

T.C.
ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YANYALI SÜLEYMAN EFENDİ'NİN ŞERH-İ DÎVÂN-I URFÎ ADLI ESERİ (İNCELEME- TRANSKRİPSİYONLU METİN-ŞERH SÖZLÜĞÜ)

DOKTORA TEZİ

Mustafa Yasin BAŞÇETİN

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

Ankara, 2019

T.C.
ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YANYALI SÜLEYMAN EFENDİ'NİN ŞERH-İ DÎVÂN-I URFÎ ADLI ESERİ (İNCELEME- TRANSKRİPSİYONLU METİN-ŞERH SÖZLÜĞÜ)

DOKTORA TEZİ

Mustafa Yasin BAŞÇETİN

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

Prof. Dr. İsrafil BABACAN
Tez Danışmanı

Ankara, 2019

ONAY SAYFASI

Mustafa Yasin BAŞÇETİN tarafından hazırlanan "Yanyalı Süleyman Efendi'nin Şerh-i Dîvân-ı Urfî Adlı Eseri (İnceleme- Transkripsiyonlu Metin-Şerh Sözlüğü)" adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından oy birliği ile Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'nda Doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

Ünvan Adı Soyadı	Kurumu	İmza
PROF. DR. İSRAFİL BABACAN	AYBÜ	
PROF. DR. HİCABİ KIRLANGIÇ	AÜ	
PROF. DR. SAİT OKUMUŞ	AYBÜ	
PROF. DR. MUSTAFA ARSLAN	AYBÜ	
DOÇ. DR. NESLİHAN İLKNUR KOÇ KESKİN	AHBVÜ	

Tez Savunma Tarihi: 03.09.2019

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'nda Doktora tezi olması için şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

Ünvan Ad Soyad

……

BEYAN

Bu tez çalışmasının kendi çalışmam olduğunu, tezin planlanmasından yazımına kadar bütün aşamalarda patent ve telif haklarını ihlal edici etik dışı davranışımın olmadığını, bu tezdeki bütün bilgileri akademik ve etik kurallar içinde elde ettiğimi, bu tezde kullanılmış olan tüm bilgi ve yorumlara kaynak gösterdiğimi beyan ederim. 03.09.2019

Mustafa Yasin BAŞÇETİN

İmza:

TEŞEKKÜR

Çalışmam esnasında üstün bilgi birikimi ve tecrübesiyle kıymetli zamanlarını ayırarak beni yönlendiren ve aydınlatan danışman hocam Prof. Dr. İsrafil BABACAN'a sonsuz teşekkürü bir borç bilir; Arapça kısımların tercümelerinde yardımlarını esirgemeyen hocam Doç. Dr. Osman DÜZGÜN'e de ayrıca teşekkür ederim.

Bu Doktora çalışması, Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu'nun (TÜBİTAK) 2211-A Genel Yurt İçi Doktora Burs Programı çerçevesinde 1649B031404518 başvuru numaralı bursu ile desteklenmiştir. Eğitimim boyunca çalışmalarımı destekleyen TÜBİTAK'a teşekkürlerimi sunarım.

İÇİNDEKİLER

1. BÖLÜM: ŞERH 4
1.1. Şerh Nedir? 4
1.2. Şerh Sebepleri 5
1.3. Şerhle Alâkalı ve Benzer Terimler 7
1.4. Şerh İlminin Tarihî Gelişimi 8
1.5. Klâsik Şerhlerde Yöntem ve Metodoloji 9
1.6. Klâsik Türk Edebiyatında Şerh Geleneği ve Şerhlerin Tasnifi 11
2. BÖLÜM 23
2. 1. URFÎ-İ ŞİRÂZÎ 23
2.1.1. Eserleri 37
2.1.2. Türk Edebiyatında Urfî Tesiri 40
2.2. YANYALI SÜLEYMAN EFENDİ 48
3. BÖLÜM: ŞERH-İ DÎVÂN-I URFÎ'NİN İNCELENMESİ 50
3.1. Sebeb-i Teşrih ve Şerhin Dîbâcesi 50
3.2. Şerh-i Dîvân-ı Urfî'nin ve Şiirlerin Başlıklandırılması 51
3.3. Şerh Metodu Açısından Şerhin İncelemesi 52
3.3.1. Analojik Örnekleme / Kıyas ve Akıl Yürütme 53
3.3.2. Analojik Şiir Örneklendirmeleri 56
3.3.3. Tümdengelim ve Tümevarım 60
3.3.4. Bütüncül Şerh/Geştaltçı Yaklaşım 61
3.3.5. Delil/Dayanak Gösterme 62
3.3.6. Açıklama 68
3.3.7. Atasözü/Deyim/Kelâm-ı Kibar ve Kalıp İfade İzahları 69
3.3.8. Aralarında Anlamsal Bütünlük Olan Beyitlerin Şerhi 71
3.3.9. Avâma Yönelik Şerh 73
3.3.10. Bağlama Göre Farklı Şerh İhtimallerinin Değerlendirilmesi 73
3.3.11. Beyitlerin Konusu ve Yazılış Sebebi Hakkında Bilgilendirme 75
3.3.12. Beytin arka planındaki Tarihî Gerçeklik 76
3.3.13. Beytin Edâsına Dair İzahlar 77
3.3.14. Bilinen Kelime, Mefhum ve Durumların İzahı 77
3.3.15. Birleşik Yapı ve Terkip İzahları 77
3.3.16. Belâgat İzahları 78
3.3.16.5. Gramer İzahları 96
3.3.16.5.1. Arapça Gramer İzahları 96
3.3.16.5.2. Farsça Gramer İzahları 100

3.3.17. Gizli Özneyi Belirtme 108
3.3.18. Sembol (İşaret) İzahları 108
3.3.19. Kelime izahları 109
3.3.20 Birleşik Yapı İzahları 117
3.3.21. Kıssa Nakletme 118
3.3.22. Menkıbe Nakletme 122
3.3.23. Mazmun İzahları 123
3.3.24. Metin İçi Göndermeler 125
3.3.25. Okuyucunun Yorumuna Bırakılan Şerh 127
3.3.26. Rivayet Nakletme 127
3.3.27. Sembol İzahları 130
3.3.28. Somutlayıcı Anlatım 130
3.3.29. Şâirin Psikolojisi Hakkında Fikir Yürütme 131
3.3.30. Şerhin Özeti/Serbest Tercüme 132
3.3.31. Tahkiye Metodu/Hikâye Nakletme 133
3.3.32. Vurgu İzahları 134
3.4. Şerh Metninde Yer Alan Derkenarların Fonksiyonları 135
3.5. Şerh Türü Açısından Şerh-i Dîvân-ı Urfî'nin Değerlendirilmesi 136
3.6. Şârihin Dil ve Üslûbu 138
3.6.1. Dil Özellikleri 138
3.6.2. Üslûp Özellikleri 143
3.7. Şerh-i Dîvân-ı Urfî'nin İmlâ Hususiyetleri 155
3.8. Şerhin Muhtevâ Kaynakları 156
3.9. Şerh-i Dîvân-ı Urfî'nin Bilgi Dökümü 168
3.9.1. Din 168
3.9.2. Coğrafi Bilgi/Mekân 189
3.9.3. Hayvanlar 193
3.9.4. Farklı İnanç Sistemlerine Dair Bilgiler 200
3.9.5. İlm-i Hendese 202
3.9.6. İlm-i Musikî 203
3.9.7. İlm-i Nücûm/Kozmoloji/Felekiyât 205
3.9.8. İlm-i Tebabet 214
3.9.9. İnsan Tipleri 217
3.9.10. Kavimler 222
3.9.11. Metinde Bahsedilen Klâsik Eserler 225
3.9.12. Kozmogoni 226
3.9.13. Sosyal Eleştiri 227

3.9.14. Âdet, Gelenek, Görenek ve İnanışlar..... 229
3.9.15. Tabiat 237
3.9.16. Tarihî, Efsanevî ve Mitolojik Unsurlar 245
3.9.17. Tarihî, Efsanevî, Mitolojik Şahıslar 255
3.9.18. Şerhte Şârih Tarafından Verilen Yanlış Bilgiler..... 291
3.9.19. Tasavvuf 292

ÖZET

Yanyalı Süleyman Efendi'nin Şerh-i Dîvân-ı Urfî Adlı Eseri

(İnceleme- Transkripsiyonlu Metin-Şerh Sözlüğü)

Başçetin, Mustafa Yasin

Doktora, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

Tez Yöneticisi: Prof. Dr. İsrafil BABACAN

Eylül, 2019, 1356 sayfa

Urfî-i Şirâzî (m. 1555-m. 1591)'nin öncülüğünde Hindistan'da gelişen Sebk-i Hindî, özellikle Afganistan ve Anadolu sahasında önemli bir tesir uyandırmıştır. Bu tesirin sonucu olarak Anadolu sahasında, Urfî'nin şiirlerine çok sayıda şerh kaleme alındığı görülür. Bu şerhler, Urfî'nin şiirlerinin Anadolu'da merak uyandırdığı ve okunduğunu gösteren önemli bir delildir.

Bu tez çalışmasının amacı, özellikle Sebk-i Hindî'de şiirler kaleme alan dîvân şâirlerini büyük oranda etkilemiş ve Anadolu sahasında önemli ölçüde şöhrete mazhar olmuş olan İranlı şâir Urfî-i Şirâzî'nin Dîvân'ına Klâsik Türk Edebiyatı şerh geleneği çerçevesinde yazılmış şerhlerden, XVIII. asrın sonu XIX. asrın başlarında Yanyalı Süleyman Efendi tarafından kaleme alınan *"Şerh-i Dîvân-ı Urfî"* adlı şerh metninin ilmî usûllere uygun şekilde hazırlanarak eser üzerinde yapılacak yeni çalışmalara kaynaklık edecek bir metin oluşturmak; Türk kültür ve edebiyat dünyasının önemli kaynaklarından biri olan şerhlere yeni bir eseri daha kazandırarak araştırmacıların istifadesine sunmak ve özellikle Sebk-i Hindî çerçevesinde şiir yazan Dîvân şâirlerine büyük oranda tesir etmiş olan Urfî-i Şirâzî'nin dil ve üslûp özelliklerini ortaya çıkararak yapılacak olan karşılaştırmalı çalışmalara zemin hazırlamaktır.

Çalışmada, Urfî'nin hayatı, sanatı ve eserleri hakkında bilgiler verilerek Türk edebiyatına yapmış olduğu tesire dair tespitlerde bulunulmuştur. Şerh türünün tarihî gelişimi, Türk edebiyatında klâsik şerh geleneği, klâsik ve modern şerhle ilgili tespitler ve bu alanda geçmişten günümüze yapılan bazı çalışmalar tartışılarak yorumlanmıştır. Klâsik şerh geleneğimiz çerçevesinde yazılan şerhler ve bu şerhlerin metodolojisi hakkında bilgiler verilmiştir. Tezimizde, birçok şârih tarafından şerh edilen Urfî'nin şiirlerine yazılan en hacimli şerhlerden biri olan (258 varak) Yanyalı Süleyman Efendi tarafından kaleme alınan Şerh-i Dîvân-ı Urfî'nin "İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi"nde tespit ettiğimiz simâ kayıtlı tek nüshası ilmî transkripsiyon sistemine uygun olarak günümüz Latin harflerine aktarıldıktan sonra Urfî'nin Yanyalı Süleyman Efendi tarafından şerh edilen iki bini aşkın Farsça beytinin günümüz Türkçesine tercümelerinin metne dipnot olarak verilmesiyle klâsik şerh metinleri üzerine yapılan çalışmalar içerisinde bir ilk gerçekleştirilmiştir. Böylece çalışmadan, klâsik şerh metinlerinin amaçları arasında yer alan dil öğrenimi için de istifade edilebilmesi amaçlanmıştır. Son olarak hazırlamış olduğumuz Urfî Dîvânı Şerhi Sözlüğüyle şerh metninde yer alan kelime, mazmun ve ibarelere dair şârihin kendi cümleleriyle yapmış olduğu açıklamaların bir sözlüğü hazırlanmıştır.

Anahtar Sözcükler: İran Edebiyatı, Karşılaştırmalı Edebiyat, Sebk-i Hindî, Yanyalı Süleyman Efendi, Şerh, Dîvân Edebiyatı, *Şerh-i Dîvân-ı Urfî*, Urfî-i Şirazî.

ABSTRACT

Yanyali Suleyman Efendi's Commentary Text of Divan-ı Urfi

(Study-Transcribed Text-Commentary Dictionary)

Başçetin, Mustafa Yasin

Ph.D., Department of Turkish Language and Literature

Supervisor: Prof. Dr. İsrafil BABACAN

Eylül 2019, 1356 pages

Sebk-i Hindi developed under the leadership of Urfi-i Shirazi (c.e. 1555- c.e. 1591), had an important influence especially in Afghanistan and Anatolia. As a result of this influence, many commentaries were written about Urfi's poems in the Anatolian literary field. These commentaries are important proofs that shows Urfi's poems arouse curiosity in Anatolia and were read by people.

The aim of this thesis is to reveal a text that will be used as a source for new comparative studies by preparing the text of commentary which was written by Yanyalı Suleyman Efendi at late XVII. and early XIX. century named "Serh-i Divan-ı Urfi" which is a commentary to the Divan of the Persian poet Urfi-i Shirazi who has influenced the poets who wrote poems especially in Sebk-i Hindi, and which has greatly gained fame.

In this study, information has been given about Urfi's life, art style, works and it has been determined about his influence on Turkish Literature. The historical development of the commentary genre, the classical commentary tradition in Turkish literature, the determinations related to the classical and modern commentary, and some studies in this field from the past to the present were discussed. Information about the commentaries written in the context of our classical commentary tradition and the methodology of these commentaries were given. In our thesis we studied the commenatry text which is one of the most voluminous commentaries written in the poems of Urfi (258 leafs) was written by Suleyman Yanyali. The commentary text registered in Istanbul University Rare Works Library were transfered to the current transcription alphabet system. On the other hand, in our study, the translations of over two thousand Persian couplets of Urfi were given as

footnote to the text. Thus, it is aimed to make use of the study for language learning, which is one of the objectives of classical commentary texts. At the end of the study, a commentary dictionary was prepared the commentator's own sentences about the words, concepts, compositions in the commentary text.

Key Words: Commentary, Comparative Literature, Divan Literature, Iranian Literature, Sebk-i Hindi, Suleyman Yanyali, Şerh-i Davan-ı Urfi, Urfi-i Shirazi.

Kısaltmalar

a.g.e.: adı geçen eser

a.s.: Aleyhisselam

AKMY: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları

bkz.: bakınız

c.: Cilt

Çev.: Çeviren

d.: doğum

Dan.: Danışman

DİA: Diyanet İslâm Ansiklopedisi

E. T.: Erişim Tarihi

h.: Hicrî

haz.: Hazırlayan

Hz.: Hazreti

İSAM: İslâm Araştırmaları Merkezi

İÜ: İstanbul Üniversitesi

yty: Yayın tarihi yok

yyy: yayın yeri yok

Ktp.: kütüphanesi

M.: Miladî

m.: metin

Nşr. Neşreden

ö.: ölüm

Ör.: Örnek

s.: Sayfa

S.: Sayı

s. a. v.: Sallallâhu aleyhi ve sellem

SBE: Sosyal Bilim Enstitüsü

TDK: Türk Dil Kurumu

Terc.: Tercüme

Thk.: Tahkik Eden

TTK: Türk Tarih Kurumu

vr.: Varak

vs.: Vesaire

Yay.: Yayınları

GİRİŞ

Şerhler, "metin-mesaj-okuyucu" üçgenindeki iletişimin doğru sağlanması için yazılan eserlerdir. Şârihin amacı burada şiiri Arap belâgatçılarının ifade ettikleri gibi "müellifin karnındaki manâya en yakın şekilde anlamak", yorumlamak ve müellifin anlam dünyasının derinliklerine inerek eserdeki kapalı kısımları açıklığa kavuşturarak anlatmaktır. Bu yönüyle klâsik olsun modern olsun, şerh metinleri geçmiş ve gelecek arasında köprü vazifesi görür. Ayrıca, bu köprü vesilesiyle, dönemi ilk el kaynakların bakış açısıyla gözlemleme fırsatı elde ederiz.

Dîvân Edebiyatı nesir geleneğinin önemli bir kolu olan metin şerhlerinin başlangıcı, çok eski dönemlere dayanmaktadır. Şârihin bilgi birikimine, içinde bulunduğu çevreye ve şerh edilen metne göre klâsik şerhler lügat, ansiklopedi veya mazmunlar kitabı hüviyetine bürünebilir. Bu gelenek çerçevesinde, XIII. asırdan itibaren, birçok ilim dalında Türkçe, Farsça ve Arapça kaleme alınmış pek çok klâsik esere şerh yazılmıştır. 1928'de Harf İnkılâbı ve daha sonrasında dilde meydana gelen değişimle birlikte, şerhlerin yapısında da bazı değişmeler meydana gelmiştir. Bu doğal bir değişimdir. Zira bu dönem şerhlerinin önemli bir amacı da dilsel kopmaları tamir etmektir.

Üzerinde çalışma yapılmamış dîvân ve mesnevî metinlerinin azalmasının da etkisiyle metin şerhi çalışmalarında son yıllarda dikkate değer bir artış gözlemlenmektedir. Aslında çok önemli bir sayıya karşılık gelen bu eserlerin dikkati bu kadar geç celb etmesi; uzun yıllar bu eserlerin ihmal edilmesi, şaşırtıcıdır. Zira şerhler, şimdiye kadar yapılan metin neşri ve tahlilinin her ikisini de kapsayan ürünlerdir.

Klâsik şerhlerin önemli bir kısmını oluşturan Farsça klâsiklere yazılan şerhlere baktığımızda, Mevlânâ, Feridüddin Attar, Abdurrahman Mollâ Câmî, Hâfız-ı Şirâzî gibi şâirlerin yanı sıra, Sâib-i Tebrizî, Şevket-i Buhârî ve Urfî-i Şirâzî gibi Sebk-i Hindî şâirlerinin şiirlerine yazılan şerhler de bulunmaktadır. İran'dan Hindistan'a göç eden şâirler tarafından temelleri atılan Sebk-i Hindî'nin kurucuları arasında gösterilen Urfî-i Şirâzî'nin şiirleri tıpkı Sâib ve Şevket gibi çok sayıda şârih tarafından şerh edilmiştir. Bu şerhler, onun edebiyatımıza tesirinin en somut delilleridir. Burada çalışmamıza gelecek olursak, en hacimli Urfî şerhlerinden olan Yanyalı Süleyman Efendi'nin kaleme aldığı ve Urfî'nin kasîdelerinin ağırlıkta olduğu, toplamda Urfî'den 44 şiirin şerh edildiği *"Şerh-i Dîvân-ı Urfî"* adlı eser, Urfî'nin şiir dünyasının anlaşılması, gizli kalan anlam dünyasının aydınlatılması

ve Dîvân şâirleri üzerinde yapmış olduğu tesirin gözlemlenebilmesi açısından son derece kıymetli bir eserdir. Böyle bir eserin harf aktarımının yapılarak içeriğinin analiz edilmesiyle, hem şerh edebiyatımıza yeni bir eserin kazandırılması hem de daha sonra Urfî'nin "Dîvân Edebiyatı"ndaki takipçileri arasında yapılacak olan karşılaştırmalı çalışmalara malzeme sunması amaçlanmaktadır. Zira Klâsik Türk Edebiyatının daha doğru bir şekilde anlaşılması için ortak remiz ve mazmunlar dünyasına sahip olduğumuz İran edebiyatına mukayeseli bir bakışa ihtiyaç vardır.

Tez çalışmasına, Yanyalı Süleyman Efendi tarafından kaleme alınan *"Şerh-i Dîvân-ı Urfî*" isimli eserin İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesinde tespit ettiğimiz TY 9603 numaralı tek nüshası esas alınmıştır. Zira yapmış olduğumuz taramalar sonucunda eserin başka bir nüshası tespit edilememiştir.

Çalışmanın ilk bölümü, Yanyalı Süleyman Efendi ve Urfî-i Şirazî'nin hayatı, sanatı ve eserleri hakkındadır. Yaptığımız araştırmalar sonucunda Yanyalı Süleyman Efendi hakkında kaynaklarda kayda değer bir bilgi bulunamamıştır. Bununla birlikte, Yanyalı hakkında şerhten hareketle yapmış olduğumuz tespitler bu kısımda verilmiştir. Ayrıca bu bölümde, Urfî-i Şirazî'nin hayatı, mizacı, itikadı, sanatı ve eserleri hakkında bilgiler aktarılmıştır. Öte yandan Urfî'nin Türk edebiyatına tesiri, ismen zikredildiği yerler ve etkileşime örnek olacak örnek beyitler üzerinden ele alınıp Urfî'nin şiirlerine yazılan şerhler çerçevesinde değerlendirilmiştir.

İkinci bölüm "şerh" türüne ayrılmıştır. Bu bölümde şerhin tanımı, Batı'da ve Doğu'da şerhin tarihî gelişimi, şerhle alâkalı ve benzer terimler, klâsik şerhlerde metodoloji, şerh sebepleri, modern şerhler gibi konulara değinilirek Türk edebiyatında şerh ve şerh örnekleriyle bu şerhlerin bir tasnifi yapılmıştır.

Üçüncü bölümde, Şerh-i Dîvân-ı Urfî'nin şerh metodu açısından incelemesi, şerhte dil öğretimi: Farsça öğretimi, Arapça-Farsça kelimelerin farklı telaffuzları, Arapça-Farsça mukayeseli dil öğretimi, kelimelerin anlam nüansları gibi hususlar incelenmiştir. Ayrıca, şerhin kaynakları: âyetler, hadîsler, darb-ı mesel, kelâm-ı sufiyye, evliya menkıbelerinden alıntılar, İslâm tarihi ve peygamberler tarihi, lügatler vs. olarak incelenmiştir. Öte yandan, şerh metninin coğrafî bilgi, ilm-i nücûm, mitoloji, musikî, sosyal hayat, tabiat, tarihî bilgi, tasavvuf, tıp vs. bilgi dökümü hazırlanmıştır.

Dördüncü bölümde, şerh metni, ilmî usûller ışığında transkribe edilmiştir. Bu aktarımda, Arapça ve Farsça bütün kısımların tercümeleri dipnotlarda verilmiştir. Çalışmanın bu bölümünde, bugüne kadarki çalışmalar içerisinde bir ilk olarak Yanyalı

tarafından şerh edilen Urfî beyitlerinin, günümüz Türkçesine tercümeleri dipnot olarak eklenmiştir. Son derece girift bir yapıya sahip olan bu beyitlerin tercümelerinde Yanyalı tarafından yapılan şerhten, diğer şârihlerin şerhlerinden ve farklı Farsça sözlüklerden istifade edilerek tercüme yanlışlıkları asgarîye indirilmeye çalışılmıştır.

Çalışmanın beşinci bölümünde, şerh metninden hareketle bir şerh sözlüğü hazırlanmıştır. Bu sözlük, kinâye, telmih ve mazmunlar sözlüğü mahiyetindedir.

1. BÖLÜM: ŞERH

1.1. Şerh Nedir?

Batı'da "commentary" kelimesiyle ifade edilen, Arapçada "ش ر ح" sülasi kökünden "şerh" kelimesine, sözlüklerde, "açma, ayırma, yarma, genişletme, bast etme, parçalara ayırma, dilim dilim etme" gibi anlamlar verilmiştir (Nâcî: 497; Sâmî, 2007: 773; Cûdî, 2006: 497; Redhouse, 2009: 458; Devellioğlu, 1999: 991). Kelime anlamının ötesinde, bir edebiyat terimi olarak bizi asıl ilgilendiren manâlarına dair şu bilgiler yer alır: "keşfetmek, beyân etmek; bir kitabın ibaresini kelime kelime açıp izah ederek yazılan kitap; müşkil, şüpheli ve gizli sözlerini keşfetmek, izhâr eylemek için söylenilen sözler ve bu yolda yazılan kitap; Şey'in gizli ve anlaşılması zor olan inceliklerini izah ve tefsir için söylenilen sözler ve bu yolda yazılan kitaplar; metnin sırlarını, ince dikkatler gerektiren ifade ve nüktelerini açıklama ve yorumlamak; Bir kitabın müşkülünü açıp beyan etmek (Ahterî, h. 1310: 434; Âsım, h. 1305: 484; Kadrî, 1943: 217; Devellioğlu, 1999: 991; Redhouse, 2009: 458). Kur'ân-ı Kerîm'de ise, **"أَلَمْ نَشْرَحْ لَكَ صَدْرَكَ"** (Ey Muhammed!) Senin göğsünü açıp genişletmedik mi?) âyetinde geçer (İnşirâh/94: 1). Ali Nihat Tarlan, bir eserin başka ilim dalları için değil, kendisi için şerh edilmesi gerektiğini belirterek "Metin şerhi, birçok edebiyat teorileri, edebiyat tarihi ve psikoloji gibi alanlarla ilgili olmakla birlikte, kendi içinde özel formülleri olan bir disiplindir." ifadelerinde bulunur. Ayrıca Tarlan, şerhin objektif olduğunu; şârihin esere güzel ya da çirkin vasıflarını vermediğini savunur. Lâkin günümüzde geldiğimiz noktada, şerhin hem kendisinin hem de sonuçlarının objektif olmadığı kabul edilmektedir. Her ne kadar Tarlan, yazısında şârihin eseri bir operatör veya kimyager tarafsızlığı ile şerh ettiğini (Tarlan, 1982: 191) Tunca Kortantamer ise, "Bir metnin daha iyi anlaşılsın diye, metni başkalarından daha iyi anladığı kanaatinde olan kişiler tarafından açıklanması." tanımını (Kortantamer, 1994: 1) dile getirse de sosyal bilimler nesnellik, genel geçerlik ve determinizm açısından doğa bilimlerinden büyük farklılık arz etmektedir. Zira şerhlere baktığımızda, aynı metinlerin farklı mezhep ve meşrepte şârihler tarafından şerh edildiğinde, çok farklı yorumlamaların olduğu görülmüştür. Hatta Sûdî Bosnevî, şerhlerinde, diğer şârihlerin yorumlarındaki eksiklik ve yanlışlıkları belirtmiştir. Bu durum da şerh metinlerinin sorgulanamaz doğrulukta metinler olmadığını; yorumlamalara dikkatle yaklaşılması gerektiğini göstermektedir. Zira Arapların belâgat

kitaplarında sıkça geçen "el-ma'nâ fî-batnı'ş-şâir"[1] düsturunca, şiirde denilmek isteneni, en iyi, yine, şâirin kendisi bilir.

1.2. Şerh Sebepleri

Klâsik şerh metinlerinin sebeb-i teşrih bölümlerinde, şârihler, dostlarının ricası ve hatrı için gibi klâsikleşmiş şerh sebepleri sunmuşlardır. Bu klâsikleşmiş ve gelenek hâline gelmiş sebep dışında, bizi asıl ilgilendiren, şerhin arka planda yer alan gerçek sebepleridir. Bu sebepleri öğrenebilmek için şerhin faydaları ve fonksiyonlarını bilmek gerekmektedir.

Her eserin okuyucusuna vereceği bir mesaj vardır. Hiçbir eser, anlaşılmaz olmak için kaleme alınmaz. Bazı tasavvufî metinlerde olduğu gibi, birileri için kapalı ve müphem olmasına rağmen, ehline malum olacak eserler kaleme alınmıştır. Bunun gibi durumlarda, yazarın mesajının her zihin için anlaşılır olmaması; mesajın okuyucuya iletileceği kanal olan metindeki dil ve üslûptan kaynaklı olarak yazarın mesajının okuyucuya iletilememesi durumu ortaya çıkar. Böyle durumlarda metinleri yorumlamak ve yazar-eser-okuyucu arasındaki bilgi akışını sağlamak için şerhlere ihtiyaç duyulmuştur. Şerh tamamıyla yeni bir eser olmamakla birlikte tamamlayıcı bir görev üstlenmektedir. Bununla birlikte bilginin işlenmesi, yayılması ve yeni nesillere nakledilmesi de şerhler aracılığıyla olmuştur.

Bir beyti günümüz Türkçesine tamamıyla anlayabileceğimiz kelimelerle aktardığımız takdirde bile, bu beytin ne demek istediğini anlamayabiliriz. Burada şerh devreye girer; anlam katmanlarını kelimeler ve mazmunlar üzerinden izah eder. Âgâh Sırrı Levend, metin şerhinin amacını, "Eski dönemde yazılan eserlerdeki mazmunları anlamak; onların yazıldığı devrin özelliklerini tanımak" olarak ifade eder (Tarlan, 1988: 14). Batı'da metin yorumlama bilimi Hermeneutik üzerine araştırmalar yapan Dilthley de benzer görüşleri savunur. Dilthley'e göre, sadece metinlerdeki yüzeysel anlamları yorumlayarak o devir ve kültür anlaşılamaz. Ona göre, her devrin kendi tinsel bir arka planı vardır. Bu nedenle, kelimelerin tinsel yönüne vurgu yaparak kelimelerin o devrin ruhunu taşıdığını savunur. Bu nedenle, kelimelerin anlam dünyasını kavramak için dönemin tinsel arka planının iyi anlaşılması gerektiğini ifade eder (Toprak, 2003: 120). Böylelikle yorumcunun veya şârihin en önemli görevi, metindeki çoğu kişinin anlayamayıp kavrayamadığı bu "gizli" anlamları, okuyucunun anlayacağı bir bilgiye dönüştürmektir. Klâsik şerhlerde görülen kelimelerin anlam dünyasına yoğunlaşmanın da nedeni, yukarıdaki görüşlerde belirttiği gibi,

[1] Mana şairin karnındadır.

dönemin kelimelere yüklediği özel anlamların ortaya çıkarılmasıdır. Bu yüzden, içerisinde o döneme ait özel anlamlar taşıyan "mazmun" ibaresi, Klâsik Türk Edebiyatı için çok önemlidir.

Klâsik dönem şârihlerinin birçoğu, döneminin ilimlerine vâkıf âlim ve sanatkâr kişilerdir. Bu yüzden, şerh metinlerinde, bütün bilgi birikimlerini sergilerler. Ayrıca, şârih hem kaynak dile hem ana dile hem de konuya vâkıf olmalıdır. Öte yandan, iyi bir şârih olabilmenin temel şartı; Arapça, Farsçaya hâkim olmaktır. Ayrıca, İslâmî ilimleri ve belâgati da iyi derecede bilmek metni şerh edebilmek için gerekli kaidelerdendir. Bu yüzden, klâsik dönem şârihlerini hem dönemi yakından tanıması hem de şiir sanatına olan vukufiyetleri sebebiyle, metinleri yorumlama ve açıklamada en yetkin kişiler olarak kabul edebiliriz. Bu durum da şerh metinlerinin klâsik eserlerimizi tam anlamıyla anlamak için ne kadar önemli olduğunu gösterir.

Klâsik dönemde şerh metinlerinin yazılış nedenlerine baktığımızda, Kâtip Çelebi şerh yazılma nedenlerini *Keşfü'z-Zünûn* adlı eserinde şöyle sıralar:

1. Yazarın düşünce ve ifadedeki üstün ve özel kabiliyeti dolayısıyla, okuyucuların yazarla bu konuda aynı seviyede olmaması nedeniyle eserin anlaşılamaması
2. Zaten açık ve biliniyor olduğu düşüncesi ile ya da bir başka ilim dalını ilgilendirdiği için bazı ön bilgilerin verilmemesi
3. Lafzın birden fazla anlama gelecek tarzda mecazlı ve kinâyeli bir üslûpla yazılmış olması veya metnin yazarının insan olması hasebiyle önemli noktaları dile getirmeyi unutmuş olması (Kâtip Çelebi, 2016: I/38)

Yukarıda belirtilen şerh sebeplerine ek olarak yaptığımız araştırmalar sonucunda tespit ettiğimiz şerh sebepleri şunlardır:

1. Kaynak metnin dilinin (Arapça, Farsça) ve edebiyatının öğretimi şerhlerin amaçları arasında yer alır. Zira bazı şerh metinleri, ek kök izahları ile tam bir dil bilgisi görünümündedir. Sûdî'nin *Bostan Şerhi*'nde geçen "Fârsi taallümüne râğıb olanlar eshel vech ile istifâde idüp" ifadeleri, bu düşünceyi destekler niteliktedir (Yazar, 2011: 61).
2. Farklı dil edebiyat sahalarındaki eserleri, başka edebiyat sahalarındaki eserlerle karşılaştırma isteği de diğer bir şerh sebebi olarak söylenebilir. Şerh metinlerinde, şârihlerin şerh edilen kaynak metinde yer alan bazı unsurları kendi edebiyat sahasındaki eserlerle benzerlik ve farklılıklarına değinerek örneklendirmesi, bu düşüncemizi destekleyen bir hususiyettir. Ayrıca, şârihlerin farklı edebiyatlardaki benzerlik ve farklılıklara şerhlerde yer vermesi, karşılaştırmalı edebiyat çalışmaları için de örneklik teşkil etmektedir.

3. Medreselerde, belâgat derslerinde okutulmak üzere, bazı eserler şerh edilmiştir. Belâgatın yanı sıra, tarih, mantık, tıp, matematik ve astronomi gibi alanlarda da medrese öğrencilerinin eğitimi için şerhlerin yazıldığı görülür.

4. Bazı şerh metinlerinde yer alan *"Fâidesi âmm olsun içün"*, *"Arabî vü Fârisî bilmeyen karındaşlar dahi andan istifâde ideler."*, *"Âmme-i müslimîn andan müntefî olalar."* (Yazar, 2011: 195-196) ibareleri, şerhlerde toplumsal faydanın da gözetildiğini gösterir. Özellikle dinî-tasavvufî ve bilimsel şerhlerde toplumsal faydanın gözetildiği çok açıktır.

Görüldüğü üzere, pek çok şerh sebebi vardır. Bu sebepler, şârihlerin üzerine büyük sorumluluk yüklemektedir. Şârihliğin temel şartı, birçok ilim alanında söz sahibi olmaktır. Osmanlı dönemi şârih profiline baktığımızda, şârihlerin büyük bir kısmının şeyhülislamlar, kadılar, müderrisler, müfessirler vs. âlim şahsiyetler olması, bu durumun en önemli göstergesidir.

1.3. Şerhle Alâkalı ve Benzer Terimler

Şerh kelimesinin farklı bilim dalları altında kullanımı olduğu gibi, şerhle alâkalı ve şerhe benzer kullanımları olan terimler de mevcuttur. Bunlardan eski edebiyatla alâkalı olanları şu şekilde sıralayabiliriz: Metin açıklaması, metin çözümlemesi, metin eleştirisi metin izahı, metin şerhi, metin tahlili, metin tenkidi, metin tespiti, metin tetkiki, vs. lâkin hâlâ bu terimlerin tam olarak sınırları, özellikleri, metin incelemesi içindeki yerleri; benzer ve farklı yanları netlik kazanmamıştır (Mengi, 2000: 73). Şerhle benzer ve ortak yönleri olan ve sıkça şerhle karıştırılan bu terimlerin hepsi, metni daha iyi yorumlama, anlama ve anlamlandırma çalışmalarının sonucunda doğmuştur.

Şerhin diğer bir amacı da kaynak metnin tercümesidir. Bu yüzden, klâsik şerhlerde, şerhten önce veya sonra kaynak metnin tercümesi de verilir. Tercüme ile şerh arasındaki fark, günümüzde oldukça net olmakla birlikte, klâsik şerh metinlerinin isimlendirilmesinde şerh ve tercüme kelimelerinin tercihinde, bir sistem görülmemektedir. Şerh başlıklı bazı çalışmaların tercüme olarak isimlendirilmesi, daha doğru olacaktır. Bu karışıklığın en önemli sebebi, bazı şerhlerin tercümeye yakınlığıdır.

Şerhle en sık karıştırılan izah yöntemlerinden biri olan "tahlil"in edebiyat terminolojisi içerisinde kullanımı, şerhe göre daha yenidir. Tahlilde de şerhte olduğu gibi, bilgilendirme esastır. Tahlil çalışmalarında, bir metnin dilinden, edebî sanatlarından, kâfiyesinden, konusundan, ölçüsünden, şeklinden, sanatçının metin içerisinde oluşturduğu, hayal, duygu ve düşünce dünyasından, metnin sanatçı, toplum ve dönemiyle olan

ilişkisinden vs. söz edildiği görülür. Bu yönüyle tahlil, şerhe göre daha kapsamlı ve bütüne yöneliktir. Tahlil edenin yorumu, işin içine daha çok girer. Metin şerhi metni anlaşılır kılmak amacıyla yapılırken, "tahlil" edebî metinlerin edebiyat tarihi içindeki yerlerini, o dönem edebiyatının tanıtımını, kültürel zenginliklerini, sosyal hayatını, değerlerini ortaya koymayı amaçlar (Mengi, 2000: 76; Mengi, 2007: 409). Buna ek olarak Cem Dilçin ise, tahlilin bütüne değil parçalara yönelik olduğunu, parçalardan hareketle bütün hakkında hükümler verdiğini ifade eder (Saraç, 1999: 209). Öte yandan, metin tahlili ve şerhinin en önemli farklarından biri de şerhin metinde ne söylendiği; tahlilin ise, metinde hem ne söylendiği hem de nasıl söylendiği ile ilgilenmesidir.

Her ne kadar tahlil çalışmaları şerhe göre yeni olsa da bu tür çalışmalar artarak devam etmektedir. Eski Türk Edebiyatı alanında geçmişten günümüze, Ali Nihat Tarlan'ın *Şeyhî Dîvânını Tedkîk*, Harun Tolasa'nın *Ahmet Paşa'nın Şiir Dünyası,* Mehmet Çavuşoğlu'nun *Necati Bey Dîvânının Tahlili,* M. Nejat Sefercioğlu'nun *Nevî Dîvânı Tahlili,* Cemâl Kurnaz'ın *Hayâlî Bey Dîvânı Tahlili* gibi eserler, önemli tahlil çalışmaları arasında gösterilebilir. Bunların dışında, son yıllarda birçok Dîvân şâirinin "dîvân"ı tahlil çalışması çerçevesinde tez yapılmıştır.

Şerhle alâkalı ve benzer terimlerden bir diğeri de tefsirdir. Bununla birlikte tefsir kelimesi, bazı ilim dallarında şerh kelimesinin müteradifi olarak kullanılmaktadır. Tefsir: "Kur'ân âyetlerinin anlamlarını sarf, nahiv ve belâgat gibi dil bilimlerinden; hadîs ve tarih gibi rivayet ilimlerinden, mantık ve fıkıh usûlü gibi yöntem bilimlerinden faydalanarak nâsih mensûh, muhkem müteşâbih gibi niteliklerine göre ayırarak iniş sebeplerini ve metindeki bağlamlarını ortaya koyarak açıklama işidir." (Cerrahoğlu, 1983: 214). Bunun yanı sıra, edebî bir terim olarak şerh manâsında da kullanılmıştır.

Şerhle ilgili ve benzer terimlerden sayfaların kenarlarına alınan açıklayıcı not manâlarına gelen derkenar, hâşiye, hâmiş, telhis, ta'likât gibi, eserlerin de şerhle ortak amacı, eseri açıklamayı esas almalarıdır. Şerhten en önemli farkları ise, kısa olması ve şerhin aksine eserin tamamına değil, bir kelime veya ibareye açıklık getirmeyi amaçlamasıdır.

1.4. Şerh İlminin Tarihî Gelişimi

Şerh ve şerh geleneği, sadece İslâm medeniyetine ait bir ürün değildir. Hem Doğu'da hem de Batı'da metin şerhinin kaynağının kutsal metinleri daha iyi ve daha doğru anlayıp yorumlama çabalarına dayandığı bilinmektedir. Her ne kadar Batı'da şerhe benzer çalışmalar yapılmış olsa da Doğu'daki şerh geleneğinin kendine has özellikleri mevcuttur. Doğu'daki

şerh geleneğinin kaynağı İslâmî kültürdür. Şerh çalışmalarının ilk izleri Hz. Peygamber döneminde görülür. Bilindiği üzere Kur'ân-ı Kerîm'in en önemli icaz hususiyetlerinin başında onun dilsel yapısı gelir. Bu yönüyle Kur'ân'ı anlama ve anlamlandırma çalışmaları; hatta, Hz. Peygamber'in Kur'ân'ın bazı âyetlerini bizzat açıklaması etrafında gelişen tefsir çalışmaları, ilk şerh ürünleri arasında değerlendirilir (Şensoy, 2010: 556). İslâmiyet'in ilk dönemlerinde, Kur'ân-ı Kerîm üzerine tefsirlerin yanı sıra, muhtelif bilimsel metinlere de tefsir çalışmalarının yapıldığı görülür (Gilliot, 1997: 317). İslâm medeniyetinde şerh geleneğine kaynaklık eden konulardan biri de tasavvuftur. Kuşeyrî'nin *Risâle*'sine, İbni Arabî'nin *Füsûsü'l-Hikem*'ine Mevlânâ'nın *Mesnevî*'sine, Irâkî'nin *Lemaât*'ına şerhler yazılmıştır.

Şerh geleneği, Araplardan Selçuklu ve daha sonra da Osmanlılara geçmiştir. İslâm medeniyetinde ilk önemli şerh ve tercüme faaliyetleri, Hz. Ömer döneminde Mısır'ın ele geçirilmesiyle başlamıştır. Burada İskenderiye Kütüphanesindeki Yunan medeniyetine ait eserler tercüme ve şerh edilmiştir (Ülken, 1997: 38). Daha sonra belli dönemlerde Bağdat, Şam, Buhara, Semerkand ve Endülüs gibi bazı şehir ve bölgeler tercüme ve şerh faaliyetlerinin merkezi olmuştur (Ülken 1997, 118, 120). Anadolu'da tercüme ve şerh faaliyetlerinin başlangıcı ise, Anadolu Selçukluları dönemine rastlar. Bu dönemde özellikle Farsçadan birçok eser tercüme ve şerh edilmiştir. Bu dönemde dinî-tasavvufî şerhlerin ağırlıkta olduğu görülür. Bunun yanı sıra, felsefe, dil bilgisi, coğrafya gibi alanlarda eserlerin de tercüme şerh çalışmalarına konu edildiği görülür (Ceylan, 2000, 20). Her ne kadar metodolojik açıdan birbirleriyle benzerlik gösterseler de klâsik şerhler içerisinde bizi asıl ilgilendiren edebî metin şerhlerinin kendi hususiyetleri bulunmaktadır.

1.5. Klâsik Şerhlerde Yöntem ve Metodoloji

Klâsik Türk Edebiyatı şerh geleneği içerisinde birçok şerh kaleme alınmıştır. Bu şerh metinlerinde, şârihler, metinleri daha anlaşılır kılmak amacıyla, bilgi ve kabiliyetleri çerçevesinde, farklı izah yöntem ve uygulamaları geliştirmişlerdir. Klâsik şerh metinlerindeki yöntemlere ilişkin Tunca Kortantamer, "Klâsik dönem şiir şerhlerine bakıldığında, bu metinlerde filolojik izahların ağırlıkta olduğu görülür. Bu tür şerhlerde, öncelikle kaynak metin verilir. Daha sonra ise, kelimelerin ek kök vs. dil bilgisi izahları yapılır. Farklı kaynaklardan alıntılarla fikirler desteklenir. Metinde yer alan telmihlerin izahı yapılır." ifadeleriyle, klâsik şerh metinlerinin metodolojik yapısını kısaca özetler (Kortantamer, 1994: 2-3) Bununla birlikte, klâsik şerhlerde genel olarak benimsenmiş bir

tertip düzeni vardır. Bu düzene göre, besmele, hamdele ve salvele bölümlerini, eserin şerh sebebinin ifade edildiği "sebeb-i teşrih" bölümü takip eder. Daha sonra ise, şerh edilen kaynak metinden beyitler yazılır; altında şerh metni yer alır. Klâsik şerh metinlerinin izah kısımlarında, genellikle beyitler mısralara ve kelimelere tecziye edilerek ele alınmaktadır. Bu nedenle, ilk aşamada kelime ve dil bilgisi açıklamaları yapılır. Birçok klâsik şerhte şârih, metinde geçen kelimelerin veznini belirtip farklı anlamlarını izah eder. Bazı şârihler, kelimenin Arapça, Farsça ve Türkçedeki anlamlarını aktarırken farklı sözlükleri kaynak gösterirler. Kur'ân ve hadîs başta olmak üzere, tefsîr, hadîs, fıkıh, kelâm, akâid, tasavvuf, felsefe, mantık, tıp, astronomi, coğrafya, tarih, tezkire, siyaset, dil bilgisi, lügat, belâgat, inşâ gibi alanlarda yazılmış kitaplardan; dîvân, mesnevî ve bazı mensur edebî metinlere kadar birçok kitaptan kaynak gösterilerek şerh metni delillendirilir (Dağlar, 2007: 294-95). Şerhlerde çok sık kullanılan, farklı nazım nesir eserlerden delil göstermeye dayalı bu metoda, "istişhad"; yani, şahid gösterme denilmektedir. Beyitte yer alan manâya göre menkıbeler, hikâyeler ve tarihî olaylar nakledilir. Yine şerh edilen beyitteki anlama benzer başka bir şâirin *Dîvânı*'ndan örnekler verildiği de görülmektedir. Metinle alâkalı alâkasız çok geniş malumat ve izahatdan sonra, kaynak metin farklı bir dilde yazılmışsa, şârih, "mahsûl-ı beyt", "mahsûl manâ", "takdîr-i manâ", "mana budur ki", "pes âkile lâzım olan budur ki", "sâlike lâzımdır ki", "bendeye lâzım olan budur ki", "bunda tenbîh budur ki", "tenbîh eyler ki", "netice-i kelâm budur ki", "hâsılı mânâ budur ki", "bunda hisse budur ki", "zübde-i kelâm", "pes mâlûm oldu ki", "pes mübtedî ve mukallide lâzımdır ki" vs. ifadelerle, beyti Türkçe olarak anlamlandırır. Leâlî'nin (ö. 1563) *Şerh-i Kasîde-i Bürde* ve Şuûrî Hasan Çelebi'nin (ö. 1693) *Şerh-i Pendnâme-i Attâr* adlı eserlerinde olduğu gibi, bazı şerhlerde şârihler, Türkçe olarak şerh ettikleri metinleri manzum olarak da tercüme etmişlerdir (Yazar, 2011: 17-18). Bu yönüyle, klâsik şerhlerin tercüme fonksiyonlarının da bulunduğu görülür. Bütün bunların yanı sıra, bazı aktarım amaçlı şerhlerde, kelime anlamı, delillendirme, yorumlama vs. izahlar olmadan doğrudan tercümeye geçilir. Sürûrî ve Şem'î Efendi'nin şerhleri, bu tür şerhler arasında gösterilir. Hatta, Sürûrî'nin kaynak metni kelime kelime tercüme ettiği görülmektedir. Bu tür çalışmalarda şerh ve tercüme arasındaki çizgi belirgin değildir.

Şerh geleneği içerisinde önemli bir oranı oluşturan tasavvufî şerhlerde dikkat çeken hususlar ise şöyledir:

1. Metinle ilgili açıklamalarda, tasavvufî terminoloji, yoğun bir şekilde kullanılır,

2. Âyet-hadîs iktibasları ve tasavvufî kaynaklardan alıntılar yapılır,

3. Hadîs, fıkıh, kelâm, hikmet, ilm-i nücûm, tıb, kimya, ilm-i tabir-i rüya ve ebced muamma gibi çesitli ilimlerden istifade edilir

4. Şerhlerin birçoğunda, şârihin eseri neden şerh ettiğine dair klâsik sebepler sunduğu "sebeb-i teşrîh" bölümü bulunur.

5. Arapça, Farsça ve Türkçe manzum iktibaslar yapılır.

6. Şârihler, kendi şiirlerinden örnekler de naklederler.

7. Kaziyye, mefhum, darb-ı mesel, kelâm-ı kibar adıyla takdim edilen çok sayıda kalıp ifade kullanılır.

8. Şâirin hayatıyla ilgili birtakım bilgilerden yola çıkılarak şiirin manâsı anlaşılmaya çalışılır.

9. Manzumeyle alâkalı alâkasız birçok konu muhakeme edilerek tenkide tâbî tutulur (Ceylan, 2002: 894-895)

Görüldüğü üzere, klâsik şerhlerde izlenen yöntem, metin, metin çevirisi, gramatik izahlar ve sözlük bilgileri, açıklama (şerh, izah), açıklamayı güçlendirme, delillendirme, örnekleme, anlamı yorumlama amacıyla ek bilgi verme ve metin tercümesi olarak özetlenebilir. Buna karşın, günümüz şerh anlayışında görülen metne bütüncül bir yaklaşımla farklı açılardan yaklaşılarak eserin genel kurgusu, iç ve dış yapı özellikleriyle ele alınması, klâsik şerhlerde görülmez. Klâsik şerhlerde, şârih metnin anlam boyutuna odaklanır; genellikle bunun dışına çıkmaz.

1.6. Klâsik Türk Edebiyatında Şerh Geleneği ve Şerhlerin Tasnifi

Arap ve Fars edebiyatından sonra Türk edebiyatında ilk şerh metinleri, XIII. asırdan itibaren dinî-tasavvufî mahiyette yazılmaya başlanmıştır. Ayrıca, ilk şerhlerin genellikle Arapça ve Farsça metinlere yazıldığı görülür. Bu nedenle, ilk dönem şerhleri, daha çok tercümeye yakın eserlerdir. Çoğunlukla nesir olarak kaleme alınan şerh eserlerinin klâsikleşmesi ise, XVI. asırdan itibaren gerçekleşmiştir. Klâsik Türk Edebiyatında yazılmaya başlanan ilk şerhler, genellikle dinî-tasavvufî mahiyettedir. Anadolu'da yazılmış en eski şerh metni olarak gösterilen eser, Mehmed b. Âşık Selmân el-Lâzkî'nin 1397'de, Şâtıbî'nin tecvîd ile ilgili kasîdesini manzum olarak Türkçeye aktardığı *"Keşfü'l-Me'ânî"*dir. Bu eseri kaynak metinle karşılaştıran Muharrem Daşdemir, eserin şerh olarak değerlendirilmesi gerektiğini ifade eder (Daşdemir, 2007). Bu eserden sonra ilk şerh

eserlerinden bir diğeri, Hızır b. Ya'kûb el-Hatîb'in 1406'da kaleme aldığı *Cevâhirü'l-Me'ânî fî-Şerhi Esmâi'l-Hüsnâ* adlı esmâ'ü'l-hüsnâ şerhidir (Yazar, 2011: 41).

Anadolu sahasında şiirlerine şerhler yazılan ilk şâirlerden biri de Yunus Emre'dir. Yunus'un "Çıktım erik dalına" diye başlayan ünlü şathiyesi, ilk defa XV-XVI. asır şârihlerinden Şeyhzâde Muhyiddin Mehmed Efendi tarafından şerh edilmiştir. Daha sonraki asırlarda Niyâzî-i Mısrî, İsmail Hakkı Bursevî, Ali Nakşibendî, İbrahim Hâs da bu şathiyeye şerhler yazmışlardır. Türkçe eserlere kaleme alınan şerhlerden Hacı Bayrâm-ı Velî (ö. 833/1430)'nin "Çalabım bir şar yaratmış…" diye başlayan İlahîsine birçok şârih tarafından tarafından daha sonraki asırlarda şerhler yazılmıştır. Şerh edilen Türkçe eserlerden şiirleri en fazla şerh edilen şâirlerin başında gelen Niyâzî-i Mısrî (ö. 1105/1694)'nin *Dîvân*'ı ise Edremidli Mürîd-zâde Mustafa Aczî Ağa, Salâhaddîn Abdullâh el-Uşşâkî es-Salâhî, Hüseyin Vassâf ve XIX. asır sûfî şâirlerinden Muhammed Nûrü'l Arabî tarafından şerh edilmiştir (Ceylan, 2010: 567; Dağlar, 2007: 21).

XV. asırda dikkat çeken şerhlerin başında Sultan II. Murad devrinin önemli şâir ve âlim şahsiyetlerinden Muiniddin b. Mustafa (ö. XV. yüzyıl)'nın 1436'da manzum olarak kaleme aldığı, edebiyatımızdaki ilk mesnevî tercüme ve şerhi olan "Mesnevî-i-Muradiyye" isimli şerh gelir. Muînî, eserinde önce metni vermiş; sonra da metnin tercüme ve şerhini yapmıştır. Muini, bazı beyitlerde tercüme sınırlarını aşarak şerh boyutunda izahlarda bulunmuştur. Demirel, 2007: 481) Mevlânâ'nın *Mesnevî*'si klâsik şerh geleneğimiz içerisinde daha sonra birçok defa şerh edilmiştir. XV. Asrın öne çıkan diğer şârihi ise, Nakşibendî şeyhi İlâhî-i Simavî'dir. Esmâü'l-Hüsnâ şerhi ile birlikte, halifesi olduğu Dede Ömer Rûşenî'nin iki Türkçe şiirine şerhi vardır. İlâhî, Türkçe metinlerin şerhi hususunda ilk adımları atmıştır (Yazar, 2011: 42) Öte yandan, XIV. asırdan itibaren, kırk hadîs tercüme ve şerhlerine rastlanır. XV. yüzyıldan itibaren artarak devam eden kırk hadîs geleneğinde yazılan eserler, tercüme olarak adlandırılsa da metot olarak şerhlerden farklı değildir. XVI. yüzyılda yazılmış olan Usûlî, Melâmî Dede, Fuzûlî, Nev'î, Latîfî, Mecdî, Âli, Rihletî, Abdülmecid b. Nasuh, Âşık Nettâ'î, Selâmî Mustafa Efendi, Merdumî gibi sanatçılara ait on beş civarında kırk hadîs tercümesi bulunmaktadır (Karahan, 1991: 161-205)

XVI. yüzyılın birinci çeyreğinden itibaren şerh faaliyetlerinde önemli bir artış görülür. Bu dönem şerhlerinin büyük çoğunluğu, Arapça-Farsça eserlere yazılan şerhlerdir. Türkçe şerhler ise, genellikle dinî-tasavvufî, didaktik ve ahlâkî nitelikteki eserlere yazılmıştır. Bu asırda en çok şerh yazılan eserler: Kırk Hadîs mecmuaları, evrâd mecmuaları, hilye-i nebî mecmuaları, Esmâ-i Hüsnâ risâleleri, *Fıkh-ı Ekber, Hâfiz Dîvânı, Füsûsü'l-*

Hikem, Mesnevî, Gülşen-i Râz, Bostân, Gülistân, Bahâristân'dır (Ceylan, 2000: 25). Bu asırdan itibaren şerh eserlerinin konu alanının genişlediği ve klâsikleşmeye başladığı görülür. Bu asırda dinî-tasavvufî şerhlerin yanı sıra, edebî şerhler de önemli bir artış göstermiştir. Mevlânâ'nın *Mesnevî*'si Türkçe; Şeyh Sâdî'nin *Gülistan*'ı Arapça olarak ilk kez Sürûrî tarafından şerh edilmiştir. Öte yandan, Şâhidî İbrahim Dede (ö. 1550), Sûdî, Şem'î, Hüseyin b. İbrâhîm el-Kefevî (ö. 1601) gibi isimler tarafından Türkçe olarak şerh edilmiştir. Sa'dî (ö. 691/1292)'nin diğer eseri *Bostan* ise, yine Sürûrî tarafından Farsça olarak şerh edilmişken, Sûdî ve Şem'î tarafından da Türkçe olarak şerh edilmiştir. Yine bu asırda Lâmiî'nin şerhiyle *Gülistan Dîbâcesi* şerh edilmeye başlanmıştır (Yazar, 2011: 43). Yine bu asırda şerh edilen en önemli eserlerin başında Sûdî, Sürûrî ve Şem'î tarafından şerh edilen *"Hâfız Dîvânı"* gelir.

XVI. asırda dikkat çeken önemli bir şerh sahası da lügat şerhleridir. Pîrî Paşazâde Cemâlî Mehmed b. Abdülbâkî (ö. 1532)'nin, Tuhfe-i Mîr (Şerh-i Tuhfe-i Şâhidî), Merkezzâde Ahmed Efendi (ö. 1555)'nin Bâbüsü'l-Vasît Tercüme-i Kâmûsi'l-Muhît, Abdülcelîl b. Yûsuf el-Akhisarî (ö. 1571)'nin Şerhü'l-Mustafî fî Fethi's-Sükkeri's-Sâfî, Abdülcelîl b. Yûsuf el-Akhisarî (ö. 1571)'nin Şerh-i Seb'a-i Ebhur, Mehmed b. Mustafâ el-Vanî (ö. 1591)'nin, Tercüme-i Sıhahü'l-Cevheri (Vankulî Lüğati), Şârih-i Füsûs olarak bilinen Sûdî Bosnevî (ö. 1596)'nin, Şerh-i Tuhfe-i Şâhidî adlı şerhleri, asrın öne çıkan sözlük şerhleridir (Gümüş, 2006)

XVI. asırda şerh edilen eserlerden bir diğeri, İranlı şâir Nizâmî (ö. 611/1214)'nin *"Hamse"*'sinde yer alan mesnevîlerdir. Bu mesnevîlerin tercüme mahiyetinde birçok aktarımı yapılmıştır. Şem'î, Nizâmî'nin *Mahzenü'l-Esrâr*'ı, Attâr'ın *Pendnâme* ve *Mantıku't-Tayr*'ı, Mollâ Câmî'nin *Bahâristân*, *Sübhatü'l-Ebrâr* ve *Tuhfetü'l- Ahrâr*'ı ile Şâhî'nin Farsça *Dîvân*'ını şerh etmiştir (Yazar, 2011: 43). Öte yandan, Mollâ Câmî (ö. 898/1492)'nin *"Bahâristân", "Sübhatü'l-Ebrâr" ve "Tuhfetü'l-Ahrâr"*'ı şerh edilen diğer önemli eserlerdir. Yine dinî-tasavvufî şerhlerden *Kasîde-i Bürde* şerhleri bu asırda yazılmaya başlanmıştır. İlk olarak Ka'b bin Züheyr'in Hz. Peygamber'e *Banet Suâd* veya *Kasîde-i Bürde* olarak meşhur olan kasîdesinden sonra, Muhammed el-Bûsîrî de *Kasîde-i Bürde* adıyla meşhur bir kasîde yazmıştır. Özellikle Muhammed el-Bûsîrî'nin *Kasîde-i Bürde*'sine, klâsik şerh geleneğimiz içerisinde birçok tercüme ve şerh yazılmıştır. Tespit edebildiğimiz kadarıyla kasîde üzerine 110'dan fazla şerh yazılmıştır. *Kasîde-i Bürde*, ilk defa, Fatih dönemi âlim ve şâirlerinden Abdurrahîm-i Karahisârî tarafından 1453 senesinde manzum olarak Türkçeye çevrilmiştir. Yine "Kemâl Paşazâde (ö. 1533), Şemseddin Sivâsî (ö. 1597), Nahîfî Süleyman (ö. 1738)

ve Şeyhülislam Mehmed Mekkî, Visâlî Mehmed (ö. 1621) ve Âbidin Paşa (ö. 1908) *Kasîde-i Bürde* şerhi yazan diğer önemli şâirlerdir (Cankurt, 2014: 283-284).

Şerh geleneğinin zirve devri sayılabilecek XVI. asırda muammalar da şerh geleneği içerisine dâhil olmuştur. Ş*erh-i Muammayât-ı Câmî, Şerh-i Muammayât-ı Alî Ker, Şerh-i Muammayât-ı Mîr Hüseyn* ve *Şerh-i Şebistân-ı Hayâl* adlı eserleri ile Sürûrî, muammâ şerhinde öne çıkan şârihlerin başında gelir. Sürûrî'nin dışında, Lâmiî Çelebi, Behiştî, Vizeli Ramazan Efendi (ö. 1571) ve Alî el-Arabî (ö. 1564'ten sonra) de muamma şerhleri olan şârihlerdir (Yazar, 2011: 44)

XVI. Asrın özellikle edebî metin şerhi söz konusu olduğunda akla ilk gelen en önemli şârihleri arasında gösterilen Füsûs şârihi, Sûdî Bosnevî, Sürûrî ve Şem'î Efendi Mevlânâ'nın Mesnevî; Sa'dî (ö. 691/1292)'nin *Bostân* ve*Gülistân*'ını şerh etmişlerdir. Daha ziyade tercümeye yakın aktarım amaçlı bir şerh metodunu takip ettiği görülen Sürûrî ve Şem'î'ye karşın, Sûdî'nin şerhlerinde, izahatların ağırlıkta olduğu görülür. Sûdî'nin şerhlerinde, filolojik açıklamalar, örneklendirme ve kendisinden önce yapılan şerhlere göndermeler vardır. Bu yönüyle, tercümeden çok klâsik şerh özellikleri taşıdığı görülür (Yazar, 2011: 45). Ayrıca, Sürûrî'nin Farsça olarak kaleme aldığı *Mesnevî Şerhi,* Anadolu sahasında mesnevînin tamamına yapılan ilk şerhtir. Klâsik şerh geleneğimiz içerisinde, Mevlânâ'nın *Mesnevî*'sine, birçok manzum mensur tercüme ve şerh yazılmıştır. Bu asırda, mesnevîye, İbrahim el Hüseynî Kayserî (ö. XVI. yüzyıl), Bosnalı Sûdî Efendi (ö. 1595), Malkaralı Nev'î Yahya Efendi (ö. 1599), Şem'î Şemullâh (1602-1603) gibi isimler tarafından şerh yazılmıştır (Güleç, 2008).

XVI. asırda zirveye ulaşan şerh faaliyetleri, XVII. asırda Rusûhî-i Ankaravî tarafından kaleme alınan, *Mesnevî*'nin tasavvufî anlam dünyasını âyet ve hadîslerle sık sık delillendirilerek açıklandığı şerh dikkat çeker. Bu şerh, ulemâ arasında "Fâtihü'l-Ebyât" adıyla söhret bulmuştur. Daha sonra, Ankaravî, mesnevînin tamamını şerh ederek eserine *Mecmûatü'l-Letâyif ve Matmûratü'l-Maârif* adını vermiştir (Dağlar, 2007: 47) Ayrıca, Hacı İlyaszâde Ömer (ö. 1625), Abdülmecîd Sivasî (ö. 1639), Hacı Pîrî (ö. 1640, Abdullâh-ı Bosnevî (ö. 1644), Pîr Mehmed Efendi el-Mevlevî (ö. 1617), Sarı Abdullâh Efendi (ö. 1660), Sabûhî Ahmed Dede (ö. 1647), Adnî Receb Dede (ö. 1683) Mesnevî'nin bazı ciltlerini şerh etmişlerdir. Bu asırda dikkat çeken diğer şerhler de Yûsuf Sîneçâk'ın *Cezîre-i Mesnevî*'sine yapılan şerhlerdir. İlmî Dede (ö. 1611), Abdülmecîd Sivâsî (ö. 1639) ve Abdullâh Bosnevî (ö. 1644), Sîneçâk'ın bu eserini mensur olarak şerh ederken, Cevrî İbrahim Çelebi (ö. 1654)

ise, *Hall-i Tahkikât* ismiyle, manzum olarak şerh etmiştir (Demirel, 2007: 487-490; Yazar, 2011: 46)

XVII. asır şerhlerine bakıldığında ise, ilk defa çift kahramanlı bir aşk mesnevîsinin şerh edildiği görülmektedir. Ömer el-Halvetî el-Manisavî'ye ait olduğu düşünülen bu eserde, Mollâ Câmî (ö. 898/1492)'nin *Yûsuf u Züleyhâ*'sı tercümeye yakın bir yöntemle şerh edilmiştir (Yazar, 2011: 46).

XVII. asırda, edebî şerhler arasında, Türk şâirler üzerinde büyük tesire sahip olan "Sebk-i Hindî" şâiri Urfî-i Şirâzî'ye yazılan şerhler görülür. Urfî'nin başta kasîdeleri olmak üzere, Vehbî mahlaslı Telli Mehmed b. İbrâhîm (ö. 1666'dan sonra), Neşâtî (ö. 1673), Adnî Receb Dede (ö. 1688), Rodosîzâde Mehmed Emîn Efendi (ö. 1701) ve Himmetzâde Abdî (ö. 1710) gibi şârihler tarafından şerh edilmiştir (Yazar, 2011: 47). Bu asrın önde gelen diğer şârihleri arasında, İ. Hakkı Bursevî, Süleyman Zâtî Efendi (ö. 1738), Hasan Sezaî Efendî (ö. 1744), Salâhaddîn-i Uşşâkî (ö. 1782) yer alır. Uşşâkî'nin *Şerh-i Rubâî-i Ali* ve *Şerh-i Muammâ-yı Ali*'si vardır (Ceylan, 2010: 567)

XVIII. asırda, dîvân şerhleri arasında, Müstakîmzâde'nin Hz. Alî'ye nispet edilen şiirlere yaptığı şerh dikkat çeker. Öte yandan, bu asırda şerh edilen edebî eserler arasına İranlı Sebk-i Hindî şâirlerinin dîvânları girer. İran şâirlerinden Sâib-i Tebrizî (ö. 1087/1676)'nin şiirlerine Pîrîzâde Osmân Sâhib (ö. 1770), *Şerh-i Gazeliyyât-ı Sâib* ve Ebûbekir Nusret b. Abdullâh el-Harputî (ö. 1793) *Şerh-i Dîvân-ı Sâib* (Ünlü, 2009) adlı şerhler kaleme almışlardır. Diğer Sebk-i Hindî şâiri Urfî'nin şiirleri ise, Tellizâde Vehbî Efendi (ö. 1076/1666'dan sonra), Mevlevî Neşatî Dede (ö. 1085/1674), Derviş Adnî Dede (ö. 1100/1689), Vakanüvis Abdurrahman Abdî Efendi (ö. 1102/1691), Sahaif Ahmed Rüşdî Efendi (ö. 1111/1700), Rodosîzâde Muhammed Efendi (ö. 1113/1701), Himmetzâde Abdî Efendi (ö. 1122/1710), İsmail Hakkı Bursevî (ö. 1137/1725), Arpaeminizâde Sâmî Efendi (ö. 1146/1734), Neylî Mirzazâde b. Muhammed İstanbulî (ö. 1161/1748), Urfalı Derviş Ömer Nüzhet Efendi (ö. 1196/1781), Müstakimzâde Süleyman Efendi (ö. 1202/1788), Yanyalı Süleyman Efendi (ö. ?), Trabzonî Murtazâ Efendi (ö. ?), Azamet Giray Hân devrinde yaşayan Nurullâh Harezmî (ö. ?) gibi şârihler tarafından şerh edilmiştir (Gözitok, 2017)

Bir diğer İranlı "Sebk-i Hindî" şâiri Şevket-i Buhârî (ö. 1699)'nin şiirleri ise, Hâkim Seyyid Mehmed Efendi (ö. 1771) ve *Şerh-i Kasâid-i Mevlânâ Şevket* Adıyla Mehmed Murad Nakşibendî tarafından şerh edilmiştir (Başçetin, 2014; Göllü, 2018)

XVIII. asırda Salâhaddîn-i Uşşâkî (ö. 1197/1783), İsmâîl Hakkı Bursevî (ö. 1137/1725), Müstakîmzâde Süleyman Sadeddin (ö. 1202/1788) gibi şârihlerle, Türkçe tasavvufî metinlere yapılan şerhler zirve noktasına ulaşmıştır. Şerh alanında birçok eser kaleme alan İsmail Hakkı Bursevî, asrın en önemli şârihlerinden biridir. İsmâîl Hakkı Bursevî, Yûnus Emre (ö. 720/1320 [?])'nin 4 şiirini; Hacı Bayrâm-ı Velî (ö. 833/1430)'nin meşhur şathiyesini; Niyâzî-i Mısrî (ö. 1105/1694) ve Ahmedî (ö. 815/1412-13)'nin birer gazelini şerh etmiştir. Yazıcıoğlu Mehmed (ö. 855/1451)'in meşhur *Muhammediye*'si de İsmâîl Hakkı Bursevî (ö. 1137/1725)'nin şerh ettiği metinler arasında yer alır. Türkçe tasavvufî şerhleriyle ön plana çıkmış diğer bir şârih Salâhî ise, Eşrefoğlu Rûmî (ö. 874/1469 -70 [?]), İsmâîl Hakkı Bursevî ve Cemâleddîn Uşşâkî (ö. 1164/1751)'nin birer, Âşık Ömer (ö. 1119/1707 [?])'in iki, Niyâzî-i Mısrî'nin de üç şiirini şerh etmiştir. Kendisinin yazdığı muamma türündeki Türkçe bir manzume de onun şerhleri arasında yer almaktadır (Yazar, 2011: 53)

XIX. asırda ise Müridzâde Mustafa Aczî Ağa (ö. 1882), Harîrizâde Mehmed Kemâleddin Efendi (ö. 1882), Selânikli Şeyh Ali Urfî Efendi (ö. 1887), Cabbarzâde Ârif Bey, Seyyid Ali Şermî, Süleymaniyeli Nâcim Abdurrahman Efendî (ö. 1894) isimli şârihlerin isimleri yer almaktadır.

Klâsik Türk Edebiyatının mensur eserleri içerisinde hayli yekûn tutan ve yukarıda kısaca özetlenen şerh eserlerinin sayısı, yeni bulunan eserlerle her geçen gün artmaktadır. Genel anlamda şerh olarak isimlendiren bu çalışmalar, kendi hususiyetlerine göre farklılıklar arz etmektedir. Bu nedenle şerhlerin zihnimizde daha iyi kavranabilmesi ve şerhler arasındaki nüansların görülebilmesi için tasnif çalışmaları yapılmıştır. Bu tasniflerden Atabey Kılıç'ın tasnifi şöyledir:

1. Şerh metoduna göre: Geleneksel/Modern
2. Biçimine göre: Manzum/Mensur
3. Şerh edilen eserin diline göre: Arapça/Farsça/Türkçe
4. Muhtevasına göre: Dinî/Tasavvufî/Edebî/Diğer ilimler (Kılıç, 2007).

Yukarıda özetlenen Kılıç'ın tasnifine ek olarak İsmail Güleç'in makalesinde mesnevî şerhlerine uyarlayarak yaptığı şerh tasnifi şu şekildedir:

A. Metoda göre

1. Geleneksel şerhler

a. Mufassal şerhler

b. Muhtasar şerhler

2. Yeni şerhler

B. Amaca göre

1. Okurları bilgilendirmek amaçlı şerhler

2. Bir düşünce veya inanç sistemini açıklamak için yapılan şerhler

C. Biçimine göre

1. Manzum şerhler

2. Mensur şerhler

D. Şerh edilen metne göre

1. Düzenli olarak yapılan şerhler

2. Düzensiz olarak yapılanlar (seçme)

E. Şârihin tarikatına göre

1. Mevlevî

2. Diğer (Güleç, 2009).

Yukarıda örnekleri görülen tasnif denemelerine farklı kıstaslar eklenerek yeni tasnifler de yapılabilir. Bu tasniflerden faydalanarak bizi asıl ilgilendiren edebî çerçevede yazılan eserlerin şekil, tür ve dil eksenli olarak yapıldığı şerh tasnifimiz aşağıda yer almaktadır:

1.6.1. Farsça Eserlere Yazılan Şerhler

1.6.1.1. Farsça Dîvân Şerhleri

Farsça yazılan eserler için kaleme alınan şerhler içerisinde dîvânlara yazılan şerhlerin ağırlıkta olduğu görülür. Klâsik Türk Edebiyatı şerh geleneği içerisinde, Hâfız-ı Şirâzî (ö. 792/1390), Şâhî (ö. 1426), Mollâ Câmî (ö. 898/1492), Yavuz Sultan Selîm (ö. 1520), Ferişte (ö. 1587'den sonra), Urfî-i Şirâzî (ö. 1590), Sâib-i Tebrîzî (ö. 1087/1676), Şevket-i Buhârî (ö. 1695)'nin dîvânlarına şerhler yazılmıştır.

1.6.1.2. Dîvânlar Haricindeki Farsça Müstakil Eserlere Yazılan Şerhler

Dîvânlar haricinde şerh yazılan Farsça eserler, genellikle, dinî-tasavvufî eserlerdir. Bunların başında Mevlânâ'nın *Mesnevî*'si, Sa'dî (ö. 691/1292)'nin *Gülistân ve Bostân*'ı, Feridüddin Attâr'ın *Pendnâme ve Mantıku't-Tayr*'ı, Şebüsterî'nin *Gülşen-i Râz*'ı, Mollâ Câmî'nin (ö. 898/1492) *Lüccetü'l-Esrâr* ve *Bahâristân*, *Tuhfetü'l-Ahrâr, Mahzen-i Esrâr, Sübhatü'l-Ebrâr*'ı, gelir.

1.6.2. Arapça Eserlere Yazılan Şerhler

1.6.2.1. Arapça Dîvân ve Dîvânlar İçerisinde Yer Alan Manzumelerin Şerhleri

Hz. Ali (ö. 661)'ye atfedilen Arapça şiirlerin derlendiği dîvânın şerhleri bulunmaktadır.

1.6.2.2. Arapça Müstakil Nazım Şerhleri

İmrü'l-kays'ın (ö. 540) Muallaka şiirleri, Ka'b bin Züheyr'in (ö. 645) *Kasîde-i Baned Suâd*, *Kasîdetü'l-Lâmiyye*, *Kasîdetü'l-Dimyâtiyye*ve Muhammed b. Said el-Bûsîrî'nin (ö. 1293) *Kasîdetü'l–Bürde,* İbni Sînâ'nın (ö. 1037) *Kasîde-i Rûhiyye*'si, Tantarânî'nin (ö. 1092) *Kasîde-i Tantarâniyye*'si, Abdülkâdir Geylânî'nin (ö. 1165) *Kasîde-i Tâiyye*'si, İbnü'l-Fâriz'in (ö. 1235 *Kasîde-i Hamriyye* ve *Kasîde-i Tâiyye*'si, İbni Arabî'nin *Füsûsu'l-Hikem*'i Mevlânâ'nın (ö. 1273) *Kasîde-i Mîmiyye*'si, klâsik şerh geleneğimiz içerisinde şerh edilen Arapça eserlerdendir (Ceylan, 566-567)

1.6.3. Türkçe Dîvân ve Müstakil Eserlere Yazılan Şerhler

Klâsik şerh geleneğimizde Türkçe dîvânlara yazılan şerhler azdır. Niyâzî-i Mısrî (1674) ve III. Murâd'ın dîvânların tamamı veya bir kısmı, şârihler tarafından şerh edilmiştir. Bunun yanı sıra, Yûnus Emre (ö. 1321), Hacı Bayrâm-ı Velî (ö. 1430), Eşrefoğlu Rûmî (ö. 1469), Dede Ömer Rûşenî (ö. 1486), Lâmiî Çelebi (ö. 1531), Azîz Mahmûd Hüdâyî (ö. 1623), Niyâzî-i Mısrî (ö. 1694), İsmâîl Hakkı Bursevî (ö. 1724) ve Sezâî-i Gülşenî'nin (ö. 1738) şiirlerine ve Yazıcıoğlu Mehmed'in *Muhammediye*; Celâlzâde Sâlih Çelebi'nin *Dürer-i Nesâyih*'i gibi dinî-tasavvufî mahiyetteki eserlerine yazılan şerhler daha fazladır.
Yukarıda zikredilen şerhler dışında, bizleri ilgilendiren diğer şerhler ise, sözlük şerhleridir. Klâsik şerh geleneğimiz içerisinde Arapça ve Farsça sözlüklere birçok şerh yazılmıştır. Örnek verecek olursak, manzum sözlüklerimizden Şahidî'nin *Lügat-ı Şahidî*'si Abdurrahmân bin Abdullâh-ı Kuddûsî, Nâdîde Ahmed Hâfız, Ahmed-i Eğribozî, Pîrî Paşa-zâde Mehmed bin Abdülbâkî el-Cemâlî tarafından; Sünbülzâde Vehbi'nin *Tuhfe-i Vehbî*'si: Elbistanlı Hayâtî Ahmed Efendî, Akovalı-zâde Ahmed bin Osmân tarafından; *Nuhbe-yi Vehbî*'si: Ali Rıza bin Mehmed Rüşdi Yalvacî, Yayaköylü Ahmed Reşid el-İzmirî, Raşid Efendi tarafından; Osman b. İbrahim Bosnevî'nin *Sübha-i Sıbyân*'ı: Seyyidî Efendî, Rasim Fodlacî-zâde Ahmed, Hâcî İsmâîl Zühdî bin Ömer, Bosnavî Mehmed Necîb tarafından şerh edilmiştir (Dağlar, 2007: 23). Ayrıca, Türkçe-Arapça, Türkçe-Farsça, Türkçe-Arapça-Farsça manzum sözlüklerimizden Ferişte ibni Melik'in *Firişteoğlu Lügati*, Halîmî'nin *Bahrü'l-Garâib*'i, Şeyh Ahmed Şihabî'nin *Nazmü'l-leal*'i, Hüseyin Murtazâ el-Bağdâdî'nin *Lügat-ı*

Tarih-i Vassâf'ı, Antakyalı Şeyh Ahmed'in *Se Zebân*'ı ile Ayıntâbî Hüseyin Aynî'nin *Nazmü'l-Cevher*'i şerh edilen diğer önemli eserlerdir (Ceylan, 2010: 567)

1.6.4. Modern Şerhler

Klâsik Türk Edebiyatı'nda ilk örneklerine XIV. asırdan itibaren rastladığımız ve XVI. asırdan itibaren ise tam anlamıyla klâsikleşmeye başlayan şerh çalışmaları, XX. Asrın başlarına kadar devam etmiştir. Bu asırdan itibaren ise, modern kuramlarla klâsik şerh yöntemleri birleştirilerek yeni şerh çalışmaları ortaya konulmaya başlamıştır. Bu dönemde Ömer Ferit Kam, Tahir Olgun ve Ali Nihat Tarlan gibi isimler, klâsik şerh geleneğine yakın örnekler vermişlerdir. Klâsik şerhlerle benzer özellikler göstermekle birlikte, bu çalışmalarla klâsik ve modern şerhler ayrı kategoride değerlendirilmeye başlanmıştır.

Klâsik dönemde yazılan şerh eserleri ile XX. asırdan sonra yazılmaya başlanan şerhlerin en önemli farklarında biri, şerhin amacıdır. Özellikle Cumhuriyet Devri'nden sonra Osmanlı Türkçesi ile yeni nesiller arasında oluşan kopukluk, modern şerhlerin amacını da etkilemiştir. Ayrıca, modern hayatla birlikte sosyal hayatta meydana gelen değişimler, beraberinde kültürel kopuşu da getirmiştir. Bu nedenle, modern şerhlere bakıldığında, şerhlerin dilsel ve kültürel birleşmeyi de sağlamaya çalıştıkları görülür.

Modern şerhleri klâsik şerhlerden ayıran diğer bir unsur da modern şerhlerin eser üzerine estetik yorumlamalar getirmesidir. Klâsik şerhlerde eserin daha çok anlam dünyasına yönelik olan; estetik yönünün ihmal edildiği izahlara ek olarak bu dönem şerhlerinde edebî sanat izahlarında artış gözlemlenir (Yekbaş, 2008: 201). Zira Ömer Ferit Kam, *Âsâr-ı Edebiye Tetkikâtı* adlı çalışmasının ön sözünde, mevcut eserlerin tetkikinde, amacın eserin sahip olduğu güzellikleri tespit etmek; böylece o eserin sanat değerini ve kıymetini ortaya koymak, olduğunu ifade eder (Çeltik, 2003: 60).

Türkiye'de metin şerhini modern anlamda ele ilk alanlardan biri, Ali Nihat Tarlan'dır. *Edebiyat Meseleleri* kitabının "Metinler Şerhine Dair" başlıklı makalesinde, "şerh"le ilgili görüşlerini dile getirmiştir. Tarlan'ın modern metin şerhine dair teorik görüşlerini tatbik ettiği ve tahlil yöntemini kullandığı *Şeyhî Dîvânını Tedkîk* ve klâsik ve modern şerh yöntemini birlikte kullandığı *Fuzûlî Dîvânı Şerhi* isimli çalışmaları, bu alanda son derece önemli ve başarılı birer model teşkil etmiştir.

Ali Nihat Tarlan'ın öğrencilerinden Mehmet Çavuşoğlu da *Dîvânlar Arasında* ve *Necati Bey Dîvânı'nın Tahlili* adlı çalışmalarında, benzer bir yöntem uygulamıştır. Çavuşoğlu'nun çalışması, Tarlan'ın *Şeyhi Dîvânının Tetkik*'inden daha kapsamlıdır.

Beyitlerdeki kelimeler, mazmunlar ve mefhumlar tasnif edildikten sonra, hayal unsurlarının da izah edildiği görülür (Çavuşoğlu, 2001: 14). Lâkin bu eserler şerh özelliğinden daha çok tahlil özelliği gösterir.

Ali Nihat Tarlan'ın ekolünü benimseyen isimlerden Haluk İpekten, şerhlerinde, metni, metnin nesre çevirisi, şekil ve muhteva yönünden incelenmesi, mazmunların ve edebî sanatların izahı aşamaları ile inceler. İpekten, metnin tasavvufî anlamını açıklarken de yine metni esas alma yolunu seçer. Şâirin mutasavvıf biri olup olmadığı, onun için önemli değildir. Tasavvufun metinde taşıdığı estetik değer, şerh yönteminde temel esastır. Bu yöntemi, Fuzûlî, Bâkî, Nef'î (ö. 1636), Nâ'ili, Şeyh Gâlib'in şiirleri için "Hayatı, Edebî Kişiliği ve Bazı Şiirlerinin Açıklamaları" başlıklarıyla kaleme aldığı çalışmalarında uygulamıştır.

Modern şerh alanında bir diğer önemli isim olan Amil Çelebioğlu'nun da *"Fuzûlî'nin Bir Beyti Üzerinde Bazı Düşünceler"* isimli çalışmasında, Ali Nihat Tarlan'ın şerh ekolünü takip ettiği görülür. Çelebioğlu, metni incelemede dikkat edilecek hususları şöyle sıralar:

1. Kelimelerin lügat manâsının açıklanması,
2. Kelimelerin ıstılah manâsının açıklanması,
3. Beyitteki mecaz, kinâye, tevriye ve benzeri sanatların tespiti ve izahı,
4. Kelimelerin metinde yüklendiği fonksiyonların ve kelimenin yüklendiği görevin bulunması,
5. Kelimeler arası bağlantı kurulması,
6. Farklı dönem ve seviyedeki şâirlerin aynı konuda yazılmış eserlerin karşılaştırılması (Yeniterzi, 1999: 59).

Amil Çelebioğlu'nun yukarıda maddeleri sıralanan modeline ek olarak Emine Yeniterzi, kendi görüşlerini şu maddeler altında sıralar:

1. Edebî eserdeki ilim konularının, terimlerin, özel isimlerin tespiti
2. Metinlerdeki söz sanatlarının tespiti
3. Folklorik malzemenin tespiti
4. Metinde yer alan âyet ve hadîslerin tespiti
5. Mazmunların tespiti
6. Eski şerhlerin taranması
7. Edebî tahlillerin bir sonuca ulaştırılması (Yeniterzi, 1999: 60).

Son yıllarda modern şerh yöntemlerine Batılı yaklaşımların da dâhil olduğu görülür. Bunların başında gelen Yapısalcı Yaklaşım'da, eserin içyapısı ve özel dizgesine odaklanılır.

Bu uygulamada kelime ve ses tekrarları, paralellikler, mısraların uzunluk ve kısalıkları, cümlenin ögelerinin dizilişi, kelimelerin cinsleri vs. istatistikî veriler göz önüne alınır (Kortantamer, 1994: 9).

Cem Dilçin'in "Fuzûlî'nin Bir Gazelinin Şerhi ve Yapısal Yönden İncelenmesi" adlı makalesi, Dîvân şiirine yapısalcı kuramla yaklaşan önemli bir çalışma olarak karşımıza çıkar. Klâsik şerh yönteminden farklı olarak bu yaklaşımda, kelimelerin ses özellikleri ve sıklıkları son derece önemlidir. Dilçin'e göre, bu yöntemle, metinlerin klâsik şerh yöntemiyle ortaya çıkarılamayan birçok özelliği ortaya çıkarılmış olmaktadır (Dilçin, 1991: 93). Fuzûlî'nin bir gazeline uygulanan bu yöntem, araştırmacılara şiirin estetik yönü ve şâirin şiir kabiliyeti hususunda, gerçekten önemli bulgular sunmaktadır. Lâkin Fuzûlî'de başarılı olan bu yöntemin başka bir şâirde aynı derece başarılı olamayabileceği de göz ardı edilmemelidir. Öte yandan, klâsik yöntemde ihmal edilen şekil ve ses özelliklerinin bu yöntemle daha detaylı analiz edilmiş olması, bu yaklaşımın önemli bir artısıdır. Zaten, Cem Dilçin de yapısalcı yaklaşımın tek başına yeterli olmadığını ifade ederek metnin önce klâsik yöntemle daha sonra modern teorilerle ele alınması gerektiğini ifade eder (Kılıç, 2009: 328) Harun Tolasa'nın *Ahmet Paşa'nın Şiir Dünyası*, M. Nejat Sefercioğlu'nun *Nev'î Dîvânı'nın Tahlili*, Ahmet Kabaklı'nın *Şiir İncelemeleri*, Cemâl Kurnaz'ın *Hayâlî Bey dîvânı Tahlili*, İsa Kayaalp'in *Sultan Ahmed Dîvânı'nın Tahlili* gibi müstakil dîvânlar üzerine yapılan çalışmaların yanı sıra, Ali Alparslan'ın, *Gazel Şerhi Örnekleri*, Cihan Okuyucu'nun *Gazel Bahçesi*, İskender Pala'nın *Şi'r-i Kadîm Şerhleri*, Ahmet Atilla Şentürk'ün; *Osmanlı Şiiri Antolojisi* gibi seçme beyitler ve şiirler üzerine yapılan çalışmalar da bulunmaktadır. Ayrıca, Tunca Kortantamer'in, "Gül Kasîdesi" Metin Akar'ın "Su Kasîdesi Şerhi", Ahmet Atilla Şentürk'ün "Ahmet Paşa'nın Güneş Kasîdesi Üzerine Düşünceler", "Necâtî Beğ'in Sultan Beyazıt Methiyesi ve Bazı Gazelleri Hakkında Notlar", "Zâtî'nin Bir Gazeli ve Düşündürdükleri", "Yahya Beğ'in Şehzâde Mustafa Mersiyesi yahut Kanunî Hicviyesi" gibi çalışmalar da müstakil şiirler üzerine yapılan şerh çalışmalarına örnek teşkil eder. Günümüzde de devam eden bu tür metin tahlili ya da metin tenkidi çalışmalarında yukarıdaki örneklerde yer alan kalıplaşmış inceleme yöntemleri büyük ölçüde devam ettirilmekte; benzer tasniflere yer verilmektedir. Buna karşın, eserin ne söylediğinden çok nasıl söylendiği; eserde dilin nasıl kullanıldığı üzerinde durulmamakla birlikte metne dair estetik değerlendirme ve yorumlamalar yapılmamaktadır (Mengi, 2007: 412).

Atabey Kılıç, yapmış olduğu şerh tasnifinde, modern şerhleri iki ana başlık altında değerlendirir. Bu başlıklardan "Bilimsel Esaslı, Teorik Zemine Dayalı Olanlar" altında

Victoria Rowe Holbrook'un *Aşkın Okunmaz Kıyıları*, Walter Andrews'in *Şiirin Sesi Toplumun Şarkısı*, Tunca Kortantamer "Gül Kasîdesi", Cem Dilçin'in "Fuzûlî'nin Bir Gazelinin Şerhi ve Yapısal Yönden İncelenmesi", Dursun Ali Tökel'in "Bir Gazel Anlam Bilimle Nasıl Anlaşılır?" isimli çalışmalarını; "Geleneği Bazı Eklemelerle Devam Ettirenler" başlığı altında ise A. Nihad Tarlan, Mehmet Çavuşoğlu, Ali Alpaslan, Haluk İpekten, İskender Pala ve Cihan Okuyucu'yu almıştır (Kılıç: 2007). Kılıç'ın da tasnifinde yaptığı üzere, nasıl ki geleneksel şerhleri kendi içerisinde birçok alt kola ayırabiliyorsak, modern şerhler de farklı yönlerden ayrıştırılabilir.

Ayrıca klâsik şerh metinleri üzerine yapılan yüksek lisans ve doktora çalışmalarında artış olduğu görülmektedir. Bu çalışmalarda, bazı araştırmacılar, metinlerin sonuna şerh sözlükleri eklemişlerdir. Bu sözlükler, şerh anahtarı ya da kılavuzu olarak klâsik metinlerin anlaşılmasında, diğer araştırmacılara ışık tutacak mahiyettedir. Öte yandan, Ahmet Talat Onay'ın *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar,* Agâh Sırrı Levend'in *Dîvân Edebiyatı Kelimeler ve Remizler, Mazmunlar ve Mefhumlar,* İskender Pala'nın *Ansiklopedik Dîvân şiiri Sözlüğü,* Ahmet Atilla Şentürk'ün *Osmanlı Şiiri Kılavuzu* adlı çalışmaları da şerh çalışmalarında önemli kaynak eserler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bazı modern şerhlerdeki şiiri beyit beyit değil de bir bütün olarak ele alan "bütüncül yaklaşım"ı, her şiir için uygulamak, mümkün değildir. Klâsik şiirde beyit bütünlüğü esasken, Sebk-i Hindî örneğinde olduğu gibi, bütünlük mısraya kadar dahi düşmekte; şiir, aslında birbirinden bağımsız beyitler içerisinde yer alan berceste mısralardan oluşmaktadır. Görüleceği üzere, her şiire tam anlamda tek bir bakış açısı ile değil; eklektik bakış açısıyla, farklı yöntemlerle bakmak gerekmektedir.

2. BÖLÜM

2. 1. URFÎ-İ ŞİRÂZÎ HAYATI EDEBÎ ŞAHSİYETİ VE ESERLERİ (1555, ŞİRAZ-1591, LAHOR)

"Hint Tarzı" veya "Hint Üslûbu" olarak da bilinen Sebk-i Hindî'nin temelini atan; bu üslûbun en önemli temsilcilerinden biri olarak kabul edilen, XVI. asır İranlı şâirlerden Urfî-i Şirazî, kaynaklara göre 1555'te İran'ın Şiraz kentinde dünyaya gelmiştir (Azer, h. 1336: 293; Şafak, h. 1353: 370; Şiblî, h. 1363: 66; Niganî, h. 1365: 59; Ahmed Gülçin: H. 1369: 872; Muîn, h. 1371: 1172; Ensârî, h. 1378: 111; Brown, 1959: 245; Kurtuluş, 2007: 96). Urfî, Şirâz şehrinin seçkin ailelerinden birine mensuptur. Kaynaklara göre, babası Zeyneddîn Ali Belevî'nin idârî-hukûkî görevlerde bulunmasından dolayı "Urfî"; memleketine nispetle de "Şirâzî" olarak tanınmıştır. Lakabı Çâdırbâf (çadır ören)'dır (Ensârî, h. 1378: 111, 112). Tam künyesi Cemâleddin Seyyid Muhammed Hasan Urfî-i Şirazî'dir. *Mecmau'l-Fusha*, *Netayicü'l-Efkâr* ve *Âteşgede* tezkirelerindeki Urfî'nin seyyid olduğu iddiası, doğru değildir (Hüccetî, h. 1380: 1760; Ensârî, h. 1378, 111; Duru 2005: 118). Ayrıca, Urfî'nin hiçbir eserinde böyle bir bilgi veya ipucu yer almamaktadır. Bu yanlış yoruma Urfî'nin "Seydî" lakabının sebep olduğu düşünülebilir.

İran'da Safevî hanedanının hüküm sürdüğü bir dönemde Şiraz'da dünyaya gelen Urfî, ilk tahsilini burada tamamlamıştır. Güzel sanatlardan hat ve musikî alanında kendini geliştiren Urfî'nin beyitlerinde de hat alanındaki maharetine dair ipuçları vardır:

- *Fiġān zi-ḫāme-i ʿUrfī ki kemterīn ẓafereş*
  Şikest-i ḫāme-i ***Mānī*** *ve* ***kilk****-i yāḳūteş*[2] (G. 344/5; Ensârî, h. 1378: 112)

Daha sonra Urfî'nin şiire olan meyli ve kabiliyeti, onu Tarhî-i Şirâzî, Ârif-i Lâhicî, Kadrî-i Şirâzî ve Mollâ Gayretî gibi şâirlerin şiir meclislerine yönlendirmiştir. İlk dönem şiirlerinde Muhteşem-i Kâşânî (ö. 996/1588), Vahşî-i Bafkî (ö. 991/1583), Baba Figânî (ö. 925/1519)'nin şiirlerinden etkilenen Urfî, şiire olan kabiliyeti ile dikkatleri üzerine çeker. Henüz on beş yaşlarında iken şiirleriyle şöhret kazanmıştır (Hüccetî, h. 1380: 1760). Daha sonra, Safevî hükümdarları I. Tahmasb ve I. Abbas'ın şiir meclislerine katılmıştır (Kurtuluş, 2007: 96; Brown, 1959: 246). Urfî'nin, Enverî (ö. 585/1189), Hakanî (ö. 1190), Nizâmî (ö. 611/1214) gibi büyük şâirlerin şiirlerini de çok iyi okuduğu; bu şiirler üzerinde mütalaalarda

[2] Urfî'nin hanesinden feryat çünkü onun en küçük zaferi, Manî'nin fırçasının ve yakuttan olan kaleminin kırılmasıdır.

bulunarak inceliklerini kavradığı görülür. Öte yandan, Urfî'nin yüzüne ve aynı zamanda ruhuna derin izler bırakan çiçek hastalığı, onun kaderi üzerinde de etkili olmuştur. Çiçek hastalığının yüzünde izler bırakması ve yüzünün çirkinleşmiş olması sebebiyle, insanlar Urfî'den uzaklaşır. Hatta şâir meclislerinden biri olan dükkânın sahibi Mir Mahmud isimli şâir, onun yüzü hakkında hiciv yazmıştır:

- *Dīger ne-tevān cemāl-i Seydī-rā dīd*
  Ez-ābile-i Fireng ey hem-nefesān![3] (Germarudî, h. 1392: 12).

Safevîler devri İran edebiyatında, bazı alanları bunun dışında tutarsak, genel olarak bir gerileme olduğu söylenebilir (Zerrînkûb, h. 1380, X: 570). Safevî şahlarının klâsik şiir anlayışına olan ilgisizlikleri karşısında, Ekber Şâh (ö. 1014/1605), Şâh Cihângîr (ö. 1627), Şâh Cihan (ö. 1666) gibi Hintli hükümdarlar Farsça şiirlere büyük önem veriyor; şâirlere ihsanlarda bulunarak onları teşvik ediyorlardı. Bu durum, İranlı şâirler için Hindistan'ı yavaş yavaş bir cazibe merkezi hâline getirmiştir. Böylece, birçok şâir, bu dönemde İran'ı terk ederek Hindistan'a göç etmiştir (Mutemen, h. 1371: 174; Babacan, 2012: 65). Bu dönemde Ekber Şâh (ö. 1014/1605)'ın sarayındaki İranlı şâirlerin sayısının 170'e ulaştığı nakledilir (Dilçin 1986: 177). Hatta Hindistan'da XIX. asra kadar yazılan Fars edebiyatı eserlerinin, aynı dönemde İran'da yazılanlardan daha fazla olduğu nakledilmektedir (Schimmel, 1973: 1). Bu durum, Hindistan'da şiire ve sanata ne kadar büyük bir değer verildiğini; Hindistanlı sultanların saraylarının şâirler için ilgi çekici bir merkez hâline geldiğini göstermesi açısından son derece önemlidir.[4]

Urfî de Safevîler döneminde yönetimin şiire bakış açısı, dinî baskılar, yüzündeki izlerden dolayı psikolojisinin zayıflaması, diğer şâirlerin ona karşı olan menfi tutumu gibi bütün bu olumsuzluklarla birlikte, Hindistan'daki sultanların şâire ve şiire olan desteği ve iltifatı gibi sebeplerle, 1585 senesinde Hindistan'a gitmek üzere Şiraz'dan ayrılmıştır. Bazı tezkirelerde, Urfî'nin Hindistan'a gidişine sebep olarak Babür hükümdarı Ekber Şâh (ö. 1014/1605)'ın oğlu Şehzâde Selîm (ö. 1627)'in yüzünün güzelliğine gaibane âşık olması gösterilmişse de (Şiblî, h. 1363: 27) bu düşünceyi, günümüz ilim anlayışı açısından açıklamak ve kabul etmek mümkün değildir.

[3] Ey arkadaşlar! Çiçek hastalığından dolayı artık Seydi'nin yüzünü göremeyiz.

[4] Şerh metninde Urfî'nin memduhlarına sundukları kasideler de şerh edilmiştir. Şârih, Şâh Ekber'in, Urfî'ye hüner sahibi olduğu için değer verdiğini ifade etmiştir. [19b]

Urfî de birçok İranlı şâir gibi, Hindistan'a gitmek üzere yola çıkar. Daha sonra, yolda hırsızlar tarafından soyulup her şeyini yitirmiştir. Bu sıkıntılı durumunu, şu beyitlerde dile getirir:

Dūşīne ki bered-i berd ber-dūşem būd
Zānū çü ʿarūs-ı nev der-āġūşem būd

Pūşīdī ne-dāştem ġayr ez-çeşm
Çīzī ki be-zīr-i ser nihem gūşem būd[5] (Şiblî, h. 1363: 67).

Her şeye rağmen Urfî Hindistana ulaşmak için yoluna devam eder. Deniz yoluyla önce Carun Limanı'na ve Ahmednagar'a daha sonra da Fetihpur Sıkrî'ye geçer. Burada meşhur Hintli şâir Feyzî-i Hindî (ö. 1595) ile tanışmıştır (Çaldak, 2000: 10). Feyzî-i Hindî Kaynaklarda onu evinde ağırladığı nakledilir (Nefisî, h. 1363: 417). Daha sonra, Feyzî-i Hindî, (ö. 1595) onu Attok şehrine götürüp Hakîm Ebû'l-feth Gilânî ile tanıştırır. Bu vesile ile saray çevresinde kendini gösterme imkânı bulan Urfî, daha sonra sırasıyla, Mirzâ Abdürrahîm Hân-i Hânân (ö. 1627), Celâlüddîn Muhammed Ekber Şâh (ö. 1014/1605) ve sonra da Ekber Şâh (ö. 1014/1605)'ın oğlu Cihangir ismiyle tahta çıkacak olan Şehzâde Selîm (ö. 1627)'in himayelerine girmiştir (Nefîsî, h. 1363: 417; Ensârî, h. 1378: 113). Feyzî-i Hindî (ö. 1595), Urfî'ye büyük yardım ve ihsanlarda bulunur. Hatta onu överek "Urfî'de iyi huyluluk, kesbî değil, vehbîdir." ifadelerinde bulunmuştur (Albadaunî, 1986: 893). Urfî, Feyzî'nin kendisine olan dostane tavrına rağmen, bazı nüktelerinde, Feyzî'yi rencide ettiği görülür.[6]

Her ne kadar bazı dostları tarafından hoş tabiatlı, zarif bir şahsiyet olduğu (Ensârî, h. 1378: 117) ifade edilse de dayanılmaz kibri ve kimseyle uyuşmaz mizacı yüzünden etrafındakilerce sürekli düşman kazanmış ve padişaha şikâyet edilmiştir. Onun şiirlerinde kasîdelerde yer alan geleneksel fahriye bölümü çok üst bir seviyeye ulaşmıştır. Bu düşünceyi bütün tezkirelerde, Urfî'nin kendine olan aşırı güveni ve beğenisinin ifade edilmiş olması da desteklemektedir. Gerek yaşamış olduğu olumsuzluklar gerekse doğuştan getirdiği bazı

[5] Dün gece soğuktan olan elbisem (elbisem yoktu) omuzumda idi ve (o durumda) dizlerim yeni gelin gibi kucağımdaydı. Gözümden başka kapatacak bir şeyim yoktu ve başımın altına koyacağım şey de kulağımdı.

[6] Urfî'nin dilinin sivriliği, etrafındaki insanlara karşı alaycı ve iğneleyici üslubu, XVII. Asır dîvân şairlerinden Nef'î (ö. 1636) ile benzerlik göstermektedir. Zira Urfî de hiciv yazma konusunda pek mahirdir. Hatta dönemindeki şairleri hicvettiği, bize Urfî'nin Sihâm-ı Kaza'sını anımsatan *Der-hicv-i Şuarâ-yı Muasır* isimli bir mesnevîsi de mevcuttur.

hasletlerden dolayı Urfî, gururlu, geçimsiz, haşin, kendini beğenen bir şahsiyettir (Ensârî, h. 1378: 117).

Urfî'nin mizacı hakkında Şiblî-i Numânî (ö. 1914), "Urfî'nin haddinden fazla gururlu oluşu ve kendini çok fazla övmesi inkâr edilecek bir durum değildir." der (Şiblî, h. 1363: 71) Zira Urfî'nin bunu açıkça ifade ettiği şiirlerindeki fahriye bölümleri bu durumun en büyük göstergesidir. Şerh metninde geçen "Bundan sonra ʿUrfîvârî fahriyedür." [184a] ifadesi Urfî'nin kendine has bir fahriye üslûbunun olduğunu göstermektedir.

Urfî'nin kendini övmedeki aşırıya kaçan bu tavrı, diğer şâirlerin bu durumdan sıkça şikâyet etmelerine sebep olmuştur. Hatta döneminin en mülayim ve sakin şâirlerinden Nazîrî-i Nişâburî, (ö. 1021/1612) onun vefatından sonra, "Bu kibri, herkesi ona düşman etmişti. Hastalandığı zaman ziyaretine gelen dostlarının kalbi bile ona karşı iyi niyetli değildi." demiştir (Şiblî, h. 1363: 71).[7]

Urfî-i Şirazî'nin vefatı ile ilgili farklı rivayetler nakledilmektedir. Tezkirelerde, 1591 senesinde, Hindistan'ın Lahor şehrinde, henüz otuz altı yaşındayken dizanteri veya ishalden öldüğüne dair rivayetler vardır (Duru, 2003: 119). Öte yandan, bazı kaynaklarda, Feyzî-i Hindî (ö. 1595) ve diğer düşmanları tarafından zehirletildiğine dair de rivayetler vardır (Ensârî, h. 1378: 110, 114; Albadauni, 1986: 393; Shafi 1993: 482; Kam, 1998: 102). Bu rivayetler, Urfî'nin hem mizacı hem de düşmanlarına karşı kaleme aldığı hicivleri dolayısıyla çok düşman kazanmış olabileceği düşünüldüğünde ihtimal dahilindedir. Zehirletildiğine dair rivayeterden biri, Şehzâde Selîm (ö. 1627)'e olan aşkından dolayı *Neşter-i Aşk*'ın müellifi Şahnevâz Hân tarafından zehirletildiğidir (Nefîsî, h. 1363: 417; Ensârî, h. 1378: 114). Diğeri ise, Urfî tarafından topluluk önünde rencide edilen Feyzî-i Hindî'nin bu sebeple onu zehirlettiği iddiasıdır (Nazif, h. 1335: 10; Cevâhirî 1374: 7; Ensârî, h. 1378: 114). Lâkin kaynaklarda yer alan Feyzî'nin Urfî'ye dostane yaklaştığı ve ona değer verdiği bilgisi göz ardı edilmemelidir. Bütün bu ölüm rivayetlerine rağmen, Urfî'nin muasırı olan tezkirelerin hiçbirinde yukarıda zikredilen aşk ve zehirletilme hikâyesine rastlanmaz. Elimizde olan net gerçek, otuz altı gibi çok genç sayılacak bir yaşta vefat etmiş olmasıdır. Urfî ilk olarak Lahor'a defnedilmiştir. Daha sonra, 1618'de, Sultan İtimadüd Devle'nin veziri Mir Sabir İsfahânî tarafından, şiirlerinde sürekli terennüm ettiği Hz. Ali (ö. 661)'nin

[7] Şerh metninde geçen "Kendimi Utarit olarak isimlendirdiğim için, düşmanın yılan gibi hasedinden zehirli gülüşünden salya akıttığını gördüm." anlamındaki beytinde düşmanları ve hasetçileri ile alâkalı ifadesi bu durumu desteklemektedir. [23b].

türbesinin bulunduğu Necef'e nakledilmiştir (Nefîsî, h. 1363: 417; Ensârî, h. 1378: 113; Shafi, 1987: 1031; Browne, 1959: 242; Losensky, 2000: 892; Kurtuluş, 2007: 96). Urfî, Necef ve Hz. Ali (ö. 661)'nin himmetine olan arzu ve iştiyakını farklı beyitlerde terennüm etmiştir.

Şerh metninde Urfî'nin Necef'e gömüldüğüne dair "Beni Hindistan'a, eğer Tatar'a da gömsen kirpiklerimle kazarak mezardan Necef'e kadar giderim." anlamındaki beytine istinaden şârih şu rivayeti nakleder: "Rivayet edilir ki Urfî vefat edince Hint'teki ateşperestler ve Müslümanlar arasında 'bu mevta bizimdir' diye kavga çıkmış. Daha sonra Müslümanlar, bakalım, eğer sünnetli ise bizdendir, değilse sizdendir, diyerek Mecusileri ikna etmişlerdir. Ve bu şekilde Müslüman mezarlığına defnedilmiştir. Bazı kimseler Mecusilerin onu kendi mezarlıklarında defnettiklerini söylerler ise de yalandır. Müslüman mezarlığına defnedilmiştir. Bir zaman sonra Hint'te kemâl ehli bir derviş onun kasîdelerini okurken beytin remzini anlamış ve "Eğer Urfî'yi mezarından çıkarıp Allâh'ın Aslanı Hz. Aliyyü'l-Murtazâ'nın kutlu eşiğine eriştirmezsem bana bu dervişlik haramdır." diyerek gizlice bir gece kabrinden cesedini ve kemiklerini çıkartıp bir sandığa koyarak Hint ülkesinden Necef sınırına getirmiştir. Bugün Hazret-i Ali'yi ziyarete gidenler, Şah'ın kabrinden yarım saat uzaklıkta bulunan bir yerde O'nu ziyaret ederler. Merhum Urfî orada medfundur ve ziyaretçileri Urfî'yi orada ziyaret edip dua ederler." [79b]

Şerh metninde Urfî'den "ʿUrfî-i nâm-dâr, ʿUrfî-i pejmürde vü perîşân-hâl, ʿUrfî-i bî-ʿâr, ʿUrfî-i güm-râh, ʿUrfî-i şûrîde-hâl, ʿUrfî-i bâlâ-pervâz, ʿUrfî-i bî-çâre, ʿUrfî-i bî-pervâ, ʿUrfî-i câʾize-talebkâr, ʿUrfî-i derdmend, ʿUrfî-i dil-sûz, ʿUrfî-i dîvâne-meşreb, ʿUrfî-i ezʿaf-ı ʿibâd, ʿUrfî-i güm-geşte, ʿUrfî-i merhûm, ʿUrfî-i muʿciz-beyân, ʿUrfî-i nâ-be-kârun, ʿUrfî-i nâ-kam, ʿUrfî-i rind-meşreb, ʿUrfî-i şeh-levend, ʿUrfî-i ser-geşte-hâl, ʿUrfî-i sihr-âferîn, ʿUrfî-i şikeste-per, ʿUrfî-i şöhret-intimâ, ʿUrfî-i şûrîde-hâl, ʿUrfî-i ʿâlî-neseb, ʿUrfî-i hulûskâr." ifadeleriyle bahsedilir. Bu ifadeler onun mizacı hakkında bize ipuçları vermektedir.

Öte yandan şerh metninde yer yer Urfî'nin dünya görüşü ve hayata bakış açısı hakkında bilgiler verildiği görülmektedir. "Bu el darlığı ve müflislikten şikâyet, zâhirde benden çıkar gibi görünür ama benden değildir. Yani bu zikredilen şikâyetler, hüner ehli olmayan kimselerin ağzından ifade etmek içindir. Çünkü benden dünya ilgileri için âcizlik ve şikâyet olmaz ve bâkî olmayan metalar için konuşup tartışmam mümkün değildir." ifadeleri Urfî'nin müstağniliğini ve dünya nimetlerine karşı ilgisizliğini ifade eder. [35b]

Urfî'nin inancı ve itikadı hakkında çeşitli söylentiler vardır. Hatta bazı şârihlerin onun farklı anlaşılması muhtemel şiirlerini şerh etmek suretiyle itikadına dair açıklamalar yapma gereği hissetmişlerdir. Beyitlerde görüldüğü üzere Urfî'nin Şiilik içerisindeki On İki İmam inancına yakın olduğu düşünülebilir. Zira şiirlerinde bu imamları büyük bir saygıyla anmaktadır. Hz. Ali için yazmış olduğu kasîdeler her ne kadar tek başına onun Şii inancına mensup olduğunu göstermese de bizim için bu konuda önemli bir ipucu teşkil eder. Ayrıca beyitlerinde Necef'e gömülmek istemesi de bu fikri destekler. Bunun yanı sıra Urfî'nin hamilerinden Hint imparatoru Ekber Şâh (ö. 1014/1605) döneminde yaygınlık kazanan daha önce bahsettiğimiz "Din-i İlahî" isimli bir inanç ortaya çıkmıştır. Bu inanca dair bir ipucu beyitlerinde tespit edilmemiştir. Ayrıca Urfî'nin bazı beyitlerindeki görüşleri klâsik din inancı çerçevesinde düşünüldüğünde zamanının çok ilerisindedir. Urfî'nin bu derece aykırı fikir ve düşünceleri beyitlerinde ifade edebilmiş olması son derece şaşırtıcıdır.

Urfî'nin, Hz. Ali (ö. 661) hakkında on bir kasîde ve bir gazel yazması sebebiyle, Şia olduğu düşünülmektedir. Urfî'nin en meşhur kasîdelerinden biri olan Hz. Ali (ö. 661) hakkında yazmış olduğu naat, şu beyitle başlar:

- *Cihān be-geştem ü derdā be-hīç şehr ü diyār*
  Ne-yāftem ki fürūşend baḫt der-bāzār[8] (K. 30/1)

Urfî, din hüküm ve adabına aykırı gibi görünen kalenderâne bir mizaç ve edâya sahiptir. Öte yandan, şeriat kurallarına teveccühün azlığı, Ekber Şâh (ö. 1014/1605) döneminin siyasî ve sosyal yapısının genel bir özelliğidir. Bu dönemde, hümanist bir İslâm ve din anlayışı hâkimdir. Bunun da şâirlerin şeriata bakış açılarını doğal olarak etkilediği düşünülebilir. Aşağıdaki beyitlerde Urfî'nin *"kallâşâne", "kalenderâne"* ve *"melamî"* edâsı bariz olarak görülür:

- *Mū-be-mūyem rişte-i zünnār şod ve'z-nākesī*
  Der-ḫarābāt-ı muġān-ı bed-nām-ı İslāmem henūz[9] (G. 365/8)

- *Reftem be-büt şikesten ü hengām-ı bāz-geşt*
  Hezār deyr be-dil dārem ez-ṣanem maʿmūr[10] (G. 452/2)

[8] Dünyayı gezdim ve ne yazık ki hiçbir şehir ve ülkede pazarda ikbal satan bir yer bulamadım.

[9] Vücûdumun tüm kılları zünnarın teli oldu ve kimsesizlikten dolayı mecusilerin meyhanesinde adım Müslüman diye kötüye çıkmış.

[10] Put kırmaya gittim ve geri dönerken güzel yüzlü puttan dolayı gönlümde binlerce abat kilise ortaya çıkmıştır.

- *Rumūz-ı āteş-i Mūsā ki Brehmen be-şigāft*
  Bā-Brehmen goẕāştem ez-neng-i dīn-i ḫᵛīş[11] (G. 238/6)

- *Hemān ki ber-der-i Beytü'l-Ḥarām mīgoftend*
  Zi-ehl-i dīn be-şenīdem ki ḫām mīgoftend[12] (G. 263/5)

Ekber Şâh (ö. 1605) döneminde "Dîn-i İlâhî" isimli yeni bir hümanist inanç sistemi, doğmuştur. Bu inanç sisteminin düsturu, "terk-i cân", "terk-i mal" ve "namus"tur (Girdâferîn, h. 1392: 4). Bu bakış açısıyla, meşrebi melâmiliğe benzemektedir. Bu ortamdan etkilenerek şiirler yazan Urfî'nin bazı şiirlerinden hareketle, mülhidliğine dair iddialarda dahi bulunulmuştur. Her ne kadar Urfî'nin mülhidliği hakkında iddialar olsa da Urfî'nin bazı beyitleri bu iddialara cevap mahiyetindedir:

- *ʿUrfī ez-ʿālūdegī-i ġam nīst me-nişīn nā-ümīd*
  Ebr-i raḥmet dūst dāred dāmen-i ālūde-rā[13] (G. 17/7)

- *Men ki bā-ṣanem est āmed ü reft-i nefesem*
  Ger be-gūyend ki bī-meẕheb ü dīnem çe şeved[14] (G. 460/5)

Aşağıda yer alan beyit de Urfî'nin meşrebi ve itikadı hakkında ipuçları vermektedir:

- *Naẕar ez-pīşgāh-ı şerʿ der-kāḫ-ı ḥaḳīḳat kon*
  To kej endīşī ān bihter ki ṣadr ez-āsitān bīnī[15] (K. 44/24)

Şerh metninde, Urfî'nin inancı, itikadı veya içinde bulunduğu psikolojik ruh hâline dair "Ne dinim ne de imanım yerinde kalmış beni kendine doğru çağır belki senin utancından kemerimdeki zünnarı çözüp atarım." anlamındaki beytinin şerhinde açıklamalar getirilmiştir. Şârihe göre Urfî'nin "din ve imandan eser kalmadı." demesi İslâm'ın beş şartından hiçbirini yerine getirmez hâle gelmiş olmaktır.

- *Ne dīn be-cāy u ne īmān be-sūy-ı ḫᵛīşem ḫᵛān*
  Meger zi-şerm-i to be-güşāyem ez-miyān zünnār [84a]

[11] Brahman'ın açtığı Musa ateşinin sırlarını, kendi dinimin utancından Brahman'a bıraktım.

[12] Kâbe kapısında ehl-i dîn tarafından söylenen o sözlerin ham (boş) olduğunu duydum.

[13] Ey Urfî üstübaşı toz toprak olduğun için gam çekip ümitsiz olma, zira rahmet yağmuru eteği kirlenmiş olanları pek sever.

[14] Put ile soluk alıp veren benim için mezhepsiz ve dinsiz deseler ne olur?

[15] Şeriat huzurundan hakikat sarayına nazar eyle. Sen kötü düşüncelisin. Dergâhı eşikten görmen daha iyidir.

Urfî'nin Sünnîliği veya Şialığı hakkında net bir bilgi yoktur. Lâkin Hz. Peygamber'e ve Hz. Ali (ö. 661)'ye medhiyeler yazan Urfî'yi zâhidâne ve zâhirî bir bakış açısıyla mülhidlikle suçlamak doğru bir bakış açısı değildir. Öte yandan, Urfî'nin şiirlerindeki zamanının çok ilerisindeki dünya görüşü ve sorgulayıcı fikirleri, onun sıradan bir Müslüman olmadığını göstermektedir. Bu duruma örnek olabilecek beyitlerinden örnekler şunlardır:

- *ʿĀşıḳ hem ez-İslām ḫarābest ü hem ez-küfr*
  Pervāne çerāġ-ı Ḥarem ü deyr ne-dāned[16] (G. 284/3)

- *Ehliyyet-i ʿUrfī zi-hemīn yāb ki ū-rā*
  Der-meẕheb ü millet be-kesī ceng ne-būde est[17]

Şerh metninde Urfî'nin Şii itikadına sahip olduğuna dair bazı görüşlerden bahsedilmiştir. Şârihin ifadelerinden bu görüşlere katılmadığı ve her iki mezhebe de aynı mesafede durduğu görülür. Zira şerh metninin bu kısmında Allâh'ın hiç kimsenin Şiiliğine ve Sünniliğine bakmayacağını ifade eden âyet ve hadîsler nakledilmiştir. [129b]

İran'ın Şiraz şehrinde doğduktan sonra Hindistan'a göç ederek burada hayatına devam eden Urfî, Sebk-i Hindî'nin kurucuları arasında gösterilir. İnce ve keskin bir zekâya sahip olan Urfî hem döneminde hem de vefatından sonra Hindistan'dan Anadolu'ya kadar çok geniş bir sahada birçok şâiri edebî açıdan etkilemiştir. Urfî, etki oluşturduğu coğrafyalarda tarz-ı tâze (yeni tarz, Sebk-i Hindî)'nin yaratıcısı olarak görülmüştür. Bu yeni üslûbundan dolayı onun için tezkirelerde, nükteperdazlık gülşeninin şahbazı yakıştırması yapılmıştır. Kazvînî'nin *Meyhâne* tezkiresinde, onunla ilgili "Şahbâz-ı bülend-pervâz-ı gülşen-i nükte-perdâzî Mevlânâ Urfî-i Şirazî… İstiarecilikte mümtaz; yeni söz söylemekte ise, eşsizdi." (Kazvînî, 1926: 125) ifadeleri, ince hayallerle örülü ve girift üslûbu hakkında ipucu vermektedir. On dört bin beyte yakın kasîde ve gazel kaleme alan Urfî, Nizâmî (ö. 611/1214)'nin *Hamse*'sine nazire yazmak istemiş; lâkin, tamamlamaya ömrü yetmemiştir. Nizâmî (ö. 611/1214)'nin *Mahzenü'l-Esrâr*'ına nazire olarak yazılan *Macmau'l-Ebkar* ve *Hüsrev ü Şîrîn*'ine nazire olan *Ferhâd ü Şîrîn* Urfî'nin diğer eserlerdir (Kurtuluş, 2007: 96).

[16] Âşık olan kimse hem İslâm'da ve hem küfürde perişandır. Kelebek Kâbe ve kilise lambasını ayırt edemez ki.

[17] 'Urfî'nin kabiliyetli biri olduğunu din ve ırk konusunda kimse ile kavgası olmadığından anla.

Urfî'nin sanatına anlamak için öncelikle, Hindistan'da doğup gelişen daha sonra ise, Afganistan ve Anadolu sahalarında önemli tesirler uyandıran Sebk-i Hindî'nin hususiyetlerini, yine Urfî'nin üslûbunu ve şiir anlayışını kavramak için, burada sıralayalım:

1. Kâfiye ve redifin sık kullanılması ve tekrarı,
2. Beytin merkezîleşmesi,
3. Konuşma diline ait sözcüklerin ve avâma ait tabirlerin sıklıkla kullanılması,
4. Mecaz, teşbih ve istiarelerde yenilik ve garabet,
5. Mübalağa (iğrak ve gulüv),
6. Keşfedilmemiş anlamlar peşinde koşma ve hayalcilik,
7. Hayattan şikâyet, bedbinlik ve ıstırap hâli,
8. Şahsî duyguların anlatılması ve ben dili (Babacan, 2012).

Yeni tabirler, tasvirler, terkipler, hayaller ve mazmunlarla kendine has bir üslûbu olan Urfî'nin gazel, özellikle de kasîdeleri, en büyük etkiyi Anadolu ve Hindistan coğrafyasında gerçekleştirmiştir. Şiirlerindeki ince hayaller ve yeni mazmunlar yaratmadaki kabiliyeti, onun diğer şâirler tarafından üstat kabul edilmesini sağlamıştır. Urfî'nin şivesi için Hint ve Fars karışımı manâsında İndo-Persian veya Farsî-i Hindistanî, edâsı için kalenderâne ve irfânî, üslûbu için ise, Sebk-i Hindî denilebilir. Urfî'nin üslûbu Feyzî-i Hindî (ö. 1595) ve Emir Hüsrev Dihlevî (ö. 1325) ile benzerlik gösterir (Şafak, h. 1353: 370).

Urfî'nin kasîdelerinde göze çarpan en önemli özellik, fahriye üslûbudur. Şiirlerinde İranlı büyük kasîde şâiri Enverî, Hakanî, Nizâmî ve Sa'dî gibi şâirlere üstünlük iddia eder:

- *Nāziş-i Saʿdī be-muşt-i ḫāk-ı Şīrāz ez-çe būd*
  Ger ne-būd āgeh ki gerded mevlid ü me ʾvā-yı men[18] (K. 65/39)

Bir Sebk-i Hindî şâiri olarak Urfî'nin şiirlerinde farklı ve alışılmadık hayallerle ve terkiplerle karşılaşılması son derece doğaldır. Urfî aşağıda yer alan örnekte, "Eğer cennetten bir nergis istersen Rıdvan kendi gözlerini tırnakları ile çıkarır." ifadesiyle farklı bir imaj oluşturmuştur. Eğer cennet bahçelerinden nergis çiçeği istense, cennet kapılarının bekçisi olan Rıdvan, kendi gözlerini tırnakları ile çıkarıp huzura getirir. Zira cennet bahçelerinde şahlara yaraşır bir nergis bulmak imkânsız olduğundan Rıdvan, tırnakları ile gözlerini çıkarıp nergis yerine getirir. Görüldüğü üzere Urfî'nin bu beyitte geleneğin dışında bir imaj

[18] Sa'di'nin Şiraz'ın bir avuç toprağıyla iftihar etmesinin sebebi benim orada doğup, yaşayacağımı bilmesinden başka ne olabilir ki?

oluşturmuştur. Lâkin bu hayalin edebî çerçevede değerlendirildiğinde estetik bir hayal olmadığı görülür.

- *Dü çeşm-i ḫˇîş be-nāḫun ber-āverd Rıḍvān*
  Eger ṭaleb konī ez-ravża-i cinān nergis [121a]

Aşağıda yer alan beyitte kıyamete kadar anlamının kastedildiği "Aynı babadan bir güzelle gerdeğe giren erkeğe o güzelin helal olmadığı sürece." ifadesi edebî ve estetik açıdan değerlendirildiğinde geleneğe aykırı bir beyittir.

- *Hemīşe tā ki ne-gerded ḥelāl ber-ferzend*
  Cemīleī ki şeved bā-peder be-ḥacle muḳīm [207b]

Sebk-i Hindî'nin en önemli özelliklerinden biri de hayvan ve tabiat motifli mübalağalardır. Bu hususiyete Urfî'de de rastlanır. Aşağıda yer alan beyitte geçen "Güneş ışığı ısınmaktan öyle oldu ki alev kendi üzerine gönül dumanından bir çadır yaptı." ifadesinde görüldüğü üzere Hindistan'da yaz mevsimindeki sıcaklığın çok fazla olması mübalağalı bir hayal çerçevesinde dile getirilmiştir. Şerhte bu hayale dair şu ifadelerle detaylı açıklama yapıldığı görülür: Güneş ışığının parıltısı, fesat ve zarar sanatıyla dünyayı o kadar ifsat etmiştir ki karanlık geceye parlaklık bahşeden azâde şule bile onun hararetine müptela olmaya ve zarar verici ışığının parıltısına güç yetiremeyince çaresizce kendi başı üzerinde gönül ve ciğerden çıkan duman ile bir otağ kurdu. Yani güneşin harareti o kadar arttı ki kendi yaratılışından olan ateşin şulesi bile onun sıcaklığına güç yetiremeyip kendi üzerine içinden çıkan dumanla bir çadır kurdu. Şâir, bu kasîdeyi temmuzda nazmetmiştir. Nitekim şuleyi, temmuz mevsimlerinde güneşe karşı çıkarırsan ateşin şulesi mahvolur ve kendisinden bir duman çıkar. İşte şâir, şuleye bu hâlin güneşin parlaklığından geçtiğini ima etmiştir.

- *Fürūġ-ı mihr be-tefsīdegī çünān gerdīd*
  Ki şuʿle be-resed ḫod zed zi-dūd-ı dil ḫargāh [166b]

Özellikle Sebk-i Hindî şâirlerinde hayvanlara ve doğaya karşı gözlemci bir üslûpla bakıldığı ve çok ince hayaller kurulduğu görülmektedir. Bu üslûbun bazı örneklerinde mübalağaya dayalı olarak geliştiği görülür. Aşağıda yer alan beyitte geçen "Aslan güneşin sıcaklığından öyle çaresiz kalmıştır ki yere sermek için tilki onun derisini sırtından soysa yeridir." ifadesinde hayvansal temsillerle oluşturulan mübalağalı bir üslûp kullanıldığı görülür. Beyitte, güneşin hararetinin ve parlaklığının çokluğu kan içici aslanı o kadar âciz

ve zayıf bırakmıştır ki döşeme için hilekâr tilki, aslanın teninden postunu yüzüp parçalasa uzak bir ihtimal değildir. Yani aslan ki cihanı yakan güneşin sıcaklığından haddi zatında mevcut olan aslan heybetini bir kat daha arttırmak şartlarından iken sıcaklığın şiddetinden o kadar âciz kalmıştır ki tilki döşeme yapmak için aslanın teninden postunu çekip yüzerse şaşılmaz. Hasılı, havanın sıcaklığından dolayı aslanın güçsüzlüğü bir noktaya vardı ki tilki bile ona karşı muzaffer olarak sırtından postunu yüzse bu muhtemeldir, denilmektedir.

- *Çünīn ki şīr zebūn şod zi-tāb-ı mihr sezed*
  Ki behr-i naṭʿ keşed pūst ez-bereş rūbāh [167b]

Aşağıda yer alan beyitte geçen "Şahinin verdiği yem ile güvercin yavrusu büyür." ifadesinde de şahin ve güvercin temsili ile hayvanlarla yapılan tezat ve mübalağaya örnek teşkil etmektedir. Daha detaylı olarak beyitte, zamânenin güler yüzlü ve emniyetli oluşunun şerefinin tesiriyle âlemdeki çeşitli yaratılışa sahip canlılar o kadar anlaşma ve arkadaşlık içindedir ki şahin, kendi yiyeceğiyle güvercinin yavrusunu besleyip büyütmektedir. Yani şahin ki güvercinin kadim ve en güçlü düşmanıdır ve güvercinin husumetleri bertaraf olup birbirleri ile çok iyi anlaşıp dost olduklarından bir diğeri kendi azığı ve gıdasıyla diğerinin yavrusunu beslemektedir, denilmiştir.

- *Zi-ittifāḳ-ı ṭabāyiʿ der-āşiyān-ı vifāḳ*
  Şeved be-ṭuʿme-i şāhīn buzurg beççe-i ḥamām [214b]

Urfî'nin en önemli üslûp özelliği fahriyelerinde görülür. Bu yönüyle kendisi fahriye şâiri olarak nitelendirilebilir. Urfî'nin beyitlerinde selefi olan meşhur şâirleri zikretme ve onlardan kendini ve şiirini üstün tutma suretiyle fahriye üslûbunu oluşturduğu görülür.

Aşağıdaki beyitte Enverî'nin ruhunun Urfî'nin huzuruna gelip kendisinin şâirlikte denginin olmadığını haber verdiğinin ifade edilmesi Urfî'deki fahriye üslûbuna örnek teşkil eder. "Enverî" Urfî'den önce yaşamış şâirlerdendir. Urfî, şiir fenninde benimle imtihan olacak ve ölçülecek bir şahış henüz yoktur. Zira bu haberi huzura Enverî'nin ruhu getirmiştir. Yani şiir fenninde henüz bir akranımın olmadığı haberi, bekâ âleminde olan Enverî'nin ruhundan alınmıştır. Burada kastedilen, Enverî bile bana denk olamazken diğerleri nerede kaldı, demektir.

- *Henūz der-ʿademest ān ki bā-meneş senced*
  Revān-ı Enverī āverd īn ḫaber be-ḥużūr [73a]

Öte yandan, her ne kadar Urfî'nin kendine aşırı güvendiği ve övündüğü ifade edilse de şiirlerinde yoğun bir acı ve acziyet duygusu hâkimdir (Muhammed Mehdî, Girdâferîn, h. 1392: 3). Bu duygunun oluşmasının sebepleri arasında Urfî'nin kalenderî ve melâmetî meşrebinin yanı sıra küçük yaşta yaşadığı hastalığın ve yaşantısının onun bilinçaltında derin izler bırakması gösterilebilir. Birçok Sebk-i Hindî şâirinde ortak olarak görülen derin hüzün, yeis ve ümitsizlik Urfî'de de görülür. Urfî'deki acı, hüzün ve elem hissi: Hüsn, aşk, hicab, suhten, zahm, şehadet mey, cezbe, şevk, avaregî, telhî, gam, ye's, hasret gibi kilit kelimelerle ifade edilmiştir. Burada bu durumu örneklendiren bir beytini zikredelim:

- *Çeşmem ne behr-i ḫ ̌iş dem-i nezʿter şeved*
  Tersem ki men be-mīrem ü ġam der-be-der şeved[19] (G. 473/1)

Urfî'nin ümitsizliği ve yalnızlığı o kadar ileri seviyededir ki, bazı beyitlerinden intiharı dahi düşündüğü gözlemlenmektedir:

- *Revem der-gūşeī tenhā ki rīzem ḫūn-ı ḫod ʿUrfī*
  Me-bādā vaḳt-i morden nā-şināsī dest-i men gīred[20] (G. 264/5)

Urfî'nin gazellerinde bir Sebk-i Hindî özelliği olan çok yoğun manâların bir beyitte mücmel olarak ifade edilmesi dikkat çeker. Öte yandan, diğer bir Sebk-i Hindî özelliği olan örneklendirme üslûbu da Urfî'nin en önemli üslûp özelliğidir. Yani, ilk mısrada öne sürülen fikir, diğer mısrada örneklendirilir. Urfî'nin üslûbuna dair bir beytini zikredelim:

- *Eger zi-rūy-ı ẓamīret niḳāb ber-ḫīzed*
  Be-reng-i sāye şeved āfitāb-ı çeşme-i nūr[21] (K. 28/52)

Urfî'nin mizacının açıklandığı paragrafta ele aldığımız Urfî'nin mülhidlikle suçlanmasına sebep olan melâmî ve kalenderî edâ, onun şiirlerinde dikkat çeken bir üslûp özelliğidir. Aşağıda yer alan beyit bu üslûbunu örneklendirir:

- *Ten der-libās-ı ʿiṣmet ü dil der-pelās-ı küfr*

[19] Ölüm vaktinde gözümün ıslanması (ağlamam) kendim için değildir. Ben öldükten sonra kederin avare olacağından korktuğum içindir.

[20] Ey Urfi! Ölüm zamanında yabancı bir kimse elimi tutmasın diye kendi kanımı dökmek için kuytu bir köşeye gideyim.

[21] Eğer senin zamirinin yüzünden örtü kalkarsa, ışığın kaynağı güneş gölge rengine dönüşür.

Ez-ġāze lāle-gūn şode rūy-ı siyāh -ı mā[22] (G. 14 /5)

Urfî'nin şiirlerinde dikkat çeken diğer önemli bir özellik ise, hikemî üslûptur. Bu üslûbun bir yansıması olarak da onun şiirlerinde çok sayıda darb-ı mesel göze çarpar:

- *Yekī est naḳd-i ḥakīmān u ḥüsn-i nā-dānān*
  Her ān çe der-kütüb-i ḥikmet est der-meṣel est[23] (G. 68/2)

Sebk-i Hindî şâirleri, farklı ve yeni kelimeler kullanarak yeni bir söyleyiş çerçevesinde, farklı mazmunlar vücûda getirmişlerdir (Şemisa, h. 1376: 298). Yeni hayaller ve söyleyişler türetmede en başarılı Sebk-i Hindî şâirlerinden biri olan Urfî'nin istiareleri, okuyucunun zekasını ve hayal dünyasını sınar. Bir Sebk-i Hindî şâiri olarak Urfî'nin kendine has ince hayallerle örülü teşbihleri vardır. Bu teşbihlerden bazıları şunlardır: Kâbe-i şâdî, arûs-i ismet, deşne-i zehr, nâka-i merg, şehr-i adem, metâ-ı gam, çeşme-i zehr, şarâb-i işve, la'l-i âteşnâk, neşter-i müjgân, kûs-i dânâyî, kasr-i ten.

"Sebk-i Hindî"de en çok istifade edilen edebî sanatlardan olan tezat sanatı ile, paradoksal imajlar oluşturulmuştur. Urfî'de tezat ifadeleri ve paradoksal ifadelere örnek bir beyit zikredelim:

- *Pāy ber-ye 's füşurdem* ***ġam-ı ümīd*** *guẕeşt*
  Ki gümān dāşt ki īn ***derd devāyī*** *ne-dāred*[24] (G. 235/5)

Urfî, genel olarak eşyanın tabiatına aykırı hayaller, farklı istiareler ve mazmunlarla, anlaşılması zor bir üslûpla, hikmetli ve irfânî şiirler kaleme almıştır. Şiirlerinde, derin manâ ve incelik hâkimdir. Edebî sanatlardan tezat ve mübalağa, en sık kullandığı sanatlardır. Urfî, tezkirelerde genel olarak övgüye mazhar olmuş bir şâir olmasına rağmen, Şemsettin Sâmî, Urfî için, "Şâirler tarafından ilgi görmüş, yeni bir çığır açarak şöhret bulmuş olmasına rağmen, istiareleri çok fazla kullandığından, maksadı teşbihler içinde kaybolur. Her ne kadar sağlam ve anlamlı şiirleri var ise de zevk-i selîm nezdinde şiirleri pek makbul değildir." der (Sami, h. 1306: 3143). Buna karşın, Şemsettin Sâmî'nin fikirleri, Süleyman Nazif tarafından, "*Dîvân*'ını görmüş olduğundan şüpheliyim. Zira görmüş değil, tercüme olarak bile okumuş

[22] Vücut ismet gömleği ve gönül küfür çulunun içindedir. Bizim kara yüzümüz allıkla lale gibi kırmızı renkli olmuştur.

[23] Bilginlerin nakdi ve cahillerin güzelliği birdir. Hikmet kitaplarında olan her şey atasözlerinde vardır.

[24] Umutsuzluğa ayak diredim. Bu derdin dermanı olmadığını zanneden ümit kederi geçti.

olsaydı, zevk-i selîm nezdinde makbul değildir, ifadesinden kaçınırdı.” ifadeleriyle eleştirilir (Nazif, h. 1335: 1).

Urfî, şiirlerinde kısa vezinleri ve redifleri sıklıkla kullanmıştır. Manâ ve hayali son derece önemseyen Urfî, kelime tekrarlarına da sıklıkla yer vermiştir. Hindistan coğrafyasındaki edebî ortamın da etkisiyle, bazı farklı kelimeler de kullanmıştır. Bütün bunların yanında, şiire getirdiği yeni ve farklı birçok ibare ve söyleyişle, klâsik belâgat anlayışının dışına çıktığı da söylenebilir. Özellikle kasîdelerindeki istiarelerin yoğunluğu ve farklı benzetmeler sebebiyle, beyitleri anlamak son derece zorlaşır. Sanatlı, âhenkli ve akıcı üslûbuyla irfânî şiirler kaleme alan Urfî, üslûbunun giriftliği açısından Sâib (ö. 1087/1676) ve Şevket (ö. 1699) arasında yer alır.

Tasavvuf, hayal ve imajların zenginliği açısından Sebk-i Hindî şâirleri için önemli bir konu alanı oluşturmuştur. Urfî'nin bazı beyitlerinde geçen tasavvufî hayal ve sembollere dair şârih tarafından şerh metninde açıklamalarda bulunulduğu görülür.

Urfî'nin “Nimet bahçenden Urfî’ye nimet verme, onun isteklerini işkembelerini düşünenlerin talepleriyle karıştırma.” anlamındaki beytinde Urfî'nin tasavvufî bakış açısı dile getirilmiştir. Şârih beytin şerhinde Urfî'nin diğerleri gibi cennet talebinde olmadığı cemâlullâhı arzuladığını şu ifadelerle dile getirmiştir. Urfî’nin senin zat-ı şerîfinden temennisi Hazret-i Allâh ile hem-saye olmaktır. Yani Allâh’a yakınlıktır. Zira Urfî himmeti yüce kimsedir. İrem Bağı’nı kendisine cehennem eylemez. Yani nimetler içerisine girse himmeti yüce olduğu için orası kendisine cehennem gibi gelir. Temennisi yalnızca Hazret-i Allâh ile hem-saye olmaktır ve maksadı hizmetinde bulunmaktır. Temennim budur ki Urfî’ye nimet bahçelerinden nimetler verme ve zâhire tapanların isteği olan cennet, huri ve şarabı Urfî’nin istekleriyle karıştırma. Yani cennet isteyenlerin maksadı ile Urfî’nin maksadını bir tutma. Zira onların istekleri cennet ise Urfî’nin maksadı didarını görebilmektir. Beni onlarla bir tutma, demektir. [13a]

Urfî, kendini dost cevherine susamış ve onu isteyen şiddetli dalgaları aşk şimşekleri ve cevheri de sinesindeki kabarcıklar olan bir denize benzetir.

- *Ān baḥr-ı cevherī-ṭaleb-i teşne-i dūstem*
  K’eş berḳ-i mevc ü ābile-i sīne-gevherest [27a]

Urfî, aşağıdaki beyitte murakabe hâlini ifade etmiştir. Geçen gece yahut dün gece başım göğsüm üzerinde mukarebe edip hayret denizine dalmış iken o anda aklım, bu viran ve harap olmuş vücut iklimine gidip bir kez keder dolu halime nazar kıldı, denilmektedir.

- *Şeb-i güẕeşte be-zānū nihāde būdem serem*
  Gehī üftāde ḫıred-rā der-īn ḫarābe-güẕār [75b]

Aşağıda yer alan beyitte "Ben gülde bahçeyi ararım sen ise bahçede gülü. Ben dumanda ateşi görürüm sen ise ateşte dumanı." ifadesiyle kül-cüz ilişkisine atıf yapılmıştır. Tasavvufta parçalardan hareketle bütüne külle yani Allâh'a varılır. Beyitte yer alan temsil de bunu örneklendirir. Zira bir yerde ateşi göremiyor olmamız orada ateş olmadığı anlamına gelmez. Eğer duman varsa ateş de vardır.

- *Men ez-gül bāġ mīcūyem to gül ez-bāġ mīcūyī*
  Men āteş ez-duḫān bīnem to ez-āteş duḫān bīnī [155a]

Urfî'nin, hem Sebk-i Hindî gibi yeni bir üslûbun temellerini atması, hem de 35 yaş gibi çok genç sayılacak bir yaşta vefat etmiş olmasına rağmen, Hindistan'dan Anadolu'ya kadar çok geniş bir coğrafya üzerinde önemli bir etki meydana getirmesi, onun ne kadar büyük bir sanatçı olduğunun önemli bir göstergesidir.

2.1.1. Eserleri

Dîvân'ından başka *"Gülşen-i Raz"* isimli bir terci-i bendi, tasavvufla alâkalı "*Nefsiyye"* isimli bir nesir risalesi ve mesnevî şeklinde yazılmış bir "*Sakinâme"*si vardır. Nizâmî (ö. 611/1214)'nin *Hamse*'sine nazire yazan Urfî, Nizâmî (ö. 611/1214)'nin *"Mahzenü'l-Esrâr'ına Mecmau'l-Ebkar"* isimli mesnevîyi; *"Hüsrev ü Şîrîn"* isimli mesnevîsine de "*Ferhâd ü Şîrîn"* isimli mesnevîyi nazire olarak kaleme almıştır. Erken yaşta vefat ettiği için hamseyi tamamlayamamıştır (Şafak, h. 1353: 370; Tarlan, 1944: 21).

Kaynaklara göre Urfî, hayattayken dîvân tertîb etmemiştir. Dîvânının tertîb edilişine dair farklı görüşler bulunmasına rağmen, vefatından hemen önce şiirlerini bir araya getirilmek üzere hâmîsi Abdürrahim Han-ı Hânân'a gönderdiği, bu nüshanın da kütüphanede uzun müddet beklediği kaynaklarda nakledilmektedir (Ensârî, h. 1378: 9, 16, 18). Urfî'nin de dostu olan Sîrâcî İsfahânî, 14000 beyitten müteşekkil olan bu şiirlerden hareketle onun *Mecmau'l-Ebkar*, *Ferhâd-u Şîrîn*, *Sâkînâme,* 26 kasîde 270 gazel ve 700 beyite yakın kıt'a ve rubailerin yer aldığı külliyatını, 1588'de tertîb etmiştir. Bu Dîvân'a, Abdülbâkî Nihâvendî tarafından, 1619'da bir mukaddime de yazılmıştır (Kurtuluş, 2007: 96).

Urfî Dîvânı, 51 kasîde, 434 gazel, 1 terkib-bend, 1 terci-i bend, 38 kıt'a, 92 rubâîden oluşur. Kasîdelerinin 2'si tevhîd, 8'i Hz. Peygamber'e naat, 9'u Hz. Ali (ö. 661)'ye

medhiyedir. Bunların dışında, hâmîleri Celâleddin Ekber Şâh (ö. 1014/1605) için 3; Mir Ebû'l-feth için 8; Hân-ı Hânân için 4; Şehzâde Selîm (ö. 1627) için 3 medhiye yer alır. Konu olarak ise, irfânî çerçevede hikmet ve öğüt verici 8 manzume, 4 fahriye, 2 hasb-i hâl, Kâsîde-i Keşmîriyye isimli şehrengiz sayılabilecek bir kasîde (Çaldak, 2000: 14) ile birlikte 2 rahşiyye yer alır. Bunların dışında, kaynaklarda, yaklaşık 6000 beytini suya düşürerek kaybettiği nakledilir (Kazvînî, 1926: 125; Ensârî h. 1378: 9, 18).

Hindistan'da birçok defa basılan Urfî *Dîvânı*'nın İran'da *Risâle-i Nefsiyye* isimli nesir eseri ile birlikte Gulam Hüseyin Cevahirî (Tahran 1960, 1978) ve Muhammed Veliyyülhak Ensârî (Tahran h. 1378) tarafından yazma nüshalara ilave olarak İran ve Hindistan'daki farklı tezkirelerdeki şiirleri de incelenerek tahkikli neşirleri yapılmıştır (Kurtuluş, 2007: 96; Ensârî, h. 1378: 10). Urfî'nin eserleri, XVII. asırdan itibaren Anadolu sahasında şöhret bulmasıyla, birçok defa istinsah edilmiştir. Yazma eser kütüphanelerinde bulunan Urfî Külliyatı sayısı bile, Urfî'nin Osmanlı coğrafyasında ne denli ilgi gördüğünü göstermektedir (Karatay, 1961: 2276-2280).

Hâfız (ö. 792/1390), Sâib (ö. 1087/1676), Şevket (ö. 1699) dîvânları gibi, Urfî *Dîvânı*'ndaki gazeller ve kasîdeler de Osmanlı sahasında birçok şârih tarafından şerh edilmiş ve incelikleri çözülmeye çalışılmıştır. Özellikle *Dîvânı* üzerine, Rodosîzâde Mehmed Emin Efendi, Murtazâ Trabzonî, Himmet Dede, Himmetzâde Abdî, Üsküdarî Nüzhet, Neşatî Ahmed Dede, Edirneli Mecdî Muhammed, Salâhaddîn-i Uşşâkî, Adnî Receb Dede, Yanyalı Süleyman Efendi ve Nazirî gibi isimler tarafından şerhler yazılmıştır (Yılmaz, 2010: 143).

Nizâmî (ö. 611/1214)'nin *Hamse*'sine birçok şâir tarafında nazire yazılmıştır. Urfî, bu mesnevîlerden *Mahzenü'l-Esrâr*'a nazire olarak olarak 1335 beyitlik, müfte'ilün/müfte'ilün/fâ'ilün vezninde, *Mecmau'l-Ebkâr* mesnevîsini kaleme almıştır (Nefisî, h. 1363: 417; Yılmaz, 2004: 12). Bu eserin bir nüshası, Türk Dil Kurumu Yazma Eser Kütüphanesinde bulunmaktadır: Yz. A384/2 (Cunbur 1999: 373, 383-384). Urfî, bu mesnevîsini, mecaz ve istiarelerle örülü, kapalı bir üslûpla kaleme almıştır. Eser, klâsik mesnevî tertîbine uygun olarak tevhid, tahmid, naat ve miraciyye bölümleri ile başlar. Genel olarak Cüneyd-i Bağdadî ve Rabiatü'l-Adeviye gibi mutasavvıf şahsiyetlerin hâlleri üzerinden, birbirinden bağımsız, alegorik tasavvufî hikâyelerle, vahdet-i vücûd felsefesi işlenmiştir (Çaldak, 2000: 15). *Mecmau'l-Ebkâr* mesnevîsinin bölümleri şu şekildedir:

Başı:

Bismillāhi'r-rahmāni'r-raḥīm

Mevc-i noḫostest zi-baḥr-ı ḳadīm[25]

Bölümleri:

1. Der-Sitâtiş-i Âferdigâr
2. Der-Sıfat-ı Resûl-ı Ekrem
3. Mi'râc
4. Der-Medh-i Nebyy-i Ekrem
5. Der-Sıfat-ı Âferîniş
6. Na't-ı Hak Sübhânehû Teâlâ
7. Hikâyet
8. Gaflet
9. Dâstân
10. Na't
11. Hikâyet-i Hazret-i Râbia
12. Hikâyet
13. Hikâyet
14. Makâm-ı Sühan
15. Hikâyet
16. Hüsn ü Aşk
17. Mahfil-i Üns
18. Dâstân-ı Râbiâ

Sonu:

Şükr ki īn nāme ser-encām yāft
Ḫāṭırem ez-keşmekeş ārām yāft[26]

Urfî, *Ferhâd ü Şîrîn* mesnevîsini, Nizâmî (ö. 611/1214)'nin *Hamse*'sinde yer alan *Hüsrev ü Şîrîn* mesnevîsine nazire olarak "mefâ'îlün mefâ'îlün fe'ûlün" kalıbıyla kaleme almıştır (Kurtuluş, 2007: 96). Bu mesnevînin isimlendirilişinde, farklı nüshalarda "Hüsrev ü Şîrîn", "Şîrîn ü Ferhâd" ve "Ferhâd ü Şîrîn" olmak üzere farklılıklar mevcuttur (Ensârî, h. 1378: 116).

Başı:

[25] Bismillahirrahmanirrahim kadim denizin ilk dalgasıdır.

[26] Şükürler olsun ki bu yazı son buldu. Zihnim karışıklıktan çıktı ve huzur buldu.

Ne-ḫ ̌īşāvend-i Ferhādem ne-mezdūr
Ki bī-rūġan çerāġeş-rā dehem nūr[27]

Ne-Ḫusrev-rā zi-Şīrīn dāyegānem
Ki ber-vey tīzter bāşed zebānem[28]

Urfî'nin *Ferhâd ü Şîrîn* mesnevîsi 435 beyitten oluşan tasavvufî mahiyette bir mesnevîdir.

Urfî'nin *Sâkînâme*si, 65 beyitlik, "fe'ûlün fe'ûlün fe'ûlün fe'ûl" vezniyle kaleme alınmış tasavvufî bir mesnevîdir. Bazı kaynaklarda bağımsız eser gibi gösterilen (Dehhodâ 1341: 180-181) *Sâkînâme*, bazı dîvânlarında mevcut değildir (Nazif, h. 1335: 8, 2).

Başı:

Biyā sāḳī īn tengī-rā be-senc
Pes ez-ordū-yı dil-i mā me-renc[29]

Urfî'nin ayrıca yedi sayfadan oluşan ve sade bir üslûpla yazılan *Rısâle-i Nefsiyye* isimli eseri manzum-mensur karışık, tasavvufî bir eserdir. Bazı kütüphane kayıtlarında, *"Risâle-i Nefs-i Nefîs"* olarak da geçer (Muin, h. 1371:1172; Çaldak, 2000: 16). Eser kendi nefsiyle muhasebe şeklinde kaleme alınmıştır.

Başı:

Hamdī ki nihāyet-i şāyestegī münezzeh ez-şā'ibe-i ta'ayyün (Ensârî 1378: 163).

2.1.2. Türk Edebiyatında Urfî Tesiri

XVI. asırda Hindistan coğrafyasında ortaya çıkan Sebk-i Hindî, Urfî-i Şirâzî, Şevket-i Buhârî (ö. 1699), Sâib-i Tebrizî (ö. 1087/1676) gibi şâirler üzerinden Dîvân şiirini etkilemiştir. Sebk-i Hindî'nin temellerini atan ve en önemli temsilcilerinden biri olarak kabul edilen Urfî'nin edebiyatımıza tesiri, farklı şekillerde gerçekleşmiştir. Bunlardan ilki, Urfî'nin şiirlerine Dîvân şâirleri tarafından birçok şerhin yazılmasıdır. Bilindiği üzere, bir

[27] Ne Ferhad'ın akrabasıyım ne de işçiyim. Yağsız lambasına ışık veririm.

[28] Ne Hüsrev için tatlı dilli dadılarındanım (Ne Hüsrev için Şirin'in dadılarındanım) çünkü ona karşı dilim daha uzundur (Keskin sözler söyleyebilirim).

[29] Ey saki! Gel ve bu darğınlığımızı tart ve dolayısıyla bizim gönlümüzün ordusundan incinme.

eserin birçok şârih tarafından şerh edilmesi için şerh edilen eserin talep görmesi gerekmektedir. Nitekim Dîvân şiiri sahasında yazılan şerhler içerisinde en fazla şerh edilenler arasında Urfî'nin şiirleri de yer almaktadır. Hatta, Urfî, İran'dan daha fazla Anadolu coğrafyasındaki şâirlere tesir etmiştir (Ensârî, h. 1378: 15; Brown, 1959: 241). Urfî'ye olan ilginin önemli bir delili olarak Tellizâde Vehbî Efendi (ö. 1666'dan sonra), Mevlevî Neşâtî Dede (ö. 1674), Dervîş Adnî Dede (ö. 1689), Vakanüvis Abdurrahman Abdî Efendi (ö. 1691), Sahaf Ahmed Rüşdî Efendi (ö. 1700), Rodosîzâde Muhammed Efendi (ö. 1701), Himmetzâde Abdî Efendi (ö. 1710), İsmail Hakkı Bursevî (ö. 1725), Arpaeminizâde Sâmî Efendi (ö. 1734), Neylî Mirzazâde b. Muhammed İstanbulî (ö. 1748), Dervîş Ömer Nüzhet Efendi (ö. 1781), Müstakimzâde Süleyman Efendi (ö. 1788), Yanyalı Süleyman Efendi (ö. ?), Murtazâ Trabzonî Efendi (ö. ?) gibi şâirler tarafından Urfî'nin şiirlerine şerhler yazılmış olmasıdır (Gözitok 2017). Görüldüğü üzere, Urfî'nin girift hayallerle ve mazmunlarla örülü şiirlerini açıklamak için birçok şerh kaleme alınmıştır. Hatta, Urfî şiirleri üzerine uzmanlaşmış şârihler için Urfî'den anlayan ve Urfî'yi bilen manâsında "Urfîşinâs" ve "Urfîdân" isimlendirmesi kullanılmıştır. Ayrıca, Urfî'nin bir beytinde geçen "abes" kelimesi üzerine, XVII. asırda Atâyî (ö. 1635), Neşâtî (ö. 1674) ve Nâbî (ö. 1712) gibi önemli Dîvân şâirlerinin de katıldığı bir tartışma cereyan etmiştir (Çaldak, 2005).

Urfî'nin Türk edebiyatına tesirinin diğer bir yansıması da Sebk-i Hindî çerçevesinde şiir yazan Dîvân şâirlerini üslûp açısından etkilemesi şeklinde olmuştur. Nef'î (ö. 1636), Fehîm-i Kadîm (ö. 1648), Şehrî (ö. 1660), Vecdî (ö. 1661), İsmetî (ö. 1665), Nâ'ilî (ö. 1666), Nedîm-i Kadîm (ö. 1670), Neşâtî (ö. 1674) ve XVIII. asrın ikinci yarısında yetişen Şeyh Gâlib (ö. 1798) gibi şâirler, bu üslûpla şiirler kaleme almışlardır. Urfî-i Şirâzî, Sâib-i Tebrizî (ö. 1087/1676) ve Şevket-i Buhârî (ö. 1699) gibi önemli Sebk-i Hindî şâirlerine nazireler yazılmıştır. Nef'î başta olmak üzere, Râmî (ö. 1640), Fehîm-i Kadîm (ö. 1647), Cevrî (ö. 1654), Şehrî (ö. 1661), İsmetî (ö. 1665), Nâilî-i Kadîm (ö. 1666), Neşâtî (ö. 1674), Mezâkî (ö. 1676), Sükkerî (ö. 1686), Nâbî (ö. 1712), Nazîm (ö. 1727), Nedîm (ö. 1730), Vahîd Mahtûmî (ö. 1732), Münîf (ö. 1743), Sâlim (ö. 1743), Belîğ (ö. 1758), Subhizâde Azîz (ö. 1784), Erzurumlu Zihnî (ö. 1797), Şeyh Gâlib (ö. 1799), Nigârî (ö. 1885), Yenişehirli Avnî (ö. 1883), Leskofçalı Gâlib (ö. 1867), Ziya Paşa (ö. 1880), Hersekli Ârif Hikmet (ö. 1903) gibi hem halk hem Dîvân şâirlerinin bulunduğu şâirlerin şiirlerinde, Urfî'nin isminden övgüyle bahsedildiği görülür (Duru, 2003: 120; Kurtuluş, 2007: 96). Urfî, ilk olarak Nef'î'nin şiirlerinde kendini gösterir. Nef'î, Urfî'yi kendine üstat olarak seçmiştir (Köprülü 1934: 324 ve 1928: 139; İpekten 1973: 72; Okumuş 1989: 111; Toker 1996: 147;

Karaismailoğlu 2001: 32). XVII. asırda her ne kadar İranlı şâirlerin önceki asırlara göre tesiri azalmış olsa da Sebk-i Hindî yoluyla, bu etki kendini, önemli oranda hissettirir. Önceki asır Dîvân şâirleri tarafından üstat olarak kabul edilen Hâfız-ı Şirazî (ö. 792/1390) ve Câmî (ö. 898/1492) yerine, üstat olarak Urfî yer almaktadır (Gibb 1999: 178). Süleyman Nazif ise, daha ileri giderek edebiyatımızdaki Urfî tesirinin bütün İran şâirlerinden daha fazla olduğunu iddia eder (Nazif, h. 1335: 1). Önceki asırlardaki şâirlerin kendi şiirlerini överken kullandıkları İranlı şâirlerin isimlerinin yerine, Urfî ismi, karşılaştırma etkeni olarak şiirlerde yer alır.

Nedîm, dîvânının muhtelif yerlerinde, Urfî, Nazirî ve Sâib gibi bazı Sebk-i Hindî şâirlerinden övgüyle bahseder (Köprülü, 2006: 379). Nedim için, Sâlim Efendi ise, tezkiresinde, "Sâbık-ı hayâl-i Sâib ü Urfî-i Şirazî" ifadelerini kullanır (İnce, 2005: 232). Ayrıca birçok şâir, fahriyesinde, "Urfî-i zamânem" ibaresini kullanmıştır.

Öte yandan, tezkirecilerden Güftî, *Teşrîfâtü'ş-Şuarâ* isimli manzum tezkiresinde, Urfî'yi şâirlerin şiir kabiliyetlerini övmek için bir mihenk taşı olarak zikreder; bazı şâirleri övmek için Anadolu'nun Urfî'si anlamındaki *"Urfî-i Rûm"* ve *"Urfî-i Sânî"* ibarelerini kullanır ve beğendiği şâirleri Urfî'ye benzetir:

Şehrî:

Urfî-i Rûmdur aceb mi eger
İtse ibdâ meslek-i dîger
Mülk-i mazmûna ol sütûde-nihâd
Ser-firâz ü güzîde-i efrâd (Yılmaz, 2001: 155).

İsmetî:

Şi'rinün sîne-çâk ü hayrânı
Rûh-ı Urfî revân-ı Hâkânî
Öyle nâzük hayâl ü nâdire-harf
Hîç lâyık mı ola hisset-i zarf (Yılmaz, 2001: 173).

Neşâtî:

Nokta-i şi'rin itmede her dem
Dâğ-pîrâ-yı hoş-dilân-ı Acem
Lafz-ı şi'r-i hoş u sitâre-redîf
Metn-i i'câz-ı rûzgâra redîf
Sen gerek Urfî ol gerek Tâlib
Şi're yok mülk-i Rûmda râgıb (Yılmaz, 2001: 225).

Mezâkî:

Habbezâ hazret-i Mezâkî kim

Urfî-i Rûm u reşk-i Hâkânî (Yılmaz, 2001: 24).

…

Ola şâyed o rind-i nükte-rüsûm

Ser-zemîn-i hayâle Urfî-i Rûm (Yılmaz, 2001: 125).

Güftî'nin kendi şiir üslûbunda da Urfî'den etkilendiği, aşağıdaki beyitlerde yer alan ifadelerinden anlaşılmaktadır:

Urfî-i Rûm u nükte-müzdurum

Ki hayâl-i sühanda meşhûrum (Yılmaz, 2001: 43).

…

Güftî-i Rûm nağme-i Keşmîr'üm

Ki ten-i çarha dâğ-ı teşvîrüm (Yılmaz, 2001: 44).

…

Menem ol mülk-i nazma Hâkânî

Nazm-ı Urfî zemîn-i nisyânî (Yılmaz, 2001: 88).

Şeyh Gâlib de şiirlerinde Urfî-i Şirazî'ye değinmiştir. Şiirlerinin onun şiirlerinden üstün olduğunu iddia etmiştir. Gâlib, aşağıdaki beytinde, Dîvân şâirlerini kasîde üslûbuyla büyük ölçüde etkilemiş olan Urfî'yi unutturacağını iddia etmektedir:

Kasîde semtin ihyâ etmedir sâyende maksûdum

Ferâmûş etdirem şâirlere Urfî-i sehhârı (Arı, 2005: 70).

XVII. asır şâirlerinden Neşâtî'nin de hem kasîdelerinden hem de "Şerh-i Müşkilât-ı Urfî" adıyla yazmış olduğu şerh eserinden, Urfî ile yakından ilgilendiği anlaşılmaktadır. Aşağıdaki beytinde, kendisine, "Zamanın Mucizeler Yaratan Urfî'si" benzetmesini yapar; kendisini en zekî şâirlerin bile kıskandığını iddia eder:

Urfî-i mûcize-perdâz-ı zamânım ki eder

Şi'rime reşk ü hased nâdire-sencân-ı fehîm (Ünver, 1986: 19).

Neşâtî, diğer bir beytinde, kendi şiirinin Urfî'nin şiiri ile aynı seviyede olduğunu iddia etmektedir:

Hudâvendâ zamânında benim ol şâʿır-i yektâ
Ki nazmım olmada eşâr-ı Urfî ile hem-pâye (Ünver, 1986: 20).

Hatta bir beytinde, kendisinin ortaya çıkmasından korktuğu için Urfî'nin Hindistan'a gittiğini ifade ederek ona üstünlük iddiasında bulunur:

Benim ki bîm-i zuhûrumla Urfî-i Şîrâz
Diyâr-ı Hind'e gidip oldu rû be-râh-ı adem (Ünver, 1986: 20).

Neşâtî, bir başka beytinde, şiirinin Urfî'yi kıskandıracağını ifade eder:

Bu hoş edâyile şi'rüm ki reşk-i Urfî'dir
Şikest iderse n'ola kadr-i nazm-ı Selmân'ı (K. 1/34)

Neşâtî, bir diğer beytinde, kendisinin Urfî tabiatlı oluşuyla iftihar eder:

Benem ol âlem-ârâ şâir-i Urfî-tabîat kim
Hayâlüm olmada revnak-rübâ-yı nazm-ı Hâkânî (Neşâtî, K 13/31, s. 45)

XVII. Asrın ekol şâirlerinden Nâbî de Farsça gazeliyyâtında Urfî'nin bir gazelini tahmis etmiş (Karahan 1987: 45); bazı beyitlerinde onun isminden övgüyle bahsetmiştir:

İtmiş üstâd-ı ezel Urfî vü Hâkânî'den
Feyz ile mertebe-i tab'-ı şerîfin ber-ter (K. 9/44)

Nâbî, ayrıca, *Hayriyye*'sinde de Feyzî-i Hindî (ö. 1595), Sâib (ö. 1087/1676), Tâlib (ö. 1036/1626) ve Şevket (ö. 1699)'le birlikte, Urfî'den övgüyle bahseder:

Tâlibü Sâib ü Urfî vü Selîm
Feyzî-i Hindî Hind ü Nazîrî vü Kelîm

Tâze-gûyân-ı zamanda Şevket
Mâ'ni-i tâzeye virdi suret (Kaplan 1995: 258)

Önemli Sebk-i Hindî şâirlerinden Fehîm-i Kadîm'in de Urfî'den etkilendiği ve çok genç yaşta onun *Dîvânı*'nı istinsah ettiği bilinmektedir (Üzgör, 1991: 4). Her ne kadar Tâlib-i Amulî (ö. 1036/1626), Senâî (ö. 525/1131 [?]), Hakanî (ö. 595/1199) ve Enverî (ö. 585/1189) gibi şâirleri beğenirse de kendinin onlardan üstün olduğunu iddia ederek Rûm (Anadolu)'da Urfî'ye eş olduğunu ifade eder:

Tâlib-i Âmül ü Senâyî'ye
Tâze mazmûnda hem-zamîr benem
…
Maşrıkum mâh-ı tab'-ı Enverî'dür
Mihr-veş kevkeb-i Münîr benem
…
Husrevân-ı cihân-ı nazma bugün
Vâdi-i 'aczde Zahîr benem
…
Olsalar sözde cümle Hâkânî
Yine mîrân-ı nazma mîr benem (Üzgör, 1991: 578)

Fehîm, aşağıdaki beyitte, Acem'de Urfî'nin eşi bulunmadığını ve Anadolu'da kendisinin ona denk olduğunu ifade etmektedir.

Misli yokdur 'Acem'de gerçi Fehîm
Rûm'da Urfî'ye nazîr benem (Üzgör, 1991: 578; Ünal, Pektaş, 2014: 102)

Urfî *Dîvânı*'nı, on yaşında istinsah eden Fehîm için, Urfî *Dîvânı*'nın yazılışı münasebetiyle Farsça bir tarih düşmesi de Urfî'nin özel bir yeri olduğunun göstergesidir. Fehîm, edebî açıdan Urfî'ye şuurla yaklaşmakta en ileride yer alan Sebk-i Hindî şâiridir. O, bir yandan kendisini Urfî ile mukayese ederken, diğer yandan, onun şiirlerini saygıyla zikreder. Urfî'nin şiirini, "incelik puthanesi ve Mani'nin resimleri" diye niteleyen Fehim, kendisini "Urfî-i Rûm" olarak tavsif eder:

Merhabâ şi'r-i Urfî-i Şîrâz
Ki odur turfa keyf-ı rûhânî
…
Şi'ri büt-hâne-i nezâketdür
Tab'ı mir'ât-ı sûret-i Mânî (Üzgör, 1991: 204)

Misli yokdur Acemde gerçi
Fehîm Rûm'da Urfî'ye nazîr benem (Üzgör, 1991: 578)

Fehim, kendisini Urfî ya da Hakanî'ye benzetmesinin yerinde olduğunu belirterek onların memleketi olan Şiraz ve Şirvan'ın Anadolu'yu kıskandığını, aşağıdaki beyitte ifade eder:

Ya Urfî'yem ya Hâkânî disem bu tab ile câiz

Ki itdüm Rûm u Mısr'ı gıbta-geh Şîrâz u Şirvân'a (Üzgör, 1991: 146)

Nâilî de Feyzî, Urfî ve Sâib'i farklı açılardan şiirlerinde anar:

Huld-ı i'câzdır el-hak dil-i Urfî ki henüz
Tâzedir nutfe-i endîşe-i gevher-zâyı (Nâilî, K. 5/28)

Kendisini Urfî ile mukayese eden diğer bir Dîvân şâiri olan Şehrî, Urfî'nin dertli şiirlerinden haberdar olduğunu belirtir:

Suhan-ı derdnâk-ı Urfîden
Şehrî her-vechile habîr benem (Demirel, 1999: 217)

Göreydi tâzegî-i nutk-ı şûhumu
Urfî Ruh-ı necâbete eylerdi gurre-i tahsîn (Demirel, 1999: 119)

Arpaeminîzâ Sâmî de sözünün başkentinde Urfî'nin utancından diz çöktüğünü ifade eder:

Pây-ı taht-ı suhanumda olamaz haclet ile
Örfî zânû-zede-i sandelî-i pindârî (Kutlar, 2004: 145)

Şiirlerinde Urfî'ye değinen diğer bir Dîvân şâiri, Nevres-i Kadîm'dir. Aşağıdaki beyitte memduhunun irfanını övmek için Urfî'yi zikretmiştir:

Urfî irfânun ederdi vasf Şevket şevketin
Birisi yazmazdı bundan gayrısın dîvânına (Yağcı, 1993: 6)

Dîvân şâirleri içerisinde Urfî'ye hem mizaç hem de üslûp olarak en fazla benzeyeni, şüphesiz Nef'î (ö. 1636) dir. Köprülü'ye göre, Nef'înin Bâkî'den ve daha sonra da Urfî ve Enverî'den ne kadar çok etkilendiği, tartışılması gereksiz bir konudur (Köprülü, 2006: 336). F. Tulga Ocak, Nef'î'nin Urfî ile kendini mukayese etmesi ve "bikr-i fikr" ile yeni bir tarz icat etmesine dayanarak bilinçli olarak Sebk-i Hindî şâiri olduğunu ileri sürmektedir (Ocak, 1991: 31). Öte yandan, Nef'î'nin Ünsî'ye yazdığı bir mektupta, Nazirî'nin *Dîvânı*'nı kendisine göndermesini istemesi ve Urfî dîvânını kasıtla, bu kadar güzel bir dîvân görmediğini ifade etmesi, ondaki Urfî tesirinin kendi ağzından ifadesidir (Ocak, 2002 734, 736). Mehmet Çavuşoğlu da Nef'î'nin Urfî'den mübalağa sanatını alarak Dîvân şiirinde Hint üslûbuna öncülük ettiği kanaatindedir (Çavuşoğlu, 1986: 15). Nef'î, tıpkı Urfî gibi, dilinin

sivriliği ve kendine aşırı güveni ile dikkat çeker. Her iki şâirin de çok yaygın olmayan rahşiye türünde kasîdeler yazmış olması, ilginç bir benzerliktir. Süleyman Nazif, her ne kadar kasîdelerinde onun Enverî (ö. 585/1189)'den etkilendiğini ifade etse de (h.1335: 12, 1) Nef'î'nin kasîde; özellikle de fahriyelerindeki üslûp, Urfî'yi çağrıştırmaktadır. Urfî'yi kendine üstat olarak kabul eden Nef'î, bazı beyitlerinde Urfî'nin üslûbuna vurgu yaparak incelik ve sağlamlıkta ona üstünlük iddiasında bulunup kendi şiir üslûbunun yeniliğini ifade eder:

Nezâketde metânetde kelâmum benzemez asla
Ne Urfî'ye ne Hâkânî'ye bu bir tarz-ı âhardur (K. 35)

Nef'î ne söz edâsına Urfî vü Hâfız'un
Amma benüm ser-âmed ü mümtâzdur sözüm (G. 78/7)

Aşağıdaki beyitte Nef'î (ö. 1636), Urfî her ne kadar hoş lehçeli ise de kendinin de temiz edâlı olduğunu ifade eder:

Kalur mı yâ Urfî'den söz söylemede Nef'î
Hoş-lehçe ise ger o pakîze-edâdur bu (G. 100/7)

Aşağıdaki beyitte Nef'î (ö. 1636), kendi şiirine olan güvenini, "Benim yazdığım şiirlerle Urfi'nin ruhu mutlu olsa, sevinse nolur?" diyerek ifade eder:

Rûh-ı revân-ı Urfî-yi şâd eylesem n'ola
Reşk-i nevâ-yı Hâfız-ı Şîrâz'dır sözüm (G. 78/6)

Nef'î, aşağıdaki iki beyitte kendisinin Anadolu'nun Urfî'si olduğunu ifade ederek onu beğendiğini göstermektedir:

Urfî-i Rûm Enverî-i asr u Hâkânî-i ahd
Feyzî-i mu'ciz-dem-i vahy-iktisâb-ı rüzgâr (K. 17/32)

Urfî-i Rûm idügüm cümle ederler teslîm
Görseler ger bu kasîdem bülegâ-yı A'câm (K. 50/66)

Nef'î, Farsça *Dîvânı*'nda kendisini i'caz hususunda Urfî'ye benzeterek ondan övgüyle bahseder.

Der-mecmaʿ-ı ervāh zened lāf-ı ḳıdem-rā

ʿUrfī ki der-īn ḳāfiye bā-naʿt-serāyī[30] (Atalay, 1988: 35).

Nef'î (ö. 1636), *Tufetü'l-Uşşâk*'ında, *"Ne devlettir ki, Urfî'nin tefekkür husûsundaki üstünlüğünü herkes teslim etmiştir. Hanlar hanı olan hamisinin bayrağı, onun kaleminin önünde secdeye varmıştır. Hülâsa, mânâda mucizeler gösteren kuvvetli, pervasız bir şâirdir ki, idrakının hatası, hakikat ile dostluk eder."* ifadeleriyle Urfî'yi över (Tarlan, 1964: 192). Sebk-i Hindî şiirinin "ben dili" özelliğini, Anadolu sahasında en belirgin şekilde ilk defa ifade eden Nef'î'de de bu durumun İran sahası Sebk-i Hindî şiirinde "ben dili"ni en fazla kullanan Urfî-i Şirâzî'ye özenmesinden kaynaklandığı düşünülmektedir. Hatta Nef'î'nin 29 gazelinde "ben" zamirinin ön planda yer aldığı kâfiye ve redifler vardır. Ayrıca, Nef'î'nin gazellerinde, şâirlerin kendilerini övdükleri fahriye bölümü, oldukça önemlidir (Babacan, 2008: 345). Hatta bu işi, Peygamber Efendimiz'e yazdığı naata fahriye beytiyle başlayacak kadar ileri götürmüş bir şâirimizdir. Böyle nadir görülen bir ortak özellikle Nef'î'nin Urfî'yi örnek aldığı açıktır.

Görüldüğü üzere, Osmanlı sahası Sebk-i Hindî şâirlerinin en çok zikrettikleri Hint-İran sahası Sebk-i Hindî şâiri Urfî'dir. Urfî çoğu zaman şâirlerimizce, bir karşılaştırma unsuru ve kendi şâirlik kabiliyetlerini övgü vesilesi olarak zikredilse de edebî niteliği ve şâirlerimizce üstat kabul edilmesi, onu öne çıkaran özelliklerindendir (Babacan, 2008: 409). Bazı durumlarda kendilerini Urfî ile denk tutan şâirler, bazen de ona üstünlük iddia etmişlerdir. Öte yandan, yine birçok şâir tarafından, onun şiirlerine şerhler yazılmıştır. Bunların dışında, Nef'î başta olmak üzere, birçok Sebk-i Hindî'ye mensup Dîvân şâirinin üslûbunu da etkilemiştir.

2.2. YANYALI SÜLEYMAN EFENDİ (Ö. 1797'DEN SONRA)

Hayatı hakkında tezkirelerde ve diğer biyografik kaynaklarda bilgi bulunmayan Yanyalı Süleyman Efendi hakkında en somut bilgileri şerh metninde görmekteyiz.

Yanyalı Süleyman Efendi hakkında yaptığımız araştırma sonucunda kaynaklarda bir bilgi bulunamamıştır. Öte yandan Metinde şârih kendi hayatı hakkında bazı ipuçları vermiştir.

Yanyalı Süleyman Efendi hakkında şerh metninde yer alan en net bilgi dîbâce bölümünde yer almaktadır. "h. 1212(m. 1797) senesinin başlarından hayatının sonuna kadar

[30] Urfî, bu kafiye ile naat söylemekle ruhlar meclisinde ezelden dem vurmaktadır.

Yanya Valisi Tepedelenli Ali Paşa'nın yıldızlar misali, nimet sofrasında ve irfan ve kerem meclisinde toplanmış olan fazilet ve hüner sahipleri, belâgat ehli ve övülmüş sıfatlı güzel zatlara yakınlık kurarak ve edeplerinin faziletinin izini takip edip ustalık kazandıktan sonra şiir ve düzyazının inceliklerini mümkün olduğu kadar öğrenip bilgilendim." [1b] ifadelerinden anlaşıldığı üzere m. 1797'den itibaren Yanya Valisi Tepedelenli Ali Paşa'nın meclisinde bulunduğu ve burada edebî gelişimini sağladığı anlaşılmaktadır.

Aşağıda yer alan kısımda "Tatar" kelimesine dair açıklama yapılırken şârih çocukluğunda beş sene kadar Dağıstan'da bulunduğu ifade etmiştir.

- *"Tatar" Îrān ve Dağıstan semtlerine İslām çocuḳlarına yigirmi yaşına varınca ḳızlar gibi zülf ṣalıvirürler. Bu faḳīrüŋ daḫı vaḳt-i ṣabāvetümde Dāġıstān'da başuma geldi. Belki beş sene zülüflü gezdüm.* [75a]

Metinden elde ettiğimiz bilgiye göre Yanyalı'nın hâmîsi Yanya Valisi Tepedelenli Ali Paşa'dır. Öte yandan aşağıda yer alan bilgiye göre Karlı şehri müderrisi Zühdi Efendi ile Yanyalı'nın aynı dönemde yaşadıkları görülür. Karlı şehri müderrisi Zühdi Efendi Yanya Valisi Tepedelenli Ali Paşa'nın Fransızlara karşı Venedik denizindeki adalarda ve Adriyatik sahillerindeki bazı yerlerde (Preveze, Butrinto, Voçina, Parga: Nevâhir-i Erbaa) kazanmış olduğu zafer sonucu yaptırdığı çeşmeye tarih düşürmüştür. Şârihin buradaki amacı Zühdi Efendiyle istihza etmektir. Yanyalı Süleyman Efendi'nin Zühdi Efendiden şerh metninde naklettiği şiirinin son beytinde belirtilen tarih miladî olarak 1788'e karşılık gelmektedir. Bu da eserin bu tarihten sonra yazıldığını kesinleştirmiştir. [207b]

3. BÖLÜM: ŞERH-İ DÎVÂN-I URFÎ'NİN İNCELENMESİ

3.1. Sebeb-i Teşrih ve Şerhin Dîbâcesi

Şerh metnine Doğu edebî geleneğine uygun bir biçimde besmele ile Rahman ve Rahim olan Allâh'ın adıyla başlanmıştır. Şerhin başlığı kırmızı kalemle yazılmış *"Haẕā Şerḥu Dīvān-ı ʿUrfī Be-Taḳrīr-i Süleymān Efendi Yanyalı"* (Bu kitap Yanyalı Süleyman Efendi'nin Anlatımıyla Urfî *Dîvânı*'nın şerhidir) Farsça başlığı yer almaktadır. Başlıktan sonra dîbâcelerde yer alan nesir üslûbuna uygun bir şekilde kaleme alınmış hamt ve sena ifadeleri yer alır. "Hamt, âlemlerin Rabbi olan Allâh'adır." ifadesi ile ilk olarak Allâh daha sonra ise "Salat ve selam, bütün ümmetlerin ve peygamberlerin efendisinin ve onun ailesinin ve sahabesinin üzerine olsun." ifadeleriyle Hz. Muhammed'in âli ve ashabına dua edilmiştir. [1b]

Bu kısa dua girişinden sonra, Yanyalı Süleyman Efendi kendisi için "Şirazlı Urfî'nin -Allâh'ın rahmeti onun üzerine olsun- inciler saçan kasîdelerinin ve şiirlerinin mütercimi olan bu kusuru çok kulunuz." ifadesini kullanmıştır. Bu açıklamadan sonra hâmisi olan Tepedelenli Ali Paşa için kaleme alınmış olan methiye yer almaktadır. Bu manzumede genel olarak şu ifadelerle Ali Paşa methedilmiştir. Yanya'nın ve bütün Arnavut beldelerinin de dahil olduğu şehirlerin ve köylerin yüce şanlı valisi ve kudretli koruyucusu ki vezaret makamı onun zatıyla şeref bulmuştur, gözler onun gibisi daha önce görmedi. Bil ki o aklıyla adeta bu devrin Asaf'ıdır. Faziletiyle meydanda at koşturur. Cömertlik sahibi olan Allâh, temiz bir yaratılışla onu fazileti, hüneri, lütfu ve keremiyle yaratmıştır. Cenk aslanı, kılıç ve kalem sahibi, fazilet ve cömertlik ile düşmanlarını avlayan Rüstem'in savaş ilmine sahiptir. Bahar mevsiminde goncaların açılma vaktinde, zat-ı şerîfinde güzel ahlakı, fazileti, cömertliği ve edep her zaman görünür. Allâh onu cihan halkının huzur ve güvenliğine sebep kılmıştır. [1b-2a]

Yanyalı Ali Paşa'yı nazmen methettikten sonra nesir olarak "O, vezirlik burcunun güneşi ve saadet yıldızının doğuş yeridir. Din ve devletin koruyucusu, şeriat hükümlerinin icracısı, yeryüzünün halifesinin fermanına bağlı, din düşmanlarının kahredicisi, Hristiyan kalelerinin fatihi" ifadeleriyle onu övmüştür.

Tepedelenli Ali Paşa övgüsünden sonra Yanyalı kendisi için "Tepedelenli Ali Paşa Hazretleri'nin kulağı küpeli kölesi ve parayla alınmış bendesi" ifadeleriyle Ali Paşa'nın himayesinde olduğunu dile getirmiştir.

Dîbâcenin devamında şu ifadelerle Tepedelenli Ali Paşa'nın devri "Özellikle Ali Paşa'nın saadete erişmiş zamanında azgınlık ve taşkınlık kapıları kapatılmış ve alçak kimselerin ve kötü niyetlilerin fesatçı fikirleri yok olduğundan âlem, rahata ermişti. İnsanlar ikbal ve izzet yastığına oturup istirahat etmişlerdi. Ali Paşa'nın hükmü altında bulunan Ebedî Osmanlı Devleti'nin memleketlerinin köy ve şehirlerindeki sakinlerin büyük ve küçüklerinin hepsi ferahlık veren mesire yerlerinde ve özellikle mescit ve ibadethanelerinde kalp huzuru ve neşe içinde Ali Paşa'nın devlet ve ikbali için hayır dua ediyorlardı." ifadeleriyle tasvir edilmiştir.

Dîbâcenin son kısmında Yanyalı Süleyman Efendi, Ali Paşa'nın şerefli ismi hayırla hatırlansın ve böyle mübarek zamanlar boş yere ölmesin ve bu fikir ve kalplerin cemiyeti kaidesiz olan feleğin elem askerlerinin hücumuyla yıldızlar gibi dağılıp fırsat elden gitmesin diyerek elinde bulunan, meşhur Urfî'nin birçok kasîde, münacat, Hz. Peygamber Aleyhisselam'ın miraciyesi ve bazı gazeller ile yarıda kesilmiş şiirlerini lafızları altından olmak üzere ağır aksak hâliyle tercüme etme yoluna girip yazmaya başladığını ve bu küçük hediyesinde olacak olan ayıp ve kusurların merhamet sahibi, fazilet ve hüner ehlinin gözüne çarpınca altın iplikli af ve bağışlama etekleri ile o kusurları örterek kendisini hayır dualarıyla hatırlamalarını ümit ettiğini dile getirmiştir. [2a]

3.2. Şerh-i Dîvân-ı Urfî'nin ve Şiirlerin Başlıklandırılması

Doğu edebiyat geleneğinin bir parçası olan esere besmele ile başlama şerh metninde de görülür. Şerhe Rahman ve Rahim olan Allâh'ın adıyla başlanmıştır. Öte yandan metinde bütün başlıklar kırmızı mürekkeple kaleme alınmıştır. Şerh metninin başlığı, *"Haẕā Şerḥu Dīvān-ı ʿUrfī Be-Taḳrīr-i Süleymān Efendi Yanyalı"*dır. Arapça "Hazâ" ifadesi ile Farsça "Şerh-i Dîvân-ı ʿUrfî" tamlamasının birlikte kullanıldığı görülür. Başlıktaki ifade günümüz Türkçesiyle "Bu (kitap) Yanyalı Süleyman Efendi'nin Anlatımıyla Urfî *Dîvânı*'nın Şerhi'dir" şeklindedir. Başlıkta geçen "be-takrîr" ibaresi elimizdeki nüshanın sima kayıtlı veya Yanyalı Süleyman Efendi'ye okunmuş bir nüsha olduğunu göstermektedir.

Şerh metninde şerhe konu olan şiirler üç şekilde başlıklandırılmıştır. Bunlardan birincisi manzumelerin konusuna göre ikincisi beyitlerin son harflerine göre, üçüncüsü ise manzumelerin nazım şekillerine göre başlıklandırmadır. Lâkin bunlar arasında net bir tutarlık olduğu ve tek tip bir başlıklandırma yoluna gidildiği söylenemez. Başlıkların genel olarak yapısı şu şekildedir:

- Harf-i "Bâ" (Farsça tamlama)
- Harfü'd-Dâl (Arapça tamlama)

- Fî-Harfi'ş-Şîn (Ön edat+Arapça tamlama)
- Harfü'l-Elif Bu Kasîde-i Girân-Kadr Midhat-i Hayrü'l-Ümem Sallallâhu ʿ Aleyhi Ve sellemdür. Allâh İhtitâmını Müyesser Eyleye Âmîn (Kasîdenin konusu hakkında bilgilendirme)
- Münâcât-ı Dîger (Manzumenin türü hakkında bilgilendirme)
- Terkîb-i Bend (Manzumenin nazım şekli hakkında bilgilendirme)

3.3. Şerh Metodu Açısından Şerhin İncelemesi

Yanyalı Süleyman Efendi, şerh metninde Urfî'nin beyitlerine farklı açılardan yaklaşmıştır. Şerh metninde medhiye, hicviye, mersiye ve fahriye türünde gazel, kasîde ve terkib-i bend nazım şekillerinde kaleme alınmış toplam 44 şiir şerh edilmiştir. Genel olarak şerh metninde Yanyalı'nın takip ettiği şerh metodunu şu şekilde sıralayabiliriz:

1. Beyitte yer alan bazı kelimelerin üzeri kırmızı mürekkeple belirtilerek şerhe başlamadan önce karşılıkları verilmiştir. Nadiren lügat ismi zikredilerek kaynak gösterilmiştir.
2. Yanyalı'nın Urfî şerhinde, bazı şerhlerde görülen mısra mısra şerh metodu değil, beyit beyit şerh metodu takip edilmiştir.
3. Şerh edilecek beyitten sonra beyte ait bazı kelimelerin *"… be-maʿnā …"* şeklinde karşılıkları açıklanmıştır.
4. Kelime ve terkîblerin sözlük anlamları ile birlikte, bazı durumlarda mecazî ve yan anlamları hakkında *"bundan murâd…" "murâd…"* şeklinde ibarelerle detaylı açıklamalar yapılmıştır.
5. Kelime açıklamalarından sonra beyitler, *"mahsûl-ı beyt"* ifadesiyle yorumlu olarak bütün hâlinde tercüme ve şerh edilmiştir. Ayrıca, bazı durumlarda, *"yaʿnī"* ibaresiyle bir önceki tercüme benzer kelimelerle geliştirilerek ikinci bir destekleyici tercüme eklenmiştir.
6. Yine "mahsûl-ı beyt" bölümlerinde, beytin Türkçe tercümesinden önce bazı edebî sanatlara da değinilmiştir.
7. Beyitlerin açıklandığı kısımlarda bazen şârih Arapça ve Farsça dil bilgisi unsurlarına değinir. Lâkin klâsik şerhlerde yoğun olarak görülen bu izahlara Yanyalı'nın şerhinde pek rastlanmamıştır.
8. Beyitteki manânın okuyucu tarafından daha iyi anlaşılması için farklı kaynaklardan alıntılar yapılmıştır. Kimi zaman şârih diğer şâirlerden beyit örnekleri

vermiştir. Böylece anlam pekiştirilerek metindeki tekdüzeliğin önüne geçilmiş olur. Bazen âyet ve hadîs nakil yöntemiyle şerhin güvenilirliğini artırır. Öte yandan yer yer şârih, beyitteki bir mazmunu, manâyı veya mefhumu açıklamak için kıssa ve hikâye nakleder.

Bu bölümde metnin şerh metoduna ait ana hatlar ve şerh tekniğini oluşturan önemli hususiyetler değerlendirilerek şârihin şerh metodunun ortaya konulması amaçlanmıştır. Metinde uygulanan şerh metotları aşağıda müstakil başlıklar hâlinde verilmiştir. Metinde genel olarak klâsik şerhlerde görülen uygulamaya benzer şekilde, girift bir bütün olan beytin kelime, ek ve terkip parçalarına indirgenmesi ve daha sonra gerekli izahların yapılmasıyla bu parçaların tekrar birleştirilerek anlaşılır bir bütün hâline getirilmesi söz konusudur.

Metnin tamamında şerh kısımları "Mahsul-ı Beyt" başlıkları altında toplanmıştır. Öte yandan metnin genelinde beyitlerde geçen anlaşılması güç kelimelerin şerhten önce açıklamalarının yapıldığı görülür. Metnin büyük bölümünde beyitlerde geçen bazı kelimelerin anlamlarını verdikten sonra şerhe geçiş yapılırken bazı beyitlerin şerhinde kelime izahları yapılmadan doğrudan şerhe geçildiği de görülmektedir. Aşağıda yer alan örnekte beyitte geçen kelimeler ve mefhumlar açıklanmadan doğrudan beytin şerhine geçilmiştir:

- *Velī be-nisbet-ı evṣāf-ı vaḥdet-i ervāḥ*
  Hemān ki reft be-nezdīk-i men hemān āmed
  Belī ol ḫurşīdüŋ zevāli sebebiyle dūçār-ı miḥen ü meşaḳḳat oldum ammā vaḥdet-i ervāḥ vaṣfı nisbetiyle hemān ol gitdiyse senüŋ gibi bir ẕāt-ı memdūḥu'ṣ-ṣıfāt baŋa bedel oldı yaʿnī vaḥdet-i ervāḥa nisbetle elbette her bir eczā aṣlīsine rücūʿ itse gerek. [34a]

Genel anlamda şerh metninde beyit, beyitle alâkalı bazı kelimelerin anlamlarına dair izahlar ve "mahsul-ı beyt" başlıkları altında beyitlerin şerhlerinin yapıldığı bir sıramala görülür. Bununla birlikte şârih tarafından metnin daha iyi izah edilmesi için bazı şerh metotlarının uygulandığı görülür. Bu metotlar ve örnekleri aşağıda sıralanmıştır:

3.3.1. Analojik Örnekleme / Kıyas ve Akıl Yürütme

Klâsik şerhlerde görülen örnekleme ve delil gösterme metotları bazı yönleriyle mantık bilimindeki "analojik akıl yürütme ve kıyas" yöntemiyle benzerlik göstermektedir. Analoji (temsil) bir akıl yürütme metodu olarak iki şey arasındaki benzerliğe dayanarak biri hakkında verilen hükmü diğeri hakkında da vermektir. Kısaca zihnin özelden özele yürüyüşüdür (Öner, 1986: 172). Klâsik şerh metodolojisinin önemli bir unsuru olan bu yaklaşım için böyle bir başlık açmamızdaki sebep şerh metinlerini sadece edebî metinler

olarak görmekten öte, onların aynı zamanda birer felsefe ve mantık eserleri olduğunu düşünmemizdir. Zira klâsik şerh metinleri hem içerik hem de yöntem açısından birçok sosyal bilim dalına malzeme sunmaktadır. Metinde geçen analojik örnekleme ve analojik kıyas örnekleri şu şekildedir:

Şerhte geçen "Mesela bir kimse ay yüzlü bir sevgilinin mecazî aşkına düşerek onun yüzüne hayran olsa elbette canlılığına sebep olan çeşitli yiyecek ve içeceklerden kesilir." ifadesi ile "Öyleyse Ezelî ve eşsiz olan Allâh'ın cemâline hayran olan namsız ve nişansız âşıklar da fani olan canlılık suyuna susamazlar." cümlesi arasında görülen mantıksal ilişki analojik akıl yürütmeyi örneklendirir:

- *Meṣelā bir kimse bir meh-peykerüŋ ʿaşḳ-ı mecāzīsine dūçār olup sīmāsı ḥayretine giriftār olsa elbette ḥayātına bāʿiṣ-i envāʿ gūne-i meʾkūlāt u meşrūbātdan münḳaṭıʿ olur. Pes imdi cemāl-i Lā-yezāl-i Ḥażret-i bī-miṣāle vālih ü ḥayrān olan ʿāşıḳān-ı bī-nām u nişān teşne-dil-i āb-ı zindegī-i fānī olmayup belki ebedü'l-ebed ḥayret-zede-i ḥüsn-i cemāl olan ḥaḳīḳīde ḫuşk-leb cām-ı āb-ı zindegīden dest-şū iderse ʿaceb degildür.* [5b]

Metinde Urfî'nin memduhunu övmesinden duyduğu hazdan dolayı kendinden geçmiş oluşu ile aç bir papağanın şekerin içine atıldığındaki hâli arasında bir benzerlik oluşturulmuştur. Her ikisinde de içinde bulunulan durumdan dolayı davranışlarına yansımış bir şaşkınlık ve kendinde olmama hâli vardır.

- *ʿUrfī'nüŋ bī-ḫodluḳdan ʿinān-ı iḫtiyārı elden giderüp jājḫāya başlarsa siz rencīde-ḫāṭır olmayup maʿẕūr ṭutuŋ. Zīrā ṭūṭī-i gurisne şīr ü şeker içine atarlarsa ne ṭarīḳile ṣabra tāb-āver olup ol şekerden bir miḳdārın yiyüp ve bir miḳdārın telef itmeye.* [48a]

Vahdet inancını açıklamak için ile su dolu testiler arasında şu ifadelerle analojik kıyas ve örnekleme yapılmıştır: Her ne kadar âlem vücutla birbirinden ayrı olsa da bâtını surette ikisi de bir tecellîden zuhûr etmiş olan tek bir nurdur. Mesela elli yahut yüz testi, su ile doldurulup bir yere konulsa görünüşte ayrıdırlar. Lâkin o testileri kırıp suların hepsi bir yere dökülse tek bir cisim olurlar. Âlem de bunun gibidir. Hak ehli kimdir ve fesat ehli kimdir? Cenâb-ı Hak onu kudret eli ile ayırır, demektir.

- *Lākin ṣūret-i bāṭında bir tecellīden ẓuhūr itmiş nūr-ı vāḥiddür. Meṣelā elli yāḫūd yüz destī ṣu ile memlū idüp bir cānibe ḳonulsa ṣūret-i ẓāhirde müteferriḳdurlar.* ***Lākin anları şikest idüp şuyın bir maḥalde rīḫte olınsa cism-i vāḥid olur ʿālem daḫı buŋa mānenddür.*** [53a]

Urfî'nin aşağıda yer alan beytinde, Hz. Ali'nin cömertliğinin sonunu saymakla getirilemeyeceği ifade edilmiştir. Bu düşünceyi destekleyici "mesela bir kişi otursa ve

etrafına daire çekmeye başlasa o daire son bulmaz. Bin daire çeksen yine o bir dairedir. Çizgi üzerine bin tane daha çizgi çeksen de o dairenin sonu olmaz." ifadesi analojik örnekleme ve akıl yürütme örneğidir. Bu akıl yürütmesinde benzerlik noktası sonsuzluktur.

- *Besān dā'ire der-ḥaṣ-ı cūd-ı ū her dem*
  Ṣeved telāḳī-i āġāz intihā-yı şumār
  …
  Çoḳ kimseler Ḥażret-i Şāh-ı Velāyetüŋ cūd u iḥsānı dā'iresinüŋ şaymasında her dem ʿahdüŋ intihāsını bulmaġa āġāz eylerler. Lākin maḥall-i imkān degildür. ***Meṣelā bir ādem oṭursa ve eṭrāfına dā'ire çekmege başlasa ol dā'ire nihāyet bulmaz. Biŋ dā'ire çekseŋ yine ol bir dā'iredür. Çizi üzerine çizi biŋ çizi çekseŋ yine nihāyeti bulınmaz. Pes şāhuŋ cūd u iḥsānınuŋ dā'iresinüŋ nihāyeti olmaz.*** [81a]

"Onun gazabı öyle bir attır ki ne zaman onu meydana sürse, âb-ı hayattan ölüm tozu kaldırır." anlamındaki beytinde geçen ölüm tozunun kalkması hayali, şerhte "örneğin bir keskin atı sulak yerde koştursan ve etrafa ondan toz kalksa biniciler nazarında bu at kıymetlidir." ifadesiyle analojik örnekleme ve kıyasa tabi tutulmuştur.

- *Ol şehenşāh-ı kerem-kāruŋ ʿitābı ke'enne bir ḥaşmetlü atdur ki anı incidüp ḍarb-ı şiddet-i rikāb ile dizginledügi vaḳt her gāh cevelānda ol ḳadar mühībdür ki Ḫıżr'uŋ āb-ı ḥayātından ġubār-ı merg ḫīzān olur yaʿnī* ***fi'l-meṣel, bir keskin atı bir ṣulaḳ yerde cevelān getürseŋ andan eṣer-i ġubār ẓuhūr eylese cündīler miyānında muʿteberdür.*** [135b]

Aşağıda yer alan örnekte, "zaman" analojik kıyas yöntemiyle suya benzetilmiştir. Bu kıyasa göre benzeşim unsuru her ikisinin de varlığının kalıcı olmayışıdır. Örneğin, elinize bir su alsanız ve sıksanız elinizde su kalmaz. Tıpkı zaman da böyledir adı var kendisi yoktur, denilmiştir.

- *Zīrā zamān didügümüz keyfiyet-i rūzgārdur. Hīç vücūdı pāyidār ve varlıġı ber-ḳarār degildür. Meṣelā eline ṣu alsaŋ ve ṣıḳsaŋ ṣıḳılacaḳ eṣer elde ḳalmaz. Keẕālik zamānenüŋ daḫı ṣıfātı var, vücūdı yoḳdur.* [155a]

Urfî'nin aşağıda yer alan beytinde "Kirlenmiş gönül ve iffetsizlikten dolayı umutsuzluk kapısını çalma. Af Diclesi bunlarla kirlenmez." ifadesinden hareketle şârih beytin mazmununun *"Allâh'ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin."* (Zümer/39:53) âyeti olduğunu ifade etmiştir. Burada kıyas unsurları arasında görülen ortak unsur imitvar olma ve Allâh'ın rahmetinin büyüklüğüdür.

- *Ez-dil ü dāmen-ālūde der-i ye's me-zen*
  Dicle-i ʿafv be-īnhā ne-şeved müstaʿmel

"Dicle" meşhūr olan ırmaġuŋ adıdur lākin bu maḥalde deryā-yı raḥmet-i bī-pāyān-ı Ḫudā'dur ve bu beytüŋ mażmūnı Ḳur'ān-ı ʿaẓīmu'ş-şānda: Lā-taḳnatu min-raḥmetillāh āyetine muṭābıḳdur. [179b]

3.3.2. Analojik Şiir Örneklendirmeleri

Metinde Urfî'nin beyitlerinde geçen mazmun ve manâya benzer başka bir beyit veya manzumenin örnek verildiği görülür. Lâkin metinde yer alan bütün şiir alıntıları "analojik şiir örneklendirmesi" olarak değerlendirilemez. Burada asıl dikkat edilmesi gereken iki beyit arasında hayal, mazmun veya anlamsal bir paralellik bulunmasıdır. Metinde bu tür örneklendirmeler *"niteki"*, *"niteki şāʿir dimiş"*, *"niteki şāʿir buyurur"* gibi ifadelerle yapılmıştır. Analojik beyit örneklendirmelerinin en önemli hususiyeti metinlerarasılık bilimi açısından çok kıymetli malzemeler sunmasıdır. Bu yönüyle özellikle Sebk-i Hindî gibi bir şiir anlayışının takibi ve şâirler arası etkileşimi bize göstermesi açısından somut delil teşkil etmektedir.

Urfî'nin beytinde geçen bahar tasviri, başka bir şâirden alıntılanan beyitteki bahar tasviri ile örneklendirilmiştir.

- *Biyā ki dīde-i nergis zi-ḫˇāb şod bīdār*
  Dimāġ-ı gonce muʿaṭṭar şod ez-nesīm-i bahār
  …Niteki şāʿir dimiş:
  Mıṣrāʿ:
  Faṣl-ı bahār olsa da bülbül ṣadāsın diŋlesek [101a]

Metinde Urfî'nin beytinde geçen "Lale sabah şarabı içerek topraktan dışarı çıktı ve güzel nergis bir kadehle mahmurluğunu giderdi." ifadeleri Hâfız-ı Şirâzî'nin mısralarındaki "Sarhoşlar, uyanın. Sabah şarabını getirin." ifadeleri ile örneklendirilmiştir.

- *Zi-ḫāk lāle ṣabūḥī-konān bīrūn āmed*
  Şikest nergis-i raʿnā be-yek piyāle ḫumār
  … Niteki şāʿir buyurur.
  Mıṣrāʿ:
  Hāti'ṣ-ṣabūḥ hubbū yā eyyühe's-sukārā [101a]

Metinde Urfî'nin "Cennet gülşeninde figan ediyorum ve zindan köşesinde bir nağme söylüyorum." anlamındaki beytindeki figan ve firakı Mevlânâ'nın *Mesnevî*'sinden "Dinle, bu ney neler hikâyet eder, ayrılıklardan nasıl şikâyet eder." beyti ile örneklenmiştir.

- *Mīkonem der-gülşen-i cennet fiġān*
  Naġmeī der-künc-i zindān mīzenem

…Nitekim Celālūddīn ḳaddesallāhu sırrahu'l-ʿazīz, ibtidāʿ-ı Mesnevīsinde buyurur:

Beş'nev īn ney çün şikāyet mīkoned

Ez-cüdāyihā ḥikāyet mīkoned

[235a]

Urfî'nin beytinde geçen "Senin vasıflarının düşüncesinin gecesindeki hayret ışığı mübarek akıl kuşunu yuvasından düşürmüş." ifadesi "Zâtına idrâk irişmek muhâl / Dergehine irmedi murg-ı hayâl" beyti ile örneklenmiştir.

- *Nūr-ı ḥayret der-şeb-i endīşe-i evṣāf-ı to*

  Pes hümāyūn murġ-ı ʿaḳl ez-āşiyān endāḫte

  …

  Beyt:

  Ẕātına idrāk irişmek muḥāl

  Dergehine irmedi murġ-ı ḫayāl [2b]

Urfî'nin "Âcizlik elbisesinin eteğini irfan yönünden uzun yapıp kısalığı âriflerin akıl ceybine bırakmış." anlamındaki beytindeki âcizlik düşüncesi şârih tarafından "Evet, insan için acziyetini itiraf etmekten daha büyük irfan olmaz. İlahî sırların hakikatinin özüne erişilememesi Allâh'ın açıkça bir emri olduğu için acziyeti itiraf etmek de irfandan sayılıp muteber görülür." ifadesiyle desteklendikten sonra "Seni vasfedenler seni vasfetmekten âciz kaldılar, biz seni hakkıyla bilip tanıyamadık" beytiyle örneklendirilmiştir.

- *Kerde ez-ʿirfān libās-ı ʿacz-rā dāmān dırāz*

  Kūtehī der-ceyb-i ʿaḳl nükte-dān endāḫte

  …

  ʿAczen el-vāṣifūne min-evṣāfik

  Mā ʿarefnāke ḥaḳḳā maʿrifetik [3a]

Urfî'nin "Gam kuşuna yem olarak can getirdim. Böylece o Hümâ kuşu bu kemiğe gölgesini salsın." anlamındaki beytine dair şârih tarafından, yükseklerden uçan Hümâ kuşunun yiyeceğinin kemik olduğuna işaret edildikten sonra Saʿdî Şirâzî'nin Hümâ'nın aynı özelliğine değinilen "Hümâ bütün kuşlardan daha şereflidir, çünkü o kemikle geçinir ve diğer canlıları incitmez." beyti ile örneklendirilmiştir.

- *Ṭuʿme-i murġ-ı ġamet-rā maġz-ı cān āverde em*

  Ān hümā tā sāye ber-īn üstüḫ ān endāḫte

  …

  Beyt:

Hümāy ber-heme murġān ez-ān şeref dāred
Ki üstüẖ ān ẖored cānver niyāz dāred [4a]

Urfî'nin beytinde "Aşikâre günahlarından dolayı kullarının namus perdelerini kaldırmaz, vazife ve rızıklarını onların kabul edilmez hatalarından dolayı kesmez." ifadeleriyle dile getirilen düşünce şârih tarafından "Bu kıtlık, pahalılık ve el darlığı insanları kuşatmıştır. Bu ise âlemin baştan ayağa ahlaksızlık ve günaha düşmesinden kaynaklanmıştır. Yoksa haşa ki âlemlerin Rezzak'ı olan Allâhu Teâlâ'nın çokça ihsan ve ikramı sınır tanımaz. Yani kendi günahları sebebiyle Hak Teâlâ kimsenin rızkını kesmez." ifadeleriyle desteklendikten sonra Şeyh Sa'dî'nin "Bendelerinin namus perdesini aşikâre suçlarla yırtmaz ve büyük hatalarından dolayı da onların rızıklarını kesmez." beytiyle örneklendirilmiştir.

- *Perde-i nāmūs-ı bendegān be-günāh-ı fāḥiş ne-dered*
  Ü vaẓīfe-i rūzī be-ẖaṭā-yı münker ne-bered
  … Nitekim Şeyẖ Saʿdī raḥmetullāhi ʿaleyh buyurur:
  Perde-i nāmūs-ı bendegān be-günāh-ı fāḥiş ne-dered
  Ü vaẓīfe-i rūzī be-ẖaṭā-yı münker ne-bered [35b]

Aşağıda yer alan beyitte geçen "Ey can! Bir kadeh iç ve sarhoşluğunu arttır." ifadesi Hâfız'ın beytindeki "Ey sâkî, kalk bana kadehi ver, öyle sarhoş olalım ki yarının gamını unutalım." ifadeyle örneklendirilmiştir.

- *Ey cān piyāleī der-keş ü mestī ziyāde kon*
  K'et zehr-i hicr teşne fezā kerd rūzgār
  … Niteki merẖūm Ḥāfiẓ-ı Şīrāzī buyurur.
  Beyt:
  Sāḳiyā ber-ẖīz ü der-deh cām-rā
  Ḫāk ber-ser kon ġam-ı eyyām-rā [96b]

Metinde Urfî'nin "Ne yücelik ki tezhibi Bismillâh olan her kitap senin naatın olmadan başlarsa günah levhasına dönüşür." beyti Sâib-i Tebrizî'nin "Eğer bismillâh unvanları taçlandırmasaydı yeni yazılan dîvânların şirazesi kıyamete kadar kalmazdı." beyti ile örneklendirilmiştir.

- *Zihī ʿizzet ki bī-naʿt-ı to levẖ-i maʿṣiyet gerded*
  Her ān defter ki Bismillāh koned teẕhīb-i ʿünvāneş
  Nitekim Ṣāʾib merẖūm buyurur:
  Eger ne medd-i bismillāh buved tāc-ı ʿünvānhā
  Ne-geştī tā ḳıyāmet nev-ẖaṭṭ-ı şīrāze dīvānhā [136a]

Urfî'nin aşağıda yer alan beytinde geçen "Kevser suyunun peşinde olma." ifadesini şârih Nâbî'nin "Olma hayret-zede-i cennet ü nâr / Ol anun sâhibine ʿâşık-ı zâr" beyti ile örneklendirmiştir.

- *Me-cū kevṣer mey-i laʿl ṭaleb k'ez-vey çü kes nūşed*
  Be-reng-i lāle ez-tārek be-rūyed cām-ı mercāneş
  Nitekim Nābī merḥūm buyurur.
  Beyt:
  Olma ḫayret-zede-i cennet ü nār
  Ol anuŋ ṣāḥibine ʿāşıḳ-ı zār [132b]

Urfî'nin beytinde geçen sevgilinin yüzündeki terin gülün üzerindeki çiğ tanesine teşbihi, başka bir şâirin beytinden örneklendirilmiştir.

- *ʿAraḳ ez-şebnem-i gül dāġ şeved ber-ruḫ-ı ḥūr*
  Aḫker ez-feyż-i hevā sebz şeved der-manḳal
  Nitekim şāʿir buyurmışdur.
  Beyt:
  Ruḫ-ı surḫında degildür ʿaraḳ ol ġonce-i nāz
  Gül-i pür-şeb-nem rengini gördi ter düşdi [177b]

Urfî'nin beytinde gül ile yapılan bahar tasviri başka bir şâirin gül ile yapılan benzer bir bahar tasvirinin yer aldığı beyti ile örneklendirilmiştir.

- *Nev-bahār āmed ki efşāned çü ḥüsn-i yār gül*
  Çün viṣāl-i yār rīzed her ḫas u u her ḫār gül
  Beyt:
  Bahār irdi yine bāġa döşendi natʿ-ı jengārī
  Yine sulṭān-ı gül ḳıldı müşerref taḫt-ı gülzārı [188b]

Aşağıda yer alan örnekte Urfî'nin beytinin mazmunu şârih tarafından "nitekim bu beytin mazmunu bu Türkçe beyitten ehline malum olur." ifadesiyle başka bir beyitle örneklendirilmiştir.

- *Çün be-bāzīçe şevem mülzem-i erbāb-ı kelām*
  Ḫande-i cevher-i ferdest delīl-i taḳsīm
  … Nitekim bu beytüŋ maʿnāsını bu Türkiyyü'l-ʿibāre beytden ehline maʿlūm olur.
  İdince ḫande-i şīrīni ol dehān-ı dü-nīm
  Getürdi ehl-i kelāmuŋ ḫalel ʿaḳīdesine [195b]

Aşağıda yer alan örnekte Urfi'nin beytinde geçen “Onun mahallesinden Kâbe’yi tavaf etmeye gitmek, denizden teyemmüm etmek için çıkmaya benzer.” ifadesi başka bir şâirin beytindeki “Ey hane sevenler! Neden kil ve taşa taparsınız, saf ve seçkin olanların sevdiklerine tapın.” ifadesiyle benzeşim kurularak örneklendirilmiştir.

- ʿAzm-i ṭavāf-ı Kaʿbe zi-kūyeş çünān buved
  K’ā-yend ez-berāy-ı teyemmüm birūn zi-yem
  …Nitekim dimişlerdür:
  Beyt:
  K’ey ḫāne-perestān çe perestīd gil ü seng
  Ān ḫāne perestīd ki ḫāṣān ṭalebīdend [231b]

3.3.3. Tümdengelim ve Tümevarım

Klâsik şerhlerde genel olarak ilk aşamada girift bir bütün olan beytin daha küçük ve anlaşılır parçalara bölünmesi işlemi tümdengelime örnek teşkil eder. Daha sonra ise yine bu parçalardan hareketle beytin birleştirilerek başka ve anlaşılır bir bütün elde edilmesi de tümevarımı örneklendirir.

Aşağıda yer alan beyitte mantık ilmindeki tümdengelim ve tümevarım metoduna dair izler görülür. Beyitte geçen “Ben gülde bahçeyi ararım sen ise bahçede gülü. Ben dumanda ateşi görürüm sen ise ateşte dumanı.” ifadesine şârih, mantık ilmindeki “tümdengelim” ve “tümevarım” yöntemleriyle yaklaşmıştır. Parça olan “gül”den uzlet kastedilmiştir. İnsanoğlu da bütünden bir parçadır. Genellikle ehlullâhın Allâh'a yaklaşmasına vesile olan parçaların rehberliğidir. Çünkü parça bütünden ayrılmıştır. “Bütün her şey aslında dönecektir.” ifadesine göre insan ruhunun sonu da bütünün bir parçası olarak aslına dönmektir. Hakikaten vücûdun dönüş yeri Hak'tır. Beyitte geçen “bağ” ile kesret ve kül kastedilmiştir. İkinci mısraın ateş ve dumanı da bahsedilen anlamdan ibarettir. Örneğin bir yerde bir ateş olsa uzaktan alevi görünmez ama onun dumanın varlığından bilirler, denilmiştir.

- *Men ez-gül bāġ mīcūyem to gül ez-bāġ mīcūyī*
  Men āteş ez-duḫān bīnem to ez-āteş duḫān bīnī
  “Gül”den murād vaḥdet u ʿuzletdür, baʿżılarına göre cüzʾdür ki benī ādem külden bir cüzʾdür ve ekşer ehlullāhuŋ işāretlerine naẓaran insān-ı kāmil taḫṣīl-i ser-māye-i ḳurb-ı kül itdügi reh-nümā-yı cüzʾ iledür zīrā cüzʾ külden münfaṣıldur. Külli şeyʾin yerciʿu ilā-aṣlihi mışdāḳı üzere ʿāḳıbet rūḥ-ı insānī ki **külden bir cüzʾdür** *maḥalline rücūʿ eylese gerek. Nitekim vücūduŋ merciʿi ḫākdur.* [155a]

Aşağıda yer alan örnekte beyit önce kendi içerisinde daha küçük anlam öbeklerine ayrılmıştır. Bu anlam öbeklerinin karşılıkları verildikten sonra “mahsul-ı beyt” bölümünde

tekrar parçaların birleştirilerek beytin bir bütün olarak Türkçeye çevirisinin yapıldığı görülür.

- *"Der-diyārī" bir diyārdaki, "k'eş" ol diyāruŋ, "buved-naẓm-ı umūr" umūruŋ naẓm olur. "Ez-ʿadl-i to" senüŋ ʿadlüŋden muntaẓam ola. "Maʿṣiyet-rā" maʿṣiyetüŋ kendisine, "kefş dūzend" pā-püş dikerler. "Ez-külāh-ı ictināb" ictināb külāhından. Maḥṣūl-ı Beyt: Ey Şāh! Bir diyārda ki anuŋ umūr u meşāliḥi ʿadlüŋle silk-i naẓm olmış ola, fi'l-ḥāl ol beldenüŋ maʿṣiyetine ictināb külāhından pā-püş dikerler. Yaʿnī ol diyāruŋ ṣaġīr ü kebīri sālik-i rāh-ı Cenāb-ı Bārī olup aṣlā maʿṣiyet anda ṭurmayup maḥv olur, dimekdür.* [22a]

3.3.4. Bütüncül Şerh/Geştaltçı Yaklaşım

Klâsik şerhlerde genel olarak görülen şerh metodu beyitlerin kelimelere ayrılarak analiz edilmesidir. Öte yandan bazı şerh metinlerinde beyitlerin bir bütün olarak ele alındığı ve açıklandığı da görülür. Bu yöntemde beyitte geçen cümle öbekleri izah edilir. Yanyalı Süleyman Efendi da şerh metninde yer yer bütüncül şerh metodunu benimsemiştir.

Urfî'nin "Bağışlaman sevaba düşman, yumuşaklığın günaha dost, her adımın şefkat için tuzak." anlamındaki beytinde geçen "ʿ Afvet sevâb-ı düşmen" ve "hilmet günâh-ı dûst" terkiplerine bütüncül olarak yaklaşılmıştır.

- *"ʿAfvet ṣevāb-ı düşmen" ʿafv u keremüŋ ṣevāba düşmendür, dimekdür… "Ḥilmet günāh-ı dūst" ḥilmüŋ günāhuŋ dūstıdur.* [7a]

Aşağıda yer alan örnekte "Bu dört beyit içinde İlahî irade ve takdir ile Hz. Ali'nin kerametleri anlatılmıştır." ifadesiyle işaret edilen dört beytin ortak bir anlamsal çerçevede değerlendirildiği ve bu yönüyle bütüncül şerhe örnek teşkil ettiği görülür:

- *Eger ez-sefīne-i ḥikmet çünīn ber-āyed fāl*
  Ki fitne-rā eṣer-i taḳviyet füzūn gerded
  ...
  Ġubār-ı ḥādiṣe rīzed be-rūy hem çendān
  Ki der-bisāṭ-ı cihān ẕerre bī-sütūn gerded
  ...
  Veger be-fāl der-āyed ki ez-şarāb-ı neşāṭ
  Çünīn be-terbiyet laʿl lālegūn gerded
  ...
  Hemān-dem ʿinān-ı fitne be-gīred be-nabż mürde şeved
  Gelū-yı ġam be-feşāred ki muşt-ı ḫūn gerded
  ...
  Bu dört beyt içinde irādet-i Rabbānī ve meşiyyet-i ṣamedānī ile Ḥażret-i ʿAlī'nüŋ kerāmātların irād eylemişdür. [57b]

3.3.5. Delil/Dayanak Gösterme

Klâsik şerh metinlerinde metnin güvenilirliğini sağlamak ve artırmak amacıyla en sık başvurulan şerh metotlarından biri delil ve dayanak göstermedir. Bu delil ve dayanaklar arasında *"Ulemâ ve hükemânın görüşleri", "ayetler", "hadîsler", "diğer şâirlerden şiirler", "aklî ve fikrî delil gösterme"* ve *"sözlükler"* yer alır.

3.3.5.1. Sözlüklerden Delil Gösterme

Metinde bazı kelimelerin anlamları sözlüklerden nakledilmiştir. Nadiren *"Kenzü'l-Lüġa", "Ṣıḥāḥ-ı Cevherī", "Burhān-ı Ḳāṭıʿ"* gibi sözlük isimlerinin zikredilmesinin yanı sıra kaynak gösterilmeden "lügat" ifadesiyle yapılan açıklamalar yapıldığı görülür. Böylesi durumlara şu örnekler verilebilir:

Metinde "Kûre" sözcüğüne dair sözlükte ateş ocağı, demirci ocağı ve ateş küresi denildiği ama burada kastedilenin 'Urfî'nin içi olduğu; "Haddâd"ın sözlükte demirci manâsında olup kastedilenin ise ise bizzat Urfî'nin kendisi olduğu ifade edilmiştir.

- *"Kūre"* ***luġatde*** *āteş ocaġı ve demürci ocaġı ve kūre-i nār dimekdür, murād ʿUrfī'nüŋ derūnıdur. "Ḥaddād"* ***luġatde*** *demürci dimekdür, murād bi'ẕ-ẕāt kendisidür.* [50a]

Aşağıda yer alan örnekte, "nesr"in lügatte akbaba denilen kuş olduğu ama bu beyitte gökyüzündeki yıldızların kastedildiği ifade edilmiştir.

- *Ān ki ger raḫş ber-eflak cehāned gerded*
  Püşt-i nesr-i felek ez-nakş-ı sümeş sīne-i bāz
  *"Raḫş" ṭonanmış at dimekdür, "çehāned" ṣıçradursa "****nesr" luġatde kerkes didükleri ḳuşdur lākin bu maḥalde rūy-ı āsumānda tūb-ı müterākim olan encüm dimekdür****, "süm" ṭırnaḳ maʿnāsına, "bāz" ṭoġan didükleri yırtıcı ḳuşa dirler.* [108a]

Urfî'nin beytinde "O eğer mızrağının engerek yılanı toprağın içine girse Ayaz'ın zülfünden Mahmud'un gönlünü dışarı çıkarır." ifadesiyle zikredilen "Efʿî" kelimesine dair lügat manâsının engerek yılanı olduğu ama burada mızrak ucu anlamında kullanıldığı ifade edilmiştir.

- *"Efʿî" luġatde yılan dimekdür, bu maḥalde mızrāḳ ucına müstaʿmeldür, "rümḥ" mızrāḳ dimekdür, "teh" her nesnenüŋ ḳaʿrına dirler.* [108a]

Papatya anlamındaki "ʿukhuvân" kelimesine dair aşağıda yer alan kısımda şârih Kenzü'l-Lüga'yı kaynak göstermenin yanı sıra Burhan-ı Katı'dan derkenar yazıldığı belirtilmiştir:

- "Ḳurāṣ" ḫalāṣ vezninde ism-i bābūnedür ki ʿArabīde uḳḥuvān ve Türkīde papadya nevʿinden ṣıġır gözi ve ḳoyun gözi ve ṣıġır papadyası didükleri nebātdur. Gerçi bābūne muṭlaḳ papadyadur. Lākin muṣannif ʿindinde ***ʿuḳḥuvān*** bābūne-i kārdur. ***Kenzü'l-Lüġa***'da żamm-ı ḳāf u teşdīd ile mażbūṭdur. Ancaḳ uḳḥuvān ʿArabī olduġı ve Fārsī şīveyle ḳurāṣ olduġı içün ***taḥşiye ṣod ez-Burhān-ı Ḳāṭıʿ.*** [32b]

Bazen aşağıdaki örnekte görüldüğü gibi şârih beyitte geçen bir kelimeden hareketle kelimenin beyitte hiç yer almayan başka bir anlamına veya kullanımına değinmektedir. Aşağıda yer alan örnekte yer alan beyitte geçen "Sıhâh" kelimesinden hareketle Farab'lı Cevherî'nin *Sıhah-ı Cevherî* isimli lügatından bahsedilmiştir. Bununla birlikte beyitte şâhın himmetinin kastedildiği de eklemiştir.

- *Luġat-nüvīs-i ḫıred der-ṣıḥāḥ-ı himmet-i ū*
  Be-maʿnā luġat-ı endek avered bisyār
  "Ṣıḥāḥ" meşhūr olan luġatde bir kitābdur ki ***Ṣıḥāḥ-ı Cevherī*** *dirler. Lākin bunda "ṣıḥāḥ" himmet-i şāhdan kināyedür.* [80b]

Metinde şârih, "dil-ârâm" kelimesinin açıklamasını yaptıktan sonra kaynak zikretmeden *Tuhfe-i Vehbî*'den kelimenin açıklamasının olduğu mısrayı nakletmiştir (Kılıç, 2007: 420).

- *"Dil-ārām" göŋül eglencesi maḥbūba dirler. Nitekim şāʿir buyurur.* ***Mıṣrāʿ: Göŋül eglencesi maḥbūba dil-ārām dinür.*** [109a]

Şârih, Farsça "rehîden" fiilinin açıklamasına dair *Tuhfe-i Şâhidî*'den iktibasta bulunmuştur:

- *"Rehīden" taʿbīri merḥūm* ***Şāhidī Efendi****'nüŋ* ***Tuḥfe****'sinde beyān buyurduḳları şāh beyti ki "Be-rehīd ān kes ki ṣod hirāsān"dan me'ḫūẕdur.* [207b]

3.3.5.2. Ulemâ ve Hükemânın Görüşlerinden Delil Gösterme

Metinde, yer yer isim verilmeden hükemâ, ulemâ ve meşâyıh ifadeleriyle ulemâ ve hükemânın görüşlerinin delil gösterildiği kısımlardan örnekler aşağıda yer almaktadır:

Örnekte, "Gökyüzünün üç boyutu vardır. Biri uzunluk, biri genişlik ve biri de derinliktir. Buna 'üç boyut' denir." bilgisi hikmet sahiplerinin rivayetiyle nakledilmiştir.

- ***Ḥukemā rivāyetiyle*** *āsumānuŋ üç buʿdı vardur. Biri ṭūlı ve biri ʿarżı ve biri ʿunḳı yaʿnī uzunluḳ ve genişlik ve derinlikdür.* [54a]

Aşağıda yer alan örnekte "Cebel'den kastedilen Musa'nın vücûdu mudur yoksa Tur Dağı mıdır? Bu konuda farklı görüşler vardır: Zâhir alimleri Tur Dağı'nın, şeyhler ise Musa'nın vücûdunun kastedildiğine karar vermişlerdir." ifadeleriyle ulemâ ve meşâyihin görüşleri şerhe delil gösterilmiştir.

- *"Cebel"den murād vücūd-ı Mūsā mıdur yoḫsa cebel-i Ṭūr mıdur, iḫtilāf vāḳıʿ olmışdur.* ***ʿUlemā-yı ẓāhir*** *cebel-i Ṭūr'ı iḫtiyār ve meşāyiḫ vücūd-ı Mūsā'ya ḳarār virmişlerdür.* [60a]

Birçok büyük âlim ve şeyhin fikir birliğiyle Hz. Peygamber'den "Allâh önce benim nûrumu yarattı." hadîsini naklettiği belirtilerek şerhe dayanak gösterilmiştir.

- *Nice nice ʿulemā-yı ʿiẓām ve meşāyiḫ-i kirām ittifāḳ idüp buyururlar ki Resūlullāh ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellemden "Evvelu mā-ḫalaḳallāhu nūrī" diyü buyurmışdur.* [129a]

Aşağıda yer alan kısımda, İstanbulî Serrâc-zâde İbrahim Efendi isimli âlim zattan beytin manâsının doğrulandığı, başka bir anlamlandırmanın yanlış olacağı şârih tarafından ifade edilmiştir.

- *Bu beytüŋ maʿnāsını ḫʿācemüz İstānbulī Serrāc-zāde merḥūm İbrāhīm Efendi'den bu vechile taḥḳīḳ olınmışdur. Āḫer vechile maʿnā ittiḫāẕ ideri olur ise kendisinden ḫilāf-ı maʿnā ṣudūr idecegi maḥall-i iştibāh degildür.* [252b]

3.3.5.3. Âyetlerden Delil Gösterme

Âyetler klâsik şerh metinlerinde şârihlerin beyitlere getirdikleri yorumlamalara dayanak gösterme amacıyla en sık başvurdukları kaynaklardandır. Zira âyetler dayanak oluşturulan yorumlamaların güvenirliği artıran önemli unsurlardır. Metinde klâsik şerh metinlerinde başvurulan bu metoda birçok kısımda başvurularak bazen âyetlerin tamamı bazen de kısmî olarak yapılan iktibaslarla âyetlere atıflar yapılmıştır.

Metinde, Hz. İsa'ya indirilen "mâʾide" sofrasından hareketle "Kavluhu Teʿâlâ" ibaresiyle "Ey Rabbimiz! Bize gökten bir sofra indir ki; önce gelenlerimize (zamanımızdaki dindaşlarımıza) ve sonradan geleceklerimize bir bayram ve senden (gelen) bir mucize olsun. Bizi rızıklandır. Sen rızıklandıranların en hayırlısısın." (Mâide/5:114) âyeti nakledilmiştir.

- *Konem ez-māʾide-i maʿnevīyeş mihmānī*
  Erzaḳī ger be-ser-i ḫʿān-ı vücūd āyed bāz

Ḳavluhu Teʿālā: Rabbenā enzil ʿaleynā māʾideten min-eʾs-semāʾi tekūnu lenā ʿīden li-evvelinā ve āḫirinā ve āyeten minke, verzuḳnā ve ente ḫayruʾr-rāziḳīn. [111b]

Metinde, evliyaullâhın hâllerinin "Bilesiniz ki, Allâh'ın dostlarına hiçbir korku yoktur. Onlar üzülmeyeceklerdir de." (Yunus/10:62) âyetine mutabık olduğu, "[Allâh'ın rahmetinden ümidinizi] kesmeyin." (Zümer/39:53) âyetinin ise halktan kimseler için bir teselli olduğu ifade edilmiştir.

- *Bu ḥāl ise şerīʿatüŋ ʿindinde kebāʾirdendür. Ammā ḥaḳīḳatine naẓar olınsa **E lā inne evliyāʾullāhi lā-ḫavfun ʿaleyhim velā-hum yaḥzenūn** āyetine mā-ṣadaḳdur. Ve **āyet-i lā-taḳnatu** nüzūlı tesliye-i ʿavām içündür.* [251a]

Beyitte geçen "Bakış ışığımda utancımdan dolayı o kadar titreşim var ki umut yüzünü dalgalı su gibi görmekteyim." ifadesinden hareketle "Allâh'ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin. Şüphesiz Allâh, bütün günahları affeder. Çünkü O, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir." (Zümer/39:53) âyeti nakledilmiştir.

- *Ṣūret-i ümīd mībīnem çü āb-ı mevc-zen*
  Beski mīgerded zi- şermem raʿşe der-nūr-ı nigāh
  …
  *Her ne ḳadar şerm-i ʿiṣyānumdan nūr-ı nigāhuma raʿşe düşer de yaʿnī her ne ḳadar cerāʾim ü ʿiṣyānum sebebiyle nūr-ı nigāhuma lerze düşerse de yine raḥmet-i **Ḫudāʾdan ve mantūḳ-ı lā-taḳnaṭu min-raḥmetillāh innallāhe yaġfirüʾẕ-ẕünūbe cemīʿan innehū huveʾl-Ġafūruʾr-Raḥīm**.* [255b]

3.3.5.4. Hadîslerden Delil Gösterme

Şerhlerin itibarı, kıymeti ve güvenilirliği açısından âyet ve hadîslerden dayanak göstermeler son derece mühimdir. Şârih, hadîslernden iktibaslar yaparak şerhteki açıklamalarına, düşünce ve savlarına en güvenilir ve muteber kaynaklardan biri olan hadîsler aracılığıyla dayanak göstermiş olur.

Urfî'nin beytinde geçen "dür" (inci) kelimesini anlamlandırmak amacıyla şârih kendi düşüncesine göre bu incinin Hz. Muhammed olarak yorumlanması gerektiğini ifade ederek "Allâh'ın yarattığı beyaz inci" hadîsini bu düşüncesine dayanak olarak göstermiştir.

- *"Cevher-i Evvel" bu lafẓıda bir iki maʿnā dimişlerdür. Kimi Cebrāʾīl-i Emīn ola. Ve kimi Ḥażret-i Seyyidüʾl-Murselīn ola diyü taʿyīn itmişlerdür. Lākin ol **mā ḫalaḳallāhu dürreti beyżā'**da olan dürre olmaḳ cevher lafẓına ensebdür ki kevneyn murād ola.* [5a]

Klâsik şerhlerde sık kullanılan delil ve dayanak gösterme ibareleri "mısdak" ve "masadak" kelimeleridir. Aşağıdaki örnekte Allâh'ın hilminin yani affediciliğinin günaha dost olduğu ifadesine açıklık getirmek amacıyla "Rahmetim gazabımı geçti." hadîsi bu ibareyle zikredilmiştir.

- *"Ḥilmet günāh-ı dūst" ḥilmüŋ günāhuŋ dūstıdur yaʿnī* ***sebaḳat raḥmeti ʿalā ġaḍabī*** *māṣadāḳı üzre insāna maġfiretüŋ sārī olsun içün ʿiṣyāna ruḫṣat virdüŋ dimekdür.* [7a]

Şârih, şerhin bu kısmında Urfî'nin beytinde geçen "Ashab-ı şikem" ibaresini izah etmek için hadîs nakletmiştir. Şârih, "ashab-ı şikem" yani mide ehli olanlar için "Biz zâhire hükmederiz" hadîsindeki cennet âşıklarıdır, ifadelerini kullanmıştır.

- *Aṣḥāb-ı şikem "****Naḥnu naḥkümü bi'ẓ-ẓāhir"*** *diyüp cennāt-ı ʿāliyāt ʿāṣıḳlarıdur.* [12b]

Urfî'nin beytinde geçen "Bu yoksullukların hepsi fesatlık yüzündendir. Yoksa Allâh'ın cömertliğinin sonu yoktur" düşüncesine delil olarak şârih, "Öldüreni ölümle, zina edeni fakirlikle ikaz edin" hadîsini iktibas etmiştir.

- *Niteki Ḥażret-i Seyyid-i Veled-i Ādem ṣallallāhu Teʿālā ʿaleyhi ve sellem ḥadīṣ-i muʿcizteveʾemlerine beyān buyurdılar:* ***Beşşirü'l-ḳātil bi'l-ḳatli ve'z-zānī bi'l-faḳr.*** [36a]

Hz. Ali methiyelerinin konu edildiği kasîdelerde Hz. Ali hakkında birçok hadîs nakledilmiştir. Aşağıda yer alan kısımda Hz. Ali'ye dair "Ben [ve] Ali bir nurdanız." hadîsi iktibas yapılmıştır.

- *Nitekim Ḥażret-i Faḫr-ı Kāʾināt ʿaleyhi efḍalü't-taḥiyyāt buyurur:* ***Ene ve ʿAlī min-nūrin vāḥidin****. Pes nūr vāḥid olınca bir ẕāt olmış oldı.* [114a]

Hz. Ali hakkında nakledilen hadîslerden biri de onun ilmine dair "Ben ilmin şehriyim, Ali de kapısıdır." hadîsidir.

- *Ḥażret daḫı:* ***Ene medinetü'l ilmi ve ʿAliyyun bābuhā mışdāḳınca*** *esrār-ı ilāhī ḫuṣūṣını ibtidā Şāh-ı Merdān ile istişāre ve kendilerine daḫı olanı aŋa daḫı taʿlīm ve andan müsteḥaḳ-ı emānet olan Çehār Yār-ı Güzīn vesāʾir aṣḥāb-ı bihterīn Rıḍvānullāhi ʿaleyhim ecmaʿīn ḥażerātına neşr buyururlar imiş.* [135a]

3.3.5.5. Diğer şâirlerden Manzumelerle Delil Gösterme

Urfî'nin beyitlerinde yer alan manâ, mefhum, kavram ya da mazmunla benzer ya da aynısının yer aldığı başka bir şâirden beyitler şârih tarafından beyte getirilen yoruma delil

olarak sunulmuştur. Delil olarak gösterilen beytin bilinen, meşhur bir beyit olmasının yanı sıra açık ve anlaşılır olmasına da dikkat edildiği görülür.

Urfî'nin beytine yapılan, "Hümâ kuşunun yiyeceğinin kemik olduğuna işaret eder." yorumundaki Hümâ kuşunun kemikle beslenmesine dair ifadeye dayanak göstermek amacıyla şârih tarafından Sa'dî'nin *Gülistan*'ından bir beyit nakledilmiştir:

- *"Ṭuʿme" meʾkūlāt u meşrūbāta dirler. Ve daḫı hümā-yı bālā-pervāzuŋ ṭuʿmesi üstüḫˇān olduġın işāret ider.*
  Beyt:
  Hümāy ber-heme murġān ez-ān şeref dāred
  Ki üstüḫˇān ḫored cānver niyāz dāred [4a]

Beyitte geçen "Öyle bir bahçe ki gül toplayıcısı oradan gül dışarı çıkaramaz." ifadesinden hareketle şâir ismi zikredilmeden "(Ondan) haberi olanlardan bir daha haber gelmedi." anlamındaki mısra nakledilmiştir. Her iki mısrada da gizli ilimlere ve esrâr-ı ilahîye vâkıf olanların bu gördüklerini ve bildiklerini gizli tutmaları ifade edilmiştir.

- *Çünān bāġī kʾez-ū gül-çīn ne-y-āred gül birūn borden*
  Ne ān bāġī ki bāyed ḫār-çīn ez-bīm-i dozdāneş
  …
  Mıṣrāʿ:
  Ān-rā ki ḫaber şod ḫaberī bāz ne-y-āmed
  Mışdāḳı üzre ġavvāṣ-ı deryā-yı ʿaşḳ olan yek-rengler esrārın künhini şerḥ ü beyāna ḳādir degillerdür. [124b]

Beyitte "Dar gönlümün iniltisi dudağın etrafında dönmeye başlarsa, Hz. Davud'un dudağı nağmenin göğsüne elini koyar." ifadesiyle âşığın tesir edici inlemesi ifade edilmiştir. Bundan hareketle şârih, aşksız nale ve feryadın çok etkili olmayacağını belirterek "Nitekim şâʿir buyurur." ifadesiyle "Ey Bülbül! Nale eyle, zira kalbi yaralıların feryadı çok hoştur" mısraını nakletmiştir. Ortak anlam aşka düşenin inlemesinin de tesirli olacağıdır.

- *Leb-i Dāvūd destī mīnehed ber-sīne-i naġme*
  Dil-i tengem hemānā gird-ı leb mīgerded efġāneş
  …Nitekim şāʿir buyurur.
  mışrāʿ:
  Nāle kon bülbül ki feryād-ı dil-fīgārān ḫoşest [130a]

3.3.6. Açıklama

Şârih, şerh metninde birçok defa *"yaʿnī", "lākin", "zīrā", "ḥaṣılı"* gibi ifadelerle şerhe açıklamalar getirmektedir.

Urfî'nin "Kader eğer benim bahçemin baharını cennete götürdüyse işte cennet bahçesinin baharı bu bahçeye geldi." anlamındaki beytinin şerhinde şârih, kasîdenin genelinde var olan ölümden şikâyet sebebine dair şu ifadelerle açıklamada bulunmuştur: Bu kasîdede geçen ölümden yakınmalar için bazı kimselerin "Akrabasından birinin ölümüdür." bazılarının ise "Kardeşinin ölümüdür." dediklerini işittimse de bunun mutlaka oğlunun ölümü olduğu bu beyitte açıkça görülür ki "bahâr-ı bâğ-ı me-râ" diye meramını ifade etmiştir. [34a]

Aşağıda yer alan örnekte, açıklamaya dair "zira" ibaresiyle başka bir açıklama getirilmiştir. Burada olduğu gibi şerhe de izahlar yapıldığı görülmektedir.

- *Ḥāṣılı ẕāt-ı şerīfüŋde bu derece furṣat-ı kāmile der-kār iken ārāyiş-i kevn ü mekān ve niẓāmı memleketi intiẓām itmeyüp ḥāli üzre muʿaṭṭal bıraḳmaḳ ġarīb keyfiyetdür. Bu beytüŋ bālāsına naẓarla Şāh Mīr bu'l-Fetḥ'üŋ diyār-ı āḫere naḳlidüp kendi taḫtın tehī vü ḫālī bıraḳdugı ola. **Zīrā** merḥabālar ile vaṣfa ibtidā eylemiş.* [24a]

Urfî'nin "Onu ağlar ve yüreğinin yandığını görmedikçe, Ruhullâh yüzüne güneş ve ayın güzelliğini güldürmezler." anlamındaki beytinde geçen "Ruhullâh" kelimesine dair şârih farklı görüşleri de dikkate alarak şu yorumlamalarla açıklamada bulunmuştur: "Ruhullâh"ın ya Cebrail Aleyhisselam ya da Hz. İsa Aleyhisselam olması yaraşır. Lâkin Hz. İsa olmak daha uygundur; büyük melekler latif varlıklardır aşk özelliği insanlara mahsustur. Her ne kadar bazıları Cebrail Aleyhisselam olduğunu düşünseler de burada çok uygun görünmez.

- ***"Rūḥullāh"** yā budur ki murād Cebrāʾīl alehi's-selām ola yā budur ki ʿĪsā ibn ʿaleyhi's-selām. Lākin ʿĪsā olmaḳ sezādur zīrā melāʾik-i ʿiẓām cism-i laṭīfdür. Keyfiyet-i ʿaşḳ ise beşere maḫṣūṣdur. Egerçi baʿżılar Cebrāʾīl'i iḫtiyār eylediler, lākin çendān münāsib maḥall görinmez.* [127a]

Aşağıda yer alan örnekte şârih, "Bu beyit, zâhiren insana ağır görünen bir tabirdir. Lâkin ehlince bilinir ki zünnar-ı nakusun aksi imandır." ifadeleriyle düşüncelerine açıklamalar getirmiştir.

- ***Bu beyt ṣūret-i ẓāhirde egerçi ṭabʿa girān görinür bir taʿbīrdür. Lākin ehline maʿlūmdur ki** zünnār-ı nāḳūsuŋ ʿaksi īmāndur.* [130b]

Aşağıda yer alan kısımda, “nitekim”, “pes” ve “ki” ibareleriyle beytin anlamına dair farklı yönlerden açıklamalar getirilmiştir. Urfî’nin beytinde geçen “Nitekim at keskin yürürken asıl renginden kırmızı renge döner. İşte bu cana ve gönle safa bahşeden ve şimşek gibi olan at da atlayış esnasında kırmızı renge dönerse şaşılmaz.” ifadesi beyitteki anlama dair açıklamadır.

- ***Nitekim*** *at keskin yürürken aṣıl renginden reng-i āḫere döner.* [142b]

3.3.7. Atasözü/Deyim/Kelâm-ı Kibar ve Kalıp İfade İzahları

Beyitlerde geçen kalıplaşmış Farsça terkiplerin Türkçe karşılıklarına şerh esnasında değinilmiştir.

Dil-i hod horden: Ciğer kanını içmek:

- *“Dil-i ḫod mīḫored” hūn-ı cigerin yir* [22b]

Ter-zebân: Dili baş götüren; dedikodunun çokluğu için kullanılır.

- *“Ter zebānī” dili baş getüren; keşret-i güftügūdan ʿibāretdür.* [22b]

Şeb der-tulûʿest âfitâb: Gecenin gelişi güneşin doğuşu iledir. Yani hakikat ehlinin katında açık bir durumdur ki her karanlığın elbette bir parlaklığı ve her bir ayrılığın bir kavuşması ve her bir derdin devası vardır.

- *Dāned īn maʿnā ki şeb der-ṭulūʿest āfitāb*
  … gicenüŋ ṣudūrı ṭulūʿ-ı āfitāb iledür yaʿnī ehl-i ḥaḳayıḳuŋ ʿindinde vāżıḥ bir keyfiyetdür ki bir ẓulmetüŋ elbette bir revnaḳlığı ve bir hicrānuŋ bir viṣāli ve bir derdüŋ bir devāsı muḳarrerdür. [25b]

Be-ser-reftâr: Başı üzerinde sürtünerek yürümeye derler. Çok fazla saygı ve hürmet göstermeden kinâyedir.

- *“Be-ser-reftār” başı üzerine sürtinerek yürimege dirler ki murād ziyāde taʿẓīmden kināyedür.* [84b]

Be-kizb-i bî-peder: Bu sözün o dönemde Türkçede de meşhurdu Yalanın babası yoktur derler. Yalanın temelsiz olduğuna işaret eder.

- *“Be-kiẕb-i bī-peder” bu söz Türkīde daḫı meşhūrdur ki yalanuŋ babası yoḳdur, dirler. Murād temelsüz olduġına işāretdür.* [92b]

Çeşm dûhten: Gözünü dikip bakmaya denir.

- *Meger zi-niʿmet-i ḫulḳeş bahār ḫʷān ārāst*

Ki çeşm dūḫte ber-ṣaḥn-ı būstān nergis
"Dūḫte"den murād ziyāde göz diküp nigerān olmaḳdur. [119b]

Sâye ber-dimâg efkenden: Bir kişi çok fazla düşünceye dalsa veya bir şeyden utansa utancından başı aşağı eğilir. Başının gölgesi kendi kafasına ve yüzüne düşer.

- *"Sāye ber-dimāġ efkend" buyurduġı şundan kināyedür ki bir kişi ziyāde tefekküre yāḫūd bir nesneden ḫicāba giriftār olsa fi'l-ḥāl seri ḫacāleti aşaġa aṣar ve başınuŋ sāyesi dimāġına ve çehresine düşer.* [120a]

Lâf-ı şecâʿat zeden: Velilik ve keramet iddiasında bulunmadan kinâyedir.

- *"Lāf-ı şecāʿat me-zen" buyurduġı daʿvā-yı velāyet ü kerāmet itme, dimekden kināyedür.* [150a]

Bî-dest ü bî-dîde: Vuslata eren soylu ve cömert kişilerin murakabedeyken Allâh'ın tecellî denizine gark oldukları esnada gözleri kapalı, eli ve ayağı hareket edemez hâlde olmalarından kinâyedir.

- *"Bī-dest ü bī-dīde" buyurduġı vāṣılīn olan ẕevāt-ı kirāmuŋ murāḳabeye varup ġarḳ-ı baḥr-ı tecellī-i İlāh olduḳları hengāmda dīdeleri pūşīde ve dest ü pāsı ḫareketden mānde olduġından kināyedür.* [153b]

Gîsû-miyân-beste: Çok fazla gül ve sümbül toplama arzusunda olmak.

- *Gīsū-miyān-beste olmaḳ kemāl-i ḫʿāhiş-i yaġmā-yı sünbül ü gülden ʿibāretdür.* [178a]

Bûy-ı murâd ez-her gülî ne-âyed be-yâd: Gül'den sevgili ve güzel kastedilir. Her gülden istenilen koku alınmaz. Her güzelle vuslata ermek mümkün değildir. Türkçede bunun için "Her kuşun eti yenmez." atasözü kullanılır.

- *Zāhidā būy-ı murād ez-her gülī ne-āyed be-yād*
  Tā mey-ālūd āverīm ez-ḫāne-i ḫammār gül
  … Her bir gülden būy-ı murād ḥāṣıl olmaz yaʿnī her bir dil-berden bir merām ve vuṣlatla dil-ārām olamazsuŋ. Nitekim Türkīde dirler ki: Her bir ḳuşuŋ eti yinmez ey zāhid gel tā ki ol güli ḫammār-ḫāne-i gülden mey-ālūd u mest getürelüm tā ki andan būy-ı murād esse yaʿnī ey zāhid cānāndan būy-ı viṣāl ḥāṣıl degildür. [192b]

Be-reh üftâden: Yola girmekten kinâyedir.

- *"Be-reh üftāden" yola girdüm, dimekden kināyedür.* [203a]

3.3.8. Aralarında Anlamsal Bütünlük Olan Beyitlerin Şerhi

Aralarında anlamsal bütünlük olan beyitlerin şerhinde bağlayıcı cümlelerle geçiş yapıldığı görülür. Aşağıda bu tür beyitler ve şerhlerinden örnekler alınmıştır.

Aşağıda yer alan örnekte "Senin medhinden elde ettiğim sevap ve şeref Hassân'ı Acem'i utandırmıştır." beytiyle "Senin medhin yazmak istendiğinden beri kalem yukarı bakmayı unutmuştur" beyti birbirleriyle konu bütünlüğü içerisinde olan beyitlerdir. Bu nedenle bu beyitlerin şerhleri de birbirinin devamı olarak tasarlanmıştır. İlk beytin açıklaması şu ifadelerle yapılmıştır: Ey İhsan Madeni! Senin meddahın olduğum için sevap ve şeref elde etmede Acem'in Hassân'ı ki kastettiği kendisidir, öyle utanmıştır ki. Bu şerhin son cümlelerinin tekrar edildiği ikinci beytin şerhinde şu ifadeler kullanılmıştır: Meddahın olması sebebiyle şeref ve sevap kazanmak ümidiyle İran'ın Hassân'ı o kadar utanmıştır ki ezelde irade edilmiş olan naatının yazılmaya başlanmasından beri kalem seni anmaktan baş kaldıramaz olduğu gibi İran'ın Hassân'ı da utancından başını kaldıramaz oldu. Zira naat söylemek ile ne kadar sevap ve şeref elde edilebilir. Yani bu sebepten kalemin başını aşağıda tutması gibi o da utancından başını kaldıramaz oldu, demektir.

- *Taḥṣīl-i ṣevāb u ṣeref nisbet-i naʿtest*
  Z'īn güne ḫacl sāḫte Ḥassān-ı ʿAcem-rā
  …
  Tā naʿt-ı to āmed zi-meşiyyet be-nüvişten
  Bālā nigeristān be-şod ez-yād ḳalem-rā [13b]

Aşağıdaki örnekte, ilk beyitte cahilin hitabı, ikinci beyitte ise cahile verilecek cevap söz konusu edilmiştir. Bu yönüyle beyitler arasında bulunan anlam bütünlüğüne istinaden şerhler birbirinin devamı niteliğindedir. "Eger bir cahil bu nasıl sözdür derse, az olmuş çok olmuş ihtiyaç talebini aklından çıkar. O cahile derim ki var git boş söz söyleme ve hevâ söyleme. Senin dediğin rütbeye Hâtem ile Cem bile ulaşmış değildir." şeklinde anlamsal olarak birleştirilebilecek olan beyitlerin şerhleri şu şekilde birleştirilebilir: Eğer cahillerden bir kimse bana hitap edip derse ki: Ey Urfî, nedir bu bağırış? Gönlünde temenni ettiğin hacetini az ya da çok neyse iletiver. Yani "Ey Urfî, az ya da çok hayal ettiğin isteği ve hacetini gönlünden uzaklaştır ve bu teraneyi bırak" diye cahillerden birisi bana hitap ederse, bu şekilde muhatap olduğum o cahile şöyle cevap verebilirim: Ey cahil! Buradan git, boş yere konuşma ve rüzgârı ölçme. Zira benim teranem Hatem-i Tayy ve Cemşid için değildir. Yani benim nağmeli teraneme her padişah layık değildir. Sadece kendisine tabi olduğum o

övülmüş sıfatlı zata mahsustur. Yoksa Hatem ve Cemşid benim gibi sihirler yaratan bir şâire nerede sahip olabildiler, demektir.

- *Ger cāhil āvāze dehed k'īn çe terānest*
  Ḥācet be-ber ez-yād çe bisyār çe kem-rā
  …
  Gūyem ber-ū jājḫā bād me-peymā
  Īn pāye müsellem ne-buved ḥātem ü Cem-rā [19a]

"O zaman gökyüzü senin gök kubbenin altında 'Ey âlî-mekân!' der sana. Cebrail de eşiğinde 'Ey kudsî-cenâb!' diyerek dua eder. Senin sarayının tavafının hayali bana hacc-ı kabul gibidir, senin hatalı fikrin mümkün değildir, benim için doğrudur." şeklinde anlamsal olarak birleştirilebilecek beyitlerin şerhi şârih tarafında birbirinin devamı şeklinde şu ifadelerle yapılmıştır:

- *Āsumān ez-zīr-i bāmet gūyed ey ʿālī-mekān*
  Cevher-i Küll z'āstānet gūyed ey ḳudsī cenāb
  …
  Ṭavf-ı kāḫet k'ān ḫayāl āmed me-rā ḥacc-ı ḳabūl
  Sehv-i reʾyet k'ān muḥāl āmed me-rā reʾy-i ṣavāb [23a]

Urfî'nin "Mazlumların intikam kaynağını fırtınanın eteğine bırakırsa" beyti ile "Doğan kuşunun yuvasını yıkarak onu güvercinin evine atar." beyti anlamsal olarak birbirinin devamı niteliğindedir. Buna istinaden ilk beytin şerhi "Eğer övülen zat, mazlumların haklarını almak için intikam mayasını sarsar rüzgârının eteğine atarsa yani hazan rüzgârına mazlumların hakkını al diye..." eksiltili cümle ile bitirilmiştir. İkinci beytinde şerhi ise bu şerhin devamı niteliğindeki şu ifadelerdir: Sarsar rüzgârı bu emre memur olunca derhal zalim olan şahinin yuvasını harap edip o haraplığını güvercinin yuvasının üzerine atar. Yani, şahin zalim ve güvercin mazlum olduğu için, güvercinin hakkını alıp şahinin yuvasını harap ve viran eder, demektir.

- *Māye-i intiʿāş-ı maẓlūmān*
  Ger be-dāmān-ı ṣarṣar endāzed
  …
  Āşiyān ḫarāb kerde bāz
  Pīş-i burc-ı kebūter endāzed [45a]

“Her akşam doğudaki güneşin etkisi ile zulüm seması kırmızı rengini aldığında.” anlamındaki beytini “Senin fermanına isyan etmeyi düşündüğü için senin mızrağının karnına saplanmasından korkarak kanlar kalmıştır.” beyti anlamsal olarak tamamlamaktadır. Görüldüğü üzere de ilk beytin şerhi diğer beytin şerhiyle birlikte düşünülmediğinde yarım kalmış izlenimi oluşturmaktadır.

- *Her şāmgeh ki ez-eşer-i mihr-i ḫāverī*
  Reng-i baḳḳam girifte sipihr-ı cefā raḳam
  Maḥṣūl-ı Beyt: Ey Şāh-ı Düldül-süvār v’ey pādişāh-ı kāmkār, her ġurūb vaḳti ki sipihr-i cefā-raḳamuŋ ufḳında reng-i baḳḳam ḫāṣıl olur. Ol ḥālet ḫāvere mensūb mihr-i ziyā-dāruŋ eşer-i ṣaʿṣaʿası degildür. Belki:
  Çün ser-keşī be-ḥükm-i to endīşe kerde est
  Ḫūneş fikende bīm-i sinān-ı to der-şikem
  Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ẕāt, olʿalāmet-i reng-i baḳḳam-ı ḫāver eşer-i mihr-i żiyā-güster ile degildür. Belki senüŋʿadl ü dāduŋ dā’iresinden ṭaşra olmaḳ içün ser-keşlik endīşesinüŋ eylemişdür. [233a]

3.3.9. Avâma Yönelik Şerh

Metinde bazı beyitlerin anlamı her ne kadar hususi çevrelerce bilinse de şârih beytin anlamını diğer okuyuculara da ifham etmek için farklı izahlarda bulunmuştur. Aşağıdaki örnekte beytin basiret sahipleri tarafından anlaşıldığını. Lâkin beytin anlatmak istediğinin ifade edilmesinin gerekliliği sebebiyle, avâma yönelik detaylı açıklama yapıldığı belirtilmiştir.

- *Ve daḫı* ***bu beyt ulü’l-ebṣāra maʿlūm ise de merāmın ifhām itmek ehemm olduġından*** *…* [66a]

Örnekte, “Gerçi bu beytin manâsı basiret ehli için ortadadır. Böylece bırakmak evladır.” dedikten sonra şârihin dostlarından bazıları ısrar ettikleri için biraz zâhirî suretinden ifade edilmiştir.

- *ʿAlā ḥālihi terk olınması evlādur, diyü* ***eḥibbādan baʿżısı ibrām u ihtimām eyledüklerinden*** *bir miḳdār ṣūret-i ẓāhirinden ifādeye ibtidār olınur.* [52]

3.3.10. Bağlama Göre Farklı Şerh İhtimallerinin Değerlendirilmesi

Klâsik şerh metinlerinde görülen bir üslûp özelliği ve şerh metodu olarak beyitlerin farklı şerh ihtimallerinin şârih tarafından değerlendirildiği görülür. Bazı beyitlerde kendi yorumlamalarına ek olarak diğer şârihlerin ve âlimlerin görüşlerine de yer verilmiştir. Öte yandan bazı beyitler şârih tarafından birden farklı anlamıyla yorumlanmış ve değerlendirilmiştir. Bu yorumlar öncesinde *“efḍal maʿnā”, “ġayrı bir maʿnā”, “bir güne*

maʿnāsı", "Gerçi bir maʿnā böyle olmaḳ gerek ammā aṣl maʿnā bu ola ki", "yā budur ki" gibi ifadelerin kullanıldığı görülür.

Şârih tarafından "Kader, bir deveye var oluş Selması ve ezel Leylâ'sı iki heybeyi yükledi." anlamındaki beytine dair "efdal maʿnâ", "gayrı bir maʿnâ", "bir gûne maʿnâsı" ifadeleriyle farklı şerh ihtimallerini değerlendirilmesi şu ifadelerle yapılmıştır:

- *Beyt-i evvelīye naẓaran maʿnā böyle ola. Lākin* ***efḍal maʿnā*** *budur ki zihī taḳdīr ki … Bu beytde* ***ġayrı bir maʿnā*** *daḫı dimişlerdür…* ***Bir gūne maʿnāsı*** *daḫı fehm olınur… Lākin* ***bu maʿnā çendān münāsib degildür*** *zīrā Ḥażret-i Faḫr-ı Cihān yalnız Ḥaḳḳile miʿrācda ittiṣāl bulmadı.* [12a]

Şârih, Urfî'nin "Sağlık ilacını senin fikrinden aldığı için İsa tabipliğe hastanın kendisini gösterir." anlamındaki beytinin şerhinde beyte dair "Yâhûd dimekdür ki" ifadeleriyle farklı yorumlamalar yapılmıştır.

- ***Yāḫūd dimekdür ki*** *ʿĪsā ṭabābeti reʾy-i münīrüŋüzden derece-i ġāyetde taʿlīm eyledüginden …* [16b]

Aşağıda yer alan "Hazret-i İsa'nın o şekilde nutuk sokağında dilencilik etmesi, efsaneler ve hikâyeler anlatması Şah'ın feyzinin çokluğundandı. Yahut onların feyzinden şeref kazanmak için idi, demek olsa gerektir." ifadesi iki farklı şerh ihtimallerinin değerlendirilmesine örnek teşkil eder.

- *Ḥażret-i ʿĪsā ol vechile nuṭḳ küçesinde deryūzelik itdügi ve efsānelik idüp ḥikāyet eyledügi kemāl-i feyżleri cihetinden idi.* ***Yāḫūd*** *anlaruŋ feyżinden kesb-i şeref itmek idi dimek ola. Vallāhu aʿlem.* [58a]

Beytin şerhi birkaç cümle ile açıklaması yapıldıktan sonra "Beytin bir manâsı böyle olmalı ama asıl manâ şöyle olsa gerek." ifadesiyle beytin farklı şerh ihtimalleri değerlendirilmiştir.

- ***Gerçi bir maʿnā böyle olmaḳ gerek ammā aṣl maʿnā bu ola ki*** *eger ḥasūduŋ münkesir …* [70b]

Aşağıda yer alan kısımda, beytin şerhi yapıldıktan sonra "yâhûd dimek olur ki" ifadesiyle başka bir şerh ve anlamlandırma ihtimali de sunulmuştur. Öte yandan bu yorumlama ve anlamlandırmanın çok da hoş olmadığı "Çendân ziyâ-bahş degil" ifadesiyle dile getirilmiştir.

- ***Yāḫūd dimek olur ki*** *āsumān ʿunfuŋ üzerinde mādāmki rūzgār ḫurşīdlik eyledi sāye-i saʿādeti Hümā'yı maḥv eyledi.* ***Lākin çendān ziyā-baḫş degil.*** [98a]

Beytin şerhinde "Siyeh-rûz" kelimesinin anlamlandırmasına dair ihtimaller "yâ budur ki" ve "yâhûd" ifadeleriyle değerlendirilmiştir.

- *"Siyeh-rūz"dan murād* ***yā budur ki*** *ʿāşıḳlaruŋ ibtilā-yı beliyye-i ḫalḳ ile şikeste-dil ola.* ***Yāḫūd*** *"irciʿī" daʿvetine icābet idecek güni ola.* [126b]

Örnekte, "Rûhullâh" ifadesinin anlamında dair farklı yorumlamalar değerlendirilmiştir. Şârih, bazılarının Cebrail manâsını tercih etmelerini çok uygun bulmadığını ifade etmiştir.

- *"Rūḥullāh"* ***yā budur*** *ki murād Cebrāʾīl alehi's-selām ola* ***yā budur*** *ki ʿĪsā ibn ʿaleyhi's-selām. Lākin ʿĪsā olmaḳ sezādur zīrā melāʾik-i ʿiẓām cism-i laṭīfdür. Keyfiyet-i ʿaşḳ ise beşere maḫṣūṣdur. Egerçi baʿżılar Cebrāʾīl'i iḫtiyār eylediler,* ***lākin çendān münāsib maḥall görinmez.*** [127b]

Örnekte farklı bir şekilde anlamlandırmanın da mümkün olduğu ve bunun zikrolunması gerektiği ifade edilmiştir.

- ***Āḫer vechile daḫı maʿnā īrād olınmaḳ imkāndadur.*** *Nitekim ẕikr olınsa gerekdür.* [152a]

Şârih, beytin şerhine dair farklı şerh ihtimallerini "yâ budur ki" ifadeleriyle dile getirmiştir.

- "Ân" lafzı **yā budur ki** memdûhun ruʾyet-i cemâli murâd ola. **Yā budur ki** ʿâleme olan ʿatiyye vü ihsânından. [246b]

3.3.11. Beyitlerin Konusu ve Yazılış Sebebi Hakkında Bilgilendirme

Metinde beyitlerin yazılış sebepleri ve genel olarak konularına dair açıklamalar yapılmıştır. Şârih tarafından beyitlerin yazılış sebepleri ve konularına dair açıklamaların yer aldığı kısımlardan örnekler şu şekildedir:

Şârih, aşağıdaki örnekte "Bu beyitte Hakk'ın vasıflarının anlatılmadaki acziyetini itiraf etmektedir." ifadeleriyle beytin konusuna değinmiştir:

- *Bu beytde Ḥaḳḳuŋ murġ-ı evṣāfında bī-bāl ü per olduġına iʿtirāf-ı ʿacz ola.* [6a]

Verilen şu örnekte ise "Yani kıta söyledim dediğim kıta huzurunuzda okunur ama ben sizden ayrıyım. Bu beyit şahın huzuruna varmak için bir ricadır." ifadeleriyle beytin konusu ve sebebi şârih tarafından açıklanmıştır.

- *Bu beyt ḥużūr-ı şāha varılmaḳ içün ricādur.* [23a]

Diğer bir örnekte "Konuşanın suskunluğunu eksiklik olarak görürsün, tıpkı bülbülün suskunluğunu sonbaharın zararından sanman gibi yanlıştır." ifadesinden hareketle Urfî'nin hayatından bir kesit aktarılmıştır. Rivayete göre Urfî, Semerkant civarında eşkıyalar tarafından soyulmuştur. Daha sonra bir emire durumunu arz etmiş ve hakkını almıştır. Bu rivayetten sonra şârih, kasîdenin bahsedilen beyitten sonraki kısmının zikredilen hadiseden sonra yazıldığını ifade etmektedir. Zira insanın da hayatında yaşadığı hazan misali olumsuzluklar onun susmasına sebep olur. Urfî de bu olaydan sonra benzer bir durumu dile getirmiştir.

- ***Rivāyetdür ki:*** *ʿUrfī merḥūm baʿżı rufeḳāsıyla Semerkānd cānibine ʿaṭf-ı ʿinān-ı ʿazīmet itmişler iken eṣnā-yı rāhda baʿżı eşḳıyā ṭā'ifelerine muṣādif düşüp şerlerinden küllī ālām u ekdāra dūçār olmışlar idi…* [159a]

3.3.12. Beytin arka planındaki Tarihî Gerçeklik

Şârih tarafından, Urfî'nin beyitlerinin tarihî arka planına dair açıklamalar yapılmıştır. Şerhte kasîdede övülen ve Urfî'nin asıl velinimeti olan padişahın vefat ettiği, onun vefatından sonra diğer bir memduh padişaha intisap ettiği ve bunun da Urfî'ye çok ikramlarda bulunduğu ifade edilmiştir.

- *Bu beytde irāde olan maʿnā bu ola ki Memdūḥ ʿaleyh şāhuŋ selefī olan pādişāh vefāt itmiş ki ʿUrfī merḥūmuŋ aṣlī veliyyü'n-niʿmeti imiş. Baʿde'l-vefāt buŋa intişāf idüp bu daḫı* ***'Urfî'ye ziyāde ikrām itdügini beyāndur.*** [18b]

Şârih tarafından kasîdede yer alan merhabalar ile vasfa başlanmış olmasına dair "Bu beytin öncesine bakılırsa Şâh Mîr Ebû'l-Feth'in vefat ederek kendi tahtını boş bıraktığı anlatılmaktadır. Zira merhabalar ile vasfa başlanmıştır." ifadeleri ile beytin arka planındaki tarihî hadiseyi anlatmıştır.

- *Bu beytüŋ bālāsına naẓarla* ***Şāh Mīr bu'l-Feṯḥ'üŋ diyār-ı āḫere naḳlidüp kendi taḫtın tehī vü ḫālī bıraḳduġı ola zīrā merḥabālar ile vaṣfa ibtidā eylemiş.*** [24a]

Şârih, kasîdenin başında yer alan ifadelerden Şah Mir Ebû'l-Feth'in tahta yeni oturduğunun anlaşıldığını yahut düşmanlarının üstünlüğüyle tahtından uzaklaşmış ve sonradan talihin yardımıyla yeniden saadetli tahtına geri döndüğünü belirterek kasîdenin arka planındaki tarihî duruma dair açıklamada bulunmuştur.

- *Bu ḳaṣīdenüŋ ibtidāsında mefhūmı bu ola ki* ***Şāh Mīr Ebū'l-Feṯḥ yeŋi cülūs itmiş ola veyāḫūd ġalebe-i aʿdā ile taḫtından dūr ve yine iʿāne-i ṭāliʿ ile cülūs-ı taḫt-ı sürūr ola.*** [31a]

Aşağıda yer alan kısımda, şârih beyti açıkladıktan sonra, kasîdenin devamında işlenen konuya dair açıklamada bulunmuştur. Kasîdenin devamında şârih tarafından, Hz. Ali'nin ayağının toprağına ulaşmak ve ona olan aşırı sevgisini dile getirmek adına yeminlerin olduğu bilgisi verilmiştir.

- *Bundan aşaġısı ḳaṣīdenüŋ nihāyetinüŋ beş altı beyt ḳalaraḳ cümlesi şāhuŋ ḫāk-i pāyine varmaḳ ve aŋa şiddet-ı maḥabbetine binā'en ḳasemiyyātdur.* [85a]

3.3.13. Beytin Edâsına Dair İzahlar

Bazı beyitlerin şerhinde beyitte hâkim olan üslûp, tarz ve edaya dair şârih tarafından bilgi verilmek suretiyle şârih tarafından beyitte hâkim olan genel hava yorumlanmıştır.

Urfî'nin aşağıdaki beytinde ifade edilen "uzlet" edâsı ve hissi şârih tarafından "bu mahalde taʿazzül tarîkiyle buyurur ki" ifadesiyle dile getirilmiştir:

- ***Bu maḥalde taʿazzül ṭarīḳiyle*** *buyurur ki…* [105a]

Urfî'nin "Benim gönlümün çocuğuna dadı olarak huri ya da Meryem gelse de emdiği zaman göğsünden zehir fışkırır." anlamındaki beytinde şârihin kullanmış olduğu "Aşk acısı ve dünyanın gamından şikâyet yoluyla" ifadesi şâirin üslûp ve edâsına dair bilgi verir.

- ***Elem-i ʿaşḳ ve ġam-ı dünyādan iştikā ṭarīḳiyle*** *buyurur ki...* [125b]

3.3.14. Bilinen Kelime, Mefhum ve Durumların İzahı

Metinde herkes tarafından bilinen kelime, mazmun, mefhum ve kavramlar için tekrar tekrar açıklama yapılma yoluna gidilmemiştir. Bunun yerine "maʿrûfdur", "maʿlûmdur", "meşhûrdur", "zikri mürûr itmişdür", "ehline maʿlûmdur", "defaʿâtile zikri mürûr itmişdür." gibi ifâdelerle kelimelerin bilindiği veya daha önce açıklandığı belirtilmiştir:

- *Zīrā nev-ʿarūsı mevcgāh-ı ḫūna çekegeldükleri* ***cümleye ʿāşikār bir keyfiyetdür.*** [4b]
- *"Kāfūr"* ***maʿlūm*** *eczādur ki bir ʿavrat yā bir er ekl eylese recūliyeti maḥv olup zürriyetinden münḳaṭıʿ olur.* [69a]
- *Ne ḥāl ise* ***mazmūn-ı beyt ḫod maʿlūmdur.*** [148b]

3.3.15. Birleşik Yapı ve Terkip İzahları

Urfî'nin beyitlerinde geçen bazı terkipler ve birleşik yapılar bütün olarak şerh edilmiştir. Bu terkiplerin ve birleşik yapıların bir bütün olarak açıklanması verilen örneklerde görüleceği üzere söz konusu şerh metodunu örneklendirmektedir.

“Ey (Allâh’ım), dert malını gönül pazarına bırakmışsın, kâr cevherini de zarar ceybine koymuş(sun).” anlamındaki beytinde geçen “Metâʿ-ı derd”, terkibi dert ve elem malı, olarak izah edilmiştir.

- *“Metāʿ-ı derd” derd ü elem metāʿı dimekdür.* [2a]

Şârih, “Ey (Allâh’ım), dert malını can pazarına bırakmışsın, kâr cevherini de zarar ceybine koymuş(sun).” anlamındaki beytinde geçen “bâzâr-ı cân” ifadesini, can ve gönül pazarı, olarak izah etmiştir.

- *“Bāzār-ı cān” cān u dil bāzārı dimekdür.* [2a]

3.3.16. Belâgat İzahları

Metinde aruz ve kâfiyenin yanı sıra belâgate dair hususiyetlere yeri geldiğince dikkat çekilmiş ve şârih beyitler şerh edilirken şiirle ilgili görüşlerini de belirtmiştir. Metinde şârihin amacı eğitmektir.

3.3.16.1. Şiir Bilgisi İzahları

Şârih, şerh esnasında yeri geldikçe vezin, kâfiye, nazım şekli, nazım türü ve edebî sanatlar vs. konularla ilgili açıklamalarda bulunmuştur.

Şârih, şerh metninde “kıt'a” ifadesini bir nazım türü olarak kullanmamaktadır. Şârih tarafından, Urfî'nin birbiriyle alâkalı ve aralarında anlamsal ilişki olan beyitleri için “kıt'a” ibaresini kullanmaktadır.

- *Bu beytler* ***ḳıṭʿadur*** [8a]

Aşağıdaki örnekte “Bu gelecek üç beyit kıt’adır. Anlamları birbirleriyle ilişkilidir.” ifadeleri “kıt'a”dan şârihin amacının nazım şekli olmadığını göstermektedir:

- *İşbu gelecek üç beyt* ***ḳıṭʿadur****. Maʿnāları birbirinüñ mażmūnına dāḫildür.* [20a]

“Istılâhât-ı bahâriyye” ifadesiyle kasîdenin başlangıcının bahariyye üslûbuyla kaleme alındığı belirtilmiştir.

- ***Iṣṭılāḥāt-ı bahāriyye*** *ile ḳaṣīdenüñ ibtidāsını tezyīn iderek buyurur ki …* [101a]

Aşağıda yer alan örnekte, kasîdenin Urfî'nin bahariyye kasîdelerinden olduğuna ve bu sebeple başlangıcının ve sonunun bahar unsurlarıyla süslediğine değinilmiştir.

- *Bu ḳaṣīde, merḥūmuŋ bahāriyye ḳaṣīdelerinden idi. Ol sebebden ibtidā ve intihāsını bahār ile tezyīn eylemişdür.* [106a]

Metinde "mersiye" türüne dair "Mersiye hüzün için nazmedilmiş olan kasîdeye denir. Tarikat ehli dervişlerin evliyaların önderi, Kerbelâ şehidi Hz. İmam Hüseyin hakkındaki sıkıntıları dile getirerek ah u figan etmeleri buna örnektir." ifadeleri kullanılmıştır.

- *"**Merşiye**" şol ḳaṣīdeye dirler ki anı ḥüzn içün naẓm itmiş olalar. Meṣelā ehl-i ṭuruḳ dervīşānuŋ Ḥażret-i Sipeh-sālār-ı Evliyā şehīd-i dest-i Kerbelā İmām Ḥüseyin ibni ʿAliyyü'l-Murtażā raḍiyallāhu ʿanhümā ḥaḳḳında mübtelā olduḳları meṣāʿibi beyān iderek āh u efġānların evc-i semāya çıḳardıḳları gibi.* [202a]

3.3.16.2. Kasîdenin Bölümleri

Metinde şârih, Urfî'nin kasîdelerinin bölümlerine dair yeri geldikçe izahlarda bulunur. Aşağıda yer alan örnekte "mahall-i iltifât" ifadesiyle medhiye bölümüne geçildiği belirtilmiştir.

- ***Maḥall-i iltifāt:***
  Zihī ʿizzet ki bī-naʿt-ı to levḥ-i maʿṣiyet gerded
  Her ān defter ki Bismillāh koned teẕhīb-i ʿünvāneş [135b]

Aşağıda yer alan iki örnekte, şârih, kasîdenin sonunda Urfî'nin memduhlarından Hân-ı Hânân'a medhiyesinin yer aldığı bilgisini vermiştir.

- *Bu Ḳaṣīde-i Cān-fezā Merḥūm ʿUrfī'nüŋ Kesb-i İstiʿdād-ı Maʿrifetullāh ve İstiḥṣāl-i Tecellī-i Ẕāt-ı Ālihī Esbābınuŋ Beyānındadur Ḥaḳ Teʿālā Bizi daḥı Mütecellīlerinden Eyleye Āmīn. Āḫerinde **Ḫān-ı Ḫānān medḥidür.*** [146a]
- *Ḫān-ı Ḫānān'dur ki ḥaḳḳını iḥḳāḳ itmekle bu ḳaṣīdenüŋ nihāyetinde anuŋ **sitāyişini** ḳaleme almışdur.* [160b]

"Tegazzül tarikiyle buyurur ki" ve "işbu gazeldür." ifadeleriyle kasîdenin tegazzül bölümü olduğu belirtilmiştir.

- ***Teġazzül** ṭarīḳiyle buyurur ki baḥr-ı ṭabʿumdan pür-güher olmaḳ üzere bir ṣadef iẓhār iderüm … ki **işbu ġazeldür.*** [169a]

Aşağıda yer alan örnekte beytin kasîdenin dua bölümü olduğuna dikkat çekilmiştir.

- *Bu beyt **duʿā maḥallidür**…* [171a]

Memduhun her ne kadar duaya ihtiyacı olmasa da şâirlerin adeti üzere kasîdenin sonunda dua bölümüne başlandığı şârih tarafından ifade edilmiştir.

- *Memdūḥ muḥtāc-ı* ***duʿā*** *degil ise de* ***deʾb-i şuʿarā*** *olan* ***evāḫir-i ḳaṣīdede duʿāya*** *başla, dimekdür.* [188a]

Aşağıda kasîdenin unsurlarından şah-beyt, medhiye, girizgâh zikredilir. Ayrıca beytin şerhinin son kısmında "Bu beyit medhiyenin başlangıcıdır." ifadesiyle belirtilmiştir.

- *Mīr Ebū'l-Fetḥ'üŋ muṭṭaliʿi ve maẕharı gūyiyā bülend degil ki aṣlā ḳaṣāʾidüŋ ser-levḥa vü ʿünvānını nāẓımla tezyīn itmeyüp hemān ismüŋ* ***şāh-beyti*** *üzerine pençe urmış yaʿnī şāhid-i ṭabʿum egerçi mīrüŋ* ***medḥinden*** *bir ṭaḳım maʿnā vü ʿibāret cemʿ itmiş ammā bālāsından* ***girişgāh*** *tertīb itmemeksizin tez elden isminden şürūʿ idüp* ***sitāyiş*** *ü ṣenāya pençe urmış ki ol* ***mebdeʾ-i medḥ bu beytdür.*** [173a]

Aşağıda bundan sonrası "Urfî tarzı fahriyedir." ifadesiyle Urfî'nin kendine has bir fahriye tarzının olduğu da belirtilmiş olur.

- *Bu maḥalde memdūḥuŋ raḫşına müteʿalliḳa olan ebyāt tamām oldı.* ***Bundan ṣoŋra ʿUrfīvārī faḫriyedür.*** [184a]
- *Bundan aşaġa çend beyti* ***teġazzül*** *ṭarīḳiyle buyurur.* [191b]
- *Bu maḥalde ġazel tamām olup aşaġısı* ***faḫriyedür.*** [193a]

"Girişgâh" ifadesiyle kasîdenin girizgâh bölümü kastedilmiştir.

- *Ḳaṣīdeye* ***girişgāh*** *ṭarīḳiyle buyurur ki* [217a]

"Hod-sitayiş" ifadesiyle kasîdenin fahriye bölümü kastedilmektedir.

- *Ḫiṭāb-ı ʿām ṭarīḳiyle* ***ḫod-sitāyiş****-i şāʿirāneye girişüp buyurur.* [221b]

Metinde şârih tarafından kasîdede sevgili ile rakip arasındaki samimiyetten duyulan rahatsızlığın dile getirildiği bölüm için "cidaliye" tabiri kullanılmıştır.

- *Bu beytden tā beşinci "ḫᵛāhem şoden maḥkeme-i ʿadl." anlamındaki beytine varınca* ***cidāliye*** *taʿbīr olınur.* [230b]

3.3.16.3. Vezin

Şerh metninde vezne dair çok detaylı bilgiler yer almamakla birlikte, beyitlerin vezne uygun olması için yapılan bazı tasarruflar hakkında kısaca açıklamalar yapılmıştır.

Aşağıdaki beytin şerhinde vezne dair "Beyit içinde önce Selmâ-yı hudûs'un daha sonra Leylâ-yı kıdem'in gelmesi veznin zaruretindendir." ifadeleriyle bilgi verilmiştir.

- *Pes beyt içinde Selmā-yı ḥudūṯ ṣāniyen Leylā-yı ḳıdem vāḳıʿ olduġı* ***żārūret-i vezn*** *içündür zīrā ber-muktezā-yı maʿnā ḳıdem-i ibtidā-yı ḥudūṯ ṣoŋra gerekdür.* [12a]

Aşağıda yer alan örnekte, Urfî'nin beytinde geçen "ber-bâd" ifadesinin vezin gereği olduğuna dikkat çekilmiştir.

- *"Ber-bād" didügi* ***żarūret-i vezn içün ola*** *zīrā lafẓına naẓar olınsa ʿĪsā'ya mensūb muʿcizleri maḥv ider rūzgāra ṣavururdı.* [52a]

Aşağıda yer alan örnekte "cihân-penâhâ" ifadesinin vezin gereği durarak okunması gerektiğine dikkat çekilmiştir.

- *"Cihān-penāhā"* ***żarūret-i vezn içün sekene ile ḳırā'at olınur****. Meṯelā "cihān-penāhā-yı faṣl-ı bahār u mevsim-i gül" bu maḥalde …* [105a]

Örnekte, Urfî'nin beytinde geçen "Mahmûd u Ayaz" ifadesinin hem manâ güzelliğine hem de bu ifadenin vezne mutabık oluşuna değinilmiştir.

- *"Maḥmūd u Ayāz" bu maḥalde ẕikr olınduġı* ***hem leṭāfet-i maʿnā ve hem vezne muṭābıḳ geldüginden vāḳıʿ olmış.*** [108a]

Beytin hem vezne uygun olması hem de memduhun zikredildiği kelimede duraksamak şâirlik geleneği olduğu için "Hudâyegânâ" ile "goftem" kelimelerinin arasını durarak okumak gerektiği belirtilmiştir.

- *Ḫudāyegānā" ile "goftem"üŋ arasını* ***sekte ile oḳumaḳ*** *gerek tā ki vezne ḳābiliyeti ola. Ve ḳāʿide-i ṣuʿarādur ki memdūḥ olan şaḫṣuŋ ẕikrini murād eyledükde* ***lafẓ-ı işāretde sekte īrād iderler.*** [206b]

3.3.16.4. Kâfiye, Redif

Metinde belâgat unsuru olarak kâfiye ve redife dair şârih tarafından yer yer açıklamalarda bulunulmuştur. Bu açıklamalarda görüldüğü üzere kâfiye ve redif ayrımı şârihin zihninde net değildir.

Şârih aşağıda yer alan örnekte "Ve dahi hüner göğü diye methettiğinden İsa'ya münasebeti vardır. Şiirde ise alâkayı ve kâfiyeyi bozmamak için böyle edebî olmayan ifadeler ortaya çıkıyor." şeklinde kâfiyeye dair izahatta bulunmuştur.

- *Pes şiʿr ise münāsebeti ve* ***ḳāfiyeyi düşürmeyüp içün*** *bu miṡillü terk-i edebî vāḳıʿ oluyor.* [52a]

Metinde Urfî'nin kasîdeleri konularına, kâfiye ve rediflerine göre başlıklandırılmıştır. Aşağıdaki örnekte kasîdenin "nergis" redifli olduğu kasîdenin başlığında şârih tarafından belirtilmiştir:

- *Bu Ḳaṣīde-i Nükte-engīz Nergis Medḥiyle Ḳāfiye-āmīz Olup Şāhān-ı ʿAcemden Birinüŋ Ṣenāsındadur.* [116b]

Aşağıda yer alan örnekte, şârih, beyitlerde geçen "reftem reftem" ifadelerinin kâfiye gereği olduğuna işaret eder.

- *Pes bu rütbelerde* ***reftem reftemi muḳtezā-yı ḳāfiyeden bil.*** *Yoḫsa ben hīç bir maḥalle gitmedüm.* [227a]

3.3.16.5. Edebî Tenkit

Şerhler metinleri yapısal ve anlamsal olarak değerlendiren edebî tenkit metinleridir. Tarlan "Edebî tenkit bediî güzelliğin üzerinde hüküm verir." der (Tarlan, 1981: 192). Bu minvalde aşağıda yer alan örneklerde farklı yönleriyle Urfî'nin şiirlerine şârih tarafından yöneltilen edebî tenkit ifadelerine değinilmiştir.

Örnekte, "endâhte" ifadesinde hitap anlamı taşıyan 'ya' harfi yerine bir 'hemze' konularak her kullanıldığı yerde beyte uygun olan anlamının tercih edilmesi ve "endâhte" ifadelerinin sonlarında kullanılması makbul olduğu ayrıca sözü güzelleştirmek için hitap edilen kişinin belirtilmediği aşağıdaki örnekte ifade edilmiştir.

- *"Endāḫte" lafẓında yā-yı ḫiṭāb maḳāmına ḳāʾim bir hemze taḳdīr olınup ve her maḥalde beyte münāsib maʿnāya aḫẕ olınur. "Endāḫte" lafẓınuŋ mā-vażaʿalarından ṣarf eylemek müstaḥsendür. Ḥüsn-i kelām içün münādā ḫaẕfiyla ḳarār-dāde olmışdur.* [2a]

Urfî'nin "Düşünme hızını okun eteğine asmışsın, esneme alışkanlığını ise yayın ceybine koymuşsun." anlamındaki beytinde geçen "hamyâze" ifadesinden hareketle esneme işinin yay üzerinden güzel hayal edildiği ifade edilmiştir.

- *Ve daḫı* ***kemānda ḫamyāze ḫayāli güzelce taḫayyül eylemiş.*** [3b]

Aşağıda yer alan kısımda, Urfî'nin beyti hakkında güzide ve müşkilât ifadeleriyle edebî değerlendirmede bulunulmuştur.

- *Bu beyt daḫı merḥūmuŋ* ***güzīde vü müşkilāt ebyātlarındāndur.*** [6a]

Aşağıdaki örnekte beytin üç farklı anlamda yorumlanabileceğine dair detaylı izah yapıldıktan sonra bu anlamlandırmalar şârih tarafından "Ezel Leylâ"sı Cenâb-ı Allâh'tır. "Naka" ise Kâbe kavseyni ev ednâ ile birlik ve bağlantıdır." ifadeleriyle açıklandıktan sonra ancak bu manânın o kadar da uygun olmadığı ifade edilmiştir.

- *Lākin* ***bu maʿnā çendān münāsib degildür*** *zīrā Ḥażret-i Faḫr-ı Cihān yalnız Ḥaḳḳile miʿrācda ittiṣāl bulmadı.* [12a]

Metinde kalem için "Hindû" ifadesinin şâirane ve hoş bir ifade olduğu dile getirilmiştir. Bu düşünce Hintlilerin çoğunun esmer olması ve güzel dilberlerinin de esmer oldukları için cazibelerinin çok olmasıyla açıklanmıştır.

- ***Ḳaleme Hindū taʿbīri şāʿirāne bir ḫoş edādur*** *zīrā Hindīlerüŋ ekşerīsi esmer vāḳıʿ olmışlardur.* [24a]

Metinde kasîdeye dâir kullanılan hem şekil hem de içerikle alâkalı "mutavvel ü nâzenîn" ifadesi şârihin kasîdenin hem şekil özelliğine değindiği hem de beğenisini gösteren bir edebî tenkit unsurudur.

- Mādāmki bu ***muṭavvel ü nāzenīn*** ḳaṣīdeyi Cenāb-ı Ḥażret-i Risālet-meʾāb'uŋ semʿ-i şerīfine yaʿnī ḥużūr-ı maʿnevīsine īṣāl eyledüm. [72a]

Şârih tarafından beyte yöneltilmiş olan "Bu beyt ziyâde müşkilterîn ebyâtlardandur." ifadesi beytin anlaşılmasının zorluğuna dair edebî tenkit örneğidir.

- *Bu beyt* ***ziyāde müşkilterīn ebyātlardandur****.* [83a]

Külhan ve Hintlilerin renklerinin benzerliği münasebetiyle Urfî'nin beytinde geçen "külhan" ibaresinin çok şâirâne bir ifade olduğu değerlendirmesinde bulunulmuştur.

- *Lākin Hind'de külḫan* ***taʿbīri ḫayli şāʿirāne kelāmdur*** *…* [84a]

Urfî'nin beytinde geçen "âteş-i gül ve mugân" tabirinin hoş bir ifade olduğu belirtilir. Çünkü gül ve ateş arasındaki ilişki malumunuzdur. Ayrıca "mugân" ateşperest demektir. Öte yandan, "mugân"ın siyah giyinmesi ve menekşenin de siyah olması münasebetiyle uygun düştüğü ifade edilmiştir.

- *Bu beytde "āteş-i gül" ve "muġān"* ***taʿbīri ḫoşdur*** *zīrā muġān āteş-perest olur ve muġān siyāh-pūş olduġı gibi benefşe daḫı keẕālik siyāh olduġı* ***münāsibdür****.* [102a]

Urfî'nin beytinde geçen "Mahmûd u Ayaz"ın ibaresinin hem manâ inceliği oluşturması hem de vezne uygun düşmesi sebebiyle olduğu ifade edilmiştir.

- *"Maḥmūd u Ayāz" bu maḥalde ẕikr olındıġı* ***hem leṭāfet-i maʿnā ve hem vezne muṭābıḳ*** *geldüginden vāḳıʿ olmış.* [108a]

Şârih tarafından Urfî'nin beytine dair farklı bir anlamın da çıkarılabileceğini ama bu manânın pek hoş olmadığının belirtilmesi edebî tenkit unsurudur. Öte yandan şârihin kudreti yettiğince Enverî ve Urfî'nin kasîdelerini incelediğini ama Urfî'nin kasîdelerini daha rindane bulduğunu ifade etmesi de edebî tenkit çerçevesinde bir değerlendirmedir.

- *Bu beytüŋ maʿnāsın āḫir güne aḫẕ olınsa gerçi çıḳar ammā çendān leṭāfeti yoḳ. … ikisinüŋ daḫı ʿalā-ḳadri'ṭ-ṭāḳa ḳaṣā'idlerini müṭālaʿa eyledüm. Merḥūm ʿUrfî'nüŋ ḳaṣā'idlerini andan* ***ezyedter rindāne vāḳıʿ olduġın*** *gördüm.* [111b]

Urfî'nin beytinde "Eğer rüyada onun yücelik cemâlini görürse nergisin şapkasının köşesi iftihardan göklere ulaşır." ifadesine dair şerh metninde memduhun hayaliyle nergisin gururlanmasının güzel bir mazmun oluşturduğunu ifade eder. Bu değerlendirme, zira bir çiçek padişahın eline girerse diğer çiçeklerden daha bahtlı olur, ifadesiyle de desteklenmiştir.

- *Keẕālik* ***nergisi anuŋ ḫayāliyle iftiḫārlatmaḳ ḫūb mażmūndur*** *zīrā bir çiçek pādişāhlar eline girse sā'ir şükūfeden baḫtludur.* [120a]

Urfî'nin bazı beyitleri için şerhte "pür-güher." ifadesi kullanılmıştır. İnciyle dolu anlamındaki bu kelimeyle beytin edebî niteliğine vurgu yapılmaktadır.

- *Bu* ***beyt-i pür-güher****üŋ mażmūnı bu ola ki...* [134b]

Aşağıda yer alan örnekte, şârih tarafından, Urfî'nin ikinci mısraında "hemân" ifadesinin iki defa tekrar edilmesinin yakışmadığı belirtilmiştir. Bununla birlikte "Zâd-ı hemân" yerine bazı nüshalara istinaden "râz-ı beyân" getirilmesinin yerinde olduğu ifade edilmiştir.

- *Ve daḫı mıṣrāʿ-ı ṣānīde olan ẕād'uŋ birine baʿżı nüsḫalarda rāz diyü taḥrīr eylemişlerdür ve mıṣrāʿ-ı meẕkūrda iki kerre* ***hemān taʿbīri çendān çesbān u elyaḳ olmadıġından*** *keẕālik baʿżı nüsḫalarda beyān diyü ẕebr olındıġını gördüm. Bu ṣūretde "Ẕād-ı hemān" yerine rāz-ı beyān getürülse mevḳiʿindedür.* [146b]

Urfî'nin beytinde geçen "pervâne" ifadesinin emir ve ferman yerine kullanılmasının daha hoş olacağı şârih tarafından ifade edilmiştir.

- *"Pervāne" bunda emr ü fermān maḥallinde istiʿmāl olınsa ḫoş olur.* [148b]

Urfî'nin beytinde geçen "nehr-i selsebîl" ifadesine dair, burada gayet hoş tabir olmuştur, zira ateşte yanan kişinin çaresi akan sudur, ifadeleri edebî tenkite örnek teşkil etmektedir.

- *"Nehr-i selsebīl" ki cennet ırmaġıdur* ***bu maḥalde ġāyet ḫoş taʿbīr vāḳıʿ olmışdur.*** *Zīrā muḥriḳ-ı nār olan kişinüŋ devāsı āb-ı cārīdür.* [162a]

İlk mısrada sevgilinin güzelliğine visal tabirinin güzel olduğu ifade edilmiştir.

- *Mıṣrāʿ-ı evvelīde yāruŋ ḫüsnine viṣāl taʿbīri ḫoş yaraşmış.* [188b]

Metinde geçen "Bu beyt o kadar hoş görünmedi." ifadesiyle beyte yönelik olumsuz bir edebî tenkitte bulunulmuştur.

- *Bu beyt çendān laṭīf görinmedi.* [200b]

Şârih, beytin zayıf görünmesine rağmen anlamının sağlam olduğunu ifade eder.

- *Bu beyt egerçi süst görinür ammā maʿnāsı metīndür.* [235a]

3.3.16.6. Söz Dizimi Hakkında İzahlar

Metinde, bazen devrik olarak ya da bir öğesi düşürülmüş veya gizlenmiş olarak nazmedilen bazı beyitlerde anlamın daha doğru bir şekilde anlaşılması için olması gereken doğru söz dizimi hakkında izahlarda bulunulmuştur.

Aşağıda yer alan beyitte "ger ne"de bulunan "ne" "bâşed" içindir. Yani "ger ne-bâşed" anlamındadır.

- *Ger ne ẓıll-i to ibreeş bāşed*
  Ḳāḳum-ı ṣubḥ şibh-i iksūn bād
  "Ger ne"de vāḳıʿ "ne" bāşed'e rāciʿdür. Meşelā "ger ne-bāşed" maḥallinde istiʿmāl olınur. [39a]

Beytin ikinci mısraı için şârih tarafından söz diziminin "sad zülf-i perîşân harîdâr-ı perîşânî-i ân dilest" şeklinde olması gerektiği belirtilmiştir.

- *Dil-i şūrīde ḫ ʿānendeş ki der-bāzār-ı maʿşūḳī*
  Ḫarīdār-ı perīşānīst ṣad zülf-i perişāneş

Yaʿnī "ṣad zülf-i perīşān ḫarīdār-ı perīşānī-i ān dilest" taḳdīrindedür. [125b]

Şârih, Urfî'nin beytinde geçen "teng-âmed" ifadesinin "Ey teng-âmede bûd" anlamında kullanıldığını ifade etmiştir.

- *"Teng-āmed", "Ey teng-āmede būd" maʿnāsınadur.* [213b]

Urfî'nin beytinde geçen "dâmân" kelimesinin zamiri gizli olup "Ey fâl-ı dâmân-ı dûst-râ mîzenem" manâsında olduğu belirtilmiştir.

- *"Dāmān"uŋ żamīri taḥtında gizlüdür, "Ey fāl-ı dāmān-ı dūst-rā mīzenem" maʿnāsınadur.* [234b]

3.3.16.7. Beytin Öznesine, Muhatabına Dair Bilgi

Urfî'nin bazı beyitlerinde özne ve muhatap zikredilmemiştir. Bu beyitlerin şerhinde özneye hitap edilerek şerhe başlanmak suretiyle muhatap ve özneye dair bilgiler verilmiştir.

Bazı beyitlerin şerhinde şârih tarafından beyitte yer almayan ifadelerle tavsif edilmiş özneler kullanılmıştır. Aşağıda yer alan örnekte "Ey zamanı ve zemini yaratan Allâh!" anlamındaki "Ey Mükevvin-i zemîn ü zamân!" ifadesiyle Allâh'a sıfatı ile hitap edilmiştir.

- *Şerʿ gūyed menʿ-i leb kon, ʿaşḳ gūyed naʿre zen*
  K'ey to hem der-rāh-ı ʿaşḳ-ı ḫod ʿinān endāḫte
  Ey Mükevvin-i zemīn ü zamān *ne ʿaceb ü ġarīb esrārdur ki şerʿ-i şerīf ifşā-yı rāz-ı nihān-ı ʿaşḳdan menʿ-i küllī idüp...* [5a]

Aşağıda yer alan "Beni gören Hakk'ı görmüş gibidir, ifadesinin ayna tutucusu." anlamındaki *"Men rāʾanī feḳad rāʾal-Ḥaḳ"* ifadesiyle beytin muhatabının Hz. Peygamber olduğuna işaret edilmiştir.

- *Ey āyīne-dār-ı* ***men rāʾanī feḳad rāʾal-Ḥaḳ*** *ʿUrfî'nüŋ ẕāt-ı şerīfüŋden temennīsi Cenāb-ı Kibriyā hem-sāyeligidür yaʿnī Ḥaḳk'a ḳurbiyetdür.* [13a]

"O nefis arzusu ile konuşmaz sözünün söyleyeni" ifadesiyle Hz. Muhammed'e hitap edilmiştir.

- *Maḥṣūl-ı Beyt: Ey nāṭıḳ-ı nuṭḳ-ı* ***ve mā yenṭaḳu ʿani'l-hevā...*** [13a]

Metinde birçok yerde memduh için beyitte zikredilmeyen "Ey zât" ve "Ey şâh" ifadeleri hitap olarak kullanılmıştır.

- *Taḳdīr pey-i kāheş icrā-yı vücūdeş*

İksīr-i fenā dād güdāzişger ġam-rā
Maḥṣūl-ı Beyt: ***Ey şāh!*** *taḳdīr-i ezel ḫaşmuŋ …* [17b]

Aşağıdaki örnekte beyitte memduha hitap edildiği ifade edilmiştir.

- ***Memdūḥa ḫiṭāb ṭarīḳiyle*** *buyurur ki...* [238b]

Urfî bazı beyitlerinde genele hitap etmiştir. Bu tür beyitlerin şerhinde "hitâb-ı ʿâmmile buyurur ki", "ʿâmmeye tarîk-i hitâbla", "cümleye hitâb tarîkiyle" gibi ifadelerle muhataba dair bilgi verilmiştir:

- *Maḥṣūl-ı Beyt: Merḥūm Ḥażretleri* ***ʿāmmeye ṭarīḳ-i ḫiṭābla*** *buyurur ki...* [27b]
- ***Cümleye ḫiṭāb ṭarīḳiyle*** *buyurur ki …*[165b]
- *ʿUrfī merḥūm raḥmetullāhi ʿaleyh* ***ḫiṭāb-ı ʿām ṭarīḳiyle buyurur ki*** *…* [75a]

Aşağıda yer alan örnekte, Urfî'nin beyitte kendine hitâp ettiği ifade edilmiştir.

- *Bu beytde* ***kendi nefsine ḫiṭāb idüp*** *buyurur ki ey ʿUrfī* [226b]

3.3.16.8. Edebî Sanatlara Dair Değerlendirmeler

Şiir sanatlarla örülü bir üst dildir. Söylenen ile anlatılmak istenen ve ima edilenler farklı şeylerdir. Zaten bu sebeple de şerhler ortaya çıkmıştır. Şerhlerin en önemli ve tercümelerden ayırt edici özelliklerinden biri şerh edilen eserde kullanılan sanatlı kelimeler hakkında açıklamalar yapılmasıdır. Belâgatin önemli kısımlarından biri olan edebî sanatlara dair metinde bazı beyitlerin şerhinde açıklamalar yapıldığı görülür. Her ne kadar bu açıklamalar günümüz edebî sanat telakkisinden farklı olsa da şerh metodunun anlaşılması açısından önemlidir.

Edebî bir metni şerh etmenin en önemli basamaklarından biri şüphesiz eserde yer alan edebî sanatları tespit ederek çözümlemektir. Şârihin eğitimi, ilmî vukufiyeti ve şâirin hayal dünyasına göre şerhlerde edebî sanatlara ayrılan kısımların hacmi artıp azalabilir. Bundan dolayı, bir şerhte edebî sanatların zikredilip açıklanması şerh edilen eserin anlam derinliğini gösterdiği kadar şârihin manzumeye hâkimiyeti hakkında da bize fikir verir. Şâir olup olmadığı hakkında bir bilgimizin bulunmadığı Yanyalı Süleyman Efendi'nin şerh metninde edebî sanatlara vâkıf olduğunu ve gerekli gördüğü kısımlarda bu sanatları zikrettiğini görürüz. Şerhte zikredilen edebî sanatlar ve metin içinde geçtiği yerler metindeki bağlamına ve fonksiyonuna göre aşağıda sıralanmıştır:

a. Tevriye

Urfî'nin beytinde geçen "ârî" kelimesi tevriyeli olarak hem arı hem de evet anlamına gelecek şekilde kullanılmıştır. Kelimenin bu anlamlarının farkında olan şârih, "mîgezed" ısırır, demektir. "Ârî" 'evet' anlamındadır. Maksat kinâye yapmaktır, ifadeleriyle buna değinmiştir. Lâkin şârih yapmış olduğu açıklamada hususen tevriyeye değinmemiştir. Bu sanatı bize dolaylı olarak açıklamalarıyla ifade etmiştir:

- *"Mīgezed" ışırur dimekdür, "ārī" belī maʿnāsınadur. Murād kināyedür.* [7b]

b. Teşbih

Klâsik şiirin en temel edebî sanat unsurlarından biri olan "teşbih"in beyitlerde kullanımına dair şârih yer yer açıklamalar yapmıştır. Bu açıklamaların yapıldığı kısımlarda şârihin "teşbîh" ve "temsil" ifadelerini kullandığı görülmektedir. Öte yandan bu ifadelerin hiçbiri kullanılmadan da teşbih izahlarının yapıldığı görülür.

Metinde Urfî'nin "Bu incinin buluta denizden sürülmüş olması gibi, bendeki bu yaratılış cevheri de atalarımın şerefinden gelir." anlamındaki beytinin şerhinde "ser-i yem" denizin üstü ve başı demektir. Kastedilen Urfî'nin ecdadıdır. Burada denizin başına benzetilmiştir." ifadeleriyle beyitte yer alan teşbih sanatına dair açıklamalar yapılmıştır.

- *"Ser-i yem" deŋizüŋ bālāsı ve başı dimekdür murād abā vü ecdād-ı ʿUrfī'dür ki bu maḥalde ser-i yeme* ***teşbīhdür****.* [8a]

"Keşmîr'i ter ü tâze gördüğüm her an kendime 'Kucağını aç ki nazlı Keşmir kucağına gelsin.' derim." anlamındaki beytinin şerhinde "Keşmir'i geline benzeterek şöyle der: Keşmir gelinini her an daha taze ve daha hoş görürüm" ifadeleriyle beyitte yer alan Keşmir'in geline benzetilişi izah edilmiştir:

- *Maḥṣūl-ı Beyt: Keşmīr'i ʿarūsa* ***temṣīl*** *idüp buyurur ki Keşmīr ʿarūsı her dem ki şād-āb-ter ve ḫoşter görürüm.* [30a]

Örnekte şârih, "Doru" atın debur rüzgârına benzetildiğini ifade etmiştir.

- *Ṭoru atı "debūra"* ***temṣīl idüp*** *buyurur ki …* [68b]

Şârih, şahne-kış teşbihine dair açıklama yapmıştır.

- *"Şaḥne-i dey" ḳış voyvodası murād ḳar ve buz ve ziyāde ṣovuḳluḳdan* ***kināyedür****.* [101b]

"Dâʾire-i merdüm" ve "Dîde-i rûz" ifadelerinden hareketle göz bebeğinin geceye, beyazının da gündüze benzetildiğine dair açıklama yapılmıştır.

- *"Dāʾire-i merdüm" göz bebegi eṭrāfı dimekdür ki şebi merdümek iʿtibārıyla çeşme* ***teşbīh*** *eylemiş ve daḫı bebegüŋ dāʾiresi teng olmaḳ noḳṣānından ʿibāretdür. Keẕālik rūz da beyāżı iʿtibārıyla dīdeyi teşbīh olmışdur.* [176a]

c. Telmih

Klâsik şerh metinlerinde sıklıkla izahları yapılan unsurların başında telmihler gelmektedir. Zira Hem Türk hem de Fars klâsik şiirinde telmihlere çok fazla yer verilmiştir. Telmihe dair belâgat kitaplarında, "Söz arasında meşhur bir olay yahut mâruf bir fıkraya, veyahut alışılmış bir usûle işaret etmektir." tanımı yapılır (Olgun, 1936: 138). Metinde "telmîhdür.", "telmîh ü işâretdür." gibi ifadelerle telmih unsurlarının izahları yapılmıştır:

Şârih, "Aşk sofrasından gönle attığım kırıntıları cehennem ağzına atmışsın." anlamındaki beytinin şerhinde, "Nefs, vücûda koyulur ve o kırıntılar ile zayıf olur. Bu beyitte, aşkın gamı, insanlar için sipariş edilmiş olduğunu ve bunun korunması için tam bir özen gösterilmesi gerektiği hatırlatılır ve buna telmih yapılır." ifadeleriyle telmih unsuruna dair açıklama yapmaktadır.

- *Bu beyt ġam-ı ʿaşḳ-ı benī ādeme sipāriş olınup muḥāfaẓatından ihtimām-ı tām olınmaḳ lāzımesinden olduġına* ***telmīḥ ü işāretdür.*** [5a]

Aşağıda yer alan örnekte Urfî'nin "Mecnûn'un hayalinin Leylâ'ya götürdüğü mektuba ve Mecnûn'un kendini feda ettiği işvelere yemin olsun." anlamındaki beytinde Mecnûn'a yapılan telmihe işaret edilmiştir.

- *Bu beyt aŋa* ***telmīḥdür*** *ki Mecnūn ṣaḥrālara düşüp dāʾimā Leylā ile mufāraḳatda olduġından kendi ḫayāl ile cānib-i Leylā'ya nāme ve peyām gönderür imiş.* [88a]

Aşağıda yer alan örnekte Urfî'nin beytinde Hz. Yahya'nın şehit edildiği kıssaya telmih yapıldığı şârih tarafından belirtilmiştir.

- *Bu beyt Ḥażret-i Yaḥyā peyġamber ʿaleyhi's-selāmuŋ şehādeti ḳıṣṣasına* ***telmīḥdür*** *…* [90b]

Urfî'nin "Öyle bir şarap iç ki eğer onu Şîrîn'in yüzüne serpsen Bîsütûn dağının endişesinden onu sarhoş ve dans ederek çıkarsın." anlamındaki beytinde geçen "Bî-sütûn", "Şîrîn" ve "Ferhâd" gibi telmih unsurlarına dair şârih izahlarda bulunmuştur.

- *"Bī-sütūn" Ferhād ṣūret-i Şīrīn'i ḳazup naḳş eyledügi ḳayadur ve bu maḥalde tekrār-be-tekrār "be-nūş ān mey" diyü te'kīd buyurduġı ol sebebdendür ki ol mey āb-ı ḥayvāndur ve nūş iden ḥayāt-ı cāvidān bulup dāreynde Ḥaḳla olduġından kināyedür.* [133a]

d. Rücû

Bedî tabirlerinden olan "rücû", bir nükteden dolayı önceki sözü iptal etmek suretiyle ona tekrar dönmektir. Bu nükte "bir fikri daha kuvvetli anlatmak" olabileceği gibi, üzüntü, sevinç, dehşet veya hayret ifadesi de olabilir (Akdemir, 1999:314). Aşağıda yer alan örnekte Urfî'nin "Hayır hayır! Bu manâyı yerinde söylemedim. Bu başkasının şiir nağmesine layıktır." anlamındaki beytinde "nî nî" ifadesiyle bir önceki beyitte söylediğinden dönmek suretiyle oluşturduğu rücû sanatına dair teorik bir bilgi verilmeden açıklama ve izah yapılmıştır.

- *"Nī nī" be-maʿnā "lā lā" be-mevḳiʿ-i maḥallinde dimekdür… Yoḳ yoḳ bālāda ẕikr olınan nükteyi yerinde ırlamadum… bālāda ẕikr olan nükteyi ġalaṭ itdüm, dimekdür.* [9b]

e. Kinâye/İstiare ve Mecaz İzahları

Kinâyede asıl maksadı dolaylı ve kapalı bir şekilde ifade etmek esastır. Ayrıca söz hem gerçek hem de mecaz anlamıyla kullanılır. Sözün gerçek anlamı da olabilir; ancak asıl gaye mecaz anlamdır. Ve mesaj mecaz anlamda gizlidir. Metinde şârih yer yer beyitlerde geçen kelimelere dair "murâd", "kinâye ile", "kinâyedir", "merâm" gibi ifadelerle kinâye sanatının bulunduğu yerlere dair izahlarında bulunmuştur.

Urfî'nin "Bu ardan ve utanmadan nasıl kurtulayım? Senin gamın ve elemin yeni gelinlerin saçlarını yolarak gönlümü kanlar içinde bırakmıştır." anlamındaki beytinde geçen "mû-keşân" ifadesinin şârih saçtan kavrayıp dışarıya çekip atmaktan kinâye olduğuna dair bilgi vermiştir.

- *"Mū-keşān" ṣaçından ḳavrayup ṭışra çeküp atmaḳdan* ***kināye****.* [4b]

Urfî'nin "Seni övmek için dilimi açınca nâçizlik şimşeği, konuşma evime ateşler bırakmıştır." anlamındaki beytinde geçen kimsesizlik şimşeği anlamındaki "berk-i nâ-kesî" için şârih, yokluk şimşeği anlamını vererek âcizlikten kinâye olduğunu belirtir.

- *"Berḳ-i nā-kesī" yoḳsuzluḳ berḳi, murād ʿadem-i ḳudretden* ***kināyedür****.* [5b]

Urfî'nin "Benim yoksulluğum varlığın yüreğine ateş kor, benim sevgisizliğim diremin yüzünün rengini sarartır." anlamındaki beytinde geçen "bî-bergî" ifadesine dair şâir,

“bî-bergî” yokluk, demektir. Fakirlik hâlinden kinâyedir, ifadeleriylee bu kelimenin fakirlikten kinâye olduğuna işaret etmiştir.

- *“Bī-bergī” yoḳsuzluḳ ve ḥālet-i faḳrdan* ***kināyedür****.* [7b]

“Ey âlim ve cahil, zerre ve yarasa kimdir, dedim. Urfî’den ise güneşin sırrının keşfi geldi.” anlamındaki beytinde yer alan “yarasa” ve “zerre” kelimelerinin şârih, âlim ve cahile tariz için kullandığını ifade etmiştir.

- *Pes ey dānā vü nā-dān, ḫuffāş ḳanḳuŋuz, ẕerre ḳanḳuŋuzsaŋız bellü oluŋ zīrā esrār-ı āfitābı ʿUrfī güzelce keşfitmişdür. Pes ṭālib oluŋ tā ki size beyān ideyüm dānā ve nā-dānı. Ẕerre ve ḫuffāşa temṯīl itdügi istihzādan* ***kināyedür****.* [25a]

Şerhte, Urfî’nin “Keşmir’e bak onun feyz ve bereketinden eşsiz inci o derece güzelleşmiştir ki oraya topraktan yapılmış çömlek gitse inci olur.” anlamındaki beytinde geçen eşsiz inci anlamındaki “Gevher-i yek-tâ” ile Urfî’nin kastedildiği belirtilmiştir.

- *“Gevher-i yek-tā”dan* ***murād*** *kendidür* [27b]

“Susmuş ve dilsiz bülbüller Keşmir’in bağ ve bahçesini tutmuşlardır, bu sebeple gül heybesinin daha geç gelmesinde bir günah yoktur.” anlamındaki beytinin şerhinde “Bülbül-i hâmûş” ifadesinin Keşmir şâirlerinden kinâye olduğu “Sessiz bülbül, Keşmir şâirlerinden kinâyedir çünkü şiir söylemeyi ya da aşk oyunlarını bilmezler.” ifadeleriyle aktarılmıştır.

- *“Bülbül-i ḫāmūş” ṣuʿarā-yı Keşmīr’den* ***kināyedür*** *ki şiʿr-gūluḳda yāḫūd ʿaşḳ-bāzīden bī-ḫaberlerdür, dimekdür.* [28a]

“Kûre”nin sözlükte ateş ocağı, demirci ocağı ve ateş ocağı olduğu ve bundan Urfî'nin gönlünün kastedildiği ifade edilmiştir. Ayrıca “haddâd”ın sözlükte demirci anlamına geldiği ve Urfî'nin kendini kastettiği ifade edilerek istiare izahında bulunulmuştur.

- *“Kūre” luġatde āteş ocaġı ve demürci ocaġı ve kūre-i nār dimekdür, murād ʿUrfī’nüŋ derūnıdur. “Ḥaddād” luġatde demürci dimekdür, murād bi’ẕ-ẕāt kendisidür.* [50a]

“Serd”in soğuk anlamında olup tesirsizlikten kinâye olduğu belirtilmiştir.

- *“Serd” ṣoʾuḳ dimekdür, murād teʾṯīrsüzlikden kināye.* [50a]

“Silk” İnciler dizilecek ip demektir. Şerhte Hz. Ali silsilesinden On Bir İmam hazretleri kastedildiği belirtilmiştir. “Gerçi bazıları on iki imam diye iddia ederler. Lâkin

İmam Muhammed el-Mehdî henüz ortaya çıkmamış olduğundan Urfî "on bir" diye kullanmıştır." ifadeleriyle istiareye dair izahta bulunulmuştur. Ayrıca "Dü lüʾlü" ile Hz. Hasan ve Hüseyin kastedildiği ifade edilmiştir.

- *"Silk" incüler naẓm olınacaḳ ib dimekdür, "yāzdeh" on bir dimekdür, murād On Bir İmām ḥażerātıdur ki silsile-i İmām ʿAlī'dür… "Dü lüʾlü'" **murād** Ḥasaneyn'dür.* [87a]

"Bîmâr" tabirine dair şerhte sevgilinin sarhoş bakışından kinâye olduğu ve her defasında âşığa bakmadığı ifade edilmiştir.

- *"Bīmār" taʿbīri şundan **kināyedür** ki maḥbūbuŋ çeşmi maḫmūrāne olup her bār cānib-i ʿāşıḳa nigerān olmaduġıdur.* [116b]

"Mâh-ı Kenʿân" tabirinden Yusuf peygamberin kastedildiği şerhte belirtilmiştir.

- *"Māh-ı Kenʿān"dan **murād** Yūsuf peyġamber ʿaleyhi's-selāmdur.* [125a]

Metinde "Türk" ibaresini şâirlerin acımasız sevgili için kullandıkları ya da Müslüman gencinden kinâye olduğu ifade edilmiştir.

- *"Türk" şuʿarā bī-raḥm maḥbūba ıṭlāḳ iderler yāḫūd İslām tāzesinden **kināye** ola.* [168b]

"Zer-i dehdehî" ibaresinin on defa inceltilmiş saf altın olduğu ve istiare yoluyla Urfî'nin kastedildiği ayrıca "sîm-i dagal"ın sahte gümüş olduğu ve istiare yoluyla Urfî'nin düşmanları için kullanıldığı şârih tarafından ifade edilmiştir.

- *"Zer-i dehdehī" on defʿa ḳıl olmış zer-i ḫāliṣe dirler **isti'āre ṭarīḳiyle** murād ʿUrfī'dür.* [185b]

f. İrsal-i Mesel

Bu sanatta bir fikri desteklemek ya da ispat etmek için bir atasözünü ya da hikmetli bir sözü delil olarak kullanmak esastır. Sebk-i Hindî'de sıklıkla görülen birinci mısrada geçen düşüncenin ikinci mısrada örneklendirilmesi bu sanatı örneklendirir. Öte yandan şerh metninde bu sanata "İrsâl-i mesel tarîkiyle buyurur ki" ifadesiyle değinilmiştir.

- *Bu beytüŋ mıṣrāʿ-ı ṣānīsi **irsāl-i meṣel** ṭarīḳiyle buyurur…* [149a]

g. Mübalağa

Şiirde bir şeyi anlatırken olduğundan daha fazla yahut eksik gösterme sanatıdır. Metinde edebî sanat terimi olarak mübalağaya "Mübâlagadan kinâyedür." ve "Mübâlaga

içündür.” ifadeleriyle değinilmiştir. Yani mübalağanın, bir kinaye de içerdiğine dikkat çekilmiştir.

“Mermeri yontarken taş yarıklarında ve testerenin dişlerinde biten laledir bu.” anlamındaki beytinin şerhinde geçen “Buranın lalesi havanın ve suyun feyziyle zemini kırmızı eylemiştir. O kadar ki kayalar ve mermer yontulurken taşların deliklerinden ve yontucu âletin ağzından laleler ve güller çıkar.” ifadeleriyle Urfî’nin beytinde yer alan hayalin izahı yapılırken “Murâd, mübâlagadan kinâyedür.” ifadesiyle de mübalağa sanatına değinilmiştir. Ayrıca dolaylı yoldan, “surh-zemîn” ifadesinin kinayeli olduğuna dikkat çekilmiştir.

- *Bu lāle ki āb u hevānuŋ feyżinden surḫ-zemīn olmışdur. Şol mertebede mübālaġa kesb itmişdür ki ḳayalar ve mermerler terāşīde olınduġı hengāmda raḫne-i sengden ve dehen-i tīşeden lāleler ve güller ẓuhūr eyler. Murād,* **mübālaġadan** *kināyedür.* [29a]

Urfî’nin “Bilgi dudağından tatlı içecekler döküldüğü zaman Cebrail’in kanadı ona yelpaze olur.” anlamındaki beytinde geçen “Buved bâl-i hümâ-yı Cevher-i Evvel meges-râneş” mısraında Cebrail'in kanadının yelpaze olması hayali mübalağaya örnek teşkil eder. Bu hayal anlamsal olarak şerhte açıklanmıştır. Lâkin beyitte şârih, aynı beytin bir önceki mısraındaki “Nûş-ber-nuş” ifadesine “Mübâlaga içündür.” ifadesiyle vurgu yapmıştır.

- *Der-ān ḥālet ki rīz ü nūş-ber-nūş ez-leb-i dāniş*
  Buved bāl-i hümā-yı Cevher-i Evvel meges-rāneş
  “Nūş-ber-nuş” mübālaġa içündür bal ve şīr ü şekker dimekdür. [134a]

h. İstifham

İstifham, okuyucunun dikkatini çekmek, duygu ve düşünceleri daha etkili kılmak ve anlatımı daha etkili hâle getirmek için cevap alma amacı gütmeden soru sormaktır.

Urfî’nin “Felek senin düşmanlarının doğumunu tebrik ederek yüzlerce işve yapmadı mı?” anlamındaki beytinde geçen “Ne-y-efşând” ifadesiyle aslında soru sormadan çok olumlama ve tasdik etme amacı güdülmüştür. Yani bu ifadeyle “Felek senin düşmanlarının doğumunu tebrik ederek yüzlerce işve yaptı.” kastedilmiştir. Buna sanatı şârih, “istifhâmdur.” ifadesiyle belirtmiştir:

- *“Tev’em” ikiz dimekdür, “ne-y-efşānd”* **istifhāmdur**, *şaçmadı mı? dimekdür.* [49b]

Urfî'nin "İnat iğnesi ile hayat dönemimde bin pınarlık kanı yüreğimden öyle çıkartırlar ki." anlamındaki beytinde geçen "ne-güşâyend" ifadesiyle amaç soru sormak değil olumlama ve tasdiktir.

- *"Ne-güşāyend"* ***istifhāmdur*** *açmayasarlar mıdur, elbette açar dimekdür.* [51b]

Bazı durumlarda ise olumsuz soru gibi görünen ifadelerle düşünceyi tasdik ve olumlama amacı güdülür. Bu tür istifhamlar için şârih, "istifhâm-ı inkâriyye" terimini kullanmıştır. "Senin elin altındayken benim elimi kim tutar, işler senden çözülürken benim işimi kim çözer!." anlamındaki beytinde geçen "ki" kim manâsındadır. Burada şâir kimse benim elimi tutmaz, işimi kimse çözmez, anlamını kastetmiştir. Şârih tarafından bu kullanımı "istifhâm-ı inkâriyyedür." ifadeleriyle izah edilmiştir.

- *Ve benüm maṭlab u maḳṣadlarum edā eyleye.* ***İstifhām-ı inkāriyyedür.*** *Kimse gelüp ḥālüme iʿāne idemez zīrā her iş senden ḥāṣıl olur, dimekdür.* [80a]

1. Tenasüp

Kısaca, birbiriyle ilgili ve alâkalı unsurları bir arada zikretmek olarak tanımlayabileceğimiz bu sanat teşbih gibi şiir sanatının temelini oluşturur. Şiir sanatının doğası gereği kelimelerin, mazmunların, sembollerin ve remizlerin birbiriyle alâkalı olanlarının bir arada bulunması gerekir. Şârih bazı beyitlerin izahında kelimeler arasındaki münasebetlere değinerek bu sanata dair açıklamalarda bulunmuştur.

Aşağıda yer alan örnekte "Çömlek tabiri, tatmak ile ilişkili olduğu için kullanılmıştır." ifadesi tenasübe dair bir izahtır.

- *"Çömlek" taʿbīri ṭatmaḳ ile* ***münāsebeti*** *olduġından getürmiş.* [86a]

Metinde, "sûzen" iğne demektir. "Sâz" ile bu beyitte bozuk tel kastedilir ki "Zühre" ile ilişkisi açıktır, denilmek suretiyle kelimeler arasındaki tenasüp ilişkisi izah edilmiştir.

- *"Sūzen" igne dimekdür, "sāz" bunda ʿādetā bozuḳ teli murāddur ki Zühreye* ***münāsebeti*** *der-kārdur.* [109a]

Örnekte, "fevvâre" şadırvanlarda bulunan fıskiye, demektir. Fıskiye ile nergisin ilişkisi nergisin fıskiye gibi çok fazla fidanlar çıkarmasıyladır, denilerek "fevvare" ve "nergis" kelimeleri arasında kurulan tenasüp ilişkisi açıklanmıştır.

- *"Fevvāre" şādurvānlarda olan fisḳiye dimekdür, fevvāre ile nergisüŋ* ***münāsebetleri*** *bu vechiledür ki nergis mānend-i fevvāre müteʿaddid nihāl ṣalduġıdur.* [121b]

Ud ile ölülerin münasebetleri, insanlardan birisi ölse onun yanında buhur ve ud yakılır ve etrafında güzel kokular uçuşur, ifadeleriyle açıklanmıştır.

- *ʿŪd ile emvātuŋ vech-i* ***münāsebetleri*** *böyle ola ki eşḫāṣdan biri fevt olsa yanında buḫūr u ʿūd yaḳup eṭrāfuŋ rāyiḥa-i ṭayyibe ile devr iderler.* [194b]

j. Ta'riz

Urfî'nin "Bazen aşk ateşinin içinde bazen de eli dizginde perişan, yorgun bir yolcu olduğunu görmek isterdim." anlamındaki beyitte geçen solmuş manâsındaki "müşevveş" kelimesi aşka tutulmuş rindlerin hâllerini ayıplayan ehl-i zâhire tariz olduğu belirtilmiştir.

- *"Müşevveş" şolmış maʿnāsınadur. Ve bu beyt keyfiyet-i ʿaşḳ aḥvāline giriftār olan rindlere ṭaʿn iden ehl-i ẓāhir-i bed-kāra* ***taʿrīzdür****.* [160a]

k. Tecahül-i Ârif

Nazımda ve nesirde bilen bir kimsenin nükte dolayısıyla bilmiyormuş gibi davranması, bilinen bir hususun bir nükteye bağlı olarak bilinmiyormuş gibi ifade edilmesidir (Olgun, 1936: 133). Beyitlerde yer alan bu sanata dair şârih tarafından "tecâhül-i ârif sıfatı tarîkiyle" ve "tecâhül-i ârif tarîkiyle" ifadeleriyle izahta bulunulmuştur.

Urfî'nin "Leylâ mahfenin köşesinden güzelliğini mi göstermiş ya da lale tepenin eteklerinden başını mı kaldırmış?" anlamındaki beytinin şerhine şârih, "Burada tecâhül-i ârif yoluyla acaba Leylâ mahmilden güzelliğini mi gösterdi ya da laleler dâğın eteğinden baş mı gösterdi; yani bu dünyanın bu kadar güzellik kazanmasının sebebi acaba odasından çıkmış Leylâ mıdır yoksa tepenin eteklerindeki dağ laleleri midir?" ifadeleriyle tecâhül-i ârif sanatına dair açıklamalarda bulunmuştur.

- *Bu maḥalde* ***tecāhül-i ʿārif*** *ṣıfatı ṭarīḳiyle iştibāh-ı vech üzere buyurur ki* [179a]

Urfî'nin "Felek, onun suretinin neden varlık âlemine çok daha önce gelmediğini bilmiyorum, dedi." anlamındaki beytinde gökyüzünün dilinden tecâhül-i ârif yoluyla memduhun bu derece büyük rütbelerde iken insan sıfatı neden bu varlık âlemine önceden gelmemiş olmasına şaşıldığı dile getirilmiştir. Yani memduhun uğurlu yüzü mademki bütün âlemlerden önce tasvir edilip insan sureti var olmuştu, şimdiye kadar dünyaya gelmeyip bizi adaletiyle mutlu etmemişti şaşırıyorum, ifadeleri tecâhül-i ârif sanatının anlamsal boyutuna açıklık getirmektedir.

- *Ve bu beytde ke'enne zebān-ı āsumāndan* ***tecāhül-i ʿārif*** *ṭarīḳiyle buyurur ki Maḥṣūl-ı Beyt: Mādāmkı memdūḥuŋ bu rütbelerde ruḫṣat-ı kāmilesi var, müstaġraḳ-ı baḥr-ı ḥayretüm ki ṣıfat-ı beşeriyeti bu kevn ü mekāna evvelden ḥulūl itmemiş …* [181b]

1. Nidâ

Şerh metninde "ey" ve kelimelerin sonuna gelerek nidâ anlamı kazandıran "elif"e dair harf-i nidâ izahında bulunulmuştur.

Urfî'nin bir beytinde geçen "dâverâ" ifadesinde "Ey hükümdar!" anlamında nidâ bulunduğu metinde şârih tarafından "elif" harf-i nidâdır, ifadesiyle belirtilmiştir.

- *"Dāver" ḥükm idici pādişāha dirler. Ve daḫı dāverüŋ arasında olan "elif" ḥarf-i* ***nidādur.*** [184a]

Urfî'nin "Ey cömertliğiyle ilm makamını yücelten! Cevher saçan kalemin ilmin açık sözlü konuşanıdır." anlamındaki beytinin şerhinde, "ey"in nidâ ifadesi olduğu ve seslenileninin düşürüldüğü şârih tarafından belirtilmiştir.

- *"Ey" ḥarf-i* ***nidādur****, münādāsı taḫtında maḥẕūfdur.* [208a]

Örnekte "ey"in genele hitap eden nidâ olduğu belirtilmiştir.

- *"Ey" ḥarf-i* ***nidādur*** *ʿāmmeye. "Güvāh" delīl maʿnāsına.* [255a]

3.3.16.5. Gramer İzahları

Klâsik şerhlerde şerhten şerhe gramer izahlarının hususiyetleri değişiklik göstermektedir. Bazı şerhlerde detaylı olarak ek ve kök izahları görülürken bazı şerhlerde doğrudan beyitlerin anlamlandırılması ve yorumlamasına geçiş yapıldığı görülür. Yine klâsik şerhlerde gramer hususiyetlerinin izahında görülen önemli bir fark gramer terimlerinin kullanım yoğunluğudur. Bazı şerhlerde görüldüğü üzere gramer hususiyetleri anlamın da önüne geçmiştir. Yanyalı Süleyman Efendi ise şerhte gramer hususiyetlerine gramer unsurunun yer aldığı kelimeyi veya öbeği çevirerek değinmiştir. Buna dil bilgisi çeviri metodu denilmektedir. Öte yandan nadiren de olsa gramer terimlerini kullanarak beyitlerde yer alan gramer hususları izah edilmiştir.

3.3.16.5.1. Arapça Gramer İzahları

Metinde beyitlerde geçen bazı kelime ve Arapça gramer yapılarına dair izahlarda bulunulmuştur. Bu izahlar "Çokluk İzahları", "Mübalağa-i İsm-i Fail", "İsm-i Fâ'il", "İsm-i Mef'ûl", "İsm-i Mekân", "İsm-i âlet", "İsm-i Tasgîr", "Emir Çekimi", "Mastar Bilgisi", "Muhatab ve Muhatabun Bih", "Nisbet Yâ'sı" başlıkları altında incelenmiştir.

a. Arapça Çokluk İzahları

Şerh metninde Urfî'nin beyitlerinde yer alan bazı çoğul kelimelerin durumu izah edilmiş ve tekil hâlleri ifade edilmiştir. Şârih, aşağıdaki örneklerde şerh metninde yer alan bükünlü çokluklar mükesser çokluk (cem-i mükesser), eklemeli çokluklar salim çokluk (cem-i salim) "în" ve "ât" eklerine dair izahların yanı sıra ikili çokluklara dair izahlarda bulunarak örneklendirmiştir.

Fi'âl kalıbından "bihâr" kelimesi "bahr" kelimesinin çoğuludur. Şârih bu yapıyı izah etmiştir:

- *"Biḥār" baḥruŋ* ***cemʿidür****.* [86a]

Ef'âl kalıbından "ecsâm" kelimesinin "cism"in çoğulu olduğuna dair şârih izahta bulunmuştur:

- *"Ecsām" cism'üŋ* ***cemʿidür*** *ki murād ecsām-ı ḥayvānātdur.* [144a]

Fu'ûl kalıbından "fusûl" kelimesi "fasl"ın çoğuludur. Bu kelimeye dair şârih tarafından izah yapılmıştır:

- *"Fuṣūl" faṣluŋ* ***cemʿidür*** *meṣelā senede fuṣūl-i erbaʿa gibi ki faṣl-ı vāḥidi üç ay bahār ve faṣl-ı ṣānīsi üç ay yaz ve eyyām-ı şiddet-i germā ve faṣl-ı ṣālīsi güz ve ḫazān ve faṣl-ı rābiʿi şiddet-i şitā vü berf ü bārāndur ki cümlesi on iki ay olur.* [162b]

Fevâ'il kalıbından "burhan" kelimesinin çoğulu olan "berâhîn" kelimesi ve yine aynı kalıptan "enâmil" kelimesine dair izahlar yapılmıştır:

- *"Berāhīn"* ***cemʿ****-i burhān dimekdür.* [19b]
- *"Enāmil"* ***cemʿdür*** *parmaḳlar dimekdür.* [53a]

Salim çokluk yapımında kullanılan son eklerden "-în" ve "-ât" çoğul ekleriyle çoğul yapılmış kelimelere dair izahlar aşağıda yer almaktadır:

- *"ʿAḳl-ı evvelīn"* ***cemʿdür*** *murād, Cebrāʾīl ü Mīkāʾīl ü İsrāfīl ü ʿAzrāʾīl olmaḳ iḥtimāli vardur.* [209b]
- *"Senevāt" senelerüŋ* ***cemʿidür****.* [66b]

"-Eyn" Arapça tekil kelimelerin sonuna gelerek onları tesniye (ikili çokluk) hâline getiren bir çeşit son ektir. Bu eki de şârih izah etmiştir:

- *"Zülfeyn"* ***teṣniyedür****; iki zülf dimekdür.* [75a]

b. Arapça Mübalağa-i İsm-i Fâil

Mübalağa-i ism-i fâ'il, bir varlıkta bir özelliğin çok fazla bulunduğunu ve bir kimsenin bir şeyi çok fazla yaptığını gösterir. Şerh metninde şârih, bazı durumlarda kelimenin anlamına dair bilgi vermekle yetinirken bazı kısımlarda ise kelimenin veznini de belirtir. Aşağıdaki örneklerde "faʿʿâl" vezninden kelimelere dair izahlar yer almaktadır. Şârih bu tür kelimeler için "mübâlaga ile ism-i fâʿildir." ifadesiyle kelimelerin bu durumuna işaret ederek anlamlarına değinir:

- *"Ḳavvāl" şāḥib-ḳāl dimekdür. Ve terennüm idici ve ġazel oḳuyucı ve ırlayıcı daḫı dimekdür.* [26a]
- *"Seyyār"* ***mübālaġa ile ism-i fāʿildür****. Seyr idici ve gezici maʿnāsınadur.* [78a]
- *"Cemmāz"* ***mübālaġa ile ism-i fāʿildür****. Ziyāde yük çekici develer dimekdür.* [134a]

c. Arapça İsm-i Fâil

İsm-i fâil, fiilden türeyen ve işi yapanı gösteren isim cinsinden kelimelerdir. Aşağıda yer alan örneklerde şârih, kelimelerin mastarları ve kalıplarına dair açıklamalarda bulunarak anlamlarını izah etmiştir:

- *"Āmir" emr idici dimekdür.* [65a]
- *"Müşaʿbid" ism-i fāʿildür ki şuʿbede-bāz dimekdür.* [119a]
- *"Żāmin" ism-i fāʿildür ödeyici ve tekeffül idici dimekdür.* [130b]
- *"Edīb" fāʿil vezninde mürebbī dimekdür.* [134b]
- *"Sebk" maṣdarı eritmek, "sebbāk" ism-i fāʿildür eridici dimekdür.* [174a]
- *"Müstaġnī" iḥtiyācı olmayan kimesneye dirler. İsm-i fāʿildür.* [189b]
- *"Muʿārıż" ism-i fāʿildür muʿāraża idici, dimekdür.* [196a]
- *"Münādī" ism-i fāʿildür. Nidā idici dimekdür, Türkīde dellāl dirler.* [213a]

d. Arapça İsm-i Mef'ûl

"İsm-i mef'ûl" kendine iş yapılanı bildiren, fiilden etkilenen isimdir. Türkçedeki edilgen sıfat-fiil karşılığıdır. Şârih, ism-i mef'ul kalıbından olan kelimelerin izahlarının yer aldığı kısımlarda bazen kelimelerin sadece anlamını vermekle iktifa ederken bazen de kelimenin harflerini ve okunuşlarıyla birlikte kalıbını da ifade eder. Aşağıda şerh metninde yer alan farklı kalıplardan ism-i mef'ul kalıbından bazı kelimelerin izahları yapılmıştır:

- *"Müberhen" delīllenmiş maʿnāsınadur.* [65b]
- *"Muḫtel" ism-i mefʿūldür. İḫtilāṭ olınmış maʿnāsınadur.* [182b]
- *"Müsteʿṣal" mīm ve sin'üñ żamme ve tā ve hemzenüñ sükūnı ve ṣād ve lām ile ism-i mefʿūldür. Maʿnāsı köküden ḳoparılmış ve ẕātında maḳṭūʿ olmış, dimekdür.* [183a]

- *“Mülzem” mīm ü lām’uŋ żammları ve zā ile mīm’üŋ fetḥa vü sükūnıyla ism-i mefʿūldür.* [195a]
- *“Muḫtetem” ism-i mefʿūldür. Ḫātm olınmış, maʿnāsınadur.* [233a]

e. Arapça İsm-i Mekân

Arapçada yer ismi “mef'al, mef'il” vezinlerinde çekimlenerek fiilin yapıldığı yeri bildiren isimlerdir. Şerh metninde “mef'al” kalıbından bazı kelimelerin ism-i mekân oluşuna dair anlamsal açıklamalar yer alır:

- *“Maʿber” maḥall-i memer yaʿnī mürūr idicek mekān.* [43a]
- *“Meʿād” iʿāde olınacaḳ maḥaldür.* [54b]
- *“Menbaʿ” menbaʿdandur ḳaynaḳ maḥalli dimekdür.* [69b]

f. Arapça İsm-i Âlet

Fiilden türeyerek ait olduğu fiilin kendisiyle işlendiği âlete delalet eden isim yapısıdır. Eylemin yapıldığı fiilden türeyen ve o iş için kullanılan âleti gösteren bu yapı Arapçada “mifʿal” ve “mifʿâl” vezinleriyle yapılır. Metinde bazı kelimelerin ism-i âlet kalıbında oldukları belirtilmektedir:

- *“Mıṣdāḳ” ism-i āletdür. Delālet idecek ālet ve taṣdīḳ idecek ālet gibi.* [69b]

g. Arapça İsm-i Tasgîr

İsm-i tasgîr, Türkçedeki küçültme ekinin karşılığıdır. Arapça kelimelerin “fuʿayl” kalıbıyla çekimlenmesiyle yapılır. Aşağıdaki örnekte şârih, “tufeyl” kelimesinin çocukcağız manâsında ism-i tasgîr olduğunu ifade etmiştir.

- *“Ṭufeyl” ism-i taṣġīrdür ṭıflcaġızlar dimekdür.* [104a]

h. Arapça Emir Çekimi

Metinde Arapça emir çekimleri anlamsal olarak açıklanmıştır. Aşağıda yer alan örnekte “kün” ki emrdür, ifadesiyle emir çekimi olduğunu belirtmiştir.

- *Lafẓ-ı “kün” ki emrdür, felege münfaʿil olup anı ḫarāb u yebāb eylesün, dimekdür.* [39b]

ı. Arapça Mastar Bilgisi

Şârih bazı kelimelerin mastarlarına da değinmektedir:

- *“Mestī”de vāḳıʿ “yā” yā-yı maṣdariyyedür.* [118a]
- *“Sebk” maṣdarı eritmek “sebbāk” ism-i fāʿildür eridici dimekdür.* [174a]

i. Arapça Muhatab ve Muhatabun Bih

Aşağıda yer alan örnekte muhataba dair izah söz konusudur:

- "Len terânî" muhâtabun-bih hitâbdur ruʾyet idemezsin, dimekdür. [87a]

j. Arapça Nisbet Yâ'sı

Nispet yâ'sı bir kelimenin sonuna eklenen şeddeli bir "ye" harfidir. Sonuna geldiği kelimelerin son harfinin harekesi esre olur. Bu şekilde elde edilen kelimeler bir kişinin, bir yere, kişiye, işe nispet edildiği anlamına gelir. Şârih metinde, "yî" harf-i nisbetdür, ifadesiyle buna dair bilgi vermektedir.

- *"Merḥabāyī" merḥabā luġatde ḥālüŋ ḫoş olsun. Ve ʿāfiyet olsun. Ve nūş olsun, "yī" ḥarf-i nisbetdür merḥabā diyici dimekdür.* [234a]

3.3.16.5.2. Farsça Gramer İzahları

Farsça gramer izahları incelendiğinde genellikle bu izahların gramer çeviri metodu yoluyla yapıldığı görülür.

a. Farsça Edilgen Yapı

Şerh metninde gramatikal olarak edilgen yapıya yapının anlamlandırılması suretiyle değinilmiştir.

- *"Baʿd-i borīden" ḳaṭʿ olınduḳdan ṣoŋra dimekdür.* [51b]

b. Farsça Ettirgen Yapı

Ettirgen yapıya şerh metninde yapının yer aldığı kelimelerin anlamlarının verilmesi suretiyle değinilmiştir. Aşağıdaki örnekte Farsça "çekiden" fiilinin ettirgen çekimi olan "çekanden" örneği açıklanmıştır.

- *"Mīçekānem" ṭamlatdurum, dimekdür.* [80a]

c. Farsça Geçmiş Zaman

Şerh edilen eserin dilinin Farsça olması sebebiyle metinde çok sayıda fiilin geçmiş zaman/mazi çekimleri izah edilmiştir. Aşağıdaki örneklerde bazı fiillerin geçmiş zaman farklı şahıslara göre çekimlerine dair izahlar yer almaktadır:

"Resânden" fiilinin geçmiş zaman 3. tekil şahıs çekimi:

- *"Resānd" fiʿl-i māżīdür, cehd-i müfredi "resīd" gelür rāciʿdür kārvāna.* [119b]

"Sûden" fiilinin geçmiş zaman 1. tekil şahıs çekimi:

- *“Sūdem” nefs-i mütekellim vaḥdedür, sürdüm maʿnāsınadur.* [106b]

ç. Farsça Geniş Zaman

Şerh metninde geçen geniş zamanda çekimlenmiş bazı fiillerin muzari çekimleri belirtilerek anlamları izah edilmiştir.

3. tekil şahıs:

- *“Nişāned” oṭurdaḳor dimekdür, “firisted” fiʿl-i mūżāriʿdür, gönderür, dimekdür.* [86a]

d. Farsça Hâl Ekleri

Farsçada “der” bulunma, “ez” ayrılma, “be” yönelme, “râ” belirtme hal ekidir. Lâkin klâsik Farsçada bu eklerin birbiri yerine kullanıldığı görülür.

Bulunma hâli eki olan “der” yönelme anlamında kullanılmıştır:

- *“Der-ceyb-i ziyān” żarar ceybine dimekdür.* [2a]

Ayrılma hâli eki “ez” veya “zi” şeklinde yer almaktadır:

- *“Z’īn ḥacālet” bu ʿār u nengden dimekdür.* [4b]
- *“Ez-evc-i beyān” beyān yüceliginden dimekdür.* [6a]
- *“Pençe zi-mūm” mūmdan pençesi olsa yerine müstaʿmeldür.* [53a]

Metinde belirtme hâli eki olan “râ”ya dair izahlar da vardır:

- *“Rīze-i ān-rā” ol ʿaşḳ u maḥabbet sofrasınuŋ ufaḳları ve ḳırılmışlarını dimekdür.* [4b]

Aşağıdaki örnekte olduğu gibi şârih, bazı beyitlerin şerhinde belirtme hâli ekini yönelme hâli eki olarak anlamlandırmıştır.

- *“Mantıkem-râ” nutkuma dimekdür.* [5b]

Yönelme hâli eki “be”:

- *“Be-seḥāb” buluda dimekdür.* [65a]

Yönelme hâli ekinin bulunma hâli yerine kullanılması:

- *“Be-ḫʿāb” ġafletde dimekdür.* [25b]

e. Farsça İyelik Ekleri

Şârih iyelik eki için "harf-i zamir" tabirini kullanmıştır. İyelik eklerine dair bazı beyitlerin şerhi esnasında doğrudan iyelik eki belirtilerek bu ekin hangi şahsı belirttiği izah edilmiştir. Ayrıca bazı beyitlerin şerhlerinde ise tamlamanın tercümesi yapılarak bu ekin kelimelere kazandırdığı anlamın ifade edilmesi suretiyle iyelik ekleri izah edilmiştir.

- *"Fıṭratem" ḫilḳatüm* [55a]

Örnekte "Nev-ʿarûsân-ı gamet" tamlamasında yer alan gam kelimesinin sonundaki "t" ikinci tekil şahıs iyelik ekidir. Şârih, "senün gussa vü elemün" açıklamasıyla bu eki anlamsal olarak izah etmiştir.

- *"Nefset" "tā" ḥarf-i żamīrdür.* [126b]

Diğer bir örnekte "nağme-i mestaneeş" tamlamasındaki 3. tekil şahıs iyelik eki "ş"nin "Hindû-yı kilk"e işaret olduğu belirtilmektedir:

- *Ḥarf-i şīn żamīridür zamāne'nüŋ* [214a]

f. Farsça Zarflar

Eylemlerin, eylemsilerin, sıfatların ya da kendi türünden olan kelimeleri yer-yön, zaman, durum, miktar, soru gibi açılardan etkileyen sözcüklere zarf denir. Farsçada da bazı eklerle de bazı kelimelere zarf fonksiyonu yüklenmiştir.

Farsça Durum Zarfı

- *"Bī-muḥābāne" taḳdīm olınup ne-bī-muḥābā yerine müstaʿmeldür, teklīfsüz dimekdür.* [107b]

Farsça Zaman Zarfı

- *"Hemīşe tā" dā'imā olsun, dimekdür.* [70b]

g. Farsça Zamirler

Şahıs zamirleri:

3. Tekil Şahıs

- *Lafẓ-ı ū ʿUrfī żamīridür.* [7a]

Bazı kısımlarda şahıs zamirlerinin hangi şahsın yerine kullanıldığı da ifade edilmiştir:

- *"Vey" żamīrdür Ḥabīb-i Ekrem'e.* [72b]

h. 3. Çoğul Şahıs

- "*Īşān" anlara dimekdür.* [18a]

1. Farsça Soru Zamirleri

- *"Ki" bunda kim dimekdür.* [43a]

İşaret zamirleri Farsçada "ân" ve "în"dir. Örnekte "ân" zamirine dair izahlar yer alır:

- *"Āşufte" bulanıḳ ve ḳarışıḳ ve ġażabnāk maʿnāsına daḫı müstaʿmeldür,* ***"ān"*** *mışrāʿ-ı şānīde ṣıfātlar ile mevṣūf dil-bere rāciʿdür.* [106a]

- *"Dāġ"dan murād ḥālet-i mestlikdür,* ***"īn" żamīridür*** *kāfir'üŋ,* ***"ān" żamīridür*** *müʾmin'üŋ.* [133a]

i. Farsça Sıfatlar

Şerh metninde birçok sıfatın izahı yapılmıştır. Aşağıda işaret sıfatı izahlarından bazı örnekler alınmıştır:

- *"**Īn** sır"* ***bu*** *rāz-ı nihān dimekdür.* [24b]
- *"**Kodām**" cāy-ı taʿaccübdür* ***ḳanḳı*** *dimekdür.* [49b]
- *"**Ān**" şebe rāciʿdür.* [176a]
- *"**Kodāmīn**"* ***ḳanḳı*** *maʿnāsınadur.* [205a]

j. Farsça Edatlar

"-Be" edatı kelime başına gelip kelimelere "ile, için, -e kadar, -e göre" anlamı katarak zarflar meydana getirir. Şerh metninde "-ile" birliktelik edatı manâsında "-be" ve -bâ" edatları kullanılmıştır.

- *"**Be**-yek āheng" bir maḳām* ***ile*** *dimekdür.* [12b]

"-Ber" edatı kelime başlarına gelir. Türkçede "-de" ekiyle "üzeri, üzere, üzerine, üzerinde" vb.nin karşılığıdır:

- *Deşne* ***ber-sīne****-i felek şikend*
  Nīze der-nāf-ı aḫter endāzed
  … ḫançer ve deşnesini felegüŋ ***sīnesine*** *şablayup ḳırār.* [45b]

"-Âsâ" edatı sonuna geldiği kelimelere "gibi, benzer" anlamı katarak Farsça türemiş sıfatlar yapar. Şârih bu eki "misl" manâsındadır, ifadesiyle izah etmiştir:

- *Şuḳḳa-i merdī-i to ger Meryem*
  ***Miʿcerāsā** be-ser der-endāzed*
  ***"Āsā"** be-maʿnā **miṣl**.* [47a]

"-Tâ" bir şeyin bulunduğu, başladığı veya sona erdiği yeri yahut zamânı anlatırken kelimelere genellikle -e dek, -e değin, -e kadar, -den beri vb. anlamlar katar. Örnekte şârih -e dek manâsında olduğunu "intihâ-yı gâyet" ifadesiyle belirtmiştir.

- *"Tā" bunda dek maʿnāsınadur.* [71a]
- *"Tā" ibtidā-yı ġāyet içündür, ʿArabīde "münzū" gibi.* [95a]
- *"Tā be-bendī" tā intihā-yı ġāyet içündür.* [148b]

"Be" ön edatının yemin ederken kullanılan başlangıç harfi olduğu da şârih tarafından "bâ-yı kasemiyye" ifadesiyle belirtilmiştir:

- *Mıṣrāʿ-ı evvelīsi ibtidāsında vāḳıʿ "bā" bā-yı **ḳasemiyedür** ve bu vechile ḳasemiyāt beytlerinde gerek mıṣrāʿ-ı evvel ve gerek mıṣrāʿ-ı ṣānī ibtidālarında vāḳıʿ olan "bā"lār cümlesi bā-yı **ḳasemiyyelerdür**.* [85a]

k. Farsça Muhaffeflik Bilgisi

- *"Çeh" çāhdan muḫaffefdür.* [125a]
- *"Dān" dāniş'den muḫaffefdür.* [139b]
- *"Dān" dāniş'den muḫaffefdür.* [139b]

l. Farsça Şart Çekimi

Şerh metninde şart edatı olarak beyitlerde geçen "ger", "er" ve "eger" edatları bulundukları bağlam içerisinde anlamlandırılmak suretiyle açıklanmıştır.

3. tekil şahıs geniş zaman şart çekimi:

- *"Ger buved" eger olursa* [22a]

2. tekil şahıs geniş zaman şart çekimi:

- *"Veger ṣabūr nei" eger ṣabra taḥammülüŋ yoġise dimekdür.* [63a]

m. Farsça Şahıs Ekleri

3.tekil şahıs eki:

- *"Gereş"de olan "şīn" Zāl-i cihāna rāciʿdür.* [29a]

2. tekil şahıs çekimi:

- *Goftem eyʿarbede-cū çīst günāhem ki dīger*
  Be-taʿarruż heme ***ḫaşmī*** *be-teġāfül heme nāz*
  Ḫaşm'de olan "yā" yā-yı ḫiṭābiyyedür, ***ʿazāblusun****, dimekdür.* [107a]

3. çoğul şahıs eki:

- *"Cüstīm" cemʿdür ṭaleb eyledük, dimekdür.* [129b]

n. Farsça Gereklik Çekimi

- *"Bāyist" gerek ise dimekdür.* [206b]

o. Farsça Olumsuzluk

Şârih tarafından, beyitlerde geçen fiillere gelen Farsça "-ne" ve "-me" olumsuzluk eklerinin şahıs ve zaman çekimlerine dair bağlamda kazanmış oldukları anlamların açıklanması suretiyle izahlar yapılmıştır.

3. tekil şahıs geniş zaman olumsuz çekimi:

- *"Bāz ne-gerded" munḳalib olup gitmez dimekdür.* [8b]

3. tekil şahıs olumsuz çekimi:

- *"Me-hel" bıraḳma dimekdür.* [12b]

3.tekil olumsuz şart çekimi:

- *"Ger ne"de vāḳıʿ "ne" bāşed'e rāciʿdür. Meṣelā ger ne-bāşed maḥallinde istiʿmāl olınur.* [39a]

Ayrıca isimlere gelen "-nâ" olumsuzluk ön eki de izah edilmiştir:

- *"Nā-maʿlūm" "nā" nefy-i cinsiyet içündür.* [183b]

ö. Farsça Emir Çekimi

Beyitlerde geçen emir çekimlerine dair şârih tarafından anlamsal karşılıklarının yanı sıra bazı beyitlerin şerhinde "emrdür." ifadesiyle fiilin emir çekimi olduğu belirtilmiştir.

3.tekil şahıs emir çekimi:

- *"Zen" ḫiṭābdur, serp ve ṣāç dimekdür.* [20b]
- *"Be-hel" terk it, dimekdür.* [31b]
- *"Ṭaleb niṣār" emrdür. Ṭalebde ṣarf-ı liyāḳat ve ārāmaḳda beẕlde muḳadderet eyle, dimekdür.* [59a]

Aşağıdaki örnekte olduğu gibi şârih bazı durumlarda "Emr-i hâzırdur." ifadesiyle emir çekiminin şimdiki zamana ait olduğunu belirtmiştir.

- *"Be-ḫˇāb" emr-i ḥāżırdur, Zuḥal'e ḫiṭāb vāḳıʿ olmışdur, uyu dimekdür.* [114b]
- *"Be-s'tān" emrdür al dimekdür.* [163a]

p. Farsça Vahdet Yâ'sı

Farsçada teklik ifade etmek için kullanılan "ye" harfidir.

- *"Germī"de olan ḫarf-ı yā vaḥdet içündür.* [256b]

r. Farsça Bildirme Ekleri

Gramer terminolojisinde edat-ı haber olarak geçen Farsça "-est", "-st" ve "-hest" ekleri kelimelerin sonuna gelerek bildirme eki fonksiyonunu yüklenir. Şârih bazı şerhlerde geçen "edat-ı haber" ibaresini şerhte kullanmamıştır. Lâkin anlam olarak açıklamalarında bu eki izah etmiştir:

- *"ʿĀm**est**" muḫīt-i ʿām olmışdur.* [35a]
- *"Er ṭalebī **hest**" eger maṭlūbuŋ var ise* [219a]

s. Farsça Bağlaçlar

Şerhlerde edat-ı atf olarak isimlendirilen "nîz" Türkçe "-da", "-de" bağlacına karşılık gelmektedir. Şârih bu durumu aşağıda yer alan izahında örneklendirmektedir.

- "Nîz" be-maʿnâ "dahı". [38a]

Farsçada Türkçedeki kullanımıyla benzerlik gösteren "hem" bağlacına dair şârih aşağıdaki izahı yapmaktadır.

- *"Hem" bunda daḫı maʿnāsına müstaʿmeldür.* [97b]

ş. Farsça Mahzuf Yapılar

Beyitlerde hazfedilmiş unsurlara dair şârih tarafından yapılan bazı açıklamalara dair örnekler şöyledir:

- *"Şīn" cihāna rāciʿdür ki* ***taḥtında maḥẕūfdur****.* [39a]
- *"Ey" ḥarf-i nidādur,* ***münādīsi taḥtında maḥẕūfdur****.* [208a]
- *"Himmet"üŋ rā'sı* ***taḥtında maḥẕūfdur.*** [245b]

t. Farsça Mastarlar

Farsça fiil köküne gelen "-en", "-iş", "-î" ekleriyle yapılan mastar yapısına şârih beyitlerde yer alan bazı fiillerin mastarlarına dair bilgiler vererek "masdardur." ifadesiyle izahta bulunmaktadır.

- *"****Sencīden"*** *ṭartmaḳ ve tecrübe ḳılmaḳ maʿnāsınadur.* [128a]
- ***"Gīrāyī"*** *maṣdardur ṭutmaḳ ve gerü çevirmeklik maʿnāsınadur.* [165a]
- ***"Kāviş"*** *ism-i* ***maşdardur*** *ḳazış maʿnāsınadur.* [179a]
- *"Zāy"* ***zāyīden****'dendür ṭoġurıcı dimekdür.* [247a]

u. Farsça Çokluk

Klâsik Farsça 'da çoğul yapmada soyut ve cansız nesnelerin çoğulu için "-hâ" ve insanla ilgili kelimeler için "ân" kullanılır. Aşağıdaki örneklerde bazı çokluk yapılarına dair izahlar yer almaktadır:

- ***"Müsebbiḥān" cemʿdür****, tesbīḥ idiciler, dimekdür.* [105b]
- ***"Çehā" cemʿdür****, müfredi çe'den neler ve neler maḥallinde der-istiʿmāl olınur.* [95a]

v. Farsça Diğer Ekler

"-Rîz" eki sonuna geldiği kelimelere "döken, akıtan, saçan" anlamı katarak Farsça usûlüyle birleşik sıfatlar yapar. Aşağıda bu eke dair şârih tarafından açıklama yapılmıştır:

- *"Rīz" ṣaçıcı dimekdür.* [56a]

"-Çeş" son eki isimlerin sonuna gelerek "sınayan, deneyen, tadına bakan" manâsında birleşik kelimeler meydana getirir. Örnekte "ârzû-çeş" kelimesinde yer alan ek için şârih tarafından açıklama yapılmıştır:

- ***"Çeş"*** *ṭatıcı dimekdür.* [145a]

"-Zâr" eki sonuna geldiği kelimelere yer, mahal anlamı katarak Farsça usûlüyle birleşik isimler yapar. Şârih tarafından "Kıyâmetzâr" kelimesi için "mahall-i kıyâmet" açıklaması yapılmıştır. Böylece "-zâr" ekinin bağlam içerisinde kelimeye kazandırdığı manâ

izah edilmiştir. Öte yandan bu ekin daha iyi anlaşılması için şârih, "çemenzar, gülzar ve sebzezar" örneklerini vermiştir:

- *"Ḳıyāmetzār" maḥall-i ḳıyāmet dimekdür. Meṣelā çemenzār u gülzār u sebzezār gibi.* [250a]

3.3.17. Gizli Özneyi Belirtme

Metinde Urfî'nin beyitlerinde belirtilmeyen öznelerin kim oldukları ifade edilmiştir. Örneğin aşağıdaki beyitte gidip o sarhoşun gönlünü alması istenilen kişinin şârih tarafından "Ey dil-ber!" ifadesiyle sevgili olduğu belirtilmiştir.

- *Rū be-dil-cūyeş me-bād ān mest*
  Zehr-i āfitāb be-sāġar endāzed
  Maḥṣūl-ı Beyt: ***Ey dil-ber!*** *ʿUrfī-i ser-geştenüŋ merāmınca yüri…* [44b]

Aşağıda yer alan beyitte vuslatı el vermeyenin sevgili olduğu şârih tarafından "Ey canan!" ifadesiyle belirtilmiştir.

- *Çün dest ne-mîdehed visâlet*
  Dest-i men ü dâmen-i hayâlet
  Mahsûl-ı Beyt: Ey cânân! mâdâmki visâlün ben derdmende el virmez yaʿnî mâdâmki visâlün müyesser degil, pes Hak'dan dilerüm ki ilâ-yevmi'l-kıyâm benüm elem ve senün hayâl u mahabbetün dâmeni birine muttasıl olsun yaʿnî dest-i talebüm mahabbet-i hayâlün dâmeniyle var olsun, dimekdür. [247a]

3.3.18. Sembol (İşaret) İzahları

Metinde bazı kelime, kavram ve mazmunların işaret ettikleri anlamlara "işâretdür." ifadeleriyle değinilmiştir:

Şerhte, Urfî'nin beytinde geçen "Hem tîg u kalem" ifadesiyle, devlette istediklerini elde edenlerin idareyi yalnızca silahla yapamayacakları, kalem ile devleti idame ettirebileceklerine işaret edildiği belirtilmiştir.

- *"Hem tīġ ü ḳalem" didügi şuna* ***işāretdür*** *ki devletle kām-rān olanlar yalŋız tīġ ile idārede olmaz.* [13b]

"Hûn-ı ciger şeved" ifadesinin vefat ederek toprağında güllerin açmasına işaret olduğu açıklanmıştır.

- *"Ḫūn-ı ciger şeved" didügi murād vefāt idüp ṭoprağında güller rengīn olmasına* ***işāretdür****.* [31a]

"Kelâm-ı mecîd"in Kur'ân-ı Kerîm'e işaret olduğu, "Zebûr"un ise Davut Peygamber Aleyhisselam'a indirilen olduğu şârih tarafından açıklanmıştır.

- *"Kelām-ı mecīd" Ḳurʾān-ı ʿaẓīmuʾş-şāna* ***işāretdür****, "Zebūr" Dāvūd nebī ʿaleyhiʾs-selāma nāzil olan kitābdur.* [66a]

"Ez-şod âmed" ibaresinin gelip gitmekten olduğu ve uyku ve gaflet âleminde olmaya işaret olduğu ifade edilmiştir.

- *"Ez-şod āmed" gelüp gitmekden kināyedür ki murād ʿālem-i ḫ̆āb u ġafletde olduġına* ***işāretdür****.* [172a]

"Hâb-ı ʿadem" yani yokluk uykusunun bedenin yok olmasına işaret ettiği, ifade edilmiştir.

- "Ḫ̆āb-ı ʿadem" yoḳluḳ ḫ̆ābı ki vücūduŋ yoḳlıġına ve maḥv olmasına **işāretdür**. [221b]

3.3.19. Kelime izahları

Metinde şerhin ilk aşamasında beyitte geçen bazı kelimelerin izahları yapılmaktadır. Urfî'nin beyitlerinden sonra kırmızı mürekkeple üstleri çizilmiş olan bu kelimeler beyitte geçen ve şerhten önce şârihin anlamlarını açıklama gereği hissettiği kelimelerdir.

3.3.19.1. Kelime İzah İfadeleri

Klâsik şerhlerin temel aşamalarından biri kelime izahlarıdır. Burada şârih beyitte yer alan ve anlamının açıklanmasına ihtiyaç gördüğü kelimeleri açıklar. Bu açıklama anlam, okunuş ve gramer yönünden olur. Şerhte kelimeler açıklanırken sıklıkla *"murâd…", "...'dan kinâyedür", "... dimekdür", "...'a ıtlak olunur", "be-ma'nâ…", "... maʿnâsınadur", "... mahallinde istiʿmâl olınur"* kalıp ifadeleri kullanılmıştır.

- *"Cān"dan* ***murād*** *rūḥ-ı ḥayvānīdür.* [5b]

- *"Berḳ-i nā-kesī" yoḳsuzluḳ berḳi,* ***murād*** *ʿadem-i ḳudretden* ***kināyedür****.* [5b]

- *"Bāz ne-isted" girü ḳalmaz ve kesilmez,* ***dimekdür****.* [8b]

- *"ʿAdīleş"* ***be-maʿnā*** *miŝleş ü naẓīreş.* [9b]

- *Lafẓ-ı eʿamm ʿāmmeye şāmil olınacaḳ lafẓa "eʿam" diyü* ***ıṭlāḳ olınur****.* [11b]

- *"Tāvān" ʿivaż u bedel, ödek* ***maʿnāsınadur****.* [34a]

- *"Tehniyet" mübārek-bād* ***maḥallinde istiʿmāl olınur.*** [38a]

Bazı beyitlerin şerhinde kelime izahlarına yer vermeden doğrudan beytin şerhine geçiş yapılmıştır. Böyle durumlarda kelimelerin manâları dolaylı olarak şerhin içerisine yayılmıştır. "Ey lâ-mekân-seyr olan güneş ve ey âlemi süsleyen nur! Ey şu kimse ki; âlem bağı senin feyzinden güzelleşmiştir." anlamındaki beytinin şerhinde şârih, "Ey mekânsız yani arşı dolaşan güneş ve ey âlemi süsleyen nur ki kastedilen Mir Ebû'l-Feth'dir!" yorumuyla hem beyitteki kelimelerin kelime anlamları hem "meram" kelimesiyle işaret edilen anlamı açıklanmıştır.

- *Lā-mekān-seyr āfitābā ʿālem-ārā nīzā*
  Ey ki bāġ-ı ʿālem ez-feyż-i to kerd āb u tāb
  Maḥṣūl-ı Beyt: Ey lā-mekān yaʿnī ʿarş-ı istivāyı seyreyleyen āfitāb v'ey ʿālem-ārā olan nūr ki ***merām*** *Ebū'l-Feṯḥ'dür v'ey ẕātuŋa bāġ-ı ʿālem ter ü tāzeligi feyżüŋ eşerinden kesb ü taḥṣīl eylemişdür.* [24a]

Metinde şârih, bazı kelimelerin vezinlerine de değinmiştir. Öte yandan aşağıdaki örnekte kelimenin Arapça ve Türkçe karşılıkları sözlüklerden kaynak gösterilerek aktarılmıştır.

- *Muṣannif ʿindinde ʿuḳḥuvān bābūne-i kārdur.* ***Kenzü'l-Lüġa'da*** *żamm-ı ḳāf u teşdīd ile maẓbūṭdur. Ancaḳ uḳḥuvān ʿArabī olduġı ve Fārsī şīveyle ḳurāş olduġı içün* ***taḥşiye şod ez-Burhān-ı Ḳāṭıʿ.*** [32b]

3.3.19.2. Kelimelerin İmlâ Hususiyetlerine Dair İzahlar

Metinde Urfi'nin beyitlerinde geçen bazı kelimelerin okunuş izahlarıyla birlikte imlâlarına dair izahların da yapıldığı görülür.

Aşağıda yer alan örnekte "ker" kelimesinin Farsî kef ile ve "râ"nın cezimli okunuşu ile sağır manasında olduğu açıklanmıştır.

- *"Ker" kāf-ı ʿAcemīyle ve rā'nuŋ sükūnıyla ṣaġır olana dirler.* [47a]

"Pistân" kelimesinin Farsî "pe" ile meme olduğu açıklanmıştır.

- *"Pistān" pā-yı ʿAcemle meme emcigi dimekdür.* [118b]

Aşağıda yer alan örnekte "kûft" kelimesinin Farsî kef ile yazıldığı belirtilmiş. Ayrıca kelimeyi cümle içerisinde kullanılarak örneklendirilmiştir.

- *"Kūft" kāf-ı muʿceme ile daḳ itmege dirler. Meṣelā "Dūş yek şaḫş der-i mā kūft" gibi.* [179b]

3.3.19.3. Kelimelerin Farklı Anlamlarına Dair İzahlar

Metinde bazı kelimelerin beyitte kazanmış oldukları anlamların dışındaki diğer manâlarına dair açıklamalar şu şekilde yapılmıştır:

- *"Ṭurfe" ziyāde ʿacāʾib ẕikr olınacaḳ maḥalde istiʿmāl iderler.* ***Baʿżılar ḳāʿide yerine istiʿmāl itmişlerdür.*** [129a]
- *"Tāvān" ödek ve ʿivaż u bedel ve cürm ve suç maʿnāsına* ***daḫı*** *istiʿmāl olınur.* [134b]
- *"Nüzhet"* ***bezm ve gökceklik*** *ve* ***sürūr ve zīnet ü ṭarāvet*** *maʿnāsınadur.* [148b]
- *"Şel"* ***çolaḳ ve buḫl*** *ile olan kimseye* ***daḫı*** *dirler.* [181a]

Yukarıda bazı kelimelerin farklı anlamlarına değinilirken aşağıda yer alan örnekte olduğu gibi bazı kelimelerin birçok farklı anlamının ayrıntılı olarak açıklandığı görülür:

- *"Şest"* ***dört maʿnāya gelür: Evvelā*** *olta ki anuŋla balıḳ ṭutarlar, maḥbūblaruŋ zülfin aŋa teşbīh idüp şāʿirler şiʿrlerinde çoḳ getürürler,* ***ṯāniyen*** *ince ve laṭīf ve ter neşter,* ***ṯālişen*** *altmış sütūn maʿnāsına* ***rābiʿan*** *büyük barmaḳdan kiriş ṭutacaḳ yer ki oḳ atıcaḳ ṭutarlar yaʿnī tīr-endāz yay kirişini ḳuvvet-i bāzū ile çeküp germesine dirler.* ***Burada maʿnā-yı rābiʿīsidür murād.*** [208a]

3.3.19.4. Kelimelerin Kalıplarına Dair İzahlar

Aşağıda yer alan örneklerde kelimelerin kalıpları şârih tarafından belirtilmiştir:

- *"İstidrāk"* ***istifʿāl bābından*** *farḳ olınacaḳ derecelerinde dimekdür.* [172a]
- *"Sebbāk"* ***ism-i fāʿildür*** *eridici dimekdür.* [174a]
- *"Müstaġnī" iḥtiyācı olmayan kimesneye dirler;* ***ism-i fāʿildür.*** [189b]
- *"ʿAdīm"* ***faʿīl*** *vezninden yoḳ olucı olurdı, dimekdür.* [196a]
- *"Maʿraż" mekān maʿnāsınadur.* ***Menşar vezninde.*** [245a]

3.3.19.5. Kelimelerin Bağlama Göre Faklı Anlamlarının Değerlendirilmesi

Şârih, beytin gramatikal ve bağlamsal yapısı içerisinde kelimelerin hangi anlamları içerisinde kullanıldıkları veya hangi anlamları ile anlaşılması gerektiği hakkında "bu lafızda", "bu mahalde", "bunda", "gayrı yerde", "ammâ burada", "çend maʿnâya müstaʿmeldür", "ammâ bunda" gibi ifadelerle açıklamalarda bulunmuştur:

- *"Cevher-i Evvel"* ***bu lafıẓda bir iki maʿnā dimişlerdür****. Kimi Cebrāʾīl-i Emīn ola. Ve kimi Ḥażret-i Seyyidüʾl-Murselīn ola diyü taʿyīn itmişlerdür.* [5a]
- *"Ser-i yem" deŋizüŋ bālāsı ve başı dimekdür murād abā vü ecdād-ı ʿUrfīʾdür ki* ***bu maḥalde*** *ser-i yeme teşbīhdür.* [8a]
- *"Be-ḫared"* ***bunda*** *ḫalāṣ ider.* [10a]
- *"Cem" Ḥażret-i Süleymān peyġāmbere işāretdür.* ***Ġayrı yerde*** *"Cām-ı Cem" vāḳıʿ olduġı* ***maḥalde*** *şāhān-ı ʿAcem'den Cemşīd'e işāretdür ki "Cihān-nümā" āyīnesine mālik idi.* [14a]

- *"Ḥażīż" aşağı maʿnāsınadur. Ammā burada rütbe-i ḫorī ve meẕellete düşmiş dimekdür.* [20b]
- *"Sefīdī" şol aḳlıḳlar ki ḳarılar zīnet içün yüzlerine sürerler. Lākin yüzde murād aḳ ve dü-müy şaçdur.* [21a]
- *"Cüllāb" gerçi çend maʿnāya müstaʿmeldür ammā bunda ḳul ve ḳaravaş maʿnāsındadur.* [37b]
- *"Ṭannāz" luġatde ʿayyār u ḥīlekār maʿnāsınadur. Lākin bu maḥalde kepādelik maʿnāsına virilse ḫoşdur.* [109b]
- *"Sāz" luġatde düzmek ve ʿādetā sāz maʿnāsına daḫı müstaʿmeldür. Lākin bu maḥalde mīve vü şekker ḳamışına daḫı münāsebeti der-kārdur.* [110b]
- *"Ḳavs" ʿArabīde yay dimekdür. Lākin ḳavs u ḳuzaḫ şol ʿalāmetdür ki yaġmur sükūnet bulduḳda çehre-i āsumān üzerine çekilür. Türkīde Meryem aŋa ḳuşaġı ve alāyim-i semā daḫı dirler.* [143a]

3.3.19.6. Kelimelerin Mastar Bilgisi

Şârih, metinde yeri geldikçe özellikle Farsça kökenli kelimelerin mastar hâllerini belirtmektedir. Aşağıda yer alan örneklerde "nişân, deved, tapân, hırâşende, hemed, zây" kelimelerin anlamlarıyla birlikte mastar hâlleri izah edilmiştir.

- *"Nişān" "nişānīden"dendür. Oṭurucı maʿnāsınadur.* [86a]
- *"Deved" devīden'dendür. Pūyān maʿnāsına.* [142a]
- *"Ṭapān" ṭapīden'dendür. Mużṭarib ve ḫavfından lerzān maʿnāsınadur.* [148a]
- *"Ḫırāşende" ḫırāşīden'dendür yaʿnī ḳızıcı ve yonıcı ve ṭırmalayıcı dimekdür.* [241b]
- *"Zāy" zāyīden'dendür ṭoġurıcı dimekdür. "Ṣaḥn" meydāna dirler.* [247a]

3.3.19.7. Kelime Köken Bilgisi

Metinde beyitlerde geçen bazı kelimelerin hangi dilden oldukları belirtilmiştir. Daha çok Arapça kelimeler "ʿArabîdür", "elfâz-ı ʿArabîdür" gibi ifadelerle Arapça olduklarına dikkat çekildikten sonra anlamları ve farklı dillerdeki karşılıkları belirtilmiştir:

- *"Aṭṭās" ʿArabīdür aḳsırmaġa dirler.* [113a]
- *"Dūdmān" lisān-ı Fārisīde ḳavm u ḳābile ve abā vü ecdāda dirler. Türkīde ocaḳ ve ocaḳ-zāde didükleri gibidür.* [162a]
- *"Ẕeyl" ʿArabīdür, "dāmen" maʿnāsınadur.* [211b]
- *"Dünbāl" ḳuyruḳ ve her şeyʾüŋ girü ṭarafına dirler. "Hār" Fārsīde incü dizilmiş iplige dirler. Sımṭ maʿnāsına ve muṭlaḳ incüye daḫı ıṭlāḳ iderler. Ammā bu maḥalde murād luġat-i ʿArabīdür ki meyl ü göŋül virici dimekdür.* [247]
- *"Merḥabā" elfāẕ-ı ʿArabīdür ḥālüŋ ḫoş olsun, dimekdür.* [249b]
- *"Benān" ʿArabīdür parmaḳlar dimekdür.* [255a]

3.3.19.8. Kelimelerin Müştakları

Şârih, metinde bazı Arapça kelimelerin müştaklarını zikreder. Aşağıda yer alan örneklerde "ʿumûm-ʿâmme", "mükevven-tekvîn", "semâʾistimâʿ", "mugber-gubâr", "sunʿ-sanʿat" kelimeleri arasındaki müştaklık ilişkisine işaret edilmiştir:

- ***"Umūm" ʿāmme*** *ve kāffe'dendür; keşret ü cumhūr maʿnāsınadur.* [4a]
- ***"Mükevven"*** *var olmaḳlıḳ dimekdür zīrā* ***tekvīn'dendür****.* [52b]
- *Lafẓ-ı* ***semāʾistimāʿ'dandur.*** [131b]
- ***"Muġber" ġubār'dandur*** *ṭozlu dimekdür.* [146a]
- ***"Ṣunʿ" ṣanʿat'dandur.*** [251a]

3.3.19.9. Kelimelerin Türkçe Karşılıkları

Şârih beyitlerde geçen bazı kelimelerin Türkçe karşılıklarına şerh esnâsında temas etmiştir. Kelimelerin Türkçe karşılıkları verilirken aşağıdaki örneklerde görüleceği üzere şârih bazen "Türkīde...'a dirler", "be-Türkī... maʿnâsınadur" gibi ifadelerle kelimenin Türkçedeki karşılığını aktardığına dikkat çeker. Öte yandan bazı kelimelerin Türkçe karşılıklarının Türkçe olup olmadığına değinmeksizin verildiği de görülür. Bu karşılıklar incelendiğinde Yanyalı'nın, beyitlerde geçen Farsça ve Arapça kelimelere özellikle "kıjgarmak, yaldırmak, ırlamak" gibi Türkçe kelimelerden yeni karşılıklar türettiği görülür. Bu yönüyle Yanyalı Süleyman Efendi Türkçeye karşı son derece bilinçlidir.

- ***"Ḥūr-nijād" ḥūrī aşıllu*** *dimekdür.* [56b]

Metinde "hamyâze" kelimesinin açıklamasının yapıldığı "İnsanda meydana gelen bir hâldir ki buna Türkçede 'esneme' denir." ifadelerinde "Türkîde" ibaresiyle kelimenin Türkçe karşılığı olduğu belirtilmiştir.

- *"Ḫamyāze" insānda vāḳıʿ olan ḥālet ki aṇa* ***Türkīde*** *esnemege dirler.* [3b]
- *"Tunbān" beyāż hümāyūndan yapduḳları şalvārdur ki* ***Türkīde*** *tuman dirler.* [36a]
- *"Tezerv"* ***Türkīde sülüṇ taʿbīr itdükleri*** *murġ-ı ḫoş-peykerdür.* [26a]
- *"Burḳaʿ"* ***Türkīde*** *duvaḳ maʿnāsınadur.* [87b]
- *"Mihr-giyāh"* ***Türkīde*** *ʿāşıḳ otı didükleri bir otuṇ ismidür ki ʿāşıḳlar anuṇla iftiḫār iderler.* [95b]

Aşağıda yer alan örneklerde kelimelerin Türkçe karşılıkları "be-Türkî" ibaresiyle aktarılmıştır.

- *"Tekāver" kāf-ı ʿArabīyle "esb"* ***be-Türkī*** *at maʿnāsınadur.* [46a]
- *"Vāj-gūne" bāz-gūne* ***be-Türkī*** *ters maʿnāsınadur.* [116a]

Beyitlerde geçen bazı kelimelerin Türkçe olduğu belirtilmeden Türkçedeki karşılıklarının verildiği görülür. Bu kelimelerden bazılarının bilinçli olarak öz Türkçe kelimelerden seçildiği söylenebilir.

- ***"Ne-surūdem" ırlamadum***. [9a]
- ***"Medhūş"*** bī-ḥūş ve ***ʿaḳlı gitmiş***e dirler. [20b]
- ***"Perçem" püskül*** dimekdür. [21b]
- "***Çīn" buruşuḳluḳ*** dimekdür. [107b]

3.3.19.10. Kelimelerin Arapça Karşılıkları

Şârih, kelime ve terkîblerin sözlük anlamını vermekle birlikte, yeri geldikçe Arapça karşılıklarını da yazmıştır. Bunu bazen kelime anlamlarının izah edildiği kısımlarda bazen de beyitlerin tercümelerinin yapıldığı kısımlarda yapar.

Urfî'nin beytinde geçen "Nî nî" ibaresinin karşılığında şârih Arapça "yok yok" anlamında "lâ lâ" ibaresini kullanmıştır:

- ***"Nī nī"*** *be-maʿnā "**lā lā"*** [9a]
- ***"Nī nī"*** *be-maʿnā "**lā lā"** be-mevḳiʿ-i maḥallinde dimekdür… Maḥṣūl-ı Beyt: **Yoḳ yoḳ** bālāda ẕikr olınan nükteyi yerinde ırlamadum.* [9b]
- ***"Mer" ʿArabīde ān*** *gibi taḥḳīḳ maʿnāsındadur.* [19a]
- *"**Diger** ne-māned ber-zemīn" **min-baʿd** zemīn üzerine ḳalmadı.* [22a]
- ***"İnḳırāż" münḳaṭıʿü'n-nesl*** *dimekdür.* [26a]

Bazı kelimelerin Arapça karşılıkları aşağıdaki örneklerde olduğu gibi "ʿArabîde" ifadesiyle belirtilmiştir:

- ***"Tā"*** *ibtidā-yı ġāyet içündür, **ʿArabīde "münzū"** gibi.* [95a]
- ***"Cenān" ʿArabīde ḳalb*** *dimekdür.* [149b]
- ***"Ey" ḥarf-i nidādur, "elā"*** *gibi.* [256a]

3.3.19.11. Kelimelerin Farsça Karşılıkları

Metinde şerh edilen beyitlerde geçen bazı kelimelerin şârih tarafından yine Farsça bir kelime ile izahı yapılmıştır. Şârih bunu bazen aşağıdaki örnekte olduğu gibi "Fârsîde" diye belirtmektedir:

- ***"Dürrāc"*** *İsḥāḳ ḳuşına dirler ki aŋa **Fārsīde** murġ-ı şeb-āvīz daḫı dirler.* [241]

Arapça "evet" anlamındaki "niʿam" kelimesi Farsça aynı anlamdaki "belî" kelimesi ile açıklanmıştır:

- *"**Niʿam**" be-maʿnā **belī.*** [13a]

Şârih bazen Farsça kelime ve ibarelere yine Farsça bir karşılık verir. Örneğin, Farsça eğri, bükülmüş anlamında "ham" kelimesinin karşılığında Farsça iki kat ve bükülmüş anlamındaki "dü-tâ" kelimesi kullanılmıştır:

- *"**Ḫam**" **dü-tā** olmaḳ.* [11a]

Farsça "Ber-efrâşt" birleşik fiilinin karşılığında "ber-dâşten" birleşik fiilinin kullanıldığı ifade edilmiştir. Örneğin devamında "ber-tâft" kelimesinin Farsça karşılığı olan "tâften" ile birlikte Türkçesi "çevirmek" de zikredilmiştir:

- ***"Ber-efrāşt"** **ber-dāşten** maʿnâsına istiʿmâl olınur. **"Ber-ṭāft"** **tāften** maʿnâsınadur. **Çevirmek** dimekdür.* [110a]

Metinde "Bedân-gûne" edatının karşılığı Farsça "bedânsân" edatı ile eşleştirilmiştir. Türkçe karşılıkları olan "gibi", "ancılayın" ve "ol tarzla" edatları zikredilmiştir:

- ***"Bedān-gūne" bedānsān, gibi, ancılayın** ve **ol ṭarzla** maʿnâlarındadur.* [169b]

3.3.19.12. Kelimenin İşaret Ettiği Anlam

Şerhlerin tercümelerden farklı hususiyetlerinden biri de beyitlerdeki kelimelerin işaret ettikleri anlamlara dair izahatta bulunulmasıdır. İncelediğimiz metinde şârih, metinde "maksad", "şol rumûza işâretdür", "müşʿirdür", "murâd" gibi ifadelerle yer yer bu tür açıklamalar yapmaktadır.

- *Evlād-ı maʿnevīden **maḳṣad** eşʿāruŋdan sūdmend olan ʿāşıḳlardur.* [56a]
- *"Çünān ki ḥarf-i ʿaṣā" didügi **şol rumūza işāretdür** ki Cenāb-ı Ḥażret-i Ḫallāḳ-ı Cihān Ḥażret-i Mūsā kemāl-i ʿaẓamet ü kibriyāya ḫiṭāb buyurdı …* [71b]
- *"Hem-ʿalāḳa" birbiriyle muʿārefe vü ʿalāḳa peydā itmege dirler ki rūz-ı rūsta-ḫīzde āfitāb-ı ʿalem-i Muḥammed'den daha aġı olup ancaḳ püsküline āvīẖte olınacaġını **müşʿirdür**.* [86b]
- *Rükūʿdan **murād** şāhlar ḥużūrında ehl-i meṣāliḥ varup miyānın kemer idüp temennī itdükleridür.* [105b]

3.3.19.13. Kelimerin Örneklendirilmesi

Klâsik şerh metinlerinde yer alan metotların başında gelen örnekleme, kendi içerisinde farklı uygulamalar gösterir. Metinde sıklıkla karşılaştığımız kelime

örneklemelerinde şârih, beyitte geçen bir kelimenin anlamını izah ederken aynı anlamda kullanılan başka bir beyit içerisinde kullanımını örneklendirir.

"Benim bülbülüm her gül dalında ötmez. Bu nağme için gül-i hurşîd gerekir." anlamındaki beytinin şerhinde "mer" kelimesi anlamsal olarak izah edildikten sonra buna ek olarak kelime Hz. Mevlânâ'nın bir beyti ile örneklendirilmiştir.

- *"Mer" ʿArabîde ān gibi taḥḳīḳ maʿnāsındadur. Mevlānā Celāleddīn Rūmī ḳaddeṣallallāhu sırrahu'l-ʿazīz bu* ***mıṣrāʿında buyurduġı gibi***
  Mıṣrāʿ:
  Mer żaʿīfān-rā to bī-ḫaşmī be-dān [18b]

Metinde, "Lale sabah şarabı içerek topraktan dışarı çıktı ve güzel nergis bir kadehle mahmurluğunu giderdi." anlamındaki beytinin Farsçasında geçen sabah şarabı anlamındaki "Sabûhî" kelimesinin anlamı "içki içenler arasında kullanılan gül renkli şarap" olarak açıklandıktan sonra "Niteki şâʿir buyurur." ifadesiyle Hafız-ı Şirâzî'nin "Sarhoşlar, uyanın. Sabah şarabını getirin." anlamındaki beytiyle örneklendirilmiştir.

- *"Ṣabūḥī" mey-ḫorlar miyānında ṣabāḥa mensūb olan ṣahbā-yı gülgündur. Gice bāḳī ḳalup ʿale'ṣ-ṣabāḥ anuŋla renc-i ḫumārların defʿ iderler.* ***Niteki*** *ṣāʿir buyurur.*
  Mıṣrāʿ:
  Hāti'ṣ-ṣabūḥ hubbū yā eyyühe'ṣ-sukārā [101a]

Şârih beyitlerde geçen bazı kelimelerin anlamları hakkında açıklamalar yaptıktan sonra bu kelimelere dair "meselâ" ifadesiyle açıklayıcı örneklendirmeler yapar. Mesela, "ezdâd" zıddın çoğuludur, denilerek anlamı açıklandıktan sonra zıtlara ateşle barut, kar ile güneş, toprakla rüzgâr, ölümle sağlık ve zehirle şeker örneklerini verdikten sonra "diğerlerini bunlardan kıyas et" ifadesiyle diğer misalleri okuyucunun muhayyilesine bırakmıştır.

- *"Eżdād" "żıdd"uŋ cemʿidür.* ***Meṣelā*** *āteş ile bārūd ve ḳar ile güneş ve ḫāk ile bād ve ecel ile ṣıḥḥat ve zehr ile şeker ve* ***ḳīs ʿaleyhi'l-bevāḳī****. "Şereng" zehr dimekdür.* [142b]

Metinde görülen diğer bir örneklendirme metodu da beyitlerde geçen kelimelerin cümle içerisinde kullanılmasıyladır. Aşağıda Farsça "kûft" fiili açıklandıktan sonra "meselâ" ifadesiyle "Dün gece bir kişi kapımı çaldı." anlamındaki "Dûş yek şahs der-i mâ **kūft**" Farsça cümlesi içerisinde gösterilmiştir:

- *"Kūft" kāf-ı muʿceme ile daḳ itmege dirler.* ***Meṣelā*** *"Dūş yek şaḫṣ der-i mā kūft" gibi.* [179b]

Farsça "Çe goft goft" tabirinin Farsçada hangi durumlarda kullanıldığına dair "İranlılar, başka birinden rivayet naklederken bu tabiri kullanır." ifadesiyle açıklama yapıldıktan sonra "meselâ" denilerek "Türkçede filan kişi ne dedi bilir misin? Şunu dedi ki, dedikleri gibi." diyerek Türkçedeki kullanımı örneklendirilmiştir.

- *"Çe goft goft"* ***ʿAcem*** *bu taʿbīri ol vaḳt eyler ki bir şaḫṣ, şaḫṣ-ı āḫerden ḳıssa rivāyet eyleye.* ***Meşelā*** *Türkīde daḫı dirler ki fülān ādem ne didi bilür misüŋ? Bunı didi ki didükleri gibi.* [202b]

3.3.19.14. Kelime Okunuşları Hakkında Yapılan İzahlar

Klâsik şerh metinlerinin dil öğretim materyali olmaları özelliğini gösteren en önemli unsurlardan biri kelimelerin okunuşlarına dair izahların yer almasıdır. Yanyalı, metinde gerekli gördüğü kelimelerin okunuşlarını ve telaffuzlarını izah etmiştir:

- *"Gerd" kāf-ı ʿAcem'üŋ fetḥası ve rā'nuŋ sükūnıyla "ġubār" maʿnāsınadur.* [28b]
- *"Mizmār" mīm ü zā'nın kesr ü sükūnlarıyla düdük ve ney dimekdür.* [42b]
- *"Miġfer" mīm ve ġaynuŋ sükūnı ve kesrleriyle mücādele vü muḥārebe güni mübarīzānuŋ başlarına giydükleri zırh ṭasıdur.* [46a]

3.3.20 Birleşik Yapı İzahları

Beyitlerde geçen birleşik fiil, birleşik isim ve bazı deyimsel terkiplerin şârih tarafından açıklandığı görülür. Bu birleşik yapıların izahı şerh açısından son derece önemlidir. Zira bazı durumlarda bu birleşik yapılar kelime anlamları dışında kullanılmıştır. Bu yönüyle mecaz anlamlarının şârih tarafından izah edilmesi beyitlerin anlaşılması için önem arz etmektedir:

- *"Meges-rān" siŋek ḳovucı dimekdür. "Āb-dārān" saŋa şu ṭutan kimse dimekdür.* [26a]
- *"Be-ser-refte" kendinden güm olmış, dimekdür.* [31b]
- *"Ber-dāred" ḳaldırır.* [45b]
- *"Fürū ne-güşād" aşaġa açmadı murād maḥv itmedi, dimekdür.* [50b]
- *"Sebük-rūḥ" şaḳīl'üŋ ʿaksidür. Meşelā fülān pek şaḳīl-cānludur dirler.* [10a]
- *"Pāye-şumār" başamaḳları ve pāyesini taʿdād iderek dimekdür, "nīm-pāye" yarım başamaḳ ve nīm-pāye olur sebʿun şidād yedi ḳat gökler, dimekdür.* [52b]
- *"Bāz dār" girü alıḳo ve ḫalāṣ eyle, dimekdür.* [56b]
- *"Ġāşiye-bāfān" atlar çullarını ṭoḳıcı ki Türkīde muṭāfçı dirler.* [56b]
- *"Be-kār bord" ne işine yaradı, dimekdür.* [76b]
- *"Be-hem resīd" birbirine irişüp mülāḳāt eylediler, dimekdür.* [98b]
- *"Germ-ʿinān" luġatde ḳızġın dizginlerdür. Murād tīz-reftārdan kināyedür.* [106b]

3.3.21. Kıssa Nakletme

Klâsik şerh metinlerinde peygamber kıssalarının en önemli özelliği insanlar üzerindeki tesir gücüdür. Bu tür kıssalar sıradan bir hikâyeden çok daha fazla insanlar üzerinde tesir uyandırmaktadır. Zira peygamber kıssaları İlahî kaynaklıdır. Öte yandan peygamber kıssalarının olay örgüsü ve anlatılarındaki "tahkiye üslûbu" okuyucunun muhayyilesini harekete geçirmektedir. Bu da metinle okur arasındaki bağı güçlendiren önemli bir etkendir. Şârih, beyitlerde geçen mazmun ve edebî sanatlara dair peygamber kıssaları aktarmaktadır. Metinde Hz. Yusuf, Hz. Musa, Hz. Muhammed, Hz. İsa, Hz. Yahya ve Hz. İbrahim'le ilgili kıssalar nakledilmiştir.

a. Hz. Yusuf

Şârih, farklı beyitlerin şerhinde Yusuf kıssasından nakillerde bulunmaktadır. Aşağıda yer alan örnekte şârih kıssayı ayrıntılı olarak aktardıktan sonra kötülüğe karşı iyilik yapılması hissesini okuyucuya sunmuştur. Bu kısımda nakledilen Yusuf kıssasına dair bilgiler şöyledir: Yusuf Aleyhisselam Mısır'a sultan olduktan birkaç sene sonra önceki şahın rüyasının gereği ve Yusuf'un tabiri ile Mısır, Şam ve sair Arap memleketlerinde kıtlık ve pahalılık olmasına yakın Yusuf, Mısır ülkesinin ambarlarına çokça zâhireler biriktirmişti. Kıtlık zamanında her bir tarafa çığırtkanlar yollayarak açlığa, susuzluğa düşmüş ve yeme içmeye hasret olan herkes Mısır'a dizginlerini çevirsin, diye nidâ ettirince Yusuf'un kardeşleri de Mısır sultanının bu çokça cömertliğini haber aldıklarında muhterem pederleri olan Yakup Aleyhisselam'dan Mısır'a gitme ruhsatı için izin alınca hepsi Kenan'dan develere binerek Kahire sınırına ulaştılar. Tevafuken o gün Yusuf Aleyhisselam da sarayının penceresinden dürbün ile çölü izliyorken kardeşlerinin geldiklerini görünce Mısır ambarlarının vekiline tembih edip şu şekilde birkaç kişi gelecektir, onlara has buğdaydan ver. Ve develerini yükledikten sonra onları huzuruma getir, diye buyurdu. Onlar geldi ve vekil hizmetini edâ ettikten sonra, gelin, Mısır'ın sultanı sizin huzura gelmenizi emir ve ferman buyurmuştur, deyince onlar da can korkusu ile Sultan Hazretleri'nin nurlar arttıran huzuruna vardılar. Yusuf, her ne kadar bunları çok aşina görüp tanıdıysa da onların asla hatırına bile gelmedi. Bunlara hitaben, ey azizler, nereden gelirsiniz ve hangi diyarın namlılarısınız? deyip, onlar da Kenan'danız, deyince Yusuf'un bütün bütün şüphesi yok oldu. Ve şöyle buyurdu: Kenan'da on iki dallı yüce bir ağaç vardır. Dallardan birisi sonbahar fırtınasının âfetinden kırılmıştır diye Kenan'dan gelenlerden bir haber işitmiştik. Acaba o Tubâ gibi olan yüce ağaç ne hâldedir? deyince bunlar birbirine bakarak bir zaman Kenan

çöllerinin hayretine düştüler. ‘Vilayetimizde bu şekilde bir ağacın ne ismi ne resmi mevcut değildir. Ata ve ecdadımızdan da böyle bir şey duymadık.’ dediler. Yusuf gördü ki bunlar nüktenin hakikatine eremediler. Başka bir cevap verip bunlara güzel elbiseler giydirdi. Ve develerini yükledikten sonra, pederinize benden selam söyleyin ve gerektiği zaman zâhire için bu tarafa gelirseniz küçük kardeşinizi yanınıza alıp gelesiniz, diye emir buyurdu. İşte bu beytin manâsı demek olur ki bir kimse Yusuf ahlakıyla vasıflanırsa biraderleri ona cefa etmiş iken onların suçlarını affedip onlara güzel kıyafetler giydirdi. Yani kötülüğe, iyilik etmek gerekir, demektir.

- *Yūsufʿaleyhi’s-selāmuŋ ol güzel sirişt-i kerem-peyvestin naẓar it kiʿadāvet ü ḫuṣūmetleri icrāsıçün birāderleri anı varṭa-i helāke ṣalıvirmişler iken yine ol kemāl-i şefḳat ü merḥametlerinden anlaruŋ cerā’imlerüŋ ʿafv birle kendi muʿanber libās-ı saʿādetlerin birāderleri ḳāmetlerine ilbās itdürdi. Rivāyetdür: Yūsufʿa.m. Mıṣr’a sulṭān olduḳdan çend sene … Yūsuf aḫlāḳıyla muttaṣıf olur. Ol kimse ki birāderleri cefā itmiş iken anlaruŋ cerā’imlerini ʿafv birle libās-ı fāḫir-i ḳāmet-i istiḥḳāḳlarına ilbās itdürdi yaʿnī kemlige iyilik gerek dimekdür.* [44a]

Züleyha, Mısır erkânının hanımlarını büyük bir ziyafet ile devletli hanesine davet eder. Ve Yusuf Aleyhisselam’ı odanın yüklüğüne saklayıp izzet ve ikramdan sonra onu kadınların huzuruna çıkarınca ve kadınlar onu görüp “Hâşâ! Allâh için, bu bir insan değil, ancak şerefli bir melektir.” dediler (Yûsuf/12:31) terennümleriyle ellerinde bulunan bıçaklarla turunçlar yerine ellerini parça parça kesmişlerdir.

- *Züleyḫā erkān-ı Mıṣr ḫavātīnlerin ʿālī żiyāfet birle devlet-serālarına daʿvet idüp … Yūsuf’ı görince* ***Mā haẕā beşeran illā melekun kerīm*** *terennümātıyla ellerinde olan sikkīn ile ṭurunc yerine ellerin pāre pāre itdükleri ʿişveye ḳasem iderüm.* [87b]

Metinde “bûy-ı câme-i Yûsuf”un, Yusuf’un gömleğinin kokusu olduğu ifade edilmiştir. Ayrıca, “Ehli bilir ki Yusuf’un kardeşleri ikinci defa Mısır’a geldiklerinde ikramlardan sonra Yusuf Aleyhisselam, gömleğini çıkarıp kardeşleriyle birlikte gönderdi. Yakup Aleyhisselam’a yaklaştıklarında “Şüphesiz ben Yûsuf’un kokusunu alıyorum.” (Yûsuf/12:94) diyerek beklemeye başladı. Gömlek gelip onu mübarek gözlerine sürdüğünde “Üzüntüden iki gözüne ak düştü.” (Yûsuf/12:84) alâmeti ortadan kalkmıştı” şeklinde Kur’an’daki rivayetlere yer verilmiştir.

- *“Būy-ı câme-i Yūsuf” ehline maʿlūmdur ki defʿa-i ṯānīde berāderān-ı Yūsuf Mıṣr’a varduḳlarında baʿde’l-ikrām Yūsufʿa.m. pīrāhenin çıḳarup birāderlerine hem-rāh idüp Yaʿḳūb ʿaleyhi’s-selāma ḳarīb olduḳlarında innī le ecidu rīḥa Yūsufe diyüp muntaẓır oldı. Pīrāhen geldükde mübārek dīdelerine mālīde buyurduḳda vebyaḍat ʿaynāhu min-el-ḥuzni iẕāle eylemişdi.* [122a]

b. Hz. Musa

Hz. Musa'ya dair metinde en sık zikredilen kıssa Sina Dağı'nda Allâh'la konuşması ve bu olay çevresinde gelişen diğer hadiselerin anlatıldığı kıssadır.

"Şecer-i Tûr" ibaresine dair, Hazret-i Musa Aleyhisselam'a tecellî nurunun tecellî ettiği Tur Dağı'nda bir ağaçtır açıklaması yapılmıştır.

- *"Şecer-i Ṭūr" Ṭūristāna şol aġacdur ki Ḥazret-i Mūsā ʿaleyhi's-selāma nūr-ı tecellī-i evvel şecerden żiyā baḫşeylemişdür.* [26b]

Aşağıda yer alan kısımda Hz. Musa Aleyhisselam'a Sina Dağı'nda, kemâl sahibi cemâlini müşahede ettir ya Rabbi! demesi hadisesinde geçen **"Len terānī yā Mūsā"** hitabına dair nakiller yer almaktadır.

- *Mūsā ʿaleyhi's-selāma ru'yet ḫuṣūṣında "Len terānī" ḫiṭābı ṣādır olmışıḳken bu ne ḫullet-i kebīrdür ki ʿUrfī dimişdür…* [59a]

Metinde Hz. Musa kıssasına da detaylı olarak değinilmiştir. Metinde kıssadan şu ifadelerle bahsedilmektedir: Hazret-i Musa Aleyhisselam'ın Tîh sahrası ismiyle bilinen bir yerde askerler ile ne yapacağını şaşırmış ve İlahî gazap ile titreyip hayrete düşmüş bir hâlde iken askerler için Hak tarafından yiyecek ihsan etmesi için Hakk'ın dergâhına tazarru ve niyaz ellerini açtıktan sonra duanın kabul edilip gökten inen men helvası ve selva kuşundan günlerin geçmesi ile askerler bıkıp nefret edince Cenâb-ı Kibriya'dan başka çeşit yemekler iste, diye Musa Aleyhisselam'a ısrar ettikleri için Allâh tarafından azarlayıcı bir hitap sadır olup "Hani, 'Ey Mûsâ! Biz bir çeşit yemeğe asla katlanamayız. O hâlde, bizim için Rabbine yalvar da o bize yerden biten sebze, kabak, sarımsak, mercimek, soğan versin' demiştiniz. O da size, 'İyi olanı düşük olanla değiştirmek mi istiyorsunuz? Öyle ise inin şehre! İstedikleriniz orada var' demişti. Böylece zillet ve yoksulluk onları kapladı. Onlar, Allâh'ın gazabına uğradılar. Bunun sebebi, onların; Allâh'ın âyetlerini inkâr ediyor, peygamberleri de haksız yere öldürüyor olmaları idi. Bütün bunların sebebi ise, isyan etmek ve aşırı gitmekte oluşlarıydı." (Bakara/2:61) buyurdular. Bu âyet-i kerîmeye uyarak bütün askerler ile Mısır'a inmeleri emredilmişti.

- *Ḥażret-i Mūsā ʿaleyhi's-selām Tīh ṣaḥrāsı dimekle maʿrūf maḥalde vāfir ʿasākir ile ser-gerdān ve ġażab-ı İlāhīden lerzān u ḫayrān ḳalmış iken …* [60a]

Urfî'nin "Gül ateş ağacından tecellî ettiği zaman bin çılgın bülbül Musa gibi yere düştü." anlamındaki beytinde Hz. Musa'nın Sina Dağı'nda Allâhu Teâlâ'yı görmek istemesinin anlatıldığı kıssaya telmih yapılmıştır. Bu beytin şerhinde de bu kıssaya dair bilgiler nakledilmiştir. Hz. Musa, Sina Dağı'nda sonsuz nurun tecellîsini gördüğü zaman hayret denizine gark olup kendinden geçmiştir.

- *Rivāyetdür ki: Mūsā Ṭūr-ı Sīnā'da tecellī-i nūr-ı ezeli gördükde deryā-yı ḥayrete müstaġraḳ olup bir zamān bī-ḫod olmışidi…* [103a]

"Men" (kudret helvası) ve "selvâ" (bıldırcın eti) ifadeleri ile Hz. Musa kıssasına telmih yapılmıştır. Tîh sahrasında Musa Aleyhisselam ile askerleri kıtlığın ateşi ile şaşkın ve perişan bir hâlde iken Musa'nın duasına olan icabetin bereketiyle gökten "men" (kudret helvası) ve "selvâ" (bıldırcın eti) gelmiştir. Şerhte bu ifadelerle kıssaya dair açıklama yapılmıştır.

- *"Men" ḳudret ḥelvāsına dirler. "Selvā" bıldırcın ḳuşı dimekdür. Bu daḫı Tîh ṣaḥrāsında Mūsā ʿaleyhi's-selām ʿaskeriyle āteş-i ḳaḥṭ u ġalā ile ḥayrān u ser-gerdān olmış iken bereket icābet-i duʿā-yı Mūsā'dan menzil-i āsumān bir gūne eṭʿimedür.* [200b]

c. Hz. Muhammed

Hz. Muhammed'in Miraç hadisesinde Cebrail Aleyhisselam'ın Sidretü'l-Müntehâ'dan sonra daha fazla Hz. Peygamberle birlikte ileriye gidememe hadisesine işaret edildiği görülür.

- *Peyk-i ilāhī olan ẕāt ol ḳadar maḥremlige ḥarem-i vuṣlata dāḫil olabilmeyüp ṣeb-i miʿrācda mesken-i aṣlīsinden bir ḳadem bālāya ʿurūc idemedi.* [5b]

Beyitte, "Ey zat, senin mübarek ve şerefli yanağından güneşe saçtığın nur ve ziya sebebiyle güneşin alnı utancından terler dökmektedir." denilmektedir. Şerhte "Şah-ı Velayet Hz. Ali'nin namaza yetişmesi için Allâh tarafından güneşin doğmasının durmasını emretmesi ve Hz. Muhammed sallallâhu aleyhi ve selleme rükuda durması emrinin gelmesine işaret eder." ifadesiyle telmih yapılan kıssaya değinilmiştir.

- *Bu beyt Şāh-ı Velāyet namāza irişmek içün min-ṭarafillāh āfitāba ṭulūʿından meks ve Ḥażret-i Risālet-penāh ṣallallāhu ʿaleyhi ve selleme rükūʿda tevaḳḳuf emri ṣādır olduġına īmādur.* [83a]

d. Hz. İsa

Metinde Hz. İsa kıssasına dair "Hz. İsa'yı Yahudiler öldürmeye kalkışınca bir tepeye çıkardılar. Ve çarmıha germek istediler. Ancak İsrailoğullarının gözüne onu şikâyet eden

kişi Hz. İsa suretinde göründü. Onu çarmıha gererek öldürdüler. Hz. İsa melekler tarafından dördüncü kat göğe kaldırıldı. Hz. İsa ile edebiyatımızda birçok hayal ve mazmun bulunmaktadır. Metinde ise Hz. İsa'nın çarmıha gerilme hadisesine telmih yapılmıştır. İkinci mısradaki 'dâr' ifadesi ile kastedilen Hz. İsa'nın gökyüzüne yükselmesidir." bilgileri verilmiştir.

- *Ve daḫı şol cilve vü ʿişveye ḳasem iderüm ki Ḥażret-i ʿĪsā ʿaleyhi's-selām iḫtiyār eyledi. "Dār"dan murād semāvāta ʿurūclarıdur. Vallāhu aʿlem.* [87b]

e. Hz. Zekeriya ve Hz. Yahya

"Nahl-i hayât" ve "minşâr" ifadeleriyle Hz. Zekeriya Aleyhisselam'ın şehadet olayına telmih vardır. Bu ifadelerden hareketle, şerhte "O muhterem zat, hariçteki saldırılardan kaçarak ağacın içine girmiş ve cananın muhabbetiyle kendinden geçmiş iken kâfir eşkıyaların saldırıları sebebiyle oluşan yarıklardan ve testerenin çekişmesinden kendine gelerek gözünü açmasına yemin ederim." ifadesiyle bu telmihe açıklık getirilmiştir.

- *… Errenüŋ keş-ā-keşinden ḫaber-dār olup dīde-i ḥaḳ-bīni güşāde ḳılmışdur yaʿnī ol ẕāt-ı muḥterem ki hücūm-ı ḫavāricden gürīzān-ı dil-i dıraḫt olup maḥabbet-i cānāndan bī-hūş iken taʿaddī-i eşḳıyā-yı küffār birle ol dıraḫta īrāş-ı raḫne ve minşāruŋ keş-ā-keşi vaḳt dīdesin güşād itdügine ḳasem iderüm.* [90b]

f. Hz. İbrahim

Şârih, "butlân" ifadesiyle Hz. İbrahim'in putları kırması ve Nemrut'a işaret edildiğini belirtmiştir.

- *"Yāḫūd "buṭlān"dan murād Nemrūd ʿaleyhi'l-laʿne ola. Ve maʿnā-yı aṣl daḫı budur ki ibtidā ki maʿnā ʿāriyeten vāḳıʿ olmışdur iʿtibār olınmaya.* [205b]

3.3.22. Menkıbe Nakletme

Metinde Urfî'nin beyitlerinde zikredilen ve telmih yapılan evliyaullâhtan zatlar hakkında menkıbeler nakledilmiştir. Zira onların faziletleri, onları okuyanda, dinleyende kalbî bir tesir meydana getirir.

Şerhte Şiblî ile alâkalı olarak şu menkıbe nakledilmiştir: "Şiblî" evliyaullâhtan bir muhterem zatın ismidir. Onun hakkında şöyle bir rivayet vardır: Nesimî ve Hallac-ı Mansûr bir zaman onun saadetli meclislerinde olgunluk kazanıp oradan Fazl-ı Yezdan-ı Bağdadî Hazretleri'ne bağlandılar. Hatta Nesimî hazretleri mürşidi Fazl-ı Yezdan'dan seyahat etmek için icazet isteyip ricada bulunduğunda kendilerine icazet vermeden önce bu keramet beyit

ile tembihte bulunmuşlar. Lâkin Cenâb-ı Allâh'ın türlü şekillerde tayin ettiği kader yerini bulsun diye sonunda yakasını kurtaramadı.

- *"Şiblī" "evliyāʾullāhdan bir ẕāt-ı muḥteremüŋ ismidür. ʿAlā rivāyet: "Nesīmī" ve "Ḥallāc-ı Manṣūr" bir eyyām anuŋ meclis-i saʿādet-enīslerine kesb-i kemāl idüp andan Faẓl-ı Yezdān-ı Baġdādī ḥażretlerine münīb oldılar…*[29b]

Aşağıda yer alan örnekte, Veysel Karanî Hazretleri hakkında bir hadise nakledilmiştir. Hz. Peygamber Aleyhisselam'ın saadetli devrinde, Yemen ülkesinde Veysel Karanî hazretleri hayatta iken, beldesinin halkı onun kadrini bilmez ve çocuklar da gece gündüz vahşet taşlarıyla onu recmederlermiş. Veysel Karanî Hazretleri de geçip giderken şehrin kapısından geçmeye mecbur olduğundan o çocuklara istifade yoluyla demiş ki: Her ne kadar sizin attığınız taşlarla bedenim yaralansa da size hiç kin beslemiyorum. Ancak dua ediyorum ki bana attığınız taşlarla ayağımı kırmayasınız. Zira o hâlde bu koşuşturmalardan mahrum kalırım. Çocukların, bu sözleri duyduklarında taş atmayı bıraktıkları pek çok yerde nakledilmiştir.

- *Nitekim vaḳt-i saʿādet-i Ḥażret-i Ḫayru'l-Beşer ʿaleyhi efḍalu'ṣ-ṣalavātda Yemen mülkinde Veysel Ḳarānī ḥażretleri ḥayātda iken āhālī-i belde ḳadrin bilmeyüp ṭāʾife-i ṣıbyanı rūz u şeb seng-i vaḥşetle recm iderler imiş…* [129a]

3.3.23. Mazmun İzahları

Metinde "mazmun" kelimesi ifade edilen ve işaret edilen şey anlamında kullanılmıştır. Öte yandan beyitlerde geçen klâsik şiire mahsus bazı unsurlar da "bu beytin mazmunu budur." ifadeleriyle izah edilmiştir.

Urfî'nin "Mârifetullâh, hüküm okunu her ne kadar hedefine fırlatmış olsa da kemandan çıkıp hayret gözüne takılmış." anlamındaki beytinin şerhinde bu beytin mazmununun, aklın dolaşmasının sonunun hayret olduğu gibi mârifetin de sonunda heyecanı doğuracağı, düşüncesi olduğu ifade edilmiştir.

- *Bu maẓmūn-ı beyt cevelān-ı ʿaḳl ʿāḳıbeti ḥayret olduġı gibi maʿrifetüŋ daḫı muntic-i heyecān olduġın işʿārdur.* [2b]

Urfî'nin "Kendimi Utarid olarak isimlendirdiğim için, düşmanın yılan gibi hasedinden zehirli gülüşünden salya akıttığını gördüm." anlamındaki beytine dair, "Bu beytin mazmunu, düşmanlarının padişahın huzurunda yakınlık kazanması ve Urfî'nin de huzurdan uzak kalmasına işaret eder." denilmiştir:

- *Bu beytüŋ* ***maʿnāsı*** *bu ola ki bārgāh-ı şāhide Urfî'nüŋ żıddı olaraḳ taḳarrüb peydā idüp ʿUrfî der-kenār olduġına işāretdür.* [23b]

"Ama felek onun muradını verdikten sonra Şeddâd'a cennetini yaptıktan sonra ettiğini yaptı." anlamındaki beytinin mazmununa dair "Bu beytin mazmunu Şeddâd'ın hâline uygundur. Demek olur ki senin hasetçin çok kere hayal ve arzularının nakşını bağladı ama felek, muradına kavuştuktan sonra ona, Şeddâd'a yaptığını yaparak onu perişan edip darmadağın etti." denilmiştir:

- ***Rivāyetdür ki:*** *Şeddād bir belde-i ferāḥ-fezāda Bāġ-ı İrem diyü bir bāġçe-i cennetāsā yapdurup… Pes bu beytüŋ* ***maʿnāsı*** *Şeddād'uŋ aḥvāline muvāfiḳdur.* [53b]

Şârih bazen mazmunu âyet, hadîs ve kelâm-ı kibar için de kullanabilmektedir. Aşağıdaki örnekte, "mebdeʾ" başlangıç; kastedilen dünyadır. Zira ahiretle ilgili ne varsa onun başlangıcı dünyadandır. "Meʿâd" iade olunacak yerdir ki orası ukbâdır. Zira "Külli şeyʾin yerciʿu" mazmununa göre dünyadaki ruhlar ahirete dönerler, ifadeleri bunu örneklendirmektedir:

- *"Külli şeyʾin yerciʿu"* ***maʿnāsı*** *üzere ervāḥ-ı ʿālem āḫirete rücūʿ iderler. Pes dimek olur ki…* [54b]

Urfî'nin "Felek beni vuslattan tekrar uzaklaştırdığından beri aşk zamanında zamâne bana neler neler yaptı." anlamındaki beytinde geçen mazmuna dair şârih şu ifadeleri kullanmıştır: Gaddar feleğin beni yârin vuslatından ayırmasından beri aşk ve şevkimin arttığı esnalarda yani sevgilinin visalinden ayrı olduğum zamanlarda aşka düştüğümden felek bana ne zulüm ve eziyetler eylemiştir anlatması imkansızdır. **Bu beytin mazmunu şudur:** Bir kişi vuslattan uzak kaldığı zaman aşk meşakkatine ve feleğin eziyetlerine düşer. Yoksa kavuşma anında ne meşakkat ne de feleğin eziyetleri vardır. Öyleyse bilindi ki meşakkat, sevgiliden ayrı kalmak ile hasıl olurmuş.

- *Beyānı muḥāl ḳābilindendür.* ***Bu beytüŋ maʿnāsı*** *bu ola ki kişi viṣālden dūr olduġı ḥālde meşaḳḳat-i ʿaşḳa dūçār ve sitem-i rūzgāra giriftārdur. Yoḫsa ḥīn-i viṣālde ne meşaḳḳat var ve ne sitem-i rūzgār var.* [95b]

Metinde, Şahlar Şahı ve sultanlık sarayının süslü meclisinin sahibinin İki Hasan'ın Babası Hz. Ali'nin olduğu ve misafirinin de Cebrail Aleyhisselam olduğu şan, şöhret ve şevkete kurban olayım. Yani kâinatın sultanının sarayının meclisi ki ziyneti çok, kadri yüce ve Cebrail onda misafir olsun. Böyle izzet ve şana feda olayım, denilmektedir. Beytin

mazmununa dair şerhte şu açıklamalar yapılır: Cenâb-ı Allâh'tan gelen emanetle Cebrail indiğinde Allâh'ın emri üzerine emaneti İnsanların En Hayırlısı Hz. Peygamber'e teslim edince o Hazret de "Ben ilmin şehriyim, Ali de kapısıdır." hadîsince İlahî sırları önce Şah-ı Merdan ile istişare etmiş ve kendine olan ilmi de ona talim ettirmiştir. Ondan sonra emanete müstahak olan Dört Güzide Dost'a ve diğer güzel ashabına yaymıştı. İşte sultanlık ve şahlık sarayınca Hz. Ali meclisin ziynetidir ve Cibril de orada mihmandır. Ben bu şöhret, şan ve izzete kurban olayım, demektir.

- ***Bu beyt-i pür-güherüñ mażmūnı bu ola ki*** *Cenāb-ı Feyyāż-ı Muṭlaḳ'dan Cibrīl-i Emīn emānetle nüzūl buyurduḳlarında emr-i Ḫudā'yı Ḥażret-i Ḫayru'l-Beşer ṣallallāhu ʿaleyhi ve selleme teslīm eyledükde ve ol Ḥażret daḫı…* [135a]

Urfî'nin "Şaka yollu söz erbabını susturursam, cevher-i ferdin gülücüğü onun taksimine delildir." anlamındaki beytinde geçen mazmunu şârih, "Türkçe ibareli şu beyit ile ehline malum olur, benim bu ilme çok aşinalığım yoktur." ifadesiyle kendisinin bilgisi olmadığını belirterek benzer mazmuna sahip başka bir beyitten örnekle izah etmiştir.

- *Nitekim* ***bu beytüñ mażmūnı bu Türkiyyü'l-ʿibāre beytden ehline maʿlūm olur.*** *Faḳīrüñ bu ʿilmden çoḳluḳ āşinālıġum yoḳdur.*
  İdince ḫande-i şīrīni ol dehān-ı dü-nīm
  Getürdi ehl-i kelāmuñ ḫalel ʿaḳīdesine [195b]

3.3.24. Metin İçi Göndermeler

Şerh metninde görülen şerh metotlarından biri de metin içerisinde çeşitli göndermelerde bulunulmasıdır. Metin içi göndermelerde şârih, benzer ve aynı yapıları şerh ederken metnin öncesine veya sonrasına işaret etmektedir. Bu durum şârihin konuya ve metne olan hâkimiyetini göstermesi açısından dikkat çekicidir. Metinde şerh edilen beytin hem öncesindeki hem de sonrasındaki beyitlere ve şerhlere "Yukarıda zikri geçti", "Yukarıda hikâyesi anlatılmıştı", "Ayrıntısı sonraki yerde açıklanmıştır." vs. mealindeki ifadelerle atıflar ve göndermeler yapıldığı gözlemlenmektedir. Bu göndermeler de kendi içerisinde farklılıklar gösterebilmektedir. Lâkin genel olarak daha önce açıklanan bir kavram veya düşüncede tekrara düşülmemesi amacıyla ve anlam paralelliği nedeniyle okuyucunun görmesinde fayda görülen noktaların belirtilmesi şeklinde bu göndermelerin yapıldığı da görülür.

Metinde Mir Ebû'l-Feth'in Acem şahlarından biri olduğunun daha önce zikredildiğine "zikredildiği gibi" ifadesiyle göndermede bulunulmuştur:

- *"Mîr Ebū'l-Fetḥ"* ***kemā ẕekernā*** *şāhān-ı ʿAcemden birinüŋ ismidür ki ʿUrfī'nüŋ ekṣeriyā memdūḥıdur.* [44b]

Şârih, zamanın elini saklamasındaki sebep yani zamanımızın kıtlık ve pahalılığa dönüp el darlığı içinde olması nın daha önce zikrettiği "günahlar ve isyanlar sebebiyle" olduğuna "Yukarıda zikri geçti." ifadesiyle göndermede bulunmuştur:

- *Zamāne elini nihān itdügine sebeb nedür? Yaʿnī zamāna ḳaḥṭ u ġalāya münḳalib olup teng-destī olduġı şol fisḳ u ʿiṣyān sebebindendür ki* ***bālāda ẕikri sebḳat itdi.*** [36b]

Metinde "hâb u şuʿûr." ifadesinin izahına dair kasîdenin başlangıcındaki açıklamaya gönderme yapılmıştır:

- *"Ḫʿāb u şuʿūr" beyne'n-nevm ve'l-yaḳaẓa ki murād işbu mübārek* ***ḳaṣīdenüŋ ibtidāsında beyān itdügi*** *"Sefīd-dem ki zedem āsitīn be-şemʿ-i şuʿūr" didüginden kināyedür.* [71a]

Metinde şerh edilen 16. kasîdede tekrar edilen yeminlerin sebebine dair "yukarıda hikâyesi anlatılmıştı" denilerek açıklama yapılmıştır:

- *Ancaḳ ḫāk-i pāy-ı Şāh'a baʿde'l-vefāt varılacaġını remz ider ki* ***bālāda ḥikāyesi ẕikr olınmışidi*** *vallāhu aʿlem bi'ṣ-ṣavāb.* [85b]

Metinde şerh edilen 16. kasîdenin 114. beytinde geçen "be" eklerine dair "Naklolunmuştu" ifadesiyle gönderme yapılmıştır:

- *"Be-ṭā'ir"de olan "bā" bā-yı ḳasemiyye olduġı* ***naḳl olınmışdı.*** [87a]

Aşağıdaki örnekte, şârih aynı mazmunun geçtiği bir beyte "ilk beytin mazmunu gibidir." ifadesiyle metin içi göndermede bulunmuştur:

- *Bu beyt beyt-ı* ***evvelīnüŋ maẓmūnı gibidür*** *ki bu iki gürūh ṭarīḳ-i ʿubūdiyetde żıddāndurlar.* [88b]

Verilen örnekte şârih, beytin ilk beytin açıklaması olduğuna dair "bu beyt ilk beytin açıklamasıdır." anlamındaki "bu beyt beyt-i evvelîye tefsîrdür." ifadesiyle göndermede bulunmuştur:

- *"Ber-ne-fikendī" ḳaldurup bir cānibe atmazdı, maʿnāsınadur. Bu beyt* ***beyt-i evvelīye tefsīrdür.*** [95b]

Şârih, bir beyitte geçen "Hoten" tabirinin diğer kasîdede bahsedildiğine dair "Nitekim diğer kasîdelerde zikri geçmiş idi." ifadesiyle göndermede bulunmuştur:

- *"Ḫoten" Ḫıṭā ve Ḫoten dimekle Çīn-i Māçīn iḳlīminde maʿrūf yerlerdür ki misk ol diyāruŋ āhūları nāfelerinden ḥāṣıl olur.* ***Nitekim diğer ḳaṣā'idde ẕikri geçmişidi.*** [106a]

Şârih, aynı veya benzer anlamdaki beyitlerin yanı sıra anlamsal olarak zıt ve aykırı olanlara da aşağıdaki örnekte "Lâkin bu beyit ilk beyte zıttır." ifadesiyle göndermede bulunmuştur:

- *Pes derūn u bīrūnum envāʿ dürlü dāġlar ile müzeyyen olursa baʿīd degildür.* ***Lākin bu beyt beyt-i evvelīye muġāyirdür****…* [236a]

Metinde şârih, bazı beyitlerin şerhinde daha sonra açıklanmış olan kısımlara da "Ayrıntıları sonraki yerlerde açıklanmıştır." ifadesiyle göndermelerde bulunmuştur:

- *Cevzāʾ mücevvez ü müdevver ve burūcāt-ı āsumāndan birinüŋ ismidür ki ḳuzı şeklinde yarı belden aşaġısı reng-i āḫer yuḳarısı şekl-i ġayr olduġını beyān içün keʾenne orṭasından ḥamāʾilvār münḳaṭıʿ ve ikiz nişānesini burc-ı meẕkūrda niceleri teẕkār iderler.* ***Tafṣīli āḫer yerde ẕikr olınmışdur.*** [253a]

3.3.25. Okuyucunun Yorumuna Bırakılan Şerh

Şârih, metinde yer yer gerekli izahatı ve açıklamayı yaptığına kanaat getirerek "Kîs aleyhi'l-bevâkî", "Gayr-ı tafsîle ne hâcet", ifadeleriyle okuyucunun muhayyilesini harekete geçirmesini ve aklını kullanmasını istemektedir. Bazı kısımlarda ise "Ehline malûmdur", "Ârif olan bundan ibret alur", "Manâsı ehline malûmdur, tatvîle ne hâcet" ifadeleriyle beytin manâsının ehli tarafından anlaşıldığını, uzatmaya gerek olmadığını belirtmiştir.

- *Meẕelā āteş ile bārūd ve ḳar ile güneş ve ḫāk ile bād ve ecel ile ṣıḥḥat ve zehr ile şeker ve* ***ḳīs ʿaleyhi'l-bevāḳī*** *(sonrasını bundan kıyas et). "Şereng" zehr dimekdür.* [142b]
- *Ḥāṣıl-ı kelām her gicenüŋ ʿaḳībi rūz-ı rūşen ve her rūzuŋ nihāyeti mecmaʿi'l-ġumūm olan şeb-i dil-şikendür.* ***ʿĀrif olan bundan ʿibret alur. Ġayr-ı tafṣīle ne ḥācet.*** [148a]
- *"Fürū şev" lafẓı luġatde egerçi aşaġa in dimek ise de bu maḥalde yıḳamaḳ ve pāk eylemek maḥallinde müstaʿmeldür.* ***Ehline maʿlūmdur.*** [158a]

3.3.26. Rivayet Nakletme

Metinde şârih, "Rivâyetdür." ifadesiyle beyitlerle alâkalı olarak yer yer farklı türden rivayetlere yer vermiştir. Devrin halk kültürü ve inançlarına dair önemli bilgiler aktarılmıştır.

Bu şekilde, şerh metninin üslûbuna akıcılık kazandırılmış, okuyucunun dikkati metinde tutulmuş ve beytin algılanması ve anlaşılması kolaylaştırılmıştır.

Urfî'nin "Gönlümden bu kadar inilti çıkar ama nefes almam. Çınar ağacı gibi dışarıya ateş çıkarırsam şaşırma." anlamındaki beytinde geçen "çenâr" kelimesinden hareketle çınar ağacı hakkında şu ifadelerle rivayet nakledilmiştir. Rivayet edilir ki çınar ağacı çok uzun yıllar yaşarmış. Seneler geçince içinde kendiliğinden bir ateş peyda edip içini yakar ancak dışarıdan belli olmaz. Ancak kesildiği vakit içinin yandığı belli olurmuş. Bu rivayeti de şârih, "Ben de çınar misali kendiliğimden ateş peyda edip derunumu ateşle yakarsam buna şaşırma." ifadesiyle beyitle ilişkilendirmiştir.

- *"Çenār" meşhūr olan aġaçdur ki ekşeriyā şehrler ve ḳaryeler içinde ve ṣu kenārlarında biter... **Rivāyetdür ki:** çenār aġacı ġāyetde çoḳ yaşarmış. Seneler geçince içinden kendiliginden āteş peydā idüp içini iḥrāḳ eyler lākin dışından bellü olmaz. Ancaḳ kesildügi vaḳt bellüdür ki içi iḥrāḳ olmış…* [74a]

Urfî'nin "Beni Hindistan'a, eğer Tatar'a da gömsen kirpiklerimle kazarak mezardan Necef'e kadar giderim." anlamındaki beytine dair şârih şu rivayeti nakletmiştir: Urfî, bu inci dolu kasîdeyi Hint ülkesinde yazmıştır. Daha sonra burada vefat edince Hint'teki ateşperestler ve Müslümanlar arasında kavga çıkmış. İki tarafta da bu mevta bizimdir, diye dava etmişler. Daha sonra Müslümanlar, bakalım, eğer sünnetli ise bizdendir, değilse sizdendir, diyerek Mecusileri ikna ettiler ve Müslüman mezarlığına defnettiler. Bazı kimseler Mecusilerin onu kendi mezarlıklarında defnettiklerini söylerler ancak yalandır. Müslüman mezarlığına defnedilmiştir. Hasılı, bir zaman sonra Hint'te kemâl ehli bir derviş bu kasîde-i şerîfi okurken bu beytin remzini anlamış ve eğer Urfî'yi mezarından çıkarıp Allâh'ın Aslanı Hz. Aliyyü'l-Murtazâ'nın kutlu eşiğine eriştirmezsem bana bu dervişlik haramdır, diyerek gizlice bir gece kabrinden cesedini ve kemiklerini çıkartıp sağlam bir sandığa koyarak Hint ülkesinden Necef sınırına getirmiş. Bugün Hazret-i Şah'a ziyarete gidenler, Şah'ın kabrinden yarım saat uzaklıkta bulunan bir yerde onu ziyaret ederler. Merhum Urfî orada medfundur. Ve ziyaretçileri Urfî'yi orada ziyaret edip dua ederler.

- ***Rivāyetdür ki:** ʿUrfī raḥmetallāhi ʿaleyh bu ḳaṣīde-i pür-güheri Hind iḳlīminde inşā eylemiş. Bāʿde zamān maḥall-i meẕkūra fevt olduḳda āteş-perestān-ı Hind ile ehl-i İslām'uŋ miyānelerinde ġavġā ẓuhūr idüp ṭarafeynden daʿvā eylediler…*[79b]

Aşağıda yer alan örnekte Hz. Ali ile alâkalı olarak şu detaylı rivayet nakledilmiştir: Müminlerin Emiri Hz. Ali r.a. Kufe'de şehit olduğunda Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin r.a.

Kufe'nin harici fitnelerinden sakınarak Hz. Ali'nin mübarek cesedinin defin işlemini geceye erteleyip gündüz defnetmediler. Gece yarısı Necef'e varıp mübarek kabrini kazmış ve defnetmişlerdi. Hasan ve Hüseyin efendilerimiz Medine'ye dönmüş ve Şah'ın kabri meçhul olmuştu. Günlerin geçmesiyle üç yüz seneden fazla bu mübarek kabrin yeri bilinmiyordu. Bir gün İran şahlarından bir zat bazı rivayetlerde ise Harun Reşit, avlanma niyetiyle sahrayı dolaşmakta iken basiret gözü bir yere ilişti ki orada çok yaşlı bir ihtiyar hayvan güdüyordu. Yanına varınca gördü ki hayvanlar bütün ovadan dolaşmaktalar. Hayvanlar ovanın ortasında bulunan bir tepeciğe yaklaştıklarında kendilerine bir dehşet gelir ve kaçarlarmış. Şah bu hâli görünce o ihtiyara tepeciği sorarak şöyle dedi: Ey ihtiyar! Bu ne garip ve acayip bir hâldir ki hayvanların bütün ovayı gezip dolaşıyorlar ama o yere gelince dehşete kapılarak hepsi kaçışıyorlar, deyince ihtiyar konuşmaya başlayıp "Sultanım, doksan seneden fazladır ben bu hayvanlar ile ömür geçirdim ve bu sahraya gelince her gün bu hâli ben de görüyorum. Ancak pederim benden daha yaşlı ve görmüş geçirmiş idi. O da aynı şekilde bu çölde hayvan güderdi. Çocukluğumda bu acayip hâli kendisine sorunca o da ben de bu durumu böyle buldum. Ama pederimden duymuştum ki Müminlerin Emiri Hz. Ali r.a. bu yerde medfundur." dedi. İhtiyar böyle deyince İran şahı, bu haberi duyunca derhal şehre dönüp bütün mal varlığını ortaya koydu. Bu nurlu kabrin üzerine yüce bir bina inşa ettirmek için maharetli bir mimar aradı. Bir gün bir ihtiyar gelip şaha, "Ey şah! Şah-ı Merdan Hz. Ali'nin türbesi için bir mimar arıyormuşsunuz. Benden ala mimar bulmak imkansızdır." deyince şah, o ihtiyara şöyle sordu: Nerelisin ve ne kadar maaş istersin? Pir cevap verdi: Aslımı sorma ancak Hazret-i Şah'ın nurlu kabri tamamlanınca ne ikram edersen ona razıyım, diyerek bargahın yapımı için gerekli malzemeleri hazırlayıp o yüce mekânın inşasına başladılar. Bir zaman sonra öyle yüce ve felek gibi bir kubbe bina ettiler ki vasfı mümkün değildir. Bugün de bazı seyyahlar naklederler ki Şah-ı Merdan Hazretleri'nin kümbetinin yüksekliği ve genişliği o kadar fazladır ki anlatılmaz, ancak gören bilir… Hasılı, Şah-ı Merdan'ın kümbeti tamamlanınca ihsan ve hediyeler verilmek için piri huzura getirip 'Ey zat! Sen kimsin, kendini bize tanıt.' diye kendisinden ismini ve resmini sorduklarında cevaben "Bana Şahne-i Necef derler ve sizin hediyelerinize ihtiyacım yoktur." diyerek sırra kadem basmıştır.

- ***Rivāyetdür:*** *Ḥażret-i Emīrü'l-Mü'minīn ʿAlī raḍiyallāhu teʿālā ʿanh ve kerremallāhu veche Kūfe'de şehīd olduḳda Ḥażret-i Ḥasan ve Ḥüseyn raḍiyallāhu ʿanhumā fitne-i ḫavāric-i Kūfe'den iḥtirāz içün mübārek cesed-i şerīfini giceye teʾḫīr idüp gündüz defn itmediler…*[112b]

3.3.27. Sembol İzahları

Metinde beyitlerde geçen dinî-tasavvufî sembollere dair şârih tarafından izahlarda bulunulduğu görülür. Bir üst dil olan şiirde mecazlar, teşbihler ve istiarelerle farklı anlam katmanlarının oluşturulduğu görülür. Şerhte bu anlam katmanları ve sembollere dair izahlar farklı şekillerde ele alınmıştır.

Urfî'nin bir beytinde geçen "O meydandaki peygamber bayrağının gölgesine hamdolsun ki güneş onun sarığının ucu olmuştur." ifadesinde geçen "ʿalâka-i destâr" ibaresinden hareketle şerhte üç farklı remze işaret edilmiştir: Bilinsin ki bu beytin manâsında üç farklı işaret vardır. Birincisi, saadet sancağının çok uzun ve çok yüksek olduğunu, arzının da doğuyu ve batıyı kuşattığını işaret eder. İkincisi, saadet sancağı nur saçma hususunda güneşi geçmiştir ve güneş bu sancağın ancak sarığının püskülü olabilir. Üçüncüsü, güneşin mahşer meydanında canlıların başlarına çok yakın olacağına işarettir. Ancak burada kastedilen o sancağın yüceliğidir ki bütün insanlar onun gölgesine sığınır. Güneş ise ancak o sancağın sarığına ilişebilir, denilmektedir.

- *Bu beytüŋ maʿnāsında üç güne remz vardur: Bir buŋa ʿalem-i saʿādetüŋ derece-i ġāyetde ṭūlı ve bālālıġı ve ʿarżı daḫı şarḳ ve ġarbı iḥāṭa eyledügini remz eylemiş. İkinci ʿalem-i saʿādet nūr-efşānlıḳda āfitābı tecāvüz idüp ʿalemüŋ destārına ancaḳ püskül olsa gerek. Üçünci āfitāb meydān-ı ʿaraṣātda ḥayvānāt başlarına ziyāde ḳarīb olacaġını remz itmiş…*[86b]

Urfî'nin "Nefsin alnından bir dünya fesat parlamaktadır. Aynaya bak yüz evi yıkan ateşi gör." anlamındaki beytinde geçen "âteş-i sad-hânümân" ile kastedilenin kudretin yedi yazısı olduğu ve Hz. Âdem'in yüzünde göründüğü ayrıca buna Sebʿü'l-Mesâni, Ümmü'l-Kitab ve Levh-i Kudret de denildiği şârih tarafından açıklanmıştır.

- *"Āteş-i ṣad-ḫānümān"dan murād ḫuṭūṭ-ı sebʿa-i ḳudretdür vech-i ādemde nümāyān olmışdur. Ve daḫı ḫuṭūṭ-ı meẕkūre Sebʿal-Meṣān ve Ümmü'l-Kitāb ve Levḥ-i Ḳudret daḫı dirler.* [151a]

3.3.28. Somutlayıcı Anlatım

Sebk-i Hindî şâirlerinde ilk mısrada anlatılan soyut hayalin ikinci mısrada somut bir örnekle somutlanmasına sık rastlanır. Anlatılmak istenen soyut bir durum veya hayal somut unsurlarla örneklendirilerek izah edilir (Babacan, 2008: 209-220). Şerh metninde bu hayallerin açıklandığı kısımlarda bu somutlama örneklerini görmek mümkündür.

Şârih tarafından kullanılan "Karanlık bir gecede bir kuş mum ışığını görse bir müddet hayrete kapılıp donakalır sonra ya firar eder ya da tepetaklak olur. İşte aynı böyle senin

vasıflarının düşünüldüğü gecede vaki olan hayret nurunun ziyası da pek çok akıl kuşunu yuvasından uçurmuştur." ifadeleri somutlayıcı anlatımını örneklendirir.

- *...Zîrā murġ şeb-i tārda nūr-ı çerāġı görse bir müddet müstevlī-i ḥayrānī olup baʿdehu yā firār yā sernigūn olur. Keẕālik senüŋ vaṣfuŋ endīşesi şebinde vāḳıʿ olan nūr-ı ḥayret żiyāsı daḫı ḳatı çoḳ murġ-ı ʿaḳlı lānesinden pervāz itdürmişdür.* [2b]

Şârih tarafından "Elmas, çok sert olduğu için rakibin ve düşmanın kalbini hatırlatır. Örneğin bir kişi bir başka kişiye düşmanlık ve haset ederse elmas gibi gönlü sert ve katı olur." ifadeleriyle soyut bir kavram olan gönlün mecazen sert oluşu elmassın sertliğiyle ilişkilendirilerek somutlanmıştır.

- *"Elmās" meşhūrdur ki ġāyetde ḳatı ve zehrnāk oldugından ḫaṣmuŋ ḳalbine yād getürdi. Meṣelā bir ādem bir ādeme ḫuṣūmet ü ḥased eylese elmās gibi göŋli ḳatı ve zehrnāk olur.* [70b]

"Zaman denilen şey rüzgârın keyfiyetinden ibarettir. Varlığı kalıcı ve sağlam değildir. Örneğin eline su alsan ve sıksan elinden kaybolur gider. İşte bunun gibi zamânenin de sıfatı vardır varlığı ve vücûdu yoktur." ifadelerinde zaman mefhumu su ile somutlanarak anlatılmıştır.

- *Zamān didügümüz keyfiyet-i rūzgārdur. Hīç vücūdı pāyidār ve varlıġı ber-ḳarār degildür. Meṣelā eline ṣu alsaŋ ve ṣıḳsaŋ ṣıḳılacaḳ eṣer elde ḳalmaz. Keẕālik zamānenüŋ daḫı ṣıfātı var, vücūdı yoḳdur.* [155a]

3.3.29. Şâirin Psikolojisi Hakkında Fikir Yürütme

Klâsik şerhlerde dolaylı olarak şâirlerin ruh hâlleri de yorumlanmaktadır. Metinde şârih tarafından Urfî'nin beyitlerdeki ruh hâline değinildiği görülür.

Urfî'nin "Seni övmek için dilimi açınca nâçizlik şimşeği, konuşma evime ateşler bırakmıştır." anlamındaki beytine dair burada şâir, kendisini Hz. Allâh'ın yücelik ve büyüklük harmanında gereği gibi övgüde bulunmaktan âciz olduğunu itiraf etmektedir, ifadesiyle acziyet psikolojisine değinilmektedir.

- ***Bu maḥalde merḥūm kendini ḫurmen-i ʿaẓamet ü kibriyā-yı Ḥażret-i Rabbü'l-ʿİzzet'de ḫor u ḥaḳīr görüp kemā yenbeġī medḥ ü şenāda ʿadem-i ḳudret ü liyāḳat iʿtirāf idüp*** *buyurur* [6a]

Urfî'nin "Ne dinim ne de imanım yerinde kalmış beni kendine doğru çağır belki senin utancından kemerimdeki zünnarı çözüp atarım." anlamındaki beytinin aşağıda yer alan şerh kısmı Urfî'nin inanç eksenli psikolojisine dair ipuçları vermektedir.

- *Dīn ü īmāndan eşer ḳalmadı didügi murād-ı şurūṭ-ı ḫamseden birini işlemez oldum, dimekdür zīrā ṣavm u ṣalāt u ḥac u zekevāt īmān-ı esāsīdür. Pes bunlardan birini fiʿle getüremez oldum, dimekdür.* [84a]

3.3.30. Şerhin Özeti/Serbest Tercüme

Klâsik şerhler başlı başına tümdengelim ve tümevarım metodu üzerine kuruludur. İlk aşamada bütün yani beyit verilir, ardından kelime ve diğer ibarelerin açıklandığı ve açımlandığı kısımda parçalar izah edilir daha sonra mahsul-ı beyt veya başka adlarla açıklanan ve açımlanan kelimelerin ve izahların tekrar birleştirilerek yeni ve daha anlaşılır bir bütün elde edilir. Lâkin bu bütün, şerhe kaynak teşkil eden ilk bütünün ne tamamen aynısıdır ne de ondan tamamen farklı bir şeydir. Bunun gibi metinde de şârih tarafından beyitlerin tercümelerinin kelime kelime tercüme yapılmadığı, beyitlerin yorumlanarak ve genişletilerek aktarıldığı görülür.

Metinde şârih tarafından, beyitlere dair gerekli açıklamalar yapıldıktan sonra "hâsılı", "murâd", "ve'l-hâsıl" gibi ifadelerle beytin özeti mahiyetinde bir de tercümesi yapılmıştır.

Aşağıda yer alan beytin şerhinde şârih, "hasılı" kelimesinden itibaren "Dert malı ve sıkıntılar sermayesinden hasıl olan kârı, insan teni denilen pazar dükkanına bıraktın ki orada zarar ve ziyan ve viranelik vardır. Dert ve sıkıntı mallarının karşılığında can pazarı, ziyan ceybine âşıktır. Hikmetinle her bir fayda cevherini o zarar ceybine koymuşsun." ifadesiyle hem şerh metnini özetlemiş hem de beytin serbest bir tercümesini yapmıştır.

- *Ey metāʿ-ı derd der-bāzār-ı cān endāḫte*
  Gevher-i her sūd der-ceyb-i ziyān endāḫte
  *… **Ḥāṣılı** metāʿ-ı derd ve kālā-yı miḥenden ḥāṣıl olan sūdı bāzār-ı dükkānçe-i ten-i insānda bıraḳduŋ ki ol żiyān u żarar ve imāretden bī-eşer bir mahḫaldür. Pes metāʿ-ı derd ü miḥen muḳabelesinde ceyb-i ziyān ki bāzār-ı cān-ı ʿāşıḳdur. Ḥikmetüŋle her bir fāʾide gevherini anda ḳomışsuŋ dimekdür.* [2b]

Şârih, aşağıda yer alan beytin şerhinde "Hâsılı dimek olur ki" ifadesinden sonra "Mârifet, hüküm okunu gerçi atmıştır ama yayından çıkmadan önce defalarca hayret gözüne isabet etmiş ve özünü ve hakikatini görmeye kör etmiştir." ifadesiyle beytin tercümesini yapmıştır.

- *Ez-kemān tā ceste der-çeşm-i taḥayyür kerde cā*
  Maʿrifet ger tīr-i ḥükmī ber-nişān endāḫte

*…**Ḥāṣılı dimek olur ki** maʿrifet tīr-i ḥükmin egerçi atmışdur ammā kemānından çıḳmadan defāʿaten çeşm-i taḥayyüre iṣābet eyleyüp künh ü ḥaḳīḳatin görmekden nā-bīnā eylemişdür, dimekdür.* [2b]

Aşağıda, beytin mufassal olarak şerhi âyet ve hadîslerle desteklenmek suretiyle yapıldıktan sonra "Hasılı, kıyamet meydanında mahşerin güçlüğünden zahmet ve güneşin şiddetli sıcaklığından meşakkat çekmeyerek senin muhafaza gölgenin tahtında oturarak himayenin istebrak kilimleri üzerinde sakin olmaları mukarrerdir. Çünkü fenâ yurdunda gamının derdinin ateşiyle yananlara beka yurdunda nimetlerinin sofrasında lütuf ve ihsan etmen senin şanındandır, demektir." ifadesiyle hem şerh özetlenmiş hem de beytin serbest tercümesi yapılmıştır.

- Sāye-perverd-i ġamet der-āfitāb-ı restaḫīz
  Ferş-i istebraḳ be-zīr-i sāyebān endāḫte
  Ḥāṣılı ṣaḥrā-yı ḳıyāmetde tāb-ı maḥşerden raḥmet ve germiyet-i şiddet-i āfitābdan meşaḳḳat çekmezden erīke-ārā-yı ẓıll-ı muḥāfaẓatuŋ olup ferş-i istebraḳ-nişīn-i ḥimāyetüŋ olmaları muḳarrerdür zīrā dār-ı fenāda āteş-i derd-i ġamuŋla sūziş ü güdāzişde olanları dār-ı beḳāda ḫʿān-ı niʿamuŋla ber-luṭf u iḥsān itmek şānuŋdandur, dimekdür. [4a]

3.3.31. Tahkiye Metodu/Hikâye Nakletme

Klâsik şerh metinlerinde uygulanan bir yöntem olarak tahkiye Yanyalı tarafından da uygulanmıştır. Tahkiye yönteminin en önemli fonksiyonu okuyucuyla metin arasındaki bağı güçlendirmesidir. Diğer önemli bir fonksiyonu ise anlatılan ve nakledilen hikâye aracılığıyla verilmek istenen mesaj daha somut hâle getirilmektedir. Metinde yer yer farklı nakillerle tahkiye yöntemi uygulanmıştır.

Urfî'nin "Hayatımın yörüngesi kınama üzerindedir; Farhad'ın kazması ve iş bitiren yalan nerede?" anlamındaki beytinde Ferhat ile Şîrîn hikâyesine telmih yapılmasına istinaden şârih bu hikâyeyi "Rivayet edilir ki" ifadesiyle nakletmektedir.

- *"Medār" devr-i dāʾim dimekdür, "durūġ" şol yalan ki Ferhād vāḳıʿ oldı. **Rivāyetdür ki:** Ferhād ʿuşşāḳdan biridür ki bir kibār ḳızına dil-dāde olup kendine tezvīc içün babasından ḳızı ṭaleb itdükde gel şu kūhı deş ve ardında olan ırmaġı bu cānibe ilet diyü vaʿd-i ʿaẓīm itdiler…* [51a]

Aşağıda yer alan örnekte Urfî'nin "Ama felek onun muradını verdikten sonra Şeddâd'a cennetini verdikten sonra yaptığını yaptı." anlamındaki beytinde Şeddâd'a telmih yapması münasebetiyle şârih Şeddâd'ın hikâyesinden bir kesit nakleder: Rivayet edilir ki Şeddâd, ferah bir beldede İrem Bağı diye cennete benzer bir bahçe yaptırdı ve içinde büyük bir bina inşa ettirdi. Saray toprak altında kaldı ve kendisi de onunla helak olmuştur.

- ***Rivāyetdür ki:*** *Şeddād bir belde-i ferāḥ-fezāda Bāġ-ı İrem diyü bir bāġçe-i cennetāsā yapdurup içinde bir ʿālī binā bünyād itdürüp sarāy müstaġraḳ-ı zīr-i ḫāk ve kendisi daḫı maʿan helāk oldı.* [53b]

Urfî'nin beytinde geçen "ihbitû" kelimesi bir âyetten (Bakara/2:61) iktibas edilmiştir. Bu âyetle alâkalı olarak şârih beytin anlam dünyasını açıklamak üzere bir kıssa nakleder: "İhbitu" Hazret-i Musa Aleyhisselam, Tîh sahrası ismiyle bilinen bir yerde çok kalabalık askerler ile ne yapacağını şaşırmış ve İlahî gazap ile titrer ve hayrete düşmüş bir hâlde iken askerler için Hak tarafından yiyecek ihsan etmesi için Hakk'ın dergâhına tazarru ve niyaz ellerini açtılar. Duanın kabulünden sonra gökten inen men helvası ve selva kuşundan günlerin geçmesi ile askerler bıkıp nefret edince "Cenâb-ı Kibriya'dan başka çeşit yemekler iste" diye Musa Aleyhisselam'a ısrar ettikleri için Allâh tarafından azarlayıcı bir hitap sadır olup hani, 'Ey Mûsâ! Biz bir çeşit yemeğe asla katlanamayız. O hâlde, bizim için Rabbine yalvar da o bize yerden biten sebze, kabak, sarımsak, mercimek, soğan versin.' demiştiniz. O da size, 'İyi olanı düşük olanla değiştirmek mi istiyorsunuz? Öyle ise inin şehre! İstedikleriniz orada var.' demişti. Böylece zillet ve yoksulluk onları kapladı. Onlar, Allâh'ın gazabına uğradılar. Bunun sebebi, onların; Allâh'ın âyetlerini inkâr ediyor, peygamberleri de haksız yere öldürüyor olmaları idi. Bütün bunların sebebi ise, isyan etmek ve aşırı gitmekte oluşlarıydı.' buyurdular. Bu âyet-i kerîmeye uyarak bütün askerler ile Mısır'a inmeleri emredilmişti. [60a]

Urfî'nin "Gül ateş ağacından tecellî ettiği zaman bin çılgın bülbül Musa gibi yere düştü." anlamındaki beytinde telmih yapılan Hz. Musa kıssasından hareketle şerhte tahkiye üslûbu kullanılarak Hz. Musa'nın Sina Dağı'nda ezelî nurun tecellîsini görünce hayret denizine batmış ve bir süre kendinden geçmiş olduğu rivayet edilmiştir.

- ***Rivāyetdür ki:*** *Mūsā Ṭūr-ı Sīnā'da tecellī-i nūr-ı ezeli gördükde deryā-yı ḥayrete müstaġraḳ olup bir zamān bī-ḫod olmışidi.* [103a]

3.3.32. Vurgu İzahları

Metinde şârih, beyitlerde geçen vurgu ifadelerini ve vurguyla alâkalı bazı unsurları da belirtmiş ve açıklamıştır. Metin incelendiğinde bu vurgu izahlarının fonetik değil, daha çok anlamsal izahlar olduğu görülür.

Aşağıda yer alan örnekte, beyitte geçen "hemân" ifadesinin tekit amaçlı olduğu şârih tarafından belirtilmiştir.

- *Dilem be-nāle der-āmed ki* ***hemān*** *ṣabūrī-rā*

Zi-ḥad me-ber ki der-īn rāh kes me-bād ṣabūr
"Hemān" ***te'kīd içündür.*** *Zinhār u āgāh ol dimekdür.* [61a]

Örnekte, şârih tarafından, "Önceki beyti tekit ederek buyurur ki" ifadesiyle beytin önceki beytin anlamını tamamlayıcı, tekit edici, güçlendirici ve dikkat çekici yönüne vurgu yapılmıştır.

- *Maḥṣūl-ı Beyt:* ***Beyt-i sābıḳı te'kīd iderek buyurur ki*** … [128a]

Urfî'nin ardı ardına üç beyitte vurgulamak amacıyla tekrar ettiği "Be-nûş ân mey" ifadesine atfen şârih, "Burada "be-nûş ân mey" diye tekrar tekrar vurgulamasının sebebi o meyin âb-ı hayat olması ve içenin ebedî hayat bulup her iki cihanda da Hak'la birlikte olacak olmasıdır." açıklamasını yapmıştır.

- *Bu maḥalde tekrār-be-tekrār "be-nūş ān mey" diyü* ***te'kīd buyurduġı*** *ol sebebdendür ki ol mey āb-ı ḥayvāndur ve nūş iden ḥayāt-ı cāvidān bulup dāreynde Ḥaḳla olduġından kināyedür.* [133a]

Urfî'nin "Kabe'yi dudağının altına getirseler dudağını dik. Toprağı öp ama Kabe'den eşik isteme." anlamındaki beytinde geçen "be-dûz" ifadesiyle yapmış olduğu olumsuzluk vurgusu şârih tarafından izah edilmiştir.

- *"Be-dūz" dik maʿnāsınadur. Bu beyt imtinānı* ***te'kīd-i nehy içün*** *olaraḳ buyurur ki …* [164b]

3.4. Şerh Metninde Yer Alan Derkenarların Fonksiyonları

Metinde toplam 168 derkenar bulunmaktadır. Derkenarların büyük bir çoğunluğu kelime açıklamalarından oluşur. Yazmada derkenarların alâkalı oldukları kelimelerin bulunduğu satırın kenarına yazıldığı görülür. Lâkin derkenarlarda kullanılan üslûba bakıldığında derkenarları yazan ve şârihin faklı kişiler olduğu anlaşılmaktadır. Bazen şerhteki bir anlamlandırmaya itiraz veya düzeltme amacıyla da derkenar yazılmaktadır. Metinde yer alan derkenarların şerh içerisinde farklı fonksiyonları olduğu görülür.

a. Kelime Açıklamaları

Metinde derkenarların büyük bir oranda beyitlerde geçen kelimelerin açıklamalarına ayrıldığı görülür. Aşağıda bu örneklerden bazıları verilmiştir.

- *Derkenar: "Bendergāh" liman ki anda gemiler eglenir.* [4a]
- *Derkenar: "Ḳasem" lügatde and içmek.* [9b]
- *Derkenar: Burhān-ı Ḳāṭıʿda; "Sebük-rūḥ" dāʾimā ḫandān, beşūş ü ẓerāfet ü laṭīfe üzere olan maḥviyetlü ve şen kimesnedür.* [10a]

b. Şiir Nakletme

Şerh metninde bazı beyitlerle alâkalı olarak derkenarlarda şiir nakledildiği görülür. Aşağıdaki örnekte Urfî'nin "İnciyi arama ki denizde kıtlıktan dolayı okyanusta sedef içinde ucuz boncuk bile bulunmaz." beytiyle alâkalı olarak isim zikredilmeden Yahya Bey'in "Ganîdür ʿaşk ile gönlüm ne mâl ü ne menâlüm var / Ne vasl-ı yâre handânum ne hicrândan melâlüm var." beyti derkenar olarak nakledilmiştir. [35b]

c. Şerhin Derkenar Olarak Yazılması ve Şerhe İtiraz

Metinde 25b nolu varakta şerhte itiraz yapılmıştır. Şârihin "ʿâlem-tâb" olarak yorumladığı kelimenin "ʿilm-tâb" olduğu düşünülerek açıklanmıştır. 6a ve 21a nolu varaklarda yer alan derkenarlarda beyitlerin şerhinin sayfa kenarlarına dipnot olarak verildiği görülmektedir.

- *Maḥṣūl-ı Beyt: Men kim olabilürüm ve ne ʿāciz ü kemterüm ki kemā-yenbaġī vaṣfuŋ ideyüm. Ey Cenāb-ı Kibriyā, maʿān edeb! Nāvek-endāz-ı medḥ ü ṣenā olan Seyyid-i Enbiyā ve Sened-i Evliyā, Ḥażret-i Muḥammed Muṣṭafā vaṣfuŋ ḳuşını ṣayd içün tīr-i vaṣfı güşād yaʿnī tīr-i tīze müşābih olan vaṣfı belīġāne itmiş…* [6a]

3.5. Şerh Türü Açısından Şerh-i Dîvân-ı Urfî'nin Değerlendirilmesi

Klâsik şerhlerde metinde uygulanan şerh metoduna göre şerhin türünün de değiştiği görülür. Bazı beyitlerin şerhinde birçok farklı kaynaktan destekleyici unsurlarla şerhin güçlendirildiği görülürken bazı beyitlerin şerhinde ise kelime açıklamaları ve farklı destekleyici unsurlar olmadan tercümeye yakın bir şerh yapıldığı görülür. Bu tür şerhlere kısa ve öz anlamında "mücmel" şerh denilmektedir.

a. Mücmel Şerh

Aşağıda yer alan örneklerin şerhten çok tercümeye yakın olduğu görülür. Bu yönüyle mücmel şerhe örnektir.

- *Ḥāsidet der-muṣībet-i ṭāliʿ*
  Tā-be-müjgān nişiste der-ḫūn bād
  Maḥṣūl-ı Beyt: Ḥāsidüŋ ṭāliʿ-i muṣībetinde ve baḫtı nā-hemvāreliginde müjgānlarına dek ve ġam u ġuṣṣa ḫūnına müstaġraḳ olsun, dimekdür. [40a]

- *Dāverā devletī ki mülāzım-ı tost*
  Mīne-dānem ki gūyemeş çün bād

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ẕāt, bir devlet ki mülāzımuŋdur bilmem ne derecelerde ʿālī olsun, dimekdür. [40b]

- *Yūsuf ān kes būd ki ez-ḥasedeş*
  Geh berādereş be-çeh endāzed
  "Yūsuf" peyġāmber ʿa.m. Aḫlāḳıyla şol kimse muttaşıf olur ki şiddet-i ḥasedlerinden birāderleri anı çāh-ı tīreye bıraḳdılar. [43b]

b. Mufassal Şerh

Mufassal, kelime anlamı olarak ayrıntılı ve detaylı demektir (Çağbayır, 2007: 3273). Bir şerh türü olarak ise beyitlerin şerhinde farklı şerh metotları ve destekleyici bazı unsurların kullanılması suretiyle yapılan şerhler için kullanılır. Metinde özellikle tasavvufî beyitlerin şerhinde mufassal şerh olarak değerlendirebileceğimiz örnekler vardır.

Aşağıda yer alan beytin şerhinde kelime izahları, kelimelerin farklı anlamlarına dair açıklamalar, kinâye izahları, âyet ve hadîs iktibasları, beytin tercümesi gibi şerhi destekleyici uygulamalarla şerh güçlendirilmiştir. Bu yönüyle bu kısımda yer alan şerh mufassal şerh örneği olarak değerlendirilir.

- *Dil-i men bāġbān-ı ʿaşḳ u ḥayrānī-i gülistāneş*
  Ezel dervāze-i bāġ u ebed ḥadd-i ḫıyābāneş
  "Lafẓ-ı dervāze" şoḳak başına ve bāġuŋ ḳapusı cānibinden ***kināyedür****… **Ve'l-ḥāṣıl** bāġ-ı ʿaşḳ muḥāfaẓası ismi olacaḳdur. **Pes** ḫiṭāb-ı ʿām ṭarīḳiyle buyurur. Maḥṣūl-ı Beyt: … Pes ezelden **murād** cennāt-ı Ḥażret-i Ḫallāḳ ve Feyyāż-ı Muṭlaḳ ervāḥ-ı nevʿ-i beşeri ḫalḳ idüp **ve araḍnā'l-emānete ʿale's-semāvāti ve'l-arḍı şümme ʿaraḍahā Ḥameleha'l-insānu** fermān-ı vācibü'l-imtiṣālüŋ şudūrı anda ki ol emānet-i remzdür… ve **tekūnu'l-cibālu ke'l-ʿihni'l-menfūş** mā-ṣadaḳı ẓuhūra gelüp … **külli şey'in yerciʿu ilā-aṣlihi** mażmūn-ı münīfi yırtulup … Pes beytüŋ **mażmūnı** dimek olur ki göŋlüm bāġ-ı maḥabbetüŋ bāġbānıdur.* [124b]

Urfî'nin aşağıda yer alan tasavvufî beytinin şerhi kinâye izahları, örnekleme, kıssa nakletme, tahkiye metodu, farklı şerh ihtimallerinin değerlendirilmesi, hadîslerden iktibas yapma gibi metotlardan faydalanılması suretiyle mufassal şerhe örnek teşkil eder.

- *Be-īn bī-rengī vü bī-ḳıymetī ān ṭurfe yāḳūtem*
  Ki laʿl-i āfitāb īn āb u reng āverde ez-kāneş
  ***"Be-īn bī-rengī"** buyurduġı kendi varlıġına ʿadem-i raġbetinden* ***kināyedür** zīrā ʿārif-i billāh varlıġı ẕerre miḳdār addeylemez … **Nitekim** vaḳt-i saʿādet-i Ḥażret-i Ḫayru'l-Beşer ʿaleyhi efḍalu'ṣ-ṣalavātda Yemen mülkinde Veysel Ḳarānī ḥażretleri ḥayātda iken … **Bu beyt-i pür-esrāruŋ maʿnāsın taḥrīrinde baʿżı ṭahāretin bilmeyen eşḫāṣ merḥūmı ṭaʿn ṭarīḳiyle ol zeyn-i sitāyiş itmekden ġayrı kārı yoġidi, diyü ṭūl-ı dırāz iderlerdi. Ammā** maʿnā-yı cevher-i ẕāt künhine vāṣıl olmaġa saʿy u kūşiş*

ḳılmazlardı zīrā nice nice ʿulemā-yı ʿiẓām ve meşāyiḫ-i kirām ittifāḳ idüp buyururlar ki Resūlullāh ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellemden ***"Evvelu mā-ḫalaḳallāhu nūrī" diyü*** *buyurmışdur ki ol nūr-ı cevher-i aṣldur… Hemān,* ***Elleẕīne yu'minūne bi'l-ġaybi ve yuḳīmūne'ṣ-ṣalāte ve mimmā razaḳnāhum yunfiḳūn*** *mışdāḳın fiʿle getürürse.* [129b]

3.6. Şârihin Dil ve Üslûbu

3.6.1. Dil Özellikleri

Her ne kadar simâ kayıtlı bir nüsha olsa da *Şerh-i Dîvân-ı Urfî*'de imla hususunda bazı tutarsızlıklar vardır. Ayrıca, metinde bazı kelimelerin yazımında yanlışlıklar olduğu görülür. Aynı satırda bile bazı kelimelerin farklı yazımları vardır. Ayın ve hemzenin yazımı konusunda da tutarsızlık vardır. Bazı kelimelerde ayın ve hemzeler gösterilirken bazı kelimelerde gösterilmemiştir. Bazı kelimelerde ise, hemze ile ayın karıştırılmış; hemzeli kelime ayınlı olarak yazılmıştır. XVIII. asrın sonunda kaleme alındığı tahmin edilen eserin karışık imlâsı, kalın ve ince seslerde tam bir imlâ birliğinin olmaması gibi hususiyetler geçiş dönemine ait olmasıyla açıklanabilir. Bu tür yazım yanlışı ve imlâ tutarsızlıkları olan kelimelerin doğru yazımları, sözlüklerden tespit edilerek doğru yazımları tercih edilmiştir.

Öte yandan klâsik şerhler içerisinde Yanyalı'nın Şerh-i Dîvân-ı Urfî adlı şerh eserinin en önemli ayırt edici özelliği dil ve üslubudur diyebiliriz. Şerh metninde şârihin bilinçli olarak Urfî'nin beyitlerinde geçen Arapça ve Farsça kelimelere karşılık olarak Türkçe kelimeler türetmeye çalıştığı gözlemlenmiştir.

a. Arkaik unsurlar

Günümüzde arkaik olarak değerlendirilen bazı unsurlar, ait olduğu dönemin hem yazı dili hem de konuşma dilinde işlek bir şekilde kullanılan sözcükler olabilir. Bunun bilincinde olarak biz şerhin kaleme alındığı XIX. asrın başını esas alarak metinde geçen bazı arkaik unsurları tespit ettik. Metinde geçen bu unsurlar ve anlamları aşağıda verilmiştir.

Taşra: [daşra, dışra] Dışarı (Dilçin, 1983: 205).

- *Fi'l-ḥāl sikkenüñ āġūşında olan zer-i ḫālişi* ***ṭışra*** *atup ḍarbında ṣarf-ı maḳderet idüp giriftār-ı ṭuʿme-i sindān u ṭoḳmaḳ olmazdı, dimekdür.* [15a]

Dilkü: [dilgi, dilki] Tilki (Dilçin, 1983: 67).

- *"Rūbah"* ***dilküye*** *dirler.* [17a]

Ḳaçan: Ne zaman, ne zaman ki; her ne zaman, vaktaki, nasıl, ne suretle (Dilçin, 1983: 121).

- *Ve'l-ḥāṣıl muḳarrebān-ı dergehüŋ ẕevātı bu derecelerde olınca sā'ir nās* ***ḳaçan*** *maḥrem-i ḥarem-i vuṣlat olurlar diyü iʿtiẕār ider.* [5a]

Depelemek: Çiğnemek, ezmek, öldürmek (Dilçin, 1983: 64).

- *Bundan ġāfil olmış ki gurkuŋ ṣulḥı ġānemi* ***depeler*** *yaʿnī ḳurd* [15b]

Aşaġa yuḳaru: Aşağıya, yukarıya.

- *"Türk-tāzīhā" ātını* ***aşaġa yuḳaru*** *ḳoşdurmaġa dirler.* [24a]

Aḫşam: Akşam (Dilçin, 1983: 5).

- *Pes āfitāb* ***aḫşam*** *ile ġā'ibe münḳalib...* [25a]

Aşağıdaki örnekte geçen "kanda" nerede, "kankı" hangi, "didükde" dediği zaman anlamında kullanılmıştır.

- *Pes bunlara ḫiṭāb idüp buyurdı ki ey ʿazīzler, gelişüŋüz* ***ḳandandur*** *ve* ***ḳankı*** *diyāruŋ* ***nāmverlerisiz, didükde****...* [44a]

Depmek: Yere çarpmak, vurmak (Dilçin, 1983: 246).

- *İskender-i Dārā'nuŋ seddine* ***depme urur****.* [45b]

Depelemek: Çiğnemek, ezmek, öldürmek (Dilçin, 1983: 64).

- *Maḥṣūl-ı Beyt: Vāʿiz seng-i ṭaʿne ile beni* ***depeledi****.* [44a]

Ṭammak: Damlamak, damla damla akmak (Dilçin, 1983: 201).

- *… Ḳan yerine gicenüŋ tīreligi* ***ṭamar*** *yaʿnī göŋlüm ʿişyān keşreti sebebiyle ol … yerine ẓulumāt* ***ṭamar****, dimekdür.* [67b]

Ḳocuşmaḳ: Kucaklaşmak, sarmaşmak (Dilçin, 1983: 142).

- *"Kenār"* ***ḳocuşlaşmaḳ*** *maʿnāsınadur.* [69a]

Suvarılmak: Su verici, sulayan (Dilçin, 1983: 195).

- *Pes "bāġ" vücūd ve "bāġbān" rūḥ olınca anuŋ* ***suvarılması*** *daḫı ḫūn-ı dili ile olur.* [26b]

Deprenmek: Hareket etmek, harekete gelmek, kımıldanmak, sarsılmak (Dilçin, 1983: 64).

- *"Bī-teḥarrük-i dest" el* ***deprenmezden*** [72b]

Ḳancaru: Nereye, neresi, ne tarafa. 2. Nereye ait (?) (Dilçin, 1983: 124).

- *Ey fitne-i felek* ***ḳancaru*** *gitmek istersüŋ?* [110b]

Imızġanmaḳ: Uyuklamak, azıcık uyumak (Dilçin, 1983: 109).

- *"Nüʿās"* ***ımızġanmaḳ*** *ve kendine her nesneden fütūr gelmek ve ḫumār ve gevşeklik ile esnemek maʿnāsınadur.* [114a]

Beŋzeş: Benzer (Dilçin, 1983: 31).

- *"Hem-tāy" miṣl ü mānend ve* ***beŋzeş*** *dimekdür.* [139b]

Kıjgarmak: Haykırmak, gürlemek, fışıltılı ses çıkarmak, haykırarak saldırmak (Dilçin, 1983: 93).

- *"Pīl-i demān"* ***ḳıjġarmış*** *ve heybetlenmiş fīl dimekdür.* [151a]

İmdi: Şimdi, artık, o hâlde, öyleyse (Dilçin, 1983: 115).

- ***İmdi*** *bir ādem nefs-i emmāreye giriftār olup nefs-i muṭmaʿinneyi aŋa …* [153a]

Bukagu: Hayvanın ayağına vurulan köstek (Dilçin, 1983: 39).

- *"Viṣāḳ" bi'l-feṯḥ ve'l-kesr ʿahd u yemīn ve* ***buḳaġu*** *ve ayaḳ bāġı ḳayd gibi ammā bu maḥalde vifāḳ u müttefiḳlik dimekdür.* [202b]

Suvarmak. Sulamak, su vermek (Dilçin, 1983: 195).

- *Eger ol bāġçe bāġbān-ı ḫūn-ı dilümden* ***şuvarmaya*** *ḫuşk ve bī-ṣemere olur.* [26b]

İrgürmek: Ulaştırmak, eriştirmek (Dilçin, 1983: 117).

- *Beni maḥall-i maḳṣūda* ***irgürür****, dimekdür.* [27b]

Tökmek: Dökmek (Dilçin, 1983: 212).

- *Be-her sene per ü bālin* ***töküp*** *yine per ü bāli gelince ġayrı gūne bir zīnet ü leṭāfet virür.* [30a]

Gicimek: [gicişmek, gircimek] Kaşınmak (Dilçin, 1983: 94).

- *Eger felekde dāġ-ı derūnum cerāḥati ḳaşınmaḳ ḳaṣdın idüp* ***gicişe*** *ḳalḳarsa…* [75a]

Bezek: 1. Süs, ziynet. 2. Ziynet eşyası (Dilçin, 1983: 31)

- *“Ārāy” bezek maʿnāsınadur.* [76a]

Yab Yab: Yavaş yavaş, usûl usûl, sessizce (Dilçin, 1983: 235).

- *“Ḥazm” luġatde ḳaṭʿ itmek ve* ***yab yab*** *yürimek, lākin burada ḥükm-i nāfiẕ yaʿnī geçici ḥükm maʿnāsınadur.* [114b]

Ağrıyınca: Ağırlığınca

Ağrı: Ağırlık, kıymet.

- *Her bir ṭarı* ***aġrıyınca*** *saŋa vireyüm yaʿnī ol ḳaṣīde-i lüʾlüʾ-manẓūmı ṭarı* ***aġrı*** *ve ḳıymetince vireyüm.* [138b]

b. Eklere Dair Hususiyetler

Metinde akuzatif (belirtme hâli) eki fonksiyonunda “n”nin kullanıldığı görülür.

- *Bārūd ile āteş gibi żıddandur ammā ʿadāletüŋ muḳteżāsı şunı işledi ki* ***ikisin*** *birbiriyle imtizāc itdürdi, dimekdür.* [14b]

-ıcak, -icek: Bıragıcak (Bırakınca)

- *Maḥṣūl-ı Beyt: Memdūḥ ol nidāyı ʿaskere* ***bıraġıcaḳ*** *kendi naʿra-i ḥaydārānesine tāziyānelik fiʿlini virür yaʿnī ol vaḳt naʿra-i memdūḥ taziyānelik fiʿlini işler …* [45b]

-(y)ısar: Açmayasarlar (Açmayacaklar)

- *“Ne-güşāyend” istifhāmdur* ***açmayasarlar*** *mıdur, elbette açar dimekdür.* [51b]

-up, -üp: Bulup (Bulmuştur), düşürmeyüp içün (Düşürmemek için).

- *Yaʿnī ḳanḳı ḫaṣmuŋ rūḥıdur ki tīġüŋden necāt* ***bulup*** *dimekdür.* [70b]
- *Pes şiʿr ise münāsebeti ve ḳāfiyeyi* ***düşürmeyüp içün*** *bu miṣillü terk-i edebî vāḳıʿ oluyor.* [52a]

-rak, -rek: Ufarak (daha küçük), azrak (daha az), (lezizrek (daha leziz), hûbrek (daha güzel), yegrek (daha iyi).

- *… kediden* ***ufaraḳ*** *bir ḥayvāndur ṣuda olur.* [78b]
- *… maḥabbet ü şevḳ sāyesin* ***azraḳ*** *bıraġa.* [48a]
- *… şīrīn ü* ***leẕīẕrek*** *olduġından ṭūl u dırāz eyledüm.* [71b]
- *… āferīnişüŋ* ***ḫūbrek*** *cevābı budur ki miṣlüŋ ʿademīn diye.* [139b]
- *… āteş-i ġıdāları kevn ü mekāndan anı* ***yegrek*** *ü aʿlā olduġını* [150b]

-sun için, -sün için: tutsun için (Tutması için)

- *Pes olʿibreti felek aḫẕ idüpʿālemi cevr ü ṭuġyāndan emānde **ṭutsun içün** nīze-i Behrām'ı ele alupʿālemüŋ **eṭrāfın** geşt ü güẕār itmekdedür, dimekdür.* [215b]

-cağaz, ceğez: Kuzıcağaz (Kuzucağız)

- *Ey merd-i cefā-keş, eger yüz sürü **ḳuzıcaġazlar** bir uġurdan ẕi'b ile tārumār u tevaḥḥuş u firār eyleseler.* [165b]

c. Ağız Özellikleri

Metinde yer yer ağız özellikleri gösteren kelime ve ekler görülmektedir. Bu eklerden bazıları aşağıda yer almaktadır:

Sovuḳ: Soğuk.

- *Şiddet-i lerzeden ḥāṣıl olan **sovuḳluḳ** maʿnāsına…* [17a]

Bıraġur, bıraġar: Bırakır.

- *… elemi tepeden nihāyetine dek ceẕb ü celb idüp ġuṣṣa vü ġam cānına **bıraġar**, dimekdür.* [43a]
- *… mehābetden mıṣṭara lerze **bıraġur**, dimekdür.* [45b]

Irza: Rıza.

- *… şāhid-i medḥi būse-dādlıġa **ırżā** ḳılduŋ ve anı rām eyledüŋ.* [41a]

Nark: Satış değeri, geçim.

- *"Narḫ" nūn ve rā'nuŋ fetḥa vü sükūnıyla **narḳ** u revāyic ve geçim dimekdür.* [120a]

Panbuk: [Banbuk, panbık, panbuğ, panbuk, panmuk] Pamuk (Dilçin, 1983: 172).

- *"Penbeī neh" **panbuḳ** ḳo ve istimāʿ itmemek içün ṭıḳa …* [151b]

Kohu: Koku.

- *"Meşemme" ism-i mekāndur, şemme ve **ḳoḫu** alınacaḳ maḥalle dirler.* [205b]

Dülger: Marangoz.

- *"Tīşe" **dürgerler** keserine dirler.* [226a]

Oturdakomak: Oturtmak, koymak, bırakmak, yerleştirmek.

- *“Nişāned” oṭurdaḳor dimekdür, “firisted” fiʿl-i mūżāriʿdür, gönderür, dimekdür.* [86a]

İderin: Ederim.

- *… vücūdumdan ẓuhūr* ***iderin.*** [252b]

3.6.2. Üslûp Özellikleri

Hayatı hakkında çok fazla malumata sahip olmadığımız Yanyalı Süleyman Efendi'nin, şerh metninden ve ismi zikredilen Tepedelenli Ali Paşa'nın görevde bulunduğu dönemden hareketle XIX. asırda yazıldığını tahmin ettiğimiz *Şerh-i Dîvân-ı Urfî* adlı şerhinde arkaik kelimelerin yoğunluğu dikkat çekmektedir. Bu hususiyete şârihin yaşadığı coğrafyanın Anadolu sahası dışında yer alan ve dilde meydana gelen değişimlerin daha geç gerçekleştiği Yanya vilayetinde yaşamış olmasının sebep olduğu düşünülebilir.

Öte yandan Yanyalı Süleyman Efendi, Sebk-i Hindî'nin en önemli temsilcilerinden Urfî-i Şirazî'nin girift beyitlerinin izahı için mümkün mertebe sade bir üslûp kullanmıştır. Nitekim şerhin amacına uygun olan açık ve anlaşılır olmaktır. Buna rağmen *Şerh-i Dîvân-ı Urfî*'nin dili diğer Urfî şerhlerine nisbetle ağırdır. Yanyalı'nın, şerhte beyitlerin anlamına odaklandığı; secîli ve sanatkârane bir üslûp kullanmadığı, mümkün olduğunca beyitleri mücmel ve muhtasar olarak açıkladığı görülür.

Cümle yapısı olarak devrik cümlelerin ağır olduğu metinde Farsça bir bağlaç olan "ki"nin yer aldığı beyitlerin Yanyalı tarafından ek fiil kullanılmadan yine "ki" bağlacıyla Türkçeye aktarıldığı görülür.

Her ne kadar mücmel ve muhtasar bir şerh yöntemini benimsemiş olsa da Yanyalı Süleyman Efendi, beyitlerin tercümesini yaptığı kısımlarda, kelime kelime çeviri yöntemini kullanmamıştır. Zaten Urfî gibi anlamsal paradoksları ve imajları son derece yoğun olarak kullanan bir şâirin beyitlerinin kelime kelime tercüme edilerek okuyucuya açıklanması pek mümkün değildir. Ayrıca birçok yerde beyitte ifade edilmeyen muhataba yönelik ifadeleri tercüme kısımlarında zikretmiştir.

Metin, klâsik şerh üslûbunda ve sade bir üslûpla kaleme alınmıştır. Klâsik şerhlerde beytin şerhine geçişte kullanılan "mahsûl-ı beyt" ifadesi metinde kullanılmıştır. Bazı beyitlerde tercümeye yaklaştığı görülen şerh metninde bazı beyitlerin klâsik şerhlerde görülen farklı metotlarla şerh edildiği görülür. Metnin üslûbu genel olarak "hikemî üslûp, secîli üslûp, şerhin farklı söz dizimi ve farklı kelimelerle tekrar edilmesi, şerh ifadeleri, şârihin edâsı, konuşma üslûbu, ara cümleler, Arapça ibareler, Farsça ibareler, farklı söz

dizimi ve eklerin farklı kullanımı, eksiltili cümleler, devrik cümleler, kelime izah ifadeleri, dua üslûbu, mizahî üslûp ve sıfat üslûbu başlıkları altında ele alınmıştır.

a. Şerh İfadeleri

Şârihin üslûbuna tesir eden önemli unsurlardan biri de şârihin kullanmış olduğu "irâde olan maʿnâ bu ola ki", "pes buyurur ki", "murâd", "işâretdür", "işâret ola", "dimekdür", "hâsılı", "ve'l-hâsıl", "pes bu takdîrce", "yani" gibi şerh ifadeleridir. Bu ifadeler vesilesiyle beyitler şerh edilmiştir:

Aşağıda yer alan örneklerde şerh ifadelerinin geçtiği kısımlardan bazıları gösterilmiştir:

- *Bu beytde* ***irāde olan maʿnā bu ola ki*** *Memdūḥ …* [18b]
- *Bu beytde ʿacz u niyāzı ber-ṭaraf idüp kendi kemālātın* ***beyāndur****. …ʿUrfī'nüŋ Yūnān'ı belde-i Şīrāzdur,* ***dimekdür****.* [137a]
- *Maḥṣūl-ı Beyt:* ***Ḫiṭāb-ı ʿām ṭarīḳiyle buyurur ki*** *… Pes ne ḫayr var,* ***dimekdür****.* [73b
- *Nişābūr arżı gibi* ***murād****, keşret-i ʿişyāndan şikāyetdür.* [67a]
- *Bu maḥalde biz meʾmūr olalum* ***didügi*** *memdūḥa kemāl-i istiḳlāl u mümkinātuŋ żabṭ u rabṭa idāresine ruḫṣatı istikmālde oldugına* ***işāretdür****.* [65b]
- ***Pes dimek olur ki*** *dāniş-i āferīniş ve vādī-i ʿālem sensüŋ dimekdür.* [139b]
- *… küḥl-i başarī-i şāhid-i īmān luʿbetan-ı Fireng'üŋ zülfinüŋ ḳuragınuŋ siyāhlıgından almışdur* ***yaʿnī*** *luʿbetan-ı Fireng ki īmāndan bī-behre iken şimdi … anlaruŋ zülfi siyāhlıgından alur, dimekdür.* ***Ḥāṣılı*** *luʿbetan-ı Fireng īmān ile müşerref olup şān u şöhret-i īmāna revnaḳ virdiler,* ***dimekdür****.* [143b]
- *… anuŋ şiddet-i ḳahrı ḫavfından ṭaġlar şu gibi arınup ṭaş altından cārī olurlar.* ***Ve'l-ḥāṣıl*** *kemāl-i ḫavflarından ṭaġlar eriyüp zīr-i sengden şular aḳar, dimekdür.* [143b]
- *"Āteş-ender-āb-ı ḥayvān"* ***dimekden maḳṣad*** *āb-ı ḥayvān ẓulumātda olup muḥtāc-ı şuʿle oldugıdur.* [234a]

b. Hikemî üslûp

Urfî'nin beyitlerinde yer yer hikemî üslûba örnek teşkil edecek unsurlar görülse de Urfî'nin şiir üslûbu için hikemî tabirini kullanmak güçtür. Urfî'de Sâib-i Tebrizî'nin şiirlerinde görülen genele sirayet etmiş bir hikemî üslûp görülmez. Bu sebeple şârihin yer yer hikemî üslûba yaklaştığı görülse de metnin geneline tesir etmiş bir hikemî üslûp yoktur. Aşağıda şerh metninden hikemî üslûp çerçevesinde değerlendirilebilecek örnekler sunulmuştur.

- *Ḥāṣıl-ı kelām her gicenüŋ ʿaḳībi rūz-ı rūşen ve her rūzuŋ nihāyeti mecmaʿi'l-ġumūm olan şeb-i dil-şikendür. ʿĀrif olan bundan ʿibret alur. Ġayr-ı tafṣīle ne ḥācet.* [148a]
- *Ey ʿārif-i billāh bir gevher-i pür-enveri ḳalbüŋe nişār eyle ki ol gevher göŋül mülki olmaġa mümkin ola yaʿnī ḥayāt-ı beden elde iken bir gevherüŋ iktisābına saʿy u himmet eyle ki ol gevher baʿde'l-*

intiḳāl göŋlüŋe ser-māye vü māl olmaya iḫtimāli ola. Ancılayın gevherüŋ kesb ü cemʿine ṣarf-ı miknet eyleme ki anı ṭuʿme-i pençe-i ecel ḫarāb u yebāb idüp ḫīn-i vuṣlatda tehī-destlik ġāʾilesini ḫacīl eyleye. [128a]

- *Anı ibtidā-yı ġazele bir maṭlaʿ düzdüm ki maʿnā-yı ḥaḳīḳat ve tecellī-i ẕātı ne ṭarīḳile bilmek vechile iktisāb eylemek anda meẕkūr u nümāyāndur. Pes ġaflet olınmayup müṭālaʿasında sen daḫı diḳḳat-ı naẓar buyurıla.* [152a]

c. Secîli üslûp

Sözlük anlamı kumru, güvercin gibi kuşların aynı sesleri çıkararak ötmeleri demek olan secî, nesirde fasıla sonlarında aynı harflerin bulunmasında denir (Saraç, 2012, 257). Diğer bir deyişle "seci" için nesrin kâfiyesi de denilebilir. Şerh metninin genelinde ön planda olmamakla birlikte yer yer secîli üslûp dikkat çekmektedir. Öte yandan secîde veznen uygunluğa da yer yer bazı kelimelerin aynı babdan seçilmesi ile riayet edildiği görülür.

Şerh metninden alınan aşağıdaki örnekte, "ferâset, fetânet, kiyâset" ve "intihâb, ihtiyâr" kelimeleri hem veznen hem de revileri açısından secîlidir. Öte yanda "suffe, hâne" kelimelerinde kelime sonlarındaki kâfiyelerle yapılan secî görülür:

- *ʿAḳl u şuʿūrum ṣuffesi feṭānet taḫtgāhıdur yaʿnī ʿaḳl u idrākum ve fehm ü* ***ferāsetüm ṣuffesi*** *ve dīvān-* ***ḫānesi feṭānet*** *ü* ***kiyāset*** *taḫtgāhıdur ve tabʿum şāh beyti daḫı* ***fiṭrat*** *u* ***ḫilḳat*** *yaʿnī rūz-ı ezel eyvānından* ***intiḫāb*** *u* ***iḫtiyār*** *olınmışdur.* [23b]

Örnekte "tahsîl, nâʾil", "maʿrifet, ülfet, hakîkat", "mevâkiʿ, merâfiʿ", "müzâhim, müdâhil", "lezzet, vahdet, ʿazamet" gibi Arapça kelimelerde de secîli üslûp görülmektedir:

- *• Ḥāṣılı* ***taḥṣīl****-i* ***maʿrifet*** *ve* ***nāʾil****-i bezm-i* ***ülfet****-i* ***ḥaḳīḳat****den ṣoŋra* ***mevāḳiʿ*** *ü* ***merāfiʿ*** *ü* ***müzāḥim*** *ü* ***müdāḫil*** *idicek eżdād ḳalmayup* ***leẕẕet****-i* ***vaḥdet****-i* ***ʿaẓameti*** *ẕevḳ itmekde olursuŋ, dimekdür.* [148b]

Örnekte "merkûz, meknûz", "sihr-âmîz, nâtıka-perdâz", "nükte-beyân, râz-gûyân", "taʿzîm, tekrîm" kelimeleri secîli üslûba örnektir:

- *Ẕātumda* ***merkūz*** *ve genc-i istiʿdādumda* ***meknūz*** *olan ṭabʿ-ı selīmüŋ istimdād u iʿāneti şerefiyle ben ol* ***siḥr-āmīz nükte-beyān*** *u* ***nāṭıḳa-perdāz****-ı* ***rāz-gūyānum****…murād eyledükde, hezār* ***taʿẓīm*** *ü* ***tekrīm*** *ile aŋmaġa başlar, dimekdür.* [194a]

"Sipâs, kıyâs, esâs", "gürûh, enbûh", "kabâyih, zamâʾim" ve "efʿâl, aʿmâl" kelimelerinde secîli üslûp görülür:

- *Ḥamd u* ***sipās*** *ve şükr-i bī-****ḳıyās*** *ol mevcūd-ı* ***esās****-ı kāʾināta olsun ki ben bende-i pür-taḳṣīr şol* ***gürūh****-ı ḥīle-****enbūh****dan olmayup ṭāʾife-i rāst-revdenüm. Her ne ḳadar benden ṣādır olan* ***ḳabāyiḥ****-i* ***efʿāl*** *ve* ***zamāʾim****-i* ***aʿmāl****ise de...* [201a]

d. Şerhin Farklı Söz Dizimi ve Farklı Kelimelerle Tekrar Edilmesi

Metinde benzer anlamdaki cümle tekrarları bir şerh üslûbu olarak sıklıkla kullanılır. Bazı örneklerde bir beytin şerhinde üç veya dört defa benzer cümlelerin farklı kelime ve söz dizimi ile tekrarlandığı görülür. Şârihin bunu yapmaktaki amacının şerhi okuyucunun zihninde tekrarlatarak pekiştirmek olduğunu düşünmekteyiz.

Urfî'nin "Hüner budur ki rızık bir kapıdan istene, ayıp ise her kapıdan nimet talep etmektir." anlamındaki beytinin şerhinde şârih, beyti "Gerçi cihandan maksat lokma ve hırkadır ama hüner nedir? Mümkün olduğunca bir kapıdan geçimini talep edip kazanmaktır." cümleleriyle açıkladıktan sonra yine benzer anlamlardaki, "yoksa bir alay alçağın kapısına koşup geçimini temin etmek hüner değildir.", "her birine nimetler almak için yaltaklanmanın rezaletten başka bir sonucu yoktur" ve "hüner, maişeti tek bir vesile ile talep edip kazanmaktır." ifadeleri benzer anlamı tekit edici cümlelerdir.

- *Maḥṣūl-ı Beyt: Egerçi cihāndan maḳṣad loḳma ve ḫırḳadur ammā mümkin olduḳça* ***hüner nedür ol maʿīşeti bir ḳapudan ṭaleb idüp kesb itmekdür****. Yoḫsa bir alay leʿīmān ḳapularına püyān olup ol maʿīşeti cemʿ itmek hüner degildür ve her birine īṣār-ı niʿam ve temelluḳ göstermek rezāletden ġayrı bir ḥāṣılı yoḳdur* ***hüner ol maʿīşeti bir ḳapudan ṭaleb ve kesb itmekdür.*** [19b]

Şârih, "Ey sevgililik günlerinin tazelik vakti merhaba ve ey kabul olan dua bahçesinin ilk yetişen meyvesi merhaba." anlamındaki beytinin şerhinde, "Hoş geldin ve kademler getirdin", "Yani, ey zat, hoş geldin ve kademler getirdin ki eyyamın şahidine gençlik ahdi verdin" ve "Ey dergâh-ı ilahîde kabul gören ve kabul gören dua bağının turfanda çıkmış meyvesi! Safa geldin ve şeref getirdin." ifadeleriyle üç farklı şekilde "merhaba" kelimesini şerh etmiştir.

- *Maḥṣūl-ı Beyt: Ey eyyāmuŋ şāhidine şebāb u emredī ʿahdini virici şāh,* ***ḫoş geldüŋ ve ḳademler getürdüŋ*** *yaʿnī ey ẕāt,* ***ḫoş geldüŋ ve ḳademler getürdüŋ*** *ki eyyāmuŋ şāhidine ʿahd-i şebābı virdüŋ v'ey dergāh-ı Bārī'de müstecāb u maḳbūl duʿā bāġınuŋ ṭurfanda çıḳmış yemişi* ***ṣafā geldüŋ ve şeref getürdüŋ****, dimekdür.* [20b]

e. Şârihin edâsı

Şârihin, Urfî'nin beyitlerini şerh ederken iddialı bir üslûp kullanmadığı görülmektedir. Kesin ve net ifadeler kullanmaktan kaçınır. Metinde otuz sekiz farklı yer de klâsik şerhlerde sıklıkla karşılaştığımız "Vallâhu aʿlem" (doğrusunu Allâh bilir) kalıp ifadesi

kullanılmıştır. Bu ifade de onun şerhteki genel tavrı ve edâsının çok iddialı olmadığı bize gösterir.

Urfî'nin "Ben kim oluyorum ki seni öveyim. Edeb okçusu senin vasıf kuşunu beyan zirvesinden düşürmüştür." anlamındaki beytinin şerhinde Yanyalı Süleyman Efendi, beyte dair yorumlamalarını dile getirdikten sonra "Vallâhu aʿlem" ifadesiyle farklı yorumlara ve bakış açılarına da açık olduğunu dile getirmiştir.

- *Bu beytde Ḥaḳḳuŋ murġ-ı evṣāfında bī-bāl ü per olduġına iʿtirāf-ı ʿacz ola.* ***Vallāhu aʿlem.*** [6a]

Klâsik şerhlerde sıklıkla karşılaştığımız diğer bir kalıp ifade olan (doğru) bilgi ancak Allâh katındadır anlamındaki "el-ʿilmu ʿindallâh" ifadesi metinde yedi farklı yerde geçmektedir. Bu ifade de şârihin üslûbu hakkında bize ipucu verir. Bu üslûp, şârihin iddiasız bir üslûp ve farklı şerh ve yorumlamalara açık olduğunu göstermekle birlikte şârihin tevazu eksenli üslûbuna da işaret eder.

- *… yaʿnī cevher-i ẕātumuŋ şerefi abāma olan ittiṣāl-i taʿalluḳ cihetindendür, dimekdür,* ***el-ʿilmu ʿindallāh.*** [8a]

Sebk-i Hindî çerçevesinde şiirler kaleme almış olan Urfî'nin birçok şârih tarafından şerh edilmesi ve onun şiirlerini anlayan ve açıklayanlar için "Urfî-dânlık" tabirinin kullanılması onun beyitlerinin kolay anlaşılabilir olmadığını bizlere işaret etmektedir. Şârih, Urfî'nin bazı beyitlerine dair "Bu beyt dahı merhûmun güzîde vü müşkilât ebyâtlarındândur." ifadesinde belirttiği gibi anlaşılması zor beyitlerinden olduğunu ifade etme gereği hissetmiştir. Öte yandan "Bu beyti çözmede bu hakirin acziyeti ve yeterli olmayışı ortada ise de ümit ederim ki cömert kimseler bunu görünce kusurumu affederek üzerini örtsünler." ifadesi şerhin genelinde görülen iddiasız ve mütevazı üslûbu bize gösterir:

- *Bu beyt daḫı merḥūmuŋ güzīde vü müşkilāt ebyātlarındāndur. Ḥallinde bu ḥaḳīrüŋ ʿadem-i ḳudret ü istiʿdādı der-kār ise de ümīddür ki müşāhede-i dīde-i ehl-i kerem olduḳda ḳuṣūrumı ʿafv-ı bende-nüvāzı ile mestūr u pūşīde buyuralar.* [6a]

Aşağıdaki örnekte de şârih, "Merhum Urfî'nin ifade ettiği sırları hâl ehli olanlar anlar, bizim yorumlarımız yanlış da olabilir. Amacımız beytin görünen anlamını anlatabilmektir." ifadeleriyle Urfî'nin şiirlerinin kolay anlaşılamayacağına ve bu konudaki acziyetine vurgu yapar:

- *Merḥūm ʿUrfî'nüŋ buyurduġı esrāruŋ fehm ü idrākine ehl-i ḥāl gerek.* ***Bizümkisi ġalaṭ olmaḳ daḫı iḥtimāldedür.*** *Merāmumuz ancaḳ beytüŋ maʿnā-yı ẓāhirīsi fehm olınmaḳdur.* [152b]

Aşağıda yer alan örnekte yer alan "gâlibâ" ifadesi şârihin iddiasız edâsı ve üslûbunu göstermektedir:

- *"Mercān"dan murād **ġālibā** meḥābībden biri ola. Ve anuŋla vuṣlat murād itmiş ola.* [224a]

Metinde şârihin anlamı mücmel olarak açıkladığı ve aşağıda olduğu gibi bazı örneklerde anlamın ehli tarafından bilindiği belirtilerek şerhin sonlandırıldığı görülür:

- *… **Maʿnāsı ehline maʿlūmdur, taṭvīle ne ḥācet.*** [232a]

Metinde şârih, bazı açıklamalara dair detayın gerekli olmadığını aşağıdaki örnekte olduğu gibi "her ne ise" ifadesiyle ima etmiştir.

- *… baʿżılar bu ricāları şāhān-ı Hind'den Şāh Ekber-zāde Selīm'edür dimişler **her ne ise.*** [254a]
- *Faḳīrüŋ bu ʿilmden çoḳluḳ āşinālıġum yoḳdur.* [195b]

f. Konuşma Üslûbu

Şârih, metinde genel olarak öğretici metinlerde kullanılan sade bir üslûp kullanmıştır. Metinde, yer yer okuyucunun dikkatini güçlü tutmak ve okuyucu ile metin arasında bir iletişim kolaylığı sağlamak amacıyla konuşma üslûbu kullanıldığı görülür.

Örnekte yer alan "fülân ibni fülân fülân ibni fülân" ifadesi konuşma üslûbunu örneklendirmektedir.

- *… eger cevher-i Ādem ʿaleyhi's-selāma varınca **fülān ibni fülān fülān ibni fülān** diyü taʿdād eylersem aṣlā silsilem ḳatʿ olmayup ve Ādem'e varınca ism ü vesmleriyle ʿayān u beyān olur, dimekdür.* [8b]

"Evet, insan için acziyetini itiraf etmekten daha büyük irfan olmaz." ifadesinde "evet" anlamındaki "belī" kelimesinin kullanımı konuşma üslûbunu örneklendirmektedir:

- ***Belī** insāna iʿtirāf-ı ʿaczden büyük ʿirfān olmaz.* [3a]

Örnekte "Sakına böyle dinilmesün!" ifadesi konuşma üslûbuna örnek teşkil eder.

- *Şāh Ekber gitdi Ebū'l-Feṯḥ zamānı geldi diyü dinildi. **Şaḳına böyle dinilmesün**.* [35a]

Aşağıda görülen "Ammâ ne çâre!" ifadesi konuşma üslûbunu örneklendirir:

- *Şol sebebden ki ben dūstuŋı düşmen-i bed-kirdāruŋ maġlūb u maġmūmı olmaḳ revā görmezsüŋ, dimekdür. **Ammā ne çāre.*** [153b]

g. Ara Cümleler

Metinde ara cümleler genel olarak "ki" bağlacıyla yapılan ara cümlelerdir. Öte yandan Arapça dua ifadeleri de ara cümle olarak verilmiştir. Aşağıdaki örnekte aksırma anlamındaki "atse" kelimesinin vasfına dair "ki" bağlacıyla "senin yayından çıksa" ara cümlesi kullanılmıştır.

- *Ey ẕāt, her bir ʿaṭse* ***ki senüŋ kemānuŋ maġzından ẓuhūr eyleye*** *hemān ibḳānuŋ yaḳasına ḫūn-ı ʿademi rīzān eyleyüp …* [16a]

Metinde "her ne zaman ki" ifadesine dair açıklama "Urfî senin aşk ve şevkinden sefere çıkmaya kalksa." ifadesiyle verilirken bu ifadeye dair "ki burada kastedilen Keşmir'den Şiraz'a gelmeye niyet etmektir." ara cümlesiyle başka bir açıklama yapılmıştır.

- *Ey Şāh! Her ḳaçan ki senüŋ ʿaşḳ u şevḳüŋden ʿUrfī ʿazm-i sefer eyleye* ***ki murād Keşmīr'den cānib-i Şīrāz'a gelmege niyetdür****, ol vaḳt …* [30a]

Aşağıda yer alan örnekte "kün" emrinün "kâf"ına dair açıklama "ki felegün bâʿis-i halkiyetidür" ara cümlesiyle verilmiştir.

- *… dilerüm ki "kün" emrinüŋ "kāf"ı* ***ki felegüŋ bāʿiṣ-i ḫalḳiyetidür,*** *infiʿālinden taḫtında vāḳıʿ "nūn" gibi mānend-i ḫalḳa ḳurulmış olsun.* [39b]

Aşağıda yer alan örnekte "toz"a dair açıklamalar ki bağlacıyla eklenen ara cümleler içerisinde verilmiştir:

- *ʿĀlem-i ezelde dāmenümden yer toz idi* ***ki ṣaçmışdum*** *yaʿnī ol gerdi kendimden devreylemişdüm ki* ***ol gerdüŋ nāmı ʿālem-i dünyādur****.* [125b]

Metinde ki'li ara cümlelerin dışında sıkça görülen ara cümle türü cümle aralarına yerleştirilen dua ifadeleridir. Şârih, aşağıda "zünnâr" kelimesini açıklayıp buna Müslümanların içerisinde de bazılarının itibar ettiklerini söyledikten sonra "Allâh taksiratını affetsin." anlamındaki dua cümlesini ara cümle olarak kullanmıştır.

- *"Zünnār" maʿlum-ı ʿālemiyān olan zünnārdur ki anı ehl-i küfrüŋ zenānı ve keşīşler āyīn-i beṭālet-ḳarīnlerini icrā içün miyānlarını baġlarlar ve ehl-i İslām'da bir ṭāʾife vardur ki ol ipi maḫfīce iʿtibār iderler. Līkin neden kināye olsa gerek bilemem.* ***Tecāvezallāhi ʿan seyyiʿātihim****.* [244a]

h. Arapça İbareler

Metnin en dikkat çekici üslûp özelliklerinden biri cümle aralarında yer yer Arapça cümle ve kalıp ifadelere yer verilmesidir. Arapça ibarelerle şerhe akıcı bir üslûp kazandırıldığı görülür:

ʿAlâ merâtibihim (Mertebelerine göre):

- *Ol sofra ufaḳlarını dehān-ı caḥīme endāḫte ḳılmışsuŋ zīrā ḥubb-ı ezelī-i ẕāt-ı muṭlaḳ* ***ʿalā merātibihim*** *mevcūdāta taḳsīm olınduḳda* [5a]

Meşhûru bi'l-benân (Parmakla gösterilen):

- *Buncalayın ʿaşḳ u maḥabbet-i cānān içre dāstān ve* ***meşhūru bi'l-benān*** *oldum ki felegi hep ḥikāye vü efsāne eyledüm.* [9a]

- Kemâ yenbegî (Gereği gibi; lâyık olduğu gibi):
  … Ḥażret-i Rabbü'l-ʿİzzet'de ḫor u ḥaḳīr görüp ***kemā yenbeġī*** *medḥ ü ṣenāda ʿadem-i ḳudret ü liyāḳat iʿtirāf idüp buyurur* [6a]

Vücûbü'l-vâcib lâ-yahtâc ilâ-gayrihî ve kâʾin bi-zâtihi (Olması gereken, başkasına muhtac olmayan, varlığı kendinden olan):

- *"İmkān" mümkināt u maḫlūḳ dimekdür.* ***Vücūbü'l-vācib lā-yaḥtāc ilā-ġayrihī ve kāʾin bi-ẕātihi*** *bir şeyʾ ki kendi ẕātıyla mevcūd olup ġayrınuŋ vāsıṭasıyla maḫlūḳ olmaya...* [11b]

ʿAn-karib (Yakında, yakından, çok geçmeden):

- *… murād* ***ʿan-ḳarib*** *seferden ʿavdet idüp Keşmīr'e ricʿatlerini müşʿirdür.* [30b]

- Min-baʿdi gayrih (Diğerlerinden sonra):
  …çarḫ-ı felek-i bedenī ṭılsım düzdi ki ***min-baʿdi ġayrih*** *ḳasem olınmayup …* [14b]

Metinde yer alan diğer Arapça ibareler şu şekildedir:

- Min-külli'l-vücūh (Her cihetle)
- Fi'l-ḥāl (bu anda, hemen, şimdi), merreten uḫrā (Diğerinden sonra, tekrar)
- Ḥāşā ṣümme ḥāşā (Asla ve asla, kesinlikle öyle değil)
- El-ḥāletu hāẕihī (Henüz, şimdi, hâlâ, bugün, bugünkü günde, şimdiki zamanda, şimdiye kadar)
- El-ʿilmu ʿindallāh (Gerçek bilgi ancak Allâh katındadır)
- İlā-yevmi'l-ḳıyām (Kıyamet gününe kadar)
- İḫrāḳ-bi't-teʾṣīr (Tesirle yakmak)
- Min-baʿd (Bundan böyle, bundan sonra)

- Maʿāẕallāhu Teʿālā (Allâh korusun, Allâh'a sığınırım)
- Ke'l-evvel (evvelki gibi, eskisi gibi)
- ʿAlā rivāyet (Rivayet edildiği üzere. Söylenenlere bakılırsa)
- Ḳable'l-fevt (Ölmeden önce)
- Ẓıllullāh fi'l-ʿālem (Allâh'ın âlemdeki gölgesi)
- Kemā ẕekernā (Zikrettiğimiz gibi)
- Mażā mā mażā (Olan oldu. Geçen geçti)
- ʿAlā ḥālihi (Olduğu Gibi, Olduğu Durum)
- Ḥamdu lillāhi Teʿālā (Allâh'a şükür)
- Allāhumme yessir lenā (Allâhım bize kolaylaştır)
- Yevmen fe-yevmen (Günden güne, gittikçe)
- Leyte ve leʿalle (Belki, bakalım, inşallâh)
- ʿAlā-ḳadri'ṭ-ṭāḳa (Takatin yettiği kadar, güç yettiği kadar)
- Keyfe mā yeşāʿ (kendi keyfince, keyfi nasıl isterse)
- El-ḥükmü lillāh (Hüküm Allâh'ındır)
- Lā-yuḥṣā ve lā-yuʿad (Sayısız ve hesapsız)
- ʿAle'r-reʾs ve'l-ʿayn (Baş göz üzerine)
- Bināʾen ʿalā-ẕālik (Bunun üzerine, bundan dolayı)
- ʿAlā mā-farażallāh (Allâh'ın emrettiği üzere)
- El-ʿuhdetu ʿale'r-rāvī (Sorumluluk rivayet edenin üzerinedir)

1. Farsça İbareler

Metinde şârih tarafından cümle aralarında yer yer Farsça kalıp ifadelerin kullanıldığı görülür. Bu ifadeler genellikle Farsça bağlaçlar ve edatlardır. Bazı ibareler Osmanlı Türkçesinde kullanılırken, bazıları Osmanlı Türkçesinde kullanım kazanmamıştır. Bu ibarelerle üslûba akıcılık kazandırıldığı görülmektedir.

- Nâ-be-câ (Yersiz):

  *Şol cihetle **nā-be-cā** yire degil yaʿnī …* [19a]

- Baʿd-ez-în (Bundan sonra):

  *Min-baʿd duā-yı müstecāb tertībiyle sülūk ideyüm yaʿnī **baʿd-ez-īn** duā-yı beḳā-yı ʿömr-i pādişāhī revişinde...* [25b]

- Baʿd-ez-ân (Ondan sonra):

  *Bālāda mesṭūr aḥvāli ve ʿacāʾibleri müşāhede ḳıldum. **Baʿd-ez-ān** ol bezm-i ʿālīden berü cānibe meyl idüp geldügümde …* [62a]

- Evvel-be-evvel (Her şeyden önce, ilk, evvelâ):
  Ḫudā'yı faḳr-ḥāli ḥasebiyle ḥaḳḳını ibṭāl idüp ***evvel-be-evvel*** *ṣüret-i ẓāhiri ālāyiş-i envāʿ-ı eṣvāb ile ārāste olan ehl-i fısḳı taḥsīn ve naẓar-ı āferīn ile görürsüŋ.* [149b]

j. Eksiltili Cümle

Metinde şârih, yüklemi kullanılmadığı hâlde yargı bildiren cümleler kullanmıştır. Bu tür eksiltili cümlelerle, anlatıma güç kazandırılmaya çalışıldığı düşünülebilir. Öte yandan bazı cümlelerde cümlenin yarıda bırakılıp kalanının okuyucunun yorumuna ve muhayyilesine bırakıldığı görülmektedir. Şârih tarafından cümleyi bitirmemiş ve yarım bırakmış görüntüsündeki bu cümleler, anlamsal olarak birbiriyle alâkalı beyitlerin açıklandığı kısımlarda görülür.

Aşağıdaki örnekte şârih, beyitler arası geçişi sağlarken beyti tercüme ederek bitirmiştir. "Egerçi bir cahil bu nasıl sözdür derse, az olmuş çok olmuş ihtiyaç talebini aklından çıkar." beyti "Gönlünde temenni ettiğin hacetini az ya da çok neyse iletiver. Yani, ey Urfî! Az ya da çok hayal ettiğin temennini ve hacetini gönlünden uzaklaştır ve bu teraneyi bırak, diye cahillerden birisi bana hitap ederse." ifadeleriyle beytin cümle yapısına uygun olarak eksiltili cümle ile şerh edilmiştir:

- *…yaʿnī ey ʿUrfī, az ve çoḳ ne ise temennī itdigüŋ māl-ı ḫülyā vü ḥācetüŋi ḫāṭıruŋdan dūr eyle ve bu türreḥāt u terāneyi terk eyle diyü cühelādan biri baŋa ḫiṭāb iderse...* [19a]

Örnekte iki beyit arasındaki anlam bütünlüğünün sağlanması için şerhlerin birbirinin devamı niteliğinde düşünülmesi gerekmektedir. Şerhteki son cümlenin eksiltili cümle olarak bırakılmasının sebebi, ilk beyitte anlamın tamamlanmamış olmasıdır:

- *ʿArş-rā goft felek mesned-i cāh-ı vey ü ʿaḳl*
  Goft heyhāt yaḳīn şod ki neī maḥrem-i rāz
  … Yaʿnī ey felek ol ẓātuŋ mesnedi ʿarş degildür belki.
  Mesned-i cāh-ı vey ārāyiş-i ān bārgehīst
  Ki bisāṭeş berī ez-neng-i nişīb est ü firāz [108b]

k. Devrik Cümleler

Metnin genelinde devrik cümle yapısının kullanıldığı görülür. Şârihin bazı beyitlerin birebir tercümelerini yapması bu devrik ve eksiltili cümle üslûbunun temel sebebi olarak karşımıza çıkmaktadır. Zira metni incelediğimizde bu üslûbun, beyitlerin tercümelerinin yapıldığı kısımlarda arttığı görülmüştür.

Aşağıda yer alan beytin şerhini şârih, beyitte yer almayan "Belki hediyemizi kabul eder diyerek." anlamındaki "Şâyed ki tuhfemüzi kabûl eyler diyu." tümleciyle bitirmiş ve devrik cümle yapısını örneklendirmiştir. Cümlenin düzenli hâli "Ol zât-ı melek-sıfâtun derûn-ı pür-nûrı ʿâlemün bezl ü nisârını kabûl idecek olaydı, fi'l-hâl şâyed ki tuhfemüzi kabûl eyler diyü âsumân iftihârından envâʿ-ı nûrlar rîzân ider." şeklindedir:

- *Ger żamīreş koned niṣār ḳabūl*
  Āsumān mihr-i enver endāzed
  …
  Ol ẕāt-ı melek-ṣıfātuŋ derūn-ı pür-nūrı ʿālemüŋ beẕl ü niṣārını ḳabūl idecek olaydı fi'l-ḥāl āsumān iftiḫārından envāʿ-ı nūrlar rīzān ider ṣāyed ki tuḫfemüzi ḳabūl eyler diyu. [45a]

Aşağıda yer alan örnekte "Yani yakıcı olan feryatlarım ne kadar sıkıntım varsa hallederdi, eğer zamânenin imtinası olmasaydı." ifadesi şart cümlesinin sona getirilmesi suretiyle devrik cümle üslûbunu örneklendirmektedir. Cümlenin düz cümleye çevrilmiş hâli "Eğer zamânenin imtinası olmasaydı yakıcı olan feryatlarım ne kadar sıkıntım varsa hallederdi." şeklindedir.

- *… yaʿnī sūznāk olan nālelerüm her ne ḳadar müşkilātum vāḳıʿ ise ḥal iderdi. Eger eṣer-i imtināʿ-ı zamāne olmayaydı.* [50b]

Metindeki devrik cümle üslûbunun bir yansıması da tamlamalar üzerinden olmaktadır. Aşağıdaki tamlama "Memdûhun hitâbıdur" şeklinde olması gerekirken "Hitâbıdur memdûhun" olarak ifade edilmiştir.

- *"Ey" ḫiṭābıdur memdūḥuŋ.* [182a]

1. Dua Üslûbu

Şârih, metinde ara cümle olarak ve cümle sonlarında beytin anlamına mutabık olarak Türkçe ve Arapça dua cümleleri kullanmıştır.

- *… yaʿnī cennet niʿmetlerinden ve ʿale'l-ḫuṣūṣ şarābından fārigüm ancaḳ dīdāruŋ vuṣlatı bize kāfīdür, dimekdür.* ***Allāhumme yessir lenā.*** [67b]
- *Cenāb-ı Ḥaḳ bu faḳīri daḫı şefāʿatüŋden maḥrūm eylemeye,* ***āmīn. Bī-ḥurmeti seyyidi'l-murselīn.*** [80b]
- *… ol sebebdendür ki ol mey āb-ı ḥayvāndur ve nūş iden ḥayāt-ı cāvidān bulup dāreynde Ḥaḳla olduġından kināyedür.* ***Allâhumme yessir lenā ve'l-cemīʿül mü'minīn.*** [133a]
- *Ḫar-ṭabʿān zühhād-ı ʿAcem bu rütbelerde medḥ-i şāh-ı dil-süvāra cevāz göstermedüklerinden* ***Tecāvezallāhi ʿan seyyiʿātihim*** [168b]

m. Mizahî üslûp

Metnin geneline aksetmiş bir mizahî üslûp görülmemekle birlikte, bazı beyitlerle alâkalı olarak yer yer mizahî bir üslûbun tercih edildiği görülür. Aşağıdaki örnekte Doğu edebiyat geleneğinde sıklıkla karşılaşılan cinsel içerikli mizahî üslûp görülür. Buna göre şârih oğlancılıkla ilgili düşüncelerini mizahî bir üslûpla aktarmaktadır. Şârihin "dâmen-ber-ser-i çâdûr" demek ile şuna kinâye yapıyor olsa gerektir: Oğlancıların, seks esnasında oğlanın şalvarını ayaklarına gömleğini de başına doğru sıyırmasıdır. Bu iş, bir şekilde sekse mahareti olan kişilerden sorulsa hakikatini öğrenmek mümkün olur. Özellikle kitaptan olursa daha ayrıntılı yazmaya imkânları olur." ifadeleri cinsel içerikli mizahî isluba örnek teşkil eder.

- *Dāmen-ber-ser-i çādūr didügi şundan kināye ola ki ġulām-pāreler ḥīz oġlanı ḥīn-i taṣarrufında şalvārını ayaḳlarına ṭoġrı atdugı gibi pīrāhenini daḫı başına ṭoġrı atdugıdur. Bu maṣlaḥatı baʿżı envāʿ-ı güne sikişe mahāreti olan zevātdan istifsār olınsa ḥaḳīḳātini maʿlūm idinmek mümkindür. ʿAle'l-ḫuṣūl kitābdan olursa daha tafṣillice taḳrīre iḳtidārları vardur.* [36a]

Urfînin birçok unsur üzerine yeminler içeren kasîdesine dair metinde şârihin dostlarıyla bir mecliste Urfî'nin kasîdesinde geçen kasemiyyata dair konuşurlarken "Eşeğin başına bile yemin etmiştir." ifadesiyle Urfî'nin bunca yemin etmiş olmasına dair mizahî ifade ile yaklaşılmıştır:

- *ʿUrfī bu ḳaṣīdede neye neye ḳasemi ola buŋa cevāb didi ki merḥūmuŋ ḳasemleri bir derece keşretledür ki … merḥūmuŋ merkebüŋ bāşına bile ḳasem itmiş didükde ḥuzzār-ı meclis ḫandeden bī-ḫūş oldılar.* [89a]

Aşağıda yer alan örnekte beytin sırlarına vakıf olmayan şahıslara dair kullanılan "Baʿ zı tahâretin bilmeyen eşhâs" ifadesi şârihin mizahî üslûbunu örneklendirir:

- *Bu beyt-i pür-esrāruŋ maʿnāsın taḥrīrinde baʿżı ṭahāretin bilmeyen eşḫāṣ merḥūmı ṭaʿn ṭarīḳiyle ol zeyn-i sitāyiş itmekden ġayrı kārı yoġidi, diyü ṭūl-ı dırāz iderlerdi.* [129a]

"Zamanımızda kendini evliyaya nispet edenlerin kendileri daha İslâm'ın şartlarını ve Hz. Muhammed Mustafa'nın dininin kurallarından habersizlerdir." ifadeleri mizahî üslûp çerçevesinde kaleme alınmıştır:

- *Nitekim zamānumuzda iderler şöyle ki her biri kendini bir evliyāya nisbet idüp henūz şurūṭ-ı İslāmiyye ve ḳavāʿid-i dīn-i Muṣṭafāviyyeden bī-ḫaberlerdür.* [150a]

Urfî'nin en önemli üslûp özelliklerinden biri onun şiirlerindeki mübalağalı hayallerdir. Hususen Urfî'nin rahşiyelerinde mübalağalı hatta gülüv derecesine varan hayaller dikkat çeker. Metinde atın hızından dolayı "Eğer ölmek üzere biri o atın ayağına bağlansa Azrail yetişip canını alamaz." ifadesine dair şârih müstehziyâne bir edâ ile yalan olur da bu kadar olur, ifadesini kullanır. Bu hayale dair aynı üslûbu devam ettirerek bundan daha fazla yalan söylerim diyen varsa da her açıdan yalancıdır, diyerek Urfî'nin üslûbuna dair mizahî bir tenkitte bulunmuştur.

- *Lîkin yalan olursa bu ḳadar olur. Min-ba'd bundan ziyāde kiẕb dimege ḳudretüm vardur dir kimse var ise min-külli'l-vucūh keẕẕābdur.* [183b]

n. Sıfat Üslûbu

Metinde üslûba dair dikkat çekici bir özellik de beyitte geçen kelimelere şârih tarafından sıfatların eklenmesiyle bir sıfat üslûbunun oluşturulmuş olmasıdır.

Şârih, "memduh" için "deryâ-dil", "felek" için "sitemkâr", "sîne" için "elem-çeşîde", "tîr", için "sîne-güzâr" sıfatlarıyla anlamı ve şerhi güçlendirmiştir.

- *Ey **deryā-dil** olan memdūḥ! Felek-i **sitemkār**uŋ ben bendeŋüz içün dā'imā kemīnde bir belāsı ḥāżır u āmādedür ve sīne-i **elem-çeşīde**müz içün hemāre kemānında bir tīr-i **sīne-güẕār** müheyyā itmededür, dimekdür.* [254]

3.7. Şerh-i Dîvân-ı Urfî'nin İmlâ Hususiyetleri

Son dönem eseri olmasının da tesiri ile metinde genel olarak imlâ tutarsızlıkları görülür. Metnin imlâsına dair hususları şöyle sıralayabiliriz:

- Metnin genelinde kelimelerin yazımında ünlü-ünsüz harflerin gösteriminde tam bir tutarlılığın olduğu söylenemez. Bazen aynı kelimenin farklı imlâ şekillerine rastlanmaktadır. Bu kısımlarda genellikle ط ت, ص س, ق ک, ج چ, ب پ seslerinin birbiri yerine kullanıldığı görülür.
- Metinde yer yer kelimeler ince sıradan gelmesine rağmen "-lık" eki gayn ve kaf harfiyle yazılmıştır. Bu ekin "لق" şeklinde kullanımlarına rastlandığı gibi "لک" şeklinde kullanıldığı yerler de olmuştur. Bu kullanımların çoğunda kalınlık incelik uyumuna dikkat edilmemiştir.
- Metinde çoğunlukla -lı, -li eki "لی "şeklinde yazılsa da "لو" olarak yazıldığı yerler de görülür.
- Eserde, fiilden isim yapım ekleri -mak "مک ,مق " -ma, "م" -ş, -ış: "ش" m "م" -cı, "جی" -duk, "دق" şeklinde çoğunlukla vokalsiz olarak yazılmışlardır.

- Bulunma hâlinin metindeki imlâsı "ده" şeklindedir.
- Eserde belirtme hâli eki (akuzatif eki) bazen "ء,ی " ve bazen de "ن" gösterilmiştir.
- Eserde yönelme hâli "ا" ve "ه" harfleriyle yazılmıştır.
- Ayrılma hâli metinde "دن" şeklinde yazılmıştır.
- Vasıta hâlinin metindeki imlâsı "له" şeklindedir.
- İlgi hâli eki yerine göre "م, ک, نک" şeklinde yazılmıştır.
- Eserde, sıfat fiil ekleri -an, "ن, ان" ve -duk, "دوک, دوق, دک, دق" şeklinde hem vokalli hem vokalsiz; -maz, "مز, ماز" kalınlık-incelik uyumuna göre bazen vokalli bazen vokalsiz; -acak, "جق, جک" ve -mış, "مش" vokalsiz olarak yazılmıştır.
- Eserde, zarf fiil ekleri -arak "رق, رک" ve -acak, "جق, جک" kalınlık-incelik durumuna göre vokalsiz; -ınca, "نجه" ve -madan, "مدن" şeklinde vokalsiz yazılmıştır.
- Şu, şol kelimelerinin yazımında tutarsızlıklar vardır.
- Metinde şârih bazı kısaltmalar yapmıştır. Aleyhisselam kelimesi kısaca "ع" ve "م" harfiyle gösterilmiştir. Diğer bir kısaltma olan "م" harfi "malum" kelimesinin kısaltması için kullanılmıştır:
- Eşitlik hâli metinde "چه" ,"جه" olarak yazılmakla birlikte tutarsız olarak yazılmıştır.
- Osmanlı sarfında Türkçe kelimelerle Farsça kelimeler izafete girmezken metinde bu yer yer Türkçe ve Farsça kelimeler terkibe girmiştir.

3.8. Şerhin Muhtevâ Kaynakları

Şerhler, bir tür açımlanmış ve genişletilmiş eserlerdir. Bazı şerhlerde şerh edilen metindeki dağınık ve geniş malumatı anlaşılır kılmak için birleştirme yoluna gidilse de genel olarak şerh edilen metinde geçen birçok bilgi farklı kaynaklardan yararlanılarak genişletilir ve izah edilir. Özellikle düşüncenin daha kısa ve öz olarak ifade edildiği manzum eserlere yazılan şerhlerde açıkça ifade edilmemiş, üstü kapalı bırakılmış veya gizlenmiş bütün unsurlar şerh metinlerinde açıklanır. Bu izah sürecinde şârih kendi bilgi birikimi ve eğitimiyle de doğru orantılı olarak farklı kaynaklardan düşüncelerini ve izahatlarını destekleyici iktibaslar yapar. Bunu yaparken asıl amacı şerh edilen esere getirdiği yorum ve düşünceyi desteklemek ve şerh metninin güvenilirliğini artırmaktır. Yanyalı Süleyman Efendi de *Şerh-i Dîvân-ı Urfî* adlı eserinde aşağıda sıralanan kaynaklardan faydalanmıştır.

a. Atasözü, Kelâm-ı Kibar, Kalıp İfadeler ve Deyimler

Metinde yer yer şârih, anlatımı güçlendirmek amacıyla Türkçe ve Arapça atasözü ve kelâm-ı kibar ya da deyim vasfında ifadeler kullanmıştır.

- Bir kimsenin şerefi ve olgunluğu babasından gelmez;
  Bu cihetle ki ***şeref-i ẕāt ve ʿilm ü kemālāt oġlına babadan mużāf*** *olmaz.* [2b]

- İnsana acziyetini itiraf etmekten daha büyük irfan yoktur;
  Belī ***insāna iʿtirāf-ı ʿaczden büyük ʿirfān olmaz.*** [3a]

- İnsanın şerefi cüpbe ile değildir;
  Pes maʿlūm oldı ki ***şeref-i ẕāt kişiye abādan mużāf olmaz,*** *dimekdür.* [8b]

- Gecenin ortaya çıkışı güneşin doğuşuyla olur;
  ... ***Gicenüŋ şudūrı ṭulūʿ-ı āfitāb iledür.*** [25b]

- Işık saçan güneş ufuktan ortaya çıkar;
  Şems-i ziyā-dār ufuḳdan ıẓhardur. [25b]

- Yani altın ve dinar sahibi olmamak cansızlığa işarettir;
  Zer ü dīnārdan bī-behrelik cānsızlıġa delāletdür. [35a]

- Kötülüğe karşı iyilik yapmak gerekir;
  *…****kemlige iyilik gerek*** *dimekdür.* [44a]

- Allâh ve iyi kalpli kimseler katında özür kabul edilir;
  Bu cihetiyle ***el-ʿöẕru maḳbūlun ʿindallāh ve ʿinde kirāmu'n-nāsi.*** [48a]

- Âşığa Bağdat bile uzak değildir;
  Pes Ferhād daḫı ʿāşıḳa Baġdād dūr degildür, maḳālesiyle. [51a]

- Çok yemin delilik alâmetidir;
  Egerçi ***"Keŝretü'l-yemīn min-ʿalāmeti'l-cünūn" diyü*** *naḳl buyurmışlardur.* [93b]

- Hain korkak olur;
  Yāḫūd ***el-ḫā'inu ḫā'ifun*** *mā-ṣadaḳınca eşirrā gibi firār eyler, dimekdür.* [104b]

- Güneş doğmadan nesnelerin gölgesi oluşmaz;
  Gölgelik mevcūdātdan şādır olmaz ṭulū-ı şems olmayınca. [118b]

- Mana şâirin karnındadır;
  El-maʿnā fī-baṭnı'ş-şāʿir. [128b]

- Her gecenin sonu, parlak güneş ve her günün sonu da gamların toplanma yeri olan ve gönül kıran gecedir;
  Ḥāṣıl-ı kelām ***her gicenüŋ ʿaḳībi rūz-ı rūşen ve her rūzuŋ nihāyeti mecmaʿi'l-ġumūm olan şeb-i dil-şikendür****. ʿĀrif olan bundan ʿibret alur. Ġayr-ı tafṣīle ne ḥācet.* [148a]

- Bir şey haddinden fazla olursa zıddına dönüşür;
  E'ş-şey'u iẕā-tecāveze ḥadduh inʿakese żidduh [166b]

- Güneşten bile daha açık;
  "Ezheru min-e'ş-şemsdür" [173a]

- Ben ilmin "b" harfinin altında bir noktayım. Bu noktayı cahiller çoğalttı (Hz. Ali);
  Ene noḳṭatün ṭaḥte'l-bāʿi, el-ʿilmi noḳṭatün keşşereha'l-cāhilūn. [197b]

- Sudan kıl çeker gibi;
  Elvedāʿ elvedāʿ zīrā işte mey-i ruhbān beni ḥālete ḳodı ki ***sudan ḳıl çıḳar gibi*** *kendimden gitdüm.* [219b]

- Zıd olan şeyler bir araya gelmez;
  E'z-żiddān lā-yectemiʿān [236b]

b. Âyet İktibasları

Metindeki âyet iktibasları, klâsik şerhlerin en muteber ve güvenilir kaynaklarından olan âyetlere olan hâkimiyeti şârihin yeterliğini ispatlaması ve göstermesi açısından önemlidir. Bu yönüyle şerhlerde âyetler vazgeçilmez unsurlardır. Zira âyet iktibasları şerhe çok önemli bir dayanak oluşturulmuş olur. Bu iktibaslar duruma göre iktibas-ı tam ve gayr-ı tam şeklinde olmaktadır. Aşağıda metinde geçen âyetlerin tamamı ve anlamları verilmiştir.

- "Bir de bakarsın onlar kalkmış bekliyorlar." (Zümer/39: 68)
  Feiẕāhum ḳıyāmun yenẓurūn [3b]

- “Orada ne güneş (yakıcı sıcak) görürler, ne de dondurucu soğuk.” (İnsân (Dehr)/76:
Lā yeravne fīhā şemsen velā zemherīrā [4a]

- “Onlar astarları kalın ipekten olan döşeklere yaslanırlar.” (Rahmân/55:54)
Mutteki῾īne ῾alā furūşin baṭā῾inuhā min-istebraḳin [4a]

- “Muktedir bir hükümdarın katında, doğruluk meclisindedirler.” (Kamer/54: 55)
Fī-maḳ῾adi ṣıdḳın ῾inde melīkin muḳtedir [4a]

- “(Ey Muhammed!) Seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik.” (Enbiyâ/21:107)
“Ve mā erselnāke” [5a]

- “Öyle ise emrolunduğun gibi dosdoğru ol.” (Hûd/11: 112)
“Festeḳīm kemā umirte” [5a]

- “Ant olsun, biz insanoğlunu şerefli kıldık.” (İsrâ/17:70)
Leḳad kerremnā benī ādeme [5b]

- “[Onlar], sağırdırlar, dilsizdirler, [kördürler. Artık (hakka) dönmezler.]” (Bakara/2:18)
“Ṣümmün, bükmün” [5b]

- “Allâh’ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin.” (Zümer/39: 53
Lā-taḳnaṭu min-raḥmetillāh [7a]

- Ey “O, nefis arzusu ile konuşmaz.” (Necm/53:3)
Ve mā yenṭıḳu ῾ani’l-hevā... [13a]

- “Ol” dedi (ve o oldu).” (Âl-i İmrân/3:59)
Kün fekān [33a]

- “Peygamber’e itaat edin ve sizden olan ulu’l-emre (idarecilere) de.” (Nisâ/4:59
Ḳavluhū Te῾ālā eṭī῾ullāhe ve eṭī῾u’r-resūle ve ulu’l-emri minkum [55a]

- “Sen beni göremezsin ya Musa.” (A’râf/7:143)

"Len terāni" [59a]

- "Hani, 'Ey Mûsâ! Biz bir çeşit yemeğe asla katlanamayız. O hâlde, bizim için Rabbine yalvar da o bize yerden biten sebze, kabak, sarımsak, mercimek, soğan versin' demiştiniz. O da size, "İyi olanı düşük olanla değiştirmek mi istiyorsunuz? Öyle ise inin şehre! İstedikleriniz orada var." demişti. Böylece zillet ve yoksulluk onları kapladı. Onlar, Allâh'ın gazabına uğradılar. Bunun sebebi, onların; Allâh'ın âyetlerini inkâr ediyor, peygamberleri de haksız yere öldürüyor olmaları idi. Bütün bunların sebebi ise, isyan etmek ve aşırı gitmekte oluşlarıydı." (Bakara/2:61)
  Ḳavluhū Teʿālā: ve iz ḳultüm yā Mūsā leʾn-naṣbir ʿalā ṭaʿāmin vāḥidin fedʿu lenā yuḫric lenā mimmā tunbituʾl-ʿarḍu min-baḳliḥā ve ḳıṣṣāihā ve fūmihā ve ʿadesihā ve baṣalihā, ḳāle etestebdīlūnelleẕī hüve edna billeẕī hüve ḫayrun ihbiṭu Mışran fe inne leküm mā seʿeltüm ve ḍuribet ʿaleyhimüʾẕ-ẕilletu veʾl-meskenetu ve bāʿu bi ġaḍabin [60a]

- "(Peygambere olan mesafesi) iki yay aralığı kadar, [yahut daha az oldu.]" (Necm/53:9)
  Ḳābe ḳavseyni ev ednā [63a]

- "Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" (A'râf/7:172)
  Elestü bi-Rabbiküm? [68b]

- "O benim değneğimdir. Ona dayanırım, onunla koyunlarıma yaprak silkelerim. Onunla başka işlerimi de görürüm." (Tâhâ/20:17, 18)
  Ve mā tilke bi yemīnike yā Mūsā, ḳāle hiye ʿaṣāye, etevekkeʿū ʿaleyhā ve ehuşşu bihā ʿalā ġanemī ve liye fīhā meʿāribu uḫrā. [71b]

- "Şu sağ elindeki nedir ey Mûsâ?" (Tâhâ/20:17)
  Vemā tilke bi-yemīnike yā Mūsā [71b]

- "Bir şeyi dilediği zaman, O'nun emri o şeye ancak "Ol!" demektir. O da hemen oluverir." (Yâsîn/36:82)
  İẕā erādallāhe şeyʾen en yeḳūle lehu kün feyekūn [73a]

- "O gün ki ne mal fayda verir ne oğullar!" (Şuara/26:88)
  "Yevme lā-yenfeu mālun ve lā-benūn illā men etāllāhe biḳalbin selīm." [95a]

- “Allâh’ın rahmetinin eserlerine bak!” (Rum/30:50)
  Unẓur ilā-āṯāri raḥmetillāhi [101b]

- “Ey Rabbimiz! Bize gökten bir sofra indir ki; önce gelenlerimize (zamanımızdaki dindaşlarımıza) ve sonradan geleceklerimize bir bayram ve senden (gelen) bir mucize olsun. Bizi rızıklandır. Sen rızıklandıranların en hayırlısısın.” (Mâide/5:114)
  Rabbenā enzil ʿaleynā mā’ideten min-e’s-semā’i tekūnu lenā ʿīden li-evvelinā ve āḫirinā ve āyeten minke, verzuḳnā ve ente ḫayru’r-rāziḳīn. [111b]

- Şerhte geçen yaratılışın aksak ve dilsiz kalış ifadesiyle alâkalı olarak “(Onlar) sağırdırlar, dilsizdirler, kördürler.” (Bakara/2:18)
- “Ṣummun bukmun ʿumyun” [139a]

- “Her şey aslına rücû eder.” (Enbiyâ/21:93)
  Külli şey’in yerciʿu ilā-aṣlihi [155a]

- “Kim bu dünyada körlük ettiyse ahirette de kördür.” (İsrâ/17: 72)
  Men kāne fī-hāẕihi’d-dünyā aʿmā ve fi’l-āḫırati aʿmā [222b]

- “Andolsun, biz insanoğlunu şerefli kıldık.” (İsrâ/17:70)
- *Veleḳad kerremna benī ādeme* [244b]

c. Hadîsler

Hadîsler, âyetlerle birlikte şerh metinlerinde en sık kullanılan şerhi destekleyici kaynaklardır. Metinde birçok hadîs yer almakla birlikte Urfî’nin beyitlerinde hususen Hz. Ali’den sıklıkla bahsedilmesinden dolayı şerhte Hz. Ali hakkında birçok hadîs nakledildiği görülür.

Metinde Hz. Ali’nin yaratılışa vesile olmasına dair Hz. Muhammed ve Hz. Ali’nin aynı nurdan olduğu izahı getirilmiştir. Bu düşünce ise “Ben ve Ali bir nurdanız.” Hadîsi ile desteklenmiştir:

- *Ene ve ʿAlī min-nūrin vāḥidin.* [114a]

Allâhu Teâlâ tarafından gelen emir Hz. Muhammed’e teslim edildiğinde “Ben ilmin şehriyim, Ali de kapısıdır.” ifadesince ilk olarak bunu Hz. Ali ile daha sonra ise diğer Çehar Yar-ı Güzin ile ve daha sonra da diğer ashabıyla paylaştığı belirtilmiştir.

- ***Ene medinetü'l ilmi ve ʿAliyyun bābuhā*** *mışdāḳınca …* [135a]

Metinde "kötü cevherli düşman"ın beden ülkesinin padişahı olan ruh ve aklın en güçlü düşmanı olan nefs-i emmareyi sembolize ettiği ifade edilmiştir. Nefs-i emmareye esir olmadan "Ölmeden evvel ölünüz!" hadîsindeki düstura göre fenâfillâha ulaşmak nefsin öldürülmesi için gayret etmek gerektiği belirtilmiştir:

- ***"Mūtū ḳable en temūtū"*** *mażmūnına mā-ṣadaḳ …* [147b]

Kendi varlığını yok edersen kendine ruhani varlıkların secde ettiğini göreceksin ifadesindeki tasavvufî bakış açısı Hz. Âdem'e meleklerin secde etmiş olmasına işaret edilerek "Evlat, babasının sırrıdır." Hadîsi ile desteklenmiştir. Yine bütün ruhani varlıkların kendine secde ettiğini görmek istiyorsan "Kendini bilen Rabbini bilir." hadîsindeki düstura uygun olarak kendi nefsini murakabe ve müşahede etmelisin.

- ***El-veledu sırru ebīhi*** *mışdāḳı üzere saʿy idegör ki ol menzil-i ʿuẓemāyı taḥṣīl idesüŋ. Şöyle ki:* ***Men ʿarefe nefsehu feḳad ʿarefe Rabbehu*** *…* [152a]

Metinde iktibas yapılan diğer hadîsler ve anlamları aşağıda yer almaktadır:

"Dünya, âhiretin tarlasıdır."

- ***E'd-dünyā mezraʿatü'l-āḫire*** [222b]

"Utangaçlık, rızka mânidir."

- ***El-ḥayāʿu yemnaʿu'r-rızḳ*** *mışdāḳınca …* [240b]

"Ümmetimin âlimleri İsrailoğullarının peygamberleri gibidir." Hadîsi nakledilmiştir.

- ***ʿUlemā'u ümmetī ke-enbiyā-yı benī İsrā'īl*** *ṣadaḳa resūlullāh* [242b]

d. Diğer Şârihlerin Yorumları

Metinde Yanyalı Süleyman Efendi, yer yer beyitlere ve beyitlerde geçen kelime, kavram ve ibarelere dair farklı şârihler tarafından yapılan yorumlara da değinmiştir. Başka şârihlerin bakış açıları ve yorumlamaları belirli bir isim zikredilmeden "baʿzıları", "baʿzı kimesneler", "baʿzılarınun rivâyetinde", "baʿzılar didiler ki" gibi ifadelerle işaret edilmiştir. Öte yandan "Tafsîli *Şerḥ-i Mesnevî*'den maʿlûmdur." gibi ifadelerle de bazı şerh metinlerine kaynak gösterilerek atıf yapıldığı görülmektedir.

Aşağıda yer alan örneklerde kalın olarak belirtilmiş olan ifadelerle beyitlerde geçen kelimelere dair farklı yorumlamalara atıflar yapılmıştır:

- *"Ceẕr-i aṣam" ṣol ṣıfr raḳamdur ki her ne ḳadar ḥesāb eyleseŋ künhine varılmaz. Meger ṣāḥib-i kerāmet ola* ***baʿżıları*** *cifrdür dimişler ki künhine Ḥażret-i ʿAlī kerremallāhu vecheden ġayrısı varmamışdur, dirler.* [14a]
- *Bu ḳaṣīdede vāḳıʿ fevt ü rıḥlet teşekkīsi baʿżılar aḳrabādan birinüŋ fevtidür ve* ***baʿżılar*** *birāderi fevtidür, didüklerini istimāʿ-ı ʿācizī olmış ise de muṭlaḳ ferzendi fevt olduġı bu beytden nümāyāndur ki "bahār-ı bāġ-ı me-rā" diyü ifāde-i merām eylemiş, "be-heştom" sekizinci maʿnāsınadur.* [34a]
- *"İksūn" bir nevʿ siyāh ḳumaşdur ve* ***baʿżı kimesneler*** *bir nevʿ ḳara renklü ḥayvāndur dimişlerdür.* [39a]
- *"Şāhid-i ʿaḳl" ʿaḳl-ı kül ve ʿaḳl-ı evvel ve ʿaḳl-ı aşer daḫı dirler ve* ***baʿżılar*** *bunda murād Cebrāʾīl ola, dimişler.* [69b]
- *"Cevher-i kül"* ***baʿżılar*** *Cevher-i Evvel dimişlerdür ki ẕikri bālāda mürūr itmişdür ve* ***baʿżılar*** *cevher-i külden murād, Cebrāʾīl ʿaleyhi's-selāmdur ki yine bir maʿnādan ʿibāretdür.* [73a]

Metinde yer yer beytin farklı şerhine ve yorumlamasına atıf yapılırken aşağıdaki örnekte olduğu gibi bu manânın ve yorumun uygun olup olmadığına dair şârih tarafından "Lâkin o kadar güzelliği yoktur", "Bazı kendini beğenmişler yanlış söz söylerler", "O kadar uygun görünmez." gibi değerlendirmelerle görüş beyan edilmiştir:

- ***Baʿżılar*** *bu beytüŋ maʿnāsın ʿaksine īrād itmişler.* ***Lākin çendān leṭāfeti yoḳdur.*** [92a]
- *Bu beyt-i gevher-efşānda* ***baʿżı ḫod-bīn ḫaṭā itmişdür diyü ġalaṭ kelām iderler. L****ākin efḍal-i ümmet ṣāḥib-i nübüvvet Muḥammed Muṣṭafā ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem ʿAlī olduġına ʿadem-i idrāklerinden nāşīdür.* [114a]
- *"Rūḥullāh" yā budur ki murād Cebrāʾīl alehi's-selām ola yā budur ki ʿĪsā ibn ʿaleyhi's-selām. Lākin ʿĪsā olmaḳ sezādur zīrā melāʾik-i ʿiẓām cism-i laṭīfdür. Keyfiyet-i ʿaşḳ ise beşere maḫṣūṣdur. Egerçi* ***baʿżılar*** *Cebrāʾīl'i iḫtiyār eylediler,* ***lākin çendān münāsib maḥall görinmez.*** [127b]
- ***Bu beyt ḥaḳḳında baʿżılar didiler*** *ki memdūḥı istihzā mertebesine varınca medḥ eylemiş* ***lākin faḳīre ḳalsa*** *maḥall-i ʿulüvdür.* [190b]
- *Her ne dürlü lafẓ-ı bī-maʿnā olursa da* ***baʿżılar*** *bu beytüŋ maʿnāsın ẓāhirī vech üzere aḫẕ eylemişler. Lākin* ***çendān leṭāfet nümāyān degildür*** *zīrā merḥūmuŋ murādı ıẓhār-ı kemālāt ve icrā-yı kelimātdur.* [194b]
- *"Ḫūn-girifte" luġatde ḳanı ḳurumuş, dimekdür, murād maḳrūzluḳdan ʿibāretdür.* ***Baʿżılar*** *murād Muʿāviye laʿnetullāhi ʿaleyhdür, didiler.* [232b]

Aşağıda yer alan örnekte, Urfî'nin beytinde geçen "Cennet gülşeninde figan ediyorum. Ve zindan köşesinde bir nağme söylüyorum." ifadesinden hareketle *Mesnevî*'nin ilk beytine atıf yapılır. Ve şerhin sonunda detaylı açıklama için şârih ismi zikredilmeden Mesnevî şerhine işaret edilir:

- *Nitekim Celâlüddîn ḳaddesallâhu sırrahu'l-ʿazîz, ibtidâʿ-ı Mesnevîsinde buyurur: Pes "ney"den murâd âdemdür, içinde feryâd iden rûḥ-ı insânîdür ki ezelde cevher-i ẕât ile olup ṣoŋra libâs-ı beşeriyeti ilbâs eyledükde, mufâraḳat u cüdâ vâḳıʿ olınca şikâyet eyler, dimekdür.* ***Tafṣîli Şerḥ-i Mesnevî'den maʿlûmdur.*** [235a]

e. Farklı Nüshalardan Faydalanma

Metinde Urfî'nin beyitlerinde geçen bazı kelimelerin farklı nüshalardaki versiyonlarına "baʿzı nüshalarda" ifadesiyle değinilerek anlama uygun şekilde yorumlanmaya ve değerlendirilmeye çalışıldığı görülür:

"Cevher-i ikbâl" ifadesinin bazı nüshalarda "cevher-i faʿʿâl" olarak yer aldığı ifade edilmiştir.

- *"Cevher-i iḳbâl" yerine* ***baʿżı nüsḫalarda*** *"cevher-i faʿʿâl" diyü vârid olmışdur.* [90a]

"Behem resîd" yerine bazı nüshalarda "be-dest kerd" yazıldığına değinilmiştir.

- ***Baʿżı nüsḫada*** *"be-dest kerd" vâḳıʿ olmışdur birbirleriyle el virdiler, dimekdür.* [98b]

Metinde bazen nüsha farklarına değinilirken hangi kelimeden bahsedildiği açıkça zikredilmiştir. Aşağıdaki örnekte "çün be-borîd" yerine bazı nüshalarda "ne-borîdî" yazıldığı ifade edilmiştir.

- **Baʿżı nüsḫada** "Çün be-borîd" yerine "ne-borîdî" vâḳıʿ olmış. [118a]

Yukarıda yer alan örneklerden farklı olarak aşağıda yer alan metinde, nüsha farkları değerlendirilmeye tabi tutulmuştur. "Hemân" tabirinin anlama çok uygun olmadığı ve bazı nüshalardaki "beyân" kelimesinin daha doğru olacağı ifade edilmiştir.

- *Ve daḫı mıṣrāʿ-ı ṯânîde olan ẕâd'uŋ birine* ***baʿżı nüsḫalarda*** *râz diyü taḥrîr eylemişlerdür ve mıṣrāʿ-ı meẕkûrda iki kerre* ***hemân taʿbîri çendân çesbân ve elyaḳ olmadugˇından keẕâlik baʿżı nüsḫalarda*** *beyân diyü ẕebr olındugˇını gördüm. Bu ṣûretde "Ẕâd-ı hemân" yerine râz-ı beyân getürülse mevḳiʿindedür.* [146b]

f. Diğer şâirlerden Şiir Alıntıları

Bir metot olarak diğer şâirlerden şiir alıntıları yapmak suretiyle beyti şerh etme birçok klâsik şerhte görülmektedir. Yanyalı, metinde Sa'dî-i Şirâzî, Hâfız-ı Şirâzî, Mevlânâ Celaleddîn-i Rûmî, Şebusterî gibi birçok farklı isimden şiir alıntıları yapmıştır. Öte yandan bazı şiir alıntılarının kimden yaptığı belirtilmemiştir.

Aşağıdaki örnekte Urfî'nin, İlahî hakikatin özüne varamadığını beyan etmek için aczini itiraf ettiği beytini anlamsal olarak destekleyen bir başka beyit şâir ismi zikredilmeden nakledilmiştir:

- *Ḥāṣılı merḥūm ʿUrfî künh ü ḥaḳīḳat-ı ilāhiyyeye varılmadugın beyān içün zebān-dırāz-ı iʿtirāf-ı ʿacz idüp buyurur …*
  Beyt:
  Ẕātına idrāk irişmek muḥāl
  Dergehine irmedi murġ-ı ḫayāl [2b]

Aşağıda Urfî'nin beytinin şerhinde geçen "Âlemlerin Rezzak'ı olan Allâhu Teâlâ'nın çokça ihsan ve ikramı sınır tanımaz. Yani kendi günahları sebebiyle Hak Teâlâ kimsenin rızkını kesmez." düşüncesi Şeyh Sa'dî'den bir beytle desteklenmiştir.

- *Yoḫsa ḫāṣāllāh ki rezzāḳ-ı ʿālem olan Cenāb-ı Kibriyānuŋ beẕl ü iḥsānı pāyān ṭuta yaʿnī fisḳları ḥasebiyle Ḥaḳ Teʿālā ḥiçbir ferdüŋ rızḳını kesmez. Nitekim* ***Şeyḫ Saʿdī*** *raḥmetullāhi ʿaleyh buyurur:*
  Perde-i nāmūs-ı bendegān be-günāh-ı fāḥiş ne-dered
  Ü vaẓīfe-i rūzī be-ḫaṭā-yı münker ne-bered [35b]

Urfî'de geçen "kenâr" ifadesinden hareketle Sa'dî'nin kenâr ve kıyı ile alâkalı Sa'dî'nin bir beyti nakledilmiştir.

- ***Niteki Saʿdī merḥūm Gülistān risālesinde buyurmışdur:***
  Be-deryā der-menāfiʿ bī-şumār est
  Veger ḫ ʿāhī selāmet ber-kenār est
  mışdāḳınca *mümkinātuŋ orta yerine izdiḥām u iḫtilāṭ maḫṣūṣ olduġı gibi iḫtirāz u selāmet daḫı kenāra maḫṣūṣ olduġına ḳasem iderüm, dimekdür.* [91b]

Urfî'nin beytinde yer alan "vâlî-i hüsn" ifadesi şârih tarafından "nûr-ı ezel" olan Hz. Muhammed'in nuru ile ilişkilendirilmiştir. Nûr-ı ezel ile ilgili olarak da Abdurrahman Mollâ Câmî'nin bir şiiri nakledilmiştir:

- ***Nitekim bu nūr-ı ezelüŋ ḫaḳḳında Mollā Cāmī merḥūm buyurur.***
  Beyt:
  Evvelīn zāde-i ḳudret ḳalemest
  Ki zi-nevkeş dü cihān yek raḳamest [139b]

Verilen örnekte yer alan beyit "Onların cemâle aldanmış oldukları suretle mahşer gününde bağışlanmaları ihtimal dışı değildir." ifadeleriyle izah edildikten sonra "bu beytin hakikatinde bir ima daha anlaşılır ki *Gülşen-i Raz*'ın sahibi bunu şu beyitlerde hoş bir şekilde

göstermiştir." ifadeleriyle Şebüsterî'nin *Gülşen-i Raz* isimli eserinden beyit iktibası yapılmıştır.

- *Şāyed er ʿöẕr-i perestār pezīrend be-ḥaşr*
  Bes ki ber-dāşt ṣafā ṣüret-i ʿUzzā vü Hübel
  Pes anlar firīb-i cemāl olduḳları ṣüretde rūz-ı ḥaşrde maġfūr u maʿfuvv olurlar ise baʿīd degildür ve bu beytüŋ ḥaḳīḳatinde bir remz daḫı fehm olınur ki ***Gülşen-i Rāz şāḥibi bu beytlerde ḫoş ʿayān eylemiş.***
  Beyt:
  Çü eşyā hest hestī-rā müẓāhir
  Ez-ān cümle yekī büt bāşed āḫir [178b]

g. Lügatler/Sözlükler

Klâsik şerh metinlerinde şerhin güvenilirliğini artıran en önemli unsurların başında şerhin kaynakları ve bu kaynakların mahiyeti gelmektedir. Eğer şerh güvenilir kaynaklarla delillendirilmişse şerhin kıymeti artmaktadır. Metinde Yanyalı'nın çok sayıda eser ve kaynak adı zikrettiğini söyleyemeyiz. Öte yandan bazı kaynaklardan isim zikretmeden nakillerde bulunmuştur. Bununla birlikte beyitlerde geçen bazı kelimelerin anlamları için şârihin *Kenzü'l-Lüġa, Burhān-ı Ḳāṭıʿ, Ṣıḥāḥ-ı Cevherī, Tuhfe-i Şâhidî* isimli sözlükleri kaynak gösterdiği görülür. Bu tür kelime anlamlarına dair genel olarak şârih tarafından kaynak ve müellif adı zikretmeden lügatlerden atıf yapılmıştır.

Aşağıda yer alan örnekte şârih *Kenzü'l-Lüga*'yı kaynak göstermenin yanı sıra Burhan-ı Katı'dan derkenar yazıldığı ifade edilmiştir.

- *"Ḳurāş" ḫalāş vezninde ism-i bābūnedür ki ʿArabīde uḳḥuvān ve Türkīde papadya nevʿinden ṣıġır gözi ve ḳoyun gözi ve ṣıġır papadyası didükleri nebātdur. …* ***Kenzü'l-Lüġa****'da żamm-ı ḳāf u teşdīd ile mażbūṭdur. Ancaḳ uḳḥuvān ʿArabī olduġı ve Fārsī şīveyle ḳurāş olduġı içün* ***taḫşiye şod ez-Burhān-ı Ḳāṭıʿ.*** [32b]

Şârih, Urfî'nin beytinde geçen "Sıhâh" kelimesinden hareketle Farab'lı Cevherî'nin *Sıhah-ı Cevherî* isimli lügatından bahseder.

- *"Ṣıḥāḥ" meşhūr olan luġatde bir kitābdur ki* ***Ṣıḥāḥ-ı Cevherī*** *dirler. Lākin bunda "ṣıḥāḥ" himmet-i şāhdan kināyedür.* [80b]

Metinde şârih, "dil-ârâm" kelimesinin açıklamasını yaptıktan sonra kaynak ismi zikretmeden *Tuhfe-i Vehbî*'den kelimenin açıklamasının olduğu kısmı nakletmiştir.

- *"Neşʾe" leẕẕet demekdür. "Dil-ārām" göŋül eglencesi maḫbūba dirler. Nitekim şāʿir buyurur.* ***Mıṣrāʿ: Göŋül eglencesi maḫbūba dil-ārām dinür.*** [109a]

Aşağıda yer alan örnekte Urfî'nin beytinde geçen "genc-i şâyegân" tabirinin anlamı şârih tarafından bu ibareye dair rivayetlere de değinilerek açıklanmıştır. Devamında da "Nitekim şâir buyurur." ifadesiyle eser ismi zikredilmeden *Tuhfe-i Vehbî*'den "genc-i şayegan" tabirinin açıklandığı beyit nakledilmiştir.

- *"Genc-i şāyegān" pādişāha lāyıḳ ḫazīne ve ḫusrevān-ı Nūşirevān babasınuŋ taḫt-ı salṭanatında ḳā'im-i maḳām iken deryā cānibinden şiddet-i telāṭum-ı mevc ile sefā'in-i düşmenden bir sefīne gelüp ṭolu altun şehr kenārında ḳaraya urup żabṭ eyledügidür. Nitekim şā'ir buyurur.*
  Beyt:
  Bulınmış bir ḫazīne ḫüsrev-i pervīz vaḳtinde
  Ki genc-i şāyegān dirler ḫazīne daḫı gencīne [120b]

Şârih, Farsça "rehîden" fiilinin anlamına dair *Tuhfe-i Şâhidî*'den iktibas yapmıştır:

- *"Rehīden" ta'bīri merḥūm* ***Şāhidī Efendi****'nüŋ* ***Tuḥfe****'sinde beyān buyurduḳları şāh beyti ki "Be-rehīd ān kes ki şod hirāsān"dan me'ḫūẕdur.* [207b]

Metinde birçok kelimenin açıklaması lügatlerden kaynak gösterilmeden yapılmıştır:

- *"Kūre" luġatde āteş ocaġı ve demürci ocaġı ve kūre-i nār dimekdür, murād 'Urfī'nüŋ derūnıdur. "Ḥaddād"* ***luġatde*** *demürci dimekdür, murād bi'ẕ-ẕāt kendisidür.* [50a]

Şârih "Nesnâs" kelimesinin anlamını açıkladıktan sonra sözlükten bulup yazdığını ifade etmiştir:

- *"Nesnās" Esedī rivāyet ider: Hindistān'da Serendīb ḳatında bir yüce dāġ vardur. Ẕāt-ı āhuvān dirler…* ***Faḳīr, bunı luġatde bulup taḥrīr eyledüm.*** [115b]

h. Kaynağı Bilinmeyen Bilgi

Metinde beyitlerin şerhinde bazı bilgiler "ba'zılar dirler ki", "nice mahalde mestûrdur", "ba'zılar", "ba'zılar nakline göre", "ba'zı hâcelerün re'yiyle" ifadeleriyle kaynağı belirsiz bir şekilde nakledilmiştir.

- *"Ḥirbā"* ***ba'żılar*** *dirler ki kediden ufaraḳ bir ḫayvāndur ṣuda olur.* [78b]
- *… İllā niyāzmendüm ki seng-i ta'addīŋüzle beni pā-şikeste ḳılmayasuz zīrā bu teküpūdan maḥrūm ḳalurum, terānesin isti'mālarında kef-i yed itdükleri* ***nice maḥalde mesṭūrdur.*** [129a]
- *Yine* ***ba'żılar*** *merḥūmuŋ ḫaḳḳında Ṣī'adur diyü bir ṭaḳım güftügū iderler.* [129b]
- ***Ba'żılar naḳline göre*** *Sidre'den murād Ṭūbā-yı devlet-i dünyādur ki aġṣān ve evrāḳı āḫirü'l-emr ḫazān zevālin pejmürdesi olacaġı muḳarrer olduġından 'adem-i i'tibār içün bu beyt te'kīd ola.* [164b]
- *Ma'nā-yı evvelīsi* ***ba'żı ḫ"ācelerüŋ re'yiyle*** *taḥrīr olınmışdur.* [147b]

3.9. Şerh-i Dîvân-ı Urfî'nin Bilgi Dökümü

Şerh metnininin klâsik tahlil çalışmaları çerçevesinde maddeleştirilerek bilgi dökümü ve bu bilgi dökümünün yorumlası yapılmıştır.

3.9.1. Din

3.9.1.1. Allâh

Allâh sorulardan münezzehtir. Onun ezelî yaratış harmanında dokuz felek sadece bir zerre miktarıncadır. Yani onun yaratış ve vücûda getirişi o kadar sonsuz mertebededir ki orada dokuz felek sadece bir zerre ve bir tanecik değerindedir. Onun yücelik köşkünde arşın kendisi sadece bir eşiktir. Yani, her ne kadar arş yüce ve yüksekte görünse de Allâh'ın yücelik sarayına nispetle ancak bir eşik değerinde olur.

- *Ey Ḫudāvend-i bī-çūn ṣunʿ-ı ezeliyyeŋ ḫırmeninde nüh felek bir dāne mikdārıdur …* [6b]

Kâinatın yaratıcısı olan Allâh'ın azamet mahallesi ve celal şehrinin darlığı içinde zamânenin genişliği küçük bir dükkân gibidir. Yani, onun sonsuz olan azamet ve celalet şehrinin küçük bir mahallesinin en dar ve sıkışık yerinde zamânenin genişliği bir dükkân kadar küçüktür. Yani, senin yücelik şehrinde zamânenin kendisi en alt derecede ufacık ve zerre miktarında bir iş yeridir. Sonuç olarak onun yüceliği yanında dünya dükkanının genişliği bir hiç mesabesindedir:

- *Ey mūcid-i mümkināt kūçe-i ʿaẓamet ü celāl şehrinüŋ tengnāyında zamānenüŋ süsʿatgehligi bir kār-ḫāne-i …*[6b]

Kâinatı yoktan var eden Allâh'tır. Aslında yoktan sadece var edebilecek de O'dur. O'nun yaratma kuşunun uçacağı yer neresi olabilir? Öyle ki iki cihan kendisi için yuva mesabesindedir. Yani, madem ki O'nun yaratış kuşu kendisine iki cihanı yuva olarak tutmuştur, öyleyse O'nun azametini düşünürsek uçacağı yer de olamaz. Allâh'ın azametini ve yaratmasını anlayabilmek insan aklını aşar. Zira iki cihanı yuva olarak tutan kuşun uçuş alanının ne derecede geniş olması gerektiği insanın hayaline sığmaz. Bu durum Allâh'ın yaratma ve azametinin sonunun olmadığını gösterir. Bu durum aşağıda şârih tarafından ifade edilir:

- *Ey ḫālıḳ-ı mümkināt ṭāʾir-i ṣunʿuŋ pervāzgāhı ḳaçan olabilür. Bir vechile ki iki cihān āşiyāne tutar yaʿni ṭāʾir-i ṣunʿuŋ mādāmki iki cihānı kendisine āşiyāne ḳılmışdur. Anuŋ ʿaẓametine çesbān pervāzgāh ḳaçan imkānda olur…*[6b]

Allâh çok cömerttir ve bağışlayıcıdır. Öyle ki O'nun hilmi, günaha dost olmuştur. Yani, "Rahmetim gazabımı geçti." ifadesi üzere, insanlara mağfiret etmek için günaha girmelerine izin vermiştir. Ezelî ve ebedî olan Allâh'ın affı ve bağışlaması sevaba düşman olmuştur hilmi de günaha dosttur. Bu suretle O'nun şefkat ve kerem tuzağının yemleri her bir arzuyu kendisine çekmiştir. Yani günahkâr kullarının günahlarını affetmek için O'nun gufran sıfatı bir derece artar ki affını saçmakta affı sevaba düşman olur. Yani, onlara mağfiret etme için asilere isyan etmeleri için kudret vermiştir. Sanki rahmet deryasında yıkamak için insana günaha girme ruhsatı vermiştir.

- *Ey Ḫudā-yı Lem-yezel ʿafv u ġufrānuŋ şevāba düşmendür ve ḥilmüŋ günāha düşmendür…* [7a]

Kul, her ne kadar bütünüyle, her zerresiyle isyana ve günaha batmış olsa da O'nun elinde "Allâh'ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin." âyetinin yardım dizgini vardır. Urfî isyan ve günaha düşkün pervasız bir rinddir ama Allâh'ın inayet ve şefkat dizginini de elinden bırakmaz. Zira onun kendisini kurtaracağını bilir bunun gibi kul Allâh'tan asla ümit kesemez, kesmemelidir.

- *ʿUrfī tamām ʿişyān u cürmdür ammā anuŋ elinde senüŋ Lā-taḳnaṭu min-raḥmetillāh ʿināyetinüŋ dizgini bir bahānedür. İlāhī ʿUrfī ʿişyān ile ālūfte rind-i bī-pervādur. Ammā ʿināyet ü şefḳatüŋ dizginin elden terk itmez, dimekdür.* [7a]

Yeryüzünde var olan kıtlık, pahalılık ve el darlığı âlemin baştan ayağa ahlaksızlık ve günaha düşmesinden kaynaklanmıştır. Yoksa haşa ki âlemlerin Rezzak'ı olan Allâhu Teâlâ'nın çokça ihsan ve ikramı sınır tanımaz. Yani kendi günahları sebebiyle Hak Teâlâ kimsenin rızkını kesmez.

- *Yoḫsa ḫāşāllāh ki rezzāḳ-ı ʿālem olan Cenāb-ı Kibriyānuŋ beẕl ü iḥsānı pāyān ṭuta yaʿnī fisḳları ḥasebiyle Ḥaḳ Teʿālā hīçbir ferdüŋ rızḳını kesmez.* [35b]

İnsanlar, günahları sebebiyle Allâh'ın nimet evinin yolunu kaybetmişlerdir. Yoksa Hakk'ın nimet hanesinin ne kapısı ne kapıcısı ne de bekçisi vardır. Yani günahımızın çokluğundan basiret gözümüz görmez olup nimet hanesinin yolunu biz kaybettik. Yoksa haşa ki Hakk'ın nimet hanesi kimsenin üzerine kapanmaz.

- *Ḫāne-i niʿmet rāhı ġalaṭ oldı yaʿnī ʿavām fisḳları sebebiyle rāh-ı niʿmet-ḫāneyi güm itdiler. Niʿmet-ḫāne-i Ḥaḳ yoḫsa der ve ne derbān ve ne ser-heng ṭutar.* [36b]

Halkın, uygun olmayan amellerine karşılık olarak Cenâb-ı Allâh, onlara kıtlık ve pahalılık meşakkatini vermiştir. Çünkü nefsin arzularına uymuş kimselerin canlarına gıda olmaz. Olsa sıkıntı ve eziyetten geri kalmaz ve Hak Teâlâ böylelerine hayır ile karşılık vermez.

- *ʿAvāmuŋ aʿmāl-i nā-sezālarına mükāfāt u cezā Cenāb-ı Kibriyā bu ḳaḥṭ u ġalā meşaḳḳatini iʿṭā itmişdür zīrā hevā-yı nefse ṭābiʿān eşḥāṣuŋ cānlarına ġıdā olmaz…*[36b]

Kıtlık, pahalılık ve geçim sıkıntısının sebebi şudur: zamâne halkından biri Hz. Allâh'ın inayet ettiği nimetlere şükretmek için ağzını açmaz ki nimet verici olan, âlemin Rezzak'ı olan Allâh, halkı nimet vermeye layık ve münasip görsün. O yüzden sıkıntılarının sebebi nimetleri inkâr edip görmezden gelmelerindendir. Yoksa Cenâb-ı Hak hiç kimseye takdir ettiği rızkı vermekten kaçınmaz.

- *Sebeb-i ḳaḥṭ u ġalā ve intibār-ı maʿīşet üʿaşāyā şudur ki zamāne ḫalḳından şükrāne-i niʿmet-iʿināyet-i ẕāt-ı Rabbü'l-ʿizzetde berīleyin cünbān itmez ki münʿim olan Rezzāḳ-ıʿālem niʿmeti ḫalḳa erzān u şāyān göre…* [37a]

İhsanı bol, çokça ihsan eden Allâh günahları bağışlayıcıdır. O'nun ihsan deryasının dalgalanması ile bütün âlemin isyan günahını bir kenara atıp yok eder. O'nun rahmet denizinin coşmasından bir zerre miktarı âleme değse bütün âsîlerin günahlarını yıkayıp kenara atar.

- *Şol Ġaffārü'ẕ-ẕunūb olan Cenāb-ı Rabb-i Mennān'uŋ iḥsān u kerem deryāsınuŋ cezr ü meddine ḳasem iderüm ki kāffe-iʿālemüŋ ʿiṣyānlarını nīm-ceẕbe ile kenāra atup maḥv eyler …* [85a]

Allâh'la İlgili Terkipler

Metinde Allâh'la ilgili bazı tamlama ve terkiplerin yapıldığı görülür. Bunlardan bazılarını şöyle sıralayabiliriz:

- *Cenāb-ı āferīnende-i kevn*
- *Cenāb-ı Allāh*
- *Cenāb-ı Bāḳī*
- *Cenāb-ı bārgāh-ı kibriyā*
- *Cenāb-ı bārī*
- *Cenāb-ı cāmiʿ-i cemīʿ-i müştāḳıyāndur*
- *Cenāb-ı feyyāż-ı muṭlaḳ*
- *Cenāb-ı Ġaffāru'ẕ-ẕünūb*
- *Cenāb-ı Ḫaḳ*
- *Cenāb-ı Ḫālıḳ*
- *Cenāb-ı Ḫālıḳ-ı ḥażret-i muṭlaḳ*
- *Cenāb-ı Ḫallāḳ*
- *Cenāb-ı Ḫallāḳ-ıʿālem*
- *Cenāb-ı ḥayy-i muṭlaḳ*
- *Cenāb-ı ḥayyun lā-yemūt*
- *Cenāb-ı Ḥażret-i Ḫallāḳ-ı cihān*
- *Cenāb-ı Ḥażret-i Lem-yezeldür*
- *Cenāb-ı Ḥażret-i risālet-meʾāb*

- *Cenāb-ı Ḫudāvend*
- *Cenāb-ı kām-baḫş-ı kā'ināt*
- *Cenāb-ı ḳāżīü'l-ḥācāt*
- *Cenāb-ı Kibriyā*
- *Cenāb-ı melikü'l-mennān*
- *Cenāb-ı ʿizzet*
- *Cenāb-ı rabb-i mennān*
- *Cenāb-ı Rezzāḳ*
- *Cenāb-ı şāhid-i ezel*
- *Ḫudāvend-i bī-zevāl*
- *Ḫudāvend-i celīl*
- *Ḫudāvend-i ecel*
- *Ḫudāvend-i Ḳādir*
- *Ḫudāvend-i kāmkār-ı mülk-güẕār*
- *Ḫudāvend-i bī-çūn*
- *Ḫudāvend-i kerīm*
- *Ḫudāvend-i Lā-yezāl v'ey mālikü'l-mülk-i bī-miṣāl*
- *Ḫudāvend-i ʿālī-cenāb*
- *Ḫudāvend-i ʿālī-ḳadr*
- *Ḫudāvend-i ʿalīm*
- *Ḫudāvend-i ʿizzet*
- *Ḫudā-yı Lemyezel*
- *Ḫudā-yı Teʿālā*
- *Ḫudavend-i kāffe-i ümem*

3.9.1.2. Peygamberler

a. Hz. Muhammed

Doğu edebiyat geleneğinde eserlerde Allâhu Teâlâ'dan sonra ikinci olarak zikredilen Hz. Muhammed'dir. Şerh metninde de bu geleneğe uyularak Hz. Muhammed zikredilmiştir. Öte yandan Urfî'nin Hz. Muhammed'e yazmış olduğu naatlarından 47 beyitlik "Bu Kasîde-i Girân-Kadr Midhat-i Hayrü'l-Ümem Sallallâhu ʿAleyhi Ve sellemdür" ve 106 beyitlik "Bu Kasîde-i Gevher-rîz Ol Aʿzam u Ekrem ü Ol Hüdavend-i Kâffe-i Ümem Yaʿnî Muhammed Efendim Sallallâhu Teʿâlâ ʿAleyhi ve sellemün Sitâyiş ü Medhlerindedür Allâh İhtitâmını Müyesser Eyleye Âmîn" başlıklarıyla iki kasîdesi şerh edilmiştir. Öte yandan diğer şiirlerin şerhinde de Hz. Muhammed ve onun diğer isimleriyle birlikte ona dair bazı unsurlara farklı yönlerden değinilmiştir.

Hz. Muhammed Allâh'ın yarattığı incidir; "Cevher-i Evvel"e iki şekilde manâ vermişlerdir. Kimileri bu Cebrail'dir, kimileri ise bu, Hz. Peygamber'dir demiştir. Lâkin Allâh'ın yarattığı beyaz inci hadîsindeki olan "dürr" olması "cevher." ifadesine daha uygundur. Ve burada kastedilen İki Cihan Sultanı Hz. Peygamber'dir. Bu cihetiyle Hz. Peygamberin Allâh katındaki fazileti vurgulanmıştır. Şeriate ve doğru yola riayet etmeden vuslat saadetine kim erişebilir? Öyle ki "Lev Lake" tacı ve "(Ey Muhammed!) Seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik." âyetine mazhar olmuştur. Bunun yanı sıra Hz. Peygamber'in Allâh'a o kadar mahremliği varken bile "Öyle ise emrolunduğun gibi dosdoğru ol." âyetinin emriyle istikamet üzere olup cennet bahçelerindeki serviler gibi sürekli namazda kıyama durup dua ve niyazlarını namazlarında ifade etmiştir.

- *Lākin ol mā-ḫalaḳallāhu dürreti beyżāda olan dürre olmaḳ cevher lafẓına ensebdür ki kevneyn murād ola…* [5a]

Hz. Muhammed (s.a.v.)'in af ve gazap sancağı gölge salmadıkça âlemin huzur ve ıstırabının görüntüsü ve şekli çizilememiştir. Yani O'nun affının gölgesi rahatlığa ve gazabının gölgesi ıstıraba düşmeyince bu dünya denilen pazarda rahatın ve ıstırabın şekli belirlenememiştir. Özetle hazret kâinata ruh bahşetmiştir. Ve O'nun affının ve gazabının sancağı gölge düşürmeden kâinatta hiçbir şey birbirinden ayrılmamıştır.

- *Ḥażret-i Ḫᵛace-i ʿĀlem ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellemüŋ ʿafv u ġażabı ʿalemi sāye ṣalmayınca ʿālemüŋ ārāmiş ü rem heyʾeti ve şekli naḳş olmadı yaʿnī ʿafvınuŋ sāyesi ārāmuŋ kendisine ve ġażabuŋ sāyesi rem ü ıżṭırāba taʿalluḳ itmeyince bu kār-ḫāne-i ʿālemde ārāmuŋ ve ıżṭırābuŋ şekli naḳş olmadı.* [10a]

Ezel gününde ki ondan önce yokluk kaynağı manâsız bir lafızdı ve yaratılmış hiçbir şey bilinmiyordu, o zaman Memduh'un ki Hazret-i Seyyid-i Veled-i Âdem a.s.'dır yani Hz. Muhammed'in eşi ve benzerini araştırıp bulamadıklarında "yoktur" dediler. İşte o zaman yokluğun kendisi vücûda geldi ve doğum tarihini o zaman yazdılar. İşte o zaman bu 'yoktur' lafzından ki o zaman yokluğun ne olduğu bilinmiyordu, yokluk vücûda geldi ve yokluk tarihini yazdılar. Bu ifadelerle şârih Hz. Peygamber'in eşinin veya bir benzerinin olmayışını vurgulamaktadır.

- *Rūz-ı ezel ki andan evvel kān-ı ʿadem bir lafẓ-ı bī-maʿnā idi ve hīç mümkināt maʿlūm degil idi. Ol vaḳt Memdūh ki Ḥażret-i Seyyid-i Veled-i Ādem ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellemdür, naẓīr ü miṣli teftīş olınduḳda bulınmayup bu ḳadar didiler ki yoḳdur…* [9b]

Hz. Muhammed'in ruhunun hafifliği ve konuşması onu dinleyene ferahlık verir. Bir yerde Hz. Peygamber halk ile konuşsa ve insanlara nasihat için ağzını açsa, o konuşması o kadar hoştur ki orada bulunan bir sağırı bile büyük afetten(sağırlıktan) kurtarır. Yani O hazretin hafif ruhluluğu eğer bir yerde nasihat ve vaaz etmeye başlasa âlemi öyle bir ihya eder ki sağır bir kimse bile o ağır afetten yani sağırlık zarar ve belasından kurtularak o konuşmadan hissedar olur. Bu ifadeler onun karakterindeki ve ruhundaki yumuşaklığa vurgu yapmaktadır.

- *Ṣol maḥaldeki Ḥażret-i Ṣādıḳu'l-Velāyetüŋ sebük-rūḥlıġın ve ḫulḳın kendisi tekellüme āġāz ve ḫavāṣ u ʿavāmuŋ neṣāyiḥine dehen bāz eyleye, ṣol mertebe laṭīfdür ki …* [10a]

Hz. Muhammed'le İlgili Terkipler

Hz. Peygamber, "Sübhanellezi esra" binicisi ve "Mine'l-mescidi'l-harâm ile'l-mescidi'l-Aksa" kafilesinin başkomutanıdır. Hz. Peygamber'in bir gece (Miraç gecesi) Mescidi Haram'dan (Mekke'den), Mescid-i Aksa'ya (Kudüs'e) gidişine âyet iktibasları ile vurgu yapılmıştır.

- *Ey şeh-süvār-ı āsumān-ı **sübḥānelleẕī esrā** v'ey sipeh-sālār-ı ḳāfile-i **mine'l-mescidi'l-ḥarām ile'l-mescidi'l-Aḳṣa...*** [13a]

Hadise göre Hz. Muhammed'i gören Hakk'ı görmüş gibidir. Bu görüş veya görme hâli onun vasıflarıyla vasıflanma manâsında mânevî bir görüştür.

- *Ey āyīne-dār-ı **men rāʿani feḳad rāʿal-Ḥaḳ...*** [13a]

Yukarıda yer alan terkiplere ek olarak Hz. Peygamber'le ilgili terkiplerden bazılarını şu şekilde sıralayabiliriz:

- *Ḥākim-i bī-enbāz-ı çemenzār* [3b]
- *Ḫayrü'l-Ümem* [7a]
- *Rūḥ-baḫş-ı kāffe-i ümem* [10a]
- *Maʿden-i seḫā* [10a]
- *Ḫˇace-i ʿālem* [10b]
- *Feyż-baḫş-ı kāʾināt* [10b]
- *Seyyidü'ş-Şaḳaleyn* [11a]
- *Ḥabīb-i Ḥaḳ* [11a]
- *Mecmaʿu'l-Baḥreyn v'ey Seyyidü'ş-Şaḳaleyn* [12a]
- *Şeh-i Kevneyn ve Seyyidü'ş-Şaḳaleyn* [12b]
- *Ḥażret-i Şeh-i Kevneyn* [12b]
- *Seyyid-i Veled-i Ādem* [12b]
- *Āyīne-dār-ı men rāʿanī feḳad rāʿal-Ḥaḳ* [13a]
- *Zindegī-baḫş-ı mümkināt* [13a]
- *Muḳassim-i luṭf-ı ilāh v'ey kāffe-i ʿālemiyāna melāẕ u penāh* [13a]
- *Şeh-süvār-ı āsumān-ı sübḥānelleẕī esrā v'ey sipeh-sālār-ı ḳāfile-i mine'l-mescidi'l-ḥarām ile'l-mescidi'l-Aḳṣa* [13a]
- *Ey maḫzen-i sırr-ı Ḫudā v'ey kān-ı seḫā vü ʿaṭā* [13b]
- *Gevher-i yek-tā-yı kāʾināt v'ey nigeh-dār-ı nāmūs-ı livā-yı nübüvvet* [64a]
- *ʿÜnvān-ı şeref-nāme-i iclāl-i tevḳīʿ-i refīʿ-i levlāk v'ey bāʿiṯ-i vücūd-ı ṭabaḳāt-ı heftgāne eflāk* [64a]
- *Bāʿiṯ-i vücūd-ı mümkināt* [64b]
- *Bülbül-i bāġ-ı belāġat* [64b]
- *Fermān-revā-yı şerʿ-i muṭahhar v'ey ruḥ-baḫşān-ı murde-dilān-ı māde ve ner* [64b]
- *ṭūṭī-i bāġ-ı vaḥdet v'ey muḳarreb-i Cenāb-ı Rabbü'l-ʿİzzet* [64b]
- *Bāʿiṯ-i īcād-ı kāffe-i ümem v'ey penāh-ı nevʿ-i benī Ādem* [109a]
- *Ber-güzīde-i cemīʿ-i kāʾināt v'ey zübde-i kāffe-i maḫlūḳāt* [110b]
- *Efḍal-i ümmet ṣāḥib-i nübüvvet Muḥammed Muṣṭafā ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem* [114a]
- *Ḥākim-i ḥükkām-ı ʿālem v'ey nāẓım-ı kār-ı kāffe-i ümem* [115a]

- *Ḥażret-i Seyyid-i Kā'ināt ʿaleyhi efḍalu't-taḥiyyātdur* [126b]
- *Vāḳıf-ı mevāḳıf-ı esrār-ı "mā evḥa" yaʿnī Ḥażret-i Ḥabīb-i Ḫudā ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellemüŋ* [134b]
- *āfitāb-ı nūr-pāş-ı maġrib ü maşrıḳ v'ey ḥikmet-endūz-ı gencīne-i ḥaḳāyıḳ* [135b]
- *Çāre-cūy-ı derdmendān v'ey şemʿ-efrūz-ı āḫirü'z-zamān* [139a]
- *Dürr-i tabnāk v'ey ṣadr-nişīn-i eyvān-ı levlāk* [140b]
- *Hümā-yı ʿālem-i ʿılıyyīn v'ey bālā-nişīn-i ʿarş-ı berīn* [141a]
- *Cān-ı ʿālem v'ey kām-baḫş-ı kāffe-i ümem* [169a]
- *Bāʿiş-i ẓuhūr-ı Bārī-i raḥmet-me'āb v'ey āb-rū-yı ʿālem* [252b]
- *Hüdhüd-i behişt-i beḳā v'ey ẕāt-ı münevver-sāz-ı fırdevs-i aʿlā* [164b]
- *Güşāyiş-baḫş-ı rāyet-i aḥkām v'ey kimyā-yı küfr-güdāz* [136a]
- *Ḥażret-i Rāz-dār-ı vaḥy* [196b]
- *Ḥażret-i Resūl-ı İns ü Cān* [124a]
- *Ḥażret-i Faḫr-ı ʿĀlem* [31b]
- *Ḥażret-i Faḫr-ı Kā'ināt* [208b]
- *Ḥażret-i Faḫr-ı Cihān* [126b]
- *Ḥażret-i Aḥmed-i Mürsel* [133b]
- *Ḥażret-i Ḫʿace-i ʿĀlem* [10a]
- *Ḥażret-i Sulṭān-ı Enbiyā* [108b]
- *Ḥażret-i Seyyid-i Veled-i Ādem* [252b]

b. Hz. Süleyman

Metinde Hz. Süleyman'ın bazı vasıflarının Cem'in vasıflarıyla karıştığı görülür. Şerhte buna dair "Mesned-i Cem"den kastedilen Hz. Süleyman'ın tahtıdır." ifadeleriyle bazı açıklamalar yapılmıştır.

- *"Mesned-i Cem"den murād Ḥażret-i Süleymān'uŋ mesnedidür.* [9a]

Metinde "Cem"in Hazret-i Süleyman'a işaret olduğu, başka yerde "cam-ı Cem" ifadesi geçince İran şahlarından Cemşid'e işaret edilmiş olacağı ki onun da "Cihannüma" aynasına sahip olduğu ifade edilmiştir.

- *"Cem" Ḥażret-i Süleymān peyġāmbere işāretdür. Ġayrı yerde "Cām-ı Cem" vāḳıʿ olduġı maḥalde şāhān-ı ʿAcem'den Cemşīd'e işāretdür ki "Cihān-nümā" āyīnesine mālik idi.* [14a]

Urfî'nin "Eğer feleğin sihrine gönül bağladıysam bana gülme. Rüzgâra itimad eden Süleyman'dan daha iyi değilim." anlamındaki beytinde Süleyman'ın rüzgâra hükmettiğine işaret edilir. Hz. Süleyman'a telmih yapılan bu beytin şerhinde "Bu beyitte kastedilen şu olmalı: Övülen zat gayet dünyaperest olup cürümlerini örtmek için böyle söylemiştir. Zira Süleyman Peygamber'den daha iyi değilim dediği için zikri geçen maksadı kapsar. Yoksa haşa ki Hazret-i Süleyman Aleyhisselam dünyanın çer çöpüne gönül bağlamış olsun. Her ne kadar vahşi hayvanlara, kuşlara ve çokça mala sahip ise de tahtının yok olmasına sebep olan

şey ancak şeriat işlerinde ve Hak'tan memur olduğu önemli işlerin sonucu idi." ifadeleriyle şerhe destekleyici açıklamalar yapıldıktan sonra, Merhum Urfî'nin "Bihter zî-Süleymân nîstem" demesi gerçektir. Zira dünyada Süleyman a.s. bile şahlık sürüp dünya işlerinde imtiyaz etmiş ve bütün ümmetlerin haklarını vermiştir, demektir.

- *Pes ʿUrfî-i merḥūmuŋ "Bihter ẕī-Süleymān nīstem" didügi eṣaḥdur. Zīrā cihānda ol bile şāhlıḳ sürüp imtiyāz-ı meṣāliḥ-i ʿālem ve iḥḳāḳ-ı ḥaḳ-ı kāffe-i ümem olmışdur, dimekdür.* [49b]

Aşağıda yer alan "Söz şehrinin metaı olan sözüm cihân elinin üzerinde Süleyman gibi gitmektedir." anlamındaki beytinde Urfî'nin şiirlerinin cihanın elleri üzerinde gitmesi ile Hz. Süleymanı'ın tahtı üzerinde hareket etmesi arasında bir ilişki kurulmuştur. Bu hayal ile Urfî'nin şiirlerine kıymet atfedilmiştir.

- *Kelāmum kelimāt mülkinüŋ emtiʿa-i fāḫiresīdür yaʿnī güftār ki bir mülkdür kelāmum ol memleketüŋ metāʿıdur. Ol sebebden felek desti üzerine Süleymān ʿaleyhi's-selām gibi der-dest ve bālāda pervāzdur, dimekdür.* [95a]

Şerh metninde, Urfî'nin "Onun feyz Hümâ'sı kendi kanatları altında öyle bir bahçeyi tutmaktadır ki Süleyman'ın ruhu Hüdhüd'ü bir kargaya kurban eder." anlamındaki beytinde bahsedilen Hüdhüd kuşunun Hz. Süleyman'ın saltanatı devrinde onun çavuşu olduğu ifade edilmiştir.

- *"Hüdhüd" meşhūr alaca ve başı ṭaraḳ mānendi ḫotozlu ṭayrdur ki Ḥażret-i Süleymān nebī ʿaleyhi's-selāmuŋ vaḳt-i salṭanatında çavuşı idi.* [135a]

c. Hz. İsa/Mesîh

Hz. İsa'nın hastaları iyileştirme ve ölüleri diriltme mucizeleri vardır. Şerhte Hz. İsa'nın bu hususiyetlerine vurgu yapılmıştır. "Hz. İsa, sıhhat ilacını memduhun nurlu yüzünden almıştır ki hastalığı ortadan kaldırmıştır. Ya da Hz. İsa, tıbbı onun nurlu yüzünden çokça talim ettiği için kendisi de tıbbıyla meşhur olup hastalığı kendi devleti zamanında ortadan kaldırmıştır. Zira hastalığın kendisi tabip olmuştur. Bu sebeple 'hasta' ifadesi ortaya çıkamaz." ifadeleriyle memduh Hz. İsa vesilesiyle övülmüştür.

- *ʿĪsā ṭabābeti reʾy-i münīrüŋüzden derece-i ġāyetde taʿlīm eyledüginden kendisi daḫı maraż-ı saḳamı ṭabābetle meşhūr idüp eyyām-ı devletüŋde bīmār lafẓı maḥv oldı zīrā ṣaḳam kendisi ṭabīb oldı.* [16b]

Hz. İsa Kur'ân-ı Kerîm'de "Ruhullâh" olarak zikredilmektedir. Şerh metninde de bu ismiyle zikredilir. Hz. İsa'nın mucize gösteren nefesi onlara yani Enverî ve Bu'l-Ferec'e can

verse ya da versin diye dünyaya getirse Urfî'nin elinde yaratıcı yazılar yazan kalem bulunduğu sürece onların kalemi ellerine alıp şiir yazmaya başlamaları mümkün değildir. Ancak Urfî elinden kalemi bırakıp onlara izin verirse bu mümkün olabilir.

- *Ḥażret-i Rūḥullāh ʿaleyhi's-selām iʿcāza mensūb olan nefesi onlara yaʿnī Enverī ve Bu'l-Ferec'e cān virse yāḫūd virsün diyu…* [18a]

Urfî'nin "Felek, Hz. İsa misafiriyken şöhret kıtlığından dolayı feleğin sofrasında sadece bir ekmeği vardı." anlamındaki beytinde Hz. İsâ'nın dördüncü kat gökte kalmış olmasına telmih yapılmıştır. Beytin şerhinde 'Felek'en maksat, göğün dördüncü tabakasıdır ki orası İsa Aleyhisselam'ın meskeni ve ayın da devrettiği tabakadır." ifadesiyle nan'dan kastedilenin dördüncü kat gökteki ay olduğu ifade edilmiştir.

- *Bu ʿacz ise ḳaḥtdan vuḳūʿ bulmışdur zīrā rūḥullāh mihmānı olduġından keşret-i tetimmāt iktiżā iderdi, murād tabaḳāt-ı rābiʿada māhdur ki bir ṣomun miṣālidür.* [35b]

Hz. İsâ "İsa nefesi veya Sûr'a üflenmesinin minnetini çekmeye gerek yok; yokluk diyarının adamlarına (ölülere) benim şiirimi oku (Kıyam ederler)." anlamındaki beytinde Hz. İsa, nefesinin ölüleri diriltmesi yönüyle zikredilmiştir. Şâir kendi şiiri ile Hz. İsa'nın ölüleri dirilmesini karşılaştırır ve kendi şiirini tercih eder. Çünkü Urfî'nin şiirleri o kadar zevkli ve âhenklidir ki bütün ölüler bu şiirleri dinledikten sonra hayat bulur. Bu sebeple insanların dirilmek için İsrafil'in surunu ve Hz. İsa'nın nefesini beklemelerine gerek yoktur.

- *ʿĪsā ʿaleyhi's-selām ile ṣūr-ı İsrāfīl'e żarūret iḳtiżā itmez yaʿnī eşʿār-ı keh-rübārumuz ol ḳadar şevḳ-engīz ü ṭarab-āmīzdür ki neşʾe-i leẕẕetinden mevtālar ḥayāt bulurlar.* [73a]

"Rûhullâh" ibaresinden Cebrail Aleyhisselam ve Hz. İsa kastedilir. Bu beyte dair şerhte Hz. İsa anlamının daha uygun olduğu ifade edilmiştir. Bu düşünceye sebep olarak da aşk hâlinin insanlara mahsus olması gösterilmiştir. Lâkin daha önceki açıklamalarında şârihin peygamberlerde aşk hâlinin olmayacağına dair görüşleri de bulunmaktadır.

- *"Rūḥullāh" yā budur ki murād Cebrāʾīl alehi's-selām ola yā budur ki ʿĪsā ʿaleyhi's-selām. Lākin ʿĪsā olmaḳ sezādur zīrā melāʾik-i ʿiẓām cism-i laṭīfdür. Keyfiyet-i ʿaşḳ ise beşere maḫṣūṣdur.* [127a]

Urfî'nin beytinde geçen "mâʾide" ibaresinden hareketle Hz. İsa'dan bahsedilir. Maide, Hz. İsâ ve havârîlerine Allâh tarafından gökten indirildiğine inanılan sofranın adıdır. Bu sofra cennet sofrasıdır.

- *“Mā’ide” Ḥażret-i ʿĪsā ʿaleyhi’s-selām keşret-i ilḥāḥ u ibrām-ı civāriyūndan dergāh-ı bī-niyāza tīr-i duʿāyı pertāb idüp hedef-i maḳsūda irdikde menzil-i āsumān olan ṭaʿām-ı leẕẕet-baḫşāya dirler.* [200a]

“İsa nefesliler” ibaresiyle veliler ve evliyalar kastedilmiştir. Bu kimselerin nefesleri de Hz. İsa’nın nefesinin tesirine sahiptir. Bu yönüyle benzerlik kurulmuştur.

- *“‘Īsā-nefesān”dan murād ehlullāhdan ʿibāretdür.* [228a]

Urfî’nin bir beytinde geçen “Onun velayetinin süsleyicisi eğer işe koyulursa İsa’nın mucizesi ile putları canlandırır.” ifadesiyle Hz. Ali ve Hz. İsa arasında bir karşılaştırma yapılmıştır. Buna dair şerhte bazı açıklamada bulunulmuştur. Hz. İsa’nın ölüleri diriltme mucizesine değinilmiştir. Ayrıca Hz. Ali’nin Hz. İsa’dan üstün tutulmasına dair bir Acem geleneği olan Hz. Ali’nin velîliği İsrailoğullarının peygamberlerinden efdal olduğu düşüncesi nakledilmiştir.

- *ʿĪsā ʿaleyhi’s-selām enfās-ı muʿciz-intimāsıyla mevtāları iḥyā idegelmiş ise de bu ẕātuŋ muʿcizeleri iḥyā-yı ṣuver ü ṣanem iderdi, dimekdür. Bu reviş ṣūfiyye-i ʿAcem de’blerindendür ki velāyet-i Şāh-ı Merdān nübüvvet-i benī İsrā’īl’den efḍaldür, dirler. Eṣaḥdur, disem daḫı cā’izdür.* [232a]

d. Hz. Musa

Hz. Mûsâ, Tûr dâğında Allâh ile konuşması sebebiyle “Kelîm” sıfatı ile vasıflandırılır. Ayrıca Allâh'ın tecellîsi, Yed-i Beyzâ mucizesi ve elindeki asanın yılana dönüşmesi mucizeleri ile şerh metninde bahsedilir.

“Şecer-i Tûr” Turistan’daki bir ağaçtır ki Hazret-i Musa Aleyhisselam’a tecellî nuru o ağaçtan ziya vermiştir, denilmiştir.

- *“Şecer-i Ṭūr” Ṭūristāna şol aġacdur ki Ḥazret-i Mūsā ʿaleyhi’s-selāma nūr-ı tecellī-i evvel şecerden żiyā baḫşeylemişdür.* [26b]

Urfî’nin beytinde geçen “Erinî” ibaresi Hz. Musa’nın Allâhu Teâlâya karşı “Rabbim! Bana görün; sana bakayım, dedi.” (A’râf/7:143) âyetinden iktibas olarak kullanılmıştır. Bu iktibas münasebetiyle şerhte Hz. Musa ile Allâhu Teâlâ arasında geçen konuşmaya değinilmiştir.

- *“Erinī” lafẓını feryād ider bir ḳuşdur, murād Ḥażret-i Mūsā ʿaleyhi’s-selāmdur. “Erinī” lafẓını cemāl-i bā-kemālüŋi baŋa ru’yet itdür, dimekdür, “len terānī” muḫāṭabun-bih ḫiṭābdur ru’yet idemezsin, dimekdür.* [87a]

Beyitte "Şevk Nil nehri yani benim Musa gibi ağlamam Mısır şehrini harap etti. Ve Eymen vadisi tarafına yüz tuttu." ifadesiyle Hz. Musa kıssasına telmih yapılmıştır. Mısır, Eymen, Nil ibareleri bu kıssayla alâkalı unsurlardır. Şerhte bu unsurlardan "Eymen"in Hz. Musa'nın Allâh'ın tecellîsini gördüğü yer olduğu ifade edilmiştir.

- *Mıṣr vīrān kerd ü rū der-vādī-i Eymen nihād*
  Rūd-ı Nīl-i şevḳ yaʿnī girye-i Mūsā-yı men
  …
  "Eymen" Mūsā peyġamber ʿaleyhi's-selāmuŋ tecellī-i Rabbānī gördügi maḥaldür… Mūsā'dan murād kendi dil-i şehriyārıdur. [248a]

e. Hz. Nuh

Hz. Nuhtan metinde ömrünün uzun oluşu ve Nuh Tufanı hadisesi münasebetiyle bahsedilmiştir.

Aşağıda yer "Ağlamaktan öldüm gülümsemeye sıra gelmedi. Ben tufanda giden o Nuh'um." anlamındaki beytinde gözyaşının çokluğu Nuh Tufanı'na telmih yapılmak suretiyle ifade edilmiştir.

- *Keṣret-i zār u giryeden helāke ḳarīb oldum. Ḥālbuki murādum bir kez tebessüm ü ḫande ile ḥāṣıl olmadı. Pes ben şol Nūḥ'um ki ṭūfān başı üzerine gitdüm yaʿnī Nūḥ ʿaleyhi's-selām ṭūfāna vardı ammā yine ṭūfān maḥv olup Nūḥ cāy-ı selāmete çıḳdı.* [224a]

f. Hz. Yusuf, Hz. Yakup

Şerh metninde Hz. Yusuf kıssası yer yer detaylı olarak işlenmiştir. Urfî'nin "Ve o kardeşinin elbisesine atmak için kendi elbise kokusunu ister." anlamındaki beytinde geçen "ʿabîr" kelimesinden hareketle şârih, "rivayetdür." ifadesiyle Yusuf Aleyhisselam kıssası nakledilmiştir. Bu kıssada Hz. Yusuf'un cömert mizacıyla biraderleri ona düşmanlık yapmışken yine o şefkat ve merhametinin çokluğundan onların suçlarını affetmesine değinilmiştir. Yusuf Aleyhisselam Mısır'a sultan olduktan birkaç sene sonra Yusuf'un tabiri ile Mısır, Şam ve sair Arap memleketlerinde kıtlık olması öncesinde Yusuf, Mısır ülkesinin ambarlarına çokça zâhireler biriktirmiştir. Kıtlık zamanında her bir tarafa çığırtkanlar yollayarak açlığa, susuzluğa düşmüş ve yeme içmeye hasret olan herkes Mısır'a dizginlerini çevirsin, diye nidâ ettirince Yusuf'un kardeşleri de Mısır sultanının bu cömertliğini haber aldıklarında muhterem pederleri Yakup Aleyhisselam'dan Mısır'a gitme ruhsatı için izin alıp hepsi Kenan'dan develere binerek Kahire sınırına ulaştılar. Tevafuken o gün Yusuf Aleyhisselam da yüce sarayının penceresinden dürbün ile çölü izliyor iken kardeşlerinin

geldiklerini görünce Mısır ambarlarının vekiline tembih edip şu şekilde birkaç kişi gelecektir, onlara has buğdaydan ver ve develerini yükledikten sonra onları huzuruma getir, diye buyurdu. Onlar geldi ve vekil, hizmetini edâ ettikten sonra, gelin, Mısır'ın sultanı sizin huzura gelmenizi emir ve ferman buyurmuştur, deyince onlar da titreyiş ve can korkusu ile Sultan Hazretleri'nin nurlar arttıran huzuruna vardılar. Yusuf, her ne kadar onları tanıdıysa da onların asla hatırına bile gelmedi. Bunlara hitaben "Ey azizler! nereden gelirsiniz ve hangi diyarın namlılarısınız?" deyip onlar da Kenan'danız, deyince Yusuf'un bütün bütün şüphesi yok oldu ve şöyle buyurdu: "Kenan'da on iki dallı yüce bir ağaç vardır. Dallardan birisi sonbahar fırtınasının âfetinden kırılmıştır, diye Kenan'dan gelenlerden bir haber işitmiştik. Acaba o Tubâ gibi olan yüce ağaç ne hâldedir?" deyince bunlar birbirine bakarak bir zaman Kenan çöllerinin hayretine düştüler. Vilayetimizde bu şekilde bir ağacın ne ismi ne resmi mevcut değildir ve ata ve ecdadımızdan da böyle bir şey duymadık, dediler. Yusuf gördü ki bunlar nüktenin hakikatini anlamadılar. Yusuf başka bir cevap verip bunlara güzel elbiseler giydirdi ve develerini yükledikten sonra, pederinize benden selam söyleyin ve gerektiği zaman zâhire için bu tarafa gelirseniz küçük kardeşinizi yanınıza alıp gelesiniz, diye emir buyurdu. [44a] Şârih bu şekilde Yusuf kıssasından genişçe bahsetmiştir.

Urfî'nin "Kitabesi, varlık âleminin alın yazısıdır ve Yusuf'un gömleğinin kokusu gibi gözlerden karanlığı giderir." anlamındaki beytinde Hz. Yusuf'a, gömleğinin Hz. Yakup'un gözlerinin açılmasını sağlaması münasebetiyle değinilmiştir. Beytin anlam ve hayal dünyasına dair şârih, "Kitâbeeş" ibaresinin Allâh'ın Aslanı Hz. Ali'nin kabr-i şerîfinin eşiğinin üzerinde yazılı olan hat olduğunu ifade etmiştir. Yani Hz. Ali'nin kabrinin eşiğinin üzerine yazılı olan hattın Yusuf Aleyhisselam'ın gömleğini öpmek gibi gözlerden tozları izale ettiği ifade edilmiştir. Zira Yusuf'un gömleğinin kokusu, Yakup Aleyhisselam'ın gözlerindeki tozları izale eylemiştir.

- *"Kitābeeş" şol ḫaṭdur ki Ḥażret-i Şīr-i Yezdān'uŋ saʿādet-i merḳad-i şerīfī āsitānesi üzerine mektūb olmışdur… Pes ol mübārek ḫaṭ dīde-i başīrete dūş olan dīdesinden āṣār-ı ġubārı şol mertebe iẕāle idüp görür ki būy-ı pīrāhen-i Yūsuf, dīde-i ġubār-ı Yaʿḳūb ʿaleyhi's-selāmı iẕāle eyledügi gibi ḫāṣılı ol mübārek ḫaṭdan perde-i ġaflet maḥv olup nihān-ḫāne-i vaḥdetde meṣtūr esrār-ı ilāhī mekşūf olur, dimekdür.* [77a]

Urfî'nin beytinde geçen "metâʿ" ibaresiyle Hz. Yusuf'a bir tüccar tarafından Mısır'da pazarda köle olarak satılması münasebetiyle telmih yapılmaktadır. Hz. Yusuf, pazara getirildiğinde her yer ona bakan gözlerle dolmuştur.

- *Ol metāʿı bāzirgān Mıṣr'a iletdügi demde bāzāruŋ derūnı dīde-i seyrden māl-ā-māl oldı.* [87b]

Urfî'nin beytinde Hz. Yusuf'a "Kenan incisi" olarak telmih yapılmıştır. Lâkin Ezel sevgilisinin güzelliğinin pazarında onun güzelliğinin, hiçbir karşılığının olmadığı ifade edilmiştir.

- *… sırr-ı menzil-i cānān-ı ezel olacaḳları āşikār ise de bu ṣūretde fi'l-ḥaḳīḳa ḥüsn-i dürr-i Kenʿān ol ḥüsn-i meẕkūr şehri bāzārında hīç behāda olmaduġı nümāyāndur.* [99b]

"Eğer birinin aklı başından gidecekse Kenan Ayı ile dert ortağı olacağı bu vadide gitsin." ifadesinde dile getirilen Kenan Ayı'nın Hz. Yusuf olduğu ayrıca Hz. Yusuf'un kuyuya atılmasına telmih olduğu şerhte ifade edilmiştir.

- *"Çeh" çāhdan muḫaffefdür, ḳuyu dimekdür, "māh-ı Kenʿān"dan murād Yūsuf peyġamber ʿaleyhi's-selāmdur.* [125a]

Urfî'nin beytinde geçen "Sen gözden kaybolduğun için gören gözümün bebeğine perde inmiştir." ifadesinde yer alan telmihten hareketle şerhte Hz. Yakup Aleyhisselam'a ve onun evi olan "beytü'l-ahzân"a değinilerek "Vah! Yusuf'a vah!" dedi ve [üzüntüden iki gözüne ak düştü.] (Yusuf/12:84) âyetinden iktibas yapılmıştır.

- *… ifrāṭ-ı giryeden beytü'l-aḥzānda Yaʿḳūb-miṣāl merdümek-i dīde-i nā-çīzümüz ḥükm-i sebeli eşkāl u iḫtiyā itmekle ve ebyaḍet ʿaynuhā min-el-ḥüzni ve'l-elem maḳāmına varmışdur, dimekdür.* [252b]

g. Hz. İbrahim

Hz. İbrahim, edebiyatta ateşe atılması, Halîlullâh ismiyle anılması, Hz. İsmail'le Kâbe'yi inşa etmesi, putları kırması, Halil İbrahim sofrası gibi unsurlarla zikredilmektedir.

Metinde "Gel gel ki Halil ateşinde gül açtı. Narçiçeğinden bahçe etrafına ateşler düştü." ifadesiyle Hz. İbrahim'in ateşe atılması ve bu ateşin mucize ile gül bahçesine dönüşmesine telmih yapılmıştır. Ayrıca Hz. İbrahim, "Halilullâh" olması sebebiyle Urfî'nin beytinde "Halil" ismiyle zikredilmiştir.

- *…yaʿnī āteş-i gül surḫlıġı āteş-i İbrāhīm'den şükufte oldı.* [103b]

Urfî'nin "Nimet verici Allâh'a şükr etmekten ne zamana kadar dilini bağlayacaksın? İrfana doğru git zira onun nimetlerinin kadrinin dil pervanesini azlettiğini görürsün." anlamındaki beytinde geçen "pervane"den hareketle şerhte Nemrut'a bir sivrisineğin musallat olması ve bu sineğin onun burnundan beynine girip beynini yemesi ve bu ıstıraptan

kurtulmak için Nemrut'un başını tokmaklattırarak ölmesine işaret edilmiştir. Metinde "Nemrûd-ı laʿîn" ifadesiyle bahsedilmiştir.

- *Nitekim pervāne-i fermān-ber münkir-i niʿmet-i Ḥażret-i Rabbü'l-ʿİzzet olan Nemrūd-ı laʿīnüŋ zebān u dimāġın ʿazl ve ayırmaḳ ve teẕlīl eyledi.* [149a]

Hz. İbrahim peygamber sofrasında misafir olmadığı zaman yemek yemezmiş. Misafir olunca da her şey bereketlenir ve bollaşırmış. Bu nedenle onun adı bereket ile anılır. Ve o sofraya Halil İbrahim bereketi veya sofrası denilirmiş. Metinde bu duruma atıf yapılmaktadır.

- *Ḥażret-i İbrāhīm Ḫalīl ʿaleyhi's-selāmuŋ hemīşe pīşesi mihmān-nüvāz ve ʿizzet ü ikrām sāz itmek ise de ben şol ḫalīlüm ki mihmānı ṭaʿāmumdan iḥtirāz itdürürüm.* [234a]

h. Hz. Davud

Dört semavî kitaptan biri olan Zebûr'un indirildiği peygamberdir. Hz. Davud, sesinin güzelliği, demiri yumuşatması ve demircilerin piri oluşu, mizmâr adlı çalgıyı çok güzel çalmasıyla meşhurdur.

Hz. Davud, sesinin güzelliği ile metinde zikredilir. Beyitte geçen "Dar gönlümün iniltisi dudağın etrafında dönmeye başlarsa, Hz. Davud'un dudağı nağmenin göğsüne el koyar." ifadesiyle Hz. Davud'un sesinin güzelliğine işaret edilir. Şerhte bu rivayetle alâkalı olarak Hz. Davud'un sesini dinlerken bütün hayvanların ve hatta nehirlerin bile hareketsiz kaldıkları hatırlatılmıştır.

- *Naġme-i Dāvūd ki vüḥūş u ṭuyūr u enhār ḥīn-i istimāʿlarında leẕẕetinden ḥareketlerinden ḳalurlar idi…*[130a]

ı. Hz. Âdem

Hz. Âdem, semavî dinlere göre Allâh'ın yarattığı ilk insan ve peygamberdir. "Ebü'l-Beşer" (insanlığın Babası) künyesiyle ve Safiyyullâh (Allâh'ın temiz kulu), sıfatıyla anılır. Şâirler ilk insanın hayatını, Kur'ân'da anlatıldığı şekilden, tefsirlerdeki efsanevî teferruata kadar gerekli gördükleri her yerde ve her vesile ile anmışlardır. Âdem, çamurdan yaratılması, ruhu verilmeden önce âb u gil içinde beklemesi, meleklerin kendisine secde etmeleri, Ezâzîl'in secdeye yanaşmaması ve şeytan oluşu, yasak meyveye el sunması, Cennet'ten kovulması ve oradaki hayatın özlemiyle uzun yıllar ağlaması vs. ile başta telmih olmak üzere birçok sanat dolayısıyla anılmıştır. Bu kıssalar edebiyatımızda hayli önemli yer tutar. Yılan,

şeytan, cennet, Havva, Yasak Meyve vs. ile tenasüpler kuran Âdem kelimesi, "Mutlak insan" anlamıyla da sıkça karşımıza çıkar (Pala, 2004:4-5).

Metinde, Hz. Âdem'e meleklerin secde etmesine değinilmiştir.

- *Nitekim ceddüŋ Ādem ʿaleyhi's-selāma emr-i Bārī ile mescūd olmışlar idi.* [152a]

Urfî'nin beytinde geçen "Benim aslımı insan türünün hanedanında arama. Benim Âdem ile Havva'm gam hurisi ve dert Rıdvanı'dır." ifadesiyle Hz. Âdem'in insanlığın atası ve aslı olduğuna değinilmiştir. Şerhte bu konuyla alâkalı olarak Hz. Âdem ve Havva'nın insan türünün erkeği ve dişisi olduğu belirtilmiştir:

- *Ādem ve Ḥavvā'dan murād nevʿ-i insānuŋ erkek ile dişisinden ʿibāretdür.* [251b]

3.9.1.3. Melekler

a. Cebrail

Allâh ile peygamberleri arasında elçilik görevini yerine getiren ve Allâh'ın emir ve vahiylerini tebliğe memur dört melekten biridir. Hz. Muhammed Hira Dağı'ndaki mağarada yalnız başına tefekküre dalmışken ilk defa olarak Allâh'ın "Oku" emrini ondan almıştır. Allâh'ın vahiylerini Peygamberimizin kalbine indiren ve bazan insan suretinde görünen Cebrâîl Aleyhisselam, minyatürlerde iki kanatlı olarak tasvir edilmiştir. Edebî metinlerde Cibril, Cibrîl-i Emîn, Rûh'ul-Emîn, Rûhu-l-Kuds, Rûh-ı Kudsî, Hümâ-yı Kudsî, Bülbül-i Kudsî, Tâvûs-ı Kudsî, Tavus-ı Arş, Tavus-ı Sidre gibi isimlerle de anılan Cebrâîl Sidretü'l-Müntehâ'da bulunurmuş. Şiirlerde melekler içinde en çok onun adına rastlanır. Peygamberimize Miraç'tayken Arş'a dek eşlik etmesi, kanatları vasıtasıyla uçması, Sidre'de makam edinmesi, vahiy getirmesi, Hz. İbrahim'e, ateşe atılacağı zaman yardım teklif etmesi, Meryem'i nefesiyle gebe bırakması ve Cennet varlığı oluşu gibi özellikleriyle ele alınan Cebrail, kanatlarıyla sevgilinin güzelliğine bir gölgelik, Allâh kelâmı konuştuğu için de bülbül, tûtî ve Hümâ görevini yürüten bir kuş olur. Bazan âşığın canı Cebrâîl, sevgilisinin boyu da Sidre olarak karşımıza çıkar. Şerh metninde de belirtildiği gibi mutasavvıflara göre Cebrail, Akl-ı küll'dür (Pala, 2004:94).

Şerh metninde Cebrail için kullanılan ifadelerden biri Cevher-i Evvel'dir. Metinde "Cevher-i Evvel"in Cebrail Aleyhisselam olduğu ifade edilmiştir.

- *"Cevher-i Evvel" rūḥ-ı Cebrāʾīl ʿaleyhi's-selām.* [11a]

Cebrail “peyk-i İlahî” yani Allâhu Teâlâ'nın habercisidir. Bu yönüyle Allâh'a en mahrem meleklerden biri olarak kabul edilir. Buna rağmen öyle ki Allâh’ın habercisi olan (Cebrail), o kadar mahremliğe sahipken vuslat haremine giremeyip Mirac gecesinde kendi yerinden bir adım daha yukarıya çıkamamıştır.

- *Yāḫūd devlet-i vuṣlatuŋa kim irebilür ki peyk-i ilāhī olan ẕāt ol ḳadar maḥremlige ḥarem-i vuṣlata dāḫil olabilmeyüp ṣeb-i miʿrācda mesken-i aṣlīsinden bir ḳadem bālāya ʿurūc idemedi.* [5b]

Cebrail Aleyhisselam'dan aşağıda yer alan ve anlamsal olarak birbirinin devamı olan beyitlerin şerhinde “Meleklere edep öğreten nefes yani Cebrail” olarak bahsedilir. “Edeb-âmûz-ı kudsiyân” meleklerin zabiti; kastedilen Cebrail Aleyhisselam’dır. Yine devamında Cebrail için meleklerin hocası sıfatı kullanılmaktadır.

- *“Edeb-āmūz-ı ḳudsiyān” melāʾike żābiṭi murād Cibrīl-i Emīn ʿaleyhi’s-selāmdur. Maḥṣūl-ı Beyt: Hem ol dem melāʾikeler ḫ ʿācesi Cibrīl-i Emīn ḥarem-i ʿarş revzenin güşād idüp…* [55a]

Urfî’nin “Senin zatın hidayet eli ile akıl sevgilisinin yüzünden gaflet tozunu silmiştir.” anlamındaki beytinin şerhinde Cebrail Aleyhisselam ile ilgili şu rivayet nakledilmiştir: Bu sırlarla dolu beyit, şu hikmet eserleri bulunan vakıaya kinâye olsa gerektir: Hiçbir mahlûkat ve özellikle yer ve gök yaratılmadan önce Hazret-i Cebrail-i Emin Aleyhisselam yaratılıp “kanat çırp” diye Cenâb-ı Allâh’tan emir gelince uçup doksan bin yıl havada durmuş ve hiçbir konacak yer bulamadığından hayret denizine batmıştı. O hâlde iken hava üzerinde bir nuranî kubbe göründü. Ve Cenâb-ı Hak’tan buraya konmayı temenni eyledi. Gidip o kubbeye kondu ve içine girdi. İçinde bir nur gördü. O nura hayran bir vaziyette iken o nurdan bir nidâ geldi: Ey Cebrail, ne hayran kalırsın? Ben şu habibim ki hiçbir şey yaratılmadan önce ben yaratıldım ve Hakk’ın kudretiyle bu nurani kubbede dururum. Şimdi var git hayrette kalma. Cenâb-ı Hak sana ‘Ben kimim ve sen kimsin?’ diye nidâ eyleyince “Ben bir mahlûk ve âciz kulum, sen kâinatın yaratıcısı ve ebedî bir zatsın.” diye cevap veresin. Böylece kendisine nasihat ederek irşat eyleyince yerine gidip memur oldular. Şâirin ‘Gaflet tozunu yüzünden temizledi.’ dediği buna işaret olsa gerektir. [69b]

“ʿ Akl-ı evvelîn” tabiriyle Cebrail, Mikail, İsrafil ve Azrail’in kastedilmiş olabileceği ifade edilmiştir.

- *“ʿAḳl-ı evvelīn” cemʿdür murād, Cebrāʾīl ü Mīkāʾīl ü İsrāfīl ü ʿAzrāʾīl olmaḳ iḥtimāli vardur.* [209b]

b. Kirâmen-Kâtibin

İnsanların dünyada işledikleri sevap ve günahları amel defterlerine yazan biri insanın sağ diğeri de sol omzunda bulanan iki yazıcı melektir. İyilikleri yazan melek insanın sağ yanında, kötülükleri yazan ise sol yanında bulunur. Namazın sonunda her iki yana verilen selâmlar bu melekler alırlarmış. Kıyamette inanmışların ve iyi amelli olanların defteri sağ yanından; kötü amelli olanlarınki ise arka veya sol yanından verilecektir (Pala, 2004: 32).

Metinde Kirâmen-Kâtibin meleklerinden iki yerde bahsedilir. Aşağıda yer alan örnekte "Kendi suç defterimi senin sevgi suyun ile yıkadım. Amelleri yazan meleğin buna vakıf olduğu için hiçbir gamım yok." ifadelerinde "kâtib-i aʿmâl" terkibiyle bahsedilmiştir. Şerhte, beyitte hitap edilen Hz. Ali'nin sevgisinden akan göz yaşlarıyla günah defterinin temizlendiğini bu sebeple de ameller kâtibi yani Kirâmen-Kâtibin meleklerinin günahları yazıp yazmamasından gam çekmeyeceği ifade edilmiştir.

- *Pes eger Kirāmen Kātibīn melāʾikleri aʿmāl defterlerümi ḥāżır eylerler ise hīç ġam degildür, dimekdür.* [93b]

Örnekte Kirâmen ve Kâtibin meleklerinden Allâh'ın kullarının iyi ve kötü amellerini yazan melekler olarak bahsedilmiştir.

- *Kirāmen Kātibīn cānibine ṣadā urup didi ki ey* ***ʿibādullāhuŋ çirkīn ve güzel aʿmāllerine raḳam-keş olan melekler*** [55a]

c. İsrafil

İsrafil Aleyhisselam'ın kıyamet günü sûra üfleyerek ölülerin tekrar dirilmesini sağlayacak olmasına telmih olarak "Bu ihsanın etkisi benim gönlüme Sûr sesinin ölülere bıraktığı etki gibidir." anlamındaki beytinde zikredilmiştir. Sevgilinin âşığa olan ihsanıyla İsrafil'in sûra üflemesi arasında bir bağlantı kurulmuştur.

- *Dem-i ṣūr-ı ṣānī-i İsrāfīl āvāzesi gūşlarına vāṣıl olınca anları maḳberelerinden iḥyā eyledügi gibi ben ʿāciz daḫı bālāda mesṭūr ḫiṭāb-ı müsteṭāb "şāhid-i bezm-i ezel" peyāmı ol ḥāleti eyledi …* [61a]

İsrafil Aleyhisselam metinde sûra üflemesi münasebetiyle söz konusu edilir. İsrafil Aleyhisselam'ın sura üflemesine dair Kuran'da "Sûr'a üflenir ve Allâh'ın dilediği kimseler dışında göklerdeki herkes ve yerdeki herkes ölür. Sonra ona bir daha üflenir, bir de bakarsın onlar kalkmış bekliyorlar." (Zümer/39: 68) âyetleri yer alır. Görüldüğü üzere İsrafil Aleyhisselam'ın ikinci kez sûra üflemesiyle insanlar dirilecektir. İşte metinde hayal unsuru olarak kullanılan bu özelliğidir. Beyitte "İsa nefesi veya Sûr'a üflenmesinin minnetini

çekmeye gerek yok; yokluk diyarının adamlarına (ölülere) benim şiirimi oku yeter (Kıyam ederler).” ifadelerinde insanları diriltecek olan üç unsur ele alınmıştır. Bunlar Hz. İsa'nın nefesi, İsrafil Aleyhisselam'ın sura üflemesi ve Urfî'nin şiirleridir. Bu hayal ve imajlara dair şerhte açıklamalar yapılmıştır.

- *Be-ḫˇān ber-ehl-i fenā şiʿr-i men żarūret nīst*
  Ki minnet-i dem-i ʿĪsā keşend yā dem-i ṣūr
  …
  Eşʿār-ı belāġat-āṣār ve ebyāt-ı ṣelāṣet-diṣārumı ehl-i fenā üzerlerine ḳırāʾat idüŋüz zīrā dem-i ḥayāt-baḫş-ı ʿĪsā ʿaleyhi’s-selām ile ṣūr-ı İsrāfîl’e żarūret iḳtiżā itmez yaʿnī eşʿār-ı keh-rübārumuz ol ḳadar şevḳ-engīz ü ṭarab-āmīzdür ki neşʾe-i leẕẕetinden mevtālar ḥayāt bulurlar… [73a]

Aşağıda yer alan örnekte “Onun lütfunun gülücüğünün feyzi kimya tesirlidir. Bazen de kahrının feryadı sûr üflemesi etkisi yapar.” anlamındaki beytinde memduhun lütfu kimyaya benzetilirken kahrı ise surun üflenmesine benzetilmiştir. Şerhte bu sûrun ilk sûra üfleniş olduğuna dikkat çekilmiştir. Zira ilk surda “(O gün) sûra üflenecek, ardından -Allâh’ın diledikleri dışında- göklerde ve yerde bulunanların hepsi düşüp ölecek.” (Zümer/39: 68), denilmiştir.

- *Ol Ḥażretüŋ laṭīf ḫandeleri feyżidür ki ol laṭīf müʾeṯṯir bir kimyādur.* [81a]

d. Azrail

Metinde Azrail'den aşağıda zikredilen beytin şerhinde “Melekü’l-Mevt” ifadesiyle bahsedilmiştir. Öte yandan Urfî “Benim hayat çiçeğim öyle solgundur ki ecel utancından sarığına bile takmaz.” ifadesiyle kendi perişan hâline vurgu yapar.

- *Melekü’l-Mevt ḳabż-ı rūḥ içün yanuma gelince ʿārından destāruma el urmaz ki ḳabż-ı rūḥ eyleye, dimekdür.* [73b]

e. Şeytan

Urfî beytinde “O kadar isyan işleri ile uğraşmaktalar ki cehennem Şeytan’ın işsizliğinin derdinde değildir.” ifadeleriyle döneminde yer alan kötülüklere vurgu yapar. Görüldüğü üzere bu kötülükleri açıklamak için Şeytan kullanılmıştır. Beytin şerhinde, devrimizin halkı günah ve isyan amellerinden o kadar kızgınlık ve hararet ile istek kazanmıştır ki asla cehennemdeki şeytanın uğursuz işlerini dert etmez yani şeytanının işleri yapıyor ya da yapmıyor, umurunda değildir. Çünkü “Allâh’a kuluz” diyen halkın çoğunluğu şeytanın amellerini yapmak ile cehennem ateşine müstahak olmuştur, denilmiştir.

- *Ġamını ṭutmaz zīrā Allāh'a ḳuluz, diyen ʿavāmuŋ ekşerīsi aʿmāl-i şeyṭānī ile müsteḥaḳ-ı nār-ı dūzaḫ olmışlardur, dimekdür.* [36b]

3.9.1.4. Cennet-Cehennem

İslam inancına göre cenneti bekleyen meleğin adı Rıdvan'dır. Kevser ya da Havz-ı Kevser, cennet ırmağının adıdır. Keşmir'in tatlı çeşmeleri o kadar güzeldir ki Rıdvan melekleri ona susamıştır. Eğer o, çeşmenin suyuna giderse Kevser suyu da çeşmenin lezzeti ve güzelliğini kazanmak için Rıdvan'ın peşinden gidip o tatlı çeşmenin ayağına gelir. Yani Kevser, Rıdvan'ın suya kanmak için süratle Keşmir çeşmelerine gittiğini görünce hemen o da bu çeşmelerin lezzetine kanmak için Keşmir'e gelir. Bu ifadelerde cennet, Kevser ve Rıdvan isimleri münasebetiyle Keşmir'in güzelliğinin tavsifi için kullanıldığı görülmektedir.

- *Kevşer Rıḍvān'ı sīr-āb olmaḳ içün çeşme-i Keşmīr'e sürʿatin göricek hemān Kevşer daḫı ol çeşmenüŋ leẕẕetine sīr olmaḳ içün cānib-i Keşmīr'e gelür, dimekdür.* [29a]

Urfî'nin beytinde geçen "Eğlencenin kafasını yere çal ve cenneti utandır. Hevesi gönlün üzerine koy ki cehennemin çırpındığını gör." ifadesiyle cennet ve cehenneme değinilmiştir. Beyitte eğlencenin terk edilerek cennetin utandırılacağı ifade edilirken, şerhte mağfirete erişip ve şefaate nail olup cennete dahil olunduğunda alnındaki fısk ve fücur etkisinin parıltısı seni mahcup eder ve sen cennetten utanırsın denilmiştir. Eğer züht ve takvayı tercih edersen de cennet senden mustarip olur. Tam tersi bir durumda ise senin yanında cehennem zikredilse sen saz gibi titrersin, denilmiştir.

- *Nitekim sen bu ṭarīḳle ʿişyānda iken andan mużṭaribsüŋ zīrā ʿişyāna ġarḳ olmış ādemüŋ ḥużūrında ism-i cehennem ẕikr olınsa sāz gibi ditrer. Sen daḫı taḳvāyı şanʿat eyler iseŋ cehennem senden ancılayın ditrer, dimekdür.* [148b]

Beyitte "Benim tabiatımdan başka her bir tabiat, cennetin Zülal suyunun yanında cehennemin Muin suyunun acısı gibidir." ifadesinde memduha hitaben şâir, kendi tabiatıyla başkalarının tabiatının arasındaki farkın Cennet ırmağıyla cehennem ırmağı arasındaki farktan anlaşılabileceğini belirtmektedir.

- *Miṣāl-i ṭabʿ-ı men ü her ṭabīʿatī ki cüzv-i üst*
  Zülāl-i māʾ-ı muʿīnest ü derd-i māʾ-ı ḥamīm
  … māʾ-ı Muʿīn ve māʾ-ı Cāḥim miṣālidür yaʿnī ṭabīʿat-ı ʿālem ṭabʿ-ı nādire-gūyānem yanında māʾ-ı Muʿīn yanında māʾ-ı Caḥīm ne ise aŋa ḳıyāsdur. [207a]

Aşağıdaki beyitte geçen "Cebrail eğer o hazretin toprağına ant içecekse ilk önce Kevser pınarının suyu ile abdest alır." ifadesiyle Hz. Ali övülmektedir. Beyitte Hz. Ali'nin övgüsünü tekit eden unsurların başında Cebrail Aleyhisselam'ın cennet ırmağı olan Kevser suyunda abdest alması gelir.

- *Evvel be-āb-ı çeşme-i Kevṣer vuḍū koned*
  Cibrīl ger be-ḫāk-i cenābeş ḫored ḳasem
  … fi'l-meṣel Cibrīl-i Emīn ʿaleyhi's-selām ḫāk-i pāk-i āsitān-ı bülend-eyvānı üzerine ḳasem ider ise ibtidā varup cennet-i aʿlāda māʾ-ı Kevṣer'den vuḍū idüp andan edā-yı ḳasem ider, dimekdür. [231b]

3.9.1.5. Dört Halife

Hulefa-i Raşidin olarak bilinen, Hz. Ebubekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali'den oluşan ilk dört halifedir. Metinde Hz. Ali hakkında en fazla atıf yapılanıdır. Diğerlerinden ise aşağıda alınan kısımda lakaplarıyla bahsedilmiştir.

- *Pes maʿlūm olur ki nūr-ı nübüvvet-i Nebī ve nūr-ı velāyet-i ʿAlī bir cevher-i ferd imiş ve daḫı niṭāḳ-bend-i müvāḫāt-ı aṣḥāb-ı Rıḍvānullāhi Teʿālā ʿaleyhim ecmaʿīn vaḳtinde Ṣıddīḳ-i Ekber ile ʿÖmerü'l-Fāruḳ ve ʿOṣmān-ı Ẕi'n-nūreyn ile ʿAbdu'r-raḥmān ibni ʿAvf bend-i müvāḫāt ve keẕālik sāʾirler daḫı …* [197b]

a. Hz. Ali

Metinde Urfî'nin Hz. Ali'ye yazmış olduğu dokuz kasîdesi şerh edilmiştir. Birçok yerde Hz. Muhammed ve Hz. Ali'yle alâkalı hadîs nakledildiği görülür. Şerh metninde Hz. Ali'nin cesareti, ilmi ve Peygamber Efendimiz'e olan yakınlığına vurgu yapılmıştır.

Aşağıda yer alan kısımda "Velilik tahtının padişahı" olarak vasıflandırılan Hz. Ali'nin ilmi, cesaretine işaret edilmiştir. Zira onun savaş meydanındaki kızgınlığı gibi dünya da güneşten öyle ısınmaktadır, denilmiştir.

- *ʿAliyyü'l-ʿālā ḳadrüŋ ḥīn-i maʿrekede olan şiddet-i germiyeti gibi cihān daḫı ḥarāret-i āfītābdan ancılayın ḳızġın oldı, dimekdür.* [168a]

Aşağıda yer alan kısımda Hz. Ali'nin oğlu ve Hz. Muhammed'in torunu Hz. Hüseyin'in Kerbelâ'da şehit edilişinden ötürü duyulan üzüntünün ve acının ah ve efgan edilerek ifade edildiği kasîdelere "mersiye" denildiğini ifade etmiştir.

"Merṣiye" şol ḳaṣīdeye dirler ki anı ḥüzn içün naẓm itmiş olalar. Meṣelā ehl-i ṭuruḳ dervīşānuŋ Ḥażret-i Sipeh-sālār-ı Evliyā şehīd-i dest-i Kerbelā İmām Ḥüseyin ibni ʿAliyyü'l-Murtażā raḍiyallāhu ʿanhümā ḥaḳḳında mübtelā olduḳları meṣāʿibi beyān iderek āh u efġānların evc-i semāya çıḳardıḳları gibi. [202a]

Hz. Ali için kullanılan terkipler

- *Fātiḥ-i Ḫayber v'ey ḳātil-i ʿAnter* [199b]
- *Kān-ı seḫā v'ey büzürgterīn-i evliyā* [115b]
- *Ḳāfile-Sālār-ı Evliyā yaʿnī Be-Der-i Büzürgvār İmām-ı İṯnā ʿAşer-i Bā-Ṣafā ʿAliyyü'l-Murtażā* [73b]
- *Ol şerze şīr-i Ḫudā yaʿnī ʿAliyyü'l-Murtażā* [77a]
- *Şeb-çerāġ-ı meydān-ı maʿānī* [77a]
- *Ḥażret-i aḫī-i Resūl, zevc-i Betūl, Ṣāḥib-Düldül* [77a]
- *Yekke-süvār-ı Düldül ve ol ṣaf-ārā-yı ḥavme-i tevekkül* [76b]
- *Ḥażret-i ṣaf-şiken-i aʿdā aḫī-i Muḥammed Muṣṭafā yaʿnī ʿAliyyü'l-Murtażā* [77b]
- *Ol revnaḳ-baḫş-ı kār-ḫāne-i ʿālem ve aḫī-i Seyyid-i Veled-i Ādem ve nūr-ı dīde-i kāffe-i ümem olan Ḥażret-i ʿAlī-i ʿālī-ḳadr* [78a]
- *Emīrü'l-Mü'minīn ʿAlī Ḥaydār* [111b]
- *Şāh-ı Merdān* [112b]
- *Şāh-ı Düldül-süvār* [169a]
- *Şāh-ı Evliyā* [197a]
- *Ol ẕāt-ı muʿallā-ṣıfāt raḍiyallāhu teʿālā ʿanh ḥażretleri velāyet ü kerāmet erīkesi pādişāhı ve ḫıṭṭa-i şerʿ-i şerīf imāmı ve ser-efrāzı ve dāniş ü ʿilmi ʿālemi iḥāṭa idici ʿAlī veliyyullāh ʿaleyhi's-selāmdur.* [168a]
- *Ḥażret-i Sipeh-sālār-ı Evliyā* [202a]
- *Ḥażret-i Şīr-i Yezdān* [77a]

3.9.2. Coğrafi Bilgi/Mekân

Urfî'nin manzumelerinde farklı coğrafi mekânlar ve şehirlerle edebî sanatlar yapıldığı görülür. Metinde Urfî'nin beyitlerinden hareketle bazı şehirlerin hem coğrafî özellikleri hem de edebî açıdan taşımış oldukları sembolik özelliklerine değinilerek beyitlerde vurgulanan hususiyetleri anlamsal olarak açıklanmıştır.

a. Kerbelâ/Necef

Kerbelâ için "Haricîlerin acımasız oklarının mukaddes meydanını lale gibi kızıla boyadıkları" ifadesi ile Kerbelâ'nın coğrafî özelliğinden çok "Kerbelâ hadisesi" münasebetiyle sembolik özelliğine işaret edilmiştir.

- *Tīġ-i bī-dirīġ ḫāric-i ḫūn-ı şühedā ile ṣaḥn-ı muḳaddese-i Kerbelā'yı lāle-reng eyledükleri gibi …*[3b]

Urfî'nin Necef'e gömülme arzusunu dile getirdiği "Beni Hindistan'a, eğer Tatar'a da gömsen kirpiklerimle kazarak mezardan Necef'e kadar giderim." anlamındaki beytine dair şerhte açıklama yapılmıştır. Urfî'nin bu arzusu Hz. Ali'nin tübesinin Necef'te olmasından kaynaklanmaktadır.

- *… merḳadümi iḳlīm-i Hind ve memālik-i Tatar içinde iseŋ bile yine müjgānum ḳazmasıyla mezārumı ḳazaraḳ ve delerek maḳṣad-ı ʿāṣıḳān ve maṭlab-ı ṣādıḳān olan maḥall-i muḳaddes Necef'e varup*

şaḫne-i Necef mülāzemetinde bulınsam gerek yaʿnī ey felek ḥāl-i ḥayātumda ol dergāh-ı ʿālem-penāhuŋ ḫāk-ı pāyine varınca müsāʿade itmez iseŋ ve bu ḥāl ile fevt olur isem elbette olʿālī maḳāma varsam gerek. [79b]

b. Keşmir

Metinde Keşmir'den "Hint diyarından büyük bir şehrin ismidir." ifadesiyle bahsedilir. Ayrıca Urfî, Keşmir hakkında "Keşmiriyye" kasîdesini kaleme almıştır. Genel olarak havası ve doğal güzellikleri açısından övülür.

- *"Keşmīr" diyār-ı Hind'de bir şehr-i ʿaẓīm ismidür.* [27b]

Metinde geçen "Hint diyarında kasırga olarak esen rüzgâr Keşmir girince seher yeline dönüşerek güllerin üzerindeki tozları silip goncalarını açması Keşmir'in havasının ve suyunun güzelliğinden kaynaklanır." ifadeleri ile Keşmir'in âb u hevasının ve ikliminin mutedil oluşuna işaret eder.

Aşağıda yer alan örnekte de Keşmir'in ılıman ikliminin methedildiği görülür. Keşmir'in mutedil havası ve ikliminin üzerine kurgulanan imajlarla Keşmir'in etkilediği bazı unsurlara değinilmiştir.

- *Yaʿnī bāġ-ı Keşmīr'e sezāvār bir bülbül-i ḫoş-elḥāna müteşādif olmayup bir alay ḫāmūş ve bī-ʿaşḳ bübüller ile bir olduġından* ***Keşmīr'üŋ āb u hevāsında güneh vāḳıʿ degildür eger maḥmil-i gül geç gelürse…*** *Ve* ***hem bu beytde Keşmīr'de dā'imā hevā serin olup sıcaḳ itmedügine işāretdür.*** [28a]

c. Hıta, Hoten, Çin-i Maçin

Çin, âhûları hususiyetiyle metinde yer almaktadır. Urfî'nin "Her zaman ki onun kalemi taze ve hoş kokusunu bıraktığında yazı Çin sahrasına dönüşür." anlamındaki beytinin şerhinde taze âhû nafeleri (misk keseleri)'nin Çin ve Maçin ovalarında olduğu ifade edilir. Beytin hayaline dair ise şârih, "O şahın fermannâmesinin sahrası, Çin ve Maçin ikliminin sahraları gibi olur. O, kalemini her ne zaman taze âhû misklerini akıtır yani o övülen zat, kerem kalemini eline alıp yazıya başlayınca beyit sahrası, Çin ovaları gibi olup misk ve amber keseleriyle süslenir." ifadeleriyle açıklama yapmıştır.

- *Ter ü tāze āhū nāfeleri ki Çīn-i Māçīn ṣaḥrālarında olur …yaʿnī ol memdūḥ kerem ḳalemin ele alup yazıya ṣürūʿ idicek ṣaḥrā-yı beyti ṣaḥrā-yı Çīn mānendi olup nāfe-i müşk ü ʿanberle tezyīn olur, dimekdür.* [45a]

Çin imparatorlarına "Fağfûr" ismi verilir. Çin porseleninden yapılan kâseye de "Kâse-i Fağfûr" denilmektedir. Urfî'nin "Çinde senin himayenin acı şarabının sarhoşluğunun etkisi ile Çin şahının kafası üzerinde birçok kadeh kırmışlardır." anlamındaki beytinin şerhinde Çin ve Fağfûrla yapılan hayale dair izahta bulunulmuştur.

- *"Çīn" meşhūr olan Çīn ve Māçīn mülkidür, "faġfūr" ism-i pādişāhdur ki belde-i meẕkūre mālik idi… faġfūr-ı Çīn'üŋ ser-i bī-devleti üzere nice nice piyāle-i faġfūrı şikest eyleyüp aḫẕ-ı teʾşīr eylemişlerdür, dimekdür.* [70a]

d. Halluh ve Nevşâd

Şerhte, "Halluh" ve "Nevşâd" iki şehrin ismidir ki gelinleri ve dilberleri gayet güzeldir, ifadeleriyle açıklama yapılmıştır. Beytin anlam dünyasına dair şerh metninde, "Önceki mahbupların bin teklif ve minnet ile ancak bir niyazlarını kabul ederdim. Lâkin şimdi öyle bir hal aldım ki Halluh ve Nevşad'ın gelin ve sevgililerinin nazlarını mutafçı tazelerinden kazanıyoruz. Yani aslında cennetten gelen mahbupların bir niyazlarını bin rica ile ancak kabul ederdim. Lâkin şimdi mutafçı taze dilberleri bize Halluh ve Nevşad güzelleriymiş gibi davranıp istedikleri gibi oynatırlar." ifadeleriyle açıklama yapılmıştır.

- *Lākin şimdi muṭāfcı tāzeleri bize Ḫalluḫ u Nevşād tāzeleri ʿalāmetin idüp diledükleri gibi oynadurlar, dimekdür.* [57a]

e. Nişabur

Metinde Nişabur şehrinin Yemen'de olduğu belirtilmiştir. Günümüzde bu şehir İran sınırları içerisinde yer alır. Nişabur şehri klâsik şiirde depremleriyle anılır. Metinde benzer bir hususiyetle yer almaktadır.

Urfî'nin "Benim suçlarımın çokluğundan utanarak kıyametin hesaplaşma yeri, Nişabur toprağı gibi titremeye başlar." anlamındaki beytinde zikredilen Nişabur'un şârih zelzeleriyle meşhur olduğunu ifade etmiştir.

- *"Nişābūr" Yemen'de bir şehrüŋ ismidür ki anda dāʾimā lerze-i zelzeleden tehī degildür.* [67a]

f. Sâve

Save, İran şehirlerinden birinin ismidir. Meşhur İranlı mesnevî şâiri Selmân-ı Sâvecî buralıdır. Urfî'nin "Save şehri böyle bir bahta sahip değildir ki benim mekânlar dışında gezen nazmımın kâfiyesi hiçbir zaman Selmân'a ulaşmadı." anlamındaki beytinde şâire telmih yapılmak suretiyle zikredilmiştir.

- *"Sāve" keẕālik ʿAcem memleketinden birinüŋ ismidür ki Ḫʿāce Selmān dimekle bir ehl-i kemāl andan ẓuhūr eylemişdür. "Lā-mekān-seyr"den murād eşʿāruŋ kemāl-i iʿtibārından rubʿ-i meskūna neşr ü lāyıḥ olduġıdur.* [137b]

g. Horasan

Urfî'nin, "(Şiirim) Doğu'ya doğru gider korkarım ki Enverî elinin darlığından hemen Horasan ülkesinin beratını verir." fahriye beytinde İranlı Enverî isimli şâirin memleketi olması münasebetiyle zikredilmiştir.

- *"Enverī" mülk-i Ḫorāsān'dan şuʿarā-yı selefden birinüŋ ismidür ve mülk-i Ḫorāsān cānib-i şarḳdadur.* [137b]

h. Dicle

Dicle, Urfî'nin "Kirlenmiş gönül ve etekten dolayı umutsuzluk kapısını çalma. Af diclesi bunlarla kirlenmez." anlamındaki beytinde zikredilir. Şârih, Dicle'nin meşhur bir ırmağın adı olduğu ve Allâhu Teâlâ'nın sonsuz rahmeti için kullanıldığına dair açıklamada bulunmuştur.

- *Bu beytüŋ maẓmūnı Ḳur'ān-ı ʿaẓīmu'ş-şānda:* ***Lā-taḳnatu min-raḥmetillāh*** *āyetine muṭābıḳdur.* [179b]

ı. Gilan

Gilan şehrinden Mir Ebû'l-feth dolayısıyla bahsedilmiştir. Şerhte ise İran'da bir beldenin ismi olduğu ve Urfî'nin memduhu Mir Ebû'l-Feth'in bu şehirden olduğu ifade edilmektedir.

- *Gīlān ʿAcemde ism-i beldedür ki memdūḥun ʿaleyh Mīr Ebū'l-Feṯḥ'üŋ taḥtgāhı olmışidi.* [237b]

i. Şirvan

Urfî'nin "Dinle sabah akşam senin övgü çatından Şirvan'ın şiir söyleyen davulunu çalıyorum." anlamındaki beytinde zikredilen Şirvan'a dair şârih İran'da meşhur belde olduğunu ve Fahriyeleriyle meşhur bir şâire atıf yapılmak için kullanıldığını açıklamıştır.

- *"Şirvān" mülk-i ʿAcem'de bir belde-i meşhūrenüŋ ismidür ve Şirvān'da ḫod-sitāyişlikde māhir bir şāʿiri yād itmekden kināyedür.* [238b]

j. İsfahan

İsfahan şehri sürmesiyle meşhurdur. Metinlerde sıkça bu özelliğiyle zikredilmiştir. Urfî, "Benim fitert gözüm nur pınarıdır ve bu yüzden de İsfahan şehrinin sürmelerine

gülüyorum.” anlamındaki beytinde kendi fıtratının toprağını İsfahan şehrinin sürmesinden üstün tutmaktadır.

- *Küḥl-ı cilā-baḫş-ı dīde-i binā ve sürme-i revnaḳ-efzānuŋ maṣdarı ve maẓharı olan belde-i **Ṣıfāhān'a** ḫande vü ṭaʿneler ururum...* [239a]

3.9.3. Hayvanlar

Sebk-i Hindî'de hayvanlarla yapılan imajlar büyük önem arz etmektedir. Urfî'nin de beyitlerinde hayvanları farklı yönlerden telmih, istiare, mecaz ve mübalağa gibi farklı sanatlara konu ettiği görülür. Buna istinaden şârih Urfî'nin beyitlerinde geçen hayvanlara dair bazı açıklamalarda bulunmuştur.

a. Kartal, Serçe

Urfî'nin “Ey düşkünlere ululuk bahşeden merhabâ! Öyle ki senin yardımınla kartalın kanadı serçenin koluna takılmıştır.” anlamındaki beytinde kartal ve serçe ile tezat yapılmak suretiyle bir hayal oluşturulmuştur.

- *“**Uḳāb**” ṭoġan dimekdür. Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ḫāk-ı meẕellete düşüp ḥaḳīr olanlara rütbe-i ʿulyā baḫş iden ẕāt merḥabā ki himmet-i ʿaliyyeŋ berekātıyla bāzū-yı **ʿuṣfūr** üzerinde şeh-bāl-i ʿuḳāb vāḳıʿ oldı yaʿnī ṣol mertebe üftādegān-ı ḫāk-ı ḫorīye dest-gīr olduŋ ki bāzū-yı ʿuṣfūr bile yaʿnī serçe bile sāyeŋde şeh-bāl-i ʿuḳāba mālik oldı, dimekdür.* [20b]

b. Engerek

Urfî'nin “Ey zamanın adalet sahibi merhaba! Hasetçinin beynine gam engereğinin zehri düşmüştür.” anlamındaki beytinde gam engereğe benzetilmiştir. Lâkin engereğin olumsuz yönünden hasud zarar görmektedir. Şârih beyti “Ey devrin mizacı üzere ilacı içen zat! Yani ey bu devrin adalet sahibi! Merhaba ki sana haset eden hasetçinin dimağına gam yılanının tükürüğü düşüp zehirlenmiştir.” ifadeleriyle yorumlamıştır.

- ***“Efʿī”** yılan dimekdür, “luʿāb” tükrük ḳaṭresi dimekdür. Maḥṣūl-ı Beyt: Ey rūzgāruŋ mizācı üzre dārūyı nūş iden ẕāt yaʿnī eyyāmuŋ ʿadālet ṣāḥibi merḥabā ki maḥṣūdı olduġuŋ ḥāsuduŋ dimāġında efʿī-i ġam tükürügi düşüp mesmūm olmışdur. Pes merḥabā ey ẕāt, dimekdür.* [20b]

c. Yılan

Urfî’nin “Kendimi Utarit olarak isimlendirdiğim için, düşmanın yılan gibi hasedinden zehirli gülüşünden salya akıttığını gördüm.” anlamındaki beytinde hasetin yılana benzetildiği ve yılanın olumsuz bir çağrışım yaptığı görülür. Şârih beyti “Kendi zatımı Utarit namıyla adlandırdığım için düşmanlarımın haset yılanlarını gülüşlerinin zehriyle

tükürüklerini döküyordu. Yani kendimi överek Utarit ismini verdiğim için düşmanlarımın haset yılanlarını o kadar zehirli gördüm ki ağızlarından yılan gibi zehir tükürükleri akıyordu. Bu beytin anlamı, düşmanlarının padişahın huzurunda yakınlık kazanması ve Urfî'nin de huzurdan uzak kalmasına işaret eder." ifadeleriyle yorumlamıştır.

- *"Cevher-i ḫod" kendi ẕātumı dimekdür, "luʿāb" ṭükürük ve şalyalar dimekdür. Maḥṣūl-ı Beyt: Kendi ẕātumı ʿUṭārid nāmıyla be-nām itdügümden ḫaşmı gördüm ki zehr-i ḫandesiyle mār-ı ḥased luʿābların dökerdi … Bu beytüŋ maʾzmūnı bu ola ki bārgāh-ı şāhide Urfī'nüŋ żıddı olaraḳ taḳarrüb peydā idüp ʿUrfī der-kenār olduġına işāretdür.* [23b]

ç. Semender

Semender metinde olumsuz bir imaj çerçevesinde kullanılmıştr. Urfî'nin "Yaprağı ve meyvesi ateş parçası olan Tubâ ağacıyım. O bahçenin bülbülleri bile semenderdir." anlamındaki beytinde bülbül ve semenderle hayal oluşturulmuştur. Şârih, semenderin nefs ve şeytanı sembolize ettiğini ifade etmiştir. Şârih, "Semender"in bir kuş olduğunu, ateşin içinde bulunup yediğinin de ateş olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca şârih semenderle kastedilenin şâirin kendi vücûdu olduğu ve vücûdunun içinde nefis gibi, şeytan gibi nice ateş yiyen semenlerder olduğunu ifade etmiştir.

- *"Semender" şol ḳuşdur ki āteş ile āmīziş idüp meʾkūlātı āteşdür… Bu maḥalde murād kendi vücūdıdur ki vücūd içinde nice nice āteş-ḫor semenderler var: Nefs gibi ve şeyṭān gibi.* [26a]

d. Kertenkele/Hirba

Urfî'nin "Güneş ışığından gülün rengi kırılmasın diye kertenkele güneşin çıkmasını istemez." anlamındaki beytinin şerhinde şârih kertenkelenin tabiatına ve beyitteki kullanımına dair açıklamalar yapmaktadır. Şârih, kertenkele anlamındaki "hirbâ"nın bir tür canavar olduğunu ve şiddetli soğuklara dayanamayıp sürekli titrediğini ancak güneş çıkınca rahat ettiğini, bu yüzden güneşe arzu ve iştiyak gösterdiğini ifade etmiştir. Beyit, "Keşmir'in letafeti ne güzeldir ki bahçelere parlaklık bahşeden gülün ve lalenin renkleri güneşin parıltısı altında yok olmasın diye hirba ki güneşe tutkun bir âşıktır, bile güneşin doğmasını istemez." ifadeleriyle açıklanmıştır.

- *"Ḥirbā" bir nevʿ cānverdür ki şiddet-i bürde tāb-āver olamayup dāʾimā ditremekdedür ve güneş çıḳınca rāḥat idermiş ol sebebden ḫurşīde müştāḳdur, dirler. Maḥṣūl-ı Beyt: Zihī leṭāfet-i Keşmīr ki revnaḳ-baḫş-ı bāġ olan reng-i gül ve dāġ-ı lāle tābiş-i ḫurşīdden zevāl bulmasun içün ḫirbā ki ʿāşıḳ-ı şūrīde-i āfitābdur. Ḫurşīdüŋ ṭulūʿ u ẓuhūr olmasına ṭālib degildür. Tā ki surḫī-i gül ve ġonce-i sünbül-i pejmürde olmaya dimekdür.* [29b]

e. Akbaba

Urfî'nin "Sana haset edenin leşi henüz yaşarken dünya akbabalarının yemi olsun." anlamındaki beytinde "kerkes" kelimesinin olumsuz bir hayal içerisinde kullanıldığı görülür. Şerhte bu kuşa dair, "kerkes" atmaca türünden bir kuşun (akbaba) ismidir, denilerek açıklama yapılmıştır. Beytin anlamına dair ise "Sana haset eden kişinin hayatı sırasında mundar leşi akbabaların yiyeceği olsun. Yani hasetçi ölmeden önce pis leşleri akbabaların pençesinde yem olsun." açıklamasını getirmiştir.

- *"**Kerkes**" kerkes didükleri atmaca nevʿinden bir ṭayruŋ (aḳbaba) ismidür. Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ẕāt, senüŋ ḥāsidüŋ ḥayātı hengāmında lāşe-i mundārı kerkes ḳuşlarınuŋ ṭuʿmesi olsun yaʿnī ḥāsidüŋ ḳable'l-fevt lāşe-i ḫabāṣet-i tūşeleri ṭuʿme-i pençe-i kerkesān olsun, dimekdür.* [39a]

f. Doğan, Güvercin

Urfî'nin "Doğan kuşunun yuvasını yıkarak onu güvercinin evine atar." anlamındaki beytinde doğanla zalim, güvercinle mazlum sembolizasyonu yapılmıştır. Bu çerçevede şerhte "Zalim olan şahinin yuvasını harap edip o haraplığını güvercinin yuvasının üzerine atar. Yani, şahin zalim ve güvercin mazlum olduğu için, güvercinin hakkını alıp şahinin yuvasını harap ve viran eder." ifadeleriyle beyit açıklanmıştır.

- *Maḥṣūl-ı Beyt: Bād-ı şarṣar bu emre meʾmūr olıcaḳ fi'l-ḥāl ẓālim olan bāzūŋ āşiyānesin ḫarāb idüp ḫarābiyetini kebūterüŋ āşiyānesi burcına atar yaʿnī bāz ki ẓālim ve kebūter ki maẓlūmdur ḥaḳḳını iḥḳāḳ idüp bāzūŋ āşiyānesin ḫarāb u yebāb ider, dimekdür.* [45a]

g. Kedi, âhû

Urfî'nin "Beytullâh'ın ceylanları senin kudret çayırlığında gezmektedir ve senin halka açık sofranın etrafında Zebad kedileri dolaşmaktadır." anlamındaki beytinin şerhinde Mekke ve Medine dâhilindeki kan dökülmesi yasaklanmış olan mübarek bölgedeki âhûların, kuşların güvercinlerin ve diğer av hayvanlarının yakalanması, avlanması kanlarının dökülmesinin yasak olmasına atfen Harem âhûlarından bahsedilmiştir. Yine "Zebad" diyarından kedileriyle meşhur olması münasebetiyle bahsedilir

- *"Āhuvān-ı Ḥarem" Beytullāh'uŋ āhūları dimekdür ki ṣaydı memnūʿdur, "Zebād" zā'nuŋ fetḥası ve bā ile dal'uŋ sükūnıyla Ḫıṭā mülkinde bir beldenüŋ köyleridür ki ʿanber-bū dirler.* [53a]

h. At

Şerhte Urfî'nin rahşiyesi de şerh edilmiştir. Aşağıda yer alan örnekte Urfî'nin "Onun hareket ahırında birisi sabah rüzgârı atı ve diğeri ise debur (Batı'dan esen

rüzgâr) rüzgâr doru atı olan çaresiz kalmış iki bineği vardır." anlamındaki beytinde sabah rüzgârı ve debur rüzgârı ile at arasında yapılan teşbihe değinilmiştir. Ayrıca "semend-i sabâ" saba yelinin kula renkli atı, "kümeyt" doru at olarak izah edilmiştir.

- *"Semend-i ṣabā" ṣabā yelinüŋ ḳula atı dimekdür, "kümeyt" ṭoru ata dirler. "Debūr" meşhūr rūzgāruŋ ismidür ve ṭoru atı "debūra" temṯīl idüp buyurur ki …* [68b]

Urfî'nin beytinde geçen "Şebdîz" Şah Hüsrev isimli meşhur bir padişahın atının ismidir. Ama bu beyitte hangi at olursa olsun kastedilen attır, denilmiştir.

- *Me-zen lāf-ı şecāʿat v'er zenī ān-geh ki der-meydān*
  ʿAdem şemşīr-i dil yābī fenā şebdīz-i cān bīnī
  *… "**Şebdīz**" Şāh Ḫüsrev didükleri bir pādişāh-ı nam-dāruŋ atına dirlerdi ammā bu maḥalde ḳanḳı nevʿ olur ise olsun murādı atdur.* [150a]

1. Yarasa

Aşağıda yer alan örnekte yarasadan bahsedilir. Şerhte "şeb-pere" yarasa denilen, bir küçük kuştur ki güneşe muhalefeti sebebiyle geceleri uçar. O sebepten "şeb-pere" diye isimlendirilmiştir, ifadeleriyle değinilmiştir.

- *"**Şeb-pere" yarasa** didükleri sübḥān nevʿinden bir **ḳuşçaġızdur** ki āfitāba muḫālefeti içün gice ile pervāz eyler. Ol sebebden "şeb-pere" diyü ismini tesmiye eylediler.* [78b]

i. Kumru

Metinde, Türkçede "kumrî"ye kumru denir; bir kuştur ve genellikte servi ağacı üzerinde mekân tutar. "Destân-serâ-yı yek nağme" bir nağme ve terane hikâyesinin şarkısını söylemek, demektir, ifadeleriyle açıklama yapılmıştır. Ayrıca kumrunun çıkardığı sesin ise "hüve" sesine benzemesi sebebiyle "kelime-i tevhid"i daima zikrettiği ifade edlmiştir.

- ***"Ḳumrī"** lisān-ı Türkīde daḫı **"ḳumrī"** dirler. Bir ḳuşdur ve ekṣer ve her evḳātda serv aġacı üzerine mekān ider… ḳumrī ki "hüve" ismini dā'imā tekrār idüp ve tevḥīd-i Bārī naġme-senc birle sūz u güdāzişdedür.* [91a]

j. Baykuş

"Cogd" cim'in ötreli, gayn'ın cezimli okunuşuyla; baykuş demektir, denilmiştir. Beyitte kazandığı anlama dair ise "Baykuş, daima harap yerlerde uçup yuvasını da harap yerlere yaptığı hâlde senin adaletinin hükmü kâinata kadar nüfuz etmiştir ki baykuştan o haraplık hâlini giderip mamurluk verdi." ifadeleriyle açıklama yapılmıştır.

- *"Coġd" ġayn'uŋ ve cīm'üŋ sükūnı ve żamlarıyla bayḳuş ismine dirler. Niteki bālāda ẕikri geçmişdür… Bayḳuş dā'imā ḫarāblıḳ yerinde ṭayerān idüp yuvası daḫı ḫarāblıḳda iken senüŋ ʿadāletüŋ ḥükmi mümkināta bir mertebe sārīdür ki bayḳuşdan ol ḫarāblıḳ aḥvālin giderüp maʿmūrluḳ ḥāṣıl itdürdi.* [98a]

k. Üveyik Kuşu

Şerh metninde "fahte" kelimesinin üveyik kuşu olduğu ifade edildikten sonra memduha övgü münasebetiyle çiçeklerin açmalarının üveyik kuşunun uçuşuna benzetilmesine dair hayal açıklanmıştır.

- ***"Fāḫte" üveyik ḳuşına dirler****. Maḥṣūl-ı Beyt: Ey memdūḥ ġarīb keyfiyet degildür ki böyle eyyām-ı iʿtidāl-encāmda şükūfeler bile* ***fāḫte****-miṣāl per ü bāl peydā idüp gülistān u būstān içinde ṭayyār olurlarsa yaʿnī şükūfeler per ü bāl peydā idüp mānend-i ṭuyūr pervāz iderlerse cāy-ı istiġrāb degildür, dimekdür.* [101b]

l. Bülbül

Metinde şârih, "ʿandelîb ber-leb-i cûy" ifadesine dair "Bülbüller gülleri izlemeye doyamayıp gözler iki iken dört olsun. Ve gülün cemâlini doya doya seyredebilsinler diye ırmak kenarına gidip suya bakarak gözlerini suya aksettirmişlerdir." ifadeleriyle açıklamada bulunmuştur.

- *"Ber-leb-i cūy ʿandelīb" getürdügi şundan kināyedür ki* ***"ʿandelīb"*** *güller temāşāsına ṭoyamayup ırmaḳ kenārına gelüp oṭurmış ki dīdeleri içine ʿaks idüp iki iken dört olsun tā ki cemāl-i güli ṭoya ṭoya seyr eyleye, dimekdür.* [102a]

Urfî'nin beytinde geçen hayale dair şerh metninde bülbülün güle olan aşkı ortada iken gülü görmemesine işaret olduğu belirtilmiştir. Beyitte bülbül ve gül arasında kurulan anlam tasavufî olarak "Bülbül, gülün aşkının ateşi ile kendini mahvetmeyince görmedi. Zira bülbülün, sevgiliyi görmesi için olan engel, kendi varlığından başkası değildir. Yani bülbülün gülü görememesi ancak kendi vücûdunun varlığı ve sağlığı sebebiyledir. Vücûdunu güle olan şevk ateşi ile eritmedikçe sevgilinin didarını nasıl görür? İnsan da cananın menziline vasıl olmak isterse iştiyak ateşi ile kendini mahvetmesi gerekmektedir." ifadeleriyle yorumlanmıştır.

- *Ne-dīd tā ne-şod ez-ḫˇīş bülbül ez-āteş*
  Be-ġayr-ı hestī-i ū nīst mānīʿ-i dīdār

Bu beyt bülbül güle derece-i ġāyetde taʿaşşuḳı der-kār iken gül görmez didüklerine işāretdür… Pes vücūduŋ āteş-i iştiyāḳ-ı gülde güdāḫte itmeyince dīdārın ḳande görür? İnsān daḫı vāṣıl-ı ser-menzil-i cānān olmaḳ diledükde āteş-i iştiyāḳında kendini maḥv itmeyince ḳande vāṣıl olur? [103a]

m. Nesnas

Urfî'nin beytinde "nesnas" isimli bir varlıktan bahsedilir. "Nesnâs" için Hindistan'da Serendib bölgesinde yüce bir dağ vardır. Zat-ı âhûvan denir. Nesnas o dağda çokça olur. Boyları yüce, gövdeleri kıllı, renkleri mavi ve kılları kızıl bir tür yaratıktır. Başlarının iki yanında yüz ve iki yanında gözleri vardır, bunlardan biri erkek biri dişidir. Her biri de doğurur. İkisi bir fili tutup yiyebilir. Yine de doymazlar, denilmiştir.

- *Bir nevʿ maḫlūḳdur, boyları yüce ve gövdeleri ḳıllu ve rengleri gök ve ḳılları ḳızıl ve başlarınuŋ iki yanında yüz ve iki yanınnda gözi var, biri hem erkek hem dişidür. Her biri ṭoġurur. İkisi bir fili ṭutarlar yerler. Henūz ṭoymazlar.* [131b]

n. Sülün, Tavus

"Tezerv" Türkçede "sülün" denilen süslü bir kuştur. "Tâvus" ile kastedilen manâ bağı ve Allâh'ın muhabbetine bahçıvan olanlardır, denilmiştir.

- *"Teẕerv" Türkīde sülüŋ didükleri zībā bir ḳuşdur, "serāvīl" anuŋ ṭonı ve esbābından kināyedür, "ṭāvus"dan murād bāġ-ı maʿnāya ve maḥabbetullāha bāġbān olanlardur.* [132a]

Urfî'nin beytinde himmet tavusa benzetilir. Tavus kuşu ile alâkalı olarak tavus kuşunun her sene kendi gagasıyla kuyruğunu ve kanat tüylerini birer birer çıkarıp attığı bilgisi verilmiştir.

- *Meşhūrdur ki ṭāvus behresinde bir defʿa kendi minḳārıyla kuyruġın ve bāl ü perin birer birer çıḳarup atar imiş…* [164a]

o. Karga, Hüdhüd

Metinde "zâğ" karga, "Hüdhüd" meşhur, alaca ve başı tarak gibi hotozlu kuştur ki Hazret-i Süleyman Aleyhisselam'ın saltanatı zamanında onun çavuşu idi, denilmiştir.

- ***"Zāġ"*** *karġaya dirler.* ***"Hüdhüd"*** *meşhūr alaca ve başı ṭaraḳ mānendi ḥotozlu ṭayrdur ki Ḥażret-i Süleymān nebī ʿaleyhi's-selāmuŋ vaḳt-i salṭanatında çavuşı idi.* 135a]

ö. Timsah

Şerhte, "neheng"in timsah denilen hayvanın ismi olduğu ve genellikle denizde gemilerin ondan kendilerini sakındıklarına değinilmiştir. Ayrıca Urfî'nin beytinde timsahla

kurulan hayale dair "Senin himayen âleme o kadar nüfuz etmiş ki okyanusta dağ gibi olan timsah, kabarcık sandalını kırıp parçalamaya cesaret edemez." ifadeleriyle açıklama yapılmıştır.

- *Neheng timsāḥ didükleri balıġuŋ ismidür ki ekşeriyā deŋizde sefīneler andan iḥtirāz üzere olurlar imiş.* [143b]

p. Yengeç

Urfî'nin "Senin gazap alevinin ışığı cisimlerin üzerine düşerse pınar kenarında yengeçten semender doğar." anlamındaki beytinde hayvansal imajlarla tezat yapılmıştır. Zira semender ateş tabiatlı yengeç ise suda yaşayan bir canlıdır. Yengeçle alâkalı olarak "Harçeng"in su içince yaşayan mahlûklardan yengeç denilen canlı olduğu ifade edilmiştir.

- *"Ḫarçeng" ṣu içince zindegānīlik iden maḫlūḳdan yengeç didükleri cānverdür.* [144b]

r. Örümcek

Metinde "ʿankebût" için örümcektir denilir. Yani örümcek ki baharın feyzinden habersiz ve sürekli meskeni külhan ve diğer delikler olduğu hâlde eğer bu ferahlık veren mevsimin perdesinin tüllerinden gül bahçeleri gibi güller saçarsa buna şaşılmaz, açıklaması yapılmıştır.

- ***"Ankebūt" örümcek*** *böcegine dirler…* [189b]

s. Kaz, Ördek, Martı

Urfî'nin beytinde geçen "tâʾir-i âbî" ifadesine dair kaz, ördek, martı ve sair suda yaşayan vahşi kuşlardır, denilmiştir. Bu çerçevede kurulan hayale dair su kuşları, sabanın dalga tuzaklarından uçarak kaçabileceği gibi Ali'nin düşmanının korkudan zırh giymiş olması, ruh kuşunun bedeninden uçmasına mâni olmaz, denilmektedir.

- ***"Ṭāʾir-i ābī" ḳaz*** *ve* ***ördek*** *ve martı vesāʾir ṣuda taʿayyüş-i vuḥūş-ı ṭuyūra dirler.* [216a]

ş. Kaplan

"Hemçü peleng" ifadesi için kaplan gibi, denilmiştir. Ayrıca, garip bir hâldir ki "peleng" denilen hayvan rüzgâr kamçılarının darbesiyle akıp giden bulutları görünce onları takip ederek dağ, dere, tepe demeden gidermiş. Bulutlara erişemedikçe daha da inatlaşırmış. Öyle ki önüne bir uçurum gelse telef olmaktan sakınmaz kendisini atarmış, denilmektedir.

- *"Hemçü* ***peleng*** *"* ***ḳaplan*** *gibi dimekdür, ḥükm-i ġarībedendür ki peleng didükleri ḥayvān hevāda ḍarb-ı tāziyāne-i rūzgār ile buluduŋ teküpüsını görince ʿaḳab-gīr olaraḳ daġ ve dere ve tepe görmez. Kendi daḫı pūyān olurmış. İrişemedükçe kendine ʿinād ġalebe idermiş.* [225a]

t. Kurt, Kuzu

Urfî'nin beytinde kurt ifadesi tezat için kullanılmıştır. Övülen zatın adaleti o kadar çok mahlûkata yansımıştır ki kan içici kurt, çobana dost olup der ki: artık bundan sonra kendimi çobanın düşmanlarının safına vurup onları tarumar etmek arzusundayım. Yani kurt ki iki zıt hilkatin gereği ezelden beri çobanın güçlü ve en büyük düşmanı iken onlar bile memduhun adaletinin heybetini hissedip çoban ile dost olması sebebiyle bundan sonra çobanın düşmanlarının safına saldırıp kendimi ona bildireyim, denilmiştir.

- *Memdūḥuŋ ʿadl ü dādı bir ġāyetde maḫlūḳāta sārī oldı ki* ***gurk-ı ḫūn-ḫ ʿār*** *çūbāna yārġār olup dir ki: Ġayrı şimdiden ṣoŋra kendimi ṣaf-ı aʿdā-yı çūbāna urup tārumār itmek hevesindeyüm yaʿnī gerek ki muḳteżā-yı ḫilḳat-i żıddān ezelden çūbānuŋ ḫaşm-ı ḳavī ve ʿadū-yı ekberi iken memdūḥuŋ mehābet-i ʿadāletin anlar daḫı ḥiss idüp çūbāna dūst olmaḳ ḥasebiyle …* [238b]

u. Karınca

Urfî'nin "Harmanı karıncaya bağışlarım ve bu cömertlik ile hâlâ darı tanesine takılırım diye korkuyorum." anlamındaki beytinde insanlar karıncalara benzetilmiştir. Beyte dair şerhte, harmanı karıncalara bahşettim. Yani dünya ve içindekileri dünya ehline ihsan ettim. Yine bu kerem ve cömertliğime korkarım ki başımı darı tanesine getiririm. Yani bu kadar mâsivâyı terk etmiş olduğum hâlde yine de başımı dünya işlerine daldırırım diye korkarım, denilmiştir.

- *Ḫırmeni ḳarıncalara baḫş eyledüm yaʿnī dünyā ve māfīhāyı erbābına baḫş eyledüm.* [245b]

Urfî'nin beytinde şekere gelen sinek resmedilmiştir. Şerhte beyte dair, her bir kılımın ucu, tatlı şiir çeşmesi olduğu için o lezzetli çeşmeden faydalanmak için manâ melekleri sinekler gibi her taraftan hücum ederler, denilmiştir.

- *Şol sebebden melā'ik-i maʿānī her ṭarafdan* ***meges ve arı cūş u mūr*** *mānendi hücūm u ḫurūş iderler ki benüm ġam besleyici her bir mūyumuŋ çeşme-i leẕẕet-güşāsı vardur.* [248a]

3.9.4. Farklı İnanç Sistemlerine Dair Bilgiler

Metinde, Urfî'nin beyitleri münasebetiyle bazı din ve inanç sistemlerine dair açıklamalarda bulunulmuştur.

“Dehrîlik” adıyla metinde geçen kötü amel ve fiilleri kitabî değil kıyasî olan bir tür batıl mezhepten bahsedilmiştir.

- *“Dīdever” ehl-i başīret ki murād ʿālim ü dānādur, “dehrī-ḳıyās” dehrī bir gūn meẕheb-i bāṭıladur ki anlaruŋ aʿmāl ve efʿāl-i ḳabīḥaları kitābī olmayup ḳıyāsīdür.* [24b]

“Zebûr”dan Hz. Davud Aleyhisselam’a indirilmiş kitap olarak bahsedilir.

- *“Zebūr” Dāvūd nebī ʿaleyhi’s-selāma nāzil olan kitābdur.* [66a]

Metinde “Kelâm-ı mecîd” Kur’ân-ı Kerîm’e işaret olduğu, “Zebûr”un Davut Peygamber Aleyhisselam’a indirilen kitap olduğu ve Kur’ân-ı Kerîm indirildiğinde Zebûr, Tevrat ve İncil'in hükmünün ortadan kalktığı ifade edilmiştir.

- *Ḳurʾān-ı şerīf nāzil olduḳda kütüb-i şelāşe ki Zebūr u Tevrāt u İncīl’üŋ nesḫ u nesḫ olduḳları gibi …* [66a]

Urfî “O iki inciden Ali yağmur bulutu ve Fatma deniz yağmurunu döken on bir taneli ipe yemin olsun.” anlamındaki beytinde “on bir taneli ip” ifadesiyle On İki İmam inancına değinilmiştir. Şerhte bu çerçevede bazı bilgilendirmenin yanı sıra neden on bir taneli olduğuna dair şu açıklama yapıldığı görülür. Şerhte “Yâzdeh”in on bir olduğu ve kastedilenin Hz. Ali'nin soyundan gelen On bir imam olduğu açıklanmıştır. Ayrıca her ne kadar bazıları on iki diye iddia etseler de Mehdî Aleyhisselam henüz ortaya çıkmadığı için beyitte on bir denildiği ifade edilmiştir. Öte yandan “dü lüʾlüʾ” yani iki inciden kastedilen de Hz. Hasan ve Hüseyin olduğu açıklanmıştır.

- *“Silk” incüler naẓm olınacaḳ ib dimekdür, “yāzdeh” on bir dimekdür, murād On Bir İmām ḥażerātıdur ki silsile-i İmām ʿAlī’dür. Gerçi baʿżılar On İki İmām diyü daʿvā iderler lākin imām Muḥammed el-Mehdī’nüŋ henūz ʿadem-i ẓuhūrı der-kār olduġından “on bir” diyü merḥūm īrād eylemiş… “dü lüʾlüʾ” murād Ḥasaneyn’dür.* [87a]

Aşağıda yer alan kısımda, putperestlik ve İslâmiyet’ten önceki put inancına dair bilgiler verilmiştir. “ʿUzza” ve “Hubel” Hz. Muhammed zamanında Mekkeli müşriklerin Beytullâh'ın içine koyup ibadet ettikleri putların isimleri olduğu ve “Sûmenât” ismiyle meşhur olduğu ifade edilmiştir.

- *“Perestār” ṭapucılar dimekdür, “ʿUzza vü Ḥubel” zamān-ı Seyyidü’l-Beşer ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellemde süfehāʿ-ı Mekke Beytullāh içine vażʿ idüp perestiş eyledükleri eṣnām-ı bed-encām lā-şeyʾüŋ isimleridür ki ṣūmenāt diyü meşhūr-ı ʿālemiyāndur.* [178b]

“Sûmenât”ın mecusîlerin Hindistan'daki farklı renklerle rengarenk olan puthanelerinin ismi olup riya ve kesretten kinâye olduğu ifade edilmiştir.

- *“Sūmenāt” Hindūstān’da gürūh-ı mecūsiyyenüŋ ulu ve envāʿ-ı elvān ṣuver ile muṣannaʿ bir kilīsādur. Murād ʿālem-i keṩret ü riyādur.* [235b]

Metinde şârih tarafından Şiilik ve Sünniliğe dair değerlendirmede bulunulmuştur. Bu devirde Cebrail Aleyhisselam birçok açık delille gelse ne Şiileri ne de Sünnileri itikatlarından ayırıp birleştiremeyeceği ifade edilmiştir. Buna da birinin sevgisi bu tarafa diğerininki başka bir tarafadır diyerek açıklama getirmiştir. Öte yandan aslında dikkatli bakıldığında bunların fikirlerinin bir olduğu. Lâkin şekilde farklı göründükleri ifade edilmiştir.

- *Bu baḥṩi merḥūmuŋ buyurduġı gibi bu devrde Cevher-i Evvel nice berāhīn-i mübīn ile gelmek iḳtiżā eylese yine Şīʿa'ları bildüklerinden ve Sünnī'leri iʿtiḳādlarından ayırup müttefeḳun ʿaleyh idemez. Anlaruŋ maḥabbeti öte cānibe bunlaruŋ maḥabbetleri beri cānibedür. Eger imʿān-ı naẓar olınsa cümle dilekleri birdür. Lākin ẓāhiren birbirine muḫālif görinürler.* [198a]

Urfî’nin beytinde geçen “sanem”, “hânkâh”, “deyr”, “zünnâr”, “Brehmen” kelimeleri inançla alâkalıdır. Şerhte bu kelimelere ve beyitte geçen hayale dair açıklama yapılmıştır. “Hânkâh” tekke ve mabed demektir. “Deyr” kilise ve keşişlerin meskenleridir yani manâstır gibi. “Zünnâr” herkesin bildiği, kâfir kadınlarının ve keşişlerin ayinlerde bellerine bağladığı kuşaktır. Şerhte ayrıca, Müslümanlar arasında da bir grubun olduğu ve bu kuşağa itibar ettikleri belirtilmiştir. Bu ifadelere ek olarak şârih onlar için “Allâh günahlarını affetsin.” diye dua eder. Diğer bir inanç terimi “Brehmen” için papaz kelimesi ile açıklanmıştır.

- *Ger ṭāʿat-i ṣanem berem ez-ḫānḳāh be-deyr*
  Zünnār-rā be-ṭaʿn-ı Brehmen der-āverem
  “Ḫānḳāh” tekye vü maʿbedeye dirler. “Deyr” kilīsā ve mücerred keşīşlerüŋ meskenlerine dirler. “Zünnār” maʿlum-ı ʿālemiyān olan zünnārdur ki anı ehl-i küfrüŋ zenānı ve keşīşler āyīn-i beṭālet-ḳarīnlerini icrā içün miyānlarını baġlarlar ve ehl-i İslām’da bir ṭā’ife vardur ki ol ipi maḫfīce iʿtibār iderler. Līkin neden kināye olsa gerek bilemem. Tecāvezallāhi ʿan seyyiʿātihim “Brehmen” papaza dirler. [244a]

3.9.5. İlm-i Hendese

Urfî'nin beyitlerinde geçen bazı hendesî unsurlara dair şerh metninde açıklamalarda bulunulmuştur. Bu durum Urfî'nin ve şârihin bu konuda bilgi sahibi olduklarına dair ipucu vermektedir.

"Cem mertebeli Han-ı Hanan'ın konuşmasından, cezr-i asamı (çözülmeyen sayıları) gül gibi dinlersin." anlamındaki beytinin şerhinde "cezr-i asam"ın sıfır rakamı olduğu, keramet sahibi kimselerin buna cifirdir dedikleri ve bunun hakikatine Hazret-i Ali'den başkasının varamadığı ifade edilmiştir. Ayrıca "Mesela rakam-ı mantık ki hâlli mümkün olan rakamdır. Bunun zıddı rakam-ı cezr-i asamdır, onu kimse çözemez." denilmek suretiyle teorik bir hendese bilgisi nakledilmiştir. Memduha övgü amacıyla bu unsurun zikredildiği görülür. Memduhun nutku o kadar etkilidir ki cezr-i asam'ın zorluklarını gül gibi açıp çözersin ve baştan başa bütün hakikatini öğrenirsin ve bunu ortaya çıkarırsın, denilmiştir.

- *"Ceẕr-i aṣam" şol ṣıfr raḳamdur ki her ne ḳadar ḥesāb eyleseŋ künhine varılmaz. Meger ṣāḥib-i kerāmet ola baʿżıları cifrdür dimişler ki künhine Ḥażret-i ʿAlī kerremallāhu vecheden ġayrısı varmamışdur, dirler. Meṣelā raḳam-ı manṭıḳ ki nuṭḳdandur ḥalli mümkin olan raḳamdur ki żıddı raḳam-ı ceẕr-i aṣamdur. Anı hīçbir ferd ḥal idemez.* [14a]

Urfî'nin "Sonsuza kadar onun nimetlendirme rakamına sıfırlar konulsa, onun ihsan hazinesi eksilmez." anlamındaki beytinin şerhinde memduh olan alicenap şahın ihsan hazinesi ebediyen insanlara cömertçe saçılsa onun rakamının sıfırı ihsan hazinesini azaltamayacağı açıklamasını desteklemek amacıyla dile getirilen "Mesela rakamdan bir "5" harf koysan yukarısında olduğu gibi, daha sonra o harfi sıfırlar ile doldursan ki bir sıfır koysan elli olur, iki tane koysan beş yüz olur, üç tane koysan beş bin olur, dört tane koysan elli bin olur. Bu minval üzere kıyamete kadar ihsanının rakamı üzerine sıfırlar koysan asla ihsan hazinesi azalmaz." ifadesi hendesî bir örneklemedir.

- *Meṣelā raḳamdan bir beş ḥarf ḳosaŋ bālāsında olduġı gibi baʿdehū ol ḥarfi ṣıfrlar ile memlū itseŋ ki bir ṣıfr vażʿ itseŋ elli olur iki ḳosaŋ beş yüz olur, üç ḳosaŋ beş biŋ olur, dört ḳosaŋ elli biŋ olur. Bu minvāl üzre ilā-yevmi'l-ḳıyām iḥsānı raḳamı üzerine ṣıfrlar düzeḳosaŋ ḳaṭʿā gencīne-i iḥsānuŋa tünük-māyelü ḥāleti vāḳıʿ olmaz.* [14b]

3.9.6. İlm-i Musikî

Şerh metninde Urfî'nin beyitlerinde yer alan musikî ilmi ile alâkalı unsurlara dair bazı açıklamalar yapıldığı görülür. Musikî, İdris Peygamber'e nispet edildiği gibi, Nuh Peygamber'in oğluna da nispet edilmiştir (Musikâr) denilen sazı icat eden ve nice nağme ve makam icat ettiği rivayet edilir. Bir rivayete göre bu ilmi ilk defa telif ve tedvin eden Davut Peygamberdir. İlm-i musikîye ilm-i edvar da denir. İlm-i edvara ait kitaplarda, musikî makamlarının seyyarelerle olan nispeti ve icra vakti tespit edildiği gibi, her bir makamın muhtelif hastalıklarla mizaç ve tabiatlar üzerindeki tesirleri kaydedilmiştir. Eski toplum

hayatında çok önemli bir yeri olan musikîden, şâirlerinin istifade etmeleri gayet tabiîdir. Hakikatte eski şâirler, musikî makamlarının isimlerinden istifade ederek birçok mazmunlar meydana getirmişlerdir. Hele sâki-nâmelerde ve buna benzer eserlerde gerek musikî âletlerini gerek musikî makamlarıyla usûllerini sık sık zikrederler. Mesnevî tarzında yazılmış muhtelif mevzudaki eserlerde de musikî âletleri ve ıstılahları sık sık geçer (Levend, 241: 244-246).

Metinde, "râmişger" saz çalana derler. "Be-nüvâzed" okşar demektir; kastedilen âleti çalmaktır. "Kûk" enstrümanlarda ortadaki tellerin ismidir. Saz çalanlar bilir. Sonuç olarak ne pes ne de tiz olan tellerdir. "Bem" sazın bükülmüş ve burulmuş bam teli demektir, ifadeleriyle musikîye ve unsurlarına dair açıklamalar yapıldığı görülür.

- *"Rāmişger" sāzendeye dirler. "Be-nüvāzed" oḫşar murād, ḍarb-ı tāziyāneden kināyedür, "kūk" sāzda muʿtedil teller ismidür ki sāzendeler arasında maʿlūmdur. Ḥāṣılı ne biri peste ve ne biri tīz ola, "bem" sāzuŋ bükilmiş ve bürilmiş bām teli dimekdür.* [17b]

"Mızrap"ın çalgıcıların musikî âletine vurarak çalmalarından kinâye olduğu ve "kanun"un bir tür çalgı âletinin ismi olduğu ifade edilmiştir.

- *"Mıżrāb" sāzendelerüŋ ḍarb-ı tāziyānelerinden kināyedür, "ḳānūn" bir nevʿ çalġu ismi ammā bunda muʿayyen maʿnāsında müstaʿmeldür.* [40a]

"Zahme" çalgıcıların saz çalarken tezene ile tellerine vurdukları mızraba denir. "Târ" ise bozuk saz teli demektir.

- *"Zaḫme" sāzendeler sāz çalarken tezene ile tellerine urduḳları mıżraba dirler. "Tār" bozuḳ sāz teli dimekdür. Nitekim ẕikri geçdi.* [109b]

Hz. Davud, dört semavî kitaptan biri olan Zebûr'un indirildiği peygamberdir. Sesinin güzelliği, "mizmâr" isimli çalgı âletini çok güzel çalmasıyla meşhurdur. O Zebûr'u okurken bütün canlılar susup onu dinlermiş. Hatta o derecede etkili olurmuş ki onu dinlerken kendinden geçip ruhunu teslim edenler bile varmış. Bu rivayetlerle alâkalı olarak aşağıda yer alan örnekte Hz. Davud'un sesinin güzelliğine işaret edilir. Şerhte bu rivayetle alâkalı olarak Hz. Davud'un sesini dinlerken bütün hayvanların ve hatta nehirlerin bile hareketsiz kaldıkları ifade edilmiştir. [130a]

"Nevâ" ah ve feryat ile ortaya çıkan sese denir ve musikîde bir makamın adıdır. Musikî ilmini bilen bilir.

- *"Nevā" āh u efġān ile ẓāhir olan āvāza dirler ve bir maḳāmuŋ adıdur ki ʿilm-i mūsiḳī bilene maʿlūmdur.* [159b]

3.9.7. İlm-i Nücûm/Kozmoloji/Felekiyât

Pozitif ilimlerin dünyaya hâkim olmaya başladığı XVIII. asırdan önce insanların coğrafya, kozmoloji ve kozmogoni algıları günümüzden son derece farklıydı. Bu farklılığın sonucunda gezegenler, yıldızlar ve burçların sosyal hayat ve edebiyattaki yansımaları daha fazla idi. İlm-i nücûm, ilm-i tencim ya da felekiyât adıyla bilinen yıldızların hareket ve vaziyetlerinden hüküm çıkarma ilmidir. Eskiden hükümdar saraylarında müneccimbaşılık çok mühim bir mevki sayılırdı. Bu ilimle meşgul olanlar, hükümdarların talilerine bakarlar, mühim olaylardan haber verirler, savaş ve barış zamanlarını tayin ederlerdi (Levend, 1984: 197). Doğu'nun şiir geleneğinde kozmolojiye dair unsurlara mecaz, istiare, kinâye, telmih vs. birçok sanat yapılmak suretiyle yer verilmiştir. Metinde ise Urfî'nin beyitlerinde geçen kozmolojik unsurlara dair şârih tarafından yer yer açıklamalar yapıldığı görülmektedir. Urfî'nin "Gezegenlerin hükümlerini yazdıkları zaman benim kâtibimin önünde Müşterî gezegeni divitini bırakır." anlamındaki beytinin şerhinde "Bircîs"in Müşterî (Jüpiter) yıldızı olduğu belirtilmektedir. Öte yandan beyitte geçen "ahkam-ı kevakib" ibaresinden hareketle şârih detaylı bir kozmoloji bilgisi paylaşmıştır. Bu bilgiler şöyledir: Hakk Teâlâ hazretleri önce yedinci göğü yarattı ve Zuhâl (Satürn) yıldızını oraya koydu. Altıncı göğü yaratınca Müşterî'yi (Jüpiter), beşinciye Merih'i (Mars), dördüncüye Güneş'i, üçüncüye Zühre'yi (Venüs), ikinciye Utarit'i (Merkür) koydu. Birinciye ise –ki en altta olan göktür- Ay'ı koydu. Şimdi bunların hükümlerini de yazalım: Zuhâl'in tabiatı soğuk ve kurudur. Onun için ona "uğursuzluktur" derler. Müşterî, tabiatında yumuşak, sıcak ve ılımandır. Daima ferahlık ve neşe verir. Merih, sıcak ve kurudur. Demir gibi inatçıdır. Güneş, yüzüyle âleme ışık saçar ve âlemin parlaklığının sebebidir. Zühre'nin tabiat soğuk ve nemlidir; latif bir yıldızdır. Âlemin sazendelerinin piri ve elin bahar yağmurlarının ulusudur. Utarit'in tabiatı karışık ve iç içedir; feleğin katibidir. Katipler ona mensuptur. Kamer'in tabiatı da Zühre ile aynıdır. İşte bu minval üzere bu yedi yıldızın hükümleri Allâh tarafından verilmiştir ve âlemde gerek insanın vücûda gelmesi gerek ölümü, cansız varlıklar, bitkiler, madenler, insanlar ve hayvanlar yani kâinatın içerisinde sürekli devreden her ne var ise Allâh'ın izni ile bu yedi yıldızın hükmünün nüfuzu altındadırlar, diye rivayet ederler. Beyitte merhum Urfî, şâirane edâ ve

müneccim terimleriyle ile şöyle der: Yedi yıldız, hükümlerini belirlemek için konuştukları sırada Bercis denilen Müşterî (Jüpiter) yıldızı, önce hüküm benden gelsin diye diviti getirip kâtibin önüne koyar. Yani yedi yıldız, kâinatın düzeni için istişare edecekleri ve her birisi hükmünü icra etmek için söze başlayacağı sırada önce Müşterî diviti getirip önüme koydu. Hükümlerinin ne olduğunu benden öğrendikten sonra onları icra etmeye başladılar, denilmiştir.

3.9.7.1. Seyyareler (Gezegenler) ve Yıldızlar

Kozmoloji terimi olarak seyyare, gezegen demektir. Seyyareler, Kamer'e olan uzaklık derecelerine göre şöyle sıralanırlar: Zuhâl, Müşterî, Mirrih, Şems, Zühre, Utarit, Kamer. Bu yıldızlar, sahip oldukları özelliklere göre farklı sıfatlarla tavsif edilirler:

- Zuhâl: Nahs-ı ekber, Hindû-peyker
- Müşterî: Sa'd-ı ekber ü saadet-güster
- Mirrih: Mirrih-i ahmer, nahs-ı asgar-ı cellâd-manzar
- Zühre: Sa'd-i asgar, bânû-yı azrâ, zühre-i zehra
- Utarit: Debîr-i sema, Utarit-i hûb-sîma
- Şems: Şems-i raünir, neyyir-i a'zam
- Kamer: Kamer-i hûb-manzar, karıer-i peri-peyker, neyyir-i asgar.

Bunlar, haiz oldukları hususiyetlere göre daha başka sıfatlar da alırlar (Levend, 1984: 200). Şems'i, seyyareler arasında (sultan-ı cihan) addeden eski müneccimler, diğer seyyarelere, o sultanın maiyetinde birer hizmet izafe etmişlerdir. Buna nazaran Kamer bu sultanın veziri, Zühre çalgıcısı, Müşterî kadısı, Utarit kâtibi, Zuhâl hazinedarı, Mirrih de seraskeri itibar edilmiştir (Levend, 1984: 204).

Urfî'nin beyitleri kozmolojik unsurlar açısından son derece zengindir. Şârih de bu kozmolojik unsurlara değinmiştir. Aşağıda metinde seyyarelerin geçtiği kısımlardan bazı örnekler yer almaktadır:

a. Utarid

Metinde genel olarak kâtib-i felek oluşuyla ele alınan Utarit'e mensup olanlar zeki ve faaldirler. Belâgat sahibi, uysal ve sanata yetenekli olurlar. Neşeli ve hassastırlar. Aynı zamanda hilekâr ve vefasızdırlar. Utarit ikinci feleğe ve pazar gecesiyle çarşamba gününe hâkimdir. Bu gece ile bu günün ilk saatleri buna nisbet edilmiştir. Karışık renkler Utarit'e

aittir, Utarit'in dostu Kamer, düşmanları da Şems ile Zühre'dir. Edebiyatta (debîr-i felek), (münşi-i çarh) gibi tâbirler Utarit'den kinâyedir (Levend, 1984: 202-203).

"Seyr-i âsumânhâ" göklerin dönüşü ve seyri demektir. "'Utârid" bir yıldız ismidir ki daima güneşle birlikte gezer, feleğin kâtibidir.

- *"Seyr-i āsumānhā" semāvātuŋ devri ve seyri dimekdür, "'uṭārid" ism-i sitāredür ki ol dā'imā āfitāb ile bile gezer ve kātib-i felekdür.* [23a]

Utarid nasıl ki feleğin kâtibi ise Urfî de yeryüzünün fasih konuşanı ve kâmilidir. Metinde Utarit'in savaş ehli olmadığı belirtilmiştir. Utarit gibi savaş ehli olmayan birinin Urfî ile cesaret ve tartışma yerine barış ve övgüyü tercih etmesi gerektiği dile getirilmiştir.

- *"'Uṭārid" kevkeb-i ʿUṭārid ki debīr-i felekdür. Pes ʿUrfī ile ʿUṭārid'üŋ vech-i münāsebetleri bu vechiledür ki ʿUṭārid süḫanver ü kātib ü debīr-i felek olduġı gibi ʿUrfī daḫı rū-yı zemīnüŋ süḫanver ü ṣāḥib-kemālidür.* [186a]

b. Zühre

Metinde rakkâs-ı felek olması ve diğer bir adının "Nahit" oluşu gibi hususlarla ele alınmıştır. Bu yıldıza bakmak kalbe sevinç verirmiş. Bu seyyareye mensup olanlar güzel, zarif, sevdaya meyyal ve sanatkâr olurlarmış. Zevki severler ve süse gösterişe düşkündürler. Ayrıca Zühre sa'd-ı asgardır (Levend, 1984: 204).

Aşağıda yer alan kısımda "Zühre"nin meşhur bir yıldız olduğu ve feleğin rakkâsesi olduğu ifade edilmiştir.

- *"Zühre" meşhūr sitāredür,* ***raḳḳāṣ-ı felekdür****.* [44b]

Urfî'nin beytinde "İnleme uduna mızrap vurduğumda Zühre kan damlayan nağmemi benden çalıyor." ifadesiyle Zühre'nin feleğin çalgıcısı oluşuna değinilmiştir. Ayrıca şârih, "Zühre-i rakkâs-ı felek" ifadesiyle bunu tekit eder.

- *Şol mertebe muḥrik ü ḥazīn naġme vü besteler ẓuhūra getürür ki* ***Zühre-i raḳḳāṣ-ı felek*** *kemāl-i iştiyāḳından ḫūn-çekān naġamātdan uġurlayup felegi anlar ile eglendürür, dimekdür.* [235a]

Beyitte, memduhun devrinde Nâhid yıldızının çok zayıflayarak kaburgalarının musikâr gibi görünmeye başladığı ifade edilmiştir. Şerhte bu hayale dair izah yapılmıştır. Urfî'nin memduhu olan şahın adaleti döneminde fâsık ve zındıkların yıldızı olan Zühre zühd

ve ibadetinin çokluğundan dolayı zayıflamış ve kaburgaları sayılmaya başlamıştır. Yani Zühre sa'd-ı asgar oluşu münasebetiyle olumsuzluk ve kötülüklere sebebiyet verir. Lâkin memduhun adaleti döneminde tesirsiz kalmıştır.

- *Zi bes be-ʿahd-i to lāġar şod ez-riyāżet-i zühd*
  Girift pehlū-yı Nāhīd şekl-i mūsīḳār
  *… "**Nāhīd" Zühre yıldızına dirler. "**Mūsiḳār" bir nevʿ düdüklerdür ki Türkīde mısḳal dirler ve ḳapurġalar gibi birbirine muttaṣıldur. Maḥṣūl-ı Beyt: Ey şāh! senüŋ hengām-ı ḫilāfet ve eyyām-ı ʿadāletüŋde Nāhīd ziyāde zühd ü riyāżātdan bir mertebe lāġar olmışdur ki yaʿnī ḳapurgası ṭarafları mısḳal şeklini ṭutdı …* [82a]

c. Mirrih

Mirrih'in diğer bir adı Behrâm'dır. Metinde buna değinilmektedir. Nahs-ı asgar olarak bilinen Mirrih'e mensup olanlar kuvvetli, hiddetli, sert ve cesur olurlar. Girişken ve sebatkârdırlar. Fikirlerinde muvazene vardır. Daima kavga ve mücadele hâlinde bulunurlar (Levend, 1984: 205).

Mirrih'in diğer adı Behrâm'dır. "Behrâm" bir yıldız ismidir. Memduhu ve kendini övme amacıyla metinde, "Ben, ne gökyüzüyüm ne güneş ve ne de Behrâm yıldızıyım. Zira şahın kulluğuna layık olan ya gökyüzü ya güneş ya da Behrâm olmalıdır. Yoksa ben zavallıyı kimim ki bu müjde ile yok yere ve nafile yere okşayıp hoşnut edersin." denilmektedir.

- *"Behrām" ism-i sitāredür … zīrā şāhuŋ bendeligine sezā yā āsumān yā āfitāb veyā Behrām gerek yoḫsa ben ne kemterüm ki bu müjde ile yoḳ yire ve nāfile yire muṭayyeb ü ḫoşnūd idersüŋ.* [54b]

d. Müşterî

Sa'd-i ekber olan Müşterî'nin tabiatı itidal üzre hâr ve râtıptır. Bu seyyareye mensup olanlar cesur, âlicenap, zarif ve tâlili olurlar. Mütevazi ve yumuşak huylu olup belâgat sahibidirler. Müşterî altıncı feleğe ve pazartesi gecesiyle perşembe gününe hâkimdir. Mirrih ile Kamer dostları, Zühre ile Utarit düşmanlarıdır (Hatib-i felek), (kadi-i felek) gibi tâbirler Müşterî'den kinâyedir (Hürmüz) Müşterî yıldızının diğer bir adıdır. Ayrıca Müşterî'ye (Bircîs) de derler (Levend, 1984: 207). Metinde "Bircis"in müşterî yıldızı olduğu ifade edilmiştir.

- *"Bircīs" Müşterī yıldızına dirler. Maḥṣūl-ı Beyt: Ferd ü ʿālem-i kevnde emtiʿadan nūr-efşān görmemişdür ki meger ki nergis ṭaylesānını Müşterī'den iltibās eylemiş ola zīrā kendisinde ziyāde laṭīf ü nūr-efşān libās vardur, dimekdür.* [119b]

e. Pervîn

Ülker yıldızı, Peren, Süreyya olarak bilinen bu yıldız aslında Sevr (boğa) veya Hamel (koç) burcunda kümelenen bir takım yıldızıdır. Kamer menzilinde olup sevgilinin benlerine benzetilir. Sevgilinin yüzü ay olunca benleri de Pervin olur. Yine âşığın gözyaşları da Pervin'e benzer, şâir sevgilisinin asuman olan eşiğini gözyaşı pervinleriyle süsler. Şâir kendi şiirinden bahsederken de onu Ikd-i Süreyya, silk-i cevher ve rişte olarak düşünür (Pala, 2004: 386).

Metinde "Pervin"e dair hikmet sahipleri tarafndan başak burcu olarak isimlendirildiği ifade edilmiştir.

- *"Pervīn" meşhūr aḫterdür ki ḥukemā anı ḫūşe-i āsumān diyü ism virmişler.* [116a]

f. Şems

Urfî'nin beytinde geçen "gül-i subh"a dair sözlükte "sabah gülü" anlamında olduğu ancak burada kastedilen güneş olduğu metinde belirtilmiştir. "Şükûfehâ-yı felek"ten kastedilen yıldızlardır ve gezegenlerin dışında kalan ve durur gibi görünen yıldızlardır, "seyyar" hareket eden yıldızlardır, denilmiştir. Beytin anlam dünyasına dair şârih, "Bu beyitte şuna kinâye vardır: Nisan baharı gelince güneş, Koç burcuna girer ve havalar ısınmaya başlar. Felekte hiç bulut görünmediği için güneş doğunca gökyüzünde her ne kadar sabit ve hareket eden yıldız varsa tamamen yok olur. Zira kış mevsiminde güneş, Akrep burcuna varınca dünyada şimşek ve yağmurlar başlar." açıklamasında bulunmuştur.

- *Çü be-ş'kufed gül-i ṣubḥ ez-ufuḳ fürū rīzed*
  Şükūfehā-yı felek ez-ṣevābit [ü] seyyār
  … "Gül-i ṣubḥ" gerçi luġatde ṣabāḥ güli dimekdür. Lākin murād şemsdür, "fürū rīzed" dökilür ve maḥv olur maʿnāsınadur. "Şükūfehā-yı felek" murād yıldızlardur ve ṣevābit-i felekde ṣābit ü ḳā'im nücūmdan kināyedür, "seyyār" ḥareket idici yıldızlar dimekdür. [103b]

g. Zuhâl

Metinde uğursuzluğuna değinilen ve "Keyvan" olarak da bilinen Zuhâl'in tabiatı ifrat ile bârit ve yâbistir. Gam ve keder verir. Bu yıldıza mensup olanlar ahmak, cahil, nadan, korkak, hasis ve yalancı olurlar. Hurafâta inanırlar ve hayalâta dalarlar. Zuhâl, yedinci feleğe ve çarşamba gecesiyle cumartesi gününe hâkimdir. Bu gece ile bu günün ilk saatleri buna nisbet edilmiştir. Renklerden siyah Zuhâl'e aittir. Zuhâl'in dostları, Zühre ile Utarit, düşmanları da Şems ile Kamer'dir. Zuhâl de Mirrih gibi fenâlığın alâmetidir. Nahs-i

ekberdir. Zuhâl'in feleği, diğer feleklerin hepsinden büyük ve yüksek, senelik dönüşü de onların devirlerinden daha uzundur. Yedinci iklime hâkim olan bu yedinci seyyare, bu iklimdeki memleketler dahilinde bulunan Hindistan'a da hâkimdir. Siyah renk Zuhâl'e ait olduğundan, Hintliler'in siyah olmaları da bundan dolayıdır (Levend, 1984: 209).

Metinde geçen "Hubs-ı Zuhâl" ibaresinin Zuhâl'in uğursuz olduğu, Zuhâl ve Merih'in de en büyük uğursuzlar olduğu belirtilmiştir. Ayrıca güneşin en büyük saadetli olduğu belirtilmiştir.

- *"Ḫubş-ı Zuḥal" Zuḥal'üñ naḫslıġı dimekdür ki kevākibden Zuḥal u Mirriḫ naḫs-ı ekberdürler. Nitekim Şems saʿd-ı ekberdür.* [180b]

Öte yandan bahtı infiale uğramış kişinin talihinin uğursuz olursa yıldızı Zuhâl ve Merih olacağı ifade edilmiştir. Bu açıklamalardan sonra beyitte geçen hayale dair "Öyleyse o kötü bahtlı kişinin talihinin yıldızını Merih ve Zuhâl'den zorla döndürerek güneşe ve aya çevireyim ve o kişiyi muradına erdireyim." denilmiştir.

- Kū baḫt-ı ān ki münfaʿil āyed be-şubḥ-ı men
  Bā-āfitāb dest be-gerden der-āverem
  … Baḫt-ı münfaʿilüñ ṭāliʿi naḫs olıcaḳ yıldızı Zuḥal u Merīḥ olur. Pes ol baḫt-ı münfaʿilüñ ṭāliʿi yıldızuñ Merīḥ ü Zuḥal'den taḥvīl iderek cebren şems ü ḳamer idüp anı ber-murād ideyüm dimekdür. [244a]

h. Süheyl-i Yemenî

Güney yarım kürede bulunan parlak ve büyük bir yıldızın adıdır. Yemen'den çok iyi görülebildiği için buna Süheyl-i Yemânî denilmektedir. Efsaneye göre akîk taşı, rengini bu yıldızdan almıştır (Pala, 2004: 424).

Metinde, "Süheyl-i Yemenî"nin Yemen tarafından ortaya çıkan parlak bir yıldız olduğu ifade edilmiştir. Beyitte kurulan hayal "O hazretin dergâhının kapı ve pencereleri parlaklık hususunda Süheyl yıldızı ile ikizdir. Belki de nur saçma hususunda daha üstündür." ifadeleriyle yapılan izahta görüldüğü üzere Süheyl-i Yemen'in parlaklığına değinilmiştir.

- *Derīçeeş be-żiyā dīde-i Süheyl-i Yemen*
  Nişīmeneş be-hevā Kaʿbe-i nesīm-i bahār
  … "Süheyl-i Yemenī" Yemen cānibinden ẓuhūr ider bir aḫter-i żiyā-eserdür… Maḥṣūl-ı Beyt: Ol Ḥażretüñ dergāhı ḳapucuḳ ve pencereciklerümi şuʿle vü żiyā-dārlıḳ ḫuṣūṣında Süheyl-i Yemen ile tev'emlerdür. Belki nūr-efşānlıḳda bālāterdür. [78b]

1. Fark u Ferkadan

Kuzey kutbuna yakın iki yıldızın adıdır. Türkçede ikizler diye bilinen bu yıldızlar Büyük Ayı yıldız kümesinin en parlak iki yıldızı olup bulundukları yerden doğup batarlar (Pala, 2004: 164).

Metinde "Fark u ferkadân" iki büyük yıldızın isimleridir. Şerhte "Padişahın teşrifinin gelişiyle övünç tacım Fark ve Ferakdan yıldızlarının yukarısına erişti. Yani şah-ı saltanat tahtını teşrif edince yüce mertebelere eriştim." ifadesinden bu yıldız kümesinin mânevî olarak yükseklik ve yücelik sembolü olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır.

- *"Farḳ u ferḳadān" iki ulu sitāre ismleridür… Pādişāhuŋ teşrīfi ḳudūmiyle tāc-ı iftiḫārum farḳ u ferḳadān bālāsına irişdi yaʿnī şāh serīr-i salṭanatına teşrīfiyle merātib-i ʿulyāya maẓhar oldum.* [32a]

3.9.7.2. Burçlar

Şems'in ekseni on iki kısma ayrılmıştır. Bu kısımlardan her biri burçtur. Her kısımda mevcut sabitelerin vaziyet ve şekillerine göre birer isim verilmiştir (Levend, 2004: 209). Metinde Hz. Muhammed'e dair "Senin hükmünün korkusundan yıldızların hükmü etkilenir. Senin heybetin [uğursuz] kızıl rengi değiştirir." anlamındaki beytinde burçların hükümlerinden bahsedilmiştir. [10a]

a. Hût (Balık)

"Hût" yani balık burcu astronomide on iki burçtan biridir. Güneş o burca yükselip zamanın hükümlerini icra eder. "Hut" burcuyla alâkalı olarak "Güneş, övülen zatın okunun açıldığını görünce yani elindeki okun istenilen hedefe doğru gittiğini görünce hiç durmaksızın kendisini Hut'un derisine ve zırhına atar. Yani güneş, Hut burcunun derisine ulaşır ki okun yarası kendisine isabet etmesin." denilmiştir.

- *"Ḥūt" felekiyyātda işnā ʿaşer burçlarından bir burcuŋ ismidür ki göz ve ḳanı şems ol burca ʿurūc idüp icrā-yı aḥkām-ı vaḳt-i rūzgār eyler. Maḥṣūl-ı Beyt: Āfitāb memdūḥuŋ nāveki güşādın göricek yaʿnī elinden nāvek-i tīri hedef-i maḳṣūda revān olduġın göricek hemān ārām itmeyüp kendisin Ḥūt derisine ve zırhına atar yaʿnī āfitāb burc-ı Ḥūt derisine peyveste olur. Tā ki zaḫm-ı nāvek kendine işābet itmeye.* [46a]

b. Hamel (Koç)

Güneş, nevruz gününde "Hamel" burcuna ulaşır. Bahar mevsiminde güneş o burçta hareket eder.

- *"Ḥamel" şol burcdur ki güneş rūz-ı nev-rūzda Ḥamel burcına irer.* [21b]
- *"Ḥamel" şol burcdur ki şems burc-ı ṣūretden naḳl idicek Ḥamele varur ve zamān-ı bahārda āfitāb anda cevelān ider.* [175b]

c. Cevza (İkizler)

Bürc-i tev'eman, Cevza burcudur. Bu burç, şeklen ikize benzediği için tev'eman tâbiri kullanılmıştır (Levend, 2004: 203). Metinde "Cevza" gökyüzündeki burçlardan birinin ismidir ki kuzu şeklinde yarı belden aşağısının başka yukarısının başka olduğunu beyan etmek için sanki ortasından hamail gibi çapraz olarak kesilmiş ve ikiz nişanı olduğunu bu burç hususunda pek çok kimseler zikreder, denilmiştir.

- *"Tev'em" ikilik ve ikiz dimekdür, "ne-tābed" yaldıramaz, dimekdür. Cevzā' mücevvez ü müdevver ve burūcāt-ı āsumāndan birinüŋ ismidür ki ḳuzı şeklinde yarı belden aşaġısı reng-i āḫer yuḳarısı şekl-i ġayr olduġını beyān içün ke'enne ortasından ḥamā'ilvār münḳaṭı' ve ikiz nişānesini burc-ı meẕkūrda niceleri teẕkār iderler.* [253a]

d. Cedî (Boğa)

"Cedî" boğa burcuna denir. Resmi öküze ve buzağıya benzer, denilmiştir.

- *"Cedī" burūcātdan birinüŋ ismidür ki resmi öküz ve buzaġuya beŋzer.* [188a]

3.9.7.3. Çarh/Felek

Urfî'nin beyitlerinde birçok defa farklı yönleriyle geçen "felek"le alâkalı olarak şârih yer yer açıklamalarda bulunmuştur. Batlamyus sistemine göre dünya kâinatın merkezidir. İç içe geçmiş şekilde soğan zarı gibi dokuz felek dünyayı çevrelemektedir. Dünya göğünden başlamak üzere yedi tanesi yedi gezegenin feleğidir. Feleğin aldığı renkler dolayısıyla bazan pîrûze, çinî, minâ-reng, sürh-âb gibi deyimler kullanılır. Dönüşüyle felek "sergerdân" olarak nitelendirilir. Tâk, kubbe, günbed, kemer, Tennur, dürc, tas, çember; bostan, sâyebân, çâder, perde, âyine, pir, mihmânhâne, dev, bî-karâr, karı, kasr, saray, taht, meydan vs. kelimelerle birer ilgi nedeniyle birlikte kullanılan felek; ihtiyarlığı, dönekliği, kimseye yâr olmaması, kahpeliği gibi özellikleriyle daha çok şikâyetlere neden olur (Pala, 2004: 159-160). Kısacası edebiyatta felekle ilgili birçok unsur kullanılmıştır. Metinde felekle alâkalı açıklamaların yapıldığı kısımlardan örneklendirmeler aşağıda yer almaktadır.

Metinde "Felek"ten maksat, göğün dördüncü tabakasıdır ki orası İsa Aleyhisselam'ın meskeni ve ayın da devrettiği tabakadır, denilmiştir. Zira Hz. İsa'nın göğe çıkarken yakasında, dünya malından bir iğne bulunduğu, bu yüzden feleğin 4. katında kaldığı ve yukarı geçemediği rivayet edilir. Urfî'nin beyti bu hayal üzerine kurulmuştur.

- *“Felekden” maḳṣad dörünci tabaḳa-ı semāvātdur ki mesken-i ʿĪsā ʿaleyhi’s-selām olup ḳamerüŋ daḫı devr-i dā’imi ol tabaḳadur.* [35b]

Metinde feleğin zamâne anlamında kullanıldığı da görülür. Feleğin elini saklamasındaki sebep nedir? Yani zamanımızın kıtlık ve pahalılığa dönüp el darlığı içinde olması şu yukarıda zikri geçen günahlar ve isyanlar sebebiyledir. O kadar ki felek, gizlediği eliyle birilerinin kalbini kırsa kaygı duyulmaz, denilmiştir.

- *Zamāne elini nihān itdügine sebeb nedür? Yaʿnī zamāne ḳaḥṭ u ġalāya münḳalib olup teng-destī olduġı şol fisḳ u ʿiṣyān sebebindendür ki bālāda ẕikri sebḳat itdi … Pes zamāne nihān itdügi eliyle her kimlerüŋ ḳalbin şikeste iderse ne bāk dimekdür.* [36b]

“Sebʿun şidâd” yedi kat gökler, demektir. Memduha övgü amacıyla, eğer övülen zatın celal ve şekvet sarayına o sarayın basamaklarını sayarak çıkmak gerekse o basamakların yanında yedi kat gökler yarım kalır, denilmiştir

- *“Pāye-şumār” baṣamaḳları ve pāyesini taʿdād iderek dimekdür, “nīm-pāye” yarım baṣamaḳ ve nīm-pāye olur sebʿun şidād yedi ḳat gökler, dimekdür.* [52b]

Feleğin tersine dönmesine, velayet Şahı Hz. Ali eğer feleğe bir kere hışımla heybet ederse felek tersine döner, ifadesiyle değinilmiştir. Yani felek, Şahın heybetinin korkusundan aksi tarafa devretmeye başlar, denilmiştir.

- *Ḥażret-i Şāh-ı Velāyet eger çarḫa bir kez ḫışmla ṣalābet ü heybet iderse bāz-gūne olur yaʿnī ters olur yaʿnī felek şāhuŋ mehābeti ḫavfından ʿaksine devreyler.* [57a]

Metinde felek gaddar oluşuyla da ele alınmıştır. Urfî’nin beytinde, yaralarım kaşınsa onu kaşımak için gaddar feleğin kaplan tırnaklı canavara dönüşeceği ifade edilmiştir. Gaddar felek, İlahî sırlara vakıf olan basiret ehlinin o kadar kötü işler eden düşmanıdır ki eğer felekte gönlümün yarasının cerahati kaşınmak isteyip gicişe kalksa hemen gaddar felek kaplan gibi tırnaklar çıkarıp beni yırtmak ister, denilmektedir.

- *Felek-i ġaddār vāḳıf-ı muvāfiḳ-ı esrār-ı ilāhī olan ehl-i baṣaruŋ bir mertebe ʿadū-yı bed-kārıdur ki eger felekde dāġ-ı derūnum cerāḥati ḳaşınmaḳ ḳaṣdın idüp gicişe ḳalḳarsa fi’l-ḥāl zamāne-i ġaddār ḳaplan-ṣıfāt ṭırnaḳlar peydā idüp beni yırtmaḳ tedārikinde olur, dimekdür.* [75a]

Feleğin sanatı, hile ve düzenbazlık üzerinedir. Örnekte feleğin bu özelliğine değinilmiştir.

- *Ṣol müddeʿī-ṣıfāt gibi ki dā’imā ṣanʿat ve pīşesi ḥīle vü ḫudʿadur.* [79a]

Aşağıdaki örnekte, “heftüm pâye” yedinci basamak merdivene denir; kastedilen meskûn olduğumuz yeryüzüdür ki arz tabakalarının en üstüdür. “Nüh mesned’ dokuz taht demektir; dokuz kat gök, ifadeleriyle feleğin dokuz kat oluşuna değinilmiştir.

- *Heftüm pāye” yedinci basamaḳ nerdübāna dirler. Murād sākin olduġumuz rūy-ı zemīndür ki ṭabaḳāt-ı ʿarżuŋ fevḳidür, “nüh mesned” ṭoḳuz taḫt dimekdür ki sebʿa semāvāt u ṭabāḳdur.* [154b]

“Z’ân sû-yı lâ-mekân” lâ-mekânın öte yakasından yani atlas feleğinin üstü demektir. Hikmet sahipleri der ki “lâ-mekân”ın üzerinde bir şey olmadığı için “lâ-halâ” ve “lâ-melâ”dır. Orada varlıktan eser olmadığı gibi yokluk da yoktur, denilmiştir.

- *“Z’ān sū-yı lā-mekān” lā-mekānuŋ öte yaḳasından yaʿnī felek-i aṭlāsdan yuḳarı dimekdür. Ḥukemā dirler ki lā-mekānuŋ fevḳinde bir şeyʾüŋ eṣeri olmadıġından lā-ḫalā ve lā-melādur. Anda varlıḳdan eṣer olmadıġı gibi yoḳluḳ daḫı yoḳdur.* [99a]

3.9.8. İlm-i Tebabet

Her dönemin kendi bilgi birikimi ve sınırları içerisinde bir ilmî ve bilimsel algısı vardır. Bazı bilimlere dair bu algı, görüş ve bilgileri şâirler yer yer şiirlerine aksettirmişlerdir. Bu bilimlerden biri olan tıp ilmi veya diğer bir söyleyişle ilm-i tebâbete dair Urfî'nin şiirlerinde geçen bazı ifade ve ibareler şârih tarafından açıklanmıştır.

Urfî “Senin düşmanlarının hasetliği o kadar toplanmış ki göğüslerindeki verem şişliği felekleri aşmıştır.” anlamındaki beytinde geçen “gûy-ı verem” ifadesi verem şişliği demektir.

- *“Gūy” ṭūpçaġıza dirler. “Verem” emrāż-ı mütenevviʿadan birinüŋ ismidür.* [17a]

Urfî, aşağıda yer alan beytinde haste, teb, safra, cûş-ı hûn, fassâd, âteş-i cîger, neşter kelimeleriyle sanki bir ameliyathaneyi tasvir etmektedir. “Kanımın coşmasından meydana gelen safra ateşinin kirli kanının akıtıcısı ciğer ateşi ve neşteri de aşk ateşinin şulesi olan hastayım.” anlamındaki beyti şârih şu ifadelerle şerh etmiştir: “Safrâ” şiddetli ateşten hasıl olan mide fesadına ve kusarken yeşil kusmaya denir. “Fassâd” kan alıcı cerraha denir. Hakiki aşkın darbesiyle öyle hasta ve mecalsizim ki sıtma hastalığı safrasının artmasından hasıl olan kötü kanı alıcı yani kötü kanın akıtıcısı ciğerin aşkının ateşidir ve o kan alıcı cerrahın neşteri de o aşk ateşinin alevleridir. Burada görüldüğü üzere hacamat geleneği anlatılır. Kullanılan tabir ve terimler tıp terminolojisine ait terimlerdir.

- *“Ṣafrā” şiddet-i tebden ḥāṣıl olan mıʿde feṣādı ve ḳay iderken yeşil ḳay itmege dirler. “Faṣṣād” ḳan alıcı cerrāḥa dirler.* [26b]

“Sandâl”ın baş ağrısı ve şiddetli ateşte kullanılan bir yağ olduğu ifade edilmiştir.

- *“Ṣandal” şol yaġdur ki baş aġrısına ve şiddet-i ḥarārete istiʿmāl iderler.* [26b]

“Sûde” ezilmiş ve sürülmüş demektir. “Maʿcûn” meşhur bir macundur ki tabipler hastalara yedirirler.

- *“Sūde” ezilmiş ve sürilmiş dimekdür, “maʿcūn” ki meşhūr bir maʿcūndur ki ṭabībler marīże yidürürler.* [40a]

Metinde zâhirî, bâtınî duyular ve hislere dair açıklamalar yapıldığı görülür. Cenâb-ı Hak, Hazret-i Âdem’i halk eyleyip; duygular, havaslar ve hissiyatlarla donatıp insan olarak şekillendirmiştir. Beş tür bâtınî histen biri “dimağ”dır ki iyi ve kötü kokuları koklar ve ayırt eder. İkincisi “tefekkür”dür ki onunla problerini çözer. Üçüncüsü “akıl”dır ki o bedenin zabitidir. Dördüncüsü “kalp gözü”dür ki bir nesneye kalp gözüyle bakılmazsa beden gözüyle de görülemez. Beşincisi ise “zaika (tatma)”dır ki acı ve tatlıyı ayırt eder. Bunun gibi beş tür zâhirî his vardır. Bunlar tatma, görme, işitme, koklama, dokunmadır.

- *Keẕālik ḥavāss-ı ḫamse-i ẓāhire daḫı böyledür. Meşelā göz, ḳulaḳ ve tekellüm ve ḥareket-i aʿṣā ve teneffüs gibi.* [114b]

Metinde insanın anatomik yapısına dair şu ifadelerle detaylı izahta bulunulmuştur: İnsanoğlu bütün varlıkların en üstünü, en şereflisi ve vücûdu da 4 unsur ile inşa olmuş mamur bir yer ve alt ve üst şehirleri örtülü olup özellikle dokuz sütûn üzerine kurulmuş olduğu ağızdan ağıza nakledilmiştir. Bu sütûnların anne tarafından olanları “kemik, damar, sinir, deri”dir. Baba tarafından olanları ise “ilik, et, kan, yağ, kıl”dır. Bazı kâmil kimseler bedenin 12 kısımla kapalı olduğu ve 777 damar ve sinirlerler bağlı ve 440 kemikten oluştuğunu söylemişlerdir. Bedenin sultanı kalp ve hizmetkarları ciğer, dalak, böbrek ve diğerleriyle doludur. Yine bedenin diğer bir sultanı ruhtur ve tatmak, görmek, işitmek, koklamak, dokunup duymak gibi ona haber veren beş askeri vardır.

- *Benī ādem cemīʿ-i maḫlūḳuŋ mümtāz u eşrefi ve maḥrūse-i vücūdı daḫı ʿanāṣır-ı erbaʿa ile bünyād olmış bir iḳlīm-i maʿmūr ve şehr-i zīr ü bālāsı mesṭūr olup ḫuṣūṣan ṭoḳuz sütūn üzerine ḳurulmış oldıġı mütevātiren menḳūldür: Ve ol sütūnlar “kemik” ve “ṭamar” ve “siŋir” ve “deri” ki ol ṭoḳuzdan bu dördi ana cānibinden olup “ilik” ve “et” ve “ḳan” ve “yaġ” ve “ḳıl” ki cümlesi ṭoḳuz olur ve bu beşi daḫı ana cānibindendür ve baʿżı ehl-i kemāl buyurmışlardur ki bu iḳlīm-i ten ve ḫiṣār-ı beden on*

iki bāb ile mesdūd ve üç yüz altmış pāspān u dīdebān muhārrisiyle maḥlūṭdur ki anlar ṭamarlardur ve yedi yüz yetmiş yedi ḥablü'l-metīn ʿurvetü'l-vuṣḳā ile girih-gīr ü beste-miyāndur ki anlar siŋirlerdür ve dört yüz ḳırḳ ḳıṭʿa ʿadde vü ʿatād ile muʿtāddur ki anlar kemiklerdür ve içerüsi daḫı sulṭān-ı beden olan ḳalb ve ḥademesi ciger ve ṭalāḳ ve bögrek vesāʾirler ile memlū olup pīrāmen-i ḥışāretüŋ daḫı beş ʿaded serheng-i şāḥib-i iḳtidār ile maḥrūsdur ki anlar ṣūret-i ẓāhirde nīk ü bed ve ḫayr u şer cümle vuḳūʿātı şehriyār-ı iḳlīm-i ten olan rūḥa iḫbār iderler ve anlar daḫı "semʿ" ü "baṣar" u "ẕāʾiḳa" vü "lems" ü "şemm"dür. [152b]

Hayvansal, bitkisel ve madenî maddelerin karışımından meydana gelen, sancıya, öksürüğe, yılan ve akrep sokmasına, bazı hastalıklara ve zehirlenmeye karşı kullanılan afyonlu macun ve panzehire "tiryak" denir. Memduhu övme amacıyla tiryak zikredilir. Tiryak hastanın mizacını güçlendirmesi ve hastanın durumunu iyileştirmesi gerekirken memduhun gazabı ve kahrı değse o tiryak zehire dönüşür, denilmiştir.

- *Bir mertebe ṭabīʿat-ı tiryāk żaʿf-ı mizāca ḳuvvet virmek ve bīmāruŋ ḫoş-ḥāl olmasında iken ṭabʿ-ı ezelīsi maḥv olup zehre tebdīl olur. Ve'l-ḥāṣıl tiryāka ġażabı işābet eylese ṭabīʿat-ı zehre tebdīl olur, dimekdür.* [173b]

"Ekhel" kolda bulunan, Farsçada "heft-endam" denilen ve hekimlerin kan aldıkları damardır. Beyitte tıbbi terimlerle hayal kurulmuştur. Bu hayale dair şerhte açıklama yapılmıştır. Gece, rengi açısından bedenden çıkarılan kirli ve siyah kana benzetilmiştir. Bu işlemi gündüz gerçekleştirmektedir. Bazı insanlar hasta olduklarında kanları kirlenir. Bu da bazen deliliğe sebep olabilir. O zaman hekimler kişiyi delilikten kurtarmak için yukarıda bahsedilen damardan kanını alırlar. Bunun gibi gece de uzunluk sevdasıyla azıp isyankârlık yapınca şüphesiz gündüzün uzunluğu onu kısaltır. Gündüzün neştere benzetilmesi kirli kanın gece gibi, gündüzün de neşter gibi parlak ve uzamakta olması sebebiyledir.

- *Ḫūn-ı sevdāyī-i şeb zāʿid ü fāsid gerded*
  Lā-cerem neşter-i rūzeş be-güşāyed ekḥel
  "Ekḥel" ḳolda müşterek didükleri ṭamardur ki ol ṭamardan ḥukemā iḫrāc-ı dem ider ve daḫı Fārisīde reg-i heft-endām dirler… Meşelā baʿżı insān marīż olıcaḳ dem-i fāsid olur ve belki cünūnlıġına bāʿiş olur. Ol vaḳt ḥukemā anı taḫlīş itmek içün reg-i meẕkūrdan demini iḫrāc iderler. Keẕālik şeb daḫı dırāzlıḳ sevdāsından fāsid olan dem-i sevdāsını iḫrāc itmek içün neşter-i rūz reg-i meẕkūrın açup ḫūn-ı fāsidin aḳıdur. [176b]

"Şiryân"ın kalpten bedene dağılan atar damara denildiği ve bu damara yürek damarı da denildiği ifade edilmiştir.

- *"Şiryān" şīn-i muʿceme ve sükūn-ı rā-yı mühmele ile "şerāyīn"üŋ müfredidür, şerāyīn ḳalbden bedene müteferriḳ olan ʿurūḳ-ı nābıżaya dirler yaʿnī yürege ulaşur bir kiçirek mütehārrik ṭamardur ki yürek ṭamarı dirler.* [182b]

3.9.9. İnsan Tipleri

Metinde Urfî'nin şiirlerinde âşık, mâşuk, rakip, vâiz, zâhid gibi tiplere dair şerhte yer yer bazı açıklamalar yapıldığı görülür.

a. Âşık-Mâşuk

Doğu klâsik şiir geleneğinin en önemli iki tipi âşık ve mâşuktur. Birçok nazım türü bu iki tip arasında cereyan eden ilişkiler neticesinde ortaya çıkmıştır. Metinde şârih, Urfî'nin beyitlerinde geçen âşık ve mâşuka dair hususiyetler hakkında yer yer bazı açıklamalarda bulunmuştur.

Sevgili âşığın canını gamze mızrağı ve naz hançeriyle helak eylemiştir. Bütün buna rağmen âşık sevgilinin vefasına nail olamamıştır. Sevgilinin en önemli hususiyetlerinden biri onun vefasız oluşudur.

- *Şol cānān ki cānum üzerine nāz-ı ġamzeden gāh mızrāḳ gāh ḫançer atar yaʿnī şol dil-ber ki cānuma nāz u ġamzeden gāhī mızrāḳ ve gāh ḫançer urur.* [42a]

- *Ol dil-ber gerçi bizi helāk eyledi ammā ne çāre ki vefā metāʿından hīç cüzvī ḥāṣılātına nā'il olamadıḳ, dimekdür.* [42a]

Sevgilinin saçı amber kokulu, âşığın gönlü kırıktır. Âşıkların gönülleri sevgilinin amber kokulu perişan saçlarına asılıdır. Âşığın gönlü gibi sevgilinin de gönlü kırıktır.

- *Ḳanı şol maʿşūḳ ki göŋlümüzüŋ şikesteligin alup kendi muʿanber iki zülfine bıraġa yaʿnī şāhid ü cānānuŋ zülfī ḳıvrıḳ ḳırıḳ olduġından bizüm daḫı şikest olan ḳalbümüzi alup kāşki ol kākül-i muʿanberinde bıraġa, dimekdür.* [42a]

Sevgilinin, ağzından çıkan hiçbir sözü tutması beklenmez. Hatta sevgili bu sözünü yerine getirmeden âşık vefat eder. Sonuç olarak sevgili vefasızıdır.

- *Meṯelā bir ʿahdī ki cānib-i maʿşūḳdan ṣādır olmış idi ki ʿāşıḳa vefā eylesün içün ʿāşıḳ maʿşūḳdan ol ʿahdüŋ vefāsını görmeyüp ʿahd-i vefānuŋ elinde şehīd olmış olur.* [70b]

Urfî'nin beytinde geçen "dil-i şûrîde" âşıkla "zülf-i perişân" mâşukla ilgili unsurlardır. "Şûrîde vü hayrân" âşığın gönlüne derler. Aşk pazarında sevgilinin dağınık saçı

bu hâlini âşığın gönlünden almıştır. Özetle aşk pazarında sevgilinin zülfünün perişan hâli âşığın gönlünden haberdardır, denilmektedir.

- *"Şūrīde vü ḥayrān" diyü dil-i ʿāşıḳa nām iderler zīrā bāzār-ı maʿşūḳīde dil-berüŋ zülf-i perīşānı ḥālet-i perīşāniyeti yüz minnetle andan yaʿnī dil-i ʿāşıḳdan iḳtibās eyler.* [125b]

Beyitte geçen "çevgân-ı zülf" ibaresiyle sevgilinin yüzündeki beni kastedilmiştir. Ayrıca, beyitte sevgilinin beni ile sümbül arasında renk ve koku bağlamında bir karşılaştırma yapılmıştır. Lâkin sevgilinin beni sümbüle nispetle daha güzel kokmaktadır. Zira o kokusunu Çin âhûlarının göbeğindeki misk kokusundan almıştır.

- *Be-sünbül mīzened çevgān-ı zülfī sīlī-i ḫaclet*
  Ki nāf-ı āhū-yı Çīn mīterāşed gūy-ı meydāneş
  … Zīrā çevgān-ı zülf ṭūbı ki murād ḥāldür, nāfe-i āhū-yı Çīnden maḳṭūʿdur. [130b]

Beyitte "Eğer şerbetlere dalsam hazdan dudak ısırmam ve eğer zehirlere batsam tükürüğümü dışarı atmam." ifadesiyle âşığın sevgiliden gelen her şeye karşı boyun eğme ve kabul etme durumu ifade edilir. Şerhte, "Âşığın karşılaştığı her şey onun hayrınadır." ifadesiyle bu düşünce desteklenmiştir.

- *Zi-ẕevḳ leb ne-gezem ger be-şehd ġavṭa ḫorem*
  Ne-rīzem āb-ı dehān ger fürū şevem be-şereng
  … Ve'l-ḥāṣıl başa her ne gelse ḥaḳḳumda ḫoş bilüp şākirüm. ***Her ne pīş-i ʿāşıḳ āyed ḫayr-ı üst*** *māṣadaḳına maẓhar düşmüşüm, dimekdür.* [146a]

Aşağıda âşığın ayrılık esnasında sevgiliye olan kavuşma hayali ve hevesinin vuslatın sonunda ayrılık ateşine dönüşeceği açıklanmıştır.

- *… ḥīn-i vuṣlatuŋ ʿāḳıbeti hicrān āteşine inḳılāb olacaġını beyān itmekden ʿibāretdür.* [222a]

Aşağıda yer alan beytin şerhinde geçen "Vuslat-ı cânân mülâhaza vü ümîdin idiyorum. Bu ise muhâl kabîlindendür." ifadesiyle âşığın sevgiliye kavuşmasının imkânsız oluşu ifade edilmiştir.

- *… vuṣlat-ı cānān mülāḥaẓa vü ümīdin idiyorum, dimekdür. Bu ise muḥāl ḳabīlindendür.* [234a]

Sevgilinin gamzesi ve yan bakışı kâfir ülkesini yağmalayan süvariye benzetilir. Bu hayal münasebetiyle de "hayme" ve "kâfiristân" ibareleri zikredilmiştir. Şerhte bu hayale açıklık getirilmiştir. Âşık sevgilinin gamzesi tarafından gönlünün yağmalanmasını ister. Bu nedenle can çadırını kâfir ülkesinin sahrasına kurmuştur.

- *“Ḫayl” ʿasker dimekdür… ġamzeŋ ʿasākiri feṯḥ-i kāfiristāna ʿazīmet eyledükde orduyı kāfiristānı yaġmā ve tārāc iderken maʿān pāy-māl itmek içün ḫaymegāh-ı ḥayātumı getürüp ṣaḥrā-yı kāfiristāna ḳurarum tā ki yaġmāya hevesnāk olalar, dimekdür.* [236b]

Urfî’nin beytinde geçen “Mutluluk gülistanında sızlanma elini gülümseyen güllerin üzerine örtüyorum.” ifadesi âşığın aşk derdinden almış olduğu lezzete müptela oluşunun bir göstergesidir. Şerhte âşığın bu durumuna “‘ âşık-ı şûrîde” tamalamasıyla vurgu yapılmıştır. Ayrıca “Her sevincin bir eleminin olduğu gibi sevgilinin aşkının gamının da sonunda vuslat müjedisin olduğu” ifade edilmiştir.

- *Zīrā her neşāṭuŋ biŋ elemi muḳarrer olduġı gibi ġam-ı ʿaşḳ-ı cānānuŋ daḫı müjde-i vuṣlatı müberhendür.* [237a]

b. Rind

Dünya işlerini hoş gören kişiyi temsil eder. Çoğulu rindândır. Rind acıyı-tatlıyı, iyiyi kötüyü hoş görür. Üzüntü ve neşe onun katında aynıdır. Hayat felsefesi böyle olan kişilere “rind” denilir. Rindlik şiirde bir mazmun olarak ele alınır. Şâir kendini rind olarak değerlendirir. Ona göre cihanın hiçbir kadar değeri yoktur.

“Eğer şerbetlere dalsam hazdan dudak ısırmam ve eğer zehirlere batsam tükürüğümü dışarı atmam.” ifadesi rind kimsenin ruh hâlinin yansımasıdır. Şerhte rindlerin düsturu olan “âşıkların başına ne gelirse onun hayrınadır.” düsturu rindler için de geçerlidir. Yine şerhte geçen “başa ne gelse hoş bilip şükrederim.” ifadesi bunu desteklemektedir. [146a]

Şerhte kullanılan “rind-i cihân” ifadesi beytin rindane edâsı sebebiyledir. Şerhte geçen “küstâhâne” ifadesi de rindlerin bir özelliğidir. Öte yandan rindlikte mâsivâ cemâlullâh olarak görüldüğü için Allâh’tan farklı olarak kabul edilmeyeceği ifade edilmiştir.

- *Pes maḥabbet-i cānān beni bir ḥāle getürmişdür ki Beytü’l-Ḥarām’a varmaḳdan bütkedeye varmamda tefāvüt yoḳdur. Bu ṣūretde sākinān-ı ḥaremüŋ redd ü ḳabūlleri keşmekeşini kim diŋler, dimekdür.* [221a]

Urfî’nin “Sarhoşların bayramında matemzederlerle beraber taziye için şehitlerin toprağının başına gittim.” beyti rindane üslûp çerçevesinde kaleme alınmıştır. Şerhte bu beyitle alâkalı olarak bazı açıklamalarda rindlere dair bilgiler verilmiştir. Beyitte geçen bayramın rindlerin bayramı olduğu “mestân” kelimesinden anlaşılmaktadır. Zira şerhte

rindler için kullanılan "bâde-hâr" ibaresi buna işaret eder. Ayrıca feryat ve figanın tesirinden "bâde-hâr" rindlerin coşup bayram etmeleri de rindliğe işaret eder.

- *Ol vaḳt bāde-ḫ ʾār rindler feryādum teʾşīrinden cūşa gelüp ṭarab iderek ʿıyd u nev-rūz iderler, dimekdür.* [226a]

c. Rakîb, Hasût

Rakibin gönlü bir taş özelliği gösterir. Aşağıda yer alan örnek bu özelliği ile ilgilidir. Beyitte "Sana haset eden kişinin kalbi o kadar sertleşmiştir ki eğer elması hatırlarsa vefa şehidinin eli ile kırılır." ifadesiyle rakipten "hasut" olarak bahsedilir. Rakip tipiyle alâkalı olarak kurulan hayale dair şerhte şu açıklamalar yapılmıştır: "Elmas" meşhur bir madendir ki gayet sert ve zehirli olduğundan düşmanın kalbine yad getirdi. Mesela bir insan bir insana düşmanlık ve haset eylese gönlü elmas gibi katı ve zehirli olur. Beytin Anlamı: Ey risalet sultanı ve ey nübüvvetin yüce hanesinin şehsüvarı! Sana haset edenin gönlü ne kadar serttir ki elmas bu kadar sert iken ve vefa şehidi olan aşkının ahdi elinde mahfuz iken hasetçinin gönlü aklına getirse o anda kırılır. Beytin bir manâsı böyle olmalı ama asıl manâ şöyle olsa gerek: Eğer senin hasetçinin kırık ve yasaklı olan pis kalbi, elması hatırına getirip bir kez aklından geçirse o kadar katı olduğu hâlde öyle zayıf bir hal alır ki vefa şehidi olan ahdin elinde kırılıp kalır. Mesela bir ahdi ki sevgili tarafından âşığa vefa eylesin diye vermiştir, âşık, sevgiliden o ahdin vefasını görmeyin vefa ahdinin elinden şehit olmuş olur. Demek olur ki: Ey zat, senin hasetçinin gönlü zorlandığı için ne kadar gevşeklik ve zayıflık kazanmış. Ki gerçi elmasın sertlikte şöhreti bilinirse de o kırık olan hasetçinin kalbi hatırına gelip cereyan ederse bir derece balta misali zayıf bir hâle düşer ki vefa şehidi olan zayıf ve ince ahdin elinden düşse derhal kırılır ve paramparça olur. Hasılı hasetçin, hasedinin şiddetinden o kadar kırıklık ve zayıflık kazanmıştır ki eğer o hâlde sert tabiatlı elması hatırına getirse derhal zayıflık hâline düşer. O kadar ki o elmas vefa şehidi olan ahdin eline düşse parça parça olur. Yani hasetçinin kalbi o kadar zehirli ve kırıktır ki öldürücü derecede zehirli olan elmasın zehirli olmasına sebep olur ve onu hatırına getirmesi sebebiyle vefa şehidi olan ahdin elinde parçalanır çıkar gider, demektir.

- *Dil-i ḥasūd-ı to elmās eger be-yād āred*
  Be-dest-i ʿahd-i şehīd-i vefā şeved meksūr
  "Elmās" meşhūrdur ki ġāyetde ḳatı ve zehrnāk olduġından ḫaṣmuŋ ḳalbine yād getürdi. Meṣelā bir ādem bir ādeme ḫuṣūmet ü ḥased eylese elmās gibi göŋli ḳatı ve zehrnāk olur… [70b]

Şerhte, bülbül ile Urfî'nin kastedildiği ifade edilir. Bülbül ile bok böceği arasındaki ilişki Urfî ile rakibin arasındaki ilişki gibidir.

- *"Bülbül"den murād ʿUrfī'dür, "caʿal" ḥāsiddür, bülbül ile caʿalüŋ vech-i münāsebeti olmaduġıçün żıddı olduḳlarını daḫı bu taḳdīr iledür ki bülbül rāyiḥa-i gülden kesb-i teleẕẕüẕ caʿal ise geberir. Pes ġazelden ḥāsid daḫı bu keyfiyeti kesb eyler, dimekdür.* [179b]

Aşk yolunda şeytanın askerleri ve lanetli rakip yol kesicilerdir.

- *Pes rāh-ı ʿaşḳ ki ʿasker-i şeyāṭīn ve leşker-i raḳīb-i laʿīn anda reh-zendürler.* [243b]

d. Vâiz, zâhid

Dinî öğütlerde bulunan kişiye denir. Vâiz, şâirlerin hoşlanmadığı bir kişilik sergiler. Onun zâhidten hiçbir farkı yok gibidir. Çünkü o da dinin dış kabuğunda oyalanmaktadır. Zâhid Allâh'ın buyruklarını yerine getirmekle birlikte, şüpheli şeylerden de kaçman kişidir. Şiirde dinî konularda anlayışı kıt, her işin ancak dış kabuğunda kalabilen, derinlere inmesini beceremeyen, ilim ve imanı dış görünüşüyle anlayan, bunu da ısrarla başkalarına anlatan ve durmadan öğütler verip topluma düzen verdiklerini sanan kişiler olarak ele alınır. Dar dünya görüşü içine sıkışıp kalmışlardır. Dar kalıplı bilgilere bağlıdırlar, hayatın acemisidirler. Bu bakımdan çok zaman gülünç duruma düşerler. İmandan hiçbir zaman hakikate ulaşamamışlardır ve samimiyetleri yoktur. Şâirler daima zâhidin karşısında âşığı görürler. Zâhidte olanlar âşıkta yoktur. Bu bakımdan geçimsizdirler. Zâhid aşkı inkâr ettiği için bu duruma düşmüştür. Tek emelleri cennete kavuşmaktır. Güzellikleri göremezler. Başkalarını sıkar, ıstırap verirler. Bu bakımdan alaya alınırlar. Riyakârdırlar. Ellerinden ve dillerinden tesbîh eksik olmaz (Pala, 2004: 501). Urfî'nin şiirlerinde de zâhid ve vâiz tiplerinden benzer şekillerde bahsedildiği görülür.

Şerhte vâizin nasihati eğer aşk ve şevk hâlini doğrulayıcı nitelikte değilse onu dinlemektense kulağını pamukla kapatmak daha iyidir, denilmektedir. Lâkin aşk feryadında kusur edilmemelidir. Zira âşıkların âşıklık hâlleri kavuşmaya ve cânâna mahrem olmak için rehberdir.

- *Yaʿnī nāṣiḥüŋ bevc ü nā-ṣaḥīḥ olan güftügūsını ne içün olduġını fehm idemem. Pes ol ḳadar bilürüm ki pendüŋi istimāʿ itmekden ise ḳulaġumda penbe tıḳamaḳ yegrekdür. Ḥāṣılı bir vāʿiẓüŋ vaʿẓını muḥriḳ ve ʿaşḳ u şevḳ keyfiyetini taṣdīḳ ider, olmaduġı ṣūretde menfaʿat u maʿāş u celb ṭāʿif ü intiʿāş içün olur.* [151b]

"Gül" sevgiliden istiaredir. "Murad kokusu"ndan kasıt kavuşmaktır. Sevgili ile zâhid tipinin yan yana gelmesi de mümkün değildir. Ayrıca beyitte işaret edilen "ez-hâne-i hammâr" tabirine de atfen, şerhte murad kokusu alabilmek için gülün meyhaneden getirilmesi gerekir. Bu da mümkün değildir zira zâhidle meyhane de bir araya gelemeyecek iki unsurdur.

- *Zāhidā būy-ı murād ez-her gülī ne-āyed be-yād*
  Tā mey-ālūd āverīm ez-ḫāne-i ḫammār gül
  … Pes zāhide tenbīh ṭarīḳiyle buyurur ki Maḥṣūl-ı Beyt: Ey zāhid! Her bir gülden būy-ı murād ḥāṣıl olmaz yaʿnī her bir dil-berden bir merām ve vuṣlatla dil-ārām olamazsuŋ. [192a]

Zahidin en büyük arzusu cennete kavuşmaktır. Bütün ibadetleri ve şeriat kurallarını bunun için yerine getirmektedir. Beyitte dile getirilen "Soyutlanmanın hafifliğinin tadına varamamış olma" ve "cennetin sündüs ve istebrak kumaşlarının peşinden gitme" hâli zâhidin özelliğidir.

- *Ẕevḳ-i ʿüryānī-i tecrīd ne-dānistem ḫayf*
  K'ez-pey-i sündüs ü istebraḳ-ı Rıḍvān reftem
  … Zīrā Rıḍvān'a mensūb sündüs ü istebraḳ elbisenüŋ ārzūsı peyine gitdüm yaʿnī dünyāda terk-i tecrīd ʿüryanlıġı ki esbāb-ı sülūk-ı rāh-ı Ḫudā'dur, ḳıymetin bilemeyüp ẓāhid-i ḫuşk gibi yalıŋız sündüs ü istebraḳ peyine düşüp gitdüm, dimekdür. [225b]

3.9.10. Kavimler

Günümüzdeki anlamda bir kavim ve millet anlayışı 1789 Fransız İhtilali'nin tetiklediği siyasi hareketler sonucu ortaya çıkmıştır. Lâkin bu durum, Orta çağ ve öncesinde millet ve kavim kavramlarının olmadığı anlamına gelmez. Farklı olarak geçmişte kavim isimlerinin daha genel ve coğrafyaya özgü olduğu görülür. Bununla birlikte edebî eserlerde mitolojik ve efsanevî bazı kavim isimlerinin kullanılmıştır. Bu isimler şâirlere hazır hayaller ve mazmunlar sunması açısından önemlidir. Çalışmaya konu olan metinde Türk, Arap, Acem ve Hindû gibi kavim isimlerinin yanı sıra efsanevî ve mitolojik bazı kavimlere de yer verilmiştir.

a. Âd ve Semûd

Semûd, Salih Peygamberin kavmidir. Bu kavim, Kurân-ı Kerîm'de A'raf/7:73'te "Semûd'a da kardeşleri Sâlih'i (gönderdik). Onlara, "Ey kavmim!" dedi, "Allâh'a kulluk edin; sizin O'ndan başka tanrınız yoktur. Size Rabbinizden açık bir delil gelmiştir. O da size

bir işaret olarak Allâh'ın şu devesidir. Onu bırakın, Allâh'ın toprağında otlasın. Ona kötülük etmeyin; sonra sizi elem verici bir azap yakalar." ifadeleriyle zikredilir (Pala, 2004: 413).

Metinde "Felek varlık dalgasına senin emrin aksine iki kez daldı ve ebedî ömrün sonuna ulaştı." anlamındaki beytinin şerhinde "Ad ve Semud ile Nuh Aleyhisselam tufanıdır ki iki kere tufan denizine daldı. İşte bu durum senin emrine muhalefetten oldu. Burada kastedilen zulüm ve haksızlıktır. Çünkü dünyanın ilk seferinde rüzgâr ile tufana kapılması günahın ve zulmün artmasından kaynaklanmıştır." denilmiştir.

- *Eger felek fermānuŋla bir kez ġavṭa urmış olaydı, ʿömr-i cāvidānuŋ çāḳ-ı sīnesine çıḳardı iki ġavṭadan murād ṭūfān u rūzgār ʿĀd ve Ṣemūd ve Ṭūfān-ı Nūḥ ʿaleyhi's-selāmdur ki iki kez ġavṭa-zen-i baḥr-ı ṭūfān oldı. Pes bu keyfiyet işte emrüŋ ḫilāfından vāḳıʿ oldı ki murād ẓulm ü taʿaddīdür zīrā cihānuŋ defʿa-i evvelīde rūzgār ile ṭūfān olduġı keşret-i fisḳ u ẓulmden nāşīdür.* [33a]

b. Türk

Klâsik Fars şiirinde "Türk" kelimesinin güzel ve güzellik sembolü olarak kullanıldığı bilinmektedir. Metinde şâirlerin "Türk"ü acımasız sevgili yahut Müslüman tazesi için kullandıklarından bahsedilmiştir.

- *"Türk" şuʿarā bī-raḥm maḥbūba ıṭlāḳ iderler yāḫūd İslām tāzesinden kināye ola.* [168b]

c. Hindû

Urfî'nin "Benim kalemimin mestane nağmeleri felek güzelini sarhoş etmiştir. Benim bu kalemim Hindûsuna kim verdi yâ Râb bu şarâbı?" anlamındaki beytinin şerhinde Hindûnun siyahlığından, "Kalem için 'Hindû' ifadesi şâirane ve hoş bir ifadedir. Çünkü Hintlilerin çoğu esmerdir. Ve güzel dilberleri de esmer oldukları için cazibeleri çoktur." ifadeleriyle bahsedilir.

- *Ḳaleme Hindū taʿbīri şāʿirāne bir ḫoş edādur zīrā Hindīlerüŋ ekşerīsi esmer vāḳıʿ olmışlardur. Ve maḥbūbları daḫı siyāh çerde olduḳlarından ceẕbeleri ġāyet kemāldedür.* [24a]

Urfî'nin "Çimenin Efrasiyâb'ı sonbahar ile savaşmak için rüzgâr atı, sebze zırhı ve nergis süngüsünü kullandı." anlamındaki beytinin şerhinde "Efrasiyâb" için Türklerin padişahlarından biri olduğu ifade edilmek suretiyle Türklerden bahsedilmektedir.

- *"Efrāsiyāb" Türk'üŋ pādişāhlarından birinüŋ ismidür ki …* [118b]

d. Acem

Urfî'nin "Yıkık dökük duvar (Urfî) üzerindeki nakışlarda Acem'in ulu kimselerinin izleri görünüyor." anlamındaki beytinde Acem'in ululuları anlamındaki "sanâdîd-i ʿAcem" ifadesi hem coğrafya hem de kavim anlamında kullanılmıştır.

- *"**Ṣanādīd-i ʿAcem**" ʿAcem kibārı ve rükni dimekdür.* [8b]

e. Arap

Urfî'nin "Devran kim ki Arap ve Acem Padişâhının meddâhının tahtını süslesin!." anlamındaki beytinde Arap ve Acem kavim isimleri zikredilmiştir.

- *Devrān ne kişidür ki **ʿArab u ʿAcem** pādişāhınuŋ meddāḥı mesnedine zīb ü zīver ü ārāyiş vire.* [9b]

Aşağıdaki örnekte görüldüğü üzere "ʿArab'da" ibaresi bir kavim adından çok Arap coğrafyası anlamında kullanılmıştır.

- *"Selmā" ʿAcemde ve Leylī **ʿArab'da** maḥbūba dirler ki meşhūrdur.* [11b]

Aşağıda yer alan beytin şerhinde "kabâ'il-i hâriciye-i ʿArab" ifadesiyle Arap hariciye kabilelerinden bahsedilmektedir.

- *Ḥażret-i Ḫayru'l-Beşer ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellemden ẓuhūr idüp ve **ḳabā'il-i ḫāriciye-i ʿArab** bu güne muʿcizeler ile dem-beste olup ġayr diyecek kelām bulamaduḳlarından Mecnūn'dur, dirlerdi.* [107a]
- *"Zengī" taʿbīri Fārisīde ʿArab'a ıṭlāḳ olınur.* [157a]

f. Tatar

Metinde Maveraü'n-nehir bölgesinde yaşadıkları ve güzellerinin meşhur olmalarıyla anılmaktadır.

Aşağıda yer alan örnekte "şâhidân-ı Tatâr" ibaresiyle Tatar güzelleri kastedilmiştir. Urfî'nin "Bahtımın yaşlı kadını eğer Tatar güzellerinin zülüflerini süslese Tatar güzellerinin saçları beyazlar." ifadeleriyle zikredilmiştir.

- *Eger benüm ʿacūze ve ferṭūte baḫtum zülüflerini niẓāmlayup ārāyişe ḳalḳarsa ʿacūzelikden ol ḳadar sefīd olmışdur ki aḳlığı Tatar tāzelerinüŋ nāzenīn siyāh zülüflerine bile teʾşīr eyler, dimekdür.* [75a]

- *"Tatar" Māverāʾü'n-nehr didükleri maḥalde bir milletüŋ ismidür ki meşhūrdur.* [79b]

Tatar miski ve âhûsu meşhurdur. Metinde Tatar'ın diğer konu edilişi Urfî'nin "Onun tabiatının sevgilisi bir halvette oturmuş ki o alanın penceresi Tatar ceylanlarının (misk

kokulu) göbeği olmuştur." anlamındaki beytinde geçen "nâf-ı âhû-yı Tatar." ifadesi münasebetiyledir.

- *"Nâf" Māverā'ü'n-nehr'de bir nevʿ āhū göbeginden ḥāṣıl olan misk dimekdür … ḥaremi şemīm-i ʿanber-būy-ı nāfe-i āhū-yı Tatar ile māl-ā-māl olmışdur, dimekdür.* [81b]

3.9.11. Metinde Bahsedilen Klâsik Eserler

Şerhte, Farsça ve Türkçe klâsik eserlerden genellikle manzum iktibaslar yapılmıştır. Şârih, Urfî'nin "Nimet verici Allâh'a şükretmekten ne zamana kadar dilini bağlayacaksın? İrfana doğru git zira onun nimetlerinin kadrinin dil pervanesini azlettiğini görürsün." anlamındaki beytinin şerhinde Attar'ın *Pendnâme*'sinden "Akıllı olan şükredicidir. O an kendi nefsini kontrol edicidir. Nimetlerin şükrünü hakkıyla verir ve gâfilleri ikaz eder." anlamındaki beytini örneklendirmiştir:

- *Nitekim pervāne-i fermān-ber münkir-i niʿmet-i Ḥażret-i Rabbü'l-ʿİzzet olan Nemrūd-ı laʿīnüŋ zebān u dimāġın ʿazl ve ayırmaḳ ve teẕlīl eyledi. Şiʿr:*
  ʿĀḳil ān bāşed ki ū şākir buved
  Ve ān-gehī ber-nefs-i ḫod ḳādir buved
  Şükr-i niʿmet-rā kemālī mīdehed
  Ġāfilān-rā gūşmālī mīdehed [149a]

Metinde atıf yapılan klâsik eserden biri de Nâbî'nin *Hayriyye*'sidir. Urfî'nin beytinin şerhinde "Nâbî merhûm *Ḫayriyye*'sinde buyurur." ifadesinden sonra anlamsal olarak Urfî'nin beytiyle alâkalı bir bölüm nakledilmiştir:

- *Ve ḫüsn-i ebed neẕāreti ʿUrfî'nüŋ olsun zīrā ol bāġ-ı ḫüsnüŋ ṣafāsı beyānında nice ʿārif-i billāh naḳd-i cānın revān-ı sūy-ı beḳā-billāh olmışlardur nitekim Nābī merḥūm **Ḫayriyye**sinde buyurur:*
  Şiʿr:
  Dūzaḫ u cennetine hīç itme naẕar
  Ṣāḥibin iste eyā nūr-ı baṣar
  …
  Ve'l-ḥāṣıl ʿārif-i billāh müştāḳ-ı cemāl-i ba-kemāl-i Ḥażret-i Ẕü'l-celāl olmaları ḥasebiyle cennetüŋe maḫlūḳdur. Andan tecāvüz birle beḳā-billāh ṭalebindedürler. [192b]

Urfî'nin beytinde Sadî'yi zikretmesi münasebetiyle, şârih, Doğu edebiyatının klâsiklerinden sayılabilecek *Bostan* ve *Gülistan* eserlerine dair açıklamada bulunmuştur.

- *Nāziş-i saʿdī be-muşt-ı ḫāk-ı Şīrāz ez-çe būd*
  Ger ne-būd āgeh ki gerded mevlid ü meʾvā-yı men

“Saʿdī”den murād selefde Gülistān u Būstān ve nice nice dīvān ve ḳaṣāʾidi teʾlīf iden merḥūm Şeyḫ Saʿdī’dür ki Şīrāz’dan yarım sāʿat miḳdārı şarḳīsi cānibinde Dil-güşā ismiyle be-nām bir bāġçe-i İrem-tevʾemde medfūndur. El-ḥāletü hāẕihī ʿAcem ışṭılāḥ idinüp Saʿdī-i Medfūn-ı İrem dirler ki maḥall-i duʿā olacaḳdur ve merḥūmlaruŋ aṣl-ı mevlūdı ve meskenleri Şīrāz’dur. [253b]

3.9.12. Kozmogoni

Metinde yer yer şârih tarafından kozmogonik bilgi ve mitlere dair açıklama ve izahlara yer verilmiştir.

Metinde, kozmogoniye dair “Hikmet sahiplerinin sözlerine göre dünyayı sırtında ve boynuzlarında tutan bir öküz vardır. Onun da altında büyük bir taş olup o taşın üzerinde durur. Bu taş bir suyun üzerinde durur. Su ise büyük bir balığın üzerindedir diye beyan ederler.” denilmiştir.

- *Maʿlūm ola ki gāv ve māhī didügi zīr-i zemīne vāḳıʿ baḳārla māhīdür ki meslek-i ḥukemā ḳavlince cihānı ẓahrına ve boynuzlarına ṭuta. Bir baḳār vardur ve anuŋ altında bir ʿaẓīm ṭaş olup ol ṭaşın üzerinde ḳāʾimdür ve ṭaş şu üzerinde ḳāʾimdür. Şu daḫı bir ʿaẓīm māhīnüŋ üzerinde ḳāʾimdür diyü beyān iderler.* [46a]

Hz. Ali’ye hitaben “Eğer senin muhabbetin şeytana kayık olsaydı, onu lanet girdabından bir nefeste sahile çekerdi.” anlamındaki beytinde İslâm kozmogonosinde Şeytanın Âdem’e secde etmeyişine telmih yapılmıştır. Şerhte bu konuya dair, Şeytan, insanoğluna secde etseydi lanet halkası nasıl boynuna takılırdı, denilmektedir.

- *Şeyṭān Ādem ve evlādına secde idüp maḥabbetüŋüze ḳıyām itmiş olaydı ḫalḳa-i laʿnet ḳaçan ṭavḳına geçerdi, dimekdür.* [94a]

Metinde Şia itikadı çerçevesinde anlatılan kâinatın yaratılışıyla alâkalı şu ifadelerle detaylı kozmogonik bilgiler verilmiştir: Bazı tarikat ehli kimseler ve özellikle Şialar, çoğu risalelerinde “Allâh önce benim nurumu yarattı.” ve “Ben ve Ali bir nurdanız.” hadîsi ile birlikte şöyle rivayet ederler: Kâinatın Yaratıcısı olan Hazret-i Allâh, henüz meleklerin ruhlarını, arşı, kürsüyü, yeryüzünü ve gökleri yaratmadan önce insan aklının sınırlarının ötesinde yüz binlerce yıl boyunca İnsanların Efendisi olan Hz. Muhammed’in nuru, İhsanlar Bağışlayıcı Allâh’ın ezelî kudretinde gizli olarak bulunuyordu. Hayli zaman sonra ruhlardan bir millet yaratılınca Cenâb-ı Allâh tarafından kendilerine kimin yaratıcı ve kimin yaratılan olduğunu ve kendilerinin ne durum ve vaziyette oldukları sorulunca yanlış cevap ile karşılık vererek “Biz kendimiz için hem yaratıcı hem de yaratılanız. Sen de kendin için aynı durumdasın.” dediler. Bu cevap üzerine İlahî kahrın ateşi onları yakıp tamamen yok etti.

Bunun üzerinden nice nice zamanlar geçtikten sonra Vahyin sırdaşı yani Hz. Cebrail Aleyhisselam yaratılıp daha önce o cahil millete sorulan soru kendisine de sorulunca doğru cevap vermekte âciz kaldığı için sessiz bir hâlde bir zaman boyunca tefekkür denizinde hayran olarak kaldı. Cenâb-ı Allâh tarafından müjde barındıran bir hitap geldi: Ey Cebrail, bir süre boyunca yelpaze sallayarak uç. Bu Rabbanî emir gereğince doksan bin yıl boyunca uçtuktan sonra emir hitama erince niyaz ederek şöyle dedi: Kanat vurmaktan gücüm, kuvvetim kesildi. Ya durup dinlemeye ruhsat yahut uçma kudreti için fırsat ihsan eyle. Bunun üzerine daha önce kendisine sorulan soruya tekrar muhatap oldu ve yine o cevabı vermeye âciz oldu. Uçması için ruhsat verilince yine doksan bin yıl daha dolaştıktan sonra Kudretullâh içinde, hava üzerinde bulunan nuranî bir kubbe görünce Allâh'tan onun üzerine varmayı temenni eyledi ve ruhsat aldıktan sonra gidip o kubbeye girdi. Basiret ipini dört tarafına uzatınca gözü içeride asılı, nurlar saçan bir kandile ilişti. Gördü ki kandilin bir tarafı beyaza bir tarafı da yeşile meyletmiş. Bir süre boyunca bu duruma bakmakta iken kandilden şöyle bir hitap geldi: Ey Cebrail, ne diye hayran hayran kalırsın? Ben nurun evveliyim ki dilediğini yapabilen Allâh, seni ve nice nice mahlûku benim hatırım için yokluktan yeni bir hayata getirdi. Sen makamına gittiğinde Hz. Allâh'ın hitabı gelince şöyle cevap ver: "Ya Rab sen gücü yetensin ve yaratıcısın ve ben yaratılmış ve âcizim." Cebrail böyle irşat olunca makamına vardı ve mesul olduğu soru üzerinde cevap verince Hz. Allâh tarafından hitap geldi: Ey Cebrail, bu kubbenin içindeki, seni irşat eden nur Habibim Ahmet ve onun vasisi Ali'nin nurudur. İşte kâinat, bu yolla yaratıldı ve Âdem Aleyhisselam yokluktan hayat sahrasına gelip Muhammed'in nuru ile bahtiyar olmuştu. [210a]

3.9.13. Sosyal Eleştiri

Edebî eserler, her ne kadar doğrudan tarih metinleri olmasalar da bir ayna vazifesi görerek döneminin sosyal hayatı hakkında bizlere önemli bilgiler verir. Bir sanatçı olarak hem Urfî tarafından beyitlerde hem de şârih tarafından şerh metninde yaşadıkları dönemde şahit oldukları toplumsal olay ve durumlara dair bazı sosyal eleştirilerin dile getirildiği görülür.

Metinde en fazla eleştirilen sosyal konulardan biri toplumda o dönemde yaygınlık kazanmış olan oğlancılıktır. Bu durum o kadar yaygınlaşmıştır ki metinde "Eteği temiz, cürüm ve isyandan tenini korumuş ve şalvarında zina ve livata izinin olmadığı şeyhlerden birini bulamazsın." denilmiştir.

- *Zamānede elvān-ı fisḳdan pāk-dāmen ve cürm ü ʿişyāndan ḥāfiẓ, ten-i meşāyıḫdan birini bulamazsuŋ ki* ***fişḳ yaʿnī zinā ve livāṭa dāġ u nişānı şalvārında*** *olmaya, dimekdür.* [36a]

Zamanın kıtlığa ve pahalılığa düşmesinin sebebinin çok fazla günah işlenmesi olduğu ifade edildikten, yani devrimiz fısk ile o kadar dolmuştur ki hiçbir sade yüzlü oğlan bulamazsın ki kadınların işlerini yapmasın, ifadesiyle erkeklerin kadınlara özendiğine denilmiştir.

- *… devrümüz şol mertebe fisḳ ile memlū oldı ki hīçbir sāde-rū oġlan bulmazsuŋ ki ʿavratlar ṣanʿatın irtikāb itmeye.* [36a]

Halkın, günah ve isyandan başka bir işi ve kazancı yokken yine de ağızlarını açıp "Filan fakir kimse mallarından hiçbir şey tutmadığından yiyecek ve içecekten âcizdir." diyerek birbirlerine yakınırlar. Ancak hiç dinin yasaklarını çiğnediklerini düşünmezler ki asıl âcizlik ve fakirlik sebepleri odur, denilmiştir.

- ***ʿAvāmuŋ kār u kesbi fisḳ u ʿişyāndan ġayrı yoḳ iken*** *yine leblerin cünbān idüp teşekkī iderler ki fülān miskīn kimesne māldan hīç nesne ṭutmaduġından mekīlāt u meşrūbātdan ʿācizdür diyü birbirin ḥayf iderler.* [36b]

Urfî beytinde, insaniyetin artık Ankâ ile ikiz olduğunu zira insaniyetin manen Ankâ ile ikiz gibi, ismi olup cisminin olmadığı ifade edilerek genel manâda bir insanlık eleştirisi yapılmıştır.

- *"Be-merdümī" insāniyetlige ol insāniyetlik ʿAnḳā ile tevʾem ola, zīrā insāniyet didükleri maʿnen ʿAnḳā-miṣāldür.* [90b]

Şerhte, zamanımızda kendini evliyaya nisbet edenlerin kendileri daha İslâm'ın şartlarından ve Hz. Muhammed Mustafa'nın dininin kurallarından habersizlerdir, ifadeleriyle samimi ve bilinçli bir Müslümanlığın yaşanmadığına dair sosyal bir eleştiri söz konusudur.

- *Nitekim zamānumuzda iderler şöyle ki her biri kendini bir evliyāya nisbet idüp henūz şurūṭ-ı İslāmiyye ve ḳavāʿid-i dīn-i Muṣṭafāviyyeden bī-ḫaberlerdür.* [150a]

Bir vâizin vaazı yakıcı ve aşk ve şevk hâlini tasdik edici olmadığı surette o vaazın menfaat, maaş ve geçinme için olacağı belirtilerek onu işitmemek için kulağını pamuk ile tıkamak gerektiği ifade edilmiştir.

- *Ḥāṣılı bir vāʿiẓüŋ vaʿẓını muḥriḳ ve ʿaşḳ u şevḳ keyfiyetini taṣdīḳ ider, olmaduġı ṣūretde menfaʿat u maʿāş u celb ṭāʾif ü intiʿāş içün olur. Pes anı istimāʿ itmemek içün ḳulaġuŋı penbe ile tıḳa.* [151b]

Metinde, ehl-i irfan her ne kadar vahdet köşesini isteyip kendi ilmiyle zaman geçirmekte ise de onların başlarına rakipler tarafından ayıplama ve eleştiri taşları atıldığı ifade edilmiştir. Böylece bu kimselerin kalpleri atılan ayıplama taşlarıyla derileri kaplan derisi gibi olmuş ve hak etmedikleri sözleri işitmekten de kalplerindeki bıkkınlık tozuyla gönül darlıklarının arttığı ifade edilmiştir.

- *Ehl-i ʿirfān her ne ḳadar gūşe-i vaḥdeti iḫtiyār iderek kendi maʿārifiyle imrār-ı zamān itmekde ise de başları seng-i ṭaʿne-i aġyār-ı bed-tebārdan mānend-i pūst-ı peleng olaraḳ dāʾimā istimāʿ-ı güftügūy-ı nā-sezālarından ḳalbleri jeng-i ġubār-ı melālet ile teng-efzādur.* [166a]

Metinde güzel kılıçlara keskin ve değerli olsun diye su verilmesine dair, eğer bir kılıçta su olmazsa onu kimse almaz, denilerek bilgi verilmiştir. Dönemin demircilik zanaatına dair bu bilgiyle, şâir dönemindeki olumsuzluklar, aksaklıklar ve insanlığın gelmiş olduğu duruma dair bir ilişki kurarak eleştiride bulunmuştur.

- *Şāh Behrām mızrāġı peykānında āb teʾşīr olmamış. Bu nükte ise meşhūrdur ki aʿlā tīġlara keskin ve ḳıymet-dār olsun içün şu virürler. Pes dimek olur ki ʿālem bir mertebe bī-ab olmışdur ki tīġ-i Behrām bī-ābīden rüsvā-yı ʿām olmışdur zīrā bir tīġde āb olmayıcaḳ kimse anı almaz. Pes devrümüzüŋ aḥvāl-i keyfiyeti daḫı böyle olmışdur, dimekdür.* [35a]

Metinde Hz. İsa Aleyhisselam'ın feleğe misafir olarak gitmişken sofrasında sadece bir ekmeğinin olması gibi bilhassa hüner ehli kişilerin de bu dönemde ekmek bulamadıklarının ifade edilmesi suretiyle sosyal eleştiri yapılmıştır.

- *Zamānede hünerver nānı ḳande bulsun ki Ḥażret-i ʿĪsā ʿaleyhi's-selām gibi ẕāt felege mihmān gitmiş iken sofrasında bir itmegi var. Bu remzi tekrārdan murād, kemāl-i şiddet-i ḳaḥṭ ve teʾkīd-i ġalā beyāndur.* [35b]

Metinde cimrilerin, fakirlere ihsan etmemek için daima ellerini ceplerine koydukları ifade edilerek dönemin sosyal bozukluğuna dair bilgi verilmiştir.

- *Buḫller elini fuḳarāya beẕl itmesün içün dāʾimā ceybinde ḥabs eyledükleri gibi …* [72a]

3.9.14. Âdet, Gelenek, Görenek ve İnanışlar

Şerh metinlerinde edebî bir gelenek olarak şârihler, şerh edilen metnin anlam düzeyiyle alâkalı olarak devrin sosyal, edebî ve kültürel durumunu yansıtan değerlendirmelerde bulunurlar. Bu değerlendirmelerden hareketle dönemi sosyal, kültürel ve edebî yönden kavramak mümkün olabilmektedir. Yanyalı Süleyman Efendi, şerh

metninde Urfî'nin beyitleriyle alâkalı olarak yer yer bu tür değerlendirmelerde bulunmuştur. Beyitlerden hareketle yapılan bu değerlendirmeler İran, Hint ve Anadolu coğrafyalarındaki kültürel benzerlik ve farklılıklara dair de bizlere ipuçları vermektedir.

Sosyal hayat, Urfî'nin şiirinde önemli bir arka plan olarak yer alır. Dönemin gelenek-görenekleri, inançları, kabulleri, hayat anlayışları, insan ilişkileri şiirde kendine yer bulmuştur. Öte yandan Urfî'nin beyitlerinde geçen unsurların yanı sıra şârih tarafından da sosyal hayata dair bazı bilgi ve izahların yer aldığı kısımlardan örnekler aşağıda yer almaktadır.

Urfî'nin "Senin vasıflarının düşüncesinin gecesindeki hayret ışığı mübarek akıl kuşunu yuvasından düşürmüş." anlamındaki beytinde geçen telmihe dair şârih, "Bu inciler saçan beyitte, avcıların, karanlık bir gecede yuvasında rahat bir hâlde uyuyan bir kuşun yuvasının altına girerek ellerindeki mumun parlaklığı ve ışığıyla kuşun başını döndürerek avlamalarına hatırlatma vardır." ifadeleriyle izahatta bulunmuştur.

- *Bu beyt-i gevher-niṣār ṣayyādlaruŋ şeb-i tārda āşiyānesinde āsūde vü ġunūde olan murġ-ı serīü's-seyrüŋ çerāġ ile zīr-i āşiyānesine girüp iṣabet-i şiddet-i ṣaʿṣaʿa ve żiyāsından ser-nigūn itdüklerine* ***telmīḥdür****.* [2b]

Metinde geçen "deʾb-i kadîmdür." ifadesiyle durumun eskiliğine ve devam edegelen bir âdet olduğuna işaret edilmiştir. Burada yer alan ifadede şârih, "mihnet ve gam mahalli olan bedenin organlarına gamın hikmetleri nüfuz edince bedeni zayıflatıp yokluğa ulaştırması" ile dönemin tasavvufî algısına dair bir açıklama yapmaktadır.

- *Zīrā maḥall-i miḥnet ü ġam olan eczā-yı bedende ʿumūm-ı ġamuŋ ḥikemi nāfiẕ olıcaḳ bedeni żaʿīf idüp fenāya īṣāl itmek deʾb-i ḳadīmdür.* [4b]

Kadınların güzellik ve süs için yaptıkları bazı makyaj işlemlerinin o dönemde de olduğu görlür. Buna dair, "sefîdî"nin kadınların yüzlerine süs için sürdükleri aklıklar, olduğu bilgisi verilmiştir.

- *"Sefīdī" ṣol aḳlıḳlar ki ḳarılar zīnet içün yüzlerine sürerler.* [21a]

Bir kişinin sevdiği kimse başka bir diyara gitse onları onu şehrin dışına kadar götürürler ve orada veda ederler, ifadeleri bizlere dönemin vedalaşma geleneğine dair ipucu vermektedir.

- *Zīrā kişinüŋ sevdügi diyār-ı dīgere ʿazm-i sefer itse dūstları anı çend sāʿat yer ṭışra getürürler ve andan vedāʿ iderler.* [31a]

Metinde dönemin bir alışkanlığı ve geleneği olarak simsarlık ve dünürlük geleneğine dair bilgi verilmektedir.

- *Laṭīfe maʿlūmdur ki bir kimesne bir ḫāne ve bāġ alsa ara yire bir simsār diyü müteredded ḳorlar. Ve biri evlenmek murād itse düŋür ve bir vesīle miyāncı vażʿ iderler.* [36b]

Dönemin bir alışkanlığı olan afyonkeşliğe dair aşağıdaki kısımda "Acemi birinin afyonu içip yirmi dört saat kendini kaybetmesi gibi düşmanın fitneleri de afyon uykusuyla aklını kaybetsin." ifadeleriyle bilgi verilmektedir.

- *Zīrā ʿAcemī olan afyonı yise yigirmi dört sāʿat güm-geşte olduġı gibi …* [39a]

Aşağıda eskiden sosyal hayatta önemli bir yeri olan tavla oyununda kullanılan zara verilen isim olan "mühre" ve tavla oyununun diğer bir adı olan "şeş-der" zikredilmiştir. Buna istinaden şerhte tavla oyununun oynanmasına dair bazı açıklamalar yapıldığı görülür.

- *"Mühre" şeş-beş oyunın oynarken ġuruş gibi kemikden nesnelerdür. "Şeş-der" keẕālik şeşbeş oyunıdur ki bir ṭaş atmaġla mars olur.* [44b]

Eskiden hayatın önemli bir parçası olan kılıçların süslenmesine büyük önem verilirdi. Metinde bu geleneğe, "cevher" taban kılıçlarda görülen cevherdir ki kılıcın itibarını gayet arttırır, ifadeleriyle süslü ve mücevherli kılıçların değerli olduğu ifade edilmiştir.

- *"Rümḥ" mızrāḳ ve süngü dimekdür, "cevher" bunda ṭaban ḳılıclarda ẓāhir olan cevherdür ki ġāyetde ḳılıcuŋ bāʿiṣ-i iʿtibārıdur.* [46b]

Aşağıda yer alan kısımda eskiden İranlı ulu kimselerin başlarına taktıkları ve giydikleri külahların önünü ve arkasını kıvırmaları geleneğine değinilmiştir.

- *Zīrā kibār-ı ʿAcem tāclarını giydükleri vaḳt öŋüni eŋsesi ṭarafını ḳıvırup yaraşsun içün müzeyyen ü muʿanven iderler.* [65a]

Metinde bir şâirin bir büyüğe kasîde yahut başka bir şiirle methiye sunduğunda o büyük tarafından verilen bahşiş olan "câize" geleneğine ve bu geleneğin diğer bir adının "sıle" olduğuna değinilmiştir.

- *"Cāʾize" didügi şundan kināyedür ki bir şāʿir bir kibāra ḳaṣīde yāḫūd ġayrı bir gūne şiʿrle medḥiye getürse ḳabl-i kibārdan ṣādır olan baḫşişe dirler. "Ṣıle" keẕālik cāʾize vü ʿaṭiyye maʿnāsınadur.* [72a]

Metinde Acem ahalisinin yastık yüzlerine Anadolu'da Hristiyanların yaptığı gibi ibrişim ile suret nakşetmeleri geleneğine değinilmiştir.

- *ʿAcem āhālīsi yaṣdıḳ yüzlerine ibrişīm ile ṣūret-i naḳş eylerler niteki Rūm'da ʿĪsevīler.* [74b]

Örnekte Tatar, İran ve Dağıstan coğrafyasındaki saç örgü şekline değinilmiştir. Tatar, İran ve Dağıstan semtlerinde Müslüman çocuklarının yirmi yaşına varınca kızlar gibi zülüf salıverdikleri belirtilerek "Bu fakirin de çocukluk zamanında Dağıstan'da başıma geldi. Belki beş sene uzun saçlı gezdim." ifadesiyle şârihin de belirtilen geleneğe uyduğu ifade edilmiştir.

- *"Tatar" Īrān ve Daġıstan semtlerine İslām çocuḳlarına yigirmi yaşına varınca ḳızlar gibi zülf ṣalıvirürler. Bu faḳīrüŋ daḫı vaḳt-i ṣabāvetümde dāġıstān'da başuma geldi. Belki beş sene zülüflü gezdüm.* [75a]

Eskiden şâirlerin, hâmîlerine sundukları methiyeler karşılığında aldıkları hediyeye "câize" denirdi. Metinde İranlı şâirlerin yoksulluklarından dolayı akçe keselerinin bile olmadığı bu sebeple memduh tarafından verilen akçeleri hırsları ve cimrilikleri sebebiyle sarığının köşesine düğümleyerek canları gibi muhafaza ettiklerine değinilir. Şerhte câize veriliş usûlüne dair bazı açıklamalar bulunmaktadır. Geleneğe göre câize için berat alınması gerekmektedir. Lâkin bazen methiye sunulan kişi berat vermeden, git câizeni hazinedardan al, diyerek şâiri başından defedermiş. Hazinedara gidince de bugün git yarın gel denildiğinde bu şâir için büyük bir azap olurmuş. Bu sebeple de aldıkları câizeyi sarığına düğümleyerek canları gibi korurlarmış.

- *Şāʿirān-ı ʿAcemüŋ tehī-destlikleri ḥasebiyle aḳçe kīseleri bile olmayup cānib-i memdūḥdan virilen iḥsān aḳçeleri gūşe-i destāra ʿaḳd iderler imiş.* [89a]

Ayyaşların meyhanelerde önlerine çok az leblebi konularak kadehler dolusu şarabı bu çok az leblebiye kanaat ederek içmeleri anlatılmıştır. Bu bize dönemin eğlence kültürü hakkında ipucu vermektedir.

- *ʿAyyāşuŋ öŋüne bir pāre leblebi vaż ʿ eyleseŋ anuŋla bir vaḳtden ziyāde ve mütecāviz şarābı içüp ḳanāʿatde olur.* [92b]

İran ve Dağıstan'ın ulu kimselerinin zenginlikleri sebebiyle başlarına giydikleri külahlarını eğri takmalarına işaret edilmiştir.

- *“Kec neh” şol fiʿle dirler ki ekşerī ʿAcem ve Dağıstan kibārları ḥālet-i sāmān ile olduḳları ḥasebiyle külāhların egri ḳorlar.* [96b]

Ayyaşlar, sabah uyandıklarında mahmurluğu, sersemliği ve baş ağrısını gidermek için şişenin dibinde geceden kalan son şarabı içerlermiş. Böylece “humar” denilen baş ağrısı izale olurmuş. İşte sabah içilen bu içkiye de “sabûhî” denirmiş.

- *“Ṣabūḥī” mey-ḫorlar miyānında ṣabāḥa mensūb olan ṣahbā-yı gülgündur. Gice bāḳī ḳalup ʿale’ṣ-ṣabāḥ anuŋla renc-i ḫumārların defʿ iderler.* [101a]

Örnekte, düğünlerde oynanan bir oyun anlatılmaktadır. Bu oyuna göre oyuncular atlarla yarışarak “kasabü’s-sebk” adı verilen askıyı almaya çalışırlarmış.

- *“Ḳaṣabü’s-sebḳ” şol aṣḳıdur ki dügünlerde aṣup andan at yarış idüp her kim ilerü varur ise aṣḳı alur.* [104b]

Örnekte, hokkabazlar ve pehlivanların gösterilerini ve sporlarını yaparken giydikleri kispet denilen deriden kıyafetten bahsedilmiştir.

- *Meşhūrdur ki gerek ḥoḳḳa-bāz ve gerek pehlivānlar ṣanʿatları icrāsı vaḳtinde kispet giyerler.* [119a]

Günümüz tıbbında albino olarak da bilinen bu hastalık, ten ve vücuttaki kıllarda meydana gelen pigment problemi nedeniyle beyazlamasıdır. Burada o dönemde gençliklerinde kaşı ve saçı beyazlayan bu kimselere olumlu bakılmadığı görülür. Şöyle ki Türkçede “abras” olarak ifade edilen bu insanlar için müneccimler kötü saatte dünyaya geldiklerini; hikmet sahibi kimseler ise uğursuz olduklarını ifade etmişlerdir.

- *“Sefīdī-i müje der-devr-i ʿunfuvān” buyurduġı şundan kināyedür ki baʿżı kimesnelerüŋ zamān-ı ʿunfuvānından yā serinde yā ebrūsında yā bıyıġında beyāż mūlar ẓuhūr eyler, Türkīde aŋa nişān “abraş” dirler. Müneccimler köti sāʿatde tevellüd itmiş dirler ve ḥukemā uġursuzdur, dirler.* [122a]

Eskiden evlere girildiğinde misafirlerin ayakkabılarını çıkardıkları bir kısım olurmuş. Ev sahibine “mizban” denilir ve örnekte bahsedilen “saf-ı niʿâl” denilen ayakkabıların çıkarıldığı yerde misafirler karşılanırmış.

- *“Ṣaf-ı niʿāl” dāra girüp pā-pūş çıḳarduḳları maḥalle dirler. Mīzbān ḳonuk alan şaḫṣa dirler. Mīzbān ṣaf-ı niʿāli iḫtiyār eyledügi şundan kināyedür ki kendine mihmān gelse ṣaf-ı niʿāle varup anı ḳarşılayup mihmānı bālāda mīzbān zīr cānibine oṭur, dimekdür.* [123b]

Eskiden şeyhler hırkalarının yakalarına "zih" denilen, Türklerin "lamelif" diye tabir ettikleri yeşil bir işaret işlerlermiş.

- *"Zih" meşāyiḫ ḫırḳaları girībānında dögdükleri yeşil nişāndur ki ehl-i ṭuruḳ aṇa lāmelif taʿbīr iderler.* [131a]

Mevlânâ Celaleddîn-i Rûmî Hazretleri'nin müritleri arasında gelişen raks ve dönüş hâline "sema" denilmektedir.

- *"Lafẓ-ı" semāʾ istimāʿdandur lākin Mollā-yı Rūm Mevlānā ḳaddesallāhu sırrahu'l-ʿayānuŋ āyīn-i ṭarīḳinde ehl-i sülūk miyānelerinde vuḳūʿ bulan ḥālet-i raḳṣ u semāʾa dirler.* [131b]

Eskiden bir atın cins olup olmadığını anlamak için atı sulak bir arazide koştururlarmış. Eğer o at koşarken ardından toz çıkarsa o at askerler ve biniciler nezdinde makbul kabul edilirmiş.

- *Bir keskin atı bir ṣulaḳ yerde cevelān getürseŋ andan eṣer-i ġubār ẓuhūr eylese cündīler miyānında muʿteberdür.* [135b]

Metinde Horasan halkının cimriliğine dair bilgi verilmiştir. Kendilerine sunulan methiyelere karşılık memduhları tarafından şâirlere verilen belgeye berat denilirmiş. Bu beratla hazinedara gidilir ve oradan câize tahsil edilirmiş.

- *"Berāt"dan murād cānib-i kibārdan ṣuʿarāya virilen ṣile vü baḫşiş berātıdur tā ki varup ḫazīne-dārından aḫẕ eyleye. Āhālī-i Ḫorāsān ziyādesiyle ehl-i buḫl olduḳların işʿār idüp buyurur ki Şiʿr-i lā-mekān-seyrüm cānib-i Ḫorāsān'a ʿazīmet iderse ḳorḳarum ki rūḥ-ı Enverī ṣile vü ʿivaż yerine mülk-i Ḫorāsān'dan zügürtlük getürmeye.* [137b]

Ata binmenin insana sevinç ve ferahlık vereceği ifade edilmiştir.

- *Pes meşhūrdur ki ata binmekde sürūr u ferāḥ vardur, dirler.* [142a]

Mihek taşı eskiden altın ve gümüşün sahte olup olmadığını tespit etmek için kullanılırmış. Maden bu taşa vurulmak suretiyle gerçek olup olmadığına dair şüphe ortadan kaldırılırmış.

- *Meṣelā bir şeyʾ ʿayne'l-yaḳīn maʿlūm idinmek imtiḥān ṭarīḳiyle miḥekke ururlar tā ki anda şek ü şübhe ḳalmaya.* [147a]

Aşağıda yer alan kısımda çocukların ağaçlarda bulunan kuş yuvalarına karşı ilgi ve hayranlıkları ifade edilmiştir.

- *Pes sen ise ṣabīler miṣāl zīr-i dıraḫtāna varup āşiyān-ı ṭā'ir-i delveti naẓar idersüŋ yaʿnī ṣabīler aġaç üzerinde āşiyāneyi göricek ẓāhiri cānibine vālih ü ḥayrān olduḳları gibi sen daḫı ṭā'ir-i devletüŋ ẓāhirī ṭarafına nāẓırsuŋ.* [157a]

Deve önemli bir yük hayvanı olarak eskiden kervanlarda yük taşımak için uzun menzilli seyahatlerde kullanılırmış. Bazen deve yorulduğu zaman deveci deveyi överek şarkı söylemeye başlarmış. Bunu deve işitince de gayrete gelip yola devam edermiş. İşte örnekte devecinin söylediği "hudâ" ismi verilen bu şarkıya değinilmiştir.

- *"Ḥudā" deve girānī-i ḥamlden bī-tāb olup yoldan ḳalmaḳ eşnāsında iken devecisi deveyi taḥsīn ü sitāyiş iderek envāʿ-ı naġamāt ile ırladuġını güş idicek ġayrete gelüp tamām-ı menziline dek revişinden ḳalmaz.* [159b]

Eskiden oldukça yaygın olan, insanlar hasta oldukları zaman veya bahar aylarında vücutta biriktiği düşünülen pis kanın vücuttan çıkarılması işlemi yapılırdı. Bu işleme hacamat denir. Örnekte buna değinilmiştir.

- *Meşelā baʿżı insān marīż olıcaḳ dem-i fāsid olur ve belki cünūnlıġına bāʿiş olur. Ol vaḳt ḥukemā anı taḫlīṣ itmek içün reg-i meẓkūrdan demini iḫrāc iderler.* [176b]

Metinde şâirin teşbih suretiyle değindiği bal ve mumdan hareketle dönemin bir uygulaması olan bal ve mumun ateşte ısıtılarak birbirinden ayrıştırılması anlatılmıştır.

- *Ve'l-ḥāṣıl tāze ʿaseli ḳāʿidedendür, āteşe vażʿ olınduḳda mūmı bir cānibe ve ʿaseli cānib-i āḫere gidüp birbirinden ayrılurlar.* [180a]

Aşağıda yer alan örnekte, sarhoşların meyhaneden dönüşteki hâllerine dair bilgiler verilmektedir. Ayrıca "Her kuşun eti yenmez." ifadesi ile kadın-erkek ilişkilerinin yansımalarına dair ipucu da verilmiştir. Aslında burada dolaylı olarak zâhid tiplerin meyhanelere yaklaşmadığı da anlaşılır.

- *Ey zāhid! Her bir gülden būy-ı murād ḥāṣıl olmaz yaʿnī her bir dil-berden bir merām ve vuṣlatla dil-ārām olamazsuŋ. Nitekim Türkīde dirler ki: Her bir ḳuşuŋ eti yinmez.* [192a]

Hindistan'da bir kimse vefat ettiği zaman tabutu çeşitli çiçeklerle süslenirmiş. Bazı Şiilerin de bu geleneğe benzer şekilde tabutları güller ve çiçeklerle süsledikleri ifade edilmiştir.

- *Ve daḫı Hindīlerden biri vefāt eylese miyānelerinde ḳāʿidedür ki tābūtunı envāʿ-ı güne şükūfeler ile tezyīn iderler. Ekşer ʿucb-ı revāfiẓları daḫı anlara naẓaran güller ve şükūfeler ile donadurlar.* [192a]

İranlı hanlar ve diğer ulu kimseler zenginlikleri ile meşhur olunca gururlarından başlarındaki kalpak ve diğer serpuşunu kıvırarak eğri bir şekilde takar ve böylece gösteriş yaparlarmış.

- *Keç-nihād taʿbīri ʿAcemde ḳāʿide-i külliyedür ki ḫānlar ve ġayr-ı kibārlar āzürde-i dehrden bī-pervā ve şürūt-ı yesār ile beyne'l-emṣāl şöhret-intimā olınca iftiḫārından ser-nihādesi olan ḳalpaḳ ve ġayr-ı güne melbūseyi egri ḳıvırup sā'ir nāsa nümāyişlik eylerler.* [201b]

Dervişler, Kerbelâ şehidi, evliyalar önderi Hz. Hüseyin'in Kerbelâ'da çektikleri sıkıntıları ve acıları ifade ettikleri kasîde şeklinde yazılan nazım türüne mersiye denilir. Bu kasîdeler yüksek sesle ah u figan edilerek okunurmuş.

- *"Merṣiye" şol ḳaṣīdeye dirler ki anı ḥüzn içün naẓm itmiş olalar. Meṣelā ehl-i ṭuruḳ dervīşānuŋ Ḥażret-i Sipeh-Sālār-ı Evliyā şehīd-i dest-i Kerbelā İmām Ḥüseyin ibni ʿAliyyü'l-Murtażā raḍiyallāhu ʿanhümā ḥaḳḳında mübtelā olduḳları meşāʿibi beyān iderek āh u efġānların evc-i semāya çıḳardıḳları gibi.* [202a]

Eskiden esnaflar ve tüccarlar kıymetli mallarını içeride saklayıp diğer kıymetsiz olanları ise dükkânın önünde sergilerlermiş.

- *"Erzān metāʿ-ı rū-yı dükān" tüccār ṭā'ifesi dükkānı güşād eyledükde ẕī-ḳıymet emtiʿasını içerüde pinhān idüp sā'ir bī-ḳıymet eşyālarını rū-yı dükkāna ru'yet-i ʿālemiyān itmek içün ḳomaḳdan kināyedür.* [211a]

Nevruz gecesi ve ramazan bayramı sabahında çocukların sevinci ve sokaklarda oynadıkları oyunların yanı sıra ramazan boyunca sigara içmeyenlerin de kahvelere akın etmeleri sosyal hayattan bir görüntü olarak anlatılmıştır.

- *Ḳāʿide-i ʿAcemdür ki rūz-ı nev-rūz eyyāmlarında eṭfālüŋ ziyādesiyle beşāşetleri olup kūçe-be-kūçe envāʿ-ı güne lehv ü luʿba şürūʿ iderler. Nitekim ṣabāḥ-ı ʿıyd-i ṣıyāmda duḫān u ḳahve tiryākīleri iderler.* [214a]

Padişahlar imza hükmündeki tuğralarını fermanların sonuna vururlarmış. Diğer insanların ise tuğrayı fermanların üst kısmına vurdukları ifade edilmiştir.

- *Pes ʿādet-i pādişāhān olan ṭuġrāyı fermānuŋ nihāyetine ururum yaʿnī ehl-i dünyā ki ṭuġrāyı fermānuŋ bālāsına ururlar.* [234b]

Muharrem ayında, Kerbelâ'da Ehl-i Beyt'e yapılan zulümden dolayı insanlar bir araya gelerek "ha ya hay" nidâlarıyla yas tutup mersiyeler okurlarmış. Bu oluşturulan halkaya da "matem halkası" denirmiş. Ayrıca çille halkası denilen halkada insanlar Kerbelâ hadisesine atfen insanların kendilerine eziyet ettikleri ifade edilmiştir.

- *"Ḥalḳa-i mātem" Ehl-i Beyt muṣībetleriçün bir alay ʿāṣıḳān māh-ı muḥarremde mātem idüp merṣiyeler ḳırāʾat itmek içün cemʿiyet ḫalḳasıdur. Nitekim ẕikri yāḫūd mātemīlerüñ çille ḫalḳası ola ki eyyām-ı meẕkūrlar mürūr idince kendilerini anuñla eziyet iderler.* [247b]

İranlı ulu kimselerin "diba" kumaştan kaftan giydikleri ifade edilmiştir. Ayrıca İranlı şâirler de elbiseyi methetmek için "diba" tabirini kullanırlarmış.

- *Meṣelā esbāb pārçası ve kenārı yaması ve daḫı kāġıd pāresi gibi "dībā" kemḫā, gezī ve bir nevʿ yalın ḳat aṭlāsa dirler ve kebāʾir-i ʿAcem ekṣeri andan ḳaftān giyerler ve şuʿarāsı daḫı libāsı medḥ itmek murād eylese, dībā taʿbīriyle medḥ iderler.* [251a]

3.9.15. Tabiat

Urfî'nin beyitlerinde tabiat önemli bir dekor olarak kullanılmıştır. Tabiata ait unsurlar çeşitli edebî sanatlara söz konusu edilmiştir.

Urfî'nin Keşmir kasîdesinde Keşmir şehrinin övgüsü tabiatı ve iklimi üzerinden yapılır. Keşmir'in havasının güzelliğini övmek için tabiat unsurlarından ferahlık verici bir hayal kurulması suretiyle bahsedilir. [28a]

Urfî'nin Hindistan'ın ab u hevâsından bahsettiği "Kasırga eğer Hindistan'a gelse seher vakti güllerin üzerindeki su damlacıklarına toz saçar." anlamındaki beytinde bir tabiat olayı olan çiğ yağması ve kasırga beytin arka planında konu edilmiştir. Beytte geçen tabiat hayali şerhte, hava ve su ne kadar güzel ki kuşluk vakti gül yüzüne düşen çiğlerden oluşan tozları şu rüzgâr ki Hint diyarında kasırga eser, saba olup silker. Yani Keşmir'in güzelliğine bak ki Hint diyarında esen kasırga yeli Keşmir'e gelince seher yeli olup kuşluk vakti güllerin yüzüne düşen şebnem tozlarını silker ve goncalarını açar. Zira bilinir ki seher vakti güllerin üzerine düşen şebnemler kuşluk vakti yok olunca güya güllerin üzeri tozlanır gibi olur. İşte Hint diyarında kasırga olarak esen rüzgâr Keşmir girince seher yeline dönüşerek güllerin üzerindeki tozları silip goncalarını açması Keşmir'in havasının ve suyunun güzelliğinden kaynaklanır, ifadeleriyle şerh edilmiştir.

- *Meşhūrdur ki seḥerī gül üzerine düşen şeb-nem ḳuşluḳ vaḳti maḥv olınca gūyiyā güller ṭozlanurlar gibi olur. Pes Keşmīr'üñ āb u hevāsı leṭāfetinden neşʾet ider. Bu ki diyār-ı Hind'de ḳaşırġa esen yel*

Keşmīr'üŋ ḫıṭṭasına dāḫil olınca nesīm-i seḥere tebdīl olup güllerde vāḳıʿ ġubārı iẕāle idüp ġoncaların güşād ider, dimekdür. [28b]

Tabiatta bulunan üç madde bitkiler, madenler ve bütün canlıları kapsayan insanların da yer aldığı hayvanlardır. "Çâr mâder" dediği "dört unsur" yani anasır-ı erbaadır ki bütün nesneler bu dördünden oluşur. Mesela toprak, su, hava ve ateş olmasaydı insan canlılık bulamazdı.

- *"Se mevālīd" mevālīd-i ṣelāṣedür ki nebātāt u meʿādin ve biri ḥayvānātdur ki cümle ḥayy olan nesnelerdür. Benī ādem daḫı içinde dāḫildür, "çār māder" didügi ʿanāṣır-ı erbaʿadur ki cemīʿ-i eşyā andan mütevellid olmışdur.* [48a]

Dört unsura dair "Anasır" feleğin dört unsurudur. Toprak, su, hava ve ateş küresi gibi, ifadeleriyle de açıklama yapılmıştır. [144b]

"Bâhûr" aşırı sıcaklar günlerdir ki ağustos ayının yedi günüdür. O günlerde sıcaklığın şiddeti cansız varlıkları yakar, denilmiştir.

- *"Bāḥūr" eyyām-ı bāḥūrdur ki aġustos ayuŋ yedi günleridür. Ol günler şiddet-i germiyet cemādātı iḥrāḳ eyler.* [66b]

"Der-Medh-i Şâh Hüseyn" kasîdesinin başında bahariyye unsurlarıyla bahar tasviri yapılmıştır. Şârih, "uyku ve gafletten uyandı." ifadesini, kışın şiddeti, bahara dönüştü ve nergis uykuda iken gözünü açarak bahçeleri süsledi, ifadeleriyle açıklamıştır.

- *Iṣṭılāḥāt-ı bahāriyye ile ḳaṣīdenüŋ ibtidāsını tezyīn iderek buyurur … Ḫʿāb u ġafletden bīdār oldı, buyurduġı bundandur ki şiddet-i şitā bahāra taḥvīl olup nergis dīdesini ḫufte iken güşād idüp bāġçeleri tezyīn eyledi.* [101a]

Metinde bir tabiat olayı olarak güneş tutulmasına "küsûf", ay tutulmasına da "husuf" denildiği belirtilmiştir.

- *"Küsūf" şemsüŋ ṭutulmasına dirler. Nitekim ḳamerüŋ ṭutulmasına "ḫusūf" dirler.* [110a]

Tabiatta dört mevsime dair, "çâr fasl" dört mevsim, demektir. Üç ayı bahar mevsimi, üç ayı şiddetli sıcaklar, üç ayı sonbahar mevsimi ve üç ayı da şiddetli soğuk, yağmur, kar ve buz mevsimidir. Hepsi toplamda dört mevsim olur, denilmiştir.

- *Çār faṣl" dört mevsim dimekdür; se māhı mevsim-i bahār ve se māhı eyyām-ı şiddet-i germiyet-i āfītāb ve se māhı mevsim-i ḫazān ve se māhı vaḳt-i şiddet-i serd bārān u berf ü yaḫdur, cümlesi çār faṣl olur.* [123a] "

Bir tabiat olayı olarak gökkuşağına da değinilmiştir. "Kavs" Arapçada yay demektir. Lâkin kavs u kuzah yağmur dindikten sonra gökyüzünde görülen alâmettir. Türkçede Meryem Ana kuşağı ve alayim-i sema da derler, denilmek suretiyle farklı karşılıkları da açıklanmıştır.

- *"Ḳavs" ʿArabīde yay dimekdür. Lākin ḳavs u ḳuzaḫ şol ʿalāmetdür ki yaġmur sükūnet bulduḳda çehre-i āsumān üzerine çekilür. Türkīde Meryem aŋa ḳuşaġı ve alāyim-i semā daḫı dirler.* [143a]

"Fusûl" faslın çoğuludur. Mesela senede dört faslın olması gibi ki birinci fasıl (mevsim) üç ay bahar, ikinci fasıl üç ay yaz ve şiddetli sıcaklık günleri, üçüncü fasıl sonbahar mevsimi, dördüncü fasıl da şiddetli kış, kar ve yağmur mevsimidir. Hepsinin toplamı on iki ay olur.

- *"Fuṣūl" faṣluŋ cemʿidür meṣelā senede fuṣūl-i erbaʿa gibi ki faṣl-ı vāḥidi üç ay bahār ve faṣl-ı ṯānīsi üç ay yaz ve eyyām-ı şiddet-i germā ve faṣl-ı ṯālīsi güz ve ḫazān ve faṣl-ı rābiʿi şiddet-i şitā vü berf ü bārāndur ki cümlesi on iki ay olur.* [162b]

Gün içerisindeki zamanlara dair, basiret sahipleri için meşhurdur ve görürler ki güneşin sıcaklığının en şiddetli zamanı duha vaktidir, denilmiştir. Ayrıca güneş batmaya doğru başlayınca insanların bedenlerinden ortaya çıkan gölge doğu tarafına doğru düşer ve sanki gölge insanların vücûduna sığınır gibi bir görüntü oluşur, ifadeleriyle gölgenin oluşumu ve durumuna dair izahta bulunulduğu görülür.

- *Meşhūr u manẓūr-ı ulü'l-ebṣārdur ki āfītābuŋ şiddet-i germiyeti vaḳt-i ḍuḥādadur. Pes āfītāb zevāl cānibine māʾil olınca ābdan eşḫāṣdan ẓuhūr iden sāye şarḳ cānibine vāḳıʿ olup keʾenne sāye vücūd-ı şaḫṣa penāh getürür, ʿalāmet iẓhār ider.* [167b]

Metinde coğrafî bir hadise olan ekinoks ve bu tarihten sonra günlerin uzayıp gecelerin kısalması "Bahar mevsiminde gece ile gündüz eşitlendikten sonra felek değirmeninin dönüşü gereği günler derece derece gecelerden menzil katederek geceler gittikçe eksilmektedir." ifadeleriyle izah edilmiştir.

- *Eyyām-ı bahārda leyl ü nehār müsāvī olduḳda şeb nim-ruḫ ve rūz peyker-i müstaḳbeli kesb idicek hemān şebüŋ merdümek-i dīdesi dāʾiresi teng ü noḳṣān olup āheste āheste giderek dīde-i rūz aḫvel olmaġa şürūʿ eyler.* [176a]

Feleklerin hareketinin süratinden ve hiddetinin azametinin çok olmasından bir durum ortaya çıktı ki buna tabiat dediler, ifadeleriyle tabiatın kendisi açıklanmıştır.

- *Pes eflākuŋ sürʿat-i ḥarekātından ve kemāl-i ʿaẓamet-i ḥiddetinden bir keyfiyet peydā oldı ki aŋa ṭabīʿat didiler.* [193b]

Coğrafya bilgisinde en uzun gecenin yaşandığı 21 Aralık tarihine şeb-i yelda denilmektedir. Metinde, kış günlerinde güneş, Kova burcuna doğru varınca geceler uzamayı bırakmadan önce üç gece boyunca öyle bir hal alır ki onlardan daha uzun gece olmaz. Kastedilen siyahlıktır, zira nur, karanlık içinde kalır, denilerek "şeb-i yeldâ" tarif edilmiştir.

- *"Şeb-i yeldā" ḳış eyyāmlarında şems burc-ı delve ṭoġrı varduḳda gice dırāzlıḳdan yüz cevirmezden üç gice bir ḥāl ile alur ve anda uzunrek gice olmaz murād siyāhlıḳdur zīrā nūr-ı siyāh içindedür.* [248b]

3.9.15.1. Bitkiler

Metinde bazı bitkiler hususunda kısa bilgiler verilmek suretiyle açıklamalar yapılmıştır. Bununla birlikte bu bitki unsurlarıyla beyitlerde kurulan hayallere ve yapılan sanatlara dair şerhte bilgiler verildiği görülür.

a. Gül

Urfî'nin "Benim bülbülüm her gül dalında ötmez. Bu nağme için gül-i hurşîd gerekir." anlamındaki beytinde güle değinilmiştir. Görüldüğü üzere gül bülbülle olan münasebetiyle ele alınmıştır. Şerhte geçen, "Evet, ben bir bülbül gibi hoş sesli ve nükteler söyleyen bir şâirim." ifadesiyle Urfî'nin kendini bülbülle özdeşleştirdiği görülür. Öte yandan "Yaratılış gülistanımın bülbülü öyle değildir ki her birinin eşiğine gidip minnetle destan okusun. Ancak kendisini övdüğümüz adaletli sultan gerekir ki destan okuyayım" ifadesinden de gül ile övülen padişahın özdeşleştirildiği anlaşılmaktadır.

- *Benüm bu ṣavt u naġmeme gül-i ḫurşīd gerek zīrā ʿandelīb-i gülistān-ı tabʿum öyle degildür ki her birinüŋ āsitānına varup minnetle destān ura ancaḳ Memdūḥ-ı ʿaleyh olan ḫān-ı ʿadālet-ʿünvān gerek ki destān uram dimekdür.* [19a]

b. Söğüt

Şârih, "bîd" söğüt ağacı demektir, ifadesiyle kelimeyi açıkladıktan sonra "Kayan yıldızlar da senin kahır bahçenin kızıl söğütünün yeşil yapraklarıdır. Çünkü kahırdan ateş kırmızı görünür. Söğüt ağacının kızıllığı ondandır ve yapraklarının yeşil olması da akan yıldızdır." ifadeleriyle açıklama yapmıştır.

- *Niteki naḳlolınsa gerek "**terre**" sebzezār dimekdür. Ve her sebze ki būstānda ekerler. **İsfanāḥ** ve **maydanos** gibi ki ṣatarlar, "**bīd" sögüt aġacı** dimekdür.* [21b]

c. Papatya

"Ukhuvân" papatya isimli çiçektir. Metinde güneş papatyaya teşbih edilir. Bu teşbih aracılığıyla memduh övgüsü yapılır. "Senin harem bahçen öyle bir çimenliktir ki güneş orada papatya şeklini almıştır." anlamındaki beytindeki bu hayali şârih, "ey zat! Makam ve celalinin çimenliği o kadar süslü ve ziynetlidir ki güneş bile orada papatya çiçeği gibi sıradan bir çiçek şeklini almıştır." ifadeleriyle açıklamıştır.

- ***"Uḫuvān" papadya didükleri bir çiçekdür**. Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ẕāt! Cāh u celālüŋ ravżasınuŋ ḥarīmi yaʿnī ḫās maḥalli bir güne laṭīf ü dil-fezā çemenzār u sebzezār olur ki anda āfitāb şekli uḫuvān vāḳıʿ olmışdur yaʿnī cāh u celālüŋ çemenzārı ol mertebe zīnet-geştedür ki āfitāb anda uḫuvān çiçegi gibi bī-mertebe bir şükūfe vāḳıʿ olmışdur, dimekdür.* [32b]

d. Şemşir/Şimşâd

Şerhte, "şimşâd"ın tarak ve kaşık yapılan şemşir ağacına dendiği, "turre-i şimşâd" denilen şimşir ağacının yapraklarının Arap saçı gibi karışık ve büklüm büklüm olduğuna işaret olduğu belirtilmiştir. "Şemşir ağacı kesildikten sonra gerçi çok güzel ve hoş taraklar yapılıp âlemin saçlarını tarar ama şimşir saçının düğümlerini ve büklümlerini açamaz. Yani şimşir kesildikten sonra güzel taraklar olur ama şimşirin kendi karmakarışık saçları olan yapraklarını tarayamaz yani kendine menfaati olmaz. İşte Urfî'nin de ölümünden sonra her ne kadar onu methedip övererek şiirlerini ve kemâlatını ifade etseler de ne faydası olabilir." denilmiştir.

- *"Baʿd-ı borīden" ḳaṭʿ olınduḳdan ṣoŋra dimekdür, "şimşād" **şemşīr** aġacına dirler ki andan ṭaraḳ ve ḳaşıḳ yaparlar, **"ṭurre-i şimşād"** didügi şemşīrüŋ yapraḳları ʿArab ṣaçı gibi ḳarışıḳ ve pīç-ā-pīç ve düğüm düğüm oldugına işāretdür… **Şemşīr aġacı** kesildükden ṣoŋra gerçi tamām-ı raʿnā ve ḫoş şāneler olup ʿālemüŋ mūların şāneler ammā şemşīr ṭurrasınuŋ girih ü pīç-ā-pīçligini güşāde idemez yaʿnī şemşīri kesdükden ṣoŋra güzel taraḳlar olur ammā şemşīrüŋ kendi mūy-ı jūlīdesi olan berglerini şāneliyemez yaʿnī kendine menfaʿat olmaz.* [51b]

e. Kâfûr

Metinde Hz. Muhammed'in sevgisine ehil olmayanların tepkisi ile kâfûrla şarap arasındaki ilişki benzetilmiştir. "Meşhurdur ki kâfûr denilen maddenin özü baruttur. Mesela bir kimse şarap ile sarhoş olup kâfûrdan bir miktar kullansa sarhoşluğu tamamen izale eder.

Bu surette kâfûr, şarabı zevke alıp ona tebessüm eder. Bu beyitte kâfûr ile Kastedilen sevgilinin muhabbetidir. Şarap ise âşığa işaret eder." ifadeleriyle açıklama yapılmıştır.

- *… **kāfūr** ṭabīʿatı bādeye tebessüm ider. Meşhūrdur ki kāfūr didükleri eczānuŋ ṭabīʿatı bārūddur. Fi'l-meṣel bāde ile bir ferd mest olup kāfūrdan bir miḳdār tenāvül eylese mestligi külliyen iẕāle vü defʿ eyler… Bunda kāfūrdan murād maḥabbet-i cānāndur. Bāde ʿāşıḳa işāretdür.* [68a]

f. Âşık Otu

Metinde "felek, fitne bahçesindeki zehir pınarlarını, âşık otunun köklerine akıttı." ifadesiyle âşık otundan bahsedilir. Şerhte bu otla âşıkların iftihar ettikleri dile getirilmiştir. Ayrıca bu bitkiyle alâkalı hayale dair "fitne bahçesinde akan zehir çeşmelerini adaletsiz felek, âşık otunun köklerine akıtmıştır. Yani âşıklar o otla iftihar edip ayrılık acılarını teselli ederken felek fitne bahçesinin zehir çeşmelerini âşık otunun köklerine akıtarak âşıkları ümitsizliğe düşürmüştür. Gerçekten de âşık otunun kökleri zehirlidir." ifadeleriyle açıklamada bulunulmuştur.

- *"Bīŋ" kök maʿnāsına, **"mihr-giyāh"** Türkīde **'āşıḳ otı** didükleri bir otuŋ ismidür ki ʿāşıḳlar anuŋla iftiḫār iderler.* [95b]

g. Susam

Metinde nergisin güzellik açısından çemen mülkünün Leylâ'sı olduğu ifade edilir. Susen'in yaprakları ile dil asında yine bir münasebet kurulduğu görülür. Şerhte beytin hayaline dair, nergisi çimenlikte bütün çiçeklerden daha üstün hâlde gördüğü için susam çiçeği dilini kesmek zorunda kalmıştır, denilmektedir.

- *… çemende nergisüŋ rūyını görmese bile sūsenüŋ ne ḥaddidür ki dimāġından zebān-ı ṭaʿne kesmeye, dimekdür.* [118a]

Susen, "sûsen-i âzâde" olarak zikredilir. Ayrıca bu bitkinin yaprakları şekil itibariyle dile benzetilmiştir. Bahar mevsimine vurgu yapılarak havanın mutedilliği sebebiyle voyvodaya benzetilen kış mevsiminin kestiği susenin dili tekrar çıkmıştır.

- ***"Sūsen-i āzāde"** meşhūr ḳuzı ḳulaġı yapraḳları gibi on yapraḳlu ve ġāyetde ḫoş rāyiḥalu bir otdur, "şaḥne-i dey" ḳış voyvodası murād ḳar ve buz ve ziyāde ṣovuḳluḳdan kināyedür.* [101b]

h. Çınar

Metinde çınarın genellikle şehirler ve köylerde ve su kenarlarında biten meşhur bir ağaç olduğu ifade edilmiştir. Ayrıca, çınar ağacıyla ilgili bir efsaneye değinilmiştir. Bu

efsane şöyledir: Rivayet edilir ki çınar ağacı çok uzun yıllar yaşarmış. Seneler geçtikte içinde kendiliğinden bir ateş peyda edip içini yakar ancak dışarıdan belli olmaz. Ancak kesildiği vakit içinin yandığı belli olurmuş. İşte bu rivayetteki hayal gibi Urfî'nin nalesi ve figanı o kadar çoktur ki kendini yakarsa buna şaşılmaz. Şârih bu telmihi tespit edip açıklamıştır.

- *Çenār aġacı ġāyetde çoḳ yaşarmış. Seneler geçince içinden kendiliginden āteş peydā idüp içini iḥrāḳ eyler lākin dışından bellü olmaz. Ancaḳ kesildügi vaḳt bellüdür ki içi iḥrāḳ olmış. Pes ben daḫı çenār-miṣāl kendiligümden āteş peydā idüp derūnumı iḥrāḳ bi'n-nār eyler isem ʿaceb ṭutma, dimekdür.* [74a]

Çınar ağacının yaprakları ile "tehî-destî" ifadesi arasında anlam ilişkisi bulunmaktadır. Zira çınar yaprakları tıpkı insan eline benzer. Şerhte daha önce bahsedilen çınar ağacının içinin yanık olması efsanesine de ayrıca atıf yapılmıştır.

- *Bā-ḫuṣūṣ mevsim-i gül ü gülnārda tehī-destī mertebe-i bed viremezdür ki ol tehī-destlik ġam u ālāmından derūn-ı çenārdan ṭuman çıḳar yaʿnī tehī-destlik …* [105a]

1. Nergis

Metinde güzellikte sevgiliyle nergisin nasıl eşit olacağı, zira sevgili cihanın gözü iken nergisin ancak bostanın gözü olabileceği ifade edilmiştir. Şerhte, nergis çiçeğinin renginin sarıya yakın olup tohum yerinin beyaz olduğu ve bu çiçekle güzellerin gözlerinin övüldüğü ifade edilmiştir. Nergis çiçeğinin açmadan önce etrafının yeşil olduğu ve bir dal üzerinde beş altı tane çiçek açtığı bilgisi verilir. Beyitteki hayale dair ise şerhte, sevgilinin bütün cihan üftadesi iken nergise sadece bostan âşıktır. Bu sebeple güzellikte sevgiliyle yan yana gelemezler, denilmiştir.

- *Kocā be-ḫüsn şeved bā-to hem-ʿinān nergis*
  To çeşm-i ʿālemī vü çeşm-i būstān nergis
  … "Nergis" meşhūr şükūfedür ki şuʿarā nergis taʿbīriyle maḥbūblaruŋ dīdelerini şenā iderler, rengi ṣarıya māʾildür, içinde toḫm yeri beyāżdur ve dīde-i maḥbūba beŋzer ve ġonce iken ḳabları sebzdür ve bir dal üzerinde beş altı ʿaded şükūfe güşād eyler… [116b]

Urfî'nin beytinde nergisin bostanda sarhoş olarak dünyaya geldiği ifade edilmiştir. Şerhte, nergisin gâliba anne karnında kan içmek yerine kadeh içtiği için mest olarak doğduğu ifade edilir. Ayrıca şârih, sevgilinin gözü ile nergis arasında benzerlik olduğunu lâkin on dört yaşından sonra güzellerin gözlerinin bu hâli kazandığını ve buna birinin ana karnında kan içerken diğerinin kadeh içmesinin sebep olduğunu belirtmiştir.

- *Ġālibā **nergis** raḥm-ı māderde ḳan yerine içdügi şahbā imiş ki būstānda mest olduġı ḥālde tevellüd eyledi yaʿnī ḥīn-i tevellüdde mest ẓuhūr eyledi. Bu maḥalde nergis ile çeşm-i dil-ber müşābehetleri beyāndur...* [118a]

i. Zakkum

Metinde cenneti memduhun lütuflarına tercih edenler cennet ashabının Men ve Selva'yı cehennemin zakkumuna satmalarına benzetilmiştir. Zakkum'a dair cehennem yiyeceği olduğu bilgisi verilir.

- *"Zaḳḳūm" cehennem eṭʿimesi dimekdür… niʿam-ı luṭfuŋı māʾide-i cennete degişmek aṣḥāb-ı behişt-i cennete müteʿallıḳ eṭʿime-i leẕīẕeyi zaḳḳūm-ı cehenneme mübādele itmege beŋzer, dimekdür.* [200b]

j. Tubâ

Metindeki hayale göre Cennet ağacı Tubâ ağacının yaprak ve meyveleri ateş yaralarıdır yani kızgınlık yaralarıdır. O Tubâ'nın yara ve sülünleri ve yaprak dalları semender kuşudur yani bahçenin bülbülleri bile ateş yiyen semender kuşudur. Burada kastedilen şâirin kendi vücûdudur ki vücûdunun içinde nefis gibi şeytan gibi nice nice ateş yiyen semenderler olduğu şerhte ifade edilmiştir.

- *Ol **Ṭūbā'**nuŋ dāġ u tezervleri ve şāhçe-i ġazelleri semender ḳuşıdur yaʿnī benüm Ṭūbā'ya mensūb olan bāġçe bülbülleri bile semender ḳuşıdur ki ol āteş-ḫordur. Bu maḥalde murād kendi vücūdıdur ki vücūd içinde nice nice āteş-ḫor semenderler var: Nefs gibi ve şeyṭān gibi.* [26b]

Metinde "Ben o manâ cennetiyim ki azledilmiş olduğu için Tubâ cenneti süsleyen şöhretimin hizmetinde olur." ifadesiyle Tubâ ağacının cenneti süsleyişine işaret edilmiştir.

- *Ṭūbā zīnet-baḫş-ı Firdevs-i aʿlā oldı, hüveydādur lākin ben ki behişt-i maʿānīyüm Ṭūbā baŋa yek nihāli ḥüsn miḳdārınca olmaḳ ḥasebiyle behişt-i maʿnāmuzdan ʿazl olup rütbe-i vālā-yı Ṭūbā ḳılmışdur…* [250a]

Menekşe/Benefşe

Urfî'nin "Nergis menekşe çocuklarına dadılar gibi dolu goncadan memeler bıraktı." anlamındaki beytinde aşağı eğilmiş şekli ile nergis göğse; menekşeler ise bebeklere benzetilmiştir.

- *"Ṭıfl-ı benefşe" murād benefşe gonceleridür, "sīr-āb" ter ü tāze vü ṭarāvet maʿnāsına aḫẕ olına, "fürū güẕāşte" ṣarḳmış dimekdür, "pistān" be-maʿnā meme, "dāyegān" ṭıfl ṭayalarına dirler. "Pistān" pā-yı ʿAcemle meme emcigi dimekdür.* [118b]

k. Yasemin

Metinde yaseminin içinin lale gibi dağlanmış olduğu ifade edilir. Şerhte yasemin çiçeği ile ilgili bir rivayet nakledilmiştir. Rivayete göre bir duvar üzerinde yasemin asması olup güneş ona çok fazla vurursa sıcaklığın şiddetinden yaseminin içi lale gibi olurmuş. Beyitte yer alan hayal şu ifadelerle şerh edilmiştir: Bu beyitte de demek olur ki o mübarek kubbenin gölgesini güneş gelip yaseminin başından alırsa hasretinden içerisi dağlanır. Yani yasemin çiçeği bile o mübarek dergâhın gölgesinin kadir ve kıymetini bilir ve bir dakika ayrılsa içerisi lale gibi dağlanır.

- *Be-dāġ-ı lāle tevān dīd* ***yāsemen*** *der-vey*
  Çü be-s'tered zi-sereş mihr sāye-i dīvār
  Yāsemīn*üŋ derūnını* ***lāle****-miṣāl dāġ-dār olduġı ḥālde görmek mümkindür.* ***Rivāyetdür ki:*** *bir dīvār üzerinde yāsemen aşması olup güneş aŋa ziyāde ḥavāle olsa şiddet-i germiyetden derūnı lāle gibi olurmış.* [78a]

Urfî'nin "Yasemin, lalenin resmi gibi bir ateşi suya vurur ve nergis söğüt dalı gibi bir hançeri kemerinden çıkarır." anlamındaki beytindeki "Yâsemîn der-âb-ı âteş zened" ibaresinin yasemin çiçeğinin taze ve mavi iken korkusundan kuruyup lale gibi kırmızı olmasından kinâye olduğu ifade edilmiştir.

- *"Yāsemīn der-āb-ı āteş zened" buyurduġı yāsemīn reng cihetiyle ābī vü ṭarāvetlü iken ḫavfindan ḳuruyup lāle-miṣāl ṣurḫ olur, dimekden kināyedür.* [120b]

3.9.16. Tarihî, Efsanevî ve Mitolojik Unsurlar

a. Gûl

Metinde "gûl"den nefis kastedilmektedir, Çölü geçme çünkü o çölde her bir çalı dibinde yüz tane başıboş dev vardır. Beyaban (çöl) denilen emmare nefsin arzularıdır. Yani nefsi arzularıyla vaktini öldürme çünkü o çölde bin bir türlü yol kesen çöl devlerinin korkusu vardır, denilmiştir.

- *Beyābānı ṭay eyleme zīrā ol beyābānda her bir çalı dibinde yüz ser-keş ġūldan noḳṣān degildür. Beyābān didügi ārzū-yı nefs-i emmāredür yaʿnī ārzū-yı nefsle evḳātuŋ telef itme zīrā ol bādiyede hezār güne reh-zen ġūl-ı beyābānī ḫavfları vāḳıʿdur. Pes ol bādiye-peymāyīden kef-i yed eyle, dimekdür.* [37a]

b. Ankâ/ Simurg/Hümâ

Doğu şiirinde Ankâ kuşuyla ilgili efsane ve rivayetlere sıkça rastlanır. Beyitlerde "Sîmurg veya Sîreng" adı altında da zikredilen Ankâ'nın en büyük özelliği olarak Kaf Dağı'nda yaşaması, asla yere konmayışı, avlanmayışı ve ele geçirilemeyişi göze çarpar. Bu özellikleriyle çeşitli teşbîh ve mecazlara konu olur. Bazan bir cennet kuşu olarak yeşil rengiyle ele alınır. Ankâ'nın en yaygın kullanımı, sanatkârlığı temsil etmesinden kaynaklanır. Bunun yanında sevgiliden beklenen yardım için de ele alınır. Bu iki kullanım dolayısıyla "Ankâ-meşreb", "Ankâ-tabiat", Sîmurg-ı çarh", "Ankâ-yı himmet" gibi birleşik kelimeler kurar. Dünyayı çevrelediğine inanılan Kaf Dağı ile birlikte tenâsüplere konu olur. Şehnâme'ye göre Zaloğlu Rüstem'i Ankâ beslemiş olduğundan bazan Rüstem ile birlikte de anılır. Bazan da sevgili, adının bilinip kendisinin asla görünmemesi nedeniyle Ankâ'ya teşbih olunur. Âşık, sevgilisinden Ankâ olarak söz ederken, ondan bir yakınlık ve yardım ummaktadır. Aynı sıfatı kendisine yakıştırmışsa kanaat ve alçak gönüllülüğünü övünerek söylemektedir. Avlanmayışı ve ele geçmeyişi nedeniyle de ulaşılması zor durumlar için söz konusu edilir (Pala, 2004: 34). Hümâ ile Ankâ her ne kadar iç içe geçmiş hayal ve unsurlara sahip olsalar da bazı hususiyetler açısından kesin çizgilerle ayrılırlar. Daha çok devlet kuşu, talih kuşu olarak bilinen Hümâ, Kaf Dağı'nda, Okyanus adalarında veya Çin'de yaşadığına inanılan efsanevî bir kuştur. Eskiden bir meydanda Hümâ uçurulur ve kimin başına konarsa o kişi padişah olurmuş. Bu bakımdan Hümâ bir devlet kuşu olarak bilinir. Yine Hümâ göklerde uçunca gölgesi kimin başına düşerse o kişi ilerde padişah olurmuş. Bu kuşun ayaksız olduğu ve dirisinin ele geçmediği söylenir. Kemikle beslenir ve hiçbir kuşu incitmezmiş. Edebiyatımızda refah, kudret ve mutluluğa giden bir baht açıklığının sembolü olarak anılır. Çok zaman Ankâ veya Sîmurg ile karıştırılmıştır. Hümâ kelimesi ile birçok terkipler yapılmış olup hemen hepsinde talih ve baht açıklığıyla ilgili düşünceler hakimdir (Pala, 2004: 228). Her iki kuş da insanların zihinlerinde türetilmiş gerçeklikten uzak hayalî varlıklardır.

Urfî "Gam kuşuna yem olarak can getirdim. Böylece o Hümâ kuşu bu kemiğe gölgesini salsın." anlamındaki beytinde yükseklerden uçan Hümâ kuşunun yiyeceğinin kemik olduğuna işaret edilmiştir. Şârih şerhi desteklemek amacıyla beyti anlamsal olarak örneklendiren Sa'dî'nin "Hümâ bütün kuşlardan daha şereflidir, çünkü o kemikle geçinir ve diğer canlıları incitmez." anlamındaki beytini nakletmiştir. Urfî beytinde gam ve elemi Hümâ'ya benzetmiştir.

- *Ve daḫı hümā-yı bālā-pervāzuŋ ṭuʿmesi üstüḫʾān olduġın işāret ider.*
  Beyt:
  Hümāy ber-heme murġān ez-ān şeref dāred
  Ki üstüḫʾān ḫored cānver niyāz dāred [4a]

Urfî, "Felek, bilge sultanın devletinin parlaklığından Hümâ kuşunun gölgesini utandırdı." anlamındaki beytinde sultanın övgüsünü Hümâ kuşu ile karşılaştırma suretiyle yapmıştır. Hümâ kuşunun gölgesinin talih ve baht getirdiğine inanılır. Buna rağmen sultanın devletinin parlaklığının yanında Hümâ kuşunun gölgesinin hiçbir ehemmiyeti yoktur. [97a]

"Sîmurg" Kaf Dağı'nda yaşayan mitolojik bir kuşun ismidir ve kastedilen güneştir. "Beyza-i zer" altın beyazlığıdır ki kastedilen güneşin ziyasıdır. Zira güneşin şekline bakılsa yumurtaya benzer ve zemin üzerine düşer.

- *"Sīmurġ" ism-i murġdur ki murād, ḫurşīddür, "beyża-i zer" altun beyżası ki murād ḫurşīdüŋ ḳarżı ve żiyāsıdur.* [45a]

"Gûşe-gîrî ifadesiyle Ankâ'nın uzlette oluşuna; "ne-dîd sûret-i û" ifadesiyle de kimsenin onu görmemiş olduğuna işaret edilmiştir. Ankâ'ya dair "Burada Ankâ ile kastedilen Hazret-i Allâh olmalıdır ki O, şekil ve görünüşten arınmıştır ama O'nun âlemdeki kuvveti, kudreti, azameti ve celali yaratılmışların basiret sahibi olanları için açık ve ortadadır. Lâkin O'nun azametini kimse görmüş değildir. Bazı mutasavvıflar Ankâ'yı bu manâ üzerinden nakletmişlerdir." ifadeleriyle açıklama yapılmıştır.

- *ʿAnḳā'dan Ḥażret-i Feyyāż ola ki şekl ü heyʾetinden berī olup gerçi ʿālemde ḳuvvet ü ḳudret ü ʿaẓamet ü celāleti eşyā-yı maḫlūḳdan uluʾl-ebṣāra hüveydā ve celīdür. Lākin ʿaẓametini kimse görmiş degildür.* [90a]

Hümâ kuşunun gölgesi kimin üzerine düşerse ona uğur getireceğine inanılır. Metinde, memduha övgüamacıyla, Hümâ kuşunun gölgesi kimin başına düşse o kişi büyük bir devlete nail olurken Hümâ kuşu, o fetanet ve zekâ sahibinin devletinin iktidarının gölgesinden utanmıştır. Yani memduhun devletinin gölgesi o kadar yücedir ki Hümâ'nın gölgesi ondan utanmıştır, denilmiştir.

- *Hümā ḳuşı sāyesi ki her kimüŋ başına sāye-endāz ola devlet-i ʿuẓmāya nāʾil olur iken ol ṣāḥib-i fiṭnat u zekānuŋ ferr-i devleti sāyesinde ḫacl olmışdur yaʿnī memdūḥuŋ sāye-i devleti bir mertebe ʿālīdür ki hümānuŋ sāyesi andan maḥcūbdur, dimekdür.* [97a]

c. Semender

Semender metinde genel olarak ateşle olan münasebeti sebebiyle konu edilmiştir. Şârih tarafından semender-ateş ilişkisi yer yer açıklanmıştır. Doğu mitolojisinden ateş içinde peyda olup ateş içinde yaşayan bir hayali varlıktır. Türk ve İran edebiyatında çok zikr olunmuştur (Onay, 2013: 367). Bu hayvanın ateşe girdiği zaman kendini koruduğu rivayet edilir. Başka bir rivayete göre semender yalnızca ateşte yaşar ve ateşten çıkınca ölürmüş. Bunun bir kuş olduğunu söyleyenler de vardır. Hindistan'daki Mecusilerin devamlı yaktıkları ateşte ısının artmasıyla semender denilen kanatlı bir böcek hasıl olurmuş. Ancak efsanevî semenderi gördüğünü söyleyen kimse yoktur (Pala 2004: 412).

Metinde semenderden bir kuş olarak bahsedilir. Urfî'nin "Yaprağı ve meyvesi ateş parçası olan Tubâ ağacıyım. O bahçenin bülbülleri bile semenderdir." anlamındaki beytinde zikredilir. Şârih, "Semender" bir kuştur ki ateşin içinde bulunup yedikleri de ateştir, ifadeleriyle semenderin ateşle olan ilgisini açıklamıştır. Semenderle kastedilenin şâirin kendi vücûdu olduğu ve vücûdunun içinde nice nice ateş yiyen nefis gibi, şeytan gibi semenderler olduğu belirtilmiştir.

- *"**Semender**" şol ḳuşdur ki āteş ile āmīziş idüp meʾkūlātı āteşdür… **semender** ḳuşıdur ki ol āteş-ḫordur. Bu maḥalde murād kendi vücūdıdur ki vücūd içinde nice nice āteş-ḫor **semenderler** var: Nefs gibi ve şeyṭān gibi.* [26b]

Urfî'nin beytinde semenderden "murg-ı âteş-hâr" olarak bahsedilmiştir. Ateş yiyen ve ateşe dalan bir kuştur. İsmi dîvânlarda ve tarih kitaplarında geçer ama kendini kimse görmemiştir. Beyitte Hz. Ali'ye olan şevkinin ateşine Semender değse dayanamayacağı ifade edilmiştir.

- *Eger zi-āteş-i şevḳem şeved fürūġ-peẕīr*
  Be-selsebīl zened ġavṭa murġ-ı āteş-ḫʿār
  … "Murġ-ı āteş-ḫʿār" āteşi ekl idici ve āteşe ṭalıcı bir nevʿ ḳuşdur ki Türkīde semender ḳuşı dirler gerçi ismi dīvānlarda ve tevārīḫlerde meşhūr lākin cismini görmiş yoḳ. [84b]

Metinde semenderin âteşle olan münasebetinden dolayı padişahın övgü ateşiyle ilişkilendirilmiştir. Yani nerede şu medhin ateşini artıracak meddah ki padişah Hazretleri'ne layık bir hâlde manâlar cevherini övgüler söyleyen bir dil üzerine atsın ve medhin daha çok alevlenmesine gayret ederek kendi içine o ateşten bir semender bıraksın. Yani medhinin alevleri şiddetlendikçe iştiyakı da artacak bir meddah neredir? denilmektedir.

- *Ḳanı şol medḥüŋ āteşini müzdād iden meddāḥ ki Ḥażret-i pādişāha şāyeste bir güne gevher-i maʿānī bī-şenā vü sitāyişe mensūb zebān üzerine ata ve medḥüŋ ziyāde ʿalevlenmesini saʿy idüp kendi derūnına ol āteşden semender bıraġa yaʿnī medḥüŋ ʿalev-gīrligi şiddetlendikce iştiyāḳı ziyāde ola ḳanı bir böyle meddāḥ dimekdür.* [48b]

d. Nesnâs

Serendib'de Zat-ı âhûvan isimli dağda bu varlığın çok olduğu rivayet edilir. Uzun boylu, gök renkli vücutları kızıl kıllı, kafalarının iki tarafında yüz ve göz vardır. Dişisi ve erkeği olup ikisi bir fili tutup yeseler yine de doymazlar, denilmiştir.

- *"Neşnās" ol ṭaġda çoḳ olur. Bir nevʿ maḫlūḳdur, boyları yüce ve gövdeleri ḳıllu ve rengleri gök ve ḳılları ḳızıl ve başlarınuŋ iki yanında yüz ve iki yanında gözi var, biri hem erkek hem dişidür. Her biri ṭoġurur. İkisi bir fili ṭutarlar yerler. Henüz ṭoymazlar. Be-ġāyet bükrek olurlar. Faḳīr, bunı luġatde bulup taḥrīr eyledüm. Ammā şāriḥ meymūn ismine dirler. Buyurmışdur.* [115b]

e. Âb-ı Hayat

Kaynaklarda aynü'l-hayât, nehrü'l-hayât, ab-ı câvidânî, ab-ı zindegî, hayat kaynağı, hayat çeşmesi, bengi su, dirilik suyu, bazan da Hızır ve İskender'e atfen ab-ı Hızır veya ab-ı İskender vs. çeşitli isimlerle anılan bu efsanevî su, aslında bütün dünya mitolojilerinde mevcut bir kavramdır. İnsanın yeryüzüne gelmesinden itibaren hemen her toplumda hayatın kısalığı, buna karşılık yaşama arzusunun çok kuvvetli oluşu, ona daima sonsuz bir hayat fikri ilham etmiştir. Bu eğilimin çeşitli toplumlarda bazı mitolojik mahsuller doğurduğu ve insanların ebedî bir hayat aramak için verdikleri mücadeleleri anlatan eserler yazılmasına sebep olduğu görülür. Böyle bir ebedî hayat sağlayan suyun (âb-ı hayat) varlığına olan inancın doğuşunda, gerçek hayattaki suyun bütün canlılar için taşıdığı önemin rolü çok büyüktür. Efsanelerin dışında, âb-ı hayata Kuran-ı Kerîm'de Hz. Mûsâ ve Hızır kıssasında (el-Kehf/18:60-82), dolaylı olarak temas edilmiştir. Bu konuya dair Kur'ân'da anlatılanlar özetlenecek olursa karşımıza şöyle bir tablo çıkmaktadır: Hz. Mûsâ bir gün genç arkadaşıyla birlikte, kendisiyle buluşması emredilen şahsiyetle görüşmek üzere yola çıkar. Buluşma yeri "iki denizin birleştiği yer" (mecmau'l-bahreyn)dir. Hz. Mûsâ burayı tanıyabilmek için yanına azık olarak aldığı balıktan faydalanacaktır. Çünkü balığın canlanıp denize atlaması, buluşma yerini belirleyen bir işarettir. Ancak Hz. Mûsâ'nın genç arkadaşı, deniz sahilinde uğradıkları kayanın yanında balığın canlanarak denize atladığını ona haber vermeyi unutmuştur. Yolda yemek için konakladıklarında ise durumu kendisine anlatır. Bunun üzerine Hz. Mûsâ tekrar o yere döner ve gerçekten aradığı kişinin orada bulunduğunu görür.

Kendisine Allâh tarafından "rahmet" ve "gizli ilim" verilen bu kulun Hızır adını taşıdığı, başta Buhari ve Müslim olmak üzere, Ebu Davud, Tirmizî ve *el-Müstedrek*'te yer alan bazı hadîslerde bildirilmiştir. Tasavvufta âb-ı hayat, Allâh'ın "el-Hay" isminin hakikatinden ibarettir. Bu ismi öz vasfı hâline getiren kimse, âb-ı hayatı içmiş olur. Artık o, Hakk'ın "hay" sıfatıyla hayatta olduğu gibi, diğer canlılar da onun sayesinde hayat kazanır. Bu mertebedeki insanın hayatı Hakk'ın hayatıdır. Türk edebiyatı bu türün çok zengin örneklerine sahiptir. Yunus Emre, "Yunus Emre bu dünyada iki kişi kalır derler / Meğer Hızır, İlyas ola âb-ı hayat içmiş gibi" mısralarıyla tasavvuf ehlinin görüşlerini paylaşmıştır. Nesimî, Eşrefoğlu Rûmî, Niyazî-i Mısrî, Erzurumlu İbrahim Hakkı gibi mutasavvıf şâirler âb-ı hayat kavramını tasavvufî mazmun olarak kullanmışlardır. Âb-ı hayat, Bektaşî Kızılbaş nefeslerinde de geniş şekilde yer almıştır. Dîvân şiirinde âb-ı hayat gibi mazmun ve kavramlar kısmen bunlar etrafındaki inançları da hatırlatmakla beraber, asıl edebî bir mazmun olarak genellikle sevgili ve onun çeşitli vasıflarını sembolize etmek için kullanılmışlar (Ocak, 1988: 1-3). Edebiyatta âb-ı hayat etrafında farklı semboller ve hayallerin geliştiği görülür. Aşksız insan ölü gibidir. Bu itibarla aşk âb-ı hayattır. Sevgili, sevgilinin vuslatı, dudağı, yanağı, hatta ayak bastığı yer, eşiği, ayağının tozu, toprağı âşığın hayat kaynağıdır. Ağız veya dudaklar mecazen âb-ı hayattır. Ağzın hareketi can ve hayat nişanıdır. Sevgilinin dudakları âşığına hayat verir, can bağışlar. Onun için bûsesi bir âb-ı hayattır. Siyah saçlar "karanlıklar ülkesi"ne yüz ise âb-ı hayata benzetilir. Vahdeti temsil eden dudak bu yönden de iman ile ilgilidir. Sevgilinin gözleri de hayat pınarıdır. Şarap da (aşk şarabı, ilâhî aşk şarabı) âb-ı hayata benzetilir. Gönül, kalp, ruh, insana maddî ve mânevî hayatiyet sağladığı için âb-ı hayat; vücut bunların kafesi, örtüsü ve koruyucusu olduğu için, zulumat ülkesidir. Tenine, nefsine veya mâsivâya mahkûm olan kişi, İskender gibi ten karanlığında yolunu kaybeder; gönlü hayat pınarına ulaşamaz. Hz. Ali ve Mevlânâ gibi belli isimler veya herhangi bir veli, pir, mürşid-i kâmil Hızır'a benzetilir. Onların irşadı, rehberliği ve himmetleri Hızır'ın âb-ı hayatı gibi şifadır. Hızır sevilen ve övülen kişidir, sevgilidir, padişahtır, vezirdir, dosttur. Sevgilinin kendisi, dudakları veya yanakları âb-ı hayat ise âşık da onu arayan Hızır'dır. Gonca gül yeşilliği, gizliliği yönünden elinde âb-ı hayat kadehi tutan Hızır'a benzetilir. Hızır uzun ömrü ifade eder. Genellikle sevgilinin boyunu temsil eden servi (tasavvufî açıdan vahdet) yeşilliği, yüksekliği ve uzunluğu itibariyle uzun ömre delâlet eder. Dolayısıyla Hızır-servi münasebeti kurulur. Bütün arzu ve mücadelesine rağmen âb-ı hayatı bulamayan İskender, muradına kavuşamayan kimseyi temsil eder. Bu sebeple âb-ı hayata, ab-ı İskender veya ab-ı İskenderî de denilmiştir. Aklın varabileceği nokta sınırlı, gönlün ise sonsuzdur. En güzeli akıl ve

gönlün birlikte olmasıdır. Bu itibarla İskender akıl, Hızır ise gönüldür. "Gönül Hızırı", ten zulmetinde âb-ı hayatı bularak "Nefsini bilen, Rabbini bilir." sırrına ermiş; "akıl İskenderi" yabanda kalmıştır. Bir başka açıdan Hızır akıldır, kılıç İskender'e benzetilir. Bazan da kılıç ile âb-ı hayat arasında ilgi kurulur (Çelebioğlu, 1988: 3-4).

Urfî'nin beyitlerinde âb-ı hayat, Hızır, İlyas, İskender, zulumat vs. unsurlarla zengin hayaller kurulduğu görülür. Senin güzelliğinin hayretine kurban olayım, senin kavuşma meclisinde ölümsüzlük suyunun kabını çan elinden yere düşürmüş." anlamındaki beytinde âb-ı hayatın kıymetli bir şey olması yönüyle sevgilinin güzelliğine vurgu yapılır. Metinde, "Senin güzelliğinin hayretine kurban olayım ki vuslat meclisinde canlılık kadehini canın elinden düşürüp dökmüşsün. Zira hayrete düşen kimse elindeki şeyi düşürür. 'Can'dan kastedilen hayvanî ruhtur. 'Âb-ı hayat' kendisinin canlılık sebebidir. Mesela bir kimse ay yüzlü bir sevgilinin mecazî aşkına düşerek onun yüzüne hayran olsa elbette canlılığına sebep olan yiyecek ve içeceklerden kesilir. Öyleyse Ezelî ve eşsiz olan Allâh'ın cemâline hayran olan namsız ve nişansız âşıklar, fani olan canlılık suyuna susamazlar. Belki sonsuz olan hakiki cemâlin güzelliğinin hayretiyle dudakları kurumuş hâldeyken canlılık kadehini dökerse buna şaşılmaz." ifadeleriyle şârih beyti tasavvufî olarak yorumlamıştır.

- *"Āb-ı ḥayāt" kendisinüŋ bāʿiṣ-i zindegānıdur… Pes imdi cemāl-i Lā-yezāl-i Ḥażret-i bī-miṡāle vālih ü ḥayrān olan ʿāṣıḳān-ı bī-nām u nişān teşne-dil-i āb-ı zindegī-i fānī olmayup belki ebedü'l-ebed ḥayret-zede-i ḥüsn-i cemāl olan ḥaḳīḳide ḫuşk-leb cām-ı āb-ı zindegīden dest-şū iderse ʿaceb degildür, dimekdür.* [5b]

Urfî'nin "Ey dudağından âb-ı hayat akan, Hızır dudağından, bir murad için dudağımı açmaya utanırım." anlamındaki beytinde memduh bir sevgili olarak düşünülerek dudak ve âb-ı hayat arasında bir ilişki kurulmak suretiyle övülmüştür. Zira sevgilinin dudağında âb-ı hayat bulunur. Şerhte, memduhun ihsanlar saçan dudağı âb-ı hayat olduğu herkesin imdadına ve yardımına yetişen Hızır ise onun "evet" sözü olduğu ifade edilmiştir.

- *Devāsı veʿatşumuŋ āb-ı ḥayātı senüŋ niʿam-ı Ḫıżır'ınuŋ lebindendür yaʿnī niyāzmend olduġumdur, dimek devāsı senüŋ belī ne ḫoş didügüŋ maḳbūldür dimeŋdedür, dimekdür.* [13a]

Urfî'nin "Öyle bir şarap iç ki eğer onu Şîrîn'in yüzüne serpsen Bîsütûn dağının endişesinden onu sarhoş ve dans ederek çıkarsın." ifadesinde "be-nûş ân mey" diye ifade edilen âb-ı hayattır. Şârih, âb-ı hayatı içmenin her iki cihanda da Hak'la olmadan kinâye olduğunu belirtmiştir.

- *"Be-nūş ān mey" diyü teʾkīd buyurduġı ol sebebdendür ki ol mey āb-ı ḥayvāndur ve nūş iden ḥayāt-ı cāvidān bulup dāreynde Ḥaḳla olduġından kināyedür.* [133a]

Metinde âb-ı hayatın zulumatta yani karanlıkta oluşuna vurgu yapılmıştır.

- *"Āteş-ender-āb-ı ḥayvān" dimekden maḳṣad āb-ı ḥayvān ẓulumātda olup muḥtāc-ı şuʿle olduġıdur.* [234b]

f. Bâğ-ı İrem, Ad, Şeddâd

Urfî beyitlerinde İrem Bağı'ndan bir güzellik unsuru olarak bahsetmektedir. Yemen'deki Âd kavminin kralı olan Şeddâd tarafından Tanrılık iddiasıyla cennet taklit edilerek yaptırılan bu bahçeyi bitince, görmek üzere kalkıp gitmiş, bağa yaklaştığı sırada birdenbire zuhûr eden bir tufan, Şeddâd'ı yanındakilerle birlikte helak etmiştir. Şâirler bu bahçeyi ve sevgilinin güzel yüzü ile güzelliklerini bu bahçeye benzetirler (Levend, 1984, 153; Pala, 2004: 64).

Urfî, "Senin övgünün dolaştığı yere salınarak bir bak, benim kalemim İrem Bağı'nı (kasîde) doğurmuştur." anlamındaki beytinde kendi kasîdesini İrem Bağı'na benzetmek suretiyle kendini övmektedir.

- *"İrem" cennet būstānları dimekdür. Murādı kendi ḳaṣāʾididür.* [18a]

Metinde şârih Şeddâd'la alâkalı Şeddâd'ın ferah bir beldede İrem Bağı diye cennete benzer bir bahçe yaptırdığı ve içinde büyük bir bina inşa ettirdiği ve daha sonra sarayın toprak altında kalarak kendisinin de onunla helak olduğu rivayeti nakledilmiştir. Urfî'nin beytin anlamının da Şeddâd'ın hâline uygun olduğu ve feleğin muradına kavuştuktan sonra ona, Şeddâd'a yaptığını yaparak onu perişan edip darmadağın ettiği ifade edilmiştir.

- ***Rivāyetdür ki:*** *Şeddād bir belde-i ferāḥ-fezāda Bāġ-ı İrem diyü bir bāġçe-i cennetāsā yapdurup içinde bir ʿālī binā bünyād itdürüp sarāy müstaġraḳ-ı zīr-i ḫāk ve kendisi daḫı maʿan helāk oldı. Pes bu beytüŋ maẓmūnı Şeddād'uŋ aḥvāline muvāfiḳdur.* [53b]

g. Kâse-i Fağfûr

Metinde kırılgan oluşu yönüyle zikredilmiştir. "Fağfûr" eski Çin hükümdarlarının unvanıdır (Onay, 2013: 172). "Kâse-i Fağfûr (Çin kâsesi, porselen kâse)" tamlaması gönül yerine kullanılır. Hatta halk dilinde Fağfûri fincan, Fağfûri kâse gibi tabirler hâlâ yaşamaktadır. Eski şâirler bu noktaya da dikkat çekmişlerdir (Pala, 2004: 271). İran padişahlarına şah, Türk padişahlarına han denildiği gibi, eskiden Çin padişahlarına da Fağfûr

adı verilirdi (Tökel, 200: 166). Urfî, "Taş o kadar rutubet çeker ki mesela bir Çin kadehi taşa düşse asla zarar görmez." anlamındaki beytinde Keşmir'in ab u hevâsının yumuşak ve yağmurlu olduğunu ifade etmek için Kâse-i Fağfûr'un (Çin kâsesi) kırılgan oluşu üzerinden mübalağa yapılmıştır.

Urfî'nin beytinde Keşmir'in havasının övgüsüne vurgu yapılmak amacıyla "Kâse-i Fağfûr"un kırılgan oluşu dile getirilmiştir.

- *Belde-i meẕkūruŋ hevāsı muʿtedil vāḳıʿ olması cihetindendür ki diyār-ı meẕkūruŋ arāżīsi bir mertebe ḥālet-i ruṭūbeti kesb itmişdür ki eger sāġar-ı çīnī kāse-i faġfūrı hevādan ḥacer üzerine bıraḳsalar aṣlā ḫavfi yoḳdur.* [29b]

h. Bâbil

Bağdat taraflarında bulunan ilkçağdan kalma bir şehir. Bu şehirde eskiden bir kule ve bir kuyu varmış. Hârut ve Mârut bu kuyuda büyücülükle uğraşır ve insanlara büyü öğretirlermiş. Ayrıca buranın halkının yıldızlarla çok ilgilendikleri, büyücülük ve cadılıkta ilerlemeler gösterdikleri de rivayetler arasındadır. Edebiyatta genellikle Çâh-ı Bâbil (Bâbil Kuyusu) ve Hârut ile Mârut sebebiyle zikredilir. Bâbil, çeh-i Bâbil, Bâbil kuyusu, Hârût ve Mârût, sihr vs. İfadeleri etrafında eski şâirlerimiz pek çok mazmunlar oluşturmuşlardır (Onay, 2013: 79; Pala, 2004: 61).

Metinde büyü ve sihirle meşhur Bâbil'le ilgili olarak Urfî'nin beytinde geçen "Bâbil büyücüsü onu büyülesin." ifadesiyle Bâbil büyücüsü ve cadısı zikredilmiştir. Şârih beytin açıklamasında Bâbil'le alâkalı olarak "Bâbil" bir beldenin ismidir ki çok fazla cadı ve sihirbazı bulunur, açıklamasında bulunmuştur.

- *"Bābil" bir beldenüŋ ismidür ki ġāyetde cādū ve sihir-bāzı çoḳdur.* [40a]

ı. Şem ü Pervane

Doğu şiirinde sevgiliyi temsil eden muma (şem) âşığı temsil eden pervane âşıktır. Eskiden, gece vakitlerinde mumlar yakılırdı. Pervane, mum ışığının çevresinde döner döner ve öyle bir an gelir ki kendisini mumun alevine bırakırmış. Hatta sevgilinin beni de bu alev ile yanmış bir pervaneye benzetilir. Bazan pervanenin aşkını başkalarına örnek gösterir; çünkü pervane sessizce ve gürültü etmeden can veren sadık bir âşıktır. Bazan da pervanenin, âşıklığı kendisinden öğrendiğini söyleyerek övünür. Pervanenin tek bir ışık etrafında dönerek kendini yakıp yok edişi vahdet yolundaki dervişin yok oluşuna da benzerlik gösterir. Yani ışık İlahî aşk, pervane ise bu aşka kendini kaptırarak yanan kavrulan tarikat ehlidir. Şem ü Pervanenin (Mum ile Pervane) bu hikâyesi mesnevîlere de konu olmuştur (Pala, 2004:

381). Urfî, beyitlerinde yer yer şem ve pervaneden bahsetmiştir. “Sen cihanın sevgilisisin. Kimseye dalkavukluk yapacağına inanmam. Sen meclisin mumu ol da pervanedeki canı gör.” anlamındaki beytinde geleneğe uygun olarak mum sevgiliyi pervaneler ise âşıkları temsil eder. Şârih beyti “Ey sevgili, sen bütün taliplilerin arzuladığı cihanın sevgilisi iken yaratılmışlara dalkavukluk edeceğine inanmam. Zira sen meclisin mumu olursun da zayıf hareketli pervanede can mı kalır. Sonunda dayanamayıp gelir kanatlarını mum ateşinde yakar.” ifadeleriyle şerh etmiştir. [153b]

Örnekte Urfî kendini “pervâne-i kurb” olarak nitelendirmektedir. Bu yönüyle “şem” Urfî’nin memduhu olan padişahtır. Zira Urfî’nin onun dergâhına dahil olan bir şâir olduğu ve diğer şâirler gibi câize talebinde olmadığı ifade edilmiştir.

- *Ve’l-ḥāṣıl şıle didükleri inʿām-ı dergāh-ı pādişāha müntesib olmayan şuʿarāya maḫṣūṣdur. Biz şemʿ-i ḳurb pervāneleriyüz. Bizi sā’ir şuʿarā gibi şıle ile taṭyīb eylemek münāsib degildür.* [187a]

i. Ejder/Ejderha

Urfî’nin beyitlerinde “suʿbân” olarak zikredilen mitolojik bir varlık olan ejderha nefsin karşılığı olarak yer almaktadır. Buna istinaden şerhte ejderha hakkında bazı açıklamalarda bulunulmuştur. Kaynağı Hint mitolojisi olan ejderha, büyük yılan olarak tasavvur edilir. Bir inanışa göre yılan, kendi eceliyle ölmez, mutlaka başka birisi tarafından öldürülürmüş. 100 yıl yaşayan yılanlar ejderha olurmuş. Yılan ejderhaya dönüşünce ağzından ateş saçar, nefesiyle diğer mahlûkları sömürüp yutarmış. O zaman melekler onu kaldırıp Kaf Dağı’nın arkasına atarlarmış. Ejderha ve ejder diye bilinen bu hayvanın daha sonra başı çoğalır ve ayakları çıkarmış. İran mitolojisine bir padişah olarak geçen kelimenin Dahhâk ile alâkası olduğu sanılmaktadır. Edebiyatta “ejdehâ” olarak da telaffuz edilen ejderha, sevgilinin saçları için kullanılır. Çünkü sevgilinin kıvrım kıvrım saçları bir ejderhayı andırır. Saç, uçlarının bolluğu ile bin başlı bir ejderhaya benzer. Ayrıca tılsımlı hazineleri de yılanların ve ejderhaların beklediğine inanılır (Pala, 2004: 146).

Urfî “Dünyayı oturacağı yer yapan kimse ejderha ağzı içinde hâli sermiş gibidir.” anlamındaki beytinde tasavvufî bir sembol olarak dünyayı ejderhaya benzetmiştir. Yani ehl-i dünya kıyamet gününde hüsrana uğrayacağı ifade edilmiştir.

- *Her ol şaḫṣ ki dünyāya meyl ü maḥabbet virüp aŋa dünyā nişīmengāh u ārāmgāh oldı, kendi cāme-ḫ̔ābını dimāġ-ı ejdere serdi. Pes ferş ü cāme-ḫ̔ābın dimāġ-ı ejdere seren şāḫṣ bī-ḫūde helāk u żāyiʿ olacaġına iştibāh mı var yaʿnī ehl-i dünyā rūz-ı cezāda ḫ̔āb u ḫāsir olduġına işāretdür.* [43a]

Urfî, aşağıda yer alan beyitte geçen "Nefesimi ejderin ağzında alıyorum." anlamındaki "nefes der-kâm-ı suʿbân mîzenem" ifadesi ile acı ve sıkıntı içerisinde olmayı ifade etmektedir.

- *Ger dem ez-rāḥat zenem ber-men me-ḫand*
  K'īn nefes der-kām-ı ṣuʿbān mīzenem [236a]

j. Mâh-ı Nahşeb

Nahşeb, Özbekistan'ın orta çağ şehirlerindendir. Arap coğrafyacıları tarafından "Nesef" ismiyle zikredilir. İbn Mukanna adlı sihirbaz, Nahşeb şehrinde esâtire ait meşhur bir kuyu olan Çâh-ı Nahşeb'den ay çıkarır ve bu ay altmış gün gökyüzünde görünür ve dört fersah mesafeyi aydınlatırmış. Şiirde bu ay Mâh-ı Nahşeb, kuyu da Çâh-ı Nahşeb olarak anılır (Onay, 1992: 279; Levend, 1984: 186).

Mâh-ı Nahşeb ibaresi, Urfî'nin "Eğer Urfî ve Enverî arasında biri alâka ararsa Nahşeb ayının hikâyesi ve parlak ay ile arz edilmiştir." anlamındaki beytinde geçer. Şârih, bunun İbni Mukannâ'nın kuyu içinde karışımlarla oluşturduğu ay olduğu, altı saatlik mesafeye parlaklığının ulaştığı, ömrünün altı aydan fazla olmadığı bilgilerini nakletmektedir. Öte yandan beytin şerhinde yer alan, Urfî ve Enverî'nin farkı parlak ay ve mâh-ı nahşeb arasındaki fark nasılsa öyledir, ifadesinden Urfî'nin, "Mâh-ı Nahşeb"i karşılaştırma unsuru olarak kullandığı anlaşılır.

- *"Māh-ı naḫşeb" ʿaceb İbni Muḳannaʿ'uŋ ḳuyu içinde eczā ile īcād eyledügi māhdur. Egerçi altı sāʿatlıḳ yire revnaḳlıġı irerdi. Lākin müddet-i ʿömri daḫı altı aydan ziyāde olmamışdur.* [137b]

3.9.17. Tarihî, Efsanevî, Mitolojik Şahıslar

Urfî Şerhi'nde şârihin tarihî bilgi birikimini görmemizi sağlayan bazı bilgiler yer almaktadır. Yanyalı, çeşitli kaynaklara başvurarak tarihî, efsanevî ve mitolojik şahıslar hakkında bilgiler de vermiştir. Buna göre bazen tarihî bir olayı aktarırken, bazen de mitolojiye konu olabilecek çeşitli unsurları metne dahil etmiştir. Peygamberler tarihi, milletler tarihi, İslâm tarihi, Türk, Arap ve İran mitolojisiyle ilgili ayrıntılar metinde aktarılırken çeşitli şahısların isimleri de izah edilmiştir.

a. Hâtem-i Tayy

Hâtem-i Tay lakabıyla meşhur Arap şâir ve reislerindendir. Cömertliği darb-ı mesel hükmüne geçmiştir (Levend, 1984: 153). Urfî de Hâtem-i Tayy'ı cömertliği ile zikretmiştir.

Urfî şâirliğini överken yapmış olduğu karşılaştırmalarda memduhunu cömertliği açısından Hâtem'den üstün tutmuştur.

Hâtem-i Tayy, her ne kadar cömertliğiyle dillere destan olmuş olsa da Urfî'nin memduhundan daha üstün değildir. Zira ne Cemşit ne de Hâtem Urfî gibi bir şâire sahip olamamışlardır. Urfî'nin sözleri Hatem-i Tayy ve Cemşid için değildir. Yani onun nağmeli şiirlerine her padişah layık değildir. Sadece Urfî'nin tabi olduğu zata mahsustur. Yoksa Hatem de Cemşit de Urfî gibi sihirler yaratan bir şâire sahip olamazlar, denilmiştir.

- *Zîrā benüm terānem **Ḥātem-i Ṭayī** veyā Cemşīd'e müsellem degildür yaʿnī nagme-senc terānem her bir pādişāha lāyıḳ olmaz ancaḳ metbūʿum gibi bir ẕāt-ı Memdūḥu'ṣ-ṣıfāta müsellemdür zīrā Ḥātem veyā Cemşīd benüm gibi bir şāʿir-i siḥr-āferīne ḳande mālik olabildiler.* [19a]

Urfî beytinde "Hâtemân-ı maʿânî" ifadesini kullanmıştır. Bu ifade önceki insanların manâ Hatem'leri demektir. Beyitte Urfî kendi gönlünün cömertliğini eşsiz bir cevher olan güzel söz söyleme zenginliğinden manâ hazinelerini dağıtması sebebiyle geçmişteki Hatem-i Tayy'lardan üstün tutar ve onlar için sela okutur. Zira Urfî'nin şiirlerinden saçılan manâ incileri diğer bütün şâirlerden fazladır. Bu cömertlikle hiçbir manâ Hâtem'i kıyaslanamaz.

- *Zi-beẕl-i nāṭıḳa genc-i maʿānī-efşānet*
  Be-Ḥātemān-ı maʿānī ṣalā mübārek bād
  … "Ḥātemān-ı maʿānī" selefüŋ Ḥātem-i Ṭayy'ları dimekdür… Pes bu seḫā ki maʿnevī olan Ḥātem-i Ṭayy'lara ṣalā mübārek olsun, dimekdür. [41a]

Hâtem-i Tayy metinde cömertlik özelliği ile yer alır. Lâkin memduhun cömertliği ile karşılaştırıldığında onun cömertliğinin bir önemi yoktur. Ayrıca Hâtem için "civân-merd" tabiri kullanılmıştır:

- *Ey kerem ü iḥsān u seḫā-yı bī-pāyāndan mükerrem u muḥsin olan ẕāt, yüz **Ḥātem-i Ṭayy** gibi **civān-merdler** senüŋ kef-i zer-efşānuŋa muḫtāclar ve inʿām u iḥsānuŋ intiẓārlarıdur, dimekdür.* [246a]

Metinde meşhurâta dair şârih tarafından bir liste yapılmıştır. Burada "sehâ-yı Hâtem" ibaresi ile Hâtem'in cömertlik timsali olduğu belirtilmiştir.

- Sehâ-yı Hâtem, sihr-i Bâbil, Bâğ-ı İrem… [111a]

b. Ferhat ve Şîrîn

Doğu edebiyatının en önemli âşık tipi Ferhat'tan Urfî'nin beyitlerinde de bahsedilmektedir. Bu sebeple şerh metninde rivayetler vesilesiyle Ferhat ile Şîrîn hikâyesine

değinilmiştir. Ferhat ile Şîrîn adlı hikâyede geçen kahramanlardan biri olan Ferhat, Hüsrev adlı İran padişahının sevgilisi olan Şîrîn'e âşıktır. Şîrîn'in arzusu üzerine Bîsütûn adlı bir dağı delmesi istenir. Şiirde, sevgilisine kavuşmak için zorlu, gerçekleşmesi güç işleri göze alan âşığı sembolize eder. Daha çok Şîrîn ve Hüsrev ile birlikte anılır. Bazan Mecnûn ile karşılaştırılır. Mesnevî konuları arasında önemli yer tutan, Hüsrev ü Şîrîn olarak da bilinen hikâye dîvân edebiyatında da mesnevî konusu olarak işlenmiştir. Mesnevîlerde Hüsrev'in Şebdîz; Şîrîn'in de Gülgûn adlı birer atları vardır. Şiirlerde Hüsrev, Ferhat ile Şîrîn adları, Leylâ ve Mecnûn kadar sık kullanılmıştır. Bu meşhur aşk hikâyesinin diğer kahramanları da şiirlerde çeşitli yönleriyle anılırlar. Hüsrev'in Şîrîn'e kavuşması, Ferhat ile Hüsrev arasındaki rekabet, Ferhat'ın ıstıraplar içinde ölüşü ve Mecnûn gibi gerçek bir âşığı temsil etmesi vs. olaylar da söz konusu edilir. Önemli başka bir husus da bu hikâyede geçen isimlerin daha çok tevriye oluşturmasıdır. Şîrîn, "tatlı" anlamıyla sevgilinin dudağı, ağzı ve sözü ile bazan âşığın canını; Şebdîz, "gece renkli" anlamıyla sevgilinin yanağını ve âşığın kanlı gözyaşını karşılar. Telmih, tenasüp, tevriye ve irsal-i mesel sanatlarına zemin hazırlanması bakımından da Ferhat ile Şîrîn hikâyesi önem kazanmıştır (Pala, 2004:162).

Urfî'nin beytindeki "Ferhat'ın kazması ve iş bitiren yalan nerede?" ifadesiyle Ferhat'a söylenen yalana telmih yapılmıştır. Şârih beytin şerhiyle alâkalı olarak bu rivayeti nakleder. Ferhat, büyük zatlardan birinin kızına gönül verip evlenmek için kızı istediğinde kendisinden, dağı delmesi ve arkasındaki ırmağı bu yöne iletmesi gibi büyük bir talepte bulundular. Ferhat da âşığa Bağdat uzak değildir, diyerek dağı delmeye başlamıştır. Birkaç yıl bunun için çalıştı. Şîrîn'in anne, baba ve kız kardeşi onun dağı deleceğini görüp anlayınca kızı vermemek için başka bir tedbir almaya çalıştılar. O anda bir kocakarı gelip kızın anne ve babasına, "Kızınızı Ferhat'ın almasına engel olursam bana ne tür nimet ve ihsanlarda bulunursunuz?" dedi. Sözünü tekrar edince onu büyük bir vaatle susturdular. O yaşlı kadın da bir miktar helva pişirip bir kaba koyup başına yerleştirip Ferhat'a göndermiş. Dertli Ferhat da durumu sorduğunda, kocakarı, ey sevgili oğlum çektiğin dert ve sıkıntı boşa gitti, Şîrîn vefat etti, yalanını söyleyince Ferhat, elindeki kazmayı havaya atıp kafasına geri düşürmesiyle kendini öldürmüştür. İşte Urfî de bu rivayette geçen yalan gibi bir yalanın sevgiliden gelmesini ve bu dert ve üzüntüden kendisini kurtarmasını istemektedir. [51a]

Urfî, "Ferhat senin sırrına mahrem olursa Şîrîn'in ölümünden Ferhat'ın gönlüne bir sıkıntı gelmez." anlamındaki beytinin şerhinde eğer Ferhat, memduhun adaletini bilseydi Şîrîn'in ölümünden Ferhat'ın gönlüne hüzün ve elem gelemezdi. Yani kadere rıza gösterip

onun adaletine dayanarak ümitvar olur ve asla üzülmezdi, ifadesiyle memduhun adaletine vurgu yapmak suretiyle onu övdüğü görülmektedir.

- *Ey pādişāh! Eger Ferhād senüŋ ʿadāletüŋ esrārına vāḳıf olaydı Şîrîn'üŋ fevtinden melāl u elem ḫāṭırına yol bulmazdı yaʿnī ḳażāya rıżā virüp senüŋ ʿadāletüŋe tekye ḳılup ümīdvārlıġla aṣlā melūl olmazdı, dimekdür.* [53b]

Örnekte Urfî'nin beytinin şerhinde ikinci defa Ferhat ü Şîrîn hikâyesinden detaylı olarak bahsedilmiştir. Nakledilen rivayette daha önce verilen bilgilerden farklı bazı bilgiler nakledildiği görülür. Şîrîn Ermen Dağı isimli bir ülkenin beyinin kızıdır. Ferhat'ın altın ve dinarı olmadığı için Şîrîn'in ailesi Ferhat'ı bu işten vazgeçirmek için zor ve gerçekleşmesi zor bir iş ister. Eğer dağın diğer tarafındaki ırmağı dağı delmek suretiyle bu tarafa getirirse kızlarını onunla evlendireceklerini söylerler. Hikâyenin bu kısmı daha önce nakledilen bilgilerden farklı değildir. Hallac-ı Mansûr'un "Ene'l-Hak" sözüne ve Ferhat'a söylenen yalana telmih yapılmıştır. Her ikisi de muhatabının şehadetine sebep olması münasebetiyle benzerlik göstermektedir.

- *Ferhād'uŋ aḥvālin rivāyet iderler ki Ferhād ʿuşşāḳ-ı dehrden bir ehl-i kemāl imiş ve maʿşūḳası Ermen ṭaġı nām bir ülkenüŋ begi ḳızı idi ve ismi Şīrīn imiş, Ferhād dest-māye-i emel kārsāz olıcaḳ zer ü dīnārdan tehī-dest ü bī-behre olmaġın abāʿ-ı Şīrīn kerīmelerin Ferhād'a virmege giran görinmekle ol sevdādan kef-i yed itdürmeleri sevdāsıyla bir emr-i ʿaṣīr ve kār-ı ʿadem-i ḥuṣūl-peẕīre ṣevḳ itmişlerdi.* [88a]

"Bî-sütûn" Ferhat'ın Şîrîn'in suretini nakşettiği dağın adıdır. Şerhte beytin anlam dünyası "Ey ezel meyinin talibi! Şu muhabbet meyini içip mest ol ve eğer o aşk meyinin bir damlasını Bîsütûn'a nakşedilmiş olan Şîrîn'in suretine atarsan o suret derhal Bîsütûn'dan ayrılarak muhabbet meyinin tesiriyle raks eder ve sermest bir hâlde dışarıya çıkar. Yani Şîrîn'in sureti bir kaya üzerine nakşolunmuş anlamsız bir şey iken muhabbet meyinin tesiriyle oynar ve salınır bir hâlde yeni bir hayat kazanıp meydana gelirdi." ifadeleriyle izah edilmiştir.

- *"Bī-sütūn" Ferhād ṣūret-i Şīrīn'i ḳazup naḳş eyledügi ḳayadur … eger ol mey-i ʿaşḳ ḳatresini menḳūş-ı bī-sütūn olan ṣūret-i Şīrīn üzerine atasuŋ. Fi'l-ḥāl ḳayd-ı Bī-sütūn'dan eşerümi maḥabbet teʾşīriyle raḳṣān u ser-mest ṭışra uġrar yaʿnī ṣūret-i Şīrīn ki ḳaya üzerinde menḳūş ve ḥeyūla-i bī-meʾāl nesne iken ḫāṣiyet-i mey-i maḥabbet teʾşīriyle raḳṣān u ḫırāmān birle kesb-i ḥayāt-ı cedīd-i beşeriyet idüp meydāna gelürdi...* [133a]

Şebdiz, Hüsrev'in atının adıdır. Ferhat, Şîrîn, Bîsütûn, Gülgûn isimleriyle birlikte kullanılmıştır.

- *"Şebdīz" Şāh Ḫüsrev didükleri bir pādişāh-ı nam-dāruŋ atına dirlerdi ammā bu maḥalde ḳanḳı nevʿ olur ise olsun murādı atdur.* [150a]

Şîrîn, aşkının ispatı için Ferhat'tan bir dağı delmesini ister. Böylece bu dağın içinden geçen kanal vasıtasıyla Şîrîn taze süt içebilecektir. Kazmasını vurup dağı deler. İşte bu dağ, Bîsütûn'dur. Bu dağın direksiz ve dayanağının olmayışı dolayısıyla da Bîsütûn (sütûnsuz) adıyla anılır (Pala, 2004: 83). Urfî, "Ferhat Bîsütûn dağına kazma vurdu ve ben kendi canımın tepesine Bîsütûn yapıyorum." anlamındaki beytinde tîşe (kazma), Bîsütûn ve Ferhat kelimelerini birlikte zikretmiştir. "Bîsütûn" sözlükte direksiz demektir. Lâkin Ferhat'ın deldiği büyük dağ kastedilmiştir. Şerhte Ferhat için "Geçmiş âşıkların en seçkini ve üstünü meşhur Ferhat" denilmiştir. Ferhat, dağın batısında olan ırmağı doğu tarafına akıtmak için o büyük dağa kazma vurması aşk mahallesinde şaşılacak bir şey değildir. İşte Urfî de bir korkusuz âşık ve benzersiz bir rinddir ki o Bîsütûn dağını aşk gamına tahammül edemediğinden dolayı Bîsütûn dağına kazma vurmuştur. Urfî ise kavuşmadan feragat ederek aşk gamının dağına tahammül etmeyi seçmiştir. O sebeple ikisinin mertebelerinin farkı ortadadır, denilmiştir.

- *ʿUşşāḳ-ı selefüŋ ser-firāz u mümtāzı Ferhād-ı nām-dār kūhuŋ cānib-i ġarbīsinde olan ırmaġı ṭaraf-ı şarḳīsine icrā vü āşikār itmek ḳaṣdıyla kūh-ı ʿaẓīme gürz ü tīşe urmış ise kūy-ı ʿāşıḳīde istiʿcāb yeri degildür…* [237a]

c. Leylâ ve Mecnûn

Doğu İslâm edebiyatında, mesnevî konusu olan aşk hikâyesi Leylâ ve Mecnûn hikâyesiyle alâkalı olarak bir rivayete göre Mecnûn, şâir Kays b. Mülevvaha Âmiri'nin lakabıdır ve bu hikâye onun şiirlerinin yorumundan doğmuştur. Dîvân şiirinde Leylâ, âşığa karşı acımasız olan sevgilinin sembolü iken Mecnûn, aşk ve kedere bulanmış âşığın karşılığıdır. Dîvân şâirleri Leyli (karanlık, gece) ve Mecnûn (deli, aşk çılgını) kelimeleri üzerinde sanatlar yapmışlar ve sevgilinin saçını ve âşıklığını birer mazmun hâline getirmişlerdir (Pala, 2004: 6). Leylâ ve Mecnûn'un hikâyesi gerek mecaz ve mazmunlar vasıtasıyla gerekse müstakil mesnevî konusu olarak Doğu edebiyatında çok ilgi görmüştür. Aşkın ve âşıklığın sembolü olarak özellikle şiirde sıkça zikredilmiş, bu aşk üzerine mesnevîler kaleme alınmıştır.

Urfî, "Nergis güzellik bakımından bahçenin Leylâsı'dır ancak Mecnûn gibi saçının her bir teline (kuşlar) yuva kurmuştur." anlamındaki beytinde Mecnûn'un çöllere düşüp hayvanlarla ünsiyet kurarak kuşların onun başında yuva yapmasına telmih yapmıştır. Şârih, beyti izah etmek amacıyla Urfî'nin yapmış olduğu telmihe dair rivayet nakletmiştir. Rivayete göre, Mecnûn Leylâ'nın aşkından çöllere düşmüş. O derece kendinden geçmiş ki vahşi hayvanlar ve kuşlar başına konup yuvalar yapmaya başlamış. Bu rivayeti naklettikten sonra Nergis ile yuva arasındaki ilişkiyi izah etmiştir. Zira Nergis şekil itibarıyla saç ve yuva ile benzerlik göstermektedir. Sonuç olarak Nergis her ne kadar bağın Leylâ'sı olsa da güzellikte onunla yarışamaz, denilmiştir.

- *Nergis gerçi ḥüsn cihetiyle bāġuŋ Leylā'sıdur, ammā Mecnūn-ṣıfāt her bir mūyuŋ başı üzerine āşiyāneler ḳomış, Rivāyetdür ki:* ***Mecnūn*** *ʿaşḳ-ı Leylā'ya maḳrūn olıcaḳ ṣaḥrā vü beyābāna düşmiş idi. Bir mertebe bī-ḫod u medhūş olmış idi ki vuḫūş u ṭuyūr başına ḳonup āşiyāneler tanẓīmine mecbūr olmışlar idi.* [117b]

Dîvân şiirinde de sıklıkla karşılaştığımız bir durum olan şâirlerin âşıklıkta kendilerini meşhur efsaneleşmiş âşıklar olan Mecnûn'dan ve Ferhat'tan üstün tutmaları Urfî'nin "Mecnûn'luk ve Ferhat'lık yolu önüme çıktı ve ben o yola gittim ancak onların gittiği gibi değil." anlamındaki beytinde de görülür. Urfî de onların tutuldukları delilik alâmetlerine tutulmuştur. Lâkin onlar gibi tedbirsiz olarak o yola girmemiştir. Yani onların tedbirsizliklerinden dağlara ve çöllere düştükleri gibi düşmemiştir, denilmektedir.

- *ʿĀşıḳān-ı selefden Mecnūn-ı ṣaḥrā-gīr ve Ferhād-ı kūh-efken sālik olduḳları cünūn iḳlīmi benüm daḫı pīşgāhuma geldi yaʿnī anlar giriftār olduḳları ʿalāmet-i cünūnı ben daḫı geşt ü güẕār eyledüm.* [226a]

3.9.17.1. Mutasavvıflar

a. Şiblî

Urfî'nin "Aldatıcı bir cennet olan Keşmir'e Şibli hazretleri gelir." ifadesinin yer aldığı beytinde Şiblî'den bahseder. Şerhte, "Şiblî"nin evliyalardan muhterem bir zat olduğu bilgisi aktarılır. Ayrıca şerhte Nesimî ve Hallac-ı Mansûr'un bir süre Fazl-ı Yezdan-ı Bağdadî Hazretleri'ne bağlanarak saadetli meclislerinde olgunluk kazandıkları rivayeti nakledilir.

- *"Şiblī" "evliyāʾullāhdan bir ẕāt-ı muḥteremüŋ ismidür. ʿAlā rivāyet: "Nesīmī" ve "Ḥallāc-ı Manṣūr" bir eyyām anuŋ meclis-i saʿādet-enīslerine kesb-i kemāl idüp andan Faẓl-ı Yezdān-ı Baġdādī ḥażretlerine münīb oldılar.* [29b]

b. Zünnûn-ı Mısrî

Urfî, "İlim valisi olan temiz zatın Zünnun'un kemâlinden daha yücelere erişsin." anlamındaki beytinde Zünnun-ı Mısrî'den bahseder. Urfî memduha dua amacıyla Zünnun-ı Mısrî'yi onun ilminin yüceliğiyle zikretmiştir. Şârih metinde, "Zü'n-nûn" Zünnun-ı Mısrî denilen muhterem bir zatın şerefli isimleri olduğunu ve "Zünnun-ı Mısrî'den yüce olasın." ifadesiyle Urfî'nin muradının dua olduğunu ifade etmiştir.

- *"Ẕü'n-nūn" Ẕü'n-nūn -ı Mıṣrī didükleri ẕāt-ı muḥteremüŋ ism-i şerīfleridür … kemālāt-ı Ẕü'n-nūn-ı Mıṣrī'den evc-gīr olasuŋ yaʿnī cihet-i kemālātla Ẕü'n-nūn-ı Mıṣrī'den ʿālī olasuŋ, murād duʿādur.* [39b]

c. Hallac-ı Mansûr

Edebiyatta darağacı ve Ene'l-Hakk münasebetiyle sıkça anılan Mansûr, inancı uğruna her şeye göğüs germe ve ölmenin sembolü olarak bilinir. "Mansûr" kelimesi "yardım olunmuş, zafere ulaştırılmış" anlamları yanında, musikî terimi olarak da bir tür ney'e ad olmuştur. Şiirlerde ber-dâr edilmiş olarak anılır. Sevgilinin saçları darağacına benzetilince, Mansûr da aşk şehidi olup bu dâr'a asılır (Pala, 2004: 196-197). Metinde Hallac-ı Mansûr'un aşk sırrını ifşa etmesi ve bunun sonucunda idam edilmesine telmihlerde bulunulmuştur. Öte yandan şârih, aşkın farklı hâllerinde âşıkların bu hâllere dayanamayıp farklı tepkiler verebileceğine değinmiştir.

Urfî'nin "Şeriat sus, aşk nara at diyor. Ey! Sen de aşk yolunda ipini koparmışsın." anlamındaki beytinde aşk sırrını ifşa etmiş olması münasebetiyle şerhte Hallac-ı Mansûr zikredilmiştir. Mansûr'un hikâyesiyle alâkalı olarak şerhte şeriatın, aşkın son hâlindeki sırrın ortaya çıkarılmasını tamamen yasakladığı ifade edilmiştir. Mansûr-ı Hallac gibi sırrını ifşa edersen kan dökücü kısas kılıcımdan nasıl kurtulacaksın? diye tembih edildiği nakledilmiştir.

- *… emr ider ki cemāl-i Lā-yezāle üftāde vü ḫayrān olan merd-i ser-şūrīde kenz-i ḫafāda mestūr u meknūz olan sırr-ı maḥabbeti elbette neşr ü ifşādan lebini menʿ eyle zīrā mānend-i* ***Manşūr-ı Ḥallāc*** *ifşā-yı esrār iseŋ şemşīr-i ḫūn-rīz ḳışāş ve tīġ-i bī-hirāsumdan ḳanda ʿilāc bulsuŋ gerek diyü tenbīh olmaḳdayum.* [5a]

Geçmişte Hallac-ı Mansûr ve onun gibi birçoğu Allâh'ın zatının tecellîsine dayanamayıp bu sırrı ifşa etmişlerdir. Lâkin âşığın aşkını ifşâsı pek hoş karşılanan bir durum değildir.

- *Selefde Manṣūr-ı Ḥallāc vesā'irleri tecellīyāt-ı ẕāta ṭāḳat getüremedüklerinden sırrı fāş eylediler. Pes ey ʿāşıḳ eger ḥavṣala-i iʿtimād-ı tāmuŋ var ise gel seni vaṣluma şāyeste ideyüm.* [59a]

Şerhte, faddar feleğin perhizkar ve sırlara vakıf olan insanlara düşmanlığının ne kadar açık olduğunu Hallac-ı Mansûr'un bile onun kara kaseli hanesini terk etmek arzusuyla sırrını ifşa edip siyaset dârını seçmesinden anlayabiliriz, denilerek Mansûr'un sırrını ifşa etmesi "Ene'l-Hakk" ifadesiyle olduysa da bunu söylemesinin sebebi, feleğin meşakkatinden siyaset darağacının yardımıyla kurtulmak olduğu ifade edilmiştir.

- *"Dār" dıraḫt-ı siyāset dimekdür. Maḥṣūl-ı Beyt: Felek-i ġaddār merd-i perhīzkār ve vāḳıf-ı esrāra ʿadāveti ne mertebe der-kār olduġı bu nükteden fehm ḳıl ki Ḥażret-i Ḫʷāce Ḥallāc-ı Manṣūr ʿaleyhi raḥmeti'l-Ġafūr bile anuŋ ḫāne-i siyeh-kāsesini terk itmek ārzūsıyla ifşā-yı sırr idüp dār-ı siyāseti iḫtiyār eyledi yaʿnī fi'l-ḥaḳīḳa aŋlamış olasuŋ ki Manṣūr'uŋ ifşā-yı rāzına bāʿiṣ kelime-i Ene'l-Ḥaḳ oldıysa şol sebebden söyledi ki meşaḳḳat-i felek-i nā-müsāʿidden dıraḫt-ı siyāsetüŋ iʿāne ve dest-gīrligiyle ḫalāṣ ola, dimekdür.* [75b]

d. Mevlânâ

Şârih, Urfî'nin beytinde geçen "mer" kelimesini örneklemek amacıyla Mevlânâ'dan bir beyit nakletmiştir.

- *"Mer" ʿArabīde ān gibi taḥḳīḳ maʿnāsındadur. Mevlānā Celāleddīn Rūmī ḳaddeṣallallāhu sırrahu'l-ʿazīz bu mıṣrāʿında buyurduġı gibi.* [19a]

Metinde Urfî'nin "Sema etmeyi o Mecnûn'dan öğren ki mest hâlde alev renginde bir dans tabiati ve hareketi vardır." anlamındaki beytinde geçen "sema" tabirinin açıklamasında Mevlanâ'dan, Mollâ-yı Rûm olarak bahsedilmiştir.

- *Lafẓ-ı "semā'" istimāʿdandur lākin Mollā-yı Rūm Mevlānā ḳaddesallāhu sırrahu'l-ʿayānuŋ āyīn-i ṭarīḳinde ehl-i sülūk miyānelerinde vuḳūʿ bulan ḥālet-i raḳṣ u semā'a dirler.* [131b]

Metinde Urfî'nin "Cennet gülşeninde figan ediyorum ve zindan köşesinde bir nağme söylüyorum." anlamındaki beytindeki ayrılık teması "Celaleddîn'in *Mesnevî*'nin başında buyurduğu gibi" ifadesiyle Mevlânâ'nın "Dinle! Bu ney neler hikâyet eder, ayrılıklardan nasıl şikâyet eder." beyti nakledilerek örneklendirilmiştir.

- *… Nitekim Celālūddīn ḳaddesallāhu sırrahu'l-ʿazīz, ibtidāʿ-ı Mesnevīsinde buyurur:*
  Be-ş'nev īn ney çün şikāyet mīkoned
  Ez-cüdāyihā ḥikāyet mīkoned

Pes "ney"den murād ādemdür, içinde feryād iden rūḥ-ı insānīdür ki ezelde cevher-i ẕāt ile olup ṣoŋra libās-ı beşeriyeti ilbās eyledükde, mufāraḳat u cüdā vāḳıʿ olınca şikāyet eyler, dimekdür. Tafṣīli Şerḥ-i Mesnevî'den maʿlūmdur. [235a]

3.9.17.2. Şâirler

a. Hassân bin Sabit

Hassân bin Sabit, (562/563-ö.?) Hz. Peygamber'i, ashabını ve İslâm dinini müşriklerin hicivlerine karşı şiirleriyle savunduğu için "Şâirü'n-Nebî" (peygamber şâiri), Ebü'l-Hüsâm (keskin kılıç sahibi) ve Ebü'l-Mudarrib (iyi savaşçı) unvanlarıyla anılmıştır (Elmalı, 1997: 399). Müslüman olmadan önce özellikle kasîdeleriyle geçimini sağlarken, Müslüman olduktan sonra şiirlerinde sadece Hz. Peygamberi ve onun sahabelerini savunmuştur (Zavotçu 2006: 214). Doğu şiirinde şiirde kudret timsali olarak şâirlerin kendini karşılaştırdığı bir sembol hâline gelmiştir.

Hassân'a dair metinde Meşhur Arap şâirlerinden biri olduğu bilgisi verilir. "Senin medhinden elde ettiğim sevap ve şeref Hassân-ı Acem'i utandırmıştır." anlamındaki beytinde Urfî memduhunu överken kendini Acem'in Hassân'ı olarak ifade eder. Devamındaki beyitte de memduha övgü olarak meddahın olması sebebiyle şeref ve sevap kazanmak ümidiyle Acem'in Hassân'ı o kadar utanmıştır ki ezelde irade edilmiş olan naatının yazılmaya başlanmasından beri kalem seni anmaktan baş kaldıramaz olduğu gibi İran'ın Hassân'ı da utancından başını kaldıramaz olmuştur, ifadelerinde Hassân-ı Acem'le Urfî'nin kendini kastettiği anlaşılır. Bu durum "Murad kendisidir." ifadesiyle ilk beytin şerhinde şârih tarafından belirtilmiştir.

- *Taḥṣīl-i ṣevāb u şeref nisbet-i naʿtest*
  Z'īn güne ḫacl sāḫte Ḥassān-ı ʿAcem-rā
  ***"Ḥassān"** meşhūr olan şuʿarā-yı ʿArab'dan biridür.*
  … Ḥassān-ı ʿAcem ki murād kendidür.
  Tā naʿt-ı to āmed zi-meşiyyet be-nüvişten
  Bālā nigeristān be-şod ez-yād ḳalem-rā
  *… **Ḥassān-ı ʿAcem'i** şu güne ḫacl eylemişdür ki meşiyyet-i ezeliyyeden naʿtuŋ yazılmaġa geleliden berü ḳalemüŋ yādından baş ḳaldurmaŋı zā'il olduġı gibi **Ḥassān-ı ʿAcem** daḫı kemāl-i ḥacāletinden baş ḳaldurmaz.* [13b]

b. Ebu'l-Ferec

Fars edebiyatının Hindistan'daki altın çağı denilince akıllara Ekber Şâh (ö. 1014/1605) dönemi gelmektedir. Ancak Hindistan'da Fars edebiyatının temelleri Gazneli

Mahmut döneminde atılmıştır. Ebû'l-Ferec Runî Gazneli Mahmut döneminin ilk Farsça şiirler kaleme alan en popüler şâirlerindendir (Lewis, 1991: 1103).

Urfî, Ebû'l-Ferec'den "Gel insaf eyle, Allâh için söyle, Bu'l-Ferec ve Enverî yok olduklarını nasıl ganimet saymasınlar!." anlamındaki beytinde bahseder. Şârih bu beyte dair "Bû'l-Ferec ve Enverî" geçmiş şâirlerden iki meşhur kişidir, ifadeleriyle açıklamada bulunur. Şerhte Urfî'nin Ebû'l-Ferec ve Enverî'nin her ikisini de kendi şâirliğiyle karşılaştırma amacıyla zikrettiği ve kendi şâirliğini onlara üstün tuttuğu görülür.

- *İnṣāf be-deh Bū'l-Ferec ü Enverī imrūz*
  Behr-i çe ġanīmet ne-şumārend ʿadem-rā
  "Bū'l-Ferec ve Enverī" Şuʿarā-yı selefden iki meşhūr kimselerdür… [18a]

Urfî "Öyle bir denize dalmış ki onun suyundan Bu'l-ferec'in boğazı ıslanmamıştır." anlamındaki beytinde de kendi şâirliğini övme amacıyla zikretmiştir. Urfî öyle bir manâ deryasına dalmıştır ki o deryaya Ebû'l-Ferec hiç yaklaşamamıştır.

- *Zed der-ān baḥr ġavṭa k'ez-ābeş*
  Bū'l-Ferec-rā ne-şod gelū nemnāk
  "Bū'l-ferec" şuʿarā-yı selefden birinüŋ ismidür. Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ẕāt, ʿUrfī şol maʿānī deryāsına ġavvāṣ olmışdur ki ol baḥruŋ ābından Bū'l-ferec'üŋ boġazı ter olmamışdur. [175a]

c. Enverî

Urfî'nin şiirlerinde ismi en çok zikredilen şâir Enverî'dir. Sağlam bir şiir tekniğine sahip olan İranlı şâir Enverî hayal gücü geniş, edebî sanatları çok iyi kullanabilen bir şâirdir. Edebî sanatları kullanmadaki üstün yeteneği sebebiyle şiirlerinden birçok beyit veya parça belâgat kitaplarında ve sözlüklerde edebî sanatlara ve kelimelere şahit olarak gösterilmiştir. İran edebiyatında en büyük kasîde şâiri olarak kabul edilen Enverî'nin Türk şâirlerinden Nef'î'nin üzerinde de büyük tesiri vardır (Karahan, 1995: 267). Urfî, şiirlerinde Enverî'den memduhu övme ve kendi şâirliğini onun şâirliğiyle karşılaştırma ve ondan üstün tutma yoluyla bahseder. Enverî için şârih ehl-i maârif sıfatını kullanmıştır.

Aşağıdaki Urfî, Enverî ve kendinin memduhun methine layık bir şey yazmaktan âciz olduklarını dile getirmiştir. Öyle ki Enverî Acem şâirlerinden meşhur bir şâirdir. Urfî, kendi şâirlik kabiliyetini de kendini bu şâirle birlike zikrederek över. Lâkin söz konusu memduh olunca en iyi şâirler bile bu övgüyü layığıyla yerine getirmekten kalırlar. Burada Urfî'nin niyeti memduhu övgüdür.

- *"Enverī" şuʿarā-yı ʿAcemden birinüŋ ismidür ki dīvānı daḫı meşhūrdur, "ḫor" be-maʿnā lāyıḳ. Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ẕāt-ı meleki āl-i ṣıfātlarına şāyeste medḥ ü ṣenā tarḥ itmekde gerek Enverī ve gerek ben ʿācizüz.* [48b]

Urfî, "Sedefin değeri inci sayesindedir. Ama Enverî Mihne şehrindense ben de Şiraz'danım." beytiyle Enverî ile kendini karşılaştırır. Enverî'nin şerefi Mihne şehrinden, Urfî'nin ise Şiraz'dan olduğu için Urfî kendini Enverî'den üstün tutmuştur. Zira Şiraz tarih boyunca güzellikleriyle ve meşhur şahsiyetleriyle hep ön plandan olmuş bir kenttir. Şârih, bu düşünceyi destekleyerek her iki şâirin de şiirlerini inceledikten sonra yapmış olduğu mütalaaya göre Urfî'nin kasîdelerinin daha rindâne olduğu sonucuna ulaştığını ifade eder.

- *"Enverī" şuʿarā-yı ʿAcemden bir ehl-i maʿārifüŋ ismidür … Meṣelā benüm ile Enverī'nüŋ şerefümüz şehr şerefinden ise ben Şīrāz'dan ol ise Mihne'dendür. Bu ṣūretde yine ben andan şereflüyüm dimek olur. Lākin ʿUrfī merḥūm kendini Enverī'den tercīḥ iderse yüri var hele bu duʿā-güy ikisinüŋ daḫı ʿalā-ḳadri'ṭ-ṭāḳa ḳaṣā'idlerini müṭālaʿa eyledüm. Merḥūm ʿUrfī'nüŋ ḳaṣā'idlerini andan ezyedter rindāne vāḳıʿ olduġın gördüm.* [111b]

d. Zahîr-i Faryâbî

Ebü'l-Fazl Zahîrüddîn Muhammed Fâryâbî (ö. 598/1201) Nizâmî-i Gencevî, Hâkânî-i Şirvânî, Cemâleddîn-i İsfahânî, Evhadüddîn-i Enverî gibi ünlü şâirlerin çağdaşıdır. Birçok kaynakta Zahîr'in şiirlerinin güzelliğinden söz edilir ve şiirdeki mahareti övülür. Onun asıl edebî gücü ve sanatı kasîdelerinde görülür. Kasîdelerinde aşırı derecede mübalağaya, yeni mazmun ve mânalara sıkça yer vermiştir.

Urfî, "Kendi hünerlerimden yakınmama sebebim odur ki Zâhir bu şiveyle hiçbir kapıyı açamadı." anlamındaki beytinde Zâhir-i Faryâbî'den "Zahîr" olarak behsetmektedir. Şerh metninde Zâhir'in Acem şâirlerinden, Kızıl Arslan isminde meşhur Acem şahının döneminde yaşamış ve onun nedimlerinden olduğu bilgisi verilmiştir. Kızıl Arslan'nın övgüsüyle vaktini geçirirmiş. Bir gün yine medh esnasında dili sürçtüğü için idam edilmiştir. Şârih bu açıklamaları "Zâhir bu şiveyle hiçbir kapıyı açamadı." ifadesi için yapmıştır. Şöyle ki Urfî kemâlat ve hüneri yüzünden ayrılık acısı çekmektedir. Nasıl ki Zâhir asrının allâmesiyken bu şiir üslûbu ona hiçbir hayırlı kapı açmadığı gibi sonunda onu idama götürmüştür. Bunun gibi Urfî de gurur duyduğu olgunluğundan bir hayır göremediği gibi cefasına maruz kalmaktadır. Bu sebeple inlemektedir, denilmiştir.

- *"Ẓāhir" şuʿarā-yı ʿAcemden birinüŋ ismidür. ʿAcem şāhlarından Ḳızıl Arslan dimekle maʿrūf şāhuŋ hem-ʿaṣrı ve nedīmi idi. Dā'imā sitāyişgerliginden ṣarf-ı evḳāt idermiş. Bir gün eṣnā-yı medḥde bir beytinde sürc-i lisān vāḳıʿ olmaḳla şāʿir-i meẕkūrı dār-ı siyāsete şāyān görüp ber-dār eyledi … Pes*

ben daḫı iftiḫār itdügüm kemālātumdan menfaʿat göremedügümden ġayrı iḥtimāl cefāsına dūçār oluruz, mülāḥaẓasından nāleler iderüm, dimekdür. [51a]

Urfî'nin Zâhir isimli şâiri zikretmesi de diğer meşhur şâirleri zikretmesinde olduğu gibi fahriye niyetiyledir. Urfî, yaptığı karşılaştırmada, şiir dünyasının şimdiye kadar benim gibi bir komutanı olmadı ve bu sözü korkmadan Zâhir'e söyleyebiliriz, diyerek kendini Zâhir'den üstün tutar. Şârih ise metinde hem Acem hem de Türk şâirlerinin kendilerinin eskiden yaşamış şâirlerden üstün tutmanın bir gelenek olduğuna dikkat çekmiştir.

- *Ve daḫı bu nükte ve dāʿiye-i Ẓahīr'e daḫı bī-pervā dimek mümkindür yaʿnī iḳlīm-i naẓm benüm gibi bir fermān-deh ü pādişāha mālik olmadugı nüktesini Ẓahīr'üŋ ḥużūrında bī-pervā dimege mümkindür. Bu daḫı şuʿarā miyānında bir şecere-i bī-ṣemeredür. Gerek şuʿarā-yı ʿAcem ve gerek Türk dīvān vesā'ir eṣʿārlarında bi-eyyiḥāl kendilerini selefden tercīḥ iderler.* [115b]

e. Ezrakî-i Herevî

V. (M. XI.) yüzyılda yaşayan İranlı şâirin kasîdeleri genellikle Unsurî tarzındadır. Büyük bir şâir olduğunu söyleyen ve şiirlerinde kendine has teşbih, terkip ve tasvirlere, ayrıca ince manâlara yer veren Ezrakî Sebk-i Hindî'nin öncülerinden sayılır (Tokmak, 1995, 69). Urfî, Ezrakî'den "Eğer Ezrakî, varlık sofrasının başına tekrar gelirse, onu manâ sofrasında ağırlarım." ifadeleriyle bahsetmiştir. Şârih, Ezrakî hakkında Acem şâirlerinden biri olduğu bilgisini verir ve "Eğer Ezrakî, vücut sofrasına geri dönse, yani ölmüşken tekrar hayat bulup dirilse, onu manâ sofrasına davet edip ağırlarım. Yani manâ sofrasına davet edip ona manâ dersi veririm." ifadeleriyle beyti yorumlar. Burada Urfî, Ezrakî gibi bir şâire manâ dersi vereceğini ifade etmekle kendi şâirliğini övmüştür.

- *"Ezraḳī" keẕālik şuʿarā-yı ʿAcemden birinüŋ ismidür. Maḥṣūl-ı Beyt: Eger Ezraḳī ḫ̔ān-ı vücūd başına ʿavdet idüp gelse yaʿnī fevt itmiş iken kesb-i ḥayāt idüp yine vücūd sofrasına rücūʿ eylese anı ḫ̔ān-ı maʿānīye ḳonuḳluḳ idüp daʿvet eylerdüm yaʿnī maʿnā mā'idesine anı daʿvet idüp taʿlīm-i maʿnā iderdüm, dimekdür.* [111b]

f. Ebû Firâs

Metinde Şârih, Urfî'nin beytinde geçen "gâşiye" ibaresinden ötürü Bû Firas'ın seyise benzetildiğini ifade eder. Bir Arap şâiri olan Ebû Firâs el-Hamdânî (ö. 357/968) kasîdelerinde genellikle sade, samimi ve açık bir üslûp kullanmıştır. Bu özelliğiyle şiiri, Seyfüddevle'nin sarayında başlıca rakibi olan şâir Mütenebbî'nin edebî sanatlarla örülü, incelikle işlenmiş şiirleri yanında pek sade manzumelerdir (Kılıçlı, 1994, 125). Burada memduha övgü olarak en âciz kullarından biri olan olan Urfî, tabiat atını eyerleyip

hazırladığında Ebû Firâs, âcizlik örtüsünü sırtına alıp önüne düşer. Burada Urfî kendi şâirliğine vurgu yapmıştır.

- *"Ġāşiye" aşlda setr idiciye dir, ammā burada şol cuḳadan örtidür ki ḳızıl cuḳadan ṭonanmış at üzerine örterler. At binildikce seyiz omuzına atar. Bū Firāş şuʿarā-yı ʿAcemden birinüŋ ismidür.* [115b]

g. Hâkân-ı Şirvânî

İran'ın Gence şehrinde doğmuş bir kasîde şâiri olan Hâkân-ı Şirvânî (ö. 595/1199), İran edebiyatının en büyük şâirlerinden biri kabul edilir. Kendisi daha hayatta iken şiirleri İslâm dünyasında büyük bir ün kazanan şâirin birçok şâiri etkilediği görülür (Yazıcı, 1997, 169). Urfî, "Hâkânî dirilmek için Hz. İsa'nın nefesini arzulardı. Saba rüzgârının yardımı ile bunu (kasîdeyi) şimdi Şirvan'a gönderdim." ifadeleriyle Hâkânî'den bahseder. Şârih beytin şerhinde Hâkânî hakkında, Acem diyarında geçmişteki şâirlerden birinin ismidir, izahında bulunur. Öte yandan beytin şerhinde şârih, Hâkânî'nin dirilme isteğini Urfî'nin şiirlerini görebilme arzusuyla açıklar. O sebeple Urfî onun arzusunu yerine getirmiştir. zira Urfî'nin şiirleri Hâkânî'nin memleketi olan Şirvan'a ulaştığı zaman halk bu şiirleri yorumlarken Hâkânî'yi hatırlayıp hayr ile yad edeceklerdir, denilmiştir.

- *"Ḫāḳān" diyār-ı ʿAcem'de belde-i Şirvān'da şuʿarā-yı selefden birinüŋ ismidür. Ḫāḳān-ı Şirvānī muḳaddem fevt olup eşʿār-ı ḥayāt-āṣārumı ruʾyet içün ḥayāt-ı cedīd kesb eylemek sevdāsıyla dem-i ʿĪsā'yı temennī eylerdi … Pes işte eşʿārum Şirvān'a vāṣıl olup āhālīsi müṭālaʿalarından Ḫāḳān'ı der-ḥāṭır idüp ismini ẕikr-i ḫayr ile yād iderler, dimekdür.* [137b]

h. Selmân-ı Sâveci

İranlı şâir Selmân-ı Sâveci (ö. 778/1376)'den Urfî'nin beyitlerinde bahsedilir. Urfî, "Save şehri böyle bir bahta sahip değildir ki benim mekânlar dışında gezen nazmımın kâfiyesi hiçbir zaman Selmân'a ulaşmadı." anlamındaki beytinde kendi şârliğini övme amacıyla onun ismini zikreder. Ayrıca şârih, beytin izahında Acem memleketlerinden birinin ismi olan Sâve şehrinde Selman gibi bir ehl-i kemâlin ortaya çıktığını belirtir. Lâkin buna rağmen Urfî'nin şiirlerinde istifade edemediği için de bahtsızdır.

- *"Sāve" keẕālik ʿAcem memleketinden birinüŋ ismidür ki* ***Ḫʷāce Selmān*** *dimekle bir ehl-i kemāl andan ẓuhūr eylemişdür … benüm lā-mekān-seyr olan ḳāfiyelerüm ol diyāruŋ Selmān'ına güẕer düşüre yaʿnī Sāve bu ṭāliʿden behre-yāb degildür. Anuŋ Selmān'ı benüm lā-mekān-seyr ḳāfiyelerüm ve maẓmūnlarumı bulup naẓm eyleye, dimekdür.* [137b]

1. Şebüsterî

Urfî'nin "Putperestin özrünü mahşer gününde kabul etseler yakışır. Çünkü Uzza ve Hubel putlarının yüzü safa bulmuştur." anlamındaki beytinin şerhinde şârih İranlı mutasavvıf ve şâir, Şeyh Mahmûd Şebüsterî (ö. 720/1320)'nin *Gülşen-i Râz* mesnevîsinden "Eşya varlığın dış görünüşü olduğu için bütün bunların sonu put gibidir." anlamındaki beytini Şebüsterî'nin ismini zikretmeden *Gülşen-i Râz*'ın yazarının bunu çok hoş dile getirdiğini ifade ederek nakletmiştir.

- ***Gülşen-i Rāz*** *ṣāḥibi bu beytlerde ḫoş ʿayān eylemiş.*
  Beyt:
  Çü eşyā hest hestī-rā müẓāhir
  Ez-ān cümle yekī büt bāşed āḫir [178b]

i. Cerir ve Ahtal

Emevîler dönemi Hıristiyan Arap şâirlerinden Ebû Mâlik Gıyâs el-Ahtal (ö. 92/710-11) ile Emevîler devrinin ünlü şâirlerinden Cerîr b. Atıyye (ö. 110/728 [?]) şiirleri Arap edebiyatında müstakil bir tabaka meydana getirirler. Cerîr ile Ahtal arasında meydana gelen atışmalar (nekaiz) çok ünlüdür (Yüksel, 1989: 184). Cerîr genellikle methettiğini hicvetmeyen, hicvettiğini de methetmeyen, kolaylıkla ve irticalen söylediği lirik şiirlerinde edebî sanatları rahat kullanırdı. Üslûbu sağlam, dili açık, tekellüften uzak ve âhenkli olduğundan şiirleri kolayca ezberlenir ve dillerden düşmezdi. İnsanın estetik duygusunu tatmin eden, duygu, düşünce ve lirizmin iç içe örüldüğü nesîb, gazel ve mersiyeleri çok başarılıdır. Hicivleri ise hakaret dolu, kaba ve serttir (Tüccar, 1993: 412). Bu iki Arap şâirinden Urfî, "Eğer şaka ile fikrin eline dizgin verirse Cerir ve Ahtal'ın omzuna eyer koyar." anlamındaki beytinde bahseder. Şârih, Cerir ve Ahtal için fasih dilli iki Arap şâirinin ismidir açıklamasında bulunmuştur. Şerhte görüldüğü üzere Urfî kendi şâirliğini övmek için Cerir ve Ahtal'ı yine onların üslûbuna benzer şekilde aşağılayıcı ve bayağı bir edâyla küçümsemiştir.

- *"Cerīr ü Aḫṭal" ʿArabīde iki şuʿarā-yı faṣīḥü'l-lisānların maḫlaṣlarıdur. Yine bālāya rabṭ iderek buyurur ki Maḥṣūl-ı Beyt: Ey şāh! ʿUrfī ġurūrından bu daʿvāyı daḫı ider ki fi'l-meşel bāzīçe vü laṭīfe ṭarīḳiyle kef-i endīşeye ʿinān-ı iḫtiyārın ḳosa yaʿnī esb-i meżāmīn ü maʿnāya binüp ʿinānı bāzīçe ṭarīḳiyle kef-i endīşeye irḫā eylese ʿArab'dan Cerīr ü Aḫṭal gibi nām-dār şāʿirlere ser-fürū itdürüp dūşlarına ġāşiye ḳor yaʿnī anları kendine bendvār ġāşiye-dār idüp ḫiẓmetinde ḳullanur, dimekdür.* [185a]

j. Sâib-i Tebrizî, Şevket-i Buhârî

İranlı meşhur Sebk-i Hindî şâiri Sâib-i Tebrîzî (ö. 1087/1676), Hindistan'a göç ederek Şâh Cihan'a şâirlik yapmış ve ondan ihsanlar görmüştür. Safevî Devleti'nin en parlak döneminde yetişen Sâib bir Türk şâiri olmasına rağmen Fars edebiyatında yeni bir ekol kurmuş ve Hint üslûbunun (Sebk-i Hindî) sayılı temsilcileri arasında yer almıştır. İran, Hindistan, Azerbaycan ve Orta Asya'daki birçok şâir üzerinde güçlü etkisi olan Sâib şiirlerinde ince hayalleri, lafız ve mâna sanatındaki mahareti, geniş muhayyilesi ve yeni mazmunlar bulması ile önem kazanır (Sadıkoğlu, 2008: 541). Sâib'in hayatı ve şiir ekolü Urfî ile benzerlik göstermektedir. Sâib, hayatının sonuna doğru İsfahan'a geri dönmüştür. Lâkin Urfî Hindistan'da vefat etmiş, öldükten sonra Necef'e kemikleri nakledilmiştir. Öte yandan Sebk-i Hindî ile şiir yazan Şevket-i Buhârî (ö. 1111/1700) pek çok Osmanlı şâirini de etkilemiştir. Bunlar arasında kendisine nazîreler yazan Şeyh Gâlib, Arpaeminizâde Mustafa Sâmi ve Koca Râgıb Paşa anılabilir (Şafak, 2016: 564).

Şârih Urfî'nin beyitlerinde geçen yanma yakılma, acı ve ıstırabın Acem şâirlerinin bir kaide ve adeti olduğunu ifade eder. Ayrıca "Şöyle ki manâya süs ve parlaklık veren Sâib ve Şevket'in kasîdelerinde Urfî gibi Hz. Ali'ye övgüye büyük önem vermişlerdir." ifadesiyle Urfî'nin Şevket ve Sâib'le olan benzerliğine işaret etmiştir.

- *Merḥūmuŋ bu beytlerinde bu mertebe sūziş ü güdāzişi öteden berü ḳāʿide ve meslek-i şuʿarā-yı ʿAcemdür. Nitekim maʿnā-yı tāzeye revnaḳ-ṭırāz-ı ṣūret olan* ***Şevket*** *ve* ***Ṣā'ib*** *ḳaṣāʾidlerinde revişleri ʿUrfī revişleri gibi medḥ-i ʿAlī'de ziyāde ihtimāmları vāḳıʿdur.* [196a]

k. Hâfız-ı Şirâzî

Hâce unvanıyla anılan, İran'ın en rint şâirlerinden biri arasında gösterilen Hâfız-ı Şirâzî kendi döneminde ve sonrasında birçok şâire etki etmiştir. Şiirlerine şerhler yazılmıştır. Şerh metninde Urfî'nin beyitlerini açıklarken şârih, Hâfız'ın beyitlerinden birçok örnek nakleder.

Urfî'nin "İkbal cevherinin, yüzünü hayal sayfasından başka yerde göremeyeceği Ankâ kuşunun köşeye çekilmesine yemin olsun." anlamındaki beytinin şerhinde şârih, "Nitekim merhum Hâce Hâfız buyurmuştur." ifadesiyle "Ankâ, kimsenin avı olmaz. Tuzağını topla çünkü o yerde her zaman havadan başka bir şey eline geçmez." anlamındaki beytini nakletmiştir.

- *Be-gūşe-gīrī-i ʿanḳā ki cevher-i iḳbāl*
  Ne-dīd ṣūret-i ū cuz be-ṣafḥa-i pindār

…ʿAnḳā'dan Ḥażret-i Feyyāż ola ki şekl ü heyʾetinden berī olup gerçi ʿālemde ḳuvvet ü ḳudret ü ʿaẓamet ü celāleti eşyā-yı maḫlūḳdan ulu'l-ebṣāra hüveydā ve celīdür. Lākin ʿaẓametini kimse görmiş degildür. ʿAnḳā baʿżı mutaṣavvıfa bu maʿnā üzere naḳl buyurmışlar. Niteki Şīrāzī merḥūm Ḫᵛāce Ḥāfiẓ buyurur.

Beyt:

ʿAnḳā şikār-ı kes ne-şeved dām bāz-çīn

Ki āncā hemīşe bād be-dest est dām rā [90a]

Şârih, Urfî'nin "Mâtemî ehl-i dil ân buved ki bâ-ʿ işretiyân Bâ-def ü çeng be-gülgeşt-i gülistân reftem." anlamındaki beytinde geçen "gülgeşt" ibaresine dair Hâfız'ın orada medfun olduğu bilgisini vermiştir.

- *"Gül-geşt" Şīrāz'da vāḳıʿ muṣallānuŋ mesīrelü bir maḥaldür ve merḥūm Ḫᵛāce Ḥāfiẓ anda medfūndur.* [226a]

l. Nazım-ı Şirvanî

"Nâzım-ı Şirvân"'a dair metinde Şirvan'ın Acem diyarından büyük bir beldenin ismi olduğu ve Nâzım'ın, o beldede medfun, kemâl sahibi bir şâirin mahlası olduğu bilgisi verilmiştir.

- *"Nāẓım-ı Şirvān" Şirvān, ʿAcem'den bir büyük beldenüŋ ismidür. Nāẓım ol beldede medfūn bir şāʿir-i ṣāḥib-kemālüŋ maḫlaṣıdur.* [228a]

m. A'şâ, Harîr

A'şâ (ö. 7/629 [?]) Eski Arap şâirlerindendir. Gözündeki görme zayıflığı sebebiyle A'şâ (bulanık gören) lakabıyla anılmış olup ileri yaşlarda gözlerini büsbütün kaybetmesinin de bu lakabı almasında rolü olmuştur (Tülücü, 1991: 544). Harîrî (ö. 516/1122)'nin ise toplumdaki eksiklik ve çelişkilere dikkat çekmek amacıyla, Ebû Zeyd es-Serûcî adlı hayalî kahraman adına uydurulmuş maceraların râvi rolündeki Hâris b. Hemmâm'ın dilinden akıcı bir üslûpla anlatıldığı nazım-nesir karışımı *Makâmât* adlı eseri meşhurdur (Kılıç, 1997: 191). Metinde Urfî "Sözüm doruğa çıktığı zaman tabiatımı aşağıya indirmek için Eşa ve Harir'im diye nağme söyledim." anlamındaki beytinde A'şâ ve Harîr'i zikreder. Beyitte görüldüğü üzere Urfî, bu iki şâirin ismini kendi şâirliğini övme amacıyla zikretmiştir. Urfî'nin yüce tabiatı ve taklit edilemeyecek derecedeki sözü her ne kadar çok yüce bir makamda ise de gurur ve kibir alâmetlerinden korunmak için kendini A'şâ ve Harîr dedikleri şâire nisbet etmiştir. Yani onlara kendini benzeterek gurur ve kibirden kendini korumayı amaçladığı şârih tarafından ifade edilmiştir.

- *"**Aʿşā** ve **Ḥarīr**" iki şāʿır-i süst-ṭabʿ imişler … Her ne ḳadar kemālāt-ı kelām-ı muʿciz-beyānum mertebe-i evc-i ʿulyāda ise de ṭabʿum ʿalāmet-i ġurūr ve ṣıfat-ı vaḳūrdan ḥıfẓ içün kendimi **Aʿşā** ve **Ḥarīr** didükleri eşḫāṣa nisbet eyledüm, dimekdür.* [241b]

n. Sa'dî Şirâzî

Fars edebiyatının önde gelen şâirlerinden Sa'dî Şîrâzî (ö. 691/1292)'nin *Gülistan* ve *Bostan* isimli eserleri Doğu edebiyat geleneğinin en önemli iki eseridir. Bu eserlere birçok tercüme ve şerh kaleme alınmıştır. Metinde Sa'dî, Urfî'nin beyitlerinde ismen zikredilmesinin yanı sıra şârih tarafından Urfî'nin beyitlerinin açıklanmasına katkı sunması amacıyla da şiirlerinden iktibaslar yapılmıştır.

Urfî'nin "Mekânın genişlemesi, yönlerin ayrılması, araların karışması ve kenarların çekinmesine yemin olsun." anlamındaki beytinin şerhinde şârih, düşüncesini desteklemek adına "Merhum Sa'dî'nin *Gülistan*'da buyurduğu gibi." ifadesiyle Sa'dî'nin "Deryada sayısız faydalar vardır. Lâkin huzur istersen kenarında dur." anlamındaki beytini nakletmiştir.

- *Be-inbisāṭ-ı mekān u be-imtiyāz-ı cihet*
  Be-iḫtilāṭ-ı miyān u be-iḫtirāz-ı kenār
  … Niteki Saʿdī merḥūm Gülistān risālesinde buyurmışdur:
  Be-deryā der-menāfiʿ bī-şumār est
  Veger ḫ'āhī selāmet ber-kenār est
  mışdāḳınca mümkinātuŋ orta yerine izdiḥām u iḫtilāṭ maḫşūş olduġı gibi iḫtirāz u selāmet daḫı kenāra maḫşūş olduġına ḳasem iderüm, dimekdür. [91b]

Urfî, Sa'dî'yi zikretmiş olduğu "Eğer benim doğacağım ve yaşayacağım yer olduğunu bilmeseydi Sadi, Şiraz'ın bir avuç toprağına övünmezdi." anlamındaki beytinde fahriye üslûbuyla kendini övmektedir. Şârih, geçmişte *Gülistan* ve *Bostân* isimli eserleri dîvân ve kasîdelerin yazarıdır, ifadeleriyle Sa'dî hakkında bilgi verir. Ayrıca Sa'dî'nin, Şiraz'ın doğusunda yarım saatlik uzaklıkta "Dilgüşâ" isimli İrem bahçesini andıran bir bahçede medfun olduğu bilgisi verilmiştir.

- *"Saʿdī"den murād selefde Gülistān u Būstān ve nice nice dīvān ve ḳaṣā'idi teʾlīf iden merḥūm Şeyḫ Saʿdī'dür ki Şīrāz'dan yarım sāʿat miḳdārı şarḳīsi cānibinde Dil-güşā ismiyle be-nām bir bāġçe-i İrem-tevʾemde medfūndur. El-ḥāletü hāẕihī ʿAcem ışṭılāḥ idinüp Saʿdī-i Medfūn-ı İrem dirler ki maḥall-i duʿā olacaḳdur ve merḥūmlaruŋ aṣl-ı mevlūdı ve meskenleri Şīrāz'dur.* [253b]

3.9.17.3. Mitolojik Şahıslar

a. Hızır/İlyas/İskender

Hızır, efsanevî kişiliğiyle folklor, tasavvuf, halk inançları ve telakkilerinde geniş yer tutan önemli bir figürdür. Bu durum en geniş çerçevesiyle klâsik edebiyatlara da yansımıştır. Hemen hemen bütün mutasavvıf şâirler Hızır'ı mürşid-i kâmil olarak telakki etmişlerdir. Dîvân şiirinde, kavuşamadığı sevgiliyle Hızır'ın yüce kişiliği arasında ilgi kuran şâirlerin onu genellikle "zulmet" ve "âb-ı hayat" münasebetiyle anarak istiare, telmih ve tevriyelere konu ettikleri görülür. Hızır'ın zulümâta gidişi, İlyas ve İskender'le birlikte âb-ı hayatı araması, bir çeşme başında yemek için çıkardığı pişmiş balığın canlanması üzerine bu çeşmenin âb-ı hayat olduğunu anlaması, İlyas ile birlikte bu sudan içerek ölümsüzlüğe kavuşması gibi motifler sık sık rastlanan telmih konularındandır (Kurnaz, 1998: 411).

Metinde Musa, Hızır, İlyas, İskender ve âb-ı hayat birlikte zikredilir. Bu isimler etrafında birçok rivayet bulunur. Rivayete göre İskender, Hızır ve İlyas, âb-ı hayatı birlikte aramışlardır. Lâkin Hızır ve İlyas âb-ı hayatı bulup içmişlerdir. Kıyamete dek Hızır denizde İlyas karada dara düşenlere yardım edeceklerdir (Kapı, 2004: 3). Metinde Hızır'la birlikte çeşme-i hayvan, İlyas, Sikender zikredilen diğer unsurlardır.

Urfî "Mey kokusu Hızır'ın yolunu öyle bağladı ki ebedîlik pınarına doğru yol bulamadı." şeklinde Hızır'ı zikreder. Şârih bu beyte dair, Urfî devrinde o kadar içki günahı sapkınlığı artmıştır ki hidayet yoluna erme ihtimali kalmamıştır, ifadeleriyle açıklamada bulunmuştur. Öte yandan şârih, Hızır'dan kastedilenin o devrin ihtiyarları olduğunu ifade eder.

- *Zamānede rāyiḥa-i kerīhe-i bāde şol mertebe Ḫıżır'a eṣer itmişdür ki çeşme-i ḥayvāna varmaġa yolı ḳalmamışdur yaʿnī zamāneyi ol ḳadar fisḳ-ı mey ıḍlāl itmişdür ki perī rāh-ı hidāyete irmek ʿadem-i iḥtimāldür zīrā "Ḫıżır"dan murād ol devrüñ pīrleridür, dimekdür.* [36a]

Âb-ı hayatı Hızır ve İlyas içmişlerdir. Urfî "Kıyamete kadar yeşil olacak olan Hızır ve İlyas'ın talep ettikleri o pınar hâlâ İskender'i hatırlar." anlamındaki beytinde Hızır, İlyas ve İskender'in isimlerini birlikte zikretmiştir.

- *Hemīşe tālib-i İlyās u Ḫıżır ser-sebz est*
  Zi-çeşmeī henūzeş koned Sikender yād
  "Ser-sebz est" ter ü tāzeden kināyedür, murād ḳıyāmete dek ter ü tāze dimekdür, "yād" bunda ḥasret maʿnāsınadur. Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ẕāt, hemīşe leb-i İlyās u Ḫıżır devr-i ḳıyāmete dek ter ü tāze ṭurduḳça şol çeşmeden ki ol çeşmenüñ ḥasretligi Sikender yādındadur. [57a]

Şârih bazı istiare ve teşbihlere dair açıklamalar yapmıştır. “Hızır”la mürşit, “âb-ı hayvan”dan aşk ve muhabbet kastedildiğini ifade edilmiştir.

- *“Ḫıżır”dan murād mürşiddür, “āb-ı ḥayvān”dan murād ʿaşḳ u maḥabbetdür.* [130a]

Şârih, Hızır'dan “Nebî” olarak bahsetmektedir. Ayrıca Hızır kıssasını nakletmiştir. Şöyle ki Hızır Aleyhisselam, İskender zamanında padişaha yakınlık kazanmıştır. Eski kitaplarda geçen rivayetleri de bildiğinden dolayı birlikte âb-ı hayatı aramaya başlamışlar. Kızıldeniz taraflarında musibete uğramışken âb-ı hayat Hızır'a nasip olur. İskender'in kudreti kalmadığı için görememiştir, denilmektedir.

- *Ḫıżır ve hem çemşe-i ḥayātın Sikender’de gelseŋ ki lebüŋden āb-ı ḥayāt rīzān ola rivāyetdür ki Ḫıżır Nebī zamān-ı Sikenderīde muḳarrebān-ı dergāh-ı pādişāh olup baʿżı kütüb-i selefüŋ rivāyetlerin ṣımāḫ-ı cāna ilḳā itmiş olduḳlarından ikisi bile cüyende-i çeşme-i ḥayāt oldılar. Bir müddet geşt ü güẕār-ı ʿālem ve miknet-zede-i ḳulzüm olduḳlarında çeşme-i ḥayāt ḳısmeti Ḫıżır ʿaleyhi’s-selām olup Sikender’üŋ ʿadem-i ḳadrinden nāşī ruʾyete mecāli olmadı. Pes buyurur ki Ey resūl-ı ins ü cān mānend-i āb-ı ḥayāt olan ḳaşīdem leẕẕet ü leṭāfetini yine sen aŋlarsuŋ zīrā ẕāt-ı şerīfüŋ hem Ḫıżır ve hem çeşme-i ḥayātsuŋ. Pes Sikender degilsüŋ ki lebüŋden āb-ı ḥayāt rīzān ola, dimekdür.* [138b]

Metinde İskender'den İskender-i Dârâ olarak da bahsedilmektedir. İskender’le birlikte anılan önemli bir unsur da Sedd-i İskender’dir. Şârih, “Sed” ibaresi için İskender-i Dara’nın çektiği settir, açıklamasında bulunmuştur. Memduh, savaş gününde öyle bir şiddetle nara atar ki şiddetli narası güneşe tokat vurur yani narası güneşe heybet bırakarak İskender-i Dara’nın seddine tekme vurur, denilerek Sedd-i İskender, memduhu övme amacıyla zikredilmiştir.

- *“Sed” şol seddür ki İskender-i Dārā çekmişdür.* [45b]

b. Mani

Urfî Mânî'den “Resimler çizen Mânî nerede acaba? Gelip Erjeng resimhanesini ve canlı resimlerini görsün.” anlamındaki beytinde bahsedilen Mani meşhur Çinli bir ressam ve nakkaşın adıdır. Yaptığı resimler çok güzel olduğu için bunları gökten inen bir mucize olarak göstermiştir. Nigaristan, Erjeng adlı resim mecmuasıyla ünlüdür (Pala, 2004: 297). Şârih, Mânî'nin meşhur bir nakkaş olduğunu adının kitaplarda zikredildiğini aktarır. Ayrıca Erjeng, bütün ressamların orada sanat icra ettiği bir nakkaşhanenin ismidir, denilmiştir.

- *“Mānī” meşhūr bir nāḳḳāşuŋ ismidür ki kitāblarda meẕkūrdur. “Ṣūret-nigār” ṣūretger ve ṣūret naḳş eyleyici dimekdür. Nigār-ẖāne-i Erjeng, Çīn ü Medyen’den bir naḳş-ẖāne ismidür ki cemīʿ-i ṣūretger ve nāḳḳāşlar anda ṣanʿat icrā idüp Mārūn olurlar.* [94b]

c. Şeddâd

Şeddâd, Âd kavmi hükümdarlarındandır. İrem, Âd'ın oğlu Şeddâd'ın cennet timsali olarak yaptırdığı meşhur bahçe ve köşk ki edebiyatımızda yalancı cennet, ma'mûr, âbâdân ve neşât-efzâ yer mânâsında ve ekseriya bâğ sözü ile beraber kullanılmıştır. Hud'un peygamberliğini tasdik etmediklerinden köşkü temaşaya gelirken yolda Cebrail'in vesilesiyle kavmiyle beraber mahvolduğu menkuldür (Onay, 2013: 225, 389). Metinde şârih Şeddâd’ın ferahlık veren bir beldede cennete benzer bir bahçe yaptırıp içinde yüce bir bina inşa ettirdiği daha sonra ise bu sarayın ve kendisinin toprağın aldında kalarak helak olduğu rivayeti nakledilmiştir.

- ***Rivāyetdür ki: Şeddād*** *bir belde-i ferāḥ-fezāda Bāġ-ı İrem diyü bir bāġçe-i cennetāsā yapdurup içinde bir ʿālī binā bünyād itdürüp sarāy müstaġraḳ-ı zīr-i ẖāk ve kendisi daẖı maʿan helāk oldı. Pes bu beytüŋ mażmūnı Şeddād’uŋ aḥvāline muvāfiḳdur.* [53b]

d. Fağfûr

Metinde şârih, “Fağfûr” ile alâkalı olarak Çin ve Maçin mülkünün sahibi padişahın adı olduğunu belirtir. Beyitte memduhun himayesine vurgu yapılır. Bu himaye tesiri ile akıl almaz işler yaptırır. Zira beyitte “Fağfûr”dan bahsedilmesinin sebebi de budur.

- *Zi-mestī mey-i telẖ-i ḥimāyetet der-çīn*
  Besī piyāle şikestend ber-ser-i faġfūr
  … “Çīn” meşhūr olan Çīn ve Māçīn mülkidür, “faġfūr” ism-i pādişāhdur ki belde-i meẕkūre mālik idi. [70a]

e. Cem

Cem İran esatirinden bir padişahın ismidir. Efsaneye göre Cem dünyayı dolaşırken Azerbaycan’a gelip burayı beğenip gün doğumunda yüksek bir yere mücevherlerle süslü bir taht koydurmuş. Güneş doğarken üzerindeki mücevherler parladığı için halk Cem'e Cemşit demiştir (Pala, 2004: 86, 87). Bazılarına göre ise Cem Süleyman Peygamberdir. Cem'in yüzük ve taht ile birlikte anılması bu düşünceyi desteklemektedir. İskender'in birlikte anıldığı diğer bir unsur Câm-ı cihan-nümâ'dır. Ayrıca şarabı bulan kişi olduğu söylenir. Bu sebeple Câm-ı Cem terkibi şiirde çok fazla kullanılmıştır. Cem genel olarak şiirde memduhu övmek için kullanılır. Ululuk, iktidar ve yücelik sembolüdür.

Aşağıda yer alan kısımda şârih, Cem'in tahtı ibaresiyle Hazret-i Süleyman'ın tahtı kastedildiğini belirtmiştir.

- *"Mesned-i **Cem**"den murād Ḥażret-i Süleymān'uŋ mesnedidür.* [9a]

Urfî, "[Ey Urfî] aklını başına al, zira iki cihan şâhı (Hz. Muhammed)'in methini Cem'in tacını methettiğin âhenkle methedemezsin." anlamındaki beytinde Hazret-i Peygamber'i Cem'e üstün tutma suretiyle övmektedir. Şerhte, İki Cihan Şahı'nın övgüsü bütün övgülerden daha mümtazdır, denilmiştir.

- *Ḥażret-i Şeh-i Kevneyn naʿtıyla Key-i Cemʿüŋ medḥini bir maḳāmla ve bir revişle ırlayamazsuŋ. Elbette Şeh-i Kevneyn yaʿnī cümle medḥlerden münteḫāb olsa gerek.* [12b]

Aşağıda yer alan kısımda "Cem"in Hazret-i Süleyman'a işaret olduğu ifade edilmiştir. Başka yerde "Câm-ı Cem" ifadesi geçince "Cihannümâ" aynasına sahip olması sebebiyle İran şahlarından Cemşid'e işaret edilmiş olur, denilmiştir.

- *"Cem" Ḥażret-i Süleymān peyġāmbere işāretdür. Ġayrı yerde "Cām-ı Cem" vāḳıʿ olduġı maḥalde şāhān-ı ʿAcem'den Cemşīd'e işāretdür ki "Cihān-nümā" āyīnesine mālik idi.* [14a]

f. Feridun

Acem hükümdarından olan Feridun, beş yüz yıl saltanat sürmüştür. Cemşid'den sonra İran tahtına geçen Feridun, İran'ın en büyük mitolojik kahramanlarındandır. Fars edebiyatında güç, zafer ve başarı simgesi olarak bilinir. Büyücülük konusundaki ustalığı ve Dahhâk'ı öldürmek için kullandığı gürzü nedeniyle de şiirde yer edinmiştir (Yıldırım, 2008: 307-309).

Şârih, metinde Feridun'a dair, Acem şahlarından biridir ki gaddar feleğin mızrağının darbesiyle ukbâ âlemine göçmüştür, açıklamasını yapar.

- *"Ferīdūn" şāhān-ı ʿAcem'den biridür ki çarḫ-ı ġaddāruŋ ḍarb-ı nīzesiyle dār-ı ʿuḳbāya rıḥlet itmiş.* [38b]

g. Zâl

Sam'ın oğlu, Rüstem'in babasıdır. Anasından saç, kirpik ve kaşları beyaz bir şekilde doğduğundan ve babası Sam onun bu şekilde doğuşunu uğursuz sayarak götürüp Elburz dağına atmıştır. Orada Sîmurg (Ankâ) tarafından beslenmişti. Bu hile dolayısıyla adına Destan ve saçının beyazlığından dolayı ihtiyar ve kocakarı demek olan Zâl denilmiştir.

Saçının sarıya mail olmasından dolayı Zâl-i Zer de denir (Levend, 1984: 165; Onay, 2013: 33; Pala, 2004: 501).

Metinde şârih, Rüstem'den "Rüstem-i Zâl" olarak bahseder. Urfî'nin beytinde memduh'u övme amacıyla Rüstem'le memduh karşılaştırılmış ve memduh Rüstem'den üstün tutulmuştur.

- *"Heycā" muḥārebe dimekdür. Maḥṣūl-ı Beyt: Rūz-ı heycāda eger memdūḥ, şemşīrin bürrān idüp ġilāfından bīrūn iderse* ***Rüstem-i Zāl****'i ḳana boyar, dimekdür.* [45b]

Ayrıca "Eğer bu yaşlı dünyanın işvesine Keşmir'in güzelliği sebepse ben yaşlı dünyanın alıcısı olurum." anlamındaki beytinde "Zâl-i dünya" ibaresiyle bahseder. Şârihe "Keşmir'in süsü ve güzelliği Zal-ı cihan'ın işvesine sebep olur. Yani o süsler ve ziynetler ne güzeldir ki Zal-i Dünya onunla övünür. Zal-i Cihan çok yaşlı ve ihtiyar bunak bir kadındır. O yüzden kimse onu kabul etmez iken Keşmir'den aldığı o işve sebebiyle Zâl-i Cihan makbul ve muteber olur." ifadesinde görüldüğü üzere Urfî, Zâl kelimesiyle olumsuzluk çağrışımı yapmak suretiyle Keşmir'in güzelliklerini över.

- *Keşmīr'üŋ zīb ü zīneti Zāl-i cihāna bāʿiṣ-i ʿişvedür yaʿnī zihī zīb ü zīver ki Zāl-i dünyā anuŋla tefāḫur eyler.* [29a]

h. Kayser

Eski Roma ve Bizans imparatorlarının lâkabıdır. Kayser-i Rûm sözü Anadolu'ya hâkim olan Bizans imparatorlarını anlatmada kullanılır (Pala, 2004: 276). Metinde teraziyi ilk icat edenin Kayser olduğu ifade edilir.

- *"Der-terāzū-yı Ḳayṣer" didügi ibtidā ḳanṭār ve terāzūyı* ***ḳayṣer*** *īcād itdügine işāretdür.* [46b]

Metinde ne İran şahı Kubad ne de Rûm imparatoru Kayser, sana hizmet etmeyi utanç saymazlar, ifadesiyle memduh övülmüştür.

- *Ḳubād u Ḳayṣer ʿār itmezler yaʿnī Keyḳubād ki rūy-ı zemīn şāhlarıdur, ḫiẕmetüŋde dāmen-der-miyān idüp saʿy u kūşişlerüŋi iftiḫār iderler.* [104b]

ı. Keykûbad

İran'ın Pişdâdiyân sülâlesinden sonra gelen şah sülalesi Keyâniyân'ın ilk hükümdarıdır. "Key" lakabını ilk defa kullanan odur (Pala, 2004: 281). Urfî'nin "Eğer senin döneminde Cemşit ve Keykubad olsaydı (Urfî) tüm övgü ve gazel incilerini kendi üzerine

saçardı.” anlamındaki beytinde memduhu övmek için karşılaştırma unsuru olarak kullanılan “Key” kelimesini şârih, Keykubâd olarak yorumlamıştır.

- *Īn ki der-ʿahd-i to der-ʿahd-i Cem ü Key būdī*
  Heme ber-ḫ ̔īş feşāndī güher-i medḥ ü ġazel
  … Cem vaḳtinde veyāḫūd Keyḳubād vaḳtinde olmaḳ iḥtimāli olaydı hīç anlara medḥ söylemezdi yaʿnī ʿUrfī cevāhir-i kelimātın anlara şāyeste görmeyüp cümle kendi üzerine niṣār eylerdi. [186b]

i. Rüstem

Genel olarak Rüstem güç ve kuvvet sembolü olarak zikredilen Rüstem, Neriman'ın torunu, Zâl'ın oğludur. Şehnâme'de adı en çok geçen efsanevî kahramanlardandır. Bîjen'i kuyudan kurtarmıştır. Bir lâkabı da Tehemten, yani iri vücûtlu pehlivândır (Onay, 2013: 33).

Metinde Urfî, memduhu övmek amacıyla Rüstem'in adını zikretmiştir. Memduhu güç, kuvvet ve savaşçılık yönüyle Rüstem'den üstün tutmuştur. Şârihin, Rüstem'in babası Zâl'den dolayı Rüstem-i Zâl ifadesini kulandığı görülür.

- *Rūz-ı heycā ki ber-keşed şemşīr*
  Nām-ı Rüstem be-ḫūn der-endāzed
  “Heycā” muḥārebe dimekdür. Maḥṣūl-ı Beyt: Rūz-ı heycāda eger memdūḥ, şemşīrin bürrān idüp ġilāfından bīrūn iderse Rüstem-i Zāl’i ḳana boyar, dimekdür. [45b]

Metinde meşhurâta dair sıralanan örneklerde yer alan “kuvvet-i Rüstem” ifadesi Rüstem'in güç ve kuvvet sembolü olarak anıldığına işaret eder.

- *Māl-i Ḳārūn, ḳuvvet-i Rüstem, ḫaṭṭ-ı Yāḳūt.* [111a]

j. Efrasiyâb

Metinde Türkün padişahlarından ifadesi yer alan Efrasib için Dîvânu Lügâti't-Türk'te nakledildiğine göre Alp Er Tunga'nın Şehnâme'deki adıdır. Turan'ın en büyük hükümdarlarındandır. İran ile yaptığı savaşlar, Şehnâme'de geniş şekilde ele alınmıştır. Efsanevî bir kişiliği olan Efrâsiyâb, Büyük İskender'den önce yaşamış olup Keyhüsrev tarafından Öldürülmüştür. Edebiyatta kahramanlık sembolü olarak anılır (Onay, 2013: 31; Pala, 2004: 145).

Metinde Efrasiyâb’la ilgili olarak detaylı bir rivayet nakledilmiştir. “Efrâsiyâb” Türk padişahlardan birinin ismidir ki şehzâde Siyavuş Acem’den babasının yanından firar edip onun yanına vardı ve o da pek çok ikramdan sonra kendi kızını Siyavuş ile evlendirip onu damat edindi. Zamanın geçmesiyle bazı kin ve nefret sahipleri Efrasiyâb’a nifak edip

“Siyavuş, senin saltanatını zapt etmek istiyor.” dedikleri anda gereksiz yere Siyavuş’u katletti. Bir müddet sonra ettikleri nifakın tamamen yalan olduğunu öğrendi ve çok pişman olması sebebiyle gece gündüz feryat ve figan ediyordu. Hatta o dert ile öldü, denilmiştir. Efrasiyâbla ilgili olarak ise çimenlik Efrasiyâb’a benzetilir. Çimenlik, Efrasiyâb’ı yani bostanın kendisini sonbahar rüzgârıyla harp edip karşılık versinler diye kendisine bad-ı sabahı at, bostanın çimenliğini zırh ve nergisi mızrak olarak almıştır. Yani çimenin Efrasiyâb’ı, hazan bostana uğramasın diye kendisine silah ve harp mühimmatı olarak saba yelini at, yeşilliği zırh ve nergisi de mızrak olarak almıştır, denilmektedir.

- *“Efrāsiyāb” Türk’üŋ padişahlarından birinüŋ ismidür ki Siyāhveş şāh-zāde, ʿAcemden babasından firār idüp aŋa varup ol daḫı vāfir ikrāmdan kendi kerīmesin Siyāhveş-zādeye tezvīc idüp dāmād idindi. Mürūr-ı ezmān ile baʿżı ehl-i buġz Efrāsiyāb’a nifāḳ idüp Siyāveş salṭanatın żabṭ itmek ḳaṣdındadur, didükleri anda fużūlī Siyāveş’i ḳatl ve bir müddet ṣoŋra itdükleri nifāḳ maḥż-ı kiẕb olduġın maʿlūm idinüp kemāl-i peşīmānlıġından nāşī şeb ü rūz feryād u fiġāndan ġayrı kārı yoġidi. Ḥattā o derdle fevt oldı, dirler … Çemen Efrāsiyāb’ı yaʿnī būstānuŋ kendisini bād-ı ḫazān ile ḥarb u muḳābele eylesünler içün kendine bād-ı ṣabāyı at ve sebzezār-ı būstānı zırh ve nergisi ittiḫāẕ itmişdür.* [119a]

k. Hüsrev

Hüsrev ü Şîrîn mesnevîlerinin Ferhat'la birlikte ana erkek kahramanlarından biridir. Ayrıca kelime “pâdişâh” anlamında da kullanılmıştır. Böylece hüsrevânî, hüsrevî, hüsrevâne gibi ifadeler oluşturulmuştur. Bu tür kullanımlara şerh metninde rastlanmaktadır. İkinci olarak Hüsrev, Nuşirevân'ın torunudur. Sasaniyân sülalesinden bir padişah olup “Pervîz” lakabıyla bilinir. Ermen prensesi Şîrîn’e olan aşkı dillere destan olmuş ve gerçek kişiliği etrafında rivayetler oluşturularak efsanevî bir kişiliğe dönüşmüştür. Şîrîn için kasr-ı Şîrîn'i yaptırmıştır. Hüsrev-i Pervîz'in, Genc-i Şâyegân Genc-i Bâdâver gibi adlarla anılan 7 hazinesi varmış. Edebiyatımızda tarihî kişiliğinden çok efsanevî kişiliğiyle söz konusu edilir. Ferhat ile Şîrîn veya Hüsrev ü Şîrîn adlı mesnevîlerde vuslata eren bir âşık olarak ele alınır. Yine “hüsrev” kelimesinin “padişah” anlamıyla kelime oyunlarına konu olur. Telmih, teşbih, tenasüp ve tevriye yoluyla da birçok beyitte anılır (Pala, 2004: 232).

Metinde Urfî'nin “Ümit, senin ihsan ayağının peşinden birkaç adım attı ve padişâhlara layık hazine buldu.” anlamındaki beytinde Hüsrev'in hazinesi “genc-i şâyegân”dan bahsedilmiştir. Şerhte “Genc-i şâygân” için, Şah Hüsrev'e deniz tarafından rüzgârın şiddetli muhalefeti sebebiyle kıyıya vurmuş içi altın ve dinar dolu bir gemi ile gelmiş hadsiz ve sayısız bir hazine olduğu ifade edilmiştir. Urfî, memduhun ihsanı ve cömertliğini Hüsrev'in hazinesine telmih yaparak övmektedir.

- ***"Genc-i şāyegān"*** *şol ḫazīne-i bī-ʿaded u pāyāndur ki* ***Şāh Ḫusrev****'e deryā cānibinden şiddet-i muḫālefet-i rūzgār ile sefīne-i pür-zer ü dīnār gelmişdi.* [33b]

Metinde "Turunc-ı zer"e dair açıklamalar yapılmıştır. Garipliklerden bir hâldir ki cahiliye zamanında gelen padişahlardan Hüsrev ibn Nûşirevân saltanat tahtına oturunca saltanatın başkentinin civarlarında âriflerden birisi padişaha yakın olmak için çeşitli icralar sonucunda altının bir miktarını yoğurup turunç şekline sokmuştur. O altına terbiye ile o kadar kabiliyet kazandırdı ki yoğurarak istediği şekle sokabiliyordu. O turuncu, padişaha hediye eyleyince aynı şekilde padişah da onu bal mumu gibi dilediği şekle ve görünüşe koyuyordu. Himayesinde olan insanlar bunu padişahın kendisinden bir mucize ve keramet sayarlardı.

- *"Turunc-ı zer" ġarāʾibden şol keyfiyetdür ki zamān-ı cāhiliyetde gelen pādişāhlardan Ḫüsrev ibn Nūşirevān cülūs-ı taḫt-ı salṭanat olduḳda cevānib-i dārū's-salṭanat maʿāriflerinden biri ve muḳārin-i salṭanat olmaḳ içün icrā-yı müteʿaddide ile altından bir miḳdārın muḫammer idüp şekl-i turunca ḳodı. Ol altuna terbiye ile bir mertebe istiʿdād kesb itdürdi ki yoġuraraḳ diledügi şekl ü heyʾete münḳalib eylerdi. Pes ol turuncı ḥużūr-ı pādişāhīye ihdā eyledükde keẕālik pādişāh anı bal mumı miṡāl diledügi şekl ü heyʾete vażʿ u īṣāl iderdi. Pes mutaṣarrıf olduġı memālik-i maḥrūsası anı kendisinden muʿcize vü kerāmet ʿaddederlerdi.* [117b]

"Turunc-ı zer" eski zamanlarda Perviz denilen bir padişahın halis altından kimya ile terbiye eylediği bir top altındır ki onu kimya yoluyla bal mumu gibi yumuşak ettiği için sıktığı zaman dilediği surete çevirirdi, denilmiştir.

- *"Vā" āṣikāre maʿnāsınadur. "Turunc-ı zer" zamān-ı sābıḳda Pervīz didükleri pādişāhuŋ zer-i ḫālişden eczā ile terbiye eyledügi bir ṭop altundur ki anı āṯār-ı eczā ile bal mūmı gibi yumuşaḳ idüp ṣıḳsa ṣıḳa diledügi ṣūrete taḥvīl iderdi.* [154b]

1. Behrâm-ı Gûr

Metinde, beşinci kat gökte oluşu, cesareti ve savaş unsurlarıyla birlikte zikredildiği görülen Behrâm, İran'ın Sâsânî hükümdarlarındandır. "Gûr" denilen yabani eşek avına meraklı olduğundan Behrâm-ı Gûr denilmiştir. Kuvveti, cesareti ve adaleti ile meşhur olmuştur (Levend, 1984: 162). Eski Türk Edebiyatında Mirrîh ya da Merih, harp ilâhı olarak görülür Behrâm-ı felek olarak bilinir (Pala, 2004: 336). Bizim edebiyatımızda savaş tanrısı yerindedir. Müneccimlere göre harp, mutluluk, cesaret, hiddet, kuvvet, cinâyet, azab inat ve riyâ evsafındandır. Mensupları sebatlı, müteşebbis ve cüretkâr olurlar. Daima mücadele

hâlinde bulunurlar. Cumartesi gecesiyle salı gününe hâkimdir. Kırmızı renk buna mensuptur. Yunan mitolojisindeki karşılığı Mars'tır (Onay, 2013: 295).

Metinde Urfî Behrâm'ın kılıcını anmak suretiyle dönemin bozukluğuna vurgu yaparak sosyal eleştiride bulunmuştur. Metinde Behrâm'a dair önceki İran padişahlardan birinin ismi olduğu zikredilmiştir.

- *"Behrām" şāhān-ı selefden birinüŋ ismidür. Şāh Behrām mızrāġı peykānında āb teʾşīr olmamış.* [35a]

Urfî "Gök, güneş ve Behrâm değilim ki bu şakaya saflıkla sevineyim." anlamındaki beytinde Behrâm'ın Mars gezegeni anlamını zikretmiştir. Şârihe göre, Behrâm aynı zamanda bir yıldız ismidir. Şahın kulluğuna gök, güneş ya da Mars (Behrâm) gezegeni layıktır. Bu sebeple Urfî kendini ona kulluğa layık görmez.

- *Behrām bildüreyüm zīrā şāhuŋ bendeligine sezā yā āsumān yā āfitāb veyā Behrām gerek yoḫsa ben ne kemterüm ki bu müjde ile yoḳ yire ve nāfile yire muṭayyeb ü ḫoşnūd idersüŋ, dimekdür.* [54b]

"Behrâm" Behrâm-ı Gûr denilen bir cengâver pehlivanın ismidir. Memduhun ordusunun savaş meydanındaki hâlinin yanında Behrâm-ı Gur'un hiç de güçlü ve şiddetli bir savaşçı olmadığı ifade edilmiştir.

- *"ʿArz" meydān maʿnāsınadur. "Behrām" Behrām-ı Gūr didükleri ceng-āver bir pehlivānuŋ ismidür… zihī mübārizān-ı ceng-cūyān ki Behrām-ı Gūr bunlaruŋ yanında hīç zūr-āver ve şāk eşerlü degildür, dimekdür.* [174a]

Beşinci gökte olan Behrâm (Mirrîh) savaş tanrısıdır. "Adaletinin tarzı ibret olsun diye sema onun âlem ülkesinin etrafında Behrâm'ın mızrağıyla gezer." anlamındaki beytinde Behrâm'ın mızrağına telmih yapılmıştır. Memduh şâh dönemindeki adalete işaret edilmiştir. Şârih, Behrâm'ın feleğin celladı ve katili olan gezegen olduğunu belirtir Öte yandan ayrıca geçmişte kahraman ve savaşçı bir padişah olduğunu da ifade etmiştir:

- *"Nīze-i Behrām" sitāregāndan birinüŋ ismidür ki cellād u ḳattāl-ı felekdür… "Behrām" zamān-ı sābıḳda bir pādişāh-ı ḳahramānuŋ daḫı ismidür ki ġāyetde şāḥib-mızrāḳ imiş.* [215b]

m. Dahhâk-Gâve

Dahhâk İran mitolojisine Hint mitolojisinden girmiştir. Dahhâk-ı Mârî (Yılanlı Dahhâk) de denilen bu kişi zulmüyle meşhurdur. Bir gün şeytan iyi bir insan kılığına girerek Dahhâk'a telkinde bulunmuş ve babasını öldürtmüştür. Sonuçta şeytan Padişah olan Dahhâk'a bir aşçı olmuş ve bir yolunu bulup iki omuzundan öpmüş. Böylece omuzlarından

yılanlar çıkmış ve bu yılanları ne kadar kestilerse yerinden daima yenisi çıkmış. Şeytan, bu defa da hekim kılığına girerek bu yılanların başlarını kesmek yerine onlara insan beyni yedirmeyi tavsiye etmiş. Böylece zalim bir hükümdar olan Dahhâk, halktan insanların beyinlerini yemeğe başlamış (Pala, 2004: 115). "Gave" ise bir demircidir. Dahhâk'ın zulmüne karşı halkı ayaklanmaya teşvik etmesi ve "Drefş-i Gâveyânî" adı kendi demirci önlüğünü bayrak yapması yönleriyle ele alınır. Şerh metninde nusret sancağından kinâye olduğu ifade edilmiştir. Daha çok haksızlıklara karşı mücadele veren zayıf tipi temsil eder ve daima Dahhâk ile birlikte anılır (Pala, 2004: 174).

Metinde Urfî'nin beytinden hareketle "direfş" ibaresinin "Sancak ve bez anlamına gelir. Koşum ve eyer takımları işleyen ve süsleyen kimselerin âletlerindendir." ifadeleriyle açıklaması yapılmıştır. Ayrıca "Direfş-i Gâviyân"a dair "Gave" isimli demircinin Dahhâk'ı yendiği öküz derisinden bayrağın ismi olduğu bilgisi verilmiştir. Bunun yanı sıra şârih, Dahhâk'ın hikâyesi hakkında ayrıntılı bir rivayet nakletmiştir. Bu rivayete göre eski zamanlarda Acem ülkesinde Dahhâk isimli bir gaddarın omuzlarında yılan türünden çirkin görünüşlü bir şey zuhûr etmişti. Bu marazın defi için dört taraftan da hekimler toplamıştı. Her ne kadar bu çaresiz hastalığa deva ettilerse o kadar da artıyordu. Bu hâlde bir müddet devam etti ve hastalık ilaç kabul etmedi. Bu sırada şeytan insan suretine girip Dahhâk'ın mutfağında aşçılık maharetiyle herkesin indinde kabul görmüştü. Bir gün kendisine "Padişahım, derdine deva olur ve hastalığına ilaç hazırlarsam bana ne ihsan ve hediyeler vererek insanlar arasında gıpta edilir hâle getirirsin." deyince bu vesvese padişaha gayet hoş geldiği için ondan ilaç hazırlamasını istedi. Şeytan, "Senin derdine deva bulmak çok zordur ama bu işi kolaylaştırmak için günde iki yeni yetme oğlancığı boğazlatıp ciğerlerini -bazılarının nakline göre beyinlerini- sardırırsan o yılanlar ciğerleri yer ve sen de onların eziyetinden rahatlarsın." deyince derhal fakirlerden iki taze oğlanı anne babası çokça ihsanlarla razı edilerek aldılar ve boğazladılar. Beyinleri padişahın omuzlarına sardırdılar ve gerçekten o gün padişah rahatladı. Bu hususu bazı rical ile istişare edip dedi ki: Eğer halktan altın ve dinar ile satın almak gerekirse buna dünya hazinesi yetmez. Yönetimimiz altında bulunan memleketlerin ve köylerin ahalilerini yıllık bölüştürelim, deyince bütün devlet erkanı ister istemez rıza gösterip bir zaman boyunca halkın evlatlarını böylece kestiler. Dahhâk'ın oturduğu beldede Gave isimli bir demirci vardı. Bir gün onun oğluna da sıra geldi ve bir oğlunu alıp kestiler. Bir süre sonra, daha yeni boğazlanmış olan oğlunun ayrılık ateşi dimağında yanıyorken diğer oğluna da sıra gelince şecaat kılıcını, inleyiş ve feryat okuna zihgir ederek önünde yayılmış olan öküz derisini bir ağaca sancak yapıp belde halkına ve

şehrin savaşçılarına seslenip dedi ki: Haddinden fazla vergi ve haraçlar vermemizin yanında evlat ve torunlarımızı da baştan sona kılıçtan geçirip dünya ve ahiret hasreti olan bu haddi aşmış olan zulmü daha ne kadar çekeceğiz? Başını din uğruna feda edecek bahadırlar benimle birlikte gelsinler, dedi. Derhal on binden fazla savaşçı toplanıp Dahhâk'ın oturduğu sarayı mühür yüzüğü gibi kuşatıp birkaç gün savaştan sonra işin sonunda Dahhâk'a zincir vurdular ve türlü ceza ve meşakkatler ile cehenneme gönderdiler. Daha sonraki padişahlar o deriden olan bayrağı nusret sembolü addedip türlü türlü cevherler ve inciler ile süsleyip hazineye koydular. İsmini de "Direfş-i Gâviyân" koydular.

- *"Direfş" ʿalem maʿnāsına gelür ve bez maʿnāsına daḫı gelür basmacılaruŋ ve serrāclaruŋ āletlerindendür. Bunda direfş-i Gāviyān şol öküz derisinüŋ bayraġıdur ki Gāve didükleri āhenger anuŋla Ḍaḥḥāk'ı muẓmaḥil eyledi. Nitekim naḳl iderler şöyle ki zamān-ı sābıḳda memālik-i ʿAcem'de Ḍaḥḥāk nām ġaddāruŋ omuzlarında yılan nevʿinden kerīhü'l-manẓar nesne ẓuhūr itmişidi. Maraż-ı meẕkūruŋ defʿi içün çār-gūşeden ḥukemā cemʿ ḳılmışidi…* [156b]

3.9.17.4. Tarihî Şahıslar

a. Platon/Eflâtun

Aristo'nun hocası olan meşhur Yunanlı filozoftur. Diyojen ile karıştırılmış ve bu yüzden bir küp içinde oturan Diyojen'in bu küpü Eflâtun'a atfedilmiştir. Edebiyatta akıl, hikmet ve isabetli görüş timsali olarak söz konusu edilir (Pala, 2004: 145).

Urfî'nin beytinde geçecek "Eflâtun hasta olursa tabip kim olacak?" ifadesinde Eflâtun'u tabip olarak düşünmüştür. Şârih ise "Eflâtun gibi olan tabip şu kimsedir ki hasta olduğu zaman kendi ilacını kendisi yapsın. Yani maharetli doktor o kimsedir ki kendi hastalığını anlayıp kendi kendine derman eder. Sen de derdini bilip kendine deva eyle." ifadesiyle beyte açıklık getirmektedir.

- *Zīrā ṭabīb-i Felāṭūn şol kimsedür ki ḫaste olup kendine ʿilāc eylemiş ola yaʿnī ḥakīm-i ḥāẕıḳ ol kimesnedür ki kendi marażın aŋlayup kendi kendine dermān eyleye. Pes sen daḫı derdüŋ bilüp kendüŋe devā eyle.* [76a]

Bu beytinde kendini Eflâtun'la özdeşleştirerek kendini övmektedir. Şârih beytin anlam dünyasına dair "Söz ustalığı meydanının hâkimiyim. Yani bütün kelâm ehlinin önderiyim. İşte davamı, sözlerimi ve delillerimi kimseden gizlemeden aşikâre olarak beyan edeyim ki Urfî, zamanının Eflâtun'udur ve Yunan'ı da Şiraz diyarıdır. Yani Eflâtun'un meskeni Yunan ise Urfî'nin Yunan'ı da Şiraz beldesidir." ifadeleriyle açıklamalarıyla bu durumu desteklemektedir.

- *Pes buyurur ki Meydān-ı süḫanverīde ḥākimem yaʿnī cümle mütekellimīn ser-efrāzıyum. İşte daʿvāmı ve eḥadīṣ ü burhānumı hīçkesden ketm itmeyüp fāş u āşikāre beyān ideyüm ki ʿUrfī, Eflāṭūn-ı vaḳtdür daḫı Yūnān'ı diyār-ı Şīrāz'dur yaʿnī Eflāṭūn'uŋ meskeni Yūnān olur ise ʿUrfī'nüŋ Yūnān'ı belde-i Şīrāzdur.* [137a]

Urfî'nin beytinde geçen "Eflâtûn-ı matlab-gû" ifadesine dair şerhte geniş bir açıklamada bulunulmuştur. Eflâtun'un devrinde insanlar müşküllerinin düğümünü tırnaklarıyla açmaktan âciz kaldıkları zaman derhal asrın hakîmlerinden Eflâtun'a arz-ı hâl ederler o da zekâ ve anlayışının çokluğundan onlara aklî deliller ispatıyla konuşturup cevap verirmiş. Hakîmlerin literatüründe "sugra" (küçük önerme) konu ve dava sırasında mesulün davaya başladığı ispat ve delile denir. "Kübra" (büyük önerme) aynı şekilde hükemâ ıstılahlarında mezkûr dava delil ve küçük önermenin ispatı olumlu olmadığı surette ikinci defada getirilen aklî delil ve ispata denir. Bu ön bilgilerden sonra şerhte, "Bu beyite iki türlü manâ verilebilir. Birincisi şöyledir: Aşk ve muhabbet manâ dersini zikreder, Eflâtun ise ona bütün eşyanın özünü sorduklarında aklî ispat ve deliller verirdi. Aklî delil getiren şahsın sugra ve kübra delilleri yine kendi aklî delillerini alaya alır ve ispatın iptal olmasına sebep olur. Yani varlığın manâsı ve yüce Zat'ın mazmununu özü hakkındaki dersin açıklayıcısı yine aşktır. Yoksa Eflâtun'un küçük ya da büyük önermeleri değildir. Zira aklî cevabı, küçük önermesi ve büyük önermesi alaylar ile onu iptal eder. Diğeri ise şudur ki muhabbetin Eflâtun'u manâ dersini beyan eder. Zira aşksızlıkla aklî delillere dayalı olan Eflâtun'un büyük ve küçük önermeleri kendi saçma sözleriyle alay edip aklî olan cevapları için batıl olma sebebi olurlar." denilmiştir. [128b]

b. On İki İmam

Şerh metninde On İki İmam inancına dair açıklamalarda bulunulmuştur. Arapçada "İsnâ Aşeriye" denilen On İki İmam, Şiilere göre dini korumak ve hükümlerini yerine getirmek için Peygamber'e halife ve varis olduklarına inanılan on iki kişidir. Câferiye, On ikiler Fırkası, İmâmiye de denilen bu mezhebin inanışına göre Peygamberimiz, Veda haccından dönerken Gâdiruhum denilen yerde Hz. Ali'yi kendisine halife tayin etmiş, on iki imam bulunacağını söylemiş, hatta sonuncusunun Mehdi olacağını açıklamıştır. Böylece Hz. Ali ve soyundan on iki imam kabul ederler. Bunlardan her biri kendisinden sonraki imamı, ümmete bildirmiştir. Bu mezhep Alevî esaslara istinat edilmekle beraber ehl-i sünnet akidesini de benimsemiştir. Ayrıca Şah İsmail tarafından resmileştirilmiş ve o devirden itibaren çeşitli ihtilaflara sebep olmuştur (Pala, 2004: 377).

Aşağıda yer alan kısımda şârih, "silk" ibaresinden hareketle On İki İmam inancına değinmektedir.

- *"Silk" incüler nazm olınacak ib dimekdür, "yâzdeh" on bir dimekdür, murâd On Bir İmâm hazerâtıdur ki silsile-i İmâm ʿAlî'dür. Gerçi baʿzılar On İki İmâm diyü daʿvâ iderler. Lâkin imâm Muhammed el-Mehdî'nün henûz ʿadem-i zuhûrı der-kâr oldugından "on bir" diyü merhûm îrâd eylemiş.* [87a]

c. Zeliha/Züleyha

Hz. Yusuf kıssasında Hz. Yusuf'a âşık olup ona visal teklif etmiştir. Firavun'un karısıdır. Hz. Yusuf'un bu teklifi reddetmesi üzerine Hz. Yusuf'un gömleğinin arkasından yırtılması hadisesi yaşanmıştır. Hz. Yusuf bu sebeple zindana atılmıştır. Öte yandan Doğu şiirinde sıkça zikredilen Zeliha'nın Yusuf'a olan aşkını ayıplayan Mısır kadınlarını Zeliha bir gün saraya davet eder. Önlerine meyve koyup ellerine birer keskin bıçak verir. Bunlar meyveleri ve rivayete göre turuncu soyarken Yusuf'u ortaya çıkarınca onun güzelliğini gören kadınlar ellerini kesmişlerdir (Onay, 2013: 453). Urfî bu hadiseye aşağıda yer alan beytinde işaret etmektedir. Şerhte, kendi aşk ve sevdasının çokluğunu teskin etmek için Hazret-i Yusuf Aleyhisselam'ın mübarek ve ay gibi olan mükemmel cemâlini saray ve dîvânların duvarlarına tasvir ettiren Hazret-i Züleyha gibi Urfî de senin övgülerini her yere nakşetmek ister, denilmiştir.

- *Ḥażret-i Züleyḫā gibi ki kendi ʿaşḳ u sevdā ġalebesin teskīn itsün içün Ḥażret-i Yūsuf ʿaleyhi's-selāmuŋ mübārek mehveş olan cemāl-i bā-kemālin ḳaṣr u dīvān-ḫāneler dīvārına taṣvīr itdürürdi. ʿUrfī daḫı medḥ ü şenāŋı her yire naḳş eylemek ister.* [48b]

Kalbim, Züheyla'nın rengi gibi halvette kırıldı. Gamım da Yusuf Aleyhisselam'ın töhmeti gibi pazara koştu. Yani Züleyha'nın yalnızlarken Yusuf'a teklif ettiği akıl dışı işten rengi kırıldı ve utancından nefesi kesildi. Öyle oldu ama Yusuf Aleyhisselam'ı töhmet altında bırakarak onun töhmetini pazara çıkarıp "Efendisine kasteden kölenin hâli budur." diyerek âleme yaydılar. Urfî kendi hâlini buna benzetir.

- *… Züleyḫā'nuŋ ḫalvetde Yūsuf'a teklīf eyledügi kār-ı nā-maʿḳūlden rengi şikeste ve ḫacāletden dembeste oldı. Oldı lākin töhmet Yūsuf'ı bāzāra çıḳarup seyyidesine ḳaṣd idenüŋ ḥāli budur diyerek ʿāleme şāyiʿ eylediler.* [74b]

Züleyha'nın Mısır erkanının hanımlarını büyük bir ziyafet ile hanesine davet ettiğinde Yusuf Aleyhisselam'ı odanın yüklüğüne saklayıp izzet ve ikramdan sonra onu kadınların huzuruna çıkarınca ve kadınlar onu görüp "Hâşâ! Allâh için, bu bir insan değil,

ancak şerefli bir melektir." (Yûsuf/12:31) terennümleriyle ellerinde bulunan bıçaklarla turunçlar yerine ellerini parça parça kesmişlerdir.

- *Züleyḫā erkān-ı Mışr ḫavātīnlerin ʿālī żiyāfet birle devlet-serālarına daʿvet idüp Yūsuf ʿaleyhi's-selām musandırada ḥıfẓ eyleyüp baʿde'l-ʿizzu ve'l-ikrām anlaruŋ ḫużūrlarında iḥżār eyleyüp anlar Yūsuf'ı görince* ***Mā haẕā beşeran illā melekun kerīm*** *terennümātıyla ellerinde olan sikkīn ile ṭurunc yerine ellerin pāre pāre itdükleri ʿişveye ḳasem iderüm.* [87b]

Züleyha, aşkının meşakkatiyle aşk hararetini dindirmek için odasının duvarlarına hep Yusuf'un resmini nakşettirmiştir. O suretler ile gönlünü teselli edermiş.

- *Ḥaclegāh-ı Züleyḫā ki meşaḳḳat-i ʿaşḳdan teskīn-i ḥarāret-i ʿaşḳ içün ḥaclegāhuŋ dīvārlarında hep ṣūret-i Yūsuf yazdırmış idi ve ol ṣūretler ile tesellī-i ḫāṭır iderdi.* [87b]

Beyitte geçen "Zelîhâ-menîş" ibaresiyle Zeliha tabiatlılık yani ziynet-perestlik, süse düşkünlük kastedilmiştir. Şerhte "Ve dahi ben Züleyha tabiatlı olan ziynet-perestlerin omuzlarına sardıkları ipekten bir şalım ki o ise pamuktan ve al renkli olarak gösterişli hareden ibarettir." ifadeleri ile beytin anlam dünyası açıklanmıştır. Burada görüldüğü üzere "Züleyha" mecazla, şekille ve dünya ile özdeşleştirilmiştir.

- *Der-ketf-i riyāzet-ṭalebān şāl u palāsem*
  Ber-dūş-ı Zelīḫā-menişān berd-i ḥarīrem
  … "Zelīḫā-menīş" Zelīḫā ṭabīʿatlu dimekdür yaʿnī zīnet-perestler, dimekdür. [240b]

d. Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin

Hz. Ali'nin oğlu Peygamber Efendimiz'in torunu Hz. Hüseyin, menfur Kerbelâ hadisesi münasebetiyle şiirlere konu olmuş hakkında mersiyeler yazılmıştır. Urfî'nin Hz. Hüseyin için yazdığı "Der-Medh-i Şâh Hüseyn" başlıklı kasîdesi de metinde şerh edilmiştir. Aşağıda yer alan "İzzet tahtında oturan yeryüzü halkının güvendiği Şah Hüseyn'dir." anlamındaki beyitte Hz. Hüseyin ismi zikredilmiştir.

- *Celīs-i mesned-i ʿizzet enīs-i şāh* ***Ḥüseyn***
  Ki ḫalḳ-ı rūy-ı zemīr-rā be-ūst istiẓhār
  Kāmkār u mülk-güẕār olan Ḫudāvend-i ʿizzet ü devlet enīsi ve mesned ü salṭanat celīsi Şāh Ḥüseyn'dür ki rūy-ı zemīn ḫalḳı anı devletiyle istiẓhār dirler. [104a]

Müminlerin Emiri Hz. Ali r.a. Kufe'de şehit olduğunda Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin r.a. Kufe'nin harici fitnelerinden sakınarak Hz. Ali'nin mübarek cesedinin defin işlemini geceye erteleyip gündüz defnetmediler. Gece yarısı Necef'e varıp mübarek kabrini kazmış

ve defnetmişlerdir. Bu bilgiyle beraber Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin efendilerimiz Medine'ye dönmüş ve Şah'ın kabri meçhul olmuştur, rivayeti şerhte yer nakledilmiştir.

- *Rivāyetdür: Ḥażret-i Emīrü'l-Müʾminīn ʿAlī raḍiyallāhu teʿālā ʿanh ve kerremallāhu veche Kūfe'de şehīd olduḳda Ḥażret-i Ḥasan ve Ḥüseyn raḍiyallāhu ʿanhumā fitne-i ḫavāric-i Kūfe'den iḫtirāz içün mübārek cesed-i şerīfini giceye teʾḫīr idüp gündüz defn itmediler. Nıṣfu'l-leylde Necef'e varup merḳad-i mübārekini ḥafr idüp defn itmişler idi. Ḥasaneyn Medīne-i Münevvere'ye mürācaʿat buyurup merḳad-i şāh mechūl olmışdı.* [112b]

e. Mahmud Gaznevî, Ayaz

Ayaz, Mahmud-ı Gaznevî'nin kölesi ve mahbubunun adıdır. Rivayet ederler ki Sultan Mahmud bir gece neşe ve keyifle kendinden geçmişken nedimlerine emrederek Ayaz'ın saçlarını kesmelerini ister. Ayaz, rıza gösterir ve saçları kökünden kesilir. Ertesi sabah durumu gören padişah şaşırır ve çok pişman olur ve bir daha içki içmemeye tövbe eder. Bunun içindir Ayaz, zülüf ile birlikte anılır. Şâirler sevgililerini Mahmud'a, kendilerini de Ayaz'a benzetirler (Pala, 2004: 53). Aşağıda yer alan beytin bu hayal üzerine inşa edildiği görülür. Sultan Mahmud, Ayaz'a bir av esnasında rast gelmiş ve onu kendine vezir yapmıştır. Beyitte Ayaz'ın saçları mazmun olarak yer alırken, metinde Ayaz'ın saçlarının hikâyesi hakkında bir açıklama yapılmamıştır.

- *Ān ki ger efʿī-i rümḥeş reved ender-teh-i ḫāk*
  Dil-i ***Maḥmūd*** *birūn āvered ez-zülf-i* ***Ayāz***
  "Efʿī" luġatde yılan dimekdür, bu maḥalde mızrāḳ ucına müstaʿmeldür, "rümḥ" mızrāḳ dimekdür, "teh" her nesnenüŋ ḳaʿrına dirler. "Maḥmūd u Ayāz" bu maḥalde ẕikr olındugı hem leṭāfet-i maʿnā ve hem vezne muṭābıḳ geldüginden vāḳıʿ olmış. Sulṭān Maḥmūd Ġaznevī ki kesb-i muʿteberelere mesṭūrdur ki Ayaz'uŋ aṣlı dihḳān-zādedür. Lākin pādişāh eşnā-yı şikārda anı rāst gelüp naḳş itmiş. Andan alup kendine vezīr idinmişdi. [108a]

f. Muâviye

Genel olarak Doğu edebiyatlarından olumsuz bir imajı olan Muâviye b. Ebî Süfyân el-Kureşî (ö. 60/680) Ebû Süfyan'ın oğlu Yezit'in babasıdır. Peygambere vahiy katipliği de yapmıştır. Urfî'nin "Ân kîne-perverî ki zi-bugz-ı to dem zened V'ân hûn-girifteî ki be-kînet keşed rakam." anlamındaki beytinde geçen "Hûn-girifte" tabirinden hareketle şârih Muâviye'ye değinmiştir. "Hûn-girifte" sözlükte kanı kurumuş, demektir. Şiddetli, katı anlamındadır. Bazıları kastedilenin Muâviye olduğunu söyler. Bu ifadelerden sonra bir rivayet nakledilir. Şöyle ki bir gün Muâviye terbiye edilmeyi hak edince Rasulullâh'ın emriyle Hz. Ali, emir gereği ona birkaç nasihat eder. "Ya Ali, ben Süfyan oğullarının en

şereflisiyim. Böyle sözlerle bana hitap etmen ne hiddettir." diye cevap verir. Hz. Ali de aslanlar gibi, Zühre'yi yırtan bir nara vurdu ki bulundukları yerde olan birçok kimse akıllarını yitirip yere düştüler. Muâviye de o naraya güç yetiremeyip kanı kurumuş olduğu hâlde uğursuz yüzü üzerine düştü. Beyitte "Şu senin nefretinden dem vuran kin oldu ve hasetçi kişi ve o kanı kurumuş bedbaht ki sana kinlenmek için yazı yazar. Yani 'Ali'ye buğz ve düşmanlık edin' diye âleme mektuplar yazan yüzü kara." denilmek suretiyle oldukça olumsuz bir imaj çerçevesinde ele alınmıştır.

- *Ān kīne-perverī ki zi-buġz-ı to dem zened*
  V'ān ḫūn-girifteī ki be-kīnet keşed raḳam
  Ḳıṭʿa: "Ḫūn-girifte" luġatde ḳanı ḳurumuş, dimekdür, murād maḳrūzluḳdan ʿibāretdür. Baʿżılar murād Muʿāviye laʿnetullāhi ʿaleyhdür, didiler şöyle ki bir gün Selmān-ı Fārisī ḥażretlerinden Ṭūbā Muʿāviye müsteḥaḳ-ı terbiye olup emr-i resūlü'ş-şaḳaleyn ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem ile ʿAlī-i ʿālī-ḳadr ʿaleyhi's-selām meʾmūriyeti mūcebince çend kelimāt-ı naṣīḥat-āmīzi didükde yā ʿAlī, ben eşref-i benān-ı Süfyān'um. Pes bu miṣillü kelimātı baña ḫiṭāb itmek ne ḥiddetdür, diyü redd-i cevāb idicek, ol ẕāt daḫı ḥaydarāne bir naʿra-i Zühre-şikāf urdı ki olduḳları maḥalde vāfir kimesneler bī-ḫod u bī-hūş yere düşdiler. Muʿāviye daḫı ol naʿraya tāb-āver olamayup ḫūn-girifte olduġı ḥālde çehre-i nuḥūset-peyvestleri üzerine düşdi. [232b]

g. Kârûn

Hazret-i Mûsâ'nın akrabasından olup delâletiyle toprağı altın yapma sanatı olan kimyayı öğrenmiş ve bu sayede çok zengin olmuştu. Şarka ait hikâye ve vaaz kitapları bu servetin tafsilatıyla doludur (Onay, 2013: 249). Kur'ân-ı Kerîm'de adı Firavun ve Hâmân ile birlikte anılır (Mü'min/24). Bir rivayete göre Allâh kendisine çok büyük bir servet verdiği hâlde zekât vermeyip servetiyle kibirlenirmiş. Sonunda Hz. Musa'nın duası vasıtasıyla, servetiyle birlikte yere geçmiştir. Önceleri fakir bir kişi imiş. Hz. Musa ona ilm-i kimyâyı öğretmiş ve o da zengin olmuş. Tefsirlerde israiliyattan olmak üzere onun hakkında uydurulmuş birçok rivayetler vardır. Meselâ bunlardan biri hazinelerinin yalnızca anahtarlarını kırk iki kişinin taşıdığıdır. Bir ara Musa peygamber yere emretmiş ve yer onu beline kadar yutmuş. Sonra zekât vereceğini söylemiş ve kurtulmuş. Ancak sonra malından vermeye yine kıyamamış. Sonra yer onu ve hazinesinin tamamını yutmuştur. Edebiyatta zenginlik ve cimrilik sembolü olarak kullanılır. Karun'un hazinelerine "Genc-i Revân" denilirmiş (Pala, 2004: 271). Ve sevgiliden kinâye olarak kullanılır. Metinde Karun zikredilerek memduhun cömertliğine vurgu yapılmıştır. [39b]

h. Tepedelenli Ali Paşa

Yanyalı Süleyman efendinin hamisi ve Osmanlının XVIII. yüzyıldaki Yanya vilayetinin valisidir. Aşağıda yer alan metinde, beytin tercümesini tesvit edip yüce şanlı ve devletli Vali Tepedelenli Ali Paşa Hazretleri'nin alicenap kahyası, menkıbe ve övgülerin toplayıcısı, tesirli keremleri barındıran, cömertlik ve ihsan mazharı, eli açıklık membaı yani erbab-ı yakîn Yanyalı Ali Bey oğlu Muhammed Emin Efendi Hazretleri'nin yüce huzurlarına ilka edince kimya edici bakışlarıyla bakınca çok beğendi ve keremli tabiatına hoş gelmişti, ifadeleriyle övülmüştür.

- *Ve beyt-i pür-güher tercümesini tesvīd idüp iftiḫār ṭarīḳiyle vālī-i vālā-şān yanına devletlü Tepedelenli ʿAlī Paşa eṭalallāhu ʿömrehū ḥażretlerinüŋ ketḫudā-yı ʿālī-cenābları cāmīʿi menāḳıb u mefāḫir ve ḥāvī-i mekārim-i müʾeşşir, maẓhar-ı cūd u ʿaṭā ve menbaʿ-ı semāḥat u seḫā yaʿnī erbāb-ı yaḳīn …* [176a]

ı. Hân-ı Hânân

Hân-ı Hânân Mirza Abdürrahîm Han (ö. 1627) Bâbürlüler devrinde âlim ve şâirlerin koruyucusu olarak şöhret kazanan devlet adamı ve kumandandır. Zekî, kabiliyetli bir kumandan ve devlet adamı olan Abdürrahim, aynı zamanda iyi bir eğitim görmüştü. Babası gibi geniş bir kültüre sahip olup Arapça, Farsça ve Hintçeyi çok güzel konuşur, yazar ve bu dillerin birinden diğerine tercüme yapabilirdi. Kaynaklarda Batı dillerine de aşina olduğu kaydedilmektedir. Şiirlerinde Rahîm mahlasını kullanmıştır. Son derece cömert olup âlim, sanatkâr ve şâirleri korumuş, sarayı âdeta bunların akınına uğramıştır (Konukçu, 1997: 521). Urfî'nin memduhlarından biri olan Hân-ı Hânân'a "Bu Kasîde-i Cân-fezâ Merhûm ʿUrfî'nün Kesb-i İstiʿdâd-ı Maʿrifetullâh ve İstihsâl-i Tecellî-i Zât-ı Âlihî Esbâbınun Beyânındadur Hak Teʿâlâ Bizi dahı Mütecellîlerinden Eyleye Âmîn. Âherinde Hân-ı Hânân medhidür" [146a] başlıklı kasîdeyi sunmuşur.

i. Ebû'l-Feth

Urfî, İran'dan Hindistana göç ettiğinde burada Ekber Şâh (ö. 1014/1605) sarayının önde gelen şâirlerinden Feyzî-i Hindî ile tanışır. Feyzî kendisini sarayın melikü'ş-şuarâsı Mesîhuddin Ebü'l-Feth Gîlânî'yle tanıştırmıştır. Onun aracılığıyla sanatsever kumandan Abdürrahîm Hân-ı Hânân'ın hizmetine girdi. Bu yolla Ekber Şâh (ö. 1014/1605)'a ve Şehzâde Selîm'e yakınlık sağladı (Kurtuluş, 2007: 96). Urfî'nin birçok kasîdesini Mîr Ebû'l-Feth'e sunduğu görülür. Urfî, metinde yer alan "Bu Kasîde ʿAcem'de Mîr Ebû'l-Feth'ün Medhindedür", "Der-Medh-i Mîr Ebû'l-Feth ve Murden-i Evlâd-ı ʿUrfî", "Der-Medh-

i Mîr Ebû'l-Feth", "Der-Medh-i Mîr Ebû'l-Feth", "Bu Kasîde-i Dâgdaga-fersâ-yı Harf-i Kâf Sâbıkan Zikri Mürûr İden Mîr Ebû'l-Feth-i Leşker-Şikâf Zîr-i Ziynetde olan Rahş-ı Safâ-bahş-ı Bâd-reftârun Senâ vü Sitâyişgerligindedür", "Bu Kasîde-i Letâfet-fersâları Bâlâda Zikr Olınan Mîr Ebû'l-Feth Didükleri Şâhun Sitâyiş ü Senâsındadur", "Bu Kasîde-i Bahârâsâ nev-Şükufte-i Gonce-i Dil-ârâ Yaʿnî Şâh Ekber-Zâde Mîr Ebû'l-Feth'ün Harf-i Lâm İle Kâfiyesi Zînet-İntimâ Olmış Medhiye-i Bahâriyyeleridür", "Bu Kasîde-i Dil-ârâm Merhûmun Kendi Efendisi Mîr Ebû'l-Fethün Sitâyiş ü senâsındadur", "Bu Kasîde Hazret-i Şâh-ı Merdân Dest-Gîr-i Himmetmendân ʿAliyyü'l-Murtazâ Radiyallâhu teʿâlâ ʿanh ve Kerremallâhu Vechenün Merkad-i Münevvereleri Hâk-i Âsitânı Gubâr-ı Tûtiyâ-Âsârlarına Yüz Sürmek İçün Mahall-i Eşrefü'ş-Şark Olan Cânib-i Necef'e ʿAzm İdecekleri Esnâlarda Mîr Ebû'l-Feth'den Bir Reʾs-i Bâr-Gîrün İʿtâsı Rızâsiçün Takdîm Eyledügi Niyâz-Nâmesidür" başlıklı kasîdelerini Mir Ebû'l-Feth'e methiye olarak sunmuştur. Metinde şârih'in, Ebû'l-Feth'in kim olduğunu tam olarak zihninde netleştiremediği görülür. Mîr Ebû'l-Feth olarak zikredilen kişi ile Hakîm Ebû'l-Feth olarak zikredilen kişi aynı kişilerdir. Aşağıda örnek olarak aldığımız Mir Ebû'l-Feth'e dair şârih tarafından nakledilen "Mîr Ebû'l-Feth" Acem şahlarından birinin ismidir ki Urfî'nin çoğunlukla kasîdelerinde övdüğü kişidir, bilgisi elimizdeki verilere göre doğru bir bilgi değildir.

- *"Mīr Ebū'l-Feṯḥ" kemā ẕekernā şāhān-ı ʿAcemden birinüŋ ismidür ki ʿUrfī'nüŋ ekṡeriyā memdūḥıdur.* [44b]

Metinde şerh edilen 30. kasîdenin başlığında Mîr Ebû'l-Feth'in babasının Şâh Ekber olduğu ifade edilmiştir. Bu bilgi de şârih tarafından aktarılan yanlış bir bilgidir. Ekber Şâh (ö. 1014/1605)'ın kendinden sonra tahta geçen şehzâdesi Selîm (Şâh Cihangîr)'dir.

- *Bu Ḳaṣīde-i Feraḥ-Fezā Gülistān-ı Cinān Gibi Pür-Ṣafā olduġından Mīr Ebū'l-Feṯḥ'üŋ Pederleri Şāh Ekber Nice Nice Taḥiyyāt u Ṣenālar İle Ol Gülistāndan Dāmen Dāmen Güller İhdā vü Sitāyişler ile Nice Sünbül ü Reyḥān ve Envāʿ-ı Şükūfeleri Ḥuẓūr-ı Şāha İlḳāʿ İderek Hezār Ẕarāfetle Buyururlar.* [188b]

j. Şehzâde Selîm/Cihangîr

Tam künyesi Ebü'l-Muzaffer Nûreddîn Muhammed Cihângîr b. Ekber (ö. 1037/1627) olan Cihangîr Şâh Ekber'in oğlu ve kendisinden sonra tahta geçen hükümdardır. Cihangir âdil ve merhametli, aklıSelîm sahibi, inancı sağlam, hoşsohbet ve ulemâ dostu bir insandı. Sanat ve estetikten zevk alırdı. Özellikle resim sanatı onun döneminde altın çağını yaşamıştır. Cihangir büyük dedesi Bâbür gibi edip ve şâir bir

hükümdardı (Konukçu, 1993: 538). Metinde "Bu Kasîde-i Mergûle-Tırâz-ı Maʿnâ ve Revnak-bahşâ-yı Dîde-i Bînâ Şâh Ekber'ün Ferzend-i Dil-Pesendleri Olan Şeh-zâde Selîm'ün Sitâyiş ü Esniyesindedür" başlıklı kasîde Şehzâde Selîm (Cihangîr) methiyesidir. Kutluluk habercisinin delaleti ile nurlar arttıran huzura çıkmamız için yüce ferman çıkaran celal sahibi zat, ümit çeşmesinin saf suyu ve Ekber Şâh (ö. 1014/1605)'ın nakti yani ihsan isteyen zayıfların ve fakirlerin ümitleri için en büyük çeşme olan Ekber Şâh (ö. 1014/1605)'ın ciğerpare nakti, büyüklüğe, devlete ve sonsuz şevkete parlaklık veren zat, kendisine saygı gösterilmesi gereken Şehzâde Selîm'dir, ifadeleriyle zikredilmiştir. [203a]

Metinde, o ikram sahibi şahın hazinesinin sermayesi yani Şah Ekber'in yeni açmış çiçeği Şehzâde Selîm, yüce eşiğine koşarak vardığımda o da kemâl-i lütfuyla beni karşıladı ve beni edep ve haya ile durur gördü. Hemen kendi sohbet arkadaşlarına ettiği sıradan lütufları değiştirip bana lütuflar ve güzel iltifatlar başlayıp hatırımızı okşamaya başladı, ifadeleriyle yer almaktadır. [204a]

k. Ekber Şâh

Babür imparatorluğu hükümdarlarından Urfî'nin en önemli destekçilerinden biri olan Ekber Şâh (ö. 1014/1605)'ın tam künyesi Pâdişâh-ı Gâzî Ebü'l-Feth Celâlüddîn Muhammed Ekber Şâh (ö. 1014/1605)'tır. Kültür ve sanat açısından da Bâbürlüler'e en parlak dönemlerini yaşatan Ekber Şâh (ö. 1014/1605) her daldaki âlimleri himaye etmiş ve başta Fethullâh eş-Şîrâzî olmak üzere Hâkim Ali Geylânî, mollâ Ahmed, Hâce Nizâmeddin, Şeyh Feyzî, Abdürrahim ve Ebü'l-Fazl el-Allâmî gibi şahsiyetleri sarayına alarak tarih, edebiyat ve diğer alanlarda büyük eserler vermelerine imkân sağlamıştır. Bu dönemde çok sayıda eser telif veya tercüme edilmek suretiyle Bâbürlü kültür hayatına kazandırılmıştır. Mimari ve güzel sanatlar da Ekber Şâh (ö. 1014/1605)'ın himayesinde altın çağını yaşamış, Agra, Allâhâbâd, Ecmîr, Lahor, Delhi ve özellikle kendisi tarafından kurulup on iki yıl süreyle başkent olarak kullanılan Fetihpûr Sikrî gibi şehirler çok güzel eserlerle süslenmiştir. Ekber Şâh (ö. 1014/1605), muhtemelen Hindûlar'la Müslümanlar arasındaki çatışmalara son vermek niyetiyle İslâmiyet, Hıristiyanlık, Zerdüştîlik, Hindûizm, Budizm gibi çeşitli din ve inanç sistemlerinin prensiplerini birleştirerek "Dîn-i İlâhî" adında yeni bir din tesis etmiştir. Bu din şehvet düşkünlüğü, iftira ve gurur gibi günahları şiddetle yasaklıyor, öte yandan insanlar arasında eşitlik, âlicenaplık, ihtiyat, takvâ gibi faziletleri esas alıyordu (Konukçu, 1995: 542-544). Urfî'nin en önemli hâmîsi olan Ekber Şâh (ö. 1014/1605) adına Urfî tarafından methiyeler kaleme alınmıştır. Metinde "Der-Medh-i Şâh Ekber", "Bu Kasîde-i

Nükte-engîz Nergis Medhiyle Kâfiye-âmîz Olup Şâhân-ı ʿAcemden Birinün Senâsındadur", "Bu Kasîde-i Ferah-Fezâ Gülistân-ı Cinân Gibi Pür-Safâ oldugından Mîr Ebû'l-Feth'ün Pederleri Şâh Ekber Nice Nice Tahiyyât u Senâlar ile Ol Gülistândan Dâmen Dâmen Güller İhdâ vü Sitâyişler ile Nice Sünbül ü Reyhân ve Envâʿ -ı Şükûfeleri Huzûr-ı Şâha İlkâʿ İderek Hezâr Zarâfetle Buyururlar" kasîdeleri onun adına yazılmış methiyelerdir.

Aşağıdaki örnekte, "güher" ile kastedilen merhum şâirin beliğ şiirleridir. "Deryâ" ile kastedilen kişi şiirde övülen Ekber Şâh (ö. 1014/1605)'tır ve "Tesnim" cennet ırmağının ve Acem diyarında bir büyük nehrin de ismidir. Kastedilen yine Ekber Şâh (ö. 1014/1605) yahut Şehzâdesi Selîm olmalıdır, denilmiştir.

- *"Güher"den murād merḥūmuŋ eşʿār-ı belāġat-āṣārlarıdur, "deryā"dan maḳṣad memdūḥ-ı ʿaleyh Şāh Ekber'dür, "tesnīm" mā-teḳaddüminde ẕikr olınduġı gibi cennet ırmaġına dirler ve diyār-ı ʿAcemde bir nehr-i ʿaẕīme daḫı dirler. Murād yine Şāh Ekber yāḫūd şeh-zādesi Selīm ola.* [203a]

3.9.18. Şerhte Şârih Tarafından Verilen Yanlış Bilgiler

Metinde yer yer gramer ve edebiyat bilgilerinin yanlış aktarıldığı görülür. Aşağıda bu yanlış bilgilerden bazı örnekler nakledilmiştir.

Aşağıda yer alan kısımda Şems-i Tebrizî'den olduğu belirtilerek şârih tarafından yapılan alıntı beyt Şemsettin Sivâsî'ye aittir.

- *Nitekim **Şems-i Tebrīzī** buyurmışdur:*
  Sür çıḳar ġayrı göŋülden tā tecellī ide Ḥaḳ
  Pādişeh ḳonmaz şarāya ḫāne maʿmūr olmadan [7b]

Metinde "süllem" kelimesi için çoğul olduğu açıklaması yapılmıştır. "Süllem" sözlüklerde tekil olarak merdiven anlamında kaydedilmiştir.

- *"Süllem" cemʿdür nerdübānlar dimekdür.* [52b]

Metinde Mahmud Şebusterî'ye ait olan *Gülşen-i Râz* isimli eserin Feridüddin Attar'a ait olduğu nakledilir.

- ***Şeyḫ ʿAṭṭar**'uŋ **Gülşen-i Rāz**'ı vesāʾir ẕevātuŋ āṣārları gibi.* [146b]

"Mîr Ebû'l-Feth" daha önce zikredilen Acem şahlarından birinin ismidir ki Urfî'nin çoğunlukla kasîdelerinde övdüğü kişidir, bilgisini aktarılmıştır. Lâkin Ebû'l-Feth için şârihin naklettiği Acem şâhlarındandır bilgisi elimizdeki verilere göre doğru bir bilgi değildir.

- *"Mīr Ebū'l-Feṯḥ" kemā ẕekernā şāhān-ı ʿAcemden birinüŋ ismidür ki ʿUrfī'nüŋ ekṡeriyā memdūḥıdur.* [44b]

Metinde şerh edilen 30. kasîdenin başlığında Mîr Ebû'l-Feth'in babasının Şâh Ekber olduğu ifade edilmiştir. Bu bilgi de şârih tarafından aktarılan yanlış bir bilgidir. Ekber Şâh (ö. 1014/1605)'ın kendinden sonra tahta geçen şehzâdesi Selîm (Şâh Cihangîr)'dir.

- *Bu Ḳaṣīde-i Feraḥ-Fezā Gülistān-ı Cinān Gibi Pür-Ṣafā olduġından Mīr Ebū'l-Fetḥ'üŋ Pederleri Şāh Ekber Nice Nice Taḥiyyāt u Ṣenālar ile Ol Gülistāndan Dāmen Dāmen Güller İhdā vü Sitāyişler ile Nice Sünbül ü Reyḥān ve Envāʿ-ı Şükūfeleri Ḥużūr-ı Şāha İlḳāʿ İderek Hezār Ẕarāfetle Buyururlar.* [188b]

Metinde verilen Nişabur şehrinin Yemen'de olduğu bilgisi yanlıştır. Nişabur İran'da yer alan bir şehirdir.

- *"Nişābūr" Yemen'de bir şehrüŋ ismidür ki anda dāʾimā lerze-i zelzeleden tehī degildür.* [67a]

3.9.19. Tasavvuf

Şârih tarafından yeri geldikçe beyitlerde yer alan tasavvufî unsurlar hakkında bazı yorumlamalar yapılarak tasavvufî bilgiler nakledilmiştir. Bu bölümde rıza, fakr, kanaat, istiğna ve şükür, nefs, nedâmet, isyan, ye's, ümid, dünya, mâsivâ, tecellî, keşf, kalp/gönül, ru'yet-i cemâlullâh, tevekkül, terk, vahdet-i vücûd/fenâfillâh, bekâbillâh, muhabbet, elest meclisi, ezel, riya, vuslat, havf u reca, mürid, mürşid, insan-ı kâmil, varlık, kesret, âlem-i lahut, murakabe, müşahede, tevazu, ârif, zâhir-bâtın gibi tasavvufî remizler ve semboller ele alınmış ve şerhteki yorumlardan örneklendirilmiştir. Öte yandan benzer ve ilişkili gördüğümüz tasavvufî unsurlar birlikte değerlendirilmiştir.

3.9.19.1. Vuslat-Hicran

Hem Urfî'nin beyitlerinde hem de şerhte detaylı olarak ele alınan bu ifade Arapça, ulaşmak, varmak demektir. Bir şeyin bir şeye ulaşması, bir şeye irtibat kurmak, sonra onda yoğunlaşmak anlamında ele alınabilir. Allâh, bir kuluna Rabbanî fetihte bulununca, kulun arzu ettiği şeylere ulaşması hâlinde, ona vuslata erdi denir. Muhyiddin Arabî vuslatı; kaybolanı, bulunmayanı elde etmek, diye tanımlar (Cebecioğlu, 1997: 760). Şiirde vuslat ve hicran mefhumları çok fazla işlenmiştir. Hatta Dîvân şiiri bu eksen etrafında döner. Klâsik mesnevîlerin birçoğu bu eksende ele alınmışlardır. Şiirde âşığın mâşukuna kavuşması şeklinde işlenir. Dîvân şiirinde âşığın en önemli hedefi vuslattır. Ağlayıp inleyişi yalnızca vuslat içindir. Âşık sevgiliden sürekli hicran hâlindedir. Hicranın sonunda vuslat vardır. Tabiî aynı zamanda vuslatın sonu da hicrandır. Âşık vuslatın nimetlerini düşünerek hicranın

zahmetlerine katlanır. Sevgilinin vuslatını arzular. Ancak vuslat öyle kolay ele geçecek bir şey değildir. Sevgili arada sırada vuslat sözü verirse de hiç sözünde durduğu olmamıştır. Âşık için vuslat, sabah gibi güzel, güneş kadar lüzumlu ve bayram kadar sevindiricidir. Bazan Kâbe olur. Gaye edinilir; bazan gülşen, bağ, bostan olur, erişilmek istenir. Âşık vuslata erince de huzur bulamaz. Zira ayrılmanın korkusu onu hiç rahat bırakmaz bu sebeple gözüne uyku girmez (Pala, 2004: 489).

Âşığın vuslatı geçicidir. Ayrıca âşık vuslattayken bile hicranı düşünmekten rahat uyuyamaz. Zira vuslatın sonu hicrandır. Felek âşığı rahat bırakmaz ve onu bir şekilde tekrar hicrana düşürür. "Rûzgâr" kelimesi ile felek kastedilmiştir. Felek vuslattan âşığı ayrı düşüren unsurdur. Şerhte felek için "kec-reftâr" tabiri kullanıldığı görülür. Zira feleğin tavrı ve tarzı terstir. Bu ibare ile feleğin muvafık olmayışı ve türlü sebeplerle olumsuzlukları âşığın başına getirişi ifade edilir. Şerhte beytin mazmunu vuslattan uzaklaşma, aşka düşme ve feleğin sitemine tutulma olarak belirtilmiştir.

- *… Bu beytüŋ maʾžmūnı bu ola ki kişi viṣālden dūr oldugı ḥālde meşaḳḳat-i ʿaşḳa dūçār ve sitem-i rūzgāra giriftārdur. Yoḫsa ḥīn-i viṣālde ne meşaḳḳat var ve ne sitem-i rūzgār var. Pes maʿlūm oldı ki meşaḳḳat hicret-i yārdan ḥāṣıl olur imiş.* [95b]

Urfî'nin beytinde geçen "Dost kapısından nasıl gittiğimi nasıl söyleyeyim. Tamamen hevesle gelmiştim tümüyle nasipsiz olarak gittim." ifadesine dair şerhte âşığın vuslat hayaliyle hicran zamanında teselli bulduğu, vuslatın sonunun da hicrana dönüşeceği belirtilmiştir.

- *Şöyle ki ol mübārek ḳapuya derūnum şevḳle māl-ā-māl gelüp şimdi heme hicrān u ḥırāmān olduġum ḥāl ile gitdüm yaʿnī ʿāşıḳ hicrān-ı cānānda iken hemīşe muvāṣalāt endīşesiyle tesellī-yāb olup ḥīn-i vuṣlatuŋ ʿāḳıbeti hicrān āteşine inḳılāb olacaġını beyān itmekden ʿibāretdür.* [222a]

3.9.19.2. Aşk

Doğu'da kâinatın yaratılışı ve mizanı aşk üzerine kurulmuştur. Birçok din ve mitoloji ve efsanede yaratılış aşkla başlamaktadır. Hem inanç hem de edebî alanda büyük tesirler uyandıran tasavvufun da özünü aşk oluşturur. Tasavvuftaki bütün semboller aşkla alâkalı ve aşk üzerine kurulmuş sembollerdir. Öte yandan mecazî ve hakikî olmak üzere iki tür aşk olsa da mecazî aşktan kasıt hakikî aşktır. Yani Doğu'da anlatılan birçok mecazî aşk hikâyesiyle asıl anlatılmak istenen hakikî aşktır. Şerh metninde aşka dair klâsik kabullere ve toplumdaki aşk anlayışına dair bazı açıklamaların yapıldığı görülür.

Aşk derdi âşığın kalbini huzursuz edip hasta eder ve yataklara düşürür.

- *Ḳatı şol ʿaşḳ ki derdüŋ kendisini diḳḳat-i ṭıflīden ḳalbümüz ḫānesinde buyura ve daḫı ḳalbümüzüŋ ʿāḳıbetini bīmār idüp bister içinde esīr-i firāş eyleye yaʿnī ḳanı şol ʿaşḳ ki hemīşe bizi bī-ḥużūr eyleye, dimekdür.* [42a]

Aşk yolunda ayıkken şehadet makbul olmadığından Hak katında da rahmeti mümkün kılmaz. O sebeple âşk sarhoşuyken şehit olmak makbuldür.

- *… zīrā rāh-ı ʿaşḳda ayıḳlıḳda şehādet maḳbūl olmaduġından ʿind-i Bārī'de daḫı ḳābil-i raḥmet degildür.* [60b]

Aşk şeriatına göre sevgiliden âşığın başına iyi veya kötü her ne gelirse kabul edilmelidir. Ayrıca aşk yolunda rahat ve huzur içinde olmak uygun değildir.

- *"Şerīʿat-i ʿaşḳ" ʿaşḳ yolı dimekdür ki cānib-i maʿşūḳdan nīk ü bed her ne gelür ise ḳabūl itmekdür… rāh-ı ʿaşḳda senüŋ cānibüŋden baŋa işābet iden meşaḳḳatden müteḥārrik ü muẓṭarib olsam küfr ü günāh olduġından …* [170a]

Aşk, âşığın gönlünü, dinini, aklını idrakini yağma eder. Lâkin âşık aşktan dolayı çekmiş olduğu sıkıntıları ifşâ etmemelidir.

- *ʿAşḳ ki şebīḫūn itdügi dil ü dīnümi ve ʿaḳl u idrākumı zebānumı tekrār baŋa baḫş buyur, … bābuŋda dūçār olduġum meşaḳḳatüŋ ʿaẕābını kimseye ifşā itmeyüm, dimekdür.* [222b]

Şeytanın askeri ve lanetli rakip aşk yolunun yol kesicileridir.

- *Pes rāh-ı ʿaşḳ ki ʿasker-i şeyāṭīn ve leşker-i raḳīb-i laʿīn anda reh-zendürler.* [243b]

Doğu edebiyatlarının temelini oluşturan Aşk, Arapça aşırı derecedeki sevgi demektir. Aşk, mecazî ve hakikî aşk olarak ikiye ayrılır. Hakiki aşk, Allâh aşkıdır. Cenâb-ı Hak bir kutsi hadîste, "Ben gizli bir hazineydim, bilinmeyi arzu ettim, âlemi yarattım." buyurmaktadır ki ilâhî aşkın kaynağı budur. Çünkü Allâh'ı bilmek, tanımak ancak aşk ile olur. Allâh'ı gerçekten seven kişi O'nun yarattıklarını da aynı şekilde sever. Yaradandan ötürü yaratılanı sever. Bu aşk güzele değil, güzelliğedir. Herkesi, her şeyi sevmektir. Varlıklarda tezahür eden Allâh'ın sanatını, kudretini, rahmetini, lütfunu temaşa etmektir. Bu aşka bazen "mecazî aşk"la da ulaşılır. Bundan dolayı "Mecazî aşk, gerçek aşkın köprüsüdür." denilmiştir. Gerçek aşka ulaşmak da ilimle olmaz (Cebecioğlu, 1997:120). Metinde tasavvufî aşka dair yer yer izahlar yapılmıştır.

Uluhiyetin sonsuz sırlarının hakikatine erişmenin imkânsız olduğu apaçık bir gerçektir. Her kimin ayağı aşk meydanında sabit kalır ve kalbini de eline alıp canını muhabbet meydanında bir küre gibi yuvarlarsa yani bir kişi ki mârifeti talep etmede istikrarlı olarak gönlünü ele alsa ve o yolda canını feda etse işte o ne güzel ve kâmil bir kişidir.

- *Ḥaḳāyıḳ-ı esrār-ı nā-mütenāhī-i ilāhīye vuṣūl ʿadem-i imkān oldugı nümāyān oldugı taḳdīrce şol feyż ü himmete ḳurbān olayum. Her ol kimsenüŋ ki ayagı meydān-ı ʿaşḳda ṣābit-ḳadem ḳalup ve ḳalbin daḫı ele getürüp cānın meydān-ı maḥabbetde mānend-i gūy-ı ġalṭān yaʿnī şol kimse ki ṭaleb-i maʿrifetde ṣābit-ḳadem olaraḳ göŋlin daḫı ele getüre ve ol ṭarīḳde cānın fedā eyleye zihī merd-i kāmil dimekdür.* [3a]

Aşk pazarının limanında zelil olma ve düşkünlük revaç bulmuştur. İzzet ve şanın bu pazarda kesadı vardır. Yani revacı yoktur. İzzet ve şan zelilliğin mezar toprağında mahvedilip yok edilmiştir. Yani aşk pazarında dert malı ve zillet vekillerinden başka revaç ve kıymet bulmuş bir şey yoktur. Zira mâşuk, bu pazarda izzetin ve şanın yüceliğini hiçten saymıştır, denilmiştir.

- *Bāzār-ı ʿaşḳda metāʿ-ı miḥnet ve vükelā-yı meẕelletden ġayrı revāc u ḳıymet bulmış nesne yoḳdur zīrā maʿşūḳ bu bāzārda ʿizzet ü şānuŋ rifʿat u ʿaẓametin hīçden additmişdür, dimekdür.* [4a]

Âlemlerin rızıklandırıcısı olan Allâh, hangi âşığın vücûdundaki gam ve elemin artması için tesir vermişse o bedenlerde rahat bir hâlde bulunan mutluluğu ise zayıf ve nahif ederek gam çekmek zorunda bırakır. Çünkü mihnet ve gam mahalli olan bedenin organlarına gamın hikmetleri nüfuz edince bedeni zayıflatıp yokluğa ulaştırması eski bir adettir. Gam ve mihnetle dolu olan âşık, yemeden, içmeden, uykudan, huzurdan ve eğlenceden kesilince zayıflık ve bitkinlik yakasına yapışıp onu mahveder.

- *Ol maḥalde rāḥat-resān olan şādlıġı żaʿīf ü naḫīf idüp ʿumūmı ġam çekmek icrāsında bıraḳmışsuŋ zīrā maḥall-i miḥnet ü ġam olan eczā-yı bedende ʿumūm-ı ġamuŋ ḥikemi nāfiẕ olıcaḳ bedeni żaʿīf idüp fenāya īṣāl itmek deʾb-i ḳadīmdür. Pes ġam-ālūd u miḥnet-zede olan ʿāşıḳ ekl ü şurb ve ḫˇāb u ḥużūr u ṭarabdan münḳaṭıʿ olınca nā-tüvānlıḳ daḫı yaḳasın alup maḥv eyler, dimekdür.* [4b]

Dervişlere layık olan, Hakk'ın dert ve muhabbeti vasıtasıyla öyle bir lezzet hâli kazanmalarıdır ki onların gözünde kâinatta daha değerli bir şey olmasın.

- *Ḥāṣılı layıḳ-ı ehl-i sülūk budur ki Ḥaḳḳuŋ derd ü maḥabbeti vāṣıṭasıyla bir mertebe ḥālet-i leẕẕet kesb ide ki kāʾināt naẓarında mikdār-cū olmaya.* [4b]

"Nefs"le kastedilen kalptir ve aşk denilen şey kalpte olur. Hasılı, gönlüm için bol bol aldığım muhabbet yemeklerinin kırıntılarını cehennem dimağına atmışsın. Çünkü Mutlak olan Allâh'ın muhabbeti yaratılmışlara derece derece taksim olunurken insanlara o aşk sofrasından ne kadar muhabbet yiyecekleri düştüyse onlar kalbin dimağına koyulur.

- *"Nefs"den murād ḳalbdür ki keyfiyet-i ʿaşḳ aŋa mensūbdur.* [4b]

Mutlak olan Allâh'ın muhabbeti yaratılmışlara derece derece taksim olunurken insanlara o aşk sofrasından ne kadar muhabbet yiyecekleri düştüyse onlar kalbin dimağına koyulur. O sofranın altına kalmış olan kırıntılar ise gam ve elemden ibarettir. Aşk gamı ve kederi insanlar için sipariş edilmiştir. Ve bunun korunması için tam bir özen gösterilmesi gerekmektedir.

- *Ḥubb-ı ezelī-i ẕāt-ı muṭlaḳ ʿalā merātibihim mevcūdāta taḳsīm olınduḳda ḫ̔ān-ı ʿaşḳdan benī ādem ne miḳdār eṭʿime-i maḥabbetde ḥişşe-yāb oldıysa ol ṭuʿme dimāġ-ı ḳalbe ilḳā olınur ve ol sofra-i maḥabbetden pīş-mānde olan rīzeler ki ġam u elemden ʿibāretdür.* [5a]

Şeriat, aşkın son hâlindeki sırrın ortaya çıkarılmasını tamamen yasaklar. Öyle ki ezeli cemâle hayran ve tutkun olanların gizlilik hazinesinde saklı olan muhabbet sırrını ortaya çıkarıp yaymaktan ağzını kapalı tutmaları gerekir. Çünkü Hallac-ı Mansûr gibi sırrını ifşa etmemelidir. Diğer taraftan aşk aşkını ortaya çıkarmak için nara at, diyerek türlü türlü şekillerde ısrar eder. Öte yandan her şeyin müsebbibi olan Allâh'tır. Anlaşılan o ki, aşk yolunda seçim yapma dizginlerini elden bıraktıran da O'dur. Yani âşık, muhabbet yolunda her ne hâle düşerse hep senin O'nun iradesiyle olur.

- *Ey Mükevvin-i zemīn ü zamān ne ʿaceb ü ġarīb esrārdur ki şerʿ-i şerīf ifşā-yı rāz-ı nihān-ı ʿaşḳdan menʿ-i küllī idüp emr ider ki cemāl-i Lā-yezāle üftāde vü ḥayrān olan merd-i ser-şūrīde kenz-i ḫafāda mestūr u meknūz olan sırr-ı maḥabbeti elbette neşr ü ifşādan lebini menʿ eyle zīrā mānend-i Manṣūr-ı Ḥallāc ifşā-yı esrār iseŋ şemşīr-i ḫūn-rīz ḳışāş ve tīġ-i bī-hirāsumdan ḳanda ʿilāc bulsaŋ gerek diyü tenbīh olmaḳdayum.* [5a]

Mesela bir kimse ay yüzlü bir sevgilinin mecazî aşkına düşüp onun yüzüne hayran olsa elbette canlılığına sebep olan çeşitli yiyecek ve içeceklerden kesilir. Öyleyse Ezelî ve eşsiz olan Allâh'ın cemâline hayran olan namsız ve nişansız âşıklar, fani olan canlılık suyuna susamazlar. Belki sonsuz olan hakiki cemâlin güzelliğinin hayretiyle dudakları kurumuş hâldeyken canlılık kadehini dökse buna şaşılmaz.

- *Meŝelā bir kimse bir meh-peykerüŋ ʿaşḳ-ı mecāzīsine düçār olup sīmāsı ḥayretine giriftār olsa elbette ḥayātına bāʿiṣ-i envāʿ gūne-i meʾkūlāt u meşrūbātdan münḳaṭıʿ olur.* [5b]

Allâh'a yakınlık kazanmanın vesilesi aşk ve muhabbettir. Elem saçını yani Hakk'ın yakınlığına rehber olan aşk ve muhabbeti dünyaya rağbet ederek onun elem ve meşgalesine karıştırmamak gerektir. Çünkü elem saçı, ezel sevgilisinin saçıdır ve bu virane ve kapısı duvarı yıkık gönül de onda asılıdır. Rüzgâr misali olan dünya lezzetlerine rağbet ederek onun meşgalesiyle ne zaman o elem saçının muhabbeti gönlü perişan ederek dağıtırsa dalgalanan muhabbet denizinin lezzeti dünya arzularıyla karışır. Bu yönüyle Allâh'a yakınlık kazanmada bir rehber olan aşk ve muhabbetin dünyevî aşk ve meşgalelerle karıştırılması buna engel teşkil edecektir.

- *Zülf-i elemi yaʿnī ʿaşḳ u maḥabbeti ki reh-ber-i ḳurbet-i ḥaḳdur, raġbet-i dünyā elem ü ġāʾilesiyle āşūb u āmīziş itmedüm yāḫūd itmem zīrā zülf-i elem şāhid-i ezelüŋ zülfi olup bu vīrāne ve der ü dīvārını şikeste göŋül daḫı anuŋ āviḫtesi olmaġla miṣāl-ı bād olan leẕẕet-i dünyā raġbeti ġāʾilesiyle ḳaçan ol zülf-i elem maḥabbeti perīşān u perākende idüp derūnumda temevvüc ü telāṭum iden deryā-yı maḥabbet leẕẕetini raġbet-i māsivā ile memzūc u maḫlūṭ iderüm.* [7b]

Eğer varlık gözü yokluk mahalline verilmezse, elem saçı ve ezel sevgilisinin delaletiyle kazanılan fakirlik himmet dayanağından siyaset meydanına çeker. Yani eğer varlık gözüne yokluk ve mahviyet vermezsen dünyaya rağbeti terk ettiğin için kazandığın fakrını tamamen himmet dayanağından düşürüp siyaset meydanına çeker. Çünkü himmet dayanağı ile dünyaya rağbet etmek aynı yerde bulunamaz.

- *Zülf-i elem şāhid-i ezel delāletiyle iktisāb eyledügüm faḳruŋı mesned-i himmetümden siyāset maḥalline çeker eger çeşm-i vücūda yoḳluḳ yirini virmez isem yaʿnī eger vücūd u varlıḳ dīdesine yoḳluḳ ve maḥviyeti virmez isem terk-i raġbet-i dünyā sebebiyle mālik olduġum faḳīrüŋi biʾl-küllīyye mesned-i himmetden düşürüp dār-ı siyāsete çeker zīrā mesned-i himmet ile raġbet-i dünyā bir yire cemʿ olmaz.* [7b]

"İrem Bağı'nı himmet cehennemi eylemesin, zira o senden sadece Hakk'ın gölgesinde birlikte olmak ister" beyti Urfî'nin tasavvufî beyitleri arasında yer alır. Urfî'nin temennisi Hazret-i Allâh ile hem-saye olmaktır. Yani Allâh'a yakınlıktır. Zira Urfî himmeti yüce kimsedir. İrem Bağı'nı kendisine cehennem eylemez. Yani nimetler içerisine girse himmeti yüce olduğu için orası kendisine cehennem gibi gelir. Temennisi yalnızca Hazret-i Allâh ile birlikte olmak ve maksadı O'nun hizmetinde bulunmaktır.

- *Urfîʾnüŋ ẕāt-ı şerīfüŋden temennīsi Cenāb-ı Kibriyā hem-sāyeligidür yaʿnī Ḥaḳkʾa ḳurbiyetdür zīrā ʿUrfîʾnüŋ ʿālī-himmetine nisbetle Bāġ-ı İremʾi kendine dūzaḫ eylemez yaʿnī niʿama girse ʿālī-*

himmetüŋe nisbetle kendisine dūzaḫ miṣālidür. Pes temennīsi hem-sāyegī-i Ḥaḳ'dur ve maḳṣadı hiẕmet-i şerīfüŋde bulınmaḳdur, dimekdür. [13a]

Aşksız insan meyvesiz ve yapraksız ağaca benzer. Şârih yorumunda aşkın bu yönünü açıklar. Ben şu cennetin bağıyım ki oranın bahçıvanı da öz ağacımdandır. Yani bahçıvanım öz bostanı ağacımdandır ki bu vücuttur. Bahçıvan ise ruhtur ki bu da Allâh'ın eseridir. Eğer bahçıvan o bahçeyi gönül kanımla sulamazsa orası kurur ve meyve vermez. Bağ vücut, bahçıvan da ruh olunca onun sulanması da gönül kanıyla olur. Oranın çiçek ve çimenliği de tabiatından hasıl olan şiirler, aşk ve olgunluktur. Zira bir kişinin içi aşk ile sulanmasa o şahsın yaprak ve meyve vermeyeceği basiret ehli için ortadadır. Bu suretle o bağın yaprak ve meyveleri de hakiki aşk sebebiyle elde edilen mertebe ve kâmil olmadır.

- *Şol cennet bāġıyem ki bāġbānı daḫı öz şecerümdendür yaʿnī bāġbānum öz būstānı şecerümdendür ki vücūddur ve bāġbān rūḥdur ki eşerullāhdur ve eger ol bāġçe bāġbān-ı ḫūn-ı dilümden ṣuvarmaya ḫuşk ve bī-şemere olur. Pes bāġ vücūd ve bāġbān rūḥ olınca anuŋ suvarılması daḫı ḫūn-ı dili ile olur ve şükūfe vü çemeni daḫı tābʿından ḥāṣıl olan eşʿār u ʿaşḳ u kemālātdur zīrā bir ferdüŋ derūnı ʿaşḳ ile ṣuvarılmasa ol şaḫṣ bī-berg ü bār olduġı ulu'l-ebṣāra ẓāhirdür.* [26b]

Aşk şarabının girdabı bir kişinin seni oradan kurtarabileceği öyle kolay bir girdap değildir. Aşk girdabına düşen öyle kolay selamet bulamaz.

- *ʿAşḳ aḥvālin öylece degildür ki zīrā bu gird-āb bir güne sehlce gird-āb degildür ki beni andan bir kimse maʿbere ata yaʿnī bād gird-ābı bir gird-āb degildür ki anda düşen selāmet bula, murād bāde-i ʿaşḳdur.* [43a]

Peygamberler Hakk'ın dergâhına yakın olarak âlemi ıslah etmek üzere gelmişlerdir. Aşk ve sevda denilen hâl onlarda yoktur. Zira onlar asıl gaye olan yârin cemâline ulaşmışlardır. Aşk ve muhabbet hâli avâma mahsustur ki o muhabbetin hakikatine göre havastan olurlar. Peygamberler ise avâmdan olmayıp noksan mertebelerden uzak ve münezzehtirler. Bu suretle mâşukun, âşığa cemâlini arz etmesi onun şanındandır.

- *Enbiyā'-ı ʿiẕam ʿaleyhimü's-selām ḫażerātı muḳarreb-i dergāh-ı Ḥaḳ olup vaḥyile ışlāḥ-ı ʿālem içün gelmişlerdür. ʿAşḳ u sevdā didükleri keyfiyet anlarda olmaz zīrā anlar maḳṣad-ı aṣl olan cemāl-i yāre vāṣıllardur ve ʿaşḳ u maḥabbet keyfiyeti ʿavāma maḫṣūṣdur ki ol maḥabbet ḫaḳīḳati sebebiyle ḫavaṣṣdan olurlar.* [59a]

Aşk yolunda ayıklıkta şehadet makbul olmadığından Hak katında da rahmeti mümkün kılmaz. O sebepten mestlik hâlinde aşk şehidi olan rahmete erişir. Yani hakiki

muhabbette mest olmayıp ayık bir hâlde katlolan ne şehit olur ne de rahmete erer. Ölse dahi itibar görmez.

- *Râh-ı ʿaşkda ayıklıkda şehâdet makbûl olmadugından ʿind-i Bârî'de dahı kâbil-i rahmet degildür.* [60b]

Allâh'ın sıfatı kâinatın vücûdunda etkili ve terbiye edici olduğu delilli ve ispatlı bir durumdur. Ancak adavetin şöyle der: Eğer sen benden etkileniyorsan imtihan olalım. Bunun üzerine bu adavetten Cenâb-ı Allâh'ın "hilm" sıfatı hararetlenir. Yani düşmanlığın kendisi o kadar gazaplıdır ki Allâh'ın hilmini bile hararetlendirip gazaba getirir. Bilinmelidir ki "adavet" denilen hal, yaratılmış bir şey olup Allâh'ın hilmi ise zatî ve kadimîdir. Bu beytin anlamı, basiret sahiplerine malum ise de meramını anlamak önemli olduğundan şöyle açıklanabilir: bir kişi şuh bir sevgiliye âşık olunca, mâşukundan her ne düşmanlık ve adavet zâhir olsa, âşık onu nazından anlayarak cefasını çeker. İşte Efendimiz Aleyhisselam -ki O eşsiz bir inci ve Allâh'ın habibidir- naz yoluyla konuşarak 'gerçi kudret sıfatın vücut safhasında etkilidir ancak emrim ve nüfuzumla imtihan olma ihtimali vardır'. Zira o zatın özünün cevheri, hudus ve kıdemi kendisinde toplamıştır. Yani o zatın o kadar kemâli vardır ki adavet ve sohbeti Allâh'ın hilm sıfatını hararetlendirir.

- *Maʿlūm ola ki ʿadāvet didükleri aḥvāl maḫlūḳ olup ḥilm-i Ḫudāvend ise ẕātī ve ḳadīmīdür. Ve daḫı bu beyt ulü'l-ebṣāra maʿlūm ise de merāmın ifhām itmek ehemm olduġından bu güne tafṣīl olınur ki bir ferd bir şūḫ-ı dil-rübāya ʿāşıḳ olıcaḳ maʿşūḳdan her ne ʿadāvet ẓāhir olursa ʿāşıḳ anı nāzından olduġın fehm iderek cefāsın çeker. Pes memdūḥ ki dürr-i bī-hem-tā ve ḥabīb-i Ḫudādur nāz ṭarīḳiyle mübāḥaṣe iderek gerçi ṣıfat-ı ḳudretüŋ vücūd ṣafḥasına teʾṣīridür.* [66a]

Âşığın ar ve namus şişesini korkusuzca kırması âşıklıkta muteberdir.

- *ʿ Āşıḳuŋ neng ü ʿār şīşesini şikest birle bī-pervālıġı muʿteberdür.* [89b]

Mana ehlinin aşkla yanmış sinesi ve ve aşk okuyla parçalanmış yaralı gönlünün olmadığı sofradan nimetlenmesi makbul değildir. Şerhte "sofra"dan kastın manâ ehlinin süluku ve talim eylediğinin de ilim olduğu belirtilmiştir.

- *Ehl-i maʿānī yaʿnī vāḳıf-ı mevāḳıf-ı esrār-ı ilāhī olan ẕevāta ṣol sofra-i niʿmeti ṭatmaḳ ḥarām olur ki ol sofra üzerinde ʿaşḳla muḥriḳ ü germ olmış sīnesi ve dil-i mecrūḥı nemekdān olmamış ola ... Sofradan murād ehl-i maʿānīnüŋ sülūḳı ve taʿlīm eyledügi ʿulūmından kināyedür.* [126a]

Peygamberlerde aşk hâli görülmediği şerhte farklı beyitlerin açıklamalarında ifade edilmiştir.

- *… zîrâ peyġamberân-ı ẕî-şânda ʿaşḳ olmaz.* [130a]

"Şûr" fitne çıkaran, dalgalı, tuzluluk vakti anlamındadır. Beyitte, zikri geçen insanlar için nasihatlerinden sonra kendisinin aşk deryasında kazandığı hâlleri beyan ederek ben o dalgalı ve fitneli denizim ki onun etkisiyle sükunetim dalga koparır, durgunluğum ise tufandır, denilir. Yani aşkın özelliğinin tesiriyle kazandığım hal budur ki o deryanın sükuneti dalgalılık, sabrı ise tufandır. Zira aşk deniziyle dalgalara kapılanın hâli böyle olur. Şöyle ki sakinliğin sebebi dalgasızlıkken bu denizde dalgalılık durgunluk ve sükunetin sebebidir. Rahatlık ve huzur da tufansızlık iken yine burada tufan rahatlığa sebep olur. Nitekim Allâh'a âşık olan kişi muhabbet hengamının galebesiyle daima mutludur ve muhabbette noksanlık olsa daima sanki tufana kapılmıştır. Merhum şâirin ahvali de bu yolda olduğunu söyler ve başkalarını da bu yolda gitmeye tembih ederek "İşte İlahî aşktan bu hâli elde ettim." denilmiştir.

- *Men ān deryā-yı pür-şūrem ki der-teʾşīr-i ḫāṣiyyet*
  Ki teskīnest mevc-engīz ü ārāmest ṭūfāneş
  … Nitekim ʿāşıḳ-ı billāh ġalebe-i hengām-ı maḥabbetde hemīşe mesrūr olup kesb-i noḳṣāniyet-i maḥabbet vāḳıʿ olsa dāʾimā keʾenne ṭūfāna müstaġraḳdur. Pes merḥūmuŋ aḥvāli bu ṭarīḳle oldıġı ve ġayrıları daḫı bu ṭarīḳle sülūk itmelerini tenbīh işte ʿaşḳ-ı ilāhīden bu ḥāli kesb eyledüm, dimekdür. [132a]

Muhabbet kadehinden içen kimse yüce mertebelere ulaşır.

- *Mey-i maḥabbeti nūş eyleyen merātib-i ʿulyāya yiter.* [132b]

Aşk feryadını çekmekte kusur etmemek gerekir. Zira âşıkların aşkı cânâna vuslata ve mahremiyet kazanmaya rehber olur.

- *Ammā efġān-ı ʿaşḳı sezā çekmekde taḳṣīrāt itme zîrâ keyfiyet-i ʿaşḳ-ı ʿāşıḳān ḥarīm-i viṣāl ve cānāna ṭarīḳ-i maḥremiyet içün reh-nümādur, dimekdür.* [151b]

Aşkın da kendine has kaideleri ve kuralları vardır. Buna "şeriat-ı aşk" denir. Bu yolda en önemli kaide iyi ya da kötü âşığın başına mâşuktan ne gelirse kabul etmektir.

- *"Şerīʿat-i ʿaşḳ" ʿaşḳ yolı dimekdür ki cānib-i maʿşūḳdan nīk ü bed her ne gelür ise ḳabūl itmekdür.* [170a]

Âşık olan mâsivâyı cemâlullâhtan ayrı bir şey olarak görmez.

- *ʿĀşıḳ-ı cemāl-i Lā-yezāl olan māsivāyı ayrı ve ġayrı görmez.* [221a]

3.9.19.3. Rıza, fakr

Metinde şârih, Urfî'nin beyitlerinde fakr ve rızaya dair bazı yorumlamalarda bulunmuştur. Arapça, razı olmak, memnun olmak demektir. Kalbin, hükmün akışı altında sükûnet hâlinde bulunması. Genelde rıza, hüküm ve kazaya itirazda bulunmamayı ifade eder. Rızanın şartı, kaza (olay vuku bulduk) dan sonra olmasıdır. Eğer önce olursa, ona rıza'ya azmetmek denir. Muhsinlerin Allâh'tan razı olması, kaza iledir. Tasavvuf yoluna, rıza kapısı denmiştir. Mevlevîlerde, çile günleri ebced hesabına göre, "rıza" kelimesinin değerine uygun olarak bin bir gündür. Sûfiyye yolu çok meşakkatlidir, demir leblebi çiğnemeye benzer, yenmesi zor bir lokma olduğu için, bu yola rıza lokması denmiştir. Rıza pazarı, tasavvufî yolda, her şeyin Allâh'ın rızasına bağlı olduğunu bildiren bir sözdür (Cebecioğlu, 1997: 592-593). Fakr, fakirlik, yoksulluk, muhtaç olma gibi mânâları ifade eder. Varlıktan kurtulup Allâh'ta fani olmaktır. Fakr, şerefli bir makamdır. Mutasavvıflara, fukara adı verilir. Zira onlar, mülklerden kendilerini boşaltmışlar, yani içlerinde mal-mülk sevgisi bırakmamışlardır. Fakrın hakikati, kulun Allâh'tan başka hiçbir şeye ihtiyaç duymamasıdır. Fakrın şekli, bütün sebeplerden uzaklaşmaktır. Fakirlerin en belirgin özelliği şudur: Onlar yoklukta feryat etmez, sızlanmaz, sükûnetlerini korurlar, ellerine bir şey geçince de onu başkasına verirler, başkalarını kendi nefislerine tercih ederler. Fakra ıstılah olarak yüklenen genel mânâ şudur: Fakr, bizim bildiğimiz yoksulluk değildir. Bu manevî bir ihtiyaç hâlidir. Varlığını terk eden ve Hak'ta fânî olan kimse, hakiki fakra ulaşmış kişidir. Böyle birinin ne kadar malı olursa olsun, hiçbirine gönül bağlamaz. Böyle birinin malı ceybindedir, gönlünde değildir. Yine buradaki kişiler, malın kölesi değiller bilakis mal onların kölesidir (Cebecioğlu, 1997: 262).

Urfî'nin "Benim yoksulluğum varlığın yüreğine ateş kor, benim sevgisizliğim altının yüzünün rengini sarartır." anlamındaki beytinin şerhinde tasavvufî bir sembol olarak "fakr"a vurgu yapılmıştır. Şârih bu beyti "Benim yoksulluğum, zenginliğin gönlüne yanıklar koyar. Yani zenginlik, benim rıza içerisinde fakir oluşuma haset eder ve gönlü dağlanır. Hasılı, zenginlik gönlünün derininden bir ah ederek der ki: keşke Urfî zenginliğe meyletseydi de ben de onunla olsaydım, diyerek matem eder ve içi lale gibi dağlanıp yanar. Yani benim altın ve paraya rağbet etmeyişim sebebiyle çok haset etti ve yüzü sarıya döndü." ifadeleriyle yorumlar. Urfî'nin beytinde "fakr" istiğnayı ifade eder. Varlığa, altına ve zenginliğe rağbetsizliği onun "fakr"ının bir göstergesidir.

- *Benüm bī-bergligüm dil-i sāmān üzerine dāġ ḳor yaʿnī sāmān benüm faḳr-ı rıżāma ḥased idüp ve derūnı dāġ-dār olur. Ḥāṣılı derūn-ı dilden āh idüp dir ki kāşki ʿUrfī sāmāna meyl idüp ben anuŋla bile öleydüm mātemin iderek derūnı lāle-ṣıfāt dāġ-dār olur yaʿnī bu vechile benüm altuna ʿadem-i raġbetüm ḥasebiyle kemāl-i reşkden çehresi reng-i aşfere müntehī olmışdur.* [8a]

Fakr ve rızanın kalpleri cilalayıcı özelliği vardır. Eğer bu bilinirse fani zenginliklere rağbet kılınmaz.

- *Çünki ḫākisteri ṣayḳale idici göreydüŋ yaʿnī ḫākister-i faḳruŋ ṭabīʿatından rūşengerī-i ḳulūb oldugını göreydüŋ şuʿleyi ġınā-yı fānīye raġbet ḳılmazduŋ ammā ne çāre ki sermā-ḫorde-i nefsānīsisüŋ. Ḥāṣılı ġınā-yı fānīyi faḳr-ı rıżāyīye tercīḥ ḳılmazduŋ. Eger faḳruŋ ṣanʿatı rūşengerī-i ḳulūb oldugını idrāk ideydüŋ, dimekdür.* [158b]

3.9.19.4. Kanaat, İstiğna ve Şükür

Birbiri içerisine geçmiş olan bu üç tasavvufî unsurdan kısmetine/payına razı olma mânâsına gelen kanaat, yaşamak için zorunlu olan ihtiyaçların dışında kalan nefse ait arzulardan uzak durmak; yeme-içme ve oturulan ev konusunda israfa gitmemek; aşırı kazanma hırsından kurtulmak demektir (Üstüner, 2014: 195). Bir nimet verenin karşılık beklemediği nimeti için şükretmek gerekir. Yani İlahî ihsanlardan her bir karşılıksız nimet üzerine şükretmek üzerimize zimmetli bir farzdır. Binlerce şükürler olsun ki Allâh'ın takdiri şükür hakkında böyle hüküm vermiştir. Yani Allâhu Teâlâ'nın "Her bir nimete şükredin." diye emrettiğine şükürler olsun, denilmiştir.

- *Bir münʿim içün bir niʿmet-i bī-minnetden ötüri bir şükr gerekdür yaʿnī ʿaṭiyye-i ilāhiyyeden her bir niʿmet-i bī-minnet üzerine şükritmek farīża-i ẕimmetümüzdür.* [19a]

Allâh'ın emir ve fermanının icra olunmamasından ve halka ihsan ettiği sayısız nimetlerin şükrünün edâ edilmemesinden dolayı öyle bir hal almıştır ki binlerce bayramlar geçmektedir ama Hak rızası için kesilen bir kurban bile yoktur. Bu halkın Hak rızası için kurban ve sadaka etmemeleri ancak gafletin, günahın ve nefsaniyetin üstün gelmesindendir. Bu sebeple kıtlığa, pahalılığa, geçim sıkıntısına düşseler buna şaşırılmaz.

- *Pes bu ḫalḳuŋ rıżā-yı Bārī içün ḳurbān u ṣadaḳa itmedükleri ancaḳ ḫʿāb u ġaflet ve fisḳ u nefsāniyet ġalebesiyledür. Pes dūçār-ı ḳaḥṭ u ġalā ve inḳıṭāʿ-ı maʿīşet üʿaşāyā olsalar cāy-ı taʿaccüb degildür, dimekdür.* [37a]

Dünyanın tac ve tahtının süsü insana sultanlık alâmeti verse de asla onu isteme. Himmet külahı ve kanaat tacını başına giy. Dayanaksız gevher madeninden büyüklük tahtını

isteme. Her ne kadar dünya tacı ve tahtı süslü olsa da dünya sultanlığına vesile olsa da ona itibar etme. Çünkü onların dayanağı sivrisinek beyni cinsinden olmakla sonu hüsrandır.

- *Pes Ḥaḳ Teʿālā'nuŋ virdügi envāʿ-ı niʿmete şükr idüp ġüsrevī himmet külāhını vaḳūrāne başa giyüp zinhār mesned-i gevher-i fānīyi kān-ı ʿadem-i vefādan cūyān olma.* [163b]

3.9.19.5. Nefs

Kur'ân'da zâtullâh, insan rûhu, kalp, insan bedeni, insan bedeninde bulunan ve ona kötülük emreden cevher gibi mânâlarla yer alan "nefs"in tasavvufî düşüncede ne olduğundan çok onun nasıl terbiye edilip güzel huylarla donatılabileceği konusu üzerinde durulmuştur (Üstüner, 2014: 217). Nefsi yenmek büyük bir cihâddır. Bu da iyi amel ve Allâh'ın rızası ile mümkündür. Nefs-i külli, Allâh irâdesi; nefs-i cüz'î, insan nefsidir. Nefs-i nâtıka ise akıl yerine kullanılır (Pala, 2004: 368). Metinde "nefs"e dair bazı açıklamaların yapıldığı görülür.

Urfî'nin "Çölde yol yürüme çünkü onda her bir dikenin yüz başı boş devden eksiği yoktur." anlamındaki beytine dair şârih, bazı tasavvufî açıklamalar yapmıştır. "Beyaban(çöl)"den kasıt nefs-i emmarenin arzularıdır. Yani nefsin arzularıyla vaktini öldürme çünkü o çölde bin bir türlü yol kesen çöl devlerinin korkusu vardır. Öyleyse o çölden elini çek. Yani nefsin isteklerine uyulmaması gerektiği şârih tarafından ifade edilmiştir.

- *Beyābān didügi ārzū-yı nefs-i emmāredür yaʿnī ārzū-yı nefsle evḳātuŋ telef itme zīrā ol bādiyede hezār gūne reh-zen ġūl-ı beyābānī ḫavfları vāḳıʿdur. Pes ol bādiye-peymāyīden kef-i yed eyle, dimekdür.* [37a]

Kötü fiilli amelleri, fıskı ve ahlaksızlığı terk etmek gerekir. Yani zinhar ve zinhar şeytanın beğendiği fiileri terk etmek gerekir. Çünkü eğer bu fiiller ve zillet çekme varsa bedenin ruhu da bundan dert çeker. Yani madem nefis bu zillete düşmüştür, vücutta kişinin cevheri olan ruh da rahat ve huzur görmez.

- *Bālāda ẕikri sebḳat iden āmāl-i bed-fiʿāli ve fisḳ u fücūrı terk itmek gerek … yaʿnī mādāmki nefs bu ḫiẕlāna dūçārdur vücūdda cevher-i ẕāt olan rūḥ asāyiş ü ḫużūr görmez, dimekdür.* [37b]

Eğer bir kişi daima nefsine yenik düşerse kendi ayıplarını insanlardan saklayamaz. Zira bir iş şeytanî olursa kişi her ne kadar onu gizleyip saklamaya çalışsa da insanların arasında saklanması imkânsızdır, demektir.

- *Bir şaḫṣuŋ kendisi dāʾimā maġlūb-ı nefs-i emmāre ola, kendi ʿaybların ʿavāmdan pinhān idemez zīrā bir fiʿl ki şeyṭānī ola her çend anı ketm ü iḫfāya saʿy u kūşiş eyleye. Beyne'l-ʿavām iḫfāsı ʿadem-i imkāndur.* [37b]

Biri Cenâb-ı Allâh'a tan edip dil uzatırsa yani şehvete ve nefsine esir olmuş bir kimse Allâh bize bu sıkıntı ve eziyetleri neden reva gördü, diyerek ima ederse onun gibi olanlar insanî nefse sahip değildir. Belki hayvandan bile şiddetlidir. Zira hayvan, başına bir bela gelse ondan şikâyet etmez. Bu kadar günaha düşmüş kimse kendi acziyetinden şikâyet ederse onu insan sanma. Zira o hayvandan da alçaktır.

- *… ṭaʿn-ı Cenāb-ı Perverdigār ide yaʿnī şol şaḫṣ ki giriftār-ı nefs-i emmāre ve esīr-i şehvet ola. Ve yine Allāh bize bu miḥen-i meşaḳḳati neden revā gördi diyü īmā iderse ancılayın şaḫṣ nefs-ı insānī ṭutmaz. Belki ḥayvāndan eşeddür zīrā ḥayvān başına belā gelse teşekkī itmez.* [37b]

Nerede bir tevfik eli ki keskin bir kılıç alıp kâfir nefsin başını vursun. Yani hani bir hidayete ulaşmış el ki dünya leşine bulaşmış olan kötü nefsin başını hidayet kılıcı ile teninden ayırsın ve bizi bu yolunu kaybetmişlikten kurtarsın ifadesinde, "nefs" kâfire benzetilmiştir. Ayrıca, bu kâfir nefsin başını gövdesinden ayırmak için bir hidayet eli yani Mürşid gerektiği ifade edilmiştir.

- *Ḳanı bir tevfīḳ eline ki bir keskin tīġ alup kāfir nefsüŋ başına ura yaʿnī ḳanı bir dest-i hidāyet-peyvestüŋe ālūfte-i cīfe-i dünyā olan bed-nefsi tīġ-i hidāyetle başını tenden cüdā ide ve bizi bu gümrāhlıḳdan ḳurtara, dimekdür.* [43b]

Urfî'nin beytinde geçen "Hasm-ı bed-gevher" ibaresiyle nefs-i emmare kastedilmiştir. Farklı yasak güzellikler ve sanatlarla beden ülkesinin padişahı olan ruh ve aklın en güçlü düşmanlarındandır. "Ölmeden evvel ölünüz." düsturuna uygun olarak düşman nefsin katline ve yok edilmesine dikkat göster. Aksi hâlde bir gün nefs ve şeytanın esiri olup kendini kıyamet gününde şiddetli cefalara uğramış hâlde bulursun. O hâlde nefsi ten ikliminin zindanında öldürmek gerektir.

- *"Ḫaşm-ı bed-gevher"den murād nefs-i emmāredür ki envāʿ-ı şanāyiʿ ü bedāyiʿ-i menhiyāt ile iḳlīm-i vücūd pādişāhı olan rūḥ ve ʿaḳl-ı evvelüŋ ḫaşm-ı ḳavīsidür … Pes andan evvel ol ḫaşm-ı bed-gevherüŋ ḳatl ü iʿdāmına dāmen-i ġayreti der-miyān eyleye ki cevr-i düşmenānı göresüŋ yaʿnī kendüŋi fenā-fillāh itmekle **"Mūtū ḳable en temūtū"** maʿmūnına mā-ṣadaḳ iderek ḫaşm-ı bed-gevher olan düşmen nefsüŋ ḳatline ihtimām ve maḥv u iʿdāmına diḳḳat-i tamām eyle ki andan ḥuṣūle gelen düşmenān cevr ü cefāsını ruʾyet itmeyesün.* [147b]

Urfî'nin beytinde geçen bazı tasavvufî unsurlara dair açıklamalar yapılmıştır. "Revân" can demektir. "Şehvet" düşmanlık ve hırsın ortaya çıktığı yerdir. Beyitte geçen iki kurt bunlardır. Beden ikliminde bunlar iki kan içici kurt gibidir. "Mîş" sözlükte koyun demek olup nefsani istekleri sembolize eder. "Çoban"la ruh kastedilir. Ruh beden ikliminin sultanı ve beden kalesinin bekçisidir. Ne yazık ki gazap ve şehvetin istilası ile daima üzücü acılara giriftar olur. Öyleyse ne zamana kadar ölümlü bedenin rahatı için koyun etiyle bu iki kan içici kurdu besleyeceksin? Fani bedenin rahatı için nefsin çeşitli lezzetleri ile ruh sultanını azap içinde bırakmamak gerekir. Aklını başına alıp ve bu tür kabul edilmeyen davranışları terk etmek gerekir.

- *Revān ez-ḫaşm u şehvet der-ʿaẕāb ez-behr-i ten tā key*
  Dü gurk-ı mīş-perver-rā cigerḫā-yı şubān bīnī
  … "Revān" cān maʿnāsınadur. "Şehvet" laʿnet-i maʿlūmedendür ki maẓhar-ı ḫışm u ḫırṣdur, "dü gurk" didügi bunlara işāretdür ki iḳlīm-i tende bunlar gurk-i ḫūn-ḫˇār nevʿindendür, "mīş" luġatde ḳoyun maʿnāsına ise de bu maḥalde ẕikr-i irāde-i ḥāl nevʿinden olmaġla ḫˇāhişāt-ı nefsāniyyeye dirler. "Şubān"dan murād rūḥ-ı insānīdür ki vücūd anuŋ ḥıfẓ u ḥırāsetindedür. [148a]

Kendi gönül aynana bak ki yüzündeki İlahî sırları görebilesin. Cenâbı Hakk'ın mamur ve abad eylediği beden iklimini gaddar nefsin eline vererek onu ifsat etmesine izin vermemek gerekir.

- *Bir kez kendi mirʾātuŋa naẓar eyle tā ki yüz ḫānümān ve ṣad dūdmānuŋ āteş-i muḥriḳasını göresüŋ yaʿnī bir kez āyīne-i dil cānibine tīr-i naẓaruŋ revān ḳıl ki nefsüŋ aʿmāl-i ġayr-ı marżiyyesi sebebiyle nice nice ḫānümān u dūdmān ḫarāb olmış göresüŋ.* [151a]

İki türlü nefs vardır. Birincisi "İçine ruhumdan üflediğim." (Hicr/15:29) âyetinde bahsedilen ve cevher-i zat veya akl-ı kül de denilen ve sadece insanoğluna mahsus olan nefstir. İnsan-ı kâmil o cevheri kendinde bulup onunla yakınlık kazanarak vahdete ulaşmaya layık olur. Nefsin ikincisi nefs-i emmaredir. Bunu insanları imtihan etmek için musallat edilmiştir. Cimrilik, haset, kin, kibir bundan ortaya çıkar. Şimdi bir kişi nefs-i emmareye tutulup nefs-i mutmainneyi ona mağlup ettirise bir şekilde kendindeki cevher-i zat ile yakınlık kesp edemez. O kişi karanlıkta şaşkın ve şaşırmış hâlde kalır. Eğer bir kimse de nefs-i emmaresini mağlup edip cevher-i zat denilen nefs-i Rahman galebesiyle dört bir yanını mamur ve abad ederse keramet ve şaşılacak hususların ondan ortaya çıkması uzak değildir.

- *Nefs didükleri keyfiyet vücūd-ı ādemde iki nevʿdür: Biri ādemüŋ* ***Ve nefaḫtu fīhi min-rūḥī*** *şerefiyle teşrīf buyurılduġıdur ki ıṣṭılāḥāt-ı ṣūfīyyede aŋa cevher-i ẕāt ve ʿaḳl-ı kül daḫı dirler ve bu cevher-i*

ẕāt ancaḳ benī ādeme maḫṣūṣdur, ġayrıya degil. … nefsüŋ ikincisi nefs-i emmāredür ki imtiḥān içün anı benī ādeme taslīṭ itmişler ki ol şeyṭānīdür, insānı umūr-ı ḫāricī cānibine çeker ki buḫl, ḥased, kīn, ʿucb, ġurūr andan ẓuhūr ider. [153a]

Sûfîlere göre dört mevsim dört unsurun karşılığıdır. Şöyle ki baharı rüzgâra ve yazı ateşe ve hazanı havaya ve kışı toprağa karşılık getirmişlerdir. Bu dört unsur da dört nefse karşılık gelir. Bunlar da nefs-i emmare, nefs-i mülhime, nefs-i levvame ve nefs-i mütmainnedir.

- *"Fuṣūl" faṣluŋ cemʿidür meşelā senede fuṣūl-i erbaʿa gibi ki faṣl-ı vāḥidi üç ay bahār ve faṣl-ı şānīsi üç ay yaz ve eyyām-ı şiddet-i germā ve faṣl-ı şālīsi güz ve ḫazān ve faṣl-ı rābiʿi şiddet-i şitā vü berf ü bārāndur ki cümlesi on iki ay olur ve ʿinde'ṣ-ṣūfiyye bu çār-faṣl çār-ʿanāṣıruŋ daḫı muḳābilidür. Şöyle ki bahārı rūzgāra ve yazı āteşe ve ḫazānı hevāya ve şitāyı ḫāke maẓhar düşürmişlerdür. Ve çār-ʿanāṣır daḫı çār-nefse muḳābildür ki anlar nefs-i emmāre vü nefs-i mülhime vü nefs-i levvāme vü nefs-i muṭmaʿinnedür.* [162b]

3.9.19.6. Hayrân/Hayret

Sözlükte "şaşırmak, yolunu kaybetmek" anlamına gelen hayret kelimesini sûfîler, bir tasavvuf terimi olarak özellikle mârifet ve yakîn kavramlarıyla birlikte kullanmışlardır. Allâh'ın varlığı ve onun keyfiyeti hakkında olmak üzere iki hayret türünden söz edilmiştir. Hakk'ın keyfiyetini anlama çabası içinde hayrete düşmek yakîn alâmetidir. Bu anlamdaki hayret de bir tür mârifettir. Diğer taraftan Allâh'ın zatını kavramaktan âciz olduğunu idrak eden akıl hayrete düşer (Yetik, 1998: 60-61). Hayret, edebiyatta âşık için aşırı tutkun olma hâlini belirtir. Tasavvufta da fenâfillâha ulaşmak için geçilen makamlardan olan hayret makamını aşanlara hayran denilir. "Hayran olmak" veya "hayran kalmak" bir durum karşısında özellikle Allâh'ın veya sevgilinin güzelliği karşısında kendinden geçmektir (Pala, 2004: 211).

Metinde "hayret" Allâh'ın mârifeti hüküm okunu istediği hedefe atmıştır ama henüz yaydan çıkıp sıçramadan önce hayret gözüne isabet etmiş ve saplanıp kalmıştır. Aklın dolaşmasının sonunun hayret olduğu gibi mârifetin de sonunda heyecanı doğurur. Sonuç olarak mârifet, hüküm okunu atmıştır ama yayından çıkmadan önce defalarca hayret gözüne isabet etmiş ve kendi özünü ve hakikatini görmeye kör etmiştir.

- *Maʿrifetullāh tīr-i ḥükmin gerçi hedef-i maḳṣada atmışdur. Ammā henūz kemāndan şıçramadan dīde-i taḥayyüre işabet idüp dikilüp ḳalmışdur. Bu maẓmūn-ı beyt cevelān-ı ʿaḳl ʿāḳıbeti ḥayret olduġı gibi maʿrifetüŋ daḫı muntic-i heyecān olduġın işʿārdur.* [2b]

Urfî'nin beytinde, senin güzelliğinin hayretine kurban olayım ki vuslat meclisinde canlılık kadehini canın elinden düşürüp dökmüşsün, ifadesine dair şerhte hayrete düşen kimse elindeki şeyi düşürür açıklaması yapılır. "Can"dan kastedilen şey hayvanî ruhtur. Âb-ı hayat kendisinin canlılık sebebidir. Mesela bir kimse ay yüzlü bir sevgilinin mecazî aşkına düşerek onun yüzüne hayran olsa elbette canlılığına sebep olan çeşitli yiyecek ve içeceklerden kesilir. Öyleyse ezelî ve eşsiz olan Allâh'ın cemâline hayran olan namsız ve nişansız âşıklar, fani olan canlılık suyuna susamazlar. Belki sonsuz olan hakiki cemâlin güzelliğinin hayretiyle dudakları kurumuş hâldeyken canlılık kadehini dökerse buna şaşılmaz, denilmiştir.

- *"Cān"dan murād rūḥ-ı ḥayvānīdür, "āb-ı ḥayāt" kendisinüŋ bāʿiṣ-i zindegānıdur. Meṣelā bir kimse bir meh-peykerüŋ ʿaşḳ-ı mecāzīsine dūçār olup sīmāsı ḥayretine giriftār olsa elbette ḥayātına bāʿiṣ-i envāʿ güne-i meʾkūlāt u meşrūbātdan münḳaṭıʿ olur.* [5b]

Ey Allâh'ın lütfunu taksim eden ve ey insanların sığınağı! Eteğini tutup niyaz ettiğim muradım budur ki her ne zaman seni methetmede hata edip seni hakkıyla övmekte dilsiz ve topal kalırsam beni affeyle. Zira ben hayran olup öyle bir kayboldum ki yermekten övmeyi övmekten yermeyi ayırt edemez oldum.

- *Ey muḳassim-i luṭf-ı ilāh vʾey kāffe-i ʿālemiyāna melāẕ u penāh-ı dāmen-gīr-i niyāzmend olduġum, murādum bu ki her ne vaḳt medḥüŋde sehv idüp kemā yenbaġī medḥüŋde lāl ü leng ḳalursam kemāl-i ʿafvuŋla ʿafv eyle zīrā ben ḥayrān-şode bir mertebe güm-geşteyüm ki ẕemden medḥi medḥden ẕemmi farḳ idemez oldum.* [13b]

3.9.19.7. Nedâmet

Yaptığı iş veya davranışın sonucunu beğenmeyip yaptığına hayıflanma, pişman olma, pişmanlık hâlidir. Nedâmetin sonucunda tövbe edilmelidir.

Metinde, sevilip onaylanmayan işleri bilip öğrenen ve bunları terekeden bir kulu Allâhu Teâlâ el darlığına ve iflasa düşürmez. Yani asla meşakkat vermez, her taraftan yardımcısı olur, denilmektedir.

- *Bir ʿabd ki efʿāl-i nā-pesendi bilüp terkini ögreteler, öyle olan ẕātı Allāh Teʿālā teng-destī ve müflisīden ḫayrān ṭutmaz yaʿnī aṣlā meşaḳḳate enbāz itmeyüp her ṭarafdan yāveri olur, dimekdür.* [37b]

3.9.19.8. İsyan, Ye's, Ümid

Kur'ân-ı Kerîm'de bu konuyla alâkalı olarak "Allâh'ın rahmetinden kâfirlerden başkası ümidini yitirmez." (Yusuf/12: 87) ve "Allâh'ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin." (Zümer/39: 53) âyetleri geçmektedir.

Şârihe göre isyan, izafî ruh için zillet ve yolunu kaybetmeye sebeptir. Bunu cahil kişiler bilmez ve bunu idrak edemezler.

- *Maʿṣiyetüŋ kendisi rūḥ-ı iżāfîye bāʿiṣ-i ḫiẕlān u güm-rāhīdür ve bu maʿnāda nā-dānuŋ muʿārefesi yoḳdur yaʿnī nā-dān cehlinden bu maʿnāyı idrāk idemez.* [37b]

Bir kimse ki günah ve isyan işlerinin sonucunun zillet ve yoldan sapmak olduğunu bilmese ve bilmekte ve bunları terk etmekte kudreti olmasa o kişinin Ezel Maşuku ki o bütün şikâyetçilerin toplayıcısı olan Allâh'tır, onunla sözleşip ahitleşmemiştir. Yani İlahî feyzden nasibi kesilmiş o kişinin eşekten beter olduğunu açıklamaya gerek yoktur, denilmiştir.

- *Bir kimse ki ol bu fisḳ u ʿişyānuŋ encām-ı kārı ḫiẕlān u güm-rāhī olduġın bilmeyüp bilmesinde ve bā-ḫuṣūṣ terk itmesinde ḳudreti olmaya. Ol ferdüŋ maʿşūḳ-ı ezel ki Cenāb-ı Cāmiʿ-i cemīʿ-i müştāḳiyāndur, anuŋla ʿahd ü peymānı yoḳdur yaʿnī öyle olan ebter feyż-i ilāhīden behremend olmayup ḫardan kemter olduġı tafṣīle ḥācet degildür.* [38a]

"Yeʾs" bir şeyden ümidi kesmeye denir. Urfî'nin beytinde, isyan ve günahımın çokluğu o kadar galebe etmiştir ki bu sebepten ümitsizliğime bağışlanma ümidi vefa etmez, denilmiştir. Ancak Hak Teâlâ'nın affıyla bağışlanmayacak kadar değil. Yani İsyanım sebebiyle bütün bütün azaba düçar olurum düşüncesiyle Hak Teâlâ'nın afv ve merhametinden ümitsiz olmam. Zira Kur'ân-ı Kerîm'inde "[Allâh'ın rahmetinden ümidinizi] kesmeyin." (Zümer/39:53) buyrulduğundan sınırsız bir deniz olan afv ve merhametinden ümidimi kesmem. Lâkin isyanımın çokluğu beni öyle bir hâle düşürdü ki neredeyse ümidimi kesmeme sebep oluyordu. Hasılı, isyanım o derece çoktur ki neredeyse bağışlanma ümidinden geçiyordu. Kastedilen, isyan ve günahların hücumundan şikâyettir.

- *"Yeʾs" bir nesneden ümīd kesmege dirler… zīrā Ḳurʾān-ı Kerīm'inde "Lā-taḳnaṭu" buyurıldıġından deryā-yı bī-pāyān olan ʿafv u raḥmetinden ümīdi ḳaṭʿ itmem... Ḥāṣılı ʿişyānum şol derece çoḳdur ki maġfiret ümīdini geçeyazdı. Şol cihetile degil ki ʿafv ile maġfūr olmayayum. Murād, hücūm-ı ʿişyāndan şikāyetdür.* [67b]

Müritin gönlünü her ne zaman ayrılık üzüntüsü ve gamı gönlünü istila ederse Allâhu Teâlâ'dan ümitvar olması tavsiye edilir. Zira kâmil kimsenin her bir gam ve eleminin karşılığında bin sevinç ve mutluluk vardır. Dünya gafleti aldatmaları ile mutlu olup sevinsen

içini çeşitli gamlarla yarala. Zira dünyanın bir safasının karşılığında bin cefası; bir sevinç ve mutluluğu karşılığında bin cevr ve ağlaması vardır. O hâlde yaratılış gereği gam ve üzüntüye tutulduğundan Allâh'ın yardımı ümidiyle mutlu ol. Zira Allâh kırık kalplerle birliktedir. Ne zaman ki dünya gafletşyle sevince düşersin, o zaman için gam ve pişmanlıkla dolu olursun. Zira sevincin sonu hüzün zehri ve gam gözyaşıdır. Özetle her gecenin sonu gündüz her gündüzün sonu gönül kırıcı gecedir. ârif kimseler bundan ibret almalıdır.

- *… Ḥażret-i Perverdigār'dan ümīdvār olmaġla şādımān ve mürūru'l-cinān olasuŋ zīrā merd-i Ḫudānuŋ her bir ġam u elemi muḳābili biŋ sürūr u şādī muʿayyen ü muḳarrerdür. Ve her ol vaḳt ki ġaflet-i dünyā firīb ile şādımān olup sürūr u ḫubūra āheng idesüŋ. Derūnuŋ envāʿı ġumūm ile dāġ-dār eyleyesüŋ. Zīrā dünyā-yı denīnüŋ bir ṣafāsı muḳābili biŋ cefāsı der-kār ve bir sürūr u şādīʿivażı hezār cevr ü bükāsı āşikārdur.* [148a]

Örnekte Urfî'nin beytinde geçen "Dicle" kelimesinin Allâh'ın rahmet deryasını temsil ettiği belirtilerek mazmununun "Allâhın rahmetinden ümidini kesmeyiniz." (Zümer/39:53) âyetine uygun olduğu ifade edilmiştir. Gönlün kötülük ve isyana bulaşmış olsa da Hak'tan meyus olmamalıdır. Zira Allâh'ın af ve rahmet denizi nice asilerin isyan günahını temizlemekle bulanmaz. Bilakis isyan sebebiyle Allâh'ın rahmetinden ümidi kesmek küfürdür, denilmiştir.

- *"Dicle" meşhūr olan ırmaġuŋ adıdur lākin bu maḥalde deryā-yı raḥmet-i bī-pāyān-ı Ḫudā'dur ve bu beytüŋ maʿnāsını Ḳur'ān-ı ʿaẓīmu'ş-şānda: Lā-taḳnatu min-raḥmetillāh āyetine muṭābıḳdur.* [180a]

3.9.19.9. Tasavvufî Remizler ve Semboller

Tasavvuf, kendine has sembolleri ve remizleri olan bir ilimdir. Özellikle, edebiyatta tasavvuf eksenli kendine has sanatlı bir dil oluşmuştur. Birçok özel terimler, mecazlar, semboller kullanılmıştır. Metinde şârih tasavvufî yer yer bazı sembolleri ve remizleri açıklamıştır.

"Kâf" "nûn", "kün" emrindeki "kef" ve "nun"dur ki kastedilen "nun" infialden eğrilip halka gibi olmasıdır. "Kün" emrindeki kef'in feleğin yaratılışına sebep olduğu ifade edilmiştir.

- *"Kāf" "nūn", "kün" emrinüŋ "kāf"ı vü "nūn"ı dimekdür ki murād nūn gibi infiʿālden egrilüp mānend-i ḫalḳa olmasıdur.* [39b]

"Hızır"dan murad mürşiddir, "âb-ı hayvan" murâd aşk ve muhabbettir.

- *"Ḫıżır"dan murād mürşiddür, "āb-ı ḥayvān"dan murād ʿaşḳ u maḥabbetdür.* [129b]

Ayrılıktan dolayı feryat ve figan ediş Mevlânâ'nın *Mesnevî*'sinde geçen ney sembolüyle ifade edilir. "Ney" feryat eden insanın ruhunun sembolüdür. İnsan da ezelde cevher-i zatı giyip ayrılığa düştüğünden dolayı şikâyet etmektedir.

- *"Ney"den murād ādemdür, içinde feryād iden rūḥ-ı insānīdür ki ezelde cevher-i ẕāt ile olup ṣoŋra libās-ı beşeriyeti ilbās eyledükde, mufāraḳat u cüdā vāḳıʿ olınca şikāyet eyler.* [235a]

3.9.19.10. Dünya, Mâsivâ

Tasavvufta Allâh'ın dışındaki her şey mâsivâyı oluşturur. Öyle ki bütün yaratılanları içine alan bir sınırı vardır (Cebecioğlu, 1997: 488). Bir şeyden başka olan şeylerin hepsi "Mâsivallâh" kelimesinin kısaltılmışı olarak "Allâh'tan gayrı sayılan şeyler" anlamında kullanılır. Mâsivâdan geçmek, kendini Allâh'a vermektir. Sufîler gönülde, Tann'dan başka bir şey bulunmazlar. Gönlünde başka bir sevgi olan kişi mâsivâdan kurtulmuş sayılmaz. Dervişliğin aslı ise mâsivâyı terk etmektir. Kelimenin "sivâ" şeklide kullanılır (Pala, 2004: 310). Tasavvufta dünyaya meyledilmez. Dünyaya meyledenlere ehl-i dünya ve ehl-i hevâ tabirleri kullanılır.

Dünyaya meyledip ve muhabbet besleyip kendilerine oturma ve dinlenme yeri olarak gören kişiler kendi yatağını ejderhanın dimağına serdi. Yatak ve döşeğini ejderin dimağına seren kişinin yok yere helak olup gideceğine hiç şüphe var mıdır? Yani ehl-i dünya kıyamet gününde hüsrana uğrayacaktır, denilmiştir.

- *Her ol şaḫṣ ki dünyāya meyl ü maḥabbet virüp aŋa dünyā nişīmengāh u ārāmgāh oldı, kendi cāme-ḫ ʿābını dimāġ-ı ejdere serdi. Pes ferş ü cāme-ḫ ʿābın dimāġ-ı ejdere seren şāḫṣ bī-ḫūde helāk u żāyiʿ olacaġına iştibāh mı var yaʿnī ehl-i dünyā rūz-ı cezāda ḫ ʿāb u ḫāsir olduġına işāretdür.* [43a]

Yolunu kaybetmişlik ve dünyaperestlik rehberin işine düğümler ve müşküller saçar. O rehber ise halis bir aşk ve muhabbettir ki Allâh'a vasıl olma aracıdır.

- *… güm-rāhlıḳ ve dünyā-perestlik reh-berüŋ işine ʿuḳdeler ve müşkiller ṣaçar, "reh-ber"den murād ḫulūṣ-ı ʿaşḳ u maḥabbetdür kı bāʿiṣ-i vāṣıl-ı ilallāhdur.* [43a]

"Fürû şev" ifadesi sözlükte aşağı in demekse de Urfî'nin beytinde "yıkamak ve pak eylemek" anlamında kullanılmıştır. Ey açgözlülük ile aç kargalar gibi gargar ile günlerini geçiren şahıs, gönlünün mâsivâya rağbet ediş tozlarını, fıtrat gözünü temizle, ifadesine dair eğer gün dikeninin güzelliğini birer birer ve açıkça görmek istersen fıtrat gözünü, gönlünü

fani şeylere rağbet tozundan temizle denilmiştir. Yani gül, bütün çiçeklerin şahı iken ağacında var olan dikenlerin türlü güzellik ve letafetlerini görme yeteneğini kazanmak istersen önce fıtratının gözünü gönlünün rağbet tozlarından temizle. Ta ki bütün şeyleri tek bir şey olarak görme kabiliyetini elde edip kâinatta, gülde olan güzelliği, dikende de göresin, açıklaması yapılmıştır.

- *"Fürū şev" lafẓı luġatde egerçi aşaġa in dimek ise de bu maḥalde yıḳamaḳ ve pāk eylemek maḥallinde müstaʿmeldür … Gerd-i raġbet-i māsivādan ḫāṭıruŋı yıḳa ve pāk eyle.* 158b]

Dünya fani olmak hususiyetiyle sonunda kimsenin gönlünün muradını yerine getirmediği ifade edilmiştir.

- *Cihān-ı fānī göŋül murādınca bir ḥalāvet ü leẕẕet-i kimesnenüŋ dimāġına irişdürmez yaʿnī dünyā kimsenüŋ murādı üzere bir an devr itmez.* [165b]

Cemâlullâha âşık olanlar mâsivâyı O'ndan ayrı olarak görmezler. Muhabbet-i canan Urfî'yi öyle bir hâle getirmiştir ki Beytü'l-Haram'a varmakla puthaneye varmak arasında onun için bir fark kalmadığı dile getirilmiştir.

- *Pes maḥabbet-i cānān beni bir ḥāle getürmişdür ki Beytü'l-Ḥarām'a varmaḳdan bütkedeye varmamda tefāvüt yoḳdur.* [221a]

3.9.19.11. Tecellî

Kelime anlamı olarak Arapçada, açık ve zâhir olmak; gaybden gelen ve kalpte ortaya çıkan nurlara tecellî denir (Cebecioğlu, 1997: 700). Allâh'ın, Tur Dağı'nda Musa Peygamber'e tecellîsi bu konuyla alâkalı en çok zikredilen hadisedir. Tasavvufta bütün varlıkların değişik ölçülerde tecellî ettiği düşünülür. Sûfî, vahdet-i vücûda erebilmek için önce tevhîd-i ef'âl sonra tevhîd-i sıfat ve en son olarak da tevhîd-i zât tecellîlerine uğrar. İlk durakta her işi yapanın Allâh olduğunu, İkincide bütün sıfatların Allâh sıfatı olduğunu, sonuncuda da her şeyin, Allâh'ın zuhûrundan ibaret olduğunu anlar. Yaratıcının âlemdeki tecellîleri farklı şekillerde zuhûr eyler. Tasavvufta Allâh'ın müridin kalbinde isim ve sıfatlarıyla görünmesi. Bu hâl, mutasavvıfın nefsini arındırmasından sonra gerçekleşir (Pala, 2004: 458).

Urfî'nin "Ne mutlu senin zatın yaradılışı imkân süsüdür. Ne mutlu senin zatın tecellîsi varlığın gerekçesidir." anlamındaki beytinde tasavvufî anlamda tecellîye detaylı bir şekilde değinilmiştir. Şârih bu beytin şerhinde bazı tasavvufî unsurlara da bu çerçevede değinir. Senin makam ve celalinin olması ne mübarektir ki kâinatın ve devranın süslenmesine sebep

oldu. Zatının tecellîsi ne güzeldir ki âlemin yaratılmasına yani âlemin vücûda getirilmesine sebep oldu. Bu beyit zâhiren yanlış anlaşılabilir ama hakikatine bakılırsa manâsı doğrudur. Zira kâinatın yaratılmasına sebep olan insandır ve Rahman'ın sureti olan insanın yaratılmasına Allâh'ın iradesinin olmasıdır. Yoksa kâinat nasıl icat olurdu? Ve dahi Cenâb-ı Hak birliğini izhar etmek için önce ruhları yarattı ondan sonra bu kâinatın var olmasını emreyledi. Tecellîsi âlemin yaratılmasına sebep oldu dediği buna işarettir ki âleme Hakk'ın tecellîsi sadır olduğundan kâinatının yaratılışına sebep oldu. Burada bir soru ortaya çıkar. Hakk'ın tecellîsi bizzat Mir Ebû'l-Feth'e mi zuhûr etti? Gerçi âlem vücutla birbirinden ayrıdır. Ancak bâtını surette ikisi de bir tecellîden zuhûr etmiş olan tek bir nurdur. Mesela elli yahut yüz testi, su ile doldurulup bir yere konulsa görünüşte ayrıdırlar. Lâkin o testileri kırıp suların hepsi bir yere dökülse tek bir cisim olurlar. Âlem de bunun gibidir. Hak ehli kimdir ve fesat ehli kimdir? Cenâb-ı Hak onu kudret eli ile ayırır, denilmiştir.

- *Lākin ṣūret-i bāṭında bir tecellīden ẓuhūr itmiş nūr-ı vāḥiddür. Meṣelā elli yāḫūd yüz destī ṣu ile memlū idüp bir cānibe ḳonulsa ṣūret-i ẓāhirde müteferriḳdurlar lākin anları şikest idüp ṣuyun bir maḥalde rīḫte olınsa cism-i vāḥid olur ʿālem daḫı buŋa mānenddür. Pes ehl-i Ḥaḳ kimdür ve ehl-i fesād kimdür? Cenāb-ı Ḥaḳ anı yed-i ḳudretle temyīzātlar dimekdür.* [53a]

Varlığın vahdet-i vücûdu sebebiyle Hakk'ın tecellîsini bütün varlıkta zuhûr etmiş olarak görülmesine değinilmiştir. Hatta öyle bir hal kazanılmıştır ki Beytullâh'ı ziyareti esnasında kilise çanının sesi bile şâiri semaa getirmektedir. Zira onda bile Hakk'ın tecellîsinin olduğu görülmektedir. Hatta daha ileri gidilerek puta namaz kılarım ifadesi kullanılmıştır. Lâkin burada "put" ile kastedilen mürşidin cemâlidir ki tarikat ehli kimseler mürşidinin önünde niyaz ve ibadet ederler. Eğer katlime hüküm çıksa bile bu namaz ve tapınmadan vazgeçmem, denilmiştir.

- *Mevcūdātuŋ vaḥdet-i vücūd ḥasebiyle tecellī-i Ḥaḳḳı cemīʿ-i mevcūdātda ẓuhūr itmiş gördügümden bir ḥāl kesb eyledüm ki ḥīn-i ziyāret-i Beytullāhiye naġme-i nāḳūs beni semāʾa getürür … Pes bu sebebdendür ki büte namāz eylerüm. Eger ḳażā helāküme ḥükm idüp fetvā virürse de "put"dan murād cemāl-ı mürşiddür ki ehl-i ṭuruḳ pīşgāh-ı mürşidde niyāz u perestiş eylerler. Pes bu namāz perestişinden fāriġ olmazam. Eger ḳatlüme ḥükm cārī olur ise de.* [145b]

Urfî, Hakk'ın tecellîsini bütün âlemde müşahede ettiği için gönlünü hiçbir nesneden farklı görmemektedir. Şerhte, işte "Nereye dönerseniz Allâh'ın yüzü işte oradadır." (Bakara/2:115) âyetine mazhar olanlar bu rütbeye ulaşmış olur, deniştir.

- *Ve'l-ḥāṣıl tecellī-i Ḥaḳḳ'ı kāffe-i mümkinātda müşāhede eyledügümden hīç nesneden göŋlüm muġayer olmaz. Eynemā tuvellū fe şemme vechullāh esrārına maẓhar olan eşḫāṣ işte bu rütbeye nā'il olur.* [146a]

Urfî'nin beytinde geçen "Zi-hod ger dîde ber-bendî" ifadesiyle kendi varlığını mahvedip fiilerini Allâh'ın sıfatına döndürmekle 'lâhût âlemi'ne teveccüh etmek kastedilir. "Kâm-ı cân" canın muradı yahut can dimağı da olabilir; kastedilen ezel bezminin şahidinin cemâlinin tecellîsidir. Yahut "cevher-i küll"dür ki o insanın ruhudur. İnsan ruhu en sonunda istidat kazanarak Zat-ı Mutlak'a döner ve kendisinden hicap iradesi kalkar ve vahdetin sonsuz denizine ayak basmasıyla âşıkların emellerinin gereği olarak sürekli yârin didarını temaşa eder. "Cân" kelimesi bütün canlılara mahsus ise de insan ruhu ancak Ademoğullarına mahsustur ki onunla konuşup yokluk safhasından ses ve ezgi ile türlü garip kelimeleri zuhûr sayfasına getirir. Ve bu şekilde yarin didarının tecellî etmesi hâli açıklanmış ve nice kâmil kimselerin eserleri görülebilmiştir.

- *"Zi-ḫod ger dīde ber-bendī" kendi varlıġını maḥv idüp efʿālini ṣıfātullāha ḳalb itmekle ʿālem-i lāhūta teveccüh itmekden kināyedür, "kām-ı cān" cān murādı yāḫūd cān dimāġı daḫı olmaḳ mümkindür ki murād tecellī-i cemāl-i şāhid-i bezm-i ezeldür...* [152a]

3.9.19.12. Keşf

Arapça, açığa çıkarma, örtülü olanı açma, sezme, tahmin etme gibi anlamları olan bir kelimedir. "Keşf" bir şeyi örten perdenin kalkması anlamındadır. Mükaşefe, hakikatleri görmek anlamında maddî değil, manevî gözle olur (Cebecioğlu, 1997: 447). Kulun kalp ve gönül gözünün açılarak görünenin ardındaki gizli görünmeyenleri görmeye başlamasıdır.

Urfî'nin beytine dair şârihin şu ifadeleri "keşf" hakkında açıklamalar içermektedir: Fecir vaktinde ki akıl, idrak ve anlayış mumuna kol vurup öldürdüm. Yani, ne vakit ki cananın aşk deryasına dalarak boğuldum ve kendimden geçtim, o anda lahuti âlemden ve nur tarafından "istaftahû" âyetinin nidâsını işittim. Şöyle ki ey sadık âşıklar, malumunuz olsun ki sizin için sevgilinin yüzü ve hayır kapıları açıldı. Bundan sonra sizin için elem, keder ve gam yoktur, diyerek müjdeleri keşfettim. Burada görüldüğü üzere akıl, idrak ve anlayış keşf yolunda yardımcı olamaz. Bu yolda yegâne rehber aşktır, denilmiştir.

- *Şöyle ki ey ʿāşıḳān-ı şādıḳān maʿlūmuŋuz olsun ki sizüŋ içün ḫayrlar ve dīdār-ı yār ḳapuları feṭḥ ü güşād oldı. Pes min-baʿd sizüŋ içün elem ü ġuṣṣa vü ġam yoḳdur diyü envāʿ-ı beşāreti keşfeyledüm.* [58b]

"Rûhâniyân" keşf ve keramet sahibi olan ulu kimselerin ruhları demektir. Onların ruhları yönetmeye ve etki etmeye her zaman hazırdır.

- *"Rūḥāniyān" ehl-i keşf ü kerāmet olan ẕevātuŋ rūḥları ki anlar tebdīl-i ḳalb itdüklerinde yine rūḥları icrā-yı ḥükūmet iderek ḥāżır u nāẓır olduḳlarıdur.* [150b]

3.9.19.13. Kalp/Gönül

Metinde kalp ve gönül metafizik yönü olan manevî bir unsur olarak tasavvur edilen "gönül", âşığın aşkıyla ilgili her türlü gelişmelerin yaşandığı bir hitap yeridir. Âşık gönlüyle konuşur, dertleşir. Gönül bir kuştur. Gam ve kederle beslenir. Sevgilinin hayali ile mutlu olur, nazıyla kendinden geçer. Ağyâra asla tahammülü yoktur. Sevgilisinden ümidini asla yitirmez. O aşkın yağmasına uğramış, sevgilideki güzellikler ile darmadağın olmuştur. Bu yüzden gönül perişândır, dertlidir, hayrândır, biçâredir, harâbdır, sergeştedir, şikestedir, kararı yoktur vs. Tasavvufta gönle büyük önem verilir. İnsan bütün âlemin özü olduğu için insanın hakikati de gönüldür. Ayrıca gönlün gerçeğini bilenlere gönül ehli (ehl-i dil) denir. Kısaca gönül ile ilgili sayısız teşbih ve mecâzlar, şiirin ana öğelerinden birini oluşturur (Pala, 2004: 179-180).

Müminin kalbi Allâh'ın evi ve hazinesi olmakla orada mâşukun yüzünü temaşa etmek mümkündür. Yani olmayacak yerlerde sevgiliyi temaşa etmek mümkün değildir. Ancak muhabbeti olan kişi kendinde görür, denilmiştir.

- *Ḳalbü'l-mü'min Beytullāh ve ḫazīnetullāh olmaġla anda temāşā-yı dīdār-ı yār mümkindür. Ḫāṣılı nā-be-cā maḥallerde temāşā-yı yār imkānda olmaz ancaḳ maḥabbet olan kendinde ru'yet eyler.* [59b]

Metinde Urfî'nin beytinde geçen gönül ibaresine dair "gönül" ifadesiyle cennetin, "kasr" ibaresiyle âşığın gönlünün kastedildiği ifade edilmiştir. Bu kasırda aşk ve muhabbetin elem ve gamının bıraktığı haraplıkların izleri görülür. Ne kadar dış görünüşü dağınık ve yıkık dökük olursa âşığın gönül sarayı o kadar mamur olur. Yani aşk âşığın gönül sarayını harap etmek suretiyle ihya eder. Ayrıca gönül Rahman olan Allâh'ın evidir. Bu nedenle onu mâsivâ kirinden temizlemek gerekmektedir.

- *"Dil"den murād derūn-ı cennetdür, "envāʿ-ı ḫarābīhā buved miʿmāreş" ki ol ḳaṣr-ı dil-i ʿāṣıḳdur, "ḳaṣr"dan murād göŋüldür yaʿnī envāʿ-ı ḫarābī ki ālām u ġam-ı maḥabbetdür ve göŋlüŋ miʿmārı olduġına işāretdür zīrā ʿāṣıḳuŋ ġalebe-i ḫarābī-i ʿaṣḳdan her ne ḳadar ẓāhiri pejmürde olursa ḳaṣr-ı dili ol ḳadar maʿmūr olur.* [126b]

“Beytullâh” ile kastedilen kalptir. Zira müminin kalbi, Allâh’ın evi ve hazinesidir. “Deyr” kilise ve puthaneye denir. Urfî’nin beytinde, zamirimdeki definede saklı ve derunumdaki hazinede mühürlü olan manânın kıymetli incileri, Rahman’ın evinin süsü ve ziynetidir. Yani gönlümde sürekli yer tutan “men arefe” sırrı Allâh’ın evi olan kalbimin süsüdür. Gerçi zâhiri suretim puthaneye benzese de. Yani dışımız isyan ve günah süsleri ile karışmışsa da yine de gizli sırlarım kalbimin süsleyicisidir, denilmiştir.

- *“Maʿnā-yı pinhān” kenz-i żamīrinde meknūz olan esrār-ı ḫafīyye-i ilāḥiyyedür. “Beytullāh”dan murād ḳalbdür. Şöyle ki ḳalbü’l-müʾmin beytullāh ve ḫazīnetullāhdur, “şebīh” müşābehet maʿnāsınadur. “Deyr” kilīsā vü büt-ḫāneye dirler.* [251a]

3.9.19.14. Ru'yet-i Cemâlullâh

Sözlükte “görmek” anlamına gelen “rü’yet” kelimesi tasavvufta “Allâh’ı dünyada ve ahirette müşahede etmek” manâsında kullanılır. Lika, müşahede, muayene, basiret, temaşa ve didar kelimeleri de aynı anlama gelir. Genellikle mutasavvıflar Allâh’ı dünyada gözle görmenin mümkün olmadığını, ahirette ise görüleceğini söylerler. Arapça, görmek demektir. Allâh'ı görmeyi ifade eder. Her yerde çeşitli şekillerde tecellî eden Allâh'ı görmek demektir (Cebecioğlu, 1997: 601).

Urfî, nimet bahçelerinden nimetler istemez. Onun istekleri zâhire tapanların isteği olan cennet, huri ve şaraptan farklıdır. Yani cennet isteyenlerin maksadı ile Urfî’nin maksadını bir tutma. Zira onların istekleri cennet ise Urfî’nin maksadı mahbubun didarını görebilmektir, ifadeleriyle Urfî'nin beytindeki cemâlullâhı görme arzusu ifade edilmiştir.

- *Ehl-i şikemüŋ maṭlabı ileʿUrfî’nüŋ maḳṣadını bir itme zīrā anlaruŋ maṭlabları cennet iseʿUrfî’nüŋ maḳṣadı müşāhede-i dīdāruŋdur. Pes beni anlar ile bile itme, dimekdür.* [13a]

Hz. Musa Aleyhisselam Allâh'ı cismani olarak görmeyi temenni etmiştir. Velhasıl âşık olan kişinin talepte kusur işlememesi gerekir. Gerçi Musa Hazretleri görüş hususunda reddedilmiştir. Zira cismani görüş imkânsızdır. Ruhani olarak onlar daima vuslattadır. Hasılı, Hak ile Hak olma imkânındadır. Şöyle ki külliyen mahvolup kâinat içinde Hak’tan başkasını görmeyip daima saçıp dağıtma talebinde olur, denilmiştir.

- *Kelīm,ʿaleyhi’s-selām ise cismānī ruʾyet temennīsinde idi. Ve’l-ḥāṣılʿāşıḳ olan ṭalebde taḳṣīrāt itmemek gerek. Egerçi Kelīm Ḥażretleri ruʾyet ḫuṣūṣında menʿ olınmış ise de zīrā ruʾyet-i cismānīʿadem-i imkāndur. Rūḥānī ise anlar dāʾimā vāṣıllardur.* [59b]

Nefsini Allâh'ın zatında fani ve vücûdunu sıfatında fani kılarsan rü'yet mümkün olur, denilmiştir. Zira eğer vücut baki olursa Hakk'ın zatını görmen nasip olmaz. Çünkü rü'yet için vücûdun fenâsı şarttır. Musa kıssasında dağdan kastedilen Musa'nın vücûdu mudur yoksa Tur Dağı mıdır, bu konu ihtilaf vaki olmuştur. Zâhir ulemâsı Tur Dağına, şeyhler ise Musa'nın vücûduna karar vermiştir. Hasılı, Zat'ı görmek yalnız Musa'ya mahsus değildir. Belki Hakk'ın nuru dilediği kimseyi istila edip beşerî gözü o kabiliyeti kazanarak zâhiri bâtın ve bâtını zâhirin aynası olunca Zat'ı müşahedeye kadir olur. Zâhir ehli bu manâya rıza göstermezler ve mutlak görüş imkânsızdır, derler. Sonuç olarak "Len terani (Göremezsin)" demekten kasıt, sen olduğun haysiyetten beni göremezsin, demektir. Yoksa zatını zatımda ve sıfatını fiillerimde fani eyleyince hakikatte gören ve görülen ben olurum ve aramızdan ikilik kalkar. O vakit ben zatımı müşahede kılarım, demek olur. İşte görülüyor ki mâşuk ile âşık arasında hiçbir engel yoktur, denilmiştir.

- *Ḥāṣılı ruʾyet-i ẕāt yalŋız Mūsā'ya maḫṣūṣ degildür. Belki nūr-ı Ḥaḳ diledüginüŋ vücūdına istīlā idüp dīde-i beşeriyeti ol ḳābiliyeti kesb idüp ẓāhiri bāṭın ve bāṭını ẓāhirüŋ mirātı olduḳda müşāhede-i ẕāta ḳādir olur. Ehl-i ẓāhir bu maʿnānuŋ rāẕīleri degiller ve muṭlaḳ ruʾyet ʿadem-i imkāndur, dirler. Ḥāṣılı "Len terānī" dimeden murād sen olduġuŋ ḥaysiyetden beni göremezsüŋ. Yoḫsa ẕātuŋı ẕātuma ve ṣıfātuŋı efʿālüme ifnā eyledükde ḥaḳīḳatde rāʿī ve merʿī ben olup miyānede ikilik refʿ olur. Pes ol vaḳt ben ẕātumı müşāhede ḳılurum, dimek olur.* [60a]

Urfî'nin beytinde "mahbubun didarına vuslat" ve "cennet nimetlerinden yüz çevirme" konuları işlenmektedir. Şerhte, zikri geçen dünya hâllerinin hepsi hüzün ve keder doludur. Allâhu Teâlâ'ya hamd olsun ki biz o hâllerden uzağız. Senin aşkının nimetinin yardımıyla cennet nimetlerinin zevk ve sefasından feragat edip ne süt ırmaklarını anlarız ne de üzüm çardaklarını. Yani cennet nimetlerinden ve özellikle şarabından feragat ettim. Bize sadece didarına kavuşmak kafidir, denilmektedir.

- *… cennet niʿmetlerinden veʿale'l-ḫuṣūṣ şarābından fārigüm ancaḳ dīdāruŋ vuṣlatı bize kāfīdür.* [67b]

Urfî'nin "kasemiyyat" kasîdesinde yemin ettiği birçok şey arasında "devlet-i dîdâr" ifadesi de yer alır. Burada didar'dan "ru'yet-i cemâlullâh" kastedilmiştir. Şerhte "didar" için sevgiliyi görme olduğu ve onun başka hiçbir şeye benzemediği ifade edilmiştir.

- *"Dīdār" yār müşāhedesi ki ol bir devletdür ki ġayrıya beŋzemez. Maḥṣūl-ı Beyt: Ḳanāʿat āb-rūyı ve nāmūsuŋ kendisine ve ḫʿāhiş ü dilegüŋ ẕillet ü ḫorlıġına ḳasem iderüm. Ve daḫı furṣat kām-rānlıġınuŋ kendisine ve dīdār-ı yār müşāhedesi devlet oldugına ḳasem iderüm ki ġayr-ı devlete beŋzemez.* [93a]

3.9.19.15. Sabr

Urfî'nin beytinde geçen "Sakın haddinden fazla sabretme ki bu yolda kimse çok sabırlı değildir." anlamındaki beytinde âşıklığın sıfatlarından biri olan sabırsızlığa vurgu yapıldığı görülür. Şârih bu beyte dair şu izahı yapar: Ey perişan halli Urfî, zinhar ve zinhar sonuna erdirip sabrı haddinden geçirme ki bu aşk yolunda kimseye çok sabırlı olmak kar etmez. Yani zinhar bunca müjde ve haberden sonra sabrı seçme. Vuslat meclisine eriş. Zira bundan sonra sabrı seçecek olursan arkadan gelecek âşıklara dahi sabretmek adetten olur ve bu akıl dışı eser senden yadigâr kalmakla ihtimal ki ismin âşıklar mahfilinde hayırla yad edilmemesine sebep olur. Âşıkların umumuna âdet olmasın diye sabrı terk et ve sevgilinin meclisine koş.

- *Bezm-i viṣāle iriş zīrā bundan böyle ṣabrı iḫtiyār iderseŋ ḫalefde gelecek ʿāṣıḳlara daḫı keyfiyet-i ṣabr muʿtādları olup bu eṣer-i nā-maʿḳūl sizden yādigār ḳalmaġla iḫtimāl ki nāmuŋuz maḥfil-i ʿuṣṣāḳda ḫayrla yād olmamasına sebeb ola. Pes ʿumūm-ı ʿuṣṣāḳa ʿādet olmasun içün ṣabrı terk idüp bezm-i cānāna ṣitāb eyle, dimekdür.* [61a]

3.9.19.16. Tevekkül

Arapça, vekil edinme, güvenme anlamında bir kelime. Gerekli tüm çabayı gösterdikten ve her türlü, tedbiri aldıktan sonra, işi tam bir inançla Allâh'a havale etme, yani, deveyi bağladıktan sonra Allâh'a emanet etmeye, tevekkül denir. Tevekkül bir kalp amelidir. Tevekkülde esas olan, kalbin ıstırapsız olmasıdır. Istırap hâlindeki kalpte tevekkül olmaz. Tevekkül makamındakilerin bir kısmı, Allâh'ın huzurunda, ölü yıkayıcısı elindeki ceset gibi durur. Allâh'a tevekkül edenin yaveri Hak'tır (Cebecioğlu, 1997, 717).

Hayırlı işlere güvenilerek kişinin kendini zâhid ve müttaki olarak addetmesi ve bundan dolayı kendine gurur gelmemesi için yaptığı hayırlı işlere dayanmaması ve güvenmemesi gerekir. Yani hayırlı işler yaptığını düşünerek Allâh'ın rızasını kazanarak canını kurtaracağını düşünmemek gerekir. İsmetine, iffetine ve ibadetlerine dayanıp kibirlenen kimse günahkâr ve isyana gark olmuş kimsedir. Sonuç olarak işini ve akıbetini Allâh'ın rahmetine bırakıp yapılan hayırlı işleri onun rahmetinin yanında bir hiç olarak addetmek gerekir. Zira insanoğlu gece gündüz başını secdeden kaldırmamasının karşılığında elde edeceği Allâh'ın nimetlerinin birine bile karşılık gelemez. O sebeple her işi Allâh'a bırakmak gerekmektedir, denilmiştir.

- *… Ve'l-ḫāṣıl işüŋi raḥmet-i Raḥmān'a tefvīż eyle. Aʿmāl-i ḫaseneyi ol vādīde hīçden addeyle zīrā benī ādem rūz u şeb başını secde-i ʿubūdiyete vaḳf eylese yine niʿmeti Ḥażret-i Perverdigār'dan birinüŋ muḳābili olmaduġı āşikār. Pes işüŋi ḫaḳka sipārīş ḳıl, dimekdür.* [132b]

3.9.19.17. Teslimiyet

Yaʿnî keştî-i vücûdı niʿmet-i dünyâ ve fısk-ı fenâ ile pür idüp nefsüne kemâ-yeşâʿ fursat birle mâl-â-mâl-i maʿsiyet itme. Yaʿnî bu deryâ-yı ʿazamet yâhûd yem-i mahabbetün sâhili ve kenâra irmesi ancak teslîmiyetdür. [132b]

3.9.19.18. Terk

Bırakmak, terk etmek. Tasavvuf terimi olarak terk külah dilimine denir. Şâirler genellikle kelimenin her iki anlamını da çağrıştıracak şekilde sanat yaparlar. "Terk"den kasıt dünyayı, ahireti, varlığı ve terki terk etmektir. Bunun için terk-i dünya, terk-i ukbâ, terk-i hestî, terk-i terk deyimleri ortaya çıkmıştır (Pala, 2004: 462).

Urfî'nin "İlk adımda ebedîlik, huriler ve cennet saraylarının vasıtalarını ibadet edenlerin himmetinin eline bıraktım (terk ettim)." anlamındaki beytinde terk hâlini ifade ettiği görülür. Şârih şerhte, hoş davranışlı atı, sevgilinin çatısının altına sıçrattığım gibi cennet ve cennet saraylarını temiz soylu zâhidlere ve şeriat ehli kullara terk ve teslim ettim. Yani sevgiliye eriştiğim anda pek yüce cennetin esbapları olan sarayları, hurileri ve cenneti takva ve zühd ehline bahşettiğini ifade etmiştir.

- *Esb-i ṣafā-kirdārı zīr-i bām-ı yāre pertāb eyledügüm gibi ḫuld ve ḳuṣūr-ı ḫuldı zühhād-ı pākīze-nihād ve ʿubbād-ı şerʿ-ābāduŋ ellerine terk ü tesellüm eyledüm. Yaʿnī ol dem ki viṣāl-i yāre irişdüm. Esbāb-ı ḫuld-ı berīn olan ḳuṣūr u ḥūr u ʿaynı aṣḥāb-ı taḳvā ve erbāb-ı veraʿ-ı bā-ṣafāya baḫş u tesellüm eyledüm. Ḥāṣılı ol bezm-i bī-miṣāl mihmānı olduġum gibi esbāb-ı ḫulde iʿtibār itmedüm, dimekdür.* [61b]

Allâh'tan başka her şeyi terk edip varlığı yokluğa ve kendi zatını mutlak varlığın sıfatına döndürürsen her ne tarafa bakarsan perde engel olmaz ve mutlak varlığın tecellîlerini görmeye nail olursun.

- *Ḥāṣıl-ı kelām terk-i māsivā idüp varını yoḳluġa ifnā ve ẕātını ṣıfat-ı muṭlaḳa ilḳā itmek vādīlerini tertīb ider iseŋ, ol vaḳt dīde-i cān her ḳanḳı cānibe nāẓır olur ise kendisine perde ḫā'il olmayup kesb-i tecellī-i ẕāt eyler.* [146b]

Geçmiş ve gelecek düşüncesinden ve kaygısından kurtulmak gerekmektedir.

- *Ben dün ve yarınki cengden bu günüŋ ʿadem-i imtināmından ḫalāṣ oldum yaʿnī ben bugün ve bu sāʿatüŋ imtinānından olmayup kār-bārum Ḫālıḳ-ı ẕerrāt ve kāffe-i teveccühüm mūcid-i mümkinātda olduġından dün geçmiş yarın istiḳbāl idicek ḳayġulardan fāriġu'l-bāl oldum ve kendimi anlaruŋ keşmekeşinden taḫlīṣ eyledüm.* [154b]

Allâh'tan başka hiçbir şeye itimat etmemek, dünya sıkıntısından ve ahiret tasasından azat olmak gerekmektedir. Eğer varlığını zamana ispat etme çabasında olursan dün ve yarın kaygısından kurtulmayı idrak edemezsin.

- *Ḥāṣılı ben elem-i dünyā ve ġuṣṣa -i ʿuḳbādan āzād oldum. Şol sebebden ki Ḥaḳḳuŋ māsivāsı olana vücūd u iʿtimād virmedüm. Pes sen daḫı eger Ḥaḳ'dan ġayrıya varlıḳ ittiḫāẕ itmez iseŋ sen daḫı benüm gibi olup maʿnā-yı meẕkūra muṭṭaliʿ olursuŋ.* [155a]

Urfî'nin beytinde geçen "Zevk-i ʿüryânî-i tecrîd" ifadesiyle "terk" düşüncesi ele alınarak cennet nimetlerinin terkinin vereceği hafifliğin zevki dile getirilmiştir. Zira dünyadan ve cennet nimetlerinin arzusundan kendini soyutlama ve bunları terk etme Allâh'a giden yolda önemli vasıtalardır.

- *… Dünyāda terk-i tecrīd ʿüryanlıġı ki esbāb-ı sülūk-ı rāh-ı Ḫudā'dur, ḳıymetin bilemeyüp ẕāhid-i ḫuşk gibi yalŋız sündüs ü istebraḳ peyine düşüp gitdüm.* [225b]

3.9.19.19. Vahdet-i Vücûd/Fenâfillâh

Urfî, beyitlerinde tasavvufa ziyadesiyle yer vermiştir. Bu beyitlerinde vahdet-i vücûd felsefesine değindiği de görülmektedir. Vahdet-i vücûd Allâh'ın varlığında yok olma demektir. Tasavvufun temel düşüncelerinden biridir. Sûfî, bütün varlığını yok ederek her şeyi terk edip her türlü dünya alâkasından geçerek Allâh ile bir olmaya çalışır. Fenâfillâh kesiksiz bir vecd ve coşkunluk hâlidir. Ancak o zaman sûfî, gerçek olmayan varlığından geçmiş, Allâh'ın varlığı ile var olarak O'nu gönlünde duymuştur. Yokluk tamamlanınca ortada yalnızca Allâh kalır. Sûfî de böylece kendini Allâh'ın nuru içerisinde yok etmiş olur. Böylece o zaman fenâfillâha erişilir (Pala, 2004: 161). Tasavvufta gerekli olan vahdet, kesret içinde olandır. Yani halk ile birlikte, iş-güçle meşgul iken dahi herkesin ve her şeyin Allâh'ın kudreti ile meydana geldiğini idraktir. Bundan yola çıkarak vahdet-i vücut nazariyesi doğmuştur. Bütün mevcudatın Vücûd-ı Mutlak'ın, yani Allâh'ın isim ve sıfatlarından ibaret olduğu nazariyesine dayanan vahdet-i vücut, bir çeşit tasavvuf yoludur. Buna göre vücut (varlık) birdir. O da Allâh'ın vücûdudur. Bütün varlıklarda çeşitli şekillerde ortaya çıkan da O'dur. Her şey O'nun varlığına ve birliğine delâlet eder. Âlem varlığının alâmetidir. O'nsuz hiçbir şey olamaz. Var olan şeyler bir an için vardırlar ve asılları yoktur (Pala, 2004: 482).

Urfî'nin beytinde geçen "vahdet-i ervâh" ibaresinden hareketle şârih tarafından vahdet-i vücûd düşüncesine dair bazı açıklamalar yapıldığı görülür. Ruhların tekliğine nispetle her bir parçanın aslına döneceği ifade edilmiştir.

- *…Yaʿnī vaḥdet-i ervāḥa nisbetle elbette her bir eczā aṣlīsine rücūʿ itse gerek.* [34a]

Urfî, "Lutf cezbesinin kemâli benim kolumu çekerek gölge ve ışığın bir olduğu halvete götürdü." anlamındaki beytinde vahdet-i vücut yani varlığın birliği felsefesini söz konusu etmiştir. Bu beytin felsefesini şârih ezel meclisinin şahidi ki O âşıkların dönüş yeridir, lütuf ve merhamet cezbesinin kemâle erişmesiyle elbisemin kolundan çekerek beni bir halvet odasına ulaştırdı ki o halvet odasında nur ve gölgenin rengi tek vücut olmuş ve nesnelerin birbirinden farkı kalmamış ve tek nesne olmuşlardır, der. Yani o mecliste âşık ve mâşuk tek vücut olup ayrılık elemi yasaklama kederi yoktur. Sonuç olarak vahdet âleminde ulaştım ki orada fark ve ayrılık yoktur.

- *Şāhid-i bezm-i ezel ki ol merciʿ-i ʿāşıḳāndur kemāl-i ceẕbe-i luṭf u merḥametle āsitīnümden çekerek bir ḫalvetgāha īṣāl eyledi ki ol ḫalvetgāhda reng-i nūr u sāye bir vücūd olup aṣlā āşiyānuŋ birbirinde tefāruḳları ḳalmayup "şeyʾun vāḥid" olmışlar idi yaʿnī ol bezmde ʿāşıḳ u maʿşūḳ bir vücūd olup elem-i mufāraḳat ve ġam-ı mümānaʿāt anda yoġidi. Ḥāṣılı ʿālem-i vaḥdete vardum ki anda farḳ ve temyīz olmaz.* [61b]

Vahdet-i vücûd anlayışının önemli bir figürü olan Mansûr'a değinilmiştir. Ezel mahbubunun meclisinde olan rahat ve huzur içerisinde ve âlemin ayıplama taşlarından ve eziyetlerinden kurtulmuş bir hâlde hemen hepsinin nefes ve ağızlarından Mansûr'un nağmesi damlardı. Yani bütün Mansûr gibi olan zatlar Ene'l-Hakk kelimesini tekrar ederdi. Hasılı, o mânevî mecliste bulunanların tamamı Hak ile Hak olup tek renk ve tek nur olmuş ebedî bir meclistir.

- *Şāhid-i ezelüŋ bezm-i encümeninde olan ẕevāt-ı āsūde-ḥāl ve ʿālemüŋ seng-i ṭaʿnesinden ve siyāset-i eziyetinden fāriġu'l-bāl olduḳları ḥālde hemān cümlenüŋ nefes ü dehānlarından naġme-i Manṣūr çekīde olurdı. Yaʿnī cümle Manṣūr-miṣāl "Ene'l-Ḥaḳ" kelimesini vird iderlerdi. Ve'l-ḥāṣıl ol bezm-i maʿnevīde olanlar cümlesi Ḥaḳ ile Ḥaḳ olup yek-reng ü yek-nūr bir bezm-i bī-zevāl idi.* [62a]

Bülbül her ne kadar feryat etse, gül ona teveccüh etmez. Gülü, bülbül kendini aşk ateşinde yok etmeden görememiştir. Zira yüzünü görmeye engel kendi varlığından başkası değildir. Yani bülbülün gülü görmemesine kendi vücûdunun varlığı mâni olmaktadır. Öyleyse varlığı gül arzusu ateşinde yakmadan yüzünü nasıl görecek? İnsan da sevgiliye kavuşma yolunda kendini arzu ateşiyle yakmadan O'na ulaşamaz.

- *Bülbül āteş-i ʿaşḳ-ı gül ile kendini maḥv itmeyince görmedi zīrā bülbülüŋ ruʾyet-i dīdārına māniʿ kendi varlıġından ġayrı degildür yaʿnī bülbül güli görmedügi ancaḳ kendi vücūdın varlıġı ve ṣaġlıġı māniʿdür.* [103a]

Aşağıda yer alan kısımda, Urfî'nin beytindeki vahdet-i vücut anlayışına dair açıklamalarda bulunularak "Her şey aslına rücû eder." ifadesiyle bu düşünceler desteklenmiştir. Öncelikle Allâh'ın nuru bizzat bu yokluk âleminde insanlık elbisesine bürünmüştür. Sonrasında "Dağlar da atılmış renkli yünler gibi olur." âyetinin ifadesinin zuhûra gelmesiyle âşıkların ruhları şahid-i ezelin cemâline vasıl olur. Salih ve âriflerin ruhları cennete; kâfir ve fasıkların ise cehenneme dahil olur. "Her şey aslına döner" düsturunca aşk bahçesi de sahibine teslim olunur. "Gönül"ün muhabbet bağının bahçıvanı olduğu ifade edilmiştir. Burada genel olarak "heme ez-ust" yani her şey onun nurundan bir parçadır anlayışıdır, anlayışı işlenmiştir.

- *… ervāḥ-ı ʿāşıḳān cemāl-i bā-kemāl-i şāhid-i ezele vāṣıl ve ervāḥ-ı ṣāliḥān u ʿārifān ravża-i cināna dāḫil ve ervāḥ-ı kāfirūn u fāsıḳān nār-ı saḳara taḥvīl olıncaya dek ki ol vaḳt,* ***külli şey'in yerciʿu ilā-aṣlihi*** *maẓmūn-ı münīfi yırtılup emānet-i bāġ-ı ʿaşḳ daḫı ṣāḥibine teslīm olınup bāġbān āsūde-ḥāl olup emānete ʿadem-i ḫıyānetinden nāşī nice nice merātib-i ʿulyā ve menāzil-i bālāya pādāş olur…* [124b]

Vahdet-i vücut sebebiyle Hakk'ın tecellîsini bütün varlıklarda ortaya çıkmış olarak gördüğüm için öyle bir hal kazandım ki Kabe'yi ziyaret esnasında kilise çanı semaya başlatır. Zira onda dahi Hakk'ın tecellîsi zuhûr eder. Bu sebeple puta namaz kılarım. "Put" mürşid-i kamilin cemâlidir. Tarikat ehli onun önünde dua ve ibadet ederler.

- *Mevcūdātuŋ vaḥdet-i vücūd ḥasebiyle tecellī-i Ḥaḳḳı cemīʿ-i mevcūdātda ẓuhūr itmiş gördügümden bir ḥāl kesb eyledüm ki ḥīn-i ziyāret-i Beytullāhiye naġme-i nāḳūs beni semāʾa getürür yaʿnī Kaʿbe'ye zāʾir olduġum ḥālde eger gūşuma ṣadā-yı nāḳūs gelse hemān-dem raḳṣ-āver olup cūşa gelürüm zīrā anda daḫı tecellī-i Ḥaḳ taʿalluḳ itmiş, müşāhede eylerüm.* [145b]

Urfî'nin beytinde geçen "Zi-hod ger dîde ber-bendî" ibaresiyle kendi varlığını mahvedip fiillerini Allâh'ın sıfatına döndürmekle "lâhût âlemi"ne teveccüh etmek kasdedilir. "Kâm-ı cân" canın muradı yahut can dimağı da olabilir; kastedilen ezel bezminin şahidinin cemâlinin tecellîsidir. İnsan ruhu en sonunda istidat kazanarak Zat-ı Mutlak'a döner ve kendisinden hicap iradesi kalkar ve vahdetin sonsuz denizine ayak basmasıyla âşıkların emellerinin gereği olarak sürekli yârin didarını temaşa eder. Ve bu şekilde yârin didarının tecellî etmesi hâli açıklanmış ve nice kâmil kimselerin eserleri görülebilmiştir.

- *"Zi-ḫod ger dīde ber-bendī" kendi varlıġını maḥv idüp efʿālini ṣıfātullāha ḳalb itmekle ʿālem-i lāhūta teveccüh itmekden kināyedür...* [146b]

Birlik menzili, ikiliği kabul etmez. Bu sebeple secde eden de edilen de birbirinden farklı değildir.

- *Birlik menzilinden olduġuŋuz ḥālde, zīrā menzil-i vaḥdet peẕīrā-yı iṣnāniyet degildür, olmaduġı ṣūretde yine sācid ü mescūd kendüŋ olmış olursuŋ.* [152a]

Tevhit ehli olanlar, hakiki mabudu, her şeyde ve her hâlde o Zat-ı Mutlak'ı bildikleri şârih tarafından ifade edilimiştir.

- *Ehl-i tevḥīd maʿbūd-ı ḥaḳīḳi her şeyʾde ve her ḥālde hemān ol ẕāt-ı muṭlaḳı bilürler.* [179a]

Nazar ehli olan kimse, asla sıfatı, Zat'ın kendisinden ayrı görmez.

- *Ve'l-ḥāṣıl ehl-i naẕar olan hīç ṣıfātı ẕātdan ḫālī görmez.* [179a]

Bütün yeryüzü, Allâh'ın evidir. Her ne kadar zâhirde putlar ile dolu olsa da hakikate bakılırsa puthane bile İlahî nurdan boş değildir. Bu tarz, Acem sûfîlerinin çoğunun benimsediği bir görüştür. Onlar eşyayı birbirinden ayırt etmezler. Zira hepsinin yaratılışı hususunda Allâh'ın iradesi sadır olmuştur.

- *Zīrā ḥaḳīḳate naẕar olınsa ol daḫı nūr-ı ilāḥīden tehī degildür. Her ne ḳadar ẓāhirde bütler ile memlū ise de dimekdür. Bu reviş ṣūfiyye-i ʿAcem'den ekṣerīsinüŋ meslegidür. Anlar yek-dīgerinden eşyāyı tefrīḳ itmezler. Zīrā cümlenüŋ ḫilḳatine irādetullāh ṣādır olmışdur.* [220b]

Gerek hayvanlar gerekse cansız varlıklar hepsinin zuhûr ettiği yer tek bir nurdur.

- *Zīrā gerek ḥayvānat ve gerek cemādāt cümlesinüŋ maẓharı nūr-ı vāḥiddür.* [235a]

3.9.19.20. Bekâbillâh

Fenâfillâhın sonu bekâbillâh (Allâh ile var olmak)tır. "Bâğ-ı hüsn" arzusuyla birçok ârif kimse can nakdini bekâbillâh yolunda feda etmişlerdir. Bu da halkın zihnindeki cennet arzusundan çok farklıdır. Ârif-i billâh olanlar yaratılmış olan cenneti değil Allâhu Teâlâ'nın cemâline ulaşarak bekâbillâhı arzularlar.

- *Ve'l-ḥāṣıl ʿārif-i billāh müştāḳ-ı cemāl-i ba-kemāl-i Ḥażret-i Ẕü'l-celāl olmaları ḥasebiyle cennetüŋe maḫlūḳdur. Andan tecāvüz birle beḳā-billāh ṭalebindedürler.* [192b]

3.9.19.21. Muhabbet

Gazalî'ye göre insan kendini, kendisine iyilik yapanı, iyilik sever kimseyi, güzeli ve ahengi sever. Bu yönden sevilmeye en çok lâyık olan ise Allâh'tır. Çünkü kendini ve

kendisine iyilik yapanı seven bir insanın ona varlığını veren gerek ona gerekse herkese bol bol iyilik yapan Rabbini sevmesi gerekir. Ayrıca güzeli seven insan kendisi iyi ve güzel (cemil) olup bütün iyiliklerin, güzelliklerin yaratıcısı olan Allâh'ı da sever. Sevginin en üstün derecesi Allâh'ı bütün kalbiyle sevmektir. Sonuç olarak sevgi bütün makamların vardığı son noktadır. Tövbe, sabır, züht, şükür, takva, tevazu, cömertlik, adalet ve merhamet gibi erdemlerin özünde de sevgi vardır (Uludağ, 2005:386-388).

Urfî'nin beytinde geçen "vela" muhabbet demektir. Kulun arzusu Allâh'ın aşk ve muhabbetiyle kıyamet günü haşrolmaktır. İsyanından ötürü gazaba uğramış olmak korkusu onun için önemli değildir, denilmiştir.

- *"Velā" maḥabbet dimekdür. Ey bāʿiṣ-i mümkināt eger nācī eger maġḍūb olayum aṣlā ḳaydum degildür.* [68a]

"Âb-ı hayvan" ile kastedilen aşk ve muhabbet olduğu ifade edilmiştir.

- *"Ḫıżır"dan murād mürşiddür, "āb-ı ḥayvān"dan murād ʿaşḳ u maḥabbetdür.* [130a]

"Tâvus" ile kastedilen manâ bağı ve Allâh'ın muhabbetine bahçıvan olanlardır.

- *"Ṭāvus"dan murād bāġ-ı maʿnāya ve maḥabbetullāha bāġbān olanlardur.* [132a]

Urfî'nin beytinde tekrar tekrar "be-nûş ân mey" diye pekiştirmesi şu sebeptendir: O mey, hayat suyudur ve onu içen ebedî hayat bularak iki cihanda da Hakk'la birlikte olur. Öyleyse insan, Rahman'ın suretinde yaratılmıştır, muhabbet meyini içtiği surette ebedî bir hayat elde edeceğine şüphe yoktur.

- *Tekrār-be-tekrār "be-nūş ān mey" diyü teʾkīd buyurduġı ol sebebdendür ki ol mey āb-ı ḥayvāndur ve nūş iden ḥayāt-ı cāvidān bulup dāreynde Ḥaḳla olduġından kināyedür.* [133a]

"Mey-i neşât" muhabbetullâh badesidir. Ondan içmek hiçbir zaman gam sarhoşluğunu almaz, denilmiştir.

- *"Mey-i neşāṭ" buyurduġı maḥabbetullāh bādesidür ki andan nūş aṣlā ḫumār-ı ġamı yimez.* [213a]

3.9.19.22. Bezm-i Elest (Elest Meclisi)

Allâh, ruhlar âlemini yarattığı zaman bütün ruhlara hitaben "Elestü bi-Rabbiküm (Ben sizin Rabbiniz değil miyim?)" buyurunca ruhlar "Kalû: Belâ (Evet, Sen bizim Rabbimizsin dediler)." Bu meclis, "bezm-i ezel" olarak da bilinir. Tasavvufta ve İslâm edebiyatlarında en eski zaman, en eski meclis olarak değişik biçimlerde çokça kullanılmıştır.

Şâirler sevgililerine Elest bezminde âşık olduklarını, aşklarının o zamandan bu yana devam ettiğini söylerler. Kelime çok zaman telmih yoluyla yalnızca "elest" olarak da kullanılır.

- *Ehl-i ṣudūr ṣol ẕevātdur ki ḫiṭāb-ı evvelde belī dimişlerdür yaʿnī mādāmki ervāḥ ḫalḳ olındı, kendilerine: Elestü bi-Rabbiküm? ḫiṭab-ı ʿizzet vārid olınca kimi defʿa-i evvelīde "belī" didi, anlar ṣudūr ki ehlullāhdurlar.* [68b]

Allâhu Teâlâ, dünyayı ve varlıkları yaratmadan önce dünyaya gelecek bütün insanların ruhlarını yarattı. Onları İlahî huzurda topladı ve kendilerine, "Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" diye sordu. Ruhlar da "Evet, bizim Rabbimiz Sen'sin!" dediler. Bu zamana "Kâlû belâ" denir.

Ruhlar âleminde Ezel Şahidi ile süt ve şeker gibi karışmış bir hâlde günler geçiyorken beşeriyet sıfatı elbisesini giydirip o ruhanî zevk ve safadan ayrı düştüğüdür. Zira levh ve kalemin yaratıcısı olan Hz. Allâh, kâinat yaratılmadan nice bin yıl evvel insan ruhlarını yaratıp bu dünyaya geldikleri şekillerinde koymuştu. Onların hepsi Hakk dergâhının yakınında bir zaman ruhani naz ve nimetlerle beslenip rahat ederlerdi. Sonra "Elestü bi rakkibüm?" hitabı geldi ve "Kâlû belâ" cevabıyla başlarını kaldırdılar. Hazret-i Hakk'tan kendilerine nidâ geldi ve şöyle buyurdu: "Ey ruhlar, eğer ben sizi yeryüzüne indirip beşeriyet sıfatını giydirirsem sizler isyan edip emrimin dışında fiil işlemez misiniz" deyince "Sen Halıkımızsın. Bizim için senin emrinden kıl ucu kadar sapmak imkansızdır." deyip hepsi ahdettiler. Sonra yeryüzüne birbirleri ardınca gelirler. Eğer sözlerini bozup isyanı tercih ederlerse ölünce Allâh'ın emaneti yerine dönmüş olur. Lâkin o emanet mahcup ve utanmış bir hâlde varıp Allâh'a o kimseden şikâyet ederek "Beni nefis ve şeytanın eline esir eyledi ve Allâh'ın emaneti olan vücut kalesini açık bir düşman olan şeytana istila ettirdi." der. O kişi en aşağılık sıfata sokulup cehennem ateşine koyulur. Kaldı ki ezelde bağlanıp müstahkem olan ahdini bozmayıp isyandan çekinen ve İlahî emanetini en büyük düşman olan nefis ve şeytandan muhafaza ederse o kişi öldüğünde, emanet olan ezelî nur aslına döner ve o kişiden razı ve hoşnutluk gösterir. O kişi, Rahman sıfatıyla çeşitli naz, nimet ve elbiseler ile en yüce cennete dahil olur. İşte bu surette imtihan için gönderilmiş olduk ve ezelde yar ile karşılaşacağımız âşıkâr oldu. Merhum Urfî'nin şikâyet ettiği durum budur [100a], denilmiştir.

"Ben Ezel hazinesinin kıymetli bir cevheri idim. Yani "Elestü birabbiküm" anında "Belî" deyip saitler defterine kaydolmuş pahalı bir cevherdim. Ama beşeriyet elbisesi gereği

şimdi bir alay izzetsiz ve cahil cinslerin yoluna gittim. Yani kadir bilmez bir alay cahillere karıştım." denilerek bezm-i eleste değinilmiştir.

- *Ben genc-i ezelüñ ḳıymetlü bir gevheri idüm yaʿnī* ***"Elestü birabbiküm"*** *deminde belī diyüp defter-i süʿadāya ḳayd olmış bir gevher-i girān-behā idüm ammā muḳteżā-yı libās-ı beşeriyet şimdi bir alay ʿizzetsüz ve nā-dān ecnās-ı muḫtelifenüñ yolına gitdüm yaʿnī meḳāḍir bilmez bir alay cühelāya ḳarışdum, dimekdür.* [224b]

3.9.19.23. Ezel

Sözlük anlamı bir zaman mefhumu olarak başlangıcı belli olmayan demektir. Allâh için kullanılır. Metinde şârih tarafından bu konuya dair geniş bir izah yapılmıştır.

Urfî'nin "Kader, bir deveye var oluş Selması ve ezel Leylâ'sı iki heybeyi yükledi." anlamındaki beyti tasavvufî bir beyittir. Bu beytin şârih tarafından detaylı olarak izah edildiği görülür. Şârih beyti üç farklı manâ üzere değerlendirir. İlk manâ için, "lâkin en güzel manâ şudur: Ne güzel takdir olunmuştur ki bu iki yük bir deveye yüklenmiş ki o mahâllerin biri oluş Selması ve diğeri ezel Leylâ'sıdır. Buradan murad olunan kelime-i şehadettir. Böylece 'naka' ile kastedilen dildir. Dilin bir tarafına lâ-ilâhe illallâh ve bir tarafına Muhammedun Resûlullâh ki biri kıdem ve biri hudustur. Allâh sana bunu ne güzel takdir etmiş, demektir." ifadelerini kullanır. İkinci manâ ise şöyledir. "Selmâ-yı hudûs"dan kastedilen Hz. Resul Aleyhisselam'ın varlığının beşeriyete bürünmesine işaret edilir. "Leylâ-yı kıdem" ile ise asıl âlemde ve ezel nuru olduğuna işarettir ki yine ortaya vücub ve imkân sıfatı çıkar. Yani, ne güzel takdir olunmuştur ki Allâh seni bu iki sıfata sahip kıldı. Bu sıfatların biri kıdem biri hudustur. Üçüncü manâyı ise şöyle yorumlar: Başka bir anlam daha anlaşılır. Şöyle ki: Allâh'ın takdiri bu iki yükü bir deveye yüklemekle ne güzel yaptı. Ki bu yüklerden biri senin oluş Selma'n ve biri de ezel Leylâ'ndır. "Selmâ-yı hudûs" Nebi Aleyhisselam'ın temiz ruhudur. Ezel Leylâ'sı ise Cenâb-ı Allâh'tır. "Naka" ise "[Peygambere olan mesafesi] iki yay aralığı kadar yahut daha az oldu." ile bağlantıdır. Ancak bu manâ o kadar da uygun değildir. Çünkü Hz. Peygamber, Allâh ile sadece miraçta kavuşmadı. Bâtın âleminde belki de sürekli bağlantı hâlinde ve yüz yüzeydi. Bu yorumlamaların sonucunda şârih kendi son yorumlamasını teyit etmek için tekrar eder: Ben fakirin idrakine göre en uygun manâsı hoştur ki o da Cenâb-ı Hakk'ın ismiyle Hz. Peygamber'in ismini deveye yükleyip bütün âleme kelime-i şehadeti yaydığıdır. Gerçi görüntüde Hz. Peygamber beşeriyetle vücut bulmuştur. Lâkin manen Allâh'ın nuru ve kudretidir [12a], denilmiştir.

3.9.19.24. Riya

Gösteriş, ikiyüzlülük, sahtekârlık. Tasavvufta Hak rızası için yapılmayan ihlassız işler ve samimiyetsiz ibadetler için kullanılır (Uludağ, 2004:297). Şiirde şeyhlerin hırka, tesbih ve cübbeleri riya için teşbih unsuru olarak kullanılır. Aşağıda yer alan örnekte de bu durum görülmektedir. Beytin açıklamasında zâhidlerin ramazan ayında tesbih çekerken tesbihten gelen sesle gururlandıklarına işaret edilmiştir. Allâh korusun bu küfürdür. Sofunun siyah renkli cübbesi ve riya bulaşmış olan hırkası ikiyüzlülük sebebiyle zünnardan farksız olmuştur. Zira bu siyah hırka hile ve aldatmadan soyutlanmamıştır. Sofunun bu hâli küfür ve dalalette olduğuna işarettir.

- *ʿĀbid tesbīḥ-i mezbūrı eline alup bā-ḫuṣūṣ ramażān-ı şerīfde ki beyneʾn-nās çadırdaraḳ iftiḫār eyledügine ḳasem iderüm ki neʿuzubillāh küfrdür ve şol ṣūfīnüŋ cübbe-i siyeh rengine ḳasem iderüm ki ve ḫırḳa-i zerḳ-ālūdeligine daḫı ḳasem iderüm ki ol ḫırḳa ve cübbesi riyāsı sebebiyle ʿayn-ı zünnārdadur.* [89b]

3.9.19.25. Havf u Reca

Havf, korku reca ise ümit demektir. Tasavvufî olarak kulun Allâh'a karşı korku ve ümit arasında olması hâlidir. Aslında birbirine zıt gibi görünen bu iki durum birbirinin tamamlayıcısıdır.

"Havf u reca" şeriatta çok önemli bir düsturdur. Aynı zamanda Allâh dostları için "Bilesiniz ki, Allâh'ın dostlarına hiçbir korku yoktur. Onlar üzülmeyeceklerdir de." (Yunus/10:62) âyeti bununla alâkalı olarak zikredilmiştir.

- *Ser-ḥadd-i ḫavf u recādan geçürdi. Bu ḥāl ise şerīʿatüŋ ʿindinde kebāʾirdendür ammā ḥaḳīḳatine naẓar olınsa* ***E lā inne evliyāʾullāhi lā-ḫavfun ʿaleyhim velā-hum yaḥzenūn*** *āyetine mā-ṣadaḳdur.* [251a]

3.9.19.26. Mürid, Mürşid, İnsan-ı Kâmil

Tasavvufî olarak bir şeyhe bağlı olan kişiye denir. Kelime anlamı "irade eden, dileyen, isteyen" demektir. Mürit kendi iradesinden sıyrılıp Allâh'ın mutlak iradesine boyun eğmiştir (Pala, 2004: 355) Müritlerine yol gösteren tarikat piri ve şeyhe mürşit denir. "Doğru yolu gösteren, kılavuz" anlamlarına gelir. Mürşit, herkese nasibi ölçüsünde hak yolu gösterir (Pala, 2004: 355). Hakk'a kavuşmak, yani (fenâfillâh) mertebesine ermek için Hak'tan, başka her şeyden yüz çevirmek, yalnız Allâh'a teveccüh etmek, kalp ve fikri ona hasretmek lâzımdır. Bu da ancak mücahede, riyazet ve bir (mürşid-i kâmil)e bağlanma ile olur (Levend, 1984: 23).

Metinde "Dest-i bîniş" tabiri için sırların keşfine ve aşk nurlarını görmeye gücü ve kabiliyeti olan el açklaması yapılmıştır. Bu ifadeyle basiret gözü ve sırlara vakıf olan göz ve keramet eli kastedilmektedir. Eğer âşık muhabbet bağının güllerini toplamak isterse basiret elini tutması ve bir kâmil üstattan yardım alması gerektiğine işaret edilmiştir.

- *"Dest-i bīniş" keşf-i esrār ve ruʾyet-i envār-ı ʿaşḳa iḳtidār o liyāḳati olan el dimekdür ki murād dīde-i bāṭın ve dest-i kerāmetdür … ol bāġ-ı ʿaşḳ güllerin dirmesine müştāḳ olan ʿāşıḳ eger ol bāġ-ı maḥabbet güllerin cemʿ itmek ārzūsında iseŋ dest-i bīnişi ele getür yaʿnī dest-i başīreti peydā ḳıl ki ol dest-i bīnişüŋ iktisābı üstād-ı kāmilden ola.* [125a]

Aşk derdi mi yoksa dünya rahatıyla olmak mı hoştur? Bunun cevabını bâtın ehli evliyalardan sorup araştırmak ve bu sırra vakıf olmak gerekmektedir.

- *… bir kez naẓar ḳıl ki derd-i ʿaşḳ-efşānlıḳ mı miḥnetdür yoḫsa rāḥat-ı dünyā-yı süst-esās ile hem-rāh olup eṣer-i ʿaşḳ olmamaḳ mı ḫoşdur. Bu nükteyi bir ehl-i bāṭın evliyādan tefaḫḫuṣ ḳılup bu esrāra ʿālim ol, dimekdür.* [128a]

Metinde "Hızır" ile kastedilen mürşit, "âb-ı hayvan" ile kastedilenin aşk ve muhabbet olduğu ifade edilmiştir.

- *"Ḫıżır"dan murād mürşiddür, "āb-ı ḥayvān"dan murād ʿaşḳ u maḥabbetdür.* [130a]

"Zih" şeyhlerin, hırkalarının yakasına dövdüğü yeşil nişandır ki ehl-i tarikler ona "lamelif" derler. Aşağıda yer alan örnekte ikiyüzlü ve riyakâr şeyhlere şu ifadelerle işaret edilmiştir: Şu mürşide kurban olayım ki insanların gözünde ağlayıp yanmasının yanında yakasındaki lamelif, şeytanın gerdanındaki lanet halkasına güler. Yahut şeytanın boynundaki tasma onunla alay eder. Yani insanların gözüne her ne kadar yanıp yakılmalar gösterirse de insanlar yokken çirkin işler yapar ve ki şeytanın maskarası olur.

- *"Zih" meşāyiḫ ḫırḳaları girībānında dögdükleri yeşil nişāndur ki ehl-i ṭuruḳ aŋa lāmelif taʿbīr iderler … Yāḫūd şeyṭān gerdeninde vāḳıʿ ṭavḳ anı istihzā eyler yaʿnī naẓar-ı nāsda her ne ḳadar sūz u güdāzlıḳ gösterürse ġāʾib-i nāsda efʿāl-i ḳabīḥa işler ki şeyṭān masḫarası olur, dimekdür.* [131a]

"Gül" ile kastedilen vahdet ve uzlettir. Bazılarına göre ise cüzdür(parça) ki İnsanoğlu külden bir cüzdür. Ve çoğu ehlullâhın işaretlerine nazaran insan-ı kamilin külle yakınlık sermayesini tahsil etmesi, cüz'ün yol göstermesi iledir. Zira cüz, küllün özetidir. "Her şey aslına rücû eder." düsturunca en sonunda insan ruhu ki külden bir cüzdür asıl yerine dönecektir. Nitekim vücûdun döneceği yer Hakk'tır. "Bâg" ile kastedilen kül ve kesrettir.

Ayın şekilde ikinci mısraın ateş ile dumanı da zikrolunan manâ ile aynıdır. Mesela bir yerde bir ateş olsa uzaktan alevi görülmez. Ama belki onu dumanın eserinden görüp bilirler.

- *"Gül"den murād vaḥdet uʿuzletdür, baʿżılarına göre cüzʾdür ki benī ādem külden bir cüzʾdür ve ekşer ehlullāhuŋ işāretlerine naẓaran insān-ı kāmil taḥṣīl-i ser-māye-i ḳurb-ı kül itdügi reh-nümā-yı cüzʾ iledür zīrā cüzʾ külden münfaṣıldur. Külli şeyʾin yerciʿu ilā-aṣlihi mıṣdāḳı üzere ʿāḳıbet rūḥ-ı insānī ki külden bir cüzʾdür maḥalline rücūʿ eylese gerek. Nitekim vücūduŋ merciʿi ḫākdur.* [155a]

Hak Teâlâ eşyanın tasarruf hakkını kâmil insanlara teslim etmiştir. Mesela mânevî kutuplar gibi, âlemde her ne işlenirse onların mârifetiyle olur. Gerçi bu iddiayı bazıları inkâr etse de insanların rızık taksimi ve vukuatlarının tahsili onların rey ve tedbiriyledir. Aşağıda yer alan örnekte bu duruma işaret edildiği görülür.

- *Ḥaḳ Teʿālā eşyānuŋ taṣarrufını insān-ı kāmile teslīm eylemişdür. Meṣelā ḳuṭb gibi ʿālemde her ne işlenür ise anlaruŋ maʿrifetiyledür.* [242a]

3.9.19.27. Varlık, Kesret

Kesretin zıddı vahdettir. Bir olan Hakk'ın isim ve sıfatlarıyla tecellî edip çokluk hâlinde görünmesi kesret, bu çokluğun hakiki varlık olmadığını kavrayıp var olarak yalnızca Hakk'ı görmeye vahdet denir (Uludağ, 2012: 212).

Urfî'nin beytinde geçen "sûmenât"tan kesret ve mâsivâ kastedilmiştir. Nitekim burası çeşitli şekillerle süslüdür.

- *"Sūmenāt" Hindūstān'da gürūh-ı mecūsiyyenüŋ ulu ve envāʿ-ı elvān ṣuver ile muṣannaʿ bir kilīsādur. Murād ʿālem-i keṣret ü riyādur.* [235b]

3.9.19.28. Âlem-i Lâhut

Eşyaya sirayet eden bir hayat olup bunun mahalli nâsûttur. Saf vahdete de lâhût denir (Uludağ, 2004: 226). Metinde "âlem-i nûr" ve "âlemullâh" ibareleriyle âlem-i lâhût kastedilmiştir.

Aşağıda yer alan beyitte nur âleminden *isteftahu* âyetini duydum ifadesiyle âlem-i lâhuttan haber aldığı ifade edilir. Şerhte geçen didar-ı yar kapısı açıldı, artık sizin için gam ve hüzün yoktur, ifadesi lahut âlemine dairdir.

- *Sefīd-dem ki zi-dem āsitīn be-şemʿ-i şuʿūr*
  Şenīdem āyet-i isteftaḥū ez-ʿālem-i nūr
  … Hemān-dem ʿālem-i lāhūt ve cānib-i nūrdan "istaftaḥū" āyeti nidāsını istimāʿ eyledüm. Şöyle ki eyʿāşıḳān-ı ṣādıḳān maʿlūmuŋuz olsun ki sizüŋ içün ḫayrlar ve dīdār-ı yār ḳapuları feṭḥ ü güşād oldı.

Pes min-baʿd sizüŋ içün elem ü ġuṣṣa vü ġam yoḳdur diyü envāʿ-ı beşāreti keşfeyledüm, dimekdür. [58b]

"Âlem-i lâhut" ibaresi için şerhte, âlemullâh ve kâbe kavseyn âlemi açıklaması yapılır. Ayrıca bu âlemin fıtrattan ve yaratılışın sonu olduğu, yaratılışın buraya geçemediği belirtilmiştir.

- *"Lāhūt" ʿālemullāh ve ʿālem-i ḳābe ḳavseyndür … Ol maḥall-i fiṭratuŋ pāyānıdur. Ve'l-ḥāṣıl āferīniş ol maḥalde ṭayerān idüp anda varamaz zīrā ol maḥal fiṭratdan berīdür, dimekdür.* [140b]

"Zi-hod ger dîde ber-bendî" ifadesinin lâhut âlemine yönelmekten kinâye olduğu ve orada tecellî-i cemâllullâhın görüldüğü bilgisi verilmiştir.

- *"Zi-ḫod ger dīde ber-bendī" kendi varlıġını maḥv idüp efʿālini ṣıfātullāha ḳalb itmekle ʿālem-i lāhūta teveccüh itmekden kināyedür.* [146b]

Metinde Lâhut âlemi teslimiyet âlemi ve rahat yeridir, denilmiştir.

- *ʿĀlem-i lāhūt ki maḥall-i teslīmiyet ve cāy-ı rāḥatdur.* [219b]

3.9.19.29. Murakabe, Müşahede

Müşahede, görme, perdenin açılması, temaşa ve seyretme. Tasavvufta, Hakk'ın gönüllerde hazır olması. Müşahedenin doğru ve sağlıklı olması için şahidin meşhut (temaşa edilen) ile kâim ve onda fâni olması şarttır. Cüneyd-i Bağdadî bu hâli, "Salikin kendisini kaybedip Hakk'ı bulmasıdır." diye tarif eder (Uludağ, 2012: 265). Murakabe ise denetleme, gözetleme; dikkati belli bir noktaya toplama. Tasavvufta kulun, "Hak, bütün hal ve hareketlerime vâkıftır." şeklinde bir şuur ve idrak içinde olması ve kalbi, ona zarar veren şeylerden korumasıdır (Uludağ, 2012: 255).

"Dün gece bu harabeye aklın yolu düştüğünde başımı dizlerimin üstüne koymuştum." ifadesiyle murakabe hâli anlatılmaktadır. Geçen gece yahut dün gece başım göğsüm üzerinde murakabe edip hayret denizine dalmış iken o anda aklım, bu viran ve harap olmuş vücut iklimine gidip bir kez keder dolu hâlime nazar kıldı, denilmiştir.

- *"Be-zānū nihādem" başumı dizüme ḳomışdum ve murāḳabeye varmışdum, dimekdür.* [75b]

Tecellîye mazhar olmak arzusunda olan bir kimse öncelikle kendi nefsini müşahede etmelidir. Yani kendi nefsinde olan İlahî sırlara vakıf olmadan tecellîye ve keşfe mazhar

olmuş ulu kimselerin mertebelerine ulaşmak mümkün değildir. Bu sebeple kendini murakabeye ve kendi vahdet canibine yönelmek gerekir.

- *Ey cüyā-yı tecellī, rūḥānīler ārzūsı ve hevesini ṭutarsuŋ yaʿnī ehl-i keşf ẕevātuŋ rūḥlarına merātib-i ʿulyāları nāʾilinden olmaḳ hevesin ṭutarsın ammā henüz öz nefsüŋi müşāhede itmemişsüŋ yaʿnī muṭaṣarrıf olduġuŋ ḥişāretüŋ ve maḥrūse-i bedenüŋ şāmil ü muḥīṭ olduġı esrār-ı ilāḥiyeye vāḳıf olmamışsuŋ çün ibtidā kendi murāḳabeŋe ricʿat ve öz vaḥdeti cānibine ʿavdet eyle.* [151a]

Murakabe ve müşahede ile alâkalı "bî-dest ü bî-dîde" ifadesine dair, vuslata ermiş olan büyük zatların murakabe edip Allâh'ın tecellîleri denizine battıkları esnada gözlerinin kapalı, elleri ve ayaklarının da hareketsiz kalmasından kinâyedir, denilmiştir.

- *"Bī-dest ü bī-dīde" buyurduġı vāṣılīn olan ẕevāt-ı kirāmuŋ murāḳabeye varup ġarḳ-ı baḥr-ı tecellī-i İlāh olduḳları hengāmda dīdeleri pūşīde ve dest ü pāsı ḥareketden mānde olduġından kināyedür.* [153b]

Cihanı aydınlatan güneş ışığına insan gözü, özellikle görme problemi yaşayan insanlar güç yetiremez. Güneş ışığı su üzerinde aksedince onun şaşaası daha hafif olduğu için ona bakıp güneş ışığını görmeye kadir olması gibi, Urfî de ezel güneşinin nuru da âşıkların gözyaşlarına tecellî etmiştir. Ona nazar kıl ki ezel güneşinin şulesinin aksini, içine düşmüş göresin. Ama Hakk'ı gören göz vasıtaya muhtaç değildir. Nitekim güneşin şaşaasını görmek için de uzakları görebilen göz, vasıtaya muhtaç değildir, denilmiştir.

- *Meŋelā nūr-ı āfitāb-ı cihān-tāba dīde-i insān ḫuṣūṣan żaʿf-ı başarla olan ādemiyān naẓar itmege tāb-āver olamayup nūr-ı ḫurşīd ṣu içine ʿaks idicek şuʿlesinüŋ şaʿşaʿası taḫfīf andan naẓar idüp şuʿle-i ḫurşīdi görmege ḳādir olduġı keẕālik ey ʿUrfī nūr-ı ḫurşīd-i ezeli her bir dīde-i nā-ḳābil reʾyü'l-ʿayn müşāhedesine nāʾil olamaduġı ṣūretde bārī nūr-ı ezel ki sirişk-i dīde-i ʿāşıḳāna ʿaks eylemişdür anı naẓar eyle ki nūr-ı ḫurşīd-i ezel şuʿlesi ʿaksini içine düşmiş göresüŋ ammā dīde-i ḥaḳ-bīn vāsıṭaya muḥtāc degildür. Nitekim şaʿşaʿa-i āfitābı görmekde dīde-i dūr-bīn vāsıṭaya muḥtāc degildür, dimekdür.* [157b]

3.9.19.30. Tevazu

Alçak gönüllülük, kibirli olmama, gösterişsiz olma anlamındaki bu düstura metinde yer yer tasavvufî çerçevede değinilmiştir. Tasavvufta müridin kendini sivrisinekten daha zayıf ve karıncanın ayağından daha alçakta görmesi makbuldür. Zira nefsini ne kadar küçültürsen Allâh katında o kadar itibarın artar denilmiştir.

- *Ey sālik rāh-ı rāst eger kendini sivrisiŋek ḳanadından aḥḳar u eżʿaf ve pāy-ı mūrīden ḥażīż ve alçaġa ʿaṭf olınmaḳ üzere ṭutar iseŋ yaʿnī ḫuşūʿ u ḫuḍūʿ ile kendini her ne ḳadar alçaġa urur iseŋ ġam yime*

zīrā çün ki öz nefsüŋe ḫarāblıḳ ve maḥviyet fālini urur iseŋ … ol ḳadar mehābetüŋ artup hergiz senden iḫtirāz üzere olup dergāh-ı Ḥaḳ'da iʿtibāruŋ ʿālī olur. [151b]

3.9.19.31. Kül-Cüz İlişkisi

"Gül" ile kastedilen vahdet ve uzlettir. Bazılarına göre ise cüzdür(parça) ki İnsanoğlu külden bir cüzdür. Ve çoğu ehlullâhın işaretlerine nazaran insan-ı kamilin külle yakınlık sermayesini tahsil etmesi, cüz'ün yol göstermesi iledir. Zira cüz, küllün özetidir. "Her şey aslına rücû eder." prensibince en sonunda insan ruhu ki külden bir cüzdür asıl yerine dönecektir. Nitekim vücûdun döneceği yer Hakk'tır. "Bâg" ile kastedilen kül ve kesrettir. Aynı şekilde ikinci mısraın ateş ile dumanı da zikrolunan manâ ile aynıdır. Mesela bir yerde bir ateş olsa uzaktan alevi görülmez. Ama belki onu dumanın eserinden görüp bilirler. Beyit metinde şöyle anlamlandırılmıştır: Ben gülden bağ talep ederim. Yani küllü cüzden, Hakk'ı vahdetten talep ederim. Sen ise bağdan gül talep edersin. Yani kesretten Hakk'ı talep edersin. Ve yine ben ateşi dumandan talep ederim. Sen ise ateşten duman talep edersin, denilmiştir.

- *"Gül"den murād vaḥdet uʿuzletdür, baʿżılarına göre cüzʾdür ki benī ādem külden bir cüzʾdür ve ekşer ehlullāhuŋ işāretlerine naẓaran insān-ı kāmil taḥṣīl-i ser-māye-i ḳurb-ı kül itdügi reh-nümā-yı cüzʾ iledür zīrā cüzʾ külden münfaṣıldur. Külli şeyʾin yerciʿu ilā-aṣlihi mıṣdāḳı üzere ʿāḳıbet rūḥ-ı insānī ki külden bir cüzʾdür maḥalline rücūʿ eylese gerek. Nitekim vücūduŋ merciʿi ḫākdur. "Bāġ"dan murād kül ve keşretdür. Keẕālik mışrāʿ-ı şānīnüŋ āteş ile duḫānı daḫı ẕikr olınan maʿnādan ʿibāretdür. Meşelā bir maḥalde bir āteş olsa ırāḳdan ʿalevi görinmez. Belki anı duḫānuŋ eşerinden görüp bilürler.* [155a]

Eğer gönülden ve fıtrat gözünden mâsivâ tozları temizlenirse farklı şeyleri bir bütün olarak görme kabiliyeti kazanılır ve gül ile diken bir olarak görülmeye başlar.

- *Gerd-i raġbet-i māsivādan ḫāṭıruŋı yıḳa ve pāk eyle. Eger dīde-i fıṭratuŋ ḫār-ı gül ḥüsnini bir bir görmek isterseŋ cümle eşyāda görürdüm. Ḫārvār gülzār yoḳ heb gülistān oldı ʿālem şimdi hīç ḫār ḳalmadı.* [158b]

3.9.19.32. Mârifet

Bilgi, tecrübî ve amelî bilgi, tanımak, aşinalık anlamlarına gelen "mârifet" tasavvufta Sûfilerin, ruhanî hâlleri yaşayarak mânevî ve İlahî hakikatleri elde ettikleri bilgi, irfan demektir. Bu yoldan Hakk'a dair elde edilen bilgiye mârifetullâh, buna sahip olan kişiye ârif-i billâh denir (Uludağ, 2004: 236). Mârifet bir derya olarak tasavvur edilir. Bahr-ı mârifetin dalgıçları da âriflerdir. ârifler, mârifet denizine dalarak cevher ve inci tahsil

ederler. Lâkin mârifet deryasının dalgıçları olan âriflerden olabilmek için cefalara sabırlı olmak gerekmektedir.

- *Fıṭrat ġavvāṣları bu deryā-yı maʿrifete ġavṭa urup güher isterler yaʿnī celb-i güher ve taḥṣīl-i leʾāl-i muʿteber içün ʿārifler deryā-yı vaḥdet ve baḥr-ı maʿrifete ġavvāṣ olup anda ḳalmaġı iḫtiyār eylemişlerdür.* [157b]

3.9.19.33. Ârif

Metinde en sık kullanılan tabirlerden biri "ʿârif-i billâh"tır. Allâhu Teâlâ'nın kendi zatını, sıfatlarını, isimlerini ve fiillerini müşahede ettirdiği kimse kastedilir.

Arif olan varlığa ve Allâh'tan başka hiçbir şeye değer vermez.

- *Zīrā ʿārif-i billāh varlıġı ẕerre miḳdār addeylemez.* [128b]

Mârifetullâh bir deniz olarak tasavvur edilir. Bu denizin de dalgıçları âriflerdir.

- *ʿĀrifler deryā-yı vaḥdet ve baḥr-ı maʿrifete ġavvāṣ olup anda ḳalmaġı iḫtiyār eylemişlerdür.* [157a]

Metinde şerh üslûbunun da bir parçası hâline gelmiş olan "Ârif olan ibret alır, daha fazla açıklama ne gerek" ifadesi metinde âriflerle ilgili bize önemli bir fikir verir. Ârif insan tipi tasavvufta mârifetullâh ilminde önemli bir ilme sahiptir. Bu nedenle "Ârif olan anlar." veya "Ehline malumdur." ifadeleri bu ilme sahip olan ârif tipine işaret eder.

- *ʿĀrif olan bundan ʿibret alur. Ġayrı tafṣīle ne ḥācet.* [148a]
- *Pes bu vechile cefāya ṣabr idemeyüp ten-perverlik fikriyle ḳaçan bu deryā-yı maʿrifet ʿārifleri ġavvāṣlarından olup celb-i güher itmek imkānda olur, dimekdür.* [157b]

"Kur'ân'ın ilminin kemiklerinin köpeklerindir. Kur'ân ilminin beyni ise âriflerindir." ifadesinde köpeklerden kasıt cahil kimselerdir. Bu açıklamayı desteklemek amacıyla "Nitekim Mevlânâ hazretleri "Kur'ân'ın özünü aldım, kemiklerini köpeklere (cahil insanlara) attım." anlamındaki beytindeki ifadesiyle buna işaret etmiştir." ifadesiyle örneklendirilmiştir.

- *Pes mecālislerine ḳadem-i raġbet ḳoma ki sen daḫı anlar gibi dıraḫt-ı bī-berg ü ber olmayasuŋ zīrā anlar ʿilm-i Ḳurʾān üstüḫˇānları segleridür maġzı ise ʿāriflerüŋdür. Nitekim Mollā-yı Rūm Ḥażretleri buyurur.*

  Beyt:

  Zi-Ḳurān maġz-rā ber-dāştem

  Üstüḫˇān-rā pīş-i segān endāḫtem [159a]

3.9.19.34. Zâhir-Bâtın

Bâtın ehli, görünürdeki eşya ve olayların ardındaki hakikatleri ve sebepleri keşif yoluyla bilen ve kalp gözüyle gören evliya için kullanılır (Uludağ, 2004:68). Sûfiler zâhid, vâiz ve mollâyı ehl-i zâhir sayar. Her fırsatta bunları tenkit ederler (Uludağ, 2004: 252).

"Tâ'ir-i devlet" ile kastedilen Allâh'ın mükemmel cemâlinin tecellîsidir. Çocuklar ağaç üzerinde kuş yuvasını görünce zâhiren görüntüsüne hayran oldukları gibi devlet kuşunun zâhir tarafına bakıp zâhirî surette olan tapınma ile devlet kuşunu avlamak peşinde olmak mümkün değildir. Zira onun avcıları olan bâtın ehli, aşk tuzağı ile o kuşu gönüllerine bağlarlar ama görünüşte avladıklarına dair bir iz belli değildir.

- *Ṣūret-i ẓāhirle olan perestiş ile ẓāhir-i devleti ṣayd itmek ḳaydındasuŋ ammā mümkin olmaz zīrā anuŋ ṣayyādı olan ehl-i bāṭın dām-ı ʿaşḳ ile derūnına ṣayd idüp ẓāhirinde eṣer-i ṣayd nümāyān degildür, dimekdür.* [157b]

Allâh'ın tecellîlerini sadece zâhirî ibadetlerle görmek mümkün değildir. O sebeple zâhir perdesi kaldırılıp bâtın ve iç âleme dönülmelidir. Bâtın hakikati temsil eder.

- *Ey cüyā-yı tecellī-i ẕāt! Perestiş-i ẓāhirī perdesinden ṭışra çıḳ ve ḳademüŋi rāh-ı bāṭın cānibine taḫḳīḳ it tā ki ol rāh-ı ḥuceste-penāhuŋ her bir menzil ü merciʿinde esrār-ı şerr-i ibhādan birer sırr-ı nihānī müşāhede idesüŋ yaʿnī ṣūret-i ẓāhirüŋ gerek ʿibāret ve gerek ʿilmi baʿde'n-naʿīm bir cānibe ḳo ve maʿrifetullāh yolınuŋ sāliki ol ki ol rāh-ı ḥaḳīḳatüŋ her bir menzilinde esrār-ı nihān-ı ẕāt-ı ʿaḳdesden birer sırr-ı kām-baḫş müşāhede idesüŋ. Yoḫsa yalŋız perestiş-i ẓāhirī ile biŋ yıl muʿammer olsaŋ olmaya ki maẓhar-ı cemāl-i şāhid-i bezm-i ezel rūzī vü müyesser ola.* [160a]

"Kâbe-i vücûd" tabiri, sûfîlerin ve kemâl ehlinin malumudur. Talebe, mürşidinin huzuruna varınca bin türlü huşu ve tevazu ile boynunu bükerek varır. Ayaklarına niyaz edip secde eder. Bu hakikat ehli sûfîlerin usûlündendir ki zâhir ehline zıttır.

- *Kaʿbe-i vücūd taʿbīri ṣūfiyenüŋ, ehl-i kemālüŋ maʿlūmıdur ki vücūd-ı ʿAlī secdegāh-ı cefy ü celbdür. Nitekim merḳad-i münevveresi ehline secdegāh olmışdur ve ṣūfiyye-i muḥaḳḳikīnüŋ meslegindendür ki ṭālib mürşidüŋ ḥużūrına varıcaḳ hezār ḫuşūʿ u ḫużūʿ ile ḳadd-ḫamīde iderek varup ayaḳlarına niyāz idüp secde eyleye. Bu maḥal, ehl-i ẓāhirüŋ żıddıdur.* [211a]

3.9.19.35. Kula Minnet Eylememe

Tasavvuf ehlinin önemli hususiyetlerinden biri olan fakr ve istiğna hâlinin önemli bir sonucu kula minnet eylememedir. Zira kula minnet eyleme durumu "fakr" ve "istiğnâ" ile çelişir. Urfî'nin beyitlerinde minnet eylememeye dair sıklıkla telkinlerde bulunulduğu görülür. Hatta bu durum Urfî'nin şahsî karakterinin edebî yansıması olarak düşünülebilir.

Ey himmet sahibi! Zamâne çocuklarından çekinilmesi gerektiği için misalen hayır mercii ve bütün insanların görmek istediği Kabe'yi bile öpmen için dudağının altına getirseler kabul etmeyip dudağını dik ve toprağı öp. O kadar temenni edilen o Harem-i Şerîf'in eşiğinden şeref ve feyiz bekleme. Yani cihanın nâmertlerinin eliyle Harem-i Şerîf'in feyzine bile erişmek mümkün olsa zinhar ve zinhar bulunduğun yerin toprağı üzerine secde et ve o gibilere minnet etme, ifadeleri minnetsizlik düsturuna işaret eder.

- *… cihān nā-merdlerinden ḥarem-i şerīfüŋ feyżi daḫı irişmek imkānda olmaḳ iḳtiżā eylese zinhār ve zinhār olduġuŋ yerüŋ ḫāki üzerine secde idüp ol miṣillülerüŋ imtinānından olma.* [165a]

Ey Sidre'ye mensup olan saadet kuşu yani ey cennet kuşu! Daima kanat çırp, uç ve Tubâ ağacının dalına konmak ve istirahat etmek için mekân talep etme ricasında olma. Sözün özü, Tubâ ağacının dalına bile minnet etmemek için daima hava üzerin uçuyor ol, denilmiştir

- *… Ḥāṣıl-ı kelām şāh-ı Ṭūbā'ya daḫı imtinān itmek içün dā'imā ber-hevā pervāz üzere ol.* [165a]

Kötülük isteyenlerin kınama ve ayıplamasından gönlün incinirse intikam almak için kementten vefa tutucusunu ve yumuşak gidişlilik dizgininden koşturma ümidinde olma. Zira onların hiçbirinden bir fayda görülmez. Öyleyse dünyevî âletlerin hiçbirine itimat edip dayanma.

- *Pes ālet-i dünyevîyeden birine iʿtimād idüp tekye eyleme.* [165a]

Başa gelen belayı mecburen mertçe çek, ama zinhar zamâne insanlarından yardım isteme.

- *Başa gelen beliyyeyi żarūrī merdāne çeküp zinhār ebnā-yı zamāneden istimdād ṭaleb eyleme.* [165b]

Ey himmet ehli kişi, bundan daha fazla himmet talep etme. Yani zamâne insanlarına temenna etmektense fakirliği seçerek ağzını açmamak daha yüce bir himmettir. Zira istemek, alçak tabiatlı insanlara mahsus bir şeydir.

- *… zīrā ṭaleb deniyyü't-ṭabʿ olanlara maḫṣūṣdur.* [166a]

3.9.19.36. Diğer Tasavvufî Yorumlar

İnsan aklı Allâh'ın hakikatini anlamaktan âcizdir. Evet, insan için acziyetini itiraf etmekten daha büyük irfan bu sebeple olamaz. İlahî sırların hakikatinin özüne erişilememesi Allâh'ın açıkça bir emri olduğu için acziyetini itiraf etmek de irfandan sayılıp muteber

görülür. Yani her ne kadar akıl hızlı düşünme yeteneğine sahipse de Yüce Allâh'ın zatının hakikatine erişmesi mümkün değildir.

- *ʿAḳl ne ḳadar sürʿat-endīş ise de ḥaḳīḳat-ı ẕāt-ı Kibriyāya irmekde maḳṭūʿu'ẕ-ẕeyldür, dimekdür.* [3a]

"Bâğ-ı kevn" kâinattır ki var olduğuna dair kesin delili, bazen şiddetli rüzgârın isabetiyle dağılması ve bazen de safalar saçan bahar bulutlarından dökülen yağmurlarla süslenmesidir. Hudus, sonradan vücut bulmuş, ârızî demektir.

- *"Bāġ-ı kevn" kā'inātdur ki ḥudūṯ olduġına delīl-i ḳaṭʿīsi gāh iṣābet-i ṣarṣar-ı ḫizān ile pejmürde ve gāh rīziṣ-i bārān-ı ebr-i bahār-ı ṣafā-resān ile ārāste olduġıdur. Ḥudūṯ ṣoŋradan vücūd bulmış ve ʿārıżī dimekdür.* [3a]

Mutlak kudret sahibi olan Allâh, bu mahlûkatı sonradan var ettiğine delil olması için kâinat bahçesinin tabiatında sonbahar mevsimi vasıtasıyla türlü türlü renklerde nakışlar yarattıktan sonra hepsini beyazlatmıştır. Yani dünya bağı, kış âfeti ve kış mevsiminin yıkıcılığıyla yağmalanıp çırılçıplak bir hâldeyken ilkbaharın yeşil elbisesi süslenmesi ve bitkilerin kıyamet gibi olan güz mevsiminin soğuğuyla öldükleri ortada iken "Bir de bakarsın onlar kalkmış bekliyorlar." işareti üzere her biri taze bir hayat bularak uçsuz bucaksız bir saçılma ile yeniden ortaya çıkmaları, sağlam bir aklın gereği olarak Allâh'ın bu işteki tasarrufuna kesin bir delil olması parlak güneşten daha açık ve ortadadır.

- *… **Feiẕāhum ḳıyāmun yenẓurūn** işāreti üzre her biri ḥayāt-ı tāze bulup daḫme-i melekūt-ı ġarrādan cilve-nümā olması muḳteżā-yı ʿaḳl-ı selīm üzre kemāl-i taṣarruf-ı Ḥaḳḳ'a burhān-ı ḳāṭıʿ olduġı şems-i tābāndan ıẓhar u bedīhīdür.* [3b]

Yaratılış sıfatını almış bütün yaratılmışlar kimseye ricası olmayanın dergâhına karşı acziyet ve niyaz içerisindedir. Çünkü yaratılış ve fıtrat hususunda sultanlar ile hizmetçiler arasında fark yoktur. Hatta dereceleri birdir. Yani Cenâb-ı Allâh'ın katında yaratma hususu birdir. Yoksa sultanları yüceltip ikram etmiş ve kulları da aşağılamış değildir. Hepsinin yaratılışta dereceleri eşittir.

- *… Yoḫsa selāṭīni taʿẓīm ü tekrīm ve gedāyı taḥfīf ü taḥḳīrle degildür. Ancaḳ cümlesinüŋ ḫilḳatde dereceleri müsāvīdür, dimekdür.* [19b]

Ve bir âşık kişi yazıldığı gibi Zât'a yakınlık kazanmadan yakınlık iddiasında bulunursa o yalancıdır. Ama kulların en zayıfı bile sözü gereksiz yere uzatıp durması boş sözler iledir, yoksa hal ile değildir.

- *Ve illā bir ʿāşıḳ ber-minvāl-i muḥarrer kesb-i muḳārenet-i ẕāt itmeyüp daʿvā-yı ḳurbiyet iderse kāẕibdür...* [152b]

"Kendini bilen Rabbini bilir." lafzı, nefsin doğum yeri, hakikati, var olması, şekli, görünüşü, yüzünün rengi, endamı nasıldır ve insanın neresinde mekân tutmuştur ki o nefis denilen şeyi idrak eden Cenâb-ı Allâh'ı idrak edermiş.

- *… evvel keyfiyet-i nefsi idrāk iden Cenāb-ı Kibriyā'yı idrāk idermiş.* [152b]

"Maʿnâ-yı pinhân" zamirinin hazinesinde bulunan gizli, İlahî sırlardır. "Beytullâh" ile kastedilen kalptir. Şöyle ki müminin kalbi, Allâh'ın evi ve hazinesidir. "Deyr" kilise ve puthaneye denir. Gönlümde sürekli yer tutan "men arefe" sırrı Allâh'ın evi olan kalbimin süsüdür. Gerçi zâhiri suretim puthaneye benzese de. Yani dışımız isyan ve günah süsleri ile karışmışsa da yine de gizli sırlarım kalbimin süsleyicisidir, denilmiştir.

- *"Beytullāh"dan murād ḳalbdür. Şöyle ki ḳalbü'l-müʾmin beytullāh ve ḫazīnetullāhdur, "şebīh" müşābehet maʿnāsınadur…* [251a]

4. BÖLÜM: METİN

4.1. Nüsha Tavsîfi

Yanyalı Süleyman Efendi'nin XVIII. yüzyılın sonu ile XIX. yüzyılın başı arasında kaleme alındığını tahmin ettiğimiz *Şerh-i Dîvân-ı Urfî* adlı eserini tez konusu olarak belirledikten sonra metnin nüshalarını yazma eser kütüphanelerinde ve kataloglarında araştırma, tespit ve inceleme çalışmalarına başladık. Çalışmalarımız sonucunda eserin sadece bir nüshasını tespit edebildik. Belirlenen nüshanın son sayfasında yer alan tarih kayıtlarının yer aldığı kısımda geçen *"İşbu tārīḫ ḳaydları dīger nüsḫada bulınmış. Ḥālbukī mürūr-ı vaḳt ile fersūdeleşmiş oldūġından işbu maḥalle żabṭ olındı."* ifadesi eserin başka bir nüshalarının da olduğu bilgisini bize vermektedir. Lakin yaptığımız araştırmalar sonucunda bu nüshalar tespit edilememiştir. Süleyman Yanyalı'nın *Şerh-i Dîvân- Urfî* ismiyle kaleme almış olduğu şerhin bilinen ve sonu eksik olan talik hatla kaleme alınmış; her biri yaklaşık 20 satırlık sayfalardan oluşan 257 varaklık tek nüshası, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi TY 9603 numarada bulunmaktadır. Bu nüshanın özellikleri şu şekildedir:

Dem. No: TY9603

Yazar Adı: Süleyman Yanyalı

Kitap Adı: Şerh-i Dîvân-ı Urfî-i Şirazî

Hattın Cinsi: Rik'a

Sayfadaki Satır Sayısı: 21

Varak: 256 (Eksik)

Cildin Cinsi: Vişne meşin

Boyut: 248x180

- Başlıkta yer alan *"Şerhi Dîvân-ı Urfî Be-Takrîr-i Süleyman Efendi Yanyalı"* ifadesi, nüshanın Süleyman Yanyalı'ya okunduğunu göstermektedir.
- İlk sayfada dîbâce bulunmaktadır.
- Nüshada Urfî-i Şirâzî'ye ait Farsça beyitlerin üzeri kırmızı kalemle çizilmiştir. Yine Farsça beyitlerden hemen sonra; mahsûl-ı beyt başlıklarından önce açıklanan kelimeler de kırmızı kalemle çizilmiştir.
- Mısra, beyt ve manzumelerin başlıkları kırmızı mürekkeple yazılmıştır.
- Yazım yanlışlarının üzeri kırmızı kalemle çizilerek düzeltilmiştir.
- Beyitlerde geçen ve şârih tarafından açıklanan kelimelerin üzeri kırmızı kalemle çizilmiştir.

- Yazmada toplam 44 manzume şerh edilmiştir.
- Yazmanın son kısmı eksiktir. Elimizdeki bu nüshanın tek nüsha olması hasebiyle kaç sayfanın eksik olduğu tam olarak belli değildir.
- Yazmanın bazı varaklarında müşir bulunmamaktadır.
- Son sayfada Miladî 1820'lere karşılık gelen Yanyalı Süleyman Efendi'nin yakınlarından olma ihtimali muhtemel bazı isimlere ait tarih kayıtları yer almaktadır: *İşbu tārīḫ ḳaydları dīger nüsḫada bulınmış. Ḥālbuki mürūr-ı vaḳt ile fersūdeleşmiş oldu̇ġından işbu maḥalle żabṭ olındı. Biŋ iki yüz ḳırḳ beş senesi māh-ı rebīʿül-evvelüŋ on beşinci gün sāʿat sekizde oġlum Maḥmūd Ḥamdī dünyāya ḳadem başdı. Cenāb-ı Ḥaḳ ṭūl-ı ʿömr ile muʿammer eyleye **1245**. Biŋ iki yüz elli iki tārīḫinde ramażān-ı şerīfde on yedinci gicesi kerīmem ʿAfīfe Nārīne dünyāya ḳadem başdı. Allāhu Ẕü'l-celāl ḥażretleri ehl-i ʿiffetden eyleye **1252*** [257b]

Derkenarlar

- Metinde toplam 168 derkenar bulunmaktadır.
- Derkenar olarak verilen kelimeler "v" işareti ile belirtilmiştir.
- Derkenarların büyük bir çoğunluğu kelime açıklamalarından oluşur. Yazmada derkenarların alakalı oldukları kelimelere yakın yerlere yazıldığı görülür.
- Yaptığımız incelemede derkenarlarda yer alan bilgilerin kronolojik sırası ve üslûptan hareketle bu derkenarların başka biri tarafından yazıldığı sonucuna ulaştık. Ayrıca "84b" numaralı varakta derkenar olarak yer alan "Derkenar: Faḳīr daḫı Sivastobol Muharebesinde Kırım ḫıṭṭasında Güzelce'de ve Oṭalı'da iki sene eglendüm. Her bārgīre "alaşa" diyü taʿbīr itdüklerini işüdürdüm ve Tataristān'da "alaşa" nāmıyla bedḫūy taʿbīr olan atlaruŋ etlerini yerler ve pasdırmasını yaparlar gördüm Maḥmūd 1269" ifadesinden derkenarların 1269 tarihli (m. 1853) ve yazarının Mahmud isimli bir şahıs olduğu anlaşılmaktadır.
- Bazı derkenarlarda "min-kelâmi'l-musannif mimmâ leyse fi'l-metn" (Müstensihin sözlerindendir, metne dahil değildir) ibaresininin kısaltmaları "" şeklinde yer almaktadır.

Yanyalı Süleyman Efendi *Şerh-i Dîvân-ı Urfî* isimli şerh metninde Urfî'nin şerh edilen 44 şiirlerine ait bilgiler aşağıdaki tabloda yer almaktadır:

	Başlık	Nazım Şekli	Nazım Türü	Beyit Sayısı	Aruz Vezni
1.	-	Kaside	Tevhid	22	[fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilün]
2.	Münācāt-ı Dīger	Gazel	Münacat	6	[mefʿūlü/fāʿilātü/mefāʿīlü/fāʿilün]
3.	Ḥarfü'l-Elif Bu Ḳaṣīde-i Girān-Ḳadr Midḥat-i Ḫayrü'l-Ümem Ṣallallāhu ʿAleyhi Ve sellemdür. Allāh İḫtitāmını Müyesser Eyleye Āmīn	Kaside	Medhiye	47	[mefʿūlü/mefāʿīlü/mefāʿī'lü/feʿūlün]
4.	Der-Medḥ-i Şāh Ekber	Kaside	Medhiye	55	[mefʿūlü/mefāʿīlü/mefāʿīlü/feʿūlün]
5.	Ḥarf-i "Bā" Bu Ḳaṣīde ʿAcem'de Mīr Ebū'l-Fetḥ'üŋ Medḥindedür	Kaside	Medhiye	48	[fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilün]
6.	Ḥarf-i Tā Bu Ḳaṣīde Merḥūmuŋ Aḥvāline Dāʾirdür	Kaside	Hiciv	13	[mefʿūlü/fāʿilātü/mefāʿīlü/fāʿilün]
7.	Ḥarfü'd-Dāl Der-Medḥ-i Belde-i Keşmīr	Kaside	Medhiye	34	[mefʿūlü/mefāʿīlü/mefāʿīlü/feʿūlün]
8.	Der-Medḥ-i Mīr Ebū'l-Fetḥ ve Murden-i Evlād-ı ʿUrfī	Kaside	Mersiye	39	[mefāʿilün/feʿilātün/mefāʿilün/feʿilün]
9.	Bu Ḳaṣīde Baʿżı Aḥvāl-i Nā-sezā Żımnında Şikāyetile ve Ḥikāyetile Ālūftedür	Kaside	Hiciv	34	[mefāʿīlün/mefāʿīlün/feʿūlün]
10.	Der-Medḥ-i Mīr Ebū'l-Fetḥ	Kaside	Medhiye	36	[feʿilātün/mefāʿilün/feʿilün]
11.	Bu Ḳaṣīde-i Raʿnā Kendi Nefsine Ḫiṭāb ve kendi Tehniyesi	Kaside	-	13	[mefāʿilün/feʿilātün/mefāʿilün/feʿilün]

	Olaraḳ Bir Nā-tamām Ḳaṣīdedür				
12.	Der-Medḥ-i Mīr Ebū'l-Fetḥ	Kaside	Medhiye	90	[feʿilātün/mefāʿilün/feʿilün]
13.	Der-Medḥ-i Mīr Ebū'l-Fetḥ	Kaside	Medhiye	69	[mefāʿilün/feʿilātün/mefāʿilün/feʿilün]
14.	Bu Ḳaṣīde Şāh-ı Velāyet Medḥindedür Ancaḳ Noḳṣān Ḳalmış	Terkib-i Bend	Medhiye	10	[mefāʿilün/feʿilātün/mefāʿilün/feʿilün]
15.	Ḥarfü'r-Rā Bu Ḳaṣīde-i Gevher-rīz Ol Aʿẓam u Ekrem ü Ol Ḫüdavend-i Kāffe-i Ümem Yaʿnī Muḥammed Efendim Ṣallallāhu Teʿālā ʿAleyhi ve sellemüŋ Sitāyiş ü Medḥlerindedür.	Kaside	Na't	106	[mefāʿilün/feʿilātün/mefāʿilün/feʿilün]
16.	Bu Ḳaṣīde-i Teşne-baḫş-ı Bezm-i Eḥibbā Ol Ḳāfile-Sālār-ı Evliyā Yaʿnī Be-Der-i Büzürgvār İmām-ı İṯnā ʿAşer-i Bā-Ṣafā ʿAliyyü'l-Murtażā Raḍiyallāhu Teʿālā ʿAnhu ve Kerremallāhu Veche Ḥażretlerinüŋ Sitāyişgerligindedür	Kaside	Na't	286	[mefāʿilün/feʿilātün/mefāʿilün/feʿilün]
17.	Ḫānān-ı ʿAcem'den bir Memdūḥu'ṣ-Ṣıfātuŋ Medḥi Beyānındadur	Kaside	Medhiye	53	[mefʿūlü/fāʿilātü/mefāʿīlü/fāʿilün]

18.	Der-Medḥ-i Şāh Ḥüseyn	Kaside	Medhiye	60	[mefāʿilün/feʿilātün/mefāʿilün/feʿilün]
19.	Ḥarfü'z-zā Der-Medḥ-i Ḥażret-i Seyyid Veled Ādem Ṣallallāhu ʿAleyhi Ve sellem	Kaside	Medhiye	46	[feʿilātün/feʿilātün/feʿilātün/feʿilün]
20.	Ḥarfü's-Sīn Der-Medḥ-i Emīrü'l-Müʾminīn ʿAlī Ḥaydār Kerremallāhu Veche	Kaside	Medhiye	29	[mefʿūlü/fāʿilātü/mefāʿīlü/fāʿilün]
21.	Bu Ḳaṣīde-i Nükte-engīz Nergis Medḥiyle Ḳāfiye-āmīz Olup Şāhān-ı ʿAcemden Birinüŋ Şenāsındadur	Kaside	Medhiye	60	[mefāʿilün/feʿilātün/mefāʿilün/feʿilün]
22.	Fī-Ḥarfi'ş-şīn ʿUrfī-i Merḥūm ki Kāşif-i Esrār-ı Mektūmdur, Bu Ḳaṣīde-i Pür-Maʿānīsi ki ʿUmmānü'l-Cevāhir ile Nām-zed Olup Sīne-i Erbāb-ı Taḥḳīḳi Teşrīḥ ü Ḳulūb-ı Aṣḥāb-ı Yaḳīni Tenvīr ü Tefrīḥ Buyuraraḳ Ḥażret-i Resūl-ı İns ü Cān ve Bāʿiṣ-i Tekvīn-i Kevn ü Mekān Yaʿnī ʿAleyhi'ṣ-ṣalʿāt-ı Ferāvānuŋ Şān-ı Meʾālī-nişānların Şenā ve Sitāyiş İderek Sūznāk u	Kaside	Na't	99	[mefāʿīlün/mefāʿīlün/mefāʿīlün/mefāʿīlün]

	Dīdeleri Ġamnāk Oldıġı Ḥālde Buyurmışlardur				
23.	Bu Ḳaṣīde-i ʿAnberīn-sūd ve Ḥarf-i Şīn ile Müşg-endūd Ol Sulṭān-ı Kerīmü'ş-şān-ı Heft İklīm Ṣallallāhu ʿAleyhi Ve sellemüŋ Medḥ ü Ṣenāsındadur	Kaside	Na't	31	[mefʿūlü/mefāʿilün/feʿūlün]
24.	Bu Ḳaṣīde-i Dāġdaġa-fersā-yı Ḥarf-i Kāf Sābıḳan Ẕikri Mürūr İden Mīr Ebū'l-Fetḥ-i Leşker-Şikāf Zīr-i Ziynetde olan Raḫş-ı Ṣafā-baḫş-ı Bād-reftāruŋ Ṣenā vü Sitāyişgerligindedür	Kaside	Rahşiyye	37	[mefāʿilün/feʿilātün/mefāʿilün/feʿilün]
25.	Bu Ḳaṣīde-i Cān-fezā Merḥūm ʿUrfī'nüŋ Kesb-i İstiʿdād-ı Maʿrifetullāh ve İstiḥṣāl-i Tecellī-i Ẕāt-ı Ālihī Esbābınuŋ Beyānındadur	Kaside	-	75	[mefāʿīlün/mefāʿīlün/mefāʿīlün/mefāʿīlün]
26.	İʿtibār-ı Merḥūmuŋ Bu Ḳaṣīde-i Girān-Ḳadri Daḫı Dünyā-yı Deniyyenüŋ ʿAdem-i Vefāsına ve Ḫuṣūṣan Düşmen-i Bī-raḥm ve Yār-ı Bī-ġam-ḫᵛāruŋ İʿtibār Olınmamasına Telmīḥdür.	Kaside	Hiciv	23	[mefʿūlü fāʿilātü mefāʿīlü fāʿilün]

27.	Bu Ḳaṣīde-i Feraḥ-Fezā Ḥayder-i Ṣaff-ārā-yı Meydān-ı Veġā Ṣāḥibü’s-Seyf el-Münteḍa Yaʿnī Emīrü’l-Müʾminīn ʿAliyyü’l-Murtażā Kerremallāhu Veche ve Raḍiyallāhu teʿālā ʿAnh Ḥażretlerinüŋ Sitāyişindedür	Kaside	Na’t	42	[mefāʿilün/feʿilātün/mefāʿilün/feʿilün]
28.	Bu Ḳaṣīde-i Leṭāfet-fersāları Bālāda Ẕikr Olınan Mīr Ebū’l-Feṭḥ Didükleri Ṣāhuŋ Sitāyiş ü Ṣenāsındadur	Kaside	Medhiye	51	[feʿilātün/mefāʿilün/feʿilün]
29.	Bu Ḳaṣīde-i Bahārāsā Nevʿ-Ṣükufte-i Ġonce-i Dil-ārā Yaʿnī Ṣāh Ekber-Zāde Mīr Ebū’l-Feṭḥ’üŋ Ḥarf-i Lām İle Ḳāfiyesi Zīnet-İntimā Olmış Medḥiyye-i Bahāriyyeleridür	Kaside	Medhiye	81	[feʿilātün/feʿilātün/feʿilātün/feʿilün]
30.	Bu Ḳaṣīde-i Feraḥ-Fezā Gülistān-ı Cinān Gibi Pür-Ṣafā Oldıġından Mīr Ebū’l-Feṭḥ’üŋ Pederleri Ṣāh Ekber Nice Nice Taḥiyyāt u Ṣenālar İle Ol Gülistāndan Dāmen Dāmen Güller İhdā ve Sitāyişler İle Nice Sünbül ü Reyḥān ve	Kaside	Bahariye	40	[fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilün]

	Envāᶜ-ı Şükūfeleri Ḥużūr-ı Şāha İlḳāᶜ İderek Hezār Ẓarāfetle Buyururlar Ki				
31.	Ḥarf-i Mīm ile Muᶜanven Bu Ḳaṣīde-i Müşg-Endūdeleri Ol Sipeh-Sālār-ı Evliyā Yaᶜnī Şāh-ı ᶜAliyyü'l-Murtażā'nuŋ Eṣniye ve Midḥatinde Merḥūmu Ḳaṣāᵓid-i Ber-Güzīdelerindendür	Kaside	Na't	45	[feᶜilātün/feᶜilātün/feᶜilātün/feᶜilün]
32.	Bu Ḳaṣīde-i Merġūle-Ṭırāz-ı Maᶜnā ve Revnaḳ-baḫşā-yı Dīde-i Bīnā Şāh Ekber'üŋ Ferzend-i Dil-Pesendleri Olan Şeh-zāde Selīm'üŋ Sitāyiş ü Eṣniyesindedür	Kaside	Medhiye	46	[mefāᶜilün/feᶜilātün/mefāᶜilün/feᶜilün]
33.	Bu Ḳaṣīde-i Müşg-Endūde-i Maᶜnā Ol Yekke-Süvār-ı Meydān-ı Veġā Yaᶜnī Şīr-i Ḫudā Ḥażret-i ᶜAliyyü'l-Murtażā Kerremallāhu Veche ve Raḍiyallāhu ᶜAnhuŋ Şöhret-i ᶜİlme Şān Virerek Medḥiyyesidür	Kaside	Na't	34	[mefᶜūlü/fāᶜilātü/mefāᶜīlü/fāᶜilün]
34.	Bu Ḳaṣīde-i Ḫoş-Edā Ol Ser-Efrāz-ı Evliyā	Kaside	Medhiye	49	[mefāᶜilün/feᶜilātün/mefāᶜilün/feᶜilün]

	Yaʿnī ʿAliyyü'l-Murtażā Raḍiyallāhu ʿAnh ve Kerremallāhu Veche Ḥażretlerinüŋ Sitāyiş ü Ṣenālarındadur				
35.	Bu Ḳaṣīde-i Dil-Ārāmı Pīrāye-Bend-i Ḳāmet-İi Zībā-Ḫırām ve Reftāruŋ Girye-i Gelū-Gīr ile Ālām-ı Dünyādan Teşekkī Ṭarīḳiyle Taʿrīf-i Merām İderek İmām-ı Hümām Yaʿnī Seyyidü'l-Enām ʿAliyyü'l-Murtażā'nuŋ Eşniye ve Sitāyişin Beyān Ḳılaraḳ Buyururlar ki	Kaside	Na't	70	[feʿilātün/feʿilātün/feʿilātün/feʿilün]
36.	Bu Ḳaṣīde-i Gevher-rīz Ol Şāh-ı Ḳurretü'l-ʿayn Sipāh-ı Muṣṭafā aʿnī ʿAliyyü'l-Murtażā Ḥażretlerinüŋ Medḥ ü Sitāyişindedür	Kaside	Na't	41	[mefʿūlü/fāʿilātü/mefāʿīlü/fāʿilün]
37.	Bu Ḳaṣīde-i Dil-ārām Merḥūmuŋ Kendi Efendisi Mīr Ebū'l-Fetḥüŋ Sitāyiş ü Ṣenāsındadur	Kaside	Medhiye	59	[fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilün]
38.	Bu Ḳaṣīde-i Dil-ārāsı Merḥūmuŋ Kendi Baʿżı Aḥvāl ü Eṭvārını Mübeyyen Bir Nüsḫa-i Nādiresidür	Kaside	Fahriye	34	[mefʿūlü/mefāʿīlü/mefāʿīlü/feʿūlün]

39.	Bu Ḳaṣīde-i Ḥadīḳa-i Gülzār ve Şaḳāyıḳ-ı Sebzezār-ı Merḥūmuŋ Kendi Şükūfe-i Aḥvālin Güşād ve Ḳafes-i Tende ʿAndelīb-i Rūḥuŋ Nāṭıḳasıyla Ṭāvus-ı Rumūzātı Īrād İtmekdür	Kaside	Fahriye	21	[mefʿūlü/fāʿilātü/mefāʿīlü/fāʿilün]
40.	Berāy-ı Seḫāvet	Kaside	-	8	[mefʿūlü/mefāʿīlün/feʿūlün]
41.	Terkīb-i Bend	Terkib-i Bend	-	9	[mefʿūlü/mefāʿīlün/feʿūlün]
42.	Ḥarfü'n-Nūn Bu Ḳaṣīde-i Dil-ārā Merḥūmuŋ Baʿżı Kendi Aḥvāllerin Beyān İderek Ḥażret-i Faḫr-ı Cihān Medḥindedür	Kaside	Na't	41	[fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilün]
43.	Bu Ḳaṣīde Ḥażret-i Şāh-ı Merdān Dest-Gīr-i Himmetmendān ʿAliyyü'l-Murtażā Raḍiyallāhu Teʿālā ʿanh ve Kerremallāhu Vechenüŋ Merḳad-i Münevvereleri Ḫāk-i Āsitānı Ġubār-ı Tūtiyā-Āṣārlarına Yüz Sürmek İçün Maḥall-i Eşrefü'ş-Şarḳ Olan Cānib-i Necef'e ʿAzm İdecekleri Eṣnālarda Mīr Ebū'l-Fetḥ'den Bir Reʾs-i Bār-Gīrüŋ İʿṭāsı Rıżāsiçün	Kaside	Na't	11	[mefʿūlü/fāʿilātü/mefāʿīlü/fāʿilün]

	Taḳdīm Eyledigi Niyāz-Nāmesidür				
44.	Bu Ḳaṣīde-i Menbaʿ-ı Zülāl Ol Ceyb-i Feyyāż-ı Lā-Yezāl Ṣallallāhu ʿAleyhi Ve sellemüŋ Silsile-cünbān Eşniye ve Midhat-i Gevher-i Māl-a-māllerindedür	Kaside	Na’t	10	[fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilün]

4.2. Metnin Çeviri Yazısında ve Metni Kurmada Dikkat Edilen Hususlar

- Süleyman Yanyalı'nın *"Şerh-i Dîvân-ı Urfî*" adlı eserine tez konusu olarak karar verdikten sonra, yazma eser kütüphanelerindeki taramalarımız sonucunda, metnin İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi TY. 9603'te yer alan *"Hâzâ Şerh-i Dîvân-ı Urfî be-Takrîr-i Süleyman Efendi Yanyalı"* başlıklı simâ kayıtlı tek nüshasını tespit edebildik. Böylece müellifin de takririyle düzenlenen nüshadan yararlanılarak, metin tesisine başlanmıştır. Metnin çeviri yazısında dikkat edilen yazım kuralları ve metni kurmada dikkat edilen hususlar şunlardır:
- Elimizdeki nüshada geçen Arapça kısımlar transkribe edilmiştir. Daha sonra dipnotta tercüme edilerek tespit edilen asıl kaynağı verilmiştir. Kaynakları tespit edilemeyenlerin ise sadece tercümeleri verilmiştir.
- Metnin yazımında "Times Turkish Transcription" fontu; genel olarak İsmail Ünver'in "Çevriyazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler" adlı makalesindeki ilmî çevriyazı teklifleri benimsenmiştir.
- Metinde büyük-küçük harf kullanımına dikkat edilmiştir. Başlıkların ve beyitlerin ilk harfleri büyük yazılmıştır. Metinde geçen özel isimlerin ilk harfleri de büyük yazılmıştır.
- Transkripsiyonlu metinde tarafımızca belirlenen noktalama işaretlerine riayet edilmiştir.
- Metinde varak numaraları her iki sayfanın arasındaki satırda verilerek sayfaların takibi kolaylaştırılmıştır. Beyitlerde mısraların içine denk gelen varak numaraları, bütünlüğünün korunması amacıyla, beyitten sonra verilmiştir.
- Başlıklar ortada kalın olarak yazılmıştır.
- Metinde geçen Farsça kısımlardan Urfî'ye ait beyitler, önce Arap harfli olarak yazılmıştır. Daha sonra, Farsça telaffuzlarına sadık kalınarak transkripsiyonları yapılmıştır. Üçüncü olarak, 2 bin civarı beyitin dipnot olarak günümüz Türkçesine tercümeleri verilmiştir.
- Ayet meallerinde Türkiye Diyanet Vakfı Meali esas alınmıştır.
- "ıp,ip,up,üp" zarf-fiil ekinin yazımında "b" şekli yerine yaygın kullanılan "p"li yazımlar tercih edilmiştir.

- Şerh edilen beyitlerde yer alan atıf vavları “u, ü, vu, vü” olarak yazılmıştur. Nesir kısımlarında ise “ve”, “u,ü” olarak yazılmıştır.
- Farsça hâl ekleri, “râ, be, ez, der” geldikleri kelimelerden; Farsça ön ek ve “der”, “ber” gibi fiillerden önce gelen edatlar, kelimelerden “-” ile ayrılmıştır. Bu uygulamayla, anlam karmaşasının da önüne geçilmeye çalışılmıştır.
- Tekil şahıs zamiri ile atıf vavının karışmaması için atıf vavı “u” 3. Tekil şahız zamiri “ū” şeklinde yazılmıştır.
- Metnimizde vasf-ı terkîbî yapısını oluşturan kelimeler birbirinden kısa çizgiyle ayrılmıştır.
- Vav-ı madule “ḫ̆ace, ḫ̆īş” gibi kelimelerde olduğu gibi “˘” işaretiyle gösterilmiştir.
- Câlî mastarların yazımında tek “y” benimsenmiştir.
- Farsça fiil kökenli son ekler, “-” ekiyle kelimeden ayrılmıştır.
- İsim ve fiillerden önce gelen Farsça “bī, nā, me, ne gibi” olumsuzluk ekleri, kelimelere “-” ile eklenmiştir.
- Metinde “min, bi, alâ, fî, li” gibi Arapça ön edatlar Farsça ön ekler gibi kelimelerden “-” ile ayrılmıştır.
- Çoğunlukla aynı iki kelime arasına gelen “ā, be” gibi Farsça edatlar da “-” ile ayrılmıştır.
- Farsça manzum kısımlarda, “zi-ān, ve ān” gibi kelimelerde, vezin gereği ilk kelimedeki vokal düşürülerek, kesme işareti ile “z’ān, v’ān” şeklinde yazılmıştır.
- Hem Farsça hem de Türkçe kısımlarda, kelimelerin mümkün mertebe Türkçe telaffuzlarına göre transkribe edilmeye özen gösterilmiştir. Farsçada olup Türkçede kullanılmayan “şod, kon” gibi kelimelerin Latin harflerine aktarılmasında, Farsça telaffuzlarına uygun olarak “u, ü” harfi yerine bir İranlının telaffuzuna uygun olarak genellikle “o” harfi kullanılmıştır. Lakin Türkçede yaygın kullanım kazanmış “Bülbül, gül, güfte” gibi kelimelerin “Bolbol, gol, gofte” gibi telaffuzları kullanılmamıştır.
- “Allâh” lafzıyla yapılan tamlamalarda, izafet durumu ve çizgiler kullanılmamıştır.
- Metinde 168 derkenar vardır. Bu derkenarlar, bilginin alakalı olduğu satırdaki kelime ya da cümleye dipnot olarak, sayfa sonunda transkripsiyonlu şekliyle eklenmiştir.

Transkripsiyon Alfabesi

Arap Harfi	Transkripsiyon Karşılığı	Arap Harfi	Transkripsiyon Karşılığı
ا،آ	a, ā	ض	ḍ, ż
ء، (أ،ا)	ʾ	ط	ṭ
ب	b	ظ	ẓ
پ	p	ع	ʿ
ت	t	غ	ġ
ث	s̱	ف	f
ج	c	ق	ḳ
چ	ç	ك	k
ح	ḥ	گ	g
خ	ḫ	ڭ	ŋ
د	d	ل	l
ذ	ẕ	م	m
ر	r	ن	n
ز	z	و	v, o, ö, u, ū, ü
ژ	j	ه	h
س	s	لا	l
ش	ş	ى	y, ī
ص	ṣ		

TRANSKRİPSİYONLU METİN

[1b][1]

Bismillāhi'r-Raḥmāni'r-Raḥīm

Haẕā Şerḥu Dīvān-ı ʿUrfī Be-Taḳrīr-i Süleymān Efendi Yanyalı

El-ḥamdülillāhi Rabbi'l-ʿālemīn. Ve'ṣ-ṣalaˇtu ve's-selāmu ʿale's-seyyidi kāffeti'l-ümem ve'l-murselīn ve ālihī ve aṣḥābihī ecmaʿīn. Maʿlūm ola ki ḳaṣāʾid ü eşʿar-ı leʾālī-niṣār-ı ʿUrfī-i Şīrāzī ʿaleyhi raḥmeti'l-bārī mütercimi ḥaḳīr-i pür-taḳṣīr Medīne-i Yanya ve cümle bilād-ı Arnavud ve der-bendānuŋ ḥāvī olduġı emṣār u ḳurānuŋ vālī-i vālā-şānı ve maḥāris-i bülend-iḳtidārı bulınan.

Şiʿr:

Ẕātı ile buldı vezāret şeref
Görmedi emṣālini çeşm-i selef

ʿAḳlla bil Āṣaf-ı devrāndur
Fażlla ḫod fāris-i meydāndur

Ṣanʿat-ı pākīze idüp Rabb cūd
Fażl u hüner luṭf u keremden vücūd

Şīr-i veġā, ṣaḥib-i seyf ü ḳalem
Fażl u seḫā ile vücūdı ʿalem

Ḥīn-i rezm Rüstem-i düşmen-şikār
Vaḳt-i bezm ġonce-i faṣl-ı bahār

---

[1] Derkenar: Ḳavāʿid-i Fārsiyyeden fermūde-i Şehābe'd-dīn-i Kirmānī:

Her kocā mā-ḳabl-i vey coz ṣarf-ı ʿillet sākīnest
Hemçü "kerd" "merd" ü "serd" ü bord ān-rā dāl ḫˇān
Her kocā mā-ḳabl-i vey sākin be-ḥarf-i ʿilletest
Hemçü "bāz" u "būz" "bīz" ü "bāze" ān-rā zāl ḫˇan
"Min-kelâmi'l-musannif mimmâ leyse fi'l-metn" (Müstensihin sözlerindendir, metne dahil değildir)
"Bāz", "būz" didügi vesāʾir ḳıyās ile "bād", "būd" istiʿmālidür fülānda.

Ḫulḳ-ı ḥüsn-i faẕ̇l u seḫa vü edeb
Ẕ̱at-ı şerīfinde nümāyān heb

İtdi Ḫudā ẕ̱āt-ı kerīmin hemān
Bāʿiṣ̱-i āsāyiṣ̱-i ḫalḳ-ı cihān

Neṣ̱r: Yaʿnī āfitāb-ı burc-ı vezāret ve maṭlaʿ-ı kevkeb-i saʿādet, ḫāfıẕ̱-ı nüfūẕ̱-ı dīn ü devlet ve nāfiẕ̱-i aḥkām-ı uṣūl-ı şerīʿat, tābiʿ-i fermān-ı ḫalīfe-i rū-yı zemīn, ḳāhir-i eʿādī-i dīn-i mübīn, fātiḥ-i cidār-ı ḳılāʿ-ı naṣārā, devletlü Depedelenli ʿAlī Paşa ḥażretlerinüŋ ʿabd-i ḫalḳa-be-gūşı ve çāker-i direm-ḫarīdesi bulınup biŋ iki yüz on iki senesi evāʾilinden intihā-yı zindegānīsine ḳadar müşārun ileyhüŋ encüm-miṣ̱āl müctemiʿ-i yemīn ü yesār-ı ḫān-ı niʿamı ve maḥşer-i eṭrāf-ı bezm-i iḥsān u keremleri olan erbāb-ı faẕ̇l u hüner ve aṣḥāb-ı belāġat ve ḥüsn-seyr ẕ̱evāt-ı sütūde-ṣıfata muḳārenet ve faẕ̇l-ı ādābları eṣ̱erine tetebbuʿ u taḥṣ̱īl-i mümāreset birle nükte-i şiʿr ü inşāya meh-mā-emken kesb-i muʿārefe vü ıṭṭılāʿ itmişidüm. Ḫuṣūṣan müşārun ileyhüŋ zamān-ı saʿd-iḳtirānlarında ebvāb-ı baġy u ṭuġyān mesdūd ve fikr-i fāsid-i erbāb-ı şifāʾ ve aġrāż mefḳūd olmaġın ʿālem bir vechile sāyesinde

[2a]

āsūde-ḥāl ve merḳatü'l-bāl olup sırr-ı istirāḥati nihāde, visāde-i ʿizz ü iḳbāl olmışlar idi ki zīr-i ḳalem-rev-i ḥükūmetlerinde olan memālik-i maḥrūse-i devlet-i ebed-müddet-i ʿOṣmāniyye ḳurā vü emṣārı sekenesinüŋ ṣıġār u kibārı bi-ḥaẕ̱āferehüm mesīregāh-ı feraḥ-peyvend ve be-taḥṣ̱īṣ-i mesācid ü maʿbedlerinde ḥużūr-ı ḳalb ve ṣeṭāret ile daʿvāt-ı ḫayriyye-i devlet ü iḳbāllerinden ḫālī degiller idi. Bināʾen ʿaleyh ḥaḳīr daḫı nām-ı şerīfi ḫayr ile yād olsun. Ve böyle hengām-ı ferḫunde-āṣ̱ār beyhūde fevt olmasun ve bu cemʿiyet-i fikr ü ḳulūb hücūm-ı ketāʾib-i ālām-ı dehr-i nā-hencārdan mānend-i benātu'n-naʿş tārumār ḳılınup furṣat elden gitmesün ḥüsn-i ẓannıyla ʿUrfī-i nām-dāruŋ dest-res olduġumuz müteʿaddid ḳaṣāʾid ü münācāt u miʿrāciyye-i Cenāb-ı Ḫˇāce-i kāʾināt ṣallallāhu Teʿālā ʿaleyhi ve sellem ve baʿżı ġazel ü muḳāṭaʿātuŋ temmetü'l-lafẕ olmaḳ üzre leng ü lūk ṭarīḳ-i terceme vü inşāsına sülūk eyledüm. Ümīdvārum ki bu dest-āvīz-i nā-çīzānemüzde vāḳıʿ olan muʿāyebe vü ḳuṣūr manẕ̱ūr-ı naẕ̱ar-ı ʿāṭıfet-i eṣ̱er-i erbāb-ı faẕ̇l u hüner olduḳda dāmen-i zed-i tār-ı ʿafv u ṣafḥ ile pūşīde idüp daʿvāt-ı ḫayriyye ile yād u teẕ̱kār eyleyeler ve min-allāhi't-tevfīḳ.

1

[fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilün]

ای متاع درد در بازار جان انداخته

گوهر هر سود در جیب زیان انداخته[2]

1. Ey metāʿ-ı derd der-bāzār-ı cān endāḫte

Gevher-i her sūd der-ceyb-i ziyān endāḫte

"Endāḫte" lafẓında yā-yı ḫiṭāb maḳāmına ḳāʾim bir hemze taḳdīr olınup ve her maḥalde beyte münāsib maʿnāya aḫẕ olınur. "Endāḫte" lafẓınuŋ māżī vü ṣīġalarında ṣarf eylemek müstaḥsendür. Ḥüsn-i kelām içün münādā ḫaẕfıyla ḳarār-dāde olmışdur. "Metāʿ-ı derd" derd ü elem metāʿı dimekdür. "Bāzār-ı cān" cān u dil bāzārı dimekdür. "Endāḫte" atmışsuŋ dimekdür. "Gevher-i her sūd" her bir fāʾide cevherini dimekdür. "Der-ceyb-i ziyān" żarar ceybine dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey şol Allāh ki metāʿ-ı derd ve kālā-yı elemi ḥükūmetüŋle bāzār-ı cān u dile vażʿ eylemişsüŋ ve yine ḥükūmetüŋden nāşī her bir fāʾide gevherini ziyān u żarar ceybine tevdīʿ eylemişsüŋ. Zīrā emtiʿa-i fāḫire-i derd ü elem bāzārı şānuŋdur ki her bir ziyānı żımnında biŋ gevher-i sūd u ser-māye-i nā-maʿdūd ḥāṣıl ola. Ten bāzārı fāʾidesi żımnında biŋ ceyb ü ḫüsrān mevcūd olduġı gibi yaʿnī metāʿ-ı derdi bāzār-ı cāna atduŋ ve her bir fāʾide gevherini żarar u ziyān ceybine bıraḳduŋ. Ḥāṣılı metāʿ-ı derd ve kālā-yı

[2b]

miḥenden ḥāṣıl olan sūdı bāzār-ı dükkānçe-i ten-i insānda bıraḳduŋ ki ol żiyān u żarar ve imāretden bī-eṣer bir maḥaldür. Pes metāʿ-ı derd ü miḥen muḳabelesinde ceyb-i ziyān ki bāzār-ı cān-ı ʿāşıḳdur. Ḥikmetüŋle her bir fāʾide gevherini anda ḳomışsuŋ dimekdür.

نور حیرت در شب اندیشهٔ اوصاف تو

پس همایون مرغ عقل از آشیان انداخته[3]

2. Nūr-ı ḥayret der-şeb-i endīşe-i evṣāf-ı to

Pes hümāyūn murġ-ı ʿaḳl ez-āşiyān endāḫte

[2] Ey (Allahım), dert malını gönül pazarına bırakmışsın, bütün kâr cevherini de zarar cebine koymuş(sun).

[3] Senin vasıflarının düşüncesinin gecesindeki hayret ışığı mübarek akıl kuşunu yuvasından düşürmüş.

Bu beyt-i gevher-niṣār ṣayyādlaruŋ şeb-i tārda āşiyānesinde āsūde vü ġunūde olan murġ-ı serīü's-seyrüŋ çerāġ ile zīr-i āşiyānesine girüp işabet-i şiddet-i şaʿşaʿa vü żiyāsından ser-nigūn itdüklerine telmīḥdür. "Nūr-ı ḥayret" vālih ü ḥayrānlıḳ nūrı dimekdür. "Der-şeb-i endīşe-i evṣāf-ı to" senüŋ vaṣf-ı belīġüŋ endīşesi gicesi dimekdür. "Bes humāyūn" ḳatı çoḳ mübārek ve ḳutlu dimekdür. "Murġ-ı ʿaḳl" ʿaḳıl ḳuşı dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey Ḫudāvend-i Lā-yezāl v'ey mālikü'l-mülk-i bī-miṣāl! Evṣaf-ı bī-nihāyeŋ şeb-i endīşesinde nūr-ı ḥayret şaʿşaʿası nice nice mübārek ve ḳutlu murġ-ı ʿaḳlı āşiyānesinden uçurup iġrāb itmişdür. Yaʿnī vaṣṣāflaruŋa evṣāf-ı bī-nihāyeŋ şeb-i endīşesinde vāḳıʿ olan nūr-ı ḥayret şaʿşaʿası ḳatı vāfir ḳutlu murġ-ı ʿaḳlı vekn ü vekrinden dūr itmişdür. Zīrā murġ şeb-i tārda nūr-ı çerāġı görse bir müddet müstevlī-i ḥayrānī olup baʿdehu yā firār yā ser-nigūn olur. Keẕālik senüŋ vaṣfuŋ endīşesi şebinde vāḳıʿ olan nūr-ı ḥayret żiyāsı daḫı ḳatı çoḳ murġ-ı ʿaḳlı lānesinden pervāz itdürmişdür. Ḥāṣılı merḥūm ʿUrfī künh ü ḥaḳīḳat-ı ilāhiyyeye varılmaduġın beyān içün zebān-dırāz-ı iʿtirāf-ı ʿacz idüp buyurur ki: Endīşe-i evṣāf-ı belīġüŋ sevdāsında olanlaruŋ aḫbārı her ne ḳadar evc-i teceliyyātında serīü's-seyr ve ḳuvve-i fikrī ile dūr-endīş olur ise de ʿāḳıbet mūrġ-ı ser-āsime gibi perīşān ve nūr-ı ḥayretden müşevveş ü bī-nişān olur, dimekdür.

Beyt:

Ẕātına idrāk irişmek muḥāl
Dergehine irmedi murġ-ı ḫayāl

از کمان نا جسته در چشم تحیر کرده جا
معرفت گر تیر حکمی بر نشان انداخته[4]

3. Ez-kemān nā-cüste der-çeşm-i taḥayyür kerde cā
Maʿrifet ger tīr-i ḥükmī ber-nişān endāḫte

"Ez-kemān nā-cüste" yaydan ṣıçramadan dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Maʿrifetullāh tīr-i ḥükmin gerçi hedef-i maḳṣada atmışdur. Ammā henüz kemāndan ṣıçramadan dīde-i taḥayyüre işabet idüp dikilüp ḳalmışdur bu. Mażmūn-ı beyt: Cevelān-ı ʿaḳl ʿāḳıbeti ḥayret olduġı gibi maʿrifetüŋ daḫı muntic-i heyecān olduġın işʿārdur. Ḥāṣılı dimek olur ki maʿrifet tīr-i ḥükmin egerçi atmışdur ammā kemānından çıḳmadan

[4] Mârifetullah, hüküm okunu her ne kadar hedefine fırlatmış olsa da kemandan çıkıp hayret gözüne takılmış.

defʿaten çeşm-i taḥayyüre işābet eyleyüp künh ü ḥaḳīḳatin görmekden nā-bīnā eylemişdür, dimekdür.

صید دل از بهر آگاهی صیاد ازل

[3a]

در کمند طرهٔ عنبر فشان انداخته[5]

4. Ṣayd-ı dil ez-behr-i āgāhī-i ṣayyād-ı ezel
Der-kemend-i ṭurre-i ʿanber-feşān endāḫte

"Ṣayyād-ı ezel"den murād maḥbūb-ı ezeldür ki kāffe-i maḫlūḳ ʿāşıḳ-ı şūrīdesidür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ṣayyād-ı ezeli ṣayd-ı dile bildürmek içün ṣayd-ı dili ibtidā bir kemend-i ṭurre-i ʿanber-feşāna atmışsuŋ. Yaʿnī murġ-ı dil ki ṣayyād-ı ezelüŋ ṣaydıdur. İbtidā bir ṭurresi ʿanber-feşān bir ḳaddi bālānuŋ kemend-i kākülüne atarsuŋ. Tā ki ṣayyād-ı ezelüŋ ḳadr u ḳıymetin bildürüp aḥvāl u keyfiyetin ifhām itdüresin, dimekdür.

کرده از عرفان لباس عجز را دامان دراز
کوتهی در جیب عقل نکته دان انداخته[6]

5. Kerde ez-ʿirfān libās-ı ʿacz-rā dāmān dırāz
Kūtehī der-ceyb-i ʿaḳl nükte-dān endāḫte

"Kūtehī" ḳışalıḳ maʿnāsınadur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey Ḫudāvend! Niçün dāmān-ı libās-ı ʿaczi ʿirfān cihetiyle dırāz eylemişsüŋ ve ḥikmetüŋden nāşī ḳışalıġı ceyb-i ʿaḳl-ı nükte-dāna atmışsuŋ. Yaʿnī efkār-ı beşer ḥaḳīḳatüŋe varmaduġından iʿtirāf-ı ʿacz eyledüginden dāmān-ı libās-ı ʿaczi ʿirfāndan addidüp ol cihetle ʿacz-i insānı mevkiʿ-i iʿtibāra vazʿ eylemişsüŋ. Belī insāna iʿtirāf-ı ʿaczden büyük ʿirfān olmaz. Pes netīce-i haḳāyıḳ-ı esrār-ı ilāhīye ʿadem-i vuṣūl emr-i āşikār olduġı ṣūretde iʿtirāf-ı ʿacz daḫı ʿirfāndan addolınup muʿteber olur. Niteki dimişlerdür:

عجزا الواصفونه من اوصافک
ما عرفناک حققا معرفتک

[5] Ezel avcısını tanımak için gönül avını sevgilinin anber saçan kakülünün kemendine bırakmış.

[6] Âcizlik elbisesinin eteğini irfan yönünden uzun yapıp, kısalığı âriflerin akıl cebine bırakmış.

ʿAczen el-vāṣifūne min-evṣāfik

Mā ʿarefnāke ḥaḳḳā maʿrifetik[7]

ve daḫı ʿaḳl-ı nükte-dān ẕāt u ḥaḳāyıḳın ʿadem-i idrāk ile kūtehī-i ādem intiḳāli anuŋ ceybine vaż‘ eylemişsüŋ. Belī ʿaḳl ne ḳadar sürʿat-endīş ise de ḥaḳīḳat-ı ẕāt-ı Kibriyāya irmekde maḳṭūʿu’ẕ-ẕeyldür, dimekdür.

فیض را نازم که هر کس پا درین ره ماندش

دل بدست آورد و جان در میان انداخته[8]

6. Feyż-rā nāzem ki her kes pā-der-īn reh māndeş

Dil-be-dest āverd ü cān der-miyān endāḫte

“Feyż-rā nāzem” şol feyże ḳurbān olayum, dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Haḳāyıḳ-ı esrār-ı nā-mütenāhī-i ilāhīye vuṣūl ʿadem-i imkān olduġı nümāyān olduġı taḳdīrce şol feyż ü himmete ḳurbān olayum her ol kimsenüŋ ki ayaġı meydān-ı ʿaşḳda ṣābit-ḳadem ḳalup ve ḳalbin daḫı ele getürüp cānuŋ meydān-ı maḥabbetde mānend-i gūy-ı ġalṭān. Yaʿnī şol kimse ki ṭaleb-i maʿrifetde ṣābit-ḳadem olaraḳ göŋlin daḫı ele getüre ve ol ṭarīḳde cānın fedā eyleye zihī merd-i kāmil dimekdür.

ای به طبع باغ کون از بهر برهان حدوث

طرح رنگ آمیزی از فصل خزان انداخته[9]

7. Ey be-ṭabʿ-ı bāġ-ı kevn ez-behr-i burhān-ı ḥudūṯ

Ṭarḥ reng-āmīzī ez-faṣl-ı ḫazān endāḫte

“Bāġ-ı kevn” kāʾinātdur ki ḥudūṯ olduġına delīl-i ḳaṭʿīsi gāh işābet-i ṣarṣar-ı ḫazān ile pejmürde ve gāh rīziş-i bārān-ı ebr-i bahār-ı ṣafā-resān ile ārāste olduġıdur. Ḥudūṯ ṣoŋradan vücūd bulmış ve ʿārıżī dimekdür. “Ṭarḥ” teʿsīs ü bünyād itmek maʿnāsınadur. Ve daḫı bu beytüŋ mażmūnı mertebe-i istidlāldür ki ehl-i īmāna nisbet-i delīl-i ḳudret-i

[7] Seni vasfedenler seni vasfetmekten âciz kaldılar, biz seni hakkıyla bilip tanıyamadık. (Bu ifade anlamsal açıdan En’am/6: 91 ayetiyle benzerlik göstermektedir)

[8] Bu yolda cesaret gösterip canını ortaya atan herkesin feyzine kurban olayım.

[9] Ey varlığı kendisinin yarattığına delil olsun diye hazandan, varlık bağının tabiatına karışık renkler planlayan (Allah)

[3b]

Rabbü'l-enām ve münkirān-ı dehrīye vesā'ir kefereye ḥuccet u ilzāmdur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey şol Ḳādir-i muṭlaḳ ki mevcūdāt ḥudūṣı olduġına delīl olmaḳ içün ṭabīʿat-ı bāġ-ı kevnde faṣl-ı ḫazān vasıṭasıyla nuḳūş-ı reng-āmīzi ṭarḥ u bünyād idüp beyāża çıḳarmışsuŋ, yaʿnī bāġ-ı ʿālem āfet-i sermā ve gezend-i hubūb-ı rūzgār-ı şitā ile ġāret-zede olup ʿüryān iken ḥulle-i sebz-i nev-bahār ile zīnet bulması ve nebātātı berd-i ḫazān-ı ḳıyāmet-nişāndan mevtāya mülḥaḳ olduḳları nümāyān iken: **Feiẕāhum ḳıyāmun yenẓurūn**[10] işāreti üzre her biri ḥayāt-ı tāze bulup daḫme-i melekūt-ı ġarrādan cilve-nümā olması muḳteżā-yı ʿaḳl-ı selīm üzre kemāl-i taṣarruf-ı Ḥaḳḳ'a burhān-ı ḳāṭıʿ olduġı şems-i tābāndan ıẓhar u bedīhīdür.

سرعت اندیشه را افکند در دامان تیر

عادت خمیازه در جیب کمان انداخته[11]

8. Sürʿat-i endīşe-rā efkend der-dāmān-ı tīr

ʿĀdet-i ḫamyāze der-ceyb-i kemān endāḫte

"Ḫamyāze" insāna vāḳıʿ olan ḥālet ki aŋa Türkī'de esnemege dirler.

Maḥṣūl-ı Beyt: Zihī ḥikmet ve ḳudret-i Ḫudā ki sürʿat ve ḥareket-i fikr-i insānīyi dāmen-i tīrde bıraḳmışdur ve ḫamyāze-i ādemīyi kemānuŋ egilüp yine açılmasında iẓhār eylemişdür. Ve daḫı kemānda ḫamyāze ḫayāli güzelce taḫayyül eylemiş. Egerçi ḫadengüŋ serīü's-seyr olması ve kemānuŋ ḫamyāzesi esbāb-ı ʿārıżī ile ise de. Ḥāṣılı dimek olur ki ey Ḫudāvend-i Ḳādir! Ḥikmetinden nāşī sürʿat-i endīşe-i beşeri ṣıfat-ı tīrde iẓhār eyledi. Ḫuṣūṣan ḫamyāze-i insānīyi kemānuŋ bükilüp yine açılmasında ibrāz eyledüŋ dimekdür.

در چمن های محبت هر قدم چون کربلا

از نسیم عشوه فرش ارغوان انداخته[12]

9. Der-çemenhā-yı maḥabbet her ḳadem çün Kerbelā

Ez-nesīm-i ʿişve ferş-i erġuvān endāḫte

[10] "Bir de bakarsın onlar kalkmış bekliyorlar." (Zümer/39: 68)

[11] Düşünme hızını okun eteğine asmışsın, esneme alışkanlığını ise yayın cebine koymuşsun.

[12] Muhabbet bağında atılan her adım Kerbela gibidir. Zira cilve esintilerinden here yer erguvan gibi kırmızı halıya dönmüş.

“Ferş” bisāṭ ve döşeme maʿnāsınadur. “Erġuvān” maʿrūf aġacuŋ şükūfelerine dirler.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey Ḥākim-i bī-enbāz! Çemenzār ʿālem-i maḥabbetde ser-tā-be-ḳadem ġunc u nāz nesīminden bisāṭ-ı erġuvānī döşemişsüŋ. Tīġ-i bī-dirīġ ḫāric-i ḫūn-ı şühedā ile ṣaḥn-ı muḳaddese-i Kerbelā’yı lāle-reng eyledükleri gibi. Ḥāṣılı nesīm-i ʿişve vü nāz ile çemen-i maḥabbeti ferş-i surḫ ile tezyīn eyledüŋ. Tā ki ʿuşşāk anda kesb-i ṣafā vü sürūr eyleyeler, dimekdür.

مرغ طبع اندر هوای معصیت نگشوده بال

عفو تو شاهین رحمت را بر آن انداخته[13]

10. Murġ-ı ṭabʿ ender-hevā-yı maʿṣiyet ne-g’şūde bāl

ʿAfv-ı to şāhīn-i raḥmet-rā ber-ān endāḫte

“Ne-g’şūde bāl” henūz ḳanadlanmazdan dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey Ḫudāvend-i bī-zevāl! Zihī luṭf u iḥsān ki murġ-ı tabʿ hevā-yı maʿṣiyetde henūz per ü bāl güşād itmezden şāhīn-i raḥmet-i ʿafvuŋ ol peçe-i bī-per üzerine ṣalup īʿdām idersüŋ. Bu beytde leṭāfet henūz ḳavl-i maʿṣiyet itmezden Cenāb-ı Ḥaḳ raḥmetine anı sezāvār eyledüginden şāhīn-i ʿafv ile ol peçe-i maʿṣiyeti maḥv

[4a]

u iʿdām eyledügidür.

سایه پرورد غمت در آفتاب رستخیز

فرش استبرق به زیر سایبان انداخته[14]

11. Sāye-perverd-i ġamet der-āfitāb-ı restaḫīz

Ferş-i istebraḳ be-zīr-i sāyebān endāḫte

“İstebraḳ” cennet ḫullelerinden bir nevʿ müẕehheb elbiseye dirler.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey Ḫudāvend! Niçün bu dār-ı fenāda sāye-i ġamuŋla perverde olanlaruŋ dār-ı ʿuḳbāda: **Lā yeravne fīhā şemsen velā zemherīrā**[15] maẕmūnı ḫasb-i hālleri olup: M**utteki‘īne**

[13] Tabiat kuşu isyan arzusuyla kanat açmadan evvel (zira) senin affın rahmet şahinini onun üstüne salmış.

[14] (Dünyada) gam gölgene sığınanlara mahşer güneşinde gölgelik altında cennet halısı serdin.

[15] “Orada ne güneş (yakıcı sıcak) görürler, ne de dondurucu soğuk.” (İnsân (Dehr)/76: 13)

ʿalā-furūşin baṭāʾinuhā min-istebraḳin[16] āyetinüŋ mefhūmı ḥüsn-i meʾālleri olduġı gibi cennet daḫı ẕāt u ṣıfātına muḳārenet idenlerüŋ: **Fī-maḳʿadi ṣıdḳın ʿinde melīkin muḳtedir**[17] maḳām ve merciʿleridür. Ḥāṣılı ṣaḥrā-yı ḳıyāmetde tāb-ı maḥşerden raḥmet ve germiyet-i şiddet-i āfitābdan meşaḳḳat çekmezden erīke-ārā-yı ẓıll-ı muḥāfaẓatuŋ olup ferş-i istebraḳ-nişīn-i ḥimāyetüŋ olmaları muḳarrerdür. Zīrā dār-ı fenāda āteş-i derd-i ġamuŋla sūziş ü güdāzişde olanları dār-ı beḳāda ḫˇān-ı niʿamuŋla ber-luṭf u iḥsān itmek şānuŋdandur, dimekdür.

طعمهٔ مرغ غمت را مغز جان آورده ام

آن هما تا سایه بر این استخوان انداخته[18]

12. Ṭuʿme-i murġ-ı ġamet-rā maġz-ı cān āverde em

Ān hümā tā sāye ber-īn üstüḫˇān endāḫte

"Ṭuʿme" meʾkūlāt u meşrūbāta dirler. Ve daḫı hümā-yı bālā-pervāzuŋ ṭuʿmesi üstüḫˇān olduġın işāret ider.

Beyt:

همای بر همه مرغان از آن شرف دارد

که استخوان خورد و جانور نیاز دارد[19]

Hümāy ber-heme murġān ez-ān şeref dāred

Ki üstüḫˇān ḫored cānver niyāz dāred

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey Ḫālıḳ-ı bī-ʿillet! Ġam u elemüŋ hümāsı mānend-i üstüḫˇān bu żaʿīf ü naḫīfüŋ cismine sāye-endāz olalıdan berü anuŋ ġıdāsını maġz-ı cāndan tertīb itmişdür. Yaʿnī vaṣluŋ ile evc-i bālāya pervāz idem içün riyāżāt-ı şāḳḳa ve miḥen ü meşāḳḳa ile cismümi zār u lāġar iderüm. Şol ümniye içün ki bu cism-i lāġardan çıḳınca hümā-yı ġamuŋla evc-i rifʿat-i ḥużūra pervāz eyleyem, dimekdür.

---

[16] "Onlar astarları kalın ipekten olan döşeklere yaslanırlar." (Rahmân/55:54)

[17] "Muktedir bir hükümdarın katında, doğruluk meclisindedirler." (Kamer/54: 55)

[18] O Hüma kuşu bu kemiğe gölgesini salsın diye gam kuşuna yem olarak can getirdim.

[19] Hümâ bütün kuşlardan daha şereflidir. Çünkü o kemikle geçinir ve diğer canlıları incitmez. (Sa'dî, Gülistan, 1. Bab, Hikâye 15)

ای مذلت را رواج داده در بازار عشق

عزت و شان را ز اوج عز و شأن انداخته[20]

13. Ey meẕellet-rā revāc dāde der-bāzār-ı ʿaşḳ

ʿİzzet ü şān-rā zi-evc-i ʿizz ü şeʿn endāḫte

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey şol Allāh ki bendergāh[21]-ı bāzār-ı ʿaşḳda meẕellet ü ḫorluġa revāc virmişsüŋ. ʿİzzet ü şānuŋ bāzār-ı meẕkūrede kesādı olup ʿizz ü celālinüŋ daḫme-i ḫāk-ı meẕelletde maḥv u iʿdām eyledigüŋ yaʿnī bāzār-ı ʿaşḳda metāʿ-ı miḥnet ve kālā-yı meẕelletden ġayrı revāc u ḳıymet bulmış nesne yoḳdur. Zīrā maʿşūḳ bu bāzārda ʿizzet ü şānuŋ rifʿat u ʿaẓametin hīçden additmişdür, dimekdür.

هر کجا تاثیر غم را داده ای اذن عموم

شادی راحت رسان را ناتوان انداخته[22]

Her kocā teʾşīr-i ġam-rā dādeī iẕn-i ʿumūm

Şādī-i rāḥat-resān-rā nā-tüvān endāḫte

"ʿUmūm" ʿāmme ve kāffedendür; keşret ü cumhūr maʿnāsınadur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey Perverdigār-ı

[4b]

ʿālem! Her ḳanġı ʿāşıḳuŋ vücūdında ki ġam u elem [ve] ʿumūm u keşret hücūmına teʾşīr virmişsüŋ. Ol maḥalde rāḥat-resān olan şādlıġı żaʿīf ü naḫīf idüp ʿumūmı ġam çekmek icrāsında bıraḳmışsuŋ. Zīrā maḥall-i miḥnet ü ġam olan eczā-yı bedende ʿumūm-ı ġamuŋ ḥikemi nāfiẕ olıcaḳ bedeni żaʿīf idüp fenāya īṣāl itmek deʾb-i ḳadīmdür. Pes ġam-ālūd u miḥnet-zede olan ʿāşıḳ ekl ü şurb ve ḫˇāb u ḥużūr u ṭarabdan münḳaṭıʿ olınca nā-tüvānlıḳ daḫı yaḳasın alup maḥv eyler, dimekdür.

زین خجالت چون برون آیم که دل در موج خون

[20] Ey aşk pazarında düşkünlük ve zelilliğe kıymet vermiş olan (Allah!) İzzet ve büyüklüğü yücelik ve alçaklık zirvesinden atmışsın.

[21] Derkenar: "Bendergāh" liman ki anda gemiler eglenir.

[22] Her nerede üzüntünün tesirine umûmî izin vermişsen, rahatça şad ve mutlu olmak orada zordur.

نو عروسان غمت را مو كشان انداخته[23]

14. Z’īn ḫacālet çün birūn āyem ki dil der-mevc-i ḫūn
Nev-ʿarūsān-ı ġamet-rā mū-keşān endāḫte

“Z’īn ḥacālet” bu ʿār u nengden dimekdür. “Çün bīrūn āyem” ʿuhdesinden nice geleyüm dimekdür. “Nev-ʿarūsān-ı ġamet” senüŋ ġuṣṣa vü elemüŋ nev-ʿarūsları dimekdür. “Mū-keşān” ṣaçından ḳavrayup ṭışra çeküp atmaḳdan kināye.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey Rezzāḳ-ı bī-ʿivaż! Bu ḥacālet ü ʿārdan nice ḫalāṣ olayum ki göŋül senüŋ ġam u elemüŋ nev-ʿarūs-ı leṭāfet mūlarından çekerek mevcgāh-ı ḫūna endāḫte itmişdür. Yaʿnī bu ḥaḳāret ü rezāletden ne ṭarīḳle taḥlīṣ-i girībān ideyüm ki senüŋ nev-ʿarūs-ı ġamuŋ ḥaclegāh-ı dilde ḳarār u istāde itmek lāzımından iken dil vesāvis-i nefs ü şeyṭān ile āġaşte olınduġından nev-ʿarūsan-ı ġamuŋı ḫāne-i dilden çıḳarup mū-keşān ve envāʿ-ı meşaḳḳat-kunān-ı mevcgāh-ı ḫūn endāḫte itmekdedür. Ḥāṣıl-ı kelām nev-ʿarūs-ı ġamuŋ şānına ikrām ve ḥüsnine iḥtirām itmek muḳteżā iken ḥayf ki böyle māsivā ile pejmürde ḫāne-i dil anuŋ muḳarrer meskeni olup diyüp iʿtirāz ider ve daḫı nev-ʿarūsı ḫūn-ālūd ve mū-keşān mevcgāh-ı ḫūna atmaḳ taʿbīri ḫayl-i şāʿirāne kelām vāḳıʿ olmışdur. Zīrā nev-ʿarūsı mevcgāh-ı ḫūna çekegeldükleri cümleye ʿāşikār bir keyfiyetdür. Ḥāṣılı layıḳ-ı ehl-i sülūk budur ki Ḥaḳḳuŋ derd ü maḥabbeti vāṣıṭasıyla bir mertebe ḥālet-i leẕẕet kesb ide ki kāʾināt naẓarında mikdārı cū olmaya.

طعمه ای کز خوان عشق افکنده ام در کام دل
ریزهٔ آن را جحیم اندر دهان انداخته[24]

15. Ṭuʿmeī k’ez-ḫ̌ān-ı ʿaşḳ efkendeem der-kām-ı dil
Rīze-i ān-rā caḥīm ender-dehān endāḫte

“Rīze-i ān-rā” ol ʿaşḳ u maḥabbet sofrasınuŋ ufaḳları ve ḳırılmışlarını dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: İlāhī ʿaşḳ u maḥabbet sofrasından dimāġ-ı ḳalbe atduġum loḳma ve etʿime rīzelerini cehennem dimāġına endāḫte eyledüŋ. Pes “nefs”den murād ḳalbdür ki keyfiyet-i ʿaşḳ aŋa mensūbdur. Ḥāṣılı ol etʿime-i maḥabbetden ki göŋüle

[23] Bu ardan ve utanmadan nasıl kurtulayım? (Zira bu gönül) senin gam ve elemlerinin yeni gelinlerinin saçlarından tutup dışarı atmıştır.

[24] Aşk sofrasından gönlün muradına attığım lokmanın kırıntılarını cehennem ağzına atmışsın.

[5a]

erzān eylemişdüm, ol sofra ufaḳlarını dehān-ı caḥīme endāḫte ḳılmışsuŋ. Zīrā ḥubb-ı ezelī-i ẕāt-ı muṭlaḳ ʿalā-merātibihim mevcūdāta taḳsīm olınduḳda ḫˇān-ı ʿaşḳdan benī ādem ne miḳdār eṭʿime-i maḥabbetde ḥişşe-yāb oldıysa ol ṭuʿme dimāġ-ı ḳalbe ilḳā olınur ve ol sofra-i maḥabbetden pīş-mānde olan rīzeler ki ġam u elemden ʿibāretdür, nefs-i vücūda vażʿ olınur ve ol ṭuʿme-i hūrde ile żaʿīf ü naḥīf olur. Ve daḫı bu beyt ġam-ı ʿaşḳ-ı benī ādeme sipāriş olınup muḥāfaẓatından ihtimām-ı tām olınmaḳ lāzımesinden olduġına telmīḥ ü işāretdür.

شرع گوید منع لب کن عشق گوید نعره زن

کای تو هم در راه عشق خود عنان انداخته[25]

16. Şerʿ gūyed menʿ-i leb kon ʿaşḳ gūyed naʿre zen

K'ey to hem der-rāh-ı ʿaşḳ ḫod inān endāḫte

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey Mükevvin-i zemīn ü zamān! Ne ʿaceb ü ġarīb esrārdur ki şerʿ-i şerīf ifşā-yı rāz-ı nihān-ı ʿaşḳdan menʿ-i küllī idüp emr ider ki cemāl-i Lā-yezāle üftāde vü ḥayrān olan merd-i ser-şūrīde kenz-i ḫafāda mestūr u meknūz olan sırr-ı maḥabbeti elbette neşr ü ifşādan lebüŋi menʿ eyle. Zīrā mānend-i **Manṣūr-ı Ḥallāc** ifşā-yı esrār itseŋ şemşīr-i ḫūn-rīz ḳışāṣ ve tīġ-i bī-hirāsumdan ḳanda ʿilāc bulsaŋ gerek diyü tenbīh olmaḳdayum. Cānib-i āḫerden ʿaşḳ beni teşvīḳ iderek dir ki: Ey ʿāşıḳ! Mūcib-i teʾḫīr nedür? İẓhār-ı ʿaşḳ naʿrasına dem ur diyüp gün-ā-gün ibrāmlar ider. Pes ey mecmaʿ-ı mümkināt! Fehm olınan bu ki rāh-ı ʿaşḳda ʿinān-ı iḫtiyārı elden terk itdüren sensüŋ. Yaʿnī ʿāşıḳ rāh-ı maḥabbetde her neye dūçār olursa hep irādetüŋden vāḳıʿ olur, dimekdür. Vallāhu aʿlem.

دولت وصلت که در یابد که بان محرمی

جوهر اول علم در آستان انداخته[26]

17. Devlet-i vuṣlat ki der-yābed ki be-ān maḥremī

Cevher-i Evvel-i ʿilm der-āsitān endāḫte

"Cevher-i Evvel" bu lafıẓda bir iki maʿnā dimişlerdür. Kimi Cebrāʾīl-i Emīn ola. Ve kimi Ḥażret-i Seyyidü'l-Murselīn ola diyü taʿyīn itmişlerdür. Lākin ol **mā ḫalaḳallāhu dürreti**

[25] Şariat sus, aşk nara at diyor. Ey! Sen de aşk yolunda ipini koparmışsın.

[26] Senin kavuşma saadetine kim ulaşabilir, Cebrâil a.s. o yakınlığıyla eşikte kalmıştır.

beyżā[27]da olan dürre olmaḳ cevher lafẓına ensebdür ki Sulṭān-ı Kevneyn murād ola. Bu cihetle

Maḥṣūl-ı Beyt: Bu beytde şerʿ-i şerīf cānibin riʿāyet idüp buyurur ki: Şerʿ-i ḳadīm ve ṭarīḳ-i müstaḳīme teşebbüṣ itmeksizin devlet-i vuṣlatuŋa kim vāṣıl olabilür ki dīhim-i **"lev lāke"** ve teşrīf-i şeref-i **"ve mā erselnāke"**[28] Sulṭān-ı celīlü'ş-şān ol ḳadar maḥremlikle, "**festeḳim kemā-umirte**"[29] ʿilmle ʿatebe-i istiḳāmetde vażʿ idüp serv-i būstān-ı behişt-i ʿālī-maḳām gibi hemvāre ḳıyāmda olup ser-niyāzların muṣallā-yı ʿubūdiyetden refʿ eylediler.

[5b]

Yāḫūd devlet-i vuṣlatuŋa kim irebilür ki peyk-i ilāhī olan ẕāt ol ḳadar maḥremlige ḥarem-i vuṣlata dāḫil olabilmeyüp şeb-i miʿrācda mesken-i aṣlīsinden bir ḳadem bālāya ʿurūc idemedi. Ve'l-ḥāṣıl muḳarrebān-ı dergehüŋ ẕevātı bu derecelerde olınca sāʾir nās ḳaçan maḥrem-i ḥarem-i vuṣlat olurlar diyü iʿtiẕār ider. ʿAlā-şerʿ-i ḳadīm ve ṭarīḳ-i müstaḳīme teşebbüṣ itmeyince dimek ola. Vallāhu aʿlem.

حیرت حسن تو را نازم که در بزم وصال

جام آب زندگی از دست جان انداخته[30]

18. Ḥayret-i ḥüsn-i to-rā nāzem ki der-bezm-i viṣāl

Cām-ı āb-ı zendegī ez-dest-i cān endāḫte

"Nāzem" ḳurbān olayum, dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Senüŋ ḥüsnüŋ ḥayretine ḳurbān olayum ki viṣāl bezminde āb-ı ḥayāt kadeḥin cānın elinden düşürüp rīḫte ḳılmışsuŋ. Zīrā ḥayret-zede olan kimse elindeki şeyʾi düşüregelmişdür. "Cān"dan murād rūḥ-ı ḥayvānīdür. "Āb-ı ḥayāt" kendisinüŋ bāʿiṣ-i zindegānıdur. Meṣelā bir kimse bir meh-peykerüŋ ʿaşḳ-ı mecāzīsine dūçār olup sīmāsı ḥayretine giriftār olsa elbette ḥayātına bāʿiṣ envāʿ-ı güne-i meʾkūlāt u meşrūbātdan münḳaṭıʿ olur. Pes imdi cemāl-i Lā-yezāl-i Ḥażret-i bī-miṣāle vālih ü ḥayrān olan ʿāşıḳān-ı bī-nām u

---

[27] Allah'ın yarattığı beyaz inci. (Istıtılahatu's-Sufiyye, Şeyh Abdurrezzak el-Kaşani, Thk. Dr. Asım İbrahim el-Keyyali, Daru'l-Kitabu'l-İlmiye, Beyrut)

[28] "(Ey Muhammed!) Seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik." (Enbiyâ/21:107)

[29] "Öyle ise emrolunduğun gibi dosdoğru ol." (Hûd/11: 112)

[30] Senin güzelliğinin hayretine kurbân olayım, senin kavuşma meclisinde ölümsüzlük suyununun kabını cân elinden yere düşürmüş.

nişān teşne-dil-i āb-ı zindegī-i fānī olmayup belki ebedü'l-ebed ḥayret-zede-i ḥüsn-i cemāl olan ḥaḳīḳīde ḫuşk-leb ḳalup cām-ı āb-ı zindegīden dest-şū iderse ʿaceb degildür, dimekdür. Vallāhu aʿlem.

وصف صنعت کز لب هر ذره می آید برون

نطق را در معرض عقداللسان انداخته[31]

19. Vaṣf-ı ṣunʿet k'ez-leb-i her ẕerre mīāyed birūn

Nuṭḳ-rā der-maʿraż-ı ʿaḳdü'l-lisān endāḫte

"Maʿraż" be-maʿnā mevḳiʿ[32].

Maḥṣūl-ı Beyt: Şānında, **ve leḳad kerremnā benī ādeme**[33] buyrılan insān eşref-i maḫlūḳāt ve ekrem-i mevcūdāt olup Ṣaniʿ üẕ ṣunʿında müşāhededen ġāfil olduġına taʿaccüb idüp buyurur ki: Senüẕ vaṣf-ı ṣunʿuẕ her bir ẕerrenüẕ fevvāre-i dehānından ṭışra dökilürken ne ḥāldür bu ki nuṭḳ-ı ādemi ʿaḳdü'l-lisān mevḳiʿinde īḳāʿ eylemişsüẕ. Yaʿnī mümkināt içinde kāffe-i maḫlūḳāt-ı ḥayāt u nebātātuẕ fevvāre-i dehānında ṣunʿ-ı eẕelīyyeẕ vaṣfı cārī iken ne ġarīb keyfiyet bu ki zebān-ı insānī ʿaḳdü'l-lisān mevḳiʿinde ilḳā idüp "**Ṣümmün, bükmün**"[34] meṣābesinde oldılar dimek ola. Vallāhu aʿlem.

در ثنایت چون گشایم لب که برق ناکسی

منطقم را آتش اندر خانمان انداخته[35]

20. Der-ṣenāyet çün güşāyem leb ki berḳ-i nā-kesī

Manṭıḳem-rā āteş ender-ḫānümān endāḫte

"Berḳ-i nā-kesī" yoḳsuzluḳ berḳi. Murād ʿadem-i ḳudretden kināyedür. "Manṭıḳem-rā" nuṭḳuma dimekdür. "Ḫanümān" be-maʿnā dūdmān.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey Ḫallāḳ-ı kāffe-i ümem v'ey rezzāḳ-ı nevʿ-i benī ādem! Medḥ ü ṣenāẕda ne vechile leb-cünbān ve ne ṭarīḳile güşāde-dehān olayum ki nā-çīzlik berḳi nuṭḳum

---

[31] Her zerreden yaratmanın vasfı dışarı çıktığı hâlde, konuşmaya dil tutukluğu vermişsin.

[32] Derkenar: "Mevḳiʿ" maḥallinde dimekdür. Ve in min şeyʾin illā yusebbiḥu biḥamdihī velākin lā-tefḳahūne tesbīḥahum. (Her şey O'nu hamd ile tespih eder. Ancak, siz onların tesbihlerini anlamazsınız. (İsrâ/17:44)

[33] "Andolsun, biz insanoğlunu şerefli kıldık." (İsrâ/17:70)

[34] "[Onlar], sağırdırlar, dilsizdirler, [kördürler. Artık (hakka) dönmezler.]" (Bakara/2:18)

[35] Seni övmek için dilimi açınca nâçizlik şimşeği, konuşma evime ateşler bırakmıştır.

varlığına āteş bıraġup iḥrāḳ eylemişdür. Bu maḥalde merḥūm kendini ḫırmen-i ʿaẓamet ü kibriyā-yı

[6a]

Ḥażret-i Rabbü'l-ʿİzzet'de ḫor u ḥaḳīr görüp kemā-yenbeġī medḥ ü ṣenāda ʿadem-i ḳudret ü liyāḳat iʿtirāf idüp buyurur ki: Ey ẕāt! Sitāyişüŋde nice zebān dırāz idüp āġāz-ı medḥ ü ṣenā ideyüm ki berḳ-i nā-kesī ḫırmen-i nuṭḳumı iḥrāḳ eylemişdür. Ḥaḳḳā ki ṣadr-ı ṣafā ḳurbiyetde olan şāhān-ı iḳlim-i beḳā ve pādişāhān-ı dīhīm-liḳā iʿtirāf-ı ʿacz ü ḳuṣūr ile dirler ki **lā uḥṣī ṣenāen ʿaleyke ente kemā-eṣneyte ʿalā-nefsike**[36]. Pes ġayrile nice eylesünler ki maḥfil-i ḳurbiyetde ṣadr-nişīn olan ẕevāt bu derece ʿacz göstereler. Kesī ber-muḳteżā-yı ʿacz dimek lāzımdur ki

Şiʿr:

از دست و زبان که برآید
کز عهدهٔ شکرش به در آید
Ez-dest ü zebān ki ber-āyed
K'ez-ʿuhde-i şükrest be-der āyed

بنده همان به که ز تقصیر خویش
عذر به درگاه خدا آورد
Bende hemān be-ki zi-taḳṣīr-i ḫ̆īş
ʿÖẕr be-dergāh-ı Ḫudā āverd

ورنه سزاوار خداوندیش
کس نتواند که بجای آورد[37]
Ver ne sezāvār-ı Ḫudāvendīş
Kes ne-tevāned ki be-cāy āverd

---

[36] Ey Allah'ım, Sana hakkıyla senâ (övgü) etmem mümkün değilidir; ancak sen kendini hakkıyla bildiğin için, kendi kendine senâ edersin. (Müslim: 486, Sahih-i Müslim bi-Şerh-i İmam Nevevi, Thk. Ali Abdülhamid ebu'l-Hayr, Darülhayr h.1416/m.1996 Matbaası, Kahire s. 152)

[37] El ve diliyle kim sırtındaki bu şükür sorumluluğunun edasını yerine getirebilir? Daha iyisi ki ben kusurumu kabul edip Allah'ın dergâhına özrümü ileteyim. Onun yaratıcılığına yakışır bir şekilde (şükrünü) yerine getiremez. (Müslihiddin Sa'dî, Külliyât-ı Sa'dî, Tsh. Muhammed Ali Faruki, Hermes Yayınları h.1375, Şiraz, s.3).

Mışdāḳı üzre dāmān-ı ʿaczi dırāz itmekden ġayrı çāre yoḳdur dimek ola. Vallāhu aʿlem.

من كه باشم عقل كل[38] را ناوک انداز ادب

مرغ اوصاف تو از اوج بيان انداخته[39]

21. Men ki bāşem ʿaḳl-ı kül-rā nāvek-endāz-ı edeb

Murġ-ı evṣāf-ı to ez-evc-i beyān endāḫte

"Men ki bāşem" ben olayum dimekdür. "ʿAḳl-ı küll-rā" ʿaḳl ʿāşirī dimekdür. "Nāvek-endāz-ı edeb" edeb nāvek-endāzı dimekdür. "Murġ-ı evṣāf-ı to" senüŋ murġ-ı evṣāfuŋ dimekdür. "Ez-evc-i beyān" beyān yüceliginden dimekdür. Bu beyt daḫı merḥūmuŋ güzīde vü müşkilāt

[38] Derkenar: Meşāyiḫ-i ṣūfiyye ʿindinde levḥ dörtdür. Ḳażā-yı sābıḳada ʿaḳl-ı küll ve ʿaḳl-ı evvel ve ḥaḳīḳat-i Muḥammediyye ve ḳalem-i aʿlā ve ümmü'l-kitāb daḫı dirler. İmʿān-ı naẓarla diḳḳat olınduḳda maʿnāsı kitāb anası dimekdür. Ḥażret-i Faḫr-ı Kāʾināt, ʿaleyhi efḍalü't-taḥiyyāt efendümüz ḥażretleridür. Bu faḳīr ü ḥaḳīr-i efḳar ʿāl-i ʿabā, çāker-i Muḥammed Muṣṭafā ʿaḳl-ı ḳāṣırānemce böyle dirüm ve himmet-i erenler ile şöyle keşf iderüm ki ol ṣāḥib-i ʿilm ü edeb yaʿnī ʿillet-i ġāʾiyye sebeb-i Cenāb-ı Müsebbibü'l-esbāb Ḥażretlerine kemā-yenbaġī ʿibādet ü şükre ʿacz ve mā ʿarefnāke ḥaḳḳa maʿrifetik yā Maʿbūd (Seni hakkıyla bilemedik Allahım) buyurmış iken yine nice medḥ ü ṣenāŋa leb-güşā olayum diyu kendinüŋ ʿaczi der-kār oldıġı şunda neşʾet ider ki buyurur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Men kim olabilürüm ve ne ʿāciz ü kemterüm ki kemā-yenbaġī vaṣfuŋ ideyüm. Ey Cenāb-ı Kibriyā, maʿān edeb! Nāvek-endāz-ı medḥ ü ṣenā olan Seyyid-i Enbiyā ve Sened-i Evliyā, Ḥażret-i Muḥammed Muṣṭafā vaṣfuŋ ḳuşını ṣayd içün tīr-i vaṣfı güşād yaʿnī tīr-i tīze müşābih olan vaṣfı belīġāne itmiş ve edeble ḳılmış ise de senüŋ vaṣfuŋ andan yüce ve beyāndan ʿālī vü berter olmaġla kemā-yenbeġī vaṣfa ʿācziyet göstermiş dimekdür. Māʿ hāẕā ümmet merḥūmeye raḥmetden nāşī yoḫsa li-maʿallāhi vaḳtun lā-yeseʿu fīhī melekun muḳarrebun. Ve lā-nebiyyun murselīn. (Benim Allah'la beraber öyle bir vaktim vardır ki ne mukarreb melekler ne de mürsel peygamberler bu makamda bulunamaz) buyurılmış.

El-Esraru'l-Merfua, s.291 Ali bin Sultan el-Kari, Thk.: Muhammed Lütfi el-Sabbağ, h.1406, 2. Baskı, Yayınevi: El-Mektebü'l-İslamî, Beyrut.

Feteʾemmel lā-ʿacziyyete ḫayrun min-maḳdūriyye (Acziyetin imkânın oluşundan daha hayırlı olduğunu düşünmez misin?) Bā-ḫuṣūs beşeriyyete olan bende nice medḥine dehān-güşā olayum diyu ʿacziyetdür. Her ne ḳadar kemā-yenbaġī muḥākeme degil ise de yine lāzım olan "liẕālik ve yeḳūl: ve in şekkertum leʾezīdennekum" ("Andolsun, eğer şükrederseniz elbette size nimetimi artırırım.) (İbrahim/14:7) mışdāḳı şükre saʿy ide. Allahumme eʿṭī şukreke fī-ṣānī vaḥfaẓ min-elḫaṭāyā ʿabdī. (Allah'ım sen bizim (ikincisine ait) şükrümüzü artır ve bu kulun hatalarından bizi koru.

[39] Ben kim oluyorum ki seni öveyim. Edep okçusu senin vasıf kuşunu beyan zirvesinden düşürmüştür.

ebyātlarındāndur. Ḥallinde bu ḥaḳīrüŋ ʿadem-i ḳudret ü istiʿdādı der-kār ise de ümīddür ki müşāhede-i dīde-i ehl-i kerem olduḳda ḳuṣūrumı ʿafv-ı bende-nüvāzı ile mestūr u pūşīde buyuralar.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ben kimüm ki muḥīt-i ʿuḳūl ve cāmīʿ-i ervāḥ u nüfūs olan ʿaḳl-ı külli ḫadeng-endāz-ı edeb senüŋ ṭuyūr-ı evṣāfuŋ beyānı evcinden düşürmişdür. Yaʿnī ʿaḳl-ı ʿāşir ki ʿaḳl-ı külldür. Anı daḫı bile nāvek-endāz-ı edeb-i seng-i murġ-ı evṣāfuŋ evcinden yabana atmışdur. Yaʿnī ʿaḳl-ı kül murġ-ı evṣāfuŋ beyānı tereddüdinde iken nāvek-endāz-ı edeb anı evc-i beyāndan yabana endāḫte idüp ʿacze bıraḳmışdur. Pes men ki ṣıfat-ı beşeriyetle mülebbes kemter ü ednā bende-i nā-çīzüm. Nice murġ-ı evṣāfuŋı beyāna getüreyüm. Bu beytde Ḥaḳḳuŋ murġ-ı evṣāfında bī-bāl ü per olduġına iʿtirāf-ı ʿacz ola. Vallāhu aʿlem.

مست ذوق عرفی ام کز نغمهٔ توحید تو

لذت آوازه در کام جهان انداخته[40]

22. Mest-i ẕevḳ-i ʿUrfīyem k'ez-naġme-i tevḥīd-i to

Leẕẕet-i āvāze der-kām-ı cihān endāḫte

"Kām" dimāġ dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: İlāhī! Naġme-i tevḥīdüŋ müterennimi olduġından ʿUrfī'nüŋ ẕevḳi mestiyüm ki āvāze-i tevhīdüŋ leẕẕetini meẕāḳ-ı cāna ve kām-ı cihāna baḫş eylemişdür. Yaʿnī ʿUrfī tevḥīdüŋ müterennimi olduġından ẕevḳ-i derūnı mesti olmışumdur. Zīrā senüŋ tevḥidüŋ vaṣfın leẕẕeti āvāzesini meẕāḳ-ı cāna ve kām-ı cihāna eylemişdür, dimekdür. Vallāhu aʿlem. **[6b]**

2

Münācāt-ı Dīger

[mefʿūlü/fāʿilātü/mefāʿīlü/fāʿilün]

ای نه فلک ز خرمن صنع تو دانه ای

وز قصر کبریای تو عرش آستانه[41]

1. Ey nüh felek zi-ḫırmen-i ṣunʿ-ı to dāneī

V'ez-ḳaṣr-ı kibriyā-yı to ʿarş āsitāne

[40] Ey Allahım, senin varlığının nağmesinin lezzetini can ve cihân zevkine veren Urfî'nin (şiirinin) zevkinden mestim,

[41] Ey dokuz feleğin sanat harmanına nispetle tane ve büyüklük köşkü karşısında arşın bir eşik (olduğu yaratıcı)!

“Ḫırmen”den murād ḫırmen-i ʿaẓamet-i Kibriyādur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey Ḫudāvend-i bī-çūn! Ṣunʿ-ı ezeliyyeŋ ḫırmeninde nüh felek bir dāne mikdārıdur. Yaʿnī ṣunʿ u īcād-ı ilāhiyeŋ şol mertebe-i nihāyedür ki anda nüh felek cürmi ancaḳ bir ẕerre ve bir dāne miḳdārıdur. Ve daḫı senüŋ ʿaẓamet-i Kibriyāŋ kaṣrında ʿarşuŋ kendisi bir āsitānedür. Yaʿnī egerçi ʿarş ġāyet bülend görinür ammā ʿaẓamet-i Kibriyāŋ ḳaṣrına nisbetle ancaḳ bir āsitānesi mikdārı ola, dimekdür.

در تنگنای کوچهٔ شهر جلال تو

وسعتگه زمانه کمینکار خانه[42]

2. Der-tengnā-yı kūçe-i şehr-i celāl-i to

Vüsʿatgeh-i zamāne kemīn kār-ḫāne

“Tengnāy” pek daraşıḳlıḳ ve maḥall-i mużīḳ dimekdür. “Kūçe” maḥallecik, “kār-ḫāne” kār-ḫāne-i ʿālemdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey mūcid-i mümkināt! Kūçe-i ʿaẓamet ü celāl şehrinüŋ tengnāyında zamānenüŋ vüsʿatgehligi bir kār-ḫāne-i kemīndür. Yaʿnī senüŋ bī-nihāye olan ʿaẓamet ü celālet şehri kūçesinüŋ en daraşıḳ ve maḥall-i mużīḳinde zamānenüŋ genişligi en ednā bir kār-ḫānedür. Yaʿnī aẓamet ü kibriyāŋ şehrinde zamānenüŋ kendisi ednā mertebe bir ufacıḳ ve ẕerre miḳdārı bir kār-ḫānedür. Ḫāṣılı nezd-i ʿaẓametinde kār-ḫāne-i ʿālem vüsʿati hīçden hīçdür, dimekdür. Vallāhu aʿlem.

پروازگاه طائر صنعت کجا بود

جایی که دارد از دو جهان آشیانه[43]

3. Pervāzgāh-ı ṭāʾir-i ṣunʿet kocā buved

Cāyī ki dāred ez-dü cihān āşiyāne

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey Ḫālıḳ-ı mümkināt! Ṭāʾir-i ṣunʿuŋ pervāzgāhı ḳaçan olabilür? Bir vechile ki iki cihān āşiyāne tutar yaʿni ṭāʾir-i ṣunʿuŋ mādām ki iki cihānı kendisine āşiyāne ḳılmışdur. Anuŋ ʿaẓametine ḥisbān pervāzgāh ḳaçan imkānda olur. Ḫāṣılı ʿaẓamet-i

[42] Senin celâlinin ve büyüklüğünün şehrinde âlemin genişliği küçük bir iş yeridir.

[43] İki cihanda yuvası olan yaratma kuşunun uçtuğu yer neresidir?

Ḫudā'ya ʿacz-i iʿtirāf idüp buyurur ki: Ey ʿaẓīmü'ş-şān! Ṭāʾir-i ṣunʿuŋ ne rütbelerde ʿaẓīm olduġı ʿaḳl-ı beşeri iḥaṭadan berī olduġı yüzden maʿlūm olur ki iki cihānı kendine āşiyāne eylemişdür. Pes aŋa pervāzgāh olacaḳ maḥal ḳanda olur? Yaʿnī senüŋ ṭāʾir-i ṣunʿ ve murġ-ı fiʿlüŋ dü-cihānı ārām idecek āşiyāne eyledügi şūretde pervāzgāhı ve mıżmār-ı ṭayrānı aŋa nisbet itmek muḳteżā-yı ʿaḳl-ı insānīden degildür. Zīrā du-cihānı āşiyāne iden murġ-ı ḳudretüŋ pervāzgāhı ve maḥall-i ṭayrānı ne miḳdār vüsʿatlü gerek olduġı ḫaylūle-i insānīden berīdür. Pes maʿlūm oldı ki anuŋ ṭāʾir-i ṣunʿı ʿaẓametine nihāyet yoḳdur, dimekdür.

ز توسن سپهر سراسیمه گر دونست

تا حکمتت گرفته به کف تازیانه[44]

4. Zi-tevsen-i sipihr ser-ā-sīme gerdūnest

Tā ḥikmetet girifte be-kef tāziyāne

"Tevsen" at maʿnāsınadur. "Kef" el ayası maʿnāsınadur. "Tāziyāne" ḳamçı dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Sipihrüŋ esbi tek ü tāzından çarḫ-ı devvār ser-āsime

[7a]

olmışdur. Ḥikmet ü irādenüŋ kār-ḫāne-i ʿālemüŋ var olmasına taʿalluḳ idüp tāziyāne-i ḫilḳati eline alalıdan berü. Yaʿnī ey Ḫālıḳ-ı kevn ü mekān! Ḥikmet ü meşiyyetüŋ kāʾinātuŋ ṣaḥrā-yı ʿademden mıżmār-ı vücūda gelmesine taʿalluḳ idüp tāziyāne-i īcādı der-dest ideliden berü ve sipihrüŋ tevseni şol mertebe cevelān itmekdedür ki gerdūn ṭolaş itmekden ser-ā-sīme vü ser-geşte olmışdur. Ḫāṣılı felegüŋ var olmasına fermān-ı rubūbiyetüŋ ṣādır olup ḥikmet ü ʿaẓametüŋ tāziyāne īcādı eline alalıdan berü tevsen-i sipihrüŋ bir ġāyetde ṭolaşup cevelānda dergeh-i şiddet-i gerdişinden gerdūn ser-ā-sīme vü ser-geşte olmışdur. Murād devr-i dāʾim-i gerdūn meşiyyet ü ḥikmet-i Ḫudā'ya maḳrūn olduġı beyāndur.

عفوت ثواب دشمن و حلمت گناه دوست[45]

هر کام چیده عاطفت دام دانه[46]

5. ʿAfvet ṣevāb-ı düşmen ü ḥilmet günāh-ı dūst

Her gām-çīde ʿāṭıfet-i dām-ı dāne

[44] Senin hikmetin dizginleri eline aldığından beri, felek atının gidişinden, göğün başı dönmüştür.

[45] Derkenar: "Beyān u keremüŋ ṣevāba düşmendür."

[46] Bağışlaman sevaba düşman, yumuşaklığın günaha dost olmuş, elde edilen

“ʿ Afvet ṣevāb-ı düşmen” ʿafv u keremüŋ ṣevāba düşmendür, dimekdür. Meṣelā fülān şaḫṣ itmegine ve altunına düşmendür dirler ki keṣret-i cūd u farṭ-ı seḫāsından kināyedür. “Ḥilmet günāh-ı dūst” ḥilmüŋ günāhuŋ dūstıdur. Yaʿnī **sebaḳat raḥmeti ʿalā-ġaḍabī**[47] mışdāḳı üzre insāna maġfiretüŋ sārī olsun içün ʿişyāna ruḫṣat virdüŋ dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey Ḫudā-yı Lem-yezel! ʿAfv u ġufrānuŋ ṣevāba düşmendür ve ḥilmüŋ günāha düşmendür. Bu ṣūretde dām u dāne-i ʿāṭıfet ü şefḳatüŋ her bir kāmı celb eylemişdür. Yaʿnī mücrim ḳullaruŋ cerāʾimlerin ʿafv içün ṣıfat-ı ġufrānuŋ bir mertebe ṣevābı beẕl ider ki niṣār itmede ʿafvuŋ ṣevāba düşmendür. Ve daḫı ḥilmüŋ günāha dūst olmışdur. Yaʿnī ʿāṣīleri ʿişyān itmek içün ḳudret virmişsüŋ tā ki anları maġfiret idesüŋ. Ḫāṣılı deryā-yı raḥmetüŋle şüst u şūy idesüŋ içün insāna ruḫṣat-ı ʿişyānuŋla virdüŋ dimekdür.

عرفی تمام معصیت اما بدست او

هست از عنایت تو عنان بهانه[48]

6. ʿUrfī tamām-ı maʿṣiyet ammā be-dest-i ū

Hest ez-ʿināyet-i to ʿinān-ı bahāne

Lafẓ-ı ū ʿUrfī żamīridür.

Maḥṣūl-ı Beyt: ʿUrfī tamām ʿişyān u cürmdür. Ammā anuŋ elinde senüŋ **Lā-taḳnaṭu min-raḥmetillāh**[49] ʿināyetinüŋ dizgini bir bahānedür. İlāhī! ʿUrfī ʿişyān ile ālūfte rind-i bī-pervādur. Ammā ʿināyet ü şefḳatüŋ dizginin elden terk itmez, dimekdür.

3

Ḥarfü’l-Elif

Bu Ḳaṣīde-i Girān-Ḳadr Midḥat-i Ḫayrü’l-Ümem Ṣallallāhu ʿAleyhi Ve sellemdür

Allāh İḫtitāmını Müyesser Eyleye Āmīn

[mefʿūlü/mefāʿīlü/mefāʿīlü/feʿūlün]

اقبال کرم می گزد ارباب همم را

همت نخورد نشتر آری و نعم را[50]

---

[47] “Rahmetim gazabımı geçti.” (Kitab el-Cami el-Sahih, Buhari, s. 429, Thz. Beril Matbaası, Leiden)

[48] Urfî tamamen günaha batmıştır, ama onun elinde senin lütfun bir bahane olarak vardır.

[49] “Allah’ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin.” (Zümer/39: 53)

[50] Cömertlikle gelen talih, fedakarları ısırır. Fedakarlık evet ve tamam neşterini yemez.

1. **İḳbāl-i kerem mīgezed erbāb-ı himem-rā**
Himmet ne-ḫored neşter-i ārī vü neʿam-rā

“İḳbāl” devlet ü saʿādetüŋ teveccühine dirler. “Mīgezed” ışırur dimekdür. “Ārī” belī vü eved maʿnāsınadur.

[7b]

murād kināyedür.

Maḥṣūl-ı Beyt: İḳbāl-i kerem himmet erbābını ışırur ve anı nāʾil olduġı mertebe-i ʿulyādan meẕellete bıraġur. Himmet ise ārī vü niʿam neşterini yimez. Zīrā erbāb-ı himmet şol mertebe ʿālī-cenābdur ki bir ṣāḥib-keremüŋ dil-beste-i iḥsānı olup kendine ṣudūr idecek keremi sebeb içün dāʾimā meclisinde nīk ü bed ve hemvār u nā-hemvār kelimātını taṣdīḳ ü taḥḳīḳ iderek ʿārī ve niʿam müdārāsınuŋ neşterini yimezler. Yaʿnī ḳurbet-i Ḥaḳḳ’ı taḥṣīl-i ẕevāt-ı ehl-i kerem mecāzī keremi iḳbāliçün dil-bestesi olup rūz-ı rūşene şeb-i tār diseler īnek meh ü pervīn diyenlerden degillerdür. Zīrā anlar cām-ı maḥabbet-i ilāhī ser-mestleridür. Pes ḳaçan imkānda olur ki cihān-perest ehl-i keremüŋ dil-beste-i iḥsān-ı fānīsi olup medār ve envāʿ-ı taʿalluḳ neşterin yiyeler. Niteki şāʿir dimişdür:

Beyt:

Selāmet-cūy olan derd-i ser-i ālām-ı dünyādan
Dimāġ-ālūde olmaz bū-yı gülzār-ı temennādan

از رغبت دنیا الم آشوب نگردم
زین باد پریشان نکنم زلف الم را[51]

2. **Ez-raġbet-i dünyā elem-āşūb ne-gerdem**
Z’īn bād perīşān ne-konem zülf-i elem-rā

Maḥṣūl-ı Beyt: Zülf-i elemi yaʿnī ʿaşḳ u maḥabbeti ki reh-ber-i ḳurbet-i Ḥaḳ’dur, raġbet-i dünyā elem ü ġāʾilesiyle āşūb u āmīziş itmedüm yāḫūd itmem. Zīrā zülf-i elem şāhid-i ezelüŋ zülfi olup bu vīrāne ve der ü dīvārını şikeste göŋül daḫı anuŋ āvīḫtesi olmaġla miṣāl-i bād olan leẕẕet-i dünyā raġbeti ġāʾilesiyle ḳaçan ol zülf-i elem maḥabbeti perīşān u perākende idüp derūnumda temevvüc ü telāṭum iden deryā-yı maḥabbet leẕẕetini raġbet-i māsivā ile memzūc u maḫlūṭ iderüm, dimekdür.

[51] Dünya isteğiyle dertlenmem, bu rüzgâr ile hüzün saçını dağıtmam.

فقرم بسیاست کشد از مسند همت

در چشم وجود ار ندهم جای عدم را[52]

3. Faḳrem be-siyāset keşed ez-mesned-i himmet

Der-çeşm-i vücūd er ne-dehem cā-yı ʿadem-rā

Maḥṣūl-ı Beyt: Zülf-i elem şāhid-i ezel delāletiyle iktisāb eyledügüm faḳruŋı mesned-i himmetümden siyāset maḥalline çeker. Eger çeşm-i vücūda yoḳluḳ yirini virmez isem. Yaʿnī eger vücūd u varlıḳ dīdesine yoḳluḳ ve maḥviyeti virmez isem terk-i raġbet-i dünyā sebebiyle mālik olduġum faḳruŋı bi'l-külliyye mesned-i himmetden düşürüp dār-ı siyāsete çeker. Zīrā mesned-i himmet ile raġbet-i dünyā bir yire cemʿ olmaz. Nitekim **Şems-i Tebrīzī** buyurmışdur:

Sür çıḳar ġayrı göŋülden tā tecellī ide Ḥaḳ

Pādişeh ḳonmaz ṣarāya ḫāne maʿmūr olmadan

Keẕālik mādām ki māsivānuŋ yoḳluġını dīde-i vücūda ʿadem yerine virmez isem maʿāẕallāhu Teʿālā faḳrını mesned-i himmetden dār-ı siyāsete çeker, dimekdür.

بی برگی من داغ نهد بر دل سامان

بیمهری من زرد کند روی درم را[53]

4. Bī-bergī-i men dāġ nehed ber-dil-i sāmān

Bī-mihrī-i men zerd koned rū-yı direm-rā

"Bī-bergī" yoḳsuzluḳ ve ḥālet-i faḳrdan kināyedür.

[8a]

"Sāmān" tercemenüŋ ibtidāsında tafṣilli ẕikr olınmışdur. Bu maḥalde ṣervet-i bisyār maʿnāsınadur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Benüm bī-bergligüm dil-i sāmān üzerine dāġ ḳor. Yaʿnī sāmān benüm faḳr-ı rıżāma ḥased idüp ve derūnı dāġ-dār olur. Ḥāṣılı derūn-ı dilden āh idüp dir ki: kāşki ʿUrfī

[52] Varlık gözünü yokluk yerine koymazsam, fakirliğimi himmet dayanağından siyaset dârına çeker.

[53] Benim yoksulluğum varlığın yüreğine ateş kor, benim sevgisizliğim diremin yüzünün rengini sarartır.

sāmāna meyl idüp ben anuŋla bile olaydum mātemin iderek derūnı lāle-ṣıfat dāġ-dār olur. Yaʿnī bu vechile benüm altuna ʿadem-i raġbetüm ḥasebiyle kemāl-i reşkden çehresi reng-i aşfere müntehī olmışdur, dimekdür.

این جوهر ذات از شرف نسبت آباست

سودست بابر این در اگر چه سر یم را[54]

5. Īn cevher-i ẕāt ez-şeref-i nisbet-i ābāst

Sūdest be-ebr īn dür egerçi ser-i yem-rā

"Sūdest" birbirine ḳarābet itmiş ve sürilmiş maʿnāsınadur. "Ser-i yem" deŋizüŋ bālāsı ve başı dimekdür murād abā vü ecdād-ı ʿUrfī'dür ki bu maḥalde ser-i yeme teşbīhdür. "Ebr"den murād şeref ü şānlarıdur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Benüm cevher-i ẕātumuŋ şöhreti abā vü ecdādum şerefindendür. Eger bu dür ser-i yemi ebre irişdürmiş ise de yaʿnī meşhūr-ı ʿālemdür ki ebr ṣu deryādan celb idüp baʿdehū ḳaṭarāt-ı bārān yine deryāya manṣıb olıcaḳ ṣadefler dehānın güşād idüp ol ḳaṭrelerden celb idüp mürūr-ı eyyāmla içinde dür kemāl bulur imiş. Ammā maʿnā-yı ḥaḳīḳate naẓar olınsa ol dür yine deryādan meʿḫūz u muḳtebesdür. Pes merḥūmuŋ murādı dimek olur ki ser-i yemi tā maḥall-i semāya irişdürmişdür. Ammā "dür" ḳıymetlü olduġından ser-i yemi bulutlara sūde itmişdür. Ammā naẓar-ı īmʿān ile naẓar olınsa yine dürrüŋ şerefi deryādandur. Yaʿnī dür ol ḳadar ẕī-ḳıymetdür ki ḥāṣıl olsun içün serümi bulutlara keşīde ve merātib-i bālāya ser-beste itmişdür. Belī egerçi böyledür. Ammā anuŋ ẕī-ḳıymet olduġı yine deryā şerefindendür. Pes ben daḫı egerçi abā vü ecdādumı ʿilm ü maʿrifet cihetinden tecāvüz ü ġalebe eyledüm ve kemālātum sebebiyle anlara şān u şöhret virdüm ise de yine inṣāf olan budur ki cevher-i ẕātumuŋ şerefi yine abā vü ecdāduma nisbetledür. Yaʿnī cevher-i ẕātumuŋ şerefi abāma olan ittiṣāl-i taʿalluḳ cihetindendür, dimekdür. El-ʿilmu ʿindallāh[55]

هرچند که در کشمکش جاه و مناصب

گمنام نمودند همه دوده وهم را[56]

6. Her çend ki der-keşmekeş-i cāh u menāṣıb

[54] Her ne kadar denizde de olsa incinin bulutlara olan yakınlığı gibi bendeki fıtrat cevheri atalarımın şerefinden gelir.

[55] Gerçek bilgi ancak Allah katındadır.

[56] Her ne kadar, makam ve güç kavgasından ecdadımın hepsi şan ve şöhretlerini kaybettilerse de.

Güm-nām nümūdend heme dūde vü hem-rā

Bu beytler ḳıtʿadur: “Güm-nām nümūdend” şān u şöhretlerini żāyiʿ eylediler ise de dimekdür. “Heme” birbirinüŋ dimekdür. “Dūde” ḳabīle dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Eyyām her ne ḳadar cāh u menāṣıbuŋ keşmekeşinden birbirinüŋ ḳabīlelerini ṣaḥīfe-i ʿālemden ḥak itmişlerdür. Yaʿnī abā vü ecdādum cāh u menāṣıb dād u sitādında nām u nişānların ṣaḥīfe-i ʿālemden ḥak itmişler ise de

از نقش و نگار در و دیوار شکسته

آثار پدیدست صنادید عجم را[57]

7. Ez-naḳş u nigār der ü dīvār-ı şikeste

Āṯār pedīdest ṣanādīd-i ʿAcem-rā

“Naḳş-ı der ü dīvār-ı şikeste” murād vīrān-ḫānedür ki ʿUrfī kendini irsāl-i meṯel eylemiş. “Ṣanādīd-i ʿAcem” ʿAcem kibārı ve rükni dimekdür.

[8b]

Maḥṣūl-ı Beyt: Abā vü ecdādum keşmekeş ü menāṣıbda ṣanādīd-i ʿAcem ʿinān-ı devleti birbirinüŋ dest-i teferruḳından alup nām u nişānların kem eylemişler ise de öyle degildür ki abām aṯārı külliyetle maḥv u nā-yāb ola. İşte baʿżı şikeste ve der-i dīvārı ser-geşte vü ḫarāb olmış eṯer-i bīnālarında olan naḳş u nigār-ı delālet ile ki ṣanādīd-i ʿAcem’den bir ʿālī-cenābuŋ eṯeri ola. Pes temṯīl-i meẕkūr üzre dimek olur ki benüm kemāl-i rüşd ü faṭānetüm şehādet eyler ki bir ʿālī silsileden olam. Eger beytüŋ maʿnā-yı luġavīsine imʿān-ı naẓar olınsa dimek olur ki abā vü ecdādum ne derece ʿālī-cenāblar olduḳları işte der ü dīvār-ı şikeste vü ḫarāb olmış naḳş u nigārından nümāyāndur ve eger beni gören ecdādumuŋ şān u şereflerini fehm eyler diyü temṯīl-i meẕkūr üzre maʿnā virilürse fülān zāde ve babası şöyle idi disünler. İftiḫārından kināyedür. Vallāhu aʿlem.

تا گوهر آدم نسبم باز نه استد

ز آبای خود ار بشمرم اصحاب کرم را[58]

[57] Yıkık dökük duvar (a benzeyen Urfî) üzerindeki nakışlarda Acem’in ulu kimselerinin izleri görünüyor.

[58] Eğer cömert ceddimin silsilesini saymaya kalksam tâ Hz. Adem’in hamuruna varıncaya kadar silsilem kesilmez.

8. Tā gevher-i ādem-nesebem bāz ne isted

Zi-ābā-yı ḫod er be-şumurem aṣḥāb-ı kerem-rā

“Bāz ne-isted” girü ḳalmaz ve kesilmez, dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Nesl cānibinden ʿırḳ-ı tāhir olduġuma bu daḫı şehādet ider ki aṣḥāb-ı kerem ve erbāb-ı himem olan abā vü ecdādumı eger cevher-i Ādem ʿaleyhi’s-selāma varınca fülān ibni fülān fülān ibni fülān diyü taʿdād eylersem aşlā silsilem ḳatʿ olmayup ve Ādem’e varınca ism ü vesmleriyle ʿayān u beyān olur, dimekdür.

اما نبود وصف اضافی شرف ذات

این فتوی همت بود ارباب همم را[59]

9. Ammā ne-buved vaṣf-ı iżāfī şeref-i ẕāt

Īn fetvā-yı himmet buved erbāb-ı himem-rā

“Vaṣf-ı iżāfī” vaṣfla mużāf dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Egerçi abāmuŋ şeref-i nesebi ʿālīdür, ammā şeref-i ẕāt yaʿnī gevher-i ẕātuŋ şerefi abāmuŋ vaṣfına nisbetle olmaz. Yaʿnī ẕātumuŋ şerefi abā vü ecdādumı medḥ ü şenā itmekle teraḳḳī bulmaz. Zīrā bu fetvā-yı himmet erbāb-ı himemüŋ senedi ve fetvāsıdur. Yaʿnī mışrāʿ-ı evvelīnüŋ mażmūnı erbāb-ı himemüŋ fetvāsıdur. Bu cihetle ki şeref-i ẕāt ve ʿilm ü kemālāt oġlına babadan mużāf olmaz. Ancaḳ cevher-i ẕāt herkesüŋ istiʿdādında peydā olur. Yoḫsa cānib-i abādan mużāf olmaz diyü erbāb-ı himemüŋ senedi ve fetvāsıdur. Zīrā çoḳ kimseler vardur ki abā vü ecdādı ʿilm ü kemāl ile ārāste olagelmişler iken ferzendleri cehl ü ḥamāḳatle pīrāste olmışlardur. Pes maʿlūm oldı ki şeref-i ẕāt kişiye abādan mużāf olmaz, dimekdür.

این برق نجابت که جهد از گهر من

مدحست بلی گوهر ذات اب وعم را[60]

10. Īn berḳ-i necābet ki cehed ez-güher-i men

Medḥest belī gevher-i ẕāt eb ü ʿam-rā

[59] Ama benim zâtımın şerefine ceddimden eklenen bir şey yoktur, bu gayretler erbabına himmet fetvasıdır.

[60] Benim (şiir) cevherimden sıçrayan bu yücelik şimşeğinin medh olduğu doğrudur ama bu atalarımın gevherinin övgüsüdür.

“Necābet” ululuḳ ve ʿālī-cenāblıḳ dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Bālāda basṭ u beyān olan berḳ-i necābet ki benüm ṭabʿ-ı gevher-i nebʿümden ṣıçramışdur. Yaʿnī bu ʿālī-cenāblıḳ vaṣfı ki eşʿār-ı güher-aşārumdan żuhūr bulmışdur, belī medḥ ü ṣenādur.

[9a]

Lākin eb ü ʿamuma nisbetledür degil ki kendi şeref-i ẕātumı medḥ ola. Yaʿnī bu evṣāf-ı necābet-ittiṣāf ki güherümden ṣādır olmışdur, eb ü ʿammum medḥidür. Yoḫsa ben ne kemterüm ki bu ḳadar vaṣfa şāyeste olam, dimekdür.

وصف گل و ریحان بهوا باز نگردد

هرچند هوا عطر دهد قوت شم را[61]

11. Vaṣf-ı gül ü reyḥān be-hevā bāz ne-gerded

Her çend hevā ʿıṭr dehed ḳuvvet-i şem-rā

“Vaṣf” bu maḥalde rāyiḥa maʿnāsına istiʿmāl olınur. “Reyḥān” be-maʿnā feslegen “bāz ne-gerded” munḳalib olup gitmez dimekdür. “Şemm” rāyiḥa alacaḳ dimāġ murāddur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Gül ü reyḥān rāyiḥası hevāya ve bāda munḳalib olup gülden zāʾil olmaz. Her ne ḳadar hevānuŋ kendisi ḳuvvet-i dimāġa ʿıṭr virür ise de. Zīrā ḳuvvet-i şemm-i gül ü reyḥāndan iḳtibās itdügi rāyiḥayı hevānuŋ vāṣıṭasıyladur. Pes hevā ḳuvvet-i şemme yaʿnī dimāġuŋ kendisine her ne ḳadar gül ü reyḥāndan ʿıṭr virürse de yine gül ü reyḥāndan rāyiḥası rūzgāra munḳalib olup gitmez. Ancaḳ yine kendinde ḳalur. Keẕālik ben daḫı eyledügüm medḥ-i abā vü ʿammedür. Anları medḥ eyledügümden şeref-i ẕāt u istiʿdād u faṭānetüm noḳṣān-pezīr olmayup hem anlaruŋ şān u şöhretleri meşhūru bi’l-benān olur ve hem anlara nisbetle şeref-i ẕātum teraḳḳī bulur, dimekdür.

اقبال سکندر بجهانگیری نظمم

برداشت بیک دست قلم را و علم را[62]

12. İḳbāl-i Sikender be-cihān-gīrī-i naẓmem

Ber-dāşt be-yek-dest-i ḳalem-rā vü ʿalem-rā

[61] Her ne kadar hava burnun koklama gücüne güzel koku verse de gül ve reyhanın kokusu havayla gitmez.

[62] İskender-i Zülkaneyn, benim şiirimin âlemi ihata ettiğini görünce kalemini ve bayrağını eline alıp (kaçtı).

Maḥṣūl-ı Beyt: İskender-i Ẕülḳarneyn'üŋ devlet ü iḳbāli benüm naẓmum cihān-gīrligini göricek fi'l-ḥāl ʿale'l-ʿacele ʿalem ü ḳalemini bir eliyle ḳapup ḳaṣd-i firār eyledi. Yaʿnī naẓmum cihānı iḥāṭa itmiş gördügi gibi min-baʿd nüfūẕum cihāna cārī olmaz. Pes bize ṭurmaḳdan ise cānib-i ʿademe firārumuz yegdür diyerek fi'l-ḥāl ʿalem ü ḳalem ve kāffe-i varını bir el ile ḳapup firār eyledi. "Be-yek dest"den maḳṣad kemāl-i ʿacelesinden nāşīdür. ʿAlem ü ḳalem didügi devlet ü iḳbāl nüfūzı hem ṭūġ [u] ʿalem ve hem levḥ ü ḳalem ile dāʾim olduġından. Zīrā bir ṣāḥib-devletüŋ erbāb-ı ḳalemi olmaduġı ṣūretde icrā-yı nüfūzda noḳṣān olacaġı bedīhīdür. Erbābına maʿlūmdur.

نوبت بمن افتاد بگویید که دوران
آرایشی از نو بکند مسند جم را[63]

13. Nevbet be-men üftād be-gūyīd ki devrān
Ārāyişī ez-nev be-koned mesned-i Cem-rā

"Mesned-i Cem"den murād Ḥażret-i Süleymān'uŋ mesnedidür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Baʿd-ez-īn cihān-gīrlik ve nevbet-i hükūmāt baŋa mensūb olmışdur. "Devrāna" yaʿnī felege tenbīh idüŋ mesned-i Cem'i yeŋi başdan zīb ü zīverlesün tā ki üzerine mesken ṭutup bir ẕātı medḥ ü ṣenā itsem gerek, dimekdür.

نی نی غلط این نکته بموقع نسرودم
این نغمه پسندست دیگر صوت و نغم را[64]

14. Nī nī ġalat īn nükte be-mevḳiʿ ne-sürūdem
Īn naġme pesendest dīger ṣavt u naġam-rā

"Nī nī" be-maʿnā "lā lā" be-mevḳiʿ-i maḥallinde dimekdür. "Ne-surūdem" ırlamadum. "Dīger ṣavt u naġam-rā" ʿUrfī'nüŋ naġme vü şiʿrüŋ ġayrısına dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Yoḳ yoḳ bālāda ẕikr olınan nükteyi yerinde

[9b]

[63] Feleğe söyleyin Cem'in makamını yeniden süslesin, zira sıra bana geldi.

[64] Hayır hayır! Bu manayı yerinde söylemedim. Bu başkasının şiir nağmesine layıktır.

ırlamadum. Yaʿnī felege tenbīh idüŋ mesned-i Cem'i yeŋi başdan ārāyiş eylemesün. Üzerine çıḳup bir ẕātı medḥitsem gerek didügüm nükteyi ġalaṭ itdüm ve ol nükte yerine ırlamadum. Zīrā bu ḫaṭā-yı nükte felege eyledüm bir ġayrısınuŋ ṣavt u naġamına sezādur. Yaʿnī felegüŋ mesned-i ārāyişi ʿUrfī'den ġayrı kimesnenüŋ şiʿrine lāyıḳdur. Zīrā felegüŋ ne ḳudreti ola ki ʿUrfī'nüŋ şiʿri mesnedini ārāyiş ide yāḫūd felegüŋ ne ḥaddi var ki medḥ olınan ẕātuŋ meddāḥı mesnedini ārāyiş eyleye? Pes bu sebebden bālāda ẕikr olan nükteyi ġalaṭ itdüm, dimekdür.

دوران که بود تاکند آرایش مسند

مداح شهنشاه عرب را و عجم را[65]

15. Devrān ki buved tā koned ārāyiş-i mesned

Meddāḥ-ı şehenşāh-ı ʿArab-rā vü ʿAcem-rā

Maḥṣūl-ı Beyt: Devrān ne kişidür ki ʿArab u ʿAcem pādişāhınuŋ meddāḥı mesnedine zīb ü zīver ü ārāyiş vire. Pes bu sebebden bālāda devrāna tenbīh idüŋ didügüm ḫitābı ġalaṭ söyledüm, dimekdür.

آرایش ایوان نبوت که ز تعظیم

خاک در او تاج شرف داد قسم را[66]

16. Ārāyiş-i eyvān-ı nübüvvet ki zi-taʿẓīm

Ḫāk-i der-i ū tāc-ı şeref dād ḳasem-rā

Maḥṣūl-ı Beyt: Devrān kimdür ki nübüvvet eyvānına ārāyiş vire ki taʿẓīm cihetinden anuŋ mübārek ḫāk-ı deri ḳasemüŋ kendisine tāc-ı şeref virmişdür. Yaʿnī ḥīn-i ḳasemde anuŋ ḫāk-ı derine ḳasem[67] olınduḳda ḳaseme tāc-ı şeref virmişdür. Pes devrān nice ola ki anuŋ meddāḥı mesnedine ārāyiş vire, dimekdür.

روزی که شمردند عدیلش زمحالات

تاریخ تولد بنوشتند عدم را[68]

[65] Devran kim ki Arap ve Acem Padişâhının meddâhının tahtını süslesin!

[66] Peygamberlik sarayının süsü yücelik kastıyla kapı toprağından yemine şeref tacı vermiştir.

[67] Derkenar: "Ḳasem" lügatde and içmek.

[68] İmkansızlıklar içinden ona benzer bir gün arayıp (bulamadıklarından) yokluğun doğum tarihini yazdılar.

17. Rūzī ki şümurdend ʿadīleş zi-muḥālāt
Tārīḫ-i tevellüd be-nüviştend ʿadem-rā

"Şümurdend" taʿdād eylediler dimekdür. "ʿAdīleş" be-maʿnā miṣleş ü naẓīreş.

Maḥṣūl-ı Beyt: Rūz-ı ezel ki andan evvel kān-ı ʿadem bir lafẓ-ı bī-maʿnā idi. Ve hīç mümkināt maʿlūm degil idi. Ol vaḳt Memdūh ki Ḥażret-i Seyyid-i Veled-i Ādem ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellemdür, naẓīr ü miṣli teftīş olınduḳda bulınmayup bu ḳadar didiler ki yoḳdur. Pes ʿademüŋ kendisi ol kevn-i vücūda gelüp tevellüd tārīḫini yazdılar. Yaʿnī ʿademden evvel miṣli var mı diyü naẓar eylediler. Pes miṣli yoḳdur lafẓından ʿadūmānuŋ kendisi ki mecḥūl idi. Ol vaḳt ʿadem ve yoḳluḳ tevellüd idüp Ḥażret'e naẓīr olaraḳ ʿadem-i tārīḫini yazdılar. Anı ol Ḥażret'e naẓīr bulınmayup yoḳdur lafẓından ʿademüŋ kendisi ẓuhūr bulup tārīḫini ol günden yazdılar. Ḥāṣılı ol ẕāt cümle varlıġuŋ evveli olduġı ḫod maʿlūmdur. Maḥabbet bundadur ki yoḳluġuŋ daḫı evvelidür. Zīrā yoḳluḳ ḫalḳ olmazdan cihet-i muhālātdan miṣl ü mānendini bakdılar yoḳdur lafẓından ʿademin kendisi ẓuhūr bulmaġın ol günden tārīḫ-i tevellüdini yazdılar dimekdür.

تا رایت عفو و غضبش سایه نینداخت
هیأت متصور نشد آرامش و رم را[69]
18. Tā rāyet-i ʿafv u ġażabeş sāye ne-y-endāḫt
Heyʾet mutaṣavver ne-şod ārāmiş ü rem-rā

"Ne-y-endāḫt"

[10a]

ṣalmayınca dimekdür. "Rem" ıżṭırāb maʿnāsındadur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ḥażret-i Ḫˇace-i ʿĀlem ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellemüŋ ʿafv u ġażabı ʿalemi sāye ṣalmayınca ʿālemüŋ ārāmiş ü rem heyʾeti vü şekli naḳş olmadı. Yaʿnī ʿafvınuŋ sāyesi ārāmuŋ kendisine ve ġażabuŋ sāyesi rem ü ıżṭırāba taʿalluḳ itmeyince bu kār-ḫāne-i ʿālemde ārāmuŋ ve ıztırābuŋ şekli naḳş olmadı. Ḥāṣılı ol ḥażret ki rūḥ-baḫş-ı kāʾinātdur, ʿafv u ġażabınuŋ ʿalemi sāye-endāḫt olmayınca hīç nesne birbirinden tefrīḳ bulmadı, dimekdür.

[69] Senin (Hz. Muhammed) af ve gazabın âlemin üzerine gölge bırakmadıkça, rahatın ve korkunun şekli bilinemedi.

تا شاهد علم و عملش چهره نیفروخت

معلوم نشد فائده نه بیش نه کم را[70]

19. Tā şāhid-i ʿilm ü ʿameleş çehre ne-y-efrūẖt

Maʿlūm ne-şod fāʾide ne bīş ne kem-rā

"Ne-y-efrūẖt" żiyā-sāz olmayınca dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Tā ki Ḥażret-i pīş-rev-i ṣırāṭ-ı müstaḳīm ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellemüŋ ʿilm ü ʿameli maḥbūbı çehresini şuʿle-perdāẖt itmeyince mā-teḳaddemde ẓuhūra gelen ʿilm ü ʿamelüŋ bīş ü kem fāʾidesi maʿlūm olmadı. Yaʿnī ol Ḥażret'üŋ ʿilm ü ʿameli maḥbūbı cihāna teşrīf itmeyince ʿilm ü ʿamelüŋ ne çoḳ ne çoḳ fāʾide ve ne żararı maʿlūm idi. Aṣlā ʿilm ü ʿamelden çoḳ yāẖūd az fāʾide fehm olınmadı. Zīrā ṣırāṭ-ı müstaḳīmi andan ġayrı ferd-i vāḥid kemā-yenbaġī iẓhār idemedi, dimekdür.

انجا که سبکروحیش[71] **آید بتکلم**

ز آسیب گرانی بخرد گوش اصمرا[72]

20. Āncā ki sebük-rūḥīş āyed be-tekellüm

Z'āsīb-girānī be-ẖıred gūş-ı aṣam-rā

"Sebük-rūḥ" ṣaḳīl'üŋ ʿaksidür. Meṣelā fülān pek ṣaḳīl-cānludur dirler. "Āsīb-i girān" āfet-i girān dimekdür. "Be-ẖared" bunda ẖalāṣ ider, dimekdür. "Aṣam" ṣaġır dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Şol maḥaldeki Ḥażret-i Ṣādıḳu'l-Velāyet'üŋ sebük-rūḥluġın ve ẖulḳın kendisi tekellüme āġāz ve ẖavāṣ u ʿavāmuŋ neṣāyiḥine dehen bāz eyleye, şol mertebe laṭīfdür ki ol maḥalde gūş-ı aṣamı bile āsīb-i girānīden taẖlīṣ ider. Yaʿnī ol ḥażretüŋ sebük-rūḥlıgı eger bir yerde pend ü vaʿẓa gelse ʿālemi bir mertebe iḥyā ider ki gūş-ı aṣam bile āfet-i girānīden yaʿnī aġırlıḳ żarar u belāsından ẖalāṣ olup ol tekellümden behre-yāb olur, dimekdür.

---

[70] O (Hz. Muhammed)'nun ilim ve ameli bir çehreyi aydınlatmadıkça ilim ve amellerin az mı çok mu faydası olduğu bilinmedi.

[71] Derkenar: *Burhān-ı Ḳāṭıʿ*da; "Sebük-rūḥ" dāʾimā ẖandān beşūş ve ẓerāfet ü laṭīfe üzere olan maḥviyetlü ve şen kimesnedür.

[72] O (Hz. Muhammed)'nun hoşsohbetliğinin dile geldiği yer, sağırları kulaklarındaki ağırlıktan kurtarır.

تأثیر برد سهم تو از حکم کواکب

تغییر دهد هیبت تو رنک بقم را[73]

21. Teʾṯīr bered sehm-i to ez-ḥükm-i kevākib

Taġyīr dehed heybet-i to reng-i baḳam-rā

“Sehm” ʿömrden vāḳıʿ olan ḫavf dimekdür. “Baḳam” şol ḳızıl boyadur ki anuŋla ibrişīm ü saḫtiyān daḫı boyarlar.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey rūḥ-baḫş-ı kāffe-i ümem ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem! Senüŋ ḥükmüŋ ḫavfı şol mertebe cihān-gīrdür ki kevākib-i sebʿadan ḥükmüŋi iletür. Yaʿnī kevākibde olan baʿżı hükūmāt ki ʿāleme sārīdür, senüŋ emrüŋ ḫavfı kevākibden evvel ḥükmi yoḳ ider. Şol mertebe ki heybetüŋ daḫı reng-i baḳamı taġyīr idüp ḫavfından reng-i zerde taġyīr olmışdur.

انعام تو بر دوخته چشم و دهن آز

احسان تو بشکافته هر قطرهٔ یم را[74]

22. İnʿām-ı to ber-dūḫte çeşm ü dehen āz

İḥsān-ı to be-ş’kāfte her ḳaṭre-i yem-rā

“Āz” be-maʿnā ṭamaʿ, “be-ş’kāft” iki yar dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey maʿden-i seḫā inʿām u iḥsānuŋ ḫırsuŋ çeşm ve dehānını dikmişdür. Yaʿnī ḫırṣ

[10b]

bir vechile sīrlik bilmez iken senüŋ bī-nihāye olan inʿām u iḥsānuŋ anı seyr idüp ve dīdelerini dūḫte itmişdür ve iḥsānuŋ daḫı baḥruŋ her bir ḳaṭresini yarmışdur. Tā ki her ḳaṭresinden bir gevher çıḳarup anı daḫı beẕl eyleye, dimekdür.

زان گریه دهد روشنئ دل که بیاموخت

روشنگری آیینهٔ انصاف تو نم را[75]

23. Z’ān girye dehed rūşenī-i dil ki be-y-āmūḫt

Rūşengerī-i āyīne-i inṣāf-ı to nem-rā

[73] Senin korkundan yıldızların hükmü etkilenir, heybetinden de kızıl renk değiştirir.

[74] Senin nimet ve ihsanların hırsın ağzını ve gözünü dikmiştir (ikna eylemiştir), senin ihsanı (nın fazlalığı) denizin her bir damlasını yarmıştır.

[75] Senin insafın neme aynanın cilalanmasını öğrettiği için benim göz yaşım da kalbin cilası olmuştur.

“Nem” āhdan āyīneye işābet iden nemdür ki ol nemi silen āyīne-ṣayḳal olur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ol sebebden çeşm-i giryesi bāʿiṯ-i incīlā-yı dildür ki senüŋ mertebe-i inṣāfda olan emrüŋ neme āyīneyi rūşenger itmesini ögretdi. Yaʿnī inṣāfuŋ neme āyīnenüŋ ṣayḳallamasını ögretdügi içün benüm daḫı çeşmüm giryesi bāʿiṯ-i incīlā-yı ḳalb olmışdur, dimekdür.

در کوی تو تبدیل کند مردمک چشم

اجزای وجود خود و اجزای قدم را[76]

24. Der-kūy-ı to tebdīl koned merdümek-i çeşm

Eczā-yı vücūd-ı ḫod u eczā-yı ḳıdem-rā

Ey ẕāt-ı muḥterem! Senüŋ ʿālī-cenāb olan kūyuŋa varmaġa pā ile varılmaḳ şāyed ki terk-i edeb vāḳıʿ ola ol sebebden dīde kendi bebeklik eczāsını pā eczāsına tebdīl ider. Yaʿnī dīde merdümegi kendi bebeklik eczāsını ayaḳ eczāsına tebdīl idüp bebegi üzerine reftār iderek kūyına varur dimekdür.

این بس شرف گوهر تومنشی تقدیر

آنروز که بگذاشتی اقلیم قدم را[77]

25. Īn bes şeref-i gevher-i to münşī-i taḳdīr

Ān rūz ki be’gẕāştī iḳlīm-i ḳıdem-rā

Ḳıṭʿa: “Münşī-i taḳdīr” kātib dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey feyż-baḫş-ı kāʾināt! Ẕāt-ı risālet-penāhuŋa bu şeref besdür ki **evvelu mā ḫalaḳallāhu rūḥī**[78] mışdāḳınca rūḥ-ı muṭahharuŋ ḫilḳatine irāde-i ezelīyye taʿalluḳ idüp iḳlīm-i ḳıdemden saʿādetle güẕer eyledigüŋ vaḳt münşī-i taḳdīr.

تا حکم نزول تو در این دار نوشتست

[76] Senin köyünde gözbebeği kendi eczasını ayak eczasıyla değiştirir.

[77] Kader katibinin seni ezel ikliminden bıraktığı gün sana cevher şerefi olarak yeter.

[78] “Allah önce benim ruhumu yarattı.” **(**Suyuti, Şerhü’l-Mevakif, s.12, Thk. Yusuf Abdurrahman el-Meraişli, Darü’l-Marife Yayınevi, Beyrut,1 . Baskı, h. 1406)

صدره بعث[79] و باز تراشیده قلم را[80]

26. Tā ḥükm-i nüzūl-ı to der-īn dār nüvişţest

Ṣad reh baʿaş u bāz terāşīde ḳalem-rā

“Terāşīde ḳalem” ḳalem yonmasına dirler.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ḫˇace-i ʿālem! Ẕāt-ı risālet-penāhuŋa bu şeref besdür ki gevher-i ẕātuŋ. Yaʿnī rūḥ-ı muṭahharuŋ ḫilḳatine irāde-i ʿaliyye-i ezelīye taʿalluḳ idi. Nice iḳlīm-i ḳıdemden güẕer eyledigüŋ vaḳt saʿādetle nüzūl ü biʿşetüŋ hengāmına gelince münşī-i taḳdīr vücūd-ı bī-naẓīrüŋe vesīle olmaġiçün abā ve ümmehātdan maḳṣūd aṣlı olmayan nice nice efrāduŋ biʿşetine ḳalemüŋ yonmışdur. Yaʿnī saʿādetle bu kār-ḫāne-i ʿāleme teşrīfüŋ hengāmına ḳadrince efrāduŋ ḫilḳatine irāde-i ezeliye taʿalluḳ itmişdür ki anlaruŋ gelmeleri maḳṣad-ı aṣlī degildür, ancaḳ merām saʿādetle nüzūlüŋ idi. “Münşī-i taḳdīr bāz-terāşīde ḳalem-rā” didügi maʿnā-yı sābıḳa ola. Zīrā dimek olur ki münşī-i taḳdīr ḥükmüŋ nüzūl ve biʿşet idene ḳadar küre-i ḳalemini yoḳ yire yonmışdur. Murād bu ki iḳlīm-i ḳıdemden ḥudūṣa dek

[11a]

ḥükmüŋ nüzūl idene ḳadar nice efrāduŋ ḫilḳatine irāde-i ezeliyye taʿalluḳ eyledi ki anlar maḳṣad-ı aṣlī olmayup ancaḳ vücūd-ı şerīfüŋ biʿşetine vesāʿil idiler, dimekdür.

گر جوهر اول بحریم تو در آید

تن در ندهد قامت تعظیم تو خم را[81]

27. Ger Cevher-i Evvel be-ḥarīm-i to der-āyed

Ten der-ne-dehed ḳāmet-i taʿẓīm-i to ḫam-rā

“Cevher-i Evvel” rūḥ-ı Cebrāʾīl ʿaleyhi’s-selām “ḫam” dü-tā olmaḳ.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ẕāt-ı memdūḥu’ṣ-ṣıfāt! Eger Cevher-i Evvel senüŋ ḥarīm-i saʿādetlerüŋe ḫırāmān olup gelürse ol deŋlü ki senüŋ ḳāmet-i lāzımu’t-taʿẓīmüŋ dü-tālıġa ten vire. Yaʿnī öyle degil ki ḳāmetüŋ taʿẓīm cihetiyle Cibrīl’e ḳad-i ḫam idüp buyuruŋ diyerek aŋa ḳıyām ide. Ḥāṣılı taʿẓīmüŋ hīç bir ferde ḳad-i ḫam idüp niyāzmend olmaz. Zīrā Cevher-i Evvel

[79] Derkenar: “Baʿaş” lüġatde burmaḳ ve dürgütmek ve vurmak ve delmek ve ḳıpramaḳ ve daġıtmaḳ ve göndermek. “Baʿş” lüġatde bir yere gönderilmiş ḳavm.

[80] Kader kâtibi senin diğer âlemden bu dünyaya inişini yazıncaya kadar kalemini yüz defa tıraş etti.

[81] Eğer Cebrail senin kapına gelse, saygı için ayağa kalkmazsın.

vesāʾir mücmel maǧlūḳ cümlesi senüŋ ḥurmetüŋe ǧalḳ olmışlardur. Pes ne lāzım gelür ki kāmet-i taʿẓīmüŋ Cibrīl'e ḳad-i ǧam ide, dimekdür.

آن روز که امکان حشم حادثه[82] آراست

در سایهٔ انصاف تو میخواست حشم را[83]

28. Ān rūz ki imkān-ı ḥaşem-i ḥādiṣe-ārāst

Der-sāye-i inṣāf-ı to mīǧ̌āst ḥaşem-rā

"Ḥaşem" niẓām-ı ʿālem ve tertīb-i salṭanat dimekdür. "İnṣāf" be-maʿnā ʿadl, "ḥādiṣe", āfethā-yı kübende dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey Seyyidü'ṣ-Ṣaḳaleyn! Ol gün ki mümkināt ḥādiṣenüŋ ḥaşem ü salṭanatını ārāste ḳıldı, egerçi ol gün ḥādiṣe ḥaşem ü ṣalṭanatı ārāste eyledi ammā yine senüŋ inṣāfuŋ sāyesinde mustaẓıl olmaḳ istedi. Yaʿnī egerçi mümkināt ǧalḳ olup felek daǧı ḥaşem-i ḥādiṣe mümkināt içinde ārāste eyledi ammā yine senüŋ inṣāfuŋ sāyesinde ḥaşem ü ṣalṭanatını müsteẓil istedi. Yaʿnī sāyeŋde sāyebān oldı. Zīrā sāyeŋden ǧāric olsa ḥaşem maḥv olur, dimekdür.

تا کون ترا اصل مهمات نخوانند

نشنید قضا ترجمهٔ لفظ اهم را[84]

29. Tā kevn-i to-rā aṣl-ı mühimmāt ne-ǧ̌ānend

Ne-ş'nīd ḳażā tercüme-i lafẓ-ı ehem-rā

"Kevn" bunda mübārek vücūd-ı ʿaleyhi's-selām murāddur. "ʿAṣl-ı mühimmāt" mühimmātuŋ kendisi dimekdür. "Ehem" umūr-ı ehem ve mühimme-i elzem dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey Ḥabīb-i Ḥaḳ! Mādām ki senüŋ mübārek vücūduŋ varlıġını aṣl-ı mühimmāt oḳumayalar. Yaʿnī ẕāt-ı şerīfüŋ varlıġını aṣl-ı lāzım olan mühimmāt oḳumayalar. Ḳażānuŋ kendisi ehem ü mültezem lafẓuŋ tercemesini ve maʿnāsını güş idemezlerdi. Yaʿnī kevn ü ḳażā mübārek vücūdını aṣl-ı lüzūmı olan mühimmāt oḳumayalardı ḳażāya mültezem olan lafẓ-ı mühimme maʿnāsını heyhāt ki güş idebilürdiler. Ḥāṣılı ḳażānuŋ varlıġını cümle

[82] Derkenar: Ḥādiṣe lüġatde yeŋi iş.

[83] Saltanat imkânı ezici olayları süslediği günde bile senin insaf gölgene sığınmak istedi.

[84] Senin varlığını gerekliliklerin aslı saymasalardı "kader" daha önemli lafzının tercümesini hiç duymayacaktı.

mühimmeden efḍal mühimmāt oḳuduġı ḥasebiyle lafẓ-ı ehemüŋ tercemesini güş idüp iltizām eyledügi umūr-ı mühimmeyi intiḥāb itmişdür, dimekdür.

تا مجمع امكان و وجوبت ننوشتند

مورد متعين نشد اطلاق اعم را[85]

30. Tā mecmaʿ-ı imkān u vücūbet ne-nüviştend

Mevrid-i müteʿayyin ne-şod ıṭlāḳ-ı eʿam-rā

"İmkān" mümkināt u maḫlūḳ dimekdür.

[11b]

Vücūbü'l-vācib lā-yaḥtāc ilā-ġayrihī ve kā'in bi-ẕātihi[86] bir şeyʾ ki kendi ẕātıyla mevcūd olup ġayrınuŋ vāsıṭasıyla maḫlūḳ olmaya. "Mevrid", vārid ü mütevārid dimekdür. "Eʿamm-ı lafẓ" eḫaṣ ve lafẓ-ı eʿamm vāriddür. Lafẓ-ı eʿamm ʿāmmeye şāmil olınacaḳ lafẓa "eʿam" diyü ıṭlāḳ olınur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Yā Resūlallāh! Eger senüŋ ṣıfat-ı vücūb ve ṣıfat-ı imkānuŋ müctemiʿ olup bir maḥalde yazılmamış olaydı ḥāṣā ki lafẓ-ı eʿam yaʿnī eşyāʾya şāmil olmaḳlıḳ lafẓı ʿāleme vārid olup müteʿayyin olmayaydı yaʿnī vücūbuŋ ve imkānuŋ cemʿ olup bu kār-ḫāneye gelmek murādı olmayaydı ḳaçan lafẓ eʿamm-ı ʿāleme mevrid-i müteʿayyin olurdı. Zīrā sen Cenāb-ı Kibriyā nūrından ḫalḳ olduġuŋ ḥasebiyle kendi cevher-i ẕātuŋda hem ṣıfat-ı vücūb ve hem ṣıfat-ı imkān müctemiʿdür. Pes vücūb u imkān ṣıfatları ẕātuŋda müctemiʿ olup kelime-i **eşhedu en lā-ilāhe illālāh ve eşhedü enne Muḥammedu'r-resūlullāh**[87] lafẓ-ı eʿamdur, ʿāleme mevrid-i müteʿayyin oldı. Pes bundan farḳ olınan budur ki Ḥaḳ tebārek ve Teʿālā kendi ismiyle Resūl'üŋ ismini bir levḥada yazdı ve Resūl ʿaleyhi's-selām kendi ḳudret-i ezelīyyesinden bir cüzʾdür. Bu ṣūretde ṣıfat-ı vücūbla muttaṣıfdur. Egerçi imkān ile cihāna teşrīfleri ṣādır ise de. Ḥāṣılı kendi ẕātında olan vücūb u imkān ṣıfatları ikisini cemʿ olup bir gevher olmamış olaydı nuṭḳ-ı eʿam müteʿayyin ü mütevārid olmazdı. Ḥāṣılı senüŋ teşrīfüŋ imiş ki iẓhār-ı vaḥdāniyet-i Ḥaḳ idesüŋ. Pes ṣıfat-ı vücūb u imkān-ı ẕātuŋda cemʿ olup bir

[85] Senin imkân ve vücubun toplamı yazmasalardı sözün âlemi kapsaması mümkün olmazdı.

[86] Olması gereken, başkasına muhtac olmayan, varlığı kendinden olan.

[87] Şehadet ederim ki Allah'tan başka ilah yoktur. Hz. Muhammed onun resulüdür.

gevher ḥāṣıl olmamış olaydı ḳudret-i ḥaḳ ki eʿamdur, muḥīṭ-i ʿām oldūġı maʿlūm olmazdı dimekdür. El-ʿilmu ʿindallāh.[88]

تقدیر بیک ناقه نشانید دو محمل[89]

سلمای حدوث تو و لیلای قدم را[90]

31. Taḳdīr be-yek nāḳa nişānīd dü maḥmil

Selmā-yı ḥudūṯ-ı to vü Leylā-yı ḳıdem-rā

"Nāḳa" deve dimekdür ki murād lisāndur. "Nişānīd" oṭurtdı ve yükletdi dimekdür. "Selmā" ʿAcemde ve Leylī ʿArab'da maḥbūba dirler ki meşhūrdur. "Ḳıdem" ezel maʿnāsınadur. "Leylā ile Selmā"dan murād bālāda ẕikri sebḳat iden ṣıfat-ı vücūb ve ṣıfat-ı imkān ola ki Leylā-yı ḳıdem ṣıfat-ı vücub ve Selmā-yı ḥudūṯ ṣıfat-ı imkān ola. Pes bu vechile dimek olur ki:

Maḥṣūl-ı Beyt: Zihī irādetullāh ki bir nāḳaya iki maḥmili vażʿ u taḥmīl eyledi; Selmā-yı ḥudūṯ Leylā-yı ḳıdemi. Bu taḳdīrce "nāḳa"dan murād ʿaleyhi's-selām ola. Yaʿnī zihī şeref ve zihī taḳdīr ki sen ʿālī-cenābuŋ cevher-i ẕātında maḥmil-i ḳıdemi ve maḥmil-i hudūṯı vażʿ idüp ṣıfat-ı vücūb u imkānuŋ mecmaʿı olduŋ. Beyt-i evvelīye naẓaran maʿnā böyle ola. Lākin efḍal maʿnā budur ki zihī taḳdīr ki bu iki maḥmili bir nāḳaya

[12a]

taḥmīl itmiş ki ol maḥmiller biri Selmā-yı ḥudūṯ ve biri Leylā-yı ḳıdemdür ki murād kelime-i şehādetdür. Bu taḳdīrce "nāḳa"dan murād lisāndur. Yaʿnī lisānuŋ bir cānibine **lā-ilāhe illallāh**[91] ve bir cānibine **Muḥammedun Resūlullāh**[92] ki biri ḳıdem ve biri ḥudūṯdur. Taḳdīr-i Ḫudā bu şerefi saŋa ne ḫoşça taḳdīr itmiş dimek olur. Bu beytde ġayrı bir maʿnā daḫı dimişlerdür. "Selmā-yı ḥudūṯ"dan murād Ḥażret-i Resūl ʿaleyhi's-selāmuŋ vücūdı beşeriyetle mültebis olduḳlarına işāretdür ve "Leylā-yı ḳıdem"den murād ʿālem-i aṣl ve nūr-

[88] Gerçek bilgi ancak Allah katındadır.

[89] Derkenar: "Maḥmil" büyük maḥfe.

[90] Kader, tek deveye, biri senin yaratılış Selma'n , diğeri de ebedîlik Leyla'n olmak üzare iki heybe yerleştirdi.

[91] "Allah'tan başka ilâh yoktur" anlamında, İslâm dîninde îmânın şartlarını kendinde toplayan, yâni icmâlî îmâna esas olan kelime-i tevhid "Lâ ilâhe illallah Muhammedün resûlullah" sözünün ilk cümlesi.

[92] "Muhammed Allah'ın resûlüdür" anlamında, İslâm dîninde îmânın şartlarını kendinde toplayan, yâni icmâlî îmâna esas olan kelime-i tevhid "Lâ ilâhe illallah Muhammedün resûlullah" sözünün ilk cümlesi.

ı ezel olduḳlarına işāretdür ki yine ṣıfat-ı vücūb ve ṣıfat-ı imkāna çıḳar. Yaʿnī zihī taḳdīr ki seni bu iki ṣıfatuŋ mecmaʿı eyledi ki ol ṣıfatlar biri ḳıdem ve biri ḥudūṯdur. Bir gūne maʿnāsı daḫı fehm olınur! Şol vechile zihī taḳdīr-i Ḫudā bunı fiʿle getürdügi iki maḥmili bir nāḳaya vażʿ eyledi. Biri senüŋ Selmā-yı ḥudūṯuŋ ve biri "Leylā-yı ḳıdem"üŋ. "Selmā-yı ḥudūṯ"dan murād rūḥ-ı pāk-ı Nebī'dür. "Leylā-yı ḳıdem"den murād Cenāb-ı Kibriyā'dur. "Nāḳa"dan murād: **Ḳābe ḳavseyni ev ednā**[93] ile ittiḥād u ittiṣāldür. Lākin bu maʿnā çendān münāsib degildür. Zīrā Ḥażret-i Faḫr-ı Cihān yalŋız Ḥaḳḳile miʿrācda ittiṣāl bulmadı. Ṣūret-i bāṭında belki dāʾimü'l-evḳāt ittiṣāl u mülāḳatda idi. Pes Faḳīr'üŋ idrāküme göre maʿnā-yı evlāsı ḫoşdur ki Cenāb-ı Ḥaḳ ismiyle ismini nāḳaya taḥmīl idüp kāffe-i ʿāleme kelime-i şehādeti lafẓ-ı eʿam ıṭlāḳ olındugıdur. Gerçi ṣūret-i ẓāhirde Ḥażret-i Resūl vücūd-ı beşeriyye ile mültebis olup ḥudūṯıdur. Lākin maʿnen nūrullāh u ḳudretullāhdur. Pes beyt içinde Selmā-yı ḥudūṯ ṯāniyen Leylā-yı ḳıdem vāḳıʿ olduġı żārūret-i vezn içündür. Zīrā ber-muktezā-yı maʿnā ḳıdem-i ibtidā-yı ḥudūṯ ṣoŋra gerekdür. Pes kelime-i şehādet ile kāʾināta eʿam olduġına işāretdür. El-ʿilmu ʿindallāh[94]

تا نام ترا افسر فهرست نكردند

شيرازهٔ مجموعه نبستند كرم را[95]

32. Tā nām-ı to-rā efser-i fihrist ne-kerdend

Şīrāze-i mecmūʿa ne-bestend kerem-rā

"Efser" tāc ve her nesnenüŋ bālāsı dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey Mecmaʿu'l-Baḥreyn v'ey Seyyidu'ṯ-Ṯaḳaleyn! Mādām ki mübārek ism-i şerīfüŋle her mecmūʿanuŋ fihristini tezyīn itmeyeler. Yaʿnī mādām ki ism-i şerīfüŋi her mecmūʿanuŋ fihristin tācı itmeyeler, ol kerem mecmūʿasınuŋ şīrāzesinüŋ bendini bend itmezler. Ḥāṣılı mādām ki bir mecmūʿada yāḫūd dünyānuŋ fihristinde ism-i şerīfüŋ ẕikr olınmaya, kimse ol mecmūʿanuŋ şīrāzesini bend itmeyüp iʿtibār itmezlerdi. Yāḫūd ibtidā ism-i şerīfüŋ ẕikr olınmayaydı cihān şīrāzesini baġlamayup ḫalḳ olmazdı dimekdür. El-ʿilmu ʿindallāh.[96]

---

[93] "[Peygambere olan mesafesi] iki yay aralığı kadar yahut daha az oldu." (Necm/53: 9)

[94] Gerçek bilgi ancak Allah katındadır.

[95] Senin adını fihristin başına yazmasalardı, kerem mecmuasını ciltleyemezlerdi.

[96] Gerçek bilgi ancak Allah katındadır.

عرفی مشتاب این ره نعتست نه صحراست

آهسته رو که بردم تیغست قدم را[97]

33. ʿUrfī me-şitāb īn reh naʿtest ne-ṣaḥrāst

Āheste rev ki ber-dem-i tīġest ḳadem-rā

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ʿUrfī! Şitābān olup gitme. Yaʿnī ʿacele idüp uyuma. Hele bir kez kendiŋe gel ve fikr eyle. Zīrā gitdügüŋ yol naʿt-ı Ḥażret-i kāʾināt yolıdur.

[12b]

Ṣaḥrā degildür. Yaʿnī olur olmaz memdūḥuŋ medḥi degildür. Āheste revān ol. Zīrā ayaġuŋ dem-i tīġdedür. Şāyed bir ḫaṭā vāḳıʿ ola. Ṣoŋra tīġ tīzligine düşersüŋ, dimekdür.

هشدار که نتوان بیک آهنگ سرودن

نعت شه کونین و مدیح کی جم را[98]

34. Huşdār ki ne-t'evān be-yek āheng sürūden

Naʿt-ı Şeh-i Kevneyn ü medīḥ-i key-i Cem-rā

"Be-yek āheng" bir maḳām ile dimekdür. "Sürūden" ırlamaḳ dimekdür. "Key" ulu şāh dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ʿUrfī! ʿAḳluŋı başına cemʿ eyle. Zīrā bir maḳāmla naġme-serā olamazsuŋ Ḥażret-i Şeh-i Kevneyn naʿtını ve pādişāhlar medḥini yaʿnī ey ʿUrfī! ʿAḳluŋı başuŋa dir ve tefekkürde ol. Zīrā Ḥażret-i Şeh-i Kevneyn, naʿtıyla key-i Cemʿüŋ medḥini bir maḳāmla ve bir revişle ırlayamazsuŋ. Elbette Şeh-i Kevneyn yaʿnī cümle medḥlerden münteḫāb olsa gerek. Pes āheste ve fikr ile git, dimekdür.

شایسته بدست آر درین شهر که بینند

شایستگئ جنس چه بسیار و چه کم را[99]

35. Şāyeste be-dest ār der-īn şehr ki bīnend

Şāyestegī-i cins çe bisyār u çe kem-rā

[97] Urfî, acele etme! Bu yol, nimet yoludur, sahra değil. Ayağın altında olduğundan yavaş git.

[98] [Ey Urfî] aklını başına al, zira iki cihân şâhı (Hz. Muhammed)'nın medhini Cem'in tacını medhettiğin ahenkle medhedemezsin.

[99] Ey Urfî, bu şehirde (Hz. Peygambere) yakışan (şiiri) seç, zira burada neyin az neyin çok olduğunu iyi bilirler.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ʿUrfī! Şeh-i Kevneyn ve Seyyidü'ş-Şaḳaleyn'e sezāvār olacaḳ eşʿārı ele getür. Zīrā aŋa bu medḥ şehrinde ḳanḳı eşʿāruŋ cins-i aʿlā ve medḥe şāyeste olduġın bilürler. Çoḳ veyā azı hīçbir ferd naẓar itmez. Ancaḳ Seyyid-i Veled-i Ādem ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem lāyıḳ olan medḥi beyān itse pes ẓannitme ki bu şiʿrde şiʿrüŋ ednā vü aʿlāsını farḳ itmez, dimekdür.

گیرم که خرد حصر[100] کند مایهٔ نعتش
آن حوصله آخر زکجا نطق و رقم را[101]
36. Gīrem ki ḫıred ḥaṣr koned māye-i naʿteş
Ān ḥavṣala āḫir zi-kocā nuṭḳ u raḳam-rā

"Ḥaṣr" be-maʿnā cemʿ, "māye" ser-māye dimekdür. "Ḥavṣala" ḳurṣaḳ ve derūn cānibi dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ʿUrfī! Farż idelüm ki ʿaḳl, Ḥażret-i Şeh-i Kevneyn'üŋ naʿtınuŋ ser-māyesini taḫayyül idüp cemʿ itmege dürişürse āḫir benüm nuṭḳ-ı raḳamda ḳanı ol havṣala ki Şeh-i Kevneyn'e müsteḥaḳ nuṭḳ u raḳama getüre? Yaʿnī bende ḳanı ol ḳudret ki anı kemā-yenbeġī medḥidem, dimekdür.

شاها بعطایت که از آن کام که داني
محروم مهل عرفی نومید و دژم[102] را[103]
37. Şāhā be-ʿaṭāyet ki ez-ān kām ki dānī
Maḥrūm me-hel ʿUrfī-i nevmīd ü dijem-rā

"ʿAṭā"da olan "bā" bā-yı ḳasemīdür. "Me-hel" bıraḳma dimekdür. "Dijem" ġam u ġuṣṣa dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey Pādişāh-ı Risālet-penāh! Bay u gedāya ṣādır olacaḳ ʿaṭā vü keremüŋ ḥaḳkiçün benüm ol murādumdan ki saŋa ʿayān u beyāndur. Yaʿnī şol murādumdan ki anı beyāndan müstaġnīsüŋüz de derdmend ʿUrfī ol murāddan nevmīd ü maḥrūm bıraġup

[100] Derkenar: "Ḥaṣr" lüġatde ṭalmaḳ ve menʿ eylemek ve nefes ve ḥasen olmaḳ ve ʿacz.

[101] Tutalım akıl senin naatının sermayesini toplasın, bende o medhi yazacak söz ve yazı nerede?

[102] Dijem; jem, m.

[103] Ey Padişâh, senin ihsanın hakkı için bu dileğimi biliyorsun, Urfî'yi sen mahrum ve ümidsiz koyma.

maġmūm u mükedder buyurmayasuz. Yaʿnī ʿUrfī'nüŋ ümīdi oldugı ʿaṭa vü keremünüzle şād-kām u kāmkār buyuruŋ, dimekdür.

از باغ نعیمش مده انعام میامیز

با مطلب او مطلب اصحاب شکم را[104]

38. Ez-bāġ-ı naʿīmeş me-deh inʿām me-y-āmīz

Bā-maṭlab-ı ū maṭlab-ı aṣḥāb-ı şikem-rā

"Naʿim"de olan "şīn" ʿUrfī'ye rāciʿdür. "Me-y-āmīz" muḫtel itme dimekdür. "Maṭlab"uŋ miyānında vāḳıʿ olan "ū" keẕālik ʿUrfī'ye rācīʿdür. Aṣḥāb-ı şikem **"Naḥnu naḥkümü bi'ẓ-ẓāhir"**[105] diyüp cennāt-ı ʿāliyāt ʿāşıḳlarıdur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey şeh-süvār-ı āsumān-ı

[13a]

sübḥānelleẕī esrā v'ey sipeh-sālār-ı ḳāfile-i **mine'l-mescidi'l-ḥarām ile'l-mescidi'l-Aḳṣa!**[106] Temennī itdügüm murād bu ki bāġ-ı naʿīmden ʿUrfī'ye inʿām itme ve ẓāhir-perestlerüŋ maṭlabı olan cennet ü ḥūr u şarāb ile ʿUrfī'nüŋ maṭlab u maḳṣadını ḳarışdurma. Yaʿnī ehl-i şikemüŋ maṭlabı ile ʿUrfī'nüŋ maḳṣadını bir itme. Zīrā anlaruŋ maṭlabları cennet ise ʿUrfī'nüŋ maḳṣadı müşāhede-i dīdāruŋdur. Pes beni anlar ile bile itme, dimekdür.

آسایش همسایگئ حق زتو خواهد

او دوزخ همت نکند باغ ارم را[107]

39. Āsāyiş-i hem-sāyegī-i ḥaḳ zi-to ḫˇāhed

Ū dūzaḫ-ı himmet ne-koned Bāġ-ı İrem-rā

---

[104] Nimet bahçenden Urfî'ye nimet verme, onun isteklerini midelerini düşünenlerin talepleriyle karıştırma.

[105] "Biz zâhire hükmederiz." (*İrşâdü'l-Fühûl İlâ-Tahkîku'l-Hak min-ʿİlm el-usûl*, Muhammed bin Ali e'ş-Şevkânî, Thk.: Muhammed Hasan İsmail, Dârü'l-Kitübü el-İlmiyye, 1. Baskı 1419 c. 2 s. 371)

[106] O ki Mescid-i Haram'dan Mescid-i Aksa'ya giden kafilenin reisidir.

[107] Urfî senden Hak komşuluğu huzurunu ister. O irem Bağı'nı himmet cehennemi etmesin.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey āyīne-dār-ı **Men rā'anī feḳad rā'al-Ḥaḳ!**[108] ʿUrfī'nüŋ ẕāt-ı şerīfüŋden temennīsi Cenāb-ı Kibriyā hem-sāyeligidür. Yaʿnī Ḥaḳk'a ḳurbiyetdür. Zīrā ʿUrfī'nüŋ ʿālī-himmetine nisbetle Bāġ-ı İrem'i kendine dūzaḫ eylemez. Yaʿnī naʿīme girse ʿālī-himmetüŋe nisbetle kendisine dūzaḫ miṣālidür. Pes temennīsi hem-sāyegī-i Ḥaḳ'dur. Ve maḳṣadı hiẕmet-i şerīfüŋde bulınmaḳdur, dimekdür.

دانم نرسد ذره بخورشید ولیکن
شوقی طیران می کشد ارباب همم را[109]
40. Dānem ne-resed ẕerre be-ḫurşīd velīkin
Şevḳ-i ṭayerān mīkeşed erbāb-ı himem-rā

"Ẕerre"den murād ʿUrfī'dür. Hürşīd'den murād Ḥażret-i Faḫr-ı Cihān'dur.
Maḥṣūl-ı Beyt: Ey nāṭıḳ-ı nuṭḳ-ı **ve mā yenṭıḳu ʿani'l-hevā!**[110] Bilürüm ki ẕerre her ne ḳadar āfitābuŋ ḳarşusında tāfende[111] vü püyende olursa da yine maḳṣadı olan āfitāba iremez. Lākin erbāb-ı himemüŋ şevḳin yaʿnī kendisine ʿālī-himmet ittiḫāẕ iden ʿāşıḳuŋ ṭayerānı anı bālāya celb ider. Ḥāṣılı ey maẓhar-ı esmā-yı küll! Bilürüm ki ben ẕāt-ı şerīfüŋe nisbetle güneş ile ẕerre gibiyüm. Ammā her ne ḳadar ḫiẕmet-i şerīfüŋe irmege bende liyāḳat yoġise de ne çāre ki şevḳümüŋ kemāl-i pervāzında olan himmet beni bālāya celb itmekdedür, dimekdür.

هر چند طبیعی بود این نقص بفرماي
تا جلوه دهد فیض تو اکسیر کرم را[112]
41. Her çend ṭabiʿī buved īn naḳṣ be-fermāy
Tā cilve dehed feyż-i to iksīr-i kerem-rā

"Feyż" luġatde bir nesne ṭolup taşduġına dirler.

---

[108] Beni gören Hakk'ı görmüştür. *Sahihu Camiu's-Sagir*, Thk. Muhammed Nasıru'd-Din el-Albani, Trc. Züheyr e'ş-Şâvîş, el-Mektebü'l-İslâmî Yayınevi 3. Baskı s. 6254, h. 1408 Beyrut.

[109] Zerre güneşe ulaşamaz bunu biliyorum ama himmet sahiplerini uçma arzusu çekiyor.

[110] "O, nefis arzusu ile konuşmaz." (Necm/53:3)

[111] Tāfende: tābende, m.

[112] Her ne kadar bu eksiklik fıtrattan ise de emret senin feyzin cömertlik iksirine parlaklık versin.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ṣāḥib-i ḫulḳ-ı ḥüsn! Her ne ḳadar cevher-i istiʿdādumda şiʿrüŋ noḳṣāniyeti der-kār ise de yaʿnī her ne ḳadar tabʿum şiʿri naḳṣ u denī ise de sen iksīrvār keremüŋe emr eyle tā ki şiʿrüme feyżüŋ cilve vü revnaḳ vire ve ẕāt-ı şerīfüŋe sezā vü müsteḥaḳ ola, dimekdür.

من هم بسؤالی لب خجلت بگشایم

ای آب حیات از لب توخضر نعم را[113]

42. Men hem be-suʾālī leb-i ḫaclet be-güşāyem

Ey āb-ı ḥayāt ez-leb-i to Ḫızr-ı neʿam-rā

"Neʿam" be-maʿnā belī, murād niʿam-ı Ḫızrāne dimekdür. Ey zindegī-baḫş-ı mümkināt! ʿĀcizāne bir suʾāl ve bir mürācaʿat içün tekrār leb-i ḫacletümi güşāde itsem yaʿnī tekrār bir murād içün niyāzmend olsam gerekdür dimek, devāsı ve ʿaṭşumuŋ āb-ı ḥayātı senüŋ niʿam-ı Ḫızır'ınuŋ lebindendür. Yaʿnī niyāzmend olduġumdur dimek, devāsı senüŋ belī ne ḫoş didügüŋ maḳbūldür dimeŋdedür, dimekdür.

هر گاه که در مدح تو بلغزم ببخشای

کز مدح ندانم من حیران شده ذم را[114]

43. Her gāh ki der-medḥ-i to be-laġzem be-baḫşāy

K'ez-medḥ ne-dānem men-i ḥayrān şode ẕem-rā

"Be-laġzem" ḳayar ve sehv idersem, dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey muḳassim-i luṭf-ı ilāh v'ey kāffe-i ʿālemiyāna melāẕ u penāh! Dāmen-gīr-i niyāzmend olduġum, murādum bu ki her ne vaḳt

[13b]

medḥüŋde sehv idüp kemā-yenbaġī medḥüŋde lāl ü leng ḳalursam kemāl-i ʿafvuŋla ʿafv eyle. Zīrā ben ḥayrān-şode bir mertebe güm-geşteyüm ki ẕemden medḥi medḥden ẕemmi farḳ idemez oldum, dimekdür.

---

[113] Ey hayat suyu dudağında olan! Ben bir istek için utanç dudağımı açtığımda sen de evet Hızır'ını (söyle).

[114] Seni medhederken her ayağım kaydığında beni affet, zira öyle bir hayran hâldeyim ki övgü ve yergiyi bilmiyorum.

تحصیل ثواب و شرف نسبت نعتست

زین گونه خجل ساخته حسان عجم را

44. Taḥṣīl-i ṣevāb u şeref-i nisbet-i naʿtest

Z'īn güne ḫacl sāḫte Ḥassān-ı ʿAcem-rā[115]

"Ḥassān" meşhūr olan şuʿarā-yı ʿArab'dan biridür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey maʿden-i iḥsān! Meddāḥuŋ olduġum nisbetle ṣevāb u şeref taḥṣīlinde Ḥassān-ı ʿAcem ki murād kendidür, şol güne ḫacl olmışdur ki.

تا نعت تو آمد زمشیت بنوشتن

بالا نگرستن بشد از یاد قلم را[116]

45. Tā naʿt-ı to āmed zi-meşiyyet be-nüvişten

Bālā nigeristān be-şod ez-yād ḳalem-rā

"Meşiyyet" dilenmiş ve istenmiş dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Meddāḥuŋ olduġum cihetle taḥṣīl-i şeref ü ṣevāb ümīdiyle Ḥassān-ı ʿAcem'i şu güne ḫacl eylemişdür ki meşiyyet-i ezeliyyeden naʿtuŋ yazılmaġa geleliden berü ḳalemüŋ yādından baş ḳaldurmaŋı zā'il olduġı gibi Ḥassān-ı ʿAcem daḫı kemāl-i ḫacāletinden baş ḳaldurmaz oldı. Zīrā naʿt söylemek ile ne miḳdār ṣevāb u şeref taḥṣīl olınabilür? Yaʿnī bu sebebden ḳalem başını aşaġa ṭutar gibi ḫacāletinden baş ḳalduramaz oldı, dimekdür.

دانش نگشاید بسزا عقدهٔ نعتت

این جاست که اندیشه نگون کرد علم را[117]

46. Dāniş ne-güşāyed be-sezā ʿuḳde-i naʿtet

Īn cāst ki endīşe nigūn kerd ʿalem-rā

"ʿUḳde"den müşkilāt murāddur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey şems-i saʿādet v'ey genc-i hidāyet! Dānişüŋ kendisi yaʿnī ʿilmüŋ yāḫūd ʿālimüŋ kendisi kemālātıyla şol mertebe degildür ki kemā-yenbeġī senüŋ naʿtuŋ müşkil-

[115] Senin medhinden elde ettiğim sevap ve şeref Hassan-ı Acem'i öylesine utandırmıştır ki...

[116] Senin medhin yazılmak istendiğinden beri kalem yukarı bakmayı unutmuştur.

[117] Akıl senin naat düğümünü layıkınca çözemez. Burası düşüncenin bayrağını ters çevirdiği yerdir.

güşāları olalar. Zīrā bu maḥaldür ki endīşe vü ḫayāl ʿalem ü sancaḳlarını ser-nigūn itmişlerdür. Yaʿnī naʿtuŋ kemā-yenbeġī revnaḳ virmede nāḳıs olduḳlarından ġayrı ʿalemlerini ser-nigūn itmişlerdür. Pes dāniş ḳaçan naʿtuŋ ʿuḳde-güşāsı olabilür? Zīrā eşʿar keşret-i ʿilme tevaḳḳuf itmez. Ancaḳ ḳuvve-i vāhime vü ḫayāl gerekdür.

مدح تو زاخلاص کنم گدیه نه از علم

از بتکده چون آورم آهوی حرم را[118]

47. Medḥ-i to zi-iḫlāṣ konem gedye ne ez-ʿilm

Ez-bütkede çün āverem āhū-yı ḥarem-rā

“Gedye” sāʾillik dimekdür. “Bütkede” murād ʿilmine vü kemāline ġurūr getüren ʿilm dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey maḫzen-i sırr-ı Ḫudā v’ey kān-ı seḫā vü ʿaṭā! Ẕāt-ı şerīfüŋe itdügüm medḥ iḫlāṣ u maḥabbet cihetiyledür. ʿİlm[119]-i ẓāhirīden ṭaleb ile degildür. Yaʿnī ʿilmden maʿrifet nice taḥṣīl ideyüm? Ancaḳ maḥabbet ü iḫlāṣ ile bu āhūlar meydān bulmışdur, dimekdür.

4

Der-Medḥ-i Şāh Ekber

[mefʿūlü/mefāʿīlü/mefāʿīlü/feʿūlün]

ای داشتهء در سایهٔ هم تیغ و قلم را

وی ساخته پیرایه هم فضل و کرم را[120]

1. Ey dāşteī der-sāye-i hem tīġ u ḳalem-rā

V’ey sāḫte pīrāye hem faż̈l u kerem-rā

“Hem tīġ ü ḳalem” didügi şuna işāretdür ki devletle kām-rān olanlar yalŋız tīġ ile idārede olmaz. Ancaḳ ḳalem ile müdīr-i devlet oldılar.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey pādişāh-ı ʿAcem! Tīġ ü ḳalemi sāyeŋde perverde eylemişsüŋ. Yaʿnī bir ẕātsuŋ ki tīġ ü ḳaleme imtizāc itdürüp birbirini muḥāfaẓa itdürdüŋ. Sāyeŋde perverde olurlar. Daḫı bir şāh-ı ʿadālet-penāhsuŋ ki faż̈l u keremi birbiriyle zīnet-sāz itdürmişsüŋ.

---

[118] Senin medhini ihlastan isterim ilmden değil, zira ancak harem ahularını puthaneden böyle getiririm.

[119] ʿİlm: ʿalem, m.

[120] Ey gölgesinde hem kılıç hem de kalem tutan, iyilik ve cömertliği birbiriyle süsleyen!

[14a]

Yaʿnī cevher-i ẕātuŋda olan faẖl u keremi daẖı birbiriyle ḳullanup zīnet-sāz-ı şevket ve pīrāye-perdāz-ı devlet olmışsuŋ, dimekdür.

جم مرتبه خان خانان کز اثر نطق

چون گل همگی گوش کنی جذر اصم را[121]

2. Cem-mertebe ẖān-ı ẖānān k’ez-eṣer-i nuṭḳ

Çün gül hemegī güş konī ceẕr-i aṣam-rā

“Cem” Ḥażret-i Süleymān peyġāmbere işāretdür. Ġayrı yerde “Cām-ı Cem” vāḳıʿ olduġı maḥalde şāhān-ı ʿAcem’den Cemşīd’e işāretdür ki “Cihān-nümā” āyīnesine mālik idi. “Hemegī” be-maʿnā ser-be-ser dimekdür. “Ceẕr-i aṣam” şol ṣıfr raḳamdur ki her ne ḳadar ḥesāb eyleseŋ künhine varılmaz, meger ṣāḥib-i kerāmet ola. Baʿżıları cifrdür dimişler ki künhine Ḥażret-i ʿAlī kerremallāhu vecheden ġayrısı varmamışdur, dirler. Meṣelā raḳam-ı manṭıḳ ki nuṭḳdandur ḥalli mümkin olan raḳamdur ki żıddı raḳam-ı ceẕr-i aṣamdur. Anı hīçbir ferd ḥal idemez.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey Cem-mertebe olan ẖānlar ẖānı! Senüŋ eṣer-i nuṭḳuŋdan yaʿnī nuṭḳ-ı siḥr-āferīn teʾs̱īrüŋden ceẕr-aṣam ki müşkilāt-ı raḳamdur, ser-be-ser gül gibi güşāde ve güş eylesün. Yaʿnī nuṭḳuŋ şol mertebe mues̱s̱irdür ki ceẕr-i aṣam müşkilātını gül gibi güşāde vü ḥal eyleyüp ser-be-ser künh ü ḥaḳīḳatini maʿlūm idinürsüŋ ve ʿayān u beyān idersüŋ, dimekdür.

این جام که از رأی منیر تو فلک ساخت

زودا که کند غنچهٔ گل شهرت جم را[122]

3. Īn cām ki ez-reʾy-i münīr-i to felek sāẖt

Zūdā ki koned ġonçe-i gül şöhret-i Cem-rā

“Īn cām” bu cām-ı mīnāyī ki felekdedür, dimekdür. “Zūd” tīz olsa gerek, dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey Ḫān-ı Ḫānān! Bu cāmı ki yaʿnī bu mīnāyı ki reʾy-i felek senüŋ reʾy-i münīrüŋden düzmişdür, tīz vāḳıʿ olsa gerek ki şöhreti Cām-ı Cem’i gül ġoncesi ide. Yaʿnī

[121] Cem mertebeli Hanlar Hanı’nın konuşmasından, cezr-i asamı (çözülmeyen sayıları) gül gibi dinlersin.

[122] Bu kadehi felek senin parlak düşüncenden yapmıştır, O şöhret, Cem’in şöhretini çabucak gül goncası yapar.

egerçi reʾy-i felek Cām-ı Cem mīnāsı şöhretini āfāḳa ṣaldı ammā senüŋ reʾy-i münīrüŋ şöhreti andan hezār derece ʿālī olmaġla tīz vāḳıʿ olsa gerek ki şöhret-i Cām-ı Cem'i gül ġoncesi gibi ḳapatsa gerek. Zīrā reʾy-i münīrüŋ ẓuhūrı cümle şāhān şöhretini maḥv eylemişdür, dimekdür.

یک شیوه شناسد غضبت[123] عفو ومکافات

یک نغمه شمارد قلمت لا و نعم را[124]

4. Yek şīve şināsed ġażabet ʿafv u mükāfāt

Yek naġme şumāred ḳalemet lā vü niʿam-rā

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey Ḫān-ı Ḫānān! ʿAfv u mükāfāt ve ʿafv-ı ġażabuŋ bir şīve fehm olınur. Yaʿnī ʿindüŋde mükāfāt u ʿafv ki derece-i āsān ise ʿafv u ġażab itmek daḫı ancılayın āsāndur ve ḳalemüŋ daḫı "lā" ve "neʿam" lafẓını bir naġme addeyler. Yaʿnī ḥükmüŋ ḳalemi ʿindinde "neʿam" dimek ne derece āsān ise "lā" dimek daḫı keẕālik āsāncadur. Ḫāṣılı ḥükmüŋ ol ḳadar cihāna sārī ve ḳalemüŋ o güne cārīdür ki pīşgāhuŋa "lā" ve "neʿam" eṣeri ḫāʾil olmaz. Hemān ḫāṭıra ḫuṭūr iden ḥükmi icrā vü ibrāz idersüŋ, dimekdür.

جاوید همی بخشد و از مایه نکاهد

رشح قلمت ثروت اصناف امم را[125]

5. Cāvīd hemī baḫşed ü ez-māye ne-kāhed

Reşḥ-i ḳalemet ṣervet-i eṣnāf-ı ümem-rā

"Ne-kāhed" noḳṣān ḳabūl itmez, dimekdür.

[14b]

"Reşḥ-i ḳalem" ḳalemden aḳan mürekkebüŋ terligi dimekdür. "Ṣervet" zenginlik dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ṣāḥib-i seḫāvet! Hemīşe eṣnāf-ı ümem ve kāffe-i ʿāleme baḫş u kerem itmeseŋüz. Yaʿnī ʿāleme luṭf u keremüŋüz mütemādī sārīdür. Ḫālbuki ḫazīneŋüz sermāyesine aṣlā ḥālet-i noḳṣāniyet vāḳıʿ olmaz. Ḫāṣılı bāy u gedāya hemīşe reşeḥat-ı

[123] Ġażabet: Ġażab, m.

[124] Senin gazabın afv ve mükafatı bir görür, senin cömertliğin hayır ve eveti aynı sayar.

[125] Senin kaleminin olgunluğu, halkın sahip oldukları servete daima ebedilik bağışlar ama özünden bir şey eksilmez.

ḳalemüŋüzle luṭf u iḥsāndan ḫālī degilsüŋ. Ammā ser-māye-i ḫazīneŋüz noḳṣān ḳabūl itmez. Bu ḥāl sizüŋ ḥüsn-i himmetüŋüz bereketidür, dimekdür.

گنجینهٔ احسانش تنگ مایه نگردد

گر تا به ابد انعام دهد صفر رقم را[126]

6. Gencīne-i iḥṣāneş tünük-māye ne-gerded

Ger tā-be-edeb inʿām dehed ṣıfr-ı raḳam-rā[127]

“Tünük” yufḳa dimeḳ olur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ol ʿālī-cenāb olan şāhuŋ gencīne-i iḥsānı tā-be-ebed eṣnāf-ı ümeme beẕl olınsa anuŋ raḳamuŋ ṣıfrı gencīne-i iḥsānuŋı tünük-māye idemez. Meṣelā raḳamdan bir beş ḥarf ḳosaŋ bālāsında olduġı gibi baʿdehū ol ḥarfi ṣıfrlar ile memlū itseŋ ki bir ṣıfr vażʿ itseŋ elli olur iki ḳosaŋ beş yüz olur, üç ḳosaŋ beş biŋ olur, dört ḳosaŋ elli biŋ olur. Bu minvāl üzre ilā-yevmi’l-ḳıyām iḥsānı raḳamı üzerine ṣıfrlar düzeḳosaŋ ḳaṭʿā gencīne-i iḥsānuŋa tünük-māyelü ḥāleti vāḳıʿ olmaz, dimekdür.

چرخ از شرف خاک درت ساخت طلسمي

کز درگهت آنسو نبود راه قسم را[128]

7. Çarḫ ez-şeref-i ḫāk-i deret sāḫt ṭılsımī

K’ez-dergehet ān sū ne-buved rāh-ı ḳasem-rā

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey pādişāh! Çarḫ-ı felek āsitāneŋüŋ ḫāḳi şerefinden bir ṭılsım düzdi ki dergehüŋden cānib-i āḫere ḳaseme yol ḳalmadı. Yaʿnī çarḫ-ı felek-i bedenī ṭılsım düzdi ki min-baʿdi ġayrih ḳasem olınmayup eger bir şeyʾde ḳasem iḳtiżā itse der-i ḥāḳüŋe ve dergāhuŋ şevketine ḳasem iderler, dimekdür.

نگرفته ز انصاف تو در معرکهء لاف

شادی طرف شادی و غم جانب غم را[129]

---

[126] Sonsuza kadar onun nimetlendirme rakamına sıfırlar konulsa, onun ihsan hazinesi eksilmez.

[127] Bu beyitte vezin problemi tespit edilmiştir.

[128] Felek senin kapının toprağının şerefinden öyle bir büyü yaptı ki senin kapından başka bir şeye yemin etmek için yol kalmadı.

[129] Senin insafından dolayı, laf çekişmesinde ġam gam tarafını, mutluluk da mutluluk tarafını tutamaz.

8. Ne-girifte zi-inṣāf-ı to der-maʿreke-i lāf
Ṣādī ṭaraf-ı ṣādī vü ġam cānib-i ġam-rā

“İnṣāf” be-maʿnā ʿadl.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey Şāh! Senüŋ ʿadāleti şerefi eşerinden lāf maʿrekesinde öyle degül ki şādīlik cānib-i şādīye ve ġam daḫı ġam ṭarafına gide. Yaʿnī şād u ġam żıddān olduḳları der-kār iken ʿadāletüŋ şerefi eşerinden şol ḥāli kesb idemezler ki lāf u güẕāf maʿrekesine dūçār ile her biri semtlü semtine gide. Ḥāṣılı şād ile [ġam], bārūd ile āteş gibi żıddandur ammā ʿadāletüŋ muḳteżāsı şunı işledi ki ikisin birbiriyle imtizāc itdürdi, dimekdür.

گر بشنود از دهر که مردود کف تست
بیرون فکند سکه ز آغوش درم را[130]

9. Ger Be-ş’neved ez-dehr ki merdūd-ı kef-i tost
Bīrūn fikend sikke zi-āġūş-ı direm-rā

“Sikke” ḍarb-ḫāne sikkesi dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ṣāḥib-i seḫāvet! Eger dehrden sikke gūş itmiş olaydı ki sīm ü zer senüŋ kef-i merdūdlaruŋdur, yaʿnī sīm ü zer kefinüŋ merdūdları ve min-külli’l-vücūh iʿtibārından olmayup

[15a]

beẕl-i ʿālem ider olduġını eger sikkenüŋ kendisi gūş itseydi, fi’l-ḥāl sikkenüŋ āġūşında olan zer-i ḫālişi ṭışra atup ḍarbında ṣarf-ı maḳderet idüp giriftār-ı ṭuʿme-i sindān[131] u ṭoḳmaḳ olmazdı, dimekdür.

تا گوهر ذاتت بحوادیث شمردند
صد گونه تملق بحدوثست قدم را[132]

10. Tā gevher-i ẕātet be-ḥavādīṯ şumurdend
Ṣad güne temelluḳ be-ḥudūṯest ḳıdem-rā

[130] Senin elinin reddedilmişi olan diremi sikke duysaydı onu kucağından bırakırdı.

[131] Derkenar: “Sindān” örs maʿnāsınadur.

[132]Zatının cevherini hadiselerden saydıklarından beri kıdem hudusa yüz türlü yaltaklanır.

“Be-ḥavādīṣ” peyām u ḫaber dimekdür. “Temelluḳ” yaltaḳlanmaḳ, “ḥudūṣ” ʿaks-i ḳıdemdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ẕāt! Gevher-i istiʿdād ve cevher-i ẕātuŋ bu kār-ḫāne-i ʿāleme ḥavādīṣ olup teşrīfüŋ şöhret-şiʿār olduġı hengāmdan berü ḳıdem ḥudūṣa hezār güne temelluḳlar ve müdārālar iẓhār eylemişdür ki ey ḥudūṣ! Ne ʿālī-baḫt ẕāt imişsüŋ ki böyle bir gevher-i ẕātı ẓuhūra getürüp mümkināt-ı ābādına bāʿiṣ olduŋ diyüp ḳıdem, ḥudūṣa hezār güne temelluḳlar eylemişdür. Yaʿnī ibtidā ḥudūṣ dāʾimā ḳıdeme temelluḳ idegelmiş iken ḳıdem ḥudūṣa temelluḳ itdügi sebeb gevher-i ẕātuŋ ḥudūṣdan kār-ḫāne-i ʿāleme gelür ve gider, dimekdür.

آگه نیم از شبه تودانم که نزاد است

دوشیزه ای از دودهٔ شبه تو عدم را[133]

11. Āgeh niyem ez-şibh-i to dānem ki ne-zād est

Dūşīzeī[134] **ez-dūde-i şibh-i to ʿadem-rā**

“Şibh” be-maʿnā miṣl. “Dūde” tebār u ḳabīle dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey bī-hem-tā! Naẓīrüŋ ve emṣālüŋden āgāh degilüm ki ẓuhūr itmiş ola. Ve bilürüm ki ʿadem ḳabāʾilinden saŋa müşābih bir dūşīze tevellüd itmemişdür. Yaʿnī cānib-i ʿademden miṣlüŋ ẓuhūr itmedügini bir cānibe terk it. Ḥālbuki dūdmān-ı ʿademden bir dūşīze-i saʿādet-aḫter tevellüd itmedi ki ẕātuŋa mensūb olup saŋa yār ola, dimekdür.

از عدل تو گر طبع چنین معتدل افتد

آن عهد رسد عالم فرتوت دژم را[135]

12. Ez-ʿadl-i to ger ṭabʿ çünīn muʿtedil ufted

Ān ʿahd resed ʿālem-i fertūt-ı dijem-rā

Ḳıṭʿa: “Ṭabʿ” ṭabʿ-ı anāṣır-ı erbaʿa, muʿtedil-i anāṣır ve her nesnenüŋ muvāfıḳ u muʿtedil vāḳıʿ olması dimekdür. “Ferṭūt” buŋamış dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ẕāt! ʿAdl ü inṣāfuŋdan ʿanāṣır-ı erbaʿanuŋ tabʿı hemān böylece muʿtedil vāḳıʿ olursa ʿālem-i ferṭūta ol ʿahd. Yaʿnī ol vaḳt ʿālem-i ferṭūt dijemine ve ġam u ġuṣṣasına şu ḥālet irer ki

---

[133] Senin benzerini bilmiyorum. Ama senin benzerlik hanedanından el değmemiş güzelin doğmadığını bilirim.

[134] Derkenar: “Dūşīze” ḳız oġlan dimekdür.

[135] Senin adaletinden tabiat böyle giderse, ihtiyar feleğe öyle bir zaman gelir ki…

کز گم شدگی درقلم و هم نماند

امکان رقم صورت مفهوم هرم را[136]

13. K’ez-gom-şodegī der-ḳalem-i vehm ne-mānd

İmkān-ı raḳam ṣūret-i mefhūm-ı herem-rā

“Herem” be-maʿnā ḳocalıḳ ve pīrlik.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey Şāh! ʿAdl ü inṣāfuŋdan ʿanāṣır-ı erbaʿanuŋ ṭabʿı hemān böylece muʿtedil vāḳıʿ olursa ʿālem-i ferṭūta ol ʿahd irer ki kemāl-i güm-şodelikden ḫāme-i ʿanāṣırda ḳuvve-i vāhime ḳalmayup birlik mefhūmınuŋ ṣūretini imkān-ı raḳam idemez. Yaʿnī ʿadl ü inṣāfuŋ şerefinden ṭabʿ-ı ʿanāṣır-ı muʿtedil vāḳıʿ olduġından ʿālem-i ferṭūt dijem ü ġuṣṣasına ol vaḳt reḥāvet irer ki ʿanāṣıruŋ ḥükminde

[15b][137]

olan ḥālet-i emred ü pīrī külliyen elinden maḥv olup ḳaleminde aṣlā ḳuvve-i vāhime ḳalmaz ki pīrlik mefhūmınuŋ ṣūreti yazılmaḳ mümkin ola. Ḥāṣılı ʿadlüŋ şerefinden ʿanāṣır ḥükmini icrā idemedüginden ʿālem-i ferṭūt pīrlik ġam u ġuṣṣasından ḫalāṣ olur. Zīrā ʿanāṣır ḳaleminde ḳuvve-i vāhime ḳalmadı ki pīrlik mefhūmınuŋ ṣūretini taṣvīr ide. Pes ḥükm senüŋ ʿadlüŋdedür. Ol sebebden hīç ferd ḥālet-i ferṭūt u pīrīyi görmez, dimekdür.

گر جاه حسودت بهنر هندسی افتد

در مرتبه نقصان رسد از صفر رقم را[138]

14. Ger cāh-ı ḥasūdet be-hüner hendesī ufted

Der-mertebe noḳṣān resed ez-ṣıfr raḳam-rā

---

[136] Yaşlılık mefhûmu yok olduğundan vehm kaleminde suretinin yazılması mümkün olmaz.

[137] Derkenar: Nā-dān şu filān veliyü’n-niʿmet-i Cem-mertebe ṣāḥib-i iḥsāndur diyu bütün bütün esbāba bī-fāṣıla teşebbüş eyler. Müsebbibden maḥrūm ve ṣāḥib-i niʿmet olan Ḫudâ-yı teʿālāyı ḫāṭırlarından nisyān etmeleriyle şöhret-i Cem’e zīnet-sāz olurlar. Şöhret-i Cem’üŋ kendisini ḫacīl ü şermende iderler. Şöhret-i Cem gūyā utanur ki bunlar nice kişilerdür ki beni görürler de Ḥaḳḳ’ı görmezler diyu şermende olur. Zārā egerçi şöhret-şiʿār olmaḳ ve iyiligi ʿāleme şüyūʿ bulmaḳ kişinüŋ iyiligindendür. Ammā Ḫāliḳ ḫaşlet-i Ḫudā’dur.

[138] Eğer (senin düşmanların sana) hüner ve cömertlik davası ederse, mertebesine eklediği sıfır ona noksanlık verir.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey Şāh! Eger ḥasūduŋ cāh u şevketi daʿvā-yı hünermendī vü seḫā iderse, mertebesinde ṣıfrdan raḳama noḳṣāniyet irer. Yaʿnī vazʿ-ı ṣıfr izdiyād-ı raḳama bāʿiş iken ḥasūduŋ daʿvā-yı seḫā vü hünermendī idicek raḳam-ı ṣıfrından mertebesinde noḳṣāniyet irüşür. Yaʿnī daʿvā-yı hünermendī iderse raḳama vażʿ eyledügi ṣıfr mertebesine noḳṣānlıḳ virür. Senüŋ ʿāmma olan beẕlüŋ raḳamına ṭā-be-ebed ṣıfr ḳoyup ḫazīneŋ ser-māyesine noḳṣānlıḳ gelmedügi gibi degildür. Hemān ḥasūduŋ birine yüz ġurūş ʿaṭiyye virmek içün bir elife iki ṣıfr ḳosa fi'l-ḥāl mertebesi noḳṣānlıḳ kesb idüp merreten uḫrā[139] ḥālet-i hünermendīyi daʿvā idemez, dimekdür.

بد خواه تو خوشدل كه بوى چرخ بصلحست

غافل كه كشد آشتى گرگ غنم را[140]

15. Bed-ḫᵛāh-ı to ḫoş-dil ki būy-ı çarḫ be-ṣulḥest

Ġāfil ki koşed āştī gurk ġanem-rā

"Aştī" be-maʿnā ṣulḥ. Yaʿnī barışmaḳ.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey pādişāh! Devlet ü iḳbālüŋ bed-ḫᵛāhını naẓar it ki çarḫ anuŋla ṣūret-i ẓāhirde ṣulḥ eyledüginden ḫoş-dil olmış. Bundan ġāfil olmış ki gurkuŋ ṣulḥı ġānemi depeler. Yaʿnī ḳurd, ġānemi ṣayd idince öŋinde hezār güne temelluḳ ve ḥoḳḳa-bāzlıḳ gösterür tā ki ḳurbiyet ḥāṣıl ide. Bī-çāre ḳoyun daḫı temelluḳına naẓar idüp ḫoşına gider. Ḳurbiyet ḥāṣıl idince ṭuʿme-i pençesin gelū-yı ġānem-i derdmende mānend-i resen ṭavḳ idüp diledügi yire getürüp helāk ider. Pes düşmenüŋ daḫı böyledür. Çarḫuŋ ṣulḥına ġaflet getürmiş. Anı tefekkür itmez ki bir gün anı helāk itse gerek, dimekdür.

از بسكه كف جود تو بى فاصله بخش است

در جود تو نه بيش بود راه نه كم را[141]

16. Ez-bes ki kef-i cūd-ı to bī-fāṣıla baḫş est

Der-cūd-ı to ne bīş buved rāh ne kem-rā

---

[139] Tekrar tekrar

[140] Senin kötülüğünü isteyenler, kurdun koyunla barışmasına inanan gafil gibi feleğin barışının kokusuyla gönülleri mutlu olmuştur.

[141] Senin cömert elin öyle aralıksız bahş eylemektedir ki senin cömertliğinde yol ne aratar ne eksilir.

“Bī-fāṣıla” ardı kesilmez, dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey Şāh! Kef-i cūduŋ ol ḳadar bī-fāṣıla baḫş u ʿaṭā itmededür ki yaʿnī kef-i cūduŋ nihāyetsüz baḫş itmede iken yine cūd u keremüŋde ne ziyādelik ve ne eksüklük yolı var. Yaʿnī ber-ḳarār kef-i cūduŋ

[16a][142]

bī-fāṣıla baḫş ider. Aṣlā ṣūret-i noḳṣānı görmez, dimekdür.

سلطان غم از عدل توبگریخته بگذاشت

در سینهٔ اعدای تو اوتاد خیم را[143]

17. Sulṭān-ı ġam ez-ʿadl-i to be-g’rīhte be-güẕāşt

Der-sīne-i aʿdā-yı to evtād-ı ḫiyem-rā

“Be-güẕāşt” geçürdi dimekdür. “Evtād” çādur ḳazıḳları ve ipleri dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey şāh-ı ʿadālet-penāh! ʿAdāletüŋ eṣer-i şerīfinden naẓar it ki ġam u ġuṣṣa sulṭānı firār idüp evtād-ı ḫaymegāhın sīne-i aʿdāŋa geçürdi ve anda ḳarār eyledi, dimekdür.

دست تو زبس الفتشان داد بیک جا

درمنصب هم دخل بود تیغ و قلم را[144]

18. Dest-i to zi-bes ülfetişān dād be-yek cā

Der-manṣıb-ı hem-daḫl buved tīġ u ḳalem-rā

---

[142] Derkenar: Fakîr Vahdetī şöyle dirim ki bu beytüŋ maʿnāsında mażmūn şöyle olmaḳ gerek ki ey memdūḥ aŋa bir fıṭrat u ḫilḳat-ı eşyāya yād ve ẕikrin şu mertebe sārī ve muḥabbetle cārī oldı ki kemāl-i muḥabbetlerinden rūz u şeb ẕikrindedürler. Ammā küll-i şeyʾin yerciʿu ilā aṣlihī mışdāḳı dīdelerinden dūr olsaŋ bile ferāmūş olunmaŋ mümkin olmayup şöhret-i Cem ʿāleme ḳaldıġı gibi senüŋ şöhretüŋ daḫı ʿāleme bāḳī ve Cem’den ziyāde cārī olur. Ve olacaġı cihetden şöhret-i Cem şermende olur ve şermende ḳalur. Zīrā senüŋ şöhretüŋi dāʾimü’l-evḳāt yād idecekleri bī-rayb u gümāndur. Şöhretüŋ bir kere nisyān u ferāmūş olınmaḳ iḥtimāli sehven olursa şöhret-i Cem her bār oldıġından yine şöhret-i Cem ḫacālet eylenür ki benüm nāmum yād olınmaz diyu pādişāh-ı ekber-i ẕāhire olursa böyle dimek olur. Yoḳ pādişāh-ı kibriyā ve ḳādir-i Ḳayyūm Ḫudā olursa dimek olur ki cemī-i âʿālem ü eşyādan min-şeyʾin ilā yusebbiḥu eylemekde naṣṣ-ı celīli üzre ẕikr ü fikri itmekde iken baʿżı ḫabīṣ.

[143] Gam ve keder sultanı senin adaletinden kaçıp düşmanlarının sinesine çadır kazıklarını dikti.

[144] Senin elin onlara o kadar yakınlık vermiştir ki kılıç ve kalem birbirinin işlerine karışır.

Mışrāʿ-ı evvelīde vāḳıʿ “şān” mışrāʿ-ı şānīdeki tīġ ü ḳaleme rāciʿ dür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ṣāḥib-seyf! Mübārek elüñüzüñ tīġ ü ḳalemle keşret-i ülfetden anları yaʿnī tīġ ü ḳaleme keşret-i ülfet ü maḥabbetüñüzden ikisine daḫı lāyıḳınca maḥall-i taʿyīn buyurmışsuñuz. Gerçi tīġ ü ḳalemüñ münāsibinde buʿdiyetleri āşikārdur ammā keşret-i ülfetüñüzden ikisi manṣıbda bile birbiriyle daḫl ü ünsiyet peydā itmişlerdür, dimekdür.

آنروز که اثار شجاعت بگذارد

بی بهره زتیغت مگرآهوی حرم را[145]

19. Ān rūz ki āṯār-ı şecāʿat be-güẕāred

Bī-behre zi-tīġet meger āhū-yı ḥarem-rā

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ʿālī-cenāb! Şol gün ki şecāʿatüñüz āṯārı cevelān ide tīġinden bī-behre hīç ferdi ḳomaz illā meger ki āhū-yı Ḥārem’i. Zīrā anlar ṣayddan memnūʿdurlar. Yaʿnī tīġden kimse iflāḥ olmaz. İllā āhū-yı ḥarem dimekdür.

هر عطسه که از مغز کمان تو بر آید

ریزد بگریبان بقا خون عدم را[146]

20. Her ʿaṭse ki ez-maġz-ı kemān-ı to ber-āyed

Rīzed be-girībān-ı beḳā ḫūn-ı ʿadem-rā

“ʿAtse” ʿaṇsırmaḳ[147] dimekdür murād oḳ yaydan çıḳup çat itdügidür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ẕāt! Her bir ʿaṭse ki senüñ kemānuñ maġzından ẓuhūr eyleye hemān beḳānuñ yaḳasına ḫūn-ı ʿademi rīzān eyleyüp ol ʿatse ile ʿademi mecrūḥ idüp ḫūnını beḳā yaḳasına ṣaçar, dimekdür.

آنجا که نهیب تو تب لرزه کند عام

اعمی متحرک نگرد نبض سقیم را[148]

21. Āncā ki nehīb-i to teb-i lerze koned ʿām

Aʿmā müteḥarrik nigered nabż-ı saḳīm-rā

---

[145] Senin cesaretin harekete geçtiği gün ondan haremin ahusu hariç nasipsiz hiçbir şey kalmaz.

[146] Senin yayından çıkan her bir ok sonsuzluğun yakasına yokluk kanı döker.

[147] Kalın sıradan gelmesine rağmen aksırmak sin’le yazılmıştır.

[148] Senin heybetinin halka titreme bıraktığı yerde kör biri hastanın nabzının attığını görür.

“Saḳīm” be-maʿnā nā-mizāc.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey Şāh! Bir maḥalde ki senüŋ ṣalābet ü heybetüŋ ʿāmma lerzeler bıraġa, ol vaḳt nabż-ı sakīm ḫavfından bir mertebe müteḥarrik olur ki aʿmālar ol müteḥarrik olduġını görürler, dimekdür.

از بسکه بود یاد تو طینت اشیا

نسیان تو شرمنده کند شهرت جم را[149]

22. Ez-bes ki buved yād-ı to ṭıynet-i eşyā

Nisyān-ı to şermende koned şöhret-i Cem-rā

“Ṭıynet-i eşyāʾ” maḫlūḳāt yaradışı dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey Şāh! Ol ḳadar yāduŋ fıṭrat u ḫilḳat-i eşyāʾya sārī olmış ki eger ferāmūş olınmaŋ iḥtimāl olsa şöhret-i Cem’i şermende eyler. Yaʿnī şöhretüŋ yādı bir vechile fıṭrat-ı eşyāʾya cārī olmışdur ki unudulmaŋ iḥtimāl olsa şöhret-i Cemşīd’i ḫacīl eyler. Bu maʿnā çendān laṭīf degil. Zīrā bir ādemüŋ şöhreti ferāmūş olındugı

[16b]

ḥālde ġayrınuŋ şöhretini şermende itmek neden iḳtiżā ide? Faḳīrüŋ ḳuvve-i vāhimeme göre dimek olur ki şöhretüŋ ol ḳadar ṭıynet-i eşyāʾyı almışdur ki şöhret-i Cem’i unutdurmaŋ cihetiyle şermende eylemişsüŋ. Yaʿnī şöhretüŋ bu kār-ḫāne-i ʿāleme şol mertebe velvele-endāz olmışdur ki şöhret ve anuŋ miṣli şāhlaruŋ şöhretlerini şermende idüp maḥv eylemişsüŋ, dimekdür.

افلاک در آغوش مشیت بنهادند

از بیع تمنای تو قانون سلم را[150]

23. Eflāk der-āġūş-ı meşiyyet be-nihādend

Ez-beyʿ-i temennā-yı to ḳānūn-ı selem-rā

“Meşiyyet” irādetullāh dimekdür. “Selem” bir nesne iştirā olınacaġı vaḳt, defʿaten virilen pāy dimekdür.

---

[149] Senin hatırlanman eşyaya o kadar işlemiştir ki senin unutulman Cem’in şöhretini utandırır.

[150] Felekler sen var olmadan evvel seni satın almak arzusuyla Allah’ın irâde kucağına bedelini peşin vermişti.

Maḥṣūl-ı Beyt: Eflāk ve cümle mümkināt āġūş-ı meşiyyetde idi ve maġlūḳātuŋ biri daḫı vücūd bulmamış idi. Meşiyyet senüŋ iştirāŋı temennī eyleyüp ḳānūna pāy virmiş idi. Yaʿnī meşiyyet ḳānūna pāy virmişidi ki seni iştirā eyleyüp cümle şāhlardan aḳdem iẓhār ideydi, dimekdür.

در کارگه عدل تو از بس هنر آموخت

عدل تو بفرزندی برداشت ستم را[151]

24. Der-kārgeh-i ʿadl-i to ez-bes hüner āmūḫt

ʿAdl-i to be-ferzendī ber-dāşt sitem-rā

"Kārgeh" dükkān dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ʿadl ile ārāste ve inṣāf ile pīrāste olan ẕāt! ʿAdlüŋ kendi ʿadālet kārḫānesinde ẓulm ü siteme şol mertebe ʿadālet ü inṣāf hünerin taʿlīm itdi ki yaʿnī ʿadlullāh ẓulm-ı żıddān iken hengām-ı ʿadāletüŋde ʿadlüŋ ẓulme bir derece ʿadl hünerin taʿlīm eyledi ki ġayrı ʿadlüŋ kendisi sitemi oġulluġa ḳabūl eyledi, dimekdür.

از بسکه ز رأی تو ستد داروی صحت

عیسی بطبابت بنشانید سقم را[152]

25. Ez-bes ki zi-reʾy-i to sited dārū-yı ṣıḥḥat

ʿĪsī be-ṭebābet be-nişānīd saḳam-rā

"Saḳam" maraż-ı saḳīm dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey Şāh! Şol mertebe Ḥażret-i ʿĪsā ṣalavātullāhi ʿalā-nebiyyinā ve ʿaleyh, dārū-yı ṣıḥḥati reʾy-i münīrüŋüzden aḫẕ eylemişdür ki maraż-ı saḳīm iskāt eyledi. Yāḫūd dimekdür ki 87b ṭabābeti reʾy-i münīrüŋüzden derece-i ġāyetde taʿlīm eyledüginden kendisi daḫı maraż-ı saḳamı ṭabābetle meşhūr idüp eyyām-ı devletüŋde bīmār lafẓı maḥv oldı. Zīrā ṣaḳam kendisi ṭabīb oldı. Bīmār lafẓı ḳandan ṣādır ola, dimekdür.

رد می کند اسباب هرم بخت تو ترسم

[151] Senin adaletin zulme o kadar adalet hünerini öğretti ki adaletin, zulmü evlatlık edindi.

[152] Sağlık ilacını senin fikrinden aldığı için İsa tabibliğe hastanın kendisini gösterir.

کز زلف بت من برد آرایش خم را[153]

26. Red mīkoned esbāb-ı herem baḫt-ı to tersem

K'ez-zülf-i büt-i men bered ārāyiş-i ḫam-rā

"Herem" pīrlik esbābına taʿalluḳ iden ʿavārıżātdur. Meṣelā esbāb-ı pīrīden biri rīş-i dü-mūy ve ḳāmet-i dü-tā ve rīḫten-i dendān u ferṭūtī buŋa ḥamāʾil daḫı nice esbāblar ʿārıż olur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey Şāh! Baḫt u ṭāliʿüŋ şāb u emredligi külliyen kār-ḫāne-i ʿālemden esbāb-ı heremi red ü maḥv itse gerekdür. Ammā ḫavf iderüm ki bütümüŋ ārāyiş ü zīneti olan şikenc ṭurresini esbāb-ı heremüŋdür diyerek ṭoġrıldup ḫarāb itmeye. Yaʿnī ṭāliʿüŋ civānlıġı ʿālemden pīrlige bāʿiṣ olan ʿavārıżātı maḥv itse gerek. Ammā ḫavf iderüm ki zülf-i dil-darı ḳıvraḳlıġı daḫı esbāb-ı heremindendür, diyerek anı ṭoġrıltup

[17a]

ārāyişini ḫarāb itme. Yaʿnī zülf-i cānān dü-tālıġını daḫı esbāb-ı heremden şumār idüp anı durust iderek ḫarāb ider ise ḥayf ve hezār feryādına zīnet-i dil-rubā żāyiʿ olsa gerek, dimekdür.

از بسکه حسد جمع کند سینهٔ خصمت

از سینهٔ افلاک برد گوی ورم را[154]

27. Ez-bes ki ḫased cemʿ koned sīne-i ḫaşmet

Ez-sīne-i eflāk bered gūy-ı verem[155]**-rā**

"Gūy" ṭūpçaġıza dirler. "Verem" emrāż-ı mütenevviʿadan birinüŋ ismidür. Ehline maʿlūmdur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ḥased marażı sīne-i ḥaşmı şol ġāyete cemʿ idüp şıḳmışdur ki marаż-ı ḥasedden sīnesinde terāküm iden gūy-ı veremi sīne-i eflākden güẕer eyler. Yaʿnī sīne-i ḫaşmda marаż-ı ḥasedden cemʿ olan bīmārī-i verem mānend-i gūy olup güncāyiş-peẕīr-i sīne-i ḫaşm olamaduġından sīne-i eflākı geçdi, dimekdür.

---

[153] Senin bahtın yaşlılık sebeplerini reddeder, bu sebeple korkarım ki sevgilimin saçından da büklüm güzelliğini götürecek.

[154] Hasmın göğsündeki verem şişliği, felekleri geçecek kadar haset biriktirmiştir.

[155] Derkenar: "Verem" māriż didükleri ʿārıżadur.

خصمت كه چو روبه صفتي لابه گراید

از سردی او تب شکند شیر اجم را[156]

28. Ḫaşmet ki çü rūbeh-ṣıfatī lābeger āyed

Ez-serdī-i ū teb şikened şīr-i ecem-rā

"Rūbah" dilküye dirler. "Lābeger" temelluḳ ve yaltaḳlanmaḳ gerek dimekdür. "Ecem" arslan yataġı olan neyistāna dirler. "Serdī" şiddet-i lerzeden ḥāṣıl olan sovuḳluḳ maʿnāsına, murād dilkü, ḥużūr-ı ġażanfere varup anı maġżūb göricek iẕāle-i gażabiçün envāʿ-ı temelluḳ eyledügidür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey Şāh! Ḫaşmuŋ ki rūbeh-ṣıfat temelluḳ iderek gelür. Sebebi budur ki şīr-i ecem anuŋ serdī-i teb-lerzesini şikest eyleye. Yaʿnī şīr-i ecemüŋ temelluḳ-i rūbehden ġażabı gidüp anuŋ daḫı giriftār olduġı serdī-i ḫavfı maḥv olduġı gibi ḫaşmuŋ daḫı rūbah-ṣıfat ḥużūruŋuzda temelluḳ iderek geldügi ancaḳ ġażabūŋuzı giderüp ḫavfından kendine müstevlī olan serdī-i teb-lerze şiddetinde ḫalāṣ ola, dimekdür.

زد کوس حیات ابدی خصم توچون دید

سرمایهٔ هستی ز وجود تو عدم را[157]

29. Zed kūs-ı ḥayāt-ı ebedī ḫaşm-ı to çün dīd

Ser-māye-i hestī zi-vücūd-ı to ʿadem-rā

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey sulṭān-ı ʿālem! Çünki ḫaşm-ı bed-kirdār senüŋ varlıḳ ser-māyesini gördi, cemīʿ-i emīne vü āmālinden meʾyūs olup ʿademüŋ ebed-i ḥayāt kūsını vurdı. Yaʿnī mādām ki ḫaşmuŋ bu kāʾinātı māye-i himmetüŋle māl-ā-māl gördi, ġayrı ʿademüŋ ebed-i ḥayāt kūsını urup didi ki: Min-baʿd bize vādī-i ʿademden saḥrā-yı vücūda gelmek yoḳdur. Pes ʿademle ebed ḳalsaḳ gerek diyerek kūs-ı ḥayāt-ı ebed-i ʿademi ḍarb eyledi. Ḥāṣılı, Ey ẕāt! Senüŋ varlıḳ ve mevcūdluḳ ser-māyesi öyle degildür ki düşmeni ẓuhūra getüre. Hemān ʿademde bāḳī ḳalur, dimekdür.

رامشگر عدل تو صد آهنگ مخالف

---

[156] Senin düşmanın tilki gibi yaltaklanarak gelmesinin nedeni aslan yuvasını soğutarak kendi ateşini söndürmektir.

[157] Düşmanın varlık sermayesinin senin vücudundan olduğunu görünce yokluğun ebedi hayat davulunu çaldı.

بنوازد و نی زیر بود کوک و نه بم را[158]

30. Rāmişger-i ʿadl-i to ṣad āheng-i muḫālif

Be-n'vāzed ü ney zīr buved kūk u ne bem-rā

"Rāmişger" sāzendeye dirler. "Be-nüvāzed" oḫşar murād, ḍarb-ı tāziyāneden kināyedür. "Kūk" sāzda muʿtedil teller ismidür ki sāzendeler

[17b]

arasında maʿlūmdur. Ḥāṣılı ne biri peste ve ne biri tīz ola. "Bem" sāzuŋ bükilmiş ve burılmış bām teli dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ẕāt! Senüŋ ʿadl ü inṣāfuŋ sāzendesi yüz nevʿ muḫālif beste vü maḳāma ḍarb-ı tāziyāne eyledi. Lākin hīç tellerüŋ ṣadāsında muḫālif vāḳıʿ olmayup cümlesi iʿtidāl üzre āheng itmişlerdür. Yaʿnī ʿadl ü dāduŋ gün-ā-gün ʿalāmāt ü ẓuhūrātı āşiḳār eyledi. Ammā hīç biri rāh-ı rāsta muḫālif gelmeyüp cümlesi maʿḳūl u muvāfıḳ vāḳıʿ olmışdur, dimekdür.

تقدیر پی کاهش اجزای وجودش

اکسیر فنا داد گداز شکر غم را[159]

31. Taḳdīr pey-i kāheş eczā-yı vücūdeş

İksīr-i fenā dād güdāzişger-i ġam-rā

"Pey-i kāhiş" noḳṣān olsun içün dimekdür. "Güdāzişger" eritmek ve maḥv itmek yerine müstaʿmeldür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey Şāh! Taḳdīr-i ezel ḫaşmuŋ vücūdı eczāsı vü mürekkebātı kesr ü noḳṣān olsun içün ġamuŋ kendisine güdāzişger bir nevʿ iksīr-i fenā iʿṭā eylemişdür. Yaʿnī taḳdīr-i Ḫudā ḫaşmuŋ vücūdını kesr ü noḳṣān eylesün içün ġama eridici ve maḥv idici bir iksīr-i fenā ve dārū-yı zehrnāk virmişdür. Tā ki ḫaşm-ı rū-siyeh nā-būd ola, dimekdür.

محویست عدیل توکه درگم شدن او

دخلی نبود ماحئ نسیان وعدم را[160]

---

[158] Senin adaletinin çalgıcısı, hiç kalın ince ayar yapmadan yüz farklı beste çalar.

[159] Ezelde kader, düşmanının vücudu parçası ve azalarının noksan olması için gama eritici bir yokluk iksiri vermiştir.

[160] Senin benzerinin yok oluşunda, yokluk ve unutma etkisinin dahli yoktur.

32. Maḥvīst ʿadīl-i to ki der-güm-şoden-i ū
Daḫlī ne-buved māḥī-i nisyān u ʿadem-rā

“Māḥī” maḥv u iẕāle idici dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey şāh-ı ʿālem-penāh! ʿAdīl ü naẓīrüŋ maḥv u nā-būd olmışdur. Lākin bir maḥviyetde māḥī vü nisyān u ʿademüŋ min-külli’l-vücūh medḫalleri yoḳdur. Yaʿnī naẓīr ü ʿadīlüŋ maḥviyeti sirāyet-i māḥī yāḫūd nisyānı yāḫūd keyfiyet-i ʿademüŋ medḫalleriyle maḥv olmış degildür. Belki māye-i hestüŋle kār-ḫāne-i ʿālem māl-ā-māl olduġından ʿadīl ü naẓīrüŋ bīḫ ü bend maḥv olup nā-būd olmışdur, dimekdür.

ای آنکه در ایام ستایشگرئ تو
صوفی شمرد عیب نگهبانئ دم را[161]
33. Ey ān ki der-eyyām-ı sitāyişgerī-i to
Ṣūfī şumurd ʿayb nigehbānī-i dem-rā

“Dem” nefese dirler.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey şol memdūḥü’l-ḫiṣāl ẕāt ki senüŋ sitāyişger ü midḥatüŋ hengāmında ḥabs u żabṭ-ı nefesi ṣūfī-i murtāż ʿayb ʿaddider. Yaʿnī sūfīnüŋ żabt-ı nefes ve sükūtı ʿādet-i muʿayyenesi iken zihī şeref ki şenā vü sitāyişgerī-i ẕāt-ı mekārim-āyātlarına dem-sāz olınca żabt u rabṭ-ı nefese tāb-āver olamayup midḥat ü eşniyelerine zebān dırāz idüp ve ḥabs-i nefesi ʿayb ʿaddider, dimekdür.

مدح تو کجا بادۀ نطقم بکف آرد
آنجا اثر نوش بود نشئۀ سم را[162]
34. Medḥ-i to kocā bāde-i nuṭḳem be-kef āred
Āncā eşer-i nūş buved neşʾe-i sem-rā

“Nūş” ʿamel maʿnāsınadur.

[161] Ey övgüsü esnasında sufinin nefesini tutmayı(susmayı) ayıp saydığı kişi!

[162] Senin övgünü nerede söz badesine alsam zehir bade etkisi verir.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ẕāt! Ḳaçan ki medḥüŋ bāde-i nuṭḳumı ele getüre yaʿnī neşʾe-i ṣaḥbāya mensūb olan nuṭḳum her ḳaçan ki sitāyişüŋe dem-sāz ola fi'l-ḥāl neşʾe-i sem ki zehr-i ḳatldür ki ḥāṣiyet-i āṯār-ı aṣlī istiḥṣāl ḥāṣılı

[18a]

şol maḥalde keyfiyet-i bādeyi viren nuṭḳum meddāḥuŋ ola. Ol maḥalde teşne-i zehr-i ʿasele munḳalib olup kendinden ḥaṣiyet-i zehr-i maḥv olur, dimekdür.

بخرام ونظر کن که بجولانگه مدحت

حور قلمم زاده گلستان ارم را[163]

35. Be-ḫ'rām u naẓar kon ki be-cevlāngeh-i medḥet

Ḥūr-ı ḳalemem zāde gülistān-ı İrem-rā

"İrem" cennet būstānları dimekdür. Murādı kendi ḳaṣāʾididür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey Şāh! Nāz u ḫırām iderek kendi midḥatüŋ bir kez naẓar eyle ki ḥūr-ı ḳalemüm gülistān-ı cenneti ṭoġurmışdur. Yaʿnī güzel naẓar buyur ki ḳalemüm hūrisi būstān-ı İrem'i ṭoġurmışdur. Ḥāṣılı naẓar eyle ki ḳalemüm ne güzel ḳaṣīde naẓm eylemişdür, dimekdür.

انصاف بده بوالفرج و انوری امروز

بهر چه غنیمت نشمارند عدم را[164]

36. İnṣāf be-deh Bū'l-Ferec ü Enverī imrūz

Behr-i çe ġanīmet ne-şumārend ʿadem-rā

"Bū'l-Ferec" ve "Enverī" Şuʿarā-yı selefden iki meşhūr kimselerdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey pādişāh! Gel kerem eyle ve inṣāf eyle ve mā-huve'l-ḥaḳḳı beyān u ʿayān eyle. Bū'l-Ferec ve Enverī bugün ʿademde bulınduḳlarını ne vechile ġanīmet ṣaymasunlar? Yaʿnī ʿaṣrumda ki dehre şiʿrümle velvele ṣaldum ve neşr ü ebyātumla cihāna şöhret bıraḳdum. Bū'l-Ferec ve Enverī bulınmaḳ iḫtimāli olaydı ẕelīl ü ḫor olacaḳları bī-iştibāh idi. Pes bugün ḥāżırda bulınduḳlarını nice ġanīmet ṣaymasunlar, dimekdür.

---

[163] Senin övgünün dolaştığı yere salınarak bir bak, benim kalemim İrem Bağı'nı (kaside) doğurmuştur.

[164] Gel insaf eyle, Allah için söyle, Bu'l-Ferec ve Enveri yok olduklarını niçin ganimet saymasınlar!

روحالله از اعجاز نفس جان دهشان باد

تا من قلم اندازم و گیرند قلم را[165]

37. Rūḥullāh ez-iʿcāz-ı nefes cān deheşān bād

Tā men ḳalem endāzem ü gīrend ḳalem-rā

"İʿcāz" muʿcizeye mensūb dimekdür. "Deheşān" imtiḥān ṭarīḳiyle vāḳıʿ olmışdur. Anlara baḫş eylesün, dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ḥażret-i Rūḥullāh ʿaleyhi's-selām iʿcāza mensūb olan nefesi onlara yaʿnī Enverī ve Bu'l-Ferec'e cān virse yāḫūd virsün diyü kār-ḫāneye getürse yāḫūd getürsüñ. Mādām ki yedümde ḳalem-i raḳam-āferīn yolına imkānda degildür anlar ḳalemi ellerine alup naẓm-ı şiʿre şurūʿ ideler. İllā elümden ḳalemi terk idüp anlara ruḫṣat virürsem, dimekdür.

اول ره این نظم خود ایشان بسپردند

پس باز نمودیم بهم منزل هم را[166]

38. Evvel reh-i īn naẓm ḫod īşān be-sepordend

Pes bāz nümūdīm be-hem menzil-i hem-rā

"Īşān" anlara dimekdür. "Sepordend" sipāriş eylediler, "be-hem" birbirümüze dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Bu reh-i naẓmı ḫod maʿlūmdur ibtidā anlara yaʿnī Bū'l-ferec ve Enverī'ye sipāriş eylediler. Yaʿnī bu ḫod maʿlūm u āşiḳārdur ki reh-i naẓmı anlar īcād eylediler. Pes şimdi ḥāżır olsunlar ve birbirümüzüñ menzil ü merātibini yek-dīgere gösterelüm ve meydān-ı naẓm u neşrde imtiḥān olalum, dimekdür.

بالله که نه لاف و نه گزاف آیه صدقست

حاسد بودآن که شمرد کذب قسم را[167]

39. Billāh ki ne lāf u ne güzāf āyet-i ṣıdḳest

Ḥāsid buved ān ki şumured kiẕb ḳasem-rā

"Ne" degil maʿnāsınadur.

---

[165] Ben kalemi bırakıp onlar alırsa Hazret-i Îsâ mucizevi nefesiyle ile onlara cân versin.

[166] İlk olarak bu nazm yolunu onlara verdiler. Sonra birbirimize yol gösterelim.

[167] Allah hakkı için lâf u güzâf değildir doğruluk delilidir. Hasetçidir yeminime yalan diyen.

Maḥṣūl-ı Beyt: Billāh ki ol iddiʿā eyledügüm yaʿnī bālāda basṭ u beyān eyledügüm kelimāt lāf u güẕāf degildür. Yaʿnī kelimātum durūġ-āmīz degildür. Ḥaḳīḳatde āyet-i ṣıdḳdur. Ḥāṣılı iddiʿāda ṣādıḳum ve şol kimse ki itdügüm ḳasemi kiẕb ü durūġ ʿaddide ḥasedindendür. Yoḫsa

[18b]

ḥāşā ṣümme ḥāşā ehl-i ḥased olmayan iddiʿā itdügüm kemālātı ve taṣdīḳ içün ḳasemi kiẕbe ḥaml eyleye, dimekdür.

زین دست مرا داشتی آن عالم انصاف

کز رحلت خود داده شرف ملک قدم را[168]

40. Z'īn dest-i me-rā dāştī ān ʿālem-i inṣāf

K'ez-rıḥlet-i ḫod dāde şeref mülk-i ḳıdem-rā

Ḳıṭʿa:

"Z'īn" el-ḥāletu hāẕihī cā-nişīn-i taḫt-ı sulṭānī ve serīr-ārā-yı evreng-i pādişāhī olan ẕāt dimekdür. Bu beytde irāde olan maʿnā bu ola ki memdūḥ-ı ʿaleyh şāhuŋ selefi olan pādişāh vefāt itmiş ki ʿUrfī merḥūmuŋ aṣlī veliyyü'n-niʿmeti imiş. Baʿde'l-vefāt buŋa intişāf idüp bu daḫı ʿUrfī'ye ziyāde ikrām itdügini beyāndur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Bu ẕāt-ı memdūḥu'ṣ-ṣıfāt olan pādişāh-ı ʿālem-penāh baŋa ḫoş taʿẓīm ü ḫidmetden ziyāde ikrām u dest-gīrlik itmişdür. Ve daḫı ol ʿālemüŋ ʿādili yaʿnī müteveffā intiḳāl-i dār-ı ʿuḳbā itdükde mülk-i ʿuḳbāya şeref-baḫş eylemişdür. Yaʿnī ʿādil-i müteveffā rıḥlet ile mülk-i ʿuḳbāyı tezyīn eylediyse ne ġam! İşte memdūḥ ʿaleyh ki maḳādir-şināsān-ı cihāndur kemā-yenbaġī ḥaḳḳumda riʿāyet idüp dest-gīrligi derece-i kemāldedür, dimekdür.

معیار سخن بود تو هم گنج تمیزي

دیگر چه توان گفت ببین معجز دم را[169]

41. Miʿyār-ı süḫan būd to hem genc-i temīzī

Dīgerçi tevān guft be-bīn muʿciz-i dem-rā

---

[168] Âlemin adîli benim elimden o kadar çok tutmuştur ki ölümü ile ebedî âleme şeref vermiştir.

[169] Sözün değerini bilir idi. Sen de ayırt edicilik hazinesisin. Bak artık mucize gibi nefes daha nasıl söylenebilir?

“Miʿyār-ı suḫan būd” şāh-ı müteveffāya rāciʿdür. Yaʿnī kemālāt ve eşʿār-ı güher-āṣāruŋ miʿyārı ve meḥeki idi, dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey pādişāh! Mülk-i ḳıdeme şeref baḫş iden ẕāt! Belī nükte-dān ve ʿirfān ve remz-āşinā-yı devr [ü] zamān ve miʿyār-ı suḫan idi. Lākin ẕāt-ı şerīfüŋ genc-i temyīzsüŋ. Yaʿnī esrār-ı ḥaḳīḳīyi mū-be-mū temyīz idicisüŋ. Bā-ḫuṣūṣ baḥr-ı ʿirfān şenāverligi gevher-i istiʿdāduŋdan nümāyāndur. Pes dem-i muʿciz-beyānumı naẓar eyle ki bundan ġayrı medḥ ü ṣenā-gūyluḳ nice ola? Yaʿnī şāhān-ı ʿAcemi medḥitmek olursa bundan ziyāde medḥ ne ḳābildür, dimekdür.

چندان که درت را رسد از نسبت من عار
از نسبت تو فخر بود ملک عجم را[170]
42. Çendān ki deret-rā resed ez-nisbet-i men ʿār
Ez-nisbet-i to faḫr buved mülk-i ʿAcem-rā

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey pādişāh! Bārgāh-ı refīʿü’ş-şānuŋa taʿalluḳum cihetiyle āsitān-ı refīʿü’l-bünyān-ı şāhānelerüŋe bir mertebe neng ü ʿār irişür ki yaʿnī der-i ʿaliyyeŋüz kerem-dīdelerinden bulınduġum nisbetle āsitāneŋüzi şermsār eyledüm. Zīrā ben ne kemterüm ki āsitāneŋüze şāyeste olam? Belī gerçi böyledür lākin size taʿalluḳum cihetiyle mülk-i ʿAcem benümle tefāḫur ider, dimekdür.

من مدحگرم لیک نه هرجایی و طامع
گردن ننهم منت هر بذل و کرم را[171]
43. Men medḥgerem līk ne hercāyī vü ṭāmiʿ
Gerden ne-nihem minnet-i her beẕl ü kerem-rā

“Gerden” boyun dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey Şāh! Ben medḥger ü sitāyiş-güsterüm. Şol cihetle nā-be-cā yire degil. Yaʿnī her bir şaḫṣ meddāḥı olmayup cevāhir-i kelimātumı nā-sezā yire isrāf u itlāf
[19a]

[170] Her ne kadar benden dolayı kapına ayıp gelirse de benim sizinle olan alâkam sebebiyle Acem mülkü övünür.

[171] Ben meddâhım ammâ hercâyî ve tamahkâr olan meddâhlardan değilim ve her kereme ve ihsana minnet eylemem.

İder, maḳūlesinden degilüm ve her beẕl ü kerem ṣāḥibine minnetle ḳaddümi dü-tā itmege ṭāmiʿ degilüm, dimekdür.

دستان نزند بلبل من بر گل هر شاخ

باید گل خورشید مر این صوت و نغم را[172]

44. Destān ne-zened bülbül-i men ber-gül-i her şāḫ

Bāyed gül-i ḫurşīd mer-īn ṣavt u naġam-rā

"Destān" ḥikāye ve ırlamaḳ dimekdür. "Mer" ʿArabīde ān gibi taḥḳīḳ maʿnāsındadur. Mevlānā Celāleddīn-i Rūmī ḳaddeṣallallāhu sırrahu'l-ʿazīz bu mıṣrāʿında buyurduġı gibi.

Mıṣrāʿ:

مر ضعیفان را تو بی خصمی بدان[173]

Mer-żaʿīfān-rā to bī-ḫaṣmī be-dān

Maḥṣūl-ı Beyt: ʿUrfī ʿāmmeye ḫiṭāb olaraḳ buyurur ki: Ben egerçi mānend-i bülbül-i ḫoş-āvāz bir şāʿir-i nükte-perdāzum lākin gülistān-ı tabʿum ʿandelībi öyle şūḫ degil ki her bir şāḫuŋ güli üzre destān ura. Yaʿnī bülbül-i tabʿum her bir nā-be-cā yire naġme-serā olmaz. Taḥḳīḳ benüm bu ṣavt u naġmeme gül-i ḫurşīd gerek. Zīrā ʿandelīb-i gülistān-ı tabʿum öyle degildür ki her birinüŋ āsitānına varup minnetle destān ura. Ancaḳ memdūḥ-ı ʿaleyh olan ḫān-ı ʿadālet-ʿünvān gerek ki destān uram, dimekdür.

یک منعم و یک نعمت بی منت و یک شکر

صد شکر که تقدیر چنان رانده[174] **قلم را**[175]

45. Yek münʿim ü yek niʿmet-i bī-minnet ü yek şükr

Ṣad şükr ki taḳdīr çünān rānde ḳalem-rā

---

[172] Benim bülbülüm her gül dalında destan söylemez. Bu nağme ve ses için gül-i hurşîd gerekir.

[173] Bu zayıfları yardımcısız sanma, Kur'ân'dan; "Allah'ın yardımı gelince" sûresini oku. Nasr Sûresi'nin 1-3. âyetlerine işâret var. (Can, Şefik: 2001)

[174] راند: راند, M.

[175] Bir nimet veren, bir minnetsiz bir nimet ve bir şükr. Kader kalemi kaderimizi böyle yazdığı için yüzlerce şükür olsun.

Maḥṣūl-ı Beyt: Bir münʿim içün bir niʿmet-i bī-minnetden ötüri bir şükr gerekdür. Yaʿnī ʿaṭiyye-i ilāhiyyeden her bir niʿmet-i bī-minnet üzerine şükritmek farīża-i ẕimmetümüzdür. Pes hezār şükr ki taḳdīr-i Ḫudā şükruŋ ḥaḳḳında böyle ḳalem çalmış. Yaʿnī Cenāb-ı Allāh her bir niʿmete şükr idüŋ diyü emritdügine şükrolsun tā ki şāhuŋ ḥaḳkumuzda vāḳıʿ olan inʿām-ı la-yuḥṣāya şākir olalum, dimekdür.

گر جاهل آوازه دهد کین چه ترانست

حاجت ببر از یاد چه بسیار چه کم را[176]

46. Ger cāhil āvāze dehed k'īn çe terānest

Ḥācet be-ber ez-yād çe bisyār çe kem-rā

Maḥṣūl-ı Beyt: Eger cühelādan bir şaḫṣ baŋa ḫiṭāb idüp dirse ki ey ʿUrfī! Nedür bu āvāze vü türrehāt ki dem ururсuŋ? Pes ḫāṭıruŋda temennī eyledigüŋ az yāḫūd çoḳ ḥācetüŋi ilet. Yaʿnī ey ʿUrfī! Az ve çoḳ ne ise temennī itdügüŋ māl-i ḥülyā vü ḥācetüŋi ḫāṭıruŋdan dūr eyle ve bu türreḥāt u terāneyi terk eyle diyü cühelādan biri baŋa ḫiṭāb iderse.

گویم برو ژاژ خا باد مپیما

این پایه مسلم نبود حاتم و جم را[177]

47. Güyem ber-ū jājḫā bād me-peymā

Īn pāye müsellem ne-buved ḥātem ü Cem-rā

"Jājḫā" beyhūde lāf urma dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ben ol vechile muḫāṭab olduġum cühelāya bu güne cevāb virebilürüm ki ey cāhil buradan git ve beyhūde jājḫā yime ve rūzgārı ölçme. Zīrā benüm terānem Ḫātem-i Ṭayī veyā Cemşīd'e müsellem degildür. Yaʿnī naġme-senc terānem her bir pādişāha lāyıḳ olmaz ancaḳ metbūʿum gibi bir ẕāt-ı memdūḥu'ṣ-ṣıfāta müsellemdür. Zīrā Ḫātem veyā Cemşīd benüm gibi bir şāʿir-i siḥr-āferīne ḳande mālik olabildiler, dimekdür.

امکان بود امکان همه عجز و نیاز است

[176] Eger bir câhil bu nasıl sözdür derse, az olmuş çok olmuş ihtiyâç talebini aklından çıkar.

[177] O câhile var git boş söz söyleme ve hevâ tartma derim. Senin dediğin rütbeye Hâtem ile Cem bile ulaşmış değildir.

سرمایهٔ فطرت چه سلاطین چه خدم را[178]

48. İmkān buved imkān-ı heme ʿacz ü niyāz est

Ser-māye-i fıṭrat çe selāṭīn çe ḫadem-rā

[19b]

Maḥṣūl-ı Beyt: Ṣıfat-ı ḥudūṯ ile munṣif olan maḫlūḳuŋ cümlesi dergāh-ı bī-niyāza ʿacz u niyāzdadur. Zīrā ḫilḳat u fıṭrat-baḫşında selāṭīn ü ḫuddāmuŋ birbirinden tefāvütleri yoḳdur. Belki dereceleri birdür. Yaʿnī Cenāb-ı Bārī'nüŋ ʿindinde baḫṯ-i ḫilḳat birdür. Yoḫsa selāṭīni taʿẓīm ü tekrīm ve gedāyı taḥfīf ü taḥḳīrle degildür. Ancaḳ cümlesinüŋ ḫilḳatde dereceleri müsāvīdür, dimekdür.

سلطان و گدا در طلب جامه و نانند

تا باز بگیرند جسد را و شکم را[179]

49. Sulṭān u gedā der-ṭaleb-i cāme vü nānend

Tā bāz be-gīrend cesed-rā vü şikem-rā

Ḳıṭʿa: "Bāz be-gīrend" muḥāfaẓa eyleyeler, dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Bu kār-ḫāne-i ʿālemde gerek sulṭān ve gerek gedā cāme vü nān ṭalebindedürler. Yaʿnī cihāndan maḳṣad ancaḳ loḳma vü ḫırḳadur tā ki beden ü baṭnların helāk-ı cūʿ u ʿaṭşdan ve gezend-i ḥazān-ı berd-resāndan ḥıfẓ eylesünler, dimekdür.

ممکن هنرش چیست ز یک در طلبیدن

عیبش چه بهر در شدن ایثار نعم را[180]

50. Mümkin hünereş çīst zi-yek der-ṭalebīden

ʿAybeş çe be-her der şoden īṣār-ı niʿam-rā

Maḥṣūl-ı Beyt: Egerçi cihāndan maḳṣad loḳma vü ḫırḳadur ammā mümkin olduḳça hüner nedür ol maʿīşeti bir ḳapudan ṭaleb idüp kesb itmekdür. Yoḫsa bir alay leʿīmān ḳapularına pūyān olup ol maʿīşeti cemʿ itmek hüner degildür ve her birine īṣār-ı niʿam ve temelluḳ

[178] İmkân bütün acziyet ve ihtiyâç demektir. İster pâdişâh olsun ister hizmetkâr, fıtratın sermayesi budur.

[179] Sultân ve köle ikisi de elbise ve ekmek talebindedirler. Böylece hayâtda oldukça ceset ve karınlarını muhafaza etsinler.

[180] Hüner budur ki rızık bir kapıdan istene, ayb ise her kapıdan nimet taleb etmektir.

göstermek rezāletden ġayrı bir ḥāṣılı yoḳdur. Hüner ol maʿīşeti bir ḳapudan ṭaleb ü kesb itmekdür.

یا رب مده آن عیب که زحمت بکشم باز

در زیور این زشت براهین و حکم را[181]

51. Yā Rab! Me-deh ān ʿayb ki zaḥmet be-keşem bāz

Der-zīver-i īn zişt berāhīn ü ḥikem-rā

"Berāhīn" cemʿ-i burhān dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Yā Rabb! Bu ʿaybı ʿaṭā itme ki yine zaḥmet çeküp bu zişt ü nā-maʿḳūl berāhīni zīver-i ḥikmet idem. Yaʿnī İlāhī beni bu şermsārīden ve bu āfetden dūr eyle tā ki bu zişt ü nā-durust olan eşʿārumı ġayrı kimesne minnet cihetiyle yine yeŋiden zīver-i ḥikmet idüp meddāḥlıġa şürūʿ idem. Bu beytden murād, ʿUrfī'nüŋ metbūʿına duʿādur. Zīrā şāh, ʿUrfī'nüŋ ṣāḥib-maʿārif olduġından ḳadrini riʿāyet iderdi. Pes müceddeden ġayrına intisāb itmek iḳtiżā eylese mā-teḳaddemden berü naẓm itdügi eşʿārı mükerrer itmek lāzım tā ki ehl-i maʿārif olduġın fehm ve ḳadrine riʿāyet ideler. Pes buyurur: Yā Rabb! Şol ḥālete dūçār itme ki ġayrınuŋ ḳapusına intisāb ile tekrār bu zişt eşʿārumı zīver-i ḥikmet idem, dimekdür.

عرفی همه لافی بدعا تیز قلم شو

بشتاب که میدان نشود تنگ رقم را[182]

52. ʿUrfī heme lāfī be-duʿā tīz-ḳalem şev

Be-ş'tāb ki meydān ne-şeved teng raḳam-rā

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ʿUrfī! Heme lāfuŋı duʿā-yı beḳā-yı ʿömr-i pādişāha ṣarfiderek tīz-ḳalem ol. Yaʿnī duʿāyı teʾḫīr itme. Zīrā ki raḳamuŋ yaʿnī bu ḳaṣīdenüŋ taḥrīr olınacaḳ kāġıduŋ meydānı teng olmaḳdadur. Pes taṭvīl-i kelāmı terk it ve duā-yı pādişāhī ile ḳaṣīdeyi ḫatm it, dimekdür.

تا از کشش خواهش آویزش مقصود

[181] Ey Allahım, böyle çirkin bir iddaayı isbâtlamak için hikmet ve delile başvurma zahmetini çektirme bana.

[182] Ey Urfî, bütün bu boş lafları bırak duaya başla. Yani duâ sadedine gel ve acele et yazı meydanı sana daralmasın.

[20a]

طبع که بی جاده بود آزو کرم را[183]

53. Tā ez-keşiş-i ḫˇāhiş āvīziş-i maḳṣūd

Ṭabʿ-ı keh bī-cāde buved āz u kerem-rā

İşbu gelecek üç beyt ḳıṭʿadur. Maʿnāları birbirinüŋ mażmūnına dāḫildür. "Keh" ṣaman pārçası dimekdür. Bī-çāre keh-rübār dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Āvīziş-i maḳṣūdı ḫˇāhişüŋ keşişine ḳadar yaʿnī ceẕb ü celbüŋ maḳṣadı olan eşyāʾ-ı mecẕūbeyi ceẕb idene ḳadar meṣelā mıḳnaṭıs gibi ki celb-i sūzene ṭāmiʿdür, böyle nesne-i cāẕibenüŋ maḳṣūdı olan mecẕūbātı celb ü aḫẕ idene ḳadar ki murād ilā-yevmi'l-ḳıyāmdur. Zīrā eşyāʾda ṭabʿ-ı ceẕb-i kevn ṭurduḳça pāy-dār olsa gerek. Ḥāṣılı ḫˇāhişüŋ keşīşinden maḳṣūduŋ āvīzişine ḳadar ve keh-rübānuŋ ṭabʿı ṣamanuŋ keremine ṭāmiʿ olana ḳadar. Zīrā keh-rübāya ṣamanı ḳurb eyleseŋ ceẕb idüp ṣamanuŋ taḳrībi daḫı keh-rübāya kerem olup. Pes keh-rübānuŋ ṭabʿı ṣamanuŋ kerem ü iḥsānına ṭāmiʿ olana ḳadar.

در خواهش عمر تو ابد باد مؤبّد

زآویزش عهد تو شرف باد قدم را[184]

54. Der-ḫˇāhiş-i ʿömr-i to ebed bād müʾebbed

Zi-āvīziş-i ʿahd-i to şeref bād ḳıdem-rā

Maḥṣūl-ı Beyt: Ṭabʿ-ı keh-rübālarum gehī cāẕib olana ḳadar müʾebbed daḫı senüŋ devāmuŋa ṭālib ü cāẕib olsun. Yaʿnī müʾebbed ki Cenāb-ı Ḫallāḳ'dur senüŋ ʿömrüŋ devletine ḫˇāhişi olsun. Ve senüŋ devr-i zamānuŋ mümted olması daḫı mülk-i ḳıdeme şeref-dād olsun. Yaʿnī devrüŋ pāy-dār olduḳça ḳıdeme şeref-dād olsun, dimekdür.

صنعت کهکشان چشم و دل خصم تو بادا

یا صنعت تخلیل بود آتش و نم را[185]

55. Ṣanʿat-ı keh-keşān-ı çeşm ü dil-i ḫaşm-ı to bādā

---

[183] Arzunun çekiminden maksadın asılışına kadar, kehribarın tabiatı samanın cömertlik ve ihsanına tamahkar olana kadar.

[184] Ebedî [olan Allah] ömrünü daim dilesin. Senin devrinde öncesizliğe şeref verilsin.

[185] Ateş ile suyun karışma süreleri ne kadar ise senin düşmanının da gönlü ve gözünün ebedîliği o kadar olsun.

Yā ṣanʿat-ı taḫlīl buved āteş ü nem-rā

“Keh-keşān” āteş ile nemüŋ ṣanʿatı ki bir daḳīḳalıḳ māddedür. Meşelā nemi āteşe taḳarrub itdürseŋ fi’l-ḥāl maḥv olur. Yaʿnī nem ile āteşüŋ miyānında olan ṣanʿat gibi dimekdür. “Taḫlīl” münḳalib[186] olmaḳ dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey pādişāh! Bālāda degeri sebḳat iden ṭabʿuŋ cāẕibe üzre müʾebbedüŋ ḫˇāhişi ġayrınuŋ devāmına ṭāmiʿ olsun. Ve düşmenüŋ çeşm ü dili daḫı āteşüŋ ṣanʿatı ki iḫrāḳdur neme münḳalib olana ḳadar cāvīd olsun. Yaʿnī āteş ile nemüŋ müddet-i imtizācları ne miḳdār ise düşmenüŋ daḫı çeşm-i dili ebedīlik ṣanʿatı ol ḳadar olsun. Hemān ḳalbi çeşmini iḫrāḳ idüp anı bi’l-külliyye maḥv eylesün, dimekdür.

5

Ḥarf-i “Bā”

Bu Ḳaṣīde ʿAcem’de Mīr Ebū’l-Fetḥ’üŋ Medḥindedür[187]

[fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilün]

مرحبا ای شاهد ایام را عهد شباب

وی بهین نو باوهٔ باغ دعای مستجاب[188]

1. **Merḥabā ey şāhid-i eyyām-rā ʿahd-i şebāb**

V’ey bihīn-i nev-bāve-i bāġ-ı duʿā-yı müstecāb

“Merḥabā” ḫoş geldüŋ ve ḫālüŋ ḫoş olsun. Ve ḳademler getürdüŋ, dimekdür. “Şāhid” maḥbūb dimekdür. “Şebāb” genc ü emred dimekdür. “Bihīn” yemiş ve mīve dimekdür. “Nev-bāve” tāze ve ṭurfānda çıḳan yemiş ve mīve dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey eyyāmuŋ şāhidine şebāb u emredī ʿahdini virici şāh! Ḫoş geldüŋ ve ḳademler getürdüŋ. Yaʿnī ey ẕāt! Ḫoş geldüŋ ve ḳademler getürdüŋ ki eyyāmuŋ şāhidine ʿahd-i şebābı virdüŋ v’ey dergāh-ı Bārī’de müstecāb

[20b]

---

[186] Derkenar: “Münḳalib” rücūʿ maʿnāsına, be-Türkī dönmek.

[187] Derkenar: Ẕikr-i ātī ebyātlaruŋ tercümelerinde memdūḥuŋ ḥaḳḳında ey şāh v’ey pādişāh! Sehven vāḳıʿ olmışdur. Memdūḥ, ḫānān veyā ḫān-zādegān-ı ʿAcem’den biridür ki ismi Mīr Ebū’l-Fetḥ’dür.

[188] Ey kendisine gençlik günleri verilen sevgili! Merhaba ve ey kabul olan dua bahçesinin ilk yetişen meyvesi merhabâ.

u maḳbūl duʿā bāġınuŋ ṭurfanda çıḳmış yemişi ṣafā geldüŋ ve şeref getürdüŋ! Dimekdür.

مرحبا ای اوج بخش و در حضیض افتادگان
کز تو در بازوی عصفورست شهبال عقاب[189]

2. **Merḥabā ey evc-baḫş u der-ḥażīż üftādegān**
K'ez-to der-bāzū-yı ʿuṣfūrest şeh-bāl-i ʿuḳāb

"Evc" merātib-i ʿulyā dimekdür. "Ḥażīż" aşaġı maʿnāsınadur. Ammā burada rütbe-i ḫorī ve meẕellete düşmiş dimekdür. "Şeh-bāl" ḳanad çelengleri dimekdür. "ʿUḳāb" ṭoġan dimekdür. **Maḥṣūl-ı Beyt**: Ey ḫāk-ı meẕellete düşüp ḥaḳīr olanlara rütbe-i ʿulyā baḫş iden ẕāt! Merḥabā ki himmet-i ʿaliyyeŋ berekātıyla bāzū-yı ʿuṣfūr üzerinde şeh-bāl-i ʿuḳāb vāḳıʿ oldı. Yaʿnī şol mertebe üftādegān-ı ḫāk-ı ḫorīye dest-gīr olduŋ ki bāzū-yı ʿuṣfūr bile. Yaʿnī serçe bile sāyeŋde şeh-bāl-i ʿuḳāba mālik oldı, dimekdür.

مرحبا ای خوش داروی مزاج روزگار
کز تو در کام حسود افعئ غم را لعاب[190]

3. **Merḥabā ey ḫoş dārū-yı mizāc-ı rūzgār**
K'ez-to der-kām-ı ḥasūd-ı efʿī-i ġam-rā luʿāb

"Efʿī" yılan dimekdür. "Luʿāb" tükrük ḳaṭresi dimekdür.
Maḥṣūl-ı Beyt: Ey rūzgāruŋ mizācı üzre dārūyı nūş iden ẕāt! Yaʿnī eyyāmuŋ ʿadālet ṣāḥibi merḥabā ki maḥṣūdı olduġuŋ ḥasūduŋ dimāġında efʿī-i ġam tükürügi düşüp mesmūm olmışdur. Pes merḥabā Ey ẕāt! Dimekdür.

مرحبا ای کز لیاقت یافت تجدید نزول
آیت جاهت بدون نسخ چون ام الکتاب[191]

4. **Merḥabā ey k'ez-liyāḳat-yāft tecdīd-i nüzūl**
Āyet-i cāhet bedūn-ı nesḫ çün Ümmü'l-Kitāb

[189] Ey düşkünlere ululuk bahşeden merhabâ! Öyle ki senin yardımınla kartalın kanadı serçenin koluna takılmıştır.

[190] Merhaba ey kendisinden hasetçinin gam engreğine tükürük düşen zamanın mizacının hoş ilacı!

[191] Merhaba ey yeniden inmekle Fatiha suresi gibi mevkisinin delili hükümsüz kalmayan!

“Tecdīd-i nüzūl” müceddeden intiẓām u tertīble zīnet buldı dimekdür. “Bedūn-ı nesḫ” nesḫ ü fesḫ olmaḳsızın, “Ümmü’l-kitāb” ki Ümmü’l-Kurʿān Sūre-i Fātiḥa’dur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ẕāt! Merḥabā ki liyāḳat u ḳudret cihetinden cāh u celālüŋ tecdīd-i nüzūl ü zīnet buldı Ümmü’l-kitāb gibi nesḫ olmaḳsızın. Yaʿnī Ḳurān-ı Kerīm’üŋ ibtidādan intihāsına dek āyet āyet inüp baʿdehū ümmü’l-kitāb sūresi indükde yine ibtidā inen āyetler nesḫ olmayup Ümmü’l-Kitāb nüzūli gibi senüŋ cāh u menāṣıbuŋ daḫı liyāḳat u ḳudret cihetinden müceddeden niẓām bulmışdur. Ammā devletüŋ ibtidāsı nesḫ olmaḳsızın dimekdür.

در حضور و غیب از فیض تو عالم منتفع

مدح و ذم را من ندانم آفتابی آفتاب[192]

5. Der-ḥużūr u ġayb ez-feyż-i to ʿālem müntefiʿ

Medḥ ü ẕem-rā men ne-dānem āfitābī āfitāb

“Ḥużūr” dünyāya işāretdür. “Ġayb” āḫirete işāretdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey Şāh! Ḥużūrda ve gerek ġaybda heme ʿālem feyżüŋüzde müntefiʿlerdür. Pes ben dīger-güne ẕem ü medḥüŋ āşināsı degilüm. Bu ḳadar āşināyum ki āfitābsuŋ āfitāb. Ġayrı-güne medḥ bilmem, dimekdür.

آفتابت گفتم و مهر از شفق بی هوش شد

از خوی گل عارضانت بردماغش زن گلاب[193]

6. Āfitābet goftem ü mihr ez-şafaḳ bī-hūş şod

Ez-ḫoy-ı gül-ʿārıżānet ber-dimāġeş zen gül-āb

“Medhūş” bī-ḥūş ve ʿaḳlı gitmişe dirler. “Ḫoy” ter dimekdür. “ʿĀrıż” be-maʿnā ruḫ, “zen” ḫiṭābdur, serp ve ṣaç dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ẕāt! Seni āfitābuŋ zemzemesiyle medḥitdügüm cihetinden ḫurşīd ṣubḥ-ı ṣādıḳdan bī-ḥūş oldı. Yaʿnī saŋa āfitābsuŋ didügüm ḥasebiyle ḫurşīd ḥasedinden

[21a]

[192] Varlık ve yokluk âleminde sizin feyzinizden istifade eder. Ben övgüyü yergiyi bilmem sen güneşsin güneş.

[193] Sana güneş dediğim için güneş şafak vaktinde hasedinden kendinden geçti. Senin gül yanağından beynine gül suyu vur.

şafaḳ vaḳtinde medhūş oldı. Pes kerem eyle senüŋ güle mensūb olan ʿārıżlaruŋdan anuŋ dimāġına bir miḳdār gül-āb ṣaç tā ki bī-hūşluḳdan bīdar ola, dimekdür.

کی عروس بخت اعدای تو گردد حامله

کز سفیدی داشت در گهوارهٔ گیسویش خضاب[194]

7. Key ʿarūs-ı baḫt-ı aʿdā-yı to gerded ḥāmile

K'ez-sefīdī dāşt der-gehvāre-i gīsūyeş ḫiżāb

"Sefīdī" şol aḳlıḳlar ki ḳarılar zīnet içün yüzlerine sürerler. Lākin bunda murād aḳ ve dümūy ṣaçdur. "Gehvāre" beşik dimekdür. "Ḫiżāb"[195] ḳına boyası dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey pādişāh! Düşmenlerüŋ baḫtı ʿarūsı ḳaçan ḥāmile olabilür ki henüz beşikde iken gīsūları sefīd ve aḳ olduġından ḳınā ile boyardı. Yaʿnī aʿdā-yı cāh u celālüŋ ʿarūsı ḳaçan ḥāmile olsa gerek ki henüz beşikde vaḳt-i ṣabāvetinde iḫtiyāre olup gīsūların ḳara itmek içün ḳına ile boyardı. Pes ḳaçan ḥāmile olup nev-resīde bir devlete irebilür, dimekdür.

در محیط عصمتت گر شستشو باید شود

دامن آلودهٔ عصیان مصلای ثواب[196]

8. Der-muḥīṭ-i ʿişmetet ger şust-şū bāyed şeved

Dāmen-i ālūde-i ʿişyān muṣallā-yı ṣevāb

"Muṣallāyī" seccāde dimekdür. "Muḥīt" murād baḥr-ı muḥīt, "ʿişmet" be-maʿnā perhīzkār, "şust-şū"[197] yıḳanmışa dirler.

---

[194] Senin düşmanlarının bahtının gelini nasıl hâmile olur? Zira daha beşikte iken bile (kocakarılar gibi) şaçı beyaz olduğundan kınalıydı.

[195] Derkenar: "Ḫiżāb" rāstıḳ dimekdür.

[196] Eğer isyana bulaşmış birinin eteği senin ismet denizinde yıkansa onu sevap seccadesi yaparlar.

[197] Derkenar: "Şustuşū" yuyup arınmaḳ maʿnāsınadur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Senüŋ ʿişmet ü pākligüŋden Baḥr-ı Muḥīṭinde bir etegi ʿişyān u cürme bulaşmış, yaʿnī bir günehkār kimesne yuyup arınmaḳ bulursa bir ay ṭāʿat u kesb-i tevvāb żımnında güşāde olınan seccāde gibi taṭhīr olur. Nitekim namāz içün açılan seccāde necīs-i ẓāhirīden ṭāhir gerekdür. Öyle ṭāhir ü pāk olur. Ḫulāṣa-i kelām şu dimek olur ki Cenāb-ı Rabb-ı müsteʿān menāhīde żāyiʿ ü marīż olan kimesne keremüŋden hidāyet ü cürmini ʿafv eylerse mūcib-i taḥṣīl-i ṣevāb-ı seccāde gibi herkes terbiyesine müttifiḳā olur. Ve fısḳı ḥālinde yanından firār ve nā-pākliginden ṭuġyān iderlerken irşādete muḥtāc bulınurlar.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ẕāt! Muḥīt-i ʿişmetüŋde eger bir dāmen-i ʿişyān-ālūd şust-şū iderse, fi'l-ḥāl seccāde-i ṣevāb olur. Yaʿnī deryā-yı muḥīt-i ʿişmetüŋ şol mertebe ṭāhirdür ki eger bir dāmen-i ʿişyānı alup ol baḥrde şust-şū olmaḳ iḥtimāli olsa, şol derece ṭāhir olur ki anı ʿām seccāde-i ṣevāb idinürler, dimekdür.

نغمه ای از ارغنونی بزم احباب تو عیش

نشئه‌ی از کو کنار بخت اعدای تو خواب[198]

Naġmeī ez-erġanūnī bezm-i aḥbāb-ı to ʿayş

Neşʾeī ez-kūknār-ı baḫt-ı aʿdā-yı to ḫˇāb

"Erġanūn" bir nevʿ sāz ve çalġınuŋ ismidür ki ʿAcem'de ve Firenk'de daḫı istiʿmāl iderler. "Kūknar" Türkīde ḫaşḫāş didükleri otdur ki yapraġı üzerinden afyon dürerler.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey pādişāh! ʿAyş u ʿişret senüŋ bezmüŋ aḥbābınuŋ erġanūnından bir naġmedür. Yaʿnī ʿayş u ʿişret ve ẕevḳ ü ṣafā senüŋ bezmüŋ aḥbābı erġanūnından bir naġmedür. Ḫˇāb u ġaflet daḫı aʿdāŋ baḫtınuŋ köknarı neşʾesidür. Yaʿnī ḫˇāb u ġaflet ṭāliʿ-i nā-hemvāre-i aʿdā köknarı afyonından bir neşʾedür ki dāʾimā ṭāliʿ-i aʿdāya ʿārıż olmış, dimekdür.

منشأ فخر عقولی چون کمال مستدام

مظهر حسن قبولی چون ختاب مستطاب[199]

9. Menşeʿ-i faḫr-ı ʿuḳūlī çün kemāl-i müstedām

Maẓhar-ı ḥüsn-i ḳabūlī çün ḫitāb-ı müsteṭāb

"Menşeʿ" maẓhar u mebdeʾ dimekdür. "Müsteṭāb" gökcek ve iyi ve ṭoġrı dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Çünki kemāl-i müstedām senüŋ menşeʿ-i ʿuḳūl ile tefaḫḫur ider. Menşeʿ daḫı senüŋ tām ʿaḳl u tedbīrüŋden tefaḫḫur ider. Ḥüsn-i ḳabūl-ı maẓharı daḫı ḫiṭāb-ı müsteṭāb gibi ḳabūl u maʿḳūldur. Yaʿnī ḫiṭāb-ı müsteṭāb ḥüsn-i ḳabūlüŋ maẓharıdur. Zīrā ḫiṭāb-ı müsteṭāb cümlenüŋ pesendīdesidür. Pes menşeʿ-i faḫr-ı ʿuḳūl ẕāt-ı memdūḥü'ṣ-ṣıfatuŋdur. Kemāl-i

[198] Yeme içme senin dost meclisinin orgunun bir nağmesidir, Uyku senin düşmanının bahtının köknarında bir neşedir.

[199] Akıllıların gurur kaynağısın sürekli olgunluk gibi, Herkesin kabul ettiği kabul edilen dua gibi güler yüzle karşılanansın.

[21b]

müstedām tefaḫḫur itdügi gibi maẓhar-ı ḥüsn daḫı ʿuḳūlüŋ maḳbūlidür. Ḫiṭāb-ı müsteṭāb gibi dimekdür.

معتبر در ذات تو دولت چو هستی در قدم

تعبیه در طبع تو همت چو مستی در شراب[200]

10. Muʿteber der-ẕāt-ı to devlet çü hestī der-ḳıdem

Taʿbiye der-ṭabʿ-ı to himmet çü mestī der-şarāb

"Hestī" ḳıdem-i ezelde varlıḳ gibi. Zīrā ezelüŋ Ḥaḳ varlıġıdur varlıġı. "Taʿbiye" bir nesne bir nesne içine ḳarışup maḥv olmaġa dirler.

Maḥṣūl-ı Beyt:[201] Ey ẕāt! Devlet ü iḳbāl senüŋ cevher-i ẕātuŋda ancılayın memdūḥ u muʿteberdür ki ḳıdeme varlıḳ lāyıḳ olduġı gibi. Yaʿnī ezel ü iẕāle varlıḳ yaraşur gibi senüŋ ẕātuŋa daḫı devlet ü iḳbāl ancılayın yaraşmış ve muʿteber olmış ve daḫı himmet-i ṭabʿ-ı şerīfüŋe ancılayın taʿbiye olmış ki ser-ḫoşluḳ bādede taʿbiye olduġı [gibi]. Zīrā bādenüŋ ṣıfat-ı ṭāhirine naẓar olınsa neşʾeden eṣer görinmez. Ancaḳ içinde taʿbiyedür. Pes neşʾe vü ser-ḫoşluḳ şarāb içinde taʿbiye olduġı gibi himmetüŋ kendisi daḫı senüŋ ṭabʿuŋda maḥv olmışdur, dimekdür.

برهٔ از آهوان مرتع جاهت حمل

ترهٔ از سرخ بید روضهٔ قهرت شهاب[202]

11. Berreī ez-āhuvān-ı mertaʿ-ı cāhet Ĥamel

Terreī ez-surḫ-bīd-i ravżа-i ḳahret şihāb

---

[200] Senin şahsına devlet, ezele varlık nasıl yaraşır ise öyle yaraşır. Senin tabiatında himmet, şarâbdaki keyif gibidir.

[201] Derkenar: Mīrzā Faṣīḥ;

Āhū-yı āteşīn-dem çun ez-bere ber-āyed

Kāfūr ḫuşk gerded bā-müşg-i ter ber-ā-ber

Bu beyt bir maṣnuʿ beytdür. Çünki "āhū-yı āteşīn-dem" güneşdür, "bere" burc-ı ḥameldür, "kāfūr-ı ḫuşk" rūzdur, "müşg-i ter" şebdür hem-daḫı "bere" "ebreh" lafẓından muḫaffefdür ḳaftān yüzi maʿnāsına.

[202] Senin rütbe ve makamın çayırında Koç Burcu ceylanlardan bir kuzudur. Yıldızlar da kahır bahçenin kızıl söğütünden bir yeşilliktir.

“Berre” ḳuzı dimekdür. “Āhuvān” cemʿ, āhūlar dimekdür. “Mertaʿ” çayırlık dimekdür. “Ḥamel” şol burcdur ki güneş rūz-ı nev-rūzda Ḥamel burcına irer. Niteki naḳlolınsa gerek “terre” sebzezār dimekdür. Ve her sebze ki būstānda ekerler. İsfanāḥ ve maydanos gibi ki ṣatarlar, “bīd” sögüt aġacı dimekdür. “Şihāb-ı rācim” şeyāṭīn olan necmdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey Şāh! Burc-ı Ḥamel senüŋ cāh u menāṣıbuŋ çayırlıġı āhū berresīdür. Yaʿnī Ḥamel devletüŋ çayırlıġında āhū-berredür ve necm-i şihāb daḫı senüŋ ravża-i ḳahruŋ ḳızıl sögüt sebzeligidür. Yaʿnī şihābuŋ ḳızıllıġı senüŋ ravża-i ḳahruŋ surḫ bīdüŋ sebzezārıdur. Ḥāṣılı cāhuŋ ol derece ʿālīdür ki ḥükmi semāvāta irüp Ḥamel mertaʿ-ı cāhuŋda āhū-berre olup şihāb daḫı ravża-i ḳahruŋ sebz bergleridür. Zīrā ḳahrdan āteş-i surḫ ẓāhir olur. Bīdüŋ surḫlıġı andandur ve yapraḳları sebz olması şihābdur, dimekdür.

نام عدلت چون برم معمور گردد جان لفظ

وصف خشمت چون کنم گردد دل معنی خراب[203]

12. Nām-ı ʿadlet çün berem maʿmūr gerded cān-ı lafẓ

Vaṣf-ı ḫaşmet çün konem gerded dil-i maʿnā ḫarāb

“Ḫışm” be-maʿnā ġażab.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey Şāh! Çünki nām-ı ʿadlüŋ yād idem yaʿnī çünki nām-ı ʿadālet-ʿünvānuŋ medḥidem cān lafẓını maʿmūr eyler. Pes ḫışm u ʿunfuŋ vaṣfını çünki der-miyān idem maʿnā-yı ḳalb ḫarāba varur. Yaʿnī ḳalb ḫışmuŋ vaṣfına tāb-āver olmaduġından ḫarāba yüz ṭutar dimekdür.

پرچم رمح تو درآشوب گاه معرکه

لیلة القدر است در هنگامهٔ روز حساب[204]

13. Perçem-i rümḥ-i to der-āşūbgāh-ı maʿreke

Leyletü’l-Ḳadr est der-hengāme-i rūz-ı ḥisāb

“Perçem” püskül dimekdür. “Rümḥ” mızrāḳ dimekdür. “Maʿreke” ceng ü cidāl yeri dimekdür.

---

[203] Senin adaletinin nâmı zikredildiğinde sözün canı mamur olur, senin haşmetini vasf eylediğimde mananın gönlü harâb olur.

[204] Savaşın karmaşık ortamında senin mızrağın bayrağı altında olanlar, kıyamet günü kadir gecesine ulaşanlar gibi [güvende]dir.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey Şāh! Ceng ü cidāl ḳarışıḳlıġında senüŋ mızraġuŋ perçemi rūz-ı

[22a]

ḥisāb hengāmında Leyle-i Ḳadr şerefi gibidür. Zīrā Leyle-i Ḳadr şerefine uġrayup müstecābü'd-daʿve olanlar rūz-ı maḥşerde aẕāb-ı nārdan nācī olduġı gibi eşnā-yı maʿreke vü kārzārda daḫı senüŋ mızrāġuŋ perçemi sāyesinde āsūde-ḥāl olanlar ceng ü cidāl āfetinden maḥfūẓ u maṣūndur, dimekdür.

می کنند از گلشن خلقت عروسان بهشت

سنبل اندر جیب زلف و گل بدامان نقاب[205]

14. Mīkonend ez-gülşen-i ẖulḳet ʿarūsān-ı behişt

Sünbül-ender-ceyb-i zülf ü gül be-dāmān-ı niḳāb

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey Şāh! ʿArūsān-ı behişt yaʿnī ḥūrīyān-ı behişt senüŋ mübārek ẖulḳuŋ gülşeninden sünbüller dirüp ceyb-i zülüflerine ḳorlar ve gülleri cemʿ idüp yaşmaḳ dāmānlarına ṭaḳarlar. Yaʿnī ẖulḳuŋ ravżasından gülleri cemʿ ve dāmān-ı niḳāba ṭoldururlar ve anuŋla ẕevḳ ü ṣafālanurlar, dimekdür.

خیمهٔ جاهت کجا و تنگنای لامکان

در فضای قدر خود میکش طناب اندر طناب[206]

15. H̱ayme-i cāhet kocā vü tengnā-yı lā-mekān

Der-feżā-yı ḳadr-i ẖod mīkeş ender-ṭınāb

"H̱ayme" be-maʿnā çādır dimekdür.[207]

---

[205] Senin fıtrat gül bahçenden cennet gelinleri zülfünün kenarına sünbül ve peçelerinin eteğine gül takar.

[206] Senin makamının çadırı nerede, sonsuz mekân nerede. Senin kadrinin gök yüzüne ip üstüne ipi sen koy.

[207] Derkenar: "Tengnā-yı lā-mekān" fevḳe'l-ʿarş ki lā-ẖalā ve lā-melā didükleri maḥaldür. "Fezā" güneşlik dimekdür. "Ṭınāb" çādır ipleri dimekdür. Ṣaḥḥa.

Derkenar: Ey şāh-ı pür-intibāh, v'ey ẓıllu ālih, senüŋ cāh u menāṣıbuŋ, düşmeninüŋ göŋlini bir yeŋi gelin bil. Egerçi yeŋi gelinüŋ zülfini iki ḳat ve gözlerini maḥmūrāne idüp kendine zīnet virmek şānındandur. Ammā senüŋ düşmenüŋ zülfine tāb virecek zeynini reşk ü ḥaseddür ki ḳalbi ḳat ḳat ve pür-pīç ü tāb ider, neʿūzübillāh. Allāh erenler ḥıfẓ eyleye. Ve zülfinüŋ zīneti reşk oldımı gide gide maḥmūrāne maḥbūbeyi düzmek içün reşk füzūn olup helāk olur. Göze "nīm-ẖ̌āb" taʿbīri güzeldür. Zīrā bir kimesne öldügi vaḳtde gözleri maḥmūr degil bütün bütün ḳapanur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey Şāh! Senüŋ cāhuŋ ḫaymesi feżāsı ḳanda ve lā-mekān ṭūlı vü ʿarżı ḳanda? Pes kendi meḳādirüŋ ḳażāsını yaʿnī ṭūlı vü ʿarżını yine kendüŋ bilürsüŋ. Ḫayme-i cāhuŋ ṭūlı ve feżāsı ne miḳdār ise iplerin yine kendiŋ çek. Zīrā senüŋ cāhuŋ ḳażāsını hīç ferdüŋ ʿaḳlı iḥāṭa idemez ki evtād-ı ḫayme-i cāhı çeke. Pes yine sen miḳdāruŋ bilürsüŋ. Ṭınāb-ı ḫayme-i cāhuŋı yine sen çek, dimekdür.

در دیاری کش بود نظم اموران عدل تو

معصیت را کفش دوزند از کلاه اجتناب[208]

16. Der-diyārī k'eş buved naẓm-ı umūrān ʿadl-i to

Maʿşiyet-rā kefş dūzend ez-külāh-ı ictināb

"Der-diyārī" bir diyārdaki, "k'eş" ol diyāruŋ, "buved-naẓm-ı umūr" umūruŋ naẓm olur. "Ez-ʿadl-i to" senüŋ ʿadlüŋden muntaẓam ola. "Maʿşiyet-rā" maʿşiyetüŋ kendisine, "kefş dūzend" pā-pūş dikerler. "Ez-külāh-ı ictināb" ictināb külāhından.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey Şāh! Bir diyārda ki anuŋ umūr u meṣāliḥi ʿadlüŋle silk-i naẓm olmış ola, fi'l-ḥāl ol beldenüŋ maʿşiyetine ictināb külāhından pā-pūş dikerler. Yaʿnī ol diyāruŋ ṣaġīr ü kebīri sālik-i rāh-ı Cenāb-ı Bārī olup aṣlā maʿşiyet anda ṭurmayup maḥv olur, dimekdür.

نو عروسی دان دل اعدای جاهت گر بود

رشک زلف نیم تاب و مرگ چشم نیم خواب[209]

17. Nev-ʿarūsī dān dil-i aʿdā-yı cāhet ger buved

Reşk-i zülf-i nīm-tāb u merg-i çeşm-i nīm-ḫˇāb

"Nev-ʿarūsī dān" bir nev-ʿarūs gibi bil, "dil-i aʿdā-yı cāhet" senüŋ cāhuŋ aʿdāsı ḳalbini, "ger buved" eger olursa, "reşk-i zülf-i nīm-tāb" nīm büklüm zülfüŋ reşki olursa ve "merg-i çeşm-i nīm-ḫˇāb" daḫı nīm-ḫˇāb çeşmüŋ mergi ve ölümi ki murād ʿarūsuŋ çeşm-i maḫmūrānesidür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey Şāh! Cāh u celālüŋ ʿarūsını bir nev-ʿarūs miṣāl bil. Meṣelā ʿarūsuŋ şöhreti bu ki zülf ü kākülin ḳıvırup kendisini zīnet-sāz ide ve çeşmini maḫmūrāne ide.

---

[208] Senin adaletinle işlerin düzenlendiği bir diyarda, günaha, kaçınma külahından ayakkabı dikerler.

[209] Senin makamının düşmanlarının gönlünü güzellik elbisesinde onun yarı büklüm saçı kıskanarak yarı uykulu gözleriyle yeni bir gelin gibi düşün.

[22b]

Keẕālik cāhuŋ ʿadūsınuŋ daḫı ʿādeti bu ki ḥadd-i ẕātında vāḳıʿ olan reşk ü ḥased ile mürde ola. Yāḫūd cāhuŋ ḥasūdını bir ʿarūs meṣābesinde bil. Zīrā nīm-tab zülfle kendini ārāste idüp tā-be-seḥer nevmden fāriġ olup dīdeleri maḫmūrāne olur. Bu ḥālden merām ise zevcine pesend olsun içün. Pes ḥasūduŋ derūnında gerçi reşk ü merg eṣeri nümāyāndur lākin ḫavfından dīde-güşā olmayup ʿarūs-miṣāl teslīmiyetdedür, dimekdür.

رشتهٔ نورش دمی دیگر نماند بر زمین

بسکه دارد آفتاب از رشک رأیت انقلاب[210]

18. Rişte-i nūreş demī dīger ne-māned ber-zemīn

Bes ki dāred āfitāb ez-reşk-i reʾyet inḳılāb

“Rişte-i nūreş demī” āfitābuŋ nūrın keşīde olıcaḳ iplerin demi ve furṣatı, “dīger ne-māned ber-zemīn” min-baʿd zemīn üzerine ḳalmadı. “Bes ki dāred” ol ḳadar ki ṭutar. “Ez-reşk” reşkinden dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt:[211] Ġayrı zemīn üzerinde nūr-ı āfitāb rişтelerin keşīdeleri ḳalmadı. Ol ḳadar ḥasedden ki senüŋ reʾyüŋ devr ü inḳılābından ṭutar. Yaʿnī āfitāb senüŋ reʾyi vü inḳılābı vü devrinden ol ḳadar ḥased ṭutar ki ġayrı kendinde rişte-i nūr ḳalmadı. Zīrā senüŋ reʾyüŋ devr ü inḳılābını tedbīri āfitābdan ġalebe ṣaldı. Pes mertebe saŋa ḥased bıraḳdı ki kendinde eṣer-i rişte-i nūr ḳalmadı, dimekdür.

افتاب از رشک پاپوست دل خود میخورد

---

[210] Güneş senin parlak fikrini o kadar kıskanır ki bir lahza zemin üzerinde nur ipliği duramaz.

[211] Derkenar: Ḳıṭʿa:

Ebr ü bād u meh ü ḫūrşīd ü felek der-kārend

Tā to nānī be-kef ārī be-ġaflet ne-ḫorī

Heme ez-behr-i to ber-geşte ve fermān-ber-dār

Şarṭ-ı inṣāf ne-bāşed ki to fermān ne-berī

Bundan maʿlūm olur ki cemīʿ-i maḫlūḳāt ḫiẕmet-güẕār-ı benī ādemdür. Ḥażretüŋ buyurdığı mübālaġa ve şāʿiriyeye ḥaml olınmaya. Zīrā maʿdenlerüŋ terbiyesine şems ḥavāle olınmışdur ve maʿdenler ādeme maḥṣūṣdur. Fe-nās.

تا زبهر نقره خنگ[212] آورد زرین رکاب[213]

19. Āfitāb ez-reşk-i pābūst dil-i ḫod mīḫored

Tā zi-behr-i noḳre ḫinget āvered zerrīn-rikāb

“Āfitāb ez-reşk” āfitāb reşküŋ ve ḥasedüŋden. “Pabūst” ayaġını būs ider. “Dil-i ḫod mīḫored” hūn-ı cigerin yir. “Tā-zi-behr-i noḳre” ḫām gümüşinden ötüri dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ẕāt! Āfitāb-ı ʿālem-tāb ayaġuŋuzı dāʾimā pūs u taḳbīl ider. Lākin hemīşe reşkinden göŋlini yimekdedür tā ki noḳre-i ḫāmından olan esbine zerrīn-rikāb getürsün içün. Yaʿnī ḥaḳ-i pāyine temelluḳ gösterüp pābūsuŋuzda olduġı sebebi şudur ki kendi noḳre-i ḫāmdan olan raḫşına saŋa mānend-i zerrīn-rikāb ṭaḳılsun içün. Zīrā senüŋ raḫşuŋa meẕheb-i rikāb urılup āfitāb görince reşkden dil ü cānını yimeden ḫālī degildür, dimekdür.

چون درآید همت مطلب شکافد درسؤال

تر زبانی چون تمنا خشک آرد در جواب[214]

20. Çün der-āyed himmet-i maṭlab şikāfed der-suʾāl

Ter-zebānī çün temennā ḫuşk āred der-cevāb

“Şikāfed” ayrıcı dimekdür. “Ter-zebānī” dili baş getüren; keşret-i güftügūdan ʿibāretdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ẕāt! Çünki dāmen-gīr-i niyāz olanlaruŋ maṭlab u maḳṣadların şikāf ve edā idici himmetüŋ ḫālini istifsār ve maṭlabını suʾāle ʿināyet ḳıla, ter-zebān olan ṣāḥib-i maṭlab mānend-i temennā edā-yı cevābda ḫuşk-leb ḳalur. Yaʿnī temennā ile ter-zebān olmaġa vaḳti ḳalmaz. Zīrā himmetüŋ bir mertebe fer ü māyelerin temennī itdükleri maḳṣadlaruŋ

[23a]

edāsında tīzdür ki temennī itmege vaḳti ḳalmaz, dimekdür.

آسمان از زیر بامت گوید ای عالی مکان

[212] Derkenar: “Ḫing” kesr-i ḫā ile boz at dimekdür.

[213] Gümüşten atına altın üzengi yapmak için, güneş senin ayağını öpmek kıskançlığından ötürü yüreğini yemektedir.

[214] Arzuları gerçekleştiren himmetin ne istersin diye sorduğu sorduğu zaman, hazırcevap olan tâlibin dili kurur cevap veremez.

جوهر کل زآستانت گوید ای قدسی جناب[215]

21. Āsumān ez-zīr-i bāmet gūyed ey ʿālī-mekān

Cevher-i kül z'āstānet gūyed ey ḳudsī-cenāb

"Cevher-i Küll" Cebrāʾīl dimek ola.

Maḥṣūl-ı Beyt: Bu beytde memdūḥuŋ āsitānı bülend olduġına telmīḥdür. Ey ẕāt! Āsumān senüŋ ḳaṣr-ı bāmuŋuŋ altına gelüp āġāz-ı niyāz ider ki ey ʿālī-mekān! Cevher-i kül daḫı āsitānuŋdan baş çıḳarup ey ḳudsī cenāb! Dāʾimā niyāz iderler, dimekdür.

طوف کاخت کان خیال آمد مرا حج قبول

سهورأیت کان محال آمد مرا رأی صواب[216]

22. Ṭavf-ı kāḫet k'ān ḫayāl āmed me-rā ḥacc-ı ḳabūl

Sehv-i reʾyet k'ān muḥāl āmed me-rā reʾy-i ṣavāb

Maḥṣūl-ı Beyt: Cevher-i kül āsitānından baş çıḳarup ʿācizāne niyāz ider ki ey ḳudsī cenāb! Senüŋ kāḫ u eyvānuŋ ṭavāfı ki ol ḫayāl baŋa ḥacc-ı ḳabūldür. Yaʿnī maḳbūl u muʿteber ḥaccumdur ve reʾy ü tedbīrüŋ ki sehv ü ḫaṭādan berīdür eger sehv vāḳıʿ ise de benüm reʾy-i ṣavābumdur, dimekdür.

گفته ام در گوشهٔ زندان حرمان قطعه اي

در حضورت خوانم اما غائبم دان در جواب[217]

23. Gofteem der-gūşe-i zindān-ı ḥırmān ḳıṭʿaī

Der-ḥużūret ḫ̌ānem ammā ġāʾibem dān der-cevāb

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ẕāt! Gūşe-i zindānda maḥrūmluḳ cihetiyle eşʿārdan bir ḳıṭʿa söyledüm ve ḥālbuki ol ḳıṭʿayı ḥużūruŋuzda oḳuyayum ammā suʾālüŋüzde cevābda ġāʾibüm. Yaʿnī eger

[215] Gökyüzü senin gökkubbenin altında "ey 'âlî-mekân!" der. Cebrâil de eşiğinde "ey kudsî-cenâb" diyerek dua eder.

[216] Senin sarayının tavafının hayali bana kabul olmuş hac gibidir, senin mümkün olmayan hatalı fikrin benim doğrumdur.

[217] Ümitsizlik zindanının köşesinde bir kıta söyledim. Huzurunda okuyayım ama cevâpta beni yok bilin cevap veremem.

mesʾūl olursam ki ey ʿUrfī! Bu ḳıṭʿa senüŋ midür, dinilse cevābda ġāʾibüm. Ḥāṣılı cevānibde ḳāṣıru'l-lisānum. Zīrā ḥużūrdan dūrum.

ای منم محرومی اندوز از همایون موکبت

پنجه نومید از عنان و دیده محروم از رکاب[218]

24. Ey menem maḥrūmī endūz ez-hümāyūn mevkibet

Pence nevmīd ez-ʿinān u dīde maḥrūm ez-rikāb

"Endūz" ḳazanmaḳ dimekdür. "Mevkib" salṭanat u taḫt u raḫt.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey Şāh! Ġāʾib olduġuma bāʿiṣ oldur ki senüŋ mevkib-i hümāyūnuŋdan kālā-yı maḥrūmīden ġayrı nesne ḳażanmadum. Zīrā devlet ü iḳbāl-i ʿināyetüŋden pençem nevmīddür ve başīretüm rikāb-ı ḳamer-tāb-hümāyūnuŋdan maḥrūmdur. Yaʿnī "bā-ḳıṭʿaī guftem" didügüm ḳıṭʿa gerçi ḥużūr-ı hümāyūnuŋuzda oḳınur ammā ben senden cüdāyum. Bu beyt ḥużūr-ı şāha varılmaḳ içün ricādur.

گرنه سیر آسمانها از نظام افتاده است

از چه رو بینم عطارد را جدا از آفتاب[219]

25. Ger ne seyr-i āsumānhā ez-niẓām üftāde est

Ez-çe rū bīnem ʿUṭārid-rā cüdā ez-āfitāb

"Seyr-i āsumānhā" semāvātuŋ devri ve seyri dimekdür. "ʿUṭārid" ism-i sitāredür ki ol dāʾimā āfitāb ile bile gezer ve kātib-i felekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: ʿUrfī nefsine ḫiṭāb birle buyurur ki: Semāvāt-ı sebʿanuŋ devr-i dāʾimī niẓāmından düşmemişken ne ġarīb keyfiyetdür bu ki ʿUṭārid'i āfitābdan cüdā düşmiş görürüm. Yaʿnī devr-i felek ber-vech-i ḳadīm devvār iken ʿUṭārid'üŋ āfitābdan cüdāsına bāʿiṣ ne ola diyü kendinüŋ Mīr Ebū'l-Fetḥ kevkeb-i hümāyūnından mehcūr olduġın işʿārdur.

جوهر خود را عطارد خواندم و دیدم که خصم

---

[218] Ey vah sizin yüce saltanatınızdan mahrum olan benim ümitsizlik [atının] yularından pençe ve göz üzenginizden mahrum.

[219] Hiçbir gezegenin gökteki seyrinin düzeni bozulmamışken, ne sebeple (uğurlu) Utarid'i güneşten uzak düşmüş görüyorum.

زهر خندش بر لب از مار حسد ریزد لعاب[220]

26. Cevher-i ḫod-rā ʿUṭārid ḫ̆āndem ü dīdem ki ḫaşm
Zehr-ḫandeş ber-leb ez-mār-ı ḥased rīzed luʿāb

"Cevher-i ḫod" kendi

[23b]

ẕātumı dimekdür. "Luʿāb" ṭükürük ve şalyalar dimekdür.

Maḥşūl-ı Beyt:[221] Kendi ẕātumı ʿUṭārid nāmıyla be-nām itdügümden ḫaşmı gördüm ki zehr-i ḫandesiyle mār-ı ḥased luʿābların dökerdi. Yaʿnī nefsümi taʿẕīmen ʿUṭārid nāmıyla be-nām itdügümden ḫaşmı mār-ı ḥasedinden bir mertebe-i zehrnāk gördüm ki dehānından mārveş luʿāb-ı zehr rīzān olurdı. Bu beytüŋ mażmūnı bu ola ki bārgāh-ı şāhīde Urfī'nüŋ żıddı olaraḳ taḳarrüb peydā idüp ʿUrfī der-kenār olduġına işāretdür.

ای حسودان گر عطارد نیستم من کیستم
آسمان در زیر ران و در بغل دارم کتاب[222]

27. Ey ḥasūdān ger ʿUṭārid nīstem men kīstem
Āsumān der-zīr-i rān u der-baġal dārem kitāb

"Rān" uyluḳ dimekdür. "Baġal" ḳoltuḳ dimekdür.

Maḥşūl-ı Beyt: Ey ḥasūdān-ı men! ʿUṭārid olduġuma henüz ẓann u gümān mı idersüŋ?[223] Görmez misüŋ ki āsumān mānend-i raḫş zīr-i rānumda olup kitāb daḫı baġalümde virilmişdür. Pes ʿUṭārid olduġuma iştibāh mı idersüŋ? Bu beytde ʿUṭārid debīr-i felek olduġını işʿār keẕālik āsumān-asā olan eyvān-ı pādişāhī zīr-rānında olup dīvān-ı belāġat-ʿünvānı daḫı baġalinde olduġı ḫuşemāyı āgāh ider.

---

[220] Kendimi Utarid olarak isimlendirdiğim için, düşmanın yılan gibi zehirli gülüşünden haset salya gibiakıyor.

[221] Derkenar: Ḫaşmuŋ istihzā ile gülüp dudaḳlarından aḳan şalya ve tükürükler gūyā mār-ı ḥayye ḥīn-i gezīde ve ışırmaḳda yāḫūd insān gördükde dehān-güşā olup aġzından zehirli luʿāb dökilür, olur gibi olmış dimek ola. Zīrā baʿżı kimesne vaḳt-i ḫande ve ḍiḥkda aġzından aġzından tükürük çehān u pertāb oldıġına işāret ve ḫande-i müstezī-i ḥasūdī luʿāb-ı ḥayyeye kināye olur.

[222] Ey hasedçiler! Utârid değil isem ben kimim? Zîrâ bacağım altında gökyüzü ve koltuğumda kitâbım vardır.

[223] İdersüz, idersüŋ, Yz.

صفهٔ فرهنگم از ایوان فطنت تختگاه

شاه بیت طبعم از دیوان فطرت انتخاب[224]

28. Ṣuffe-i ferhengem ez-eyvān-ı fıṭnat taḫtgāh

Şāh-beyt-i ṭabʿem ez-dīvān-ı fıṭrat intiḫāb

"Ṣuffe" evlerüŋ ve oṭalaruŋ öŋinde yapdıḳları ṣofa dimekdür. "Ferheng" ʿaḳl u şuʿūr dimekdür. "Fıṭnat" feṭānet ü reʾy dimekdür. "Şāh beyt-i ṭabʿum" ṭabʿumuŋ şāh beyti dimekdür. "İntiḫāb" iḫtiyār dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: ʿAḳl u şuʿūrum ṣuffesi feṭānet taḫtgāhıdur. Yaʿnī ʿaḳl u idrākum ve fehm ü ferāsetüm ṣuffesi vü dīvān-ḫānesi feṭānet ü kiyāset taḫtgāhıdur ve tabʿum şāh beyti daḫı fıṭrat u ḫilḳat. Yaʿnī rūz-ı ezel eyvānından intiḫāb u iḫtiyār olınmışdur. Yaʿnī gevher-i tabʿum şāh beyti ve kemālāt netīcesi ẓuhūr-ı ḥudūṯdan berü intiḫāb olınup ṣoŋradan ʿārıżī degildür, dimekdür.

نغمهٔ مستانه اش ترک فلک را مست کرد

هندوی کلک مرا یارب که دادست آن شراب[225]

29. Naġme-i mestāneeş Türk-i felek-rā mest kerd

Hindū-yı kilk-i me-rā yā Rab ki dādest ān şarāb

"Eş" Hindū'ya mensūb olan ḳaleme işāretdür.

Maḥṣūl-ı Beyt:[226] ʿUrfī'nüŋ mestāne Hindū-yı kilki felegüŋ maḥbūbını mest eylemişdür. Yaʿnī Hindū-yı kilküm ṣarīr ü naġmesi ol ḳadar müʾeṯṯirdür ki felegüŋ Türk ü maḥbūbı ki şeb-ḫūn u şūḫdur, anı mest ü lā-yaʿḳıl eylemişdür. Yā Rabb! Mestānelik şarābını Hindū-yı kilküme kim iʿṭā eylemişdür. Yaʿnī ʿacabā bu teʾṯīr ki Hindū-yı kilküm istiʿdādında vāḳıʿ olmışdur, ne irādet ḥāṣıl olmış ola diyü taʿaccüb ider. Ḳaleme Hindū taʿbīri şāʿirāne bir ḫoş edādur. Zīrā Hindīlerüŋ ekṯerīsi esmer vāḳıʿ olmışlardur.

[24a]

Ve maḥbūbları daḫı siyāh-çerde olduḳlarından ceẕbeleri ġāyet kemāldedür.

---

[224] Kavrayış sarayında tahtım hüner minderidir. Şah beyte benzeyen tabiatim de fıtrat divanından seçilmiştir.

[225] Benim kalemimin mestane nağmeleri felek Türkünü sarhoş etmiştir. Benim o kalemim Hindûsuna kim verdi yâ Râb bu şarâbı.

[226] Derkenar: "Ṣarīr" ḳalem ṣadāsı ve ḳıjıldısı dimekdür.

هان بکش عرفی عنان مستانه مدح خود مسنج

ترکرتازی ها مسلم لاف سنجی ها صواب[227]

30. Hān be-keş ʿUrfī ʿinān mestāne medḥ-i ḫod me-senc

Türk-tāzīhā müsellem lāf-sencīhā ṣavāb

"Türk-tāzīhā" ātını aşaġa yuḳaru ḳoşdurmaġa dirler. "Müsellem" be-maʿnā lāyıḳ, "sencīhā" ṭartmaḳlıḳ.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ʿUrfī! Āgāh ol ve mestāne olan ʿināyetüŋ düşür ve dīvāne-miṣāl bād-peymā olup medḥüŋ ṭartmaḳ ile beyhūde vaḳti geçürme. Zīrā Türk-tāzīlik kār-ı ḫıredmendān ve jājḫā ile medḥüŋ ṭartmaḳ muvāfıḳ-ı reʾy-i ʿāḳılān olmaduġı nümāyāndur. Pes ʿaḳluŋı başuŋa cemʿ eyle, dimekdür.

زین نوای تلخ لب در چشمهٔ کوثر بشوي

پس ادای قطعه ی کز وی تراود شهد ناب[228]

31. Z'īn nevā-yı telḫ leb der-çeşme-i kevṯer be-şūy

Pes edā-yı ḳıṭʿaī k'ez-vey terāved şehd-i nāb

"Z'īn nevā-yı telḫ" bu acı naġmeler. Murād kendinüŋ medḥidür. "Terāved" sızar dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ʿUrfī! Bu telḫ naġamātuŋdan leb ü dendānuŋı çeşme-i kevṯerle şust-şū eyle. Yaʿnī kendi nefsüŋden ötüri olan medḥ maġmelerinden fevvāre-i dehānuŋı şust-şū idüp andan bir rengīn ḳıṭʿa edā eyle ki ol ḳıṭʿa ẕikrinden şehd-i nāb sere ve sām ṣāfī-şeker ola, dimekdür.

لا مکان سیر آفتابا عالم آرا نیرا

ای که باغ عالم از فیض تو کرد آب تاب[229]

32. Lā-mekān-seyr āfitābā ʿālem-ārā neyyirā

Ey ki bāġ-ı ʿālem ez-feyż-i to kerd āb u tāb

---

[227] Urfı, dizgini çek! Sakın mestâne kendi medhini ölçüp dökme. Bu konuda koşuşturma ve laf geveleme deoğru değildir.

[228] Bu acı ahengden ağzını kevser suyuyla yıka. Ondan sonra bir kıt'a söyle ki ondan hâlis bal damlasın.

[229] Ey lâ-mekân-seyr olan güneş ve ey âlemi süsleyen nur! Ey şu kimse ki; âlem bağı senin feyzinden güzelleşmiştir.

“Āb u tāb” ṭarāvet ü tāzelik dimekdür ve ḥalāvet.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey lā-mekān! Yaʿnī ʿarş-ı istivāyı seyreyleyen āfitāb! V’ey ʿālem-ārā olan nūr! Ki merām Ebū’l-Fetḥ’dür v’ey ẕāt ki bāġ-ı ʿālem ter ü tāzeligi feyżüŋ eṣerinden kesb ü taḥṣīl eylemişdür.

اندر آن فرصت که از آرایش کون و مکان

از ره صورت معطل داشتی راه صواب[230]

33. Ender-ān furṣat ki ez-ārāyiş-i kevn ü mekān

Ez-reh-i ṣūret muʿaṭṭal dāştī rāh-ı ṣavāb

“Ender-ān furṣat” ol mertebe furṣat ki lā-mekān seyirlisüŋ, dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ẕāt! Ol furṣat ki nāṣıbında lā-mekāndur. Yaʿnī ṣol lā-mekān-seyr ve āfitāb envār ve ʿālem-ārā neyyiri olup bāġ-ı ʿālem eṣer-i feyżinden ṭarāvet-yāb olmaḳda iken ṣūret-i ẓāhirde kevn ü mekān ārāyiş ü teẕhībinden reʾy-i ṣevābını muʿaṭṭal bıraḳmışsuŋ. Yaʿnī meddü’d-duhūrdan berü kevn ü mekān ārāyişini ve bā-ḫuṣūṣ niẓām-ı memāliki muʿaṭṭal bıraḳmışsuŋ. Ḥāṣılı ẕāt-ı şerīfüŋde bu derece furṣat-ı kāmile der-kār iken ārāyiş-i kevn ü mekān ve niẓām-ı memleketi intiẓām itmeyüp ḥāli üzre muʿaṭṭal bıraḳmaḳ ġarīb keyfiyetdür. Bu beytüŋ bālāsına naẓarla Şāh Mīr Bu’l-Fetḥ’üŋ diyār-ı āḫere naḳlidüp kendi taḫtın tehī vü ḥālī bıraḳduġı ola. Zīrā merḥabālar ile vaṣfa ibtidā eylemiş.

جاهل و عالم شدند از بهر این سر فال گیر

[24b]

آن یک از کنز الجهالت این یک از علم الکتاب[231]

34. Cāhil ü ʿālim şodend ez-behr-i īn sırr fāl-gīr

Ān yek ez-kenzü’l-cehālet īn yek ez-ʿilmü’l-kitāb

“Īn sır” bu rāz-ı nihān dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey Şāh! Ṣūret-i ẓāhirde ārāyiş-i kevn ü mekāndan reʾy ü fikrüŋi muʿaṭṭal bıraḳduḳlarçün cihānuŋ cāhil ü dānāsı bu niẓām-ı memāliki ve ārāyiş-i kevn ü mekānı ne

[230] Varlığı ve mekânı bu derece süsleme fırsatı varken, görünüşte doğruluk yolunu boş bırakmışsın.

[231] Câhil cehalet hazinesinden ve âlim ilm kitabından bu sırrı çözmek için fala bakarlar.

cihetden terk eyledi diyü baḫr-ı ḥayrete ṭalup bu esrār-ı nihānīnüŋ keşfiçün fāl ü tefeʾʾül iderler. Pes cühelā celālet ü ḥacālet kenzinden fāl urup ʿulemā daḫı ʿilmü'l-kitābdan fāl olmışdur. Yaʿnī cihānuŋ gerek ʿālimi ve gerek cāhili bu esrār-ı nihānuŋ keşfiçün fāl urmışlardur, dimekdür.

دیده ور حکمت شناس و بی بصر دهری قیاس

نقش این بر لوح سنگ و طرح آن بر سطح آب[232]

35. Dīdever ḥikmet-şinās u bī-baṣar dehrī-ḳıyās

Naḳş-ı īn ber-levḥ-i seng ü ṭarḥ-ı ān ber-saṭh-ı āb

"Dīdever" ehl-i baṣīret ki murād ʿālim ü dānādur. "Dehrī-ḳıyās" dehrī bir gūn meẕheb-i bāṭıladur ki anlaruŋ aʿmāl ve efʿāl-i ḳabīḥaları kitābī olmayup ḳıyāsīdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Bu esrār-ı nihānuŋ keşf ü teyaḳḳunı içün fāl ü tefeʾʾül idenlerüŋ bir gürūhı ʿilm-i ḥikmete āşinā olup. Yaʿnī böyle muʿaṭṭal bıraḳduġı ḥikmetden ḫālī degildür, didiler. Bir gürūhı daḫı bī-baṣar u cāhil ve dehrī-ḳıyās u bāṭıl-endīş idilür. Pes keşf-i esrāruŋ içün dīde ve reg-i fāl-i naḳş u iḫrāc-ı levḥ senüŋ üzerüŋde vāḳıʿ oldı. Cāhilüŋ tarḥı ise āb üzerine naḳş oldı. Yaʿnī esrāruŋa fāl ile vāḳıf olabilmediler, dimekdür.

من که حکم انداز علمم ناوکی بسته بزه

کز کمان نگشاده صید مدعا کردم کباب[233]

36. Men ki ḥükm-endāz-ı ʿilmem nāvekī beste be-zih

K'ez-kemān ne-g'şāde ṣayd-ı müddeʿā kerdem kebāb

"Be-zih" kiriş dimekdür. "Müddeʿā" maṭlab u maḳṣad dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ẕāt! ʿĀlim ü cāhil ṣūret-i ẓāhirde reʾy ü tedābīrin muʿaṭṭal bıraḳduġuŋ esrāruŋ keşfiçün birer fāl urdılar. Her biri esrār-ı ḥaḳayıḳa reh-yāb olamaduḳlarından gün-ā-gün endīşe-i bāṭıl u muġālaṭaya ẕahib olup keşf-i esrār idemedüklerinden hemān-dem men ki ʿulūm-ı ġarībe ḥikem-endāzem fi'l-ḥāl tīr-i ḥadengi kirişe ṭoldurup ve hedef-i maḳṣūd olan keşf-i esrāra pūyān itdürmezden maṭlūbum olan naḫcīri kebāb eyledüm. Yaʿnī fālum

[232] Basiret ve hikmet sahibinin yazısı taş üzerinde, maddecinin planı ise su üzerindedir.

[233] Ben, daha kemanı çekmeden avını kebab eden oku kirişte bir hikmet avcısıyım.

nihāyet bulmazdan mūcib-i terk-i niẓāmü'l-mülk ne olduġın esrārına muṭṭaliʿ oldum, dimekdür.

گفتم ای دانا و نادان ذره و خفاش کیست

هم ز عرفی کشف سر آفتاب آمد صواب[234]

37. Goftem ey dānā vü nā-dān ẕerre vü ḫuffāş kīst

Hem zi-ʿUrfī keşf-i sırr-ı āfitāb āmed ṣavāb

"Ẕerre" ẕerre-i ḫurşīd dimekdür. "Ḫuffāş" yarasa dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey Şāh! Esrār-ı nihānuŋ remzine reh-yāb olduġum anda müşārun-ileyhimā dānā ve nā-dāna didüm ki: Siz ikünüzden

[25a]

ẕerre kim, ḫuffāş kimdür ʿayān oluŋ. Zīrā āfitābuŋ sırrı keşfi ʿUrfī'nüŋ reʾyine rāst geldi. Yaʿnī ol sırr-ı nihānı keşfitmek ʿUrfī'ye müsellem oldı. Āfitābdan murād Mīr Ebū'l-Feṯḥ'dür. Pes ey dānā vü nā-dān, ḫuffāş ḳanḳuŋuz, ẕerre ḳanḳuŋuzsaŋız bellü oluŋ. Zīrā esrār-ı āfitābı ʿUrfī güzelce keşfitmişdür. Pes ṭālib oluŋ tā ki size beyān ideyüm dānā ve nā-dānı. Ẕerre vü ḫuffāşa temṯīl itdügi istihzādan kināyedür.

آفتاب این شیوه دارد اندرین حکمت بسیست

کو در آید در حجاب باز بگشاید نقاب[235]

38. Āfitāb īn şīve dāred enderīn-ḥikmet besīst

K'ū der-āyed der-ḥicāb bāz be-güşāyed niḳāb

"K'ū" ol ki dimekdür. "Der-āyed der-ḥicāb" ġāʾibe münḳalib olur, dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ẕāt! Derūnuŋda mużmer olan esrār-ı nihānīye ḥamle-i vāḥide vāḳıf olduġum gibi dānā ve nā-dān cevāb olaraḳ didüm ki: Sizlerden ẕerre kim ḫuffāş kim baŋa taḳarrüb idüŋ tā ki esrār-ı āfitābı size teʿvīl ve tefsīr ideyüm. Zīrā bu āfitābuŋ esrārında pūşīde vāḳıʿdur ki nezd-i ulü'l-ebṣārda bu ḳadar remz ü işāret kāfīdür. Şöyle ki āfitāb baʿżen ġāʾibe münḳalib olup maḥall-i meskende āsūde-ḥāl olur. Ammā seḥerī yine niḳāb-ı güşāde ile rū-yı ʿālemiyānı pür tāb u ābād eyler. Pes āfitāb aḫşam ile ġāʾibe münḳalib olmayınca

[234] Ey âlim ve câhil, zerre ve yarasa kimdir, dedim. Urfî'den ise güneşin sırrının keşfi doğru geldi.

[235] Güneşin bu edasında hikmet çoktur. Zira örtünürse (kaybolursa) da tekrar açılır (görünür).

cihāna zevāl īrāṣ olmaz. Zīrā seḥerī yine ʿālemi pür-nūr eyler. Ḥāṣılı memdūḥun ʿaleyh daḫı bir müddet ṣūret-i ẓāhirde reʾy ü tedbīri ḫuṣūṣında muʿaṭṭal ḳalup ġāʾibe münḳalib oldıysa ne bāk. İşte yine mānend-i āfitāb-ı niḳāb-güşāy ẓuhūr idüp cihānı pür-tāb u mesrūr itmişdür, dimekdür.

این مثل را باعوام الناس کوته بین زدم

ورنه حسن آفتاب عالم آر در حجاب؟[236]

39. Īn meṣel-rā bā-ʿavāmü'n-nās-ı kūteh-bīn zedem

Ver ne ḥüsn-i āfitāb-ı ʿālem ār der-ḥicāb

"Īn meṣel" bālāda ẕikri sebḳat iden ḥikāye dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Bu ḥikāyeyi ʿavāmu'n-nās yaʿnī āhālī-i belde ki ānlar kūteh-bīn ve ḳāṣıru'l-ʿaḳl olup ḥaḳayıḳ-ı esrāra vāḳıf degillerdür, kendilerine söyledüm tā ki veliyü'n-niʿmetleri olan ẕātuŋ meḳādirlerin bilsünler. Yaʿnī bu meṣeli ʿavāma söylerüm tā ki memdūḥ ḳadrin idrāk itsünler. Yoḫsa āfitāb-ı ʿālem ḥüsni ḥicābda olması kendine aṣlā ḫalel vāḳıʿ olmaz, dimekdür.

آن مهندس کش نظر بحر محیط عالم است

داند این معنی که شب در طلوعست آفتاب[237]

40. Ān mühendis k'eş naẓar baḥr-ı muḥīṭ-i ʿālem est

Dāned īn maʿnā ki şeb der-ṭulūʿest āfitāb

"Mühendis" ʿilm-i hendeseye mahāreti olan şaḫṣdur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Şol mühendis naẓar-ı pāki ʿālemüŋ baḥr-ı bī-pāyānı ʿummānına muḥīt ü şāmil ola. Yaʿnī āyīne-i naẓarı kāffe-i mümkināta meşmūl ola. Bu esrār-ı maʿānī künh ü netīcesine vāḳıfdur ki gicenüŋ ṣudūrı ṭulūʿ-ı āfitāb

[25b]

iledür. Yaʿnī ehl-i ḥaḳayıḳuŋ ʿindinde vāżıḥ bir keyfiyetdür ki bir ẓulmetüŋ elbette bir revnaḳlıġı ve bir hicrānuŋ bir vişāli ve bir derdüŋ bir devāsı muḳarrerdür. Pes Memdūḥ olan ẕāt daḫı böyledür. Gerçi bir müddet ṣūret-i ẓāhirde tertīb-i ṣufūf-ı meṣāliḥde tekāsül vāḳıʿ

[236] Bu örneği dar görüşlü olan halk için söyledim. Yoksa örtünmeden âlemin güneşine bir halel gelmez.

[237] Nazarı âlemin sonsuz denizini kapsayan o mühendis, güneşin geceleyin doğmakta olduğunu bilir.

olmış ise de baʿd-ez-īn zīnet-baḫş-ı serīr-i salṭanat olup sāyesinde āhālī-i memleket ve fuḳarā-yı raʿiyet āsūde-ḥāl olacaḳlarına miḳdār-ı ẕerre iştibāh yoḳdur, dimekdür.

گر نگفتم نام ممدوح اندرین مدح ای حسود

جای آن دارد مده خود را چو بخت خود بخواب[238]

41. Ger ne-goftem nām-ı memdūḥ enderīn medḥ ey ḥasūd

Cāy ān dāred me-deh ḫod-rā çü baḫt-ı ḫod be-ḫˇāb

"Be-ḫˇāb" ġafletde dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ḥasūd! Memdūḥuŋ tā eṣnā-yı sitāyişigerīde ẕikritmek mukteżā-yı ḥālden degil ise de sen ḳara baḫtuŋ gibi kendiŋi ḫˇāb-ı ġaflete ilḳā itmeyüp, memdūḥ kim olduġın fehm ü iẕʿān eyle. Yaʿnī eṣnā-yı medḥ ü sitāyişgerīde memdūḥuŋ ismin beyān itmek muḳteżā olmaduġından ʿadem-i ẕikrile iktifā eyledük. Lākin sen ḳara baḫtuŋ gibi ḫˇāb u ġafletde ḳalmayup memdūḥ ne ẕāt-ı şerīf olduġın mülāḥaẓa vü fehmeyle, dimekdür.

جمله دانند و تو هم دانی که این فرخنده مدح

محضر مصداق باشد می نگنجد در حجاب[239]

42. Cümle dānend ü to hem dānī ki īn ferḫunde medḥ

Muḥżır-ı mışdāk bāşed mīne-gonced der-ḥicāb

"Muḥżır" mā-ḥażar yaʿnī iḥżār idici dimekdür. "Mışdāḳ" mā-ṣadaḳ-ı ḥāl ki Ebū'l-Feṯḥ'dür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ḥasūd! Bu mübārek medḥüŋ mā-ḥāżar mışdāḳı taṣdīḳ idicisi kim olduġını cümlesi bildükden ṣoŋra senüŋ daḫı ʿilmüŋ lā-ḥaḳdur. Yaʿnī memdūḥ, kāffe-i ʿālemde müşārun bi'l-benān olup ṣıġār u kibāruŋ merciʿ-i müṣāmeni olduġını senüŋ daḫı maʿlūmuŋ olmaḳ gerek. Zīrā memdūḥ maḫfī vü mestūr degildür. Şems-i ziyā-dār ufuḳdan ıẕhardur. Pes ʿadem-i āşināyīden gelmek meger ḥasedüŋden nāşīdür, dimekdür.

ورتجاهل میکنی هم فاش میگویم که هست

میر ابوالفتح آفتاب جهل سوز و علم تاب[240]

---

[238] Ey hasedçi! Memduhun adını burada söylemem yerindedir. Kendi bahtın gibi sen de uyuma (kim olduğunu bul).

[239] Bu kutlu kasidenin, değer ölçüsü olduğu örtüye sığmaz. Bunu herkes gibi sen de biliyorsun.

[240] Eğer hala bilmezlikten gelirsen açıkça söyleyim o cehaleti yakıcı ilmi aydınlatıcı Mir Ebû'l-feth'dir.

43. Ver tecāhül mīkonī hem fāş mīgūyem ki hest

Mīr Ebū'l-Feṯḥ āfitāb-ı cehl-sūz u ʿilm-tāb

"Tāb" murād zīb ü zīverdür.

Maḥṣūl-ı Beyt:[241] Ey ḥasūd! Şiddet-i ġalebe-i ḥasedden memdūḥ olan ẕātı bilmekde nisyān u tecāhül ider iseŋ kim olduġın saŋa iʿlām-ı tām içün fāş olduġı ḥālde ol ẕātuŋ ismini beyān ideyüm ki ol ẕāt cehli iḫrāḳ-bi't-teʾşīr idüp ʿilme ter ü tāze ve zīb ü zīverlik āṣārın viren Ebū'l-Feṯḥ'dür, dimekdür.

دشمنان را کشتم و احباب را دادم حیات

این زمان رفتم بترتیب دعای مستجاب[242]

44. Düşmenān-rā kuştem ü aḥbāb-rā dādem ḥayāt

Īn zamān reftem be-tertīb-i duʿā-yı müstecāb

Maḥṣūl-ı Beyt: Min-baʿd duā-yı müstecāb tertībiyle sülūk ideyüm. Yaʿnī baʿd-ez-īn duā-yı beḳā-yı ʿömr-i pādişāhī revişinde

[26a]

olayum. Zīrā ẕikri sebḳat iden tīġ-i medḥle düşmenānı ḳahr u tedbīr idüp iḥyā-yı leẕẕāt-ı āb-ı ḥayāt-ı şuʿarāya iḥyā eyledüm, dimekdür.

تا فنا مطلق رود در ترکتاز انقراض

تا بقا رونق برد از کارگاه انقلاب[243]

45. Tā fenā muṭlaḳ reved der-Türk-tāz-ı inḳırāż

Tā beḳā revnaḳ bered ez-kārgāh-ı inḳılāb

"Türk-tāz" zīr ü bālāya atını pūyān itmege dirler. "İnḳırāż" münḳaṭıʿü'n-nesl dimekdür. "İnḳılāb" munḳalib olmaḳ ki murād kāʾinātdur.

---

[241] Derkenar: Yaʿnī cehl ẓulmetine yoḳluḳ virici sūzān idici bir güneşdür. Nitekim ḫurşīd-i tāb-dār ṭulūʿunda ẓulmet ü tārikī ber-kenār-ı tīre ve tāra ʿavdet ider ve ʿilm ü kemāl ṣāḥib-i ʿilm ü hünerle teraḳḳī ve izdiyād bulup yevmen feyevmen ehl-i kemālden kemāl artup ziynet-yāb-ı iştihār olur. Cehl ẓulmetini maḥv idici ve ʿilme ziynet virici Mīr Ebū'l-Feṯḥ'dür dimekdür.

[242] Düşmanları öldürüp, dostlara hayat verdim. Şimdi geri çevrilmeyen duaya başladım.

[243] Yokluğun mutlak olarak soyu tükenene kadar ve ebedîlik kâinatta parlaklık bulana kadar.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey Şāh! Mādām ki fenānuŋ kendisi inḳırāż Türk-tāzında yaʿnī mümkināt ḫarāb u perīşānlıḳ nihāyetine varana ḳadar ve daḫı beḳā revnaḳı inḳılāb kārgāhından aḫẕ idene ḳadar. Yaʿnī beḳāya revnaḳlıḳ kargāh-ı inḳılābdan irene ḳadar murād, ebede dek dimekdür.

عمر اعدای تو شبگیر فنا را همعنان

عهد اقبال تو توفیق بقا را همرکاب[244]

46. ʿÖmr-i aʿdā-yı to şeb-gīr-i fenā-rā hem-ʿinān

ʿAhd-i iḳbāl-i to tevfīḳ-i beḳā-rā hem-rikāb

"Şeb-gīr-i fenā" fenā yaġması dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Devr-i ḳıyāmete dek senüŋ aʿdālaruŋ ʿömri fenā yaġmasına ve ḫarāblıḳ ve perīşānlıġına hem-ʿinān olsun. Ve senüŋ devlet ü iḳbālüŋ zamānı tevfīḳ-i beḳā ile hem-rikāb olsun, dimekdür.

عیش میران جاودان کاندر نگارستان علم

داری اسباب تنعم سربسر لب و لباب[245]

47. ʿAyş mīrān cāvidān k'ender-nigāristān-ı ʿilm

Dārī esbāb-ı tenaʿʿum ser-be-ser lüb ü lübāb

"Lübb ü lübāb" bir nesnenüŋ içi ve ḫālişi ve beyni dimekdür.

Ey şāh-ı ebed! ʿAyş u ʿişret sürmekde ol. Zīrā nigāristān-ı ʿilmde yaʿnī naḳşgāh-ı ʿilmde tenaʿʿum-ı esbābuŋ lübb ü lübābını ṭutarsuŋ. Yaʿnī başdan başa ʿalāmet-ḫīz ve pāye ṭutarsuŋ, dimekdür.

شعر خوانت زهره قوال و مگس رانت زحل

آبدارت ابر نیسان و خواصت آفتاب[246]

---

[244] Senin düşmanının ömrü yokluk yağmasıyla beraberdir. Senin devletinin zamanı da bekânın yardımıyla yanyanadır.

[245] Beylerin yeme ve içmesi daim olsun. Zira ilmin güzellerinin bol olduğu yerde baştan başa nimetlendirme sebeplerine sahipsin.

[246] Senin şiir okuyan hanenden Zühre, kaval çalan ve sinek kovucun Zuhal, Su sunanın nîsân yağmuru, has hizmetkârın güneştir.

48. Şiʿr ḫˇānet Zühre-i ḳavvāl ü megs-rānet Zuḥal
Āb-dāret ebr-i nīsān u ḫavāṣet āfitāb

“Ḳavvāl” ṣāḥib-ḳāl dimekdür. Ve terennüm idici ve ġazel oḳuyucı ve ırlayıcı daḫı dimekdür. “Meges-rān” siŋek ḳovucı dimekdür. “Āb-dārān” saŋa şu ṭutan kimse dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey Şāh! Sen ebed kām-rān ol. Zīrā ṣʿir-ḫˇānuŋ Zühre-i ḳavvāldür ve meges-rānuŋ daḫı Zuḥal’dür ki ġāyetle maḥbūbedür ve āb-dāruŋ daḫı ebr-i nīsāndur ve ḫāṣ ḫiẕmet-kāruŋ daḫı āfitābdur. Pes bu cihetle ṣafā vü cünbişde olmaŋ elzemdür, dimekdür.

6

Ḥarf-i Tā

Bu Ḳaṣīde Merḥūmuŋ Aḥvāline Dāʾirdür

[mefʿūlü/fāʿilātü/mefāʿīlü/fāʿilün]

آن طوبیم که برگ و برش داغ اخکرست
داغ وتزرو و شاخچهٔ آن سمندرست[247]

1. Ān Ṭūbaʾyem ki berg ü bereş dāġ-ı aḫkerest
Dāġ u tezerv ü şāḫçe-i ān semenderest

“Şāhçe” şāhçe-i ġaz dimekdür. “Tezerv” Türkīde sülüŋ taʿbīr itdükleri murġ-ı ḫoş-peykerdür. “Semender” şol ḳuşdur ki āteş ile āmīziş idüp meʾkūlātı āteşdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Merḥūm ʿUrfī, ḫiṭāb-ı ʿāmla buyurur ki: Ben şol cennetüŋ Ṭūbā aġacıyum. Ol Ṭūbā’nuŋ berg ü beri dāġ-ı aḫkerdür. Yaʿnī ḳızġınlıḳ dāġıdur. Ol Ṭūbā’nuŋ dāġ u tezervleri ve şāhçe-i ġaz[el]leri semender ḳuşıdur. Yaʿnī benüm Ṭūbā’ya mensūb olan bāġçe **[26b]**
bülbülleri bile semender ḳuşıdur ki ol āteş-ḫordur. Bu maḥalde murād kendi vücūdıdur ki vücūd içinde nice nice āteş-ḫor semenderler var: Nefs gibi ve şeyṭān gibi.

آن روضه ام که در شجر اوست باغبان
آبش ز خون دل ندهد خشک و بی برست[248]

---

[247] Yaprağı ve meyvesi ateş parçası olan Tuba ağacıyım. O bahçenin ateş yarası, tezervi ve dalı semenderdir.

[248] Bahçıvanı kendi ağacı olan bir cennet bahçesiyim. Eğer gönlümün kanından sulanmasa kuru ve meyvesiz kalır.

2. Ān ravżaem ki der-şecer-i üst bāġbān
Ābeş zi-ḫūn-ı dil ne-dehed ḫuşk u bī-berest

Maḥṣūl-ı Beyt: Şol cennet bāġıyem ki bāġbānı daḫı öz şecerümdendür. Yaʿnī bāġbānum öz būstānı şecerümdendür ki vücūddur ve bāġbān rūḥdur ki eṣerullāhdur ve eger ol bāġçe bāġbān-ı ḫūn-ı dilümden ṣuvarmaya ḫuşk ve bī-ṣemere olur. Pes bāġ vücūd ve bāġbān rūḥ olınca anuŋ suvarılması daḫı ḫūn-ı dili ile olur ve şükūfe vü çemeni daḫı tābʿından ḥāṣıl olan eşʿār u ʿaşḳ ve kemālātdur. Zīrā bir ferdüŋ derūnı ʿaşḳ ile ṣuvarılmasa ol şaḫṣ bī-berg ü bār olduġı ulu'l-ebṣāra ẓāhirdür. Bu sūretde ol bāġuŋ ber ü bergi daḫı ʿaşḳ-ı ḥaḳīḳī sebebiyle taḥṣīl olınan merātib ü kemālātdur, dimekdür.

از پای تا بسر[249] همه زخم و جراحتم
کورا بخواب عافیت الماس بسترست[250]
3. Ez-pāy-tā-be-ser heme zaḫm u cerāḥatem
K'ū-rā be-ḫˇāb-ı ʿāfiyet elmās bisterest

Maḥṣūl-ı Beyt: Şol şaḫṣum ki ser-tā-be-pā şiddet-i żarb-ı ʿaşḳdan hem ḫūn u cerāḥatüm. Yaʿnī şiddet-i ġalebe-i ʿaşḳdan dil-rīş ü ḫasteyüm. Pes ḫasteye bir ʿāfiyet içün bir bister gerek. Benüm bisterüm elmāsdandur ki maʿāẕallāh elmās sūde-i cerāḥate işābet eylese fi'l-ḥāl helāk olmasına bāʿiṣ olur. Ve'l-ḥāṣıl eṣer-i ʿāfiyetüm heb zehrdür, dimekdür.

آن خسته ام که در تب صفرا ز جوش خون
فصادش آتش جگر و شعله نشترست[251]
4. Ān ḫasteem ki der-teb-i ṣafrā zi-cūş-ı ḫūn
Faṣṣādeş āteş-i ciger ü şuʿle neşterest

"Ṣafrā" şiddet-i tebden ḥāṣıl olan miʿde feṣādı ve ḳay iderken yeşil ḳay itmege dirler. "Faṣṣād" ḳan alıcı cerrāḥa dirler.

[249] Ser: Serem, Yz.

[250] Baştan ayağı yara bere içindeyim. Onun (yara berenin) sıhhat yastığı elmastandır.

[251] Kanımın coşmasından meydana gelen safra ateşinin kirli kanının akıtıcısı ciğer ateşi ve neşteri de aşk ateşinin şulesi olan hastayım.

Maḥṣūl-ı Beyt: ʿAşḳ-ı ḥaḳīḳī ḍarbından şol ḫaste vü bī-tābum ki ısıtma marażı ṣafrāsı ġalebesinden ḥāṣıl olan dem-i fāsid alıcı yaʿnī dem-i fāsidi aḳıdıcısı cigerüŋ ʿaşḳı āteşidür ve ol faṣṣāduŋ neşteri daḫı ol āteş-i ʿaşḳ şuʿlesidür, dimekdür.

آن هدهدم که در چمن لاله زار عشق

تاجش ز شعلهٔ شجر طور بر سرت[252]

5. Ān Hüdhüd'em ki der-çemen-i lālezār-ı ʿaşḳ

Tāceş zi-şuʿle-i şecer-i Ṭūr ber- serest

"Şecer-i Ṭūr" Ṭūristāna şol aġacdur ki Ḥazret-i Mūsā ʿaleyhi's-selāma nūr-ı tecellī-i evvel şecerden żiyā baḫşeylemişdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Şol Hüdhüd'üm ki yaʿnī vādī-i ʿaşḳda ve çemen-i maḥabbetde şol Hüdhüd'üm ki ol Hüdhüd'üŋ tācı Ṭūr-ı Sinā'da vāḳıʿ şecerüŋ nūrı şuʿlesidür. Yaʿnī şol Hüdhüd-i ḫoş-zebānum ki tācum nūr u tecellīyāt-ı Ḫudā'dur, dimekdür.

آن تیغ آب دادهٔ زهر هلاهام

کش پای تا سر اثر زخم جوهرست[253]

6. Ān tīġ-i āb dāde-i zehr-i helāhilem

K'eş pāy-tā-ser eṣer-i zaḫm-ı cevherest

Şol zehr-i helāhilden āb virilmiş tīġum ki ol tīġ ser-tā-be-pā eṣer-i zaḥmile cevherlenmişdür. Yaʿnī cevher muraṣṣaʿlıġı rīş ü zaḥmlardur. Ben ancılayın bir tīġum dimekdür.

آن شعلهٔ دودست هیزم خشکم که خاک او

صندل فروش ناصیهٔ عود عنبر است[254]

7. Ān şuʿle-dūdest hīzem-i ḫuşkem ki ḫāk-i ū

Ṣandal-fürūş-ı nāṣiye-i ʿūd [u] ʿanber est

[27a]

[252] Tacı Tur Dağı'ndaki ağacın nurunun ateşi olan aşk bahçesindeki Hüdhüd'üm.

[253] Baştan ayağa yarayla süslenmiş, öldürücü zehirle su verilmiş kılıcım.

[254] Toprağı ud ve anberin alnına sandal satan kuruluktan çıkan dumanın ateşiyim.

“Dūdest” ṭumanlu ve tütünlü dimekdür. “Ṣandal” şol yaġdur ki baş aġrısına ve şiddet-i ḥarārete istiʿmāl iderler.

Maḥṣūl-ı Beyt: Derd-i ʿaşḳdan şol hīzem-i ḫuşkuŋ ṭumanlu ve tütünlü şuʿlesiyüm ki ol dūd-ı şuʿlenüŋ ḫāki ʿūd u ʿanberüŋ nāṣiye vü cebhesine ṣandal-fürūşdur. Yaʿnī benüm hünerüm ḫuşkumuŋ ṭumanından gerçi derd-i ser vāḳıʿdur. Ammā ben şol dūduŋ şuʿlesiyüm ki ḫāküm nāṣiye-i ʿūd u ʿanbere ṣandal-fürūşdur. Tā ki derd-i serlerine şuʿlemüŋ dūdından devā olına, dimekdür.

آن کشتی یم که بر زبر بحر شعلهٔ موج

آشوبگاه موجهٔ طوفان معبرست[255]

8. Ān keştīyem ki ber-zeber-i baḥr şuʿle-i mevc

Āşūbgāh-ı mevce-i ṭūfān maʿberest

“Maʿber” güẕer üʿubūr idecek maḥal dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Şol sefīne-i deryā-peymāyum ki ol baḥruŋ üzerinde şuʿle-i ʿaşḳdan mevcler var. Ol sefīnemüŋ maʿbergāhı mevc-i ṭūfān āşūbgāhındadur. Yaʿnī ol sefīnemüŋ güẕergāhı ṭūfān-ı ʿaşḳuŋ mevci āşūbgāhı ve bulaşıḳ yerleridür, dimekdür.

آن بحر جوهری طلب تشنهٔ دوستم

کش برق موج و آبلهٔ سینه گوهرست[256]

9. Ān baḥr-ı cevherī ṭaleb-i teşne-dūstem

K’eş berḳ-i mevc ü ābile-i sīne-gevherest

“Ābile” ḳabarcıḳ dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Şol cevher-i maḳṣūdı ṭaleb ider baḥrum ki yaʿnī ol maṭlab u maḳṣad-ı aṣlī olan cevher-i dūst teşnesi bir baḥrum ki ol deryānuŋ mevci berḳ-i ʿaşḳdur ve gevheri sīnesinüŋ ḥabābları. Yaʿnī ben cevher-i dūst teşnesi ve ṭālibi, yaʿnī ben cevher-i dūsta teşne vü ṭālib bir baḥrum ki ol baḥruŋ mevc-i şiddeti berḳ-i ʿaşḳ ve gevher daḫı sīnesinüŋ ḳabarcıḳlarıdur, dimekdür.

---

[255] Üzerinde aşk ateşinden dalgaların olduğu denizde güzergahı tufan dalgalarının karıştığı gemiyim.

[256] Ben dost cevherine susamış, dalgaları aşk şimşekleri ve cevheri de sinesindeki kabarcıklar olan denizim.

آن کشته ام که در دهن زخمهای او

قناد خانه های لبالب ز شکرست[257]

10. Ān kuşteem ki der-dehen-i zaḫmhā-yı ū

Ḳannād-ḫānehā-yı leb-ā-leb zi-şekkerest

"Ḳannād" şekerci dükkānı dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Şol kuşte-i ʿaşḳum ki ol zaḫmlaruŋ deheninde leb-ā-leb ḳannāddur. Yaʿnī ben şol kuşte-i ʿaşḳ-ı cānānum ki zaḫmlaruŋ dehānı pür-ḳand-ı ʿaşḳdur, dimekdür.

آن عالمم که از بر عرشی تاثري

اشیا بدون صورت نوعی مصورست[258]

11. Ān ʿālemem ki ez-ber-i ʿarşī tā şerā

Eşyā bedūn-ı ṣūret-i nevʿī muṣavverest

"ʿArşī" taḥte'l-ʿarż maʿnāsınadur. Vücūdum şol ʿālem-i kübrādur ki ʿarşdan tā-be-şerā muḥīt-i eşyāʾdur. Yaʿnī şol ʿālemüm ki ʿarşdan şerāya dek mecmūʿ-ı maḫlūḳātı iḥāṭa eyledüginden başḳa eşyāʾ-ı ʿālem derūnumda muṣavverdür. Ammā sūret-i tefriḳa ile degil. Yaʿnī ecnās-ı muḫtelife egerçi vücūdum ʿāleminde münāḳḳaş u muṣavverdür ammā renkleri ve envāʿ-ı şeklleri tefrīḳ ve ism ü resmleri maʿlūm degildür, dimekdür.

آن ره نورد بادیهٔ بیت مقدسم

کو را صدای شهپر جبریل رهبرست[259]

12. Ān reh-neverd-i bādiye-i Beyt-i Muḳaddes'em

K'ū-rā ṣadā-yı şeh-per-i Cibrīl reh-berest

"Reh-neverd" ṭayy-i rāh ve ḳāṭʿ-ı rāh dimekdür. "Beyt-i muḳaddes" mesken-i melāʾik ve Beytü'l-Maʿmūr dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Şol beyt-i muḳaddesüŋ menāzil ü merāḥili ḳaṭıʿ-ı rāhum ki merḥale-i maḳṣad olan beyt-i Muḳaddes'e delīl ü reh-berüm Ḥażret-i Cibrīl

[257] Yaraları ağzına kadar şekerle dolu olan bir ölüyüm.

[258] Gökyüzünden yeryüzüne kadar bir tür şekilsiz olarak süslenmiş olan eşya âlemiyim.

[259] Cebrail Aleyhisselamın kanadının sesinin rehberi olduğu, Mescid-i Aksa'nın çölünün yolcusuyum.

[27b]

ʿaleyhi’s-selām şeh-per ṣadāsıdur. Yaʿnī şol ṭayy-i menāzil-i Beyt-i Muḳaddes’üm ki Cibrīl-i Emīn ḫīn-i pervāzda bāl ü perinden ẓuhūr iden ṣafīr ü ṣadāsı delīl ü reh-berüm olup beni maḥall-i maḳṣūda irgürür, dimekdür.

کوته کنیم عبارت و معنی کنم بلند

آن بلبلم که نغمه زن باغ حیدرست[260]

13. Kūteh konīm ʿibāret ü maʿnā konem bülend

Ān bülbülem ki naġme-zen-i bāġ-ı Ḥaydar’est

“Kūteh ḳonīm” tūl u dırāz itmeyelüm, dimekdür. Bu ḳaṣīde Ḥażret-i Esedullāh el-Ġālib ve ol ʿAnter-keş dil-süvār ʿAlī İbn Ebī Ṭālib ʿaleyhi’s-selām ve kerremallāhu veche efendimüzüŋ medḥ ü sitāyişgerliginde olmaḳ idi. Ammā sebeb-i ʿadem-i iḫtitāmı ne olduġı maʿlūm degildür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Merḥūm Ḥażretleri ʿāmmeye ṭarīḳ-i ḫiṭābla buyurur ki: Vüsʿat-i meydān-ı ḳaṣīde teng olup ḳafiye nādire-yāb olduġından bu ḳaṣīde-i feraḥ-fezāyı kūteh idüp maʿnā vü meżāmīnin bülend ü bī-nihāye idelüm. Şu cihetle ki maḳṣad-ı aṣlī olan Ḥażret-i Şāh-ı Velāyet sitāyişgerligi iẓhār idelüm. Pes şol bülbül-i naġme-perdāzum ki Ḥażret-i Ḥaydar’uŋ bāġında naġme-serādur, dimekdür.

7

Ḥarfü’d-Dāl

Der-Medḥ-i Belde-i Keşmīr

[mefʿūlü/mefāʿīlü/mefāʿīlü/feʿūlün]

آن سوخته جانی که بکشمیر درآید

گر مرغ کبابست که با بال پر آید[261]

1. Ān sūḫte-cānī ki be-Keşmīr der-āyed

Ger murġ-ı kebābest ki bā-bāl per āyed

“Keşmīr” diyār-ı Hind’de bir şehr-i ʿaẓīm ismidür. “Bāl ü per” ikisi ḳanād maʿnāsınadur.

[260] Sözü kısa, manayı uzun tutalım; Hz. Ali’nin bahçesinde öten bülbülüm.

[261] Canı yanmış biri kebap olmuş kuşdahi olsa, Keşmir’e geldiğinde kolu kanadı yenilenir.

Maḥṣūl-ı Beyt: Bir şaḫṣ ki ʿuḳūbāt-ı rūzgārdan ve meşaḳḳat-ı gerdūn-ı eyyām-ı nā-sāzgārdan dil ü cānı sūḫte olup andan iḳlīm-i Keşmīr'e ricʿat eylese veyāḫūd bir murġuŋ meşaḳḳat-i hicrān-ı yār ve ṣayyādü'l-ām-ı dehr-i nā-müsāʿide şikār olup şiddet-i ḥüzn ü ġamdan kebāb olmış olduġı ḥālde diyār-ı Keşmīr'e güẕer eylese belde-i meẕkūruŋ āb u hevāsı leṭāfetinden ol sūḫte-cānī ve murġ-ı kebābuŋ bāl ü perī ter ü tāze olup ke'l-evvel ṣıḥḥat ü ʿāfiyet kesb ider, dimekdür.

بنگر که زفیضش چه شود گوهر یکتا
جایی که خذف گر رود آنجا گهر آید[262]

2. Be-n'ger ki zi-feyżeş çe şeved gevher-i yek-tā
Cāyī ki ḫaẕef ger reved āncā güher āyed

"Gevher-i yek-tā"dan murād kendidür. "Ḫazef" be-maʿnā sifāl.

Maḥṣūl-ı Beyt:[263] Zihī belde-i Keşmīr'e ki feyż ü leṭāfetinden gevher-i yek-tā ne derecelerde leṭāfet kesb itmişdür ki eger bir maḥalle-i āḫere mānend-i ḫaẕef olan ʿUrfī giderse Keşmīr'e ʿavdetinde gevher olur. Yaʿnī belde-i āḫerde ʿUrfī ḫaẕef pāyesinde olup aṣlā iʿtibār itmeyeler. Keşmīr'üŋ feyż ü leṭāfetini fehm it ki ʿUrfī geldikde gevher-i yek-tā olur. Zīrā meḳādir-şināslardur. Ve beldenüŋ āb u hevāsı ḫoş olduġındandur, dimekdür.

وآنگه بچنین فصل که در ساحت گلزار
از لطف هوا چاشت نسیم سحر آید[264]

3. V'ān-geh be-çünīn faṣl ki der-sāḥat-ı gülzār
Ez-luṭf-ı hevā çāşt-ı nesīm-i seḥer āyed

"Sāḥat" meydān maʿnāsınadur. "Çāşt" ḳuşluḳ vaḳtine dirler.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ve andan ṣoŋra belde-i meẕkūruŋ ḫucesteligüŋi temāşā eyle ki buncılayın faṣl-ı bahārda

---

[262] Keşmir'e bak onun feyz ve bereketinden eşsiz inci o derece güzelleşmiştir ki oraya topraktan yapılmış çömlek gitse inci olur.

[263] Derkenar: Bu beytüŋ maʿnāsında faḳīr, bir taḥḳīr ü ḥiddeti dirüm ki kemāl-i leṭāfet-i hevā ile oldıġı cihetden Keşmir'e ḥaẕf-gīr dirse ol maḥalle güher olur. Güher giderse ne olur artıḳ, feteʾemmel. Saḳīm giderse şifā bulur. Feḳıs ʿalā-hāẕā.

[264] Ve orada öyle bir mevsim var ki çimenlikte havanın en sıcak olduğu vakitte seher yeli eser.

[28a]

hevānuŋ muʿtedil vāḳıʿ olmasından ṣaḥn-ı gülzārda çāştgeh vaḳti nesīm-i seḥer eṣer. Yaʿnī belde-i meẕkūruŋ āb u hevāsı bir mertebe muʿtedil vāḳıʿ olmışdur ki vaḳt-i çāştgehde ki şiddet-i germiyet-i āfitāb vaḳtidür, anda nesīm-i seḥer eṣer, dimekdür.

از بلبل خاموش دل باغ گرفته است

او را چه گنه محمل گل دیرترآید[265]

4. Ez-bülbül-i ḫāmūş dil-i bāġ giriftest

Ū-rā çe güneh maḥmil-i gül dīrter āyed

"Bülbül-i ḫāmūş" şuʿarā-yı Keşmīr'den kināyedür ki şiʿr-güluḳda yāḫūd ʿaşḳ-bāzīden bī-ḫaberlerdür, dimekdür. "U-rā" belde-i Keşmīr'üŋ muʿtedil āb u hevāsına dimekdür. "Dīrter" geçrek dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Bir alay bülbül-i ḫāmūş ve ʿandelībān-ı bī-zebān Keşmīr'üŋ bāġ u bāġçesinüŋ içini ṭutmışlardur. Yaʿnī bāġ-ı Keşmīr'e sezāvār bir bülbül-i ḫoş-elḥāna müteṣādif olmayup bir alay ḫāmūş ve bī-ʿaşk bübüller ile bir olduġından Keşmīr'üŋ āb u hevāsında güneh vāḳıʿ degildür eger maḥmil-i gül geç gelürse. Zīrā aŋa revā degil bülbül-i naġme-serā ister. Pes bu beldede maḥmil-i gül dīrter gelür ʿaceb degildür. Ḥāṣılı Keşmīr gerçi āb u hevāsı laṭīf bir beldedür ammā ehl-i maʿārifi yoḳdur. Pes ehl-i maʿārifi olmaduġı sūretde diyār-ı āḫerden bir ehl-i maʿārifi ki mānend-i güldür, çoḳca gelmezlerse ʿaceb degildür. Ve hem bu beytde Keşmīr'de dāʾimā hevā serin olup sıcaḳ itmedügine işāretdür.

گل هم چه کند باد صبا خواست که عرفي

آید بسوی کشمیر و گلشن بر اثر آید[266]

5. Gül hem çe koned bād-ı ṣabā ḫˇāst ki ʿUrfī

Āyed be-sūy-ı Keşmīr ü gülşen ber-eṣer āyed

"Sūy" be-maʿnā cānib.

[265] Susmuş ve dilsiz bülbüller Keşmir'in bağ ve bağçesinin içini tutmuşlardır, bu sebeple gül heybesinin daha geç gelmesinde bir günah yoktur.

[266] Gül ne yapsın! Sabah rüzgârı, Urfî'nin Keşmir tarafına gelmesiyle gül bahçesinin vücut bulmasını istedi.

Maḥṣūl-ı Beyt: Maḥmil-i gül diyār-ı Keşmīr'e dīrter geldügi sebebi bu idi ki bād-ı ṣabā ʿUrfī'nüŋ cānib-i Keşmīr'e ʿaṭf-ı ʿinān itmelerini irāde eyledi. Tā ki gelmiş anuŋ pey-revi olup Keşmīr'e gele, yaʿnī ʿUrfī bād-ı ṣabā cānib-i Keşmīre ʿavdetlerini temennī idüp getürdi ve maḥmil-i gülşen daḫı anuŋ pey-revi olup Keşmīr'e geldi. Zīrā ʿUrfī bülbül-i ḫoş-elḥāndur, Keşmīr'e gelince gülşen daḫı ʿaḳabince geldi, dimekdür.

کوهفته ای از شاهد گل حجلهٔ تهی باش

تا بلبل شیراز در این باغ در آید[267]

6. Gū hefteī ez-şāhid-i gül ḥacle tehī bāş

Tā bülbül-i Şīrāz der-īn bāġ der-āyed

"Gū" be-maʿnā ḥāline terk eyle, dimekdür. "Ḥacle" gerdek-ḫāne-i ʿarūs dimekdür. "Bülbül-i Şīrāz" murād kendisidür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ḳo bir hafta şāhid-i gülden ḥaclegāh-ı-bāġ tehī ḳalsun tā ki Bülbül-i Şīrāz bāġa gele. Yaʿnī Bülbül-i Şīrāz bāġa gelince ḥaclegāh-ı bāġ şāhid-i gülden tehī ḳalursa ḳalsun mānīʿ degildür. Zīrā ḥaclegāh-ı bāġ şāhid-i gülden tehī ḳalması Keşmīr'üŋ bülbülleri ḫāmūş u bī-zebān olduḳlarındandur. Pes bülbül-i Şīrāz ʿUrfī'dür, diyār-ı Şīrāz'dan ḥaclegāh-ı bāġ-ı Keşmīr'e gelince ḥaclegāh-ı bāġ şāhid-i gülden teḥī ḳalursa ḥayf degildür. Zīrā şāhid-i gül bülbül-i naġme-perdāza nigerāndur. Pes Şīrāz bülbüli geldükde şāhid-i gül pey-revi olup ḥaclegāha gelür, dimekdür.

[28b]

در چاشتگه از شبنم گل گرد فشانست

آن باد که در هند گرآید جگر[268] **آید**[269]

7. Der-çāştgeh ez-şebnem-i gül gerd-feşānest

Ān bād ki der-Hind ger āyed ceger āyed

"Çāştgeh" ḳuşluḳ vaḳti dimekdür. "Gerd" kāf-ı ʿAcem'üŋ fetḥası ve rā'nuŋ sükūnıyla "ġubār" maʿnāsınadur. "Ceker" ḳaşırġa didükleri rüzgārdur.

---

[267] Şiraz bülbülü Urfî bu bağa gelene kadar bırak gül güzelinden gelin odası bir hafta boş kalsın.

[268] Derkenar: "Ceker" cā-yı ʿArabī ile "şeker" vezninde Fārisīdür. Toz ve ṭoprak maʿnāsınadur ve zebān-ı ʿulemā-yı ehl-i Hind'de daḫı bu maʿnāyadur.

[269] Hindistan'da esen kasırga seher vakti [Keşmir'e gelse] güllerin üzerindeki su damlacıklarına toz saçar.

Maḥṣūl-ı Beyt: Zihī leṭāfet-i āb u hevā ki ḳuşluḳ vaḳti gül yüzine şeb-nemden vāḳıʿ olan ġubārı şol bād ki diyār-ı Hind'de ḳaşırġa eşer-i Keşmīr'de ṣabā olup silker. Yaʿnī Keşmīr'üŋ leṭāfetini naẓar it ki diyār-ı Hind'de ḳaşırġa yeli Keşmīr'e gelince nesīm-i seḥer olup ḳuşluḳ vaḳti şeb-nemden güllerüŋ rūyına vāḳıʿ olan ġubārı silker ve ġoncaların güşād ider. Zīrā meşhūrdur ki seḥerī gül üzerine düşen şeb-nem ḳuşluḳ vaḳti maḥv olınca gūyiyā güller ṭozlanurlar gibi olur. Pes Keşmīr'üŋ āb u hevāsı leṭāfetinden neşʾet ider bū ki diyār-ı Hind'de ḳaşırġa esen yel Keşmīr'üŋ ḫıṭṭasına dāḫil olınca nesīm-i seḥere tebdīl olup güllerde vāḳıʿ ġubārı iẕāle idüp ġoncaların güşād ider, dimekdür.

نشکفت گل اما بمثل بر رگ شاخي

گر پای نهم خون گلم تا کمر آید[270]

8. Ne-şüguft gül ammā be-miṣl ber-reg-i şāḫī

Ger pāy nihem ḫūn-ı gülem tā kemer āyed

"Ne-şüguft" açılmazdan dimekdür. "Reg" ṭamar dimekdür. "Şāḫ" budaḳ dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Zihī reng-i āb u hevā ki henüz güller güşād olmazdan eger şāḫ-ı gül ṭamarlarına ayaḳ baṣarsam ḫūn-ı gül içinde tā-be-miyān ġarḳ olurum, dimekdür.

مهتاب گل از همه بشکافد قصب شاخ

وز لمعهٔ او سیب قمر لعل تر آید[271]

9. Mehtāb-ı gül ez-heme be-ş'kāfed ḳaṣab-ı şāḫ

V'ez-lemʿa-i ū sīb-i ḳamer laʿl-i ter āyed

"Be-ş'kāfed" açılur maʿnāsına. "Ḳaṣab" ḳamış maʿnāsınadur. Zihī muʿtedil āb u hevā ki henüz mehtāb-ı gül şāḫ ḳaṣabında güşād olmaḳda iken mehtāb-ı gül lemʿası ve surḫ revnāḳı āsumānda sīb-i ḳamere işābet idüp laʿl gibi surḫ eylemişdür. Yaʿnī ḳamere ki sīb-miṣāldür, surḫlıġı nev-şükufte olan mehtāb-ı gülden vāḳıʿ olmışdur, dimekdür.

وقتست که کل برفکند مقنعهٔ ناز

[270] Gül henüz açılmamıştır ama, gül dalına ayak basarsam gül kanı belime kadar gelir.

[271] Aya benzeyen gül dal kasabında açılırken ay ışığı ve elmaya benzeyen aydan taze lal taşları dökülür.

زآن سان که زفانوس چراغی بدر آید[272]

10. Vaḳtest ki gül ber-fikend mıḳnaʿa-i nāz

Z'ān sān ki zi-fānūs-ı çerāġī be-der āyed

"Mıḳnaʿa" yaşmaḳ dimekdür. "Z'ānsān ki" felek gibi dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Mādām ki ʿUrfī, Şīrāz'dan diyār-ı Keşmīr'e geldi. Vaḳtdür ki gül daḫı nāz u niyāz mıḳnaʿasını ḳaldıra. Şunuŋ gibi ki fānūs-ı çerāġı ve şuʿlesi meydāna gele. Yaʿnī tīre-i fānūsdan çerāġ ẓuhūra geldügi gibi vaḳtdür ki Keşmīr'üŋ gülleri mıḳnaʿa-i nāz u niyāzdan meydāna gele, dimekdür.

فردوس بدروازهٔ کشمیر رسیده است

گر مدعی و گر نگرندست درآید[273]

11. Firdevs be-dervāze-i Keşmīr resīde est

Ger müddeʿī vü ger nigerendest der-āyed

"Dervāze" maḥallenüŋ ṣoḳaġı dimekdür. "Nigeren" müfettiş dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Zihī muʿtedil āb u hevā ki bülbül-i Şīrāz Keşmīr'e gelmekle Firdevs

[29a]

dervāze-i Keşmīr'e gelmiş. Murād eyyām-ı ḥuceste-fercām-ı faṣl-ı bahārdur ki dervāzegān-ı Keşmīr ṭarāvet-yāb-ı şükūfezār ile zümürrüdvār sebz olduġıdur. Pes Firdevs'üŋ dervāze-i Keşmīr'e geldügini eger muddeʿī vü müfettiş iʿtimād itmezlerse çıḳup temāşā eylesünler tā ki firdevsüŋ dervāze-i Keşmīr'e geldügini iʿtimād ideler, dimekdür.

کشمیر زیبایي گرش باعث عشوست

من میخرم از زال جهان عشوه گر آید[274]

12. Zībāyī-i Keşmīr gereş bāʿiş-i ʿişvest

Men mīḫarem ez-Zāl-i cihān ʿişveger āyed

"Gereş"de olan "şīn" Zāl-i cihāna rāciʿ dür.

---

[272] Gülün nâz örtüsünü atıp fanustan baş gösteren mum gibi ortaya çıkmasının zamanıdır.

[273] Cennet Keşmir'in kapısına gelmiştir. Aksini iddia edenler çıksınlar.

[274] Eğer bu yaşlı dünyanın işvesine Keşmir'in güzelliği sebepse ben yaşlı dünyanın alıcısı olurum.

Maḥṣūl-ı Beyt: Keşmīr'üŋ zīb ü zīneti Zāl-i cihāna bāʿiṣ-i ʿişvedür. Yaʿnī zihī zīb ü zīver ki Zāl-i dünyā anuŋla tefāḫur eyler. Pes Zāl-i cihān ki zen-i ʿacūze vü ferṭūtedür ve bir vechile ferd-i vāḥidānı kimse ḳabūl eylemez iken ol ʿişveyi ki Keşmīr'den istifāde eylemişdür, ol ʿişve sebebiyle ol Zāl-i cihānı ḫarīdār olup maḳbūl u muʿteberümdür, dimekdür.

این سبز و این چشمه و این لاله و این گل
آن شرح ندارد که بگفتار در آید[275]
13. Īn sebz ü īn çeşme vü īn lāle vü īn gül
Ān şerḥ ne-dāred ki be-güftār der-āyed

Maḥṣūl-ı Beyt: Zihī muʿtedil ve eyyām-ı mübārek ancā ki āb u hevāsı leṭāfeti daḫlinden bu sebzezār u çeşmezār ve bu lāle vü gülzār bir mertebede degil ki ḳābil-i şerḥ ü beyān ola. Yaʿnī esāmī-i meẕkūr, bir ḥālet kesb eylemişdür ki taʿbīri ve vaṣfı muḥāl ḳābilindendür, dimekdür.

این لاله که هنگام تراشیدن خارا
از رخنهٔ سنگ و دهن تیشه برآید[276]
14. Īn lāle ki hengām-ı terāşīden-i ḫārā
Ez-raḫne-i seng ü dehen-i tīşe ber-āyed

"Terāşīden" yontmaḳ maʿnāsınadur. "Ḫārā" ḳayġan ve mermer dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Bu lāle ki āb u hevānuŋ feyżinden surḫ-zemīn olmışdur, şol mertebede mübālaġa kesb itmişdür ki ḳayalar ve mermerler terāşīde olınduġı hengāmda raḫne-i sengden ve dehen-i tīşeden lāleler ve güller ẓuhūr eyler. Murād, mübālaġadan kināyedür.

آن چشمه که رضوان چو رود تشنه بسویش
کوثر بسرش تیزرود و تشنه تر آید[277]
15. Ān çeşme ki Rıḍvān çü reved teşne be-sūyeş
Kevŝer be-sereş tīz reved ü teşneter āyed

[275] Bu yeşillik, bu su, bu lale ve gülü açıklamaya kelimeler yetmez.

[276] Mermeri yontarken taş yarıklarında ve testerenin dişlerinde biten laledir bu.

[277] O çeşmeye, Rıdvan susuz gitse Kevser de hemen daha susuz olarak o çeşmenin başına gelir.

Maḥṣūl-ı Beyt: Zihī çeşme-i zülāl-i Keşmīr ki Rıḍvān teşne vü ʿ aṭş-zede eger ol çeşme sūyına giderse Kevs̱er daḫı anuŋ leẕẕet ü leṭāfetini kesb eylesün içün Rıḍvān'uŋ pey-revi olup ol çeşme-i zülāl ḫāk-ı pāyine gelür. Yaʿ nī Kevs̱er, Rıḍvān'ı sīr-āb olmaḳ içün çeşme-i Keşmīr'e sürʿ atin göricek hemān Kevs̱er daḫı ol çeşmenüŋ leẕẕetine sīr olmaḳ içün cānib-i Keşmīr'e gelür, dimekdür.

تا رنگ گل نشکند از تابش خورشید
حربا نکند میل که خورشید برآید[278]
16. Tā reng-i gül ne-şikened ez-tābiş-i ḫurşīd
Ḥırbā ne-koned meyl ki ḫurşīd ber-āyed

"Ḥirbā"[279] bir nevʿ cānverdür ki şiddet-i bürde tāb-āver olamayup dāʾimā ditremekdedür ve güneş çıḳınca rāḥat idermiş ol sebebden ḫurşīde müştāḳdur, dirler.
Maḥṣūl-ı Beyt: Zihī leṭāfet-i Keşmīr ki revnaḳ-baḫş-ı bāġ olan reng-i gül ve dāġ-ı lāle tābiş-i ḫurşīdden zevāl bulmasun içün ḫirbā ki ʿ āşıḳ-ı
[29b]
şūrīde-i āfitābdur, ḫurşīdüŋ ṭulūʿ u ẓuhūr olmasına ṭālib degildür. Tā ki surḫī-i gül ve ġonce-i sünbül-i pejmürde olmaya dimekdür.

از بسکه کند جذر رطوبت خطرش نیست
گر ساغر چینی ز هوا بر حجر آید[280]
17. Ez-bes ki koned ceẕr-i ruṭūbet ḫaṭareş nīst
Ger sāġar-ı çīnī zi-hevā ber-ḥacer āyed

"Ceẕr" be-maʿ nā ceẕb, "ruṭūbet" neşve dimekdür.

[278] Güneş ışığından gülün rengi kırılmasın diye kertenkele güneşin çıkmasını istemez.

[279] Derkenar: Ḥirbā bir nevʿ bülend-ḳāme çiçekdür ki günebaḳan taʿbīr olınur. Güneş ṭulūʿundan aḳdem bülend-ser ḳılup görünmez. Āfitāb ṭulūʿunda bir ḳarış miḳdārı çiçeginden aşaġı maḥalden egilür.

[280] Taş o kadar rutubet çeker ki mesela bir Çin kadehi taşa düşse asla zarar görmez.

Maḥṣūl-ı Beyt: Belde-i meẕkūruŋ hevāsı muʿtedil vāḳıʿ olması cihetindendür ki diyār-ı meẕkūruŋ arāżīsi bir mertebe ḥālet-i ruṭūbeti kesb itmişdür ki eger sāġar-ı çīnī kāse-i faġfūrı hevādan ḥacer üzerine bıraḳsalar aṣlā ḫavfı yoḳdur, dimekdür.

حاجت بدو زخم ار فتدش قطع محال است

گر سنگدل مائل قطع شجر آید[281]

18. Ḥācet be-dü-zaḫm er futedeş ḳaṭʿ muḥālest

Ger seng-dil māʾil-i ḳaṭʿ-ı şecer āyed

Maḥṣūl-ı Beyt: Bir seng-dil bir yire iki zaḫm urmaḳ murād eylese yaʿnī bir saḫt-dilüŋ bir yire iki defʿa zaḫm urmaḳ muḳteżā olsa meṣelā bir şecere bir iki balṭa urup anı zaḫmnāk eylese muḥāldür ki anı ḳatʿ ide.

زان کز مدد نشو و نما زخم نخستین

مصمت شده تا زخم دیگر بر اثر آید[282]

19. Z’ān k’ez-meded-i neşv ü nemā zaḫm-ı noḫostīn

Muṣammet şode tā zaḫm-ı dīger ber-eṣer āyed

“Noḫostīn” ḳadīm maʿnāsınadur. “Muṣammet” ṭolu ve ṭalmaḳ maʿnāsınadur.

Maḥṣūl-ı Beyt:[283] Ol sebebten ol şeceri kesmek muḥāldür ki Keşmīr’üŋ neşv ü nemālıġı ve āb u hevāsınuŋ leṭāfeti ḫāsiyetinden ol şecerüŋ evvelki zaḫmı ṭolar tā ki zaḫm-ı dīger eṣerine irince. Yaʿnī ḫāṣiyet-i hevā-yı Keşmīr bunı eyledi ki bir seng-dil bir şecere bir balṭa ursa ve anı mecrūḥ eylese yine defʿaten urmaḳ murād idince zaḫm-ı evveli ter ü tāze olur. Bu sebebden ol şecerüŋ kaṭʿı muḥāldür, dimekdür.

کشمیر بهشت فریبنده که شبلی اید

چو درو صومعه بروی سقر آید[284]

20. Keşmīr behişt-i firībende ki Şiblī āyed

---

[281] Taş kalpli biri bir yere iki yara açmak istese, mesela bir ağaca iki balta vurup yaralasa onu kesemez.

[282] Keşmir’in büyüme ve gelişmesinin yetişmesi ile ikinci yara oluşana kadar birinci yara tamamen iyileşir.

[283] Derkenar: Zīrā bir balṭa urup dīger urmaġa müheyyā olınca leṭāfet-i hevādan dīgeri elān oŋılur ve zaḫm-ı evvel ḳalmaz.

[284] Aldatıcı bir cennet olan Keşmir’e Şibli hazretleri gelir, kendi oturduğu tekke bile ona zindan gibi gelir.

Çü der-ū ṣavmaʿa ber-vey saḳar āyed

“Ṣavmaʿa” ʿibādet-ḫāne dimekdür. “Şiblī” “evliyāʾullāhdan bir ẕāt-ı muḥteremüŋ ismidür.

ʿAlā rivāyet: “Nesīmī” ve “Ḥallāc-ı Manṣūr” bir eyyām anuŋ meclis-i saʿādet-enīslerine kesb-i kemāl idüp andan Faẕl-ı Yezdān-ı Baġdādī ḥażretlerine münīb oldılar. Ḥattā “Nesīmī” ḥażretleri mürşidi Faẕl-ı Yezdān’dan seyāḥate icāzet ü niyāzmend olduḳda kendilerine baʿde’l-icāze bu kerāmeti beyt ile tenbīh buyurmışlar. Lākin ḳadr-i gün-ā-gün Cenāb-ı Bārī ve envāʿ-ı şīve-i nā-mütenāhī yer bulsun içün ʿāḳıbet taḫlīs-i girībān idemedi.

Beyt:

گر بسفر میروی از حلب اندیشه کن

و بر حلب میرسی حاضر و قندیل باش[285]

Ger be-sefer mīrevī ez-celb-i endīşe kon

Vü ber-Ḥaleb mīresī ḥāżır u ḳandīl bāş[286]

Maḥṣūl-ı Beyt: Belde-i Keşmīr şol mertebe cennet-miṣāl dil-rubā ve firībendedür ki Şeyḫ Şiblī ḥażretlerinüŋ ṣavmaʿası kendine saḳar gibi görinür. Yaʿnī Keşmīr’üŋ faṣl-ı bahārda kesb itdügi leṭāfet şol mertebededür ki mevsim-i meẕkūrda Şeyḫ Şiblī ḥażretlerinüŋ oṭurduġı ṣavmaʿa bile kendine mānend-i zindāndur ki ol ṣavmaʿa-i pür-kerāmet-i cennet-miṣāl dimekdür.

طاووس مثالی که نیفشانده پر و بال

هر لمحه برنگ دیگر اندر نظر آید[287]

21. Ṭāvūs miṣālī ki ne-y-efşānde per ü bāl

Her lemḥa be-reng-i dīger ender-naẓar āyed

“Her lemḥa” be-maʿnā her lahẓa ve her daḳīḳa dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Belde-i Keşmīr per ü bālin nā-rīḫte bir ṭāvus miṣālidür ki her lemḥa

[30a]

[285] Derkenar: “Ḥāżır u ḳandīl bāş” ışṭılāḥ-ı ʿAcem’dendür. Ġāfil olma dimekdür.

[286] Halep’e seyahat edersen onun seni çekmesinden endişe et, ve Halep’e varırsan hazır ve uyanık ol.

[287] Keşmîr öyle bir tavustur ki kanatlarını açınca her bakışta göze bir başka görünür.

ve her lahẓa naẓarda kendini envāʿ-ı güne gösterür. Zīrā ṭāvus be-her sene per ü bālin töküp yine per ü bāli gelince ġayrı güne bir zīnet ü leṭāfet virür. Pes Keşmīr per ü bāli nā-rīḫte bir ṭāvus-ı ḫoş-elvān gibidür, dimekdür.

زیبنده عروسی که نیفزوده جمالش

هر دم بنظر خوشتر و شادابتر آید[288]

22. Zībende ʿarūsī ki ne-y-efzūde cemāleş

Her dem be-naẓar ḫoşter ü şād-ābter āyed

"Zībende" zīnetli dimekdür. "Şād-āb" şulu tāze vü ter dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Keşmīr, zībende bir ʿarūsdur ki anuŋ cemāli rengi gül-gūnı yaʿnī ḳızılca vesāʾir meşşātaya müteʿallıḳ olan elvānı ile efzūnter olmamaḳsızun her dem naẓarda ḫoşdur ve şād-ābter görinür, dimekdür.

هر لحظه که شادابترش بینم و گویم

بگشای بغل بو که در آغوش درآید[289]

23. Her laḥẓa ki şād-ābtereş bīnem ü gūyem

Be-güşāy baġal buv ki der-āġūş der-āyed

"Baġal" ḳoltuḳ ve āġūş maʿnāsınadur. "Buv ki" ola ki dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Keşmīr'i ʿarūsa temṡil idüp buyurur ki Keşmīr ʿarūsı her dem ki şād-āb-ter ve ḫoşter görürüm. Kendi nefsüme ḫiṭāb idüp dirüm ki ḳucaġuŋı güşāde eyle. Ola ki ʿarūs-ı Keşmīr der-āġūşlıġımuzı meyl eyleye, Zīrā dil-ber-i dil-rubādur, dimekdür.

یاد از روش خود کنم و بزم خداوند

هر گه که صبا از چمنش جلوه گر آید[290]

24. Yād ez-reviş-i ḫod konem ü bezm-i Ḫudāvend

Her geh ki ṣabā ez-çemeneş cilveger āyed

---

[288] Keşmir öyle süslü bir gelindir ki güzelliği tamamlanmadan bile her an göze hoş ve tatlı görünür.

[289] Keşmîri ter ü tâze gördüğüm her an kendime "kucağını aç ki nazlı Keşmir kucağına gelsin" derim.

[290] Sabah rüzgârı ne zaman cileveler yaparak Keşmir çimenliğine gelse kendi tarzımla şahın meclisini hatırlarım.

Çemende olan "şīn" Keşmīr'e rāciʿ dür. Min-baʿd kendi ṭavr u ṭarzumı beyān idüp şāh-ı Keşmīr'üŋ bezm-i melāʾik-tevʾemlerin ʿayān ideyüm. Her ol vaḳt ki çemen-i Keşmīr'e bād-ı ṣabā cilveger gele. Yaʿnī böyle eyyām-ı meymenet-encāmda ki bād-ı ṣabā çemen-i Keşmīr'e baş ura ġayrı sitāyişgerligi terk idüp kendi ṭavr u ṭarzumla bezm-i şāhı yād ideyüm, dimekdür.

چون بوی گل آید کنم از انجمنش یاد
تا نکهت گل مایهٔ صد داغ سرآید[291]
25. Çün būy-ı gül āyed konem ez-encümeneş yād
Tā nükhet-i gül māye-i ṣad dāġ ser āyed

"Nükhet" rāyiḥa-i ṭayyibe dimekdür. "Māye" ser-māye dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Çünki Keşmīr'i mevsim-i urdibehişt teşrīfiyle būy-ı gül ü reyḥān dimāġ-ı ʿālemi muʿaṭṭar u şādān eyleye, ġayrı şāh-ı Keşmīr bezm ü encümenin ḳaleme alup yād idelüm tā ki nükhet-i gül yüz dāġ ser-māyelerini başumuza getüre. Yaʿnī bezm-i şāhı teşrīf-i gül ü gülnār ile yād idelüm tā ki rāyiḥa-i gül başumuza yüz güne dāġ-ı ʿaşḳ bıraġup bizi ser-mest eyleye. Ṣad-dāġ ser-i şiddet-i ʿaşḳdan kināyedür.

هر گه که بعزم سفر از شوق تو عرفي
آید بوداع وی و با چشم تر آید[292]
26. Her geh ki sefer ez-şevḳ-i to ʿUrfī
Āyed be-vedāʿ-ı vey ü bā-çeşm-i ter āyed

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey Şāh! Her ḳaçan ki senüŋ ʿaşḳ u şevḳinden ʿUrfī ʿazm-i sefer eyleye ki murād Keşmīr'den cānib-i Şīrāz'a gelmege niyetdür, ol vaḳt ʿUrfī Keşmīr'üŋ vedāʿıyla çeşm-i ter olduġı ḥużūruŋa gelür, dimekdür.

زاری کند از شش جهت آغاز که مشتاب
کین فصل و سه فصل دگرش بر اثر آید[293]

[291] Gül kokusu geldiğinde şahın meclisini hatırlatır ve nice baş ağrısını getirir.

[292] Ne zaman senin şevkinle Urfî sefer için Keşmîr'e nemli gözlerle veda etse.

[293] Altı taraftan feryad yükselir ve "Ey Urfî! Acele etme, bu mevsim ve diğer üç mevsim sen gittin diye gider.

27. Zārī koned ez-şeş cihet āġāz ki me-şitāb
K’īn faṣl u se-faṣl digereş ber-eşer āyed

Ḳıt‘a: “Se faṣl” dimekdür ki se māh şiddet-i germiyetdür ve se māh vaḳt-i ḫazāndur ve se māh daḫı eyyām-ı zemherīdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Zārlıġuŋ kendisi şeş cihetden feryāda āġāz idüp dir ki:

[30b]

Ey ‘Urfī! Keşmīr’den gitmegi ‘acele itme. Zīrā bu faṣl-ı bahār pey-revüŋ olup gideceginden ma‘dā se faṣl daḫı faṣl-ı bahār gitdi diyü eşerine giderler. Pes ey ‘Urfī! Eger Keşmīr’den cānib-i āḫere gitmegi iḫtiyār iderseŋ bu diyāruŋ zīb ü zīverligi senüŋle bile gidüp ḥāl-i perīşān olur, dimekdür.

لیک از همه خلدست که بی طوف جنابت
چندان نکند مکث که وقت ثمر آید[294]
28. Līk ez-heme ḫuldest ki bī-ṭavaf-ı Cenābet
Çendān ne-koned mekş ki vaḳt-i şemer āyed

“Ṭavāf” ṭavāf itmege dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey Şāh! Gerçi zārlıḳ Keşmīr’den ‘adem-i rıḥletümüzi temennī eyledi, biz daḫı çār u nā-çār ‘azm-i sefer itsek gerek. Lākin ‘avdet idecek yerlerüm bāġ-ı cinān olsalar anda ol ḳadar mekş ü ārām itmemege dergāhuŋı ṭavāf itmezden mevsim-i şemere irişe. Ya‘nī bahārda ‘azm-i sefer eyledüm. Bahārdan vaḳt-i şemere dek miyānı se māhdur. Ol ḳadar mekş ü ārām itmemege dergāhuŋı ṭavāf itmezden şemere ire, murād ‘anḳarib seferden ‘avdet idüp Keşmīr’e ric‘atlerini müş‘irdür.

بر او واله و او واله کشمیر کشمیر
اما نه چنان کش بدل از دیده بر آید[295]
29. Keşmīr ber-ū vālih vü ū vālih-i Keşmīr
Ammā ne çünān k’eş be-dil ez-dīde ber-āyed

[294] Her tarafı cennet olsa da meyve mevsimi geleceği için senin dergâhınını tavaf etmeye o kadar duramaz.

[295] Keşmir Urfî’ye âşık Urfî de Keşmir’e, ama bu aşk öyle bir aşk ki gözden gönüle gelmez.

“Vālih” ʿaşḳ ile ḥayrānlıġa dirler.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ġarīb keyfiyet bu ki Keşmīr ʿUrfī’ye vālih ü ḥayrān keẕālik ʿUrfī daḫı Keşmīr’e vālih ü ḥayrāndur. Ammā ʿUrfī’nüŋ ʿazīmeti ancılayın degil ki Keşmīr’i göŋül ile dīdesinden dūr eyleye. Yaʿnī ʿUrfī ile Keşmīr birbirine vālih ü ḥayrān iseler de çāre ne Keşmīr’i bıraġup diyār-ı āḫere ʿazīmeti iḫtiyārī degil belki żarūrīdür. Pes ʿUrfī ʿazm-i sefer iderse de Keşmīr’i göŋülden dūr idüp gitmez. Belki ʿanḳarīb yine ʿavdet ider, dimekdür.

کارش همه انباشتن چشمهٔ گریه است

هرگاه که سیمای تواش در نظر آید[296]

30. Kāreş heme enbāşten-i çeşme-i girye est

Her gāh ki sīmā-yı toeş der-naẕar āyed

“Enbāşten” pür ṭoldurmaḳ dimekdür. Bu beytüŋ mażmūnından idrāk olan budur ki sefere ʿazīmet idicek eṣnāsından Şāh Keşmīr’e ʿarż-ı iştiyāḳ itmiş ve mışrāʿ-ı evvelīde vāḳıʿ olan “şīn” ʿUrfī’ye rāciʿdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ẕāt! Baʿde’l-müfāraḳat sīmā-yı pür-ṣafā-yı ḥayāt-baḫşāları ḫāṭır-ı ʿUrfī’ye gele. Ol vaḳt ʿUrfī’nüŋ işi güci çeşm çeşmelerini girye ile ṭoldurmaḳdur. Yaʿnī her vaḳt ki ḫayālüŋ ḫāṭır-ı ʿUrfī’ye güẕer ide, dīdelerinden eşk-i ḫūn-āb aḳup dīdelerin çeşmeleri ṭolmaḳdan ḫalī degildür, dimekdür.

ترسد که درین خاک چو از شوق تو گرید

خون جگرش گل شود آنگه بدر آید[297]

31. Tersed ki der-īn ḫāk çü ez-şevḳ-i to giryed

Ḫūn-ı cigereş gül şeved ān geh be-der āyed

Maḥṣūl-ı Beyt: ʿUrfī’nüŋ ḫavf itdügi budur ki mādām ki bu ḫāk-ı Keşmīr’de senüŋ ʿaşḳ u şevḳüŋden giryeden ḫālī degil, ḫūn-ı cigeri gül olup andan Keşmīr’den ṭışra gele. Yaʿnī ḳorḳduġum budur ki bu diyārda senüŋ şevḳüŋden giryesi sebebiyle fevt olup andan Keşmīr’den gitmeye. Zīrā bunda “ḫūn-ı ciger şeved”

---

[296] Senin siman ne zaman Urfî’nin gözünün önüne gelse, Urfî’nin işi bütün gözyaşı çeşmelerini doldurmak olur.

[297] Urfî bu Keşmîr toprağında senin şevkinden ağladığında ciğer kanının bu toprakta gül olup ortaya çıkmasından korkar.

[31a]

didügi murād vefāt idüp ṭopraġında güller rengīn olmasına işāretdür. Pes ʿUrfī ḳorḳar ki bu diyāruŋ ḫākinde şevḳüŋ içün keşret-i giryeden ḫūn-ı cigeri gül olup andan āḫirete gitmeye, murād mufāraḳat ālāmı bizi helāk itmeye, dimekdür.

از بسکه ملایم صفت افتاد هوایش

بیمست که اه سحرش بی اثر آید[298]

32. Ez-bes ki mülāyim-ṣıfat üftād hevāyeş

Bīmest ki āh-ı seḥereş bī-eşer āyed

"Seḥereş"de vāḳıʿ "şīn" ʿUrfī'ye rāciʿdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Keşmīr'üŋ āb u hevāsı laṭīf ü muʿtedil olduġından ḳorḳarum ki ʿUrfī'nüŋ āh-ı seḥeri teʾşīrsüz ola. Yaʿnī ḳorḳarum ki ʿUrfī'nüŋ seḥere mensūb olan āhı müʾeşşir olmayup her ḳanda āh iderse eşer-i āh nesne itmeye, dimekdür.

حکم تواش آورد بکشمیر و گرنه

هر کسی از گل آن خاک بخاک دگر آید[299]

33. Ḥükm-i toeş āverd be-Keşmīr veger ne

Her kesī ez-gül-i ān ḫāk be-ḫāk-i diger āyed

Mıṣrāʿ-ı evvelīde vāḳıʿ şīn ʿUrfī'ye rāciʿdür. "Ḫāk" ḫāk-ı Şīrāz'a rāciʿdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey Şāh! ʿUrfī'yi bu diyāra getürüp müştāḳ iden belki ḥükmüŋ ve emrüŋdür. Yoḫsa hīç ferd Şīrāz ṭopraġı kilinden diyār-ı āḫere getürmek muḥāl idi. Yaʿnī gül-i Şīrāz ḫāk-ı Keşmīr'e geldügi ancaḳ ḥükmüŋ ve nüfūẕuŋdur. Yoḫsa ʿadem-i imkānidi bu ki gül-i Şīrāz ḫāk-ı Keşmīr'e gele. Gülden murād ʿUrfī'dür.

می آید و می سوزد از این رشک که کشمیر

چون یافت که آید بکجا بر اثرآید[300]

34. Mīāyed ü mīsūzed ez-īn reşk ki Keşmīr

---

[298] Keşmir'in havası o kadar yumuşak olmuştur ki Urfî'nin sabah vakti çıkan ahının etkisiz kalmasından korkulur.

[299] Urfî'yi Keşmîr'e senin hükmün getirmiştir yoksa o (Şiraz) toprağının gülü başka bir toprağa gelir mi?

[300] Urfî Keşmir'e gelir ve Keşmir Urfî'nin geri döneceğini anladığı için içi yanar.

Çün yāft ki āyed be-kocā ber-eşer āyed

"Yāft" bunda fehm eyledi, maʿnāsınadur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey Şāh! ʿUrfī yine Keşmīr'e gelür ve bu ḥasretden iḥrāḳ bi'n-nār olur ki çün belde-i Keşmīr ʿUrfī'nüŋ yine ʿavdet ideceklerin fehm eyledi. Naẓar it ki nereye dek eşer yine gelür? Yaʿnī ʿUrfī Keşmīr'den rıḥlet ü hicret idüp yine Keşmīr'e raġbetlerin fehm idicek, temāşā ḳılmaga ʿUrfī'nüŋ ʿazīmeti hengāmında nereye eşerine pey-rev olup çıḳarur? Zīrā kişinüŋ sevdügi diyār-ı dīgere ʿazm-i sefer itse dūstları anı çend sāʿat yer ṭışra getürürler ve andan vedāʿ iderler. Pes ʿUrfī'yi daḫı Keşmīr ḫalḳına naẓar it ki nere dek getürüp vedālaşırlar dimekdür.

8

Der-Medḥ-i Mīr Ebū'l-Fetḥ ve Murden-i Evlād-ı ʿUrfī

[mefāʿilün/feʿilātün/mefāʿilün/feʿilün]

زآسمان و زمین مژدهٔ افغان آمد

کہ آفتاب زمین و ماہ آسمان آمد[301]

1. **Zi-āsumān u zemīn müjde-i efġān āmed**
   Ki āfitāb-ı zemīn ü māh-ı āsmān āmed

Bu ḳaṣīdenüŋ ibtidāsında mefhūmı bu ola ki Şāh Mīr Ebū'l-Fetḥ yeŋi cülūs itmiş ola veyāḫūd ġalebe-i aʿdā ile taḫtından dūr ve yine iʿāne-i ṭāliʿ ile cülūs-ı taḫt-ı sürūr ola.

Maḥṣūl-ı Beyt: ʿUrfī ḫiṭāb-ı ʿām ṭarīḳiyle buyurur ki: Zemīn ü āsumāndan müjde ve peyġāmlar nāle vü fiġāna geldiler. Yaʿnī ṣafā vü sürūrlarından müjdeler cūş u ḫurūşa geldiler ve nidā iderler ki ey ḫāṣ u ʿām āgāh oluŋ ki āfitāb-ı rū-yı zemīn āsumān üzerine serīr-i salṭanatın ḳurup cülūs itmişdür. Yaʿnī şāh yine cülūs-ı taḫt-ı sulṭānīye ḳarār-dāde olmışdur, dimekdür.

لوای فوج حکومت بقبلہ گاہ رسید

ہمای اوج سعادت بآشیان آمد[302]

2. **Livā-yı fevc-i ḥükūmet be-ḳıblegāh resīd**

---

[301] Yerden ve gökten müjde çığlıkları geldi zira yer yüzünün güneşi ve gökyüzünün ayı geldi.

[302] Hükümet bayrağı kıble yerine ulaştı. Mutluluk zirvesinin Hüma kuşu yuvasına döndü.

Hümā-yı evc-i saʿādet be-āşiyān āmed

[31b]

Maḥṣūl-ı Beyt: Sürürından cūşa gelen müjdeler bunı daḫı nidā iderler ki ḥükūmet ṭāʾifesinüŋ nuṣret livāsı ḳıblegāh-ı ʿāleme irüp saʿādet evc-i hümāsı daḫı āşiyānesine geldi, murād cülūsdur.

دوجنبش است که ز غایت جلالت قدر

لبالب جمله تواریخ درجهان آمد[303]

3. Dü cünbiş est ki zi-ġāyet-i celālet-i ḳadr

Leb-ā-leb cümle tevārīḫ der-cihān āmed

"Leb-ā-leb" cümle tevārīḫlerüŋ mażmūnı ve ḫülāṣa-i encāmı dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Buyurur ki esās-ı binā-yı dünyā sūret-nümā olalıdan berü ulu ʿalāmetlerüŋ ġāyet ululuġından iki güne ʿalāmetüŋ cünbişi vāḳıʿ olmışdur. Ol ʿalāmetler cümle cihānuŋ tevārīḫ ü kitābların ḫülāṣa-i mażmūnıdur. Yaʿnī tārīḫlerüŋ mecmūʿı ol ʿalāmetlerüŋ ẕikrindedürler, dimekdür.

نخست هجرت سلطان دین که از کعبه

بسوی مدینه بتکمیل انس و جان آمد[304]

4. Noḫost hicret-i Sulṭān-ı Dīn ki ez-Kaʿbe

Be-sūy Medīne be-tekmīl-i ins ü cān āmed

"Noḫost" ol iki ʿalāmetüŋ ibtidāsı dimekdür. "Sulṭān-ı Dīn" Ḥażret-i Faḫr-ı ʿĀlem ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ol iki ʿalāmet ki cümle kütüb-i muʿteberenüŋ ḫülāṣa-i mażmūnlarından biri bu ki Ḥażret-i Sulṭān-ı Şerīʿat ʿaleyhi efḍalu'ṣ-ṣalavāt efendimüzüŋ Kaʿbe-i Muʿaẓẓama'dan ins ü cinnüŋ kesb-i şeref ü kemālātlariçün Medīne-i Münevvere teşrīf buyırdılar.

---

[303] Kudretinin yüceliğiyle dolu bütün tarih kitapları iki alâmeti zikreder.

[304] İlki Hz. Peygamber'in insanların ve cinlerin kemali için Kabe'den Medine'ye hicretidir.

دوم مراجعت فخر دهر کز حد ملک

بتختگاه شهنشاه کامران آمد[305]

5. Devvom mürācaʿat-ı faḫr-ı dehr k'ez-ḥadd-i mülk

Be-taḫtgāh şehenşāh-ı kām-rān āmed

"Ḥadd" ḥıṭṭa ve sınur dimekdür. Ol iki ʿalāmetüŋ şānīsi bu ki kāʾinātuŋ faḫrı vü mübāhātı olan pādişāh ser-ḥadd-i mülkden mürācaʿat ve şehenşāh-ı kām-rān taḫtgāhına bister-i rāḥat idüp cülūs-ı hümāyūnları vāḳıʿ olmışdur. Bu beytde fehm olınur ki memdūḥı iştirā-yı aʿdā miḥnetiyle iḳlīminden hicret idüp yine ṭāliʿüŋ müsāʿadesiyle taḫtgāhına cülūs itmiş ola.

بحد مملکت شاه رفت و عالم گفت

که صدر مجلس دنیا آستان آمد[306]

6. Be-ḥadd-i memleket şāh reft ü ʿālem goft

Ki ṣadr-ı meclis-i dünyā āsitān āmed

Maḥṣūl-ı Beyt: Memdūḥ, memleket ser-ḥaddine gitdi. Yaʿnī devletinden hicret ile mülk-i ʿAcem ser-ḥaddine vardı. Felek ol vaḳt didi ki: dünyā bezminüŋ ṣadrı vü ʿaẓameti memdūḥuŋ āsitānına geldi. Yaʿnī ṣadr-ı dünyā hicret-i şāhı istimāʿ eyledükde būs-ı dāmen-i vedāʿ içün āsitānına geldi, dimekdür.

چون باز گشت زاقصای ملک دوران گفت

که روزگار بسر رفته در جهان آمد[307]

7. Çün bāz geşt zi-aḳṣā-yı mülk-i devrān goft

Ki rūzgār-ı be-ser refte der-cihān āmed

"Aḳṣā" be-maʿnā ser-ḥad ü eṭrāf "be-ser-refte" kendinden güm olmış, dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Çünki Memdūḥ aḳṣā-yı ʿAcem'den yine taḫtgāhına ʿavdet eyledi. Devrān didi ki: kendinden güm-geşte olan rūzgār cihāna geldi. Yaʿnī memdūḥuŋ tekrār taḫtgāhında ḳarārı cihāna ve zamāna bāʿiṣ-i ābādānīdür, dimekdür.

---

[305] İkincisi ise dünyanın övünç kaynağı ve mülkün merkezi muradına ermiş Sultan'ın tahta gelişidir.

[306] Şah memleketin sınırına gittiği için felek, dünya meclisinin kalbi meclise geldi, dedi.

[307] Şah geri döndüğü zaman, devran, kendini kaybetmiş olan rüzgâr dünyaya geri geldi, dedi.

سپهر گفت بهل مدح روزگار و بگو

که آفتاب سوی ناف آسمان آمد[308]

8. Sipihr goft be-hel medḥ-i rūzgār u be-gū

Ki āfitāb sūy-ı nāf-ı āsumān āmed

"Be-hel" terk it, dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Sipihr baŋa ḫiṭāb idüp didi ki: Rūzgār medḥini itme. Yaʿnī hevānuŋ ve zamānuŋ

[32a]

sitāyişgerligini terk it. Zīrā āfitāb-ı zemīn āsumānuŋ göbegine irdi. Yaʿnī memdūḥuŋ şöhret ü şānı āsumāna irdi. Pes böyle ẕātuŋ medḥi terkile rūzgāra sitāyişger olmaḳ ʿabeṣdür, dimekdür.

من این شنیدم وگفتم که گر غرض مدح است

همین بسست که بگویی خدایگان آمد[309]

9. Men īn şenīdem ü goftem ki ger ġaraż medḥ est

Hemīn besest ki be-gūyī Ḫudāyegān āmed

"Ḫudāyegān" ulu ve ṣāḥib-devlet olan kimse dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Sipihrüŋ baŋa ḫiṭāb itdügini gūş idüp didüm ki: Eger merām medḥ ü ṣenā ise hemān bu bes ü kāfīdür ki Mīr Ebū'l-Fetḥ cihāna teşrīflerin diyesüŋ. Yaʿnī yeter disünler ki şāh cihāna geldi ve cihān teşrīfleriyle maʿmūr oldı, dimekdür.

جهان بگفت که نی نی بگو که جان جهان

بلب رسید و دیگر در تن جهان آمد[310]

10. Cihān be-goft ki nī nī be-gū ki cān-ı cihān

Be-leb resīd ü dīger der-ten cihān āmed

[308] Gökyüzü, bana zamanın medhini bırak, yeryüzünün güneşi göğün göbeğine geldiğini söyle.

[309] Ben bunu duydum ve söyledim ki eğer amaç övgü ise sultanın geldiğini söylemen yeterli.

[310] Cihân bana öyle değil dedi. Cihânın canı çıkmak üzere ağzına gelmişti ki sonra dünyanın canı geri geldi.

“Dīger” be-maʿnā yine.

Maḥṣūl-ı Beyt: Mādām ki memdūḥuŋ cihāna teşrīflerini dimek murād eyledüm, cihān baŋa ġiṭāb idüp didi ki: Ey ʿUrfī! Didigüŋ gibi degil. Degildi ki cihānuŋ cānı memdūḥuŋ ʿadem-i mevcūdından lebine gelmişidi. Şol mertebe ki ḥayātından ramaḳ ḳalmışidi. Pes memdūḥuŋ teşrīfiyle tekrār ḥayāt-ı cedīd kesb eyledi, dimekdür.

بگو خلاصهٔ تقدیر خان خانخانست

که همعنان شهنشاه انس و جان آمد[311]

11. Be-gū ġulāṣa-i taḳdīr ḫān-ı ḫānānest

Ki hem-ʿinān-ı şehenşāh-ı ins ü cān āmed

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ʿUrfī! Ḫülāṣa-i kelāmı ḫatm idüp ve di ki ins ü cinne pādişāh olan Ḫān-ı Ḫānān’dur ki taḳdīr-i Ḥaḳ ol şehenşāh ile hem-ʿinān geldi. İns ü cāndan murād ṭaʿife-i bāġī ve ṭāʾife-i ġayr-ı bāġīye pādişāh olup, cümlesini ṭarīḳ-i ṣalāḥa ilḳā itdügidür. “Ḫülāṣa-i taḳdīr”den murād ḫülāṣa-i ʿadl ü ʿadālet ve tertīb-i salṭanatdur.

بهر قدم که همی زد زمین زمان را گفت

که بختم آمد و فرخنده و جوان آمد[312]

12. Be-her-i ḳadem ki hemī zed zemīn zamān-rā goft

Ki baḫtem āmed ü ferḫunde vü cevān āmed

Maḥṣūl-ı Beyt: Memdūḥ olan ẕāt hemān-dem ki ḳademin serīr-i salṭanata ḳodı, zemīn ü zamān didi ki: Zihī ṭāliʿüm ki ferḫunde vü civān geldi! Dimekdür.

بهر دیار که آمد زمان زمین را گفت

که تاجم آمد و بر فرق فرقدان آمد[313]

13. Be-her diyār ki āmed zamān zemīn-rā goft

Ki tācem āmed ü ber-farḳ-ı ferḳadān āmed

[311] Söyle ki özetle kaderin takdiri, insanlar ve cinlerin şahı Han-ı Hanan geldi.

[312] Memduh ayak bastığından zemin ve zaman ne güzel talihim mübarek ve genç geldi, dedi.

[313] Memduhun geldiği her diyarda zaman, yeryüzüne tacım başımın üzerine geldi, dedi.

“Farḳ u ferḳadān” iki ulu sitāre ismleridür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Memdūḥ her diyāra ki sāye-endāz-ı mecd ü iclāl oldı. Hemān-dem zamāne zemīne didi ki: Pādişāhuŋ teşrīfi ḳudūmiyle tāc-ı iftiḫārum farḳ u ferḳadān bālāsına irişdi. Yaʿnī şāh, serīr-i salṭanatına teşrīfiyle merātib-i ʿulyāya maẓhar oldum. Zīrā benüm niẓām-ı intiẓāmuma bāʿiṩdür, dimekdür.

درون دائرهء آسمان زآمدنش

بعرش و فرش بگویم که آسمان آمد[314]

14. Derūn-ı dāʾire-i āsumān zi-āmedeneş

Be-ʿarş u ferş be-güyem ki āsumān āmed

Maḥṣūl-ı Beyt: Āsumān dāʾiresi derūnında şāh-ı ʿālem-penāhuŋ teşrīfinden ʿarş u ferşe diyem ki liyāḳatüm var ki āsumānuŋ kendisi geldi. Yaʿnī ʿarş u ferşe dirüm ki derūn-ı cihānda memdūḥ mānend-i āsumāndur, dimekdür.

زهی بلندی نامت که تاج و تارک نظم

چو ویحک[315] **و زهی و حبذا و هان آمد**[316]

15. Zihī bülendī nāmet ki tāc u tārek-i naẓm

Çü veyḥek ü zihī vü ḥabbeẕā vü hān āmed

“Tārek” tepe maʿnāsınadur. “Veyḥek ü zihī vü ḥabbeẕā vü hān”

[32b]

ne güzel ve ne ḫoş ve zihī maʿnālarındadur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ẕāt-ı ḫayr-encām v’ey ʿādil-i ʿālī-maḳām! Zihī nām-ı nāmīnüŋ bülend-ʿünvānlıġı! Her bir naẓm ṭārekinde zihī vü ḥabbeẕā ve veyḥek ü hān lafıżları tāc olmışdur. Yaʿnī sitāyişüŋde her bir naẓm ibtidāsında zihī vü ḥabbeẕā elfāẓı tāc vāḳıʿ olmışdur. Pes her

---

[314] Onun gelmesiyle, gök dairesi içinde bulunan arş ve ferşe yani (gökyüzüne ve yere) asumanın (kendisi) geldiğini söyleyeceğim.

[315] Derkenar: “Veyhek” yā-yı maʿrūfla bir nesneden teneffür olınup meksūre ile yigrinildügi vaḳtde söylenür. Ve yā-yı mechūlle kelime-i raḥmetdür. ʿArabīde vāv “veyḥak” murādifidür, ey nīk-baḫt maʿnāsına. “Veyḥek” v’ey maʿnāsına istiʿmāl olınur. Ol vaḳt ʿaksi olur, ey bad-baḫt ve hey bedterīnde olur.

[316] Senin yüce şanından dolayı vay, ne güzel ifadeleri nazm tepesine tac olmuştur.

naẕm zihī lafıẓlarıyla tāc-dār olduġı ancaḳ senüŋ nām-ı ḫuceste-encāmuŋ şerefindendür. Murād taḥsīn-i belīġdür.

بیا بیا که زاقبالت ای بهشت نهم

زمانه برتر از امید کامران آمد[317]

16. Biyā biyā ki zi-iḳbālet ey behişt-i nühom

Zamāne berter ez-ümīd-i kām-rān āmed

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey behişt-i nühom! Gel gel! Zīrā iḳbālüŋ saŋa teveccühünden ziyāderek zamāne kām-rānlıḳ ümīdinden ötüri geldi. Yaʿnī ey behişt-i nühom! Zamāneden dāduŋla kām-rān olsun içün senden ziyāde kām-rānlıḳ ümīdindedür. Pes ey ẕāt! Gel ve serīr-i salṭanatuŋda kām-rān ol tā ki müştāḳuŋ olan zamāne daḫı seni kām-rān görüp kām-rān olsun, dimekdür.

اگر هوای سمن داشت نوبهار رسید

وگر امید ثمر داشت بوستان آمد[318]

17. Eger hevā-yı semen dāşt nev-bahār resīd

Veger ümīd-i ṣemer dāşt būstān āmed

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey behişt-i nühom! Gel gel! Eger yāsemīn ve lāleye meylüŋ vāḳıʿ ise işte şeref-i teşrīfüŋle nev-bahār irdi. Yaʿnī hevā-yı ʿālemi nev-bahār iḥāṭa ḳıldı. Ve eger bār u ṣemereye maḥabbetüŋ ġālib ise işte cihāna ʿadāletüŋle sāye-efgen olduġuŋdan cihān bütün bütün mīvezār u sebzezār oldı, dimekdür.

قلم بنان توسنجید و نه فلک را گفت

خوشا هلال که هم شکل این بنان آمد[319]

18. Ḳalem benān-ı to sencīd ü nüh felek-rā goft

Ḫoşā hilāl ki hem-şekl-i īn benān āmed

[317] Ey dokuzuncu felek, gel gel senin bahtının açıklığından zamane de daha bahtiyar olarak geldi.

[318] Eger yasemin çiçeğine meylin varsa ilkbahar geldi eger meyve ümidin varsa işte bahçe geldi.

[319] Parmakların kalemi tutunca, dokuz feleğe, ne hoş hilal ki bu parmakların şekline benzedi, dedi.

Ey ẕāt! Mübārek parmaḳlaruŋ ḳalemi sencīde idüp kavrayıcaḳ, ḳalem şekl-i hilāle münḳalib oldı. Ve nüh felege ḫiṭāb idüp didi ki: Zihī devlet ü saʿādetüŋe hilāl şekli benānum şekline mānend imiş! Yaʿnī hilālüŋ ḳad-ḫamīdeligi benānuma mānend olduġı zihī hilālüŋ devlet ü saʿādeti! Dimekdür.

حريم روضهٔ جاه ترا بود چمني

كه آفتاب در او شكل اقحوان آمد[320]

19. Ḥarīm-i ravża-i cāh-ı to-rā buved çemenī

Ki āfitāb der-ū şekl-i uḳḥuvān āmed

"Uḳḥuvān"[321] papadya didükleri bir çiçekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ẕāt! Cāh u celālüŋ ravżasınuŋ ḥarīmi yaʿnī ḫās maḥalli bir güne laṭīf ü dil-fezā çemenzār u sebzezār olur ki anda āfitāb şekli uḳḥuvān vāḳıʿ olmışdur. Yaʿnī cāh u celālüŋ çemenzārı ol mertebe zīnet-geştedür ki āfitāb anda uḳḥuvān çiçegi gibi bī-mertebe bir şükūfe vāḳıʿ olmışdur, dimekdür.

تويى كه در ازل انديشه ات بذكر قضا

گذشت بر اثرش امر كن فكان آمد[322]

20. Toyī ki der-ezel endīşeet be-ẕikr-i ḳażā

Güẕeşt ber-eşereş emr-i kün fekān āmed

Bu beytden murād bu ola ki kevn ü mekān īcād u bünyād olmazdan ervāḥ-ı ʿālem ḫalḳ olduġına işāretle memdūḥı sitāyiş idüp buyırur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ẕāt-ı ḥuceste-ṣıfat! Şol ẕāt-ı muḥteremsüŋ ki rūz-ı ezelde ẕihn-i ḳadre geçdüŋ ve

---

[320] Senin harem bahçen öyle bir çimenliktir ki güneş orada papatya şeklini almıştır.

[321] Derkenar: "Ḳurāş" ḫalāṣ vezninde ism-i bābūnedür ki ʿArabīde uḳḥuvān ve Türkīde papadya nevʿinden ṣıġır gözi ve ḳoyun gözi ve ṣıġır papadyası didükleri nebātdur. Gerçi bābūne muṭlaḳ papadyadur. Lākin muṣannif ʿindinde ʿuḳḥuvān bābūne-i kārdur. *Kenzü'l-Lüġa*'da żamm-ı ḳāf u teşdīd ile mażbūṭdur. Ancaḳ uḳḥuvān ʿArabī oldıġı ve Fārsī şīveyle ḳurāş olduġı içün taḫşiye şod ez-*Burhān-ı Ḳāṭıʿ*.

[322] Sen ezel gününde, düşüncesi kader olarak betimlenensin ve onun etkisi üzere (onun ardından) ol emri oldu şeklinde ortaya çıktı.

[33a]

emr-i **Kün fekān**[323] eṣerine pey-revüŋ olup geldi. Yaʿnī rūz-ı ezelde var olmaŋa ḳadar taʿalluḳ idince, emr-i kün-fekān eṣerine geldi. Zīrā fıṭratuŋ cümle mümkinātdan aḳdemdür. Pes ḫilḳatüŋe ḳadar taʿalluḳ itdükden ṣoŋra "kün" lafẓı mümkināta ṣādır oldı, dimekdür.

مگر ثنای تو از طبع میکند شبگیر

که گوش بر در دروازهٔ دهان آمد[324]

21. Meger ṣenā-yı to ez-ṭabʿ mīkoned şeb-gīr

Ki güş ber-der-i dervāze-i dehān āmed

"Şeb-gīr" bu maḥalde güẕer maʿnāsınadur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ẕāt! Ġālibā ṭabʿ-ı ṣeniyyeden ṣenā vü sitāyişüŋ güẕer ü küç idiyor ki güş der-i dervāze-i dehāna ḳarīb olup yir eylemiş. Yaʿnī güş u dehān ṣoḳağına ḳarīb olup cāy-gīr olduġına bāʿiṣ medḥ ü ṣenāŋ ṭabʿdan zebāna gelüp küç idiyor tā ki güş ol medḥi istimāʿ eylesün içün dimekdür.

مگر دعای تو جوش ز دل که حسن قبول

شکافت برقع تاثیر حد زبان آمد[325]

22. Meger duʿā-yı to cūş zi-dil ki ḥüsn-i ḳabūl

Şikāft burḳaʿ teʾşīr-i ḥad zebān āmed

"Şikāft" yardı, dimekdür. "Burḳaʿ" yaşmaḳ dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ẕāt-ı mükerrem! Meger küçe-i ṣeniyyede duʿā-yı beḳā-yı ʿömr ü devletüŋ cūş u ḫurūş itmekdedür ki ḥüsn-i ḳabūl teʾṣīr perdesini yardı, dimekdür.

فلک بلجهٔ هستی بعکس فرمانت

دو غوطه زد بته عمر جاودان آمد[326]

---

[323] "[Muhakkak ki Allah'ın indinde (nezdinde) Hz. Îsâ'nın durumu, Hz. Âdem'in durumu (fıtratı) gibidir. Onu topraktan yarattı. Sonra ona] "ol" dedi (ve o oldu)." (Âl-i İmrân/3:59)

"Allah'ın yaratmayı dilediği şeye, "ol" diye emretmesi ve böylece onun varlık sahasına çıkması" demektir.

[324] Acaba senin övgün fıtrattan yol almaktadır ve o yüzden kulak, ağız kapısına gelmiştir.

[325] Acaba senin duan gönülden çoşmakta mı ki hüsn-i kabulü perdeleri parçalayarak dil sınırına kadar geldi.

[326] Felek senin emrinin aksine varlık dalgasına iki kez daldı ve ebedî ömrün sonuna ulaştı.

23. Felek be-lücce-i hestī be-ʿaks-i fermānet
Du ġavṭa zed be-teh-i ʿömr-i cāvidān āmed

"Lücce" ṭalga dimekdür. "Ġavṭa" ṭalmaḳ maʿnāsınadur. "Be-teh" be-maʿnā ḳaʿr.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey padişāh-ı felek! Senüŋ fermānuŋ ve emrüŋ ḫilāfını eyleyüp varlıḳ lüccesini defʿaten ġavṭa urup ʿömr-i cāvidānuŋ altına geldi. Eger felek fermānuŋla bir kez ġavṭa urmış olaydı, ʿömr-i cāvidānuŋ çāḳ sīnesine çıḳardı. İki ġavṭadan murād ṭūfān u rūzgār ʿĀd ve Ṣemūd ve Ṭūfān-ı Nūḥ ʿaleyhi's-selāmdur ki iki kez ġavṭa-zen-i baḥr-ı ṭūfān oldı. Pes bu keyfiyet işte emrüŋ ḫilāfından vāḳıʿ oldı ki murād ẓulm ü taʿaddīdür. Zīrā cihānuŋ defʿa-i evvelīde rūzgār ile ṭūfān olduġı keşret-i fısḳ u ẓulmden nāşīdür. Keẕālik defʿa-i ṣānīde daḫı āb ile ġarḳ olduġı ḫilāf-ı emr-i Ẕü'l-celāl'den nāşīdür. Pes defʿa-i ṣāliṣde daḫı cihānı başdan başa āteş iḥāṭa idüp ḫarāb olsa gerek. Bu ʿalāmetler ise ẓulm ü taʿaddīden neş'et ider ki ḫilāf-ı ʿadldür. Pes dimek olur ki felek emr ü fermānuŋla ġavṭa-zen-i deryā olup fısḳ u ẓulmden biri olaydı ʿömr-i ābda vāṣıl olurdı ki murād ḳıyāmete dek bu miṣillü ʿalāmāt-ı şedīdeyi görmezdi, dimek ola. Vallāhu aʿlem.

امید بر اثر نقش پای احسانت
دو گام زد بسر گنج شایگان آمد[327]
24. Ümīd ber-eṣer-i naḳş-ı pāy-ı iḥsānet
Du gām zed be-ser-i genc-i şāyegān āmed

"Genc-i şāyegān" şol ḫazīne-i bī-ʿaded u pāyāndur ki Şāh Ḫusrev'e deryā cānibinden şiddet-i muḫālefet-i rūzgār ile sefīne-i pür-zer ü dīnār gelmişdi.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey kān-ı seḫā v'ey menbaʿ-ı ṣıdḳ u ṣafā! İḥsān u inʿāmuŋ şol mertebededür ki

[33b]

ümīdüŋ kendisi iḥsānuŋ pāyı izine gelmek içün bir iki adım atınca çāḳ genc-i şāyegānuŋ başına irişdi. Yaʿnī ümīd inʿām u iḥsānuŋa varmaḳ içün çend adım atınca fi'l-ḥāl genc-i meẕkūruŋ üzerine geldi. Ḥāṣılı ümīdile müstaġraḳ-ı iḥsānuŋ oldı, dimekdür.

[327] Ümit, senin ihsan ayağının izinde birkaç adım attı ve Hüsrev'in hazinesini buldu.

فلک بمدح تو دوشینه کرد تحریکم

چنانکه نطق بنزدیک داستان آمد[328]

25. Felek be-medḥ-i to dūşīne kerd taḥrīkem

Çünān ki nuṭḳ be-nezdīk-i dāstān āmed

"Dūşīne" giceye mensūb dimekdür. "Dāstān"dan murād ʿUrfī'nüŋ ferzendinüŋ vefātını işʿārdur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey Memdūḥu'ṣ-ṣıfāt! Felek, dün gice bendeki medḥüŋ inşāsına taḥrīke cürʿet itdürdi. Bir ṭarz nuṭḳ vāḳıʿu'l-ḥāl olan nezdīkinde düşdi. Yaʿnī sitāyişüŋ ne ise fāʾide-i ḥāl-i pür-melāl daḫı anda ḳarīb vāḳıʿ oldı, dimekdür.

زعجز دم زدم اندیشه لب گزید و گفت

که راز سینه اندیشه بر زبان آمد[329]

26. Zi-ʿacz dem zedem endīşe leb gezīd ü goft

Ki rāz-ı sīne endīşe ber-zebān āmed

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey Şāh! Ḥālet-i ʿaczümden dem urup aḥvāl-i pür-melālümi ifādeye ibtidār eyledügümde endīşem lebin ışırup baŋa ḫiṭāb eyledi ki ey ʿUrfī! Ḥayf ki sīneŋde merkūz olan esrār-ı nihānīyi ḳāle getürdüŋ. Yaʿnī ne cesāretle derūnuŋda mermūz olan rāz-ı ḫafīyi ḥużūr-ı Ḥażret-i Fāyiżu'n-nūra iẓhār eyledüŋ? Zīrā bu miṣillü şikāyet münāsib-i aḥvāl-i reʾy-i feṭānetüŋ degildi, diyü endīşüm muḫāṭabı oldum, dimekdür.

خدایگانا[330] **بحال دلم تو میداني**

چه گویمت که دلم چون زغم گران آمد[331]

27. Ḫudāyegān be-ḥāl-i dilem to mīdānī

Çe gūyemet ki dilem çün zi-ġam girān āmed

---

[328] Felek seni methetmek için dün akşam beni öylesine kışkırttı ki söz destâna yaklaştı.

[329] Acziyetimi anlatmak için ağzımı açtım, düşünce dudağını ısırarak, göğsünün sırrı dile geldi, dedi.

[330] Derkenar: Ḫudāyegān olur, ṣāḥib-devlet olana dirler.

[331] Efendim gönlümün hâlini sen biliyorsun. Sana gönlümün hüzünden dolayı ne kadar ağırlaştığını nasıl söyleyim!

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey pādişāh! Derd-i derūnumı yaʿnī gezend-i ṣarṣar-ı ḫazān ile pejmürde şemere-i būstānumdan giriftār olduġum ġavāʾilüm beyānından müstaġnīsüŋ. Ġayr-ı ālām-ı dehr-i nā-hencārdan ne derecelerde muġayyer olduġumı ne ṭarīḳile ifāde ideyüm ki? Murād ifāde-i ḥāl-i ferzendidür.

چه احتیاج که گویم که مرد عرفی را
چه برسر از هوس مرگ ناگهان آمد[332]
28. Çe iḥtiyāc ki güyem ki merd-i ʿUrfī-rā
Çe ber-ser ez-heves-i merg-i nāgehān āmed

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ẕāt! Maḥall-i iḥtiyāc degildür ki iẓhār ideyüm ki heves-i merg vāḳıʿ olmasından nāgāh merd-i ʿUrfī'ye ne ser-encām geldi? dimekdür.

بر این مصیبت عظما که دهر سنگین دل
ز گریه هر سر موچشم خونفشان آمد[333]
29. Ber-īn muṣībet-i ʿuẓmā ki dehr-i sengīn-dil
Zi-girye her ser-i mū çeşm-i ḫūn-feşān āmed

Maḥṣūl-ı Beyt: Bu muṣībet-i ʿuẓmā ki ser-encāmum oldı, dehr-i seng-dil bile ġarībligüme riḳḳat u şefḳat idüp muṣībet-i ʿuẓmā taʿarrużıyla dūçār olduġum ālāma giryān oldı. Şol mertebede ki keşret-i bükādan her ser-i mūyı çeşm-i ḫūn-feşān vāḳıʿ oldı, dimekdür.

چنان فریفته مرا گریه های روحاني
که چشم از هوس قطره ای بجان آمد[334]
30. Çünān firīfte me-rā giryehā-yı rūḥānī
Ki çeşm heves-i ḳaṭreī be-cān āmed

"Firīfte" aldayış maʿnāsınadur.

[332] Urfî'nin kim olduğunu ve Urfî'nin ölüm hevesinden başına ne belalar geldiğini söylememe ne gerek var ki!

[333] Bu büyük musîbette ki acımasız felek ağlamaktan her bir saç telini kan fışkıran göze dönüştürmüştür.

[334] Rûhânî ağlamalar beni öyle kandırdı ki göz bir damla hevesi ile tekrar canlandı.

Maḥṣūl-ı Beyt: Cān u dilden olan rūḥānī giryelerini ol derecelerde firīfte eyledi ki dīdelerüm heves-i çekīden-i ḳaṭarāt-ı eşkden cān ʿalāmetine geldi. Yaʿnī bu muṣībet-i ʿuẓmā sebebiyle baŋa vāḳıʿ olan rūḥānī giryelerden dīdelerüm heves-i cereyān-ı

[34a]

ḳaṭarāt-ı eşkden ḥālet-i nezʿ geldi, dimekdür. Murād keşret-i büḳādur.

برفت و لطف تو بر من گماشت وین بدلی است

بنزد عقل که تاوان این زیان آمد[335]

31. Be-reft ü luṭf-ı to ber-men gumāşt v'īn bedelī est

Be-nezd-i ʿaḳl ki tāvān-ı īn ziyān āmed

"Gümāşt" ḥavāle itdi, dimekdür. "Tāvān" ʿivaż u bedel, ödek maʿnāsınadur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Şükūfe-i būstānum ve şemere-i naḫl-i cānum olan ferzende dil-pesendüm rıḥlet eyledi ve senüŋ luṭf u iḥsānuŋı üzerüme ḥavāle eyledi. Ol rıḥlet itdiyse luṭf u iḥsānuŋ aŋa bedel vāḳıʿ oldı. Pes bu muṣībete bedel bu niʿmet-i ʿuẓmā herkese müyesser degildür, dimekdür. Yaʿnī nezd-i ʿuḳalāda bu ziyāna luṭfuŋ ʿivaż vāḳıʿ olmaḳ niʿmet-i bī-minnetdür, dimekdür.

که رهبرش بعدم شد که مرگ در مرگش

سیاه پوش تر از عمر جاودان آمد[336]

32. Ki reh-bereş be-ʿadem şod ki merg der-mergeş

Siyāh-pūş to-rā zi-ʿömr-i cāvidān āmed

Maḥṣūl-ı Beyt: Mergüŋ kendisi şemere-i naḫl-i būstānum rıḥletine ve anı ʿademe iletmek içün reh-ber olıcaḳ bütün bütün ʿömr-i cāvidānından kisvet-i siyāh ve libās-ı taʿziyet-pūş u mātem-zede olduġı ḥālde geldi. Yaʿnī merg ki anuŋ ḳuvvetine ve ʿademe rıḥlet itdürmek meʾmūriyetiyle geldi, benüm aḥvāl-i pür-melālümi göricek riḳḳat u şefḳat birle kisvet-i mātem ile melbūs olup geldi ve anı cānib-i ʿademe rıḥlet itdürmege reh-ber oldı, dimekdür.

توآگهی که مرا از غروب آن خورشید

[335] Gitti ve senin lutfunu benim üzerime bıraktı ve bu, akıl nezdinde o zararın telafisi olacak bir bedeldir.

[336] Ölüm, yokluk yolunda ona rehberlik yaptığı için onun vefatında ebedî ömürden siyah giyinmiş olarak geldi.

چه گنجهای سعادت که بر زیان آمد[337]

33. To āgehī ki me-rā ez-ġurūb-ı ān ḫurşīd

Çe genchā-yı saʿādet ki ber-ziyān āmed

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ẕāt! Āgāhsuŋ ki ol ḫurşīdüŋ zevāli ve ġurūbı baŋa ne saʿādet ü devlet ḫazāʾini ziyān u żararına bāʿiṣ oldı. Yaʿnī anuŋ zevāli bizi envāʿ-ı güne miḥen ü meşaḳḳate ve ḥālet-i ʿacze dūçār eyledi, dimekdür.

ولی بنسبت اوصاف وحدت ارواح

همان که رفت بنزدیک من همان آمد[338]

34. Velī be-nisbet-i evṣāf-ı vaḥdet-i ervāḥ

Hemān ki reft be-nezdīk-i men hemān āmed

Belī ol ḫurşīdüŋ zevāli sebebiyle dūçār-ı miḥen ü meşaḳḳat oldum ammā vaḥdet-i ervāḥ vaṣfı nisbetiyle hemān ol gitdiyse senüŋ gibi bir ẕāt-ı memdūḥu'ṣ-ṣıfāt baŋa bedel oldı. Yaʿnī vaḥdet-i ervāḥa nisbetle elbette her bir eczā aṣlīsine rücūʿ itse gerek. Pes ol aṣlına rücūʿ eylediyse baŋa çendān ġam degildür. Zīrā ẕāt-ı şerīfüŋ gibi bir ḫamīde-ḫıṣāle mālik oldum, murād kendi kendine tesellī-i ḫāṭırdur.

بهار باغ مرا گر قضا بجنت برد

بهار باغ بهشتم ببوستان آمد[339]

35. Bahār-ı bāġ-ı me-rā ger ḳażā be-cennet bered

Bahār-ı bāġ-ı behiştem be-būstān āmed

Bu ḳaṣīdede vāḳıʿ fevt ü rıḥlet teşekkīsi baʿżılar aḳrabādan birinüŋ fevtidür ve baʿżılar birāderi fevtidür, didüklerini istimāʿ-ı ʿācizī olmış ise de muṭlaḳ ferzendi fevt olduġı bu beytden nümāyāndur ki "bahār-ı bāġ-ı me-rā" diyü ifāde-i merām eylemiş. "Be-heştom" sekizinci maʿnāsınadur.

---

[337] Sen bilirsin ki o güneşin batışı beni ne saadet hazineleri zarara uğrattı.

[338] Ama ruhların birliği vasıflarına göre ancak o giden zatın kendisi benim yanıma dönmüştür.

[339] Kader eğer benim bahçemin baharını cennete götürdüyse işte cennet bahçesinin baharı bu bahçeye geldi.

Maḥṣūl-ı Beyt: Bāġ-ı bahārum. Yaʿnī şemere-i fuʿādum olan maḥṣūlüm egerçi ḳażā vü ḳader anı cānib-i cennātü'n-naʿīme isrā idüp miyāne-i ḥūr u ġılmānda mānend-i şüreyyā bir nişāne eylediyse ne ġam. İşte sekizinci cennetüŋ bahārı ki Mīr Ebū'l-Fetḥ'dür, būstān-ı cihāna geldi, yaʿnī fevt.

[34b]

Maḥṣūl-ı Beyt: Būstānumdan çendān baŋa ġam vāḳıʿ olmaz. Zīrā bahār-ı bāġ-ı heştom olan Memdūḥ, būstān-ı cihāna kimisi bize bedeldür ve anuŋla iftiḫār itsem gerekdür, dimekdür.

من آگهم که کزآن شب چراغ گم کردم

چه گوهرم بتلافی آن زیان آمد[340]

36. Men āgehem ki k'ez-ān şeb-çerāġ gum kerdem

Çe gevherem be-telāfī ān ziyān āmed

"Telāfī" telefden geçmiş ve żāyī olmış, dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ben ser-encāmum olan vāḳıʿa-i pür-melālden āgāhum ki ol şeb-çerāġı żāyiʿ eyledüm. Ammā çendān tefekkür itmem. Zīrā ol ziyān u telef olmış şeb-çerāġuma ʿivaż-ı büḳāyı bī-ḥadd u ġāyāt gevher-i girān-behālar geldi ki taʿbīri muḥālatdandur, dimekdür. Murād cülūs-ı serīr-i salṭanatı pādişāhīdür.

هرآن عروس که در نوحه شد زحجلهٔ نطق

ز راه تهنیت اینک به آستان آمد[341]

37. Her ān ʿarūs ki der-nevḥa şod zi-ḥacle-i nuṭḳ

Zi-rāh-ı tehniyet īnek be-āsitān āmed

"Nevḥa" feryād u fiġān dimekdür. "Şod" bunda "reft" maʿnāsına müstaʿmeldür. "Tehniyet" "mübārek bād maḳāmındadur. "Īnek" işte dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Şeb-çerāġum vefātı eşnāsında her ol ʿarūslar ki nuṭḳum cümlesinden ṭışra gitmişdiler ki murād fiġān u nevḥalardur, şimdi bu ʿālī-cenābuŋ teşrīfinden ol ʿarūslar mübāreklemek ve tehniyet içün āsitāneme geldiler. Yaʿnī şeb-çerāġum ve şemere-i fuʿādum

[340] O geceyi aydınlatan mumu kaybetmiş olsam da o zararın bedeli olarak ne güzel bir inciyi ele geçirdiğimin farkındayım.

[341] Ağıt yakan her bir yeni gelin söz gerdeğinden taziye için senin kapına geldi.

fevti hengāmında her ol āh u fiġān ʿarūsları ki nuṭḳum cümlegāhından ṭışra gitmişlerdi, şimdi böyle bir ʿālī-cenāba nāʾil olduġumdan ol ʿarūslar mübārek-bād u tehniyeleriyle āsitāneme geldiler, dimekdür.

همیشه تا رسد از آسمان بگوش این قول

که عهد دولت بهمان شد و فلان آمد[342]

38. Hemīşe tā resed ez-āsumān be-gūş īn ḳavl

Ki ʿahd-i devlet behmān şod u filān āmed

"Behmān" fülān kimse maʿnāsınadur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ẕāt! Hemīşe sū-yı āsumāndan bu ḳavl semāʿa ire. Ne ḳadar ki fülānuŋ devlet ü iclāli devri zevāle münḳalib olup ve fülānuŋ baḫt u devleti serīr-i salṭanata irdi, lafẓı cānib-i felekden gūşa irene ḳadar āsumān taʿbīrinden murād belā-yı āsumānī ve raḥmet-i āsumānīye işāretdür.

ز دورهٔ تو نکو باد آسمان تا حشر

که دور حشمت این رفت و دور آن آمد[343]

39. Zi-devre-i to nikū bād āsumān tā ḥaşr

Ki devr-i ḥaşmet-i īn reft ü devr-i ān āmed

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey Bū'l-Feṯḥ! İlā-yevmi'l-ḳıyām āsumānuŋ yādına devrüŋ yād olmasun ve dimeye ki bu şāhuŋ devri gitdi ve dīgerüŋ devri geldi. Yaʿnī devlet ü iḳbālüŋ zevāli bādı āsumānuŋ ḫāṭırına güẕer itmesün. Tā ki devletüŋ devri gitdi ve ġayrınuŋ salṭanatı hengāmı geldi dimeye. Murād ḳıyāmete dek devletüŋ ḫurşīdi ġurūb u zevāle irmesün diyü duʿā-yı ḫayr yeridür, dimekdür.

9

[342] Her zaman semadan böyle bir söz işitildiğinde, filan kimsenin devletinin zamanı geçti ve filan kişi geldi.

[343] Senin döneminden başlayarak felek kıyamete kadar iyi olsun zira birinin ihtişam zamanı bitti ve diğerinin dönemi geldi.

Bu Ḳaṣīde Baʿżı Aḥvāl-i Nā-sezā Żımnında Şikāyetile ve Ḥikāyetile Ālūftedür[344]

[mefāʿīlün/mefāʿīlün/feʿūlün]

سری در عهد ما سامان ندارد

کسی کو آب دارد نان ندارد[345]

1. Serī der-ʿahd-i mā sāmān ne-dāred

Kesī k'ū āb dāred nān ne-dāred

"Sāmān" dībācesinde ẕikri sebḳat iden maʿnā-yı ʿādīden ḫoş-zindegānīlik maʿnāsınadur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Merḥūm ʿUrfī Ḥażretleri, ḫiṭāb-ı ʿām

[35a]

ṭarīḳiyle buyurur. Devrümüzde felek bir heyʾet kesb itmişdür ki bir şaḫṣ veyā bir ferd kimesne bir ṭarzile ḥālet-i sāmān ṭutmaz. Yaʿnī bir gūne asāyiş-i zindegānīlik idemez ki kāffe-i mülāzemesi müheyyā ola. Şol mertebe ki bir şaḫṣuŋ bir cürʿa ābı olsa şiddet-i ʿaṭşı başdurmaḳ içün bir dilim itmegi yoḳdur. Pes aḥvāl-i ʿacībe ki ʿavāmuŋ miyānında girmişdür. Bu keyfiyet ise fısḳ u fücūr ve ẓulm ü taʿaddīden neşʾet itmişdür, dimekdür.

منادی میزند در شش جهت یأس

که درد مفلسی درمان ندارد[346]

2. Münādī mīzened der-şeş cihet yeʾs

Ki derd-i müflisī dermān ne-dāred

Maḥṣūl-ı Beyt: Devrümüzüŋ ḥālet-i perīşāniyeti şol mertebeyi kesb itmişdür ki şeş cihetden münādīler yeʾs nidāsın ururlar. Yaʿnī nidā iderler ki eyʿavāmü'n-nās baʿd-ez-īn sizüŋ içün ḥālet-i yeʾs vardur. Zīrā bu müflislik muṣībet ü derdine devā yoḳdur. Yaʿnī emr-i Ẕü'l-celāl

---

[344] Derkenar: Faḳīr ü pür-ḫaḳīr ve ḥiddeti bu ḳaṣīdede daḫı şöyle dirüm ki Şāh Ekber ḥaḳḳında olan "Ey dāşte der-sāye hem tīġ hem ḳalem-rā" ḳaṣīdesinden bulınan ḳırḳıncı beyt ve aşaġısı īmā ider ki yine bu ḳaṣīde pey-ā-pey Mīr Ebū'l-Fetḥ'e taḳdīm olmış ola ve ibtidā intisāb itmiş olmaġla Mīr Ebū'l-Fetḥ'i medḥ ü tehniye ve Şāh Kebīr'i taʿziye vü tehniye tarīḳi ola. Nitekim Şāriḥ merḥūm raḥmetullāhi leke raḥmete vāsiʿa "bahār-ı bāġ-ı me-rā" beytini sened idüp önemlidür, dir. Faḳīr "hemīşe tā resed ez-āsumān" beyti ile āḫer beyti aŋa delālet ider, görürüm. Fe'l-yetefekker. Ki devr-i ḥaşmet-i īn Żamīrī Mīr Ebū'l-Fetḥ'e Şāh-ı devr-i ān Żamīri ve İşrākī ve ġayra olur ki Ekber'e oldı. Şāh Ekber gitdi Ebū'l-Fetḥ zamānı geldi diyu dinildi. Ṣaḳına böyle dinilmesün.

[345] Bizim dönemimizde kimsenin zenginliği yok; suyu olanın ekmeği yok.

[346] Umutsuzluk tellalı, her taraftan yoksulluk derdinin dermanı yok diye bağırıyor.

ḥażretlerine imtiṣal ve nehy-i ʿani'l-münker[347]e ʿadem-i ictināb umuzdan giriftār olduġumuz müflislıḳ muṣībeti başumuzdan refʿ ü defʿ olur meṣāʿibden degildür, dimekdür.

بشیرینی سخاوت جان بود لیک

کسی کو زر ندارد جان ندارد[348]

3. Be-şīrīnī seḫāvet cān buved līk

Kesī k'ū zer ne-dāred cān ne-dāred

Maḥṣūl-ı Beyt: Belī cān u dil-i cevānumuz dilek ve seḫāvet leẕẕetin sürmeklik ile şīrīn olur ammā ne çāre ki servet-i yesārı olmayan şaḫṣuŋ yaʿnī zenginligi olmayan şaḫṣuŋ gūyiyā cānı yoḳ. Yaʿnī zer ü dīnārdan bī-behrelik cānsızlıġa delāletdür, dimekdür.

چنان عامست بی آبی در این عهد

که بهرام آب در پیکان ندارد[349]

4. Çünān ʿāmest bī-ābī der-īn ʿahd

Ki Behrām āb der-peykān ne-dāred

"Behrām" şāhān-ı selefden birinüŋ ismidür. "ʿĀmest" muḥīt-i ʿām olmışdur, dimekdür. "Bī-ābī" ʿār u nāmūssuzluḳdan kināyedür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Devrümüzde bī-ʿār u nāmūsī ḳaḥṭı ol mertebe ʿāleme sārī olmışdur ki Şāh Behrām mızrāġı peykānında āb teʾṣīr olmamış. Bu nükte ise meşhūrdur ki aʿlā tīġlere keskin ve ḳıymet-dār olsun içün ṣu virürler. Pes dimek olur ki ʿālem bir mertebe bī-ab olmışdur ki

---

[347] Emr-i bi'l ma'rûf ve nehy-i ani'l-münker (iyiliği emredip kötülükten sakınmak ve sakındırmak) minvalindeki ayetler:

"Sizden, hayra çağıran, iyiliği emreden ve kötülükten meneden bir topluluk bulunsun. İşte kurtuluşa erenler onlardır." (Âl-i İmrân/3:104)

"Mü'min erkekler ve mü'min kadınlar birbirlerinin dostlarıdır. İyiliği emreder, kötülükten alıkoyarlar. Namazı dosdoğru kılar, zekâtı verirler." (Tevbe/9:71, 112)

"Bunlar, tövbe edenler, ibâdet edenler, hamdedenler, oruç tutanlar, rükû' ve secde edenler, iyiliği emredip kötülükten alıkoyanlar ve Allah'ın koyduğu sınırları hakkıyla koruyanlardır." (Tevbe/9:112)

[348] Tatlı günlerde cömertlik can gibi güzeldir ama serveti olmayanın da canı yok gibidir.

[349] Bu zamanda namussuzluk öyle yaygındır ki Mars gezegeninin (veya Behram) kılıcında bile su yoktur.

tīġ-i Behrām bī-ābīden rüsvā-yı ʿām olmışdur. Zīrā bir tīġde āb olmayıcaḳ kimse anı almaz. Pes devrümüzüŋ aḥvāl-i keyfiyeti daḫı böyle olmışdur, dimekdür.

ز قحط نام بمهمانی عیسي

بجز یک نان فلک در خوان ندارد[350]

5. Zi-ḳaḥṭ-ı nām be-mihmānī-i ʿĪsī

Be-cuz yek nān felek der-ḫ̯ān ne-dāred

"Felekden" maḳṣad dörünci tabaḳa-i semāvātdur ki mesken-i ʿĪsā ʿaleyhi's-selām olup ḳamerüŋ daḫı devr-i dāʾimi ol tabaḳadur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Bisāṭ-ı zemīne iżāfet iden şiddet-i ḳaḥṭ u ġalādan āsumāna daḫı rāciʿ olduġı şundan āşikārdur ki Ḥażret-i ʿĪsā ʿaleyhi's-selām gibi ẕāt-ı muḥterem kendinüŋ ʿazīz ve bāʿiṯ-i iftiḫārı olacaḳ mihmānı iken şofrāsında bir ḳıtʿa itmeginden ġayrı itmegi yoḳdur. Yaʿnī devrümüzde vāḳıʿ şiddet-i ḳaḥṭ-ı felege daḫı işābet

[35b]

itdügi bundan nümāyāndur ki rūḥullāh kendinüŋ ʿazīz mihmānı iken henūz şofrāsında bir şomunı meydāndadur. Bu ʿacz ise ḳaḥṭdan vuḳūʿ bulmışdur. Zīrā rūḥullāh mihmānı olduġından keṣret-i tetimmāt iktiżā iderdi, murād tabaḳāt-ı rābiʿada māhdur ki bir şomun miṣālidür.

هنرور نان کجا یابد که عیسي

بگردون رفت و جز یک نان ندارد[351]

6. Hünerver nān kocā yābed ki ʿĪsā

Be-gerdūn reft ü cuz yek nān ne-dāred

Maḥṣūl-ı Beyt: Zamānede hünerver nānı ḳande bulsun ki? Ḥażret-i ʿĪsā ʿaleyhi's-selām gibi ẕāt felege mihmān gitmiş iken sofrasında bir itmegi var. Bu remzi tekrārdan murād, kemāl-i şiddet-i ḳaḥṭ ve teʾkīd-i ġalā beyāndur.

---

[350] Felek Hz. İsa misafiriyken şöhret kıtlığından dolayı feleğin sofrasında sadece bir ekmeği vardı.

[351] Sanat ve ilim insanları ekmeği nereden bulsunlar ki İsa bile gökyüzüne kadar gitmiş ve tek ekmekten başka bir şeyi yokmuş.

مجو لؤلؤ که از بس تنگدستي

خزف هم در صدف عمان ندارد[352]

7. Me-cū Lüʾlüʾ ki ez-bes teng-destī

Ḫazef hem der-ṣadef ʿUmmān ne-dāred

“Ḫazef” ṣaḳsı pāresi dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Deryādan lüʾlüʾ ṭaleb itme. Zīrā ġāyet teng-destī vü ḳaḥṭdan deryā-yı ʿUmmān içindedür. Yerine ṣadefler ḫazef pārçalarına bile mālik degillerdür. Yaʿnī şiddet-i ḳaḥṭ u ġalā bir menzile vardı ki deryāda ṣadefler derūnında dür derūnında ḫazef pārelerine bile mālik degildür.[353]

حدیثم از زبان دیگران است

ز من این گفتگو امکان ندارد[354]

8. Ḥadīṯem ez-zebān-ı dīgerān est

Zi-men īn guftugū imkān ne-dāred

Maḥṣūl-ı Beyt: Bu teng-destlik ve müflislik şikāyeti sūret-i ẓāhirde benden ṣādır olur gibi görinür ammā benden degildür. Yaʿnī ẕikri sebḳat iden teşekkīler ġayr-ı hünermendler dehānı merāmıyladur. Zīrā benden taʿalluḳāt-ı dünyā içün ʿacz ü şikāyet ṣādır olmaz ve emtiʿa-i bī-beḳā içün benden güftügū vuḳūʿ bulmaḳ mümkin degildür, dimekdür.

چنان از بی زری شادیست عرفي

که پنداری بزر ایمان ندارد[355]

9. Çünān ez-bī-zerī şādīst ʿUrfī

Ki pindārī be-zer īmān ne-dāred

---

[352] İnciyi arama ki denizde kıtlıktan dolayı okyanusta sedef içinde ucuz boncuk bile bulunmaz.

[353] Derkenar: Beyt:

Ġanīdür ʿaşḳ ile göŋlüm ne māl ü ne menālüm var

Ne vaṣl-ı yāre ḫandānum ne hicrāndan melālüm var [Yahyā Bey]

[354] Bu sözlerim diğerlerin dilindendir yoksa benden böyle sözler imkânsızdır.

[355] Urfî servetsizlikten o kadar mutludur ki sanırsın servete imanı yok.

Maḥṣūl-ı Beyt: Bu miṣillü emtiʿa-i bī-beḳā içün ʿUrfī'den güftügū ṣādır olmadūġından başḳa bī-zer ü dīnār ʿUrfī şol mertebe fevḳa'l-ġāye ṣādımān ve mesrūrü'l-cināndur ki ẓannidersüŋ aṣlā zer ü dīnār reh-i īmānı yoḳdur. Yaʿnī zer ü dīnār maḥabbeti derūn-ı ʿUrfī'de cāy-gīr olmadūġından başḳa bī-ṣebāt u bī-vücūdlūġına iḳrārı vāḳıʿdur. Yaʿnī zer ü dīnāruŋ aṣlı ve nesli yoḳ gibi iʿtiḳād iderüm, dimekdür.

همه این تنگ دستیها زفسقست

و گرنه بذل حق پایان ندارد[356]

10. Heme īn teng-destīhā zi-fısḳest

Ü ger ne beẕl-i Ḥaḳ pāyān ne-dāred

Maḥṣūl-ı Beyt: Bu ḳaḥṭ u ġalā teng-destlikler ki ʿāmmeye şāmil olmışdur, ʿālemüŋ ser-tā-pā fıṣḳ u fücūrından neşʾet itmişdür. Yoḫsa ḫāṣāllāh ki rezzāḳ-ı ʿālem olan Cenāb-ı Kibriyā'nuŋ beẕl ü iḥsānı pāyān ṭuta. Yaʿnī fısḳları ḥasebiyle Ḥaḳ Teʿālā hīçbir ferdüŋ rızḳını kesmez. Nitekim **Şeyḫ Saʿdī** raḥmetullāhi ʿaleyh buyurur:

پرده ناموس بندگان به گناه فاحش ندرد

و وظیفه روزی به خطای منکر نبرد[357]

Perde-i nāmūs-ı bendegān be-günāh-ı fāḥiş ne-dered

Ü vaẕīfe-i rūzī be-ḫaṭā-yı münker ne-bered

[36a]

Beyt budur ki günāh-ı fāḥişleri sebebiyle rızḳların bereketi refʿ olup ḥālet-i faḳra dūçār olmışlardur. Niteki Ḥażret-i Seyyid-i Veled-i Ādem ṣallallāhu Teʿālā ʿaleyhi ve sellem ḥadīṯ-i muʿciz-tevʾemlerine beyān buyurdılar: **Beşşirü'l-ḳātil bi'l-ḳatli ve'z-zānī bi'l-faḳr**[358]

---

[356] Bu yoksullukların hepsi fesatlık yüzündendir. Yoksa Allah'nın cömertliğinin sonu yoktur.

[357] âşıkare günahlarından dolayı kullarının namus perdelerini kaldırmaz, vazife ve rızıklarını onların kabul edilmez hatalarından dolayı kesmez.

[358] "Öldüreni ölümle, zînâ edeni fakirlikle ikaz edin." (*İtkânu mâ-Yuhsenu min-el-Ahbari Dâire ale'l-Elsun,* Muhammed bin Muhammed el-Gazzî, Thk.: Halil bin Muhammed el-Arabi, El-Faruk el-Hadise Yayınevi,1 . Baskı h.1415, s. 182/1).

نیابی هیچ شیخ پاک دامن

که داغی فسق در تنبان ندارد[359]

11. Ne-yābī hīç şeyḫ-i pāk-dāmān

Ki dāġī fısḳ der-tunbān ne-dāred

“Tunbān” beyāż hümāyūndan yapduḳları şalvārdur ki Türkīde tuman dirler.

Maḥṣūl-ı Beyt: Zamānede elvān-ı fısḳdan pāk-dāmen ve cürm ü ʿiṣyāndan ḥāfıẓ, ten-i meşāyıḫdan birini bulamazsuŋ ki fışḳ. Yaʿnī zinā ve livāṭa dāġ u nişānı şalvārında olmaya, dimekdür.

کدامین ساده زن بر فعل یابي

که بر سر چادر دامان ندارد[360]

12. Kodāmīn sāde zen ber-fiʿl yābī

Ki ber-ser-i çādır dāmān ne-dāred

“Kodāmīn” ḳanḳı dimekdür. “Sāde” tāze-rū oġlan dimekdür. “Fiʿl-i zen” ʿavrat şanʿatı dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Zamānuŋ dūçār-ı ḳaḥṭ u ġalāya bāʿiṣ keşret-i fısḳ olduġına delīl budur ki zamānede ḳanḳı bir sāde-rū şāb u emred bulduŋ ki efʿāl-i zenānı irtikāb idüp kendi dāmeni başı üzerinde çādır olmaya. Yaʿnī devrümüz şol mertebe fısḳ ile memlū oldı ki hīçbir sāde-rū oġlan bulmazsuŋ ki ʿavratlar şanʿatın irtikāb itmeye. “Dāmen-ber-ser-i çādūr” didügi şundan kināye ola ki ġulām-pāreler ḥīz oġlanı ḥīn-i taṣarrufında şalvārını ayaḳlarına ṭoġrı atduġı gibi pīrāhenini daḫı başına ṭoġrı atduġıdur. Bu maṣlaḥatı baʿżı envāʿ-ı güne sikişe mahāreti olan zevātdan istifsār olınsa ḥaḳīḳātini maʿlūm idinmek mümkindür. ʿAle’l-ḥuṣūl kitābdan olursa daha tafṣillice taḳrīre iḳtidārları vardur.

چنان بر خضر بوی می گذر بست

که ره در چشمهٔ حیوان ندارد[361]

13. Çünān ber-Ḫıżır būy-ı meẏ güẕer best

[359] Elbisesinde ahlaksızlık izi olmayan, kötülüklerden ârî ve temiz olan hiçbir şeyh bulamazsın.

[360] Hangi temiz yüzlü genç oğlanı bulsan kıyafetinin eteğini çarşaf yaparak başına örtmüştür.

[361] Mey kokusu Hızır’ın yolunu öyle bağladı ki ebedilik pınarına doğru yol bulamadı.

Ki reh der-çeşme-i ḥayvān ne-dāred

“Güẕer” bunda eṡer yerine müstaʿmeldür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Zamānede rāyiḥa-i kerīhe-i bāde şol mertebe Ḫıżır’a eṡer itmişdür ki çeşme-i ḥayvāna varmaġa yolı ḳalmamışdur. Yaʿnī zamāneyi ol ḳadar fısḳ-ı mey ıḍlāl itmişdür ki perī rāh-ı hidāyete irmek ʿadem-i iḥtimāldür. Zīrā “Ḫıżır”dan murād ol devrüŋ pīrleridür, dimekdür.

غلط شد راه نعمت خانه ورنه

نعیم حق در و دربان ندارد[362]

14. Ġalaṭ şod rāh-ı niʿmet-ẖāne ver ne

Naʿīm-i Ḥaḳ der ü derbān ne-dāred

Maḥṣūl-ı Beyt: H̱āne-i niʿmet rāhı ġalaṭ oldı. Yaʿnī ʿavām fısḳları sebebiyle rāh-ı niʿmet-ẖāneyi güm itdiler. Niʿmet-ẖāne-i Ḥaḳ yoẖsa der ve ne derbān ve ne ser-heng ṭutar, dimekdür. Yaʿnī fısḳumuz ġalebesinden dīde-i baṣīretümüz nā-bīnā olup rāh-ı niʿmet-ẖāneyi biz żāyiʿ eyledük. Yoẖsa ḥāṣāllāh ki Ḥaḳḳuŋ niʿmet

[36b]

ẖānesi kimsenüŋ üzerine mesdūd ola, dimekdür.

چنان گرمند در عصیان که دوزخ

غم بیکاری شیطان ندارد[363]

15. Çünān germend der-ʿiṣyān ki dūzaẖ

Ġam-ı bī-kārī-i şeyṭān ne-dāred

“Germend” ḳızmışlardur, dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Zamāne ẖalḳı fısḳ u ʿiṣyān ʿamelinden bir mertebe germiyet ü ḳızġınlıḳ ile ẖˇāhiş kesb itmişlerdür ki aṣlā dūzaẖ şeyṭānuŋ aʿmāl-i nüẖūset-ittiṣāline ġam ṭutmaz. Yaʿnī

[362] Nimetler evinin yolu yanlış oldu yoksa nimet veren Allah’ın be kapısı ne de kapıcısı yoktur.

[363] O kadar isyan işleri ile uğraşmaktalar ki cehennem Şeytan’ın işsizliğinin derdinde değildir.

şeyṭān fiʿl-i şeyṭānīdedür yāḫūd degildür ġamını ṭutmaz. Zīrā Allāh'a ḳuluz, diyen ʿavāmuŋ ekṣerīsi aʿmāl-i şeyṭānī ile müsteḥaḳ-ı nār-ı dūzaḫ olmışlardur, dimekdür.[364]

عمل این وانگهی لب نغمه دارد

که مسکین این ندارد آن ندارد[365]

16. ʿAmel-i īn vā-nigehī leb-i naġme dāred

Ki miskīn īn ne-dāred ān ne-dāred

Maḥṣūl-ı Beyt: ʿAvāmuŋ kār u kesbi fısḳ u ʿiṣyāndan ġayrı yoḳ iken yine leblerin cünbān idüp teşekkī iderler ki fülān miskīn kimesne māldan hīç nesne ṭutmaduġından mekīlāt u meşrūbātdan ʿācizdür diyü birbirin ḥayf iderler. Pes itdükleri menāhīden mülāḥaẓa itmezler ki sebeb-i faḳr u ʿaczleridür, dimekdür.

مکافات عمل رزاق خلق است

هوای نفس قوت جان ندارد[366]

17. Mükāfāt-ı ʿamel-i Rezzāḳ ḫalḳ est

Hevā-yı nefs ḳuvvet-i cān ne-dāred

Maḥṣūl-ı Beyt: ʿAvāmuŋ aʿmāl-i nā-sezālarına mükāfāt u cezā Cenāb-ı Kibriyā bu ḳaḥṭ u ġalā meşaḳḳatini iʿṭā itmişdür. Zīrā hevā-yı nefse ṭābiʿān eşḫāṣuŋ cānlarına ġıdā olmaz. Olsa daḫı miḥen ü meşaḳḳatden girü ḳalmaz. Yaʿnī Ḥaḳ Teʿālā böyle müfsidlere ḫayr-cezā iʿṭā itmez, dimekdür.

---

[364] Derkenar: Laṭīfe maʿlūmdur ki bir kimesne bir ḫāne ve bāġ alsa ara yire bir simsār diyu müttereddid ḳorlar. Ve biri evlenmek murād itse düŋür ve bir vesīle miyāncı vażʿ iderler. Şeyṭān daḫı dūzaḫa müsteḥaḳ kimesneleri sevḳ iderdi ve dūzaḫı ʿamele saʿy ider idi. Gördi ki herkes dūzaḫī olup ḫˇāhişi eyler gider. İġvāyı terk ve anuŋ terk-i dūzaḫ ki "Hel men mezīd" (O gün Cehenneme, "Doldun mu?" deriz. O da "daha var mı?" der. (Kâf/50:30)) diyu muntaẓır idi. ʿAcabā şeyṭān vāsıṭa olup kimi göndersem dirdi. Kesādlıḳdan ādem isterdi. İʿdāmü'n-nās mecbūr olınca ġamı ḳaldurdı. Şimdi şeyṭān iġvā itsün, hem itmesün, diyu Şeyṭān istiġnā gösterdi. Nitekim vaḳtimüzde bu ḥāletlerle ġāyet iştihārı vardur. Ehl-i kibār oġlan ḳullanurlar. Oġlanlar, ḥaremlerini neʿuzübillāh erenler ʿan-ḳarīb ḥacetini gönderüp ışlāḥ eyleye. Merḥūm ʿUrfī bu zamānı görmeli idi āh.

[365] Amel böyle olduğu hâlde dudaklar ötmektedir ki fakirin busu yok osu yok.

[366] Amelin karşılığını veren, halka rızk veren Allah'tır. Oysa nefsin hevesleri canı besleyemez.

چرا دستی نگه دارد زمانه

که هر دل بشکند تاوان ندارد[367]

18. Çerā destī nigeh dāred zamāne

Ki her dil be-şikened tāvān ne-dāred

“Tāvān” cezā vü ʿivaż ve ödemek dimekdür. Ve cürm maʿnāsına daḫı gelür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Zamāne elini nihān itdügine sebeb nedür? Yaʿnī zamāne ḳaḥṭ u ġalāya münḳalib olup teng-destī olduġı şol fısḳ u ʿişyān sebebindendür ki bālāda ẕikri sebḳat itdi. Şol mertebedeki zamāne gizlendügi eliyle her ḳanḳı dili şikest eylese āʿvāż u cezā ṭutmaz. Yaʿnī ʿavāmuŋ mübtelā olduḳları fısḳ u ʿişyān sebebiçün zamāne her kimi telef eylese ḳışāṣa sezā olmaz. Zīrā fısḳları ḥadden tecāvüz itdüginden ʿavāmdan ferd-i vāḥid nüvāzişe müsteḥaḳ degildür. Pes zamāne nihān itdügi eliyle her kimlerüŋ ḳalbin şikeste iderse ne bāk, dimekdür.

بدریا در مشو کامروز از آشوب

جهان یک قطره بی طوفان ندارد[368]

19. Be-deryā der-me-şev k’im-rūz ez-āşūb

Cihān yek ḳaṭre bī-ṭūfān ne-dāred

Maḥṣūl-ı Beyt: Zamānede deryā maḥabbetine girme. Zīrā bu hengām teşvīş-i encāmda fiten-i dehrden deryā-yı cihānuŋ bir ḳatresi yoḳ ki bir ṭūfān olmaya. Yaʿnī cihānuŋ her ḳatresi āşūb-ı ṭūfāndan ḫālī degildür. Pes ne lāzum ki deryāyī olasuŋ, dimekdür.

بیابان طی مکن کش هر بن خار

کم از صد غول سرگردان ندارد[369]

20. Beyābān ṭay me-kon k’eş her bün-i ḫār

Kem ez-ṣad ġūl-i ser-gerdān ne-dāred

[37a]

[367] Felek neden bu işleri yapmaktan kendini tutsun zira kırılan gönlün cezası yoktur.

[368] Denize girme ki kargaşadan dolayı cihânda fırtınasız bir damla bile bulunmaz.

[369] Çölde yol yürüme. Çünkü onda her bir dikenin yüz başı boş devden eksiği yoktur.

“Ḫār” diken ve çalı dimekdür. “Ġūl” ġūl-ı beyābānī didükleri bir nevʿ yırtıcı ḥayvāndur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Beyābānı ṭay eyleme. Zīrā ol beyābānda her bir çalı dibinde yüz ser-keş ġūldan noḳṣān degildür. Beyābān didügi ārzū-yı nefs-i emmāredür. Yaʿnī ārzū-yı nefsle evḳātuŋ telef itme. Zīrā ol bādiyede hezār güne reh-zen ġūl-ı beyābānī ḫavfları vāḳıʿdur. Pes ol bādiye-peymāyīden kef-i yed eyle, dimekdür.

بیابان چیست؟این عهد دگر بود

کدامین شهر غولستان ندارد[370]

21. Beyābān çīst īn ʿahd-i diger būd

Kodāmīn şehr ġūlistān ne-dāred

Maḥṣūl-ı Beyt: Berr ü beyābānı bir cānibe terk eyle. Bu ʿahd u zamāne ġayrı güne oldı. Zīrā bu devrde ḳanḳı şehrdür ki ġūl-ı beyābāndan ḫālī ola? Pes beyābānı ġūl-ı ser-keş ṭutduġını taʿaccüb itme. Zīrā diyār-ı eḳālīmden biri ġūl-ı nefsānīden ḫālī degildür, dimekdür.

ز نافرمانی و ناشکری حق

هزاران عید یک قربان ندارد[371]

22. Zi-nā-fermānī vü nā-şükrī-i Ḥaḳ

Hezārān ʿıyd yek ḳurbān ne-dāred

Maḥṣūl-ı Beyt: Ḥak Teʿālā emr ü fermānın infāẕ u icrā olınmamaḳdan ve ḫalḳa iʿṭā vü iḥsān olınan niʿmet-i bī-pāyānuŋ şükrin edā itmekden ḫalḳ-ı ʿālem bir ḥālet kesb itmişlerdür ki hezārān ʿıydlar imrār itmekde. Ḥālbuki rıżā-yı Bārī içün ẕibḥ olınur bir ḳurbān yoḳ. Pes bu ḫalḳuŋ rıżā-yı Bārī içün ḳurbān u ṣadaḳa itmedükleri ancaḳ ḫˇāb u ġaflet ve fısḳ u nefsānīyet ġalebesiyledür. Pes dūçār-ı ḳaḥṭ u ġalā ve inḳıṭāʿ-ı maʿīşet ü ʿaşāyā olsalar cāy-ı taʿaccüb degildür, dimekdür.

کسی کز بیم حق نعمت شناسست

بدست تنگ جز دستان ندارد[372]

---

[370] Çöl de ne? Bu başka bir zamandır. Devlerin olmadığı şehir mi vardır!

[371] Allah’a isyan ve nankörlükten dolayı bin bayramda bir kurban kesilmemiştir.

[372] Allah korkusundan nimetlere şükreden insanın da dar ellerinde efsaneden başka bir şey yoktur.

23. Kesī k’ez-bīm-i Ḥaḳ niʿmet-şināsest
Be-dest-i teng cuz destān ne-dāred

Maḥṣūl-ı Beyt: Eşḫāṣdan biri ki ḥuḳūḳ-ı niʿmet-i perverdigārī ḫavfından derk idüp iŋler, öyle olan merdüŋ dest-i tengde destān u efsāneden ġayrı ḥāṣılātı yoḳdur. Yaʿnī ḥuḳūḳ-ı niʿmet-şināslıgı ʿaşḳ u şevḳ ile ve göŋül ḫ̆āhişligiyle olmayup żarūrī ve cihet-i ḫavfla olduġı sūretde ḥuḳūḳ-ı niʿmet-i perverdigārī-şināslıġında efsāne vü ḥikāye vü meṣelden ġayrı bir ḥāṣılātı olmaduġı aẓher min-e’ş-şemsdür, dimekdür.

لبی در شکر آن جنبان نداند
که منعم نعمت ارزان ندارد[373]
24. Lebī der-şükr-i ān cünbān ne-dāred
Ki münʿim-i niʿmet-i erzān ne-dāred

Maḥṣūl-ı Beyt: Sebeb-i ḳaḥṭ u ġalā ve intibār-ı maʿīşet ü ʿaşāyā şudur ki zamāne ḫalḳından şükrāne-i niʿmet-i ʿināyet-i ẕāt-ı Rabbü’l-ʿİzzet’de berīleyin cünbān itmez ki münʿim olan Rezzāḳ-ı ʿālem niʿmeti ḫalḳa erzān u şāyān göre. Pes bāʿiṣ-i meşaḳḳatleri ancaḳ itdükleri niʿmet küfrānlıḳlarıdur. Yoḫsa Cenāb-ı Ḥaḳ kimseye taḳdīr itdügi rızḳın virmede taʿallül itmez, dimekdür.

بیاید ترک این اعمال زنهار
که روح آسایش از خذلان ندارد[374]
25. Be-y-āyed terk-i īn aʿmāl zinhār
Ki rūḥ āsāyiş ez-ḫiẕlān ne-dāred

[37b]

Maḥṣūl-ı Beyt: Bālāda ẕikri sebḳat iden āmāl-i bed-fiʿāli ve fısḳ u fücūrı terk itmek gerek. Yaʿnī zinhār u zinhār bu efʿāl-i şeyāṭīn-pesendi terk gerek. Zīrā mādām ki bu efʿāl ve bu hiẕlān-keşīde var, bedeninde rūḥı bīzārdur. Yaʿnī mādām ki nefs bu ḫiẕlāna dūçārdur vücūdda cevher-i ẕāt olan rūḥ asāyiş ü ḥużūr görmez, dimekdür.

[373] Hiçbir dudak onun şükrüne kımıldamaz. Çünkü nimet verici Allah’ın nimetlerinin de bir bedeli vardır.

[374] Aman bu işleri bırakmak lazım. Çünkü ruh sefâletten dolayı rahat değildir.

کسی کو دائما مغلوب نفسست

زمردم عیب خود پنهان ندارد[375]

26. Kesī k'ū dāʾimā maġlūb-ı nefsest

Zi-merdüm-i ʿayb-ı ẖod pinhān ne-dāred

Maḥṣūl-ı Beyt: Mādām ki bir şaẖṣuŋ kendisi dāʾimā maġlūb-ı nefs-i emmāre ola, kendi ʿaybların ʿavāmdan pinhān idemez. Zīrā bir fiʿl ki şeyṭānī ola her çend anı ketm ü iẖfāya saʿy u kūşiş eyleye beyne'l-ʿavām iẖfāsı ʿadem-i imkāndur, dimekdür.

که چون دشمن بطعنش لب گشاید

همان نفسش ز کبر انسان ندارد[376]

27. Ki çün düşmen be-ṭaʿneş leb güşāyed

Hemān nefseş zi-kibr-i insān ne-dāred

Bu beytüŋ mażmūnı şöyle fehm olınur ki ṭaʿn lafẓında vāḳıʿ "şīn" Cenāb-ı Rezzāḳ ẖażretlerine rāciʿ ola.

Maḥṣūl-ı Beyt: Mādām ki düşmen zebān-dırāz-ı ṭaʿn-ı Cenāb-ı Perverdigār ide yaʿnī şol şaẖṣ ki giriftār-ı nefs-i emmāre ve esīr-i şehvet ola. Ve yine Allāh bize bu miḥen-i meşaḳḳati neden revā gördi diyü īmā iderse ancılayın şaẖṣ nefs-i insānī ṭutmaz. Belki ẖayvāndan eşeddür. Zīrā ẖayvān başına belā gelse teşekkī itmez. Pes bu ḳadar fısḳa dūçār olan kimse ʿacz ẖālinden teşekkī ider anı insān ẓannitme. Zīrā ol ẖayvāndan alçaḳdur, dimekdür.

کسی کو ترک گیرد و بداند

همانا ایزدش حیران ندارد[377]

28. Kesī k'ū terk gīred ü be-dāned

Hemānā īzedeş ẖayrān ne-dāred

[375] Daima kendi nefsine yenik düşen kimse kendi aybını halktan gizleyemez.

[376] Düşman onu kınayarak ağız açtığında kibirden dolayı onun nefsi insanda yoktur.

[377] Nefsi terk eden ve bunu anlayan kişiyi gerçekten Allah perişan yapmaz.

Maḥṣūl-ı Beyt: Bir ʿabd ki efʿāl-i nā-pesendi bilüp terkini ögreteler, öyle olan ẕātı Allāh Teʿālā teng-destī vü müflisīden ḫayrān ṭutmaz. Yaʿnī aṣlā meşaḳḳate enbāz itmeyüp her ṭarafdan yāveri olur, dimekdür.

معاصی باعث خذلان روحست

درین معنی سخن نادان ندارد[378]

29. Meʿāṣī bāʿiṣ-i ḫiẕlān-ı rūḥest

Der-īn maʿnā süḫan nā-dān ne-dāred

Maḥṣūl-ı Beyt: Maʿṣiyetüŋ kendisi rūḥ-ı iżāfīye bāʿiṣ-i ḫiẕlān u güm-rāhīdür ve bu maʿnāda nā-dānuŋ muʿārefesi yoḳdur. Yaʿnī nā-dān cehlinden bu maʿnāyı idrāk idemez, dimekdür.

کسی کو داند و ترکش تواند

ولی آهنگ ترک آن ندارد[379]

30. Kesī k'ū dāned ü terkeş tevāned

Velī āheng-i terk-i ān ne-dāred

Maḥṣūl-ı Beyt: Bir şaḫṣ ki bu fısḳ u ʿ işyānuŋ bārgāh-ı Mevlā'da meẕmūm u nā-şāyān olduġın bilüp fısḳ-ı meẕkūruŋ terki elinden gelür lākin terkinde ihmāl yaʿnī ḳaṣd-ı terk itmez.

اگر مؤمن بود زنجیر و جلاب

و گر کافر به بت ایمان ندارد[380]

31. Eger müʾmin buved zencīr ü cüllāb

Ve ger kāfīr be-büt īmān ne-dāred

"Cüllāb" gerçi çend maʿnāya müstaʿmeldür. Ammā bunda ḳul ve ḳaravaş maʿnāsındadur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Bir ferd-i aḥad bu fısḳuŋ terki elinde iken terkin ḳaṣd itmedügi sūretde eger ol şaḫṣ müʾminden ise selāsil ü aġlāl-ı caḥīme ḳul ve ṭavḳ-ı zencīre giriftār ola

[378] Günahlar ruhun kaybına yol açar. Bilgisiz insanın bu anlamda konuşması olamaz.

[379] Bilen ama terk edebilen kişi bu işleri terke etmeye niyeti olmazsa.

[380] Eğer mümin ise zencir ve köleliğe düçar olur, eğer kafir ise puta inanmıyordur.

[38a]

caġına iştibāh yoḳdur. Ve eger kāfir ise perestiş ve maʿbedi olan büti inkār idüp perestişde naḳṣı ṣādır olmış yaʿnī kāfir ise küfri teraḳḳī bulmışdur, dimekdür.

کسی کو نی بدانی تواند

بمعشوق ازل پیمان ندارد[381]

32. Kesī k'ū nī be-dānī tevāned

Be-maʿşūḳ-ı ezel peymān ne-dāred

Maḥṣūl-ı Beyt: Bir kimse ki ol bu fısḳ u ʿiṣyānuŋ encām-ı kārı ḫiẕlān u güm-rāhī olduġın bilmeyüp bilmesinde ve bā-ḫuṣūṣ terk itmesinde ḳudreti olmaya. Ol ferdüŋ maʿşūḳ-ı ezel ki Cenāb-ı Cāmiʿ-i cemīʿ-i müştāḳiyāndur, anuŋla ʿahd ü peymānı yoḳdur. Yaʿnī öyle olan ebter feyż-i ilāhīden behremend olmayup ḫardan kemter olduġı tafṣīle ḥācet degildür, dimekdür.[382]

همین گفتن نکو آید زعرفي

نه بشنود که گوش آن ندارد[383]

33. Hemīn goften-i nikū āyed zi-ʿUrfī

Ne-be-ş'neved ki gūş-ı ān ne-dāred

Maḥṣūl-ı Beyt: Bālāda basṭ u beyān olınan pend ü mevāʿiẓ ʿUrfī'den ziyāde leṭāfet ü revnaḳ ile ẓuhūr itmekdedür. Yaʿnī kelime-i Ḥaḳ derūn-ı ʿUrfī'den ḫoş ṭulūʿ itmekdedür. Pes bu pend ü neṣāyiḥi istimāʿ itmez şol kimse ki Ḥaḳ kelāmı istimāʿ itmege ḳulaġı olmaya. Yaʿnī pend ü neṣāyiḥümi rūḥ-ı nācī ve Ḥaḳ kitābından feyż-yāb olanlar istimāʿ ider ve illā maʿşūḳ-ı ezel peymān u ʿahdinden güsiste-mahār olan ḫargele-i ḫoş-ʿalefān ḳanda idrāk u iẕʿān ider? dimekdür.

10

[381] Bildiği hâlde yapamayan bir kimsenin ezelî maşuk ile ahdi yoktur.

[382] Derkenar: Ḥadīṯ-i şerīfde e'ş-şeyʾu şeyʾun, ve'l-cāhilu lā şeyʾun'dur. [Her şey bir şeydir fakat Câhil hiçbir şey değildir.]

[383] Urfî'nin bu konuları dile getirmesi güzeldir. İşitmeyenin duymaya kulağı yoktur.

Der-Medḥ-i Mīr Ebū'l-Feṯḥ

[feʿilātün/mefāʿilün/feʿilün]

صاحبا بر تو عید میمون باد

عید نیز از رخت همایون باد[384]

1. Ṣāḥibā ber-to ʿıyd-i meymūn bād

ʿIyd nīz ez-ruḫet humāyūn bād

"Ṣāḥibā!" ey ṣāḥib-i salṭanat! Dimekdür. "Nīz" be-maʿnā "daḫı".

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ṣāḥib-i mülk ü milel v'ey pīrāye-i dīn ü düvel! ʿIyd-i şerīfüŋ saʿid olsun. Ve ʿıyd daḫı senüŋ ġaddār-ı ḥuceste āṣāruŋla hümāyūn u meymūn olsun, dimekdür.

هر متاعی که ملک تهنیتست

نزد روز و شب تو مرهون باد[385]

2. Her meṭāʿī ki mülk-i tehniyetest

Nezd-i rūz u şeb-i to merhūn bād

"Tehniyet" mübārek-bād maḥallinde istiʿmāl olınur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Her bir esbāb ki devlet ü iḳbāl tehniyetine bāʿiṣdür, senüŋ devlet ü salṭanatuŋ gice ve gündüzi üzerine merhūn olsun. Yaʿnī her ne ḳadar esbāb-ı tehniyet ve metāʿ-ı memnūniyet var ise senüŋ dīn ü devletüŋ bāzārı rūz u şebüŋe merhūn u mülāzım olsun, dimekdür.

آستانت پناه دورانست

آستینت کلاه گردون باد[386]

3. Āsitānet penāh-ı devrānest

Āsitīnet külāh-ı gerdūn bād

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ẕāt! Āsitānuŋ penāh-ı devrāndur. Yaʿnī dergāhuŋ felek penāhı olduġı gibi cūd u iḥsān ile dūḫte olan āsitīnüŋ daḫı çarḫuŋ tācı ve külāhı olsun, dimekdür.

---

[384] Ey Padişâh bu bayram sana mübarek olsun. Bayram da senin yüzünden kutlu olsun.

[385] Kutlama sebebi olan her bir nesne senin gece ve gündüzüne merhun olsun.

[386] Senin asitanın feleğin sığınacak yeridir. Senin yenin ise asumanın tacıdır.

امتناع حصول شوکت تو

نشتر سینهٔ فریدون باد[387]

4. İmtināʿ-ı ḥuṣūl-ı şevket-i to

Neşter-i sīne-i Ferīdūn bād

“Ferīdūn” şāhān-ı ʿAcem’den biridür ki çarḫ-ı ġaddāruŋ ḍarb-ı nīzesiyle dār-ı ʿuḳbāya rıḥlet itmiş.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ẕāt! Senüŋ ḥaşmet ü şevketüŋ ḥuṣūlinüŋ imtināʿ yaʿnī ve şevket ü salṭanatuŋ bed-ḫˇāhlaruŋ sīnesi neşter-i sīne-i Ferīdūn ile

[38b]

raḫne-dār olsun, dimekdür.

انقطاع حیات دشمن تو

جوهر دشنهٔ شبیخون باد[388]

5. İnḳıṭāʿ-ı ḥayāt-ı düşmen-i to

Cevher-i deşne-i şebīḫūn bāḍ

“Şebīḫūn” gice ile kārvānı yaġmā iden ḫırsızlardur. “Deşne” ḫançer maʿnāsınadur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey memdūḥ! Düşmenüŋ ḥayātı inḳıṭāʿı ve geçici şebīḫūnlaruŋ deşneleri cevheri olsun. Yaʿnī senüŋ devlet ü iḳbālüŋe ʿadāvet iden ġaddārān-ı cihān şebīḫūnlaruŋ seyfleriyle ḥayātları münḳaṭıʿ olsun, dimekdür.

شرابی که در خم انشاست

بلب نامهٔ تو مقرون باد[389]

6. Şarābī ki der-ḫum-ı inşāst

Be-leb-i nāme-i to maḳrūn bād

“Şarāb” bunda maʿnā vü mażmūn dimekdür.

---

[387] Senin ihtişamını kabul etmekten imtina edene Feridun’un göğsünün hançeri nasib olsun.

[388] Senin düşmanının hayatının sonu gece baskını hançerinin özü olsun.

[389] İnşa küpü içindeki her bir şarap senin yazının dudağına yakın olsun.

Maḥṣūl-ı Beyt: Her maʿnā vü mażmūn ṣahbāsı ki ḫum-ı inşāda vāḳıʿ olmışdur, senüŋ fermān-nāmesi kenāruŋa maḳrūn olsun. Yaʿnī her bir mükeyyifāt u neşʾe-dār olan meżāmīn-i rengīn ve her bir leẕẕet-baḫş-ı devlet ü iḳbālüŋ olan kelimāt-ı fermān-nāmeŋ ʿünvānına yaḳīn olsun, dimekdür.

هر سرابی که در جهان عطاست

از نم خامهٔ تو جیحون باد[390]

7. Her serābī ki der-cihān ʿaṭāst

Ez-nem-i ḫāme-i to Ceyḥūn bāḍ

"Serāb" şol ṣaḥrādur ki ıraḳdan mānend-i āb görinür, murād memdūḥuŋ fermānı kāġıdıdur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Her ol serāb ki cihāna ʿaṭā olınmışdur yaʿnī her bir ol ḳuraḳ yer ki cihānı iḥāṭa eylemişdür, senüŋ ḫāmeŋ nem ve ḳaṭarātından mānend-i Ceyḥūn neşv ü nemā olsun, dimekdür.

علم برفطنت تومفتونست

لوح محفوظ نیز مفتون باد[391]

8. ʿİlm ber-fiṭnāt-ı to meftūnest

Levḥ-i maḥfūẓ nīz meftūn bād

"Fıṭnat" zekāvet dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: ʿİlm senüŋ fıṭnat u zekāvetüŋe meftūn u mecbūrdur. Pes levḥ-i maḥfūẓ daḫı senüŋ fıṭnat u zekāŋa meftūn olsun. Levḥ-i maḥfūẓ didügi murād ḳalem ü kāġıddur ki elīf kāfiyesinde daḫı ẕikri sebḳat itmişdür.

صورت از بینش تو ممنونست

عقل فعال نیز مفتون باد[392]

9. Ṣūret ez-bīniş-i to memnūnest

ʿAḳl-ı faʿāl nīz meftūn bād

---

[390] Cömertlik cihânında görülen her bir serap senin kaleminden çıkan nem ile ceyhuna dönüşsün.

[391] İlim senin zekana hayrandır. Levh-i mahfuz da hayranın olsun.

[392] Suret seni görmekten memnundur akl-i faal da memnun olsun.

“ʿAḳl-ı faʿāl” ʿaḳl-ı ʿāşir ki irāde-i efʿāldür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ẕāt! Sūret-i ādemiyān dīdār-ı şerīfüŋ beyninde memnūn u şādān olurlar. Pes ʿaḳl-ı faʿāl daḫı cemāl-i bā-kemālüŋe meftūn u memnūn olsun, dimekdür.

شست و شوی لباس گیتی را

عدل نزهتگر تو صابون باد[393]

10. Şust-şūy-ı libās-ı gītī-rā

ʿAdl-i nüzhetger-i to ṣābūn bād

“Nüzhetger” temīzletici maʿnāsında olur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ẕāt! Elbise-i cihān şust-şūsı içün yaʿnī elbise-i mülevveṣe-i envāʿ-ı fiten olan cihān şust-şūsı içün senüŋ nüzhetger olan ʿadlüŋ ṣābūn olsun, dimekdür.

خاندان رموز غیب را

کلک دانشور تو خاتون باد[394]

11. Ḫānedān-ı rumūz-ı ġayb-rā

Kilk-i dānişver-i to ḫātūn bād

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ẕāt! Rumūz u ġayb ḫānedānı yaʿnī esrār-ı ġayb ḳabīlesi duḫteri senüŋ dānişver olan kilküŋ menkūḥası olsun. Yaʿnī esrār-ı ġayb-ı ilāhiyeyi kilküŋ vāḳıf olup kendi menkūḥası olsun, dimekdür.[395]

دورهٔ روزگار دولت تو

جسم و جان با دو لفظ و مضمون باد[396]

12. Devre-i rūzgār-ı devlet-i to

Cism ü cān bā-du lafẓ u mażmūn bād

---

[393] Dünya kıyafetinin yıkanmasında senin temizleyici adaletin sabun olsun.

[394] Gaybın sırlar hanedanı için senin bilge kalemin hatun olsun.

[395] Derkenar: Rumūz müẕekker kilk müʾenneṯ olsa evlādur. ʿĀlem-i ġayb remzlerinüŋ senüŋ dānişver olan ḳalemüŋ ḫātūnı olsun bir ṭaḳım sırrı ḥāmil ü ḳābil olsun. Tā ki ulular sarāyı meydāna gelüp herkes müstefīd ola.

[396] Senin devletinin dönemi cisim ve can veya laf ve mazmun gibi birlik içinde olsun.

[39a]

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ẕāt! Devlet ü iḳbālüŋ rūzgārı devri yine senüŋ devletüŋ çeşmine cān olsun. Ve lafẓ-ı mażmūn olsun. Yaʿnī devr-i rūzgār senüŋ devlet ü iḳbālüŋ ḳurbānı ve lafẓ-ı mażmūn olsun. Murād gerdiş-i rūzgār-ı devletüŋ kemāline ṣarf olsun, dimekdür.

فتنه و حادثات دشمن تو

زخم و خون باد و خواب وافیون باد[397]

13. Fitne vü ḥādiṯāt-ı düşmen-i to

Zaḫm u ḫūn bād u ḫˇāb u afyūn bād

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey memdūḥ! Ḥavādiṯāt-ı fitne-i düşmen zaḫm-ı ḫūn ile dāʾimā mecrūḥ u ḫūn-ālūd olsun. Ve ẓuhūrāt-ı fiten-i aʿdā ḫˇāb-ı afyon ile güm-geşte olsun. Yaʿnī düşmeninüŋ ḥādiṯāt-ı fitnesi zaḫm-ı ḫūn ve ḫˇāb-ı afyon ile güm-geşte olsun. Zīrā ʿAcemī olan afyonı yise yigirmi dört sāʿat güm-geşte olduġı gibi fitne-i düşmen daḫı ḫˇāb-ı afyon ile ser-geşte olsun, dimekdür.

لاشهٔ حاسدت بعهد حیات

طعمهٔ کرکسان گردون باد[398]

14. Lāşe-i ḥāsidet be-ʿahd-i ḥayāt

Ṭuʿme-i kerkesān-ı gerdūn bād

“Kerkes” kerkes didükleri atmaca nevʿinden bir ṭayruŋ (aḳbaba) ismidür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ẕāt! Senüŋ ḥāsidüŋ ḥayātı hengāmında lāşe-i mundārı kerkes ḳuşlarınuŋ ṭuʿmesi olsun. Yaʿnī ḥāsidüŋ ḳable’l-fevt lāşe-i ḫabāṯet-i tūşeleri ṭuʿme-i pençe-i kerkesān olsun, dimekdür.

مضجع دشمنت بشرط وفات

صدر ایوان ربع مسکون باد[399]

[397] Senin düşmanların fitne ve hadiseleri toprak ve kan olsun yara, kan, uyku ve afyon olsun.

[398] Sana haset edenin leşi henüz yaşarken dünya akbabalarının yemi olsun.

[399] Senin düşmanının rahatlayacağı yer, vefat etmek şartıyla dünyanın yaşanmakta olan dörtte birinin eyvanının başköşesi olsun.

15. Mażcaʿ-ı düşmenet be-şarṭ-ı vefāt

Ṣadr-ı eyvān-ı rebiʿ-i meskūn bād

“Mażcaʿ” yatacaḳ ve maḥall-i mesken dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey memdūḥ! Senüŋ düşmenüŋ maḥall-i mażcaʿı rubʿ-ı meskūn ṣadr-ı eyvānuŋ bālāsında olması niyāz iderüm. Ammā şol şarṭla ki rāḥata varduġı eṣnāda murd olup maḥv olsun. Yaʿnī düşmenüŋ rāḥatgāhı ʿarş-ı aʿlā ḳaṣrı olmasını duʿā vü niyāz iderüm. Ammā şol şarṭla ki ḥīn-i rāḥatda ʿömrinden eṣer ḳalmaya, dimekdür.

گرنه ظل توابره اش باشد

قاقم صبح شبه اکسون باد[400]

16. Ger ne ẓıll-i to ibreeş bāşed

Ḳāḳum-ı ṣubḥ şibh-i iksūn bād

“Ger ne”de vāḳıʿ “ne” bāşed’e rāciʿ dür. Meṣelā ger ne-bāşed maḥallinde istiʿmāl olınur. “İbre” ẓāhireş maʿnāsında müstaʿmeldür. “Şīn” cihān’a rāciʿ dür ki taḥtında maḥẕūfdur. “Şibh” miṣl ü mānend maʿnāsındadur. “İksūn” bir nevʿ siyāh ḳumaşdur ve baʿżı kimesneler bir nevʿ ḳara renklü ḥayvāndur dimişlerdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ẕāt! Eger senüŋ ẓıll ü ḥimāyetüŋ cihāna sāye-endāz olmasa yaʿnī ʿadl ü ʿadāletüŋ cihāna cilveger olmasa felegüŋ ḳāḳūma mensūb olan ṣubḥı revnaḳ-ı iksūn-ṣıfat olup rūşen ü dıraḫşān olmasun. Murād cihāna senüŋle revnaḳ-tırāz olsun, dimekdür.

گر نخیزد فلک بطاعت تو

کاف کن منفصل تر از نون باد[401]

17. Ger ne-ḫīzed felek be-ṭāʿat-i to

Kāf-ı Kün münfaṣılter ez-nūn bād

“Kāf, nūn”, “kün” emrinüŋ “kāf”ı vü “nūn”ı dimekdür ki murād nūn gibi infiʿālden egrilüp mānend-i ḫalḳa olmasıdur.

[400] Senin gölgen yüzey kısmına düşmezse sabah kürkü eksun kumaşı gibi siyah olsun.

[401] Eğer felek senin itaatine kalkışmazsa Kün’un kafı nun’dan daha dağınık olsun. (Parçalanmış olsun)

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ẕāt! Ger felek senüŋ emr ü fermānuŋa ṭāʿat u ʿubūdiyet göstermezse yaʿnī emrüŋden muḫālif aʿmāl sevdāsında düşerse, dilerüm ki "kün"

[39b]

emrinüŋ "kāf"ı ki felegüŋ bāʿiṣ-i ḫalḳiyetidür, infiʿālinden taḥtında vāḳıʿ "nūn" gibi mānend-i ḫalḳa ḳurulmış olsun. Yaʿnī felek iṭāʿatinde ʿadem-i iẓhār-ı ṣadāḳat iderse ḥarf-i "nūn" ki ḫalḳa-miṣāl ḳıvrılmış olsun yaʿnī lafẓ-ı "kün" ki emrdür, felege münfaʿil olup anı ḫarāb u yebāb eylesün, dimekdür.

خون سردی که بر تو جوش نزد
از عروق وجود بیرون باد[402]
18. Ḫūn-ı serdī ki to cūş ne-zed
Ez-ʿurūḳ-ı vücūd bīrūn bād

"Ḫūn-ı serd" ṣolmaz ḳan dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ẕāt! Ṣol ṣoʿuḳ ḳanlı ki senüŋ ʿaşḳ u maḥabbetüŋe cūş itmedi yaʿnī ṣol nā-merdler ki senüŋ maḥabbetüŋe bel bağlamadılar, dilerüm vücūdı ṭamarlarından bīrūn olsun. Öyle olan şaḫṣ ḥayātı benden berī olsun, dimekdür.

روح خصمت که زنده در گورست
در ته پای فتنه مدفون باد[403]
19. Rūḥ-ı ḫaṣmet ki zinde der-gūrest
Der-teh-i pāy-ı fitne medfūn bād

"Teh" ḳaʿr maʿnāsındadur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Saŋa ḫuṣūmet idenlerüŋ rūḥı mezārda zinde ola. Yaʿnī ṣol ḫaṣmuŋ ki zīr-i zemīnde medfūndur, ḫaṣmuŋ olmaḳ içün dilerüm ki fitnenüŋ ayaġı altında medfūn olsun. Yaʿnī şeyāṭīne ḳarīn olsun, dimekdür.

آرزوی دستش از سخاوت تو

[402] Senin için coşmayan soğuk bir kan varlık damarlarından dışarı çıksın.

[403] Diri diri mezarda olan düşmanının ruhu fitne ayağı altında gömülü kalsın.

در گریبان گنج قارون باد[404]

20. Ārzū-yı desteş ez-seḫāvet-i to

Der-grībān-ı genc-i ḳārūn bād

Maḥṣūl-ı Beyt: "Ārzū" vü "meyl" didükleri maʿnānuŋ desti senüŋ cūd u seḫāŋdan bir mertebe münʿim olsun ki eli girībān-ı genc-i Ḳārūn üzerinde olsun. Yaʿnī kemāl-i seḫaŋda ārzū ve şol mertebe behremend olsun ki maṭlab u maḳṣadı olan genc-i Ḳārūn'a irişsün, dimekdür.

وعدهٔ روزگار همت تو

دلش از عمر کوتهی خون باد[405]

21. Vaʿde-i rūzgār-ı himmet-i to

Dileş ez-ʿömr-i kūtehī ḫūn bād

Ey ẕāt! himmetüŋ devrinde vaʿde didükleri peymānuŋ ḳalbi ʿömr-i kūtehīden ḫūn olsun. Yaʿnī himmetüŋ eşḫāṣdan birine ʿināyet ü iḥsān vaʿdesini virdükde ol vaʿdüŋ ʿömri kūteh olsun. Yaʿnī ḥīn-i vaʿdüŋde mevʿūd olan nesne mevʿūd-ı ʿaleyh olan merde irişsün. Bu sūretde vaʿdüŋ ʿömri kūteh olmış olur, dimekdür.

ذات پاکت که والی علم است

باوج گیر از کمال ذوالنون باد[406]

22. Ẕāt-ı pāket ki vālī-i ʿilm est

B'evc-gīr ez-kemāl-i Ẕü'n-nūn bād

"B'evc" yücelige dimekdür. "Ẕü'n-nūn" Ẕü'n-nūn-ı Mıṣrī didükleri ẕāt-ı muḥteremüŋ ism-i şerīfleridür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey Şāh! Ẕāt-ı pāküŋ ki vālī-i ʿalemdür, kemālāt-ı Ẕü'n-nūn-ı Mıṣrī'den evc-gīr olasuŋ. Yaʿnī cihet-i kemālātla Ẕü'n-nūn-ı Mıṣrī'den ʿālī olasuŋ. Murād duʿādur.

---

[404] Arzunun eli senin cömertliğin sayesinde Karun hazinesinin yakasına erişsin.

[405] Senin himmet döneminin süresinin gönlü ömrünün kısalığından dolayı kan olsun. (Gönlü kana dönüşmek: çok üzülmek)

[406] İlim valisi olan temiz zatın Zünnun'un kemalinden daha yücelere erişsin.

اسم فردت که میر ابوالفتحست

تاج بخش کلام موزون باد[407]

23. İsm-i ferdet ki Mīr Ebū'l-Feṯḥ'est

Tāc-baḫş-ı kelām-ı mevzūn bād

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey żiyā-baḫş-ı kāffe-i enʿām! İsm-i şerīfüŋ ki Mīr Ebū'l-Feṯḥ ʿünvānıyla be-nām olmışdur, şuʿarā-yı dehrüŋ kelām-ı mevzūnlarına tāc-baḫş olsun. Yaʿnī şuʿarā-yı dehrüŋ eşʿārı senüŋ nām-ı şerīfüŋle revnaḳ-yāb olsun, dimekdür.

در تماشای حسن دولت تو

لیلی روزگار مجنون باد[408]

24. Der-temāşā-yı ḥüsn-i devlet-i to

Leylī-i rūzgār-ı Mecnūn bād

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ẕāt,

[40a]

senüŋ devletüŋ ḥüsnini temāşādan ötüri rūzgāruŋ Leylā'sı Mecnūn olsun. Yaʿnī Leylā-yı rūzgār senüŋ devlet ü iḳbālüŋ ḥüsnini temāşādan ötüri mecnūn u meftūn olsun, dimekdür.

در دیار وجود دشمن تو

عافیت را مزاج طاعون باد[409]

25. Der-diyār-ı vücūdı düşmen-i to

ʿĀfiyet-rā mizāc-ı ṭāʿūn bād

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey Şāh! Senüŋ düşmenüŋüŋ vücūdı şehrinde ʿāfiyetüŋ mizācı ṭāʿūn olsun. Yaʿnī ʿāfiyet ki bāʿiṯ-i ṣıḥḥat-ı bedendür, düşmenüŋ vücūdı şehri ḫarāb olsun içün ʿāfiyetüŋ mizācı ṭāʿūna tebdīl olsun, dimekdür.

---

[407] Senin ismin olan Mir Ebu'l-feth nazımın taç vericisi olsun.

[408] Senin devletinin güzelliğini izlemekten leyla olan felek Mecnûn (deli) olsun.

[409] Senin düşmanının varlık diyarında sağlığının mizacı daima veba hastalığı olsun.

مهر و ماهت بجای لعل و گهر

سوده اندر میان معجون باد[410]

26. Mihr ü māhet be-cāy-ı laʿl ü güher

Sūde ender miyān-ı maʿcūn bād

“Sūde” ezilmiş ve sürilmiş dimekdür. “Maʿcūn” ki meşhūr bir maʿcūndur ki ṭabībler marīże yidürürler.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey Şāh! Senüŋ laʿl ü güher yerine mihr ü māh maʿcūn-ı ʿāfiyet içinde ezilmiş olsun. Murād, mihr ü māh senüŋ ʿāfiyet maʿcūnuŋda olmış olsun, dimekdür.

دشمنت خسته باد کو بعبث

جازوی بابلش در افسون باد[411]

27. Düşmenet ḫaste bād k’ū be-ʿabeş

Cāzū-yı Bābil’eş der-efsūn bād

“Bābil” bir beldenüŋ ismidür ki ġāyetde cādū ve sihir-bāzı çoḳdur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ẕāt! Düşmenüŋ ḫor u ḥaḳīr ve ḫaste-mizāc olsun. Ve Bābil cādūları efsūnı anuŋ üzerine olup dāʾimā ʿabeş yire olsun, dimekdür.

حاسدت در مصیبت طالع

تا بمژگان نشسته در خون باد[412]

28. Ḥāsidet der-muṣībet-i ṭāliʿ

Tā be-müjgān nişiste der-ḫūn bād

Maḥṣūl-ı Beyt: Ḥāsidüŋ ṭāliʿ-i muṣībetinde ve baḫtı nā-hemvāreliginde müjgānlarına dek ve ġam u ġuṣṣa ḫūnına müstaġraḳ olsun, dimekdür.

مطربی را که دشنهٔ مضرابست

سینهٔ دشمن تو قانون باد[413]

---

[410] Güneş ve ay, lal ve inci yerine senin afiyet macununun arasında ezilmiş toz olsun.

[411] Düşmanın her zaman yorgun olsun. Çünkü yaptığı faydasızdır. Babil büyücüsü onu büyülesin.

[412] Sana haset eden, alın yazısı belasında kirpiklerine kadar kana batsın.

[413] Mızrap hançerini alan çalgıcı için senin düşmanının göğsü kanuna dönüşsün.

29. Muṭribī ki deşne-i mıżrābest
Sīne-i düşmen-i to ḳānūn bād

“Mıżrāb” sāzendelerüŋ ḍarb-ı tāziyānelerinden kināyedür. “Ḳānūn” bir nevʿ çalġu ismi ammā bunda muʿayyen maʿnāsında müstaʿmeldür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Bir muṭribüŋ mıżrābı ki ol ḫançerdür, düşmen sīnesinde muʿayyen ü ḳānūn olsun, dimekdür.

عرفی است اینکه نغمه می سنجد
نخل تحسینش از تو موزون باد[414]
30. ʿUrfī est īnki naġme mīsenced
Naḫl-i taḥsīneş ez-to mevzūn bād

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey kān-ı seḫā v’ey menbaʿ-ı ṣıdḳ u vefā vü ṣafā! Bu naġme-senc olan şaḫṣ-ı ʿUrfī duʿā-gūyuŋdur. Ve senüŋ üzerüŋde olan taḥsīni naḫli ki ol şiʿrdür, senüŋ cūd u seḫāŋ ile mevzūn u dürüst olsun. Murād memdūḥdan cāʾize ṭalebdür.

هر کجا ابر فطره اش بارد
قطرهٔ محسود در مکنون باد[415]
31. Her kocā ebr-i ḳaṭreeş bāred
Ḳaṭre-i maḥsūd dürr-i meknūn bād

“Ḳatre”den murād mürekkeb ṭamlamalarıdur. “Eş” ʿUrfī’ye rāciʿdür. “Maḥsūd” murād elfāẓ u meżāmīn-i ʿUrfī’dür ki ʿālemüŋ maḥsūdıdur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Her ḳande ki ʿUrfī’nüŋ ebr ḳatresi yaġarsa yaʿnī her ḳanḳı yerde ki ʿUrfī’nüŋ mānend-i ebr-i raḥmet olan eşʿārı ḳaṭarātı yaġarsa, ḳatre-i maḥsūdları dürr-i meknūn olsun. Yaʿnī şol mażmūnlar ki ʿālemüŋ maḥsūdlarıdur, dürr-i meknūn olsun, dimekdür.

آفرین باد بر طبیعت او

[414] Nağme söyleyen bu zat Urfîdir. Fidana benzeyen övgüsü senin (ihsanın) ile süslensin.

[415] Onun yağmur damlasının yağdığı her yerde, hasetçi damla gizli inci olsun.

روی فیض تو نیز گلگون باد[416]

32. Āferīn bād ber-ṭabīʿat-ı ū

Rūy-ı feyż-i to nīz gülgūn bād

[40b]

Maḥṣūl-ı Beyt: ʿUrfī'nüŋ ṭabʿ-ı pākine ṣad āferīnler olsun ki böyle dürr-i girān-behālar ṣudūr buldı. Pes ey ẕāt! Senüŋ daḫı feyż ü seḫāŋuŋ rūyı gül-reng olsun. ʿUrfī'nüŋ ṭabʿından böyle dürr-i girān-behālar ṣudūr olduġından himmetine ve ṭabʿ-ı ẕarāfetine āferīnler olsun, dimekdür.

داورا دولتی که ملازم تست

می ندانم که گویمش چون باد[417]

33. Dāverā devletī ki mülāzım-ı tost

Mīne-dānem ki gūyemeş çün bād

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ẕāt! Bir devlet ki mülāzımuŋdur, bilmem ne derecelerde ʿālī olsun, dimekdür.

گر قدر میتوانش افزود

تا حد امتناع افزون باد[418]

34. Ger ḳadr mītevāneş efzūd

Tā ḥadd-i imtināʿ efzūn bād

Maḥṣūl-ı Beyt: Eger devlet ü iḳbālüŋi Ḥaḳ Teʿālā efzūn idecek ise imtināʿ-ı ser-ḥaddüŋe dek efzūn olsun. Yaʿnī devletüŋ bir mertebe efzāyişde olsun ki yeter diyesüŋ, dimekdür.

ور همین است حد افزایش

جاودان با عیار اکنون باد[419]

35. Ver hemīn est ḥadd-i efzāyiş

---

[416] Onun fıtratına aferin olsun, senin cömert yüzün ise gül renkli olsun.

[417] Ey hükümdar seninle beraber olan devletin ne kadar (yüce) olacağını bilmem.

[418] Eğer (bu devletin) kadri yücelecek ise yeter artık deninceye kadar yükseklere gitsin.

[419] Yükseliş haddi bu kadar ise de şimdiki seviye ile ebedî kalsın.

Cāvidān bā-ʿayār eknūn bād

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ẕāt! Devlet ü salṭanatuŋ izdiyād u rifʿati hemīn bu ḳarār üzre ise el-ḥāletu haẕihī olduġı ʿayārı üzere ebed ü cāvid olsun. Yaʿnī devletüŋ bu kemāl ile ḳıyāmete dek cāvid olup āfāt-ı ḫazāndan pejmürde olmasun, dimekdür.

ختم کردم باین دعا که سرت

سایه پروردی لطف بیچون باد[420]

36. Ḫatm kerdem b'īn duʿā ki seret

Sāye perverdī luṭf-ı bī-çūn bād

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey Şāh! Bu ḳaṣīde-i raʿnāyı bu güne duʿā-yı ḫayriyye ile iḫtişām ve bu dürlü medḥ ü ṣenāŋla encām virdüm ki senüŋ mübārek başuŋ sāye-i luṭf-ı Ḫudā olsun. Yaʿnī ẓıllullāh fi'l-ʿālem olasuŋ, dimekdür.

11

Bu Ḳaṣīde-i Raʿnā Kendi Nefsine Ḫiṭāb ve Kendi Tehniyesi Olaraḳ Bir Nā-tamām Ḳaṣīdedür

[mefāʿilün/feʿilātün/mefāʿilün/feʿilün]

نوای مدح که سنجی دلا مبارک باد

تهور نفس نغمه را مبارک باد[421]

1. Nevā-yı medḥ ki sencī dilā mübārek bād

Tehevvür-i nefis-i naġme-rā mübārek bād

"Sencī" ṭartmaḳdasuŋ, dimekdür. "Tehevvür" mehābet virmek dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey dil-nüvāy! Medḥ ü ṣenāyı ki sencīde idersüŋ yaʿnī sitāyiş ü ṣenāya ki dem ursun, meymenetlü ve ḳutlu olsun. Ve naġamāt-ı enfāsuŋ tehevvür ü teʾsīrligi daḫı ey dil mübārek olsun! Dimekdür.

همیشه نغمه شنو عرش بود و لیک

[420] Bu dua ile sözümü sonlandırdım ki başın vasf edilemez lutfun gölgesinde beslensin.

[421] Ey gönül yaptığın övgü nağmesi sana kutlu olsun ve nağmeye nefs cesareti kutlu olsun.

امروز بلند نغمه تری این نوا مبارک باد[422]

2. Hemīşe naġme-şinev ʿarş buved ü līk

İmrūz bülend naġmeterī īn nevā mübārek bād

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey dil! ʿarş u semāvāt hemīşe ṣavt u naġamāt istimāʿ itmek ḳaydında olurdı. Lākin bu bülendterīn olan naġamātum nevāları nev-ḫīz olduġından kendine mübārek ve ḳutlu olsun. Yaʿnī ʿarş, bu naġamāt-ı bülendterīni vaḳt-i āḫerde istimāʿ itdügi yoḳ idi. Henūz istimāʿ itse gerek. Pes ey dil! Bu sūret ü ṣadā mübārek olsun, dimekdür.

فشانی از نفس گرم دود برملکوت

بچشم معنویان توتیا مبارک باد[423]

3. Feşānī ez-nefes-i germ dūd ber-melekūt

Be-çeşm-i maʿneviyān tūtiyā mübārek bād

"Maʿneviyān" ervāḥ-ı maʿnevīler, dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey dil! āteş gibi muḥriḳ ü germ nefesinden ʿarş u melekūta dūdlar ve ṭumanlar ṣaçarsuŋ. Yaʿnī ʿaşḳla itdügüŋ dūd-ı āhı semāvāt u melekūta efşān idersüŋ. Pes ol dūd ki tūtiyā-yı çeşmdür,

[41a]

ervāḥ-ı māʿneviyān çeşmine meymūn ve ḳutlu olsun, dimekdür.

ز بذل ناطقه گنج معانی افشانت

بخاتمان معانی صلا مبارک باد[424]

4. Zi-beẕl-i nāṭıḳa genc-i maʿānī-efşānet

Be-Ḫātemān-ı maʿānī ṣalā mübārek bād

"Ḫātemān-ı maʿānī" selefüŋ Ḫātem-i Ṭayy'ları dimekdür.

[422] Her zaman arş nağmeni dinliyordu ancak bugün nağmen daha yüksek bu ses kutlu olsun.

[423] Sıcak nefesinden melekûtun üzerine duman saçıyorsun. Mânevîlerin gözüne çekilen bu sürme kutlu olsun.

[424] Mana hazinesini bağışlayan söz kuvvetinin cömertliğinden manaları hatmedenlere yapılan çağrı kutlu olsun.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey dil! Gevher-i bī-hem-tā olan nāṭıḳa-beẕlüŋden genc-i maʿānīyi īṣār u niṣār idersüŋ. Bu cūd u seḫā ise herkese vergi degildür. Pes bu seḫā ki maʿnevī olan Ḫātem-i Ṭayy'lara ṣalā mübārek olsun, dimekdür.

زمخزن خردت ریزش جواهر مدح

بجیب و دامن ارض و سما مبارک باد[425]

5. Zi-maḫzen-i ḫıredet rīziş-i cevāhir-i medḥ

Be-ceyb ü dāmen-i arż u semā mübārek bād

"Rīziş" dökiliş.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey dil! Ḫıredüŋ maḫzeninden medḥ ü ṣenāŋuŋ rīzişi arż u semā dāmān u ceyblerine mübārek olsun. Yaʿnī ḫıredüŋden ṭulūʿ iden cevāhir-i elfāẓ arż u semānuŋ dāmān u ceyblerine şāyān olmaḳ cihetiyle kendilerine mübārek olsun, dimekdür.

کنار دولتی از میوهٔ دوام پرست

ثمر فشانی نخل دعا مبارک باد[426]

6. Kenār-ı devletī ez-mīve-i devām perest

Ṣemer-efşānī naḫl-i duʿā mübārek bād

Ḳıṭʿa: "Kenār" murād nihāyet dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Bu devletüŋ kenār u nihāyeti ki mīve-i devāmdan ḳanādlanmışdur yaʿnī şol devlet ki nihāyeti vüʿāḳıbeti devāmdan ḳanādlanup zevāle meylitmiş ola. Ṣemer-feşān naḫl-i duʿā ol devletüŋ mīve-i ebedine mübārek olsun.

ز حکم آنکه ثنا آب گوهرش ریزد

سماع مدح و قبول دعا مبارک باد[427]

7. Zi-ḥükm-i ān ki ṣenā āb-ı gevhereş rīzed

Semāʿ-ı medḥ ü ḳabūl-ı duʿā mübārek bād

---

[425] Akıl hazinenden övgü incilerinin yer ve gökyüzünün yakasına ve eteğine dökülmesi kutlu olsun.

[426] Bir saadetin yanında dua fidanın devamlı bol meyve vermesi kutlu olsun.

[427] Övgü, incisinin üzerine su dökmesi hükmünden dolayı medhin semazenliği ve duanın kabulü kutlu olsun.

“Zi-ḥükm-i ān ki” şol sebebden ki yerine istiʿmāl olınur. Ey dil! Ol sebebden ol devletüŋ nihāyetine naŋl-i duʿā ebed mīvesini virsün ki duʿā vü ṣenā ol devletüŋ gevher-ābını rīzān eyler. Yaʿnī duʿādan rīzān olan āb-ı gevher ol devletüŋ bāʿiṣ-i devāmıdur. Pes medḥüŋ istimāʿı ve bārgāh-ı Ḫudā’da duʿānuŋ ḳabūlı yaʿnī devletüŋ devāmına olan yeter duʿā hedef-i maḳṣūda yetdügi dilā mübārek olsun! Dimekdür.

رضای پوسه گرفتی ز روی شاهد مدح

گشایش گره مدعا مبارک باد[428]

8. Rıżā-yı būse giriftī zi-rūy-ı şāhid-i medḥ

Güşāyiş-i girih-i müddeʿā mübārek bād

“Girih” müşkilāt dimekdür. “Müddeʿā” maṭlūbāt dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey dil! Şāhid-i medḥüŋ rūyından būse almaḳ rıżāsını alduŋ. Yaʿnī şāhid-i medḥi būse-dādlıġa ırżā ḳılduŋ ve anı rām eyledüŋ. Pes maṭlūbāt u müddeʿā olan müşkil-güşālıḳ mübārek olsun. Yaʿnī mādām ki Cenāb-ı Ḳāżīü’l-Ḥācāt’a duʿāŋı irgürdüŋ. Ġayrı her müşkilāt u maṭlūbātı āsānca fetḥ olması mübārek olsun, dimekdür.

عبیر نسبت مدح نخست افشاندند

مس وجود ترا کیمیا مبارک باد[429]

9. ʿAbīr nisbet-i medḥ noŋost efşānend

Mis vücūd-ı to-rā kīmyā mübārek bād

“Noŋost” ezel maʿnāsındadur. “Mis” baḳır dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Medḥ ü ṣenāya nisbetle ezelde ʿanber ṣaçarlardı. Yaʿnī şāhān-ı selefī medḥ itmek murād olınduḳda medḥ yerine ʿanberler ṣaçarlardı. Şimdi baḳıra cūd u iḥsānuŋ kimyāsı mübārek olsun yaʿnī

[41b]

ezelde şāʿir birini medḥ itmek murād eyledükde yerine ʿanber ṣaçarlardı. Pes senüŋ cūd u iḥsānuŋ medḥi baḳırları kimyā itdügi mübārek olsun, dimekdür.

---

[428] Övgü sevgilisinin yüzünden öpmek için rızasını kazandın. İstenilenin düğümünün çözülüşü kultu olsun.

[429] Methetmek yerine ilk (ezel günü) abir kokusunu kullandılar. Senin vücudun bakırına kimya kutlu olsun.

وهم اعمی از این کحل مژده ریز و بگو

که نصب بینش و عزل عصا مبارک باد[430]

10. Vehm-i aʿmā ez-īn küḥl müjde rīz ü be-gū

Ki naṣb-ı bīniş ü ʿazl-i ʿaṣā mübārek bād

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey dil! Aʿmālaruŋ vehm ü ẖāṭırlarına bu küḥl ü tūtiyānuŋ müjdesini irişdür. Yaʿnī eşʿār-ı güher-āṣārum ki küḥl ü tūtiyāgerdür, müjdesini aʿmālara irişdür ki baṣīret ü bīniş naṣb olup ḥükm-i ʿaṣā ʿazl oldı. Eşʿārum tūtiyā-yı çeşm-i kūrān olduġından bīniş naṣb olup ḥükm-i ʿaṣā ʿazl olduġı mübārek olsun, dimekdür.

ز مهر دایهٔ جودی فزوده صد ناز

بهانه گیری طفل هوا مبارک باد[431]

11. Zi-mihr-i dāye-i cūdī füzūde ṣad nāz

Bahāne-gīrī-i ṭıfl-ı hevā mübārek bād

“Dāye” çocuḳ besleyici ṭāye dimekdür. Cūd u iḥsān ṭāyesinüŋ mihr ü maḥabbetinden nice nice nāzlar arturmış. Yaʿnī ey dil! Pādişāh-ı cūd u iḥsānı dāyesi maḥabbetüŋden vāfir nāzlar peydā eylemişsüŋ. Pes ṭıfl-ı hevānuŋ bahāne-gīrligi daḫı mübārek olsun. Zīrā ṭıfl envāʿ dürlü bahāneler peydā eyler. Mādām ki sen cūd u iḥsān dāyesi mihr ü maḥabbetinden ṣad nāz kesb itmişsüŋ saŋa daḫı ṭıfl-ı hevānuŋ bahāne-gīrligi mübārek olsun, dimekdür.

مبارکست بما ریزش سحاب عطا

هوس فشانی ما بر عطا مبارک باد[432]

12. Mübārekest be-mā rīziş-i seḥāb-ı ʿaṭā

Heves-feşānī-i mā ber-ʿaṭā mübārek bād

“Seḥāb” be-maʿnā bulut.

---

[430] Körlerin düşüncelerine bu göz ilacından müjde saç ve de ki görüşün başlaması ve asanın elden bırakılması kutlu olsun.

[431] İhsan dadısının muhabbetinden dolayı yüzlerce naz arttırmışsın. Heves tıflının bahaneler bulması kutlu olsun.

[432] Cömertlik bulutunun yağışı bize kutlu olsun. İhsanına bizim heves saçıcılığımız kutlu olsun.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey dil! Üzerümüze seḥāb-ı ʿaṭānuŋ rīzişi mübārekdür. Pes ʿaṭā vü kerem üzerine biz daḫı heves ü maḥabbet ṣaçmamuz cūd u iḥsānumuz murād üzerine mübārek olsun. Yaʿnī pādişāhuŋ cūd u iḥsānı rīzişi üzerümüze ḳutlu ve ḥurrem olduġı gibi cūd u ʿaṭānuŋ üzerine bizüm daḫı heves ü maḥabbet ve medḥ ü ṣenāmuz mübārek olsun, dimekdür.

ز نام داور عالم دلی بگشایند

باین روش که زدی کام پا مبارک باد[433]

13. Zi-nām-ı dāver-i ʿālem dilī be-güşāyed

B'īn reviş ki zedī gām-ı pā mübārek bād

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ʿUrfī! ʿĀlemüŋ dāver-i nāmı yādından göŋlini müferriḥ ü muṣarriḥ eyle. Şu revişle ki ayaḳ adımın ḳoduŋ mübārek olsun. Yaʿnī şu revişle ve ṭarzla göŋlüŋi müferriḥ eyle ki memdūḥuŋ medḥini şurūʿ eyledüŋ. Pes bu şurūʿ daḫı ey dil mübārek olsun! Dimekdür.

12

Der-Medḥ-i Mīr Ebū'l-Feṯḥ

[feʿilātün/mefāʿilün/feʿilün]

عشق کو تا خرد بر اندازد

عود شوقی بمجمر اندازد[434]

1. ʿAşḳ kū tā ḫıred ber-endāzed

ʿŪd-ı şevḳī be-micmer endāzed

"Micmer" buḫūrdān dimekdür. Murād maġz-ı dildür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ḳanı bir muḥriḳ ʿaşḳ u maḥabbetle teʾşīr-i ḥarāreti ḥasebiyle hūşı başumuzdan giderüp bizi mecnūn eyleye ve daḫı şevḳ ʿūdını buḫūrdānlıġa ata. Yaʿnī ḳanı bir ʿaşḳ ki şevḳüŋ ʿūdını ḳalbümüze yaḳa, dimekdür.

درد را در دلم ببالاید

[433] Dünya hükümdari adı ile gönül açarlar. Bu yolla attığın adımlar kutlu olsun.

[434] Aklı yere serecek ve şevk udunu buhurdana atacak aşk nerede?

عافیت را ببستر اندازد[435]

2. Derd-rā der-dilem be-bālāyed

ʿĀfiyet-rā be-bister endāzed

“Be-bālāyed” büyütür, dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt:

[42a]

Ḳatı şol ʿaşḳ ki derdüŋ kendisini diḳḳat-i ṭıflīden ḳalbümüz ḫānesinde buyura ve daḫı ḳalbümüzüŋ ʿāḳıbetini bīmār idüp bister içinde esīr-i firāş eyleye. Yaʿnī ḳanı şol ʿaşḳ ki hemīşe bizi bī-ḥużūr eyleye, dimekdür.

مرغ جان را ؛ برد بباغ گلي

که اگر پر زند پراندازد[436]

3. Murġ-ı cān-rā bered be-bāġ gülī

Ki eger per zened per endāzed

Maḥṣūl-ı Beyt: Ḳanı şol ʿaşḳ ki cānumuz murġını bir gülüŋ ayaġına ilede yaʿnī ḳanı şol ʿaşḳ ki göŋlümüzüŋ maḥabbetini bir perī-peykerüŋ bāġ-ı ḥüsnine ilede ki eger ol cānumuzuŋ murġı per urup bir cānibe gitmek murād iderse ol ʿaşḳ anuŋ bāl ü perini şikest eyleye, dimekdür.

صيد دل را كشد ببند كسي

که اگر سر كشد؛ سر اندازد[437]

4. Ṣayd-ı dil-rā keşed be-bend kesī

Ki eger ser keşed ser endāzed

Maḥṣūl-ı Beyt: Göŋül ṣaydını şol kimse bend ü bāġa çeker ki yaʿnī ʿaşḳ u maḥabbet ṣaydını şol kimse bend ü bāġa çeker ki eger ol ṣayd ser-keşlige baş çekerse başını atar. Yaʿnī ol ṣaydı żabṭ itmege ḳudreti var, dimekdür.

---

[435] Gönlümdeki derdi büyütecek; sıhhatı hastalık döşeğine atacak

[436] Can kuşunu kanat çırpsa (ordan ayrılmak isterse) kanadını kesecek bir gül bahçesine götürecek (aşk nedere)

[437] Gönül avını bir kimseye bağlayacak ki ondan isyan ederse kafasını atacak (aşk nerede)

آنکه از ناز و غمزه بر جانم

که سنان گاه خنجر اندازد[438]

5. Ān ki ez-nāz u ġamze ber-cānem

Ki sinān gāh ḫançer endāzed

“Sinān” mızrāḳ ve süŋgü demiri.

Maḥṣūl-ı Beyt: Şol cānān ki cānum üzerine nāz-ı ġamzeden gāh mızrāḳ gāh ḫançer atar, yaʿnī şol dil-ber ki cānuma nāz u ġamzeden gāhī mızrāḳ ve gāh ḫançer urur.

در متاع وفا بجیب دلم

نه اقل و نه اکثر اندازد[439]

6. Der-metāʿ-ı vefā be-ceyb-i dilem

Ne eḳal u ne ekṣer endāzed

Maḥṣūl-ı Beyt: Şol dil-ber ki cānumuzı sinān-ı ġamze ve ḫançer-i nāz helāk eyledi ammā ne fāʾide ki vefā metāʿından ḳoynumuza ne ekṣer ve ne eḳal nesne bıraḳdı. Yaʿnī ol dil-ber gerçi bizi helāk eyledi ammā ne çāre ki vefā metāʿından hīç cüzvī ḥāṣılātına nāʾil olamadıḳ, dimekdür.

شاهدی کو که یک نفس گوشي

بدل درد پرور اندازد[440]

7. Şāhidī kū ki yek nefes gūşī

Be-dil-i derd-perver endāzed

“Şāhidī” murād bir mürşid ve bir mürebbī dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ḳanı şol maʿşūḳ ki bir dem ve bir nefes bezm-i derd ü ġam-perver olan göŋlümüzüŋ ıżṭırābını gūş eyleye. Yaʿnī ḳanı şol cānān ki derdümüzi ifāde ile bize tesellī-i ḫāṭır ola, dimekdür.

---

[438] Naz ve gamzeden canıma bazen mızrak bazen hançer atacak sevgili.

[439] Vefa mülkünden gönlümün yakasına ne az ve ne çok atacak sevgili.

[440] Dert besleyici gönlün sözlerine bir an kulak verecek bir sevgili.

هر شکستی که از دلم بخرد

بدو زلف معنبر اندازد[441]

8. Her şikestī ki ez-dilem be-ḫared

Be-du zülf-i muʿanber endāzed

Ḳanı şol maʿşūḳ ki gönlümüzüñ şikesteligin alup kendi muʿanber iki zülfine bıraġa. Yaʿnī şāhid ü cānānuñ zülfi ḳıvrıḳ ḳırıḳ olduġından bizüm daḫı şikest olan ḳalbümüzi alup kāşki ol kākül-i muʿanberinde bıraġa, dimekdür.

آسمان رنگ شیشه ای میطلبد

کآفتابی بساغر اندازد[442]

9. Āsumān reng-i şīşeī mīṭalebed

K'āfitābī be-sāġar endāzed

"Āfitāb"dan murād bāde-i ʿaşḳdur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Āsumān şīşe-reng olmasını ṭaleb idiyor tā ki bādesi olan āfitābı sāġara atup sākīlik itsün içün şīşe-reng olmasun ister, dimekdür.

در شراب افکند دل گرمم

دوزخی را بکوثر اندازد[443]

10. Der-şarāb efkened dil-i germem

Dūzaḫī-rā be-kevṯer endāzed

Ol sebebden āsumān reng-i

[42b]

şīşe olmaḳ ister ki şarāb-ı āfitābı sāġara atup benüm muḥriḳ olan dilümi şarāb-ı ʿaşḳa bıraġup dūzaḫa mensūb gönlümi şarāb-ı kevṯere maḫṣūṣ eyleye. Yaʿnī gönlüm āteş-i dūzaḫ-ı ʿaşḳa

[441] Gönlümün her kırıklığını alacak ve iki kokulu saça atacak sevgili.

[442] Asuman güneşi kadehine atabilmek için cam renginde olmasını istiyor

[443] Bir cehennemi cennetteki Kevser pınarına atmış gibi sıcak gönlümü şaraba atar.

mensūb iken taḫlīṣ içün āsumān şīşe-reng olmasun ister tā ki bāde-i āfitābı sāġara atup baŋa nūş itdürüp beni āteş-i dūzaḫdan taḫlīṣ eyleye, dimekdür.

خندهٔ جام غم بگریاند

گریهٔ شیشه خون بر اندازد[444]

11. Ḫande-i cām ġam be-giryāned

Girye-i şīşe ḫūn ber-endāzed

Maḥṣūl-ı Beyt: Cām u sāġaruŋ ḫande vü sürūrı ġam u elemi giryān u biryān eyledügi gibi ṣürāḥīnüŋ daḫı tehī olması bāʿiṣ-i ḫūn-geşte-i derūndur. Yaʿnī cām leb-rīz olup sürūr u ḥubūrı ġam u elemi ne derece giryān iderse sürāḥīnüŋ tehī olması daḫı keẕālik derūnları pür-ḫūn u maġmūm olmasına bāʿiṣdür, dimekdür.

نور خورشید مي؛ برنگ شفق

بر سر خاک اغبر اندازد[445]

12. Nūr-ı ḫurşīd-i mey be-reng-i şafaḳ

Ber-ser-i ḫāk aġber endāzed

“Ber-ser-i ḫāk” didüginden murād insāndur ki ḫākīdür. “Aġber” ġubār dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Meyüŋ ḫurşīde mensūb olan nūrı insānuŋ seri üzerine ġubār bıraġur. Yaʿnī meyde olan reng şafaġuŋ ḳızıllıġıdur. İnsān veyā ʿUrfī’nüŋ başına ġubār ṣaçar. Zīrā surḫī-i dem-i tāb-efgen-i derūn-ı benī ādem olıcaḳ insānı lekeledür ve pasladur, dimekdür.

بادهٔ روشنی که طمعهٔ آن

نور از چشم اختر اندازد[446]

13. Bāde-i rūşenī ki ṭume-i ān

Nūr ez-çeşm-i aḫter endāzed

[444] Kadehin gülücüğü gamı ağlatmaktadır. Şişenin ağlaması, kanlar ortaya çıkarır.

[445] Şarap güneşinin ışığını şafak renginde koyu renkli toprağın üzerine atmaktadır.

[446] Öyle bir parlak şarap ki onun ışığı yıldız gözünden nur olarak çıkmıştı.

“Şol” rūşenter bāde ki revnaḳlıġı sitāre-i dıraḫşān dīdesi başīretinden bir dād itmişdür. Yaʿnī bāde revnaḳlıġı şol mertebede ki żiyā-gīrdür, sitārenüŋ envāʿ u tecellīsini maḥveylemişdür, dimekdür.

قهقههٔ شیشه طبل کوچ زند

هوش را خیمه بر سر اندازد[447]

14. Ḳahḳaha-i şīşe ṭabl-ı kūç zened

Hūş-rā ḫayme ber-ser endāzed

“Ṭabl” be-maʿnā göç, rıḥlet ü hicret dimekdür. “Ḫayme” çādır dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Bāde sürāḥīsi ḳahḳahası yaʿnī gelū-yı sürāḥīde rīziş-i ṣahbādan ḥāṣıl olan ṣadā-yı ḳavl-i rıḥlet ü hicret ṣadāsın neşr ider olduġından hūşuŋ başı üzerinde çādırları yıġdı. Yaʿnī hūşa didi ki: durma, esbāb-ı sefer olan ḫaymegāhın devşir. Zīrā göç vāḳıʿdur, dimekdür.

کو مغنی که اضطراب دلم

همه در نبض مزمار اندازد[448]

15. Ger muġannī ki ıżṭırāb-ı dilem

Heme der-nabż-ı mizmār endāzed

“Iżṭırāb” ḥareket ü cünbiş maʿnāsına. “mizmār” mīm ü zā’nın kesr ü sükūnlarıyla düdük ve ney dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ḳanı bir muġannī ki derūnumda vāḳıʿ ıżṭırāb-ı ʿaşḳı alup nabż-ı mizmāra ata? Yaʿnī göŋlüm ıżṭırāb-ı ʿaşḳdan ḥareket ider gibi ol mizmāra daḫı öylece taḥrīk idecek ḳanı bir muġannī-i ṣāḥib-kemāl? dimekdür.

زخمه از باد گوشهٔ دامن

موج در نغمهٔ تر اندازد[449]

16. Zaḫme ez-bād-ı gūşe-i dāmen

---

[447] Şişenin kahkahası göç davulunu seslendirmektedir ve aklın çadırını başına yıkar.

[448] Gönlümün ızdırabının hepsini flütün nabzına atacak çalgıcı nerede?

[449] Eteğinin köşesinin rüzgârından mızrap yaparak taze nağmeleri dalgalandırır.

Mevc der-naġme-i ter endāzed

“Gūşe-i dāmen” murād sāzendelerüŋ kemānı veyā ġayr-ı güne

[43a]

sāzları zīr-i dāmende ḥıfẓ itdükleridür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Bād gūşe-i dāmenden zaḫma mevc-i tāziyāneyi ter ü tāze naġmeler bıraġar. Yaʿnī sāz ve tāziyāne sāzendeler gūşe-i dāmānında olduġından ter ü tāze olan taḳsīmleri ve peşrevleri naġme-i dil-fezāya atar, dimekdür. Zīrā ekşeriyā sāzendeler sāzları zīr-i dāmānında ṭaşırlar. Pes bād-gūşe-i dāmāndan zaḫme taḳsīmleri emvācın ter ü tāze naġamāta atar, dimekdür.

تارک و ریشهٔ الم بکشد

رعشه در جان غم اندازد[450]

17. Tārek ü rīşe-i elem be-keşed

Raʿşe der-cān-ı ġam endāzed

“Tārek” tepe dimekdür. “Raʿşe” titremek dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Bāde-i ʿaşḳ şol meretebede müʾeşşirdür ki elem ü ġamı ve tepesinden bīḫine dek düşürüp elem ü ġuṣṣa raʿşesini ġam u keder cānına bıraġar. Yaʿnī bāde derūn-ı insānda cevelān itdükde elemi tepeden nihāyetine dek ceẕb ü celb idüp ġuṣṣa vü ġam cānına bıraġar, dimekdür.

نی غلط گفتم این نه گردابیست

کز دیم کس بمعبر اندازد[451]

18. Nī ġalaṭ goftem īn gird-ābīst

K’ez-dīm kes be-maʿber endāzed

“Maʿber” maḥall-i memer. Yaʿnī mürūr idicek mekān.

[450] (Şarap) Derdin başını ve kökünü öldürür ve gamın canını titretir.

[451] Hayır yanlış söylemişim. Bu, onun içinden birinin beni dışarıya çıkaracağı bir girdab değildir.

Maḥṣūl-ı Beyt: Bālāda ẕikri sebḳat iden bāde-i ʿaşḳ aḥvālin öylece degildür ki zīrā bu gird-āb bir gūne sehlce gird-āb degildür ki beni andan bir kimse maʿbere ata. Yaʿnī bād gird-ābı bir gird-āb degildür ki anda düşen selāmet bula, murād bāde-i ʿaşḳdur.

كشتيم در ميان بحر شكست

كه بدريا شناور اندازد[452]

19. Keştīm der-miyān-ı baḥr şikest

Ki be-deryā şināver endāzed

"Ki" bunda kim dimekdür. "Şināver" ṣuda yüzmek kemālātı olan kimsedür. Türkīde yüzgeç dirler.

Maḥṣūl-ı Beyt: Sefīnem deryā-yı ʿaşḳ vasaṭında şikest oldı. Kimdür şol mürüvvet ıssı ki deryāya bir yüzgeç atup beni taḫlīṣ eyleye? Yaʿnī sefīne-i vücūdum deryā-yı ʿaşḳ vasaṭında şikest oldı. Pes ḳanı bir mürüvvet ṣāḥibi ve kemālāt ıssı ki beni ġarḳdan ḳurtara? dimekdür.

هر كه دنيا نشيمنش باشد

فرش در كام اژدر اندازد[453]

20. Her ki dünyā nişīmāneş bāşed

Ferş der-gām-ı ejder-endāzed

Maḥṣūl-ı Beyt: Her ol şaḫṣ ki dünyāya meyl ü maḥabbet virüp aṇa dünyā nişīmengāh u ārāmgāh oldı, kendi cāme-ḫˇābını dimāġ-ı ejdere serdi. Pes ferş ü cāme-ḫˇābın dimāġ-ı ejdere seren şāḥṣ bī-ḫūde helāk u żāyiʿ olacaġına iştibāh mı var? Yaʿnī ehl-i dünyā rūz-ı cezāda ḫˇāb u ḫāsir olduġına işāretdür.

مردم از شرم چند گمرهي

عقده در كار رهبر اندازد[454]

21. Murdem ez-şerm çend güm-rehī

ʿUḳde der-kār-ı reh-ber endāzed

[452] Denizin ortasında gemim mahvoldu. Kim denize yüzücü atacak (ve beni kurtaracak).

[453] Dünyayı oturacağı yer yapan kimse ejderha ağzı içinde halı sermiş gibidir.

[454] Birkaç yolumu kaybetmişliğim kılavuzun işine düğüm (zorluk) attığından dolayı utancımdan öldüm.

“ʿUḳde” müşkilāt dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Kemāl-i şerm ü ḫicābdan fevt olurum. Yaʿnī ḥayret-zede-i aḥvāl-i ḫūşīm ki ḳaçana dek bu güm-rāhlıḳ ve dünyā-perestlik reh-berüŋ işine ʿuḳdeler ve müşkiller ṣaçar? “Reh-ber”den murād ḫulūṣ-ı ʿaşḳ u maḥabbetdür ki bāʿiṣ-i vāṣıl-ı ilallāhdur. Pes güm-rāhlıġum reh-berüme müşkiller bıraḳduġından ḥicāb u şerm ḳahrından ölüyorum, dimekdür.

دست توفیق کو که شمشیري

برسر نفس کافر اندازد[455]

22. Dest-i tevfīḳ kū ki şemşīrī

Ber-ser-i nefs-i kāfir endāzed

Maḥṣūl-ı Beyt: Ḳanı bir tevfīḳ

[43b]

eline ki bir keskin tīġ alup kāfir nefsüŋ başına ura? Yaʿnī ḳanı bir dest-i hidāyet-peyvest ki ālūfte-i cīfe-i dünyā olan bed-nefsi tīġ-i hidāyetle başını tenden cüdā ide ve bizi bu güm-rāhlıḳdan ḳurtara? dimekdür.

حسن معنی که دارد آنکه بمهر

در ره دشمنان سر اندازد[456]

23. Ḥüsn-i maʿnā ki dāred ān ki be-mihr

Der-reh-i düşmenān ser-endāzed

Maḥṣūl-ı Beyt: Ol kimse ki mihr ü maḥabbetle maʿnā-yı ḥaḳīḳātüŋ künh ü esrārına vāḳıf ola, düşmenler yolına baş bıraġar. Yaʿnī şol şaḫṣ ki esrār-ı ilāhī maʿnāsına vāḳıfdur, ḥāsidler yolına baş fedā eyler. Zīrā ḥāsidler anuŋ kemāl-i muʿārefe-i esrār-ı Ḫudā’ya ḥasedleri ḥasebiyle ʿāḳıbetü’l-emr anı giriftār-ı beliyye-i bī-emāniyyeye dūçār iderler, dimekdür.

یوسف آنکس بود که از حسدش

[455] Kafir nefsin başına kılıç vuracak yardım eli nerede acaba?

[456] Mananın özüne sahip olan kişi düşmanların uğruna da başını severek feda eder.

گه برادرش بچه اندازد[457]

24. Yūsuf ān kes būd ki ez-ḥasedeş

Geh berādereş be-çeh endāzed

“Yūsuf” peyġāmber ʿa.m. Aḫlāḳıyla şol kimse muttaṣıf olur ki şiddet-i ḥasedlerinden birāderleri anı çāh-ı tīreye bıraḳdılar.

او عبیر لباس خود خواهد

که بجیب برادر اندازد[458]

25. Ū ʿabīr-i libās-ı ḫod ḫᵛāhed

Ki be-ceyb-i berāder-endāzed

“ʿAbīr” ʿanber ḳoḳulu dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Yūsuf ʿaleyhi’s-selāmuŋ ol güzel sirişt-i kerem-peyvestin naẓar it ki ʿadāvet ü ḫuṣūmetleri icrāsıçün birāderleri anı varṭa-i helāke ṣalıvirmişler iken yine ol kemāl-i şefḳat ü merḥametlerinden anlaruŋ cerāʾimlerüŋ ʿafv birle kendi muʿanber libās-ı saʿādetlerin birāderleri ḳāmetlerine ilbās itdürdi.

Rivāyetdür: Yūsuf ʿa.m. Mıṣr’a sulṭān olduḳdan çend sene ṣoŋra iktiżā-yı rüʿyā-yı şāh-ı sābıḳ ve taʿbīr-i Yūsuf birle diyār-ı Mıṣr u Dımışḳ u memālik-i ʿArab ve ehl-i taḫḳīḳ-i ḳaḫṭ u ġalā ile tedḳīḳ olacaġına ḳarīb Yūsuf Mıṣr anbārlarına ḳatı vāfir zeḫāʿir terāküm itdürmiş idi. Ḥīn-i ġalāda eṭrāf u eknāfa münādīler ṣalup cūʿ ve ʿaṭş-ı zebūnları ve ekl ü şurba ḥasret-keş her kimler ise Mıṣr’a ʿaṭf-ı ʿinān itsünler diyü nidā-yı ṣalā-yı “Hel min-mezīd”[459] idicek berāderān-ı cefākārān-ı Yūsuf daḫı sulṭān-ı Mıṣr’uŋ bu aḥvāl-i seḫā-māl-ā-māline ıṭṭılāʿ bulduḳlarında peder-i buzurgvārları olan Yaʿḳūb ʿaleyhi’s-selāmdan ruḫṣat-ı ricʿat-ı Mıṣriçün iẕn taḥṣīl olınduḳda cümlesi Kenʿān’dan rākib-i nāḳa olduḳları ḥālde vāṣıl-ı ser-ḥadd-i Mıṣr Ḳāhire oldılar. İttifāḳ ol gün Yūsuf ʿaleyhi’s-selām daḫı revzen-i sarāy-ı ʿālīden dūr-bīn ile nigerān-ı ṣaḥrā-yı beyābān iken birāderlerin geldükleri dīde-i saʿādetlerine düş olduḳda vekīl-i anbār-ı Mıṣr’a tenbīh idüp emr buyurdılar ki: Şu şeklde çend nefer gelseler

[457] Yusuf ol kimsedir ki kardeşleri hasetlerinden dolayı bazen onu kuyuya atarlar.

[458] Ve o kardeşinin elbisesine atmak için kendi elbise kokusunu ister.

[459] Daha yok mu?

gerek anlara ġınṭa-i ġāṣdan virüp develerin baʿde't-taḥmīl anları ḥużūruma iḥżār idesüŋ. Pes anlar gelüp edā-yı ḫizmet itdükden ṣoŋra

[44a]

gelüŋ sulṭān-ı Mıṣr sizüŋ iḥżāruŋuza emr ü fermānları ṣādır olmışdur, didükde anlar daḫı lerzān u ḫırāşīde-i cān ile ḥużūr-ı fāyiżü'n-nūr Ḥażret-i Sulṭān'a vardılar. Yūsuf bunları her ne ḳadar dīde-i āşinā ile āşinā oldıysa da bunlaruŋ aṣlā ġāṭırına bile ġuṭūr itmedi. Pes bunlara ġiṭāb idüp buyurdı ki ey ʿazīzler, gelişüŋüz ḳandandur ve ḳanḳı diyāruŋ nāmverlerisüz? Didükde anlar Kenʿān'dan oluruz, cevāblarından Yūsuf'uŋ bütün bütün şek ü şübhesi ḥak oldı. Pes buyurdı ki Kenʿān'da on iki dallı bir dıraġt-ı ʿālī-nejād olup sāḳuŋ biri ṣarṣar-ı ġazān-ı āfetden pejmürde ve ser-geşte olmışdı diyü āyendegān-ı Kenʿān'dan istimāʿ itmişdük. ʿAcabā ol dıraġt-ı Ṭūbāāsā ne ḥāldedür? Didükde bunlar birbirine naẓar idüp bir zamān ḥayret-zede-i ṣaḥrā-yı Kenʿān oldılar. Pes vilāyetümüzde bu miṣillü dıraġtuŋ ism ü resmi nā-būd olup abā vü ecdādumuzdan daḫı istimāʿ itdügümüz yoḳdur, didiler. Yūsuf gördi ki nükdenüŋ ḥaḳīḳāt-i ġāline ıṭṭılāʿ bulmadılar. Ġayrı cevāb diyüp bunlara libās-ı fāḫir ilbās itdürüp ve nāḳaların taḥmīlden ṣoŋra pederüŋüze benden selām ve ḥīn-i iktiżāda zaḫīre içün bu cānibe ricʿatüŋüzde küçük birāderüŋüzi maʿan alup gelesüz, diyü emr buyurdılar. Pes bu beytüŋ maʿnāsı dimek olur ki Yūsuf aḫlāḳıyla muttaṣıf olur. Ol kimse ki birāderleri cefā itmiş iken anlaruŋ cerāʾimlerini ʿafv birle libās-ı fāḫir-i ḳāmet-i istiḥḳāḳlarına ilbās itdürdi. Yaʿnī kemlige iyilik gerek, dimekdür.

واعظم کشت سنگ مشتی کو

کہ شکستنش بمنبر اندازد[460]

26. Vāʿiẓem kuşt seng-muştī kū

Ki şikesteneş be-minber endāzed

Maḥṣūl-ı Beyt: Vāʿiz seng-i ṭaʿne ile beni depeledi. Ḳanı bir ṭaş muştlı pehlivān ki üzerüme şikest itdügi ḳırḳ ṭaşı vāʿiẓüŋ minberine atup minberini ġarāb eyleye? Yaʿnī ḳanı bir ehl-i Ḥaḳ mürşid ki anı ilzām eyleye? dimekdür.

ذوق و عظم نماند و میخواهم

[460] Vaiz beni öldürdü, taş yumruklu birisi bulunur mu ki onun bu kırma işini minbere atsın.

که سخن طرح دیگر اندازد[461]

27. Ẕevḳ u ʿaẓm ne-mānd u mīḫ̌āhem

Ki süḫan ṭarḥ-ı dīger endāzed

Maḥṣūl-ı Beyt: Vāʿiẓüŋ keṣret-i vaʿẓından bīzār oldum ve min-baʿd vaʿẓa istimāʿ itmege ḫ̌āhişüm yoḳdur. Dilerüm ki ṣüḫan ġayr-ı ṭırāz bulup meclis öŋine ārāste olına. Yaʿnī rindāne vü ʿāşıḳāne kelāma ibtidār olına, dimekdür.

بر سر شکوه ستم گردد

رسم شرم از جهان بر اندازد[462]

28. Ber-ser-i şekve-i sitem gerded

Resm-i şerm ez-cihān ber-endāzed

"Şekve" şikāyet dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Dilerüm ki ṭarz-ı süḫan sitem ü şikāyetlerin başdanbaşa ḳaldurup ve şerm resmini daḫı cihāndan maḥv eyleye, dimekdür.

خویشتن را زتنگنای دلم

بطرفه گاه دلبر اندازد[463]

29. Ḫ̌īşten-rā zi-tengnā-yı dilem

Be-ṭarfegāh-ı dil-ber endāzed

Maḥṣūl-ı Beyt: Ol rindāne kelāmlar tengnā-yı dilümden resm-i şermi ve şekve-i sitemi ḳaldırup

[44b]

Dil-berüŋ cānına ata ve diye ki:

گوید ای بیوفا کرشمهٔ تو

شور تا کی بهر سر اندازد[464]

---

[461] (Vaaza) Zevk ve isteğim kalmadı. Başka bir tarzla söylesin istiyorum.

[462] Baştan başa zulümden şikâyet etmeye dönüşmesini ve utanmak geleneğini dünyadan yok etmesini (dilerim)

[463] Kendimi gönlümün darlığından sevgilinin canına atmak isterim.

[464] Diyor ki ey vefasız ne zamana kadar senin nazlanman her bir başa heyecan katacak.

30. Gūyed ey bī-vefā kirişme-i to

Şūr tā key be-her ser-endāzed

“Şūr” āvārelik ve şūriş dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Rindāne vü ʿāşıḳāne olan ṭarz-ı kelām-ı dil-bere ḫiṭāb idüp diye ki: Ey bī-vefā! Ḳaçana dek senüŋ āvāreligüŋ kirişmesi baş üzerine āvārelik atar? Yaʿnī kirişmeŋ ḳaçana dek ortalıġı perīşān u perākende eyler? dimekdür.

نقش كج بين مباز با عرفي

مهره ناگه بششدر اندازد[465]

31. Naḳş-ı kec-bīn me-bāz bā-ʿUrfī

Mühre nāgeh be-şeş-der-endāzed

“Kec” egri ve nā-hemvār dimekdür. “Mühre” şeş-beş oyunın oynarken ġuruş gibi kemikden nesnelerdür. “Şeş-der” keẕālik şeşbeş oyunıdur ki bir ṭaş atmaġla mars olur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey dil-ber! Kendi evinüŋ nā-hemvāreligin naẓar it ki luʿbuŋ bozuḳdur. Pes ʿUrfī ile mülāʿabe itmeyecegi rindlikde ʿUrfī ile ʿinād itme. Zīrā baġteten mühreyi şeş-der luʿbına atar ve seni mars idüp rüsvā-yı ʿām ider, dimekdür.

كاشكى آن شكيب هم ميداشت

كه شكايت بمحشر اندازد[466]

32. Kāşkī ān şekīb hem mīdāşt

Ki şikāyet be-maḥşer endāzed

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ʿUrfī! Vāʿiẓden ve dil-berden eyledigüŋ şikāyeti kāşki lisāna getürmeyüp derūnuŋda mektūm ideydüŋ ve şikāyetüŋi maḥşere terk itmiş olayduŋ, dimekdür.

رو بدلجويش مباد آن مست

[465] Urfî ile oynama. Çünkü taşları ansızın altı kapı atar.

[466] Keşke mahşer gününe şikâyetini atacak kadar sabırlı olsaydı.

زهر آفتاب بساغر اندازد[467]

33. Rū be-dil-cūyeş me-bād ān mest

Zehr-i āfitāb be-sāġar endāzed

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey dil-ber! ʿUrfî-i ser-geştenüŋ merāmınca yüri olmaya ki ol mest. Yaʿnī ʿUrfî sāġara belā zehrini atma. Yaʿnī mest olan ʿUrfî senüŋ helāküŋe ḳaṣd itmeye, dimekdür.

رو ان تشنهٔ بهانه مدح

ترسمش عقل بر سر اندازد[468]

34. Rev ān teşne-i bahāne-i medḥ

Tersemeş ʿaḳl ber-ser endāzed

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey dil-ber! Ki medḥ-i şāha teşne-dil olan ʿUrfî'nüŋ murādınca yüri. Zīrā ḫavf iderüm ʿaḳluŋı başuŋdan āvāreye atar.

که شکایت بخون بپالاید

بدر گوش داور اندازد[469]

35. Ki şikāyet be-ḫūn be-pālāyed

Be-der-i güş-ı dāver endāzed

Maḥṣūl-ı Beyt: ʿUrfî'nüŋ cünūniyetinden ḫavf iderüm ki şikāyeti kendi ḫūn-ı cigerle perverde idüp bir gün şāh-ı ʿadālet-penāhuŋ ḳatına iletmeye. Yaʿnī ḫavf iderüm ki şāha senden şikāyet idüp dūçār-ı meşaḳḳat itme, dimekdür.

میرابوالفتح کز سیاست او

غمزهٔ زهره خنجر اندازد[470]

36. Mīr Ebū'l-Feṯḥ k'ez-siyāset-i ū

Ġamze-i Zühre ḫançer endāzed

---

[467] Git ve onun gönlünü al ki o sarhoş, güneş zehrini kadehe dökmesin.

[468] Övgü bahanesine susamışın ardınca yürü. Aklını başından atacağından endişe ediyorum.

[469] Ve şikâyeti kan ile besleyerek hükümdarin (şahın) kulağına ulaştırır.

[470] Mir Ebü'l-feth ki onun gazabından Zühre gezegeninin gamzesi elinden hançerini düşürür.

“Mīr Ebū’l-Fetḥ” kemā-ẕekernā şāhān-ı ʿAcem’den birinüŋ ismidür ki ʿUrfī’nüŋ ekṣeriyā memdūḥıdur. “Zühre” meşhūr sitāredür, raḳḳāṣ-ı felekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey dil-ber! Ẕikr olınan şāḥib-i ʿadālet ve erbāb-ı siyāset şāh-ı ʿālem-penāh Mīr Ebū’l-Fetḥ’dür ki anuŋ mehābet-i siyāsetinden Zühre ġamze-i ḫançerlerin elden bıraġar. Yaʿnī Zühre-i raḳḳāṣ ki ġamze-i müjgān ile ʿāşıḳ-kuşdur, ol salṭanat-perverüŋ siyāseti ḫavfuŋ göricek ġamze-i tīġını fi’l-ḥāl elden bıraġar, dimekdür.

گر ضمیرش کند نثار قبول

آسمان مهر انور اندازد[471]

37. Ger żamīreş koned niṣār ḳabūl

Āsumān mihr-i enver endāzed

“Niṣār” ḳabūl, hediyeyi ḳabūl ideydi yerine dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ol ẕāt-ı melek-ṣıfatuŋ derūn-ı pür-nūrı ʿālemüŋ beẕl ü niṣārını

[45a]

ḳabūl idecek olaydı fi’l-ḥāl āsumān iftiḫārından envāʿ-ı nūrlar rīzān ider şāyed ki tuḥfemüzi ḳabūl eyler diyu.

نامهٔ صحرای چین شود هرگه

قلمش نافهٔ تر اندازد[472]

38. Nāme-i ṣaḥrā-yı Çīn şeved hergeh

Ḳalemeş nāfe-i ter endāzed

Ter ü tāze āhū nāfeleri ki Çīn-i Māçīn ṣaḥrālarında olur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ol şāhuŋ fermān-nāmesinüŋ ṣaḥrāsı Çīn-i Māçīn iḳlīminüŋ ṣaḥrāsı gibi olur. Anuŋ ḫāmesini her ḳaçanki ter ü tāze nāfe-i müşklerin rīzān eyleye yaʿnī ol memdūḥ kerem ḳalemin ele alup yazıya şürūʿ idicek, ṣaḥrā-yı beyti ṣaḥrā-yı Çīn mānendi olup nāfe-i müşk ü ʿanberle tezyīn olur, dimekdür.

دانه از کشت جودش ار مرغي

[471] Eğer onun zamiri nisar etmeyi kabul ederse gökyüzü parlak güneşi ortaya atar.

[472] Her zaman ki onun kalemi taze ve hoş kokusunu bıraktığında yazı Çin sahrasına dönüşür.

چیند و در گلو اندازد[473]

39. Dāne ez-kişt-i cūdeş er murġī

Çīned ü der-gelū endāzed

Maḥṣūl-ı Beyt: Eger murġ memdūḥuŋ cūd u iḥsānı iken ve kiştinden dāne-çīn olup boġazına atarsa.

همچو سیمرغ آسمان هر روز

بر زمین بیضهٔ زر اندازد[474]

40. Hemçü Sīmurġ-ı āsumān her rūz

Ber-zemīn beyża-i zer endāzed

"Sīmurġ" ism-i murġdur ki murād, ḫurşīddür. "Beyża-i zer" altun beyżası ki murād ḫurşīdüŋ ḳarżı ve żiyāsıdur. Zīrā ḫurşīdüŋ resmini naẓar olınsa yumurṭa resmindedür ki her gün bisāṭ-ı zemīne düşer.

Maḥṣūl-ı Beyt: Şol murġ ki memdūḥuŋ cūd u iḥsānı kişti dānesinden tenāvül eyledi, Simurġ-ı āsumānī gibi her gün bisāṭ-ı zemīne beyża-ı zerrīn atar. Yaʿnī ḫurşīd-i āsumāndan mānend-i zer ḳurṣ-ı beyżayı atar gibi ulu ḳuş daḫı beyżasın bir yüzine atar. Murād, memdūḥuŋ cūd u iḥsānı kiştinden taḥṣīl-i feyż ü şerefdür. Ve civān-merdlikde mübālaġasıdur.

بهر سامان بزم اگر نظري

جانب فرش گستر اندازد[475]

41. Behr-i sāmān-ı bezm eger naẓarī

Cānib-i ferş-güster endāzed

"Ferş" döşeme dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Bezmüŋ ḫoş-ārāsteligine memdūḥ eger nāẓīrin cānib-i ferşe atacaḳ olursa, yaʿnī bezm ḫoşça ārāste olsun içün naẓarın cānib-i ferşe ṣalarsa.

---

[473] Eğer bir kuş onun cömertlik tarlasından bir tane alıp yese.

[474] Gökyüzünündeki anka gibi her gün yer yüzüne altın yumurtlar.

[475] Eğer meclisin düzenlenmesi için halıya göz ucu ile bir bakarsa.

چمن جنت آورد رضوان

جای فرشش بمنظر اندازد[476]

42. Çemen-i cennet āvered Rıḍvān

Cāy-ı ferşeş be-manẓar endāzed

Maḥṣūl-ı Beyt: Eger memdūḥ naẓarın bezmin sāmānından ötüri cānib-i ferşe ṣalarsa, Rıḍvān-ı cennet çemenlerüŋ düşürüp ol bezmüŋ üzerinde şāhuŋ naẓargāhına atar tā ki şāh naẓar eyledükde yine çemen-i cennet rāst gele dimekdür.

مایهٔ انتعاش مظلومان

گر بدامان صرصر اندازد[477]

43. Māye-i intiʿāş-ı maẓlūmān

Ger be-dāmān-ı ṣarṣar endāzed

Ḳıṭʿa: "İntiʿāş" be-maʿnā intiḳām "ṣarṣar" bād-ı ṣarṣar dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Eger memdūḥ iḥḳāḳ-ı Ḥaḳḳ-ı maẓlūmān içün māye-i intiḳāmını bād-ı ṣarṣaruŋ dāmenine atarsa yaʿnī bād-ı ġazāna maẓlūmlaruŋ ḥaḳḳın iḥḳāḳ it, diyu.

آشیان خراب کرده باز

پیش برج کبوتر اندازد[478]

44. Āşiyān ḫarāb kerde bāz

Pīş-i burc-ı kebūter endāzed

Maḥṣūl-ı Beyt: Bād-ı ṣarṣar bu emre meʾmūr olıcaḳ fi'l-ḥāl ẓālim olan bāzūŋ āşiyānesin ḫarāb idüp ḫarābiyetini kebūterüŋ āşiyānesi burcına atar. Yaʿnī bāz ki ẓālim ve kebūter ki maẓlūmdur ḥaḳḳını iḥḳāḳ idüp bāzūŋ āşiyānesin ḫarāb u yebāb ider, dimekdür.

روز هیجا که بر کشد شمشیر

نام رستم بخون در اندازد[479]

---

[476] Rıdvan cennet çimenini getirir ve halısını görünen yere serer.

[477] Mazlumların intikam kaynağını fırtınanın eteğine bırakırsa.

[478] Doğan kuşunun yuvasını yıkarak onu güvercinin evine atar.

[479] Savaş günü kılıcını çektiğinde Rüstem'in adını kana boyar.

45. Rūz-ı heycā ki ber-keşed şemşīr

Nām-ı Rüstem be-ḫūn der-endāzed

“Heycā” muḥārebe dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Rūz-ı heycāda eger memdūḥ,

[45b]

şemşīrin bürrān idüp ġilāfından bīrūn iderse Rüstem-i Zāl’i ḳana boyar, dimekdür.

خامهٔ هنگام ثبت هیأت او

لرزه در نقش مسطر اندازد[480]

46. Ḫāme-i hengām-ı ṣebt-i heyʾet-i ū

Lerze der-naḳş-ı masṭar endāzed

“Ṣebt” cerīde deftere ḳayd itmege dirler. “Heyʾet” şekl dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ol ṣāḥib-mehābet olan ẕātuŋ şekl ü heyʾeti ḫāmenüŋ taḥrīri hengāmında kemāl-i ıżṭırāb-ı mehābetden mısṭara lerze bıraġur, dimekdür.

در مصاف قیامت آشوبی

که روآرو بلشکر اندازد[481]

47. Der-meṣāf-ı ḳıyāmet āşūbī

Ki rev-ā-rev be-leşker endāzed

“Rev-ā-rev” yüriye yüriye dimekdür. Ve hücūm dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Rūz-ı maḥşer āşūblıġı gibi olan meṣāfe-i heycāda yüriye yüriye dīv-i hücūm-ı aʿdā içün leşkere nidā bıraġarsa.

نعره را تازیانه فعل کند

حمله را باد در سر اندازد[482]

48. Naʿra-rā tāziyāne fiʿl koned

---

[480] Kalem onun şeklini saptadığı zaman satır cetvelinin çizgisini titretmektedir.

[481] Mahşer günü orduya verdiği kıyamet gibi saldırı emrinden ortaya çıkan kargaşa

[482] İşlerin (hızlı) yapılması için haykırmayı kırbaç yapar ve saldırıyı cesaretlendirir.

Ḥamle-rā bād der-ser-endāzed

Maḥṣūl-ı Beyt: Memdūḥ ol nidāyı ʿaskere bırağıcaḳ kendi naʿra-i ḥaydārānesine tāziyānelik fiʿlini virür. Yaʿnī ol vaḳt naʿra-i memdūḥ taziyānelik fiʿlini işler ve ḥamlenüŋ başına daḫı rūzgār bırağur. Yaʿnī ḥamlenüŋ kendisi rūzgār gibi olup ḥamlede sürʿat eyler, dimekdür.

نعرهٔ سیلی برآفتاب زند

صدمهٔ سد سکندر اندازد[483]

49. Naʿra-i sīlī ber-āfitāb zened

Ṣadme Sedd-i Sikender endāzed

"Ṣadme" depme dimekdür. "Sed" şol seddür ki İskender-i Dārā çekmişdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Memdūḥ rūz-ı veġāda bir mertebe şiddetle naʿra urur ki naʿra-i şiddeti ḍarbı āfitāba sīle urur. Yaʿnī naʿrası āfitāba heybet bırağup İskender-i Dārā'nuŋ seddine depme urur, dimekdür.

دشنه بر سینهٔ فلک شکند

نیزه در ناف اختر اندازد[484]

50. Deşne ber-sīne-i felek şikend

Nīze der-nāf-ı aḫter endāzed

Maḥṣūl-ı Beyt: Memdūḥuŋ şecāʿati ol mertebededür ki ḫançer ve deşnesini felegüŋ sīnesine ṣablayup ḳırār ve nīzesini daḫı aḫterüŋ göbegine bırağur. Yaʿnī yıldızuŋ göbegine ṣablar, dimekdür.

زهره آهنگ رزم بردارد

در بیرون جنگ و مزمر اندازد[485]

51. Zühre āheng-i rezm ber-dāred

Der-bīrūn-ı ceng ü mizmer endāzed

---

[483] Haykırması güneşin yüzüne tokat atar ve İskender'in seddine zarar verir.

[484] Feleğin göğsünde hançerini kırar ve yıldızın göbeğine mızrak saplar.

[485] Zühre savaş müziğini bitirip savaşta ney ve zurna çalar.

“Rezm” cidāl dimekdür. “Ber-dāred” ḳaldırır, dimekdür. “Mizmār” düdük dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Zühre çeng āhengini yaʿnī āheng-i raḳṣ-ı cidālini ḳaldurup memdūḥuŋ çengi içine düdük atar. Yaʿnī Zühre ki Raḳḳāṣ-ı felekdür, pādişāhı çengde göricek fi’l-ḥāl esbāb-ı raḳṣın ḳaldurup miyān-ı heycāya varup ney ü mizmār-zen olur, dimekdür.

حلهٔ مطربانه چاک زند

زره زلف در بر اندازد[486]

52. Ḥulle-i muṭribāne çāk zened

Zırh-ı zülf der-ber endāzed

Maḥṣūl-ı Beyt: Zühre muṭribāne ve raḳḳāṣāne esbāblarını yırtup kendi zülf zırhını omuzı ve gögsi üzerine giyer tā ki şāh ile bile cengde olsun, dimekdür.

تیغ سیمابگون درآمد و شد

سرو دست دو پیکر اندازد[487]

53. Tīġ-i sīm-āb-gūn der-āmed ü şod

Serv-i dest-i du peyker endāzed

“Sīm-āb” zīver maʿnāsınadur. “Āmed ü şod” gelüp gitmeden kināye.

Maḥṣūl-ı Beyt: Memdūḥuŋ muşaʿşaʿ ve sīm-āb-gūn olan tīġı gelüp gitmeden yaʿnī ġılāfına girüp çıḳmadan kendi

[46a]

elinüŋ servi ki murād ḳoldur iki güne ceng ḥāṣıl eyler. Bir günesi bu ki tīġi niyāmına girer ve bir güne ġazāsı daḫı bu ki tīġ-i niyāmından meydāna çıḳa. Yaʿnī memdūḥuŋ şemşīr-i ʿadū-tedmīri niyāmından çıḳup kereminden iki nevʿ ceng peydā ider, dimekdür

آفتاب از گشاد ناوک او

جوشن حوت در بر اندازد[488]

[486] Çalgıcı ipek kıyafetini parçalar ve zülüf zırhını giyer.

[487] Gümüş renkli kılıç, girip çıktıkça kolu iki türlü cenk eder.

[488] Güneş, onun okunun mesafesinden korkarak Balık burcunun zırhını boynuna asar.

54. Āfitāb ez-güşād-ı nāvek-i ū

Cevşen-i Ḥūt der-ber endāzed

“Ḥūt” felekiyyātda işnā ʿaşer burçlarından bir burcuŋ ismidür ki göz ve ḳanı şems ol burca ʿurūc idüp icrā-yı aḥkām-ı vaḳt-i rūzgār eyler.

Maḥṣūl-ı Beyt: Āfitāb memdūḥuŋ nāveki güşādın göricek yaʿnī elinden nāvek-i tīri hedef-i maḳṣūda revān olduġın göricek hemān ārām itmeyüp kendisin Ḥūt derisine ve zırhına atar. Yaʿnī āfitāb burc-ı Ḥūt derisine peyveste olur. Tā ki zaḫm-ı nāvek kendine işābet itmeye, dimekdür.

بگریزد بزیر ماهی گاو

گرز را چون بمغفر اندازد[489]

55. Be-gürīzed be-zīr-i māhī gāv

Gürz-rā çün be-miġfer endāzed

“Miġfer” mīm ve ġaynuŋ sükūnı ve kesrleriyle mücādele ve muḥārebe güni mübarīzānuŋ başlarına giydükleri zırh ṭasıdur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Gāv māhīnüŋ altına firār idüp ṣıġınmaḳlıḳ eyler çünki memdūḥ gürz-i Ḥamzaviyānesin ol baḳāruŋ miġferine atarsa maʿlūm ola ki gāv ve māhī didügi zīr-i zemīne vāḳıʿ baḳārla māhīdür ki meslek-i ḥukemā ḳavlince cihānı ẓahrına ve boynuzlarına ṭuta. Bir baḳār vardur ve anuŋ altında bir ʿaẓīm ṭaş olup ol ṭaşın üzerinde ḳāʾimdür ve ṭaş şu üzerinde ḳāʾimdür. Şu daḫı bir ʿaẓīm māhīnüŋ üzerinde ḳāʾimdür diyü beyān iderler. Pes beytüŋ meʾāli memdūḥuŋ ḍarb ḳuvveti mübālaġasıdur, dimekdür. Olur ki memdūḥ kendi gürz-i ḥamzaviyānesin zīr-i zemīnde vāḳıʿ baḳar miġferine ve ḳafasına atarsa anı yedi ḳat yire geçirüp tā māhīnüŋ altına dek ṣoḳar yāḫūd gürzin miġferine ḥavāle idince ḫavfından ṣıġınmaḳ içün māhīnüŋ tā altına ḳarār eyler, dimekdür.

باد آتش نهاد حملهٔ او

بحر را تشنه در بر اندازد[490]

56. Bād-ı āteş-nihād-ı ḥamle-i ū

[489] Miğfere topuz vurduğu zaman İnek Balığın altına doğru kaçar.

[490] Onun ateşli rüzgârının saldırısı denizleri susuz karaya bırakır.

Bahr-rā teşne der-ber endāzed

“Nihād” be-maʿnā ṭabīʿat “ber” maʿnā gögüs ve sīne.

Maḥṣūl-ı Beyt: Memdūḥuŋ nihādı cümlesinüŋ āteşi bādı şol mertebelerde ḥarīḳ u muḥrīḳdür ki eṣer-i ḥarāretüŋ sīne-i baḥre bıraġur. Yaʿnī baḥrı ḥālet-i ʿaṭşları dūçār-ı ḥarāret ü meşaḳḳat eyler, dimekdür.

علت رعشه بسکه عام شود

چون بمیدان تکاور اندازد[491]

57. ʿİllet-i raʿşe bes ki ʿām şeved

Çün be-meydān tekāver endāzed

“Raʿşe” be-maʿnā lerze “tekāver” kāf-ı ʿArabīyle “esb” be-Turkī at maʿnāsınadur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Raʿşe vü lerze ʿilleti ʿāleme sārī olur memdūḥ eger esbin meydāna cevelān süre. Yaʿnī memdūḥ ʿaşḳar-ı ṣabā-reftārın meydāna sürince şiddet-i pāy-ı kūyından ve meḫāfet

[46b]

ü mehābetden kāʾināta lerze düşer dimekdür.

رمح فولاد عرض موج زند

تیغ الماس جوهر اندازد[492]

58. Rümḥ-i fūlād ʿarż-ı mevc zened

Tīġ-i elmās cevher endāzed

“Rümḥ” mızrāḳ ve süngü dimekdür. “Cevher” bunda ṭaban ḳılıclarda ẓāhir olan cevherdür ki ġāyetde ḳılıcuŋ bāʿiṣ-i iʿtibārıdur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Memdūḥuŋ fūlāda mensūb olan mızrāġı mevc urmaḳ arzın iderse tīġ-i elmāsı ol vaḳt cevherler ṣaçup ʿālemi mużmaḥil eyler. Zīrā cevherde zehr eṣeri remzi daḫı vardur.

تا بسنجد متاع بازویش

[491] Meydana at sürdüğü zaman titreme hastalığı öyle yaygınlaşacak ki.

[492] Eğer çelik mızrağı dalgalanmaya kalkarsa, elmas kılıcı cevherler saçar.

آنکه زین بس جدل در اندازد[493]

59. Tā be-senced metāʿ-ı bāzūyeş

Ānki z'īn-bes cedel der-endāzed

"Cedel" be-maʿnā cidāl.

Maḥṣūl-ı Beyt: Bir şaḫṣ eger memdūḥuŋ pençe-i şīrāzesinüŋ metāʿ-ı mehābet ü ṣalābetini sencīde idüp andan ṣoŋra ol metāʿ-ı ṣalābeti miyāne-i cidāl ü ḳıṭāle atarsa.

سر خاقان بتیغ بردار

در ترازوی قیصر اندازد[494]

60. Ser-i ḫāḳān be-tīġ ber-dār

Der terāzū-yı Ḳayṣer endāzed

"Ḫāḳān" selāṭīn ü mülūk dimekdür. "Der-terāzū-yı Ḳayṣer" didügi ibtidā ḳanṭār ve terāzūyı Ḳayṣer īcād itdügine işāretdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Memdūḥuŋ öŋine ṣalābet ü mehābet metāʿın bir kimse sencīde idüp andan cidāl ü ḳıṭāl yerine atarsa fi'l-ḥāl ol ṣalābetle nice nice ḫāḳānuŋ başların bedeninden cüdā idüp terāzū-yı Ḳayṣer-i Rūm'a ilḳā eyler, dimekdür.

ایکه خشمت در آزمودن تیغ

سر بهرام صفدر اندازد[495]

61. Ey ki ḫaşmet der-āzmūden-i tīġ

Ser-i Behrām-ı ṣaf-der endāzed

"Ṣaf-der" cengci dimekdür. Ey ẕāt! Senüŋ ḥaşmet ü ġażabuŋ tīġi bir mertebe tīzlik ile ṣınamışdur yaʿnī şöhret kemāl bulmışdur ki Behrām-ı ṣaf-derüŋ serin bir uġurdan bedeninden cüdā eyler, dimekdür.

گر کشد باز هیبت تو صفیر

---

[493] Kolunun gücünü ölçmek isteyen bu cenge başlasın.

[494] Hakan'ın başını kılıçla koparır ve kayser tartısına koyar.

[495] Ey kılıç deneyiminde gazabı cesur Bahram'ın kellesini uçuran.

مرغ تصویر شهپر اندازد[496]

62. Ger keşed bāz heybet-i to ṣafīr

Murġ-ı taṣvīr şeh-per endāzed

"Ṣafīr"[497] ṣıḳılıḳ dimekdür. "Şeh-per" ḳuşuŋ kuyruġında veyāḫūd ḳanādında olan çeleng dimekdür. Ey ẓıllullāh-ı ʿālem, eger heybet ü ṣalābetüŋ ṭoġanı ṣafīrin miyāne-i ʿālemiyāna ururs dīvārlara muṣavver ü münāḳḳaş olan murġlaruŋ bile çelengi düşer. Yaʿnī heybetinden kendilerine ḫūb görişüp çelengleri düşer, dimekdür.

حلمت از سایه فکند بفلک

سینه بر روی محور اندازد[498]

63. Ḥilmet ez-sāye fikened be-felek

Sīne ber-rū-yı miḥver endāzed

"Miḥver" felegüŋ döndügi maḥallüŋ orta yeri ki aŋa merkez-i dāʾire-i pergār daḫı dirler.
Maḥṣūl-ı Beyt: Ey Şāh! Eger ḥilmüŋ kāʾināta luṭf-sāyesin ṣalarsa senüŋ ḥilmüŋ sāyesinüŋ sīnesi felegüŋ çāḳ-ı miḥverine teṣādüf eyler, dimekdür.

عطری از جیب خلقت ار گردون

در گریبان خاور اندازد[499]

64. ʿItrī ez-ceyb-i ḫulḳet er gerdūn

Der-girībān-ı ḫāver endāzed

Ḳıṭʿa: "Ḫāver" maşrıḳ yeri dimekdür.
Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ẕāt! Eger gerdūn mübārek ḫulḳuŋ ceybinden bir miḳdār ʿıṭr alup cānib-i ḫāvere atarsa.

جای نور آفتاب چون سایه

[496] Senin haşmetinin doğan kuşu, seslendiğinde resimdeki kuşun bile tüyleri dökülür.

[497] Derkenar: "Ṣafīr" ḳuş ṣadāsı dimekdür.

[498] Senin lutfun felek üzerine gölge salarak göğsünü feleğin merkezi üzerine koyar.

[499] Felek, yaradılışın cebinden doğunun yakasına bir koku bırakırsa.

بر جهان فرش عنبر اندازد[500]

65. Cā-yı nūr-ı āfitāb çün sāye

Ber-cihān ferş-i ʿanber endāzed

Maḥṣūl-ı Beyt: Eger gerdūn mübārek ḫulḳuŋ ceybinden

[47a]

bir miḳdār ʿıṭr alup cānib-i ḫāvere atarsa ol zamān āfitābuŋ nūr şuʿlesi yerine sāye gibi cihān üzerine ʿanber döşemesini serer. Yaʿnī āfitāb ʿanber sāyelerini kāʾināta bıraġur, dimekdür.

با تو گر حاتم از ره دعوي

طرح داد و ستد در اندازد[501]

66. Bā-to ger Ḥātem ez-reh-i daʿvā

Ṭarḥ-ı dād u sited der-endāzed

"Dād u sited" alış viriş dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Eger ey ẕāt! Ḥātem-i Ṭay senüŋle seḫā ve cevher-i dilüŋ dād u sitedin iddiʿā iderse.

تو مطالب فشانی و حاتم

آرزو در برابر اندازد[502]

67. To maṭlab feşānī vü Ḥātem

Ārzū der-ber-ā-ber endāzed

Sen herkesüŋ meṭālib ü maḳṣadların niṩār birle Ḥātem ise ārzūları kendi üzere celb itmekdedür. Yaʿnī Ḥātem henüz ārzūda ḳalur. Pes herkesüŋ maṭlabın ḳande ḥāṣıl idebilür, dimekdür.

دشمنت بسکه هست بخل سرشت

بلغات ار نظر در اندازد[503]

---

[500] Güneş ışığı yerine, dünya üzerine anber halısı gibi gölge bırakır.

[501] Eğer Hatem senin ile iddia ederek alışveriş yapmaya kalkışırsa

[502] Sen herkesin gönlünün isteğini verirsin ancak buna karşılık Hatem sadece dilekleri ortaya atar.

[503] Senin düşmanın öyle bir cimridir ki eğer kelimelere bakarsa

68. Düşmenet bes ki hest buḫl-i sereş
Be-luġat er naẓar der-endāzed

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ẕāt! Düşmenüŋ buḫlı bir ġāyetdedür ki eger buḫl naẓarın cānib-i luġata ṣalarsa.

فعل ازو اشتقاق نتوان کرد
چون نظر مصدر[504] اندازد[505]
69. Fiʿl ez-ū iştiḳāḳ ne-tevān kerd
Çün naẓar maṣdar endāzed

"İştiḳāḳ" yarıḳ ve bir nesneyi sūret-i āḫere tebdīl itmege dirler.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ẕāt! Düşmenüŋ bir mertebe buḫl-ṭabʿdur ki eger bed-naẓarın cānib-i luġata ṣalarsa ol luġatdan fiʿl ẓuhūra gelmedüginden başḳa eger ol buḫl-i naẓarla kelime-i maṣdara nigerān olursa cemīʿ-i ebvāb u efʿālüŋ maḫreci iken hīçbir güne andan bāb ẓuhūra gelmez. Yaʿnī düşmenüŋ bed-naẓarı maṣdara işābet eyledüginden maṣdaruŋ ṭabʿı buḫl ḥāṣıl idüp andan kelime ẓāhir olmaḳ emr-i muḥāldür, dimekdür.

شقهٔ مردی تو گر مریم
معجر آسا بسر در اندازد[506]
70. Şuḳḳa-i merdī-i to ger Meryem
Miʿcerāsā be-ser der-endāzed

"Miʿcer" ḳarılar ṣaçlardan bir bölük baġlayup ve bükilüp omuzlarına ṣardıḳlarıdur. "Āsā" be-maʿnā miṣl.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ẕāt! Merdligüŋ ve şecāʿatüŋ şuḳḳa vü berātını eger ḫayru'n-nisā-yı ʿālem Ḥażret-i Meryem vāḳıf olaydı mānend-i miʿcer başında cānib-i āḫere endāḫte eylerdi.

مایه و نشهٔ انسیّت

[504] Derkenar: "Maṣdar" ṣarf ḳāʿidesinde kelime-i maṣdardur ki cemīʿ-i efʿāl andan ẓuhūr itmişdür. Ṣaḥḥ.

[505] Masdara baktığı zaman hiçbir fiil ondan türetilemez

[506] Hazret-i Meryem eğer senin mertliğinin yarısını başörtüsü gibi kafasının üzerine atarsa.

باز در بطن ما در اندازد[507]

71. Māye vü neş'e-i ünsiyet

Bāz der-baṭn-ı māder endāzed

"Bāz" girü dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Merdligüŋ ve cihān-ārālıġuŋ eger Meryem Ana'nuŋ maʿlūmı olaydı āşinālıḳ keyfiyetini miʿcer-i başından cānib-i āḫere atduġı gibi gerü baṭn-ı mādere atardı. Yaʿnī senüŋ erligüŋe vāḳıf olmış olaydı dişilik keyfiyetini tekrār baṭn-ı mādere bıraġurdı. Tā ki tekrār māder-zād olup senüŋ erligüŋ seyr eyleye. Yaʿnī Ḥażret-i Meryem senüŋ merdāniyetüŋ sırrına vāḳıf olaydı, seni ziyāret içün kā'ināta defʿaten gelmesini iḫtiyār eylerdi, dimekdür.

داورا مدح لحن گستر تو

رقص در مستمع کر اندازد[508]

72. Dāverā medḥ-i laḥn-güster-i to

Raḳṣ der-müstemiʿ-i ker endāzed

"Laḥn" Ṣavt u ṣadā dimekdür. "Ker" kāf-ı ʿAcemīyle ve rā'nuŋ sükūnıyla ṣaġır olana dirler.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ẕāt! Medḥ ü ṣenāŋ ṣadāsın döşeyici ʿUrfī bir mertebe sitāyişgerligüŋde mübālaġa eyler ki ṣadā-yı raḳṣı ṣaġır

[47b]

müstemiʿlere bile istimāʿ itdürür, dimekdür.

خرد از عود کنه خلق توام

در ته جیب عنبر اندازد[509]

73. Ḫıred ez-ʿūd künh-i ḫulḳ-ı to em

Der-teh-i ceyb-i ʿanber endāzed

"Teh" dib ve nihāyet dimekdür.

---

[507] Dişilik mayasını ve keyfini tekrar ana karnına bırakırdı.

[508] Ey sultanım, senin söz geliştiren övgün sağır kulakları bile raks ettirir.

[509] Akıl senin yaradılış özünün ud ağacından benim yakama anber kokusunu sürer.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ẕāt! ʿAḳl u zekāvetüm senüŋ mübārek ḫulḳuŋ künhi ʿūdındandur. Pes ʿaḳl u fikrüm senüŋ künhüŋden olduġı sūretde ʿaḳlumı ve şuʿūrumı yine senüŋ ʿanbere mensūb ḫulḳuŋ ceybi nihāyetine atar ve ṣarf eyler, dimekdür.

حور اگر خاک فطرتم یابد
در لباس معطر اندازد[510]
74. Ḥūr eger ḫāk-i fiṭratem yābed
Der-libās-ı muʿaṭṭar endāzed

Maḥṣūl-ı Beyt: Ḥūrān-ı cinān benüm ḫāk-ı ḫilḳat u fıṭratumı bulṣaydılar ol ḳadar ol ḫāk-ı pāk-fıṭratumı taʿẓīm ü tekrīm birle anı muḥāfaẓa eylerlerdi ki kemāl-i tekrīmden kendi elbise-i ʿıṭrsālarına ṣararlardı, dimekdür.

زیب حوری خیالم ار سنجد
لیلی از شرم زیور اندازد[511]
75. Zīb-i ḥūrī-i ḫayālem er senced
Leylī ez-şerm zīver endāzed

"Zīb-i ḥūrī" ḥūrīye mensūb olan dil-berlik dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Benüm ḥūriyāne fikr ü ḫayālüm ne mertebe gevher-i girān-behā olduġı maʿlūm idinmek içün vezne urup ṭartarlarsa fi'l-ḥāl maʿşūḳ-ı Mecnūn olan Leylī kemāl-i ḥicābından kendi dil-berligini terk eylerdi. Yaʿnī ḫayālüm zīb ü zīverligini Leylī göricek ḥicābından dil-berlik daʿvāsın bir cānibe terk eylerdi, dimekdür.

بوی جودت شنیده ز آن قلمم
هر دم از عطسه گوهر اندازد[512]
76. Būy-ı cūdet şenīde zi-ān ḳalemem
Her dem ez-ʿaṭse gevher endāzed

[510] Huri eğer fıtratımın toprağını bulursa hoş kokulu giysilere serper.

[511] Eğer Leyla, huriler gibi olan süsümü ölçerse utanarak kendi süslerini yere atar.

[512] Senin cömertlik kokunu duyduğundan kalemim her an bir hapşırmasından (yazmasından) bir cevher gibi (söz) atıyor.

“ʿ Aṭse” öksürmek dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey Şāh! Ḳalem-i muʿciz-beyānum ẕāt-ı seḫāvet-ṣıfatuŋ cūd u iḥsānın rāyiḥa-i ṭayyibesini alıcaḳ her bir dem ʿaṭsede birer gevher-dāne atmaḳdadur. Yaʿnī ḳalemüm būy-ı cūduŋla mürekkeblenüp ḳaçardı, indügi eṣnāda birer gevher-dāne atmaḳdan ḫālī olmaz, dimekdür.

گرچه طبعم ز شرم مدحت تو

سر ببالین چو عبهر اندازد[513]

77. Gerçi ṭabʿem zi-şerm-i midḥat-i to

Ser be-bālīn çü ʿabher endāzed

“ʿ Abher” nergis şükūfesine dirler.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ẕāt! Ṭabʿum medḥ ü ṣenāsında leng olduġından egerçi kemāl-i ḥicābuŋdan başuŋı mānend-i nergis bālīne ḳoyup ser-fürū eylemişdür, nergis dāʾimā ser-fürū olduġı gibi ṭabʿum daḫı sitāyişgerligüŋde ḥicābından ser-fürū itmişse de.

عرشیان بر کلاه زنند

مرغ فکرم اگر پر اندازد[514]

78. ʿArşiyān ber-külāh zenend

Murġ-ı fikrem eger per endāzed

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ẕāt! Gerçi ṭabʿum medḥ ü ṣenāŋda ḳāṣıru’l-lisān olduġı der-kār u nümāyān ise de ʿarşīler başlarına şükūfe vü çeleng pāyesiyle dikerler. Eger murġ-ı ḫayālümden bir ḳanād düşerse yaʿnī ṭabʿumdan gevher-asā bir şiʿr ḳoparsa ol ḳadar leẕīẕterdür ki ʿarşīler alup çeleng pāyesiyle tāclarına dikerler, dimekdür.

نیک دارید مرنج اگر عرفي

در ثنایت عنان در اندازد[515]

79. Nīk dārīd me-renc eger ʿUrfī

[513] Her ne kadar fıtratım seni övmekte utancından nergis gibi başını aşağıya atsa da.

[514] Düşünce kuşum eğer bir tüy ortaya atarsa arştekiler onu şapkalarına takarlar.

[515] Eğer Urfî seni överken kendinden geçerse incinme ve onu iyi tut.

Der-ş̲enāyet ʿinān der-endāzed

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey kān-ı seḫā v'ey menbaʿ-ı vefā! ʿUrfī medḥ ü ş̲enāŋda eger ʿinān u iḫtiyārın elden giderüp z̲āt-ı şerīfe lāyıḳ olmayıcaḳ medḥ ü ş̲enāya şurūʿ eylerse rencīde-ḫāṭır olmayup maʿz̲ūr buyurasuz. Zīrā:

چه گونه طوطی گرسنه بگوي
گرنه خورد را به شکر اندازد[516]
80. Çe gūne ṭūṭī-i gurisne be-gūy
Ger ne ḫord-rā be-şeker endāzed

[48a]

"Ger ne-ḫord" yimeden nice eylesün?

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey z̲āt! ʿUrfī ʿinān-ı iḫtiyārı elden giderürse ḫ̆āhişle degildür, ʿārıżīdür. Pes ʿārıżī olan ḥālāt-ı ʿöz̲rdür. Bu cihetiyle **el-ʿöz̲ru maḳbūlun ʿindallāh ve ʿinde kirāmu'n-nāsi**[517] mışdāḳınca ʿUrfī'nüŋ bī-ḫodluḳdan ʿinān-ı iḫtiyārı elden giderüp jājḫāya başlarsa siz rencīde-ḫāṭır olmayup maʿz̲ūr ṭutuŋ. Zīrā ṭūṭī-i gurisne şīr ü şeker içine atarlarsa ne ṭarīḳile ṣabra tāb-āver olup ol şekerden bir miḳdārın yiyüp ve bir miḳdārın telef itmeye. Pes ben daḫı sitāyişgerligüŋe ṭūṭī-i gurisne gibi olduġumdan hemān medḥüŋ der-pīş idüp ş̲enāya şurūʿ eyledüm. Pes ḫaṭā daḫı vāḳıʿ olsa maʿz̲ūr ṭutuŋ dimekdür.

ور به تنگی بشوق مدح بگو
کش بدل سایه کمتر اندازد[518]
81. V'er be-tengī be-şevḳ-i medḥ be-gū
K'eş be-dil sāye kemter endāzed

"K'eş" ʿUrfī'ye rāciʿ dür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey z̲āt! Eger ʿUrfī'nüŋ ʿinān-ı iḫtiyārı elden gidüp jājḫā itmesinden rencīde-ḫāṭır olursaŋız yaʿnī ʿUrfī'nüŋ beyhūde zebān-dırāz-ı güftügūsından ḥavṣala-teng olmaŋuz

[516] Aç papağan kendini şeker üzerine atmasın da ne yapsın sen söyle.

[517] Allah ve iyi kalpli kimseler katında özür kabul edilir.

[518] Eğer sıkılıyorsan övmek hevesine emret ki şâirin gönlünün üzerine daha az gölge bıraksın.

iḥtimāli varsa medḥüŋ şevḳine emr it tā ki ʿUrfī'nüŋ dil-i bī-ḳarārına maḥabbet ü şevḳ sāyesin azraḳ bıraġa. Yaʿnī ʿUrfī'yi şevḳe getürmesün ve ġalebe-i şevḳle beyhūde jājḫā itdürmesün. Zīrā benüm eşnā-yı şiʿrde eger ḫaṭām vāḳıʿ ise medḥüŋ ġalebe-i şevḳindendür, dimekdür.

بهر تسكين شوق مدحت تو

نظم رنگين بدفتر اندازد[519]

82. Behr-i teskīn-i şevḳ-i midḥat-i to

Naẓm-ı rengīn be-duḫter endāzed

Ḳıṭʿa:

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey memdūḥu'ṣ-ṣıfāt! Senüŋ medḥüŋ şevḳi ḥarāretini teskīn içün naẓm-ı rengīnümi bir duḫtere bıraḳsun.

سه موالید چار مادر

همه را يكدگر بر اندازد[520]

83. Se mevālīd çār-māder

Heme-rā yek-diger ber-endāzed

"Se mevālīd" mevālīd-i ṣelāṣedür ki nebātāt u meʿādin ve biri ḥayvānātdur ki cümle ḥayy olan nesnelerdür. Benī ādem daḫı içinde dāḫildür. "Çār māder" didügi ʿanāṣır-ı erbaʿadur ki cemīʿ-i eşyā andan mütevellid olmışdur. Ez-cümle insān ḫākī vü ābī veü bādī vü nārī olmayaydı anlarla zindegānīlik itmeyeydi.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey pādişāh-ı ẕī-şān! Eger ʿUrfī'nüŋ keşret-i güftügūsından münfaʿil olmaḳ iḥtimāli var ise medḥüŋ kendisine emr eyle tā ki şevḳ ü ḫˇāhişi şol duḫtere bıraḳsun ki yaʿnī ʿUrfī'den bu şevḳ-i ḥarāretini teskīn içün alup bu naẓm-ı rengīni bir duḫtere bıraḳsun ki se-mevālīdi ve çār-māderi birbirine āmīḫte idüp bir vücūd eyleye. Yaʿnī naẓm eşnāsına midḥatle jājḫāya başlarsam beni maʿẕūr ṭut. Zīrā naẓmum şol mertebe engīn ü raʿnādur ki ol naẓm şevḳini ve ḥarāretini duḫter-i se ve çār-mādere atarsam birbiriyle żıddān iken kemāl-i ġalebe-i iştiyāḳdan anları birbirine müştāḳ idüp bir vücūd eyler. Ḥāṣılı Ey ẕāt! Medḥüŋle baŋa vāḳıʿ olan iştiyāḳdan bir mertebe muḥriḳ oldum ki

[519] Senin övgü arzunu dindirmek için renkli şiirimi bir kıza bırakmak gerekir.

[520] Dört ana unsurun üç maddenin hepsini birbirine katması lazımdır.

[48b]

eṣnā-yı sitāyişgerlikde naẓmı alup se-mevālīd ve çār-mādere bıraḳsaŋ ol ḳadar anlara teʾṣīr eyler ki anlar birbirine żıd iken müştāḳ idüp anları bir vücūd eyler. Pes medḥüŋe emr eyle tā ki bu şevḳ ḥarāretini ʿUrfī'den defʿ eyleye, dimekdür.

چون زلیخا که در تسلی شوق

طرح کاخ مصور اندازد[521]

84. Çün Zelīḫā ki der-tesellī-i şevḳ

Ṭarḥ-ı kāḫ-ı muṣavver endāzed

Maḥṣūl-ı Beyt: Ḥażret-i Züleyḫā gibi ki kendi ʿaşḳ u sevdā ġalebesin teskīn itsün içün Ḥażret-i Yūsuf ʿaleyhi's-selāmuŋ mübārek mehveş olan cemāl-i bā-kemālin ḳaṣr u dīvān-ḫāneler dīvārına taṣvīr itdürürdi. ʿUrfī daḫı medḥ ü ṣenāŋı her yire naḳş eylemek ister, dimekdür.

انوری عاجز است و من عاجز

طرح مدحت که در خور اندازد[522]

85. Enverī ʿāciz est ü men ʿāciz

Ṭarḥ-ı medḥet ki der-ḫor endāzed

"Enverī" şuʿarā-yı ʿAcem'den birinüŋ ismidür ki dīvānı daḫı meşhūrdur. "Ḫor" be-maʿnā lāyıḳ.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ẕāt-ı meleki āl-i ṣıfatlarına şāyeste medḥ ü ṣenā tarḥ itmekde gerek Enverī ve gerek ben ʿācizüz, dimekdür.

گو بذهنت که معنی لایق

در زبان ثناگر اندازد[523]

86. Gū be-ẕihnet ki maʿnā-yı lāyıḳ

Der zebān ṣenāger endāzed

---

[521] Hz. Züleyha gibi senin arzunun tesellisi için resimleri saray duvarına kazır.

[522] Enveri ve ben her ikimiz de senin methine layık bir şey yazmadan âciziz.

[523] Zihnine de ki seni öven kişinin diline sana layık bir mana katsın.

“Ẕihnet”de vāḳıʿ ḥarf-i tā memdūḥı beyāndur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ḳanı şol ẕihn ki lāyıḳınca bir maʿnāyı ṣenā vü sitāyiş zebānı üzerine bıraġa? Yaʿnī ʿacabā şöyle bir ẕihn ola mı ki memdūḥuŋ şān u şöhretine lāyıḳ olaraḳ bir güne ṣenā vü medḥ zebānından cārī ola? dimekdür.

گو کجا مدحت آتش افروزد

تا ضمیرت سمندر اندازد[524]

87. Gū kocā medḥet āteş efrūzed

Tā żamīret semender-endāzed

Maḥṣūl-ı Beyt: Di ki ḳanı şol medḥüŋ āteşini müzdād iden meddāḥ ki ḥażret-i pādişāha şāyeste bir güne gevher-i maʿānī bī-ṣenā vü sitāyişe mensūb zebān üzerine aṭa ve medḥüŋ ziyāde ʿalevlenmesini saʿy idüp kendi derūnına ol āteşden semender bıraġa. Yaʿnī medḥüŋ ʿalev-gīrligi şiddetlendikce iştiyāḳı ziyāde ola ḳanı bir böyle meddāḥ dimekdür.

آب گشتم ز شرم تحسینت

به که مرغ سخن پر اندازد[525]

88. Āb geştem zi-şerm-i taḥsīnet

Bih ki murġ-ı süḫan per endāzed

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ẕāt! Ẕāt-ı şerīflerüŋe şāyeste meddāḥ olamayup ḥużūr-ı fāyiżü’n-nūrlarına lāyıḳ berceste bir güne silk-i naẓm olmaduġından kemāl-i şerm ü ḥicābdan eridüm. Pes yegdür ki mūrġ-ı süḫanum bāl ü perin döksün. Yaʿnī mādām ki silk-i naẓmumda bir dāne Ḥażret-i Şāh’a müsteḥaḳ gevher-i eşʿārum olmaduġı yegdür ki kelimātı ṭūl u dırāz itmeyüp olduġumuz maḥalde ḳatʿ idelüm, dimekdür.

تا فلک دلق اشهب و ادهم

روز و شب را برابر اندازد[526]

[524] Kendi içine semenderi atıp senin övgü ateşini tutuşturacak olan meddah nerede söyle.

[525] Senin övgün (yapamadığımın) utancından su gibi oldum. (Çok utandım) söz kuşum tüy dökerse (dursa) daha iyi.

[526] Felek beyaz ve siyah gömleği gündüz ve geceye giydirdiği her zaman.

89. Tā felek delḳ-ı eşheb ü edhem

Rūz u şeb-rā ber-ā-ber endāzed

“Edhem ü eşheb” beyāżlıḳ ve ḳaraŋuluḳdur ki nūr-ı żiyā ve ẓulumāt u dücāʿdur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Felegüŋ eşheb ü edhem olan delḳı ve köhneligi yaʿnī felegüŋ nūr u ẓulumātın köhneligi şeb ü rūzı devr-i dāʾimle müsāvī ve bir derecede istiḳrār itdürene ḳadar ki murād **[49a]**

yevmu’l-ḳıyāmdur.

روز خصم تو شب لباسش باد

نه لباسی که از بر اندازد[527]

90. Rūz-ı ḫaṣm-ı to şeb-i libāseş bād

Ne libāsī ki ez-ber endāzed

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ẕāt! Felegüŋ rūz u şeb nūr u ẓulumātı köhneligi devr-i dāʾim olup rūz u şebi müsāvī olana ḳadar senüŋ devlet ü iḳbālüŋ ḥasūdlaruŋ ve ʿadūlaruŋ günleri şeb-i libāsla melbūs olsun. Yaʿnī ʿadūlaruŋ günleri dāʾimā ẓulumātda olsun, öyle libās degil ki omuzından cānib-i āḫere ata. Yaʿnī ol libāsla dāʾimā siyeh-pūş olsun, dimekdür. Vallāhu aʿlem. Temmetü’l-ḳaṣīde.

13

Der-Medḥ-i Mīr Ebū’l-Fetḥ

[mefāʿilün/feʿilātün/mefāʿilün/feʿilün]

زهر گلی که هوای دلم نقاب گشاد

فلک بگلشن حسرت نوشت و رفت بباد[528]

1. Zi-her gülī ki hevā-yı dilem niḳāb güşād

Felek be-gülşen-i ḥasret nüvişt ü reft be-bād

“Hevā-yı dilüm” göŋlüm maṭlūbı ve maḳṣūdı dimekdür. “Nüvişt ü reft” ḳayd idüp bıraḳdı, dimekdür.

---

[527] Senin düşmanın gündüzü, gece kıyafetini giysin ve onun da hiçbir zaman çıkartmasın.

[528] Gönül arzusunun yüzünü açtığı her gülü, felek hasret gülşenine yazdı ve rüzgâra savurdu.

Maḥṣūl-ı Beyt: Gönlümüñ istegi ve maḥabbeti her ḳanḳı gülüñ rūyından niḳāb güşād idüp ber-murād olmaḳ ḳaṣd u merām eyledi ise yaʿnī her ḳanḳı mestūr olan melek-simanuñ rūyından niḳābın güşād idüp vuṣlatile kām-yāb olmaḳ murād eylediyse felek-i ġaddār ol maḳṣūd u maṭlūb olan vuṣlatı ḥasret gülşenine bıraġup ferāmūş eyledi. Yaʿnī ḥayf ki felek-i sitemkār maṭlūbumuzuñ ḥuṣūline mekkārelik idüp ʿadem-i ḥuṣūline bāʿiṣ olup aṣlā iʿāneye meylitmeyüp hevā-yı derūnumuzı gülşen-i ḥasrete terk idüp bizi ḫˇāb u ḫāke bıraḳdı, dimekdür.

هرآن گره که درو نقد مدعا بستم

بدامن طلب مدعی نهاد گشاد[529]

2. Her ān girih ki der-ū naḳd-i müddeʿā bestem

Be-dāmen-i ṭaleb-i müddeʿī nihād güşād

"Girih" düğüm ve büklüm dimekdür. "Müddeʿā" maṭlūbāt dimekdür. Müddeʿī ḫaṣm dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Her ol düğüm ki anda maṭlūbāt naḳdin düğümledüm yaʿnī fülān ve fülān maḳṣūdı kendi nefsüme ḥāṣıl idüp ber-murād olayum diyüp her ne ḳadar ḳatı vāfir maṭlūbāt riştelerin düğümleyüp niyet-i ḫālişe bend itmese de felek-i ġaddār ol maṭlūbātum nuḳūdın girihlerin müddeʿīnüñ ṭaleb-i dāmenine terk eyledi. Yaʿnī benüm kāffe-i maṭlūb u maḳṣūdātuñ nuḳūdın girihlerini felek-i sitemkār müddeʿīnüñ kāmı dāmenine vażʿ idüp cümle girihleri anda güşād eyledi. Tā ki ben bu kāʾinātda bir merām olmayup düşmen ber-murād olsun içün dimekdür. Bu maḥal cāy-ı teşekkīdür.

زمانه غیر الم نامه نیست تصنیفش

دلم ز صفحهٔ فهرست او گرفته سواد[530]

3. Zamāne ġayr-ı elem-nāme nīst taṣnīfeş

Dilem zi-ṣafḥa-i fihrist-i ū girifte sevād

"Sevād" yazınuñ siyāhlığına taʿbīr iderler lākin bu maḥalde nefret ve ders dimekdür.

---

[529] İstediğim ve elde edeceğim diye düğümlediğim her isteğimi (felek) rakiplerin eteği üzerine attı ve o düğümleri açtı. (Benim isteklerimi rakibe verdi)

[530] Feleğin yazdığı tasnif dertden başka bir şey değildir ve benim gönlüm onun fihrist sayfasında karardı. (Not aldı)

Maḥṣūl-ı Beyt: Zamāne-i bī-vefānuŋ teʾlīf ü taṣnīfātı elem ü kederden ġayrısı degildür. Yaʿnī rūzgār-ı sitemkār her nesneyi ki taṣnīf ü teʾlīf idüp ẓuhūra getürdiyse cümlesi ġam u ġuṣṣadan ʿibāret olmaġla dil-i sitem-āzmūdem

[49b]

anuŋ taṣnīfat u teʾlīfatı ṣaḥīfesi fihristinden siyāhlıḳ aldı. Yaʿnī ḳalbümde vāḳıʿ elem ü ġumūmuŋ cemʿiyet ü hücūmı anuŋ taṣnīfatı ṣaḥīfesi dersinden derece-i efrād bulmışdur, dimekdür.

مخند اگر بفسون زمانه دل بستم

نه بهترم ز سلیمان که تکیه زد بر باد[531]

4. Me-ḫand eger be-füsūn-ı zamāne dil bestem

Ne bihterem zi-Süleymān ki tekye zed ber-bād

"Füsūn" ḥīle vü ḫudʿa dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey felek! Yāḫūd ey yār! Zamāne-i emānenüŋ füsūn u ḫudʿasına dil-beste ve aŋa peyveste olursam baŋa ḫande-zenlik itme. Yaʿnī gerdiş-i zamāneye tābiʿiyet birle evḳat-güẕār olursam beni taḥḳīr ü teẕlīl itme. Zīrā ben Süleymān peyġāmber ʿaleyhi's-selāmdan yeg degilüm ki ol bile rūzgāra iʿtimād idüp tāc u taḫtın aŋa sipāriş eyledi. Bu beytde merām bu ola ki memdūḥ ġāyetde cihān-perest olup setr-i cerāyim içün bunı pes getürdi. Zīrā Süleymān peyġāmberden bihter degilüm didügi içün merām-ı meẕkūra müştemildür. Yoḫsa ḥāşā şümme ḥāşā ki Ḥażret-i Süleymān ʿaleyhi's-selām müzaḫrefāt-ı dünyāya dil-beste olmış ola! Her ne ḳadar vuḥūş u ṭuyūra ve emvāl-i keşīreye mālik ise de ve taḫtın daḫı ber-hevā olmasına ancaḳ umūr-ı şerīʿatde ve Ḥaḳ'dan meʾmūr olduġı meṣāliḥ ü mühimme ḥuṣūl-peẕīrinden nāşī idi. Pes ʿUrfī-i merḥūmuŋ "Bihter zī-Süleymān nīstem" didügi eṣaḥdur. Zīrā cihānda ol bile şāhlıḳ sürüp imtiyāz-ı meṣāliḥ-i ʿālem ve iḥḳāḳ-ı ḥaḳ-ı kāffe-i ümem olmışdur, dimekdür.

کدام شهوت از آبای سبعه صادر شد

کدام نطفه از رحم امهات اربعه زاد[532]

5. Kodām şehvet ez-ābā-yı sebʿa ṣādır şod

[531] Eğer feleğin sihrine gönül bağladıysam bana gülme rüzgâra itimad eden Süleyman'dan daha iyi değilim.

[532] Hangi şehvet aba-yı seb'adan ortaya dışarı çıktı ve hangi tohum ümmehat-i erbaanın rahiminden doğdu.

Kodām nuṭfe ez-raḥm-ı ümmehāt-ı erbaʿa zād

“Kodām” cāy-ı taʿaccübdür ḳanḳı dimekdür. “Ābā-yı sebʿa” kevkeb-i sebʿa ve eflāk-ı sebʿadan kināyedür ki cihānda her ne vücūd bulursa kevākib-i sebʿanuŋ terbiyesiyle kemāl bulduġına işāretdür. “Ümmehāt-ı-Erbaʿa” çār-ʿanāṣırdan kināyedür ki cihānda mevālīd-i ṣelāṣeden her ne mütevellid olursa ʿanāṣır-ı erbaʿanuŋ māder olmasıyladur. Pes dimek olur ki:

Maḥṣūl-ı Beyt: ʿAcabā ābā-yı sebʿadan ḳanḳı şehvet ve ḳanḳı nuṭfe idi ki ṣādır u ẓāhir oldı? Ve ne güne bī-ḫaber ve nā-ferḫunde nuṭfe idi ki ümmehāt-ı erbaʿa raḥminden çekīde idüp vücūd buldı? Yaʿnī ābā-yı sebʿadan ve ümmehāt-ı erbaʿadan bu güne nā-mübārek ẓuhūrāt tevellüd itdügine ḥayret-zedeem ki ʿacabā ne güne şehvet ve ne güne nuṭfe idi ki başumuza bu miṣillü ḥavādiṣāt ışdār eyledi, dimekdür.

که روزگار بمولود دشمنان توام
دوصد کرشمه نیفشاند در مبارک باد[533]

6. Ki rūzgār be-mevlūd-ı düşmenān tevʾem
Dü ṣad kirişme ne-y-efşānd der-mübārek bād

“Tevʾem” ikiz dimekdür. “Ne-y-efşānd” istifhāmdur, ṣaçmadı mı? dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ābā-yı sebʿa ve ümmehāt-ı erbaʿadan

[50a]

ẓuhūr iden ḥavādiṣ bu idi ki düşmenlerüm keṣretden yegān yegān tevellüde ḳāniʿ olmadıḳlarından başḳa hep iki yüz olaraḳ tevellüd eyledüklerinden rūzgār mübārek-bād [u] tehniyelerin īmā iderek iki yüz iki yüz kirişme ṣaçmadı mı? Yaʿnī ümmehāt-ı erbaʿa tevʾem olaraḳ düşmenlerümi tevellüd idüp rūzgārumı mübārek-bādlamaġa hezār şīve ṣaçmadı mı? Ve’l-ḥāṣıl ümmehāt-ı erbaʿa bire ḳāniʿ olmayup ʿadūlarum tevellüdi tevʾem vāḳıʿ idüp rūzgār daḫı ʿUrfī’ye ḫiṭāb birle nidā iderek, ey ʿUrfī! Düşmenlerüŋ tevʾem tevellüdleri saŋa mübārek olsun, diyerek bizi istihzāya almadı mı? Bu ḳıṭʿada meʾālen, felekeyn ʿUrfī’ye ezālar idüp bu daḫı āzārından teşekkī ider. Pes bālāda ẓikri sebḳat iden ābā-yı sebʿa şehvetinden ṣādır ve ümmehāt-ı erbaʿadan tevʾem tevellüd idüp ẓāhir olan bu idi ki düşmenlerüm ikiz tevellüd itdüginden rūzgār daḫı gelüp mübārek-bād istihzāların bize şāyān

[533] Ki felek senin düşmanlarının doğumunu tebrik ederek yüzlerce işve yapmadı mı?

görüp masḫaralıġumuzı kendi muʿtād eyledi. Pes bu maḥalde taʿaccüb idüp buyurur ki ilahī ne güne beliyye bu idi ki ābā-yı sebʿadan ve ümmehāt-ı erbaʿadan ṣādır oldı, dimekdür.

چراغ مهر نمیمیرد ای فلک یک صبح

برویم ار نگشایی دریچهٔ بیداد[534]

7. Çerāġ-ı mihr ne-mīmīred Ey felek! Yek ṣubḥ

Be-rūyem er ne-güşāyī derīçe-i bī-dād

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey felek! Seḥerī eger rūyuma derece-i ẓulmı güşād itmez iseŋ çerāġ-ı ḫurşīd kuşte olur mı? Yaʿnī yüzime ẓulm penceresini güşād itmekle mihrüŋ çerāġı mı ṣona? Pes ey felek! Baŋa revā gördügüŋ derīçe-i bī-dādı güşād eyle tā ki bu ẓulmetde ḳalmayup meydāna gelem. Zīrā derece-i bī-dādı güşādla benüm meydāna gelmemle çerāġ-ı mihre noḳṣān gelmez, dimekdür.

چه خیزد از نفس سرد من بهل یک روز

که ز مهریر بجوشد ز کورهٔ حداد[535]

8. Çe ḫīzed ez-nefes-i serd-i men be-hel yek rūz

Ki zemherīr be-cūşed zi-kūre-i ḥaddād

"Çe ḫīzed" ne ḳalḳar maʿnāsındadur egerçi ammā bunda ne ḥāṣıl olur maḥallinde müstaʿmeldür. "Serd" ṣoʿuḳ dimekdür. Murād teʾs̱īrsizlikden kināye. "Be-hel" ʿalā-ḥāle terk eyle, dimekdür. "Zemherīr" āsumāna yaḳīn küre-i hevāda bir maḥaldür ki ġāyetle bürūdetledür lākin bu maḥalde ʿUrfī'nüŋ teʾs̱īrsüz nefesidür. "Kūre" luġatde āteş ocaġı ve demürci ocaġı ve kūre-i nār dimekdür. Murād ʿUrfī'nüŋ derūnıdur. "Ḥaddād" luġatde demürci dimekdür. Murād bi'ẕ-ẕāt kendisidür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey felek! Benüm ṣoʿuḳ ve teʾs̱īrsüz nefsümden ne ḥāṣıl olur? Bir güne kendi ḥālinde bıraḳ ki küre-i ḥaddāddan zemherīr cūşa gele. Yaʿnī ey felek! Beni bir gün kendi ḥālüme ḳo ki yüregümden diledügüm gibi ṣoʿuḳ ve teʾs̱īrsüz nefes cūşa gelüp bir āh eyleyem. Yaʿnī küre-i ḥaddāddan zemherīr cūşa gelüp bir āh-ı serd çekerse ne ḥāṣıl

[50b]

[534] Ey felek! Bir sabah üzerime sitem kapısını açmazsan sevgi lambası sönmez.

[535] Benim soğuk nefesimden ne çıkacak bırak da bir gün demircinin ocağında soğuk hava kaynasın.

olabilür, dimekdür.

دیگر بناله نمیریزم آبروی نفس

که چشمه چشمه از این آب داده ام بر باد[536]

9. Dīger be-nāle ne-mīrīzem āb-rūy-ı nefs

Ki çeşme çeşme ez-īn āb dādeem ber-bād

"Ne-mīrīzem" min-baʿd dökmeyüm, dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Min-baʿd kendi nefsümüŋ āb-rūyını nāle vü feryād ile rīḫte ḳılup ʿarżumı yaḳayum. Zīrā āb-rūyumuŋ ey felek! Ḳatı vāfir çeşme çeşme şular rūzgāra şavurduŋ. Yaʿnī āb-rūyumı ber-bād eyledüŋ, dimekdür.

کدام نالهٔ میانش بشعله بربستم

که روزگار بمنع اثر فرو نگشاد[537]

10. Kodām nāle-i miyāneş be-şuʿle ber-bestem

Ki rūzgār be-menʿ-i eṣer fürū ne-güşād

"Kodām" ḳanḳı dimekdür. "Fürū ne-güşād" aşaġa açmadı murād maḥv itmedi, dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ḳanḳı nāle vü feryāduŋ miyānını baġlayup müheyyā eyledüm ki zamāne eṣer-i imtināʿ ile anı best idüp maḥv eylemedi. Yaʿnī nāle vü efġānumdan her ḳanḳısını müʾeṣṣir ü sūznāk beste ḳıldumsa zamāne ol nālemüŋ teʾṣīrligin perīşān u maḥv itmededür. Ve'l-ḥāṣıl zamānenüŋ kendisinde olan eṣer-i imtināʿ nālelerüm sūznāklıġını ve teʾṣīrini atmamış ola. Yaʿnī sūznāk olan nālelerüm her ne ḳadar müşkilātum vāḳıʿ ise ḥal iderdi eger eṣer-i imtināʿ-ı zamāne olmayaydı, dimekdür.

گرفتم آنکه ز فریاد تو منع دل نکنم

که مهربان شود این عمر نوح و این فریاد[538]

11. Giriftem ān ki zi-feryād-ı to menʿ-i dil ne-konem

Ki mihribān şeved īn ʿömr-i Nūḥ u īn feryād

[536] Artık nefesimin haysiyetini inleme ile dökmem. Çünkü bu sudan çeşme çeşme rüzgâra savurdum. (Çok haysiyetimi kaybettim)

[537] Hangi bir iniltinin belini alevlerle bağladıysam felek etkisini önleyerek kemerini açmadı.

[538] Nuh'un ömrü ve senin feryadın birbirini sevsin diye gönlümü menetmemeyi adet edindim.

“Giriftem” didügi kendime ʿādet ü muʿtād eyledüm yerine müstaʿmeldür. “Mihribān şeved” birbirine “muḥib ü müştāḳ şevend” yerine istiʿmāl olınur. “ʿÖmr-i Nūḥ”dan murād bütün ʿömrüm, dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Min-baʿd kendi kendime bu ḥülyāyı muʿtād idindüm ki gönlümi feryād u fiġāndan menʿ itmem ve diledügi ḳadar nāle vü feryād eylesün tā ki ʿömr-i Nūḥ’um nālelerümle birbirine müştāḳ olup mihribān olalar, dimekdür.

ببخت بی اثرم آن کند خجالت عجز

که ضعف باه مخل زفاف با داماد[539]

12. Be-baḫt-ı bī-eṣerem ān koned ḫacālet-i ʿacz

Ki żaʿf-ı bāh maḥall-i zifāf bā-dāmād

“Żaʿf-ı bāh” şehveti olmayup cimāʿa ḳādir olmayana dirler. “Zifāf” ḥacle gicesi ve zifāf gicesi dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ḫacālet-i ʿacz ḳudretsüz ve teʾṣīrsüz ṭāliʿümle baŋa bu ḫorlıġı eylediler ki ḥacle vü zifāf maḥallinde żaʿf-ı bāh olan dāmāda vāḳıʿ olmış ola. Yaʿnī żaʿf-ı bāh olan dāmād zifāf gicesi kendi ḫālinden ḫor u ẕelīl olduġı gibi baŋa daḫı bī-eṣer bed-baḫtumdan ol ḫacālet vāḳıʿ oldı, dimekdür.

مدار زندگیم بر ملامت کجاست

دروغ مصلحت آمیز و تیشهٔ فرهاد[540]

13. Medār-ı zendegīyem ber-melāmet kocāst

Durūġ-ı maṣlaḥat-āmīz ü tīşe-i Ferhād

“Medār” devr-i dāʾim dimekdür. “Durūġ” şol yalan ki Ferhād vāḳıʿ oldı. **Rivāyetdür ki:** Ferhād ʿuşşāḳdan biridür ki bir kibār ḳızına dil-dāde olup kendine tezvīc içün babasından ḳızı ṭaleb itdükde gel şu kūhı deş ve ardında olan ırmaġı bu cānibe ilet diyü vaʿd-i ʿaẕīm itdiler. Pes Ferhād daḫı ʿāşıḳa

---

[539] Güçsüzlük utancı benim etkisiz bahtıma gerdek gecesinde şehveti zayıf olan damadın davrandığı gibi davranır.

[540] Hayatımın yörüngesi kınama üzerindedir; Farhad’ın kazması ve iş bitiren yalan nerede.

[51a]

Baġdād dūr degildür, maḳālesiyle ol kūhuŋ delmesine şurūʿ eyledi. Çend sene ol ḫiẕmetde oldı. Peder ü māder [ü] ḫāheri Ferhād'uŋ himmet-i vālāsın görüp kūhı biri bir cānibine raḫne idecegini manẓūrları olduḳda ġayrı bir tedbīrüŋ ḥuṣūline şurūʿ eylediler tā ki ḳızı virmeyeler. Ol eṣnāda ʿacūze-i dehrden biri gelüp ḳızuŋ peder ü māderine didi ki: Ferhād'ı maḫdūmeŋüzüŋ almasından imtināʿ itdürürsem ne dürlü inʿām u iḥsānuŋuza maẓhar olur? Kelimātın tekrār idicek daḫı vaʿd-i ʿaẓīmle dil-beste ḳıldılar. ʿAcūze-i merḳūme daḫı bir miḳdār ḥelvā puḫte ḳılup bir ḳaba ḳoyup başına vażʿ idüp kūh-ı Ferhād'a iletdi. Ferhād-ı derdmend aḥvāli suʾāl idicek cevāb-ı durūġ-āmīzle gūyā oldı ki ey ferzend-i dil-pesend çekdügüŋ miḥen ü meşaḳḳat hebā oldı. Ve derd-i ʿaşḳuŋda giriftār olduġuŋ Şīrīn ecel-i mevʿūdıyla rıḥlet-i dār-ı beḳā itdi, didügi anda elinde olan tīşeyi hevāya atup başına rāst gelüp telef oldı. Pes ʿUrfī merḥūm daḫı buyurur ki:

Maḥṣūl-ı Beyt: Dirligüm devr ü eyyāmı heb elem ü melālet üzerine geçdi. Ḳanı şol durūġ-ı maṣlaḥat-āmīz ve tīşe-i Ferhād ki ol durūġ sebebiyle elem ü ġamdan āzād olam. Yaʿnī kāşki Ferhād'a vāḳıʿ olan durūġ u ḥīle baŋa daḫı cānib-i yārdan ṣudūr eyleye tā ki kendimi helāk idüp derd ü melālinden ḫalāṣ olam, dimekdür.

از آن زدست هنرهای خویش مینالم

که بر ظهیر از این شیوه هیچ در نگشاد[541]

14. Ez-ān zi-dest-i hünerhā-yı ḫ̆īş mīnālem

Ki ber-Ẓahīr ez-īn şīve hīç der-ne-güşād

"Ẓāhir" şuʿarā-yı ʿAcem'den birinüŋ ismidür. ʿAcem şāhlarından Ḳızıl Arslan dimekle maʿrūf şāhuŋ hem-ʿaṣrı ve nedīmi idi. Dāʾimā sitāyişgerliginden ṣarf-ı evḳāt idermiş. Bir gün eṣnā-yı medḥde bir beytinde sürc-i lisān vāḳıʿ olmaḳla şāʿir-i meẕkūrı dār-ı siyāsete şāyān görüp ber-dār eyledi.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ol sebebden kendi kemālāt u hünerüm elinden nāle vü firḳat-keşīdeyüm ki bu miṣillü eşʿār şīveleri Ẓāhir'e hīçbir cihet-i ḫayrla fetḥ-i bāb itmediler. Yaʿnī Ẓāhir ki allāme-i ʿaṣr idi. Bu eşʿār-ı belāġat-hünerleri kendi nefsine bir güne menfaʿat itmedüginden başḳa ʿāḳıbetü'l-emr reh-ber-i cānib-i dār-ı siyāset oldı. Pes ben daḫı iftiḫār itdügüm

[541] Kendi hünerlerimden yakınmama sebebim odur ki Zâhir bu yolu izlemekle hiçbir kapıyı açamadı.

kemālātumdan menfaʿat göremedügümden ġayrı iḥtimāl cefāsına dūçār oluruz, mülāḥaẓasından nāleler iderüm, dimekdür.

مرا ز دست خویش فریاد

که هر یکی بدیگر گونه داردم ناشاد[542]

15. Me-rā zi-dest-i hünerhā-yı ḫīş feryād

Ki her yekī be-dīger güne dāredem nā-şād

Maḥṣūl-ı Beyt: Kendi hünerüm ve kemālātum elinden hezār feryād ki her bir hünerüm birer güne beni derdnāk u sūznāk ṭutarlar. Yaʿnī hünermend olduġum

[51b]

cihetle ḥasūdlarum keşret-i cumhūrları ve senüŋ ṭaʿn ile vücūdumuzı mānend-i pūst-ı peleng itdüklerinden başḳa dāʾimā anlaruŋ cefāsından nā-şād olurum, dimekdür.

بدین صفت که بعهد حیات نگشایند

هزار چشمهٔ خون از دلم بنیش عناد[543]

16. Bedīn ṣıfat ki be-ʿahd-i ḥayāt ne-güşāyend

Hezār çeşme-i ḫūn ez-dilem be-nīş-i ʿinād

“Bedīn ṣıfat” bu güne hünermendligüm ṣıfatı sebebiyle dimekdür. “Ne-güşāyend” istifhāmdur açmayasarlar mıdur, elbette açar dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Bu güne hünermendligüm ṣıfatı sebebiyle ḥayātum devrinde ʿadūlarum neşter-i göŋlümden biŋ ḳan çeşmesini açmayasarlar mıdur? Elbette açsalar gerek, dimekdür.

چه دل گشایدم از بعد مرگ اگر گویند

که بوده است فلان دائم اسمه[544] **استاد**[545]

17. Çe dil güşāyedem ez-baʿde merg eger güyend

Ki būde est filān dāʾim ismuhu istād

---

[542] Kendi hünerlerimden dolayı feryad ederim. Zira her bir hünerim beni bir baka şekilde mutsuz etmektedir.

[543] İnat iğnesi ile hayat dönemimde bin pınarlık kanı yüreğimden öyle çıkartırlar ki.

[544] Derkenar: “Dāʾimu ismuh” ismi dāʾim olsun dimekdür.

Derkenar: İsmi dāʾim olsun be-ū sitād. Ṣaḥḥ.

[545] Ödükten sonra daima filan kişi vardı ismi daim olsun diye söyleseler gönlümü açamaz ki.

“Çe dil-güşāyedem” ḳalbüm yine açılsun ve yine sürūr itsün. “Merg” be-maʿnā mevt.

Maḥṣūl-ı Beyt: Bu güne hünermendligüm ṣıfatı sebebiyle ḥayātum ʿahdinde nīş-i aʿdādan göŋlümden hezār çeşme-i ḫūn güşād olduḳdan ṣoŋra eger baʿde’l-vefāt ʿUrfī, ṣāḥib-i kemālāt-ı nādiru’l-vuḳūʿ idi, dirlerse de nesine muḫavven olayum? Yaʿnī bu ḳadar miḥen ü meşaḳḳat-i aʿdādan dil-rīş olduġumdan ṣoŋra baʿde’l-vefāt ʿUrfī ṣāḥib-i hüner ü kemālāt bir ẕāt-ı ʿadīmu’n-naẓar idi, diyü medḥ iderlerse de menfaʿatüm olur ki göŋlüm açılup mesrūr olayum, dimekdür.

از اینکه بعد بریدن تمام شانه شود

گره گشاده نگردد زطرهٔ شمشاد[546]

18. Ez-īn ki baʿd-i borīden tamām-ı şāne şeved

Girih güşāde ne-gerded zi-ṭurre-i şimşād

“Baʿd-i borīden” ḳaṭʿ olınduḳdan ṣoŋra dimekdür. “Şimşād” şemşīr aġacına dirler ki andan ṭaraḳ ve ḳaşıḳ yaparlar. “Ṭurre-i şimşād” didügi şemşīrüŋ yapraḳları ʿArab ṣaçı gibi ḳarışıḳ ve pīç-ā-pīç ve düğüm düğüm olduġına işāretdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Bunuŋ gibiydüŋ ki yaʿnī şuna beŋzer ki şemşīr aġacı kesildükden ṣoŋra gerçi tamām-ı raʿnā ve ḫoş şāneler olup ʿālemüŋ mūların şāneler ammā şemşīr ṭurrasınuŋ girih ü pīç-ā-pīçligini güşāde idemez. Yaʿnī şemşīri kesdükden ṣoŋra güzel taraḳlar olur ammā şemşīrüŋ kendi mūy-ı jūlīdesi olan berglerini şāneliyemez. Yaʿnī kendine menfaʿat olmaz. Pes ʿUrfī daḫı baʿde’l-vefāt her ne ḳadar medḥ ü ṣenā idüp eşʿār u kemālātın der-miyān iderlerse de ne fāʾide olabilür, dimekdür.

بچشم صدق نظر میکنم بهر چه گذشت

جز این صواب نمیبینم که داردم دلشاد[547]

19. Be-çeşm-i ṣıdḳ naẓar mīkonem be-her çe guẕeşt

Cuz īn ṣavāb ne-mībīnem ki dāredem dil-şād

[546] Şimşad kesildikten sonra tamamen tarak olsa da saçlarının bir düğümünü çözemez.

[547] Geçen her şeye doğruluk gözü ile baktığımda sahip olduğum neşeli gönülden başka bir doğru görmüyorum.

“Ṣıdḳ naẓar mīkonem” diḳḳatle naẓar iderüm, yirinde müstaʿmeldür. “Dāredem” ṭutayum, dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Bu āna dek her ne güne ser-encām u felāket başumuzdan mürūr eylediyse mażā mā-mażā. Zīrā diḳḳatle naẓar idüp bundan ġayrı nesne manẓūrum olmadı kim min-baʿd göŋlümi müferriḥ ṭutup bir kederle āmīẖte itmeyüm, dimekdür.

كه در مدايح دو نان طبيعت ملكي

زباغ قدس نبردم بكشت هزل آباد[548]

20. Ki der-medāyiḥ-i dünān ṭabīʿat-ı melikī

Zi-bāġ-ı ḳuds ne-bordem be-kişt-i hezl-ābād

[52a]

“Bāġ-ı ḳuds” ḳudsīlere mensūb bāġ-ı ʿarş dimekdür. “Hezl-ābād” ẖarāb yeri murād hezl ü masẖaralıḳ maḥalli dimekdür. “Kişt” ekin maʿnāsınadur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Min-baʿd göŋlümi merdāne ṭutup pādişāh-ı ʿālem-penāhuŋ nāzik ṭabīʿatı medḥini dün kimesneleri medḥle āmīẖte eylemeyem. Ve daẖı ṭabʿ-ı mülūkānesine sezāvār olan bāġ-ı ḳuds sitāyişgerliginden hezl-ābād geştine iletmeyüm. Yaʿnī şol medḥ-i bī-maʿnā ki dün kimesneler içün ola, ṭabʿ-ı mülūkānesine şāyān görmeyüp bāġ-ı ḳudse mensūb medḥler ile anı medḥ ideyüm. Ve’l-ḥāṣıl memdūḥı hezl-ābāda mensūb eşʿār-ı ġalaṭ-īs̱ār ile medḥ itmeyüp ʿarş-ı aʿlā bāġına mensūb olan eşʿārumla meddāḥı olup her ne ḳadar ẕī-ḳıymet mażmūn u ʿibārelerüm vāḳıʿ ise cümlesin medḥ ü s̱enāsında beẕl ü īs̱ār ideyüm. Zīrā ẕikri sebḳat iden naẓīrüŋ aḥvāl ü keyfiyyātı ẖod maʿlūm oldı, dimekdür.

كنونكه ميكنم انشای مدح مدح كسيست

كه جبرئيل مديحش فزوده بر اوراد[549]

21. Künün ki mīkonem inşā-yı medḥ-i kesīst

Ki Cebraʿīl medīḥeş füzūde ber-evrād

“Medḥ” medḥ didügi inşā itdügüm medḥ bilür misüŋ kimüŋ medḥi, dimekdür. “Kesīst” şol bir ẕātdur ki dimekdür.

[548] Alçakları methederek şah tabiatı ile karıştırmadım. Cennet bahçesinin bir parçasına saçmalıklar ekmedim.

[549] Şimdi medh ettiğim zaman bir kişiyi methederim ki Cebrail onun methini dualara eklemiştir.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ḫavāṣ u ʿām! El-ḥāletü hāẕihī inşā eyledügüm medḥi ḳanḳı ẕātuŋ şenāsıdur, diyü suʾāl idersüŋüz. Şol ẕātuŋ medḥ ü şenāsıdur ki Rūhü'l-Ḳuds bile medḥlerini kendi evrādı üzerine żam idüp dāʾimü'l-evḳāt kendine evrād u eẕkār itmişdür, dimekdür.

حکیم عهد ابوالفتح آفتاب هنر

که از دمش رود اعجاز عیسوی بر باد[550]

22. Ḥakīm-i ʿahd-i Ebū'l-Fetẖ āfitāb-ı hüner

Ki ez-demeş reved iʿcāz-ı ʿĪsevī ber-bād

"ʿĪsevī" ʿĪsā ʿaleyhi's-selāma mensūb muʿcizler, dimekdür. Bu beytüŋ maʿnāsı ulu'l-ebṣāra gerçi nümāyāndur. ʿAlā-ḥālihi terk olınması evlādur, diyü eḥibbādan baʿżısı ibrām u ihtimām eyledüklerinden bir miḳdār ṣüret-i ẓāhirinden ifādeye ibtidār olınur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Hüner-i āsumānuŋ āfitābı ve ʿadl-i ḥakīmi Mīr Ebū'l-Fetẖ'dür ki anuŋ müʾeşşir deminden ʿĪsā'ya mensūb muʿcizler ve kerāmetler ṣādır olmışdur. "Ber-bād" didügi żarūret-i vezn içün ola. Zīrā lafẓına naẓar olınsa ʿĪsā'ya mensūb muʿcizleri maḥv ider, rūzgāra ṣavururdı. Dimek çıḳarduġuŋ öyle deŋlidür. Yaʿnī Memdūḥ ki hüner-i āsumānuŋ āfitābıdur, ġayrı kendinden iʿcāz-ı ʿĪsevī ṣudūr itmekden ḫālī degildür. Ve daḫı hüner-i āsumānī diyü medḥ eyledüginden ve ʿĪsā'ya münāsebeti vāḳıʿdur. Pes şiʿr ise münāsebeti ve ḳāfiyeyi düşürmeyüp içün bu miṣillü terk-i edebi vāḳıʿ oluyor. ʿAlel-ḫuṣūṣ ḥakīm ü ʿadl-i muʿteberi medḥ eylemiş. Pes bu taʿbīrler ise ʿĪsā ʿaleyhi's-selāmuŋ evṣāfına müteʿallıḳdur. El-ʿilmu ʿindallāh.

رماد را شرر قهر او کند شنجرف

جماد را اثر لطف او کند شمشاد[551]

23. Remād-rā şerer-i ḳahr-ı ū koned şencerf

Cemād-rā eṣer-i luṭf-ı ū koned şimşād

[52b]

"Remād" kül dimekdür. "Şencerf" sencefre boyası dimekdür. "Cemād" aġaç vesāʾir nebāta daḫı dirler. Lākin bu maḥalde muṭlaḳ aġaç beyāndur.

[550] Dönemin hikmet sahibi, hüner güneşi Ebü'l-feth ki onun nefesinden İsa'nın mücizesi yok olur.

[551] Onun gazabının alevleri külü şencerfe ve lutfunun eseri ise cansız nesneleri şemşir ağacı yapar.

Maḥṣūl-ı Beyt: Memdūḥuŋ ḳahr-ı naẓarı ḫākistere düş olursa beyāż iken ḫavfından sencefre boyası rengine girü daḫı anuŋ luṭf u keremi ḥüsn-i naẓarı eṣeri cümle cemādātı şemşīr eyler, dimekdür.

اگر بقصد جلالش روند پایه شمار

که نیم پایه بود ز آن شمار سبع شداد[552]

24. Eger ba-ḳaṣd-ı celāleş revend pāye-şumār

Ki nīm-pāye buved z'ān şumār sebʿun şidād

"Pāye-şumār" başamaḳları ve pāyesini taʿdād iderek dimekdür. "Nīm-pāye" yarım başamaḳ ve nīm-pāye olur sebʿun şidād yedi ḳat gökler, dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Eger memdūḥuŋ celālet ü şevket-i ḳaṣr u eyvānı pāye ve başamaḳların taʿdād iderek varılmaḳ iḳtiżā itse ol pāye ʿadedi yanında sebʿun şidād nīm-pāye olur. Yaʿnī memdūḥuŋ ḳaṣr-ı celāleti şol mertebe ʿālīdür ki sebʿun şidādaduŋ yüceligi nezdinde ancaḳ nīm-pāye olabilür. Pes sebʿun şidād yedi pāyedür: Memdūḥuŋ celālet-i ḳaṣrı bālāterligi ise derece-i ġāyetdedür. Pāyelerinde daḫı nihāyet yoḳdur. Ol sebebden sebʿun şidād nīm-pāye ancaḳ olabilür, dimekdür.

عجب مدانکه قدم سوده باز پس گردد

هم از بدایت سلم نهایت اعداد[553]

25. ʿAceb me-dān ki ḳadem sūde bāz pes gerded

Hem ez-bidāyet-i süllem nihāyet-i aʿdād

"Ḳadem-sūde" aşınmış ve sürünmiş ayaḳ dimekdür. "Bidāyet" her nesnenüŋ ibtidāsına dirler. "Süllem" cemʿdür nerdübānlar dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Aʿdāduŋ kendisini bir şaḫṣa temṯil iderek buyurur ki: Eger nihāyet aʿdād-ı Mīr Ebū'l-Feṯḥ'üŋ ḳaṣrı v'eyvānı pāyelerinüŋ nerdübānların ibtidāsından taʿdād itse ayaġı aşınmış ʿavdet iderse taʿaccüb itme. Yaʿnī memdūḥuŋ ḳaṣrı ol ḳadar bālāterdür ki aʿdāduŋ kendisi ḳaṣruŋ nerdübānların tekmīl-i şumār idebilmeyüp ve ziyāde yürimekden aʿdāduŋ

[552] Onun ihtişamının basamaklarını saymaya kalksalar; yedi kat sema onun sadece yarım basamağını teşkil eder.

[553] Rakamların nihayeti memduhun ihtişamının merdiveninin başlangıcından ayakları yorgun geri dönerse şaşırma

kendisi ayaġı aşınmış olduġı ḥālde ʿavdet iderse cāy-ı taʿaccüb degildür. Zīrā ḳaṣr-ı meẕkūruŋ yüceligi sebʿun şidāddan bālāterdür ve nerdübānlar pāyeleri encümden ekṣerdür ol sebebden aʿdāduŋ kendisi ol ḳadar bālāya iremeyüp ayaġı aşınmış ricʿat iderse cāy-ı taʿaccüb degildür, dimekdür.

زهی مکون ذات تو زینت امکان

زهی تجلی ذات تو علت ایجاد[554]

26. Zihī mükevven ẕāt-ı to zīnet-i imkān

Zihī tecellī-i ẕāt-ı to ʿillet-i īcād

"Mükevven" var olmaḳlıḳ dimekdür. Zīrā tekvīndendür. "ʿİllet" sebeb yerine müstaʿmeldür. **Maḥṣūl-ı Beyt: M**emdūḥa ġıṭāb idüp buyurur ki: Tebārek senüŋ cāh u celālüŋ var olması ki mümkināt u zamānenüŋ zīnetine bādī oldı. Zihī ẕātuŋ tecellīsi ki ʿālem īcādına yaʿnī ʿālemüŋ vücūda getirilmesine ʿillet ü bāʿiṣ oldı. Bu beytde ẓāhiren maġlaṭa fehm olınur. Lākin künhine naẓar olınsa maʿnāsı yirindedür. Zīrā mümkinātuŋ īcādına bāʿiṣ insān olmışdur.

[53a]

Ve ṣūret-i Raḥmān olan insānuŋ ġilḳatine irādetullāh taʿalluḳ itmesidür. Mümkināt ḳande īcād olurdı ve daḫı Cenāb-ı Ḥaḳ vaḥdāniyetin iẓhār itmek içün ibtidā ervāḥı ḫalḳ idüp andan bu kāʾinātuŋ var olmasına emr eylediler. Pes tecellīsi ʿālemüŋ īcādına bāʿiṣ oldı didügi buŋa işāretdür ki ʿāleme tecellī-i Ḥaḳ ṣādır olduġından mümkinātuŋ mūcidine sebeb oldı bu maḥalde suʾāl vārid olur ki bi'n-nefs tecellī-i Ḥaḳ Mīr Ebū'l-Fetḥ'e mi ẓuhūr itdi, dimek olur ki ʿālem gerçi vücūdla birbirinden müteferriḳadur. Lākin ṣūret-i bāṭında bir tecellīden ẓuhūr itmiş nūr-ı vāḥiddür. Meṣelā elli yāḫūd yüz destī ṣu ile memlū idüp bir cānibe ḳonulsa ṣūret-i ẓāhirde müteferriḳdurlar lākin anları şikest idüp ṣuyın bir maḥalde rīḫte olınsa cism-i vāḥid olur ʿālem daḫı buŋa mānenddür. Pes ehl-i Ḥaḳ kimdür ve ehl-i fesād kimdür? Cenāb-ı Ḥaḳ anı yed-i ḳudretle temyīzātlar dimekdür. Vallāhu aʿlem.

بسیر مرتع قدر تو آهوان حرم

[554] Ne mutlu senin zatın yaradılışı imkân süsüdür. Ne mutlu senin zatın tecellisi varlığın gerekçesidir.

بدور سفرهٔ خلق تو گربه های زباد[555]

27. Be-seyr-i mertaʿ-ı ḳadr-i to āhuvān-ı Ḥarem

Be-devr-i sofre-i ḫulḳ-ı to gorbehā-yı Zebād

“Mertaʿ” çimenlik ve çayırlıḳ yerine dirler. “Āhuvān-ı Ḥarem” Beytullāh’uŋ āhūları dimekdür ki ṣaydı memnūʿdur. “Zebād” zā’nuŋ feṭḥası ve bā ile dal’uŋ sükūnıyla Ḫıṭā mülkinde bir beldenüŋ köyleridür ki ʿanber-bū dirler.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ẕāt! Āhuvān-ı Ḥarem ki muʿteber ve beyne’n-nās müsellemdür ancaḳ senüŋ ḳadr ü şān mertaʿı çemenzāruŋda terbiye olduḳlarından maḳbūl olduḳları gibi senüŋ aḫlāḳ-ı ḫamīdeŋ sofrasınuŋ eṭrāfında Zebād kedileri muʿteber olmışlardur. Yaʿnī Zebād kedilerin bu derece muʿteber olduḳları ancaḳ senüŋ aḫlāḳ-ı ḫamīdeŋ sofrası eṭrāfında ṭolanduḳları bereketindendür, dimekdür.

نثار مقدم اندازهٔ تو چشم ملوک

غبار دامن آوازهٔ تو گوش بلاد[556]

28. Niṣār-ı maḳdem-i endāze-i to çeşm-i mülūk

ʿĠubār-ı dāmen-i āvāze-i to gūş-ı bilād

“Niṣār” beẕl ü taṣadduḳ dimekdür. “Maḳdem” teşrīf-i ḳadem dimekdür. “Endāz” taḫmīn ü ḳıyās u miḳdār u ṭūl dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ẕāt! Çeşm-i mülūk senüŋ beẕl ü niṣāruŋ teşrīf ü ḳademi olsun. Yaʿnī çeşm-i mülūk senüŋ niṣār u taṣadduḳ endāzesinüŋ ḳudūmıdur ve senüŋ ṣıyt u ṣadā dāmeninüŋ ġubārı gūş-ı bilāddur. Yaʿnī senüŋ ʿadāletüŋ āvāze vü ṣadāsı cümle memālike gūş u şöhret olup şuyūʿ bulmışdur, dimekdür.

نفاذ امر تو گر پنجه ای زموم کند

کشد انامل وی آتش از دل فولاد[557]

29. Nifāẕ-ı emr-i to ger penceī zi-mūm koned

---

[555] Beytullah’ın ceylanları senin kadrin çayırlığında gezmektedir ve senin halka açık sofranın etrafında Zebad kedileri dolaşmaktadır.

[556] Şahların gözü senin yüceliğinin ayaklarına bir lütuftur ve senin şöhretin eteğindeki toz, ülkelerin kulağındadır.

[557] Senin emrinin gücü eğer mumdan bir pençe yaparsa onun parmak uçları çelik bağrından ateşi söker.

Keşed enāmil-i vey āteş ez-dil-i fūlād

“Nifāẕ” nüfūẕdandur. “Pençe zi-mūm” mūmdan pençesi olsa yerine müstaʿmeldür. “Enāmil” cemʿdür parmaḳlar dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ẕāt! Eger devlet ü şevketüŋ ve salṭanat u celāletüŋde vāḳıʿ nüfūẕuŋ pençesi mūmdan olmaḳ iḥtimāli olsa yine fūlāduŋ ḳalbinden evvel parmaḳlarıyla

[53b]

āteşi celb idüp keşmekeşlik eyler. Yaʿnīʿāmma nüfūẕuŋ ol ḳadar cārīdür ki mūmdan pençesi bile olsa parmaḳlarıyla yine fūlāduŋ derūnından āteşi çeker ve çıḳarur ve ḥālbuki eṣer-i iḥrāḳ-ı nār aŋa nāfiẕ olamayup aṣlā artmaz, dimekdür.

حسود جاه تو صدره زرنگ و بوی هوس

بدستیاری امید بست نقش مراد[558]

30. Ḥasūd-ı cāh-ı to ṣad-reh zi-reng ü būy-ı heves

Be-destyārī-i ümīd best naḳş-ı murād

“Dest-i Bārī-i ümīd” ümīdüŋ iʿāne vü müsāʿadesiyle dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ẕāt! Senüŋ cāh u salṭanatuŋ ḥāsidi nice kerre reng hevesinden ümīdüŋ iʿāne vü müsāʿadesiyle murād naḳşlarını baġladı. Yaʿnī cāh u celālüŋ ḥasūdı reng ü būy iştiyāḳıyla nice kerre ümīdi iʿānesiyle murād u ḫayāller naḳşın baġladı.

اما زمانه بعد حصول مراد با وی کرد

همان که بعد نظام بهشت با شداد[559]

31. Ammā zamāne baʿde ḥuṣūl-ı murād bā-vey kerd

Hemān ki baʿde niẓām-ı behişt bā-Şeddād

“Hemān ki” ol nesneyi ki dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey Şāh! Cāh u salṭanatuŋ ḥasūdı ḳatı vāfir murād naḳşını baġladı. Ammā zamāne aŋa baʿde ḥuṣūl murād baʿde intiẓām Şeddād’a eyledügini eyledi. **Rivāyetdür ki:** Şeddād bir belde-i ferāḥ-fezāda Bāġ-ı İrem diyü bir bāġçe-i cennetāsā yapdurup içinde bir

[558] Senin ihtişamını kıskanan kişi heves yüzünden defalarca ümit yardımıyla muradına ulaşma hayali bağladı.

[559] Ama felek onun muradını verdikten sonra Şeddad’a cennetini yaptıktan sonra ettiğini yaptı.

ʿālī binā bünyād itdürüp sarāy müstaġraḳ-ı zīr-i ḫāk ve kendisi daḫı maʿan helāk oldı. Pes bu beytüñ mażmūnı Şeddād'uñ aḥvāline muvāfıḳdur. Dimek olur ki ḥasūduñ ḳatı vāfir ḫayāl u murād naḳşın baġladı. Ammā felek aña baʿde murād ḥuṣūl-ı Şeddād'a itdügin idüp anı perīşān u perākende eyledi, dimekdür.

بباغ طبع تو جوشند طائران بهشت

چنان كه فوج مگس بر دكآنچه قناد[560]

32. Be-bāġ-ı ṭabʿ-ı to cūşend ṭā'irān-ı behişt

Çünān ki fevc-i meges ber-dükkānçe-i ḳanād

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ẕāt! Ṭabʿ-ı şerīfüñ bāġında ṭaʿirān-ı behişt bir mertebe cūş u ḫurūş itmekdedürler ki gūyiyā şekerci dükkānına bölük ve fevc fevc meges cūş u ḫurūş idiyorlar, dimekdür.

چو راز دار تو گردد زمردن شيرين

ملال راه نيابد بخاطر فرهاد[561]

33. Çü rāz-dār-ı to gerded zi-murden-i Şīrīn

Melāl rāh ne-yābed be-ḫāṭır-ı Ferhād

"Rāz-dār" sırra vāḳıf dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey pādişāh! Eger Ferhād senüñ ʿadāletüñ esrārına vāḳıf olaydı, Şīrīn'üñ fevtinden melāl u elem ḫāṭırına yol bulmazdı. Yaʿnī ḳażāya rıżā virüp senüñ ʿadāletüñe tekye ḳılup ümīdvārlıġla aşlā melūl olmazdı, dimekdür.

اگر صبا بمزارى برد غبار درت

كنند تهنيت از هم بزير خاک اجساد[562]

34. Eger ṣabā be-mezārī bered ġubār-ı deret

Konend tehniyet ez-hem be-zīr-i ḫāk-i ecsād

[560] Cennet kuşları senin tabiatın bahçesinde çoşmaktalar öyle ki sinek sürüsü, tatlı dükkânı etrafında gezer.

[561] Ferhat senin sırrına mahrem olursa Şirin'in ölümünden Ferhat'ın gönlüne bir sıkıntı gelmez.

[562] Eğer sabah rüzgârı senin tozunu bir mezalığa götürse oradaki toprak altında ölüler birbirine tebrik ederler.

“Tehniyet” müjde virmek ve mübārek-bādlamaġa dirler.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ẕāt! Eger ṣabā yeli āsitān-ı refīʿü’l-bünyānuŋ ġubārını mezāristāna iletürlerse ḫāk altında cesedler birbirine biʿṣet müjdelerini virürler, dimekdür.

بر آسمان نهم حلمت ار فشارد پاي

بجز دوبعد مبرهن نگردد از ابعاد[563]

35. Ber-āsumān-ı nühom ḥilmet er feşāred pāy

Be-cuz dü buʿd müberhen ne-gerded ez-ebʿād

“Feşāred” ṣıḳup başmaġa dirler. Ḥukemā rivāyetiyle āsumānuŋ

[54a]

üç buʿdı vardur. Biri ṭūlı ve biri ʿarżı ve biri ʿunḳı. Yaʿnī uzunluḳ ve genişlik ve derinlikdür. Bu ki ebʿād-ı ṣülüṣedür. “Müberhen” delīllenmiş dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey Mīr Ebū’l-Fetḥ! Senüŋ ḥalīm ü selīm ṭabʿuŋ eger ṭabaḳāt-ı nüh felek üzerine aġırlığıyla ayaġın başacaḳ olursa felegüŋ müberhen ü maʿrūf olan ebʿād-ı ṣelāṣe ki ṭūlı ve ʿarżı ve ʿunḳıdur. Bunlaruŋ hīç biri ḳalmayup felegüŋ ṭabaḳaları birbiri üzerine ḳat ḳat yaṣlanup yalŋız iki buʿd ḳalur ki ol iki buʿd biri ṭūlı ve biri ʿarżıdur. ʿUnḳı ḳalmaz. Zīrā ḥilmüŋ düşvārlıġı ve aġırlıġı derece-i kemālde olduġından felegüŋ bālāterligi tāb-āver olamayup hemān ḳat ḳat birbiri üzerine ḳatılup yaṣlanur ve iki buʿdından ġayrı bir nesnesi ḳalmaz, dimekdür.

بذكر نام تو وقت دعا چو بر گذرد

بشارع سخنم فوج فوج از اعداد[564]

36. Be-ẕikr-i nām-ı to vaḳt-i duʿā çü ber-güẕered

Be-şāriʿ-i süḫanem fevc fevc ez-aʿdād

Ḳıṭʿa: “Be-şāriʿ” kelimenüŋ şürūʿ idecek maḥali ki murād dehāndur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ẕāt! Duʿā vaḳti nāmuŋ ẕikr-i ḫayrı aʿdādından çün kim fevc fecv dehānumdan güẕār eyleye. Yaʿnī hengām-ı duʿā-yı beḳā-yı ḫayriyye-i ẕāt-ı ruʿfīleri ʿadedlerinden gürūh gürūh mādām ki şāriʿ-i süḫanumdan mürūr eyleye.

---

[563] Eğer senin yumuşaklığın dokuzuncu göğe ayak basarsa boyutlardan iki boyut hariç isbat edilemez.

[564] Dua vaktinde senin isminin zikri söz sokağından taife güruh geçtiğinde.

برای دفع تقدم عجب مدان که زند

صف مآت شبیخون بلشکر آحاد[565]

37. Berāy-ı defʿ-i teḳaddüm ʿaceb me-dān ki zened

Ṣaff-ı miʾāt-ı şebīḫūn be-leşker-i eḥād

"Teḳaddüm" öŋden geçmege dirler. "Ṣaff-ı miʾāt" yüz bölük ve yüzler ṣaffı ki murād keşretden kināyedür. "Şebīḫūn" yaġmālamaġa dirler. "Leşker-i eḥād" birer birer olan ʿasākir dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ẕāt! Nām-ı şerīfüŋ ẕikr-i ḫayrında aʿdād-ı duʿā dehenümden aḳmaġa şürūʿ idicek leşker-i duʿā ki leşker-i eḥāddur, İbtidāsını defʿ içün yüz bölük ʿaskeri leşker-i eḥādı yaġmā iderse taʿaccüb itme. Leşker-i eḥād ibtidādan yek yek dehāndan çıḳan duʿādur ki bir bir taʿdād olınur. Lākin derūnda mıżmār olan keşret-i duʿā ki ṣaff-ı miʿātdur, ibtidāsından ḫurūc iden bir bir duʿāları ġalebe vü yaġmā içün ṣaff-ı miʿāt hemān derūndan cūş u ḫurūş idüp bir ḥamle ile başḳınlıḳ iderlerse cāy-ı taʿaccüb degildür. Zīrā senüŋ nām-ı şerīfüŋ ẕikri leẕẕeti duʿāya bir bir ḫurūca ṣabr u taḥammül bıraḳmayup hemān ibtidādan ḫurūc iden leşker-i eḥādı ṣaff-ı miʿāt yaġmālayup çizerse cāy-ı taʿaccüb degildür, dimekdür.

خدایگانا! دارم حکایتی بر لب

که چون مدیح تو نتواندم بلب استاد[566]

38. Ḫudāyegānā dārem ḥikāyetī ber-leb

Ki çün medīḥ-i to ne-tevāndem be-leb istād

"İstād" ṭurmaḳ dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey şāh! Lebüm üzerine bir ḥikāyet ṭutarum ve dimek isterüm ki medḥüŋ gibi bir ġayr-ı medḥ lebümde ṭurmaz. Yaʿnī medḥüŋ gibi eleẕẕ ü leẕīẕ medḥ dehānumdan cārī olduġı yoḳdur, dimekdür

خیال بندگیت دوش نقش می بستم

[565] Öne geçmek için yüzlü haneler birli hanelerin ordusuna saldırırsa şaşkınlığa uğrama.

[566] Ey yüce Padişâh! Dudağımda bir hikâye var ama senin övgün gibi dudağım üzerinde duramaz.

ز روی کسب شرف نی ز وجه استعداد[567]

39. Ḫayāl-i bendegīyet dūş naḳş mībestem

Zi-rūy-ı kesb-i şeref nī zi-vech-i istiʿdād

"Nī" be-maʿnā "lā"

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ẕāt-ı muḥterem! Saŋa ḳul u bende olmaġa

[54b]

dün gice ḫayāl naḳşını bağladum ve cezm ü niyet eyledüm. Ammā sāye-i devletüŋde bende olmamdan murād ancaḳ kesb-i şerefdür. Yoḫsa istiʿdād u kemālāt cihetiyle degil dimekdür.

که ناگه از دراندیشه خانه شاهد عقل

که شمع خلوت اسرار مبدأ است و معاد[568]

40. Ki nāgeh ez-der-i endīşe-ḫāne şāhid-i ʿaḳl

Ki şemʿ-i ḫalvet-i esrār-ı mebdeʾ est ü meʿād

Ḳıṭʿa: "Der-i endīşe-ḫāne" ʿaḳl yatağı ḳapusı ki baş ve ḳalb ve cümle vücūddur. "Şāhid-i ʿaḳl" ʿaḳıl şāhidi ki murād biʾẕ-ẕāt ʿaḳldur. "Mebdeʾ" başlangıç ki murād dünyādur. Zīrā āḫirete müteʿallıḳ her ne ise mebdeʾi dünyādandur. "Meʿād" iʿāde olınacaḳ maḥaldür ki ʿuḳbādur. Zīrā **"Külli şeyʾin yerciʿu"**[569] mażmūnı üzere ervāḥ-ı ʿālem āḫirete rücūʿ iderler. Pes dimek olur ki:

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey şāh! Saŋa ḳul olmaġa ḫayālden ṣoŋra ʿaḳl yatağı ḳapusından şāhid-i ʿaḳl ki dünyā vü āḫiret esrārın ḫalvet-ḫānesinüŋ şemʿ ü żiyāsıdur.

کرشمه سنج و تبسم کنان در آمد وگفت

که عید بندگی صاحبت مبارک باد[570]

41. Kirişme-senc ü tebessüm-konān der-āmed ü goft

Ki ʿıyd-ı bendegī-i ṣāḥibet mübārek bād

---

[567] Dün gece senin kölen olma hayâlini kuruyordum yetenek açısından değil de şeref kesb etme açısından.

[568] Dünya ve ahiret sırlarının halvethanesinin mumu olan, düşünce evinin kapısındaki akıl sevgilisi.

[569] "Küllü şey'in yerciu ilâ aslihî" şeklinde yaygın şekilde kullanılan kelâm-ı kibardır, manası: Her şey aslına rücu eder. Enbiyâ/21:93. Ayetiyle -kullun ileynâ râciûn (Hepsi de ancak bize dönecekler)-mana olarak aynı doğrultudadır.

[570] Nazla ve gülümseyerek ortaya çıktı ve sahibine köle olma bayramın kutlu olsun dedi.

“Senc” ṭartmaḳ maʿnāsındadur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Şāhid-i ʿaḳluŋ kendisi kirişme-sencān ve ġande-konān fi’l-ḥāl der-i endīşe-ġāneden içerü gelüp didi ki: “Ey ʿUrfī! Pādişāh-ı ḥacgāha bende olduġuŋ cihetiyle ḳulluḳ ʿıydı saŋa ḳutlu ve ġurrem olsun, dimekdür.

من از تعجب این حرف دلگشا گفتم

که ای ز لطف حدیث تو ملک هزل آباد[571]

42. Men ez-taʿaccüb īn ḥarf-i dil-güşā goftem

Ki ey zi-luṭf-ı ḥadīṯ-i to mülk-i hezl-ābād

“Hezl-ābād” hünerli maʿmūr yaʿnī kepāze olmış belde ki murād ġarāblıḳdan kināyedür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Şāhid-i ʿaḳl bu müjde ile bizi tebşīr idicek yaʿnī ẕāt-ı şerīfüŋ bendesi olduġumuz şerefiyle bizi tebşīr idicek ve bu müjde ḥarfi ki dil-güşādur, istimāʿ olınduḳda şāhid-i ʿaḳla didüm ki: Ey şāhid-i ʿaḳl! Senüŋ laṭīf ḥadīṯüŋden hezl-ābād olan mülk-i vücūdumı maʿmūr idicidür. Ḥarf bunda işāretdür. Yaʿnī senüŋ laṭīf ḥadīṯüŋ işāreti ġarāb olmış ḳalbümüŋ bāʿiṯ-i maʿmūriyeti oldı, dimekdür.

نه آسمانم و نه آفتاب و نی بهرام

کزین مطایبه کردم ز ساده لوحی شاد[572]

43. Ne āsumānem ü ne āfitāb u nī Behrām

K’ez-īn muṭāyebe kerdem zi-sāde levḥī şād

“Behrām” ism-i sitāredür. “Ke’z-īn muṭāyebe” bu oŋşamadan kināyedür. “Zi-sāde levḥī” yoḳluḳ ve nāfile yire dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Şāhid-i ʿaḳla cevāb virüp buyurur ki: Ey şāhid-i ʿaḳl! Ben şāh-ı ʿadālet-penāhuŋ ne ṭarīḳile bende müsteḥaḳ olayum? Zīrā ben ne āsumānum ve ne āfitāb ve ne Behrām bildürüyüm. Zīrā şāhuŋ bendeligine sezā yā āsumān yā āfitāb veyā Behrām gerek yoġsa ben ne kemterüm ki bu müjde ile yoḳ yire ve nāfile yire muṭayyeb ü ġoşnūd idersüŋ, dimekdür.

---

[571] Bu gönül açan söze şaşırarak, ey sözünün lutfundan şaka mülkü imar edilen, dedim.

[572] Gök, güneş ve Mars gezegeni değilim ki bu şakaya saflıkla sevineyim.

تو خود بحرف تنگ مایه تر زبان نشوي

بگو که صورت این نکته از چه معنی زاد[573]

44. To ḫod be-ḥarf-i teng-māye ter-zebān ne-şevī

Be-gū ki ṣūret-i īn nükte ez-çe maʿnā zād

[55a]

“Ḥarf-i teng-māye” yufḳa māyelü müjde ve söz dimekdür. “Ter-zebān” dili yaş. Yaʿnī nuṭḳa gelmek.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey şāhid-i ʿaḳl! Sen ḫod bilirüm ki yufḳa māyelü ve durūġ-āmīz kelimāt söylemezsüŋ. Gel imdi bu müjdenüŋ ṣūret-i aḥvāli ḳanḳı maʿnādan ṭoġdı ve ẓuhūr eyledi, dimekdür.

جواب داد که این مژده را دلیلی هست

که دست فطرتم او را بطاق حصر نهاد[574]

45. Cevāb dād ki īn müjde-rā delīlī hest

Ki dest-i fıṭratem ū-rā be-ṭāḳ-ı ḥaṣr nihād

“Fıṭratem” ḫilḳatüm, “u-rā” ʿUrfī’ye, “be-ṭāḳ” rāf ve maḥfaẓa yeri dimekdür. “Ḥaṣr” aŋa maḫṣūṣ ve aŋa muḫtaṣar olmaḳ içün.

Maḥṣūl-ı Beyt: Şāhid-i ʿaḳl ʿUrfī’ye cevāb virüp didi ki: Ey ʿUrfī! Bu müjdenüŋ delīli vardur. Zīrā dest-i fıṭrat u ḫilḳatüm ʿUrfī, şāh-ı zamāneye maḫṣūṣ olmaḳ içün rāfa ḳomış idi, yaʿnī ḫilḳatüŋ kendisi ervāḥ-ı ʿālemi ḫalḳ itdügi vaḳt ʿUrfī’yi rāfa ver bir muḥāfaẓa yire ḳomış idi ki sāʾir ervāḥa ḳarışup bī-vaḳt cihāna gelmeye, ancaḳ şāh-ı memdūḥuŋ ʿaṣrında gelüp aŋa maḫṣūṣ ola. Yaʿnī fıṭrat eli ʿUrfī’yi cümlesinden mümtāz idüp rāfda muḥāfaẓa eyledüginden maḳṣad ancaḳ memdūḥuŋ ʿaṣrında māder-zād olup bendelige şāyān olmaḳ idi, dimekdür.

همان نفس ادب آموز قدسیان جبریل

[573] Sen düşük seviyeli sözleri söylemeye kalkışmazsın bu nüktenin suretinin hangi manadan doğduğunu söyle.

[574] Bu müjdeye delil var diye cevap verdi ki benim fıtrat elim onu korunaklı rafa kaldırdı.

دریچهٔ حرم قدس را بدیده گشاد[575]

46. Hemān nefes-i edeb-āmūz-ı ḳudsiyān Cibrīl

Derīçe-i ḥarem-i ḳuds-rā be-dīde güşād

Ḳıṭʿa: "Edeb-āmūz-ı ḳudsiyān" melāʾike żābiṭi murād Cibrīl-i Emīn ʿaleyhi's-selāmdur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Hem ol dem melāʾikeler ḫˇācesi Cibrīl-i Emīn ḥarem-i ʿarş revzenin güşād idüp.

بسوی کاتب اعمال بانگ بر زد وگفت

که ای رقمکش کردار خوب و زشت عباد[576]

47. Be-sūy-ı kātib-i aʿmāl bāng ber-zed ü goft

Ki ey raḳam-keş-i kirdār-ı ḫavf u zişt-ʿibād

"Bang" ṣadā dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Cibrīl-i Emīn derīçe-i ʿarşı güşād idüp Kirāmen Kātibīn cānibine ṣadā urup didi ki: Ey ʿibādullāhuŋ çīrkīn ve güzel aʿmāllerine raḳam-keş olan melekler!

بشوی نامهٔ عرفی که ایزد متعال

زبندگان خودش برگزید و کرد آزاد[577]

48. Be-şūy nāme-i ʿUrfī ki īzed-i müteʿāl

Zi-bendegān-ı ḫodeş ber-guzīd ü kerd āzād

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey Kirāmen Kātibīn melāʾikleri! Maʿlūmuŋuz olmış olsun ki Cenāb-ı Ḥaḳ kendi ḫāṣ bendelerinden idüp sāʾir bendelerinden mümtāz itmişdür ve anı āzād itmişdür. Pes ey melekler! ʿUrfī'nüŋ defter-i aʿmālin şust-şū idüŋ. Yaʿnī ʿUrfī Ebū'l-Fetḥ'e bendeligi sebebi ile Ḥaḳ Teʿālā günāhlarını ʿafv idüp āzād eyledi bu maḥalde suʾāl vārid olur ki Mīr Ebū'l-Fetḥ kim idi ki aŋa münāsebetle ʿUrfī'nüŋ günāhların ʿafv ideler ancaḳ kişi veliyyü'n-

[575] Meleklere edep öğreten nefes yani Cebrail kutsal yerin kapısını bakışı ile açtı.

[576] Amellerin kâtibine seslendi ve ey bendelerin iyi ve kötü amellerini yazan, dedi.

[577] Urfî'nin amel defterini yıka. Çünkü Allah onu kendi kullarının arasından seçti ve azad etti.

niʿmet ṣadāḳati sebebiyle bāʿiṯ-i ġufrān olduġına delīl vardur? **Ḳavluhū Teʿālā eṭīʿullāhe ve eṭīʿu'r-resūle ve ulu'l-emri minkum**[578] ve daha nice nice delīller vardur.

اگر نه بندگی صاحبت بفال آید

سبب چه بود که جبریل این ندا در داد[579]

49. Eger ne bendegī-i ṣāḥibet be-fāl āyed

Sebeb çe būd ki Cibrīl īn nidā der-dād

"Eger ne"de vāḳıʿ "ne" "be-fāl"e rāciʿdür. Meṣelā "ne" "be-fāl āyed" eger tefeʾʾüle gelmeyeydi, dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Şāhid-i ʿaḳl ʿUrfī'yi taṣdīḳ içün

[55b]

kendisine ḫiṭāb didi ki: Ey ʿUrfī! Eger ṣāḥibüŋe yaʿnī Ebū'l-Feṯḥ'e bendeligüŋ fāle ve tefeʾʾüle geleydi yaʿnī memdūḥa bende olduġuŋ eṣaḥ-ı eḳāvīl olmayaydı Cebrāʾīl-i Emīn bu nidāyı urmayaydı zīrā Cebrāʾīl-i Emīn'de durūġ-āmīz kelimāt ṣādır olmaz, pes fehm olındı ki bendeligüŋ eṣaḥ olmış dimekdür.

من از متانت برهان بشرم غوطه زدم

شکست بر رخ اندیشهٔ رنگ استبعاد[580]

50. Men ez-metānet-i burhān be-şerm ġavṭa zedem

Şikest ber-ruḫ-ı endīşe-i reng-i istibʿād

"İstibʿād" bu maḥalde gümān maʿnāsınadur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Şāhid-i ʿaḳl, ʿUrfī'ye ḫiṭāb idüp dir ki: Ey ʿUrfī! Ebū'l-Feṯḥ'e bende olduġuŋ delīlüŋ metānetinden şerm ü ḥicāba ġavṭa urdum. Yaʿnī senüŋ ḥaḳḳuŋda Cibrīl-i Emīn cānibinden delīllerüŋ muḥkemliginden ser-tā-be-pādur. Pāy-ı ḥicābda ġarḳ oldum bu ṣūretde reng-i istibʿād u iştibāhı endīşem daḫı üzerine şikest eyledüm. Yaʿnī baŋa ʿārıż olan iştibāhı endīşem ʿārıżı üzerine şikest idüp bütün bütün senüŋ Mīr Ebū'l-Feṯḥ'e bende olduġuŋ muḥaḳḳaḳ idinüp şübhe vü gümānı iẕāle eyledüm, dimekdür.

---

[578] "Peygamber'e itaat edin ve sizden olan ulu'l-emre (idarecilere) de." (Nisâ/4:59)

[579] Eğer senin falında sahibinin köleliği ortaya çıkmasaydı o zaman neden Cebrail böyle seslendi.

[580] Ben delilin sağlamlığından gayet utandım uzak imkânların rengi düşüncenin yüzü üzerine kırıldı.

بخدمت آمدم اینک بگو چه مصلحتست

برآستان تو باید نشست یا استاد[582][581]

51. Be-ḫıdmet āmedem īnek be-gū çe maṣlaḥatest

Ber-āsitān-ı to bāyed nişist yā istād

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey Ḫān-ı Ḫānān! Mūcib-i mufaḫḫaretlerüŋe geldüm. Emrüŋ ve maṣlaḥatuŋ nedür oṭurmaḳ yāḫūd ṭurmaḳ mıdur? Yaʿnī ḫiẕmet-i ʿaliyyeŋüze bizi istiḫdām mı idersüŋüz yoḫsa ḳabūl mı itmezsüŋüz? dimekdür.

گرم تو بنده شمردی زخواجگی صد شکر

وگر قبول نکردی ز ناکسی فریاد[583]

52. Gerem to bende şumurdī zi-ḫˇācegī ṣad şükr

Veger ḳabūl ne-kerdī zi-nā-kesī feryād

“Gerem” eger beni dimekdür. “Nā-kesī feryād” ʿadem-i istiʿdāduma feryād dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ẕāt! Eger bu kemter bendelerüŋ ḳulluġa ḳabūl buyurursaŋuz ḫˇāceligüŋe ṣad şükr ve hezār minnet ve eger ḳabūl buyurılmaz ise ʿadem-i istiʿdāduma feryād. Yaʿnī ḫiẕmet-i şāhānelerüŋe ḳabūl olmaz isem senüŋ ḫˇāceligüŋe żırārdan bir nesne işābet eylemez. Ancaḳ ʿadem-i istiʿdāduma ḥayf ki dergāhuŋda ferrāş u bende olmaġa lāyıḳ olmadı, dimekdür.

بگوهرم مفشان آستین منع مباد

که شبچراغ شود بی صفا زگرد کساد[584]

53. Be-gevherem me-feşān āsitīn-i menʿ me-bād

Ki şeb-çerāġ şeved bī-ṣafā zi-gerd-i kesād

---

[581] Senin hizmetine geldim şimde ne doğru olduğunu bana söyle senin mi yoksa üstadın kapısına oturmak mı lazım?

[582] Derkenar: “İstād” ṭurmaḳ maʿnāsınadur.

[583] Eğer sen efendiliğin için bizi kulluğa kabul edersen yüzlerce defa şükür ve eğer kabul etmezsen kendi sahipsizliğimden feryat ederim.

[584] Benim (şiir) incilerimi yabana atma, gece lambası kesat tozundan az yanar.

“Şeb-çerāġ” gice ile şuʿle virür gevherdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey merciʿ-i ehl-i kemāl ve müstaẓıll-ı ṣāḥibu’l-ḥāl! Dergāh-ı ʿālem-penāhuŋ sāyesinde müstaẓıll olmaġa geldüm. Kerem-i bī-nihāyeŋüzden ruḫṣat olmaya ki gevher-i eşʿārumı menʿ-i āsitīn ile yabana şaçıla ve ʿale’l-ḫuṣūṣ şeb-çerāg mānendi olan gevherlerüm behāsızlıḳ ile kesād ṭozında ola. Yaʿnī kesād virici ve dūn idici menʿ ṭozıyla paşlanup ḳalmaya murād eşʿāruŋ muʿteber geçmesine ricādur.

بگویم از گهر خویش گر بی شرمیست

که در حضور هما سرکنم ستایش خاد[585]

54. Be-güyem ez-güher-i ḫ̆īş ger bī-şermīst

Ki der-ḥużūr-ı Hümā ser-konem sitāyiş ḫ̆ād

“Ser-konem” ibtidā ideyüm “ḫ̆ād” çaylaḳ ḳuşı dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ẕāt! Kendi istiʿdādum zāde olan güher ü hünerlerümden bir miḳdārını ifāde ideyüm. Egerçi ḥużūr-ı Hümā’da çaylaḳ medḥin itmek edebsüzlik ise de yaʿnī ẕāt-ı şerīfüŋ Hümā olup her ḳanḳı derdmende sāye-endāz olsaŋuz devlet-i

[56a]

cāvidāna irer iken şimdi benüm gibi çaylaġı sizüŋ gibi hümānuŋ ḥużūrında medḥ itmek edebsüzlikden nāşīdür. Lākin olduḳça ḳul kendini veliyyü’n-niʿmete bildürmek elzemdür, dimekdür.

ز دودمان اصیلم همین گواهم بس

که شرم این سخنم خوی ز چهره بیرون داد[586]

55. Zi-dūdmān-ı aṣīlem hemīn güvāhem bes

Ki şerm-i īn süḫ̆anem ḫ̆ūy zi-çehre bīrūn dād

“Dūdmān” aṣīl ocaḳ-zāde ve kişi-zāde dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey şāh! Bu kemter bendelerüŋ ḥasīb ü nesīb ve dūdmān-ı aṣīl olduġuma hemīn bu şāhid yeter ki ḥużūruŋda beyān eyledügüm kelimātuŋ şerm ü ḥicābı çehremden ḫ̆ūy-ı ʿārıżı ṭışra bıraḳdı. Yaʿnī kişi-zādelik bundan bellü ve nümāyāndur ki kendi

[585] Edepsizlik olsa da Hüma katında çaylağı övmüş gibi kendi cevherimden söz ederim.

[586] Asil soyuma şu delil yeterlidir ki bu sözden dolayı utancımdan yüzüm terledi.

kelimātıyla ḥicāb idüp çehresinden dür ṭışra ura. Niteki bī-aṣl olan kimsenüŋ yüzi ḥüsn-i bī-miṣāl olup aṣlā ḥicābdan umūrı olmaduġı gibi dimekdür.

مرا سزد كه بنازم بنسبت آباء

چنانكه تا بقيامت بطبع من[587] اولاد[588]

56. Me-rā sezed ki be-nāzem be-nisbet-i ābāʿ

Çünān ki tā-be-ḳıyāmet be-ṭabʿ-ı men evlād

“Be-nāzem” tefaḫḫur ideyüm, dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey şāh! Baŋa lāyıḳ olan bu ki nisbet-i abā vü ecdādumla tefāḫur ideyüm. Yaʿnī aṣīl ve kişi-zādeligüme tefāḫur ideyüm ancılayın ki güherlerümden ilā-yevmü’l-ḳıyām evlād-ı maʿnevīlerüm tefāḫur ideceklerdür. Evlād-ı maʿnevīden maḳṣad eşʿārunŋdan sūdmend olan ʿāşıḳlardur. Benüm eşʿārumdan anlar tefāḫur idecekleri gibi ben daḫı abā vü ecdādumla tefāḫur eylesem cāy-ı ḥayret degildür, dimekdür.

اگر نه شرم جلال تو مهر لب بودي

نزادی از نفسم جز مدايح اجداد[589]

57. Eger ne şerm-i celāl-i to mihr-i leb būdī

Ne-zādī ez-nefsem cuz medāyiḥ-i ecdād

“Eger ne”de vāḳıʿ “ne” “būdī”ye rāciʿ dür. Meṣelā “ne-būdī” gibi “ne-zādī” toġmazdı, dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ẕāt! Senüŋ şevket ü celāletüŋ şerefi lebüme mihr olmayaydı yaʿnī şān u şöhretüŋden ḥicāb itmeyeydüm ecdādumdan ġayrısını medḥ itmezdüm. Yaʿnī lebümden abā vü ecdādum sitāyişinden ġayrı nesne zād itmezdi. Lākin ne çāre ki senüŋ şevket ü celāletüŋ beni maḥcūb idüp bizi dāʾimā kendi sitāyişinde eyledi, dimekdür.

---

[587] Derkenar: ““Be-ṭabʿ-ı men” ṣaḥḥ”

[588] Babalarımın soyuyla övünmek bana yakışır öyle ki çocuklarım da kıyamete kader benim fıtratımla övünebilir.

[589] Senin ihtişamın dudaklarımı kapatan mühür olmasaydı nefesimden atalarımın övgüsü hariç başka bir şey ortaya çıkmazdı.

نکرده گوهر مدحی نثار کس هرگز

گهر شناس ضمیرم که گنج ریز افتاد[590]

58. Ne-kerde gevher-i medḥī niṣār-ı kes hergiz

Güher-şinās-ı żamīrem ki genc-rīz üftād

"Rīz" ṣaçıcı dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ẕāt! Senüŋ celāletüŋ şermi sebebiyle genc-rīz ü güher-şinās olan żamīrüm gevher-i medḥi senden ġayrı ferd-i vāḥide niṣār eylememişdür. Yaʿnī żamīrümden her ne ḳadar gevher-i medḥ vāḳıʿ olmış ise heb senüŋ şān u şöhretüŋe ṣarf u niṣār olmışdur, dimekdür.

کلید جاه تو یارب چه شوخ دندانست

که مهر گنج طبیعت شکست و قفل گشاد[591]

59. Kilīd-i cāh-ı to yā Rab çe şūḫ-dendānest

Ki mihr-i genc-i ṭabīʿat şikest ü ḳufl güşād

"Çe şūḫ-dendānest" ne ʿacāʾib ve ne müşkil-güşā dişlerdür, dimekdür. "Ḳufl" kilīd dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey şāh! Senüŋ cāh u celālüŋ kilīdin miftāḥı ne ʿacāʾib şūḫ u zūr-āver dendānlu bir miftāḥdur ki benüm ṭabʿum mihrini ḳırdı ve derūnumda gencüm kilīdini güşād eyledi. Yaʿnī ṭabʿum ki memhūr u maḥfūẓ bir genc-i pür-güher idi. Ve hīç ferd-i vāḥide açılmamışdı ve hīçkes derūnum esrārına vāḳıf degildi senüŋ

[56b]

cāhuŋ kilīdi miftāḥı ne ʿaceb müşkil-güşā ve zur-āver miftāḥdur ki genc-i derūnum mihrini güşād idüp bütün bütün ṭabʿum güherlerini kendine maḫṣūṣ eyledi, dimekdür.

بگیر تحفهٔ نظمی که زاده از طبعم

در او بسیر مانديشه کین لطف نهاد[592]

60. Be-gīr tuḥfe-i naẓmī ki zāde ez-ṭabʿem

[590] Benim inci tanıyan, hazineler saçan zamirim hiçbir zaman bir övgü incisini kimseye ithaf etmemiştir.

[591] Allah Allah senin ihtişamın anahtarı ne şuh dişlidir ki fıtrat hazinesinin mührünü kırarak kilidini açtı.

[592] Benim fıtratımdan doğan şiir hediyemi kabul et ve onu hafife alma ki bu yumuşak zamirli (nazım).

Der-ū be-seyr-i mā'ndīşe k'īn luṭf nihād

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey Şāh! Naẓmum hediyelerini al ve ḳabūl eyle. Zīrā ṭabʿ-ı güher-rīzümden ve bu naẓm bir güne laṭīf ṭabīʿatlu ḫoş ḫayāl ve ḫoş seyrler vardur ki vaṣfı ʿadem-i imkāndandur. Yaʿnī ḥużūr-ı pādişāhīde tuḥfe eyledügüm eşʿār-ı güher-āş̱ārum eşʿār-ı dūnān gibi degildür. Ancaḳ her ne ḳadar ḫayāl ü tefekkür olınsa, ol ḳadar laṭīf ü ḫoş ṭabīʿatlu seyrler vardur, dimekdür.

نه گوهرست ولی هست زاده دریا

نه جوهر است ولی هست قابل ابعاد[593]

61. Ne gevherest velī hest zāde deryā

Ne cevher est velī hest ḳābil-i ebʿād

"Ebʿād" ebʿād-ı ş̱elaş̱edür ki felegüŋ ṭūlı ve ʿarżı ve ʿumḳıdur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey şāh! Saŋa tuḥfe vü ihdā eyledügüm eşʿār güher degildür. Lākin deryā-yı ṭabʿum zādesidür. Ve daḫı cevher ü güldür. Ancaḳ ebʿād-ı ş̱elāş̱eye ḳābil ü şāmil yaʿnī eşʿārum bir güne gevher-i girān-behā-yı deryā-ṭabʿumdur ki ebʿād-ı ş̱elāş̱eye muḳābil ve şöhretile şāmildür, dimekdür.

خدایگانا! از آنگونه سربلندم کن

که همتم بکند همسری بسبع شداد[594]

62. Ḫudāyegānā ez-āngūne ser-bülendem kon

Ki himmetem be-koned hem-serī be-sebʿun şidād

"Hem-serī" hem-maʿnā dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey Ẓıllullāh! Fi'l-ʿālem bu kemter bendeŋi bir mertebe ser-bülend eyle ki himmetüm Sebʿun şidād'la hem-ʿinānlıġı irtikāb itmeye. Yaʿnī himmetüm Sebʿun şidād'dan ʿālīdür. Pes beni şol mertebe ser-bülend eyle ki Sebʿun şidād'dan ʿālī olup himmetüm anuŋla hem-ʿinānlıġı irtikāb itmeye, dimekdür.

---

[593] İnci olmasa da denizlerde doğmuştur. Cevher olmasa da boyutlara kabildir.

[594] Efendim başımı öyle yücelt ki himmetim yedi kat gökle eşitleşsin.

چنان گریهٔ غم بازدار چشم دلم

که خنده ریز توانم گذشت بر حساد[595]

63. Çünān girye-i ġam bāz dār çeşm-i dilem

Ki ḫande rīz tevānem guẕeşt ber-ḥussād

“Bāz dār” girü alıḳo ve ḫalāṣ eyle, dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ẕāt! Dīde-i ḳalbümi girye-i ġamdan ancılayın girü ṭut ve ḫalāṣ eyle ki ḫande-rīz ḥasūdlarum üzerine geçmege ḳudretüm ola. Yaʿnī beni mesrūr u ser-bülend birle ḳalbümi bir mertebe şād eyle ki ḥasūdlarum yanına tefāḫur birle güẕer ideyüm, dimekdür. Teʿazzül itmişdür.

بصد مضایقه نازی قبول می کردم

زشاهدان بهشتی سرشت حور نژاد[596]

64. Be-ṣad müżāyaḳa nāzī ḳabūl mīkerdem

Zi-şāhidān-ı behiştī sirişt-i ḥūr-nijād

Ḳıṭʿa: “Ḥūr-nijād” ḥūrī aṣıllu dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ẕāt! Evāʾillerde ṣad hezār teklīf ü nāz ile cennet-sirişt ve hūr-nijād maḥbūblaruŋ ancaḳ bir nāzını ḳabūl ideydüm. Yaʿnī evāʾilde gelen ṣāḥib-i salṭanatlaruŋ nāzını biŋ minnet ü ricā ile ḳabūl eylerdüm, dimekdür.

کنون باغاشیه بافان ریش اندوزم

کرشمه های عروسان خلخ و نوشاد[597]

65. Künūn bā-ġāşiye-bāfān rīş endūzem

Kirişmehā-yı ʿarūsān-ı Ḫalluḫ u Nev-şād

“Ġāşiye-bāfān” atlar çullarını ṭoḳıcı ki Türkīde muṭāfçı dirler. “Rīş” ṣaçaḳ dimekdür. “Endūzem” ḳazanurum maʿnāsınadur. “Ḫalluḫ u Nevşād” iki şehrüŋ ismidür ki ʿarūsları ve maḥbūbları ġāyetde ḥüsn-dārdurlar.

---

[595] Gönül gözümü, keder ağlamasından öyle koru ki senin kıskançların üzerinden gülerek geçebileyim.

[596] Cennet fıtratlı ve huri soylu sevgililerden bir nazlanmayı sadece yüzlerce esirgeme ile kabul ederdim.

[597] Halluh ve Nevşad gelinlerinin işvelerini taklit eden iplik toplayan dokumacılarlayım.

Maḥṣūl-ı Beyt: Evāʾilde meḥābībüŋ biŋ teklīf ü minnet ile bir niyāzlarını ancaḳ ḳabūl eylerüm lākin şimdi bu ḥāli kesb eyledüm ki "Ḫalluḫ u Nevşād" ʿarūslar

[57a]

ve meḥābībüŋ kirişmelerini muṭāfcı tāzelerinden ḳazanıyoruz. Yaʿnī aṣlında behişte mensūb meḥābībüŋ biŋ ricā ile bir niyāzlarını ancaḳ ḳabūl iderdüŋ. Lākin şimdi muṭāfcı tāzeleri bize Ḫalluḫ u Nevşād tāzeleri ʿalāmetin idüp diledükleri gibi oynadurlar, dimekdür.

مگر زمنهی رأیت شنیده ای حالم

که ریشه های حریفان همیدهی بر باد[598]

66. Meger zi-münhī-i reʾyet şenīdeī ḥālem

Ki rīşehā-yı ḥarīfān hemīdehī ber-bād

"Münhī-i reʾyet" senüŋ emrüŋ emri ve ḥākimi dimekdür. "Rīşehā" çuval ṭoḳuduḳları ṣacaḳlar dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ẕāt! Ġālibā ḥāl-i pür-melālümi senüŋ reʾyüŋ ḥākimi ve emrinden buyurmışsuŋ ki muṭāfcılaruŋ ṣanāyiʿ rīşelerin rūzgāra ṣavurmışsuŋ ve ṣavurursuŋ. Yaʿnī ʿadāletüŋ ḥükmiyle ḥaḳḳumı iḥḳāḳ itmekdesüŋ. Bunda muṭāfcılardan teşekkī ider.

همیشه تالب الیاس و خضر سرسبزاست

زچشمه ای که هنوزش کند سکندر یاد[599]

67. Hemīşe tālib-i İlyās u Ḫıżır ser-sebz est

Zi-çeşmeī henūzeş koned Sikender yād

"Ser-sebz est" ter ü tāzeden kināyedür. Murād ḳıyāmete dek ter ü tāze dimekdür. "Yād" bunda ḥasret maʿnāsınadur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ẕāt! Hemīşe leb-i İlyās u Ḫıżır devr-i ḳıyāmete dek ter ü tāze ṭurduḳça şol çeşmeden ki ol çeşmenüŋ ḥasretligi Sikender yādındadur.

لب عدوی تو سیراب لیک از آن آبي

[598] Ey efendim, senin haberci düşüncen bu hâlimi duymuş ki dokumacıların iplerini rüzgâra veriyorsun.

[599] Kıyamete kadar yeşil olacak olan Hızır ve İlyas'ın talibi olan o pınar hala İskender'i hatırlar.

که جرأت تو چکاند خنجر فولاد[600]

68. Leb-i ʿadū-yı to sīr-āb līk ez-ān ābī

Ki cürʿet-i to çekāned ḫançer-i fūlād

“Cürʿet” şecāʿat ve yüreklülik dimekdür. “Çekāned” ṭamlar dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Āb-ı ḥayāt ṣuyı nūşıyla Ḫıżır ve İlyās lebleri devr-i ḳıyāmete dek ter ü tāze ṭurduḳça senüŋ ʿadūlaruŋ lebleri daḫı sīr-āb olup ṣuvarılsun. Lākin şol ṣudan ki senüŋ cürʿet ü şecāʿatüŋ ḫançer-i fūlādından çekīde olur yaʿnī şemşīrüŋ ḳanıyla sīr-āb olup surḫ-rū olsun. Ḫāṣılı ʿadūlaruŋ sill-i seyfüŋ ile telef olsunlar, dimekdür. Temmetü’l-ḳaṣīde.

14

Bu Ḳaṣīde Şāh-ı Velāyet Medḥindedür Ancaḳ Noḳṣān Ḳalmış

[mefāʿilün/feʿilātün/mefāʿilün/feʿilün]

اگر نهیب دهد چرخ واژگون گردد

وگر عتاب کند آفتاب خون گردد[601]

1. **Eger nehīb dehed çarḫ vājgūn gerded**

Veger ʿitāb koned āfitāb ḫūn gerded

“Nehīb” heybet ü ṣalābet virmege dirler.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ḫażret-i Şāh-ı Velāyet eger çarḫa bir kez ḫışmla ṣalābet ü heybet iderse bāzgüne olur. Yaʿnī ters olur. Yaʿnī felek şāhuŋ mehābeti ḫavfından ʿaksine devreyler ve eger āfitāba ʿitāb eylerse ḫavfından ve şerminden ḳızarup içi ṭopṭolu ḳan olur, dimekdür.

فلک بزمزمه با او که ماه چون شکند

قضا بمشورة بااو که چرخ چون گردد[602]

2. **Felek be-zemzeme bā-ū ki māh çün şikend**

Ḳażā be-meşveret bā-ū ki çarḫ çün gerded

“Zemzeme” ṭanışmaḳ ve ṣoruşmaḳ dimekdür.

---

[600] Senin çelik hançerinden damlayan sudan düşmanlarının dudakları suya kanmıştır.

[601] O eğer feleğe heybetini gösterirse; felek devrilir ve eğer azarlarsa güneş (korkudan) kan olur.

[602] Felek ayı ne zaman ikiye böleceğini onunla konuşur ve kader feleğin nasıl döneceğini ona danışır.

Maḥṣūl-ı Beyt: Felek şāh ile zemzeme ve şoruşmaḳ üzeredür ki ʿacabā māhı nice ve ne ṭarīḳile şaḳḳ-ı dü-bāre ḳıla. Yaʿnī felek mahuŋ küçükmesini ve artmasını şāhdan taʿlīm itmekde ve daḫı ḳażā çarḫ-ı felegi döndürmek ve devr itdürmek ṭarīḳini şāh ile meşveret ve andan çarḫuŋ gerdişine

[57b]

niẓam virmek ḳaydındadur, dimekdür.

اگر از سفینهٔ حکمت چنین برآید فال

که فتنه را اثر تقویت فزون گردد[603]

3. Eger ez-sefīne-i ḥikmet çünīn ber-āyed fāl

Ki fitne-rā eṯer-i taḳviyet füzūn gerded

Maḥṣūl-ı Beyt: Eger sefīne-i ḥikmetden buncılayın fāl vāḳıʿ olursa yaʿnī ḥikmet-i Ḥażret-i Rabbi'l-ʿİzzet'den emr ṣādır olursa ki fitnenüŋ eṯer-i taḳviyeti efzūnter olsun yaʿnī fitnenüŋ ziyādelenmesini sefīne-i ḥikmetden fāl ṣādır olursa.

غبار حادثه ریزد بروی هم چندان

که در بساط جهان ذره بیستون گردد[604]

4. Ġubār-ı ḥādiṯe rīzed be-rūy hem çendān

Ki der-bisāṭ-ı cihān ẕerre bī-sütūn gerded

"Bī-sütūn" kūh-ı Bī-sütūndur ki Ferhād'uŋ dāġıdur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ḥavādiṯāt-ı kevniyye birbiri üzerine bir mertebe baġlayup dökilür ki cihān bisāṭları ẕerre terāküminden kūh-ı Bī-sütūnlar ḥāṣıl olur. Yaʿnī bir mertebede ġubār-ı ḥādiṯe birbiri üzerine ḳat ḳat ve mużāʿaf olur ki cihān bisāṭında ẕerreler ki cüzʾün **lā-yetecezzā**[605] maḳūlesindendür, anlardan bile Bī-sütūnlar ḥāṣıl olur, dimekdür.

وگر بفال درآید که از شراب نشاط

جنین به تربیت لعل لاله گون گردد[606]

---

[603] Eğer hikmet defterinden şöyle bir fal çıkarsa ki: fitne güçlenecek.

[604] Hadise tozları öyle üst üste dökülüyor ki dünya düzlüğünde bir zerre, Bi-sütun'a dönüşür.

[605] Bölünmez parça.

[606] Ve eğer şöyle fal çıkarsa ki mutluluk şarabından terbiye yolu ile lal taşı lale renkli olur.

5. Veger be-fāl der-āyed ki ez-şarāb-ı neşāṭ
Çünīn be-terbiyet laʿl lālegūn gerded

Maḥṣūl-ı Beyt: Ve ger ḫizāne-i ḥikmet-i Rabbü'l-ʿİzzet'den bu üslūb üzere fermān cārī iderse ki neşʾe-i bādeden laʿl tertībiyle lāle-reng olsun. Yaʿnī ḫizāne-i ḥikmetden cihānuŋ neşāṭına ve niẓāmına emr ṣādır olursa ki neşāṭdan laʿl gibi lāle-gūn olup zīneti derece-i ḥadden efzūn ola.

هماندم عنان فتنه بگیرد بنبض مرده شود
گلوی غم بفشارد که مشت خون گردد[607]

6. Hemān-dem ʿinān-ı fitne be-gīred be-nabż mürde şeved
Gelū-yı ġam be-feşāred ki muşt-ı ḫūn gerded

Maḥṣūl-ı Beyt: Eger Cenāb-ı ʿİzzetden cihānuŋ ārāyiş ü niẓāmına fermān ṣādır olurise fi'l-ḥāl Ḥażret-i Şāh-ı Velāyet ʿinān-ı fitneyi ele alup ṣıḳar ki nabżı mürde olup ber-vech-i merām ḥarekete mecāli ḳalmaya. Yaʿnī fitne ʿinānın ele alup diledügi gibi ḥarekete mecāli bıraḳmadugı ṣūretde bi'ṭ-ṭabʿ fitne helāke varur ve daḫı ġam u ġuṣṣa boġazın ṣıḳar ki gelūsından ḫūn tecemmuʿ idüp boġıla. Bu dört beyt içinde irādet-i Rabbānī ve meşiyyet-i ṣamedānī ile Ḥażret-i ʿAlī'nüŋ kerāmātların irād eylemişdür. Ḥāṣılı Ḥaḳ Teʿālā'nuŋ ḥükmi eger cihānuŋ ḫarābına taʿalluḳ iderse ẕerreler bile ṭaġlar gibi terāküm idüp ʿavārıżāt-ı mümkinātdan ḫalḳ-ı ʿālem telef olur ve eger cihānuŋ ḥüsn-i ārāmiş ve āsāyişine fermān ṣādır olurise şāh ḥażretleri fitnenüŋ ʿinān-ı iḫtiyārın ele alup zūr ile ṣıḳup nabżı mürde olup aṣlā ḥarekete mecāli ḳalmaz. Ve ġam u ġuṣṣanuŋ daḫı gelūsın ṣıḳup boġazında ḳanlar muşt gibi terāküm idüp boġılur tā ki tekrār cihānuŋ bāʿiṣ-i ālām u ekdārı olmaya, dimekdür.

بگرد کوچهٔ نطقش ببوی ز فیض
لب مسیح بدریوزهٔ فسون گردد[608]

7. Be-gird-i kūçe-i nuṭḳeş be-būy zi-feyż
Leb-i Mesīḥ be-deryūze-i füsūn gerded

[607] O zamanda fitnenin dizginini tutarak onun nabzını attırmaz ve gamın boğazını yumruğu kan oluncaya kadar sıkar.

[608] Onun konuşma sokağında dolaşıp feyzinin kokusu için Hz. İsa'nın dudağı büyü dilencisine dönüşür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Kemāl-i feyż

[58a]

cihetindendür ki leb-i Mesīḥ ʿaleyhi's-selām ʿAliyyü'l-Murtażā'nuŋ nuṭḳı maḥallesi eṭrāfında deryūze eylerdi yāḫūd oldı. Yaʿnī Ḥażret-i Seyyidü'l-ʿālem ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellemüŋ ve amu-zādesi ʿAliyyü'l-Murtażā'nuŋ kemāl-i feyżi reşeḥatından idi ki Ḥażret-i Mesīḥ anlaruŋ bu ʿāleme gelmelerine ve cihānı rūşen ḳılacaḳlarına efsāne-gūluḳ idüp didi ki: **"Ḳavluhū Teʿālā ve cāʿe min-baʿdī ismuhu Aḥmedu"**[609]. Ḥāṣılı Ḥażret-i ʿĪsā ol vechile nuṭḳ kūçesinde deryūzelik itdügi ve efsānelik idüp ḥikāyet eyledügi kemāl-i feyżleri cihetinden idi. Yāḫūd anlaruŋ feyżinden kesb-i şeref itmek idi dimek ola. Vallāhu aʿlem.

اگر ترقی جاهش بمهر مایه دهد

چو مه تمام شود نشکند فزون گردد[610]

8. Eger teraḳḳī-i cāheş be-mihr māye dehed

Çü meh tamām şeved ne-şikend füzūn gerded

Maḥṣūl-ı Beyt: Eger şāhuŋ teraḳḳī-i cāh u celāli āfitāba teraḳḳīlik ser-māyesinden bir miḳdār māye virür ise āfitāb dā'imā māh-ı tamām gibi ber-ḳarār olup aṣlā naḳṣiye-peẕīr olmaz belki efzāyişde olur. Yaʿnī āfitāb ki mevsim-i şitāda ḥükm-i germiyeti noḳṣān bulup infāẕ ḥükmin idemez, fi'l-meṣel şāhuŋ teraḳḳī-i cāhı āfitāba bir miḳdār ser-māye-i efzāyiş virürse hemīşe māh-ı tamām gibi ber-ḳarār olup aṣlā ḥükm germiyetinden noḳṣān bulmazdı, dimekdür.

زهر شرف که فلک ار کند طواف درت

نحوست ذنب از یمن او شکون گردد[611]

9. Zihī şeref ki felek er koned ṭavāf-ı deret

Nuḥūset-i ẕenb ez-yümn-i ū şükūn gerded

"Şükūn" bāz-güne, ters ve semt-i ʿişyāndan cānib-i ber ü ṣalāḥa tebdīl ü taḥvīl olmaġa dirler.

---

[609] Benden sonra gelecek, Ahmed adında bir peygamber. (Saff/61-6)

[610] Eğer onun ihtişamının gelişmesi, güneşe güç katarsa; güneş ay gibi tamamlanır, küçülmez ve (sürekli) büyür.

[611] Felek eğer kapını tavaf ederse, zenb yıldızlarının uğursuzluğu onun bereketi ile uğura dönüşür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ẕāt-ı memdūḥü'ṣ-ṣıfat! Her bir şeref cihetiyle ger felek senüŋ āsitān-ı şeref-peymāŋı ṭavāf u ziyāret eyler ise ol eyledügi ṭavāfuŋ yümn ü ḥucesteligin şerefi eşerinden felegüŋ zenb-i nüḫūstı cānib-i ber ü şalāḥiyete taḥvīl ü münḳalib olur, dimekdür.

ز استان تو چند اسمان گزیده شود

برات بوسه ز عرش آورد و دریده گردد[612]

10. Zi-āsitān-ı to çend āsumān güzīde şeved

Berāt-ı būse zi-ʿarş āvered ü derīde gerded

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey şāh-ı zemīn ü zamān! Āsumān āsitānuŋ bendeligi şerefinden bir mertebe maḳbūl u muʿteber olmışdur ki berāt-ı ʿubūdiyet-i būseyi ʿarşdan getürüp yırtar. Yaʿnī āsumān āsitānuŋda bende olmaḳ sevdāsıyla ʿarşda olan berāt-ı ʿubūdiyet būsesin getürüp ḥarīm-i āsitānuŋ pīşgāhında yırtar tā ki āsitāndan ġayrıya bende olmaya. Pes iʿtibārı bu sebebden ziyāde olmışdur, dimekdür.

15

Ḥarfü'r-Rā Bu Ḳaṣīde-i Gevher-rīz Ol Aʿẓam u Ekrem ve Ol Ḫudāvend-i Kāffe-i Ümem Yaʿnī Muḥammed Efendim Ṣallallāhu Teʿālā ʿAleyhi ve sellemüŋ Sitāyiş ü Medḥlerindedür.

[mefāʿilün/feʿilātün/mefāʿilün/feʿilün]

سفید دم که زدم آستین بشمع شعور

شنیدم آیت استفتحوا زعالم نور[613]

1. Sefīd-dem ki zi-dem āsitīn be-şemʿ-i şuʿūr

Şenīdem āyet-i isteftaḥū ez-ʿālem-i nūr

"Sefīd-dem" ṭulūʿ-ı fecr vaḳtinden kināyedür. "Şuʿūr" ʿilm ü idrāk ve ʿaḳl-ı tām maʿnāsınadur. "İsteftaḥū" ey ṭālib-i dīdār-ı yār olan bī-ḳarārlar sizüŋ içün ḫayrlar fetḥ ü güşād oldı, dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt:

[58b]

[612] Senin yüce eşiğinde birkaç gökyüzü seçilir ve arştan buse beratını getirerek parçalanır.

[613] Şafak söktüğünde idrak mumunu söndürdüğüm zaman ışıklar âleminden İsteftehü ayetini duydum.

Ṭulūʿ-ı fecr vaḳtinde ki ʿaḳl u idrāküm ve fehm-i iẕʿānum şemʿine āsitīn urup kuşte eyledüm yaʿnī vaḳtā ki deryā-yı ʿaşḳ-ı cānāna ġavvāṣ olup müstaġraḳ u bī-ḫod oldum hemān-dem ʿālem-i lāhūt ve cānib-i nūrdan "istaftaḥū"[614] āyeti nidāsını istimāʿ eyledüm. Şöyle ki ey ʿāşıḳān [u] ṣādıḳān! Maʿlūmuŋuz olsun ki sizüŋ içün ḫayrlar ve dīdār-ı yār ḳapuları feth ü güşād oldı. Pes min-baʿd sizüŋ içün elem ü ġuṣṣa vü ġam yoḳdur diyü envāʿ-ı beşāreti keşfeyledüm, dimekdür.

بدل ز شاهد بزم ازل ندا آمد

که ای تمام وفا دار و ازوصال ما بس دور[615]

2. Be-dil zi-şāhid-i bezm-i ezel nidā āmed

Ki ey tamam-ı vefā-dār u ez-viṣāl-i mā bes dūr

"Şāhid-i bezm-i ezel"den murād Cenāb-ı Ḥażret-i Lem-yezeldür ki lā-yefnā ve Lā-yezāl[616] şāhidi ve maḥbūbı odur. "Bes" çoḳdan berü maʿnāsınadur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Vaḳtā ki ʿilm ü şuʿūrum şemʿine āsitīn urup kuşte eyledüm, hemān-dem ʿālem-i nūr ve ʿālem-i vaḥdete vāṣıl olup cānib-i şāhid-i bezm-i ezelden göŋlüme bu nidā geldi ki: Ey benüm ʿaşḳ u maḥabbetümde tamam-ı vefā-dār olup vuṣlatumdan baʿīd olan ʿāşıḳ-ı şūrīde-ḥāl! Bir müddetdür ki viṣālümden ḳatı dūr olmışsuŋ. Yaʿnī ʿaşḳumda vefā-dārlıġuŋ derece-i kemālde ammā maḳṣaduŋ olan vuṣlatumdan bir zamāndur ki dūr u mehcūr olmışsuŋ, dimekdür.

زهی اطاعت حسن ادب زهی طاقت

که از اجازت ما یی ز وصل ما مهجور[617]

3. Zihī iṭāʿat-i ḥüsn-i edeb zihī ṭāḳat

Ki ez-icāzet-i māyī zi-vaṣl-ı mā mehcūr

---

[614] "[V]esteftehû [ve hâbe kullu cebbârin anîd(anîdin)]. (Peygamberler, Allah'tan yardım istediler ve her inatçı zorba hüsrana uğradı)" (İbrahim/14:15)

[615] Gönlüme ezel bezminin sevgilisinden şöyle bir ses geldi ki ey tam vefalı ama bizim vuslatımızdan çok uzak kalan!

[616] Fena ve zeval bulmayan.

[617] Ne güzel itaat, edep ve dayanıklılık ki bizim iznimizle vuslatımızdan uzakta kalmışsın.

“Zihī” ne ʿacāʾib ḥüsn-i edeb ve ne güzel ṣabr u taḥammül yerine müstaʿmeldür. “İcāzet” ruḫṣat ve baʿżı kerre tecessüs ü ṭaleb maʿnāsına daḫı istiʿmāl olınmışdur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey benüm maḥabbetümde tamām-ı vefā-dār v’ey ʿaşḳumda ḫulūṣ u ṣıdḳ-güẕār olan şūrī-ḥāl! Zihī ḥüsn-i edeb ü erkān ve zihī ṭāḳat u ṣabr u taḥammül-efşānuŋa ki bir müddetden berü ʿāşıḳ-ı şūrīde-ḥāl ve ṭālib-i şikeste-ballerümden olup vuṣlat-ı dīdārumdan mehcūr ve mülāḳāt-ı ḥużūrumdan dūrsuŋ. Bes āferīn olsun senüŋ bu rütbelerde ṣabr u taḥammülüŋe diyüp şāhid-i bezm-i ezel bizi ḥüsn-i iltifāta şāyeste buyurdılar, dimekdür.

زیاده زین نه حلالست دوری از برما

اگر بحوصلهٔ نازی درآ ببزم حضور[618]

4. Ziyāde z’īn ne ḥelālest dūrī ez-ber-i mā

Eger be-ḥavṣala nāzī der-ā be-bezm-i ḥużūr

“Ez-ber-i mā” ḥużūr u mülāḳātumuzdan dimekdür. “Ḥavṣala” her nesnenüŋ ḳursaġına dirler. “Nāzī” sevinmek ve iʿtimād itmek maʿnāsınadur. “Der-ā” “bi-y-ā” maʿnāsındadur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ʿāşıḳ-ı ṣādıḳ! Bizden saŋa bundan efzūn dūrluḳ ve bundan ayrıḳ ıraḳlıḳ ḥelāl degildür. Yaʿnī bunca zamāndan berü vuṣlatumdan dūr u mehcūr olmış iseŋ de min-baʿd ḥużūrumdan dūr olmaḳ saŋa ḥarām oldı. Pes eger kendi ḳuvve-i ḳalbiyyeŋe güvenüp ṣabr u taḥammüle ṭāḳatüŋ var ise viṣālümüz ve ḥużūrumuz bezmine gel tā ki seni vaṣluma şāyān ve beyne’n-nās seni mümtāzu’l-aḳrān ideyüm, dimekdür. “Eger be-ḥavṣala nāzī” didügi tecelliyāta tāb-āver olup kendiŋi

[59a]

bī-ḫod itmez iseŋ dimekden kināyedür. Zīrā selefde Manṣūr-ı Ḥallāc vesāʾirleri tecellīyāt-ı ẕāta ṭāḳat getüremedüklerinden sırrı fāş eylediler. Pes ey ʿāşıḳ! Eger ḥavṣala-i iʿtimād-ı tāmuŋ var ise gel seni vaṣluma şāyeste ideyüm, dimekdür.

طلب نثار و رو از متاع منع کلیم

بساط عذر میارا که نیستی معذور[619]

5. Ṭaleb niṯār u rev ez-metāʿ-ı menʿ-i Kelīm

[618] Bizim katımızdan uzaklığın bundan fazlası reva değildir eğer nazlanmamıza katlanırsan huzur meclisimize katıl.

[619] Feda olmayı iste ve Musa Kelim’in yasakladığı şeylerden vazgeç. Mazeret delillerini süsleme. Çünkü mazur değilsin.

Bisāṭ-ı ʿöẕr me-y-ārā ki nīstī maʿẕūr

“Ṭaleb niṣār” emrdür. Ṭalebde ṣarf-ı liyāḳat ve ārāmaḳda beẕlde muḳadderet eyle, dimekdür. “Rev” bunda “be-gʾẕār” maʿnāsınadur. “Kelīm” Ḥażret-i Mūsā ʿaleyhi’s-selāmdur. “Me-y-ārā” zīnetleme dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ʿāṣıḳ! Vaṣlum ṭalebinde varınca ḳudreti niṣār eyle ve Kelīm’üŋ menʿ olınduġı metāʿından geç ve anı terk eyle. Ve ol menʿ metāʿıyla bisāṭ-ı ʿöẕre ārāyiş virme. Zīrā maʿẕūr degilsüŋ. Yaʿnī Mūsā ʿaleyhi’s-selāma Ṭūr-ı Sīnā’da cemāl-i bā-kemālini müşāhede itdür yā Rabb! Didügi ḫuṣūṣında vāḳıʿ olan **Len terānī yā Mūsā**[620] ḫiṭābından maġşūş olma. Yaʿnī Mūsā’ya “Len terānī” didügümüz ḫiṭābı kendiŋe ʿöẕr idüp ṭaleb-i niṣārda taʿṣīrāt itme. Zīrā maʿẕūr degilsüŋ. Bu maḥalde suʾāl vārid olur ki Mūsā ʿaleyhi’s-selāma ruʾyet ḫuṣūṣında “Len terānī” ḫiṭābı ṣādır olmışıḳen bu ne ḫullet-i kebīrdür ki ʿUrfī dimişdür. Cevāb virilüp ve yeter ki enbiyāʾ-ı ʿiẓam ʿaleyhimü’s-selām ḥażerātı muḳarreb-i dergāh-ı Ḥaḳ olup vaḥyile ışlāḥ-ı ʿālem içün gelmişlerdür. ʿAşḳ u sevdā didükleri keyfiyet anlarda olmaz. Zīrā anlar maḳṣad-ı aṣl olan cemāl-i yāre vāṣıllardur. Ve ʿaşḳ u maḥabbet keyfiyeti ʿavāma maḫṣūṣdur ki ol maḥabbet ḥaḳīḳati sebebiyle ḫavaṣṣdan olurlar. Pes peyġamberān ise ʿavāmdan olmayup noḳṣān mertebelerden dūr u müberrālardur. Bu ṣūretde maʿṣūḳ ʿāṣıḳa ʿarż-ı cemāl itmek şānındandur. Ḫuṣūṣan ʿUrfī-i nām-dāruŋ bu ḥāleti bī-ḫodluḳ ve şemʿ-i şuʿūrı kuştelik hengāmında vāḳıʿ olduġın bālāda beyān eylemişdür. Eger cemāl-i yāre vuṣlatı daḫı vāḳıʿ olmış ise rūḥānīdür. Nitekim dimişlerdür:

زخود گردیده چه گویم کام جان بینی

همان کز اشتیاق دیدنش رازبینی [621]

Zi-ḫod gerdīde çe gūyem kām-ı cān bīnī

Hemān ke’z iştiyāḳ-ı dīdeneş-ra zi-hemæn bīnī[622]

Neṣr: Kelīm, ʿaleyhi’s-selām ise cismānī ruʾyet temennīsinde idi. Ve’l-ḥāṣıl ʿāṣıḳ olan ṭalebde taḳṣīrāt itmemek gerek egerçi Kelīm Ḥażretleri ruʾyet ḫuṣūṣında menʿ olınmış ise

[620] “Sen beni göremezsin ya Musa.” (A’râf/7:143)

[621] Kendinden geçmişsin can isteğini bulacaksın diye ne söyleyim ki. Görmek istediğin kişinin şevkinden sırlar görüyorsun.

[622] Eğer kendim sevgiliyi görmenin mutluluğunu görmüş olsam sana nasıl anlatayım? Onun sırrını görebilme iştiyakı bu işin sırrıdır.

de. Zīrā ruʾyet-i cismānī ʿadem-i imkāndur. Rūḥānī ise anlar dāʾimā vāṣıllardur. Ḥāṣıl-ı kelām Ḥaḳ ile Ḥaḳ olmaḳ imkānındadur şol vechile ki küllī maḥv olup kāʾināt içre Ḥaḳ'dan ġayrısın görmeyüp hemīşe ṭaleb-i niṣārda ola. Nitekim ruʾyet māddesi de

[59b]

ẕikr olınsa gerekdür.

اگر بچشمهٔ مقصود دست عشوهٔ ما

شکست ساغر امید ما به سنگ فتور[623]

6. Eger be-çeşme-i maḳṣūd dest-i ʿişve-i mā

Şikest-i sāġar-ı ümīd-i mā be-seng-i fütūr

"Fütūr" bir şeyʾden ġınā gelmege dirler.

Maḥṣūl-ı Beyt: Eger çeşme-i maḳṣūda bizüm şīve vü ʿişve eli seng-i fütūr birle Mūsā'nuŋ sāġar-ı ümīdini şikest eylemiş ise de ey ʿāşıḳ! Kendiŋe fütūr u yeʾs getürme. Yaʿnī Mūsā ki muḳarreb-i dergāh-ı şāhid-i ezeldür, çeşme-i maḳṣūd başına varup teskīn-i ḥarāret-i ʿatş-ı müfāreḳat içün ṣu çıḳarmaḳ tedārikinde iken yed-i ḳudret ʿişvemüz ile destisini şikest eyledügümüzüŋ ḥikmetine vāḳıf degildi. Yāḫūd çeşme-i maḳṣūddan murād ruʾyet-i cemāl temennīsi olup dest-i ʿişve ile sāġar-ı ümīdini şikest eyledüŋ, dimekdür. Murād **Len terānī**[624] ḫiṭābı ile menʿ olunduġına işāret ola. Ne ḥāl ise. Ey ʿāşıḳ! Sen ol aḥvāli görüp ol menʿ metāʿıyla bisāṭ-ı ʿöẕri ārāyiş itme. Zīrā bu miṣillü ʿöẕrler ile maʿẕūr degilsüŋ. Ḥāṣılı vaṣluma ümīdvār olup gelmeye olan imtināʿ-ı şīvemüzden nāşī olduġuŋ idrāk eyleyesün, dimekdür.

نه کوتهی ز عطا بود عشق میداند

که بر کرشمهٔ ما تنگ بود خلوت طور[625]

7. Ne kūtehī zi-ʿaṭā buved ʿaşḳ mīdāned

Ki ber-kirişme-i mā teng būd ẖalvet-i Ṭūr

"Ne" nīst maʿnāsındadur. "ʿAşk mīdāned" ancaḳ ʿaşḳ u maḥabbet ḥāletin bilsün içün dimekdür. "Ber-kirişme-i mā" bizüm şīve ve cilvemüze dimekdür.

---

[623] Eğer maksut pınarında bizim işve elimiz umut kadehini üşengeçlik taşı ile kırdıysa.

[624] "Sen beni göremezsin." (A'râf/7:143)

[625] Burada yetersizlik bağışlananlardan değildir; aşk biliyor ki bizim işvemize Tur Dağı'nın halveti de dar gelir.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ʿāşıḳ! Kelīm'i "Len terānī" ḫiṭābıyla ruʾyet-i cemālümüze ruḫṣat olınmaduġı kendisine ʿaṭā vü keremümüzüŋ kūtehliginden ve bir vechile andan iḥsān u inʿām dirīġ itmemüzden degildür. Ancaḳ ʿāşḳuŋ aḥvāl ü keyfiyyātını bilsün ki bizüm cilve vü temāşāgāhumuza Ṭūr Ṭaġı ḫalveti ṭārdur. Yaʿnī Ṭūr-ı Sīnā vādīleri cilve vü temāşāmuza tengdür. Ol sebebden ʿadem-i ruḫṣat vāḳıʿ oldı. Yoḫsa ḳalbü'l-müʾmin beytullāh ve ḫazīnetullāh olmaġla anda temāşā-yı dīdār-ı yār mümkindür. Ḥāṣılı nā-be-cā maḥallerde temāşā-yı yār imkānda olmaz ancaḳ maḥabbet olan kendinde ruʾyet eyler, dimekdür.

تو در معاملهٔ اهبطوا متاع مخر

كه ناصحيح بود بيع و سعى نامشكور[626]

8. To der-muʿāmele-i ihbiṭū metāʿ me-ḫar

Ki nā-ṣaḥīḥ buved beyʿ ü saʿy-i nā-meşkūr

"İḥbiṭu" Ḥażret-i Mūsā ʿaleyhi's-selām Tīh ṣaḥrāsı dimekle maʿrūf maḥalde vāfir ʿasākir ile ser-gerdān ve ġażab-ı İlāhīden lerzān u ḥayrān ḳalmış iken ʿasākir içün cānib-i Ḥaḳ'dan aṭʿime ve meʾkūlāt iʿṭā olınmaḳ niyāz-ı dūst tażarruʿı bārgāh-ı kibriyāya güşād u firāz idüp ḳabūl-ı münācātdan ṣoŋra münzel-i āsumān olan men ü selvādan mesrūr-ı eyyām ile ʿasākir-i meẕkūre nefret itmekle Cenāb-ı Kibriyā'dan āḫer güne aṭʿimenüŋ ṭalebine niyāz it diyü Mūsā ʿaleyhi's-selāma ibrām eyledüklerinden cānib-i Bārī'den ḫiṭāb-ı ʿitāb-āmīz fermān ṣādır olup buyurdılar ki: **Ḳavluhū Teʿālā: Ve iz ḳultüm yā Mūsā le'n-naṣbir ʿalā-ṭaʿāmin vāḥidin fedʿu lenā yuḫric lenā mimmā tunbitu'l-ʿarḍu min-baḳliḥā ve**

[60a]

ḳıṣṣāihā ve fūmihā ve ʿadesihā ve baṣalihā, ḳāle etestebdīlūnelleẕī hüve edna billeẕī hüve ḫayrun ihbiṭu Mışran fe inne leküm mā seʿeltüm ve ḍuribet ʿaleyhimü'ẕ-ẕilletu ve'l-meskenetu ve bāʿu bi ġaḍabin min-allāhi[627] āyet-i kerīmeye imtiṣālen cemīʿ-i ʿasākir ile Mışr'a hübūṭ buyurmışlar idi. Ve'l-ḥāṣıl Mışr'a git dimek olur.

---

[626] Sen İhbitu alışverişinde mal satın alma. Çünkü şükretmeyenin alışverişi ve çalışması doğru değildir.

[627] "Hani, "Ey Mûsâ! Biz bir çeşit yemeğe asla katlanamayız. O hâlde, bizim için Rabbine yalvar da o bize yerden biten sebze, kabak, sarımsak, mercimek, soğan versin" demiştiniz. O da size, "İyi olanı düşük olanla değiştirmek mi istiyorsunuz? Öyle ise inin şehre! İstedikleriniz orada var" demişti. Böylece zillet ve yoksulluk onları kapladı. Onlar, Allah'ın gazabına uğradılar. Bunun sebebi, onların; Allah'ın âyetlerini inkâr ediyor,

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ʿāşıḳ! Mūsā ʿaleyhi's-selāmuŋ ḥaḳḳında vāḳıʿ olan "ihbiṭu" muʿāmelesinden meṭāʿ ṣatun alma. Yaʿnī ol metāʿ ile kendiŋi meʾyūs itme. Zīrā ṣaḥīḥ olmaz. Bir beyʿ ü şirā ki ḳıymeti bilinmeye yaʿnī bu sırruŋ ḥikmetin ve Ḥażret-i Mūsā'nuŋ Mıṣr'a hübūṭ it diyü ṣādır olan fermānuŋ aḥvālin ancaḳ Ḥaḳ Teʿālā bilür. Bu taḳdīrce ey ʿāşıḳ! Sen ol metāʿ-ı menʿ nesne ṣatun alma. Zīrā ḥikmetin bilmedigüŋ imtināʿdan ʿöẕr dilemek ol güne ʿöẕr maḳbūl degildür. Ammā ruʾyet-i ẕāt baḥṣinde baʿżı ehlullāh ḥażerātı buyururlar ki: **Len yectemia'l-müşāhedetu meʿa tilke'l-baḳiyeti, velākin unzur ile'l-cebeli**[628] diyü Cenāb-ı ʿİzzet'den ḫiṭāb vārid olduġı bundan ʿibāretdür ki: F**ein isteḳarre fesevfe terānī**[629]. Yaʿnī nefsüŋi ẕātullāha ifnā ve vücūduŋı ṣıfata ifnā ider iseŋ **emkenet ruʾyetük**[630]. Zīrā mādām ki vücūd bāḳī ola müşāhede-i ẕāt müyesser olmaz ammā cebelden murād vücūd-ı Mūsā mıdur yoḫsa cebel-i Ṭūr mıdur iḫtilāf vāḳıʿ olmışdur. ʿUlemā-yı ẓāhir cebel-i Ṭūr'ı iḫtiyār ve meşāyiḫ vücūd-ı Mūsā'ya ḳarār virmişlerdür. Ḥāṣılı ruʾyet-i ẕāt yalŋız Mūsā'ya maḫṣūṣ degildür. Belki nūr-ı Ḥaḳ diledüginüŋ vücūdına istīlā idüp dīde-i beşeriyeti ol ḳābiliyeti kesb idüp ẓāhiri bāṭın ve bāṭını ẓāhirüŋ mirātı olduḳda müşāhede-i ẕāta ḳādir olur. Ehl-i ẓāhir bu maʿnānuŋ rāżīleri degiller ve muṭlaḳ ruʾyet ʿadem-i imkāndur, dirler. Ḥāṣılı "Len terānī" dimeden murād sen olduġuŋ ḥaysiyetden beni göremezsüŋ. Yoḫsa ẕātuŋı ẕātuma ve ṣıfatuŋı efʿālüme ifnā eyledükde ḥaḳīḳatde rāʿī ve merʿī ben olup miyānede ikilik refʿ olur. Pes ol vaḳt ben ẕātumı müşāhede ḳılurum, dimek olur. İşte maʿlūm oldı ki maʿşūḳ ile ʿāşıḳ arasında hīç ḥāʾil degildür. Pes sen daḫı metāʿ-ı "ihbiṭū"dan fütūr idüp kālā-yı vuṣlatumdan meʾyūs olma, dimekdür. Vallāhu aʿlem.

در ملاطفت و آشنا گشاده درآ

که استین طلب ان سعیکم مشکور[631]

9. Der-mülāṭefet ü āşinā güşāde der-ā
Ki āsitīn-i ṭaleb İnne saʿyukum meşkūr

peygamberleri de haksız yere öldürüyor olmaları idi. Bütün bunların sebebi ise, isyan etmek ve aşırı gitmekte oluşlarıydı." (Bakara/2:61)

[628] Müşahede diğer geri kalanla bir araya gelmez. "Fakat (şu) dağa bak." (A'râf/7:143)

[629] "Eğer o yerinde durursa sen de beni görebilirsin." (A'râf/7:143)

[630] Görmen mümkün olur.

[631] Şakalaşma ve aşinalık kapısı açıktır içeri gel ki "İnne Sa'yüküm Meşkûrun" ayeti istek gömleğinin koludur.

“İnne saʿyukum meşkūr”[632] taḥḳīḳ sizüŋ ʿaşḳ u maḥabbetde olan ṣadāḳatligüŋüzden meşkūrsuz yaʿnī cānān bu ḥālüŋüzden şākirdür, dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ʿāşıḳ! “İhbiṭu” emrini ve len terānī ḫiṭābını kendiŋe vesīle idüp bisāṭ-ıʿöẕri ve yeʾsi ārāste itme. Zīrā mülāṭafet ü āşinālıḳ ḳapusı güşāde oldı. Pes ṭurmayup gel. Yaʿnī āsitīn ṭaleb eyle. Leṭāʿif ü āşināyī ḳapusı güşāde oldı.

[60b]

Gel. Zīrā sizüŋ maḥabbetde saʿy u kūşişüŋüz meşkūrdur. Yaʿnī rāh-ı ʿaşḳda ṣābit-ḳadem olduġuŋuz eclden cānān sizüŋ ḥālüŋüzden şākirdür. Pes maʿşūḳuŋ ʿāşıḳa şükri budur ki vaṣluŋ dirīġ itme. Bu ṣūretde size icāzet-i tamām vardur, gel dimekdür.

می مشاهده ارزان وراه میکده پاک

تو در مشقت نزع از طبیعت مخمور[633]

10. Mey-i müşāhede erzān u rāh-ı meykede pāk

To der-meşaḳḳat-i nezʿ ez-ṭabīʿat-i maḫmūr

“Nezʿ” cān ʿalāmetine gelmege dirler.

Maḥṣūl-ı Beyt: Şāhid-i bezm-i ezelden bu vechile nidā ve ruḫṣat oldı ki ey ʿāşıḳ! Benüm meyi müşāhedem erzāndur. Ve ol meyi müşāhede rāh-ı meygedesi ṭāhir ü pākdür. Pes gel ki maḫmūrluḳ ṭabīʿatından ḥālet-i nezʿ desün. Yaʿnī cemālüm meyi müşāhedesi ʿuşşāḳ içün erzān ḳılınup ve rāh-ı meygedesi daḫı muzaḫrafāt-ı fānīden ṭāhir ü pākdür. Pes bu vechile maḫmūrluḳ ṭabīʿatından ḥāleti nezʿe gelüp envāʿ-ı miḥen ü meşaḳḳatde ḳalmaḳ lāyıḳ-ı şān-ı şāhid-i bezm-i ezel degildür.

بیا بنوش که در مستیت شهید کنم

که نیست قابل رحمت شهادت مستور[634]

11. Biyā be-nūş ki der-mestiyet şehīd konem

Ki nīst ḳābil-i raḥmet-i şehādet mestūr

---

[632] Şüphesiz çabalarınız makbul görülmüştür. (İnsan (Dehr)/76: 22)

[633] Müşahede meyi ucuz ve meyhane yolu temizdir ama sen sarhoşluk baş ağırısının tabiatından dolyı can çekişme çilesi içindesin.

[634] Gel iç ki seni sarhoşlukta şehit edeyim ki (aşk yolunda) ayık olanın şehitliği kabul olmaz.

Maḥṣūl-ı Beyt: Şāhid-i bezm-i ezel bize ḫiṭāb idüp buyurdılar ki: Mey-ḫāne-i müşāhedemüze gel ve andan çend ḳadeḥ nūş eyle tā ki seni ḥālet-i mestīde şehīd ideyüm. Zīrā rāh-ı ʿaşḳda ayıḳlıḳda şehādet maḳbūl olmaduġından ʿind-i Bārī'de daḫı ḳābil-i raḥmet degildür. Pes seni ol sebebden ḥālet-i mestīde şehīd itmek isterüm ki ḳābil-i raḥmet olasuŋ. Yaʿnī maḥabbet-i ḥaḳīḳīde mest olmayup ayıḳlıḳ ḥāletinde ḳatlolsaŋ ne şehīd ve ne ḳābil-i raḥmet olursuŋ. Ölseŋ daḫı iʿtibāra geçmezsüŋ, dimekdür.

بیا که در طلبت بر فراز صدر سریر

بیا که بهر تو در صفحهٔ سرای سرور[635]

12. Biyā ki der-ṭalebet ber-firāz-ı ṣadr-ı serīr

Biyā ki behr-i to der-ṣafḥa-i serā-yı sürūr

Ḳıṭʿa: "Ber-firāz" yoḳuş üsti maʿnāsınadur. "Ṣafḥa" meydān yeri dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ʿāşıḳ-ı pākīze-eṭvār! Gel ki firāzī-i serīr-i ṣadr senüŋ ṭalebüŋdedür. Yaʿnī serīr-i ṣadr ki bezm-i cānāndur, ol bezmüŋ viṣāline dāḫil ol ki serāy-ı sürūruŋ meydānında ḫāṭır-ı ʿāṭıruŋ içün.

چو عشق تو همه بیتابیست شاهد وصل

چوحسن با همه آرایش است حجلهٔ سور[636]

13. Çü ʿaşḳ-ı to heme bī-tābīst şāhid-i vaṣl

Çü ḥüsn bā-heme ārāyiş est ḥacle-i sūr

"Ḥacle-i sūr" zevc ile zevcenüŋ velīmeleri nihāyet bulduḳda eyledükleri ḫalvet oṭasına dirler.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ʿāşıḳ-ı ṣādıḳ! Sarāy-ı sürūruŋ meydānında senden ötüri şāhid-i vaṣl-ı ʿaşḳuŋ gibi bī-tāb u tüvān olup ārām u ḥużūrdan münḳaṭıʿ oldı. Ve daḫı ḥüsn-i bī-bedelümüz gibi ḥacle-i sürūr u sūr hemīşe ārāyiş ü ḥużūrdadur. Ḥāṣılı ḥacle-i sūr ḥüsnüm gibi kesb-i ārāyiş ü zīnet itmişdür. Zinhār tevaḳḳuf itmeyüp sarāy-ı serīr-i bezmi viṣāline ʿācil ol dimekdür.

---

[635] Gel ki senin talebinde taht üzere; gel ki senin için sevinç sarayında.

[636] Vuslat şahidi, senin aşkın gibi hep bitkindir ve şenlik gerdeği, senin güzelliğin gibi süslüdür.

بکرد زمزمه این عطیه با دل من

همان اثر که باهل فنا کند دم صور[637]

14. Be-kerd zemzeme īn ʿaṭiyye bā-dil-i men

Hemān eṣer ki be-ehl-i fenā koned dem-i ṣūr

"Be-kerd" işledi ve eyledi, dimekdür. "Zemzeme" naġme āvāzesine dirler.

Maḥṣūl-ı Beyt: Bālāda ẕikri sebḳat iden muʿāmele cānib-i cānāndan ṣudūr idince ẕikr olınan ʿaṭiyye vü muʿāmele-i dil-nüvāzāne peyāmı

[61a]

gönlümüze irince bize şol ḥāleti eyledi ki Ḥażret-i İsrāfīl ʿaleyhi's-selāmuŋ dem-i ṣūr ṣadāsı ehl-i fenāya eylemişdür. Yaʿnī ehl-i fenā ki dār-ı dünyādan ʿuḳbāya rıḥlet idüp maḳberelerinde maḥv u ifnā olmışlardur, dem-i ṣūr-ı ṣānī-i İsrāfīl āvāzesi güşlarına vāṣıl olınca anları maḳberelerinden iḥyā eyledügi gibi ben ʿāciz daḫı bālāda mesṭūr ḫiṭāb-ı müsteṭāb "şāhid-i bezm-i ezel" peyāmı ol ḥāleti eyledi. Ḥāṣılı ġalebe-i ʿaşḳla bī-ḫod olup mevtā-miṣāl maḥv u nā-būd olmış iken ḳabl-i cānāndan bu vechile beşāretler irince mevtālar dem-i sūr-ı ṣānīden ḳıyām idüp kesb-i ḥayāt-ı cedīd itdükleri gibi ben daḫı taḥṣīl-i ser-māye-i ḥayāt-ı cedīd eyledüm, dimekdür.

دلم بناله درآمد که همان صبوری را

زحد مبر که دراین راه کس مباد صبور[638]

15. Dilem be-nāle der-āmed ki hemān ṣabūrī-rā

Zi-ḥad me-ber ki der-īn rāh kes me-bād ṣabūr

"Hemān" teʾkīd içündür. Zinhār u āgāh ol dimekdür. "Zi-ḥad me-ber" ḥadden geçürme, dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Hemān-dem ki gönlüm ol beşāretleri aldı, fi'l-ḥāl feryāda gelüp didi ki: Ey ʿUrfī-i şūrīde-ḥāl! Zinhār u zinhār nihāyete irdürüp ṣabrı ḥadden geçürme ki bu ṭarīḳ-i ʿaşḳda kimseye ṣabbārlıḳ kār olmaya. Yaʿnī zinhār bunca beşāret ü peyāmdan ṣoŋra ṣabrı iḫtiyār eyleme. Bezm-i viṣāle iriş. Zīrā bundan böyle ṣabrı iḫtiyār iderseŋ ḫalefde gelecek ʿāşıḳlara daḫı keyfiyet-i ṣabr muʿtādları olup bu eṣer-i nā-maʿḳūl sizden yādigār ḳalmaġla

[637] Bu ihsanın etkisi benim gönlüme Sur sesinin ölülere bıraktığı etki gibidir.

[638] Gönlüm, şöyle yakınmaya başladı ki: Sakın haddinden fazla sabretme ki bu yolda kimse çok sabırlı değildir.

iḥtimāl ki nāmuŋuz maḥfil-i ʿuşşāḳda ğayrla yād olmamasına sebeb ola. Pes ʿumūm-ı ʿuşşāḳa ʿādet olmasun içün ṣabrı terk idüp bezm-i cānāna şitāb eyle, dimekdür.

عنان فکنده جهاندم بزیر بال وصال

منزه از اثر سعی گام و سیر ستور[639]

16. ʿİnān-fikende çehāndem be-zīr-i bāl-i viṣāl

Münezzeh ez-eṣer-i saʿy-i gām u seyr-i sütūr

"ʿİnān-fikende" dizginleri ṣalıvirerek ki ziyāde taʿcīlden kināyedür. "Çehāndem" ṣıçradum, dimekdür. "Gām" adım maʿnāsınadur. "Seyr" yürimege dirler. "Sütūr" çār-pā nevʿinden at ve ḳatır gibi ḥayvānāta dirler.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ṣımāğ-ı dil bālāda şerḥ ü beyān olınan beşāretleri istimāʿ idince ṣabrı terk idüp hemān-dem ʿinān-ı iğtiyārı cānib-i ḥacle-i cānāna imāle ḳılınup esb-i ʿaşḳ-ı ṣāʿiḳa-reftārı zīr-i bām-ı sarāy-ı viṣāl-i şāhid-i bezm-i ezele ṣıçratdum. Ol esb bir esb-i ṣabā-reftār ve ṣafā-kirdār idi ki adım atmaḳ ve seyr ü sülūk eylemek saʿy-ı eṣerinden münezzeh ü müberrā idi. Ḥāṣılı ṣabrı terk eyleyüp seyr ü gāmdan münezzeh esb-i ʿaşḳı zīr-i bām-ı cānāna ṣıçratdum. Ve fi'l-ḥāl maḥall-i maḳṣada irişdüm, dimekdür.

بدست همت طاعت وران رها کردم

باولین قدم اسباب خلد و حور و قصور[640]

17. Be-dest-i himmet-i ṭāʿatverān rehā kerdem

Be-evvelīn ḳadem esbāb-ı ğuld u ḥūr u ḳuṣūr

"Ṭāʿatverān" zāhidān maʿnāsınadur. "Rehā kerdem" terk ü tesellüm eyledüm, dimekdür. "Ğuld" cennete dirler. "Ḳuṣūr" ḳaṣr'uŋ cemʿidür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Esb-i ṣafā-kirdārı zīr-i bām-ı yāre pertāb eyledügüm gibi ğuld ve ḳuṣūr-ı ğuldı zühhād-ı pākīze-nihād ve ʿubbād-ı şerʿ-ābāduŋ ellerine

[61b]

[639] Dizgini bıraktım ve vuslat kanadının altına sıçrattım. Adım gücü ve atın gidişinin etkisini düşünmeden.

[640] İlk adımda ebedilik, huriler ve cennet saraylarının vasıtlarını ibadet edenlerin himmetinin eline bıraktım.

terk ü tesellüm eyledüm. Yaʿnī ol dem ki viṣāl-i yāre irişdüm, esbāb-ı ḫuld-ı berīn olan ḳuṣūr u ḥūr u ʿaynı aṣḥāb-ı taḳvā ve erbāb-ı veraʿ-ı bā-ṣafāya baḫş u tesellüm eyledüm. Ḥāṣılı ol bezm-i bī-miṯāl mihmānı olduġum gibi esbāb-ı ḫulde iʿtibār itmedüm, dimekdür.

زدم بحبل متین جواز دست ادب

بسعی بازوی دولت شدم باوج حضور[641]

18. Zedem be-ḥabl-i metīn cevāz-ı dest-i edeb

Be-saʿy-ı bāzū-yı devlet şodem be-evc-i ḥużūr

"Ḥablu'l-metīn" ḳavī ipdür. "Cevāz" bunda ṭaleb maʿnāsınadur. "Evc" her nesnenüŋ ṭaraf-ı ʿulyāsına evc ıṭlāḳ olınur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ẕikri mesbūḳ ʿaṭāyā-yı ilāhiyye ile be-gām olduġum ve saʿy-ı bāzū-yı ṭāliʿ-i devletümle nāʾil-i evc-i ḥużūr ḳılınduġum ancaḳ dest-i edebi ṭaleb-i ḥablu'l-metīn ṣebāt u istiḳāmete rabṭ itmekdendür. Yaʿnī bezm-i ʿulyā-yı şāhid-i ezele vuṣlat ile taḥṣīl-i devlet muḳārenet-i itmāma sebeb ancaḳ ṭaleb-i ḥablu'l-metīn istiḳāmetle saʿy-ı bāzū-yı devlet-i ṭāliʿ ümdür, dimekdür.

کمال جذبه لطف آستین کشانم برد

بخلوتیکه یکی بود رنگ سایه و نور[642]

19. Kemāl-i ceẕbe-i luṭf āsitīn-keşānem bord

Be-ḫalvetī ki yekī būd reng-i sāye vü nūr

"Ceẕbe" celb ü ceẕb dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ẕikr olınan nüvāzişden ṣoŋra şāhid-i bezm-i ezel ki ol merciʿ-i ʿāşıḳāndur, kemāl-i ceẕbe-i luṭf u merḥametle āsitīnümden çekerek bir ḫalvetgāha īṣāl eyledi ki ol ḫalvetgāhda reng-i nūr u sāye bir vücūd olup aṣlā āşiyānuŋ birbirinde tefāruḳları ḳalmayup "Şeyʾun vāḥid"[643] olmışlar idi. Yaʿnī ol bezmde ʿāşıḳ u maʿşūḳ bir vücūd olup elem-i mufāraḳat ve ġam-ı mümānaʿāt anda yoġidi. Ḥāṣılı ʿālem-i vaḥdete vardum ki anda farḳ u temyīz olmaz.

---

[641] Allah'ın sağlam ipine edep eli ile yapıştım devletin kol gücü ile huzurun doruğuna çıktım.

[642] Lutf cezbesinin kemali benim kolumu çekerek gölge ve ışığın bir olduğu halvete götürdü.

[643] Tek bir şey.

تبارک الله زین بزم بی زوال که بود

زنور حسن لبالب ز دوستی معمور[644]

20. Tebārekallāh z'īn bezm-i bī-zevāl ki buved

Zi-nūr-ı ḥüsn leb-ā-leb zi-dūstī maʿmūr

"Leb-ā-leb" memlū ve ṭolu dimek maʿnāsınadur. "Dūstī" dūstluḳ ve ülfet ü maḥabbetden kināyedür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Tebārekallāh ve ebbedullāh! Şāhid-i bezm-i ezelüŋ bī-zevāl maḥfil-i cān-baḫşāsına ki ol bezm-i bī-zevāl nūr-ı ḥüsnden leb-ā-leb memlū olup ülfet-i maḥabbetden ser-tā-pā maʿmūr u ābād idi. Yaʿnī ol bezm-i bī-zevāl-i şāhid-i ezel ki anda eṣer-i gerd-i kesāfet ve jeng-i elem ü miḥnet olmaz. Envār-ı ḥüsn ile māl-ā-māl olup ʿāşıḳlara iḳtiżā iden nüvāziş ü luṭf kemālile edā itmekde idiler, dimekdür.

بسطح انجمن افتاده فرشهای لطیف

ز گونه گونه عنایت نه اطلس و سیفور[645]

21. Be-saṭḥ-ı encümen üftāde ferşhā-yı laṭīf

Zi-gūne ʿināyet ne aṭlas u sīfor

"Ṣaṭḥ" her binānuŋ istivāsı ve bālāsına dirler. "Encümen" cemʿiyet ü meclis dimekdür. "Ferş" döşemelere dirler. "Sifor" Hind ḳumaşı nevʿinden envāʿ-ı şükūfeler ile bāfte aṭlās ve ḳotonīye dirler.

Maḥṣūl-ı Beyt: Tebārekallāh saṭḥ-ı encümen şāhid-i bezm-i ezel! Ki ferşleri envāʿ-ı ʿināyet ü luṭf ile güsterīde, pister ü sādeleri gün-ā-gün nüvāziş ü iltifāt-ı mālā-nihāye ile tezyīn ü ārāste olup ṣanāyiʿ-i beşere maḫṣūṣ olan dībā ve aṭlās-ı sifor miṣillü emtiʿa ile pīrāste degil idi. Yaʿnī ol bezm-i ʿālī-ẕāt ecell-i aʿlā ile kesb-i zīnet itmişidi, dimekdür.

[62a]

جماعتی بیمین و یسار مهد وصال

[644] Ne güzel ebedî bir meclis ki güzellik ışığından dop dolu ve dostluktan mamurdu.

[645] Meclis yerine cinsi Atlas ve Sifor'dan değil de türlü inayetten dokulu latif halılar serilmiş.

که هر یکی بسعادت گرفته صدمنشور[646]

22. Cemāʿatī be-yemīn ü yesār mehd-i viṣāl
Ki her yekī be-saʿāfet girifte ṣad menşūr

"Yemīn ü yesār" ṣaġ ve ṣol cānibleri dimekdür. "Mehd" beşik ve ārāmgāh maʿnāsınadur. "Menşūr" fermān-ı istiḳlāl ve berāt-ı meserret-iştimāl dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ol bezm-i ʿālīde bir alay cemāʿat mehd-i viṣāl-i yemīn ü yesārında muḳarreb-i dergāh olaraḳ ṣafā-yı ḫāṭır ile oṭururlardı ki anlaruŋ her biri saʿīdligüŋe yüz fermān ve yüz berāt ṭutarlardı. Yemīn ü yesār dimekden murād kemāl-i taḳarrubdan kināyedür. Yaʿnī anlar muḳarreb-i dergāh-ı Bārī ve ʿāşıḳān-ı ẕāt-ı Lem-yezeli olduḳlarına bināʾen saʿādetliklerine her biri yüz berāt u sened ṭutarlardı, dimekdür.

ز طعن مردم دور از سیاست آسوده
چکیده از نفس جمله نغمهٔ منصور[647]

23. Zi-ṭaʿn-ı merdüm ez siyāset āsūde
Çekīde ez-nefs-i cümle naġme-i manşūr

"Çekīde" ṭamlamaḳ maʿnāsınadur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Şāhid-i ezelüŋ bezm-i encümeninde olan ẕevāt-ı āsūde-ḥāl ve ʿālemüŋ seng-i ṭaʿnesinden ve siyāset-i eziyetinden fāriġü'l-bāl olduḳları ḥālde hemān cümlenüŋ nefes ü dehānlarından naġme-i Manṣūr çekīde olurdı. Yaʿnī cümle Manṣūr-miṣāl "Ene'l-Ḥaḳ" kelimesini vird iderlerdi. Ve'l-ḥāṣıl ol bezm-i maʿnevīde olanlar cümlesi Ḥaḳ ile Ḥaḳ olup yek-reng ü yek-nūr bir bezm-i bī-zevāl idi, dimekdür.

دلیل دعوی منصورکایتیست مبین
بلوح ناصیه اتحادشان مسطور[648]

24. Delīl-i daʿvā-yı manşūr k'āyetīst mübīn
Be-levḥ-i nāṣiye ittiḥādeşān mesṭūr

[646] Vuslat tahtının sağ ve solundaki topluluğun her biri bahtiyarlık için yüzlerce ferman yazısı almış.

[647] Halk kınamasından ve siyasetten uzak hâlde herkesin nefesinden Mansûr'un nağmesi damlalanmakta.

[648] Mansûr'un iddiasınınî gerekçesi ki apaçık bir işarettir– onların birlik alnının levhasında satırlar şeklinde yazılmıştır.

“Mübīn” be-maʿnā ẓāhir.

Maḥṣūl-ı Beyt: Manṣūr-ı Ḥallāc’uŋ daʿvāsı delīli ki ol āşikāre bir āyetidür. Ol bezm-i ʿālīde olan muḳarrebānuŋ nāṣiye-i enverlerinde ittiḥād-ı levḥi mesṭūr idi. Yaʿnī “Ene’l-Ḥaḳ” daʿvāsınuŋ delīli ki āşikāre bir āyetdür, şāhid-i ezel bezminde sākinān ʿuşşāḳuŋ nāṣiye-i ittiḥādlarında lemeʿān ve envār-ı ilāhiyye cenblerinde nümāyān idi, dimekdür.

پس از مشاهده جمع سروری دیدم

که بود برصف اصحاب قرب صدر صدور[649]

25. Pes ez-müşāhede-i cemʿ-i serverī didem

Ki būd ber-ṣaf-ı aṣḥāb-ı ḳurb-ı ṣadr-ı ṣudūr

“Cemʿ” cemʿiyet maʿnāsınadur. “Server” Ḥażret-i Server-i Kāʾinātʿaleyhi efḍalü’t-taḥiyyāt ve’t-teslīmāt efendimüz dimekdür. “Ṣadr-ı ṣudūr” teʾkīddür, ṣadruŋ ṣadrı ve ṣadruŋ serīri dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ol dem ki ḥużūrda teklīf olınup esbümi ʿinān-fikende ṣıçratdum ve şāhid-i ezelüŋ zīr-i bām-ı viṣāline ḳadem basdum. Bālāda mesṭūr aḥvāli ve ʿacāʾibleri müşāhede ḳıldum. Baʿd-ez-ān ol bezm-i ʿālīden berü cānibe meyl idüp geldügümde Server-i kāʾināt ṣallallāhu Teʿālā ʿaleyhi ve sellem efendimüzüŋ cemʿiyet ü bezmini temāşā eyledüm ki aṣḥāb-ı ḳurb-ı ṣaffuŋ ṣadr-ı ṣudūrından istirāḥat itmiş idi. Ve ol yārānlar ile encümen-ārā-yı germiyet-i ülfet ü maḥabbet iderdi. Şol heybetle ki

جمال صدر نشینان زنور چهرهٔ او

چو انجم از اثر شاه اختران مستور[650]

26. Cemāl-i ṣadr-nişīnān zi-nūr-ı çehre-i ū

Çü encüm ez-eṯer-i şāh aḫterān mestūr

“Ū” ʿaleyhi’s-selāma işāretdür. “Encüm” cemʿ-i necm yıldızlar dimekdür. “Şāh-ı aḫterān” güneş dimekdür. “Mesṭūr” maḥfūẓ dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ol vaḳt

[649] Bu topluluğu gördükten sonra yakın kişilerin sırası içinde büyüklerin büyüğü olan bir efendiye gözüm düştü.

[650] Baş köşede oturanların güzelliği, onun yüzünün ışığı etkisinde güneşin etkisinde kalan yıldızlar gibi sönüktü.

[62b]

bu heybetle gördüm ki Sidretü'l-Müntehā'da Efendimüz ile meclis-i saʿādetinde olan aṣḥāb-ı ḳurbuŋ cemālleri nūrı Ḥażret-i Seyyid-i Veled-i Ādem ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellemüŋ şaʿşaʿa-i envār-ı cemālinden mesṭūr şāh-ı aḫterān eṣer-i żiyāsından encüm mestūr olduġı gibi yaʿnī ʿale's-seḥer aḫterān görinür iken ṭulūʿ-ı şems vāḳıʿ olınca cümlesi nā-yāb u mektūm olduḳları gibi aṣḥāb-ı ḳurbuŋ daḫı cemālleri żiyāsı ol mefḫar-ı mevcūdātuŋ cemāl-i bā-kemāli nūrı żiyāsı şaʿşaʿasından ancılayın mesṭūr olmışlardı, dimekdür.

فرو شدم بتحیر که یارب این که بود

که هست صورت او عین معنی جمهور[651]

27. Fürū şodem be-taḥayyür ki yā Rab īn ki buved

Ki hest ṣūret-i ū ʿayn-ı maʿnā cumhūr

"Fürū şodem" ol bezm-i vālādan aşaġı geldüm, dimekdür. "Maʿnā" murād cān u bāṭın cānibi dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ol vaḳt ol ẕātuŋ meclis-i saʿādetlerin bu ḥāl ve bu heybetle müşāhede eyledügümde ḥayret vādīlerine müstaġraḳ u mütefekkir olduġum ḥālde aşaġı inüp Cenāb-ı Kibriyā'ya tażarruʿ u niyāz birle didüm ki: Yā Rabb! Bu kimdür ve bu ne ẕātdur ki anuŋ ṣūreti ẓāhiri yanındaki cumhūruŋ ʿayn u bāṭın cānibleridür? Yaʿnī anuŋ mübārek ẓāhiri vü ṣūreti nūrından muḳarrebānuŋ cānları ʿayn-ı maʿnā gibi olmış, dimekdür.

هنوز در دلم این معنی خجسته اثر

ز شاهراه تحیر نکرده بود عبور[652]

28. Henüz der-dilem īn maʿnā-yı ḫuceste-eṣer

Zi-şāh-rāh-ı taḥayyür ne-kerde būd ʿubūr

"Īn maʿnā-yı ḫuceste" murād bālāda ẕikri sebḳat iden maʿnāyı müşāhededen kināyedür ki ol bezm-i vālāyı ḥālet-i ʿaşḳda görmiş idi.

Maḥṣūl-ı Beyt: Henüz bu mübārek ü ḫuceste fāllu ve eṣerlü olan maʿnā-yı ḥayret-nümā ḳalbümde iken yaʿnī ol heybet ü ṣalābetle ki Faḫr-ı kā'ināt'ı müşāhede ḳılmışdum, henüz ol

[651] Şaşkınlık içinde kaldım ve dedim ki Ya Rabb bu kim ki onun yüzü cumhur manasının aynısıdır.

[652] Henüz gönlüm içinde bu kutlu eserli mana hayret yolundan geçmemişti ki.

taḥayyür şāh-rāhından ʿubūr itmemişken ve ol nūrānī bezm-i cān-efzā ḫāṭırumdan dūr olmamışken.

که گفت شاهد تنها نشین مسند حسن

ز روی مهر که ای از ره بصیرت دور[653]

29. Ki goft şāhid-i tenhā-nişīn mesned-i ḥüsn

Zi-rū-yı mihr ki ey ez-reh-i baṣīret dūr

"Şāhid-i tenhā-nişīn" Cenāb-ı Şāhid-i Ezel ki Ḫallāḳ-ı Kevneyn'dür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Bālāda meẕkūr baḥr-ı taḥayyür henüz ḫāṭırumda iken fi'l-ḥāl mesned-i ḥüsnde tenhā-nişīn olan Ḥażret-i Şāhid cānibinden mihr ü maḥabbet ṭarīḳiyle baŋa ḫiṭāb ṣādır olup buyurdı ki: Ey reh-i maʿnā baṣīretinden dūr olan ʿabdāl! Yaʿnī ey maʿnā rehinden mehcūr!

کدام کحل که نگرفتی از هدایت ما

هنوز دیدهٔ معنیت هست عین قصور[654]

30. Kodām küḥl ki ne-giriftī ez-hidāyet-i mā

Henüz dīde-i maʿnīyet hest ʿayn-ı ḳuṣūr

"Kodām" ḳanḳı dimekdür. "Küḥl" ḳüḥlü'l-baṣar didükleri ṣüretdür ki göze çekerler. Murād vāḳıf-ı esrārdan kināyedür. "Ne-giriftī" taḥṣīl eylemedüŋ dimekdür. "Dīde-i maʿnīyet" senüŋ dīde-i bāṭınuŋ dimekdür. "ʿAyn-ı ḳuṣūr" ṭıbḳ-ı ḳuṣūrda dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Mādām ki ol ʿālī meclisi temāşā eyledüm. Ve anı bilmesinde müteḥayyir ḳaldum. Fi'l-ḥāl şāhid-i ezelden ḫiṭāb ṣādır olup buyurdılar ki: Ey maʿnā baṣīretinden[655] dūr olan ʿabdāl ʿUrfī-i dīvāne-meşreb! Ḳanḳı küḥl-i baṣīret ḳaldı ki hidāyetümüzden

[63a]

dīdeŋe keşīde itmedüŋ? Yaʿnī ey ʿUrfī! Ḳanḳı esrār ḳaldı ki hidāyetümüzden taḥṣīl idüp vāḳıf olmaduŋ ki henüz dīde-i bāṭın u maʿnāŋ bütün bütün ṭabaḳdadur. Yaʿnī ey ʿUrfī! Seni vuṣlatumuzla beyne'l-emṣāl ser-efrāz u mümtāz itmiş iken ve cümle esrāruŋ küḥl-i baṣīreti

[653] Güzellik tahtı üzerinde tek başına oturan sevgili sevgi ile ey basiret yolundan uzakta kalan, dedi.

[654] Bizim hidayetimizden hangisini gözüne sürme yapmadın ki hala senin mana gözün kusurludur.

[655] Derkenar: Ṣad merḥale

dīdeŋe keşīde ḳılınmış iken ne ġarīb keyfiyetdür bu ki ḥabībümüŋ bezm-i bī-zevālini görüp ne ḥāl olduġı ve ne ẕāt-ı muḥterem olduġı idrāk itmeyesün. Pes bu gūne ʿadem-i idrākuŋ dīde-i maʿnā baṣīreti noḳṣānlıġından ʿibāretdür. Bu ṣūretde ḥayf saŋa ki vāḳıf-ı esrārdan var olup bu miṯillü ẕātı fehm itmeyesün, dimekdür.

بر آستانهٔ ما هست گردی از ره وي

كه ذره ذره آن هست چشمه چشمه نور[656]

31. Ber-āsitāne-i mā hest gerdī ez-reh-i vey

Ki ẕerre ẕerre ān hest çeşme çeşme nūr

“Gerdī” bir miḳdār toz dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Āsitāne-i ḳudretümüzüŋ üzerinde ol gördügüŋ ẕātuŋ yolınuŋ ṭozından eṣer vardur. Yaʿnī ol ẕāt ile ḥīn-i teḳārübde ki ol **Ḳābe ḳavseyni ev ednā**[657]dur, ol vaḳtden āsitānemüzde anuŋ gerdi eṣeri vāḳıʿdur ve anuŋ yolı ṭozı ẕerresidür. Ol ẕerre ki ḫurşīdüŋ çeşme-i ḳurşında nümāyāndur, yaʿnī ol gördügüŋ ẕātuŋ mübārek pāyınuŋ ġubārı eṣeridür ki çeşme-i ḫurşīdde ẓuhūr itmişdür, dimekdür. Pes ey ʿUrfī! Bāʿiṣ nedür ki anı bilmeyüp vādī-i ḥayretde ḳalduŋ?

اجازت قدم او ار تابتو بدهم

كه هست منت او اين توتیای ديدهٔ حور[658]

32. İcāzet-i ḳadem-i ū er tā-be-to be-dehem

Ki hest minnet-i ū īn tūtīyā-yı dīde-i ḥūr

“Ār” getür dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ʿāşıḳ! Ol gördügüŋ nūruŋ mübārek ḳademi icāzeti ṭozından bir miḳdār götür tā ki saŋa daḫı ol naṣībden vireyüm. Yaʿnī ey ʿUrfī! Ol ẕātuŋ maḳdem-i şerīfinden bir eṣer getür tā ki seni daḫı vuṣlatum naṣīb-i eṣeriyle talṭīf ideyüm. Zīrā anuŋ mübārek ḳademi ṭozı tūtiyāsında dīde-i ḥūr-ı cinān minnet-dār ve nigerān. Pes sen bu ʿālī cenābı bilmemek ne lāzımdur, dimekdür.

---

656 Bizim yüce eşiğimizde onun yolundan bir toz var ki onun zerresi ışık pınarıdır.

657 “(Peygambere olan mesafesi) iki yay aralığı kadar, [yahut daha az oldu.]” (Necm/53:9)

658 İçeri girme iznini getir ki bu sürmenin hurilerin gözlerine çekilmesi bile onlara bir minnettir.

وگر صبورنه ای تا بگویم این آنست

که ما زروز ازل ناظریم و او منظور[659]

33. Veger ṣabūr neī tā be-gūyem īn ānest

Ki mā zi-rūz-ı ezel nāẓırīm vü ū manẓūr

“Veger ṣabūr neī” eger ṣabra taḥammülüŋ yoġise dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ʿāşıḳ! Bu ẕāt-ı ʿadīmü’n-naẓīri kim olduġını saŋa iʿlām idince ʿadem-i ṣabruŋ der-kār ise bu ol maḥbūbumdur ki biz rūz-ı ezelden aŋa nāẓır u nigerān olup ol bizüm nāzargāhumuzdur. Yaʿnī ey ʿāşıḳ! Ol gördügüŋ nūr bizüm rūz-ı ezelden maḥbūbumuz olup ol bizüm maʿşūḳumuzdur ki cemīʿ-i ʿālem anuŋ sāye-i varı olup anuŋ ḫāṭıriçün bu bezm-i nūrānī müheyyā olmışdur, dimekdür.

زآستین نرسیدی بجیب دست وجود

اگر نه گوهر او داشتی هوای ظهور[660]

34. Zi-āsitīn ne-resīdī be-ceyb-i dest-i vücūd

Eger ne gevher-i ū dāştī hevā-yı ẓuhūr

“Ceyb” ḳoyun cebi dimekdür. “Hevā” heves ü maḥabbet dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ʿUrfī! Saŋa anuŋ vaṣfından niye ḫaber vireyüm ki anuŋ aḥvālinden ḥisse-yāb olasuŋ? ʿĀlemüŋ vücūdında yaʿnī maḫlūḳātdan cümlesinüŋ āsitīninden elleri ḳoyun ceyblerine irişdüremezlerdi.

[63b]

Eger anuŋ cevher-i ẕātı ve nūr-ı ezeli ẓuhūruŋ hevesini ṭutmayaydı yaʿnī eger ol gördügüŋ ẕāt dünyāya teşrīf maḥabbetini ṭutmayaydı ʿālemüŋ nām u nişānı ve eṯeri ẓuhūr itmezdi ancaḳ bu kevnüŋ vücūd bulması ol ẕātuŋ ḥürmetinedür, dimekdür.

طراز صورت و معنی محمد عربي

که نطق ما باادب نام او کند مذکور[661]

---

[659] Ve eğer sabırlı değil isen sana bunu söyleyeyim ki ezel gününden beri bizim sevgilimiz ve biz onun âşığıyız.

[660] Eğer onun cevherinin ortaya çıkma isteği olmasaydı vücudun eli koldan yakaya gelmezdi.

[661] Suret ve mananın ölçütü Hz. Muhammed’dir ki bizim nutkumuz edep ile onun ismini zikreder.

35. Tırāz-ı ṣūret ü maʿnā Muḥammed ʿArabī
Ki nuṭḳ-ı mā bā-edeb nām-ı ū koned meẕkūr

"Ṭırāz" zīnet maʿnāsınadur. Ṣūret ü maʿnā ẓāhirī ve bāṭınīdür. "Nuṭḳ-ı mā" didügümi murād murād-ı Ḳurʾān-ı ʿaẓīmu'ş-şāndur ki Ḥażret-i Resūl'üŋ ism-i şerīfi ẕikr olınduḳça taʿẓīmle ẕikr olınduġına işāretdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ʿUrfī! ẓāhiri vü bāṭını müzeyyen ü maʿmūr olan ẕāt-ı Muḥammed ʿArabīdür ki bizüm nuṭḳumuz anuŋ mübārek ism-i şerīfini edeb ile ẕikrider. Yaʿnī ol ẕātı bilmek içün size aḥvālinden nice nişānlar beyān olınduḳdan ṣoŋra işte nuṭḳumuz daḫı anı ẕikritdükce maḥabbetümüzden öyle ẕikrider, dimekdür.

بصورت آینهٔ حسن او بمعنی ماست
روان و صورت معنی بذات او مسرور[662]
36. Be-ṣūret-i āyine-i ḥüsn-i ū be-maʿnā māst
Revān u ṣūret-i maʿnā be-ẕāt-ı ū mesrūr

"Be-ṣūret" ṣūret-i ẓāhire naẓar itsüŋ dimekdür. "Ṣūret" bunda cemādāt maʿnāsınadur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ʿUrfī! Eger bir ṣūretde baḳsaŋ anuŋ āyīne-i ḥüsni maʿnāda bizümledür. Yaʿnī ol ẕātı maʿnā cihetiyle naẓar ḳılsaŋ benden cüdā degildür. Yaʿnī vaḥdetümdedür. Ve'l-ḥāṣıl ṣūret-i ẓāhirde egerçi vücūdla dünyāya gelmesini meylitdi ammā maʿnāda ve vaḥdāniyetde ḳudretümle biledür. Murād dāʾimā vuṣlatumdan dūr degildür, dimekdür. Zīrā cemādāt vesāʾir maḫlūḳāt cānları anuŋ nūr-ı ezeliyyesiyle mesrūrdurlar. Yaʿnī ehl-i bāṭın ve ehl-i ẓāhirīn ervāḥları anuŋ keremi ve anuŋ kevne teşrīfi meylitmesinden şādān u mesrūrdurlar, dimekdür.

کنون که معرفتت حاصلست زود بیا
باستانهٔ آن کحل تحفهٔ مقدور[663]
37. Künūn ki maʿrifetet ḥāṣılest zūd biyā
Be-āsitāne-i ān küḥl tūhfe-i maḳdūr

[662] Onun güzellik aynasının yüzü bizim manamızdır. Mananın cism ve canı onun zatı ile neşelidir.

[663] Mârifetin şimdi hâsıl olmuştur çabuk gel ki o sürmenin eşiğine bir hediye verme imkânı vardır.

“Ān kühl tuḥfe” ol göze tütiyā gibi keşīde olınacaḳ hediye ki murād ʿaleyhi’s-selāmuŋ medḥi eşʿārıdur. “Maḳdūr” ḳudretüŋ yetdügi ḳadar.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ʿāşıḳ! Mādām ki müşkilātuŋ ḥāllolup hidāyetümüzden bāḳī ḳalan kühl-i baṣīreti dīde-i cānuŋa keşīde ḳılup kāffe-i esrāra vāḳıf ol ve ol taḥayyürde ḳalduġuŋ ẕātuŋ maʿrifetini taḥṣīl ḳılduŋ, imdi ṭurmayup tez gel ve ol ʿālī cenābuŋ āsitānesine ḳudretüŋ yitdügi ḳadar bir kühl-i başīret tuḥfeyi getür. Yaʿnī zībā vü muʿteber bir hediye anuŋ āsitānesine ilet ki beyne’n-nās şöhret-şiʿār ola. Yaʿnī ey ʿUrfī! Ol ẕātı bir dürlü ḳaṣīde ile medḥ eyle ki miṣli ʿālemde olmaya, dimekdür.

بعون لطف الهی بلمحه ای گفتم

قصیده ای که بود مطلعش ورین دستور[664]

38. Be-ʿavn-ı luṭf-ı İlāhī be-lemḥaī goftem

Ḳaṣīdeī ki buved maṭlaʿeş verīn destūr

“Be-lemḥaī” bir edā ve bir ṭarzla ki dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Mādām ki ḳabl-i şāhidden ṭurma ol ẕāta sezā kühl tuḥfesini inşā idüp āsitānesine ihdā ḳıl diyü emr ṣādır olınca fi’l-ḥāl ben daḫı Ḥażret-i Allāh’uŋ ʿavn-i ʿināyeti luṭfıyla bu ḳaṣīdeyi inşā ve ol memdūḥ-ı bī-miṣāli

[64a]

āsitānesine ihdā ḳıldum ki anuŋ muṭlaḳ ancaḳ bu ṭarz ve bu edā ile olabilür. Yaʿnī ol ẕātuŋ āsitānesine bir güne ḳaṣīde ihdā eyledüm ki olursa ancaḳ bu ḳadar olabilür, dimekdür.

لوای زهي نبوت ز نسبتت منصور

مزاج عشق زآمیزش دلت رنجور[665]

39. Zihī livā-yı nübüvvet zi-nisbetet manṣūr

Mizāc-ı ʿaşḳ zi-āmīziş-i dilet rencūr

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey gevher-i yek-tā-yı kāʾināt v’ey nigeh-dār-ı nāmūs-ı livā-yı nübüvvet! Zihī şeref ki livā-yı nübüvvet-i ẕāt-ı şerīfüŋe nisbetle manṣūr u muẓaffer. Yaʿnī ey ḳurretü’l-

---

[664] Kısacık zamanda Allah’ın lutfu ve inayetiyle matlaı böyle bir destur olan kasideyi söyledim.

[665] Ne mutlu peygamberlik bayrağı ki seninle bağlı olduğu için galiptir ve aşkın karakteri senin gönlünle karıştığı için acı çeker.

ʿayn-ı kāʾināt livā-yı saʿādet kendi cevher-i aṣliyyeŋ ile manṣūr u muẓaffer olduḳdan başḳa ḥālet-i ʿaşḳ mübārek ḳalbüŋe āmīzişden ötüri rencūr u ḫaste-mizāc olur. Yaʿnī ġalebe-i ʿaşḳla ʿuşşāḳuŋ ḳalbi rencūr olur iken ʿaşḳ senüŋ mübārek cihān-nümā ḳalbüŋe yer bulup anda mekān ideyüm ḥaṣretiyle mizācı rencūr u ḫaste olmışdur. Ve'l-ḥāṣıl sen şol ẕāt-ı ʿadīmu'n-naẓīrsüŋ ki ʿaşḳ ḥasretüŋle dāʾimā rencūrdur. Bu beyt şundan kināyedür ki ʿaleyhi's-selāmuŋ ʿaşḳ u sevdā didükleri aḥvāli yoġidi. Zīrā ʿaşḳ ʿavāma maḫṣūṣdur ve ol ʿaşḳ-ı ḥaḳīḳī sebebiyle derecelerin ḫavāṣdan iderler. Resūl ʿaleyhi's-selām ise dūn mertebeden biridür. Pes dimek olur ki ey ẕāt! ʿAşḳ didükleri keyfiyet ḥasretüŋle rencūrdur, dimekdür.

بنور و سایه جو امر سکون و سیر کني

زمانه فاصله دار میان سایه و نور[666]

40. Be-nūr u sāye-cū emr-i sükūn u seyr konī

Zamāne fāṣıla dār miyān-ı sāye vü nūr

"Sükūn" sākin olmaḳlıḳ, "seyr" yürime maʿnāsınadur. "Zamāne" be-maʿnā fi'l-ḥāl dimekdür. "Fāṣıla" nūr ile sāye arasında vāḳıʿ eṣerdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ʿünvān-ı şeref-nāme-i iclāl-i tevḳīʿ-i refīʿ-i levlāk v'ey bāʿiṣ-i vücūd-ı ṭabaḳāt-ı heftgāne eflāk! Fi'l-vāḳıʿ eger şemsüŋ nūrına sākin ol ve sāyenüŋ kendisine reftār it diyü emr ü fermān ṣādır olıcaḳ hemān nūr u sāyenüŋ miyānı fāṣıla ḥāṣıl eyler. Yaʿnī bu miṣillü şeyʾ ʿadem-i imkān ve muḫālif-i ʿādet ise de emrüŋ ṣādır olıcaḳ nūr sākin olup sāye reftāra başlar. Pes ikisinüŋ miyānında fāṣıla ḥāṣıl olup bir dürlü ġarīb eṣer nümāyān olur ve emrüŋ yer bulur. Zīrā bu bir keyfiyetdür ki şems ḥareket itmeyince sāye-i fitne kande ḥareket idebilür ancaḳ ikisi birbirini ḳovar egerçi bu aḥvāl ʿadem-i imkān bir keyfiyetdür lākin emr ü fermānuŋ kemāl-i nüfūẕı bunı eyler ki biri sākin olup dīgeri reftār ile miyānelerinde bir güne ʿalāmet ü fāṣıla nümāyān ola. Murād nüfūẕuŋ eşyāya cārī ve emrüŋ mümkināta sārīdür, dimekdür.

بطبع باغ تو در اوج استفاده ز فیض

[666] Işık ve gölgeye sükûn ve hareket emri verdiğinden beri felek ışık ve gölgenin arasına bir mesafe koymaktadır.

همای عقل طلبکار سایهٔ عصفور[667]

41. Be-ṭabʿ-ı bāġ-ı to der-evc-i istifāde zi-feyż
Hümā-yı ʿaḳl ṭalebkār-ı sāye-i ʿuṣfūr

"Evc" yüce maḥaller, dimekdür.

[64b]

"İstifāde" fāʾidelenmek.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ṭūṭī-i bāġ-ı vaḥdet v'ey muḳarreb-i Cenāb-ı Rabbü'l-ʿİzzet! Senüŋ bāġ-ı ṭabʿuŋ evc-i aʿlāsı feyżinden istifāde-i nūr olmaḳ içün ʿaḳl hümāsı serçe ḳuşı sāyesi altına ṭalebkār olur. Yaʿnī ʿaḳl ki hümā-pervāzdur, mübārek ṭabʿuŋ bāġı feyżinden behre-yāb olayum hevesiyle yine senüŋ bāġ-ı ʿuṣfūruŋ sāyesi altında ṭalebkār-ı feyż olur. Yaʿnī ʿaḳl ki cevher-i ẕātdur, senüŋ ṭabʿuŋ bāġı serçe ḳuşından ednādur. Pes sāʾir maḫlūḳ ḳanda ola ki ṭabʿuŋ bāġı ṭayrına berāber ola, dimekdür.

ز نور ناصیه ات ماه اگر ضیا گیرد
بافتاب دهد نسخهٔ حساب شهور[668]

42. Zi-nūr-ı nāṣiyeet māh eger żiyā gīred
Be-āfitāb dehed nüsḫa-i ḥesāb şuhūr

"Nāṣiye" be-maʿnā alın, "nüsḫa" ḥesāb defteri dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey fermān-revā-yı şerʿ-i muṭahhar v'ey ruḥ-baḫşān-ı murde-dilān-ı māde vü ner! Fi'l-miṯl-i māh senüŋ mübārek ü ḥuceste nāṣiye-i nūr-ı lemaʿānuŋdan aḫẕ-ı żiyā ve ol şaʿşaʿa ile lemʿa-nümā olursa fi'l-ḥāl şemsüŋ kendisine şuhūruŋ ḥesāb defterini virürdi. Yaʿnī ey ẕāt-ı mübārek! Pīşānuŋda nūr żiyāsı şol mertebe lemeʿāndur ki eger ḳamer ol mübārek nūrdan bir eṯer olursa ol dem ḫurşīd aŋa muḳābil olsa ʿalāmet-i żiyā kendisinde maḥv olup şaʿşaʿadan dermānde olur. Pes ol vaḳt gice ile reftār-ı şemse mensūb olup güneşlik manṣıbı ḳamere tevcīh olınur. Yaʿnī güneşi żiyā ḫuṣūṣında tecāvüz eylerdi, dimekdür.

---

667 Senin fıtrat bahçen feyzden son derece faydalanmıştır ve orada akıl hüması bir serçenin gölgesinden alacaklıdır. (Akıl hüması, feyz serçesinden çok şeyler öğrenmektedir)

668 Eğer ay senin alnın ışığından aydınlık alırsa güneşe ayların hesabının nüshasını verir.

هدایت تو نماید بچشم صورت بین

هرآنچه در حرم ایزیدی بود مستور[669]

43. Hidāyet-i to nümāyed be-çeşm-i ṣūret-bīn

Her ānçe der-ḥarem-i Îzīdī buved mestūr

“Nümāyed” gösterür dimekdür. “Ṣūret-bīn” ẓāhir-bīn maʿnāsınadur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey bülbül-i bāġ-ı belāġat! Ẕāt-ı risālet-penāhuŋ hidāyeti ẓāhir-bīn olan eşḫāṣuŋ çeşmlerine gösterür şol esrārı ki ḥarem-i şāhid-i bezm-i ezelde mesṭūr ola. Yaʿnī ey bāʿiṣ-i vücūd-ı mümkināt! Hidāyetüŋ şerefi bir bende-i ʿācize sāye-baḫş olsa kāffe-i esrār-ı ilāhī ol ḳula mekşūf olup bendegān-ı maḳbūlden olur, dimekdür.

از آن نفس که برون داده اند گوهر تو

بگنج صنع نمانده تعلق گنجور[670]

44. Ez-ān nefes ki birūn dādeend gevher-i to

Be-genc-i ṣunʿ ne-mānde taʿalluḳ-ı gencūr

“Ez-ān-nefes” ol vaḳtden berü ki dimekdür. “Be-genc” ṣunʿ-ı ṣāniʿ ḫazīnesinde. Yaʿnī şāhid-i bezm-i ezel ḫazīnesinde dimekdür. “Gencūr” ḫazīne-dārlıḳ dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey dürr-i ʿadīmü’n-naẓīr! Ol vaḳtden berü ki cevher-i ẕātuŋı yaʿnī bi’ẕ-ẕāt sen ʿālī-cenābı ṭışraya virdiler, ḫazīne-i ṣunʿ-ı maṣnūʿātda ḫazīne-dāruŋ taʿalluḳ eṣeri ḳalmadı. Yaʿnī mādām ki kenz-i maḫfīden seni ʿālem-i ḥudūṣa getürüp ṭışra getürdiler ġayrı gencūruŋ genc-i ṣāniʿde bekleyecek senüŋ gibi bir dürr-i yetīmi ḳalmadı. Yaʿnī kenz-i maḫfīden bu ḳadar maḫlūḳāt ẓuhūra geliyor. Ancaḳ sen ẕāt-ı şerīfüŋ gelmesi murād idi. Pes mādām ki sen ol ḫazīne-i ṣāniʿden bīrūn geldüŋ ġayr-ı gencūruŋ bekleyecek maṣlaḥatı ḳalmadı. Murād Cenāb-ı Ḫallāḳ ḥabībi sen ʿālī-cenābuŋ

[65a]

mādām ki ḥudūṣa ḳadem basduŋ ġayrı ḥabībi yoḳ ki saŋa naẓīr ola, dimekdür.

اجل رسیده چو نامت بجبهه بنویسد

[669] Senin hidayetin Allah’ın mahreminde gizli olan her şeyi zâhiri göze gösterir.

[670] Senin mücevherini dışarı çıkardıklarından beri hazine sahibini başka hazine yaratılmasını istemiyor.

خجل شود زنگه گردنش اجل از دور[671]

45. Ecel-resīde çü nāmet be-cebhe be-nüvīsed

Ḫacl şeved zi-nigeh-i gerdeneş ecel ez-dūr

“Ecel-resīde” eceli irişmiş ādem dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey serīr-ārā-yı nübüvvet ve zīnet-baḫş-ı salṭanat-ı fıṭrat! Eger eceli resīde bir bende-i żaʿīfüŋ nāṣiyesine mübārek ism-i şerīfüŋi yazup getürseler ecel ve melekü’l-mevt ism-i şerīfin marīżüŋ nāṣiyesinde ḫaṭ olmış göricek ıraḳdan naẓar ṣalınca ḫacl olup bīmāruŋ ḳabż-ı rūḥiçün taḳarrub idemedüginden başḳa ḫacl olduġı ḥālde ḳarār eyler, dimekdür.

شعاع شعلهٔ قهر تو گرفتد بسحاب

رماد برق برد سرمه صبا و دبور[672]

46. Şuʿāʿ-ı şuʿle-i ḳahr-ı to girifted be-seḥāb

Remād-ı berḳ bered sürme ṣabā vü debūr

“Şuʿāʿ” yıldıramaḳ maʿnāsınadur. “Be-seḥāb” buluda dimekdür. “Remād” kül dimekdür. “Berḳ” yıldırım dimekdür. “Debūr” maġribden esen yel maʿnāsınadur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ẕāt-ı fāyiżü’l-berekāt v’ey ṣāḥib-i muʿcizāt-ı ʿamīmü’l-berekāt! Senüŋ şuʿle-i ḳahruŋ şuʿāʿı eger seḥāb ki maḥall-i berḳdür, işābet eylese ṣabā vü debūruŋ sürmesi remād-ı berḳ olur. Yaʿnī ṣabā vü debūr ki bāġ u bāġçeye vezān olduḳça sürme-keş-i çeşm-i ezhār olup şükūfeleri güşāde eylemek şānındandur. Senüŋ şuʿāʿ-ı ḳahruŋ seḥāba doḳunsa andan ẓuhūr eyleyen sürme-i ṣabā vü debūrı yaḳup kül eyler. Öyle olınca ol ḫākister işābet eyledügi çeşm-i şükūfe kūr olmaḳ iḳtiżā ider. Ve’l-ḥāṣıl senüŋ ḳahruŋ şuʿāʿı şuʿlesi buluda düşüp işābet idecek olursa yıldırımuŋ külini ṣabā vü debūra sürme yerine iletür. Yaʿnī şiddet-i berḳi ḫākister gibi ḫurd u ḫāş idüp rūzgāra ṣavurur, dimekdür.

ز سرکلاه حکومت بدامن تو نهاد

قضا که هست دو عالم بحکم او مجبور[673]

47. Zi-serkülāh-ı ḥükūmet be-dāmen-i to nihād

---

[671] Ecel geldiği zaman senin ismini alnına yazsalar, ecel ona uzaktan bakar ve baktığından dolayı da utanır.

[672] Senin gazab ateşinin bir parçası eğer bulut üzerine düşerse yıldırım külü Saba ve Debur rüzgârlarının sürmesini götürür.

[673] İki dünyada onun hükmünde olan kader kendi başından hükümet tacını senin eteğine attı.

Ḳażā ki hest dü ʿālem be-ḥükm-i ü mecbūr

“Ḳażā” ki ḥükm-i ezel dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ṣāḥibü’t-tāc v’ey mefḫar-ı miʿrāc! Başuŋdan ḥükūmet külāhını senüŋ dāmenüŋ pīşgāhına ḳodı ḥükm-i ḳażāʿ-ı ezel ki iki ʿālem aŋa mecbūr. Yaʿnī ḥükm-i ḳażāʿ-ı ezel ki dü-ʿālem aŋa mecbūrdur ve ḫayr istimdād ṭaleb iderler. Ẕāt-ı şerīfüŋ mümtāz-ı ʿālem eyledüginden ḥükūmet külāhını başından alup dāmenüŋ pīşgāhına ḳoyup didi ki: Min-baʿd eşyāya ḥükm senüŋdür. Var icrā eyle, dimekdür.

که این کلاه بسرمان و گوشه برشکنش

که درد وکون تویی آمر و منم مأمور[674]

48. Ki īn külāh be-serimān u gūşe ber-şikeneş

Ki der-dü kevn toyī āmir ü menem meʾmūr

“Be-serimān” başuŋa giy dimekdür. “Gūşe-ber-şikeneş” gūşelerini ḳıvır ve muʿanven eyle, dimekdür. Zīrā kibār-ı ʿAcem tāclarını giydükleri vaḳt öŋüni eŋsesi ṭarafını ḳıvırup yaraşsun içün müzeyyen ü muʿanven iderler. “Āmir” emr idici dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ḳażāʿ-ı ezel Ḥażret-i zīnet-baḫş-ı kāʾināt ʿaleyhi efḍalü’ṣ-ṣalavāta ḫiṭāb idüp didi ki: Ey cānā! Bu saʿādet

[65b]

ü ḥükūmet külāh u tācını āl-i mübārek ser-i saʿādetlerine giy ve ol saʿādet tācın gūşelerini ḳıvırup zīnet-sāz eyle. Zīrā baʿd-ez-īn mümkinātuŋ āmiri vü ḥākimi sen olup biz meʾmūr olalum. Bu maḥalde biz meʾmūr olalum didügi memdūḥa kemāl-i istiḳlāl u mümkinātuŋ żabṭ u rabṭa idāresine ruḫṣatı istikmālde olduġına işāretdür. Meṣelā Ḥażret-i Resūl ʿaleyhi’s-selām bu kār-ḫāne-i ʿālemi teşrīf-i şerāfetle müşerref eyledükde ḫāṣ u ʿavāmı īmān u dīne daʿvet idüp ḳanḳılarına nūr-ı hidāyet-i İslāmla müşerref oldılar, anları diledügi gibi āyīne ve resm ü ʿādete vażʿ ve anları merāmları üzere edā eyledi. Ve’l-ḥāletu hāẕihī anuŋ emridür ki ehl-i İslām rāh-ı rāsta sülūk ve şerīʿat-i nebevīden ser-i mū inḥirāf idemeyüp anuŋla meslūk olurlar. Bu cihetle āmir ḥākim olup cümle ehl-i Ḥaḳḳ’ı nūr-ı hidāyete irgürmişdür. Pes ḳażā

[674] Ve bu külah başında kalsın, dedi. Onun köşelerini kıvır. Çünkü iki dünyada sen emreden olacaksın ve ben itaat eden.

bu maḥalde meʾmūr didügi yaʿnī idāre-i ʿālem saŋa mensūb oldı. Var salṭanatuŋda ol didüginden kināyedür, dimekdür. Vallāhu aʿlem.

اگر چه هست مبرهن که درمسیر وجود

مؤثرند صفات الاه نی مأثور[675]

49. Egerçi hest müberhen ki der-mesīr-i vücūd

Müʾeṯṯirend ṣıfat-ı ilāh nī meʿṯūr

"Müberhen" delīllenmiş maʿnāsınadur. "Mesīr-i vücūd" vücūduŋ mesīregāhında yaʿnī ṣafḥa-i vücūdda dimekdür. "Müʾeṯṯir" nidā-yı ṣıfat ve ḳudret-i ālih teʾṯīr idicidür ki vücūd meydānı ḳudret-i ālih ile vücūd bulmışdur. "Nī meʿṯūr" ṣıfat-ı Ḥaḳ eṯer ile meʿṯūr ve teʾṯīr olınacaḳ eczā degildür, dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Egerçi vücūd mesīregāhında delīllenmiş ve tecrübelenmiş bir keyfiyetdür yaʿnī vücūd-ı insānīde vesāʾir mümkinātda ḳudret ü ṣıfat müʾeṯṯir olup ol ḳudretle vücūd bulduġı müberhen ü müdelleldür. Yaʿnī ṣıfat-ı ālih vücūd mesīregāhında Ḫālıḳ olduġı müberhendür.

لکن عداوت تو بحث که گر تأثر من

مزاج حلم خداوندا میشود محرور[676]

50. Lākin ʿadāvet-i to baḥṯ ki ger teʿeṯṯür-i men

Mizāc-ı ḥilm-i Ḫudāvendā mīşeved maḥrūr

"Ger teʿeṯṯür-i men" eger benden müʾeṯṯir ise de dimekdür. "Ḫudāvendā" ey Ḫudā-yı Teʿālā, "maḥrūr" ḥarāretli ve ġażablı maʿnāsınadur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Belī egerçi ṣıfat-ı ālih mümkināt-ı vücūdı mesīregāhında müʾeṯṯir ü mürebbī olduġı müberhen ü müdellel bir keyfiyetdür lākin ʿadāvetüŋ şol baḥṯi eyler ki eger sen benden müʾeṯṯir iseŋ imtiḥān olalum. Pes bu ʿadāvetden Cenāb-ı Ḫudāvend'üŋ ḥilmiyet ṣıfatı maḥrūr olur. Yaʿnī ʿadāvetüŋ kendisi şol mertebe ġażabludur ki ḥilm-i Ḫudāvendīyi maḥrūr ve ġażablı ider. Maʿlūm ola ki ʿadāvet didükleri aḥvāl maḫlūḳ olup ḥilm-i Ḫudāvend

[675] Gerçi vücud yolunda Allah sıfatlarının eskiden beri etkili olduğu açıktır.

[676] Ancak senin düşmanlığın şöyle bahseder ki eğer benden etkilenirse Allah'ın Halîm'lik sıfatı bile gazaba dönüşür.

ise ẕātī ve ḳadīmīdür. Ve daḫı bu beyt ulü'l-ebṣāra maʿlūm ise de merāmın ifhām itmek ehemm olduġından bu güne tafṣīl olınur ki bir ferd bir şūḫ-ı dil-rübāya ʿāşıḳ

[66a]

olıcaḳ maʿşūḳdan her neʿadāvet ẕāhir olursaʿāşıḳ anı nāzından olduġın fehm iderek cefāsın çeker. Pes memdūḥ ki dürr-i bī-hem-tā ve ḥabīb-i Ḫudā'dur, nāz ṭarīḳiyle mübāḥaṣe iderek gerçi ṣıfat-ı ḳudretüñ vücūd ṣafḥasına teʾṣīridür. Lākin emrüm ve nüfūẕumla imtiḥān olmaḳ iḥtimāldür. Zīrā ol ẕātuñ gevher-i ẕātı müstecmiʿ-i ḥudūṣ u ḳıdemdür. Yaʿnī ey ẕāt! Şol mertebe kemālüñ var ki ʿadāvet ü mübāḥaṣeñ ṣıfat-ı ḥilmiyet-i Ḫudāvendi maḥrūr eyler, dimekdür.

بعهد امر توحکم قضا چنان منسوخ

که از نزول کلام مجید حکم زبور[677]

51. Be-ʿahd-i emr-i to ḥükm-i ḳażā çünān mensūḫ

Ki ez-nüzūl-ı kelām-ı mecīd ḥükm-i Zebūr

"ʿAhd" be-maʿnā zamān. "Mensūḫ" nesḫ olmış maʿnāsınadur. "Kelām-ı mecīd" Ḳurʾān-ı ʿaẓīmu'ş-şāna işāretdür. "Zebūr" Dāvūd nebī ʿaleyhi's-selāma nāzil olan kitābdur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey nūr-ı Seyyidü'l-Beşer! Zamān-ı ḥükūmetüñde ḥükm-i ḳażā vü ḳader şol mertebe mensūḫ olmış ki Ḳurʾān-ı şerīf nāzil olduḳda kütüb-i ṣelāṣe ki Zebūr u Tevrāt u İncīl'üñ nesḫ u nesḫ olduḳları gibi yaʿnī emr ü ḥükūmātuñ gibi şol mertebe mümkinātı idāre eyledi ki ḳażā vü ḳaderüñ yedlerinden ʿinān-ı ḥükūmātların alup anları mensūḫ eyledi, dimekdür.

اگر ز روی ضمیرت نقاب برخیزد

برنگ سایه شود آفتاب طعمهٔ نور[678]

52. Eger zi-rūy-ı żamīret niḳāb ber-ḫīzed

Be-reng-i sāye şeved āfitāb ṭuʿme-i nūr

[677] Senin zamanında kader hükmü öyle geçersiz oldu ki bu, Kuran indikten sonra Zebur kitabının hükmünün geçersiz oluşuna benzer.

[678] Eğer senin gönlün üzerinden örtü kalkarsa güneş ışığa yem olarak gölge rengine dönüşür.

“Niḳāb” perde vü ḥicāb maʿnāsınadur. “Ṭuʿme” luġatde pençe-i ḍarb ile rübūde olınacaḳ nesneye dirler ki “nūr-ı ḫurşīd” sāyeyi başup ve ṭuʿme idüp maḥv eyledügine işāretdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey yekke-süvār-ı mıżmār-ı ʿinān-ı ʿarş-ı berīn ve mükerrem-sāz-ı mihmān-ı bālā-ḫāne-i ʿilliyyīn! Eger mübārek ġonce-i żamīrüŋ niḳāb-güşā-yı gülistān ẓuhūr idüp āfitābāsā ṭulūʿ eylese ol vaḳt āfitāb sāye-reng olup senüŋ mübārek ü ḥuceste żamīrüŋ ṭuʿmesi olur. Yaʿnī āfitāb sāyesi pāy-māl u maḥv eyledügi gibi senüŋ nūruŋ daḫı āfitābı ancılayın maḥv eyler.

شها تویی که زکوات بضاعت کرمت

دوکون را ز گرانمایه گی کند معمور[679]

53. Şehā toyī ki zekevāt-ı biżāʿat-ı keremet

Dü kevn-rā zi-girān-māyegī koned maʿmūr

“Biżāʿat” be-maʿnā ser-māye.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey neyyir-i ʿālem-efrūz-ı cāh u celāl! Sensüŋ ol ẕāt-ı kerem-āyāt ki ser-māye-i keremüŋ zekevātı ʿāleme inʿām eylesüŋ. Dü-kevn ḳızıllıḳdan ve şiddet-i girān-māyeliginden āzād olup maʿmūr olur. Yaʿnī keremüŋ ser-māyesi zekevātı fuḳarāya virilse iki ʿālem ḥālet-i faḳrdan āzād olup fi’l-ḥāl maʿmūr olur, dimekdür.

منم که کرده ام از ننگ شرکت نوعي

نصیب فرقهٔ انسان هزارگونه قصور[680]

54. Menem ki kerdeem ez-neng-i şirket nevʿī

Naṣīb-i fırḳa-i insān hezār güne ḳuṣūr

“Neng” ʿār maʿnāsınadur. “Şirket” ortaḳlıḳ bunda murād ḳarışmaḳ ve bir alay nīk-baḫtān ile āmīḫtelige dirler. “Nevʿī” bir güne ve bir dürlü dimekdür. “Fırḳaī” bir fırḳa dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ʿillet-i ẓuhūr-ı ʿālem! Benüm ol günehkār u şermende bir bende-i ʿāciz ki bir alay behremend gürūhuŋ

[66b]

[679] Ey Padişâh senin keremin malının zekâtları o kadar değerlidir ki iki dünyayı imar eder.

[680] Ben sana karşı bir nevi şirk aybını işledim. Binlerce çeşit kusur insan türüne nasibidir.

ortasında yaʿnī bir nevʿ fırḳa-i nāciye arasında kemāl-i ʿişyānumdan ol nīk-baḫtlar daḫı şermsār olmışlar. Yaʿnī bir alay naşīblinüŋ baḫt-ı insānlaruŋ fırḳasında hezār ḳuşūrla anları daḫı maḥcūb eyledüm. Zīrā bir alay müʿeddeb gürūh içinde bir edebsüz vāḳıʿ olsa anlar daḫı anuŋ ʿārından maḥcūb olurlar. Pes ben daḫı hezār ḳuşūrla bir gürūh-ı behremend ü nīk-baḫtları maḥcūb eyledüm, dimekdür.

ز روزگار من آثار یأس می تابد

چو حالت سنوات از تآثیر باحور[681]

55. Zi-rūzgār-ı men āṯār-ı yeʾs tābed

Çü ḥālet-i senevāt ez-teʾṯīr-i bāḥūr

"Yeʾs" ümīdsüzlük dimekdür. "Senevāt" senelerüŋ cemʿidür. "Bāḥūr" eyyām-ı bāḥūrdur ki aġustos ayuŋ yedi günleridür. Ol günler şiddet-i germiyet cemādātı iḥrāḳ eyler.

Maḥṣūl-ı Beyt: Felekden baŋa ümīdsüzlükleri yaġar eyyām-ı bāḥūr sıcaġı teʾṯīr itmiş senelerüŋ aḥvāli gibi. Zīrā eyyām-ı bāḥūruŋ şiddet-i germiyeti nebātāt u cemādāta teʾṯīr idicek nebātātuŋ ḳuvve-i nāmiyesi ḳalmayup ḳaḥt u ġalāya bāʿiṯ olur. Pes bu vechile ʿālem maḥṣūlāt u meʾkūlātdan meʾyūs olurlar. Buŋa ḳıyāsdur benüm daḫı aḥvālüm ki ʿişyānum sebebiyle felekden meʾyūsluḳ yaġmaḳda dimekdür.

تنزل علم گر شود نسیم ریاض

بطبع بر اثر غورگی نکند انگور[682]

56. Tenezzül-i ʿilm ger şeved nesīm-i riyāż

Be-ṭabʿ ber-eṯer-i ġüregī ne-koned engür

"Ġüregī" ḳuraḳlıḳ maʿnāsınadur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ẕāt-ı mufaḫḫar-ı kāʾināt' ʿilm tenezzüli ve dünlıgı ol mertebe dün derecedür ki eger cennetde nesīm-i bahār olmaḳ iḥtimāli olsa kendi ṭabīʿatle kemāle irişen engürı ḳuraḳlıḳ eṯerine tebdīl eyler. Yaʿnī bu bende-i bed-aḫterüŋ ol ḳadar aʿmālüm nā-

[681] Benim zamanım umutsuzluk belirtilerini ortaya koyar. Aşırı sıcak günlerin etkisi altında kalan yılların durumu gibi.

[682] Eğer ilmin değersizleşmesi bahçelere rüzgâr olarak eserse doğal olarak, üzüm doğal olarak korukların peşinden gitmez.

pesend ü dūndur ki cennetde nesīm olmış olsa engūr-ı şīrīni ḳoruḳ idüp anı telḫ-mizāc eylerdi, dimekdür.

ز حرص نعمت عصیان من که زهر معیوبست

بدون صوم کند نفس زله بند سحور[683]

57. Zi-ḥırṣ-ı niʿmet-i ʿiṣyān-ı men ki zehr-i maʿyūbest

Bedūn-ı ṣavm koned nefs zelle-bend saḥūr

"Ḥırṣ" be-maʿnā ṭamaʿ. "Bedūn-ı ṣavm" ṣavm yoḳsulluġla dimekdür. "Zelle-bend" kemāl-i ṭamaʿdan aḫşamdan ṣabāḥa ṭaʿām alıḳomaġa dirler.

Maḥṣūl-ı Beyt: Niʿmete kemāl-i ḥırṣumdan ʿiṣyānumı baḳ ki ol zehr-i maʿyūbdur, şol mertebe ki ḥālet-i zelle-bendüm ṣavmı alçaḳ eyler yaʿnī ol ḳadar zelle-bend ü ḥırṣlıyum ki bilā-ṣavm saḥūr ṭaʿāmı alıḳomaḳdayum. Yaʿnī nefsüm bu derece dūndur, dimekdür.

بشوی روی سیاهم باب احسانت

که تیرگی برد از چهرهٔ شب دیجور[684]

58. Be-şevī rūy-ı siyāhem bāb-ı iḥsānet

Ki tīregī bered ez-çehre-i şeb-i deycūr

"Deycūr" ḳatı ẓulumātlı gice dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey sehī-serv ve firdevs-i merḥamet! Maʿṣiyetile ālūde olan çehre-i siyāhı āb-ı iḥsānuŋla şust-şū eyle. Zīrā āb-ı iḥsānuŋ bir derece temīz idicidür ki eger şeb-i deycūr ki ẓulumāt-ı çehresinde keşīde olmışdur, işābet idicek olursa fi'l-ḥāl çehresinden ẓulumātı giderüp münevver eyler, dimekdür.

بسست صاحب اعمال ناسزا بودن

چه احتیاج که کس جاودان بود مقهور[685]

59. Besest ṣāḥib-i aʿmāl-i nā-sezā būden

Çe iḥtiyāc ki kes cāvidān buved maḳhūr

---

[683] Ayıplanmış bir zehir olan benim isyan nimetinin hırsından nefsim oruç tutmadan sahur yemeğini hazırlar.

[684] İhsan suyun ile kara yüzümü yıka. Çünkü o, çok karanlık gecenin yüzünden siyahlığı giderir.

[685] Yakışmaz amellerin sahibi olduğun artık yeter birinin ebediyyen kahredilmiş olmasına ne gerek var.

[67a]

Maḥṣūl-ı Beyt: Ṣāḥib-i aʿmāl-i nā-sezāya bu kemlik üzere olmaḳ kāfīdür. Zīrā bir şaḫṣ hemīşe aʿmāl-i nā-sezā ile, ol peşīmānlıḳ ḳahrı kendisine kāfīdür. Ġayr ʿaẕāba iḥtiyācı yoḳdur. Öŋine aʿmāl-i nā-sezā her bār ki ḫāṭıra ḫuṭūr eyleye. Her sāʿat ḳahr-ı ʿaẕābından vāreste degildür. Pes ne iḥtiyāc ki bir ḳarārda dāʾimā maḳhūr ola. Meṣelā bir mücrimi ḳatl eyleseŋ ḫod cānına minnet bilür. Zīrā bıraġurdan ḫalāṣ olur. Lākin ol ḥāl ile ḥayātda olduḳça her bār ki efʿāl-i ḳabīḥalar ḫāṭırına ḫuṭūr eyleye ölmekden berī degildür, dimekdür.

نعوذ بالله اگر روز حشر طی نکند

شفاعت تو عمل نامهٔ اناث و ذکور[686]

60. Neʿūẕübillāh eger rūz-ı ḥaşr ṭay koned

Şefāʿat-i to ʿamel-nāme-i inās̱ u ẕükūr

“Ṭay” düşürmek dimekdür. “İnāş” be-maʿnā ünṣā.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey baḫşende-i kām-ı ʿāliyān! Allāh’a ṣıġınuruz eger senüŋ iḥsān u şefāʿatüŋ rūz-ı maḥşerde ünṣā ve ẕükūruŋ aʿmāl defterlerin düşürüp pūşīde ḳılmaz ise yaʿnī kemāl-i keremüŋden ümīd ʿāṣīnüŋ defter-i aʿmālin kemā-yenbeġī ruʾyeti iḳtiżā eylese cümlesi rüsvāy olmaġa sebebdür. Pes ümīdüm bu ki kemāl-i şefāʿatüŋ ol defterleri ṭay idüp baḳdurmamalarına emr eyleye, dimekdür.

ز شرم کثرت عصیان من برعشه فتد

حسابگاه قیامت چو ارض نیشابور[687]

61. Zi-şerm-i keṯet-i ʿişyān-ı men be-raʿşe futed

Ḥesābgāh-ı ḳıyāmet çü arż-ı Nīşābūr

“Raʿşe” be-maʿnā lerze. “Füted” düşer. “Ḥesābgāh” cāy-ı maḥşer. “Nişābūr” Yemen’de bir şehrüŋ ismidür ki anda dāʾimā lerze-i zelzeleden tehī degildür.

[686] Allah korusun eğer kıyamet gününde senin şefaatin erkekler ve kadınların amel defterini düşürmezse...

[687] Benim suçlarımın çokluğundan utanarak kıyametin hesaplaşma yeri, Nişabur toprağı gibi titremeye başlar.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey kān-ı vefā! Keşret-i ʿişyānum şerm ü ḥicābı şol mertebe peydādur ki maḥall-i maḥşere varlıḳda zelzele bıraḳsa gerek Nişābūr arżı gibi. Murād, keşret-i ʿişyāndan şikāyetdür.

دم سؤال که از تاب انفعال شویم

نفس شکسته گلو از زبانهٔ مغرور[688]

62. Dem-i suʾāl-i ki ez-tāb-ı infiʿāl şevīm

Nefes şikeste gelū ez-zebāne-i maġrūr

"İnfiʿāl" ḫacālet peşīmānlıḳ dimekdür. "Gelū" boġaz maʿnāsınadur. "Zebāne" cehennem müʿekkilleri dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Yevm-i suʾāl ki ḫacālet ü infiʿāl ḥarāretinden ve zebānīler ġurūr u heybetinden boġazumuzdan nefesümüz şikeste olacaġı vaḳt vāy ḥālümüze! Eger şefāʿatüŋ bize meded itmez ise yaʿnī şol gün ki zebāniler heybetinden dem-beste olup peşīmānlıḳ tābından nefes-şikeste olsaḳ gerek. Vay aḥvāl-i pür-melālümüze eger şefāʿatüŋ yārī itmez ise, dimekdür.

امید هست که مهر لب سؤال شود

عنایتت که چو عصیان ماست نامحصور[689]

63. Ümīd hest ki mühr-i leb suʾāl şeved

ʿİnāyetet ki çü ʿişyān-ı māst nā-maḥṣūr

"Nā-maḥṣūr ʿadedi nā-maʿlūm maʿnāsınadur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey kāmkār-ı ʿālem! Mādām ki ʿişyānumuzuŋ keşreti lā-yuḥsā ve lā-yuʿaddur, ümīddür ki kerem üʿināyetüŋ āḫiret suʾāli lebine mühr olup ve ol lebi suʾāl beste eyleyüp aṣlā aʿmālümüzden suʾāl itmeyeler. Zīrā eger aʿmālümüzden mesʾūl olursaḳ rū-siyāh olacaġumuza iştibāh yoḳdur, dimekdür.

اگر به پنجهٔ خورشید دل بیفشارم

---

[688] Sorgu zamanında ki pişmalıktan dolayı mağrur zebanilerin boğazında bile nefes tıkanır.

[689] Bizim suçlarımız kadar sayısız olan senin inayetinin öyle bir umudu var ki sorgu dudağını mühürleyip kapatır.

بجای خون زمشامش چکدشب دیجور[690]

64. Eger be-pençe-i ẖurşīd dil be-y-efşārem
Be-cā-yı ẖūn zi-meşāmeş çeked şeb-i deycūr

“Be-y-efşārem”

[67b]

ḳavrarsam ve ṣıḳarsam maʿnāsınadur. “Deycūr” ḳatı ẓulumātlı gice dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Eger pençe-i ẖurşīd ile ḳalbümi ḳavrayup ṣıḳarsam, dimāġından ḳan yerine gicenüŋ tīreligi ṭamar. Yaʿnī göŋlüm ʿiṣyān keṣreti sebebiyle ol mertebelerde tīre olmışdur ki pençe-i ẖurşīd ile anı ṣıḳarsam ḳan çekīde idecek yerine ẓulumāt ṭamar, dimekdür.

وفا نمیکند امید مغفرت با یأس
نه ز آنکه عفو الهی نسازدم مغفور[691]

65. Vefā ne-mīkoned ümīd-i maġfiret bā-yeʾs
Ne zi-ānki ʿafv-ı ilāhī ne-sāzedem maġfūr

“Yeʾs” bir nesneden ümīd kesmege dirler. “Ne-sāzem” olmayum, dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Keṣret-i ʿiṣyānum ol mertebe ġālibdür ki bu sebebden meʾyūsluġuma maġfiret ümīdi vefā itmez. Şol cihetiyle degil ki Ḥaḳ Teʿālā’nuŋ ʿafvıyla maġfūr olmayum. Yaʿnī ʿiṣyānum sebebiyle bütün bütün muʿaẕẕeb olur ḥülyāsıyla Ḥaḳ Teʿālā’nuŋ ʿafv u merḥametinden egerçi meʾyūs olmam. Zīrā Ḳurʾān-ı Kerīm’inde **“Lā-taḳnaṭu”**[692] buyurılduġından deryā-yı bī-pāyān olan ʿafv u raḥmetinden ümīdi ḳaṭʿ itmem. Lākin keṣret-i ʿiṣyānum beni bir ḥale dūçār eyledi ki gūyiyā ḳaṭʿ-ı ümīde bāʿiṣ oluyordı. Ḥāṣılı ʿiṣyānum şol derece çoḳdur ki maġfiret ümīdini geçeyazdı. Şol cihetile degil ki ʿafv ile maġfūr olmayayum. Murād, hücūm-ı ʿiṣyāndan şikāyetdür. Vallāhu aʿlem.

ز طول معصیت استغفرالله اندیشم

---

690 Eğer gönlümü güneş pençesi ile sıkıştırırsam burnundan kan yerine karanlık gece damlar.

691 Umutsuzluk ile beraber olan mağfiret beklentisi fayda etmez. İlahî afla afdilmeyeceğim için değil (bu ümitsizlik).

692 “[Allah’ın rahmetinden ümidinizi] kesmeyin.” (Zümer/39:53)

که گرد قهر نشیند بذیل عفو غفور[693]

66. Zi-ṭūl-ı maʿşiyet estaġfurullāh endīşem

Ki gerd-i ḳahr nişīned be-ẕeyl-i ʿafv-ı ġafūr

“Ẕeyl” be-maʿnā dāmen.

Maḥṣūl-ı Beyt: Keşret-i maʿṣiyetden estaġfurullāh ve niyet ü ricʿat-ı ilallāh kelimātını mülāḥaẓa ve ān-be-ān ḫāṭıra ḫuṭūr itdürelüm. Zīrā ḳahr ṭozı Ġafūr’uŋ ʿafvı dāmenine irişmez. Yaʿnī biz keşret-i ʿişyāndan tāʾib ü müstaġfir olalum ve hemīşe raḥmet-i Raḥmān’ı mülāḥaẓa ḳılalum ve andan meʾyūs olmayalum. Zīrā Ḥaḳ Teʿālā’nuŋ ʿafv u keremi dāmenine gerd-i ḳahr ḳonmaz. Yaʿnī Ġafūr ʿāṣī bendesine maġfiret eyledügi ṣūretde gerd-i ḳahrı raḥmet itmeye māniʿ olamaz, dimekdür.

بعون نعمت عشق تو فارغم ز نعیم

نه بوی شیر شناسم نه طارم انگور[694]

67. Be-ʿavn-ı niʿmet-i ʿaşḳ-ı to fāriġem zi-naʿīm

Ne-būy-ı şīr şināsem ne ṭārem-i engūr

“Cūy-ı şīr” süd ırmağı dimekdür. “Ṭārem” üzüm aşması çārdağına dirler.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey cānān-ı kāʾināt! Bālāda ẕikri sebḳat iden aḥvāl ki cümlesi pür-melāldür, ḥamdülillāhi Teʿālā biz ol aḥvālden berī olup senüŋ ʿaşḳuŋ niʿmeti ʿavnıyla cennet niʿmetlerin ẕevḳ ü ṣafāsından fāriġ olup ne süd ırmağını anlarız ne ṭārem-i engūri. Yaʿnī cennet niʿmetlerinden ve ʿale’l-ḫuṣūṣ şarābından fārigüm ancaḳ dīdāruŋ vuṣlatı bize kāfīdür, dimekdür. A**llāhumme yessir lenā**[695]

همین بس است اگر ناجیم اگر مغضوب

که بولای تو فردا همی شوم محشور[696]

68. Hemīn bes est eger nācīyem eger maġḍūb

Ki be-velā-yı to ferdā hemī şevem maḥşūr

---

[693] Allah korusun suçlarımın büyüklüğünden dolayı Gafur olan Allah’ın affının eteğine kahr tozu oturur diye endişe ederim.

[694] Senin aşk nimetinin yardımıyla cennet kaygısından azadeyim. Süt kokusunu da üzüm asmasını da bilmem.

[695] Allahım bize müyesser kıl.

[696] Kurtulmuş olsam da kahrolmuş olsam da yarın senin aşkınla mahşere çıkacağım, bu bana yeter.

“Velā” maḥabbet dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey bāʿiṣ-i mümkināt! Eger nācī eger maġḍūb

[68a]

olayum aṣlā ḳaydum degildür. Hemān bendeŋe bu yeter ki yarın rūz-ı cezāda senüŋ ʿaşḳ u maḥabbetüŋle ḥaşr olayum. Yaʿnī ʿiṣyānuma naẓaran maġḍūb olursam ḫavf eylemem mādām ki maḥabbetüŋle olayum, dimekdür.

ز عود مهر وگلاب وفاست عنصر من

اگر برفتن دوزخ همی شوم مأمور[697]

69. Zi-ʿūd-ı mihr ü gülāb-ı vefāst ʿunṣur-ı men

Eger be-reften-i dūzaḫ hemī şevem meʾmūr

“Mihr” maḥabbet maʿnāsınadur. “ʿUd” ʿūd aġacı dimekdür. “ʿUnṣūr-ı men” benüm vücūdum ʿanāṣırı. Yaʿnī vücūdum māyesi.

Maḥṣūl-ı Beyt: Vücūdum māyesi maḥabbet ʿūdından ve vefā gül-ābından muḥammerdür. Yaʿnī vücūdum ser-māyesi heb maḥabbet ʿūdı ve vefā gül-ābından ibnā olmışdur. Pes eger dūzaḫa gitmege meʾmūr olursam.

ببزم جنتیان انجمن طراز بهشت

ز دود آتش دوزخ برد بجای بخور[698]

70. Be-bezm-i cennetiyān-ı encümen-ṭırāz-ı behişt

Zi-dūd-ı āteş-i dūzaḫ bered be-cāy-ı buḫūr

“Ṭırāz” zīnet virici maʿnāsınadur. “Dūd” ṭuman maʿnāsınadur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Eger dūzaḫa meʾmūr olup iḥrāḳ bi’n-nār olursam, ʿunṣūrum ʿūd ve vefā gül-ābı olduġından cennetiyān bezmine āteş-i dūzaḫ benüm ʿunṣūrum ṭumanından buḫūr yerine iletür. Yaʿnī ʿunṣūrum maḥabbet ʿūdı ve vefā gül-ābı olduġından āteş-i dūzaḫ beni iḥrāḳ eyledügi vaḳt ol ʿūd u gül-āb rāyiḥa-i ṭayyibesi cennetiyān bezmine buḫūr yerine iletürler. Zīrā ehl-i behişẗüŋ ṣafāları ancaḳ buḫūr u ʿūd rāyiḥalarıyla olur. Ben daḫı ʿūd u gül-ābla

[697] Eğer cehenneme gitmeye görevlensem de benim unsurum sevgi udu ve vefa gülsuyundandır.

[698] Cennet meclisini süsleyen cennetlilerin meclisine kokulu buhur yerine cehennem ateşinin dumanını götürür.

muḥammer olduġumdan ġayrı āteşe gitmek meʾmūr olup iḥrāḳ olursam benüm rāyiḥamla ehl-i behişt ṣafālanurlar. Pes bu ṣūretde ʿişyānum sebebiyle dūzaḫa daḫı meʾmūr olursam şānumdandur. Zīrā dūzaḫa meʾmūr olmam ʿaẕābdan ötüri degildür ancaḳ ʿūd u gül-ābum rāyiḥasıyla bezm-i cennetiyān encümen-ṭırāz olsun içündür. Ḥāṣılı ey Ḥabīb-i Ḥaḳ! Saŋa maḥabbetüm ḥasebiyle ʿūd u gül-āb oldum. Pes dūzaḫa daḫı meʾmūr olursam çe bāk! Dimekdür.

زكوات مهر تو حاشا كه كرد هم بطباع

كند ببادهٔ تبسم طبيعت كافور[699]

71. Zekevāt-ı mihr-i to ḥāşā ki ger dehem be-ṭıbāʿ

Koned be-bāde tebessüm ṭabīʿat-ı kāfūr

"Ṭıbāʿ" birbirine muḫtelif ṭabīʿatler, dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey Leyle-i Ḳadr! Zi-mūyet tārī v'ey vaḥy-ı menzil zi-lebet güftārī, ḥāşā ki senüŋ ʿaşḳ u maḥabbetüŋ zekevātını ve anuŋ faẕlasından bir miḳdārını ṭabāyiʿ-i muḫtelifāna vireyüm ki kāfūr ṭabīʿatı bādeye tebessüm ider. Meşhūrdur ki kāfūr didükleri eczānuŋ ṭabīʿatı bārūddur. fi'l-meṣel bāde ile bir ferd mest olup kāfūrdan bir miḳdār tenāvül eylese mestligi külliyen iẕāle vü defʿ eyler. Pes bu ṣūretde kāfūr bādeyi ẕevḳe alup aŋa tebessüm eyler. Bunda kāfūrdan murād maḥabbet-i cānāndur. Bāde ʿāşıḳa işāretdür. Pes dimek olur ki yā Resūlallāh senüŋ maḥabbetüŋ zekevātı

[68b]

baŋa irişdüginden anuŋla zindegānīlik eyledügüm ṣūretde ḥāşā ki andan bir miḳdār faẕla ṭabāyiʿ-i muḫtelifeye vireyüm. Zīrā eger nā-ehle senüŋ maḥabbet-i esrāruŋ zekevātı faẕlasından virürsem maḥabbetüŋ tebessüm idüp istihzāya almış olur. Pes bu ṣūret nā-ehllikden ḥāṣıl olur. Ben ise maḥabbetüŋ ehliyüm, dimekdür. Vallāhu aʿlem.

محبت تو نهاده بسينه ام داغي

كه نست سودهٔ الماس و معنى ناسور[700]

72. Maḥabbet-i to nihāde ne-sīneem dāġī

Ki nist sūde-i elmās u maʿnā nāsūr

[699] Senin sevgi zekâtlarından haşa eğer tabiatlere bir parça verirsem kafurun tabiati şarabın yüzüne gülümser.

[700] Senin muhabbetin gönlümde öyle bir dağ bırakmış ki ne ezilmiş elmasla ne de nasırla olur.

“Sūde-i elmās” elmāsuŋ ezilmişine dirler. Meṣelā bir ādemüŋ yarasına sūde-i elmāsı ṣaçsalar zehr olmaḳ taḳrībiyle ol yire ḫoş olmaz belki helākine bāʿiṣ olur. “Nāsūr” gerçi luġatde bir ṭamaruŋ ismine daḫı dirler. Lākin bunda şol yaradur ki aṣlā aŋılmaya.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey merhem-baḫş-ı dil-rīşān v’ey çāresāz fürū-māndegān! Senüŋ ʿaşḳ u maḥabbetüŋ sīneme bir güne dāġ urdı ki ol dāġ gibi şedīd dāġ ne sūde-i elmās ile olur ve ne maʿnā-yı nāsūrda olur. Yaʿnī maḥabbetüŋ sīneme ol dāġı urdı ki ol dāġa beŋzer ne sūde-i elmāsdan ḥāṣıl olur ve ne maʿnā-yı nāsūrdan meydāna gelür, dimekdür.

دو مرکبند زبون در طویلهٔ عزمش

یک سمند صبا و یکی کمیت دبور[701]

73. Dü merkebend zebūn der-ṭavīle-i ʿazmeş

Yek semend-i ṣabā vü yekī kümeyt-i debūr

“Semend-i ṣabā” ṣabā yelinüŋ ḳula atı dimekdür. “Kümeyt” ṭoru ata dirler. “Debūr” meşhūr rūzgāruŋ ismidür ve ṭoru atı “debūra” temṣīl idüp buyurur ki:

Maḥṣūl-ı Beyt: Ol āfitāb-ı cihān-tābuŋ bir cānibe ʿazīmet ü teşrīf buyuracaḳları hengāmda ṭavīle-i devletlerinde vāḳıʿ iki ʿaded zebūn atları vardur ki yedeginde çekerler ol atlar birisi semend-i ṣabā ve birisi kümeyt-i debūr. Yaʿnī şāh-ı dü-ʿālem bir cānibe saʿādetle ʿavdet buyurursa yedek-keşānlar bu iki esb-i sebük-seyri verāsında yedek çekerler, dimekdür.

اگر زهمت او بهرمند بودندی

طباع اهل شهود و ذوات اهل صدور[702]

74. Eger zi-himmet-i ū behremend būdendī

Ṭıbāʿ-ı ehl-i şühūd u ẕevāt-ı ehl-i ṣudūr

“Ṭıbāʿ” ṭabāyiʿ cemʿidür; murād insānlar ehl-i şühūd şol ʿavāmdur ki ḫiṭāb-ı ṣānī ve defʿa-i ṣāliṣ ḫiṭābında belī dimiş olalar. Ehl-i ṣudūr şol ẕevātdur ki ḫiṭāb-ı evvelde belī dimişlerdür. Yaʿnī mādām ki ervāḥ ḫalḳ olındı, kendilerine: E**lestü bi-Rabbiküm?**[703] ḫiṭab-ı ʿizzet vārid

[701] Onun hareket ahırında birisi sabah rüzgârı atı ve diğeri ise debur (batıdan esen rüzgâr) rüzgâr doru atı olan çaresiz kalmış iki bineği vardır.

[702] Eğer evliyaullah ve Allah dostlarının tabiatleri onun himmetinden faydalanmış olsalardı.

[703] “Ben sizin Rabbiniz değil miyim?” (A’râf/7:172)

olınca kimi defʿa-i evvelīde “belī” didi, anlar ṣudūr ki ehlullāhdurlar. Defʿa-i ṯānīyede ve defʿa-i ṯāliṯede belī diyenler anlar ehl-i şühūdlardur ki ʿavāmu’n-nāsdur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Eger ol pādişāh-ı ʿālem-penāhuŋ himmet-i bāhiru’l-meymenetlerinden behremend olmış olsalardı zihī devlet.

زهی محال که از غیر علت اول

[69a]

اثر قبول نمودی طبیعت مأثور[704]

75. Zihī muḥāl ki ez-ġayr-ı ʿillet-i evvel
Eṯer ḳabūl nümūdī ṭabīʿat-ı meʿṯūr

“Zihī muḥāl” bunda pek muḥālātdan kināyedür. ʿİllet-i evvel **Elestü bi-Rabbiküm?** ḫiṭābında vāḳıʿ olan cevābdan kināyedür. “Meʿṯūr” eṯerlenmiş ve maḫlūḳ olmış maʿnāsınadur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Mādām ki ehl-i ṣudūr ve ehl-i şühūd, ol ẕātuŋ himmetinden behremend oldılar, pek muḥāldür ki ʿillet-i evvelüŋ ġayrısını anlaruŋ meʿṯūr ṭabīʿatları eṯer ḳabūl göstereler. Yaʿnī Faḫr-ı kāʾināt ʿaleyhi efḍalu’ṣ-ṣalavātuŋ himmet-i ʿaliyyesinden behremend olan ẕevāt Ḥaḳkuŋ vaḥdāniyetden ġayrıya ḥāşā ki anlaruŋ ṭabīʿatleri ṣūret-i ḳabūl göstereler. Yaʿnī ehl-i şehādet ve ehl-i ṣudūr mādām ki anuŋ himmetinden behre-yāb oldılar, andan ġayrısını ḳaçan ḳabūl itmek mümkin olur? Murād ʿālem-i ervāḥ ḫalḳ olup ehl-i ṣudūr ve ehl-i şühūduŋ vücūd bulması ve anlaruŋ cümle-i maḫlūḳātdan memdūḥ olduḳları ancaḳ ol mümtāz maḫlūḳuŋ şeref-i himmetindendür, dimekdür. Vallāhu aʿlem.

اگر مهابت او شحنهٔ بهشت بود
توان فروخت ببوس و کنار غازهٔ بحور[705]

76. Eger mehābet-i ū şaḫne-i behişt buved
Tevān fürūḫt be-būs u kenār ġāze-i baḫūr

“Şaḫne” be-maʿnā voyvoda ve żābiṭ. “Kenār” ḳocuşlaşmaḳ maʿnāsınadur. “Ġāze” gül-güne, ḳızılca dimekdür. Ḳarılar anı yüzlerine sürerler.

[704] Tesir edilmiş olan tabiatlerin, ilk sorudan (elestu birabbikum) başka bir tesiri kabul etmesi asla mümkün değildir.

[705] Eğer onun ihtişamı cennet bekçisinde olsaydı buse ve kucak ile hurilere allık satardı.

Maḥṣūl-ı Beyt: Eger ol ḥabībüŋ şecāʿat u heybeti şāḥne-i behişte olsa veyāḫūd olmaḳ iḥtimāli olaydı cennetde sākinān ḥūrīlere ġāzeyi būs u kenārıyla fürūḫt iderlerdi. Yaʿnī mehābet-i Seyyid-i Veled-i Ādem ṣallallāhu Teʿālā ʿaleyhi ve sellem żābiṭan-ı behişte olsa kemāl-i heybetlerinden çehre-i ḥūriyāndan reng-i āli giderüp ṣararurlardı. Pes elbette ġāzeye iḥtiyācları der-kārdur. Baʿd-ez-īn żābiṭān-ı behişt ġāzeyi ḥūrīlere būs u kenārla fürūḫt iderlerdi lākin ḥāṣā ki ol heybet sāʾir maḫlūḳātda ola. Yāḫūd ol ẕātuŋ heybeti behişte şaḥne olsa ḥūrīler heybetine tāb-āver olamadıḳlarından reng-i zerde tebdīl olacaḳlarını fehm itdükleri gibi renglerine zīnet virmek içün ġāzeyi būs u kenārla aṣḥābından ṣatun alurlardı, dimek ola.

به منع زادن امثال او حکیم ازل

دهد بمادر ارکان مفرح کافور[706]

77. Be-menʿ-i zāden-i emṯāl-i ū ḥakīm-i ezel

Dehed be-māder-i erkān müferriḥ-i kāfūr

"Zāden" ṭoġurmaḳ maʿnāsınadur. "Ḥakīm-i ezel" Ḫālıḳ-ı Lem-yezel dimekdür. "Müferriḥ" maʿcūn maʿnāsına istiʿmāl olınur. "Kāfūr" maʿlūm eczādur ki bir ʿavrat yā bir er ekl eylese recūliyeti maḥv olup zürriyetinden münḳaṭıʿ olur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ḥażret-i Seyyidü'l-Enbiyā ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellemüŋ emṯāl u aḳrānı ṭoġmasun menʿi içün māder-zāde yaʿnī ṭoġuran analara ḥakīm-i ezel kāfūrdan

[69b]

maʿcūn yidürüp mümkināt min-baʿd emṯālini görmese gerek. Zīrā emṯālini tefaḥḥuṣ idüp ḳurʿa-zen melāʾik olduḳda aḳrānı ʿademden ġayrı ẓuhūr itmedi. Pes bir ẕātuŋ emṯāli ʿadem-i vāḳıʿ ola aḳrānını māder-zād ḳaçan vücūda getürüp mümkināt anı müşāhede eyleye, dimekdür.

تویی که کرده ضمیرت زروی شاهد عقل

باستین هدایت غبار غفلت دور[707]

78. Toyī ki kerde żamīret zi-rūy-ı şāhid-i ʿaḳl

Be-āsitīn-i hidāyet ġubār-ı ġaflet dūr

[706] Ezel bilgesi, onun gibileri doğurmasın diye unsurlar anasına ferahlatıcı kafur verir.

[707] Senin zatın hidayet eli ile akıl sevgilisinin yüzünden gaflet tozunu silmiştir.

“Şāhid-i ʿaḳl” ʿaḳl-ı kül ve ʿaḳl-ı evvel ve ʿaḳl-ı aşer daḫı dirler ve baʿżılar bunda murād Cebrāʾīl ola, dimişler.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey beşīr ve ḳāfile-i enbiyā! Ẕāt-ı şerīfüŋ ol şāh-ı bī-hem-tāsuŋ ki żamīr-i munīr-i ḫurşīd-naẕīrüŋ tecellīsi kendi hidāyet ü ʿināyet-i āsitīn ile şāhid-i ʿaḳluŋ yüzinden ġubār-ı ġafleti iẕāle eyledi. Yaʿnī ʿaḳl-ı evvel ki maḫlūḳ u meʿṣūrdur, ġubār-ı ġaflet anı iḥāṭa eyledüginden żamīr-i munīrüŋ hidāyet-i āsitīnle anı ol ġubārdan taḫlīṣ eyledi. Bu beyt-i pür-esrār şol vaḳıʿa-i ḥikmet-āṣārdan kināye ola ki hīç maḫlūḳāt ve ʿale’l-ḫuṣūṣ ʿarż u semāvāt ḫalḳ olmazdan Ḥażret-i Cibrīl-i Emīn ʿaleyhi’s-selām ḫalḳ olınup pervāz it, diyü Cenāb-ı ʿİzzet’den emr ṣādır olıcaḳ, pervāz idüp ṭoḳsan biŋ yıl hevāda ṭurup hīç ḳonacaḳ yer bulamaduġından baḥr-ı ḥayretde ġarḳ olmışdı. Ol ḥāletde iken hevā yüzinde bir nūrānī ḳubbe görüp üzerine ḳonmasını Cenāb-ı Ḥaḳ’dan temennī eyledi. Pes varup ol ḳubbeye ḳondı ve içine dāḫil oldı. İçinde bir nūr görüp aŋa vālih ü ḥayrān iken ol nūrdan nidā geldi ki: Ey Cibrīl ne ḥayrān ḳalursuŋ? Ben şol ḥabībüm ki hīç āferīde vuḳūʿ bulmazdan ben ḫalḳ olınup Ḥaḳ ḳudretiyle bu nūrānī ḳubbede ṭururum. İmdi var git ḥayretde ḳalma. Cenāb-ı Ḥaḳ kimüm ve sen kimsüŋ? diyü nidā eyledükde cevāb eyle ki: Ben maḫlūḳ u ʿāciz ḳulum. Sen Ḫālıḳ-ı mümkināt ve ẕāt-ı bī-zevālsüŋ, diyü cevāb viresün. Pes kendine naṣīḥat-ı tām eyleyüp irşād eyledükde maḥalline varup meʾmūr oldılar. Ġubār-ı ġafleti rūyından iẕāle eyledi didügi buŋa işāret ola. Vallāhu aʿlem.

عدالت تو چو مصداق وحی مسند شرع

فطانت تو چو حسن عقیدۀ منبع نور[708]

79. ʿAdālet-i to çü mıṣdāḳ-ı vaḥy mesned-i şerʿ
Feṭānet-i to çü ḥüsn-i ʿaḳīde menbaʿ-ı nūr

“Mıṣdāḳ” ism-i āletdür. Delālet idecek ālet ve taṣdīḳ idecek ālet gibi. “ʿAḳīde” be-maʿnā ḥüsn-i ʿaḳīde ve iʿtiḳād. “Menbaʿ” menbaʿdandur ḳaynaḳ maḥalli dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey nāẓım-ı naẓẓām-ı şerīʿat! ʿAdāletüŋ mesned-i şerʿe vaḥy mıṣdāḳıdur. Ve daḫı reʾy ü feṭānetüŋ ḥüsn ü ʿaḳīde gibi nūr maʿdenidür. Yaʿnī ʿadāletüŋ vaḥy u şerīʿatine mıṣdāḳdur. Yaʿnī taṣdīḳ idicidür. Ve reʾy ü feṭānetüŋ daḫı ḥüsni ʿaḳīde gibi menbaʿ-ı nūrdur, dimekdür.

[708] Senin adaletin vahiy gibi şeriatın tahtıdır ve senin zekân iman doğruluğu gibi ışık kaynağıdır.

زهی زعدل تو دیرینهٔ شهر کون و فساد

[70a]

چو دار ملک محبت زظلم غم ازاد و معمور[709]

80. Zihī zi-ʿadl-i to dīrīne-i şehr-i kevn ü fesād

Çü dār-ı mülk-i maḥabbet zi-ẓulm-i ġam azād u maʿmūr

"Dīrīne" eski dimekdür. "Şehr-i fesād" ifsād olmış şehr ki murād sipihrdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey şefīʿ-i rūz-ı rūsta-ḫīz, ʿadl ü ʿadāletüŋ şeferinden kevnüŋ. Yaʿnī felegüŋ fesād şehri maḥabbet dārı vü mülki gibi ġam ẓulmından āzād u maʿmūrdur. Yaʿnī egerçi maḥabbet mülki ki göŋül mülkidür, ġam-ı ʿaşḳıyla maġmūmdur. Lākin āṣār-ı ẓulmden āzād u maʿmūrdur. Keẕālik ʿadāletüŋ sāye-endāz-ı kevn olduḳda eskiden ifsād olan şehr-i felek maʿmūr u ābādan oldı, dimekdür.

زبهر مصلحت دهر نعت رأی ترا

کنند بر ورق دفتر فضا مسطور[710]

81. Zi-behr-i maṣlaḥaṭ dehr-i naʿt-ı reʾy-i to-rā

Konend ber-varaḳ-ı defter-i feżā mesṭūr

"Naʿt" luġatda aḥvāli vaṣf itmege dirler.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey naẓẓām-ı intiẓām! Kār-ı ʿālem sipihrüŋ kāffe-i meṣāliḥi itmām u tanẓīmi içün senüŋ reʾy ü tedābīr evṣāfuŋı ḳażā vü ḳader ṣaḥīfesi evrāḳlarına yazar. Yaʿnī ey dürr-i ʿadīmü'n-naẓar senüŋ reʾy ü tedābīrüŋ niʿmet-i şerīfini itmām-ı umūr-ı sipihr içün ḳażā vü ḳader defteri evrāḳlarına ḳayd iderler ki şāyed eger bir vaḳtle sipihrüŋ aḥvāline bir güne müşkil ḥāl vāḳıʿ olursa senüŋ reʾy ü tedābīrüŋe naẓar idüp temessük-i maʿmūliye eyleyeler. Zīrā senüŋ reʾy ü tedābīrüŋ naʿtında ol ḳadar ʿibret olınacaḳ aḥvāl beyān eyler ki iki ʿālemüŋ intiẓām-ı kārı anuŋla niẓām bulur, dimekdür.

زمستی می تلخ حمایتت در چین

[709] Ne mutlu ki senin adaletin sayesinde varlık ve yokluğun kadim şehri muhabbet mülkünün ülkesi gibi gam zulmünden özgür ve mamurdur.

[710] Feleğin işleri için senin aklının övgüsünü feza defterinin yaprağı üzerine satır satır yazılmıştır.

بسی پیاله شکستند بر سر فغفور[711]

82. Zi-mestī mey-i telḫ-i ḥimāyetet der-çīn
Besī piyāle şikestend ber-ser-i faġfūr

"Ḥimāyet" muḥāfaẓa maʿnāsınadur. "Çīn" meşhūr olan Çīn ve Māçīn mülkidür. "Faġfūr" ism-i pādişāhdur ki belde-i meẕkūre mālik idi.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey mefḫar-ı mümkināt! Māye-i ḥimāyetüŋde ser-best üzere olan baʿżı mey-i telḫ ser-mestleri hīç āferīdeden ʿadem-i pervālarından nāşī varup faġfūr-ı Çīn'üŋ ser-i bī-devleti üzere nice nice piyāle-i faġfūrı şikest eyleyüp aḫẕ-ı teʾsīr eylemişlerdür, dimekdür.

ستایشم زکمال تو قاصرست آن به
که مدح خود کنم این ننگ از تو دارم دور[712]

83. Sitāyişem zi-kemāl-i to ḳāṣırest ān bih
Ki medḥ-i ḫod konem īn neng ez-to dārem dūr

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ẕāt! Tamām-ı sitāyişgerlik aḥvālinden ḳāṣırum. Ve seni kemā-yenbeġī medḥ ü şenā itmege ʿadem-i liyāḳatüm ḥasebiyle yegdür ki baʿd-ez-īn kendimi şenā idüp bu güne noḳṣāniyet-i ʿāriyeti senden dūr ideyüm. Yaʿnī medḥüŋden ḳuṣūrum der-kār olup kemā-yenbeġī medḥ idemedügümden bu ʿayblu ve noḳṣānlu eşʿār ile yegdür ki kendimi medḥ idüp bu ʿārı senden dūr ideyüm. Murād iẓhār-ı ʿaczdür.

بروح خصم زتیغت که گفته حرف نجات
که در حریم فنا میکند تهنیهٔ سور[713]

84. Be-rūḥ-ı ḫaşm zi-tīġet ki gofte ḥarf-i necāt
Ki der-ḥarīm-i fenā mīkoned tehniye-i sūr

"Ki gofte" kim söylemişdür? dimekdür.

[70b]

[711] Çinde senin himayenin acı şarabının sarhoşluğunun etkisi ile Çin şahının kafası üzerinde birçok kadeh kırmışlardır.

[712] Benim övgüm senin kâmilliğini söylemekten âcizdir. O zaman kendimi övüp bu aybı senden uzak tutmayı yeğlerim.

[713] Senin düşmanının ruhuna kılıcından kurtulma sözünü kim söylemiştir ki yokluk meydanında eğlenir.

“Tehniye” mübāreklik müjdeleri dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ṣāḥib-i mühr-i nübüvvet! Senüŋ tīġ-i pür-fütūḥuŋdan ḳanḳı ḫaṣmuŋ rūḥı necāt buldı ki dünyā mülkinde sürūr tehniyeleri eyleye? Yaʿnī ḳanḳı ḫaṣmuŋ rūḥıdur ki tīġüŋden necāt bulup? dimekdür. Bu dār-ı dünyāda sürūrluḳ ve tehniyelik eyleye, istifhāmdur. Aṣlā bir ḫaṣmuŋ rūḥı tīġinden necāt bulup sürūrluḳ eyleyemez, dimekdür.

دل حسود تو الماس اگر بیاد آرد

بدست عهد شهید وفا شود مکسور[714]

85. Dil-i ḥasūd-ı to elmās eger be-yād āred

Be-dest-i ʿahd-i şehīd-i vefā şeved meksūr

“Elmās” meşhūrdur ki ġāyetde ḳatı ve zehrnāk olduġından ḫaṣmuŋ ḳalbine yād getürdi. Meṣelā bir ādem bir ādeme ḫuṣūmet ü ḥased eylese elmās gibi göŋli ḳatı ve zehrnāk olur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey sulṭān-ı risālet v’ey şeh-süvār-ı bālā-ḫāne-i nübüvvet! Senüŋ ḥasūduŋ göŋli ne mertebede saḫtdur ki elmās bu ḳadar saḫt iken ve şehīd-i vefā olan ʿaşḳuŋ ʿahdi elinde maḥfūẓ iken ḥasūd göŋli yādına getürse fi’l-ḥāl ḫalel-peẕīr olur. Gerçi bir maʿnā böyle olmaḳ gerek ammā aṣl maʿnā bu ola ki: Eger ḥasūduŋ münkesir ü münzecir olan ḳalb-i nā-pāki elmās ḫāṭıra getürüp bir kez yādından geçürse ol ḳadar ḳatı iken bir mertebe süstlıḳ kesb eyler ki şehīd-i vefā olan ʿahdüŋ elinde meksūr olur. Meṣelā bir ʿahdī ki cānib-i maʿşūḳdan ṣādır olmış idi ki ʿāşıḳa vefā eylesün içün, ʿāşıḳ maʿşūḳdan ol ʿahdüŋ vefāsını görmeyüp ʿahd-i vefānuŋ elinde şehīd olmış olur. Pes dimek olur ki ey ẕāt! Ḥasūduŋ göŋli kemāl-i zecrden gör ki ne mertebe süstlıḳ kesb eylemiş ki egerçi elmāsuŋ saḫtlıḳda şöhreti der-kār ise de ol meksūr olan ḥasūduŋ ḳalbi ḫāṭırına ḫuṭūr idüp cereyān iderse bir derece balta-miṣāl ḥālet-i süste dūçār olur ki şehīd-i vefā olan żaʿīf ü naḥīfʿahdüŋ elinde düşse fi’l-ḥāl münkesir olup perākende olur. Ḥāṣılı senüŋ ḥasūduŋ şiddet-i ḥasedden bir mertebe ḳırıḳlıḳ ve süstlıḳ kesb eylemişdür ki eger ol ḥālde elmās-ı saḫt-esāsı ḫāṭırına getürse fi’l-ḥāl ḥālet-i süste dūçār olur. Bir mertebe ki eger ol elmās şehīd-i vefā olan ʿahdüŋ elinde düşse pāre pāre olur. Yaʿnī ḥasūduŋ ḳalbi ol mertebede zehrnāk u münkesirdür ki zehr-i helāhil olan elmāsuŋ müsemmim olmasına bāʿiṣ olur. Ve anuŋ ḫāṭırına ḫaṭūrı sebebiyle şehīd-i vefā olan ʿahdüŋ elinde pārelenür çıḳar gider, dimekdür. Vallāhu aʿlem.

[714] Sana haset eden kişinin kalbi o kadar sertleşmiştir ki eğer elması hatırlarsa vefa şehidinin eli ile kırılır.

همیشه تا جگر خون چکان گمراهان

بود زنثر بشرم آشیانهٔ زنبور[715]

86. Hemīşe tā ciger-i ḫūn-çekān-ı gümrāhān

Buved zi-neşr be-şerm āşiyāne-i zenbūr

“Hemīşe tā” dāʾimā olsun, dimekdür. “Çekān” ṭamlayıcı maʿnāsınadur. “Güm-rāhān” ḍalālet yolını ṭutanlar

Maḥṣūl-ı Beyt: Yā Resūlallāh! Senüŋ rāh-ı hidāyetüŋi yaʿnī şerʿ-i şerīfüŋi bıraġup ṭarīḳ-i ḍalāleti iḫtiyār iden güm-rāhlaruŋ cigeri hemīşe ḫūn-

[71a]

çekān olup itdügi ʿiṣyānı şermi neşrinden anuŋ dil-i jeng-bārı āşiyāne-i zenbūr gibi ve ʿale’l-ḫuṣūṣ ḳalbur gibi delik delik olsun, dimekdür.

همیشه تا دل آشفته بخت اهل فنا

زهجر وصل بود مایه سنج ماتم سور[716]

87. Hemīşe tā dil-i āşüfte-baḫt-ı ehl-i fenā

Zi-hicr ü vaṣl buved māye-senc-i mātem-i sūr

“Āşufte” perīşān u perākende dimekdür. “Senc” ṭartmaḳ maʿnāsına istiʿmāl olınur ki mevtālar fenā bulup ile’l-ḳıyām hicrüŋdedürler ve mātem ü sürūruŋ ne olduġını güzelce ṭartmışlar ve aŋlamışlardur. “Tā” bunda dek maʿnāsınadur. Zīrā mevtālar ḳıyāmete dek ol mātem u sürūruŋ māyesini ve aḥvālini ṭartmaḳdadırlar.

Maḥṣūl-ı Beyt: Āşufte-baḫt u perīşān-dil olan mevtālar ki dāʾimā vuṣlat-ı ḥayāt hicrinden mātem ü sūrı sencīde eylerler. Yaʿnī mevtālar ki hicret māteminden vuṣlat sürūrı māyesini sencīde idüp aḥvālin tecrübe ve bilene ḳadar murād ḳıyāmına dinür.

خرابه دل مجروح امتان تو باد

زنوش داروی الطاف شاملت معمور[717]

---

[715] Her zaman yolunu kaybetmişlerin kanlı ciğeri utanç hançerinden arı peteğine dönüşmüştür.

[716] Her zaman yokluk diyarı sakinlerinin bahtsız gönlü hicran ve vuslat etkisi ile yas ve düğün gerekçesini ölçmektedir.

[717] Senin ümmetin yaralı gönlünün harabesi kapsayıcı lütufların ilacıyla mamur olsun.

88. Ḫarābe-i dil-i mecrūḥ-ı ümmetān-ı to bād
Zi-nūş-dārū-yı elṭāf-ı şāmilet maʿmūr

“Nūşdār” ḫoş ʿilāc dimekdür. “Şāmil” ḳaplamaḳ ve iḥāṭa eylemek maʿnāsınadur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ḫˇāce-i livā-yı saʿādet! Şol mevtālar ki vuṣlat-ı ḥayāt hicrinden mātem ü sūrı sencīde idene ḳadar senüŋ ḫarāb ve dilleri mecrūḥ olmış ümmetlerüŋ dilleri cerāḥati üzerine senüŋ kāffe-i ʿālemiyāna şāmil ü ʿaʿid olan elṭāf-ı mālā-nihāyeŋüŋ nūş-dārūyı olup ol dārūnuŋ şifāʾıyla maʿmūr olsunlar. Yaʿnī ümmetlerüŋ ḳıyāmete dek zevāl bulmasa gerek. ʿİṣyānları sebebiyle perīşān olan göŋüllerüŋ mecrūḥ ve ḫarābelerine kāʾināta şāmil elṭāfuŋ nūş-dārūsı şifāʾıyla maʿmūr u ābādān olsunlar, dimekdür.

شبی زدولت رؤیای افتخار رسل
علم زعرش زدم در میان خواب و شعور[718]
89. Şebī zi-devlet-i rüʿyā-yı iftiḫār-ı rüsul
ʿİlm zi-ʿarş zedem der-miyān-ı ḫˇāb u şuʿūr

“Ḫˇāb u şuʿūr” beyne’n-nevm ve’l-yaḳaẓa ki murād işbu mübārek ḳaṣīdenüŋ ibtidāsında beyān itdügi “Sefīd-dem ki zedem āsitīn be-şemʿ-i şuʿūr” didüginden kināyedür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Bir gice Resūl’e iftiḫār sebebiyle rüʿyā ve bī-ḫodluḳ devletinden ʿalem-i ʿarşdan urdum. Ḫˇāb u şuʿūr ara yerine. Yaʿnī beyne’n-nevm ve’l-yaḳaẓa eşʿārum ve bilgiçligüm ʿalemini ʿarşdan urmaġa şurūʿ eyledüm lākin benden bu cesāret ancaḳ Faḫr-ı kāʾināt’a iftiḫārendür, dimekdür.

خمیر مایهٔ این قصیده آن رؤیاست
که شاخ و برگ فزودش رموز مرغ سرور[719]
90. Ḫamīr-i māye-i īn ḳaṣīde ān rüʿyāst
Ki şāḫ u berg füzūdeş rümūz-ı murġ-ı sürūr

“Ān rüʿyā” didügi ancaḳ ḳaṣīdenüŋ ibtidāsında vāḳıʿ olan ḫˇāb u şuʿūrdur.

[718] Bir gece peygamberlerin övüncü olan zatın düşünü görmek bahtiyarlığı ile uyku ve uyanıklık arasında arş üzerine bayrak diktim.

[719] Bu kasidenin kaynağı o rüyadır ki sevinç kuşunun sırları onun dal ve yaprağını çoğaltmıştır.

Maḥṣūl-ı Beyt: Bu ḳaṣīde-i şerīfüŋ ġamīr-i māyesi yaʿnī mübdiʿi ve bāʿiṣ-i inşāsı ol mübārek rüʿyādur ki ḳaṣīdenüŋ ibtidāsında nuṭḳ

[71b]

olınmışidi. Yaʿnī bī-ġodluḳ ḥālinde ʿālem-i ʿulviyete teveccüh idüp baŋa keşf olan aḥvāl idi ki bu ḳaṣīdeyi inşā idüp murġ-ı sürūrum ol maʿnānuŋ berg ü şāḫını füzūde eyledi. Yaʿnī bu ḳaṣīdenüŋ böyle naẓm idüp zīnet itdügüm sebebi ancaḳ ibtidāsında vāḳıʿ olan deryā-yı ʿaşḳ istiġrāḳı idi ki bu ḳaṣīdeye bu derece budaḳ ve yapraḳların zāʿid idüp murġ-ı sürūrumuz ṭayrı bu maʿnā-yı rumūz-āmīzi muʿanven eyledi, dimekdür.

کسی گمان نزد کز برای زینت شعر

براصل خواب فزودم که نیست این منظور[720]

91. Kesī gümān ne-zed k'ez-berāy-ı zīnet-i şiʿr

Ber-aṣl-ı ḫˇāb füzūdem ki nīst īn manẓūr

"Füzūdem" arturdum dimek olur. "Kesī gümān ne-zed" bize oḳuyandan hīç ferd ẓannitmesün, dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Bu ḳaṣīde-i rūḥ-efzāyı müṭālaʿa vü müẕākere iden kimesne ẓannitmesün ki bālāda ẕikri sebḳat iden aḥvālüŋ bilā-müşāhede-i şiʿrüm tezyīn olsun içün bu derecede mübālaġa ile uyḫuyı vesīle idüp anuŋ üzerine arturam öyle degil. Yaʿnī kimesne dimesün ki bu miṣillü müşāhede vü ruʾyet olınmaz illā uyḫuyı vesīle idüp bu ḳadar şiʿrine zīnet idiyor ve bir ṭaḳım uyḫu ḫayālātına aldanmış ve anuŋ üzerine şiʿrine zīnet virmiş ve bu ḳadar kelimātı nuṭḳ itmiş ancaḳ bu esrār-ı ġarībe dīde-i ḳalbüme müşāhede vü keşf olınup beni şevḳe getürüp Ḥażret-i Faḫr-ı Cihān'uŋ ṣenāsına ibtidār itdürdi. Yoḫsa ma-ḥāşā ṣümme ḥāşā ki durūġ-āmīz kelimātla bir ṭaḳım lāf u güẕāf idem, dimekdür.

لذیذ بود حکایت درازتر گفتم

چنانکه حرف عصا گفت موسی اندر طور[721]

92. Leẕīẕ buved ḥikāyet dırāzter goftem

Çünān ki ḥarf-i ʿaṣā goft Mūsā ender-Ṭūr

[720] Şiiri süslemek için kimse gördüğüm düş üzerine bir şeyler eklediğimi zannetmesin.

[721] Hikâye tatlı idi. Ve o yüzden Tur dağında Musa'nın asadan söz ettiği gibi uzun söyledim.

“Çünān ki ḥarf-i ʿaṣā” didügi şol rumūza işāretdür ki Cenāb-ı Ḥażret-i Ḫallāḳ-ı Cihān Ḥażret-i Mūsā kemāl-i ʿaẓamet ü kibriyāya ḫiṭāb buyurdı ki ḳavluhū Teʿālā: V**e mā tilke bi yemīnike yā Mūsā, ḳāle hiye ʿaṣāye, etevekkeʿū ʿaleyhā ve ehuşşu bihā ʿalā-ġanemī ve liye fīhā meʿāribu uḫrā.**[722] diyüp ḫatm-i cevāb eyledügidür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Bālāda beyān olan aḥvālüŋ ḥalāveti ziyāde şīrīn ü leẕīẕrek olduġından ṭūl u dırāz eyledüm. Yaʿnī ḳaṣīde-i dırāz itdügüm sebebi ziyāde şīrīnter olduġı cihetiyledür. Ḥażret-i Mūsā’nuŋ ʿaṣā ḥarfinde vāḳıʿ dırāzlıġı gibi yaʿnī Mūsā’ya: **Vemā tilke bi-yemīnike yā Mūsā**[723] diyüp ḫiṭāb vārid olınca ḫiṭāb-ı müsteṭāb-ı Ḥażret-i ʿİzzet kendisine żiyādrek leẕīẕrek geldüginden yalŋız ʿaṣādur diyü ḫatm-i kelām eylemeyüp evṣāf-ı ʿaṣāyı beyān eyledügi gibi ben daḫı bālāda ẕikri sebḳat iden bī-ḫodluḳ ʿāleminde dīde-i bāṭınuma dürlü leẕāʾiẕ ḥāṣıl eyledügümden ġayrı tāb-āver olamayup ṭūl u dırāza şürūʿ eyledüm, dimekdür.

حسود جاه ترا باد از شاهد مقصود

چو دست جود تو از وصل استین مهجور[724]

93. Ḥasūd cāh-ı to-rā bād ez-şāhid-i maḳṣūd

Çü dest-i cūd-ı to ez-vaṣl-ı āsitīn mehcūr

“Cūd” seḫā maʿnāsınadur.

[72a]

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey seyyidü’l-ebrār v’ey ḫˇāce-i ʿālī-miḳdār! Senüŋ cāh u ʿaẓametüŋ ḥāsidi kendi şāhid-i maḳṣūduŋdan cüdā vü tefriḳa olsun. Senüŋ kerem ü seḫāvet elüŋ gibi hemīşe vuṣlat āsitīninden mehcūrdur. Yaʿnī buḫller elini fuḳarāya beẕl itmesün içün dāʾimā ceybinde ḥabs eyledükleri gibi senüŋ daḫı kerem elüŋ ortalıġa baḫş itmeden vaḳt bulmaduġından dāʾimā āstīnden cüdā vü mehcūr olduġı gibi ḥasūduŋ daḫı keẕālik maḳṣad-ı aṣlīsi olan murādı şāhidinden cüdā olsun, dimekdür.

چو این قصیده رساندم بسمع وی فرمود

که ای زنظم تو منظوم لؤلؤ منشور[725]

---

[722] “Şu sağ elindeki nedir ey Mûsâ?” Mûsâ dedi ki: “O benim değneğimdir. Ona dayanırım, onunla koyunlarıma yaprak silkelerim. Onunla başka işlerimi de görürüm.” (Tâhâ/20:17, 18)

[723] “Şu sağ elindeki nedir ey Mûsâ?” (Tâhâ/20:17)

[724] Senin ihtişamını kıskananların eli, senin cömetlik elin gibi istenilen sevgiliye ulaşmaktan uzakta olsun.

[725] Bu kasideyi onun kulağına ulaştırdığım zaman, ey nazmından ferman incisi dizilen kişi, dedi.

94. Çü īn ḳaṣīde resāndem be-semʿ-i vey fermūd
Ki ey zi-naẓm-ı to manẓūm lüʾlüʾ-i menşūr

"Lüʾlüʾ" incü dimekdür. "Menşūr" neşr olmış. Yaʿnī şaçılmış maʿnāsınadur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Mādām ki bu muṭavvel ü nāzenīn ḳaṣīdeyi Cenāb-ı Ḥażret-i Risālet-meʾāb'uŋ semʿ-i şerīfine yaʿnī ḥużūr-ı maʿnevīsine īṣāl eyledüm. Hemān-dem buyurdı ki: Ey ümmetüŋ güzīdelerinden olan ʿUrfī! Āferīnler olsun saŋa ki menşūr u perākende ḳalmış ve yabana şaçılmış lüʾlüʾleri silk-i naẓma dizdüŋ. Yaʿnī yayılmış ne ḳadar lüʾlüʾ var ise cümlesini silk-i naẓma dizdüŋ, dimekdür.

عطای جائزۂ اخروی بعهدۂ ما
حوالۂ صلۂ دنیوی بفخر دهور[726]

95. ʿAṭā-yı cāʾize-i uḫrevī be-ʿuhde-i mā
Ḥavāle-i ṣıle-i dünyevī be-faḫr-ı duhūr

"Cāʾize" didügi şundan kināyedür ki bir şāʿir bir kibāra ḳaṣīde yāḫūd ġayrı bir güne şiʿrle medḥiye getürse ḳabl-i kibārdan ṣādır olan baḫşişe dirler. "Ṣıle" keẕālik cāʾize vü ʿaṭiyye maʿnāsınadur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Mādām ki ḳaṣīde-i ḥāżūr-ı fāʿizü'n-nūra taḳdīm eyledüm, buyurdılar ki: Ey ʿUrfī! Āḫir-i dey cāʾize vü ʿaṭāŋ bize ḥavāle eyle. Yaʿnī senüŋ içün uḫrevī olacaḳ cāʾizeyi ʿuhdemüze ḥavāle eyle. İnşāʿallāh rūz-ı maḥşerde naẓar u müşāhede eyleseŋ gerek ki ne güne inʿām u iḥsānlar ṣādır olsa gerek. Pes dünyevī cāʾize işte felegüŋ saŋa iftiḫārı kāfīdür. Yaʿnī benüm böyle bir şāʿir-i siḥr-āferīnüm vardur, diyerek felegüŋ senüŋ üzerine iftiḫār eyledügi cāʾize saŋa kāfīdür, dimekdür.

زهی جواهیر قدسی زطبع من منظوم
زهی ممالک معنی زنظم من معمور[727]

96. Zihī cevāhīr-i ḳudsī zi-ṭabʿ-ı men manẓūm
Zihī memālik-i maʿnā zi-naẓm-ı men maʿmūr

[726] Uhrevi ödülün ihsanı bana ve dünyevi ödülün havalesi ise zamanların övüncü üzerine olsun.

[727] Ne güzel cennet incileri ki benim tabiatımdan dizilmiştir ve ne güzel mana ülkeleri ki benim şiirimden mamur olmuşlardır.

“Cevher-i Ḳuds”den murād esrār-ı ġaybiyyedür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Tebārekallāh ve māşāʾallāh ki esrār-ı ġaybiyye-i ilāhiyye ṭabʿ-ı gevher-i tīġümden naẓm u ẓuhūra geldi ve memālik-i maʿnā naẓmumla maʿmūr oldı. Yaʿnī ne ḫoş devletdür bu ki nice esrār-ı ġayb-ı ṭabʿumdan naẓm olup ve memālik-i maʿnā-yı naẓm şenligiyle ābād u maʿmūr oldı, dimekdür.

اگر زنشوهٔ طبعم اثر بباغ رسد

سبوی می دهد از جای دانهٔ انگور[728]

97. Eger zi-neşve-i ṭabʿem eṣer be-bāġ resed

Sebū-yı mey dehed ez-cāy-ı dāne-i engūr

“Sebū” destī ve şarāb ḳabı maʿnāsınadur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ṭabʿ-ı neşāṭ-engīzüm bir mertebe neşʾe-dārdur ki

[72b]

fi’l-miṣl āṣār-ı neşve-i ṭabʿumdan bāġ-ı cihāna bir ḳatre rīzān olsa üzüm aşmalarında bir ġāyetde bereket ḥāṣıl olur ki dāne-i engūr birine destīler ile māl-ā-māl şarāblar ḥuṣūle getür, dimekdür.

منم که از اثر حسن طبع من قلمی

که بر صحیفه کند رازهای وی مسطور[729]

98. Menem ki ez-eṣer-i ḥüsn-i ṭabʿ-ı men ḳalemī

Ki ber-ṣaḥīfe koned rāzhā-yı vey meṣṭūr

“V’ey” żamīrdür Ḥabīb-i Ekrem’e.

Maḥṣūl-ı Beyt: Benüm ol ṣāḥib-i hüner ki ḥüsn-i ṭabʿum eṣerinden ḳalemüm ṣaḥīfe üzerine hemīşe esrār-ı memdūḥ-ı ʿālem ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellemi naḳş u taḥrīr eyler, dimekdür.

سزد که بی اثر رنگ بی تحرک دست

[728] Eğer benim tabiatımın neşesinden bahçeye bir etki ulaşırsa üzüm tanesi yerine şarap testisi verir.

[729] Tabiatımın güzelliğinin etkisiyle kalemiyle sayfalar üzerine şahın sırlarını satır satır yazan benim.

بروی صفحه نگارد مثال صورت حور[730]

99. Sezed ki bī-eṣer-i reng bī-taharrük-i dest
Be-rūy-ı ṣafḥa nigāred miṣāl-i ṣūret-i ḥūr

“Bī-teḥarrük-i dest” el deprenmezden. “Nigāred” nigārīdendür. Naḳş u taṣvīr eylerse maʿnāsınadur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Naḳş-ı ḳalem-i bedāyiʿ-tevʾemüm ṣaḥāyif-i gün-ā-gün üzerine bī-taḥarrük ü bī-reng ü ālet ve bī-taḥarrük-i dest-i irādet hemīşe ṣaḥīfe üzerine timṣāl-i ḥūr-ı cinānı naḳş u taṣvīr eyler ise maḥall-i istiġrāb ve cāy-ı istiʿcāb degildür, dimekdür.

بیرون کند ملائک سر از دریچهٔ عرش
دمیکه شاهد طبعم کند بسدره عبور[731]

100. Bīrūn koned melāʾik ser-ez-derīçe-i ʿarş
Demī ki şāhid-i ṭabʿem koned be-sidre ʿubūr

“Derīçe” küçük ḳapu ve pencere maʿnāsınadur. “Sidre” Ḳurʾān-ı ʿAẓīmu’ş-şān delāletiyle maʿlūm-ı ḫāṣ u ʿām olan Sidretü’l-Müntehā’dur ki ehline taʿrīfden müstaġnīdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Sākinān-ı ʿarş-ı muʿallā ve mütemekkinān-ı ferş-i encümen-ārā olan melāʾik-i ʿişmet-intimālar derīçe vü revzenelerinden temāşā içün başların çıḳarurlar. Şol demde ki şāhid-i ṭabʿum Sīretü’l-Müntehā’ya ʿurūc eyleye yaʿnī nezāket-i şāhid-i ṭabʿum bir mertebededür ki eger cānib-i Sidre’ye ʿubūr iderse eṣnā-yı mürūrında temāşā içün melāʾik-i heft-ḳıbāb semāvāt-ı ser-taḥrīrlerin revzene-i ʿarşdan ṭışra çıḳarup nigerān ḳılurlar, dimekdür.

بیک لباس نگنجد چو جوهر اول
زازدحامی معانی و کبریای شعور[732]

101. Be-yek libās ne-gonced çü Cevher-i Evvel
Zi-izdiḥāmī maʿānī vü kibriyā-yı şuʿūr

[730] Renk izi olmadan ve el hareketi olmadan sayfa üzerine huri resmini çizmek yakışır.

[731] Benim tabiatımın güzeli Sidre ağacının yanından geçtiği zaman melekler arş penceresinden kafalarını dışarı çıkarır.

[732] Manaların bolluğu ve idrakın yüceliğinden dolayı Cebrail gibi bir gömleğe sığmaz

“Ne-gonced” ṣıġmaz dimekdür. “Cevher-i Evvel” ehline maʿlūm olan cevher-i ẕātdur ki Cenāb-ı Ḫudāvendiçün celle celāluh mümkinātuŋ iḥdāṯ u īcādına irāde-i ʿaliyye ẕāt-ı ʿaḳdesin taʿalluḳ buyurduḳlarından Cevher-i Evvel’i meydāna vaż‘ eyleyüp andan ʿālemüŋ **iẕā erādallāhe şeyʾen en yeḳūle lehu kün feyekūn**[733] maẕmūn-ı münīfi üzere tekvīn ü iḥdāṯına irāde-i ʿaliyye-i Lem-yezelīde ṣādır olup el-ḥāletu hāẕihī mümkināt içre cevelān iden hestī-i mevcūdāt ol cehver-i ẕātuŋ ẓuhūrıyla vāḳıʿ olmışdur. Pes Cevher-i Evvel ol muḳteżā-yı irāde-i ezeliyye yetmiş iki biŋ ʿālemden baş gösterdügi ẓāhir oldı.

Maḥṣūl-ı Beyt: Cevher-i Evvel ve māye-i ezel bir libāsda ṣıġmayup envāʿ-ı güne ṭarafdan baş gösterdügi gibi cevher-i ṭabʿum ve māye-i ʿaḳlum keṣret-i izdiḥām-ı maʿānīden ve kibriyā-yı şuʿūruŋ ifrāṭından bir libāsa

[73a]

ṣıġamayup reng-āmīz libās-ı maʿnādan baş çıḳardı, dimekdür.

هنوز در عدمست آنکه با منش سنجد

روان انوری آورد این خبر بحضور[734]

102. Henūz der-ʿademest ān ki bā-meneş senced

Revān-ı Enverī āverd īn ḫaber be-ḥużūr

“Senced” ṭartılmaḳ maʿnāsınadur. “Enverī” şuʿarā-yı selefden birinüŋ ismidür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Fenn-i şiʿrde benümle imtiḥān u sencīde olacaḳ şaḫṣ henūz ʿademdedür. Zīrā bu ḫaberi ḥużūra rūḥ-ı Enverī getürdi. Yaʿnī fenn-i şiʿrde aḳrānum olmaduġı ʿālem-i beḳāda olan rūḥ-ı Enverī’den istiʿlām olınmışdur ki murād, Enverī baŋa hem-pā olmaduġı gibi sāʾirler ḳanda ḳaldı? Dimekden kināyedür.

بخوان بر اهل فنا شعر من ضرورت نیست

که منت دم عیسی کشند یا دم صور[735]

103. Be-ḫᵛān ber-ehl-i fenā şiʿr-i men żarūret nīst

Ki minnet-i dem-i ʿĪsā keşend yā dem-i ṣūr

---

[733] “Bir şeyi dilediği zaman, O’nun emri o şeye ancak “Ol!” demektir. O da hemen oluverir.” (Yâsîn/36:82)

[734] Enveri’nin ruhu yanıma benimle kıyaslanacak birisi hala yokluk diyarındadır diye bir haber getirdi.

[735] İsa nefesi veya Sura üflenmesinin minnetini çekmeye gerek yok; yokluk diyarının adamlarına (ölülere) benim şiirimi oku. (Kıyam ederler)

Maḥṣūl-ı Beyt: ʿUrfī merḥūm ḫiṭāb-ı ʿām idüp buyurur ki: Eşʿār-ı belāġat-āṣār ve ebyāt-ı ṣelāṣet-diṣārumı ehl-i fenā üzerlerine ḳırāʾat idüŋüz. Zīrā dem-i ḥayāt-baḫş-ı ʿĪsā ʿaleyhi's-selām ile ṣūr-ı İsrāfīl'e żarūret iḳtiżā itmez. Yaʿnī eşʿār-ı keh-rübāmuz ol ḳadar şevḳ-engīz ü ṭarab-āmīzdür ki neşʾe-i leẕẕetinden mevtālar ḥayāt bulurlar. Pes fenā bulmış ve ʿiẓāmı zīr-i turābda çürimiş mevtālar üzerine ḳırāʾat eyle tā ki dem-i ʿĪsā ve ṣūr-ı teʿennī İsrāfīl'e intiẓār-ı biʿṣet çekmeyüp ol eşʿāruŋ ḥalāveti anları maḳbere-i vīrānelerinden ḳıyām itdüre, dimekdür.

چو این قصیده که مرأت حسن طبع منست

زاهل صورت و معنی سجل شدش منشور[736]

104. Çü īn ḳaṣīde ki mirʾāt-ı ḥüsn ṭabʿ-ı menest

Zi-ehl-i ṣūret ü maʿnā secl şodeş menşūr

"Mirʾāt" āyīneye dirler.

Maḥṣūl-ı Beyt: Çünki bu ḳaṣīde-i raʿnā ḥüsn-i ṭabʿum mirʾāt-ı mücellāsıdur, ehl-i ẓuhūr ve eṣnāf-ı buṭūnuŋ ḫulḳından ol ḳaṣīde neşr olmış sicilleri olmışdur. Yaʿnī bu ḳaṣīde ki ṭabʿum zādesidür ehl-i ẓāhir maʿnā-yı ẓāhirīsinden istifāde ve ehl-i bāṭın nükte vü esrār-ı elfāẓından intifāʿ idüp ʿālemüŋ iki ṣınıfı daḫı bu ḳaṣīdeyi müseccel menṣūr zīver maʿnā itmişlerdür, dimekdür.

علم زجوهر کل یافت زبدة الهام

بلی رواست که کرد باین علم مشهور[737]

105. ʿAlem zi-cevher-i kül yāft zübdetü'l-ilhām

Belī revāst ki kerd b'īn ʿalem meşhūr

"ʿAlem" ism ü şöhret maʿnāsınadur. "Cevher-i kül" baʿżılar Cevher-i Evvel dimişlerdür ki ẕikri bālāda mürūr itmişdür ve baʿżılar cevher-i külden murād, Cebrāʾīl ʿaleyhi's-selāmdur ki yine bir maʿnādan ʿibāretdür.

[736] Benim fıtrat güzelliğime ayna olan şu kasidenin fermanı suret ve mana ehlinden tescil edildiğinde.

[737] İlham kaynağı cevher-i kül elinden bir bayrak aldı. Evet bu bayrakla ünlü olsa yeridir.

Maḥṣūl-ı Beyt: Bu ḳaṣīde-i ʿadīmü'l-emṣāl cevher-i kül tesmiyesiyle zübdetü'l-ilhām ʿalemi bulmışdur. Belī cāʾiz ü revādur. Eger bu ism ü şöhretle meşhūr-ı ʿālem olursa yaʿnī bu ḳaṣīde ki encümen-ārā-yı ehl-i ḳulūbdur, cevher-i küllüŋ manẓūr-ı naẓar-ı daḳāyıḳ-bīni olduḳda zübdetü'l-ilhām diyü ism tesmiye eyledi. Belī böyle ḳaṣīde-i nādirü'l vuḳūʿ ʿalem-i meẕkūr ile meşhūr olursa baʿīd degildür. Zīrā miṣli kāʾinātda ẓuhūr bulmamışdur, dimekdür. Temmetü'l-ḳaṣīde.

16

Bu Ḳaṣīde-i Teşne-baḫş-ı Bezm-i Eḥibbā Ol Ḳāfile-

[73b]

Sālār-ı Evliyā Yaʿnī Be-Der-i Büzürgvār İmām-ı İṯnā ʿAşer-i Bā-Ṣafā ʿAliyyü'l-Murtażā Raḍiyallāhu Teʿālā ʿAnhu ve Kerremallāhu Veche Ḥażretlerinüŋ Sitāyişgerligindedür

[mefāʿilün/feʿilātün/mefāʿilün/feʿilün]

جهان بگشتم و دردا بهیچ شهر و دیار

نیافتم که فروشند بخت در بازار[738]

1. Cihān be-geştem ü derdā be-hīç şehr ü diyār

Ne-yāftem ki fürūşend baḫt der-bāzār

"Be-geştem" ṭolaşdum, devr ü diyār eyledüm, dimekdür. "Derdā" ḥayf maʿnāsınadur. "Fürūşend" beyʿ ü şirāʿ ideler, dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Cihānı ser-tā-pā ṭolaşup devr-i memālik eyledüm. Ḥayf ki emṣār-ı cihānuŋ birinüŋ bāzārında baḫt u ṭāliʿi fürūḫt itdüklerin görmedüm ve bulmadum. Yaʿnī ṭāliʿ didükleri devleti beyʿ olınur bir maḥalli görmedüm. Ḥāṣılı ṭāliʿüŋ nā-ehle müsāʿade itmesinden teşekkīdür.

کفن بیاور و تابوت و جامه نیلی کن

که روزگار طبیبست و عافیت بیمار[739]

2. Kefen bi-y-āver ü tābūt u câme nīlī kon

Ki rūzgār ṭabībest ü ʿāfiyet bīmār

---

[738] Dünyayı dolaştım ve maalasef hiçbir şehir ve ülkede, pazarda baht satan bulamadım.

[739] Kefen ve tabut getir ve elbiselerini mavi yap. Çünkü zaman doktorur ve sıhhat hasta olmuştur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ḫiṭāb-ı ʿām ṭarīḳiyle buyurur ki: Kefen ü tābūtı müheyyā eyleŋ ve eṣvāb u elbiseyi reng-i siyāh ile boyaŋ ve māteme maḫṣūṣ eyleŋ. Zīrā felek-i bed-kirdār mesned-i ṭebābetde mürtefiʿ-nişīn olup bīmārlıġuŋ kendisi daḫı bāʿiṣ-i ābādī-i ʿālem olan keyfiyet ʿāfiyet erīkesine vaḳār-ı salṭanat ile oṭurmış. Yaʿnī ʿālem bir ḥāli kesb itmiş ki rūzgār ṭabīb olup bīmārı ʿāfiyet olmış. Pes ne ḫayr var, Dimekdür.

مرا زمانهٔ طناز دست بسته بتیغ

زند بفرقم و گوید که هان سری میخار[740]

3. Me-rā zamāne-i ṭannāz dest beste be-tīġ

Zened be-farḳem ü güyed ki hān serī mīḫār

"Ṭannāz" ḳaypaḳ ve şūḫ u ḥīle-bāz dimekdür. "Hān" tīz ol dimekdür. "Mīḫār" ḳaşı dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Zamāne-i ṭannāz yaʿnī felek-i ġaddār elümüzi beste ḳılup ve tīġini farḳuma ḳoyup ve bu ḥāletle baŋa emr eyleye ki tīz başuŋı ḳaşı. Pes felek-i ġaddār ki ṭabīb olup bizi bu ḥālete getüre bizden ne ḫayr, dimekdür.

زمانه مرد مصافست و من ز ساده دلي

کنم بجوشن تدبیر و هم دفع مضار[741]

4. Zamāne merd-i meṣāfest ü men zi-sāde-dilī

Konem ne-cevşen-i tedbīr ü hem defʿ-i mażārr

"Meṣāfest" ṣāḥib-i ʿasker dimekdür. "Cevşen" zırh didükleri demürden bir güne kisvedür.

Maḥṣūl-ı Beyt: ʿacāʾibsüz aḥvāl bu ki zamāne-i ṭannāz merd-i meṣāf u leşker-şikāf iken ben sāde-dilligümle ālāt-ı cevşenle anuŋ defʿ-i mażarrat ve hem tedbīrini itmekdeyüm. Lākin bu ḥāl muḥāldür ki ḥuṣūl-peẕīr ola, dimekdür.

گل حیات من از بسکه هست پژمرده

اجل نمیزند از ننگ بر سر دستار[742]

---

[740] Alaycı felek elim bağlı hâlde kılıcını kafama koyup hadi kafanı kaşı, diyor.

[741] Felek gerçek savaş adamıdır ama ben saflığımdan dolayı tedbir ve vehim zırhı ile zararlarını defetmeye çalışıyorum.

[742] Benim hayat çiçeğim öyle solgundur ki ecel utancından sarığına bile takmaz.

5. Gül-i ḥayāt-ı men ez-bes ki hest pejmürde
Ecel ne-mīzened ez-neng ber-ser-i destār

“Pejmürde” ṣolmış maʿnāsınadur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Benüm ḥayātum küllī bir mertebe pejmürde ve ṣolmış ki ecel bile anı ol ḥālde göricek destārına el uramaz. Yaʿnī teʿaddī-i felek-i ġaddārdan bir mertebe ṣoldum ki Melekü’l-Mevt ḳabż-ı rūḥ içün yanuma gelince ʿārından destāruma el urmaz ki ḳabż-ı rūḥ eyleye, dimekdür.

زمنجنیق فلک سنگ فتنه می بارد
6. Zi-mancınıḳ-i felek seng-i fitne mībāred

[74a]

من ابلهانه گریزم در آبگینه حصار[743]
Men eblehāne gürīzem der-āb-gīne ḥiṣār

“Mancınıḳ” zamān-ı sābıḳda ṭūp u tüfeng olmaduġından çarḳ u feşārek ile bir gūne çarḳ-ı felek ḳurup üzerine ḳatı büyük bir ṭaş ḳoyup muḥāṣara itdükleri beldeye endāḫte eylerler imiş. “Ḥiṣār-ı ābgīne” şīşeden ḳalʿa dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Felek mancınıġından seng-i fitne yaġıyor. Neʿaceb bu sāde-dillik ki ben eblehāne taḫlīṣ-i cān u girībān içün ābgīne ḥiṣārına firār idiyorum. Bu iseʿadem-i imkāndur ki felegüŋ bu miṣillü sengine ḥiṣār-ı ābgīne tāb-āver ola.

عجب که نشکنم این کارگاه مینایي
که شیشه خالی و من در لجاجتم زخمار[744]
7. ʿAceb ki ne-ş’kenem in kārgāh-ı mīnāyī
Ki şīşe ḫālī vü men der-lecācetem zi-ḫumār

“Lecācet” eẕiyet ü şefḳat uʿinād maʿnāsınadur.

Maḥṣūl-ı Beyt: ʿAcebdür ki bu kārgāh-ı mīnāyī yaʿnī bu mīnā vü şīşeye beŋzer felegi eger terk idüp şikest itmez isem. Zīrā dāʾimā ḫumār bī-ḫodluġından ḥālet-i lecāc ve meşaḳḳat

[743] Felek mancınığından fitne taşları yağmaktadır ama ben aptalca cam kalesine doğru kaçarım.

[744] Camdan bu tezgâhı kırmazsam şaşılır mı ki şişe boş ve ben mahmurlıktan inad içindeyim.

eẕiyetindeyüm. Ḥālbuki bu bāde şīşe-i ṣahbādan tehīdür. Yaʿnī ben ḥālet-i ḫumārdan lecācet eẕiyetinde olduġum ṣūretde bu mīnā-miṣāl felege ne imtinān ideyüm. Pes bu yegdür ki bu mīnā felegi terk ü şikest ideyüm. Zīrā ḫālī bir şīşedür. Hīç ferdüŋ derdine dermān ve ḫumārını iẕāle itmemişdür, dimekdür.

چنین که ناله زدل جوشد و نفس نزنم

عجب مدار گر آتش برآورم چو چنار[745]

8. Çünīn ki nāle zi-dil cūşed ü nefes ne-zenem

ʿAceb me-dār ger āteş ber-āverem çü çenār

“Çenār” meşhūr olan aġaçdur ki ekṣeriyā şehrler ve ḳaryeler içinde ve ṣu kenārlarında biter. **Maḥṣūl-ı Beyt: B**öyle ki ḳalbümden nāle vü feryād cūş u ḫurūş idiyor ammā nefes urmam. Yaʿnī nāle vü feryādumı iẓhār u āşikār itmem. Ve kemāl-i ġayretümden derūnumda mıżmār u ketm idiyorum. Pes ġayretden ʿaceb ṭutma eger çenār-miṣāl derūnumda āteş ẓuhūr idüp kendi derūnumı iḥrāḳ eylersem. **Rivāyetdür ki:** çenār aġacı ġāyetde çoḳ yaşarmış. Seneler geçince içinden kendiliginden āteş peydā idüp içini iḥrāḳ eyler lākin dışından bellü olmaz. Ancaḳ kesildügi vaḳt bellüdür ki içi iḥrāḳ olmış. Pes ben daḫı çenār-miṣāl kendiligümden āteş peydā idüp derūnumı iḥrāḳ bi’n-nār eyler isem ʿaceb ṭutma, dimekdür.

اگر کرشمهٔ یارم کشد و گر غم عشق

نه آفرین زلبم بشوند و نه زنهار[746]

9. Eger kirişme-i yārem koşed ü ger ġam-ı ʿaşk

Ne āferīn zi-lebem be-ş’nevend ü ne zinhār

“Kirişme” nāz u şīve dimekdür. “Zinhār” bunda emān maʿnāsınadur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Eger beni kirişme-i yār ve eger ġam-ı ʿaşḳ-ı yār depeleyüp şehīd eylerse lebümden ne āferīn ve ne zinhār u emān ṣadāsını istimāʿ eylerler. Yaʿnī bir mertebe felekden ʿuzlet-gīrüm ki varlıḳ yāḫūd yoḳsuzluḳ ʿindümde berāberdür. Yaʿnī bu cān içün cihānda hīç bir ferde minnet-dār olmam, dimekdür.

---

[745] Gönlümden bu kadar inilti çıkar ama nefes almam. Çınar ağacı gibi dışarıya ateş çıkarırsam şaşırma.

[746] Sevgilinin nazı veya aşk gamı beni öldürürse benim ağzımdan ne aferin ne de aman sözü çıkmaz.

دلم ز درد گرانمایه چون جگر زفغان

[74b]

دماغم از گله خالی چو خاطرم زغبار[747]

10. Dilem zi-derd girān-māye çün ciger zi-fiġān

Dimāġem ez-gile ḫālī çü ḫāṭırem zi-ġubār

“Girān-māye” aġır ser-māye dimekdür. “Gile” şikāyet maʿnāsınadur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ḳalbüm derd-i girān-māyeden cigerüm feryād u fiġāndan ve dimāġum şikāyetden ve ḫāṭırum ġubārdan ḫālī olduġı gibi ḳalbüm daḫı derd-i girān-māyeden ḫālīdür. Zīrā fiġān cigerden ẓuhūr eyler. Pes ben cānāndan ne ḳadar derd ṣādır olursa şikāyet itmem. Bu beyt beyt-i ṣābıḳuŋ tefsīridür.

دل خراب مرا مطلبی است آیت یأس

چو زود رفتن جان پیش نیم کشته شکار[748]

11. Dil-i ḫarāb-ı me-rā maṭlabī est āyet-i yeʾs

Çü zūd reften-i cān pīş-i nīm-kuşte şikār

“Āyet” nişān u eşer maʿnāsınadur. “Yeʾs” ümīdsüzlük dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ḫarāb olmış göŋlüm yeʾs āyetini ṭālibdür. Yaʿnī baŋa ümīdsüzlük cevābın virüŋ ki ben ḫalāṣ olayum, diyerek yeʾs āyetin ṭalebindedür. Şol nīm-kuşte şikāruŋ cānı terk itmesini temennā eyledügi gibi meşelā bir ṭavşan yāḫūd ġayr bir güne şikār tāzī aġzına düçār olsa kemāl-i ḫavfından yarım cān ile ḳalur. Hemān eyder ki cānı tīz çıḳa. Pes anuŋ gibi ʿUrfī daḫı bir şāfī cevāb ister, dimekdür.

دلم چو رنگ زلیخا شکسته در خلوت

غمم چو تهمت یوسف دویده در بازار[749]

12. Dilem çü reng-i Zelīḫā şikeste der-ḫalvet

Ġamem çü töhmet-i Yūsuf devīde der-bāzār

---

[747] Gönlüm iniltilerden dolu ciğer gibi acılardan ağırlaşmıştır ve zihnim, tozdan yoksun gönlümhatırım gibi şikâyetten boştur.

[748] Canının hızlı alınmasını isteyen yarı ölü bir av gibi benim yıkık gönlümün de isteği Ye’s ayetidir.

[749] Gönlüm, halvet içinde Züleyha rengi gibi kırılmıştır. Kederim, Yusuf’a yapılan iftira gibi pazarlarda koşmuştur.

“Devīd” segirtdi, dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ḳalbüm Züleyḫā rengi gibi ḫalvetde şikest oldı. Ġamum daḫı Yūsuf ʿaleyhi’s-selām töhmeti gibi bāzāra ḳoşdı. Yaʿnī Züleyḫā’nuŋ ḫalvetde Yūsuf’a teklīf eyledügi kār-ı nā-maʿḳūlden rengi şikeste ve ḫacāletden dem-beste oldı. Oldı lākin töhmet Yūsuf’ı bāzāra çıḳarup seyyidesine ḳaṣd idenüŋ ḥāli budur diyerek ʿāleme şāyiʿ eylediler. Pes benüm göŋlüm ile ġamum daḫı böylecedür, dimekdür.

ز سلک مدت عمرم که روزها ورزیدند

که فصل شیب و شبابم گذشت در شب تار[750]

13. Zi-silk-i müddet-i ʿömrem ki rūzhā verzīdend

Ki faṣl-ı şeyb ü şebābem güẕeşt der-şeb-i tār

“Ki” bunda istifhām ṭarīḳiyle “kim” dimekdür. “Verzīd” dozdīd maʿnāsınadur.

Maḥṣūl-ı Beyt: ʿAcabā ʿömrüm müddeti günlerinden kim çaldı ki şeb ü şebābetüm vaḳti ḳaraŋuluḳ gicelerle geçdi. Yaʿnī taʿaccüb iderüm ki ʿömrüm eyyāmı gicelerle geçüp hemīşe ġam u hicrān ile geçdi. Bir mertebe ki ʿömrümden eṯer-i ḫalāvet ṭuymadum, dimekdür.

برون ز صورت دیبای بالشم کس نیست

کز آستین نم اشگم بچیند از رخسار[751]

14. Birūn zi-ṣūret-i dībā-yı bālişem kes nīst

K’ez-āsitīn nem-i eşkem be-çīned ez-ruḫsār

“Bīrūn” bu maḥalde dīger maʿnāsınadur. “Ṣūret-i bāliş” yaṣdıḳ ṣūreti dimekdür ki ʿAcem āhālīsi yaṣdıḳ yüzlerine ibrişīm ile ṣūret naḳş eylerler niteki Rūm’da ʿĪsevīler.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ġarīblik keyfiyeti bir mertebe girībānumı çāk eylemiş ki başum dībāsını ṣūretlerinden ġayrı ferd-i vāḥid kimesne yoḳdur ki āsitīn-i şefḳat ile ruḫsārumdan nem-i eşki sile ve pīçīde eyleye. Yaʿnī hicrān beni bu derece ġarīb eyledi, dimekdür.

---

[750] Kim ömrümden gündüzleri çalmış ki ihtiyarlık ve gençlik mevsimim hep karanlık gece içinde geçti.

[751] Yastığımın ipeksi yüzünden başka kimse yoktur ki gömleğinin kolu ile gözyaşımın ıslaklığını yüzümden alsın.

عجوز بختم اگر زلفشان بیاراید

[75a]

سفید گردد زلفین شاهدان تتار[752]

15. ʿAcūz-baḫtem eger zülfişān bi-y-ārāyed

Sefīd gerded zülfeyn-i şāhidān-ı Tatār

"Sefīd" aḳ dimekdür. "Zülfeyn" teṯniyedür; iki zülf dimekdür. "Tatar" İrān ve Daġıstan semtlerine İslām çocuḳlarına yigirmi yaşına varınca ḳızlar gibi zülf şalıvirürler. Bu faḳīrüŋ daḫı vaḳt-i şabāvetümde dāġıstān'da başuma geldi. Belki beş sene zülüflü gezdüm.

Maḥṣūl-ı Beyt: Eger benüm ʿacūze vü ferṭūte baḫtum zülüflerini niẓāmlayup ārāyişe ḳalḳarsa ʿacūzelikden ol ḳadar sefīd olmışdur ki aḳlığı Tatar tāzelerinüŋ nāzenīn siyāh zülüflerine bile teʾṯīr eyler, dimekdür.

کدام فتنه شبی سرنهاده بر بالین

که صبح دم نشد از خواب روی من بیدار[753]

16. Kodām fitne şebī ser-nihāde bālīn

Ki şubh-dem ne-şod ez-ḫˇāb rūy-ı men bīdār

Maḥṣūl-ı Beyt: Ḳanḳı fitne ve ḳanḳı belā bir gice başını bālişe ḳodı ki ale's-seḥer uyḫudan benümle yüz-be-yüz uyanmadı? Yaʿnī her gicenüŋ belāları ki benüm ile şabāḫlayup hep beni ḳarşuladı, dimekdür.

جراحتم چو بخارد بعزم خاریدن

پلنک ناخون گردد زمانهٔ غدار[754]

17. Cerāḥatem çü be-ḫāred be-ʿazm-i ḫārīden

Peleng-nāḫūn gerded zamāne-i ġaddār

"Çü be-ḫˇāred" çün kim giçişe dimekdür. "Ḫārīden" ḳaşınmaḳ maʿnāsınadur.

---

[752] Bahtımın yaşlı kadını eğer onların zülflerini süslerse Tatar güzellerinin zülüfleri süslese Tatar güzellerinin saçları beyazlar.

[753] Gece hangi fitne yastık üzerine başını koymuş ve sabah vakti yüzünü bana doğru uyanmamış olsun.

[754] Yaralarım kaşınsa onu kaşımak için gaddar felek kaplan tırnaklı canavara dönüşür.

Maḥṣūl-ı Beyt: ʿUrfī merḥūm raḥmetullāhi ʿaleyh ḫiṭāb-ı ʿām ṭarīḳiyle buyurur ki: Felek-i ġaddār vāḳıf-ı muvāfıḳ-ı esrār-ı ilāhī olan ehl-i başaruŋ bir mertebe ʿadū-yı bed-kārıdur ki eger felekde dāġ-ı derūnum cerāḥati ḳaşınmaḳ ḳaşdın idüp gicişe ḳalḳarsa fi'l-ḥāl zamāne-i ġaddār ḳaplan-ṣıfat ṭırnaḳlar peydā idüp beni yırtmaḳ tedārikinde olur, dimekdür.

اگر طبیب دهد ناگوار دارویي

کند بشیرهٔ دندان مارنوش گوار[755]

18. Eger ṭabīb dehed nā-güvār dārūyī

Koned be-şīreī dendān-ı mār nūş-güvār

"Nā-güvār" hażm olmayan ʿilāc ki kemāl-i şiddet-i zehrden kināyedür. "Be-şīreī" ṭatlı ṭükürük maʿnāsınadur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ṭabīb rūzgār-ı ġaddāruŋ ḫaste vü mecrūḥ-mizāca bir dārū-yı nā-güvār virürse bir derece acı ve nā-ḫoşgüvārdur ki dendān-ı mār ṭükürügin ol darūya vażʿ eyleseŋ ol dārūyı şīrīn idüp hażm olmaġa ḳābiliyet kesb ider yāḫūd zamāne-i ġaddār ki ṭabīb-i bed-āṣārdur, ben ḫaste vü bī-çāreye bir dārū-yı nā-ḫoş-güvār virdügi vaḳt ol dārūyı şīrīn ideyüm ḥülyāsıyla ibtidārından mār şīresiyle iḫtilāṭ u āmīziş idüp baʿdehū baŋa virüp nūş itdürür tā ki ben helāk olayum içün dimekdür.

بصید موری اگر ناوکی بزه بندم

دهان مار شود در گزیدنم سوفار[756]

19. Be-ṣayd-ı mūrī eger nāvekī be-zih bendem

Dehān-ı mār şeved der-gezīdenem sūfār

"Zih" oḳ kirişi. "Be-zih bendem" eger oḳı kirişe ṭoldurup çeküp ḳurmaḳ eylersem yerine. "Der-gezīdenem" beni ışırmaġa. "Sūfār" oḳuŋ kirişe bend olacaḳ yarıġıdur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Eger bir müruŋ ṣaydı hevesine tīr ü kemānını ṭoldurup geçmege ki ḳaṣd eylersem fi'l-ḥāl beni ışırmaġa oḳuŋ

[75b]

[755] Eğer tabip sindirilemez bir ilaç verse yılan dişinin şerbeti (zehir) ile onu tatlandırır.

[756] Eger bir karıncayı avlamak için bir oku kemân kirişine koysam okun gezi beni ısırmak için yılan ağzı olur.

sūfārı ejder ü mār miṣāl dehānını güşād eyler tā beni yoḳ eyleye. Yaʿnī felek-i ġaddāruŋ bu mertebe ḳaṣdı der-kārdur, dimekdür.

وگرنه زبوتهٔ خاری شبی کنم بالین
بسعی زلزله در دیده ام خلاند خار[757]
20. Veger ne zi-būte-i ḫārī şebī konem bālīn
Be-saʿy-ı zelzele der-dīdeem ḫalāned ḫār

"Būte" diken demedi ve yıġını dimekdür. "Ḫalāned" batdurur ve ṣoḳar maʿnāsınadur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Felek-i ġaddāruŋ ʿadāvet ü ḫuṣūmeti ne derecelerde olduġın naẓar ḳıl ki fi'l-meṣel eger bir gice pūte-i ḫārı zīr-i serüme bālīn eylersem felek zelzele saʿy u kūşiş birle dikenlerini gözüme batdurmaḳ ḳaṣdını eyler, dimekdür.

یقین شناس که منصور از آن اناالحق گفت
که وارسد ززمانه بدستگیری دار[758]
21. Yaḳīn şināṣ ki Manṣūr ez-ān Ene'l-Ḥaḳ goft
Ki vā resed zi-zamāne be-dest-gīrī-i dār

"Vā-resed" be-maʿnā vāreste şeved, dest-gīr iʿānelik maʿnāsınadur. "Dār" dıraḫt-ı siyāset dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Felek-i ġaddār merd-i perhīzkār ve vāḳıf-ı esrāra ʿadāveti ne mertebe der-kār olduġı bu nükteden fehm ḳıl ki Ḥażret-i Ḫʿāce Ḥallāc-ı Manṣūr ʿaleyhi raḥmeti'l-Ġafūr bile anuŋ ḫāne-i siyeh-kāsesini terk itmek ārzūsıyla ifşā-yı sırr idüp dār-ı siyāseti iḫtiyār eyledi. Yaʿnī fi'l-ḥaḳīḳa aŋlamış olasuŋ ki Manṣūr'uŋ ifşā-yı rāzına bāʿiṣ kelime-i Ene'l-Ḥaḳ oldıysa şol sebebden söyledi ki meşaḳḳat-i felek-i nā-müsāʿidden dıraḫt-ı siyāsetüŋ iʿāne vü dest-gīrligiyle ḫalāṣ ola, dimekdür. Vallāhu aʿlem.

شب گذشته بزانو نهاده بوده سرم
کهی اوفتاد خرد را در این خرابه گذار[759]

[757] Eğer bir avuç dikenden bir gece yastık yapsam zelzele ile gözüme dikenler batar.

[758] Şunu şüphesiz bil ki Mansûr felekten kaçarak darağacına sarılmak için Enel-hak demişti.

[759] Dün gece bu harabeye aklın yolu düştüğünde başımı dizlerimin üstüne koymuştum.

22. Şeb-i güẕeşte be-zānū nihāde būdem serem
Gehī üftāde ḫıred-rā der-īn ḫarābe-güẕār

“Be-zānū nihādem” başumı dizüme ḳomışdum ve murāḳabeye varmışdum, dimekdür.
Maḥṣūl-ı Beyt: Geçen gice yāḫūd dün gice ser-be-ceyb murāḳabe idüp deryā-yı istiġrāba ġarḳ olmış iken fi’l-ḥāl ʿaḳlum bu vīrān u ḫarāb olmış vücūdum iḳlīmine güẕeri düşüp bir kez aḥvāl-i pür-melālüme naẓar eyledi, dimekdür.

سری چنان که نیاری شنید بی سامان
غمی چنان که مبادا نصیب دیگر بار[760]
23. Serī çünān ki ne-y-ārī şenīd bī-sāmān
Ġamī çünān ki me-bādā naṣīb dīger-bār

“Serī” çünān ki ancılayın bir başdur başum ki dimekdür. “Ne-y-ārī şenīd” işitmege ḳādir ü tāb-āver olamazsuŋ, dimekdür. “Bī-sāmān” şiddet-i meşaḳḳatden ārāmsuzluḳ dimekdür.
Maḥṣūl-ı Beyt: Başum bī-sāmān u bī-ārām olduġı ḥālde bir mertebe maġmūm u mükedder idi ki ol ḥālden miḳdār-ı ẕerre naḳl olınmaḳ iḥtimāli olsa anı gūş u istimāʿa tāb-āver olamazsuŋ. Yaʿnī ol ġam ancılayın bir ġam idi ki Ḥaḳ Teʿālā ġayr-ı kerre baŋa yāḫūd ġayrısına müyesser itmesün. Yaʿnī murāḳabeye varduġum vaḳt ḫıredüm beni bu ḥāl ile pejmürde
[76a]
olduġumı gördükde

بدید و گفت بعالم مباد چون تو کسي
جهان بخویشتن آرای و خویشتن بیزار[761]
24. Bedīd ü goft be-ʿālem me-bād çün to kesī
Cihān be-ḫˇīşten ārāy u ḫˇīşten bīzār

“Ārāy” bezek maʿnāsınadur.

[760] Başım öyle perişanlık içinde ki duymaya dayanamazsın. Gamım öyle bir gam ki tekrar asla nasip olmasın.

[761] Gördü ve şöyle dedi dünyada senin gibi hem cihânı süsleyen hem de kendinden bıkmış biri yoktur.

Maḥṣūl-ı Beyt: ʿAḳlum beni ol perīşāniyet birle naẓar eyledükde nuṭḳ idüp didi ki: Ey derdmend ʿālemde senüŋ gibi maġmūm u mükedder kimse olmasun. Zīrā siz şol ḥāldesüŋüz ki cihānuŋ ārāyiş ü ālāyişin siz virürsüŋüz ve yine ol cihāndan siz bīzārsuŋuz. Yaʿnī dünyā ārāyişi ehlullāh ve ehl-i kemālüŋ ḥüsn-i himmetleridür. Ammā ḥālbuki yine kendileri bīzār olup anı terk iderler. Pes ey perīşān u maġmūm olan ʿUrfī, şiʿr-i mānend-i siḥrüŋle cihānı ābādān eyledüŋ lākin yine andan kendiŋ bīzār olduŋ. Zīrā felek-i ġaddār ne ḳadar vāḳıf-ı esrār-ı ilāhī olan merd-i himmet-āṣār var ise anlara ẓulm ü taʿaddī eyler. Bīzār olduḳları bu cihet iledür, dimekdür.

مرض ببین و سبب جوی و خود معالجه کن

طبیب کیست فلاطون اگر شود بیمار[762]

25. Maraż be-bīn ü sebeb cūy u ẖod muʿalece kon

Ṭabīb kīst Felāṭūn eger şeved bīmār

"Maraż be-bīn" kendi nabżuŋı yoḳlayup marażuŋı bil dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: H̱ordem beni ol ḥāl-i pür-melāl ile gördükde āġāz-ı güftār idüp didüm ki: Ey dil-ẖaste kendiŋi yoḳla ve marażuŋ ne olduġını nabżuŋdan aŋla andan kendiŋe muʿālece tedārikin eyle. Zīrā ṭabīb-i Felāṭūn şol kimsedür ki ẖaste olup kendine ʿilāc eylemiş ola. Yaʿnī ḥakīm-i ḥāẕıḳ ol kimesnedür ki kendi marażın aŋlayup kendi kendine dermān eyleye. Pes sen daḫı derdüŋ bilüp kendiŋe devā eyle. Bālāda ẕikri mürūr iden ṭabīb-i rūzgāra iʿtimād itme, dimekdür.

بگریه گفتمش آری طریق عقل آنست

ولیک جانب انصاف هم نگه میدار[763]

26. Be-girye goftemeş ārī ṭarīḳ-i ʿaḳl ānest

Velīk cānib-i inṣāf hem nigeh mīdār

Maḥṣūl-ı Beyt: Girye vü nāle iderek ʿaḳluma cevāb eyledüm ki belī pend ü neṣāyiḥüŋ ḳarīn-i rāh-ı rāstdur. Yaʿnī ʿaḳılāne ṭarīḳ budur. Lākin bir kez inṣāf cānibine daḫı naẓar ḳıl ki

[762] Hastalığı gör ve nedenini ara ve onu tedavi et eğer Eflatun hasta olursa tabip kim olacak.

[763] Ağlayarak akıl yolu budur dedim ancak insafsız da olma.

giriftār olduġum ālām-ı esḳāmuŋ ḍarbı şiddetinden bende ol ṭāḳat eṣeri var mı ki kendime dermān idem, dimekdür.

کسی چگونه بسامان در آورد آن سر

که برگرفت ز زانو وکوفت بر دیوار[764]

27. Kesī çe gūne be-sāmān der-āvered ān ser

Ki ber-girift zi-zānū vü goft ber-dīvār

"Sāmān" intiẓāmkār u ḳarār u ārām u ʿaḳl maʿnāsınadur. "Kūft" çarpar maʿnāsınadur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ḫıredüme ḫiṭāb idüp didüm ki: Şu benüm sırr-ı bīmārumı yāḫūd bir kimesne sırr-ı bīmārını ne vechile sāmān u cemʿiyet-i ḫāṭır idebilür ki eger dizden başını ḳaldırsa ser-semlikden başını dīvāra çarpar, dimekdür.

به خنده گفت سراسیمگیست کم دارد

وگرنه هادی این ره تو بوده ی هموار[765]

28. Be-ḫande goft ser-ā-sīmegīst kem dāred

Vegerne hādī-i īn reh to büdeī her bār

"Hādī" reh-ber maʿnāsına istiʿmāl olınur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Cevher-i

[76b]

ʿaḳlum ḫande-zenān beni muḫāṭab idinüp didi ki: Ey ʿUrfī! Bir ser-semlikdür seni iḥāṭa idüp kendiŋden bī-ḫod eyledi. Yoḫsa bu tedbīr ü reʾyüŋ hādīsi vü reh-beri sen idüŋ. Yaʿnī ben saŋa eyledügüm pend ü neṣāyiḥüŋ reh-beri vü hādīsi sen idüŋ, dimekdür.

رهت نمایم و بر خویشتن نهم منّت

که نقدهای مرا نیست جز تو کس معیار[766]

29. Rehet nümāyem ü ber-ḫ̆işten nihem minnet

Ki naḳdhā-yı me-rā nīst cuz to kes miʿyār

[764] Diz üzerinden alıp da duvara çarptığı kafayı o (tekrar) kişi nasıl düzeltecek.

[765] Gülerek, sersemlik seni yoldan çıkardı yoksa her zaman bu yolun rehberi sen idin, dedi.

[766] Sana yol göstereyim ve eziyeti kendime yapayım. Çünkü benim (söz) nakdimi senden başkası ölçen yoktur.

“Miʿyār” ṣāḥib-ʿayār ve miḥek dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ʿUrfī! Saŋa reh-ber olup yol göstereyüm ve yine minneti kendi üzerüme ḳoyayum. Yaʿnī egerçi bu bī-ḫodluḳdan ḫalāṣ olmaḳ içün saŋa reh-ber olayum lākin yine ben saŋa minnet-dārum. Zīrā benüm nuḳūdum ṣāḥib-ʿayārı senden ġayrı kimse degildür. Yaʿnī benümle ḥuṣūl-peẕīr olacaḳ tedābīr ü umūr u teẕākir-i naẓmı şuʿūruŋ kendisi ancaḳ senüŋ himmet ü kūşişüŋledür. Pes eger sen benüm ile olmaz iseŋ benüm bir şeyʾüŋ taḥṣīlinde ḳudretüm yitmez. Ancaḳ tedbīrüm senüŋ himmetüŋle bu ṣūretde egerçi saŋa reh-ber-i rāh olur isem daḫı yine ben minnet-dārum, dimekdür.

تهی کن از همه اندیشهٔ خطا و بنه

بخاک مرقد کحل الجواهر الابصار[767]

30. Tehī kon ez-heme endīşe-i ḫaṭā vü be-neh

Be-ḫāk-i merḳad-i küḥlü’l-cevāhirü’l-ebṣār

“Küḥlü’l-cevāhirü’l-ebṣār” ehl-i baṣīret çeşmlerine küḥl-i cevāhir ki ḫāk-ı merḳad-i münevver Ḥażret-i Ḫˇāce-i Ḳanber ʿAliyyü’l-Murtażā ʿaleyhi’s-selāmdur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ḫıredüm baŋa pend iderek didi ki: Ey ʿUrfī! Rūzgāruŋ endīşe-i ḫaṭāsından ve kāffe-i şūrişinden ʿaḳl ve başuŋı nehy eyle. Yaʿnī cihān u māfīhādan kendiŋi berī eyleyüp küḥlü’l-cevāhir olan Şāh-ı Velāyet kerremallāhu vechenüŋ mübārek merḳad-i şerīflerine īṣāl eyleyesüŋ. Yaʿnī varup kendiŋi ol dergāh-ı muʿallāya bende eyle, dimekdür.

چه مرقد آن که بوَد در شکنجه تا به فلک

هوای منظر او از تراکم انظار[768]

31. Çe merḳad ān ki buved der-şikence tā-be-felek

Hevā-yı manẓar-ı ū ez-terāküm-i enẓār

“Çe merḳad” didügi bülend-merātiblikden kināyedür.

[767] Kafanı bütün hatalı fikirlerden boşalt ve gözleri mücevher sürmeli nin mezarının toprağına bırak.

[768] Öyle bir mezar ki feleklere kadar onun manzarasının havası bakışların kalabalığından dolayı işkence içindedir.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ol Yekke-süvār-ı Düldül ve ol ṣaf-ārā-yı ḥavme-i tevekkülüŋ mübārek merḳad-i şerīflerine ʿālī-cenābdur ki anuŋ manẓarın naẓargāhı keşret-i züvvārdan tā-be-felek şikence vü meşaḳḳatdedür. Yaʿnī ol merḳad-i melāʾik ḫuddāmuŋ rütbe-i vālāsını naẓar eyle ki çār-gūşeden züvvāruŋ ġalebesi ve terākümi bir derecededür ki keşret-i naẓardan manẓargāhı tā-be-felek ʿadem-i ārāmdan bī-ḥużūr olmışdur, dimekdür.

به حیرتم که چه صنعت به کار برد که کرد

به تنگنای جهان وضع این بنا معمار[769]

32. Be-ḥayretem be-çe ṣanʿat be-kār bord ki kerd

Be-tengnā-yı cihān vażʿ-ı īn binā miʿmār

"Be-kār bord" ne işine yaradı, dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Vādī-i ḥayretde ser-gerdānum ki bu teng cihān ol ḥażretüŋ ne ṣanʿatına ve ne maṣlaḥatına yaradı ki kendi merḳad-i ʿarşāsāyı getürüp bu dār-ı dünyāya vażʿ idüp ser-tā-pā maʿmūr eyledi. Yaʿnī bu tengnā-yı cihānuŋ ne ʿālī-cenāb baḫtı var ki Ḥażret-i aḫī-i Resūl,

[77a]

zevc-i Betūl, Ṣāḥib-Düldül raḍiyallāhu ʿanh ve kerremallāhu veche ol merḳad-i cān-baḫşı ile kendini maʿmūr eyledi, dimekdür.

که گر بقدر بلندی بیفکند سایه

محیط کون و مکان گردد آسمان کردار[770]

33. Ki ger be-kadr-i bülendī ber-efkened sāye

Muḥīṭ-i kevn ü mekān gerded āsumān-kirdār

"Kevn ü mekān" luġatde semāvātı āfāḳı iḥāṭa eyledügi cirm-i kāʾināta dirler.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ol şerze şīr-i Ḫudā yaʿnī ʿAliyyü'l-Murtażā kerremallāhu veche ḥażretlerinüŋ merḳad-i ʿālī-ḳadri bülendī-miḳdār sāye ṣalmaz ise muḥīṭ-i kevn ü mekān ṭabʿ-ı āsumānī kesb eyler. Yaʿnī āsumānāsā kevn ü mekān bī-ḳarār olup hedm ü iḫrābına iştibāh ḳılmazdı, dimekdür.

---

[769] Dünyanın bu darlığı içinde mimar nasıl bir sanat işleyip bu binayı yapmış hayret içindeyim.

[770] Ki eğer yüksekliği kadar bir gölgesi olsaydı semalar gibi kevn ü mekânı kapsardı.

کتابه اش که بوَد سرنوشت عالم کون

چو بوی جامهٔ یوسف برد ز دیده غبار[771]

34. Kitābeeş ki buved ser-nüvişt-i ʿālem-i kevn

Çü būy-ı câme-i Yūsuf bered zi-dīde ġubār

"Kitābeeş" şol ḫaṭdur ki Ḥażret-i Şīr-i Yezdān'uŋ saʿādet-i merḳad-i şerīfi āsitānesi üzerine mektūb olmışdur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ol şeb-çerāġ-ı meydān-ı maʿānīnüŋ merḳad-i saʿādeti āsitānesinüŋ üzerine mektūb u mesṭūr olan ḫaṭ ki ʿālem-i kevnüŋ ser-nüviştidür, pīrāhen-i Yūsuf ʿaleyhi's-selām būsı gibi dīdeden āṣār-ı ġubārı iẕāle eyler. Yaʿnī ol āsitān-ı cihān-penāhuŋ pāyı bālāsında mesṭūr olan ḳażā vü ḳader ḫaṭṭıdur. Pes ol mübārek ḫaṭ dīde-i baṣīrete dūş olan dīdesinden āṣār-ı ġubārı şol mertebe iẕāle idüp görür ki būy-ı pīrāhen-i Yūsuf, dīde-i ġubār-ı Yaʿḳūb ʿaleyhi's-selāmı iẕāle eyledügi gibi. Ḥāṣılı ol mübārek ḫaṭdan perde-i ġaflet maḥv olup nihān-ḫāne-i vaḥdetde mesṭūr esrār-ı ilāhī mekşūf olur, dimekdür.

زهی صفای عمارت که در تماشایش

به دید باز نگردد نگاه از دیوار[772]

35. Zihī ṣafā-yı ʿimāret ki der-tamāşāyeş

Be-dīd bāz ne-gerded nigāh ez-dīvār

"ʿİmāret" merḳad-i saʿādetden kināyedür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Tebārekallāh ne ṣafālı ve cān-fezā bir ḳubbe-i ʿālī-ḳadr ki anuŋ temāşāsı seyrinde dīde-i baṣīret girü dönmesin istemez. Yaʿnī ol mübārek ḳubbenüŋ dīvārı temāşāsından dīdeüŋ nigāhı girü dönmek meylini itmez, dimekdür.

ز سقف گنبدش امسال باز می آید

هر آن صدا که کسی داده در حریمش پار[773]

36. Zi-ṣaḳf-ı günbedeş imsāl bāz mīāyed

---

[771] Kitabesi, varlık âleminin alın yazısıdır ve Yusuf'un gömleğinin kokusu gibi gözlerden karanlığı giderir.

[772] Bu imaretin ne güzel sefası var ki onu izlerken bakışlar duvardan sahibine geri dönemez.

[773] Bir kişinin geçen sene bıraktığı bir ses kubbesinin tavanında bu yıl da yankılanmaktadır.

Her ān ṣadā ki kesī dāde der-ḥarīmeş pār

“Saḳf-ı günbed” türbe-i saʿādetüŋ saḳfı yüceliginden kināyedür. “Pār” sene-i māżiye dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Zihī rütbe-i vālā ki Ḥażret-i ṣaf-ārā-yı meydān-ı dīn ve ḥattā Ḥażret-i Seyyidü’l-Murselīn yaʿnī ʿAliyyü’l-Murtażā raḍiyallāhu ʿanhuŋ türbe-i ʿālem-penāhīsinde vardur. Şöyle ki eger bir ferd sene-i māżiyede ol ḥarem-i şerīfüŋ derūnına ṣadā bıraḳsa bu sene ʿaksi ẓuhūr eyler. Yaʿnī ol mübārek ḥaremüŋ künbed-i saʿādetlerine bir şaḫṣ bülend-āvāz ile ṣadā virüp çaġırsa ol ṣadā ḥaremüŋ içinde bir mertebe żāyiʿ olur ki pey-ā-pey bir sene ṣadā gelmeyüp

[77b]

bir seneden ṣoŋra ol ṣadānuŋ ʿaksi ẓuhūr ider, dimekdür.

چه قدر صبح شناسند ساکنان درش

که بر حوالی او شام را نبوده گذار[774]

37. Çe ḳadr-i ṣubḥ şināsend sākinān-ı dereş

Ki ber-ḥavālī-i ū şām-rā ne-būde güẕār

Maḥṣūl-ı Beyt: Ḥażret-i Şīr-i Ḫudā ʿAliyyü’l-Murtażā ʿaleyhi’s-selāmuŋ bāb-ı ʿināyet-meʾābın ḫuddāmı ve sākinānı ṣubḥ ḳadrini ḳande bilsünler ki ol āsitān-ı refīʿü’l-bünyānuŋ ḥavālīsi içinde aḫṣamuŋ kendisi güẕer eylememişdür. Bes ṣubḥuŋ ḳadrini ḳande bilsünler? Zīrā bir kişi meşaḳḳat u zaḥmete giriftār olmaz ise ṣafānuŋ ḳadrini ḳande aŋlar? dimekdür.

غبار فرش حریمش به تاج عرش نشست

اگر ز جنبش موری بلند گشت غبار[775]

38. Ġubār-ı ferş-i ḥarīmeş be-tāc-ı ʿarş nişest

Eger zi-cünbiş-i mūrī bülend geşt ġubār

Maḥṣūl-ı Beyt: Zihī ʿālī-cenāb! Ferşinüŋ ġubārı ʿarş-ı aʿlā bālāsına ʿurūc eyler. Eger taḥrīk-i mūr ile ol dergāhuŋ ferşinden miḳdār-ı ẕerre ġubār ḳalḳarsa yaʿnī ol dergāh bir mertebe

[774] Onun kapısının sakinleri sabahın kıymetini ne bilsinler. Zira onun etrafından gece asla geçmemiştir.

[775] Bir karıncanın kıpırdamasından bir toz kalksa halısının tozu arşın tacı üzerine oturur.

ʿālī-ḳadr ve temīzlikde bī-naẓīrdür ki cünbişi mūr ile ferşinden miḳdār-ı ẕerre ġubār ḳalḳarsa tā ʿarşa gider, dimekdür.

اگر آفتاب در آید به گنبدش گویی

که در میانهٔ فانوس شد مگس طیار[776]

39. Eger āfitāb der-āyed be-künbedeş gūyī

Ki der-miyāne-i fānūs şod meges ṭayyār

"Gūyī" gūyā maʿnāsınadur. "Ṭayyār" pervāz idici maʿnāsınadur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ḥażret-i ṣaf-şiken-i aʿdā aḫī-i Muḥammed Muṣṭafā yaʿnī ʿAliyyü'l-Murtażā ʿaleyhi's-selāmuŋ künbed-i ʿarşāsāsı şol mertebe münevver ü żiyā-dār olmış ki eger derūnına āfitāb gelüp ḳarār eylese ẓannidersüŋ ki fānūs yaʿnī fener içinde bir ḳara megesdür ki pervāz ider. Yaʿnī āfitāb ki bu mertebe şaʿşaʿa-pāş-ı ʿālem iken ol dut-ḫāneye girince miḳdār-ı meges ḳadri olur. Ḥāṣılı aṣlā revnaḳlıġı ḳalmaz. Zīrā merḳad-i münevverüŋ nūrı āfitābdan hezār ḳat ziyādedür, dimekdür.

گلیست در چمن قدس شکل قبه او

که عرش داشته دور او ز کنگره خار[777]

40. Gülīst der-çemen-i ḳuds şekl-i ḳubbe-i ū

Ki ʿarş dāşte ber-devr-i ū zi-kungure ḫār

"Kungure" burc maʿnāsınadur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ol bādām-ı naḫl-i velāyet ve ol süker-i nūr-ı hidāyetüŋ merḳad-i münevveresi ḳubbesinüŋ şekli çemen-i ḳudsden bir güldür. Yaʿnī ol künbed-i ʿarşāsānuŋ ḳubbesi çemen-i ʿarş ve beyt-i muḳaddesden bir güldür. Zīrā ʿarş anuŋ devrinüŋ kunguresinden ḫār peydā eylemişdür. Yaʿnī ol ẕāt-ı bī-hem-tānuŋ ḳubbesi bir mertebe ʿālīdür ki ʿarş-ı aʿlāyla anuŋ gülistānı çemenzārından ḫār peydā eylemişdür. Ḥāṣılı ʿarş-ı evvel eyvānuŋ kunguresinden çemen ü ḫār kesb eylemişdür, dimekdür.

به داغ لاله توان دید یاسمن در وی

[776] Kubbesinin üzerine güneş çıksa lambanın ortasında bir sinek uçmuş gibidir.

[777] Onun kubbesinin şekli cennet bahçesinde, arşın etrafındaki dikenler kadar olduğu bir gül gibidir.

چو بسترد ز سرش مهر سایهٔ دیوار[778]

41. Be-dāġ-ı lāle tevān dīd yāsemen der-vey

Çü be-s'tered zi-sereş mihr sāye-i dīvār

Maḥṣūl-ı Beyt: Yāsemīnüŋ derūnını lāle-miṣāl dāġ-dār olduġı ḥālde görmek mümkindür mādām ki āfitāb ol mübārek ḳubbe dīvārı sāyesini anuŋ başından ḳaldurursa. **Rivāyetdür ki:** Bir dīvār üzerinde yāsemen aşması olup güneş aŋa ziyāde ḥavāle olsa şiddet-i germiyetden [78a]

derūnı lāle gibi olurmış. Pes bu beytde dimek olur ki ol mübārek ḳubbenüŋ sāyesini ḫurşīd gelüp yāsemīnüŋ başından refʿ eylerse ḥasretinden derūnı dāġ-dār olur. Yaʿnī yāsemen ki nebātāt maḳūlesidür. Ol bile ol mübārek dergāhuŋ sāyesinüŋ ḳadr u ḳıymetini bilüp bir daḳīḳa mufāraḳat ḥāṣıl eylese derūnı lāle-miṣāl dāġ-dār olur, dimekdür.

ز ذرّه های پریشان شعاع نور افشان

نجوم بی مدد آسمان درو سیار[779]

42. Zi-ẕerrehā-yı perīşān şuʿāʿ-ı nūr-efşān

Nücūm-ı bī-meded-i āsumān der-ū seyyār

"Seyyār" mübālaġa ile ism-i fāʿildür. Seyr idici ve gezici maʿnāsınadur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ol revnaḳ-baḫş-ı kār-ḫāne-i ʿālem ve aḫī-i Seyyid-i Veled-i Ādem ve nūr-ı dīde-i kāffe-i ümem olan Ḥażret-i ʿAlī-i ʿālī-ḳadrüŋ merḳad-i münevverelerinde ki perīşān ẕerrelerinden nice nice nūrlar şuʿleler ẓāhir ü revnaḳ-efşāndurlar yaʿnī ol dergāh-ı ʿālem-penāhuŋ içinde vāḳıʿ ẕerreler şuʿāʿ-ı nūr ṣaçıcılardur. Pes āsumānda vāḳıʿ bī-çāre nücūmlar ol ḳubbe-i saʿādet içinde seyyārlardur, dimekdür.

بسی نماند که خدّام او ز آمد و شد

کنند کنگرهٔ عرش با زمین هموار[780]

43. Besī ne-mānd ki ḫuddām-ı ū zī-āmed ü şod

Konend küngure-i ʿarş bā-zemīn hemvār

---

[778] Orada eğer güneş duvar gölgesini onun başından silerse, yaseminin lale gibi siyah damgalı olduğu görülebilir.

[779] Aydınlatan ışığının dağınık zerrelerinden dolayı gökyüzünün sayısız yıldızları orada gezmektedir.

[780] Onun hizmetçilerinin gelip gitmesinden dolayı arşın yerle bir olmasına az kaldı.

“Ḫuddām” ol melāʾike-i ʿizām ḥażretine işāretdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ḫażret-i Şīr-i Yezdān ʿAlī-i ṣāḥibü’l-iḥsānuŋ merḳad-i münevvereleri ḫuddām u züvvārları olan melāʾike-i ʿizām ḥażerātınuŋ gidüp gelmelerinden çoḳ şeyʾ ḳalmadı ki ʿarş bedenlerini ḫāk ile yeksān ideler. Yaʿnī melāʾikelerüŋ āyende vü revenderinden başa başa kungure-i ʿarş ḫāk ile yeksān olmaġa hīç nesne ḳalmamışdur. Murād melāʾikelerüŋ züvvār olduḳlarını beyāndur.

زآستانهٔ او طعنه های نشنوده

به پایه پایهٔ خود عرش می کند اظهار[781]

44. Zi-āstane-i ū ṭaʿnehā-yı ne-şünūde

Be-pāye pāye-i ḫod ʿarş mīkoned iẓhār

Maḥṣūl-ı Beyt: Ol ẕāt-ı memdūḥu’ṣ-ṣıfātuŋ āsitāne-i saʿādetinden istimāʿ olınmamış ṭaʿneleri ʿarş kendi rütbe vü pāyesiçün ıẓhār eyler. Yaʿnī ʿarş ol āsitānı bu mertebe serkeşīde cānib-i semāvāt göricek ḥayf ki pāye ve yücelikde bunuŋla bile olamadum diyerek kendi kendine işidilmemiş ṭaʿneler iẓhār eyler. Ḫāṣılı bu ṭaʿneler ki ʿarş kendi pāyesinden ötüri eyler, ol mübārek dergāh içün iḳtiżā ider iken kendi kendine eylemege başladı, dimekdür.

بگاه جوش زیارت در آستانهٔ او

نُه آسمان بته کفش گم کند دستار[782]

45. Bigāh-ı cūş-ı ziyāret der-āstāne-i ū

Nüh āsumān be-teh-i kefş güm koned destār

“Nüh” ṭoḳuz maʿnāsınadur. “Teh-i kefş” ayaḳ ḳabı altına dirler.

Maḥṣūl-ı Beyt: Gāh-be-gāh züvvāruŋ keşret-i izdiḥām u hücūmından ol āsitāne-i saʿādetde nüh felek destārını ayaḳ altında żāyiʿ eyler. Ol dergāhda bir mertebe züvvāruŋ cūş u ḫurūşı vāḳıʿdur ki baʿżan nüh felek bile eşnā-yı ziyāretde destārını züvvāruŋ ayaḳları altında żāyiʿ eyler, dimekdür.

---

[781] Arş, onun yüce eşiğinden duyulmamış kınamaları kendi sıra sıra açıklamaktadır

[782] Onun yüce eşiğinde ziyaretinin coşkulu zamanında dokuz felek, ayakkabılar altında sarığını kaybeder.

فلک به پنجهٔ خورشید از هوا گیرد

اگر عمامهای افتد ز تارک زوّار[783]

46. Felek be-pençe-i ḫurşīd ez-hevā gīred

Eger ʿimāmhā-yı üfted zi-tārik-i züvvār

“Pence-i ḫurşīd” didügi ḫurşīde naẓar eyleseŋ göze pençe görinür.

[78b]

Ve göz şuʿlesi pençesinden ḫurşīdi bakamaz. “ʿİmāme” şol şāldur ki ʿulemā vü meşāyıḫ anı omuza ve başa örterler.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ol dergāh-ı saʿādetde züvvāruŋ bir mertebe izdiḥāmları şedīddür ki eger züvvārdan birinüŋ başından ʿimāme düşmek iḳtiżā eylese henüz ḫāke berāber olmadın, felek pence-i ḫurşīdle ol ʿimāmeyi ḳapar, dimekdür.

دریچه اش بضیا دیدهٔ سهیل یمن

نشیمنش به هوا کعبه نسیم بهار[784]

47. Derīçeeş be-żiyā dīde-i Süheyl-i Yemen

Nişīmeneş be-hevā Kaʿbe-i nesīm-i bahār

“Derīçe” ḳapucuḳ ve pencerecik maʿnāsınadur. “Süheyl-i Yemenī” Yemen cānibinden ẓuhūr ider bir aḫter-i żiyā-eṣerdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ol Ḥażretüŋ dergāhı ḳapucuḳ ve pencereciklerümi şuʿle vü żiyā-dārlıḳ ḫuṣūṣında Süheyl-i Yemen ile tevʾemlerdür. Belki nūr-efşānlıḳda bālāterdür. Ve ol ḳubbenüŋ ṭışrasında vāḳıʿ köşkler ve neşīmenleri daḫı bahār-ı nesīmüŋ Kaʿbe’sidür. Yaʿnī nesīm-i bahār hemīşe ol dergāhuŋ neşīmenlerin ṭavāf u ziyāret itmekdedür.

چو صبح بیضهٔ خورشید پرورد به شکم

گر آشیانه کند شبپره درآن دیوار[785]

48. Çü ṣubḥ beyża-i ḫurşīd pervered be-şikem

[783] Ziyaretçilerin başından bir sarık yere düşerse felek onu güneş pençesi ile havada yakalar.

[784] Penceresi aydınlıkta Süheyl-i Yemen yıldızının gözüne benzer. Oturduğu yer hava açısından bahar rüzgârını kabesi gibidir.

[785] O duvar içinde yarasa yuva yapsa sabah gibi güneş yumurtasını karnında saklar.

Ger āşiyāne koned şeb-pere der-ān dīvār

"Beyża-i ḫurşīd" āfitābuŋ beyża-miṣāl müdevver olduġıdur ki ṣubḥ anı baṭnında perverde eyler. "Şeb-pere" yarasa didükleri sübḥān nevʿinden bir ḳuşçaġızdur ki āfitāba muḫālefeti içün gice ile pervāz eyler. Ol sebebden "şeb-pere" diyü ismini tesmiye eylediler.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ṣubḥ gibi beyża-ı āfitābı şikeminden perverd eyler ve ṭulūʿ idince ʿālemi münevver ider. Eger ol ẕāt-ı memdūḥu'ṣ-ṣıfātuŋ āsitānı dīvārı üzerinde şeb-pere āşiyāne yaparsa ve anda pıṭa idüp beçe ḥāṣıl eylerse āfitāb gibi nūr-efşān olurlar. Yaʿnī ol dergāh bir mertebe şaʿşaʿa-pāş-ı ʿālemdür ki beyża-ı ḫurşīd ki ṣubḥ anı şikeminde besleyüp ḥīn-i ṭulūʿda meydāna gelüp ʿālemi münevver eyledügi gibi şeb-pere daḫı ol münevvver dergāhuŋ dīvārı üzerinde āşiyāne idüp beçe zād iderse beçeleri nūr-efşānlıḳda ḫurşīd ile tevʾem olurlar, dimekdür.

رموز غیب مصوّر شود درو هر دم

چو خاطریکه بوَد در تصوّر اسرار[786]

49. Rumūz-ı ġayb muṣavver şeved der-ū her dem

Çü ḫāṭırī ki buved der-taṣavvur-ı esrār

Maḥṣūl-ı Beyt: Ol ḳubbe-i felek-ḳadrüŋ içi ve dışı bütün bütün nükteler ve ġāʾib esrār u rumūzlar muṣavver ü mesṭūrdur. Bir ehlullāh ḫāṭırı gibi ki dāʾimā esrār-ı ilāhiyyeyi taṣavvur eyler. Yaʿnī ʿāşıḳ-ı billāh ḫāṭırı gibi ki sırrı hemīşe nükte vü rumūz taṣvīr ider, ol dergāhuŋ ẓāhiri vü bāṭını daḫı keẕālik rumūz-ı ġayb ve esrār-ı ilāhī muṣavver ü mesṭūr olur, dimekdür.

از آن زمان که افتادش نظر به شمسهٔ او

شد آفتاب پرست آفتاب حربا وار[787]

50. Ez-ān zamān ki üftādeş naẕar be-şemse-i ū

Şod āfitāb-perest āfitāb ḫırbāvār

"Be-şemse-i ū" Ḥażret-i Şāh'uŋ mübārek merḳad-i münevverelerinüŋ ʿalemidür. "Ḫirbā" baʿżılar dirler ki kediden ufaraḳ bir ḥayvāndur ṣuda olur. "Şems"

[786] Gaybın sırları her zaman sırları tasavvurundaki bir gönül gibi onun içinde betimlenmektedir.

[787] Güneş onun şemsesine gözü düştüğünden beri bukalemun gibi güneşe tapmaya başlamıştır.

[79a]

ʿālemi münevver idince ol daḫı ṣudan ṭışra gelüp tā-be-aḫşam āfitābı nāẓır imiş ve baʿżılar daḫı kerdenkele didükleri yılan nevʿinden çār-pā bir yeşil çıyāndur ve āfitāba iştiyāḳı kemālde imiş ve gözlerinde eṯer-i bürūdet olmaġla ekṯer-i evḳāt āfitāba naẓar idüp ḫīrānda olurmış.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ol zamāndan berü ki āfitāb ol ḳubbe-i ʿarşāsānuŋ ʿalemine naẓar ṣalmışdur, ḥirbā didükleri ḥayvānuŋ dīdesi āfitāba nāẓır olduġı gibi āfitāb daḫı ḳubbe-i saʿādetüŋ ʿalemine ancılayın müştāḳ olup aṣlā dīdesini ol ʿalemden devr eylemez, dimekdür.

ندانم ای فلک انصاف می دهی یا نه

گر از هزار جفایت یکی کنم اظهار[788]

51. Ne-dānem Ey felek! inṣāf mīdehī yā ne

Ger ez-hezār cefāyet yekī konem iẓhār

"Yā ne" yoḫsa maʿnāsınadur.

Maḥṣūl-ı Beyt: ʿUrfī merḥūm bu maḥalde felege mücādele ṭarīḳiyle ḫiṭāb idüp buyurur ki: Ey felek-i ġaddār! Eger senüŋ biŋ dürlü cevr ü cefāŋdan birini iẓhār idecek olursam ʿacabā inṣāf idüp bu ẓulmi terk ider misüŋ yoḫsa itmez misüŋ? dimekdür.

فرونشین به دو زانو و چین بر ابرو زن

بدان صفت که دغاپیشگان دعوی دار[789]

52. Fürū-nişīn be dü zānü vü çīn ber-āb-rū zen

Be-dān ṣıfat ki deġā-pīşegān daʿvā-dār

"Deġā" ḥīle vü ḫudʿa maʿnāsınadur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Felege ḫiṭāb idüp buyurur ki: Ey felek! Gel ve iki dizüŋ üzerinde oṭur ve çīn-i cebheyi ḳaşlaruŋ üzerine indür, şol müddeʿī-ṣıfat gibi ki dāʾimā ṣanʿat u pīşesi ḥīle vü ḫudʿadur, dimekdür.

اگر صواب نگویم بگو شرم مکن

[788] Ey felek eğer bin cefandan birini açıklarsam bilmem acaba insafa gelir misin?

[789] İki dizin üzerine otur ve kavga eden düzenbazlar gibi kaşlarını düğümle.

که آبروی مرا نیست شرم کس در کار[790]

53. Eger ṣavāb ne-güyem be-gū şerm me-kon
Ki āb-rūy-ı merā nīst şerm kes der-kār

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey felek! Eger ben ḥālümi rāst söylemez isem sen ḥicāb itme didügi Ey ʿUrfī! Ḥaḳ böyle degil ve eyledigüŋ daʿvā yalandur. Zīrā ben ḥālüm beyānumdan ötüri ʿarżum kimsenüŋ şermiyle dem-beste degildür. Yaʿnī derdüm söylemekde şerm eylemem. Ṭoġrı söylerüm, dimekdür.

مرا شوق چنین بینی از چنان مرقد
مرا بدست تهی بینی از چنان بازار[791]

54. Merā be-şevḳ çünīn bīnī ez-çünān merḳad
Me-rā be-dest-i tehī bīnī ez-çünān bāzār

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey felek! Ancılayın merḳad-i münevvereden beni buncılayın ʿāşıḳ-ı üftādesi olduġumı görürsüŋ. Pes bu ḥālde iken yine ancılayın bāzār-ı keremden beni tehī-dest görürsüŋ. Yaʿnī ancılayın dergāh-ı saʿādet-i ʿāşıḳ iken yine servet-i yesārdan eṣersüz görüp tehī-dest olduġumı görürsüŋ, dimekdür.

نه بال روح قُدُس می دهی نه پرّ مگس
نه سیم قلب دهی نه زر تمام عیار[792]

55. Ne bāl-i Rūḥ-ı Ḳuds mīdehī ne perr-i meges
Ne sīm-i ḳalb dehī ne zer-i tamām-ʿayār

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey felek! Beni ḳıllet-i dest-māye ile görürken lākin ben ʿācizi ne bāli Ḳuds'den behre-dār idersüŋ tā ki bir uġurdan pervāz idüp ol dergāh-ı muʿallā-ḳadre varayum. Ve ne miḳdār-ı meges bir ḳanād virürsüŋ ki üftān u ḫīzān āheste-pervāz eyleyerek merḳad-i münevvere-i şāh-ı Necef'e varayum, dimekdür.

---

[790] Doğru söylemezsem, söyle ve utanma. Çünkü benim itibarım birinin utancına muhtaç değildir.

[791] Benim öyle bir mezara olan şevkimi böyle görürsün ve öyle bir pazardan elimin boş olduğunu görüyorsun.

[792] Ne Ruhu'l-kudus kanadını veriyorsun ne sinek tüyünü ne sahte gümüş veriyorsun ne tam ayar altın.

از این معامله خود منفعل مباش که تو

به مور پر دهی از پای من بری رفتار[793]

56. Ez-īn muʿāmele ḫod münfaʿil me-bāş ki to

Be-mūr per dehī ez-pāy-ı men berī reftār

"Berī" girseŋ dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt:

[79b]

Ey felek! Bu ʿāmil olduġuŋ kār-ı nā-sāzuŋ ve ḫıyānetligüŋ muʿāmelelerinden yine sen peşīmān olup tāʾib ü müstaġfir ol. Zīrā sen ḫıyānet ü ġaddār u sitem-kārlıḳda māhirsüŋ. Bir mertebe ki bir ḳarınca ḳanadlandurasuŋ içün benüm reftārumı ḳaṭʿ eylersüŋ. Yaʿnī bir ednāyı kāmurān idesüŋ içün ehl-i Ḥaḳḳa dürlü cefālar eylersüŋ. Pes yine sen aʿmālüŋden ḥicāb eyle, peşīmān ol, dimekdür.

بکاوش مژه از گور تا نجف بروم

اگر بهند به خاکم کنی وگر به تتار[794]

57. Be-kāviş-i müje ez-gūr tā-Necef be-revem

Eger be-Hind be-ḫākem konī veger be-Tatār

"Be-kāviş" ḳazmaġla ve muṭlaḳ ḳazmaya daḫı dirler. "Gūr" be-maʿnā mezār. "Tatar" Māverāʿü'n-nehr didükleri maḥalde bir milletüŋ ismidür ki meşhūrdur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey felek-i sitemkār v'ey ʿacūze-i ḥīlekār! Maʿlūm-ı ʿadem-i dirāyetüŋ olsun ki eger ʿadem-i müsāʿadeden nāşī merḳadümi iḳlīm-i Hind ve memālik-i Tatar içinde iseŋ bile yine müjgānum ḳazmasıyla mezārumı ḳazaraḳ ve delerek maḳṣad-ı ʿāşıḳān ve maṭlab-ı ṣādıḳān olan maḥall-i muḳaddes Necef'e varup şaḫne-i Necef mülāzemetinde bulınsam gerek. Yaʿnī ey felek! ḥāl-i ḥayātumda ol dergāh-ı ʿālem-penāhuŋ ḫāk-ı pāyine varınca müsāʿade itmez iseŋ ve bu ḥāl ile fevt olur isem elbette ol ʿālī-maḳāma varsam gerek.

Rivāyetdür ki: ʿUrfī raḥmetellāhi ʿaleyh bu ḳaṣīde-i pür-güheri Hind iḳlīminde inşā eylemiş. Bāʿde zamān maḥall-i meẕkūrda fevt olduḳda āteş-perestān-ı Hind ile ehl-i İslām'uŋ

[793] Bu yaptığından sen kırılma. Çünkü sen karıncaya kanat verirsin ama benim ayaklarımdan yürüme gücünü alırsın.

[794] Beni Hindistan'a, eğer Tatar'a da gömsen kirpiklerimle kazarak mezardan Necef'e kadar giderim.

miyānelerinde ġavġā ẓuhūr idüp ṭarafeynden daʿvā eylediler ʿUrfī bizümdür. Baʿdehū ehl-i İslāmdan didiler ki görelüm sünnetlü ise bizdendür degil ise sizdendür diyerek ṭāʾife-i Mecūsiyye-i Hind'i ilzām idüp ehl-i İslām mezārlıġında defn eylediler. Baʿżılar mecūsīler kendi mezārlıḳlarında defn eylediler dirler. Lākin durūġdur. Ancaḳ İslām mezārlıġında medfūn idi. Ve'l-ḥāṣıl baʿde baʿd ehl-i kemāl-i Hind'den bir dervīş bu ḳaṣīde-i şerīfi müṭālaʿa iderken bu beytüŋ remzin fehm idüp, eger ʿUrfī'yi mezārından istiḫrāc idüp Ḥażret-i Şīr-i Ḫudā ʿAliyyü'l-Murtażā kerremallāhu vechehūnüŋ āsitān-ı saʿādetine īṣāl ḳılmaz isem baŋa bu dervīşlik ḥarāmdur, diyerek dāmen-i himmeti der-miyān ve maḫfīce bir gice merḳadinden cesed ü üstüḫ̌ānların çıḳarup muḥkem bir ṣandūḳa rabṭ idüp eḳālīm-i Hind'den ser-ḥadd-i Necef'e iletdi. El-ḥāletu hāẕihī Ḥażret-i Şāh'a ziyārete gidenler yarım sāʿat merḳad-i şāhdan ıraḳ bir maḥalde pā-pūşların çıḳarup andan ziyārete gider. ʿUrfī-i merḥūm maḥall-i merḳūmda medfūndur ve züvvārı ʿUrfī'yi ol yerde ziyāret idüp duʿā iderler. Vallāhu aʿlem.

ستیز با چو تو قاهر دلیل دانش نیست

زبان گزیدم و کردم ز گفته استغفار[795]

58. Sitīz bā-çü to ḳāhir delīl-i dāniş nīst

Zebān gezīdem ü kerdem zi-gofte istiġfār

"Sitīz" ʿinād maʿnāsınadur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey felek-i

[80a]

bī-dād! Sen ġaddār u ḳāhir ile muʿānede vü muḫāṣeme ḳılmaḳ şāndan ol kār-ı ḫıredmend degildür. Pes dilümi ışırdum ve senüŋle itdügüm mükālemeye istiġfār eyledüm. Yaʿnī bundan ʿaḳdem eyledügüm kelimāt sehv ve maḫż-ı ḫaṭā olduġumuŋ baʿde'l-idrāk zebānumı ışırup min-baʿd senüŋle ne kelimāt ve ne muḫāṣeme itmege ḳaṣd idem diyü istiġfār eyledüm, dimekdür.

ترحّمی بکن آخر که عاجزم عاجز

نگاه کن که چه می چکانم از گفتار[796]

[795] Senin gibi istilacı ile kavga etmek bilgelik delili değildir. Dilimi ısırarak sözlerimden tövbe ettim.

[796] Bana bir kez acısana, âcizim âciz. Bir bak ki sözlerimden ne kanlar damlıyor.

59. Teraḥḥumī be-kon āḫir ki ʿācizem ʿāciz
Nigāh kon ki çe [ḫūn] mīçekānem ez-güftār

“Mīçekānem” ṭamlatdurum, dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey rūzgār-ı sītemkār! Baŋa teraḥḥum eyle āḫer ki ʿāciz ü fürū-māndeyüm ve benüm aḥvālüme nigāh it ki güftārumdan ne güne ḳanlar ṭamladurum. Bu beyt faḳr-ı ḥālini beyāndur.

سخن چرا نبود دردناک خون آلود
که تا لب از ته دل می کند به ریش گذار[797]
60. Süḫan çerā ne-buved derdnāk u ḫūn-ālūd
Ki tā-leb ez-teh-i dil mīkoned be-rīş güẕār

“Ez-teh-i dil” göŋül ḳaʿrından dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey felek! Eşʿārum güfteleri ne vechile derdnāk u ḫūn olmasun ki göŋülden yaʿnī göŋül altından ṭālibe gelince rīş ü cerāḥat üzerinden geçerek gelür. Yaʿnī eşʿārum ne ṭarīḳile müʾeṩṩir ü muḥriḳ olmasun ki ne ḳalbden ṭālibe gelince yararaḳ ve mecrūḥ iderek çıḳar dimekdür.

مرا که دست بگیرد که زیر دست توام
مرا که کار گشاید که از تو خیزد کار[798]
61. Me-rā ki dest be-gīred ki zīr-i dest-i toem
Me-rā ki kār güşāyed ki ez-to ḫīzed kār

“Ki” bunda kim maʿnāsınadur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey felek! Dest-gīrüm kim olabilür ki senüŋ? Zīrā dārındayum ve benüm maṭlab-ı maḳṣadum kim açup edā idebilür ki? Her murād senden ḳalḳar. Yāḫūd Ey felek! Mādām ki senüŋ ḥükmüŋde olup taḥt-ı żabṭuŋda oldum, ḳorḳudan kimdür ol ki baŋa dest-gīr ola. Ve benüm maṭlab u maḳṣadlarum edā eyleye? İstifhām-ı inkāriyyedür. Kimse gelüp ḥālüme iʿāne idemez. Zīrā her iş senden ḥāṣıl olur, dimekdür.

---

[797] Sözüm neden acılı ve kanlı olmasın ki gönlümün dibinden dudağıma kadar yaralayarak geliyor.

[798] Senin elin eltındayken benim elimi kim tutar, işler senden çözülürken benim işimi kim çözer!

چه هرزه جو شدم از درد دل که شرمم باد

تو کیستی که شوی دست گیر و کارگزار[799]

62. Çe herze-cū şodem ez-derd-i dil ki şermem bād

To kīstī ki şevī dest-gīr ü kār-güzār

"Çe herze-cū şodem" ne ḫalṭiyātdur bu ki ben cūşa geldüm, dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Bālāda felege imtinānı ibṭāl ve anı istihzāya alup ʿadem-i minnet-dār olduġını iẓhār iderek buyurur ki: Ey felek-i sitemkār! Ben derd-i dil cūşıyla ve ġalebe-i ġam u ġuṣṣa ile ne herze idi ol ki cūşmışdum. Pes baŋa ʿār u yazıḳlar olsun. Zīrā sen kimsüŋ ve ne ḫaddüŋ var ki fürū-mānde k'anuŋ dest-gīri vü kār-güẕārı olasuŋ. Zīrā sen daḫı ben gibi maḫlūḳ u bī-çāre bir bend-i ʿācizsüŋ. Pes saŋa minnet-dār olmaḳ ḫalṭ-ı maḥż olduġı āşikārdur, dimekdür.

همان که شوق طوافش مرا به توفان داد

به نیم جذبه کشان ز ورطه ام به کنار[800]

63. Hemān ki şevḳ-i ṭavāfeş me-rā be-tūfān dād

Be-nīm-ceẕbe keşān zi-varṭaem be-kenār

[80b]

"Ceẕb" ceẕb ü celbe maʿnāsınadur. "Varṭa" vasaṭ-ı baḥrde maḥall-i mühlikeye dirler.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey felek! Hemān Şāh-ı Velāyet'üŋ şevḳi ṭavāfı idi ki beni ṭūfān-ı helāke virmişdi, imdi yine nīm-ceẕbe ile çekmek beni vasaṭ-ı baḥr ve varṭa-i helākden kenāra çıḳardı. Yaʿnī ben ol ẕāt-ı memdūḥu'ṣ-ṣıfātuŋ ʿaşḳ u şevḳiyle müstaġraḳ-ı ṭūfān idüm ki felege bu ḳadar minnet iderdüm. Bes imdi yine anuŋ luṭf u iḥsānı beni çekerek kenāra çıḳardı. Ey felek! Saŋa ʿadem-i minnetüm maʿlūmuŋ olsun, dimekdür.

شه سریر ولایت علی عالی قدر

محیط عالم دانش جهان علم و وقار[801]

64. Şeh-i serīr-i velāyet ʿAlī-i ʿālī-ḳadr

[799] Gönül dertlerinden dolayı ne kadar saçmalıyorum, utanç verici. Sen kimsin ki bana yardımcı ve işlerimi yapan olasın.

[800] Beni tavaf şevki ile tufana veren o zat yarım cezbesi ile girdaptan sahile çeker.

[801] Velayet tahtının şahı olan yüce makamlı Hz. Ali, bilgi âleminin denizi ve ilim ve vakurluğun cihânıdır.

Muḥīṭ-i ʿālem-i dāniş cihān-ı ʿilm ü vaḳār

“Vaḳār” girān u edibāne ṭabʿ maʿnāsınadur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Memdūḥu’ş-ṣıfāt olan şāh-ı ʿālem-penāh ol ẕāt-ı kerīmü’l-āyātdur ki velāyet ü kerāmet serīrinüŋ şāhı yaʿnī ʿAliyyü’l-ʿālī-ḳadr ki anuŋ dāniş ü maʿrifeti ʿālemi vü kāʾinātı iḥāṭa idüp ḥilm-i vaḳārı mümkinātı şāmil eylemişdür. Cenāb-ı Ḥaḳ bu faḳīri daḫı şefāʿatüŋden maḥrūm eylemeye. Āmīn. Bī-ḥurmeti seyyidi’l-murselīn.

لغت نویس خرد در صحاح همّت او

به معنی لغتِ اندک آورد بسیار[802]

65. Luġat-nüvīs-i ḫıred der-ṣıḥāḥ-ı himmet-i ū

Be-maʿnā luġat-ı endek avered bisyār

“Ṣıḥāḥ” meşhūr olan luġatde bir kitābdur ki Ṣıḥāḥ-ı Cevherī dirler. Lākin bunda “ṣıḥāḥ” himmet-i şāhdan kināyedür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ol ẕātuŋ himmet ṣaḥāṣından debīr-i ʿaḳl ki kātib-i luġatdür, yaʿnī anuŋ himmet-i ṣıḥāḥı luġatinden luġat-nüvīs olan ʿaḳl kātibi bir luġat yazar ki az luġat ile nihāyetsüz maʿnā ẓuhūr ider, dimekdür.

مثال آینه اندیشه ژنگ بردارد

گر آورد به دل دشمنش به سهو گذار[803]

66. Miṯāl-i āyine endīşe jeng ber-dāred

Ger āvered be-dil-i düşmeneş be-sehv güẕār

“Jeng” pas maʿnāsınadur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Eger ol Şīr-i Ḫudā, yaʿnī ʿAliyyü’l-Murtażā kerremallāhu vechenüŋ düşmeni sehv ile endīşe-i ḫaṭā idüp ḥaḳḳuŋda sū-i ẓan iderse, hem ol sāʿat ol ḫaşm-ı bed-efkāruŋ ḳalbi āyīne gibi pas ṭutup ḳapḳara olup. Yaʿnī düşmeni ol ẕāt ḥaḳḳında endīşe-i ḫaṭāyı sehven ḫāṭırından ve ḳalbinden güẕār itdürürse fi’l-ḥāl āyīne-miṯāl ḳalbi pas ṭutup jengār olur, dimekdür.

---

[802] Akıl sözlük yazarı onun himmetiyle mana içinde az sözcükle çok şeyleri ortaya koyar.

[803] Eğer fikir yanlışlıkla düşmanının gönlünden geçerse ayna gibi paslanır.

بسان دایره در حصر جود او هر دم

کند تلاقی آغاز انتهای شمار[804]

67. Besān dāʾire der-ḥaṣ-ı cūd-ı ū her dem

Şeved telāḳī-i āġāz intihā-yı şumār

“Besān” çoḳ kimseler dimekdür. “Ḥaṣr” ṣoymaḳ ve ḥişāra ḳoymaḳ maʿnāsınadur. “Telāḳī” mülāḳāt ve bulmaḳ maʿnāsınadur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Çoḳ kimseler Ḥażret-i Şāh-ı Velāyet’üñ cūd u iḥsānı dāʾiresinüñ ṣaymasında her dem ʿahdüñ intihāsını bulmaġa āġāz eylerler. Lākin maḥall-i imkān degildür. Meṣelā bir ādem oṭursa ve eṭrāfına dāʾire çekmege başlasa ol dāʾire nihāyet bulmaz. Biñ dāʾire çekseñ yine ol bir dāʾiredür. Çizi üzerine çizi.

[81a]

Biñ çizi çekseñ yine nihāyeti bulınmaz. Pes şāhuñ cūd u iḥsānınuñ dāʾiresinüñ nihāyeti olmaz. Eger nihāyetinüñ ʿadedini bulmaġa āġāz eylerler ise de.

فلک به جوهر کل گفت روز میلادش

هنوز سیر کنم یا رسید وقت قرار[805]

68. Felek be-Cevher-i kül goft rūz-ı mīlādeş

Henūz seyr konem yā resīd vaḳt-ı ḳarār

“Cevher-i küll” ʿaḳl-ı kül ve cevher-i kül dimekdür ki bālāda ẕikri geçmişdi. “Seyr konem” devr ideyüm, dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Felek cevher-i külle ol şāhuñ mevlūd-ı şerīfini suʾāl idüp didi ki: ʿAcabā daha ki devr ideyüm yoḫsa ol şāh-ı cihān gelüp benüm ḳarār ve devr-i dāʾimden āzādlıġum vaḳti geldi mi? Yaʿnī ey Cevher-i kül benüm devr itmem ancaḳ ol ẕātuñ teşrīfi içün idi. Pes ol ẕātı tevellüdden ġayrı benüm devr itmem iḳtiżā itmez, dimekdür.

ز خلق اوست که قندیل سقف بارگهش

[804] Sayıların sonu onun cömertliğini sayarken daire gibi her zaman başlangıç noktasına döner.

[805] Felek onun doğduğu gün cevher-i külle hala dolanayım mı ya da durma vakti geldi mi, dedi.

ز هیأت دل روحالقدس ندارد عار[806]

69. Zi-ḫulḳ-ı üst ki ḳandīl-i saḳf-ı bārgeheş

Zi-heyʾet-i dil-i Rūḥu'l-Ḳudüs ne-dāredʿār

"Saḳf" ḳubbe-i saʿādetinüŋ iç ṭarafından kitābedür. "Heyʾet" şekl maʿnāsınadur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ḥażret-i Şāhuŋ bārgāhınuŋ saḳfı ḳanādilleri Rūhü'l-Ḳuds ḳalbi gibi münevver ve anuŋ şeklinde olduġı ʿār ṭutmaz. Yaʿnī merḳad-i münevvver-i Ḥażret-i ʿAliyyü'l-Murtażā ḳanādilleri Rūhü'l-Ḳuds göŋli şeklinde olup münevverlikde tevʾem olup ʿār itmedükleri içün ḥüsn-i ḫalḳ-ı ʿālīdendür. Yaʿnī ol merḳad-i saʿādetüŋ ḳanādilleri göŋli gibi müdevver ve dil-i Cebrāʾīl gibi nūr-efşān ve bu mertebe ser-bestiyetleri şāhuŋ ḥüsn-i ḫulḳı sāyesindedür, dimekdür.

ز فیض خندهٔ لطفش که کیمیا اثر است

به گاه صیحهٔ قهرش که هست صور آثار[807]

70. Zi-feyz-i ḫande-i luṭfeş ki kīmyā eserest

Begāh-ı ṣayḥa-i ḳahreş ki hest ṣūr-āṯār

"Ṣayḥa" mehābet ü ṣalābet dimekdür. "Ṣūr" oldur ki İsrāfīl ʿaleyhi's-selām bir uġurdan üfleyüp cümle cānlulara cān virseler gerek ṣūr-ı ṯānī ile biʿṯet vāḳıʿ olsa gerek.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ol Ḥażretüŋ laṭīf ḫandeleri feyżidür ki ol laṭīf müʾeṯṯir bir kimyādur. Baʿżen olur ki anuŋ ṣalābet ü heybet-i ḳahrı ṣūr-ı evvel gibi olur. Yaʿnī eger laṭīf ḫandeler ile kāʾināta naẓar ṣalsa ol luṭf müʾeṯṯir bir kimyādur ve eger ṣayḥa-i ḳahr ile ʿāleme naẓar ṣalsa ʿālem bī-cān olur, dimekdür.

جحیم شاخ گلی از حدیقهٔ احسان

بهشت مشت خسی در شکنجهٔ عصّار[808]

71. Caḥīm şāh-ı gülī ez-ḥadīḳa-i iḥsān

Behişt muşt-ı ḫassī der-şikence-iʿaṣṣār

---

[806] Onun yaradılışından dolayıdır ki sarayının tavanının kandili Cebrail'in gönlünün şeklinden çekinmemektedir.

[807] Kimya eserli olan lutfunun gülücüğünün feyzinden dolayı Sur eserli olan kahrının feryadı zamanında.

[808] Cehennem ihsan bahçesinden kopartılan bir gül dalıdır, cennet meyve sıkanın işkencesi altında olan bir avuç çöptür.

“Caḥīm” cehennem, “ḥadīḳa” bāġçe vü bāġ maʿnāsınadur. “Muşt-ı ḫassī” bir avuç çer çöp dimekdür. “Şikence” ġażab u şikence itmege dirler. “‘Aṣṣār” ṣıḳıcı dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ḥażret-i Zevc-i Betūl yaʿnī Yekke-süvār-ı Düldül’üŋ luṭf u iḥsānı ḥadīḳasından caḥīm bir budaḳ yā bir deste gül meşābesindedür. Şikence ṣıḳışından cennet bir avuç çöp olur yaʿnī

[81b]

Şāh’uŋ luṭf u iḥsānı ṣādır olıcaḳ, cehennem āteşi gül ü gülnār olur. Ve daḫı cennete ṣayḥa-i ḳahrı īrāş olsa ʿaẕāb ṣıḳındısından bir avuç ḫār u ḫāşāk olur. Yaʿnī şāhuŋ nüfūẕı bu mertebe cārīdür, dimekdür.

فتد چو سایهٔ حلمش بر آفتاب شود

که نور از او متعدّی نگردد آینه وار[809]

72. Füted çü sāye-i ḥilmeş ber-āfitāb şeved

Ki nūr ez-ū müteʿaddī ne-gerded āyinevār

Maḥṣūl-ı Beyt: Ḥażret-i ʿAlī-i ʿālī-ḳadrüŋ ḥilmiyet sāyesi çünki āfitāba düşe, hemān āfitābuŋ nūrı müteʿaddī vü ḥareket idemez. Ol āyīne gibi ki gölgeye getüreler. Zīrā āyīne şaʿşaʿasını āfitāba ḳarşu icrā ider. Yoḫsa sāyede şaʿşaʿa-pāş olamaz. Pes āfitāb daḫı sāye-i ḥilmiyet-i Ḥażret-i Şāh’a gelse keẕālik şaʿşaʿasını icrā idemez, dimekdür.

نشسته شاهد خلقش به خلوتیکه بوَد

دریچهٔ حریمش ناف آهوی تاتار[810]

73. Nişiste şāhid-i ḫulḳeş be-ḫalvetī ki buved

Derīçe-i ḥarīmeş nāf-ı āhū-yı Tātār

“Nāf” Māverāʿü’n-nehr’de bir nevʿ āhū göbeginden ḥāṣıl olan misk dimekdür. Eger ol ṣaf-ārā-yı meydān-ı rezmüŋ ḥüsn-i ḫulḳı şāhidi bir ḫalvetde oṭursa mübārek şemīm-i ʿanber-būsından oṭurmaḳ manẓaraları ve pencereleri āhū-yı Tatar miski rāyiḥasını kesb eyler.

[809] Onun yumuşaklığının gölgesi güneş üzerine düşerse yakışır. Çünkü gölgedeki ayna gibi ışığı etkileyemez.

[810] Onun tabiatının sevgilisi bir halvette oturmuş ki o alanın penceresi Tatar ceylanlarının (misk kokulu) göbeği olmuştur.

Yāḫūd ol ẕātuŋ şāhid-i ḫulḳı bir ḫalvetde oṭurmış ki ol ḫalvetüŋ derīçe ve ḥaremi şemīm-i ʿanber-būy-ı nāfe-i āhū-yı Tatar ile māl-ā-māl olmışdur, dimekdür.

چو مهر رأی تو در صبحدم شود طالع

شود ز فرط تهوّع گلوی صبح فکار[811]

74. Çü mihr-i reʾy-i to der-ṣubḥ-dem şeved ṭāliʿ

Şeved zi-farṭ-ı tehevvüʿ gelū-yı ṣubḥ-figār

"Farṭ" ifrāṭ u keşret'den kināyedür. "Tehevvüʿ" ḳuşmaḳ ve ḳay itmek dimekdür. "Figār" mecrūḥ maʿnāsınadur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey nūr-ı ḫānedān-ı velāyet! Çünki senüŋ reʾy ü tedbīrüŋ şemsi ṣubḥından ṭulūʿ iderse ṣabāḥuŋ boġazı ifrāṭ-ı tehevvüʿ ve ḳay itmekden mecrūḥ u rīş-dār olur. Zīrā ṣabāḥuŋ zādı olan āfitāb senüŋ reʾy ü tedbīrüŋ ḫurşīdi yanında sāye-miṯāli bī-nūr u şuʿle ḳalduġından şiddet-i reşk ü ḥasedden mesmūm u maġmūm olup keşret-i tehevvüʿden dil-figār ve gelūsı mecrūḥ u bī-ḳarār olur, dimekdür.

کمان قصد تو را جذبه بوَد که اگر

زهش به گوش رسانی رسد به قبضه شکار[812]

75. Kemān-ı ḳaṣd-ı to-rā ceẕbe buved ki eger

Ziheş be-gūş-resānī resed be-ḳabża şikār

"Zih" yay kirişine dirler.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey revnaḳ-baḫş-ı dīn ü millet v'ey ḥāmil-i livā-yı velāyet! Senüŋ ḳaṣduŋ yayı bir mertebe cāẕibdür ki eger yay kirişini çeküp tā-be-ḳulaḳ irişdürilse fi'l-ḥāl şikārı ḳabża-i kemāna ceẕb idüp irişdürür. Şöyle ki aṣlā ẕihnden biterek güşādı iḳtiżā eylemez, dimekdür.

عبادتیکه مُجلّی به اجتهاد تو نیست

بوَد ز سیئه محتاجتر به استغفار[813]

76. ʿİbādetī ki mücellā be-ictihād-ı to nīst

[811] Senin kararın güneşi tan zamanı doğduğunda sabahın boğazı bulantı şiddetinden yaralanır.

[812] Senin isteğin yayı öyle bir çekiciliğe sahiptir ki eğer yay kirişini kulağına kadar çekersen av kendiliğinden yay kabzasına gelir.

[813] Senin içtihadınla süslenmeyen bir ibadet tövbe etmeye günahtan bile daha muhtaçtır.

Buved zi-sīne muḥtācter be-istiġfār

“Mücellā” müzeyyen ü mükemmel dimekdür.

[82a]

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey pīşvā-yı dīn v’ey ser-efrāz-ı evlād-ı murselīn! Bir ʿibādet ki senüŋ ictihāduŋla müzeyyen ü mükemmel olmaya olʿibādet ṣāḥibiʿibādet-i nā-sāz-kāruŋdan tevbe vü istiġfāra muḥtāc olur, dimekdür.

ز بس بعهد تو لاغر شد از ریاضت وزهد

گرفت پهلوی ناهید شکل موسیقار[814]

77. Zi bes be-ʿahd-i to lāġar şod ez-riyāżet-i zühd

Girift pehlū-yı Nāhīd şekl-i mūsīḳār

“Pehlū” yan ve ḳapurgalar ṭarafı dimekdür. “Nāhīd” Zühre yıldızına dirler. “Mūsiḳār” bir nevʿ düdüklerdür ki Türkīde mısḳal dirler ve ḳapurġalar gibi birbirine muttaṣıldur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey şāh! Senüŋ hengām-ı ḫilāfet ve eyyām-ı ʿadāletüŋde Nāhīd ziyāde zühd ü riyāżātdan bir mertebe lāġar olmışdur ki yaʿnī ḳapurgası ṭarafları mısḳal şeklini ṭutdı. Yaʿnī Zühre ki kāffe-i fusaḳā ve zındīḳlar yıldızıdur, senüŋ eyyām-ı ʿadāletüŋde zühd ü riyāżetden bir mertebe zebūn oldı ki yan ṭarafları ġalebe-i lāġarīden mısḳal ḳamışlar gibi bir bir bellü ve ẓāhir oldı, dimekdür.

اگر ز مهر تو یاد آرد آسمان شاید

که خط منطقه اش بر میان شود زنّار[815]

78. Eger zi-mihr-i to yād āred āsumān şāyed

Ki ḫaṭṭ-ı mınṭıḳa ber-miyān şeved zünnār

“Mınṭıḳa” luġatde ḳuşaḳ dimekdür. Lākin murād budur ki āsumān üzerinde ḫaṭṭ-ı istivā olup şems anuŋ üzerinden güẕer ider ve ḳuşaḳ gibi keşīde bir eṣerdür. Aŋa ḫaṭṭ-ı mınṭıḳa diyü ism virmişler.

[814] Senin döneminde ibadet ve zühtten dolayı o kadar zayıfladı ki nahidin bir yanı musikar sazı şeklini aldı.

[815] Eğer asuman senin sevgini hatırlarsa ekvator etrafına papaz kuşağı olsa yakışır.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey efḍalterīn evliyā v'ey rāh-ber-i etḳiyā! Eger semāvāt-ı sebʿun şidād senüŋ maḥabbetüŋ yād eylese sezādur ki ḫaṭṭ-ı mıntıḳasını miyānında zünnār idüp senüŋ miyān-beste ḳullaruŋdan ola. Yaʿnī āsumān senüŋ maḥabbetüŋi ḫāṭırına getürdügi anda lāyıḳdur ki miyānında vāḳıʿ ḫaṭṭ-ı mıntıḳasın kendine zünnār idüp kemer-beste ḳullarından ola, dimekdür.

عمل طراز فلک در صلاح کون و فساد

اگر نهد به خلاف مصالح تو مدار[816]

79. ʿAmel-ṭırāz-ı felek der-ṣalāḥ-ı kevn ü fesād

Eger nehed be-ḫilāf-ı meṣāliḥ-i to medār

"Ṭırāz" ziynetleyici maʿnāsınadur. "Medār" devr itmek maʿnāsınadur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ẕāt! Kevn-i fesāduŋ yaʿnī temeli fāsid olan kevnüŋ ṣalāḥiyetinde ʿameline zīnet virici felek eger senüŋ reʾy ü tedbīri maṣlaḥatuŋuŋ devr itmesini terk idüp ḳorsa.

نه چرخ ازمنه یابد مطابق حرکات

نه دخل حادثه بیند موافق آثار[817]

80. Ne çarḫ-ı ezmine yābed muṭābıḳ-ı ḥarekāt

Ne daḫl-i ḥādiṯe bīned muvāfıḳ-ı āṯār

"Ezmine" zamānuŋ cemʿidür. "Ḥudūṯ u ḥādiṯe" ṣoŋradan vücūda gelmiş nesneye dirler.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ẕāt-ı memdūḥu'ṣ-ṣıfāt! Mādām ki felegüŋ kevn-i fesādı senüŋ reʾy ü tedābīrüŋ ḫilāfına iş ṭuta, ne zamāne çarḫınuŋ ḥarekātı kendine muṭābıḳ bulur ve ne daḫl-i ḥādiṯe eṯerini kendi murādına muvāfıḳ bulur? Yaʿnī ne zamāne kendi devr itmek ḥareketini dürüst bulur ve ne ḥādiṯatuŋ eṯer-i ḥudūṯını

[82b]

ve tedābīrini merāmına muvāfıḳ bulur. Yaʿnī külliyen kevn-i felek işi fesāda virür, dimekdür.

غبار صحن سرای تو اوج هفت اورنگ

[816] Felek işlerini düzenleyen varlık ve yokluk maslahatında senin isteğin aleyhinde bir karar alırsa.

[817] Ne zaman çarkının hareketlerini uyumlu bulur ne olayların oluşu ona uygun gelir.

شکنج زلف سخای تو ابر دریابار[818]

81. Ġubār-ı ṣaḥn-ı serāy-ı to evc-i heft evreng

Şikenc-i zülf-i seḫā-yı to mevc-i deryā-bār

“Ṣaḥn-ı serāy” ṣarāy meydānı dimekdür. “Heft” yedi dimekdür. “Evc” ḳubbenüŋ bālāsı ve üsti ol reng yüce köşkdür ve taḥt ve yaraşıḳ maʿnāsına daḫı gelür. “Şikenc” zülf ḳıvraḳlıġı ḫalḳa.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey pīşvā-yı ʿāşıḳān! Zihī merātib-i ʿulyā ki senüŋ āsitān-ı muʿallā-bünyānuŋ ġubārı yedi eflāk evrenglü yüceliginden bālāterdür. Ve senüŋ seḫā-yı zülfüŋ şikenci berāberdür ki deryā-bārdur. Yaʿnī senüŋ seḫā-yı zülfüŋüŋ şikenci seḫāvetde deryā-bardur. Bir mertebe ki ol deryāda nice raḥmetler ve lüʾlüʾler vāḳıʿdur.

شباب سدره و طوبی شود به شیب بدل

چو منع نشو کنی از مجاری اشجار[819]

82. Şebāb-ı Sidre vü Tūbā şeved be-şeyb bedel

Çü menʿ-i neşv konī ez-mecārī-i eşcār

“Şebāb” genclik ve tāzelik maʿnāsındadur. “Sidre ve Ṭūbā” ʿarş-ı aʿlā üzerinde bir saʿādet dıraḫtıdur ki anı Ḥaḳ Teʿālā Ḳurʾān-ı ʿAẓīminde buyurmışdur. “Neşve” büyümek ve neşvedār olmaḳ.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey Yār-ı Resūl v’ey Yekke-süvār-ı Düldül! Zihī nüfūẕ ki eger cemādātuŋ ve kāffe-i eşcāruŋ ser-keşīde-i bālā olmasun içün ḳuvve-i nāmiyelerine imtināʿ ve büyümemelerine fermān-ı vācibü’l-ittibāʿ ṣādır olur ise fi’l-ḥāl Sidre ve Ṭūbā biŋ ṭarāvet ü tāzeligi maḥv olup pejmürdeligüme mübeddel olur. Yaʿnī Sidre ve Ṭūbā ki hemīşe ter ü tāzeligi ṭaraf-yāb olmaḳ üzere iken emrüŋ kāffe-i eşcār u eşmāruŋ ḳuvve-i nāmiyelerine menʿ-i neşvelerine ṣādır olıcaḳ, fi’l-ḥāl dıraḫt-ı Ṭūbā ṣolmaġa meyl eyler.

ز مردمک نرسد نور تا ابد به مژه

[818] Yedi kat göğün zirvesi senin avlu ve sarayının tozudur. Senin cömertlik zülfünün bir kıvrımı denizler yağdıran bir buluttur.

[819] Eğer ağaçların mecrasından büyümeyi menedersen Sidre ve Tuğba’nın gençliği ihtiyarlığa dönüşür.

چو بشکنی حرکت در مفاصل انوار[820]

83. Zi-merdümek ne-resed nūr tā-ebed be-müje

Çü be-şikenī ḥareket der-mefāṣıl-ı envār

“Mefāṣıl” ḳollar ve parmaḳlarda vāḳıʿ maḳṭaʿ ve oynaḳ yerlere dirler. Bunda dīdenüŋ mufaṣṣal ve oynāk ve müteḥarrik yerlerinden kināyedür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey nev-nihāl-i gülistān-ı velāyet! Zihī ʿalāmet ki eger envār-ı dīdede vāḳıʿ mefāṣıluŋ ḥareket ü cünbişin imtināʿ u iḳtiṭāʿ olınmaḳ içün fermānuŋ ṣādır olsa yaʿnī mefāṣıl-ı envār-ı dīde ḥareketlerini ḳurūb-ı cünbiş ü ḥareketde menʿ buyurursuŋuz. Ḥāṣā ki merdümek-i dīdeden müjgāna nūr-ı baṣīret irişmek imkān ola. Yaʿnī dīdeden nūr-ı baṣīret bir mertebe olur ki kendi müjgānın bile ruʾyet idemez, dimekdür.

بهر دیار که آید لوای عدل تو ظلم

دهد درازی دست ستم به پای فرار[821]

84. Beher diyār ki āyed livā-yı ʿadl-i to ẓulm

Dehed dırāzī dest-i sitem be-pāy-ı firār

“Dırāzī dest-i sitem” murād ẓulm ü taʿaddī eli dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ṣāḥib-i livā-yı ʿadl! Zihī şeref ki livā-yı ʿadlüŋ bir diyāra mādām ki sāye-endāz-ı şeref-i iclāl buyursa ẓulmüŋ ḫamīr-i māye-i aṣliyyesinde

[83a]

merkūz ve ṭıynet-i ẕātiyyelerinde meknūz olan dest dırāzlıġı kendi ayaġın ḳarār itmesine virür. Yaʿnī ẓulm dāʾimā ẓulmı dest-i siteme teslīm iderek hemīşe ḥareket-i taʿaddīden ḫālī olmaz iken senüŋ livā-yı ʿadlüŋ bir diyāruŋ ḥāfıẓı olıcaḳ ẓulm ü taʿaddīsini kendi pāy-ı ḳarārın virür ki ḥarekāta mecāli olmaya. Ḥāṣılı ẓulm ol vaḳt kendi dest ü pāsına şikestelik virür ki ḥareket itmeye, dimekdür.

به طور عالم وحدت گشوده شوق کلیم

---

[820] Eğer ışıkların eklemlerindeki hareketi durdurursan ışık sonsuza kadar gözbebeğinden kirpiğe kadar yol alamaz.

[821] Hangi diyarda senin adalet bayrağın açılsa zulüm, zalimlik elinin uzunluğu yerine firar ayaklarını seçer.

به ناز و نعمت حُسن تو روزهٔ دیدار[822]

85. Be-Ṭūr-ı ʿālem-i vaḥdet güşūde şevḳ-i Kelīm

Be-nāz u niʿmet-i ḥüsn-i to rūze-i dīdār

“Güşūde” açıldı dimekdür. “Kelīm” Mūsā ʿaleyhi’s-selāma işāretdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey nūr-ı velāyet! Vaḥdet ʿālemüŋ Mūsā ʿaleyhi’s-selāma vāḳıʿ olan iştiyāḳ rūzesi senüŋ ḥüsnüŋ nāzı niʿmetiyle güşāde eyledi. Bu beyt ziyāde müşkilterīn ebyātlardandur. Dimek ola ki Mūsā’nuŋ ʿālem-i vaḥdetde saŋa olan iştiyāḳı ʿālem-i ẓāhirde vuṣlat ile ʿarż-ı iştiyāḳ idemedi. Lākin ʿālem-i vaḥdet ve mülk-i bāṭında ḥüsn ü cemālüŋle mülāḳāt ve ʿarż-ı iştiyāḳ eyledi. Yāḫūd Kelīm Ḥażretine vāḳıʿ olan rūze-i hicrānı ʿālem-i bāṭında senüŋ dīdāruŋ nāz u niʿmeti ile vuṣlatı ḥasebiyle ol hicrān rūzesini güşād eyledi. Vallāhu aʿlem bi’s-ṣavāb.

هنوز ناصیهٔ آفتاب در غرق است

از آن فروغ که بر وی فشاندی از رخسار[823]

86. Henūz nāṣiye-i āfitāb der-ġarḳ est

Ez-ān fürūġ ki ber-vey feşāndī ez-ruḫsār

Ey ẕāt! Henūz nāṣiye-i āfitāb ʿaraḳ ʿaraḳ ḥicāb olmışdur, şol fürūġ u nūrda ki mübārek ruḫsār-ı şerīfüŋden āfitāba ṣaçdı. Yaʿnī ol şuʿle vü nūrdan ki mübārek cemālüŋden iẓhār eyledüŋ, āfitāb anı görüp henūz ḥicābından ġarḳ-ı ʿaraḳ olmışdur, dimekdür. Bu beyt Şāh-ı Velāyet namāza irişmek içün min-ṭarafillāh āfitāba ṭulūʿından meks ve Ḥażret-i Risālet-penāh ṣallallāhu ʿaleyhi ve selleme rükūʿda tevaḳḳuf emri ṣādır olduġına īmādur.

ز شرم نور جمال تو آفتاب هنوز

به هر جهت که رود هست روی بر دیوار[824]

87. Zi-şerm-i nūr-ı cemāl-i to āfitāb henūz

Be-her cihet ki reved hest rūy ber-dīdār

---

[822] Musa Kelim’in şevki birlik âleminin Tur dağında görüşme orucunu senin naz ve güzellik nimetlerin ile açmıştır.

[823] Yanağından ona saçtığın ışıktan dolayı hala güneşin alnı ter içindedir.

[824] Senin güzelliğin nurundan utanan güneş hala her tarafa gitse de yüzü duvara dönüktür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey nūr-efşān-ı meydān-ı velāyet! Cemāl-i bā-kemālüŋ şaʿşaʿa-pāşı şerminden henüz āfitāb her ḳanḳı cānibe meyl eylese yüzini dīvāra çevirür. Yaʿnī ḥicābından yüzini aşaġa ṭutar, dimekdür.

همه تراوش جودی و کاوش اُمّید

همه نوازهٔ ناموسی و گذارش عار[825]

88. Heme terāviş-i cūdī vü kāviş-i ümmīd

Heme nüvāze-i nāmūsī vü güẕāriş-i ʿār

"Terāviş" sızmaḳ ve ince ince ṭamlamaḳ dimekdür. "Cūdī" bunda "yā" yā-yı ḫiṭābiyyedür, ṣāḥib-keremsüŋ, dimekdür. "Kāviş" kāvīden'dür ḳazımaḳ ve muṭlaḳ ḳazınmış maʿnāsınadur. "Güdāziş" eridici ve maḥv idici dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey kerem-kānı dāʾimā luṭf u kerem süzdirmesindesüŋ. Ve hemīşe ümīd ü emelüŋ kāvişisüŋ. Yaʿnī ümīdüŋ kāmuŋ viricisüŋ ve ʿırż u nāmūsı

[83b]

oḫşayıcısuŋ. Ve ʿār-ı ḥicābı güdāziş ü refʿ idicisüŋ. Ve'l-ḥāṣıl derdmendānuŋ müdevveresisüŋ, dimekdür.

غبار خشم تو آرایش کلاه خزان

نسیم لطف تو افزایش جمال بهار[826]

89. Ġubār-ı ḫaşm-ı to ārāyiş-i külāh-ı ḫazān

Nesīm-i luṭf-ı to efzāyiş-i cemāl-i bahār

"Külāh-ı ḫazān" güyiyā ḫazānı bu maḥalde bir nāfiẕü'l-ḥikem şāḥne temṣīl idüp ḫazān didükleri şāḥnenüŋ tācı ki ol tāc eşcāruŋ zerd olmış evrāḳlarıdur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ẕāt! Senüŋ ḫışm u ġażabuŋuŋ ġubārı külāh-ı ḫazāna zīnet-baḫş u ārāyişidür. Yaʿnī ḫışmuŋ ġubārı ḫazāna işābet idicek ḫazān kendini zīnetleyüp evrāḳ-ı eşcārı ḫoş-müzeyyen eyler. Yaʿnī ṣarardur. Ve luṭf u keremüŋ nesīmi daḫı efzāyiş-i cemāl-i bahārdur, dimekdür.

---

[825] Senden hep cömertlik sızmakta ve umut arayışındasın. Sen hep namus okşamasında ve ayıpları yok etmektesin.

[826] Senin gazap tozun sonbahar şapkasının süsüdür ve senin lutfunun rüzgârı ilkbahar güzelliğini artırır.

محیط بر کف جود تو کرد موج فدا

سپهر بر سر جاه تو کرد اوج نثار[827]

90. Muḥīṭ ber-kef-i cūd-ı to kerd mevc fedā

Sipihr ber-ser-i cāh-ı to kerd evc niṯār

“Muḥīṭ” deryā-yı muḥīṭ dimekdür. “Sipihr” felek dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey pīşvā-yı ḳāfile-i evliyā! Deryā-yı muḥīṭ kendi emvāc u telāṭumını senüŋ kerem ü seḫā kefüŋüŋ üzerine fedā eylemişdür. “Kef” bunda köpük maʿnāsına ola. Zīrā mā-ḳablinde ki muḥīṭe münāsebeti var. Ve daḫı felek senüŋ cāh u celālüŋe evcini fedā eylemişdür. Yaʿnī ey şāh! Sende olan luṭf u ʿaṭā muḥīṭüŋ kendisinde olmaduġın raʿnā müşāhede idicek kendinde olan envāʿ-ı güne lüʾlüʾleri beẕl ü niṯār eyledükden ṣoŋra emvācını daḫı fedā eylemişdür. Pes sipihr daḫı evcini senüŋ cāh u ʿaẓametüŋe niṯār eyledi. Zīrā senüŋ ʿaẓametüŋ kendisinde yoḳ ki niṯār itmeye didügi bende olan evc daḫı senüŋ ʿaẓametüŋe gitsün, diyüp evcini niṯār eyledi, dimekdür.

ز شوق کوی تو پا در گِلم ز عمر چه سود

هزار جان گرامی و یک قدم رفتار[828]

91. Zi-şevḳ-i ḳuy-ı to pā-der-gilem zi-ʿömr çe sūd

Hezār cān-ı gerāmī vü yek ḳadem-i reftār

“Pā-der-gilem” ayaġum çamurdadur, dimekdür. “Girāmī” aġır pahalu yerine istiʿmāl olınur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Yā ebā turāb! Senüŋ kūy-ı saʿādetüŋ ʿaşḳ u şevḳinden pā-der-gil olduġum ḥālde żaʿīf ü bī-tāb oldum. Pes bu ḥāli kesb idince ʿömrümden ne fāʾide biŋ cān-ı girāmī bir ḳadem-i reftāra fedā olsun. Yaʿnī ḫāk-i pāyüŋe varmaġa bir adım yerüŋ reftārına biŋ cān-ı girāmī fedā olsun, dimekdür.

چو خیمه دورهٔ دامانم آسمان گویی

[827] Kapsayıcı deniz senin cömertliğin avucunda dalgasını feda etti ve gökyüzü senin ihtişamın yolunda yüksekliğini dağıttı.

[828] Senin mahallene olan şevkimden ayağım çamur batmıştır. Ömrümden ne fayda; bin aziz can bu yolda atılan tek bir adıma fedâ olsun!

به صد طناب فروبسته است و صد مسمار[829]

92. Çü ḫayme devre-i dāmānem āsumān gūyī

Be-ṣad tınāb fürū beste est ü ṣad mismār

“Ḫayme” çādır dimekdür. “Devre” cevr-i bānī maʿnāsınadur. “Dāmān” cemʿ-i dāmen dimekdür. “Gūyī” gūyā dimekdür. “Ṭınāb” ḫaymeler içün ketenden yapduḳları urġanlara dirler. “Mismār” çādır ḳazuḳları dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Felek-i sitemkār ḫaymevār devre-i dāmānumı gūyiyā yüz urġan ve yüz mismār ile mīḫlamış. Yaʿnī felek kendisini ḫayme-miṣāl ḳaḳılmış olduġından benüm devre-i dāmānumı daḫı ancılayın ḳaḳdı ve mīḫladı tā ki mübārek merḳad-i şerīfe varup yüz ve göz sürmeyüm, dimekdür.

[84a]

به کلخن آمده از روضه مانده ام محروم

که روی هند سیاه با دو پای حرص فکار[830]

93. Be-külḫan āmede ez-ravża māndeem maḥrūm

Ki rūy-ı Hind siyāh bād u pāy-ı ḥırṣ figār

“Be-külḫan āmede” külḫana geldüm. Yaʿnī Hind iḳlīmine geldüm. “Külḫan” taʿbīrinden maḳṣad bu ki eḳālim-i Hind şiddet-i germiyet-i āfītāb ile meşhūrdur. Bā-ḫuṣūṣ āhālīsi siyāh ve külḫan rengindedürler. Ol sebebden “be-külḫan āmede em” dimiş. Lākin Hind’de külḫan taʿbīri ḫayli şāʿirāne kelāmdur. Ammā Hindīler bu kelām-ı feraḥ-encāmı müṭālaʿa eyledükleri hengāmda ʿacabā merḥūm ʿUrfī’ye nice düşnām virdiler? “Figār” mecrūḥ dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey Şāh-ı Velāyet! Felek benüm devre-i dāmānı bir mertebe muḥkem beste eyledi ki mübārek ravża-i muṭahharaŋuŋ kesb-i şerefinden maḥrūm ḳaldum. Ve mānend-i külḫan olan Hind iḳlīmine geldüm. Şu Hindīlerüŋ yüzleri ḳara olsun. Ve benüm ḥırṣum ayaġı şikeste olsun ki beni emel-i dünyā ve ḥırṣum belāsı sebebiyle böyle cezīreye ravża-i münevverüŋden maḥrūm ḳaldum. ʿUrfī merḥūm bu derece iştikāʿ itmesinden fehm olınan

[829] Sanki felek eteğimin etrafını çadır gibi yüz ip ve yüz çivi ile bağlamıştır.

[830] Külhana (Hindistan) geldim ve bahçeden mahrum kaldım. Hindistan’ın yüzü kara olsun ve hırsın iki ayağı yaralı olsun.

bu ki kendinüŋ diyār-ı meẕkūrda ḳuvveti keşf olmış ola. Zīrā bālāda ẕikri sebḳat iden "be-ḳāviş-i müje" beytinden daḫı mübeyyendür.

ز شوق کوی تو هر جا شدم هلاک مرا

بجای سبزه قدم بر دمد ز خاک مزار[831]

94. Zi-şevḳ-i kūy-ı to her cā şodem helāk me-rā

Be-cāy-ı sebze ḳadem ber-demed zi-ḫāk-i mezār

"Ber-demed" bitürür dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey şāh-ı ekrem! Senüŋ ʿaşḳ u şevḳüŋ kūyından yüz çevirüp her ḳanḳı cānibe teveccüh eyledümse reh-güẕārumda bitecek sebzezār yerine ölüm mezār ṭopraġını bitürür. Yaʿnī reh-güẕārumda hep mezār ṭopraġı biter, dimekdür.

نه دین بجای و نه ایمان بسوی خویشم خوان

مگر ز شرم تو بگشایم از میان زنّار[832]

95. Ne dīn be-cāy u ne īmān be-sūy-ı ḫ̌īşem ḫ̌ān

Meger zi-şerm-i to be-güşāyem ez-miyān zünnār

"Meger" bunda ola ki maʿnāsına istiʿmāl olınur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey muḳarreb-i dergāh-ı ḥaḳ! Bu Hind iḳlīminde bir ḥāl kesb eyledüm ki ne īmān ne dīn eṣeri ḳaldı. Pes ey ẕāt! Ḳavlüŋi ḳatına ḳatına o bu külḫan iḳlīminde beni kendi cānibüŋe celb eyle. Ola ki şerm ü ḥicāb idüp miyānumdan zünnārı çıḳaraydum, dīn ü īmāndan eṣer ḳalmadı didügi murād-ı şurūṭ-ı ḫamseden birini işlemez oldum, dimekdür. Zīrā ṣavm u ṣalāt u ḥac u zekevāt īmān-ı esāsīdür. Pes bunlardan birini fiʿle getüremez oldum, dimekdür.

ز وعده های که به خود کردم یکی این است

که در طواف تو خواهم گریستم بسیار[833]

96. Zi-vaʿdehā ki be-ḫod kerdem yekī īn est

[831] Senin mahallenin arzusuyla gittiğim her yerde ölüm yolumda ot yerine mezar toprağı bitirir.

[832] Ne dinim ne de imanım yerinde kalmış beni kendine doğru çağır belki senin utancından kemerimdeki zünnarı çözüp atarım.

[833] Kendime verdiğim sözlerin birisi de seni tavaf ederken çok ağlayacağımdır.

Ki der-ṭavāf-ı to ḫˇāhem girīstem bisyār

“Girīstem” aġlıyam dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey Şāh-ı Velāyet! Kendi nefsüme eyledügüm vaʿdelerden biri budur ki eger beni kendi cānibüŋe celb buyursaŋ, āsitān-ı melāʾik-āşiyānuŋda vāfir giryeler ideyüm. Yaʿnī ʿahd itmişüm ki ravża-i muṭahharaŋda varup girye vü mātem ile eyyāmumı güẕerān itdüreyüm, dimekdür.

نثار کوی تو دارم هزار جان و هنوز

[84b]

متاع من همه دست تهیست همچو چینار[834]

97. Niṣār-ı kūy-ı to dārem hezār cān u henūz

Metāʿ-ı men heme dest-i tehīst hemçü çinār

“Çınār” çınār aġacına yapraġı kenārında beş parmaḳ gibi beş yapraġı olup dāʾimā güşāde olduġına işāretdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey Şāh! Senüŋ kūy-ı saʿādetüŋe biŋ cānı niṣār itmege ṭutarum. Yaʿnī hezār cānum daḫı olsa niṣār iderüm. Lākin yine çınār gibi maḥallüŋe ihdā olınacaġı metāʿ tehī-destlikden ġayrı bir şeyʾüm yoḳdur. Yaʿnī her ne ḳadar cānumı fedā itsem daḫı yine berg-i çenār gibi tehī-destlikden ġayrı biri ser-māye taḳdīm itmemiş olup hīç görinür gözde nesne yoḳdur, dimekdür.

اگر ز آتش شوقم شود فروغ پذیر

به سلسبیل زند غوطه مرغ آتشخوار[835]

98. Eger zi-āteş-i şevḳem şeved fürūġ-peẕīr

Be-selsebīl zened ġavṭa murġ-ı āteş-ḫˇār

[834] Senin mahallene saçmaknisar etmek için bin canım var ama çınar ağacı gibi elim boştur.

[835] Ateş yiyen kuş benim şevkimin ateşinden bir ışık alsa cennet suyuna dalar.

“Ġavṭa” ṭalmaḳ maʿnāsınadur. “Murġ-ı āteş-ḫᵛār” āteşi ekl idici ve āteşe ṭalıcı bir nevʿ ḳuşdur ki Türkīde semender ḳuşı dirler. Gerçi ismi dīvānlarda ve tevārīḫlerde meşhūr. Lākin cismini görmiş yoḳ.

Maḥṣūl-ı Beyt: Eger benüm Şāh-ı Velāyet Ḥażretine olan ʿaşḳ u şevḳüm āteşi şuʿlesinden semender ḳuşı şuʿlelenmegi ḳabūl eylerse, yaʿnī şevḳüm āteşinden bir şuʿle ve bir semendere işābet idecek olursa, bu mertebe āteşe muḳārenet ü intisābı der-kār iken fi’l-ḥāl şevḳüm āteşi şerārına tāb-āver olamayup kendini selsebīl ü şādırvān ṣularına teskīn-i ḥarāret içün ġavṭa urdurur, dimekdür.

چگونه پای کم آرم ز آسمان آخر

که بر در تو بوَد دایمش به سر رفتار[836]

99. Çe gūne pāy kem ārem zi-āsumān āḫir

Ki ber-der-i to buved dāyimeş be-ser reftār

“Pāy kem ārem” bunda nice girü ḳalayum, maʿnāsınadur. “Be-ser-reftār” başı üzerine sürtinerek yürimege dirler ki murād ziyāde taʿẓīmden kināyedür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey dürr-i bī-hem-tā v’ey gevher-i yek-tā! Ben ki bende-i ḫalḳa-be-gūşlaruŋdanum, felekden nice pes-mānde olayum ki dāʾimā senüŋ āsitāneŋ ḫāk-i pāyine başı üzerine yürür. Yaʿnī senüŋ āsitāneŋ ḫāk-i pāyine yüz sürmekden ötüri felek heb yüzi üzerine sürtinüp reftār idiyor. Pes ben ne ṭarīḳle andan alçaḳlıḳ idüp girü ḳalayum? Pes iḳtiżā iden bu ki gözlerüm üzerine sürterek geleyüm. Felegüŋ hemīşe başı aşaġına olduġından daḫı remzdür.

مرا چو دیده بوَد ابلقی چه اندیشم

که این کرنک حرون است و آن کرنگ رهوار[837]

100. Merā çü dīde buved ablaḳī çe endīşem

Ki īn küreng ḫorūnest ü ān küreng rehvār

[836] Nasıl gökyüzünden daha az çalışayım. Sema her zaman senin kapında şevkle dönmekte.

[837] Benim göz gibi alaca atım var ve o yüzden (gitmek için) bu atın yavaş veya diğer tayın iyi gittiğini neden düşüneyim ki.

“Ablaḳī” alaca vü aḫrec at maʿnāsına ve küçük bār-gīrüñ pek keskete daḫı dirler. Ḳumuḳ lisānında alaca taʿbīr iderler. Faḳīr Kumuk şehrlerinden Enderī nām kasābāda iki sene sākin oldum ve baʿżı süvārān alaca bār-gīrlere iʿtibār iderlerdi. Ve kendilerinden alaca ḳanḳı atdur diyü suʾāl eyledügümde, Midinli’den bir mikdār irice bār-gīr gösterdiler. “Küreng” vaḳtine irmiş ata dirler. “Ḫorūn” maʿlūmdur ki Türkīde daḫı ḫorūn[838]

[85a]

u bed-ḫūy taʿbīr iderler. “Rehvār” burġa ve çapḳın ve pek yürür atlara taʿbīr iderler.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ḥażret-i Şāh-ı Düldül-süvāruñ merḳad-i münevveresine varmaḳ içün benüm dīde-i baṣīretüm gibi ablaḳ atum var iken ne ḳorḳu ne mülāḥaẓa var ve ne kimseye minnet-dārum ki bu at ḫorūn yāḫūd şu ṭay çabḳındur. Yaʿnī dīde-i baṣīretüm ṭayy-i mekān idüp fi’l-ḥāl maḥall-i maḳṣūda varur atum var iken ortalıġuñ çabḳın yāḫūd ḫorūn atlarına minnet itmek maḥż-ı ceḥāletdür, dimekdür. Bundan aşaġısı ḳaṣīdenüñ nihāyetinüñ beş altı beyt ḳalaraḳ cümlesi şāhuñ ḫāk-i pāyine varmaḳ ve aña şiddet-i maḥabbetine bināʾen ḳasemiyyātdur.

بدان خدای که در شهر بند امکان نیست

متاع معرفتش نیم ذرّه در بازار[839]

101. Bedān-Ḫudāy ki der-şehr-bend-i imkān nīst

Metāʿ-ı maʿrifeteş nīm-ẕerre der-bāzār

Maḥṣūl-ı Beyt: Mümkināt bendinüñ şehrinde yaʿnī şehr-i mümkinātuñ şīrāze-bendi olan Cenāb-ı Allāh’a ḳasem iderüm ki yaʿnī bu ʿālem-i imkānda kevn ü mekān şehrinüñ bendi vü rabṭı olan Cenāb-ı Ḫallāḳ-ı ʿĀlem’e ḳasem iderüm ki anuñ maʿrifet-i ezeliyyesi metāʿından ʿālem bāzār içinde yarım ẕerre miḳdārı ṣādır olmışdur. Ḥāṣılı şol Ḫudā-yı Lemyezel’e ḳasem iderüm ki anuñ ʿilm ü maʿrifetinden bu ʿālem içinde yarım ẕerredür ki iḥāṭa eylemiş, dimekdür. Mıṣrāʿ-ı evvelīsi ibtidāsında vāḳıʿ “bā” bā-yı ḳasemiyedür. Ve bu

---

[838] Derkenar: Faḳīr daḫı Sivastobol Muharebesinde Kırım ḫıṭṭasında Güzelce’de ve Oṭalı’da iki sene eglendüm. Her bār-gīre “alaşa” diyu taʿbīr itdüklerini işüdürdüm ve Tātāristān’da “alaşa” nāmıyla bed-ḫūy taʿbīr olan atlaruñ etlerini yerler ve pasdırmasını yaparlar gördüm Maḥmūd 1269 fe-teʾemmel.

[839] İmkân şehrinin sınırlarında olmayan, ilmi içerisinde bu âlemin yarım zerre kadar olduğu Allah’a yemin olsun.

vechile ḳasemiyāt beytlerinde gerek mıṣrāʿ-ı evvel ve gerek mıṣrāʿ-ı ṯānī ibtidālarında vāḳıʿ olan “bā”lār cümlesi bā-yı ḳasemiyyelerdür.

به جزر و مد محیط عطای او که کشد

به نیم جذبه دو عالم گناه را به کنار[840]

102. Be-cezr ü medd-i muḥīṭ-i ʿaṭā-yı u ki keşed

Be-nīm-ceẕbe dü ʿālem günāh-rā be-kenār

“Be-cezr ü medd” sāḥil-i baḥruŋ baʿżen eṯnā-yı telāṭumda ṣuyı çekilüp ve baʿżen kenāra ṭaşduġıdur. “Cezr” içerüye cezr olmaḳ ve “medd” ṭışraya uzamaḳ maʿnāsınadur. Murādeş cūş-ı deryā-yı raḥmet-i Raḥmān’dur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Şol Ġaffārü’ẕ-ẕunūb olan Cenāb-ı Rabb-i Mennān’uŋ iḥsān u kerem deryāsınuŋ cezr ü meddine ḳasem iderüm ki kāffe-i ʿālemüŋ ʿiṣyānlarını nīm-ceẕbe ile kenāra atup maḥv eyler. Yaʿnī ṣol Allāh’a ḳasem iderüm ki deryā-yı raḥmeti cūş u ḫurūşından bir ẕerre miḳdārı ʿāleme iṣābet eylese ʿāṣīlerüŋ ʿiṣyānların şust-şū idüp der-kenār ider. Böyle olan Ḫudā Ḥaḳḳ’ı ki eger senüŋ kūyuŋ maḥalle rāhı neşter ü ḫār olur ise daḫı dīdemüŋ bebekleriyle ol ḫār u neşterleri ṭay iderek ḫāk-ı pāye varsam gerek. Bu ḳadar ḳasemiyyāt ki bu ḳaṣīde içinde merḥūm īrād eylemiş. Ancaḳ ḫāk-i pāy-ı Ṣāḥ’a baʿde’l-vefāt varılacaġını remz ider ki bālāda ḥikāyesi

[85b]

ẕikr olınmışidi. Vallāhu aʿlem bi’ṣ-ṣavāb. Ve bu ḳasemiyyāt ebyātlarına başlı başına maʿnā īrād idüp mübtedāyı ḫaber virmeyen kimsenüŋ iddiʿāsı taṣdīḳine ehl-i maʿnādan beş on şāhid gerek. Zīrā her ne ḳadar ebyāt-ı ḳasemiyyāt var ise cümlesini ṣıravardı silk-i naẓma ḳoşup nihāyetinde bu beyti ḫaber getürmiş.

Beyt:

که گر شود ره کوی تو جمله نشترخیز

کنم به مردمک دیده طی نشترزار[841]

Ki ger şeved reh-i kūy-ı to cümle neşter-ḫīz

Konem be-merdümek-i dīde ṭay neşterzār

[840] Cömertlik denizinin gelgitinin yarım cezbesiyle iki âlem suçu bir kenara çeken (affeden)’e yemin olsun.

[841] Eğer senin mahellenin yolu hançerlerle dolu bir yol olsa; gözbebeğim ile o hançer bahçesini geçerim.

İşte bu beytden maʿlūmdur.

به کنه او که تعجّب نشد گرانمایه

از این که کرد ز درکش نبی به عجز اقرار[842]

103. Be-künh-i u ki taʿaccüb ne-şod girān-māye

Ez-īn ki kerd zi-derkeş nebī be-ʿacz iḳrār

"Girān-māye" çoḳluḳ maʿnāsına istiʿmāl olınur. "Derk" idrāk u iẕʿān maʿnāsınadur. "Derk"de vāḳıʿ "şīn" künh-i ḥaḳīḳat-i ilāhīyeye rāciʿdür. "Nebī"den murād Ḥażret-i Faḫr-ı kāʾināt Muḥammedü'l-Muṣṭafā ʿaleyhi efḍalu's-ṣalavātdur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Şol Āferīnende-i Kevn ü mekān celle celāluh'e ḳasem iderüm ki anuŋ künh-i ḥaḳīḳatinüŋ kemā-yenbeġī idrākine çoḳluḳ taʿaccüb itmek cāʾiz olmaz. Yaʿnī künhini bilemedüm, diyerek tefekkür ü taʿaccübde ḳalmaḳ lāzım gelmez. Zīrā Ḥażret-i Nebī ʿaleyhi's-selām bile künhini bilemedüm diyü ʿaczini iḳrār eyledi. Pes ġayrılar ḳaçan idrāk itmek imkān ola. Yaʿnī bu derece kendi ẕāt-ı şerīfin künh ü ḥaḳīḳati idrāk olmaġumuŋ ẕāt-ı ecille aʿlāya ḳasem iderüm, dimekdür.

به کلک او که نوشت و بسا بنویست

به روی صفحهٔ عالم سطور لیل و نهار[843]

104. Be-kilk-i u ki nüvişt ü besā be-nüvīst

Be-rūy-ı şafḥa-i ʿālem suṭūr-ı leyl ü nehār

"Ṣafḥa-i ʿālem" bu kevn ü mekān ṣaḥīfesi ki leyl ü nehāra süṭūrları tasṭīr olınur ve leyl beyāż ṣaḥīfe üzerine tasṭīr ü nehār siyeh ṣaḥīfe üzerine tasṭīr olınduġıdur ki birbirine ġalebe ṭarīḳiyle ṣaḥīfe-i mümkināt üzerine raḳam-ı kilk-i silk olurlar.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ẕāt-ı ʿaḳdes! Şol Ḫālıḳ-ı mümkinātuŋ kilk-i ḳadrine ḳasem iderüm ki ṣafḥa-i ʿālem üzerine suṭūr-ı leyl ü nehārı keşīde defter olmış ve daḫı baʿd-ez-īn nice nice

[842] Çoğunluğun peygamberin dahi hakkıyla anlamaktan âciz kaldığını ikrar etmesinin şaşırılmayacağı aslına yemin olsun.

[843] Onun yeryüzünün sayfasına gece ve gündüz satırlarını çok yazan ve çok yazacak kalemine yemin olsun.

kereler ol süṭūrlar ṣafḥa-i ʿāleme tasṭīr olınsa gerek. Yaʿnī giceyi gündüz üzerine ve gündüzi gice üzerine naḳş iden Nāḳḳāş-ı Ezel'e ḳasem iderüm, dimekdür.

به حاذقی که ز داروی حکمتش گردید
شکسته رنگ خزان و شکفته روی بهار[844]
105. Be-ḥāẕıḳī ki zi-dārū-yı ḥikmeteş gerdīd
Şikeste-reng ḫazān u şükūfte-rūy bahār

"Be-ḥāẕıḳi" bir ḥāẕıḳ ve keskin ḥakīm dimekdür ki murād Ḥakīm-i Ezel'dür. "Gerdīd" "şod" maʿnāsınadur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Şol ḥāẕıḳ-ı Ḥakīm'e ḳasem iderüm ki anuŋ ḥikmeti ʿilācından reng-i ḫazān şikeste ve rūy-ı bahār şügufte ve sebzezār geştedür. Yaʿnī ʿilāc-ı ḳahr ile reng-i ḫazān şikeste ve dārū-yı luṭfuŋdan rūy-ı bahār şugufte eyleyen ḥāẕıḳ-ı Ḥakīm'e ḳasem iderüm, dimekdür. **[86a]**

به لطف او که ز فیضش نمونه ایست بهشت
به جود او که ز دیگش نمک چشیست بخار[845]
106. Be-luṭf-ı u ki zi-feyżeş nümūneīst behişt
Be-cūd-ı u ki zi-dīgeş nemek-çeşīst biḫār

"Dīg" çömlek ve tencere maʿnāsınadur. "Dīg"de vāḳıʿ "şīn" Cenāb-ı Allāh'a rāciʿdür. "Çeşīst" ṭatmışdur, dimekdür. "Biḥār" baḥr'uŋ cemʿidür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ol Ẕāt-ı Muṭlaḳ'uŋ luṭf u iḥsānına ḳasem iderüm ki behişt ve Ṭūbā anuŋ luṭfınuŋ feyżinden bir nümūne vü evrengdür. Yaʿnī bir cüzʾī eserdür. Ve yine ol ẕāta yemīn ḳılurum ki yaʿnī ol Kerīm'üŋ cūd u seḫāsına ḳasem iderüm ki kāffe-i tüccāruŋ tuzlulıġı anuŋ ḳudret çömlegi ve tenceresinden ṭatmışlardur. Ḥāṣılı şol ḫulḳa ḳasem iderüm ki cümle baḥruŋ melīḥ olduḳları ancaḳ anuŋ ḳudretinden bir ṭamla ṭatduḳlarındandur. Çömlek taʿbīri ṭatmaḳ ile münāsebeti olduġından getürmiş.

به خشم او که همش حلم اوست شعله نشان

[844] Hikmet ilacından sonbaharın rengi kırılan ve baharın yüzü açılan usta doktora yemin olsun.

[845] Cennet, feyzinden bir örnek; denizler, kazanından sadece bir tuz tadıcı olanın lutfuna yemin olsun.

بکنه او که همش علم اوست آینه دار[846]

107. Be-ḫışm-ı u ki hemeş ḥilm-i üst şuʿle nişān
Be-künh-i ū ki hemeş ʿilm-i üst āyine-dār

"Ḫışm" ġażab maʿnāsınadur. şuʿle yalın ve nūr dimekdür. "Nişān" "nişānīden"dendür, oṭurucı maʿnāsınadur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ol Ẕāt-ı Lem-yezel'üŋ ḫışm u ġażabına ḳasem iderüm ki hemīşe anuŋ ḫışmınuŋ şuʿlesini iskāt iden yine anuŋ ḥilmidür. Yaʿnī Allāh Teʿālā'nuŋ ḫışm u ġażabını teskīn iden yine kendi ḥilm ü raḥmetidür. Ve daḫı ol Allāh Teʿālā'nuŋ künh-i ezeliyyesine ḳasem iderüm ki dāʾimā anuŋ ḥaḳīḳati künhini bilmek yine kendi ʿilmi anuŋ āyīne-dārıdur. Ve'l-ḥāṣıl bir Allāh'a ḳasem iderüm ki künh-i ezeliyyesi yine kendi ʿilminüŋ āyīnesine ʿaks olur ve her vechile künh-i ḥaḳīḳīsini maḫlūḳ idrāk idemeyüp yine künhine kendi ʿilmi lāyıḳdur, dimekdür.

به عشق او که ز پهلوی جان نشاند درد
به شوق او که به بازوی دل فرستد کار[847]

108. Be-ʿaşḳ-ı ū ki be-pehlū-yı cān-nişāned derd
Be-şevḳ-i ū ki be-bāzū-yı dil firisted kār

"Nişāned" oṭurdaḳor dimekdür. "Firisted" fiʿl-i mūżāriʿdür, gönderür, dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ol ẕāt-ı bī-hem-tā olan Ḥażret-i Raḥmān ʿaşḳına ḳasem iderüm ki pehlū-yı cāna derd ḳondurur. Yaʿnī cān pehlūsı ṭarafına ʿaşḳdan derd ḳondurur ve yine ol Allāh'uŋ ʿaşḳ u şevḳine yemīn iderüm ki göŋül bāzūsına iş buyurur. Yaʿnī göŋül bāzūsına ʿaşḳ işini buyurup öteye berüye pūyān iderek bir ān rāḥatda ḳomaz, dimekdür.

به نعمت تو که اندازه را کند معزول
به مدحت تو که اندیشه را کند بیمار[848]

109. Be-niʿmet-i to ki endāze-rā koned maʿzūl
Be-midḥat-i to ki endīşe-rā koned bīmār

---

[846] Onun gazabına yemin olsun ki yumuşaklığı onun alevini söndürmektedir. Onun aslına yemin olsun ki onun ilmi onu göstermek için ayna tutmaktadır.

[847] Onun can köşesine dert konduran aşkına ve gönül pazısına iş buyuran şevkine yemin olsun.

[848] Senin ölçüyü geçersiz kılan nimetine ve düşünceyi hasta kılan övgüne yemin olsun.

“Endāze-rā ḳoned maʿzūl” taʿbīri seḫāsı endāze-i ḳıyāsdan tecāvüz itmiş ola, dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey Yekke-süvār-ı Düldül! Senüŋ niʿmet ü iḥsānuŋa ḳasem iderüm ki endāze-i ḳıyāsı ġazā eylemişdür. Ve yine senüŋ medḥüŋe ḳasem iderüm ki endīşe vü fikri ḫaste eylemişdür. Yaʿnī senüŋ niʿam u iḥsānuŋ bī-nihāye ve derece-i ḳıyāsdan

[86b]

ṭaşḳın ve daḫı senüŋ sitāyişüŋ maʿnā-yı ġarībānesi endīşe-i fikrden olup nice nice şāʿir-i siḥr-āferīnüŋ endīşe-i ḫayālini bīmār eyledüginden senüŋ ol medḥüŋe ḳasem iderüm, dimekdür.

به سایهٔ عَلَم مصطفی در آن عرصه

که آفتاب شود هم علاقهٔ دستار[849]

110. Be-sāye-i ʿalem-i Muṣṭafā der-ān ʿarṣa

Ki āfitāb şeved hem-ʿalāḳa-i destār

“ʿArṣa” meydān dimekdür. “Hem-ʿalāḳa” birbiriyle muʿārefe vü ʿalāḳa peydā itmege dirler ki rūz-ı rūsta-ḫīzde āfitāb-ı ʿalem-i Muḥammed’den daha aġı olup ancaḳ püsküline āvīḫte olınacaġını müşʿirdür. Zīrā ʿalem-i Muḥammed Muṣṭafā ṣallallāhu Teʿālā ʿaleyhi ve sellemüŋ ṭūlı tā-be-ʿarş ve ʿarżı tā-şarḳ u ġarb iken āfitāb elbette olʿalemüŋ püsküliyle hem-ʿalāḳa olsa gerek. Pes bu ṭarīḳile ʿUrfī merḥūm buyurur ki:

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey Şāh-ı Velāyet! Ḥażret-i Sālār-ı Enbiyā yaʿnī Muḥammed Muṣṭafā ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellemüŋ ʿalemi sāyesine ḳasem iderüm ki meydān-ı ʿAraṣāt’da āfitāb olʿalem-i saʿādetüŋ destārınuŋ hem-ʿalāḳası olup püsküli yerine olsa gerek. Maʿlūm ola ki bu beytüŋ maʿnāsında üç güne remz vardur. Bir, buŋa ʿalem-i saʿādetüŋ derece-i ġāyetde ṭūlı vü bālālıġı vü ʿarżı daḫı şarḳ ve ġarbı iḥāṭa eyledügini remz eylemiş. İkinci, ʿalem-i saʿādet nūr-efşānlıḳda āfitābı tecāvüz idüp ʿalemüŋ destārına ancaḳ püskül olsa gerek. Üçünci, āfitāb meydān-ı ʿaraṣātda ḥayvānāt başlarına ziyāde ḳarīb olacaġını remz itmiş. Lākin murād, olʿalemüŋ bülendligidür ki kāffe-i ʿālemiyān sāyesinde penāh getürse gerek. Ve āfitāb ancaḳ olʿalemüŋ destārıyla hem-ʿalāḳa olur, dimekdür.

[849] O meydandaki peygamber bayrağının gölgesine hamd olsun ki güneş onun sarığının kuyruğu olmuştur.

باستین کریمش که هست گنج افشان

باستان حریمش که هست ناصیه زار[850]

111. Be-āsitīn-i kerīmeş ki hest genc-efşān

Be-āsitīn-i ḥarīmeş ki hest nāṣiyezār

“Nāṣiyezār” meşelā sebzezār ve gülzār gibi istiʿmāl olınur. Secdegāh maʿnāsınadur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ḥażret-i Faḫr-ı Cihān Muḥammed Muṣṭafā ʿaleyhi’s-ṣalavāt ve sellemüŋ kerīm ü seḫā olan āsitīnine ḳasem iderüm ki ol dāʾimā genc-efşāndur. Yaʿnī ʿālemüŋ bāʿiş-i vārī ve bāʿiş-i ḥayātıdur. Ve yine ol Seyyid-i Veled-i Ādem ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellemüŋ ḥarīmüŋ āsitanına ḳasem iderüm ki ol bir ḫavaṣṣ u ʿavāmuŋ nāṣiyezār u secdegāhlarıdur, dimekdür.

به جاه او که به رویش قدم گشاده نظر

به شبه او به گردش عَدَم کشیده حصار[851]

112. Be-cāh-ı ū ki be-rūyeş ḳıdem güşāde naẓar

Be-şibh-i ū ki be-girdeş ʿadem keşīde ḥiṣār

“Ḳıdem” Ḥaḳ Teʿālā’nuŋ ṣıfat-ı ḳıdemiyyesi dimekdür. “Şebīh” naẓīr ü emṣāl maʿnāsınadur. “Gird” ṭaraf maʿnāsınadur; bālāda daḫı ẕikri geçdi ki kāf-ı muʿceme ve rā’nuŋ sükūnı ile fetḥa oḳınurlar, ġubār maʿnāsınadur. Derūnına kāf-ı ʿArabī ile meftūḥ oḳurlar ise “şod” ve “oldı” maʿnāsınadur. Ve eger kesr ile oḳudurlar ise

[87a]

eṭrāf maʿnāsınadur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ol Resūl-ı Ekrem ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellemüŋ cāh u celāli ʿaẓametine ḳasem iderüm ki ḳıdem anuŋ yüzi üzerine naẓarını güşād itmişdür. Yaʿnī ṣıfat-ı ḳıdem-i ezeliyye ibtidā ẕāt-ı ʿaẓametiyle maḫlūḳdan anı müşāhede itmişdür ve yine ol Ḥabīb-i Ḫudā’nuŋ şebīh ü emṣāline ḳasem iderüm ki Ḥaḳ Teʿālā ol şebīhüŋ eṭrāfına ḥiṣār-ı ʿademi keşīde eylemişdür. Ḥāṣılı ḥabībüŋ miṣli vücūd bulmamaḳ içün emṣāl u şebīhüŋ kendisinüŋ eṭrāfına ʿademden ḥiṣār eylemişdür, dimekdür.

---

[850] Hazine saçan cömert gömlek koluna ve alınların konulacağı yer olan yüce eşiğine yemin olsun.

[851] Üzerine gözün ayak bastığı onun ihtişamına yemin olsun. Onun benzerinin etrafına yokluk duvar çekmiştir.

سلک یازده عقدی کزان دولؤلؤ را

علیست ابر مطیر و بتول دریابار[852]

113. Silk-i yāzdeh ʿıḳdī k'ez-ān dü lüʿlü-rā

ʿAlīst ebr-i maṭīr ü Betūl deryā-bār

"Silk" incüler naẓm olınacaḳ ib dimekdür. "Yāzdeh" on bir dimekdür. Murād On Bir İmām ḥażerātıdur ki silsile-i İmām ʿAlī'dür. Gerçi baʿżılar On İki İmām diyü daʿvā iderler lākin imām Muḥammed el-Mehdī'nüŋ henūz ʿadem-i ẓuhūrı der-kār olduġından "on bir" diyü merḥūm īrād eylemiş. "ʿAḳdī" dügüm dimekdür. "Dü lüʾlüʾ" murād Ḥasaneyn'dür. "Ebr-i maṭīr" yaġmur buludı dimekdür. "Deryā-bār" deryā yaġdırıcı dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Silk-i naẓm olmış on bir ʿuḳde. Yaʿnī Şāh-ı Velāyet'den tā Ḥasan el-ʿAskerī'ye birbirine müteʿāḳib "On Bir İmām"a ḳasem iderüm ki anlardan iki lüʾlüʾ İmāmeyn'dür ve ol ikisinüŋ ebr-i maṭīri ʿAliyyü'l-Murtażā ve dür-bārı Fāṭımatü'z-Zehrā raḍiyallāhu ʿanhā dirler, dimekdür. Ḥażret-i Feyyāż-ı Muṭlaḳ bizi ve cümle ḳarındaş-ı dīn olanları bu ẕātlaruŋ şefāʿatlerinden dūr itmeye. Āmīn.

به طائر اَرِنی سنج بی اثر نغمه

به لن ترانی هم ذوقِ مژدهٔ دیدار[853]

114. Be-ṭāʾir-i Erinī-senc-i bī-eṯer-i naġme

Be-Len Terānī-i hem-ẕevḳ-i müjde-i dīdār

"Be-ṭāʾir"de olan "bā" bā-yı ḳasemiyye olduġı naḳl olınmışdı. Ṭāʾir, "Erinī"[854] lafẓını feryād ider bir ḳuşdur. Murād Ḥażret-i Mūsā ʿaleyhi's-selāmdur. "Erinī" lafẓını cemāl-i bā-kemālüŋi baŋa ruʾyet itdür, dimekdür. "Len terānī" muḫāṭabun-bih ḫiṭābdur ruʾyet idemezsüŋ, dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: "Erinī" kelimesini Sübḥān-ı Mübārek ṭāʾire ḳasem iderüm ki ḥālbuki ol naġme-i bī-eṯerdür. Ve yine ẕāt-ı ḳıdemüŋ "Len terānī" ḫiṭābına ḳasem iderüm ki ibtidā

---

[852] O iki inciden Ali yağmur bulutu ve Fatma deniz yağmurunu döken onbir taneli ipe yemin olsun.

[853] Nağme etkisi olmadan "bana kendini göster" sözünü öten kuşa yemin olsun. Görüşme müjdesinin şevki ile birlikte "Sen beni göremezsin" sözüne yemin olsun.

[854] Hz. Musa'nın Allah teâlâya karşı Rabbim! "Bana (kendini) göster" (A'râf/7:143) ayetinden iktibas olarak kullanılmıştır

ṭāʾir-i erīnī-senci meʾyūs idüp ṣoŋra müjde-i dīdār ile ümīdvār eyledi. Yaʿnī Ḥaḳ Teʿālā'nuŋ Mūsā ʿaleyhi's-selāma ibtidā "Len terānī" ḫiṭābın idüp baʿdehū tekrār dīdāruma ümīdvār olasuŋ diyü müjdeligine ḳasem iderüm, dimekdür.

به عشوی که زلیخا برید از او کف دست

به بجلوه که مسیحا گزید ازو سر دار[855]

115. Be-ʿişveī ki Zelīḫā borīd ez-ū kef-i dest

Be-cilveī ki Mesīhā güzīd ez-ū ser-i dār

"Güzīd" iḫtiyār eyledi, dimekdür. "Ser-i dār" siyāset yeri dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ṣol ʿişve vü cilveye ḳasem

[87b]

iderüm ki yaʿnī ṣol ṣīve vü ʿişve ḥaḳḳiçün ki Züleyḫā ol ʿişveden elleri uçlarını kesdürdi. Yaʿnī Züleyḫā erkān-ı Mıṣr ḫavātīnlerin ʿālī ziyāfet birle devlet-serālarına daʿvet idüp Yūsufʿaleyhi's-selāmı musandırada ḥıfẓ eyleyüp baʿde'l-ʿizzu ve'l-ikrām[856] anlaruŋ ḥużūrlarında iḥżār eyleyüp anlar Yūsuf'ı görince **Mā haẕā beşeran illā melekun kerīm**[857] terennümātıyla ellerinde olan sikkīn ile ṭurunc yerine ellerin pāre pāre itdükleri ʿişveye ḳasem iderüm. Ve daḫı ṣol cilve vü ʿişveye ḳasem iderüm ki Ḥażret-i ʿĪsā ʿaleyhi's-selām iḫtiyār eyledi. "Dār"dan murād semāvāta ʿurūclarıdur. Vallāhu aʿlem.

به برقع مه کنعان که هست حُسنآباد

به خجله گاه زلیخا که هست یوسف زار[858]

116. Be-burḳaʿ-i meh-i Kenʿān ki hest ḥüsn-ābād

Be-ḥaclegāh-ı Zelīḫā ki hest Yūsufzār

"Burḳaʿ" Türkīde duvaḳ maʿnāsınadur. "Ḥaclegāh" ʿarūsı gerdege ḳoduḳları ḫāneye dirler.

---

[855] Züleyhâ'nın ondan etkilenerek elini kestiği işveye ve İsâ'nın ondan dolayı darağacını seçtiği cilveye yemin olsun.

[856] İzzet ü ikrâmdan sonra.

[857] "Hâşâ! Allah için, bu bir insan değil, ancak şerefli bir melektir" dediler. (Yûsuf/12:31)

[858] Güzellik yeri olan Kenan ayının duvağına ve Yusuf'un (hayalinin) yeri olan Züleyha'nın gerdeğine yemin olsun.

Maḥṣūl-ı Beyt: Kenʿān'a mensūb olan māhuŋ burḳaʿına ḳasem iderüm ki yevmen fe-yevmen[859] ḥüsni ābād u maʿmūrluḳda. Ve şol ḥaclegāh-ı Züleyḫā'ya ḳasem iderüm ki Yūsuf-ı zār anda zebūn olmışidi. Yāḫūd ḥaclegāh-ı Züleyḫā ki meşaḳḳat-i ʿaşḳdan teskīn-i ḥarāret-i ʿaşḳ içün ḥaclegāhuŋ dīvārlarında hep ṣūret-i Yūsuf yazdırmış idi. Ve ol ṣūretler ile tesellī-i ḫāṭır iderdi. Bu şīveye ḳasem iderüm, dimekdür.

بان متاع که گوهر فروش کنعانی
به مصر برد و لبالب ز چشم شد بازار[860]
117. Be-ān metāʿ ki gevher-fürūş-ı Kenʿānī
Be-Mışr bord leb-ā-leb zi-çeşm şod bāzār

"Be-ān metāʿ" murād Ḥażret-i ʿaleyhi's-selāmdur. "Gevher-furūş-ı Kenʿānī" Kenʿān'a mensūb gevheri ṣatıcı bāzirgāna işāretdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Kenʿān'a mensūb metāʿı ṣatıcı bāzirgānuŋ metāʿına ḳasem iderüm ki ol metāʿ Kenʿān'a mensūb idi. Ol metāʿı bāzirgān Mışr'a iletdügi demde bāzāruŋ derūnı dīde-i seyrden māl-ā-māl oldı. Bu ʿişveye daḫı ḳasem iderüm, dimekdür.

بان دروغ که فرهاد ازو شهادت یافت
بان ترانه که منصور را کشید بدار[861]
118. Be-ān dürūġ ki Ferhād ez-ū şehādet yāft
Be-ān terāne ki Manṣūr-rā keşīde be-dār

"Terāne" naġme vü terennüm-i ʿaşḳ maʿnāsınadur. "Dār" siyāset yerine dirler. Mışrāʿ-ı evvelīde vāḳıʿ Ferhād'uŋ aḥvālin rivāyet iderler ki Ferhād ʿuşşāḳ-ı dehrden bir ehl-i kemāl imiş. Ve maʿşūḳası Ermen ṭaġı nām bir ülkenüŋ begi ḳızı idi. Ve ismi Şīrīn imiş. Ferhād dest-māye-i emel kār-sāz olıcaḳ zer ü dīnārdan tehī-dest ü bī-behre olmaġın abāʿ-ı Şīrīn kerīmelerin Ferhād'a virmege giran görinmekle ol sevdādan kef-i yed itdürmeleri sevdāsıyla bir emr-i ʿaṣīr ve kār-ı ʿadem-i ḥuṣūl-peẕīre şevḳ itmişlerdi ki eger sen bunda seng-bārı raḫne-zen dāmeni olup ṭaraf-ı āḫerinden ırmaġı berü cānibe iletür iseŋ kerīmemüz Şīrīn'i

[859] Günden güne

[860] O satılık mala yemin olsun ki Kenanlı inci satıcısı onu Mısır'a götürdüğünde pazar gözlerle doldu.

[861] Ferhad'ı şehitliğe eriştiren yalana ve Mansûr'u darağacına sürükleyen söze yemin olsun.

saŋa tenkīḥ idevüz. Ve illā bu duʿāya cāy-ı icābet muḥāldür, didükde Ferhād-ı ġayret-ābād emr-i mezkūrı cāy-ı ḳabūle yitürüp kūhuŋ düşmesine dāmen-i ġayreti der-miyān

[88a]

iderek bāʿde zamān kūhuŋ bir cānibinden bir cānibe dişlemesi ḳarīb olduḳda fermūde-i abāʿ-ı Şīrīn olan umūrı yerine getürüp şīrīni ellerinden alacaġı maʿlūmları olınca bu umūruŋ çāresini tedbīr itmek ehemm ü elzem oldı, diyerek abāʿ-ı şīrīn ʿacūze-i dehrden birisiyle müẕākere eyledüklerinde defʿ-i çāresine tedbīrin iderüm, diyerek bir ṭabaḳ ḥelvā ṭabḫ[862] itdürüp ser-i menḫūsesi üzerine vażʿ idüp Kūh-ken olduġı yire varup ʿacūze-i meẕkūre Ferhād'a bir ṭaḳım temelluḳ u perestiş-i ḫāṭırdan ṣoŋra āġāz-ı tesellī-i ḫāṭır itdi. Ve didi ki: Ey Ferhād, ecel-i mevʿūdile Şīrīn fevt olup işbu ṭabaḳda olan ḥelvāyı getürdüm tā ki rūḥına Fātiḥa ve raḥmet oḳuyasuŋ didükde Ferhād min-baʿd ḥayāt ḥarāmdur diyüp kūhı ḥafr itdügi tīşeyi hevāya berān idüp inerken başına rāst gelüp kendini helāk eyledi, diyü meşhūrdur. Bu beytde durūġ didügi işbu ʿacūzenüŋ firībidür ki Ferhād'ı şehīd eyledi.

Maḥṣūl-ı Beyt: Şol durūġa ḳasem iderüm ki ol durūġ sebebiyle Ferhād şehādeti iḫtiyār eyledi. Yaʿnī ol durūġa ḳasem iderüm ki Ferhād, ol durūġ sebebiyle derece-i şehādeti buldı. Pes şol Ene'l-Ḥaḳ terānesine daḫı ḳasem iderüm ki Manṣūr'ı dıraḫt-ı siyāsete çekdi. Yaʿnī şol Ene'l-Ḥaḳ güft ü şenīdī terānesi ki Manṣūr Ḥażretleri andan dār-ı siyāsete yitdi. Aŋa ḳasem iderüm, dimekdür.

به تیشه ی که ز اطراف صورت شیرین

همه کرشمه تراشید و ریخت بر کهسار[863]

119. Be-tīşeī ki zi-eṭrāf-ı ṣūret-i Şīrīn

Heme kirişme terāşīd ü rīḫt ber-kühsār

"Terāşīd" yuḳardı, dimekdür. "Kuhsār" dāġlıḳ ve kūhsār maʿnāsınadur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Şol tīşeye ḳasem iderüm ki ṣūret-i Şīrīn eṭrāfından hep kirişmeleri yonup ve kūhsāra atardı. Yaʿnī şol tīşe ki ḳayalar üzerine ṣūret-i Şīrīn'i naḳş idüp eṭrāfında seng pāreleri kūhsāra ṣaçardı. Ancılayın tīşeye ḳasem iderüm, dimekdür. **Rivāyetdür ki:** Ferhād nāḳḳāşlıḳ ve ṣūretgerlik ṣanʿatında mahāreti der-kār olup ḥarāret-i ʿaşḳ-ı Şīrīn'i teskīn içün

[862] Derkenar: "Ṭabḫ" pişürmek dimekdür.

[863] Şirin'in yüzünün etrafından tüm işveleri yontarak dağlara döken o kazmaya yemin olsun.

ḥafr itdügi ṭaġda her ḳanḳı ḳaya rāst gelürse hep Şīrīn taṣvīrin ḳazarmış bes kirişme didügi ol ḳazışa ve naḳş idüp seng pārelerin cānib-i yabana attuġıdur.

بنامه ی که بلبلی خیال مجنون برد

بآن کرشمه که مجنون بران نمود نثار[864]

120. Be-nāmeī ki be-Leylī ḫayāl-i Mecnūn bord

Be-ān kirişme ki Mecnūn ber-ū nümūd īṯār

Bu beyt aŋa telmīḥdür ki Mecnūn ṣaḥrālara düşüp dāʾimā Leylā ile mufāraḳatda olduġından kendi ḫayāl ile cānib-i Leylā'ya nāme vü peyām gönderür imiş.

Maḥṣūl-ı Beyt: Şol nāmeye ḳasem iderüm ki ol nāmeyi ḥużūr-ı Leylā'ya ḫayāl-i Mecnūn iletürdi. Yaʿnī peyām-ı ʿāḳıbeti cānib-i Leylā'ya ḫayāli ile irsāl iderdi ve daḫı Leylā'nuŋ şol kirişme vü şīvelerine ḳasem iderüm ki Mecnūn kendini ol şīvelere niṯār u fedā eylemişdi, dimekdür.

به نوش نوش ندیم صبوحی مستان

به کاو کاوِ کلید طبیعت هشیار[865]

121. Be-nūş nūş-ı nedīm-i ṣabūḥī-i mestān

Be-kāv kāv-ı kilīd-i ṭabīʿat-ı huşyār

[88b]

"Be-nūş nūş" içe iç diyerek mestlerüŋ birbirine eyledükleri teklīfden kināyedür. "Nedīm" yārān u eḥibbā maʿnāsınadur. "Ṣabūḥī" ṣabāḥa mensūb bādeler, dimekdür. "Be-kavkav-ı kelīd" kilīdi miftāḥ güşād iderken çatır çatır diyü virdügi ṣadādan kināyedür. "Ṭabīʿat-ı huşyār" ayıḳlar ṭabīʿatı ki dāʾimā müşkil-güşā olduḳlarına işāretdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ṣabāḥa mensūb bādeyi içüp mest olan eḥibbānuŋ birbirine teklīf ve eyledükleri mülāʿabe ve ẕevḳ ü ṣafāya ḳasem iderüm. Ve yine şol huşyārlaruŋ ṭabīʿatlarınuŋ ḳuflinüŋ çatır çatır idüp müşkil-güşālıḳlarına ḳasem iderüm, dimekdür. Zīrā huşyārlaruŋ

[864] Mecnûn'un hayalinin Leyla'ya götürdüğü mektuba ve Mecnûn'un kendini feda ettiği işvelere yemin olsun.

[865] Sabah içen sarhoşların ahbabının iç içi sesine ve ayıkların tabiatının anahtarının tıkır tıkır sesine yemin olsun.

ṭabʿı mānend-i miftāḥdur. Hemīşe mesdūd olan müşkilātı ḥal itmededürler. Pes böyle serbeste nāme-i esrār-güşā olan ṭabāyiʿ-i huşyāra ḳasem iderüm, dimekdür.

به غم فروشی آسودگان شکوه طراز

به تازه رویی پژمردگان شکرگزار[866]

122. Be-ġam-fürūşī-i āsūdegān-ı şekve-ṭırāz

Be-tāze-rūyī-i pejmürdegān-ı şükr-güzār

"Āsūdegān" bunda ehl-i ʿaşḳ olmayan ʿavāmdan ʿibāretdür. "Şekve-ṭırāz" şikāyete zīnet-baḫş olanlardur ki anlar umūr-ı dünyā ile pejmürde olup alamadum ve ḳazanamadum ve zengin olamadum diyerek şikāyete zīnet viricilerdür, dimekdür. "Pejmürdegān" ehl-i ʿaşḳdan kināyedür.

Maḥṣūl-ı Beyt: ʿAşḳ baḫşinden āsūdegān olan ʿavāmuŋ ġam-fürūşluḳlarına yaʿnī ġam-ḫorluḳlarına ḳasem iderüm ki anlar dāʾimā umūr-ı dünyā içün şekvāya āġāz iderler ve şol ʿaşḳ u maḥabbet-i cānāndan pejmürdelerüŋ tāze-rūluḳlarına yaʿnī ḫande-rūluḳlarına ḳasem iderüm ki anlar dāʾimā şükr ile zamānların geçürüp maḥabbet-i cānān ıżṭırābından aṣlā şikāyet itmezler, dimekdür.

برنج بازوی پر نفع کاسبان ضعیف

بچین ابروی بی وجه خواجگان کبار[867]

123. Be-renc-i bāzū-yı pür-nefʿ-i kāsibān-ı żaʿīf

Be-çīn-i ebrū-yı bī-vech-i ḫˇācegān-ı kibār

"Renc" be-maʿnā eziyet ü cefā. "Kāsibān" kāsib'üŋ cemʿidür. Kesb ü kār idiciler, dimekdür. "Be-çīn" ebrūyı boyuca ḳaḳıyup çīn çīn itdüklerine işāretdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Gürūh-ı żuʿafā yaʿnī alın teriyle kesb ü kār ve anuŋla müntefiʿ olan ehl-i ḳanāʿat ḳullaruŋ renc ü meşaḳḳat çekdüklerine ḳasem iderüm ki anlar kendi saʿylarıyla kesb eyledükleri māl-ı ḥelāl ile ḳāniʿdürler. Ve yine şol ḫˇācegān-ı kibāruŋ bilā-sebeb ve bī-vech çīn-i ebrūlarına ḳasem iderüm ki anlaruŋ maḳṣadları üzere devrān gerdiş itmeyüp menāṣıb u

[866] Şikâyet eden aşktan asudelerin gam satmalarına, şükreden perişanların taze yüzlülüklerine yemin olsun.

[867] Kol güçleriyle kazanç sağlayan zayıf kulların çilesine ve mağrur efendilerin kaşındaki yersiz kıvrımlara yemin olsun.

meʿārib-i ḳusvādan bī-behre ḳaldum, diyerek taḳdīr-i Ḫudā'yı bir cānibe terk idüp bilā-sebeb çīn çīn iderler, dimekdür. Bu beyt, beyt-i evvelīnüŋ mażmūnı gibidür ki bu iki gürūh ṭarīḳ-i ʿubūdiyetde żıddāndurlar.

به خسّتی که کند جذب طعمه از کف مور
به شهوتی که زند خال بوسه بر لب یار[868]
124. Be-ḫissetī ki koned ceẕb ṭuʿme ez-kef-i mūr
Be-şehvetī ki zened ḫāl-i būse ber-leb-i yār

"Ḫısset" ḫasīslikden kināyedür. "Ṭuʿme" kemāl-i ḥasedden bir ġayrınuŋ elinden naṣībin ḳaymaġa dirler. Lākin bu beyt merḥūmuŋ ġāyetde ẕevḳi ola. Zīrā ʿālemüŋ ḫisset ü şehvet-bāzlıḳlarına ḳasem itmiş. Meʾmūldur ki aşaġıḳilerde

[89a]

şehvet-bāzlaruŋ cimāʿların ḳasem eyleye. Ḥattā eḥibbādan biriyle bir gün bu ḳaṣīdenüŋ ḳasemiyyātın der-miyān itmekde iken suʾāl itdüm ki ʿacabā merḥūm ʿUrfī bu ḳaṣīdede neye neye ḳasemi ola? Buŋa cevāb didi ki: Merḥūmuŋ ḳasemleri bir derece keşretledür ki Naṣrüddīn Efendi, merḥūmuŋ merkebüŋ bāşına bile ḳasem itmiş, didükde ḥuzzār-ı meclis ḫandeden bī-ḫūş oldılar.

Maḥṣūl-ı Beyt: Şol ḫissete ḳasem iderüm ki kef-i mūrdan ḫisseti sebebiyle ṭuʿmesin ḳapar. Ve yine şol şehvete yāḫūd ṣāḥib-i şehvete ḳasem iderüm ki şehvetin azġunlıġı sebebiyle bir būse ile leb-i yār üzerine ḥāl ḳondurur. Ḥāl ḳondurur didügi ġalebe-i şehvetden öpeyüm dirken ışırduġına işāretdür.

بعقد گوشهٔ دستار شاعران حریص
که بی برات صله سینه ایست پر آزار[869]
125. Be-ʿıḳd-ı güşe-i destār-ı şāʿirān-ı ḥarīṣ
Ki bī-berāt-ı ṣile sīneīst pür-āzār

"ʿAḳd" düğüm ve büküm maʿnāsınadur. "Güşe-i destār" şāʿirüŋ güşe-i destārında olan büklüm murāddur ki içinde cāʾize aḳçesin baġlar bu beytden fehm olınan budur ki şāʿirān-ı

[868] Karınca avucundan avını çalan cimriliğe ve sevgili dudağına buse benini yapıştıran şehvete yemin olsun.

[869] Caize beratı olmadan çok kederli gönülleriyle hırslı şâirlerin sarığının köşesindeki düğüme yemin olsun.

ʿAcemüŋ tehī-destlikleri ḥasebiyle aḳçe kīseleri bile olmayup cānib-i memdūḥdan virilen iḥsān aḳçeleri gūşe-i destāra ʿaḳd iderler imiş. “Ṣıle” şol cāʾizeye dirler ki bir şāʿir bir kibāra medḥiye taḳdīm eyledükde kibāruŋ ʿaṭiyyesi vü baḫşişidür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Şāʿirlerüŋ ḫissetleri sebebiyle gūşe-i destārlarında vāḳıʿ ʿuḳdeye ḳasem iderüm ki şiddet-i ḥırṣdan aldıḳları cāʾizeyi cānları gibi muḥāfaẓa içün gūşe-i ʿaḳdlerine baġlarlar. Zīrā berātsuz cāʾize sebebine destār ʿaddider. Bu taʿbīr şundan kināyedür ki şāʿir medhiyyesin kibāra getürse ol daḫı ʿadem-i mesnedi sebebiyle eline bir teẕkire virmeyüp, git ḫazīne-dārdan cāʾizeŋi al, diyüp başdan defʿ ider. Ol daḫı ferdāya bıraġaraḳ şāʿirüŋ cānına ʿaẕāb-ı ʿaẓīm ve dāġ-ı derūn olur. Pes cānib-i kibārdan şāʿirüŋ eline cāʾize teẕkiresi virmedüginden cān ʿaẕābı olup yine ḥırṣları sebebiyle varup alduḳları cāʾizeyi gūşe-i destāra ʿaḳd itdüklerine ḳasem iderüm, dimekdür.

به دست همّت من کز کنار گوشه گرفت

ز ننگ آن که به دریوزه آشناست کنار[870]

126. Be-dest-i himmet-i men k’ez-kenār-ı gūşe girift

Zi-teng ān ki be-deryūze āşināst kenār

“K’ez-kenār” didügi dil-beri der-āġūş itmekden kināyedür. “Gūşe girift” istiʿāre ṭarīḳiyle iḫtirāz üzere oldı, dimekdür. “Neng” ʿār u nāmūs dimekdür. “Deryūze” sāʾil maʿnāsınadur. “Āşināst” āşinālıġı vü taʿalluḳı maʿnāsınadur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Benüm himmetüm eline yaʿnī himmetüm pāk-dāmenligine ḳasem iderüm ki būs u kenār-ı cānāna ṭālib ü rāġıb olan sāʾiller ki āşinālıġı var iken yine kendi neng ü ʿārını muḥāfaẓa içün ol būs u kenār-ı cānāna ṭālib olmayup iḫtirāz ol ẕerre oldı. Yaʿnī şol ʿāşıḳlar ki vuṣlat-ı cānān birle

[89b]

būs u kenārına niyāzmendler, benüm anlar ile āşinālıġum der-kār iken yāḫūd ol būs u kenār leẕẕeti sāʾiline āşinālıġum var iken yine neng ü ʿārı muḥāfaẓa içün ol būs u kenārdan iḫtirāz üzere olan himmetüm pāk-dāmenligine ḳasem iderüm, dimekdür.

بطبع گرسنه چشم محبت اندیشم

[870] Benim dilencilik aybından çekindiği için sevgiliye yakınlaşmaktan uzak duran himmet elime yemin olsun.

که جز به نعمت جود تو نشکند بازار[871]

127. Be-ṭabʿ-ı gürisne-çeşm-i maḥabbet-endīşem
Ki cuz be-niʿmet-i cūd-ı to ne-şikend bāzār

“Himmet” ġayret maʿnāsınadur. “Nāhār” sofra maʿnāsınadur ki insānuŋ ġalebe-i ʿaṭşından ḥāṣıl olur. Ve henüz ḳarnı aç olan kimse maʿnāsına daḫı dirler.

Maḥṣūl-ı Beyt: Şol aç gözümüŋ ṭabʿ-ı pākine ḳasem iderüm ki hemīşe ġayret ü ḥamiyet endīşesindeyüm. Yaʿnī gerçi ṭabʿum gürisne-çeşmdür lākin yine ġayret ü ḥamiyet-i endīşeden ḫālī degilüm. Zīrā senüŋ luṭf u kerem niʿmetüŋüŋ ġayrısından ṭabʿ-ı gürisne-çeşmüm ṣafrāsını başdurmaz. Yaʿnī Ey Şāh-ı Velāyet! Ṭabʿum senüŋ niʿmetüŋ ġayrısından sofrasın iẕāle itmez ve hīç ferd-i vāḥide kendini minnet-dār ḳılmaz, dimekdür.

بخاک سبحه که باد بروت عابد از اوست
بتار جبه که صوفی از دست در زنّار[872]

128. Be-ḫāk-i sübḥa ki bād-ı bürūt-ı ʿābid ez-ūst
Be-tār-ı cübbe ki ṣūfī ez-dest der-zünnār

“Ḫāk-sübḥa” ṭopraḳdan tesbīḥe dirler. Türkīde berş-benc didükleri tesbīḥdür. “Bād” bunda ḳabarmaḳ ve ḳabartmaḳ maʿnāsınadur. “Burūt” bıyıḳ[873] dimekdür. “Be-tār-ı cübbe” siyāh renkli ṣufdan cübbe ki ekṣer ṣūfīler andan ḫırḳa vü ferāce vü kerrāke yaparlar.

Maḥṣūl-ı Beyt: Şol ḫākden tesbīḥe ḳasem iderüm ki ʿābidüŋ bıyıḳ ḳabartması andandur. Yaʿnī ʿābid tesbīḥ-i mezbūrı eline alup bā-ḫuṣūṣ ramażān-ı şerīfde ki beyne’n-nās çadırdaraḳ iftiḫār eyledügine ḳasem iderüm ki neʿuzubillāh küfrdür. Ve şol ṣūfīnüŋ cübbe-i siyeh-rengine ḳasem iderüm ki ve ḫırḳa-i zerḳ-ālūdeligine daḫı ḳasem iderüm ki ol ḫırḳa vü cübbesi riyāsı sebebiyle ʿayn-ı zünnārdadur. Zīrā siyāh ḫırḳayı giyüp ʿāleme ḥīle vü ḫudʿadan ḫālī olmaduġından ʿayn-ı zünnārdadur. Yaʿnī ṣūfīnüŋ bu aḥvālleri sebebiyle ʿayn-ı küfr ü ḍalāletde olduḳları ḥaḳkiçün dimekdür.

---

[871] Senin cömertlik nimetinden başkasının bastıramayacağı sevgiyi düşünen açgözlü tabiatıma yemin olsun.

[872] Âbidlerin gurur kaynağı olan toprak tesbih tanesine ve sofilerin ondan dolayı zünnar içinde kaldığı cübbe kuşağına yemin olsun.

[873] Derkenar: “Bıyıḳ ṣaḥḥ”

به ناز حسن که بند و نقاب در خلوت

براز عشق که آید برهنه در بازار[874]

129. Be-nāz-ı ḥüsn ki bend ü niḳāb der-ḫalvet

Be-rāz-ı ʿaşḳ ki āyed bürehne der-bāzār

Maḥṣūl-ı Beyt: Şol nāz-perver-i ḥüsne ḳasem iderüm ki ḫalvetde bile niḳāb-benddür. Yaʿnī şol ḥüsn ki ʿişmeti sebebiyle ḫalvetde niḳāb u ḥicāb refʿ itmez ve daḫı şol ʿaşḳa ve esrārına ḳasem iderüm ki pā-bürehne bāzāra pūyān olup miyāne-i ʿālemiyānda rüsvādur. Zīrā ḥüsnüŋ niḳāb-bend olmasını maḳbūl ve ʿāşıḳuŋ neng ü ʿār şīşesini şikest birle bī-pervālıġı muʿteberdür, dimekdür.

به نکته گیری ناموس روستایی طبع

بلب گزیدن افسوس خویشتن بیزار[875]

130. Be-nükte-gīrī-i nāmūs-ı rūstāyī-ṭabʿ

Be-leb-gezīden-i efsūs-ı ḫ̆īşten bīzār

“Be-nükte-gīrī-i nāmūs” ʿār u nāmūsuŋ remmāzlıgına dimekdür. “Rustāy-ṭabʿ” ḳarye

[90a]

āhālīsi ṭabīʿatlu dimekdür. “Efsūs” ḥayf itmek ve masḫaralanmaḳ dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Rūstāyī-ṭabʿ olan nāmūsuŋ nükte-dār u remmāzlıġına ḳasem iderüm ki anlar şehrde perverde olmaduḳlarından ġāyetde maḥcūbdurlar. Ve daḫı kendinden bīzārlaruŋ efsūs u leb-gezīdelerine ḳasem iderüm ki anlar kendi efʿāllerinden bīzār ve peşīmānlıġından leb-gezīde vü ḥayf-gūlardur.

به گوشه گیری عنقا که جوهر اقبال

ندید صورت او جز بصفحهٔ پندار[876]

131. Be-gūşe-gīrī-i ʿanḳā ki cevher-i iḳbāl

Ne-dīd ṣūret-i ū cuz be-ṣafḥa-i pindār

[874] Halvette duvak bağlayan güzelliğin nazına ve pazara çıplak gelen aşk sırrına yemin olsun.

[875] Köylü kılıklı namusun nüktedanlığına ve kendinden bıkmış olan yazık kelimesinin dudak ısırmasına.

[876] Anka’nın insanoğullarından uzak kalıp yokluk mekânını seçmesine yemin ederim ki akl-ı küll onun özüne ve hakikatine eremediğinden zan ve şüpheden başka bir suretini görememiştir

“Cevher-i iḳbāl” yerine baʿżı nüsẖalarda “cevher-i faʿʿāl” diyü vārid olmışdur. Murād ʿaḳl-ı ʿāşer ve ʿaḳl-ı küldür. “Pindār” ẓann u gümān maʿnāsınadur.

Maḥṣūl-ı Beyt: ʿAnḳānuŋ gūşe-gīrligine yaʿnī ʿanḳānuŋ nevʿ-i benī ādemden dūr olup cāy-ı ʿademi iẖtiyār eyledügine ḳasem iderüm ki ʿaḳl-ı kül anuŋ künh ü ḥaḳīḳatine iremedüginden ẓann u gümān ṣafḥasından ġayrı bir güne ṣūretini görmemişdür. ʿAnḳā’dan Ḥażret-i Feyyāż ola ki şekl ü heyʾetinden berī olup gerçi ʿālemde ḳuvvet ü ḳudret ü ʿaẓamet ü celāleti eşyā-yı maẖlūḳdan ulu’l-ebṣāra hüveydā vü celīdür. Lākin ʿaẓametini kimse görmiş degildür. ʿAnḳā baʿżı mutaṣavvıfa bu maʿnā üzere naḳl buyurmışlar. Niteki **Şīrāzī** merḥūm **Ḫᵛāce Ḥāfıẓ** buyurur.

Beyt:

عنقا شکار کس نشود دام بازچین

که آنجا همیشه باد به دست است دام را [877]

ʿAnḳā şikār-ı kes ne-şeved dām bāz-çīn

Ki āncā hemīşe bād be-dest est dām rā

Baʿżı mürāyī ṣūfīleri tevbīẖ idüp buyurur ki: ʿAnḳā kimseye şikār olmaz. Pes ḥīle vü ẖudʿa ile ḳurduġuŋ dāmeni düşür. Zīrā ol maḥalde ki ʿAnḳāyı ṣayd içün dām ḳurduŋ elüŋe girecek bāddan ġayrı bir nesne degildür. Yaʿnī tecellī-i Ḥaḳ ḥīle vü riyā vü ẓan u eşbāh ve ḥubb-ı dünyā vü māfīhā ile bulınmaz meger **küllü fān**[878] olmayınca. Yāẖūd elsine-i nāsda şöhret-yāb olup cismi nā-mevcūd ʿAnḳā didükleri ḳuş olsun. Pes ey ṣūfī, ol ʿAnḳāyı şikārdan dāmeni düşür, dimekdür.

بهوشمندی آن سایه خفتِ نخلِ حیات

که دیده باز کند از کشاکش منشار[879]

132. Be-hūşmendī-i ān sāye-ẖoft-ı naẖl-i ḥayāt

Ki dīde bāz koned der-keş-ā-keş-i minşār

[877] Anka kimsenin avı olmaz. Tuzağını topla. Çünkü o yerde her zaman havadan başka bir şey eline geçmez.

[878] Her şey fânîdir.

[879] O hayat ağacının gölgesinde yatıp gözleri testere sesinden açılanın akıl sahipliğine yemin olsun.

Bu beyt Ḥażret-i Yaḥyā peyġamber ʿaleyhi’s-selāmuŋ şehādeti ḳıṣṣasına telmīḥdür. Ve kemāl-i maḥabbet-i ilāhiyeden naḫl-i ḥayātın ferāmūş idüp erreyi çeküp şehādeti vaḳt-i ḥayātda olduġın bildügidür. “Minşār” erre ve bıçḳu maʿnāsınadur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ol naḫl-i ḥayāt sāyesinde bī-ḫūş u bī-ḫod olan hūşmende ḳasem iderüm ki ḥayātda olduġın errenüŋ keş-ā-keşinden ḫaber-dār olup dīde-i ḥaḳ-bīni güşāde ḳılmışdur. Yaʿnī ol ẕāt-ı muḥterem ki hücūm-ı ḫavāricden gürīzān-ı dil-i dıraḫt olup maḥabbet-i cānāndan bī-hūş iken taʿaddī-i eşḳıyā-yı küffār birle ol dıraḫta īrāṣ-ı raḫne

[90b]

ve minşāruŋ keş-ā-keşi vaḳt dīdesin güşād itdügine ḳasem iderüm, dimekdür.

به مردمی که بوَد هم طویلهٔ عنقا

بمحرمیکه بوَد هم قبیلهٔ اسرار[880]

133. Be-merdümī ki buved hem-ṭavīle-i ʿanḳā

Be-maḥremī ki buved hem ḳabīle-i esrār

“Be-merdümī” insāniyetlige ol insāniyetlik ʿAnḳā ile tevʾem ola. Zīrā insāniyet didükleri maʿnen ʿAnḳā-mişāldür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Şol ādemiyetlige ve insāniyetlige ḳasem iderüm ki ʿAnḳā ile hem-ṭavīle vü hem-ʿinān ola yaʿnī miṣli bulınmaya. Ve daḫı şol maḥremlige ḳasem iderüm ki esrār-ı ḳabīlesi ve rāz-ı dūdmānile tevʾem ola. Yaʿnī bütün bütün esrār ile hem ḳābile ola, dimekdür.

به گرم چشمی من در نظارهٔ معنی

به شرمکینی من در افادهٔ اشعار[881]

134. Be-germ-çeşmī-i men der-nezāre-i maʿnā

Be-şermgīnī-i men der-ifāde-i eşʿār

“Be-germ-çeşmī-i men” benüm dīdelerüm ḳızġınlıġına dimekdür. “Der-neẓāre-i maʿnā” maʿnānuŋ neẓāretinde yaʿnī fikr ü ʿaḳl u dīdem ile taḫayyül ü tefekkür eyledügüm maʿnā neẓāretinde dimekdür. “Be-şermgīnī-i men” benüm maḥcūblıġuma dimekdür.

[880] Anka ile aynı yerde yaşayan, sırlar kebilesinin mahremi insana yemin olsun.

[881] Manaya bakarken benim iştiyakıma ve şiirleri ifadedeki utancıma yemin olsun.

Maḥṣūl-ı Beyt: Maʿnā-yı ḥaḳīḳīyi iḥdāṯ içün ġayāl ü fikr neẕāretinde yaʿnī maʿnā-yı ġayāli baḥr-ı ḥikmet vasaṭı ḳaʿrından sāḥil-i nuṭḳa getürmek içün inẕārda iken dīdelerümde ḥāṣıl olan eṯer-i germī ve sūz-ı güdāzişe ḳasem iderüm ki bu ḥālet kemāl-i diḳḳat ve elfāẕ-ı güher-āmīzüm maʿnī-dār olsun içündür. Ve yine eşʿār īfāsında baŋa vāḳıʿ olan ḥicāba ḳasem iderüm ki şiʿr-gūluḳda yek-tā iken bā-ṯeḳāmet olmaya. Ve ehl-i baṣīret ḥużūrında bed-nām olmayalum ḥülyāsıyla eyledügüm şerm ü ḥicāba ḳasem iderüm, dimekdür.

به سنبلیکه به گلزار حسن می روید
نه از میانهٔ گلشن نه گوشهٔ گلزار[882]

135. Be-sünbülī ki zi-gülzār-ı ḥüsn mīrūyed
Ne-ez-miyāne-i gülşen ne-gūşe-i destār

"Be-sünbülī" murād zülf-i cānāna ḳasemdür. "Rūyed" biter maʿnāsınadur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Bir sünbüle yaʿnī bir güne zülf-i yāre ḳasem iderüm ki güzellik bāġçesinden bitmişdür ve ol sünbüli ḥaḳīḳatde baḳsaŋ ne gülşende biter ve ne destār güşesinde biter. Yaʿnī ser-i yārdan biter, dimekdür.

به نافه ی که زآهوی صنع می افتد
بهر کجا نمکینتر بوَد ز چهرهٔ یار[883]

136. Be-nāfeī ki zi-āhū-yı ṣunʿ mīüfted
Be-her kocā nemekīn buved zi-çehre-i yār

"Z'āhū-yı ṣunʿ" ṣāniʿ ve ṣāḥib-ḳudreti āhūsından dimekdür. "Nemekīnter" tuzlu ve leẕīẕ-ter maʿnāsınadur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Be-nāfe yaʿnī miske ḳasem iderüm ki ol misk ḳudret āhūsınuŋ göbeginden düşer. "Ḳudret āhūsı"ndan murād dil-berdür ki cümle maḫlūḳdan bihter ü leẕīẕ-terdür. "Misk"den murād ḫāl-i dil-berdür. Yaʿnī şol miske ḳasem iderüm ki çehre-i cānān leẕīẕter yerinde biter.

بسوز قمری دستان سراییک نغمه

[882] Ne gülşenin ortasından ne de sarığın kenarında, güzelliğin gül bahçesinde biten sünbüle yemin olsun.

[883] Yaradılış ceylanından düşen, sevgilinin yüzünün tatlı olan her yerinde biten kokulu nâfeye yemin olsun.

که درس نغمهٔ توحید می کند تکرار[884]

137. Be-sūz-ı ḳumrī-i destān-serāy-ı yek-naġme
Ki ders-i naġme-i tevḥīd mīkoned tekrār

“Ḳumrī” lisān-ı Türkīde daḫı “ḳumrī” dirler. Bir ḳuşdur ve ekṣer ve her evḳātda serv aġacı üzerine mekān ider. “Destān-serā-yı yek naġme” bir naġme vü terānenüŋ ḥikāyesini ırlayıcı dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Bir naġme vü terāne destānını ırlayıcı ḳumrīnüŋ sūz u güdāzişde ḳasem iderüm ki bir kelime-i

[91a]

tevḥīdi dāʾimā tekrār ider. Yaʿnī şol ḳumrī ki “hüve” ismini dāʾimā tekrār idüp ve tevḥīd-i Bārī naġme-senc birle sūz u güdāzişdedür, aŋa ḳasem iderüm, dimekdür.

به عندلیب چمن کز نوای گوناگون
لباس بوقلمون دوخت بر قد گلزار[885]

138. Be-ʿandelīb-i çemen k’ez-nevā-yı gūn-ā-gūn
Libās-ı būḳalemūn dūḫt ber-ḳad-i gülzār

“Būḳalemūn” reng-āmīz emtiʿa dimekdür. “Dūḫt” dikdi maʿnāsınadur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Şol çemen ʿandelībi ḥaḳkiçün ki envāʿ-ı güne nevā vü naġmelerinden būḳalemūn emtiʿa vü kālāsından gülzāruŋ ḳaddi vü ḳāmetinde nice nice esbāblar dikdi. Yaʿnī gülzārda olan reng-i şükūfeler bitdügi ancaḳ ʿandelībüŋ gūn-ā-gūn naġamāt u feryāddan dimekdür.

بدود کلخن اُمّید و دودگاه هوس
که با دماغ منش هر دو راست قرب جوار[886]

139. Be-dūd-ı külḫan-ı ümmīd ü dūdgāh-ı heves
Ki bā-dimāġ-ı meneş her dü rāst ḳurb-ı civār

[884] Tevhid sözünün dersini tekrarlayan, tek şarkının destanını anlatan kumrunun iniltisine yemin olsun.

[885] Farklı faklı aheng ile gülbahçesinin boyuna çok rengarenk elbise diken çimen bülbülüne yemin olsun

[886] Benim beynim ile yakınlığı olan umut külhanı ve heves bacasının dumanına yemin olsun.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ümīd külḫanınuŋ dūdmānına ve ocaġından çıḳan ṭumanına ḳasem iderüm ki ol külḫan-ı ümīdüŋ ṭütün ṭumanınuŋ benüm dimāġumla hevesi vü taʿalluḳları vardur. Yaʿnī külḫan ṭumanına ve ümīd ṭumanına ḳasem iderüm ki ikisinüŋ daḫı benüm dimāġum ve nefesümle hem-civār u ḳurbiyetleri vardur, dimekdür.

به آفتاب مراد و دریچهٔ طالع

که نیست هیچ گهش با زمانهٔ ما کار[887]

140. Be-āfitāb-ı murād u derīçe-i ṭāliʿ

Ki nīst hīç geheş bā-zamāne-i men kār

"Hīç geheş" anuŋ hīç bir vaḳti dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Şol murād āfitābına ḳasem iderüm ki ṭāliʿ penceresinden ṭulūʿ eyler. Yaʿnī ol āfitāb ki baḫt u iḳbāl derecesinden ṭulūʿ eyler, aŋa ḳasem iderüm. Ḥālbuki ol āfitābuŋ bizüm devrümüzde alışvirişi yoḳdur. Ḥāṣılı ol murād āfitābı aṣlā devrümüzde ṭulūʿ itmez. Murād baḫtdan teşekkīdür.

بنیم قطره شرابی که باز می ماند

پس از پیاله کشیدن بساغر از لب یار[888]

141. Be-nīm-ḳaṭre şarābī ki bāz mīmāned

Pes ez-piyāle-keşīden be-sāġar ez-leb-i yār

"Mīmāned" ḳalur, dimekdür.[889]

Maḥṣūl-ı Beyt: Şol nīm ḳatre yaʿnī nīm cürʿaya ḳasem iderüm ki sāġar-ı leb-i yārdan çekilen piyālenüŋ dibinde pes-māndedür. Zīrā leb-i yār leẕīẕterdür andan pes-mānde ola nīm ḳatre şarāb eleẕẕ ve belki hidāyete bāʿiṣdür. Ol sebebden ol bāde-i ʿaşḳa ḳasem iderüm, dimekdür.

به عرض دادن شوق و به آب شستن یأس

بدستیاری توفیق و رنگ دادن کار[890]

142. Be-ʿarż-dāden-i şevḳ ü be-āb şusten-i yeʾs

---

[887] Asla benim dönemimle ile işi olmayan murad güneşi ve baht kapısına yemin olsun.

[888] Kadeh kaldırdıktan sonra sevgilinin dudağından kadehte kalan yarım damla şaraba yemin olsun.

[889] Derkenar: "Sāġar" piyāle maʿnāsınadur.

[890] Şevke meydan veren ve umutsuzluğu su ile yıkayan tevfikin yardımına ve işin revaç bulmasına yemin olsun.

Be-destyārī-i tevfīḳ ü jeng dāden-i kār

“Yeʾs” ümīdsüzlik maʿnāsınadur.

Maḥṣūl-ı Beyt: ʿAşḳ ve şevḳe meydān viren yaʿnī ʿaşḳ ve şevḳuŋ kendisine vüsʿatlıḳ viren ve yeʾsüŋ kendisini raḥmet ü şefḳat ābıyla şust-şū eyleyen Allāh Teʿālā’ya ḳasem iderüm. Ve yine tevfīḳuŋ dest-yārıyla[891] umūra reng ü revāyiḥ viren ṣāḥib-i tevfīḳ-i bī-refīḳa ḳasem iderüm, dimekdür.

به انبساط مکان و به امتیاز جهت

به اختلاط میان و به احتراز کنار[892]

143. Be-inbisāṭ-ı mekān u be-imtiyāz-ı cihet

Be-iḫtilāṭ-ı miyān u be-iḫtirāz-ı kenār

“İnbisāṭ” egerçi sürūr u nermlik maʿnāsınadur. Lākin bu maḥalde vüsʿat ve genişlik maʿnāsına münāsebeti vardur. “İmtiyāz” tefrīḳ dimekdür. “Cihet” be-maʿnā cānib.

Maḥṣūl-ı Beyt: Vaṣf-ı mekān u eṭrāf u cevānibüŋ

[91b]

birbirinden imtiyāz u tefrīkligine yaʿnī maḫlūḳuŋ birbirinden tefrīḳ ü mümtāz olduḳlarına ḳasem iderüm. Ve yine mümkināt miyānın ve orta yerin izdiḥām u ġalebesine ve kenāruŋ iḫtirāzlıġına ḳasem iderüm ki izdiḥāmlıḳ dāʾimā ortada ve iḫtilāṭ miyāna maḫṣūṣ ve iḫtirāz u selāmet kenāra merbūṭdur. Niteki **Saʿdī** merḥūm *Gülistān* risālesinde buyurmışdur:

به دریا در منافع بی شمار است

و گر خواهی سلامت بر کنار است[893]

Be-deryā der-menāfiʿ bī-şumār est

Veger ḫ̌āhī selāmet ber-kenār est

Mışdāḳınca mümkinātuŋ orta yerine izdiḥām u iḫtilāṭ maḫṣūṣ olduġı gibi iḫtirāz u selāmet daḫı kenāra maḫṣūṣ olduġına ḳasem iderüm, dimekdür.

---

[891] Derkenar: “Dest-yār” iʿāne dimekdür.

[892] Mekânın genişlemesi, yönlerin ayrılması, araların karışması ve kenarların çekinmesine yemin olsun.

[893] Deryada sayısız faydalar vardır. Lakin huzur istersen kenarında dur.

باستین کلیم و دریچهٔ مشرق

باستان کریم و بزمرهٔ احرار[894]

144. Be-āsitīn-i Kelīm ü derīçe-i maşrıḳ

Be-āsitān-ı kerīm ü be-zümre-i aḥrār

“Derīçe-i maşrıḳ” Ḥażret-i Mūsā ʿaleyhi’s-selāmuŋ Yed-i Beyżā’sına işāretdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Mūsā ʿaleyhi’s-selāmuŋ āsitīn-i saʿādetine ve derīçe-i maşrıḳ olan Yed-i Beyżā’sına ḳasem iderüm ki ol muḳarreb-i dergāh-ı maʿnevīdür. Ve daḫı Cenāb-ı Ḫālıḳu’l-eşyā celle celāluhūya ve āsitān-ı kerīminde olan aḥrār u ebrār ve zümre-i ulü’l-ebṣāra daḫı ḳasem iderüm, dimekdür.

به توبه و پشیمانی دلِ تائب

به مستی و به پریشانی سر و دستار[895]

145. Be-tevbeī vü peşīmānī-i dil-i tāʾib

Be-mestī vü be-perīşānī-i ser ü destār

Maḥṣūl-ı Beyt: Tāʾibüŋ yaʿnī efʿāl-i nā-sezāya peşīmānlıḳ birle göŋli peşīmān olan tāʾibüŋ tevbesine ḳasem iderüm. Ve daḫı şol mestlerüŋ ser ü destārları perīşānlıġına ḳasem iderüm ki ʿaşḳ şarābı yek-rengleridür.

به طاقت سکنات و به کوشش حرکات

به عزّت حسنات و به جوشش اذکار[896]

146. Be-ṭāḳat-i sekenāt u be kūşiş-i ḥarekāt

Be-ʿizzet-i ḥasenāt u be-cūşiş-i eẕkār

Maḥṣūl-ı Beyt: Sekenāt u mümkinātuŋ ṭāḳat u ḳudretine ve ḥarekātuŋ daḫı saʿy u kūşişine ḳasem iderüm. Ve daḫı şol haseneātuŋ ʿizzetine ve evrād u eẕkāruŋ cūşa gelmesine ḳasem

[894] Musâ’nın gömleğinin koluna, Doğu’nun penceresine, cömert Allah’ın yüce eşiği ve nefsine gâlip insanlar topluluğuna yemin olsun.

[895] Tövbeye, tövbe eden gönlün pişmanlığına, sarhoşluğa hem baş hem de sarığın dağılmasına yemin olsun.

[896] Duruşların kuvveti ve hareketlerin çalışmasına, iyiliklerin hürmeti ve zikirlerin coşkusuna yemin olsun.

iderüm. Yāḫūd eṣnāyı evrād u eẕkārda cūş u ḫurūşa gelen ʿuşşāḳuŋ cūşa geldüklerine ḳasem iderüm, dimekdür.

به عیش زهرهٔ چنگی به درد نالهٔ من
به فیض سرمهٔ مکی به گرد کوچهٔ یار[897]

147. Be-ʿayş-ı Zühre-i çengī be-derd-i nāle-i men
Be-feyz-i sürme-i Mekkī be-gerd-i küçe-i yār

“Zühre-i Çengī” şol sitāredür ki dāʾimā ʿayş u ʿişrete ve ẕevḳ ü ṣafāya māʾildür. Ve daḫı felegüŋ sāzendesi ve raḳḳāṣ-ı felek daḫı dirler. “Gerd” kāf-ı ʿAcemīnüŋ fetḥasıyla ġubār dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Zühre-i Çengī’nüŋ ʿayş u ʿişretine ve benüm derd ü ġam ile āh-ı enīnüm ve nāle vü efġānuma ḳasem iderüm. Ve daḫı Mekke-i Mükerreme ve Medīne-i Münevvere’nüŋ sürmesi feyżine ve dervāze-i cānān ġubārına ḳasem iderüm ki dīde-i ʿuşşāḳa tūtiyādur, dimekdür.

به بر شکفتن امروز و غنچه گشتن دی
به توشه پختن امسال و بار بردن پار[898]

148. Be-ber-şükeften-i imrūz u ġonçe-geşten-i dey
Be-tūşe-puḫten-i imsāl u bār-borden-i pār

“Mıṣrāʿ-ı evvelīsi gül aḫşama dek güşāde olup aḫşam olıcaḳ düşürilüp ve ke’l-evvel ġonce-ṣıfat olup seḥerī işābet-i feyż-i nesīm olıcaḳ yine ke’l-evvel güşāde olmasına telmīḥdür.

[92a]

Ve mıṣrāʿ-ı ṣānīde olan “pār” luġatde geçen sene dimekdür. “Bār borden-i pār” didügi geçen sene ḫırmenler çāş olup ve yükler ḳaldırılup der-anbār olduġına ḳasem ve bu sene henüz ḥubūbāt kemāle irecegine ḳasem ider. Baʿżılar bu beytüŋ maʿnāsın ʿaksine īrād itmişler. Lākin çendān leṭāfeti yoḳdur. Pes bu taḳdīrce dimek olur ki:

---

[897] Çengi Zühre yıldızının keyfine, benim inlememin acısına, Mekkeli peygamberin sürmesinin feyzi ve sevgilinin sokağının tozuna yemin olsun.

[898] Bugünün çiçek açmasına ve dünün gonca vermesine, bu yılın azık pişirmesine ve geçen senenin meyve götürmesine yemin olsun.

Maḥṣūl-ı Beyt: Dün gice güşāde iken yine ġonce-ṣıfat olup ʿaleṣ-ṣabāḥ işābet-i renc-i nesīm ile yine şükufte olan güle ḳasem iderüm ki ol eṣer-i feyż-i Ḫudā'dur. Ve daḫı geçen sene ḥubūbātuŋ yüklerini der-anbār olup bu sene daḫı henūz kemāle irmekde olduḳlarına ḳasem iderüm ki ol niʿmet ü iḥsān-ı Ḥażret-i ʿAẓamet'dür, dimekdür.

به خوی فشانی شبنم به خودفروشی گل

به نیزه بازی سوسن به دشنه سازی خار[899]

149. Be-ḫoy-feşānī-i şebnem be-ḫod-furūşī-i gül

Be-nīze-bāzī-i sūsen be-deşne-sāzī-i ḫār

Mıṣrāʿ-ı ṣānīde sūsen berglerinüŋ uçları ṭıbḳ-ı nīzeye ve ḫāruŋ ḫançere beŋzedüklerine işāretdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Şeb-nemüŋ ter ṣaçmasına ve gül kemāl-i istiġnāsı sebebiyle ḫod-furūşī olduġına ḳasem iderüm. Ve daḫı sūsen berglerinüŋ süŋgü-bāzlıġına ve ḫāruŋ deşne vü ḫançer ṣanʿatlıġına ḳasem iderüm ki anlar ḫūn-ḫˇārdur, dimekdür.

به یکه تازی وحدت به عرصهٔ توحید

به فوج داری کثرت به بعالم اثار آثار[900]

150. Be-yekke-tāzī-i vaḥdet be-ʿarṣa-i tevḥīd

Be-fevc-dārī-i keṯret be-ʿālem-i āṯār

"Yekke-tāzī" atı ilerüye sürmege dirler. "ʿArṣa" be-maʿnā meydān. "Fevc" bölük dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Tevḥīd meydānında yaʿnī Ḥażret-i Ḫālıḳu'l-Eşyā'yı beẕlimüŋ ʿarṣasında vaḥdet atınuŋ ilerü sürilmesine yaʿnī kemāl-i bahādırīden ʿarṣa-i tevḥīdde esb-i vaḥdet yekke-tāzlıġına ḳasem iderüm ki ol ʿarṣa-i tevḥīdde kemāl-i ḥadd ü ṣaʿydan kināyedür. Ve daḫı ʿālem-i āṯārda yaʿnī bu gün-ā-gün eṣerler ile maḫlūḳ-ı ʿālem-i keṯretde ve fevc fevc-dārlıġına daḫı ḳasem iderüm ki ol cümlesi ʿālem-i vaḥdetden bir şemme ve bir ẕerredür, dimekdür.

---

[899] Şebnemin terlemesi, gülün kendisini satışına, susam çiçeğinin mızrak, dikenin hançer yapmasına yemin olsun.

[900] Vahdetin tevhid arsasında at koşturması, kesretin varlık âlemine bölük bölük gitmesine yemin olsun.

به دعوت لب عابد که دوخت دلق مراد

به آتش دل عاشق که سوخت لوح مزار[901]

151. Be-daʿvet-i leb-i zāhid ki dūḫt delk-ı murād

Be-āteş-i dil-i ʿāşıḳ ki sūḫt levḥ-i mezār

"Delḳ-i murād" murād yamalusı yaʿnī ʿābidüŋ ʿibādeti ʿivażında maṭlūbı olan cennet ü mā-fīhādan kināyedür. "Levḥ-i mezār" mezār ṭaşı üzerinde olan ḫaṭ yāḫūd ol ṭaşuŋ kendisi ki murād ʿāşıḳuŋ ḳalbinüŋ levḥasıdur.

Maḥṣūl-ı Beyt: ʿĀbid ü zāhid lebinüŋ duʿāsı ve münācātına ḳasem iderüm ki ol duʿā muḳābili vü ʿivażında delḳını dikmek ister. Yaʿnī anuŋla cennāt-ı ʿāliyāna dāḫil olmaḳ ister ve daḫı şol ʿuşşāḳ-ı germ-nefesüŋ dil-i āteş-bārına ḳasem iderüm ki levḥ-i mezārın yıḳdı. Yaʿnī ol āteş-i ʿaşḳ sebebiyle göŋline nūr-ı tecellī ẓuhūr eylemiş, dimekdür.

به شیوه دانی شهر و به زشت خویی ده

بذله بندی کشت و به خوشه چینی کار[902]

152. Be-şīve-dānī-i şehr ü be-zişt-hūyī deh

Be-ẕelle-bendī-i kişt ü be-ḫūşe-çīnī be-kār

"Deh" ḳarye maʿnāsınadur. "Ẕelle-bend" ẓāḫīre vü demed baġlamasına dirler ve oraḳ ḳuşı didükleri böcük ki oraḳ vaḳtinde

[92b]

ıssı vaḳtinde öter. Dirler ki öte öte pat iki yarılur. Aŋa Fārisīce "çezd" dirler. "Kişt" ekin dimekdür. "Ḫūşe" buġday vesāʾir nesne başaḳlarına dirler. "Kār" bunda ekin maʿnāsınadur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Şehr āhālīsinüŋ şīve vü beẕle-dānı olup ḳarye āhālīsinüŋ daḫı zişt-ḫūy u bed-gūy olduḳlarına ḳasem iderüm ki ḫiṭāb-ı ʿām ṭarīḳiyle ḳaryede sākin olmalarına tenbīhdür. Ve daḫı ekinüŋ demed baġlanmasına ve ekinüŋ daḫı kemāl bulup başaġı düşürilmesine ḳasem iderüm. Zīrā ekilmek olmasa biçilmek ḳande olup ḳaçan başaġı düşürilür?

به صبح قاقَم پوش و بشام اکسون باف

[901] Arzu cübbesini diken zahidin dudağındaki davete, âşığın mezar taşını yakan gönlünün ateşine yemin olsun.

[902] Şehrin yol yordam bilmesi ve köyün huysuzluğuna, tarlada ekinin demet bağlanmasına ve çalışma zamanında başak toplamasına yemin olsun.

بصلح آب فشان و بخشم آتش بار[903]

153. Be-ṣubḥ-ı ḳāḳum-pūş u be-şām-ı iksūn-bāf
Be-ṣulḥ āb-feşān u be-ḫışm-ı āteş-bār

“İksūn-bāf” siyāh esbābı giyici maʿnāsınadur. “İksūn” aṣl luġatde aṭlās-ı maḫṣūṣdur. Rengi ḳararaḳ olur. “Be-ṣulḥ āb-efşān” gūyiyā ṣulḥ, ġavġā ve cenge ṣu ṣaçup teskīn itdügine īmā ider.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ḳaḳum-pūş olan ṣubḥa yaʿnī felek ẓulumātda iken ṣabāḥ ẓuhūr birle ḳaḳum-pūş olduġına ve aḫşamuŋ daḫı siyāh-pūşluġına ḳasem iderüm ki ol devr-i dāʾimdür. Ve daḫı fitne vü ġavġāya āb-efşān olan ṣulḥa ve āteş yaġdırıcı ḫışm u ġażaba daḫı ḳasem iderüm, dimekdür.

به هوشمندی عدل و سیاه مستی ظلم
به ترزبانی تیغ و به سرگرانی دار[904]

154. Be-hūş-mendī-i ʿadl ü siyāh-mestī-i ẓulm
Be-ter-zebānī-i tīġ ü be-ser-girānī-i dār

“Siyāh-mestī” Türkīde kör ser-ḫoşa dirler. “Be-ter-zebānī-i tīġ” ḳılıcuŋ pek keskinligine işāretdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: ʿAdl ü dāduŋ hūşmendligine ve ẓulmüŋ daḫı kör ser-ḫoş olduġına ḳasem iderüm ki anlar birbirine żıddurlar. Ve cefā tīġüŋ ter-zebānlıġına ve siyāset aġacınuŋ ser-girānlıġına daḫı ḳasem iderüm, dimekdür.

بکذب بی پدر و صدق آدم زاد
بجهل بی اثر و عقل جبرئیل آثار[905]

155. Be-kiẕb-i bī-peder ü ṣıdḳ-ı ādem-zād
Be-cehl-i bī-eṯer ü ʿilm-i Cebrāʾīl-āṯār

[903] Kakum giyen sabaha, atlas dokuyan geceye, su serpen barışa ve ateş yağdıran gazaba yemin olsun.

[904] Adaletin aklına ve zulmün kör kütük sarhoşluğuna, kılıcın keskinliğne ve darağacının ağır başlılığına yemin olsun.

[905] Soysuz yalana ve insanoğlu doğruluğa, tesirsiz cehalete ve Cebrail eserli akla yemin olsun.

“Be-kiẕb-i bī-peder” bu söz Türkīde daḫı meşhūrdur ki yalanuŋ babası yoḳdur, dirler. Murād temelsüz olduġına işāretdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Babasuz ḳiẕbe ve ādem-zāde olan ṣıdḳa ḳasem iderüm ki ʿālem bu ikisinden ḫālī degildür. Zīrā ṣıdḳuŋ aṣlı olup pāyidār olduġı gibi durūġ daḫı anuŋ ʿaksidür. Ve daḫı şol eṣersüz ve ḥāṣılātsuz cehle ve Cebrāʾīl-eṣerlü olan ʿaḳla ḳasem iderüm ki ʿālem keẕālik bu ikisinden ḫālī degildür, dimekdür.

به بخل وعده تراش و قناعت عیاش

به صدق تنگ معاش و خوشآمد جرّار[906]

156. Be-buḫl-i vaʿde-terāş u ḳanāʿat-i ʿayyāş

Be-ṣıdḳ-ı teng-maʿāş u ḫoş-āmed-i cerrār

“Vaʿde-terāş” vaʿde yonıcı dimekdür. Murād baḫīlden nesne ṭaleb eyleseŋ ferdāya bıraġaraḳ “leyte ve leʿalle”[907] ile imrār-ı vaḳt itdügine işāretdür. “Āmed-i cerrār” cerrāruŋ ortalıġına ḫoş geldüŋ ve ṣafā geldüŋ diyüp temelluḳ u müdārādan kināyedür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Baḫīlüŋ vaʿde yonmasına ve ʿayyāşuŋ daḫı ḳanāʿat itmesine ḳasem iderüm ki ʿayyāşuŋ öŋine bir pāre leblebi vaż eyleseŋ anuŋla bir vaḳtden ziyāde vü mütecāviz şarābı içüp ḳanāʿatde olur ve şol teng maʿāş yaʿnī fuḳarā ile pejmürde

[93a]

olup yine ḳanāʿatden ḫālī olmayan ādemüŋ ṣadāḳatine ve cerrārlaruŋ daḫı ortalıġa eyledükleri temelluḳ u müdārāya daḫı ḳasem iderüm ki ol bī-aṣllıḳdan ḫālī degildür.

بناگواری نزع و بناگزیری مرگ

به بی مداری عمر و به بی وفایی یار[908]

157. Be-nā-güvārī-i nezʿ ü be-nā-gürīzī-i merg

Be-bī-medārī-i ʿömr ü be-bī-vefāyī-i yār

[906] Vaat veren cimriliğe, ayyaşın kanaatine, dar gelirlinin doğruluğu ve dilencinin hoş geldin demesine yemin olsun.

[907] Bakalım, bugün, yarın.

[908] Ecel zamanının kabullenilmeyişi, ölümün kaçınılmazlığı, ömrün sonluluğu ve sevgilinin vefasızlığına yemin olsun.

“Nā-güvār” haẕm olınmaz şeyʾ dimekdür. “Nezʿ” ḥālet-i nezʿ ki rıḥlete bir sāʿat ḳalaraḳ dimekdür. “Nā-güzīrī” çāresüz dirler. “Bī-medār” bunda beḳāsuz ve ebedsüzlükden kināyedür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ḥālet-i nezʿüŋ ʿadem-i haẕmına ḳasem ve mergüŋ daḫı çāresizligine ḳasem iderüm ki bu ḫuṣūṣ ʿālemde bāḳī ve daḫı ʿömrüŋ bī-beḳā ve ebedsüzligine ve yāruŋ bī-vefālıġına ḳasem iderüm ki bunlar bī-vefālıḳla dāʾimdürler, dimekdür.

به هزل معرکه گیر و نفاق تو برتو

به صبر کم سخن و خشم آتشین گفتار[909]

158. Be-hezl-i maʿreke-gīr ü nifāḳ-ı tū-ber-tū

Be-ṣabr-ı kem süḫan u ḫışm-ı āteşīn-güftār

“Hezl” istihzā ve birini ẕevḳlenmek maʿnāsınadur. “Maʿreke” ġavġā vaḳtine, “tū-ber-tū” bunda ḳat ḳat dimekdür. “Kem” noḳṣān maʿnāsınadur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Maʿreke-gīr ü fitne-engīz olan hezl ü istihzāya ve nifāḳuŋ daḫı fitne sebebiyle ḳat ḳat ve mużāʿaf oldugına ḳasem iderüm. Ve daḫı ṣabr sebebiyle az kelāma yāḫūd az kelāmlı ṣabbāruŋ ṣabrına ve āteşīn-güftār olan ḫışmuŋ kendisine ḳasem iderüm, dimekdür.

به آبروی قناعت به ذلّت خواهش

به کامرانی فرصت به دولت دیدار[910]

159. Be-ābrūy-ı ḳanāʿat be-ẕillet-i ḫˇāhiş

Be-kām-rānī-i furṣat be-devlet-i dīdār

“Ḫˇāhiş” istek maʿnāsınadur. “Be-kām-rānī-i furṣat” didügi furṣat her neye olursa olsun gerek māl gerek ġayr-ı maḳṣada furṣat vāḳıʿ olıcaḳ murād süricilikdür. “Dīdār” yār müşāhedesi ki ol bir devletdür ki ġayrıya beŋzemez.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ḳanāʿat āb-rūyı ve nāmūsuŋ kendisine ve ḫˇāhiş ü dilegüŋ ẕillet ü ḫorluġına ḳasem iderüm. Ve daḫı furṣat kām-rānlıġınuŋ kendisine ve dīdār-ı yār müşāhedesi devlet oldugına ḳasem iderüm ki ġayr-ı devlete beŋzemez, dimekdür.

---

[909] Kavga çıkartan alaya, kat kat nifaka, az konuşanın sabrına, ateş sözlü adamın gazabına yemin olsun.

[910] Kanaatin haysiyetine, isteğin zavallılığına, fırsatın bahtiyarlığına ve sevgilini yüzünü görmenin mutluluğuna yemin olsun.

به تنگنای گریبان به وسعت دامن

به خاکساری کفش و به نخوت دستار[911]

160. Be-tengnā-yı girībān be-vüsʿat-i dāmen

Be-ḫāksārī-i kefş ü be-naḫvet-i destār

"Kefş" pāpūc dimekdür. "Naḫvet" ġurūr u vaḳūr maʿnāsınadur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Girībānuŋ teng ü ṭarlığına ve dāmenüŋ vüsʿat ü genişlige ḳasem iderüm. Ve daḫı pāpūcuŋ hemīşe ayaḳ altında ḫāksār u meẕelletde olup destāruŋ başlar üzerinde ṣāḥib-naḫvet olduġına ḳasem iderüm, dimekdür.

به داغ پهلوی بیمارِ ممتنع حرکات

به درد زانوی پویای منقطع رفتار[912]

161. Be-dāġ-ı pehlū-yı bīmār-ı mümteniʿ-ḥarekāt

Be-derd-i zānū-yı pūyā-yı münḳaṭıʿ-reftār

Maḥṣūl-ı Beyt: Ḥareket-i mümteniʿ bīmāruŋ cānib-i pehlūsında rīş-gīr-i istiḳrār olan dāġ-ı sūzişine ḳasem iderüm ki cemīʿ-i beliyyenüŋ eşeddidür. Ve daḫı reftār u pūyānı münḳaṭıʿ olan zānūnuŋ derdine ḳasem iderüm, dimekdür. Bālāda mesṭūr ḳasemiyyāt ebyātları bu maḥalde tamām oldı. Egerçi **"Keşretü'l-yemīn min-ʿalāmeti'l-cünūn"**[913] diyü naḳl buyurmışlardur. Lākin merḥūmuŋ bu maḥalde derece-i ġāyetden mütecāviz ḳasemi ancaḳ Ḥażret-i Muḳarreb-i Dergāh yaʿnī Şāh-ı ʿĀlem-penāhuŋ dergāhına yüz sürmegi

[93b]

içün ḫˇāhişi ġalebesindendür. Ve merḥūmuŋ baʿde'l-vefāt dergāh-ı Şāh-ı Velāyet'e ne ṭarīḳle gitdüginüŋ aḥvālini bālāda beyān olınmışdı.

بحق این همه سوگندهای مهر افروز

که نزد علم تو حاجت نداشتم به شمار[914]

162. Be-ḥaḳḳ-ı īn heme sevgendhā-yı mihr-efrūz

---

[911] Yakanın darlığına, eteğin genişliğine, ayak kabının tevazuuna ve sarığın kibrine yemin olsun.

[912] Hareket edemeyen hastanın bir yanındaki yaraya ve yürüyemeyenin dizinin ağırısına yemin olsun.

[913] Çok yemin delilik alâmetidir.

[914] Sevgi artıran bu kadar yeminin hakkı için, senin ilmin yanında saymaya gerek yoktu yoktu.

Ki nezd-i ʿilm-i to ḥācet ne-dāştem be-şumār

“Sevgend” and u ḳasem ü yemīn maʿnāsınadur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ẕāt! Tamām bu vechile eyledügüm ḳasemiyyātuŋ ḥaḳḳiçün ki ol cümlesi mihr-efrūz u ʿāşıḳ-sūzdur. Ve bu güne ism ü resmile senüŋ ʿilmüŋ ve vāḳıf olmaḳlıġuŋ ʿindinde ḳasemiyyātı taʿdād itmek lāzım gelmezdi. Yaʿnī ey şāh! Sizüŋ dāʾimā rūḥānīyetüŋüz ḥāżır u nāẓır olup aḥvālimüze vāḳıf iken bu güne ism ü resmile ḳasemiyyātı taʿdād lāzım gelmez iken eyledügüm ḳasemiyyātuŋ cümlesinüŋ ḥaḳḳiçün ki

که گر شود ره کوی تو جمله نشتر خیز

کنم به مردمک دیده طی نشترزار[915]

163. Ki ger şeved reh-i kūy-ı to cümle neşter-ḫīz

Konem be-merdümek-i dīde ṭay neşterzār

“Ṭay” celb maʿnāsınadur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ʿamu-zāde-i Faḫr-ı kāʾināt v’ey Eşref-i Evliyā-yı Mümkināt! Eger ṭarīḳ-i kūyuŋ ve rāh-ı bārgāhuŋ cümle neşter-ḫīz ü ḫār-āmīz olup helāküm ḳaṣdına ḫūn-rīz olmalarına ben ol kūy-ı ʿanber-būya varmaḳ içün merdümek-i dīdemle neşterzārı ṭay u celb iderek varsam gerek. Yaʿnī ey şāh! Bālāda ẕikri sebḳat iden cümle aḳsāmuŋ ḥaḳḳiçün ki eger ṭaraf-ı eşreflerine varmaḳ eṣnā-yı rāh cümle neşter-ḫīz ü ḫūn-rīz olsa yine merdümek-i dīdeme ol neşteristānı ṭay iderek ḫāk-ı pāye yüz sürsem gerek, dimekdür.

زهی ز شوق سراسیمه طی کنم که قدم

به کام تیشه نهم گر ستانم از سر خار[916]

164. Zihī zi-şevḳ ser-ā-sīme ṭay konem ki ḳadem

Be-kām-ı tīşe nihem ger sitānem ez-ser-i ḫār

Maḥṣūl-ı Beyt: Zihī şeref ü saʿādet ki Şāh-ı Velāyet şevḳi ġalebesinden ser-ā-sīme vü bī-ḫod olduġum ḥālde ol neşteristānı ṭay eylesem gerek. Pes eger ol rāh-ı ḫūn-rīzden ḳademümi

[915] Eğer senin mahallenin yolu hançer dolu olsa bile gözbebeğim ile o hançer bahçesini geçerim.

[916] Şevkten dolayı yolda sersemlikle ilerlerim ve o yüzden de ayağımı diken ucundan geri alırsam çapanın ağzına koyarım.

dirīġ ṭutup gitmege himmet itmez isem fi'l-ḥāl dimāġ-ı tīşeye urup telef eylerüm. Yaʿnī ol rehüŋ ḫārından ayaḳ ḳaldurup ṭayy-i mekān itmekden taḳṣīrāt idersem fi'l-ḥāl ayaġumı dimāġ-ı tīşeye urup telef eylerüm. Ḥāṣılı Ey şāh! Ḫāk-ı pāye mülāzemet içün cān u dili fedā itmekden dirīġ itmem, dimekdür.

به آب مهر تو شستم گناهنامهٔ خویش

چه غم که کاتب اعمال دارد استحضار[917]

165. Be-āb-ı mihr-i to şustem günāh-nāme-i ḫˇīş

Çe ġam ki kātib-i aʿmāl dāred istiḥżār

"Günāh-nāme" günāh defterlerini dimekdür. "İstiḥżār" ḥāẓır eylemek maʿnāsınadur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey Yekke-süvār-ı Düldül! Günāhum defterlerin senüŋ ʿaşḳ u maḥabbetüŋ ṣuyı ile şust-şū eyledüm. Yaʿnī ẕāt-ı şerīfüŋe olan şiddet-i iştiyāḳumdan keşret-i büḳā sebebiyle ḥāṣıl olan sirişkle aʿmāl defterlerin şust-şū eyledüm. Pes eger Kirāmen Kātibīn melāʾikleri aʿmāl defterlerümi ḥāżır eylerler ise hīç ġam degildür, dimekdür.

گدای کوچهٔ مهرت به روزگار گناه

گرفته باج ز سلطان ملک استغفار[918]

166. Gedā-yı küçe-i mihret be-rüzgār-ı günāh

Girifte bāc zi-sulṭān-ı mülk-i istiġfār

"Mülk-i istiġfār"dan murād Cenāb-ı Ġaffāru'ẕ-Ẕünūb'dan

[94a]

kināyedür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey Pīşvā-yı Evliyā v'ey Sipeh-Sālār-ı Etḳiyā! Zihī saʿādet ki senüŋ mihr-i kūyuŋ gedāsı günāh işledügi eşnāda mülk-i istiġfārdan bāc alur. Yaʿnī senüŋ ʿaşḳ u maḥabbetüŋ gedāsı günāh eyledügi vaḳt Cenāb-ı Ġaffāru'ẕ-Ẕünūb'dan ʿafv u maġfiret bācını alur. Bu beyt dimek olur ki bendenüŋ ġaflet ü ḫaṭāsı olmasa Allāh'uŋ ġufrān u

[917] Kendi suç defterimi senin sevgi suyun ile yıkadım. Amelleri yazan meleğin buna vakıf olduğu için hiçbir gamım yok.

[918] Senin sevgi sokağının dilencisi suç zamanında tövbe ülkesinin sultanından bile haraç almıştır.

merḥamet ṣıfatına nice maẓhar olabilür. Pes ey şāh! Senüŋ kūçe-i mihrüŋ gedāsı eṣnā-yı günāhda mülk-i istiġfārdan maġfiret bācın alur, dimekdür.

چو در پناه ولای توام چه غم که بوَد

که معصیتم نه به اندازهٔ قیاس و شمار[919]

167. Çü der-penāh-ı velā-yı toem çe ġam ki buved

Ki maʿṣiyetem ne-be-endāze-i ḳıyās u şumār

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey Şāh-ı Velāyet! Mādām ki senüŋ ʿaşḳ u maḥabbetüŋ penāhına maḥfūẓ olam, ne ġamuŋla eger maʿṣiyetüm bī-ḥadd ü bī-ḳıyās ve endāzeden tecāvüz itmiş ise de.

اگر ولای تو ابلیس را شود زورق

کشد ز ورطهٔ لعنش به یک نفس به کنار[920]

168. Eger velā-yı to İblīs-rā şeved zevraḳ

Keşed zi-varṭa-i laʿneş be-yek nefes be-kenār

"Varṭa" vasaṭ-ı baḥrde maḥall-i mühlikeye dirler.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey Şāh! Eger maḥabbetüŋ Şeyṭān'a zevraḳ olmış olaydı. Yaʿnī İblīs kemāl-i inḳıyad birle ʿaşḳ u maḥabbetüŋe bel bağlamış olaydı, anı ol maḥabbet zevraḳı varṭa-i helāke deryā-yı laʿnden bıraġurdan selāmet yaḳasına çıḳarurdı. Yaʿnī şeyṭān Ādem ve evlādına secde idüp maḥabbetüŋüze ḳıyām itmiş olaydı ḫalḳa-i laʿnet ḳaçan ṭavḳına geçerdi, dimekdür.

مگر به دامن جود تو دست زد قلمم

که گنجش از بن ناخن دمید نرگسوار[921]

169. Meger be-dāmen-i cūd-ı to dest-zed ḳalemem

Ki günciş ez-bon-i nāḫun demīd nergisvār

---

[919] Senin muhabbetin himayesinde olduğum zaman günahların ölçüye ve sayıya gelmediğinden ne gamım var.

[920] Eğer senin muhabbetin şeytana kayık olsaydı onu lanet girdabından bir nefeste sahile çekerdi.

[921] Yoksa benim kalemim senin cömertliğinin eteğine dokundu mu ki nergis gibi hazinesi tırnak dibinden ortaya çıkmış.

“Bon” be-maʿnā dib. “Nergisvār” didügi nergis şükūfesi dibinde ṭırnaḳ-miṣāl beyāż olduġına işāretdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey Şāh! Meger ḳalemüm senüŋ seḫā vü iḥsānuŋ dāmenin el urdı ki nergis-miṣāl ḫazīnesi bon-ı nāḫūndan ḥāṣıl olmaḳdadur. Yaʿnī ḥareket-i nāḫūn ile ḳalemüm ḫazīnesi meydāna çıḳup neşr olmadadur. Bu keyfiyet ġālibā senüŋ iḥsānuŋdan neşʾet itmişdür, dimekdür.

چو کرم پیله به خود برتند مدایح تو

به گاه طاعت ایزد چو دارمش بیکار[922]

170. Çü kirm-i pīle be-ḫod ber-tened medāyiḥ-i to

Be-gāh-ı ṭāʿat-ı Īzid çü dāremeş bī-kār

“Kirm-i pīle” ibrişīm ḳurdı dimekdür ki kemāl bulduḳda kendini ibrişīm ile ṣarar. “Ber-tened” ṣarar ve ṣarılur dimekdür. “Bī-kār” bunda terk maʿnāsına istiʿmāl olınur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey Yār-ı Seyyid-i Veled-i Ādem v’ey Ẕāt-ı Muḥterem! Ġarīb aḥvāldür bu ki medḥüŋ kirm-i pīle gibi sitāyişgerligi kendi üzerine ṣarılmaḳdadur. Her ne ḳadar ṭāʿat-ı Īzed vaḳti anı terk eyler isem daḫı yaʿnī Cenāb-ı Āferīnende-i kevn ü mekān’a ʿubūdiyetüm vaḳti medḥüŋi bir cānibe bıraḳmaḳda isem de ol yine bī-kār ṭurmayup kirm-i pīle gibi sitāyişgerligi üzerine ṣarınup ṣaylışmaḳdan ḫālī degildür, dimekdür.

[94b]

هران عروس سخن کز دیار مدح تو نیست

بعشوه گر کشدم در نیاورم بکنار[923]

171. Her ān ʿarūs-ı süḫan k’ez-diyār-ı medh-i to nīst

Be-ʿişve ger koşedem der-ne-y-āverem be-kenār

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ẕāt! Her ol süḫan-ı ʿarūs ki senüŋ medḥ ü sitāyişüŋüŋ diyārına intisābı olmaya, beni ʿişvegerligle şehīd eyler ise de anı der-āġūş idüp iʿtibār itmezüm. Yaʿnī bir kelime ki senüŋ medḥüŋe sezā olmaya, ḫāne-i dilde alup bir perveriş itmem dimekdür.

[922] Senin övgülerin Allah’a ibadet ederken onu işsiz bıraktığım zaman ipek böceği gibi kendi etrafına koza örer.

[923] Senin medhin ülkesinden olmayan hiçbir söz gelinini işve ile beni öldürse de yanıma almam.

شباهت از تو کند آفتاب دریوزه

که آورد به ضمیرم بدین وسیله گذار[924]

172. Şebahet ez-to koned āfitāb deryūze

Ki āvered be-żamīrem bedīn vesīle güẕār

“Şebāhet” müşābehet ü mānend maʿnāsınadur. “Deryūze” sāʾil dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey Şāh! Deryūze olan āfitāb yaʿnī felekler ḳapularına der-be-der olan āfitābuŋ nāḳışü’l-ʿaḳl olduġını naẓar buyur ki ẕāt-ı şerīfüŋe müşābehet ister. Ve ol müşābehet ḥīlesiyle benüm żamīrüm içine geçmek ister. Yaʿnī maḥabbetüŋ derūnumda rīşgīr-i istiḳrār olduġı gibi ol daḫı müşābehet ḥīlesiyle derūnuma girmek diler. Bu ṣūret ise ʿadem-i muḥāldür.

معلّمی را که تراشیده خامهٔ طبعم

ز آفتاب نهد لوح ساده ام به کنار[925]

173. Muʿallimī ki terāşīde ḫāme-i ṭabʿem

Zi-āfitāb dehed levḥ-i sādeem be-kenār

“Muʿallimī” murād” Cenāb-ı Feyyāż-ı Muṭlaḳ’dur. Şu bir muʿallim ki ṭabʿum ḳalemini yondı. Yaʿnī muʿallim ki ḳalemümi yonmışdı, ol vaḳtden berü āfitābdan sāde-levḥ kucaġuma ḳoyup emr eyledi ki meddāḥlıḳda kemāl bulduŋ. Ġayrı furṣatın fevt itmeyüp eşʿār-ābādına āġāz eyle, dimekdür.

کجاست مانی صورت نگار تا بیند

نگارخانهٔ ارژنگ و صورت جاندار[926]

174. Kocāst Mānī-i ṣūret-nigār tā bīned

Nigār-ḫāne-i Erjeng ü ṣūret-i cān-dār

[924] Güneş senden sana benzerliği dilemektedir bu vesile ile gönlüme girmek ister.

[925] Tabiat kalemimi yontan öğretmen, güneşten boş bir yazı levhasını yanıma koyar.

[926] Resimler çizen Mani nerede acaba? Gelip Erjeng resimhanesini ve canlı resimlerini görsün.

“Mānī” meşhūr bir nāḳḳāşuŋ ismidür ki kitāblarda meẕkūrdur. Ṣūret-nigār ṣūretger ve ṣūret naḳş eyleyici dimekdür. “Nigār-ḫāne-i Erjeng” Çīn ü Medyen’den bir naḳş-ḫāne ismidür ki cemīʿ-i ṣūretger ve nāḳḳāşlar anda ṣanʿat icrā idüp Mārūn olurlar.

Maḥṣūl-ı Beyt: Mānī-i ṣūret-nigār ḳandedür ki gelüp kendi cānsız olan nigār-ḫāne-i erjeng nākşlarını ve benüm cānlu eşʿār nākşlarumı göre, dimekdür.

بچارسوی سخن نقد رایجی دارم

نه همچو ماه زراندوده آفتاب عیار[927]

175. **Be-çārsū-yı süḫan naḳd-i rāyicī dārem**

Ne hemçü māh-ı zer-endūd-ı āfitāb-ʿayār

“Zer-endūde” altun yaldızlanmışa dirler.

Maḥṣūl-ı Beyt: Süḫan çārşūsında eşʿārum naḳdinüŋ revāyīci kemāldedür. Şol mertebe ki istimāʿ iden küll-i varını virüp alurlar. Şol yaldızlanmış māh gibi degil ki āfitāb ʿayarıyla revāyici ola. Yaʿnī yaldızlanmış gümüş gibi degil ki altun ʿayarına gide. Zīrā bir zamān geçerse ʿāḳıbet ḳalbi meydāna çıḳar. Yaʿnī şiʿrüm sāʾir şiʿr-i şiʿrī gibi öteden berüden cemʿ olmış degildür, dimekdür.

کلام من که متاع ولایت سخنست

به روی دست جهان می رود سلیمانوار[928]

176. **Kelām-ı men ki metāʿ-ı vilāyet-i süḫanest**

Be-rūy-ı dest-i cihān mīreved Süleymānvār

Maḥṣūl-ı Beyt: Kelāmum kelimāt mülkinüŋ emtiʿa-i fāḫiresīdür. Yaʿnī güftār ki bir mülkdür kelāmum ol memleketüŋ metāʿıdur. Ol sebebden felek desti üzerine Süleymān ʿaleyhi’s-selām gibi der-dest ve bālāda

[95a]

pervāzdur, dimekdür.

نه انجمست فلک که همّتِ عرفی

[927] Söz çarşısında geçerli ay gibi güneş ayarlı altın yaldızlı olmayan sikkelerim var.

[928] Söz şehrinin metaı olan sözüm cihân elinin üzerinde Süleyman gibi gitmektedir.

دمادم آب دهانش فشاند بر رخسار[929]

177. Ne encümest felek-rā ki himmet-i ʿUrfī
Dem-ā-dem āb-ı dehāneş feşānd ber-ruḫsār

Maḥṣūl-ı Beyt: Felegüŋ encümleri degil ol ki semāvātda raḫşāndurlar, belki himmet-i ʿUrfī kemāl-i ihtimāmından āb-ı dehānını yanaġına ṣaçdı. Yaʿnī semāvātda raḫşān olan encümler ʿUrfī'nüŋ himmet-i āb-ı dehānıdur ki ruḫsārına ṣaçmışdur, dimekdür.

ز جهل جائزه یابم اگر هجا گویم
به علم تاج دهم گر شوم مدیح نگار[930]

178. Zi-cehl cāʾize yābem eger hecā güyem
Be-ʿilm tāc dehed ger şevem medīḥ-i nigār

"Hecā" hicv dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Eger hicv idersem ʿālemde cāʾize-i cehlden ġayrı mā-ḥaṣalum yoḳdur. Yaʿnī eger otalıġı hicve başlarsam cehlden ġayrı mā-ḥaṣalum yoḳdur. Eger Ṣāh-ı Velāyet medīḥi olursam ʿilmüŋ kendisine tāc-ı muʿallā virmiş olurum, dimekdür.

از آن به عالم سفلی در آمدم که مرا
غریب دوست نهادیست و آشنا بیزار[931]

179. Ez-ān be ʿālem-i suflī der-āmedem ki me-rā
Ġarīb-dūst nihādīst ü āşinā bīzār

Maḥṣūl-ı Beyt: Ol sebebden ʿālem-i ervāḥdan ʿālem-i suflīye geldüm ki ṭabʿum ġarīb-nüvāz ve āşinā-bīzārdur. Bu beyt ḳaṣīdenüŋ dırāzlıġını beyāndur ki dūstumuzı ziyāde güftügū vü ibrām ile bīzār iderüz. Egerçi böyleyüz lākin ġarīb-nüvāz. Pes ʿālem-i suflīye bu aḥvāl içün geldüm, dimekdür.

به کام دنیوی یم چون زبان نمی گردد

[929] Urfî'nin himmeti felekteki yıldızlar değil, feleğin yüzüne sürekli saçtığı ağız suyudur.

[930] Eğer hiciv söylersem cehaletin elinden caize alırım ve eğer sevgilinin övgücüsü olsam ilme tac veririm.

[931] Bu aşağılık dünyaya gelme nedenim şudur ki benim yabancıları seven ve dostlardan bıkmış bir gönlüm var.

حدیث جائزه در حشر می کنم اظهار[932]

180. Be-kām-ı dünyevīyem çün zebān ne-mīgerded
Ḥadīṯ-i cāʾize der-ḥaşr mīkonem ıẓhār

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey Şāh-ı Ekrem v'ey Pādişāh-ı Muhterem! Zebānum dünyā cāʾizesi ṭalebine varmaz. Yaʿnī umūr-ı dünyā içün senden cāʾize ṭaleb itmem. Ancaḳ cāʾize ḥadīṯini yevm-i ḥaşrda ıẓhār eylesem gerek. Yaʿnī ey ẕāt! Cāʾize kelimesini ol gün iẓhār eylesem gerek ki ol günün aḥvālin Cenāb-ı Allāh Ḳurʾān-ı Kerīm'inde naḳl buyurmışdur. **Āyet: "Yevme lā-yenfeu mālun ve lā-benūn illā men etāllāhe biḳalbin selīm."**[933] Böyle yevm-i cezā ve feżāʿda senden cāʾize ṭaleb eylesem gerek, dimekdür.

چو این قصیده در افواه خاص و عام افتاد
خطاب ترجمة الشوق یافت از احرار[934]

181. Çü īn ḳaṣīde der-efvāh-ı ḫāṣ u ʿām üftād
Ḫiṭāb-ı tercümetü'ş-şevḳ yāft ez-aḥrār

"Aḥrār" ḥür'üŋ cemʿidür. Yaʿnī āzādeler, dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Bu ḳaṣīdem mādām ki ḫāṣ u ʿām efvāhına düşdi, yaʿnī bu benüm ḳaṣīde-i pür-gevherüm şöhreti ḫāṣ u ʿām dehānına düşince fi'l-ḥāl aḥrārdan tercemetü'ş-şevḳ ḫiṭābını buldı. Yaʿnī aḥrār ḳaṣīdemi tercemetü'ş-şevḳ ismiyle tesmiye eylediler, dimekdür. "Tercemetü'ş-şevḳ" şevḳi terceme eyleyene dirler. Murād bu ḳaṣīdeyi iẓhār-ı şevḳ birle dırāz eyledügine işāretdür. Vallāhu aʿlem aḥvāl-i ʿālem tamām şod īn ḳaṣīde.

17

Ḫānān-ı ʿAcem'den bir Memdūḥu'ş-şıfātuŋ Medḥi Beyānındadur
[mefʿūlü/fāʿilātü/mefāʿīlü/fāʿilün]

تابازم از وصال جدا کرد روزگار
با روزگار شوق چها کرد روزگار[935]

---

[932] Dünya istekleri için benim dilim dönmez ancak mahşer gününde ödül sözünü sözlerim.

[933] "O gün ki ne mal fayda verir ne oğullar!" (Şu'arâ/26:88)

[934] Bu kaside seçkinlerin ve halkın ağzında dolaştığı için nefsine gâlip gelmiş olanlar tarafından Tercümetü'ş-Şevk ismi ile adlandırıldı.

[935] Felek beni vuslattan tekrar uzaklaştırdığından beri aşk zamanında zamane bana neler neler yaptı.

1. Tā bāzem ez-viṣāl cüdā kerd rūzgār

Bā-rūzgār-ı şevḳ çehā kerd rūzgār

"Tā" ibtidā-yı ġāyet içündür, ʿ Arabīde "münzū" gibi. "Çehā" cemʿ dür, müfredi çe'den neler ve neler maḥallinde der-istiʿ māl olınur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Rūzgār-ı ġaddār vuṣlat-ı yārdan beni cüdā vü mufāraḳat itdüreliden berü ʿ aşḳ u şevḳüm ġalebesi eṣnālarında yaʿ nī viṣāl-i yārdan mehcūr olduġum zamānda

[95b]

dūçār-ı ʿ aşḳ olduġumdan felek-i kec-reftār baŋa ne güne ẓulm ü sitemler eylemişdür? Beyānı muḥāl ḳābilindendür. Bu beytüŋ mażmūnı bu ola ki kişi viṣālden dūr olduġı ḥālde meşaḳḳat-i ʿ aşḳa dūçār ve sitem-i rūzgāra giriftārdur. Yoḫsa ḥīn-i viṣālde ne meşaḳḳat var ve ne sitem-i rūzgār var. Pes maʿ lūm oldı ki meşaḳḳat hicret-i yārdan ḥāṣıl olur imiş, dimekdür.

آن دست را که بر نفکندی حجاب وصل

بند قبای هجر گشا کرد روزگار[936]

2. Ān dest-rā ki ber-ne-fikendī ḥicāb-ı vaṣl

Bend-i ḳabā-yı hicr-güşā kerd rūzgār

"Ber-ne-fikendī" ḳaldurup bir cānibe atmazdı, maʿ nāsınadur. Bu beyt beyt-i evvelīye tefsīrdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Şol eli ki vuṣlat ḥicābı anı ḳaldırmazdı ve viṣāl-i yārdan hīç ferd menʿ eylemezdi, şimdi felek ẓulm ü sitemden nāşī hicret-i cānān ḳaftanınuŋ bend-güşāsın eyledi. Yaʿ nī ʿ ālem-i ervāḥda maḳṣad-ı aṣl olan şāhid ile miyānumuza eṯer-i müfāraḳat olmayup vuṣlatda pāy-dār birle āl [ü] bāl iken şimden andan müfareḳat u hicrāndan başḳa elemi hicrān ḳaftanınuŋ bend-güşālıgına lāyıḳ eyledi. Ve'l-ḥāṣıl ʿ ālem-i ervāḥda yārla ictimāʿ u ittiḥādda iken ʿ ālem-i fānīye gelüp mufāreḳat-ı elemden şikāyetdür.

آن چشمه های زهر که در باغ فتنه بود

درکار بیخ مهر گیاه کرد روزگار[937]

3. Ān çeşmehā-yı zehr ki der-bāġ-ı fitne būd

[936] Vuslat örtüsünü atmayan o eli felek, hicran gömleğinin düğmelerini açıcı yaptı.

[937] Felek, fitne bahçesindeki zehir pınarlarını, âşık otunun köklerine akıttı.

Der-kār-ı bīḫ-i mihr-giyāh kerd rūzgār

"Bīḫ" kök maʿnāsına. "Mihr-giyāh" Türkīde ʿāşıḳ otı didükleri bir otuŋ ismidür ki ʿāşıḳlar anuŋla iftiḫār iderler.

Maḥṣūl-ı Beyt: Şol zehr çeşmeleri ki fitne bāġında cereyān idi, yaʿnī fitne vü fesād bāġında cereyān iden çeşmleri felek-i bī-dād şimdi ol çeşmleri mihr-giyāh bīḫlerine cereyān itdürdi. Yaʿnī ʿuşşāḳ mihr-giyāh ile iftiḫār ve anuŋla elem-i firāḳlarına mütesellī olurlar iken felek kemāl-i bī-dādlıġından nāşī ol zehr-i çeşmleri mihr-giyāh köklerine cereyān itdürüp anı daḫı zehrnāk idüp bizi andan daḫı meʾyūs eyledi. Fi'l-ḥaḳīḳa ʿāşıḳ otınuŋ kökleri zehrnāk olur.

آن جنسهای فتنه که از شهر غم خرند
قحط متاع بود و عطا کرد روزگار[938]

4. Ān cinshā-yı fitne ki ez-şehr-i ġam ḫarend
Ḳaḥṭ-ı metāʿ buved üʿaṭā kerd rūzgār

Ḳıṭʿa: "Ān cinshā-yı fitne" didügi bālāda basṭ olınan rūzgār fitneleridür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Şol ecnās-ı fitne yaʿnī ecnās-ı muḫtelife ki ġam-ı ʿaşḳ şehrinden aḫẕ iderlerdi, bir ḳaḥt-ı metāʿ idi. Yaʿnī bu ecnās-ı fitneyi ki ġam şehrinden alurdı, pek mübāḥ bilinür metāʿ degildi. Lākin felek bu aḥvāli kesb itdürdi ki ġam-ı ʿaşḳ şehri pür-fitne oldı, dimekdür.

حالت ببین که تکیهٔ محرومئ مرا
آیین مشهد شهدا کرد روزگار[939]

5. Ḥālet be-bīn ki tekye-i maḥrūmī-i me-rā
Āyīn-i meşhed-i şühedā kerd rūzgār

"Tekye" ṭayanacaḳ ve ṭuraḳ maḥalline dirler. "Meşhed" şühedānuŋ şehīd olup medfūn olduḳları maḥal dimekdür ki cāy-ı ḫazen ü ḫarāb yer dirler.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ecnās-ı muḫtelife ki ġam-ı ʿaşḳ şehrinde ḳaḥṭ idi. Ve andan āsūde-ḥāl olurduḳ.

---

[938] Gam şehrinden satın alınan o fitne mallarını felek, kıtlıktan dolayı bağışladı.

[939] Şu hale bak ki benim mahrumiyet tekkemi şehitlerin şehitlik yerinin törenini dönüştürdü felek.

[96a]

Şimdi maḥrūmluḳ ve ġarīblik ḥāletümüzi naẓar eyle ki meşhed-i şühedā gibi vīrān oldı. Yaʿnī ʿālem-i ervāḥda nāz u niʿamla perverde iken şimdi naẓar ḳıl ki felek ṭuraġı meşhed-i şühedā gibi maḥrūmluḳ ve ġarīblik yeri gibi eyledi, dimekdür.

چون من ستم خری سر بازار او نداشت

زودم فروخت حیف خطا کرد روزگار[940]

6. Çün men sitem-ḫarī ser-i bāzār-ı ū ne-dāşt

Zūdem fürūḫt ḥayf ḫaṭā kerd rūzgār

“Ḫarī” ism-i fāʿildür, ṣaṭun alıcı dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ben gibi bir sitem alıcı ol cānān ser-bāzārında yoġidi. Yaʿnī ol cānānuŋ ser-bāzārında ʿaşḳından sitemi alur. Ben gibi bir ferd olmaduġından felek daḫı anuŋ ġam-ı ʿaşḳını ziyāde ḫarīdarlıġumı gördüginden fi’l-ḥāl ol sitemi baŋa fürūḫt idüp ẕimmetüme taḥmīl eyledi. Dirīġā ki felek bu cevr ü cefā ḫaṭāsını bize revā gördi. Yaʿnī ʿālem-i ervāḥda bu dürlü cevr ü cefā ve ʿaşḳ sitemi ezāları bizde yoḳ iken dirīġā ki felek revā görüp ve bizi giriftār-ı ʿaşḳ-ı ḥabīb eyledi, dimekdür.

دردم بکشوری که عنان اثر فکند

بیمار را بمرگ دوا کرد روزگار[941]

7. Derdem be-kişverī ki ʿinān eṣer fikend

Bīmār-rā be-merg devā kerd rūzgār

“Bīmār-rā be-merg devā kerd” didügi bīmāruŋ kendisine ecel ile devā eyledi. Bu taʿbīr cāy-ı istiḳrābdur. Murād ḫarāblıḳdan kināyedür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Benüm derdüm mādām ki bir diyāra ʿinān eṣerin bıraġup anda licām-ı esbi çeküp ve alıḳoya ve ol diyāruŋ bīmārlarına felek ecel ile devā itmiş olur. Yaʿnī sitem-i rūzgār-ı ġaddār ile bir mertebe derdnāk ve ġalebe-i ālām ile girībān-ı çāk olmışumdur ki eger derdüm tevseni licāmın bir diyārda çeküp anda eṣer-i ʿinānın gösterürse benüm derdüm zehri

[940] Benim gibi bir zulüm satın alıcısı onun pazarında yoktu. (Bu yüzden) yazık, felek, bana çabuk satarak hata etti.

[941] Derdim feleğin hastaları ölümle tadavi ettiği bir ülkede dizginini bıraktı.

anlara işābet idüp ġayrı felek ol diyāruŋ bīmārlarına devāyı merg ile düzer. Derdüm ol beldenüŋ ḫarāb u yebāb olmasına bāʿiṣ olur. Yaʿnī bīmārlara devā ile ʿilāc itmek ʿādet iken benüm derdüm ol beldeye ʿinān-ı iḫtiyārın bıraġıcaḳ aḥvālleri dīger-gün olup bīmārlarına devāyı felek ecel ile eyler, dimekdür.

در بزم ما زشعبه و آوازهٔ ملال

هر نغمه ای که داشت ادا کرد روزگار[942]

8. Der-bezm-i mā zi-şuʿbe vü āvāze-i melāl

Her naġmeī ki dāşt edā kerd rūzgār

"Şuʿbe" āvāzeler naġamātına dirler.

Maḥṣūl-ı Beyt: Keder ü melāl āvāzelerin naġamāt u şuʿbeleri ile felek bezmümüzi māl-ā-māl eyledi. Yaʿnī felek-i sitemkāruŋ her ne ḳadar melāl şuʿbeleri var ise bir uġurdan cümlesin getürüp bizüm bezm-i melāl-ālūdemüze edā idüp teslīm eyledi. Ve'l-ḥāṣıl felegüŋ beliyyāt u kederinden bir güne āvāzeler şuʿbesi ḳalmadı ki bezmümüze edā itmedi, dimekdür.

از بوی تلخ سوخت دماغ امید و یأس

زهری که در پیالهٔ ما کرد روزگار[943]

9. Ez-būy-ı telḫ sūḫt dimāġ-ı ümīd ü yeʾs

Zehrī ki der-piyāle-i mā kerd rūzgār

Maḥṣūl-ı Beyt: Şol zehri ki felek piyālemüze atdı, bir mertebe müʾeṣṣir ü ḳātildür ki telḫ būyı şiddeti dimāġ-ı ümīdi ve hem yeʾsi iḥrāḳ eyledi. Yaʿnī şol zehr ḳātili ki felek piyāle-i vücūdumuza atdı, ol ḳadar keskin müʾeṣṣir idi ki būy-ı telḫümi hem dimāġ-ı ümīdümüzi ve hem yeʾsi iḥrāḳ eyledi. Pes bizde

[96b]

min-baʿd ümīd ü yeʾsden eṣer nā-bedīd oldı.

ای جان پیالهٔ در کش و مستی زیاده کن

[942] Felek bizim meclisimizde hüzün şarkılarının her bir nağmesini icra etti.

[943] Felek bizim kadehimize öyle bir zehir koydu ki onun acı kokusundan umut ve ye'sin beyni yandı.

کت زهر هجر تشنه فزا کرد روزگار[944]

10. Ey cān piyāleī der-keş ü mestī ziyāde kon
K'et zehr-i hicr teşne fezā kerd rūzgār

"K'et" zīrā saŋa yerine istiʿmāl olınur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey cān, mādām ki bālāda ẕikr olınan gūn-ā-gūn cevr ü sitemi felek saŋa revā görüp seni dūçār-ı envāʿ-ı ḫār u ḫār eyledi. Sen daḫı piyāle-i güzīde birle mestligi ziyāde eyle. Zīrā felek neşʾeyi dehr-i hicr müheyyā idüp efzāyişde ḳodı. Pes sen daḫı piyāleyi ele alup eyyām-ı ġamuŋuŋ başına ṭoprak ṣaç. Niteki merḥūm **Ḥāfıẕ-ı Şīrāzī** buyurur.

Beyt:

ساقیا برخیز و دردهٔ جام را
خاک بر سر کن غم ایام را

Sāḳiyā ber-ḫīz ü der-deh cām-rā
Ḫāk ber-ser kon ġam-ı eyyām-rā[945]

Pes bu ṣūretde maʿlūm oldı ki dāfiʿ-i ġamdur. Ey sen daḫı piyāleyi alup ele mestligi ziyāde ḳıl ki tā eyyām ġamuŋı pāy-māl ḳılasuŋ, dimekdür.

آن دست را که رو ننمودی به آستین
دامان سعی گیر دعا کرد روزگار[946]

11. Ān dest-rā ki rū ne-nümūdī be-āsitīn
Dāmān-ı saʿy-gīr-i duʿā kerd rūzgār

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey dil! Şol eli ki āsitīnden ḫāric yol göstermezdüŋ yaʿnī hīç ferde muḥtāc olmayup elini āsitīnüŋden çıḳarmazduŋ. Şimdi felek anı bir ḥale getürdi ki ecnebīler dāmānın ṭutdurup duʿā vü temelluḳ ṭarīḳine saʿy itdürdi. Yaʿnī nā-merde muḥtāc itdürüp ẕelīl eyledi, dimekdür.

ای دل کلاه کج نه و بر یأس تکیه زن

---

[944] Ey can bir kadeh iç ve sarhoşluğunu arttır. Çünkü felek ayrılık zehriyle senin susamışlığını arttırdı.

[945] Ey sâkî, kalk bana kadehi ver, öyle sarhoş olalım ki yarının gamını unutalım.

[946]Gömleğinin kolundan çıkartmadığın o eli felek, dua yolunda çaba eteğini tutturdu.

کت جامهٔ امید قبا کرد روزگار[947]

12. Ey dil külāh kec neh ü ber-yeʾs tekye zen
K'et cāme-i ümīd-i ḳabā kerd rūzgār

"Kec neh" şol fiʿle dirler ki ekṣerī ʿAcem ve Dağıstan kibārları ḥālet-i sāmān ile olduḳları ḥasebiyle külāhların egri ḳorlar.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey göŋül! Şimden ṣoŋra külāhuŋ egri ḳoydurup yeʾsüŋ[948] kendisine tekye ur. Yaʿnī yeʾsden iʿrāż idüp ġayrı kendisinden hīç nesneye ümīdvār olma. Zīrā felek senüŋ ümīd cāmesin yırtdı ve ḫarāb eyledi. Pes min-baʿd külāhuŋ egri idüp felekden meʾyūs ol, dimekdür.

آن مست را که بوسه ندادی بدست وصل
در پای مژده میر صبا کرد روزگار[949]

13. Ān mest-rā ki būse ne-dādī be-dest-i vaṣl
Der-pāy-ı müjde-mīr ṣabā kerd rūzgār

"Ān mest-ra ki" şol ser-mest ʿāşıḳı dimekdür. "Mīr" ölüci ve mürde dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Şol ser-mest olan ʿāşıḳ ki ol vuṣlat ḥāletinde cānān destini būseye tenezzül eylemezdi. Şimdi felek müjde depeleyici ṣabānuŋ ayaġına düşürüp minnet-dār eyledi. Yaʿnī şol mest ki ʿālem-i ervāḥda ḳadr-i cānānı ve maḳādir-i vuṣlatı fehm idemeyüp dest-i vuṣlatı öpmege tenezzül eylemezdi. Naẓar ḳıl ki felek-i sitem-āmīz müjde-i mürde ḳılan ṣabānuŋ ayaġına dil-āvīz itdürüp minnet-dār eyledi tā ki ṣabā ḳıbel-i cānāndan bir müjde getüre, dimekdür.

هر وعدهٔ جفا که بکونین کرده بود
با ما ز روی مهر وفا کرد روزگار[950]

14. Her vaʿde-i cefā ki be-kevneyn kerde būd
Bā-mā zi-rūy-ı mihr-i vefā kerd rūzgār

---

[947] Ey gönül! Külahını eğri koy ve umutsuzluğa yaslan. Çünkü felek umut gömleğini yırtmıştır.

[948] Derkenar: "Yeʾs" meʾyūsluḳ dimekdür.

[949] Vuslat elini öpmeyen o sarhoşu, felek, müjdeci sabah yelinin ayağına düşürdü.

[950] Felek iki dünya için verdiği her cefa vaadini sevgi yoluyla bizim üzerimize yükledi.

Maḥṣūl-ı Beyt: Her ol vaʿde-i cefāyı ki felek kevneyne virmişidi yaʿnī ʿālem-i kāʾināta ḥaml itmişidi, şimdi felek mihr-i vefā ṭarīḳiyle ol cefāyı bize taḥmīl eyledi. Yaʿnī ol sitemi felek bize bir güne iyilik eyler gibi taḥmīl itdürüp bizi dūçār-ı envāʿ-ı belā eyledi, dimekdür.

هر ناوکی که زد بشهید کربلا
زخمش نثار سینهٔ ما کرد روزگار[951]

15. Her nāvekī ki zed be-şehīd-i Kerbelā
Zaḫmeş niṯār-ı sīne-i mā kerd rūzgār

[97a]

"Nāvek" luġatde oḳ demrenine dirler.

Maḥṣūl-ı Beyt: Her ol oḳları ki felek şühedā-yı Kerbelā rıḍvānullāhi Teʿālā ʿaleyhim ecmaʿīn ḥażerātınuŋ vücūd-ı şerīflerine urdı, ol nāvekler zaḫmlarını felek bizüm sīnelerümüze revā ḳıldı. Yaʿnī felek şühedā-yı Kerbelā vücūd-ı şerīfine nāvekleri urdı. Lākin anlaruŋ derd ü elem zaḫmlarıyla sīnelerümüzi mecrūḥ eylemişdür, dimekdür.

درج امید و گنج دعا را گهر نماند
دست دلم بجیب رضا کرد روزگار[952]

16. Dürc-i ümīd ü genc-i duʿā-rā güher ne-mānd
Dest-i dilem be-ceyb-i rıżā kerd rūzgār

"Dürc" gevher ḥoḳḳasına dirler. "Ceyb" ḳoyun cebine dirler.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ümīd ḥoḳḳasında ve duʿā ḫazīnesinde baʿd ez-īn güher ḳalmadı. Yaʿnī şimdiye dek felekden ümīdvār olup duʿā vü münācāta müdāvemet iderdük. Pes anlardan daḫı meded ḳalmaduġından felek elümüzi rıżā ceybine ḳodı. Yaʿnī şimdi ḳażāya rıżā virüp elümüzi ceybümüze ḳodurdı, dimekdür.

عرفی بحیرتم که بی نسبت گناه
ما را اسیر تیغ جفا کرد روزگار[953]

[951] Kerbela şehidine vurulan her mızrağın yarasını felek bizim göğsümüze dağıttı.

[952] Umut sandığı ve dua hazinesinde bir mücevher kalmadı ve o yüzden felek gönlümün elini rıza cebine koydu.

[953] Urfî! Feleğin bizi suçsuz yere cefa kılıcının esiri yapmasından dolayı şaşkınlık içindeyim.

17. ʿUrfī be-ḥayretem ki bī-nisbet-i günāh
Mā-rā esīr-i tīġ-i cefā kerd rūzgār

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ʿUrfī! Bu aḥvāl-i melāl-i māl-ā-mālden ḥayretdeyüm ki hīç günāha nisbet yoġiken. Yaʿnī bir günāha mūcib-i ʿamel ṣādır olmamışiken felek bizi cefā tīġine esīr eyledi. Yaʿnī felek cefā tīġini gerdenümüze vażʿ idüp bizi ḳatle şāyeste eyledi, dimekdür.

آخر نه در حمایت الطاف داوریم
ظلمی چنین صریح چرا کرد روزگار[954]
18. Āḫir ne der-ḥimāyet-i elṭāf-ı dāverīm
Ẓulmī çünīn ṣarīḥ çerā kerd rūzgār

"Dāverīm" didügi memdūḥun ʿaleyhe işāretdür.
Maḥṣūl-ı Beyt: İstifhām ṭarīḳiyle buyurur ki: Āḫir biz böyle bir memdūḥu'ṣ-ṣıfātuŋ elṭāfı ḥimāyesinde degil miyüz ki felek böyle āşikāre ẓulmin üzerümüze icrā idiyor? Yaʿnī bu mertebe ẓulmin āşikāre üzerümüze cārī eyledügi bilmez mi ki biz böyle bir ʿādilüŋ zīr-i elṭāf-ı ḥimāyesindeyüz. Yaʿnī memdūḥuŋ nüfūẕı felege bile cārī iken ve biz daḫı anuŋ elṭāfı ḥimāyesi altında iken bize bu ḳadar cefā ḳılmaḳ meger ki cehlinden nāşīdür, dimekdür.

ما را مگر زجمله اعدای او شمرد
وین ظلم بر سبیل سزا کرد روزگار[955]
19. Mā-rā zi-cümle aʿdā-yı ū şumurd
V'īn ẓulm ber-sebīl sezā kerd rūzgār

Mıṣrāʿ-ı evvelīde vāḳıʿ ḫod memdūḥa rāciʿ dür.
Maḥṣūl-ı Beyt: Felek bizi meger ol memdūḥuŋ cümle aʿdālarından addeyledi ki bu ḳadar ẓulm-i ṣarīḥi bizi lāyıḳ gördi, dimekdür.

فرزانه خانخاقان کز فر دولتش

[954] Sonra, Allah'ın lutfu himayesinde değil miyiz ki felek böyle bir âşikar zulmü bize yaptı.

[955] Yoksa felek bizi onun düşmanlarının grubundan mı saydı da bu zulmü bize layık gördü.

خجلت نصیب ظل هما کرد روزگار[956]

20. Ferzāne Ḫānḫāḳān k'ez-fer-i devleteş

Ḫaclet-i naṣīb-i ẓıll-i hümā kerd rūzgār

"Ferzāne" ʿārif ü ṣāḥib-zekā maʿnāsınadur. "Ḫān" Fārisīde vezīre dirler. "Ḫān-ı ḫāḳān" pādişāhlara nisbeti sebebiyle taʿbīr iderler. "Fer-i devlet" devlet żiyāsı vü revnaḳı. Murād sāye-i devleti hümāyūn oldugıdur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Bir ʿāḳil ü dānā Ḫān-ı Ḫānān ki anuŋ devleti sāyesi hümāyūnluġından hümā ḳuşı sāyesine ḫaclet naṣīb olmışdur. Yaʿnī hümā ḳuşı sāyesi ki her kimüŋ başına sāye-endāz ola, devlet-i ʿuẓmāya nāʾil olur iken ol ṣāḥib-i fıṭnat u zekānuŋ ferr-i devleti sāyesinde ḫacl olmışdur. Yaʿnī memdūḥuŋ sāye-i devleti bir mertebe ʿālīdür ki hümānuŋ sāyesi andan maḥcūbdur, dimekdür.

در هر کجا مبارز عدلش کمر ببست

تیغ از میان حادثه وا کرد روزگار[957]

21. Der-her kocā mübāriz-i ʿadleş kemer be-best

Tīġ ez-miyān-ı ḥādiṯe vā kerd rūzgār

[97b]

"Mübāriz-i ʿadl" ʿadl ü ʿadālet bahādırları dimekdür. "Vā" be-maʿnā açmaḳ.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ol ṣāḥib-i fıṭnat u zekānuŋ ʿadālet bahādırları her ḳande ki kemer bağladılar, yaʿnī her ḳande ki iṯbāt-ı vücūd eylediler, fi'l-ḥāl ḥavādiṯāt-ı kevniyye miyānında cevr ü cefā tīġini çözüp yabana atdılar, dimekdür.

از آرزوی سایهٔ ایوان رفعتش

تعمیر ارتفاع سما کرد روزگار[958]

22. Ez-ārzū-yı sāye-i eyvān-ı rifʿateş

Taʿmīr-i irtifāʿ-ı semā kerd rūzgār

[956] Felek, bilge sultanın devletinin parlaklığından Huma kuşunun gölgesini utandırdı.

[957] Her nerede onun adaletiyle karşılaşacak bir savaşçı ortaya çıksa felek, hadise belinden kılıcını çıkardı.

[958] Yücelik sarayının gölgesini arzusundan, felek, gökyüzünün yüksekliğini imar etmiştir.

“Eyvān” yüce sarāy ve ḳaṣr-ı bülend dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Memdūḥuŋ ḳaṣr-ı bülendi bir mertebe refīʿ ü’l-bünyān u dil-keşdür ki anuŋ sāyesi ārzūsından dergeh-i felek-i semāvāt irtifāʿı taʿmīrine başladı. Yaʿnī anuŋ yüceligi derece-i ġāyetden geçmiş olduġından felegüŋ ḳaṣrı ki semāvātdur, andan pest ḳalduġından bārī memdūḥuŋ ḳaṣr-ı bülendi sāyesiyle müstaẕıl olayum ārzūsıyla semāvāt irtifāʿına ve taʿmīrine mübāşeret eyledi, dimekdür.

هم روزنامه دار نصیب حسود او

فتوی نویس خوف و رجا کرد روزگار[959]

23. Hem rūz-nāme-dār-ı naṣīb-i ḥaṣūd-ı ū

Fetvā-nüvīs-i ḫavf u recā kerd rūzgār

“Hem” bunda daḫı maʿnāsına müstaʿmeldür. “Rūz-nāme-dār” rūz-nāme yazıcısı ve tīmār berātları taḥrīr iden defter-dārlar ve kātibler dimekdür. “Ḫavf u recā” beyne’l-ḫavf u recāda olduḳlarıdur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ve daḫı ol ẕāt-ı kerem-abānuŋ ḥasūd u bed-endīşlerinüŋ naṣīb ü erzāḳların muḥarrer kitāblar ve defter-dārlar hemvāre anlar içün ḫavf u recā fetvāsını taḥrīr iderler. Yaʿnī ḥasūdlarına taḳsīm olınan erzāḳ-ı münḳasımeleri hemīşe ḫavf u recādur. Pes anlar daḫı āyā bize muṣībet gice ile mi ire? Bu ḫisse gündüz mi iṣābet ide diyü ḫavf u recādan tehī-dil olmaduḳlarından anlaruŋ erzāḳ-ı rūznāme-dārları daḫı hemīşe anlar içün ḫavf u recā fetvāsın taḥrīrden ḫālī degillerdür, dimekdür.

هم چهرهٔ مسا و صباح حسود وي

اندوده صباح و مسا کرد روزگار[960]

24. Hem çehre-i mesā vü ṣabāḥ ḥasūd-ı vey

Endūde-i ṣabāḥ u mesā kerd rūzgār

“Mesā” gice maʿnāsına. “Endūde” birbirine peyveste ve birbirle ṣıvanmış ve bulaşmış maʿnāsınadur.

---

[959] Felek, onu kıskananların nasip defterini tutanları korku ve ümit fetvasının yazıcısına dönüştürdü.

[960] Onu kıskananın gece ve gündüzünün yüzünü felek gündüz ve gece ile sıvamıştır.

Maḥṣūl-ı Beyt: Memdūḥuŋ ḥasūdı ne derece siyeh-baḫt olduġı bundan maʿlūm olur ki ṣabāḥı ve aḫşamı şıvanmış ve bulaşmışdur. Gicesi ṣabāḥ rengiyle ve ṣabāḥı şeb-i ẓulmet rengiyle ʿaks olmışdur. Yaʿnī şiddet-i nihāyet-i ḫavfından gicesi gündüz ve gündüzi giceye münḳalib olmışdur, dimekdür.

ای عدل پروری که بحکم عتاب تو
اجال را برید فنا کرد روزگار[961]

25. Ey ʿadl-perverī ki be-ḥükm-i ʿitāb-ı to
Ācāl-rā berīd-i fenā kerd rūzgār

"Ācāl" ecel'üŋ cemʿidür, cemʿ ile beyān itdügi her bir şaḫṣuŋ eceli başḳa başḳa irdügindendür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey şol ʿadl-perver ki senüŋ ʿitāb u ḫitābuŋ şedīdu'ṣ-ṣavlet olduġı eṣerinden felek acāli fenāya yitürdi. Yaʿnī acāl-i cemīʿ-i maḫlūḳātı fenāya irgürürken senüŋ şedīdu'ṣ-ṣavle ʿitābuŋı felek güş idicek ecel ki mergdür, hemān ol ḥālet-i mürdegīyi yine kendine virüp eceli fenāya irgürdi, dimekdür.

برآسمان عنف تو خورشیدی که کرد
با سایهٔ سعید هما کرد روزگار[962]

26. Ber-āsumān-ı ʿunf-ı to ḫurşīdī ki kerd
Bā-sāye-i saʿīd hümā kerd rūzgār

"ʿUnf" ġażab maʿnāsına istiʿmāl olınur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ẕāt! Zihī devlet ki cenābuŋla müşerref

[98a]

olmışdur. Zīrā senüŋ ḥaşmet ü saṭvetüŋ bir mertebe kesb eylemiş ki ʿunfı āsumānı üzerinde bir ḫurşīdi ki var hemān sāyesini felek ol ḫurşīdüŋ āfitābı nūrından saʿīd ü meymūn eylemişdür. Yaʿnī Hümā'nuŋ bu saʿādeti ki kendisinde var ancaḳ senüŋ ʿunfuŋ āsumānı ḫurşīdī żiyāsından iḳtibās itmişdür. Zīrā ḫurşīd olmasa sāyenüŋ vücūdı olmaz. Pes Hümā-yı felek şerāfeti senüŋ ʿunfuŋ āfitābı nūrındandur, dimekdür. Yāḫūd dimek olur ki āsumān

[961] Ey adaleti besleyen ki senin bir kınama kararın ile felek, ecelleri yokluk mektubunun postacısı yaptı.

[962] Felek, senin gazap semandaki güneşi Hüma kuşunun kutlu gölgesi ile yaptı.

ʿunfuŋ üzerinde mādām ki rūzgār ḫurşīdlik eyledi, sāye-i saʿādeti Hümā'yı maḥv eyledi. Lākin çendān żiyā-baḫş degil.

در روزگار عدل تو معموره ای که ساخت

در تحت ظل جغد بنا کرد روزگار[963]

27. Der-rūzgār-ı ʿadl-i to maʿmūreī ki sāḫt

Der-taḥt-ı ẓıll-i coġd binā kerd rūzgār

"Coġd" ġayn'uŋ ve cīm'üŋ sükūnı ve żamlarıyla bayḳuş ismine dirler. Niteki bālāda ẕikri geçmişdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ʿadālet-perver! Senüŋ ʿadl ü dāduŋ devrinde rūzgār bir mertebe maʿmūr olmışdur ki felek bayḳuşuŋ sāyesi altında binā eylemişdür. Bayḳuş dāʾimā ḫarāblıḳ yerinde ṭayerān idüp yuvası daḫı ḫarāblıḳda iken senüŋ ʿadāletüŋ ḥükmi mümkināta bir mertebe sārīdür ki bayḳuşdan ol ḫarāblıḳ aḥvālin giderüp maʿmūrluḳ ḥāṣıl itdürdi. Bir mertebe ki felek anuŋ ḫarāblıġından iḫtirāz itmeyüp ẓıllı altında bināsın ḳurmışdur. Pes maʿlūm oldı ki bayḳuş memdūḥuŋ ʿadālet-i eyyāmında ʿālī-cenāb oldı ki felek anuŋ sāyesinde binā ḳurdı, dimekdür.

در آفتاب لطف تو رنگ زریر را

بالانشین رنگ حنا کرد روزگار[964]

28. Der-āfitāb-ı luṭf-ı to reng-i zerīr-rā

Bālā-nişīn-i reng-i ḥınā kerd rūzgār

"Zerīr" ṣarı rengler maʿnāsınadur. "Bālā-nişīn" murād muʿteber eyledi dimekden künāyedür

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey memdūḥ! Senüŋ luṭf u iḥsān āfitābuŋuŋ muʿtedil ve ġāyet laṭīf hevāsı eṣerinden felek zerīr rengi reng-i ḫınā gibi bālā-nişīn eyledi. Bundan leṭāfet bu ki ḳınā şükūfesi ibtidārınuŋ zerīr iken germiyet-i āfitāb teʾṣīriyle ḳızıllıḳ kesb itdügidür. Pes dimek olur ki felek senüŋ luṭfuŋ āfitābı şerefi eṣerinden reng-i zerīri reng-i ḫınā gibi muʿteber ve bālā-nişīn eyledi, dimekdür.

[963] Felek senin adaletin döneminde yaptığı binayı baykuşun gölgesi altında inşa etmiştir.

[964] Felek senin lutf güneşin sayesinde sarı rengi kına rengine üstün kıldı.

با التفات عام تو گردئ کساد را

آرایش متاع دعا کرد روزگار[965]

29. Bi’l-iltifāt-ı ʿāmm-ı to gerd-i kesād-rā

Ārāyiş-i metāʿ-ı duʿā kerd rūzgār

“Gerd” ġubār dimekdür. “Kesād” ḳaḥt ve bulınmaz ve revāyic olmaduġından kināyedür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey kerem kānı v’ey vefā maʿdeni! Ḫāṣ u ʿāmma olan iltifāt u mürüvvetüŋ ʿāleme ḥadden bīrūn şāmil olduġı bundan nümāyāndur. Duʿā metāʿına gerd-i kesād zīnet idici oldı. Yaʿnī iltifāt u iḥsānuŋ bā vü gedāya bir mertebe şāmildür ki duʿā metāʿın getürmek ve devlet ü iḳbālüŋüze duʿā itmek metāʿlarına iḥtiyācları ḳalmayup gerd-i kesād metāʿların ḳapladı. Ārāyiş-i gerd-i kesād buyurduġı metāʿuŋ revāyici olmayup mürūr-ı eyyāmla ġubār-ālūd olduġından kināyedür.

میخواست تحفۀ تو کند باغ خلد را

از روی همت تو حیا کرد روزگار[966]

30. Mīẖ̌āst tuḥfe-i to koned bāġ-ı ḫuld-rā

Ez-rūy-ı himmet-i to ḥayā kerd rūzgār

[98b]

“Baġ-ı ḫuld” cennet bāġçesi dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey bāġ-ı ʿadālet! Felek diledügi bāġ-ı ḫuldı saŋa tuḥfe vü ihdā eyleye. Lākin senüŋ himmet-i vālā-nehmetüŋ göricek felegüŋ kendisine ḥayā vāḳıʿ oldı. Yaʿnī senüŋ şān-ı devletüŋ himmeti yüceliginden bāġ-ı ḫuldı saŋa ihdā itmek diledi. Ammā ḥayā eyledi. Zīrā bāġ-ı ḫuld ḳande sezādur ki tuḥfe yerine gele, dimekdür.

گلزار وصل شاهد معنی بهم رسید

بربخت خود چه پایه ثنا کرد روزگار[967]

31. Gülzār-ı vasl şāhid-i maʿnā behem resīd

Ber-baḫt-ı ḫod çe pāye ṣenā kerd rūzgār

---

[965] Senin genel iltifatın ile felek revaçsızlık tozunu dua metaının üzerindeki süs hâline getirdi.

[966] Felek cennet bahçesini sana hediye etmek istedi ama senin himmetinden utandı.

[967] Mana güzeli ve vuslat bahçesi birbirlerine kavuştu(ğu için) felek, kendi bahtını ne kadar da övdü.

“Gülzār-ı vaṣl” vuṣlat gülistānı dimekdür. Murād memdūḥ ʿaleyhdür. “Şāhid-i maʿnā” maʿnāyı naẓm iden. Murād ʿUrfī’nüŋ kendisidür. “Be-hem resīd” birbirine irişüp mülāḳāt eylediler, dimekdür. Baʿżı nüsḫada “be-dest kerd” vāḳıʿ olmışdur birbirleriyle el virdiler, dimekdür. “Çe-māye” ne ʿālī-saʿādetlü ser-māye ve rütbe dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Vuṣlat gülistānı ve şāhid-i maʿnā birbiriyle mülāḳāt idüp refʿ-i ḥasret itdüklerinden felek kendi ṭāliʿ-i nāmverine ne mertebelerde taḥsīn ü ṣenālar eyledi? Yaʿnī birbirlerine müştāḳ olan vaṣl gülistānı ve şāhid-i maʿnā ki biri Ḫan-ı Ḫānān ve biri nāẓım-ı maʿnā ʿUrfī Şīrāzī’dür, devlet-i māder-zādları ve ṭāliʿ-i nāmverleri delāletileriyle ittiṣāl u ittiḥād birle defʿ-i iştiyāḳ eyledükleri ḥasebiyle felek daḫı kendi ṭāliʿine ḥadden efzūn āferīnler oḳudı, didügi ne saʿādetlü ṭāliʿüm var ki bu iki ḥasret-keş felekde birbirle ittiṣāl eylediler, dimekdür.

شکل محبت تو ز چشمش نمیرود

از بس نطر به آینها کرد روزگار[968]

32. Şekl-i maḥabbet-i to zi-çeşmeş ne-mīreved

Ez-bes naẓar be-āyinehā kerd rūzgār

“Şekl-i maḥabbet-i to” maḥabbetüŋ taṣvīri ve şekli dimekdür. “Çeşmeş”de olan şīn feleg’e rāciʿ dür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ḫān-ı ẕī-şān! Senüŋ maḥabbetüŋüŋ şekli ve taṣvīri felegüŋ aṣlā dīdesinden dūr olmaz. Her ne ḳadar felek çoḳ āyīneleri naẓar eylemiş ise de yaʿnī felek ne ḳadar āyīne-i dillerde naẓar itmiş ise hep senüŋ maḥabbet ü iştiyāḳ şeklüŋden ġayrı bir nesne dīdesine dūş olduġı yoḳdur, dimekdür.

با ازدحام جاه تو زآنسوی لا مکان

تاکید بر عموم ملا کرد روزگار[969]

33. Bā-izdiḥām-ı cāh-ı to zi-ān sū-yı lā-mekān

Teʾkīd der-ʿumūm-ı melā kerd rūzgār

---

[968] Felek o kadar aynalara baktı ki senin sevginin şekli gözlerinin önünden gitmez.

[969] Senin ihtişamın kesreti öyle arttı ki felek lâ-mekânın ötesinden onu genel halka vurguladı.

“Z’ān sū-yı lā-mekān” lā-mekānuŋ öte yaḳasından yaʿnī felek-i aṭlāsdan yuḳarı dimekdür. Ḥukemā dirler ki: Lā-mekānuŋ fevḳinde bir şeyʾüŋ eṣeri olmaduġından lā-ḫalā ve lā-melādur. Anda varlıḳdan eṣer olmaduġı gibi yoḳluḳ daḫı yoḳdur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ḫān-ı maʿālī-ʿünvān! Lā-mekānuŋ dīger ṭarafındadurlar ki lā-ḫalā ve lā-melādur. Lākin senüŋ cāhuŋ izdiḥāmı keṣretini felek melā vü pür olduġı ʿumūmında teʾkīd eyledi. Yaʿnī felek senüŋ cāh u celālüŋ izdiḥāmını lā-mekānuŋ dīger ṭarafına ʿumūm u melāya teʾkīd idüp didi ki: Memdūḥuŋ cāhuŋ izdiḥāmı lā-mekāndan daḫı yuḳarıda ʿumūm u melādur. Murād cāhuŋ keṣret-i izdiḥāmı lā-ḫalā ve lā-melāyı bile güẕerān eyledi, dimekdür. Ve’l-ḥāṣıl lā-mekānuŋ

[99a]

ötesinde ʿāmme-i ḫavāṣdan melāyı teʾkīd eyledi. Bu mertebe cāhuŋ vüsʿatı der-kārdur, dimekdür.

برهان دهر سوز عتاب تو میگذشت

تسلیم در ثبوت کرد خلا روزگار[970]

34. Bürhān-ı dehr-sūz-ı ʿitāb-ı to mīgüzeşt

Teslīm der-ṣübūt kerd ḫalā rūzgār

Bu beyt, beyt-i evvelī meʾālinde ve tefsīrindedür. “Burhān” delīl dimekdür. “Ṣübūt” ṣābit ve var olduġıdur. “Ḫalā” ḫālīlik, “melā” memlūluḳ, maʿnāsınadur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ʿadālet-perver! Senüŋ dehr-sūz olan ʿitābuŋ burhānı lā-mekānuŋ bālāsını güẕer eyledi. Yaʿnī nüh felek fevḳinde lā-ḫalā ve lā-melādur, dirler. Senüŋ cāhuŋ izdiḥāmından lā-mekāndan daha yuḳaruda ʿumūm olduġı teʾkīd olınduḳdan ṣoŋra felek ḫalānuŋ daḫı ṣübūtında teslīmiyet eyledi. Yaʿnī senüŋ dehr-sūz burhānı güẕer idicek ḫalā daḫı vücūd buldı. Ve’l-ḥāṣıl ḫalā ile melā’nuŋ yoḳlıġını iderlerse de senüŋ cāhuŋ izdiḥāmı melānuŋ var olduġı teʾkīd idüp ḫalānuŋ daḫı var olduġı ʿitābuŋ burhānı güẕer idicek iṣbāt eyledi, dimekdür.

صیت افاضت تو بشهری اگر نیافت

[970] Senin dünyaları yakan kınama delilin lâ-mekânı geçti (o yüzden) felek uzayın varlığını kesin olarak teslim etti.

خاشاک در دهان صبا کرد روزگار[971]

35. Şıyt-ı ifāżat-ı to be-şehrī eger ne-yāft
Ḫāşāk der-dehān-ı ṣabā kerd rūzgār

“Şıyt” ṣadā dimekdür. “İfāżat” aḥkām ve icrā-yı nüfūẕ dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ḫān-ı celīlü’ş-şān! Eger senüŋ ʿadāletle aḥkām u icrā-yı nüfūẕuŋ ṣadāsını ve ḫaberini felek bir şehrde şāyiʿ olduġın görmez ise hemān-dem ṣabānuŋ dehānını ḫār u ḫāşāk ile ṭoldurur. Yaʿnī rubʿ-ı meskūndan bir beldede şöhretüŋ felek-i ʿadem şuyūʿuŋ göricek dehānın ḫār u ḫāşāk ile pür idüp ṣabāyı tekdīr ḳılar, dimekdür.

امرت بمصلحت قدمی گر بسنگ زد
دستار در گلوی قضا کرد روزگار[972]

36. Emret be-maṣlaḥat ḳademī ger be-seng zed
Destār der-gelū-yı ḳażā kerd rūzgār

“Ḳadem be-seng zed” tabʿīri muṭlaḳ bu mādde vücūd bulsun ve elbette nüfūẕ żāyiʿ olmasun içün ayaḳ baṣdı, dirler ki Türkīde daḫı müstaʿmeldür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ẕāt! Emrüŋ eger bir maṣlaḥat ḥuṣūliçün ayaḳ baṣar ise ḥālüŋe ḳażā muʿārıż olsa yaʿnī emrüŋ bir meṣāliḥüŋ ḥuṣūline ayaḳ baṣarsa daḫı ḳażā muḫālefet idüp ʿadem-i ḥuṣūlüŋ ḥareketi ḳalsa fi’l-ḥāl felek destārın boġazına ṭolayup cebren ü ḳahren emrine muṭīʿ eyler, dimekdür.

فرزانه داورا؛ نفسی گوش کن ز لطف
تا بشمرد رهی که چها کرد روزگار[973]

37. Ferzāne dāverā nefesī gūş kon zi-luṭf
Tā be-şümurd rehī ki çehā kerd rūzgār

“Ferzāne” ʿaḳıllı ve feṭānetlü maʿnāsında istiʿmāl olınur. “Be-şümurd” taʿdād ide, dimekdür. “Rehī” bunda ḳul u köle maʿnāsındadur.

---

[971] Felek eğer senin feyz verme şöhretini eğer bir şehrde görmez ise sabah rüzgârının ağzına çer çöp tıkar.

[972] Senin emrin iş için bir taşa ayak bassa, felek, kaderin boğazına sarığını dolar. (Emrine amade eyler)

[973] Ey bilge hükümdar! Bir nefes lütf yüzünden feleğin neler yaptığını dinle kulun saysın.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ṣāḥib-i fıṭnat v'ey kān-ı merḥamet! Bir dem luṭf u keremüŋden bu bende-i nā-çīzlerüŋ istimāʿ buyur tā ki felek meşaḳḳatinden başumuza cereyān iden ser-encāmı mū-be-mū beyān idem ki felek-i cefākār bīgāneler cevr ü eẕālar eyledi, dimekdür.

آورده روی بندگی ما بدلبري

ما را درم خرید بلا کرد روزگار[974]

38. Āverde rūy-ı bendegī-i mā be-dil-berī

Mā-rā direm ḫarīd-i belā kerd rūzgār

[99b]

"Āverde rūy-ı bendegī-i mā" ḳulluḳ ārzūsıyla bizi getürdi, dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ẕāt! Felek bizi ḳulluḳ ārzūsı ve sevdāsıyla bir dil-bere getürüp bend eyledi. Lākin felek ḫudʿasını naẓar eyle ki belāyı bizi aḳça ile ṣaṭun alıcı eyledi. Yaʿnī bizi belāya kendi ḫˇāhişümüz ile düçār eyledi. Bunda ġazel ṭarīḳiyle memdūḥa çend ʿāşıḳāne beytler tanẓīm idüp buyurur ki:

شوخی که با وجود وی از بیم فرقتش

از بهر جان خویش دعا کرد روزگار[975]

39. Şūḫī ki bā-vücūd-ı vey ez-bīm-i firḳateş

Ez-behr-i cān-ı ḫˇīş duʿā kerd rūzgār

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ḫān-ı maʿālī-ʿünvān! İştikā eyledügüm felek bizi bir şūḫ-ı dil-firībüŋ derd ü iştiyāḳına giriftār eyledi ki ol şūḫuŋ vücūdı mufāraḳatınuŋ ḫavfından felek bile kendi ḫānı selāmetiçün duʿā ider. Yaʿnī felek bile ol ʿaşḳa giriftār olduġumuz şūḫuŋ nāzenīn vücūdından cüdā vü mufāraḳat olmasun içün rūz u şeb dest-i duʿāsın güşād idüp niyāzdan ḫālī degil. Zīrā āteş-i iştiyāḳı felegi helāk eyler. Yaʿnī felek kendi ḫavf itdügi cānāna bizi giriftār eyledi, dimekdür.

در مصر حسن او نستانند رایگان

[974] Felek bizim kölelik yüzümüzü bir güzele çevirdi (kendi rızamızla) bizi belayı akçeyle satın alıcı eyledi.

[975] Feleğin bile ayrılığından korkarak kendi canı için dua ettiği bir güzele giriftar eyledi.

کنعان صدف دری که بها کرد روزگار[976]

40. Der-mışr-ı ḥüsn-i ū ne-sitānend rāygān
Kenʿān ṣadef-dürī ki behā kerd rūzgār

“Rāygān” ucuz dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ol şūḫ dil-rubānın ḥüsni şehrinde ucuz ṣaṭun almazlar. Yaʿnī hīç behāya almazlar. Şol Kenʿān’a mensūb incüyi ki felek aŋa behā taḳdīr ḳıldı yaʿnī Kenʿān dürri ki Ḥażret-i Yūsufʿaleyhi’s-selāmdur ve dürr-i yek-tā iken felek aŋa ḳıymet taḳdīr ḳılmışdı, anı ol şūḫuŋ ḥüsni şehrinde hīç behāya almazlar. Felek bizi böyle bir maḥbūbuŋ esīri eyledi. Bunda maḥbūb-ı dil-rubādan murād maḥbūb-ı ezeldür ki cemīʿ-i ʿālem anuŋ cemāl-i bā-kemālinden bir nümūnedür ve kāffe-i nevʿ-i beşer ol maḥbūb-ı ezelüŋ vuṣlatı temennāsında gezerler. Egerçi kimi rāh-ı ḍalāleti ve küfr-i şeḳāveti iḫtiyār idüp dāḫil-i caḥīm olacaḳları der-kār ve kimi rāh-ı hidāyet ve ṭarīḳ-i müstaḳīme kendini üstüvār ve vāṣıl-ı sırr-ı menzil-i cānān-ı ezel olacaḳları āşikār ise de bu ṣūretde fi’l-ḥaḳīḳa ḥüsn-i dürr-i Kenʿān ol ḥüsn-i meẕkūrı şehri bāzārında hīç behāda olmaduġı nümāyāndur.

عمری کرشمه اش بشکست دلم گماشت
اما بر آن کرشمه جفا کرد روزگار[977]

41. ʿÖmrī kirişmeeş be-şikest-i dilem gumāşt
Ammā ber-ān kirişme cefā kerd rūzgār

“ʿÖmrī” bir müddet ve bir zamān dimekdür. “Gümāşt” mūsāllaṭ eyledi, dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Felek bir zamān ol şūḫ-ı dil-rübanuŋ kirişme vü nāzını ḳalbümüzüŋ vīrān u şikest itmesine musallaṭ eyledi lākin yine vefāsından ṭurmayup ol kirişme üzerine bize cefālar eyledi. Yaʿnī felek bizi ol şīve-kār yārdan cüdā idüp ve sitem ü cefālar eyledi, dimekdür.

آمیزشی چو شیر و شکر داد عاقبت
ما را ز هم بحیله جدا کرد روزگار[978]

---

[976] Feleğin fiyat biçtiği o Kenan incisini Onun güzellik ülkesinde bedava bile satın almazlar.

[977] Bir ömür, o cilvesini benim gönlümü kırmak için görevlendirdi ama felek o işveye cefa kıldı.

[978] Süt ve şeker gibi birbirine karıştırdı ancak daha sonra bizi felek hile ile birbirimizden ayırdı.

42. Āmīzişī çü şīr ü şeker dād ʿāḳıbet
Mā-rā zi-hem be-ḥīle cüdā kerd rūzgār

"Āmīziş" iḫtilāṭ maʿnāsınadur. "Zi-hem" birbirimüzden dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Felek ol şūḫ-ı dil-rübā ile bir eyyām bizi şīr ü şeker gibi iḫtilāṭ u āmīziş idüp ḳarışdurmışdı. Lākin ʿāḳıbetü'l-emr bizi kemāl-i ḥīle vü ḫudʿasından nāşī birbirümüzden cüdā getürdi. Murād ʿālem-i ervāḥda şāhid-i ezel ile şīr ü şeker gibi

[100a]

āmīzişde olup mürūr-ı eyyāmla ṣıfat-ı beşeriyet libāsını ilbās itdürüp ol ẕevḳ ü ṣafā-yı rūḥānīden cüdā düşdügi beyāndur. Zīrā Ḥażret-i Ḫallāḳ-ı levḥ ü ḳalem kāʾinātuŋ ʿadem-i ḫilḳatinden nice biŋ yıl evvel ervāḥ-ı nevʿ-i benī ādemi ḫalḳ idüp bu kār-ḫāneye geldükleri şekllerinde ḳomışdı. Anlaruŋ cümlesi dergāh-ı ḳarībde bir zamān rūḥānī nāz u niʿamla perverde olup ārām iderlerdi. Baʿdehū: **Elestü birabbikum**[979] ḫiṭābı vārid olup **Ḳālū: Belā**[980] cevābıyla ser-firāz oldılar. Ḥażret-i Ḥaḳ'dan kendilerine nidā gelüp buyurdı ki ey ervāḥ! Eger ben sizi rūy-ı zemīne ilḳā idüp ṣıfat-ı beşeriyeti size iksā idersem, sizler ʿiṣyān idüp emrümden bīrūn fiʿl işlemez misüŋüz? Didükde sen ḫālıḳumuzsuŋ. Bize emrüŋden ser-i mū inḥırāḳ-ı muḥāldür, diyüp cümlesi ʿahd ü peymān eylediler. Baʿdehū bisāṭ-ı zemīne birbiri ardınca gelürler. Eger ʿahdi bozub ʿiṣyānı iḫtiyār iderse fevt olduḳda emānetullāh gerçi birine rücūʿ eyler, lākin maḥcūb u şermsār olduġı ḥālde varup Taŋrı'ya ol kimesneden teşekkī idüp beni nefs ü şeyṭān eline esīr eyledi ve emānetullāh olan vücūd ḥiṣārını ʿadüvvū-yı mübīn olan şeyṭāna istīlā itdürdi diyüp, ol kimse dāḫil-i ṣıfat-ı esfel olup cehennem āteşine ilḳā olınur. Ḳaldı ki ezelde merbūṭ u müstaḥkem olan ʿahdi şikest itmeyüp ʿiṣyāndan iḫtirāz ve emānet-i ilāhī ʿadū-yı ekber olan nefs ü şeyṭāndan muḥāfaẓa vü muḥārese iderse, ol kimse fevt oduḳda emānet olan nūr-ı ezelī aṣlına rücūʿ idüp kendisinden rāżī ve ḫoşnūdluḳ gösterüp, ol kimse olduġı ṣıfat-ı Raḥmān birle envāʿ-ı kevne nāz u niʿam u libāslar ile dāḫil-i cennet-i ʿulyā olur. Pes bu ṣūretde imtiḥān içün gönderilmiş olduḳ. Ve ezelde yār ile mülāḳātda olduġumuz nümāyān oldı. Merḥūm ʿUrfī'nüŋ iştikā eyledügi bu keyfiyet ola. Vallāhu aʿlem.

هم روزگار داغ شود گر بیان کنم

---

[979] "Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" (A'râf/7:172)

[980] "Evet, [şahit olduk (ki Rabbimizsin)]" demişlerdi" (A'râf/7:172)

آنها که در میانهٔ ما کرد روزگار[981]

43. Hem rūzgār dāġ şeved ger beyān konem
Ānhā ki der-miyāne-i mā kerd rūzgār

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ẕāt! Eger ol şūḫuŋ firāḳı meşaḳḳatinden derdümi beyān eyler isem felek kendisi bile dāġ-dār olur, dimekdür.

گفتم چنان مکن که شکایت کنم بچرخ
خندید و زلف فتنه دو تا کرد روزگار[982]

44. Goftem çünān me-kon ki şikāyet konem be-çarḫ
Ḫandīd ü zülf-i fitne dü-tā kerd rūzgār

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey felek-i sitemkāra didüm ki: Ey rūzgār-ı ġaddār! Bu ẓulm ü taʿaddī ve cevr ü eẕāyı baŋa eyleme. Zīrā senden çarḫ-ı gerdūna şikāyet eylerüm. Fi'l-ḥāl tebessüm idüp zülf-i fitne-engīzi yāḫūd fitne zülfini dü-tā eyleyüp cevri ziyāde itmege başladı, dimekdür.

چون گفتمش که شکوا بداور همی برم
آغاز عجز کرد و ابا کرد روزگار[983]

45. Çün goftemeş ki şekvā be-dāver hemī berem
Āġāz-ı ʿacz kerd ü ibā kerd rūzgār

"İbā" vazgelmek ve nefret eylemek maʿnāsınadur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ẕāt! Nüfūẕuŋ mertebe-i kāʾināta ve maḫlūḳāta menfeẕdür ki mādām ki felege

[100b]

baŋa eyledigüŋ cevr ü cefā şikāyetini dāvere iletürüm, didüm. Hemān-dem kemāl-i ḫavfından ʿacz ü ḳuṣūra āġāz idüp itdügi cefālara peşīmān olup ʿöẕr dilemege başladı, dimekdür.

---

[981] Felek bizim aramızda yaptıklarını dile getirirsem kendisi bile kederlenir.

[982] Böyle yapma çarka şikâyet ederim dedim. Felek güldü ve fitne zülfünü ikiye ayırdı.

[983] Şikâyetimi sultâna götüreceğim dediğim zaman felek âcze ve özür dilemeye başladı.

چون فتنه های رفته شمردم بدامنش

شرمنده گشت و وعدهٔ وفا کرد روزگار[984]

46. Çün fitnehā-yı refte şümurdem be-dāmeneş

Şermende geşt ü vaʿde-i vefā kerd rūzgār

"Refte" bunda geçmiş maʿnāsınadur. "Dāmeneş" ḳatına dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ḫān! Mādām ki felegüŋ pīşgāhına geçmiş fitneleri yaʿnī baŋa eyledügi cevr ü cefāları yegān yegān taʿdād eyledüm, fi'l-ḥāl ḫacīl ü şermsār olup ʿahde vefā itmege şürūʿ eyledi. İşte bu derece nüfūẕuŋ felege cārīdür, dimekdür.

گفتم بقای دوستیت نیست باورم

عدل ترا ضمان بقا کرد روزگار[985]

47. Goftem beḳā-yı dūstiyet nīst bāverem

ʿAdl-i to-rā żımān-ı beḳā kerd rūzgār

"Żamān" kefīl ü żamīn maʿnāsınadur. Be-Türkī ödemek.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ʿadl-perver! Felege didüm ki: Ey felek! Senüŋ ʿahd-i vefāŋa ve dūstlıġuŋa iʿtimādum yoḳdur. Zīrā ʿahde vefā ider ṭaḳımı degilsüŋ. Cevāb virdi ki: Ey ʿUrfī! Eger vefāma iʿtimād itmez iseŋ işte ḫānuŋ ʿadli kefīl olup ḫelāḳum vāḳıʿ olur ise żāmin olsun. Zīrā memdūḥuŋ ʿadli ʿammeye şāmildür. Ben nice muḫālefet idebilürüm? Diyerek senüŋ ʿadlüŋi kefīl ü żāmin eyledi, dimekdür.

هر فتنه ای که باز نمودم که این مکن

صوت نعم قرین صدا کرد روزگار[986]

48. Her fitneī ki bāz nümūdī ki īn me-kon

Ṣavt-ı niʿam ḳarīn-i ṣadā kerd rūzgār

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ẕāt! Felek senüŋ emrüŋe ḥadden efzūn iṭāʿatde olduġı bundan āşikārdur ki kendisine her fitneyi ve eyledügi her bir ḫudʿayı ki gösterdüm. Ve bu cevr ü cefāyı min-

[984] Felek, yaptığı fitneleri yanında saydığım zaman utandı ve vefa sözü verdi.

[985] Feleğe senin dostluğunun bekâsına güvenmiyorum dedim. Felek senin adaletini bekanın güvencesi yaptı.

[986] Bunu yapma diye anlattığım her bir fitneye felek evet sesi ile karşılık veri.

baʿd baŋa eyleme, didüm. Niʿam ṣavtını ṣadāya ḳarīn eyledi ve didi ki: Belī belī, hemān didügüŋ olsun, diyerek cevāb virdi, dimekdür.

هر مطلبی که پیش گرفتم که این برآر
بنیاد جمع برگ و نوا کرد روزگار[987]

49. Her maṭlabī ki pīş giriftem ki īn ber-ār
Bünyād-ı cemʿ-i berg ü nevā kerd rūzgār

"Berg ü nevā" azıḳ maʿnāsına dirler.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ẕāt! Felegüŋ ḳatına her bir melibi getürdüm ve benüm içün bu maḳṣadı ḥāṣıl eyle, didüm ise "lā" dimeyüp cemīʿ-i berg ü nevāmuŋ cemʿine bünyād eyledi. Yaʿnī maṭlūbum ki derūnumda rīşe-gīr-i istiḳrārdur. Fi'l-ḥāl taḥṣīliçün dāmen-i ġayreti der-miyān eyledi, dimekdür.

القصه نام داور ایام چون شنید
صد عجزبهر صلح و صفا کرد روزگار[988]

50. El-ḳıṣṣa nām-ı dāver-i eyyām çün şenīd
Ṣad ʿacz behr-i ṣulḥ u ṣafā kerd rūzgār

Maḥṣūl-ı Beyt: Kelāmı ṭūl u dırāzdan kūtāh itmek içün buyurur ki: Ve'l-ḥāṣıl-ı kelām mādām ki felek zamānuŋ dāveri ve ʿadālet-perverüŋ nām-ı meymenet-encāmını gūş eyledi, hemān-dem ṣulḥ u ṣafā içün yüz ʿacz u ʿöẕrler idüp, ṣulḥa ḳarār eyledi, dimekdür.

عرفی دعای شاه جهان کن که نام او
بشنید حاجت تو روا کرد روزگار[989]

51. ʿUrfī duʿā-yı Şāh Cihān kon ki nām-ı ū
Be-şenīd ḥācet-i to revā kerd rūzgār

[987] Bunu gerçekleştir diye ileri sürdüğüm her bir istek için felek araç gereçleri toplamaya başladı.

[988] Sözün kısası dönemin hükümdarının adını duyduğu zaman felek barışmak için yüz âcz mazeret gösterdi.

[989] Urfî! Şah Cihân'a dua et ki felek onun adını duyunca ihtiyacını giderdi.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ʿUrfī! Yeter ṭūl u dırāzı bir cānibe ḳo. Daḫı şimdiden ṣoŋra Şāh Cihān'uŋ duʿāsın vird eyle. Zīrā anuŋ nām-ı şerīfin felek çünki gūş ḳıldı kāffe-i maṭlabın edā eyledi, dimekdür.

تا در زمان خاک نشینان ملک یاس

گویند جور و جفا کرد روزگار[990]

52. Tā der-zamān-ı ḫāk-nişīnān mülk-i yeʾs

Güyend cevr ü cefā kerd rūzgār

[101a]

Maḥṣūl-ı Beyt: Merḥūm bu maḥalde duʿā ṭarīḳiyle buyurur ki: Ey ẕāt! Yeʾs şehrinüŋ ḫāk-nişīnleri ki felek bize ḳatı çoḳ cevr ü cefālar eyledi diyü şikāyet eyledüklerine dek. Yaʿnī şol yeʾs ile pejmürde olan ḫāk-ı ẕilletde ḳalmış gürūhuŋ felekden şikāyet idene ḳadar ki murād ḳıyāmete dek, dimekdür.

آوازۀ دیار مرادت جز این مباد

کاینک هزار قصر بنا کرد روزگار[991]

53. Āvāze-i diyār-ı murādet cuz īn me-bād

K'eynek hezār ḳaṣr-ı binā kerd rūzgār

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ẕāt! Yeʾs ẕilletinde oṭuran gürūhuŋ dāʾimā felekden teşekkī idene ḳadar senüŋ murāduŋ diyārınuŋ ṣavt u ṣadāsı bundan ġayrı olmasun ki işte felek biŋ ḳāṣırları ve murād eyvānları bünyād eyledi. Yaʿnī hemvāre felek maṭlabuŋuz üzere devreylesün. Ve devlet ü iḳbālüŋüzüŋ yāveri olsun, dimekdür. Temmetü'l-ḳaṣīde.

18

Der-Medḥ-i Şāh Ḥüseyn

[mefāʿilün/feʿilātün/mefāʿilün/feʿilün]

بیا که دیدۀ نرگس ز خواب شد بیدار

[990] Umutsuzluk ülkesinin sefilleri zamanında feleğin zulümler ettiğini söylüyorlar.

[991] Felek binlerce saray kurmuş işte senin murat ülkenin ünü bundan başka olmasın.

دماغ گنجه معطر شد از نسیم بهار[992]

1. Biyā ki dīde-i nergis zi-ḫˇāb şod bīdār
Dimāġ-ı gonce muʿaṭṭar şod ez-nesīm-i bahār

Maḥṣūl-ı Beyt: Işṭılāḥāt-ı bahāriyye ile ḳaṣīdenüŋ ibtidāsını tezyīn iderek buyurur ki: Ey memdūḥ! Gel ve dīdāruŋla meclisi revnaḳ-efzā eyle. Zīrā faṣl-ı bahār ḳudūmı feyżiyle nergis-i şehlā ḫˇāb u ġafletden bīdār olup bāġ u bāġçeleri behiştāsā müzeyyen eyledi. Ḫˇāb u ġafletden bīdār oldı, buyurduġı bundandur ki şiddet-i şitā bahāra taḥvīl olup, nergis dīdesini ḫufte iken güşād idüp bāġçeleri tezyīn eyledi. Ve dimāġ-ı ġonce daḫı nesīm-i bahār ʿıṭrı vü nefḫasıyla muʿaṭṭar u müteşemmem oldı. Niteki şāʿir dimiş:

Mıṣrāʿ:

Faṣl-ı bahār olsa da bülbül ṣadāsın diŋlesek

Mışdāḳınca Ey memdūḥ! Gel ve eyyāmuŋ bezm-ārāsı ol. Zīrā bu eyyām pāyidār-encām degildür. Zevāli muḳarrerdür, dimekdür.

ز خاک لاله صبوحی کنان بیرون آمد
شکست نرگس رعنا بیک پیاله خمار[993]

2. Zi-ḫāk lāle ṣabūḥī-konān bīrūn āmed
Şikest nergis-i raʿnā be-yek piyāle ḫumār

"Ṣabūḥī" mey-ḫorlar miyānında ṣabāḥa mensūb olan ṣahbā-yı gülgündur. Gice bāḳī ḳalup ʿale'ṣ-ṣabāḥ anuŋla renc-i ḫumārların defʿ iderler. Niteki şāʿir buyurur.

Mıṣrāʿ:

Hāti'ṣ-ṣabūḥ hubbū yā eyyühe'ṣ-sukārā[994]

[992] Gel ki nergisin gözü uykudan uyandı ve bahar rüzgârından dolayı goncanın beyni güzel kokulu oldu.

[993] Lale sabah şarabı içerek topraktan dışarı çıktı ve güzel nergis bir kadehle mahmurluğunu giderdi.

[994] Sarhoşlar, uyanın. Sabah şarabını getirin (Hafız-ı Şirazi 5/4)

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey memdūḥ! Gel zīrā faṣl-ı bahār bir mertebe revnaḳ-efzā oldı ki ḫākden lāle şükūfeleri ṣabūḥī ṣahbāların nūş ve ridā-yı laʿl-günlerin ber-dūş iderek meydān-ı bezme geldi. Pes anı görüp nergis-i raʿnā daḫı ḫumārın bir piyāle ile şikest idüp meydāna geldi. Bu ṣūretde ṭurup oṭuracaḳ mevsimi degil. Gel tā ki bu hengām-ı ferruḥ-encāmı iḥyā idelüm, dimekdür.

ز سبز خاک برون کرد ژنگ وی از دل

گرفت دامن صحرا و کوه را ژنگار[995]

3. Zi-sebz ḫāk bīrūn kerd jeng-i vey ez-dil

Girift dāmen-i ṣaḥrā vü kūh-rā jengār

"Jeng" pas dimekdür. Mıṣrāʿ-ı ṣānīde vāḳıʿ "jengār" zümürrüdīn maʿnāsınadur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Unẓur ilā-āṯāri raḥmetillāhi[996] mażmūn-ı münīfi üzere ey memdūḥ!

[101b]

Gel ve ṣaḥrā lālezārlarında vāḳıʿ envāʿ-ı güne ṣunʿ-ı ilāhī ve āṯār-ı raḥmet-i Raḥmānīyi īmʿān-ı naẓar eyle ki ḳışuŋ şiddet-i sermāsından nāşī ḫāk içinde vāḳıʿ jengi ki murād, nebātāt ḳışda ḫāke medfūn olup bahārda ẓuhūr eyledükleridür. Pes şimdi bahāruŋ kemāl-i feyżinüŋ āṯārından ḫāk göŋlinden ol jengi ṭışra eyledi. Yaʿnī ḫāküŋ göŋlinde vāḳıʿ şiddet-i sermā ve bārāndan jeng ü küdūrātı sebzezārlıḳ ile meydāna atdı. Bir mertebe ki ol sebzezārlıḳ dāmen-i ṣaḥrāyı ṭutup ve ḳaplayup ʿālemi zümürrüdīn eyledi, dimekdür.

زبان سوسن آزاده را که شخنهٔ دی

بریده بدر بروید زاعتدال بهار[997]

4. Zeban-ı sūsen-i āzāde-rā ki şaḫne-i dey

Borīde be-der be-ruyed zi-iʿtidāl-i bahār

"Sūsen-i āzāde" meşhūr ḳuzı ḳulaġı yapraḳları gibi on yapraḳlu ve ġāyetde ḫoş rāyiḥalu bir otdur. "Şaḫne-i dey" ḳış voyvodası murād ḳar ve buz ve ziyāde ṣovuḳluḳdan kināyedür.

---

[995] Toprak yeşil pasını gönlünden dışarı attı ve ova ile dağların eteğini yeşile bürüdü.

[996] Allah'ın rahmetinin eserlerine bak! (Rum/30:50)

[997] Azade susam çiçeğinin kış görevlisi tarafından kesilen dili baharın yumuşak havasından dolayı tekrar biter.

Maḥṣūl-ı Beyt: Sūsen-i āzāde zebānın ki şaḥne-i dey ẓulm ü taʿaddī birle bir yerde ḳalmışidi. Şimdi iʿtidāl-i feyżinden zebān-ı sūsen yeŋi başdan bitürür. Yāḫūd bitürdi. Yaʿnī faṣl-ı bahār böyle bir muʿtedil eyyāmdur ki şāḥne-i deyüŋ borīde itdügi zebān-ı sūsen-i āzādeyi müceddeden ter ü tāze ider, dimekdür.

غریب نیست که چون فاخته شکوفه زبرگ
برآورد پر و در بوستان شود طیار[998]
5. Ġarīb nīst ki çün fāḫte şükūfe zi-berg
Ber-āvered per ü der-būstān şeved ṭayyār

"Fāḫte" üveyik ḳuşına dirler.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey memdūḥ! Ġarīb keyfiyet degildür ki böyle eyyām-ı iʿtidāl-encāmda şükūfeler bile fāḫte-miṣāl per ü bāl peydā idüp gülistān u būstān içinde ṭayyār olurlarsa yaʿnī şükūfeler per ü bāl peydā idüp mānend-i ṭuyūr pervāz iderlerse cāy-ı istiġrāb degildür, dimekdür.

بعزم طوف چمن برگ لاله و نسرین
بباد پای صبا چون شکوفه گشت سوار[999]
6. Be-ʿazm-i ṭavāf-ı çemen berg-i lāle vü nesrīn
Be-bād-pāy-ı ṣabā çün şukūfe geşt süvār

"Be-bād-pā-yı ṣabā" ṣabānın bād-pā olan raḫşı dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey memdūḥ-ı iʿtidāl-i ḥuceste-fāl! Bahārı naẓar eyle ki lāle vü nesrīn bergleri çemenüŋ ṭavāfı ʿazmi içün şükūfevār ṣabānuŋ bād-pā raḫşına süvār olmışlar. Yaʿnī şükūfeler hemīşe başlar üzerine süvār olduḳları gibi lāle vü nesrīn bergleri daḫı çemen ṭavāfına ʿazm itmek içün bād-pā-yı ṣabāya süvār olmışlardur, dimekdür.

گشاد چون دهن غنچه باد وقت سحر
ببند کو در دکان خویشتن عطار[1000]

[998] Çiçek yaban güvercini gibi yapraktan kanat çıkarıp bahçe içine uçsa tuhaf değildir.

[999] Lale ve nesrin yaprakları çimeni tavaf etmek için sabah rüzgârının atına çiçek gibi binmişler.

[1000] Goncanın ağzını seher vakti rüzgâr açtığında attara söyle ki kendi dükkânının kapısını kapatsın.

7. Güşād çün dehen-i ġonçe bād vaḳt-i seḥer
Be-bend gū der-i dükkān-ı ḫˇīşten-i ʿAṭṭār

“Be-bend gū” di ki ḳaplasun, dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Fażl-ı rebīʿ feyżi eşeriyle mādām ki bād-ı seḥer dehen-i ġonceyi güşād idüp nefḫa-i ṭayyibesi ʿālem-gīr oldı, ʿālemüñ ʿaṭṭāra iḥtiyācı ḳalmaduġından ʿaṭṭāra söyleñ ki der-i dükkānı beste ḳılsun. Zīrā ʿaṭṭārda olan ʿıṭriyyāṭ rāyiḥası dehen-i ġonce yanında hīçdendür, dimekdür.

حباب بر سر آب روان بطرف چمن
بود کواکب سیار و چرخ کج رفتار[1001]
8. Ḥabāb ber-ser-i āb-ı revān be-ṭarf-ı çemen
Buved kevākib-i seyyār u çarḫ-ı kec-reftār

“Ḥabāb” ṣu üzerinde ṭamlalardan peydā iden ḳaparcıḳlar dimekdür. “Kevākib” seyyāre ki kevākib-i sebʿa-i seyyāredür.

Maḥṣūl-ı Beyt:

[102a]

Ey memdūḥ! Gel ki iʿtidāl-i faṣl-ı nev-sāl feyżiyle çemen cevānibi seyr içün āb-ı revān üzerinde ḥabāblar sitāre-i sebʿa-i seyyāre gibi devvārdurlar. Keẕālik āb daḫı çarḫ-ı kec-reftār gibi devvār u gird-şodedür, dimekdür.

مگر که شاخ گل سبز طوطئ چمنست
که سرخ شد ز گل ناشکفت اش منقار[1002]
9. Meger ki şāḫ-ı gül-i sebz ṭūṭī-i çemenest
Ki surḫ şod zi-gül-i nā-şükufteeş minḳār

Maḥṣūl-ı Beyt: Eyyām-ı bahāruñ feyżini gör ki ʿālemi ne mertebe tezyīn eylemiş ki şāḫ-ı gül sebzligi keʾenne ṭūṭī-i çemendür. Zīrā ol şāḫuñ minḳārı gül-i nā-şükuftedür ki ol ġoncedür,

[1001] Çimenlik etrafında akan suyun üzerindeki köpükler tersine dönek feleğe ve gökyüzündeki gezegenlere benzer.

[1002] Galiba çiçeğin yeşil dalı çimenliğin papağanı ki goncasından kızıl gaga çıkmıştır.

ṭūṭī minḳārı gibi ḳızıldur. Yaʿnī şāḫ-ı gül ṭūṭī-i çemen olınca nā-şükufte ġoncesi daḫı aŋa minḳār oldı. Ve'l-ḥāṣıl şāḫ-ı gül çemene ṭūṭī olmışdur ki minḳārı gül-i nā-şükuftedür, dimekdür.

زعکس دیدهٔ خود عندلیب بر لب جوی

برای دیدن کل چشم خویش ساخته چهار[1003]

10. Zi-ʿaks-i dīde-i ḫod ʿandelīb ber-leb-i cūy

Berāy-ı dīden-i gül çeşm-i ḫˇīş sāḫte çehār

"Ber-leb-i cūy ʿandelīb" getürdügi şundan kināyedür ki "ʿandelīb" güller temāşāsına ṭoyamayup ırmaḳ kenārına gelüp oṭurmış ki dīdeleri içine ʿaks idüp iki iken dört olsun tā ki cemāl-i güli ṭoya ṭoya seyr eyleye, dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey memdūḥ! Gel zīrā faṣl-ı bahār bir gūne leṭāfet kesb itmişdür ki ʿandelīb iki dīdeleriyle çemen ü güller temāşāsına seyr olamaduġından cūy kenārına varup dīdelerin çehār itmişdür. Yaʿnī leb-i cūya varup içine nigerāndur tā ki dīdeleri çehār olup çemenzārı diledügi gibi seyr eyleye, dimekdür.

سحرزسرخی لاله سواد شام شود

چنانکه شام شود ظاهر از شفق شب تار[1004]

11. Seher zi-surḫī-i lāle sevād-ı şām şeved

Çünān ki şām şeved zāhir ez-şafaḳ şeb-i tār

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey memdūḥ! Bahāruŋ feyżini gör ki lāleler surḫlıġı ne mertebe ḳızardı. Yaʿnī lāleler bir derece ḳızardı ki aḫşamuŋ sevādı andan ẓāhir oluyor. Ancılayın ki şafaḳ yirinden şeb-i tār ẓāhir olur. Zīrā meşhūrdur ki ġurūbı şafaḳ maḥallinden maʿlūm idinürler. Pes lālenüŋ rengi ziyāde surḫ olup içindeki siyāh dāġından şeb-i tār ẓāhir oluyor. Zīrā lāle ne ḳadar ḳızarursa siyāhlıġı daḫı ol ḳadar ziyāde olur ki gūyiyā içinde bütün bütün ẓulumātdur.

هنوز آتش کل برنکرده اند بباغ

[1003] Bülbül kendi gözünün yansımasını su kenarında gördüğünde gülü görmek için gözünü dört yapmıştır.

[1004] Seher vakti lalenin kızıllığından dolayı karanlık gecenin şafağında ortaya çıkan yatsı zamanının karanlığı gibi olur.

بنفشه همچو مغان بسته برمیان زنار[1005]

12. Henūz āteş-i gül ber ne-kerdeend be-bāġ

Benefşe hemçü muġān beste ber-miyān zünnār

Bu beytde "āteş-i gül" ve "muġān" taʿbīri ḫoşdur. Zīrā muġān āteş-perest olur ve muġān siyāh-pūş olduġı gibi benefşe daḫı keẕālik siyāh olduġı münāsibdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey memdūḥ! Bahār-ı meymenet-āṣāruŋ feyżini temāşā eyle ki henūz bāġlarda āteş-i gül şuʿle-gīr olmazdan benefşe pīr-i muġān miyānın gibi miyān-beste olup meydāna geldi, dimekdür.

بخور خویش برآتش نهاد فصل ربیع

درآمد ازتف آن در مشام خاک بهار[1006]

13. Baḫūr-ı ḫᵛīş ber-āteş-nihād faṣl-ı rebīʿ

Der-āmed ez-tef-i ān der-meşāmm-ı ḫāk buhār

Maḥṣūl-ı Beyt: Faṣl-ı rebīʿ kendi feyżi buḫūrını āteş-i gül üzerine ḳodı. Ve daḫı ol buḫūruŋ ʿalevinden ḫāküŋ

[102b]

dimāġından buḫār ve ṭumanlar çıḳdı. Yaʿnī eyyām-ı bahārda ḫākden ẓuhūr iden ʿanber bu şükūfeler faṣl-ı rebīʿüŋ kendi buḫūrı buḫārındandur, dimekdür.

بخار باز برون از مشام زمین

بنفشه گشت روان شد بجانب بازار[1007]

14. Buḫār bāz birūn āmed ez-meşamm-ı zemīn

Benefşe geşt ü revān şod be-cānib-i bāzār

"Bāz" didügi ancaḳ bu beyt, beyt-i evveli mükerrer idüp meʾālleri bir olduġından.

[1005] Henüz gül ateşini bahçe içinde yakmamışlar ama menekşe papazlar gibi beline zünnar kuşağını bağladı.

[1006] Bahar mevsimi kendi buhurunu ateş üzerine koymuş. Onun hararetinden toprağın beyninden buhar çıktı.

[1007] Yerin beyninden tekrar buhar dışarı çıktı ve menekşeye dönüşerek pazara doğru gitti.

Maḥṣūl-ı Beyt: Faṣl-ı rebīʿüŋ leṭāfetinden yine meşāmm-ı zemīnden olʿanber gibi olan buḫār ṭışra gelüp nebātāta taʿalluḳ itmekle fi'l-ḥāl ṭurmayup benefşe cānib-i bāzāra revān oldı tā ki faṣl-ı bahār teşrīfini ʿāleme neşr eyleye, dimekdür.

رسید وقت که دهر از نوید مقدم کل

بنوک غنچه برآرد زپای گلبین خار[1008]

15. Resīd vaḳt ki dehr ez-nüvīd-i maḳdem-i gül

Be-nevk-i ġonçe ber-āred zi-pāy-ı gülbīn ḫār

"Nüvīd" muştuluḳ maʿnāsında istiʿmāl olınur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Bālāda ẕikri sebḳat iden evṣāfdan başḳa bir vaḳt irişdi ki felek gül teşrīfi müjdesi ʿivażıçün ġoncenüŋ nevkiyle güller diplerinden dikenleri çıḳarup yabana eyleye. Pāy-ı gül bunda gül dipleri maʿnāsınadur.

صبا بصحن چمن فرش سبز اندازد

رسید دمکه زند ابر خیمه بر گلزار[1009]

16. Ṣabā be-ṣaḥn-ı çemen ferş-i sebz endāzed

Sepīde-dem ki zened ebr ḫayme der-gülzār

Maḥṣūl-ı Beyt: Faṣl-ı bahār bir mertebe leṭāfet-āṣār oldı ki bād-ı ṣabā çemene zümürrüdīnāsā ferş-i sebzi serdi. Pes ol dem irişdi ki ebr-i ḫaymegāhını güller üzerine ḳura. Murād ebr-i nīsāndur ki sümbüli hevā olup ne serd ve ne germā olduġına işāretdür.

بنام خسرو کل کرد خطبه خوبی

چو عندلیب بشد بر منابر اشجار[1010]

17. Be-nām-ı Ḫüsrev-i gül kerd ḫuṭbe-i ḫūbī

Çü ʿandelīb be-şod ber-menābir-i eşcār

[1008] Gülün gelişininin müjdesinden dolayı feleğin goncan ucu ile gül ağacının dibinden diken çıkarma zamanı geldi

[1009] Sabah rüzgârı çimen avlusuna yeşil halı serdi. Bulutun gül bahçesine çadır kurma vakti geldi.

[1010] Bülbül ağaç minberlerine çıktığı zaman gül şahının adına güzel bir hutbe okudu.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey memdūḥ! Gel zīrā eyyām-ı ḥuceste-fercām-ı bahār bir mertebe kesb-i leṭāfet ve ḥüsn-dār oldı ki ʿandelīb menābir-i eşcāra süvār olınca güzelüŋ ḫuṭbesini gül pādişāhlığı nāmına oḳudı. Yaʿnī eyyām-ı bahār pādişāhı güldür diyü ḫuṭbe oḳudı ve ṣenāsını ḳıldı, dimekdür.

فراز مسند کل سرو سایبا ن سازد

گل از سراجهٔ خلوت رود بصفهٔ یار[1011]

18. Firāz-ı mesned-i gül serv sāyebān sāzed

Gül ez-serāce-i ḫalvet reved be-ṣuffe-i yār

"Mesned"den murād bāġçedür ki serv anda sāyebānın bıraġur. Niteki **Şīrāzī** merḥūm **Ḥāfiẓ** buyurur. B**eyt:**

گفتم ای مسند جم جام جهان بینت کو

گفت افسوسکه آن دولت بیدار بخفت[1012]

Goftem ey mesned-i Cem, cām-ı cihān-bīnet kū?

Goft efsūs ki ān devlet-i bīdār beḫuft

Mesned bāġçe olınca Cem'den murād güldür ki pādişāh-ı çemendür. "Cihān-bīn"den murād ġonceden cām u Cem'dür. Mıṣrāʿ-ı ṣānīdeki "ṣuffe" dīvān-ḫāne ve oṭa ve ḥücre pīşgāhına dirler. Bār-ı icāzet dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Gül mesnedi üzerine serv sāyebānlar bıraḳdı. Gül ḫalvet-i serācesinden icāzet ṣuffesine gideli yaʿnī vaḳt-i bahār olup güller ḫalvet-ḫānelerinden çıḳup icāzet dīvān-ḫānelerine gideli serv mesned-i gül üzerine sāyebānlar bıraḳdı, dimekdür.

شگوفه خردهٔ سیمین که کرده بود گره

کشاد بر سر گل ریخت بر طریق نثار[1013]

19. Şükūfe ḫurde-i sīmīn ki kerde būd girih

Güşād ber-ser-i gül rīḫt ber-ṭarīḳ niṣār

[1011] Gülün tahtının üzerine servi ağacı gölgelik yapar ve gül halvet sarayından sevgilinin eyvanına doğru gider.

[1012] "Ey Cem'in tahtı, dünyayı gösteren kadehin nerede? " diye sordum. "Yazık! Uyanık bahtım uykuya daldı!" dedi.

[1013] Çiçek düğümleyip getirdiği gümüş parçalarını açtı ve ithaf etmek için gülün üzerine döktü.

“Ḫurde-i sīmīn” luġatde ekelenmiş gümüş dimekdür. Murād şükūfe ġonceleridür ki dügüm dügümdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Faṣl-ı rebīʿ leṭāfetini naẓar eyle. Teʾs̱īr-i şitādan şükūfelerüŋ ḫurde-sīmīni ki dügüm dügüm ḳalmışlardı, şimdi güşād iden ve ṭarīḳ-i niṯār üzere gülüŋ başı üzerine

[103a]

īṯār eyledi, dimekdür.

زری که غنچه نهان داشت مدتی بچمن

بشکر مقدم کل کرد جمله را ایثار[1014]

20. Zerī ki ġonçe nihān dāşt müddetī be-çemen

Be-şükr-i maḳdem-i gül kerd cümle-rā īṯār

“Zerī ki ġonçe nihān dāşt” murād gül ġoncesi içinde olan ṣarı toḫmlardur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Leṭāfet-i bahār feyżi naẓar eyle ki ġonce çemende bir müddetden berü derūnında nihān olan zer ü dīnārı şimdi gülüŋ muḳaddemi şükrānesine cümlesini niṯār eyledi. Yaʿnī ġoncenüŋ derūnında maḥfūẓ olan toḫmlar yayıldı, dimekdür.

نمود تا زدرخت آتش تجلی کل

هزار بلبل شیدا فتاد موسی وار[1015]

21. Nümūd tāze dıraḫt āteş-i tecellī gül

Hezār bülbül-i şeydā fütād Mūsīvār

“Nümūd” görindi dimekdür. “Fütāde” düşdi. Yaʿnī giriftār-ı ḥayret oldı, dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey memdūḥ! Bahār-ı ḥuceste-āṯārı naẓar eyle ki dıraḫtlardan tecellī-i gül āteşi ẓuhūr idelden berü Mūsīvār hezār bülbül şeydā olup vādī-i ḥayretde dem-güẕār olmışlar. **Rivāyetdür ki: M**ūsā Ṭūr-ı Sīnā’da tecellī-i nūr-ı ezeli gördükde deryā-yı ḥayrete müstaġraḳ olup bir zamān bī-ḫod olmışidi. Keẕālik bülbül tecellī-i gül āteşini göricek ḥayret-zede olduḳları ḥālde bī-ḫod ḳalmışlardur, dimekdür.

[1014] Gonca çimen içinde bir müddet gizlediği altının hepsini çiçeğin gelişinin şükrü için nisar etti.

[1015] Gül ateş ağacından tecelli ettiği zaman bin çılgın bülbül Musa gibi yere düştü.

ندید تا نشد از خویش بلبل از آتش

بغیر هستی او نیست مانع دیدار[1016]

22. Ne-dīd tā ne-şod ez-ḫ̬ˇīş bülbül ez-āteş

Be-ġayr-ı hestī-i ū nīst mānīʿ-i dīdār

Bu beyt bülbül güle derece-i ġāyetde taʿaşşuḳı der-kār iken gül görmez didüklerine işāretdür. Maḥṣūl-ı Beyt: Bülbül āteş-i ʿaşḳ-ı gül ile kendini maḥv itmeyince görmedi. Zīrā bülbülüŋ ruʾyet-i dīdārına mānīʿ kendi varlıġından ġayrı degildür. Yaʿnī bülbül güli görmedügi ancaḳ kendi vücūdın varlıġı ve ṣaġlıġı mānīʿdür. Pes vücūduŋ āteş-i iştiyāḳ-ı gülde güdāḫ̬te itmeyince dīdārın ḳande görür? İnsān daḫı vāṣıl-ı ser-menzil-i cānān olmaḳ diledükde āteş-i iştiyāḳında kendini maḥv itmeyince ḳande vāṣıl olur?

بروی شاهد کل باغبان چه بندی در

که در ببندی اگر سر برآرد از دیوار[1017]

23. Be-rūy-ı şāhid-i gül bāġbān çe bendī der

Ki der-be-bendī eger ser ber-āred ez-dīvār

Maḥṣūl-ı Beyt: Mādām ki bālāda ẕikr olınduġı minvāl üzere bahāruŋ feyżi eşeriyle rūy-ı zemīn terāvet ü sebzlik kesb eyledi. Bāġbān şāhid-i gül üzerine ḳapuyı neden bend ider? Zīrā ḳapuyı bend ider ise gül ḳuvve-i nāmiye iʿānesiyle başını dīvārdan çıḳarur. Yaʿnī leṭāfet-i bahār ile güller ol mertebe ḳuvve-i nāmiye kesb itmişlerdür ki eger bāġbān üzerine sedd-i bāb eylese dīvārdan başın çıḳarur, dimekdür.

عروسی است مگر در حریم باغ امشب

که شاهد چمن از شاخ سبز بسته نگار[1018]

24. ʿArūsī est meger der-ḥarīm-i bāġ imşeb

Ki şāhid-i çemen ez-şāḫ̬-ı sebz beste-nigār

[1016] Bülbül ateşten dolayı kendinden geçmeyince bir şey göremedi. Onun kendi varlığından başka görmeye engel bir şey yoktur.

[1017] Bahçivan! Gülün güzeli üzerine niye kapıyı kapatıyorsun. Kapıyı kapatırsan duvardan baş kaldırır.

[1018] Bahçe avlusunda bu gece düğün mü var ki çimenin güzeli yeşil daldan resim bağlamış.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ġālibā bāġ-ı ḥaremünde bu gice bir ʿarūs varidi ki şāhid-i çemen sebz budaḳlardan naḳş u nigār bağlamış. "Şāhid-i çemen" gülden kināyedür. Naḳş u nigār-ı gül sebz ü ṣurḫ vesāʾir renglere daḫı beŋzedüginden kināyedür. Pes bu rengler ʿarūs u meşşaṭalar ʿamelidür.

خروش مرغ چمن سروش غیب شنید

بکوش زهرهٔ جنگی رسید صوت هزار[1019]

25. Ḫurūş-ı murġ-ı çemen sürūş-ı ġayb şenīd

Be-güş-ı Zühre-i çengī resīd ṣavt-ı hezār

Maḥṣūl-ı Beyt: Mevsim-i faṣl-ı bahārda murġān bir ḥālet kesb eylediler ki murġ-ı çemen cūş u ḫurūşlarını sürūş-ı ġaybile güş idüp Zühre-i çengī güşına hezār ṣavt u naġamāt irişdi, dimekdür.

شکوفه عارض خود از سپیدی ساخت سفید

26. Şükūfe ʿārıż-ı ḫod ez-sepīdī sāḫt sefīd

[103b]

چو نو عروس کل از غازه سرخ کرد عذار[1020]

Çü nev-ʿarūs-ı gül ez-ġāze surḫ kerd ʿiẕār

"Sepīdī" ʿaḳlıḳ boyasına dirler. "Sefīd" be-maʿnā beyāż. "Ġāze" ḳızılca boyası dimekdür.
Maḥṣūl-ı Beyt: Şükūfeler kendi ʿārıżların ʿaḳlıḳ ile beyāż eylediler. Gül-i nev-ʿarus gibi ki ḳızılcadan ʿārıżların ṣurḫ eylemişlerdür, dimekdür.

گلاب زن بکف از غنچهٔ شاخ تابزند

مخدرات چمن را گلاب بر رخسار[1021]

27. Gül-āb zen be-kef ez-ġonce-i şāḫ tā be-zened

Muḫadderāt çemen-rā gül-āb ber-ruḫsār

[1019] Gayb meleği, çimen kuşunun çoşkusunu duydu ve çengi Zühre'nin kulağına bülbülün nağmesi ulaştı.

[1020] Gülün yeni gelini yüzünü allıkla kırmızı yaptığında ağaç çiçekleri beyaz ile kendi yüzlerini beyaz yaptılar.

[1021] Dallardaki goncadan gül suyu al perdedarlar çimenliğin yüzüne gül suyu serpsin.

Mıṣrāʿ-ı evvelīde gül-āb ẓarfı taḥtında maḥẕūfdur, gül-ābdān maʿnāsınadur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ġonceden şāḫlaruŋ eline gül-ābdān virüŋ tā ki çemenüŋ ehl-i bīnüŋ ruḫsārına gül-āb serpe, dimekdür.

چه صورتست که صورت کز چمن انگیخت

چه نقشهاست که نقاش صنع کرد نگار[1022]

28. Çe ṣūretest ki ṣūret k'ez-çemen engīḫt

Çe naḳşehāst ki naḳḳāş-ı ṣunʿ kerd nigār

"Engīḫt" ḳopardı ve ẓāhir eyledi, dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ṣunʿ-ı Ḫudā'ya taḥayyür ṭarīḳiyle buyurur ki: Tebārek ne ṣūretdür ol ki çemenzārda rū-nümā olup kendini iẓhār eyledi. Ve ne güne naḳş bu naḳş ki Nāḳḳāş-ı Ṣunʿ-ı Ezel anı naḳş eylemişdür, dimekdür.

بیا بیا که گل از آتش خلیل بشکفت

فتاده شعله در اطراف باغ از گلنار[1023]

29. Biyā biyā ki gül ez-āteş-i Ḫalīl şükuft

Fütāde şuʿle der-eṭrāf-ı bāġ ez-gülnār

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey memdūḥ! Gel gel ki ṣurḫī-i gül yaʿnī āteş-i gül surḫlıġı āteş-i İbrāhīm'den şükufte oldı. Ve daḫı gülnār-ı bāġ eṭrāfında şuʿleler düşdi, murād ṭarāvet-i bāġdan kināyedür.

شگفته از دم باد سحر گل سوری

نماند بر سر شاخ از شکوفه ها آثار[1024]

30. Şügufte ez-dem-i bād-ı seḥer gül-i sūrī

Nemānd ber-ser-i şāḫ ez-şüküfehā āṯār

"Gül-i sūrī" ḳızıl ve reng-āmīz gül dimekdür.

[1022] Çimenlik ressamı ne güzel resimler çizmiş ve yaradılış resimcisi ne güzel desenler yapmıştır.

[1023] Gel gel ki Halil ateşinde gül açtı. Narçiçeğinden bahçe etrafına ateşler düştü.

[1024] Seher rüzgârının nefesinden sonra gül açılmış ve dalların üzerinde tomurcuklardan bir eser kalmamıştır.

Maḥṣūl-ı Beyt: Faṣl-ı rebīʿ feyżi leṭāfetini naẓar eyle. Bād-ı seḥer ismi deminden gül-i sūrī bir mertebe şükufte vü güşāde oldı ki şāḫlaruŋ başları üzerinde şükūfelerden eṣer ḳalmadı. Yaʿnī şükūfelerüŋ cümlesi güşāde oldı, dimekdür.

چو بشکفد گل صبح از افق فروریزد

شکوفهای فلک از ثوابت سیار[1025]

31. Çü be-ş'kufed gül-i ṣubḥ ez-ufuḳ fürū rīzed

Şükūfehā-yı felek ez-ṣevābit [ü] seyyār

"Gül-i ṣubḥ" gerçi luġatde ṣabāḥ güli dimekdür. Lākin murād şemsdür. "Fürū rīzed" dökilür ve maḥv olur maʿnāsınadur. "Şükūfehā-yı felek" murād yıldızlardur ve ṣevābit-i felekde ṣābit ü ḳāʾim nücūmdan kināyedür. "Seyyār" ḥareket idici yıldızlar dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Faṣl-ı rebīʿ şol mertebe ḥüsn ü leṭāfet kesb eylemişdür ki gül-i ṣubḥ mādām ki ufḳ-ı ḫāverden ṭulūʿ eyleye. Felegüŋ ṣābit ü seyyār şükūfeleri şiddet-i ḫazāna dūçār şükūfeler gibi dökilüp maḥv olurlar. Bu beyt bundan kināyedür ki bahār-ı nīsān irdükde şems Ḥamel burcına irüp hevālar germiyet kesb idüp felekde ebrden nişān olmaduġı eclden ṣubḥ güli ṭulūʿ idince semāvātda ne ḳadar ṣābit ü seyyār encüm var ise külliyen maḥv u nā-būd olduḳlarıdur. Zīrā ḳış mevsiminde şems burc-ı ʿaḳrebe varduḳda cihānda berḳ ü bārān dimekdür. Ve ebr eksük olduġından seḥerī gül-i ṣubḥ ṭulūʿ iderse de ʿāleme revnaḳ viremedüginden ṣābit ü seyyārı daḫı gūyiyā maḥv idi, dimekdür.

سفید زرد مه و مهر بر فلک دو گلند

طفیل بزم خداوند کامگار ملک گذار[1026]

32. Sefīd ü zerd-i meh ü mihr ber-felek dü gülend

Ṭufeyl-i bezm-i Ḫudāvend-i kāmkār-ı mülk-güẕār

"Sefīd" aḳ dimekdür. Murād

[104a]

[1025] Sabah çiçeği açtığı zaman feleğin yıldızları ve gezegenlerinden tomurcukları ufuktan aşağıya dökülür.

[1026] Ay ve güneş feleğin üzerinde iki beyaz ve sarı güldür ki ülkeyi yöneten başarılı efendimizin meclisinin dalkavuklarıdır.

mehdür. “Zerd” ṣarı dimekdür murād mihrdür. “Ṭufeyl” ism-i taṣġīrdür ṭıflcaġızlar dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey memdūḥ! Beyāż ve ṣarı meh ve mihr felek üzerine iki güldürler. Kāmkār u mülk-güẕār Ḫudāvendüŋ bezmi ṭıflcaġızlarıdur. Yaʿnī felekde olan mihr ü meh gülleri bezm-i Ḫudāvendigār-ı kāmkār ve mülk-güẕāruŋ iki ṭıfllarıdur, dimekdür.

جلیس مسند عزت انیس شاه حسین

که خلق روی زمین را باوست استظهار[1027]

33. Celīs-i mesned-i ʿizzet enīs-i şāh Ḫüseyn

Ki ḫalḳ-ı rūy-ı zemīr-rā be-ūst istiẕhār

Maḥṣūl-ı Beyt: Kāmkār u mülk-güẕār olan Ḫudāvend-i ʿizzet ü devlet enīsi ve mesned ü salṭanat celīsi Şāh Ḥüseyn’dür ki rūy-ı zemīn ḫalḳı anı devletiyle istiẕhār dirler. Yaʿnī anuŋ devlet ü ʿadāleti sāyesinde āsūde-ḥāldürler, dimekdür.

سپهر معدلت و ابر رحمت انکه فکند

نهال جور زبیخ و درخت ظلم از بار[1028]

34. Sipihr-i maʿdelet ü ebr-i raḥmet ān ki fikend

Nihāl-i cevr zi-bīḫ ü dıraḫt-ı ẓulm ez-bār

Maḥṣūl-ı Beyt: Ol Şāh-ı ʿadālet-penāh ancılayın mülk-güẕār ve kāmkār-ı sipihr-i maʿdelet ve ebr-i raḥmetdür ki cevr ü cefā nihālini gökden ve ẓulm ü sitem dıraḫtını bīḫinden ḳazmış ve maḥv eylemişdür, dimekdür.

ستون دولت و ملت بعهد او قائم

مدار امن و امان مرجع صغار و کبار[1029]

35. Sütūn-ı devlet ü millet be-ʿahd-i ū ḳāʾim

Medār-ı emn ü emān merciʿ-i ṣıġār u kibār

[1027] İzzet tahtında oturan yeryüzü halkının güvendiği Şah Hüseyn’dir.

[1028] Çile fidanını dibinden koparan, zulüm ağacını meyvesiz kılan, adalet seması ve rahmet bulutudur.

[1029] Hükümet ve milletin direği onun sözüne dayanmaktadır. Emniyet ve güvenin merkezi ve küçük ve büyüklerin başvuracağı yerdir.

Maḥṣūl-ı Beyt: Devlet ü millet sütūnı memdūḥuŋ eyyām-ı ḥuceste-encāmıyla ḳāʾimdür. Ve ol ẕāt-ı emn ü emān medārı ve ṣıġār u kibāruŋ maḥall-i merciʿidür, dimekdür.

بچشم اهل بصیرت نشان خاتم اوست

سواد مردمک دیدهٔ اولوالابصار[1030]

36. Be-çeşm-i ehl-i baṣīret nişān-ı ḫātem-i ūst

Sevād-ı merdümek-i dīde-i ulü'l-ebṣār

"Ehl-i baṣīret" ehl-i yaḳīn dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ehl-i baṣīretüŋ ve ehl-i yaḳīn ẕevātuŋ ve ulü'l-ebṣāruŋ çeşmi ve dīde-i merdümeki sevādı anuŋ ḫāteminüŋ nişānıdur. Yaʿnī sevād-ı dīde-i ulü'l-ebṣār memdūḥuŋ ḫātemiyle maḫtūmdur, dimekdür.

قضا بیحضور او یک حکم

نکرده است فلک بی وقوف او یک کار[1031]

37. Ḳażā bī-ḥużūr-ı ū yek ḥükm

Ne-kerde est felek bī-vuḳūf-ı ū yek kār

Maḥṣūl-ı Beyt: Memdūḥ şol mertebe nāfiẕü'l-ḥükmdür. Ḳażānuŋ kendisi memdūḥuŋ ḥużūruŋsuz ḥükm sürmişdür. Yaʿnī felek hīç icrā-yı aḥkām itmemişdür. Ve daḫı çarḫ anuŋ vuḳūfınsuz hīç bir maṣlaḥat tanẓīm itmemişdür tā ki memdūḥuŋ reʾy ü tedbīri olmayınca.

براست کارئ او نیست درزمانه کسی

بطبع راست ترازوی عدل را معیار[1032]

38. Be-rāst-kārī-i ū nīst der-zamāne kesī

Be-ṭabʿ-ı rāst terāzū-yı ʿadl-rā miʿyār

[1030] Basiret sahibi gözlerin bebeğinin siyahlığı, görebilenlerin gözünde onun yüzüğünün nişanıdır.

[1031] Kader o olmadan bir karar vermemiş, felek onun bilgisi dışında hiçbir iş yapmamıştır.

[1032] Bu zamanda kimse onun kadar dürüst değildir ve doğru fıtratından adalet tartısına ayar olmuştur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Memdūḥuŋ ṭoġrılıḳ işiyle zamānede kimse yoḳdur ki ṭoġrılıḳ ṭabʿıyla ʿadl terāzūsına miʿyār ola. Yaʿnī ṭoġrılıḳ ve ʿadl terāzūsına memdūḥdan ġayrı miʿyar u mehek kimse yoḳdur, dimekdür.

آیا رفیع جناب بلند همت و قدر

که هست در نظرت نه سپهر بیمقدار[1033]

39. Āyā refīʿ-i Cenāb-ı Bülend-himmet ü ḳadr

Ki hest der-naẓaret nüh sipihr bī-miḳdār

Maḥṣūl-ı Beyt: Zihī devlet ü saʿādet ki bülend-himmet ve ḳadr-i refīʿüŋ var. Bir mertebe ki sipihr-i nüh ṭabaḳāt naẓarında bī-miḳdārdur. Yaʿnī sipihr senüŋ bülend-himmet ve ḳadr-i rifʿatuŋa naẓaran bī-miḳdārdur, dimekdür.

فتاده بر سر راه تو آفتاب از عجز

بظل رحمت از خاک خود سرش بردار[1034]

40. Fütāde ber-ser-i rāh-ı to āfitāb ez-ʿacz

Be-ẓıll-ı merḥamet ez-ḫāk-i ḫod sereş ber-dār

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ẕāt! Āfitāb ʿacz cihetiyle ḫāk-i pāyüŋe üftādedür. Sen ki ṣāḥib-i merḥametsüŋ, raḥmetüŋ ẓıllıyla āfitābuŋ

[104b]

başını ḫāk-ı meẕelletden ḳaldur, dimekdür.

تو آن کسی نیابند خسروان جهان

ببارگاه تو بی سبق اشنا بار[1035]

41. To ān kesī ki ne-yābend ḫüsrevān-ı cihān

Be-bārgāh-ı to bī-sebaḳ āşinā bār

"Sebḳ" ders ü taʿlīm ü delīl maʿnāsınadur. "Bār" be-maʿnā icāzet.

[1033] Ey yüce makamlı ve himmeti ile değeri yüksek olan zat, senin gözünde dokuz kat gök kıymetsizdir.

[1034] Güneş âcziyeti yüzünden senin yolunda yere düşmüştür. Sen rahmet gölgene alarak onun başını topraktan kaldır.

[1035] Dünya şahları senin sarayında eğitim almadan ün kazanamazlar.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ẕāt! Sen ol ʿālī-cenābsuŋ ki ḫüsrevān-ı cihān senüŋ bārgāh-ı ʿadālet-penāhuŋa taʿlīm ve delīlsüz āşinālıḳ iẕniyle yol peydā idemezler. Yaʿnī cihān pādişāhları bile bārgāhuŋa delīlsüz āşinālıḳ peydā idemezler, dimekdür.

زطاعت تو نتابند سر وضیع و شریف

زخدمت تو ندارد قباد و قیصر عار[1036]

42. Zi-ṭāʿat-i to ne-tābend ser-i vażīʿ u şerīf

Zi-ḫiẕmet-i to ne-dāred Ḳubād u Ḳayser ʿār

"Vażīʿ" şerīfüŋ żıddına dirler.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ẕāt! Vażīʿ ü şerīf ser-keşlik ṭarīḳiyle iṭāʿatüŋden çıḳamazlar ve senüŋ ḫiẕmet-i bāhirü'l-mefḫaretlerüŋden Ḳubād u Ḳayṣer ʿār itmezler. Yaʿnī Keyḳubād ki rūy-ı zemīn şāhlarıdur, ḫiẕmetüŋde dāmen-der-miyān idüp saʿy u kūşişlerüŋi iftiḫār iderler, dimekdür.

ذهی مراتب جاه و علو منزلت

که از قصورش افکار میشود افگار[1037]

43. Zihī merātib-i cāh u ʿulüvv-i menzilet

Ki ez-ḳuṣūreş efkār mīşeved efgār

"Efgār" elīf ve fā'nuŋ sükūnı ve kesrleriyle ʿacz maʿnāsına istiʿmāl olınur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ẕāt! Zihī merātib-i cāh u celāl ki anuŋ taṣavvur u efkārından fikrüŋ kendisi ʿacze dūçārdur, dimekdür.

نظر بملک کی و تخت جم نیندازم

اگر بکوشهٔ چشم نظر کنی یکبار[1038]

44. Naẕar be-mülk-i Key ü taḫt-ı Cem ne-y-endāzem

Eger be-kūşe-i çeşm naẕar konī yek bār

[1036] Alçak ve yüce makamlılar sana itaat etmekten kaçınamazlar. İran ve Rum şahları sana hizmet etmeyi ayıp saymazlar.

[1037] Ne güzel ihtişam dereceleri ve makam yüceliği ki düşünceler onu kavramakta yetersiz olduğu için hastalanır.

[1038] Eğer bir defa göz ucuyla bana baksan Keykavus'un ülkesine ve Cemşit'in tahtına bakmayacağım.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey Şāh! Mülk-i Keyḳubāḏ ve taḫt-ı Cem'e aṣlā naẓar ṣalmazdum. Eger gūşe-i çeşmüme ʿaynı ʿināyet naẓarıyla bir kerre naẓar idecek olur iseŋ dimekdür.

به همعنانئ بخت از همه سرافرازان
ربوده قصبه السبق را در این مضمار[1039]
45. Be-hem-ʿinānī-i baḫt ez-heme ser-efrāzān
Rubūde kaṣabü's-sebḳ-rā der-īn miżmār

"Ḳaṣabü's-sebḳ" şol aşḳıdur ki dügünlerde aşup andan at yarış idüp her kim ilerü varur ise aşḳı alur. "Mıżmār" at ḳoşdurduḳları meydān dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey şāh! Baḫt u ṭāliʿüŋ senüŋ hem-ʿīnānlıḳ ḥasebiyle bu meydān-ı şāhānede kāffe-i ser-efrāzān-ı cihāndan ḳaṣabü's-sebḳi rübūde eylemişsüŋ, dimekdür.

زمانه گرچه بدورت گرفت آرامی
سپهر را از پی خدمت تو نیست قرار[1040]
46. Zamāne gerçi be-devret girift ārāmī
Sipihr-rā ez-pey-i ḫiẕmet-i to nīst ḳarār

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey Şāh! Zamāne senüŋ devr-i saʿādetüŋde āsāyiş ü ārām ṭutmışdur. Yaʿnī zamāne ʿuzlet ṭutup āsāyiş ü ārām-gīr olmışdur. Ammā sipihr senüŋ ḫiẕmet-i mūceyb-i mefḫaretüŋ peyinde bir mertebe devr-i dāʾimdür ki aṣlā ḳarārı yoḳdur, dimekdür.

دمی که آتش قهر تو انتقام کشد
زپیش او بگریزد شریر همچو شرار[1041]
47. Demī ki āteş-i ḳahr-ı to intiḳām keşed
Zi-pīş-i to be-gürīzed şerīr hemçü şerār

[1039] Koşu meydanında ikbal ile yanyana at koşturarak tüm yüce makamlılardan ödülü çalmıştır.

[1040] Senin döneminde felek rahatladıysa da feleğe sana hizmet için durmak yoktur.

[1041] Senin gazap ateşin intikam almayı arzuladığı zaman kötüler alevler gibi onun önünden firar eder.

"Şerīr" eşirrā'dan. Pes dimekdür ki ey ẕāt! Mādām ki aḫẕ-i ṣār u intiḳām içün ġażab-ı ḳahr āteşin ʿalev-gīr idesüŋ. Ol ḳahr pīşgāhından aʿdā-yı cāh u devletüŋ şerār-ı āteş gibi ḳaṣd-ı firār eyler. Yāḫūd **el-ḫāʿinu ḫāʿifun**[1042] mā-ṣadaḳınca eşirrā gibi firār eyler, dimekdür.

بحسن خلق و کرم مرد و زن شکار تواند

چه میشوی زپی صید بر سمند سوار[1043]

48. Be-ḥüsn-i ḫulḳ u kerem merd ü zen şikār tevānd

Çe mīşevī zi-pey-i ṣayd ber-semend süvār

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ẕāt! Cihānuŋ merd ü zeni ve be-taḫṣīṣ ṣıġār u kibārı senüŋ ḥüsn-i ḫulḳ-ı vücūd u keremüŋe ṣayd olmışlardur.

[105a]

Pes esb ü semend ṣabāda süvār birle anlaruŋ ṣaydına niçün zaḥmet çekersüŋ? dimekdür.

نمی شود ز تو آزده خاطری هرگز

زجانب تو به موری نمیرسد آزار[1044]

49. Ne-mīşeved zi-to āzürde-ḫāṭırī hergiz

Zi-cānib-i to be-mūrī ne-mīresed āzār

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey bende-nüvāz olan ẕāt! Ḥāşā ki cihānda īrād-ı taʿaddī birle hīç ferdüŋ ḫāṭırı senden azürde vü perjmürde ola. Niteki senüŋ cānibüŋden bir mūra āzār irmedügi gibi.

تویی که معدن احسان و منبع جودی

دل تو بحر کرم و دست ابر گوهربار[1045]

50. Toyī ki maʿden-i iḥsān u menbaʿ-ı cūdī

Dil-i to baḥr-ı kerem ü dest ebr-i gevher-bār

Maḥṣūl-ı Beyt: Sensüŋ ol iḥsān maʿdeni ve seḫā menbaʿı ki ḳalbüŋ baḥr-ı kerem ve destüŋ ebr-i gevher-bārdur. Ebr-i gevher-bārı dest-i gevher-feşāna ḫoş münāsebeti vāḳıʿdur. Zīrā

[1042] Hain korkak olur.

[1043] İyi huyun ve cömetliğinden dolayı erkek ve kadın sana av olmuştur. Neden av peşinde ata binmişsin ki?

[1044] Senden hiçbir gönül asla incinmez ve senin tarafından bir karıncaya bile zarar gelmez.

[1045] Sen iyilik madeni ve cömertlik kaynağısın. Gönlün cömertlik denizi ve elin ise inci yağdıran buluttur.

ebr-i nīsān deryālarda gevher-bār olduġı gibi senüŋ elüŋ daḫı ḫavāṣ daʿvāma gevher-efşāndur, dimekdür.

جهانپناهای فصل بهار و موسم گل

رسید مرا استطاعت آن مقدار[1046]

51. Cihān-penāhā faṣl-ı bahār u mevsim-i gül

Resīd ü nīst me-rā istiṭāʿat ān miḳdār

Ḳıṭʿa: "Cihān-penāhā" żarūret-i vezn içün sekene ile ḳırāʾat olınur. Meṣelā "cihān-penāhāʿ faṣl-ı bahār u mevsim-i gül" bu maḥalde taʿazzül ṭarīḳiyle buyurur ki:

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey cihān-penāh olan eşref-i īrān! Eyyām-ı faṣl-ı rebīʿ ve mevsim-i gül ü gülnār irdi. Ḥālā ki bu kemter bendelerüŋde şol ḳudret yoḳ ki.

دست لاله رخی گیرم و بباغ روم

بکوشه بنشینم که خالی از اغیار[1047]

52. Dest-i lāle-ruḫī gīrem ü be-bāġ revem

Be-kūşe be-nişīnem ki ḫālī ez-aġyār

Maḥṣūl-ı Beyt: Merḥūm memdūḥdan cāʾize vü iḥsān u ʿināyet ṭaleb ṭarīḳiyle buyurur ki: Ey Şāh! Faṣl-ı bahār ve mevsim-i gül ü gülnār irdi. Ḥālbuki bende şol ṭāḳat yoḳ ki bir lāle-ruḫ nāzenīn ile dest-be-dest olup bāġ u būstāna varup bir gūşe-i vaḥdetde oṭuram ki ol gūşe aġyārdan tehī ola, dimekdür.

بدست خاصه در ایام کل تهی دستی

برآمد از غم آن دود از درون چنار[1048]

53. Be-dest-i ḫāṣṣa der-eyyām-ı gül tehī-destī

Ber-āmed ez-ġam-ı ān dūd ez-derūn-ı çenār

[1046] Ey dünyanın sığınacağı yer! Bahar ve gül mevsimi geldi. (Lakin) bende o kadar güç yok ki.

[1047] Bir lale yüzlü sevgilinin elini tutarak bahçeye gideyim. Yabancılardan uzak bir köşeye oturayım.

[1048] Fakirlik özellikle de gül mevsiminde kötüdür ve bu kederden dolayı çınar ağacının içinden duman yükseldi.

Bu beytde daḳīḳan budur ki berg-i çenār ṭıbḳ-ı benān-ı insān gibi olup dāʾimā güşāde-dest olup eline rūzgārdan ġayrı hīç nesne girmedüginden bir mertebe maġmūm u mükedderdür ki derūnından keşret-i ḥasret-i ʿadem-i servet-i yesārīden ṭuman çıḳmaḳdadur. Zīrā sāl-ḫorde çenārlaruŋ derūnı muḥriḳdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Bā-ḫuṣūṣ mevsim-i gül ü gülnārda tehī-destī mertebe-i bed viremezdür ki ol tehī-destlik ġam u ālāmından derūn-ı çenārdan ṭuman çıḳar. Yaʿnī tehī-destlik ʿazābını çenār bile ʿadem-i taḥammülinden nāşī derūnı dāġ-dār olmaḳdadur ki ol cemādāt maḳūlesidür. Pes ben ne ṭarīḳile ṣabr u ārām idem, dimekdür.

عجب مدار که در باغ دهر سومن را
هوای مدح تو آرد زبانش در گفتار[1049]

54. ʿAceb medār ki der-bāġ-ı dehr sūsen-rā
Hevā-yı medḥ-i to ared zebāneş der-güftār

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ẕāt! ʿucbe ḳılma. Yaʿnī maḥall-i istiġrāb degildür eger bāġ-ı dehrde sūsen-i āzādeyi medḥüŋ güftāra getürürse yaʿnī sūsen-i ḫāmūş, zebān dırāz idüp medḥüŋle güftāre gelürse taʿaccüb olınur mevād degildür, dimekdür.

[105b]

مسبحان نهانخانهٔ صوامع قدس
پی دعای تو هستند روز و شب در کار[1050]

55. Müsebbiḥān-ı nihān-ḫāne-i ṣavāmiʿ-i ḳuds
Pey-i duʿā-yı to hestend rūz u şeb der-kār

“Müsebbiḥān” cemʿdür, tesbīḥ idiciler, dimekdür. “Ṣavāmiʿ” ṣavmaʿanuŋ cemʿidür. Ḫānḳāh maʿnāsınadur. Ḳuds-i ṭāhir dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Nihān-ḫāne-i ḳurb-ı ḳuds ṣavmaʿalarınuŋ musebbiḥleri rūz u şeb senüŋ duʿā-yı beḳā-yı ʿömr ü devletüŋ peyindedür, dimekdür.

جماعتی به رکوعند و فرقه بسجود

[1049] Felek bahçesinde senin övgün hevesi susam çiçeğini dile getirirse şaşırma.

[1050] Kutsal manastırların gizli odalarındeki âbidler sana dua etmek için gece gündüz çalışmaktalar.

همی کنند گروهی ستاده استغفار[1051]

56. Cemāʿatī be-rükūʿend ü fırḳa be-sücūd

Hemī konend gürūhī sitāde istiġfār

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ẕāt! Bir alay cemāʿat saŋa taʿẓīmen rükūʿda olup bir fırḳası daḫı hemīşe sücūddadurlar. Ve bir ṭaḳım ḳıyāmen dāʾimen istiġfārdadurlar. Rükūʿdan murād şāhlar ḥużūrında ehl-i meṣāliḥ varup miyānın kemer idüp temennī itdükleridür. Ve daḫı sücūddan murād şol mübārizlerdür ki başların uġurına oynadup fedā iderler. İstiġfārdan murād şunlardur ki ḥużūr-ı pādişāhīde elpençe ḳıyāmda ṭururlar. Vallāhu aʿlem.

هلال وار بکنجی فتاده عرفی هم

نهاده روی بخاک و دیدهٔ خونبار[1052]

57. Hilālvār be-küncī fütāde ʿUrfī hem

Nihāde-rūy-be-ḫāk ü dīde-i ḫūn-bār

"Hilāl" ʿādetā ḳulaḳ hilāli dimekdür ki żāyiʿ olsa bir gūşeye nihān olur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ḳıṭʿa: Mādām ki bir alay cemāʿat rükūʿda ve bir fırḳası sücūdda ve bir ṭaḳımı daḫı ḳıyāmen ḫiẕmet-i şāhānelerinde iṣbāt-ı vücūd itmekdedürler. ʿUrfī daḫı mānend-i hilāl żaʿf-ı ḥāl ile bir gūşeye düşmiş dīde-i ḫūn-bār ile derūnı ḫāke ḳoyup duʿā-yı ḫayruŋuz ḫiẕmetindedür, dimekdür.

بقای عمر ترا از خدای می طلبد

پس از دعای صباح و رواح لیل و نهار[1053]

58. Beḳā-yı ʿömr-i to-rā ez-Ḫudāy mīṭalebed

Pes ez-duʿā-yı ṣabāḥ u revāḥ-ı leyl ü nehār

"Revāḥ" ḳable'z-zamān dinilecek meʾālinde istiʿmāl olınur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey Şāh! ʿUrfī dīde-i ḫūn-bār ile rūy-ı ʿubūdiyetin ḫāke berāber idüp senüŋ ʿömr ü devletüŋ beḳāsını Cenāb-ı Bāḳī'den istidʿā ider. Andan evvelki leyl ü nehār zevāl

[1051] Bir camaat rükuya eğilmiş ve bir diğeri secdededir. Bir taife de ayakta durarak istiğfar ederler.

[1052] Urfî de hilal gibi bir köşeye düşmüş ve kanlı gözlerle yüzünü toprağa koymuş.

[1053] Sabah ve akşam duasından sonra gece gündüz Allah'tan senin ömrünün uzunluğunu diler.

bula. Yaʿnī şol ṣabāḥa mensūb duʿādan ṣoŋra ki leyl ü nehār zamānından evvel ola ve'l-ḥāṣıl leyl ü nehār zevāl bulmadan devletüŋ zevāl bulmasını temennī ider, dimekdür.

نهال باغ حیاتت باد امین
زنند با حوادیث مثال گل از خار[1054]

59. Nihāl-i bāġ-ı ḥayātet hemīşe bād emīn
Zenend bā-ḥavādīṯ miṯāl-i gül ez-ḫār

"Tünd-bād" muḫālif rūzgār maʿnāsınadur. Ve ṣarb yel dimekdür. "Ḥavādiṯ" ḥudūṯı olan āfetlerden kināyedür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ẕāt! Bāġ-ı ḥayātuŋ nihāli hemvāre tünd-bāḍ u ḥavādiṯden emīn olsun. Niteki gül ḫārdan emīndür. Zīrā gül eṭrāfında gerçi ġalebe-i ḫār vāḳıʿdur. Lākin güle ẕerreveş mażarratı yoḳdur.

بهار عمر تو سرسبز باد چندانی
که دی زعدل تو گیرد مزاج فصل بهار[1055]

60. Bahār-ı ʿömr-i to ser-sebz-i bād-ı çendānī
Ki dey zi-ʿadl-i to gīred mizāc-ı faṣl-ı bahār

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey pādişāh! Senüŋ bahār-ı ʿömrüŋ şol vaḳte dek ter ü tāze olsun ki ʿadāletüŋ feyżi eṯerinden ṭabīʿat-ı dey mizāc-ı bahār ṭuta. Yaʿnī ṭabīʿat-ı dey bahār mizācın ṭutduḳca ʿömrüŋ bahārı ṭarāvet-yāb olsun, dimekdür.

[106a]

Zīrā her ḳış ki gelür ʿaḳabince faṣl-ı bahār muḳarrerdür. Murād bahār-ı ʿömrüŋ ilā-yevmi'l-ḳıyām āzürde-i bād-ı ḫazān ve perjmüde-i ālām-ı dehr-i sāmān olmasun, dimekdür. Bu ḳaṣīde, merḥūmuŋ bahāriyye ḳaṣīdelerinden idi. Ol sebebden ibtidā ve intihāsını bahār ile tezyīn eylemişdür.

19

Ḥarfü'z-zā der-medḥ-i Ḥażret-i Seyyid-i Veled-i Ādem Ṣallallāhu ʿAleyhi Ve sellem

[1054] Senin hayat bahçenin fidanı hadiseler fırtınasından, çiçeğin dikenden olduğu gibi güvende olsun.

[1055] Senin ömrün baharı öyle yemyeşil olsun ki kış senin adaletinden bahar mevsiminin huyunu alsın.

[feʿilātün/feʿilātün/feʿilātün/feʿilün]

آمد آشفته بخوابم شبی آن مایهٔ ناز

بروش مهر فزا و بنگه صبر گداز[1056]

1. Āmed āşufte be-ḫˇābem şebī ān māye-i nāz

Be-reviş-i mihr-fezā vü be-nigeh-i ṣabr-güdāz

"Āşufte" bulanıḳ ve ḳarışıḳ ve ġażabnāk maʿnāsına daḫı müstaʿmeldür. "Ān" mışrāʿ-ı ṯānīde ṣıfatlar ile mevṣūf dil-bere rāciʿ dür. "Māye-i nāz" nāz u kirişme ser-māyelü maḥbūb dimekdür. "Güdāz" eridici ve maḥv idici dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ne saʿādetlü ve ne şereflü ḫˇāb idi. Ol ḫˇāb ki bir nāz u kirişme ser-māyelü cānān, āşufte oldıġı ḥālde gelmişidi. Bir maḥbūb-ı dil-firīb idi ki revişinde maḥabbet-efzā ve bir nigāhla ʿāşıḳuŋ ṣabr u ḳarārın eridüp bī-tāb u tüvān eylerdi. Yaʿnī bir gice ḫˇābumda bu ṣıfatlar ile mevṣūf şāhid-i āşufte oldıġı ḥālde gelmişidi, dimekdür.

وه چه شب سرمهٔ آهوی غزالان ختن

وه چه شب وسمهٔ ابروی عروسان طراز[1057]

2. Veh çe şeb sürme-i āhū-yı ġazālān-ı Ḫoten

Veh çe şeb vesme-i ebrū-yı ʿarūsān-ı ṭırāz

"Veh çe şeb" ziyāde ḥasretüŋden buyurur ki: Āh ne saʿādetlü ve ne şereflü mübārek gice idi, dimekdür. "Āhū" bu maḥalde "dīde" maʿnāsına aḫẕ olına. "Ḫoten" Ḫıṭā ve Ḫoten dimekle Çīn-i Māçīn iḳlīminde maʿrūf yerlerdür ki misk ol diyāruŋ āhūları nāfelerinden ḥāṣıl olur. Nitekim dīger ḳaṣāʾidde ẕikri geçmişidi. "Vesme" şol rāstıḳ boyadur ki ḫātūnlar zīnet içün ebrūlarına çekerler. "Ṭırāz" zīnet maʿnāsınadur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Āh u feryād u nāle vü fiġān ol şereflü mübārek gice ne mertebe ḥuceste vü meymūn gice idi ol gice ki siyāhlıḳ leṭāfetinde ʿarūs-ṭırāz olan vesme-i ebrū gibi idi. Ol giceki siyāhlıḳ leṭāfetinden ʿarūs-ṭırāz olan vesme-i ebrū gibi idi. Yaʿnī mihr-efzā ve şīveger cānān ḫˇābuma geldügi gicesi bir mübārek ü münevver gice idi ki vaṣfı ʿadem-i imkāndur. Bu maḥalde ol mübārek şeyʾüŋ leẕẕetin kemā-yenbaġī beyāndan ʿacz gösterüp buyurur ki:

[1056] Yürüyüşüyle sevgi arttıran ve bakışıyla sabrı eriten o naz kaynağı bir gece darmadağın düşüme girdi.

[1057] Ah ne gece! Hoten ceylanlarının sürmesi! Ah ne gece! Talas gelinlerinin kaşının kalemi!

Āh u feryād ki ol mübārek şeb-i viṣālüŋ aḥvālin beyān idememege defʿ-i ārzū idem, dimekdür.

خواب نی زاویه دار حرم والی حسن

خواب نی آینهٔ صورت هر معنی راز[1058]

3. Ḫᵛāb nī zāviye-dār-ı ḥarem-i vālī-i ḥüsn

Ḫᵛāb nī āyine-i ṣūret-i her-maʿnī-i rāz

"Vālī-i ḥüsn" nūr-ı ezel ola ki ol nūr-ı Resūl ʿaleyhi's-selāmdur. Nitekim bu nūr-ı ezelüŋ ḥaḳḳında **Mollā Cāmī** merḥūm buyurur.

Beyt:

اولین زادهٔ قدرت قلمست

که ز نوکش دو جهان یک رقمست[1059]

Evvelīn zāde-i ḳudret ḳalemest

Ki zi-nevkeş dü cihān yek raḳamest

نه قلم بلکه یکی تازه نهال

رُسته از روضهٔ اقلیم جمال[1060]

Ne ḳalem belki yekī tāze nihāl

Reste ez-ravża-i iḳlīm-i cemāl

گوهر معنی خیرالبشرست

که مر آنرا شده تخم و ثمرست[1061]

Gevher-i maʿnī ḫayrü'l-beşer

Ki mer ān-rā şode toḫm u şemerest

[1058] Rüya değil sanki güzellik valisinin sarayının harem kethüdası, bütün sırların manasının yüzünü gören bir ayna.

[1059] İki cihânın onun ucunda tek bir rakam olduğu kudretin ilk yarattığı kalemdir.

[1060] Kalem değil de cemal ülkesinin bahçesinden çıkan bir taze fidan.

[1061] İnsanların en iyisi dediği anlamın incisidir ki onun tohumu ve meyvesi hâline gelmiştir.

سلک هستی چو در آید به شمار

وی بود اَوّل فکر آخر کار[1062]

Silk-i hestī çü der-āyed be-şumār

Vey buved evvel fikr-i āḫir-i kār

صورتش گرچه ز آدم زاده

معنیش اصل وجود افتاده[1063]

Ṣūreteş gerçi zi-Ādem zāde

Maʿnīş aṣl-ı vücūd üftāde

روشنست این بر فرزانه

که زهم زاد درخت و دانه[1064]

Rūşenest īn ber-ferzāne

Ki zi-hem zād dıraḫt u dāne

قبلهٔ بنده و آزاد وَیَست

علتِ غایی ایجاد وَیَست[1065]

Ḳıble-i bende vü āzād veyest

ʿillet-i ġāyī īcād-ı veyest

از رخش نور ربایی همه را

وز دَرَش کا رگشایی همه را[1066]

4. Ez-ruḫeş nūr rubāyī heme-rā

V'ez-dereş kār-güşāyī heme-rā

[106b] Bu nūr-ı ezeldür ki cemīʿ-i ḫāṣ u ʿāmmuŋ pīşvāsıdur.

[1062] Varlık ipi sayılırken o fikrin evveli ve işin sonuydu.

[1063] Sureti insandan doğmuş olsa da mânası varlığın özü olarak ortaya çıkmıştır.

[1064] Bilgenin nezdinde ağaç ve tohumun birbirinden doğduğu açıktır.

[1065] Köle ve özgürün kıblesi O'dur, fıtratın nihaî nedeni O'dur.

[1066] Herkes O'nun yanağından nur alıyor ve O'nun dergâhı herkese dermandır.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ẕikri sebḳat iden aḥvāli müşāhede eyledügüm şeyʾde baŋa vāḳıʿ olan dūş degildi. Belki vālī-i ḥüsn zāviyesinüŋ ḥarām-dārı yaʿnī ol ḫˇāb baŋa ḫˇāb u rüʿyā degildi ancaḳ ḥüsn ḥakeminüŋ zāviyesinüŋ ḥarem-dārı idi. Bu maḥalde ḫˇābı ol nūra ḥarem ü mesṭūr olınacaḳ maḥal īrād idüp buyurur ki: Ḫˇābum sāʾir nās nā-ḫˇābı gibi degildi. Ancaḳ ol ḥüsn vālīsi olan maḥbūbuŋ ḥarem zāviye-dārı idi. Ve'l-ḥāṣıl ol ḫˇab-ı ġaflet pes hem vālī-i ḥüsn ḥaremi zāviye-dārı ve hem kāffe-i maʿānī-i esrāruŋ ṣūret āyīnesi idi ki bu miṣillü devlet-i cāvidāndan rū-nümā eyledi. Pes ol ḫˇāb bir āyīne idi ki bu ḳadar esrārı andan münāẓara vü müşāhede eyledüm. Ve daḫı vālī-i ḥüsni ol ḫˇāb zāviyesi ḥareminde gördüm, dimekdür.

چه پریچهره نگاری که ندارد مثلش
در پس پردهٔ فطرت فلک لعبت باز[1067]
5. Çe perī-çehre nigārī ki ne-dāred miṣleş
Der-pes-i perde-i fıṭrat felek-i luʿbet-bāz

"Fıṭrat" ḫilḳat maʿnāsınadur. "Luʿbet-bāz" şuʿbede-bāz u ḥoḳḳa-bāz maʿnāsınadur.
Maḥṣūl-ı Beyt: Ḫˇābumda müşāhede ḳılduġum ser-māye-i nāz ve ṣabr-güdāz maḥbūb bir perī-çehre şāhid idi ki luʿbet-bāz felek ḫalḳı perdesinüŋ verāsında miṣl ṭutmaz. Yaʿnī bir maḥbūb-ı yek-tā ve bir dür-dāne-i bī-hem-tā idi ki miṣli nüh ḫum-ı eflākde māder-zād olmamış. Daḫı ol müyesserdür.

پای را شب همه شب دیده بپایی سودم
که برویم دراین واقعه را ساخته باز[1068]
6. Pāy-rā şeb heme şeb dīde-be-pāy mīsūdem
Ki be-rūyem der-i īn vāḳıʿa-rā sāḫte bāz

"Şeb heme şeb" gice bütün gice dimekdür. "Be-pāyī" başdan başa. "Sūdem" nefs-i mütekellim vaḥdedür. Sürdüm maʿnāsınadur. "Sāḫte" eyledi yāḫūd eylesün maʿnāsına aḫẕ olına. "Pāy" taʿbīri giceye bu ṭarīḳle nisbet vardur ki rūz giderek aḫşama ḳarīb olup keʾenne gice yüriyerek geldügi ve giceligine dāḫil olduġıdur. Pes buyurur ki:

[1067] Ne peri yüzlü benzeri olmayan bir sevgilidir. Felek, fıtrat perdesinin ötesinde onun benzerine sahip değildir.
[1068] O vakıayı tekrar göstermesi için yüzümü bütün gece o gecenin ayağına sürerim.

Maḥṣūl-ı Beyt: Şeb heme şeb dīde-i baṣīretümi ol gicenüŋ mübārek ayaġına sūde iderdüm ki bu esrār-ı nā-mütenāhī devlet-i cāvid ḳapusını gözüme ve yüzüme güşāde eyledi. Yaʿnī ol mübārek ḫˇābı gördügüm şeyʾüŋ ayaġına bütün gice yüz sürdüm ki bu ḳadar esrāruŋ feṯḥ-i bābına bāʿiṣ oldı. Yāḫūd tekrār ol aḥvāl-i nā-şenīde ve ol nūr-ı nā-dīdeyi göstersün içün heme şeb yüzümi ayaḳlarına sürdüm, dimek ola.

دیدم القصه که خوش گرم عنان است روان

سودم اندر قدمش چهره بصد عجز و نیاز[1069]

7. Dīdem el-ḳıṣṣa ki ḫoş germ-ʿinānest revān

Sūdem ender-ḳademeş çehre be-ṣad ʿacz ü niyāz

Ḳıṭʿa: "Germ-ʿinān" luġatde ḳızġın dizginlerdür. Murād tīz-reftārdan kināyedür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ve'l-ḥāṣıl ṭūl u dırāzı

[107a]

terk idüp muḫtaṣar olaraḳ buyurur ki bālāda ẕikri sebḳat iden maḥbūbuŋ evṣāf-ı mālā-nihāyesi bir ṭarafa dursun, hemān gördüm ki germ-ʿinān birle ḫoş-reftār idüp giderdi. Pes iverek varup çehremi yüz ʿacz u niyāz ile ayaġuŋ rikābına sürdüm, dimekdür.

گفتم ای عربده جو چیست گناهم که دیگر

بتعرض همه خشمی بتغافل همه ناز[1070]

8. Goftem ey ʿarbede-cū çīst günāhem ki dīger

Be-taʿarruż heme ḫaşmī be-teġāfül heme nāz

"ʿArbede-cū" fitne-cū maʿnāsınadur. "Taʿarruż" tekdīr ü taʿẕīr maʿnāsınadur. Ḫaşmde olan "yā" yā-yı ḫiṭābiyyedür, ʿaẕāblusuŋ, dimekdür. "Teġāfül" bir nesneyi görmemege ḳaṣd idüp ġaflet itmege dirler.

Maḥṣūl-ı Beyt: Hezār ʿacz u niyāz ile pā-pūş eyledükde tażarruʿ birle didüm ki: Ey ʿarbede-cū vü fitne-engīz ẕāt! Āḫirete günāhuŋ ʿaẕābına sezāvār oldum ki ben faḳīre heme taʿarruż u ḫışmla teġāfül ve heme nāz eylesün. Yaʿnī ben ʿācizden ne ʿiṣyān ṣādır oldı ki hem ḫışm u teġāfül birle nāz u kirişmeler idüp iʿrāż idersüŋ, dimekdür.

[1069] Sözün kısası sevgilinin hızla gittiğini gördüm ve yüzlerce âcizlik ve niyazla ile yüzümü ayağına sürdüm.

[1070] Dedim ki ey fitneci suçum ne ki artık gazabın hışmla ve nazın da görmezden gelerektir.

گفت این خود نه گناهست که ساکت شده اي

از ثنا گستری شاه سریر اعجاز[1071]

9. Goft īn ḫod ne-günāhest ki sākit şodeī

Ez-şenā-güsterī-i şāh-ı serīr-i iʿcāz

Mışrāʿ-ı evvelīde olan "ne" istifhāmiyyedür. Meşelā günāh degil mi yerine istiʿmāldür. "Sākit" sükūt'dandur. "İʿcāz" luġatde ḫārıḳ-ı ʿāde olan şeyʾüñ ẓuhūrıyla ḫuşemāyı ilzām u iskāt idüp ʿacze uġratmaġa dirler. Nitekim nice nice lā-yuʿad u lā-yuḥşā ḫārıḳ-ı ʿāde muʿcizeler ol Ḥażret-i Ḫayru'l-Beşer ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellemden ẓuhūr idüp ve ḳabāʾil-i ḫāriciye-i ʿArab bu güne muʿcizeler ile dem-beste olup ġayr diyecek kelām bulamaduḳlarından Mecnūn'dur, dirlerdi. Pes anlaruñ kelām-ı bed-fercāmların tekẕīb içün Ḥażret-i Ḫallāḳ-ı Cihān Teʿālā şānuhū ʿani'ş-şibih ve'n-noḳṣān kelām-ı ḳadīminde buyurdılar ki: **"Vemā ṣāḥibukum bimecnūn"**[1072]. Yaʿnī sizüñ ṣāḥibüñüz Muḥammed Mecnūn degildür belki sizler Mecnūn'suñuz dimek olur. Ve daḫı "iʿcāz" dimekden murād ʿaleyhi's-selāmı ögmekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ol germ-ʿinānuñ rikābına yüz sürüp ʿacz ile ʿöẕr dileyüp cürmüm nedür ki benden bu derece teġāfül idersüñ dimekde cevāb virüp didi ki: Ey ʿUrfī! Bu günāh u cürm degil mi ki bu derece sākit ṭurursuñ? Yaʿnī bundan büyük günāh nice ola ki şāh-ı serīr-i iʿcāzuñ şenā vü sitāyişgerliginde ṣarf-ı maḳderet itmeyüp sükūtda ṭurursuñ? Diyüp beni iskāt eyledi, dimekdür.

منفعل گشتم و فی الحال بوادی مدیح

مرکب طبع جهاندم بهوای تک و تاز[1073]

10. Münfaʿil geştem ü fi'l-ḥāl be-vādī-i medīḥ

Merkeb-i ṭabʿ çehāndem be-hevā-yı tek ü tāz

"Çehāndem" şıçratdum, dimekdür. "Tek ü tāz" teküpü atı öteye beriye ḳoşdururular.

[1071] Dedi bu bir günah değil mi ki mucize tahtındaki şahı methetmekten susmuşsun.

[1072] "(Ey Kureyşliler!) Sizin arkadaşınız (Muhammed) bir deli değildir." (Tekvîr/81:22)

[1073] (Bu sözden) kırıldım ve derhal fıtrat atımı koşturmak için övgü vadisine sürdüm.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ol germ-ʿinān yerine beyt-i evvelīyi cevāb idince der-ḥāl münfaʿil ü müteʾeṣṣir olduġum ḥālde vādī-i medḥ ü sitāyişüŋ meyl ü hevāsı cānibine mürekkeb ṭabʿı ṣaçradup tek ü tāza başlatdum. Yaʿnī ol şāh-ı serīr-i iʿcāzuŋ medḥ ü ṣenāsına şürūʿ eyledüm, dimekdür.

[107b]

ره نبردم بسوی کشور معنی هر چند

که درآن بادیه راندم به نشیب و فراز[1074]

11. Reh ne-bordem be-sūy-ı kişver-i maʿnā her çend

Ki der-ān bādiye rāndem be-nişīb ü firāz

"Rāndem" sürdüm ve ṣıçratdum, dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Her çend ki ṭabʿum esbini vādī-i medḥ ü ṣenā cānibine ṣıçratdum lākin iḳlīm-i maʿnā ṭarafına bir dürlü yol bulmadum. Yaʿnī bādiye-i sitāyişgerlik şīb ü firāzına her ne ḳadar ṭabʿum esbini ṣaldum ve ṣıçratdum lākin cānib-i iḳlīm-i maʿnāya yol iletemedüm. Yaʿnī Şāh-ı Ekrem ṣallallāhu ʿaleyhi ve selleme sezāvār maʿnā vü elfāẓ bulamadum, dimekdür.

گریه آلود فتادم دگر اندر قدمش

گفتم ای مایهٔ آرام دل اهل نیاز[1075]

12. Girye-ālūd fütādem diger ender-ḳademeş

Goftem ey māye-i ārām-ı dil-i ehl-i niyāz

"Māye" ser-māye dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Mādām ki cānib-i iḳlīm-i maʿnāya yol buldum, hemān-dem girye-ālūd feryād u fiġān iderek yine ol germ-ʿinān şāha varup ḫāk-ı ḳademine düşdüm. Ve niyāz u zār idüp didüm ki: Ey ehl-i niyāzuŋ derdmend ḳalblerinüŋ māye-i āsāyiş ü rāḥatı.

ازجبین چین بگشا تا دل من جمع شود

[1074] O sahrada aşağı yukarıya at koştursam da mana ülkesi tarafına yol alamadım.

[1075] Ağlayarak onun ayağına kapandım ve ey dua sahibinin gönül huzurunun nedeni, dedim.

که سراسیمه کند مرغ خیالم پرواز[1076]

13. Ez-cebīn çīn be-güşā tā dil-i men cemʿ şeved
Ki ser-ā-sīme koned murġ-ı ḫayālem pervāz

“Cebīn” nāṣiye be-Türkī alın maʿnāsınadur. “Çīn” buruşuḳluḳ dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ol germ-rev şāhide niyāz idüp didüm ki: Ey ehl-i niyāzuŋ māye-i āsāyişi! Ḫışm u teġāfülden cebīnüŋüzde vāḳıʿ çīn-i cebīni güşād idüp bir miḳdār ḫandān ol tā ki ser-ā-sīme olan murġ-ı ḫayālüm pervāz eyleye. Yaʿnī ben faḳīre infiʿālüŋüzden mürġ-ı ḫayālüm ser-sem olup kişver-i maʿnāya reh ve bāl ü per bulamadı. Pes ey Şāh! Keremüŋüzden ben faḳīre ḫande-rūluḳ eyle tā ki ser-ā-sīme olan murġ-ı ḫayālüm cemʿ olup kişver-i maʿnāya bāl ü per peydā eyleye, dimekdür.

این سخن در دلش از درد اثر کرد و سرم
برگرفت از قدم خویش و بلطف آمد باز[1077]

14. Īn süḫan der-dileş ez-derd eşer kerd ü serem
Ber-girift ez-ḳadem-i ḫˇīş ü be-luṭf āmed bāz

Maḥṣūl-ı Beyt: Bālāda ẕikr olınan kelimāt-ı niyāz-āveri mādām ki ol şāhid-i maʿnānuŋ ḳalbine derd ü ḥüzn ṭarīḳiyle eşer eyledi, hemān-dem luṭf u kerem birle başumı sürdügüm rikābından mübārek eliyle ṭutup ḳaldurdı, dimekdür.

بی محابانه زدم بوسه بدستش از شوق
گفتم اکنون باجازت که شوم وحی طراز[1078]

15. Bī-muḥābāne zedem būse be-desteş ü zi-şevḳ
Goftem eknūn be-icāzet ki şevem vaḥy-ṭırāz

“Bī-muḥābāne” taḳdīm olınup ne-bī-muḥābā yerine müstaʿmeldür, teklīfsüz dimekdür.

[1076] Gönlümün huzur bulması için alnından kırışıkları aç zira gönül kuşum (bu gazaplı bakışından dolayı) başı dönmüş bir şekilde uçuyor.

[1077] Bu dertli sözüm onun gönlünü etkiledi ve başımı ayağından lutfla kaldırdı.

[1078] Çekinmeden arzumdan dolayı elini öptüm ve şimdi izninizle vahy süsleyen olacağım.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ol şāhid-i maʿnāyı luṭf u ʿinānıyla germ olduġın müşāhede itdügüm gibi fi'l-ḥāl teklīfsüz varup dest-pūs idüp ẕevḳ ü şevḳümden didüm ki: Şimdi icāzetüŋle vaḥye mensūb eşʿār-ı tırāzuŋa iştiġāl idem, dimekdür.

درثنای شه کونین امام ثقلین

که بود لمعه برق غضبش کفر گداز[1079]

16. Der-ṣenā-yı Şeh-i Kevneyn imām-ı ṣaḳaleyn

Ki buved lemʿa-i berḳ-i ġażabeş küfr-güdāz

Maḥṣūl-ı Beyt: Şeh-i Kevneyn İmāmu'ṣ-Ṣaḳaleyn ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellemüŋ meddāḥı olayum. Ancılayın bir imāmu'l-Ḫudā ki anuŋ ḳahr u ġażabınuŋ berḳi şuʿlesi küfr ü ḍalāleti maḥv idüp yoḳ idicidür, dimekdür.

آنکه گر رخش برافلاک چهاند گردد

پشت نسر فلک از نقش سمش سینهٔ باز[1080]

17. Ān ki ger raḫş ber-eflak cehāned gerded

Püşt-i nesr-i felek ez-nakş-ı sümeş sīne-i bāz

"Raḫş" ṭonanmış at dimekdür. "Çehāned" ṣıçradursa. "Nesr" luġatde kerkes didükleri ḳuşdur lākin

[108a]

bu maḥalde rūy-ı āsumānda tūb-ı müterākim olan encüm dimekdür. "Süm" ṭırnaḳ maʿnāsına. "Bāz" ṭoġan didükleri yırtıcı ḳuşa dirler.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ancılayın Şāh-ı Kevneyn'dür ki: Eger esb-i ṣabā-reftārına süvār olup felek üzerine ṣıçradup ḥamle itdürürse fi'l-ḥāl naḳş-ı sümi felek püstini sīne-i bāz gibi munāḳḳāş eyler. Ve'l-ḥāṣıl ol ʿālī cenāb esb-i ejder-miṣālin felege ṣıçradursa ḥamle-i vāḥidde tā saṭḥ-ı felege ʿurūc birle arḳasını raḫşınuŋ sümi mismārlarıyla mānend-i sīne-i bāz idüp nice nice eṣerler ve naḳşlar peydā itdürür, dimekdür.

[1079] Derkenar: "Güdāz" eridici ve maḥv idici dimekdür. İki dünya şahı ve insan ile cinlerin önderinin methinde, ki gazabının yıldırımının ışığı küfrü yakmaktadır.

[1080] O eğer feleklere atını sürse, gökyüzündeki yıldızların sırtı onun toynağının deseni ile kartal göğsüne döner.

آنکه گر افعی رمحش رود اندر ته خاک

دل محمود برون آورد از زلف ایاز[1081]

18. Ān ki ger efʿī-i rümḥeş reved ender-teh-i ḫāk

Dil-i Maḥmūd birūn āvered ez-zülf-i Ayāz

"Efʿī" luġatde yılan dimekdür. Bu maḥalde mızrāḳ ucına müstaʿmeldür. "Rümḥ" mızrāḳ dimekdür. "Teh" her nesnenüŋ ḳaʿrına dirler. "Maḥmūd u Ayāz" bu maḥalde ẕikr olınduġı hem leṭāfet-i maʿnā ve hem vezne muṭābıḳ geldüginden vāḳıʿ olmış. Sulṭān Maḥmūd Ġaznevī ki kütüb-i muʿteberelere mesṭūrdur ki Ayaz'uŋ aṣlı dihḳān-zādedür. Lākin pādişāh eṣnā-yı şikārda anı rāst gelüp naḳş itmiş. Andan alup kendine vezīr idinmişdi.

Maḥṣūl-ı Beyt: Memdūḥ-ı ʿālem olan Ḥażret-i Ẕāt-ı Etem ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem öyle ṣāḥib-i şevket ü mehābetdür ki eger anuŋ rümḥinüŋ efʿīsi teh-i ḫāke ġavṭa ururs fi'l-ḥāl Şāh Maḥmūd'uŋ ḳalbini zülf-i Ayāz'dan bīrūn eylerdi. Ḥāṣılı ol seyf-i ilāhī yaʿnī Muḥammed ʿArabī ʿaleyhi'ṣ-ṣalātu ve's-selāmuŋ rümḥin ḳaʿr-ı zemīne uġrasa dil-i Maḥmūd'dan sevdā-yı zülf-i Ayāz'ı ṭışra idüp anı öyle beliyye-i ʿaşḳdan vāreste eyler. Zīrā Maḥmūd'uŋ vefātı ḥālet-i ʿaşḳ-ı zülf-i Ayāzī idi. Pes eger ol rümḥ teh-i ḫāke baş ururs fi'l-ḥāl Maḥmūd'ı ol giriftārī-i belādan ḫalāṣ eylerdi, dimekdür.

آنکه چون درکنف چتر همایون آثار

همعنان ظفر از راه غزا گردد باز[1082]

19. Ān ki çün der-kenef-i çetr-i hümāyūn-āṣār

Hem-ʿinān-ı ẓafer ez-rāh-ı ġazā gerded bāz

"Kenef" ḥıfẓ u ḥimāye maʿnāsınadur. "Çetr" çādır ve çādır ḳubbesi ve ortasına dirler. Meṣelā güllerüŋ berglerinden tezyīn olan ḳubbesine ve ortasına daḫı çetr-i gül dirler. "Hem-ʿinān-ı ẓafer" ẓafere muḳārin. Yaʿnī muẓaffer dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ol İmāmu'ṣ-Ṣaḳaleyn ve Şāh-ı Kevneyn mādām ki muẓaffer olduġı rāh-ı ġazādan çetr-i hümāyūn-āṣārlarına ʿavdet buyura.

زهره گیسو بگشاید که شود گرد افشان

[1081] O eğer mızrağının engerek yılanı toprağın içine girse Ayaz'ın zülfünden Mahmud'un gönlünü dışarı çıkarır.

[1082] O, kutlu eserli şemsiyesinin himayesinde zaferle gaza yolundan geri döndüğü zaman.

از رکابش که پذیرفته غبار از تک و تاز[1083]

20. Zühre gīsū be-güşāyed ki şeved gerd-efşān
Ez-rikābeş ki pezīrofte ġubār ez-tek ü tāz

“Pez̲īrofte” ḳabūl maʿnāsınadur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Mādām ki ol İmām-ı Ḥaḳ ve Ḥabīb-i Muṭlaḳ rāh-ı ġazādan cānib-i çetr-i hümāyūn-āṣārlarına teşrīf buyuralar, fi’l-ḥāl Zühre ḫāk-i pāy-ı kimyāsāy gelüp gīsūların güşād eyler tā ki ol z̲āt-ı bī-hem-tānuŋ şiddet-i tek ü tāzından rikābında pez̲īrofte olan ġubārı silküp daḫı gīsūlara iṣābet eylesün içün. Ve’l-ḥāṣıl Zühre ol mübārek rikābuŋ ġubārından kesb-i şeref içün gelüp gīsūların rikābında güşād eyler, dimekdür.

[108b]

فتح گوید چه کنی چشم من است این نه رکاب
سرمهٔ چشم جهان بین مرا پاک مساز[1084]

21. Feṯḥ gūyed çe konī çeşm-i men est īn rikāb
Sürme-i çeşm-i cihān-bīn-i me-rā pāk me-sāz

Maḥṣūl-ı Beyt: Zühre gīsūların kesb-i şeref-i dünyā vü ʿuḳbā içün ol Ḥażret-i rikāb-ı ḳamer-tābına güşād eyledügin feṯḥüŋ kendisi müşāhede idicek Zühre’ye ʿitāb birle ḫiṭāb idüp dir ki: Ey küstāḫ! Ne bu şūhluḳ ki fiʿle getürürsüŋ? Bilmez misüŋ ki bu mübārek rikāb benüm kendi dīde-i baṣīretümdür? Pes ey Zühre bu emelden meʾyūs ol daḫı ol mübārek ġubār ki rikāb-ı ḳamer-tāb Ḥażret-i Seyyidü’s̲-ʿS̲aḳaleyn ṣallallāhu Teʿālā ʿaleyhi ve sellemüŋ pez̲īroftesidür, benüm ṭūṭīyā-yı çeşmümdür. Pes ey Zühre anı dīdemden silme, dimekdür.

عرش را گفت فلک مسند جاه وی و عقل
گفت هیهات یقین شد که نه ای محرم راز[1085]

22. ʿArş-rā goft felek mesned-i cāh-ı vey ü ʿaḳl
Goft heyhāt yaḳīn şod ki neī maḥrem-i rāz

[1083] Koşmaktan toz tutan üzengisinin tozunu silmek için Zühre yıldızı zülüflerini açar.

[1084] Fetih der: Ne yapıyorsun? Bu üzengi değil benim gözümdür. Benim dünyayı gören gözümün sürmesini silme.

[1085] Kader, arşın onun ihtişamının tahtı olduğunu söyledi ve akıl (kazaya), heyhat senin sırra mahrem olmadığın anlaşıldı, dedi.

Ḳıṭʿa: “Heyhāt” yazıḳ ve ḥayf maʿnāsınadur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ol Ḥażretüŋ cāh u celāleti mesnedi ʿarşdur. Yaʿnī Ḥażret-i Sulṭān-ı Enbiyā ṣallallāhu Teʿālā ʿaleyhi ve sellemüŋ merātib-i vālāsın felek göricek kendi kendine didi ki: Anuŋ cāhın mesnedi ʿarş-ı aʿlādur. Pes ʿaḳl-ı kül felekden bu kelimātı istimāʿ idicek didügi heyhāt ki maḥrem-i rāz degil imişsüŋ. Yaʿnī ey felek! Ol ẕātuŋ mesnedi ʿarş degildür belki.

مسند جاه وی آرایش آن بارگهش

که بساطش بری از ننگ نشیب است و فراز[1086]

23. Mesned-i cāh-ı vey ārāyiş-i ān bārgehīst

Ki bisāṭeş berī ez-neng-i nişīb est ü firāz

“Bisāṭ”dan murād irād-ı maḥaldür ki ol ẕātuŋ ārāyiş itdügi yerdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: ʿAḳl-ı **kül** felege cevāb idüp didi ki: Ey felek! Sulṭān-ı Kevneyn ve Mefḫarü’ṣ-Ṣaḳaleyn ṣallallāhu Teʿālā ʿaleyhi ve sellemüŋ mesned-i cāhı şol bārgehüŋ zīnet-sāzıdur ki anuŋ bisāṭı iniş yoḳuş ʿārından berīdür. Yaʿnī ol mesned-i ʿaẓamet bir dergāhuŋ ārāyiş ü zīnetidür ki anuŋ bisāṭı şīb ü firāz ʿārından berīdür ve dūrdur. Ve’l-ḥāṣıl bir dergāhuŋ zīnet ü zīveridür ki ne şīb ve ne firāzı ve ne şeş cihetde yeri ola. Belki ḳābe ḳavseyn ve maḥall-i ḳurbuŋ müşerrefidür, dimekdür.

شعلهٔ خاطر او را چه شرر چشمهٔ مهر

گریهٔ خامهٔ او را چه اثر خندهٔ راز[1087]

24. Şuʿle-i ḫāṭır-ı u-rā çe şerer çeşme-i mihr

Girye-i ḫāme-i u-rā çe eşer ḫande-i rāz

Bu beytüŋ iki mışrāʿında daḫı istifhām ṭarīḳiyle suʾāl ü cevāb vardur. “Şerer” āteş ḳılcımına dirler.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ol ẕāt-ı bī-hem-tānuŋ ḫāṭırınuŋ şuʿlesi ne şererdür diyü suʾāl vārid olursa cevāb vir ki ol şerer şemsüŋ dīdesidür ve yine ol ẕātuŋ ḫāmesinüŋ giryesi nedür diyü suʾāl vārid olur ise cevāb eyle ki esrār-ı ilāhī ḫandesidür. Yaʿnī ol ẕātuŋ ḫāṭırı şuʿlesinüŋ berḳ ü

[1086] Onun ihtişamının tahtı, düzeni aşağı ve yukarı aybından münezzeh sarayın makamının süsüdür.

[1087] Onun gönlünün ateşi ne? Güneşin gözündeki alev, onun kaleminin gözyaşı ne? İlahî sırrın handesi.

şereri ki ʿālemi iḥāṭa eylemişdür, nedür? Dirlerse çeşme-i mihrdür diyü cevāb eyle. Zīrā ʿālemi iḥāṭa itmekde şemsle münāsebetleri ḫoş vāḳıʿdur. Pes anuŋ ḳalem-i muʿciz-raḳamın giryesi nedür bu derece bī-ḳarārdur? Cevāb eyle ki ol girye hemīşe ḫande-i esrārdur ve hemvāre nāẓım-ı esrārdur, dimekdür.

در جوار حرمش عرش مشرف بسجود

25. Der-civār-ı ḥaremeş ʿarş müşerref be-sücūd

[109a]

در دیار کرمش جود موظف بنیاز[1088]

Der-diyār-ı keremeş cūd muvaẓẓaf be-niyāz

"Muvaẓẓaf" vaẓīfelenmiş maʿnāsınadur.

Maḥṣūl-ı Beyt: ʿArş-ı berīn ol mefḫar-ı ḥūr-ı ʿaynuŋ ḥarem civārında secde ile müşerref olup hemīşe iẓhār-ı ʿubūdiyetdedür. Ve daḫı cūd u seḫānuŋ kendisi ol ḥażretüŋ kerem ü iḥsānı diyārında vaẓīfelenmişdür. Yaʿnī cūd ki ʿālemüŋ ser-tācı ve bāʿiṣ-i zindegānıdür. Ol kān-ı seḫānuŋ diyārında vaẓīfelensün içün hemvāre niyaẓda tā ki anuŋ kerem ü iḥsānıyla müşerref olup kendini aŋa nisbet ide, dimekdür.

ای که از نشئهٔ اوازهٔ عدل تو بخواب

فتنه چون زلف دلارام کند پای دراز[1089]

26. Ay ki ez-neşʾe-i āvāze-i ʿadl-i to be-ḫˇāb

Fitne çün zülf-i dil-ārām koned pāy dırāz

"Neşʾe" leẕẕet dimekdür. "Dil-ārām" göŋül eglencesi maḥbūba dirler. Nitekim şāʿir buyurur.

Mıṣrāʿ:

Göŋül eglencesi maḥbūba dil-ārām dinür[1090]

[1088] Onun sarayının yanında arş secde şerefini bulmuştur ve onun ihsan diyarında cömertlik dua ile görevlenmiştir.

[1089] Ey ki senin adaletin şöhretinin keyfinden fitne, sevgilinin zülfü gibi uykuda ayaklarını uzatır.

[1090] Türkçe-Farsça Manzum Sözlüklerden Tuhfe-i Vehbî: Atabey Kılıç, 2007, s. 420.

Pes maḥbūblaruŋ zülfi sitemkār olduġı ʿuşşāḳ-ı cefā-ḫordelerden maʿlūmdur ki anları zülf-i kemend ile ṣayd idüp envāʿ-ı güne fitne vü beliyyāta giriftār iderler.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey bāʿiṣ-i īcād-ı kāffe-i ümem v'ey penāh-ı nevʿ-i benī Ādem! Ne saʿādetdür bu ki senüŋ ʿadl ü dāduŋ āvāzesinüŋ neṣʾesinden fitne-i felek ḫˇābdadur. Ve daḫı dil-ārām u dil-firīb maḥbūblaruŋ zülfin sitemi ẓulme pāy-dırāzlıḳ nice idebilüp ʿuşşāḳı rencīde eylesünler? Yaʿnī ʿadl ü dāduŋ āvāze vü şöhreti şüyūʿ bulıcaḳ fitne-i felek ḫavfından sākit olup dil-firīb maḥbūblaruŋ zülf-i perīşānları ẓulmden kef-i yed eylediler, dimekdür.

زاحتساب[1091] تو پی دوختن دلق ورع

زهره در سوزن عیسی کشد ابریشم ساز[1092]

27. Z'iḥtisāb-ı to peẏ-i dūḫten-i delḳ-ı veraʿ

Zühre der-sūzen-i ʿĪsī keşed ibrīşim-i sāz

"İḥtisāb" emr ü nehyüŋ ḥükmine dirler. "Delḳ" yamalu ḫırḳa dimekdür. Anı ehl-i zühd giyer. "Veraʿ" zühd ü taḳvā maʿnāsınadur. "Sūzen" igne dimekdür. "Sāz" bunda ʿādetā bozuḳ teli murāddur ki Zühre'ye münāsebeti der-kārdur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey şāh-ı cihān! Emr ü nehyüŋ ḥükmi Zühre'nüŋ zühd ü veraʿ delḳin dikmesin peyindedür. Yaʿnī Zühre ki felek sāzendesidür, senüŋ emr ü nehyüŋ ḥükmi cārī idicek, aŋa zühd ü veraʿ ḫırḳasın dikmek içün bozuḳ telini sūzen-i ʿĪsā'yā ibrişīm yerine çekdi. Ve'l-ḥāṣıl bundan ṣoŋra Zühre ehl-i veraʿ olup ḫırḳa-i riyāżeti ber-dūş itse gerekdür, dimekdür.

تابد از نیر رأیت ز زمین مرغان را

سایه درجبههٔ خورشید فتد در پرواز[1093]

28. Tābed ez-neyyir-i reʾyet be-zemīn murġān-rā

Sāye der-cebhe-i ḫurşīd füted der-pervāz

"Tābed" yıldurursa dimekdür. "Neyyir" güneş maʿnāsınadur.

[1091] Derkenar: "İḥtisāb" sevāb ṭaleb itmek ve ḥesāb istemekdür lüġatde.

[1092] Zühd hırkasını dikmek için senin emrinle Zühre yıldızı, İsa'nın iğnesine sazının ipek telini geçirir.

[1093] Senin parlak fikrin yer yüzündeki kuşları aydınlatırsa, gölgeleri güneşin alnına düşer.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ẕāt! Tamām senüŋ reʾy ü fikrüŋ şemsi eger tāb-dār olursa ḥīn-i pervāzda zemīn üzerinde ṭuyūruŋ sāyesi ḫurşīdüŋ yüzine düşer. Yaʿnī reʾyüŋ neyyiri bir mertebe tāb-dārdur ki şuʿlesi ṭuyūra işābet eylese ol vaḳtde ḫurşīd ṭuyūrdan ḥāṣıl olan sāye altına

[109b]

müstaẓil ü penāh getürür tā ki ḥarāret-i tābdan āsūde ola. Zīrā ḫurşīdüŋ ḥarāret ve ḳızġınlıġından sāye altına penāh getürürler. Keẕālik ol ẕātuŋ neyyir-i reʾyinüŋ tābından ḫurşīdüŋ kendisi pervāz iden ṭuyūruŋ sāyesi altına penāh getürür, dimekdür.

احتساب تو اگر عارض نهی افروزد

ای سرا پردهٔ عصمت ز تو با زینت ساز[1094]

29. İḥtisāb-ı to eger ʿarıż-ı nehy efrūzed

Ey serā-perde-i ʿişmet zi-to bā-ziynet ü sāz

"İḥtisāb" sevāb ṭaleb itmek ve ḥesāb istemek maʿnāsınadur luġatde. Ammā burada bālāda beyān olınan emr ü nehyüŋ ḥükmi dimekdür. "Efrūzed" şuʿle virürse dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ẕāt! Eger ḥükmüŋ emr ü nehyüŋ ʿārıżını şuʿlelendürürse ḳatı çoḳ serā-perde-i ʿişmet senden zīnet-sāz olur. Yaʿnī emr ü nehyüŋ ḥükmini icrā iderseŋ serā-perde-i ʿişmet müzeyyen olur, dimekdür. Ḥāṣılı iḥtisābuŋ ʿārıż-ı nehyi iẓhār buyurup ʿāleme muʿtād eylerse yaʿnī nehyüŋ muʿtād-ı ḳadīm olup ʿāleme yasaġı ṭutmaḳ murād iderse ol vaḳt ey ẕāt-ı şerīf! Serā-perde-i ʿişmet müzeyyen olur, dimekdür.

زخمه هر چند که انگشت زند بر لب تار

نغمه از بیم نیارد که برآرد آواز[1095]

30. Zaḫme her çend ki engüşt zened ber-leb-i tār

Naġme ez-bīm ne-y-āred ki ber-āred āvāz

"Zaḫme" sāzendeler sāz çalarken tezene ile tellerine urduḳları mıżraba dirler. "Tār" bozuḳ sāz teli dimekdür. Nitekim ẕikri geçdi.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey serā-perde-i ʿişmet! Ḥikmetüŋle zīnet-sāz olur bir mertebe ki eger naḳd-i engüşt leb-i tāra zaḫme ursa yine ḫavfından ṭāḳat getüremez ki naġme eyleye. Pes beyt-i

[1094] Senin hesaba çekmen eğer nehy men yanağını yakarsa, ismet sarayının perdesi senden süs ve düzen bulur.

[1095] Mızrap, saz telinin dudağına her ne kadar parmak vursa da beste korkudan sesini çıkaramaz.

ūlāda vāḳıʿ emr ü nehyden murād şerḥ-i şerīfdür. Bu ṣūretde dimek olur ki yā Resūlallāh! Eger ḥükmüŋ emr ü nehyin ʿārıżın żiyālandurursa yaʿnī icrā-yı şerʿ-i şerīfe ḥükmüŋ ayaḳ başarsa kāʾināt bir meretebe zīnet bulup ṭarīḳ-i zühd ü taḳvāyı kesb eyler ki eger tāziyāne-i engüşt birle leb-i tār üzerine zaḫmeler ve mıżrablar ururs yine ḫavfından bī-tāb u tüvān olup naġmeye āġāz idemez. Ve'l-ḥāṣıl emrüŋ cemādāta bile sārī olur, dimekdür.

عقل کل نسبت حکمت بقضا کرد و کنون

رود اندیشه که ناگه شمرندش طناز[1096]

31. ʿAḳl-ı kül nisbet-i ḥükmet be-ḳażā kerd ü künūn

Reved endīşe ki nāgeh şumurendeş ṭannāz

"Ṭannāz" luġatde ʿayyār u ḥīlekār maʿnāsınadur. Lākin bu maḥalde kepādelik maʿnāsına virilse ḫoşdur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey nūr-ı dīde-i ʿāşıḳān v'ey maḳṣad-ı ehl-i cihān! ʿAḳl-ı kül feżā-yı muḳadderi senüŋ iḫtisār u ḥükmüŋe nisbet idüp didi ki: Ḥükm-i şāh-ı cihān ile nüfūẕ-ı ḳażāʿ-ı maḫlūḳāta cereyān u infaẕ itmekde hem-ʿināndurlar. Lākin güftesine peşīmān olup imdi bu fikrdedür ki tā ki sākinān-ı ḥarem-i ḳurbda olan melekūt ve mütemekkīn-i ʿālem-i nāsūt ve cümle ehl-i ʿarż anı masḫaralıġa

[110a]

kepāde itmeyeler. Zīrā iḫtisābuŋ ḳażā ile beynlerinde infāẕ emr-i ḫuṣūṣında ṭaġlarca farḳ vardur. Pes bu cihetle güftesine peşīmāndur, dimekdür.

هر حدیثی که رضایت بسماعش نبود

از ره گوش سراسیمه بلب گردد باز[1097]

32. Her ḥadīṯī ki rıżāyet be-semāʿeş ne-buved

Ez-reh-i gūş ser-ā-sīme be-leb gerded bāz

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey şeh-süvār-ı ʿālī-tebār v'ey maʿden-i kāmkār! Her ol bir sözi ki istimāʿ olınmasına rıżā-yı ʿaleyhüŋ taʿalluḳ itmeye, fi'l-ḥāl ol kelime ser-ā-sīme olduġı ḥālde cānib-i gūşda ʿavdet idüp ḫurūc itdügi cānib-i lebe rücūʿ eyler. Zīrā ol güftār mādām ki istimāʿına

[1096] Cebrail senin hükmünü kadere bağladı ancak şimdi onun kurnaz olduğu düşüncesi ortaya çıktı.

[1097] İşitilmesine rızan olmayan her bir söz kulak yolundan başı dönmüş bir şekilde dudağa geri döner.

ʿadem-i rıżā-yı ʿālī ola, hīç bir yerde istiḳrār idemez tā ki ḫurūc itdügi lebe ʿavdet itmeye, dimekdür.

نیر رأی تو چون عرض کند لمعهٔ نور

خیر جود تو چون بخش کند نعمت و ناز[1098]

33. Neyyir-i reʾy-ı to çün ʿarż koned lemʿa-i nūr

Ḫayyir-i cūd-ı to çün baḫş koned niʿmet ü nāz

Ḳıṭʿa: "Neyyir" şems maʿnāsına ve münevverlik maʿnāsınadur. Nitekim ẕikri geçdi. "Lemʿa" nūr żiyāsına dirler. "Ḫayyir" fażīlet ve çoḳ ḫayr dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey şaʿşaʿa-i nūr-ı ilāhī mādām ki reʾy-i fikrüŋ neyyiri kendi şuʿle vü żiyāsın ʿarż u ıẓhār eyleye ve daḫı cüduŋ ḫayrātı vü fażīleti mādām ki niʿmet ü nāzı beẕl ü baḫşa şürūʿ eyleye.

چه کند گر نکند مهر نهان رخ بکسوف

چه کند گر نکند حور در روضه فراز[1099]

34. Çe koned ger ne-koned mihr nihān ruḫ be-küsūf

Çe koned ger ne-koned ḥūr der-i ravża firāz

"Küsūf" şemsüŋ ṭutulmasına dirler. Nitekim ḳamerüŋ ṭutulmasına "ḫusūf" dirler. "Firāz" luġatde yücelenmek maʿnāsınadur ammā bu maḥalde ḳapamaḳ maʿnāsına istiʿmāl olınur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey kān-ı kerem v'ey şāfiʿ-i nevʿ-i benī ādem! Mādām ki reʾyüŋ neyyiri şuʿle-pāş ola, ḫurşīd-i bī-ḳarār ne itsün ki rūyını küsūfla nihān itmesün? Zīrā kendine keẕret-i ḫacālet sārī olur. Pes cüduŋ fażīleti nāz u niʿmeti baḫşa şürūʿ idicek, ḫūr u ġılmān nice itsün ki cennet ḳapuların beste ḳılmasunlar. Zīrā nāz u niʿmetüŋ bir derece degil ki ḫūr u ġılmān niʿmet-i cenneti beẕl birle berāber olalar. Pes kendilerine ʿār işābet idecegin fehm ü idrāk itdüklerinde fi'l-ḥāl cenneti beste vü firāz iderler, dimekdür.

چون برافراشت قضا رأیت عدل تو ز بیم

[1098] Senin fikir güneşin eğer ışık pırıltısını gösterirse senin cömertliğinin iyilik severliği nimet ve naz dağıtır.

[1099] Güneş yüzünü güneş tutulması ile kapatmasın ne yapsın? Huri bahçe kapısını açmasın ne yapsın?

فتنه برتافت عنان تا بازل گردد باز[1100]

35. Çün ber-efrāşt rāyet-i ʿadl-i to zi-bīm

Fitne ber-tāft ʿinān tā-be-ezel gerded bāz

Ḳıṭʿa: "Ber-efrāşt" ber-dāşten maʿnāsına istiʿmāl olınur. "Ber-ṭāft" tāften maʿnāsınadur. çevirmek dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey kān-ı ʿadl ü dād v'ey cihān-ābād! Mādām ki ʿadl ü dāduŋ rāyetini ḳażā yuḳarı ḳaldurup anı iẓhār eyleye. Yaʿnī ḳażā ʿalem-dāruŋ olup iẓhār-ı ʿubūdiyet iderek ruʾyet ʿadl ü dādını ḳaldurup başın gösterince fi'l-ḥāl fitne-i felek beyninden ʿaṭf-ı ʿinān idüp cānib-i ezele girü gider. Yaʿnī ʿadlüŋ ḫavfından ḥavādiṯāt-ı kevn bir yerde cāy-ı istiḳrār bulamayup tā ezele dek ʿaṭf-ı ʿinān idüp firār eyler, dimekdür.

آسمان بانگ زد از پی که کجا خواهی رفت

نقد جان برکف تسلیم نه و هرزه متاز[1101]

36. Āsumān bāng zed ez-pey ki kocā ḫˇāhī reft

Naḳd-i cān der-kef-i teslīm neh ü herze me-tāz

[110b]

"Bang" ṣadā vü āvāz dimekdür. "Herze me-tāz" yabāne yire uyma, dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Fitne-i zamāne ʿinān-ı iḫtiyārın çevirüp ve cānib-i ezele firār itmek ḳaṣdın idicek, hemān-dem peyinden āsumān urup dir ki: Ey fitne-i felek! Ḳancaru gitmek istersüŋ ve ḳande ḫalāṣ-ı cān itmek istersüŋ? Yaʿnī Ey fitne! Bu ẕāt-ı şerīfüŋ ʿadl ü dādın ḥükmi ezel ve belki öte yaḳasında bile nāfiẕdür. Pes firār eyle ḳanḳı maḥale varup kendiŋi istiḫlāṣ itseŋ gerek. Pes ġayr çāreŋ yoḳdur illā naḳd-i cānı ol ẕātuŋ kefine teslīm it. Ve herze yire uyup segirtme, dimekdür.

داورا طبع من آن روضهٔ فیضست که

هست شجر او همه سحر و ثمر او اعجاز[1102]

37. Dāverā ṭabʿ-ı men ān ravża-i feyzest ki

[1100] Kader, senin adalet bayrağın açınca fitne korkudan dizginini çekip ezele geri döner.

[1101] Felek arkasından bağırdı nereye gideceksin. Can nakdini teslim avucuna koy ve boşuna at koşturma.

[1102] Ey hükümdar! Benim fıtratım öyle bir ilim bahçesidir ki onun ağaçlarının hepsi sihir ve meyvesi mucizedir.

Hest şecer-i ū heme siḥr ü şemer-i ū iʿcāz

“Şecer” mīve aġacı dimekdür. “İʿcāz” muʿcizedendür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey şehenşāh-ı ʿālem! Ṭabʿum şol feyż ravżasıdur, anuŋ şeceri heme siḥr ve ş̱emeri heme iʿcāzdur. Yaʿnī ṭabʿumuŋ şol mertebe feyż ü kemāli var ki kāffe-i eşʿārı siḥr-āmīz ü güftār-ı iʿcāzdur ki hīç āferīdeden bir ferd ṭabʿuma miṣl ü mānend olamaz. Belki anları şiʿr ü sitāyiş-gūluḳda ʿacze getürür, dimekdür.

نامه ام داده نشان از چمن گلشن راز

خامه ام کرده نهان در دهن شاهد راز[1103]

38. Nāmeem dāde nişān ez-çemen-i gülşen-i rāz

Ḫāmeem kerde nihān der-dehen-i şāhid-i rāz

“Nāmeem” didügi kendi teʾlīfidür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Eşʿār u ḳaṣāʾidüm vaḥy gülşen-i çemenzāruŋ sebzezārından nişān virdi. Ve daḫı ḳalem şāhid-i rāz dehānında nihān oldı. Yaʿnī eşʿārum maʿnā ṭarīḳiyle gūyiyā leṭāfetde vaḥy gülşeninüŋ çemenzārına miṣl ü mānenddür. Ḳalemüm daḫı şāhid-i rāz dehānında nihān oldı. Yaʿnī ḳalemüm gūyiyā şāhid-i rāz dehānında bir zamān nihān oldı ki şimdi esrār gevherin ṣaçar, dimekdür.

جوهر طبع من از وصف کمالت روشن

گوهر نظم من از نسبت[1104] **ذاتت ممتاز**[1105][1106]

39. Cevher-i ṭabʿ-ı men ez-vaṣf-ı kemālet rūşen

Gevher-i naẓm-ı men ez-nisbet-i ẕātet mümtāz

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ber-güzīde-i cemīʿ-i kāʾināt v’ey zübde-i kāffe-i maḫlūḳāt! Ṭabʿumuŋ gevheri ẕāt-ı şerīfüŋ kemālātı evṣāfından rūşenterlik kesb eylemişdür. Ve daḫı ẕāt-ı

[1103] Benim mektubum vahy bahçesinden kalemimin sırlar güzelinin ağzında gizlediği bir işaret verdi.

[1104] Derkenar: “Nisbet” ṭaʿalluḳ u ittiṣāl maʿnāsınadur, be-Türkī ulaşmaḳ.

[1105] Benim tabiatimin cevheri senin kemalini vasf ederek aydınlanmış ve benim şiirimin mücevheri senin zatına bağlı olduğu için seçkin hale gelmiştir.

[1106] Derkenar: “Mümtāz” farḳ ve ayırmaḳ maʿnāsınadur.

ḥaḳīḳatüŋ nisbetinden yaʿnī saŋa intisābumdan gevher-i naẓmum mümtāz olmışdur. Ve'l-ḥāṣıl meddāḥuŋ olduġum cihetiyle gevher-i naẓmum cemīʿ-i şuʿarādan mümtāz u muʿteberdür, dimekdür.

خصم و طرز سخن من بچه درک و بچهٔ فهم

غیر و نظم گهر من بچه برگ و بچه ساز[1107]

40. Ḫaṣm u ṭarz-ı süḫan-ı men be-çe derk ü be-çe fehm

Ġayr u naẓm-ı güher-i men be-çe berg ü be-çe sāz

"Ṭarz" ṭavr maʿnāsınadur. "Sāz" luġatde düzmek ve ʿādetā sāz maʿnāsına daḫı müstaʿmeldür. Lākin bu maḥalde mīve ve şeker ḳamışına daḫı münāsebeti der-kārdur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Benüm siḥr-āmīz kelimātum ṭavr u edāsını ḫaṣm nice derk ve ne ṭarīḳile fehm ide? Zīrā elbette ḫaṣm-ı Ḥaḳk'a münkirdür. Ve daḫı gevher-āmīz naẓmı ġayrısı ne berg ve ne şeker ve ne ḥāṣılātı olmaḳ iḥtimāli yaʿnī naẓmum yanında ġayrılaruŋ naẓmı hīçden hīçdür, dimekdür.

[111a]

معنی از خامهٔ من گاه روش میبارد

چون ز رفتار بتان فتنه گه جلوه و ناز[1108]

41. Maʿnī ez-ḫāme-i men gāh-ı reviş mībāred

Çün zi-reftār-ı bütān fitnegeh-i cilve vü nāz

"Gāh-ı reviş" reftār vaḳti dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ḳalemüm pānzdeh sāl civān gibi reftār eyledügi vaḳt minḳārından dāne-i dür-miṣāl maʿnā elfāẓı yaġar. Şol fitne ki maḥbūb gibi ki nāz u cilve reftārlarından yaġar yaʿnī nāz u cilve ile reftār iden meḥābībden fitne yaġduġı gibi ḳalemümden daḫı ḫīn-i reftārında elfāẓ maʿnāsı yaġar. Yāḫūd maʿānī-i elfāẓ yaġar, dimekdür.

[1107] Rakibi benimle kıyaslamak nasıl bir anlayış ve idraktır? Diğerleri ve benim inci gibi şiirim? Hangi hazırlık ve hangi düzen ile?

[1108] Yürüdüğü zaman, benim kalemim de güzellerin cilve ve nazla yürüdüğü zaman fitne yağdırdığı gibi mana yağdırır.

نو عروسی نبود در تتق[1109] فکرت من

که نه از زیور مدح تو بود چهره طراز[11111110]

42. Nev-ʿarüsī ne-buved der-tutuḳ-ı fikret-i men

Ki ū ez-zīver-i medḥ-i to buved çehre-ṭırāz

"ʿArūs"dan murād nev-ẓuhūr elfāẓ u maʿnādur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey sulṭān-ı ins ü cin! Fikrümüŋ ḥaclegāhında hīç nev-ʿarūs ẓuhūr eylemez ki senüŋ sitāyişgerligüŋde çehre-ṭırāz olmaya. Ve'l-ḥāṣıl fikrümüŋ ḥaclegāhında her ne ḳadar nev-ẓuhūr maʿānī cemʿ olursa hīç biri senüŋ medḥüŋsüz kendi çehresin zīnetletmişdür. Ve cümlesi medḥüŋe münḥaṣırdur, dimekdür.

اعتبار صدف از نسبت درست ولي

انوری گر بود از مهنه منم از شیراز[1112]

43. İʿtibār-ı ṣadef ez-nisbet-i dürrest velī

Enverī ger buved ez-Mihne menem ez-Şīrāz

"Enverī" şuʿarā-yı ʿAcem'den bir ehl-i maʿārifüŋ ismidür. Nitekim kütüb ü teʾlīfāt-ı muʿteberelerde muḥarrerdür. Meşhūrat-ı ʿaẓametullāh ḳurb-ı Muḥammed ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem vaḥşet-i Ādem ʿaleyhi's-selām, ʿömr-i Nūḥ ʿa.m., ṣabr-ı Eyyūb ʿa.m., ḥüzn-i Yaʿḳūb ʿa.m., ḫurmā-yı Medīne, ḥüsn-i Yūsuf ʿa.m., sofra-i Ḫalīl ʿa.m., ġurbet-i Yūnus ʿa.m., āvāz-ı Dāvūd ʿa.m., salṭanat-ı Süleymān ʿa.m., ibrişīm-i Esterābād, ʿaṣā-yı Mūsā ʿa.m., seyāḥat-i ʿĪsā ʿa.m., girye-i Yaḥyā ʿa.m., zecr-i Circīs ʿa.m., ṣıdḳ-ı Ebūbekr, laʿl-i Bedaḫşān, ʿadālet ü ḥayāʿ-ı Oṣmān, şecāʿat-i ʿAlī Ḥaydār ʿa.m., ḥikmet-i Loḳmān, ʿaḳl-ı Arisṭo, binā-yı Ḳosṭanṭiniyye, ʿilm-i Eflāṭūn, heybet-i Ḥamza, māl-i Ḳārūn, ḳuvvet-i Rüstem, ḫaṭṭ-ı Yāḳūt, hevā-yı Tebrīz, saṭranc-ı Ṭāc, tīre-i Büzürc, seḫā-yı Ḥātem, siḥr-i Bābil, Bāġ-ı İrem, ʿaşḳ-ı Mecnūn, ṭamaʿ-ı Eşʿaṣ, zühd-i Berṣīṣ, fuṣḥā-yı İmmrü'l-Ḳays, ḳaṣāʾid-i Enverī, ḫāk-ı Hind, ġazel-i Saʿdī, sūz-ı Ḫüsrev, elfāẓ-ı Ḥāfıẓ, hicv-i Sūzī, muʿammā-yı Mīr Ḥüseyn, ʿulemā-yı Tatar, enbiyāʾ-ı Şām, evliyā-yı Baġdād, pīrān-ı Ḫorāsān, ġāzīyān-ı Rūm, ḥāciyān-ı Yemen, ḫukemā-yı Yūnān işte Enverī bu derece ehl-i

[1109] Derkenar: "Tutaḳ" ḫacle ve duvaḳ maʿnāsınadur,

[1110] Benim fikrimin gizli perdesi içinde senin methin ziyneti ile yüzünü süslemeyen bir yeni gelin yoktur.

[1111] Derkenar: "Çehre-ṭırāz" çehreye zīnet virici dimekdür.

[1112] Sedefin itibarı inci incidendir. Ama Enveri Mihne'dense ben de Şiraz'danım.

kemāldendür. İşbu meşhūrātlarda ḳaṣāʾid-i Enverī'yi taḥrīr buyururlar. Pes merḥūm ʿUrfī kendini Enverī'den tercīḥ ṭarīḳiyle buyurur.

Maḥṣūl-ı Beyt: "Ṣadef"e iʿtibār dürre nisbetledür. Ammā Enverī Mihne şehrinden ise ben Şīrāz'danum. Yaʿnī Mihne ki Buḫārā ülkesinden bir şehrdür, şerefi Enverī'den ise benüm daḫı şehrüm Şīrāz olmaġla şerefi bendendür. Yāḫūd bu beytüñ maʿnāsın āḫir güne aḫẕ olınsa gerçi çıḳar ammā çendān leṭāfeti yoḳ. Meṣelā benüm ile Enverī'nüñ şerefümüz şehr şerefinden ise ben Şīrāz'dan ol ise Mihne'dendür. Bu ṣūretde yine ben andan şereflüyüm dimek olur. Lākin ʿUrfī merḥūm kendini Enverī'den tercīḥ iderse yüri var hele bu duʿā-güy **[111b]**

ikisinüñ daḫı ʿalā-ḳadri'ṭ-ṭāḳa[1113] ḳaṣāʾidlerini müṭālaʿa eyledüm. Merḥūm ʿUrfī'nüñ ḳaṣāʾidlerini andan ezyedter rindāne vāḳıʿ olduġın gördüm.

كنم از مائدهٔ معنویش مهماني

ارزقی گربسر خوان وجود آید باز[1114]

44. Konem ez-māʾide-i maʿnevīyeş mihmānī

Ezraḳī ger be-ser-i ḫˇān-ı vücūd āyed bāz

"Ezraḳī" keẕālik şuʿarā-yı ʿAcem'den birinüñ ismidür. "Māʾide" bir sofranuñ ismidür ki Ḥażret-i ʿĪsāʿaleyhi's-selāma nāzil olmışdur. Nitekim Ḳurʾān-ı Kerīm'de vāriddür. **Ḳavluhu Teʿālā: Rabbenā enzil ʿaleynā māʾideten min-e's-semāʿi tekūnu lenā ʿīden li-evvelinā ve āḫirinā ve āyeten minke, verzuḳnā ve ente ḫayru'r-rāziḳīn**[1115]

Maḥṣūl-ı Beyt: Eger Ezraḳī ḫˇān-ı vücūd başına ʿavdet idüp gelse yaʿnī fevt itmiş iken kesb-i ḥayāt idüp yine vücūd sofrasına rücūʿ eylese anı ḫˇān-ı maʿānīye ḳonuḳluḳ idüp daʿvet eylerdüm. Yaʿnī maʿnā māʾidesine anı daʿvet idüp taʿlīm-i maʿnā iderdüm, dimekdür.

عرفی این طرز سخن حد تو نبود لیکن

مدحت شاه زبان تو چنین کردد باز[1116]

[1113] Takatin yettiği kadar, güç yettiği kadar.

[1114] Eğer Erzakî, varlık sofrasının başına tekrar gelirse, onu mana sofrasında ağırlarım.

[1115] "Ey Rabbimiz! Bize gökten bir sofra indir ki; önce gelenlerimize (zamanımızdaki dindaşlarımıza) ve sonradan geleceklerimize bir bayram ve senden (gelen) bir mucize olsun. Bizi rızıklandır. Sen rızıklandıranların en hayırlısısın." (Mâide/5:114)

[1116] Urfî bu tarz söz senin haddine değil lakin şahın övgüsü senin dilini böyle uzatmıştır.

45. ʿUrfī īn ṭarz-ı süḫan ḥadd-i to ne-b'ved līkin
Midḥat-i şāh zebān-ı to çünīn kerde dırāz

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ʿUrfī! Böyle siḥr-āmīz kelimāt u eşʿār-ı vaḥy-ṭırāz eṭvārı ḥadden degildür. Yaʿnī sen ifşā idemezdüŋ lākin şāh-ı cihānuŋ meddāḥı olduġuŋ feyżidür. Zebānuŋ dırāz idüp bu elfāẓı gevher-i maʿnāya ilḳā idersüŋ, dimekdür.

ناگهی ره بفراز آ ورد و گه بنشیب
بهر احداث حوادث فلک دائره ساز[1117]
46. Nāgehī reh be-firāz-āvered ü geh be-nişīb
Behr-i iḥdāṯ-ı ḥavādiṯ felek-i dāʾire-bāz

"Firāz" yoḳuşa ṭoġru dimekdür. "Neşīb" iniş aşaġa dimekdür. "İḥdāṯ" inşā itmege dirler. "Ḥavādiṯāt" ẓuhūrat-ı kevniyye dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Felek-i dāʾire-sāz ḥavādiṯāt u ẓuhūrat-ı kevniyyeyi iḥdāṯ u inşā itmek yolını gāh firāz ve gāh neşībe aldanaraḳ yaʿnī felek-i dāʾire-sāz iḥdāṯ-ı ḥavādīṯ içün cihet-i tertīb ve aşaġa yuḳaru tereddüd idene dek. Ḥāṣılı felek-i dāʾire-sāz tertīb-i ḥavādiṯ içün gāh yuḳaru ve gāh aşaġa ol sebebden tereddüd ider ki.

پیکر خصم ترا خاک برد سربنشیب
دشمن جاه ترا دار کشد رو بفراز[1118]
47. Peyker-i ḫaṣm-ı to-rā ḫāk bered ser-be-nişīb
Düşmen-i cāh-ı to-rā dār keşed rū be-firāz

"Dār" dār-ı siyāsete dirler.

Maḥṣūl-ı Beyt: Yā Ḥabīb-i Ḫudā ve yā Resūl-ı Kibriyā! Felek-i dāʾire-sāz iḥdāṯ-ı ḥavādiṯ içün gāh firāza pūyān ve gāh maḥall-i şībi cūyān olduġı sebebi bu ki ḫaṣmuŋ çehre vü peykerin ser-nigūn idüp ḫāk-ı meẕellete ġalṭān eyleye. Ve daḫı senüŋ cāh u celālüŋ

[1117] Dönek felek olayları ortaya çıkarmak için ansızın yolu bazen yukarı bazen de aşağı getirir.

[1118] Öyle ki senin düşmanının vücudunu toprak aşağı götürür, senin ihtişamının düşmanını darağacı yukarı çeker.

ḫaşmuŋuŋ rūyını firāza ṭoġrı dār-ı siyāsete keşīde ḳıla. Ve'l-ḥāṣıl felek-i dāʾire-sāzuŋ gāh şībe ve gāh firāza devr idüp iḥdāṯ-ı ḥavādiṯ itdügi bu ecldendür. Temmetü'l-ḳaṣīde.

20

Ḥarfü's-Sīn Der-Medḥ-i Emīrü'l-Müʾminīn ʿAlī Ḥaydār Kerremallāhu Veche [mefʿūlü/fāʿilātü/mefāʿīlü/fāʿilün]

این بارگاه کیست که گویند بی هراس

کای اوج عرش سطح حضیض تراممماس[1119]

1. Īn bārgāh-ı kīst ki gūyend bī-hirās

K'ey evc-i ʿarş saṭḥ-ı ḥażīż-i to-rā mümās

"Īn bārgāh" gerçi luġatda pādişāhlar ve vüzerālaruŋ ḳonaġınuŋ ḥavlīsi vü pīşgāhı dimekdür. Ammā bu maḥalde murād türbe-i münevvere-i Ḥażret-i Şāh-ı Düldül-süvārdur. "Bī-hirās" bī-pervā dimekdür. "Saṭḥ" bir nesnenüŋ istivāsı vü ḳubbesine dirler. "Ḥażīż" bir nesnenüŋ [112a]

altına dirler. "Mümās" yapuşmış ve ulaşmış maʿnāsınadur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Bu bārgāh-ı ʿālem-penāhı ey ḳavm bilür misüŋüz ki ne mertebe ʿālī-mekāndur? Daġı bī-pervā ve bir alay ġalḳ dirler ki ey bārgāh-ı saʿādet! ʿArşuŋ evc ü istivāsı senüŋ saṭḥuŋ ḥażīżine ulaşmışdur. Yaʿnī şol ḳavm bu rütbe isnādına iderler, nice ġavf itmezler. Zīrā evc-i ʿarş bu derece bülendlik ḳande kesb idebilür ki ol bārgāh-ı ʿālem-penāhuŋ saṭḥın ḥażīżine ulaşa? Bu ise maḫż-ı isnāddur. Pes ol bārgāhuŋ ṣāḥibinden nice ġavf u ḥayā itmezler? Ve'l-ḥāṣıl bir alay meddāḥ bārgāh-ı şāh-ı ʿālem-penāhuŋ ḥażīżine evc-i ʿarşuŋ yüceligi ulaşmışdur, diyü bī-pervā vü bī-hirās isnād itdüklerine taʿaccüb iderüm, dimekdür. **Rivāyetdür:** Ḥażret-i Emīrü'l-Müʾminīn ʿAlī raḍiyallāhu teʿālā ʿanh ve kerremallāhu veche Kūfe'de şehīd olduḳda Ḥażret-i Ḥasan ve Ḥüseyn raḍiyallāhu ʿanhumā fitne-i ġavāric-i Kūfe'den iḫtirāz içün mübārek cesed-i şerīfini giceye teʾġīr idüp gündüz defn itmediler. Nıṣfu'l-leylde Necef'e varup merḳad-i mübārekini ḥafr idüp defn itmişler idi. Ḥasaneyn Medīne-i Münevvere'ye mürācaʿat buyurup merḳad-i şāh mechūl olmışdı. Mürūr-ı eyyāmla üç yüz seneden ziyāde merḳad-i mübārek nā-maʿlūm idi. Bir gün şāhān-ı Īrān'dan bir ẕāt ve baʿżılarınuŋ rivāyetinde Hārūnü'r-Reşīd ḳaṣd-ı şikār idüp ṣaḥrāyı cevelān iderken dīde-i baṣīreti bir maḥalle dūş oldı ki anda sāl-ġurde bir pīr ḥayvānların güderdi, yanına

[1119] Bu hangi şahın huzurudur ki korkusuzca, ey arşın doruğu senin en düşük seviyene denk gelir, derler.

varup ḥayvānları gördi ki cemīʿ-i deşti güẕer iderler. Vasaṭ-ı deştde bir tepecik taḳarrub itdükleri gibi anlara kendilerine bir dehşet vāḳıʿ olup cümlesi bir uġurdan firār iderler imiş. Şāh bu ḥāli ruʾyet idince pīr-i meẕkūra maḥall-i mezbūrı suʾāl idüp didi ki: Ey pīr bu ne ġarīb ü ʿacīb aḥvāldür ki ḥayvānlaruŋ ṣaḥrāyı geşt ü güẕār idüp bu maḥalle gelince kendilerine bir dehşet ṣārī olup cümlesi bir uġurdan firār iderler, didükde pīr zebān dırāz ve tekellüme āġāz idüp didi ki: Sulṭānum ṭoḳsān seneden mütecāvizdür ki bu ḥayvānlar ile ʿömrüm geçdi ve bu ṣaḥrāyı peymān itmekde her gün bu aḥvāli ben daḫı ruʾyet ḳılmaḳdayum. Lākin pederüm ki benden sāl-ḫurde vü kār-āzmūde idi, ol daḫı keẕālik bu deştüŋ içinde ḥayvān güderdi. Ḥālet-i ṣabāvetümde bu aḥvāl-i ʿacībeyi kendisinden istifsār olınduḳda ol daḫı cevāb eyledi ki ben daḫı bu keyfiyeti bu ṣūretde buldum. Ammā pederümden istimāʿ itmişdüm ki Emīrü'l-Müʾminīn ʿAliyyü'l-Murtażā raḍiyallāhu teʿālā ʿanh bu maḥalde medfūndur, didükde şāh-ı īrān bu aḫbār-ı peyām-engīzi gūş idicek fi'l-ḥāl şehre ʿavdet buyurup mā-melekin ortaya vażʿ idüp merḳad-i münevvere üzerine bir ʿālī-binā bünyād itmek

[112b]

içün bir ehl-i kemāl miʿmāruŋ ṭalebinde oldı. Bir gün bir pīr gelüp şāha didi ki: Ey Şāh! Türbe-i Şāh-ı Merdān'ı bünyād içün miʿmār ṭalebinde imişsüŋüz. Benden aʿlā miʿmār bulmaḳ ʿadem-i imkāndur, didükde şāh kendisine suʾāl idüp didi ki: Ḳandan olursuŋ ve māhiyye ne miḳdār ücret dilersüŋ? Pīr cevāb eyledi ki aṣlı suʾāl eyleme ancaḳ merḳad-i münevvere-i Ḥażret-i Şāh tamām olınca ikrāmuŋ ne ṣādır olursa rāżīyüm, diyüp bārgāh-ı ʿālem-penāha iḳtiżā iden malzemeyi müheyyā idüp ol ʿālī-mekānuŋ bünyādına şürūʿ eylediler. Baʿde zamān bir ʿālī künbed-i felekāsā binā eylediler ki vaṣfı mümkin degil. Ve'l-ḥāletu hāẕihī baʿżı seyyāḥīn-i züvvāl naḳl iderler ki künbed-i Şāh-ı Merdān'uŋ bülend ü vüsʿati bir mertebe derece-i ġāyetdedür ki naḳl olınmaz, gören bilür. Ḥattā künbedüŋ içinde muʿtedil yazı ile muṣḥaf-ı şerīfüŋ Sūre-i Fātiḥā'sından ilā-āḫirih cümle muṣḥaf künbedüŋ cirminde taḥrīr olınmışdur. Nitekim cāmiʿlerde Āyete'l-kürsī taḥrīr iderler. Pes ululuġını ḳıyās eyle. Ve'l-ḥāṣıl künbed-i Şāh-ı Merdān tāmām olınca iʿṭā-yı ʿaṭiyye içün pīri iḥżār idüp didiler. Ey ẕāt! Sen kimsüŋ kendiŋi bize beyān eyle, diyü kendinden ism ü resmin istifsār olınduḳda cevāb gelüp didi ki: Baŋa Şāḥne-i Necef dirler. Ve daḫı sizüŋ ʿaṭiyyeŋüze iḫtiyācum yoḳdur, diyüp sırra ḳadem başmış. Pes anlar ki üç evc-i ḥażīż-i künbede mümasdur dirler. Kimlerdür ve nice ḫavf itmezler bu isnādı iderler. Zīrā ʿarşda ol ḳadar yücelik yoḳdur ki ol bārgāhuŋ ḥażīżine ve bināsınuŋ esāsına ulaşa, dimekdür. Vallāhu aʿlem.

منقار بند کرده ز سستی هزار جا

تا اولین دریچهٔ او طائر قیاس[1120]

2. Minḳār bend kerde zi-süstī hezār-cā

Tā evvelīn-derīçe-i ū ṭā'ir-i ḳıyās

"Minḳār" bunda burnın bağlamış yüriyüp burnın yire ṭayadugından kināyedür. "Süstī" bī-tāblıḳ ve gevşeklikden dimekdür. "Evvel-i derīçe" ibtidāki revzeni dimekdür. "Ḳıyās" tefekkür ü ḳıyās ki bunda fikri ṭā'ire temṣil ile buyurur ki:

Maḥṣūl-ı Beyt: Kimlerdür ol bī-hirās ki bārgāh-ı Şāh-ı Merdān evc-i ḥażīżine evc-i ʿarş mümāsdur, dirler. Pes bilmezler ki ol künbed-i felek-i ḳudrāda ṭā'ir-i ḳıyās ḥīn-i pervāzda ibtidā-yı derīçesine irince hezār yerde minḳārın yire vażʿ idüp bī-tāblıġı defʿ ider. Bu beyt-i güher-āmīz aŋa telmīḥdür ki vuḫūş u ṭuyūr keṣret-i pervāzdan bī-tāb u zār olduḳda bir maḥalde defʿ-i süstī içün ḳonduḳda minḳārın yire ṭayadup ṣoluḳ alup istirāḥat ider. Pes bu beytde dimek olur ki ṭuyūr-ı ḳıyās ki ṭarfetü'l-ʿayn içre kevn ü mekānı cevelān idüp yine āşiyānesine ʿavdet itmege ḳudreti der-kār iken ol şāh-ı ʿadālet penāhuŋ türbe-i vālāsına irmek pervāz idüp en altında vāḳıʿ penceresine varınca hezār yirde ṣoluḳ almaḳ içün burnın yire ḳor. Pes ṭā'ir-i ḳıyās ol ʿālī-mekānuŋ

[113a]

intihāsına irmeyince evc-i ʿarş ḳande anuŋ ḥażīżine mümās olabilür. Pes ḳanı ol bī-edebler ki bī-pervā isnād iderler, dimekdür.

آورده گوشوار مرصع برشوه عرش

کز وی علوشان بستاند بالتماس[1121]

3. Āverde gūşvār-ı muraṣṣaʿ be-rişve ʿarş

K'ez-vey ʿulüvvi-i şān be-sitāned be-iltimās

"Gūşvār" luġatde küpe maʿnāsınadur. Lākin bu maḥalde cāmiʿlerde vesā'ir türbelere aṣduḳları āvīzelere dirler. "Rişve" rüşvet ü ücret maʿnāsınadur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Merḥūm ġıtāb-ı ʿām ṭarīḳiyle buyurur ki: Şāh-ı Düldül-süvāruŋ türbe-i münevveresi şerefiyle müşerref olup andan ʿulüvv-i şān iltimāsiçün ʿarş-ı reng-āmīz laʿl ü

[1120] Karşılaştırma kuşu onun ilk penceresine ulaşıncaya kadar bin yerde güçsüzlükten gagasını bağlamıştır.

[1121] Ondan mertebe yüceliğini yalvararak almak için arş, rüşvet olarak süslü küpeler getirmiş.

güherle muraṣṣaʿ u müzeyyen rüşvet ṭarīḳiyle bir āvīze getürdi. Yaʿnī ʿarş-ı tehī-dest ol mübārek türbe-i saʿādete varmasun içün rüşvet ü niyāz ṭarīḳiyle bir muraṣṣaʿ āvīze getürdi tā ki andan iltimās-ı ʿulüvv-i ālişān ve kesb-i şeref ü iḥsān ide, dimekdür.

نی سایه اش لباس ببر کرده از علو

نی کرده نور مهر زر اندوده لباس[1122]

4. Nī sāyeeş libās be-ber kerde ez-ʿulüvv

Nī kerde nūr-ı mihr zer-endūde libās

"Be-ber kerde" üzerini ḳaplamaġa ve iḥāṭa eylemege dirler. "Zer-endūde" altunla yaldızlanmış, dimekdür. Murād ḫurşīddür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ol Yekke-süvār-ı Düldül kerremallāhu vechenüŋ türbe-i saʿādeti ʿulüv ü yücelik cihetiyle bir mertebede degildür ki bi'ẕ-ẕāt kendi sāyesi anı ḳaplayup iḥāṭa eyleye. Veyāḫūd ḫurşīd-i zer-endūde anı iḥāṭa idüp libās ola. Yaʿnī ḫurşīdde ol mertebe ḳudret-i żiyā yoḳdur ki ol türbe-i ʿulüvv-i ālişānı iḥāṭa eyleyüp aŋa libās ola, dimekdür.

از بسکه نور بارد ازو در حوالیش

خورشید روشنی کند از سایه اقتباس[1123]

5. Ez bes ki nūr bāred ez-ū der-ḥavālīyeş

Ḫurşīd rūşenī koned ez-sāye iḳtibās

"Ez-bes ki" taʿbīri keşret ü mübālaġadan kināyedür, ol ḳadar ki dimekdür. "İḳtibās" luġatde maşa. Bir maḥalden veyā bir ġayr āletle āteş almaġa dirler ki ol āletüŋ kendisinde hīç eşer yoġiken ṣoŋra kendisine eşer ḥāṣıl olur. Ve'l-ḥāṣıl bir nesne bir ġayr nesneden nūr yāḫūd dīger bir eşer aḫẕ itmege dirler.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ol türbe-i saʿādetinden bir mertebe nūr yaġup ḥavlīni rūşenger eylemişdür ki ḫurşīd-i żiyā-gīrile izdiyād-ı nūr içün ol ḥavlīnüŋ sāyesinde nūr iḳtibās eyler. Yaʿnī ḥavlī ki ol türbe-i saʿādetüŋ sāyesiyle kāsib-i şerefdür. Żiyāʿ nūrı şaʿşaʿa-ı ḫurşīdden ṣad mertebe efzūn olduġından kesb-i şeref ü żiyā içün ḫurşīd ol mübārek ḥavlīden iḳtibās-ı nūr eyler, dimekdür.

[1122] Yüceliğinden ne üzerine gölge elbise olmuş, ne güneş ışığı ona altın yaldızlı kumaş yapmış.

[1123] Etrafına ondan o kadar nur yağar ki güneş aydınlığını onun gölgesinden alır.

گر بشنود نسیم هوای حریم او

بر مغز نوبهار هجوم آورد عطاس[1124]

6. Ger be-ş'neved nesīm-i hevā-yı ḥarīm-i ū

Ber-maġz-ı nev-bahār hücūm āvered ʿaṭṭās

"Aṭṭās" ʿArabīdür aḳsırmaġa dirler.

Maḥṣūl-ı Beyt: Eger nesīm ol ẕāt-ı tamāmuŋ ḥarīm-i hevāsınuŋ rāyiḥa-i ṭayyibesini istimāʿ idüp istişmām ideydi, hemāre maġz-ı nev-bahāra hücūm eylerdi. Bu beyt aŋa telmīḥdür ki keşret-i rāyiḥa-i ṭayyibe-i ʿanber veyā gülden zükkām ḥāṣıl idüp bāʿiṣ-i ʿaṭṭās olduġıdur.

[113b]

Pes dimek olur ki türbe-i mübārekenüŋ rāyiḥa-i ʿanberidür. Ve şemīm-i ġāliye-sāyı eger nesīm-i istişmām idi, nev-bahāruŋ dimāġına fi'l-ḥāl ʿaṭṭās hücūmın idüp anı būy-ı ʿanberīn ile dūçār-ı zükkām u ʿaṭṭās eylerdi, dimekdür.

گفت آسمان مرا که بگو این چه منظرست

کز رفعتش نه وهم نشان داد و بی قیاس[1125]

7. Goft āsmān me-rā ki be-gū īn çe manẓarest

K'ez-rifʿateş ne-vehm nişān dār u bī-ḳıyās

"Manẓar" naẓargāh dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: ʿUrfī kendini āsumāna muḫāṭabun ʿaleyh iderek buyrurur ki āsumān baŋa ḫiṭāb idüp didi ki: Ey ʿUrfī! Bu bī-ḳıyās ve rifʿatinde nihāyeti olmayan ʿālī-manẓarı baŋa di ki ne ʿālī-maḳāmdur. Bu mekān. Zīrā rifʿatinüŋ nişānın virmege ʿaḳl ḥayrāndur, dimekdür.

گفتم که عرش نیست زجاحت و لب گزید

گفتا نعوذبالله از این طبع دون اساس[1126]

8. Goftem ki ʿarş nīst zi-cāhet ü leb-gezīd

Goftā neʿuzübillah ez-īn ṭabʿ-ı dūn-esās

[1124] Eğer meltem onun hareminin havasını duyarsa ilbaharın beynine hapşurmalar gelir.

[1125] Felek bana, bu ne manzaradır söyle ki onun yüksekliğinden ne vehim ne de kıyas bir işaret göstermedi, dedi.

[1126] Dedim ki arş değil mi? Dudağını ısırdı ve bu alçak esaslı tabiatten Allah'a sığınırım, dedi.

“Esās” temel dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Mādām ki āsumān suʾāl idüp ol saʿādet-ḫāne nişānın ṭaleb eyledi. Pes cevap ṭarīḳiyle didüm ki: Ey āsumān! Bu manẓar-ı naẓargāhuŋ olan maḥal ki rifʿatinüŋ derecesini taḫmīn itmekde ʿaḳl ser-ā-sīme vü ser-geştedür, ʿarş degildür. Yaʿnī anı ʿarş ḳıyās eyleme. Zīrā ol billūr-ı aʿẓam veyāḫūd cennet āyīnesidür. Fi’l-ḥāl bu kelimāt-ı perīşān u nā-sezākārı benden istimāʿ idince ḥicābından kendi lebini gezīde idüp didi ki: Ey ʿUrfī! Neʿūẕübillāh bu senüŋ esās-ı ṭabʿuŋdan. Zīrā ol merḳad-i münevvereyi senden istifsārdan murād tecrübe idi ki āyā vāḳıf mevāḳıf-ı esrār-ı ʿAliyyü’l-Murtażā mısuŋ yoḫsa degil misüŋ? Ve nice ḥayā itmedüŋ ki ol bārgāh-ı aʿẓamı billūr-ı aʿẓama temsīl ḳılduŋ? dimekdür.

شرمی بکن چه عرش چه کرسی بارها

گفتم بصرفه حرف زن ای پایه ناشناس[1127]

9. Şermī be-kon çe ʿarş çe kürsī ki bārhā

Goftem be-ṣırfe ḥarf zen ey pāye-nā-şinās

“Ṣırfe” edeb ü taʿẓīm maʿnāsına müstaʿmeldür. “Ḥarf zen” tekellüm eyle, dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Senüŋ dūn ṭabʿuŋdan neʿūẕübillāh ey aḫer bir miḳdār şerm eyle. Bu türbe-i münevverenüŋ yanında ʿarş u kürs kem-miḳdār dirler. Pes didüm ki: Ey pāye-nā-şinās olan āsumān edeb ü ḥaddüŋle tekellüm eyle. Hemān ʿaḳluŋa geleni söyleme. Zīrā bu bārgāh-ı ʿālem-penāhuŋ rifʿatine nihāyet yoḳdur, dimekdür.

آن قصر جاه واسطهٔ آفرینش است

یعنی علی جهان معالی امام ناس[1128]

10. Ān ḳaṣr-ı cāh-ı vāsıṭa-i āferīniş est

Yaʿnī ʿAlī cihān-ı meʾālī İmām-ı nās

“Ḳaṣr-ı cāh” didügi vālī-i ḳaṣr yerine müstaʿmeldür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey āsumān nüh ṭabaḳāt ādāb u erkānla süḫan-ṭırāz-ı meydān-ı kelimāt ol. Zīrā bu ḳaṣr-ı ʿarşāsā ve cāh u rifʿat ṣāḥibi vāsıṭa-i āferīniş-i kevn-i bālādur. Yaʿnī cihān-ı

[1127] Utan arş ne kürsi ne? Defalarca söyledim ki edep ve hürmet ile konuş ey kadir bilmez.

[1128] O yaradılış aracısının ihtişam sarayıdır. Yücelikler cihânı ve halkın imamı yani (Hz.) Ali.

meʾāli bünyān-ı imāmu'n-nās ve'l-cān ʿAliyyu ʿālī-ḳadr ki vāsıṭa-i ġilḳatdür. Nitekim Ḥażret-i Faḫr-ı kāʾināt ʿaleyhi efḍalü't-taḥiyyāt buyurur: **Ene ve ʿAlī min-nūrin vāḥidin**[1129]. Pes nūr vāḥid olınca bir ẕāt olmış oldı. Ve cihān ġilḳatine vāsıṭa olmış oldılar.

[114a]

Bu beyt-i gevher-efşānda baʿżı ḫod-bīn ḫaṭā itmişdür diyü ġalaṭ kelām iderler. Lākin efḍal-i ümmet ṣāḥib-i nübüvvet Muḥammed Muṣṭafā ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem ʿAlī olduġına ʿadem-i idrāklerinden nāşīdür.

آنجا که لطف او عمل کیمیا کند

زر دارد التماس طلائیت از نحاس[1130]

11. Āncā ki luṭf-i ū ʿamel-i kīmyā koned

Zer dāred iltimās-ı ṭılāʿiyyet ez-naḥḥās

"Ṭılāʿiyyet" ṣunmaḳ ve sürmek ve yaldızlamaḳ maḥallinde istiʿmāl olınur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ol maḥalde ki Ḥażret-i Murtażā'nuŋ luṭf u keremi kimyā-yı himmet iẓhār eyleye, fi'l-ḥāl yaldız altun naḥḥāsdan ṭılāʿiyyet keyfiyetin elmās eyler. Ve'l-ḥāṣıl naḥḥās vesāʾir meʿādini zer ile ṭılā iderler iken emr bi'l-ʿaks olup naḥḥāsdan ṭılāʿiyyet keyfiyetin iltimās ider ve niyāzmend olur, dimekdür.

معجونی از بلاهت خصم و شعور اوست

کیفیتی که کرده قضا نام آن نعاس[1131]

12. Maʿcūnī ez-belāhet-i ḫaṣm u şuʿūr-ı ūst

Keyfiyetī ki kerde ḳażā nām-ı ān nüʿās

"Belāhet" ḥamāḳat maʿnāsınadur. "Nüʿās"[1132] ımızġanmaḳ ve kendine her nesneden fütūr gelmek ve ḫumār ve gevşeklik ile esnemek maʿnāsınadur. Şāh Murtażā'nuŋ ḫaṣmı kendi ḥumḳından bir maʿcūndur ve suʿūdı daḫı şol fütūr u ġabāvetdür ki ḳażā anuŋ ismini nüʿās

[1129] "Ben ve Alî bir nurdanız." (E'z-Zehebî, *Tertibü'l-Mevzuat li-ibni'l-Cevzi*, s.98, Thk.: Kemal bin Besyuni Zağlul, Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye Yayınevi, 1. Baskı, Beyrut, h. 1415)

[1130] Onun lutfunun kimya gibi işlediği yerde altın bakırdan altınlık diler.

[1131] Kaderin uyuşukluk ismini verdiği durum düşmanın aptallık ve şuurunun karışımıdır.

[1132] Derkenar: "Nüḥās" żamm-ı elif ile baḳır maʿnāsınadur.

diyü nām virmişdür. Yaʿnī ḫaşmuŋ mükeyyifāt-ı maʿcūnı kendi ḥumḳıdur. Ve suʿūdı daḫı nüʿās didükleri keyfiyetdür ki ḳażā nüʿās diyü anı nām-zed itmişdür, dimekdür.

ای از شمیم جعد عروسان خلق تو

پیچیده در مشام نسیم صبا عطاس[1133]

13. Ey ez-şemīm-i caʿd-ı ʿarūsān-ı ḫulḳ-ı to

Pīçīde der-meşām-ı nesīm-i ṣabā ʿaṭās

"Pīçīde" fiʿl vezninden fiʿl-i māżīdür, ṭolaşdı ve ṣarmaşdı, dimekdür. "ʿAṭās" ġalebe-i nevāzilden aŋşırmaġa dirler.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ẕāt-ı bī-hem-tā v'ey muḳarreb-i dergāh-ı ʿulyā! Senüŋ mübārek aḫlāḳuŋ ʿarūsları kākülerinüŋ ʿanber-būları istişmāmından bād-ı ṣabānuŋ dimāġına ʿaṭse bıraḳmışdur. Yāḫūd ey ẕāt-ı sütūde-aḫlāḳuŋ ʿarūsları ṭurrelerinüŋ şemīminden ve rāyiḥa-i ṭayyibesinden bād-ı ṣabā istişmām ile fi'l-ḥāl dimāġına ʿaṭṭās ṭolaşır. Yaʿnī ol rāyiḥa-i ṭayyibe ol ḳadar serindür ki bād-ı ṣabā anı istişmām eylese fi'l-ḥāl kendisine ġalebe-i ʿaṭṭās vāḳıʿ olur, dimekdür.

نه اطلس فلک نشود عطف دامنش

برقد کبریای تو دوزند اگر لباس[1134]

14. Nüh aṭlas-ı felek ne-şeved ʿıṭaf-ı dāmeneş

Ber-ḳadd-i kibriyā-yı to dūzend eger libās

"Aṭlas" felek ki murād felekü'l-aṭlāsdur. Lākin bunda nüh eflāk murāddur. "ʿIṭaf" Türkīde "zincif" dirler ve ferrāceler ü kerrākeler ve baʿżı gezīden cübbelerüŋ eteklerin iç ṭaraflarına dikerler. Ve ekşer ṣarı aṭlās ve ḳızıl gezī zincif dikerler. Ehline maʿlūmdur. Ve omuz başı ve cānib-i ʿıṭafu'r-racul. "Dūzend" dikerler ise de maʿnāsınadur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey maʿden-i velāyet v'ey maḳarr-ı saʿādet! Eger dāmen-i kerāmet-tevʾemlerüŋe nüh eflākı aṭlās idüp zincif dikerlerse ol ḳad-i kibriyā ki kāfī degildür. Yaʿnī

[1133] Ey kimse ki senin fıtrat gelininin saçının güzel kokusundan sabah rüzgârı ve meltemin burnuna hapşurma dolanmış.

[1134] Senin yücelik boyuna eğer gömlek dikmek isterseler feleğin atlası onun eteğine ek olamaz.

ey ẕāt! Maʿnā cihetiyle ḳāmet-i kibriyā nüh felek aṭlāsını esbāb dikmek murād eyleseler ancaḳ dāmen-i kerāmet

[114b]

der-miyānlarına kāfī degildür, esbāb ḳande ḳaldı, dimekdür.

دشمن چو یافت حزم ترا گفت بازخل

چون بخت من بخواب که فارغ شدی ز پاس[1135]

15. Düşmen çü yāft ḥazm-ı to-rā goft bā-Zuḥal

Çün baḫt-ı men be-ḫˇāb ki fāriġ şodī zi-pās

“Ḥazm” luġatde ḳaṭʿ itmek ve yab yab yürimek. Lākin burada ḥükm-i nāfiẕ. Yaʿnī geçici ḥükm maʿnāsınadur. “Yāft” aŋladı. Bunda āşinālıḳ maʿnāsınadur. “Zuḥal” maʿrūf aḫterdür ki müneccimler anı pāspān-ı felekdür, dirler. “Be-ḫˇāb” emr-i ḥāżırdur. Zuḥal’e ḫiṭāb vāḳıʿ olmışdur, uyu dimekdür. “Pās” pāsbān’dandur. Bekçi ve şāḥne vü żābiṭ dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey efḍal-i ümmet-i İslām ve’l-murselīn v’ey ḳāhirü’l-buġāt ve’l-maʿāndan ḫaṣm-ı siyehkār ve ʿadū-yı bed-efkāruŋ ol ḳadar dil-şikest ve ḥayātından meʾyūs olmış ki senüŋ ʿadl ü dāduŋ kāʾināt içre nāfiẕ olduġın göricek fi’l-ḥāl Zuḥal’e ḫiṭāb idüp dir ki: Ey Zuḥal! Sen daḫı baʿd-ez-īn ḳara baḫtum gibi uyḫuda ol. Zīrā felek pasballıġından saŋa daḫı eṣer ḳılmayup andan ʿazl ü fāriġ olduŋ. Yaʿnī ey Zuḥal ḥükmüŋ nesḫ ü fesḫ oldı. Pes siyeh-baḫtum gibi sen daḫı ḫˇābda ol. Ḥāṣılı Ey Şāh! Ḫaṣm-ı bed-baḫtuŋ ṭāliʿi mürde-miṣāl ḫˇābdan dīde güşād itmeyüp hemīşe ḫüsrāndadur, dimekdür.

باصیقل ضمیر تو چون عکس آینه

مرئی شود ز ظل بدن صورت حواس[1136]

16. Bā-ṣayḳal-ı żamīr-i to çün ʿaks-i āyine

Merʿī şeved zi-ẓıll-ı beden ṣūret-i ḥavās

“Ṣayḳal” muṣayḳal u muṣaffā. “Merʿī” ẓāhir olmış dimekdür. “Ḥavās” ḥis’dendür ki ḫamse-i bāṭıne ve ḥiss-i ḫamse-i ṭāʾiredür. Meṣelā ḥavāss-ı ḫamse-i bāṭıne biri dimāġdur ki nīk ü

[1135] Senin hazmını bulduğunda düşman Zuhal’a, benim bahtım gibi sen de uyu. Çünkü bekçiden özgür oldun, dedi.

[1136] Aynanın yansıması gibi senin içinin cilası ile duyuların şekli vücut gölgesinden görünür hale gelir.

bed rāyiḥayı istişmām ile farḳ ider. Biri daḫı tefekkürdür ki anuŋla müşkilātın ḥal ider. Biri daḫı ʿaḳldur ki şaḥne-i bedendür ve biri daḫı ḳalb gözidür ki dīde-i ḳalb ile bir nesneyi naẕar itmedügi gibi dīde-i beden ile keʾenne ʿadem-i ruʾyet itmiş olur. Ve biri daḫı ẕāʾiḳadur ki telḫ u şīrīni farḳ ider. Keẕālik ḥavāss-ı ḫamse-i ẓāhire daḫı böyledür. Meṣelā göz, ḳulaḳ ve tekellüm ve ḥareket-i aʿṣā ve teneffüs gibi.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ẕāt-ı tamām vʾey İmām-ı Hümām! Mübārek żamīrüŋ bir mertebe āyīnevār muṣayḳal u żiyā-dārdur ki ʿaks-i āyīne gibi ẓıll-ı beden-i hümāyūndan ḥavāss-ı ḫamse-i bāṭıne ẓāhir ü hüveydā olur. Veʾl-ḥāṣıl ferd-i vāḥid āyīneye naẕar eylese nitekim kendi şeklin ʿaks-i āyīnede görinür ise keẕālik mübārek żamīr-i münīrüŋ ol ḳadar muṣayḳal u mücellādur ki vücūd-ı merḥamet-ālūdlaruŋ ẓıllına naẕar olınduḳda ḥavāss-ı ḫamse-i bāṭıne ẓāhir ü ʿayān olur, dimekdür.

لیل و نهار بنسبتشان منعکس شود

گر مه ضیا کند ز ضمیر تو اقتباس[1137]

17. Leyl ü nehār nisbetişān münʿakis şeved

Ger meh żiyā koned zi-żamīr-i to iḳtibās

“Münʿakis şeved” yaʿnī gündüz rūşenlik aḥvālin giceye ve gicenüŋ ẓulumāt keyfiyetin gündüze taḥvīl olurdı, dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey żiyā-baḫş-ı mülk-i velāyet vʾey fātiḥ-i memleket! Leyl ü nehār kendilerine nisbet

[115a]

münʿakis olduḳları ḥālde devvār olurlardı. Yāḫūd leyl ü nehār şānuŋa nisbetle bāz-güne yürürlerdi. Eger māh mübārek-żamīrüŋden iḳtibās-ı nūr itmiş olsa yaʿnī māh żamīrüŋden nūr iḳtibās itse aḥvāl-i şeb-i ẓulumāt rūz-ı rūşene münʿakis olup biʾẕ-ẕāt şeb ü nehār keyfiyetin işlerdi, dimekdür.

زلفین مهوشان نپذیرند صید دل

عفو تو عام سازد اگر منع احتباس[1138]

[1137] Derkenar: İḳtibās od virmek. Eğer ay senin gönlünden ışık iktibas ederse gece ve gündüz kendi nisbetlerine göre yansırlar.

[1138] Eğer senin affın hapsten men etmeyi yaygınlaştırırsa ayyüzlülerin zülfü gönlü avlamayı kabul etmez.

18. Zülfeyn-i mehveşān ne-peẕīrend ṣayd-ı dil
ʿAfv-ı to ʿām sāzed eger menʿ-i iḥtibās

“Zülfeyn” tenebbühdür iki zülf dimekdür. “İḥtibās” ḥabs itmek maʿnāsınadur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey şāḥne-i Necef v’ey māh-ı bī-kelef! Ḫūbān-ı mehveşān ṣayd-ı dil-i ʿāşıḳān idüp mübtelā-yı ḥabs u zindān itmek āyīnini terk iderlerdi, eger senüŋ ḫāṣ u ʿāmma maḫṣūṣ olan maġfiretüŋ menʿini bilselerdi. Yaʿnī ʿafvuŋ ʿavāmu’n-nās ḥabsden ḫalāṣ itmek ḳaydında olduġını bileydiler, zülfeyn-i mehveşān ḳaçan ṣayd-ı dil-i ʿāşıḳān-ı bī-çāregān ḥabs itmege ṭāḳat getürebilürlerdi? dimekdür.

حفظت اگرندای امان در دهد به بحر
شاید که سطح آب شود شعله را مماس[1139]
19. Ḥıfẓet eger nidā-yı āmān der-dehed be-baḥr
Şāyed ki saṭḥ-ı āb şeved şuʿle-rā mümās

“Saṭḥ-ı āb” istivā-yı āb maʿnāsına istiʿmāl olınur. “Şuʿle” bunda murād küre-i nārdur ki semāvāta ḳarībdür. Meṣelā ibtidā-yı zemīnden semāvāt cānibine ṭoġrı küre-i hevādur. Hevānuŋ ḫitāmından bālāya ṭoġrı küre-i bürūdetdür. Bürūdetüŋ ḫitāmından ṣoŋra küre-i nārdur ki tā semāvāta varınca muḥīṭdür. “Mümās” ulaşmaḳ ve yetişmek maʿnāsınadur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ḥākim-i ḥükkām-ı ʿālem v’ey nāẓım-ı kār-ı kāffe-i ümem! Ol vaḳt ki ḥıfẓ u ḥimāyetüŋ baḥre emān nidāsın irişdüre. Yaʿnī ey baḥr min-baʿd ḥıfẓ u ḥimāyemdesüŋ, āteş ve ġayr eżdādından emīn ol, nidāsın işidürse saṭḥ-ı āb kūre-i āteşe mümās olursa lāyıḳdur. Yaʿnī ol vaḳt saṭḥ-ı āb kūre-i āteşle imtizāc u aḥbāb olurlar ise ʿaceb degildür.

جاه ترا سپهر سمندی بود که هست
از آفتاب شعشعه در گردنش قطاس[1140]
20. Cāh-ı to-rā sipihr semendī buved ki hest
Ez-āfitāb şaʿşaʿa der-gerdeneş ḳoṭās

[1139] Eğer senin koruman denize aman ver diye seslenirse belki su yüzeyi alev ile temas eder.

[1140] Gökyüzü senin ihtişamın için güneş ışığının boynunda asılan püskül olduğu bir attır.

“Gerden” boyun dimekdür. “Gerden”deki şīn sipihre rāciʿ dür. “Ḳoṭās” ṭonanmış atlaruŋ gerdenlerine aṣduḳları raḫta dirler.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey kān-ı seḫā v’ey büzürgterīn-i evliyā! Cāh u celālüŋ esb-i ṣāʿiḳa-reftārı sipihr-i gerdūndur. Yaʿnī salṭanat celālinüŋ atı sipihr-i lāciverdī olur ki gerdānında vāḳıʿ rāḫtı şaʿşaʿa-i āfitābdur. Yaʿnī sipihr senüŋ cāh u celālüŋ ve salṭanatuŋ atı olduġı andan maʿlūm oldı ki āfitāb şaʿşaʿ asından gerdānında rāḫtı var. Ve’l-ḥāṣıl sipihr cāh u celālüŋ esbi olmasa ḳaçan bu ḳoṭās-ı girān-behā gerdeninde şuʿle olurdı, dimekdür.

گرمابه جهان جلال ترا بود

از مهر و ماه جام وز هفتم سپهر طاس[1141]

21. Germ-ābe-i cihān-ı celāl-i to-rā buved

Ez-mihr ü māh cām v’ez-heftüm sipihr ṭās

“Germ-ābe” ḥammām dimekdür. Mışrāʿ-ı şānīde vāḳıʿ cāmdan murād ḥammāmuŋ tepe cāmlarıdur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey şāh-ı iḳlīm-i velāyet v’ey maẓhar-ı nūr-ı hidāyet!

[115b]

ʿAẓamet ü celāletüŋ cihān germ-ābesine tepe cāmı olaraḳ mihr ü māhdur. Ve daḫı ḥammām-ı meẕkūruŋ ṭāsı sipihr-i heftüm ṭabaḳātıdur, dimekdür.

شاها منم که چون فرس طبع زین کنم

گیرد بدوش غاشیهٔ عجز بو فراس[1142]

22. Şāhā menem ki çün feres-i ṭabʿ zeyn konem

Gīred be-dūş ġāşiye-i ʿacz Bū Firās

“Zeyn konem” egerledüp müheyyā idersem dimek olur. “Ġāşiye” aṣlda setr idiciye dir. Ammā burada şol cuḳadan örtidür ki ḳızıl cuḳadan ṭonanmış at üzerine örterler. At binildikce seyis omuzına atar. “Bū Firās” şuʿarā-yı ʿAcem’den birinüŋ ismidür.

[1141] Senin yücelik cihânının hamamında güneş ve ay su tası, yedinci kat sema leğendir.

[1142] Ey şahım ben tabiatımın atını eyerlediğim zaman, şâir Bû Firâş âcizlik örtüsünü omuzlarına alır.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ẕāt-ı muḥterem! Kemterīn ġulām-ı ebed-ḳıyāmlaruŋdan şol kimesneyüm ki esb-i ṭabʿumı egerledüp müheyyā eyler isem, ġāşiye-i ʿaczi Bū Firāş ber-dūş eyleyüp, pīş-revümde olur, dimekdür.

فرماندهی نداشته چون من جهان نظم
وین حرف یا ظهیر توان گفت بی هراس[1143]
23. Fermān-dehī ne-dāşte çün men cihān-ı naẓm
V'īn ḥarf yā Ẓahīr tevān kerd bī-hirās

"Fermān-deh" iḳlīm-i naẓma pādişāh dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey Şāh! Semend-i ṭabʿum zīr-i zeynüm olduḳda meydān-ı rezm-i naẓm u inşāda bir mertebe ʿaẓamet ü şevketle giderüm ki Bū Firāş ol vaḳt ġāşiye-i ʿaczi ber-dūş idüp pīş-revüm olur. Zīrā bu kişver-i naẓm ve nevāḥī-i inşā benüm gibi bir tīz-i ʿadālet-engīz pādişāha mālik olduġı yoḳdur. Ve daḫı bu nükte ve dāʿiye-i Ẓahīr'e daḫı bī-pervā dimek mümkindür. Yaʿnī iḳlīm-i naẓm benüm gibi bir fermān-deh ü pādişāha mālik olmadıġı nüktesini Ẓahīr'üŋ ḥużūrında bī-pervā dimege mümkindür. Bu daḫı şuʿarā miyānında bir şecere-i bī-ṣemeredür. Gerek şuʿarā-yı ʿAcem ve gerek Türk dīvān vesāʾir eşʿārlarında bi-eyyiḥāl kendilerini selefden tercīḥ iderler. Nitekim **Şīrāzī** merḥūm **Ḥāfıẓ** dīvānında buyurmışdur.

Beyt:

کس چو حافظ نگشاد از رخ اندیشه نقاب
تا سر زلف سخن را به قلم شانه زدند[1144]
Kes çü Ḥāfız ne-güşād ez-ruḫ-ı endīşe niḳāb
Tā ser-i zülf-i süḫan-rā be-ḳalem şāne zedend

Bu daḫı meydān-ı ḫayālde at sürmiş. Lākin ʿadem-i sāmāndan nāşī teşekkīye āġāz eyledükleri vaḳt felek-i sitemkāruŋ taʿaddīsini bütün bütün kendilerine maḫṣūṣ iderler. Nitekim **Ṣā'ib** buyurur.

[1143] Şiir dünyasının şimdiye kadar benim gibi bir komutanı olmadı ve bu sözü korkmadan Zâhir'e söyleyebiliriz.

[1144] Kalemle sözün saçının ucu tarandığı zaman, hiç kimse Hâfız gibi düşüncenin yüzünden örtüsünü açamadı.

Beyt:

پاکان ستم زدور فلک بیشتر خورند

گندم چو پاک گشت خورد زخم آسیا[1145]

Pākān sitem zi-devr-i felek bīşter ḫorend

Gendüm çü pāk geşt ḫord zaḫm-ı āsiyā

Ve’l-ḥāṣıl bu güne muʿāmelāt-ı şuʿarā-yı selef ziyāde istiʿmāl iderler.

طرز کلام غیر کجا وین روش کجا

نسناس را کسی نشمارد ز نوع ناس[1146]

24. Tarz-ı kelām-ı ġayr kocā v’īn reviş kocā

Nesnās-rā kesī ne-şumāred zi-nevʿ-i nās

“Nesnās” Esedī rivāyet ider: Hindistān’da Serendīb ḳatında bir yüce dāġ vardur. Ẕāt-ı āhuvān dirler. “Neṣnās” ol ṭaġda çoḳ olur bir nevʿ maḫlūḳdur. Boyları yüce ve gövdeleri ḳıllu ve rengleri gök ve ḳılları ḳızıl ve başlarınuŋ iki yanında yüz ve iki yanınnda gözi var. Biri hem erkek hem dişidür. Her biri ṭoġurur. İkisi bir fili ṭutarlar yerler. Henüz ṭoymazlar. Be-ġāyet bükrek olurlar. Faḳīr, bunı luġatde buluṗ taḥrīr eyledüm. Ammā şāriḥ meymūn ismine dirler. Buyurmışdur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Bu dāʿiyye-i kemālātı ve naẓm-ı inşāda bī-naẓīr olduġumı bi’l-muvācehe ẓahīre dimege mümkindür. Zīrā müteḳaddīminüŋ kelāmın ṭavr u ṭarzı ve leẕẕeti ḳande ve benüm

[116a]

nāzikāne revişi olan şeker-feşān kelimātumuŋ ṭavr u ṭarzı ḳande? Mışrāʿ-ı ṣānīyi irsāl-i meṣel ṭarīḳiyle buyurur ki hīç ferd neṣnāsı nevʿ-i insān şumār eylemez. Ve’l-ḥāṣıl ġayruŋ naẓmı naẓmum yanında böyledür, dimekdür.

درشعر من چه کار کند ناخن حسود

[1145] Nasıl ki buğday değirmenin eziyetiyle pâk olursa, saf kalpliler de feleğin dönüşünden daha çok zulüm görürler.

[1146] Diğerlerinin söz tarzı nerede bu yol nerede. Kimse nesnâsı yani yabani adamı insan türü saymaz.

بس فارغست خوشهٔ پروین ز جور داس[1147]

25. Der-şiʿr-i men çe kār koned nāḫun-ı ḥasūd

Bes fārigḫest ḫūşe-i Pervīn zi-cevr-i dās

"Pervīn" meşhūr aḫterdür ki ḥukemā aŋa ḫūşe-i āsumān diyü ism virmişler. Bu beytde ḫiṭāb-ı ʿām ṭarīḳiyle buyurur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Şiʿrümde nāḫun-ı ḥasūd ne iş idebilür? Yaʿnī ḥasūd ʿadem-i sened idüp şiʿrüm nāzikāne revişinden noḳṣān-yāb olur mı? Mıṣrāʿ-ı ṣānīsi irsāl-i meṣel vāḳıʿ olup dimek olur ki cevr ü cefā-yı evrāḳdan ḫūşe-i pervīn ziyāde ārām u fārigḫdür. Nāḫūn u dāsı birbirine temṣil getürdügi egri olduḳlarındandur. Ve şiʿrler pervīnüŋ münāsebetleri keʾenne şiʿr daḫı pervīn-miṣāl şaʿşaʿa-dārdur, dimek olur. Pes nitekim cefā-yı dāsdan ḫūşe-i Pervīn bī-pervādur. Şiʿrüm daḫı nāḫun-ı ʿadūdan bī ve ziyāde ārām u fārigḫdür, dimekdür.

نظم حسود و شعر مرا در میان بود

بعدی که واقع است میان امید و یأس[1148]

26. Naẓm-ı ḥasūd u şiʿr-i me-rā der-miyān buved

Buʿdī ki vākıʿ est miyān-ı ümīd ü yeʾs

Maḥṣūl-ı Beyt: Bu beyt beyt-i evvliyyeye istiḫkām virüp buyurur ki naẓm-ı ḥasūd ve şiʿrümüŋ dünyāda bādiyetleri şunuŋ gibi vāḳıʿdur ki yeʾs ümīd miyānelerinde vāḳıʿdur. Yaʿnī yeʾs ʿālemüŋ bāʿiṣ-i elem ü kederi olup ümīd ise bunuŋ ḫilāfıdur. Pes bunlaruŋ miyānelerinde ṭaġlar ḳadar farḳ u bādiyet vāḳıʿ olduġı gibi keẕālik şiʿrüm ve naẓm-ı ḥasūda daḫı böyle bādiyet der-kārdur, dimekdür.

عرفی بس است بیهوده بهر دعا بر آر

نزد جلیل جل و علا دست التماس[1149]

27. ʿUrfī bes est bīhude behr-i duʿā ber-ār

Nezd-i Celīl-i cell ü ʿalā dest-i iltimās

[1147] Derkenar: "Dās" oraḳdur ki ekin biçerler. Kıskancın tırnağı benim şiirime ne yapabilir. Öyle ki Ülker yıldızının başağı orak zulmünden azadedir.

[1148] Kıskancın nazmı ile benim şiirim arasındeki mesafe ümit ve ye's arasındeki mesafe gibidir.

[1149] Urfî boş işleri bırak. Yüce ve büyük Allah yanında dua elini kaldır.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ʿUrfī! Beyhūde güftügūden fāriġ ol yeter. Pes Cenāb-ı Bārgāh-ı Kibriyā'ya dest-i iltimās u duʿāyı ḳaldur ve duʿāya başla, dimekdür.

لبریز باد جام حیات موافقت

تا هست گرم دوره این واژگونه طاس[1150]

28. Leb-rīz bād cām-ı ḥayāt-ı muvāfıḳet

Tā hest germ-devre īn vājgūne ṭās

"Leb-rīz" ṭolu ṭaşmaġa, "vāj-gūne" bāz-gūne be-Türkī ters maʿnāsınadur. "Ṭās"dan murād ḳubbe-i āsumāndur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey şāh! Senüŋ muvāfıḳlaruŋ ve aḥbāblaruŋ cām-ı ḥayātları murādlarıyla leb-rīz ü māl-ā-māl olsun. Bir vaḳte dek ki buʿaksine devvār-ı fitne-i ḳubbe-i semāvātuŋ şiddet-i germiyeti bāḳī ola. Yaʿnī ḳıyāmete dek saŋa mütābaʿat iden muvāfıḳuŋuŋ cām-ı ḥayātları murād ile māl-ā-māl olsun, dimekdür.

بی خوشه باد کشت مراد مخالفت

چندانکه دانه آرد شود در دهان آس[1151]

29. Bī-ḫūşe bād kişt-i murād-ı muḫālifet

Çendān ki dāne ārd şeved der-dehān-ı ās

"Kişt" ekin dimekdür. "Ārd" un dimekdür. ʿArabīde daḳīḳ gibi "ās" āsiyābuŋ muḫaffefidür, degirmen dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey şehenşāh-ı ʿālem v'ey istiẓhār-ı nevʿ-i benī ādem! Saŋa muḫālefet iden ʿadū-yı mübīn ve gerden-keşān-ı bed-baḫt u bed-āyīnlerüŋ mezraʿa-i murādları bī-ḫūşe vü bī-ṣemere olsun. Yaʿnī ʿadāvet iden düşmenlerüŋ ber-murād olmasunlar. Şol vaḳte dek ki dehān-ı āsīyābdan dāne ola. Ve'l-ḥāṣıl dāne

[116b]

senüŋ āsiyābdan daḳīḳ ḥāṣıl itmege başlayalıdan ilā-yevmi'n-nihāye muḫālifīn-i bed-bīn olan bed-baḫtlar ber-murād olmasunlar, dimekdür. Temmetü'l-ḳaṣīde.

[1150] Dostlarının hayat kadehi feleğin ters tasının dönüşü revaçta olduğu müddetçe ağzına kadar dolu olsun.

[1151] Senin muhalifinin arzu ekini değirmenin ağzında tanenin un oluşu gibi başaksız kalsın.

21

Bu Ḳaṣīde-i Nükte-engīz Nergis Medḥiyle Ḳāfiye-āmīz Olup Şāhān-ı ʿAcem'den Birinüŋ Şenāsındadur

[mefāʿilün/feʿilātün/mefāʿilün/feʿilün]

کجا بحسن شود با تو همعنان نرگس

تو چشم عالمی و چشم بوستان نرگس[1152]

1. Kocā be-ḥüsn şeved bā-to hem-ʿinān nergis

To çeşm-i ʿālemī vü çeşm-i būstān nergis

"Be-ḥüsn" ḥüsn cihetiyle ve ʿarṣa-i ḥüsnde dimekdür. "Nergis" meşhūr şükūfedür ki şuʿarā nergis taʿbīriyle maḥbūblaruŋ dīdelerini şenā iderler. Rengi ṣarıya māʾildür. İçinde toḫm yeri beyāżdur ve dīde-i maḥbūba beŋzer. Ve ġonce iken ḳabları sebzdür ve bir dal üzerinde beş altı ʿaded şükūfe güşād eyler.

Maḥṣūl-ı Beyt: Memdūḥı şenā iderek buyurur ki: Ey dil-rübā! ʿArṣa-i ḥüsnde nergis senüŋle ḳaçan hem-ʿinān olabilür? Zīrā ḥüsn cihetiyle senüŋ bütün ʿālemüŋ dīde-i başīretisüŋ. Nergis ise yalŋız bir būstānuŋ gözidür. Yaʿnī ʿālem senüŋ üftādeŋdür ve nergisüŋ ʿāşıḳı ise yalŋız būstāndur. Pes bu ṣūretde nergis meydān-ı dil-berīde ḳaçan senüŋle hem-ʿinān olabilür, dimekdür.

بعشوه باج گرفتی زبوستان امروز

اگر چو چشم تو بودی کرشمه دان نرگس[1153]

2. Be-ʿişve bāc giriftī zi-būstān imrūz

Eger çü çeşm-i to būdī kirişmedān nergis

"Kirişme-dān" şīve-kār dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Cānāna ḫiṭāb ṭarīḳiyle buyurur ki: Ey ẕāt! Nergis şīve-kārlıḳ ve ʿişve-dānlıḳ ḫuṣūṣında çeşmüŋ gibi māhir olaydı yaʿnī çeşmüŋ kirişme-sāz ve ʿāleme ṭannāz olduġı gibi nergisüŋ mahāreti olaydı böyle eyyām-ı ḥuceste-encāmda būstāndan bāc alurdı. Yaʿnī sen cūyān-ı cihāndan bāc alduġuŋ gibi ol daḫı būstāndan bāc alurdı, dimekdür.

[1152] Güzellikte seninle nergis nasıl eşit olsun! Sen cihânın gözüsün ve nergis bostanın gözü.

[1153] Eğer nergis senin gözün kadar işveli olsaydı işve ile yemyeşil bostandan bugün vergi alırdı.

فتاد چشم تو بیمار و ترک عشوه گرفت

زپشت پای بر آرد سراین زمان نرگس[1154]

3. Fütād çeşm-i to bīmār u terk-i ʿişve girift

Zi-püşt-ı pāy ber-āred ser-i īn zamān nergis

"Bīmār" taʿbīri şundan kināyedür ki maḥbūbuŋ çeşmi maḫmūrāne olup her bār cānib-i ʿāşıḳa nigerān olmaduġıdur. Nitekim şāʿir buyurur.

Beyt:

شاه ترکان سخن مدعیان می‌شنود

شرمی از مظلمهٔ خون سیاووشش باد[1155]

Şāh-ı Türkān süḫan-ı müddeʿiyān mīşineved

Şermī ez-maẓleme-i ḫūn-ı Siyāvuş bād

Yoḫsa luṭfen bīmār taʿbīri memdūḥa taḥḳīr çıḳar. "Püşt-i pāy" ayaḳ altına dirler.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ẕāt! Dīde-i siḥr-āferīdeŋ giriftār-ı bīmār olup terk-i ʿişve eyledüginden ḫāk-ı meẕellete düşmen ve püşt-i pāda ḳalmış nergis-i bī-çāre bu zamānede başını ḳaldurur. Yaʿnī bīmārlıḳ ḥasebiyle çeşmüŋ terk-i ʿişve eylemiş. Pes nergis meydānı ḫālī bulmaġın daʿvā-yı dīlīride dil-berāne baş ḳaldurup meydāna gelmiş. Yoḫsa çeşmüŋ şanʿat-ı şīve-kārīyi der-dest idicek nergisi kim naẓar ider, dimekdür.

خمار مستی خود را بغمزهٔ تو فروخت

دگر نماند متاعیش در دکان نرگس[1156]

4. Ḫumār-ı mestī-i ḫod-rā be-ġamze-i to fürūḫt

Diger ne-mānd metāʿīş der-dükkān-ı nergis

Maḥṣūl-ı Beyt: Nergis mestlik ḫumārı ki bālāda ẕikri

[117a]

[1154] Senin mahmur gözlerin üzerine düştüğü zaman, nergis nazlanmayı bıraktı ve şimdi başını ayaklarından kaldırıyor.

[1155] Türklerin şâhı iftiracıların sözünü dinleyip (oğlu) Siyavuş'un kanını dökme zulmünden dolayı utansın.

[1156] Kendi sarhoşluğunun mahmurluğunu senin gamzene sattı ve nergisin dükkanında başka mal kalmadı.

sebḳat eyledügi gibi dil-berüŋ maḫmūrāne baḳış ve nim-nigāhına taʿbīr iderler. Ol ḥāleti ki kirişmesidür, senüŋ yalŋız bir ʿişveŋi fürūḫt eyledi. Yaʿnī dīde-i ʿāşıḳ-sūzuŋla bir ʿişve eyledüŋ. Ol daḫı ḫumār-ı mestī ve māye-i mā-melekini ol ʿişveŋ muḳābiline saŋa teslīm eyledi. Ve'l-ḥāṣıl ʿişveŋden bir miḳdār kirişme taḥṣīl içün māye-i şīve-kārīyi teslīm eyledi. Pes nergisüŋ dükkān-ı dil-berīde bir metāʿ ḳalmadı ki ʿāşıḳlaruŋa ol metāʿla nāz eyleye, dimekdür.

نهاد چشم تو مسند به پیشگاه بهشت

اگر بزیر زمین یافت بوستان نرگس[1157]

5. Nihād çeşm-i to mesned be-pīşgāh-ı behişt

Eger be-zīr-i zemīn yāft būstān nergis

"Zīr-i zemīn" didügi nergisüŋ zīr-i zemīnde baş getürdüginden kināyedür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Memdūḥa ḫiṭāb ṭarīḳiyle buyurur ki: Eger nergis zīr-i zemīnde veyāḫūd rūy-ı zemīnde bir behişt veyā bir būstān bulsa ol behiştüŋ pīşgāhında senüŋ çeşmüŋi mesned ḳor. "Behişt"den murād cemāl-i dil-berdür. Yaʿnī nergis her ḳande bir cemāl bulsa senüŋ çeşm-i dil-firībüŋi anuŋ pīşgāhında mesned ḳor. Ve'l-ḥāṣıl çeşmüŋ cümle būstān-ı cemālüŋ bālāteri ve ḫūbteri olmaḳ ḥasebiyle nergis, her ḳande bir būstān-ı cemāl bulsa senüŋ çeşmüŋi taḳdīm ider, dimekdür.

بعالم آمده خسرو ترنج زر بر کف

ز جهل نامش کردند سادگان نرگس[1158]

6. Be-ʿālem āmede Ḫusrev turunc-ı zer be-kef

Zi-cehl nāmeş kerdend sādegān nergis

"Turunc-ı zer" ġarāʾibden şol keyfiyetdür ki zamān-ı cāhiliyetde gelen pādişāhlardan Ḫüsrev ibni Nūşirevān cülūs-ı taḫt-ı salṭanat olduḳda cevānib-i dārū's-salṭanat maʿāriflerinden biri ve muḳārin-i salṭanat olmaḳ içün icrā-yı müteʿaddide ile altından bir miḳdārın muḫammer idüp şekl-i turunca ḳodı. Ol altuna terbiye ile bir mertebe istiʿdād kesb itdürdi ki yoġuraraḳ

[1157] Eğer nergis yer altında bostan bulduysa, senin gözünün cennetin önünde taht kurmasından dolayıdır.

[1158] Hüsrev altın turunç elinde dünyaya gelmiştir. Ancak saf insanlar cehalet yüzünden onun ismini nergis koymuşlardır.

diledügi şekl ü heyʾete münḳalib eylerdi. Pes ol turuncı ḥużūr-ı pādişāhīye ihdā eyledükde keẕālik pādişāh anı bal mumı miṣāl diledügi şekl ü heyʾete vażʿ u īṣāl iderdi. Pes mutaṣarrıf olduġı memālik-i maḥrūsası anı kendisinden muʿcize vü kerāmet ʿaddederlerdi. Pes merḥūm nergisi andan terfīʿü'r-rütbe iderek buyurur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey pādişāh-ı ʿālem! Bu dehre Şāh Ḫüsrev geldi ve yedinde ṭurunc-ı zeri olmaġla baʿżı sāde-dil ve ehl-i ḥumḳ ol ṭurunc-ı zeri nergise nisbet idüp laḳabın nergis ḳodılar. Bu ise cehlden ḫullet-i kelāmdur. Yaʿnī şuʿarā-yı muteḳaddimīn ol ṭuruncı nergise nisbet idüp ism virdükleri kemāl-i ḥumḳ u sāde-dilliklerindendür. Zīrā nergisüŋ maḳbūl-ı ʿām olduġı ancaḳ şīvesi senüŋ dīdeŋ ḳarībindendür. Pes ṭavr u ṭarzı bütün bütün saŋa mensūbdur. Ve be-taḥṣīṣ bir nesne ki senüŋ maḳbūlüŋ olup

[117b]

anı ele alup istişmām ḳılasuŋ. Sāʾir pādişāhlar ki ṭurunc-ı zeri ḳaçan aŋa nisbet itmek şāyān olur? İderi daḫı var ise ḥumḳındandur, dimekdür.

گهی شراب گهی شربت بنفشه خورد
ز جام لاله که شوخ است و ناتوان نرگس[1159]

7. Gehī şarāb gehī şerbet-i benefşe ḫored
Zi-cām-ı lāle ki şūḫ est ü nā-tüvān nergis

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ẕāt! Nergis-i raʿnā gāh cām-ı lāle-i şūḫdan nūş-ı bāde ile ser-mest olup būstāna envāʿ-ı güne ḥālāt u ṣafālar virür. Ve gāh ġalebe-i żaʿf u nā-tüvānīden şerbet-i benefşe içer tā ki żaʿfdan taḫlīṣ-i girībān eyleye. Yaʿnī nergis rind-i hevesgāh olur ki nūş-ı şarāb ile mestāne gözlerin süzüp būstānda envāʿ-ı güne nāz u niyāz ile ḫırāmān ve gāh işābet-i germiyet-i āfitābdan ser-geşte vü nā-tüvān olup defʿ-i żaʿf içün şerbet-i benefşeyi nūş eyler. Murād budur ki ʿömrinde ṯābit-ḳadem olamayup gāh şiddet-i germiyet-i āfitābdan pejmürde ve gāh raḥmet-i nīsān-ı Raḥmān ḥasebiyle arż-ı meyteden ser-efrāz olduġına işāretdür.

نکرده جرم و از شرم بر زمین بیند
که ازین صفت شده مقبول مردمان نرگس[1160]

[1159] Şuh ve güçsüz olan nergis lalenin kadehinden bazen şarap bazen ise menekşe şerbeti içer.

[1160] Nergis suç işlememiş ancak hayâ yüzünden yere bakmaktadır ve bu sıfatı yüzünden ise halk tarafından kabul görmüştür.

8. Ne-kerde cürm ü ez-şerm ber-zemīn bīned
Ki ez-īn ṣıfat şode maḳbūl-ı merdümān nergis

Pend ü naṣīḥat ṭarīḳiyle buyurur ki: Ey cānān! Miyān-ı ʿālem-penāhda nergisüŋ maḳbūl u muʿteber olduġı bu ṣıfatdandur ki henüz ḥālet-i ʿiṣyāndan kendinde eṣer-i cürm ṣādır olmamış iken kemāl-i maḥcūbluġından nāṣī başını aşaġa ṣarḳıdur. Pes maḥbūbuŋ daḫı maḥcūbı bu ṣıfatla maḳbūldür, dimekdür.

بحسن لیلی باغ است لیک مجنون وار
نهاده بر سر هر موی آشیان نرگس[1161]
9. Be-ḥüsn Leylī-i bāġ est līk Mecnūnvār
Nihāde ber-ser-i mūy āşiyān nergis

Maḥṣūl-ı Beyt: Nergis gerçi ḥüsn cihetiyle bāġuŋ Leylā'sıdur ammā Mecnūn-ṣıfat her bir mūyuŋ başı üzerine āşiyāneler ḳomış. **Rivāyetdür ki: M**ecnūn ʿaşḳ-ı Leylā'ya maḳrūn olıcaḳ ṣaḥrā vü beyābāna düşmiş idi. Bir mertebe bī-ḫod u medhūş olmış idi ki vuḫūş u ṭuyūr başına ḳonup āşiyāneler tanẓīmine mecbūr olmışlar idi. Bu maḥalde nergisi āşiyāneye temṣil iderek buyurur ki: Belī, nergis meydān-ı dil-berīde bāġ-ı ḥüsnüŋ Leylā'sıdur ammā ne çāre ki Mecnūn-miṣāl her mūyı başı üzerinde āşiyāneler tertīb itmiş. Pes ḥüsnde senüŋle ne ṭarīḳile hem-ʿinān olabilür? dimekdür.

عروس حجلهٔ باغ است و از حریر سپید
کشید مقنعه برگرد روی از آن نرگس[1162]
10. ʿArūs-ı ḥacle-i bāġ est ü ez-ḥarīr-i sepīd
Keşīd mıḳnaʿa ber-gerd-i rūy ez-ān nergis

"Ḥarīr-i sepīd" beyāż ṣandal u aṭlās dimekdür. Lākin bu maḥalde beyāż hümāyūn murād ola. Zīrā mıḳnaʿa hümāyūndan olur. Mıḳnaʿa ḳarılar yaşmaġına dirler. "Gerd" ger kāf u rā ile çevre vü eṭrāf maʿnāsınadur.

[1161] Nergis güzellik bakımından bahçenin Leylası'dır ancak Mecnûn gibi saçının her bir teline (kuşlar) yuva kurmuştur.

[1162] Nergis bahçenin gelinidir ve bundan dolayı yüzüne beyaz ipekten başörtüsü çekmiştir.

Maḥṣūl-ı Beyt: Nergis bāġ ḥaclesi ʿarūsıdur. Yaʿnī nergis bāġ ḥareminüŋ ḥaclegāhı nev-ʿarūsıdur. Ol sebebdendür ki ḫalḳ-ı ʿāleme görinmesün içün çehresinüŋ eṭrāfına ḥarīr-i sepīdden yaşmaḳ keşīde ḳılmış. Yaʿnī egerçi nergis bāġ ʿarūsı ve dil-beridür lākin ʿāşıḳa

[118a]

nā-maḥremdür. Ey sen ise maḥremsüŋ. Pes ḳaçan senüŋle ḥüsnde bir olabilür? dimekdür. Bu maḥalde mıḳnaʿa ber-gerd-i rūy buyurduġı ziyāde ḫūb vāḳıʿ olmışdur. Zīrā nergisüŋ dış cānibi beyāżdur.

زبان طعنهٔ سوسن زکام چون ببرید

اگر نه روی چمن دید در میان نرگس[1163]

11. Zebān-ı ṭaʿne-i sūsen zi-kām çün be-borīd

Eger ne rūy-ı çemen dīd der-miyān nergis

"Kām" dimāġ dimekdür. "Çün be-borīd" nice kesilürdi, dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Sūsen-i deh-zebān dimāġında vāḳıʿ kibr ü ġurūrından olan levm ü ṭaʿn zebānını nice münḳaṭıʿ olurdı? Eger nergisi çemenzār ortasında cümle şükūfelerden maḳbūl u aḥsen olduġını görmeyeydi. Yaʿnī sūsen bāġ içinde bu derecelerde sākit olduġı ancaḳ nergisi cümleden aḥsen gördüginden ġayrı kendi zebānında ṭaʿneye liyāḳati ḳalmayup zebān-borīde oldı. Baʿżı nüsḫada "Çün be-borīd" yerine "Ne-borīdī" vāḳıʿ olmış. Bu taḳdīrce dimek olur ki çemende nergisüŋ rūyını görmese bile sūsenüŋ ne ḥaddidür ki dimāġından zebān-ı ṭaʿne kesmeye, dimekdür.

زلاله کرد بظاهر قبول دعوی حسن

ولی نهان زده چشمک به ارغوان نرگس[1164]

12. Zi-lāle kerd be-ẓāhir ḳabūl daʿvā-yı ḥüsn

Velī nihān zede çeşmek be-erġuvān nergis

"Çeşmek" göz ḳaymasına dirler.

Maḥṣūl-ı Beyt: Nergis lālenüŋ güzellikde daʿvāsını ṣūret-i ẓāhirde ḳabūl eyledi. Ammā gizlüde būstānda göz ḳıpdı. Yaʿnī çemende lāle güzellik daʿvāsını ider gözlerüŋ nergisi

[1163] Eğer nergisi çimenliğin ortasında görmeseydi susam kınama dilini kesmezdi.

[1164] Nergis lalenin güzellik iddiasını zâhirde kabul etti ancak gizlice erguvana göz kırptı.

ẓāhiren daʿvāsını ḳabūl idüp daʿvāŋda ṣādıḳsuŋ, didi. Lākin gizlüde būstāna göz ḳoyup, didi ki: Bak şu lālenüŋ şu ḫulḳına ve daʿvāsına ki kendini dil-ber-ṣıfatda ṭutar, diyüp istihzā eyledi, dimekdür.

بجای خون خورش در رحم مگر میبود

که مست شد متولد ببوستان نرگس[1165]

13. Be-cāy-ı ḫūn-ḫoreş der-raḥm meger mī-būd

Ki mest şod mütevellid be-būstān nergis

"Ḫūn-ḫoreş" ḳan içmiş dimekdür ki ṭıfl raḥm-ı māderde kesb-i ḳābiliyet-i ādemiyet iken ciger-i māderi aġzına alup ḳanıyla taʿayyüş ü zindegānīlik eyledügidür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ḫiṭāb-ı ʿām ṭarīḳiyle buyurur ki: Ġālibā nergis raḥm-ı māderde ḳan yerine içdügi ṣahbā imiş ki būstānda mest olduġı ḥālde tevellüd eyledi. Yaʿnī ḥīn-i tevellüdde mest ẓuhūr eyledi. Bu maḥalde nergis ile çeşm-i dil-ber müşābehetleri beyāndur. Lākin çeşm-i dil-ber çehār-deh sālden ṣoŋra bu ḥāleti kesb ider. Nergis ise ḥīn-i tevellüdinde mest ẓuhūr eyler. Bu taḳdīrce ġālibā ḫūn-ḫoreş yerine ṣahbā içermiş, dimekdür.

زبسکه نیست بخویش اعتمادش از مستي

نهاده در بغل لاله سرمه دان نرگس[1166]

14. Zi-beski nīst be-ḫ̌īş iʿtimādeş ez-mestī

Nihāde der-baġal-i lāle sürmedān nergis

"Mestī"de vāḳıʿ "yā" yā-yı maṣdariyyedür. "Baġal" ḳoltuḳ dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Nergis-i rind-mizāc bir mertebede ḥālet-i sekre dūçār olmış ki kendi kendine iʿtimādı ḳalmayup sürmedānlıġını lālenüŋ baġaline sipāriş eylemiş. Meşhūrdur bu ki bir kişi ziyāde mest olup gidicek yolı daḫı var ise ḳoynında ẕī-ḳıymet ve ḳorḳulu nesnesi var ise żāyiʿ

[118b]

[1165] Rahim içinde kan yerine şarap mı içti acaba ki nergis sarhoş olarak bahçeye doğdu.

[1166] Nergisin sarhoşluktan o denli özgüveni yoktur ki sürmedanını lalenin kucağına koymuştur.

eylemesün içün yanında ayaḳ hem-rāhe virür. Pes nergis daḫı sürme-dānlıġın baġal-i lāleye virmiş. Sürme-dāndan murād lālenüŋ içinde olan siyāhlıḳdur ki gūyā ol nergisüŋ sürme-dānlıġıdur. Belki żāyiʿ iderüm ḥülyāsıyla anı baġal-i lāleye ışmarlamış, dimekdür.

برای طفل بنفشه ز غنچهٔ سیراب
فرو گذاشته پستان چو دایگان نرگس[1167]
15. Berāy-ı ṭıfl-ı benefşe zi-ġonçe-i sīr-āb
Fürū goẕāşte pistān çü dāyegān nergis

"Ṭıfl-ı benefşe" murād benefşe gonceleridür. "Sīr-āb" ter ü tāze vü ṭarāvet maʿnāsına aḫẕ olına. "Fürū güẕāşte" ṣarḳmış dimekdür. "Pistān" be-maʿnā meme. "Dāyegān" ṭıfl ṭayalarına dirler. "Pistān" pā-yı ʿAcemle meme emcigi dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Benefşe ṭıflın emzirmek ve beslemek içün nergis sīr-āb u ṭarāvetlü ġoncelerini pistān-ı zen gibi aşaġa ṣarḳmış. Yaʿnī nergis henūz ġonce iken emciklerini ḳarı emcigi gibi ṭıfl-ı benefşeye ṭayalıḳ eylesün ve beslesün içün aşaġa ṣarḳıtmış. Zihī ḥüsn! Dimekdür.

چمن ز سایهٔ سنبل هزار شب دارد
اگر چه ساخته خورشید را عیان نرگس[1168]
16. Çemen zi-sāye-i sünbül hezār şeb dāred
Egerçi sāḫte ḫurşīd-rā ʿayān nergis

Maḥṣūl-ı Beyt: ʿArṣa-i çemen sünbüller sāyesinden nice şeyler ve ḳaraŋuluḳlar ṭutar. Egerçi ḫurşīdī şuʿlesini nergis çemende iẓhār eylemiş ise de bu taḳdīrce murādı pistānuŋ revnaḳlıġını beyāndur. Lākin bir maʿnā daḫı ḫāṭıra ḫuṭūr ider ki nergis çemen-i būstānda kendi ḫurşīdī żiyā vü şuʿlesini iẓhār-ı nūr ṣaldıysa da çemen sünbüller sāyesinden nice şeyleri var. Zīrā gölgelik mevcūdātdan ṣādır olmaz ṭulū-ı şems olmayınca. Yaʿnī nergis mānend-i ḫurşīd çemende ṭulūʿ u revnaḳ ṣalınca sāʾir nebātātdan yāḫūd muṭlaḳ sünbüller nice nice sāyeler ve gölgeler ḥāṣıl eyledi, dimek ola. Zīrā ḳaṣīdenüŋ ibtidāsında nergisi çeşm-

[1167] Nergis menekşe çocuklarına dadılar gibi dolu goncadan memeler bıraktı.

[1168] Nergis her ne kadar güneşini ortaya çıkarmış olsa da bağın sünbülün gölgesinden bin gecesi vardır.

i būstān diyü medḥ eylemişdür. Pes her ne ḳadar nergis būstānda ḫurşīdin iẓhār eylemiş ise çemen sāye-i sünbülden ol ḳadar şebler ve ḳaraŋuluḳlar peydā eylemişdür, dimekdür.

کشید زهر سر مو شعله وین عجب است

که بی فتیله بود شمع بوستان نرگس[1169]

17. Keşīd zi-her ser-i mū şuʿle v'īn ʿaceb est

Ki bī-fitīle buved şemʿ-i būstān nergis

"Keşīd" bu maḥalde ẓuhūr ider, maʿnāsına aḫẕ olınur. "Bī-fitīle" nergisüŋ dalınuŋ içi tehī olduġına işāretdür. "Şemʿ"den murād nergisdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Nergisüŋ her bir ḳılı ucından şuʿleler ve revnaḳlar ẓuhūr idiyor. Yaʿnī her bir dalınuŋ ucından mūm şuʿleleri ḥāṣıl oluyor. Lākin ʿacebdür ki şemʿ-i būstān bī-fitīldür. Yaʿnī nergisüŋ içi tehī olup şükūfesi bu derece būstāna revnaḳ-baḫş olduġı ʿaceb ḥāldür, dimekdür.

افراسیاب چمن راست بهر جنگ خزان

سمند باد وزره سبزه و سنان نرگس[1170]

18. Efrāsiyāb-ı çemen rāst behr-i ceng-i ḫazān

Semend bād u zırh sebze vü sinān nergis

"Efrāsiyāb" Türk'üŋ pādişāhlarından birinüŋ ismidür ki Siyāhveş şāh-zāde, ʿAcem'den babasından firār idüp aŋa varup ol daḫı vāfir ikrāmdan kendi kerīmesin Siyāhveş-zādeye tezvīc idüp

[119a]

dāmād idindi. Mürūr-ı ezmān ile baʿżı ehl-i buġz Efrāsiyāb'a nifāḳ idüp Siyāveş salṭanatın żabṭ itmek ḳaṣdındadur, didükleri anda fużūlī Siyāveş'i ḳatl ve bir müddet ṣoŋra itdükleri nifāḳ maḥż-ı kiẕb olduġın maʿlūm idinüp kemāl-i peşīmānlıġından nāşī şeb ü rūz feryād u fiġāndan ġayrı kārı yoġidi. Ḥattā o derdle fevt oldı, dirler. Nitekim Ḫᵛāce Ḥāfiẓ *dīvān*-ı belāġat-ʿünvānında buyurmışdur.

Beyt:

[1169] Nergis saçının her telinin ucundan alevlendi ve bu tuhaftır. Çünkü bahçenin mumu olan nergis fitilsizdi.

[1170] Çimenin Efrasiyab'ı sonbahar ile savaşmak için rüzgâr atı, sebze zırhı ve nergis süngüsünü kullandı.

شاه ترکان سخن مدعیان می شنوند

شرمی از مظلمه ای خون سیاوشش باد[1171]

Şāh-ı Türkān süḫan-ı müddeʿiyān mī-şinevend

Şermī ez-maẓlemeī ḫūn-ı Siyāvuşeş bād

Maḥṣūl-ı Beyt: Çemen Efrāsiyāb'ı yaʿnī būstānuŋ kendisini bād-ı ḫazān ile ḥarb u muḳābele eylesünler içün kendine bād-ı ṣabāyı at ve sebzezār-ı būstānı zırh ve nergisi ittiḫāẕ itmişdür. Yaʿnī Efrāsiyāb-ı çemen ḫazānı būstāna uġratmasun içün kendine ittiḫāẕ eyledügi esliḥa vü mühimmāt-ı ḥarbiyyeden ṣabā yeli atıdur ve sebzezār zırhıdur ve nergis süŋü ve mızrāġıdur dimekdür.

لباس خضر بپوشید و طاس بازی کرد

ز شحکان مشعبد دهد نشان نرگس[1172]

19. Libās-ı ḫıżr be-pūşīd ü ṭās bāzī kerd

Zi-şaḥnegān-ı müşʿabid dehed nişān nergis

"Ṭās-ı bāz" oyun ve luʿb ṭāsı dimekdür ki ḥoḳḳa-bāzlar ol ṭāsı bir ʿaṣā üzerine döndürürler. "Şaḥnegān" şāḥne'nüŋ cemʿidür. Żābiṭler ve baş usṭalar dimekdür. "Müşaʿbid" ism-i fāʿildür ki şuʿbede-bāz dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Nergis libās-ı sebzi giydi ve ṭās-bāzlıḳ luʿbetin ele aldı tā ki ḥoḳḳa-bāzlar üstādı ve żābiṭi olduġına nişān vire. Meşhūrdur ki gerek ḥoḳḳa-bāz ve gerek pehlivānlar ṣanʿatları icrāsı vaḳtinde kispet giyerler. İmdi nergis daḫı kispet ve kisvet-i ḥaḍarī giyüp ṭās-bāzlar ve müşaʿbidler şāḥnelerinden olduġına nişān virmege ḳaṣd eylemişdür, dimekdür. Murād sebzligi beyāndur.

سحر که دیدهٔ گردون بشش جهت باز است

کند بشعبده تقلید آسمان نرگس[1173]

20. Seḥer ki dīde-i gerdūn be-şeş cihet bāz est

[1171] Türklerin şâhı iftiracıların sözünü dinleyip (oğlu) Siyavuş'un kanını dökme zulmünden dolayı utansın.

[1172] Yeşil giysisini giydi ve zar oynadı ve böylece nergis, sihirbaz zabıtalardan bir işaret gösterir.

[1173] Seher vakti feleğin gözü altı istikamete doğru açıktır ve nergis de sihirbazlıkla gökyüzünü taklit eder.

Koned be-şuʿbede taḳlīd-i āsumān nergis

Bu beyt ziyāde ḫūbter vāḳıʿ olmışdur. Zīrā enhārda dīde-i gerdūn cihet-i şeşden güşāde olduġı ehline [maʿlūmdur]. “Şems” taʿbīri ekşer nergis şükūfesinüŋ evrāḳları altın olduġına işāretdür. Bir daḫı budur ki dīde-i gerdūn vaḳt-i aḫşamda pūşīde olup vaḳt-i seḥerde “şeş” cihetden güşād olduġı gibi keẕālik nergis daḫı aḫşam olıcaḳ kendini düşürüp ġonca olup seḥer vaḳti ḳarīb olınca dīde-i gerdūn şeş cihetden güşāde olduġı ol daḫı ġoncelikden varaḳ-ı sittesini güşād itdügi beyāndur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Vaḳt-i seḥer ki dīde-i gerdūn şeş cihetden güşād olup ʿālem-bīnā olduġı gibi nergis daḫı şuʿbedeligini āsumāna taḳlīd eylemiş. Yaʿnī felek-i şuʿbede-bāz ki aḫşam olup yine ṣabāḥ olmaḳ birle devr-i dāʾimi ʿādet-i

[119b]

ḳadīmīdür. Keẕālik nergis daḫı şuʿbedelik eṭvārını felek-i devvāra taḳlīd idüp aḫşam olıcaḳ şükūfesini pūşīde ve yine ṣubḥ-ı rūşen ẓuhūr idicek dīdesin güşād idüp būstānı pür-nūr eyler, dimekdür.

کسی ندیده بعالم قماش نور افشان

مگر گرفته زبر جیش طیلسان نرگس[1174]

21. Kesī ne-dīde be-ʿālem ḳumāş-ı nūr-efşān

Meger girifte zi-Bircîs ṭaylesān nergis

“Bircīs” Müşterī yıldızına dirler.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ferd ü ʿālem-i kevnde emtiʿadan nūr-efşān görmemişdür ki meger ki nergis ṭaylesānını Müşterī’den iltibās eylemiş ola. Zīrā kendisinde ziyāde laṭīf ü nūr-efşān libās vardur, dimekdür.

چو غنچه کیسه پر زر کن ای چمن که دگر

رساند بر در درواز کان کاروان نرگس[1175]

22. Çü ġonçe kīse pür-zer kon ey çemen ki diger

[1174] Kimse dünyada ışık saçan bir kumaş görmemiştir ama nergis galiba Müşteri gezegeninden bir cübbe almıştır.

[1175] Ey çimenlik! Gonca gibi keseni altınla doldur. Çünkü nergis kervanı tekrar şehir girişine gelir.

Resānd ber-der-i dervāzegān kārvān-ı nergis

"Çü ġonçe pür-zer kon" işāretdür ġoncenüŋ ḥavṣalası toḫm-ı zerd ile memlū olduġına. "Resānd" fiʿl-i māżīdür. Cehd-i müfredi "resīd" gelür rāciʿ dür kārvāna.

Maḥṣūl-ı Beyt: Çemene beşāret ṭarīḳiyle buyurur: Ey çemen! Baʿd-ez-īn ġonce-miṣāl kīseŋi zer ile pür ü māl-ā-māl ḳıl. Zīrā kārvān-ı nergis ṣoḳak başlarına irişdi. Kīse aḳçe ile didügi nergisüŋ yolluġından kināyedür eyyām-ı bahārda.

مگر بدامن احسان شاه زد پنجه

که گنج سیم وزرش روید از بنان نرگس[1176]

23. Meger be-dāmen-i iḥsān-ı şāh zed pence

Ki genc-i sīm verziş rūyed ez-benān nergis

Bu beyt-i pür-güherden memdūḥı olan Şāh Ekber'üŋ ṣenā vü sitāyişine āġāz idüp buyurur ki:

Maḥṣūl-ı Beyt: Meger nergis Şāh Ekber'üŋ dāmen-i iḥsān-iştimāllerine el urmış. Ve dāmen-gīri olmış ki bu derecede parmaḳlarından sīm ü zer ḫazīnesi bütün ẓuhūr idiyor. "Benān" cemʿ dür. Cemʿ taʿbīr ile getürmekden nergis bir köki üzerinde bir ḳaç nihāl güşād idüp, her biri ṣarıya beyāż ḳarışıḳ şükūfe ẓuhūra getürdügi beyāndur. Yaʿnī dimek ister ki nergisüŋ bu mertebelerde sīm ü zer-i ḫazāʾini kesb idüp ḥāṣıl eyledügi ġālibā Şāh Ekber'üŋ pür-luṭf u iḥsān dāmen-i şāhānelerine dest-res olmışlardur, dimekdür.

ز بسکه حور و ملک دیده بر درش سودند

سزد که رویدش از خاک آستان نرگس[1177]

24. Zi-bes ki ḥūr u melek dīde ber-dereş sūdend

Sezed ki rūyedeş ez-ḫāk-i āsitān nergis

"Sūdend" sūdenüŋ cemʿ idür, sürdiler, dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Şāh Ekber'üŋ āsitān-ı muʿallā-bünyānlarına cumhūr-ı ḫūr u melek bir mertebe rū-māl oldılar ki eger ḫāk-ı āsitānında nergis biterse sezādur. Yaʿnī züvvār ki ḫūr u

[1176] Nergis acaba şahın ihsan eteğine pençe mi vurdu? Çünkü parmaklarından altın ve gümüş hazinesi çıkıyor.

[1177] Huriler ve melekler o kadar kapısına göz sürdüler ki eşiğinin toprağından nergis çıksa yakışır.

melekdür, anlaruŋ feyżlerinden ol ḫāk-i arż-ı muḳaddese olduġından andan çeşm-i būstān olan nergis biterse cāy-ı taʿaccüb degildür, dimekdür.

مگر ز نعمت خلقش بهار خوان آراست

که چشم دوخته برصحن بوستان نرگس[1178]

25. Meger zi-niʿmet-i ḫulḳeş bahār ḫˇān ārāst

Ki çeşm dūḫte ber-ṣaḥn-ı būstān nergis

“Dūḫte”den murād ziyāde göz diküp nigerān olmaḳdur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ġālibā bahār şāh-ı ʿālem-perverüŋ niʿmet ü iḥsānı sofralarından müheyyā vü ārāste eylemiş ki nergis bu derece ṣaḥn-ı

[120a]

būstāna nigerān ḳalmış. Yaʿnī ṣaḥn-ı būstānda göz açup ḫˇān-ı būstāna nigerān olduġı ġālibā bahār-ı memdūḥuŋ ḫˇān-ı ḫulḳından sofralar güşād eylemişdür, dimekdür. Zīrā meşhūrdur ki bir maḥalde kerem ü iḥsān sofrası güşād olsa żuʿafānuŋ dīdeleri oraya nāẓırdur tā ki ol daḫı maẓhar-ı niʿmet ola.

خیال کرد رویش سایه بر دماغ افکند

کش افتاده ز سر مغز در دهان نرگس[1179]

26. Ḫayāl kerd rūyeş sāye ber-dimāġ efkend

K’eş üftāde zi-ser-i maġz der-dehān nergis

“Sāye ber-dimāġ efkend” buyurduġı şundan kināyedür ki bir kişi ziyāde tefekküre yāḫūd bir nesneden ḥicāba giriftār olsa fi’l-ḥāl seri ḫacāleti aşaġa aşar ve başınuŋ sāyesi dimāġına ve çehresine düşer.

Maḥṣūl-ı Beyt: Nergis memdūḥuŋ rūyınuŋ kemāl-i ḥüsniyetini taḫayyül idicek fi’l-ḥāl ki fürū idüp başınuŋ sāyesini dimāġı üzerine ṣaldı ki kendi maġzından ol ḫayāl leẕẕeti dimāġına düşer. Yaʿnī nergisi dāʾimā ser-fürū idüp kendini murāḳabeye ilḳā eyledügi sebebi bu ki

[1178] Acaba bahar onun huyunun nimetinden sofrasını süslemiş mi ki nergis bahçe meydanına göz dikmiş.

[1179] Nergis, onun yüzünü hayal edip başının gölgesini beyninin üzerine salınca, beyni kafasından (hayal lezzeti) ağzına düşmüş.

memdūḥuŋ rūyını ve ḫayālini tefekkür idince başına bir leẕẕet ḥāṣıl olmış. Ol leẕẕet dimāġına düşsün içün bu ḥāli kesb itmişdür, dimekdür.

اگر بخواب ببیند جمال رفعت او

کلاه گوشه رساند به آسمان نرگس[1180]

27. Eger be-ḫˇāb be-bīned cemāl-i rifʿat-i ū

Külāh-ı gūşe resāned be-āsūmān nergis

Maḥṣūl-ı Beyt: Eger nergis memdūḥuŋ pāye-i serīr-i aʿlāsı rifʿatinüŋ ḫayālini rüʿyāda görmek iḫtimāli olmaṣaydı fi'l-ḥāl külāh gūşe-i iftiḫārını āsumāna irgürürdi. Zīrā meşhūrdur ki bir şaḫṣ rüʿyāsında evliyāʾullāhdan birinüŋ ḫayālini [görse] ġayrı iftiḫārından ṭuracaḳ yer bulmaz. Keẕālik nergisi anuŋ ḫayāliyle iftiḫārlatmaḳ ḫūb mażmūndur. Zīrā bir çiçek pādişāhlar eline girse sāʾir şükūfeden baḫtludur.

صبا زحاجب او نرخ سرمه می پرسد

مگر بخاک درش دوخته دیدگان نرگس[1181]

28. Ṣabā zi-ḥācib-i ū narḫ-ı sürme mīporsed

Meger be-ḫāk-i dereş dūḫte dīdegān nergis

"Ḥācib" bevvāb u perde-dār dimekdür. "Vāv" żamīrdür memdūḥa rāciʿdür. "Narḫ" nūn ve rā'nuŋ fetḥa vü sükūnıyla narḳ u revāyic ve geçim dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Bād-ı ṣabā memdūḥuŋ ḥāciblerinden sürme nārḳın istifsār u suʾāl eyledi. Zīrā nergis anuŋ ḫāk-ı āsitānına göz diküp nigerān ḳılmış. Yaʿnī nergis pādişāhuŋ dergāhına nigerān olduġın bād-ı ṣabā göricek var ise bu dergāhuŋ ḫāki sürmedür. Ve nergis andan iḳtibās içün deryūze ṭarīḳiyle nigerān ḳalmış, mülāḥaẓasıyla ṣabā varup ol dergāhuŋ ḥāciblerinden tecāhül ṭarīḳiyle sürme nārḳın suʾāl eylemiş, dimekdür.

اگر بصحن چمن فی المثل شجاعت او

دهد نهیب که هین یاسمین و هان نرگس[1182]

[1180] Eğer rüyada onun yücelik cemalini görürse nergisin şapkasının köşesi iftihardan göklere ulaşır.

[1181] Sabah rüzgârı onun vezirinden sürme pahasını sormaktadır. Galiba nergis onun kapısının toprağına göz dikmiştir.

[1182] Eğer çimen meydanında örneğin onun cesurluğu ey yasemin ve ey nergis diye haykırırsa.

29. Eger be-ṣaḥn-ı çemen fi'l-meŝel şecāʿat-i ū
Dehed nehīb ki hīn-i yāsemīn ü hān nergis

"Hīn ü hān" iki daḫı emrdür āgāh oluŋ dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: fi'l-meṣel eger ṣaḥn-ı çemene ol şāh-ı şevket-penāhuŋ şecāʿat u ṣalābeti [120b]
ḫavf virürse ki ey yāsemīn v'ey nergis! Āgāh oluŋ ve ġafletden īḳāẓ oluŋ. Dīvānlara bu güne heybet ü ṣalābet bıraġursa.

چو عکس لاله زند یاسمین در آب آتش
چو شاخ بید کشد خنجر از میان نرگس[1183]
30. Çü ʿaks-i lāle zened yāsemīn der-āb-ı āteş
Çü şāḫ-ı bīd keşed ḫançer ez-miyān-ı nergis

"Yāsemīn der-āb-ı āteş zened" buyurduġı yāsemīn reng cihetiyle ābī vü ṭarāvetlü iken ḫavfından ḳuruyup lāle-miṣāl ṣurḫ olur, dimekden kināyedür. "Çü bīd ḫançer ez-miyān keşed" buyurduġı mādām ki bīd dāʾimā şāḫlarını aşaġa āṣār keẕālik nergis daḫı bīminden ḫançeri elinden ve miyānından düşürür, dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Fi'l-meṣel şāhuŋ şecāʿat u ṣalābeti cemādāta beyt-i evvelīde ẕikri sebḳat olduġı üzere heybet ü ṣalābet bıraġursa fi'l-ḥāl yāsemīn lāle-miṣāl ṣuyında āteş bıraġur. Yaʿnī yāsemīn beyāż ve ṭarāvetlü eṣer-i bīm-i ṣalābetden lāle-miṣāl beyāżlıġına āteş urup ṣurḫ-rū olur. Ve nergis-i rind daḫı şāḫ-ı bīd gibi şemşīrin miyānından çeküp üftāde-i ḫāk-i meẕellet eyler. Yaʿnī ṣalābet ü heybeti bir mertebedür ki nebātāta bile ḥükmi cārīdür, dimekdür.

بصحن باغ زگنجینهٔ امانت او
بدوش دیده کشد گنج شایگان نرگس[1184]
31. Be-ṣaḥn-ı bāġ zi-gencīne-i emānet-i ū
Be-dūş-ı dīde keşed genc-i şāyegān nergis

[1183] Yasemin, lalenin resmi gibi bir ateşi suya vurur ve nergis söğüt dalı gibi bir hançeri kemerinden çıkarır

[1184] Nergis bahçenin meydanında onun emanet hazinesinden olan padişahlara layık hazinesini gözlerinin üzerinde taşımaktadır.

“Keşed” çeker ve ṭaşır maʿnāsınadur. “Genc-i şāyegān” pādişāha lāyıḳ ḫazīne ve ḫusrevān-ı Nūşirevān babasınuŋ taḫt-ı salṭanatında ḳāʾim-i maḳām iken deryā cānibinden şiddet-i telāṭum-ı mevc ile sefāʿin-i düşmenden bir sefīne gelüp ṭolu altun şehr kenārında ḳaraya urup żabṭ eyledügidür. Nitekim şāʿir buyurur.

Beyt:

Bulınmış bir ḫazīne ḫüsrev-i pervīz vaḳtinde
Ki genc-i şāyegān dirler ḫazīne daḫı gencīne[1185]

Maḥṣūl-ı Beyt: Ṣaḥn-ı bāġda şāhuŋ ḫazīnesi emānetini nergis dīdesi dūşı üzre yine ṭaşır. Yaʿnī nergis mānend-i zer zerd olduġından keʾenne dīdesinde ṭaşıduġı altun memdūḥuŋ ḫānesinüŋ emānetidür diyü medḥ ider.

اگر بدست کند گرد راه او بنهد
دکان سرمه فروشی زدیدگان نرگس[1186]

32. Eger be-dest koned gerd-i rāh-ı ū be-nihed
Dükkān-ı sürme-fürūşī zi-didegān nergis

“Gerd” toz ve is dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Eger ol ʿālī-şān şāh-ı ʿadālet-ʿünvānuŋ gerd-i rāhı nergisüŋ eline düşerse kemāl-i ẕī-ḳıymet sürme olduġından fi’l-ḥāl dīdelerini sürme-furūş dükkānı eyleyüp ḫūbān-ı diyār-ı Īrān’a ol gerdi sürme diyü beyʿ eylerdi, dimekdür.

ز هر گوشهٔ دستار جاه او گردون
ز آفتاب گل آرد و فرقدان نرگس[1187]

33. Zi-her güşe-i destār cāh-ı ū gerdūn
Zi-āfitāb gül āred ü ferḳadān nergis

[1185] Türkçe-Farsça Manzum Sözlüklerden Tuhfe-i Vehbî: Atabey Kılıç, 2007, s. 456.

[1186] Nergis onun yolunun tozunu ele geçirirse gözlerinde açtığı sürme dükkanını bırakır.

[1187] Felek onun ihtişam sarığının her bir köşesine güneş gibi gül ve Ferkedan yıldızları gibi nergis getirir.

“Ferḳadān” bir münevver aḫterüŋ ismidür. Baʿżılar tenbīh olduġından iki żiyālu aḫterdür, dimişler.

Maḥṣūl-ı Beyt: Memdūḥuŋ cāh u celāleti destārı gūşesinden ötüri felek-i devvār āfitābdan gül ü ferḳadān nergis getürür. Yaʿnī Şāh Ekber’üŋ şevket ü salṭanatı bir ġāyete

[121a]

irişdi ki felek ol cāha hediyet ṭarīḳiyle āfitābı gül yerine ferḳadānı nergis yerine getürüp destārına aṣar, dimekdür.

اگر بنامیه عنفش تسلط آموزد

بدست قوس و قزح بشکند کمان نرگس[1188]

34. Eger be-nāmiye ʿunfeş tasalluṭ āmūzed

Be-dest-i ḳavs u ḳuzaḥ be-ş’kened kemān nergis

“Nāmiye” ḳuvve-i nāmiye dirler ki nebātātuŋ büyümesidür. “Ḳavs u ḳuzaḥ” ekṣer ilkbahārda yaġmur yaġup kesildükde semāvātda ẓuhūr bir ḳaç renklü ʿalāmetdür ki Türkīde Meryem Ana ḳuşaġı dirler.

Maḥṣūl-ı Beyt: Eger Şāh Ekber’üŋ ʿunf u ḫışmı ḳuvve-i nāmiyeye tasalluṭluḳ ʿamelin taʿlīm eylerse dest-i nergisde kemān-ı ḳavs u ḳuzaḥ şikest olur. Yaʿnī ḳuvve-i nāmiye ol vaḳt felege ḥükmin geçürür, dimekdür.

سیاست تو جهان را برنگ و بو دارد

زخستگی است چنین خرم و جوان نرگس[1189]

35. Siyāset-i to cihān-rā be-reng ü bū dāred

Zi-ḫastegī est çünīn ḫürrem ü civān nergis

“Reng ü bū”dan murād ʿadāletden ẓuhūr iden şādlıḳ ve sürūrdur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey Şāh! Siyāsetüŋ ʿadāleti cihānı reng ü bū ve sürūr u ḥubūrla memlū eylemişdür. Ez-cümle nergis derece-i ġāyetde bīmār u nā-tüvān iken şimdi bu vechile ḫurrem

[1188] Nergisin, eğer gazabı gelişmeye egemenliği öğretirse gökkuşağının elindeki yayı kırabilir.

[1189] Senin siyasetin dünyanın rengi ve kokusunu taze tutmaktadır. Nergis eski hastalığından şimdi böyle taze ve genç olmuştur.

ve civān-merd olmışdur. Yaʿnī nergis zamān-ı evāʾilde żaʿīf ü nā-tüvān iken imdi ʿāleme ṣārī olan ʿadāletüŋ şerefinden ḫurrem ü şādān olmışdur, dimekdür.

کنند سجده برش سرکشان باغ دیگر
نشان دهی بچیند کسی فلان نرگس[1190]
36. Konend secde bereş ser-keşān-ı bāġ-ı dīger
Nişān dehī be-çīned kesī filān nergis

"Ser-keşān-ı bāġ" bāġuŋ sāʾir nebātāt u şükūfeleri dimekdür. "Ser-keşān-ı büstān" nergisüŋ pīşgāhına secde-i ʿubūdiyeti eylerler. Eger ẕāt-ı şerīfüŋ fülān nergisi ḳoparuŋ ve ḥużūruma getürüŋ diyü işāret buyurursa yaʿnī dest-i şāhānelerine āyīne almaḳ içün bendelerüŋden birine fülān nergisi ḳoparuŋ diyü fermān ṣādır olsa, sāʾir nebātāt u şükūfeler pīşgāhuŋda gelüp secde iderler, dimekdür.

نجوم ثابت و سیار بر تو افشانند
اگر هوس کنی ز باغ آسمان نرگس[1191]
37. Nücūm-ı ṯābit ü seyyār ber-to efşānend
Eger heves konī ez-bāġ-ı āsumān nergis

"Nücūm" ṯābit ḥareket itmez ve yirinde ḳāʾim olan sitāreler dimekdür. "Seyyāre" sebʿa-i seyyāre maʿnāsına olan vesāʾir devr iden sitāreler daḫı murād ola.
Maḥṣūl-ı Beyt: Ey Şāh! Eger bāġ-ı āsumāndan gül ü nergis ṭaleb buyurılsa fi'l-ḥāl felek nücūm-ı ṯābit ve sitāre-i seyyāreyi uġruŋa niṯār eyler, dimekdür.

دوچشم خویش بناخن برآورد رضوان
اگر طلب کنی از روضهٔ جنان نرگس[1192]
38. Dü çeşm-i ḫˇīş be-nāḫun ber-āverd Rıḍvān
Eger ṭaleb konī ez-ravża-i cinān nergis

[1190] Eğer kimseye filan nergisi koparın diye işaret verirsen bahçenin isyancıları ona secde eder.

[1191] Eğer gökyüzü bahçesinden nergis istersen sabit ve hareketli yıldızları senin üzerine saçar.

[1192] Eğer cennetten bir nergis istersen Rıdvan kendi gözlerini tırnakları ile çıkarır.

Maḥṣūl-ı Beyt: Eger ravża-i cinândan nergis iltimās buyurılsa sākin-i der-i cinān olan Rıḍvān dīdelerin nāḫūn ile çıḳarup ḥużūra īṣāl eyler, dimekdür. Zīrā ravża-i cinānda şāhāne nergis bulmaḳ ʿadem-i imkān olduġından nāḫūn ile dīdelerini çıḳarup nergis yerine getürür, dimekdür.

زبحر دست تو جدول مگر بریده که هست

بجای آب ز فواره زرفشان نرگس[1193]

39. Zi-baḥr-ı dest-i to cedvel meger borīde ki hest

Be-cāy-ı āb zi-fevvāre zer-efşān nergis

"Cedvel"[1194] bāġ u būstānlarda vāḳıʿ ince ırmaḳlar maʿnāsına istiʿmāl olınur. "Fevvāre" şādurvānlarda olan

[121b]

fısḳiye dimekdür. Fevvāre ile nergisüŋ münāsebetleri bu vechiledür ki nergis mānend-i fevvāre müteʿaddid nihāl ṣalduġıdur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey Şāh! Ġālibā baḥr-ı destüŋdendür cedvelüŋ kesilmesi ve ayrılması ki fevvāre-i nergis āb yerine altun ṣaçar. Yaʿnī būstānda nergisüŋ bu mertebe servet-i bisyār ṣāḥibi olup fevvāresi ṣu yerine zer-efşān olduġı ġālibā ol nergisi suladuḳları cedvel senüŋ baḥr-ı destüŋden ayrımış ola. Zīrā cedvel ġayrı bir ṣudan ḥāṣıl olmış olsa bu derece niṣār-ı zeheb itmek ne mümkin idi. "Borīde" bu maḥalde meʾyūs maʿnāsına degildür. Yaʿnī ancaḳ būstān-ı cedvelüŋ menbaʿı ve ayrılması senüŋ baḥr-ı destüŋdür, dimekdür.

اگر ز لذت مدح تو آگهی یابد

بجای چشم برون آورد زبان نرگس[1195]

40. Eger zi-leẕẕet-i medḥ-i to āgehī yābed

Be-cāy-ı çeşm birūn āvered zebān nergis

[1193] Irmak acaba senin elinin denizinden mi kesilmiş ki fıskiyeden su yerine altın fışkırıyor.

[1194] Derkenar: "Cedvel" ṣu aḳan arḳ ki küçürek ola. Cemʿi cüdūl.

[1195] Nergis eğer senin medhin lezzetini idrak etseydi göz yerine dil çıkarırdı.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey eger nergis medḥüŋüŋ leẕẕetinden ḫabīr olaydı, dīdesinüŋ yerine zebān meydāna getürürdi. Yaʿnī nergis ki ser-tā-be gözdür, medḥüŋ leẕẕetinden ẕevḳ-yāb olaydı dīdesini zebāna tebdīl iderdi, dimekdür.

ز باغ لطف تو گلها دمد که برچیند
فضاله چین ز میان سوسن از میان نرگس[1196]
41. Zi-bāġ-ı luṭf-ı to gülhā demed ki ber-çīned
Fuḍāle-çīn zi-miyān sūsen ez-miyān nergis

"Fuḍāle" faẕla ve baḳāyā ve artıḳ maʿnāsınadur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey Şāh! Luṭf u keremüŋ bāġında ol ḳadar güller biter ki bāġ-ı luṭfuŋ ortasından sūsen fāẕıla-çīn ve kenārından nergis fāẕıla-çīndür. Yaʿnī ḳaṣīdem miyānı sūsen ü nesrīn ile ārāste ve ḳāfiyeleri nergis ile pīrāste olduġı ancaḳ senüŋ bāġ-ı luṭfuŋ güllerin düşürsün içündür, dimekdür.

چنان هوای تو بگرفت پای تا بسرش
که جای مغز نماندش در استخوان نرگس[1197]
42. Çünān hevā-yı to be-girift pāy tā-be-sereş
Ki cāy-ı maġz ne-māndeş der-üstüḫ̌ān nergis

"Nergis"de cāy-ı maġz buyurduġı niḥālüŋ içi mānend-i üstüḫ̌ān delik olduġı beyāndur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey Şāh! Nergisi ʿaşḳ u maḥabbetüŋ ser-tā-pā ol ḳadar iḥāṭa eylemiş ki üstüḫ̌ınında cāy-ı maġzı ḳalmamışdur. Yaʿnī nergisüŋ ser-tā-pā cāy-ı maġzı ki deligidür ol bile memlūdur, dimekdür.

نعیم وجود تو مخصوص جنس حیوان نیست
ز پای تا بسر آمد شکم از آن نرگس[1198]
43. Naʿīm-i vücūd-ı to maḫṣūs-ı cins-i ḥayvān nīst
Zi-pāy tā-be-ser āmed şikem ez-ān nergis

[1196] Senin lütuf bahçende fazlalıklarını susam ve nergisin kopardığı güller biter

[1197] Senin hevesin onun her yerini baştan aşağı öyle sardı ki nergisin kemiklerinde ilik kalmadı.

[1198] Senin varlığının nimeti (sadece) canlılara mahsus değildir. O yüzden nergis baştan ayağa karın olmuştur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey munʿim! Cūd u iḥsānuŋ cins-i ḥayvāna ve ebnāʿ-ı benī ādeme maġṣūṣ degildür. Ancaḳ ser-tā-pā nergis bile pür-şikem olmışdur tā ki niʿmet ü iḥsānuŋa maẓhar düşe diyu.

شمایل تو نویسد بنورسان چمن

زبان کلکش از آن گشت گلفشان نرگس[1199]

44. Şemāyil-i to nüvīsed be-nev-resān-ı çemen

Zebān-ı kilkeş ez-ān geşt gül-efşān nergis

"Nev-resān-ı çemen" çemende nev-ẓuhūr iden nebātāt u şükūfeler, dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey Şāh! Hemīşe nev-resān-ı çemen ḥüsn-i şemāʿil ve aḫlāḳ-ı ḥamīdeŋi taḥrīr ü teressül itmekdedürler. Ol sebebden ki zebān-ı ḫāme-i nergis gül-feşāndur.

[122a]

yaʿnī nergis zer-feşān ve gül-feşān olduġı sebebi oldur ki nev-resān-ı çemen heb senüŋ aḫlāḳ-ı ḥamīdeŋi taḥrīr itmekdedürler, dimekdür.

مبارزان ترا ازاشتیاق چهرهٔ خصم

ز تیغ لاله برون آید از سنان نرگس[1200]

45. Mübārizān-ı to-rā ez-iştiyāḳ-ı çehre-i ḫaşm

Zi-tīġ lāle birūn āyed ez-sinān nergis

"Mübāriz" bahādır, dimekdür. "Sinān" süŋü ve mızrāḳ maʿnāsınadur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey Şāh! Mübārizān-ı āsitān-ı devletüŋ çehre-i ḫaşmı dīde-nişinde iştiyāḳları bir ġāyetdedür ki tīġlarından lāle ve sinānlarından nergis ẓuhūr itmekde. Yaʿnī mübārizān-ı āsitān-ı devletüŋ hemān çehre-i ḫaşmı gözedürler, dimekdür.

نظر ببخت حسودت گشاد از آنرو یافت

سفییدئ مژه در دور عنفوان نرگس[1201]

[1199] Nergis çimenin yeni yetmelerine senin vasıflarını yazar o yüzden kaleminin ucu gül saçmaktadır.

[1200] Senin savaçşıların düşmanla yüzyüze gelme şevki ile kılıçtan lale ve mızraktan nergis çıkarırlar.

[1201] Nergis sana kıskançlık edenin bahtına baktı o yüzden gençlik döneminde kirpiklerine ak düştü.

46. Naẓar be-baḫt-ı ḥasūdet güşād ez-ān-rū yāft
Sefīdī müje der-devr-i ʿunfuvān nergis

"Sefīdī-i müje der-devr-i ʿunfuvān" buyurduġı şundan kināyedür ki baʿżı kimesnelerüŋ zamān-ı ʿunfuvānından yā serinde yā ebrūsında yā bıyıġında beyāż mūlar ẓuhūr eyler, Türkīde aŋa nişān "abraş" dirler. Müneccimler köti sāʿatde tevellüd itmiş dirler ve ḥukemā uġursuzdur, dirler. Merḥūm bu aḥvāli istiḥkām ṭarīḳiyle buyurur ki:

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey Şāh! Ġālibā nergis ibtidā tevellüdinde dīdesini ḥasūduŋ naẓarında ve ḥużūrında güşād eylemiş ki devr-i ʿunfuvānında iken müjelerinden beyāżlı ve abraş nişān peydā eylemiş. Yaʿnī ey Şāh! Nergis henūz ṭıfl-ı ṣaġīr iken müjelerinden abraş nişānı ẓuhūr itmek ġālibā tevellüdi müsāʿadetinde dīdesini ḥasūd-ı bed-yürek ruʾyetine güşād eylemişdür. Zīrā ḥasūd bed-baḫtdur. İbtidā anı ruʾyet idince kendisinde yaramaz nişān ḳılmaḳ emr-i muḳarrerdür, dimekdür. Bu maḥalde nergisüŋ şükūfesi uçlarında beyāżlıḳ nişānların beyāndur.

دیار خلق تو بی فضله آنچنان که خرند
برای هیزم گلخن ز باغبان نرگس[1202]

47. Diyār-ı ḫulḳ-ı to bī-fażle ānçünān ki ḫarend
Berāy-ı hīzem-i gülḫān zi-bāġbān nergis

"Bī-fażle" fażīletsüz ve ḳıymetsüz dimekdür. "Hīzem" odun dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey şāh! Ḫulḳuŋ diyārında bī-fażle ṣulḥdan ötüri hīzem yerine bāġbāndan nergisi iştirā iderler. Yaʿnī diyār-ı ḫulḳuŋda ḫaṭab yerine nergisi bāġbāndan hīç behāya alup iḥrāḳ bi'n-nār eyler, dimekdür.

بدون فیض تو بینا کجا شود هر چند
ز بوی جامهٔ یوسف دهد نشان نرگس[1203]

48. Bedūn-ı feyż-i to bīnā kocā şeved her çend
Zi-būy-ı câme-i Yūsuf dehed nişān nergis

[1202] Senin tabiatın diyarı öyle ucuzluktur ki hamamda odun yapmak için bahçıvandan nergis satın alırlar.

[1203] Nergis Yusuf'un gömleğinin kokusuna işaret ederse de senin feyzin olmadan nasıl gözleri açılabilir ki.

“Bedūn-ı feyż-i to” senüŋ feyżüŋsüz dimekdür. “Būy-ı câme-i Yūsuf” ehline maʿlūmdur ki defʿa-i ṣānīde berāderān-ı Yūsuf Mıṣr’a varduḳlarında baʿde’l-ikrām Yūsuf ʿa.m. Pīrāhenin çıḳarup birāderlerine hem-rāh idüp Yaʿḳūb ʿaleyhi’s-selāma ḳarīb olduḳlarında **innī le ecidu rīḥa Yūsufe**[1204] diyüp muntaẓır oldı. Pīrāhen geldükde mübārek dīdelerine mālīde buyurduḳda **vebyaḍat ʿaynāhu min-el-ḥuzni**[1205] iẕāle eylemişdi. Pes buyurur ki:

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey Şāh! Şeref ü feyżsüz nergis dīdesini ḳaçan güşād idüp bīnā olur? Yaʿnī nergis

[122b]

şerefüŋden feyż-yāb olmayaydı ʿālemde bīnā olamazdı. Her ne ḳadar câme-i Yūsuf rāyiḥasında nişān var ise de yaʿnī nergisüŋ reng ü būsı câme-i Yūsuf derecesinde olmaḳ iḥtimāli olsa yine feyżüŋsüz dīde-güşā vü ʿālem-bīnā olamaz, dimekdür.

زدیش برسر دستار وزین خیال گذشت

کہ سر بر آورد از جیب آسمان نرگس[1206]

49. Zedīş ber-ser-i destār v’ez-īn ḫayāl güẕeşt

Ki ser-ber āvered ez-ceyb-i āsumān nergis

“Zedīş” aṣl luġatde vir anı ve vir āŋa dimek olur. “Dāden” lafẓından ṣīġa-i emr-i żamīr mefʿūlle mürekkeb olmışdur. “Yā” “hā”dan ebdāl olınmışdur ammā burada anı ṭaḳış ve baş destārına ṣoḳuş dimekdür. Zīrā şīn żamīridür nergisüŋ.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey şāh! Nergisi destāruŋuza ṭāḳatle merātib-i ʿulyāya īṣāl buyurursuŋuz. Pes bu ḫayāl u tedbīrle sezādur ki nergis ceyb-i āsumān baş çıḳara. Yaʿnī nergisi mülāzemetüŋle ser-efrāz olmaġın ġayrı sezādur ki āsumāndan bālāterlik daʿvāsın āġāz eyleye, dimekdür.

ز باغ مدح تو دوشیزگان خاطر من

بسر زدند زشوخی یکان یکان نرگس[1207]

50. Zi-bāġ-ı medḥ-i to düşīzegān-ı ḫāṭır-ı men

Be-ser zedend zi-şūḫī yegān yegān nergis

[1204] “Şüphesiz ben Yûsuf’un kokusunu alıyorum.” (Yûsuf/12:94)

[1205] “Üzüntüden iki gözüne ak düştü.” (Yûsuf/12:84)

[1206] Nergisi sarığın üzerine koyduğu için nergis, gökyüzü yakasından başını çıkartmayı hayal etti.

[1207] Benim gönlümün bakire kızları senin övgü bahçenden şuhluklarındanbirer birer nergis aldılar ve saçlarına taktılar.

“Dūşīzegān” ḳızlar ve bākireler dimekdür. Murād ḳaşīdenüŋ ebyātlarıdur. “Yegān yegān” buyurduġı kāffe-i ebyātuŋ ḳāfiyeleri nergisle müzeyyen olduġın beyāndur.

Maḥşūl-ı Beyt: Ey Şāh! Medḥ ü sitāyişüŋ bāġından ṭabʿum bākire ḳızları şuḫluḳlarından nāşī başlarına nergisi ṭaḳarlar. Yaʿnī fikr ü ṭabʿum bākireleri ki başlarına nergis ṭaḳmışlar, ancaḳ medḥüŋ bāġından ḥāṣıldur. Yaʿnī ḳāfiyem nergisle zīnet olduġı medḥ ü sitāyişüŋden neşʾet eylemişdür, dimekdür.

سزد كه دير بخدام روضهٔ تو رسد

كه كرده دامن تريب را گران نرگس[1208]

51. Sezed ki dīr be-ḫuddām-ı ravża-i to resed

Ki kerde dāmen-i tertīb-rā girān nergis

“Dīr” geç maʿnāsınadur. “Dāmen-i tertīb girān” buyurduġı ṣāḥib-i hediye olan āheste-dāmen hediyesin taḳdīm eyledügine işāretdür.

Maḥşūl-ı Beyt: Ey şāh! Sezādur ki ravża-i şāhānelerüŋ ḫuddāmlarına nergis dīr-resen olursa. Zīrā dāmen-i tertībi girān eylemişdür. Yaʿnī ṣāḥib-i hediye aġır dāmenlü olur. Pes nergis tertīb-i hedāyā ile dāmen-girān olduġından ravża-i şāhāneŋ ḫuddāmlarına geç gelürse maḥall-i istiġrāb degildür, dimekdür.

چو مجلس تو زگلهای چينيش تنگ است

بدامن از چه كنند اين بهشتيان نرگس[1209]

52. Çü meclis-i to zi-gülhā-yı çīnīş teng est

Be-dāmen ez-çe konend īn behiştiyān nergis

“Īn behiştiyān”dan murād bu behişte mensūb olanlar dimekdür ki murād ḫuddām-ı bārgāh-ı pādişāhdur. Mışrāʿ-ı evvelīde vāḳıʿ “gülhā”dan murād kendi ḳaṣāʾididür. Ve “nergis”den murād sāʾir şāʿirān u ḫuddām bārgāhuŋ eşʿārıdur.

[1208] Nergis şiirimin tertip eteğini ağırlaştırmıştır. O yüzden senin bahçenin hizmetçilerine geç ulaşsa yeridir.

[1209] Senin meclisin Çin’e mensup güllerle dopdoluyken bu cennete mensuplar eteklerinde nergisle ne yapıyorlar?

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey Şāh! Cennetāsā meclis-i ʿulüvvişānuŋ gülleriyle teng ü memlū iken bu behişte mensūb olanlar dāmen ile nergisi getürmeleri ġarībdür. Yaʿnī meclis-i cennet-miṣālüŋ mānend-i gül olan ḳaṣāʾid-i pür-güher māl-ā-māl iken āḫir bu dergāhuŋ

[123a]

ḫuddām u nedīmleri nergisāsā ḳaṣīdeler ve medḥiyelerin taḳdīm eylemek ne sebebden ola? Zīrā bir meclis ki güllerle pür ola, anda nergisüŋ ne ḳıymeti ola? Yaʿnī mādām ki eşʿārum diyār-ı ʿAcemi iḥāṭa eylemiş ola, sāʾirüŋ eşʿārı ʿabeşden dimekdür.

بر این چمن نظری کن که از میانهٔ او
دمیده سنبل و ریحان و از کران نرگس[1210]
53. Ber-īn çemen naẓarī kon ki ez-miyāne-i ū
Demīde sünbül ü reyḥān u ez-kerān nergis

"Ber-īn çemen"den murād işbu ḳaṣīdedür ki müştemil-i gül ü reyḥāndur. "Demīde" bitmiş dimekdür. "Kerān" kenār maʿnāsındadur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey Şāh! Bu çemen-i reyḥānuŋ üzerine naẓar-ı ġāyetle iltifāt buyuruŋ ki miyānında sünbül ü reyḥān bitüp kenārlarında gül ü nergis ile ḫoş-üslūb olmışdur. Yaʿnī bu ḳaṣīdem ki ebyātuŋ orta yerleri sünbül ü reyḥān ile müzeyyendür ve ḳāfiyeleri nergis ile neşv ü nemādur. Naẓar-ı iltifāt-ı şāhānelerüŋle revnaḳ-ārā buyuruŋ, dimekdür.

تبارک الله ازین باغ دلگشا که در او
بچار فصل بود تازه و جوان نرگس[1211]
54. Tebārekallāh ez-īn bāġ-ı dil-güşā ki der-i ū
Be-çār-faṣl buved tāze vü civān nergis

"Ez-īn bāġ"dan murād bu ḳaṣīde-i revnaḳ-efzādur ki devr-i ḳıyāmete dek derūnında vāḳıʿ gül ü nergis ṣolup pejmürde olmasa gerekdür. "Çār faṣl" dört mevsim dimekdür; se māhı mevsim-i bahār ve se māhı eyyām-ı şiddet-i germiyet-i āfitāb ve se māhı mevsim-i ḫazān ve se māhı vaḳt-i şiddet-i serd bārān u berf ü yaḫdur. Cümlesi çār faṣl olur.

[1210] Bu çimene bir bak ki onun ortasından sünbül, reyhan ve kenarından nergis çıkmıştır.

[1211] Allah allah bu ne gönül açıcı bahçedir ki nergis onda dört mevsim taze ve gençtir.

Maḥṣūl-ı Beyt: Tebārekallāh! Bu bāġ-ı dil-güşādan ki anda gül ü nergis ve şükūfehā-yı sāʾire çehār faṣldan ʿadem-i işābet-i ḫazān ve şiddet-i bürūdet-i bārān ile hemīşe ter ü tāze ve ṭarāvet-yāb olmaḳdadur. Yaʿnī zihī bāġ-ı dil-güşā ki anda vāḳıʿ şükūfeler raḫne-i ḫazāndan emīndürler, dimekdür.

نسیم نسبت مدحت گشاد غنچهٔ او

وگرنه چون رهد از آفت خزان نرگس[1212]

55. Nesīm nisbet-i medḥet güşād ġonçe-i ū

Veger ne çün rehed ez-āfet-i ḫazān nergis

Mıṣrāʿ-ı evlīnüŋ āḫirinde vāḳıʿ "ū" rāciʿ dür nergise. "Rehed" ḫalāṣ u selāmet maʿnāsınadur. **Maḥṣūl-ı Beyt**: Ey Şāh! Medḥ ü sitāyişüŋe nisbet nesīm ġonce-i nergisi güşād idüp kemāle irgürmişdür. Yoḫsa āfet-i ḫazāndan ḳaçan ḫalāṣ olabilürdi? Yaʿnī nergis medḥüŋ bāġı şükūfesinden olmaḳ taḳrībiyle āfet ü beliyye-i ḫazāndan rehā olmışdur. Bir maʿnā daḫı böyle ola ki: Ey şāh! Meddāḥuŋ olduġum nisbetle nesīm-i bāġ-ı ṭabʿum nergisi ġoncelerini güşād eylemişdür. Yaʿnī şiʿrde kesb-i kemāl eyledügüm himmetüŋ feyżindendür. Yoḫsa dehrüŋ āb-ı kec-reftārından bu faḳrla ḳande ḫalāṣ bulup bu ṭabʿ-ı nāzenīni kesb iderdüm? dimekdür.

زبسکه داشت زخلقت امید عفو و عطا

بشهر مدح تو آورده کاروان نرگس[1213]

56. Zi-bes ki dāşt zi-ḫulḳet ümīd-i ʿafv u ʿaṭā

Be-şehr-i medḥ-i to āverde kārvān nergis

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey Şāh! Mübārek ü meymūn aḫlāḳ-ı melekāsā-yı şāhānelerüŋden

[123b]

ʿUrfī ziyāde ʿafv u ʿaṭā ümīdin ṭutduġından medḥüŋ şerḥinüŋ kārvān-ı nergisi getürür. Yaʿnī kārvān-ı nergisi medḥüŋ şehrine cemʿ eyledügi terk-i edeb olmaḳ iḥtimāli emr-i muḳarrerdür. Lākin ʿafv u keremüŋe iʿtimāden getürür, dimekdür. Yaʿnī ḳāfiye nergis ile mesṭūr olup keşret-i güftügū ile bāʿiṣ-i taṣdīʿ-i ser-i şāhāne oldum. Maʿẕūr buyurmaları ümīdiyle kārvān-ı nergisi medḥüŋ şehrine getürdüm, dimekdür.

[1212] Senin medhinden dolayı nesim onun goncasını açmıştır. Yoksa nergis sonbahar âfetinden nasıl kurtulur.

[1213] Nergis o kadar senin tabiatından afv ve cömertlik ümit ediyor ki senin medh şehrine kervan çekti.

ببزم مدح تو مهمان بود ولی ز ادب

صف نعال گزیند چو میزبان نرگس[1214]

57. Be-bezm-i medḥ-i to mihmān buved velī zi-edeb

Ṣaf-ı niʿāl güzīned çü mīzbān nergis

"Ṣaf-ı niʿāl" dāra girüp pā-püş çıḳarduḳları maḥalle dirler. Mīzbān ḳonuk alan şaḫṣa dirler. Maḥṣūl-ı Beyt: Ey Şāh! Nergis medḥ ü sitāyişüŋ bezminde misāfīr olmışdur. Ammā edeb cihetiyle mīzbān gibi ṣaff-ı niʿāli iḫtiyār eylemişdür. Misāfīrüŋ ʿādeti mīzbān ile hem-zānū olup oṭurmaḳ iken yine nergis rāh-ı edebi elden rehā itmeyüp mīzbān gibi ṣaf-ı niʿāli iḫtiyār eylemişdür. Murād nergisüŋ evāḫir-i ebyātlarında vāḳıʿ olduġın beyāndur. Mīzbān ṣaf-ı niʿāli iḫtiyār eyledügi şundan kināyedür ki kendine mihmān gelse ṣaf-ı niʿāle varup anı ḳarşılayup mihmānı bālāda mīzbān zīr cānibine oṭur, dimekdür.

ز فیض نسبت مدح تو تاجداری یافت

ز پشت پای بر آرد سراین زمان نرگس[1215]

58. Zi-feyż-i nisbet-i medḥ-i to tāc-dārī yāft

Zi-püşt-ı pāy ber-āred ser-īn zamān nergis

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey Şāh! Meddāḥuŋ olduġı nisbeti feyżinden nergis tāc-dārlıḳ derecesin kesb eyledi. Pes bu ḥuceste zamānda nergis ser-fürū olup ḥażīż-i meẕelletde ḳalmış iken meddāḥuŋ olmaḳ şerefi feyżinden tāc-dār oldı. Bu maḥalde nergisden murād ʿUrfī ola. Bu taḳdīrce kendisi sāye-i pādişāhīde kesb-i kemāl ve derece-i ʿulyāya vāṣıl olduġın beyāndur.

ببین که از چمن طبع او بمجلس تو

چگونه گشته بدنبال هم روان نرگس[1216]

59. Be-bīn ki ez-çemen-i ṭabʿ-ı ū be-meclis-i to

Çe-güne geşte be-dünbāl-i hem-revān nergis

[1214] Senin övgü meclisine misafir olsa da nergis edep yüzünden ev sahibi gibi ayakkabılığı seçmiştir.

[1215] Senin medhinin feyzinden dolayı taç sahibi oldu o yüzden nergis şimdi ayak altından başını kaldırdı.

[1216] Onun tabiatının bahçesinden senin meclisine nasıl da peşpeşe nergis revan olduğunu, bak da gör.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey Şāh! Diḳḳat-i naẓar buyuruŋ ki ʿUrfī'nüŋ ṭabʿı çemeninden nergis senüŋ meclis-i şāhāneŋe ne güne eŋsesinden pey-rev olup gelmiş? Yaʿnī ʿUrfī meclis-i pādişāhīye ʿarż-ı ʿubūdiyete geldükde nergis anuŋ pey-revi olup āsitāne-i devlete ne ṭarīḳle gelmişdür naẓar buyuruŋ, dimekdür.

نهند گوش ملایک بجای نرگسدان

ز باغ طبع چو بخشم بعرشیان نرگس[1217]

60. Nihend güş melāyik be-cāy-ı nergisdān

Zi-bāġ-ı ṭabʿ çü baḫşem be-ʿarşiyān nergis

"Nergisdān" ṣolmış içün pür-āb idüp içine gül vesāʾir şükūfeler vażʿ olınan şīşeye dirler.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey Şāh! Eger ṭabʿum bāġından nergisi şāyān ehline baḫş u ihdā eylersem, iftiḫārlarından ṣolmasun içün melāʾik güşların nergisdān eylerler. Yaʿnī ebyātlarum bir mertebe raʿnādur ki āsumān ehline ihdā eylesem iʿtibārlarından başlarına ḥırz-ı cān iderler, dimekdür. Temmetü'l-ḳaṣīde.

[124a]

22

Fī-Ḥarfi'ş-şīn ʿUrfī-i Merḥūm ki Kāşif-i Esrār-ı Mektūmdur, Bu Ḳaṣīde-i Pür-Maʿānīsi ki ʿUmmānü'l-Cevāhir ile Nām-zed Olup Sīne-i Erbāb-ı Taḥḳīḳi Teşrīḥ ve Ḳulūb-ı Aṣḥāb-ı Yaḳīni Tenvīr ü Tefrīḥ Buyurarak Ḥażret-i Resūl-ı İns ü Cān ve Bāʿiṣ-i Tekvīn-i Kevn ü Mekān Yaʿnī ʿAleyhi'ṣ-ṣalʿāt-ı Ferāvānuŋ Şān-ı Meʾālī-nişānların Şenā vü Sitāyiş İderek Sūznāk ve Dīdeleri Ġamnāk olduġı Ḥālde Buyurmışlardur

[mefāʿīlün/mefāʿīlün/mefāʿīlün/mefāʿīlün]

دل من باغبان عشق و حیرانئ گلستانش

ازل دروازهٔ باغ و ابد حد خیابانش[1218]

1. Dil-i men bāġbān-ı ʿaşḳ u ḥayrānī gülistāneş

Ezel dervāze-i bāġ u ebed ḥadd-i ḫıyābāneş

[1217] Eğer arştakilere tabiatimin bahçesinden nergis bağışlarsam melekler melekler kularını nerdian yerine koyarlar.

[1218] Gönlüm aşk bahçıvanı ve onun gül bahçesi hayranlıktır. Bahçenin kapısı ezeldir ve yollarının sınırı ebediyettir.

Lafẓ-ı “dervāze” ṣoḳak başına ve bāġuŋ ḳapusı cānibinden kināyedür. “Ḥadd” her nesnenüŋ encāmına ve nihāyetine dirler. “Ḫıyābān” bāġ u būstānlaruŋ muḥāfaẓasıçün eṭrāfında bu yapılan ceyb ü ḥayvānātuŋ işābet-i żarardan menʿ içün dikilen ḳazıḳlara daḫı dirler. Ve daḫı baʿżılar bāġuŋ civārı derūnı cānibine olan ince yola dirler. Ekṣeriyā bāġ pāy-māl olmasun [içün] bāġbān ol yolda mürūr u ʿubūr idermiş ve uġrı bāġa dāḫil olınca maḫfī olmaḳ taḳrībiyle ol yolda geşt ü güẕār idermiş. Ve’l-ḥāṣıl bāġ-ı ʿaşḳ muḥāfaẓası ismi olacaḳdur. Pes ḫiṭāb-ı ʿām ṭarīḳiyle buyurur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Benüm dil-i şūrīdem ʿaşḳ u maḥabbet bāġbānıdur. Pes ol bāġbānuŋ daḫı gülistānı ḥayrānlıḳ ve taḥayyürlükdür. Yaʿnī dilüm ki bāġbān-ı ʿaşḳ u sevdādur, aŋa maḫṣūṣ gülistān u būstān vādī-i ḥayret ve cāy-ı tefekkür[dür]. Mıṣrāʿ-ı ṣānīsi keʾenne sāʾile cevāb olaraḳ dir ki: Göŋlüm şol bāġ-ı ʿaşḳuŋ bāġbānıdur ki ezelüŋ kendisi aŋa dervāze ve ḳapusı olmış. Ve ebedüŋ kendisi daḫı ol bāġ-ı ʿaşḳuŋ ḥaddinde ve kenārında ḫıyābān vāḳıʿ olmış ola. Pes ezelden murāḍ cennāt-ı Ḥażret-i Ḫallāḳ ve Feyyāż-ı Muṭlaḳ ervāḥ-ı nevʿ-i beşeri ḫalḳ idüp **ve araḍnā’l-emānete ʿale’s-semāvāti ve’l-arḍı**[1219] **ṣümme ʿaraḍahā**[1220] **Ḥameleha'l-insānu**[1221] fermān-ı vācibü’l-imtiṣālüŋ ṣudūrı anda ki ol emānet-i remzdür, bāġ-ı ʿaşḳa ebedden murād yā budur ki bi’ẕ-ẕāt kendisi bu ʿālem-i fenāda ṣıfat-ı beşeriyetle mültebis olup ʿāḳıbetü’l-emr ḥaḳḳile ḥak ve deryā-yı vaḥdete mülḥaḳ olıncaya dek. Yā budur ki bu kār-ḫāne-i süst-esāsuŋ, **ve tekūnu’l-cibālu ke’l-ʿıhni’l-menfūş**[1222] mā-ṣadaḳı ẓuhūra gelüp ervāḥ-ı ʿāṣıḳān cemāl-i bā-kemāl-i şāhid-i ezele vāṣıl ve ervāḥ-ı ṣāliḥān u ʿārifān ravża-i cināna dāḫil ve ervāḥ-ı kāfirūn u fāsıḳān nār-ı saḳara taḥvīl olıncaya dek ki ol vaḳt, **külli şey’in yerciʿu ilā-aṣlihi**[1223] mażmūn-ı münīfi yırtılup emānet-i

[124b]

bāġ-ı ʿaşḳ daḫı ṣāḥibine teslīm olınup bāġbān āsūde-ḥāl olup emānete ʿadem-i ḫıyānetinden nāşī nice nice merātib-i ʿulyā ve menāzil-i bālāya pādāş olur. Pes beytüŋ mażmūnı dimek olur ki göŋlüm bāġ-ı maḥabbetüŋ bāġbānıdur. Bu ṣūretde bāġbāna gülistān gerek vādī-i ḥayretdür. Ol bāġ-ı maḥabbet ancılayın bir bāġ-ı raʿnādur ki ezelüŋ kendisi anuŋ dervāzesi

---

[1219] “Şüphesiz biz emaneti göklere, yere ve dağlara teklif ettik.” (Ahzâb/33:72)

[1220] Sonra arz etti.

[1221] “Onu insan yüklendi.” (Ahzâb/33:72)

[1222] “Dağlar da atılmış renkli yünler gibi olur.” (Kâria/101:5)

[1223] “Her şey aslına rücu eder.” Kullun ileynâ râciûn (Hepsi de ancak bize dönecekler) (Enbiyâ/21:93) ayetiyle mana olarak benzerlik göstermektedir.

ve başlandısı olup ebedüŋ kendisi nihāyetine ḫıyābān ve maḥall-i muḥāfaẓası olmışdur, dimekdür. Bu beyt pür-esrāruŋ maʿnāsı künhine bu pür-taḳṣīrüŋ ʿadem-i intiḳāli der-kār ise de deryā-yı maʿānī ġavvāṣları dāmen-i ḫaṭā-pūş ile noḳṣāniyetlerümi pūşīde buyururlarsa sezāvār-ı şān-ı kerāmet-āṣārlarıdur.

چنان باغی کزو گلچین نیارد گل برون بردن
نه آن باغی که یابد خارچین از بیم دزدانش[1224]
2. Çünān bāġī k'ez-ū gül-çīn ne-y-āred gül birūn borden
Ne ān bāġī ki bāyed ḫār-çīn ez-bīm-i dozdāneş

"Ne-y-āred" ḳādir olamaz dimekdür. "Ḫār-çīn" düşürilmiş ḫār u ḥāşākdur. Bāġbān anları bāġ kenārlarında çit yerine dizerler.

Maḥṣūl-ı Beyt: Dil-i şūrīdem bāġbān olduġı bāġ-ı maḥabbet ancılayın bāġdur ki anda gül-çīn olanlar güllerin ṭışra getürmege tāb-dār olamazlar. Yaʿnī ol bāġ bir bāġdur ki dāḫil-i derūnı olan ʿāşıḳān esrārını ifşā-yı ʿālemiyān itmege ḳādir olamazlar.

Mıṣrāʿ:

آنرا که خبر شد خبری باز نیامد[1225]
Ān-rā ki ḫaber şod ḫaberī bāz ne-y-āmed

Mışdāḳı üzre ġavvāṣ-ı deryā-yı ʿaşḳ olan yek-rengler esrārın künhini şerḥ ü beyāna ḳādir degillerdür. Ve daḫı ol bāġ-ı maḥabbet ancılayın bāġ degildür ki gezend-i dozdān bīminden kenārlarına ḫāriciyetle çit düzeler. Yaʿnī ol bāġ-ı maḥabbet uġrı ḫavfından āzādedür. Zīrā ḥīle itmek ʿadem-i imkāndur. Ve ol bāġ-ı ʿaşḳ dāḫilleri māsivādan ʿārīlerdür. Ḥīn-i duḫūllerinde merdāne vü aşikāre dāḫil olurlar, dimekdür.

گلی کز خرمی دی را بخنداند چو فروردین
نه آن گل کز وداع شاخ گریاند زمستانش[1226]

[1224] Öyle bir bahçe ki gül toplayıcısı oradan gül dışarı çıkaramaz ve hırsızların korkusundan diken toplanıldığı bir bahçe de değildir.

[1225] (Ondan) haberi olanlardan bir daha haber gelmedi.

[1226] Öyle bir taze güldür ki kışı bahar ayı gibi güldürür. Kışın dalla vedalaşmaktan dolayı ağlatamadığı bir güldür.

3. Gülī k’ez-ḫurremī dey-rā be-ḫandāned çü Ferverdīn
Ne ān gül k’ez-vedāʿ-ı şāḫ giryāned zemistāneş

“Dey” ḳış maʿnāsınadur. “Ferverdīn” bahār aylarına dirler. “Vedāʿ” vedālaşmaḳ. Yaʿnī terk idişmek “k’ez-vedāʿ-ı şāḫ” buyurduġı mevsim-i şitāda nebātātuŋ şükūfeleri ve evrāḳları pejmürde şāḫları ʿüryān ḳalduġıdur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Göŋlüm bāġbān olduġı bāġ-ı ʿaşḳ gülleri bir güldür ki ḫurrem ü ḫandān luġatden mevsim-i şiddet-i şitāyı eyyām-ı bahār gibi ḫandān u şādān eyler. Yaʿnī gül, nitekim bahār aylarına revnaḳ ve şenlik virür. Ve ʿālemi münevver eyler ise bāġ-ı ʿaşḳ gülleri daḫı keẕālik mevsim-i şitāyı rūşen ü ḫandān eyler. Zīrā bu bāġ-ı maḥabbetüŋ gülleri ancılayın gül degildür ki şāḫı vedāʿından ḳışı giryān eyleye. Yaʿnī ḳış ki

[125a]

şiddet-i serd ü yaḫ sebebiyle kāffe-i eşcāruŋ evrāḳ-ı eṣmārın pā-māl eyleyüp kendisi keʾenne küskün ve giryān olur, ḳalur. Bu ḥāl kendisine gūyā güller şāḫlarından vedāʿ idüp nā-bedīd olduḳlarından işābet itmiş, olur. Pes bu bāġ-ı ʿaşḳ gülleri ancılayın güldür ki ḫurrem ü şādānlıġından ḳış bile mānend-i bahār ḫandān u şādān eyler. Yaʿnī gül-i ʿaşḳ ki bāṭın gülidür, aŋa vāṣıl olan hemīşe ḫandān u şādāndur. “Ne-ān gül” buyurduġı murād-ı dünyevīdür ki ʿāḳıbetü’l-emr fenā bulup ṣāḥibi giryān u nā-tüvān olduġıdur.

گلی زین باغ اگر چینی بیاور دستی از بینش
که نقش لوح محفوظ است بر اوراق اغصانش[1227]

4. Gülī z’īn bāġ eger çīnī bi-y-āver destī ez-bīniş
Ki naḳş-ı levḥ-i maḥfūẓ est ber-evrāḳ-ı aġṣāneş

“Dest-i bīniş” keşf-i esrār ve ruʾyet-i envār-ı ʿaşḳa iḳtidār o liyāḳati olan el dimekdür ki murād dīde-i bāṭın ve dest-i kerāmetdür. “Aġṣān” ġusn’uŋ cemʿidür. Budaḳlar ve şāḫlar dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ḫiṭāb-ı ʿām ṭarīḳiyle buyurur ki: Ol bāġ-ı ʿaşḳ güllerin dirmesine müştāḳ olan ʿāşıḳ eger ol bāġ-ı maḥabbet güllerin cemʿ itmek ārzūsında iseŋ, dest-i bīnişi ele getür. Yaʿnī dest-i başīreti peydā ḳıl ki ol dest-i bīnişüŋ iktisābı üstād-ı kāmilden ola. Zīrā bāġ-ı

[1227] Bu bahçeden bir gül koparırsan basiret elini uzat. Çünkü dallarının yapraklarında levh-i mahfuzun yazısı vardır.

ʿaşḳ güllerin aġṣānı evrāḳları üzerinde levḥ-i maḥfūẓda naḳş olan esrār-ı ilāhī mesṭūrdur. Yaʿnī ol evrāḳ-ı gül üzerinde naḳş olan esrār-ı ilāhī ve envār-ı nā-mütenāhīdür. Pes yed-i ẓāhir ile anları cemʿ eylemek müyesser olmayacaġı be-dīdārdur. Zīrā anlara dest-res olanlar hemīşe dest-i bīniş ve yed-i bāṭın ile dirmişlerdür, dimekdür.

اگر سر در هوا گردد کسی باری دراین وادي

که گر در چه فتد همدرد باشد ماه کنعانش[1228]

5. Eger ser-der-hevā gerded kesī bārī der-īn vādī

Ki ger der-çeh füted hem-derd bāşed māh-ı Kenʿāneş

"Çeh" çāhdan muḫaffefdür, ḳuyu dimekdür. "Māh-ı Kenʿān"dan murād Yūsuf peyġamber ʿaleyhi's-selāmdur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Eger bir şaḫṣ başını hevā-dār eylerse yaʿnī başını ʿaşḳ u maḥabbete giriftār eylerse bārī bu ʿaşḳ-ı ḥaḳīḳīye dūçār eylesün. Zīrā ol vādī-i ḥaḳīḳatde ʿāşıḳ çāha bile düşse anuŋ hem-derd ü hem-nişīni māh-ı Kenʿān olur. Pes maḥabbet ṭarīḳin arayan bārī bu ʿaşḳ-ı ḥaḳīḳīye giriftār olsun. Murād maḥabbet-i Faḫr-ı ʿĀlem ʿaleyhi efḍalu's-ṣalavātdur.

نثار محرمان بزم عشق آیا چها باشد

که درد و داغ می ریزند بر بیرون نشینانش[1229]

6. Niṣār-ı maḥremān-ı bezm-i ʿaşḳ āyā çehā bāşed

Ki derd ü dāġ mīrīzend ber-bīrūn nişīnāneş

"Āyā" ʿacabā maʿnāsınadur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Bezm-i ʿaşḳ maḥremleri ve hem-rāzlarına sezāvār nedür ki uġurlarına niṣār olınsun. Yāḫūd ʿacabā bezm-i ʿaşḳ maḥremlerin niṣār eyledükleri nedür ki ol bāġ-ı ʿaşḳ ḳapusı ṭışrasından oṭurucılar dāġ-ı derd ṣaçarlar. Yaʿnī biz ve bizüm emṣālümüz nice ʿāşıḳ-ı billāh ki bāġ-ı ʿaşḳ

[125b]

[1228] Eğer birinin aklı başından gidecekse Kenan Ayı ile dert ortağı olacağı bu vadide gitsin.

[1229] Aşk meclisinin mahremlerine neler nisar ederler acaba ki oradan dışarıda oturanların başına dert ve bela yağar.

ṭışrasında sākinlerüz ve niṯār eyledügümüz heb dāġ-ı derddür, ʿacabā maḥremān-ı bezm-i ʿaşḳı niṯār eyledükleri ne nesnedür? dimekdür.

فشاندم در ازل گردی ز دامن این زمان بینم

که نامش عالمست و می کشد در دیده خاقانش[1230]

7. Feşāndem der-ezel gerdī zi-dāmen-i īn zamān bīnem

Ki nāmeş ʿālemest ü mīkeşed der-dīde ḫāḳāneş

"Ḫāḳān" pādişāhlar dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: ʿĀlem-i ezelde dāmenümden yer toz idiki ṣaçmışdum, yaʿnī ol gerdi kendimden devreylemişdüm ki ol gerdüŋ nāmı ʿālem-i dünyādur. Bu ʿasrda görürüm ki ol ġubārı ḫāḳān dīdelerine keşān olmışlar. Yaʿnī ben ezelde cihān u mā-fīhāyı kendimden devr idüp dāmenümden silkmiş idüm, şimdi görürüm ki ol ġubārı şāhlar dīdelerine tūtiyā eylemişlerdür, dimekdür.

اگر طفل دلم را دایهٔ حور آید و گر مریم

بهنگام مکیدن زهر می جوشد ز پستانش[1231]

8. Eger ṭıfl-ı dilem-rā dāye-i hūr āyed ü ger Meryem

Be-hengām-ı mekīden zehr mīcūşed zi-pistāneş

"Dāye-i ḥūr" ṭıflı emzirici dāye dimekdür. "Pistān" meme emcigine dirler.

Maḥṣūl-ı Beyt: Elem-i ʿaşḳ ve ġam-ı dünyādan iştikā ṭarīḳiyle buyurur ki: Meşaḳḳat-i dünyā-yı dūndan ve elem-i maḥabbet-i cānāndan bir mertebe zehrnāk u ġamnāk ki eger göŋlüm ṭıflını emzirtmek içün dāye-i ḥūr gelse yāḫūd māder-i ʿĪsā ʿaleyhi's-selām Meryem Ana ḥażretleri gelse hengām-ı mekīden[1232]-i pistānından zehr aḳar. Yaʿnī şīr-i Meryem ki leẕẕeti ḳand-ı nebātdur, ṭıfl-ı dilüm ol ḳadar derdnāk u zehrnākdur ki Meryem pistānı şīr ü şeker ile emzürse fi'l-ḥāl mesmūm olur, dimekdür.

[1230] Ezel zamanı eteğimden bir tozu sildim ve şimdi görüyorum ki adı dünya imiş ve hakanlar onu gözüne sürme yapmaktadır.

[1231] Benim gönlümün çocuğuna dadı olarak huri ya da Meryem gelse de emdiği zaman göğsünden zehir fışkırır.

[1232] Derkenar: "Mekīden" emmek maʿnāsınadur"

دلی شوریده خوانندش که در بازار معشوقي

خریدار پریشانیست صد زلف پریشانش[1233]

9. Dil-i şūrīde ḫˇānendeş ki der-bāzār-ı maʿşūḳī

Ḫarīdār-ı perīşānīst ṣad zülf-i perişāneş

“Şūrīde vü ḥayrān” diyü dil-i ʿāşıḳa nām iderler. Zīrā bāzār-ı maʿşūḳīde dil-berüŋ zülf-i perīşānı ḥālet-i perīşāniyeti yüz minnetle andan yaʿnī dil-i ʿāşıḳdan iḳtibās eyler. Ḥāṣılı bāzār-ı maʿşūḳīde zülfüŋ perīşāniyetligini dil-i ʿāşıḳdan ḫaber-dār dirler. Pes dil-i ʿāşıḳı “şūrīde” diyü nām-zed iderlerse cāy-ı taʿaccüb degildür, dimekdür. Yaʿnī “ṣad zülf-i perīşān ḫarīdār-ı perīşānī-i ān dilest” taḳdīrindedür.

مسلمانی کسی داند که در یکرنگی وحدت

ز هر مو چشمهٔ خون ریزد ار خوانی مسلمانش[1234]

10. Müselmānī kesī dāned ki der-yek-rengī-i vaḥdet

Zi-her mū çeşme-i ḫūn rīzed er ḫˇānī müselmāneş

Maḥṣūl-ı Beyt: Bāġ-ı ʿaşḳ içre şarṭ-ı müselmānīyi bir kimse bilür ki vaḥdet-i yek-rengīde eger anı müselmān oḳuyasuŋ, her bir ḳılından çeşme-i ḫūn cūşa gelür. Yaʿnī bir ʿāşıḳı ki yek-renglik vaḥdetinde olduġı ḥālde anı müselmān lafẓıyla oḳusun. Ġalebe-i maḥabbetden her bir ser-i mūlarından çeşme-i ḫūn cereyān olur. Zīrā müselmānlıḳ leẕẕetin ancaḳ maḳām-ı vaḥdet ve menzil-i yek-rengīde olan ʿuşşāḳ aŋlar, dimekdür.

هدایت ز آن معلم یافتم در حکمت آموزي

که لوح جوهر کل ساده یابی در دبستانش[1235]

11. Hihāyet z’ān muʿallim yāftem der-ḥikmet-āmūzī

Ki levḫ-i cevher-i kül sāde yābī der-debistāneş

“Muʿallim”dan murād Cenāb-ı Feyyāż-ı Muṭlaḳ’dur. “Cevher-i Küll” ism-i Cebrāʾīl ʿaleyhi’s-selāmdur. “Debistān” taʿlīmḫāne

[1233] Karışık gönül derler ki aşk pazarında yüzlerce dağınık zülfü perişanlığın müşterisidir.

[1234] Müslümanlığı vahdetin tek renkliliği içinde bilen odur ki ona Müslüman dersen her bir saç kılından bir kan çeşmesi akar.

[1235] Ben hikmet öğrenmekte öyle bir öğretmenden yol öğrendim ki onun mektebinde Cebrail’in levhası boştur.

[126a]

vü mekteb maʿnāsınadur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ḥikmet-āmūzlıḳda hidāyeti şol muʿallimden buldum. Ve kesb eyledüm ki levḥ-i Cevher-i kül ol mektebde sādedür. Yaʿnī kesb-i hidāyet ve şeref ü feyż şol Ḫālıḳ-ı bī-enbāzdan aldum ki Cebrāʾīl ʿaleyhi's-selāmuŋ levḥi anda sāde ve nām u nişānından ol mekteb ḫālī idi. Ve'l-ḥāṣıl ʿālem-i ervāḥda ki ol vaḳt debistān-ı ḥikmet-i eşyādan tehī idi, dimekdür.

دماغ آن کس از بوی محبت عطسه ریز اید

که می سوزند عود عافیت در زیر دامانش[1236]

12. Dimāġ-ı ān kes ez-būy-ı maḥabbet ʿaṭse-rīz āyed

Ki mīsūzend ʿūd-ı ʿāfiyet der-zīr-i dāmāneş

"ʿAṭse" aŋşırmaḳ maʿnāsınadur ki murād bir nesnenüŋ rāyiḥası ziyāde müʾeṩṩir olınca insāna ʿaṭse getürdügi beyāndır.

Maḥṣūl-ı Beyt: Bu maḥalde ʿāfiyeti ʿūd ve zīr-i dāmeni micmer ittiḫāz iderek buyurur ki: Şol ādemüŋ dimāġı būy-ı maḥabbet leẕẕetin aḫẕ idüp ʿaṭse-rīz olur ki ʿūd-ı ʿāfiyeti micmer dāmānı altında yaḳmış ola. Yaʿnī bir ʿāşıḳ ki ʿūd-ı ʿāfiyetini nār-ı ʿaşḳla iḥrāḳ idüp istişmām eyleye, anuŋ dimāġı leẕẕet-i būy-ı maḥabbeti aŋlayup ʿaṭse-rīz olur. Yoḫsa baʿżı emṯāl-i bahāyim-i envāʿ-ı güne tenaʿʿumāt-ı dünyā ile mütenaʿʿim olup tenini ve nefsini perverde iden şaḫṣ heyhāt ki şemīm-i ʿanberīn-i esrār-ı ilāhī ve leẕẕet-i envār-ı ʿaşḳdan behre-yāb ola, dimekdür.

حرامیست اهل معنی را چشیدن نعمت خواني

که نبود سینه نان گرم و دلریشی نمکدانش[1237]

13. Ḥarāmīst ehl-i maʿnī-rā çeşīden-i niʿmet-i ḫˇānī

Ki ne-b'ved sīne nān-ı germ ü dil-rīşī nemekdāneş

[1236] Sevgi kokusundan öyle bir kişinin beyni hapşırmak ister ki onun eteğinde afiyet udunu yakmaktalar.

[1237] Mana ehline göğsün sıcak bir ekmek ve yaralı gönlün tuzluk olmadığı nimet sofrasının tadına bakmak haramdır.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ehl-i maʿānī yaʿnī vāḳıf-ı mevāḳıf-ı esrār-ı ilāhī olan ẕevāta şol sofra-i niʿmeti ṭatmaḳ ḥarām olur ki ol sofra üzerinde ʿaşḳla muḥriḳ ü germ olmış sīnesi ve dil-i mecrūḥı nemekdān olmış ola. Yaʿnī şol sofrada ki ʿāşıḳuŋ tīr-i ʿaşḳla rīş olmış dili ve nīze-i maḥabbetle germ-ā-germ olmış sīnesi mādām ki nemekdān olmaya, ol sofradan aŋa ṭatmaḳ ṭaʿām-ı ḥarām olur. Sofradan murād ehl-i maʿānīnüŋ sülūḳı ve taʿlīm eyledügi ʿulūmından kināyedür.

صفا می جوشد از قصر دلی معمورۀ جنت

که انواع خرابیها بود معمار ایوانش[1238]

14. Ṣafā mīcūşed ez-ḳaṣr-ı dilī maʿmūre-i cennet

Ki envāʿ-ı ḫarābīhā buved miʿmār-ı eyvāneş

"Dil"den murād derūn-ı cennetdür. "Envāʿ-ı ḫarābīhā buved miʿmāreş" ki ol ḳaṣr-ı dil-i ʿāşıḳdur. "Ḳaṣr"dan murād göŋüldür. Yaʿnī envāʿ-ı ḫarābī ki ālām u ġam-ı maḥabbetdür ve göŋlüŋ miʿmārı olduġına işāretdür. Zīrā ʿāşıḳuŋ ġalebe-i ḫarābī-i ʿaşḳdan her ne ḳadar ẓāhiri pejmürde olursa ḳaṣr-ı dili ol ḳadar maʿmūr olur. Pes buyurur ki:

Maḥṣūl-ı Beyt: Dil-i maʿmūre-i cennet şol ḳaṣrdan ẕevḳ ü ṣafā ṭaleb eyler ki ol ḳaṣruŋ miʿmārı envāʿ-ı güne ḫarāblıḳlar ola. Yaʿnī miʿmār-ı ʿaşḳ ki ḳaṣr-ı dil-i ʿāşıḳı ḫarāblıḳların maʿmūr u ābād eylemişdür. Ol ḳaṣrdan dil-i maʿmūre-i cennet, ṣafā

[126b]

kesbin ṭaleb eyler. Yaʿnī tezyīn-i cinān duḫūl-ı ʿāşıḳān iledür, dimekdür.

از آن نفست بطور اهل ایمان خنده ها دارد

که پروردی به عهد کودکی در کافرستانش[1239]

15. Ez-ān nefset be-ṭavr-ı ehl-i īmān ḫandehā dāred

Ki perverdī be-ʿahd-i kūdekī der-kāfiristāneş

"Nefset" "tā" ḥarf-i żamīrdür. Müstehziyye-i kāfiristān ey fısḳ u ʿişyān.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey esīr-i nefs olan şaḫṣ! Nefsüŋ ehl-i īmān yaʿnī ʿāşıḳ-ı billāh ṭavr u edāsına ol sebebden ḫandeler ve istihzālar ider ki ol nefsi eyyām-ı ṣabāvetden berü kāfiristān içinde

[1238] O cennetin mamur yeri olan gönül sarayından sefa coşmaktadır ki eyvanının mimarı türlü bozukluklardır.

[1239] Senin nefsin ehl-i imanın tavrına, çocukluk döneminde kâfirler yurdunda yetiştirdiğin için gülmektedir.

perverde ḳılmışsuŋ. Yaʿnī sen ṣabāvetden berü kāfir-i ʿaşḳ ve münkir-i maḥabbet-i Ḥayy-ı Muṭlaḳ olup nefsi fısḳ u ʿiṣyān ile perverde eyledigüŋ sebebden ehl-i īmān ṭavr u ṭarzına ḫandeler ve istihzālar ḳılarsuŋ. Yoḫsa kāşif-i esrār-ı ʿaşḳ olayduŋ ḫande ḳılmazduŋ, dimekdür.

وفا را یادگیر از دوست کز ماتم سیه سازد

لباس کعبه در مرگ شهیدان بیابانش[1240]

16. Vefā-rā yād-gīr ez-dūst ber-mātem siyeh sāzed

Libās-ı Kaʿbe der-merg-i şehīdān-ı beyābāneş

“Dūst”dan murād Ḥażret-i Seyyid-i kāʾināt ʿaleyhi efḍalu’t-taḥiyyātdur. Ve Kaʿbetullāh şerrefahullāhuŋ libāsın ve örtüsin siyāh olmaḳ içün fermān-ı celīlü’ş-şān ṣādır olduġın beyāndur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ḫiṭāb-ı ʿām ṭarīḳiyle buyurur ki: Ey ʿāşıḳ! Şol dūstuŋ vefāsını yāduŋa getür ki beyābān-ı ʿaşḳ şehīdlerin mātemi ḫāṭırasıçün Kaʿbetullāh’uŋ libāsını siyāh emr eylemişdür. Yaʿnī ʿaşḳ ol ḳadar ʿālī-cenābdur ki beyābānda şehīd olmış ʿāşıḳān mātemleriçün Ḥażret-i Faḫr-ı Cihān ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem Kaʿbe’nüŋ libāsını siyāh emr eylemişdür. Pes ol dūstuŋ ʿāşıḳlarına olan vefāsını yād idüp maḥabbetüŋ kemāline saʿy eyle, dimekdür.

برآن شاید گشودن چشمهٔ معنی که چون بروي

فشانی قطرهٔ ذوق افکند در قعر عمانش[1241]

17. Ber-ān şāyed güşūden çeşme-i maʿnī ki çün ber-vey

Feşānī ḳaṭre-ī ẕevḳ efkened der-ḳaʿr-ı ʿummāneş

Şol ẕāt-ı şerīfüŋ üzerine çeşme-i maʿānī ve rāh-ı esrār-ı ilāhīyi ifşā itmek sezādur ki ol ẕāta eger ẕevḳ-i dünyādan bir ḳatre niṣār eyleyeseŋ fi’l-ḥāl ol ẕevḳi hīç ferde ifşā itmeyüp ḳaʿr-ı deryāya atar. Yaʿnī leẕẕet-i dünyā rızḳını iʿtibār itmeyüp deryāya bıraġan ʿāşıḳa esrār-ı ilāhīyi ifşā idüŋ, dimekdür.

[1240] Vefayı çöldeki şehitlerin ölümünden dolayı Kâbe örtüsünü yas tutarak siyah yapan dosttan öğren.

[1241] Mana pınarını bir damla zevk suyunu saçtığında onu ummanın dibine yerleştirene açmak yakışır.

چراغ دل بيفروزند در بزم سيه روزي

كه شمع آفتاب از دود ميرد در شبستانش[1242]

18. Çerāġ-ı dil be-y-efrūzend der-bezm-i siyeh-rūzī

Ki şemʿ-i āfitāb ez-dūd mīred der-şebistāneş

"Siyeh-rūz"dan murād yā budur ki ʿāşıḳlaruŋ ibtilā-yı beliyye-i ḫalḳ ile şikeste-dil ola. Yāḫūd "ircīʿī"[1243] daʿvetine icābet idecek güni ola. Pes buyurur ki:

Maḥṣūl-ı Beyt: Bāġ-ı ʿaşḳ-ı dil-şikesteler siyeh-rūzları bezminde göŋül çerāġlarını efrūḫte iderler. Yaʿnī envār-ı ḳulūblarını derd-i ʿaşḳ ile siyeh-rūzları bezminde şuʿlelendürürler. Bir mertebe ki āfitābuŋ şemʿi

[127a]

ol çerāġ-ı dil dūdından mürd olur. Yaʿnī derd-i ʿaşḳ mübtelālaruŋ siyeh-rūzları bezminüŋ şebinde çerāġ-ı dili bir mertebe żiyā-dār iderler ki şuʿle-i āfitāb ol ṭumanda maḥv olup kendisinde eṯer-i revnaḳ-ı āfitābī ḳalmaz, dimekdür.

ز ايمان دلت آسيب مى يابد بديرش بر

كه بر بندند حرز كفر بر بازوى ايمانش[1244]

19. Zi-īmān dilet āsīb mībāred be-deyreş ber

Ki ber-bendend ḥırz-ı küfr ber-bāzū-yı īmāneş

"Be-deyr ber" bir kiliseye ilet dimekdür. "Ḥırz" nüsḫa vü ḥamāʾil dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ʿaşḳ u maḥabbet nūrından bī-behre olan mürāyī! Göŋlüŋ īmānından görinür ki envāʿ-ı güne fitneler yaġar. Pes işābet-i ʿayn-ı bed-kirdārdan ḥıfẓ içün ol göŋli deyre ilet, tā ki anda īmānuŋ bāzūsı üzerine küfr ḥamāʾilini baġlayalar. Ve anı fitne-bārlıḳda muḥkemliyeler, dimekdür.

بدرس عشق خواندن گر كليم و گر خليل آيد

[1242] Onun odasında güneş mumunun dumanlardan söndüğü kara günde düzenlenen mecliste gönül lambasını yakarlar.

[1243] "Sen O'ndan razı, O da senden razı olarak Rabbine dön!" (Fecr/89: 28)

[1244] İmandan gönlün zarar görüyorsa iman pazısına küfür duasını bağlasınlar diye onu manastıra götür.

بدون گریه و زاری نیاید ذوق وجدانش[1245]

20. Be-ders-i ʿaşḳ ḫ̬ānden ger Kelīm ü ger Ḫ̬alīl āyed

Bedūn-ı girye vü zārī ne-yābed ẕevḳ vicdāneş

"Ẕevḳ-i vicdān" maḥabbetüŋ bāṭın yüzinden ẕevḳini kesb itmege dirler. "Vicdān" bi'l-kesr luġatde ḳalb dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ders-i ʿaşḳı oḳumaġa eger Kelīmullāh ve eger Ḫ̬alīlullāh gelseler mādām ki girye vü zārī ḳılmayalar. Maḥabbet dersinüŋ ẕevḳ-i vicdānına vāṣıl olamazlar. Beyt-i evvelīnüŋ muḫ̬āṭabına ḫ̬iṭāb ve anuŋ ẕevḳ-i maḥabbete ʿadem-i vuṣlatın beyān iderek buyurur ki: Mūsā ve İbrāhīm ʿaleyhi's-selām ki ikisi ulü'l-ʿazm peyġamberleridür, anlar bile ʿadem-i girye vü zārī ile ders-i ʿaşḳa şürūʿ eyleyeler. Ẕevḳ-i vicdānuŋa vāṣıl olamazlar. Zīrā vicdān-ı ʿaşḳa irmek ihtimāmı tamām gerek.

برنجوری کسی ارزد که هر گه میرد از شادي

در آن مردن بود صاحب عزا صد عید قربانش[1246]

21. Be-rencūrī kesī erzed ki her geh mīred ez-şādī

Der-ān murden buved ṣāḥ̬ib-ʿazā ṣad ʿıyd-ı ḳurbāneş

"Her geh" her vaḳt. Yaʿnī hemīşe dimekdür. "ʿAzā" taʿziye vü tesliye dimekdür. "Ṣad" bu maḥalde keŝret içündür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Derd-i ʿaşḳ rencūrlıgına şol şaḫ̬ṣ sezādur ki hemīşe ġam-ı ʿaşḳ şādlıġı ve ṣafāsından mürd olur. Yaʿnī kendine ġam işābet eyledügi kemāl-i sürūrından olur. Pes rencūrī-i ʿaşḳ olmaġa aŋa şāyāndur. Zīrā derd-i ʿaşḳ içinde şehīd olmışlar içün nice nice ḳurbān-ı ʿabd-ı taʿziye vü tesliye olur. Yaʿnī ḳurbān anlar içün mātem-keş ve taʿziyededürler, dimekdür.

بروح الله نخندانند حسن آفتاب و ماه

مگر بینند گریانش مگر یابند بریانش[1247]

22. Be-Rūḥ̬ullāh ne-ḫ̬andānend ḥ̬üsn-i āfitāb u māh

[1245] Aşk dersini okumaya eğer Halil ve eğer Kelim gelseler de onun vicdanı ağlamadan ve sızlamadan zevk bulmaz.

[1246] Sevinçten öldüğü zaman yüzlerce kurban bayramının ona yas tutacağı kişi sıkıntıya değer.

[1247] Onu ağlar ve yüreğinin yandığını görmeyince, Ruhullah yüzüne güneş ve ayın güzelliğini güldürmezler.

Meger bīnend giryāneş meger yābend biryāneş

“Rūḥullāh” yā budur ki murād Cebrāʾīl alehi’s-selām ola. Yā budur ki ʿĪsā ibn ʿaleyhi’s-selām. Lākin ʿĪsā olmaḳ sezādur. Zīrā melāʾik-i ʿiẓām cism-i laṭīfdür. Keyfiyet-i ʿaşḳ ise beşere maḫṣūṣdur. Egerçi baʿżılar Cebrāʾīl’i iḫtiyār eylediler, lākin çendān münāsib maḥal görinmez. “Ḫandānend” firībend maḥallinde müstaʿmeldür. Yaʿnī ruʾyet itdürmezler, dimekdür. “Āfitāb”dan murād Cenāb-ı Ḥayy-i Muṭlaḳ olup “māh”dan murād Ḥażret-i Seyyid-i kāʾināt ʿaleyhi efḍalu’ṣ-ṣalavāt ola. Yā budur ki ikisi daḫı ṣıfat-ı Resūlullāh ola.

[127b]

Maḥṣūl-ı Beyt: Ḫiṭāb-ı ʿām ṭarīḳiyle buyurur ki: Meydān-ı vuṣlatda āfitāb u māhitābuŋ cemāl-i bī-miṣāllerin Rūḥullāh’a bile ruʾyet itdürmezler. Meger ki anı ġalebe-i ʿaşḳ eṣerinden giryān ve āteş-i maḥabbetden biryān olmış göreler. Yaʿnī mādām ki bāġ-ı maḥabbetde mānend-i hezārān giryān u nālān olmayup lāle-ṣıfat kendini iḫrāḳ-ı āteş-i ʿaşḳ ḳılmaya, ruʾyet-i cemāle āfitāb u māhitābumuza ḳaçan maẓhar düşe. Āfitāb ile māhitāb ṣıfat-ı aleyhi’s-selām olınca bu vechile maʿnā aḫẕ olınur ki meydān-ı vuṣlatda māhumuzuŋ āfitābveş cemāl-i bā-kemāllerin Rūḥullāh’a bile müşāhede itdürmezler. Mādām ki anı maḥabbet içre giryān u biryān görmeyeler, dimekdür.

وصال آفتاب ما کسی یابد که از مژگان

سهیل و زهره دامن دامن افشاند ز هجرانش[1248]

23. Viṣāl-i āfitāb-ı mā kesī yābed ki ez-müjgān

Süheyl ü Zühre dāmen efşāned zi-hicrāneş

“Āfitāb” bu maḥalde murādı Ḫālıḳ-ı Bī-zevāl ola. Resūlullāh’a daḫı aḫẕ olınursa mümkindür. “Süheyl” ve “Zühre” meşhūr sitārelerdür ki ehline maʿlūmdur. “Viṣāl” bizüm āfitābumuza şol kimse reh-yāb u müşāhede nūrıyla feyż-yāb olur ki müjgānlarından Süheyl ü Zühreveş dāmen dāmen cereyān-ı dumūʿ eyleye. Yaʿnī hicrān-ı āfitāb ki murād memdūḥdur, firāḳından nāşī dāmen dāmen keṣret-i büḳā ile müjgānlarından mādām ki Süheyl ü Zühre-miṣāl bārān-ı eşk rīzan eylemeye, ḳaçan vuṣlat āfitābumuza şāyān ola? dimekdür.

[1248] Bizim güneşimizin vuslatını ayrılık derdinde kirpiklerinden eteğine Süheyl ve Zühre döken bulur.

چو تیغ ناز بردارد چه جای سدره طوبي

که گردد عرش و کرسی صرف تابوت شهیدانش[1249]

24. Çü tīġ-i nāz ber-dāred çe cāy-ı Sidre ve Ṭūbā

Ki gerded ʿarş u kürsī ṣarf-ı tābūt-ı şehīdāneş

Maḥṣūl-ı Beyt: Mādām ki āfitābumı. Yaʿnī cānānumuz nāz u niyāz tīġını bürrān eyleyüp niyāmından bīrūn eyleye. Cennetde vāḳıʿ Sidre ve Ṭūbā ne miḳdār nesnedür ki ṣarf-ı tīġinden ġalāṣ olalar. Zīrā ol ʿarş u kürsī şehīd-i ʿaşḳı olan ẕātlaruŋ tābūt u teneşīri maḥalline ṣarf eyler. Yaʿnī ol şāhid-i ezel tīġ-i nāz u niyāzla ol ḳadar bī-nihāye maḳbūl olmış şehīdleri vardur ki ancaḳ anlaruŋ kifāyet miḳdārı tābūt u teneşīr olacaḳ ʿarş u kürsīdür. Pes bu derece şehīdlerüŋ keşreti der-kār iken Sidre ve Ṭūbā kendini şehādetden nice ġalāṣ idebilür? dimekdür.

ز گنج عشق دامان گهر بستان که چون دل را

بتارک بر فشانی در شود در مغز ایمانش[1250]

25. Zi-genc-i ʿaşḳ dāmān-ı güher be-s'tān ki çün dil-rā

Be-tārek ber-feşānī dür şeved der-maġz-ı īmāneş

"Be-s'tān" emr-i vāḥiddür aḫẕ eyle, dimekdür. "Tārek" tepe dirler. "Der-şeved" iki maʿnāya iḥtimāli mümkindür. Dāl'ı "rā" ile mażmūm oḳınsa "dür" olur dāl'ı "rā" ile meftūn ḳılınsa ẓarfiyet içün olur. İçinde intiḳāl ider, dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ʿāşıḳ genc! ʿAşḳdan güherle dāmenüŋ memlū eyle. Zīrā ol güher-i genc-i ʿaşḳı eger tārek-i dile niṣār eyleyeseŋ, īmānuŋ maġzına dek gider. Yaʿnī eger ol güher-i genc-i ʿaşḳdan dāmeni pür idüp andan göŋül tepesinden ṣaçar iseŋ fi'l-ḥāl göŋül īmānınuŋ maġzına dek

[128a]

intiḳāl eyler. Yāḫūd ol güher-i genc-i ʿaşḳ maġz-ı īmāna varup anda dür olurlar, dimekdür.

[1249] Naz kılıcını ele aldığı zaman onun şehitlerinin tabutu için Sidre ve Tuba yerine arş ve kürsi kullanılsa yeridir.

[1250] Aşk hazinesinden bir etek dolusu inci al. Çünkü gönlün tepesine mücevher saçtığın zaman imanın beyni inci olur.

نثار دل کن آن گوهر که ملک وی تواند شد

نه آن گوهر که دست مرگ برچیند ز دامانش[1251]

26. Niṣār-ı dil kon ān gevher ki mülk-i vey tevāned şod

Ne ān gevher ki dest-i merg ber-çīned zi-dāmāneş

Mışrāʿ-ı evvelīde vāḳıʿ gevher maḥabbet ü ʿubūdiyet gevheridür ki bāʿiṣ-i taḳarrüb-i ilallāhdur. Ḥīn-i mergde insāna bāḳī ḳalacaḳ ol gevherdür. Mışrāʿ-ı ṣānīde olan "gevher"den murād gevher-i dünyevīdür ki anı ṭuʿme-i pençe-i ecel tebāh u maḥv eyler.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ʿārif-i billāh! Bir gevher-i pür-enveri ḳalbüŋe niṣār eyle ki ol gevher göŋül mülki olmaġa mümkin ola. Yaʿnī ḥayāt-ı beden elde iken bir gevherüŋ iktisābına saʿy u himmet eyle ki ol gevher baʿde'l-intiḳāl göŋlüŋe ser-māye vü māl olmaya iḥtimāli ola. Ancılayın gevherüŋ kesb ü cemʿine ṣarf-ı miknet eyleme ki anı ṭuʿme-i pençe-i ecel ḫarāb u yebāb idüp ḥīn-i vuṣlatda tehī-destlik ġāʾilesini ḫacīl eyleye, dimekdür.

به میزان درون سنجان بسنج این نکته بس بنگر

که درد افشان کنی بهتر بود یا راحت افشانش[1252]

27. Be-mīzān-ı derūn-sencān be-senc īn nükte bes be-n'ger

Ki derd-efşān konī bihter buved bā-rāḥat-efşāneş

"Sencān" cemʿdür. "Sencīden" ṭartmaḳ ve tecrübe ḳılmaḳ maʿnāsınadur. "Be-senc" emrdür tecrübe ḳıl, dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Beyt-i sābıḳı teʾkīd iderek buyurur ki: Ey ʿāşıḳ-ı billāh! Derūn-sencān ẕevātuŋ mīzānıyla sencīde eyle. Yaʿnī ehl-i bāṭın erenlerüŋ sālik olduḳları mīzānıyla ṭart ve tecrübe eyle ve andan bir kez naẓar ḳıl ki derd-i ʿaşḳ-efşānlıḳ mı miḥnetdür yoḫsa rāḥat-ı dünyā-yı süst-esās ile hem-rāh olup eṣer-i ʿaşḳ olmamaḳ mı ḫoşdur. Bu nükteyi bir ehl-i bāṭın evliyādan tefaḫḫuṣ ḳılup bu esrāra ʿālim ol, dimekdür.

محبت درس معنی گوید افلاطون مطلب کو

[1251] Gönle ölümün elinin toplayacağı bir mücevher değil de onun mülkü olabilecek bir inciyi ithaf et.

[1252] Ehl-i batının tartısı ile bu nükteyi tart ve ondan sonra gör gönle dert saçsan mı iyi ya da rahatlık saçsan mı?

که صغری خندد و کبری فرو گرید به برهمانش[1253]

28. Maḥabbet ders-i maʿnā güyed Eflāṭūn-ı maṭlab-gū
Ki ṣuġrā ḫanded ü kübrā fürū giryed be-bürhāneş

"Eflāṭūn-ı maṭlab-gū" buyurduġı ʿaṣr-ı Eflāṭūn'da ʿuḳde-i müşkillerüŋ ḥalline nāḫun-güşāddan ʿāciz ḳalduḳları hengāmda der-ḥāl ḥukemā-yı ʿaṣrlarından Eflāṭūn'a ʿarż-ı ḥāl idüp ol daḫı kemāl-i fehm ü zekāsı ġalebesinden nāşī anları ʿaḳlī burhānları işbātıyla ḳāʿil idüp cevāb virürmiş. "Ṣuġrā" ḥukemā ıṣṭılāḥātında eşnā-yı maṭlab u daʿvāda mesʾūlüŋ daʿvāya ibtidā getürdügi işbāt u burhāna dirler. "Kibriyā" keẕālik ḥukemā ıṣṭılāḥātında maṭlab-ı meẕkūr burhān u işbāt-ı ṣuġrā ile müsbet olmaduġı ṣūretde defʿa-i ṣāniyyede getürdükleri ʿaḳlī burhān u işbāta dirler. "Ḫanded" istihzā maʿnāsınadur. "Fürū giryed" ibṭāl ider yirinde müstaʿmeldür. Lākin bu beytde iki vechile maʿnā virilmek iḥtimāli vardur. Vech-i evvelīsi bu ṭarīḳiledür ki.

Maḥṣūl-ı Beyt: ʿAşḳ u maḥabbet maʿnā dersini ẕikr eyler. Eflāṭūn ise kāffe-i eşyā

[128b]

künhini ṭaleb ü suʾāl eyledüklerinde ʿaḳlī işbāt u burhān virür idi. Pes ʿaḳlī burhān getüren şaḫṣuŋ burhānı ṣuġrāsı ve işbāt-ı kübrāsı yine kendi ʿaḳlī olan berāhīni ḫandeler ve istihzālar idüp bāʿiş-i ibṭāl işbātı olurlar. Yaʿnī maʿānī-i eşyā ve meżāmīn-i ẕāt-ı ʿulyānuŋ künhi dersine şāriḥ yineʿaşḳdur. Yoḫsa maṭlab-gū Eflāṭūn'uŋ burhān-ı ṣuġrāsı vü kübrāsı degildür. Zīrā ʿaḳlī cevābı burhān-ı ṣuġrāsı vü kübrāsı istihzālar ile anı ibṭāl iderler. Vech-i aḫzı daḫı budur ki muḥatabuŋ Eflāṭūnī-i maṭlab-gūsı ders-i maʿānīyi beyān eyler. Zīrā ʿadem-i ʿaşḳla ʿaḳlī maṭlab-gū olan Eflāṭūn'uŋ burhān-ı ṣuġrāsı ve işbāt-ı kübrāsı kendi güftügūlarına istihzā idüp ʿaḳlī olan cevāblarına bāʿiş-i buṭlāniyet olurlar, dimekdür. **El-maʿnā fī-baṭnı'ş-şāʿir.**[1254]

فغان از عشق می خیزد که هر دل کز چراغ ما
نکرد آرایش هر مو بداغی وای بر جانش[1255]

29. Fiġān ez-ʿaşḳ mīḫīzed ki her dil k'ez-çerāġ-ı mā
Ne-kerd ārāyiş-i her mū be-dāġī vāy ber-cāneş

[1253] Sevgi mana dersini söylüyor Eflatun konusu nerede ki onun deliline küçük güler ve büyük ağlar.

[1254] Mana şâirin karnındadır.

[1255] Her kim bizim mumumuzdan her bir kılını bir yara ile süslemediyse aşk vay hâline diye bağırır ve inler.

Maḥṣūl-ı Beyt: ʿAşḳ naʿra-i şīrāne ile nāle vü feryād iẓhār iderek buyurur ki: Her bir göŋül, yaʿnī her bir şāḫṣla mūlarını dāġumuz nūrıyla ārāyiş ü tezyīn ḳılmaya v'ey ol göŋül cānına. Yaʿnī Cenāb ʿaşḳ naʿra-i fiġān ḳaldurup dir ki: Şol bir göŋül ki mūlarını ve cemīʿ-i aʿżāsını benüm dāġ-ı derdümle ārāste ve nūr-ı çerāġumuzla pīrāste ḳılmaya, ḥayf ol göŋle dimekdür.

كدامين آرزو بر سفره چيند نعمت كامي

كه صد نوبت دمى انديشهٔ ما نيست مهمانش[1256]

30. Kodāmīn ārzū ber-sofra çīned niʿmet-i kāmī

Ki ṣad nevbet demī endīşe-i mā nīst mihmāneş

"Çīned" egerçi luġatde dirür maʿnāsınadur. Lākin bu maḥalde ṭatmaḳ maʿnāsına aḫẕ olınur. **Maḥṣūl-ı Beyt:** Merḥūm, beyt-i evvelīyi teʾkīd iderek, keʾenne ʿaşḳ buyurur ki: Ḳanḳı ārzū ḫˇān-ı murād üzerinden niʿmet-i ẕevḳ eyledi ki ṣad nevbet anda dem-i endīşemüz mihmān olmaya. Yaʿnī her ḳanḳı ārzū ki ḫˇān-ı murāddan niʿmet datmaḳ irāde eylemiş ise elbette bizüm dem-i endīşemüzi anda mihmān ve ḥāẓır bi'l-meclis bulmışdur, dimekdür.

باين بيرنگى و بى قيمتى آن طرفه ياقوتم

كه لعل آفتاب اين آب و رنگ آورد از كانش[1257]

31. Be-īn bī-rengī vü bī-ḳıymetī ān ṭurfe yāḳūtem

Ki laʿl-i āfitāb īn āb u reng āverde ez-kāneş

"Be-īn bī-rengī" buyurduġı kendi varlıġına ʿadem-i raġbetinden kināyedür. Zīrā ʿārif-i billāh varlıġı ẕerre miḳdār addeylemez ve daḫı benī ādemüŋ libās-ı beşeriyetle mültebis ve ḫāk u āb u bād u nār eczālarıyla muḳtebes olduġı ṣūretde ʿacze-i maḫlūḳdan olduġı be-dīdārdur. Her ne ḳadar ṣıfat-ı Raḥmān ile ḫalḳ olınup rütbe-i ʿulyāya vāṣıl olmaġa iḫtimāli der-kār ise de bī-ḳıymetī taʿbīrin kendilerine isnād buyurduḳları, bu cihetle ola ki ehlullāh ḥāl-i ḥayātında iken hīç kes ḳadrin idrāk idemeyüp zebān-ı ṭaʿn beyānların dırāz ve nā-ehl olan bir ṭaḳım cühelāyı anlar

[1256] Her demde yüzlerce defa bizim hayalimizi misafir etmeyen hangi mutluluk nimeti arzuyu sofrasına düşürür.

[1257] Bu renksizlik ve değersizlikle güneş lalinin bu rengi ve güzelliği kendi madeninden getirdiği o az bulunan yakutum.

[129a]

üzerine mümtāz eyledüklerinden kināyedür. Nitekim vaḳt-i saʿādet-i Ḥażret-i Ḫayru'l-Beşer ʿaleyhi efḍalu'ṣ-ṣalavātda Yemen mülkinde Veysel Ḳarānī ḥażretleri ḥayātda iken āhālī-i belde ḳadrin bilmeyüp ṭāʾife-i ṣıbyanı rūz u şeb seng-i vaḥşetle recm iderler imiş. Müşārun ileyh Ḥażretleri daḫı geşt ü güẕār-ı dervāze-i beldeye mecbūr olduḳlarından ṣıbyān-ı merḳūmāna istifāde ṭarīḳiyle dimiş ki: Her ne ḳadar taʿaddī-i sengüŋüzle mecrūḥü'l-beden olur isem hīç sizden kīn olmazam. İllā niyāzmendüm ki seng-i taʿaddīŋüzle beni pā-şikeste ḳılmayasuz. Zīrā bu teküpūdan maḥrūm ḳalurum, terānesin istimāʿlarında kef-i yed itdükleri nice maḥalde mesṭūrdur. "Ṭurfe" ziyāde ʿacāʾib ẕikr olınacaḳ maḥalde istiʿmāl iderler. Baʿżılar ḳāʿide yerine istiʿmāl itmişlerdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Merḥūm kendi nūr-ı ḫilḳatin sitāyiş ṭarīḳiyle buyurur ki: Ben libās-ı beşeriyetle mültebis olduġum ḥālde bālāda ẕikri sebḳat iden vādī-i ʿaşḳda bu bī-renglik ve bī-ḳıymetlik ile bir muʿteber yāḳūtum ki yaʿnī beyne'n-nās giriftār-ı ʿaşḳ sebebiyle bī-reng ü bī-ḳıymetlikle bir muʿteber yāḳūt ve cevher-i aṣlum ki āfitābuŋ laʿli ḫāliş ü ṣāfī rengini kendi maʿden-i cevheri iḳtibās eylemişdür. Ve'l-ḥāṣıl laʿl, āfitāb ṣāflıġını benüm ṭurfe yāḳūtum maʿdeni cevherinden iḳtibās eylemişdür. Bu beyt-i pür-esrāruŋ maʿnāsın taḥrīrinde baʿżı ṭahāretin bilmeyen eşḫāṣ merḥūmı ṭaʿn ṭarīḳiyle ol zeyn-i sitāyiş itmekden ġayrı kārı yoġidi, diyü ṭūl-ı dırāz iderlerdi. Ammā maʿnā-yı cevher-i ẕāt künhine vāṣıl olmaġa saʿy u kūşiş ḳılmazlardı. Zīrā nice nice ʿulemā-yı ʿiẕām ve meşāyiḫ-i kirām ittifāḳ idüp buyururlar ki Resūlullāh ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellemden **"Evvelu mā-ḫalaḳallāhu nūrī"**[1258] diyü buyurmışdur ki ol nūr-ı cevher-i aṣldur. Pes ol cevher-i aṣluŋ merātib-i ẓuhūratı iʿtibārıyla bir nice meẕāhir ü esmāsı vardur. Taʿaddüd-i esmā-yı vaḥdet-i müsemmāya münāfi degildür. Nūr-ı Muḥammedī ile ʿibādet olınan cevherüŋ cümle-i esmāsındandur. Cevher-i beyżā ve rūḥ-ı aʿẓam-ı insānī ve ḥaḳīḳat-i Muḥammedī ve rūḥiyeti ve rūḥ-ı iżāfī ve nefs-i külliye. Pes Ḥażret-i Ḳādir-i Muṭlaḳ ol cevhere celāl ü cemāl ile tecellī ḳıldı. Ol tecellīnüŋ eşerinden ol cevher iki ḳısm oldı. Bir ḳısmı kemāl-i ṣafāda idi. Ḳısm-ı āḫeri ʿālem-i nūrda andan nāḳış idi. Pes evvelki ḳısmına nūr-ı ḳısm-ı ṯānīye nār taʿbīr olındı. Ḳısm-ı nūrānīden eşḫāṣ-ı şerīfe ve aʿyān-ı ʿulviyye ve ervāḥ-ı ʿāliyān-ı enbiyā vü evliyā ve aṣḥāb-ı yemīn ve kevākib-i neyyire vü semāvāt ḫalḳ olındı. Pes fehm olındı ki māsivāullāh nūr-ı Muḥammed'den ḫalḳ

[1258] "Allah önce benim nûrumu yarattı." (Suyuti, Şerhü'l-Mevakif, s.12, Thk. Yusuf Abdurrahman el-Meraişli, Darü'l-Marife Yayınevi, Beyrut,1 . Baskı, h. 1406)

olındılar ki ol cevher-i aṣl nūr-ı insāndur. Vesāʾir maḫlūḳ andan kesb-i şeref eyledükleri aẓher min-e’ş-şems oldı. Bu taḳdīrce

[129b]

merḥūmuŋ ḫod-sitāyişligi beyhūde olmadı. Yine baʿżılar merḥūmuŋ ḥaḳḳında Şīʿadur diyü bir ṭaḳım güftügū iderler. Ḥaḳīḳatde tefekkür itmez ki mādām ki dūst-ı Çehār Yār ve ʿale’l-ḫuṣūṣ ümmet-i ṣuleḥādan ola. Ḥażret-i Feyyāż-ı Muṭlaḳ hīç ferdüŋ ne Sünnīligine ve ne Şīʿalığına naẓar ḳılmaz. Hemān: **Elleẕīne yuʾminūne bi’l-ġaybi ve yuḳīmūne’ṣ-ṣalāte ve mimmā razaḳnāhum yunfiḳūn**[1259] mışdāḳın fiʿle getürürse. Ve’l-ḥāṣıl rūz-ı ezelde ʿuhde-i benī ādeme tevdīʿ-i emānet eylediler ki ol maḥabbetullāhdur. Çekmek gerek. El-ʿilmu ʿindallāh.[1260]

اگر بی قیمتم تحصیل ارزش می کنم صبری

رسد این فطره را روزی بخوانی در غلطانش[1261]

32. Eger bī-ḳıymetem ṭaḥṣīl-i erziş mīkonem ṣabrī

Resed īn ḳatre-rā rūzī be-ḫˇānī dürr-i ġalṭāneş

“Mışrāʿ-ı evvelīde vāḳıʿ ḥarf-i şīn ḳıymetüŋ taḥṣīline żamīrdür. “Īn ḳaṭre”den murād öz nefsinden kināyedür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Egerçi derd-i ʿaşḳ pejmürdesi olup bī-behā vü ḳıymet ḳalmış isem de kemāl-i ṣabr u taḥammülüm ile ḳıymete sezāvār mertebe taḥṣīl eylesem gerek. Ve bu ḳatre-i bī-behāya bir gün ola ki anı dürr-i ġalṭān oḳuyasın. Yaʿnī dehānı ṣıdḳ-ı dāne-i bārāna hedef olduḳda bir eyyām-ı bī-ḳıymet olup mürūr-ı ezmānla dürr-i ġalṭān ve taḥṣīl-i mertebe-i ḳıymet ü şān eyledügi gibi keẕālik bu bir ḳatre-i bī-ḳıymet daḫı el-ḥāletu hāẕihī pejmürde-i maḥabbet ise de ḳıymete şāyesteligi merātib-i ṣabr ile taḥṣīl idüp bir gün ola ki anı dürr-i ġalṭān oḳuyasın, dimekdür.

دل من باید اسباب پریشانی طلب ورنه

[1259] “Onlar gaybe inanırlar, namazı dosdoğru kılarlar, kendilerine rızık olarak verdiğimizden de Allah yolunda harcarlar.” (Bakara/2:3)

[1260] Gerçek bilgi ancak Allah katındadır.

[1261] Eğer değersiz isem kıymet kazanmak için sabrederim. Bu damlaya yuvalak inci diyeceğin bir gün gelir.

پریشانی بعهد بخت من جمعست سامانش[1262]

33. Dil-i men bāyed esbāb-ı perīşānī ṭaleb verne

Perīşānī be-ʿahd-i baḫt-ı men cemʿest sāmāneş

Maḥṣūl-ı Beyt: Gönlüm esbāb-ı perīşānī bī-ṭaleb itmek gerek. Yaʿnī bahādırlıḳ ve şecāʿat-i insānī budur ki gönli perīşānī-i ʿaşḳ esbābını ṭaleb ü temennī eyleye. Yoḫsa maʿlūmdur ki baḫtum eyyāmında perīşānlıġuŋ sāmānı ve ḫoş-ḥāllıġı müctemiʿdür. Yaʿnī bilürüm ki baḫtum devrinde perīşānlıġuŋ kendisi ḥālet-i sāmānda ve cemʿiyetdedür. Zīrā ṭāliʿ-i ehl-i hüner muḳteżāsı budur ki kendisi perīşāniyet-i ʿaşḳ ile perākende vü ḫarāb olup perīşānlıġuŋ kendisi anda ḫoş-ḥāl ve ictimāʿda ola, dimekdür.

سفال از بهر می جستیم درد بر مغان تا که

حضر برسنگ دل ها زد سبوی آب حیوانش[1263]

34. Sifāl ez-behr-i mey cüstīm der-deyr-i muġān tā ki

Ḫıżır ber-seng-i dilhā zed sebū-yı āb-ı ḥayvāneş

“Sifāl” şaḳşı dimekdür. “Cüstīm” cemʿdür ṭaleb eyledük, dimekdür. “Ḫıżır”dan murād mürşiddür. “Āb-ı ḥayvān”dan murād ʿaşḳ u maḥabbetdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Biz sifāli bāde cemʿ itmek içün deyr-i muġānda ṭaleb eyledük. Ḫālbuki Ḫıżır āb-ı ḥayāt sebūsını gönül ṭaşı üzerine çalup şikest eyledi. Yaʿnī ʿadem-i dirāyetümüzden nāşī mey içün deyr-i muġāndan sifāl ṭaleb eyledük tā ki perīşān u perākende gönüllerümizi teşrīf-i

[130a]

bāde ile taʿmīr ü cemʿ eyleyelüm. Ammā ne çāre ki Ḫıżır āb-ı ḥayāt destīsini gönül ṭaşı üzerine pāre pāre eyledi. Ve’l-ḥāṣıl dil ki mānend-i ḥacerdür, sebū-yı ʿaşḳı anuŋ üzerine çalup perīşāniyete mübtelā eyledi. Pes cemʿiyet-i ḫāṭır içün biz deyr-i muġāndan sifāl ṭaleb itmek ʿabeṣdür, dimekdür.

لب داوود دستی می نهد بر سینهٔ نغمه

[1262] Benim gönlüm perişanlık esbabını talep etmeli yoksa benim bahtımın dönemimde perişanlığın işi yolundadır.

[1263] Manastırda şarap için testi arıyorduk. Birden Hızır âb-ı hayat testisini gönüller taşına vurdu.

دل تنگم همانا گرد لب می گردد افغانش[1264]

35. Leb-i Dāvūd destī mīnehed ber-sīne-i naġme

Dil-i tengem hemānā gird-i leb mīgerded efġāneş

Maḥṣūl-ı Beyt: Ḥażret-i Dāvūd nebī ʿaleyhi's-selām lebi destini sīne-i naġme üzerine ḳor. Eger apansuz dil-i tengüm gird-i lebden efġān eyler ise yāḫūd dil-i tengüm eṭrāf-ı leble efġāna āġāz idicek naġme-i Dāvūd sükūt eyler. Yaʿnī naġme-i Dāvūd ki vüḥūş u ṭuyūr u enhār ḥīn-i istimāʿlarında leẕẕetinden ḥareketlerinden ḳalurlar idi, mādām ki ġalebe-i ʿaşḳla teng olmış göŋlüm lebleriyle derd-i ʿaşḳ u hicrānla nāleye şürūʿ eyleye, der-ḥāl leb-i Dāvūd destini naġmesinüŋ sīnesine ḳoyup anı iskāt eyler tā ki naġme-i firāḳumı güş eyleye. Zīrā peyġamberān-ı ẕī-şānda ʿaşḳ olmaz. Nitekim sābıḳan ḳaṣīdelerde ẕikri sebḳat eyledi. Pes ʿaşḳsuz nāle vü feryād çendān muḥriḳ olmaz. Nitekim şāʿir buyurur.

Mıṣrāʿ:

ناله کن بلبل که فریاد دلفگاران خوشست[1265]

Nāle kon bülbül ki feryād-ı dil-figārān ḫoşest

Mışdāḳınca giriftār-ı maḥabbet-i dil-dār olanuŋ elbet nālişi müʾeşşirdür. Pes leb-i Dāvūd destini naġmesi sīnesine ḳorsa, maḥall-i istiġrāb degildür. "Dest ber-sine nihed" didügi şol işāretdür ki bir şaḫṣ ġayrıdan bir memdūḥ kelimāt veyā bir ṣūret-i dil-firīb istimāʿı eşnāsında yanında bir ferd-i āḫer var ise iskāt eylesün içün sīnesine el urur.

سلامت را بدار نیستی بر می کشد شاهي

که فرمان می رود در کشور دلهای ویرانش[1266]

36. Selāmet-rā be-dār-ı nīstī ber-mīkeşed şāhī

Ki fermān mīreved der-kişver-i dilhā-yı vīrāneş

"Şāhī"den murād şāh-ı ʿaşḳdur. Ḥarf-i şīn żamīridür şāh'uŋ.

[1264] Dar gönlümün iniltisi dudağın etrafında dönmeye başlarsa, Hz. Davud'un dudağı nağmenin göğsüne el koyar.

[1265] Ey Bülbül nâle eyle, zira kalbi yaralıların feryadı çok hoştur.

[1266] Viran gönüller ülkesine emri geçerli olan sultan selameti yokluk darağacına çekmektedir.

Maḥṣūl-ı Beyt: Şāh-ı ʿaşḳ bir ḳahramāndur ki selāmeti dār-ı ʿademe ṣalb eyler. Yaʿnī şāh-ı ʿaşḳ bir mertebe fermān-rāndur ki selāmeti yoḳluḳ dārına ṣalb eyler. Zīrā şāh-ı ʿaşḳ bir şāhdur ki fermānı vīrān gönüller eḳālīmine nāfiẕ ü cārīdür, dimekdür.

دلم آهنگ افغان دارد و لب شکران گوید

لبی خواهم که بفرستم باستقبال افغانش[1267]

37. Dilem āheng-i efġān dāred ü leb şükrān güyed

Lebī ḫˇāhem ki be-firistem be-istiḳbāl-i efġāneş

Maḥṣūl-ı Beyt: Derd-i ʿaşḳla gönlüm nāliş ü efġān ḳaṣdını idiyor. Ḥālbuki lebüm şükr ü sipās ḫiẕmetin edā itmekdedür. Pes baŋa bir ġayr leb gerekdür ki gönlüm efġānı istiḳbāline irsāl ideyüm, dimekdür.

زهر مو عالمی زنار و ناقوسش فرو ریزد

اگر کافر دلم در رعشه آرد بوی ایمانش[1268]

38. Zi-her mū ʿālemī zünnār u nāḳūseş fürū rīzed

Eger kāfir dilem der-raʿşe āred būy-ı īmāneş

"Kāfir" küfrān-ı niʿmet-i ʿaşḳ u fāsıḳdan kināyedür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Her bir mūy-ı bedenümden bir ʿālem ṭolu zünnār-ı nāḳūs dökilüp yayılur idi. Eger fısḳ u ʿiṣyān u niʿmet-i küfrān-ı ʿaşḳ olan gönlüm anuŋ būy-ı īmānını silkerse yaʿnī eger niʿmet-i küfrān-ı

[130b]

ʿaşḳ u fısḳ u ʿiṣyānla āşufte olan ḳalbüm anuŋ būy-ı īmānını iẕhār idüp andan leẕẕet-yāb olur ise der-her ḥāl her bir mūy-ı tenümden hezārān pür-ʿālem nāḳūsa mensūb zünnārları silküb kendinden devreyler. Bu beyt ṣūret-i ẓāhirde egerçi ṭabʿa girān görinür bir taʿbīrdür, lākin ehline maʿlūmdur ki zünnār-ı nāḳūsuŋ ʿaksi īmāndur. Pes būy-ı īmān ġayrı nāḳūsdan leẕẕet-yāb olan elbette zünnārı ve küfri terk [ider].

[1267] Gönlüm inleme ahenginde ve dudağım şükreder. İnlemeyi karşılamaya göndermek için bir dudak istiyorum.

[1268] Eğer iman kokusu kâfir gönlümü titretirse her bir kılından bir dünya zünnar ve kilise çanı ortaya çıkar.

کسی کز لذت طاعت بود محروم من ضامن

که بگذارند در جنت ولی با داغ خرمانش[1269]

39. Kesī k'ez-leẕẕet-i ṭāʿat buved maḥrūm men żāmin

Ki be-g'ẕārend der-cennet velī bā-dāġ-ı ḫırmāneş

"Żāmin" ism-i fāʿildür ödeyici ve tekeffül idici dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Bir şaḫṣ ki ṭāʿat u ʿubūdiyet-i ʿaşḳ leẕẕetinden maḥrūm ola, ben aŋa żāmīnüm ki cennete idḫāl ideler. Lākin yüz biŋ ḫırāş-ı cān ve hezār ḫırmenī vü ḫırmān ile olur. Yaʿnī bir ferd mādām ki maḳarr-ı nübüvvet-i Muḥammed ve vaḥdāniyet-i Ḥażret-i Eḥad ola, leẕẕet-i ʿubūdiyet ü ṭāʿatden maḥrūm olduġı ṣūretde yine ben aŋa żāminüm ki anı cennete idḫāl eylerler. Ammā hezār ḫırāş-ı cān ile dimekdür.

بسنبل می زند چوگان زلف سیلی خجلت

که ناف آهوی چین می تراشد گوی میدانش[1270]

40. Be-sünbül mīzened çevgān-ı zülfī sīlī-i ḫaclet

Ki nāf-ı āhū-yı Çīn mīterāşed gūy-ı meydāneş

"Mīterāşed" yoŋar dimekdür. "Gūy" yuvalanan ṭūpçaġıza dirler.

Maḥṣūl-ı Beyt: Zülf-i dil-ber ḳuraḳ-ı çevgānile sünbüle sīle-i ḫaclet urur. Zīrā meydān-ı gūy zülf-i nāfe-i āhū-yı Çīn'i yoŋar. Yaʿnī zülf-i çevgānı sünbüle sīle-i ḫaclet urup anı bī-behā eyler. Zīrā çevgān-ı zülf ṭūbı ki murād ḥāldür, nāfe-i āhū-yı Çīnden maḳṭūʿdur. Pes sünbüle çevgān-ı ḫaclet ururse cāy-ı istiġrāb degildür, dimekdür.

پریشان دیدهٔ این قوج میدان مجازی را

ز بام هوش سربر کن که رنگین میدهم شانش[1271]

41. Perīşān-dīdeī īn fevc-i meydān-ı mecāzī-rā

Zi-bām-ı hūş ser ber-kon ki rengīn mīdehem şāneş

[1269] İbadet keyfinden mahrum olan kişiyi cennete koyacaklarını garanti ederim ama yoksunluk ayarası her zaman onun yanında olur.

[1270] Bir zülfün sopası sümbüle utanç tokadını vurur. Çünkü onun meydan topunu Çin ceylanının misk kesesi yontar.

[1271] Bu mecâzi meydandaki grubun hâlini perişan görmüşsün. Akıl çatısından kafanı çıkar. Çünkü onun hâlini göstereceğim.

“Fevc” bölük ve ṭāʾife dimekdür. “Mīdehem” vaṣf ideyüm, dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ḫiṭāb-ı ʿām ṭarīḳiyle buyurur ki: Bu meydān-ı mecāzī fevcini perīşān görürsüŋ. Yaʿnī ḥubb-ı dünyā olanları ziyāde perīşān olduḳlarını görseŋ gerek. Pes ʿaḳl bāmından baş ḳaldurup çıḳar tā ki aḥvāl-i perīşāniyet-iştimāllerinüŋ vaṣflarını ve nişānlarını ḫoş çizivireyüm. Murād işbu beyān olınacaḳ mażmūndur.

امام شهر یعنی هادئ ما در دم مردن

شهادت بر زبان راند مبارک باد ایمانش[1272]

42. İmām-ı şehr yaʿnī hādī-i mā der-dem-i murden

Şehādet ber-zebān rāned mübārek bād īmāneş

Maḥṣūl-ı Beyt: Meydān-ı mecāzī, dil-āverlerinden ibtidā şehrümüz imāmı yaʿnī muḳtedāyı ve pīşvāmuz olan aḫẕ-ı ḫīn-i intiḳālinde zebānından cārī iden kelime-i şehādetdür. Ve aŋa īmānı ḳutlu ve mübārek olsun. Yaʿnī dimek olur ki ḫīn-i vefātında kelime-i şehādet lisānından cārī olur. Ammā bāṭınī degildür. Pes mecāz olan taḳvā çendān muʿteber degildür. Maḥall-i maḳāl maḳām-ı istihzā-yı ehl-i mecāzīdür.

بصدر صفه رقصان میبری ای رزاق صوفی را

43. Be-ṣadr-ı ṣuffe raḳṣān mīberī ey rezzāḳ ṣūfī-rā

[131a]

از این آهسته تر میران که درهم می زنی شانش[1273]

Ez-īn āhesteter mīrān ki dirhem mīzenī şāneş

“Ṣuffe” melbūsāt-ı kübrā yāḫūd ṣuffe-i ṣadr ola. “Dirhem” bunda şān-ı ṣūfīye kesb-i noḳṣānīye dirler.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey Rezzāḳ! Raḳṣān u ḫırāmān ṣūfī-i ezraḳ-puşı ṣadr-ı ṣuffeye iletürsüŋ. Yaʿnī envāʿ-ı reng melbūsatıyla ṣūfī-i zerrāḳı raḳṣān u ḫırāmān ṣadra geçürürsüŋ. Pes zerrāḳ-ı

[1272] Şehrin imamı yani bize hidayet gösteren kişi ölüm zamanı şehadet kelimesini ağzına aldı. İmanı mübarek olsun.

[1273] Ey rızk veren, sofranın başına sûfîyi oynatarak götürüyorsun. Daha yavaş götür yoksa onun şanını bozacaksın.

hūşını başuŋa cemʿ it. Ol tīz-revlikden āhesteter ilet. Zīrā ʿalāmet-i zerrāḳı pūşīde-i ḫırḳa ve bīniş iken meydāna çıḳup şān u şöhretüŋi şikest ve anı rüsvā-yı ʿām eylersüŋ, dimekdür.

کسی کز علم منطق دم زند بی عشق می باید

که بشماری بدون انتساب فصل حیوانش[1274]

44. Kesī k'ez-ʿilm-i manṭıḳ dem zened bī-ʿaşḳ mībāyed

Ki be-ş'mārī bedūn-ı intisāb-ı faṣl-ı ḥayvāneş

"Bedūn-ı intisāb" faṣl-ı ʿadem-i intisāb, faṣl-ı ʿaşḳ.

Maḥṣūl-ı Beyt: Bir ferd ki ʿadem-i intisāb-ı faṣl-ı ʿaşḳuŋsuz ʿilm-i manṭıḳdan dem urur, yaʿnī eşḫāṣdan bir şaḫṣ ki derūnı ālām-ı ʿaşḳ u āteş ü maḥabbetle iḥrāḳ itmeyüp daʿvā-yı irşād u mürşidlik eyler. Ol ferdi sezādur ki ʿadem-i intisāb-ı faṣl-ı ʿaşḳ sebebiyle gürūh-ı behāyimden şumar idesüŋ. Yaʿnī mādām ki müntesib-i ʿaşḳ olmaya, anı gürūh-ı behāyimden additmek şāyestedür. Zīrā keẕẕāb u zerrāḳdur, dimekdür.

مرید مرشد ما جبه گلدوز می خواهد

خر عیسی است این رنگین بیارایید پالانش[1275]

45. Mürīd-i mürşid-i mā cübbe-i gül-dūz mīḫˇāhed

Ḫar-ı ʿĪsā est īn rengīn bi-y-ārāyīd pālāneş

"Gül-dūz" memālik-i ʿAcem ḫalḳı cübbe vü ḫırḳalarını envāʿ-ı gūne şükūfe vü güller ile munāḳḳāş eyledükleridür ki el-ḥāletu hāẕihī āyīn-i meẕkūrı işlerler.

Maḥṣūl-ı Beyt: Meydān-ı mecāzī ḫargele-i güsiste-mehārlarından bir ṭaḳımı daḫı işte mürşidümüz mürīdleridür ki anlar ṭarīḳatde hem-rāhlarumlarumdur, cübbe vü ḫırḳaların gül-dūz idüp reng-ā-reng nuḳūş ile ārāste iderler. Pes munāḳḳāş reng-i ḫarı ʿĪsā pālānıdur. Getürüŋ ol pālānı ki ḫara mensūb olanları anuŋla tezyīn eyleyelüm, dimekdür.

بنازم مرشد گریان و بریان را که می خندد

بطوق گردن شیطان زه دور گریبانش[1276]

[1274] Aşksız olarak mantık ilminden dem vuran kişiyi ayırt edici sıfatı olmadığı için hayvan saymak gerek.

[1275] Bizim mürşidimizin müridi gül desenli cübbe ister. Bu İsa'nın eşeğidir heybesini renkli süsleyin.

[1276] Ağlayan ve yüreği yanan mürşide kurban olurum ki onun boynunun etrafına dolanmış ip şeytan boyunduruğuna gülmektedir.

46. Be-nāzem mürşid-i giryān u biryān-rā ki mīḫanded
Be-ṭavḳ-ı gerden-i şeyṭān zih-i devr-i girībāneş

"Be-nāzem" ḳurbān olayum dimekdür. "Zih" meşāyiḫ ḫırḳaları girībānında dögdükleri yeşil nişāndur ki ehl-i ṭuruḳ aŋa lāmelif taʿbīr iderler diyü beyti ehl-i riyā ve ezrāḳ-intimā olan keẕẕābları istihzā idüp buyurur ki:

Maḥṣūl-ı Beyt: Şol mürşide ḳurbān olayum ki naẓar-ı nāsda giryān u biryān olduġından başḳa girībānında olan lāmelifi şeyṭānuŋ gerdānındaki laʿnet ḫalḳasına güler. Yāḫūd şeyṭān gerdeninde vāḳıʿ ṭavḳ anı istihzā eyler. Yaʿnī naẓar-ı nāsda her ne ḳadar sūz u güdāzlıḳ gösterürse ġāʾib-i nāsda efʿāl-i ḳabīḥa işler ki şeyṭān masḫarası olur, dimekdür.

بمیدان محبت گوی خورشید ار بیندازي
کسوف جاودان یابد زسیلهای چوگانش[1277]
47. Be-meydān-ı maḥabbet güy-ı ḫurşīd er be-y-endāzī
Küsūf-ı cāvidān yābed zi-sīlehā-yı çevgāneş

[131b]

"Küsūf" şemsüŋ ṭutulduġı ʿalāmet-i meşhūriyyeye dirler.

Maḥṣūl-ı Beyt: Meydān-ı maḥabbet āteş-i ḥarāret-i şevḳle bir mertebe germ-ā-germdür ki eger güy-ı ḫurşīdi ol meydāna yuvarlasaŋ çevgān-ı ʿaşḳ anı bir sīle ḍarbıyla küsūf-ı cāvidānīye tebdīl eyler. Yaʿnī ḫurşīdüŋ ṭūpını meydān-ı maḥabbete itseŋ aŋa bir sīle ḍarb eyler ki eṣer-i revnaḳ u şuʿāʿ ḳomayup kusūf-ı cāvidānī ḥāletine ḳor dimekdür.

ببال عافیت تا کی بپرواز آوری دل را
بحل کن تا ز اوج زمهریر آریم بریانش[1278]
48. Be-bāl-i ʿāfıyet tā key be-pervāz āverī dil-rā
Biḥal kon tā zi-evc-i zemherīr ārīm biryāneş

[1277] Muhabbet meydanına eğer güneş topunu atarsan çevgan darbelerinden ebedî tutulmaya maruz kalır.

[1278] Ne zamana kadar afiyet kanadıyla gönlünü uçuracaksın. Bırak ta ki onu soğuk cehennemin doruğundan kebap şeklinde geri getirelim.

“Biḥal” teslīm maʿnāsına olurmış. “Zemherīr”[1279] küre-i zemherīdür ki maḥall-i bürūdet ve ġāyetle serddür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ḫiṭāb-ı ʿām ṭarīḳiyle buyurur ki: Göŋlüŋi bāl-i ʿāfiyetle ḳaçana dek pervāz getürürsüŋ? Yaʿnī nefsüŋi ve göŋlüŋi ḳaçana dek leẕāʾiẕ-i dünyā ile perverde idersüŋ. Pes ḳalbüŋi baŋa teslīm ü baḫş eyle tā ki anı üç zemherīrden biryān olmış getüreyüm. Yaʿnī zemherīr ki maḥall-i bürūdet ve ġāyet ṣovuḳdur. Anı āteş-i maḥabbetle zemherīrden biryān u kebāb olmış getürürüm, dimekdür.

عنان ار عرصهٔ صورت بگردان كاندرين وادي

ز زاغ آموزد آيين روش كبک خرامانش[1280]

49. ʿİnan er ʿarṣa-i ṣūret be-gerdān ki ender-īn vādī

Zi-zāġ āmūzed āyīn-i reviş kebk-i ḫırāmāneş

“Ṣūret”den murād ḥubb-ı mecāzī vü ḥubb-ı māsivādur. “Kebk” keklik dimekle meşhūr bir ṭayr-ı vaḥşīdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Keẕālik ḫiṭāb-ı ʿām ṭarīḳiyle buyurur ki: Ey meydān-ı mecāzī ser-gerdānları ʿinān-ı ḳalbüŋi ʿarṣa-i mecāzīden cānib-i meydān-ı ḥaḳīḳiyyeye çevir. Zīrā ʿarṣa-i ḥaḳīḳatde ḫırāmān eyleyen kebki karġadan taʿlīm iderler. Yaʿnī ʿarṣa-i ḥaḳiḳat cāy-ı kesb-i şerefdür. Bir meretebe ki ol ʿarṣada zāġ bile ṣābit-ḳadem ü rāsiḫ-dem olınca kebk-āyīn revişi taʿlīm eyler. Pes sen daḫı ḥaḳīḳī olup terk-i mecāzī iderseŋ kesb-i teşerrüf birle gürūh-ı evliyādan olursuŋ, dimekdür.

سماع آموز ازان مجنون كه در هنگامهٔ مستي

برنگ شعله دارد جنبشی با طبع رقصانش[1281]

50. Semāʿ āmūz ez-ān Mecnūn ki der-hengāme-i mestī

Be-reng-i şuʿle dāred cünbişī bi’ṭ-ṭabʿ raḳṣāneş

Lafẓ-ı semāʿ istimāʿdandur lākin Mollā-yı Rūm Mevlānā ḳaddesallāhu sırrahu’l-ʿayānuŋ āyīn-i ṭarīḳinde ehl-i sülūk miyānelerinde vuḳūʿ bulan ḥālet-i raḳṣ u semāʿa dirler. “Be-reng-

[1279] Derkenar: “Zemherīr” şiddetle ṣovuḳ şiddet-i berd maʿnāsınadur.

[1280] Görüntü meydanından dizgini geri çevir. Çünkü bu vadide güzel yürüyen keklik yürümeyi kargadan öğrenir.

[1281] Sema etmeyi o Mecnûn’dan öğren ki mest hâlde alev renginde bir dans tabiati ve hareketi vardır.

i şuʿle” şuʿle-miṣāl dimekdür ki şemʿayı rūzgārdan maḥfūẓ bir maḥalde yaḳsaŋ ol yanarken şuʿlesi biʾṭ-ṭabʿ kendiliginden ḥālet-i raḳṣ peydā itdügi beyāndur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Āyīn-i semāʿ ve raḳṣı şol ʿarṣa-i ḥaḳīḳī Mecnūn’dan taʿlīm eyle ki hengām-ı mest-i maḥabbetde şuʿle-ṣıfat biʾṭ-ṭabʿ raḳṣ u semāʿ ṭutar. Yaʿnī ʿarṣa-i ḥaḳīḳīde ser-gerdān Mecnūn’dan āyīn-i semāʿ taʿlīm eyle. Anlaruŋ raḳṣ u semāʿ taʿlīmi kesbī olmayup cünūniyet-i ʿaşḳdan ḥāṣıl eylemişdür. Ve’l-ḥāṣıl semāʿları mecāzī vü kesbī olmayup vaḳt-i

[132a]

ser-mestī-i ʿaşḳda taḥṣīl eylemişlerdür. Pes sen daḫı behāyim-ṣıfat ekl ü şurb ile ʿömrin żāyiʿ itmeyüp Mecnūn-ı meẕkūruŋ āyīn-i cūş u ḫurūşın taʿlīm eyle, dimekdür.

من آن دریای پرشورم که از تأثیر خاصیت

که تسکین است موج انگیز و آرامست طوفانش[1282]

51. Men ān deryā-yı pür-şūrem ki der-teʾṯīr-i ḫāṣiyyet

Ki teskīnest mevc-engīz ü ārāmest ṭūfāneş

“Şūr” fitne-engīz ü mevc-āmīz ve ṭuzluluḳ vaḳti ḳarış maʿnāsınadur diyü bu maḥalde bālāda ẕikri sebḳat iden ḫiṭāb-ı ʿām pend ü neṣāyiḥinden ṣoŋra kendinüŋ deryā-yı ʿaşḳda kesb eyledügi aḥvāli beyān iderek buyurur ki:

Maḥṣūl-ı Beyt: Ben şol deryā-yı pür-şūrum ki ḫāṣiyet-i teʾṯīr sebebinden sükūnetüm mevc-engīzlik ve ārāmum ṭūfāndur. Yaʿnī ḫāṣiyet-i ʿaşḳ teʾṯīrinden kesb eyledügüm ḥālet budur ki ol deryānuŋ sükūnet ü ṣabrı mevc-engīzlik ve ārāmı ṭūfāndur. Zīrā deryā-yı ʿaşḳla pür-şūr olanuŋ ḥāli bu taḳrīble ʿaksider. Şöyle sebeb-i sükūnı ʿadem-i mevc iken bunda mevc-engīzlik bāʿiṯ-i ārām u sükūnetdür ve ārāmī daḫı ʿadem-i ṭūfān iken keẕālik bunda ṭūfān bāʿiṯ-i ārāmīdür. Nitekim ʿāṣıḳ-ı billāh ġalebe-i hengām-ı maḥabbetde hemīşe mesrūr olup kesb-i noḳṣāniyet-i maḥabbet vāḳıʿ olsa dāʾimā keʾenne ṭūfāna müstaġraḳdur. Pes merḥūmuŋ aḥvāli bu ṭarīḳle olduġı ve ġayrıları daḫı bu ṭarīḳle sülūk itmelerini tenbīh[dür]. İşte ʿaşḳ-ı ilāhīden bu ḥāli kesb eyledüm, dimekdür.

بباغستان معنی رو که تأثیر هوا دارد

سراویل تذرو از بهر طاووسان بستانش[1283]

[1282] Ben o dalgalı denizim ki onun özelliğinin etkisi altında dalgalanmalar sakinlik verici ve fırtınalar sakindir.

[1283] Mana bahçesine git ki orada arzu etkisinden sülünün şalvarı bostanın tavusları içindir.

52. Be-bāġistān-ı maʿnā rev ki teʾs̱īr-i hevā dāred
Serāvīl-i teẕerv ez-behr-i ṭāvusān-ı būstāneş

“Teẕerv” Türkīde sülüŋ didükleri zībā bir ḳuşdur. “Serāvīl” anuŋ ṭonı ve esbābından kināyedür. “Ṭāvus”dan murād bāġ-ı maʿnāya ve maḥabbetullāha bāġbān olanlardur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Bāġ-ı maʿānī ve būstān-ı maḥabbetüŋ züvvārı ol. Yaʿnī bāġ-ı maʿnādan maḥall-i āḫere meyl idüp sefer eyleme. Zīrā ol bāġuŋ laṭīf ü muʿtedil ḫoş hevāsınuŋ teʾs̱īri ṭutar. Yaʿnī teẕerv serāvil-i ḫoş-hevāyı yine ol ṭāvuslarından ötüri ṭutar. Yaʿnī hevā-yı bāġ-ı maʿānī bir derecelerde muʿtedil ü ḫoş u laṭīfdür ki anda olan ṭāvuslar cümlesi teẕerv ṭonındadur. Ve’l-ḥāṣıl bāġ-ı maʿānī ve aṣılları min-ʿindillāh envāʿ-ı ʿizzet ü ikrām ile keyfe mā-yeşāʿ muḫtārlardur, dimekdür.

بمژگان رخنه در کشتی کن ارطوفان سبک باشد
درآن دریای بی ساحل که تسلیمست پایانش[1284]

53. Be-müjgān raḫne der-keştī kon er ṭūfān sebük bāşed
Der-ān deryā-yı bī-sāḥil ki teslīmest pāyāneş

“Keştī”den murād sefīne-i vücūddur. “Ṭūfān”dan murād beliyye vü ġaḍabdur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ʿāşıḳ-ı billāh! Sefīne-i vücūdı tīr-i müjeŋle dil ve anı raḫne-dār eyle tā ki bār-ı girāndan taḫliye[1285] olup emvāc-ı ṭūfān beliyyesinden sebüḳ-bār ola. Yaʿnī keştī-i vücūdı niʿmet-i dünyā

[132b]

ve fısḳ-ı fenā ile pür idüp nefsüŋe kemā-yeşāʿ furṣat birle māl-ā-māl-i maʿṣiyet itme. Yaʿnī bu deryā-yı ʿaẓamet yāḫūd yem-i maḥabbetüŋ sāḥili ve kenāra irmesi ancaḳ teslīmiyetdür. Āḫer güne necāt yoḳdur. Sen sefīne-i vücūdı tīr-i müjgānla raḫne-dār ve anı bār-ı maʿṣiyetden sebük-bār eyle. Ḥāṣılı kemāl-i tevekkül ü rıżā birle cāy-ı selāmeti gözle, dimekdür. Yaʿnī ol bī-sāḥil ü kenār olan deryā-yı ʿaẓamet ü ḳudret ki pāyānı teslīmiyetdür, keştī-i vücūduŋı tīr-i müjgānla raḫne-dār eyle ki sebük-bārlıḳla necāt bulasuŋ, dimekdür.

دل از حسن عمل بستان و بشکن در کف عصیان

[1284] Sonu teslimiyyet olan sahilsiz denizde eğer fırtınalar hafif ise vücut gemisini kirpik okunla del.

[1285] Derkenar: “Taḫliye” ḫalāṣ itmek.

بعصمت هر که نازد معصیت دان ترک عصیانش[1286]

54. Dil ez-ḥüsn-i ʿamel be-s’tān ü be-ş’ken der-kef-i ʿişyān
Be-ʿişmet her ki nāzed maʿşıyet dān terk-i ʿişyāneş

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ʿāşıḳ! Gönlüni aʿmāl-i ḥaseneden ḳaldur ve anı yed-i ʿişyāna virüp şikest eyle. Muttaḳī vü zāhidüm ḫulyāsıyla kendiŋe işābet-i ġurūr olmasun içün gönlüni andan dūr eyle. Yaʿnī aʿmāl-i ḥaseneyi rıżāullāh idüp necāt-ı cān ḳılurum diyü aŋa tekye eyleme. Zīrā her ol kimse ki ʿişmet ü ʿiffetüŋe ve zühd ü veraʿŋa tekye ve tefaḫḫur eyledi, anı mücrim ü müstaġrak-ı ʿişyān bil. Ve’l-ḥāṣıl işüni raḥmet-i Raḥmān’a tefvīż eyle. Aʿmāl-i ḥaseneyi ol vādīde hīçden addeyle. Zīrā benī ādem rūz u şeb başını secde-i ʿubūdiyete vaḳf eylese yine niʿmeti Ḥażret-i Perverdigār’dan birinüŋ muḳābili olmaduġı āşikār. Pes işüni ḥaḳka sipārīş ḳıl, dimekdür.

مجو کوثر می لعل طلب کز وی چوکس نوشد
برنگ لاله از تارک بروید جام مرجانش[1287]

55. Me-cū kevşer mey-i laʿl ṭaleb k’ez-vey çü kes nūşed
Be-reng-i lāle ez-tārek be-rūyed cām-ı mercāneş

“Tārek” tepe maʿnāsınadur. “Be-rūyed” biter dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ṭālib-i esrār-ı ilāhī! Bāġ-ı naʿīmüŋ kevşer ü ekl ü şurbına dil-dāde vü āşufte-ter olma. Bāġ-ı ʿaşḳ mey-i laʿlin ṭaleb eyle. Zīrā her ol ferd ki ol mey-i laʿlden nūş ve taḥṣīl-i leẕāʾiẕ-i ʿaşḳ ile maḥabbet-ber-dūş ile ol kimesnenüŋ tepesinden reng-i lāle gibi mercānlar biter. Ve’l-ḥāṣıl mey-i maḥabbeti nūş eyleyen merātib-i ʿulyāya yiter. Nitekim **Nābī** merḥūm buyurur.

Beyt:

Olma ḫayret-zede-i cennet ü nār
Ol anuŋ ṣāḥibine ʿāşıḳ-ı zār

[1286] Gönlünü iyi amelden kaldır ve isyan avucu içinde kır eğer birisi günahsızlığı ile övünüyorsa isyan terkini de günah bil.

[1287] Kevser suyunun peşinde olma lal gibi şarabı iste ki ondan içenin tepesinden lale renginde mercan kadehi çıkar.

بنوش آن می که گر آیینه گردد کفر و ایمان را

بچشم هم امام و برهمن گردند حیرانش[1288]

56. Be-nūş ān mey ki ger āyīne gerded küfr ü īmān-rā

Be-çeşm-i hem İmām ü Brehmen gerdend ḥayrāneş

“Brehmen” keşīş dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ʿāşıḳ Ve ṭālib-i mey-i laʿl! Şol ṣahbā-yı ḥaḳīḳat-āṣārı nūş eyle ki eger ol mey-i laʿl-i küfrle īmāna āyīne vü naẓargāh olmaḳ iḥtimāli olsa yaʿnī küfrle īmānuŋ dīde-i baṣīretine āyīne olsa Brehmen ü imām ol mey-i laʿl āyīnesinüŋ ʿaksi nümāyişinde ḫayran u nālān ḳalurdı. Ve’l-ḥāṣıl ol mey-i laʿl her ḳanḳınuŋ naẓar-kerdesi olup nūş eyler ise ḥaḳīḳat-i ḥāllerine ol vaḳt muṭṭaliʿ olduḳda vādī-i ḥayretde güm-rāh olurlardı. Yaʿnī imām tamām-ı **[133a]**

menzil ḳaṭʿ ile Brehmen küfrden taḫlīṣ-i girībān idüp rāh-ı hidāyete irerdi, dimekdür.

بنوش آن می که گر داغی نهد بر مونمن و کافر

بخندد این بتزویرش بگرید آن بدستانش[1289]

57. Be-nūş ān mey ki ger dāġī nehed ber müʾmin ü kāfir

Be-ḫanded īn be-tezvīreş be-giryed ān be-destāneş

“Dāġ”dan murād ḥālet-i mestlikdür. “Īn” żamīridür kāfir’üŋ. “Ān” żamīridür müʾmin’üŋ.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ṭālib-i esrār-ı Lem-yezelī! Mey-i ʿaşḳı nūş eyle. Eger müʾmin eger kāfir ol meyi nūş idüp anuŋla dāġ-dār olsalar yaʿnī ol mey anlardan her ḳanḳısı üzere dāġ ve eṣer-i neşʾesin bıraḳsa kāfir müʾminüŋ riyā vü tezvīrine ḫandeler idüp müʾmin daḫı kāfirüŋ ḥīle vü mekkārlıġına girye eyler. Dāstān bunda seḥḥār u ḍalālet yerine müstaʿmeldür. Yaʿnī mey-i maḥabbet bir cevher-i nā-yābdur ki eger anı kāfir nūş idüp dāġ-dār olursa fi’l-ḥāl ʿarş u kürs seyrāngāhı olup müʾminüŋ riyā vü tezvīrde olduġına ḫande idüp āh siz rāh-ı hidāyeti pīşe eylemiş iken sebeb-i tezvīr ü riyāŋuz nedür? Ve eger ol meyi müʾmin nūş ile neşʾesin

[1288] Öyle bir şarabı iç ki eğer küfür ve imana ayna olursa, imam ve birehmen eşit derecede ona hayran kalırlar.

[1289] Öyle bir şarabı iç ki eğer mümin ve kafir sarhoş olsa biri diğerinin yalanına gülsün ve diğeri biri diğerinin hikâyesine ağlasın.

ber-dūş eylese, der-ḥāl kāfirüŋ rāh-ı ḍalāletde olduġına giryeler idüp āh siz bu küfr ile giderek nār-ı suġra müsteḥaḳ olursuz. Gel şu küfri terk eyle diyü ibrām ider, dimekdür.

بنوش آن می که گر بر صورت شیرین بیفشاني

برون آرد ز قید بیستون سرمست و رقصانش[1290]

58. Be-nūş ān mey ki ger ber-ṣūret-i Şīrīn be-y-efşānī

Birūn āred zi-ḳayd-ı Bī-sütūn ser-mest ü raḳṣāneş

"Bī-sütūn" Ferhād ṣūret-i Şīrīn'i ḳazup naḳş eyledügi ḳayadur ve bu maḥalde tekrār-be-tekrār "be-nūş ān mey" diyü teʾkīd buyurduġı ol sebebdendür ki ol mey āb-ı ḥayvāndur ve nūş iden ḥayāt-ı cāvidān bulup dāreynde Ḥaḳla olduġından kināyedür. **Allahumme yessir lenā ve'l-cemīʿül müʾminīn**[1291]

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ṭālib-i mey-i ezel! Şol mey-i maḥabbeti nūş idüp mest ü lā-yaʿḳil ol ki eger ol mey-i ʿaşḳ ḳatresini menḳūş-ı bī-sütūn olan ṣūret-i Şīrīn üzerine atasuŋ. Fi'l-ḥāl ḳayd-ı Bī-sütūn'dan eṣerümi maḥabbet teʾṣīriyle raḳṣān u ser-mest ṭışra urar. Yaʿnī ṣūret-i Şīrīn ki ḳaya üzerinde menḳūş ve ḥeyūla-i bī-meʾāl nesne iken ḫāṣiyet-i mey-i maḥabbet teʾṣīriyle raḳṣān u ḫırāmān birle kesb-i ḥayāt-ı cedīd-i beşeriyet idüp meydāna gelürdi. Pes Ādem ki ṣūret-i Raḥmān'da maḫlūḳdur, mey-i maḥabbeti nūş eyledügi ṣūretde ḥayāt-ı cāvidānī kesb idecegine iştibāh mı var, dimekdür.

بیار این می اگر تلخست وگر شیرین بدست آور

بترک دین و دل بیعش کن و بشمار ارزانش[1292]

59. Bi-y-ār īn mey eger telḫest veger şīrīn be-dest āver

Be-terk-i dīn ü dil beyʿeş kon u be-ş'mār erzāneş

"Beyʿüŋ" şīn'i żamīrdür mey'e.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ṭālib-i mey-i maḥabbet! Tekrār-be-tekrār ẕikri mürūr iden mey-i ʿaşḳ-ı ilāhī gerek şīrīn gerek telḫ olsun ele getürmenüŋ tedbīrin idüp dil ü dīnüŋ terkiyle anuŋ beyʿatin eyle ve dil ü dīnüŋi ol mey-i

[1290] Öyle bir şarap iç ki eğer onu Şirin'in yüzüne serpsen Bisütun dağının endişesinden onu sarhoş ve dans ederek çıkarsın.

[1291] Allahım bize ve bütün müslümanlara [işlerini] kolaylaştır.

[1292] Acı ya da tatlı olsa o şarabı eline et ve din ve gönlü terk ederek onu satın al ve ucuza aldın say.

[133b]

maḥabbetüŋ uġrına terk idüp aŋa beyʿat eyledügini müstaḥsen gör. Yaʿnī dil ü dīni ṣırf uġurı mey-i ʿaşḳ idüp aŋa beyʿat eyle ve aŋa dil ü dīnüŋ daḫı ṣarf eyledügini lāyıḳ u müsteḥaḳ görüp dirīġ ṭutmayasuŋ, dimekdür.

وگر از حرمت اندیشی بیا تا حکم بنمایم

ز سلطان شریعت لیک ننمایی به خامانش[1293]

60. Veger ez-ḥarmet endīşī biyā tā ḥükm be-nümāyem

Zi-sulṭān-ı şerīʿat līk ne-nümāyī be-ḫāmāneş

"Ḫāmān" ḫam'uŋ cemʿidür, nā-puḫteler dimekdür. "Ḥarf-i şīn" mey'e rāciʿdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey bāġ-ı maḥabbet meyinden iḫtirāz üzere olan ṭālib! Eger ḥürmet-i taḥrīmiyet-i āyet-i Ḳurʾānī ve eḥadīṯ-i nebevīden endīşe vü mülāḥaẓa idersüŋ. Yaʿnī ṣahbānuŋ ḥarām olduġınuŋ ḥürmetin mülāḥaẓa vü endīşe ider iseŋ berü gel tā ḥükm görelüm. Yaʿnī ne vechile menʿ olduġını görelüm ve ḥaḳīḳat-i ḥāli sulṭān-ı şerīʿat ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem efendimüzden istifsār idüp maʿlūm idinelüm. Lākin bu şarṭla ki esrār-ı mey-i maḥabbetüŋi nā-puḫtelere fāş itmeyesün. Ve'l-ḥāṣıl ḳanḳı mey ḥarām ve ḳangı mey ḥelāl olduġın maʿlūm idinelüm, dimekdür.

شهنشاه سریر قاب قوسین احمد مرسل

که بر پیشانی تقدیر مرقوم است فرمانش[1294]

61. Şehenşāh-ı serīr-i ḳābe ḳavseyn Ahmed-i Mürsel

Ki ber-pīşānī-i taḳdīr merḳūm est fermāneş

"Şehenşāh" luġatde pādişāhlar pādişāhı dimekdür. **Ḳābe ḳavseyni ev ednā**[1295] şīvesi ehline maʿlūm ise ḳaṣāʾid-i ebniyelerde tafṣīlen ẕikri mürūr itmişdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ṭālib-i aḥvāl-i keyfiyet-i taḥrīmiyet! Mey-i maḥabbeti istifsār olınacaḳ sulṭān-ı şerīʿat ve **ḳābe ḳavseyni ev ednā** serīri şehenşāhı ki ol Ḥażret-i Aḥmed-i Mürsel ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem künh ü ḥaḳīḳat-i meyi andan maʿlūm idinelüm. Yaʿnī ey ṭālib!

[1293] Eğer haramlıktan korkuyorsan gel ki şeriat sultanından sana bir hüküm göstereyim ama onu ham olanlara gösterme.

[1294] Kabe kavseyn tahtının yüce sultanı Muhammed Peygamber ki kader alnında onun fermanı yazılıdır.

[1295] "(Peygambere olan mesafesi) iki yay aralığı kadar, yahut daha az oldu." (Necm/53:9)

Eger ḥürmetden iḫtirāz iderseŋ ḥükm-i imtināʿı şol şehenşāh-ı serīr-i ḳābe ḳavseynde maʿlūm idinelüm. Ol ẕāt-ı tamāmuŋ emr ü fermānı pīşānī-i taḳdīr-i Ḫudā üzerine merḳūmdur. Yaʿnī bir şehenşāh-ı mükevvenātdur. Ol ẕāt ki ḥükūmeti taḳdīre nāfiẕdür, dimekdür.

شهنشاهی که فراشان بزم او بصد منت

بفرق عرش میریزند گرد فرش ایوانش[1296]

62. Şehenşāhī ki ferrāşān-ı bezm-i ū be-ṣad minnet

Be-farḳ-ı ʿarş mīrīzend gerd-i ferş-i eyvāneş

“Ferş” döşemeye dirler.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ḥażret-i Şehenşāh-ı ʿĀlem ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem bir derece ʿālī-cenāb pādişāhdur ki anuŋ mübārek eyvānı ferşi gerdini yüz nāz u niyāz ile ferrāşān-ı bezmi ʿarş-ı aʿlā üzerine ṣaçarlar. Yaʿnī anuŋ meclis-i melāʾik-enīslerinüŋ ḫuddāmları ṣad nāz u niyāz ile eyvānı ferşinüŋ gerdini ehl-i ʿarşa ṣaçarlar. Anlar daḫı hezār minnetle alup tūtiyā-yı çeşm iderler, dimekdür.

شهنشاهی که هست از غایت درویشی و همت

وجود خود فراموش و غم لشکر فراوانش[1297]

63. Şehenşāhī ki hest ez-ġāyet-i dervīşī vü himmet

Vücūd-ı ḫod ferāmūş u ġam-ı leşker ferāvāneş

[134a]

Maḥṣūl-ı Beyt: Ol maḥbūb-ı Rabbü’l-ʿālemīn bir şehenşāh-ı ʿālem-penāhdur ki kemāl-i şefḳat u merḥametiyle gencīn-i ẕātiyye-i ʿālīlerinde merkūzdur. Keşret-i leşker-i ġavāʾil-i ümmet ḥasebiyle mübārek vücūd-ı ʿālem-sūdların ferāmūş eylemişdür. Yaʿnī bir merḥamet kānıdur ki ümmetüŋ keşret-i ʿiṣyānları gāʾilesi ile ve anları ol ḥāletle nār-ı caḥīmden taḫlīṣ eylemek derdi ġalebesiyle mübārek ve mesʿūd-ı vücūd-ı nāzenīnlerin ferāmūş eylemişdür, dimekdür.

[1296] Öyle bir sultanlar sultanı ki onun meclisindeki hizmetçiler sarayındaki halısının tozunu yüzlerce minnetle arşın tepesine dökerler.

[1297] Öyle bir sultanlar sultanı ki dervişlik ve himmet yüzünden kendi varlığını unutmuş ama ordusunun gamını çeker.

شهنشاهی که چون آماده شد جمازهٔ جاهش

فرو بستند از عرش برین محمل بکوهانش[1298]

64. Şehenşāhī ki çün āmāde şod cemmāze-i cāheş

Fürū bestend ez-ʿarş-ı berīn maḥmil be-kūhāneş

"Cemmāz" mübālaġa ile ism-i fāʿildür ziyāde yük çekici develer dimekdür. "Maḥmil" yükler dimekdür. "Kūhān" örgüci deveye dirler.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ol Ḥabīb-i Rabbü'l-ʿibād! Bir şehenşāh-ı küfr-güdāz ve İslām-ābāddur ki eger anuŋ cāh u celāli cemmāzları ve ṣavlet u ṣalābet-i cān-bāzları müheyyā vü āmāde olalar. Anuŋ örgüci maḥmillerini ʿarş-ı berīn üzerine bend iderler. Yaʿnī anuŋ cāh u celāli cemmāzları müheyyā olıcaḳ ehl-i ʿarş anuŋ maḥmillerini fevḳ-i ʿarşda bend ü rabṭ iderler, dimekdür.

بجنت گر برات نعمت جاوید بنویسد

سواد از دیده آراید بنوک خامه رضوانش[1299]

65. Be-cennet ger berat-ı niʿmet-i cāvīd be-nüvīsed

Sevād ez-dīde ārāyed be-nevk-i ḫāme Rıḍvāneş

"Nevk" süŋü ve mızrāḳ ve kiriş ve ḳalem uçlarına dirler.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ol ber-güzīde-i kāffe-i eşyā ve ol nūr-ı dīde-i enbiyā vü evliyā yaʿnī sulṭān-ı şerīʿat-ı ʿulyā bir şehenşāh-ı ʿadīmü'ş-şebīh ve'l-miṣāldür ki eger niʿamāt-ı Cenāb-ı ʿāliyāta idilen fermānın taḥrīr buyursalar. Yaʿnī ehl-i cennete mensūb niʿamātuŋ cāvidānlıġiçün sūy-ı behişte fermān u berāt taḥrīr buyursalar anuŋ nevk-i ḳalemin merdümek-i dīde-i siyeh-i Rıḍvān'dan tezyīn idüp raḳam-keş-i berāt olurlar. Yaʿnī berāt-ı meẕkūrı ḥīn-i inşālarında nevk-i ḫāme-i şāhānelerin merdümek-i dīde-i Rıḍvān ile neşve-dār eyleyüp ol ṭaʿām-ı behişte fermān-ı celīlü'ş-şānı taḥrīr eyleyüp cāvidānlıġına emr eyler, dimekdür.

[1298] Öyle bir sultanlar sultanı ki makamının yük devesi hazırlandığında onun hörgücünün üzerine yüce arştan mahfe bağladılar.

[1299] Cennette eğer ebedî nimet beratını yazarsa Rıdvan kaleminin ucundaki mürekkebi gözleri ile süsler.

درآن حالت که ریزد نوش بر نوش از لب دانش

بود بال همای جوهر اول مگس رانش[1300]

66. Der-ān ḥālet ki rīz ü nūş-ber-nūş ez-leb-i dāniş

Buved bāl-i hümā-yı Cevher-i Evvel meges-rāneş

"Nūş-ber-nuş" mübālaġa içündür. Bal ve şīr ü şeker dimekdür. Cevher-i Evvel'den murād Cebrāʾīl-i Emīn ʿaleyhi's-selāmdur bālāda ẕikri tafṣīlen mürūr iden cevher-i aṣl-ı Muḥammedīden ḫalḳ olınmışdur. Yāḫūd ol cehver-i aṣluŋ kendisi ola. "Meges-rān" Türkīde siŋeklik didükleri āletdür ki

[134b]

anuŋla kibār meclisinden siŋekleri ṭard iderler.

Maḥṣūl-ı Beyt: Şol ḥāletde ki ol şehenşāh-ı ʿālī-ḳadrüŋ dāniş ü kemālātı lebinden şīr ü şeker dökile. Ol maḥalde per-i hümā-yı cevher ol meges-rān olur. Zīrā meşhūrdur ki şeker olan maḥalde megesüŋ ictimāʿı çoḳ olur. Pes anuŋ dāniş ü kemālātı lebinden şīr ü şeker rīzān olduḳda per-i hümā-yı Cibrīl anda meges-rān olup müsteḥaḳı olmayan eşḫāṣı ṭard eyleyüp ol şīr ü şekeri ẕevḳ eylemekden menʿ eyler, dimekdür.

نسیم فیض او چون محو سازد گرد نادانی

صفای جوهر آئینهٔ علمست تاوانش[1301]

67. Nesīm-i feyż-i ū çün maḥv sāzed gerd-i nā-dānī

Ṣāfā-yı cevher-i āyīne-i ʿilmest tāvāneş

"Tāvān" ödek ve ʿivaż u bedel ve cürm ve suç maʿnāsına daḫı istiʿmāl olınur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ol şehenşāh-ı ʿālem-penāhuŋ nesīm-i feyżi mādām ki cehl ġubārın iẕāle vü maḥv eyleye, fi'l-ḥāl anuŋ cevher-i āyīnesi ṣafāsı ʿilme ʿivaż u bedeldür. Yaʿnī maḥv-ı cehl eyledükde ʿilme vü ʿirfāna ṣafā viren anuŋ cehver-i āyīne-i ẕātiyyesidür, dimekdür.

ادیب عقلش ار ماند سبق بر دامن طفلان

زنخ بر علم افلاطون زند شاگرد نادانش[1302]

[1300] Bilgi dudağından tatlı içecekler döküldüğü zaman Cebrail hümasının kanadı ona yelpaze olur.

[1301] Onun feyz rüzgârı Câhillik tozunu mahvettiği zaman karşılığı, bilim aynasının cevherinin sefasıdır.

[1302] Onun akıl öğretmeni çocukların önüne bir ders bırakırsa en câhil çırağı Eflatun'un ilmine meydan okur.

68. Edīb-i ʿaḳleş er māned sebaḳ ber-dāmen-i ṭıflān
Zenaḫ ber-ʿilm-i Eflāṭūn zened şāgird-i nā-dāneş

"Edīb" fāʿil vezninde mürebbī dimekdür. "Sebaḳ" ders ü taʿlīm dimekdür. "Er māned" eger bıraġursa dimekdür. "Zenaḫ" luġatde çeneye dirler. Lākin bu maḥalde ziyāde tefekküre varup seri murāḳabeye bıraḳmaduḳdan kināyedür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ol vāḳıf-ı mevāḳıf-ı esrār-ı **"mā evḥa"**[1303] yaʿnī Ḥażret-i Ḥabīb-i Ḫudā ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellemüŋ edīb-i ʿaḳlı eger ṭıflān üzerine dāmen-i dersi bıraġup anları müstaġraḳ-ı ʿināyet ü şefḳat buyururlar ise yaʿnī ol ẕāt-ı şerīf ṭıflāna dāniş ü ʿilm taʿlīme himmet buyururlar ise anuŋ en ednā ve mübtedī şāgirdi ʿilm-i Eflāṭūn üzerine zenaḫ bıraġur. Yaʿnī anuŋ en mübtedīsi baḥṣ-i ʿilmde Eflāṭūn'ı mülāḥaẓa vü endīşede bıraġur, dimekdür.

بنازم عزت و شان را که در ایوان سلطاني
علی آرایش بزمست و جبریل است مهمانش[1304]

69. Be-nāzem ʿizzet ü şān-rā ki der-dīvān-ı sulṭānī
ʿAlī ārāyiş-i bezmest ü Cibrīlest mihmāneş

Maḥṣūl-ı Beyt: Şol şān u şöhret ve ʿizzet ü şevkete ḳurbān olayum ki şehenşāhlıḳ ve sulṭānlıḳ eyvānında ārāyiş bezmi Ḥażret-i Ebū'l-Ḥasaneyn ʿAliyyü'l-Murtażā ʿaleyhi's-selām olup mihmānı Cibrīl-i Emīn ʿaleyhi's-selām ola. Yaʿnī şol sulṭān-ı kevn ü mekānuŋ eyvānı bezmi ki ārāyişi ʿalā-ʿālī-ḳadr olup Cibrīl anda mihmān ola. Böyle ʿizzet ü şāna fedā olayum, dimekdür. Bu beyt-i pür-güherüŋ mażmūnı bu ola ki Cenāb-ı Feyyāż-ı Muṭlaḳ'dan Cibrīl-i Emīn emānetle nüzūl buyurduḳlarında

[135a]

emr-i Ḫudā'yı Ḥażret-i Ḫayru'l-Beşer ṣallallāhu ʿaleyhi ve selleme teslīm eyledükde ve ol Ḥażret daḫı: **Ene medinetü'l ilmi ve ʿAliyyun bābuhā**[1305] mışdāḳınca esrār-ı ilāhī ḫuṣūṣını ibtidā Şāh-ı Merdān ile istişāre ve kendilerine daḫı olanı aŋa daḫı taʿlīm ve andan müsteḥaḳ-ı emānet olan Çehār-Yār-ı Güzīn vesāʾir aṣḥāb-ı bihterīn Rıḍvānullāhi ʿaleyhim ecmaʿīn

[1303] "[Böylece Allah kuluna] vahyedeceğini [vahyetti]." (Necm/53:10)

[1304] Sultanlık sarayında Ali'nin meclisin süsü ve Cebrail'in misafir olduğu böyle izzet ve şöhrete kurban olayım.

[1305] "Ben ilmin şehriyim, Ali de kapısıdır." Hakim Nişaburi, c. 3, s. 126. Hakim Nişaburi, el-Müstedrek ale's Sahiheyn, Tahkik: Mustafa Abdulkadir Ata, Darü'l Kütübü'l İlmiye, Beyrut.

ḥażerātına neşr buyururlar imiş. Pes sulṭānlıḳ ve şāhlıḳ eyvānında ʿAliyyü'l-Murtażā anda ārāyiş-i bezm olup Cibrīl mihmān ola. Ben ol şöhret ü şān u ʿizzete ḳurbān olayum, dimekdür.

گلستانی همای فیض او در زیر پر دارد
که مینازد بزاغی هدهد روح سلیمانش[1306]

70. Gülistānī hümā-yı feyż-i ū der-zīr-i per dāred
Ki mīnāzed be-zāġī Hüdhüd-i rūḥ-ı Süleymāneş

"Zāġ" karġaya dirler. "Hüdhüd" meşhūr alaca ve başı ṭaraḳ mānendi ḥotozlu ṭayrdur ki Ḥażret-i Süleymān nebī ʿaleyhi's-selāmuŋ vaḳt-i salṭanatında çavuşı idi.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ol bāʿiṣ-i īcād-ı eşyānuŋ feyżi hümāsı peri altında bir nevʿ gülistān ṭutar ki Ḥażret-i Süleymān ʿaleyhi's-selāmuŋ Hüdhüd rūḥı ol gülistānuŋ zāġına minnet-dār u niyāzmenddür, dimekdür.

بهشت نزهت از گلگشت او دارد که هر ساعت
ز طوبی باج می گیرد پی بازیچهٔ ریحانش[1307]

71. Behişt-i nüzhet ez-gül-geşt-i ū dāred ki her sāʿat
Zi-Ṭūbā bāc mīgīred pey-i bāzīçe-i reyḥāneş

"Nüzhet" sürūr u ḥüsn ü leṭāfet maʿnāsınadur. "Bāzīçe" luʿb u lehv dimekdür. "Reyḥān" feslegen şükūfesine dirler. "Ḥarf-i şīn" żamīridür gül-geşt'üŋ.

Maḥṣūl-ı Beyt: Bāġ-ı behiştüŋ ḥüsn ü leṭāfeti ol seyyidü'n-nās u cānuŋ ṭabʿ-ı şerīfi gül-geştinden meʾḫūẕdur ki her dem ü sāʿat ol gül-geştüŋ reyḥānı bāzīçe vü laṭīfe ṭarīḳiyle Ṭūbā'dan bāc alur. Yaʿnī leṭāfet-i behişt-i cāvidānī ol Ḥażretüŋ ṭabʿ-ı gül-geştindendür ki dāʾimā anuŋ reyḥānı bāzīçe ṭarīḳiyle Ṭūbā'sından bāc almaḳdadur, dimekdür.

نخوردند از محبت ابنیا لذت رسان زخمي

[1306] Onun feyz hüması kendi kanatları altında öyle bir bahçeyi tutmaktadır ki Süleyman'ın ruhu Hüdhüd'ü bir kargaya kurban eder.

[1307] Reyhan oynamak için her dem Tuba ağacından vergi alır. Çünkü o zatın gül gezintisinden tazelik cennetini elinde tutar.

که جان مست او نگذاشت یک زخم نمایانش[1308]

72. Ne-ḫordend ez-maḥabbet-i enbiyā leẕẕet-resān zaḫmī
Ki cān-ı mest-i ū ne-g'ẕāşt yek zaḫm-ı nümāyāneş

Maḥṣūl-ı Beyt: Enbiyāʾ-ı ʿiẓām ʿaleyhi's-selām maḥabbet-i ilāhīden bir dürlü leẕẕet virince zaḫm yimediler ki Ḥażret-i Muṣṭafā ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellemüŋ maḥabbet-i ilāhī ile neşʾe-yāb olan rūḥ-ı pāki olan zaḫm üzerine göz itmemiş ola. Yaʿnī cemīʿ-i enbiyānuŋ leẕẕet-i maḥabbetden nāşī ser-güzeştleri ancaḳ ol ḥażretüŋ daḫı ser-güzeşti olmışdur. Yāḫūd kāffe-i enbiyānuŋ ibtilāları ol ḥażretüŋ daḫı ser-güzeştidür, dimekdür.

کسی کز خوان نافرمانیش نعمت خورد در دوزخ
هلال از شعلهٔ آتش فرستد بهر دندانش[1309]

73. Kesī k'ez-ḫˇān-ı nā-fermānīş-i niʿmet ḫored der-dūzaḫ
Hilāl ez-şuʿle-i āteş firisted behr-i dendāneş

Maḥṣūl-ı Beyt: Eşḫāṣ-ı nāsdan bir ferd ki anuŋ emr-i ʿalī ve fermān-ı celīlü'l-ʿünvānı şādır [135b]
olmamaḳsızın niʿmet yedi ol ẕāt-ı şerīfüŋ emrine ʿadem-i imtiṣāl ile ḍalālet üzere oldı. Ol şaḫṣuŋ dendānlarından ötüri dūzaḫ şuʿle-i āteşden hilāl gönderür tā ki dendānların ayıtlaya dimekdür. Yaʿnī āteş-i dūzaḫda muʿaẕẕeb olur, dimekdür.

گل رحمت بود خودرو گیاه گلشن طبعش
صف امکان بود حق ناشناس نعمت خوانش[1310]

74. Gül-i raḥmet buved ḫod-rū giyāh-ı gülşen-i ṭabʿeş
Ṣaf-ı imkān buved Ḥaḳḳ nā-şināş-i niʿmet-i ḫˇāneş

"Ḫod-rū giyāh" ekilmezden kendi ḥāliyle biten otlara dirler.

[1308] Peygamberler muhabbetinden keyif verici bir yara almadılar. Çünkü o zatın sarhoş canı görünür bir yarayı ortada bırakmadı.

[1309] Eğer bir kimse onun fermanına uymayan sofradan nimet yese, cehennem onun dişleri için ateşten hilal gönderir.

[1310] Onun fıtrat bahçesinde kendi kendine yetişen ot rahmet gülüdür. Varlıkların grubu onun nimet sofrasına nankörlük eder.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ol şehenşāhı muʿazzamuŋ ṭabʿ-ı şerīf gülşeninde ḫod-rū olan giyāhlar gül-i raḥmet olur. Yaʿnī ol gülşende raḥmetsüz ve fāʾidesüz gül ü giyāh bitmez. Ancaḳ her ne ḥāṣıl ise cümlesi gül-i raḥmetdür. Bir mertebe ki ṣaf-ı mümkināt anuŋ ḫˇān-ı niʿmetine küfrān-ı niʿmet olur. Ve'l-ḥāṣıl anuŋ bu derece ṣāḥib-i merḥamet ü şefḳat olduġına ṣaf-ı mümkināt ḥased idüp niʿmet-i küfrānī dimekdür.

عتاب او بود رخشی که هر گاهش برانگیزد
غبار مرگ خیزاند زآب خضر جولانش[1311]

75. ʿİtāb-ı ū buved raḫşī ki her gāheş ber-engīzed
Ġubār-ı merg ḫīzāned zi-āb-ı Ḫıżr cevlāneş

"Raḫş" ṭonanmış ʿaṭā dirler. "Engīzed" ḳoparup dizgin itmege dirler.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ol şehenşāh-ı kerem-kāruŋ ʿitābı keʾenne bir ḥaşmetlü atdur ki anı incidüp ḍarb-ı şiddet-i rikāb ile dizginledügi vaḳt her gāh cevelānda ol ḳadar mühībdür ki Ḫıżr'uŋ āb-ı ḥayātından ġubār-ı merg ḫīzān olur. Yaʿnī fi'l-miṣl, bir keskin atı bir ṣulaḳ yerde cevelān getürseŋ andan eṣer-i ġubār ẓuhūr eylese cündīler miyānında muʿteberdür. Bu şāhuŋ ʿitāb-ı raḫşı bir mertebe mehābetlüdür ki ḥīn-i cevelānında āb-ı Ḫıżr'dan ġubār-ı merg ẓuhūr ider, dimekdür.

عطای او بود ابری که در صحرای ناکامي
گل مقصود روياند زخار يأس خار يأس بارانش[1312]

76. ʿAṭā-yı ū buved ebrī ki der-ṣaḥrā-yı nā-kāmī
Gül-i maḳṣūd rūyāned zi-ḫār-ı yeʾs bārāneş

Maḥṣūl-ı Beyt: Ol şehenşāh-ı maḥbūb-ı ilāhuŋ ʿaṭā vü iḥsānı berāber olur ki nā-kāmlıḳ ve murādsızlıḳ ṣaḥrāsında ol mübārek ebrüŋ bārānı ḫār-ı yeʿsden maḳṣad güllerüŋ bitürür. Yaʿnī ḥālet-i yeʾsden ḫalāṣ idüp murād güllerin virür, dimekdür. Maḥall-i iltifāt:

زهی عزت که بی نعت تو لوح معصیت گردد

[1311] Onun gazabı öyle bir attır ki ne zaman onu meydana sürse, âb-ı hayattan ölüm tozu kaldırır.

[1312] Onun cömertliği öyle bir buluttur ki nasipsizlik çölüne yağdığı zaman ümitsizlik dikeni murat çiçeğini açar.

هرآن دفتر که بسم الله کند تذهیب عنوانش[1313]

77. Zihī ʿizzet ki bī-naʿt-ı to levḥ-i maʿşiyet gerded
Her ān defter ki Bismillāh koned teẕhīb-i ʿünvāneş

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey āfitāb-ı nūr-pāş-ı maġrib ü maşrıḳ v'ey ḥikmet-endūz-ı gencīne-i ḥaḳāyıḳ! Zihī ʿizzet ü şān ki naʿt-ı şerīfüŋsüz her ol kitābı ki anuŋ ser-ʿünvānı ve ibtidā-yı dībācesini besmele ile tezyīn ü tekvīn eylemeyeler, maḥż-ı maʿşiyet ü ḍalālet aŋa ʿadem-i iʿtibārdan nāşī ḳıyāmete dek şīrāze-gīr olmaz. Nitekim Ṣā'ib merḥūm buyurur:

اگر نه مد بسم الله بود تاج عنوان ها

[136a]

نگشتی تا قیامت نوخط شیرازه دیوان ها[1314]

Eger ne medd-i bismillāh buved tāc-ı ʿünvānhā
Ne-geştī tā ḳıyāmet nev-ḫaṭṭ-ı şīrāze dīvānhā

Keẕālik Ey şāh! Senüŋ medḥ ü şenāŋsuz bir defter ki ser ü ʿünvānı besmele ile tezyīn olmış ola, ol maḥż-ı maʿşiyet ü ḍalālet olup aṣlā müʾmin aŋa iʿtibār itmez, dimekdür.

زهی رحمت که بنمودی بخلق آیینه روي
که ایزد در نقاب حسن خود می داشت پنهانش[1315]

78. Zihī raḥmet ki be-nʾmūdī be-ḫalḳ āyīne rūy
Ki īzed der-niḳāb-ı ḥüsn-i ḫod mīdāşt pinhāneş

Maḥṣūl-ı Beyt: Ehl-i ʿişyān ümmete zihī raḥmet ve zihī iḳbāl ki mübārek cemāl-i şaʿşaʿa-baḫş-ı kāʾinātı ʿarż idüp iẓhār eyledüŋ. Ve ol nūr-ı Cevher-i Evvel ile kāffe-i mümkinātı tenvīr birle ümīdvār-ı maġfiret eyledüŋ. Zīrā ol mübārek nūrı Ḥażret-i Ḫallāḳ-ı ʿĀlem kendi cemāl-i ezelī ile perde-i niḳābda pinhān ṭutardı. Pes zihī merḥamet ü şefḳat ki ʿarż-ı cemāl idüp kāʾinātı nūr ile māl-ā-māl eyledüŋ, dimekdür.

[1313] Ne yücelik ki tezhibi Bismillah olan her kitap senin naatın olmadan başlarsa günah levhasına dönüşür.

[1314] Eğer bismillah ünvanları taçlandırmasaydı yeni yazılan divanların şirazesi kıyamete kadar kalmazdı.

[1315] Ne güzel rahmet ki halka aynada Allah'ın kendi güzellik örtüsü altında gizli tuttuğu yüzü gösterdin.

کسی کز راه اولادت بمژگان خار بر چیند

نویسد باغبان روضه طوبی گل افشانش[1316]

79. Kesī k'ez-rāh-ı evlādeş be-müjgān ḫār ber-çīned

Nüvīsed bāġbān-ı ravża ber-Ṭūbā gül-efşāneş

"Çīned" düşürür ve süpürür, dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey güşāyiş-baḫş-ı rāyet-i aḥkām v'ey kimyā-yı küfr-güdāz be-pūte-i İslām! Efrād-ı nāsdan bir ferd ki ẕāt-ı şerīfüŋ evlādı yolından ḫār u ḫāşākı müjgānla süpürür, yaʿnī bir bende-i ṣāḥibü'l-iʿtiḳād ki evlāduŋ uġurına cān fedā ve anlaruŋ pīşgāhından ḫār u ḫāşāk defʿine nefsini ifnā eyleye, bāġbān-ı Rıḍvān ol bendenüŋ farḳı üzerine güller ṣaçsun içün Ṭūbā'ya fermān taḥrīr idüp emirler gönderür, dimekdür.

شها برعرفی پژمرده رحمی کن که می باید

چنان پژمرده باغی ریزشی زین ابر نیسانش[1317]

80. Şehā ber-ʿUrfī-i pejmürde raḥmī kon ki mībāyed

Çünān pejmürde-bāġī rīzişī z'īn ebr-i nīsāneş

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey şehenşāh-ı ʿālem ve penāh-ı nevʿi benī ādem! ʿUrfī-i pejmürde vü perīşān-ḥāl üzerine bir merḥamet eyle ki buncılayın pejmürde vü perīşān bāġ üzerine ebr-i nīsān ve bārān-ı raḥmet ṣaçılıḳ lāyıḳdur. Yaʿnī ʿUrfī-i perīşān-ḥāl ki bāġ-ı pejmürdedür, sezādur ki üzerine bārān-ı nīsān ve bārān-ı raḥmet ṣaçasuŋ, dimekdür.

دهانش چشمهٔ زهرست از رحمت دری بگشای

که شیرین کام سازد میوه های باغ احسانش[1318]

81. Dehāneş çeşme-i zehrest ez-raḥmet derī beg'şā

Ki şīrīn-kām sāzed mīvehā-yı bāġ-ı iḥsāneş

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey fermān-fermā-yı ins ü cān! ʿUrfī-i pejmürdenüŋ dehānı beliyyāt-ı felekiyyeden çeşme-i zehr olmışdur. Pes raḥmet ü şefḳatüŋden bir ḳapu güşād buyur ki ol

[1316] Her kim evladının yolundan kirpikleri ile diken toplarsa, cennet bahçıvanı Tuba üzerine gül saçılmasını yazar.

[1317] Ey şahım, solgun Urfî'ye acı ki böyle solgun bir bahçeye nisan bulutundan böyle bir yağmur gerekir.

[1318] Ağzı zehir pınarıdır. Rahmetinden ona bir kapı aç. İhsan bahçenin meyveleri onun ağzını tatlandırsın.

raḥmet bāġı iḥsānı mīveleri anı şīrīn-kām eyleye. Yaʿnī zehrnāklıḳdan ʿUrfī'yi taḫlīṣ eyleye, dimekdür.

ز بس کز هر سر مویش تراود چشمهٔ خوني
بود فوارهٔ خون جگر طوق گریبانش[1319]

82. Zi-bes k'ez-her ser-i mūyeş terāved çeşme-i ḫūnī
Buved fevvāre-i ḫūn-ı ciger ṭavḳ-ı girībāneş

[136b]

"Girībāneş terāved" sızar ve aḳar maʿnāsınadur. "Fevvāre" şādurvān fısḳiyyelerine dirler. Nitekim sābıḳan ẕikr olındı.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey şefīʿ-i varṭa-i maḥşer v'ey ṣāḥib-i mertebe-i mehter! Şöyle ki ʿUrfī-i şūrīde-ḥālüŋ her ser-i mūyından çeşme-i ḫūnīn terāved ü cereyānı bir mertebe ġalebe-engīzdür ki yaʿnī sitem-i rūzgār ve ḫançer-i taʿaddī-i felek-i nā-bekārdan bir mertebe ḫūnīn-cigerdür ki fevvāre-i ḫūn-ı cīgeri tā-girībānında ṭavḳ u zencīr olmışdur. Yaʿnī meẕkūruŋ girībānından ḫūn ḫalḳa ḫalḳa olmışdur, dimekdür.

دل او در هوای عالم قدسست من راضی
که چون رخت از جهان بندد توان گفتن مسلمانش[1320]

83. Dil-i ū der-hevā-yı ʿālem-i ḳudsest ü men rāżī
Ki çün raḫt ez-cihān bended ü tevān goften müselmāneş

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey Hāşimī-neseb ve Ḳureyşī-aṣl ve ol Ebṭaḥī-neseb ve teḥāmī-neslüŋ ḳabl-i şerīfinin hevāsı! Yaʿnī murād-ı ʿaliyyesi ʿUrfī-i ser-geşte-ḥālüŋ ʿālem-i ḳudsde bālā-pervāz olmasıdur. Ammā ben rāżīyüm ki raḫt u baḫtumı fenādan beḳāya getüricek ʿUrfī'yi müselmān ismiyle tesmiye eyleyeler. Egerçi bir maʿnā bu minvāl üzere tertīb olındı lākin bu aḥḳar-ı ʿibāduŋ ḫāṭırına āḫer bir maʿnā-yı zīver ḫuṭūr ider ki mışrāʿ-ı evvelīde vāḳıʿ "ū" yine ʿUrfī'ye żamīr ola. Bu taḳdīrce dimek olur ki yā Resūlallāh ol ʿUrfī'nüŋ bu derece niyāzından murādı vuṣlat-ı cemālüŋle ʿālem-i ḳudsde bālā-pervāz ola. Lākin ben rāżīyüm ki ḥīn-i fevtinde anı müselmān diyeler. Yaʿnī īmān ile gitmege rāżīyüm. Zīrā ṣıfat-ı beşeriyet

[1319] Her bir saçının kılının ucundan o kadar kan pınarı sızar ki boynundaki halka ciğer kanı fıskiyesi olur.

[1320] Onun gönlü kutsal âlemler hevesindedir ve ben öldüğü zaman ona Müslüman denilebileceğine kailim.

ḥasebiyle dūçār-ı nefs-i emmāre ve hemīşe pīşemüz bed-kārlıḳdur. Pes īmānla gidüp maġrifet-i raḥmet-i Raḥmān'a ve şefāʿat-ı ẕāt-ı kerem-āyātlarına rāżīyüm, dimekdür.

دلم بر هرزه گردیهای این گمراه می سوزد

مهل زین بیشتر سرگشتهٔ صحرای خذلانش[1321]

84. Dilem ber-herze-gerdīhā-yı īn güm-rāh mīsūzed

Me-hel z'īn bīşter ser-geşte-i ṣaḥrā-yı ḫiẕlāneş

"Ḫiẕlān" bi'l-kesr rüsvāylıḳ maʿnāsınadur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey şehenşāh-ı enbiyā v'ey dest-gīr-i bay u gedā! ʿUrfī-i güm-geşte bu derece herze ṭolanıcıḳlar ve bāṭıl-güluḳlar üzerine sūznāk ve dīdeleri nemnāk olmaḳdadur. Yaʿnī şān-ı muʿciz-nişānlaruŋa sezā olmayan herze-güluḳlar üzerine maḥv oluyor. Pes ey şāh-ı ins ü cān! Anı ḳoma ki bundan ziyāde ṣaḥrā-yı ḫiẕlānda ser-geşte vü herzeyāne peyveste ola. Bu taḳdīrle şān-ı risālet-penāha şāyeste ṣenā-güluḳdan iẓhār-ı ʿacz ola. Lākin vech-i āḫeri ziyāde aḥsen görinür ki Resūlullāh ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem rūḥ-ı

[137a]

pākinden istimdād ṭaleb ṭarīḳiyle buyurur ki: ʿUrfī-i eżʿaf-ı ʿibād ʿādet-i beşeriyet taḳrībiyle maʿṣiyet ü herzelik eylemekden peşīmān olup kendini ifnā itmekdedür. Pes ey muʿayyen-i ehl-i kebāʾir v'ey istiẓhār-ı kebīr ü ṣaġīr! Bundan ziyāde anı ḳoma ki ṣaḥrā-yı ḫiẕlānda güm-rāh u ser-geşte ola, dimekdür.

متاع ترهاتم گر بدل ماند زیان دارد

برون می ریزم از دل تا شوم فارغ زنقصانش[1322]

85. Metāʿ-ı türrehātem ger be-dil māned ziyān dāred

Birūn mīrīzem ez-dil tā şevem fāriġ zi-noḳṣāneş

Maḥṣūl-ı Beyt: Metāʿ-ı türrehātum ve kālā-yı ḫiẕlānum eger żamīrümde cāvid ḳalursa ziyān u żarara giriftār olurum. Yaʿnī bu miṣillü her ziyān u türrehāt ḳalbümde ḳalursa ʿadem-i vuṣlat-ı cemāl-i bī-zevāle bāʿiṣ olur. Pes ol türrehātı ṭışra dökeyüm tā ki bu ḫiẕlān

[1321] Yolunu kaybetmişin boş gezişlerinden yüreğim yanar. Onu bundan daha fazla rezillik çölü içinde sefil bırakma.

[1322] Manasız sözlerim gönlümde kalırsa zararı var. Ziyanından kurtulmak için onları gönlümden dışarı atayım

eksikliginden ve noḳṣānlıġından reste olayum. Bu beytde kendi eşʿārın taḥḳīr ṭarīḳiyle bu türrehātı göŋlümden bīrūn ideyüm. Tā ki bu noḳṣānlıḳ benden zāʾil olup andan fāriġü'l-bāl olayum, dimekdür.

حکیمم در سخن اینک حدیثم فاش می گویم
که افلاطون بود عرفی و شیرازاست یونانش[1323]

86. Ḥakīmem der-süḫan īnek ḥadīṯem fāş mīgüyem
Ki Eflāṭūn buved ʿUrfī vü Şīrāzest Yūnāneş

Bu beytde ʿacz u niyāzı ber-ṭaraf idüp kendi kemālātın beyāndur. Pes buyurur ki: Meydān-ı süḫanverīde ḥākimem. Yaʿnī cümle mütekellimīn ser-efrāzıyum. İşte daʿvāmı ve eḥadīṯ ü burhānumı hīçkesden ketm itmeyüp fāş u āşikāre beyān ideyüm ki ʿUrfī, Eflāṭūn-ı vaḳtdür daḫı Yūnān'ı diyār-ı Şīrāz'dur. Yaʿnī Eflāṭūn'uŋ meskeni Yūnān olur ise ʿUrfī'nüŋ Yūnān'ı belde-i Şīrāzdur, dimekdür.

دم عیسی تمنا داشت خاقانی که برخیزد
به امداد صبا اینک فرستادم بشروانش[1324]

87. Dem-i ʿĪsī temennā dāşt Ḫāḳānī ki ber-ḫīzed
Be-imdād-ı ṣabā īnek firistādem be-Şirvāneş

"Ḫāḳān" diyār-ı ʿAcem'de belde-i Şirvān'da şuʿarā-yı selefden birinüŋ ismidür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ḫāḳān-ı Şirvānī muḳaddem fevt olup eşʿār-ı ḥayāt-āṯārumı ruʾyet içün ḥayāt-ı cedīd kesb eylemek sevdāsıyla dem-i ʿĪsā'yı temennī eylerdi. Pes temennī eyledügi enfās-ı ḥayāt-baḫşı ṣabāya refāḳatle irsāl eyledüm, tā ki Ḫāḳān kesb-i ḥayāt idüp eşʿārumdan kesb-i menfaʿat eyleye. Yaʿnī Ḫāḳān fevt olup ismi ferāmūş olduġından kesb-i ḥayāt içün enfās-ı ḥayāt-baḫşāya temennī ṭutardı. Pes işte eşʿārum Şirvān'a vāṣıl olup āhālīsi müṭālaʿalarından Ḫāḳān'ı der-ḫāṭır

[137b]

idüp ismini ẕikr-i ḫayr ile yād iderler, dimekdür.

[1323] Sözde hikmet sahibi, şimdi lafımı sana açık söyleyeyim: Urfî Eflatun'dur ve Yunan'ı da Şiraz'dır.

[1324] Hâkânî yerinden kalkmak için Hz. İsa'nın nefesini arzulardı. Saba rüzgârının yardımı ile bunu (kasideyi) şimdi Şirvan'a gönderdim.

ندارد ساوه زین بختی که نظم لامکان سیرم

گذار قافیه هرگز نیفتاده بسلمانش[1325]

88. Ne-dāred Sāve z'īn baḫtī ki naẓm-ı lā-mekān-seyrem

Güẕār-ı ḳāfiye hergiz ne-y-uftāde be-Selmāneş

"Sāve" keẕālik ʿAcem memleketinden birinüŋ ismidür ki Ḫˇāce Selmān dimekle bir ehl-i kemāl andan ẓuhūr eylemişdür. "Lā-mekān-seyr"den murād eşʿāruŋ kemāl-i iʿtibārından rubʿ-i meskūna neşr ü lāyıḥ olduġıdur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Diyār-ı Sāve bu baḫt u ṭāliʿden bī-naṣībdür ki benüm lā-mekān-seyr olan ḳāfiyelerüm ol diyāruŋ Selmān'ına güẕer düşüre. Yaʿnī Sāve bu ṭāliʿden behre-yāb degildür. Anuŋ Selmān'ı benüm lā-mekān-seyr ḳāfiyelerüm ve mażmūnlarumı bulup naẓm eyleye, dimekdür.

بمشرق می رود ترسم که روح انوری ناگه

برات تنگدستی آورد ملک خراسانش[1326]

89. Be-maşrıḳ mīreved tersem ki rūḥ-ı Enverī nāgeh

Berāt ez-teng-destī āvered mülk-i Ḫorāsāneş

"Enverī" mülk-i Ḫorāsān'dan şuʿarā-yı selefden birinüŋ ismidür. Ve mülk-i Ḫorāsān cānibi şarḳdadur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ḳorḳarum ki şiʿr-i lā-mekān-seyrüm diyār-ı maşrıḳa varursa Enverī-i Ḫorāsānuŋ rūḥı nāgāh mülk-i Ḫorāsān'dan teng-dest berātın görmeye. "Teng-dest" zügürtlükdür. "Berāt"dan murād cānib-i kibārdan şuʿarāya virilen ṣile vü baḫşiş berātıdur tā ki varup ḫazīne-dārından aḫẕ eyleye. Āhālī-i Ḫorāsān ziyādesiyle ehl-i buḫl olduḳların işʿār idüp buyurur ki: Şiʿr-i lā-mekān-seyrüm cānib-i Ḫorāsān'a ʿazīmet iderse ḳorḳarum ki rūḥ-ı Enverī ṣile vü ʿivaż yerine mülk-i Ḫorāsān'dan zügürtlük getürmeye. Yaʿnī şiʿrüm varıcaḳ Enverī şiʿrine ʿadem-i iʿtibārlarından nāşī ṣile yerine teng-destlik görmeye, dimekdür.

[1325] Save şehri böyle bir bahta sahip değildir ki benim mekânlar dışında gezen nazmımın kafiyesi hiçbir zaman Selmân'a ulaşmadı.

[1326] (Şiirim) Doğuya doğru gider korkarım ki Enverî elinin darlığından hemen Horasan ülkesinin beratını verir.

میان انوری و عرفی ار جوید کسی نسبت

حدیث ماه نحشب[1327] عرض داده ماه تابانش[1328]

90. Miyān-ı Enverī vü ʿUrfī er cūyed kesī nisbet

Ḥadīṯ-i māh-ı Naḫşeb ʿarz dāde māh-ı tābāneş

"Māh-ı naḫşeb" ʿaceb İbni Muḳannaʿ'uŋ ḳuyı içinde eczā ile īcād eyledügi māhdur. Egerçi altı sāʿatlıḳ yire revnaḳlıġı irerdi lākin müddet-i ʿömri daḫı altı aydan ziyāde olmamışdur.

Maḥṣūl-ı Beyt: ʿUrfī vü Enverī'nüŋ miyānında eger bir ferd nisbet dilerse yaʿnī maḳādirlerin tefrīḳ murād idinürse māh-ı naḫşeb ile māh-ı tābanuŋ aḥvāli ḥadīṯlerin ʿarż idüŋ. Yaʿnī māh-ı tābān ve māh-ı naḫşebüŋ farḳları ne vechile ise ʿUrfī ile Enverī'nüŋ münāsebetleri ol vechiledür, dimekdür.

وگر نشنیده است این قصه را بعد از شکر خندي

بگو از حالت یوسف شمار گیر اخوانش[1329]

91. Veger ne-ş'nīdeest īn ḳıṣṣa-rā baʿd ez-şeker-ḫandī

Be-gū ez-ḥālet-i Yūsuf şumārī gīr ü iḫvāneş

"Şeker-ḫandlıḳ"dan murād beyt-i sābıḳda ẕikr olınan māh-ı naḫşeb ve māh-ı tābānuŋ ḳıṣṣasıdur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ve eger

[138a]

Bu şeker-ḫandlıḳdan ṣoŋra ḳıṣṣa-i meẕkūrumuzuŋ mezāyāsın idrāk idemedüŋ yaʿnī bālāda ẕikri mürūr iden beyti meʾālinden beynümüzi tefrīḳ idemedüŋse Yūsuf ʿaleyhi's-selām aḥvālini ve iḫvānı şumār eyle. Yaʿnī Yūsuf sāʾir iḫvānından sīretde ve ṣūretde ekmel ü ecmel olduġı gibi ʿUrfī daḫı Enverī'den vesāʾir şuʿarādan ecmel ü ekmeldür, dimekdür.

فکندم جوشن آوازه بر دوش نام خود

که نشکافد بمیدان قیامت تیغ نسیانش[1330]

92. Fikendem cevşen-i āvāze ber-dūş-nām-ı ḫod

[1327] Derkenar: "Naḫ" lüġatde iki maʿnāsına ve iplik teli maʿnāsına daḫı.

[1328] Eğer Urfî ve Enveri arasında biri alâka ararsa Nahşeb ayının hikâyesi parlak ay ile arz edilmiştir.

[1329] Ve eğer bu hikâyeyi duymadıysa bir tebessümden sonra de ki Yusuf ve kardeşlerinin hâlinden hesap et.

[1330] Kendi adımın sırtına şöhret zırhını giydirdim ki unutulma kılıcı kıyamet meydanında onu yarmasın.

Ki ne-ş’gāfed be-meydān-ı ḳıyāmet tīġ-i nisyāneş

“Cevşen” zırh dimekdür. “Ne-ş’gāfed” yarmaya, dimekdür. “Āvāze” şöhretden kināyedür ki murād bālāda ẕikri mürūr iden ḫod-sitāyişligini beyāndur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Şöhret ü şān āvāzesi cevşenini nām u nişānum omuzı üzerine iksāʿ eyledüm. Yaʿnī nāmum üzerine şöhret ü şān zırhını giydüm, tā ki meydān-ı ʿAraṣāt’da anı tīġ-i nisyān iki yarmaya. Yaʿnī meydān-ı ḳıyāmetde nām u şānumı nisyān tīġi ḳaṭʿ eylemesün içün cihānda şöhret ü şān bıraḳdum. Ve’l-ḥāṣıl bu derece meddāḥ-ı Ḥażret-i Ḫayru’l-beşer olup ismümi neşr-i ʿām eyledügümden murād meydān-ı ʿAraṣātda ferāmūş ile ḫār u ḫāşāke hem-rāh olmayum içündür, dimekdür.

باباغ نظم خود می نازم آخر چون ننازد کس

که دارد عطر گیسوی رسول الله ریحانش[1331]

93. Be-bāġ-ı naẓm-ı ḫod mīnāzem āḫir çün ne-nāzed kes

Ki dāred ʿıṭr-ı gīsū-yı Resūlallāh reyḥāneş

Maḥṣūl-ı Beyt: Kendi ṭabʿum zādesi olan bāġ-ı naẓma tefāḫur iderüm. Yaʿnī kendi ṭabʿumdan ṣudūr iden lüʾlüʾ manẓūmlaruma nāz u tefaḫḫur iderüm. Pes anuŋla bir kimse nice tefaḫḫur eylemesün ki ol bāġ-ı naẓmuŋ reyḥānları gīsū-yı Ḥażret-i Seyyid çārsū-yı ʿālemden rāyiḥa-i ṭayyibe ṭutar. Yaʿnī bāġ-ı naẓmumda ẓuhūr iden işbu ḳaṣīdem güllerine ve reyḥānlarına nice tefāḫur itmeyüm ki rāyiḥaları gīsū-yı Ḥażret-i Maḥbūb-ı Rabbül-ʿĀlemīnden iḳtibās eylemişdür, dimekdür.

بحل باد از من آن کس کز حسد عیبش کند لکن

زبان لفظ و معنی می کشد شمشیر برانش[1332]

94. Be-ḥal bād ez-men ān kes ez-ḥased ʿaybeş koned likin

Zebān-ı lafẓ u maʿnā mīkoned şemşīr-i bürrāneş

“Be-ḥal bād” ḥelāl olsun, dimekdür.

[1331] Kendi nazm bahçeme kurban olayım. Nasıl kurban olmasın! Peygamber zülfünün kokusuna sahiptir.

[1332] Haset yüzünden onu ayıplayana helal olsun. Ama söz ve mana dili onun üzerine keskin kılıcını çeker.

Maḥṣūl-ı Beyt: Şol kes ki kibr ü ḥasedinden nāşī meẕemmet ü levm-i ʿUrfī'yi ʿādet idinür. Ḥelāl olsun. Lākin benüm şemşīr-i Zühre-şikāfum lafẓ u maʿnā-yı zebānı ol ḥasūda tīġ-i bürrān çeker. Yaʿnī lafẓ u maʿnā-yı ʿUrfī'yi gören ḥasūda tīġ-i zebān çeküp anı tekdīrle mecrūḥu'ż-żamīr eyler, dimekdür.

بصد جانش خريدم كى روا باشد كه بفروشم
بتحسين تنگ فهمان و احسان لئيمانش[1333]

95. Be-ṣad cāneş ḫarīdem key revā bāşed ki be-fürūşem
Be-taḥsīn-i teng-fehmān u iḥsān-ı leʿīmāneş

"Teng" yufḳa olan raḳīḳ maʿnāsına ammā burada "teng-fehmān" ḳāṣıru'l-ʿaḳl dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Bu ṭabʿ-ı naẓm-engīzi

[138b]

yaʿnī ṭabʿ-ı mahāretini yāḫūd muṭlaḳ bu ḳaṣīde-i dürr-i girān-behāyı hezār ḫırāş-ı cān ile kesb itmişüm. Pes ḳaçan revā vü sezā olur ki teng-fehmān taḥsīni ve leʿīmān iḥsānı vü ikrāmıyla ben anı beyʿ idüp telef idem? Yaʿnī taḥṣīli içün cān u dil telef eyledüm. Pes nice olur ki bir alay cühelā ve leʿīmler taḥsīni ve ikrāmlarıyla anı ben anlara teslīm eyleyüm? dimekdür.

بيک ارزان گرانش می شمارم گرتو بستاني
دهد گر خرمن مه آسمان بشمارم ارزنش[1334]

96. Be-yek erzān girāneş mīşumārem ger to be-s'tānī
Dehed ger ḫırmen-i meh āsumān be-ş'mārem erzeneş

"Girāneş"üñ żamīridür beyt-i evvelīde beyān buyurduġı "be-ṣad cān ḫarīde meh". "Be-s'tānī" ḫiṭābdur Resūlullāh ʿaleyhi ve selleme. "Erzen" ṭaru dānesi dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey fermān-revā-yı şerʿ-i mübīn v'ey erīke-nişīn-i bālā-yı dīn! İşbu ṣad ḫırāş-ı cān ile meydāna ilḳā eyledügüm ḳaṣīdem maḳbūl-ı Ḥażret buyurılursa anı her bir ṭarı aġrıyınca saña vireyüm. Yaʿnī ol ḳaṣīde-i lüʾlüʾ-i manẓūmı ṭarı aġrı ve ḳıymetince vireyüm. Lākin senden āḫeri āsumān ḫırmeni olan māhı virürse de anı bir ṭarı aġrınca ṭutup

[1333] Yüz can pahasına onu satın aldım. Az anlayanların övgüsü ve alçakların ihsanına satmak nasıl reva olsun.

[1334] Eğer sen alırsan ucuza satarsam da pahalı sayarım eğer felek ay harmanını verse de ucuz sayarım.

mübādeleye irtikāb itmezem. Ve'l-ḥāṣıl sen ẕāt-ı ʿaḳdese hīç ḳıymetle vireyüm ve illā āsumān-ı çarḫ-ı berīn ḫırmen-i meh ve ḥāṣılāt-ı ṭabaḳāt-ı heftümīni virürse naẓar-ı iʿtibārumda bir ṭarı miḳdārı miḳdār degildür, dimekdür.

تو دانی قیمت آبش که هم خضری و هم چشمه

نه سکندر که از لب می گریزد آب حیوانش[1335]

97. To dānī ḳıymet-i ābeş ki hem Ḫıẕrī vü hem çeşme

Ne Skender ki ez-leb mīgürīzed āb-ı ḥayvāneş

"Ābeş"deki "şīn" żamīridür ḳaṣīde'nüŋ. "Āb"dan murād leẕẕetdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey çāre-cūy-ı derdmendān v'ey şemʿ-efrūz-ı āḫirü'z-zamān! Ol ṭarı aġrınca virdügüm ḳaṣīdem leẕẕet-i ābını ve leṭāfet çeşmesini yaʿnī ḳıymetini sen bilürsüŋ. Zīrā hem Ḫıżır ve hem çemşe-i ḥayātın Sikender'de gelseŋ ki lebüŋden āb-ı ḥayāt rīzān ola. Rivāyetdür ki Ḫıżır Nebī zamān-ı Sikenderīde muḳarrebān-ı dergāh-ı pādişāh olup baʿżı kütüb-i selefüŋ rivāyetlerin ṣımāḫ-ı cāna ilḳā itmiş olduḳlarından ikisi bile cüyende-i çeşme-i ḥayāt oldılar. Bir müddet geşt ü güẕār-ı ʿālem ve miknet-zede-i ḳulzüm olduḳlarında çeşme-i ḥayāt ḳısmeti Ḫıżır ʿaleyhi's-selām olup Sikender'üŋ ʿadem-i ḳadrinden nāşī ruʾyete mecāli olmadı. Pes buyurur ki: Ey resūl-ı ins ü cān mānend-i āb-ı ḥayāt olan ḳaṣīdem leẕẕet ü leṭāfetini yine sen aŋlarsuŋ. Zīrā ẕāt-ı şerīfüŋ hem Ḫıżır ve hem çeşme-i ḥayātsuŋ. Pes Sikender degilsüŋ ki lebüŋden āb-ı ḥayāt rīzān ola, dimekdür.

[139a]

تعالی الله چه نخلست این به آب خضر پرورده

که بی تحریک می ریزد گل معنی ز اغصانش[1336]

98. Teʿālallāh çe naḫlest īn be-āb-ı Ḫıżr-perverde

Ki bī-taḥrīk mīrīzed gül-i maʿnā zi-aġṣāneş

[1335] Sen hem Hızır hem de pınarsın ve o yüzden suyunun değerini anlarsın. Ab-ı hayatı dudağından kaçıran İskender değilsin.

[1336] Yüce Allahım bu nasıl bir fidandır ki Hızır suyu ile beslenmiş ve onu hareket ettirmeden dallarından mana gülleri düşüyor.

“Naḫl” luġatde ḫurmā aġacına dirler. Murād bu ḳaṣīde-i kehribārdur. “Āb-ı Ḥızır”dan murād kendi ṭabʿ-ı nükte-şiʿārlarıdur ki anuŋla ol naḫli perverde eylemişdür. “Aġṣān” ġuṣn’uŋ cemʿidür, budaḳlar dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Teʿālallāh ve māşāʾallāh bu āb-ı Ḥızır ile perverde olmış naḫl ne ḫoş ve ne raʿnā naḫldür ki bī-taḥarrük aġṣānından gül-i maʿnālar rīzān olmaḳdadur, dimekdür.

شمار وصفش قاصر آید این اشارت بس

كه عمان الجواهر نام كردند اهل عرفانش[1337]

99. Şumār ez- ḥadd-i vaṣfeş ḳāṣır āyed īn işāret bes

Ki ʿummānü’l-cevāhir nām kerdend ehl-i ʿirfāneş

“Şumār” ʿaded maʿnāsınadur. “Vaṣf”uŋ şīn’i żamīridür ḳaṣīde’nüŋ.

Maḥṣūl-ı Beyt: Bu ḳaṣīde-i pür-gevherüŋ vaṣfı şumārı ve şayısı ḥaddi tecāvüz eyledi. Yaʿnī evṣāf-ı pesendīdelerüŋ nihāyet-i vaṣfına irmege ʿaḳl ḳaṣīr gelmişdür. Pes evṣāfuŋ nihāyetine ve şöhret ü şānına bu işāret besdür ki ehl-i ʿirfān ẕevāt anı ʿummānü’l-cevāhir ismiyle nāmzed oldılar, dimekdür.

23

Bu Ḳaṣīde-i ʿAnberīn-sūd ve Ḥarf-i Şīn ile Müşg-endūd Ol Sulṭān-ı Kerīmü’ş-şān-ı Heft İklīm Ṣallallāhu ʿAleyhi Ve sellemüŋ Medḥ ü Ṣenāsındadur [mefʿūlü/mefāʿilün/feʿūlün]

ای مهر تو جان آفرینش

نعت تو زبان آفرینش[1338]

1. Ey mihr-i to cān-ı āferīniş

Naʿt-ı to zebān-ı āferīniş

“Ey” müʾevveline mużāfdur. Ey yā Ḥabīballāh dimekdür. “Āferīniş” ḫilḳat u fıṭrat maʿnāsınadur.

[1337] Onun vasfını saymaya dil yetersizdir ve buna bu işaret yeter ki irfan ehli ona Ummanu’l-Cevahir ismini verdiler.

[1338] Ey sevgisi fıtratın canı ve ey övgüsü fıtratın dili.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey seyyidü'l-ʿArab v'el-ʿAcem v'ey çāre-sāz-ı kāffe-i ümem! Mihr ü maḥabbetüŋ furṣat u āferīnişüŋ cānıdur. Yaʿnī Ḥażret-i Ḫallāḳ-ı kevn ü mekān maḥabbetüŋle cüyān olmayaydı, fıṭrat u ḫilḳat ve yaradılmış ḳaçan vücūd bulup ismi ẕikr olınurdı. Pes naʿtuŋ daḫı zebān-ı āferīnişdür. Yaʿnī min-ʿindillāh ẓuhūr iden ṣenā vü naʿtuŋ olmayaydı, āferīniş leng ü lāl ḳalup **"Ṣummun bukmun ʿumyun"**[1339] libāsıyla mültebis olurdı. Ve'l-ḥāṣıl ezelde mihrüŋ ẓuhūrı bāʿiṣ-i ḥayāt-ı āferīniş ve naʿtuŋ ṣudūrı vesīle-i kelām-ı āferīniş olup mümkinātuŋ vücūda gelmesi ve āferīnişüŋ ʿāleme işābet itmesine sebeb sensüŋ, dimekdür.

لطف تو چمن طراز امکان

خشم تو خزان آفرینش[1340]

2. Luṭf-ı to çemen-ṭırāz-ı imkān

Ḫışm-ı to ḫazān-ı āferīniş

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey nūr-ı ʿālem, zihī saʿādet ki luṭf u iḥsānuŋ çemen-ṭırāz-ı mümkinātdur. Yaʿnī çemen mümkinātı tezyīn ü sebzezār eylemişdür. Ve daḫı çeşm ü ʿunfuŋ bāʿiṣ-i ḫazān-ı āferīnişdür. Yaʿnī ḫışmuŋ işābet-i mümkināt olsa der-ḥāl āferīniş giriftār-ı ḫazān olup pejmürde vü perīşān-ḥāl olur, dimekdür.

جودت همه بخش عالم کون[1341]

علمت همه دان آفرینش

3. Cūdet heme baḫş-ı ʿālem-i kevn

ʿİlmet heme dān-ı āferīniş

[139b]

"Dān" dāniş'den muḫaffefdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey nūr-ı dīde-i kāffe-i maḫlūḳāt v'ey ḥayāt-baḫş-ı ʿālem-i mümkināt! Cūd u iḥsānuŋ ʿālem-i kevne maḥż-ı ʿināyet ü baḫşişdür. Yaʿnī ʿālem-i kevne cūd u iḥsānuŋ baḫş u ʿināyet olmışdur. Ve daḫı ʿilm ü dānişüŋ, āferīnişüŋ dānişidür. Yaʿnī dāniş-i āferīniş ʿilm ü dānişüŋdür, dimekdür. Nitekim **Cāmī** merḥūm buyurur.

[1339] "(Onlar) sağırdırlar, dilsizdirler, kördürler." (Bakara/2:18)

[1340] Senin lutfun çimenliği süsleyen ve senin öfken fıtratın sonbaharı

[1341] Cömertliğin varlık âlemine bütün şeyleri bağışlayandır ve ilmin fıtrat içinde her şeyi bilendir.

Beyt:

سلک هستی چو در آید به شمار

وی بود اَوّل فکر آخر کار[1342]

Silk-i hestī çü der-āyed be-şumār

V'ey buved evvel fikr-i āhir-i kār

Pes dimek olur ki dāniş-i āferīniş ve vādī-i ʿālem sensüŋ dimekdür.

با لقمهٔ همت تو بس تنگ

میدان دهان آفرینش[1343]

4. Bā-loḳma-i himmet-i to bes teng

Meydān-ı dehān-ı āferīniş

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey kerem-baḫş-ı bay u gedā! Loḳma-i himmetüŋe naẓaran meydān-ı dehān-ı āferīniş ġāyet teng vāḳıʿ olmışdur. Yaʿnī dehān-ı ḫilḳat loḳma-i himmetüŋe ziyāde ṭar ve teng vāḳıʿ olmışdur, dimekdür.

همتای تو بهترین خطابش

بی نام و نشان آفرینش[1344]

5. Hem-tā-yı to bihterīn ḫiṭābeş

Bī-nām u nişān-ı āferīniş

"Hem-tāy" miṣl ü mānend ve beŋzeş dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey Ḥabīb-i Ekrem ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem! Miṣl ü mānendüŋ ḫuṣūṣında āferīnişüŋ en aʿlā vü bihterīn cevābı budur ki bī-nām u nişān diye. Yaʿnī fıṭratuŋ senüŋ miṣl ü mānendüŋ ḫuṣūṣında bihterīn cevābı budur ki ʿadem-i nām u nişān oḳuya. Ve'l-ḥāṣıl miṣlüŋ bulınmaduġından āferīnişüŋ ḫūbrek cevābı budur ki miṣlüŋ ʿademin diye. Nitekim elif ḳāfiyesinde buyurur.

Beyt:

[1342] Varlık ipi ortaya çıktığı zaman, o ilk başta işin sonunun düşüncesindeydi.

[1343] Senin himmet lokmana göre fıtrat ağzının meydanı çok dardır.

[1344] Senin benzerin için en iyi cevap şudur: fıtratının benzeri yoktur.

روزی که شمردند عدیلش زمحالات

تاریخ تولد بنوشتند عدم را[1345]

Rūzī ki şumurdend ʿadīleş zi-muḥālāt

Tārīḫ-i tevellüd be-nüviştend ʿadem-rā

Pes maʿlūm oldı ki ʿadīlüŋ ʿademdür. Bu taḳdīrce miṣlinden āferīniş mesʾūl olursa bihterīn cevābı ʿadem ve bī-nām u nişān diye, dimekdür.

در جنب تعینت دو عالم

بهمان و فلان آفرینش[1346]

6. Der-cenb-i taʿayyünet dü ʿālem

Be-hemān u filān-ı āferīniş

"Cenb" be-maʿnā "ʿinde". "Be-hemān" filān maʿnāsındadur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey gevher-i bī-hem-tā v'ey ʿināyet-baḫş-ı bay u gedā! Ẕāt-ı şerīfüŋ taʿayyüni ʿindinde yaʿnī sen ẕāt-ı tamāmuŋ nisbeti ḫuṣūṣında fıṭrat u āferīnişüŋ dü-ʿālemi fülān u fülān miṣillüdür. Yaʿnī saŋa nisbetle ʿālem-i kevneyn ḫār u ḫāşākdur, dimekdür.

تا گوهر فطرت تو گردید

آیین دکان آفرینش[1347]

7. Tā gevher-i fıṭrat-ı to gerdīd

Āyīn-i dükān-ı āferīniş

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey şāh-ı risālet-penāh! Gevher-i ẕātuŋ āyīn-i dükkān-ı fıṭratı tezyīn eyleyeliden berü yaʿnī gevher-i nā-yābuŋ dükkān-ı āferīnişi tezyīn ḳılalıdan berü.

تیزی بگذاشت تیشهٔ صنع

[1345] Bir gün onun eşi ve benzerini hayalî olanlardan saydılar, doğum tarihini de yokluk yazdılar.

[1346] Senin tecellin yanında iki âlem fıtratın filan filanıdır.

[1347] Senin fıtrat mücevherin, fıtrat dükkanının süsü olduğundan beri.

در کاوش کان آفرینش[1348]

8. Tīzī be-güẕāşt tīşe-i ṣunʿ[1349]

Der-kāviş-i kān-ı āferīniş

“Tīzī be-güẕāşt” keskinligi gitdi, dimekdür. “Kāviş” ḳazış maʿnāsınadur kān maʿden maʿnāsınadur.

[140a]

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey żiyā-baḫş-ı kāʾināt v’ey ḥayāt-baḫş-ı mümkināt! Mübārek gevher-i ẕātuŋ fıṭratı dükkān-ı āferīnişi tezyīn ideliden berü tīşe-i ṣunʿ-ı ezel maʿden-i āferīnişi ḳaza ḳaza tīzligi gitdi. Yaʿnī tīşe-i ṣunʿ-ı ezel kān-ı āferīnişi ḳaza ḳaza ancaḳ ẕāt-ı şerīfüŋ vücūda getürdi. Pes mānendüŋ iẓhār ve ḫilḳatüŋe tīşe-i ṣunʿdan tīzlik ḳalmamışdur. Zīrā sen ẕāt-ı şerīfüŋ vücūda getürince maʿden-i āferīnişi ḳaza ḳaza külliyen tīşe-i ṣunʿda tīzlik maḥv olmışdur, dimekdür.

ناشی ز هوای جلوهٔ تو

ارخای عنان آفرینش[1350]

9. Nāşī zi-hevā-yı cilve-i to

İrḫā-yı ʿinān-ı āferīniş

“İrḫā” luġatda aşaġa ṣalıvirmek ve ṣarḳıtmaḳ. “ʿİnān” dizgin burada “irḫā-yı ʿinān” iḫtiyārı elden bıraḳmaġa dirler.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey Sulṭān-ı Kevneyn v’ey Seyyidü’ş-Şaḳaleyn! ʿİnān-ı iḫtiyār-ı āferīniş elden irḫā vü ilḳā eylemesi senüŋ şīve vü cilvesi hevāsı ve maḥabbetüŋden nāşīdür. Yaʿnī cilveŋ maḥabbetüŋden nāşīdür ki dest-i āferīniş ʿinān-ı iḫtiyārı irḫā vü ilḳā idüp hemān ʿālem yaradılup el-ḥāletu hāẕihī ḫilḳat olmaḳdadur, dimekdür.

در ضمن شمردن عطایت

مفلج بنان آفرینش[1351]

[1348] Fıtrat çapası fitrat madenini kaza kaza keskinliği gitmiştir.

[1349] Derkenar: “Ṣanaʿa” fiʿlun ve ḫalaḳa, yuḳālū ṣanaʿ allāh ey ḫalaḳallāh. (Trc: “Sanaa” yaratmak fiilidir. Allah sun’ etti demek yarattı demektir)

[1350] Fıtrat dizgininin gevşetilmesi senin işvelerin hevesinden ortaya çıkmıştır.

[1351] Fıtratın parmak uçları senin ihsanını sayarken felç olmuştur.

10. Der-żımn-ı şumurden-i ʿaṭāyet

Miflic-i benān-ı āferīniş

“Āferīniş” yaradılış maʿnāsınadur. “Żımn” luġatde ḫaber dimekdür. Ve żımnında taʿbīrinde istiʿmāl olınur. “Müflic” endāmı süst ü żaʿīf olan kişi. Bunda “müflic” ʿamel ve ḥareketinden ḳalmış, dimekdür. “Benān” parmaḳlar dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ḥuccet-i Kibriyā v’ey mübeşşirān ve neẕīrā![1352] luṭf u ʿaṭālaruŋ şumār itmekden benān-ı āferīniş ʿamel-mānde olmışlardur. Yaʿnī luṭf u iḥsānuŋ mümkināta bir derecelerde sārī olmışdur, benān-ı fıṭrat tesbīḥ-miṣāl anı taʿdād u şumār itmekden müflic olmışdur. Meṣelā dāne-i tesbīḥi parmaḳlar ile şumār ider gibi āferīniş cūd u ʿaṭāŋı şumār itmekden müflicü’l-benān olmış ḥālin ki nihāyet-i ʿadede varmamışdur, dimekdür.

اندیشهٔ احتمال شانت

زآنسوی گمان آفرینش[1353]

11. Endīşe-i iḥtimāl-i şānet

Z’ān sūy gümān-ı āferīniş

“Gümān” ẓann dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ẕāt-ı tamām! Senüŋ şānuŋ endīşesi iḥtimālinden yaʿnī naẕīrüŋ ve miṣlüŋ iḥtimāli endīşesi āferīnişüŋ gümānı ṭaraf-ı dīgerindendür. Yaʿnī fıṭrat endīşesinüŋ öte ṭarafındandur. Ve’l-ḥāṣıl naẕīrüŋ ḫātır-ı fıṭratdan devr olduġından aşlā ḫātırına ḫuṭūr itmeyüp miṣlüŋ ẓuhūrı āferīnişüŋ ḫātırından cānib-i ʿademe gitmişdür, dimekdür.

مهمانئ میزبان جودت

عید رمضان آفرینش[1354]

12. Mihmānī-i mīzbān-ı cūdet

ʿIyd-ı Ramażān-ı āferīniş

“Mīzbān” miṣafir ḳarşulayan kimseye dirler.

[1352] (Ey Muhammed!) (Şüphesiz biz seni bir şâhit, bir) müjdeci ve bir uyarıcı olarak (gönderdik.) (Fetih/48:8)

[1353] Senin şöhretinin ihtimali düşüncesi fıtrat zannının ötesindedir.

[1354] Senin cömertliğin ev sahibinin misafirliği fıtrat ramazanının bayramıdır.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey nūr-ı dīde-i enbiyā v'ey cān-ı kāffe-i evliyā cūd u iḥsānuŋ mīzbānınuŋ mihmānı

[140b]

ʿıyd-ı ramażān-ı āferīnişdür. Yaʿnī āferīnişüŋ ramażānı ʿıydı cūd u iḥsānuŋ mīzbānınuŋ mihmānıdur. Ve'l-ḥāṣıl cūd u keremüŋ mīzbānı mihmānı fıṭrat-ı ramażānīnüŋ ʿıydıdur, dimekdür.

شمشیر کمال تو نیامد

محتاج فسان آفرینش[1355]

13. Şemşīr-i kemāl-i to ne-yābed

Muḥtāc-ı fesān-ı āferīniş

"Fesān" şemşīr vesāʾir ālāt-ı ḥarb biledükleri bilegi taşıdur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey şāh-ı enbiyā! Şemşīr-i kemālātuŋ fesān-ı āferīnişe muḥtāc gelmişdür. Yaʿnī şān-ı vālā-nişānuŋ ve kemāl-i ẕātuŋ müsāʿade-i fıṭrata muḥtāc vāḳıʿ olmamışdur, dimekdür.

معراج تو در هوای لاهوت

حد طیران آفرینش[1356]

14. Miʿrāc-ı to der-hevā-yı lāhūt

Ḥadd-i ṭayerān-ı āferīniş

"Lāhūt" ʿālemullāh ve ʿālem-i **ḳābe ḳavseyn**dür. "Ḥadd" nihāyet dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ṣāḥibu't-tāc ve'l-miʿrāc! Miʿrācuŋ ve naẓargāhuŋ ʿālem-i lāhūt ve ʿālem-i ḳābe ḳavseyn ve ḳurbet-i Cenāb-ı Ḫālıḳ-ı kevneyn hevāsındadur ki ol āferīnişüŋ ṭayerānı ḥadd u nihāyetidür. Yaʿnī ol maḥalde ki miʿrācuŋ ḳuvvetlü oldı, ol maḥall-i fıṭratuŋ pāyānıdur. Ve'l-ḥāṣıl āferīniş ol maḥalde ṭayerān idüp anda varamaz. Zīrā ol maḥal fıṭratdan berīdür, dimekdür.

با طالع حاسد تو همراه

[1355] Senin kemalin kılıcı fıtrat bileğisine muhtaç değildir.

[1356] Senin miracın uluhiyet âlemi havasında, fıtrat uçuşunun sınırıdır.

فوج حدثان آفرینش[1357]

15. Bā-ṭāliʿ-i ḥāsid-i to hem-rāh

Fevc-i ḥadeṣān-ı āferīniş

"Fevc" bölük maʿnāsınadur. "Ḥadeṣān" belālar dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ẕāt! Tamām-ı āferīnişüŋ efvāc-ı beliyyātı senüŋ ḥāsidüŋ ṭāliʿiyle hem-rāh-ı tevellüd itmişlerdür, dimekdür. Yaʿnī ʿālem-i fıṭratda ne ḳadar gürūh-ı belā ve efvāc-ı elem hüveydā ise cümlesi ḥasūduŋ ṭāliʿiyle hem-zād olmışdurlar, dimekdür.

با نطفهٔ دشمن تو توأم

صد مرثیه خوان آفرینش[1358]

16. Bā-nuṭfe-i düşmen-i to tevʾem

Ṣad merṣiye-ḫᵛān-ı āferīniş

"Merṣiye" mātemlerde girye-i hāy hūy ile ẕikr eyledükleri ḫazīn kelimātdur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey tācü'l-enbiyā, düşmenüŋ nuṭfe-i bedrden ḥīn-i ẓuhūrda tevʾem olaraḳ āferīnişüŋ hezār merṣiyye-ḫᵛānları tevellüd eylemişdür. Yaʿnī ḫaşmuŋ ʿömri tīz-rev olup zamān-ı ḳīl içinde helāki muḳarrer olduġından henūz ṣulb-i pederden ẓuhūr idince āferīnişüŋ ṣad hezār merṣiyye-ḫᵛānlar anuŋla maʿan tevellüd iderler, dimekdür.

امکان وجود دشمن تو

زنار میان آفرینش[1359]

17. İmkān-ı vücūd-ı düşmen-i to

Zünnār-ı miyān-ı āferīniş

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ġonce-i naḫl-i cān v'ey ṣemere-i aġṣān-ı cinān! Düşmenüŋ imkān-ı vücūdı yaʿnī düşmenüŋüŋ var olması keʾenne āferīnişüŋ miyānına küfr zünnārıdur. Yaʿnī āferīniş ḫaşmuŋı ḫilḳat eyledügine keʾenne küfr zünnārıyla miyān-beste olmışdur, dimekdür.

[1357] Sana haset edenlerin talihi fıtratın belalar bölüğü ile birliktedir.

[1358] Senin düşmanının tohumu ile fıtratın yüz mersiyecisi ikizdir.

[1359] Senin düşmanının varlığının imkânı fıtratın beline takılı zünnardır.

عیسی مگس و تکلم تو

حلوای دکان آفرینش[1360]

18. ʿĪsī meges ü tekellüm-i to

Ḥelvā-yı dükān-ı āferīniş

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey dürr-i tabnāk v'ey ṣadr-nişīn-i eyvān-ı levlāk, tekellümüŋ dükkān-ı āferīnişde şīr ü şekerle āmīḫte bir ḥelvādur ki ʿĪsā ol dükkānda ancaḳ bir meges

[141a]

miḳdārıdur. Yaʿnī tekellüm-i ḫilḳat içün ola. Pes ḫilḳatüŋ dükkān-ı fıṭratda keʾenne şīr ü şekerle āmīḫte bir ḥelvādur ki ʿĪsā anda miḳdār-ı megesdür, dimekdür.

صاف شکر شفاعت تو

قوت مگسان آفرینش[1361]

19. Ṣāf-şeker-i şefāʿat-ı to

Ḳūt-ı megesān-ı āferīniş

"Megesān" meges'üŋ cemʿidür murād maḫlūḳdur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey kān-ı mürüvvet v'ey menbaʿ-ı şefāʿat! Şefāʿatüŋ ṣāfī şekeri āferīnişüŋ maḫlūḳı azıġıdur. Yaʿnī şeker-i şefāʿatüŋ bāʿiṣ-i zindegānī-i ʿālemdür, dimekdür.

با دیدن آب گوهر تو

دفع یرقان آفرینش[1362]

20. Bā-dīden-i āb-ı gevher-i to

Defʿ-i yerḳān-ı āferīniş

"Yerḳān" ṣarılıḳ didükleri bir marażdur. Ey şifāʾu'l-ḳulūb! Āb-ı gevherüŋ yaʿnī gevher-i ẕātuŋ ruʾyeti āferīnişüŋ bāʿiṣ-i ḫalāṣ-ı maraż-ı yerḳāndur. Yaʿnī fıṭratuŋ ẓuhūr itmeyeydi āferīniş maraż-ı yerḳāndan helāk olurdı, dimekdür.

[1360] Senin konuşman fıtrat dükkânının helvasıdır ve İsa onun sineğidir.

[1361] Senin şefaatinin saf şekeri fıtrat sineklerinin gıdasıdır.

[1362] Senin mayanın suyunu görünce fıtratın sarılık hastalığı iyileşir.

تأثير ملال غيبت تو

وجه خفقان آفرينش[1363]

21. Teʾs̱īr-i melāl-i ġaybet-i to

Vech-i ẖafaḳān-ı āferīniş

“Ḫafaḳān” luġatde yürek ızṭırābına dirler. Ve daḫı şıḳındıdan ṭamāġ u ṭabʿa ḥāṣıl olan emrāża dirler.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey tāze serv-i gülistān-ı nübüvvet! Ġāʾibde olmaḳlıġuŋ melāli teʾs̱īri āferīnişüŋ giriftār-ı marаż-ı ẖafaḳān-ı ẖūn-ẖˇāra sebebdür. Yaʿnī ġāʾibde olduġuŋ cihetinden āferīniş kemāl-i eleminden nāşī mübtelā-yı marаż-ı ẖafaḳāndur, dimekdür.

نعلين تو تاج قاب قوسين

تمكين تو شان آفرينش[1364]

22. Naʿleyn-i to tāc-ı ḳabe ḳavseyn

Temkīn-i to şān-ı āferīniş

“Temkīn” ḳudret virmek ve el virmek ve yire virmek maʿnāsındadur luġatde. Ammā burada vaḳūran mekān eylemek maʿnāsınadur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey hümā-yı ʿālem-i ʿıliyyīn v’ey bālā-nişīn-i ʿarş-ı berīn! Nāleyn-i saʿādetüŋ tāc-ı ḳābe ḳavseyn ve ġubārı tūtiyā-yı ʿarş-ı berīn olmaġla temkīnüŋ şān-ı āferīniş olmışdur. Yaʿnī vaḳūr u temkīnligüŋ şān-ı ẖilḳatdür, dimekdür.

در بازوى قدرت تو مضمر

صد زور كمان آفرينش[1365]

23. Der-bāzū-yı ḳudret-i to mużmerr

Ṣad zūr-ı kemān-ı āferīniş

[1363] Senin yokluğundan doğan melal fıtratın yürek çarpıntısının nedenidir.

[1364] Senin ayakkabıların Kâbe Kevseyin’in tacıdır ve senin kemalin, fıtratın şanıdır.

[1365] Senin kudretinin kollarında fıtrat yayının yüz gücü gizlidir.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey nūr-ı dīde-i men! Fıṭratuŋ kemān-keşliginde vāḳıʿ nice zūrlar senüŋ bāzū-yı iḳtidāruŋca muẕmerdür. Yaʿnī gümān-ı āferīniş zūrı senüŋ bāzū-yı ḳudretüŋde muẕmerdür, dimekdür.

با علم تو آشنا نیفتاد

یک مسئله دان آفرینش[1366]

24. Bā-ʿilm-i to āşinā ne-y-üftād

Yek mesʾele-dān-ı āferīniş

Ey ʿārif-i maʿārif-i ʿilm-i evvelīn ü āḫirīn! Dānā-yı fıṭrat senüŋ baḥr-ı bī-pāyān olan ʿulūmuŋ bir mesʾelesine āşinā olamamışdur, dimekdür.

نظارهٔ چهرهٔ حسودت

وجه غشیان آفرینش[1367]

25. Neẓẓāre-i çehre-i ḥasūdet

Vech-i ġaşeyān-ı āferīniş

"Ġaşeyān" ḳuşmaḳ maʿnāsınadur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey nūr-ı ʿālem v'ey maḳṣad-ı nevʿ-i benī ādem! Ḥasūd-ı lā-yesūduŋ çehre-i nā-pāki manẓarından āferīniş vech-i ġaşeyān ṭutar. Yaʿnī āferīniş çehre-i ḥasūdı göricek ḳuşmaḳ muʿāmelesini eyler, dimekdür.

افسانهٔ سرنوشت خصمت

ترزیق بیان آفرینش[1368]

26. Efsāne-i ser-nüvişt-i ḫaşmet

Terzīḳ-ı beyān-ı āferīniş

"Terzīḳ" bulanıḳ söz ve herzeyāt maʿnāsınadur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey şāh-ı ʿālem! Ḫaşmuŋ

[1366] Fıtrat meselelerini bilenlerden birisi bile senin ilmine vakıf olamadı.

[1367] Sana hasetlik edenlerin yüzüne bakmak, fıtratın kusmasına neden olur.

[1368] Senin düşmanının kaderinin hikâyesi fıtrat beyanının saçmalarıdır.

[141b]

ser-nüvişti efsāneleri āferīnişüŋ herze vü terzīḳidür. Yaʿnī ol ḫaşm-ı bed-nihāduŋ fıṭrat-ı ẕātiyyelerinde olan bulanıḳlıḳdur ki anuŋ efsāne-i ser-nüviştidür.

با مستئ شوق تست عرفي

از بیخبران آفرینش[1369]

27. Bā-mestī-i şevḳ-i tost ʿUrfī

Ez-bī-ḫaberān-ı āferīniş

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey muḳtedā-yı ins ü cān v'ey müşkil-güşā-yı derdmendān! ʿUrfī-i şūrīde-ḥāl senüŋ ʿaşḳ u maḥabbetüŋden āferīnişüŋ bī-ḫaber ü ḥayrānlarındandur. Yaʿnī keyfiyet-i āferīniş senüŋ şevḳüŋden ne ḳadar ḥayrānları ḫalḳ eylemiş ise ʿUrfī daḫı anlardan biridür, dimekdür.

در مغز دماغ او خبر نیست

از عنبر بان آفرینش[1370]

28. Der-maġz-ı dimāġ-ı ū ḫaber nīst

Ez-ʿanber-i bān-ı āferīniş

Ḳıṭʿa: "Bān" ḫoş ḳoḳu bir aġaca dirler.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ol kimesnenüŋ dimāġ-ı āferīnişüŋ bānı ʿanberinden muʿaṭṭar olmaz ki yaʿnī rāyiḥa-i ʿanber-fıṭratdan ḥisse-yāb olamaz ki

دعوی کن نعت لایق تو

رسوای جهان آفرینش[1371]

29. Daʿvā-kon-ı naʿt-i lāyık-ı to

Rüsvā-yı cihān-ı āferīniş

[1369] Urfi senin şevkinin sarhoşluğu ile fıtrattan habersizlerden olmuştur.

[1370] Onun beyninin içinde fıtratın hoş kokularından bir haber yoktur.

[1371] Sana layığı ile övgü yazdığını iddia eden fıtrat dünyasının yüz karasıdır.

Maḥṣūl-ı Beyt: Muʿaṭṭar ʿanber-fıṭrat olamadığından ġayrı rüsvā-yı cihān-ı āferīniş olur. Ol kes ki senüŋ şān-ı vālā-nişānuŋa müsteḥaḳ u şāyān naʿtuŋ inşāsına daʿvā eyleye. Yaʿnī ol kes ki senüŋ şānuŋa sezāvār ve kemā-yenbeġī naʿt söyler diyü daʿvā eyler. Rüsvā-yı ʿālem-i āferīniş olur, dimekdür.

دارد بعنایت تو عرفي

حرفی ز زبان آفرینش[1372]

30. Dāred be-ʿināyet-i to ʿUrfī

Ḥarfī zi-zebān-ı āferīniş

Ḳıṭʿa: Ey ẕāt-ı tamām! ʿUrfī-i nā-kām senüŋ ʿināyet v keremüŋ ümīdi içün zebān-ı āferīnişde bir ḥarf ṭutar. Yaʿnī beyt-i şānīyi niyāz ider.

برخیز که شور کفر برخاست

ای فتنه نشان آفرینش[1373]

31. Ber-ḫīz ki şūr-ı küfr ber-ḫāst

Ey fitne-nişān-ı āferīniş

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey fitne-i āferīnişi iskāt idici olan ḥuccetü'l-islām ḳalḳ ve ʿāciz ümmetüŋi naẓar eyle. Zīrā şūriş-i küfr ve fitne-i ʿışyān ayaġa ḳalḳmışdur. Pes niyāzmendüm ki ḳalḳup bu ḥāli ʿacze-maḳūle ümmetüŋden dūr eyleyesüŋ.

24

Bu Ḳaṣīde-i Dāġdaġa-fersā-yı Ḥarf-i Kāf Sābıḳan Ẕikri Mürūr İden Mīr Ebū'l-Fetḥ-i Leşker-Şikāf Zīr-i Ziynetde olan Raḫş-ı Ṣafā-baḫş-ı Bād-reftāruŋ Şenā vü Sitāyişgerligindedür

[mefāʿilün/feʿilātün/mefāʿilün/feʿilün]

تبارک الله ازین آسمان شتاب کرنگ

که نعل آینه رنگش ندیده ژنگ درنگ[1374]

1. Tebārekallāh ez-īn āsumān-şitab küreng

Ki naʿl-i āyine-rengeş ne-dīde jeng-i direng

[1372] Urfi senin yardımın için fıtrat dilinde bir harf tutar.

[1373] Kâfirlik heyecana geldi, ey fıtrat fitnelerini söndüren zât ayağa kalksana.

[1374] Asuman süratli o ata maşallah ki ayna renkli nallarına duraklama pası değmemiştir.

“Tebārekallāh” maḥall-i taḥsīndür. “Küreng” bir nevʿ keskin ve kūhlān atdur ki anlar ekṣeriyā ʿArab memleketlerinden gelür. “Direng” dal’uŋ kesri ve “rā” ile nūn’uŋ sükūnıyla bir demir veyāḫūd ġayr bir nesne üzerine pas ve jeng ṭurmaḳ maʿnāsınadur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Tebārekallāh böyle bir āsumān-şitāb olan esb-i küreng ki anuŋ āyīne-reng olan naʿli eglenmeklik ve ṭurmaḳlıḳ pasını görmemişdür. Yaʿnī raḫş-ı meẕkūr böyle bir bād-reftār ve çarḫ-kirdār esb-i tīz-güẕārdur ki aṣlā ṭurup ve sākin olmaḳlıḳ jengi anuŋ āyīne-reng naʿli görmemişdür. Zīrā at ṭulada

[142a]

ṭura ṭura naʿli jeng-gīr olur. Bunuŋ tīz-reftārlıġı bir derecededür ki aṣlā naʿl-i musayḳal sāḫtesini jeng-i sükūnet istīʿāb eylemişdür, dimekdür.

اگر بساحت میدان او در آید غم

وگر گشاده شود از هجوم دل تنگ[1375]

2. Eger be-sāhet-i meydān-ı ū der-āyed ġam

Veger güşāde şeved ez-hücūm-ı [ġam] dil-teng

“Sāḥat” meydān dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Eger ol esb-i āsumān-şitābuŋ meydānı feżāsında ġamuŋ kendisi gelecek olursa yine ol ġumūmuŋ üzerine ġumūmuŋ hücūmından yaʿnī ġumūm-ı sāʾirenüŋ hücūmından kendine vāḳıʿ olacaḳ dil-tengī-i sürūr u ḥubūr güşāde olur. Pes meşhūrdur ki ata binmekde sürūr u ferāḥ vardur, dirler. Bu esb-i ṣabā-reftāruŋ meydān u feżāsı bir derecelerde vādī-i sürūrdur ki eger keyfiyet-i ġam bir ādem olup ol meydān-ı ferāḥ-fezāya hücūm-ı ġumūm-ı vālāmdan maġmūm u mükedder gelse fi’l-ḥāl ḫāṣiyet-i feżā-yı meẕkūr teʾṣīrinde ol ġumūmuŋ dil-tengī-i neşāṭ u sürūra tebdīl olup kendisinde eṣer-i ġam ḳalmaz, dimekdür.

در این هوس که رود همعنان او نفسي

شبان روز زند شاطر سپهر شلنگ[1376]

3. Der-īn heves ki reved hem-ʿinān-ı ū nefesī

[1375] Eğer gam onun meydanına gelirse gamdan dolayı gönlü dar olan kişinin gönlü açılır.

[1376] Onunla bir nefes beraber gitme hevesinden dolayı gökyüzü cazgırı gece gündüz nara atar.

Şebāne rūz zened şāṭır-ı sipihr şeleng

“Şāṭır-ı sipihr” sipihrüŋ şāṭırı dimekdür. Murād kendi sipihrdür. Lüġātde “şāṭır” vüzerā vesāʾir kibāruŋ donanmış atlarına süvār olup kibāruŋ pīş-revi olurlar. “Şeleng” atı oynadurken cündīnüŋ he he hey diyerek naʿra vü āvāze dirler. Türkīde “şelleng” dirler.

Maḥṣūl-ı Beyt: Şāṭır-ı sipihr bu hevesdedür ki bir nefes evvel raḫş-ı āfitāb şitā ile hem-ʿīnān ola. Yaʿnī şāṭır-ı sipihr Mīr Ebū’l-Feṯḥ raḫşıyla bir nefes hem-ʿīnān olayum sevdāsıyla giceler ve gündüzler şelleng naʿrasın urur. Pes tebārekallāh böyle esbe ki şāṭır-ı felek bile raḫşına süvār olup şelleng naʿrasıyla at ḳızdurmadadur tā ki bir daḳīḳa ol esb-i gerdūn-şitāb ile hem-ʿīnān ola. Ve’l-ḥāṣıl esb-i meẕkūr bir mertebe tīz-reftārdur ki şāṭır-ı sipihr anuŋla bir nefes hem-ʿīnān olsun içün rūz u şeb naʿra-i şelleng urur, dimekdür.

سبکروی که چنان بردود چو زخمه بتار

که نغمه لب نگشاید بعرصهٔ آهنگ[1377]

4. Sebük-revī ki çünān ber-deved çü zaḫme be-tār

Ki naġme leb ne-güşāyed be-ʿarṣa-i āheng

“Deved” devīden’dendür. Pūyān maʿnāsına. “Tār” sāz teline dirler. “ʿArṣa” meydān dimekdür. “Āheng” ḳaṣd ve ırlamaġa şürūʿ itmege dirler. Bu taʿbīrler bundan kināyedür ki baʿżı sāzende ḍarb-ı tāziyāneyi ḥadden efzūn tīz idüp ʿarṣa-i āhengde muġannī olan kimse uṣūlden bīrūn olduġından sāz ile taġannīye mecāli ḳalmaduġıdur. Pes buyurur ki:

Maḥṣūl-ı Beyt: Sāzendelerüŋ tār-ı sāz üzerinde zaḫme-i tāziyānesi gibi ol esb-i āsumān-şitābuŋ sebük-rev tīz-reftārlıġı

[142b]

bir mertebe derece-i ġāyetdedür ki anuŋ ʿarṣa-i cevelāngāhında naġmenüŋ kendisi āheng-i taġannīye leb-güşāde olamaz. Yaʿnī tīzī-i zaḫme-i tār ki taġannīnüŋ kendisi pey-revlikde ʿācizdür. Keẕālik ol küreng-i gerdūn-āheng daḫı sebük-revlikde bir mertebe tīz-reftārdur ki eger taġannīnüŋ kendisi muġannī olsa ve gelüp ol ʿarṣada āheng-i naġme eylese yine ol esbüŋ nākil ve uṣūl-i çehendegīden ʿāciz ḳalup pey-rev olmaġa mecāli ḳalmaz. Ve’l-ḥāṣıl naġme ki ṭarfetü’lʿayn içinde hezārı icrā olur. Yine ol esbüŋ sebük-revligi pey-rev olmaḳ içün leb-güşāde idemez, dimekdür.

[1377] Mızrabın tara vurduğu gibi öyle hızlı gider ki nağme ağzını ahenk meydanında açamaz.

جهنده ای که بگاه جهندگی شاید

که جوهر تنش آید برون ز جامهٔ تنگ[1378]

5. Cehendeī ki be-gāh-ı cehendegī şāyed

Ki cevher-i teneş āyed birūn zi-câme-i teng

"Çehende" şıçrayıcı ve atlayıcı dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ol küreng-i ṣabā-şitāb-ı berḳāsā esbābı çehendegīde bir mertebe tīz-rev ü ṣabīḥ at yörük atlar ve ḥīn-i tek ü pūda raḫş-ı raḫşende-i mūriyāndur ki ṭırnaġından āteş çıḳmaḳ vaḳt-i çehendegīde cevher-i teni câme-i renginden ṭışra çıḳarsa lāyıḳdur. Yaʿnī ḥīn-i çehendegīde lāyıḳdur ki cevher-i teninden çıḳup reng-i āḫer kesb eyleye. Nitekim at keskin yürürken aṣıl renginden reng-i āḫere döner. Pes bu raḫş-ı ṣafā-baḫş cān u dil-i berḳ-āsa ḥīn-i çehendegīde reng-i āḫere tebdīl olursa maḥall-i istiġrāb degildür, dimekdür.

اگر کنند بمثل طی ساحت اضداد

ز طبع شهد بکامی رود بطبع شرنگ[1379]

6. Eger konend be-meṣel ṭayy-ı sāḥāt-i eżdād

Zi-ṭabʿ-ı şehd be-kāmī reved be-ṭabʿ-ı şereng

"Sāḥat" meydān dimekdür. "Eżdād" "żıdd"uŋ cemʿidür. Meṣelā āteş ile bārūd ve ḳar ile güneş ve ḫāk ile bād ve ecel ile ṣıḥḥat ve zehr ile şeker **ve ḳīs ʿaleyhi'l-bevāḳī**[1380]. "Şereng" zehr dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: fi'l-meṣel eger ol esb-i küḥeylān neseb-i sāḥāt-ı eżdādı ṭay itmek ḳaṣd iderse ṭarfetü'l-ʿaynda irişür. Yaʿnī lüġātı ẕikr olınan eżdād ki buʿdiyetleri ḳıyāmete dek birbirine ḳarīn olmaḳdan başḳa ṭay itmekle şehd ile şerengüŋ miyāneleri celb olmaḳ ḫārıḳ-ı ʿāde iken fi'l-meṣel ol raḫş-ı ṣafā-baḫş eżdād-ı meẕkūruŋ miyānesinüŋ sāḥātini ṭay itmek murād eylese ān-ı vāḥidde celb ü ṭay eyleyüp birinden āḫire varur, dimekdür.

وگر کنند بوی نسبت درنگ بسهو

[1378] Öyle bir sıçrayan ki sıçradığı zaman onun bedeninin özü dar gömlekten çıksa yeridir.

[1379] Eğer mesela zıtların sahasından geçerse, tatlı tabiatından kolaylıkla zehir tabiatına gider.

[1380] Gerisini bundan kıyas edin.

شتاب فهم شود بعد از این زلفظ درنگ[1381]

7. Veger konend būy nisbet-i direng be-sehv
Şitāb fehm şeved baʿd ez-īn zi-lafẓ-ı direng

“Direng” ṭurġunluḳ ve tenbellik dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Eger ol raḫş-ı şafā-baḫş sehv ü ḫaṭā ṭarīḳiyle ʿalāmet-i direngi nisbet iderler ise yaʿnī vāḳıʿu’l-ḥāl olmayup sehv ile aŋa ṭurġunluḳ ḥāletin nisbet iderlerse bundan ṣoŋra lafẓ-ı direngden şitāb fehm olınur. Yaʿnī anuŋ tīz-reftārlıġı derece-i ġāyetden geçmiş iken ḥālet-i direngi aŋa nisbet eyleseler derḥāl lafẓ-ı direngī şitāba münḳalib olup külliyyen

[143a]

lafẓ-ı direng aradan ḳalḳar, dimekdür.

زمانه گفت زهی آسمان قوس و قزح
بزیر سینهٔ او چون بدید زرین تنگ[1382]

8. Zamāne goft zihī āsumān u ḳavs-ı ḳuzaḫ
Be-zīr-i sīne-i ū çün bedīd zerrīn teng

“Ḳavs” ʿArabīde yay dimekdür. Lākin ḳavs u ḳuzaḫ ṣol ʿalāmetdür ki yaġmur sükūnet bulduḳda çehre-i āsumān üzerine çekilür. Türkīde Meryem aŋa ḳuşaġı ve alāyim-i semā daḫı dirler. “Teng” ḳolan dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Zamāne çünki ol esbüŋ sīnesi altında zerrīn ḳolanı gördi, fi’l-ḥāl zihī āsumān ve zihī ḳavs-i ḳuzaḫ didi. Yaʿnī esbi āsumāna ve zerrīn ḳolanı ḳavs-i ḳuzaḫa temṣil ṭarīḳiyle zamāne ol esbi ziyāde taḥsīn eyledi, dimekdür.

ستاره گفت که اینک سپهر و چشمهٔ مهر
نشانهٔ سم او دید چون بروی النگ[1383]

9. Sitāre goft ki īnek sipihr ü çeşme-i mihr
Nişāne-i süm-i ū dīd çün be-rūy-ı eleng

[1381] Eğer ona yanlışlıkla duraksama nispet edilirse ondan sonra duraksama sözünden hız anlaşılır.

[1382] Onun göğsünün altında altın renkli bağı görünce felek, ne güzel gökyüzü ve gökkuşağı, dedi

[1383] Çimenlikte onun atının toynağının izini görünce yıldız, işte gökyüzü ve güneş pınarı, dedi.

“Süm” żamm-ı sīn ve mīm ile ṭırnaḳ dimekdür. “Eleng” żamm-ı hemze ve sükūn-ı lām u nūn ile çemenzār ve çayır yerlerine dirler.

Maḥṣūl-ı Beyt: Çemeni āsumāna ve naʿli çeşme-i ḫurşīde temṡil ṭarīḳiyle buyurur ki: Rūy-ı āsumāndan sitāre aşaġa naẓar idüp ol esb-i ṣabā-reftāruŋ ṭırnaġı naʿlinüŋ nişānesini göricek didi ki: Ḥayf! Bizüm bunda ṭurduġumuz meger sehv imiş. Zīrā işte aşaġa āsumān ve çeşme-i ḫurşīd. Yaʿnī maḥall-i çayırda sitāre ol esbüŋ naʿlin şaʿşaʿasın göricek āsumānda sitāreler didi ki: İşte āsumān ol maḥal imiş ve işte çeşme-i ḫurşīd. Pes bize bu maḥalde ṭurmaḳ meger sehven imiş, dimekdür.

حساب طول امل در فضای میدانش

چو نقطه امده است در شمارهٔ فرسنگ[1384]

10. Ḥesāb-ı ṭūl-ı emel der-ḳażā-yı meydāneş

Çü noḳṭa āmedeest der-şumāre-i ferseng

“Ṭūl-ı emel” dünyā ḫuṣūṣiçün ziyāde māl-i ḥülyāya dirler. “Ferseng” on iki biŋ adım yire dirler.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ol esb-i serīüʿs-seyrüŋ pertev-endāz eyledügi meydānı feżāsında ṭūl-ı emelüŋ ḥesāb-ı ferseng-şumārında keʾenne bir noḳṭadur. Yaʿnī anuŋ cevelān eyledügi feżāsı ol ḳadar bī-nihāye vüsʿatlüdür ki eger ṭūl-ı emel dırāzlıġını anda ferseng ile şumār olınsa ancaḳ bir noḳṭa miḳdārı cürmi ve ṭūlı olur. Yaʿnī mādām ki ol esb-i āsumānī-şitābuŋ aŋa göre cevelāngāhı daḫı muḳarrerdür. Murād Mīr Ebū’l-Fetḥ’üŋ zīr-i idāresinde memālikin vüsʿatgehligidür. Ḥāṣılı ol esbüŋ cevelān yeri bir mertebe ṭūl u dırāzdur ki ferseng şumārında ṭūl-ı emel ancaḳ bir noḳṭa miḳdārıdur, dimekdür.

Ḳıṭʿa:

شهی که صیقل رأی هدایت افروزش

چنان زدود ز آیینه ها کدورت ژنگ[1385]

11. Şehī ki ṣayḳal-ı reʾy-i hidāyet-efrūzeş

Çünān züdūd zi-āyīnehā küdūret-i jeng

[1384] Onun meydanının genişliğinde dünya arzulrının uzunluğunun hesabı fersahlar yanında bir nokta gibidir.

[1385] Öyle bir sultan ki onun yol gösterici aklının cilası aynalardan bulanıklık pasını öyle sildi ki.

“Züdūd” pasdan açmaġa dirler.

Maḥṣūl-ı Beyt: Bālāda şerḥ ü beyān olan raḫşuŋ rākibi bir pādişāh-ı ʿālī-ḳadr ki anuŋ

[143b]

hidāyet-efrūz reʾy-i ṣayḳalı āyīne-i dilleri küdürāt-ı jengden ancılayın güşād eylemişdür ki yaʿnī bir ʿālī-ḳadr pādişāhdur ol ki dehrüŋ āyīne-i göŋüllerinden jeng-i küdürātı anuŋ hidāyet-efrūz olan reʾy-i muṣayḳalı ancılayın güşād eylemişdür ki.

که برده شاهد ایمان برای کحل بصر

سیاهی از شکن زلف لعبتان فرنگ[1386]

12. Ki borde şāhid-i īmān berāy-ı küḥl-i baṣar

Siyāhī ez-şiken-i zülf-i luʿbetān-ı Fireng

“Şāhid-i īmān” īmān maḥbūbı dimekdür. “Luʿbetān-ı Fireng” Fireng’üŋ luʿb idici maḥbūbları dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Küdüret-i jendgen ʿālemi bir mertebe güşād eyledügi küḥl-i baṣarī-i şāhid-i īmān luʿbetan-ı Fireng’üŋ zülfinüŋ ḳıvrığınuŋ siyāhlığından almışdur. Yaʿnī luʿbetan-ı Fireng ki īmāndan bī-behre iken şimdi şāh bir mertebe küfr-i ẓulumātı ve jeng-i küdürātı āyīne-i dillerden maḥv eyledügi şāhid-i īmān küḥl-i baṣarı anlaruŋ zülfi siyāhlığından alur, dimekdür. Ḥāṣılı luʿbetan-ı Fireng īmān ile müşerref olup şān u şöhret-i īmāna revnaḳ virdiler, dimekdür.

مطرفشان شود ار ابر قهره او بر کوه

شود چو آب و در آید بزیر صفحهٔ سنگ[1387]

13. Maṭar-feşān şeved er ebr-i ḳahr-ı ū ber-kūh

Şeved çü āb u der-āyed be-zīr-i ṣafḥa-i seng

Maḥṣūl-ı Beyt: Ol pādişāh-ı nāfiẕü’l-ḥükmüŋ ḳahr buludı eger ṭaġlar üzerine matar-feşān olursa yaʿnī ḳahr ṭarīḳiyle kūhlara yaġmur ṣaçarsa anuŋ şiddet-i ḳahrı ḫavfından ṭaġlar ṣu

[1386] İman güzeli gözüne sürmesi yapmak için Frenk’in aldatıcı güzellerinin saçının kıvrımından siyahlık almıştır.

[1387] Eğer onun gazap bulutu dağın üzerine yağmur saçmaya başlarsa dağ su gibi olur taşın altına girer.

gibi arınup ṭaş altından cārī olurlar. Ve'l-ḥāṣıl kemāl-i ḫavflarından ṭaġlar eriyüp zīr-i sengden ṣular aḳar, dimekdür.

ایا شهی که بدل گرمئ حمایت تو

بروی بیضهٔ شاهین نشسته ماده کلنگ[1388]

14. Eyā şehī ki be-dil-germī-i ḥimāyet-i to

Be-rūy-ı beyża-i şāhīn nişiste māde küleng

"Germī-i dil" göŋül ḳızġınlıġından kināyedür ki murād şefḳatdür. "Māde küleng" ṭurnanuŋ dişisine dirler.

Maḥṣūl-ı Beyt: Zihī pāk-nejād pādişāh ki mübārek göŋlinüŋ şefḳat u merḥametin ḥıfẓ u ḥimāyesiyle yaʿnī kemāl-i merḥamet ü mürüvvetinden ʿāleme olan ḥimāyeŋ bir mertebededür ki ḥayvānāt ve cins-i ṭuyūra bile işābet idüp kesb-i ḫużūr birle şāhīn yuvası yumurtaları üzerinde dişi ṭurna oṭurup anları idāre birle yumurtlamadadur. Pes bu miṣillü ḫarekāt-ı ḫārıḳ-ı ʿādet bir keyfiyet ise de senüŋ ḥimāyeŋ ancaḳ bugün aḥkāmı fiʿle getürmişdür, dimekdür.

اگر دهی بضمیرت عنان نظم امور

رود بصنعت روشنگری طبیعت ژنگ[1389]

15. Eger dehī be-żamīret ʿinān-ı naẓm-ı umūr

Reved be-ṣanʿat-ı rūşengerī ṭabīʿat-ı jeng

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey pādişāh-ı ʿadālet-penāh! Naẓm-ı umūr-ı ʿālemi eger żamīr-i münīrüŋe ḫavāle ider iseŋ yaʿnī kāffe-i ʿālemiyān umūr-ı naẓmuŋa irāde-i ʿaliyye-i ḫidīvānın taʿaluḳ ider ise hemān-dem ṭabīʿat-ı jeng ṣanʿat-ı rūşengerüŋe münḳalib olur. Ve'l-ḥāṣıl ḥükmüŋ [144a]

ʿāleme bu nevʿle nāfiẓdür, dimekdür.

بعون عینک رأی تو اعمئ فطرت

[1388] Ey şah ki senin himayenin gönül sıcaklığından dolayı dişi turna, şahin yumurtası üzerine oturmuştur.

[1389] Eğer işleri düzene sokma dizginini kendi zamirine verirsen paslı tabiat aydınlatma sanatına doğru gider.

کند مشاهده از نغمه صورت آهنگ[1390]

16. Be-ʿavn-i ʿaynek-i reʾy-i to aʿmā-yı fıṭrī
Koned müşāhede ez-naġme ṣūret-i āheng

"ʿAynek" ḳuvve-i baṣarda żaʿfı olanlar gözlerine ḳuvvet-i baṣar içün istiʿmāl eyledükleri āyīnedür. "Aʿmā-yı fıṭrī" māderinden aʿmā tevellüd eyleyen kimesneye dirler.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey Şāh! Reʾy ü feṭānetüŋ ʿavnı gözligiyle aʿmā-yı fıṭrī bir mertebe binā olur ki naġme vü terennümüŋ āhengi vaḳtinde ṣūret-i naġmeyi yaʿnī çehre-i naġamātı müşāhede eyler. Ve'l-ḥāṣıl naġme ki nefs ü nuṭḳ ile ḥuṣūl-peẕīr olmış bir keyfiyet-i rūḥānīdür, luṭfuŋ iʿānesi müʾeşşirdür ki aʿmā-yı fıṭrīye işābet eylese ṣūret-i naġmeyi müşāhede eyler, dimekdür.

بکاشتند برای نمونه صورت دهر
جهان جاه ترا میزدند چون نیرنگ[1391]

17. Be-kāştend berāy-ı nümūne ṣūret-i dehr
Cihān-ı cāh-ı to-rā mīzedend çün nīreng

"Be-kāştend" ekdiler dimekdür. "Mīzedend" urdılar dimekdür. "Nīreng" ḥīle vü naḳş dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey Şāh! Cāh u celāletüŋ cihānını mādām ki naḳşe urdılar, yaʿnī şevketüŋ naḳşını iẓhār idecekleri vaḳt ibtidā işbu dehrüŋ peyker ü ṣūretini nümūne içün ekdiler. Ve'l-ḥāṣıl nuḳūş-ı ʿālemi ibtidā eylemekden maḳṣad ancaḳ senüŋ cāh u celālüŋ nümūnesi tā ki aŋa göre tertīb-sāz-ı ḳavāʿid-i şevketüŋe şürūʿ olına, dimekdür.

محیط عالم جاه تو دارد آن وسعت
که بر شکوه الهی هست دائره اش تنگ[1392]

18. Muḥīṭ-i ʿālem-i cāh-ı to dāred īn vüsʿat
Ki ber-şükūh-ı ilāhī hest dāʾireeş teng

[1390] Doğuştan kör olan kimse senin düşünce gözlüğünün yardımıyla aheng suretinden besteleri görür.

[1391] Senin ihtişam dünyanı süslerken bir örnek olarak dünyanın yüzünü ektiler.

[1392] Senin ihtişam dünyanın çevresi o kadar geniştir ki onun dairesi (sadece) Allah'ın büyüklüğü yanında dardır.

“Şükūh” heybet ü ʿaẓamet dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey Şāh! ʿĀlemi iḥāṭa itmiş cāh u şevketüŋ şol vüsʿati ṭutar ki Ḥaḳ Teʿālā’nuŋ celālet ü ʿaẓameti üzerine tengdür. Yaʿnī muḥīṭ-i ʿālem olan cāhuŋ ṭūlı vü ʿarżı bir mertebe vüsʿatlüdür ki ancaḳ muḥīṭ-i kevn ü mekān Ḥaḳ Teʿālā’nuŋ ʿaẓamet ü kibriyāsından küçükdür. Yoḫsa māsivādan vüsʿatlüdür, dimekdür.

زهی محال چو حفظت ببحر خیمه زند

که بعد از این شکند زورق حباب نهنگ[1393]

19. Zihī muḥāl çü ḥıfẓet be-baḥr ḫayme zened

Ki baʿd ez-īn şikened zevraḳ-ı ḥabāb neheng

“Ḥabāb” şu üzerinde ḳabarcıḳlara dirler ki anı zevraḳ ʿad buyurmışlardur. “Neheng” timsāḥ didükleri balıġuŋ ismidür ki ekşeriyā deŋizde sefīneler andan iḥtirāz üzere olurlar imiş.

Maḥṣūl-ı Beyt: Şevket ü ṣalātanatuŋ ḥıfẓ u ḥimāyesi mādām ki baḥr üzerine ḫayme-zen ola, ʿaceb muḥāldür ki andan ṣoŋra ḥabāb-ı żaʿīfü’l-esbābuŋ zevraḳın neheng-i kūhāsā şikest eyleye. Yaʿnī ʿāleme ḥimāyeŋ ol mertebe işābet itmiş ki baḥr-ı muḥīṭde zevraḳ-ı ḥabābı neheng-i kūh denk şikest itmeye cesāret idemez, dimekdür.

اگر نه طبع تو محمل طرازعالم بودی کي

عروس علم نشستی بهودج فرهنگ[1394]

20. Eger ne-ṭabʿ-ı to maḥmil-ṭırāz-ı ʿālem būdī key

ʿArūs-ı ʿilm nişestī be-hevdec-i ferheng

“Maḥmil” yüklük ve meclis aġırlıġına daḫı istiʿmāl iderler. “Egerne”nüŋ ne’si būdī’ye

[144b]

żamīrdür. “Ne-būdī” yerine aḫẕ olınur. “Hevdec” maḫfe ve meclisüŋ bālāsı.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey Şāh! Ṭabʿ-ı ʿadālet-perverüŋ maḥmil-ṭırāz-ı ʿālem olmayaydı ḳaçan ʿarūs-ı ʿilm ʿaḳl ferhengi maḥfiline geçüp oṭurabilürdi? Ferheng ʿaḳl ıssı ve hünerver

[1393] Senin koruyucu gücün denizlere çadırını kurarsa bundan sonra timsahın köpük teknesini kırması ne kadar imkânsızdır.

[1394] Eğer senin tabiatın âlem mahmilini süslemeseydi ilim gelini kültür mahfesine nasıl otururdu.

dimekdür. Yaʿnī ʿilme riʿāyetüŋ olmayaydı ḳaçan cümle eşyādan ehl-i ʿuḳūl ʿindlerinde muʿteber ü maḳbūl olurdı? dimekdür.

دل سیاه عدوی ترا اگر گویند

که نسبتی بسپهرش بود بهیأت ورنگ[1395]

21. Dil-i siyāh-ı ʿadū-yı to-rā eger gūyend

Ki nisbetī be-sipihreş buved be-heyʾet ü reng

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey Şāh! Rū-siyāh u seng-dil, ʿadūŋı reng ü heyʾet ḫuṣūṣında sipihre nisbet iderler. Yaʿnī ʿadū-yı bed-peykeri sipihre beŋzedürler ise fi'l-ḥāl:

بیرون روند عناصر عصیروش ز فلک

ز بسکه دائرهء آسمان بگردد تنگ[1396]

22. Bīrūn revend ʿanāṣır ʿaṣīrveş zi-felek

Zi-bes ki dāʾire-i āsumān be-gerded teng

"ʿAnāṣır" felegüŋ ʿanāṣır-ı erbaʿasıdur. Meṣelā kūre-i ḫāk ve kūre-i āb ve kūre-i hevā ve kūre-i nār gibi. "ʿAṣīr" üzüm şırasına dirler. "Teng" ṣıḳındıdan kināyedür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Eger ʿadū-yı rū-siyāhı reng ü heyʾetde fi'l-meṣel temṣil ṭarīḳiyle sipihre nisbet iderlerse dāʾire-i āsumān bir mertebe dūçār-ı zīḳ-ı girībān ve giriftār-ı tengnāyī-i bī-sāmān olur ki der-ḥāl ʿaṣīrveş felekden ʿanāṣır-ı erbaʿa ṭışra dökilür. Yaʿnī sipihr ol bed-rengi kendisine nisbet itdüklerin güş idicek ol ḳadar ṣıḳındıya giriftār olur ki tengliginden ʿanāṣıruŋ anda ṭurmaġa mecāli ḳalmayup der-ḥāl ʿaṣīrveş süzilür, ṭışra aḳar, dimekdür.

فروغ شعلهٔ قهرت فتد چو در اجسام

بچشمه زار بزاید سمندر از خرچنگ[1397]

23. Fürūġ-ı şuʿle-i ḳahret füted çü der-ecsām

Be-çeşmezār be-zāyed semender ez-ḫarçeng

[1395] Eğer senin düşmanının siyah yüreğini eğer şekil ve renk olarak feleğe benzetirlerse.

[1396] Gökyüzü dairesi çok fazla dar olduğundan dolayı unsurlar usare gibi felekten dışarı çıkarlar.

[1397] Senin gazap alevinin ışığı cisimlerin üzerine düşerse pınar kenarında yengeçten semender doğar.

“Ecsām” cism’üŋ cemʿidür ki murād ecsām-ı ḥayvānātdur. “Be-zāyed” ṭoġar ve ẓuhūr eyler, dimekdür. “Ḫarçeng” şu içince zindegānīlik iden maḫlūḳdan yengeç didükleri cānverdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey Şāh! Şuʿle-i ḳahruŋ fürūġı eger ecsām-ı muḫtelife içine düşerse yaʿnī āteş-i ḳahruŋ aydınlıġı ecsām-ı mevcūdāt üzerine şaʿşaʿa ṣalarsa ecsām-ı maḫlūḳ bir mertebe ṭabʿ-ı nārī olup ḥālet-i sūziş kesb eyler ki çeşmezārda yaʿnī şular kenārında taʿayyüş ü zindegānīlik iden ḫarçeng-i ābī ṭabʿından murġ-ı semender tevellüd itmege başlar. Ve’l-ḥāṣıl ecsām-ı cümlesi nārī-ṭabʿ olurlar, dimekdür.

بزود تر بکف آرم عنان معنی را

که هیبت تو رباید ز روی اعدا رنگ[1398]

24. Be-zūdter be-kef ārem ʿinān-ı maʿnā-rā

Ki heybet-i to rubāyed zi-rūy-ı aʿdā reng

“Rūbāyed” ḳapar dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: ʿİnān-ı maʿnāyı tezcek ele getüreyüm. Zīrā senüŋ heybet ü ṣalābetüŋ rūy-ı aʿdādan rengi iẕāle ider. Yaʿnī heybet ü ṣalābetüŋ bir mertebe şedīdu’s-ṣavletdür ki aʿdā müşāhede

[145a]

ile fi’l-ḥāl çehresi lāle-reng iken zerd olup rengi maḥv olur. Pes maʿnāyı tezce aḫẕ ideyüm tā ki reng-i aʿdā ile maʿnā maḥv olmaya, dimekdür.

خرد عرائس ابکار کفت و میگردد

ز بهر آنکه نه راضی بود ز رنگ برنگ[1399]

25. Ḫıred ʿarāʾis-i ebkār goft u mīgerded

Zi-behr-i ān ki ne-rāżī buved zi-reng-be-reng

“Mīgerded” döndi ve rücūʿ eyledi, dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey Şāh! Senüŋ medḥ ü sitāyişüŋde beyān eyledügüm maʿnālara ʿaḳl ʿarāʾis-i ebkār diyü ism-i ṭalāḳ eyledi. Yaʿnī ʿaḳl didi ki: Ele getürdügüm maʿnālar ki ismüŋi bükerler diyü ism ṭalāḳ ideyüm. Lākin yine peşīmān olup rücūʿ eyledi. Şu sebebden ki bu

[1398] Senin haybetin düşmanların yüzünden rengini yok ettiği için mana dizginini çok hızlı ele alırım.

[1399] Akıl bakire gelinler dedi ve döndü. Bu yüzden renkten renge girmeye razı değildir.

maʿnālar renkden renge taḥvīl itmege rāżī degildür. Zīrā ʿarāʾis-i ebkārda olan zīnet ʿārıżīdür. Bunlaruŋ ise ʿārıżī degildür. Yaʿnī zīnetleri ḳadīmdür. Pes ebkār-ı ʿarāʾis diyü ism ıṭlāḳ itmek rāżī degildür, dimekdür.

منش معارج افكار گفتم و خجلم

ازآنكه دارد از اين نام هم بغايت ننگ[1400]

26. Meneş meʿāric-i efkār goftem ü ḫaclem

Ez-ān ki dāred ez-īn nām hem be-ġāyet teng

“Meʿāric-i efkār” fikrlerüŋ ʿurūc idicek maḥall. Yaʿnī fikrüŋ nihāyet-i mülāḥaẓası dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Bu gevher-i maʿānīye ʿarāʾis-i ebkār diyü ʿaḳl ism ıṭlāḳ itmiş iken tekrār rücūʿ eyledüginden ġayrı kendim biʾẕ-ẕāt bu leʾālī-manẓūmları bir ismle tesmiye itmek tefekkür idüp didüm ki: var ise meʿāric-i efkārdur. Yaʿnī fikrüŋ nihāyet-i mülāḥaẓasıdur. Ziyāde olamaz didüm. Lākin didügümden baŋa ḫaclet vāḳıʿ oldı. Zīrā bu maʿnālar bu ismi daḫı kendine revā görmeyüp ġāyetde ḥicāb u ʿārdadur, dimekdür.

منم كه شسته ام از لوح مدعا نيرنگ

نه تشنگی كش آنم نه آرزوچش رنگ[1401]

27. Menem ki şusteem ez-levḥ müddeʿā nīreng

Ne-teşnegī-keş-i ābem ne-ārzū-çeş-i reng

“Müddeʿā” maṭlab u maḳṣad dimekdür. “Çeş” ṭatıcı dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ḫiṭāb-ı ʿām ṭarīḳiyle buyurur: Ben ol rind-i ḫāne-ber-dūşum ki levḥ-i müddeʿādan nuḳūş-ı ārzū-yı māsivāyı şust-şū eyledüm. Yaʿnī ārzū-yı dünyā ve ṭūl-ı emel-i bī-beḳādan el yudum. Pes ne ol maḳṣadlar teşnesi ve ne anuŋ rengi ārzūsınuŋ ṭatıcısıyum. Yaʿnī esbāb-ı dünyevīden kendime yeʾs getürüp anlardan berī olmışumdur, dimekdür.

بزير سايهٔ طوبى غنوده ام يعني

[1400] Ben ona düşüncelerin miracı dedim ama bu ad da ona dar geldiği için bundan mahcubum.

[1401] Ben iddia sayfasından hileleri yıkadım. Ne suya susamış biriyim ne de güzelliklere arzuluyum.

نه در عنان رکابم نه در رکاب درنگ[1402]

28. Be-zīr-i sāye-i Ṭūbā ġunūdeem yaʿnī
Ne-der-ʿinān-ı şitābem ne-der rikāb-ı direng

"Ṭūbā"dan murād bāb-ı tevekküldür. "ʿİnān-ı rikāb"dan murād cevher ü seḫā ve ṣāḥib-i ġanīdür. "Direng" ṭurġunluḳ dimekdür. Murād ġanī-i ġayr-ı seḫā olanlardur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ṭūbā aġacınuŋ zīr-i sāyesinde ımızġanurum. Yaʿnī bāb-ı tevekkülde baş ḳorum. Şöyle ki ne rikābuŋ ʿinānı ve ne direngüŋ rikābındayum. Yaʿnī ben şol eşḫāṣ-ı nāsdanum ki bāb-ı tevekkülde baş ḳoyup ḳażā vü ḳaderullāha rıżā virmişümdür. Pes öyle degil ki aṣḥāb-ı ġınā ve erbāb-ı buḫlüŋ ʿinān-ı iḫtiyārında olam ve anlaruŋ şermende-i

[145b]

iḥsānı olam, dimekdür.

بناز بالش تسلیم تکیه کرده مدام
کنایتیم بصلح و تبسمیم بچنگ[1403]

29. Be-nāz-ı bāliş-i teslīm tekye kerde müdām
Kināyetīm be-ṣulḥ u tebessümīm be-çeng

Mādām ki tekye-i ṣıdḳ u rıżāda ve bāliş-i teslīmde baş ḳodum. Yaʿnī nāz bālişi ve rıżā vü tevekküle teslīm oldum. Hemīşe kināyetüm ve işāretüm ṣulḥla ve tebessümüm cengledür. Yaʿnī başuma āfet-i fitne-i ceng irse ḳażāya rıżā birle **el-ḥükmü lillāh**[1404] diyüp āġāz-ı tebessüm iderüm. Ve daḫı ṣulḥ u taḥsīn gelse ne ḫoş ve ne güzel velvelesin işāret iderüm, dimekdür.

صنم بجیب نه تأثیر از در اسلام
ردا بدوش نه با یکدیگر بشهر فرنگ[1405]

30. Ṣanem be-ceyb ü ne-teʾşīr ez-der-i İslām
Ridā-be-dūş ne bā-yek-dīger be-şehr-i Fireng

[1402] Tuba gölgesi altında uykuya dalmışım yani ne acele dizgininde ne durma üzengisindeyim.

[1403] Her zaman teslimiyet yastığına yaslanmaktayım barışla kinayede cenkle tebessümdeyim.

[1404] Hüküm Allahındır.

[1405] Cebimde put taşıdığım hâlde İslam kapısından etkilenmedim. Sırtımda diğeriyle değil hırka ile bile Kafir memleketine giderim.

“Ṣanem” büt dimekdür. “Ridā” ṣūfīler omuzları üzerine şalduḳları şāldur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ben şol bī-pervā rind-meşrebüm ki ṣanemi ceybüme ḥıfẓ idüp ḥālbuki der-i İslāmdan müteʾeẕẕī olmazum. Yaʿnī ṣanemi ceybüme iʿtibār ṭarīḳiyle ilḳā idüp ikisiyle bile şehr-i Fireng’e varurum ve aṣlā dīnüm ḫalelinden pervām yoḳdur. Yaʿnī dīnüm ḫalel bulur ḫavfı ḳalb ü ḫāṭıruma ḫuṭūr eylemez. Zīrā cemīʿ-i mümkinātı yek naẓarla nigerānum. Ve yine dīnüme müteʿeẕẕā vü ḫaleli ḫavfından mütekeddir olmazam, dimekdür.

بکعبه نغمهٔ ناقوسم آورد بسماع

نماز بت بکنم گر قضا شود اژنگ[1406]

31. Be-Kaʿbe naġme-i nāḳūsem āvered be-semāʿ

Namāz-ı büt be-konem ger ḳażā şeved ājeng

“Ājeng” ḥükm maʿnāsına istiʿmāl olınur. Baʿżı nüsḫalarda “āhjeng” yerine “evreng” vāḳıʿ olmış.

Maḥṣūl-ı Beyt: Mevcūdātuŋ vaḥdet-i vücūd ḥasebiyle tecellī-i Ḥaḳḳ’ı cemīʿ-i mevcūdātda ẓuhūr itmiş gördügümden bir ḥāl kesb eyledüm ki ḥīn-i ziyāret-i Beytullāhīye naġme-i nāḳūs beni semāʿa getürür. Yaʿnī Kaʿbe’ye zāʾir olduġum ḥālde eger gūşuma ṣadā-yı nāḳūs gelse hemān-dem raḳṣ-āver olup cūşa gelürüm. Zīrā anda daḫı tecellī-i Ḥaḳ taʿalluḳ itmiş, müşāhede eylerüm. Pes bu sebebdendür ki büte namāz eylerüm. Eger ḳażā helāküme ḥükm idüp fetvā virürse de “put”dan murād cemāl-i mürşiddür ki ehl-i ṭuruḳ pīşgāh-ı mürşidde niyāz u perestiş eylerler. Pes bu namāz perestişinden fāriġ olmazam eger ḳatlüme ḥükm cārī olur ise de.

وگر سرود صمد ریزد از لبم در دیر

نفس همی شکنم در گلوی سینهٔ تنگ[1407]

32. Veger sürūd-ı ṣamed rīzed ez-lebem der-deyr

Nefes ne-mīşikenem der-gelū-yı sīne-i teng

[1406] Kabe’de çan sesi beni semaya başlattı. Eğer kaza hüküm olursa puta namaz kılarım.

[1407] Eğer manastırda Allah’ın zikri dudağımdan dökülürse dar göğsümün boğazındaki nefesimi kesmem.

Eger deyrde lebümden terāne-i ṣamed cārī olursa, sīne-i teng gelūsında nefsümi şikest eylerüm. Yaʿnī yā Ṣamed yā Ṣamed dimege lebümi menʿ eylemem. Zīrā ḥükm-i ṣamed her yerde mevcūddur. Yāḫūd deyrde bulınduġum ḥasebiyle ẕikr-i ṣamedi maḫfīce eylerüm tā ki āyīn-i deyr icrā ola, dimekdür.

برنگ و بو نیم آلوده زآن سبب دورم

ز گلفروشئ نام و شکسته رنگئ ننگ[1408]

33. Be-reng ü bū niyem ālūde z'ān sebeb dūrem

Zi-gül-fürūşī-i nām u şikeste-rengī-i neng

"Gül-furūş" luġatde gül ṣatıcıya dirler. Murād şöhret bulayum diyü ḫod-furūşluḳdur. "Neng" ʿār u nāmūs dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Māsivādan bir mertebe berīyüm ki ālāyiş-i dünyā ve reng-i būsıyla ālūde vü maḫlūṭ

[146a]

olmaduġum sebebden şöhret ü nām-furūşluġından ve ʿār renginüŋ şikesteliginden dūrum. Yaʿnī ʿālemde nāmum şöhret-yāb olsun. Yāḫūd ḥayf ki ʿarżum şikest oldı diyü ḫāṭıra eṣer-i melāl īrāṣ itdürmem, dimekdür.

نه در مذاق من از نوش عافیت لذت

نه بر جبین من از نیش محنت است آژنگ[1409]

34. Ne-der-meẕāḳ-ı men ez-nūş-ı ʿāfiyet leẕẕet

Ne-ber-cebīn-i men ez-nīş-i miḥnet est ājeng

"Ājeng" çīn-i cebīn maʿnāsınadur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Şehd-i ʿāfiyet ve şeker-i ṣıḥḥat leẕẕetinüŋ meẕāḳında degilüm. Yaʿnī ʿāfiyet ḫuṣūṣiçün ekl ü şurb ve ẕevḳ ü ṣafā leẕẕetinüŋ mübtelāsı degilüm. Ve nīş-i maḥabbetden daḫı cebīnüm çīn-dār ḳılmazum. Yaʿnī nīş-i miḥnete dūş ve ġam u ġuṣṣaya der-āġūş olsam. Ḫāṣā ki eṣer-i ālām ile cebīnüm buruşuḳ ve pejmürde ola, dimekdür.

[1408] Renk ve kokuya bulaşmadım o yüzden de şöhretin gül satıcılığından ve şöhretin solgunluğundan uzağım.

[1409] Benim damağımda afiyet şerbetinden bir lezzet bulunmaz ve alnımda çilelerden bir kırışık yoktur.

ز ذوق لب نگزم گر بشهد غوطه خورم

نریزم آب دهان گر فرو شوم بشرنگ[1410]

35. Zi-ẕevḳ leb ne-gezem ger be-şehd ġavṭa ḫorem

Ne-rīzem āb-ı dehān ger fürū şevem be-şereng

“Leb ne-gezem” ṭudak yalamam maḥallinde istiʿmāl olınur. “Şereng” zehr maʿnāsınadur. **Maḥṣūl-ı Beyt:** Şol miḥnet-ḫ ̌ār rind-i bī-bākem ki eger şehd ü şekere ġavṭa ursam leẕẕet-i ẕevḳinde ṭudak yalamam. Ve daḫı vasaṭ-ı şīrīn ki üftāde olsam yine dehānumdan tükürük dökmem. Yaʿnī ne ẕevḳ ü ṣafā-yı şehd ile dil-ḫoşum ve ne zehr-i miḥnet-i ālāmdan müşevveşüm. Ve’l-ḥāṣıl başa her ne gelse ḥaḳḳumda ḫoş bilüp şākirüm. **Her ne pīş-i ʿāşıḳ āyed ḫayr-ı üst**[1411] mā-ṣadaḳına maẓhar düşmişüm, dimekdür.

هجوم دعوئ من در تساوئ اضداد

کنایتست که آیینه ام ندارد ژنگ[1412]

36. Hücūm-ı daʿvā-yı men der-tesāvī-i eżdād

Kināyetest ki āyīneem ne-dāred jeng[1413]

Maḥṣūl-ı Beyt: Bālāda ẕikri mürūr iden eżdāduŋ tesāvī ve birlemek veʿayn-ı eşyāyı tecellī-i Ḥaḳ görmek daʿvālarumuŋ hücūmı yaʿnī mümkinātı vaḥdet-i ṣıfat ile birlemem daʿvāsını itmekden murād şundan kināyedür ki göŋlüm aṣlā jeng ü pas ṭutmaz. Yaʿnī öyle degil ki ḳalbüm zühd ü taḳvādan muṣaffā olup ruʾyet-i eşnām ile jeng-dār ola. Ve’l-ḥāṣıl tecellī-i Ḥaḳḳ’ı kāffe-i mümkinātda müşāhede eyledügümden hīç nesneden göŋlüm muġayyer olmaz. **Eynemā tuvellū fe şemme vechullāh**[1414] esrārına maẓhar olan eşḫāṣ işte bu rütbeye nāʾil olur, dimekdür.

بلی چگونه بود ژنگ زاد آینه را

که صیقلی کندش رأی شاه با فرهنگ[1415]

[1410] Eğer şerbetlere dalsam hazdan dudak ısırmam ve eğer zehirlere batsam tükürüğümü dışarı atmam.

[1411] Âşığın başına gelen her şey onun için hayırlıdır.

[1412] Zıtların eşitliği konusunda benim iddiamın saldırısı, aynamın pası olmadığına bir işarettir.

[1413] Derkenar: “Muġber” ġubār’dandur, ṭozlu dimekdür.

[1414] “Nereye dönerseniz Allah’ın yüzü işte oradadır.” (Bakara/2:115)

[1415] Evet, eğer ilim sahibi şahımızın aklı onu cilalasa, ayna nasıl pas tutar.

37. Belī çe güne buved jeng zād-ı āyine-rā

Ki şayḳalī konedeş reʾy-i şāh-ı bā-ferheng

“Ferheng” ʿaḳl ıssı ve hünerver dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Belī levḥ-i dilüm. Yaʿnī āyīne-i dilüm ne ṭarīḳile jeng-dār olsun ki ol āyīne-i dilüm jengini reʾy-i şāh-ı ferheng muṣayḳal eylemişdür. Yaʿnī levḥ-i dilümi mādām ki şāh-ı ferheng muṣayḳal eylemişdür. Mümkin mi ki āṯār-ı ġubār-ı māsivādan jeng-dār ola, dimekdür. Temmetü’l-ḳaṣīde.

25

Bu Ḳaṣīde-i Cān-fezā Merḥūm ʿUrfī’nüŋ Kesb-i İstiʿdād-ı Maʿrifetullāh ve İstiḥṣāl-i Tecellī-i Ẕāt-ı Ālihī Esbābınuŋ Beyānındadur. Ḥaḳ Teʿālā Bizi daḫı Mütecellīlerinden Eyleye Āmīn. Āḫerinde Ḫān-ı Ḫānān Medḥidür

[mefāʿīlün/mefāʿīlün/mefāʿīlün/mefāʿīlün]

ز خود گر دیده بر بندی چگویم کام جان بیني

1. Zi-ḫod ger dīde ber-bendī çe-gūyem kām-ı cān bīnī

[146b]

همان کز اشتیاق دیدنش ذاد همان بیني[1416]

Hemān k’ez-işti yāḳ-ı dīdeneş ẕād-ı hemān bīnī

“Zi-ḫod ger dīde ber-bendī” kendi varlığını maḥv idüp efʿālini ṣıfatullāha ḳalb itmekle ʿālem-i lāhūta teveccüh itmekden kināyedür. “Kām-ı cān” cān murādı yāḫūd cān dimāġı daḫı olmaḳ mümkindür ki murād tecellī-i cemāl-i şāhid-i bezm-i ezeldür. Yāḫūd Cevher-i Kül’dür ki ol rūḥ-ı insānīdür ve rūḥ-ı insānī ise kesb-i istiʿdād iderek ʿāḳıbet ẕāt-ı muṭlaḳa rücūʿ idüp irāde-i ḥicāb-ı enāniyet refʿ olup deryā-yı bī-nihāyet vaḥdet menziline ḳadem başmaġla iḳtiżā-yı amāl-i ʿāşıḳān olan dīdār-ı yāruŋ hemīşe reʾyī vü merʿīsi olur. “Cān” kelimesi egerçi cümle ḥayvānāta maḫṣūṣ ise de rūḥ-ı insānī ancaḳ benī ādeme maḫṣūṣdur ki anuŋla nuṭḳa gelüp ṣafḥa-i ʿademden ṣavt u laḥn ile envāʿ-ı kelimāt-ı ġarāʾibi varaḳ-ı ẓuhūra getürür. Ve bu vechile tecellī-i dīdār-ı yār keyfiyeti mübeyyen nice ehl-i kemālüŋ āṯārı meşhūd olmışdur. Şeyḫ **ʿAṭṭar**’uŋ ***Gülşen-i Rāz***’ı vesāʾir ẕevātuŋ āṯārları gibi.

[1416] Ne diyeyim, eğer kendinden gözünü kapatırsan can zevkini görürsün. Yani görmek istediğin şeyi görürsün.

Şiʿr:

ز خود بیرون گر آیی
خویشرا با زوالمنن بینی
جهان پر شراریرا
گلستان سمن بینی
تو یوسف طلعتی در چاه
جسم خویش افتاد
شعاع مهر عالمتاب را
زان رورسن بینی
اگر یکدم بیرون آیی
از این دریای پر آشوب
بهرجا چشم اندازی
هزاران یاسمن بینی[1417]

Ḥāṣıl-ı kelām terk-i māsivā idüp varuŋı yoḳluġa ifnā ve ẕātuŋı ṣıfat-ı muṭlaḳa ilḳā itmek vādīlerini tertīb ider iseŋ, ol vaḳt dīde-i cān her ḳanḳı cānibe nāẓır olur ise kendisine perde ḥāʾil olmayup kesb-i tecellī-i ẕāt eyler. Ve daḫı mışrāʿ-ı şānīde olan ẕād'uŋ birine baʿżı nüsḫalarda "rāz" diyü taḥrīr eylemişlerdür. Ve mışrāʿ-ı meẕkūrda iki kerre hemān taʿbīri çendān çesbān u elyaḳ olmaduġından keẕālik baʿżı nüsḫalarda beyān diyü ẕebr olınduġını gördüm. Bu ṣūretde "Ẕād-ı hemān" yerine "rāz-ı beyān" getürülse mevḳiʿ indedür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey cūyā-yı tecellī-i ẕāt v'ey ḳāṣid-i maḳṣad-ı ebed-ḥayāt! Eger kendiŋden dīde-i bināyı ḳapayup kendi iḳlīm-i vücūduŋdan ẕāt-ı muṭlaḳa teveccüh eyler iseŋ yaʿnī terk-i terk ve maḥv-ı hestī ile kendi ẕāt-ı ḥaḳīḳatüŋe tīr-i naẓaruŋ atar iseŋ, ol vaḳt ne diyeyüm nüsḫa-i kübrā olan ṣaḥīfe-i derūnda cān-ı maġzuŋ ve kām-ı dilüŋ yaʿnī ʿālem-i lāhūtı tecellī eylersüŋ. Zīrā anı tecellī itmek iştiyāḳıyla bu dār-ı ḫarābeye gelmegi iḫtiyār eyledüŋ. Pes maʿlūmuŋ olsun ki küllī fān[1418]dan ṣoŋra kendi ẕātına īmʿān-ı naẓar eyler iseŋ anı kendinden

[1417] Kendinden dışarı çıkarsan kendini nimet verici allah ile birlikte görürsün. Alevler dolusu dünyayı yasemin bahçesi olarak görürsün. Sen kendi cisminin kuyusuna düşen Yusuf yüzlü birisisin ve o yüzden de dünyayı ısıtan güneşin ışığını ip olarak görürsün. Eğer bir an bu çalkantılı denizden dışarı çıkarsan göz attığın her yerde binlerce yasemin görürsün.

[1418] Yer üzerinde bulunan her canlı yok olacaktır. (Rahman/55:26)

ruʾyet idersüŋ. Ḥāṣılı ṭālib-i tecellī-i ẕāt iseŋ kendi iḳlīm-i vücūdında. Pes ber-minvāl-i muḥarrer kendiŋden dīde-i

[147a]

ẓāhiri ḳapayup teveccüh eyler iseŋ ol rāz-ı nihānı ʿayān görürsüŋ, dimekdür.

کسی کز ملک معنا میرسد خود را بدان بنما

که گر مس وا نمایی کیمیا را ارمغان بیني[1419]

2. Kesī k'ez-mülk-i maʿnā mīresed ḫod-rā be-dān be-n'mā

Ki ger mis vā-nümāyī kīmyā-rā armaġan bīnī

"Be-dān be-nümā" şaḫṣ-ı meẕkūra göster, dimekdür. "Mis" baḳıra dirler. "Vā-nümāyī" āşikāreden gösteresün, dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey cūyā-yı tecellī-i ilāh v'ey ṭālib-i maʿrifetullāh! Eger saŋa maʿnā mülkinden bir üstād-ı kāmil irişür ise yaʿnī taḥṣīl-i tecellī-i ẕāt ve istiḥṣāl-i ḳurbiyet-i efʿāl u ṣıfat itmiş bir ẕāt-ı kerīmü'l-aḫlāḳ ile muḳārenet ider iseŋ, ol vaḳt kendiŋi ol üstād-ı kāmile irāʾe itdürüp bīmār kendini ṭabībe gösterüp iḳtiżā iden edviyenüŋ temennīsinde olduġı gibi sen daḫı keẕālik giriftār olduġuŋ dāʾ-i ʿuḍāluŋ defʿine devā temennīsinde olasuŋ. Zīrā şaḫṣ-ı meẕkūr bir muḳallid-i cihāndur ki fi'l-meṣel kendiŋi ol ẕāta baḳır ṣıfatında ḳalb gösterür iseŋ kendiŋi kendiŋe kimyāyı armaġan görürsüŋ. Yaʿnī şāḫṣ-ı meẕkūr seni zer-i ḫāliṣ idüp yine seni saŋa kimyā olduġuŋ ḥālde armaġan u pīş-keş itmiş, görürsüŋ. Ḥāṣılı anlar muḳarreb-i dergāh-ı aḥadiyetdür. Naẕar-ı kimyā-eṣerleriyle defʿaten ʿişyānı sebebiyle derūnı baḳır gibi siyāh olmış ḳalbe naẕar buyurursalar zer-i ḫāliṣ gibi ʿayār-ı tām ve mürşid-i kāmil gibi irşād-ı tamām iderler. Pes bu pend ü vaṣiyeti şımāḫ-ı cāndan endāḫte-i vādī-i nisyān itmeyüp anlar ile ḥīn-i mülāḳātda kendiŋi dūr u menfūr itmeyüp eyyāmuŋ ġalebe-i ġaflete aldurma, dimekdür.

زر ناقص عیارت پیش از آن بر کیمیا میزن

که هم زرهم محک را شرمساری امتحان بیني[1420]

3. Zer-i nāḳıṣ-ʿayāret pīş ez-ān ber-kīmiyā mīzen

[1419] Anlam mülkünden gelen kimseye kendini göster. Çünkü eğer bakırı gösterirsen kimyayı armağan olarak görürsün.

[1420] Hem altın hem mihenk taşı mahcup kalmadan önce ayarı düşük altınını kimyaya sürt.

Ki hem zer hem miḥek-rā şermsārī imtiḥān bīnī

"Kimyā"dan murād ṣafvet ü feyż-i terbiye-i ʿālī-himmetdür. "Zer"den murād muḫāṭabun-bihüŋ kendi rūḥı ve nefsi ve ẕātıdur. "Miḥek" herkesüŋ ʿayārın bildürici şeyʾ-i maḫṣūṣadur ki murād ʿaraṣātda ruʾyet-i aʿmālden kināyedür. Lafẓ-ı "imtiḥān" ise kelime-i maṣdar ki herkes iẓhār-ı hüner içün vażʿ olınmışdur. Meṣelā bir şeyʾ ʿayne'l-yaḳīn maʿlūm idinmek imtiḥān ṭarīḳiyle miḥeke ururlar tā ki anda şek ü şübhe ḳalmaya.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ḫˇāhende-i tecellī-i Ḫudā, kendi zer-i nāḳıṣu'l-ʿayār olan hüner ü efʿāl u ṣıfatuŋı andan evvel bir kimyā-yı saʿādete irişdür ki hem zer ve hem miḥek imtiḥān şermsārı ve rüsvāsı olmayalar. Yaʿnī kendi nefsüŋi bir mürebbī-i ṣāḥib-saʿādet terbiyesi şerefiyle andan evvel pāk ve zer-i ḫāliṣ eyle ki rūz-ı cezā ve meydān-ı bükāda herkesüŋ hünerini imtiḥān-ı miḥek ideler tā ki senüŋ aʿmāl-i nāḳıṣu'l-ʿayār ve miḥek-i maḥall-i imtiḥān olan ʿaraṣātda rüsvāy-şode-i imtiḥān ve şermsārī-i melāʾik ü ġılmān olmayalar. Ḫāṣılı kendiŋi henūz ḥayātda

[147b]

iken taṭhīr itmek ḳaydında olasuŋ tā ki āḫiretde ḥużūr-ı Bārī'de kendiŋ ve hünerüŋ imtiḥān şermendesi olmayasuŋ, dimekdür.

چو سلطان غیوری در خصم بدگوهر
بکش زان پیشتر خود را که جوری دشمنان بیني[1421]
4. Çü sulṭān-ı ġayūrī der-ḫaşm-ı bed-gevher
Be-keş z'ān pīşter ḫod-rā ki cevrī düşmenān bīnī

"Ḫaşm-ı bed-gevher"den murād nefs-i emmāredür ki envāʿ-ı ṣanāyiʿ ü bedāyiʿ-i menhiyāt ile iḳlīm-i vücūd pādişāhı olan rūḥ ve ʿaḳl-ı evvelüŋ ḫaşm-ı ḳavīsidür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey Ḫudā-perest! Çünki sen pādişāh-ı ġayūr ve şehenşāh-ı şecāʿat-meşmūl olup cemīʿ-i maḫlūḳāt senden istiʿāne ṭaleb itmekde olduḳlarını meczūm itmişiken ne lāzımdur ki haşm-ı bed-gevherüŋ esīr-i kemendi ve ġulām-ı ḳayd u bendi olasuŋ. Pes andan evvel ol ḫaşm-ı bed-gevherüŋ ḳatl ü iʿdāmına dāmen-i ġayreti der-miyān eyleye ki cevr-i

[1421] Kötü zatlı düşmanın eline düşen namuslu bir sultan gibi, düşmanların kınamasına maruz kalmadan önce kendini öldür.

düşmenānı göresüŋ. Yaʿnī kendiŋi fenā-fillāh itmekle **“Mūtū ḳable en temūtū”**[1422] maʾmūnına mā-ṣadaḳ iderek ḫaṣm-ı bed-gevher olan düşmen nefsüŋ ḳatline ihtimām ve maḥv u iʿdāmına diḳḳat-i tamām eyle ki andan ḥuṣūle gelen düşmenān cevr ü cefāsını ruʾyet itmeyesün. Vālā ber-minvāl-i muḥarrer ḫarekete himmet ve anuŋ ḳatl-i iʿdāmına diḳḳat itmez misüŋ? Bir gün manẓūruŋ olur ki iḳlīm-i vücūduŋ elden gidüp sulṭānlıḳ eşeri daḫı ḳalmaya. Ve bed-gevher olan nefs ü şeyṭānuŋ esīr-i kemendi ve ġulām-ı ḳayd u bendi olup envāʿı cevr ü cefālar ile giriftār-ı ʿuḳūbāt-ı şedāʾid olmış görürsüŋ, dimekdür. Yāḫūd dimek olur ki eger sen pādişāh-ı ġayret-penāh iseŋ ḫaṣm-ı bed-gevher olan nefsi zindān-ı iḳlīm-i tende ḳatl ü iʿdām eyle tā ki yārın ḳıyāmetde ol düşmenlerüŋ cevr ü cefāsını görmeyesüŋ. Ve bu vechile maʿnā ḫoşdur. Maʿnā-yı evvelīsi baʿżı ḫˇācelerüŋ reʾyiyle taḥrīr olınmışdur.

روان از خشم و شهوت در عذاب از بهر تن تا كي
دو گرگ ميش پرور را جگر خاى شبان بيني[1423]

5. Revān ez-ḫaşm u şehvet der-ʿaẕāb ez-behr-i ten tā key
Dü gurk-ı mīş-perver-rā cigerḫā-yı şubān bīnī

“Revān” cān maʿnāsınadur. “Şehvet” laʿnet-i maʿlūmedendür ki maẓhar-ı ḫışm u ḥırṣdur. “Dü gurk” didügi bunlara işāretdür ki iḳlīm-i tende bunlar gurk-i ḫūn-ḫˇār nevʿindendür. “Mīş” luġatde ḳoyun maʿnāsına ise de bu maḥalde ẕikr-i irāde-i ḥāl nevʿinden olmaġla ḫˇāhişāt-ı nefsāniyyeye dirler. “Şubān”dan murād rūḥ-ı insānīdür ki vücūd anuŋ ḥıfẓ u ḥırāsetindedür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey cūyā-yı raḥmet-i Raḥmān! Rūḥ ki sulṭān-ı iḳlīm-i ten ve pāsbān-ı ḳalʿa-i bedendür. Ḥayf ki ġalebe-i ḫışm ve istīlā-yı şehvet ile hemīşe dūçār-ı ʿaẕāb-ı elīm ve giriftār-ı ʿuḳūbet-i müʾlīmdür. Pes ḳaçana dek vücūddan ötüri yaʿnī istirāḥat-i beden-i fānī içün ḳoyun etiyle bu iki gurk-ı ḫūn-ḫˇārı beslemek ḳaydında olsaŋ

[148a]

gerek? Zinhār ve zinhār ki ol iki ḳurdlar şubān-ı rūḥuŋ cigerini yimiş görürsüŋ. Yaʿnī ol iki ḳurdı faḳat istirāḥat-ı beden-i fānī içün envāʿ-ı leẕāʾiẕ-i nefsāniyye ile perverde idüp sulṭān-

[1422] “Ölmeden evvel ölünüz!” (Esile ve Ecvibe li-Şeyhi’l-İslam, İbni Hacer el-Askalani, Thk.: Merzuk Ali İbrahim, Darü’ş-Şerîf Yayınevi 1. Baskı. h.1417 s.59; El-Esrarü’l-Merfua fi’l-Ahbari’l-Mevzua, Ali bin Sultan el-Kari, Thk.: Muhammed Lütfi e’s-Sabbağ, El-Mektebü’l-İslami Yayınevi, 2. Baskı, Beyrut, h.1406, s.348)

[1423] Ruh, beden için ne zamana kadar gazap ve şehvet içinde çile çekecek. (Yoksa bu) koyunla beslenen iki kurdun çobanı boğduğunu görürsün.

ı rūḥı ʿazāb-ı elīm içinde bıraḳmaḳ ḳaçana dek olsa gerek? İşte ʿaḳluŋı başuŋa cemʿ it daḫı bu miṣillü nā-maʿḳūl u nā-merżī olan efʿālden ferāġat eyle. Zīrā sulṭān-ı iḳlīm-i ten olan rūḥuŋ cigerini yidürürsüŋ. Pes sulṭān-ı ġayūr iseŋ ol iki ḳurduŋ ḳatl ü iʿdāmına himmet eyle. Tā ki sulṭān-ı rūḥ anlaruŋ ḥiyel ü ḫudʿātından maṣūnu'l-ḥāl ve müreffihü'l-bāl ola, dimekdür.

ز نصرت شاد شو هر گه که غمی برگرد دل گردد

ز غفلت داغ شو هر گه که دل را شادمان بيني[1424]

6. Zi-nuṣret şād şev her geh ki ġamī ber-gird-i dil gerded

Zi-ġaflet dāġ şev her geh ki dil-rā şādmān bīnī

"Gird" kāf u rā'nuŋ kesr ü sükūnıyla çevre yanı ve eṭrāfı maʿnāsınadur. "Gerded" keẕālik kāf u rā'nuŋ fetḥa vü sükūnı ve iki dal'uŋ fetḥa vü sükūnıyla ṭolaşmaḳ ve ṭolanmaḳ ve istīlā eylemek maʿnāsınadur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey sālik! Menzil-i maḳṣūd her ol vaḳt ki ġam u elem-i hicret ü firḳat göŋlüŋ ṭolayını istīlā eyleye. Nuṣret-i Ḥażret-i Perverdigār'dan ümīdvār olmaġla şādımān ve mürūru'l-cinān olasuŋ. Zīrā merd-i Ḫudā'nuŋ her bir ġam u elemi muḳābili biŋ sürūr u şādī muʿayyen ü muḳarrerdür. Ve her ol vaḳt ki ġaflet-i dünyā firīb ile şādımān olup sürūr u ḥubūra āheng idesüŋ. Derūnuŋ envāʿı ġumūm ile dāġ-dār eyleyesüŋ. Zīrā dünyā-yı denīnüŋ bir ṣafāsı muḳābili biŋ cefāsı der-kār ve bir sürūr u şādī ʿivażı hezār cevr ü bükāsı āşikārdur. Pes keyfiyet-i ḫilḳat-i fānī çünki ber-minvāl-i muḥarrer ġam u ālāma giriftār olduġuŋdan nuṣret-i Ḫudā ümīdiyle şād olasuŋ. Zīrā Ḥaḳ Teʿālā münkesirü'l-ḳulūbuŋ muʿayyenidür. Ve her ol vaḳt ki ġaflet-i dünyā ile sürūra dūçār olasuŋ, hemān-dem derūnuŋ pür-ġam u nedāmet ile vāye-dār-ı elem olasuŋ. Zīrā ol sürūruŋ ʿāḳıbeti zehr-i elem ve nihāyeti girye-i ġamdur. Ḥāṣıl-ı kelām her gicenüŋ ʿaḳībi rūz-ı rūşen ve her rūzuŋ nihāyeti mecmaʿi'l-ġumūm olan şeb-i dil-şikendür. ʿĀrif olan bundan ʿibret alur. Ġayrı tafṣīle ne ḥācet.

طرب را پای برسر زن که جنت را خجل يابي

هوسرا دست بر دل نه که د وزخ را طپان بينى[1425]

[1424] Gönlünün etrafında bir gam dolaşırsa bu yardımdan dolayı sevin ama gönlünü sevinç içinde görürsen gafletten dolayı üzül.

[1425] Eğlencenin kafasını yere çal ve cenneti utandır. Hevesi gönlün üzerine koy ki cehennemin çırpındığını gör.

7. Ṭarab-rā pāy ber-ser zen ki cennet-rā ḫacl yābī
Heves-rā dest-ber-dil neh ki dūzaḫ-rā ṭapān bīnī

"Ṭarab" eṣnā-yı ʿişretde ẕevḳ ve ayaḳ depişmege dirler. "Dest-ber-dil neh" elüŋi gögsi üzerine vażʿ eyle, dimekdür. Murād iskāt ve ḳurutmaḳdur. "Ṭapān" ṭapīden'dendür mużṭarib ve ḫavfından lerzān maʿnāsınadur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey merd-i Ḫudā! ʿAyş u ṭarab-ı nefsānī ve cūş-ı muṭrib-i fānī başı üzerine ayaḳ urup anı depmek ile kendüŋden dūr u cüdā eyle

[148b]

tā ki cennet-i aʿlāyı maḥcūb u ḫacl-şode göresüŋ. Daḫı heves-i nefsānī gūşı üzerine elüŋi vażʿ eyle tā ki caḥīm senden mużṭarib olmış göresüŋ. Yaʿnī ṭarabı terk eyle ki cennetüŋ şermsārı olmayasuŋ. Zīrā ṭarab-ı nefsānī ile ālūfte iken şāyeste-i maġfiret, peyveste-i şefāʿat olaraḳ dāḫil-i firdevs-i aʿlā olur iseŋ daḫı ʿālem-i fānīde meʾlūf olduġuŋ fısḳ u fücūr-āṣārı nāṣiyeŋde lemeʿān itmekde olduġı ḫasebiyle cennet senüŋ maḥcūbuŋ olmayup belki sen anuŋ ḫacl-şodesi olursuŋ. Ol vaḳt cennetüŋ saŋa idecek istiġnāsına girmegin degmez. Pes anı kendiŋe maḥcūb itmek ister iseŋ ṭarabı terk idüp zühd ü taḳvāya ṣanʿat eyle. Ve daḫı hevesi bir cānibe bıraḳ tā ki cehennem senden mużṭarib ola. Nitekim sen bu ṭarīḳle ʿişyānda iken andan mużṭaribsüŋ. Zīrā ʿişyāna ġarḳ olmış ādemüŋ ḫużūrında ism-i cehennem ẕikr olınsa sāz gibi ditrer. Sen daḫı taḳvāyı ṣanʿat eyler iseŋ cehennem senden ancılayın ditrer, dimekdür.

بنزهتگاه معنی مهمان شو تا زاستغنا
مگس باد زن در دست بر اطراف خوان بيني[1426]

8. Be-nüzhetgāh-ı maʿnā mihmān şev tā zi-istiġnā
Meges bād-zen der-dest ber-eṭrāf-ı ḫ̌ān bīnī

"Nüzhet" bezm ve gökceklik ve sürūr ve zīnet ü ṭarāvet maʿnāsınadur. "Bād-zen" yelpāzeye dirler. Nitekim defaʿātile ẕikri mürūr itmişdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey cüyiyā-yı tecellī-i ẕāt v'ey ṭālib-i maʿrifet! Nüzhetgāh-ı maʿnā ve bezm-i ḫaḳīḳat-intimāya mihmān ol ve kendiŋi ol bezm-i rūşenāyī-baḫşa şāyeste ḳıl tā ki istiġnā yüzinden ol bezm-i ʿizz ü ḫużūr ve nādī-i fāyiżü'n-nūrda siŋekleri yelpāze-i ʿubūdiyet

[1426] Mana gezinti yerine misafir ol ve tok gözlülükten sofranın etrafında sineği elinde yelpaze ile gör.

ellerinde eṭrāfı sofra-i nāz u niʿamda ḫādim görürsüŋ. Yaʿnī nüghetgāh-ı maʿnā-yı ḥaḳīḳī ve nādī-i feyż-i ilhām-āṣārı ki müheyyāsı ġıdā-yı rūḥānī ve meʾkūlāt u meşrūbātı loḳma-i cemāl-i bākīdür. Siŋekleri ol bezm-i muʿallā ṣofrası cevānib-i erbaʿasında yelpāze ellerinde müstaḫdem olduḳları ḥālde görürsüŋ. Ḥāṣılı taḥṣīl-i maʿrifet ve nāʾil-i bezm-i ülfet-i ḥaḳīḳatden ṣoŋra mevāḳiʿ ü merāfiʿ ü müzāḥim ü müdāḫil idicek eżdād ḳalmayup leẕẕet-i vaḥdet-i ʿaẓameti ẕevḳ itmekde olursuŋ, dimekdür.

زبان از شكر منعم تا ببندى سوى عرفان رو
كه قدر نعمتش پروانهٔ عزل زبان بيني[1427]

9. Zebān ez-şükr-i münʿim tā be-bendī sūy-ı ʿirfān rev
Ki ḳadr-i niʿmeteş pervāne-i ʿazl-i zebān bīnī

“Tā be-bendī” “tā” intihā-yı ġāyet içündür. “Rev” emrdür git maʿnāsına. “Pervāne” bunda emr ü fermān maḥallinde istiʿmāl olınsa ḫoş olur. Şöyle ki ol ẕātuŋ niʿmet-i ḳadrin bilmeyüp edā-yı şükrinde tekāsül iden elsine-i nāsı ʿazl ü ḫor itmek ḫuṣūṣiçün pervānevār cevelān ider bir fermān-ı celīlü’ş-şāndur, dimek ola. Ne ḥāl ise. Mazmūn-ı beyt ḫod maʿlūmdur. “ʿAzl” luġatde ayırmaḳ dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ṭālib-i niʿmet-i nā-mütenāhī v’ey cūyende-i raḥmet-i Bārī! Zebānın münʿim ü mükerrem olan Cenāb-ı Ḫālıḳu’l-berāyā ve rezzāḳ-ı

[149a]

ʿaṭāyānuŋ şükrinden ḳaçana dek bend eylersüŋ? Yaʿnī şākir-i niʿam-ı perverdigār-ı ümem olmayup ḳaçana dek küfrān-ı niʿmet ve münkir-i raḥmet olursuŋ? Pes cānib-i ʿirfāna git ve taḥṣīl-i maʿrifetullāha cehd it. Zīrā ol munʿim-i bā vü gedā niʿmetinüŋ ḳadrini zebān ʿazlinüŋ fermānı görürsüŋ. Yaʿnī anuŋ niʿmet-i ḳadri bir fermān-ı celīlü’l-ʿünvāndur ki zebān-ı şekūrı ʿazl ü teẕlīl ider. Nitekim pervāne-i fermān-ber münkir-i niʿmet-i Ḥażret-i Rabbü’l-ʿİzzet olan Nemrūd-ı laʿīnüŋ zebān u dimāġın ʿazl ve ayırmaḳ ve teẕlīl eyledi. **Şiʿr:**

عاقل آن باشد كه او شاكر بود
و آنگهى بر نفس خود قادر بود

[1427] Nimet verici Allah’a şükr etmekten ne zamana kadar dilini bağlayacaksın? İrfana doğru git zira onun nimetlerinin kadrinin dil pervanesini azlettiğini görürsün.

شکر نعمت را کمالی می‌دهد

غافلان را گوشمالی می‌دهد[1428]

ʿĀḳil ān bāşed ki ū şākir buved

Ve ān-gehī ber-nefs-i ḫod ḳādir buved

Şükr-i niʿmet-rā kemālī mīdehed

Ġāfilān-rā gūşmālī mīdehed

Ḥāṣılı ol münʿimüŋ niʿmeti ḳadri edāsı imkānda degil ise de sen taḥṣīli ʿirfānda miḳdār-ı ẕerre tecvīz-i ḳuṣūr itmeyüp mehmā-emken şükrine sāʿī olasuŋ. Zīrā münkir-i niʿmet ʿāḳıbet ḫor u ḥaḳīr olur, dimekdür.

چنان مشتاق خذلانی که با صد بند و صد زندان

گریزی در شقاوت گر سعادت را ضمان بيني[1429]

10. Çünān müştāḳ-ı ḫiẕlānī ki bā-ṣad bend ü ṣad zindān

Gürīzī der-şeḳāvet ger saʿādet-rā żımān bīnī

"Żımān" ödeyici "ḫiẕlān" rüsvāylıḳ dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey nāme-i aʿmāli siyāh ve cādde-i rāstı tebāh itmiş olan şaḫṣ-ı güm-rāh! Ḫiẕlān u fesāda bir vechile müştāḳsuŋ ki yüz aġlāl u selāsil ile bu zindāna ḳayd u bend olınsaŋ yine cānib-i şeḳāvete iversüŋ egerçi saʿādeti saŋa żāmin olduġını ʿayne'l-yaḳīn müşāhede eyler iseŋ daḫı. Pes ḥayf olsun saŋa ki bu rütbelerde fesāda ṣarf-ı irāde iderseŋ. Yaʿnī saʿādet didükleri keyfiyet seni her vechile şeḳāvetden ḫalāṣ olmaŋ esbābın żāmin ve müheyyā eyledügini ʿayne'l-yaḳīn müşāhede eyleseŋ yine fāʾidemend olmayup hezār ḳayd u bend birle dest ü pā muḳayyed ü mesdūd iseŋ yine cānib-i ḫiẕlān u fesāda müştāḳsuŋ. Pes ḥayf olsun! Dimekdür.

خرد در آدمی و آنگه توشان قد و رخ سنجي

[1428] Akıllı olan şükredicidir. O an kendi nefsini kontrol edicidir. Nimetlerin şükrünü hakkıyla verir ve gâfilleri ikaz eder.

[1429] Sefilliğe o kadar heveslisin ki yüz bağ ve zindan ile eğer mutluluğu hazır görsen sefalete doğru kaçarsın.

هما در آشیان وآنگه تو فر آشیان بینی[1430]

11. Ḫıred der-ādemī vü ān-geh to şān-ı ḳad ü ruḫ sencī
Hümā der-āşiyān u ān-geh to fer-i āşiyān bīnī

“Fer” naḳş u zīnete ve revnaḳa daḫı dirler.

Maḥṣūl-ı Beyt: Bu beytüñ mışrāʿ-ı şānīsi irsāl-i meṣel ṭarīḳiyle buyurur ki: Ey şaḫṣ-ı ẓāhir-bīn! ʿAḳl didükleri feyż, insāniyetde olur. Yaʿnī ʿaḳl-ı tām didükleri şeref-i merd-i ḫoş-sīret ve kāmillikde iken sen ḳad u ruḫuñ şān u şöhretin tartarsuñ. Yaʿnī ʿaḳl u şeref didükleri feyż-i ilāhī ḳad-i bālā ve ruḫ-ı mehāsāya maḫṣūṣ olmayup merd-i kāmile mensūb olduġı āşikār iken sen ol eṣeri ḳad-i bālāda ve ḥüsn-i dünyāda ārāmaḳ şol nesneye mümāṣildür ki hümā-yı saʿādet-āşiyānuñda gizli olup anuñ ṭalebinde ṣarf-ı himmet itmeyüp faḳat eşyānuñ ẓāhiri cānibinüñ temāşāsın idersüñ. Ḥāşılı nāḳışü’l-ʿaḳl olan ḳad u ruḫ ṣāḥibinden şeref-i feyż-i ʿaḳl temennī itmek hümāyı aramayup āşiyānuñ ṭışrası zīb ü ferinden devlet ü saʿādet ṭaleb itmek gibidür, dimekdür.

بخون آلودهٔ دست و تیغ غازی مانده بی تحسین
تو اول زیب اسب و زینت برگستوان بینی[1431]

12. Be-ḫūn-ālūde dest ü tīġ-i ġāzī mānde bī-taḥsīn
To evvel zīb-i esb ü zīnet-i bergüstivān bīnī

[149b]

“Bergüstivān” at ṭaḳımı ve kesme ḫāşası maʿnāsınadur. Bu beyt beyt-i sābıḳı teʾkīd ṭarīḳiyle buyurur ki: Dest ve tīġi ḫūn-ı düşmen ile ālūde olan ġāzī-i düşmen-şiken taḥsīnsüz ḳaldı. Mübtelā-yı faḳr-ḥāli ḥasebiyle şol sebebden ki sen evvel-be-evvel esbüñ gözüni ve ṭaḳımuñ zīnet ü ārāyişini naẓar idersüñ. Yaʿnī bir ġāzī ki eṣnā-yı ceng ü cidālde tīġ ü desti ḫūn-ı düşmen ile lāle-reng olup şāyeste-i taḥsīn ve sezāvār-ı medḥ ü āferīn iken ṣūret-i ẓāhiri faḳr u fāḳaya müstevlī olmaḳ ḥasebiyle bıraġup esbi ve ṭaḳımı ve ḫuṣūṣan kendi ṭāvus-miṣāl zīnetlenmiş olan muḫanneṣ ve mer-i tersānı taḥsīn-i naẓar idersüñ. Zīneti sebebiyle yaʿnī peşmine pūş-ı merd-i Ḫudā’yı faḳr-ḥāli ḥasebiyle ḥaḳḳını ibṭāl idüp evvel-be-evvel ṣūret-i

[1430] İnsanda akıl vardır ancak sen boy ve yüzün şanını ölçersin. Hüma kuşu yuva içindeyken sen yuvanın süslerine bakarsın.

[1431] Gâzî’nin kanlı eli ve kılıcı övülmeden kalmış(ken) sen önce atın süsünü ve takımının güzelliğine bakarsın.

ẓāhiri ālāyiş-i envāʿ-ı eşvāb ile ārāste olan ehl-i fısḳı taḥsīn ve naẓar-ı āferīn ile görürsüŋ. Bu keyfiyet henüz maʿrifetullāh ḥāṣıl itmeyüp ẓāhir-bīn olduġuŋdandur, dimekdür.

بآب و دانه خو کردی بلی هنگام صیادي

چو بر صید افکنی شهباز دل را ماکیان بینی[1432]

13. Be-āb u dāne ḫū kerdī belī hengām-ı ṣayyādī

Çü ber-ṣayd efgendī şeh-bāz-ı dil-rā mākiyān bīnī

“Ḫū kerdī” ögretmiş ve taʿlīm eylemişsüŋ dimekdür. “Efken” bıraḳmaḳ ve ṣalıvirmek maʿnāsınadur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ten-perver! Āb u dāne ve ekl-i meşrūbe ile ṭabīʿatlandurmışsuŋ. Belī ammā hengām-ı ṣayyādīde şeh-bāz-ı dili ṭavuḳ gibi maġlūb görürsüŋ. Yaʿnī göŋül şāhīni ki ṣayd-ı maʿrifet-i ṣayyādīde sen anı āb u dāne ve ḫˇāb u eṭʿime ile perverde vü muʿallem eylemişsüŋ. Ḥīn-i ḥācetde anı ṭavuḳ gibi bī-bāl ü per görseŋ gerekdür. Şaḫṣ-ı ṣayyād kendi ʿuḳābın rūz u şeb ḫˇāb u rāḥat ve envāʿ-ı meʾkūlāt u meşrūbāt ile perverde eylese ḥīn-i ḥācetde ṣayda ṣalmaz olur. Ammā gice öyle bī-ḫˇāb u ekl ve ābı inḳıṭāʿile bī-tāb eyler ise hengām-ı ṣaydda var ḳudretini ṣarf eyler tā ki ṣaydı şikār ide. Keẕālik şeh-bāz-ı dil daḫı böyledür. Eger envāʿ-ı ḫˇāb u rāḥat ile perveriş iderseŋ ṣayd-ı maʿrifet ve şikār-ı ẕāt ḫuṣūṣında ṭavuḳ gibi ʿāciz ü dermānde olur. Pes anı envāʿ-ı meşaḳḳat-i riyāżāt ile perverde ḳıl ki ḥīn-i ḥācetde işe yaraya, dimekdür.

بطاعت آن زمان ارزنده ای کز لذت طاعت

چو سر در سجده مانی در جنان در استان بیني[1433]

14. Be-ṭāʿat ān zamān erzendeī k’ez-leẕẕet-i ṭāʿat

Çü ser-der secde mānī der-cinān der-āsitān bīnī

“Cenān” ʿArabīde ḳalb dimekdür.

[1432] Su ile tane yemeye alışmışsın evet ama av zamanında gönül kartalını ava gönderdiğin zaman onun tavuk kadar olduğunu görürsün.

[1433] Secdedeyken ibadet zevkinden cennette (Allah’ın dergâhının) eşiğinde gördüğün zaman İbadete zaman layık olursun.

Maḥṣūl-ı Beyt: Cenāb-ı Kibriyā'nuŋ ṭāʿat u ʿibādetine şol vaḳt şāyeste vü elyaḳ olursuŋ ki leẕẕet-i ṭāʿat ve ẕevḳ-i ʿubūdiyetden secde-i Raḥmān'da bī-ḫod ḳalmış baş gibi sulṭān-ı iḳlīm-i ten ve şehenşāh-ı ḥişār-ı beden olan

[150a]

ḳalbüŋ içine teveccüh iderek mebhūt u ḥayrān ḳalup der-i āsitān-ı Raḥmān'ı anda göresüŋ. Yaʿnī secde-i ʿubūdiyetde iştiyāḳ u ḫˇāhişle bī-hūş ḳalmış baş gibi kendi derūnuŋa teveccüh iderek dergāh-ı Ḥaḳ āsitānı ḳapusını müşāhede eyler iseŋ ol zamān belki ṭāʿat-ı perverdigāra şāyeste olursuŋ. Yaʿnī ʿabd-i muḳbil dinilmege lāyıḳ olursuŋ. Ve illā ber-vech-i bālā aḥvāle muṭṭaliʿ ü āşinā ve kendi iḳlīm-i ten sulṭānıyla ülfet ü ünsiyet peydā itmeyüp aʿmālüŋ ẓāhirī ve efʿālüŋ ġayr-ı derūnī olduġı taḳdīrce ḳaçan sezā-yı ṭāʿat-i elyaḳ-ʿibādet olursuŋ? dimekdür.

مزن لاف شجاعت ور زنی آنگه که در میدان

عدم شمشیر دل یابی فنا شبدیز جان بینی[1434]

15. Me-zen lāf-ı şecāʿat v'er zenī ān-geh ki der-meydān

ʿAdem şemşīr-i dil yābī fenā şebdīz-i cān bīnī

"Lāf-ı şecāʿat me-zen" buyurduġı daʿvā-yı velāyet ü kerāmet itme, dimekden kināyedür. Nitekim zamānumuzda iderler şöyle ki her biri kendini bir evliyāya nisbet idüp henüz şurūṭ-ı İslāmiyye ve ḳavāʿid-i dīn-i Muṣṭafāviyyeden bī-ḫaberlerdür. Merḥūm bu miṣillü ḥālāt-ı ġayr-ı marżiyyeyi ʿārif olan kendine ṣanʿat idinmemek içün bu beyti beyān buyurmışlardur. "Şebdīz" Şāh Ḫüsrev didükleri bir pādişāh-ı nam-dāruŋ atına dirlerdi ammā bu maḥalde ḳanḳı nevʿ olur ise olsun murādı atdur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ẕihnar lāf-ı şecāʿati urma. Ve eger urur iseŋ şol vaḳt ur ki meydān-ı imtiḥānda ʿademüŋ kendisi göŋül şemşīri olup fenā-fillāh daḫı esb-i cān olmış göresüŋ. Yaʿnī meydān-ı ʿirfānda lāf-ı enānī ve güẕāf-ı dānāyī urma. Şöyle ki ben meydān-ı maʿrifet-i ʿademi dest-i dile mensūb ve fenā-fillāh atına cānuŋ rükūb itmiş göresüŋ. Ve illā ḥālāt-ı meẕkūreyi iktisāb itmezden daʿvā-yı beyhūde ile bir ṭaḳım türrehāt kelimātı irtikāb itmek reẕālet ü ḥaḳāretden ġayrı fāʾide ḥāṣıl olmaz, dimekdür.

[1434] Cesurluk iddiasında bulunma. Eğer edersen de meydanda yokluğu gönül kılıcı ve fenayı can atı olarak gördüğün zaman yap.

اگر خواهی که باشی عیب جو شاگرد همت شو
که نام هر چه بردی عیب آتش بر زبان بینی[1435]

16. Eger ḫ̬āhī ki bāşī ʿayb-cū şāgird-i himmet şev
Ki nām-ı her çe bordī ʿayb-ı āteş ber-zebān bīnī

"ʿAyb-cū" ʿayb istemek. Yaʿnī ḥayā vü ḥicāba giriftār olmaḳ dimekdür. Ġayrınuŋ ʿaybın taḥsīn itmek maʿnāsına degildür. "ʿAyb-ı āteş bīnī" yaʿnī anuŋ ʿaybını görürsüŋ didügi andan saŋa ḥicāb u ḥayā vāḳıʿ olur, dimekdür. Anuŋ muʿayebātını görürsüŋ, degildür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey cüyā-yı tecellī-i ẕāt! ʿAyb-cū olmaḳ isteriseŋ yaʿnī ehl-i ḥayā vü ḥicāb olmaḳ isteriseŋ şāgird-i himmet-i ʿālī ol ve kendi ẕātuŋa himmet-i ʿālī tertīb iderek nefsi rütbe-i muʿallāya nāʾil eyle. Ol vaḳt her kimüŋ nāmın lisāna getürseŋ anuŋ ḥicābını her zamān müşāhede idersüŋ. Yaʿnī ʿālī-himmet ü vaḳār olanlar kimesneye müdārā vü temelluḳ itmegi şānına düşürmez. Pes sen daḫı ʿālī-himmet ol ki her nesneden saŋa ḥayā vü ḥicāb sirāyet eyleye germi

[150b]

yāḫūd keremi sebebiyle birinüŋ ismini lisāna getürseŋ hemān-dem saŋa ḥicāb u ḥayā tevʾem ola, dimekdür.

بجنت خوانمت نی بهر عشرت بهر آن کآنجا
غذای آتش همت به از کون و مکان بینی[1436]

17. Be-cennet ḫ̬ānemet nī behr-i ʿişret behr-i ān k'āncā
Ġıẕā-yı āteş-i himmet bih ez-kevn ü mekān bīnī

"Nī" degil maʿnāsınadur. "Āteş-i himmet" himmet āteşi. Yaʿnī himmetüŋ irādesinüŋ sürʿat-i ḥuṣūli ve merām u ümniyesinüŋ ṭarfetü'l-ʿayn içre ḥāṣıl olduġını beyāndur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey bādiye-i dünyā! Çün fenā ve cemīʿ-i keyfiyet ü aḥvāli bī-beḳā olduġın idrāk iden ẕāt seni cānib-i cennet-i aʿlāya daʿvet iderüm. Ammā andaʿ ayş u ʿişret ü ṣafāyı ʿużviyet itmek şarṭıyla degil belki şu dünyāda giriftār-ı meṣāʿib ü elem olup ṣabr u taḥammül iden ẕevāt-ı kirāmuŋ taḥṣīl eyledükleri himmet-i ʿaliyyelerinüŋ āteş-i ġıdāları kevn ü

[1435] Eğer ayıp arayan olmak istersen himmetin öğrencisi ol yoksa ağzına ayıp diye ne götürsen dilinde ateş olduğunu görürsün.

[1436] Seni cennete çağırırım (ama) zevk almak için değil, orada himmet ateşinin gıdasının iki dünyadan daha iyi olduğunu görmen için.

mekāndan anı yegrek ü aʿlā oldugını reʾyü'l-ʿayn müşāhede vü ruʾyet itmek içündür. Yaʿnī cennet-i aʿlāda ehl-i himmetüŋ āteş-i ġıdāsını ki himmet-i ʿaliyyesi sebebiyle ḫāṭırına ḫuṭūr iden ümniye vü merāmları ne vechile ān-ı vāḥidde müheyyā ve ne ṭarīḳile sürʿat-intimā olduġını kevn ü mekāndan anı yegrek ü aʿlā olduġını reʾyü'l-ʿayn müşāhede itmek içün seni sūy-ı behişte daʿvet iderüm. Ḥāṣılı ehl-i himmet cennetde ne rütbelerde āsūde-ḥāl ve müreffehü'l-bāl olduḳlarını görmek içün seni cānib-i meẕkūra daʿvet iderüm, ʿayş u ʿişret ve ẕevḳ ü ṣafā içün degil dimekdür.

سری روحانیان داری ولی خود را ندیدستي

بخواب خود در آ تا قبلهٔ روحانیان بیني[1437]

18. Serī rūḥāniyān dārī velī ḫod-rā ne-dīdestī

Be-ḫˇāb-ı ḫod der-ā tā ḳıble-i rūḥāniyān bīnī

"Ser" bu maḥalde heves ü ārzū maʿnāsınadur. "Rūḥāniyān" ehl-i keşf ü kerāmet olan ẕevātuŋ rūḥları ki anlar tebdīl-i ḳalb itdüklerinde yine rūḥları icrā-yı ḥükūmet iderek ḥāżır u nāẓır olduḳlarıdur. "Ne-dīdestī" görmemişsüŋ dimekdür. "Be-ḫˇāb-ı ḫod" kendi murāḳabeŋe yaʿnī kendi māsivāŋı ʿademe ifnā itmekle derūnuŋ olan rūḥuŋa teveccüh dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey cūyā-yı tecellī! Rūḥānīler ārzūsı vü hevesini ṭutarsuŋ. Yaʿnī ehl-i keşf ẕevātuŋ rūḥlarına merātib-i ʿulyāları nāʾilinden olmaḳ hevesin ṭutarsuŋ. Ammā henūz öz nefsüŋi müşāhede itmemişsüŋ. Yaʿnī muṭaṣarrıf olduġuŋ ḥişāretüŋ ve maḥrūse-i bedenüŋ şāmil ü muḥīṭ olduġı esrār-ı ilāḥiyeye vāḳıf olmamışsuŋ. Çün ibtidā kendi murāḳabeŋe ricʿat ve öz vaḥdeti cānibine ʿavdet eyle tā ki rūḥānīler ḳıblesin göresin. Yaʿnī kendi ʿanāṣır ve varuŋı ʿadem meṣābesine ḳoyup cānānuŋ olan cevher-i tāmına teveccüh itmekle rūḥānīler ne cānibe teveccüh itdüklerin müşāhede eyle. Andan ṣoŋra anlardan olmaḳ temennīsin ḳıl. Zīrā anlaruŋ ḳıblesi yine kendi nefsleri cānibinedür. Pes ber-minvāl-i muḥarrer ʿamel ü ḥareket itmez iseŋ heyhāt ki ol gürūhdan olmaḳ imkānda ola. Yaʿnī kendi māsivāŋı ʿademe ifnā ġıll ü

[151a]

ġīşden ṣāfī ve girānī-i ālāyişden ʿarī olan cānān cānibine bir kez teveccüh idüp rūḥānīler ḳıblesin ve ne ṭarafa teveccüh itdüklerin müşāhede it. Andan ol gürūhuŋ hevesini ṭut. Ve illā

[1437] ruhanîler gibi olma hevesin var ancak kendini görmemişsin. Kendi uykundan çık ve ruhanîlerin kıblesini gör.

ibtidā kendi aḥvālüŋ idrāk itmeyüp ve derünuŋda kesb-i mahāret ve celb-i maʿrifet ḳılmayup anlaruŋ hevesin ṭutmaḳ kār-ı ʿāḳil degildür, dimekdür.

فساد عالمی می تابد از پیشانی نفست

ببین درآینه تا آتش صد خانمان بیني[1438]

19. Fesād-ı ʿālemī mītābed ez-pīşānī-i nefs

Be-bīn der-āyīne tā āteş-i ṣad ḫānümān bīnī

"ʿĀlem" ʿālem-i vücūddan kināyedür ki mümkinātuŋ ʿaynıdur. "Āteş-i ṣad-ḫānümān" yüz ḳabāʾilüŋ āteşi. Yaʿnī iḳlīm-i tende bunca ḫānümānuŋ ḥarāblıġı āteş-i nefsdendür. Yāḫūd işbu beytüŋ fevḳinde olan "ser-i rūḥāniyān dārī" beytinüŋ mıṣrāʿ-ı ṯānīsini ve işbu beytüŋ daḫı mıṣrāʿ-ı ṯānīsini iki ḳarındaş gibi bir yire getürüp ve işbu beytden üç beyt aşaġıda taġannī eyledügi beytüŋ maʿnāsında ola. Şöyle ki beyt-i mezkūrda "āteş-i ṣad-ḫānümān"dan murād ḫuṭūṭ-ı sebʿa-i ḳudretdür vech-i ādemde nümāyān olmışdur. Ve daḫı ḫuṭūṭ-ı meẕkūre Sebʿal-Meṯān ve Ümmü'l-Kitāb ve Levḥ-i Ḳudret daḫı dirler.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey şaḫṣ! Bir ʿālemüŋ fesādı yaʿnī iḳlīm-i ten fesādı vü ḫarābı nefs-i bed-kirdāruŋ pīşānından lemeʿān idiyor. Yaʿnī nefs-i ḫabīṯüŋ pīşānından bir diyār-ı maʿmūrenüŋ ḫarāb u inhidāmına meyl eyledügi nümāyān oluyor. Bir kez kendi mirʾātuŋa naẓar eyle tā ki yüz ḫānümān ve ṣad dūdmānuŋ āteş-i muḥriḳasını göresüŋ. Yaʿnī bir kez āyīne-i dil cānibine tīr-i naẓaruŋ revān ḳıl ki nefsüŋ aʿmāl-i ġayr-ı marżiyyesi sebebiyle nice nice ḫānümān u dūdmān ḫarāb olmış göresüŋ. Maʿnā-yı ṯānīsi daḫı bu minvāl üzere olmaḳ imkāndur ki bir ʿālem-i maʿmūruŋ fesād u iḍlāli nefsüŋ pīşānından müşāhede olınur. Yaʿnī Cenāb-ı Ḥaḳḳ'uŋ maʿmūr u ābād eyledügi iḳlīm-i ten ḫayf degil midür ki nefs didükleri cerrāruŋ taṣarrufına iḫāle vü tefvīż idüp ḫarāb u fesād olmasına rıżā viresüŋ? Hele bir kez kendi āyīne-i dil cānibüŋe naẓar eyle ki Ādem Ṣāfiyy ʿaleyhi's-selāmdan ḫātime gelince irād-ı mütevārid olan enbiyāʾ-ı ʿiẓām ve evliyā-yı kirāmuŋ maẓhar olduḳları ḫuṭūṭ-ı sebʿa-i ḳudreti ve nice nice esrār-ı ilāhīyi senüŋ daḫı vechüŋde mesṭūr olduġını müşāhede eyleyesün. Pes bu rütbelerde hezār ḫānümānuŋ āṯārı vechinde mesṭūr olduġı nümāyān iken ḫayf degil midür ki bir ʿālem-i maʿmūreyi nefs-i ġaddāruŋ dest-i irādesine tefvīż idüp ifsād u iḍlāline cevāz gösteresüŋ, dimekdür.

[1438] Nefsin alnından bir dünya fesat parlamaktadır. Aynaya bak yüz evi yıkan ateşi gör.

مخور غم گر زبال پشه ای کمتر نهد خود را

که چون دم از خرابی ها زند پیل دمان بیني[1439]

20. Me-ḫor ġam ger zi-bāl-i peşeī kemter nehed ḫod-rā

Ki çün dem ez-ḫarābīhā zened pīl-i demān bīnī

"Peşe" sivrisiŋek maʿnāsınadur. "Pīl-i demān" ḳıjġarmış ve heybetlenmiş fīl dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey sālik! Rāh-ı rāst eger kendini sivrisiŋek ḳanadından aḥḳar u eżʿaf ve pāy-ı mūrīden ḥażīż ve alçaġa ʿaṭf olınmaḳ üzere ṭutar iseŋ yaʿnī ḫuşūʿ u ḫuḍūʿ ile

[151b]

kendini her ne ḳadar alçaġa urur iseŋ ġam yime. Zīrā çünki öz nefsüŋe ḫarāblıḳ ve maḥviyet fālini urur iseŋ dergāh-ı Ḥaḳ'da pīl-i demān nevʿinden olursuŋ. Yaʿnī rāh-ı sülūkda rıżā-yı Ḥaḳ içün kendiŋi her ne ḳadar ḫāk-ı meẕellet ile ḥażīż eyleseŋ ol ḳadar mehābetüŋ artup hergiz senden iḫtirāz üzere olup dergāh-ı Ḥaḳ'da iʿtibāruŋ ʿālī olur. Ḫāk ol ki Ḫudā mertebeŋi eyleye ʿālī.

ز بیرون پنبه ی نه در گوش و افغان از درون برکش

اگر از نفس واعظ انتعاشی از بیان بیني[1440]

21. Zi-bīrūn penbeī neh der-gūş u efġān ez-derūn ber-keş

Eger ez nefs-i vāʿiẓ intiʿāşī ez-beyān bīnī

"Penbeī neh" panbuḳ ḳo ve istimāʿ itmemek içün ṭıḳa ve ḳapa dimekdür. "İntiʿāş" medār-ı maʿāş ve ḫoş dirlik ve vaẓīfe yerine müstaʿmeldür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Gūşuŋ ẓāhirīsinde penbe ḳo. Yaʿnī ḳulaġuŋı penbe ile tıḳa tā ki istimāʿ ḳılmayasun. Ammā derūnuŋdan efġān-ı ʿaşḳ ve nale-i şevḳi maḫfiyyen çek eger vāʿiẓüŋ beyānından intiʿāş ve nefsinden menfaʿat ve medār-ı maʿāş-nümūsını görür iseŋ. Nitekim buyururlar.

Beyt:

Güftügūy-ı pūç-ı nāşıḥ-rā ne-mīdānem ki çīst

[1439] Eğer kendini bir sivrisineğin kanadından bile kendini değersiz gösterirse üzülme. Çünkü haraplıklar vurdukça heybetli bir fil olarak görürsün.

[1440] Eğer vaizin menfaat beyanını hissedersen, dışarıdan kulağına bir pamuk tıka ve içinden çığlık at.

Īn ḳadr dānem ki cāy-ı penbe der-gūşem bihest

Yaʿnī nāṣiḥüŋ bevc ü nā-ṣaḥīḥ olan güftügūsını ne içün olduġını fehm idemem. Pes ol ḳadar bilürüm ki pendüŋi istimāʿ itmekden ise ḳulaġumda penbe tıḳamaḳ yegrekdür. Ḥāṣılı bir vāʿiẓüŋ vaʿẓını muḥriḳ ve ʿaşḳ u şevḳ keyfiyetini taṣdīḳ ider olmaduġı ṣūretde menfaʿat u maʿāş u celb-i ṭāʿif ve intiʿāş içün olur. Pes anı istimāʿ itmemek içün ḳulaġuŋı penbe ile tıḳa. Ammā efġān-ı ʿaşḳı sezā çekmekde taḳṣīrāt itme. Zīrā keyfiyet-i ʿaşḳ-ı ʿāşıḳān ḥarīm-i viṣāl ve cānāna ṭarīḳ-i maḥremiyet içün reh-nümādur, dimekdür.

غزل پردازم اینک و ز دو بیت خود دو مصرع را
کنم مطلع که حسن آفتاب از فرقدان بیني[1441]

22. Ġazel-perdāzem īnek ü zi-dü beyt ḫod dü mıṣraʿ-rā Konem muṭṭaliʿ ki ḥüsn-i āfitāb ez-ferḳadān bīnī

"ü zi-dü beyt" buyurduġı bālāda mezbūr olan sırr-ı rūḥāniyān dārī ve daḫı "fesād-ı ʿālemī mītābed" beytlerinüŋ mıṣrāʿ-ı şānīlerini ayardup bu maḥalde bir beyt-i güher-rīz inşād buyurup ġazel-i meẕkūr ṭulūʿ u ẓuhūr idicek maḥal dimekden kināyedür. "Ferḳadān" āsumānda meşhūr olan iki yıldızuŋ ismidür ki iki mıṣrāʿ gibi birbirine muḳābil vāḳıʿ olmışdur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Deʾb-i şuʿarā üzere vasaṭ-ı ḳaṣīdede tenezzül idüp buyurur ki: "Ġazel-perdāzem" yaʿnī nāẓım u münşī-i ġazelüm. İşte şöyle ki kendi iki beytinden iki mıṣrāʿ aḫẕ idüp ġazel-i meẕkūra bir ḥüsn-i edā ve ṭarz-ı raʿnā ile maṭlaʿ u maṣdar eyledüm ki ol iki ferḳadān didükleri encümden ḥüsn-i āfitābı müşāhede eylersüŋ. Yaʿnī ol iki ferḳadān gibi olan mıṣrāʿla bir ḥüsn-i maṭlaʿ düzdüm ki cemāl-i āfitāb yaʿnī maʿnā-yı ḥaḳīḳat-i ḥüsn ü leṭāfetüŋi anda müşāhede vü ruʾyet idersüŋ. Ḥāṣılı bu iki mıṣrāʿ ki kendi beytlerümden bir beytdür.

[152a]

Anı ibtidā-yı ġazele bir maṭlaʿ düzdüm ki maʿnā-yı ḥaḳīḳat ve tecellī-i ẕātı ne ṭarīḳile bilmek vechile iktisāb eylemek anda meẕkūr u nümāyāndur. Pes ġaflet olınmayup müṭālaʿasında sen daḫı diḳḳat-i naẓar buyurıla. Ve maṭlaʿ-ı meẕkūr işbu beytdür:

[1441] Şimdi gazel düzenleyeceğim ve iki beyitten iki mısrayı başlangıç yapacağım ve o zaman güneşin güzelliğini Ferkadan yıldızlarından görürsün.

بخواب خود درآ تا قبلهٔ روحانیان بیني

بین در آینه تا آتش صد خانمان بیني[1442]

23. Be-ḫˇāb-ı ḫod der-ā tā ḳıble-i rūḥāniyān bīnī

Be-bīn der-āyine tā āteş-i ṣad ḫānümān bīnī

"Be-ḫˇāb-ı ḫod der-ā" kendi murāḳıbuŋa gel. Ve kendiŋ ne rütbelerde ʿālī-cenāb olduġuŋı idrāk eyle, diyü maḥall-i tenbīhdür. "Āteş-i ṣad ḫānümān"dan murād eger bālāda beyān olınan maʿnāya aḫẕ olınur ise ḫuṭūṭ-ı sebʿa-i vech-i ādem olmaḳ iḥtimāli vardur. Zīrā ḫuṭūṭ-ı sebʿa ki Sebʿal-Mesānī'dür. Çoḳ ḫānümān-ı esrār-ı ilāhī āteşi anda nümāyāndur. Āḫer vechile daḫı maʿnā īrād olınmaḳ imkāndadur. Nitekim ẕikr olınsa gerekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Cüyā-yı tecellī-i ẕāt! Kendi murāḳıbuŋa rücūʿ ve iḳlīm-i vücūd şehri cānibine teveccühe şürūʿ eyle tā ki rūḥānīler ḳıblesin göresüŋ. Yāḫūd rūḥānīlere ḳıble olduġuŋı göresüŋ. Bu taḳdīrce rūḥānīlerden murād ervāḥ u melāʾikdür. Yaʿnī kendiŋe teveccüh itmekle öz nefsüŋi idrāk eyle tā ki melāʾiki kendiŋe mescūd göresüŋ. Zīrā rūḥuŋ eṣer-i cehver-i faʿāldür. Pes ḥaḳīḳatde cüzʾ ü külden maʿdūddur. Ve daḫı bir kez kendi mirʾāt-ı dil cānibüŋe naẓar ḳıl ki cemīʿ-i ḫavāṣṣuŋ maẓhar olduḳları ḫuṭūṭ-ı sebʿayı eṣer-i berāʿa-i[1443] bāhirü'l-berāʿa-i Ẕü'l-celāli ve nice nice esrār u ġarāʾibi sen daḫı vechüŋde mesṭūr olduġını müşāhede idesüŋ. Yāḫūd dimek olur ki zīr-i taṣarrufuŋda mūdiʿ-i sübḥānī olan hişāretüŋ ve ḳalʿa-i bedenüŋ şāmil ü ḥāvī olduġı sulṭānı ruʾyet içün bir kez kendi mirʾāt-ı dil cānibine naẓar ḳıl ki anda nice nice ḫānümān u dūdmān esrār-ı müşāhede idüp ülfet ü ünsiyet peydā idesüŋ. Andan ṣoŋra rūḥāniyāna kendiŋi ḳıble görüp anları kendiŋe mescūd göresüŋ. Nitekim ceddüŋ Ādem ʿaleyhi's-selāma emr-i Bārī ile mescūd olmışlar idi. Pes sen daḫı anuŋ sülālesindensüŋ. **El-veledu sırru ebīhi**[1444] mışdāḳı üzere saʿy idegör ki ol menzil-i ʿuẓemāyı taḥṣīl idesüŋ. Şöyle ki: **Men ʿarefe nefsehu feḳad ʿarefe Rabbehu**[1445] ḥadīṯ-i şerīfinüŋ sırrına maẓhar olaraḳ öz nefsüŋde kendi ẕāt u ṣıfātuŋı müşāhede idüp anuŋla kesb-i muḳārenet ve celb-i ünsiyet ḳıl tā ki cemīʿ-i rūḥānīleri kendiŋe mescūd göresüŋ. Birlik

[1442] Kendi uykundan uyan ve ruhanîlerin kıblesini gör. Aynaya bak ve yüzlerce evi yakan ateşi gör.

[1443] Derkenar: "Berāʿa" büyük olmaḳ ve ʿilmde ve cemālde fāʾiḳ olmaḳ dimekdür.

[1444] "Evlat, babasının sırrıdır." (*El-esrarü'l-Merfua fi'l-Ahbari'l-Mevzua*, Ali bin Sultan el-Kari, Thk,: Muhammed Lütfi e's-Sabbağ, El-mektebü'l-İslami Yayınevi, Beyrut, 2. Baskı, h.1406 s.362.)

[1445] "Kendini bilen rabbini bilir." (El-Hasan bin Muhammed e's-Sağani, *Mevzuatü's-Sağani,* Thk.: Abdullah el-Kadi, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye Yayınevi, Beyrut, 1. Baskı, h. 1405, s.35.)

menzilinden olduġuŋuz ḥālde zīrā menzil-i vaḥdet peẕīrā-yı işnāniyet degildür, olmadıġı ṣūretde yine sācid ü mescūd kendiŋ olmış olursuŋ. Ḥāṣıl-ı kelām kendi ẕātuŋa teveccüh iderek ẕātuŋ ḳıble-i rūḥāniyān olduġını bilmek isterseŋ kendi mirʾāt-ı dile ḫulūṣ-ı ʿaşḳla ṣayḳale virüp bir kez naẓar eyle. Naḳl olınan keyfiyetüŋ āteş-i ḫānümānını anda göresüŋ.

[152b]

Ve daḫı cüzʾüŋ kül ile ittiḥād bulmaḳ imkānda olduġını ol vaḳt idrāk idesüŋ. Ve sende olan cevher-i maʿnānuŋ nāṣiyesinde ne güne esrār-ı ilāhī ve envār-ı nā-mütenāhī lemeʿān itmekde olduġını ol demde fehm ü iẕʿān idersüŋ. Ve illā bir ʿāşıḳ ber-minvāl-i muḥarrer kesb-i muḳārenet-i ẕāt itmeyüp daʿvā-yı ḳurbiyet iderse kāẕibdür. Ammā eżʿāf-ı ʿubbāduŋ daḫı bu beytde taṭvīl ü ıṭnāb eyledügi ḳīl ü ḳāl iledür, ḥāl ile degildür. Merḥūm ʿUrfī'nüŋ buyurduġı esrāruŋ fehm ü idrākine ehl-i ḥāl gerek. Bizümkisi ġalaṭ olmaḳ daḫı iḫtimāldedür. Merāmumuz ancaḳ beytüŋ maʿnā-yı ẓāhirīsi fehm olınmaḳdur. Ve daḫı bu maḥalde bir suʾāl vārid olur ki gerçi kibār-ı ʿulemā ve meşāyiḫ-i kerāmet-intimā-yı ḥadīṯ-i şerīf olmaḳ üzere naḳl buyururlar ki: **Men ʿarefe nefsehu feḳad ʿarefe Rabbehu** [1446] lafẓı nefsüŋ maṭlaʿı ve ḥaḳīḳati ve vücūdı ve şekl ü heyʾeti ve reng-i peykeri ve ḳāmet-i endāmı ne vechile ve ne ṭarīḳile ve daḫı insānuŋ ḳanḳı maḥallinde mütemekkindür ki evvel keyfiyet-i nefsi idrāk iden Cenāb-ı Kibriyā'yı idrāk idermiş. Bilmeyen bī-behre ḳalur imiş. Ve benī ādem cemīʿ-i maḫlūḳuŋ mümtāz u eşrefi ve maḥrūse-i vücūdı daḫı ʿanāṣır-ı erbaʿa ile bünyād olmış bir iḳlīm-i maʿmūr ve şehr-i zīr ü bālāsı mesṭūr olup ḫuṣūṣan ṭoḳuz sütūn üzerine ḳurulmış olduġı mütevātiren menḳūldür. Ve ol sütūnlar "kemik" ve "ṭamar" ve "siŋir" ve "deri" ki ol ṭoḳuzdan bu dördi ana cānibinden olup "ilik" ve "et" ve "ḳan" ve "yaġ" ve "ḳıl" ki cümlesi ṭoḳuz olur ve bu beşi daḫı ana cānibindendür. Ve baʿżı ehl-i kemāl buyurmışlardur ki bu iḳlīm-i ten ve ḥiṣār-ı beden on iki bāb ile mesdūd ve üç yüz altmış pāspān u dīdebān muhārrisiyle maḫlūṭdur ki anlar ṭamarlardur ve yedi yüz yetmiş yedi ḥablü'l-metīn ʿurvetü'l-vuṯḳā[1447] ile girih-gīr ü beste-miyāndur ki anlar siŋirlerdür. Ve dört yüz ḳırḳ ḳıṭʿa ʿadde vü ʿatād ile muʿtāddur ki anlar kemiklerdür. Ve içerüsi daḫı sulṭān-ı beden olan ḳalb ve ḥademesi ciger ve ṭalāḳ ve bögrek vesāʾirler ile memlū olup pīrāmen-i ḥiṣāretüŋ daḫı beş ʿaded serheng-i ṣāḥib-i iḳtidār ile maḥrūsdur ki anlar ṣūret-i ẓāhirde nīk ü bed ve ḫayr u şer cümle vuḳūʿātı şehriyār-ı iḳlīm-i ten olan rūḥa iḫbār iderler. Ve anlar daḫı "semʿ" ü "baṣar"

[1446] "Kendini bilen rabbini bilir." *Tedribü'r-Ravi fi-Şerh Takribu'n-Nevevi*, Suyuti, Thk. Tarık bin Avadallah bin Muhammed, Darü'l-Asime Yayınevi, 1. Baskı, Riyad, h.1424, s.167/2.

[1447] Güçlü ip, sağlam urgan.

u “Ẕāʾiḳa” vü “lems” ü “şemm”dür. Pes vücūdını ādem bunlar ile muḳarrer ü muʿayyen iken nefs didükleri eṣer neden ʿibāret ve iḳlīm-i ten kunguresinden ḳanḳı burcda beste-efken istirāḥat u iḳāmet üzere ola diyü sāʾil bu vechile suʾāl iderek istifsārına redd-i cevāb itmek ḫuṣūṣına pa-ber-cā ve ḳıyām-ı tamām eyler ise ulü’l-ebṣāra ḫafī vü nihān degildür ki nefs didükleri keyfiyet vücūd-ı ādemde iki nevʿ dür: Biri ādemüŋ **Ve nefaḫtu fīhi min**

[153a]

rūḥī[1448] şerefiyle teşrīf buyurılduġıdur ki ıṣṭılāḥāt-ı ṣūfīyyede aŋa cevher-i ẕāt ve ʿaḳl-ı kül daḫı dirler ve bu cevher-i ẕāt ancaḳ benī ādeme maḫṣūṣdur, ġayrıya degil. Pes ol cevheri insān-ı kāmil kendi varında bulup anuŋla muʿārefe vü ünsiyet ü aḥvāl u keyfiyetinden ḫaberdār olaraḳ aŋa muḳārenet eyler ise ḳıble-i rūḥāniyān olmaġa şāyeste ve menzil-i vaḥdete irmege elyaḳ u peyveste olur ve nefsüŋ ikincisi nefs-i emmāredür ki imtiḥān içün anı benī ādeme taslīṭ itmişler ki ol şeyṭānīdür, insānı umūr-ı ḫāricī cānibine çeker ki buḫl, ḥased, kīn ʿucb, ġurūr andan ẓuhūr ider. İmdi bir ādem nefs-i emmāreye giriftār olup nefs-i muṭmaʿinneyi aŋa maġlūb itdürüp bir vechile kendinde olan cevher-i ẕāt ile muʿārefe peydā idemez ise ol kişi ẓulumātda ḥayrān u mebhūt ḳalur. Eger nefs-i emmāre maġlūb ve cevher-i ẕāt didügümüz nefs-i Raḥmān ġalebesiyle ol kişinüŋ cevānib-i erbaʿası maʿmūr u ābād olmaḳ ḥasebiyle kendisinden kerāmāt u ġarāʾibāt ṣādır olur ise baʿīd degildür. Pes bu beytüŋ mefhūmı böylece idrāk olınur ki kişi ḳatl-i nefs-i emmāreden ṣoŋra kendi derūnına mürācaʿat idüp müşāhede itsün ki cemīʿ-i mümkināt aŋa teveccüh itmişdür menzil-i vaḥdetde olmaḳ ḥasebiyle. Vallāhu aʿlem biʾṣ-ṣavāb.

بديدار تو دلشادند دائم دوستان تو

ترا هم شادمان خواهم چو روی دوستان بيني[1449]

24. Be-dīdār-ı to dil-şādend dāʾim dūstān-ı to
To-rā hem şādmān ḫˇāhem çü rūy-ı dūstān bīnī

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey şeb-çerāġ-ı ʿāşıḳān vʾey tesellī-baḫş-ı müstemendān! Dīdār-ı melāḥat-perverüŋ müşāhedesiyle dūstlaruŋ şād u ḫurremdürler. Yaʿnī ʿāşıḳ u üftādelerüŋ ruʾyet-i cemāl-i bī-miṣālüŋ ile dāʾimā mesrūr u mecbūr olmaḳdadurlar. Ne ola ki luṭf idüp sen daḫı

[1448] “[Onu düzenleyip] içine ruhumdan üflediğim [zaman].” (Hicr/15:29)

[1449] Dostların her zaman seni görmekle sevinirler. Seni de dostların yüzünü gördüğün zaman sevinç içinde görmek isterim.

anları gördükçe şādımān olduŋ. Yaʿnī niyāzmendüm ki ol derdmendleri gördükçe sen daḫı mesrūr olasuŋ tā ki sürūruŋla anlar bir ḳat daḫı şādımān olalar, dimekdür.

هلاکم می کند گردون و غمگین بینمت آري

نتوانی که بر احباب دشمن قهرمان بیني[1450]

25. Helākem mīkoned gerdūn u ġamgīn bīnemet ārī

Ne-tevānī ki ber-aḥbāb düşmen ḳahramān bīnī

“Gerdūn”dan murād mekāʾid-i nefsānīdür. Muḫāṭabun-bih olan cānāna ḫiṭāb idüp buyurur ki:

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey benüm ārāmum olan cānum! Gerdūn-ı bed-tebār ve çarḫ-ı kec-reftārını envāʿ-ı meşaḳḳat ile helāk itmekdedür. Ḥālbuki benüm bu vechile helāk olmadan seni daḫı bī-ḥużūr u ġamgīn görürüm. Belī, sen ḳādir degilsüŋ ki aḥbābuŋ üzerine düşmen-i leʾimi mihribān eyleyesüŋ. Yaʿnī benüm bu dürlü ʿaẕāb u ʿiḳāba giriftār olduġum sebebiyle bilürüm ki derūn-ı pür-nūruŋ ġamnāk ve bu ṭarīḳile bī-ḥużūrlıġumdan dīde-nemnāksuŋ. Zīrā meʾlūf olduġuŋ ḫāḳḳāniyet ü vefā vü insāniyet-i ṣıdḳ-peymā muḳteżāsı üzere benüm gibi dūstuŋ üzerine gerdūn-ı bī-vefā gibi düşmeni tercīḥ idemedigüŋden

[153b]

ġamgīn olursuŋ. Yaʿnī mekāʾid-i nefs benüm helākümde olduġuŋı görüp ġāyetde ġamgīn ü bī-ḥużūrsuŋ. Şol sebebden ki ben dūstuŋı düşmen-i bed-kirdāruŋ maġlūb u maġmūmı olmaḳ revā görmezsüŋ, dimekdür. Ammā ne çāre.

تو محبوب جهان وآنگه مدارا باورم ناید

تو شمع انجمن باشی و در پروانه جان بیني[1451]

26. To maḥbūb-ı cihān u ān-geh müdārā bāverem ne-y-āyed

To şemʿ-i encümen bāşī vü der-pervāne cān bīni

“u ān-geh” bu maḥalde inkār içündür. “Bāver” iʿtimād maʿnāsınadur. “Ne-y-āyed” gelmez, dimekdür.

[1450] Felek beni öldürmek üzere ve sen keder içindesin evet düşmanın dostlar üzerine egemen olduğunu göremezsin.

[1451] Sen cihanın sevgilisisin. Kimseye dalkavukluk yapacağına inanmam. Sen meclisin mumu ol da pervanedeki canı gör.

Maḥṣūl-ı Beyt: Kendi rūḥına ġiṭāb ṭarīḳiyle buyurur ki: Ey cānān! Sen maḥbūb-ı cihān ve maṭlūb-ı kāffe-i ṭālibān iken iʿtimād itmezüm ki ferd-i āferīdeye müdārā idesüŋ. Zīrā sen şemʿ-i encümen olup ḳaçan imkānda olabilür ki pervāne-i żaʿīfü'l-eṭvārda cān pāyidār ola. Yaʿnī sen gibi bezm-efrūz ve şemʿ-i encümen iken ʿuşşāḳ-ı pervāne-sīretde ḳaçan cān ḳalur? ʿĀḳıbet gelüp bāl ü perin āteş-i şemʿüŋe iḥrāḳ iderler, dimekdür.

نشان جان همی جو تا نشان از بی نشان یابي

مکان دل طلب کن تا مکان درلامکان بیني[1452]

27. Nişān-ı cān hemī cū tā nişān ez-bī-nişān yābī

Mekān-ı dil ṭaleb kon tā me-kon der-lā-mekān bīnī

"Bī-nişān"dan murād Cenāb-ı Ḫālıḳ'dur ki mümkināt içinde nihāndur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ʿāşıḳ! Kendi iḳlīm-i vücūd-ı sulṭānī olan cān-ı ʿālī-cenābdan nişān ṭaleb idüp anuŋ ne olduġını iẕʿān u idrāk itmek ḳaydına saʿy it tā ki bī-nişān olan Cenāb-ı Melikü'l-Mennān'dan nişān u eṯer ögrenüp ḳaṭrenüŋ ʿummān ile ḥīn-i ittiṣālinde kesb-i aḥadiyet itdükleri gibi sen daḫı anuŋla muttaṣıl u maḳrūn olduġuŋı göresüŋ. Ve daḫı göŋül didükleri ẕāt-ı kerāmet-ṣıfatuŋ mekānın ṭaleb ü tefaḫḫuṣ idüp ol ne heyʾet ve ne ṭavr u rifʿat ile olduġını maʿlūm idinmege saʿy u diḳḳat ḳıl tā ki lā-mekānda mekān müşāhede idüp ḫalā içinde melā göresüŋ. Yaʿnī dil ki beyt-i Raḥmān'dur, mekānın ṭaleb idüp çirk-āb-ı māsivādan ārī vü taṭhīr ḳıl tā ki lā-mekān olan Ḫālıḳu'l-ekvānı anda rūşen göresüŋ. Nitekim buyurmışlardur:

کعبه بنیاد خلیل آذر است

دل نظرگاه خلیل اکبر است[1453]

Kaʿbe bünyād-ı Ḫalīl-i ʿĀẕer est

Dil naẓargāh-ı ḫalīl-i ekber est

ve daḫı **Şems-i Tebrīzī**[1454] buyurur ki:

Beyt:

[1452] Can işaretini ara, işaretsizden bir iz bulmak için lamekân içinde bir mekân görmek için gönül yerini ara.

[1453] Kâbe Hz. İbrahim'in binasıdır, gönül ise yüce Allah'ın nazargâHızır.

[1454] Metinde nakledilen beyitin Şems-i Tebrizî'ye ait olduğu bilgisi yanlıştır. Beyit Şemsettin Sivasî'ye aittir.

Sür çıḳar ġayrı gönülden tā tecellī ide Ḥaḳ
Pādişāh ḳonmaz sarāya ḫāne maʿmūr olmadan

ز حور و سدره هم بهره ور بی دست وبی دیده
تو این دولت کجا یابی که جنت در مکان بینی[1455]

28. Zi-ḥūr u sidre hem behrever bī-dest ü bī-dīde
To īn devlet kocā yābī ki cennet der-mekān bīnī

"Bī-dest ü bī-dīde" buyurduġı vāṣılīn olan ẕevāt-ı kirāmuŋ murāḳabeye varup ġarḳ-ı baḥr-ı tecellī-i İlāh olduḳları hengāmda dīdeleri pūşīde ve dest ü pāsı ḥareketden mānde olduġından kināyedür. Nitekim bu mıṣrāʿda mübeyyendür.

Mıṣrāʿ:

زخود باید نظر بوشید جویای تجلی را[1456]
Zi-ḫod bāyed naẓar būşīd cūyā-yı tecellī-rā

"Mekān"dan murād vücūddur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Beyt-i sābıḳuŋ mā-ṣadaḳına kendini mā-ṣadaḳ u maẓhar itdügüŋ ṣūretde ey ʿāşıḳ-ı bezm-ārā-yı cinān ve mihmān-nüvāzān-ı behişt-i meserret-resān

[154a]

Olan! Ḫūr u ġılmān ve Sidre-i ʿālī-şāndan behre-yāb olursaŋ bir ḥāl eyle ki dest ü pā ve dīde-i revnaḳ-fezāŋa īrāş-ı meşaḳḳat ve sirāyet-i zaḥmet olmaḳsızın. Yaʿnī eger kendi ḥadd-i ẕātuŋda vedīʿa-i sübḥānī olan nişānı bulup anuŋla iktisāb-ı ülfet ve iddiḫār-ı maʿrifet ü ünsiyet ider iseŋ ol vaḳt fehm it ki dest ü dīdenüŋ ʿadem-i cevr ü meşaḳḳat birle ḫūr u ġılmān ve sidre-i celīlü'ş-şāna nāʾil olursuŋ. Pes bu devleti sen ḳanda bulursuŋ ki cenneti kendi vücūduŋ mekānında bulasuŋ. Yaʿnī bundan büyük devlet ve cāh-ı menzilet mi olur ki anuŋ ceẕb ü celbine saʿy u kūşiş itmeyüp evḳātını ġūl-ı ġaflete ġāriḳ itdürürsüŋ, dimekdür.

بحفظ گریه مشغولم وگر بینی درونم را

[1455] Ben elsiz ve gözsüz olarak huri ve Sidre ağacından faydalanırım ama cenneti mekân içinde gören sen bu saadeti nerede bulacaksın.

[1456] Tecellileri kendinizde aramalısınız.

زدل تاپردهٔ چشمم دو شاخ ارغوان بيني[1457]

29. Be-ḥıfẓ-ı girye meşġūlem veger bīnī derūnem-rā
Zi-dil tā perde-i çeşmem dü şāḫ erġuvān bīnī

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey maḳṣad-ı cān! Āteş-i hicrāndan ẓuhūra gelmek üzere olan bang-ı fiġān u āvāz u feryād u nālişi firāz itmek içün ketm-i bükā ve ḥıfẓ-ı giryeye meşġūlüm. Lākin derūnumı bir defʿa temāşā vü ruʾyet buyursaŋ ḫāne-i dilden perde-i çeşmüme dek seyl-i ḫūndan erġuvānuŋ iki budaġını görürsüŋ. Yaʿnī giryeyi egerçi derūnumda ḥıfẓ u żabṭ itmek iştiġālindeyüm. Ammā eger derūnuma diḳḳatle naẓar buyurursaŋ göŋülden gözüm perdesine dek enhār-ı ḫūn cereyān itmiş görürsüŋ, dimekdür.

بوعظ اندر شو از راه غزل عرفی ترنم بس
در شیون زن آخر مردن دل خود عیان بيني[1458]

30. Be-vaʿẓ ender-şev ez-rāh-ı ġazel ʿUrfī terennüm bes
Der-i şīven zen āhir murden-i dil-i ḫod ʿayān bīnī

"Be-vaʿẓ ender-şev" rāh-ı ġazelden ʿavdet ve ṭarīḳ-i vaʿẓ u pende ricʿat ḳıl, dimekdür. "Şīven" fiġān u māteme dirler.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ʿUrfī! Beyhūde ġazel ṭarīḳi revişinden çıḳ ve vaʿẓ u neṣāyiḥ ṭarīḳine gir. Yaʿnī ʿādet-i şuʿarā-yı zamāne ile īn ü ānı beyhūde medḥ ü ṣenā idüp eşʿār u neṣr-gūluḳ ḥāletini terk eyle ve bu ḳadar nā-sezā laġviyāt u terennümāt yeter. Ġayrı ṭarīḳ-i nuṣḥ u pendi ṭut ve bir kez der-i şīveni yaʿnī ol miṣillü nā-be-cā şiʿrlerden nedāmet ü ġarāmet ḳapusını daḳḳ eyle tā ki göŋlüŋ beyhūde şiʿr söylemekden telef olduġını āşikāre göresüŋ. Ḥāṣılı bir kez der-i şīveni ḳaḳ ve fetḥ ü güşād idüp derūnuŋ naẓar ḳıl ki çirk-āb-ı fānī içün göŋlüŋ ne ḥale giriftār olduġını rūşen göresüŋ, dimekdür.

دلت الماس همت بود اگر وا بينى اكنونش

[1457] Ağlamamı saklamakla uğraşırım. Eğer içime bakarsan gönlümden göz perdesine kadar iki erguvan dalına dönüştüğünü görürsün.

[1458] Urfi gazel yolunda terennüm yeter. Nasihata başla. Ağıt kapısını çal (böylece) sonra gönlünün öldüğünü apaçık görürsün.

ترنج زر دست افشار پرویز جهان بیني[1459]

31. Dilet elmās-ı himmet būd eger vā bīnī eknūneş
Turunc-ı zer-i dest-efşār-ı pervīz-i cihān bīnī

"Vā" āşikāre maʿnāsınadur. "Turunc-ı zer" zamān-ı sābıḳda Pervīz didükleri pādişāhuŋ zer-i ḫālişden eczā ile terbiye eyledügi bir ṭop altundur ki anı āṣār-ı eczā ile bal mūmı gibi yumuşaḳ idüp ṣıḳsa ṣıḳa diledügi ṣūrete taḥvīl iderdi. "Efşār" ṣıḳmaġa dirler. Pes ārzū-yı cihān-ı fānīyi Pervīz-i cihān künyesiyle mülaḳḳab idüp buyurur ki:

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ʿUrfī! Beyt-i sābıḳuŋ

[154b]

mażmūnı olan aḥvālden münḥarif ol. Zīrā ġazel ve aŋa mümāṣil olan şiʿr ü meṣel dünyā metāʿındandur. Andan kef-i yed idüp rāh-ı vaʿẓ ve ṭarīḳ-i sülūka gir. Zīrā zamān-ı sābıḳda göŋlüŋ himmet elmāsı idi. Yaʿnī ḳalbüŋ himmetüŋ mücevheri idi. Ve ārzū-yı dünyā ve mā-fīhāsından ferāġ itmek ḫuṣūṣında elmās gibi ḳavī vü muḳtedir idi. Lākin şimdi bir ḥāl kesb itmişdür ki eger anı āşikāre görseŋ Pervīz-i cihānuŋ eli ṣıḳmasından turunc-ı zer gibi yumuşaḳ ve bī-himmet olmışdur. Yaʿnī göŋlüŋi dest-i ārzū-yı cihān ṣıḳa ṣıḳa turunc-ı zer gibi her ṣūrete taḥvīl itmesine meyyāl itdürmişdür. Pes evāʾilde ḳalbüŋ gevher-i himmet iken ḥayf degil midür ki Pervīz-i cihān eline tefvīż idüp anı turunc-ı zer gibi mülāʿabeye istiʿmāl eyleye, dimekdür.

نبینی در مقام نفس و طبع آسودگی منشین
بهفتم پایه نه مسند که راحتگاه جان بیني[1460]

32. Ne-bīnī der-maḳām-ı nefs ü ṭabʿ-ı āsūdegī me-n'şīn
Be-heftüm-pāye nüh-mesned ki rāḥātgāh-ı cān bīnī

"Heftüm pāye" yedinci basamaḳ nerdübāna dirler. Murād sākin olduġumuz rūy-ı zemīndür ki ṭabaḳāt-ı ʿarżuŋ fevḳidür. "Nüh mesned" ṭoḳuz taḫt dimekdür ki sebʿa semāvāt u ṭabāḳdur.

[1459] Gönlün himmet elması idi. Eğer ona şimdi tekrar bakarsan cihan şahı Perviz'in elinde oynadığı portakal gibi olduğunu görürsün.

[1460] Nefis makamında rahatlık göremezsin. Bu dokuz katlı yedi mertebeli feleğin üzerine oturma ki can rahatlığını göresin.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ḫiṭāb-ı ʿām ṭarīḳiyle buyurur: Nefs-i emmāre ve müttefeḳun ʿaleyh olan ṭabʿ-āvāre maḳāmında āsūdelik aḥvālin göremezsüŋ. Yaʿnī nefs-i emmāre ve ṭabʿ-ı levvāme renciş ü eẕāsından āsūde-ḥāl ve mesrūrü'l-bāl olamazsuŋ. Pes bu yedi nerdübānlu olan ṭoḳuz ṭabaḳ felegüŋ mesnedinde oṭurma tā ki rāḥatgāh-ı cānı göresüŋ. Yaʿnī sen ʿarūs-ı ḫudʿa-nüvīs dünyāyı çift ṭāḳ ve se ṭalāḳ ile taṭlīḳ eyle tā ki sulṭān-ı ten olan cān āsāyiş ve yönyöşde ola. Ve illā maḳām-ı nefs-i emmārede olaraḳ heftüm-pāyelü olan nüh mesnedde rāḥat-ı cān görmek imkānda olamaz. Pes rencişinden āsūde-ḥāl ve derūnuŋ feyż-i Bārī ile māl-ā-māl olmaḳ isterseŋ heftüm-pāyelü olan ṭoḳuz ḳat mesnedüŋ üzerinde oṭurmaḳ ārzūsında olma, dimekdür.

زجنگ دی و فردا رسته ام بی منت امروز

تو این معنی کجا دانی که هستی در زمان بیني[1461]

33. Zi-ceng-i dey ü ferdā resteem bī-minnet imrūz

To īn maʿnā kocā dānī ki hestī der-zamān bīnī

"Dey" dünki gün dimekdür. "Reste" ḳurtulmaḳ maʿnāsınadur. "Hestī der-zamān" zamānenüŋ varlıġına vücūd iṣbāt itmek ve devāmına tekye getür ve iʿtimād ḳılmaḳ, dimekdür. Pes ḫiṭāb-ı ʿām ṭarīḳiyle buyurur ki:

Maḥṣūl-ı Beyt: Ben dün ve yarınki cengden bu günüŋ ʿadem-i imtināmdan ḫalāṣ oldum. Yaʿnī ben bugün ve bu sāʿatüŋ imtināmından olmayup kār-bārum Ḫālıḳ-ı ẕerrāt ve kāffe-i teveccühüm mücid-i mümkinātda olduġından dün geçmiş yarın istiḳbāl idicek ḳayġulardan fāriġu'l-bāl oldum. Ve kendimi anlaruŋ keşmekeşinden taḫlīṣ eyledüm.

[155a]

Pes sen bu maʿnāyı ḳaçan idrāk idebilürsüŋ? Zīrā zamānuŋ varlıġına vücūd virseŋ yaʿnī naḳl olınan nüktemi bir şaḫṣ idrāk idebilür ki zamānenüŋ iṣbātına vücūd virmeye. Zīrā zamān didügümüz keyfiyet-i rūzgārdur. Hīç vücūdı pāyidār ve varlıġı ber-ḳarār degildür. Meṣelā eline ṣu alsaŋ ve ṣıḳsaŋ ṣıḳılacaḳ eṣer elde ḳalmaz. Keẕālik zamānenüŋ daḫı ṣıfatı var, vücūdı yoḳdur. Ḫāṣılı ben elem-i dünyā ve ġuṣṣa-i ʿuḳbādan āzād oldum. Şol sebebden ki Ḥaḳḳuŋ māsivāsı olana vücūd u iʿtimād virmedüm. Pes sen daḫı eger Ḥaḳ'dan ġayrıya varlıḳ ittiḫāẕ itmez iseŋ, sen daḫı benüm gibi olup maʿnā-yı meẕkūra muṭṭaliʿ olursuŋ. Ve illā rūzgāra

[1461] Bugün minnetsiz bir şekilde dün ve yarının savaşından kurtuldum. Sen bu anlamı nereden anlayabilirsin ki varlığı zaman içinde görüyorsun.

vücūd iṣbātı ḳaydında olursaŋ dey ü ferdā cenginden ḫalāṣ oldum didügi fehm idemezsüŋ. Her ne ḳadar bu beytüŋ meʾālinden ḥisse-yāb ve mażmūnına şitāb itmiş iseŋ de. Ḥāṣılı bu maʿnānuŋ ḥaḳīḳatine şol kimse irişür ki benüm gibi bu günüŋ imtinānında olmayup dey ü ferdā cengi dāġdaġasından ḫalāṣ olmış ola, dimekdür.

من از گل باغ ميجويم تو گل از باغ ميجويي

من آتش از دخان بينم تو از آتش دخان بيني[1462]

34. Men ez-gül bāġ mīcūyem to gül ez-bāġ mīcūyī

Men āteş ez-duḫān bīnem to ez-āteş duḫān bīnī

"Gül"den murād vaḥdet ü ʿuzletdür. Baʿżılarına göre cüzʾdür ki benī ādem külden bir cüzʾdür ve ekṣer ehlullāhuŋ işāretlerine naẓaran insān-ı kāmil taḥṣīl-i ser-māye-i ḳurb-ı kül itdügi reh-nümā-yı cüzʾ iledür. Zīrā cüzʾ külden münfaṣıldur. **Külli şeyʾin yerciʿu ilā-aṣlihi**[1463] mışdāḳı üzere ʿāḳıbet rūḥ-ı insānī ki külden bir cüzʾdür maḥalline rücūʿ eylese gerek. Nitekim vücūduŋ merciʿi ḫākdur. "Bāġ"dan murād kül ve keṣretdür. Keẕālik mışrāʿ-ı ṣānīnüŋ āteş ile duḫānı daḫı ẕikr olınan maʿnādan ʿibāretdür. Meṣelā bir maḥalde bir āteş olsa ıraḳdan ʿalevi görinmez. Belki anı duḫānuŋ eṣerinden görüp bilürler.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ben gülden bāġ ṭaleb iderüm. Yaʿnī külli cüzʾden ve Ḥaḳḳ'ı vaḥdetden ṭaleb iderüm. Sen ise bāġdan gül ṭaleb idersüŋ. Yaʿnī keṣretden Ḥaḳḳ'ı ṭaleb idersüŋ ve daḫı ben āteşi ṭumandan ṭaleb iderüm. Sen ise āteşden ṭuman ṭaleb idersüŋ. Bu vechile beyt-i sābıḳuŋ ḳaçan maʿnāsını fehm idebilürsüŋ ki henüz ālūfte-i çirk-āb-ı keṣret ve āmīḫte-i jeng-i māsivāsuŋ. Pes ben şol sebebden dey ü ferdā dāġdaġası keşmekeşinden ḫalāṣ oldum ki terk ve iḫtiyār-ı vaḥdet birle cüzʾden külle irişmek esbābın tertīb eyledüm. Sen daḫı benüm aḥvālümden vāḳıf olup tedārik ḳaydına düş tā ki ḥaḳīḳat-i insān ne olduġını fehm ü iẕʿān idesüŋ, dimekdür.

ز ترتيب وجود آفرينش چون نه اى آگه

حوادث را زتأثير نجوم آسمان بيني[1464]

35. Zi-tertīb-i vücūd-ı āferīniş çün neī āgeh

[1462] Ben gülde bahçeyi ararım sen ise bahçede gülü. Ben dumanda ateşi görürüm sen ise ateşte dumanı.

[1463] "Her şey aslına rücu eder." Enbiyâ/21:93. Ayetle -kullun ileynâ râciûn (Hepsi de ancak bize dönecekler)- mana olarak aynı doğrultudadır.

[1464] Fıtrat varlığının düzeninden haberdar olmadığın için olayları felek ve yıldızların etkisinde görürsün.

Ḥavādiṯ-rā zi-teʾṯīr-i nücūm-ı āsumān bīnī

Beyt-i sābıḳı ẓāhir beytleri

[155b]

daḫl eyledügi gibi bu beytde daḫı ḥukemā ve ehl-i nücūm ve buna māʾil erbāb-ı sülūk taʿrīż ṭarīḳiyle buyurur ki:

Maḥṣūl-ı Beyt: Ḥażret-i Ḫālıḳ-ı bī-hem-tānuŋ vücūd-ı āferīnişi tertībinden çünki āgāh degilsüŋ ve Ḥaḳ Teʿālāʾnuŋ ḫilḳat-i mevcūdātına ḥikmetine mebnīdür. İdrākine ḳādir olmaduġuŋ gibi hemān-dem ḥavādiṯāt-ı kevniyyeyi nücūm-ı āsumān teʾṯīrinden görürsüŋ. Yaʿnī Ḥaḳḳ'uŋ ḫilḳat u āferīniş şīvesini derk idemeyüp ẓuhūrat-ı ʿavārıżāt-ı kevniyyeyi nücūm-ı āsumān teʾṯīri tertībinden görüp iʿtiḳād idersüŋ. Ve daḫı dirsüŋ ki fülān şeyʾün vücūd bulması ve ẓuhūr itmesi fülān necmüŋ teʾṯīri ve iʿānesi terbiyesiyledür. Ve daḫı fülān şeyʾün var olması fülān kevkebüŋ müsāʿadesi terbiyesiyledür, diyerek envāʿ-ı şukūk ve eṣnāf-ı ẓunūn ile ʿömrüŋ rūzgāra virüp ḳudret-i Bārī ve ḥikmet-i āferīniş-i Cenāb-ı Ḫālıḳ'ı bir cānibe terk idersüŋ. Pes ne ṭarīḳle esrār-ı ālihe maẓhar ve ne ṣūretle tecellī-i ẕāt-ı ālih ile sürūr olmaġa şāyān olursuŋ? dimekdür.

ز ابر و آفتاب انديشه ات كوته بود زانرو

در از گنجينهٔ دريا و لعل از جيب كان بيني[1465]

36. Zi-ebr ü āfitāb endīşeet kūteh buved z'ān-rū

Dür ez-gencīne-i deryā vü laʿl ez-ceyb-i kān bīnī

Maḥṣūl-ı Beyt: Beyt-i sābıḳı teʾkīd ṭarīḳiyle taʿrīż-i ehl-i nücūm u ḥukemā idüp buyurur: Ebrū āfitābuŋ teʾṯīri endīşesi ve ḫurşīd ü ġamāmūŋ terbiyesi mülāḥaẓasından dürsuŋ. Şol sebebden ki dürr-i şehvārı gencīne-i sulṭān-ı deryādan ve laʿl-i ṣurḫı ceyb-i maʿden-i şerri görürsüŋ. Yaʿnī ẓannidersüŋ ki dürri gencīne-i deryā terbiye idüp laʿl daḫı maʿden-i ḫāk terbiye eyler. Ammā surḫı ve ḥumreti muʿtād eyler ẓann eyledigüŋ gibi degildür. Belki dür bulut terbiyesiyle ḳābil-i istiʿdād ve laʿl daḫı teʾṯīr-i āfitāb-ı ʿālem-tāb ile taḥṣīl eyler degil ki dürr-i gencīne-i deryā istiʿānesiyle resīde-i mertebe-i kemāl ve laʿl-i ceyb-i kān

[1465] Bulut ve güneşin etkisinden senin düşüncen eksiktir. Bu yüzden de inciyi deniz hazinesinden ve lal taşını madenden görürsün.

muʿāvenetiyle iktisāb-ı rütbe-i laʿl ola. Pes şunuŋ gibidür ki Ḫālıḳ'uŋ ḥikmet-i āferīnişi fehm idemeyüp ʿavārıżāt-ı kevniyyeyi nücūm-ı āsumān teʾsīrine isnād idersüŋ, dimekdür.

بچشم معرفت بنگر مصاف نظم هستی را

كه هر خاری در آن وادی درفش كاویان بيني[1466]

37. Be-çeşm-i maʿrifet be-n'ger meṣāff-ı naẓm-ı hestī-rā

Ki her ḫārī der-ān vādī direfş-i Gāviyān bīnī

"Direfş" ʿalem maʿnāsına gelür ve bez maʿnāsına daḫı gelür basmacılaruŋ ve serrāclaruŋ āletlerindendür. Bunda direfş-i Gāviyān şol öküz derisinüŋ bayrağıdur ki Gāve[1467] didükleri āhenger anuŋla Ḍaḥḥāk'ı mużmaḥil eyledi. Nitekim naḳl iderler şöyle ki zamān-ı sābıḳda memālik-i ʿAcem'de Ḍaḥḥāk nām ġaddāruŋ omuzlarında yılan nevʿinden kerīhü'l-manẓar nesne ẓuhūr itmişidi. Maraż-ı meẕkūruŋ defʿi içün çār-gūşeden ḥukemā cemʿ ḳılmışidi. Her ne ḳadar dāʾ-i ʿuḍāline devā iderlerdi ise ol ḳadar müzdād olmaḳda idi. Bu vechile bir müddet mürūr idüp bir dürlü peẕīrā-yı ʿilāc olmadı tā şol vaḳte dek ki şeyṭān ʿaleyhi'l-laʿne ṣūret-i insāna ḥulūl ve marīż-i meẕkūruŋ

[156a]

maṭbaḫında aşçılıḳ mahāretiyle cümle ʿindinde maṭbūʿ u maḳbūl olmışidi. Bir gün kendisine didi ki: Pādişāhum derdüŋe devā ve marażuŋa dārū inşā ider isem beni neʿaṭiyye vü iḥsān ile beyne'n-nās maġbūtu'l-aḳrān idersüŋ diyicek, bu vesvese kendine ġāyetde ḫoş gelmegin andan ʿilāc iltimās eyledi. Ḫannās didi ki: Senüŋ derdüŋe egerçi devā müşkildür ammā taḫfīfi içün yevmiyye iki nev-resīde oġlancıḳları ẕibḥ itdürüp cigerlerin ve baʿżıların naḳline göre beyinlerin ṣardurur iseŋ ol yılanlar ciger ile taʿayyuş idüp sen anlaruŋ rencişinden āsūde olursuŋ, didükde fi'l-ḥāl fuḳarādan iki nev-resīde oġlanlar vālideynlerin küllīʿaṭiyye ile irżā vü ḫoş-ḥāl idüp oġlanları ẕibḥ itdürüp beyinlerin omuzlarına ṣardurup fi'l-ḥaḳīḳa ol gün āsāyişde oldı. Pes ḫuṣūṣ-ı meẕkūrı baʿżı ricāl ile istişāre idüp didi ki: Eger ḫalḳdan zer ü dīnār ile oġlan iştirā olınmaḳ iḳtiżā eylese dünyā ḫazīnesi evfā degildür. Pes ḳalem-rev-i ḥükūmetde kāʾin memālik u ḳurā āhālīleri sālyāne ṭarīḳiyle taḳsīm idelüm didükde cümle kibārı çār-nā-çār rıżā virüp bir zamān ḫalḳuŋ evlādların böylece ẕibḥ iderlerdi. Ḍaḥḥāk'uŋ

[1466] Mârifet gözü ile varlığın düzeninin sırasını gör. O zaman o vadide her bir dikeni Gave'nin bayrağı gibi görürsün.

[1467] Metinde "direfş" olarak yazılmış olup bu hikâyeye uygun olarak demircinin adı olan "Gave" kelimesiyle değiştirilmiştir.

sākin olduġı beldede Gāve nām bir domuzcı var idi. Bir gün anuŋ oġlanına daḫı nevbet irişüp bir oġlın alup ẕibḥ eylediler. Bir zamān mürūrdan ṣoŋra henūz meẕbūḥ olan oġlın āteş-i firāḳı dimāġında ʿalev-gīr iken dīger oġlınuŋ nevbeti daḫı irişince tīr-i şecāʿati kemān-ı nāliş ü efġān şaṣt iderek öŋinde yayılmış olan öküz derisin bir aġaca sancaḳ pāyesiyle ṭaḳup belde ḫalḳına nidā ve mübāriz-i şehre ṣalā idüp didi ki: Ḥadden efzūn tekālīf ü ḫarāc edā itmekde olduġumuzdan başḳa evlād u aḥfādumuzı daḫı ser-tā-pā tīġden geçürüp ḥasretü'd-dünyā ve'l-āḫire olaraḳ bu ḥadd-i iʿtidāli tecāvüz itmiş olan ẓulmı ḳaçana dek çekmek gerek? Pes başını dīn uġrına fedā iden bahādırlar benümle bile gelsünler diyicek āhālī-i beldenüŋ ise bugün bir fitne ẓuhūr itmek cānlarına minnet bilürlerdi. Fi'l-ḥāl on biŋden mütecāviz mübāriz cemʿ olup Ḍaḥḥāk'uŋ sākin olduġı sarāyı nīgīn-i ḫātem gibi muḥāṣır idüp çend rūz cidāl ü ḳıtālden ṣoŋra āḫir-i kār Ḍaḥḥāk'ı giriftār-ı bend ü zencīr ve envāʿ-ı ʿuḳūbāt u meşaḳḳat ile cānib-i saḳara tesyīr eylediler. Pādişāhān-ı müteʿaḫḫirīn ol deriden olan bayraġı bāʿiṣ-i nuṣret addidüp gün-ā-gün cevāhir ü leʾāl ile tezyīn idüp vażʿ-ı ḫazīne eylediler. Ve ismini direfş-i Gāviyān ḳodılar, murād livā-yı nuṣretden kināyedür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey cūyā-yı tecellī-i ẕāt! Çeşm-i maʿrifet ve dīde-i ʿibret-i cān ile tār

[156b]

ve ṣübḥaveş muntaẓam u münselik olan hestī-i mümkināt ve vücūd-ı kāʾinātuŋ meṣāf olduġını naẓar it. Yaʿnī mümkinātuŋ ṣaf-ı vālāyīsini dīde-i cān ile naẓar ḳıl tā ki ne heyʾet ve ne ṭavr u ṭarzla muntaẓam u ṣaf-ārā olduġını göresüŋ ki ol vādī-i ṣaf-ārā ol meydān-ı veġāda yaʿnī ceng meydānında her bir degnek birer direfş-i Gāviyān olduġını göresüŋ. Yaʿnī eczā-yı mümkināt ki ḳudret-i Bārī ile yerlü yirinde ḳāʾim olmışdur. Anı bir kez ʿibret naẓarıyla gör ki her bir ẕerre bir dāġ ve her bir ḫār direfş-i Gāviyān didükleri sancaġ gibi olmış görüp ʿaẓamet ü ḳudret-i Bārī'yi göresüŋ. Ḥāṣıl-ı kelām kendi ḥadd-i ẕātuŋda dīde-i cān-bīn peydā eyler iseŋ ʿaẓamet-i Bārī'yi görüp taḥṣīl-i maʿrifet ve ḫāʾiz-i tecellī-i ẕāt idesüŋ, dimekdür.

شعار ملت اسلاميان بگذر اگر خواهي

كه در دير مغان آيى و اسرار نهان بيني[1468]

38. Şiʿār-ı millet-i İslāmiyān be-g'ẕer eger ḫ'āhī

Ki der-i deyr-i muġān āyī vü esrār-ı nihān bīnī

[1468] Eğer mecusi mabedinin kapısına gel ve gizli sırları görmek istersen İslam dininin alâmetlerini bırak.

“Şiʿār” şerʿden maḳlūbdur. Yaʿnī dīn yolları dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey cüyā-yı tecellī-i ẕāt! Şiʿār-ı millet-i İslāmiyyeden geç. Yaʿnī ʿavāmuŋ ṣüret-i ẓāhirde ẓāhib olduḳları semt ü mevridi[1469] bıraḳ. Zīrā ol güne meẕheb ṣūfī-i sālūs ve kāffe-i ʿavāma maḫṣūṣdur. Anı bir cānibe terk idüp deyr-i muġān cānibine gel tā ki anda esrār-ı nihān olan maʿrifet-i ẕāt ve ḳurbiyeti ʿayān göresüŋ. Yaʿnī ẓāhiri bāṭın ve bāṭını ẓāhirüŋe mirʾāt idüp derūnı ve bīrūnı maʿmūr u ābād olan mürşid-i kāmilüŋ maʿbedine rücūʿ eyle tā ki ol ẕātuŋ irşādıyla esrār-ı nihānı ʿayān göresüŋ. Zīrā şiʿār-ı İslāmiyye olan meslek ve meẕheb-i ẓāhir ile her ne ḳadar cehd olınsa rütbe-i vālā-yı velāyet ve mesned-i ʿulyā-yı kerāmete vażʿ-ı ḳadem idemez, dimekdür.

تو از ملک عراقی واژگون کن عادت پیشین

اگر خواهی که حسن رونق هندوستان بيني[1470]

39. To ez-mülk-i ʿırāḳī vājġūn kon ʿādet-i pīşīn

Eger ḫˇāhī ki ḥüsn-i revnaḳ-i Hindūstān bīnī

“Vājgūn” be-maʿnā ber-ʿaks. Yaʿnī ters. “Pīşīn” ḳadīm dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Beyt-i sābıḳuŋ mażmūnın teʾkīd ṭarīḳiyle buyurur: Ey cüyā-yı tecellī-i ẕāt! Yāḫūd kendine ḫiṭāb ola. Sen ʿIrāḳ mülkinden yaʿnī ʿAcem mülkindensüŋ. Pes ʿādet-i pīşīni ber-ʿaks eyle. Yaʿnī mülk-i ʿIrāḳ āhālīsinüŋ meslek ve meẕheblerin terk idüp perestiş-i ġayr-ı marżiyyelerinden ictināb ḳıl. Zīrā ʿIrāḳ āhālīsinüŋ revişleri maḳbūl u muʿteber degildür. Eger Hindistān siyeh-çerde ḫūb-rūlaruŋ ḥüsni revnaḳın görmek ister iseŋ. Yaʿnī anlaruŋ iʿtiḳād ve mesleklerine iḳtidā ḳıl ve anlaruŋ ʿārifleriyle imtizāc ḥāṣıl eyle tā ki maḳṣūduŋı bulasuŋ, dimekdür.

ز ملک نور از آنرو تاختی در کشور ظلمت

که حسن چينيان را درلباس ژنگيان بيني[1471]

40. Zi-mülk-i nūr ez-ān rū tāḫtī der-kişver-i ẓulmet

Ki ḥüsn-i çīniyān-rā der-libās-ı jengiyān bīnī

[1469] Derkenar: Semt ü mevrid ikisi de ṭarīḳ maʿnāsınadur.

[1470] Eğer Hindistan’ın güzelliği ve letafetini görmek istersen. Sen Irak ülkesindensin. Eski adetleri devir.

[1471] Çinlilerin güzelliğini zencilerin kıyafetinde gördüğün için güneş ülkesinden karanlıklar ülkesine koştun.

“Nūr”dan murād beyāżlıḳdur ki melik-i ʿIrāḳ’dan kināyedür. “Kişver-i ẓulmet”den maḳṣad Hind’dür ki

[157a]

anlar siyāhdur. Ve libāsları daḫı ġāyetde kirlü pasludur. “Tāḫtī” taʿbīri çatmaḳ ve irişmek ve dönüp gitmege dirler.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ʿUrfī! Münevver ü şaʿşaʿayı belde-i ʿIrāḳ’dan kişver-i ẓulmet-i Hind’e şol sebebden ʿavdet ü ricʿat eylemişsüŋ ki Ḥindīlere maḫṣūṣ olan ḥüsn-i rūz-efzāyı libās-ı Jengiyānda göresüŋ. Yaʿnī nūr siyāhlıḳda lemeʿān itmekde olduġı gibi sen daḫı ḥüsn-i Çīnīyānı kişver-i ẓulmet-i Hind’de ruʾyet eylemek içün gitmişsüŋ. İḫtimāl ki bu ḳaṣīdeyi Hind’de inşād itmiş ola. Ve baʿżı nüsḫalarda Jengīyān yerine Zengīyān vāḳıʿ olmışdur. “Zengī” taʿbīri Fārisīde ʿArab’a ıṭlāḳ olınur. Bu beyt ve beyt-i evvelīyi iḫtimāldür ki öz nefse istihzā ṭarīḳiyle ḫiṭāb ola. Şöyle ki ey ʿUrfī! Mülk-i nūrdan mülk-i ẓulmete çatmışsuŋ. Ammā bilmem ki Çīnīler meḥābīblerini libās-ı pejmürdegīde görmek istersüŋ?

ازآن تاراج بینی در بیابان کاندر این کشور

بآبادی چوآیی راهزن را دیده بان بیني[1472]

41. Ez-ān tārāc bīnī der-beyābān k’ender-īn kişver

Be-ābādī çü āyī rāh-zen-rā dīdebān bīnī

“Tārāc” be-maʿnā ġāret, “beyābān” taḫtında maḫẕūfdur. “ʿAşḳ” be-maʿnā beyābān-ı ʿaşḳ ki sālikleri olan ʿuşşāḳ-ı sāde-dilān hestī-i dünyevīden ʿüryān u ġāret-şodegānlardur. “Dīdebān” muḥāfıẓ maʿnāsına ise de bu maḥalde ġāretgerān dimekden ʿibāretdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Beyābān-ı ʿaşḳ ve ṣaḥrā-yı şevḳi ol sebebden yaġmālanmış ve perīşān olmış görürsüŋ ki bu kişver-i maḥabbetde eger ābād u maʿmūr gelmek iḳtiżā itse reh-zenleri gözci ve muḥāfıẓ görürsüŋ. Yaʿnī eger ʿarṣa-i ʿaşḳda maʿmūr gideyüm dir iseŋ ʿaşḳ reh-zenleri dīde-bān u muḥāfıẓ görürsüŋ. İcābından kimesne seni ġāret itmeyüp kendileri ġāret ü tārāc itmek içün. Yaʿnī bu bādiyede her ne ḳadar maʿmūr u ābādan kimseler gelmiş ise cümlesi bu meydān-ı ʿaşḳda tārāc olmışlardur. Ol sebebdendür ki bu meydānı yaġmālanmış görürsüŋ. Zīrā dünyālıḳ ile ol ṣaḥrāya gidilmez. Ve gideri daḫı olur ise ʿaşḳ reh-zenleri anı icābından yaġmā itmesünler içün egerçi dīde-bān olurlar ammā kendileri yaġmā iderler, dimekdür.

[1472] Bu ülkede mamur yere geldiğinde yol kesicileri muhafız olarak gördüğün için çölde perişan görürsün.

گهر جويند غواصان فطرت اندرين دريا

تو در فكر همين دائم كه از دريا كران بيني[1473]

42. Güher cüyend ġavvāṣān-ı fıṭrat enderīn-deryā

To der-fikr-i hemīn dāʾim ki ez-deryā kenār bīnī

“Kerān” uç ve kenār maʿnāsınadur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey cüyā-yı tecellī olan ʿUrfī! Fıṭrat ġavvāṣları bu deryā-yı maʿrifete ġavṭa urup güher isterler. Yaʿnī celb-i güher ve taḥṣīl-i leʾāl-i muʿteber içün ʿārifler deryā-yı vaḥdet ve baḥr-ı maʿrifete ġavvāṣ olup anda ḳalmaġı iḫtiyār eylemişlerdür. Pes sen ise hemīşe bu fikr ü mülāḥaẓadasuŋ ki bir sāʿat evvel deryā-yı maḥabbet ve baḥr-ı maʿrifetden çıḳup kenār göreydüŋ. Pes bu vechile cefāya ṣabr idemeyüp ten-perverlik fikriyle ḳaçan bu deryā-yı maʿrifet ʿārifleri ġavvāṣlarından olup celb-i güher itmek imkānda olur?

[157b]

dimekdür.

بدام اندر كشيدند اهل معنى طائر دولت

تو در زير درختان همچو طفلان آشيان بيني[1474]

43. Be-dām ender keşīdend ehl-i maʿnā ṭāʾir-i devlet

To der-zīr-i dıraḫtān hemçü ṭıflān āşiyān bīnī

“Ṭāʾir-i devlet”den murād tecellī-i cemāl-i bā-kemāl-i ilāhīdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ʿUrfī! Ehl-i maʿnā erbābı olan ẕevāt-ı kirām ṭāʾir-i devleti dām birle derūnlarına ṣayd eylemişlerdür. Yāḫūd ṣayd iderler. Yaʿnī ehl-i ḳulūb dām-ı ʿaşḳ ve tele-i ḫulūṣ-ı pāk ile ṭāʾir-i devleti bāṭınlarına celb idüp ẓāhiren eṣeri peydā olmaz. Pes sen ise ṣabīler miṣāl zīr-i dıraḫtāna varup āşiyān-ı ṭāʾir-i delveti naẓar idersüŋ. Yaʿnī ṣabīler aġaç üzerinde āşiyāneyi göricek ẓāhiri cānibine vālih ü ḥayrān olduḳları gibi sen daḫı ṭāʾir-i devletüŋ ẓāhirī ṭarafına nāẓırsuŋ. Ḥāṣılı ṣūret-i ẓāhirle olan perestiş ile ẓāhir-i devleti ṣayd

[1473] Fıtrat dalgıçları bu denizde inci arıyorlar. Sen(se) daima denizin kenarının düşüncesindesin.

[1474] Mana erbabı devlet kuşunu tuzağa düşürmüşler ama sen çocuklar gibi ağaçların altında sadece yuvayı görüyorsun.

itmek ḳaydındasuŋ ammā mümkin olmaz. Zīrā anuŋ ṣayyādı olan ehl-i bāṭın dām-ı ʿaşḳ ile derūnına ṣayd idüp ẓāhirinde eṣer-i ṣayd nümāyān degildür, dimekdür.

نگنجد نور خورشید ازل در ظرف هر دیده

بآب دیدهٔ مردان نگر تاعکس آن بیني[1475]

44. Ne-günced nūr-ı ḫurşīd-i ezel der-ẓarf-ı her dīde

Be-āb-ı dīde-i merdān niger tā ʿaks-i ān bīnī

“Ḫurşīd-i ezel” be-maʿnā nūr. “Ẓarf” her bir şeyʾ vażʿ olınacaḳ ḳaba ẓarf dirler. “Merdān”dan murād ʿārifān-ı ḥaḳīḳat-i ẕātdur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Nūr-ı ḫurşīd-i ezel her bir dīde-i nā-ḳābilüŋ ẓarfına ṣıġmaz. Yaʿnī nūr-ı cemāl-i Ḥaḳ her bir dīde-i ẓāhir-bīn ve çeşm-i ġayr-ı ʿārifīn iḥāṭa idüp anı görmek rūzī vü müyesser olmaz. Pes ʿāşıḳ-ı zār ve ʿārif-i ṣafvet-şiʿār olan merdān-ı meydānuŋ āb-ı dīdelerine naẓar ḳıl tā ki nūr-ı ḫurşīd-i ezel ʿaksini anuŋ içine ʿaṭf itmiş göresüŋ. Meṣelā nūr-ı āfitāb-ı cihān-tāba dīde-i insān ḫuṣūṣan żaʿf-ı başarla olan ādemiyān naẓar itmege tāb-āver olamayup nūr-ı ḫurşīd ṣu içine ʿaks idicek ṣuʿlesinüŋ ṣaʿṣaʿası taḫfīf andan naẓar idüp ṣuʿle-i ḫurşīdi görmege ḳādir olduġı keẕālik ey ʿUrfī! Nūr-ı ḫurşīd-i ezeli her bir dīde-i nā-ḳābil reʾyü’l-ʿayn müşāhedesine nāʾil olamaduġı ṣūretde bārī nūr-ı ezel ki sirişk-i dīde-i ʿāşıḳāna ʿaks eylemişdür, anı naẓar eyle ki nūr-ı ḫurşīd-i ezel ṣuʿlesi ʿaksini içine düşmiş göresüŋ. Ammā dīde-i ḥaḳ-bīn vāsıṭaya muḥtāc degildür. Nitekim ṣaʿṣaʿa-i āfitābı görmekde dīde-i dūr-bīn vāsıṭaya muḥtāc degildür, dimekdür.

تو خفاشی زنور مه قیاس نور خود میکن

ترا سود این بود گر نور خور بینی زیان بیني[1476]

45. To ḫuffāşī zi-nūr-ı meh ḳıyās nūr-ı ḫod mīkon

To-rā sūd īn buved ger nūr-ı ḫūr bīnī ziyān bīnī

“Ḫūr” güneşe dirler.

[1475] Ezel güneşinin ışığı her gözün kabına sığmaz. Onun yansımasını görmek için mertlerin göz yaşına bak.

[1476] Sen yarasasın ayın ışığını görüp güneşinki ile kıyas et. Sana faydası bu ki güneş ışığını görürsen zarar görürsün.

Maḥṣūl-ı Beyt: Beyt-i sābıḳa taṭbīḳen buyurursuŋ: Nūr-ı başīretden bī-behre olan ġuffāşsuŋ yāġūd ġuffāş-miṣālsüŋ. Pes nūr-ı ġurşīdi şuʿle-i māhdan ḳıyās ḳıl. Yaʿnī mādām ki nūr-ı ġurşīdi naẓar itmek liyāḳatinden bī-naṣīb olasuŋ bārī māhuŋ nūrına naẓar idüp nūr-ı ġurşīdüŋ ḥiddet-i şaʿşaʿa ve şiddet-i żiyāsını andan iḥsās u idrāk eyle. Şöyle nūru'l-ḳamer müstefād min-e'ş-şems[1477] mışdāḳı

[158a]

üzere şuʿle-i meh şemsden meʾḫūẕ olmaḳ ḥasebiyle bārī nūr-ı āfitābı meh-ṭābdan ḳıyās eyle. Ve saŋa bu ṭarīḳle keşf-i rāz itmek fāʾide olur. Yaʿnī nūr-ı ġurşīdi şuʿle-i mehden ruʾyet itmek menfaʿat-i ʿuẓmā olur. Zīrā eger muṭlaḳ nūr-ı ġurşīdi görseŋ ziyān u żarar görürsüŋ. Ḥāṣılı tecellī-i Ḥaḳḳ'ı muṭlaḳ müşāhede idemez iseŋ maẓhar-ı ṣunʿ-ı Ḫudā olan mümkināta naẓar-ı imʿān bıraġup ḳudret-i Ḥaḳ ve feyż-i Feyyāż-ı muṭlaḳı andan ḳıyās eyle. Bu ḳadar olsun kesb-i intifāʿ müşāhede itmek hünerdür, dimekdür.

نظر از پیشگاه شرع برکاخ حقیقت کن

تو کبر اندیشی آن بهتر که صدر از آستان بینی[1478]

46. Naẓar ez-pīşgāh-ı şerʿ ber-kāḫ-ı ḥaḳīḳat kon

To kibr-edīşī ān bihter ki ṣadr ez-āsitān bīnī

"Kāḫ" köşk ve eyvāna dirler. "Ṣadr"dan murād mertebe-i nihāyetdür ki maʿrifetullāhdur. "Āsitān"dan murād şerʿ-i şerīfdür ki ʿilm ü ṭarīḳat u maʿrifet ü ḥaḳīḳatüŋ bābıdur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Baʿzı ġod-bīnleri levm ü tevbīḫ ṭarīḳiyle buyurur: Ey ḥaḳīḳat-i Ḥaḳ'dan dūr olan! Bālā-yı eyvān-ı ḥaḳīḳati pīşgāh-ı şerʿden naẓar ḳıl. Zīrā kibr-endīş ve ʿucb u ġurūrı der-pīş itmişsüŋ. Pes ol yegdür ki ṣadr-ı ḥaḳīḳati āsitān-ı şerʿden görmekle ḳalasuŋ. Yaʿnī mādām ki maʿrifet-i ḥaḳīḳat ẕāt-ı muṭlaḳdan bī-behreligi ġurūruŋdan nāşī iḫtiyār eyledüŋ. Kāḫ-ı ḥaḳīḳati şerʿ öŋinden naẓar iderek bīgāneler gibi maḥrūm olaraḳ hemān ıraḳdan naẓar ideṭur. Şol sebebden ki kibr-endīşsüŋ yaʿnī ʿucb u ġurūrla āşufte ve ġuşūʿ u ġuḍūʿdan yaʿnī tevāzuʿ u niyāzdan nefret-şode olup bir mürşid-i kāmile ḳad-ḫamīde vü ser-fürū iderek tażarruʿ u niyāz itmegi irtikāb itmezsüŋ. Pes müsteḥaḳdur ki sen ṣadr-ı ḥaḳīḳī şerʿüŋ āsitānından nigerān olaraḳ ḳurbiyet ve maʿrifet-i ẕātdan der-kenār ve mānend-i sāʾilān maḥrūm ve bī-iʿtibār olasuŋ, dimekdür.

[1477] Ayın nuru güneşten alınmıştır.

[1478] Şeriat meydanından hakikat sarayına bak. Sen kibirli olduğun için baş köşeye eşikten bakman daha iyidir.

زگرد رغبت خاطر فرو شو دیدهٔ فطرت

اگر خواهی که حسنی خار گل یک عیان بینی[1479]

47. Zi-gerd-i raġbet-i ḫāṭır fürū şev dīde-i fıṭrat

Eger ḫˇāhī ki ḥüsnī ḫār-ı gül yek ʿayān bīnī

"Fürū şev" lafẓı luġatde egerçi aşaġa in dimek ise de bu maḥalde yıḳamaḳ ve pāk eylemek maḥallinde müstaʿmeldür. Ehline maʿlūmdur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ṭamaʿ-ı ḫām ile ġurāb-ı gürisnevār ġarġar ile eyyāmı imrār iden şaḫṣ! Yāḫūd öz nefsine ḫiṭāb ola. Nitekim bālāda ẕikr olınmışdur. Ḫāṭıruŋ raġbet-i māsivā ġubārından dīde-i fıṭratı ġasl eyle. Yaʿnī dīde-i fıṭrīyyeŋi ḫāṭıruŋ ālāyiş-i fānī raġbeti ġubārından pāk eyle. Eger ḫār-ı gül ḥüsnin yegān yegān ẓāhir üʿayān görmek isterseŋ yaʿnī gül ki cemīʿ-i şükūfeler şāhı iken dıraḫtında var olan dikenlerüŋ envāʿ-ı ḥüsn ü leṭāfetin görmek içün kesb-i ḳābiliyet itmek isterseŋ gird-i raġbet-i ḫāṭırdan ibtidā dīde-i fıṭriyyeŋi pāk ḳıl tā ki eşyā-yı muḫtelifeyi şeyʾun vāḥid[1480] olmış görmege istiʿdād peydā ḳılup kāʾinātda gülde olan ḥüsni ḫārda daḫı müşāhede idüp her

[158b]

birisinüŋ leṭāfetini ʿusrında daḫı ruʾyet ve her bir zaḫm-ı nāsūrı merhemiyle yek ḫˇābe ve yek menzilet olmış göresüŋ, dimekdür. Bu beytüŋ bu vechile daḫı maʿnā īrād idenler ile mülāḳī oldum. Ammā çendān leṭāfet-pīrā degildür. Gerd-i raġbet-i māsivādan ḫāṭıruŋı yıḳa ve pāk eyle. Eger dīde-i fıṭratuŋ ḫār-ı gül ḥüsnini bir bir görmek isterseŋ cümle eşyāda görürdüm. Ḫārvār gülzār yoḳ heb gülistān oldı ʿālem şimdi hīç ḫār ḳalmadı.

تو سرما خورده ای بر شعله میتازی ز خاکستر

ببینی حسن خاکستر چو در روشنگران بینی[1481]

48. To sermā-ḫordeī ber-şuʿle mītāzī zi-ḫākister

Bīnī ḥüsn-i ḫākister çü der-rūşengerān bīnī

[1479] Diken ve çiçeğin güzelliğini bir olarak apaçık görmek istersen fıtrat gözünden gönül arzularının tozunu yıka.

[1480] Tek bir şey.

[1481] Sen soğuk yemişsin. (O yüzden) külden aleve doğru koşuyorsun. Külün güzelliğini sadece parlatıcıya baktığın zaman görebilirsin.

“Sermā” ṣovuġa dirler. “Şuʿle”den murād aġniyādur. “Ḫākister”den murād faḳr u rıżā ile iftiḫār idenlerdür. “Rūşen-gerān” ṣayḳale vü raḫşende idici, dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Bürūdet-i sermāyı yemişsüŋ. Yaʿnī şiddet-i sermā-yı ḥırṣdan boẕulmışsuŋ. Ol sebebdendür ki ḫākister-i rūşengeri buraġup şuʿleye iverseŋ yaʿnī eṣer-i leṭāfet-i ḫākisteri yolamaduġuŋda hemīşe şuʿleye iverseŋ pes ḥüsn ü leṭāfet-i ḫākisteri görürdüŋ. Çünki ḫākisteri ṣayḳale idici göreydüŋ. Yaʿnī ḫākister-i faḳruŋ ṭabīʿatından rūşengerī-i ḳulūb olduġını göreydüŋ şuʿle-i ġınā-yı fānīye raġbet ḳılmazduŋ. Ammā ne çāre ki sermā-ḫorde-i nefsānīsüŋ. Ḥāṣılı ġınā-yı fānīyi faḳr-ı rıżāyīye tercīḥ ḳılmazduŋ. Eger faḳruŋ ṣanʿatı rūşengerī-i ḳulūb olduġını idrāk ideydüŋ, dimekdür.

مرو در عرصهٔ دانش کز آسیب تنگ فهمان

یقین را در پناه پرده داران گمان بینی[1482]

49. Me-rev der-ʿarṣa-i dāniş k’ez-āsīb-i teng-fehmān

Yaḳīn-rā der-penāh-ı perde-dārān-ı gümān bīnī

“ʿArṣa” meydān dimekdür. “Dāniş”den murād meclis-i ʿulemā-yı mutaʿaṣṣıbīndür. “Teng-fehm” yufḳa ve żaʿīf-fehm ü idrāklu dimekdür. “Yaḳīn”den murād ʿayān u āşikāre vü nümāyān olan şeyʾdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey cūyā-yı tecellī-i ẕāt! ʿArṣa-i dānişe gitme. Zīrā ol ʿarṣada daʿvā-yı merd-i meydān-ı ẓāhirī olan teng-fehmān ʿālimlerüŋ fitne vü belālarından mümkināt içre aẕher min-e’ş-şems lemeʿān iden cemāl-i yāri şek ü gümān perde-dārlarınuŋ penāhında görürsüŋ. Yaʿnī ʿarṣa-i ʿilm-i ẓāhirīyi kendiŋe kār idüp anuŋla ḥaşr olma. Zīrā maṭlūbdan bī-behre ḳalursuŋ. Şöyle ki anlar şaʿşaʿa-i cemāl-i Lā-yezāl-i şāhid-i ezel ʿayān u āşikāre lemeʿān itmek üzere iken teng-fehmlerinden nāşī saŋa ol ẕātı perde-i ḫafāda ketm iderek ẓāhir-i evṣāf-ı ḥilye-i cemāl-i ḳadīminden ḳāl u ḳīl iderler. Ol miṣillü teng-fehmān-ı ʿarṣa-i dāniş-i ẓāhirīde her ne ḳadar saʿy u kūşişleri rütbe-i kemālde ise de yine ḥaḳ cemāli ruʾyeti ḫuṣūṣında şek ü gümāndan ḫālī olmazlar. Ḥaḳḳ’uŋ ḳudret ü ʿaẕameti ve mehābet ü āṣārı mümkināt ve ḫuṣūṣan kendi ẕātında müdāvemet üzere ʿayān u lemeʿān itmekde iken anı müşāhede idemeyüp beyānda ẓanniderek

[159a]

[1482] İlim arsasına girme. Çünkü dar anlayışlıların verdiği zararın zan perdecilerinin sığınağında görürsün.

ʿömr ü evḳātları żāyiʿ olmışdur. Pes anlaruŋ ʿarṣa-i dānişlerine muḳārenet itme tā ki seni bi'l-külliyye ṭarīḳ-i rindīden münḥarif idüp ḥacle-i ʿarūs-ı vuṣlat-ı yārdan dūr olmayasuŋ. Ḥāṣılı anlar ʿayānda lemeʿān iden cemāl-i cānānı ʿadem-i bīnişlerinden nāşī perde-i ġafāda gümān perde-dārlarına ḥavāle iderler. Pes mecālislerine ḳadem-i raġbet ḳoma ki sen daḫı anlar gibi dıraḫt-ı bī-berg ü ber olmayasuŋ. Zīrā anlar ʿilm-i Ḳurʾān üstüḫˇānları segleridür maġzı ise ʿāriflerüŋdür. Nitekim **Mollā-yı Rūm Ḥażretleri** buyurur.

Beyt:

ز قران مغز را برداشتم

استخوان را پیش سگان انداختم[1483]

Zi-Ḳurʾān maġz-rā ber-dāştem

Üstüḫˇān-rā pīş-i segān endāḫtem

سخنور را خموشی نقص خود بینی خطا باشد

که خاموشی بلبل از زیان مهرگان بینی[1484]

50. Süḫanver-rā ḫāmūşī naḳş-ı ḫod bīnī ḫaṭā bāşed

Ki ḫāmūşī-i bülbül ez-ziyān-ı mihrgān bīnī

"Mihrgān" faṣl-ı ḫazāna dirler. **Rivāyetdür ki:** ʿUrfī merḥūm baʿżı rufeḳāsıyla Semerkānd cānibine ʿaṭf-ı ʿinān-ı ʿazīmet itmişler iken eṣnā-yı rāhda baʿżı eşḳıyā ṭāʾifelerine muṣādif düşüp şerlerinden küllī ālām u ekdāra dūçār olmışlar idi. Ol eṣnāda bu ḳaṣīde-i feraḥ-baḫşı işbu beyte gelince naẓm idüp aşaġısı intihāsına varınca henūz naẓm itmemiş idi. Ol ḥāl ile bir zamān ol diyārları geşt ü güẕār idüp bir ṣāḥib-seyf ẕātuŋ ḥużūrına ḥāllerini ʿarż-ı ḥāl idüp ol daḫı eşḳıyā-yı mezbūruŋ ḥaḳlarından gelüp anlaruŋ ḥaḳḳını iḥḳāḳ itmişdi. Baʿde zamān mecmuʿasına naẓar idüp bu ḳaṣīde-i seniyyi henūz nā-tamām göricek işbu beyt ile naẓmına şürūʿ idüp buyurur ki:

Maḥṣūl-ı Beyt: Zebānından her dem gevher-rīz olan süḫanverüŋ ḫāmūşluġını görüp kendi noḳṣān ve ʿadem-i dānişine ʿizz ü nisbet itmek ḫaṭā olur. Yaʿnī bir süḫanver bir zamāndan berü ve gevher-efşān-ı ḫāṣ u ʿām iken bir vechile giriftār olduġı ālāmından nāşī ḫāmūşlıġı

[1483] Kuran'ın özünü aldım, kemiklerini köpeklere(cahil insanlara) attım.

[1484] Konuşanın suskunluğunu eksiklik olarak görürsün, bu yanlıştır. Bülbülün suskunluğunu sonbaharın zararından sanırsın.

vāḳıʿ olursa noḳṣānına ʿadditmek ġaṭādur. Zīrā bülbülüŋ ġāmūşluġına bāʿiş ancaḳ mevsim-i ġazāndur, dimekdür.

درا در بزمهٔ بینش که مدهوشان حیرت را
فروغ دیدهٔ ستر عورت دوشیزگان بیني[1485]

51. Der-ā der-bezme-i bīniş ki medhūşān-ı ḥayret-rā
Fürūġ-ı dīde-i setr-i ʿavret-i dūşizegān bīnī

"Dūşīzegān" cemʿdür ḳız oġlanlar dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ṭālib-i tecellī-i ẕāt! Bīniş yaʿnī naẓar-ı ḥaḳīḳat bezmine gel ki ol bezmde ḥayret-i ʿaşḳ medhūşlarınuŋ fürūġ-ı dīdeleri dūşīzegānuŋ ʿavret yerlerine setr-i ʿavret olmış göresüŋ. Yaʿnī maḥall-i ʿavret ki nāẓıruŋ dīdesine nā-meşrūʿ ve küllī memnūʿdur. İmdi sen dīde-i ḥaḳīḳat-bīnişī bezmine dāḫil ol ki bī-ḫod ve ḥayret-i ʿaşḳ-ı ḥaḳīḳī medhūşlarınuŋ dīdeleri żiyāsı ḳız oġlanlaruŋ ʿavret yerlerine setr-i ʿavret ālātı yerine müstaʿmel olmış göresüŋ. Ve'l-ḥāṣıl ḥayret-i maḥabbet-i ḥaḳīḳat medhūşlarınuŋ naẓar-ı dīdeleri nefsüŋ güş-māli olup maḥall-i ʿavret ve ġayr-ı

[159b]

ʿavreti naẓar-ı pāk ile naẓar ider olduḳlarını göresüŋ, dimekdür.

چه نقصان یابی از حیرت که خارش گلستان یابي
چه لذت یابی از دانش که مغزش استخوان بیني[1486]

52. Çe noḳṣān yābī ez-ḥayret ki ḫāreş gülistān yābī
Çe leẕẕet yābī ez-dāniş ki maġzeş üstüḫ̌ān bīnī

Maḥṣūl-ı Beyt: İstifhām ṭarīḳiyle buyurur ki: Ey cüyā-yı yār ḥayret-i ʿaşḳ ve bī-ḫod-ı şevḳ-i dil-dārdan ne noḳṣānlıḳ bulursuŋ? Yaʿnī ḥayret-zedegī-i ʿaşḳdan bir vechile noḳṣān-peẕīr olmazsuŋ. Belki ol ḥālde vāḳıʿ olan ḫār u ḫāşākı gül ü gülistān olmış görürsüŋ. Nitekim buyururlar.

[1485] Basiret meclisine gel ki burada hayret şaşkınlarının gözünün nurunun kızların setr-i avreti olduğunu görürsün.

[1486] Hayretten ne noksan bulursun ki onun dikenini gülbahçesi bulursun. Beyin kemik olduğu zaman ilimden ne lezzet alacaksın.

Mıṣrāʿ:

هرچه پیش سالک آید خیر اوست[1487]

Her çe pīş-i sālik āyed ẖayr-ı ūst

Pes ne sebebdendür ki andan dürsuŋ ve daẖı maġzı üstüẖ̆ān olan ʿilm-i ẓāhirīden ne leẕẕet kesb eyledüŋ ki anuŋla bile ẖaşr olursuŋ. Yaʿnī ʿilm-i ẓāhirī maġzı olmayan ḳafaya beŋzer. Pes ḳafadan murād ise beyndür. Ḥāṣılı netīcesi olmayan ṣüret-i ẓāhire ne perestiş idersüŋ? dimekdür.

مخاطب گر نباشد مستعد خاموش مشو عرفي

که هست او هرچه هست اما تو در معنی زیان بیني[1488]

53. Muẖāṭab ger ne-bāşed müstaʿid ẖāmūş me-şev ʿUrfī

Ki hest ū her çe hest ammā to der-maʿnā ziyān bīnī

“Der-maʿnā ziyān bīnī” buyurduġı iki ṭarīḳle ziyān olur: Metrūkluḳ ve buẖl.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ʿUrfī! Yanında muẖāṭabuŋ müstaʿid ü müdrik olmaz ise de ẖāmūş olmayup ʿarūs-ı maʿnāya libās-ı lafẓı ilbās itmekden ferāġat itme. Zīrā muẖāṭabuŋ her ne olmış ise olmışdur. Yaʿnī naṣībi miḳdārı ol daẖı kesb-i istiʿdād idüp ẖamāḳatle ḳalmışdur. Ammā eger ẖāmūş olup gūyā olmaz iseŋ maʿnāda ziyān görürsüŋ. Pes her ne ḳadar muẖāṭabuŋ bön ise de ṭūṭīveş terennüm itmekden ḳalma, dimekdür.

نوا را تلختر میزن چو ذوق نغمه کم یابي

حدی را تیزتر میخوان چومحمل را گران بیني[1489]

54. Nevā-rā telẖter mīzen çü ẕevḳ-i naġme kem yābī

Ḥudī-rā tīzter mīẖ̆ān çü maḥmil-rā girān bīnī

“Nevā” āh u efġān ile ẓāhir olan āvāza dirler. Ve bir maḳāmuŋ adıdur ki ʿilm-i mūsiḳī bilene maʿlūmdur. “Ḥudā” deve girānī-i ẖamlden bī-tāb olup yoldan ḳalmaḳ eṣnāsında iken

[1487] Sâliğin karşısına çıkan her şey onun hayrınadır.

[1488] Urfi muhatab hazırlıklı olmazsa susma. Çünkü o olduğu kadardır ama sen manada zarar görürsün.

[1489] Bestenin keyfini eksik bulursan nağmeyi daha acıklı çal ve deve yükü ağır olduğu zaman deveci şarkısını daha keskin oku.

devecisi deveyi taḥsīn ü sitāyiş iderek envāʿ-ı naġamāt ile ırladuġını gūş idicek ġayrete gelüp tamām-ı menziline dek revişinden ḳalmaz imiş ki mavāl olacaḳ. Ve mıṣrāʿ-ı ṣānīsi olan irsāl-i meṣel ṭarīḳiyle buyurur ki:

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ʿUrfī! Mādām ki ẕevḳ-i naġmeyi bulmayasuŋ nevāyı acırak ur. Yaʿnī muḫāṭabuŋ müstaʿid ü ʿirfāndan olmaduġı ṣūretde sāde-dillere ḥasret nevāsını telḫter ur. Zīrā aḥmaḳ her ne ḳadar ḥumḳı sebebiyle maʿnā vü mezāyāsına vāṣıl degil ise de vāʿiẓüŋ acı acı kelimāt ve āh u fiġān ve aralıḳda feryādı ḳalbine teʾṣīr eyler. Şöyle fi'l-meṣel maḥmilüŋ girān görür iseŋ naġme-i ḥudāyı keskinrek oḳu. Zīrā ḥudāyı her ne ḳadar tīzrek oḳur iseŋ deveŋ ġayrete gelüp tamām-ı

[160a]

maḥallüŋe irersüŋ. Yaʿnī ol vechile deveyi firīb iderseŋ maḥmilüŋi tamām-ı menzile getürür. İnsānuŋ sāde-dilini daḫı āh u fiġānuŋ mübālaġasıyla ġulġuleye vir, dimekdür.

مشوش خواهمت گاهی که بینی رهروی خسته
در آتش بینمت گاهی که دستی درعنان بيني[1490]
55. Müşevveş ḫ̌āhemet gāhī bīnī reh-revī ḫaste
Der-āteş bīnemet gāhī ki destī der-ʿinān bīnī

"Müşevveş" ṣolmış maʿnāsınadur. Ve bu beyt keyfiyet-i ʿaşḳ aḥvāline giriftār olan rindlere ṭaʿn iden ehl-i ẓāhir-i bed-kāra taʿrīżdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey şaḫṣ-ı sāde-derūn! Seni daḫı gāhīce ḳahramān-ı ʿaşḳ simāmı müşevveş ve ṣolmışlarından olmış isterdüm ki ʿāşıḳ-ı ḫaste-dil olan sālik, rāh-ı ḥaḳīḳatüŋ merdligini göreydüŋ yaʿnī rū-yı ḫaste-dili görüp pejmürdeligine ḫande vü istihzā idersüŋ. Kāşki seni daḫı kemend-i maḥabbet esrāsından ṣolmış göreydüm ki merdān-ı maḥabbetüŋ keyfiyet-i aḥvāllerini müşāhede idüp ṭaʿndan kef-i yed idüŋ. Ve yine seni āteş-i ʿaşḳa düşmiş göreydüm ki āteş-i maḥabbete giriftār olanlaruŋ keyfiyet-i sūzişini görüp kemāl-i ḥayret-zedeligüŋden engüşt-i ḥayreti dehānuŋda göreydüŋ daḫı anlaruŋ şiddet-i sūzişlerine muṭṭaliʿ olup kerreten baʿde ʿuḫrā[1491] ṭaʿn idebilür miydüŋ, dimekdür.

برا از پردهٔ صورت قدم در راه معنی زن

[1490] Bazen aşk ateşinin içinde bazen de eli dizginde perişan, yorgun bir yolcu olduğunu görmek isterdim.

[1491] Diğerinden sonra, tekrar.

که در هر منزلی سری ز اسرار نهان بینی[1492]

56. Ber-ā ez-perde-i ṣūret ḳadem der-rāh-ı maʿnā zen
Ki der-her menzilī sırrī zi-esrār-ı nihān bīnī

“Ber-ā” “der-ā” maʿnāsındadur ṭışra çıḳ dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey cūyā-yı tecellī-i ẕāt! Perestiş-i ẓāhirī perdesinden ṭışra çıḳ ve ḳademüŋi rāh-ı bāṭın cānibine taḥḳīḳ it tā ki ol rāh-ı ḥuceste-penāhuŋ her bir menzil ü merciʿinde esrār-ı şerr-i ibhādan birer sırr-ı nihānī müşāhede idesüŋ. Yaʿnī ṣūret-i ẓāhirüŋ gerek ʿibāret ve gerek ʿilmī baʿde’n-naʿīm bir cānibe ḳo ve maʿrifetullāh yolınuŋ sāliki ol ki ol rāh-ı ḥaḳīḳatüŋ her bir menzilinde esrār-ı nihān-ı ẕāt-ı ʿaḳdesden birer sırr-ı kām-baḫş müşāhede idesüŋ. Yoḫsa yalŋız perestiş-i ẓāhirī ile biŋ yıl muʿammer olsaŋ olmaya ki maẓhar-ı cemāl-i şāhid-i bezm-i ezel rūzī vü müyesser ola. Ve daḫı esbāb-ı reh-i rūy-ı ḥaḳīḳat ve tūşe-i ʿāẓīm-i menzil-i ṭarīḳat budur ki terk-i dünyā ve terk-i terk. Ḥāṣılı terk-i māsivā olup ḫulūṣ-ı tamām ve maḥabbet-i tām ile mürşid-i kāmile irişüp ṭarīḳi mūcebince iḳrārın virüp nābet eyleye ve mürşidī himmetümi delāletiyle ʿarṣa-i maḫlaşında erbāb-ı yaḳīn gürūhından ola. Andan refte refte ẓāhir ü bāṭında rūḥ-ı Ḥażret-i Muḥammed Muṣṭafā ṣallallāhu ʿaleyhi ve selleme kesb-i muḳārenet ide. Şöyle ki maʿnāda ve ẓāhirde būy-ı Muḥammedī ile dimāġı muʿaṭṭar ola tā ki ẕātı ʿaḳdeme maẓhar düşe. Ve illā naḳl olınan minvāl üzere sülūk olınmaduġı ṣūretde daʿvā-yı muḳārenet itmek ġayr-ı merżīdür. Vallāhu aʿlem.

وگر شوقت امان ندهد ببزم خان خانان رو
که نقش لوح محفوظش ز پیشانی عیان بینی[1493]

57. Veger şevket emān ne-dehed be-bezm-i Ḫān-ı Ḫānān rev
Ki naḳş-ı levḥ-i maḥfūẓeş zi-pīşānī ʿayān bīnī

[160b]

“Ḫān-ı Ḫānān” ḫanlar ḫanı yaʿnī vezīrler vezīri ki murād vezīr-i aʿẓamdur. Bu maḥalde meẕkūr vezīr-i aʿẓamuŋ sitāyişine şürūʿ itmiş. “Levḥ-i maḥfūẓ”da olan ḥarf-i şīn żamīridür memdūḥuŋ. Yaʿnī memdūḥuŋ ẕātında vedīʿa-i Rabbānī olan levḥ-i esrārını dimekdür. Öz

[1492] Şekil perdesinden dışarı çık ve mana yoluna adım at. Çünkü oranın her menzilinde gizli sırlardan bir sır görürsün.

[1493] Eğer şevkin sana aman vermezse Han-ı Hanan’ın meclisine git. Levh-i Mahfuz nakşını onun alnında apaçık görürsün.

nefsine ḫiṭāb ṭarīḳiyle buyurur ki: Ey sālik rāh-ı maḥabbet olan ʿUrfī! Fi'l-meṣel şevḳ-i cānān saŋa emān virmez ise yaʿnī ġalebe-i şevḳ-i cānān seni helāke irgürmek muḳarrer itmiş ise merciʿ-i ḫāṣ u ʿām olan Ḫān-ı Ḫānān bezmine penāh getür ki levḥ-i maḥfūẓunuŋ naḳşını anuŋ pīşānında ʿayān göresüŋ. Yaʿnī memdūḥ bir ẕātdur derūnında maḥfūẓ olan levḥ-i esrār-ı Rabbānīsine bīrūnı mirʾāt olup maṭlūb-ı ʿāşıḳān olan cemāl-i ezel nūrı nāṣiyesinde lemeʿān ider göresüŋ. Daḫı şevḳuŋ teskīn olur. Bālāda ẕikri mürūr iden eşḳıyā ṭāʾifesinüŋ serencāmın iḫtitāma yitüren ṣāḥib-seyfüŋ ismi Ḫān-ı Ḫānān'dur ki ḥaḳḳını iḥḳāḳ itmekle bu ḳaṣīdenüŋ nihāyetinde anuŋ sitāyişini ḳaleme almışdur.

دکانی چیده خلقش برسر پازار انساني

که جنت را متاع روی دست آن دکان بیني[1494]

58. Dükkānī çīde ḫulḳeş ber-ser-i bāzār insānī

Ki cennet-rā metāʿ-ı rūy-dest-i ān dükān bīnī

"Çīde" lafẓı cemʿ maʿnāsınadur. Çünki emtiʿa-i dükkān müctemiʿdür. "Ḫulḳ"uŋ şīn'i żamīridür memdūḥuŋ. "Metāʿ-ı rūy-dest" bāzirgānlar ḫalḳa nümūlık göstermek içün dükkānuŋ pīşgāhında ḳoduḳları metāʿa dirler.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ʿUrfī! Eger şevḳ-i cānān ḳatlüŋ ḳaydında olur ise meẕkūr Ḫān-ı Ḫānān bezmine penāh getür. Zīrā ol ẕātuŋ ḫulḳ-ı laṭīfi bāzār-ı insānīde bir dükkān-ı ʿıṭr-efşān cemʿ eylemişdür ki cennet ol dükkān-ı mürüvvetüŋ metāʿ-ı rūy-destidür. Yaʿnī cennet ol dükkān-ı ʿināyet-efşānda biŋ ẕī-ḳıymetli metāʿ degildür, dimekdür.

وگر آگه شوی از نیت او وقت گفتارش

زبانش عین دل یابی دلش عین زبان بیني[1495]

59. Veger āgeh şevī ez-niyet-i ū vaḳt-i güftāreş

Zebāneş ʿayn-ı dil yābī dileş ʿayn-ı zebān bīnī

Maḥṣūl-ı Beyt: Bu beytde memdūḥuŋ kemāl-i ṣıdḳ-güftārını beyān idüp buyurur ki: Ey ʿUrfī! Memdūḥuŋ vaḳt-i güftārda derūnında mıżmān olan beyt-i ḫālişesinden eger ageh

[1494] Onun yaratılışı insaniyet pazarında öyle bir dükkan tertip etmiştir ki cennetin o dükkanda el üstünde satılan bir mal olduğunu görürsün.

[1495] O konuşurken niyetine vakıf olursan dilini aynen gönlü gibi gönlünü aynen dili gibi görürsün.

olayduŋ yāḫūd eger āgāh olsaŋ fi'l-ḥāl zebānuŋ ʿayn-ı dil ve gönlüŋ ʿayn-ı zebāne görürdüŋ. Öyle degil ki niyeti ġayr ve güftārı āḫir ola. Yaʿnī güftārı niyetine bir mertebe muvāfıḳ u muṭābıḳdur ki vaḳt-i güftārda naẓar ḳılsaŋ zebānuŋ gönlüne ve gönlüŋ daḫı ʿayn-ı zebāna muvāfıḳ görürdüŋ, dimekdür.

گر از باد خلافی آتش قهرش عالم گیرد

براندام فلک هر مومثال اختران بيني[1496]

60. Ger ez-bād-ı ḫilāfī āteş-i ḳahreş ʿālem gīred

Ber endām-ı felek her mū miṣāl-i āḫterān bīnī

"Endām-ı felek"e mū taʿbīri istiʿāre ṭarīḳiyledür. "Bād-ı ḫilāf"dan murād ḥilmüŋ ġayrısıdur ki

[161a]

"ʿUnf" ġażabdur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ʿUrfī! Egerçi memdūḥuŋ luṭf u ḥilmi ʿālemi iḥāṭa itmişdür ammā anuŋ ḫilāfı rūzgārı ḳahr āteşinden ʿalev-gīr olur ise fi'l-ḥāl endām-ı felek üzerine her bir mūlarını aḫterān-miṣāl şuʿlever görürsüŋ. Yaʿnī memdūḥuŋ ḫilāf-ı ḥilmi olan ġażabınuŋ ḳahr āteşini endām-ı felek üzerine gumāşte ḳılur ise ḫavfından bedeninde olan mūları ḳoparup leyl-i dücāda müşaʿşaʿ nücūm-ı żiyā-baḫş gibi ṭutuşmış ve ʿalevlenmiş görürsüŋ, dimekdür.

سمند عزم او را سرعت گردون عنان يابي

حسام عقل او را جوهر اول فسان بيني[1497]

61. Semend-i ʿazm-i ū-rā süʿat-i gerdūn ʿinān yābī

Ḥüsām-ı ʿaḳl ū-rā Cevher-i Evvel fesān bīnī

"Ḥüsām" tīġ maʿnāsınadur. "Cevher-i Evvel" cevher-i ẕātdur ki insān anuŋ şerefiyle kesb-i merātib-i ʿulyā ider. Nitekim tīġ muḳārenet-i fesāne ile tīzlik peydā ider. "Fesān" bilegü maʿnāsınadur. Memdūḥuŋ ʿazm-i semend-i ṣāʿiḳa-peyvendine süʿat-i gerdūnı licām bulursuŋ. Nitekim licāmuŋ şitābı şiddet-i süʿati esbdendür. Yaʿnī felek-i devvār her ne

[1496] Ters esen bir rüzgârın etkisi ile gazap ateşi âlemi tutsa, feleğin vücudundaki her bir kılın yıldızlar gibi olduğunu görürsün.

[1497] Feleğin hızını onun azim atının dizgininde bulacaksın ve onun akıl kılıcına Cebrail'in bileği taşı olduğunu görürsün.

ḳadar tīz-kirdār u çāpük-reftār ise de memdūḥuŋ ʿazmi semendi bir mertebe berḳāsā tīz-reftārdur ki felegüŋ sürʿatligini anuŋ nezdinde ancaḳ licām ve dizgini pāyesinde olabilür. Ve daḫı memdūḥuŋ ʿaḳl u idrāki seyfine Cevher-i Evvel'i bilegi ṭaşı meṣābesinde müstaḫdem görürsüŋ tā ki ol seyf-i ḳāṭıʿü'l-berāhīni ḳılavı ve şayḳale virmekde müdāvemet ide, dimekdür.

چو با حلمش ببینی کاه عاجز کهربا سنجي

چو با عدلش ببینی ماه نساج کتان بیني[1498]

62. Çü bā-ḥilmeş be-bīnī kāh-ı ʿāciz keh-rübā sencī

Çü bā-ʿadleş be-bīnī māh nessāc-ı ketān bīnī

"Kāh" şaman maʿnāsınadur. "Nesc" bi'l-feth ṭoḳumaḳ ve örmek maʿnāsınadur ki "nessāc" keteni terbiye iden şaḫṣ ve çulḥāya daḫı dirler. "Ḥilm" ve "ʿadl"üŋ şīn'leri żamīridür memdūḥuŋ ve bā'lārı daḫı ẓarfiyyet içündür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Çünki şaman-ı żaʿīfü'l-eṭvārı memdūḥuŋ ḥilmine penāh getürmiş göresüŋ. Keh-rübānuŋ şerminden ʿaczini ṭartarsuŋ. Yaʿnī ṭabīʿat-ı keh-rübā celb-i giyāh ile muʿtād iken fi'l-meṣel kāh anuŋ ḥilmine ittikā eylese güher anı celb itmek ḫuṣūṣında ʿacz peydā itmiş görürsüŋ. Zīrā memdūḥuŋ ḥilmi muʿtādına bile sārīdür. Ve ol ḥilmden ḫaşyet iderler. Ve daḫı anuŋ ʿadl ü dādına çünki māhı muḳārenet itmiş göresüŋ. Ketāna nessāc olmış görürsüŋ. Yaʿnī māhuŋ ketānı eritmek ʿādeti iken mādām ki māhı anuŋ ʿadli sāyesinde göresüŋ dest-i dırāzlıḳdan kef-i yed idüp ketānı terbiye içün çulḥa olmış görürsüŋ. Ḥāṣılı żıddını imtizāc itdürür, dimekdür.

چو قهرش در جهان جان و تن والی شود زان پس

ز تن امکان تن یابی زجان تقدیر جان بیني[1499]

63. Çü ḳahreş der-cihān-ı cān u ten vālī şeved z'ān pes

Zi-ten imkān-ı ten yābī zi-cān taḳdīr-i cān bīnī

Maḥṣūl-ı Beyt: Çünki memdūḥuŋ ḳahr u ġażabı kā'inātda

[1498] Onun yumuşaklığı ile güçsüz samanın kehribarı tarttığını ve onun adaleti ile ayın keten dokuduğunu görürsün.

[1499] Onun kahrı can ve cisim dünyasına hâkim olursa ondan sonra vücutta vücut imkânı ve canda can takdirini görürsün.

[161b]

cān ile vücūda vālī vü żābiṭ ola yaʿnī ḥikmeti cān u tene infāẕ eyler ise andan ṣoŋra cānuŋ vücūda ve vücūduŋ cāna muʿāvenet ü mürāfedet ḫuṣūṣında ḳudretleri ḳalmayup teni ten imkānında ve cānı cān taḳdīrinde görürsüŋ. Yaʿnī ten tenligini ḥıfẓ ve cān daḫı taḳdīr olınduġı keyfiyet ile kendiŋi muḥāfıẓ görürsüŋ. Ḥāṣılı birbirine irtibāṭları ḳalmayup her biri taḳdīr olduġı üzere ṣanʿatında ḳarār itmiş görürsüŋ, dimekdür.

چه خوانی ای ثنا خوان مدحت گفتار کردارش

که عقل قول او را فعل وقولش ترجمان بيني[1500]

64. Çe ḫˇānī ey ṣenā-ḫˇān midḥat-i güftār kirdāreş

Ki ʿaḳl ḳavl-i ū-rā fiʿl ū ḳavleş tercümān bīnī

“Kirdār” memdūḥuŋ evṣāfından kināyedür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ṣenā-ḫˇān! Yaʿnī ey ʿUrfī! Memdūḥuŋ evṣāfı güftārlarına leẕẕet virerek ne oḳursuŋ? Yaʿnī anuŋ medḥiyle niçün iştiġālde olursuŋ hīç söyleme. Zīrā ol bir ẕātdur ki efʿāl-i ḥasenesi aḳvāline ve ʿaḳl-ı tāmmı fiʿline tercümāndur. Yaʿnī fiʿlinden ṣudūr iden efʿāl-i ʿālem-pesend ve ʿaḳlınuŋ tedābīrinden ẓuhūr idüp āyāt-ı gerdūn-bend kendinüŋ ne rütbelerde ʿālī-cāh olduḳlarına şāhid ü güvāhdur. Pes ey meddāḥ! Evṣāf-ı güftārlaruŋı bend bend iderek ne söyelersüŋ? dimekdür.

كنار بحر بی پايان عرفان در وسط يابي

اگر بازورق دل شوق او را بادبان بيني[1501]

65. Kenār-ı baḥr-ı bī-pāyān-ı ʿirfān der-vasaṭ yābī

Eger bā-zevraḳ-ı dil şevḳ-i ū-rā bādbān bīnī

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey meddāḥ! Memdūḥ bir ẕātdur ki baḥr-ı bī-pāyān olan ʿirfānuŋuŋ kenārını vasaṭında bulursuŋ. Yaʿnī anuŋ baḥr-ı ʿirfānına sāḥil olamaz. Belki kenār diyü vasaṭına irişmek imkānda ola. Eger kendi göŋül zevraḳuŋa anuŋ şevḳini bād-bān görür iseŋ. Ḥāṣılı eger anuŋ maḥabbeti kendine göŋül zevraḳına bād-bān idüp baḥr-ı ʿirfānī deryāsında nice

[1500] Ey övücü onun vasıflarının methini ne söylersin! Çünkü onun aklını davranışlarına ve davranışlarını sözüne tercüman görürsün.

[1501] Eğer gönül gemine onun şevkinin yelken olduğunu görürsen, irfanın sonsuz denizinin kıyısını ortada bulursun.

zamān geşt ü güẕār itdürseŋ kenārı bulınmaḳ imkānda olmaz. Ancaḳ kenār diyü vasaṭını görürsüŋ, dimekdür.

جهان علوی و سفلی است از شخصش در آمیزش

اگر خواهی که حد ارتباط این و آن بینی[1502]

66. Cihān-ı ʿulvī vü suflī est ez-şaḫṣeş der-āmīziş

Eger ḫ̬āhī ki ḥadd-i irtibāṭ-ı īn ü ān bīnī

Ḳıṭʿa

Maḥṣūl-ı Beyt: Cihān-ı ʿulvī ve cihān-ı suflī şaḫṣ-ı ḥuceste-likādan āmīz-şodedür. Yaʿnī Ḫān-ı Ḫānān'uŋ ḥadd-i ẕātında dünyā-yı fānī ve ʿuḳbā-yı bāḳī kemāliyle memzūc u āmīz-şodedür. Ḥāṣılı ikisini birleyüp āṣārı kendisinde nümāyāndur. Ve eger bu suflī ve ol ʿulvīnüŋ anuŋ ḥadd-i ẕātında ne keyfiyetle mürtebiṭ ü mümzec olduḳlarını görmek isterseŋ:

ببین در صورتش تا آن جهان در این جهان یابی

ببین درمعنیش تا این جهان وآن جهان بینی[1503]

67. Be-bīn der-ṣūreteş tā ān cihān der-īn cihān yābī

Be-bīn der-maʿnīş tā īn cihān u ān cihān bīnī

"Ān cihān"dan murād cihān-ı ʿulvīdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey meddāḥ! Cihān-ı ʿulvī ve cihān-ı suflīnüŋ ḥadd-i irtibāṭ[1504] u āmīzişlerini eger görmek isterseŋ memdūḥuŋ ṣūret-i

[162a]

ẓāhirī ṭarafına naẓar eyle tā ki ol ʿulvīyi bu cihān-ı suflīye maḫṣūṣ olan çehre-i ṣuverīsinde naḳş olmış bulasuŋ. Ve anuŋ bāṭını cānibine naẓar ḳıl tā ki bu cihān-ı fānī ve ol cihān-ı ʿulvīnüŋ birbiriyle irtibāṭ u ittiḥādlarını anuŋ maʿnā cānibine maḫṣūṣ olan cemālinde müşāhede idesüŋ. Ḥāṣılı memdūḥuŋ iki ṭarafı maʿmūr olduġını beyāndur. Eger āḫireti görme

[1502] Bunun ve onun ilişkisinin sınırlarını görmek istersen, onun vücudunda ulvî ve süflî dünyalar birbirine karışmıştır.

[1503] Onun yüzüne bak. O dünyayı bu dünya içinde bulursun. Onun manasına, bak bu dünyayı ve o dünyayı görürsün.

[1504] Derkenar: "İrtibāṭ" baġlanmaḳ dimekdür.

isterseŋ anuŋ ṣūret-i ẓāhirīsinde menḳūṣdur. Ve eger ikisin daḫı görmek isterseŋ bāṭınī ṭarafına naẓar ḳıl. Anda ruʾyet idersüŋ. Yaʿnī ḥāmil-i dü-kevndür, dimekdür.

بفخر دودمان عالم سفلی مکن مدحش

درا در عالم علوی که فخر دودمان بيني[1505]

68. Be-faḫr-ı dūdmān-ı ʿālem-i suflī me-kon medḥeş

Der-ā der-ʿālem-i ʿulvī ki faḫr-ı dūdmān bīnī

“Dūdmān” lisān-ı Fārisīde ḳavm u ḳābile ve abā vü ecdāda dirler. Türkīde ocaḳ ve ocaḳ-zāde didükleri gibidür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey meddāḥ! ʿĀlem-i suflī dūdmānı faḫrıyla memdūḥı medḥ ü ṣenā eyleme. Yaʿnī ʿālem-i suflīde abā vü ecdāduŋuŋ iştihārı sebebiyle Ḫān-ı Ḫānān medḥ itme. Hele ʿālem-i ʿulvīye dāḫil ol ki dūdmānuŋuŋ nāz u iftiḫārlarını göresüŋ. Yaʿnī memdūḥuŋ dūdmānı şehrini ve ʿadl ü dādı ḥasebiyle ʿālem-i ʿulvīde gör ki ne rütbelerde müfteḫir ve münevverü’ż-żamīrdürler, dimekdür.

بمجلس غم گداز و عشرت افزا لیک در خلوت

بشادی دشمنش یابی به اند وه مهربان بيني[1506]

69. Be-meclis ġam-güdāz u ʿişret-efzā līk der-ḫalvet

Be-şādī düşmeneş yābī be-endūh mihribān bīnī

“Ġam-güdāz” ġam maḥv idici dimekdür. “Memdūḥ” eʿazz-ı eḥibbā meclisinde ʿişret-efzā ve beşāşet-intimādur. Yaʿnī ġam-güdāz ve eḥibbāsını talṭīf ve ḫāṭır-sāzdur. Līkin tenhā ḫalvetde anı şādīligüŋ kendisine düşmen bulursuŋ. Yaʿnī ḫalvetde aṣlā māʾil-i ẕevḳ ü ṣafā olmaduġından başḳa idāre-i salṭanat tedābīr ü tefekkürüŋden nāşī dāʾimā endūha mihribān u ḫˇāhişger görürsüŋ, dimekdür.

برون از تشنگی درآتشست اما درون بنگر

که نهر سلسبیلش در گلوی دل روان بيني[1507]

[1505] Onu aşağılık dünyanın hanedanından olmakla övme. Eğer hanedan övüncünü görmek istersen ulvi âleme çık.

[1506] Mecliste kederi götüren ve işreti arttıran ama tenhada sevince düşman ve kedere dost olduğunu görürsün.

[1507] Dışı susuzluktan ateş içindedir ama içine bak ki gönül boğazı içinde selsebil ırmağı akmaktadır.

70. Birūn ez-teşnegī der-āteşest āmmā derūn be-n'ger
Ki nehr-i selsebīleş der-gelū-yı dil revān bīnī

"Bīrūn ez-teşnegī der-āteşest" taʿbīri memdūḥ-ı żaʿīfu'l-endām olduġı īmādur. Gūyā ki ḥālet-i żaʿīfi keşret-i tedābīr ü tefekkürden nāşīdür. "Nehr-i selsebīl" ki cennet ırmaġıdur, bu maḥalde ġāyet ḫoş taʿbīr vāḳıʿ olmışdur. Zīrā muḥriḳ-ı nār olan kişinüŋ devāsı āb-ı cārīdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Memdūḥuŋ bīrūnı ṭarafı teşekkī-i żaʿfdan āteş-i ḥarāretdür. Ammā derūnı cānibine naẓar it ki göŋlinüŋ boġazında selsebīl firdevsi aḳar göresüŋ. Yaʿnī ṣūret-i ẓāhirīsini keşret-i tefekkür ü mülāḥaẓadan āteş-i ḥarda görinür. Ammā derūnını naẓar ḳıl ki enhār-ı cennātı gelūsında revān göresüŋ. Ḥāṣılı ẓāhiri ġażūb görinür ammā bāṭını iʿtidāl-i luṭf u şefḳat ile pür-nūrdur, dimekdür.

اگر عادت بترتیب فصولت راهزن نبود

71. Eger ʿādet be-tertīb-i fuṣūlet rāh-zen ne-būd

[162b]

از آن راهت بباغ آرد که گل را در خزان بيني[1508]

Ez-ān rāhet be-bāġ āred ki gül-rā der-ḫazān bīnī

"Fuṣūl" faṣl'uŋ cemʿidür meşelā senede fuṣūl-i erbaʿa gibi ki faṣl-ı vāḥidi üç ay bahār ve faṣl-ı ṣānīsi üç ay yaz ve eyyām-ı şiddet-i germā ve faṣl-ı ṣālīsi güz ve ḫazān ve faṣl-ı rābiʿi şiddet-i şitā vü berf ü bārāndur ki cümlesi on iki ay olur. Ve ʿinde'ṣ-ṣūfiyye bu çār-faṣl çārʿanāṣıruŋ daḫı muḳābilidür. Şöyle ki bahārı rūzgāra ve yazı āteşe ve ḫazānı hevāya ve şitāyı ḫāke maẓhar düşürmişlerdür. Ve çār-ʿanāṣır daḫı çār-nefse muḳābildür ki anlar nefs-i emmāre vü nefs-i mülhime vü nefs-i levvāme vü nefs-i muṭmaʿinnedür. Benī ādem vādī-i ʿademden ṣaḥrā-yı vücūda gelüp tekrār **külli şey'in yerciʿu ilā-aṣlihi**[1509] mışdāḳı üzere her eczāsı maḥalline rücūʿı ibtidā bu dertler ile perveriş idüp āḫirü'l-emr bunları yek-dīgere ṭuġyānı sebeb-i ḫalḳ olınup fenā bulduġıdur. "Ez-ān rāh"da olan ḥarf ḫiṭāb-ı ʿām içün taḥtında maḫẕūfdur. "Ġaflet" yaʿnī rāh-ı ġafletden dimekdür.

[1508] Eğer mevsimlerin tertibine olan alışkanlığın yol kesici olmasaydı, sonbaharda gülleri görebileceğin bir yoldan seni bahçeye getirirdi.

[1509] "Her şey aslına rücu eder." Enbiyâ/21:93. Ayetle -kullun ileynâ râciûn (Hepsi de ancak bize dönecekler)- mana olarak aynı doğrultudadır.

Maḥṣūl-ı Beyt: Memdūḥ bir ẕātdur ki eger ʿādetullāh tertīb-i fuṣūl ile saŋa ḳıṭāʿu'ṭ-ṭarīḳ olmayaydı yaʿnī ʿādetullāh ki her şeyʾ mevsiminde ẓuhūra gelmesi içün cārī olmışdur, eger faṣllaruŋ tertībiyle yolını kesmeyeydi, memdūḥuŋ kemāl-i rūşen-żamīrliginden nāşī seni sālik olduġuŋ rāh-ı ġafletden ber-ʿaks iderek bāġ-ı maʿrifete getürüp vaḳt-i ḫazānda ṭabaḳ ṭabaḳ güşāde gülleri görürdüŋ. Ammā çāre ne ki tertīb-i fuṣūl mānīʿ-i dīdeniş-i güldür ve baʿżı ṣūfīyāne maʿnā ittiḫāẕ idüp bu vechile beyān iderler ki memdūḥuŋ ġāyet rüşd ü himmeti şol mertebededür ki eger muʿāvenet-i hidāyet-i Rabbānī ile fuṣūl-i erbaʿa-i mevāniʿden ber-ṭaraf olaraḳ muḳārenet-i ẕāta kesb-i istiʿdād itmiş olayduŋ seni münkirlikden cānib-i reşāda celb idüp cemāl-i ḥaḳīḳati ruʾyet itdürürdi. Ammā ne çāre ki kendi ẕātında münderic ü mündemic olan fuṣūl-i erbaʿa-i żıddān reh-zenlerüŋ olmışdur. Mıṣrāʿ:

اگر از خود در آیی خویشرا با ذولمنن بینی[1510]

Eger ez-ḫod der-āyī ḫᵛīş-rā bā-ẕü'l-menen bīnī

دعای عقد اخوت با اجابت بست هان عرفي

دعا کن از ثنا بگذر که دیگر وقت آن بیني[1511]

72. Duʿā-yı ʿaḳd-i uḫuvvet bā-icābet best hān ʿUrfī

Duʿā kon ez-şenā be-g'ẕer ki dīger vaḳt-i ān bīnī

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ʿUrfī! Āgāh ol ki duʿā-yı icābet ile birāderī vü uḫuvvet ʿaḳdini baġladılar. Yaʿnī memdūḥuŋ ʿömr ü iḳbāli duʿāsıyla icābet-i uḫuvvet dügümini baġladılar. Pes duʿāya şürūʿ eyle ve medḥ ü şenādan geç. Zīrā medḥ ü sitāyişe vaḳt-i āḫer bulursuŋ, dimekdür.

بدرویشی ثنای خانخان می کنی آري

خوشآمد گونه ای تا ناز و حشمت در میان بیني[1512]

73. Be-dervīşī şenā-yı Ḫān-ı Ḫānān mīkonī ārī

Ḫoş-āmed güneī tā nāz u ḥaşmet der-miyān bīnī

[1510] Kendinden geçersen kendini nimetler sahibi Allah ile görürsün.

[1511] Kardeşlik akdini kabul edilen dua ile bağladılar. Urfi, dua et. Övgüyü bırak, şimdi onun vaktidir.

[1512] Dervişlikle Han-ı Hanan'nın övgüsünü yapıyorsun evet. (Ama) şan ve ihtişamını ortada gördüğün için översin.

“Ḫoş-āmed güneī” mürāyī vü müdārā-güyīsin dimekden ʿibāretdür. Ey ʿUrfī! Bu dervīşlik ʿalāmātlarıyla

[163a]

Ḫān-ı Ḫānān medḥ ü ṣenāsın idersüŋ. Yaʿnī güyā ki bī-riyā rıżāʾullāh olaraḳ ve memdūḥuŋ ṣıle vü cāʾizesine iʿtibār itmeyerek medḥin idersüŋ ammā ḫilāfdur. Zīrā mādām ki miyānede memdūḥuŋ ʿaẓamet ü şānın görmekdesüŋ ancaḳ kerem ü ʿināyetine intiẓāruŋa bināʾen ṣenāsını idersüŋ, dimekdür.

دعای تو برسم مدحت اندیشان نمیگویم

که یارب تا فلان باشد تو بهمان در جهان بیني[1513]

74. Duʿā-yı to be-resm-i midḥat-endīşān ne-mīgūyem

Ki yā Rab tā filān bāşed to be-hemān der-cihān bīnī

“Midḥat-endīşān” memdūḥuŋ ʿaṣrında bulınan meddāḥlara işāretdür. “Bīnī” bu maḥalde ḥāżır bulınmaḳ ve dāʾim bulınup görinmek maʿnāsına aḫẕ olınur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey şāh! Ben sāʾir midḥat-endīş ve ṣenāya kūşiş ile meddāḥlar resm ü ʿādetleri üzere duʿā-yı devletüŋi söylemem. Şöyle anlar Yā Rabb! Ṭaġlar yāḫūd deŋizler yāḫūd ṭaşlar mādām ki büḳāda olalar sen daḫı anuŋla bile cihānda büḳāda ḥāżır olasuŋ, dirler. Ben bu miṣillü kelām-ı ʿavām ile duʿā-yı devletüŋi edā itmem. Ancaḳ bu ṭarz u ādāb ile duʿāya iştiġāl iderüm ki:

تو خیراندیش خلقی پس چنین باید دعای تو

که یارب آنچه بهر خلق اندیشی همان بیني[1514]

75. To ḫayr-endīş-i ḫalḳī pes çünīn bāyed duʿā-yı to

Ki yā Rab ānçe behr-i ḫalḳ endīşī hemān bīnī

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey pādişāh-ı ʿālī-cāh! Ḫalḳ içün ḫayr-endīşsüŋ. Pes hemān ḥaḳḳuŋuzda ḫayr duʿā bu vechile gerekdür ki ilāhī ol nesneyi ki memdūḥ ḫalḳa fikr ider. Hemān anı görsüŋ.

[1513] Sana övgü yapanların adeti gibi bir dua etmiyorum öyle ki Allah’ım filan oluncaya kadar sen dünyada filan ol.

[1514] Sen halk için hayır düşünensin o zaman sana şöyle dua etmek lazım ki Allah’ım halk için ne düşünürsen öyle olsun.

Yaʿnī şol ʿalāmet-i ḫayrı ki reʿāyā vü berāyā ḥaḳlarında endīşe idersüŋ. Sen daḫı anı bulasuŋ diyü Ḥaḳḳ'a duʿā iderüm. Zīrā sen ʿālemüŋ ḫayr-endīşisüŋ, dimekdür.

26

İʿtibār-ı Merḥūmuŋ Bu Ḳaṣīde-i Girān-Ḳadri Daḫı Dünyā-yı Deniyyenüŋ ʿAdem-i Vefāsına ve Ḫuṣūṣan Düşmen-i Bī-raḥm ve Yār-ı Bī-ġam-ḫᵛāruŋ İʿtibār Olınmamasına Telmīḥdür

[mefʿūlü fāʿilātü mefāʿīlü fāʿilün]

گر مرد همتی ز مروت نشان مخواه

صد جا شهید شو دیت از دشمنان مخواه[1515]

1. Ger merd-i himmetī zi-mürüvvet nişān me-ḫᵛāh

Ṣad-cā şehīd şev diyet ez-düşmenān me-ḫᵛāh

"Himmetüŋ" taḥtında mevżiʿ olan ḥarf-i "bā" bā-yı nisbiyyedür. Lafẓ-ı "mürüvvet" insāniyet ü şefḳate dirler. "Ṣad-cā" tekerrür içündür. Yaʿnī ṣad-bār mevḳiʿinde istiʿmāl olınur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Derūn u bīrūnını şevḳ-i yāra vaḳf ve hestī vü nīstī olan mā-ḥaṣalüŋi uġur-ı dil-dāra telef itmiş. Eger bir merd-i kāmilü'l-ʿayār ve şaḫṣ-ı himmet-dār iseŋ zamāne ve ebnā-yı zamāneden eṣer-i mürüvvet ve nişān-ı şefḳat temennīsinde olma. Şöyle ki ʿacz ü iftiḳārdan yüz defʿa şehīd ol yāḫūd şehīd olsaŋ yine düşmenān-ı bī-emāndan ṭālib-i diyet olma. Yaʿnī ʿaczden taḫlīṣ itmek esbābın temennīsinde olma, dimekdür.

بستان زجاج و در جگر افشان و نم مجوي

بشكن سفال و در دهن انداز و نان مخواه[1516]

2. Be-s'tān zücāc u der-ciger efşān u nem me-cūy

Be-ş'ken sifāl ü der-dehen-endāz u nān me-ḫᵛāh

"Be-s'tān" emrdür al dimekdür. "Zücāc" şīşe ve şīşe pārçalarına dirler. Murād zehr-i ḳātildür. "Nem"den murād ṣudūr, "be-ş'ken" pārça

[163b]

pārça eyle, dimekdür. "Sifāl" ṣaḳsıya dirler.

[1515] Eğer himmet ehli isen mürüvvetten eser isteme yüz yerde şehit ol ancak düşmandan diyet isteme.

[1516] Camı al ve ciğerine serp ama nem arama. Testiyi kır ve ağzına at ama ekmek isteme.

Maḥṣūl-ı Beyt: Eger merd-i kāmilü'l-ʿayār ve ferd-i himmet-güẕār iseŋ zehr-i ḳātil olan şīşeyi al ve ezüp āteş-i ḥarāret ve ʿaṭş-ı faḳr ile muḥriḳ ü sūḫte olan cigerüŋ üzerine ṣaç ve ebnā-yı zamāneden teskīn-i ḥarāret-i āteş-i zehr içün ṣu isteme. Ve defʿ-i cūʿ beliyyesin çāresiçün sifāli ḫurde ḫurde idüp dehānuŋa at tā ki ṭaleb-i nān içün düşmenāna imtinān itmeyesüŋ, dimekdür.

خاک از فلک مخواه و مراد از زمین مجوي

ماه از زمین مجوی و وفا زاسمان مخواه[1517]

3. Ḫāk ez-felek me-ḫˇāh u murād ez-zemīn me-cūy

Māh ez-zemīn me-cūy u vefā z'āsumān me-ḫˇāh

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey merd-i himmet-güẕār! Dünyā ve mā-fī-hānuŋ aḥvāl-i ġayr-ı marżiyyesi şol mertebe ber-ʿaks ve ʿadem-i vefā ve dādı bir ġāyetde mes itmişdür ki ṭoprağı zemīnden ṭaleb olınmaḳ şurūṭından iken imdi āsumāndan ṭaleb idüp aṣlā rūy-ı zemīnden murād ṭaleb eyleme. Ve meh ü ḫurşīd daḫı āsumāndan ṭaleb itmek ḳāʿideden iken imdi anı zemīnden ṭaleb idüp vefāyı āsumāndan isteme. Yaʿnī ḫāk ve murādı zemīnden ṭaleb itmek ʿaḳdem-i ümniyeden iken ʿadem-i vefāsı ḥasebiyle imdi felekden ṭaleb ḳıl. Ḥāṣıl-ı kelām ümīdvār olduġumuz aġniyā vü eḥibbādan bu vechile buḫl u ḫasāset derece-i nihāyeti sebḳat itmiş olduġından min-baʿd ey merd-i himmet-dār sen ümīdvār olduġuŋ keremi ecnās-ı muḫtelife olan maḫlūḳdan ṭaleb eyle, dimekdür.

ترصیع تخت و تاجت اگر خسروی دهد

بشکن کلاه مسند وگوهر زکان مخواه[1518]

4. Terṣīʿ taḫt u tācet eger Ḫusrevī dehed

Be-ş'ken külāh mesned ü gevher zi-kān me-ḫˇāh

"Terṣīʿ" muraṣṣaʿ u müzeyyen maʿnāsınadur. "Ḫüsrevī" pādişāhlıḳdan kināyedür. "Be-ş'ken" ḳıvır ve egri ḳo, dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey merd-i himmet! Egerçi terṣīʿ-i tāc u taḫt-ı dünyevī insāna ʿalāmet-i ḫüsrevī virmekde ise de zinhār temennīsinde olma! Külāh-ı himmet ve tāc-ı ḳanāʿati başuŋda

[1517] Felekten toprak isteme ve yerden murat arama. Yerde ay arama ve gökyüzünden vefa isteme.

[1518] Eğer bir padişah taht ve tacını inci ile süslerse külahı kır ve madenden taht ve mücevher isteme.

vaḳūrāne ḳıvır daḫı kān-ı gevher-i bī-ṣebātdan mesned-i feḫāmet ve erīke-i şehāmet ṭalebinde olma. Yaʿnī her ne ḳadar cihānuŋ tāc u taḫtı muraṣṣaʿ olup iʿṭā-yı ḫüsrevī-i fānīye vesīle ise de iʿtibār itme. Zīrā anlaruŋ ṣebātı muḫ el-baʿūḍ nevʿinden olmaġla nihāyeti ḫüsrānīdür. Pes Ḥaḳ Teʿālā'nuŋ virdügi envāʿ-ı niʿmete şükr idüp ḫüsrevī himmet külāhını vaḳūrāne başa giyüp zinhār mesned-i gevher-i fānīyi kān-ı ʿadem-i vefādan cūyān olma, dimekdür.

گر ماه و آفتاب بمیرد عزا مگیر

گر تیر و زهره کشته شود نوحه خوان مخواه[1519]

5. Ger māh u āfitāb be-mīred ʿazā me-gīr

Ger Tīr ü Zühre kuşte şeved nevḥa-ḫˇān me-ḫˇāh

"ʿAzā" taʿziye vü mātem dimekdür. "Tīr" ʿUṭārid didükleri yıldıza dirler. "Nevḥa" fiġān u feryād maʿnāsınadur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey merd-i civān-baḫt! Fi'l-meṣel felek-i kec-reftāruŋ bāʿiṣ-i iftiḫārı

[164a]

olan māh-ı āfitābı fevt olaraḳ maḥv u nā-bedīd olsalar aṣlā elem ü ġuṣṣasıyla taʿziye vü mātem itme. Ve daḫı revnaḳī-i çehre-i felek olan mışbāḥ-ı Tīr ü ʿUṭārid soyınup rūy-ı āsumān ẓulumāt içinde ḳalsa yine nevḥa-ḫˇānlıḳ ḳaydında olma. Ḥāṣılı eger merd-i himmet iseŋ dünyā vü mā-meleki olan eşyā-yı sāʾire birbirine uruşup külliyen maḥv olsalar zinhār ġam u ġuṣṣasını ḳaydında olma, dimekdür.

شریان ز پوست برکش و درکام تیغ نه

لب را گلو بگیر و زقاتل امان مخواه[1520]

6. Şiryān zi-pūst ber-keş ü der-kām-ı tīġ neh

Leb-rā gelū be-gīr ü zi-ḳātil emān me-ḫˇāh

"Şiryān" göŋül ṭamarlarına dirler.

[1519] Ay ve güneş ölürse yas tutma. Utarid ve Zühre katl edilirse ağıtçı isteme.

[1520] Derinin içinden damarları dışarı çıkar ve kılıcın ağzına koy. Dudağın boğazını sık ama katilden aman dileme.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey merd-i himmet-güzīn! Pūst-ı tenden şiryān ṭamarlarını çıḳar ve kām-ı tīġ-i tīziŋe ḳo ve lebüŋ boġazını ṣıḳ ve ḳātil-i zamāneden emān u dermān temennāsında olma. Yaʿnī tīġ-i ḳātil vücūduŋ ġurde ġurde itmek ḳaṣdında olur ise gelū-yı lebi ṣıḳı żabṭ eyleyüp zinhār ve zinhār ḳātil-i bī-raḥmdan emān u dermān temennīsinde olma, dimekdür.

گر بی شهادت از در عشقت روان کنند

تیغ کرشمه و دل نامهربان مخواه[1521]

7. Ger bī-şehādet ez-der-i ʿaşḳet revān konend

Tīġ-i kirişme vü dil-i nā-mihribān me-ḫˇāh

"Bī-şehādet" emān virmemek ve cürmin söyledüp teftīş itmemekden kināyedür. "Tiġ-i kirişme" şefḳat u cürmüŋ ʿafv içün olan muḳaddimeye dirler.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey merd-i himmet-güẕār! Şehādetgāh-ı ʿāşıḳān-ı vefā-dār olan der-i ʿaşḳa seni baġteten bī-emān iletürler ise dil-i nā-mihribān-ı düşmenāndan zinhār ve zinhār tīġ-i kirişme ve şemşīr-i şīve temennāsında olma. Yaʿnī meşhed ve maḳtel-i ʿāşıḳān olan der-i ʿaşka seni bī-muḥābā bir uġurdan ḳoparup iletmek ḳaṣdında olurlar ise sāḳınup maḥall-i meẕkūrda olan bir ṭaḳım bī-raḥm u seng-dil düşmenāndan tīġ-i şefḳat niyāzında olma. Zīrā anlar dil-i nā-mihribān olduḳlarından ġūn-rīzlikden peşīmān olmazlar, dimekdür.

گر مژدهٔ وصال رسد در زمان بمیر

وز بعد مرگ اگر برسد دوست جان مخواه[1522]

8. Ger müjde-i viṣāl resed der-zamān be-mīr

V'ez-baʿde merg eger be-resed dūst cān me-ḫˇāh

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey merd-i vefādār v'ey ʿāşıḳ-ı tāmmu'l-ʿayār! Fi'l-meṣel zamāne-i bī-emānede saŋa müjde-i viṣāl-i ümniye vü merām irişmek müyesser olursa zinhār aŋa iʿtibār idüp firīfte-i zamān ve dil-rübūde-i devrān olmayup mevtā iḫtiyār ile yāḫūd fevtden ṣoŋra saŋa dūst yaʿnī maʿşūḳ irişür ise zinhār girü biʿṣet ve tekrār ḳabrden ḳalḳup ʿāfiyet temennāsında olma. Zīrā felek-i bī-emān ʿāḳıbet seni envāʿ-ı ʿuḳūbetle helāk u bī-cān eyler, dimekdür.

[1521] Eğer aşk kapısından seni şahadetsiz geri gönderirlerse işve kılıcı ve şefkatsiz gönlü isteme.

[1522] Eğer vuslat müjdesi ulaşırsa anında öl ve ölümden sonra dost gelirse can isteme.

طاووس همتی سر منقار تیز کن

یعنی که بال و پر بکن وسایبان مخواه[1523]

9. Ṭāvūs-ı himmetī ser-i minḳār tīz kon

Yaʿnī ki bāl ü per be-ken ü sāyebān me-ḫˇāh

"Ṭāvus-ı himmet"üŋ āḫirin[de] olan "yā" ḥarf-i ṣıladur ve meşhūrdur ki ṭāvus be-her senede bir defʿa kendi minḳārıyla kuyruġın ve bāl ü perin birer birer çıḳarup atar imiş. "Minḳār" ḳuş burnına

[164b]

dirler. "Be-ken" ḳopar ve yoŋ dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ʿāşıḳ-ı ġam-ḫˇār! Eger ṭāvus-himmetlü bir merd-i ġayūr iseŋ sırr-ı minḳāruŋı bāl ü perin yegān yegān çıḳarup atmaḳdan ötüri keskin eyle. Ve daḫı felek-i kec-reftārdan sāyebān temennīsinde olma. Yaʿnī cefā vü derd taḥammüli içün beẕl-i maḳderet eyle daḫı dünyā ve fīhādan ṭaleb-i istimdād itme, dimekdür.

مجلس بنوحه گرم کن از کس نوا مجوي

خنجر بسینه تیز کن از کس فسان مخواه[1524]

10. Meclis be-nevḥa germ kon ez-kes nevā me-cūy

Ḫançer be-sīne tīz kon ez-kes fesān me-ḫˇāh

"Nevḥa" nāle vü feryāda dirler. Nitekim kerrātla ẕikri mürūr itmişdür. "Germ" ḳızġın dimekdür. "Nevā" azıḳ ve rızḳ u ḳısmet maʿnāsınadur. "Fesān" bilegi tāşına dirler.

Maḥṣūl-ı Beyt: Meclis-i nevḥa vü nālişi germ ü muḥriḳ eyle. Ve ebnā-yı zamāne efrādından nevā temennāsında olma. Ve ḫançer-i āhı taḥte-i sīne ile keskin it. Daḫı düşmenān-ı bī-emāndan fesāne ṭalebi niyāzında olma. Yaʿnī azıḳ ve ḳısmet iktisābı ḫuṣūṣında kimseden istiġāṣe eylemeyüp taẕarruʿ u niyāzī-i Bārī ile meclisini germ-ā-germ eyle ve ḫançer-i āha tīzī ve revnaḳ virmek içün sīneyi istiʿmāl idüp zinhār efrād-ı nāsdan ālet-i istimdād ṭalebinde olma, dimekdür.

[1523] Himmet tavususun gaganın ucunu keskinleştir yani kanadını ve tüyünü yon ama gölge yeri isteme.

[1524] Meclisi ağıt ile ısıt kimseden bir nağme arama. Hançerini göğsünle keskinleştir kimseden bileği taşı isteme.

رو بیضه را بسنگ زن ای هدهد بهشت

برشاخ سدره جا مکن و آشیان مخواه[1525]

11. Rev beyża-rā be-seng zen ey Hüdhüd-i behişt

Ber-şāḫ-ı Sidre cā me-kon u āşiyān me-ḫˇāh

“Rev” tenbīh içündür. “Beyża”dan murād vücūddur. “Şāḫ-ı sidre” Sidretü’l-müntehā didükleri dıraḫt-ı keşīrü’l-aġṣāndur ki ḳaṣāʾid-i āḫerde tafṣīl-i evṣāfı beyān ḳılınmışdur. Baʿżılar naḳline göre Sidre’den murād Ṭūbā-yı devlet-i dünyādur ki aġṣān[1526] ve evrāḳı āḫirü’l-emr ḫazān zevālin pejmürdesi olacaġı muḳarrer olduġından ʿadem-i iʿtibār içün bu beyt teʾkīd ola.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey Hüdhüd-i behişt-i beḳā v’ey ẕāt-ı münevver-sāz-ı firdevs-i aʿlā! Yüri beyża-i vücūdı seng-i ḫārāya çal ve Sidre-i devlet ve feḫāmet-i dünyā şāḫı üzerine per ü āşiyāne ʿimāreti ḳaydında olma. Yaʿnī beyża-ı vücūduŋ telef it. Lākin şāḫ-ı Sidre üzerinde āşiyāne vü ʿimāret düzmek imtinānda olma. Ḥāṣıl-ı kelām devlet-i bī-beḳā içün envāʿ-ı minnet çekme, dimekdür.

گر کعبه ات بزیر لب آرند لب بدوز

بر خاک بوسه زن ز حرم آستان مخواه[1527]

12. Ger Kaʿbeet be-zīr-i leb ārend leb be-dūz

Ber-ḫāk būse zen zi-ḥarem āsitān me-ḫˇāh

“Be-dūz” dik maʿnāsınadur. Bu beyt imtinānı teʾkīd-i nehy içün olaraḳ buyurur ki:

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey merd-i himmet! Ebnā-yı zamāneye imtināʿ ve ʿacz-i ṣūretle olduġı taḳdīrce fi’l-meşel merciʿ-i ḫayr ve maḳṣad-ı seyr-i ḫāṣ u ʿām olan Kaʿbe-i Mükerreme’yi taḳbīl ü telşīm içün zīr-i lebe getürseler ḳabūl itmeyüp lebüŋi dik ve rūy-ı zemīne būse urup ol mişillü temennī vü ricā ile

[165a]

[1525] Ey cennet hüdhüdü git ve yumurtanı taşlara vur. Sidre ağacının dalı üzerine yer yapma, yuva isteme.

[1526] Derkenar: “Aġṣān” budaḳlar dimekdür

[1527] Kabe’yi dudağının altına getirseler dudağını dik. Toprağı öp ama Kabe’den eşik isteme.

olan ḥaremüŋ āsitānesinden ṭālib-i şeref ve rāġıb-ı feyż olma. Yaʿnī cihān nā-merdlerinden ḥarem-i şerīfüŋ feyżi daḫı irişmek imkānda olmaḳ iḳtiżā eylese, zinhār ve zinhār olduġuŋ yerüŋ ḫāki üzerine secde idüp ol miṣillülerüŋ imtināınından olma, dimekdür.

ای مرغ سدره در طیران تا ابد بمان

منشین بخاک طوبی و انس مکان مخواه[1528]

13. Ey murġ-ı sidre der-ṭayerān tā ebed be-mān

Me-n'şīn be-ḫāk-i Ṭūbā vü üns-i mekān me-ḫᵛāh

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey Sidre'ye mensūb murġ-ı saʿādet! Yaʿnī ey cennet ḳuşı hemīşe pervāz u ṭayerānda büḳā üzere ol ve dıraḫt-ı Ṭūbā şāḫına ḳonmaḳ ve üns-i istirāḥat içün mekān ṭaleb ḳılmaḳ temennāsında olma! Ḥāṣıl-ı kelām şāh-ı Ṭūbā'ya daḫı imtinān itmek içün dāʾimā ber-hevā pervāz üzere ol, dimekdür.

آهوی عصمت ار بگریزد از صیدگاه

گیرایی از کمند و شتاب از عنان مخواه[1529]

14. Āhū-yı ʿişmet er be-gürīzed zi-ṣaydgāh

Gīrāyī ez-kemend ü şitāb ez-ʿinān me-ḫᵛāh

"Gīrāyī" maṣdardur ṭutmaḳ ve gerü çevirmeklik maʿnāsınadur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey merd-i himmet fi'l-meṣel ʿişmet āhūsı maḥall-i ṣaydgāhdan firār eylese yaʿnī ṭaʿne-i aġyār ve bed-ḫᵛāhī-i düşmen-i bed-tebārdan nāmūsa ḫalel irişmek ile ḫāṭıruŋa īrāṣ-ı ġubār-ı melālet olur ise kemendüŋden anı gerü çevirmek ve ʿināndan şitāb itmek ümīdinde olma. Yaʿnī ṭaʿn-ı bed-ḫᵛāhdan şikest-ḫāṭır olur iseŋ aḫẕ-ı s̱ār u intiḳām içün kemendden vefā-yı gīrāyī ve ʿinān-ı germ-revden āṣār-ı şitābī ümniyesinde olma. Zīrā anlaruŋ birinden bir güne menfaʿat ṣudūr ve rū-nümā olmaz. Pes ālet-i dünyevîyeden birine iʿtimād idüp tekye eyleme, dimekdür.

گر ناگهت بروی هوس دیده وا شود

[1528] Ey sidre kuşu sonsuza kadar uç ama Tuba toprağına konma ve bir mekâna alışmayı isteme.

[1529] İsmet ceylanı av yerinden kaçarsa kemendden yakalamayı, dizginden aceleyi isteme.

بهر خراش تیزی نوک سنان مخواه[1530]

15. Ger nāgehet be-rūy-ı heves dīde vā şeved

Behr-i ḫırāş tīzī-i nevk-ı sinān me-ḫᵛāh

“Vā” güşāde maʿnāsınadur. “Ḫırāş” ḳazmaḳ ve yoŋmaḳ ve ṭırmalamaḳ dimekdür. Ammā murād taḥṣīldür. “Sinān” mızrāḳ dimekdür. “Nevk” uc dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey merd-i himmet cihān ve māfīhānuŋ ʿadem-i mürüvveti şol ġāyete irişmişdür, eger nāgāh senüŋ gözüŋ heves ve bir ümniye vü maḳṣada açlıḳ iḳtiżā eylese yaʿnī dīde-i cihān-bīnüŋ eger bir şeyʾ görüp aŋa maḥabbet eylese anı ḳazmaḳ ve ḳaşımaḳdan ötüri mızrāḳ ucından keskinlik umma. Yaʿnī ḳażārā dīde görüp göŋül mecbūr olduġı şeyʾüŋ ḥāṣılı taḥṣīl ḳābilinden ise de istiʿāne ṭarīḳiyle anı taḥṣīl içün sinān-ı sīne-güẕārdan keskinlik ṭaleb eyleseŋ fi’l-ḥāl nevḳiŋüŋ tīzligini kūr u baṭṭāl olmış bulursuŋ. Pes ol miṣillü imtinān-ı ālet-i dünyā-yı deniyye itmekden ise kendi naḳd-i ʿömrüŋi fedā-yı faḳr itmek evlādur, dimekdür.

صد فوج بره گر یکی حمله بشکند

دندان گرک بشکن و منع شبان مخواه[1531]

16. Ṣad fevc-i berre ger yekī ḥamle be-şikened

Dendān-ı gurk be-ş’ken ü menʿ-i şubān me-ḫᵛāh

[165b]

“Berre” ḳuzı dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey merd-i cefā-keş! Eger yüz süri ḳuzıcaġazlar bir uġurdan ẕiʾb ile tārumār u tevaḥḥuş u firār eyleseler yaʿnī gerek ḫūn-ḫᵛāruŋ bir ḥamlesiyle ḳuzılaruŋ cümlesi telef ü perīşān olmaḳ iḳtiżā eyler ise ġayret-i ẕātiyye birle dendān-ı gurkı şikest itmek tedārikinde olup şubān-ı kāhil-ten-i zamāneden menʿ ü defʿ itmek ümīdinde olma. Zīrā anlaruŋ muʿāvenet ü ġayretleri muḫ el-baʿūḍ nevʿindendür. Ḥāṣıl-ı kelām başa gelen beliyyeyi żarūrī merdāne çeküp zinhār ebnā-yı zamāneden istimdād ṭaleb eyleme, dimekdür.

تا میزبانیت نکشد در خم غرور

تنها بطرف سفره نشین میهمان مخواه[1532]

[1530] Gözün aniden heves üzerine açılırsa, onu kaşımak için mızrak ucunun sivriliğini isteme.

[1531] Yüz kuzu sürüsü bir saldırıyı geri püskürtse de kurdun dişini kendin kır ve çobanın engellemesini isteme.

[1532] Evsahibi olman seni gurur küpüne çekmesin diye sofraya tekbaşına otur, misafir isteme.

17. Tā mīzbāniyet ne-keşed der-ḫum-ı ġurūr
Tenhā be-ṭaraf-ı sofra nişīn mihmān me-ḫˇāh

“Mīzbān” misāfir istiḳbāl iden kimseye dirler. Ve bu beytde aṣḥāb-ı buḫl u ḫisseti taʿrīż ṭarīḳiyle buyurur ki:

Maḫṣūl-ı Beyt: Ey zamāne ser-mest-i ġurūrı! Mādām ki mīz-banlıġuŋ ġurūrı ḳaddüŋ dütālıġını irtikāb idemez yaʿnī taʿẓīm ü tekrīm-i miṣafir ḫuṣūṣında ḳıyām itmek ve bel bükmek şurūṭını icrāda ʿār u nāmūs olmaġla ġurūruŋ seni bıraḳmaz ise bārī sofranuŋ bir cānibinde tenhāca oṭur ve mihmān-dārlıḳ itme. Ḥāṣılı mādām ki ḳaddüŋde olan ġurūr taʿẓīm-i miṣafir ḫuṣūṣında egilmek ve ḳıyām itmegi irtikāb itmez ise mihmānī olmayup tenhāca sofra kenārında oṭurıcı ol, dimekdür.

دنیای حلاوتی نرساند بکام کس
این لقمه را مناسبتی با دهان مخواه[1533]
18. Dünyā ḥalāvetī ne-resāned be-kām-ı kes
Īn loḳma-rā münāsebetī bā-dehān me-ḫˇāh

Cümleye ḫiṭāb ṭarīḳiyle buyurur ki: Cihān-ı fānī göŋül murādınca bir ḥalāvet ü leẕẕet-i kimesnenüŋ dimāġına irişdürmez. Yaʿnī dünyā kimsenüŋ murādı üzere bir an devr itmez. Pes bu loḳma-i zehr-āmīzi yaʿnī bu dünyā-yı nā-sāzı dehāna münāsebet ve maḫṣūṣ olmaḳ temennīsinde olma, dimekdür.

دستان زنی و بال افشای چه دلکشست
از کبک طالع من و زاغ گمان مخواه[1534]
19. Destān-zenī vü bāl-efşāy çe dil-keşest
Ez-kebk-i ṭāliʿ-i men vü zāġ gümān me-ḫˇāh

“Destān” ḥikāye vü efsāne vü ḥīleye dirler. Murād ḫod-sitāyīlikden ʿibāretdür. “Bāl-efşāy” luġatde ḳanad silkmege dirler tefaḫḫur u tecebbürden kināyedür.

[1533] Dünya kimsenin ağzına tatlılık vermez o yüzden de bu lokmanın ağızla münasebetini isteme.

[1534] Hikâye anlatmak ve kanat çırpmak ne hoştur ama benim talihim kekliğinden ve şüphe kargamdan bunu isteme.

Maḥṣūl-ı Beyt: Destān-zenlik ve bāl-efşānlıḳ yaʿnī ḫod-sitāyī vü tefaḫḫurluḳ ki ġāyetde dil-keş ve nefs-i emmārenüŋ ḫˇāhişidür. Benüm ṭāliʿüm kebkümden ve zāġ-ı gümānumdan ol miṣillü fiʿl-i nā-merżī ṭaleb eyleme. Yaʿnī ebnā-yı zamāneden ṣādır olur. Yoḫsa benden ol güne ḫod-furūşī vü bāl-efşāyī neşʾet itmez, dimekdür.

از من بگیر عبرت و کسب هنر مکن

با بخت خود عداوت بدشمنان مخواه[1535]

20. Ez-men be-gīr ʿibret ü kesb-i hüner me-kon

Bā-baḫt-ı ḫod ʿadāvet be-düşmenān me-ḫˇāh

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey merd-i himmet-güẕār benden ʿibret al ve bu pend ü naṣīḥati gūş idüp kesb-i hüner-i dünyevīye

[166a]

beẕl-i himmet ve ṣarf-ı maḳderet itmeyüp kendi baḫtuŋla yaramaz düşmenlerüŋ ʿadāvetlerini başuŋa yıġma. Yaʿnī kesb-i hüner-i dünyāya ṣarf-ı ẕihn iderek taḥṣīli hevesinde olma. Zīrā anuŋ incāzı düşmenler ve bed-ḫˇāhlar zaḫmın yimesidür taḥṣīl eyledigüŋ ṣūretde düşmenler çekmeyüp dürlü levm ve envāʿ-ı ʿadāvetleriyle ʿāḳıbetü'l-emr seni bir beliyye-i ʿuẓmāya atarlar. Nitekim fī zamānına nice nice ehl-i maʿārifüŋ başlarına geldügini müşāhede itmekdeyüz. Şöyle ki ehl-i ʿirfān her ne ḳadar gūşe-i vaḥdeti iḫtiyār iderek kendi maʿārifiyle imrār-ı zamān itmekde ise de başları seng-i ṭaʿne-i aġyār-ı bed-tebārdan mānend-i pūst-ı peleng olaraḳ dāʾimā istimāʿ-ı güftügūy-ı nā-sezālarından ḳalbleri jeng-i ġubār-ı melālet ile teng-efzādur. Pes ne lāzum ki ṣarf-ı ẕihn iderek taḥṣīl-i maʿrifet-i dünyā idüp ġavġā-yı cihān-ı fānī başına alasuŋ, dimekdür.

نام قبیله را مبر از فضل خود بعرش

تا نفخ صور طنطنهٔ دودمان مخواه[1536]

21. Nām-ı ḳabīle-rā me-ber ez-fażl-ı ḫod be-ʿarş

Tā nefḫ-i ṣūr-ı ṭanṭana-i dūdmān me-ḫˇāh

[1535] Benden ibret al ve hüner öğrenme. Kendi bahtın ile düşmanlara düşmanlık yapmak isteme.

[1536] Kendi şerefinden dolayı kabilenin adını arşa kadar götürme. Hanedan tantanasını sur üfleninceye kadar isteme.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey merd-i ʿāḳil! Kendi faẕl u şerefi yönünden ḳavm u ḳābilenüŋ şöhret ü şānlarını ʿarşa dek iletme. Yaʿnī hüner ü kemālātum var diyerek ḳavm u ḳābilenüŋ şān u şöhreti ʿarşa çıḳmaḳ ārzūsında olma ve nefŋ-i ṣūra dek yaʿnī ḳıyāmete dek dūdmān ve ŋandānuŋ ṭanṭana vü şöhretleri tezyīn ḳaydında olma. Zīrā keşret-i sitāyiş-i selef-i dūdmān ʿalāmet-i ḥumḳ ve bī-izʿāndur, dimekdür.

عرفی چه احتیاج که گویم بداستان

کین از فلان مجوی وز امان فلان مخواه[1537]

22. ʿUrfī çe iḥtiyāc ki güyem be-dāsitān

Kīn ez-filān me-cūy v'ez-emān-ı filān me-ŋ̌āh

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ʿUrfī! Bālāda beyān olınan tafṣīlātuŋ mażmūnı olan mādeyi dāstān ve ṭūl-ı dırāz ṭarīḳiyle ism ü resmin dimek ḥācet degildür. Şöyle ki fülāndan kīn ṭutma ve fülāndan emān dileme. Yaʿnī ey ʿUrfī! Şarṭ-ı dervīşī midür ki fülāndan kīn ṣādır olur? Yāŋūd fülān kinlüdür ve fülāndan emān ṭaleb itmeŋ. Yāŋūd emānludur diyerek ism ü resmin taʿdād itmeŋ. Bes saŋa lāzım budur ki dünyā vü ebnāsından ne kīn ve ne emān ḳaydında olasuŋ, dimekdür.

لب بستن از طلب روش همت است و بس

گفتم مخواه تن زن و صد داستان مخواه[1538]

23. Leb-besten ez-ṭaleb reviş-i himmet est ü bes

Goftem me-ŋ̌āh ten zen ü sad dāstān me-ŋ̌āh

"Ten zen" epsem ol, dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ʿUrfī! Minnetle ṭaleb itmekden ise leb-beste vü dem-beste olmaḳ himmet revişi āşārıdur. Pes didüm ki: Ey merd-i himmet! Bundan ziyāde reviş-i himmet ṭaleb itme. Yaʿnī ebnā-yı zamāneye temennā itmekden ise faḳr iŋtiyār iderek leb-i ŋāmūş olmaḳ yüce himmetdür. Zīrā ṭaleb deniyyü'ṭ-ṭabʿ olanlara maŋṣūṣdur.

[166b]

27

[1537] Urfi destan söylemeye ne hacet var. Kimseye kin tutma ve kimseden aman dileme.

[1538] Talebe dudağı kapamak himmet davranışıdır. Sana isteme dedim. Sus ve yüz açıklama isteme.

Bu Ḳaṣīde-i Feraḥ-Fezā Ḥayder-i Ṣaff-ārā-yı Meydān-ı Veġā Ṣāḥibü'ş-Seyf el-Münteḍa yaʿnī Emīrü'l-Müʾminīn ʿAliyyü'l-Murtażā Kerremallāhu Veche ve Raḍiyallāhu teʿālā ʿAnh Ḥażretlerinüŋ Sitāyişindedür

[mefāʿilün/feʿilātün/mefāʿilün/feʿilün]

ز تاب شعشعهٔ مهر سایه بهر پناه

سزد که بگسلد از شخص و پیش گیرد راه[1539]

1. Zi-tāb-ı şaʿşaʿa-i mihr sāye behr-i penāh

Sezed ki be-güsled ez-şaḫṣ u pīş gīred rāh

"Be-güsled" münḳaṭıʿ olmaḳ maʿnāsınadur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Zamāne içi bir mertebe ḥiddet-i germiyet-i ḥarāret ile pür olmışdur ki mihrüŋ şaʿşaʿası ḳızġınlıġı tā başından sāyenüŋ kendisi helākden ḫalāṣ u penāh içün lāyıḳdur ki evcād-ı eşḫāṣ ve eşcār-ı eşmārdan münḳaṭıʿ olup selāmet yolını ṭuta. Yaʿnī mihrüŋ ḳızġınlıġı bir mertebe ʿālemi istīlā eyledi ki mehlekesinden sāyenüŋ kendisi bile mevżiʿ-i selāmetiçün eşḫāṣdan kesilüp ʿademe muḫtefīyü'l-āṣār olursa cāy-ı istiġrāb degildür, dimekdür.

چنین که تافته شد عرصهٔ زمین از مهر

سزد که شعله دهد از زمین بجای گیاه[1540]

2. Çünīn ki tāfte şod ʿarṣa-i zemīn ez-mihr

Sezed ki şuʿle dehed ez-zemīn be-cāy-ı giyāh

"Tāfte" luġatde donmış maʿnāsına ise de burada ḳızġınlıḳdan ʿibāretdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: ʿArṣa-i cihān germiyet-i şuʿāʿ-ı mihrden ancılayın ber-ʿaks oldı ki eger rūy-ı zemīnden nebātāt yerine şuʿleler biterse cāy-ı taʿaccüb degildür. Yaʿnī rūy-ı zemīn ki maṣdār-ı nebātāt ve maṭlaʿ-ı cemādātdur. İmdiden ṣoŋra eger nebātāt yerine şuʿle-i mihr virürse istiġrāb olınmaz, dimekdür.

فروغ مهر بتفسیدگی چنان گردید

که شعله برسر خود زد زدود دل خرگاه[1541]

3. Fürūġ-ı mihr be-tefsīdegī çünān gerdīd

[1539] Güneşin ışığının sıcaklığından gölge sığınmak için vücuttan ayrılıp kendi başına yürüse yeridir.

[1540] Yeryüzü güneşten dolayı öyle kavrulmuş ki yerden ot yerine alev çıksa yeridir.

[1541] Güneş ışığı ısınmaktan öyle oldu ki alev kendi üzerine gönül dumanından bir çadır yaptı.

Ki şuʿle be-resed ḫod zed zi-dūd-ı dil ḫargāh

"Be-tefsīdegī" **E'ş-şey'u iẕā-tecāveze ḥadduh inʿakese żıdduh**[1542] mefhūmı üzere fürūġ-ı mihrüŋ ḥaddinden tecāvüz idüp leṭāfeti yerine ẓuhūr iden mażarrat u fesādātından ʿibāretdür. "Ḫargāh" otaġ ve bārgāh ḳurulduġı yere dirler.

Maḥṣūl-ı Beyt: Fürūġ-ı mihr şaʿşaʿası fesādet ü mażarrat ṣanʿatıyla ancılayın müfsid-i ʿālem olmışdur ki rūşenāyī-baḫş-ı şeb-i tār olan şuʿle-i āzāde bile anuŋ mübtelā-yı envāʿ-ı ḥarāreti ve tābiş-i fürūġ-ı mefsedet-efrūġına ʿadem-i ṭāb u ṭāḳati olduġında çār u nā-çār kendi başı üzerine göŋül ve cigerinden ẓuhūra gelen ṭumanile bir oṭaḳ ḳurdı. Yaʿnī ḥarāret-i āfitāb bir ġāyete irdi ki māder-zādı olan şuʿle-i āteş daḫı germiyetine ṭāḳat getüremeyüp kendi üzerine derūnından çıḳan ṭumanıyla çādır ḳurdı. Bu ḳaṣīdeyi temmūzda inşād eylemişdür. Nitekim şuʿle-i temmūz mevsimlerinden güneşe ḳarşu çıḳarsaŋ şuʿlesi maḥv olur gibi kendinden bir ṭuman ṣudūr ider. Pes aŋa ol ḥālet-i tābiş-i mihrden sirāyet eyledügini īmā buyurmışlardur.

بهمرهی صبا پرتو شهاب دهد

ز بسکه تاب هوا برفروخت گونهٔ کاه[1543]

4. Be-hem-rehī-i ṣabā pertev-i şihāb dehed

Zi-bes ki tāb-ı hevā ber-fürūḫt güne-i kāh

[167a]

"Şihāb" recm-i şeyāṭīn ider kevkeb-i müşaʿşaʿa dirler. "Nitekim" **Ḫᵛāce Ḥāfiẓ-ı Şīrāzī** ʿaleyhi'r-raḥmetü'l-Bārī *dīvān*-ı belāġat-ʿünvānında īmā vü beyān buyurmışlardur.

Beyt:

ز رقیب دیوسیرت به خدای خود پناهم[1544]

Zi-raḳīb-i dīv-sīret be-Ḫudā-yı ḫod penāhem

Ve daḫı yıldızuŋ pek parlaġına da dirler. "Güne" bunda reng maʿnāsına istiʿmāl olınur. "Kāh" ṣaman didükleri ota dirler.

[1542] Bir şey haddini aşarsa, zıddına döner.

[1543] Saba rüzgârı ile birlikteliğiyle havanın harareti samanın yanağını o kadar yaktı ki kuyruklı yıldıza ışık verir.

[1544] Şeytan huylu rakipten Allah'ıma sığınırım.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ṣabāya hem-reh olduġı taḳdīrce şihāb-ı ʿālem-tāba pertev baḫş eyler. Şol ḳadar ki hevānuŋ ḥarāreti tābı çehre-i kāhı şuʿlelendürdi. Yaʿnī āteş-i mihr-i hevānuŋ tābiş ü ḥarāretini germ idüp reng-i peykergāhı şol ġāyetde ḳızdurmışdur ki eger ṣaman cānib-i semāvāta ṭoġrı gitmek içün ṣabāya hem-reh olsa şihāb yıldıza revnaḳ virür. Ve daḫı meşhūrdur ki ṣaman ne ḳadar germiyet-i āfītābla ḫuşk olsa, ol ḳadar muṣayḳal u pertev-yāb olup ḳızarur. Ḥāṣılı hevānuŋ nihāyet-i ḥarāreti beyāndur.

بغایتی شده آتش اثر ز گرما جان

که دست مرگ بود از تصرفش کوتاه[1545]

5. Be-ġāyetī şode āteş-eṣer zi-germā cān

Ki dest-i merg buved ez-taṣarrufeş kūtāh

"Germā" ṣıcaḳlıḳ dimekdür. "Merg" mevt maʿnāsınadur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Eṣer-i germāyiş gözden tābiş-i şiddet bir ġāyete irişmişdür ki rūḥ-ı insānī bī-taṣarruf ve geregi gibi żabṭ u idāre itmek içün merg-i ciger-sūz u cān-sitānuŋ dest-i taẓallumı dūçār-ı kūtāhī olmışdur. Yaʿnī merg bile şiddet-i āteş-i germāyişden icrā-yı ṣanʿat itmekden muʿaṭṭal ḳalup **keyfe mā-yeşā'** [1546] ervāḥı taṣarruf idemez oldı, dimekdür.

نه آب را متموج کند وزیدن باد

که شخص موج ز گرما کند درآب شناه[1547]

6. Ne āb-rā mütemevvic koned vezīden-i bād

Ki şaḫṣ-ı mevc zi-germā koned der-āb şenāh

"Vezīden-i bād" rūzgār esmesine dirler. "Şenāh" ṣuda yüzmege dirler. Nitekim defaʿātle ẕikri mürūr itmişdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Şiddet-i germiyet-i mihr imtināʿıyla bād esüp deryā mütemevvic ü telāṭum idemez. Zīrā şaḫṣ-ı mevc ḥarāret-i germāya tāb-āver olamayup, āḫiru'l-emr ṣu içine yüzmek ṣanʿatın iḫtiyār eyledi. Yaʿnī hubūb-ı rūzgār işābetiyle diyār-ı telāṭumı ʿādet-i ḳadīmeden idügi aşikār iken menʿ-i şiddet-i āteş-i mihrden icrā-yı emvāc idemeyüp ʿāḳıbet mevcüŋ

[1545] Can sıcaklıktan o kadar teş tesirli olmuş ki ölümün eli onu zabt etmek için yetersiz kalır.

[1546] Kendi keyfince

[1547] Rüzgârın esmesi suyu dalgalandırmaz. Çünkü dalganın kendisi de sıcaktan dolayı su içinde yüzmektedir.

kendisi daḫı ʿadem-i tāb u tüvān-ı ḥarāretden şu içine şenāverlik itmek şanʿatına başladı, dimekdür.

ز غایت اثر حدت هوا شاید

که گرمی جگر موم گردد آتشگاه[1548]

7. Zi-ġāyet-i eṣer-i ḥiddet-i hevā şāyed

Ki germī-i ciger-i mūm gerded āteşgāh

Maḥṣūl-ı Beyt: Hevānuŋ ḥiddet-i ḥarāret ve nihāyet-i şiddet-eṣeri derece-i ġāyetden lāyıḳdur ki mūm cigeri ṣıcaḳlıġı āteşgāh ola. Yaʿnī bu mertebede hevānuŋ şiddet-i germāyişinden eger mūm fitīli ve derūnı kūre-i āteş olursa maḥall-i istiġrāb

[167b]

ve cāy-ı istiʿcāb degildür, dimekdür.

شود برشته چو ماهی درون روغن گرم

چو عکس ماه نوافتد دراین هوا بمیاه[1549]

8. Şeved birişte çü māhī derūn-ı revġan-ı germ

Çü ʿaks-ı māh-ı nev üfted der-īn hevā be-miyāh

"Birişte" pişmiş ve biryān olmış, maʿnāsınadur. "Miyāh" luġat-ı ʿArabīde şular dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Revġan-ı germ içinde biryān u kebāb olmış balıḳ gibi puḫte olur. Çünki māh-ı nev ʿaksi bu şiddet-i ḥarāret-i hevāda şuya düşse yaʿnī böyle eyyām-ı germāda şular daḫı bir nihāyetde germāyiş ḥāṣıl itmiş ki fi'l-meṣel ʿaks-i māh-ı nev bu hengāmda şuya düşmek iḳtiżā eylese ḳızġın revġan içinde biryān olmış balıḳ gibi pişer, dimekdür.

چنین که شیرزبون شد ز تاب مهر سزد

که بهر نطع کشد پوست از برش روباه[1550]

9. Çünīn ki şīr zebūn şod zi-tāb-ı mihr sezed

Ki behr-i naṭʿ keşed pūst ez-bereş rūbāh

[1548] Havanın aşırı sıcaklığından dolayı sanki mumun ciğerinin sıcaklığı ateş tapınağına döner.

[1549] Yeni ayın yansıması bu havada suya düşse sıcak yağ içine düşmüş balık gibi kavrulur.

[1550] Aslan güneşin sıcaklığından öyle çaresiz kalmıştır ki yere sermek için tilki onun derisini sırtından soysa yeridir.

“Naṭʿ” oṭa döşemesine ve “pūst” ki saḫtiyāna dirler. “Rūbāh” tilkü didükleri vaḥşī ḥayvāna dirler.

Maḥṣūl-ı Beyt: Mihrüŋ ġāyet tāb u ḥarāretinden şīr-i ḫūn-ḫˇār ancılayın zebūn u nīzār olmışdur ki döşemek içün rūbāh-ı ḥīle-kār teninden pūstını islāḫ u tebāh eylese baʿīd degildür. Yaʿnī şīr ki germiyet-i āfitāb-ı cihān-sūzdan ḥadd-i ẕātında olan mehābet-i ġażanferīden bir ḳat daḫı ziyāde olmaḳ şurūṭından iken ġāyet şiddet-i germādan şol mertebe zebūn olmış ki döşemeden ötüri tilkü teninden pūstını çeküp yüzerse istiʿcāb olınmaz. Ḥāṣıl-ı kelām hevānuŋ germāyişinden şīrüŋ bī-tāblıġı bir mertebeye vardı ki tilkü bile aŋa ẓaferyāb olaraḳ sırtından pūstını meslūḫ[1551] iderse istibʿād olınmaz, dimekdür.

همین نه شخص پناه آورد به سایه و بس

که سایه نیز ز گرما برد به شخص پناه[1552]

10. Hemīn ne şaḫṣ penāh āvered be-sāye vü bes

Ki sāye nīz zi-germā bered be-şaḫṣ penāh

Maḥṣūl-ı Beyt: Bu vaḳt-i germāda faḳat sāyeye penāh getürüp iktifā iden şaḫṣ degildür. Yaʿnī şiddet-i germāyiş-i āfitābdan ṣıġınmaḳ içün sāyeye penāh getüren yalŋız şaḫṣ degildür. Belki sāye daḫı sūziş-i ḥarāret-i āfitābdan taḫlīṣ-i girībān içün şaḫṣa penāh getürür. Meşhūr u manẓūr-ı ulü’l-ebṣārdur ki āfitābuŋ şiddet-i germiyeti vaḳt-i ḍuḥādadur. Pes āfitāb zevāl cānibine māʾil olınca ābdan eşḫāṣdan ẓuhūr iden sāye şarḳ cānibine vāḳıʿ olup keʾenne sāye vücūd-ı şaḫṣa penāh getürür ʿalāmet iẓhār ider.

ز تاب مهر تنور سپهر تافته شد

چنانکه معرکه کین بگاه حدت شاه[1553]

11. Zi-tāb-ı mihr tennūr-ı felek tāfte şod

Çünān ki maʿreke-i kīn begāh-ı ḥiddet-i şāh

“Tennūr” kūre ve ocaḳ maʿnāsınadur. “Maʿreke” ceng ü cidāl dimekdür.

[1551] Derkenar: Selḫ ü islāḫ üzmek ve soymaḳ.

[1552] Sadece insan gölgeye sığınmadı. Gölge de sıcaktan vücuda sığındı.

[1553] Şah gazaplanınca intikam meydanının alevlendiği gibi güneşin sıcaklığından felek tandırı alevlendi.

Maḥṣūl-ı Beyt: Tennūr-ı sipihr tāb u ḥarāret-i ḫurşīd-i żiyā-baḫş ile ufḳ-ı aʿlādan ancılayın dūçār-ı germiyet ve giriftār-ı ḥarāret oldı ki şāh-ı ṣaf-ārā meydān-ı maʿrekenüŋ kīn ü cedel vaḳtinde olan ḥiddet-i ġażab ve germiyet-i teẕebẕübdedür,

[168a]

dimekdür.

شه سریر ولایت امام خطهٔ شرع

محیط عالم دانش علی ولی الله[1554]

12. Şeh-i serīr-i velāyet imām-ı ḫıṭṭa-i şerʿ

Muḥīṭ-i ʿālem-i dāniş ʿAlī Veliyyullāh

Maḥṣūl-ı Beyt: Ol ẕāt-ı muʿallā-ṣıfat raḍiyallāhu teʿālā ʿanh ḥażretleri velāyet ü kerāmet erīkesi pādişāhı ve ḫıṭṭa-i şerʿ-i şerīf imāmı vü ser-efrāzı ve dāniş ü ʿilmi ʿālemi iḥāṭa idici ʿAlī veliyyullāh ʿaleyhi's-selāmdur. Yaʿnī ʿAlīyü'l-ʿālā ḳadrüŋ ḫīn-i maʿrekede olan şiddet-i germiyeti gibi cihān daḫı ḥarāret-i āfitābdan ancılayın ḳızġın oldı, dimekdür.

شهیکه بر قدم و فرق او برفعت و قدر

نه سود چهره سریر و نداد پوسه کلاه[1555]

13. Şehī ki ber-ḳadem ü farḳ-ı ū be-rifʿat ü ḳadr

Ne-sūd çehre serīr ü ne-dād būse külāh

Maḥṣūl-ı Beyt: Ol Esedullāhü'l-ġālib ve maṭlūb-ı küll-i ṭālib yaʿnī ʿAlī ibni Ebī Ṭālib raḍiyallāhu teʿālā ve kerremallāhu veche ḥażretleri bir pādişāh-ı ʿālem-ārādur ki kemāl-i rifʿat u ḳadrinden nāşī ḳadem-i ḫuceste-tevʾemine erīke ve ṣalṭanat-ı dünyā çehresin sürmeyüp tāc-ı ṣalṭanat-ı fānī daḫı mübārek başına būse urmadı. Yaʿnī kemāl-i ʿālī-cenāblıġından bunlara iʿtibār itmedi. Zīrā bu miṣillü salṭanat-ı dünyā ve saṭvet-i ednā ancaḳ ḳadr u rifʿatüŋ itmāmı mülāḥaẓasıyla aḥād-ı nāsa mensūbdur. Pes evvelī ki sevād-ı ufḳ-ı aʿlā sāʾir nāsa muʿādil degildür ki saṭvet ü salṭanat-ı dünyāya raġbet birle mübārek ḳademüŋe erīke ve farḳuŋa tāc-ı çehre-sūde ola, dimekdür.

[1554] Velilik tahtının sultanı, şeriat ülkesinin imamı, ilim dünyasının kapsayıcısı Allah'ın velîsi Ali.

[1555] Öyle bir şah ki yüceliği ve kıymetinden dolayı onun ayağına ve başına taht yüzünü süremedi ve taç buse alamadı.

شهی که از رحم اطفال سرنگون زایند

که بهر سجدهٔ او بر زمین نهند جباه[1556]

14. Şehī ki ez-raḥm eṭfāl ser-nigūn zāyend

Ki behr-i secde-i ū ber-zemīn nihend cibāh

"Raḥm" ana ḳarnında ṭıfluŋ meskenine dirler.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ol neyyir-i nev-ṭulūʿ-ı iḳbāl-i saʿādet bir pādişāh-ı meʾālī-rütbedür ki eṭfālüŋ ana raḥminden ser-nigūn ṭoġduḳlarından ġaraż ol pādişāh-ı ʿālem-ārānuŋ secdesini ibtidā-yı emrde edā itmiş bulınsunlar içün cebhelerini yer yüzine ḳorlar. Yaʿnī eṭfālüŋ ana raḥminden ʿālem-i hestīye gelürken ibtidā ḳuddāmı andan endāmı andan ṣoŋra başı ve küll-i varı ẓuhūr itmek iḳtiżā ider iken anlar bu tertīb üzere gelmeyüp ber-ʿaks ʿāleme geldükleri ancaḳ ol ẕāt-ı aʿlā-ṣıfatuŋ secde-i ʿubūdiyetinde bulınsunlar içündür, dimekdür.

همای حفظش اگر سایه برجهان فکند

امان دهد قصب سایه را از آفت ماه[1557]

15. Hümā-yı ḥıfẓeş eger sāye ber-cihān fikend

Emān dehed ḳaṣab-ı sāye-rā ez-āfet-i māh

"Ḳaṣab-ı sāye" sāyeden olan pīrāhen dimekdür. Şöyle ki sāye-i ẓulumātı dünyāya keʾenne bir pīrāhen ittiḫāẕ eyler. Ve daḫı ol ḳaṣabuŋ zevāli żiyā-yı māh-tābdan idügini beyān iderek buyurur ki:

Maḥṣūl-ı Beyt: Ol pādişāh-ı erīke-nişīn-i ʿizz ü iḳbāl ve ol serdār-ı ḳāfile-i aṣḥāb-ı vācibu'l-ibcāl raḍiyallāhu teʿālā ʿanhuŋ hümā-yı ḥıfẓ u ḥimāyesi eger cihāna sāye bıraġursa āfet-i māhda ḳaṣab-ı sāyeye emān virür. Yaʿnī ẓulumāt-ı şebi māhuŋ maḥv itmek

[168b]

ʿādeti iken ol vaḳt māh icrā-yı aḥkāmdan ḳalup ḳaṣab-ı sāyeyi maḥv u rencīde idemez olur, dimekdür.

اگر اشاره کند حکم او سزد که نسیم

[1556] Öyle bir şah ki bebekler ona secde için yere alın sürmekten ana rahminden ters doğarlar.

[1557] Onun koruma ve himaye Hüması, dünyaya gölge bırakırsa ay âfetinden gölge gömleğini affeder.

بپای برق نهد سلسله زموج میاه[1558]

16. Eger işāre koned ḥükm-i ū sezed ki nesīm
Be-pāy-ı berḳ nehed silsile zi-mevc-i miyāh

"Silsile" zencīr dimekdür. "Miyāh" cemʿ dür ṣular dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Eger ol ber-güzīde-i ümmet-i Muḥammedī kerremallāhu vechenüŋ ḥükmi nesīm-i seḥere işāret buyursa lāyıḳdur ki nesīm berḳ-i cihān-sūzuŋ ayaġına mevc-i silsile-i ābı ḳoyup āvāre eyleye. Yaʿnī eger ol Ḥażretüŋ ḥükmi nesīm-i żaʿīf-mizāca berḳ-i āteş-efşānı āvāre eyle diyü emr buyursalar fi'l-ḥāl nesīm berḳuŋ pāyına mevc-i ābdan zencīr ḳoyup anı ol ḳadar tīz ü iʿcāl ṣanʿatıyla āvāre vü pes-mānde eyler, dimekdür.

زهی فروغ ضمیر توشمع بزم رسول
زهی وجود شریف تو ختم صنع الله[1559]

17. Zihī fürūġ-ı żamīr-i to şemʿ-i bezm-i resūl
Zihī vücūd-ı şerīf-i to ḫatm-i ṣunʿullāh

"Ḫatm-i ṣunʿ" ṣunʿuŋ nihāyeti dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Zihī şeref ü iḳbāl ki senüŋ żamīr-i münīrüŋ fürūġı ve vehhācı ol daḳīḳa-şinās-ı esrār-ı aʿlā yaʿnī Muḥammed Muṣṭafā ṣallallāhu Teʿālā ʿaleyhi ve sellemüŋ şemʿ-i bezmidür. Ve daḫı zihī saʿādet ü iclāl ki vücūd-ı şerāfet-ālūduŋ ṣunʿ-ı ālih ḫatmidür. Yaʿnī ḫilḳat-i Ādem ʿaleyhi's-selāmdan devr-i Muḥammed ekrem ṣallallāhu ʿaleyhi ve selleme dek gelen ẕevātuŋ iḫtitāmı nihāyet bulduḳdan ṣoŋra ẕāt-ı şerīfüŋ kāʾināta pertev-i żiyā bıraḳduŋ. Şöyle ki ḫatm-i ṣunʿ-ı ālih olup senden ṣoŋra saŋa muʿādil ü naẓīr māder-i çehār-erkān ʿanāṣır ṭoġurmadı ve bu beytüŋ mezāyāsında baʿżılar merḥūmı taʿrīż iderler imiş. Ḫar-ṭabʿān zühhād-ı ʿAcem bu rütbelerde medḥ-i şāh-ı dil-süvāra cevāz göstermedüklerinden **Tecāvezallāhi ʿan seyyiʿātihim** [1560]

طواف کوی تو سرمایهٔ تجارت قدر

[1558] Eğer o bir hükmüyle rüzgâra işaret verse, su dalgalarından yıldırımın ayağına zincir koysa yeri vardır.

[1559] Peygamberin meclisinin mumu olan gönül ışığın ne güzeldir. Allah'ın yaratmasının sonuncusu olan şerefli vücudun ne güzeldir.

[1560] Allah taksiratını affetsin.

صفات ذات تو پیرایهٔ تجمل ماه[1561]

18. Ṭavāf-ı kūy-ı to ser-māye-i ticāret-i ḳadr
Ṣıfat-ı ẕāt-ı to pīrāye-i tecemmül-i māh

"Tecemmül" ululuḳ göstermek ve ālāt u esbāb maʿnāsına gelür ki tecemmülāt dirler.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ġonce-i gülşen-i rāz! Tūtiyā-yı dīde-i ʿāşıḳān ve küḥl-i baṣar-ı müstemendān olan ḫāk-ı pāk-i kūyuŋ ziyāreti ticāret-i ḳadr u rifʿat ser-māyesidür. Yaʿnī ḳadr kūyuŋı ṭavāf itmekle ticāretine revāc ve ser-māye-i rifʿatine netāc[1562] virür. Ve daḫı ẕāt-ı ḫuceste-ṣıfatuŋ cāh u celāl tecemmülātı pīrāye vü zīnet-āveridür. Yaʿnī cāhuŋ tecemmül-i ẕātuŋla kesb-i şeref ü pīrāyegī olmışdur, dimekdür.

بجان حادثه آن کرده ای بناوک خشم
که ترک چشم بتان با دل از خدنگ نگاه[1563]

19. Be-cān-ı ḥādiṣe ān kerdeī be-nāvek-i ḫaşm
Ki Türk-çeşm bütān bā-dil ez-ḫadeng-i nigāh

"Ḥādiṣe" beliyye-i kevniyyeye dirler. "Türk" şuʿarā bī-raḥm maḥbūba ıṭlāḳ iderler. Yāḫūd İslām tāzesinden kināye ola. "Ḫadeng" oḳ yapduḳları aġaca dirler ise de murād oḳdur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey pīşvā-yı sālār ḳurb-ı cān! Ḥādiṣeye ʿunf u çeşm nāvekiyle şol nesneyi eylemişsüŋ ki meḥābīb-i Türkān anı nigāh-ı dīde-i

[169a]

siḥr-āferīn oḳıyla dil-i ʿuşşāḳa eylemişlerdür. Yaʿnī meḥābīb ḳalb-i ʿāşıḳı hedef-i tīr-i ġamze-i nigāh idüp bī-tāb u tüvān eyledükleri gibi ẕāt-ı memdūḥu'ṣ-ṣıfātuŋ daḫı cān-ı ḥādiṣeyi ancılayın bī-tāb u perīşān eylemişsüŋ, dimekdür.

چنین که دیدهٔ عفوت براه عصیان است
سزد که عین ورع گردد ارتکاب گناه[1564]

20. Çünīn ki dīde-i ʿafvet be-rāh-ı ʿişyān est

[1561] Senin mahalleni tavaf etmek yücelik ticaretinin sermeyesidir. Senin zatının sıfatları ayın ihtişamının süsüdür.

[1562] Derkenar: "Netāc" be-maʿnā-yı ṭoġurmaḳ

[1563] Gazap oku ile hadisenin canına, türk gözlü güzellerin bakış oku ile gönüle yaptığını yaptın.

[1564] Senin affedici gözün isyan öyle yoluna (bakar) ki takva suç işlemeye dönüşse yeri vardır.

Sezed ki ʿayn-ı veraʿ gerded irtikāb-ı günāh

“Veraʿ” zühd ü taḳvāya dirler.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ġam-ḫˇār-ı ümmet! Dīde-i ʿafv-pīşüŋ şol mertebe nāẓır-ı rāh-ı ʿişyāndur ki min-baʿd ʿayn-ı veraʿ irtikāb-ı maʿşiyet ü istibşāʿ iderse baʿīd degildür. Yaʿnī ḳanı şol ʿāṣī ki ʿişyānını ʿafv ideyüm ümniyesiyle mādām ki dīde-i ḥaḳ-bīnüŋ heb ʿişyān itmişler yolına nāẓırdur. “Veraʿ” ki ser-māye-i bendegāndur, şimdiden ṣoŋra ber-ʿaks olaraḳ ʿişyānı iḫtiyār iderek irtikāb-ı günāh iderse istiʿcāb olınmaz. Ḥāṣılı merḥametüŋ bende-i mücrimüŋ ḳuṣūrına ḳalmayup rāh-ı ʿişyānı bekler tā ki ḳullardan anı maḥv ide. Pes veraʿuŋ kendisi sāye-i ʿafvuŋda irtikāb-ı günāh iderse cāy-ı istiġrāb degildür, dimekdür.

ز بحر طبع برآورده پر گهر صدفي

بتحفه میبرم اینک بنزد حضرت شاه[1565]

21. Zi-baḥr-ı ṭabʿ ber-āverde pür-güher ṣadefī

Be-tuḥfe mīberem īnek be-nezd-i Ḥażret-i Şāh

“Ber-āverde” taḥtında mīm maḥẕūfdur. “Ber-āverdeem” mevḳiʿindedür. “Tuḥfe” hediyeye dirler. Murād işbu çend beyt ġazeldür ki iştiyāḳ-ı tām ile Ḥażret-i Şāh-ı Düldül-süvāruŋ medḥinde buyurmışlardur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Teġazzül ṭarīḳiyle buyurur ki baḥr-ı ṭabʿumdan pür-güher olmaḳ üzere bir ṣadef iẓhār iderüm. Ve tuḥfe ṭarīḳiyle nezd-i mekārim-i vefd[1566]-i Şāh-ı ʿĀlem-penāha işte iletürüm. Yaʿnī nezd-i şāha bir ġazel-i pür-güher ihdā iderüm ki işbu ġazeldür.

ز فیض گلشن روی تو چون شود آگاه

که سوزد آتش حسن تو بال مرغ نگاه[1567]

22. Zi-feyż-i gülşen-i rūy-ı to çün şeved āgāh

Ki sūzed āteş-i ḥüsn-i to bāl-i murġ-ı nigāh

[1565] Fıtrat denizinden inci dolu bir sadef çıkarmış ve şimdi ben onu hediye olarak Hazret-i Şah’a götürüyorum.

[1566] Derkenar: “Vefd” cemāʿat ve ṭāġ başı zirvetü’l-cebel gibi.

[1567] Senin yüzünün bahçesinin feyzine nasıl vakıf olacak? Çünkü bakış kuşunun kanadını senin güzellik ateşin yakar.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey cān-ı ʿālem v'ey kām-baḫş-ı kāffe-i ümem! Rūyuŋ gülşen-i feyżinden ne vechile āgāh olayum ki ḥüsnüŋ şaʿşaʿa-i āteşi bāl-i murġ-ı nigāhı iḥrāḳ eyler. Yaʿnī cemāl-i bā-kemālüŋ gülşeni feyżine ber-vech-i merām ıṭṭılāʿ-ı tām itmek ne mümkindür ki murġ-ı nigāhum ḳanadını āteş-i ḥüsnüŋ iḥrāḳ u iʿdām itmek emr-i muḳarrerdür, dimekdür.

چه سود از اینکه ز شوق لبت شدم همه جان

چنین که آتش سودای دل بود جانکاه[1568]

23. Çe sūd ez-īn ki zi-şevḳ-i lebet şodem heme cān

Çünīn ki āteş-i sevdā-yı dil buved cān-kāh

"Cān-kāh" cān eksildici ve cān yaḳıcı dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey naẓargāh-ı ʿāşıḳān! Ne fāʾide bundan eger senüŋ laʿl-i lebüŋ iştiyāḳından ser-tā-pā cān olursam? Yaʿnī şevḳ-i leb-i laʿlüŋden ser-tā-pā cān eksilür isem fāʾide degildür. Mādām ki ḳalbümüŋ sevdā-yı āteşi buncılayın cān

[169b]

eridicidür. Ḥāṣıl-ı kelām bu āteş-i sevdā ḳalbüm ḫānümānını iḥrāḳ u iʿdām u inmiḥā[1569] itmek muḳarrer olduġı taḳdīrce şevḳ-i lebüŋle bir cān olursam ne fāʾide dimekdür.

بروی رحم بدآنگونه بسته ای در دل

که شوق کشتن من در دلت ندارد راه[1570]

24. Be-rūy-ı raḥm be-dān-gūne besteī der-i dil

Ki şevḳ-i kuşten-i men der-dilet ne-dāred rāh

"Bedān-güne" bedānsān gibi ancılayın ve ol ṭarzla maʿnālarındadur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey cānān! Raḥm u şefḳat-i rūy üzerine göŋül ḳapusını şol güne şedīd ḳapamışsuŋ ki ben şūḫuŋ ḳatlinüŋ ẕevḳi aşlā göŋlüŋ cānibine yol ṭutmaz. Yaʿnī maʿşūḳuŋ ʿāşıḳı ḳatl itmekde ḫāhişi kemālde olduġı raḥm u şefḳatdendür. Şöyle ki anı ʿaẕāb-ı āteş-i sevdādan taḫlīṣ ide. Sen ise rūy-ı raḥme der-i dili ancılayın sedd ü bend idüp anı göŋülde ḥabs eyledüŋ ki menüm ẕevḳ-i kuştenüm göŋlüŋ cānibine gitmek ṭarīḳin bulmaz oldı. Yāḫūd

[1568] Gönüldeki aşk ateşi bu kadar canları yok edicidir ki senin dudağının şevki ile tamamen cana dönüşsem ne fayda.

[1569] Derkenar: "İnmiḥā'" maḥv olmaḳ dimekdür

[1570] Merhamet yüzünden gönül kapısını öyle kapatmışsın ki beni öldürme şevki gönlünde hiçbir yol bulamaz.

dimek olur ki maʿşūḳuŋ ʿāşıḳı ḳatl itmek ḫˇāhişinde olduġı bī-raḥmligindendür. Sen ise raḥmi göŋlüŋde ḥabs idüp aşlā ẕevḳ-i ḳatlüm göŋline girmek içün yol bulmaz oldı, dimekdür.

چو گیری آینه در کف ز شوق عارض خویش
ازآن کرشمهٔ نرگس وز آن فریب نگاه[1571]
25. Çü gīrī āyine der-kef zi-şevḳ-i ʿārıż-ı ḫˇīş
Ez-ān kirişme-i nergis v'ez-ān firīb-i nigāh

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey rūşenī-baḫş-ı dīde-i benden ʿārıż-ı gül-rengüŋ iştiyāḳından çünki elüŋe āyīne-i muṣaffā alup nāẓır-ı cemāl-i ḫod olasuŋ. Ol dīde-i nergis-i fettān kirişmesinden ve ol nigāh-ı siḥr-āferīnüŋ firībinden.

شود مثال در آئینه مضطرب ز انسان
کز اضطراب[1572] **دل آب عکس عارض ماه**[1573]
26. Şeved miṣāl der-āyine mużṭarib z'īnsān
K'ez-ıżṭırāb-ı dil-i āb ʿaks-i ʿārıż-ı māh

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey cānān! Şevḳ-i ʿārıż-ı gül-rengüŋ taḥarrük ü ibrāmıyla eger nāẓır-ı āyīne olur iseŋ ol dīde-i fettān kirişmeleri ve nigāh-ı dil-firībüŋ āyīne içinde olan ber-ʿaksi vü timṣāli[1574] mużṭarib ü lerzān eyler. Ṣu içinde ʿaks-i māh taḥarrük-i nesīm ile mużṭarib ü lerzān olduġı yaʿnī ʿaks-i ṣu içinde ber-ʿaks olup ḥarekāt-ı mevcden lerzān olduġı gibi cemālüŋ ʿaksi daḫı āyīne içine duḫūl idüp dīde-i nergisüŋ kirişmelerin görince ditremege başlar, dimekdür.

نداری آینه را پیش رو بچندین شوق
اگر زچاشنی حیرتم شوی آگاه[1575]
27. Ne-dārī āyine-rā pīş-i rū be-çendīn şevḳ
Eger zi-çāşnī-i ḥayretem şevī āgāh

[1571] Aynayı eline aldığın zaman kendi yanağının şevkinden o nergisin işvesinden ve o aldatıcı bakıştan.

[1572] Derkenar: "Iżṭırāb" deprendürmek.

[1573] Suyun gölünün ayın yanağının yansımasıyla ıstırabı gibi aynadaki görüntü öyle muzdarip olur.

[1574] Derkenar: "Timṣāl" ṣüret maʿnāsınadur.

[1575] Eğer benim hayranlığımın tadını bilseydin, aynayı şevk ile bu kadar yüzünün önünde tutmaz idin.

Ey cānān! Bu ḳadar şevḳ ü ġarām ile kendi mehveş olan cemālüŋ pīşgāhında āyīneyi ṭutmazduŋ. Ger benüm saŋa olan leẕẕet ü çāşnī-i şayḳalüŋden āgāh olayduŋ. Yaʿnī ifrāṭ-ı iştiyāḳdan şayḳal-i ḫayretümüŋ leẕẕet ü çaşnīsinden āgāh olayduŋ yāḫūd āgāh olur iseŋ ruʾyet-i cemālüŋ içün aṣlā pīşgāhuŋda āyīne ṭutmayup hemīşe lehce-i ḫayret-şodeme nāẓır olup kendiŋi anda temāşā iderdüŋ, dimekdür.

[170a]

بیاد روی تو چون اه جان گداز کشم

بصورت تو سزد گر برآید آتش آه[1576]

28. Be-yād-ı rūy-ı to çün āh-ı cān-güdāẕ keşem

Be-ṣūret-i to sezed ger ber-āyed āteş-i āh

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey cānān! Cemālüŋ yādıyla cān eridici olan āh-ı ciger-sūzı çekersem ʿaceb degildür. Eger āteş-i āhumuz ṣafḥa-i cemālüŋe ʿaks eylerse yaʿnī cemālüŋ yādı şol mertebe derūnumı ber-āteş eyledi ki eger āh-ı ciger-sūz çekersem cemālüŋ ṣafḥasına āh āteşüm iltihāb[1577] eyler ise istiʿcāb olınmaz, dimekdür.

زنی بتیغم و فریاد از شریعت عشق

که آرامیدن کفر است و اضطراب[1578] **گناه**[1579]

29. Zenī be-tīġem ü feryād ez-şerīʿat-i ʿaşḳ

Ki ārāmīden küfr est ü ıżṭırāb günāh

"Şerīʿat-i ʿaşḳ" ʿaşḳ yolı dimekdür ki cānib-i maʿşūḳdan nīk ü bed her ne gelür ise ḳabūl itmekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey cānān! Tīġ-i bī-dirīġuŋ ile beni urur iseŋ yaʿnī ḳatlüm ḳaṣdında olursaŋ pes şerīʿat-i ʿaşḳdan dād u feryād olsun. Zīrā āh-ı ʿaşḳda āsāyiş ü ārām küfr ü mużṭarib-i tām itmek olmaḳ günāhdur. Yaʿnī rāh-ı ʿaşḳda senüŋ cānibüŋden baŋa işābet iden

[1576] Senin yüzünü hatırlayarak can yakıcı ah çektiğim zaman, benim ah ateşim eğer senin yüzüne çarpsa yeri vardır.

[1577] Derkenar: "iltihāb" lehebdendür yalıŋ eylemek.

[1578] Derkenar: "Iżṭırāb" deprenmek.

[1579] Beni kılıçla vurursun aşk şeriatından yardım isterim. Zira sakinlik küfürdür ve ıztırap günahtır.

meşaḳḳatden müteḥārrik ü mużṭarib olsam küfr ü günāh oldugından bu şerīʿat-i ʿaşḳ ve rāh-ı şevḳden dād u feryād olsun, dimekdür.

چنان زلطف تو نظارگی هجوم آورد

که عارض تو نه بینم ز ازدحام نگاه[1580]

30. Çünān zi-luṭf-ı to neẕẓāregī hücūm āverd

Ki ʿārıż-ı to ne-bīnem zi-izdiḥām-ı nigāh

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey cān u dil ser-māyesi olan cānān kemāl-i luṭf u keremüŋ ve ʿaṭā vü nüvāzişüŋ ümniyesinden nāşī cevānib ü eṭrāfdan neẕẓāre-i ʿāşıḳān bir mertebe ġuluv ü hücūm getürdi ki yaʿnī naẓar-ı ulü'l-ebṣāra ḥarīm-i cemālüŋ temāşāsiçün ancılayın terāküm ü hücūm itmişler ki izdiḥām-ı keşret-i nigāh cemālüŋ pīrāmenin ḳapayup ʿārıż-ı gülgūnuŋ göremez oldum, dimekdür.

زهی بخنده گشودی زکار بسته گره

زهی بعشوه ربودی ز فرق فتنه کلاه[1581]

31. Zihī be-ḫande güşūdī zi-kār beste girih

Zihī be-ʿişve rübūdī zi-farḳ-ı fitne külāh

Zihī erligüŋe ve kārdānlıġuŋa ki ḫande vü tebessüm iderek kār-ı ġuṣṣadan müşkilleri güşād eylemişsüŋ. Yaʿnī ġuṣṣa ki cümle umūruŋ ḥalline mānīʿ girihdür. Anı envāʿ-ı ḫandeler ile ḥal itmişsüŋ ve zihī civān-merdligüŋe ki envāʿ-ı ʿişve vü hezār kirişme ile fitne-i ʿālem-āşūbuŋ başında külāh-ı fettānın ḳoyup anı ṣanʿatinden ġāfil eylemişsüŋ, dimekdür.

ز شهد مژدهٔ لطف تو کام جان شیرین

بعهد وعدهٔ وصل تو عمر غم کوتاه[1582]

32. Zi-şehd-i müjde-i luṭf-ı to kām-ı cān şīrīn

Be-ʿahd-i vaʿde-i vaṣl-ı to ʿömr-i ġam kūtāh

[1580] Senin lutfundan dolayı seyrediciler öyle hücum etmişler ki bakışların kalabalığından senin yüzünü göremem.

[1581] Ne güzel gülümseme ile düğümlenen işi çözdün. Ne güzel işve ile fitnenin başından tacı çaldın.

[1582] Senin lutfun müjdesinin şerbetinden canın ağzı tatlandı. Senin vuslatın döneminde kederin ömrü kısadır.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey leẕẕet-baḫş-ı ḫaste-dilān! Luṭf u iḥsānuŋ müjdesi şehdinden dimāġ-ı cān şīrīn olur. Daḫı ve mesālik-i hengāmında ʿömr-i ġam kūtāh u ḳāṣīr olur. Yaʿnī ʿāşıḳ vaṣluŋ müjdesiyle be-kām olıcaḳ derūnında girih-gīr olan ālām u ġumūm-ı ʿömri maḥv olur, dimekdür.

عنان عشوه نگاه تراست دستآویز

بساط فتنهٔ سمند تراست جولانگاه[1583]

33. ʿİnān-ı ʿişve nigāh-ı torāst dest-āvīz

Bisāṭ-ı fitne-i semend-i torāst cevelāngāh

“Ey cānān! ʿİnān-ı şīve ve licām-ı ʿişve nigāh-ı ʿālem-āşūbuŋ dest-āvīzidür. Yaʿnī ʿinān-ı īşveyi hemīşe elinde ṭutar ve bisāṭ-ı fitne-i şūr-engīzi daḫı cevelāngāh-ı ḳadd-i

[170b]

ḳıyāmet-nümāyişüŋdür. Yaʿnī ḫırām-ı ḳadüŋ dāʾimā bisāṭ-ı fitne üzerine cevelān iderek ʿuşşāḳı ol bisāṭ-ı fitne meydānına ṣalāḳor, dimekdür.

دل زمانه هراسان زچشم ظالم تو

چنانکه فتنه زآسیب عدل شاهنشاه[1584]

34. Dil-i zamāne hirāsān zi-çeşm-i ẓālim-i to

Çünān ki fitne zi-āsīb-i ʿadl-i şāhenşāh

Ġazel-i meẕkūr bu maḥalde tamām u intihāsına resīde olduġını ifhām ṭarīḳiyle buyurur ki:

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey dil-rübā-yı üftādegān! Çeşm-i ẓālimüŋ envāʿ-ı fiten ve dīde-i ḫūn-ḫˇārın dürlü dürlü ḥiyel-i pür-fiteninden dil-i zamāne hirāsān u lerzān olmışdur. Muḥīṭ-i ʿālem olan ʿadl ü dād-ı şāh-ı ʿālem-penāhdan fitne-i ḥiyel-engīzüŋ ḫavfından nā-tüvān olduġı gibi yaʿnī ʿadl-i şāh fitne-i bī-kevni ne güne tersān itmiş ise senüŋ daḫı çeşm-i ḫūn-rīzüŋ dil-i zamāneyi ancılayın lerzān u nā-tüvān itmişdür, dimekdür.

شها منم که بلا را بجز فضای دلم

[1583] İşve dizgini senin bakışının hediyesidir, fitne meydanı senin atına koşu arsasıdır.

[1584] Şahın adaletinin zararından fitnenin korktuğu gibi senin zalim gözlerinden feleğin gönlü korku içindedir.

بگاه عرض سپه نیست عرضگاه سپاه[1585]

35. Şehā menem ki belā-rā be-cuz feżā-yı dilem

Be-gāh ʿarż-ı sipeh nīst ʿarżgāh-ı sipāh

“Feżā” meydān maʿnāsınadur. “ʿArż”dan murād ṣaf-ārā-yı sipāhdur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey pādişāh-ı ẕü’l-kerem v’ey şehenşāh-ı muḥterem! Benüm şol bende-i şūrīde ve çāker-i ġam-ḫorde ki belā-yı āsumānı ṣaf-ārā-yı ʿasker-i fitne-eṣerin idicek vaḳt gönlümüñ feżāsından ġayrı bir maḥalde ʿarżagāhı yoḳdur. Yaʿnī belā cemʿ-i sipāh-ı şerīrī hengāmında ḳalbüm ṣaḥrāsını iḫtiyār idüp anda ʿaskerine ālāylar baġladur, dimekdür.

باین غرض که شود حسرتم فزون دائم

زمانه یوسف عیشم نماید از ته چاه[1586]

36. Be-īn ġaraż ki şeved ḥasretem füzūn dāʾim

Zamāne Yūsuf-ı ʿayşem nümāyed ez-teh-i çāh

“Nümāyed” gösterür ve iẓhār eyler ve ḳızup meydāna atar, dimekdür. “Teh” her şeyʾüñ dibi ve ḳaʿrı dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey Şāh! Ḥasret ü firḳatüm izdiyād u müteraḳḳī olsun ġarażına bināʾen dāʾimā zamāne-i mekkāre benüm Yūsufʾa mensūb ʿayş ve dirligümi ḳaʿr-ı çāhdan gösterür. Yaʿnī zamāne hemīşe Yūsuf-ı ʿayşumı ḳaʿr-ı çāha ḥavāle idüp beni bī-tāb idegeldügi şu ġarażа mebnīdür ki dāʾimā maġmūm u mesmūm olaraḳ ḥasret ü derdüm artmada ola, dimekdür.

زهی امید طواف تو رهنمای مراد

زهی سجود جناب تو آبروی جباه[1587]

37. Zihī ümīd-i ṭavāf-ı to reh-nümā-yı murād

Zihī sücūd cenāb-ı to āb-rū-yı cibāh

[1585] Ey şahım belanın ordusun gönlümün meydanından başka göstereceğim bir toplanma yeri yoktur.

[1586] Felek hasretimi her zaman artırmak niyeti ile zevk Yusufunu kuyunun dibinden bana gösterir.

[1587] Ne güzel sani tavaf etmek ümidi muradın rehberidir ve ne güzel sana secde etmek alınların itibarıdır.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey meded-res-i dermāndegān! Ne saʿādetlü ümīddür senüŋ murādlara rehnümā olan ṭavāf-ı dergehüŋ ve daḫı ne ḳuvvetlü ve ḥuceste cenābuŋuŋ sücūdıdur ol secde ki cibahuŋ āb-rūyıdur. Yaʿnī cebheler anda taḥṣīl-i āb-rū iderler, dimekdür.

شدم هلاک ز حرمان خوش آنزمان که شوم

بخاکبوسی کوی تو چون سپهر دوتا[1588]

38. Şodem helāk zi-ḥırmān-ı ḫ̬ūş ān zamān ki şevem

Be-ḫ̬āk-būsī-i kūy-ı to çün sipihr dü-tā

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey şāh-ı ʿālem-penāh! Dergāhuŋ firāḳ u ḥırmānlıġından helāk olmaḳ rütbesindeyüm. Pes ne ḫ̬oş u leẕīẕdür ol zamān ki senüŋ ḫ̬āk-pūsī-i kūyuŋ içün ḳaddi dü-tā olan sipihr gibi ḳaddümi iki ḳat idüp yüzümi ve gözümi ol mübārek āsitānuŋ ḫ̬ākine süreyüm, dimekdür.

چنان نیاز فشانی کنم که عشق برد

39. Çünān niyāz feşānī konem ki bered

[171a]

خمیر مایهٔ عجز از غبار آن درگاه[1589]

Ḫ̬amīr-i māye-i ʿacz ez-ġubār-ı ān dergāh

Bu beyt duʿā maḥallidür. “Ez-ġubār-ı ān dergāh” şefāʿat içündür. Yaʿnī ol mübārek dergāhuŋ ġubārı yüzi ṣuyu ḥürmetiçün dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ancılayın niyāz-feşānlıḳ iderüm ki yaʿnī Ḫ̬aḳḳ’a şol temennā iderüm ki ol mübārek dergāhuŋ ḥaremiyetiçün ʿaşḳı dilīr-i ʿāleme sirāyet iden ḫ̬amīr-i māye-i ʿacz u nā-tüvānegīyi maḥv u nā-bedīd eylesün. Yaʿnī ʿaczi külliyen nā-būd eylesün, dimekdür.

زهی محبت آل تو پایمرد ورع

زهی حمایت لطف تو دستگیر گناه[1590]

[1588] Senin mahallen toprağını öpmek için gökyüzü gibi iki büklüm olmak negüzeldir. Bu mahrumiyetten helak oldum.

[1589] Öyle ihtiyaç ortaya saçarım ki acizlik hamurunun mayasını o eşiğin tozundan alıp götürür.

[1590] Ne güzel senin hanedanın sevgisi ki takva sahiplerinin destekçisidir. Ne güzel senin lutfun himayesi ki günahların yardımcısıdır.

40. Zihī maḥabbet-i āl-i to pāy-merd-i veraʿ
Zihī ḥimāyet-i luṭf-ı to dest-gīr-i günāh

"Pāy"dan murād ṭayaḳ ve direk maʿnāsına istiʿmāl olınur. "Veraʿ" zühd dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ne ḫoş ve ne laṭīf keyfiyetdür āl ü evlāduŋ maḥabbeti ki merd-i veraʿuŋ ṭāyaġıdur. Yaʿnī merd-i zāhid maḥabbet-i āl ü evlāduŋla metīn ü müstaḥkemdür. Ve daḫı ne saʿādetlü iḥsān u keremdür ki luṭfuŋ ḥimāyesi günāhuŋ dest-gīridür. Yaʿnī merd-i aṣīm günāhı sebebiyle dūçār-ı ʿaẕāb-ı ebed olmayup luṭfuŋ ḥimāyesi anuŋ dest-gīridür, dimekdür.

ز راه لطف بفریاد رس مرا چو بحشر
بپایت افتم و گویم که حسبه لله[1591]
41. Zi-rāh-ı luṭf be-feryād res me-rā çü be-ḥaşr
Be-pāyet uftem ü güyem ki ḥasbeten lillāh

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey şeh-i bī-hem-tā v'ey dest-gīr-i bā vü gedā! Luṭf u ʿināyet ṭarīḳiyle ṣaḥrā-yı ʿaraṣātda feryād-resüm olasuŋ şol vaḳt ki mübārek ḳadem-i şerīfüŋe düşüp ḥasbeten lillāh[1592] mededüme iriş, diyü feryād eyledügümde. Yaʿnī defātir-i aʿmāl-i pür-melāl-i ʿuṣātı ruʾyet olınup envāʿ-ı ʿişyānla cerīmemüzi māl-ā-māl olduġını gördükleri ḥaşr güni luṭf u ʿināyet buyurup ben bī-çāreŋüŋ meded-resüm olasuŋ. Olmaya ki ʿişyanum sebebiyle selāsil ü aġlāl ile dest ü pāmuzı sedd ü bend iderek gürūh-ı şeyāṭīn ile cānib-i caḥīme peyvend ideler. Hemān ḥasbeten lillāh ol gün feryāduma irişesüŋ, dimekdür.

منم غلام تو عرفی محل بود کز لطف
بحال من بگشایی لب شفاعت خواه[1593]
42. Menem ġulām-ı to ʿUrfī maḥal buved k'ez-luṭf
Be-ḥāl-i men be-güşāyī leb-i şefāʿat-ḫˇāh

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey Ḳurretü'l-ʿayn-ı Resūl v'ey Zevcü'l-Betūl! Bālāda ẕikr olınduġı üzere yevm-i ʿaraṣātda şefāʿatüŋi temennā iden ben ġulām-ı ebed-ḳıyām ʿUrfī-i derdmend ü nā-

[1591] Mahşer gününde ayağına düştüm Allah için dediğim zaman, senin lutfunla benim yardımıma yetiş.

[1592] Allah rızası için.

[1593] Benim senin kölen, Urfi Lütfunla şefaatçi dudağını benim hâlim için açmanın yeridir.

kāmum. Pes luṭf u ʿināyetüŋden nāşī maḥaldür ki ḥāl-i pür-melālüm içün Cenāb-ı Ḫālıḳ-ı Ḥażret-i Muṭlaḳ'a leb-i şefāʿat-ḫˇāh güşāde buyurursuŋ. Yaʿnī ʿişyānuma baḳmayup ben ġulāmuŋı taḫallus içün mübārek leb-i şefāʿat-niṣāruŋı güşāde buyurasuŋ, dimekdür. Ḥaḳ Teʿālā şefāʿatüŋi cümle ümmet-i Muḥammed'e ve ḫuṣūṣā bu eżʿafü'l-ʿubbād-ı pür-taḳṣīre müyesser eyleye, āmīn temmetü'l-ḳaṣīde.

28

Bu Ḳaṣīde-i Leṭāfet-fersāları Bālāda Ẕikr Olınan Mīr Ebū'l-Fetḥ Didükleri Şāhuŋ Sitāyiş ü Şenāsındadur

[feʿilātün/mefāʿilün/feʿilün]

صبحدم کز دریچهٔ ادراک

نگرستم بساحت افلاک[1594]

1. Ṣubḥ-dem k'ez-derīçe-i idrāk

Nigeristem be-sāḥat-i eflāk

Maḥṣūl-ı Beyt: Ṣubḥ-dem derīçe-i idrāk ve revzen-i reʾyümden sāḥāt-i meydān-ı eflāk ve cānib-i ʿarş-ı ʿulyāya naẓar ṣaldum. Yaʿnī revzen-i idrākden dem-i ṣubḥ

[171b]

medd-i naẓarumı cānib-i eflāke ṣaldum.

شاهد طبع خویشتن دیدم

رسته از قید آب و آتش و خاک[1595]

2. Şāhid-i ṭabʿ-ı ḫˇīşten dīdem

Reste ez-ḳayd-ı āb u āteş ü ḫāk

Maḥṣūl-ı Beyt: Sūy-ı āsumāna nūr-ı başīretüm derīçe-i idrākden medd olıcaḳ ol maḥalde kendi ṭabʿum maḥbūbını müşāhede eyledüm. Şol ḥālde ki ḳayd-ı aġlāl-i āb u ḫāk ve zencīr-i āteş ü hevādan pāk ve āzāde olup hemān **"Nūrun ʿalā-nūr"**[1596] kisve-i şāhānelerle mültebis olmış. Yaʿnī şāhid-i ṭabʿum ʿanāṣırdan reste olduġı ḥālde gördüm, dimekdür.

[1594] Sabah vakti anlayış penceresinden gökyüzü meydanına baktım.

[1595] Kendi yaratılışımın güzelini gördüm ki su, ateş ve toprak bağlarından kurtulmuştur.

[1596] "Nur üstüne nur." (Nûr/24:35)

بند برقع گسسته و سرمست

نیم پوشیده حله و بیباک[1597]

3. Bend-i burḳaʿ güsiste vü ser-mest

Nīm-pūşīde ḥulle vü bī-bāk

"Burḳaʿ" niḳāb u perde vü ḥicāb maʿnāsınadur. "Güsiste" ḳopmış ve yırtılmış dimekdür. "Nim-pūşīde" şol maḥalde istiʿmāl iderler ki ḫovardalar binişüŋ bir ḳolın bir ṭarafa şarḳduḳlarıdur. "Ḥulle" esbāb maʿnāsınadur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Sāḥāt-ı eflāke medd-i naẓarumı revān eyledügümde hemān şāhid-i ṭabʿı anda gördüm ki bend ü burḳaʿnı çāk ve ser-mest ve ḥullelerin nīm-pūşīde ve efrādın hīç birinden bī-bāk u bī-pervā olup şeh-levendāne ḫırāmān iderdi, dimekdür.

گاه اندیشمند و حیران وش

گه عبارت نورد و زمزمه ناک[1598]

4. Gāh endīşmend ü ḥayrānveş

Geh ʿibāret-i neverd ü zemzemenāk

"Neverd" dirmek ve cemʿ itmege dirler. "Zemzemenāk" naġme-konān yerinedür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Şāhid-i ṭabʿum bālāda beyān olan ṣıfatlarla muttaṣıf ḥālde gāh ġarḳ-ı baḥr-ı ḥayretle edişemend ve gāh naġme-zenān ʿibāret-i ḥikemiyye ile meżāmīn cemʿ iderdi. Yaʿnī şāhid-i ṭabʿum fevḳa'l-ʿarş maʿnā vü ʿibāre vü meżāmīn-i nā-dīde cemʿ içün gāh ḥayrānveş endīşemend ve gāh zemzeme-konān ḫayāl-bend idi, dimekdür. Zīrā ekşer-i şuʿarā cemʿ-i meżāmīnde endīşemend olsalar gāh beste ve gāh naġamāt oḳurlar.

گاه چین برجبین و از نایافت

زده بر فهم طعنه از امساک[1599]

5. Gāh çīn-ber-cebīn ü ez-nā-yāft

Zede ber-fehm-i ṭaʿne ez-imsāk

[1597] Yüz örtüsü bağı kopmuş. Sarhoş, korkusuz ve ipek giysiyi yarı giyinmiş.

[1598] Bazen düşünceli bazen hayret içinde bazen bir cümle söyleyerek ve şarkı söyleyerek.

[1599] Bazen kaşlarını çatarak istediğini bulamadığından dolayı düşüncesini kınamakta

Maḥṣūl-ı Beyt: Şāhid-i ṭabʿum maḥall-i meẕkūrda gāh çīn-ber-cebīn idüp lehçesin buruşdururdı ve gāh ʿadem-i taḥṣīl-i ʿibāret ü meżāmīn içün kendi fehmi vü idrāki üzerine ṭaʿne-i buḫl sengiyle ururdı. Yaʿnī gāh ʿadem-i taḥṣīl-i mażmūn u ʿibāret içün çīn-ber-cebīn idüp ġamnāk ve gāh kendi fehmine ṣıfat-ı buḫl ile ġażabnāk idi ki memdūḥa şāyeste-i ʿibāret cemʿ idemezdi, dimekdür.

گاه ابرگشای از دریافت

غزل شکر خواند بر ادراک[1600]

6. Gāh ebr-güşāy ez deryāft

Ġazel-i şükr ḫˇānd ber-idrāk

"Ebr-güşāy" ġażab iẕāle olup ḫande-rūluḳdan kināyedür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Şāhid-i ṭabʿum ʿadem-i taḥṣīl-i meżāmīn ü ʿibāretde gāh çīn-ber-cebīn idüp ṭururdı ve gāh senüŋ ṭaʿn-ı buḫl ile fehm ü idrāküŋ ururdı. Lākin taḥṣīl-i meżāmīn ü ʿibāret eyledükde ebr-güşā ve ḫande-rūluḳ idüp kendi fehm ü idrākine taḥsīn iderek hezār şükrāne ġazel oḳuyup aŋa sitāyiş ü ṣenā vü āferīnler oḳurdı, dimekdür.

حلهٔ لفظ بر قد معني

7. Ḥulle-i luṭf ber-ḳadd-i maʿnā

[172a]

صد رهش دوختی و کردی چاک[1601]

Ṣad reheş dūḫtī vü kerdī çāk

Maḥṣūl-ı Beyt: Şāhid-i ṭabʿum ḳad-i bālāyı maʿnāya ḥulle-i elfāẓı hezār-bār diküp yaraşmaduġı gibi yine çāk eylerdi. Yaʿnī şāhid-i ṭabʿum maʿŋā vü meżāmīni ḳad-i bālāsına münāsib-i elfāẓdan ḥulle vü esbāblar diküp ölçerdi. Yaraşıḳ görilmedügi ṣūretde fi'l-ḥāl şikest eylerdi. Ve'l-ḥāṣıl maʿnā-yı ḥikmete göre ʿibāret ü elfāẓdan hezār-güne ḳaftān u ḥulleler biçüp dikerdi. Hemān maʿnāya şāyeste görilmedügi gibi çāk idüp atardı, dimekdür.

[1600] Bazen de meseleyi anladığı için sevinerek idraka şükür gazelini okur.

[1601] Mana boyuna söz ipek kumaşını yüz kere diktin ve yırttın.

گوهر نیم سفته را هر دم

سونش از گرد بیش کردی پاک[1602]

8. Gevher-i nīm-süfte-rā her dem

Sūniş ez-gerd-i bīş kerdī pāk

“Gevher-i nīm-sufte”den murād baʿżı şuʿarā-yı selefüŋ meżāmīn-i nā-tamāmlarından kināyedür. “Sūniş” ege ve dörpi ve cevheri dilerken yāḫūd yoŋarken ṣaçılan ẕerrāt pārelerine dirler. “Gerd” toz dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Şāhid-i ṭabʿumı bir ḥālde gördüm ki her dem gevher-i nim-sufteleri alup neşter-i ġubārdan anuŋ ẕerrātını pāk eylerdi. Yaʿnī gevher-i nim-sufteler ki şuʿarā-yı nāḳışu’l-ʿayārlaruŋ ṭabʿ-ı nā-tamāmlarında şikest ü perīşān olmış ola. Anlaruŋ sūnelerini cemʿ idüp neşter-i ġubārdan pāk eylerdi, dimekdür.

رفتم آهسته پیش و بنمودم

خویش را در مقام استدراک[1603]

9. Reftem āheste pīş ü be-n’mūdem

Ḫˇīş-rā der-maḳām-ı istidrāk

“İstidrāk” istifʿāl bābından farḳ olınacaḳ derecelerinde dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Bālāda beyān olınan aḥvālde mādām ki şāhid-i ṭabʿum manẕūrum oldı fi’l-ḥāl maḳām-ı istidrāk derecelerinde āheste āheste ḳatına varup kendimi gösterdüm, dimekdür.

خنده آمیز و چین بابرو گفت

کای کهن محرم من و ادراک[1604]

10. Ḫande-āmīz ü çīn be-ebrū goft

K’ey kühen maḥrem-i men ü idrāk

[1602] Yarı delinmiş incinin üzerinden sürekli önceki tozları siler.

[1603] Yavaşça ileri gittim ve anlaşılmak için kendimi ona gösterdim.

[1604] Gülerek ve kaşlarını çatarak ey benim ve düşüncemin eski mahremi dedi.

“Mādām ki” şāhid-i ṭabʿum maḳām-ı istidrākde beni göricek fi’l-ḥāl ḫande-āmīz çīn-ber-cebīn iderek beni muḫāṭab idinüp didi ki: Ey benüm idrāk u iẕʿānumuŋ ḳadīmī maḥremi.

چیست کاندر چنین دم آمده ی

که نفس راست از شد آمد پاک[1605]

11. Çīst k’ender çünīn dem āmedeī

Ki nefes rāst ez-şod āmed pāk

“Ki nefes rāst” żarūret-i vezn içün elif-i ṣānī ḥaẕf olınmışdur. “Ez-şod-āmed” gelüp gitmekden kināyedür ki murād ʿālem-i ḫˇāb u ġafletde olduġına işāretdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Şāhid-i ṭabʿum baŋa ḫiṭāb idüp didi ki: Ey benüm her bir esrāruma ḳadīmī maḥrem olan ʿUrfī! Böyle bī-vaḳt gelmekden maḳṣad nedür ki āmed ü şod-ı enfāslardan bu meydān-ı ʿulvī pākdür. Yaʿnī olduġum maḳām-ı ʿarş şimdi bir ḥāldedür ki āmed ü şod iden enfās-ı ḥayāt-ı insānīden ve gürūh-ı melāʾikden tehī vü pākdür. Ve’l-ḥāṣıl böyle bī-vaḳt gelmekden maḳṣad nedür, dimekdür.

گفتمش عفو کن که ممکن نیست

از تو دوری باحتمال هلاک[1606]

12. Goftemeş ʿafv kon ki mümkin nīst

Ez-to dūrī be-iḥtimāl-i helāk

Şāhid-i ṭabʿuma ḫiṭāb idüp didüm ki: Ey benüm şāhid-i ṭabʿum v’ey benüm yādigār-ı nāzlı yārum, böyle

[172b]

bī-vaḳt ḥużūra gelmemüzi ʿafv idüp maʿẕūr buyur. Zīrā helāküme iḥtimāl var ise de yine senden mufāraḳat ʿadem-i imkāndur, dimekdür.

تویی امروز در ممالک فضل

ناگزیر طبایع ادراک[1607]

[1605] Neden böyle bir anda geldin. Burası nefesin gel gidinden arınmıştır.

[1606] Dedim ki affet. Çünkü yok olma ihtimali ile senden uzak durmak mümkün değil

[1607] Fazilet ülkelerinde sen bugün idrak tabiatlerinin vazgeçilmezisin.

13. Toyī imrūz der-memālik-i faż̧l
Nā-güzīr-i ṭabāyiʿ-i idrāk

“Nā-güzīr” “çāresüz dimekdür. Bunda nā-dīde maʿnāsına müstaʿmeldür.

Maḫṣūl-ı Beyt: Ey benüm yārġār olan şāhid-i ṭabʿum! Bu sebebden senden mufāraḳat mümkin degil ki bu evān-ı meymenet anda silk-i faż̧lda nādirü’l-vuḳūʿ ve bulınmaz ṭabāyiʿ-i idrāk sensüŋ. Yaʿnī sen ṭabīʿat-ı idrākde nādirü’l-vuḳūʿ ve miṣli nā-yāb ẕātsuŋ. Pes ne ṭarīḳile senden mufāraḳat u hicrete tāb-āver olam, dimekdür.

نطق ما گوش و گوش ما هوشست
تا گرفتی بنطق عرصهٔ خاک[1608]

14. Nuṭḳ-ı mā gūş u gūş-ı mā hūşest
Tā giriftī be-nuṭḳ-ı ʿarṣa-i ḫāk

Maḫṣūl-ı Beyt: Ey benüm şāhid-i ṭabʿum! Nuṭḳuŋ ʿarṣa-i ḫākī iḥāṭa ideliden berü ve nuṭḳumuz gūş ve gūşumuz hūş oldı. Yaʿnī elfāẕ-ı ʿibārātuŋ bir mertebe metīn ve rūḥ-baḫş-ı erbāb-ı yaḳīndür ki gevher-i nuṭḳuŋla ʿarṣa-i kāʾinātı iḥāṭa ideliden berü nuṭḳumuz perde-i ḫafādan dāʾire-i ẓuhūra gelmege ṭāḳati ḳalmaduġından ġayrı nuṭḳumuz gūş ve gūşumuz hūşa tebdīl oldı tā ki istimāʿ-ı ʿibāretüŋle muḳayyed olalum, dimekdür.

روی اندیشه از تو در مقصود
طرهٔ دانش از تو در بیچاک[1609]

15. Rūy-ı endīşe ez-to der-maḳṣūd
Ṭurre-i dāniş ez-to der-bī-çāk

“Bī-çāk” perīşān maḥalline aḫẕ olınur.

Maḫṣūl-ı Beyt: Şāhid-i ṭabʿa taḥsīn ü sitāyiş ṭarīḳiyle buyurur ki: Ey benüm şāhid-i ṭabʿum, endīşe vü fikr yüzi senden maḳṣūdedür. Yaʿnī endīşesinden mülāḥaẓa kesbiçün maḳṣad ṭalebindedür. Keẕālik ṭurre-i dāniş ve zülf-i ʿalem senden bī-çākdedür. Yaʿnī sensüz ṭurre-i

[1608] Kâinatı söz ile ele geçirdiğinden beri bizim sözümüz kulak ve kulağımız zekâdır.

[1609] Düşünce yüzü senden dolayı isteğe kavuşmuştur. İlim saçının kıvrımı senden dolayı perişandır.

dāniş pīç-ā-pīç ve ḳarışıḳdur. Ve'l-ḥāṣıl sen olmayıcaḳ ʿalemüm daḫı bī-çākdedür, dimekdür.

داری اندیشه ای بگوی و مپوش

محرمم خود تو از که داری باک[1610]

16. Dārī endīşeī be-gūy u me-pūş

Maḥrem-i ḫod to ez ki dārī bāk

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey şāhid-i ṭabʿum görürüm ki sende eṣer-i ġam u melāl ve endīşe-i māl-ā-māl var. Söyle ve baŋa iẓhār idüp ketm eyleme. Zīrā ben kendi maḥrem-i rāz benüm. Pes neden ḫavf idersüŋ, dimekdür.

تلخ شد گفت این حدیث انکه

از سمک لاف فضل تا بسماک[1611]

17. Telḫ şod goft īn ḥadīṣ ānki

Ez-semek lāf-ı faż̈l tā-be-simāk

"Semek" balıḳ dimekdür ki murād yer altında ḳudret-i Ḥaḳ ile ṭuran balıḳdur. "Simāk" bir necmüŋ ismidür ki cemīʿ-i encüm bālāsında geşt ü güẕār ider.

Maḥṣūl-ı Beyt: Şāhid-i ṭabʿı bu ṭarīḳile taḥsīn eyledügümde fi'l-ḥāl telḫ-rū olup. Yaʿnī ḫāṭırı şikest olup didi ki: Ey ʿUrfī! Bu ḥadīṣ ve bu sitāyiş ki idersüŋ şol faż̈īletdür ki semekden simāka dek ḳurbet ne miḳdār ise benüm ḥālüm senüŋ sitāyişüŋle miyāneleri ol derecelerdedür. Pes lāzım gelür mi ki beni istihzā ile şikest-ḫāṭır idesüŋ, dimekdür.

روشن است این که بی ثناش امروز

18. Rūşen est īn ki bī-ṣenāṣ imrūz

[173a]

کار اندیشه میکشد بهلاک[1612]

Kār-ı endīşe mīkeşed be-helāk

[1610] Sende bir fikir var gizleme de söyle ben mahreminim kimden korkuyorsun.

[1611] Ekşidi. Senin bu sözün (ile benim hâlim) balıktan simak yıldızına kadar olan uzaklık gibi, dedi.

[1612] Onun övgüsü olmadan açıktır ki bugün düşüncenin işi helaka varır.

Maḥṣūl-ı Beyt: Şāhid-i ṭabʿum ġiṭāb idüp didi ki: Ey ʿUrfī! Endīşe vü tefekkürümüzden istifsār idersüŋ. Bilmez misüŋ ki bu rūz-ı firūzda Mīr Ebū'l-Fetḥ'i ṣenā itmez isem bu gün kār-ı endīşem beni helāke çeker. Yaʿnī bu mübārek eyyāmda sitāyiş-i şāhdan fāriġ olur isem kār-ı endīşe beni maḥall-i siyāsete çekecegi **"ezheru min-e'ş-şemsdür"**[1613] dimekdür.

این نه عیدست و من نه مادح میر

او نه صراف نظم و من سباک[1614]

19. Īn ne ʿıydest ü men ne mādiḥ-i mīr

Ū ne ṣarrāf-ı naẓm u men sebbāk

"Sebbāk" dizici dimekdür. "Īn ne ʿıydest ü men ne mādiḥ", "ū ne ṣarrāf" bunlaruŋ mā-ḳablinde vāḳıʿ "ne"ler istifhāmiyyelerdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ʿUrfī! Bu mertebe bizi sezāvār-ı istihzā görmeŋ lāyıḳ mıdur? Bu gün ʿıyd-ı saʿīd degil midür ve men meddāḥ-ı Mīr Ebū'l-Fetḥ degil miyüm ve Mīr daḫı ṣarraf-ı gevher-i naẓm degil midür ve men daḫı Mīr'e şāyeste sebbāk-ı maʿnā vü meżāmīn degil miyüm? Pes ne lāzum ki semekden simāka dek istihzā idersüŋ? dimekdür.

باز گفتم دلیر و شرم زده

که تو گلزار فضل و ما خاشاک[1615]

20. Bāz goftem dilīr ü şerm-zede

Ki to gülzār-ı faż̇l u mā ḫāşāk

Maḥṣūl-ı Beyt: Şāhid-i ṭabʿa tekrār dilīrāne ve şerm-zede didüm ki: Ey şāhid-i ṭabʿ! Sen faż̇l u kemāl gülzārısuŋ ve daḫı ben ol gülzāruŋ ḫār u ḫāşākıyum.

لطف کن تا ببینم آن معجون

شهدش افزون تر است یا تریاک[1616]

21. Luṭf kon tā be-bīnem ān maʿcūn

[1613] Güneşten daha âşikardır.

[1614] Bu bayram değil ben de sultanın övücüsü değilim. O şiir sarrafı değil ve ben de mücevher dizicisi değilim.

[1615] Yine de cesurca ve utanmış olarak şöyle sen fazilet bahçesisin ve biz çerçöpüz, dedim.

[1616] Lutf et o macunun şerbeti mi yoksa afyonu mu daha çok göreyim.

Şehdeş efzūnter est yā tiryāk

“Ān maʿcūn”dan murād şāhid-i ṭabʿuŋ taḥṣīl eyledügi cevāhir-i kelimāt u meżāmīnden ʿibāretdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey şāhid-i ṭabʿ! Luṭf eyle ve ol maʿcūnı bize ruʾyet itdür. Şöyle bir maʿcūn ki anuŋ şehd ü şekeri ve ṭatlulıġı tiryākden efzūnter ola.

بپذیرفت چون از آن تلخي

اندکی گشته بود خجلت ناک[1617]

22. Be-peẕīroft çün ez-ān telḫī

Endekī geşte būd ḫacletnāk

“Peẕīroft” ḳabūl itdi, dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Niyāzmend ü dāmen-gīr-i ricāl olduġum cevher-i ʿibārātı göstermege şāhid-i ṭabʿ ḳarīn-i ḳabūl eyledi. Zīrā ibtidā turş-rūluḳdan bizi ʿitāb ile ḫiṭāb eyledüginden kendine pişmānlıḳ ḥāṣıl olmaġla bir miḳdār ḫaclet vāḳıʿ olmışidi. Yaʿnī ol ʿitābı ki bize eylemişidi andan bir miḳdār ḫaclet vāḳıʿ olduġından niyāzumuzı ḳabūl eyledi, dimekdür.

مطلعش گوییا بلند نبود

چنک در بیت اسم زد چالاک[1618]

23. Maṭlaʿeş gūyiyā bülend ne-buved

Çeng der-beyt-i ism zed çālāk

“Çeng” pençe dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Şāhid-i ṭabʿ, cemʿ eyledügi maʿānī vü ʿibārātı gösterdi. Lākin Mīr Ebū’l-Fetḥ’üŋ muṭṭaliʿi vü maẕharı gūyiyā bülend degil ki aṣlā ḳaṣāʾidüŋ ser-levḥa vü ʿünvānını nāẓmla tezyīn itmeyüp hemān ismüŋ şāh-beyti üzerine pençe urmış. Yaʿnī şāhid-i ṭabʿum egerçi mīrüŋ medḥinden bir ṭaḳım maʿnā vü ʿibāret cemʿ itmiş ammā bālāsından girişgāh tertīb itmemeksizin tez elden isminden şürūʿ idüp sitāyiş ü ṣenāya pençe urmış ki ol mebdeʾ-i medḥ bu beytdür:

[1617] Sözümü kabul etti. Çünkü önceki yüz ekşitmekten bir az mahcup oldu.

[1618] Galiba matlaı o kadar yüce değildi. Çabucak isim beytine pençe vurdu.

میر ابوالفتح آنکه از قلمش

لؤلؤ آید برون چو خوشهٔ تاک[1619]

24. Mīr Ebū'l-Feṯḥ ānki ez-ḳalemeş

Lü'lü' āyed birūn çü ḫūşe-i tāk

"Tāk" aşma çubuġı dimekdür. Luġatde diken çubuġı

[173b]

maʿnāsınadur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Mīr Ebū'l-Feṯḥ bir ẕāt-ı memdūḥu'ṣ-ṣıfātdur ki anuŋ ḳalem-i gevher-feşānından ḫūşe-i tākdan dāne-i dür ṣaçılur, dimekdür. Murād ehl-i kemāl olduġına işāretdür.

جوهرش دست برده از دریا

سایه اش نور بسته برفتراک[1620]

25. Cevhereş dest borde ez-deryā

Sāyeeş nūr beste ber-fitrāk

Memdūḥuŋ cevheri istiʿdādı deryā üzerine ġālib olmışdur. Yaʿnī deryādan egerçi lā-yuḥṣā ve lā-yuʿad gevher ḥāṣıl olur ammā memdūḥuŋ ṭabʿ-zādeleri olan gevher-i deryādan efzūnterdür. Ve daḫı sāye-i saʿādeti fitrāḳı üzerine nūr ṣalmışdur, dimekdür.

قهر او بی ستم برانگیزد

فعل زهر از طبیعت تریاک[1621]

26. Ḳahr-ı ū bī-sitem ber-engīzed

Fiʿl-i zehr ez-ṭabīʿat-i tiryāk

"Memdūḥ" bir ẕātdur ki kimesneye ḳahr u ġażabı işābet eylese sitem ü taʿaddī itmemeksizin peydā olur. Yaʿnī efrād-ı nāsdan biri maẓhar-ı ġażab olsa aṣlā eṣer-i sitem ẓuhūr itmeyüp hemān kendi ṭabīʿatıyla ḳahr olmaġa yüz ṭutar. Bir mertebe ṭabīʿat-ı tiryāk żaʿf-ı mizāca

[1619] Mir Ebu'l-Feth odur ki kaleminden üzüm salkımı gibi mücevherler dökülür.

[1620] Onun cevheri denize galip gelmiştir. Gölgesi atının eyerine nur bağlamıştır.

[1621] Onun gazabı eziyet etmeden afyonun tabiatından zehir ortaya çıkarır.

ḳuvvet virmek ve bīmāruŋ ḫoş-ḥāl olmasında iken ṭabʿ-ı ezelīsi maḥv olup zehre tebdīl olur. Ve'l-ḥāṣıl tiryāka ġażabı iṣābet eylese ṭabīʿat-ı zehre tebdīl olur, dimekdür.

جود او بی نفاق بنماید

نام حاتم ز نامهٔ امساک[1622]

27. Cūd-ı ū bī-nifāḳ be-nümāyed

Nām-ı Ḥātem zi-nāme-i imsāk

Maḥṣūl-ı Beyt: Memdūḥuŋ ṣıfat-ı seḫāsı bir mertebededür ki cūd u iḥsānı yanında Ḥātem'üŋ seḫāsı hīçdendür, dimekdür.

چون دهد لطف او درآتش دم

ماهی از کوره برکشد سکاک[1623]

28. Çün dehed luṭf-ı ū der-āteş dem

Māhī ez-kūre ber-keşed sekkāk

"Kūre" āteş ocaġına dirler. "Sekkāk" çilingir ve demirci dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Mādām ki anuŋ luṭf u iḥsānı āteşe dem-i nermiyet ura, fi'l-ḥāl āteş-ṭabīʿat-ı germiyet ü iḥrāḳdan taḥvīl olup kūre-i sekkākdan āteş yerine māhīler ẓuhūr itmege başlar, dimekdür.

چون کند نام او بخاتم نقش

خامه دزدد عطارد از حکاک[1624]

29. Çün koned nām-ı ū be-ḫātem naḳş

Ḫāme dozded ʿUṭārid ez-ḥakkāk

Maḥṣūl-ı Beyt: Ve keẕālik memdūḥuŋ nām-ı keremin naḳş-ı nigīn itmek eṣnāsında ʿUṭārid ki debīr-i felekdür, ḥakkākden ḳalemi serīḳa eyler. Zīrā ol ẕātuŋ nāmını naḳş idecek

[1622] Onun cömertliği yalansız olarak Hatem'in ismini cimrilik listesinde gösterir.

[1623] Onun lutfu ateşe sıcaklık verdiği zaman demirci ocaktan balık çıkarır.

[1624] Onun adını yüzüğe kazırken Utarid gezegeni hakkakın kalemini çalar.

ʿUṭāriddür. Pes her bir ḳalem anı naḳş itmege ḳādir olmaduġından ʿUṭārid ḥakkāk-ı felekden ḳalemi serīḳa eyler. Andan anuŋ maʿālī-ʿünvānını naḳş-ı nigīn itmege başlar, dimekdür.

عرش در فرش خانهٔ قدرش

آستان را گزیده بر افلاک[1625]

30. ʿArş der-ferş-i ḫāne-i ḳadreş

Āsitān-rā güzīde ber-eflāk

Maḥṣūl-ı Beyt: ʿArş-ı aʿlā memdūḥuŋ ululuḳ ve maḳādir cihetiyle mefḫar-ı ḫānesinde göŋülleri eflāk üzerine iḫtiyār eylemişdür. Yaʿnī memdūḥuŋ ḫāne-i ḳadri ve pāye-i mefḫarı bir mertebe bülend ü ʿālīdür ki ʿarş āsumānları felek üzerinde iḫtiyār eylemekden murād ancaḳ anuŋ ḫāne-i ḳadri eşigiyle bülendlikde berāber olalar diyu. Pes ʿarş kendi pāyesiyle hem-zānū olduġın bilicek semāvātı anuŋ ḫāne-i ḳadri eşigiyle

[174a]

berāber olmasını iḫtiyār eyledi, dimekdür.

چرخ در ملک نامهٔ عزش

حرکت را نوشته از املاک[1626]

31. Çarḫ der-mülk-nāme-i ʿizzeş

Ḥareket-rā nüvişte ez-emlāk

Maḥṣūl-ı Beyt: Çarḫ-ı tīz-seyr ki reftārına ḳarār olmaz, memdūḥuŋ ʿazīmet ü ḥareket-i mülk-nāmesinden devvārlıġını aḫẕ eylemişdür. Yaʿnī memdūḥuŋ mülk-nāme-i ʿazmi ol ḳadar seriü's-seyrdür ki çarḫ-ı eflāk devvārı ve ḥareket ü reftārı anuŋ mülk-nāmesinden taḥrīr idüp taʿlīm eylemişdür, dimekdür.

رمح او کز انامل عدل است

هفت اندام ظلم را شباک[1627]

32. Rümḥ-i ū k'ez-enāmil-i ʿadlest

[1625] Arş onun kadr evinin halısı üzerine oturmuş. Onun eşiğini feleklere tercih etmiştir.

[1626] Felek onun ikram tapusuna hareketi emlak olarak kaleme almıştır.

[1627] Adaletin parmaklarından biri olan onun mızrağı zulmün vücudunun yedi organını parçalamıştır.

Heft endām-ı ẓulm-rā şebbāk

“Rümḥ” mızrāḳ dimekdür. “Enāmil” pamaḳlar uçları dimekdür. “Şebbāk”[1628] dilici dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ol ẕāt-ı muḥteremüŋ rümḥi ki enāmil-i ʿadlinden ẓuhūr ider, hemān ẓulm ü taʿaddīnüŋ heft-endāmına raḫnelar bıraġur, dimekdür.

بخت او کز نژاد توفیق است

زر و سیم مراد راسباک[1629]

33. Baḫt-ı ū k’ez-nejād-ı tevfīḳ est

Zer ü sīm-i murād-rā sebbāk

“Sebk” maṣdarı eritmek “sebbāk” ism-i fāʿildür eridici dimekdür. Memdūḥuŋ bir ẕātdur ki baḫt u ṭāliʿi tevfīḳ-i ilāhī-neseblüdür. Ve daḫı murāduŋ zer ü sīmine sebbākdur. Yaʿnī her murāduŋ zer ü sīmini eridicidür ve viricidür, dimekdür.

جبروتش نپوشد آن نعلین

که زقوس النهار یافت شراک[1630]

34. Ceberūteş ne-pūşed ān naʿleyn

Ki zi-ḳavsü’n-nehār yāft şirāk

“Ceberūt” ululuḳ ve ʿaẓamet maʿnāsınadur. “Ḳavsu’n-nehār” cānib-i şarḳdan ṭulūʿ-ı şems ile tā ġurūba varınca semāvāt üzerinde eṯer-i mürūrıdur ki ol mānend-i ḳavsdür. “Şirāk” naʿleyn ḳayışı ki cemʿi şürūk gelür ve cevānib-i şemīmde rabṭ olan ṭasmaya dir.

Maḥṣūl-ı Beyt: Memdūḥuŋ ʿaẓamet ü şevketi ancılayın naʿleyn giymez ki ḳavsü’n-nehār aŋa şirāk olmaġa iḫtimāli ola. Ve’l-ḥāṣıl anuŋ olduġı bir naʿleyn giyer ki ḳavsü’n-nehār aŋa şirāk olmaḳdan kūtāhdur, dimekdür.

آسمان در رفاقت عزش

[1628] Derkenar: “Şebk” bi’l-feth ḳarışdırmaḳ ḫalṭ gibi, “şebbāk” ḳarışdırıcı dimekdür.

[1629] Onun tevfik soyundan olan bahtı arzuların altın ve gümüşünü ipe dizmektedir.

[1630] Onun yüceliği güneş güzergahından bağı olan ayakkabıyı bile giymez.

بتواضع کند بچرخ سواک[1631]

35. Āsumān der-refāḳat-i ʿizzeş

Be-tevāżuʿ koned be-çarḫ sevāk

“Sevāk” meyl ü minnet ü temelluḳ maʿnālarında müstaʿmeldür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Āsumān-ı memdūḥuŋ ṣabāveş seriü’s-seyrine refāḳat eylesün ve anuŋ tīz-reftārına hem-ʿinān olsun. Çarḫ-ı devvāra tevāżuʿla minnet-dārdur. Yaʿnī semāvāt-ı sebʿa ki çarḫ-ı devvāruŋ zīr-i hükūmetindedür kendisine ḫużūʿ-ı ḫuşūʿla minnet iderler tā ki reftārı ziyāde idüp memdūḥuŋ ʿazm u reftārına refāḳat ide, dimekdür.

چرخ در عرض لشکرش میگفت

هست بهرام رزم اورا شاک[1632]

36. Çarḫ der-ʿarż-ı leşkereş mīgoft

Hest Behrām rezm-i ū-rā şāk

“ʿArz” meydān maʿnāsınadur. “Behrām” Behrām-ı Gūr didükleri ceng-āver bir pehlivānuŋ ismidür. “Şāk” tamām-ı müsellaḥ ve şedīdü’l-ḥarb dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Çarḫ, memdūḥuŋ leşkeri rezmi meydānında ḥālet-i cidāli göricek fi’l-ḥāl didi ki: Zihī mübārizān-ı ceng-cūyān ki Behrām-ı Gūr bunlaruŋ yanında hīç zūr-āver ve şāk eşerlü degildür, dimekdür.

دست مظلوم راچو کرد دراز

صد شبیخون بشعله زد خاشاک[1633]

37. Dest-i maẓlūm-rā çü kerd dırāz

Ṣad şebīḫūn be-şuʿle zed ḫāşāk

“Şebīḫūn” yaġmāya dirler.

Maḥṣūl-ı Beyt: Mādām ki pādişāh-ı ʿadālet-penāh

[174b]

[1631] Gökyüzü onun izzetinin refakatında tevazu göstererek çarkla yumuşak hareket eder.

[1632] Felek, onun ordusunun meydana çıktığı günde, Behram onun savaşında güçsüz kalır, dedi.

[1633] Mazlum, elini uzattığı zaman çerçöp aleve yüzlerce gece akını yaptı.

maẓlūm u fuḳarānuŋ dest-i dırāzlıġına kemāl-i ruḫṣat virdi hemān-dem ḫāṣāk-ı ṣuʿleye hezār şebīḫūn eyledi. Yaʿnī aṣlında ṣuʿle-i āteş-i ḫāṣākı iḥrāḳ ile dest-i dırāzlıḳ iderken eyyām-ı ʿadālet-i Mīr'de ḫāṣāk-ı ṣuʿleyi hezār-bār yaġmāya aldı, dimekdür.

ای ابد را بعهدت استظهار

وی ازل را بعلمت استمساک[1634]

38. Ey ebed-rā be-ʿahdet istiẓhār

V'ey ezel-rā be-ʿilmet istimsāk

Baʿżı nüsḫada "v'ey ezel-rā" vāḳıʿ olmış. "İstimsāk" yapışmaḳ maʿnāsınadur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Memdūḥa ḫiṭāb idüp buyurur ki: Ey ẕāt-ı ebedī kendisi senüŋ ʿahdüŋe istiẓhār idüp ṭayatmışdur. Ve daḫı ʿamelüŋ kendisi senüŋ ʿilmüŋden istimsāk olmışdur. Yāḫūd ezel senüŋ ʿilm-i ezeliyyeŋden istimsāk olınmışdur, dimekdür.

بزمگاه تو حجلهٔ یوسف

رزمگاه تو شانهٔ ضحاک[1635]

39. Bezmgāh-ı to ḥacle-i Yūsuf

Rezmgāh-ı to şāne-i Ḍaḥḥāk

"Ḍaḥḥāk" Ḍaḥḥāk-ı Mārī dimekle bir şāhuŋ ismidür. "Şāne" taraḳ maʿnāsınadur. Lākin bu maḥalde mār maʿnāsına aḫẕ olınur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey Şāh! Bezmgāhuŋ ḥacle-i Yūsuf-miṯāl naḳş-zede ve feraḥ-perverdedür. Ve daḫı ʿarṣa-i rezmgāhuŋ Ḍaḥḥāk-ı Mārī'nüŋ mārları ve seyfleri gibidür.

از نشاط زمانهٔ تو خجل

نشئهٔ روز اول تریاک[1636]

40. Ez-neşāṭ-ı zāmāne-i to ḫacl

Neş'e-i rūz-ı evvel tiryāk

[1634] Ey döneminde sonsuzluğun onunla güç kazandığı ve ey ilminden ezelin yardım istediği kişi.

[1635] Senin meclisin Yusuf'un gelin odasıdır ve senin savaş yerin Dahhak'ın omzudur.

[1636] Senin döneminin mutluluğundan afyonun ilk gününün neşesi utanç içindedir.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ẕāt! Zamān-ı saʿādetüŋde olan neşʾe vü sürūrdan rūz-ı evvel tiryāḳı neşʾesi ḫacl olmışdur. Yaʿnī zamān-ı ʿadāletüŋde vāḳıʿ sürūr u neşʾeden zamān-ı māżīde olan neşʾeler ḫacl olmışdur, dimekdür.

از خم مدت تو جام نخست

جرعه ای دور آخر افلاک[1637]

41. Ez-ḫum-ı müddet-i to cām-ı noḫost

Cürʿa-ī devr-i āḫer-i eflāk

"Ḫum" küp dimekdür. "Noḫost" evvel ü ezel dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ẕāt! Eyyām-ı müddetüŋ ḫumından cām-ı noḫost eflākuŋ āḫir devrinde bir cürʿadur. Nitekim cām-ı noḫost āḫir zamānuŋ bir curʿasıdur ve ilhām-ı cām-ı noḫost daḫı senüŋ müddetüŋ ḫumından bir curʿadur, dimekdür.

بذل گوهر بس است از حد رفت

شورش بحر ممسک غراک[1638]

42. Beẕl-i gevher bes est ez-ḥadd reft

Şūriş-i baḥr mümsik-i ġarrāk

"Şūriş-i baḥr" telāṭum-ı baḥr maʿnāsınadur. "Ġarrāk" martı ḳuşına dirler.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey kerīmü'l-aḫlāḳ! Niṣār eyledigüŋ dür ü gevher besdür. Zīrā ḥaddüŋ tecāvüz eyledi. Yaʿnī bendegāna luṭf u iḥsānuŋ ḥadden tecāvüz eyledi. Pes min-baʿd ḫayl-i ġarrāk gibi şūriş ü feryād-ı baḥre ne ḥācet. Yaʿnī mümsik-i ġarrāk miṣāl-i baḥr şūriş ü feryād itmek ne ḥāl? Zīrā beẕl-i gevherüŋ ḥadden tecāvüz eyledi, dimekdür.

فقر از زر غنا شد اکنون بس

کاوش کان کاسب کاواک[1639]

43. Faḳr ez-zer ġınā şod eknūn bes

Kāviş-i kān kāsib-i kāvāk

[1637] Senin döneminin küpünden ilk kadeh feleğin son dönüşündeki bir yudum şaraptır.

[1638] İnci bahş etmen yeter hadden aştı. Denizin çalkalanması martıları engeller.

[1639] Fakirlik altından zengin oldu. Şimdi madeni kazma, boş şeyler elde etme yeter.

“Kāviş” ḳazmaḳ dimekdür. “Kān” maʿden dimekdür. “Kāsib” kesb idici dimekdür. “Kāvāk”[1640] fāʾidesüz saʿy ve boş yire kūşişe dir.

[175a]

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey memdūḥ! Eyyām-ı salṭanatuŋda ve zamān-ı ʿadāletüŋde faḳruŋ kendisi bi’ṭ-ṭabʿ kesb-i ġınā eyledi. Pes baʿd-ez-īn kifāyetdür kāsibler kāviş-i kāndan kef-i yed eylesünler. Zīrā ʿālemde mübtelā-yı faḳr hīç ferd ḳalmadı. Boş yere saʿy u kūşiş itmesünler, dimekdür.

بر حسود تو رحم جائز بود

گر نمی بود احتمال هلاک[1641]

44. Ber-ḥasūd-ı to raḥm cāʾiz būd

Ger nemī būd iḥtimāl-i helāk

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ẕāt! Rū-siyāh ve bed-baḫt olan ʿadūŋ iḥtimāl-i helāk olmayaydı, ḥaḳḳında raḥm cāʾiz idi. Lākin ne çāre ki ḥasūduŋ olmaḳ taḳrībiyle helāk olsa gerek.

دست رفعت دراز کن تاچند

کهنه دلق فلک نگردد چاک[1642]

45. Dest-i rifʿat dırāz kon tā çend

Köhne delḳ-i felek negerded çāk

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey Şāh! Dest-i rifʿatüŋ dırāz eyle. Yaʿnī dest-i ʿadālet-peyvestüŋ iẓhār ile ḳaçana dek şu felegüŋ köhne ḫırḳası çāk olmayasardur? Yaʿnī ḳaçana dek nā-merdlerüŋ ḥükūmeteri ʿālemde icrā olsa gerek? dimekdür.

داورا عرفی از ثنای تو رفت

از حضیض سمک بر اوج سماک[1643]

46. Dāverā ʿUrfī ez-ṣenā-yı to reft

[1640] Derkenar: “Kāvāk” içi boş mücevvef gibi.

[1641] Sana haset edene acımak caiz olurdu eğer helak olma ihtimali olmasaydı.

[1642] Yücelik elini uzat feleğin eskimiş hırkası ne zamana kadar yırtılmadan kalır.

[1643] Ey hükümdar Urfi, senin methinle balık alçaklığından başak burcunun doruğuna çıktı.

Ez-ḥażīż-i semek ber-evc-i simāk

“Ḥażīż” alçak dimekdür. Burada “ḫāk-ı meẕelletde” ḫorluḳda ḳalmaġa dirler. “Semek” zīr-i zemīnde olan balıḳ murāddur. “Simāk” kevākibinden birinüŋ ismidür ki bālāda ẕikri geçdi.
Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ʿālī-cenāb! ʿUrfī-i şikeste-per ü bāl meddāḥuŋ olmaḳ ḥasebiyle rütbe-i vālāsı evc-i simāka ʿurūc eyledi. Yaʿnī ḫāk-ı meẕelletde mübtelā-yı ḫorī iken sitāyişkāruŋ olmaḳ taḳrībiyle mertebesi evc-i āsumāna çıḳdı, dimekdür.

معنی از کلک او چنان بارد
که سوانح ز گردش افلاک[1644]
47. Maʿnā ez-kilk-i ū çünān bāred
Ki sevāniḥ zi-gerdiş-i eflāk

“Sevāniḥ” maẓhar-ı ḥavādiṯāt ve maḥall-i ʿavārıżāt dimekdür.
Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ẕāt! Elfāẓ-ı ʿUrfī’den gevher-i maʿnā bir mertebe yāġar ki gerdiş-i eflākden sevāniḥ-i ḥavādiṯāt eyledügi gibi yaʿnī felegüŋ devr iderek ẓuhūr iden bī-ḥesāb ʿavārıżāt gibi elfāẓ-ı ʿUrfī’den gevher-i maʿnā ancılayın rīḫte olmaḳdadur, dimekdür.

زد در آن بحر غوطه کز آبش
بوالفرج را نشد گلو نمناک[1645]
48. Zed der-ān baḥr ġavṭa k’ez-ābeş
Bū’l-Ferec-rā ne-şod gelū nemnāk

“Bū’l-ferec” şuʿarā-yı selefden birinüŋ ismidür.
Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ẕāt! ʿUrfī şol maʿānī deryāsına ġavvāṣ olmışdur ki ol baḥruŋ ābından Bū’l-ferec’üŋ boġazı ter olmamışdur. Yaʿnī Bū’l-ferec maʿānī-i merḳūm deryāsına ḳurbet itmemişdür, dimekdür.

بدعا میرود کنون که دهد

[1644] Onun kaleminden mana, feleğin dönüşünden hadiselerin yağdığı gibi yağar.

[1645] Öyle bir denize dalmış ki onun suyundan Bu’l-ferec’in boğazı ıslanmamıştır.

خصم را زهر و دوست را تریاک[1646]

49. Be-duʿā mīreved künūn ki dehed

Ḫaṣm-rā zehr ü dūst-rā tiryāk

“Tiryāk”dan murād maʿcūn-ı şifāʾdur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ẕāt! Meddāḥuŋ olan ʿUrfī ṣenā vü sitāyişüŋden dönüp duʿā-yı beḳā-yı devletüŋden ötüri dest-güşā-yı bārgāh-ı Rabbül-ʿİzzet olmış tā kiʿadū-yı Mīr’e zehr ve dūsta tiryāk ve maʿcūn-ı şifāʾiʿṭā eyleye, dimekdür.

تا توان گفت زهره را رقاص

تا توان گفت غنچه را ضحاک[1647]

50. Tā tevān goft zühre-rā raḳḳās

Tā tevān goft ġonçe-rā ḍaḥḥāk

“Ḍaḥḥāk”

[175b]

gülici ve ḫandān maʿnāsınadur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Duʿāsında buyurur ki: İsm-i Zühre ki raḳḳāṣ-ı felekdür, ẕikr olana ḳadar ve daḫı ġonce ḍaḥḥāk u ḫandāndur diyü lisān-ı ʿālemde şöhret-şiʿār olana ḳadar. Yaʿnī ilā-yevmi’n-nihāye.

رقص عیش تو باد گردش چرخ

گور خصم تو باد خندق خاک[1648]

51. Raḳṣ-ı ʿayṣ-ı to bād gerdiş-i çarḫ

Gūr-ı ḫaṣm-ı to bād ḫandaḳ-ı ḫāk

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ẕāt! ilā-yevmi’n-nihāye gerdiş-i āsiyāb-ı çarḫ senüŋ ʿayṣ u ʿişretüŋe raḳṣ eylesün. Yaʿnī ḫiẕmet-i raḳṣendegīde pāydār olsun. Ve daḫı ḫandaḳ-ı ḫāk ḫaṣmlaruŋ gūr u

[1646] Şimdi dua ile şöyle istenir ki düşmana zehir ve dosta panzehir versin.

[1647] Zühreye çengi, goncaya Dahhak denilene kadar.

[1648] Feleğin dönüşü senin zevk dansın, toprak hendek düşmanının kabri olsun.

meşhedleri olsun. Yaʿnī hemvāre ṣafā-yı ḫāṭırla dil-şād olasuŋ. Düşmenlerüŋ maḳhūr u müdemmer olsunlar, dimekdür. Temmetü'l-ḳaṣīde.

29

Bu Ḳaṣīde-i Bahārāsā nev-Şükufte-i Ġonce-i Dil-ārā yaʿnī Şāh Ekber-Zāde Mīr Ebū'l-Feṯḥ'üŋ Ḥarf-i Lām ile Ḳāfiyesi Zīnet-İntimā Olmış Medḥiye-i Bahāriyyeleridür

[feʿilātün/feʿilātün/feʿilātün/feʿilün]

چهره پرداز جهان رخت کشد چون بحمل

شب شود نیمرخ و روز شود مستقبل[1649]

1. Çehre-perdāz-ı cihān raḫt keşed çün be-Ḥamel

Şeb şeved nīm-ruḫ u rūz şeved müstaḳbel

"Çehre-perdāz" muṣavvir ü münāḳḳāş maʿnāsınadur. Bu maḥalde istiʿāre ṭarīḳiyle āfitāba ıṭlāḳ olınmışdur. "Raḫt keşed" naḳl eyleye dimekdür. Ve muṣavvirler ıṣṭılaḥında bir peyker ü çehre ki nıṣf u nīm taṣvīr olına. Meṣelā bir çehre ki yek-çeşm ve yek-ebrū ve yek-ruḫ ve yek-güş ile nıṣf-ṭarf ola, nīm-ruḫ ve nīm-çehre diyü istiʿāre iderler. Ve daḫı tamām-taṣvīr olınmışına müstaḳbel dirler. Yaʿnī tamām-taṣvīr dimekdür. "Ḥamel" şol burcdur ki şems burc-ı ṣūretden naḳl idicek Ḥamele varur ve zamān-ı bahārda āfitāb anda cevelān ider.

Maḥṣūl-ı Beyt: Nāḳḳāş olan āfitāb-ı ʿālem-tāb kim āḫir burc olan Ḥūt'dan burc-ı Ḥamel'e naḳl eyleye, şeb gün-be-gün nāḳış olaraḳ nīm-ruḫ olmaġa yüz ṭutar. Ve rūz giderek ezyād olmaḳda olduġından nāṣī müstaḳbel olur. Yaʿnī eyyām-ı nev-rūzda leyl ü nehār müsāvī olup baʿdehu tedrīcle giceler kūtāh ve gündüzler dırāz olmaġa başlayup bir derceye varurlar ki gicenüŋ çehresine naẓar olınsa keʾenne nīm-ruḫ bir taṣvīrdür. Ve daḫı gündüze baḳılsa gūyā ber-tamām-ı peyker ü çehre görinür. Pes çehre-perdāz-ı cihān raḫt u tecemmülātuŋ cānib-i Ḥamel'e naḳl eyledügi eṣnālarda şeb nīm-ruḫ ve rūz ḥālet-i müstaḳbeli kesb ider dimekdür. Ve beyt-i pür-güher tercümesini tesvīd idüp iftiḫār ṭarīḳiyle vālī-i vālā-şān yanına devletlü Tepedelenli ʿAlī Paşa eṭalallāhu ʿömrehū ḥażretlerinüŋ ketḫudā-yı ʿālī-cenābları cāmīʿi menāḳıb u mefāḫir ve ḥāvī-i mekārim-i müʾeṣṣir, maẓhar-ı cūd u ʿaṭā ve menbaʿ-ı semāḥat u seḫā yaʿnī erbāb-ı yaḳīn

[176a]

[1649] Dünyanın ressamı Hamel burcuna taşındığı zaman gecenin yüzü yarım, gündüzün suratı tam olur.

Yanyavī ʿAlī Beg-zāde Muḥammed Emīn Efendi Ḥażretlerinüñ ḥużūr-ı reʾfet-mevfūrlarına ilḳā olınduḳda naẓar-ı kimyā-eṣerleriyle ruʾyet eyledükde ziyāde pesend ve ṭabʿ-ı kerīmīlerine maṭbūʿ olmışidi. Pes erbāb-ı ẕevḳ ü vicdān ve aṣḥāb-ı ʿulūm u ʿirfān olan ṣāḥib-saʿādetlerden mercū u mesʾūldur ki semt-i ʿayb-bīnlikden güẕerān olup bu muġāyebemüzi dīde-i ʿayb-pūş ile nigerān olalar. Yaʿnī ʿUrfī-i nām-dāruñ münderic-i esrār u maʿnā olan eşʿārın tercüme itmekden merāmı daʿvā-yı ʿirfān degildür. Ancaḳ efvāh-ı ḫayr-ḫᵛāhān-ı iḫvān-ı dīnden maẓhar-ı raḥmet-i Rabbü'l-Mennān olmamuzı teẕekkür eylesünler içündür.

چشم شب تنگ شود دائرهء مردمکش

دیدهٔ روز بتدریج نماید احول[1650]

2. Çeşm-i şeb teng şeved dāʾire-i merdüm-keş

Dīde-i rūz be-tedrīc-nümāyed aḥvel

"Dāʾire-i merdüm" göz bebegi eṭrāfı dimekdür ki şebi merdümek iʿtibārıyla çeşme teşbīh eylemiş ve daḫı bebegüñ dāʾiresi teng olmaḳ noḳṣānından ʿibāretdür. Keẕālik rūz da beyāżı iʿtibārıyla dīdeyi teşbīh olmışdur. "Aḥvel" şaşı dimekdür. Şu cihetle ki dīde-i aḥvelde āṣār-ı beyāżı dırāz ve siyāhī-i merdümeki kūtāh olduġıdur. Yaʿnī çeşm-i aḥvelde merdümek-i dīde bir ṭarafa meyl eyleyüp beyāż-ı dīde ziyāde görinüp siyāhlıġı nāḳış görindügine işāretdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Mādām ki çehre-perdāz-ı cihān raḫt u tecemmülātın cānib-i Ḥamel'e naḳl eyleye, eyyām-ı bahārda leyl ü nehār müsāvī olduḳda şeb nim-ruḫ ve rūz peyker-i müstaḳbeli kesb idicek hemān şebüñ merdümek-i dīdesi dāʾiresi teng ü noḳṣān olup āheste āheste giderek dīde-i rūz aḥvel olmaġa şürūʿ eyler. Yaʿnī dīde-i aḥvel aġınuñ āṣār-ı beyāżı dırāz olmaḳda olup merdümek-i dīdenüñ dāʾiresi teng olduġı gibi rūz-ı nev-rūzda daḫı şeb ü rūzuñ aḥvālleri bu keyfiyeti kesb eyler. Zīrā zamān-ı meẕkūrda ber-muḳteżā-yı gerdiş-i āsiyāb-ı felek günler tedrīcle gicelerden ḳaṭʿ-ı menāzil iderek giceler gitdükçe nāḳış olmaḳdadur, dimekdür. Vallāhu aʿlem.

مردم دیدهٔ آن ژاله و گرما بصفت

بیضهٔ دیدهٔ این روغن و دیبا بمثل[1651]

[1650] Gecenin gözbebeğinin dairesi daralır ve gündüzün gözü gitgide şaşı görünür.

[1651] Onun gözbebeği çiğ ve sıcaklık şeklindedir. Bunun gözünün beyazlığı yağ ve ipek kumaşa benzer.

3. Merdüm-i dīde-i ān jāle vü germā be-ṣıfat
Beyża-i dīde-i īn revġān u dībā be-meṣel

“Ān” şebe rāciʿ dür. “Jale” çiy dimekdür. “Germā” ṣıcaḳlıġa dirler. “Īn” rūze rāciʿ dir.

Maḥṣūl-ı Beyt: Şeb-i çeşmüŋ merdümek-i dīdesi jāle vü germāya beŋzerler ki germiyet ḥarāret-i ḫurşīd ile jāle gitdükçe nice bī-vücūd olursa keẕālik gice daḫı tedrīcle nāḳıṣ olmaḳdadur. Ve daḫı rūzuŋ beyāż-ı dīdesi revġan ile dībāya beŋzer. Meṣelā rūzuŋ artması dībā vü emtiʿa üzerine ḳatre-i revġan çekīde olduḳda, nice gitdükce yayılup büyürse keẕālik rūzda yevmen feyevmen efzāyiş ü izdiyād olmaḳda olur, dimekdür.

خون سودایی شب زائد و فاسد گردد
لاجرم نشتر روزش بگشاید اکحل[1652]

4. Ḫūn-ı sevdāyī-i şeb zāʿid ü fāsid gerded
Lā-cerem neşter-i rūzeş be-güşāyed ekḥel

“Ekḥel” ḳolda

[176b]

müşterek didükleri ṭamardur ki ol ṭamardan ḥukemā iḫrāc-ı dem ider ve daḫı Fārisīde reg-i heft-endām dirler.

Maḥṣūl-ı Beyt: Şebüŋ ḫūn-ı sevdāsı ziyāde fāsid olmaġın lā-cerem neşter-i rūz reg-i ekḥelini açar. Yaʿnī gicenüŋ fāsid olan ḫūn-ı sevdāsı ziyāde fāsid olmaġın nā-çār neşter-i rūz anuŋ ekḥelinden ol dem-i fāsidi izāle vü iḫrāc eyler. Meṣelā baʿżı insān marīż olıcaḳ dem-i fāsid olur. Ve belki cünūnluġına bāʿiṣ olur. Ol vaḳt ḥukemā anı taḫlīṣ itmek içün reg-i meẕkūrdan demini iḫrāc iderler. Keẕālik şeb daḫı dırāzlıḳ sevdāsından fāsid olan dem-i sevdāsını iḫrāc itmek içün neşter-i rūz reg-i meẕkūrın açup ḫūn-ı fāsidin aḳıdur. Ve’l-ḥāṣıl gice dırāzlıḳ sevdāsıyla azup ser-keş olıcaḳ lā-cerem rūzuŋ uzunluġı anı kūtāh eyler. Ve daḫı rūzuŋ neştere vech-i münāsebeti ḫūn-ı fāsid ḳara olup rūzuŋ mānend-i neşter şaʿşaʿa-pāşlıḳ ile dırāz olmaḳda olduġındandur.

روز چون کرم بریشم همه بر خویش تند

[1652] Derkenar: “Tünd-vā” örümcek dimekdür, “tünd” ṣarb maʿnāsınadur.
Gecenin siyah kanı çok ve bozuk olur. Şüphesiz gündüz neşteri gözü sürmeliyi açar.

هر چه شب رد کند از معده چو زنبور عسل[1653]

5. Rūz çün kirm-i birīşim heme ber-ḫ̬ĭş tened
Her çe şeb red koned ez-miʿde çü zenbūr-ı ʿasel

“Kirm” kesr-i kāf ile ibrişīm ḳurdına dirler ki göŋül dimekdür. “Zenbūr-ı ʿasel miʿdesinde redd ider” buyurduġı şundan ʿibāretdür ki zenbūr yazuŋ ḳuvvesinde envāʿ-ı şükūfeden zād u nevālesin cemʿ eyleyüp ḳışın eyyām-ı zemherīde ol cemʿ eyledügi zād ile zindegānīlik eyleyüp rūz-ı nev-rūz taḳarrüb eyledükde sene-i māżiyyeden bāḳī-mānde olan ʿaselden miʿdesi ībāʾ idüp yeŋi başdan envāʿ-ı bahārātdan ʿasel cemʿ eyledügidür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Rūz kirm-i birişīm gibi hep kendiye ṣarınup żamm eyler. Şol nesneyi ki şeb-i zenbūr ʿasel-miṣāl miʿdesinden redd ü ibʿād eyler yaʿnī rūz-ı nev-rūzda gice mānend-i zenbūr-ı ʿasel miʿdesinden redd eyledügi köhne beḳāyāsını ki noḳṣān-peẕīrliginden ʿibāretdür, hemān rūz kirm-i birişīm gibi ol miḳdār-ı bāḳīsin kendi teni üzerine ṣarup żamm eylemekdedür, dimekdür.

بعد از این ترجمهٔ روز شود صاحب کل
بعد از این شب بنگین نقش کند عبداقل[1654]

6. Baʿd ez-īn terceme-i rūz şeved ṣāḥib-kül
Baʿd ez-īn şeb be-nigīn naḳş koned ʿabd-ı aḳall

“Ṣāḥib-kül” varlıḳlı ve aṣḥāb-ı salṭanat maʿnāsınadur. “ʿAbd-i eḳall” ʿabd-i ʿāciz ve bende-i nā-çīz dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Bu günden ṣoŋra terceme-i rūz-ı ṣāḥib-kül olur. Yaʿnī nehār ḥālet-i dırāzī kesb eyler ve bir mertebe külliyet ṣāḥibi olur ki terceme vü taḳrīr olınmaḳ lāzım gelse ṣāḥib-küldür diyü efvāh-ı nāsda şöhret-yāb olur. Ve daḫı budan ṣoŋra leyl-i gīsū-yı zengī gibi kūtāh olmaġa yüz ṭutup bir dereceye varur ki ḫātemüŋ ḳaşında ismini ʿabd-i eḳall naḳşını resm eyler.

[177a]

yaʿnī ḫātemī ḳaşında ismini ʿacze maḳūlesinden ḳazdurur, dimekdür.

[1653] Gecenin bal arısı gibi midesinden reddettiği her şeyi gündüz ipek kurdu gibi kendi etrafına örer.

[1654] Bundan sonra gündüzün tercümesi her şeyin sahibi şeklinde yapılır ve gece yüzüğünün üstüne hakir kul diye yazdırır.

نامیه چون چمن سبز دهد اتمامش

ناقص از کارگه آرند بباغ ار مخمل[1655]

7. Nāmiye çün çemen-i sebz dehed itmāmeş

Nāḳıṣ ez-kārgeh ārend be-bāġ er muḫmel

“Nāmiye” ḳuvve-i nāmiyedür ki cemādāt u meʿādinüŋ ẕātında büyük ḥāletidür. “Maḥmil” żamm-ı mīm ve sükūn-ı ḥā-yı muʿceme ile tüyli ḳaṭīfe ve tüyli ḳızıl ve yeşil ḥavlıya daḫı dirler.

Maḥṣūl-ı Beyt: Eṣer-i feyż-i bahār sitāyiş ṭarīḳiyle buyurur ki: Āṣār-ı feyż-i nev-bahārda ḳuvve-i nāmiye teʾṣīri bir mertebedür ki eger tüyi ḳırḳılmamış ve kemālin bulmamış ḳaṭīfe veyā bir ḥavlī-i nā-tamām kār-ḫāne-i maḥmilden anı bāġa getürseler çemen-i sebz gibi anı muʿāyebe-i noḳṣānīden ḫalāṣ eyleyüp ḫāliṣü’l-ʿayār cāy-ı itmāma irişdürür. Ve’l-ḥāṣıl ḳuvve-i nāmiyenüŋ medḫali yalŋız çemenzāra degildür. Ancaḳ sāʾir rengi çemene müşābih daḫı sirāyet itmegin kār-ḫāneden kemālsüz ve nāḳıṣ ḳaṭīfeleri daḫı bāġa getürseler fi’l-ḥāl anı maḥall-i itmāma vażʿ eyler, dimekdür.

وقت آنست کنون کز اثر عیش و نشاط

می نگنجد بصراحی و صراحی ببغل[1656]

8. Vaḳt ānest künūn k’ez-eṣer-i ʿayş u neşāṭ

Mey ne-günced be-ṣurāḥī vü ṣurāḥī be-baġal

“Baġal” ḳoltuḳ dimekdür. Bā-ı evvelīsi ẓarfiyet içündür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ḫiṭāb ṭarīḳiyle buyurur ki: Feyż-i bahār bir mübārek mevsimdür ki şimdi erbābı ʿayş u ʿişrete vaḳt ol vaḳtdür ki āṣār-ı ʿayş u neşāṭdan ne mey ṣürāḥīye ve ne ṣürāḥī baġale ṣıġalar. Yaʿnī şol vaḳtdür ki eṣer-i ʿayş u neşāṭdan mey ṣürāḥīye ve ṣürāḥī daḫı ḳoltuġa ṣıġmayalar. Ve’l-ḥāṣıl neşāṭ-ı bahār her şeyʾe sirāyet eyledüginden ġayrı iḳtiżā eyler ki anlar daḫı neşāṭları şūḫluḳlarından maḥall-i meẕkūrlara ṣıġmayalar, dimekdür.

عرق از شبنم گل داغ شود بر رخ حور

[1655] Canlılık yeşil çimeni tamama erdirdiği gibi tezgâhtan kadifeleri bahçeye noksan getirseler tamamlar.

[1656] Şimdi şenlik ve neşe etkisinden dolayı şarabın sürahiye ve sürahinin de kucağa sığmadığı zamandır.

اخگر از فیض هوا سبز شود در منقل[1657]

9. ʿArak̟ ez-şebnem-i gül dāġ şeved ber-ruḫ-ı ḥūr
Aḫker ez-feyż-i hevā sebz şeved der-manḳal

"ʿ Arak̟" ter dimekdür. "Ḫūr" ḫurşīd maʿnāsınadur. "Aḫker" kül dimekdür. "Manḳal" feṯḥ-i mīm'le āteş ḳoduḳları manġala dirler.

Maḥṣūl-ı Beyt: ʿAraḳ-ı şeb-nem gülden ruḫ-ı ḫūr üzerine dāġ olur. Yaʿnī ʿaraḳ gülde olan āb u tābı ve şebnem-i nābı görince ruḫ-ı ḫūr üzerine anı tercīḥ itmegin şeb-neme reşkinden yanup dāġ olur. ʿAraḳ şeb-neme olan reşkden bu şekilde cānib-i ḫūra gidince ḫūr ol vaḳt ne mertebe münfaʿil olup tere düşdügi iḥāṭa-i ʿaḳldan dürdur. Nitekim şāʿir buyurmışdur.

Beyt:

Ruḫ-ı surḫında degildür ʿaraḳ ol ġonce-i nāz
Gül pür-şeb-nem rengini gördi ter düşdi

Ve'l-ḥāṣıl zamān-ı ḥuceste-evān-ı bahārda ʿaraḳuŋ kendisi şeb-nem-i gülüŋ leṭāfet-i ḥüsni reşkinden ruḫ-ı ḫūra varup dāġ olur. Ve daḫı keşret-i leṭāfet-i hevā-yı nev-rūzdan aḫker manḳalda ṭurur. Reng-i sebzi kesb eyler. Ve'l-ḥāṣıl aḫker manḳalda āteşsüz ḳalduġından

[177b]

yeşerir gider, dimekdür.

چمن آید بچمن بهر تماشای جمال
بلبل آید بر بلبل بتمنای غزل[1658]

10. Çemen āyed be-çemen behr-i temāşā-yı cemāl
Bülbül āyed ber-i bülbül be-temennā-yı ġazel

Maḥṣūl-ı Beyt: Çemen çemene gelür temāşā-yı cemāl içün yaʿnī çemenler bahārdan kesb-i leṭāfet-i cemāl itmegin birbirinüŋ ḥüsnini temāşā itmek içün birbirine ziyārete gelürler ve daḫı bu bahār-ı ḥuceste-āṣārda bülbüller daḫı temennā-yı ġazel içün birbirinüŋ ziyāretine

[1657] Gül çiğinden güneşin yüzünün üzerindeki ter ısınır. Havanın cömertliğinden mangal içindeki kömür yeşerir.

[1658] Çimen güzelliği seyretmek için çimenliğe gelir. Bülbül gazel temennisi için bülbülün yanına gelir.

gelürler. Yaʿnī bu faṣlda bülbüller de güftāra gelüp ġazeller oḳumaḳ içün birbirinüŋ yanına gelüp yek-dīgerini istimāʿ iderler, dimekdür.

صورت خلد ازین باغ مفصل یابد

سیرت این چمن از خلد ببیند مجمل[1659]

11. Ṣūret-i ḫuld ez-īn bāġ mufaṣṣal yābed

Sīret-i īn çemen ez-ḫuld be-bīned mücmel

Maḥṣūl-ı Beyt: Bāġ-ı ḫulduŋ zīnet-i ṣūreti ve leṭāfet-i ḥüsni bu bāġ-ı cennetāsādan muḳtebesdür. Yaʿnī mevsim-i meẕkūrdan bāġ-ı dehr bir mertebe kesb-i leṭāfet itmiş ki eger bāġ-ı ḫuld andan zīnet iltimās eylerse şāyestedür. Pes bu bāġ daḫı sīret-i leṭāfet-perverüŋ ḫuld-ı berīninden icmāl baġlamışdur. Ve'l-ḥāṣıl bu bāġ-ı dehrde olan ḫoş-sīret cennetden aḫẕ eylemişdür, dimekdür.

گیرد از فیض هوا طبع جواهر دارو

خصمت ار سودهٔ الماس کند در مکحل[1660]

12. Gīred ez-feyż-i hevā ṭabʿ-ı cevāhir dār ū

Ḫaşmet er sūde-i elmās koned der-mükaḥḥal

"Sūde-i elmās" elmās tozı dimekdür. "Mükaḥḥal" żamm-ı mīm ile sürme-dānlıġa dirler. "Ḫaşm"uŋ yerine baʿżı nüsḫalarda "ḫaşmet" vāḳıʿ olmışdur, bu taḳdīrce żamīri memdūḥ olur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ḫaşmuŋ sürme-dānlıġına eger sūde-i elmāsı vaż eyleseler feyż-i hevā āṯārından ol sūde-i elmās ṭabīʿat-ı küḥlü'l-cevāhiri kesb yaʿnī ṭabīʿat cevher hālüŋ iken eṯer-i feyż-i hevā bir ḥālet kesb itdürmişdür ki ḫaşm-ı memdūḥuŋ salṭanat u şānın gördükçe hemīşe dil-ḫaste olmaġın ol ḥased ile anı görilmek içün mükaḥḥaline sūde-i elmāsı ḳosalar iṣābet-i eṯer-i leṭāfet-i hevādan ol sūde-i elmās kendi ṭabʿından tebdīl olup fi'l-ḥāl küḥlu'l-cevāhir ḫˇahişin kesb eyler, dimekdür.

[1659] Cennetin görünüşünü bu bahçeden dolayı tafsilli olduğunu idrak eder ve bu çimenin tabiatını cennetin bir özeti olarak görür.

[1660] Senin düşmanın sürme kabına elmas tozu koysa havanın cömertliğinden göz ilacına dönüşür.

بسکه هر خار گلی کرده عجب نیست اگر

یاسمین بشکفد از نشتر زنبور عسل[1661]

13. Bes ki her ḫār gülī kerde ʿaceb nīst eger

Yāsemīn be-ş'kufed ez-neşter-i zenbūr-ı ʿasel

"Be-ş'kufed" güşāde eylerse, dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Āṯār-ı füyūżāt rūz-ı firūz-ı bahārdan bir mertebe nebātāt kesb-i leṭāfet itmişdür ki her ḫār-ı gül bī-nihāyeler şükufte itmegin ʿaceb degildür. Eger neşter-i zenbūr-ı ʿaselden yāsemīn açılursa yaʿnī feyż-i hevā-yı bahārdan ʿālemde gülsüz ḫār ḳalmayup her birinden birer güne güller açılduġından ġayrı neşter-i zenbūr-ı ʿasel müşābih-i ḫār olmaġın andan daḫı gül ü yāsemīn açılursa baʿīd degildür. Yāsemīni neşter-i zenbūra taḫṣīṣ

[178a]

itmenüŋ vehci budur ki hemīşe mevsim-i bahārda zenbūr-ı ʿasel yāsemīne ḳonup andan kesb-i tenaʿʿum itdügidür. Ve'l-ḥāṣıl neşter-i zenbūr zehrnāk olduġından şükūfe üzerine ḳonduḳda olması muḳarrer iken şimdi feyż-i hevā-yı bahārdan baʿīd degildür, eger neşterinden yāsemīnler açılursa, dimekdür.

پیش باغ و چمن دهر کنون گر رضوان

نسخهٔ خلد برین باز گشاید بمثل[1662]

14. Pīş-i bāġ u çemen-i dehr künūn ger Rıḍvān

Nüsḫa-i ḫuld-ı berīn bāz güşāyed be-meṯel

"Nüsḫa" müʾellifler ve kitāblar ıṣṭılāḥıdur. Bu beyt bālāda mürūr iden:

صورت خلد ازین باغ مفصل یابد

سیرت این چمن از خلد ببیند مجمل[1663]

15. Ṣūret-i ḫuld ez-īn bāġ mufaṣṣal yābed

Sīret-i īn çemen ez-ḫuld be-bīned mücmel

[1661] Her dikenden bir gül açıldığı için bal arısının iğnesinden bile yasemin çiçeği çıksa şaşılmaz.

[1662] Eğer Rıdvan feleğin bahçe ve çimenliği önünde şimdi cennet nüshasını açarsa.

[1663] Cennetin görünüşünün bu bahçeden detaylı olduğunu idrak eder ve bu çimenliği cennetin bir özeti olarak görür.

Ḳıṭʿalardur. Eger Rıḍvān-ı bāġ ve çemen-i dehrüŋ pīşinde miṣl ü mānend ṭarīḳiyle nüsḫa-i ḫuld-ı berīni güşād eylese yaʿnī teşbīh ü temṯīl ṭarīḳiyle nüsḫa-i ḫuld-ı berīni ki ravża-i cinândan ʿibāretdür, ḫāzin-i behişt olan Rıḍvān-ı faṣl-ı bahārda bāġ-ı dehr öŋinde açup birbirinden tefāvüt var mıdur diyü muḳābele eylese ṣūret-i ḫuldı bu bāġdan mufaṣṣal bulur. Yaʿnī bu bāġ-ı dehri ḫulduŋ üzerine mufaṣṣal bulup ve bu çemenüŋ sīretini mücmel görür ḫuldden. Ve'l-ḥāṣıl ḫuldı bu çemenüŋ mücmeli bulur. Ḥāṣılı bāġ-ı dehri ṣūret ü sīretde ḫuldden mufaṣṣal bulup Rıḍvān nüsḫa-i ḫuldı temṯīl ṭarīḳiyle pīş-i bāġ-ı dehrde güşād eylese ḫuldı bāġ-ı dehrden mufaṣṣal u mücmel olmış bulur, dimekdür. Bu beytde baʿżı kesān ʿUrfī'yi tevbīḫ eyledükleri maḥż-ı ḥamāḳatdur. Zīrā maḥall-i maʿnā ehline maʿlūmdur.

حور گیسو بمیان بسته درآید بچمن

تا لبالب کند از سنبل وگل جیب و بغل[1664]

16. Ḥūr gīsū be-miyān beste der-āyed be-çemen

Tā leb-ā-leb koned ez-sünbül ü gül ceyb ü baġal

Maḥṣūl-ı Beyt: Ḥūrīler ceyb ü baġallerin sünbül ü gülden leb-ā-leb itmek gīsūlaruŋ miyānlarına bağlamış çemene gelürler. Yaʿnī ḥūrīyān-ı behişt bile leṭāfet-i mevsim-i bahārı göricek bāġ-ı cihāna dil-besteler olup fi'l-ḥāl ceyb ü baġallerin gül ü sünbülden māl-ā-māl itmek içün gīsū-yı muʿanberlerin miyān-beste olduḳları ḥālde ziyāret-i çemene gelürler. Ve daḫı "gīsū miyān-beste olmaḳ" kemāl-i ḫˇāhiş-i yaġmā-yı sünbül ü gülden ʿibāretdür. Nitekim efrād-ı nāsdan biri ḫˇāhişle bir emrüŋ itmāmına saʿy u kūşiş eylese ibtidā kendine ʿadem-i imtināʿ üzerinde olan esbāb ve ġayrı mānīʿ-i niẓāma rabṭ eyler. Keẕālik ḥūrīler ceyb ü baġallerin pür itmek içün geldüklerinde kendine imtināʿ itmesün içün gīsūların miyān-beste ḥāżır u āmāde gelürler, dimekdür.

بسکه از سنبل وگل یافت صفا نزدیکست

کز پی بوسه دو لب را بهم آرد جدول[1665]

17. Bes ki ez-sünbül ü gül yāft ṣafā nezdīkest

K'ez-pey-i būse dü-leb-rā be-hem āred cedvel

[1664] Cebini ve kucağını sünbül ve gül çiçekleriyle doldurmak için huri, saçını beline bağlayarak çimenliğe gelir.

[1665] Sünbül ve gülden o kadar samimiyet bulmuş ki dere öpüşmek için iki dudağını bir araya getirir..

“Cedvel” būstānlarda olan ʿarḳlar ve ırmaḳlardur. Luġatde ṣuyı az aḳan ʿarḳ nehr-i ṣaġīr [178b]
gibi aʿlāsına nehr dirler. “Dü-leb” ol ırmaġuŋ kenārlarına işāretdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Cedvelüŋ lebleri sünbül ü gül vesāʾir şükūfelerden bir mertebe kesb-i ṣafā itmişlerdür ki birbirinüŋ leblerin būs itmekden ötüri ḳarībdür ki leblerin bir yere getüreler. Yaʿnī āṣār-ı feyż-i bahār ile cūylar kenārı bir mertebe leṭāfet kesb eylemişlerdür ki cedvel bile ṣafāsından leblerini bir yere getürüp öpüşmege taḳarrüb eylemişdür. Ve’l-ḥāṣıl feyż-i bahārdan nebātāt bu derece ifrāṭdadur, dimekdür.

شاید ار عذر پرستار پذیرند بحشر
بسکه برداشت صفا صورت عزی و هبل[1666]

18. Şāyed er ʿöẕr-i perestār pezīrend be-ḥaşr
Bes ki ber-dāşt ṣafā ṣūret-i ʿUzzā vü Hübel

“Perestār” ṭapucılar dimekdür. “ʿUzza vü Ḥubel” zamān-ı Seyyidü’l-Beşer ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellemde süfehāʿ-ı Mekke Beytullāh içine vażʿ idüp perestiş eyledükleri eṣnām-ı bed-encām lā-şeyʾüŋ isimleridür ki ṣumnāt diyü meşhūr-ı ʿālemiyāndur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Leṭāfet-i feyż-i bahārdan ʿUzza vü Hubel didükleri eṣnām bir mertebe kesb-i ṣafā vü ḥüsn itmişlerdür ki rūz-ı ḥaşrda eger perestāruŋ ʿöẕrini ḳabūl eylerlerse muḥtemeldür. Yaʿnī ʿabd-i evṣānuŋ ittiḫāẕ eyledükleri eṣnām-ı bī-endāmdan ʿUzza vü Hubel ismiyle mevsūm olan bütler faṣl-ı bahārdan bir mertebe ṣafā-yāb olınup ṣāḥib-cemāl olmışlardur ki eger perestārlıḳ eyleyen kefere-i fecerenüŋ rūz-ı ḥaşrde ʿöẕrlerini ḳabūl eylerler ise baʿīd ve cāy-ı istiġrāb degildür. Ḥāṣıl-ı kelām bütler feyż-i bahārdan kesb-i cemāl itdüklerinden perestārlar daḫı ol rūşenliklerine aldanup perestiş iderlerdi. Yoḫsa anlar kimi aġacdan ve kimi mermerden boya ile müzeyyen olduḳlarını bilürlerdi. Pes anlar firīb-i cemāl olduḳları ṣūretde rūz-ı ḥaşrde maġfūr u maʿfuvv olurlar ise baʿīd degildür. Ve bu beytüŋ ḥaḳīḳatinde bir remz daḫı fehm olınur ki ***Gülşen-i Rāz*** ṣāḥibi bu beytlerde ḫoş ʿayān eylemiş.

Beyt:

[1666] Putperestin özrünü mahşer gününde kabul etseler yakışır. Çünkü Uzza ve Hubel putlarının yüzü o kadar safa bulmuştur.

چو اشیا هست هستی را مظاهر

از آن جمله یکی بت باشد آخر[1667]

Çü eşyā hest hestī-rā müẓāhir

Ez-ān cümle yekī büt bāşed āḫir

Andan müselmān pes eger anlar eşnām-ı meẕkūrı tecellī-i ẕāt temāşā ṭarīḳiyle perestiş eyledilerse yine ḥaḳīḳatde ʿibādetleri Ḥaḳḳ'adur. Nitekim ekşer-i ehl-i taḥḳīḳ bu āyet-i kerīme ile bu maʿnāya işāret iderler. Ḳavluhū Teʿālā:

[179a]

Ve ḳaḍā rabbuke enlā-taʿbudū illā iyyāhü[1668] Pes bu taḳdīrce cümlenüŋ eyledügi ʿubūdiyet yine ḥaḳīḳatde lākin ekşerī aʿmā-yı dünyā vü āḫiret olan maḥcūbīn-i dīde-i ḥaḳ-bīne ve nūr-ı yaḳīn ṣāḥibi olmaduḳlarından cemāl-i muṭlaḳı mecālī-i ekvān ve meẓāhir-i eşkāl u elvānda görüp ol cemāl-i bī-zevāli ʿayn-ı maẓhardan ḳıyās iderler. Pes bu ṭarīḳile perestan-ı ʿUzza vü Hubel perestiş itdilerse ʿayn-ı buṭlānlarına iştibāh yoḳdur. Zīrā bī-ḫaberlerdür. Ammā ehl-i tevḥīd maʿbūd-ı ḥaḳīḳi her şeyʾde ve her ḥālde hemān ol ẕāt-ı muṭlaḳı bilürler. Nitekim buyurmışlar.

Beyt:

ذات و صفات هرکه را باشد سیر

هرگز نبود در نظرش صورت غیر[1669]

Ẕāt u ṣıfāt-ı her ki-rā bāşed sīr

Hergiz ne-būd der-naẕareş ṣūret-i ġayr

در مشرب او یکی شود باده و آب

در مذهب او یکی بود مسجد و دیر[1670]

Der-meşreb-i ū yekī şeved bāde vü āb

Der-meẕheb-i ū yekī buved mescid ü deyr

[1667] Eşya varlığın dış görünüşü olduğu için bütün bunların sonu put gibidir.

[1668] "Rabbin, kendisinden başkasına asla ibadet etmemenizi hükmetti." (İsrâ/17:23)

[1669] Zat ve sıfat olarak kâmil olan insanlar hiçbir zaman başkalarının varlığına bakmazlar.

[1670] Onun meşrebine göre şarap ve su aynıdır, onun mezhebine göre mescid ve kilise aynıdır.

Bu ʿibāretle anlar ol eşnāmı naẓar itdilerse maʿlūm olur ki ḥaḳīḳatde yine ʿibādetleri Ḥaḳḳ'a olur. Ve'l-ḥāṣıl ehl-i naẓar olan hīç ṣıfatı ẕātdan ġālī görmez. Pes ṣıfatdan ẕātı farḳ idici olduḳları ḥālde perestār oldılar ise rūz-ı ḥaşrde ʿöẕrleri ḳarīn-i ḳabūl olur ise baʿīd degildür, dimekdür.

انبساطی است در این فصل که بی کاوش عقل[1671]

شاید ار باز شود عقدهٔ ما لاینحل[1672]

19. İnbisāṭīst der-īn faṣl ki bī-kāviş-i ʿaḳl

Şāyed er bāz şeved ʿuḳde-i mā-lā-yünḥal

"Kāviş" ism-i maṣdardur ḳazış maʿnāsınadur. Līkin bu maḥalde ʿaḳluŋ tertīb-i muḳaddemātından ʿibāretdür. "ʿUḳde" düğüm dimekdür. Bu maḥalde derk ü fehmi ṣuʿūbetle olan emrden ʿibāretdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Bahār-ı ḥuceste-āṣāruŋ bir inşirāḥ u inbisāṭı vardur ki kāviş-i ʿaḳla muḥtāc olmamaḳsızın cāʾizdür ki eger ʿuḳde-i mā-lā-yuḥsal olan müşkilāt ḥal ola. Yaʿnī hīç fikrle ḥal ü fetḥ olmayan mesʾele-i ġāmiże[1673] faṣl-ı bahārda olan inbisāṭ u inkişāf sirāyetinden mümkindür ki ʿaḳl-ı tertīb muḳaddemāt eylememeksizin fetḥ ola, dimekdür.

لیلی از گوشهٔ محمل بنمود است جمال

یا بود لاله که سر برزده از دامن تل[1674]

20. Leylī ez-güşe-i maḥmil be-nümūdest cemāl

Yā buved lāle ki ser-ber-zede ez-dāmen-i tel

"Tel" tepeciklerdür. "Ser-ber-zede" baş uzatmışa dirler.

Maḥṣūl-ı Beyt: Bu maḥalde tecāhül-i ʿārif ṣıfatı ṭarīḳiyle iştibāh-ı vech üzere buyurur ki: ʿAcabā Leylā güşe-i maḥmil[1675]den ʿarż-ı cemāl mi eyledi yoḫsa dāmen-i telden lāleler mi baş gösterdi. Yaʿnī bu dehrüŋ bu derece kesb-i cemāl itdügi ʿacabā Leylā mıdur ḥücre vü

[1671] Derkenar: "Ġamz" göz yummaḳ.

[1672] Bu mevsimde şöyle bir açılış vardır ki çözülmeyen düğümler akıl yormaksızın çözülse yeri var.

[1673] Derkenar: "Ġāmiże" kelām-ı ġayr-ı vāżıḥ yaʿnī āşikār olmayan.

[1674] Leyla mahfenin köşesinden güzelliğini mi göstermiş ya da lale tepenin eteklerinden başını mı kaldırmış?

[1675] Derkenar: "Maḥmil" ḥaml u hevdec-i kebīr dimekdür.

maḥmilinden ʿarż-ı cemāl itmiş yoḫsa tepeciklerden lāle-i kūhsār mıdur diyüp taʿaccüb midür?

حاسد آزار شوم زین غزل تازه که باز

موسم شادی بلبل شد و اندوه جعل[1676]

21. Hāsid-āzār şevem z'īn ġazel-i tāze ki bāz

Mevsim-i şādī-i bülbül şod u endūh-ı caʿal

"Caʿal" boḳ böcegine dirler ki rāyiḥa-i ḳabīḥadan ġayrı bir nesne ile zindegānīlik idemez, murād ḥasūddur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ḥāsid-āzār olurum buncalayın tāze ġazel ile

[179b]

henüz inşā eyledüm. Bu maḥalde deʾb[1677]-i şuʿarā üzere teġazzüle temhīd[1678] ü tevtīd[1679] iderek buyurur ki: İşbu maḥalde bir tāze ġazel inşā vü beyān eyledügümden derece-i ġāyetden efzūn ḥāsid-āzār yaʿnī ḥāsidi incidici oldum. Zīrā bülbülüŋ sürūrı hengām-ı faṣl-ı bahārdadur. Nitekim caʿaluŋ endūh u ġuṣṣasıdur. "Bülbül"den murād ʿUrfī'dür. "Caʿal" ḥāsiddür. Bülbül ile caʿalüŋ vech-i münāsebeti olmaduġıçün żıddı olduḳlarını daḫı bu taḳdīr iledür ki bülbül rāyiḥa-i gülden kesb-i teleẕẕüẕ caʿal ise geberir. Pes ġazelden ḥāsid daḫı bu keyfiyeti kesb eyler, dimekdür.

ای شب هجر تو در دیدهٔ خورشید سبل

چشم روح القدس از شوق جمالت احول[1680]

22. Ey şeb-i hicr-i to der-dīde-i ḫurşīd sebel

Çeşm-i Rūḥü'l-Ḳudüs ez-şevḳ-i cemālet aḥvel

[1676] Bu taze gazel ile kıskançları incitirim. Çünkü tekrar bülbülün sevinci ve bokböceğinin kederi olan mevsim yetişti.

[1677] Derkenar: "Deʾb" edeb ü ʿādet maʿnāsına gelür.

[1678] Derkenar: "Temhīd" iʿlām itmek ve basṭ itmek

[1679] Derkenar: "Tevtīd" yumuşaḳ itmek ve teʾkīd itmek.

[1680] Derkenar: "Basṭ" döşemek ve yaymaḳ neşr gibi. Ey ayrılık gecesi güneş gözünde bir hastalık olan, senin güzelliğin şevkinde Cebrail'in gözünün şaşıdır.

“Sebel” fetḥateyn ile gözde bir ʿillet ḥāṣıl olduḳda seḥerleri ḫˇābdan bīdār olıcaḳ müjeler bir nevʿ cerāḥat ile beste olduġı keyfiyete dirler. Çimlā dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Memdūḥa ḫiṭāb iderek buyurur ki Ey cānān! Hicr ü firāḳuŋ şebi dīde-i ḫurşīde sebeldür. Yaʿnī hicrüŋ gicesinde ḫurşīd bisyār giryeden gözleri perdelenüp muḫtel olmışdur. Ve daḫı çeşmi Rūḥu’l-Ḳuds cemālüŋ şevḳinden aḥveldür. Yaʿnī Rūḥu’l-Ḳuds cemālüŋ müştāḳı olduġından ʿacabā cānān ne zamān ʿarż-ı cemāl itse gerek fikriyle intiẓārında gözleri şaşı gibi bir cānibe meyl eyledi. Yāḫūd Rūḥu’l-Ḳuds ifrāṭ-ı temāşā-yı cemālüŋden aḥvel gibi ḥayrān olup ḳalmışdur, dimekdür.

مژه برهم نزدم دوش که در بیت حزن

تا صباحم در دل کوفت تمنای اجل[1681]

23. Müje ber-hem ne-zedem dūş ki der-beyt-i ḥazen

Tā ṣabāḥem der-i dil kūft be-temennā-yı ecel

“Kūft” kāf-ı muʿceme ile daḳ itmege dirler. Meṣelā “Dūş yek şaḫş der-i mā kūft” gibi.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey cānān! Dün gice müjelerümi birbirine urmadum. Zīrā beyt-i ḥüznde ve ḫāne-i firāḳda ṣabāḥa dek temennā-yı ecelüŋ kendisi der-i dilümi daḳ eylerdi. Yaʿnī dün gice külbe-i ḥüznümde hicr-i cānān cānuma kār itmegin temennā-yı ecel tā-be-ṣabāḥ gönlümüŋ bābını daḳ eylerdi. Bu sebebden idi ki müjelerümi yumdum. Ve’l-ḥāṣıl ārzū-yı mevt gönlüm ḳapusını daḳ idüp baŋa mevtā temennā itdürmek istedüginden bir laḥẓa ḫˇāba varmaġa liyāḳatüm olmadı, dimekdür.

از دل و دامن آلوده در یأس مزن

دجلهٔ عفو باینها نشود مستعمل[1682]

24. Ez-dil ü dāmen-ālūde der-i yeʾs me-zen

Dicle-i ʿafv be-īnhā ne-şeved müstaʿmel

[1681] Dün akşam bir saniye uyumadım. Çünkü hüzünler evinde ecel arzusu sabaha kadar gönlümün kapısını çaldı.

[1682] Kirlenmiş gönül ve etekten dolayı umutsuzluk kapısını çalma. Aff diclesi bunlarla kirlenmez.

“Dicle” meşhūr olan ırmaġuŋ adıdur. Lākin bu maḥalde deryā-yı raḥmet-i bī-pāyān-ı Ḫudā’dur. Ve bu beytüŋ mażmūnı Ḳurʾān-ı ʿaẕīmu’ş-şānda: **Lā-taḳnatu min-raḥmetillāh**[1683] āyetine muṭābıḳdur.

Maḥṣūl-ı Beyt:

[180a]

Ḫiṭab-ı ʿām ṭarīḳiyle buyurur ki: Dil ü dāmenüŋ ālūde-i fısḳ u ʿışyān olmış ise de Ḫaḳ’dan nā-ümīd ü meʾyūs olma ki bī-pāyān olan Dicle-i ʿafv u ġufrānı bu maḳūle ālūdelik ile māʾ-ı müstaʿmel olmaz. Yaʿnī giriftār-ı ḳayd-ı nefs-i emmāre olup dil ü dāmenüŋi ālūde-i fısḳ u ʿışyān itmiş iseŋ de yine kendiŋe yeʾs getürüp özüŋi murdār eyleme. Zīrā deryā-yı ʿafv u raḥmeti nice biŋ ʿāṣīlerüŋ ʿışyānını şust-şū itmekde māʾ-ı müstaʿmel ve mükedder olmaz. Ve belki sebeb-i ʿışyān ile raḥmet-i Raḥmān’dan yeʾs getürmek bī-işṭibāh küfrdür. Nitekim **Şeyḫ ʿAṭṭār** buyurur.

Beyt:

ناامید از رحمتت شیطان بود[1684]

Nā-ümīd ez-raḥmetet şeyṭān buved

بعذاب ابدی دل نگذارد غم دوست

این نه مومیست کز آتش بکند ترک عسل[1685]

25. Be-ʿaẕāb-ı ebedī dil ne-güẕāred ġam-ı dūst

Īn ne mūmīst k’ez-āteş be-koned terk-i ʿasel

“Ne-güẕāred” bu maḥalde terk eylemez, maʿnāsınadur. Mışrāʿ-ı ṣānīde ġam ʿasele ve ʿaẕāb āteşe teşbīh olınduġı kināyeten fehm olınur.

Maḥṣūl-ı Beyt: ʿAẕāb-ı ebedī ḫavfı sebebiyle göŋül ġam-ı cānānı terk eylemez. Zīrā göŋlüm şol mūm degildür ki şiddet-i āteşle terk-i ʿasel eyleye. Ve’l-ḥāṣıl tāze ʿaseli ḳāʿidedendür, āteşe vażʿ olınduḳda mūmı bir cānibe ve ʿaseli cānib-i āḫere gidüp birbirinden ayrılurlar. Pes dimek olur ki göŋül ġam-ı maḥabbet-i cānān ile ne mertebe dūçār-ı ʿaẕāb-ı elīm olsa da yine āteş-i ġam-ı cānānı terk idenlerden degilüm, dimekdür.

[1683] “Allah’ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin.” (Zümer/39:53)

[1684] Rahmetinden ümitsiz olan şeytandır.

[1685] Gönül sonsuz azaptan dolayı dost gamını bırakmaz; ateşten kaçarak balı terk edecek mum değildir.

لذت تلخی درد تو اگر شرح دهم

نوشدارو بفرستم بسلام حنظل[1686]

26. Leẕẕet-i telḫī-i derd-i to eger şerḥ dehem

Nūş-dārū be-firistem be-selām-ı ḥanẓal

"Nūş-dārū" ṭatlı maʿcūn ve şīrīn şīrīne dirler. "Ḫanṭal" Ebū Cehl ḳarpūzına dirler.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey cānān! Senüŋ telḫ olan derdüŋ eger leẕẕetüŋi şerḥ ü beyān eylersem nūş-darūyı selām ṭarīḳiyle ḫanṭala gönderürüm. Yaʿnī ʿaşḳ-ı maḥabbetüŋ acılıġı leẕẕetini eger şerḥ ü ʿayāna başlarsam cemīʿ-i telḫ olan eşyāʾ leẕīẕ ü şīrīn olmaġın ḫanṭal daḫı bir mertebe şīrīn olur ki nūş-dārū andan kesb-i leẕẕet içün ḫiẓmetüŋe selām göndermek ṭarīḳiyle irsāl iderüm. Yāḫūd telḫī-i der-i maḥabbetüŋ leẕẕetin beyān eylersem cemīʿ-i leẕīẕ ü şīrīn olan eşyāʾ bir mertebe ẕelīl ü ḥaḳīr olurlar ki nūş-dārū gibi şīrīn maʿcūn-ı ḫanṭaldan bir miḳdār merāret ve acılıḳ kesb itmek içün ḫāk-ı pāyüŋe ʿubūdiyet ṭarīḳiyle irsāl eylerüm, dimekdür.

چند ازین آتش خس پوش برانگیزی دود

ای بخوش جوهری آیینهٔ حسن تو مثل[1687]

27. Çend ez-īn āteş-i ḫas-pūş ber-engīzed dūd

Ey be-ḫoş cevherī āyīne-i ḥüsn-i to meṡel

"Ḫas-pūş" şol āteşe dirler ki ḫār u ḫāşāk pūşīde olup ziyāde dūd-engīz olduġıdur.

[180b]

Ve daḫı riyā vü derūnında gizlü olan nifāḳa dirler.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey cānān! Bu ḫas-pūş-ı āteş-i ʿaşḳuŋ şiddetini ḳaçana dek dūd-engīz idersüŋ? Yaʿnī pūşīde vü mestūr olan āteş-i ʿaşḳuŋ ḳaçana dek bizi dūdnāk u dīde-nemnāk eylersüŋ? Ve daḫı rūz u şeb mübtelā-yı āh u enīn olduġumuzı revā görürsüŋ? Ḥüsnüŋ ḫod mümāṡil-i cevher-āyīnedür. Pes lāyıḳ mı ki cevher-i āyīne miṡillü olan ḥüsnüŋ dūd-ı dilümüzle jeng-dār ola. Pes bu ṣūretde ey cānān!

[1686] Senin derdin acılığının zevkini açıklasam şerbeti ebucehil karpuzunun selamına gönderirim.

[1687] Ey güzellik aynası iyi yaratılışlı olmaya örnek olan, ne zamana kadar gönlümüzdeki gizli ateşten duman çıkaracaksın.

آستینی ز وفا بر مژه ام کش تا چند

پوشم این چشم تر از حدس خداوند اجل[1688]

28. Āsitīnī zi-vefā ber-müjeem keş tā çend

Pūşem īn çeşm-i ter ez-ḥads-i Ḫudāvend-i ecel

"Ḥads" ẓann u taḫmīn itmek ve sürʿaten idrāk. Lākin bu maḥalde ḥużūr maʿnāsına ilḳāʿ olınur. "Ecel" celīl ü maḳādirlü dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey cānān! Ḳaçana dek ḫas-pūş-ı āteşüŋ derdiyle dīdemüzi nemnāk idersüŋ? Āsitīn-i vefāŋla müjelerüme çek. Yaʿnī vefā āsitīnini dīdelerüme çek tā ki eşk-i çeşmüm ter ola. Zīrā ḳaçana dek dīde-nemnāk olduġum Ḫudāvend-i ecelüŋ naẓarından gözlerümi gizlü ṣaḳlayum. Pes ey cānān! Gözlerüm üzerine āsitīn-i vefāyı çeküp ter eyle tā ki Ḫudāvend-i ʿālī-cenāb'dan mestūr itmeyüm, dimekdür. Ve daḫı ol Ḫudāvend-i Celīlü'l-Ḳadr budur.

میر ابوالفتح که در سینهٔ دولت مهرش

آفتابی است که تحویل ندارد ز حمل[1689]

29. Mīr Ebū'l-Feṯḥ ki der-sīne-i devlet mihreş

Āfitābīst ki taḥvīl ne-dāred zi-ḥamel

"Ḥamel" bālāda ẕikri mürūr eyledügi şems Ḥūt'dan Ḥamel'e naḳl idüp, rūz-ı nev-rūzda anda cevelān eyler.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ol celīlü'l-ḳadr pādişāh Mīr Ebū'l-Feṯḥ'dür ki mihr ü maḥabbeti anuŋ devleti sīnesinde bir āfitābdur ki burc-ı Ḥamelden burūc-ı sāʾireye naḳl eylemez. Yaʿnī ol ẕātuŋ devleti sīnesinde olan mihr ü maḥabbet bir ḫurşīd degildür ki burc-ı Ḥamel'den burūc-ı sāʾireye taḥvīl ola. Hemān dāʾimā devletinüŋ āfitābı Ḥamel'de ṭurup hemīşe salṭanatını feyż-i bahārdan ṭarāvet-peẕīr olmaḳdadur, dimekdür.

روی در روی رود سایهٔ او با خورشید

چشم بر چشم کند مایهٔ او حبث زحل[1690]

30. Rūy-der-rūy reved sāye-i ū bā-ḫurşīd

[1688] Vefa gömleğinin kolu ile gözümü sil. Ne zaman kadar efendinin zannından bu yaşlı gözümü gizleyeyim.

[1689] Mir Ebu'l-feth'in devleti göğsündeki muhabbeti, Hamel burcundan dönmeyen bir güneş gibidir.

[1690] Onun gölgesi güneş ile yüzyüze gelerek ilerler ve onun özü, Zuhal gezegeninin uğursuzluğu ile göz göze gelir.

Çeşm-ber-çeşm koned māye-i ū ḫubş̱-ı Zuĥal

“Rūy-der-rūy” hem-ʿinān maʿnāsınadur. “Māye-i ū” ey ṭāliʿ-i saʿd-ı ū taḳdīrindedür. “Ḫubş̱-ı Zuḥal” Zuḥal’üñ naḫslığı dimekdür ki kevākibden Zuḥal u Mirriḫ naḫs-ı ekberdürler. Nitekim Şems saʿd-ı ekberdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ol celīlü’l-ḳadr olan pādişāh bir Ḫudāvend-i eceldür ki sāye-i saʿādeti rūşenī-i ḫurşīd ile rū-be-rū ve hem-ʿinān giderler. Yaʿnī nitekim

[181a]

āfitāb-ı cihān-tābdur. Keẕālik saʿādeti daḫı cihān-tāb u dehr-ārādur. Pes memdūḥuñ ṭāliʿ-i saʿdı ser-māyesinüñ çeşmi ḫubş̱-ı Zuḥal çeşmi üzerine eyler. Yaʿnī anuñ ṭāliʿ-i mesʿūdı ḫabāş̱et-i Zuḥal’i çeşmi üzerine istīʿāb idüp anı nā-bedīd eylemişdür, dimekdür.

لب او خندد اگر چشم جهان گرید زار

دست او جنبد اگر پای قضا گردد شل[1691]

31. Leb-i ū ḫanded ü eger çeşm-i cihān giryed zār

Dest-i ū cünbed eger pāy-i ḳażā gerded şel

“Şel” çolaḳ ve buḫl ile olan kimseye daḫı dirler. Eger “çeşm-i cihān zār” zār-ı giryān olsa yaʿnī tamām-ı ʿālemi mātem ü ġuṣṣa iḥāṭa eylese ol Ḫudāvend-i ʿālī-ḳadrüñ hemāre dehān-ı dürer-bārları tebessüm ü ḫandān olmaḳdadur. Ve daḫı dest-i ḳażā mümsik ve çolaḳ olsa yaʿnī ḳażā ṣıfat-ı buḫl ile muttaṣıf olup desti şel olmaḳ iḳtiżā eylese ol ẕātuñ desti kemāl-i seḫāsından nāşī tereddüd ü ḫareketdedür. “Çīned” bu maḥalde ḫareket maʿnāsınadur.

با هوا داری لطفش ز سر سبز ربیع

بهمن و دی بربایند کلاه مخمل[1692]

32. Bā-hevā-dārī-i luṭfeş zi-ser-i sebz-i rebīʿ

Behmen ü Dey be-rubāyend külāh-ı muḫmel

“Rebīʿ” ilkbahāra dirler. “Behmen” yaz dimekdür. “Dey” ḳış dimekdür. “Muḫmel” yeşil ḳaṭīfe murāddur. Egerçi luġatde tüyli ve ṣaçaḳlı nesneye dirler.

[1691] Eğer dünyanın gözü ağlarsa onun dudağı güler. Kaderin ayağı topal olursa, onun eli kımıldar.

[1692] Onun lutfuyla Behmen ve Dey, baharın yem yeşil kafasından kadife şapkasını çalarlar.

Maḥṣūl-ı Beyt: Olʿālī-ḳadrüŋ luṭf u iḥsānı mihr ü maḥabbetle sebz-i rebīʿe olan sevdāsından behmen ü dey hemīşe faṣl-ı bahāruŋ tāc-ı muḫmelini giyerler. Behmen ü dey memdūḥuŋ luṭf u iḥsānına bir mertebe dil-bestedürler ki başlarından tāc-ı muḫmeli çıḳarmazlar tā ki maḥabbetinden dūr olmayalar, dimekdür.

یکدرم وار نیاید زر خالص بیرون

گر ضمیرش زر خورشید در آرد بعمل[1693]

33. Yek diremvār ne-y-āyed zer-i ẖāliṣ bīrūn

Ger żamīreş zer-i ẖurşīd der-āred be-ʿamel

"Vār" miṣl ü miḳdār maʿnāsınadur. "Zer-i ẖurşīd" kimyāgerler ıṣṭılāḥıdur. "Ẕer"e şems ve "sīm"e ḳamer taʿbīr iderler. Murād memdūḥuŋ żamīrinde seḫā vü mürüvvet-i vücūddan ġayrı bir fikr olmaduġına işāretdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Zer-i ẖurşīd-i żamīr-i memdūḥ ʿamele gelürse maḥṣūl-ı meʿādin olan zer-i ẖāliṣ bir direm miḳdār müstaḥsen ü maḳbūl olmaz. Yaʿnī memdūḥuŋ bāl-i seḫā-māl-ā-mālı bir mertebe revnaḳ-gīr olmış ki eger anuŋ zer-i ẖurşīdini fiʿle getürürse ʿālemde sīm ü zer miḳdār-ı ẕerre iʿtibār olınmaz, zer-i ẖāliṣ meydānda iken nuḥāsa iʿtibār olınmaduġı gibi. Ve'l-ḥāṣıl memdūḥuŋ żamīri mürüvvet ü seḫāsından nāşī zer-i ẖurşīdin ıẓhār idicek fi'l-ḥāl zer-i ẖāliṣ ʿadem-i muʿteberliginden maḥcūb olup nā-bedīd olur, dimekdür.

آسمان گفت ندانم که حلول از چه نکرد

34. Āsmān goft ne-dānem ki ḥulūl ez-çe ne-kerd

[181b]

صورتش بیشتر از صورت آدم بمحل[1694]

Ṣūreteş bīşter ez-ṣūret-i ādem be-maḥal

Ḳıṭʿalar: "Ḥulūl" duḫūl maʿnāsınadur. Ve bu beytde keʾenne zebān-ı āsumāndan tecāhül-i ʿārif ṭarīḳiyle buyurur ki:

Maḥṣūl-ı Beyt: Mādām ki memdūḥuŋ bu rütbelerde ruḫṣat-ı kāmilesi var, müstaġraḳ-ı baḥr-ı ḥayretüm ki ṣıfat-ı beşeriyeti bu kevn ü mekāna evvelden ḥulūl itmemiş. Yaʿnī āsumān didi

[1693] Eğer onun gönlü güneş altınını bir şekilde dışarı çıkarırsa bir dirhem saf altın kalmaz.

[1694] Felek, onun suretinin neden varlık âlemine çok daha önce gelmediğini bilmiyorum, dedi.

ki: Memdūḥuŋ peyker-i meymenet-eṣeri mādām ki kāffe-i ʿālemiyāndan evvel taṣvīr olup heyʾet-i beşeriyeti var olmışdur, taʿaccüb eylerüm ki bu āna dek sebeb-i tevḳīfi ne idi ki bu kevne gelmeyüp bizi ʿadl ile şādımān eylemedi, dimekdür.

زانکه چون روز ارادت ز جهان سربرزد

صبحدم دولت او زاد شبانگاه ازل[1695]

35. Z'ān ki çün rūz-ı irādet zi-cihān ser ber-zed

Ṣubḥ-dem devlet-i ū zād şebāngāh ezel

"Ufḳ" gök kenārlarına dirler ki maḥall-i maṭlaʿ-ı şems ü fecrdür. "Zād" ṭoġurdı, dimekdür. "Şebāngāh-ı ezel" ezel aḫşamı dimekdür. Murād ezelüŋ muḳaddemi ve ʿademidür, keʾenne ezelüŋ ʿademe mensūb aḫşamını anuŋ devletinüŋ ṣubḥ-demi ṭoġurmış dimek olur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Cānib-i āsumāndan buyurur: Şol sebebden istiġrāb u ḥayretüm ki çünki rūz-ı irādet ufḳdan baş çıḳardı yaʿnī mādām ki meşiyyet ü irādet-i Lem-yezelī ufḳ-ı ʿademden baş çıḳardı ve daḫı mümkinātuŋ vücūda gelmesine irāde-i ezel taʿalluḳ eyledi, henüz memdūḥuŋ devlet-i ṣubḥı şebāngāh-ı ezeli ṭoġurdı. Yaʿnī maʿlūm oldı ki memdūḥuŋ devletinüŋ ṣubḥı ezelüŋ aḫşamını ẓuhūra getürüp aḫşam-ı ezel diyü ismi nā-bedīd iken meydāna getürdi. Pes ḥayretdeyüm ki bu āna dek kendilerinüŋ kevne gelmelerine sebeb-i tevḳīf ne oldı? dimekdür.

زین سخن جوهر فعال برآشفت و بگفت

کای تنگ مایه زفهم رصد علم و عمل[1696]

36. Z'īn süḫan cevher-i faʿʿāl ber-āşüft ü be-goft

K'ey teng-māye zi-fehm-i raṣad-ı ʿilm ü ʿamel

"Cevher-i faʿʿāl" cevher-i fiʿldür. "Faʿʿāl" ism-i fāʿildür. "Ey ʿāmil-i Cevher-i Evvel" taḳdīrindedür. Ve ḥukemā ıṣṭılāḥında Cibrīl ʿaleyhi's-selām ismine dirler. "Teng" yufḳa dimekdür. Murād ḳıllet-i reʾy ü iẕʿāndan kināyedür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Bālāda ẕikri mürūr iden āsumānuŋ kelimāt-ı herzeyātından cevher-i faʿʿāl tehevvür ü müşevveş ü ġażabnāk olup didi ki: Ey raṣad-ı ʿilm ü ʿamel fehminde ḳalīlü'l-

[1695] İlahî irade günü ortaya çıktığı zaman o günün sabahında memduhun devleti, akşamında âlem peyda oldu.

[1696] Bu sözden Cevher-i Faal sinirlendi ve ey ilim ve ameli anlamaktan aciz olan, dedi.

biḍāʿa olan āsumān! Yaʿnī ey fend-i ʿilm ü ʿamelden yufḳa reʾylü ve esrār-ı ḫafiyyenüŋ iẕʿān u idrākinde ʿadem-i dirāyetlü olan āsumān! Şerm itmemeksizin nice bu güftāra zebān dırāz idüp söylersüŋ? Zīrā:

بیم آن بود زخاصیت یکتایی او
که هیولی نپذیرد صور مستقبل[1697]
37. Bīm ān būd zi-ḫāṣıyyet-i yek-tāyī-i ū
Ki heyūlā ne-peẕīred ṣuver-i müstaḳbel

"Yek-tā" miṣli bulınmayan şeyʾe dirler. "Heyūlā" cihān u mā-fīhādan kināyedür. "Müstaḳbel" ḳarşulanacaḳ ve ḳarşu gelecege

[182a]

dirler.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey āsumān! Memdūḥuŋ sebeb-i tevḳīflerin ṣuverāsın bu ḫavf-ı mülāḥaẓa olınur idi ki memdūḥuŋ yek-tā vü bī-şebīh ü naẓīr olduġı ḫāṣṣiyetinden heyūlā gelecek ṣūretleri ḳabūl eylemeye. Yaʿnī ʿālemde ibtidā heyūlā-ṣıfat beşeriyete duḫūl u ḥulūl iden ṣūret eger ṣūret-i memdūḥ olaydı ṣoŋra heyūlā cemīʿ-i peykerleri ṣūret-i memdūh gibi olmalarına ṭālib olup ṣoŋra gelecek ervāḥuŋ ṣūretlerini ḳabūl eylemezdi. Sebeb-i ʿavḳ u teʾḫīri bu idi. Yaʿnī ey āsumān memdūḥuŋ ḫilḳati ʿālemden evvel olup kevne gelmesine sebeb-i teʾḫīr nedür dirseŋ, ol ḳorḳudan idi ki anuŋ yek-tālıḳ ḫāṣṣiyetinden heyūlā olan mümkināt müstaḳbel gelecek ervāḥuŋ ṣūretlerini ḳabūl eylemezdi. Ve'l-ḫāṣıl memdūḥ kāffe-i şāhāndan bī-naẓīr ve cümle ekābir-i ʿālemiyāndan güzīde vü seḫā vü teşmīr olduġından kevne cümlesinden aḳdem sāye-endāz itmiş olaydı, şāyed ki ervāḥ-ı müstaḳbelüŋ ṣūretlerini ḳabūl eylemezler ḫavfı sebebinden ʿālemüŋ heyūlāya ḥulūlı taḳdīm olınup memdūḥuŋ ḥulūlı teʾḫīr olındı, dimekdür. Bu ḫaḳīrüŋ idrāküm bu miḳdārcadur. Kāmil olan ẕevātdan mercūdur ki ḳuṣūrını dāmen-i ʿayb-pūş ile pūşīde buyuralar.

ای تجلی وجود تو جهانگیر بقا
وی تمنای حسود تو عنان گیر اجل[1698]
38. Ey tecellī-i vücūd-ı to cihān-gīr-i beḳā

[1697] Memduhun eşsizliğinden dolayı ilk maddenin gelecek şekilleri kabul etmeyeceğinden korkulur.

[1698] Senin vücudunun tecellisi sonsuzluk fatihidir. Senin hasetçinin arzusu ecelin dizginini tutmaktır.

V’ey temennī-i ḥasūd-ı to ʿinān-gīr-i ecel

“Ey” ḫiṭābıdur memdūḥuŋ.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey memdūḥu’ṣ-ṣıfāt! Tecellī-i vücūduŋ cihān-gīr-i beḳādur. Yaʿnī beḳā cihān-gīrlikde vücūduŋ tecellī-i ẓuhūr eylemişdür tā ki cihān-gīrligüŋ beḳāsı fenā bulmaḳdan maṣūn u maḥfūẓ ola. Ve daḫı Ey ẕāt! Ḥasūduŋ temennāsı ʿinān-gīr-i eceldür. Yaʿnī ḥasūd cāh u devletüŋ bu mertebe maḳām-ı ʿulyāya varduġın göricek ve daḫı vücūd-ı bih-būduŋ tecellīsini cihān-gīr-i beḳā olduġını ruʾyet idicek çāresin bulmayup żarūrī ʿinān-gīr-i eceli temennā eylemişdür tā ki helāk olup derd-i ḥasedden ḫalāṣ ola, dimekdür.

صفوت ذهن تو صراف مطالب چو دلیل

جودت لفظ تو کشاف دقایق چو مثل[1699]

39. Ṣafvet-i ẕihn-i to ṣarrāf-ı meṭālib çü delīl

Cevdet-i lafẓ-ı to keşşāf-ı daḳāyıḳ çü meṯel

“Ṣafvet” ṣāfīlik maʿnāsınadur. “Meṭālib” ṭālibüŋ maṭlūbı içün olan daʿvādan ki muḥtāc-ı delīldür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ṣafvet-i ẕihnüŋ ve fehm-i pāk u ṭabʿ u idrāküŋ bir mertebe ṣāf u müstaḳīmdür ki meṭālib ü mesāʾilüŋ nīk ü bed ve ṣaḥīḥ ü saḳīmüŋ delīl gibi teşḫīṣ ü temyīz eyler. Ḥāṣılı meṭālibüŋ ṣaḥīḥ olduġı fāsid olmasından nitekim delīl-i temyīz ü ẓāhire iḫrāc eylerse

[182b]

keẕālik ẕihn-i pāküŋ bir ṣarrāf-ı daḳīḳa-bīndür ki ol meṭālibi ṣıḥḥate iḫrāc eyler. Ve daḫı cevdet-i lafẓuŋ keşşāf-ı ḫaḳāyıḳ gibi mesāʾil-i daḳīḳayı īżāḥ u ifṣāḥ eyler. Ve’l-ḥāṣıl ʿilm-i ḫaḳīḳat-i keşşāf nitekim temṯīller ile güşāde iderse keẕālik cevdet-i lafẓuŋ ve ḥüsn-i taḳdīr ü tedbīrüŋ daḳāyıḳ u mezāyāyı öyle keşf eyler, dimekdür.

تا گرفته زسخای تو جواهر دارو

جود حاتم شده در دیدهٔ امید سبل[1700]

40. Tā girifte zi-seḫā-yı to cevāhir dār u

[1699] Senin zihninin saflığı bir rehber gibi arzuların sarrafıdır. Senin sözünün hoşluğu atasözü gibi gibi ince noktaların keşf edicisidir.

[1700] Senin cömertliğinden cevher ilaç tutmaya başladığından beri Hatem’in cömertliği, ümit gözüne hastalık olmuştur.

Cūd-ı Ḫātem şode der-dīde-i ümmīd sebel

"Tā" itbidāʿ-ı ġāyet içündür. "Sebel" bi't-taḥrīk marīż olan dīdenüŋ kirpiklerinde vāḳıʿ olan ḳurumış iriŋdür, Türkīde çimla taʿbīr iderler.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ẕāt! Ol vaḳtden berü ki seḫā[1701] vü keremüŋden küḥlü'l-cevāhir muʿtād ideliden berü ve ḫātemüŋ cūd ve dīde-i ümīdde sebel olmışdur. Ve'l-ḥāṣıl keremüŋ bir mertebe ḫalḳa mebẕūldür ki ümīdüŋ iltimāsa iḥtiyācı ḳalmayup keʾenne cūd-ı Ḫātem aŋa mirāż oldı. Ve anuŋ ile maʿān nā-bīnā oldılar, dimekdür.

لب اعدای تو سیراب بود شام و سحر

لیک از ان آب حوضش دل و شریان[1702]

41. Leb-i aʿdā-yı to sīr-āb buved şām ü seḥer

Līk ez-ān āb ki ḥavżeş dil ü şiryān cedvel

"Şiryān" şīn-i muʿceme ve sükūn-ı rā-yı mühmele ile "şerāyīn"üŋ müfredidür. Şerāyīn ḳalbden bedene müteferriḳ olan ʿurūḳ-ı nābıżaya dirler. Yaʿnī yürege ulaşur bir kiçirek mütehārrik ṭamardur ki yürek ṭamarı dirler. Cemʿi "şerāyīn" gelür. Cedvel būstānlar ırmaḳlarına dirler. Murād ḫūn-ı dildür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey Şāh! Düşmen-i salṭanat u şevketüŋ lebi şām u seḥer hemvāre sīr-āb olmaḳdadur. Lākin bir ṭarīḳile sīr-āb olmaḳdadur ki ol ābuŋ ḥavżı ḳalbi vü cedveli şiryānıdur. Yaʿnī leb-i aʿdā sīr-āb olmaḳdadur. Līkin kendi ḫūn-ı diliyle sīr-āb olmaḳdadur, dimekdür.

چون دماغ فلک از صیت تو مختل گردد

عیسی از مهر نشاید که کند دفع خلل[1703]

42. Çün dimāġ-ı felek ez-şıyt-ı to muḫtel gerded

ʿĪsī ez-mihr ne-şāyed ki koned defʿ-i ḫalel

[1701] Derkenar: Seḫā ü keremüŋden cevāhir-i ṭabīʿa dārını ḥāṣıl eyledi Seḫā-yı Ḫātem. Dīde-i ümīdde sebel vāḳıʿ oldı yaʿnī dīde-i ümīd seng-i ṣaḥīḥdür.

[1702] Senin düşmanlarının dudağı gece gündüz sulanmaktadır ama havuzu yürek ve kanalı damar olan bir sudan.

[1703] Feleğin beyni senin şöhretinden harap olduğundan beri İsa güneşin yüzünden bu eksikliği kaldıramaz.

“Muḫtel” ism-i mefʿūldür. İḫtilāṭ olınmış maʿnāsınadur. “Mihr” maḥabbet ü şefḳat dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey Şāh! Çünkim dimāġ-ı felek senüñ ṣıyt u āvāzuŋdan muḫtel ola, layıḳ degildür ki ʿĪsā ʿaleyhi’s-selām mihrden ḫalelini defʿ ide. Yaʿnī çünkim ṭanṭanā-i devletüŋden dimāġ-ı felek ḫalel-peẕīr ola, Ḥażret-i ʿĪsā kemāl-i mihr ü şefḳatinden felek-i nā-be-kāruŋ ṣadāına ʿilāc itmesi lāyıḳ u şāyeste degildür. Zīrā bülendī-i eyvān-ı şevketüŋ felekden efzūnterdür, dimekdür.

گر جعل درد سر از رایحهٔ گل یابد

بلبل از بهر مداواش نساید صندل[1704]

43. Ger caʿal derd-i ser ez-rāyiḥa-i gül yābed

Bülbül ez-behr-i müdāvāş ne-sāyed ṣandal

“Caʿal” boḳ böcegine dirler ki ol rāyiḥa-i necāsetden ġayrı bir ḳoḳu

[183a]

istişmām eylese fi’l-ḥāl geberir. “Müdāvā” devā vü ʿilāc dimekdür. “Ṣandal” ṣandal yaġına dirler ki baş aġrısiçün ḫoş devādur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Eger caʿal-ı nā-pāk rāyiḥa-i gülden vird-i sırra giriftār olsa bülbül aŋa ʿilāc itmek ārzūsıyla ṣandal ezmez. Yaʿnī ey şāh! Būy-ı gülden caʿal derd-i ser peydā eyledükde bülbül ṣandal ezüp ʿilāc eylemek münāsib ise keẕālik senüŋ ṣıyt u āvāzuŋdan dimāġ-ı felege ıżṭırāb ve derd-i ser muḫtel olıcaḳ aŋa ʿilāc itmek ʿĪsā lāyıḳ degildür. “Caʿal”den murād felekdür. “Bülbül”den murād ʿĪsā ʿaleyhi’s-selāmdur.

جمله هم سنگ گهرهای دل و طبع منست

این جواهر که فشاند کف جودت بامل[1705]

44. Cümle hem-seng-i güherhā-yı dil ü ṭabʿ-ı menest

Īn cevāhir ki feşāned kef-i cūdet be-emel

Ḳıṭʿa: “Hem-seng” ḳıymetde berāber olan şeyʾe dirler.

[1704] Eğer bokböceğinin gül kokusundan başı ağrırsa bülbül onun tedavisi için başına sandal yağını sürmez.

[1705] Senin cömertliğin avucunun arzu üzerine saçtığı mücevherler, benim gönlüm ve tabiatimin incileri ile eşit değerdedir.

Maḥṣūl-ı Beyt: Bu cevāhir-i iḥsānı ki senüŋ kef-i cūduŋ emele niṣār eyler, cümlesi benüm dil ü ṭabʿum zādeleri olan güher-i maʿānīnüŋ hem-sengidür. Yaʿnī erbāb-ı recāya niṣār eyledigüŋ cevāhir-i iḥsān benüm ṭabʿumda olan güher-i maʿānī cinsindendür. Pes:

فاش گویم نکنم شرم همانست که کرد

اشتیاق کف تو صورت نوعیش بدل[1706]

45. Fāş güyem ne-konem şerm hemānest ki kerd

İştiyāḳ-ı kef-i to ṣūret-i nev-ʿayş-ı bedel

Maḥṣūl-ı Beyt: Pes āşikāre idüp ḥicāb eylememeksizin söylerüm. Beŋzer ki kefüŋden erbāb-ı iḥtiyāca niṣār olan cevherler senüŋ kefüŋe iştiyāḳı ġalebesi sebebinden ol maʿnālaruŋ ṣüret-i nevʿīsini tebdīl eyledi. Yaʿnī senüŋ kefüŋ iştiyāḳından güher-i maʿnālarum cevāhir oldı. Yoḫsa anlar aṣlında dil ü ṭabʿumda olan cevāhir-i maʿnā idi, dimekdür.

لوحش الله ز سبک سیر سمند تو که هست

دودمان کسل از شوخی او مستأصل[1707]

46. Levḥaşallāh zi-sebük-seyr-i semend-i to ki hest

Dūdmān-ı kesel ez-şūḫī-i ū müstaʿṣal

“Levḥaşallāh” ʿArab Allāh aŋa yaramaz göz degürmesün ve aŋa vaḥşet virmeyüp anı ḥıfẓ u emānında maṣūn eylesün yerinde istiʿmāl iderler. “Dūdmān” ḳabīle maʿnāsındadur. “Müsteʿṣal” mīm ve sin’üŋ żamme ve tā ve hemzenüŋ sükūnı ve ṣād ve lām ile ism-i mefʿūldür. Maʿnāsı kökinden ḳoparılmış ve ẕātında maḳṭūʿ olmış, dimekdür. Ve beytden çend beyt memdūḥuŋ esb-i ṣabā-reftāruŋ medḥidüp buyurur ki:

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey memdūḥu’ṣ-ṣıfāt! Esb-i ṣabā-reftār olan semendüŋi Ḥaḳ āfāt u beliyye ve dīde-i bed-naẓardan maṣūn eylesün ki ol semend-i sebük-seyr dūdmān-ı keseli bīḫinden ḫarāb u nā-bedīd eyledi. Yaʿnī semend-i berḳ-reftāruŋ Ḥaḳ yaramaz gözinden ḥıfẓ eylesün ki kemāl-i şūḫluḳ ve tīz-reftārlıġından tenbellik ḳabāʾilin temelinden ḳoparup

[183b]

[1706] Senin cömert avucunun şevkinden manaların suretini değiştirdiğini açıkça söylerim ve utanmam.

[1707] Maşallah senin atın hızlı gidişine ki onun şuhluğundan tenbellik hanedanı kökünden yok olmuştur.

ḫarāb eylemişdür. “Kesel” durġunluġa dirler. Pes ey ẕāt! Semend-i berḳāsāŋı Ḥaḳ emīn eylesün. Zīrā ol esb bir mertebe çāpük-reftārdur ki kesel didükleri keyfiyeti ʿālemde gökden ḳoparup āṯār-ı keseli bıraḳmamışdur, dimekdür.

قطره ها كش دم رفتن چكد ازپيشاني

شبنم آساش نشيند كه رجعت بكفل[1708]

47. Ḳaṭrehā keş dem-i reften çeked ez-pīşānī

Şebnem-āsāş nişīned ki rücūʿet be-kefel

“Kefel” at saġrısına dirler.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey memdūḥ! Semend-i serīʿü’s-seyyār ve esb-i ṣabā-reftāruŋ bir ḫink[1709]-i ʿadīmü’n-naẓīrdür ki hengām-ı şitābīde pişānından ḳaṭarāt-ı ʿaraḳ ṭamlarken zemīne düşmege vaḳt ḳalmayup maḥalline varup rücūʿı vaḳtinde şeb-nem gibi ṣagrısına ḳarār eyler. Yaʿnī ol semend bir mertebe tīz-revdür ki cevelān idüp bir maḥalle varmaġa ḳaṣd eyledükde giderken alnından düşen ḳaṭarāt-ı ḫoy yere inmezden evvel maḥall-i maḳṣūda varup rücūʿı vaḳtinde ṣaġrısına düşmege ancaḳ irişe, dimekdür.

سكنات قدم از شوخى او نامعلوم

حركات فلک از سرعت او مستعمل[1710]

48. Sekenāt-ı ḳadem ez-şūḫī-i ū nā-maʿlūm

Ḥarekāt-ı felek ez-sürʿat-i ū müstaʿmel

“Sekenāt” sākinlik dimekdür. “Nā-maʿlūm” “nā” nefy-i cinsiyet içündür. Maʿlūm ism-i mefʿūldür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ol esb-i pür cünbüşüŋ kemāl-i şūḫluḳ ve rindliginden ḳademinde olan keyfiyet-i sekenātı nā-maʿmūl oldı. Yaʿnī ayaḳlarında āṯār-ı sükūnet vāḳıʿ iken ṭurduġı yere bir gün şūḫluḳ eyler ki görenler sükūnına ʿamel ü iʿtibār itmeyüp cünbiş-i reftārda ṣanılur. Ve daḫı ḥarekāt-ı felek anuŋ sürʿat-ı berḳāsāsından müstaʿmeldür. Yaʿnī sürʿati bir

[1708] Gidiş yolunda alnından akan ter damlaları dönüş yolunda çiğ gibi kalçasına düşer.

[1709] Derkenar: “Ḫink” kesr-i ḫā ile boz at dimekdür.

[1710] Onun şuhluğundan ayaklarındaki sakinlik olağan dışıdır. Onun hızına göre feleğin hareketleri yavaş kalır.

pāyededür ki ḥarekāt-ı felek anuŋ sürʿatine nisbet müstaʿmeldür. Nitekim sāʾir atlar ʿindinde sürʿat-ı ḥimār müstaʿmeldür.

گر سر خصم تو بندند بپایش دم نزع

تا قیامت بگلویش نرسد دست اجل[1711]

49. Ger ser-i ḫaṣm-ı to bendend be-pāyeş dem-i nezʿ

Tā ḳıyāmet be-gelūyeş ne-resed dest-i ecel

"Nezʿ" ḥayātından bir nefes ḳalmışa dirler. "Gelū" boġaz maʿnāsınadur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ẕāt! Ol esb-i āteş-efşānuŋ bir derecelerde küreng-reftār-ı āhengdür ki ḫaṣmuŋ ḥālet-i nezʿde iken başını anuŋ pāyine baġlasalar heyhāt ki dem-i ḳıyāmete dek ol ḫaṣmuŋ gelūsına dest-i ecel irişe. Yaʿnī ser-i ḫaṣmı olan esbüŋ pāyine bend eyleseler anı ol ḳadar alup ḳaçar ki melekü'l-mevt yüz biŋ sürʿatle aŋa irişüp ḳabż-ı rūḥ itmege tāb-āver olamaz. Līkin yalan olursa bu ḳadar olur. Min-baʿd bundan ziyāde kiẕb dimege ḳudretüm vardur dir kimse var ise **min-külli'l-vucūh keẕẕāb**[1712]dur.

درعنان گردش او تا کرهٔ نار و هوا

طی شود دائره بر دائره مانند بصل[1713]

50. Der-ʿinān-ı gerdiş-i ū tā küre-i nār-ı hevā

Ṭayy şeved dāʾire-ber-dāʾire mānend-i baṣal

[184a]

"Baṣal" ṣoġan dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ol esb-i zūr-āverüŋ şiddet-i ʿinānı gerdişi ve döndürilişinden küre-i hevā ve küre-i nāra varınca mānend-i baṣal dāʾire-ber-dāʾire dönerek ve ṭolaşaraḳ ṭay olur. Yaʿnī ol esb-i berḳ-reftār ṭoġrı ḥareket ü cünbiş iderken bir uġurdan dizgin döndürilüp çevirilse anuŋ dönmesinden ḥāṣıl olan hevānuŋ zūrı diyü bād ve gird-bād gibi dāʾire-ber-dāʾire olup çıḳar gider, dimekdür. Ve daḫı bu maḥalde memdūḥuŋ raḫşına müteʿalliḳa olan ebyāt tamām oldı. Bundan ṣoŋra ʿUrfīvārī faḫriyedür.

[1711] Eğer senin düşmanın başını atının ayağına bağlarlarsa ecel eli kıyamete kadar onu yakalayamaz.

[1712] Her yönden yalancıdır.

[1713] Onun dizgininin dönüşünden ateş feleğine kadar soğan halkası gibi tabaka tabaka geçilir.

داورا داوریت هست اشارت فرما

تا بساید فلک از بهر صداعت صندل[1714]

51. Dāverā dāveriyet hest işāret-fermā

Tā be-sāyed felek ez-behr-i ṣudāʿet ṣandal

"Dāver" ḥükm idici pādişāha dirler. Ve daḫı dāverüŋ arasında olan "elif" ḥarf-i nidādur. "Be-sāyed" ezsün. "Ṣandal" bālāda ẕikri geçdi, ṣandal yaġına dirler. "Ṣudāʿ" baş aġrısına dirler. Ḥarf-i tā'sı muḫāṭabun ʿaleyhdür. Ve bu beytde keʾenne ricāl-i devlet ve ʿayān-ı memleket ve vükelā-yı salṭanat ve kāffe-i ahālī-i şehr ʿUrfī'den ʿacz getürüp bī-ḥużūrluḳlarından memdūḥa ʿarż-ı ḥāl iderek buyurur ki:

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey dāver! Bir ḥükme ve emrüŋe müteʿallıḳ maṣlaḥatumuz vardur. Kerem ü luṭfuŋuzdan ibtidā emr ü işāret buyur ki felek ṣadāŋuz içün ṣandal ezsün. Yaʿnī ḥükm ü fayṣaluŋuza muḥtāc bir daʿvāmuz vardur. İbtidā felege emr buyuruŋ, ṣandal ezüp müheyyā eylesün. Zīrā ʿarż-ı ḥācāt itmemüzden mübārek başuŋuzı aġrıtsaḳ gerekdür, dimekdür.

داد یک شهر ز عرفی بستان کین مغرور

کبرو نازش نه باندازهٔ قدرست و محل[1715]

52. Dād-ı yek-şehr zi-ʿUrfī be-sitān k'īn maġrūr

Kibr ü nāzeş ne be-endāze-i ḳadrest ü maḥal

"Dād" ʿadl dimekdür. Beyt-i sābıḳuŋ mezāyāsı üzere ahālī-i belde cānibinden şekvā ṭarīḳiyle buyurur ki:

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ẕāt-ı ẕü'l-kerem tamāmen bir şehr ḫalḳınuŋ dādını ʿUrfī'den aḫẕ eyle ki bu maġrūruŋ kibr ü nāzı endāze-i ḳadr ü maḥal ile degildür. Yaʿnī kibr ü nāzı kendi miḳdār u ḥaddine göre degildür. Efʿāli ḥadden efzūn olmaġla bütün bir şehr ḫalḳına eziyet ve güç eylemekdedür. Pes andan dādumuzı ve öcümüzi alıvirmeŋ içün dād-ḫˇāhlıġa geldüŋ, dimekdür.

پرغروری است که تا من در مدحت نزدم

[1714] Ey hükümdar hükümdarlık sendedir bir işaret eyle ki felek baş ağırısı için sandal yağı öğütsün.

[1715] Bir şehrin hakkını Urfi'den geri al ki bu bencilin kibri ve nazı onun kadri ve kıymetine göre değildir.

این گمان داشت که دورانش نیاورد بدل[1716]

53. Pür-ġurūrī est ki tā men der-midḥat ne-zedem

Īn gümān dāşt ki devrāneş ne-y-āverd bedel

Maḥṣūl-ı Beyt: Beyt-i evvelī şekvāsını pīş iderek cānib-i şākīlerden buyurur ki: ʿUrfī bir maġrūr ve derece-i ḥadden vaḳūrluḳla dir ki: Ey pādişāh-ı zemīn ü zamān tā kim men senüŋ der-i midḥatüŋi daḳ eylemezden ẓann eylerüm ki devrān bu kevn ü mekāna baŋa miṣl ü mānend getürmemiş diyü kendine

[184b]

pāye virüp ʿālemde ġurūr itmekdedür. Yaʿnī ben senüŋ midḥat u sitāyişüŋi kendime ṣanʿat idinmezden aḳdem cihāna miṣli gelmiş fikriyle ve daḫı senüŋ sitāyişgerligüŋde cevāhir-i maʿnā niṣār eylenmezden evvel ẓann eyler ki bu ʿāleme mānendi gelmemiş mülāḥaẓasıyla kendine ġurūr getürüp sāʾir ehl-i süḫanı rencīde-ḫāṭır itmekden ḫālī degildür, dimekdür.

نیم تحسین مکن ار گوید صد بیت بلند

که دماغش شده از حسن طبیعت مختل[1717]

54. Nīm taḥsīn me-kon er gūyed ṣad-beyt-i bülend

Ki dimāġeş şode ez-ḥüsn-i ṭabīʿat muḫtell

Mışrāʿ-ı evvelīde vāḳıʿ "me-kon" memdūḥa ḫiṭābdur. Keʾenne yine şekvā ṭarīḳiyle dirler ki:

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey memdūḥ! ʿUrfī eger ṣad beyt-i bülend söylerse aŋa nīm-taḥsīn eyleme. Zīrā ḥüsn-i ṭabīʿatından dimāġı muḫtel olmışdur. Yaʿnī ʿUrfī ḥüsn-i ṭabīʿatüm vardur diyü ġurūrından muḫtelü'd-dimāġ olmaġın taḥsīne sezāvār u pesende vü şāyeste yüz beyt-i siḥr-āṣār söylerse daḫı anı nim-taḥsīn eyleme ki ziyāde ḫod-pesend olup ġurūrından yine dergāhında cāy-ı iḳāmet ḳılmaz, dimekdür.

هر سر مویش اگر باز شکافی بخرد

[1716] Şöyle bir mağrur adamdır ki ben övgü kapısını çalmadan önce feleğin ona bir denk bulamadığını zannediyordu.

[1717] Yüz uzun beyt söylese biraz bile övme. Çünkü onun beyni tabiatının güzelliğinden bozulmuştur.

سومناتیست که چیده است در اولات و هبل[1718]

55. Her ser-i müyeş eger bāz-şikāfī be-ḫıred

Sümnātīst ki çīdest der-ū Lāt u Hübel

"Bāz şikāfī" ḫiṭābdur memdūḥa. Yaʿnī ḳıllarını yarsın, dimekdür. "Sūmenāt" Hind'de baʿżı büt-ḫāneler ve deyrlere dirler. Ve daḫı meşhūr birinüŋ ismidür. "Lāt, Hubel" Kaʿbe'de bütlerüŋ ismidür ki ḳaṣīdenüŋ bālāsında ẕikr olındı.

Maḥṣūl-ı Beyt: Beyt-i evvelīye rabṭ iderek buyurur ki: Ey memdūḥ! Eger fi'l-meṡel ʿUrfī'nüŋ her bir ser-i müyını ḫıred ile şikāf buyursaŋ içinde Lāt u Hubel'üŋ düşürilmişini ve cemʿiyetini görseŋüz. Yaʿnī ʿUrfī ḥüsn-i ṭabīʿatından her ne ḳadar daḳīḳa-güşā ise de ḫıred ile anuŋ her bir ser-i müyını şikāf buyurursaŋuz kemāl-i ġurūr u kibrinden nāşī içinde Lāt u Hübel ve büt-ḫāne ve seḫḫārlıḳ ve ḫod-bīnlikden ġayrı nesne bulınmaz, dimekdür.

بهر اصل و نسب خویش نویسد بیرون

هرچه خواهد ز نسب نامهٔ ارباب دول[1719]

56. Behr-i aṣl u neseb-i ḫˇīş nüvīsed bīrūn

Herçi ḫˇāhed be-neseb-nāme-i erbāb-ı düvel

"Düvel" selefde olan devletlerden kināyedür. Yine beyt-i evvelīye rabṭ iderek buyurur ki: Ey pādişāh! Erbāb-ı düvel neseb-nāmesinden bedīʿāt u ʿacāʾibātı her ol şeyʾ ki müṭālaʿa idüp oḳurdı ve kendi aṣl u nesebi içün ṭışra çıḳarup yazar. Yaʿnī ʿUrfī-i ʿālī-neseb ve aṣl ṣāḥibi degil kiẕb ü ġurūrından nāşī erbāb-ı düvel neseb-nāmesini tetebbuʿ idüp her ḳanḳı kibāruŋ keyfiyetini pesend eylerse fi'l-ḥāl anı iḫrāc idüp kendi içün neseb-nāmeler tertīb idüp fülān-zāde ve fülān nesebdenüm diyü kendine ġurūr işābet itdürmekdedür, dimekdür.

گوهر افروز رموزست نه دریا و نه کان

57. Gevher-efrūz-ı rumūzest ne deryā vü ne kān

[185a]

حکمت آموز عقول است نه علم و نه عمل[1720]

[1718] Eğer akıl gücü ile her bir kılını incelersen içinde Lat ve Hubel putları dizilmiş Sumenat olduğunu fark edeceksin.

[1719] Kendi aslı ve soyu için devlet erbabının şecerenamesinden istediğini kaleme alır.

[1720] Deniz ve maden değil sırlar incisini parlatandır. İlim ve amel değil akıllara hikmet öğretendir.

Ḥikmet-āmūz-ı ʿuḳūlest ne ʿilm ü ne ʿamel

Bālāda ebyātlara rabṭ iderek şākīler cānibinden şekvā ṭarīḳiyle buyurur ki: Ey ẕāt! ʿUrfī ahālī-i meşhūra bir pāyede kibr ü nāz eyler ki gūyiyā kendileri gevher-ārā vü rumūz-āşinā bir ʿālī-cenābdur. Yoḫsa deryā vü kān degildür. Yaʿnī ḫalḳa dir ki: Ben deryā degilüm ki gevher ü dür ḳaydında olam. Ve daḫı ben kān degilüm ki laʿl ü yāḳūt terbiyesine iştiġāl idem. Ancaḳ gevher-ārā-yı maʿnā ve rumūz-āşinā-yı maḫfīyem diyü ḫalḳa nāz u ġurūr idiyor. Ve daḫı ʿuḳūle hikmet ögredür. Kendisi ʿilm ü ʿamel degildür ki ʿuḳūlden istifāde eyleye. Zīrā ʿilm ü ʿamel ʿuḳūlden müstefāddur. Ve'l-ḥāṣıl sanki kendisi gevher-efrūz-ı rumūz ve hikmet-āmūz-ı ʿuḳūldür ki kibr ü nāzından kāʾināta ṣıġmaz, dimekdür.

گر ببازیچه نهد درکف اندیشه عنان

می نهد غاشیه بر دوش جریر و اخطل[1721]

58. Ger be-bāzīçe nehed der-kef-i endīşe ʿinān

Mīnehed ġāşiye ber-dūş-ı Cerīr ü Aḫṭal

"Ġāşiye"[1722] donanmış at üzerine ḳızıl ve al çuḳadan örtüye dirler ki erkāb olına vaḳt seyiz anı omuzına atar. "Cerīr ü Aḫṭal" ʿArabīde iki şuʿarā-yı faṣīḥü'l-lisānların maḫlaṣlarıdur. Yine bālāya rabṭ iderek buyurur ki:

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey Şāh! ʿUrfī ġurūrından bu daʿvāyı daḫı ider ki fi'l-meṣel bāzīçe vü laṭīfe ṭarīḳiyle kef-i endīşeye ʿinān-ı iḫtiyārın ḳosa yaʿnī esb-i meżāmīn ü maʿnāya binüp ʿinānı bāzīçe ṭarīḳiyle kef-i endīşeye irḫā[1723] eylese ʿArab'dan Cerīr ü Aḫṭal gibi nām-dār şāʿirlere ser-fürū itdürüp düşlerine ġāşiye ḳor. Yaʿnī anları kendine bendvār ġāşiye-dār idüp ḫiẕmetinde ḳullanur, dimekdür.

دعوی همت از شرم کسان در خلوت

بشکند رنگش اگر جامه نباشد مخمل[1724]

59. Daʿvi-i himmet ü ez-şerm-i kesān der-ḫalvet

Be-ş'kened rengeş eger cāme ne-bāşed muḫmel

[1721] Eğer şaka ile fikrin eline dizgin verirse Cerir ve Ahtal'ın omzuna eyer koyar.

[1722] Derkenar: "Ġāşiye" aşlda setr idiciye dirler.

[1723] Derkenar: "İrḫā'" aşağıya şalıvirmek ve şarḳıtmaḳ.

[1724] Halvette himmet iddiasında bulunma, giysi kadifeden olmazsa halktan utanarak yüzünün rengini soldurur.

“Muḫmel” ḳaṭīfeye dirler ve yine ḫaşmān cānibinden teşekkī ṭarīḳiyle buyurur ki:

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey Şāh! ʿUrfī-i nā-bekāruŋ ḥīle-kārlıġından bir eşeri daḫı budur ki daʿvā-yı kerāmet ü himmet eyler ḥālin ki ḫalḳuŋ şerminden reng-i rūyını şikeste vü rīzān eyler. Eger cāme-i melbūsı envāʿ-ı reng-i ḳaṭīfeden olmaz ise yaʿnī ṣūret-i ẓāhirde kendiyi söyletseŋ daʿvā-yı himmet ü velāyet idüp emtiʿa-i dünyā ve kālā-yı cihāndan aʿrāż ṣūretin gösterür. Lākin tenhā kendi ḫalvetlerinde iken mādām ki pūşişi maḫmil olmaya ḫalḳuŋ şermi kendine ʿārıż olup çehresinden rengi envāʿ-ı güne levne tebdīl olaraḳ reng-i rūyı şikeste olmaḳdadur.

Beyt:

Ṣūfiyi Deccālveş eyler ṭarīḳinde ḫurūc
Kendüyi söyletseŋ ammā Mehdī-i devrān çıḳar

[185b]

Ve’l-ḥāṣıl ġurūrından işbu bālāda ẕikr olınan keyfiyet ü aḥvālleriyle mültebisdür diyü memdūḥa ahālī-i şehrden ʿaẓīm pür-teşekkī ḳılmış. Teşekkī tamām olup bundan ṣoŋra yine anlaruŋ cānibinden ṣūret-i tevbe ve itdükleri şikāyetden rücūʿ ve peşīmānlıḳ gösterür.

چه بلا عیب تراشم که حسد کم بادا
مشنو عیب زر دهد هی از سیم دغل[1725]

60. Çe belā ʿayb-terāşem ki ḥased güm-bādā
Me-şinev ʿayb-ı zer-i dehdehī ez-sīm-i deġal

“Çe belā” keşretden kināyedür. Yaʿnī ne çoḳ ʿayb-bīnüm, dimekdür. “Terāş” yoŋmaḳ maʿnāsınadur. Murād ıẓhārdur. “Zer-i dehdehī” on defʿa ḳıl olmış zer-i ḫāliṣe dirler istiʿāre ṭarīḳiyle murād ʿUrfī’dür. “Sīm-i daġal” ḳalb gümüşdür. Bu daḫı istiʿāre ṭarīḳiyle bālāda ḫaşm kendine isnād eylemiş. Pes ḫaşm-ı ʿUrfī keʾenne inṣāfa gelüp ve itdügi ʿamelden pişmān olaraḳ buyurur ki:

Maḥṣūl-ı Beyt: Ne çoḳ ʿayb-bīn ü ḥāsid-i bed-kīnüm ki bu ḥased ʿālemde yoḳ olsun. Yaʿnī ʿUrfī’nüŋ çoḳ ʿaybın arayup ẕem itmekdeyüm ki bu ḥased belāsı yoḳ olsun. Pes ey memdūḥ!

[1725] Ne kadar çok diğerlerinin aybını söylerim kıskançlık yok olsun! Sahte gümüşten saf altının ayıplamasını dinleme.

Zer-i ḫālişüŋ ʿayb u noḳṣānını ḳalb olan sīmden istimāʿ eyleme. Ve'l-ḥāṣıl sīm-i ḳalb nice zer-i ḫālişi ḥasedinden ḳadḥ u ṭarḥ eylemekde ise keẕālik ben daḫı ʿUrfī-i nām-dārı ḥasedümden ʿaybların ṭaleb idüp ẕem idiyorum. Pes benden anuŋ ḥaḳḳında bir alay kelimāt-ı ʿadāvet-nümā şudūr itmiş ise anı istimāʿ eylemeyüŋ, dimekdür.

که چون او بود کنون هست و دگر خواهد بود

اینک آن ماضی و حال اینک و این مستقبل[1726]

61. Ki çün ū būd künūn hest ü diger ḫ̬āhed būd

Īnek ān māżī vü ḥāl īnek ü īn müstaḳbel

"Ki" kim maʿnāsınadur. "Īnek ān māżī" işte selef-i şuʿarānuŋ naẓm eyledükleri şiʿr dimekdür. "Müstaḳbel" bu istiḳbāle gelecek şuʿarānuŋ daḫı ḥālleri işte budur, dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ẕāt! Benüm anuŋ ḥaḳḳında olan hicviyyātı istimāʿ eyleme. Zīrā geçmişde. Yaʿnī şuʿarā-yı selefde ʿUrfī gibi şöhret-şiʿār u nām-dār-ı ehl-i kemāl kim idi? Ve bu ḥālde aŋa bedel kim vardur? Ve daḫı müstaḳbelde kim olsa gerekdür? Yaʿnī selefde ve'l-ḥāletu hāẕihī ve gelecekde ʿUrfī-i şeh-levend ü nām-dār gibi ehl-i kemāl ne gelmiş ve ne ḥāżırda ve ne gelecekde bulınsa gerekdür, dimekdür.

هرکه با او چو عطارد نبود مرد مصاف

صلح و تحسین خوشش آید نه تهور نه جدل[1727]

62. Her ki bā-ū çü ʿUṭārid ne-buved merd-i meṣāf

Ṣulḥ u taḥsīn ḫ̬oşeş āyed ne tehevvür ne cedel

"ʿUṭārid" kevkeb-i ʿUṭārid ki debīr-i felekdür. Pes ʿUrfī ile ʿUṭārid'üŋ vech-i münāsebetleri bu vechiledür ki ʿUṭārid süḫanver ü kātib ü debīr-i felek olduġı gibi ʿUrfī daḫı rū-yı zemīnüŋ süḫanver ü ṣāḥib-kemālidür. Pes ḫaşm-ı meẕkūr cānibinden bālāya rabṭ iderek buyurur ki:

Maḥṣūl-ı Beyt: Her ol kimse ki ʿUrfī-i nām-dār ile ʿUṭārid gibi

[186a]

cidāl u muḳābeleye ḳādir olmaya, ṣulḥ u taḥsīn ü ḫ̬oş-āmed idüp tehevvür ü cidāl eylemesün. Yaʿnī ʿUṭārid ki cemīʿ-i kevākibüŋ müdebbiridür. Yine ʿUrfī ile merd-i maṣāf olamaduġı

[1726] Geçmişte kim onun gibi idi. Şimdi kim var ve gelecekte kim olacak işte bu mazi, işte şu an ve işte gelecek.

[1727] Utarid gibi savaş ehli olmayan biri onunla cesaret ve tartışma yerine barış ve övgüyü tercih eder.

gibi sāʾir ḫalḳdan daḫı her kim merd-i maṣāf ve ḳarşulamaġa ḳādir olmaya, pes tehevvür ü cidāli bir ṭarafa ḳoyup anuŋla ṣulḥ u taḥsīn ü ḫoş-āmedīden ġayrı kelimāt eylemesün, dimekdür.

آنچه ابیات بلند است که از طبعش زاد

انتخابیست ز دیوان سخن بخش ازل[1728]

63. Ānçe ebyāt-ı bülendest ki ez-ṭabʿeş zād

İntiḫābīst zi-dīvān-ı süḫan-baḫş-ı ezel

Maḥṣūl-ı Beyt: Yine bālāya rabṭ iderek buyurur ki: Ol ebyāt-ı bülend ü yek-tā ve ol lüʾlüʾ-i kelimāt-ı bī-hem-tā ki ṭabʿ-ı ʿUrfīʾden ẓāhir ü ṣādır olmışdur. Bir intiḫābdur ki dīvān-ı süḫan-baḫş-ı ezelde intiḫāb u iʿtibār olınmışdur. Yaʿnī ʿUrfīʾnüŋ kelimāt-ı dürr-i yetīmleri ʿālem-i suflīde intiḫāb olınmış rumūzāt degildür. Belki ʿālem-i süḫan-baḫş-ı ezelde güzīde vü intiḫāb olınmış eşʿār-ı ʿadīmüʾl-miṯālleridür. Pes biz anı ṭaʿn itmiş isek daḫı laġviyātdan ġayrı ṣemere elümüze girmez, dimekdür.

آنچه ذرات معانیست که بروی جوشند

همه خورشید شود گر بشناسند محل[1729]

64. V'ān çe ẕerrāt-ı maʿānīst ki ber-vey cūşend

Heme ḫurşīd şeved ger be-şināsend maḥal

Maḥṣūl-ı Beyt: Ve ol ẕerrāt-ı maʿānī ki ʿUrfīʾnüŋ üzerine cūş u ḫurūş eylerler, eger maḥallini idrāk idebilürler ise cümlesi āfitāb-ı ʿālem-tāb olurlar. Yaʿnī dil-i ʿUrfī üzere cevelān u pervāz eyleyen maʿānī ẕerreleri eger Mīr Ebūʾl-Feṯḥ gibi ẕāta şāyeste devletinüŋ ṣenāsı maḥallinde işābet iderler ise ve anlar daḫı işābet itmesini idrāk iderler ise cümlesi ḫurşīdāsā ʿāleme revnaḳ-efzā olurlar idi, dimekdür.

دارد از عزت اصل گهر و ذلت شعر

پای درتحت ثری دست در آغوش زحل[1730]

[1728] Tabiatından doğan uzun beyitlerin hepsi ezelde söz bağışlayanın divanından bir seçmedir.

[1729] Onda coşan mana zerrelerinin hepsi eğer kadri bilinirse güneşe dönüşür.

[1730] Soyunun asaleti ve şiirinin kadrinin bilinmemesinden ayağı toprak altında, elleri Satürn'ün kucağındadır.

65. Dāred ez-ʿizzet-i aṣl-ı güher ü ẕillet-i şiʿr
Pāy der-taḥt-ı ṣerā dest der-āġūş-ı Züḥal

“Ṣerā” yaş ṭopraḳ ve yer altında olan ṭopraḳ.

Maḥṣūl-ı Beyt: ʿUrfī-i rind-meşreb aṣl güherinüŋ ʿizzetinden ve daḫı şiʿr ẕilletinden ayaġı taḥt-ı ṣerāda vāḳıʿ olmış ve illā Zuḥal’de yaʿnī ʿUrfī şeref-i gevher-i ẕātına bināʾen ʿulüvv-i mertebesi bir pāyededür ki meṣelā yedinci āsumānda Zuḥal ile hem-āġūşdur. Şāʿirlik ṭabīʿatından kendilerine lāḥiḳ olan ẕillete bināʾen bir meşhūr-ı ʿālemiyāndur ki ayaġı taḥte’ṣ-ṣerāya dek müstaġraḳ-ı ẕillet ü ḥaḳāret olmışdur. Pes nezd-i ʿuḳalāda āşikārdur ki nesīb ü ḥasīb olanlara güftügūy-ı şiʿr ve nīk ü bed kelimātdan ẕillet irer.

او اگر نام زد ننگ شد از دلت شعر
شعر از عزت او نیک برآید ز ذلل[1731]

66. Ū eger nām-zed-i neng şod ez-ẕillet-i şiʿr
Şiʿr ez-ʿizzet-i ū nīk ber-āyed zi-ẕelel

“Keʾenne” āḫerüŋ zebānından beyān buyururlar ki ʿUrfī-i bālā-pervāz eger ẕillet-i şiʿr ve ḥaḳāret-i naẓm ile nām-zed-i ʿār u nāmūs oldıysa lākin dūdmān-ı şiʿr-i ʿUrfī’nüŋ şeref ü ʿizzetinden ḫoşça ẕillet ü ḥaḳāretden

[186b]

ḫalāṣ olmışdur. Yaʿnī bālāda mesṭūr şuʿarālıḳdan ʿUrfī beyne’n-nas ʿār u ḥicābetle nişānlanmış ve nām-zed olmış. Ammā şiʿrüŋ kendisi ẕillet ü ḥaḳāretden taḫlīṣ-i girībān idüp ʿizzet ü şān bulmışdur. Ve’l-ḥāṣıl şuʿarā-yı selef naẓmuŋ neng ü nāmūsın ʿadem-i dirāyetlerinden nāşī dökmişler idi. Līkin ʿUrfī’nüŋ şeref-i ẕātından şiʿri meşhūr bi’l-benān oldı, dimekdür.

این که در عهد تو عهد جم و کی گر بودي
همه بر خویش فشاندی گهر مدح و غزل[1732]

67. Īn ki der-ʿahd-i to der-ʿahd-i Cem ü Key būdī

[1731] Eğer şiirinin kadrinin bilinmemesinden itibarsızlık adayı olursa şiiri, onun izzetinden güç alarak o alçaklıklardan dışarı çıkar.

[1732] Eğer senin döneminde Cemşit ve Keykkubad olsaydı tüm övgü ve gazel incilerini kendi üzerine saçardın.

Heme ber-ḫˇīş feşāndī güher-i medḥ ü ġazel

“Īn” ʿUrfī’ye işāretdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey memdūḥu’ṣ-ṣıfāt! Senüŋ hengām-ı salṭanatuŋda olan ʿUrfī-i siḥr-āferīn eger Cem vaḳtinde veyāḫūd Keyḳubād vaḳtinde olmaḳ iḥtimāli olaydı, hīç anlara medḥ söylemezdi. Yaʿnī ʿUrfī cevāhir-i kelimātın anlara şāyeste görmeyüp cümle kendi üzerine niṯār eylerdi. Līkin ne çāre ki ʿUrfī sen ʿālī-cenābuŋ ʿaṣrında bulındı, dimekdür.

لله الحمد كه تا قدر تو نشناخت نبود

جوهر بندگیش چون هنرش مستعمل[1733]

68. Lillahi’l-ḥamd ki tā ḳadr-i to ne-ş’nāḫt ne-buved

Cevher-i bendegīş çün hünereş müstaʿmel

“Hüner-i müstaʿmel” şol vaḳt olur ki ehl-i kemāl hünerin bir yerde ıẓhār eyledükde tekrār bir āḫer yerde daḫı ol hüneri iẓhār itmek ḳaydında olur ise ol vaḳt ol hüner-i müstaʿmel olur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ẕāt! Cenāb-ı Kibriyā’ya ḥamd olsun ki ʿUrfī senüŋ ḳadr u ḳıymetüŋ bilmeyince cevher-i ʿubūdiyeti hüner gibi müstaʿmel olmadı. Yaʿnī hüneri gibi cevher-i ʿubūdiyeti hīç ferdüŋ pesendīdesi olmadı. Yaʿnī Allāh’a ḥamd u ṣenā olsun ki senüŋ ḳadrüŋi bilüp saŋa ḳul olmayınca cevher-i ʿubūdiyeti pesendīde-i cihān olmadı. Nitekim hüneri pesendīde-i ʿālem oldı. Zīrā eger cevher-i ʿubūdiyeti hüner gibi pesendīde olmış olaydı, saŋa gelince cevher-i ʿubūdiyeti müstaʿmel olurdı. Ve’l-ḥāṣıl cevher-i ʿubūdiyetüm senden ġayrıya maṣrūf olmaduġına ḥamd ü ṣenā olsun, dimekdür.

شکر طالع کند و چون نبود شکر گذار

آن یک اندیش که چشمش بتو افتاد اول[1734]

69. Şükr-i ṭāliʿ koned ü çün ne-buved şükr-güẕār

Ān yek endīş ki çeşmeş be-to üftād evvel

“Yek endīşe” ʿAcem şol zekī vü ferāsetli ādeme dirler ki mülāḥaẓa ve firāsetde miṣl ü mānendi olmaya.

[1733] Allaha hamdolsun ki senin kadrini bilmeden kölelik cevheri beğenilmedi.

[1734] Bahtından dolayı şükr eder ve nasıl etmesin. Birini düşünün ki gözü ilk seni görmüştür.

Maḥṣūl-ı Beyt: ʿUrfī, ṭāliʿ-i müsāʿidine şükrāne ṭarīḳiyle buyurur ki ey Şāh! ʿUrfī-i siḥr-āferīn ṭāliʿ-i hemvāresine teşekkür ider. Ve nice şükr eylemesün? Ol yek-endīşe ki ibtidā-yı ḫilḳatinde çeşm-i bīnişi saŋa dūş oldı. Yaʿnī ʿUrfī senüŋ gibi maḳādir-şināş u bende-nüvāzuŋ ʿaṣrında ādemden kāʾināta gelüp ibtidā çeşmi ẕāt-ı şerīfine dūş olup meddāḥuŋuz olmaḳ ḥasebiyle bī-iştibāh ṭāliʿ-i müsāʿidine şükr ü ṣenālar eyler. Zīrā senüŋ gibi kāmile bende olmaḳ fikrinde iken müsāʿade-i ṭāliʿ birle

[187a]

endīşesi ber-vech-i merām olınca nice ṭāliʿine şükrāne ḳılmasun? dimekdür.

صله نپذیرد و این حسن طلب نشماري

خود تو دانی که چها کرده بامید امل[1735]

70. Ṣile ne-p'ẕīred ü īn ḥüsn-i ṭaleb ne-ş'mārī

Ḫod to dānī ki çehā kerde be-ümmīd ü emel

"Ṣıle" şiʿr muḳābelesine şāʿire virilen cāʾize vü baḫşişe dirler.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey pādişāh! ʿUrfī ṣıle ḳabūl eylemez. Ve daḫı bunı ḥüsn-i ṭaleb ẓann eylemeyesün. Yaʿnī ʿUrfī "ṣıle ne-peẕīred" didügi maḫṣān ẓarāfetle cāʾize ṭalebinde olduġumı ẓann eylemeyesün. Zīrā kendiŋ raʿnā bilürsüŋ ki ʿUrfī-i bī-pervā ümīd ü recāyı ne mertebelerde terk eyledügini ḫoş bilürsüŋ, dimekdür.

آنکه پروانه قربست نسوزد بنیاز

اوکه عمامهٔ عرشست نیفتد بوحل[1736]

71. Ān ki pervāne-i ḳurbest ne-sūzed be-niyāz

Ū ki ʿimāme-i ʿarşest ne-y-üfted be-vaḥal

"Vaḥal" fetḥateyn ile ilk yaz yaġmurundan ḥāṣıl olan yufḳa ve daḳīḳ çamura dirler.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey Şāh! ʿUrfī'yi cāʾize-ṭalebkāruŋ ẓann eylemesün. Zīrā ol kimse pervāne-i ḳurbetdür. Niyāz ile yanmaz. Yaʿnī senüŋ şemʿ-i ḳurbuŋa pervāne olan ʿUrfī, sāḥa-i taḳarrübden dūr olanlar gibi āteş-i niyāz ile sūḫte olmaz ve ol ki ʿimāme-i ʿarşdur. Vaḥale

[1735] (Urfi) caize kabul etmez ve o yüzden dediklerini güzel talep ifadesi sayma. Ümit ve isteği terkettiğini bilirsin.

[1736] Yakınındaki pervane talep için yanmaz. Arşın sarığı olan, bataklığa düşmez.

düşmez. Yaʿnī ʿulüv mertebede destār-ı ʿarş meṣābesinde olan kil ve vaḥale düşmek cāʾiz degildür. Ve'l-ḥāṣıl ṣıle didükleri inʿām-ı dergāh-ı pādişāha müntesib olmayan şuʿarāya maḫṣūṣdur. Biz şemʿ-i ḳurb pervāneleriyüz. Bizi sāʾir şuʿarā gibi ṣıle ile taṭyīb eylemek münāsib degildür, dimekdür.

صله برهان گدایی و ستایشگریست

بر ستایشگرت این آیه مبادا منزل[1737]

72. Ṣile burhān-ı gedāyī vü sitāyiş-gerīst

Ber-sitāyiş-geret īn āyet me-bādā münzel

"Āyeh" āyet ü nişān dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey şāh! Ṣıle didükleri cāʾize gedālıḳ ve sitāyişgerlik burhānı ve nişānıdur. Yaʿnī cāʾize gedālıġa sitāyişger olanlaruŋ ʿalāmet ü nişānıdur. Yoḫsa saŋa ʿubūdiyet ile sitāyişger olan ʿUrfī ḥaḳḳında bu āyet-i gedāyī nāzil olmasun. Yaʿnī ʿUrfī, pervāne-i şemʿ-i ḳurbet iken sāʾir meddāḥı ve sitāyişi cāʾize içün olan gedā şāʿirlerden olmaḳ āyeti Ḥaḳ'dan dilerüm ki ʿUrfī-i ḫulūṣkāruŋ üzerine nāzil olmasun, dimekdür.

آنچه دادی و دهی گر چه بمعنی صله است

صلهٔ دوستیش باد نه مدح و نه غزل[1738]

73. Ān çe dādī vü dehī gerçi be-maʿnī ṣileest

Ṣile-i dūstīş bād ne medḥ ü ne ġazel

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey şāh! Öteden berü virdügüŋ inʿām u iḥsān ve ḥālā viregeldügüŋ ʿaṭiyye vü iḥsān gerçi maʿnā cihetiyle ṣıledür. Lākin ʿUrfī'ye olʿaṭiyyeŋüz dūstluḳ ve maḥabbetüŋ ṣıle olsun. Yaʿnī ʿUrfī'ye muʿaḫḫar u muḳaddem ve ḥālā ḳaṣīde ḫitāmında eyledigüŋ ʿināyet ü keremüŋ gerçi ḥaḳīḳatde ṣıledür. Līkin Ḥaḳ'dan dilerüm ki sāʾir gedā şāʿir ü meddāḥlara olan medḥ ü ġazel ṣılesi gibi olmayup ṭarafamuza ṣādır olacaḳ inʿām u iḥsānuŋ maḥabbet ü dūstluġına bināʾen

[187b]

[1737] Caize alma, dilencilik ve meddahlık belirtisidir. Seni övene bu ayet nazil olmasın.

[1738] Verdiğin ve vereceğin her ne kadar caize anlamında olsa (bu) medh ve gazelin değil dostluğunun caizesi olsun.

olsun, dimekdür.

قصهٔ مهر و وفا با تو نیارم گفتن

کاین حکایت چو نهایت نپذیرد اول[1739]

74. Ḳıṣṣa-i mihr ü vefā bā-to ne-y-ārem goften

K'īn ḥikāyet çü nihāyet ne-peẕīred evvel

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ʿālī-cenāb! Bu bende-i ṣadāḳat-perverüŋde olan mihr ü vefā ḳıssasını saŋa beyān eylemege ḳādir degilüm. Zīrā bu mihr ü vefā ḳıssası ibtidāsından nihāyet-peẕīr degildür. Yāḫūd bu mihr ü vefāmuŋ nihāyeti olmaduġı gibi ibtidā daḫı ḳabūl eylemez. Pes mihr ü vefāmuŋ ḳıssasın şerḥ ü beyāna nice ḳādir olam. Ve'l-ḥāṣıl bir şeyʾ ki ibtidā vü nihāyet-peẕīr degildür, anı beyāna şürūʿ eylemek ne ṭarīḳile mümkin ola? dimekdür.

گویم از ناصیه اش هر چه نوشته است بخوان

این نگویم که مفصل بشنو یا مجمل[1740]

75. Gūyem ez-nāṣiyeeş herçi nüvişte est be-ḫˇān

İn ne-gūyem ki mufaṣṣal be-şinev yā mücmel

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey Şāh! Dirüm ki ʿUrfī'nüŋ nāṣiyesinde her ne ki yazılmışdur, anı ḳırāʾat buyur ve daḫı anı dimemege mihr ü vefāyı mufaṣṣal yā mücmel diŋle. Yaʿnī ben ḳıssa-i mihr ü vefāyı ḥużūruŋuzda şerḥ ü beyāna ḳādir degilüm. Lākin ẕekā vü ferāsetüŋe hīç nesne pūşīde vü mestūr degildür. Pes benüm ser-nüviştüme naẕar idüp mihr ü vefāyı oḳuyup maʿlūm idinesüŋ, dimekdür.

عرفی افسانه مخوان نوبت دیگر شعرست

گوشهٔ چشم نمودند که تنگ است محل[1741]

76. ʿUrfī efsāne me-ḫˇān nevbet-i dīger şiʿrest

Güşe-i çeşm nümūdend ki tengest maḥal

[1739] Mihr ve Vefa hikâyesini sana söyleyemem. Çünkü bu hikâye başlangıç ve son kabul etmez.

[1740] Alnında her ne yazılı ise oku derim. Ayrıntılı veya özetçe dinle demem.

[1741] Urfi masal anlatma artık diğer şiirin sırasıdır. Göz ucu ile zamanın dar olduğunu ima ettiler.

Ey ʿUrfī! Efsāneleri ḳo ve güftügū ile meclisi bīzār eyleme. Nevbet dīger şuʿarānuŋdur ve maḥall-i tengdür diyü gūşe-i çeşm gösterdiler. Yaʿnī ḳapudan göz ḳıpdılar ki ey ʿUrfī! yeter efsāne oḳuma. Maḥal ü meclis dardur. Zīrā dīger şuʿarā daḫı nev-rūziyyelerin memdūḥuŋ bezmine ʿarż itseler gerekdür, dimekdür.

مدح صاحب نه و حرف خود و این طول کلام

هیچ شرم آیدت از نکتهٔ ما قل و دل[1742]

77. Medḥ-i ṣāḥib ne vü ḥarf-i ḫod u īn ṭūl-ı kelām

Hīç şerm āyedet ez-nükte-i mā ḳalle u delle[1743]

"Ṣāḥib"den murād memdūḥdur. "Ḥarf"den murād kendi faḫriyeleridür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ṣāḥibüŋ medḥ ü ṣenāsını terk eyle ve kendi ḥikāyeŋi ve bu taṭvīl-i kelāmı bir cānibe ḳo. Yaʿnī ey memdūḥı ṣenā ideyüm diyerek ve kendimi ögüneyüm ḥülyāsıyla bu ṭūl u dırāzı terk eyle. Ve daḫı saŋa nükte-i ḫayru'l-kelām "mā ḳalle ve delle"den şerm ü ḥicāb eylemez misüŋ? Ve'l-ḥāṣıl sākit ol ve ḳaṣīdeyi ḫatm eyle, dimekdür.

بدعا رو که اجابت نظرش بر لب تست

گرچه محتاج دعا نامده مسعود ازل[1744]

78. Be-duʿā rev ki icābet naẓareş ber-leb-i tost

Gerçi muḥtāc-ı duʿā ne-āmede mesʿūd-ı ezel

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ʿUrfī! Baʿd-ez-īn revişüŋ duʿā ile olsun. Zīrā icābetüŋ kendisi lebüŋe muntaẓırdur. Yaʿnī icābet-i duʿā ṣādır olsun içün rūz u şeb lebüŋe nigerāndur tā ki ol duʿāyı icābete ḳarīn eyleye. Egerçi ezel mesʿūdı vü ḥucestesi olan ẕāt, duʿāya muḥtāc degil ise yaʿnī memdūḥ muḥtāc-ı duʿā degil ise de deʾb-i

[188a]

şuʿarā olan evāḫir-i ḳaṣīdede duʿāya başla, dimekdür.

[1742] Efendinin övgüsünü yok, kendi sözün, bu uzun kelam hiç az ve manalı olan iyidir nüktesinden utanmıyor musun?

[1743] Hayrü'l-kelam ma kalle ve delle. Sözün en hayırlısı az ve manalı olanıdır.

[1744] Duaya başla (zira) kabul etme senin dudağına göz dikmiştir. Ama ezelden bahtlı olan duaya da muhtaç değildir.

تا ز تحویل حمل خاک زبرجد[1745] گردد

تا ذبول از عمل نامیه ماند مهمل[1746]

79. Tā zi-taḥvīl-i Ĥamel çāk-ı zeberced gerded

Tā ẕübūl ez-ʿamel-i nāmiye mānend mühmel

"Taḥvīl" taġyīr maʿnāsınadur. "Ẕübūl" ṣolmaḳ ve şiddet-i germiyet-i āfitāb ile vāḳıʿ olan ḳuraḳlıġa dirler ki ol vaḳt ḳuvve-i nāmiye nebātātdan zāʾil olur. "Mühmel" ʿamel-mānde dimekdür. "Mühmel" bi'ż-żam luġatde terk olınmış ve ṣol kelām ki ḫilāf-ı müstaʿmel ola. Ve daḫı ṣol ḥarf ki noḳṭası olmaya, ḥarf-i mühmele dirler. Noḳṭası olan muʿceme didükleri gibi.

Maḥṣūl-ı Beyt: ʿUrfī, duʿāya āġāz idüp buyurur ki Şems, Ḥamel'den naḳl ile burc-ı āḫire varup rū-yı zemīn mānend-i zümrüd sebz olana ḳadar yaʿnī eyyām-ı urdībehiştde şems burc-ı Ḥamel'den ḥareket ile bir āḫere gelüp germiyet-i āfitāb ve ḫāṣiyet-i bāran ve şeref-i bād-ı ṣabā teʾṯīriyle rū-yı arż zümürrüd-gūn yeşerene ḳadar ve andan ṣoŋra ḥarāret-i āfitāb ve ʿadem-i bāran u ebrden yine rū-yı zemīn ḥālet-i ẕübūlı kesb idüp nebātda ḳuvve-i nāmiye mühmel olana ḳadar. Ve'l-ḥāṣıl arż-ı cihān gāh yeşerüp ve gāh ḫuşk olup ilā-yevmi'l-ḳıyām bu devr müdām olana ḳadar.

کشتهٔ مزرع بخت بر اید و بنمو

تا بحدیکه چرندش بمیان جدی و حمل[1747]

80. Kişte-i mezraʿa-i baḫt ber-āyed ü be-nümū

Tā be-ḥaddī ki çerendeş be-miyān Cedī vü Ḥamel

"Nümū" neşve-dār u ṭarāvetkār dimekdür. "Çerende" otlayıcı dimekdür. "Cedī" burūcātdan birinüŋ ismidür ki resmi öküz ve buzaġuya beŋzer. Nitekim Ḥamel ḳuzıya beŋzer. Ey bālāda ẕikr olındıġı üzere ilā-yevmi'd-devrān senüŋ baḫt u ṭāliʿüŋ mezraʿınuŋ çayırı neşve-nümā ve ṭarāvet-intimā olsun. Yaʿnī dāʾimā yeşermede olsun. Bir mertebe sebzezār olsun ki "cedī" buzaġusı ve Ḥamel ḳuzısı anda çerende olsunlar. Yaʿnī devlet ü iḳbālüŋ mezraʿası bir

[1745] Derkenar: "Zeberced" envāʿ-ı cevāhirden bir yeşil ḳıymetlü ṭaşdur.

[1746] Hamel burcunun gelmesi ile toprak yeşerdiği zaman ve hayat verici gücün etkisi ile kuraklık kalktığı zaman.

[1747] Baht tarlasının ekini o kadar büyür ki ortasında Cedi ve Hamel burçları orada otlar.

mertebe ṭarāvet-yāb olsun ki nerre-i Ḥamel ve gāv-ı Cedī anda ṭaʿayyüş idüp zindegānīlik eylesünler, dimekdür.

باد خصم تو درون خسته چو در توبه گناه

تو برون تاخته از حلم چو از علم وعمل[1748]

81. Bād ḫaṣm-ı to derūn-ḫaste çü ez-tevbe günāh

To birūn tāḫte ez-ḥilm çü ez-ʿilm ü ʿamel

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey Şāh! Ḫaṣmuŋ derūnı ḫaste olup gün-be-gün cānib-i ʿademe yüz ṭutsun. Tevbeden kināye ān-be-ān maʿdūm olduġı gibi ve daḫı sen maḫż-ı ḥilmüŋden tecessüm ü ẓuhūr olmaḳda ol. Nitekim ʿilmden ʿamel ẓuhūr eylerse yaʿnī ḫaṣm-ı siyāh-derūn ilk yazın şeb-i kūtāh olduġı zevālde olsun. Ve sen kemāl-i ḥilmden ẓuhūr idüp yevmen-fe-yevmen mānend-i āfitāb efzāyiş üzere olasuŋ, dimekdür.

[188b]

30

Bu Ḳaṣīde-i Feraḥ-Fezā Gülistān-ı Cinān Gibi Pür-Ṣafā olduġından Mīr Ebū'l-Feṯḥ'üŋ Pederleri Şāh Ekber Nice Nice Taḥiyyāt u Ṣenālar ile Ol Gülistāndan Dāmen Dāmen Güller İhdā vü Sitāyişler ile Nice Sünbül ü Reyḥān ve Envāʿ-ı Şükūfeleri Ḥużūr-ı Şāha İlḳāʿ İderek Hezār Ẓarāfetle Buyururlar Ki

[fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilün]

نوبهار آمد که افشاند چو حسن یار گل

چون وصال یار ریزد هر خس و هر خار گل[1749]

1. **Nev-bahār āmed ki efşāned çü ḥüsn-i yār gül**

Çün viṣāl-i yār rīzed her ḫas u u her ḫār gül

"Viṣāl-i ʿām" ʿavāma maḫṣūṣ olan viṣāl dimekdür ki ʿavāmuŋ viṣāli sehldür. Zīrā anlar bir ḫārıḳ-ı ʿādeye ṭalebkār olmazlar ki vuṣlatda ʿusret çeke. Ve anlar biri birleriyle hemvāre vuṣlatdurlar. Pes anlaruŋ vuṣlatları bī-ḳıymetdür. Nitekim ehl-i diller ile mülāḳāt u vuṣlat maḫż-ı saʿādetdür. Ve daḫı mıṣrāʿ-ı evvelīde yāruŋ ḥüsnine viṣāl taʿbīri ḫoş yaraşmış.

[1748] Senin düşmanının gönlü hastalanıp an be an yok olsun. birisi gibi. Sen ise ilmden amel ortaya çıktığı gibi sen de hilmle ortaya çık.

[1749] Sevgilinin güzelliği gibi gülü ortaya saçmak için İlkbahar geldi. Sevgilinin vuslatı gibi her bir çerçöp ve dikene gül döker.

Maḥṣūl-ı Beyt: Nev-bahār-ı ḥuceste-dem ve nev-rūz-ı ṣafā-tevʾem yine şol ārzū ile geldi ki ḥüsn-i yār-ı vefā-dār gibi reng-āmīz güller ve şükūfeler īṣār idüp çehre-i ʿālemi rūşen eyleye.
Beyt:

Bahār irdi yine bāġa döşendi natʿ-ı jengārī
Yine sulṭān-ı gül ḳıldı müşerref taḫt-ı gülzārı

Mışdāḳı üzere nev-bahār-ı ʿālemi müzeyyen idüp bir mertebe güller ve şükūfelerüŋ keṣreti cihānı istīʿāb eyledi ki viṣāl-i ʿām gibi kūhsārlarda ḫār u ḫāşāk üzerine bile güller peyda oldı. Yaʿnī viṣāl-ı ʿām ehl-i diller intiḫābı olmaduġı gibi güllerüŋ daḫı teʾṣīr-i feyż-i bahār ile ol ḳadar keṣreti vāḳıʿ oldı ki ʿadem-i iʿtibārdan ayaḳ altında pā-māl oldı, dimekdür.

گلفروشی بود مخصوص دل پر داغ ما
کرد بی عزت بهار آخر بهر بازار گل[1750]

2. Gül-fürūşī būd maḫṣūṣ-ı dil-i pür-dāġ-ı mā
Kerd bī-ʿizzet bahār-ı āḫir be-her bāzār gül

"Gül-fürūşluḳ" ṣanʿatı bizüm pür-dāġ olan dil-i ġam-ḫordemüze maḫṣūṣ iken āḫirü'l-emr bahār her bir bāzārda güli bī-ʿizzet ü bī-ḳıymet eyledi. Yaʿnī evḳāt-ı sāʾirede göŋlümüzde olan dāġ-ı ʿaşḳ güllerini hezār nāz u niyāz ile müşterīye fürūḫt iderken şimdi nev-bahāruŋ gelmesinden güllerüŋ keṣreti bir pāyede oldı ki beyne'n-nās hīç ḳıymeti ve ʿizzeti ḳalmadı, dimekdür.

بسکه طبع کائنات از خرمی آبستن است
بر دماند باد زاه مجرمان بردار گل[1751]

3. Beski ṭabʿ-ı kāʾināt ez-ḫurremī ābisten est
Ber-demāned bād zi-āh-ı mücrimān ber-dār gül

"Ābisten" yüklü ve ḥāmile ve ṭolu maʿnāsınadur. "Demāned" bitürür dimekdür.
Maḥṣūl-ı Beyt: Ṭabʿ-ı kāʾināt āṣār-ı feyż-i bahārdan ol ḳadar sūr u sürūr
[189a]

[1750] Gül satma bizim yaralı gönlümüze mahsustu. Bahar gelerek her pazarda gülü kıymetsiz hale getirdi.

[1751] Feleğin tabiati öyle bir mutluluğa gebedir ki rüzgâr suçluların ahı ile darağacında gül bitirir.

u ḥurremlikden memlū oldı ki ṣabā yeli yerine dār-ı siyāsetde āvīḫte olan mücrimler āhı yelinden bile güller ḥāṣıl olmaḳdadur. Yaʿnī nev-bahārda güllerüŋ güşād olmalarına sebeb bād-ı ṣabā iken şimdi ṭabīʿat-ı kāʾināt bir ḥālet ile ṭolu oldı ki dār-ı siyāsetde mücrimlerüŋ āhı yellerinden bile küller bitürmege başladı, dimekdür.

بعد ازین فیض رنگ آمیزی فصل بهار
خامهٔ نیرنگ ریزد بر در و دیوار گل[1752]

4. Baʿd ez-īn feyż-i reng-āmīzī-i faṣl-ı bahār
Ḫāme-i nīreng rīzed ber-der ü dīvār gül

"Nīreng" dāstān u destān-ḫˇān ve ḥīle vü cāẕūluḳ ve efsūn-ḫˇānlıḳ maʿnāsına daḫı gelür. Pes bu beytüŋ mażmūnından ḳanḳı maʿnāya aḫẕ olınacaġı ehline maʿlūm olur. Mışrāʿ-ı evvelīde reng-āmīz taʿbīri bahāra isnād itmekden murād gün-be-gün çehre-i rū-yı zemīn yeşerüp her rūz reng-i dīger ve semāvāt u hevā her sāʿat levn-i āḫer kesb idüp gāh berrāk ve gāh ebr-i nīsān ile gülle-endāz ḳudretle berrāk olduġın beyāndur. "Der ü dīvār" taʿbīri daḫı şundan kināyedür ki naḳḳāşān dīvārlara güller naḳş iderler. Ve daḫı yıl on iki ay gül ü şükūfeye ʿālem-i ḥasretde iken feyż-i bahār ile gül keşret bulduḳda ṣıbyān u nisvān elinde deste deste güller pejmürde ve der ü dīvārlarda üftāde vü endāḫte olduḳlarına telmīḥdür. Pes buyurur ki: **Maḥṣūl-ı Beyt:** Bundan ṣoŋra reng-āmīz-i kāʾināt olan faṣl-ı bahār feyżi āṣārından güller ol ḳadar keşret buldı ki ḫāme-i nīreng bile der ü dīvāra güller döker. Yaʿnī ḫāme-i efsāne-ḫˇān u dāstān-gūnuŋ güller ile vech-i münāsebeti yoḳ iken bile āṣār-ı feyż-i bahārdan güller bütün ḫalḳ-ı ʿālemi der ü dīvārına güller ṣaçup eşʿār yerine güller naḳş eyler, dimekdür.

از نهال قامت خوبان در این موسم رواست
گر بجای عشوه ریزد در دم رفتار گل[1753]

5. Ez-nihāl-i ḳāmet-i ḫūbān der-īn mevsim revāst
Ger be-cāy-ı ʿişve rīzed der-düm-i reftār gül

Maḥṣūl-ı Beyt: Böyle mevsim-i feraḥ-baḫşāda ḳāmet-i nihāl-i ḫūbāndan düm-i reftārlarında ʿişve vü şīve yerine güller rīzān olursa maḥall-i istiġrāb degildür. Yaʿnī āṣār-ı feyż-i

[1752] Bahar mevsiminin renkli feyzinden etkilenerek sihirbazlık kalemi kapıya duvara gül yağdırır.

[1753] Bu mevsimde güzellerin fidan boyundan işve yerine yolda giderken gül dökülse yeridir.

bahārdan ʿālem-i pür-pāyede sürūr u ṣafā irişdi ki eger ḥālet-i ḫırām u reftārlarında ḫūblaruŋ ʿişve vü şīveleri yerine gül ü reyḥān rīzān olursa lāyıḳdur, dimekdür.

مشهد بخت مرا پژمرده گلبرگی رسید
بسکه از بذل چمن گردید بی مقدار گل[1754]

6. Meşhed-i baḫt-ı me-rā pejmürde gül-bergī resīd
Beski ez-beẕl-i çemen gerdīd bī-miḳdār gül

"Meşhed-i baḫt" baḫt merḳadi dimekdür. Yaʿnī benüm ḫˇābīde ve mānend-i murād olan baḫtuma dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Benüm baḫt-ı ḫˇāb-ālūdemüŋ meşhedi üzerine bile bir gül-berg-i pejmürde irişdi. Ol ḳadar ki çemen-i güli bī-miḳdār u bī-ʿizzet ʿāleme beẕl ü niṯār eyledi. Yaʿnī faṣl-ı bahār feyżi

[189b]

işābetiyle ʿālemi güller iḥāṭa eyledüginden çemen daḫı ol gülleri bir mertebe idüp ol ḳadar beẕl eyledi ki benüm ḫāb-ālūd olan ṭāliʿüm meşhedine bile bir pejmürde gül irişdi. Ve'l-ḥāṣıl baḫtum ol ḳadar dündur ki ʿālem niʿmetde müstaġrak olsa ben āteş-i cūʿ ile iḥrāḳ olmaḳda iken şimdi feyż-i bahār güllere şol mertebe ġınā virüp çemenler beẕl ü niṯār eylediler ki cemīʿ-i zamānda siyeh-baḫtum behre iken meşhedüŋe bir pejmürde gül ḥişşesine irişdi, dimekdür.

در چنین فصلی که از فیض هوای نوبهار
در زمین شوریده میروید زنوک خار گل[1755]

7. Der-çünīn faṣlī ki ez-feyż-i hevā-yı nev-bahār
Der-zemīn-i şūre mīrūyed zi-nevk-i ḫār gül

"Zemīn-i şūre" çoraḳ ve ḳuraḳ ve dikenden ġayrı nebātāt bitmez yere dirler.

[1754] Benim bahtımın mezarına solmuş bir gül yaprağı ulaştı. Öyle ki çimenliğin cömertliğinden dolayı gül kıymetsiz olmuş.

[1755] İlbahar havasının feyzi ile tuzlu yerdeki dikenin ucundan bile gül biter.

Maḥṣūl-ı Beyt: Buncalayın mübārek ü ḫuceste bir faṣldur ki hevā-yı nev-bahār feyżi āṯārından bāġ u bāġçeleri güller dāġ-ber-daġ eyledüginden başḳa şūre yerlerüŋ dikenlerinüŋ uçlarından bile güller biter, dimekdür.

گر چه مستغنی بود عاشق زفیض هر هوا
روید از نور نگاهش در دم دیدار گل[1756]

8. Gerçi müstaġnī buved ʿāşıḳ zi-feyż her hevā
Rūyed ez-nūr-ı nigāheş der-dem-i dīdār gül

"Müstaġnī" iḫtiyācı olmayan kimesneye dirler; ism-i fāʿildür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Egerçi ʿāşıḳ, her bir hevānuŋ feyż ü leṭāfetinden müstaġnī olup, maḥall-i iḫtiyācda degildür. Lākin ʿāşıḳ cemāl-i dīdāra dem-i nigāhında fi'l-ḥāl naẓar-ı nūrından güller biter. Ve'l-ḥāṣıl ʿāşıḳ, cemāl-i maʿşūḳa dem-i nigāhında ḳızarup güller ḥāṣıl olduġı, feyż-i bahārdandur, dimekdür.

شاید ار گلبن صفت بر گلخن از فیض هوا
پرده های عنکبوت انگیزد از هر کار گل[1757]

9. Şāyed er gülbin-ṣıfat ber-külḫan ez-feyż-i hevā
Perdehā-yı ʿankebūt engīzed ez-her kār gül

"ʿ Ankebūt" örümcek böcegine dirler.

Maḥṣūl-ı Beyt: Böyle mevsim-i lāzımu't-tekrīmde hevā-yı nev-bahār feyżi āṯārından gülşen-ṣıfat ḥamām külḫanlarında vāḳıʿ ʿankebūt böcegi perdeleri tül ve ḳıllarından güller ḳoparsa lāyıḳdur. Yaʿnī ʿankebūt ki bahār feyżinden bī-ḫaber ve hemīşe mesken ü meʾvāsı külḫān vesāʾir delikler içinde iken eger bu mevsim-i feraḥ-fezāda perdesi tüllerinden gülşen-ṣıfat güller ṣaçarsa, maḥall-i istiġrāb degildür, dimekdür.

سایه گردد موج زن بی جنبش گل از نسیم
چون کند با این رطوبت سایه بر دیوار گل[1758]

[1756] âşık her ne kadar havanın feyzine kayıtsız olsa da görüşme anında bakışlarının ışığından gül biter.

[1757] Gül, havanın feyzinden fidanlar gibi hamam ocağındaki örümcek perdelerinden güller saçsa yeridir.

[1758] Eğer gül bu rutubet ile duvara gölge bıraksa, rüzgâr estiği zaman gül kıpırdamasa da gölge dalgalanır.

10. Sāye gerded mevc-zen bī-cünbiş gül ez-nesīm
Çün koned bā-īn rüṭūbet sāye ber-dīvār gül

"Rüṭūbet" yaşarmaḳ dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Sāye ḥareket ü mevc urmaġa başlar. Henūz gül nesīmden cünbiş ü ḥarekete gelmezden mādām ki feyż-i rüṭūbetle gül dīvār üzerine sāye bıraġa. Yaʿnī faṣl-ı bahār feyżi eṣeri güllere bir leṭāfet virdi ki gül bu rüṭūbetle dīvārlara sāye bıraḳduḳda ol ḳadar ḥüsn ü leṭāfet kesb ider ki henūz nesīm esmezden ve cünbişe gelmezden yerinde sāye-i

[190a]

gül leṭāfetinden cünbiş ü ḥarekete gelüp mevc urmaġa başlar, dimekdür.

مغز عالم را معطر کرد و بویا میکند
از شمیم خلق داور شمه ای اظهار گل[1759]
11. Maġz-ı ʿālem-rā muʿattar kerd ü būyā mīkoned
Ez-şemīm-i ḫulḳ-ı dāver şemmeī ıẓhār gül

Maḥṣūl-ı Beyt: Nev-bahāruŋ envāʿ-ı güli ve sebzezārı dimāġ-ı ʿālemi muʿaṭṭar u ḫoş-būy eyledi. Bir mertebe ki gūyā aḫlāḳ-ı şöhret-şiʿār-ı āfāḳ olan Şāh Ekber'den bir şemme vü nümūne alup anuŋla ʿālemi ʿıṭrsā eylemiş. Zīrā gülüŋ kendisinde bu derece ḳoḳu ḳande bulınur? dimekdür.

گلشن اقبال و دولت شاه اکبر کز ازل
بوی خلقش کرد از خواب عدم بیدار گل[1760]
12. Gülşen-i iḳbāl ü devlet-i Şāh Ekber k'ez-ezel
Būy-ı ḫulḳeş kerd ez-ḫˇāb-ı ʿadem bīdār gül

Maḥṣūl-ı Beyt: Şāh Ekber'üŋ iḳbāl gülşeni ḫulḳınuŋ būyı idi ki ṣubḥ-ı ezelden güli ḫˇāb-ı ʿademden bīdār idüp ıẓhār eyledi. Yaʿnī būy-ı gül maʿdūm idi. Eger gülşen-i iḳbāl-i Ekber Şāh ḫulḳınuŋ rāyiḥası anı ṣubḥ-ı ezelden ḫˇāb-ı ʿademden bīrūn ḳılmayaydı. Ve'l-ḥāṣıl gül anuŋ aḫlāḳı būyından güşād olup dimāġ-ı ʿālemi muʿaṭṭar eyledi, dimekdür.

[1759] Gül, dünyanın beynini hoş kokulu yaparak Sultanın tabiatının hoş kokusundan bir parça sunar.

[1760] Ekber Şah'ın ikbal ve devletinin gülbahçesinde ezelde yaratılış kokusu gülü yokluk uykusundan uyandırdı.

خلق او گر توبه فرمای گنهکاران شود

از لب تائب دمد هنگام استغفار گل[1761]

13. Ḫulḳ-ı ū ger tevbe fermā-yı günehkārān şeved

Ez-leb-i tāʾib demed hengām-ı istiġfār gül

Maḥṣūl-ı Beyt: Eger memdūḥuŋ ḫulḳ-ı pākizesi ve fāsıḳlaruŋ tevbe itmelerine emr ü fermānları ṣādır olursa bir mertebe aḫlāḳ-ı ḳalb ile tevbekār olurlar ki hengām-ı tevbe vü istiġfārlarında tāʾibler dehānından güller biter, dimek olur. Memdūḥ ġāyetde müṣrib olmaġın medḥiyesini daḫı sāʾir mediyyeler gibi dāʾire-i ḥiẕādan çıḳarmayup hemān ṣūfiyāne reftārla inşā buyurmışlar.

جاه او دید آسمان و چشمهٔ خورشید گفت

بلبلی از باغ ما بگرفته در منقار گل[1762]

14. Cāh-ı ū dīd āsumān u çeşme-i ḫurşīd goft

Bülbülī ez-bāġ-ı mā be-g'rifte der-minḳār gül

"Āsumān"dan murād bülbül-i cāh-ı memdūḥdur. Keẕālik çeşme-i ḫurşīd ol bāġ-ı güli ittiḫāẕ buyurup beyān iderler ki:

Maḥṣūl-ı Beyt: Memdūḥuŋ cāh u celāli ve şevket-i maʿālī-ʿünvānı āsumānı ve çeşme-i ḫurşīd ruʾyet idince anlaruŋ şānlarında didi ki: İşbu manẓūr-ı dīde-i şevketüm olan āsumān bāġumuzdan bir bülbüldür ki minḳārına gül ṭutmışdur. Yaʿnī memdūḥuŋ cāh-ı ʿaẓametinde bir mertebedür ki āsumānı göricek didi ki: İşte bizüm bāġumuzdan bir bülbüldür ki minḳārına gül ṭutup firār eylemişdür, dimekdür.

گر نسیم باد لطف او وزد در صحن دیر

بردمد مانند شاخ از رشتهٔ زنار گل[1763]

15. Ger nesīm bād-ı luṭf-ı ū vezed der-ṣaḥn-ı deyr

Ber-demed mānend-i ṣāḫ ez-rişte-i zünnār gül

[1761] Onun yaratılışı eğer günahkarlara tövbe etmeyi emrederse tüm tövbekarların ağzından istiğfar zamanı gül biter.

[1762] Onun ihtişamını gökyüzü ve güneş pınarı gördü. Bizim bahçemizden bir bülbül gagasına gül almıştır, dedi.

[1763] Onun ihsan rüzgârı manastırın avlusuna yumuşakça eserse zünnar kemerinden gül çıkar.

Maḥṣūl-ı Beyt: Memdūḥuŋ luṭf u iḥsānı bāġından eger nesīm cānib-i ṣaḥn-ı deyre esüp ol maḥalli meşmūm eylerse āṣār-ı feyżinden deyr-i meẕkūr ol ḳadar ḥüsn-i rüṭūbet eyler ki rişte-i zünnārından mānend-i şāḫ güller bitüp zünnārlarda aṣlā kerāhiyet ḳalmaz,

[190b]

dimekdür.

جوهر اول طلب كرد از ضمير او گلي

مهر و مه را پای بر سر زد كه هان بردار گل[1764]

16. Cevher-i Evvel ṭaleb kerd ez-żamīr-i ū gülī

Mihr ü meh-rā pāy ber-ser zed ki hān ber-dār gül

"Cevher-i Evvel" muḳaddemā ḳaṣīdelerde ẕikri geçmişdür ki ıṣṭılāḥāt-ı ḥukemāda Cibrīl'e dirler. Ve daḫı ʿaḳl-ı evvel ve ʿaḳl-ı ʿāşir daḫı dirler. "Pāy ber-ser zed" taʿbīri ġafletden īḳāẓ eylemekden kināye. "Hān" ḥarf-i nidādur. ʿArabīde "elā" maʿnāsına āgāh ol, dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Cevher-i Evvel memdūḥuŋ żamīr-i münīrinden bir gül ṭaleb eyledi. Yaʿnī memdūḥuŋ derūnı gülistānı cinān gibi bir gül ü reyḥān olduġın Cevher-i Evvel göricek żamīrinden bir gül ṭaleb eyledi. Pes anda ol ḳadar güllerüŋ keşretini gördi ki hemān ġafletden īḳāẓ eylemek içün ser-i mihr ü māha ayaḳ depdi ki ne ṭurursuz? Bu gülistāndan güller düşürüŋ ve ḳaldıruŋ didi, dimekdür.

در گلستانی كه باد لطف او جان پرور است

از دم عیسی شود پژمرده و بیمار گل[1765]

17. Der-gülistānī ki bād-ı luṭf-ı ū cān-perverest

Ez-dem-i ʿĪsā şeved pejmürde vü bīmār gül

Maḥṣūl-ı Beyt: Bir gülistānda ki anuŋ luṭf u ʿināyeti bādı cān-perver ola yaʿnī bir gülistānuŋ şükūfelerini ki anuŋ luṭfın rūzgārı esüp anları perverde eyleye bir mertebe leṭāfet ü ẓarāfet kesb iderler ki şoŋra ol gülistāna dem-i ʿĪsā irse, ol güller şiddet-i bürūdetine tāb-āver olamayup pejmürde vü bīmār olurlar. Bu beyt ḥaḳḳında baʿżılar didiler ki memdūḥı istihzā

[1764] Cebrail, onun gönlünden bir gül almayı istedi. Güneş ile ayı bir gül alın diye ikaz etti.

[1765] Onun ihsan rüzgârının canı besleyici olduğu gül bahçesinde, gül İsa'nın nefesinden perişan ve hasta olur.

mertebesine varınca medḥ eylemiş. Lākin faḳīre ḳalsa maḥall-i ʿulüvdür. Ve daḫı dem-i ʿĪsā m.[1766] mevtāları iḥyā iderdi. Şükūfe vü nebātāt ile iḫtilāṭı yoġidi, her ne ḳadar ḳuvve-i muʿcize ile ṭıbda mehāreti var idi ise de. Lākin memdūḥ ehl-i dünyā olmaġın zer ü dīnār ḳuvvetiyle bāġ u bāġçeler inşā idüp bāġbānlar ile envāʿ-ı gūne gül ü şükūfe perverde eyledügine işāretdür.

شهر خلق او عجب شهریست کاندر وی بود

درد و درمان طبیب خسته و عطار گل[1767]

18. Şehr-i ḫulḳ-ı ū ʿaceb şehrīst k'ender vey buved

Derd ü dermān ṭabīb ḫaste vü ʿaṭṭār gül

Maḥṣūl-ı Beyt: Memdūḥuŋ ḫulḳı şehri ʿaceb bir şehrdür ki ol şehrde derd ü dermān ve ḫaste vü ṭabīb ve ʿaṭṭār-ı gül vardur. Yaʿnī ol şehrde derde dermān ve ḫasteye ṭabīb ve ʿaṭṭāra gül vardur, dimekdür.

ای که از اندیشهٔ عدل صلاح اندیش تو

بر نفس بندد ره غمازئ اسرار گل[1768]

19. Ey ki ez-endīşe-i ʿadl-i ṣalāḥ-endīş-i to

Ber-nefes bended reh-i ġammāzī-i esrār gül

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey pādişāh-ı ʿadālet-penāh! Senüŋ ʿadl ü ṣalāḥ endīşesi olan endīşe vü fikrüŋden gül endīşe vü mülāḥaẓa istifāde vü iḳtibās eyleyüp rehi ġammāzī-i esrāruŋ nefesinüŋ yolını baġlar tā ki esrār-ı pūşīdeyi ġamz-ı ʿām eylemeye. Yāḫūd Ey Şāh! Senüŋ [191a]

ʿadl u ṣalāḥ endīşeŋden yine senüŋ dūr-endīş olan fikrüŋ güli nefes üzerine baġlar. Esrāra ġammāzlıḳ yolını yaʿnī esrār-ı ġamz u ifşā eylemesün içün endīşeŋ ġammāzuŋ nefesinüŋ yolı üzerini gül ile baġlamışdur. Ve'l-ḫāṣıl ṣıfat-ı ḥilmiyet cihetiyle nefes-i ġammāzı gül ile bend eylemişsüŋ, dimekdür.

[1766] m. Kısaltma olarak malum manasında kullanılmıştır.

[1767] Onun tabiatının ülkesi ne güzel yerdir ki orada hastaya doktor attara gül vardır.

[1768] Ey yüce zat ki senin doğru düşünceli adaletinden çekinerek güller, sırlar konusunda nefeslerini bağlamışlardır.

گر ز راه کوی خصمت رو بگلزار آورد

گردد از فیض نسیم صبحدم بیزار گل[1769]

20. Ger zi-rāh-ı kūy-ı ḫaşmet rū be-gülzār āvered

Gerded ez-feyż-i nesīm-i ṣubḥ-dem bīzār gül

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey memdūḥ! Eger kūy-ı ḫaşm rāhından nesīm cānib-i gülzāra yüz çevirürse yaʿnī nesīm ʿadūŋuŋ kūyından güẕer idüp sūy-ı gülzāra gelürse, bir mertebe bed-feyż aḫẕ itmiş olur ki ol nesīmüŋ feyż-i bed-kārından ṣubḥ-dem güller gülzār-ı bīzār olup pejmürde olmaġa yüz ṭutar, dimekdür.

ور بیاد روی اعدای تو گل بر سر زنند

رنگ نیلوفر برآرد بر سر دستار گل[1770]

21. Ver be-yād-ı rūy-ı aʿdā-yı to gül ber-ser zenend

Reng-i nīlūfer ber-āred ber-ser-i destār gül

"Be-yād-ı rūy" cemāl ʿaşḳına ve yādına dimekdür. "Nīlūfer"[1771] ekṣer ṣu biter şükūfesi māʾī bir otuŋ ismidür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Güli eger efrād-ı nāsdan bir bed-baḫt senüŋ düşmenüŋ rūyı yādına başa dikerse yaʿnī düşmenüŋ ʿaşḳına güli alup başına ḳorlarsa cemādātdan iken gül bir mertebe maḥzūn u maġmūm olur ki destārı üzerinde āvīḫte iken bir reng-i nīlūferī olup fi'l-ḥāṣıl ṣolar, dimekdür.

گر نگردد طبع رنگ آمیز تو گلشن طراز

ای ز فیضت خرم و خندان بهر گلزار گل[1772]

22. Ger ne-gerded ṭabʿ-ı reng-āmīz-i to gülşen-ṭırāz

Ey zi-feyżet ḫarem ü ḫandān be-her gülzār gül

[1769] Eğer gül, düşmanının mahallesindeki yoldan gül bahçesine gelirse sabah rüzgârının feyzinden usanır.

[1770] Eğer senin düşmanlarının yüzünü hatırlayarak başa gül takarlarsa sarık üzerindeki gül derhal nilüfer rengine dönüşür yani solar.

[1771] Derkenar: "Nīlūfer" ṣu kenārlarında olur, ṣarı bir şükūfenüŋ ismidür.

[1772] Ey senin feyzinden her bir bahçede güllerin şenlendiği ve güldüğü zat! Eğer senin renklendirici tabiatın bahçeyi süslemezse.

Ḳıṭʿa: "Ṭırāz" ism-i fāʿildür. Zīnet virici dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey senüŋ luṭf u feyżüŋden her bir gül ü gülzār-ı ḫurrem ü ḫandān olan ẕāt! Eger ṭabʿ-ı şerīfüŋ gülşen-ṭırāz olmayaydı yaʿnī gülşene zīnet virmeyeydi, ḳaçan her gülzāruŋ gülleri ḫurrem ü ḫandān olurdı, dimekdür.

در حریم روضهٔ ارکان کجا از یک نهال

بر خلاف رنگ و بوی هم بروید چارگل[1773]

23. Der-ḥarīm-i ravża-i erkān kocā ez-yek nihāl

Ber-ḫilāf-ı reng ü būy hem be-rūyed çār gül

"Erkān"dan murād çār-ʿanāṣırdur ki ekṣer maḥalde ʿanāṣırı irāde eyledükleri vaḳt erkān u çār-erkān diyü istiʿāre ṭarīḳiyle beyān iderler. "Be-rūyed" biter maʿnāsınadur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey pādişāh! Ṭabʿ-ı şerīfüŋ eger gülşen-ṭırāz-ı ʿālem ve revnāk-perdāz-ı ümem olsa bāġçe-i çār-erkān ḥarīminde ḳaçan bir nihālden reng ü bū ḫilāfı üzerine gül ü ḫār biter. Yaʿnī gülde bu miṣillü reng ü bū āṣārı bulınur iken tekrār anuŋla bir dal üzerinde ḫār bitmek ḫārıḳ-ı ʿade bir keyfiyetdür. Pes bu derece eżdāduŋ ictimāʿ u ittiḥādları ancaḳ reng-āmīz olan ṭabʿ-ı şerīfüŋ gülşen-ṭırāz-ı ravża-i kāʾinātdur. Yoḫsa ravża-i çār-erkān ḥarīminde bu miṣillü muḫālif-i eşyāʾ ḥāṣıl olmazdı, dimekdür.

گر ضمیرت مایهٔ آرایش بستان دهد

24. Ger żamīret māye-i ārāyiş-i būstān dehed

[191b]

آسمان آسا شود سرچشمهٔ انوار گل[1774]

Āsumān-āsā şeved ser-çeşme-i envār gül

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey memdūḥ! Eger żamīr-i münīrüŋ būstāna ser-māye-i ārāyiş virürse yaʿnī żamīr-i şaʿşaʿa-gīrüŋ ḥadīḳa-i kāʾināta māye-i ārāyiş ve ser-māye-i nümāyiş virürse ol vaḳt gül mānend-i āfitāb ser-çeşme-i nūr olup ʿālemi ġarḳ-ı tāb eyler, dimekdür.

[1773] Unsurlar bahçesinin avlusunda nerede bir fidandan farklı renk ve kokuya sahip olan dört gül yetirşir.

[1774] Eğer senin için bahçeyi süslerse gül gökyüzü gibi nurların kaynağı olur.

باد اگر با مژدهٔ لطفت بعالم سر نهد

صورت چین را دهد از گوشهٔ دستار گل[1775]

25. Bād eger bā-müjde-i luṭf be-ʿālem ser nihed

Ṣūret-i çīn-rā dehed ez-güşe-i destār gül

"Ṣūret-i Çīn" ki Çīn'de aʿlā vü müzeyyen taṣvīrden kināye. "Demed" biter, dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey Şāh! Eger bād senüŋ luṭf u keremüŋ müjdesiyle ʿāleme baş ḳorsa yaʿnī ʿālemi geşt ü güẕār eyleyüp luṭf u ʿināmuŋ müjdesini neşr iderse kāʾināt bir mertebe ṣafā kesb eyler ki cemādāt u muʿādat ile āmīḫte olan ṣūret-i Çīn ki heyūlā vü bī-cān naḳşdur. Fi'l-ḥāl güşe-i destārında gül bitürüp anı sürūr ile māl-ā-māl eyler, nāduŋ feṯḥ-i ġonceye münāsebeti olmaḳ ḥasebiyle.

مرگ در عهدت بخلد از بهر گلچیدن رود

تا برد گاه عیادت بر سر بیمار گل[1776]

26. Merg der-ʿahdet be-ḫuld ez-behr-i gülçīn reved

Tā bered gāh ʿıyādet ber-ser-i bīmār gül

"Merg" ölümüŋ kendisine dirler. "Çīden" düşürmege dirler. "ʿİyādet"[1777] ḫaste ṣormaḳ. Yaʿnī ḫastenüŋ başına varup istifsār-ı ḫāṭıra dirler.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey dāver-i ʿadālet-güster! Zihī devlet ki devr-i salṭanatuŋda mergüŋ kendisi ravża-i ḫulde ḫırāmān olur. Gül cemʿ itmek içün tā ki bīmāruŋ başına ʿiyādete varup üzerine gül niṯār eyleye. Yaʿnī öyle degil ki ʿahdinde ecel icrā-yı nüfūẕ eyleye. Belki ḫasteye tesellī-i ḫāṭır itmek içün cennetden gül cemʿ eyleyüp başına niṯār eyler, dimekdür.

در دل تنگ شهیدان از نشاط عهد تو

روید از پیکان ناوک غنچه و ز سوفار گل[1778]

27. Der-dil-teng-i şehīdān ez-neşāṭ-ı ʿahd-i to

Rūyed ez-peykān-ı nāvek ġonce vü zi-sūfār gül

[1775] Rüzgâr eğer senin ihsan müjdenle dünyayı dolaşsa Çin resimlerinin sarığının başına gül.

[1776] Ölüm senin zamanında hasta ziyareti için götüreceği gülü cennet bahçesinden koparmaya gider.

[1777] ʿİyādet" ḫaste ṣormaḳ.

[1778] Senin dönemin sevincinden şühedanın dar gönlündeki mızrağın ucundan gonca ve okun gözünden gül biter.

“Peykān” oḳ ve mızrāḳ demresine dirler. Fi’l-vāḳıʿ peykān ġonce resmindedür. “Sūfār” oḳ gözine dirler. Gül ile vech-i münāsebeti şu ṭarīḳiledür ki yayı gez ile şaṣta ḳurulduḳda bir başında püskül ḳalur. Reng-āmīz ibrişīm ile olduġından güle beŋzer.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey Şāh! Senüŋ eyyām-ı ʿadālet-hengāmı sürūr u neşāṭuŋda şühedānuŋ dil-tenglerinde vāḳıʿ demrelerinden ġonce vü sūfārlarından güller biter. Yaʿni şühedānuŋ ki göŋülleri ẓulmetüŋ tīrlerinden ḫūn ile āġaşte ve reng-ā-reng ve ḫüznle teng olmışdur. İmdi senüŋ eyyām-ı ḫayr-encāmuŋda ʿālem bir ḥāl kesb eyledi ki kemāl-i sürūrı vü neşāṭlarından nāşī dillerinde olan āṣār-ı zaḫm-ı peykāndan ġonceler ve sūfārlarından güller biter, dimekdür.

تا در افشانی کند برشاهدان بزم تو

این غزل در باغ طبعم میکند تکرار گل[1779]

28. Tā dür-efşānī koned ber-şāhidān-ı bezm-i to

Īn ġazel der-bāġ-ı ṭabʿem mīkoned tekrār gül

Bundan aşaġa çend beyti teġazzül ṭarīḳiyle buyurur ki:

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ẕāt!

[192a]

Bezm-i şāhānelerüŋde cilve-rīz ḫırāmān şāhidler üzerine bir miḳdār gül-efşānlıḳ eylemek içün bāġ-ı ṭabʿumda bu ġazel gülleri tekrār itmekdedür. Yaʿnī bāġ-ı ṭabʿumda bu ġazel tekrār-be-tekrār güller ẓuhūra getürdi ki ancaḳ senüŋ bezm-i şāhānelerüŋde şāhidlere gül-efşānlıḳ eylesün içündür, dimekdür.

چون ز لطف آری ببالین من بیمار گل

از پی آرایش تابوت هم بردار گل[1780]

29. Çün zi-luṭf ārī be-bālīn-i men bīmār gül

Ez-pey-i ārāyiş-i tābūt hem ber-dār gül

[1779] Senin meclisinin güzellerine inci saçmak için tabiat bahçemde bu gazel sürekli olarak gül açar.

[1780] Lütfundan dolayı ben hastanın başucuna gül getiriyorsun. Tabutuma süsü için de gül getir.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ʿaşḳ u maḥabbetde żaʿīf ü naḥīf ve hevā-yı ḫāl ü ḫaṭṭında saḫīf[1781] olduġum cānān ben bīmārı görüp luṭf u keremüŋden nāşī bālīnüme ʿıyādete[1782] gelüp gül getürdükde olmaya ki yalŋız ben żaʿīfe getüresüŋ. Hemān tābūtumı tezyīn içün daḫı güller getüresin. Yaʿnī ḥayātumdan bir ramaḳ ḳalmışdur. Luṭf u keremüŋden bālīnüme gül īṣāl eyledigüŋde hemān tābūtum içün güller getürmege daḫı baḳ. Bu beytde Hind vilāyetinde vefāt ideceklerine işāret gibi bir şeydür. Nitekim merḥūm Hind'de rıḥlet eyledüklerinüŋ ḳaṣīde-i āḫerde menḳıbesi mürūr itmişdür. Ve daḫı Hindīlerden biri vefāt eylese miyānelerinde ḳāʿidedür ki tābūtunı envāʿ-ı güne şükūfeler ile tezyīn iderler. Ekṣer ʿucb-ı revāfıẓları daḫı anlara naẓaran güller ve şükūfeler ile donadurlar.

گر بجنت بگذری حاشا که رضوان در رهت
سوسن و سنبل بیفشاند بلی ناچار گل[1783]
30. Ger be-cennet be-güẕerī ḥaşā ki Rıḍvān der-rehet
Sūsen ü sünbül be-y-efşāned belī nā-çār gül

"Belī" bunda belki maʿnāsınadur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Sen ʿālī-cenābuŋ güẕergāhı cānib-i cennete vāḳıʿ olsa ḥāşā ki reh-güẕerüŋde Rıḍvān sūsen ü sünbül-efşān eyleye. Belki güller ile tezyīn idüp üzerine güẕerüŋüzi iftiḫār eyler. Zīrā sen ẕāt-ı şerīfe sūsen ü sübül lāyıḳ degildür. Belki Rıḍvān nā-çār güẕergāhuŋı gül ile döşedür, dimekdür.

جلوه کن در روضه تا حوران بدست انفعال
از فروغ چهره بر پایت کنند ایثار گل[1784]
31. Cilve kon der-ravża tā ḥūrān be-dest-i infiʿāl
Ez-fürūġ-ı çehre ber-pāyet konend īsār gül

"Be-dest-i infiʿāl" münfaʿil ü münkesirü'l-ḳalb olduḳları elleriyle dimekdür. "Ez-furūġ-ı çehre" çehrenüŋ ḳızarılmasından ki ol ḥālet-i infiʿālden ve ḥasedden ser-āyed eyler.

[1781] Derkenar: "Saḫīf" żaʿīf aḳıllu ve az fikirlü.

[1782] Derkenar: "ʿIyādet" ḫaste şormaḳ.

[1783] Eğer cennete gidersen Rıdvan senin yoluna asla susam ve sünbül saçmaz ama çaresiz gül saçar.

[1784] Huriler hasetlerinden yüzleri kızararak ayaklarına gül saçsınlar diye cennet bahçesinde cilvelen.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ṭāʾir-i ḳudsī! Ravża-i cinānda cilve vü şīveler ile ġırāmān eyle tā ki ḥūrān seni ol salṭanatla ʿayān göricek infiʿāl olduḳları elleriyle çehrelerinüŋ ḳızarup bozarmalarından senüŋ ġāk-ı pāyüŋe güller niṯār eylesünler. Yaʿnī ḥūrīler cilvelerinden bir mertebe ḥumret kesb eylesünler ki münfaʿil olduḳları ḥālde ḥumretlerinden ġāk-ı pāyüŋe gül īṯār eylesünler, dimekdür.

زاهدا بوی مراد از هر گلی ناید بیاد
تا می آلود آوریم از خانهٔ خمار گل[1785]

32. Zāhidā būy-ı murād ez-her gülī ne-āyed be-yād
Tā mey-ālūd āverīm ez-ġāne-i ġammār gül

Mıṣrāʿ-ı evvelīde vāḳıʿ "gül"den murād dil-berdür. Pes zāhide tenbīh ṭarīḳiyle buyurur ki:
Maḥṣūl-ı Beyt: Ey zāhid! Her bir gülden
[192b]
būy-ı murād ḥāṣıl olmaz. Yaʿnī her bir dil-berden bir merām ve vuṣlatla dil-ārām olamazsuŋ. Nitekim Türkīde dirler ki: Her bir ḳuşuŋ eti yinmez. Ey zāhid! Gel tā ki ol güli ġammār-ġāne-i gülden mey-ālūd u mest getürelüm tā ki andan būy-ı murād esse yaʿnī ey zāhid! Cānāndan būy-ı viṣāl ḥāṣıl degildür. Pes benümle gel tā ki anı ġammār-ġāneden mest ü mey-ālūd getürelüm. Zīrā ḥālet-i mestlikde būy-ı murād meʾmūldür. Yaʿnī ey zāhid! Her bir gülden murād rāyiḥası gelmez. Pes anı ġammār-ġāneden ḳızarmış ve mest olmış getürelüm tā ki ḥumret peydā idüp rāyiḥa-i murād ḥāṣıl ide, dimekdür.

رحمی ای طالع بروی شاهد امید ما
مشت خس تا کی فشانی برفشان یکبار گل[1786]

33. Raḥmī ey ṭāliʿ be-rūy-ı şāhid-i ümiḏ-i mā
Muşt-ı ġas tā key feşānī ber-efşān yek-bār gül

"Ġas" süpründi ve ġār u ġāşāka dirler. Nitekim defaʿātile ẕikri geçmişdür.

[1785] Ey zahid her gülden (sevgiliden) murad kokusu hatıra gelmez. Şarap satıcısının evinden gülü sarhoş (sarhoş sevgili) getirelim.

[1786] Ey talih, bizim ümit sevgilimizin yüzüne bir acı. Ne zamana kadar toz toprak saçacaksın. Bir defa da gül saç.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ṭāliʿ! Şāhid-i ümīdüme bir kez merḥamet idüp beni pā-māl-i ʿacz itme. Yaʿnī bir kez daḫı şāhid-i ümīdümi muʿāvenetüŋle rūşen-dil ḳıl. Ḳaçana dek avuc avuc ḫār u ḫāşākı yüzine ṣaçarsun? Bir kerre gül ṣaç. Yaʿnī hemvāre şāhid-i emelümi giryān itmekdesüŋ. Pes ne olur eger bir kez ḫandān eyleseŋ? dimekdür.

جنت از کونین و باغ حسن از عرفی کز او
هر نگاهش را بدامن هست صد خروار گل[1787]

34. Cennet ez-kevneyn ü bāġ-ı ḥüsn ez-ʿUrfī k'ez-ū
Her nigāheş-rā be-dāmen hest ṣad ḫarvār gül

"Ez-kevneyn" buyurduġı, ʿavāmü'n-nāsa maḫṣūṣ olsun, dimekden kināyedür. "Ez-ʿUrfī" ʿUrfī'den yaŋa maḫṣūṣ olsun, dimekden ʿibāretdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Cennet ü ġılmān kevneyn ḫalḳından yaŋa olsun. Ve daḫı ḥüsn-i ebed bāġı cānib-i ʿUrfī'ye maḫṣūṣ olsun. Zīrā ol bāġ-ı ḥüsnüŋ her bir nigāhından dāmenle yüz yüŋ ve çuval gül vardur. Yaʿnī cennet ʿavāmuŋ olsun. Ve ḥüsn-i ebed neẕāreti ʿUrfī'nüŋ olsun. Zīrā ol bāġ-ı ḥüsnüŋ ṣafāsı beyānında nice ʿārif-i billāh naḳd-i cānın revān-ı sūy-ı beḳā-billāh olmışlardur. Nitekim Nābī merḥūm *Ḫayriyye*'sinde buyurur:

Şiʿr:

Dūzaḫ u cennetine hīç itme naẕar
Ṣāḥibüŋ iste eyā nūr-ı baṣar

Olma ḫayret-zede-i cennet ü nār
Ol anūŋ ṣāḥibine ʿāşıḳ-ı zār

Ḫāne-i dilde ḳomaz gerd-i ḥazen
Leẕẕet-i nāzikī-i vech-i ḥasen

Olma dil-beste-i ṣūret zinhār
İdegör cānib-i maʿnāya güẕār

[1787] Cennet iki dünya halkının olsun ama güzellik bahçesi Urfi'ye mahsus olsun. Zira ona olan her bir bakış yüz çuval gülü eteğinde taşır.

Dil-berüŋ naḳşına olma māʾil
Ol mezāyāsına naḳşuŋ vāṣıl

Ve'l-ḥāṣıl ʿārif-i billāh müştāḳ-ı cemāl-i ba-kemāl-i Ḥażret-i Ẕü'l-celāl olmaları ḥasebiyle cennet ki maḫlūḳdur, andan tecāvüz birle beḳā-billāh ṭalebindedürler. Bu maḥalde ġazel tamām olup aşaġısı

[193a]

faḫriyedür.

عهد داور بین کز آن زلف و چنین حسن غیور
میفشاند هر طرف بر خوابگاه یار گل[1788]
35. ʿAhd-i dāver bīn k'ez-ān zülf ü çünīn ḥüsn-i ġayūr
Mīfeşāned her ṭaraf ber-ḫˇābgāh-ı yār gül

"Ġayūr"la muttaṣıf olduġı şu cihetledür ki dāʾimā bālā-pervāz u ʿālī-maḳām olup ʿaşḳa ʿalem-efrāz-ı meydān-ı ġayret ü miknet olduġıdur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Memdūḥuŋ eyyām-ı ʿadālet-encāmın ṣafā-yı ḫāṭırlıġın naẓar eyle ki ol cānānuŋ ḥüsn-i ġayūr ḥabībini zülfinden her ṭarafa ḫˇābgāh-ı yāre gül-efşān eyler. Yaʿnī zamān-ı māżīde ḥüsn-i ġayūr ḥabībini zülfinden cānib-i ʿāṣıḳa tīr-endāz-ı taʿaddī ve nīze-perdāz-ı ẓulm iken şimdi dāverüŋ zamān-ı ʿadālet-güsterin imʿān-ı naẓar eyle ki ḥüsn-i ġayūrı nerm idüp her ṭarafdan ḫˇābgāh-ı yāre gül döşedür, dimekdür.

داورا باغی است طبع دلفروزم کاندر او
غوطه در آتش زند چون مرغ آتشخوار گل[1789]
36. Dāverā bāġī est ṭabʿ-ı dil-fürūzem k'ender-ū
Ġavṭa der-āteş zened çün murġ-ı āteş-ḫˇār gül

"Ġavṭa" ṭalmaġa dirler. Ve daḫı "gül"den murād şiʿridür ki güller ile memlūdur.

[1788] Sultanın dönemine bak ki o zülüften ve böylesi gayretli güzellikten sevgilinin yattığı yere her taraftan güller saçmaktadır.

[1789] Ey hükümdar, benim gönül aydınlatan tabiatim öyle bir bahçedir ki güller onda ateş yiyen kuş gibi ateşin içine dalarlar.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey Şāh! Ṭabʿ-ı dil-efrūzum bir bāġdur ki murġ-ı āteş-ḫʿār āteşe ġavṭa urur gibi gül anda ġavṭa urur. Yaʿnī semender ḳuşı āteşe ġavṭa urup perverde olduġı gibi keẕālik bāġ-ı ṭabʿuma gül ġavṭa urup andan ḥumretlü ve zīnetlü olur, dimekdür.

گر بتابد نور خورشید ضمیرم برچمن

رازها سازد عیان از پرده عینک وار گل[1790]

37. Ger be-tābed nūr-ı ḫurşīd-i żamīrem ber-çemen

Rāzhā sāzed ʿayān ez-perde ʿaynekvār gül

"Tābed" tābīden'dür, yaldırmaḳ maʿnāsınadur. "ʿAynek" gözlüge dirler. Pes ʿaynek perdesinden esrārı ıẓhār eyler didügi evrāḳ-ı gül, keʾenne perde olup gülden istişmām olınan rāyiḥa-i ṭayyibe gūyiyā esrār olacaḳdur ki ol rāyiḥanuŋ gülden gelmesi bi-eyyiḥāl germiyet-i āfitāba muḥtācdur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey memdūḥ! żamīrüm ḫurşīdi eger çemene tāb ṣalarsa yaʿnī çemeni ṣaʿṣaʿasıyla rūşenter eylerse gülüŋ gözlügi perdesinden nice nice esrār-ı muḫtefī ıẓhār eyler. Yaʿnī żamīrüm bir mertebe āfitābāsā tecellī vü ṣayḳal-yāb olmışdur ki eger nūr-ı żiyāsı pūşīde vü ʿuḳde-keşīde olan ġonceye tāb-efken olsa hezār esrār-ı ḫafiyeyi ıẓhār eyler. Tāb-ı ḫurşīdüŋ ġonceye reng ü bū virmesi münāsebeti ḥasebiyledür.

در سرود وصف اخلاق تو میریزد برون

بلبل طبعم بجای نغمه از منقار گل[1791]

38. Der-sürūd-ı vaṣf-ı aḫlāḳ-ı to mīrīzed birūn

Bülbül-i ṭabʿem be-cāy-ı naġme ez-minḳār gül

"Sürūd" naġamāta dir. Yaʿnī Türkī ırlamaḳ. "Minḳār" ḳuş burnı dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey memdūḥ! Senüŋ aḫlāḳ-ı memdūḥuŋ vaṣfı hengāmı sürūdında bülbül-i ṭabʿum minḳārından naġamāt yerine gül döker. Yaʿnī seni gül naġamātıyla vaṣf eyler, dimekdür.

در مزاجش ره نیابد خشگی طبع خزان

[1790] Gönlümün güneşinin ışığı çimene düşerse gül perde ötesinden gözlük gibi bir sürü sırrı ortaya çıkarır.

[1791] Şiirinde senin ahlakını vasf eden benim fıtrat bülbülümün gagasından nağme yerine gül fışkırmaktadır.

39. Der-mizāceş reh ne-yābed ḫuşgī ṭabʿ-ı ḫazān

[193b]

گر زآب طبع من گردد رطوبت دار گل[1792]

Ger zi-āb-ı ṭabʿ-ı men gerded ruṭubet-dār gül

"Mizācda" vāḳıʿ ḥarf-i şīn gül'e rāciʿ dür. "Rüṭūbet" yaşarmaġa dirler.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey memdūḥ! Ṭabʿum ābı bir mertebe ḫoş-güvārdur ki eger gül ol ṣudan kesb-i rüṭūbet eylese, hergiz gezendegī-i ḫuşk-ṭabʿ olan ḫazān aŋa īṣāl-ı żarar idebilmez, dimekdür.

آنکه برگی از ریاض جوهر اول ندید

گو بیاور باغ طبع عرفی و بشمار گل[1793]

40. Ānki bergī ez-riyāż Cevher-i Evvel ne-dīd

Gū be-y-āver bāġ-ı ṭabʿ-ı ʿUrfī be-şumār gül

Maḥṣūl-ı Beyt: Öyle bir gül-i bī-hem-tādur ki varaḳasını Cevher-i Evvel cennet ravżasında ruʾyet itmemişdür. Pes Cevher-i Evvel'e söylenüŋ tā ki gelüp ṭabīʿat-ı ʿUrfī bāġında göre ve andan berāy-ı ḥūrān-ı cennet bir miḳdār gül cemʿ eyleye. Yaʿnī ʿUrfī'nüŋ bāġ-ı ṭabʿında ẓuhūr iden gül öyle degil ki miṡlini Cevher-i Evvel görmiş ola. Pes söylenin Cevher-i Evvel gelüp bu nāzenīn güllerden cemʿ eyleyüp istişmām eyleye, dimekdür.

تا نه بیداد خزان در گلشن عالم شود

منظر مرجان اساسش تا زمین هموار گل[1794]

41. Tā ne bī-dād-ı ḫazān der-gülşen-i ʿālem şeved

Manẓar-ı mercān-esāseş tā zemīn hemvār gül

Maḥṣūl-ı Beyt: Ḳıṭʿa: Ey pādişāh! Ḫazānuŋ bī-dādı ve taʿaddīsinden gülşen-i ʿālemde gülüŋ esās manẓarı zemīn ile hemvār-ı mercān olana ḳadar. Yaʿnī şiddet-i ḫazāndan evrāḳ-ı gül rīzān olup nihālüŋ dibinde ḳızarup mercān gibi olana ḳadar. Ve'l-ḥāṣıl bu kāʾinātuŋ niẓām

[1792] Gül eğer benim fıtratımın suyundan nemlenirse sonbahar tabiatının kuruluğu onun mizacına zarar veremez.

[1793] Cebrail, cennet bahçesinden o gülün yaprağını görmemiştir. Urfi'nin tabiat bahçesine gelip gülleri saysın.

[1794] Dünya bahçesine sonbahar zulmü erişmesin diye gülün mercan temelli manzarı zeminle birleşmiştir.

u intiẓāmı ḫalel buna ḳadar ki gülşen-i ʿālemde bu aḥvāl-i gülden ḫālī degildür. Her senenüŋ ḫazānı irişince:

باد ایوان دماغ و دیدهٔ عمر ترا

از صفای جوهر و عطر نفس معمار گل[1795]

42. Bād eyvān-ı dimāġ u dīde-i ʿömr-i to-rā

Ez-ṣafā-yı cevher ü ʿıṭr nefes miʿmār gül

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ẕāt! Gülşen-i ʿālemde bī-dādī-i ḫazāndan evrāḳ-ı gül mütemādī nihāli zemīni manẓarında mercānāsā surḫ olmasınuŋ ʿādetin fesḫ itmeyene ḳadar eyvān-ı dimāġuŋ ve dīde-i ʿömrüŋ ṣafā-yı cehverden ve nefes-i gül ʿıṭrı miʿmārında ābād olsun. Yaʿnī eyvān-ı dimāġ devlet ü salṭanatuŋ nefesi ʿıṭrī-i gülden maʿmūr ve dīde-i ʿömr ve iḳbālüŋ ṣafā-yı cevher ve yāḳūt ile mürūr olsun. Temmetü'l-ḳaṣīde.

45

Ḥarf-i Mīm ile Muʿanven Bu Ḳaṣīde-i Müşg-Endūdeleri Ol Sipeh-Sālār-ı Evliyā Yaʿnī Şāh-ı ʿAliyyü'l-Murtażā'nuŋ Eşniye vü Midḥatinde Merḥūmuŋ Ḳaṣā'id-i Ber-Güzīdelerindendür

[feʿilātün/feʿilātün/feʿilātün/feʿilün]

منم آن سحر بیان کز مدد طبع سلیم

نبرد ناطقه نام سخنم بی تعظیم[1796]

1. Menem ān siḥr-beyān k'ez-meded ü ṭabʿ-ı selīm

Ne-bered nāṭıḳa nām-ı süḫanem bī-taʿẓīm

"Ṭabʿ" çünki Ḥaḳ Teʿālā ḥażretleri ḳudret ü irādetiyle nīze vü mebādī-i ʿāliyye vü kevākib ü eflāk ḥareket ü ḫiẓmete āġāz eylediler. Pes eflākuŋ sürʿat-i ḥarekātından ve kemāl-i ʿaẓamet-i ḥiddetinden bir keyfiyet peydā oldı ki aŋa ṭabīʿat didiler. Nitekim

[194a]

eflākden ibtidā ẓuhūr iden ṭabīʿat-ı germiyet ü ḥarāret idi. Pes ol āṯār insānda daḫı ḥāṣıl olduġından ve daḫı bu didükleri aḥvāl insānuŋ ẕātında mükteseb olup anuŋla kesb-i ẓarāfet

[1795] Senin beyninin sarayı ve ömrünün gözüne gül fıtratının temizliği ve nefesinin hoş kokusu ile mimarlık yapsın.

[1796] Ben o sihir sözlü şairim ki sağlam fıtratımın gücünden kimse adımı saygı göstermeden ağzına alamaz.

ü şeref eyledügi ḥayṣiyetinden nihād u ṭabʿ u sirişt ismiyle müsemmā eylediler. “Nāṭıḳa” ism-i fāʿildür, nuṭḳ idici dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ẕātumda merkūz[1797] ve genc-i istiʿdādumda meknūz olan ṭabʿ-ı selīmüŋ istimdād u iʿāneti şerefiyle ben ol siḥr-āmīz nükte-beyān u nāṭıḳa-perdāz-ı rāz-gūyānum ki nāṭıḳa eṣnā-yı güft ü şenīdde nām-ı ṣüḫanumı bī-taʿẓīm ḳāle getürüp lisānından isticrā eylemez. Yaʿnī bir mertebe muʿciz-beyān ve ʿarṣa-i süḫanverīde meşhūr bi’l-benānum ki nāṭıḳa nām-ı süḫanumı aŋmaḳ murād eyledükde, hezār taʿẓīm ü tekrīm ile aŋmaġa başlar, dimekdür. Bu maḥalde faḫriye ile āġāz-ı kelām idüp buyurur ki:

منم آن مایهٔ فطرت که گر انصاف بود

با وجودم نتوان گفت باندیشه فهیم[1798]

2. Menem ān māye-i fıṭnat ki ger inṣāf buved

Bā-vücūdem ne-tevān goft be-endīşe fehīm

“Māye” ser-māye vü naḳd maʿnāsınadur. Nitekim defaʿātle ẕikri geçmişdür. “Bā-vücūdem” benüm öz ẕātumla dimekden kināyedür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ben ol fıṭrat u āferīniş-i māye-i nuḳūdum ki eger cānib-i inṣāfa naẓar olınsa öz ẕātuma ve vücūduma fehmüŋ kendisini ṣāḥib-i fehm ü reʾydür diyü miṣl ü mānend itmek mümkin olmaz. Yaʿnī ṣıfat-ı fehm ü endīşeyi baŋa taṭbīḳ ṭarīḳiyle fehīmdür, dimek inṣāf olınsa ʿayn-ı ẓulm ü bī-dādīdür. Zīrā ben fıṭrat-ı evvel-i māye-i rūḥ-ı revānīyüm ki ʿindümde fehm nāḳıṣu’l-ʿaḳl ve ḳalīlü’l-biḍāʿadur. Nitekim şāʿir dimiş: Benüm ol āferīniş-i maʿnā ki idemez fehm yanumda pervāz.

منم آن بحر لباب ز معانی که بود

قطرهٔ آب ز شرم سخنم در یتیم[1799]

3. Menem ān baḫr-ı leb-ā-leb zi-maʿānī ki buved

Ḳaṭre-i āb zi-şerm-i süḫanem dürr-i yetīm

[1797] Derkenar: “Merkez” ḳarār idecek maḥal, “merkūz” baturılmış.

[1798] Ben o yaratılış mayasıyım ki eğer insaflı olursak benim olduğum yerde düşünceye fikir sahibi diyemeyiz.

[1799] Ben o manalardan dolu denizim ki su damlası sözümden utanarak benzersiz inci olmuştur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ben ol gevher-i maʿānīden māl-ā-māl baḥr-ı bī-gerān ve cevāhir-i esrārla leb-ā-leb deryā-yı bī-zevālüm ki cevāhir-i kelimātum dürr-i yetīm görince şerm ü ḥicābından eriyüp ḳaṭre-i āb olur, dimekdür. Yaʿnī ol vaḳt dürr-i yetīm eyvāh biz daḫı kendimüzi ẕī-ḳıymet ʿaddiderdük, kelimāt-ı ʿUrfī ṭurur iken diyerek, ġalebe-i şermīden āṣār-ı germiyet-i āfitābdan berf ü yaḫ erir gibi eriyüp ḳaṭre-i āb olur, dimekdür.

کر بیاد سخنم عود برآتش مانند

حشر[1800] اموات شود هر طرف از نشر شمیم[1801]

4. Ger be-yād-ı süḫanem ʿūd ber-āteş mānend

Ḥaşr emvāt şeved her ṭaraf ez-neşr-i şemīm

"Süḫan"dan murād şiʿridür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ben ol ṭūṭī-i şekersāyum ki eger kelimāt-ı muʿciz eylemem yādıyla ʿūdı āteş-i micmere ilḳāʿ eyleseler bir mertebe nükhet-i cān-baḫşā ḥāṣıl olur ki neşr-i şemīminden nihān-ḫāne-i ʿademe gitmiş emvāt fi'l-ḥāl kesb-i ḥayāt iderler. ʿŪd ile emvātuŋ vech-i

[194b]

münāsebetleri böyle ola ki eşḫāṣdan biri fevt olsa yanında buḫūr u ʿūd yaḳup eṭrāfuŋ rāyiḥa-i ṭayyibe ile devr iderler. Pes buyurur ki: Eger ol ʿūd-ı siḥr-āmīzi gevher-i eşʿārum yādıyla micmeresine vaż' eyleseler ol ḳadar neşr-i şemīm eyler ki eṭrāfta mektūm mevtālar ne ḳadar var ise cümlesi meydān-ı ḥaşre cemʿ olur gibi kesb-i ḥayāt-ı cedīd iderler, dimekdür.

از حجاب سخنم بسکه عرق داد برون

صورت شیشه برآورد زلال تسنیم[1802]

5. Ez-ḥicāb-ı süḫanem bes ki ʿaraḳ dāde birūn

Ṣūret-i şīşe ber-āverd zülāl-i tesnīm

"ʿAraḳ" ʿArabīde ter dimekdür. "Ṣūret-i şīşe"den murād şīşenüŋ ṭışra ṭarafıdur ki aŋa ṣūret-i ẓāhirī dirler. "Zülāl" ṭatlı ve leẕīẕ ü ṣāfī ṣuya dirler. "Tesnīm" cennet enhārından birinüŋ ismidür.

[1800] Derkenar: "Ḥaşr" cemʿ, "neşr" ṭaġılmaḳ.

[1801] Eğer benim sözümü anarak ud ağacını ateşe bırakırlarsa kokusundan her tarafta ölüler dirilir.

[1802] Sözümün utancından o kadar terledi ki cennetteki zülal suyunu ortaya çıkardı.

Maḥṣūl-ı Beyt: Süḫan-ı muʿciz-beyānum ḥicābından ol ḳadar ḫūy-kerde vüʿaraḳ-ber-āverde oldı ki ṣūret-i şīşe zülāl-i tesnīmi ṭışra getürdi. Yaʿnī şīşe ki nebātāt u cemādātdan mürekkeb şeyʾ-i bī-cāndur. Süḫanum şerminden müstaġraḳ-ıʿaraḳ olup ṣūret-i ẓāhiresinde zülāl-i tesnīm ḥāṣıl eyledi. Ve daḫı meşhūrdur ki şīşeye ṣu ṭoldursalar dürerüŋ ṣūret-i ẓāhirīsindeʿaraḳ peydā eyler. Merḥūm daḫı bu münāsebetle şīşeyi kendi süḫanı eşerinden ḫacīl düşürüp ʿaraḳ ḥāṣıl itdürmededür, dimekdür.

در حرم گاه دل و حجله گه طبع من است

حامله مریم و جز مریم اگر هست عقیم[1803]

6. Der-ḥaremgeh-i dil ü ḥaclegeh-i ṭabʿ-ı menest Ḥāmile Meryem ü cuz Meryem eger hest ʿaḳīm

"Meryem"den ḥarem-i ṭabʿında vāḳıʿ elfāẓ-ı maʿnā-gīrdür ki maʿnāya libās-ı ū olmaġa ḳābiliyeti ola. Ve daḫı "Cuz Meryem"den murād elfāẓ-ı bī-maʿnādur ki laġviyāt olmaḳ ḥasebiyle maʿnāya ẓarf olmaġa ḳābiliyeti olmaya. "ʿAḳīm" ḳışır dimekdür. Murād bir lafẓ ki aṣlā maʿnā cānibine güẕer itmemiş ola.

Maḥṣūl-ı Beyt: Żamīr-i żiyā-semīrüm ḥareminde ve ṭabʿum ḥaclegāhı eşer-i şerefinden Meryem ve ġayr-ı Meryem ve egerʿaḳīm bile olursa ḥāmile olur. Yaʿnī derūnum ḥareminde olan ḥaclegāhdan ṭabʿum eşer-i şerefinden her kim anda varsa fi'l-ḥāl ḥāmile olur, gerekʿaḳīm ve gerek ġayr-ıʿaḳīm. Ve'l-ḥāṣıl żamīrüme her ḳanḳı lafẓ mıżmār olursa, ḥacle-i ṭabʿnuṭfesi eşer şerefinden ol lafẓ ḥāmile olup tevellüd-i maʿnāya istiʿdād kesb eyler. Her ne dürlü lafẓ-ı bī-maʿnā olursa da baʿżılar bu beytüŋ maʿnāsın ẓāhirī vech üzere aḫẕ eylemişler. Lākin çendān leṭāfet nümāyān degildür. Zīrā merḥūmuŋ murādı ıẓhār-ı kemālāt ve icrā-yı kelimātdur. Yoḫsa muṭlaḳ taḥammül-i nisvān degildür. Ammā mışrāʿ-ı

[195a]

evvelīsinde mādām ki ḥarem ü ḥacle taʿbīrlerin īrād eylemiş, mışrāʿ-ı ṣānīde daḫı Meryem ve ġayr-ı Meryem nükte-neverd olmışlar. Murād ḫāṭıruma her ne güne lafẓ-ı bī-maʿnā ḫuṭūr eylerse ān-ı vāḥidde kesb-i istiʿdād-ı maʿnā olur, dimekdür.

فوج فوجست معانی بدلم در پرواز

[1803] Hamile Meryem benim gönlümün hareminde ve fıtratımın gelin odasındadır. Meryem'den başkasıysa kısırdır.

همچو مرغان اولی اجنحه در باغ نعیم[1804]

7. Fevc fevcest maʿānī be-dilem der-pervāz

Hemçü murġān-ı ulī ecniḥātin[1805] der-bāġ-ı naʿīm

“Fevc fevc” bölük bölük maʿnāsına. “Ecniḥa” cenāḥ’uŋ teşniyesidür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Esrār-ı maʿānī ve elfāẓ-ı nā-mütenāhī meydān-ı żamīrümde fevc fevc pervāz u ṭayerān üzeredürler. Bāġ-ı naʿīmde iki ḳanatlu murġān ṭayerān eyledükleri gibi yaʿnī bāġ-ı cinānda murġān, *ulī ecniḥātin* ṭayerān u pervāz eyledükleri gibi esrār-ı maʿānī daḫı keẕālik ḳalbümde fevc fevc ü gürūh pervāz itmededürler, dimekdür. Beyt-i evvelīde Meryem ve ġayr-ı Meryem’den murād elfāẓ-ı maʿnā olduġı bu beytüŋ mażmūnından daḫı bedīhīdür.

در پزیرد ز دمم صورت دیوار حیات

مایهٔ فطرت از او وام کند فهم حکیم[1806]

8. Der-peẕīred zi-demem ṣūret-i dīvār ḥayāt

Māye-i fıṭrat ez-ū vām koned fehm-i ḥakīm

“Dem”den murād nefesdür. Ve daḫı “ḥakīm”den murād ṭabībdür ki, māye-i ḥayāta anlar devā itmek ḳaydında olurlar. Ve daḫı ben şol ʿünvān-keş-i ṣaḥayif ve nükte-nüvīs ve daḳāyıḳ-ṣıfatum ki eger çehre-i dīvārda muṣavver ü münaḳḳaş ṣūret-i heyūlā iʿcāz-ı ʿĪsevīye mensūb dem-i ḥayāt-baḫşāmdan ṣaġlıḳ ve dirilik ḳabūlinde olursa bir mertebe ḥāẕıḳ u kāmil olur ki ol vaḳt fehm-i ḥakīm māye-i fıṭrat u ḫilḳati andan deyn alur. Yaʿnī ol ṣūret-i dīvār fehm-i ḥakīme ser-māye-i ḥayātı deyn virüp kendine maḥcūb itmiş olur, dimekdür.

آن خردمند حکیمم که بسبابه عقل

گیرم اندر حرم جوهر گل نبض سقیم[1807]

9. Ān ḫıredmend ḥakīmem ki be-sebbābe-i ʿaḳl

[1804] Manalar gönlümün içinde cennet bahçesindeki kanatlı kuşlar gibi sürü sürü uçmaktadır.

[1805] Kanat sahibi. Ayetin tamamı: “Hamd, gökleri ve yeri yaratan, melekleri ikişer, üçer, dörder kanatlı elçiler yapan Allah’a mahsustur. O, yaratmada dilediğini artırır. Şüphesiz Allah’ın gücü her şeye hakkıyla yeter.” (Fatır/35:1)

[1806] Duvardaki resim nefesimden hayat buldu ve bilgenin anlayışı ondan fıtrat mayasını ödünç alır.

[1807] Ben akıllı bilgeyim ki Cveher-i Kül hareminde akıl işaret parmağı ile hastanın nabzını alırım.

Gīrem ender-ḥarem-i cevher-i kül nabż-ı saḳīm

“Sebbābe”[1808] şehādet parmaġı dimekdür. “Cevher-i Kül”den murād Cebrāʾīl’dür. Ve daḫı Rūḥu’l-Ḳuds ve Cevher-i Evvel ve ʿAḳl-ı Evvel ve ʿAḳl-ı ʿĀşir daḫı dirler. “Saḳīm” marīż maʿnāsınadur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ve daḫı ben ol çāre-sāz-ı emrāż-ı ḫāriḳa[1809] ve ḥakīm-i ḥāẕıḳ-ı bī-miṯl ü mānendeyüm ki sebbābe-i ʿaḳl u idrāküm istimdād u muʿāveneti eṣeriyle keyfiyet-i saḳāmetden dūr olan Cevher-i Küll’i ḥarem-i istiʿdādında nabż-ı saḳīmi bulurum. Ve’l-ḥāṣıl ol ḳadar ḫıredmend ḥakīm ki cism-i laṭīf-i Rūḥu’l-Ḳuds’üñ beden-i ḥareminde nabż-ı saḳīmi bulup ẓāhire iḫrāc iderüm, dimekdür. Hele bu beyt-i faḫriyeyi biri bir cānibden geçmiş:

چون ببازیچه شوم ملزم ارباب کلام

خندهٔ جوهر فرد است دلیل تقسیم[1810]

10. Çün be-bāzīçe şevem mülzem-i erbāb-ı kelām

Ḫande-i cevher-i ferdest delīl-i taḳsīm

“Mülzem”[1811] mīm ü lām’uñ żamları ve zā ile mīm’üñ fetḥa vü sükūnıyla ism-i mefʿūldür, ilzām olınmış, dimekdür. “Erbāb-ı kelām”dan murād ʿulemā-yı ʿiẓām keṣṣerehümullāh ḥażerātıdur.

[195b]

“Cehver-i ferd” ḥukemā ıṣṭılāḥında **cüzʾün lā-yetecezzā**[1812] didükleri gevher-i aṣldur ki ʿulemā ile ḥukemā miyānelerinde cüzʾün lā-yetecezzā vāḳıʿasından ötüri tā devr-i Ādem’den ilā-**yevminā haẕā**[1813] mübāḥaṣeler ve ṭarafeynden nice nice delīl-i ʿaḳlī ve burhān-ı naḳlī getürüp münāzaʿalar iderler. ʿUlemā cevher-i ferdüñ ʿadem-i ḳabūl-i tecziye ẓāhib olup feleklerüñ devr-i dāʾimligi anuñla ṣābit-ḳademdür diyü iddiʿā iderler. Ḥukemā bunuñ ʿaksine ẓāhib olmışlardur. Nitekim bu beytüñ mażmūnı bu Türkiyyü’l-ʿibāre beytden ehline maʿlūm olur. Faḳīrüñ bu ʿilmden çoḳluḳ āşinālıġum yoḳdur.

[1808] Derkenar: “Sebbāb” söymek, taḫfīf-i sīn ile sebbābe teşdīd ile şehādet parmaġı.

[1809] Derkenar: “Ḫāriḳa” muḫālif.

[1810] Şaka yollu söz erbabını sustururum, cevher-i ferdin gülücüğü onun taksimine delildir.

[1811] Derkenar: “İlzām” lāzım olmak dimekdür.

[1812] Bölünmez parça.

[1813] Günümüze kadar.

İdince ḫande-i şīrīni ol dehān-ı dü-nīm
Getürdi ehl-i kelāmuŋ ḫalel ʿaḳīdesine

“Ehl-i kelām”dan murād ʿulemādur ve deʾb-i şuʿarā üzere merḥūmuŋ daḫı cānib-i ḥukemālığı ġālib olduġından buyururlar ki:

Maḥṣūl-ı Beyt: Ben ol merġūle[1814]-ṭırāzān-ı maʿnā ve nükte-nüvāzān-ı bī-hem-tāyum ki çün kim bāzīçe vü laṭīfe ṭarīḳiyle mülzem-i erbāb-ı kelām olursam, fi’l-ḥāl māl-ā-māl-ı derūn-ı nedāmet ve mübtelā-yı ġarāmet olurum. Zīrā ḫande-i cevher-i ferd ile leb-i şīrīni dü-nīm olması baŋa delīl-i taḳṣīm[1815]dür. Yaʿnī erbāb-ı kelāmuŋ ẕāhib olduḳları üzere ben daḫı bāzīçe ṭarīḳiyle mülzem olup fesḫ[1816]-i münāzaʿa ile ṣulḥa rābıṭa virsem ān-ı vāḥidde peşīmān olur. Zīrā ḫande-i cevher-i ferd ile leb-i şīrīni dü-nīm olması baŋa delīl-i taḳṣīmdür. Yaʿnī andan ḳaṭʿī maʿlūmum olur ki cevher-i ferd taḳṣīm ḳabūl ider. Nice meẕheb-i taḳṣīme ẕāhib olmayum? Ve eger erbāb-ı kelāmuŋ ẕāhiblerine laṭīfe ṭarīḳiyle mülzem olursam ḫande-i cevher-i ferdüŋ maḥcūbı olurum. Zīrā ḫandesi baŋa delīl-i taḳṣīmdür, dimekdür. Vallāhu aʿlem.

هرنفس قافله ای در دلم ازعالم قدس
می رسد چیست متاعش همه عجز و تسلیم[1817]
11. Her nefes ḳāfileī der-dilem ez-ʿālem-i ḳuds
Mīresed çīst metāʿeş heme ʿacz ü teslīm

Maḥṣūl-ı Beyt: Ve daḫı ben ol ṣayḳal-zen-i mirʾāt-ı derūnum ki her nefes ve her daḳīḳa ʿālem-i Ḳuds’den bāġ-ı żamīrüme bir ḳāfile-i züvvār irişür. Ve anlaruŋ itḥāf u ihdā olınacaḳ emtiʿa-i ẕī-ḳıymetleri heme ʿacz u niyāz u teslīm ü ḫoş-nüvāzdur. Yaʿnī anlar ki ʿālem-i Ḳuds’den her dem derūnum ziyāretine gelürler. Heb teslīmiyet ü ʿacziyet ile ḥareket iderler, dimekdür.

[1814] Derkenar: “Merġūl” ḳıvırcıḳ ṣaç

[1815] Derkenar: “Taḳsīm” tefrīḳ itmek ve ḳısmet itmek.

[1816] Derkenar: “Fesḫ” bozmaḳ.

[1817] Her dem gönlüme Kudus âleminden mallarının tümü teslim ve acizlik olan bir kervan geliyor.

زهر خندی کند از چشمهٔ طبعم ببهشت

در دکان حلاوت نگشاید تسنیم[1818]

12. Zehr-ḫandī koned ez-çeşme-i ṭabʿem be-behişt

Der-i dükkān-ı ḥalāvet ne-güşāyed tesnīm

"Zehr ḫandī" "şeker ḫandī"nüŋ ʿaksidür. Yaʿnī acı gülüş dimekdür. "Tesnīm" cennetde bir ırmaġuŋ adıdur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ve daḫı ben ol ṣāḥib-nüfūẕum ki eger çeşme-i ṭabʿum behişte zehr-ḫandlıḳ muʿāmelesin eylerse, tesnīm bir mertebe

[196a][1819]

mesmūm u maġmūm olur ki der-i dükkān-ı ḥalāvet ü leẕẕeti güşād eylemez. Yaʿnī tesnīm-i ṭabʿum çeşmesinüŋ zehr-ḫandlıġın göricek ʿādet-i ḳadīmesi olan eṣer-i ḥalāveti pūşīde idüp der-i dükkān-ı leẕẕeti güşād eylemez tā ki ṭabʿum çeşmesi şeker-ḫandın görmeye, dimekdür.

با چنین رتبه که می گویم هجوست مرا

بسکه[1820] **ادراک بود فانی و انصاف عدیم**[1821]

13. Bā-çünīn rütbe ki mīgüyem ü hicvest me-rā

Bes ki idrāk buved fānī vü inṣāf ʿadīm

"ʿAdīm" faʿīl vezninden yoḳ olucı olurdı, dimekdür. Ve bālāda ẕikr eyledükleri faḫriyeyi keʾenne maḳbūl-ı naẓarları olmayaraḳ buyurur ki:

Maḥṣūl-ı Beyt: Bu mertebe faḫriye ki kendi ʿaleyhüme söyledüm, baŋa hücūm u meẕemmet meṣābesindedür. Zīrā müsteḥaḳ-ı ṣenā ve şāyeste-i sitāyiş olduġum derecelerinde eger naġme-serāyān-ı ṣenā olmış olṣaydum idrākuŋ kendisi fenā ve inṣāf daḫı ʿadīm ü nā-peydā olurdı. Yaʿnī eger müsteḥaḳ-ı sitāyiş olduġum mertebelerde nefsümi medḥ eylesem keṣret-i

[1818] Eğer tabiat pınarım cennetin yüzüne bir acı gülümserse, Cennet pınarı tatlılık dükkanının kapısını açmaz.

[1819] Yazmada kırmızı kalemle 389'dan sonra 400'e atlanmış. Takip kelimesi kontrol edilince bunun sadece bir numaralandırma hatası olduğu anlaşılmaktadır.

[1820] Derkenar: "Bes ki" yeter ki zīrā dimekdür.

[1821] İnsaflarının fani ve idraklarının yok olduğundan, öyle yüksek mertebede şiir söylerim ama yine bana hiciv yazmışlar.

liḥāẕ[1822]-ı ḫayāl u tefekkürden idrāk-ı kesb-i fenā vü maḥviyet ve inṣāf daḫı bīrūn-ı dāʾire peydā vü ʿademiyet iderdi. Pes bu taḳdīrce kendimi ṣenā itmek derece-i hicv ü meẕemmetdür. Lākin ne çāre, bu miḳdārla iktifā eyledüŋ, dimekdür.

با من از جهل معارض شده نامنفعلي

كه گرش هجوكنم اين بودش مدح عظيم[1823]

14. Bā-men ez-cehl muʿārıż şode nā-münfaʿilī

Ki gereş hicv konem īn buvedeş medḥ-i ʿaẕīm

“Muʿārıż” ism-i fāʿildür muʿāraża idici, dimekdür. “Nā-münfaʿil” infiʿāl olınmış, cāhil ü ebter dimekdür. “Ḳadḥ” ẕem ü red maʿnāsınadur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Benüm işbu üç beytden aşaġıki tafḍīliyet-i Ḥażret-i Pā[di]şāh-ı Düldül-süvāruŋ baḥṣinde ifrāṭ-ı cehlinden nāşī bir cāhil muʿārıż ve şol mertebe cāhil ki eger anı ḳadḥ u meẕemmet eylesem, aŋa ol meẕemmet ve derece-i ṣenā vü ṭaḥiyātdur. Yaʿnī ben Ḥażret-i Zevcü’l-Betūl ve ol ẕāt-ı seyfü’l-meslūl[1824] yaʿnī ʿAlī-i ʿālī-ḳadri sāʾir Çehār-ı Yār ḥażerātından tafḍīliyet baḥṣinde bir nā-münfaʿil baŋa muʿārıż olmışıdi. Öyle cāhil ki aŋa ḳadḥ u meẕemmet derece-i taḥsīn ü taḥiyyātdur. Merḥūmuŋ bu beytlerinde bu mertebe sūziş ü güdāzişi öteden berü ḳāʿide ve meslek-i şuʿarā-yı ʿAcemdür. Nitekim maʿnā-yı tāzeye revnaḳ-ṭırāz-ı ṣūret olan **Şevket** ve **Ṣāʾib** ḳaṣāʾidlerinde revişleri ʿUrfī revişleri gibi medḥ-i ʿAlī’de ziyāde ihtimāmları vāḳıʿdur. Keẕālik bülbül-i Şīrāz yaʿnī **Ḥāfiẓ**-ı maʿnā-nüvāzsa zevc-i ʿAlī Fāṭıma Ḫayru’n-nisā ṣallū ʿalā-seyyidinā Muṣṭafā ḳaṣīdesinde daḫı böylece medḥ buyurmışlardur. Ve daḫı **Kelīm-i Hemedānī** ve **Ṭālib-i Şirvānī** vesāʾir ḳatı vāfir şuʿarā bu meslegi iḫtiyār eylemişlerdür. Egerçi ehl-i sünnet meẕhebinde nā-maʿḳūl u nā-revā vü nā-maḳbūl u sezā bir keyfiyetdür. Ammā ekṣer-i ehl-i taḥḳīḳ bu şāʿirlerüŋ

[196b]

tafḍīliyet ḫuṣūṣında taʿyīb buyurmamışlardur. ʿaḳāʾid-i Celāl gibi.

كه بصد قرن دگر امر بديهى نكند

[1822] Derkenar: “Liḥāẓa” mülāḥaẓa itmek.

[1823] Bir utanmaz, cehaletinden bana düşman olmuş ama eğer ona hiciv yazarsam onun için büyük bir övgü sayılır.

[1824] Derkenar: “Meslūl” ḳabından çıḳmış nesne dimekdür.

عقل اول ببراهين مبينش تفهيم[1825]

15. Ki be-ṣad ḳarn-ı diger emr-i bedīhī ne-koned

ʿAḳl-ı evvel be-berāhīn-i mübīneş tefhīm

"Ṣad ḳarn" **baṭnen baʿde baṭnin**[1826] **ilā-yevmi'n-nihāye**den[1827] kināye ola. Yāḫūd ṣad remz ü nükte dimek ola, "berāhīn" cemʿ-i burhāndur. "Mübīn" āşikāre dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ḥażret-i Şāh-ı Murtażā kerremallāhu vechenüŋ baḥṣi ḥaḳīḳatini ki ben iddiʿā itmekdeyüm, heyhāt ki cāhla anı tefhīm ve bildürmek mümkin ola. Zīrā bu baḥṣüŋ ḥaḳīḳatini tefhīm içün eger ṣad hezār rumūz u nükāt söylese yine ʿaḳl-ı evvel berāhīn-i mübīn ile cāhile tefhīm ve aŋlatdurmaḳ idemez. Yaʿnī ʿaḳl-ı evvel bu baḥṣüŋ ıẕhār-ı ḥaḳīḳatiçün hezār nükte ve berāhīn-i mübīn getürse yine cāhil mülzem olmayup muʿārıżlıġından ḳalmaz. Yāḫūd dimek olur ki eger ʿaḳl-ı evvel ki murād Cebrāʾīl'dür, baṭnen baʿde baṭnin tā yüz ḳuşaġa varınca gelicek zamāne içün hezār berāhīn-i mübīn getürüp taṣḫīḫ-i mādde ile ḫalḳı bu baḥṣüŋ ḥaḳīḳati meẕhebi üzere iẕhāb[1828] itdürmek murād eylese yine ḥaḳīḳat-i ḥāl bildürmek ve bu ḫuṣūṣı emr-i bedīhī itmek muḥāl ḳabīlindendür. Yaʿnī muʿārıż ve bu baḥṣüŋ ḥaḳīḳat-i ḥāline münkirīne mektebde ḥālet-i ṣabāvetinde taʿlīm eyledügi iʿtiḳāddan yüz çevirmez. Ve daḫı bu baḥṣüŋ ṭarafından muʿārıżlıġı tā hicret-i Ḥażret-i Rāz-dār-ı Vaḥy-i Cenāb-ı Rabbü'l-ʿİzzet ṣallallāhu Teʿālā ʿaleyhi ve sellemden berü ḳalmışdur. Pes şimdi ʿaḳl-ı evvel gelecek ḫalḳın irşādıçün hezār berāhīn-i mübīn der-pīş eylese yine ʿadem-i imkāndur. Baḥṣden murād bālāda ẕikri mürūr iden tafḍīliyet ḫuṣūṣıdur.

هيچ از اين بيم دلم را نبود گرد ملال

گرچه اين واقعه بسيار عذابست اليم[1829]

16. Hīç ez-īn bīm-i dilem-rā ne-buved gerd-i melāl

Gerçi īn vāḳıʿa bisyār ʿaẕābest elīm

Ḳıṭʿa:

[1825] Akl-ı evvel apaçık deliler getirse, yüz asır konuya açıklık getirip anlatamaz.

[1826] Nesilden nesile, soydan soya.

[1827] Kıyamete kadar.

[1828] Derkenar: "İzhāb" gidermek

[1829] Bu olay çok acılı bir azap olduğu hâlde, korkudan gönlüme hüzün tozu konmaz.

Maḥṣūl-ı Beyt: Bu baḥṣ-i ḥaḳīḳat-eṣerüŋ ḫavfı melālinden aṣlā göŋlüme ġubār-ı küdüret īrāṣ eylemez. Egerçi bu vāḳıʿayı tefhīm-i ʿām itmek ʿaẕāb-ı elīm ise de yaʿnī Ḥażret-i Şāh-ı Düldül-süvāruŋ tafḍīliyet ḫuṣūsını ıẓhār u ifhām-ı ʿām itmek keyfiyet-i düşvār ve ʿaẕāb-ı elīmdür. Līkin ḫavf-ı ʿāmdan miḳdār-ı ẕerre göŋlüme ġubār-ı melāl-āṣārı īrāṣ itmez. Ve'l-ḥāṣıl sāʾir aṣḥāb-ı kirām Rıḍvānullāhi Teʿālā ʿaleyhim ecmaʿīnden Ḥażret-i Murtażā'yı tafḍīl itmem ḫuṣūṣından hīç efrād-ı nāsdan pervām olmayup āşikāre söylerüm, dimekdür.

زان که از مشک سخن شاه دم استشمام

حالت جمله کند منکشف از لطف عمیم[1830]

17. Z'ān ki ez-müşg-i süḫan şāh dem-i istişmām

Ḥālet-i cümle koned münkeşif ez-luṭf-ı ʿamīm

Maḥṣūl-ı Beyt: Kemer-bend-i ġayret olduġum baḥṣ-i meẕkūrı ifhām-ı ʿām ve aʿlām-ı ḫāmān itmede ʿaẕāb-ı elīm ve ehl-i cehlden bīm ü ḫavfdan ḫālī degildür. Lākin āṣār-ı melālden göŋlüme īrāṣ-ı

[197a]

ġubār itmeden daḫı aṣlā bürūʿ itmem. Zīrā Ḥażret-i İmām-ı İns ü Cān sitāyişgerligine müteʿallıḳ cevāhir-i kelimātı müşkinden hengām-ı istişmāmda ʿāmme-i ʿālemiyān muḥīṭ ü şāmil, luṭf u keremi şerefinden cümle ḥāleti ve esrār-ı mestūreyi münkeşif eyler. Yaʿnī ol dem ki şāh isminüŋ semenini müşkinden istişmām eyleyem, anuŋ ʿāmmeye şāmil luṭf u kereminden bir ḥālet gelür ki kāffe-i esrār-ı nihānı baŋa ʿayān u nümāyān olup miyāne-i muʿārıżāna şīrvār mehābet-āṣārlā duḫūl iderek anları ilzām itmekde hīç meşaḳḳat çekmem, dimekdür. Pes baḥṣ-i meẕkūr u muʿārıżuŋ ʿadem-i ilzām ile mālā-kelām itmedügi ḫuṣūṣı işte bu gelecek şāh beytdür. Ve min-Allāhu't-tevfīḳ.

دوش بر دوش نبی در شرف ذات علي

که عدیمست عدیلش چو خداوند کریم[1831]

18. Dūş-ber-dūş-ı nebī der-şeref-i ẕāt-ı ʿAlī

Ki ʿadīmest ʿadīleş çü Ḫudāvend-i kerīm

[1830] Çünkü şah söz miskini kokladığı zaman kapsayıcı lutfundan dolayı herkesin durumunu anlar.

[1831] Ali, yüce zatının şerefinde peygamber ile omuz omuzadır ve Allah gibi eşi benzeri yoktur.

“Dūş-ber-dūş” omuzı berāber. Yaʿnī müsāvī dimekdür. “ʿAdīl” naẓīr ü miṣl maʿnāsındadur, şeref-i ẕātdan murād Ḥażret-i Seyyidü’l-ebrār ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem ile Murtażā ʿAlī’nüŋ gerek cānib-i nesebden ve gerek ṭaraf-ı nūr-ı ẕātdan müsāvī olduḳlarıdur. Dimek degildür ki nübüvvet ḫuṣūṣında müsāvī ola. Belki Ḥażret-i Ḥabīb-i Ḫātemü’l-Enbiyā ve Server-i Murselīn olduġı gibi ol Ḥażret daḫı Şāh-ı Evliyā ve Server-i Etḳıyādur. Nūr-baḫşende ḫod ḥadīṯ-i şerīfde mervīdür ki: **Ene [ve] ʿAlī min-nūrin vāḥidin**[1832] ḳaldı ki nübüvvet ile velāyetüŋ şeref-i ẕātda dūş-ber-dūş olduḳları bu ebyātlardan daḫı nümāyāndur. **Şiʿr:**

نبوت حاکم فرمان روای مسند تشریع
ولایت خازن انوار سرالغیت لایحصی
نبوت کیمیای مس سرشت پوتهٔ ادراک
ولایت واصل اکسیر اجزا خانهٔ علیا
نبوت صاحب ترفیع بخش رایت احکام
ولایت حاجب خلوت سرای عزت احمی
نبوت افتاب نور پاش مشرق اظهار
ولایت گوهر گنجینه گیر مغرب اخفا[1833]

Nübüvvet ḥākim-i fermān-revā-yı mesned-i teşrīʿ
Velāyet ḫāzin-i envār-ı sırrü’l-ġayb-ı lā-yuḥṣā
Nübüvvet kīmiyā-yı mis-sirişt-i pūte-i idrāk
Velāyet vāṣıl-ı iksir-i eczā-ḫāne-i ʿulyā
Nübüvvet ṣāḥib-i terfiʿ-baḫş-ı rāyet-i aḥkām
Velāyet ḥācib-i ḥalvet-serāy-ı ʿizzet-i aḥmā
Nübüvvet āftāb-ı nūr-pāş-ı maşrıḳ-ı iẓhār

[1832] “Ben [ve] Alî bir nurdanız.” (*Telhisu Kitabi’l-Mevzua li-ibni’l-Cevzi*, E’z-Zehebî, Thk.: Yasir bin ibrahim bin Muhammed Abu Tamim, Mektebetü’r-Rüşd Yayınevi, 1. Baskı, Riyad, h.1419/m.1998, c.1, s.111.)

[1833] Nübüvvet, şeriat makamının emir veren hükümdarıdır. Velilik ise sayısız gayb âleminin sırlarının nurlarının hazinedârıdır. Nebîlik, idrak potasının gümüş asıllı kimyasıdır. Velilik (ise) yüce maddeler evinin iksirine kavuşmuştur. Velayet, uhra toprağından yapılan yüce evin iksirine ulaşmıştır. Nebîlik, ahkam bayrağının terfi verici sahibidir. Velilik ise en iyi koruyucu (Allah’ın) şeref sarayının hareminin perdedârıdır. Nebîlik, doğunun nur saçan güneşidir. Velilik (ise) gizlilik batısının hazine avlayan incisidir. (Nâbî)

Velāyet gevher-i gencine-gīr-i maġrib-i iḫfā

Pes maʿlūm olur ki nūr-ı nübüvvet-i Nebī ve nūr-ı velāyet-i ʿAlī bir cevher-i ferd imiş ve daḫı niṭāḳ-bend-i müvāḫāt-ı aṣḥāb rıḍvānullāhi teʿālā ʿaleyhim ecmaʿīn vaḳtinde Ṣıddīḳ-i Ekber ile ʿÖmerü'l-Fāruḳ ve ʿOṣmān-ı Ẕi'n-nūreyn ile ʿAbdu'r-raḥmān ibni ʿAvf bend-i müvāḫāt ve keẕālik sāʾirler daḫı ʿuḳde-bend-i birāderī itmāmından ṣoŋra Ḥażret-i Şāh-ı Evliyā niyāzmend-i Seyyidü'l-Enbiyā oldı ki āyā ben kimüŋle gerdende müvāḫāt idem didükde Ḥażret-i Ḥabīb-i Ḫudā buyurdılar ki: **Yā ʿAlī ente aḫī fi'd-dünyā ve'l-āḫireh**[1834] ve daḫı bu ḥadīṯ-i şerīfden istidlāl olunur ki buyurmuşlardur: **Ene medinetü'l ilmi ve ʿAliyyun bābuhā**[1835]. Pes ʿAlī, şehr-i ʿilme

[197b]

bāb olınca bāb-ı bismillāh olmış olur. Nitekim kendileri buyururlar: **Ene noḳṭatün ṭaḥte'l-bā'i, el-ʿilmu noḳṭatün keṩṩereha'l-cāhilūn**[1836] beyt anuŋ çün sırr-ı bismillāhdadur cümle maṭlablar didi. Ḥayder benüm ol noḳṭa-i mevżuʿa taḥte'l-bā bu maḥalde ḳāl u ḳīl çoḳdur. Nitekim ehl-i sünnet ve cemāʿat meẕhebi ʿulemāsıyla şiʿīler ider. Līkin inṣāf olınsa ʿUrfī'nüŋ bu beytde hīç vechile ḫaṭāsı olmaduġı ehline maʿlūmdur. Zīrā şeref-i ẕāt-ı Muḥammed ve ʿAlī bir nūr-ı vāḥid olduġı nice berāhīn-i ḳaṭʿī ile istidlāl olınmışdur. Bu faḳīrüŋ çoḳluḳ imtiyāz[1837]-ı iḳtidārum olmaduġından şeref-i ẕāt-ı Nebī ve maşrıḳ-ı ẕāt-ı Velī dūş-ber-dūş olduḳları işte **Nābī** merḥūmuŋ ḳaṣīdesini müṭālaʿa buyursunlar. Ve ekṩer-i ehlullāh daḫı bu ḳavle ẕāhib olmışlardur. Lākin zāhid-i ḫuşk-ṣıfata ḥaḳīḳat-i ḥāl iʿlām u ifhām itmek muḥāldür.

Ḳaṣīde:

کس پی نبرد در شرف رفعت علی
جز حضرت محمد و جز حضرت علی
شدی بینک نه کنج عدم ریزهٔ خوار جود

[1834] "Yâ Alî sen benim dünyada ve ahirette kardeşimsin." (Silsiletü'l-Ehadisü'd-Daife ve'l-Mevzua ve Eseruhe's-Seyyi fi'l-Umme, el-Albani, Darü'l-Maarif Yayınevi, 1. Baskı, Riyad, s.351).

[1835] Ben ilmin şehriyim, Ali de kapısıdır. (Hakim Nişaburi, c. 3, s. 126, *el-Müstedrek ale's Sahiheyn*, Thk.: Mustafa Abdulkadir Ata, Daru'l Kutubu'l İlmiye, Beyrut)

[1836] Ben ilmin "b" harfinin altında bir noktayım. Bu noktayı cahiller çoğalttı. (Keşfü'l-Hafâ, El-Aclûnî, thk.: Ahmed el-Kallâş, Müesssesetu'r-Risale Yayınevi, 2. Baskı, h.1421 c. 2, s. 87.)

[1837] Derkenar: "İmtiyāz" ayırmaġa dirler.

از جودت محمد و از جودت علی

آمیخته است ظاهر و باطن بیکدیگر

در کسوف محمد و در کسوف علی

پوشیده نور ذات ازل جامهٔ ظهور

در صورت محمد و در صورت علی

دریافت خستهٔ کان عما[1838] پرتو حیات

از طینت محمد و از طینت علی

جهل عما گریخت بدروازهٔ عدم

از سطوت محمد و از سطوت[1839] علی

عالم زکاتخوارهٔ وجود جود شد

از خلقت محمد و از خلقت علی

چشم امید خلق جهان نور رشد یافت

از حجت محمد و از حجت علی

شد کرد کفر ز میدان کائنات

از غیرت محمد و از غیرت علی

انوار فضل و پرتو آثار شعله یافت

از دعوت محمد و از دعوت علی

اشراک کفر و سایهٔ اسلام یا فتند

از رافت[1840] محمد و از رافت علی

صحن جهان ز شهد شهادت لبالبست

از نعمت محمد و از نعمت علی

شاهان صدق و عدل و حیا شمع شان شدند

هم صحبت محمد و هم صحبت علی

ایشان اساس بخش مبائی دین شدند

از همت محمد و از همت علی

اهل وفا سعادت دارین یافتند

از قربت محمد و از قربت علی

از کوه بام لات و هبل سرنگون شدند[1841]

از هیبت محمد و از هیبت علی

[1838] Derkenar: "ʿ Amāʾ" şol ṭumana dirler ki ṭaġlar başında olur.

[1839] Derkenar: "Saṭvet" ḥamle eylemek ve ḳahr itmek ve ġażab itmek, cemʿ i saṭavāt gelür.

[1840] Derkenar: "Reʾfet" esirgemek ve şefḳat itmek "raʾūf" gibi.

[1841] Derkenar: "Mebānī" temel ve binānuŋ cemʿ i.

از مهر و ماه طبل بشارت زدست چرخ
در نوبت محمد و در نوبت علی
ظلمات کفر چون در خیبر شکسته شد
از قوت محمد و از قوت علی
گردون بچشم مهر و مه آتش توتیا کشد
از تربت محمد و از تربت علی
دیوان حشر و روضهٔ جنت لبالبست
از شوکت محمد و از شوکت علی
خورشید چون بلال و قمر همچو قنبرست
در خدمت محمد و در خدمت علی

[198a]

شان شرافتست بعالم که شد ظهور
از ذات محمد و از ذات علی
قدر نبوتست و ولایت جهان فروز
از غزت محمد و از غزت علی
شان شریعتست و طریقت بلندتر
در دولت محمد و در دولت علی
نابی زهول غم که رها می کند ترا
جز رافت محمد جز رافت علی[1842]

[1842] Hz. Muhammed ve Hz. Ali'den başka kimse şeref yüceliğine erişemez. Muhammed ve Ali'nin iyiliğinden yokluk hazinesi onların cömertlik kırıntısına muhtaç oldu. Muhammed ve Ali'nin güneş tutulmasında zahir ve batın birbirine karışmıştır.

Muhammed ve Ali'nin şeklinde ezel zatının nuru zühur elbisesini giymiştir. Muhammed ve Ali'nin yaratılışından kör hasta hayat ışığı almıştır. Muhammed ve Ali'nin yaratılışından kör cahil yokluk kapısından kaçtı. Muhammed ve Ali'nin kuvvetinden dünya ihsan vücudunun zekât yiyicisi oldu. Muhammed ve Ali'nin yaratılışından dünya halkının umut gözü büyüme ışığı buldu. Muhammed ve Ali'nin delilinden varlık meydanından küfr tozu yok oldu. Muhammed ve Ali'nin gayretinden fazilet nurları ve şule eserleri buldu. Hz. Muhammed ve Ali'nin davetiyle kafir ve müşrikler İslam gölgesini buldular. Muhammed ve Ali'nin merhametinden dünya sahası şehadet şerbetiyle dopdoludur. Muhammed ve Ali'nin nimetinden doğruluk ve adalet haya şahları onların mumu oldular. Muhammed ve Ali'nin dostları oldukları için din temellerini atanlar oldular. Hz. Muhammed ve Hz. Ali'nin himmetiyle vefa ehli iki dünya saadetini buldular. Hz. Muhammed ve Hz. Ali'ye yakınlığından Lat ve Hubel putları devrildiler. Hz. Muhammed ve Hz. Ali'nin heybetinden felek güneş ve ay üzerinde müjde davulunu çalmıştır. Hz. Muhammed ve Hz. Ali döneminde küfür karanlığı Heyber Kapısı gibi kırıldı. Muhammed ve Ali'nin toprağından felek güneş ve ayın gözüne ateş sürmesini çekti.

Bu baḥṣi merḥūmuŋ buyurduġı gibi bu devrde Cevher-i Evvel nice berāhīn-i mübīn ile gelmek iḳtiżā eylese yine şīʿaları bildüklerinden ve sünnīleri iʿtiḳādlarından ayırup **müttefeḳun ʿaleyh**[1843] idemez. Anlaruŋ maḥabbeti öte cānibe bunlaruŋ maḥabbetleri beri cānibedür. Eger imʿān-ı naẓar olınsa cümle dilekleri birdür. Lākin ẓāhiren birbirine muḫālif görinürler. Fi'l-vāḳıʿ ber-muḳteżā-yı şerʿ-i şerīf efḍaliyet-i Ṣıddīḳ-i Ekber āşikārdur. Lākin şeref-i ẕāt-ı ʿAlī ve ḳurbet-i ʿAlī, cümlesinden efzūnterdür her vechile.

Maḥṣūl-ı Beyt: Şeref-i ẕāt cihetinden Ḥażret-i ʿAlī Ḥażret-i Nebī ṣallī ʿaleyhi ve selleme dūş-ber-dūş ve müsāvī idi. Ol bir ẕāt-ı şerīf ki Ḫudāvend-i ʿAlīm gibi anuŋ miṣl ü naẓīri gürūh-ı evliyāda vuḳūʿ bulmamışdur. Yaʿnī ol Ḥażret ḥaseb ü neseb cānibinden ve ḳarābet-i Ḥażret-i Rāz-dār-ı Vaḥy-i Rabbü'l-ʿİzzetle şeref-i ẕāt cihetiyle müsāvī olduḳdan ġayrı öyle bir ʿālī-cenābdur ki Ḫudāvend-i ʿAlīm ü Baṣīr ü Semīʿ Cenāb'uŋ miṣl ü mānendden münezzeh olduġı gibi ol daḫı ʿālemde miṣl ü mānendden berīdür. Ve'l-ḥāṣıl māder-i fıṭrat aŋa ʿadīl ü naẓīr ṭoġurmamışdur, dimekdür.

آن که با مرتبهٔ همت او اوج حضیض
آن که با نازکی طبع وی اندیشه جسیم[1844]

19. Ān ki bā-mertebe-i himmet-i ū evc-i ḥażīż
V'ān ki bā-nāzikī-i ṭabʿ-ı vey endīşe cesīm

"Ḥażīż" pestligüŋ ḫorlığı ve zelīlligi dimekdür. "Cesīm" cüsselü dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ol ḥażret bir ṣāḥib-i reʾfet ü mekremetdür ki anuŋ ʿaẓamet-i rütbesi himmetiyle ḥażīż rütbe-i vālā-yı evci kesb eyler. Yaʿnī ḥażīż ki fıṭrat-ı ẕātiyyesi aṣlıdur. Ol

---

Muhammed ve Ali'nin şevketinden mahşer divanı ve cennetler dopdoludur. Muhammed ve Ali'nin hizmetinde güneş Bilal gibi ve ay Kanber gibidir. Muhammed ve Ali'nin zatından şerefin şanı dünyaya geldi. Muhammed ve Ali'nin hürmetinden dolayı nebüvvetin ve velayetin değeri dünyayı aydınlattı. Muhammed ve Ali'nin devletinde şeriatin ve tarikatin makamı daha yüksektir. Ey Nabi! Muhammed ve Ali'nin merhametinden başka kim seni keder korkusundan kurtaracak?

[1843] Sözlükte "üzerinde ortak karara varılan şey" anlamına gelen müttefekun aleyh tabiri, hadis ıstılahında Buhârî ile Müslim'in *Câmi'u's-Sahih* adlı eserlerinin her ikisinde de yer alan hadislere denir. Bu tür hadisler, sahih hadisler arasında ilk sırayı alır.

[1844] O zat ki onun himmet mertebesi yanında doruk en alçaktadır. Tabiatının inceliği karşısında düşünce cüsselidir.

ẕātuŋ himmetine maẓhar düşince keyfiyet-i evci kesb eyler. Ve daḫı öyle bir ẕāt-ı kerīmü'ş-şāndur ki ṭabʿ-ı nezāket-perveri eṣeriyle endīşe ki ḫayālden ʿibāret bī-vücūd bir ḥāldür, hemān-dem mücessem eyler, dimekdür.

آید از دور چوسیلاب سیاهی بنظر

متأثر شود از برق عتابش چو نسیم[1845]

20. Āyed ez-dūr çü seyl-āb-ı siyāhī be-naẓar

Müteʾeŝŝir şeved ez-berḳ-i ʿitābeş çü nesīm

Maḥṣūl-ı Beyt: Seyl-ābāsā ıraḳdan naẓara reng-i siyāhī peydā idüp gelür. fi'l-meṣel nesīm ol ẕāt-ı tamāmuŋ berḳ-i ʿitābından müteʾeṣṣir olursa yaʿnī bir maḥal işābet-i berḳ ile muḥrīḳ ve reng-i siyāhī kesb eyledügi gibi eger nesīm-i Ḥażret-i Şeh-süvār-ı Meydān-ı Velāyet'üŋ berḳ-i ʿitābından müteʾeṣṣir olursa, hemān nesīm ıraḳdan naẓar-ı dīdeye mānend-i seyl-āb-ı siyāh ve muḥriḳ görinerek gelür. Yaʿnī nesīm ki

[198b]

bī-cism bir eṣerdür, işābet-i ʿitāb-ı şāhīden reng-i siyāh kesb eyler, dimekdür.

خانه زاد خردش جوهر اول با وي

گفت کای دانش من در بر علم تو سقیم[1846]

21. Ḫāne-zād-ı ḫıredeş Cevher-i Evvel bā-vey

Goft k'ey dāniş-i men der-ber-i ʿilm-i to saḳīm

"Ḫāne-zād" evde ṭoġmış ve perverde olmış ḳula dirler.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ol āfitāb-ı cihān-tābuŋ ḫıredi ḫāne-zādına Cevher-i Evvel didi ki: Ey ḫāne-zād-ı ḫıred ʿAliyyül-Murtażā benüm dāniş ü ʿilmüm senüŋ ʿallāmeligüŋ nezdinde saḳīm ü bī-iʿtibārdur. Yaʿnī Cevher-i Evvel ol ẕāt-ı memdūḥu'ṣ-ṣıfātuŋ ʿaḳlı ḫāne-zādı olan ġulāma iʿtiẕār ṭarīḳiyle didi ki: Senüŋ dāniş ü ʿilmüŋ ʿindinde benüm dānişüm saḳīm vāḳıʿ olmışdur. Kāşki benüm daḫı dānişüm ʿilmüŋ miḳdārı olaydı, dimekdür.

حرفی از مصلحتت گویم و از من بپذیر

[1845] Rüzgâr onun gazap yıldırımından etkilenirse uzaktan siyah bir sel gibi görünür.

[1846] Onun akıl evinde doğan Cebrail ona ey ilminin yanında bilgimin noksan olduğu, dedi.

این سخن گرچه زراه ادب افتاده ذمیم[1847]

22. Ḥarfī ez-maṣlaḥatet gūyem ü ez-men be-peẕīr

În süḫan gerçi zi-rāh-ı edeb üftād ẕemīm

Ḳıṭʿa:

"Ḥarf"den murād kelāmdur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey şemere-i devḥa-i velāyet v'ey naḫliṣtan-ı meydān-ı velāyet! Maṣlaḥatuŋdan ötüri bir ḥarf söylesem gerek ve daḫı kemterīn bendelerüŋden bu kelāmı cāy-ı ḳabūle yitürüŋ. Her ne ḳadar bende-i ʿācizden ṣudūr idecek kelām bīrūn-ı dāʾire-i edeb ve ẕāt-ı şerīfüŋe nisbetle meẕmūm bir ḥāl ise de.

جاه را پایه بیفزای مبادا که قضا

زندش طعنه بهمسایگی عرش عظیم[1848]

23. Cāh-rā pāye be-y-efzāyī me-bādā ki ḳażā

Zenedeş taʿne be-hem-sāyegī-i ʿarş-ı ʿaẕīm

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey yekke-süvār[1849]-ı Düldül v'ey ṣaf-ārā-yı ḥavme[1850]-i tevekkül! Terk-i edebāne ve bende-i ʿācizāne kelām-ı lāzımu'l-ihtimām budur ki cāh-ı kāʾināt-penāhuŋa izdiyād-ı pāye ve irʿāc-ı mertebesine himmet buyurasın. Zīrā olmaya ki ḳażā ʿarş-ı ʿaẕīmüŋ anuŋla hem-sāyelik ṭaʿnesin ura. Yaʿnī ʿarş-ı ʿaẕīm, cāh-ı muʿallā-pāyuŋla hem-sāyelik ḫuṣūṣında her ne ḳadar vech-i münāsebeti ʿadem-i der-kār ise de şāyed ḳażā ḥased ve cehlinden nāşī hem-sāyelik ṭaʿnesin urmasun içün cāhuŋa bir mertebe pāye-i rifʿat-vāye vir ki ḫāṭır-ı maḫlūḳ anuŋ rifʿati mülāḥaẓasında leng u maġrūḳ olsun, dimekdür.

ای که نسبت بجلال تو هم از بی ادبیست

[1847] Diyeceğim söz edep açısından iyi olmasa da senin iyiliğin için bir söz söyleyeceğim onu benden kabul et.

[1848] İhtişamın seviyesini yücelt Allah korusun kader onu en yüksek yüksek arşın komşusu olmuş diye ayıplamasın.

[1849] Derkenar: "Yekke-süvār u yekke-tāz" keskin cündīye dirler yaʿnī meydānda bir anuŋ gibi cündī daḫı yoḳdur

[1850] Derkenar: "Ḥavme" ulu nesne muʿaẓẓamü'l-şey maʿnāsına. "Ve minhu ḥavmete'l-ḳıtāl ey muʿaẓẓamuhu" (Ve onlardan biri de savaş alanıdır yani büyük bir kısmıdır)

که فلک نام شکوه تو برد با تعظیم[1851]

24. Ey ki nisbet be-celāl-i to hem ez-bī-edebīst

Ki felek nām-ı şükūh-ı to bered bā-taʿẓīm

“Şükūh” heybet ü ʿaẓamet maʿnāsınadur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ẕāt! Tamām-ı felek kendini ʿaẓamet ṭarīḳiyle senüŋ celālet ü şehāmetüŋe nisbet itmek bī-edeb ve ḫayālıġındadur. Her ne ḳadar nām-ı maʿālī-ʿünvānını taʿẓīm ü iḥtirām ile yād eylerse de yaʿnī felek her ne ḳadar şükūh-ı cellatüŋi taʿẓīm ü tekrīm ile aŋarsa da mādām ki kendini celāletüŋe nisbet itmek ārzū iderse bī-edebligindendür, dimekdür.

چشم اعمی شود از رأی تو گر نور پذیر

بنظر نقطهٔ موهوم نماید تقسیم[1852]

25. Çeşm-i aʿmā şeved ez-reʾy-i to ger nūr-peẕīr

Be-naẓar-ı noḳṭa-i mevhūm nümāyed taḳsīm

“Mevhūm”

[199a]

göziyle görmek muḥāl olup vehm ile idrāk olınan noḳṭa-i ṣaġīreden kināyedür. “Nümāyed” görinür dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey tūtiyā-keş-i bīniş-i ne-y-āmendān v’ey maṭlab-dih-i bendegān-ı çeşm-i aʿmā! Senüŋ reʾy ü tedbīrüŋden eger iḳtibās-ı nūr eylerse fī-noḳṭa-i mevhūme naẓarına taḳṣīm olmış görinür. Yaʿnī çeşm-i aʿmā dīde-i nīş-i eşyādan maḥrūm ve furū-mānde iken senüŋ reʾy-i ṣayḳale-ṭırāzuŋdan nūr-peẕīr idince ol mertebe çeşmi bīnā vü rūşen olur ki noḳṭa-i mevhūme ki bī-vücūddur, rūşen ü ʿayān ve her şīvesini yerlü yerinde münḳasim ü nümāyān olduġın görür. Ve’l-ḥāṣıl çeşm-i aʿmā ol mertebe bīnā olur ki ʿālemde ẓāhiren nümāyān olan eşyāyı bir cānibe ḳo. Mevhūm u mektūm-ı eşyāyı bile ruʾyet itmege kesb-i istiʿdād eyler, dimekdür.

چشم اشهل صفت دیدهٔ احول گردد

[1851] Ey diğer şeyleri ihtişamına nisbet etmek edepsizlik olan, senin azametinin vasfını felek tazim ile yapar.

[1852] Senin fikrinin etkisiyle eğer kör göz açılsa baktığı zaman hayali noktayı bile ayırt edebilir.

گرحسام تو نگاهش بشکافد بدونیم[1853]

26. Çeşm-i eşhel ṣıfat-ı dīde-i aḥvel gerded

Ki ḫüsām-ı to nigāheş be-şikāfed be-dü-nīm

“Eşhel” şehlā göze dirler ki muʿtedil ü dürüst gözdür. “Be-şikāfed” iki şaḳḳ iderse taḳdīrindedür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ẕāt-ı tamām v’ey nāfiẕü’l-aḥkām çeşm-i şehlā dīde-i aḥvel[1854]āsā muttaṣıf-ı saḳāmet olur. Eger tīġ-i ḫūn-feşānuŋ anuŋ nigāhını iki pāre iderse yaʿnī tīġ-i küfr-güẕāruŋ bir mertebe ḫūn-rīzdür ki eger çeşm-i şehlāŋuŋ medd-i baṣarına işābet ile anı dü-nīm eylerse fi’l-ḥāl ṣıfat-ı dīde-i aḥvele münḳalib olur. Yaʿnī ḫüsāmuŋ dīde-i şehlāya işābet itmek degil belki medd-i baṣarına doḳınup iki şaḳḳ eylemeyince dīde-i şehlā anuŋ eṣeri tīzligi ḫavfından müteʾeṣṣir olup ṣıfat-ı aḥvele dönüp eṣer-i maḳṭāʿ kendisinden nümāyān olur, dimekdür.

گرم رفتار به حدیست که دود انگیزد

گر دود مرکب خوش کام بر سطح نسیم[1855]

27. Germ-reftār be-ḫaddīst ki dūd-engīzed

Ger reved merkeb-i ḫoş-kām ber-saṭḥ-ı nesīm

“Gām” adım dimekdür. “Saṭḥ” her bir nesnenüŋ üsti ve bālāsı dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey memdūḥ-ı kāʾināt! Reftāruŋ germiyet ve şiddet-i ḥarāreti bir ḥadde vara ki toz ve ṭuman nümāyān olur. Şol vaḳt ki senüŋ merkeb-i berḳ-reftāruŋ saṭḥ-ı nesīme teküpū eyleye. Yaʿnī nesīm ki eṣer-i ġubārdan berīdür, eger senüŋ ḫoş-gām esb-i ṣāʿiḳa-reftāruŋ saṭḥ-ı nesīm üzere teküpū eylerse germiyet-i eṣer-i reftār bir ḥadde varur ki saṭḥ-ı nesīmden toz ve ṭuman kāʾinātı reng-i şebāma tebdīl ü taḥvīl eyler, dimekdür.

گر بعمان نگرد رأی تو در بینایي

[1853] Ela göz şaşı göze döner eğer senin kılıcın bakışını ikiye ayırırsa.

[1854] Derkenar: “Aḥvel” şaşı dimekdür

[1855] Eğer senin güzel adımlı atın rüzgârla koşsa öyle hızlı gider ki yolundan dumanlar çıkar.

نایب[1856] مردمک دیده شود در یتیم[1857]

28. Ger be-ʿummān nigered reʾy-i to der-bīnāyī
Nāʿib-i merdümek-i dīde şeved dürr-i yetīm

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey yekke-süvār-ı meydān-ı maʿnā vʾey dilāver-i ʿarṣa-i esrār-ı **mā evḥā**[1858]! Eger reʾy-i serīre-dān-ı mū-şikāfuŋuz semt-i ʿummāna naẓar-ı ṣafā ṣalsalar bīnālıḳ ḫāṣṣasında dürr-i yetīm ḳāʾim-maḳām-ı merdümek-i dīde olmaġa istiʿdād kesb eyler. Yaʿnī dürr-i yetīm ki bī-cān ve ʿanāṣır-ı erbaʿanuŋ imtizācāt

[199b]

u izdivācātından vücūda gelmiş bir nevʿ cemād-ı efsürdegān olup ruʾyet ü ḥarekete ḳādir degil iken eger senüŋ naẓar-ı reʾy-i münīrüŋ cānib-i ʿummāna imtidād eylerse eṣer-i teʾṣīriyet-i ṣafā naẓarından ol vaḳt bīnālıḳ ve ṣāḥib-i ḳudret ü irādetlige istiʿdād kesb eyleyüp ḳāʾim-maḳām-ı merdümek-i dīdeye şāyeste-i tamām olur. Dürrüŋ dīde içinde olan beyāż yuvarlaġa münāsebeti ḥasebiyle.

هر که را ضربت گرز تو درآید بضمیر
در بدنها شود از سایهٔ او عظم رمیم[1859]

29. Her ki-rā ḍarbet-i gürz-i to der-āyed be-żamīr
Der-bedenhā şeved ez-sāye-i ū ʿaẓm remīm

"ʿAẓm" kemik, "remīm" çürümüş, "ʿaẓm-i remīm" çürümiş ve ṣolmış kemikler, dimekdür.
Maḥṣūl-ı Beyt: Ey Fātiḥ-i Ḫayber vʾey Ḳātil-i ʿAnter! Efrād-ı nāsdan birinüŋ żamīrine senüŋ gürz-i kūh-şikenüŋ ḍarbınuŋ heybeti güẕer iderse, anuŋ sāyesi şiddetinden bedenlerde kemikler çürür. Yaʿnī heybet-i ḍarb-ı gürzüŋ żamīrine güẕer iden ferdüŋ sāyesi bir mertebe mehābet-rīz olur ki eger ol sāyeden şaḫṣ-ı āḫerüŋ bedenine işābet eylese, fiʾl-ḥāl üstüḫˇān çürüyüp ve efsürde-aḥvāl olur. Yāḫūd dimek olur ki: Eger ḍarb-ı gürzüŋ şiddeti birinüŋ żamīrine güẕer idüp sāye bıraġursa ol ḫayālüŋ sāyesi mehābetinden eczā-yı bedende

[1856] Derkenar: "Nāʾib" bir kimsenüŋ yerine ṭurıcı
Derkenar: "Niyābet" bir kimsenüŋ yerine ṭurmaḳ

[1857] Eğer senin fikrin denize baksa tek mücevher görme konusunda gözbebeğinin yerine geçer.

[1858] "[Böylece Allah kuluna] vahyedeceğini [vahyetti.]" (Necm/53:10)

[1859] Senin topuzunun darbesi birinin aklına girse onun gölgesinden dolayı bedenlerin içindeki kemikler çürür.

münteşir olan üstüḫˇān çürüyüp gider, dimekdür. Bu taḳdīrce "bedenhā"dan murād eczā-yı beden olur.

گر بقصیر ابد انجام تو سنجند بطول

بمیانش نرسد سلسلهٔ عهد قدیم[1860]

30. Ger be-ḳaṣīr-i ebed encām-ı to senced be-ṭūl

Be-miyāneş ne-resed silsile-i ʿahd-i ḳadīm

"Ḳaṣīr" ḳısalıḳ ve ṭay olınmaḳ ve ṭūle ve dırāzdan ḫulāṣa ve muḫtaṣar olmaġa dirler.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey nūr-ı ezel v'ey şerze-i şīr-i Ḫudā-yı ʿazze ve cell fi'l-meṣel senüŋ encāmı ebedī ḳaṣrıyla dırāzī-i silsile-i ʿahd-i ḳadīmi ṭūlen sencīde iderlerse silsile-i ʿahd-i ḳadīm bir mertebe kūtāh ḳalur ki encām-ı ebedüŋ ḳaṣrınuŋ miyānına bile irişmez. Ve'l-ḥāṣıl encāmuŋ ebedīnüŋ ḳaṣrına dırāzī-i silsile-i ʿahd-i ḳadīm ṭūlen berāber olmaduġı taḳdīrde dırāzī-i encāmına irecek ne nesne bulınur? dimekdür.

آن که از روضهٔ لطف تو شود فیض پذیر

که بود غیرت فردوس ز بس ناز و نعیم[1861]

31. Ān ki ez-ravża-i luṭf-ı to şeved feyż-peẕīr

Ki buved ġayret-i firdevs zi-bes nāz u naʿīm

Ḳıṭʿa:

"Ġayret" ḥased maʿnāsına istiʿmāl olınur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey menbaʿ-ı seḫā v'ey maʿden-i cūd u ʿaṭā! Şol ferd ki senüŋ luṭf u keremüŋ ravżasından feyż-yāb olmış olursa ol kimse bir mertebe nāz u niʿmet ve ḥüsn ü leṭāfet kesb eyler ki firdevs-i aʿlānuŋ ol leṭāfet-i ḥāline ḥased peydā eyler, dimekdür.

گر بشمشیر سیاست بدونیمش سازند

نشود تا ابدش سلب حیات از هر نیم[1862]

32. Ger be-şemşīr-i siyāset be-dü-nīmeş sāzend

[1860] Sonu ebediyyet olan sarayının uzunluğu ölçseler, eski dönemlerin uzun zinciri senin döneminin yarısına bile yetmez.

[1861] Senin lutfun bahçenden feyz alan kimse, nimetlerinin bolluğundan cennetin kıskanmasına maruz kalır.

[1862] Eğer siyaset kılıcı ile onu ikiye bölseler kıyamete dek her iki kısmından da hayat gitmez.

Ne-şeved tā ebedeş selb-i ḥayāt ez-her nīm

“Selb-i ḥayāt” ḥayātı münḳaṭıʿ u izāle olmış, maʿnāsınadur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey kām-baḫş-ı müstemendān v’ey dest-gīr-i bī-çāregān! Ol ferd ki senüŋ

[200a]

luṭf u keremüŋ ravżasından ḥiṣṣemend ve daḫı seni maḥabbet ü ġayretüŋe dil ü cān bend itmiş ola. Ol kimseyi eger şemşīr-i sitāyişle iki pāre eylerler ise de ile’l-ebed her bir nīm pārçesinden ḥayāt gitmeyüp ilā-yevmi’l-ḳıyām zindedür. Yaʿnī bir ʿāşıḳuŋ feyżinden ḥiṣṣe-yāb ola, anı hezār pāre iderler ise de yine ḥayātda dāʾim olaraḳ aṣlā aŋa eṣer-i memāt irişmez, dimekdür.

ای که در عالم اجسام حکیمانه اگر

دفع افساد عوارض کنی از لطف عمیم[1863]

33. Ey ki der-ʿālem-i ecsām ḥakīmāne eger

Defʿ-i ifsād-ı ʿavārıż konī ez-luṭf-ı ʿamīm

Ḳıṭʿa:

“ʿĀlem-i ecsām” ʿālem-i kāʾinātdan ʿibāretdür ki ʿanāṣır-ı erbaʿa ile mürekkeb bir cism-i bedīʿdür. “ʿAvārıż” ʿārız’uŋ cemʿidür, ḥudūṣāt u beliyyāt maʿnāsınadur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey pādişāh-ı ʿālem-penāh! Eger ʿālem-i ecsām olan kāʾinātda ʿādilāne ḥükümāt idüp ʿavārıżāt-ı kevniye ve fesādāt-ı dünyevîyeyi ʿāmmeye maḫṣūṣ luṭf u kermüŋle defʿ ider iseŋ ḫalḳ-ı ʿālem bir mertebe āsāyiş-i refāh-ı tamām kesb iderler ki:

گفتگویی که بتان را بنگه می باشد

بیشتر از دل عاشق شنود گوش صمیم[1864]

34. Güftugūyī ki bütān-rā be-nigeh mībāşed

Bīşter ez-dil-i ʿāşıḳ şineved gūş-ı şamīm

[1863] Ey yüce zat! Eğer cisimler âleminde hikmetle arızaların fesadını ortadan kaldırırsan bu kapsayıcı lutfundan dolayıdır.

[1864] Güzellerin göz ucu ile yaptığı konuşmaları sağır kulak çoğunlukla âşığın gönlünden önce işitir.

“Nigeh” naẓar ve ġamzü’l-ʿayn dimekdür. “Şineved” işidür dimekdür. “Ṣamīm” ṣaġīr dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey Şāh! Eger ʿādilāne ḥükmüŋle ḥudūṣāt u beliyyāt-ı kāʾinātı defʿ ü refʿ buyurur iseŋüz ʿālem bir mertebe taḫlīṣ-i girībān-ı emrāż-ı mütenevviʿa olurlar ki dil-berler ġamzü’l-ʿayn ile ʿāşıḳa eyledükleri güftügūyı muḫāṭabun ʿaleyh olan ʿāşıḳdan evvel gūş-ı ṣamīm işitmege istiʿdād kesb eyler. Yaʿnī şol bir güftügūyı ki dil-berler anı ʿāşıḳla göz ucı mükālemesiyle iderler, ʿāşıḳ ol güftügūyı ṣımāḫ-ı cān ile ḥis itmezden evvel ṣaġīrlar işidür. Şol sebebden ki emrāż u fesādāt-ı ʿālemden defʿ eyledüŋ, dimekdür.

کر دهند اهل محبت نعم لطف ترا

که ستانند عوض مائدهء باغ نعیم[1865]

35. Ger dehend ehl-i maḥabbet niʿam-ı luṭf-ı to-rā

Ki sitānend ʿivaż māʾide-i bāġ-ı naʿīm

Ḳıṭʿa:

“Māʾide” Ḥażret-i ʿĪsā ʿaleyhi’s-selām keşret-i ilḫāḥ u ibrām-ı civāriyūndan dergāh-ı bī-niyāza tīr-i duʿāyı pertāb idüp hedef-i maḳsūda irdikde menzil-i āsumān olan ṭaʿām-ı leẕẕet-baḫşāya dirler. Bu maḥalde Firdevs-i aʿlā ṭaʿāmları ve muṭlaḳ sāʾir eṭʿimeden ʿibāretdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey kerīmü’l-aḫlāḳ! Eger muḥib ü ʿāşıḳ-ı ṣādıḳlaruŋ ifrāṭ ve kerem-i niʿamından ġınā ile bāġ-ı nāʿīm māʾidesini ʿıvaż almaḳ virürlerse yaʿnī luṭfuŋ niʿmetini bāġ-ı nāʿīm māʾidesiyle mübādeleye rıżā virürler ise:

شبهتی نیست در این واقعه کاصحاب بهشت

36. Şibhetī nīst der-īn vāḳıʿa k’aṣḥāb-ı behişt

[200b]

من و سلوی بفروشند بزقوم جحیم[1866]

Men ü selvā ne-fürūşend be-zaḳḳūm-ı caḥīm

“Şibh” miṣl maʿnāsınadur. “Men” ḳudret ḥelvāsına dirler. “Selvā” bıldırcın ḳuşı dimekdür. Bu daḫı Tīh ṣaḥrāsında Mūsā ʿaleyhi’s-selām ʿaskeriyle āteş-i ḳaḥṭ u ġalā ile ḥayrān u ser-

[1865] Eğer muhabbet ehli senin lütuf nimetlerini vererek onun yerine cennet sofrasını almak isterse.

[1866] Bu olay, cennet ashabının Men ve Selva’yı cehennemin zakkumuna satmalarına benzer.

gerdān olmış iken bereket icābet-i duʿā-yı Mūsā'dan menzil-i āsumān bir gūne eṭʿimedür. "Zaḳḳūm" cehennem eṭʿimesi dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ẕāt-ı bī-hem-tā! Niʿam-ı luṭfuŋı māʾide-i firdevs-i aʿlāya ʿıvaż virmek vāḳıʿasında şuna beŋzer ki aṣḥāb-ı behişt keʾenne eṭʿime-i men ü selvāyı zaḳḳūm-ı cehenneme furūḫt ideler. Yaʿnī niʿam-ı luṭfuŋı māʾide-i cennete degişmek aṣḥāb-ı behişt-i cennete müteʿallıḳ eṭʿime-i leẕīẕeyi zaḳḳūm-ı cehenneme mübādele itmege beŋzer, dimekdür.

ای که با نسبت سیر فلک عزم تو چرخ

بی نصیب از حرکت آمده چون حلقهٔ میم[1867]

37. Ey ki bā-nisbet-i seyr-i felek ʿazm-i to çarḫ

Bī-naṣīb ez-ḥareket āmede çün ḥalḳa-i mīm

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey revnaḳ-ārā-yı zemīn ü zamān v'ey şeh-süvār-ı dil ü cān! Senüŋ felek-āsā ʿazm u şitābuŋa nisbetle çarḫ-ı gerdūn ḥareket ü ʿaẕīmetden bī-naṣīb geldi. Ḫalḳa-i cīm gibi yaʿnī şiddet-i germiyet-i ʿaẕīmetüŋ ol mertebededür ki çarḫ aŋa nisbetle keʾenne ḫalḳa-i cīm gibi ḥareketden bī-behredür. Yaʿnī çarḫuŋ devr-i dāʾimligi ve sürʿat-i seyri ʿādet-i ḳadīmīsi iken seni sürʿat-i seyrine nisbet gūyiyā ḫalḳa-i cīmāsā ḥareketden bī-naṣīb imiş, dimekdür.

داور آن که سزای تو همین تعرفست

که عدیم است عدیلش چو خداوند کریم[1868]

38. Dāver ān ki sezā-yı to hemīn taʿrīfest

Ki ʿadīmest ʿadīleş çü Ḫudāvend-i kerīm

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey Şāh! Ol nesne ki senüŋ şān-ı maʿālī-ʿünvānlaruŋ sitāyişine şāyāndur, hemān taʿrīfdür. Yaʿnī saŋa elyaḳ u müsteḥaḳ medḥden murād ḫalḳı taʿrīfdür. Yoḫsa senüŋ medḥüŋ her Ḫudāvend-i ʿalīm gibi ʿadīlüŋ ve naẕīr[üŋ] yoḳluḳdur. Ve'l-ḥāṣıl Ḫudāvend-i ʿalīmüŋ miṣli olmaduġı gibi sen ẕātuŋ daḫı ʿadīlüŋ olmayup ancaḳ ʿadīlüŋ var ise ʿademüŋ kendisidür. Yoḫsa sāʾiren ṣeniyye vü midḥatden murād ḫalḳı taʿrīfdür, dimekdür. Bu beyt çendān laṭīf görinmedi.

[1867] Ey ki senin azim çarkının dönüşünün yanında felek mim harfinin halkası gibi hareketten nasipsiz kalmıştır.

[1868] Ey efendi! Sana şu övgü yakışır ki Allah gibi eşin ve benzerin yoktur.

طمع گوشهٔ چشمست مرا از تو و بس

ورنه مستغنیم از مال و منال و زر و سیم[1869]

39. Ṭamaʿ-ı gūşe-i çeşmest me-rā ez-to vü bes

Verne müstaġnīyem ez-māl ü menāl ü zer ü sīm

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey kerīmü'ş-şān! Ben bende-i ʿācizüŋ ẕāt-ı bī-hem-tālarından niyāzmend-i ṭamaʿ olduġum ancaḳ bir gūşe-i çeşm ile iltifātdur. Yaʿnī benüm sen diyü işāret-i ʿayn itmeŋüze muḥtācum. Yoḫsa emtiʿa-i dünyā-yı denīnüŋ māl u menāl ve zer ü sīminden müstaġnīyüm, dimekdür.

زده ام پای بعیش دو جهان از همت

زان ندارد بدلم دست چه امید چه بیم[1870]

40. Zedeem pāy be-ʿayş-ı dü-cihān ez-himmet

Z'ān ne-dāred be-dilem çe ümīd ü çe bīm

Maḥṣūl-ı Beyt: Himmetüm bir mertebededür ki dü-cihān ʿayş u ʿişretine ayaḳ tepüp çift ṭāḳ ile ṭalāk-ı ṣelāṣeye müsteḥaḳ eyledüm. Ol sebebden ümīd nedür, yeʾs nedür ḫavf nedür,

[201a]

bir ṭutmaz. Yaʿnī bunlar aṣlā gönlümde güẕerān eylemezler, dimekdür.

شکرلله کزان جمع نیم گرچه زمن

همه افعال قبیح آمد و اعمال ذمیم[1871]

41. Şükrullāh k'ez-ān cemʿ niyem gerçi zi-men

Heme efʿāl-i ḳabīḥ āmed ü aʿmāl-i ẕemīm

Ḳıṭʿa:

[1869] Ben senden sadece bir göz ucuyla bakmanı beklerim yoksa mala varlığa ve altın-gümüşe ihtiyacım yoktur.

[1870] Himmetle iki dünya zevkini geri çevirmişim. O yüzden de korku ve ümidin eli gönlüme ulaşmaz.

[1871] Allah'a hamd olsun ki o güruhtan değilim. Gerçi benden bütün kötü işler ve ayıplı ameller ortaya çıkmıştır.

Ḥamd u sipās ve şükr-i bī-ḳıyās ol mevcūd-ı esās-ı kāʾināta olsun ki ben bende-i pür-taḳṣīr şol gürūh-ı ḥīle-enbūhdan olmayup ṭāʾife-i rāst-revdenüm. Her ne ḳadar benden ṣādır olan ḳabāyiḥ-i efʿāl ve zamāʾim-i aʿmāl ise de şunuŋ gibi ki:

كه بصد حيله كنم راه اگر در بزمي

دلم از غصه شود همچو دل پسته دو نيم[1872]

42. Ki be-ṣad ḥīle konem rāh eger der-bezmī

Dilem ez-ġuṣṣa şeved hemçü dil-i piste dü-nīm

"Piste" fıstıḳ dimekdür. "Dü-nīm" iki pārça dimekdür. Murād baʿżı ḫavṣala fıstıḳ veyāḫūd bādem iki yarımlı olduġına işāretdür. Fıstıġuŋ ḳalbe müşābeheti ḥasebiyle.

Maḥṣūl-ı Beyt: Şol gürūh-ı ḥīlekārlardan olmaduġuma ḥamd u ṣenā iderüm ki anlar hezār ḥīle vü ḫudʿa ve ṣad tezvīrāt u riyā ile bir bezmüŋ ḫalḳasına reh-yāb olmaḳ içün göŋlüm ġam u ġuṣṣadan fıstıḳāsā iki şaḳḳ olaʿacabā.

كز چه معنى كنم از سفله نهادان تأخير

و ز چه بر صدرنشينان ننمايم تقديم[1873]

43. K'ez-çe maʿnā konem ez-süfle-nihādān teʾḫīr

K'ez-çe ber-ṣadr-nişīnān ne-nümāyem taḳdīm

Ne ḫuṣūṣdan süfle-nihād olan gürūh-ı erāzileden ʿavḳ u teʾḫīr ideyüm? Ve daḫı ne sebebden ṣadr-nişīn-i büzürgān-ı ʿālemden kendimi ḳalmayayum. Yaʿnī süfle-nihādān-ı cihāndan teveffuḳ itmedüm ve eʿālī ve mesned-nişīn-i salṭanatdan sebḳaṭ itmeyüp kendimi anlardan bālāterīn itmedüm diyü hezār ġuṣṣa vü elem yiyüp ḳalb-i fıstıḳ gibi çāk olan gürūhdan olduġuma ḥamd u ṣenā olsun. Pes benden her ne ḳadar āṣār-ı fısḳ ṣudūr iderse de ḫavfum yoḳdur, dimekdür.

عرفى اين طول سخن چيست بآهنگ دعا

دست بردار بدرگاه خداوند كريم[1874]

[1872] Yüz hile ile bir meclise girebildiği zaman gönlü fıstığın içi gibi gamdan iki parçaya ayrılan o güruhtan değilim.

[1873] Neden alçak huylulardan arkada kaldım ve neden baş köşeye geçenlerden ileride oturmadım?

[1874] Urfi bu söz uzunluğu da ne? Dua için Allah'ın dergâhında ellerini kaldır.

44. ʿUrfī īn ṭūl-süḫanī çīst be-āheng-i duʿā
Dest ber-dār be-dergāh-ı Ḫudāvend-i kerīm

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ʿUrfī! Bu ṭūl u dırāz kelāma bāʿiṣ nedür? Āheng-i duʿā ile dest-i niyāzı dergāh-ı ṣamediyet-penāha refʿ eyle. Yaʿnī dest-i tażarruʿı cānib-i Ḫudā-yı Kerīmu'ş-Şān'a ṭutup duʿāya āġāz eyle, dimekdür.

تا شود منبسط از بذل درم طبع سخن
منقبض باد دل خصم تو چون دست لئیم[1875]

45. Ta şeved münbasiṭ ez-beẕl-i direm ṭabʿ-ı süḫan
Münḳabıż bād dil-i ḫaṣm-ı to çün dest-i leʿīm

"Münbasiṭ" güşād ve yayılmaḳ maʿnāsınadur. "Leʿīm" ḫasīs ü ḫasūd maʿnāsına daḫı baʿżan istiʿmāl olınur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ṭabʿ-ı süḫan beẕl-i diremden ötüri güşāde vü münbasiṭ olana ḳadar. Yaʿnī süḫanuŋ beẕl-i direm içün ṭabʿ-güşā vü münbasiṭ olduḳça dil-i ḫaṣmuŋ dest-i leʿīm gibi hemīşe munḳabıż u muġlāḳ olsun. Yaʿnī ey serīrdān-ı maʿānī ilā-yevmi'l-ḳıyām saŋa ḫuṣūmet iden leʿīm ü denīnüŋ ḳalbi feraḥ itmeyüp hemvāre ġarḳ-ı ġumūm ola, dimekdür. Temmet.

32

Bu Ḳaṣīde-i Merġūle-Ṭırāz-ı Maʿnā ve Revnaḳ-baḫşā-yı Dīde-i Bīnā Şāh Ekber'üŋ Ferzend-i [201b] Dil-Pesendleri Olan Şeh-zāde Selīm'üŋ Sitāyiş ü Eşniyesindedür
[mefāʿilün/feʿilātün/mefāʿilün/feʿilün]

صباح عید که در تکیه گاه ناز و نعیم
گدا کلاه نمد کج نهاد و شه دیهیم[1876]

1. Ṣabāḥ-ı ʿıyd ki der-tekye-gāh-ı nāz u naʿīm
Gedā külāh-ı nemed kec-nihād ü şeh dīhīm

[1875] Sözün tabiatı diremin ihsanından açık olsun. senin düşmanlarının gönlü cimrilerin eli gibi kapalı olsun.

[1876] Bayram sabahı naz ve nimet tahtında derviş keçe şapkasını ve şah tacını eğri koyduğu zaman.

“Külāh-ı nemed” keçe külāhına dirler ki kisve-i żuʿafā vü dervīşāndur. “Kec” egri dimekdür. “Dīhīm” tāc-ı şāhī dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ṣabāḥ-ı ʿıyd-i saʿīd ki nāz u niʿam tekyegāhından yaʿnī ol rūz-ı sürūr-efrūz nāz u niʿam ve ḫırām u şīve-i tamām mesnedinde gedā külāh-ı nemedi egri ḳoyup şāhlar daḫı tāc-ı şāhların vaḳūrāne egri giyerler. Keç-nihād taʿbīri ʿAcemde ḳāʿide-i külliyedür ki ḫānlar ve ġayr-ı kibārlar āzürde-i dehrden bī-pervā ve şürūt-ı yesār ile beyne’l-emṣāl şöhret-intimā olınca iftiḫārından ser-nihādesi olan ḳalpaḳ ve ġayr-ı güne melbūseyi egri ḳıvırup sāʾir nāsa nümāyişlik eylerler. Pes ʿıyd-i şerīfüñ ṣabāḥında olan eṣer-i sürūr bunı eyledi ki hergiz nāz u niʿam tekyegāhında külāh u tācları egri ḳoyup ṣafālarında olurlar. Şöyle ki:

نشاط طبع بحدی که نشنود دانا

بجز ترانهٔ اطفال و ترهات ندیم[1877]

2. Neşāṭ-ı ṭabʿ be-ḥaddī ki ne-ş’neved dānā

Be-cuz terāne-i eṭfāl ü türrehāt-ı nedīm

“Türrehāt” jājhā-yı ḳahve-ḫāne ve ekṣer nüdemānuñ lāf u güẕāf-ı bī-maʿnaya dirler.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ṣabāḥ-ı ʿıyduñ şeref-i sürūrından neşāṭ-ı ṭabʿ-ı dehr bir ḥadde vardı ki ʿallāme-i ʿaṣr ve ʿārif-i serīredān-ı dehr ʿālemde terāne vü naġamāt-ı eṭfāl ve türrehāt-ı kiẕb ile māl-ā-mālden ġayrı nesne işitmez oldı. Yaʿnī şeref-i ṣabāḥ-ı ʿıyddan ʿālem bir mertebe iktisāb-ı sürūr ve intisāb-ı ḥubūr itmişlerdür ki dānā her ḳanḳı cānibe rū-gerdān u nigerān olursa terāne-i eṭfāl ve jājhā-yı nedīmāndan ġayrı ṣıyt u ṣadā işitmez, dimekdür.

بساط مجلس دهر آنچنان نشاط آموز

که دست را بسماع آستین دهد تعلیم[1878]

3. Bisāṭ-ı meclis-i dehr ānçünān neşāṭ-āmūz

Ki dest-rā be-semāʿ āsitīn dehed taʿlīm

“Bisāṭ” döşenmiş sofra ve câme-ḫāb ve her nesne ki güsterīde ola “bisāṭ” dirler; meṣelā bisāṭ-ı zemīn ve bisāṭ-ı ḫˇān gibi.

[1877] Tabiatın mutluluğu öyle bir seviyededir ki alim, çocukların şarkısı ve dostun saçma laflarından başka bir şeyi dinlemez.

[1878] Felek meclisinin keçesi öyle mutluluk vericidir ki gömleğin kolu ellere sema dersini verir.

Maḥṣūl-ı Beyt: Şeref-i ṭulūʿ-ı fecr-i ʿıyd ve ḥucestegī-i revnaḳ-baḫşā-yı ʿālem olan ḫurşīd-i bayramdan bisāṭ-ı meclis-i dehr ve sūmāt-ı encümen-ārā-yı devr bir mertebe neşāṭ-engīz ü sürūr-āmīz ḥāller kesb eyledi ki āstīn raḳṣ u semāʿ ṣanʿatından destūŋ muʿallimi oldı. Yaʿnī zamān-ı evāʾilde raḳṣ-āverlik ve ḫırāmīde ve ṣalınmaḳlıḳ elūŋ kārı iken şimdi şeref-i ṣabāḥ-ı ʿıyd anı eyledi ki bisāṭ-ı dehr sürūr-engīz olup cemādāt-ı mürdeler daḫı raḳṣ u ḫırām ögrenüp

[202a]

āstīn semāʿ ḫuṣūṣında ele taʿlīm virmege başladı, dimekdür.

براز معانقهٔ نازکان بلمس شجاع

لب از مصاحفهٔ شاهدان ببوسه کریم[1879]

4. Ber ez-muʿānaḳa-i nāzikān be-lems şücāʿ

Leb ez-muṣāfaḥa-i şāhidān be-būse kerīm

"Ber" sīne maʿnāsınadur. "Muʿānaḳa" ḳocaşmaḳ ve muṣāfaḥa itmege dirler. "Lems" ṭutmaḳ kavramaḳ dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Şeref-i seḥer-i ʿıyd ve fażīlet-i ol rūz-ı saʿīd bu sürūrı eyledi ki herkese yek-dīgeriyle muṣāfaḥa vü muʿānaḳaya ruḫṣat virdükde zīr-i ḥicābda mānde-i ʿuşşāḳān-ı bī-çāregānuŋ sīnelerine daḫı maḥbūblarla muʿānaḳa vü muṣāfaḥa ve aḫẕ-ı būse ve ḳoḳuşmaġa şecāʿat gelüp ve sīm-tenān daḫı berāy-ı muṣāfaḥa vü muʿānaḳa leblerini kerīm ü seḫā eylediler. Yaʿnī ʿāşıḳlar nāzik-tenānuŋ ḫātırlarına īrāṣ-ı ġubār olmasun ve kendini ṣādıḳ bildürsün içün pūs-ı kenārdan iḫtirāz u maḥcūbiyetle nefs-güdāz üzere olup dil-berler daḫı būse virmekde ictināb üzere iken ʿıyd-i saʿīdüŋ şeref ile sīne-i ʿuşşāḳa berāy-ı muṣāfaḥa ġayret ḥāṣıl olup anlar daḫı muṣāfaḥadan ötüri leblerini būse virmek içün kerīm idüp ṭarafeynden ḥicābları refʿ oldı, dimekdür.

نوای مرثیهٔ صوم و شادمانئ عید

گشاد از اثر انبساط گوش صمیم[1880]

5. Nevā-yı merṣiye-i ṣavm u şādmānī-i ʿıyd

[1879] Göğüs nazik sevgililer ile kucaklaşarak dokunmaya cesaretlidir. Dudak sevgililer ile tokalaşarak buse vermeye cömerttir.

[1880] Orucun ağıt nağmesi ve bayramın şen şarkısının sevincinin etkisi ağır işiten kulakları açtı.

Güşād ez-eşer-i inbisāt gūş-ı şamīm

“Nevā” naġme vü terennüme dirler. “Merşiye” şol ḳaṣīdeye dirler ki anı ḥüzn içün naẓm itmiş olalar. Meşelā ehl-i ṭuruḳ dervīşānuŋ Ḥażret-i Sipeh-sālār-ı Evliyā şehīd-i dest-i Kerbelā İmām Ḥüseyin ibni ʿAliyyü’l-Murtażā raḍiyallāhu ʿanhümā ḥaḳḳında mübtelā olduḳları meṣāʿibi beyān iderek āh u efġānların evc-i semāya çıḳardıḳları gibi.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ol rūz-ı fīrūze-eşerde firāḳ-ı ṣavm merşiyeleri naġamātı ve ʿıyd-i saʿīdüŋ eşer-i şādımānı bir mertebe lūle-endāz-ı āvāz oldı ki āşār-ı inbisāṭ u sürūrında ṣamīm-i māder-zāduŋ güşları sāmiʿ olup mirāż-ı müzmineden taḫlīṣ-i girībān eyledi, dimekdür.

بخوان مائده شد دست اشتها مطلق

بكام و مائدهء عداوت فزود طبع لئيم[1881]

6. Be-ḫˇān-ı māʾide şod dest-i iştihā muṭlaḳ

Be-kām u māiʿde-i ʿadāvet füzūd ṭabʿ-ı leʿīm

“Māʾide” ṭaʿām dimekdür. “İştihā” ārzū ve istek maʿnāsınadur. Muṭlaḳ salıvirilmiş nesneye dirler.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ol ṣabāḥ-ı ʿıyduŋ rūz-ı saʿīddür. Ḫˇān-ı eṭʿime ve simāṭ-ı żiyāfete dest-i iştihā bir mertebe muṭlaḳu’l-ʿinān oldı ki yaʿnī dest-i ārzū ve yed-i iştihā bir ġāyetde ḫˇān-ı żiyāfete muṭlaḳu’l-ʿinān ve ekl ü şürbe ḥamlen nümāyān oldı ki ṭabʿ-ı leʿīm olanlaruŋ dimāġ u miʿdelerine ʿillet-i ʿadāveti müzdād eyledi. Yaʿnī ṭabʿ-ı leʿīm dest-i iştihāyı ḫˇān-ı eṭʿimeye bu derece ḫˇāhişli ve muṭlaḳu’l-ʿinān göricek dimāġ-ı fesād-ālūdı kibr ü kīn ü ʿadāvet ile tezyīn idüp ve anlaruŋ

[202b]

ḫˇāhişlerine ḥasedinde miʿdesinden ʿadāveti ziyāde oldı, dimekdür.

بچشم وهم ز فيض شكفته رويى دهر

نمود چهرهٔ اميد داشت صورت بيم[1882]

7. Be-çeşm-i vehm zi-feyz-i şükufte rūyī dehr

Nümūd çehre-i ümmīd ü dāşt ṣūret-i bīm

[1881] Nimet sofrasında iştahın eli serbest kaldı ve cimrinin tabiati ağza ve mideye düşmanlığını artırdı.

[1882] Felek o kadar sevinç içinde vehm gözü ile baktığı zaman korkunun şeklini ümit yüzü olarak göründü.

“Vehm” mülāḥaẓaya dirler.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ṣabāḥ-ı ʿıyduŋ eṣer-i şerefinden ḥāṣıl olan şükufte-rūyī dehrüŋ feyżinden çeşm ve heme çehre-i ümīd refʿ-i ḥicāb idüp rū-nümā oldı. Ve şol ḳuyu ki derūnında cāy-ı istiḳrār eylemişdi, ḳalḳdı. Yaʿnī vehmüŋ gözi ki hemīşe mülāḥaẓa murāddur, çehre-i ümīdi kendine ʿarż-ı cemāl idüp āṣār-ı ḫavfı ki ṭutardı refʿ ü maḥv oldı, dimekdür.

جهان چنين خوش و من خوشتر از جهان

وثاق نشسته با خرد اندر تعلم و تعليم[1883]

8. Cihān çünīn ḫoş u men ḫoşter ez-cihān

Viṣāḳ nişiste bā-ḫıred ender-taʿallüm ü taʿlīm

“Viṣāḳ” bi’l-feṯḥ ve’l-kesr ʿahd u yemīn ve buḳaġu ve ayaḳ bāġı ḳayd gibi ammā bu maḥalde vifāḳ u müttefiḳlik dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Şeref-i rūz-ı ʿıyddan kāʾinātuŋ āsāyiş-i ḥāli ol ġāyete yetdi ki kesb-i leṭāfet ü ḥüsn ve ben daḫı aŋa ittifāḳen iktisāb-ı ālāyiş-i ḫoş-ḥāl ile reʾy ü fikrüm ile hem-zānū oṭurup taʿlīm ü taʿallüm üzere iken yaʿnī şeref-i ʿıyddan cihān kesb-i sürūr ve ben daḫı aŋa ittifāḳen derece-i ġāyetden efzūn mesrūr olup ʿaḳlumı muḫāṭabun ʿaleyh idinüp taʿlīm ve taʿlīm-i ʿilm ü hüner içün gūşe-nişīn iken ki.

كه ناگهان ز درم در رسيد مژده دهي

چنانكه از چمن طالعم بمغز شميم[1884]

9. Ki nāgehān derem der-resīd müjde dehī

Çünān ki ez-çemen-i ṭāliʿem be-maġz şemīm

Maḥṣūl-ı Beyt: Ol hengām-ı feraḥ-encāmda ġumūm-ı rūzgārdan reste ve envāʿ-ı āsāyiş ü emn ü emān ile peyveste ḫıredümle gūşe-nişīn-i taʿlīm ve taʿlīm-i berāhīn-i ʿaḳlī vü naḳlī iken ʿale’l-fevr ḳapumdan bir merd-i ḥuceste-liḳā müjde-gūyān dāḫil-i beyt oldı gūyiyā ki duḫūl-ı peyk-i müjde-resān çemenzār-ı ṭāliʿümden dimāġ u maġzumı ʿıṭr-ı reyḥān ile māl-

[1883] Cihan hoş ve ben cihandan daha hoşum. Akılla eğitim öğretim için anlaşmışım.

[1884] Aniden kapıma müjde geldi sanki talih bahçemden burnuma güzel koku geldi.

ā-māl eyledi. Yaʿnī resīden-i peyk-i müjde-resān keʾenne beni muʿaṭṭar-ı dimāġ-ı şemīm-i gül ü reyḥān eyledi, dimekdür.

چه گفت ؟ گفت که ای مخزن جواهر قدس

چه گفت؟ گفت که ای مطلب بهشت نعیم[1885]

10. Çe Goft? Goft ki ey maḫzen-i cevāhir-i ḳuds

Çe Goft? Goft ki ey maṭlab-ı behişt-i naʿīm

"Çe goft goft" ʿAcem bu taʿbīri ol vaḳt eyler ki bir şaḫṣ, şaḫṣ-ı āḫerden ḳıssa rivāyet eyleye. Meşelā Türkīde daḫı dirler ki fülān ādem ne didi bilür misüŋ, bunı didi ki: didükleri gibi.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ol şaḫṣ-ı müjde-res dāḫil-i bīrūn-ı beyt idicek ne didi bilür misüŋ? Ey cevher-i ḳudsiyān maḥżeni yaʿnī peyk bize ḫiṭāb idüp didi ki: Ey ḳudsiyāna şāyeste

[203a]

cevherler maḥżeni ve yine bunı daḫı didi ki: Ey behişt-i nāʿīmüŋ maṭlabı ve maḳṣadı olan ʿUrfī:

بیا که از گهرت یاد می کند دریا

بیا که تشنه لبت را طلب کند تسنیم[1886]

11. Biyā ki ez-güheret yād mīkoned deryā

Biyā ki teşne-lebet-rā ṭaleb koned tesnīm

"Güher"den murād merḥūmuŋ eşʿār-ı belāġat-āṣārlarıdur. "Deryā"dan maḳṣad memdūḥ-ı ʿaleyh Şāh Ekber'dür. "Tesnīm" mā-teḳaddüminde ẕikr olınduġı gibi cennet ırmaġına dirler ve diyār-ı ʿAcemde bir nehr-i ʿaẓīme daḫı dirler. Murād yine Şāh Ekber yāḫūd şeh-zādesi Selīm ola.

Maḥṣūl-ı Beyt: Peyk-i müjde-gūyān dāḫil-i beyt-i meskenüm olıcaḳ ḥoḳḳa-i dehānından güher-rīz-i kelimāt-ı sürūr-engīz olaraḳ didi ki: Ey güşe-i inzivāyı pertev-i āfitābāsā şaʿşaʿa vü münevver iden ʿUrfī-i şöhret-intimā! Bāʿiṣ-i meḳṣ ü iḳāmet nedür? Gelmege şitāb eyle. Zīrā gevher-i girān-ḳadrüŋi deryā-yı ʿuẓmā yād itmekdedür. Yaʿnī ṭurma gel. Zīrā memdūḥ

[1885] Ne dedi? Ey kutsal mücevherinin hazinesi, dedi. Ne dedi? Ey nimetler cennetinin arzu edileni, dedi.

[1886] Gel ki deniz senin mücevherini anıyor. Gel ki cennetteki Tesnim ırmağı senin susuz dudağını ister.

ṭālib-i gevher-i naẓmuŋdur. Ve daḫı gel ki teşne-leb-i ḥasret-çeşīde ki nehr-i tesnīm ṭālib ü rāġıb olup, revzene-güşā-yı dīde-i cān ile muntaẓır-ı nigerāndur, dimekdür.

زلال چشمهٔ امید نقد اکبر شاه

طراز دولت جاوید شاهزاده سلیم[1887]

12. Zülāl-i çeşme-i ümmīd-i naḳd Ekber Şāh

Ṭırāz-ı devlet-i cāvīd Şāh-zāde Selīm

"Ṭırāz" zīnet virici dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Delālet-i peyk-i meymenet ile ḥużūr-ı fāyiżü'n-nūra iḥṣārumuzı ışdār-ı fermān-ı bülend-ʿünvān iden ẕāt-ı celīlü'ş-şān çeşme-i ümīdüŋ āb-ı nābı ve naḳd-i Ekber Şāh. Yaʿnī żuʿafā vü fuḳarā ümīdlerinüŋ iḥsān-ı mā-ṭalebleri olan çeşme-i ʿuẓmā ve naḳdīne-i ciger-pāre-i şāh, kibr ü devlet ü şevket-i cāvīde revnaḳ-baḫşā olan Şāh-zāde Selīm-i lāzımu't-tekrīmleridür, dimekdür.

ازین پیام دلم شد شکفته و شاداب

چنانکه باغ زشبنم چنانکه گل زنسیم[1888]

13. Ez-īn peyām dilem şod şükufte vü şād-āb

Çünān ki bāġ zi-şebnem çünān ki gül zi-nesīm

"Şād-āb" ṭurı ve tāze dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Bu ḫaber-i meserret-eṣerinüŋ müjde-āverden göŋlüm şügufte vü şād-āb ve ġumum u hücūmdan reha-yāb oldı. Şöyle ki bāġ-ı rīziş-i şeb-nemden degil esiş-i nesīmden şükufte vü ḫandān olur, dimekdür.

بره فتادم وگشتم چنان شتابزده

که دست اهل کرم در نثار گوهر و سیم[1889]

14. Be-reh fütāde vü geştem çünān şitāb-zede

Ki dest-i ehl-i kerem der-niṣār-ı gevher ü sīm

[1887] Nakd ümidinin Zülal pınarını Ekber Şah ve ebedilik devletinin süsü Şehzade Selim.

[1888] Bahçenin çiğden ve gülün meltemden açılmış olması gibi benim gönlüm de bu haberden açılıp abad oldu.

[1889] Gümüş ve inci saçmakta cömertlerin elinin hızlı olduğu gibi yola düştüm ve bu konuda öyle aceleci oldum.

“Be-reh üftāden” yola girdüm, dimekden kināyedür. “Geştem” reftem ve ṭolanmaḳ ve ṭolaşmaḳ maʿnāsındadur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Bu peyām-ı meserret-encāmuŋ istimāʿından istiḳrār u iḳāmetden irādetüm güsiste-mehār olup fi’l-ḥāl ṭarīḳ-i maḳsūda ʿinān-rīz ılġar olmaġa şitāb eyledüm. Şöyle ki dest-i ehl-i kerem niṣār-ı gevher ü sīmde ʿacūl u şitābāndur. Yaʿnī dest-i seḫīyü’t-ṭabʿ zer ü sīmi niṣār-ı niyāzmendān

[203b]

itmek içün nice bī-ḳarār ve hemīşe cevānib-i erbaʿasına baḫş-ı ʿaṭiyye ile ber-ḳarār iken keẕālik ben daḫı yola girüp istiṣḥāb-ı āsitān-ı bülend-āşiyān iderek, şitāb-zede her ṭarafdan pūyān itmege başladum, dimekdür.

چو روزگار رسیدم بدرگهی که کند
زمانه طوف حریمش بدیدهٔ تعظیم[1890]
15. Çü rūzgār resīdem be-dergehī ki koned
Zamāne ṭavf-ı ḥarīmeş be-dīde-i taʿẓīm

Maḥṣūl-ı Beyt: Rāḥile-i irādetüm semt-i memdūḥa şitāb idicek ān-ı vāḥidde mānend-i rūzgār bir dergāh-ı ʿadālet-penāha irişdüm ki ol dergāhuŋ ḥarīmini zamāne dīde-i taʿẓīm ve ʿayn-ı tekrīm ile ṭavāf iderdi. Yaʿnī zamāne ol dergāhuŋ ḫāk-i ḳademine yüz ve göz sürüp muḥāfaẓasında dāmen-der-miyān-ı ʿubūdiyet idüp cevānibini ṭavāf iderdi, dimekdür.

رسیدن من و اقبال آن همایون فال
چنان فتاد مطابق در آن خجسته حریم[1891]
16. Resīden-i men ü iḳbāl-i ān hümāyūn-fāl
Çünān fütād muṭābıḳ der-ān ḫuceste-ḥarīm

Ḳıṭʿa:

“Ol bārgāh-ı muʿallā-esāsa irişmem ve ol hümāyūn-fāllü ẕāt-ı sütūde-ṣıfatuŋ istiḳbāl buyurduḳları ol ḥarīm-i lāzımut-taʿẓīmde ancılayın muṭābıḳ u muvāfıḳ vāḳıʿ oldı ki:

[1890] Feleğin tazim ile harimini rüzgâr gibi tavaf ettiği bir eşiğe ulaştım.

[1891] Ben ve o kutlu bahtlının o mübarek yere ulaşması öyle uygun düştü ki.

که گر ادب نکشیدی عنان من قدمش

ببوسه گاه نمی کرد بر لبم تقدیم[1892]

17. Ki ger edeb ne-keşīdī ʿinān-ı men ḳademeş

Be-būsegāh ne-mīkerd ber-lebem taḳdim

Maḥṣūl-ı Beyt: Ol ḥarīmde benüm şitābāne irişmem ve ol ẕātuŋ ḫˇāhişle istiḳbāl buyurmaları bir ḫoşca düşdi ki eger uṣūl-ı edeb ü ḥayā ʿinān-ı muṭlaḳı celb ü cemʿ ḳılmayaydı, resm-i mülāḳāt ḥadden tecāvüz idüp az ḳaldı ki memdūḥuŋ ḫāk-i ḳademi būsegāhum olmayayazdı. Yaʿnī memdūḥuŋ ḥużūrına bir mertebe bī-hūş u bī-ḫod irişdüm ki eger resm-i edeb mānīʿ ve ʿinān-ı ḫˇāhişümi cāmiʿ olmayaydı şāyed ki ḫāk-i ḳademi būs itmege ḳısmet olmayacaḳ idi. Ve'l-ḥāṣıl resm-i edebe berekāt virsün ki bizi ġafletden īḳāẓ eyledi, dimekdür.

مرا چو دوش بدوش ادب بدید استاد

بلطف خاص بدل کرد التفات عمیم[1893]

18. Me-rā çü dūş-be-dūş-ı edeb bedīd istād

Be-lutf-ı ḫāṣ bedel kerd iltifat-ı ʿamīm

"Dūş-be-dūş-ı edeb" edeb ü ḥayā ile muttaṣıf olmaḳdan kināyedür. "Luṭf-ı ḫāṣ" ḫavāṣa maḫṣūṣ olan luṭf u iltifāta dirler. "İstāḏ" ḳāʾim maʿnāsınadur. "Bedel" tebeddül ü taḥvīl dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ol naḳd-i ser-māye-i gencīne-i şāh-ı kerīm. Yaʿnī Şāh Ekber'üŋ şükūfe-i nev-şüguftesi şeh-zāde Selīm çün ki āsitān-ı bülend-āşiyānelerine şitābān irişüp ol daḫı kemāl-i luṭfından beni istiḳbāl buyurduḳda mādām ki beni dūş-be-dūş-ı edeb ḳāʾim ü ṭurıcı gördi, hemān-dem kendi muṣāḥiblerine olan luṭf-ı ʿāmı tebdīl eyleyüp ḫavāṣṣa maḫṣūṣ elṭāf ve ḥüsn-i iltifātları ṭarafumuz taḫṣīṣ idüp envāʿ-ı güne iltifāt u nüvāziş-i

[204a]

ḫātıra başladı, dimekdür.

رموز کرنش و تسلیم را ادا کردم

[1892] Edep benim dizginimi çekmeseydi öpülecek yerde onun ayağının dudağıma sunmayacaktı.

[1893] Üstat beni edep ile omuz omuza görünce genel iltifatını özel lutfa çevirdi.

بدأب مردم دانا نه بذله سنج ندیم[1894]

19. Rumūz-ı kurniş ü teslīm-rā edā kerdem

Be-deʾb-i merdüm-i dānā ne beẕle-senc-i nedīm

“Kurniş” iki diz üzerine edibāne oṭurup taʿẓīm itmege dirler. “Teslīm” selām virmege dirler. “Deʾb” ḳāʿide vü resm maʿnāsınadur. “Beẕle-senc” müdārā ve kāse-līslik maʿnāsınadur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ol ẕāt iltifāt-ı ḫavāṣṣı bize maḫṣūṣ idicek muḳteżā-yı mihmānī üzerine biz daḫı rumūz-ı kurnişi ve ḳāʿide-i teslīm ü taḥiyyātı deʾb-i merdüm-i dānā üzere ve şurūṭ-ı ʿārifāne edā eyledüŋ degil ki edā-yı gerdeniş ve teslīmi resm-i nedīmān ve ḳāʿide-i kāse-līsān üzerine edā itmiş olam. Yaʿnī edā-yı taʿẓīm ü tekrīmi fāżılāne edā eyledüm. Nedīmāne ṭarīḳ-i beẕl ü müdārā ile itmedüm, dimekdür.

چه گویمت که بکامم چه مایهٔ لذت داد

گزیده نو بر کرنش نمک چش تسلیم[1895]

20. Çe gūyemet ki be-kāmem çe māye-i leẕẕet dād

Güzīde-nev ber-i kurniş nemek-çeş-i teslīm

“Çe māye” ne ser-māye ve ne miḳdār dimekdür. “Güzīde-nev” kāf-ı ʿAcem żamme ve zā ile kesr ü sükūnlarıyla ve nūn ile vāv’uŋ fetḥa vü sükūnıyla nev-güzīde ve ṭurfānda intiḫāb olınmış nesneye dirler. “Kurniş” bālāda ẕikr olınduġı üzere taʿẓīm ve dizler üzerine oṭurmaġa dirler.

Maḥṣūl-ı Beyt: Mismaʿına ḫiṭāb idüp buyurur ki: Ne diyeyüm ki nev-güzīde ve ṭurfānda intiḫāb olınmış taʿẓīm ü tekrīm birle oturmam üzerine memdūḥuŋ redd-i selāmın nemek-çeşligi ne mertebe dimāġuma leẕẕet virdi. Yaʿnī ḫużūr-ı memdūḥda deʾb-i ʿārifāne edā-yı taḥmīd ü sipāsumdan ṣoŋra ne ṭarīḳile iʿlām ve tibyān-ı mālā-kelām ideyüm ki anuŋ nemek-çeş olan redd-i selāmı ve iltifāt-ı ḫāṣṣaları dimāġuma ne mertebe leẕẕet ü şīrīnī-baḫş oldı, dimekdür.

نگفت و من بشنودم هر آنچه گفتن داشت

[1894] Alimlerin geleneğine göre saygı ve itaat merasimini eda ettim. Çanak yalayıcı hizmetçilerin geleneğine göre değil.

[1895] Sana ne diyeyim ki diz çökmenin seçilmiş yeni meyveleri ve selamlama damağıma ne kadar lezzet verdi.

که در بیان نگهش کرد بر زبان تقدیم[1896]

21. Ne-goft u men be-şünūdem her ān çi goften dāşt

Ki der-beyān-ı nigeheş kerd ber-zebān taḳdīm

“Nigeh” naẓar itmege dirler.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ol memdūḥuŋ, meclis-i melāʾik-i inslerine baʿdel-ḳuʿūd merām-ı māfīyü’l-bālleri esrār-ı lāzıme güftāları henūz iʿlān u beyān eylemezden memdūḥuŋ nigeh-i nükte-nümāyişinden fehm ü idrāk eyledüm. Zīrā ki anuŋ nigeh-i daḳīḳa-bīnleri zebān üzerinden taḳdīm eyledi. Yaʿnī merām-ı māfī’ż-żamīrlerin beyān buyurmazdan nigehden fehm olınup ġayrı taḳrīre ḥācet ḳalmadı, dimekdür.

لبش چو نوبت خویش از نگاه باز گرفت

فتاد سامعه در موج کوثر و تسنیم[1897]

22. Lebeş çü nevbet-i ḫ̆īş ez-nigāh bāz girift

Fütād sāmiʿa der-mevc-i kevs̱er ü tesnīm

“Kevs̱er ü tesnīm”den murād memdūḥuŋ güftār-ı şükr-niṣārlarıdur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Mādām ki memdūḥuŋ lebi nevbet-i güftārını kendi naẓarı iʿlāmı sebebinden gerü alıḳodı. Yaʿnī māfī’ż-żamīri nigehinden maʿlūm olınca muḳteżā-yı ʿirfān

[204b]

taḳrīre ḥācet ḳalmaduġından mübārek lebi çünki nevbet-i işʿārı teʾḫīr ü ʿavḳ eyledi ġayrı ḳuvve-i sāmiʿam mevc-i kevs̱er ve telāṭum-ı tesnīm birle istiġrāḳa vardı. Yaʿnī dīde-i desīse[1898]-bīnlerinden derūnında mıżmār olan küliyyāt-ı nā-şenīdeleri maʿlūm olup leb daḫı nevbet-i güftārı bıraġıcaḳ bir mertebe kesb-i ṣafā vü sürūr eyledüm ki gūyiyā ḳuvve-i sāmiʿam anuŋ içinde idi, dimekdür.

بخنده گفت که در عذر این گناه بزرگ

که رفته نام تو بی حکم ما بهفت اقلیم[1899]

23. Be-ḫande goft ki der-ʿöẕr-i īn günāh-ı buzurg

[1896] Bir şey demedi ancak ben demek istediği şeyi anladım ve onun gözünün beyanı dilin beyanını sundu.

[1897] Dudağı sırasını gözden geri aldığında kevser ve cennet ırmağının dalgasına duyma düştü.

[1898] Derkenar: “Desīse” gizlenmiş dimekdür

[1899] Gülerek bu büyük günahın özrü olarak, senin adın bizim emrimiz olmadan yedi iklime gitmiştir, dedi.

Ki refte nām-ı to bī-ḥükm-i mā be-heft iḳlīm

Maḥṣūl-ı Beyt: Şāh-zāde meclis-i dil-ārāsında ḫande vü tebessüm ṭarīḳiyle didi ki: Ey ʿUrfī! Bu cerāyim-i kebīreyi ne dimek istersin. Yaʿnī bu cürm-i bī-ḥad u pāyānı ne reʾy ve ne tedbīrile izāle vü şust-şūy idersüŋ ki nām u nişānuŋ ḥükm-i ṣādır olmamaḳsızın ḳalem-rev ü hükūmetümüz olmaduġı heft iḳlīme münteşir oldı. Yaʿnī sen devlet ü şevketümüze müteʿallıḳ iken şimdi ḥükmüm ṣādır olmazdan kendi ḫˇāhişüŋle nām u nişānuŋı heft iḳlīme neşr eyledüŋ. Pes bu cürm-i bī-ḳıyāsı ne ile izāle itmek mümkindür? Murād cānib-i memdūḥdan kendilerine faḫriyedür.

همین که رفتی ازین آستان نوشته بیار

گزیده نسخه ای از زادهای طبع سلیم[1900]

24. Hemīn ki refti ez-īn āsitān nüvişte be-yār

Güzīde nüsḫaī ez-zādhā-yı ṭabʿ-ı selīm

Maḥṣūl-ı Beyt: Gūyiyā cānib-i memdūḥdan buyurur ki: Ey ʿUrfī! Bu ānda ki āsitān-ı bülend-āşiyānumdan ḳalḳup gidersüŋ. Maṣlaḥat-ı uḫrā yıḳmayup hemān ṭabʿ-ı selīmüŋ zādelerinden güzīde ve münteḫāb bir miḳdār leʾālī-i nā-yāb ile āmīḫte ile nüsḫa-i gevher-bārları nüvişte vü raḳam-keşīde ḥużūruma getüresüŋ, dimekdür.

ازین سخن سرو دستار من گلستان شد

ز بسکه چیدم و بر سر زدم گل تسلیم[1901]

25. Ez-īn süḫan ser ü destār-ı men gülistān şod

Zi bes ki çīdem ü ber-ser zedem gül-i teslīm

“Zi-bes ki” keşretden kināyedür. Yaʿnī ol ḳadar çoḳ ki dimekdür. “Çīdem” cemʿ eyledüm, dimekdür. “Ber-ser-zedem gül-i teslīm” ifāde olınmış ve bize teslīm olınmış geleni baş üzere ḳodum, dimekdür. Yaʿnī memdūḥuŋ kāʾināta kelimātı gül olup biz daḫı cemʿ idüp baş üzere ḳoduḳ dimekdür.

[1900] Bizim dergâhımızdan gittiğinden beri seçkin tabiatından doğan sağlam nüshayı getir.

[1901] O kadar fazla teslim çiçeği derlediğim ve başıma taktığım için bu sözden benim başım ve sarığım gül bahçesine dönüştü.

Maḥṣūl-ı Beyt: Beyt-i evvelīnüŋ mażmūn-ı lāzımu't-taʿẓīmlerinden ser ü destārum gül ü gülistān oldı. Ol ḳadar gül teslīmleri ki cemʿ eyleyüp baş üzere ḳoduḳ. Yaʿnī memdūḥuŋ emrini gülāsā cemʿ eyleyüp ʿale'r-reʾs ve'l-ʿayn[1902] diyerek ol ḳadar başumuz üzerine ḳoduḳ ki ser ü destārum gül ü gülistān oldı, dimekdür.

چو باز گشتم از آن آستان خرد جزوي

نوشته داد كه اين تحفهٔ گل و تو نسيم[1903]

26. Çü bāz geştem ez-ān āsitān ḫıred-i cüzvī

Nüvişte dād ki īn tuḥfe-i gül ü to nesīm

Merḥūm kendi ḫırediyle ʿale'l-işrāk memdūḥuŋ

[205a]

ṣenā vü sitāyişgirligine şürūʿ iderek buyurur: Çünki ol āsitān-ı gerdūn-nişān-ı salṭanat-āşiyāndan meskenüme mesrūr ʿavdet eyledüm. Meʾmūrun-bih olduġum evrāḳ-ı gülden yaʿnī naẓmına meʾmūr olduġum eşʿār-ı belāġat-āṣārdan ḫıredüm kendi ṭabʿ-ı zādelerinden cüzvīce bir miḳdār gül-i nā-güşūde cemʿ ve evrāḳ-ı nüsḫaya taḥrīr ü terḳīm birle elüme teslīm idüp didi ki: Ey ʿUrfī! Memdūḥa taḳdīm olınacaḳ gül-i nā-güşūde budur. Ve daḫı sen nesīm-i revnaḳ-ṭırāz-ı gül ü gülistānsuŋ. Pes anları güşād u iḳtiżā iden maḥallerin abād idüp memdūḥa pīş-keş eyle, dimekdür.

بگير و زود ببر با قصيده اى كه بود

بشاخ و برگ سخن نسخهٔ رياض نعيم[1904]

27. Be-gīr ü zūd be-ber bā-ḳaṣīdeī ki buved

Be-şāḫ u berg-i süḫan nüsḫa-i riyāż-ı naʿīm

"Şāḫ" budaḳ dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: ʿAḳlum ol gül-i nā-güşūdelerden yaʿnī bir miḳdār meżāmīn ü ḳāfiyelerden elüme virüp bu güldür ve sen nesīmsüŋ. Pes bunları güşād eyle ve ḥużūr-ı memdūḥa tiz ilet. Yaʿnī ḥużūr-ı memdūḥa bir ḳaṣīde ile bu gülleri ilet ki ol ḳaṣīdenüŋ güftārı şāḫ u bergi cennet

[1902] Baş göz üzerine.

[1903] O eşikten dönünce akıl bana, bu gülün hediyesidir sen de rüzgârsın, yazan bir parça yazı verdi.

[1904] Bunu al ve sözün dalları ve yaprakları ile cennet bahçesinin nüshası olan bir kaside ile çabuk götür.

niʿmetlerine nüsḫa vü evreng ola. Yaʿnī ol ḳaṣīdenüŋ güftārınuŋ şāḫ u bergi ve nükteleri leẕẕetde eṭʿime-i cennet ile ve belki ṭaʿām-ı meẕkūre ile nüsḫa vü evreng olup andan iḳtibās-ı leẕẕet ideler, dimekdür.

ز جام شدم که کدامین قصیده باید گفت

بلهجه ای که دمد روح در عظام رمیم[1905]

28. Zi-cām şodem ki kodāmīn ḳaṣīde bāyed goft

Be-lehceī ki demed rūḥ der-ʿiẓām-ı remīm

"Kodāmīn" ḳanḳı maʿnāsınadur. "Lehce" çehre-i rūşene dirler. "ʿİẓām" ʿazm'uŋ cemʿidür, kemikler dimekdür. "Remīm" çürümiş maʿnāsınadur.

Maḥṣūl-ı Beyt: ʿAḳlumuŋ nuṣḥ u pendi dil ü cānuma kār idicek ḳarāra irādetüm ḳalmayup, fi'l-ḥāl yerümden ḳıyām eyledüm ki ʿacabā ḳanḳı ḳaṣīde-i cān-efzāyı intiḫāb idüp ḥużūr-ı memdūḥa bir ṭavrla taḳdīm itmek gerek ki nefes-i iʿcāz-ı ʿĪsā ʿaleyhi's-selām gibi cān-baḫş veʿazm-i remīme rūḥ iʿṭā idici ola. Yaʿnī mülāḥaẓa ḳıldum ki ḳanḳı mażmūnda bir lehce vü ṭavrla bir ḳaṣīde inşā idem ki ṣafāsı ʿazm-ı remīme rūḥ iʿṭā idici ola, dimekdür.

من و نمودن بطلان عهدهای قدیم

بذکر منقبت عهد شاهزاده سلیم[1906]

29. Men ü nümūden-i buṭlān ʿahdhā-yı ḳadīm

Be-ẕikr-i menḳabet-i ʿahd-i Şāh-zāde Selīm

"Menḳabet" fiʿl-i ḥüsn maʿnāsına gelür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Memdūḥuŋ ṣenā vü sitāyişine şürūʿ iderek buyurur ki: Min-zamān-ı sābıḳuŋ baṭṭālde vü köhne-mānde olmış keyfiyet-i taḥmīd ü ṣenāyı göstermek bir muʿāyebe-i ʿuẓmādur. Zīrā Şeh-zāde Selīm'üŋ ʿahd-i saʿādetinde vāḳıʿ menāḳıb-ı vuḳūʿātuŋ ẕikri anları köhne vü baṭṭāla bıraḳmışdur. Yaʿnī zamān-ı sābıḳda selef-i şuʿarānuŋ şāhlara eyledükleri sitāyişi ve anlaruŋ keyfiyet ü aḥvāllerini memdūḥuŋ ʿahdinde vāḳıʿ sürūr u ṣafā menḳabesinüŋ ẕikri nā-müstaʿmel

[205b]

[1905] Yerimden kalktım hangi çürümüş kemiklere ruh üfleyen bir şive ile hangi kasideyi söylemeli.

[1906] Şehzade Selim döneminin menkıbesinin zikriyle eski dönemleri göstermek gereksiz oldu.

ü baṭṭāl eylemişdür. Yāḫūd “buṭlān”dan murād Nemrūd ʿaleyhi’l-laʿne ola. Pes bu taḳdīrce dimek olur ki: Şāh-zādenüŋ ʿahdinde vāḳıʿ menāḳıbuŋ ẕikriyle ʿahd-i ḳadīmüŋ buṭlānlarını ve nüzl-i İbrāhīm’i göstereyüm dimek ola. Ve maʿnā-yı aṣl daḫı budur ki ibtidā ki maʿnā ʿāriyeten vāḳıʿ olmışdur iʿtibār olınmaya. Pes ṣūret-i tāze ve nāṣiye-i şāhid-i maʿnā vü meżāmīne ān virerek buyururlar ki:

تولدش بنهاد شریر دهر آن کرد

که با طبیعت آتش نزول ابراهیم[1907]

30. Tevellüdeş be-nihād-ı şerīr-i dehr ān kerd

Ki bā-ṭabīʿat-ı āteş nüzūl-ı İbrāhīm

“Şerīr” mübālaġa ile şer idici ve arslan ṣıfatluya daḫı dirler.

Maḥṣūl-ı Beyt: Memdūḥuŋ tevellüd ve ʿarṣa-i kāʾināta gelmesi şerīr-i dehre şol nesneyi eyledi ki ṭabīʿat-ı ḥāre-i āteşe nüzūl-i İbrāhīm ʿaleyhi’s-selām eylemişdür. Yaʿnī nüzūl ü üftādegī-i İbrāhīm ṭabīʿat-ı āteşi nice tebdīl ve bürūdete taḥvīl eylemiş ise memdūḥuŋ ʿarṣa-i kāʾināta gelmeleri şerīr-i dehre anı eyleyüp bünyād-ı āteş, ẓulm ü fesādı bīḫinden ḳalʿ ve eşirrā-yı zamāneyi külliyen refʿ eylemişdür, dimekdür.

نهیب هیبت او در مشمهٔ تقدیر

شکست گوهر گفتار بر زبان کلیم[1908]

31. Nehīb-i heybet-i ū der-meşemme-i taḳdīr

Şikest gevher-i güftār ber-zebān-ı Kelīm

“Nehīb”[1909] yaġmā ve ḳapmaḳ ve ġalebe çalmaḳ maʿnāsına daḫı baʿżen istiʿmāl olınur. “Meşemme” ism-i mekāndur. Şemme ve ḳoḫu alınacaḳ maḥalle dirler. “Kelīm”den murād Ḥażret-i Kelīmullāh degildür. Belki nāsdan ṣāḥibu’l-kelāmdan kināyedür. Baʿżılar Mūsā ʿaleyhi’s-selāmdur dimişler, el-ʿiyāze billāh[1910] maḥż-ı küfrdür. Zīrā ʿavāmdan birini Ḥażret-i Kelīmullāh’a vesāʾir peyġamberān-ı zī-şān üzerine tercīḥ itmiş olur. Żarūret-i vezn

[1907] Onun doğumu feleğin şer dolu zatına İbrahim’in yukarıdan inişinin ateşin tabiatına yaptığını yaptı.

[1908] Onun haybetinin yağması, kaderin koku alınacak yerinde Kelim’in dilindeki söz incisini kırdı.

[1909] Derkenar: “Nehīb” lüġatde Fārisīde ḳorḳu ḫavf maʿnāsınadur

[1910] Allah’a sığınarak.

ve ḳāfiyeden ötüri kelīm vāḳıʿ olmış. Yoḫsa merḥūmuŋ ʿirfānına virilmez ki murādı Ḥażret-i Kelīm ola. Her ne ḳadar ki beyt-i evvelīde bi'l-münāsebe İbrāhīm vāḳıʿ ise de.

Maḥṣūl-ı Beyt: Memdūḥuŋ heybet ü mehābetinüŋ ḫavfı henüz ʿālem-i dimāġ-ı taḳdīrde perde içinde muḫtefī iken ṣāḥib-kelāmuŋ zebānı üzere gevher-i güftārların şikest eylemişdür. Yaʿnī memdūḥ bir mertebe nehīb-i ḫalḳ olmışdur ki henüz ḫalḳ perde-i taḳdīrde cā-nişīn iken anuŋ mehābeti anlaruŋ dehānında güftār-ı şeker pārelerini şikest eyleyüp keyfiyet-i güftār anlardan maḥv olup sükūtı iḫtiyār eylemişler. Ve'l-ḥāṣıl ʿālem-i ervāḥda bile sāʾir ulu'l-emr olanlar ḫavflarından sükūtı iḫtiyār eylemişlerdür, dimekdür.

بعهد معدلت او كه عاملان فساد

زبس هدايت تعطيل فارغند از بيم[1911]

32. Be-ʿahd-i maʿdelet-i ū ki ʿāmilān-ı fesād

Zi-bes hidāyet-i taʿṭīl fāriġend ez-bīm

Maḥṣūl-ı Beyt: Memdūḥuŋ ʿadālet-i hengām-ı meymenet-encāmına ḳasem iderüm ki ʿāmilān-ı fesād yaʿnī mirān-ı maʿṣiyet olan gürūh keşret-i hidāyetlerinden maʿṣiyetlerini taʿṭīl ve ḫavflarından fāriġ oldılar yaʿnī

[206a]

terk-i ʿişyān içün ʿāmilān-ı fesāda ol ḳadar hidāyet irişdi ki keşret-i ʿināyet tebdīl-i ʿunf u miknet olmasun içün ḫavflarından maʿṣiyetden fāriġ olmışlardur. Yāḫūd memdūḥuŋ ʿadl ü ʿadāleti eşnāsından ʿāmilān-ı fesāda ol ḳadar hidāyet irdi ki keşret-i hidāyet muʿaṭṭal olmasun ḫavfından itdükleri maʿṣiyetden fāriġ olmışlardur. Bu taḳdīrce "be-ʿahd"üŋ bā'sı ḥarf-i ḳasem olmaḳ icāb ider.

كشيده فتنه معزول سر بزير لحاف

دريده ظلم فراموش طبل زير كليم[1912]

33. Keşīde fitne maʿzūl ser-be-zīr-i liḥāf

Derīde ẓulm-ı ferāmūş ṭabl zīr-i kilim

[1911] Onun adaletli döneminde fesatlık çıkaranlar öyle hidayete eriştiler ki korkudan kurtulmuşlardır.

[1912] Azl edilmiş fitne kafasını yorgan içine çekmiş ve unutulmuş zulüm kilim altında kendi davulunu parçalamıştır.

“Liḥāf” yorġan çarşafına dirler.

Maḥṣūl-ı Beyt: Memdūḥuŋ eyyām-ı maʿdelet-encāmında ṣanʿatından maʿzūl u maṭrūd olan fitnenüŋ kendisi eṣer-i sürūr-ı ʿadlden başını liḥāfa çeküp pinhān oldı. Ve ferāmūş eyledi ki ẓulmüŋ ṭabl u kūsını kilim altına celb ü cemʿ eyledi. Yaʿnī memdūḥuŋ ʿadāleti fitneyi ʿālemde ḥükminden ʿazl idicek ol daḫı ṣanʿatı olan ẓulmı ferāmūş idüp ṭabl u kūsını kilim-i ʿademe nihān ḳıldı tā ki lisānlarda ismi anılmaya, dimekdür.

اگر عیادت مرضی کند عدالت او

جهد بقاعدهٔ اعتدال نبض سقیم[1913]

34. Eger ʿıyādet-i marażī koned ʿadālet-i ū

Cehed be-ḳāʿide-i iʿtidāl nabż-ı saḳīm

“ʿİyādet” ḫastenüŋ ziyāretine dirler. Yaʿnī ḫaste ṣormaḳ. “Cehed” ṣıçrar, dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Eger memdūḥuŋ şifā-baḫş-ı ḥācetmendān olan ʿadāleti bir marīżüŋ ʿiyādetine meyl eylerse fi’l-ḥāl marīż-i merḳūmuŋ nabżı iʿtidāl üzere ḥareket ü cünbiş eyler. Yaʿnī ān-ı vāḥidde ol saḳīmüŋ nabżı aṣlā ḫastelik ruʾyet itmemişüŋ nabżı gibi ḥareket itmege başlar, dimekdür.

زهی وجود تو در سایهٔ عنایت شاه

که کرده بذل سعادت همای را تعلیم[1914]

35. Zihī vücūd-ı to der-sāye-i ʿināyet-i şāh

Ki kerde beẕl-i saʿādet humāy-rā taʿlīm

“Şāh”dan murād Şāh-zāde Selīm’üŋ peder-i ʿālī-güherleri Şāh Ekber’dür ki muḳaddemā medḥi ḳaṣāʾidi āḫerde geçdi.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey memdūḥu’l-ḫıṣāl v’ey sütūde-fiʿāl! Zihī vücūd-ı hümāyūnuŋ ki pederüŋ Şāh Ekber’üŋ kerem ü ʿināyeti sāyesinde hümā ḳuşına saʿādet beẕlini taʿlīm eyledi. Yaʿnī hümānuŋ sāyesinde eṣer-i şeref-i saʿādet senüŋ vücūd-ı bih-būduŋ sāyesinden iḳtibās eylemişdür, dimekdür.

[1913] Eğer onun adaleti bir hastayı ziyaret etse hastalıklı nabzı normala döner.

[1914] Ne güzel! Padişahın inayeti gölgesindeki senin vücudun, hümaya saadet bağışlamayı öğretmiş.

همه مراد چو امید در قبول دعا

تمام فیض چو اندیشه در دماغ کریم[1915]

36. Heme murād çü ümmīd der-ḳabūl-ı duʿā

Tamām-ı feyż çü endīşe der-dimāġ-ı kerīm

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey memdūḥ! Senüŋ kāffe-i ümniye vü merāmuŋ mānend-i ümīd tamām-ı feyżdür. Duʿānuŋ ḳabūl olmasında yaʿnī duʿānuŋ ḳabūlgāhda tamām-ı feyż olduġı gibi senüŋ murād-ı ʿālīŋ daḫı ümīd gibi heme feyżdür. Ve nitekim dimāġ-ı kerīmde endīşe-i ḫayr-ı feyżdür. Zīrā ümīd kişiye feyżdür. Ve kerīmüŋ daḫı dimāġında olan endīşe bütün bütün feyż ü ḫayrdur. Keẕālik ḳabūlgāh-ı duʿāda senüŋ murāduŋ daḫı heme feyżdür, dimekdür.

زفیض لطف تو شاید که بی سرأیت عشق

شود باهل محبت دل کرشمه رحیم[1916]

37. Zi-feyż-i luṭf-ı to şāyed ki bī-sirāyet-i ʿaşḳ

Şeved be-ehl-i maḥabbet dil-i kirişme raḥīm

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey memdūḥ! Luṭf u ʿināyetüŋ feyżi şerefinden lāyıḳdur ki sirāyet-i ʿaşḳ olmazdan ehl-i maḥabbet olan ʿuşşāḳa

[206b]

dil-kirişme nerm ü raḥīm ola. Yaʿnī ḥālet-i ʿaşḳ ki cāẕibdür, ehl-i maḥabbete bu keyfiyet sārī olup maʿşūḳı celb ü ceẕb itmezden luṭfuŋ feyżinden lāyıḳdur ki dil-i seng pāre-i kirişme-i dil-ber rām olup raḥīm ola. Murād budur ki luṭf u iḥsānuŋ şeref ü feyżinden lāyıḳdur ki ḫācetmendān-ı bī-çāregāna sirāyet-i bī-sāmānī itmezden ḳalbüŋüz raḥīm olup muḥibb-i ṣādıḳu'l-cinān olanlara āṣār-ı ʿināyetüŋüz mebẕūl u rāygān ola, dimekdür.

زمانه را همه فرزند اگر چو تو بایست

ترا بزادی و بودی دگر همیشه عقیم[1917]

38. Zamāne-rā heme ferzend eger çü to bāyist

[1915] Bütün muratların kabul olunurken ümit gibi tamamının feyz olduğu gibi cömert insanın beynindeki fikirlerin tamamı feyzdir.

[1916] Senin lutfunun feyzinden aşk bulaşmaksızın cilvenin gönlü sevdalılara müşfik olabilir.

[1917] Eğer feleğin bütün evlatlarının senin gibi olması gerekseydi sadece seni doğurarak ebediyyen kısır kalırdı.

To-rā be-zādī vü būdī diger hemīşe ʿaḳīm

"Bāyist" gerek ise dimekdür. "Be-zādī" ṭoġurdı maʿnāsınadur. "ʿAḳīm" ḳısır dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey memdūḥ! Zamāneye yaʿnī felek-i devvāra eger ferzendleri senüŋ gibi heb ferzend-i ercümend[1918] olmaḳ gerek ise yaʿnī miṣlüŋ gibi evlāduŋ ṭālibi ise her işte sen idüŋ ve ʿademden vücūda getürdi. Pes baʿd-ez-īn ʿaḳīm olsun. Zīrā miṣl ü mānendüŋ perde-i ġafādan ṣaḥrā-yı ẓuhūra getürmek ʿadem-i imkāndur, dimekdür.

ز بحر کان کرمت آن نفایس آوردست

که احتیاج نه گوهر گرفتن است و نه سیم[1919]

39. Zi-baḥr-ı kān keremet ān nefāyis āverdest

Ki iḥtiyāc ne gevher giriften est ü ne sīm

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey memdūḥ! Luṭf u keremüŋ baḥr u kāndan şol nefāyis getürdi ki yaʿnī luṭfuŋ baḥr u kāna āṣārından şol nefīs ve ḫoş-aḥvāl olaydı ki efrād-ı nāsdan hīç ferd-i vāḥidüŋ gevher ü sīme iḥtiyācları ḳalmadı. Yaʿnī sende bu güne eṣer-i seḫā ve ṭabʿ-ı ʿaṭā var iken hīç kesüŋ gevherden ötüri baḥr u sīmden ötüri maʿdene iḥtiyācları ḳalmadı. Nitekim şāʿir buyurur.

Beyt

Ṭururken maʿden-i luṭfuŋ olur mı dil-dāde

Kişi meʿādin-i seng ü türāb-ı sīm ü zere

بهار خلق تو عطری فشانده برآفاق

که بوی مهر پدر باز یافت طفل یتیم[1920]

40. Bahār-ı ḫulḳ-ı to ʿıṭrī feşānde ber-āfāḳ

Ki būy-ı mihr-i peder bāz yāft ṭıfl-ı yetīm

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey memdūḥ! Bahār-ı ḫulḳuŋ āfāḳ yaʿnī kāʾināt üzere bir mübārek rāyiḥa-i ṭayyibe-i cān-fezā niṣār u beẕl eylemişdür. Ṭıfl-ı yetīm fevt olan pederlerinüŋ rāyiḥalarını

[1918] Derkenar: "Ercümend" ulu yaʿnī ḫalḳ içinde miḳdārlu olan kimse.

[1919] Senin lutfun maden ve denize o kadar enfes şeyler getirmiş ki mücevhere ve gümüşe ihtiyaç kalmamıştır.

[1920] Senin tabiatının baharı ufuklara öyle bir güzel koku saçtı ki öksüz çocuklar baba şefkatinin kokusunu tekrar aldılar.

istişmām itmege başladılar. Ve'l-ḥāṣıl mürüvvetüŋ ʿāleme bir mertebe sārī oldı ki mürüvvetüŋ rāyiḥasından bī-peder ṭıflān-ı müteveffā pederlerinüŋ rāyiḥasını aldılar, dimekdür.

خدایگانا گفتم بمدح خویش دوبیت

کزین نیارد پرهیز کرد طبع سلیم[1921]

41. Ḫudāyegānā goftem be-medḥ-i ḫ̌īş dü beyt

K'ez-īn ne-y-āred perhīz kerd ṭabʿ-ı selīm

"Ḫudāyegānā" ile "goftem"üŋ arasını sekte ile oḳumaḳ gerek tā ki vezne ḳābiliyeti ola. Ve ḳāʿide-i şuʿarādur ki memdūḥ olan şaḫṣuŋ ẕikrini murād eyledükde lafẓ-ı işāretde sekte īrād iderler. Faḳīrüŋ bu ḫuṣūṣda fehm itdügüm bu ki şāʿir maḥall-i meẕkūrı sektelü eyledi ki yā budur ki ıẓhār-ı iştiyāḳ içün ola. Gūyiyā ismini ẕikr idecegi vaḳt ġalebe-i iştiyāḳdan bī-ḫodluḳ işābet itmegini iʿlām ide. Yāḫūd mehābet-i

[207a]

memdūḥ anı şaşırdı dimek ola. Hele ẓann-ı ʿācizāna göre ḥīleden kināyedür. "Perhīz" bunda ṭāḳat maʿnāsınadur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey şeh-zāde-i nev-şükufte v'ey şemere-i naḫl-ı dil-i şāh-ı ber-güzīde! Bu maḥalde öz nefsümüŋ sitāyiş ü şenāsına müteʿalliḳ iki beyt-i dil-ārā inşā eyledüm ki ol mażmūn-ı feraḥ-fezādan ṭabʿ-ı selīm söylememege tāb-āver olamaz.

ز زادهٔ دل و طبعم اگر شود آگاه

باصل خویش ننازد زشرم در یتیم[1922]

42. Zi-zāde-i dil ü ṭabʿem eger şeved āgāh

Be-aṣl-ı ḫ̌īş ne-nāzed zi-şerm dürr-i yetīm

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey memdūḥ! Dil ü ṭabʿum zādeleri olan lüʾlüʾ-i girān-behālarumdan eger dürr-i yetīm āgāh olmaḳ iḥtimāli olaydı, şerm ü ḥicābından kendi aṣlına tefaḫḫur eylemezdi. Yaʿnī dürr-i yetīm dil ü ṭabʿum zādeleri olan gevher-i bī-hem-tālarumuŋ yanında kem-ḳadr olduġın fehm idicek şerminden kendi aṣlına aṣlā tefaḫḫur u nāz eylemezdi, dimekdür.

[1921] Ey efendim! Kendimi överek iki beyit söyleyeceğim ki bunu sağlam tabiatlı olan söylemekten sakınmaz.

[1922] Benim gönlümün ve fıtratımın doğurduğuna vakıf olsaydı, tek inci utanarak kendi soyu ile övünmezdi.

مثال طبع من و هر طبیعتی که جز اوست

زلال ماء معین است و درد ماء حمیم[1923]

43. Miṣāl-i ṭabʿ-ı men ü her ṭabīʿatī ki cüzv-i üst

Zülāl-i māʾ-ı muʿīnest ü derd-i māʾ-ı ḥamīm

“Māʿ-ı Muʿīn” cennet ırmağınuŋ ṭatlu ṣuyına dirler. “Māʿ-ı caḥīm” cehennem kaynağı ırmaḳlarınuŋ ṣuyına dirler.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey memdūḥ! Benüm ṭabʿum ve her ol bir ṭabīʿat ki anuŋ ġayrısı ola, māʾ-ı Muʿīn ve māʾ-ı Cāḥim miṣālidür. Yaʿnī ṭabīʿat-ı ʿālem ṭabʿ-ı nādire-gūyānem yanında māʾ-ı Muʿīn yanında māʾ-ı Caḥīm ne ise aŋa ḳıyāsdur. Lākin Ḳarlı ili müderrisi Zühdī Efendi’yi istinṭāḳ itdürseŋ ṭabīʿat-ı ʿUrfī’den ṣad derece ḥalāvetlü olduġını naḳl ider. Nitekim metbūʿum veliyyü’n-niʿmetüm Yanya Vālīsi Tepedelenli ʿAlī Paşa ḥażretlerinüŋ Franse keferesinden ḍarb-ı seyl-i şemşīr feṭḥ buyurduḳları ser-ḥadd-i Preveze’de icrā buyurduḳları çeşme-i zülālāsālarına tārīḫ yazılmaḳ içün naẓm eyledükleri laġviyāt-āmīz ḳaṣīde-i fāsidelerini ḥużūr-ı müşārun ileyhe bā-ʿarż-ı ḥāl taḳdīm ve ıẓhār-ı kemālāt sevdāsıyla ʿarż-ı ḥālinde güftār-ı ḳadīm ile bir ṭaḳım güftügū taḥrīr ü terḳīm eylemişler idi. İşte eşʿārından bir iki beyt tārīḫi bu maḥalde ḳayd olındı.

Şiʿr-i veġā ister ʿAlī Paşa Vezīr Tepedelen’den

Ḳıralı Mosḳov u Efrenc’üŋ ṭarīḳi yoḳ rehīdenden

Yıḳup büt-ḫānesin hem ḳalʿa içre yapdı bir cāmiʿ

Aḳıtdı māʾ-ı ḥayvānı bu çeşme-i nev-benāzından

Debīr-i çarḫ yazsun Zühdīyā tārīḫ-i Çevdār

ʿAlī Paşa ne mümkin almaya dādını düşmenden

[1923] Benim tabiatımdan başka her bir tabiat, cennetin Zülal suyunun yanında cehennemin Muin suyunun acısı gibidir.

Nesr-i veġānuŋ mā-baʿdı evvelā “ister”i eger feṯḥ-i elif ve sīn ile oḳınsa, maʿāẕallāh ḳaldı ki mıṣrāʿ-ı ṣānīsinde vāḳıʿ olan “rehīden” taʿbīri merḥūm **Şāhidī Efendi**’nüŋ ***Tuḥfe***’sinde beyān buyurduḳları şāh beyti ki

[207b]

“Be-rehīd ān kes ki şod hirāsān”[1924]dan meʾḫūẕdur. Lākin maḥallinde vażʿ olınmaduġı ecilden baʿżı Çerkes vilāyetinden yeŋi gelmiş mīrzālaruŋ kelimātına tebdīl olmış. Ve beyt-i ṣānīsinüŋ mıṣrāʿ-ı ṣānīsinde olan “nev-benāzından” taʿbīri lisān-ı Türkīde bu miṣillü taʿbīrāt işidilmemiş. Efendi-i merḳūm ġālibā bu taʿbīri seyyāḥīn-i Hindīlerden bellemiş ve tārīḫinüŋ mıṣrāʿ-ı evvelīsinde vāḳıʿ cevher-dār taʿbīri deʾb-i şuʿarā üzere yalŋız noḳṭalu ḥurūflardan tārīḫ çıḳmaḳ ister. Zīrā bī-noḳṭa ḥarflere cevhersüz ve noḳṭa ile olan ḥurūfāta cevher-dār dirler. Bunlaruŋ ism-i resmiyle ġalaṭ olınduġı güneş gibi ẓāhir iken kendini meydāna atmaḳ küllī ḫacāletden ġayrı ne ṣemeresi var? Ve merḳūmuŋ belki iddiʿāsı ʿUrfī’den ziyādedür.

خموش عرفی از این ترهات وقت دعاست

برآر دست بدرگاه کردگار کریم[1925]

44. Ḫāmūş ʿUrfī ez-īn türrehāt vaḳt-i duʿāst

Ber-ār dest be-dergāh-ı Kirdigār-ı kerīm

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ʿUrfī! Bālāda beyān eyledigüŋ ḫod-furūşluḳ türrehāt bu laġviyātdan ḫāmūş ol. Zīrā vaḳt-i müstecābü’d-duʿā zamānıdur. Pes dergāh-ı Ḫudā-yı kerīmü’ş-şāna tażarruʿı ḳaldurup niyāz eyle ki:

همیشه تا که نگردد حلال بر فرزند

جمیله ای که شود با پدر بحجله مقیم[1926]

45. Hemīşe tā ki negerded ḥelāl ber-ferzend

Cemīleī ki şeved bā-peder be-ḥacle muḳīm

“Ḥacle” deʾb-i şuʿarā üzere ḫitām-ı ḳaṣīdesinde memdūḥuŋ duʿā-yı beḳā-yı devlet ü salṭanatlarına şürūʿ iderek buyurur ki: Hemīşe ferzend-i ercümend üzerine ḥelāl olmayana

[1924] Korkak olan kurtuldu.

[1925] Urfi bu saçmalıkları söyleme sus! Dua vaktidir kerim Allah’ın dergâhına ellerini kaldır.

[1926] Aynı babadan bir güzelle gerdeğe giren erkeğe o güzel helal olmadığı sürece, yani kıyamete kadar.

ḳadar şol cemīle-i bākire ki babasıyla bir ḥaclede muḳīm olur. Yaʿnī babaları bir anları dīger ḳarındaşları babalarıyla bir ḥaclede iḳāmet üzere olup birbirlerine dest-i dırāz-ı izdivāc itmege menhiyātdan olana ḳadar. Meṣelā bir şaḫṣ-ı zen-dīde dār-ı dünyāya bir ferzend getürüp andan menkūḥası fevt olup āḫirini tezvīc birle bir cemīle dünyāya getürse baba bir ana ġayrı ḳardaşlar olmaları taḳrībiyle ḳāʿide-i şerʿ üzere birbirine ḫulletleri yoḳdur. Bu nükte cümle ʿālem miyānında maʿlūmları üzere ve baʿżı meẕāhib-i erāzile ki bu keyfiyetüñ ḥalline ẕāhib olmışlardur. Anları redd itmek ṭarīḳiyle tezyīn iderek memdūḥuñ duʿā-yı devletlerini īrād eylemiş ve buyurur ki: Babalarıyla bir ḥaclede olup babaları bir anaları ġayr olan ferzend ile bākire birbirlerine ḥelāl olmayana ḳadar. Yaʿnī ḳıyāmete dek.

عروس دهر بفتوای ذره تا خورشید

حلال اکبر شه باد و شاهزاده سلیم[1927]

46. ʿArūs-ı dehr be-fetvā-yı ẕerre tā ḫurşīd
Ḥelāl-i Ekber Şah bād u şāh-zāde Selīm

Maḥṣūl-ı Beyt: Ḳıyāmete dek dehrüñ ʿarūsı ẕerreler fetvāsıyla tā-be-ḫurşīd Ekber Şāh'uñ ḥelāli ve şāh-zādesi Selīm'üñ ḥelāli olsun. Çünki ẕerrātuñ ḫurşīde nisbetleri āşikāredür, müftī-i dehr ittiḫāẕ iderek buyurur ki: Dehrüñ ʿarūs-ı iḳbāli

[208a]

rūy-ı zemīnden eflāke varınca ẕerrātuñ fetvāsıyla Şāh Ekber'üñ ve şeh-zādesi Selīm'üñ ḥelāli olup ilā-yevmi'l-ḳıyām āġūş-ı ḥükminde ḫˇāb-ı istirāḥatla itmām-ı zamān itmiş olsun, dimekdür.

33

Bu Ḳaṣīde-i Müşg-Endūde-i Maʿnā Ol Yekke-Süvār-ı[1928] **Meydān-ı Veġā**[1929] **Yaʿnī Şīr-i Ḫudā Ḥażret-i ʿAliyyü'l-Murtażā Kerremallāhu Veche ve Raḍiyallāhu ʿAnhuñ Şöhret-i ʿİlme Şān Virerek Medḥiyesidür**

[mefʿūlü/fāʿilātü/mefāʿīlü/fāʿilün]

ای مرتفع ز نسبت جود تو شان علم

[1927] Felek gelini zerreden güneşe kadar olanların fetvası ile Ekber Şah ve Şehzade Selim'e helal olsun.

[1928] Derkenar: "Yekke-süvār" kāmil-i cündī ve binici yaʿnī meydānda bir anuñ gibi daḫı yoḳdur, dimekdür.

[1929] Derkenar: "Veġā" ḥarb u ḍarb yaʿnī ceng ü şavt maʿnāsınadur.

کلک گهر فشان تو رطب اللسان علم[1930]

1. **Ey mürtefiʿ zi-nisbet-i cūd-ı to şān-ı ʿilm**
   Kilk-i güher-feşān-ı to raṭbü'l-lisān-ı ʿilm

"Ey" ḥarf-i nidādur, münādāsı taḥtında maḥẕūfdur. Ey ẕāt-ı şerīf dimek olur. "Mürtefiʿ" ism-i fāʿildür, yücelenmiş ve kesb-i derece-i ʿāliyye eylemiş maʿnāsınadur. "Kilk" ḳalem dimekdür. "Raṭb" ṭarāvet ve şuvarılmış ve yaşarmış dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey server-i evliyā v'ey pīşvā-yı etḳıyā! Zihī saʿādet ki şān u şöhret-i ʿilm senüŋ ẕāt-ı pāküŋ nisbetinden rifʿat ve kesb-i derece-i ʿāliyān eylemişdür. Ve daḫı senüŋ gevher-efşān olan kilküŋ ʿilmüŋ rabṭu'l-lisānı olmışdur. Yaʿnī ʿilm-i kāʾinātda mürtefiʿ ü maḳbūl olması senüŋ ʿaẓamet-i ẕātiyyeŋe nisbetledür.[1931] Ve ʿilmüŋ faṣīḥ ve rabṭu'l-lisān olduġı senüŋ gevher-niṣār olan kilk-i muʿciz-beyānı eserüŋdendür, dimekdür.

ای ساکنان مصر معانی بحسن عقل
نادیده یوسفی چو تو درکاروان علم[1932]

2. **Ey sākinān-ı mışr-ı maʿānī be-ḥüsn-i ʿaḳl**
   Nā-dīde Yūsufī çü to der-kārvān-ı ʿilm

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ṣafā-baḫş-ı mesned-i ʿilm v'ey revnaḳ-ṭırāz-ı serīr-i ḥilm! Sākinān-ı mışr-ı maʿānī olan ẕevāt-ı ḥüsn-i ʿaḳl ve zīver-i naẓarla ḳāfile-i ʿilmde ẕāt-ı şerīfüŋ gibi aḥsen ü ecmel ṣūretlü bir Yūsuf görmemişlerdür.

سلطان دین علی که زشست کمال اوست
هرناوکی که یافت گشاد از کمان علم[1933]

3. **Sultān-ı dīn ʿAlī ki zi-şest-i kemāl-i ūst**
   Her nāvekī ki yāft güşād ez-kemān-ı ʿilm

"Şest" dört maʿnāya gelür: Evvelā olta ki anuŋla balıḳ ṭutarlar. Maḥbūblaruŋ zülfin aŋa teşbīh idüp şāʿirler şiʿrlerinde çoḳ getürürler. "Ṣāniyen" ince ve laṭīf ve ter neşter. "Ṣāliṣen"

[1930] Ey cömertliğiyle ilm makamını yücelten. Cevher saçan kalemin ilmin açık sözlü konuşanıdır.

[1931] Derkenar: "Nisbet" taʿalluḳ ve ittiṣāl dimekdür, cemʿi neseb gelür.

[1932] Mana ülkesinin güzel akıl sahipleri, ilim kervanı içinde senin gibi bir Yusuf görmemişlerdir.

[1933] Din sultanı Hz. Ali'nin kemalatının başparmağından çıkar her bir ok ilim yayından çıkmıştır.

altmış sütūn maʿnāsına “rābiʿan” büyük barmaḳdan kiriş ṭutacaḳ yer ki oḳ atıcaḳ ṭutarlar. Yaʿnī tīr-endāz yay kirişini ḳuvvet-i bāzū ile çeküp germesine dirler. Burada maʿnā-yı rābiʿīsidür murād.

Maḥṣūl-ı Beyt: Bālāda āṣār-ı velāyetle ṣaḥīfe-ṭırāz olan sulṭān-ı dīn ve vaṣī-i seyyidü’l-murselīn Ḥażret-i ʿAlī aʿlīyü’n-nās ki anuŋ kemālātı şestinden hedef-i maḳsūda irişmişdür. Her ol nāvek-i tīr ki kemān-ı ʿilmden güşād olmışdur yaʿnī her bir şān u şöhret-i ʿilm ki miyān-ı ʿālemiyāne neşr olmışdur, ol ẕāt-ı pāküŋ şesti kemālātı taḳviyetindendür, dimekdür.

جیب و کنار عقل ز گوهر لبالب است

تا باز کرده ای لب گوهر فشان علم[1934]

4. Ceyb ü kenār-ı ʿaḳl zi-gevher leb-ā-lebest

Tā bāz kerdeī leb-i gevher-feşān-ı ʿilm

“Bāz” güşāde maʿnāsınadur.

[208b]

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ẕāt-ı bī-hem-tā! ʿAḳl-ı evvelüŋ ceyb ü kenārı gevherle leb-ā-leb olmışdur. Şol vaḳtden berü ki leb-i gevher-feşān-ı ʿilmi güşād eylemişsüŋ. Yaʿnī gevher-i bī-ʿadīl ve leʾālī-i bī-naẓīr olan maʿden-i ʿilmi buyurılalıdan berü ve ʿaḳl-ı evvel ve ʿaḳl-ı kāmilüŋ ceyb ü kenārı gevher-i girān-behā ile leb-ā-leb olmışdur, dimekdür.

سلک عقول و نظم جواهر بباد رفت

تا صیت گوهر تو برآمد زکان علم[1935]

5. Silk-i ʿuḳūl u naẓm-ı cevāhir be-bād reft

Tā şıyt-ı gevher-i to ber-āmed zi-kān-ı ʿilm

“Silk-i ʿuḳūl”den murād felāsife vü muʿtezile ve ġayr bunlara beŋzer meẕāhib-i ʿaḳliyyedür ki anlar bu kevn ü mekān kevākib-i ʿaşere ile terbiye olur diyerek ḳaṣāʾid-i āḫerlerde esāmīleri ẕikr olınduġı üzere her bir kevākibe bir güne ism isnād idüp felekiyyātuŋ ṣübūtı anlaruŋ iʿāneti iledür diyü bir ṭaḳım ʿaḳlī berāhīn-i ġayr-ı müberhen naḳl eyledükleridür. Naẓm-ı cevāhir yā budur ki yine ol ṭāʾifenüŋ Cevher-i Evvel ve ʿAḳl-ı Evvel ve ʿAḳl-ı ʿĀşir

[1934] İlmin mücevher saçan dudağını açtığından beri aklın cebi ve kenarı inciyle dopdoludur.

[1935] Senin mücevherinin şöhreti ilim madeninden ortaya çıkınca akılların ipi ve cevherli şiir heba oldu.

diyü Cebrāʾīl-i Emīn ʿaleyhi’s-selāma ism virdükleri ola. Yā budur ki Ḥażret-i Faḫr-ı kāʾināt ʿaleyhi’s-selāmuŋ zamān-ı saʿādetinde baʿżı erāẕil-i Ḳureyş’den biz Muḥammed’üŋ ḳırāʾatine naẓīre virürüz diyü itdükleri daʿvā-yı ġayr-ı ṣaḥīḥalarından kināyedür. Pes her ne ise anları redd iderek buyurur ki:

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey bāʿiṯ-i nüzūl-ı **hel etā**[1936] v’ey maḥrem-i ḥarem-i **ḳul kefā!**[1937] Kān-ı ʿilmden yaʿnī irādet-i ezeliyye-i ilāḥiyyeden şol vaḳt ki senüŋ gevher-i ẕātuŋ ṣıyt u ṣadāsı ẓuhūra geldi, silk-i aṣḥāb-ı ʿuḳūl ve nāẓım-ı umūr-ı cevherüŋ fuḥūlleri bāda gitdi. Yaʿnī kān-ı ʿademden ṣaḥrā-yı vücūda gelmek şunı eyledi ki terbiye-i kevākib-i ġayr-ı āmire ile Cenāb-ı Ḫālıḳ’a iṯbāt-ı mekān iden fırḳa-i ḍālleyi maḥv eyledi. Ve’l-ḥāṣıl ẕāt-ı şerīfüŋ ẓuhūrı ʿilm-i ʿamelüŋ bāʿiṯ-i dürüstī olup silk-i aṣḥāb-ı ʿuḳūlüŋ meẕāhib-i bāṭılaları berbād oldı, dimekdür.

پیش از وجود صلب فلک بود ذات تو

در بطن صنع نادره زا توأمان علم[1938]

6. Pīş ez-vücūd-ı ṣulb-i felek būd ẕāt-ı to

Der-baṭn-ı ṣunʿ-ı nādire-zā tevʾemān-ı ʿilm

“Ṣulb” bel kemigine dirler. “Tevʾem” ikiz dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey gevher-i nā-yāb! Vücūd-ı felek ṣulbüŋden evvel ẕāt-ı şerīfüŋ nādire-zā olan baṭn-ı ṣunʿda ʿilmle tevʾem idi. Yaʿnī felek ki ümm-i maḫlūḳātdur, henüz varlıġa istiʿdād kesb eylemezden nādire-zā olan baṭn-ı ṣunʿ-ı ḳudretde ʿilm-i ezelī ile tevʾemāt olup mümtāz-ı ʿālemiyān idüŋ, dimekdür.

امکان اگر نه تکیه زدی بر وجود تو

[1936] “Gerçek şu ki, insanın fıtrat tarihinde onun henüz anılan bir şey olmadığı bir dönem gelip geçmiştir.” (İnsân(Dehr)/6:1)

[1937] “İnkâr edenler, “Sen peygamber değilsin” diyorlar. De ki: “Benimle sizin aranızda şahit olarak Allah ve bir de yanında kitap (Kur’an) bilgisi bulunanlar yeter.” (Ra’d/43:43)

“De ki: “Sizinle benim aramda şahit olarak Allah yeter. Çünkü O, kullarından hakkıyla haberdardır, onları hakkıyla görendir.” (İsrâ/17:96)

“De ki: “Benimle sizin aranızda şahit olarak Allah yeter. O, göklerde ve yerde olanları bilir. Batıla inanıp Allah’ı inkâr edenler var ya; işte onlar asıl ziyana uğrayanlardır.” (Ankebût/29:52)

[1938] Senin zatın feleğin tohumu ortaya çıkmadan önce nadir şeyler doğuran fıtratın karnında ilimle ikizdi.

کی داشتی تحمل بار گران علم[1939]

7. İmkān eger ne tekye zedī ber-vücūd-ı to
Key dāştī taḥammül-i bār-ı girān-ı ʿilm

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey mesned-ārā-yı kāşāne-i velāyet v'ey rūşenī-baḫş-ı kālā-yı şecāʿat! Eger imkān-ı ẕāt-ı şerīfüŋi istiẓhār itmeyeydi, ḳaçan bār-ı girān-ı ʿilmi getürmege taḥammül idebilürdi? Yaʿnī ʿilm-i ezelī-i Lem-yezel'i ki ʿaḳl-ı maḫlūḳāt anuŋ iḥāṭasından ʿāciz

[209a]

ü fürū-mändedür, imkān anuŋ bār-ı girānını ḳaçan taḥammül idebilürdi, eger ẕāt-ı şerīfüŋ varlığına ittikā ḳılmayaydı? dimekdür.

دست مجردات ستون زنخ شود
آنجا که فطرت تو زند سایبان علم[1940]

8. Dest-i mücerredāt sütūn-ı zenaḫ şeved
Āncā ki fıṭrat-ı to zened sāye-bān-ı ʿilm

"Mücerredāt" gürūh-ı melā'ik dimekdür. "Sütūn-ı zenaḫ" kemāl-i istiġrābdan elini çeneye ḳoyup taḥayyürde ḳalmaġa dirler.

Maḥṣūl-ı Beyt: Dest-i mücerredāt sütūn-ı zenaḫ ḫayrānı olur. Şol maḥalde ki fıṭratuŋ ṣāʿibān-ı ʿilmi ḳura yaʿnī ey güzīde-i maḫlūḳ! Fıṭrat-ı ezeliyyeŋ bir maḥalde ki ʿulūm-ı mālā-nihāyeŋ çādırını ḳura, keşret-i mehābet ve ifrāṭ-ı ʿaẓametüŋi gürūh-ı melā'ik göricek istiġrāb u ḫayrānīlerinden ellerini zenaḫlarına sütūn iderek temāşā ḳılurlar, dimekdür.

علم است جان هر که بود معنوی نهاد
الافطانت تو که گردید جان علم[1941]

9. ʿİlmest cān-ı her ki buved maʿnevī-nihād
İllā feṭānet-i to ki gerdīd cān-ı ʿilm

"Gerdīde" kāf u rā'nuŋ sükūnıyla olmışdur, dimekdür.

[1939] İmkân eğer senin varlığına yaslanmasaydı ilmin ağır yükünü taşımaya nasıl tahammül ederdi.

[1940] Senin fıtratının ilim gölgeliğini kurduğu yerde meleklerin eli şaşkınlıktan çenelerinin altına koydukları sütuna dönüşür.

[1941] Mânevî yaratılışlı herkesin canı ilmdir. Sadece senin zekan ilmin canı olmuştur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey cān-ı ʿāşıḳān v'ey meded-res-i müstemendān! Belī maʿnevī-nihād olan ẕevātuŋ cānı ʿilmdür. Yaʿnī ʿilm anlaruŋ sebeb-i kesb-i derece-i ʿulyā olduġı āşikār u hüveydādur. İllā ẕāt-ı şerīfüŋ reʾy ü feṭāneti cān-ı ʿilm olmışdur. Yaʿnī ʿilm-i maʿnevī-nihād olanlaruŋ cānı olduġı gibi sen daḫı ʿilmüŋ cānı vāḳıʿ olmışsuŋ, dimekdür.

صدره فتد بچاه ضلالت بهر قدم

دست هدایت ار نکنی بر میان علم[1942]

10. Ṣad-reh füted be-çāh-ı ḍalālet be-her ḳadem

Dest-i hidāyet er ne-konī ber-miyān-ı ʿilm

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey reh-ber-i ḳāfile-i ʿulūm-ı evvelīn ü āḫirīn! Ṣad-reh her bir adımında çāh-ı cehālete düşerdi, eger dest-i hidāyeti miyāne-i ʿilme ḳomayayduŋ. Yaʿnī ʿilmüŋ keyfiyet-i cehlden berīdür. Eger dest-i himmetüŋle taḳviyet-i kesb itmeyeydi bi'n-nefs her bir adımında ʿilm çāh-ı cehāletde ġarḳ olurdı, dimekdür.

بر گوش فطرت تو زاول نفس شمرد

هر نکته ای که داشت لب داستان علم[1943]

11. Ber-gūş-ı fıṭrat-ı to zi-evvel nefes şumurd

Her nükteī ki dāşt leb-i dāstān-ı ʿilm

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey vāfıḳ-ı mevāḳıf[1944]-ı esrār-ı **hel etā**[1945] v'ey ʿārif-i nükte-i **mā evḥā!**[1946] Fıṭrat-ı ezeliyyeŋ ḳulaġına ol nefesde nefḫ olmışidi, her bir nükte vü esrār ki ʿilm-i dāstānı lebinde ṭutar. Yaʿnī ʿilmüŋ ḥāvī[1947] olduġı kāffe-i esrār, henüz nām-ı ʿilm vücūd bulmazdan evvel senüŋ fıṭratuŋ ẕātiyyeŋ gūşına bir bir beyān olınmışidi. Ve'l-ḥāṣıl cemīʿ-i eşyā var olmazdan evvel ʿademde her şeyʾüŋ ʿilmine ʿārif idüŋ, dimekdür.

[1942] Eğer hidayet elini ilmin beline koymazsan her adımında yüz defa dalalet kuyusuna düşer.

[1943] İlim destanı dudağındaki her nükteyi ilk nefeste senin fıtrat kulağına bir bir söyledi.

[1944] Derkenar: "Mevāḳıf" cemʿ dür, müfredi "mevḳif"dür, ṭuracaḳ yer ve mevżiʿ ḥesāb dimekdür.

[1945] "[İnsan (henüz) anılır bir şey değilken (yaratılmamışken) üzerinden uzunca bir zaman] geçti." (İnsân (Dehr)/76:1)

[1946] "[Böylece Allah kuluna] vahyedeceğini [vahyetti.]" (Necm/53:10)

[1947] Derkenar: "Ḥāvī" muḥīṭ ü cāmiʿ olan nesne.

آنجا که دانش تو نهد رسم تقویت

ای آیت شعور تو نازل بشان علم[1948]

12. Āncā ki dāniş-i to nehed resm-i taḳviyet

Ey āyet-i şuʿūr-ı to nāzil be-şān-ı ʿilm

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey rūşenāyī-baḫş-ı ʿilm-i ledün v'ey şaʿşaʿa-deh-i dürr-i meknūn! Şol maḥalde ki dāniş ü ʿarāfetüŋ resm-i taḳviyet vire, öyle degil ki ol nesne semt-i inhidāma gide. Yaʿnī şān-ı ʿilme şuʿūruŋ resm-i taḳviyet virmek içün āyet nāzil olduġı ḥasebiyle ʿilm bir ḥāl

[209b]

iktisāb ḳılmışdur ki kendine hīç bir cānibden zevāl irmez ve illā.

دست ضعیف جهل که درآستین شکست

از عقل اولین بر باید عنان علم[1949]

13. Dest-i żaʿīf-i cehl ki der-āsitīn şikest

Ez-ʿaḳl-ı evvelīn be-rübāyed ʿinān-ı ʿilm

"ʿAḳl-ı evvelīn" cemʿdür. Murād, Cebrāʾīl ü Mīkāʾīl ü İsrāfīl ü ʿAzrāʾīl olmaḳ iḥtimāli vardur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey yekke-süvār-ı mıżmār-ı dāniş v'ey iʿdām-ı cehl-i bed-kīş! Şuʿūruŋ āyetiyle şān-ı ʿilm taḥṣīl olup dānişüŋ resm-i taḳviyeti virdügi sebebinden ʿilm-i kāʾinātda ḳāʾim oldı. Ve illā dānişüŋ şiddet-i mehābetinden cehl-i bed-liḳānuŋ dest-i żaʿīfi kemāli żaʿf u lāġarīden āsitīninde ṣaġ ṭurmaġa ṭāḳat getüremeyüp şikest olmışdur. ʿAḳl-ı Evvelīn'den ʿinān-ı ʿilmi ḳapup anları daḫı silsile-i cehālet eylerdi. Yaʿnī eger şuʿle-i ʿilm senden resm-i taḳviyeti iḳtibās ḳılmayaydı, bir mertebe żaʿīf ü naḥīf olurdı ki āsitīninde dest-i żaʿīfi şikest olan cehl-i ʿAḳl-ı Evvelīn'den ʿinān-ı ʿilmi ḳapup talan ve yaġmā eylerdi, dimekdür. Bu ḳıṭʿa şol fıḳraya işāret ola ki baʿżı ehl-i ṭuruḳ ve ʿale'l-ḫuṣūṣ Şiʿiyān ekşer resāʾillerinde

[1948] Ey idrak ayeti ilim şanına nazil olan, senin ilminin desteklediği yerde.

[1949] Cehaletin gömleğinin kolu içinde kırılmış güçsüz eli ilk akıldan ilim dizginini kapar.

basṭ u beyān idüp rivāyet iderler. Bu ḥadīṣden ki **evvelü mā ḫalaḳallāhu nūrī**[1950] **Ene ve ʿAliyyün min-nūrin vāḥid**[1951] Ḥażret-i Ḫallāḳ-ı kāʾināt henüz ervāḥ-ı melāʾik ve ʿarş u kürs ve arż u semāvātı ḫalḳ eylemezden evvel iḥāṭa-i ʿaḳldan bīrūn nice nice ṣad hezāran sāller beyża-i nūr Ḥażret-i Seyyidü'l-Beşer ḳudret-i ezeliyye-i Cenābı-Vāhibü'l-mevhibetde meknūn iken baʿde buʿdin[1952] ervāḥdan bir gūne millet ḫalḳ olınduḳda Cenāb-ı Ḫalıḳ'dan maḫlūḳ ve Ḫālıḳ kim olduġın ve kendileri ne keyfiyet ve ne heyʾetde olduḳları mesʾūl olınduḳlarında cevāb-ı nā-ṣavāblarında redd-i kelām eylediler ki biz öz nefsümüze hem Ḫālıḳ hem maḫlūḳuz. Keẕālik sen daḫı öz nefsüŋe bizüm gibisüŋ, didüklerinde āteş-i ḳahr-ı ilāḥī anları iḥrāḳ ve külliyen nā-yāb eyledügi zamāndan daḫı nice nice devrler ẕehāb eyledükden ṣoŋra Ḥażret-i Rāz-dār-ı vaḥy yaʿnī Cibrīl-i Emīn ʿaleyhi's-selām ḫalḳ olınup sābıḳan millet-i cehālet-peyveste olan suʾāl-i Cibrīl daḫı vārid olıcaḳ redd-i cevāb-ı ba-ṣavāb ʿāciz ü fürū-mānde ḳalmaġla dem-beste bir zamān baḥr-ı tefekkürde ḥayrān ḳaldı. Pes cānib-i ʿizzetden ḫiṭāb-ı beşāret-meʾāb geldi ki ey Cibrīl! Bir zamān ʿaẓamet ü ḳudretüm içinde mirvaḥa-cünbān ile pervāz üzere ol. Pes ber-mūceb-i emr-i Rabbānī ṭoḳsan

[210a]

biŋ yıl ṭayerān ile iḫtitām-ı emr-i ṣamedānī olıcaḳ niyāz idüp didi ki: Pervāz itmekden tāb u tüvānum münḳaṭıʿ oldı. Yā mekş ü ārāma ruḫṣat veyā ḳudret-i pervāza furṣat-ı ʿināyet buyurıla, didükde tekrār muḳaddemā mesʾūl olduġı ṣūretle muḫāṭab olınup künhi ol cevāba ʿāciz olmaġın pervāza ruḫṣat virildükde keẕālik ṭoḳsan biŋ yıl daḫı cevelān eyledükden ṣoŋra ḳudretullāh içinde hevā üzre ḳāʾim nūrānī bir künbed-i mānend-i ṭırādı göricek üzerine varmasına temennī eyleyüp taḥṣīl-i ruḫṣatdan ṣoŋra varup ol ḳubbeye dāḫil oldı. Cevānib-i erbaʿasına tār-ı başīretin medd idicek içinde āvīḫte bir ḳandīl-i nūr-pāş eylemişidi. Gördi ki ḳandīlüŋ bir cānibi beyāża ve bir cānibi sebze māʾil bir zamān bu ḥāle nigerān iken ḳandīlden ḫiṭāb ṣādır oldı ki ey Cibrīl, ne ḥayrān ḳalursuŋ? Men evvel-i nūrum ki Ḥażret-i Faʿʿāl mā-yurīd seni ve nice nice maḫlūḳı ʿademden ḥayāt-ı cedīde ḫāṭırum içün getürse gerek. Pes maḳāmına varup ḫiṭāb-ı ʿizzet vārid olduḳda edā-yı cevāb eyle ki: Yā Rabb! **Ente ḳādirun ve**

[1950] Allah önce benim nûrumu yarattı. **(**Suyuti, Şerhü'l-Mevakif, s.12, Thk. Yusuf Abdurrahman el-Meraişli, Darü'l-Marife Yayınevi, Beyrut, 1. Baskı, h. 1406)

[1951] Ben ve Ali bir nurdanız.

Zehebî, *Tertibü'l-Mevzuat li-ibni'l-Cevzi*, s.98, Thk.: Kemal bin Besyuni Zağlul, Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye Yayınevi, 1. Baskı, Beyrut, h. 1415.

[1952] Hayli zaman geçtikten sonra.

Ḫālıḳun ve ene maḫlūḳun ve ʿācizun.[1953] Pes Cibrīl, irşād olıcaḳ maḳāmına varup mesʾūl olduġı üzere cevāb viricek cānib-i ʿizzetden ḫiṭāb geldi ki yā Cibrīl, bu gördügüŋ ḳubbe içindeki nūr Ḥabībüm Aḥmed ve vaṣīsi ʿAlī'nüŋ nūrıdur ki seni irşād eyledi. Pes kāʾināt bu ṭarīḳle ḫalḳ olınup Ādem ʿaleyhi's-selām ʿademden ṣaḥrā-yı ḥayāta gelüp nūr-ı Muḥammed ile be-kām olmışidi. Baʿde buʿdin Ḥażret-i Muḥammed ʿaleyhi's-selām dünyāya şeref bıraġup nice memālik-i ʿArab ve eḳālīm-i ʿAcem'i tesḫīr eyledükden ṣoŋra bir gün ol māh-ı ʿālem saʿādet-ḫānesinde nice aṣḥāb-ı güzīn ile pister-efken istirāḥat iderken ḳarşusın daḫı Ḥażret-i Ḥayber-güşā ʿAliyyü'l-Murtażā kerremallāhu veche oṭurmış olduġı eşnāsında Cibrīl ʿaleyhi's-selām ḥużūr-ı saʿādete nāzil olup ḫuşūʿ u ḫużūʿ ve hezār ādāb u erkān ile ʿAliyyü'l-Murtażā'ya arḳa virmekden iḥtirāz iderek pīşgāhında cülūs buyurdılar. Baʿde istifsār emr-i Ẕü'l-celāl ve çe-günegī-i ḫāṭır-ı vaḥy-i māl-ā-māl buyurdılar: Ey Cibrīl! Keyfiyet nedür bu gün sizden ʿAlī'ye bu rütbelerde taʿẓīm ü tekrīm ṣudūr eyledi? Cevāb-ı gevher-meʾāblarında buyurdılar ki: Nūruŋ ve nūr-ı ʿAlī'dür ki beni ḫilḳatüm zamānında irşād eylemişdür. Pes kişi mürşidine taʿẓīm itmemek niʿmet-i küfrānlıḳdur didükde: Yā Cibrīl!

[210b]

ʿAlī saŋa ne ṭarīḳile delīl oldı, naḳl eyle, didükde, ber-vech-i bālā naḳl eylediler diyü vāfir risālelerinde manẓūr-ı ʿācizānem olmışdur. Pes merḥūm ʿUrfī-i dil-sūz buyururlar ki ey Şāh! Eger dānişüŋ resm virmeyüp şuʿūruŋ ʿilmüŋ şānına āyet nāzil olmayaydı, cehl ki ʿilmüŋ żıddıdur, ʿAḳl-ı Evvelīn'den mehār-ı ʿilmi ḳapup anı ʿilmden bī-behre eylerdi, dimekdür. Vallāhu aʿlem.

برآسمان علم ضمیر تو آفتاب

اما مسیر[1954] تو نهمین آسمان علم[1955]

14. Ber-āsumān-ı ʿilm żamīr-i to āfitāb
Ammā mesīr-i to nühomīn āsumān-ı ʿilm

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey dest-gīr-i ḫāṣ u ʿām! Āsumān-ı ʿilm üzerinde mübārek żamīr-i münīrüŋ āfitābdur. Ammā ol āfitāb-ı żamīrüŋ maḥall-i mesīresi āsumān-ı ʿilmüŋ ṭoḳuzuncı

[1953] Ya Rab sen gücü yetensin ve yaratıcısın ve ben yaratılmış ve acizim.

[1954] Derkenar: "Mesīr" seyr itmek.

[1955] İlim semasında senin gönlün bir güneştir ama senin gittiğin güzergâh ilmin dokuzuncu semasıdır.

ḳatındadur. Yaʿnī bu āsumān-ı nīlūfer-sīmānuŋ āfitābı ki şems-i żiyā-dār-ı cihāndur, çārümīŋ ṭabaḳāt-ı felekde güẕerān itmekdedür. Ammā ʿālī-cenāb olan āsumān-ı ʿilmüŋ āfitābı żamīrüŋ olup nühomīn ṭabaḳātda ḫırāmān ve żiyā-baḫş-ı ʿulūm-ı evvelīn ü āḫirīn ve pertev-endāz-ı kevn ü mekāndur, dimekdür.

بودی اگر معلم عقل تو تیرگر

می ساخت تیر جهل بقد کمان علم[1956]

15. Būdī eger muʿallim-i ʿaḳl-ı to tīrger

Mīsāḫt tīr-i cehl be-ḳadd-i kemān-ı ʿilm

"Tīrger" oḳ yapar kimseye dirler. "Sāḫt" düzmek ve yapmaḳ maʿnāsınadur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ʿālemi çirk-āb-ı cehlden taṭhīr iden ẕāt! Fi'l-meṣel ʿaḳl-ı desīse[1957]-şināsuŋ tīrgerler muʿallimi vü üstādı olaydı cehl kendi tīr-i cehāletini kemān-ı ʿilm-i ḳaddine göre düzerdi. Yaʿnī ʿālemde tīrgerlere muʿallimlik ve ṭabʿ-ı şerīfüŋe maḳbūl olaydılar, cehl daḫı tīrini kemān-ı ʿilm ḳaddine göre düzüp ḥaddinden tecāvüz itmezdi. Ve'l-ḥāṣıl cehl-i ʿilme mürīd olup ẓulumātda ḳalmazdı, dimekdür.

این مایه دشمنی که بعلم است جهل را

ای کعبهٔ وجود تو دارالامان علم[1958]

16. Īn māye düşmenī ki be-ʿilmest cehl-rā

Ey Kaʿbe-i vücūd-ı to dārü'l-emān-ı ʿilm

Ḳıṭʿa:

"Māye" bu maḥalde mertebe maʿnāsınadur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey dārü'l-emān-ı ʿilm olan! Kaʿbe-i vücūd ṣāḥibi ẕāt-ı cehl-i bed-aṣluŋ bu mertebe ki ʿilm-i şerīfe ʿadāveti der-kārdur yaʿnī ey muḥāfıẓ-ı çār-güşe-i kāʾināt! Cehlüŋ ol mertebe ʿilm-i şerīfe ʿadāveti var ki:

اندر ضمیر جوهر اول شدی تباه

[1956] Eğer senin akıl öğretmenin ok yapıcısı olsaydı, cehalet okunu ilim yayının uzunluğu kadar yapardı.

[1957] Derkenar: "Desīse" gizlenmiş maʿnāsınadur.

[1958] Cehaletin ilme olan bu denli düşmanlığı, vardır. Ey vücud kabesi ilm sığınağı olan.

تقدیر هستیت نشدی گر ضمان علم[1959]

17. Ender-żamīr-i Cevher-i Evvel şodī tebāh

Taḳdīr-i hestīyet ne-şodī ger żımān-ı ʿilm

“Tebāh” maḥv u helāk u ḫarāb dimekdür. “Żımān” kefīl dimekdür. Yaʿnī ödeyici.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey Kaʿbe-i vücūduŋ dārü’l-emān-ı ʿilm olan merd-i meydān! Bu mertebelerde cehlüŋ ʿilme ʿadāveti vāḳıʿdur.

[211a]

żamīr-i Cevher-i Evvel’de meknūz iken cehl-i bed-pīşenüŋ eṣer-i ihānetinden tebāh u maḥv olup aṣlā eṣer-i ʿilmi dīde-i dünyā göremezdi. Beyt-i evvelīnüŋ Kaʿbe-i vücūd taʿbīri ṣūfiyenüŋ, ehl-i kemālüŋ maʿlūmıdur ki vücūd-ı ʿAlī secdegāh-ı cefy ü celbdür. Nitekim merḳad-i münevveresi ehline secdegāh olmışdur. Ve ṣūfiyye-i muḥaḳḳikīnüŋ meslegindendür ki ṭālib mürşidüŋ ḥużūrına varıcaḳ hezār ḫuşūʿ u ḫużūʿ ile ḳadd-ḫamīde iderek varup ayaḳlarına niyāz idüp secde eyleye. Bu maḥal, ehl-i ẓāhirüŋ żıddıdur.

ارزان متاع روی دکان کنه هستیست

آنجا که فطرت توگشاید دکان علم[1960]

18. Erzān metāʿ-ı rūy-ı dükān künh-i hestīst

Āncā ki fıṭrat-ı to güşāyed dükān-ı ʿilm

“Erzān metāʿ-ı rū-yı dükān” tüccār ṭāʾifesi dükkānı güşād eyledükde ẕī-ḳıymet emtiʿasını içerüde pinhān idüp sāʾir bī-ḳıymet eşyālarını rū-yı dükkāna ruʾyet-i ʿālemiyān itmek içün ḳomaḳdan kināyedür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey şeh-süvār-ı ʿālem v’ey mededkār-ı ümem! Künh ü ḥaḳīḳat-ı eşyāʾ didükleri keyfiyet-i erzān metāʿ-ı rū-yı dükkān olur. Şol maḥalde ki fıṭrat u ẓuhūruŋ ʿilm-i dükkānın güşād eyleye yaʿnī fıṭrat u ẓuhūruŋ dükkān-ı ʿilmi güşād eyleyüp ḥaḳīḳat-ı ẓuhūruŋ metāʿından furūḫt itmege başlasa künh ü idrāk didükleri eṣer-i insāniyet ol dükkānuŋ rūyında erzān metāʿı olur, dimekdür.

تا عزم خاکبوس حریم فطانتت

[1959] Eğer senin fıtratın ilmi zimmetine almasaydı, ilk cevherin içinde heba olurdu.

[1960] Senin fıtratının ilim dükkanını açtığı yerde varlığın temelleri tezgâh üzerindeki ucuz ürün olur.

دارند ساکنان نهم آسمان علم[1961]

19. Tā-ʿazm-i ḫāk-būs-ı ḥarīm-i feṭānetet

Dārend sākinān-ı nühom-āsumān-ı ʿilm

Ḳıṭʿa:

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey nükte-şinās-ı ḥaḳāyıḳ-ı ʿālem-i noḳṭa-i vaḥdet v'ey maẓhar-ı hidāyet-i rabbü'l-ʿizzet! Zihī şeref ki feṭānet ü ẕekāvetüŋ ḥavālīsinde vāḳıʿ ḥarīm-i saʿādetüŋ toprāġın pūs itmek ārzūsıyla ʿalem-i āsumānīnüŋ nühomīn ṭabaḳātında sākinler ṭutarlar.

از بیم دور باش ادب هر صباح و شام

صد بوسه مرده بر لب روحانیان علم[1962]

20. Ez-bīm-i dūrbāş-ı edeb her ṣabāḥ u şām

Ṣad būse mürde ber-leb-i rūḥāniyān-ı ʿilm

"Dūr-bāş-ı edeb" baʿżı vüzerā vü kibāruŋ serheng ü bevvābların ʿāleme içerü girmege mānīʿ olup veliyyü'n-niʿ metümden ruḫṣat-ı mülāḳāt yoḳdur, gerü ṭuruŋ diyü ʿitāb u ḫiṭāb-ı ʿāmdan kināyedür ki fī-zamānına ekşer-i kibār ḳapuları bu aḥvāli iktisāb itmegin ehl-i ʿarż bī-mal cühelā edeb-serā oldı. "Rūḥāniyān-ı ʿilm"den murād sākinān-ı nühomīn āsumān-ı ʿilm olan ervāḥ-ı melāʾikdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey nūr-ı mücerrede! Ḥarīmüŋ ḫāk-i ʿanber-būsını taḳbīl ü telşīm itmek ārzūsında olan ṭoḳuzuncı ḳat āsumān-ı ʿilm sākinleri her ṣubḥ u şām dūr-bāş-ı edebden lebleri üzerinde ṣad būseler mürde vü bī-hūde olup telef olmışdur. Yaʿnī rūḥāniyān-ı āsumān-ı

[211b]

ʿilm olan ervāḥ-ı muḳaddese-i melāʾik her ne ḳadar ḥarīm-i feṭānetüŋ ḫākini pūs itmek ārzūmend iselerde her ṣubḥ u şām edeb serhenginüŋ dūr-bāş ve ez-īn cā menfūr-bāş ḫavfı evhāmı fikirlerinde cevelān itmegin bu ḳorḳudan ḫasārete iḳdām idemeyüp leblerinde nice nice būse müheyyā olup bī-hūde yire mürde vü telef olmışdur, dimekdür.

گر صنع ایزدی ز ازل مصلحت نداشت

[1961] İlmin dokuzuncu feleğinin sakinleri senin zekânın kutsal toprağını öpmek için kast etmişler.

[1962] Her sabah ve akşam edeb muhafızının korkusundan ilm ruhanîlerinin dudağında yüz buse ölmüştür.

تا سازد امتیاز تو خاطر نشان علم[1963]

21. Ger ṣunʿ-ı Īzidī zi-ezel maṣlaḥat ne-dāşt

Tā sāzed imtiyāz-ı to ḫāṭır-nişān-ı ʿilm

Ḳıṭʿa:

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey pīşvā-yı evliyā! Fi'l-meṡel ṣunʿ-ı Ḫudā ezelden ẕāt-ı şerīfüŋ kāffe-i ʿālemiyāndan mümtāzlıġını maṣlaḥat ṭutmayaydı yaʿnī ḫāṭır-nişān-ı ʿilmi ẕāt-ı şerīfüŋ ne mertebe ʿālī-cenāb olup cümle ʿālemden mümtāz olduġına āgāh itmek maṣlaḥatı ṭutmayaydı.

الا درآستان حریم فطانتت

ذیل ملازمت نزدی بر میان علم[1964]

22. İllā der-āsitān-ı ḥarīm-i feṭānetet

Ẕeyl-i mülāzemet ne-zedī ber-miyān-ı ʿilm

"Ẕeyl" ʿArabīdür, dāmen maʿnāsınadur. "Mülāzemet" ʿubūdiyet dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey Şāh! Eger ṣunʿ-ı ilāḥī, ezelde ʿalemüŋ ḫāṭır-nişānını senüŋ kāffe-i ʿālemden imtiyāzlıġuŋı bildürüp āgāh itmeyeydi. Yaʿnī senüŋ cümle evliyālar içre mümtāzlıġuŋla ḫāṭır-nişān-ı ʿalemi düzüp ḫoşnūd itmegi maṣlaḥat ṭutmayaydı, ʿilm hīç ferd-i āḫere ḫiẕmet-güẕār olmayup faḳaṭ senüŋ ḥarīm-i fetānetüŋ āsitānesine ʿubūdiyet içün bel baġlardı. Yaʿnī Ḥaḳ Teʿālā ḫāṭır-ı ʿilmi senüŋ cümle ehlullāh içre mümtāzlıġuŋla nüvāziş idüp oḫşamışdur ki ẕeyl-i ʿubūdiyeti miyānına urmışdur. Yoḫsa ʿilm ol mertebe ʿālī-cenāb iken āḫerüŋ ḫiẕmet-güẕārı olmaḳ ve miyānına ẕeyl-i mülāzemeti baġlamaḳ ḳaçan imkānda olurdı? Yalŋız ḥarīmüŋ āsitānesinde ẕeyl-i mülāzemeti baġlayup saŋa maḫṣūṣ olup āḫerüŋ ḫiẕmet-güẕārı olmaz. Lākin ne çāre ki Ḥaḳ Teʿālā senüŋ şerefüŋ ʿālīligiyle ḫāṭır-ı ʿilmi oḫşayup ol daḫı cümle ḫalḳuŋ ḫiẕmet ü ʿubūdiyetini ḳabūl idüp ẕeyl-i mülāzameti miyānına baġladı, dimekdür. Ve'l-ḥāṣıl ḫāṭır-nişān-ı ʿilmi senüŋ imtiyāzlıġuŋ düzsün ve oḫşasun diyü maṣlaḥat-ı ṣunʿ-ı ilāḥī ṣādır oldı. Ve eger olmayaydı ʿilm, miyānına ẕeyl-i mülāzemeti urmazdı. İllā senüŋ ḥarīm-i feṭānetüŋe maḫṣūṣ olurdı. Vallāhu aʿlem bi'ṣ-ṣavāb.

[1963] Eğer İlahî yaratış ezel gününde senin üstünlüğünü ilme hatırlatmasaydı.

[1964] Senin zeka sarayının eşiğinde ilmin beline hizmet eteğini vermezdi.

روزی ز روی نسبت اجزای بیکدیگر

ترتیب دادمی بتصور جهان علم[1965]

23. Rūzī zi-rūy-ı nisbet-i eczā be-yek-dīger

Tertīb dādemī be-taṣavvur cihān-ı ʿilm

"Eczā" cüzʾüŋ cemʿidür murād, ʿanāṣır-ı erbaʿa ve mevālid-i ṣelāṣe ve kūre-i ḫāk ve kūze-i āb ve kūre-i hevā ve kūre-i nār vesāʾir mevcūdat u maḫlūḳāt u kāʾināt ki cümlesi varlıḳda iṣbāt-ı vücūd idegelmişlerdür. Taṣavvur tefekkür ü mülāḥaẓadan ʿibāretdür.

[212a]

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ʿārif-i rāz-ı ḫilḳat! Bir gün temṣīl ü nisbet ṭarīḳiyle ʿalem-i cihānuŋ eczā-yı muḫtelifesini taṣavvur u tefekkür ḳıldum. Yaʿnī cihān-ı ʿilm-i ṭabaḳāt u mümkinātını bir kez tefekkür ü ḫayāl eyledügümde.

در دل فتاد سایهٔ طبع بلند او

گفتم که این سزد بصفت آسمان علم[1966]

24. Der-dil fütād sāye-i ṭabʿ-ı bülend-i ū

Goftem ki īn sezed be-ṣıfat āsumān-ı ʿilm

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey şāh-ı bülend-āḫter! Ol vaḳt ki nisbet ṭarīḳiyle eczā-yı muḫtelife-i kāʾināt-ı ʿilmi taṣavvur u tefekkürle tertīb ḳıldum. Hemān derūnuma nüzūl ve ḫāṭıruma ḫuṭūr idüp didüm ki: Bu ʿalem-i cihānı āsumānına ṣıfat ṭarīḳiyle sezā vü şāyestedür ki ṭabʿ-ı bülendüŋ sāyesi ola. Yaʿnī ʿalem-i cihānı āsumānī olmaġa sezā senüŋ ṭabʿ-ı şerīfüŋ sāye-i bülendīdür diyü derūnuma rūşenā oldı, dimekdür.

آشفته گشت طبع غیورم که هان خموش

زین بس غلط مکن که بلندست شان علم[1967]

25. Āşüfte geşt ṭabʿ-ı ġayūrem ki hān ḫāmūş

Z'īn bes ġalaṭ me-kon ki bülendest şān-ı ʿilm

[1965] Bir gün parçaların birbiri ile nisbetini düşünerek ilim dünyasını aklımda düzenlerdim.

[1966] Onun yüce ilminin gölgesi gönlüme düştü dedim ki bunun sıfatı ilim seması olmaya yakışır.

[1967] Gayretli tab'im sinirlendi ve sus, bundan fazla saçmalama. Çünkü ilmin makamı yüksektir, dedi.

Ḳıta:

“Āşufte” bulanıḳ ve ḳarışmış dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ṭabʿ-ı ġayrum bālāda meẕkūr nā-sezā kelimātdan āşufte vü ber-geşte olup infiʿāl ṭarīḳiyle ḫāmūş ve bundan ziyāde muġālaṭa itme. Zīrā şöhret ü şān-ı ʿilm bülenddür. Yaʿnī ʿilm ṭabʿ-ı şāh-ı velāyetden mertebe-i ʿulyā kesb eylemişdür. Ve sen anı kemāl mertebe medḥ idemedigüŋ ṣūretde ḫāmūş ol, dimekdür.

گر سایهٔ طبیعت تو مهبطیش هست

آن ذروه می سزد که شود لامکان علم[1968]

26. Ger sāye-i ṭabīʿat-ı to mehbiṭīş hest

Ān ẕirve mīsezed ki şeved lā-mekān-ı ʿilm

“Mehbiṭ” konacaḳ maḥal dimekdür. “Zirve” tepe dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ṭabʿ-ı ġayūrum didi ki: Ey ʿUrfī! Muġālaṭadan kef-i yed eyle. Zīrā sāye-i ṭabʿ-ı Şāh-ı Murtażā ʿilm āsumānı ve maḥall-i mehbiṭi olduġı ṣūretde lāyıḳdur ki ol tepe yaʿnī mehbiṭ-i ʿilmüŋ lā-mekān maḥalli ola. Yaʿnī sāye-i ṭabʿ-ı kerāmet-i tīġ-i Şāh-ı Velāyet lā-mekān bir zirvedür. Pes muḳteżāsı budur ki ʿilm daḫı lā-mekān ola. Yāḫūd şāhuŋ ṭabīʿatı ʿilmüŋ mehbiṭi olaydı, ol zirve iḳtiżā ider ki ʿilmüŋ lā-mekānı ola. Yaʿnī zirve ṭabʿ-ı ʿAlī’dür, mekānı kendi vücūd-ı şerīfleridür. Pes ʿilm ise lā-mekāndur. Bu taḳdīrce ṭabʿ-ı şerīflerinüŋ sāyesi ʿilmüŋ āsumanı olmaġa ḳaçan imkānda olur? ʿİlmüŋ her ne ḳadar şān u şöhreti bülenddür, lākin kendine ol zirveyi muḥīṭ idinmek ḳaçan imkānda olur. Pes böyle olıcaḳ, ey ʿUrfī! Meddāḫlıḳda kemāl-i noḳṣāniyetüŋ bedīhī olduġından muġālaṭadan el çek ve ḫāmūş ol, dimekdür.

دارم امید آنکه بعرفی زعین لطف

بخشی وظیفه ای ز نعیم جنان علم[1969]

27. Dārem ümīd-i ān ki be-ʿUrfī zi-ʿayn-ı luṭf

Baḫşī vaẕīfeī zi-naʿīm-i cinān-ı ʿilm

[1968] Eğer senin tabiat gölgenin bir iniş yeri varsa o zirvenin ilim lamekânı olması yakışır.

[1969] Urfi’ye lütuf gözü ile ilim cennetlerinin nimetlerinden bir vazife bağışlayacağına dair umudum var.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey şāh-ı bende-nüvāz! Ümīdvārum ki ʿUrfī-i perīşān-ḥālüŋ kemāl-i luṭf u ʿināyetinden vaẓīfe ve baḫşişini ʿilm-i cinānī niʿmetlerinden iḥsān buyurup.

مسند نشين خاک در دانشم كني

ای فضل مايه بخش تو سلطان شان علم[1970]

28. Mesned-nişīn-i ḫāk-i der-i dānişem konī

Ey fażl-ı māye-baḫş-ı to sulṭān-ı şān-ı ʿilm

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey Şāh! Ben bende-i

[212b]

pür-taḳṣīri dānişüŋ ḫāk-i derüŋ mesned-nişīni ḳılsun. Şol fażl u keremüŋ ki ʿilm sulṭānına māye-i şān u şöhreti baḫş u iḥsān ile anı mümtāz-ı ʿālemiyān ḳılmışlar. Yaʿnī fażluŋ sırr-ı sulṭān-ı ʿilmi māye-i dānişi baḫş ile ṣadr-nişīn-i bālā-ḫāne-i dāniş eylemişdür. ʿUrfī-i bī-çāreyi daḫı mesned-nişīn-i ḫāk-i der-i ʿilm iderek mānend-i serheng anı istiḫdām-ı teküpüya ḳabūl buyuralar, dimekdür.

دانند معجز نفس آتشين تو

آنان كه رو سفيد شوند از دخان علم[1971]

29. Dānend muʿciz-i nefes-i āteşīn-i to

Ānān ki rū-sefīd şevend ez-duḫān-ı ʿilm

"Sefīd" aḳ dimekdür. "Ez-duḫān" mürāḳebetdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Reh-nümā-yı sālikān-ı rāh-ı Ḫudā, nefes-i āteşīn-intimālaruŋ āṯār-ı muʿcizlerini şol kerīmu'ṭ-ṭabʿ olanlar bilür ki vechleri ve nāṣiye-i nūrānīleri ḥarāret ü duḫān-ı ʿilmden sefīd olmış ola. Yaʿnī anlar ki ʿilmüŋ ḥaḳīḳat-ı ḥāline muṭṭaliʿ olup maʿnā-yı dürriyelerine vāḳıf olmaḳlıġla derūn u birūnını sefīd itmişdür. Senüŋ nefes-i āteşīn-muʿcizleri āṯārını bilmişdür. Yoḫsa ʿulūm-ı ẓāhirī ile ifnā-yı ʿömr-i nā-yābī iden eşḫāṣ ḳaçan senüŋ ḥaḳīḳat-i ḥālüŋe muṭṭaliʿ olabilür? dimekdür.

در مجمعی كه قوت معنی دهی بعقل

[1970] Ey, cömertliği ilm sultanına şöhret bağışlayan! Beni ilmin kapısının toprağındaki tahta oturtursun.

[1971] Senin ateşli nefesinin mucizesini ilim dumanı ile yüzü ak olanlar bilir.

دستم ز آستین بفرستی بخوان علم[1972]

30. Der-mecmaʿī ki ḳuvvet-i maʿānī dehī be-ʿaḳl

Destem zi-āsitīn be-firistī be-ḫ̆ān-ı ʿilm

Ḳıṭʿa:

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey mütemmim-i merām-ı ṭālibān! Bir meclis-i melāʾik-enīsde ki ḳuvvet-i maʿānīyi ṭıfl-ı ʿaḳla iḥsān buyurasız. Dilerüm ki ḥiṣṣemend olıcaḳ ser-māyeden elümi delāletüŋle āsitīnümden ḫ̆ān-ı ʿilme irişdüresiz. Bu maḳām maḳām-ı temennī vü ricādur. Meslek-i Ṣūfiyye-i ʿAcem deʾbindedür ki Ḥażret-i Şāh-ı Velāyeti ṣāḥib-taṣarruf ʿālimdür diyü iddiʿā iderler. Bināʾen ʿalā-ẕālik merḥūm ʿUrfī daḫı temennā idüp buyurur ki: Şol cemʿdeki ʿuḳūla ḳuvvet-i maʿānīyi taḳṣīm idesüŋ. Ben bende-i nā-tüvānuŋ daḫı āsitīnümden elümi delāletüŋle ḫ̆ān-ı ʿilme irişdüresüŋ. Yaʿnī ʿilm-i ledünnī ile beni iḥyā idesüŋ, dimekdür.

با اینکه دست بستهٔ میدان دانشم

گر نامزد کنی بکف من عنان علم[1973]

31. Ba-īn ki dest-beste-i meydān-ı dānişem

Ger nām-zed konī be-kef-i men ʿinān-ı ʿilm

“Nām-zed” nişānlamaḳ maʿnāsınadur. Lākin bu maḥalde teslīm maʿnāsına aḫẕ olınur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ẕāt! Tamām-ı kemāl-i luṭfuŋla şol sebebden āsitīnümden elümi ḫ̆ān-ı ʿilme vāṣıl ḳıl ki meydān-ı dānişde dest-besteem. Yaʿnī ʿilmüŋ künhine varmaġa tāb-āver degilüm. Meger ki ʿināyetüŋden ʿinān-ı ʿilmi kef-i destüme teslīm buyurasun. Ve’l-ḥāṣıl ḳuvvet-i maʿānīyi ṭutmaḳda kūtāh-destüm. Meger ki luṭf u ʿināyetüŋüz birle ʿinān-ı ʿilmi kef-i destüme nām-zed buyurup, nefs-i muʿciz-beyānuŋ berekātıyla meydān-ı dānişde dūş-ber-dūş-ı emṣāl ü aḳrān olalum, dimekdür.

[213a]

چون دانه های گوهر مدحتت بسلک نظم

سرهای خیل از کشم بر سنان علم[1974]

[1972] Akla anlama kuvvetini vereceğin mecliste elimi yenimden ilim sofrasına ilet.

[1973] Ben ilim meydanına bağlı olsam da eğer ilim dizginini elime teslim edersen.

[1974] Senin övgünün inci tanelerini nazm ipine dizdiğim gibi sır ordusunun kafasını ilim mızrağına dizerim.

32. Çün dānehā-yı gevher-i medḥet be-silk-i naẓm
Serhā-yı ḫayl-i rāz keşem ber-sinān-ı ʿilm

“Ḫayl” ser-ʿasker dimekdür. “Sinān” mızrāḳ dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ṣaf-ārā-yı meydān-ı ʿilm, nāẓımı olduġum medḥüŋ gevher-däneleri gibi silk-i naẓm üzerine nice nice ʿasker-i esrāruŋ başların ʿinān-ı ʿilm üzere geçürüp taḳdīm-i pīşgāh-ı velāyet-penāh olmışdur. Yaʿnī medḥüŋde yalŋız ızhār-ı ṣenā vü sitāyiş itmem. Belki sinān-ı ʿilm ki ḳaṣīdeden ʿibāretdür, nice nice żāyiʿ ve bedāyiʿ-i maʿānī ile tezyīn olınmışdur, dimekdür.

تا دل شکاف جهل بسیط و مرکب است
زخم دلیل قطعی و تیغ زبان علم[1975]
33. Tā dil-şikāf-ı cehl-i basīṭ ü mürekkebest
Zaḫm-ı delīl-i ḳaṭʿī vü tīġ-i zebān-ı ʿilm

“Şikāf” yarıḳ dimekdür. “Cehl-i basīṭ” şol cehle dirler ki anı ṣāḥib-i iḳrār itmiş ola. Yaʿnī cehlde olduġını iḳrār iden cāhilüŋ cehline dirler. “Cehl-i mürekkeb” aŋa dirler ki ṣāḥibi anı iḳrār itmeyüp bende āṣār-ı ʿilm var diyü daʿvā iden cāhilüŋ cehline dirler. Yaʿnī ʿālimüm diyü daʿvā ider. Ḫālet ki kendinde ʿalāmet-i cehl vardur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey şāh-ı ʿālem-penāh, cehl-i basīṭ ve cehl-i mürekkebüŋ göŋülleri delīl-i ḳaṭʿī zaḫmıyla zaḫmnāk ve ʿilm-i zebānı tīġiyle şikāf u dīde-nemnāk olana ḳadar. Yaʿnī delīl-i ḳaṭʿī ki hemīşe cehl-i basīṭ ve cehl-i mürekkebüŋ göŋüllerin zaḫmnāk idegelmişdür. Bu devr mümkināt içre dāʾim ü ḳāʾim olana ḳadar.

باد هدایت تو که معمار دانش است
تیغ زبان جوهریان را فسان علم[1976]
34. Bād hidāyet-i to ki miʿmār-ı dānişest
Tīġ-ı zebān-ı cevheriyān-rā fesān-ı ʿilm

[1975] Basit ve mürekkep cehaletin gönülllerini ilim dilinin kılıcı ve kesin delil yaralayana kadar.

[1976] İlim mimarı olan senin hidayetin mücevhercilerin dil kılıcına ilmin bileme taşı olsun.

“Cevheriyān” gönülleri ʿilm ile memlū olan ẕevātdan ʿibāretdür. “Fesān” bilegü maʿnāsınadur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey Şāh! Şol vaḳte degin cehl-i basīṭ ve cehl-i mürekkeb delīl-i ḳaṭʿī-i ʿilm ile zaḫmnāk ve hemīşe maġlūb olduġı ḥasebiyle derdnāk ola. Yaʿnī delīl-i ḳaṭʿī-i ʿilm-i cehl üzerine ġalebesi devri dāʾim ü ḳāʾim olana ḳadar hidāyetüñ ki ʿilm ü dānişüñ miʿmārıdur, cevherīlerüñ yaʿnī cevher-i ʿilm ile ġanī olanlaruñ żamīrinde żiyāsı olup hemīşe anlaruñ tīġ-i żamīrlerin tīz ve keskin iderek taʿmīr itmekde olsun, dimekdür.

34

Bu Ḳaṣīde-i Ḫoş-Edā Ol Ser-Efrāz-ı Evliyā Yaʿnī ʿAliyyü’l-Murtażā Raḍiyallāhu ʿAnh ve Kerremallāhu Veche Ḥażretlerinüñ Sitāyiş ü Ṣenālarındadur

[mefāʿilün/feʿilātün/mefāʿilün/feʿilün]

منادی است بهر سو که ای خواص و عوام

می نشاط حلال و شراب غصه حرام[1977]

1. **Münādī est be-her sū ki ey ḫavāṣṣ u ʿavām**
   Mey-i neşāṭ ḥelāl u şarāb-ı ġuṣṣa ḥarām

“Münādī” ism-i fāʿildür. Nidā idici dimekdür. Türkīde dellāl dirler. “Mey-i neşāṭ” buyurduġı maḥabbetullāh bādesidür ki andan nūş aşlā ḫumār-ı ġamı yimez. “Şarāb-ı ġuṣṣa” ise ʿālemde meşhūr olan ġam u ġuṣṣadan başḳa ʿādetā şarāb ġuṣṣasına daḫı işāretdür ki andan nūş idenler miḳdār-ı ẕerre

[213b]

ve sāʿat şād u ḫurrem olurlar ise on sāʿat ġam-ı ḫumārın yirler. Pes bu ṭarz-ı dil-nüvāz ile nice leṭāfeti oḫşayaraḳ buyururlar.

Maḥṣūl-ı Beyt: Kāʾinātuñ her ṭarafından münādīler ḳalḳup ḳalḳup ve nidā idüp dirler ki: Ey ḫavāṣ u ʿavām olan ẕevāt, maʿlūm dirāyetüm lüzūmuñuz olsun ki min-baʿd ʿālem niẓām-ı intiẓām-ı ʿadālet-i ʿAliyyü’l-Murtażā ile ol mertebe revnaḳ u ḥüsn kesb eylemişdür ki mey-i neşāṭ ḥelāl olup şarāb-ı ġuṣṣa ḥarām olmışdur. Yaʿnī şimdiden girü sāye-i Murtażā’da hīç şaḫṣ şarāb-ı ġuṣṣayı ẕevḳ itmeyüp dāʾimā mey-i neşāṭı nūş idüp ol sürūrluḳ ile ẕevḳ ü ṣafāda olsalar gerekdür, dimekdür.

[1977] Ey havas ve ey avâm! Mutluluk şarabı helal ve hüzün şarabı haramdır diye her yerde nida veriliyor.

فضای عالم هستی زغصه تنگ آمد

مشابه دل عاشق مثال چشم لئام[1978]

2. Feżā-yı ʿālem-i hestī zi-ġuṣṣa teng āmed

Müşābih-i dil-i ʿāşıḳ miṣāl-i çeşm-i liʿām

"Teng-āmed", "Ey teng-āmede būd!" maʿnāsınadur. "Liʿām" baḫīl ādem.

Maḥṣūl-ı Beyt: Bālāda meẕkūr münādī, bunı daḫı nidā ider ki gerçi feżā-yı ʿālem-i hestī taẕallüm-i şarāb-ı ġuṣṣadan müşābih-i dil-i ʿāşıḳ ve miṣāl-i çeşm-i liʿām teng ü ḍīḳ olmışidi. Lākin imdiden ṣoŋra ʿadālet-i Şāh-ı Düldül-süvārdan feżā-yı ʿālem-i hestī vüsʿatleşüp ser-i servere mübeddel olsa gerek, dimekdür. Ve'l-ḥāṣıl dil-i ʿāşıḳ cehver-i aġyārdan teng olup çeşm-i leʿīm daḫı sāʾilini görmemek içün dāʾimā pūşīde olduġı gibi egerçi feżā-yı hestī bu kefiyeti kesb eylemişidi. Lākin.

هوای روضهٔ گیتی شکفته شد زآنسان

که نوبهار خط دلبران سیم اندام[1979]

3. Hevā-yı ravża-i gītī şügufte şod z'ānsān

Ki nev-bahār-ı ḫaṭṭ-ı dil-berān-ı sīm-endām

"Z'ānsān" bu maḥalde anuŋ gibi maʿnāsına istiʿmāl olınur. "Sīm-endām" luġatde gümüş endāmlu dimekdür. Murād kūdek-i panzdeh sāl[1980] olup şābb u emred olmaġa başladuḳda vücūdında ḥāṣıl olan ḥalāvet ü melāḥat ve ʿale'l-ḫuṣūṣ ḫaṭ kemālāt bulduḳda mānend-i serv ḳad-keşīdeliginden ʿibāretdür. Ve baʿżılar dil-berüŋ endāmında vāḳıʿ beyāżlıḳdan ʿibāretdür, didiler.

Maḥṣūl-ı Beyt: Münādī nidā idüp dir ki: Belī bu āna dek feżā-yı ʿālem-i hestī meṣābe-i dil-i ʿāşıḳ ve miṣāl-ı çeşm-i leʿīm teng ü maġmūm olmışidi. Ammā bundan böyle hevā-yı bāġ u bāġçe-i gītī mānend-i sīm-endām dil-berler ḫaṭṭı şükufte vü ḫandān olaraḳ ġam u ġuṣṣadan ḫalāṣ oldı. Yaʿnī sīm-endām meḥābībüŋ nev-bahār ʿalāmetin kesb itmiş ḫaṭları gibi ʿālem daḫı bu güne feraḥ u sürūrı kesb eylemişdür, dimekdür.

[1978] Varlık âleminin gökyüzü kederden âşığın gönlü ve cimrilerin gözü gibi dar geldi.

[1979] Dünya cennetinin havası gümüş tenli güzellerin yeni ayva tüyleri gibi açıldı.

[1980] Derkenar: "Panzdeh-sal" on beş yaşına dimekdür.

قضا نهاده بكام زمانه معجوني

كه بهر ساختن آن قدر گرفته قوام[1981]

4. Ḳażā nihāde be-kām-ı zamāne maʿcūnī

Ki behr-i sāḫten-i ān ḳader girifte ḳıvām

Ḳıṭʿa:

"Sāḫten" düzmek ve niẓāma

[214a]

rabṭ itmek dimekdür. Ḥarf-i şīn żamīridür zamāne'nüŋ. "Ḳıvām" ʿamelī olan şeyʾüŋ kemāle irmesine dirler.

Maḥṣūl-ı Beyt: Felek-i ġam-ḫordenüŋ dimāġına ḳażāʿullāh mükeyyif bir maʿcūn ḳodı. Yaʿnī ḳażā zamānı düzmek içün ḳıvamı kemāline resīde bir güne mükeyyif maʿcūn-ı tiryākı ekl itdür, dimekdür.

بشاشت دل اطفال در شب نوروز

نشاط خاطر صايم بصبح عيد صيام[1982]

5. Beşāşet-i dil-i eṭfāl der-şeb-i nev-rūz

Neşāṭ-ı ḫāṭır-ı ṣāyim be-ṣubḥ-ı ʿıyd-i ṣıyām

"Beşāşet" neşāṭ maʿnāsınadur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Zamāne dimāġına ḳażānuŋ ḳıvama irişmiş mükeyyif maʿcūnı neşāṭı zamāneye ol sürūrı virdi ki şeb-i nev-rūzda dil-i eṭfālüŋ sürūrı ola. Yaʿnī şeb-i nev-rūzda eṭfālüŋ itdükleri sürūr ve daḫı ʿıyd-i ṣıyām ṣabāḥında ṣāʾimīnüŋ eyledükleri ḥubūr miṣillü zamāne ol maʿcūndan keyf ü beşāşet kesb eylemişdür, dimekdür. Ḳāʿide-i ʿAcem'dür ki rūz-ı nev-rūz eyyāmlarında eṭfālüŋ ziyādesiyle beşāşetleri olup kūçe-be-kūçe envāʿ-ı güne lehv ü luʿba şürūʿ iderler. Nitekim ṣabāḥ-ı ʿıyd-i ṣıyāmda duḫān u ḳahve tiryākīleri iderler. Pes zamāne daḫı ḳażānuŋ ol muḳavvā maʿcūndan bu miṣillü neşāṭ kesb eylemişdür, dimekdür.

[1981] Kader feleğin ağzına bir macun koymuş ki onu yapmak için kader kıvama gelmiştir.

[1982] Nevruz gecesindeki çocukların mutluluğu, ramazan bayramı sabahında oruçlunun gönlünün mutluluğu (gibi)

هم از دریچهٔ امکان نمود صورت امن

چنانکه عارض خورشید از شکاف غمام[1983]

6. Hem ez-derīçe-i imkān nümūd ṣūret-i emn

Çünān ki ʿārıż-ı ḫurşīd ez-şikāf ġamām

"Şikāf" yarıḳ dimekdür. "Ġamām" ġaym'uŋ cemʿidür bulut dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Zamāne maʿcūn-ı mükeyyif-i ḳażādan ol ḥāleti iḳtibās eyledükden başḳa şimdi derīçe-i inʿām u iḥsāndan emniyet çehresin nümāyān eyledi. Şöyle ki ʿārıż-ı ḫurşīd şikāf-ı ġamāmdan ẓuhūr eyler. Yaʿnī zamāne ʿadālet-i şāhdan cefā-yı ẓulmden taḫlīṣ-i girībān idüp beşāşeti ḥasebiyle derīçe-i inʿāmı güşād eylemişdür, dimekdür.

هم از نتیجهٔ افیون امن شاهد تیغ

نهاده پهلوی راحت بخوابگاه نیام[1984]

7. Hem ez-netīce-i efyūn-ı emn şāhid-i tīġ

Nihāde pehlū-yı rāḥat be-ḫˇābgāh-ı niyām

"Niyām" ḳılıç ḳını dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Mādām ki zamāne netīce-i āfyon emn-i ḥālet-i istirāḥati kesb eyledi, ġayrı şāhid-i tīġuŋ ʿālemde şanʿatı ḳalmaduġından pehlūsınuŋ maḥall-i istirāḥatı olan ḫˇābgāh-ı niyāma girüp āsūde vü ārāmīde oldı, dimekdür.

بگوش عارضهٔ صوت عدم رسید ازدهر

بچشم حادثه میل فنا کشید ایام[1985]

8. Be-gūş-ı ʿārıża-i ṣavt-ı ʿadem resīd ez-dehr

Be-çeşm-i ḥādiṣe mīl-i fenā keşīd eyyām

"ʿĀrıża" ʿavārıżāt-ı kevnden ʿibāretdür. "Ḥādiṣ" ḥudūṣāt u beliyyeler dimekdür. "Mīl" sürme-dān mīline dirler.

[1983] Bulutların arasından güneşin yüzünü göstermesi gibi imkân penceresinden güven yüzünü gösterdi.

[1984] Güvenin afyon etkisi ile kılıç şahidi kılıf yatağında rahatça uyumuştur.

[1985] Felekten arıza kulağına yokluk sesi geldi. Felek hadisenin gözüne fanilik şişini çekmiştir.

Maḥṣūl-ı Beyt: Zamāne emn ü emān-ı āfyonı neşāṭından bu güne istirāḥat u āsūdeye maẓhar olduḳdan ṣoŋra cānib-i dehrden ʿārıża-ı kevn güneşe ʿadem-i ṣavtı irişdi. Yaʿnī cānib-i dehrden ʿārıżaya

[214b]

nidā geldi ki ey ʿavārıżāt! Min-baʿd siz yoḳ meş̱ābesindesiz ve daḫı eyyām-ı çeşm-i ḥādiş̱eye fenā vü inḳırāż mīlini çekdi. Yaʿnī ḥādiş̱ātı kūr idüp ʿavārıżātuŋ külliyen varlığını maḥv eyledi, dimekdür.

ز اتفاق طبایع درآشیان وفاق

شود بطعمهٔ شاهین بزرگ بچهٔ حمام[1986]

9. Zi-ittifāḳ-ı ṭabāyiʿ der-āşiyān-ı vifāḳ

Şeved be-ṭuʿme-i şāhīn buzurg beçe-i ḥamām

"Vifāḳ" muvāfaḳaṭ dimekdür. "Ṭuʿme" loḳma dimekdür. "Ḥamām" gügercin dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Zamānenüŋ beşāşet ü emniyeti şerefi āş̱ārından tabāyiʿ-i muḫtelife-i ʿālem ol mertebe muvāfaḳaṭ u murāfaḳaṭdadur ki şāhīn kendi ṭuʿmesiyle beçe-i ḥamāmı perverde idüp büyütmekdedür. Yaʿnī şāhīn ki ḥamāmuŋ ḳadīmī ḫaṣm-ı ḳavīsidür ḫuṣūmetleri ber-ṭaraf olup farṭ-ı muvāfaḳaṭ u murāfaḳaṭ-ı tabāyiʿlerinden yek-dīgeri kendi azığı ve ġıdāsıyla beçelerini bezek itmekdedürler, dimekdür.

نیاید از دهن باز یک نفس بیرون

زبان کبک ملمع لباس طرفه خرام[1987]

10. Ne-y-āyed ez-dehen-i bāz yek nefes bīrūn

Zebān-ı kebk-i mülemmaʿ libās-ı ṭurfe-ḫırām

"Ne-y-āyed ez-dehen-i bāz" ṭoġan aġzından ṭışra çıḳmaz. Murād murġ beçesini dehānıyla perverde eyledügine işāretdür. "Mülemmaʿ libās" esbābınuŋ reng-āmīz olduġına işāretdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Zamāne āsūdeligi ve emniyet ü istirāḥati şerefinden tabāyiʿ-i muḫtelife-i ʿālem-i ittifaḳı bir mertebeye vardı ki nāzuŋ reftār ve ṭurfe-ḫırām olan mülemmaʿ[1988]

[1986] Tabiatlerin ittifakından barışıklık yuvasında şahinin verdiği yem ile güvercin yavrusu büyür.

[1987] Renkli elbiseli güzel yürüyen kekliğin dili doğanın ağzından bir an bile dışarı çıkmaz.

[1988] Derkenar: "Mülemmaʿ" lüġatde ābnūs aġacınuŋ alası ve biri biri ḳarışmış sene.

libāslıḳla kebk-i dil-ārām zebānını bir daḳīḳa ve bir laḥẓa dehen-i bāzdan bīrūn eylemez. Yaʿnī bāz-ı pençe-dırāz ki kebkle ḫuṣūmetleri ṭūl u dırāzdur. Böyle iken ʿadālet-i Murtażā'nuŋ şerefinden ol mertebe muvāfaḳat tabāyiʿ-i muḫtelife birbirine merbūṭ oldı ki bāz zebānıyla kebk-i mülemmaʿ libāsı perverde idüp dāʾimā aġzı aġzından bīrūn ve bāz degildür, dimekdür.

ز غایت شفقت تیز میکند ناخن

بعزم خارش اعضای آهوان ضرغام[1989]

11. Zi-ġāyet-i şefḳat tīz mīkoned nāḫun

Be-ʿazm-i ḫāriş-i aʿżā-yı āhuvān ḍırġām

"Ḫāriş" ḳaşımaḳ dimekdür. "Ḍırġām" arslan maʿnāsınadur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Niẓām-ı ʿālem ve āsūdegī-i tabāyiʿ-i muḫtelife-i ümem ne dereceye vardı ki ve ittifāḳ u murāfaḳaṭleri ne mertebeye irişdügini naẓar ḳıl ki esed-i bī-emān kemāl-i şefḳat u merḥametinden āhuvān-[1990]ı maẓlūmānuŋ aʿżāların ḫārişiçün hemīşe nāḫūnın tīz itmekdedür. Ḥālbuki anlaruŋ miyāneleri ezelde ʿadāvete peyvestedür, dimekdür.

ز پنجه شانهٔ گرگان همی شود هموار

چو موی کج شود از باد بر تن اغنام[1991]

12. Zi-pence-i şāne-i gurgān hemī şeved hemvār

Çü mūy-ı kec şeved ez-bād ber-ten-i aġnām

"Kec" egri dimekdür. Murād işābet-i rūzgārdan pejmürdelikdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Beşāşet-i zamāne ve ittifāḳ-ı tabāyiʿ-i muḫtelife-i ʿālem

[215a]

bir ḥālete vardı ki kemāl-i imtizāclarından nāşī gurk-ı ḫūn-ḫˇār, ten-i aġnāmda işābet-i rūzgārdan pejmürde olan şaʿrını hemvār[1992] itmek ārzūsıyla dāʾimā pençesin şāne itmekden ḫālī degildür. Yaʿnī gurk-ı bed-kirdār ġanem-i żaʿīfü'l-eṭvār ile ḫuṣūmetleri āşikār iken

[1989] Aslan çok fazla şefkat yüzünden ceylanın vücudunu kaşımak için tırnaklarını keskinleştiriyor.

[1990] Derkenar: "Āhuvān" āhūlar.

[1991] Rüzgârın etkisinden koyunların kırışıklaşan yünü kurtların pençesi ile taranarak düz hale gelir.

[1992] Derkenar: "Hemvār" düzedmek.

zamāne imtizāc-ı tabāyiʿde şol mertebe niẓāma irişdi ki gurk bile pençelerin miṣāl-i şāne idüp ġanemi şānelemege ḳalḳdı, dimekdür.

زمانه در کنف عافیت قرار گرفت

چنانکه در دل عاشق نگارسیم اندام[1993]

13. Zamāne der-kenef-i ʿāfiyet ḳarār girift

Çünān ki der-dil-i ʿāşıḳ nigār-ı sīm-endām

"Kenef" vefā ile maḥfūẓ olınmaġa dirler.

Maḥṣūl-ı Beyt: Zamāne ki cefā-yı ḳaderden bī-ḳarār olmışidi. Şimdi şeref-i emniyet ü ʿadāletden ʿāfiyet maḥfażasında ḳarār idüp ġıll ü ġışdan ḫalāṣ oldı. Şöyle ki sīm-endām meḥābībüŋ naḳşı ḫayāli dil-i ʿāşıḳda maḥfūẓdur, dimekdür.

دراز شد سخنم مختصر کنم تقریر

زمانه را بکف عدل شاه داده زمام[1994]

14. Dırāz şod süḫanem muḫtaṣar konem taḳrīr

Zamāne-rā be-kef-i ʿadl-i şāh dāde zimām

"Zimām" dizgin dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Bālāda münādīnüŋ güftügūsını taḳrīr ü tezbīr itmekden ṣüḫanum ṭūl u dırāz oldı. Pes keşret-i lāf u güẕāfı terk ve ḥaḳīḳat-ı ḥāli iḫtiṣār üzere taḳrīr ve dil-i muḥibbi berkideyüm. Şöyle ki zamānenüŋ zimām-ı inẓimāmını kef-i ʿadālet-i şāha teslīm eyledi. Yaʿnī ẕikr olınduġı aḥvāl-i emniyet ü āsūdegī-i ḫilḳat ve imtizāc-ı tabāyiʿ-i muḫtelife-i kāʾināt imkānda olmazdı. Eger zamānenüŋ ʿinān-ı irādetini kef-i ʿadālet-i şāha teslīm itmeyeydi ki ol ẕāt-ı sütūde-ṣıfat.

شه سریر ولایت علی عالی قدر

محیط عالم دانش جهان علم و وقار[1995]

15. Şeh-i serīr-i velāyet ʿAlī-i ʿālī-ḳadr

[1993] âşığın gönlündeki beyaz tenli sevgilinin aşkı gibi felek de huzurun himayesine girdi..

[1994] Sözüm uzadı kısa söyleyeyim. Felek şahın adalet eline dizgini vermiş.

[1995] Velayet tahtının şahı yüce makamlı Ali, bilgi dünyasının kapsayıcı denizi ilim ve şeref cihanı.

Muḥīṭ-i ʿālem-i dāniş cihān-ı ʿilm ü vaḳār

"Merkez"[1996] bir kāruŋ şol evcine dirler ki ṭaraf-ı āḫeri eṭrāfı devr idüp ol bir maḥal ṣābit-ḳadem olup aşlā yerinden ḥareket itmeye. Nitekim "merkez" insān başında ḫaṭṭ-ı istivāsıdur ve ol zevāl bulsa, vücūd vīrān olur. Pes ol şāh-ı ʿadālet-penāhuŋ ism-i lāzımu't-taʿẓīmin yād idüp buyurur ki:

Maḥṣūl-ı Beyt: Zamānenüŋ ʿinān-ı iḫtiyārını kef-i ʿadālete teslīm eyleyen serīr-i velāyet ve ḳaṣr-ı kerāmet pādişāhı ʿAlī-i ʿālī-ḳadr ki anuŋ ʿişmetlü ve şehāmetlü ẕāt u ḥaḳīḳat-ı şerīfi dīn-i İslām'uŋ ḳāʾim olacaḳ maḥallidür. Yaʿnī öyle şāh ki kāffe-i İslām'uŋ maḥall-i merkezi ve meʾvā-yı rücūʿlarıdur, dimekdür.

زبانگ هیبت و از نعرهٔ صلابت اوست

فلک فکنده عنان و صبا گسسته لجام[1997]

16. Zi-bang-ı heybet ü ez-naʿra-i ṣalābet-i ūst

Felek fikende ʿinān u ṣabā güsiste licām

"Güsiste" ḳopmış ve ḳırılmış dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ol ẕāt-ı sütūde-ṣıfatuŋ heybeti ṣadāsından ve naʿra-i ṣalābetinden veyāḫūd naʿrası ṣalābetinden felek-i ʿacūze-eṭvāruŋ

[215b]

ʿinānı fikende ve ḳażānuŋ licāmı güsiste olmışdur. Yaʿnī ol heybetden bir ġāyetde tersān u lerzān olurlar ki yedlerinde mevdūʿ-ı Subḥanī olan ʿinān-ı iḫtiyārları fikende vü güsiste olup bī-tāb u tüvān ḳalurlar, dimekdür.

نماز شام نه از پرتو لوامع مهر

برنگ لاله بود ذیل چرخ ازرق فام[1998]

17. Namāz-ı şām ne ez-pertev-i levāmiʿ-i mihr

Be-reng-i lāle buved ẕeyl-i çarḫ-ı ezraḳ-fām

[1996] Derkenar: "Merkez" lüġatde ḳarār idecek maḥal.

[1997] Onun haybetinin sesi ve ihtişamının haykırışından felek dizgini bırakmış ve saba rüzgârı kendinden geçmiştir.

[1998] Akşam namazı vaktinde mavi renkli feleğin eteği güneşin ışıklarından dolayı lale renginde değildir.

“Ẕeyl” be-maʿnā dāmen. “Ezraḳ” çivit renklü dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Aḫşam zamānı dāmen-i çarḫ-ı ezraḳ-fāmuŋ reng-i lāleye münḳalib olduġı levāmiʿ pertev-i ḫurşīd degildür. Yaʿnī ḫurşīdüŋ ḥīn-i ġurūbunda kenār-ı āfāḳda ẓuhūr iden surḫī pertev żiyā-yı mihrden degildür. Belki:

بجرم آنکه برأیش سر معارضه داشت

قضا بریده سر آفتاب بر سر بام[1999]

18. Be-cürm-i ānki berāyeş ser-i muʿāraża dāşt

Ḳażā borīde ser-i āfitāb ber-ser-i bām

“Leb-i bām” ṭam kenārı dimekdür. Murād nihāyet-i semāvātdur ki anda ġurūb vāḳıʿ olur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Çarḫ-ı ezraḳ-fāmuŋ dāmeni laʿlāsā ḳızıl olduġı levāmiʿ-i pertev-i ḫurşīdden degildür. Belki şāh-ı serīr-i velāyetüŋ reʾy-i münīri ki ārzū-yı cidāl ṭutardı ki ḳażā leb-i bām üzerinde āfitābuŋ serini ḳaṭʿ eyledi. Yaʿnī leb-i bāmda ḳażā āfitābuŋ başını kesüp dāmen-i semāvātı lāle-reng surḫ eyledi ki şol ʿişyān u ṭuġyānı sebebindendür ki ol Ḥażret-i Şāh’uŋ reʾy-i ʿālem-ārāsıyla muʿāraża hevesin ṭutup ḫilāfete geşt ü güẕār eyledügindendür, dimekdür.

برسم عبرتش اکنون سپهر گرداند

بگرد خطهٔ عالم بنیزهٔ بهرام[2000]

19. Be-resm-i ʿibreteş eknūn sipihr gerdāned

Be-gerd-i ḫıṭṭa-i ʿālem be-nīze-i Behrām

“Nīze-i Behrām” sitāregāndan birinüŋ ismidür ki cellād u ḳattāl-ı felekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Mādām ki ṭuġyānı sebebiyle ser-i āfitāb-ı ʿālem-tāb şemşīr-i ḳażā ile leb-i bām üzerinde ḳaṭʿ olınup āfāḳı lāle-reng boyadı. Ġayr ol şāh-ı ʿālem-penāhuŋ resm-i ʿadāleti ʿibretinden felek ḫıṭṭa-i ʿālem eṭrāfını nīze-i Behrām’ı ele alup devr itmekdedür. Yaʿnī ol vaḳt ki ol Ḥażret-i ḳavāʿid-i ʿadālet resmin ıẓhār idüp ser-i ṭuġyānī-i ḫurşīdi ḳaṭʿ ve künküre-i ḥişār-ı āfāḳa vażʿ eyledi. Pes ol ʿibreti felek aḫẕ idüp ʿālemi cevr ü ṭuġyāndan emānda ṭutsun içün nīze-i Behrām’ı ele alup ʿālemüŋ eṭrāfın geşt ü güẕār itmekdedür, dimekdür.

[1999] Kader fikrine karşı çıkma suçu ile güneşin kafasını dam üstünde kesmiştir.

[2000] Adaletinin tarzı ibret olsun diye sema onun âlem ülkesinin etrafında Behram’ın mızrağıyla gezer.

“Behrām” zamān-ı sābıḳda bir pādişāh-ı ḳahramānuŋ daḫı ismidür ki ġāyetde ṣāḥib-mızrāḳ imiş.

از آن زمان كه سراپردهٔ معالی او

ورای منظر كون و مكان گرفته مقام[2001]

20. Ez-ān zamān ki serā-perde-i maʿālī-i ū

Verā-yı manẓar-ı kevn ü mekān girifte maḳām

Ḳıṭʿa:

“Serā-perde” ey setr-ender-setr-i verāy! Be-maʿnā pes murād kevn ü mekān vesāʾir mümkināt u maḫlūḳāt-ı zamānuŋ

[216a]

henūz varlığı ẓuhūr itmezden ve kevn ü mekān ol verā-yı perdede olan cevher-i ferd ki nūr-ı Muḥammed ʿAlī’dür, maẓharı olmışdur. Pes buyurur ki:

Maḥṣūl-ı Beyt: Ol cevher-i celīlü’l-ḳadrüŋ serā-perde-i ʿaẓameti ol zamāndan berü ki verā-yı manẓar-ı kevn ü mekānda maḳām ṭutmuşidi. Yaʿnī ol vaḳtden berü ki ol ẕāt, henūz ṣıfat-ı vaḥdetle taḳdīr işinde bile olup rütbe-i ʿaliyye-i velāyetile kām-rān olmaġla şehāmet ü ʿaẓameti serīr-i ḫilāfet-i ervāḥ maḳām-gīri olmışidi.

بروی بستر لیل و نهار میغلطد

فلک ز رنج حسد چون مریض بی آرام[2002]

21. Be-rūy-ı bister leyl ü nehār mīġalṭed

Felek zi-renc-i ḥased çün marīż-i bī-ārām

Maḥṣūl-ı Beyt: Ol zamāndan berü ki anuŋ serā-perde-i ʿulyāsı verā-yı kevn ü mekānda maḳām ṭutmuşidi. Leyl ü nehār pisteri üzerine felek marīż-i bī-ārām gibi yuvalanmaḳdadur. Yaʿnī ol Ḥażret’üŋ ʿaẓamet-i şānını görince felek ḥasedinden marīż-i bī-ārām gibi olup, pister-i leyl ü nehār üzerinde ġalṭān itmege başladı. Ve’l-ḥāṣıl felek kevn ü mekān manẓarası

[2001] Onun yüceliklerinin şahane sarayı kevn ve mekânın görünen yerinin ötesinde makam tuttuğu zamanden beri.

[2002] Felek kıskançlık derdi ile rahatsız bir hasta gibi gece gündüz yatağı üzerinde yuvarlanır.

verāsında ol ḥāleti görince renc-i ḥasede giriftār olduġından leyl ü nehārı pister-i istirāḥat ittiḫāẕ idüp üzerinde marīż-i bī-ārām gibi yuvalanmaġa başladı, dimekdür.

وگر چنانکه حدیثم نمیکنی باور

دلیل قاطعم اینک کبودی اندام[2003]

22. Veger çünān ki ḥadīṯem ne-mīkonī bāver

Delīl-i ḳāṭiʿem īnek kebūdi-i endām

Maḥṣūl-ı Beyt: Ḫiṭāb-ı ʿām ṭarīḳiyle buyurur ki: Felek-i kebūd-endām, Şāh-ı Velāyet-penāhuŋ rütbe-i ʿulyāsı ḥasedi rencinden marīż-i bī-aram gibi pister-i leyl ü nehār üzerinde ġaltān olduġını iʿtimād u iʿtiḳād itmez iseŋüz işte bu ḫuṣūṣuŋ eṣaḥḥ-ı eḳāvīl ile iʿtimād itmezlere delīl-i ḳaṭʿīm budur ki keṣret-i ġalaṭīden endāmı reng-i nīlūfere dönmişdür. Yaʿnī endām-ı felek, lāciverd-miṣāl olduġını daʿvāmuŋ delīl-i ḳāṭiʿidür. Pes bunda şek ü iştibāh ḳalmadı, dimekdür.

چه سود پوشد اگر دشمنش زره از بیم

نمیکند ببدن مرغ روح وی آرام[2004]

23. Çe sūd pūşed eger düşmeneş zirih ez-bīm

Ne-mīkoned be-bend-i murġ-ı rūḥ-ı vey ārām

Maḥṣūl-ı Beyt: Düşmen-i ʿAliyyü'l-Murtażā kerremallāhu veche, şiddet-i ḫavfından zirih-pūş olur. Daḫı fāʾide bedeninde murġ-ı rūḥumı ḳarār u ārām idemez. Nitekim:

چه منع طائر آبی نماید از طیران

بروی آب ز موج افکند صبا گر دام[2005]

24. Çe menʿ ṭāʾir-i ābī nümāyed ez-ṭayerān

Be-rūy-ı āb zi-mevc efkened ṣabā ger dām

"Ṭāʾir-i ābī" ḳaz ve ördek ve martı vesāʾir ṣuda taʿayyüş-i vuḥūş-ı ṭuyūra dirler.

[2003] Eğer sözüme inanmıyorsan işte bedenimin morluğu onun kesin delilidir.

[2004] Onun düşmanı korkusundan zırh giyse de faydası olmaz ve vücudu içinde ruhunun kuşu rahat bulamaz.

[2005] Saba rüzgârı suyun üzerinde dalgalardan bir tuzak yapsa su kuşunu uçmaktan alıkoyan ne olur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Bād-ı ṣabā ṣu üzerine dām-ı emvācı ḳurduġı ṣūretde ṭāʾir-i ābīnüŋ pervāzına ne iḳnāʿ gösterebilür. Yaʿnī ṭāʾir-i ābī ṣabānuŋ emvācı dāmenden pervāz itmekden mümteniʿ olmaduġı gibi ḫaṣm-ı ʿAlī'nüŋ ḫavfından zirih-pūş olması murġ-ı rūḥınuŋ bedeninden pervāz itmege māniʿ olamaz,

[216b]

dimekdür. Bundan aşaġısını çend beyt taʿazzüz ṭarīḳiyle buyurur ki:

بتازه ميكنم انشا گهر فشان نظمي

كه داد عكس سوادش ضيا بماه تمام[2006]

25. Be-tāze mīkonem inşā güher-feşān naẓmī

Ki dād ʿaks-i sevādeş żiyā be-māh-ı tamām

Maḥṣūl-ı Beyt: İmdi gevher-feşān olmaḳ üzere bir tāze-reng naẓm inşā ideyüm ki ol naẓmuŋ sevādı żiyāsı māh-ı tamāma ʿaks eylemişdür. Yaʿnī bu naẓm-ı tāze-ẓuhūruŋ leṭāfeti ol mertebedür ki ḫaṭṭınuŋ sevādı żiyāsı māh-ı tamāma şuʿle virmişdür. Nitekim gicenüŋ sevādı mahuŋ sebeb-i lemeʿānı olmışdur.

زهى رميده[2007] مرا آهوى وصال از دام

چنانچه از نظرم خواب و از دلم آرام[2008]

26. Zihī remīde me-rā āhū-yı viṣāl ez-dām

Çenānçe ez-naẓarem ḫˇāb u ez-dilem ārām

Maḥṣūl-ı Beyt: Ḥayf ki dām-ı viṣālümden yāḫūd ḥayf ki āhū-yı viṣālüm dāmumdan remīde oldı. Ancılayın ki naẓarumdan ḫˇāb ve göŋlümden ārām remīde oldı. Yaʿnī yazuḳ ki naẓarumdan ḫˇāb ve dilümden şiddet-i ʿaşḳdan ārām-remīde olduġı gibi ol āhū-yı viṣāl olan cānān daḫı öylece remīde oldı, dimekdür.

بسوى او نفرستم پيام از آن ترسم

كه بر حكايت من مطلع شود پيغام[2009]

[2006] Yeniden inci saçan bir şiiri yazıyorum ki onun müsveddesinin yansıması dolunaya ışık bağışlar.

[2007] Derkenar: "Remīde" ürkmiş nefret itmiş.

[2008] Aferin! Gözümden uyku ve gönlümden huzurun kaçtığı gibi vuslat ceylanın tuzaktan kaçmıştır.

[2009] Mesajın benim hâlime vakıf olacağından korktuğum için ona doğru bir mesaj göndermiyorum. Çünkü.

27. Be-sūy-ı ū ne-firistem peyām ez-ān tersem
Ki ber-ḥikāyet-i men muṭṭaliʿ şeved peyġām

Maḥṣūl-ı Beyt: Dāmumdan refte ve yanumdan remīde olan āhū-yı viṣāle nışf-ı muvāṣala meşābesinde olan bir peyām yāḫūd selām irsāl itdüm. Şol mülāḥaẓa-i bīmden ki peyġāmuŋ kendisi ʿāşıḳ u maʿşūḳīye dāʾir ḥikāye vü mācerāmuza muṭṭaliʿ olmaya, dimekdür.

بگاه عربدهٔ دشنام چون دهد سوزم
مباد از لب او لذتی برد دشنام[2010]
28. Be-gāh-ı ʿarbede düşnām çün dehed sūzem
Me-bād ez-leb-i ū leẕẕetī bered düşnām

Maḥṣūl-ı Beyt: ʿĀşıḳ u maʿşūḳuŋ ekşer muʿtād olan ʿarbedeyi beyān ve maʿşūḳdan āḫerüŋ nāʾil olacaḳ iltifātına ḥāsid olduġını ʿayān iderek buyurur ki: Cānān ile eşnā-yı ʿarbedede mādām ki bize düşnām vire, ḥasedden iḥrāḳ bi'n-nār olurum. Zīrā ḳorḳarum ki düşnāmuŋ kendisi anuŋ leb-i laʿl-i güher-bārından bir leẕẕet iletmeye. Nitekim dimişlerdür.
Mıṣrāʿ:

باد بر زلف تو آمد شد جهان بر من سیاه[2011]
Bād ber-zülf-i to āmed şod cihān ber-men siyāh

Yaʿnī āḫir kimse anuŋ lebinden fāʾidemend olmasından iḥrāḳ olurum, dimekdür.

چه نازکیست که بینم بگاه جلوهٔ قدش
گرانی نظرم باز داردش ز خرام[2012]
29. Çe nāzikīst ki bīnem begāh cilve-i ḳadeş
Gerānī-i naẓarem bāz dāredeş zi-ḫırām

[2010] Arbede zamanında küfür söylerken küfür onun dudağından bir zevk almasın diye endişe ederim.

[2011] Rüzgâr senin saçına esip (dağıtınca) dünyam karardı.

[2012] Bu ne inceliktir ki boyu gösteriş yaptığında bakışlarımın ağırlığı onu yürüyüşten alıkoyar.

Maḥṣūl-ı Beyt: Cānānuŋ nāzikligin ḥaddini taʿaccüb ṭarīḳiyle buyurur ki: Sübḥānallāh ne nāzikterīn endām-ı dil-ārāmdur ol ki eşnā-yı cilvegerīde ḳad-i bālāsını görürüm. Şöyle nāz gerek ki naẓarumuŋ girānlıġı anuŋ ḳudretini ḫırāmdan alıḳor. Yaʿnī naẓarum ki nūrdan ʿibāretdür. Ol cānānuŋ endāmı ol ḳadar nāzikrekdür ki işābet-i naẓarum aŋa bār olup ḫırāmīdelikden alıḳor, dimekdür.

ز اضطراب دلم پای هوش میلغزد

چو میرسد بخیال آن نهال سیم اندام[2013]

30. Zi-ıżṭırāb-ı dilem pāy-ı hūş mīlaġzed

Çü mīresed be-ḫayāl-i ān nihāl-i sīm-endām

"Mīlaġzed" sürçer dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt:

[217a]

Ol sīm-endām āhū pençe-i dil-ārāmuŋ çün ki ḥüsn ü leṭāfeti ḫāṭıra ḫuṭūr eyleye, ol mertebede göŋlüm ıżṭırāb u pīç ü tāba giriftār olur ki ʿaḳlum ser-āsīmelikden ser-ḫoş gibi sürçüp öteberi düşmege başlar, dimekdür.

به نیم جرعه چه شوراست در دلم گویي

کزآن لب نمکین رشحه ای فتاده بجام[2014]

31. Be-nīm cürʿa çe şūrest der-dilem gūyā

K'ez-ān leb-i nemekīn reşḥaī fütāde be-cām

"Şūr" acılıḳ ve ṭuzluluḳ maʿnāsınadur. Bundan murād ʿaşḳuŋ azġunlıġıdur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ol nihāl-i sīm-endāmuŋ maḥabbeti ne derecelerde şūre ki nīm-cürʿa bāde ile göŋlümde gūyā anuŋ leb-i şeker-rīzinden cām içine bir damla düşmişdür. Yaʿnī nim-cürʿa bāde içmelü olsam ol ḳadar ḫurūşa gelüp lā-yaʿḳil olurum ki keʾenne ol cürʿayı nūş eyledügüm sāġar içine cānānuŋ leb-i nemekīn ü leẕīẕ terinden birer şemme düşmişdür, dimekdür.

[2013] O gümüş tenli fidanın hayali gelince gönlümün ıztırabından aklımın ayağı kayar.

[2014] Yarım yudumla gönlüm sanki o tatlı dudağından kadeh içine bir damla düşmüş gibi neşelendi.

بدرد حسرت او جام زهر می نوشم

گه از نصیحت خاص وگه از ملامت عام[2015]

32. Be-derd-i ḥasret-i ū cām-ı zehr mīnūşem

Geh ez-naṣīḥat-i ḫāṣ u geh ez-melāmet-ʿām

Maḥṣūl-ı Beyt: Ol sīm-endāmuŋ ḥasret ü firḳati derdinde bir nihāyete irişdüm ki dāʾimā cām-ı zehri nūş itmekdeyüm. Gāh naṣīḥat-ı ḫāsān ve gāh melāmet-i ʿavāmdan yaʿnī naṣīḥat-ı ḫāṣ ve melāmet-i ʿām anuŋ firāḳı derdinden baŋa cām-ı zehr olup her bār anlaruŋ tīr-i melāmetlerin yemekden ḫālī degilüm. Meṣelā fī-zamānına biri giriftār-ı ʿaşḳ-ı dil-berī olsa ḫalḳdan levm ü tevbīḫ ne ġāyete irdügi tafṣīle ḥācet degildür. Lākin tīr-i melāmetsüz kimse maḥabbet hedefine nāʾil olmamış. Pes bu derecelerde teşekkī daḫı şāh-ı ʿuşşāḳdan degildür.

ز ذوق کشتن عرفی بحیرتم که چرا

چوکینه در دل بی مهر او گرفته مقام[2016]

33. Zi-ẕevḳ-i kuşten-i ʿUrfī be-ḥayretem ki çerā

Çü kīne der-dil-i bī-mihr-i ū girifte maḳām

“Ġayret” bunda ḥased maʿnāsınadadur. “Kīne” kīn ve derūnī ʿadāvete dirler ki anuŋ maḥalli ḳalbdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Āḫerüŋ ʿaleyhine beyān gibi buyurur ki: ʿUrfī’nüŋ ḳatli ẕevḳinde olduġına şol mertebe ḥaseddeyüm ki ʿUrfī ne diyü ol bī-mihrüŋ ḳalbinde kīn gibi maḳām ḫāṣıl eylemişdür? Yaʿnī ʿUrfī cān-ı bī-emānuŋ ḳalbinde yer idüp cānān daḫı ḳatli ẕevḳ ü ḫˇāhişinde olduġına ḥased iderüm. Bu ḫayāl ile ki ne diyü beni bıraġup anuŋ ḳatli ẕevḳindedür, dimekdür.

زتازیانه جورش سمند صبر من است

عنان فکنده چو فرمان شهریار انام[2017]

34. Zi-tāziyāne cevreş semend-i ṣabr-ı men est

ʿİnān fikende çü fermān-ı şehriyār-ı enām

[2015] Onun hasreti acısıyla bazen seçkinlerin nasihati ve bazen de halkın kınamasından zehir kadehi içiyorum.

[2016] Urfi’yi öldürme hevesinden hayret içindeyim ki neden onun sevgisiz gönlü içinde kin gibi yer tutmuştur.

[2017] Onun zulüm kırbacının etkisi ile benim sabır atım halkın padişahının fermanı gibi dizginini bırakmıştır.

“Semend” at dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ḳaṣīdeye girişgāh ṭarīḳiyle buyurur ki: Ol bī-mihr ü şefḳatüŋ tāziyāne-i cevrinden ṣabrumuŋ semendi şehriyār-ı enām fermānı gibi ʿinān-efkende olmışdur. Yaʿnī pādişāh-ı enām ki ʿAlī-i ʿālī-ḳadr ʿaleyhi’s-selāmdur, fermān-ı celīlü’l-ʿünvānı ʿāmme-i ʿālemiyāna nice neşr olup yayıldıysa ṣabrumuŋ semendi

[217b]

daḫı o güne ʿinān-efkende olup şiddet-i cevrden alıḳonulmaḳ imkānda degildür, dimekdür.

زهی وجود سخاوت مشخص از کف تو

چنآنچه ذات بصورت چنآنچه شخص بنام[2018]

35. Zihī vücūd-ı seḫāvet müşaḫḫaṣ ez-kef-i to

Çenānçe ẕāt be-ṣūret çenānçe şaḫṣ be-nām

“Müşaḫḫaṣ” vücūd kemik ve kesb-i ṣūret itmege dir.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey gencīne-feşān-ı laʿl u yāḳūt v’ey şehriyār-ı ʿālem-i melekūt! Ne saʿādet ü devletdür ki seḫāvet didükleri keyfiyet senüŋ kef-i nūr-efşānuŋdan müşaḫḫaṣ olup nāʾil-i derece-i iʿtibār olmışdur. Şöyle ki ẕāt ṣūretle ve şaḫṣ ism ile be-nām olmışdur. Yaʿnī ẕāt ki ṣūretle müşaḫḫaṣ ve şaḫṣ daḫı esmādan birisiyle be-nām olaraḳ kendi nefsine muraḫḫas olmışdur. Keẕālik seḫā daḫı senüŋ kef-i gevher-efşānuŋdan vücūd giyüp müşaḫḫaṣ olmışdur, dimekdür.

بود برات عطایت بدست هر فردي

چو نامه های عمل در حسابگاه قیام[2019]

36. Buved berāt-ı ʿaṭāyet be-dest-i her ferdī

Çü nāmehā-yı ʿamel der-ḥesābgāh ḳıyām

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey sulṭān-ı ḳıyām-ı zümre-i evliyā v’ey kerem-baḫş-ı ṭāʾife-i etḳıyā! Senüŋ keremüŋ veʿ ināyet berātı efrād-ı nāsdan her ferdüŋ yedinden ancılayın virilmişdür ki yāḫūd virilse gerek ki ʿAraṣāt ḳıyāmet güni defātir-i aʿmāl her ferdüŋ elinde virilmiş olduġı gibi

[2018] Zatın suret bulduğu ve ferdin isimden aldığı karekter gibi senin elinden vücud bulan ihsan ne güzel!

[2019] Kıyametteki insanların elindeki amel defterleri gibi her kişininin elinde senin ihsan mektubun var.

yaʿnī rūz-ı maḥşerde ki herkes ʿameli defterin alup anuŋla ṭālib-i icrā olsalar gerek. Keẕālik senüŋ kerem ü iḥsānuŋ berātı bir ferdüŋ yed-i temennāsına virilse gerek, dimekdür.

فشردهٔ ذوق سخا در دل توپا محکم

چو استقامت زر درخزینه های لئام[2020]

37. Füşurde-i ẕevḳ-i seḫā der-dil-i to pā muḥkem

Çü istiḳāmet-i zer der-ḫazīnehā-yı liʿām

"Füşurde" sıḳmaḳ ve muḥkem basmaġa dirler. "Liʿām" leʿīmüŋ cemʿidür. Ḫasīsler, dimekdür. Ey şām-ı ekrem v'ey kām-baḫş-ı ümem! Seḫā vü ʿaṭā didükleri keyfiyetüŋ ẕevḳ ü leẕẕeti senüŋ żamīr-i münīrüŋde muḥkem ayaḳ basmışdur. Şöyle ki leʿīmüŋ ḫazīnesinde istiḳāmet-i zer vāḳıʿdur. Yaʿnī ḫazāʾin-i liʿām ki ʿadem-i ṣarf-ı zer ü dīnārdan tā-be-leb māl-ā-māl olup emvālüŋ terākümiyle anda muḥkem iḳāmet itmek ve başılmaḳdadur. Keẕālik seḫā vü ʿaṭā daḫı senüŋ ḳalb-i şerīfüŋde yer idüp pāyidār olmışdur, dimekdür.

بعهد عدل تو شاید که توأمان نشوند

صبیه و صبی اندر مشیمهٔ ارحام[2021]

38. Be-ʿahd-i ʿadl-i to şāyed ki tevʾemān ne-şevend

Ṣabiyye vü ü ṣabī ender-meşīme-i erḥām

"Tevʾem" ikiz maʿnāsınadur. "Meşīme" şol yufḳa deridür ki veledle ḳarından bile çıḳar, ġars daḫı dirler.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey şāh-ı ʿadālet-penāh! ʿAdl ü dāduŋ zamānında iḥḳāḳ-ı ḥaḳ ol ġāyetdedür ki nisbete muḫālefet üzere olan ṣabī vü ṣabiyye bir raḥm-ı māderde tevʾem olmaḳ imkānda degildür, yā budur ki ikisi daḫı ṣabī veyāḫūd ṣabiyye ola. Ve illā zamān-ı ʿadāletüŋde ṣabiyye ve ṣabī raḥm-ı māderde tevʾem

[218a]

olmaḳ mümkin degildür, dimekdür.

[2020] Cömertlik hevesi senin gönlüne öyle sağlam ayak basmıştır ki cimrilerin hazinelerindeki altının direnişine benzer.

[2021] Senin adaletin döneminde kız ve oğlan çocukların ana rahminde ikiz olmaları mümkün değildir.

بنای دولت خصم توست و بی بنیاد

چو دوستی هوسناک و اعتقاد عوام[2022]

39. Binā-yı devlet-i ḫaṣm-ı tost u bī-bünyād

Çü dūstī-i hevesnāk u iʿtiḳād-ı ʿavām

"Hevesnāk" be-maʿnā bü'l-hevesān.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ẕāt-ı mekārim-ṣıfat! Senüŋ ḫaṣm-ı bed-likāŋuŋ devleti bināsı süst-esās bir bünyāddur. Şöyle ki binā-yı dūstī-i bü'l-hevesān ve esās-ı iʿtiḳād-ı ʿavām-ı ʿālemiyān süstdür. Yaʿnī maḥabbet-i bü'l-hevesān birbiriyle nice bī-beḳā ise ve iʿtiḳād-ı ʿavām nitekim süst ve ġayr-ı dürüst ise ḫaṣmuŋ devlet ü iḳbāli binālı daḫı olınca süst-esās bir bünyāddur, dimekdür.

دوام جاه تو آن عالمی که دورش را

ذخیرهٔ ابد آید بیک دقیقه تمام[2023]

40. Devām-ı cāh-ı to ān ʿālemī ki devreş-rā

Ẕaḫīre-i ebed āyed be-yek daḳīḳa tamām

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey şāh-ı sütūde şemʿ-i cāh u celālüŋ devāmınuŋ ʿālemi bir ʿālem-i ʿuẓmādur ki zaḫīre-i ebed bir daḳīḳada ancaḳ kifāyet ide. Yaʿnī ebed ki nihāyetsizlikden ʿibāretdür, fi'l-meṣel senüŋ devām-ı cāh u celālüŋ ʿāleminde zaḫīre yerine ṣarf olına. Hemān bir daḳīḳada tamām olup kendinde eṣer nümāyān olmaz, dimekdür.

درون مطبخ جاه تو مهر و ماه بود

دو قرص نان که یکی پخته است و دیگر خام[2024]

41. Derūn-ı maṭbaḫ-ı cāh-ı to mihr ü māh buved

Dü ḳurṣ nān ki yekī puḫte est dīger ḫām

"Ḳurṣ" ġāyetle temīz ve parlaḳ nesneye dirler. Meṣelā ḳurṣ-ı sīm gibi.

[2022] Heves peşinde koşanın dostluğu ve sıradan halkın imanı gibi senin düşmanının devletinin yapısı temelsizdir.

[2023] Senin ihtişamın devamı öyle bir âlemdir ki bir dönüşünde ebedî erzak bir dakika içinde biter.

[2024] Senin ihtişamının mutfağında ay ve güneş biri pişmiş biri pişmemiş somun ekmektir.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey kām-baḫş-ı müstemendān! Cāh u celālüŋ ʿaẓameti ol ġāyetdedür ki maṭbaḫ-ı derūnuŋda mihr ü māh iki ʿaded ḳurṣ-ı nān meṣābesinde ki biri puḫte ve dīgeri ḫāmid. Yaʿnī maṭbaḫ-ı cāhuŋ nān-ı puḫtesi mihr-i derūnān nā-puḫtesi māhdur. Ve'l-ḥāṣıl cāhuŋ ʿaẓametini ḫayāl iden bundan ʿibret alsun, dimekdür.

زبان حادثه را کی قضا تواند بست

اگر بحجت تیغ تو ندهدش الزام[2025]

42. Zebān-ı ḥādiṯe tā key ḳażā tevāned best

Eger be-ḥuccet-i tīġ-i to ne-dehedeş ilzām

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey pīş-rev-i gürūh-ı mücāhidīn v'ey yaʿsūbu'd-dünyā! Zebān-ı ḥādiṯe-i bed-kirdārı ḳuvvet-i bāzū-yı ḳażā ḳaçan bend itmege ḳādir olurdı, eger tīġ-i düşmen-şikāfuŋ ḥüccetiyle anı ilzām itmeyeydi? Yaʿnī ḥādiṯāt u beliyyāt-ı kāʾināt tīġuŋ ḥücceti ḫavfıyla dem-beste ḳalmaṣaydı ḳaçan kendi ḳuvvet-i bāzūsıyla anı iskāt itmege ḳādir olabilürdi? dimekdür.

ز زخم نشتر فصاد انتقام تو شد

درون حادثهٔ پرخون چو شیشهٔ حجام[2026]

43. Zi-zaḫm-ı neşter-i faṣṣād-ı intiḳām-ı to şod

Derūn-ı ḥādiṯe-i pür-ḫūn çü şīşe-i ḥaccām

"Faṣṣād" ḳan alıcıya dirler. "Ḥaccām" ḥacāmat şīşe dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey lerze-efgen-i meydān-ı veġā v'ey yār-ı vefā-dār-ı seyyidü'l-verā! Senüŋ faṣṣād-ı intiḳāmuŋ neşter zaḫmından derūn-ı ḥādiṯe-i bī-raḥm şīşe-i ḥaccām gibi pür ḫūn olmışdur. Yaʿnī ḥādiṯe ki ḫarābī-cū-yı kāʾinātdur, eger faṣṣād-ı intiḳāmuŋ neşteri zaḫmnāk itmeyüp derūnın pür-ḫūn ḳılmayaydı ḳaçan ʿālem żabṭına ḳādir olurlardı? dimekdür.

بعهد عدل تو کز کحل شیر همچو غزال

44. Be-ʿāhd-i ʿadl-i to k'ez-küḥl-i şīr hemçü ġazāl

[2025] Eğer senin kılıcının delili susturmasaydı kader, hadiselerin dilini nasıl bağlayabilirdi.

[2026] Senin intikam hacamatçının hançerinin açtığı yaradan dolayı kan dolu hadisenin içi hacamat şişesine benzedi.

[218b]

بخون گرک سیاه است دیدهٔ اغنام[2027]

Be-ḫūn-ı gurk siyāh est dīde-i aġnām

“Küḥl” dīdeye keşīde olınan sürmeye dirler ki ekṣer sürmegerler arslan üstüḫˇānların iḥrāḳ idüp yaparlar. Şīr ile küḥlüŋ vech-i münāsebetleri bu cihetledür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey şehenşāh-ı ʿadālet-penāh! ʿAdl ü dāduŋ ʿāleme bir ġāyetde cārī vü sārī olmışdur ki zamānuŋda küḥl-i şīrden dīde-i ġazāl mükaḥḥal olduġı gibi ḫūn-ı gurk ile dīde-i aġnām daḫı mükaḥḥal olup siyāh olmışdur. Yāḫūd zamān-ı ʿadāletüŋde gözüken meh-rūyan üstüḫˇān-ı şīri iḥrāḳ idüp dīdelerini mükaḥḥal eyledükleri gibi aġnām daḫı gerek ḫūn-ḫˇāruŋ kānın bedeninden cereyān itdürüp dīdelerin sürmeler. Yaʿnī zamān-ı ʿadlüŋde bu mertebe iḥḳāḳ-ı ḥaḳ olur, dimekdür.

خلاف قاعدهٔ صیاد پیشگان شاید

که پرورند بآهنگ صید باز حمام[2028]

45. Ḫilāf-ı ḳāʿide-i ṣayyād-pīşegān şāyed

Ki perverend be-āheng-i ṣayd-ı bāz ḥamām

“Pīşe” ṣanʿat, “āheng” ḳaṣd, “ḥamām” güvercin.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey, ẕāt-ı şerīf! ʿAdāletüŋ şerīfi ʿālemi bir mertebe āsūde vü ārāmīde ḳıldı ki ṣayd ṣanʿatları olanlaruŋ ḫilāf-ı ḳāʿideleri olmaḳ üzre layıḳdur ki ṭoġanı ṣayd itmek ḳaṣdıyla ḥamāmı perverde eyleyeler. Yaʿnī ḥamāmı ṣayd itmek içün ṭoġanı beslemek ḳāʿide-i ṣayyād iken şimdi anuŋ ʿaksi olmaḳ üzere şāyestedür ki ṭoġanı ṣayd itmek içün ṣayyādlar kebūteri perverde ideler, dimekdür.

شها ببزم تو چون این قصیده بر خوانم

که ملک نظم ز فیضش گرفته است نظام[2029]

46. Şehā be-bezm-i to çün īn ḳaṣīde ber-ḫˇānem

Ki mülk-i nazm zi-feyżeş girifte est niẓām

[2027] Senin adaletin döneminde aslanların sürmesinden ceylanların gözü sürmelendiği gibi koyunların gözü kurdun kanı ile siyah olmuştur.

[2028] Avcıların ilkelerinin tersine doğan avlamak için güvercin yetiştirseler yeri vardır.

[2029] Ey şah senin meclisinde bu kasideyi okuduğum zaman nazm ülkesi ondan feyz alarak düzene girer.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey pādişāh-ı ʿālem v'ey mededkār-ı ümem! Eger bu ḳaṣīde-i dil-ārāmı meclis-i melāʾik-enīslerüŋde oḳur isem bir ḳaṣīde ki anuŋ feyż ü şerefinden naẓm mülki niẓām bulmışdur. Yaʿnī ʿālem-i naẓm anuŋ feyżinden ābād u maʿmūr olmışdur.

سزد بجایزه با جیب پر گهر گردون
بدوشم افکند این جامهٔ زمرد فام[2030]
47. Sezed be-cāʾize bā-ceyb-i pür güher gerdūn
Be-düşem efkened īn câme-i zümürrüd-fām

"Ber-derem" yırtayum, dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey şehenşāh-ı ʿālem! Ḥużūr-ı fāyiżü'n-nūrlarında bu ḳaṣīde-i feraḥ-baḫşāyı ḳırāʾat itmekle felek-i zümürrüd-fām kemāl-i sürūrından nāşī cāʾize vü şıle yerine eger bu zümrüd renglü câmeyi omuzuma atarsa lāyıḳdur ki yaḳasından nihāyet ceybine dek yırtup atayum. Zīrā câme-i zümürrüd-fām çarḫuŋ ne ḳıymeti ola ki bu ḳaṣīde-i gevher-bāruŋ cāʾizesi ola? dimekdür.

همیشه تا ز دم عنکبوت پردهٔ صبح
بود لعاب لوامع تنیده بر ایام[2031]
48. Hemīşe tā zi-dem-i ʿankebūt perde-i ṣubḥ
Buved luʿāb-ı levāmiʿ tenīde ber-eyyām

"Dem-i ʿankebūt" örümcek nefesi ve tübrügi dimekdür ki dāʾimā ʿankebūt kendi luʿābıyla perdeler binā itmekde olmaġla ṣabāḥ perdesine maḫṣūṣ bir ʿankebūt īrād eylemiş. "Luʿāb" tükürük maʿnāsınadur. "Tenīd"

[219a]

ismi fāʿildür ṣarıcı dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Perde-i ṣubḥa mensūb olan ʿankebūt, şafaḳ deminden hemīşe eyyām üzerine levāmiʿi luʿābıyla perde-i şuʿleyi sarmaḳda olana ḳadar. Yaʿnī ṣubḥa mensūb olan şafaḳ ʿankebūtı kendi levāmiʿ-i luʿābıyla perde-i ṣubḥı felek-endāmı üzerine ṣarup devr-i

[2030] Felek bu zümrüt renkli giysiyi inci dolu cepleri ile ödül olarak benim omzuma atsa yakışır.

[2031] Her zaman sabah perdesinin örümceği, nefesiyle günlere ışıkların tükürüğünü ördükçe.

ḳıyāmete dek bu aḥvāl külli yevm ber-ḳarār olana ḳadar. Yaʿnī aḫşamuŋ ṣabāḥı dāʾimü'l-eṭvār olana ḳadar.

بجای شربت مقصود جاه خصم ترا

لعاب افعی تیغ تو باد اندر کام[2032]

49. Be-cāy-ı şerbet-i maḳṣūd cāh-ı ḫaṣm-ı to-rā

Luʿāb-ı efʿī-i tīġ-i to bād ender-kām

"Efʿī" yılan dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ḫitām-ı ḳaṣīde ādābı üzere buyurur ki: ʿAnkebūt şafaḳ deminden hemīşe endām-ı eyyām üzerine perde-i ṣubḥı kendi levāmiʿ-i luʿābıyla sarmaḳda olana ḳadar senüŋ cāh-ı celālet-penāhuŋ ḫaṣmı maḳṣūdı şerbeti yerine senüŋ tīġuŋ efʿīsi luʿābı dimāġında olsun. Yaʿnī ḫaṣmuŋ maḳṣūd u maṭlabı olan şerbet-i şīrīn-güvārına dimāġında senüŋ tīġ-i düşmen-şikāfuŋ efʿīsi luʿābı olup anuŋla mesmūm u maḳhūr olsun, dimekdür. Temmetü'l-ḳaṣīde.

35

Bu Ḳaṣīde-i Dil-Ārāmı Pīrāye-Bend-i Ḳāmet-i Zībā-Ḫırām u Reftāruŋ Girye-i Gelū-Gīr ile Ālām-ı Dünyādan Teşekkī Ṭarīḳiyle Taʿrīf-i Merām İderek İmām-ı Hümām Yaʿnī Seyyidü'l-Enām ʿAliyyü'l-Murtażā'nuŋ Eşniye vü Sitāyişin Beyān Ḳılaraḳ Buyururlar ki

[feʿilātün/feʿilātün/feʿilātün/feʿilün]

رفتم ای غم ز در عمر شتابان رفتم

بشتاب ار طلبت هست زمن هان رفتم[2033]

1. **Reftem ey ġam zi-pey-i ʿömr şitābān reftem**

Be-şitāb er ṭaleb est zi-men hān reftem

"Er ṭalebī hest" eger maṭlūbuŋ var ise, dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey envāʿ-ı muṣībet-i dünyā ile ḥāṣıl olan! Ġamum girānī-i meşaḳḳatüŋ cānuma kār ve cefā-yı lā-yuḥṣā ve lā-yuʿaduŋ derūnumı raḫne-dār eyledüginden nāşī işte der-i ʿömrümden rūzgārvār şitābān gitdüm. Yaʿnī ġam-ı beliyye-i nā-mütenāhīye tāb-āver

[2032] Temeni edilen ihtişam şerbetinin yerine senin düşmanın ağzına kılıç yılanının tükürüğü nasip olsun.

[2033] Ey gam ömür kapısından acele ile gittim. Bende bir alacağın varsa acelet et ki ben gittim.

olamaduġumdan ġam-ḫāne-i ʿömrümi terk ve berḳāsā şitābān gitmekdeyüm. Pes ey ġam! Gitmemden ġāfil olmayup tiz benden bir gūne maṭlūbuŋ var ise temennā ḳıl. Zīrā ṭarīḳ-i māsivā-yı dünyā olmam ḥasebiyle vāṣıl-ı menzil-i melāʾik oldum. Bu taḳdīrce benden bir maṭlūbuŋ var ise ṭālib ol. Zīrā daḳīḳa-i vāḥide içre ʿālem-i melekūta varup ṣoŋra benden eṣer bulmazsuŋ, dimekdür.

مشتاب ای غم دنیا که بگردم نرسي

بکن از دور وداعم که شتابان رفتم[2034]

2. Me-şitāb ey ġam-ı dünyā ki be-gerdem ne-resī

Be-kon ez-devr-i dāʾim ki şitābān reftem

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ġam-ı dünyā terk-i māsivā idüp der-i ʿömrümden ṣāʿiḳavār bir mertebe şitābān gitdüm ki āṣār-ı ġubāruma bile iremezsüŋ. Pes ʿacele idüp kendiŋi nāfile telef itme. Benden maṭlūbuŋ var ise veraʿ-ı devr ile ḳāniʿ ol. Yaʿnī ġam-ı dünyā ehline rāciʿ dür.

[219b]

Ben ise ālāyiş-i dünyādan kef-i yed itdüm. Ve der-i ʿömrümden şitābān gitdüm. Şöyle ki ġubāruma bile iremezsüŋ. Pes ḳāfile şitāb ve kendiŋi bī-tāb itmekden fāriġ olup ıraḳdan vedāʿlaşmaġa saʿy eyle. Zīrā ḥadden ziyāde şitābān gitdüm, dimekdür.

ایها الناس بگوئید مبارک بادم

کز صنم خانهٔ تن در حرم جان رفتم[2035]

3. Eyyühe'n-nās be-gūyend mübārek bādem

K'ez-ṣanem-ḫāne-i ten der-ḥarem-i cān reftem

"Ḥarem-i cān" ʿālem-i lāhūt ve ʿālem-i melekūt dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ḫiṭāb-ı ʿām ṭarīḳiyle buyurur ki: Ey maḫlūḳ Ḫudā! Terk-i tecrīd ve libās-ı cedīd-i nūrānī ile der-i ʿömrümden şitābān gitdügümi envāʿ-ı teberrükler ile beni tebşīr ḳıluŋ. Ṣanem-ḫāne-i tenden çıḳup ḥarem-i cānāna vardum. Pes bu devlet herkese virilmez, ancaḳ baŋa ʿināyet ü iḥsān-ı Rabbānī olmışdur. Beni bu müjde ile tebşīr ü tebrīk idüŋ, dimekdür.

[2034] Ey dünyanın kederi koşma peşimden ulaşamazsın. Uzaktan vedalaş. Çünkü acele ile gittim.

[2035] Ey insanlar, beni tebrik edin. Çünkü vücut puthanesinden canın kutsal evine gittim.

الوداع ای من دردکش بیهوشی دوست

کاینک از خویش ببوی می رهبان رفتم[2036]

4. El-vedāʿ ey men-i dürd-keş-i bī-hūşī dūst

K'īnek ez-ḫ̬ˇīş be-būy-ı mey-i ruhbān reftem

"Elvedāʿ ey men" kendi nefsiyle vedāʿlaşmaḳ nidāsından ʿibāretdür. "Be-būy-ı mey-i ruhbān" ruhbānuŋ müʾeşşir olan bādesiyle yāḫ̬ūd mey-i ruhbān rāyiḥası işābetiyle ki murād cānib-i mürşidde irşāddur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey benüm dürd-keş ü mest ü ser-ḫ̬oşīde yārġārum olan kendi nefsüm! Elvedāʿ elvedāʿ! Zīrā işte mey-i ruhbān beni ḥālete ḳodı ki ṣudan ḳıl çıḳar gibi kendimden gitdüm. Yaʿnī ey benüm yārġār-ı cefākārum olan nefsüm! Mey-i ruhbān ḳoḳusı maḥabbeti beni ḥālete giriftār eyledi ki māsivādan gitmek ber-ṭaraf olsun der-i ʿömrümden giderdi. Pes saŋa daḫ̬ı hezār firāḳ ile vedāʿlar olsun, dimekdür.

درد همدوش و بلا بر اثر و غم در پیش

تا براحتکه تسلیم بدینسان رفتم[2037]

5. Derd-hem-dūş u belā ber-eşer ü ġam der-pīş

Tā be-rāḥatgeh-i teslīm bedīnsān reftem

"Derd-hem-dūş" derd ile hem-ʿinān maʿnāsına. "Bedīnsān" edat-ı teşbīhdür. Bu ṭarz u ṭavr dimekdür. "Rāḥatgeh" cān ne ʿuḳūbātla varduġın beyān iderek buyurur ki: Rāḥatgeh-i teslīm olan ḥarem-i cānāna gitdüm. Yaʿnī ʿālem-i lāhūt ki maḥall-i teslīmiyet ve cāy-ı rāḥatdur, vardum ve dāḫ̬il oldum. Şu ṭarzla ki derd-i ʿāşıḳı hem-dūş ve belā-yı ʿālem-i fānī der-āġūş ve kūh-ı ġam der-pīşüm idi. Yaʿnī her ne ḳadar ṣanem-ḫ̬āne-i tenden çıḳup cānib-i ḥarem-i cānāna gitdüm. Ammā derd hem-dūşum olup belā-yı rāh-zen izümde ve ālām-ı dünyā öŋümde olmaḳ üzere gitdüm. Ve'l-ḥāṣıl bunlardan taḫ̬līṣ-i girībān idemedüm, dimekdür.

تا حد دشت محبت که قیامتگاه است

[2036] Ey şarap içen ve sarhoşluğu seven ben! Elveda. Şimdi kendimden geçerek ruhban şarabının kokusuna doğru gittim.

[2037] Dertler omzumuzda, bela peşimde ve tasa önümde. Teslimiyetin huzurlu yerine böylece gittim.

پیشروی غم دل مروحه جنبان رفتم[2038]

6. Tā ḥadd-i deşt-i maḥabbet ki ḳıyāmetgāh-est
Pīş-revī-i ġam-ı dil mervaḥa-cünbān reftem

“Mirvaḥa” yelpaze dimekdür. “Cünb” ṣallamaḳ ve debretmek maʿnāsınadur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Rāḥat ki teslīm ve deşt-i maḥabbetüŋe ki ʿālem-i ervāḥ ve ṣaḥrā-yı ḳıyāmetdür ki ol ser-ḥadde terk-i ṣanem-ḫāne-i

[220a]

ten idüp vardum. Şöyle ki göŋül ġamı yüzine mirvaḥa-i istirāḥatı cünbān olduġum ḥālde. Yaʿnī maḥşer ki maḥall-i cemʿiyet-i ʿāşıḳān ve cāy-ı ıẕhār-ı hüner-i ṣādıḳāndur, ser-ḥaddine göŋül ġamı yüzine mirvaḥa-cünbān vardum tā ki ḫˇāb-ı ġaflete varup ol deşt-i mübārekede iḳtibās eyledügüm sürūrdan ḫaber-dār olmayup beni taẕyīḳ itmeye, dimekdür.

هوس گریه شبم نشتر غم داد بدست
رگ ابری بگشودم که بطوفان رفتم[2039]

7. Heves-i girye şebem neşter-i ġam dād be-dest
Reg-i ebrī be-güşūdem ki be-ṭūfān reftem

“Reg” ṭamar dimekdür. “Ebrī”de olan ḥarf nevʿiyet içündür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Bālāda ẕikr olınan taḫayyülāt-ı rūḥānīden rücūʿ idüp buyurur ki: Dün gice giryemüŋ hevesi elüme bir neşter-i ḫūn-rīz virdi. Ve anuŋla bir nevʿ ebrüŋ ṭamarını deşdüm ki ol ebrüŋ keşret-i bārānından ṭūfān-ı maḥabbete vardum.

آرزو کشتم و خون خوردم و عشرت کردم
نه در جور زدم نی بر احسان رفتم[2040]

8. Ārzū kuştem ü ḫūn ḫordem ü ʿişret kerdem
Ne-der-cevr zedem nī-ber iḥsān reftem

“ʿİşret”den murād ẕevḳ ü ṣafādur.

[2038] Mahşer yeri olan sevgi ovasının sınırına kadar gönül gamının önünde yelpaze sallayarak gittim.

[2039] Ağlama hevesi, gam hançerini gece elime verdi. Bir bulutun damarını açtım ve fırtınaya doğru gittim.

[2040] Arzuları öldürdüm kan içtim ve keyif yaptım. Ne zulüm kapısını çaldım ne de ihsanın yanına gittim.

Maḥṣūl-ı Beyt: Benüm terk ü tecrīd olduġum şemşīr-i ḳanāʿatle ārzū-yı dünyā ve leẕāʾiẕ-i ẕevḳ ü ṣafāyı depeleyüp ḳanile ʿişretler ve sürürlar eyledüm. Pes ḥamd-i bī-ḥadd ve şenā-yı lā-yuʿad ol Ḫudā-yı Ṣamed'e olsun ki emtiʿa-i fānī dünyā taḥṣīliçün ne der-i seḫāyı ḳaḳdum. Ve ne iḥsān u inʿām ümīdiyle kimseye vardum. Yaʿnī ḫūn-ı ārzū-ḫᵛārī ile ḳanāʿat ve ẕevḳ-i ʿişretler idüp hedm-i nāmūs-ı dervīşī ve ḥakk-ı şānü'l-faḳr u faḫrī iderek der-i cūdı daḳ ve ḥużūr-ı iḥsān iştiyāḳ idüp varmadum, dimekdür.

گر حکومت همه عدل است مکن آه که من

باد پیمودم و همدوش سلیمان رفتم[2041]

9. Ger ḥükūmet heme ʿadl est me-kon āh ki men

Bād peymūdem ü hem-dūş-ı Süleymān reftem

"Bād-peymūden"den murād serserī gezmekden ʿibāretdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ḫiṭāb-ı ʿām ṭarīḳiyle buyurur ki: Ey nās mādām ki ḥükūmet-i ilāḥī cümlesi ʿadāletden ġayrı degildür, pes benüm içün āh itmek. Yaʿnī mādām ki Ḥaḳ Teʿālā her kesüŋ müsteḥaḳı ne ise edā idüp ʿadāleti der-kārdur. Ben metāʿ-ı dünyādan hīç nesneye nāʾil olamaduġum ṣūretde benüm içün āh u enīn itmeŋ. Ve beni ḥayf ḳılmaŋ. Zīrā ʿālemde bād-peymālıġum ol ḳadar işüme yaradı ki Süleymān ʿaleyhi's-selām ile hem-dūş u hem-ʿinān oldum. Yaʿnī ey eḥibbā! Ālāyiş-i dünyā ile kāmkār olduġumdan beni ḥayf itmeŋ. Zīrā bād-peymā-yı faḳrum gürūh-ı enbiyā-yı benī İsrāʾīl'e mülḥaḳ eyledi. Pes bunca devlet-i ʿuẓmāya maẓhar olduġum ṣūretde beni acıyup ḥayf itmek maḥalli degildür, dimekdür.

کس عنان گیر نشد ورنه من از بیت حرم

تا در بتکده درسایهٔ ایمان رفتم[2042]

10. Kes ʿinān-gīr ne-şod verne men ez-beyt-i ḥarem

Tā der-bütkede der-sāye-i īmān reftem

Maḥṣūl-ı Beyt: ʿAşḳ u maḥabbet eṣeri teşrīfiyle īmānum ol mertebe kemāl-i taḳviyet kesb eylemişdür ki sāyesinde Beytü'l-Ḥarām'dan

[220b]

[2041] Hükümetin hepsi adalet olsa ah çekme. Çünkü ben başıboş gezdim Süleyman'la omuz omuza gittim.

[2042] Kimse dizginimden tutmadı yoksa ben kabe evinden iman gölgesi altında puthane kapısına kadar gittim.

ḳalḳup der-i bütkedeye vardum. Ve hīç kes rāh-zen ü ʿinān-gīr olmadı. Yaʿnī beyt-i ḥarāmı ḳoyup der-i bütkedeye varmam ḥasebiyle īmāndan bī-behre ḳalduŋ, diyerek kimsenüŋ çün ü çerāya ḳudreti yoḳdur. Yāḫūd dimek ola ki, sāye-i īmānda beyt-i ḥarāmdan der-i bütkedeye meyl idüp varsam hīç kes yoluma çıḳup rāh-zen ü ʿinān-gīrlik itmege ṭāḳat getürmez. Zīrā cemīʿ-i rū-yı zemīn beyt-i Ḫudā'dur. Der-i bütkedeye bütlerüŋ cemʿiyeti olduġı ṣūretde īmānum ol ḥālde degildür ki żaʿf ḥāṣıl eyleye. Nitekim buyururlar.

Mıṣrāʿ:

مسجد او شد همه روی زمین[2043]

Mescid-i ū şod heme rūy-ı zemīn

Yāḫūd dimek olur ki sāye-i īmānda hīç ferd ʿinān-gīr olup baŋa rāh-ber olmadı. Yoḫsa Beytü'l-Ḥarām'dan ḳalḳup der-i bütkedeye varurdum. Yaʿnī eger bir reh-bere nāʾil olabileyidüm Beytül-Ḥarām ziyāretinden ḳalḳup sāye-i īmānda der-i bütkedeye varup ziyāret iderdüm ve hīç īmānuma ḫalel īrāṣ itmezdi. Zīrā ḥaḳīḳate naẓar olınsa ol daḫı nūr-ı ilāḥīden tehī degildür. Her ne ḳadar ẓāhirde bütler ile memlū ise de dimekdür. Bu reviş ṣūfiyye-i ʿAcem'den ekṣerīsinüŋ meslegidür. Anlar yek-dīgerinden eşyāyı tefrīḳ itmezler. Zīrā cümlenüŋ ḫilḳatine irādetullāh ṣādır olmışdur.

خضر اگر نیست قدم میزن و میکوش که من

رفتم آخر بحرم وز ره خذلان[2044] **رفتم**[2045]

11. Ḫıżr eger nīst ḳadem mīzen ü mīkūş ki men

Reftem āḫir be-ḥarem ü zi-reh-i ḫiẕlān reftem

"Ḫıżır"dan murād mürşid-i kāmildür ki mürīdi telḳīn birle rāh-ı hidāyete ḳor. "Ḳadem mīzen" adımuŋı at, dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey cūyende-i ṣafā-yı dīdār-ı Ḫıżır! Ḥāżırda bulınmaduġı ṣūretde ḥarem-i cānān vuṣlatuŋdan meʾyūs olmayup rāh-ı sulūka adım atmaḳdan fāriġ olma. Zīrā ben daḫı Ḫıżır elinde taṯhīr olmaḳsızın saʿy u himmetüm ḥasebiyle āḫirü'l-emr ḥarem-i cānāna bāġī

[2043] Onun mescidi bütün yeryüzü oldu. (Attar, Pendname, Avusturya Ulusal Kütüphanesi, No: 30.113-B, s. 3)

[2044] Derkenar: "Ḫiẕlān" rüsvāylıḳ.

[2045] Hızır olmasa da adım at ve çabala. Çünkü ben rüsvalık yolundan nihayet kutsal yere ulaştım.

vü ḫizlān olduġum ḥālde vardum. Yaʿnī Ḫıżır'uŋ ʿadem-i vücūdı ḥasebiyle sülūkden ferāġat itme. Zīrā sende ḳābiliyet ü istiʿdād olduġı ṣūretde ḫizlān u ʿişyānı baḳmazlar. Ve āḫirü'l-emr ḥarem-i melekūta irişdürürler. Nitekim ḫizlān üzere ben maḥrem-i ḥarem-i esrār-ı lāhūt oldum, dimekdür.

پای کوبان بحرم رفتم و عیبم کردند

بدر دیر مغان ناصیه کوبان رفتم[2046]

12. Pāy-kūbān be-ḥarem reftem ü ʿaybem kerdend

Be-der-i deyr-i muġān nāṣiye-kūbān reftem

Ḳıṭʿa:

"Pāy-kūbān" ayaḳ padırdısıyla dimekdür. Murād ḫurūş teperek dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Maḥall-i taʿẓīm olıcaḳ ḥarem-i cānāna cūş u ḫurūş ve envāʿ-ı temāşā ve ṣıçrayaraḳ vardum. Ḫālbuki bu ḫuṣūṣ içün beni anda olan ẕevāt taʿyīb ve serzenişler eylediler ve āsitān-ı deyr-i muġāna nāṣiye-i ʿubūdiyeti fersūde vardum yaʿnī

[221a]

bende olan ʿalāmet-i ḫizlān u rindī şol mertebede idi ki deyr-i muġāna cebhe-i ʿubūdiyeti mālīde olaraḳ varup ḥarem-i cānān ki maḥall-i taʿẓīm-i ʿāşıḳāndur, pāy-kūbān vardum. Pes:

من کجا کشمکش رد و قبولش زکجا

نیک رفتم که نه کافر نه مسلمان رفتم[2047]

13. Men kocā keşmekeş-i red ü ḳabūleş zi-kocā

Nīk reftem ki ne kāfir ne müselmān reftem

Maḥṣūl-ı Beyt: Ben rind-i cihān ḳande ve ḥarem-i cānān sākinlerin taʿyīb ü redd ü ḳabūllerinüŋ keşmekeşi ḳande. Yaʿnī anlaruŋ bu ḫuṣūṣda beni taʿyīb iderek ḳabūl itmesi ve redd itmelerinüŋ ḳīl ü ḳāli ḳande. Pes bu derece küstāḫāne revişümden ḳaçan ḫoş gidebildüm ki bende ne ʿalāmet-i küfr ve ne āṯār-ı īmān var idi. Yāḫūd dimek olur ki ben ḳande ve sākinān-ı ḥaremüŋ redd ü ḳabūllerinüŋ keşmekeşi ḳande. Zīrā ben küstāḫ u rind ve sūrāḫ-ı ḫizlānda ʿubūr u mürūr itmiş ḫīle-bend bir şaḫṣum. Anlar ise perde-i ʿişmetde perverde

[2046] Zıplayarak kutsal yere gittim beni ayıpladılar. Kâhinlerin manastırının kapısına alnıma vura vura gittim.

[2047] Ben neredeyim onun red ve kabul keşmekeşi nerede. Ne kafir ne Müslüman olarak güzelce gittim.

olmışlardur. Bu taḳdīrce aramızda mesāfe-i baʿīde vāḳıʿdur. Pes anlar beni taʿyīb ü red veyā ḳabūl itmelerinüŋ keşmekeşlerini kim istimāʿ ider? Zīrā ʿāşıḳ-ı cemāl-i Lā-yezāl olan māsivāyı ayrı ve ġayrı görmez. Pes deyr-i muġān nāṣiye-i fersūdeligümden neden īcāb-ı küfr idüp ḥareme pā-kūbān varduġumdan neden īmānuma īrāṣ-ı ẕillet ü ḥaḳāret eylesün? Bu ṣūretde ḥaremden murād Kaʿbe-i Mükerreme'dür ki ḥuccāc-ı müslimīn ṣıçrayaraḳ saʿy ile ṭavāf iderler ve eger ḥaremden murād ʿālem-i lāhūt ise ol ẕevḳ ü ṣafā ve maḥall-i ferāmūşī-i ālām-ı dünyādur. "Deyr-i muġān" āsitān-ı mürşiddür ki bi-eyyi-ḥāl ol maḥalde ŋuşūʿ u ŋużūʿ ile ḥareket itmek gerek. Pes maḥabbet-i cānān beni bir ḥāle getürmişdür ki Beytü'l-Ḥarām'a varmaḳdan bütkedeye varmamda tefāvüt yoḳdur. Bu ṣūretde sākinān-ı ḥaremüŋ redd ü ḳabūlleri keşmekeşini kim diŋler? dimekdür.

آفتاب آمد و در زیر سرم بالین شد

چون بخواب عدم از حسرت جانان رفتم[2048]

14. Āfitāb āmed ü der-zīr-i serem bālīn şod

Çün be-ŋ̆āb-ı ʿadem ez-ḥasret-i cānān reftem

"Ŋ̆āb-ı ʿadem" yoḳluḳ ŋ̆ābı ki vücūduŋ yoḳluġına ve maḥv olmasına işāretdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: ʿĀlem-i ḥayātda maḥabbet-i cānāna peyveste olup çünkim mufāraḳat-ı cānān ḥasretiyle ŋ̆āb-ı ʿademe vardum. Yaʿnī terk-i ḥayāt idüp ʿālem-i ervāḥa dāŋil olup sāʾirler gibi ẓulumāta dūçār olmadum. Belki maḥabbet-i cānān ḥasretiyle ʿadem-i ŋ̆ābına varduġumda fi'l-ḥāl āfitāb gelüp zīr-i serümde bālīn olup ʿaşḳ u maḥabbeti feyżinden derūnum ve bīrūnum şaʿşaʿa-pāş oldı, dimekdür.

صفحهٔ تیغم از آن نسخهٔ خلداست که دوش

بشبیخون سپاه غم الوان رفتم[2049]

15. Ṣafḥa-i tīġem ez-ān nüsŋ̆a-i ŋ̆uldest ki dūş

Be-şebīŋ̆ūn-ı sipāh-ı ġam-ı elvān reftem

"Ṣafḥa" ile tīġuŋ vech-i münāsebetleri Fetḥ Sūresi āyetlerinden bir āyeti tīġuŋ

[221b]

[2048] Sevgilimin hasreti ile fanilik uykusuna daldığım zaman güneş geldi ve kafamın altındaki yastık oldu.

[2049] Dün akşam çok renkli gam ordusuna akın ettim. Çünkü kılıcımın bir yüzü cennet nüshasındandır.

bir ṭarafına zeber[2050] eyledükleri iledür. “Ḫuld”den murād müʾeşşir olmaḳdan ʿibāretdür. “Şebīḫūn” gice ile olan basḳın ve yaġmāya dirler.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ḫiṭāb-ı ʿām ṭarīḳiyle ḫod-sitāyiş-i şāʿirāneye girişüp buyurur ki: Tīġumuŋ ṣaḥīfesi şol firdevs-i aʿlā nüsḫalarındandur. Yaʿnī tīġumuŋ ṣaḥīfesinde mektūb olan nüsḫa bir gūne müʾeşşir-i ḥırz-ı cāndur ki dün gice envāʿ-ı dürlü ġam u elem sipāhīlerinüŋ şebīḫūnlarına ve ḳahr u tedmīr olmalarına vardum. Yāḫūd tīġumuŋ ṣaḥīfesinde mezbūr u mektūb āyāt-ı fetḥiyeler nüsḫa-i ḫuld-ı berīnden bir nüsḫadur. Zīrā dün gice ol tīġ-i ʿadū-tedmīr ile nice nice ʿasākir-i ġam ve leşker-i ālāmı şebīḫūn idüp perīşān u perākende ḳıldum, dimekdür.

هرکجا مژدهٔ اندوه نوی بشنودم

جستم از درد گران توشه و رقصان رفتم[2051]

16. Her kocā müjde-i endūh-ı nevī be-şünūdem

Cüstem ez-derd-i girān tūşe vü raḳṣān reftem

“Endūh” ġam u elem maʿnāsınadur. “Nevī” cedīd dimekdür. “Ḫarf-i yā”sı vaḥdet içündür. “Cüstem” ṭaleb ḳıldum, dimekdür. “Tūşe” azıḳ maʿnāsınadur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Her ḳande ki bir nev-ẓuhūr ġam u elem istimāʿ eyledüm ise fi’l-ḥāl derd-i girāndan mihmān u müsāfiri olan tūşeŋi ṭaleb ü tedārik ḳılup pāy-kūbān u raḳṣ-konān gitdüm. Yaʿnī aṣlı ġam-ı ʿaşḳdan rū-gerdān olmadum. Şöyle ki kendimi bir nev-ẓuhūr cemāl-i meh-peykerüŋ ġam u maḥabbetini taḥṣīl içün ān aġır derdi iḫtiyār idüp nār-ı firāḳuŋa atarum ve anuŋ derdini taḥṣīl içün pā-kubān u raḳṣ-konān gitdüm, dimekdür.

منم آن سیر زجان گشته که با تیغ و کفن

بدر خانهٔ جلاد غزلخوان رفتم[2052]

17. Menem ān sīr zi-cān geşte ki bā-tīġ ü kefen

Be-der-i ḫāne-i cellād ġazel-ḫˇān reftem

“Sīr zi-cān geşte” cāndan ṭoḳ olmış, murād cāndan kef-i yed itmekdür.

[2050] Derkenar: “Zeber” yazmaḳ kitābet gibi.

[2051] Her yerde yeni bir gam müjdesini duyduğumda ağır dertten yol azığımı hazırladım ve dans ederek gittim.

[2052] Ben o cana doymuş kişiyim ki cellat evinin kapısına kılıç ve kefenimle gazel okuyarak gittim.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ġam-ı girānī-i dünyādan şol cān u dilden kef-i yed itmiş ʿāşıḳān u ṣādıḳāndanum ki tīġ ü kefeni dest-āvīz idüp der-i ḫāne-i cellāda ġazel-ḫˇān vardum. Yaʿnī cellād ki cānān-ı bī-mihribāndur, kuştesi olmam içün tīġ ü kefeni ele alup ḳapusına ġazel-ḫˇān u raḳṣ-konān gitdüm. Yāḫūd dimek olur ki tīġ ü kefeni ḥamāʾil idinüp der-i cellāda bī-pervā vardum. Bu ṣūretde tīġ ile kefenüŋ vech-i münāsebetleri iki daḫı cesede ḥamāʾil olduḳlarındandur. Pes meşaḳḳat-ı ʿaşḳ leẕẕeti bizi cāndan geçürdi. Şöyle ki tīġ ü kefeni ber-dūş iderek cellād-ḫāne-i ġam ḳapusına ġazel-ḫˇān ve hezār şaṭāret-konān vardum, dimekdür.

سفته ام گوهری از من بخر اما مفروش

که بدر یوزهٔ آن بر در صد کان رفتم[2053]

18. Süfteem gevherī ez-men be-ḫar ammā ne-fürūş

Ki be-deryūze-i ān ber-der-i ṣad kān reftem

"Süfteem gevherī" bu lafẓ deʾb-i ṣuʿarā-yı ʿAcem'dendür luġatda bir cevher deldüm, dimekdür. Ammā murādları bir şiʿr-i nā-dīde ve bir beyt-i maʿnā vü perende

[222a]

inşā eyledüm, dimekdür. "Deryūze" ṭaleb ve dilenmek dimekdür. "Ān" żamīridür gevher'üŋ. "Kān" luġatde maʿden dimekdür. Lākin murādı yā budur ki ʿulemā-yı fuḫūl ola, yāḫūd fünūn-ı ʿilm ola. Zīrā merḥūmuŋ ḳaṣāʾid inşāsı nice nice ʿulūmuŋ maʿrifetine tevaḳḳuf ider. **Maḥṣūl-ı Beyt**: Ey ṭālib-i gevher-i yek-tā v'ey rāġıb-ı maʿānī-i bī-hem-tā! Ben bālāda ẕikri sebḳaṭ iden hezār meşaḳḳat ve ḫırāş-ı cān ile bir dürr-i girān-behā deldüm. Yaʿnī bir ḳaṣīde-i pür-maʿānī-i ḥaḳīḳat-intimā inşā eyledüm. Şöyle ki miṯl ü nazīri na-yābdur. Pes ol gevher-i girān-māyeyi benden iştirā ḳıl. Şol şarṭla ki nā-müstehaḳa anı fürūḫt ḳılmayasun. Zīrā ol gevherüŋ ḥuṣūli içün hezār meʿādin ḳapularına deryūzelige vardum. Yaʿnī bir gevheri vücūda getürmek içün kesb-i kemālāt itmege nice nice ʿulūm-ı ġarībeye saʿy u kūşiş eyledüm. Yāḫūd nice kibār-ı ʿulemā ḳapularına mürācaʿat eyledüm tā ki meydāna getürdüm. Pes sen bu gevher-i feraḥ-baḫşı benden iştirā eyle, şol şarṭla ki ḳıymetini bilmeyenlere beyʿ itmeyesün, dimekdür.

از در دوست چگویم بچه عنوان رفتم

[2053] Bir inci deldim. Benden onu satın al ama satma. Çünkü onu dileyerek yüz madenin kapısına gittim.

همه شوق آمده بودم همه حرمان رفتم[2054]

19. Ez-der-i dūst çe gūyem be-çe ʿunvān reftem
Heme şevḳ āmede būdem heme ḥırmān reftem

Maḥṣūl-ı Beyt: Bu beytde bālāda mesṭūr ebyātuŋ dervīşini ṭarz-ı āḫere taḥvīl idüp ibtidā ʿālem-i ecsāddan çıḳup keʾenne rūḥānī der-i dūsta varup yine ʿavdet idüp ḥāṣıl olan firāḳ u hicrāndan teşekkī iderek buyurur ki: Āsitān-ı maʿālī-ʿünvān-ı dūstdan dil-ḫırāşīde vü mūjūlīde ne ṭavr u ṭarzla cüdā düşüp kendimi ne ṭarīḳ-i āsān ile saŋa iʿlām u beyān idem. Yaʿnī der-i dūstdan müfāraḳatumı ne vechile iʿlām ideyüm ki ḥāṣıl olan ḥüzn ü elemüŋ beyānı güncāyiş-i ḥavṣala-i ḫāme degildür. Şöyle ki ol mübārek ḳapuya derūnum şevḳle māl-ā-māl gelüp şimdi heme hicrān u ḫırāmān olduġum ḥāl ile gitdüm. Yaʿnī ʿāşıḳ hicrān-ı cānānda iken hemīşe muvāṣalāt endīşesiyle tesellī-yāb olup ḥīn-i vuṣlatuŋ ʿāḳıbeti hicrān āteşine inḳılāb olacaġını beyān itmekden ʿibāretdür. Nitekim dimişler.

Beyt:

Ṭaleb-i vuṣlatın ol sīm-sāʿīdüŋ itme
Ki gönül pūtesini āteş-i firḳat eridür

بس بديوار زدم سركه در اين كوچهٔ تنگ
آمدم مست و سراسيمه و حيران رفتم[2055]

20. Bes be-dīvār zedem ser ki der-īn kūçe-i teng
Āmedem mest ü ser-ā-sīme vü ḥayrān reftem

“Kūçe-i teng” ṭar şoḳaḳ dimekdür. Murād vücūddur ki ibtidā ḫāne-i teng-i tenden çıḳup rākib-i esb-i şevḳ olaraḳ cevelānger-i meydān-ı ḥarem-i cānān itmekden ʿibāretdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ḥarem-i cānāna ʿaşḳ u şevḳle cūşān u ḫurūşān gelüp baʿdehū der-i ḥaremden **[222b]**
ḥırmān u ser-āsime vü giryān gitdügümden bu kūçe-i teng olan vücūd maḥallesi dīvārlarına āh u efġān iderek çoḳ baş urdum. Ammā fāʾide itmedi. Veyāḫūd dimek olur ki ḥarem-i cān

[2054] Dost kapısından nasıl gittiğimi nasıl söyleyeyim. Tamamen hevesle gelmiştim tümüyle nasipsiz olarak gittim.

[2055] Bu dar sokağa sarhoş olarak geldim. O kadar duvara kafamı vurdum ki şaşkın ve hayran olarak gittim.

ki vücūddur ʿademden ṣaḥrā-yı vücūda geldügümde hezār sürūr u neşāṭ ile geldüm. Pes **"E'd-dünyā mezraʿatü'l-āḫire"**[2056] mışdāḳınca ʿālem-i vücūdda āsitān-ı yāre şāyeste bir nesne taḥṣīl idemeyüp tehī-dest ser-āsime ve giryān gitdüm. Pes bu vechile maḥcūb gitdügümden kūçe-i teng olan maḥall-i maḥcūbiyet dīvārlarına çoḳ baş urdum. Ammā fāʾide itmedi. Pes bu taḳdīrce bālāda mesṭūr ḥarem-i cāndan murād vücūd olur ki: **Men kāne fī-hāẕihi'd-dünyā aʿmā ve fi'l-āḫırati aʿmā**[2057] mışdāḳınca maẓhar olmış olur. Pes ey ʿāşıḳ! Bir gevher-i girān-behāyı benden al ve ḥarem-i cān ḳıymetini bilüp diyār-ı cānāna ḫüsrān u giryān gitmemek içün derūnuŋı maḥabbet ile māl-ā-māl ḳıl, dimekdür.

رفتم از کوی تو لب تشنه بگلگون سرشک
نیک رفتم که نه افتان و نه خیزان رفتم[2058]

21. Reftem ez-kūy-ı to leb-teşne be-gülgūn sirişk
Nīk reftem ki ne üftān u ne ḫīzān reftem

"Be-nişiste" bunda rākib maʿnāsına istiʿmāl olınur. Nitekim "gül-gūn" hem ḳanlu yaş ve hem ala ata nisbet itmiş.

Maḥṣūl-ı Beyt: Keʾenne cānib-i cānāndan ne ṭarīḳle gitdügüŋ istifsār olınmış gibi buyurur ki: Ey dil-dār senüŋ kūyuŋdan esb-i gül-gūn-ı sirişke süvār olaraḳ gitdüm, ḫoş gitdüm. Şöyle ki ne āfitāb ve ne ḥayrān gitdüm. Nīk-reftem maḥall-i istiġnādur. Yaʿnī bu güne benüm gibi ḥırmān u giryān hicrāna şāyān görüp bābından esb-i gül-güne-i sirişke süvār olup vadī-i firḳate sürilen bī-çārenüŋ gidişi ancaḳ ne üftān ve ne ḫīzān olur. Yaʿnī der-i cānāndan bī-ḫod gitdüm, dimekdür.

دل و دین و خرد و هوش و زبان بازم ده
تا بگویم ز در دوست بسامان رفتم[2059]

[2056] "Dünya, âhiretin tarlasıdır." (*El-Esraru'l-Merfua fi'l-Ahbari'l-Mevzua,* Ali bin Sultan el-Kari, Thk.: Muhammed Lütfi E's-Sabbağ, El-Mektebü'l İslami Yayınevi, 2. Baskı, Beyrut, h.1406, s.206; *Muhtasarü'l-Mekasıdi'l-Hasene fi-Beyani'l-Ahadisi'l-Müştehira*, Muhammed bin Abdülbaki e'z-Zerkani, Thk.: Muhammed Lütfi E's-Sabbağ, El-Mektebü'l İslami Yayınevi, 3. Baskı, Beyrut, h.1403, s. 467/3-9)

[2057] "Kim bu dünyada körlük ettiyse ahirette de kördür." (İsrâ/17: 72)

[2058] Senin mahallenden dudağı susuz ve kanlı göz yaşıyla gittim. Düşekalka gitmedim güzelce gittim.

[2059] Bana gönül, din, akıl, zekâ ve dilimi geri ver. Giderken dost kapısından düzgün olarak gittim diyebilmek için.

22. Dil ü dīn ü ḫıred ü hūş u zebān bāzem deh
Tā be-gūyem zi-der-i dūst be-sāmān reftem

“Baʿżı” nüsḫada zebān yerine ziyān vāḳıʿ olmışdur. “Sāmān” āsāyiş ü ḥużūr ve tetimmāt-ı kāmile dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey dest-i ibtidā āsitānuŋa heme şevḳ ü şādān gelüp ṣoŋra ser-āsime vü giryān u ḫüsrān gitmem şān-ı maʿālī-ʿünvānuŋa bir maʿāyebe-i ʿuẕmā olacaġı nümāyān olmaġla, pes giriftār olduġum ʿaşḳ ki şebīḫūn itdügi dil ü dīnümi ve ʿaḳl u idrākumı zebānumı tekrār baŋa baḫş buyur, tā ki ḫalḳa der-i kühenden āsāyiş ü ḥużūrla gitdügümi beyān idüp bābuŋda dūçār olduġum meşaḳḳatüŋ ʿaẕābını kimseye ifşā itmeyüm, dimekdür. Yāḫūd rāhuŋda żāyiʿ eyledügüm ser-māye[-i] dil ü dīn ü ḫıred ü ḫūşı gerü baŋa baḫş it tā ki derüŋden sāmānla

[223a]

gitdügümi ḫalḳa ifāde ideyüm, dimekdür. Zīrā:

آمدم نغمه گشا از لب امید وز یأس
در رگ و ریشهٔ دل دوخته بدندان رفتم[2060]
23. Āmedem naġme-güşā ez-leb-i ümīd v’ez-yeʾs
Der-reg ü rīşe-i dil dūhte be-dendān reftem

“Rīşe” be-maʿnā bīḫ.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey dūst, dergehüŋe leb-i ümīdden naġme açaraḳ geldüm. Yaʿnī leb-i ümīd ile āsitāneŋe naġme-senc geldüm. Pes ʿavdetüm bir mertebe yeʾs yüziyle oldı ki ḳalbüm kökine ve ṭamarına kendi dendānumla raḫne iderek gitdüm. Yaʿnī āsitāneŋden gitmemde bizi yeʾs bir ḥālete getürdi ki göŋül kökini ve ṭamarını dendān ile ışırtdı. Ve’l-ḥāṣıl bu mertebe meʾyūs gitdüm, dimekdür.

آمدم صبحدم و شام برفتم بشنو
که چسان آمدم اینجا بچه عنوان رفتم[2061]
24. Āmedem ṣubḥ-dem ü şām be-reftem be-şinev

[2060] Umut dudağından şarkılar söyleyerek geldim ve umutsuzluk yüzünden gönlümün damarını ve kökünü dişimle ısırarak gittim.

[2061] Sabah geldim ve akşam gittim. Nasıl buraya gelip ne hâlde gittiğimi dinle.

Ki çesān āmedem īncā be-çe ʿünvān reftem

Maḥṣūl-ı Beyt: Bu beytde memdūḥ ʿaleyh olan ẕāt-ı şerīfe şekvā iderek buyurur ki: Ey ẕāt! Ve der-i dūsta varduġum zamān keʾenne dem-i ṣubḥ sürūr olup andan gitdügüm dem daḫı şām ḫüsrān oldı. Pes benüm bu dürlü ʿaẕāb-ı elīmi istimāʿ buyurup daḫı dīger aḥvālümi mülāḥaẓa buyur ki ol āsitān-ı yāre nice geldüm ve ne vechile gitdüm? Ve daḫı Ey ẕāt! Ol ḳapuya:

آمدم صبح چو بلبل بچمن در نوروز

شام چون ماتمي[2062] از خاک شهيدان رفتم[2063]

25. Āmedem ṣubḥ çü bülbül be-çemen der-nev-rūz

Şām çün mātemī ez-ḫāk-i şehīdān reftem

Maḥṣūl-ı Beyt: Rūz-ı nev-rūz ṣabāḥında bülbülāsā çemene geldüm. Yaʿnī çemen ki āsitān-ı yārdur, bülbül-miṣāl şaḳraḳ ve ġazel-ḫˇān geldüm. Pes ʿavdetüm ḫāk-i Kerbelā şehīdlerüŋ mātem-zedeleri gibi oldı. Yaʿnī āsitān-ı yārdan ol mertebe ḫüsrān u nālān gitdüm ki gūyā Kerbelā'da İmām Ḥüseyin züvvāruŋ mātemleri aḫşamı idi. Ve'l-ḥāṣıl mātem-zedegān-ı şehīdān-ı Kerbelā ki ṣabāḥı envāʿ mertebeler oḳuyaraḳ gelüp aḫşamı dest-der-ceyb-i ḫüsrāniyet ile ʿavdet itdükleri gibi gitdüm, dimekdür.

دوستان زهر بگوئيد كه رفتم ناكام

دشمنان نوش بخنديد كه گريان رفتم[2064]

26. Dūstān zehr be-gūyend ki reftem nā-kām

Düşmenān nūş be-ḫandīd ki giryān reftem

"Nūş be-ḫāndīd" ṭatlı ḫandeler idüŋ, dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey dūstān! Bālāda beyān olınan nā-kāmlıḳ aḥvālümi ḫod istimāʿ buyurduŋuz. Pes ḫüsrānlıġumı görüp zehr-i girye oluŋ. Yaʿnī girye ile dīdeden cereyān iden eşki zehr ile

[2062] Derkenar: "Mātemī" mātemlü dimekdür.

[2063] Sabah nevruzda çimenlikteki bülbül gibi geldim. Akşam şehitlerin toprağındaki yaslı adam gibi gittim.

[2064] Dostlar zehir söyleyin. Çünkü murada eremeden gittim. Düşmanlar tatlı gülün. Çünkü ağlayarak gittim.

āmīẖte ḳıluŋ. Zīrā kūçe-i cānāndan nā-kām gitdüm. Pes ey düşmenān! Min-baʿd siz nūş-ı ḫandeler iderek ẕevḳ ü ṣafāda oluŋ, dimekdür.

رفتم و سوختم از داغ دل دشمن و دوست

كه جگرسوزتر از اشک يتيمان رفتم[2065]

27. Reftem sūẖtem ez-dāġ-ı dil-i düşmen ü dūst

Ki ciger-sūzter ez-eşk-i yetīmān reftem

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey dūstlar! Āsitān-ı dūstdan ẕikri sebḳaṭ eyledügi minvāl-i ciger-sūz üzere gitdüm. Şöyle ki derūnumda vāḳıʿ āṯār-ı ḥüzn ü keder ü melāl āteşi dāġıyla düşmen ü dūstuŋ ḳalbini iḥrāḳ eyledüm. Zīrā taẓallüm-i felek-i ġaddārdan derūnları mecrūḥ u raẖne-dār olan yetīmler eşkinden ciger-sūz terk itdüm.

[223b]

Yaʿnī yetīmler eşki ki muḥriḳ u sūzterdür, benüm bu ġarībāne der-i dūstdan nā-kām ve derūnum pür-ālām gitmem andan sūzterdür, dimekdür. Düşmen ü dūstuŋ ḳalbini iḥrāḳ iderek gitmem ʿaceb degildür.

منم آن قطره كه صد سينه و دل كردم داغ

تا ز نوک مژه غلطيده بدامان رفتم[2066]

28. Menem ān ḳaṭre ki ṣad sīne vü dil kerdem dāġ

Tā zi-nevk-i müje ġalṭīde be-dāmān reftem

Maḥṣūl-ı Beyt: Ben ol ḳaṭre-i dil-dūzum ki tīr-i müje nevkinden dāmāna ġalṭīde olup gidince hezār sīne vü dili daġ-dār eyledüm. Çünki ḳaṭre-i eşk dīdeden yuvarlanup ġalṭān tā-be-dāmān gider, işāretiyle buyurur ki: Ben şol ḳaṭre-i muḥriḳ u sūznāküm ki nevk-i müjeden tā-be-dāmān ġalṭān gidince pā-māl eyledügüm sīne vü dile āteş-efşān gitdüm. "Sīneyi cemʿ eyle" taʿbīr buyurduġı beyt-i evvelīnüŋ maʿnāsından ʿibāretdür. Yaʿnī ben ḳaṭre-miṯāl der-i dūstdan ġalṭān gitdüm. Ammā nice sīneyi daġ-dār eyledüm, dimekdür. Bu ebyāt belki ser-tā-pā ḳaṣīde-i iddiʿāyī taʿbīr olınur. Zīrā hep kendi çeşīdesi olan ālāyimi beyān ve ibtidāsında

[2065] Gittim ve düşman ile dostun bana bıraktığı gönül yarasından yandım. Yetimlerin gözyaşından daha acıklı olarak gittim.

[2066] Ben o kirpiğin ucundan eteğe yuvarlanana kadar yüz göğsü ve gönlü yaralamış damlayım.

ümīd-i vuṣlat-ı cānān ṭarabıyla be-kām olurum ḥülyāsıyla şādān olup muḳteżā-yı sülūk ḥīn-i mufāraḳatda ziyādesiyle maġmūm u mükedder veyāḫūd ümīdvār olduġı kāmdan bī-behre ḳalduḳda giriftār olduġı meşaḳḳat u elemden teşekkī ider. Şöyle ki işbu gelecek ebyātdan maʿlūm olur.

منم آن یوسف بد روز که نارفته بمصر

تا برون آمدم از چاه بزندان رفتم[2067]

29. Menem ān-Yūsuf-ı bed-rūz ki nā-refte be-Mışr

Tā birūn āmedem ez-çāh be-zindān reftem

Maḥṣūl-ı Beyt: Ben şol nā-müsāʿid-baḫtlu Yūsuf-ı zehr-ḫorde-i zamāneyüm ki henūz vāṣıl-ı ser-ḥadd-i mışr olmadan çāhdan çıḳduḳda zindāna gitdüm. Yaʿnī Yūsufʿaleyhi's-selām ki dūdmān-ı Yaʿḳūb'dur, enbiyā-yıʿiẓāmdan iken ḳara baḫtı gör ki henūz çāhdan çıḳup Mışr'a vāṣıl olmazdan meskeni zindān oldı. Pes ben daḫı böyleyüm, dimekdür. Yaʿnī henūz vāṣıl-ı ser-menzil-i maṭlab olmazdan, giriftār-ı elem-i firḳat olmaḳdayuz, dimekdür.

نور پیشانی صبح طربم لیک چه سود

که ز غم تیره تر از شام غریبان رفتم[2068]

30. Nūr-ı pīşānī-i ṣubḥ-ı ṭarabem līk çe sūd

Ki zi-ġam tīreter ez-şām-ı ġarībān reftem

"Ġam-engīz" ġam ḳoparıcı ve artırıcı dimekdür. "Şām-ı ġarībān" şundan kināyedür: Ġarībler aḫşam olıcaḳ ḫānelerinde maġmūm u maḥzūn giderler. Pes ḳara baḫtdan iştikā iderek buyurur ki:

Maḥṣūl-ı Beyt: Ben ṭarab u ẕevḳ ü ṣafānuŋ ṣabāḥı pīşānınuŋ nūrıyum. Yaʿnīʿālemüŋ ṭarabı ṣubḥı pīşānı benümle lemeʿāndadur. Ve ben anuŋ şaʿşaʿa-baḫşıyum. Amma ne fāʾide ki der-i ṭarabdan gitmez. Ġarībler aḫşamından ziyāde ġam-engīz ü elem-āmīz oldı. Yaʿnī anlar ziyāde

[224a]

[2067] Ben o Mısır'a gitmeden kuyudan çıkınca hapse giden talihsiz Yusuf'um.

[2068] Şenlik sabahının alnının ışığıyım ama ne fayda ki gamdan dolayı gariplerin akşamından daha karanlık şekilde gittim.

mükedder gitdüm, dimekdür.

منم آن غنچهٔ پژمرده که از باد خزان
خنده بر لب گره و سر بگریبان رفتم[2069]
31. Menem ān ġonçe-i pejmürde ki ez-bād-ı ḫazān
Ḫande-ber-leb girih ü ser-be-girībān reftem

"Ḫande-ber-leb girih" ḫande ṭūdak üzerine dügmelenmege dirler. Şöyle gül ġoncesi eṣer-i bürūdet-i ḫazānı göricek güşādelige tāb-āver olamayup besteligiyle ser-be-girībān ḳalur, dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Şol ġonce-i pejmürde ve tükme-i dehān-besteyüm ki şiddet-i bürūdet-i ḫazāndan yaʿnī meşaḳḳat-i firāḳ-ı maṭlabdan ḫandem leb üzerinde girih-gīr olmışdur. Şöyle ki ġonce-i nā-güşūde şiddet-i bürūdet-i ḫazāndan dem-beste ve ser-be-girībān kerdedür. Yaʿnī derūnum ġonce-miṣāl güldür. Ammā ne fāʾide ki şiddet-i ḫazān mufāraḳat-ı ḫandemizi leb üzerine tükme baġladı, dimekdür.

رفتم آهسته ولی صاحب دل می داند
که دل آشوب تر از زلف عروسان رفتم[2070]
32. Reftem āheste velī ṣāḥib-dil mīdānī
Ki dil āşūbter ez-zülf-i ʿarūsān reftem

"Āşūb" bulınmaḳ ve buluşmaḳ dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Egerçi kūçe-i cānāndan āheste āheste gitdüm. Ammā ehl-i tecrīd ṣāḥib-dillerüŋ āyīne-i naẓarlarına pūşīde degildür ki ġamze-i cānāndan ziyāde dil-āşūb u fitne-engīz terkitdüm. Yaʿnī ġamze-i cānān ki uşşaḳuŋ dil-firībi ve fitne-engīzidür. Ben andan ziyāde fitne-engīz ve dil-āşūb gitdüm, dimekdür.

مردم از گریه و کارم بتبسم نکشید
منم آن نوح که هم بر سر طوفان رفتم[2071]

[2069] Ben güz rüzgârının etkisi ile dudağındaki gülücük düğümlenmiş hâlde ve kafası yakasının içinde bir şekilde giden o solgun goncayım.

[2070] Yavaşça gittim ama gönül erbabı bilir ki gelinlerin zülfünden daha dağınık bir gönül ile gittim.

[2071] Ağlamaktan öldüm gülümsemeye sıra gelmedi. Ben tufanda giden o Nuh'um.

33. Murdem ez-girye vü kārem be-tebessüm ne-keşīd
Menem ān Nūḥ ki hem ber-ser-i ṭūfān reftem

“Ne-keşīd” bunda bitmedi ve vāḳıʿ olmadı maʿnāsına istiʿmāl olınur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Keşret-i zār u giryeden helāke ḳarīb oldum. Ḥālbuki murādum bir kez tebessüm ü ḫande ile ḥāṣıl olmadı. Pes ben şol Nūḥ’um ki ṭūfān başı üzerine gitdüm. Yaʿnī Nūḥ ʿaleyhi’s-selām ṭūfāna vardı. Ammā yine ṭūfān maḥv olup Nūḥ cāy-ı selāmete çıḳdı. Pes ben ṭūfān-ı giryede ġarḳ oldum. Ḥālbuki müsāʿade-i baḫt ile bir işim göŋül şādlıḳla ve tebessüm ile ḥāṣıl olmadı, dimekdür.

از پریشانی دل سوختم و بهر علاج
هم بدریوزهٔ دلهای پریشان رفتم[2072]
34. Ez-perīşānī-i dil sūḫtem ü behr-i ʿilāc
Hem be-deryūze-i dilhā-yı perīşān reftem

“Deryūze” dilenmek maʿnāsınadur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Maḥabbet-i cānāndan dūçār olduġum göŋül perīşānlıġından yandum ve yine tedārik-i ʿilāc içün perīşān göŋüllere vardum. Yaʿnī perīşān u mecrūḥ göŋlüm devāsı dilenmek içün yine maḥabbetullāh içre perīşān olan ʿuşşāḳa vardum. Zīrā anlardan ġayrı bu derde devā idemez, dimekdür.

بازوی همتم آنروز چو قیمت بشکست
که بتابیدن سرپنجهٔ مرجان رفتم[2073]
35. Bāzū-yı himmetem ān-rūz çü ḳıymet be-şikest
Ki be-tābīden-i ser-pençe-i mercān reftem

“Tābīden” çevirmek ve ḳıvırmaḳ ve deprenmek maʿnāsınadur. “Mercān”dan murād ġālibā meḥābībden biri ola. Ve anuŋla vuṣlat murād itmiş ola. Zīrā beytüŋ mażmūnı bunı işāret ider. Yāḫūd ḫāriḳa-i ġarībe esrāra yapuşmaḳdan kināyedür.

[2072] Gönül perişanlığından yandım ve ona ilaç olsun diye perişan gönüllere dilencilik yaptım.

[2073] Benim himmet kolum mercan pençesinin ucunu kıvırmaya gittiği gün değerini kaybetti.

Maḥṣūl-ı Beyt: Himmetüm bāzūsı ol gün ḳadr u ḳıymetini şikest eyledi. Çünki ser-pençe mercānı

[224b]

ḳıvırmaġa vardum. Yaʿnī ser-pençe-i mercān ki çevirilmesi ʿadem-i imkāndur, bāzū-yı himmetüm anı çevirüp tesḫīr itmek her çend zūr-āver oldıysa da mümkin olmaduġından bāzū-yı himmetüm kendi ḳadr u ḳıymetini şikest eyledi. Yaʿnī vüsʿüm taʿalluḳı derecesinden ḫāric-i umūra dest dırāz eyledügümden bāzū-yı himmetümüzüŋ ḳadri şikest olup ser-pençe-i mercāndan miḳdār-ı ẕerre maṭlab taḥṣīl yā olmadı yā olmadı. Ve'l-ḥāṣıl ārzū-yı nefs bāzū-yı himmeti şikest eyledi, dimekdür.

منم آن هیکل روحانی اندیشهٔ خدا

که درآب زدم بر اثر نان رفتم[2074]

36. Menem ān heykel-i rūḥānī endīşe-i Ḫudā

Ki der-āb zedem ber-eṯer-i nān reftem

"Heykel" be-maʿnā şekl.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ben ol heykel-i rūḥānīyüm ki ġıdā vü meʾkūlātum hemāre endīşe-i vaḥdetdür. Şöyle ki cismānī olaraḳ ne der-i āb ve ne eṯer-i nān ṭalebine gitdüm. Yaʿnī bunlaruŋ birine tevcīh-i nigāh-ı iʿtibār itmeyüp dāʾimā endīşe-i cemāl-i bī-zevāl ile evḳāt-güẕār üzere olurum, dimekdür.

منم آن شیر صید ختن که آهوگیرم

که چو موشان بشکاف ته انبان رفتم[2075]

37. Menem ān şīr-i ṣayd-ı Ḫoten ki āhū-gīrem

Ki çü mūşān be-şikāf-ı teh-i enbān reftem

"Ṣayd-ı Ḫoten" Ḫoten vilāyetinüŋ şikārı dimekdür. "Mūşān" mūş'uŋ cemʿidür ṣıçanlar dimekdür. Murād şol iddiʿā-yı şāʿirī idenlerdür ki selefüŋ eşʿārından nihānī serīḳa idüp ḫod-sitāyişlik iderler. "Şikāf" yarıḳ ve delik maʿnāsınadur. "Teh" alt ve dip maʿnāsınadur. "Enbān" ṭaġarcıḳ dimekdür.

[2074] Ben o ruhanî ve tanrı düşünceli şeklim ki suyun kapısını çaldım ve ekmek peşinde gittim.

[2075] Ben Hoten'de avlanan ve ceylan yakalayan aslanım ki fareler gibi çuvalın deliğine girdim.

Maḥṣūl-ı Beyt: Benüm ol şīr-i ṣayd-ı Ḫoten-gīr ki hemīşe pīşem ṣayd-ı āhūdur. Yaʿnī ben ol şāʿir-i siḥr-āferīnüm ki efrād-ı nāsdan hīç ferdüŋ ḫāṭırına ḫuṭūr itmiş maʿnāyı ṣayd iderüm. Öyle degildür ki mānend-i mūşān teh-i enbān serīḳasına gitdüm. Yaʿnī sāʾirler gibi āḫerüŋ malını aldum, dimekdür.

منم آن میوهٔ ارزندهٔ بوستان کمال

که بدست دهن ذائقه ارزان رفتم[2076]

38. Menem ān mīve-i erzende-i būstān-ı kemāl

Ki be-dest-i dehen-i ẕāʾiḳa erzān reftem

Maḥṣūl-ı Beyt: Benüm ol būstān-ı kemāl mīve-i erzeni ki dehen-i ẕāʾiḳa eline erzen ü āsān gitdüm. Yaʿnī dehen-i ẕāʾiḳa ki ṭaleb-i maʿrifet ve rāġıb-ı maʿārifden āsānlıġla ḳābil-i vuṣlatumdur, dimekdür.

گوهر قیمتی گنج ازل بودم لیک

ره بیعزتی جنس فراوان رفتم[2077]

39. Gevher-i ḳıymetī-i genc-i ezel būdem līk

Reh-i bī-ʿizzetī-i cins-i ferāvān reftem

Maḥṣūl-ı Beyt: Ben genc-i ezelüŋ ḳıymetlü bir gevheri idüm. Yaʿnī **"Elestü birabbiküm"**[2078] deminde belī diyüp defter-i süʿadāya ḳayd olmış bir gevher-i girān-behā idüm. Ammā muḳteżā-yı libās-ı beşeriyet şimdi bir alay ʿizzetsüz ve nā-dān ecnās-ı muḫtelifenüŋ yolına gitdüm. Yaʿnī meḳāḍir bilmez bir alay cühelāya ḳarışdum, dimekdür.

بودم از قدر ترنج زر پرویز ولي

گوی گشتم بره سیلی چوگان رفتم[2079]

40. Būdem ez-ḳadr-i turunc-ı zer pervīz velī

Gūy geştem be-reh-i sīylī çevgān reftem

[2076] Ben o kemal bahçesinin değerli meyvesiyim ki zevkin eli ve ağzına ucuzca gittim.

[2077] Ezel hazinesinin değerli mücevheri idim ama bol ürünün kıymetsizliği yoluna doğru gittim.

[2078] "Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" (A'râf/7:172)

[2079] Perviz Şah'ın altın turuncu kadar değerli idim ama çevgan darbesini alan topa dönüştüm.

“Turunc-ı zer” şol altundan ḳıymetlü pervīz pādişāhınuŋ turuncıdur ki bir miḳdār altunı eczā ile ḫamīr gibi yumuşaḳ idüp diledügi şekle ḳordı. Nice ol altunı turunc u portaḳal şekline ḳoyup

[225a]

anuŋla mülāḥabe iderdi. “Güy” yuvalanan ṭobcaġıza dirler.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ben Şāh Pervīz’üŋ zer ile muraṣṣaʿ ḳıymetlü ve pāyelü turunc-ı zerī idüm. Yaʿnī ālem-i ervāḥda muʿteberinden idüm. Yāḫūd āḫer pādişāhuŋ yanında olduġum eṣnālarda merġūb u muʿteber idüm. Ammā ne çāre ki şimdi ṭobcaġız olup ṣıbyān çevgānı sīlesi yolına gitdüm. Yaʿnī felek beni ṣıbyān laṭmesine[2080] şāyeste gördi, dimekdür.

من چه بودم حلبی شیشه و لعل صهبا

پای کوبان بکجا بر سر سندان رفتم[2081]

41. Men çe būdem Ḥalebī şīşe vü laʿl ṣahbā

Pāy-kūbān be-kocā ber-ser-i sendān reftem

“Ḥalebī şīşe” Ḥaleb’e mensūb şīşe ki ġāyetde nāzikrekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ḳadīmde ben nāzik ü ẓarīf Ḥaleb’e mensūb bir şīşe-i nā-yāb ve ṣaḥbānuŋ laʿl-pāresi idüm. Pes beni ḳırmaḳdan iḫtirāz-ı lāzımeden iken imʿān-ı naẓar ḳıl ki şimdi ol derece nezāketden pāy-kūbān mestler ile ser-i sendāna gitdüm. Yaʿnī ben bu ẓarāfet ü nezāketle bir alay ḳıymet bilmez eşḫāṣuŋ elinden taḫlīṣ itmek bir ṭaraf dursun, felek çilingir örsü üzerine getürüp şikest itmek ḳaṣdındadur, dimekdür.

چون صبا رخصت گشت چمنم بود ولي

چو تماشای خلایق بخیابان رفتم[2082]

42. Çün ṣabā ruḫṣat-ı geşt-i çemen buved velī

Çü temāşā-yı ḫalāyıḳ be-ḫıyābān reftem

[2080] Derkenar: “Laṭme” lüġatde el ayasıyla urmaḳ dimekdür

[2081] Ben ne idim Halep şişesi ve içindeki kırmızı şarap dansederek nasıl örsün üzerine gittim.

[2082] Saba gibi çimler üzerine dolaşmaya iznim vardı ancak sıradan halkın seyri gibi su iki tarafı ağaçlı yola gittim.

“Ḫıyābān” bāġ u būstān kenārlarında gizlice otlar ve aġaçlar aralarında olan ince yola dirler. Nitekim “şīn” ḳāfiyesi ḳaṣīdesinde ẕikr olındı. Pes sāriḳ bāġ u būstāna girince bāġbān ḳorḳusundan meydāna çıḳamayup nihānī ḫıyābānı gözledügini işāretdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Mānend-i ṣabā çemenzār u gülistānuŋ temāşāsında ruḫṣat-ı kāmileye maẓhar iken yaʿnī bād-ı ṣabā gibi gülşeni geşt ü güẕār itmek ruḫṣatumuz var idi. Lākin şimdi bir ḥāle geldüm ki ḫāʿifler gibi ḫıyābān temāşāsına gitdüm. Yaʿnī libās-ı beşeriyet bize bunı eyledi, dimekdür.

رفتم اندر پی مقصود ولی همچو پلنگ

بسر کوه بقصد مه تابان رفتم[2083]

43. Reftem ender-pey-i maḳṣūd velī hemçü peleng

Be-ser-i kūh be-ḳaṣd-ı meh-i tābān reftem

“Hemçü peleng” ḳaplan gibi dimekdür. Ḥükm-i ġarībedendür ki peleng didükleri ḥayvān hevāda ḍarb-ı tāziyāne-i rūzgār ile buluduŋ teküpüsını görince ʿaḳab-gīr olaraḳ daġ ve dere ve tepe görmez. Kendi daḫı pūyān olurmış. İrişemedükçe kendine ʿinād ġalebe idermiş. Şöyle ki eger pīşgāhına uçurum rāst gelse, telef olmaḳdan iḥtirāz itmeyüp kendini atarmış. Pes buyurur ki:

Maḥṣūl-ı Beyt: Pelengāsā ser-i kūha bī-maḳsūd vardum. Ammā şikār-ı ebr içün degil belki māh-ı tabān ṣaydı ḳaṣdına vardum. Yaʿnī ser-i kūha ḳaplan gibi buludı ṣayd itmek ārzūsıyla gitdüm. Belki māh-ı tābānı ṣayd eylemek ḳaṣdıyla gitdüm, dimekdür.

ذوق عریانی تجرید ندانستم حیف

44. Ẕevḳ-i ʿüryānī-i tecrīd ne-dānistem ḥayf

[225b]

کز پی سندس و استبرق رضوان رفتم[2084]

K’ez-pey-i sündüs ü istebraḳ-ı Rıḍvān reftem

“Sündüs ü istebraḳ” Cennete maḫṣūṣ elbiseye dirler.

[2083] Amacımın peşinden gittim ama kaplan gibi dağ başına çıkarak dolunayı avlamak için gittim.

[2084] Soyutlanmanın hafifliğinin tadına varamadım ne yazık ki cennetin sündüs ve istebrak kumaşlarının peşinden gittim.

Maḥṣūl-ı Beyt: Hezār ḥayf ki terk-i tecrīd ʿüryānlıġınuŋ ẕevḳ ü ṣafāsını bilmedüm. Zīrā Rıḍvān'a mensūb sündüs ü istebraḳ elbisenüŋ ārzūsı peyine gitdüm. Yaʿnī dünyāda terk-i tecrīd ʿüryanlıġı ki esbāb-ı sülūk-ı rāh-ı Ḫudā'dur, ḳıymetin bilemeyüp ẓāhid-i ḫuşk gibi yalŋız sündüs ü istebraḳ peyine düşüp gitdüm, dimekdür.

آخر این با که توان گفت که در مکتب قدس

دانش آموز خرد بودم و نادان رفتم[2085]

45. Āḫer-i īn bā-ki tevān goft ki der-mekteb-i ḳuds

Dāniş-āmūz-ı ḫıred būdem ü nā-dān reftem

"Dāniş-āmūz" ʿilm taʿlīm idici dimekdür. Bu beyt benī ādem ʿālem-i ervāḥda leṭāfeti ḥasebiyle cemīʿ-i eşyāya ʿilmi lāḥiḳ olup ʿālem vücūda geldükde kendine ġaflet tārı olduġı beyāndur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Āḫirü'l-emr bu aḥvāli kime dimek imkāndadur ki mekteb-i Ḳuds'de yaʿnī ʿālem-i ervāḥda dāniş-āmūz-ı ḫıred olup encāmı ol mekteb-i ḳudsden nā-dān ırladum. Yaʿnī bu aḥvāli kime dimek imkāndadur ki mekteb-i Ḳuds'de yaʿnī ʿālem-i ervāḥda dāniş-āmūz-ı ḫıred olup encāmı ol mekteb-i Ḳuds'den nā-dān ırladum. Yaʿnī bu aḥvāli kime ifhām itmek mümkündür. Zīrā ḫāriḳa-i esrār-ı ġarībedendür ki her kime disem kiẕbe ḥaml ider, dimekdür.

شعر ورزیدم و از معرفت آن سو ماندم

جان معنی شدم و صورت بیجان رفتم[2086]

46. Şiʿr verzīdem ü ez-maʿrifet ān-sū māndem

Cān-ı maʿnā şodem ü ṣūret-i bī-cān reftem

Maḥṣūl-ı Beyt: Şiʿre maḫṣūṣ fünūnı uzanup taḥṣīl eyledüm daḫı maʿrifetden öte ḳaldum. Yaʿnī fünūn-ı şiʿri kemā-yenbeġī taḥṣīl eyledüm ammā sāʾir maʿārifden nesne taḥṣīl idemedüm. Şöyle ki cān-ı maʿnā oldum daḫı cānsuz ṣūret gitdüm. Yaʿnī şiʿr ki cān-ı maʿnādur, taḥṣīl ḳıldum. Pes maʿārif-i sāʾire ki ṣūretdür ansuz gitdüm. Yāḫūd cān-ı maʿnā ki esrār-ı Ḫudā'dur, taḥṣīl eyledüm. Lākin cānsuz bir ṣūret ḳaldum. Yaʿnī keşret-i saʿy u kūşişden bī-cān ḳaldum, dimek ola.

[2085] Sonunda bu konu kime söylenebilir ki kutsal mektepte aklın öğrencisi idim ama cahil olarak gittim.

[2086] Şiir yazdım ancak bilgiden ötede kaldım. Mananın canı oldum ama cansız bir şekil olarak gittim.

ز آن شکستم که بدنبال دل خویش مدام

در نشیب شکن زلف پریشان رفتم[2087]

47. Zi-ān şikestem ki be-dünbāl-i dil-i ḫᵛīş müdām

Der-nişīb-i şiken-i zülf-i perīşān reftem

"Nişīb-i şiken" ḳırıḳlı iniş ve iniş yoḳuş maʿnāsına daḫı gelür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Şol sebebden şikest ve ḫarāb oldum ki dāʾimā kendi ḫᵛāhişümle zülf-i perīşān iniş ve yoḳuşı ardında gitdüm. Yaʿnī mübtelā olduġum zülf-i perīşānuŋ dünbāl-i hevāsıdur ki ḳurūb-ı ḫarāb u yebāb ḳıldı. "Dünbāl" bunda ārzū vü ḫᵛāhiş dimekdür. Pes bizi bu ārzū-yı zülfdür ki şikest eylemişdür.

شب یلدای حیاتم بسحر گوید حیف

که در افسانهٔ بیهوده بپایان رفتم[2088]

48. Şeb-i yeldā-yı ḥayātem be-seḥer güyed ḥayf

Ki der-i efsāne-i bī-hūde be-pāyān reftem

"Efsāne" hikāyet dimekdür. "Pāyān" nihāyet maʿnāsınadur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Bu beytde ekṣer evḳātını

[226a]

eşʿar u ebyāt ile imrār iden eşḫāṣuŋ aḥvālleri nāfile olduġını baḥṣle buyurur ki: Şeb-i yeldā-yı ḥayātum seḥere dir ki: Ḥayf ve yazıḳ. Zīrā nihāyet-i ʿömrüm bī-hūde efsānelere gitdi. Yaʿnī ḥayātum şeb-i yeldāsı teşekkī ṭarīḳiyledür ki ḥayf u dirīġ. Zīrā bī-ḥāṣıl u bī-meʾāl bī-hūde efsāne vü meṣel ile nihāyet-i ʿömrüme gidüp bir nesne ḥāṣıl idemedüm, dimekdür.

ماتمی اهل دل آن بود که با عشرتیان

با دف و چنگ بگلگشت گلستان رفتم[2089]

49. Mātemī ehl-i dil ān buved ki bā-ʿişretiyān

Bā-def ü çeng be-gülgeşt-i gülistān reftem

[2087] Kendi gönlüme uyarak dağınık zülfün kıvrımının inişine doğru gittim ve o yüzden yenilgiye uğradım.

[2088] Yaşamımın en uzun gecesi seher vakti, yazık ki beyhude bir efsane ile sona gittim der.

[2089] Gönül ehlinin yası öyle idi ki işretçilerle tef ve çeng eşliğinde bostanda gezmeye gittim.

“Gül-geşt” Şīrāz’da vāḳıʿ muṣallānuŋ mesīrelü bir maḥaldür ve merḥūm Ḫˇāce Ḥāfıẓ anda medfūndur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ehl-i dil ẕevātuŋ mātemi ol idi ki ʿişrete mübtelā ḫovārdālarla ben def ve çengi iḫtiyār iderek gül-geşt-i gülistāna vardum. Yaʿnī ehl-i dil benüm bu güne ḥarekāt-ı ġayr-ı muʿtebereyi görince māteme vardılardı ki ḥayfā ve dirīġā bu derdmend ʿömr-i girān-behāyı bir alay ʿişretīler ile rūzgāra virmiş, diyerek mātem iderlerdi, dimekdür.

عید مستان توان بود باشیونیان

تهنیت گو بسر خاک شهیدان رفتم[2090]

50. ʿIyd-ı mestān tevān buved bā-şīveniyān

Tehniyet-gū be-ser-i ḫāk-i şehīdān reftem

“Şīven” efġān u mātem ve mātemde olan vāveylāya daḫı dirler. “Şīveniyān” mātem-zedelere dirler. “Tehniyet”[2091] taʿziyet[2092] maʿnāsınadur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Bāde-ḫˇār rindlerüŋ ʿıyd-i sürūrları olmaḳ imkāndadur. Şol vaḳt ki ben mātem-zedeler ile ser-i ḫāk-i şühedāya tehniye vü taʿziye dimege varam. Yaʿnī şühedā ki murād şühedā-yı Kerbelā’dur, ben anlaruŋ türbe-i saʿādetlerine ehl-i mātem ile varup tehniye vü taʿziye diyerek feryād u fiġāna başlarum. Ol vaḳt bāde-ḫˇār rindler feryādum teʾşīrinden cūşa gelüp ṭarab iderek ʿıyd u nev-rūz iderler, dimekdür.

راه مجنونی و فرهادیم آمد در پیش

رفتم این راه ولیکن نه چو ایشان رفتم[2093]

51. Rāh-ı Mecnūnī vü Ferhādīm āmed der-pīş

Reftem īn rāh velīkin ne çü īşān reftem

Maḥṣūl-ı Beyt: ʿĀşıḳān-ı selefden Mecnūn-ı ṣaḥrā-gīr ve Ferhād-ı kūh-efken sālik olduḳları cünūn iḳlīmi benüm daḫı pīşgāhuma geldi. Yaʿnī anlar giriftār olduḳları ʿalāmet-i cünūnı

[2090] Sarhoşların bayramında matemzederlerle beraber taziye için şehitlerin toprağının başına gittim.

[2091] Derkenar: “Tehniyet” ḳutlamaḳ ve mübārek olsun, dimek maʿnāsınadur.

[2092] Derkenar: “Taʿziyet” lüġatde ṣabr itdürmede ve ṣāḥib-i meyyite tesellī olacaḳ sözler dimek maʿnāsınadur.

[2093] Mecnun’luk ve Ferhat’lık yolu önüme çıktı ve ben o yola gittim ancak onların gittiği gibi değil.

ben daḫı geşt ü güẕār eyledüm. Lîkin anlar gibi tedbîrsüz sülûk itmedüm. Yaʿnî anlaruŋ ʿadem-i tedbîrlerinden kimi ṣaḥrâya ve kimi ṭaġlara düşdükleri gibi ben olmadum, dimekdür.

ناخن تیشه نراندم برگ و ریشهٔ دهر

کوه غم در ته پاسوده بجولان رفتم[2094]

52. Nāḫun-ı tîşe ne-rāndem be-reg ü rîşe-i dehr

Kūh-ı ġam der-teh-i pāsūde be-cevelān reftem

"Ne-rāndem" sürmedüm dimekdür. "Tîşe" dürgerler keserine dirler. "Rîşe" kök maʿnâsınadur. "Dehr"den murâd daġdur. "Teh" her şeyʾüŋ ḳaʿr u dibine dirler. "Sūde" bir şeyʾi āḫara sürerek aşınmaġa dirler.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ben Ferhâd-miṣâl iḳlîm-i cünūnı geşt eyledüm ve tîşe-i nāḫūnı dehrüŋ kökine ve regine ṣarf itmedüm. Yaʿnî Ferhâd gibi ṭırnaġum

[226b]

tîşesiyle ṭaġları deşmege saʿy eylemedüm. Belki kūh-ı ġamı ayaḳ altında başaraḳ ve aşındıraraḳ cevelân iderek gitdüm. Yaʿnî kūh-ı ġamı ayaġumla başup ve aşındurup cevelân u raḳṣ-konân geçdüm ve gitdüm, dimekdür.

آشیان زغن و زاغ نچیدم بر سر

سر قدم ساخته بر خار مغیلان رفتم[2095]

53. Āşiyān-ı zaġan u zāġ ne-çîdem ber-ser

Ser ḳadem sāḫte ber-ḫār-ı mūġaylān reftem

"Zaġan" çaylaḳ dimekdür. "Zāġ" karġaya dirler. "Ne-çîdem" cemʿ itmedüm ve dirmedüm, dimekdür. Ben ol ʿāşıḳ-ı rind-reftārum ki ne Ferhâdveş nāḫun-ı tîşemi reg-i dehre sürdüm ve ne Mecnūn-miṣâl ṣaḥrâ-gîr dîvâne olup başum üzere zāġ u zaġan āşiyânelerin düzdüm. Belki ayaġumı ve başumı ayaḳ idüp ḫār-ı muġaylān üzerine cevelân u ḫurūşan gitdüm. Yaʿnî Mecnūn ki maḥabbet-i Leylâ ile ṣaḥrâlara düşüp bir zamân şol mertebe ser-geşte vü bî-ḫod olmış ki vuḥūş u ṭuyūr gelüp başı üzerinde āşiyâneler düzüp beçe-perver olmışlar. Pes ben

[2094] Tırnağımın ucunu dünyanın damarı ve köküne sarf etmedim. Gam dağını ayağım altında ezip dans ederek gittim.

[2095] Çaylak ve karganın yuvasını başıma toplamadım. Başımı ayak yaparak deve dikenine gittim.

ol ʿāşıḳ-ı rind-meşrebüm ki anlara ʿadem-i iʿtibārumdan bu ṣaḥrā-yı maḥabbeti geşt ü güẕār itmege başumı ayaḳ idüp ḫar-ı muġaylān-ı rāh-ı ʿaşḳı güẕer eyledüm. Ve'l-ḥāṣıl ṭayy-ı merāḥil-i ʿaşḳī gibi tedbīrsüz itmedüm, dimekdür.

این همه رفتم و رفتم که شمردم عرفي

بتقاضای ردیف از پی بهتان رفتم[2096]

54. Īn heme reftem ü reftem ki şumurdem ʿUrfī

Be-teḳāżā-yı redīf ez-pey-i bühtān reftem

"Redīf"[2097] müterādif dimekdür. Yaʿnī bir kelime defaʿātle mükerrer olmaġa dirler. Bu beytde kendi nefsine ḫiṭāb idüp buyurur ki ey ʿUrfī! Bu cümle reftem ve reftemi ki taʿdād eyledüm yaʿnī ibtidāʾ-ı ḳaṣīdeden intihāsına dek bu reftemleri ki taʿdād ḳıldum, ḳāfiyenüŋ muḳteżā-yı terādüfindendür. Yoḫsa bu rütbelerde teşekkī vü ḫod-sitāyī cümlesi bühtāndan ʿibāretdür. Be-taḫṣīṣ bu iki ʿāşıḳ-ı nām-dārlaruŋ ism-i şerīflerin yād idüp ve kendimi anlar üzerine tercīḥden murād ḳāfiye gelişidür. Yoḫsa ben anlaruŋ bendeligine bile şāyeste degilüm. Pes bu güne bühtān ārzūsına sülūk itdügüm muḳteżā-yı ḳāfiyedendür, dimekdür.

ساکن خاک در صاحب خویشم مشنو

گر بگویم که بچشم سر خاقان رفتم[2098]

55. Sākin-i ḫāk-i der-i ṣāhib-i ḫˇīşem me-şinev

Ger be-gūyem ki be-çeşm-i ser-i ḫāḳān reftem

"Ṣāḥib-i ḫˇīş"den murād Ḥażret-i Şāh-ı Düldül-süvār ʿaleyhi's-selāmdur. Şöyle ki merḥūmuŋ ol dergāh-ı ʿālem-penāhuŋ firībinde medfūn olduġınuŋ dāstānı mā-teḳaddümlerde mürūr itmişdür. Baʿżılar dimişler ki "ṣāḥib-i ḫˇiş"den murād Mīr Ebū'l-Fetḥ'dür. Lākin aşaġıda gelicek ebyātuŋ mażmūnına naẕar olınsa murādı Ḥażret-i ʿAlī-i ʿālī-ḳadr[dür]. Zīrā gidüp ve gitmek ḥayātda olup gitmeyüp sākin olmaḳ memātda olur. Her ne ise.

[2096] Urfi bu kadar gittim ve gittim saydım. Redifin isteği üzerine iftira peşinde gittim.

[2097] Derkenar: "Redīf" lüġatde ardısıra dimekdür

[2098] Kendi sahibimin kapısının toprağında sakinim eğer desem ki şahın başı gözü üzerine çıktım dinleme.

Maḥṣūl-ı Beyt: Yine kendi nefsine ḫiṭāb buyurur ki: Ey ʿUrfī! Ben kendi efendimüŋ ḫāk-i deri sākinlerindenüm. Pes eger dirsem ki şāhlaruŋ başı gözi üzerine çıḳdum, iʿtimād itme. Yaʿnī bālāda mesṭūr

[227a]

"reftem"ler ile deʾb-i şuʿarā üzere ser-i ḫāḳān üzerlerine çıḳup mesken eyledüm yāḫūd āḫer maḥalle varup şu güne ḥarekātlar eyledüm diyü iddiʿā idersem daḫı iʿtimād itme. Zīrā mesken ü meʾvām kendi efendim olan Ḥażret-i Şāh-ı Merdān'uŋ āsitān-ı bülend-ʿünvanıdur. Pes benüm böyle cāy-ı penāhum var iken diyār-ı āḫere reftem diyü iddiʿā eylersem iʿtimād itmeyüp muḳteżā-yı ḳāfiye redīfine ḥaml eyle, dimekdür.

نوبهار چمنارای گلستان عطا

تا بدرد غم عشق از بر جان رفتم[2099]

56. Nev-bahār-ı çemen-ārā-yı gülistān-ı ʿaṭā

Tā be-derd-i ġam-ı ʿaşḳ ez-ber-i cān reftem

"Nev-bahār"dan murād Ḥażret-i Ṣāḥibü'l-ʿaṭā ʿAliyyü'l-Murtażā'dur ki ʿaṭā vü iḥsān gülistānuŋ çemenin tezyīn idicidür. "Cānān"dan murād cānān-ı ezeldür ki mümkināt anuŋ dil-firīftesidür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ġam-ı ʿaşḳ-ı cānān derdiyle nev-bahār-ı çemen-ārā-yı gülistān-ı ʿaṭā olan efendime gitdüm. Yaʿnī ʿālem-i ecsāmda dūçār olduġum maḥabbet-i cānān derdine dermān ṭalebiyle ol zülāl-baḫş-ı teşnegān-ı ṣaḥrā-yı maḥabbete vardum. Yoḫsa hīç ferdüŋ imtinān u deryūzesine varmadum. Pes bu rütbelerde reftem reftemi muḳtezā-yı ḳāfiyeden bil. Yoḫsa ben hīç bir maḥalle gitmedüm. ʿĀḳıbetü'l-emr ġam-ı ʿaşḳ derdine çāre içün ol nev-bahār-ı çemen-ārā-yı gülistān-ı ʿaṭāya varup taḥṣīl-i merām eyledüm, dimekdür.

تیغ وی گفت که در معرکهٔ جنگش تاخت

که نه از تارک او تا سم یکران رفتم[2100]

57. Tīġ-i vey goft ki der-maʿreke-i cengeş tāḫt

Ki ne ez-tārek-i ū tā süm-i yekrān reftem

[2099] İhsan gülistanının çimenliğini süsleyen ilkbaharının yanına aşk acısına derman için canımın yanından gittim.

[2100] Onun kılıcı, savaş meydanında kim onunla savaçacak, dedi. Ben atının tepesinden tırnağına gittim.

“Vey” żamīridür “memdūḥ”uŋ. “Tāḫt” ṣıçramaḳ ve çevirmek dimekdür. “Tārek” tepe maʿnāsına. “Süm” tırnaġa dirler. “Yekrān”[2101] uyluḳ altında olan at, murād bindügi at dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Efendimüŋ tīġ-i mū-şikāfı didügi ol ẕāt-ı memdūḥu’ṣ-ṣıfātuŋ eṣnā-yı maʿrekesinde kimdür ki beni girü reddidebile. Yaʿnī ol ẕātuŋ maʿrekesi eṣnāsında kimdür ki baŋa muḳābil ṭura? Şöyle ki ben tepesinden rākib olduġı esbüŋ tā tırnaġına dek gitmeyem. Yaʿnī kimdür ol ki baŋa muḳābil ṭurup daḫı ben anı ḍarb-ı vāḥid ile rākib olduġı atıyla maʿān tepesinden tırnaġına dek iki şaḳ itmeyüm? dimekdür.

رمح وی گوید اگر جنگ وگر صلح که من

بگشاد گره جبههٔ خاقان رفتم[2102]

58. Rümḥ-i vey güyed eger ceng ü ger ṣulḥ ki men

Be-güşād-ı girih-i cebhe-i ḫāḳān reftem

“Rümḥ” rā’nuŋ żammesi ve mīm’üŋ sükūnı ḫā ile mızrāḳ ve süngü dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Meddāḥı ve bende-i ḫalḳa-begūşı olduġum ẕātuŋ rümḥi didi ki: Gerek maʿreke ve gerek ṣulḥ olsun ben pādişāhlar çīn-i cebīnlerüŋ güşādına gitdüm. Yaʿnī şol ḫānlar ki ʿadāvet veyā ġayr-ı ʿadāvet ile efendime ġarażen cebīnlerin girih-gīr iderler. Anlaruŋ nāṣiyelerinde vāḳıʿ düğmelerin açarum. Her ne ḳadar ṣūret-i ẓāhirde ıẓhār-ı ṣulḥ iderler ise de dimekdür.

آهنین پنجهٔ تیغش باجل گفت که من

موج بر موج شکستم چو بعمان رفتم[2103]

59. Āhenīn pence-i tīġeş be-ecel goft ki men

Mevc ber-mevc şikestem çü be-ʿummān reftem

“Tīġ”de vāḳıʿ ḥarf żamīridür memdūḥuŋ. “Fevc” bölük maʿnāsınadur. “Tiġ”de vāḳıʿ ḥarf żamīridür memdūḥuŋ. “Fevc” bölük maʿnāsınadur.

[2101] Derkenar: “Yekrān” lüġatde ḳula at maʿnāsınadur.

[2102] Onun mızrağı, savaş veya barış olsa da ben o padişahın alnının düğümünü açmaya gittim, dedi.

[2103] Onun kılıcının demir pençesi ecele, ben ummana (savaşa) gittiğimde onları dalga dalga (saf saf) kırdım, dedi.

Maḥṣūl-ı Beyt: Bendesi ve ḫāk-i deri olduġum efendimüŋ tīġin pençe-i āhenīsini ecele ḫiṭāb idüp didi ki: Ey ecel saŋa vaḳt ḳalmaz ki icrā-yı ṣanʿat idesüŋ. Zīrā ben her ol vaḳt ki meydān-ı maʿrekeye cevelān eyledüm, aʿdāyı bölük bölük ḳırup perīşān iderüm, dimekdür. [227b]

باد طوفان سخایش بصبا گفت که من

فوج در فوج شکستم چو بمیدان رفتم[2104]

60. Bād-ı ṭūfān-ı seḫāyeş be-ṣabā goft ki men

Fevc der-fevc şikestem çü be-meydān reftem

Maḥṣūl-ı Beyt: Ol ẕāt-ı ʿadīmü'l-miṣālüŋ seḫāsına maḫṣūṣ olan ṭūfān yeli bād-ı ṣabāya ḫiṭāb idüp didi ki: Ey ṣabā yeli! Sen ol ṣāḥib-i cūduŋ seḫāsı ṭūfānınuŋ şedīdü'ṣ-ṣavle rūzgārıyum ki fi'l-meṣel deryā-yı ʿUmmān'a uġrasam emvācını emvācı içinden ḳabarup ʿālemi pür-güher iderüm, dimekdür. Yāḫūd ḳoparmaġa gitdüm.

هر گه اندیشهٔ خلق ویم از جای ربود

چون صبا بر ورق سنبل و ریحان رفتم[2105]

61. Her geh endīşe-i ḫulḳ veyem ez-cāy rübūd

Çün ṣabā ber-varaḳ-ı sünbül ü reyḥān reftem

"Sünbül ü reyḥān"dan murād işbu ḳaṣīde-i feraḥ-baḫṣādur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Her bār ol ẕāt-ı memdūḥu'ṣ-ṣıfātuŋ ḫulḳ-ı ʿanber-būsıdur ki beni yerümden ḳoparup mānend-i ṣabā varaḳ-ı sünbül ü reyḥān üzerine gitdüm. Yaʿnī ṣabā gibi sünbül ü reyḥān üzerine gitmem ol mübārek ḫulḳ-ı ʿanber-siriştüŋ būsına ve şemmine idi. Yaʿnī bu ḳadar güftügūdan murād ancaḳ anı medḥ itmek idi, dimekdür.

این جواهر ز نثار کرمش برچیدم

تا نگویند بدریوزهٔ عمان رفتم[2106]

62. Īn cevāhir zi-niṣār-ı keremeş ber-çīdem

[2104] Beyitin ikinci dizesi derkenar olarak yazılmıştır. Onun ihsan fırtınasının rüzgârı sabaya meydana gittiğimde bölük bölük her ne varsa kırdım, dedi.

[2105] Onun huyunun fikri beni benden çaldığı her zaman sabah rüzgârı gibi sünbül ve reyhan yaprakları üzerine gittim.

[2106] Ummana dilenciliğe gitmiş demesinler diye bu mücevheri kerem bahçeşinden kopardım.

Tā ne-güyend be-deryūze-i ʿummān reftem

Maḥṣūl-ı Beyt: Bu cevāhir-i şāhāneyi ol ẕātı memdūḥu'ṣ-ṣıfātuŋ keremi niṣārından düşürdüm. Yaʿnī bu naẓm-ı leʾālī-niṣārı ki benden ẓuhūra gelmişdür, ol şāhuŋ keremīdür ki ben bu ḥāli kesb eyledüm. Pes kimse dimesün ki ʿummān ṭalebine vardum. Yaʿnī ʿummānuŋ deryūzeligine varmadum. Zīrā cevāhiri memdūḥuŋ keremi ve himmetiyle kesb eyledüm, dimekdür.

دارم این قافله را سرمه ز خاک در تو
نبری ظن که بتاراج سپاهان رفتم[2107]
63. Dārem īn ḳāfile-rā sürme zi-ḫāk-i der-i to
Ne-berī ẓann ki be-tārāc-ı sipāhān reftem

"Tārāc" yaġmāya dirler.

Maḥṣūl-ı Beyt: Eşʿār-ı güher-niṣārum kārvānı ve ḳāfilesinüŋ dīdelerini tezyīn içün ol ẕātuŋ ḫāk-ı derini sürme diyü virdüm. Yaʿnī eşʿārum ḳāfilesini tezyīn eyledüm ve dīdelerine sürme çekdüm. Lākin memdūḥuŋ ḫāk-ı derinden çekdüm. Pes ẓannitme ki Ṣıfāhān'uŋ yaġmāsına gitdüm. Yaʿnī ṣıfat ki sürmenüŋ aʿlāsı yeridür, varup tārāc idüp eşʿārum ḳāfilesini zīnet-sāz itmedüm. Yaʿnī bu kemālātı ẓannitme ki Ṣıfāhān'da taḥṣīl eyledüm, belki memdūḥuŋ sāye-i keremlerinde taḥṣīl eyledüm, dimekdür.

زان نفس کامدم از بهر نثار در بزمت
در قبول خردت غیرت سحبان رفتم[2108]
64. Z'ān-nefes k'āmedem ez-behr-i niṣār der-bezmet
Der-ḳabūl-ı ḫıredet ġayret-i Seḥbān reftem

"Ġayret" bunda ḥased maʿnāsınadur. "Seḥbān" şuʿarā-yı selefden birinüŋ ismidür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey şāh-ı ekrem! Ol dem ki meclis-i melāʾik-enīslerüŋe īṣār itmek içün geldüm yaʿnī bu leʾālī-i feraḥ-baḫşı ol dem ki ḫāk-ı āsitān-ı bülend-eyvānuŋa niṣār içün geldüm, senüŋ reʾy-i münīrüŋ

[2107] İsfahan'ı yağmalamaya gittiğimi düşünme. Bu kervanın sürmesini senin kapının toprağından aldım.

[2108] Senin meclisinde bunları saçmak için geldiğim zaman, senin bunu kabul etmen Sahban'ı bile kıskandırdı.

[228a]

ḳabūlı ve pesend itmesi bende-i kerem-dīdelerüŋi Seḥbān'uŋ maḥsūdı itmişdür. Yaʿnī eşʿārum dürr-i girān-māyelerini bezm-i şerīflerüŋde niṯār eyledügüm vaḳt, reʾy-i münīrüŋ ol ḳadar pesend itmişdür ki aḳrānum olan şuʿarānuŋ maḥsūdı oldum, dimekdür.

بسکه عیسی نفسان بوسه براهم دادند

هرقدم برسر صد چشمهٔ حیوان رفتم[2109]

65. Bes ki ʿĪsā-nefesān būse be-rāhem dādend

Her ḳadem ber-ser-i ṣad çeşme-i ḥayvān reftem

"ʿĪsā-nefesān"dan murād ehlullāhdan ʿibāretdür. Nitekim mā-teḳaddümlerde ẕikri sebḳaṭ itmişdür. "Būse"den murād himmet-i ḳalbiyyedür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Kendi ḥālinden nice baḥṯle buyurur ki: Hezār ʿĪsā-nefeslü ẕevāt-ı kirām sālik olduġum rāh-ı maʿnāda ḫayr himmetlerin bār eylediler. Şöyle ki her ayaḳ basamaduġumda çeşme-i ḥayāta vardum. Yaʿnī ol ḳadar himmet-i merdāna maẓhar oldum ki her tevellā eyledügüm cānibde āb-ı ḥayvāna rāst gelürdüm. Yaʿnī murād eyledügüm maʿnāyı fi'l-ḥāl nāʾil olurdum, dimekdür.

بال اندیشه ز پرواز شکستم صد بار

نبری ظن که بعرش سخن آسان رفتم[2110]

66. Bāl-i endīşe zi-pervāz şikestem ṣad bār

Ne-berī ẓann ki be-ʿarş-ı süḫan āsān reftem

Maḥṣūl-ı Beyt: Eşʿār-ı güher-bārların ḥarīḳa-i esrār-ı ġarībeden olduġın bildürmek içün buyurur ki: Naẓm ḫayāl u endīşeden ʿibāret olduġı taʿrīfden müstaġnīdür. Şöyle ki ḥīn-i pervāzda endīşemüŋ ṣad-bār per ü bālini şikest eyledüm. Pes ẓannitme ki süḫan ʿarşına āsānca ʿurūc eyledüm. Yaʿnī endīşeme pervāz-ı bālāterīn itmek içün ol ḳadar taẕyīḳ ü zūr itdüm ki vāṣıl-ı ser-menzil-i ʿarş-ı süḫan olınca ṣad-bār per ü bāli şikest oldı. Pes miʿrāc-ı ʿarş-ı kemālāt u fünūn āsān mı ẓannidersüŋ? dimekdür.

[2109] İsa nefeslilerin yoluma çok fazla buse verdiklerinden dolayı her adımda yüz ab-ı hayat pınarının başına gittim.

[2110] Yüzlerce kez fikir kanadını uçmarken kırdım. Sen sözün arşına kolay ulaştığımı düşünme.

السلام ای ملک النظم برون داد ز خاک

چون بآرامگه ناظم شروان رفتم[2111]

67. E’s-selām ey melikü’n-naẓm birūn dād zi-ḫāk

Çün be-ārāmgeh-i Nāzım-ı Şirvān reftem

“Nāẓım-ı Şirvān” Şirvān, ʿAcem’den bir büyük beldenüŋ ismidür. Nāẓım ol beldede medfūn bir şāʿir-i ṣāḥib-kemālüŋ maḫlaṣıdur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ben ol şāʿir-i muʿciz-beyān ve sāḥir-i āteş-efşānum ki Nāẓım-ı Şirvānī ārāmgeh ziyāretine varduġum eṣnāda merḥūm beni taḥsīn itmekde kemāl-i iştiyāḳı olmaḳ ḥasebiyle fi’l-ḥāl merḳadinden ṭışra nidā çıḳardı didi ki: E’s-selām ey meliku’n-naẓm! Yaʿnī Nāẓım-ı Şirvānī ki şuʿarā-yı muʿciz-güyāndandur, beni kendi üzerine tercīḥ ṭarīḳiyle didi ki: Ey naẓm mülki pādişāhı selāmet-i Ḫudā senüŋ üzerüŋe olsun, dimekdür.

داورا دوش بدوش قدر اندر ره عمر

با ثنای تو و نفرین حسودان رفتم[2112]

68. Dāverā dūş-bedūş-ı ḳadr ender-reh-i ʿömr

Bā-ṣenā-yı to vü nefrīn-i ḥasūdān reftem

“Dūş-be-dūş-ı ḳader” ḳader-i ilāḥī ile omuzı berāber ü müsāvī dimekdür. “Nefrīn” ẕem ü taḥḳīr maʿnāsınadur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey şāh-ı

[228b]

memdūḥu’ṣ-ṣıfāt! Reh-i ʿömrde ḳader-i Ḫudā ile hem-ʿinān u müsāvī geldüm, seni taḥsīn ü sitāyiş ve ḥasūdlaruŋı taḥḳīr ü nefrīn iderek. Yaʿnī ʿademden vücūda gelmemde reh-i ʿömrde ḳader ile dūş-be-dūş oldum. Şöyle ki ẕāt-ı şerīfüŋ ṣenā vü sitāyiş idüp ḥasūduŋı ẕem ü taḥḳīr idem. Yaʿnī benüm bu ṭarzla gelmem yalŋızca degildür. Belki ḳader bile benümle berāber idi. Ve reh-i ʿömri anuŋla nihāyete getürdüm, dimekdür.

ره نفرین حسودان تو رفتم لیکن

[2111] Nazım-ı Şirvan’ın türbesine gittiğimde topraktan bana ey şiirin sultanı diye selam geldi.

[2112] Ey hükümdar, ömür yolumda kaderle omuz omuza senin övgün ve kıskançların bedduası ile gittim.

آن نیرزد که بگویم بچه عنوان رفتم[2113]

69. Reh-i nefrīn-i ḥasūdān-ı to reftem līken

Ān ne-y-erzed ki be-güyem be-çe ʿünvān reftem

“Ne-y-erzed” deyinmez ve layıḳ degildür, dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey pādişāh-ı kişver-i velāyet v’ey şeh-süvār-ı meydān-ı şecāʿat! Reh-i ʿömrüm nihāyeti senüŋ ḥasūdlaruŋ taḥḳīr ü laʿnet ü nefrīnine dek gitdi. Yaʿnī ʿömrüm olduḳça bed-ḫˇāhlaruŋ ẕem ü taḥḳīrleriyle gitdüm. Līkin ol taḥḳīrüŋ nihāyet-i ʿünvānı ne ṭarzla olduġını beyān itmek, şāyān-ı ehl-i ʿirfān degildür. Yaʿnī ḥasūdlaruŋ kemāl-i taḥḳīrüm ne ġāyetde olduġını beyān ḳılmaḳ nāmūs u ʿārdur. Pes iḫfā olındı, dimekdür.

راه بیحد ثنای تو سپردم این راه

نیست راهی که توان گفت به پایان رفتم[2114]

70. Rāh-ı bī-ḥadd-i ṣenā-yı to sepordem īn rāh

Nīst rāhī ki tevān goft be-pāyān reftem

“Sepordem” ḫatm eyledüm dimekden kināyedür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ḳaṣīde-i zīver-efzānuŋ iḫtitāmını īrād idüp buyurur ki: Ey ber-güzīde-i evliyā! İntihāsı imkānda olmayan sitāyiş ü ṣenālaruŋuŋ rāh-ı bī-ḥaddini iḫtişār ṭarīḳiyle ḫatm-i kelām eyledüm. Zīrā medḥüŋ nihāyet-i rahı bir ṭarīḳ degildür ki nihāyetine dek beyān ḳıldum, dimege mümkin ola. Yaʿnī evṣāf-ı cemīlüŋ vaṣṣāfı dimege ḳādir olamaz ki nihāyetine dek ṣenā eyledüm. Pes ʿaczüm kemālde olmaḳ ḥasebiyle rāh-ı bī-ḥad ve ṣenā vü sitāyişüŋ iḫtitāma ḳarār virildi, dimekdür.

36

Bu Ḳaṣīde-i Gevher-rīz Ol Şāh-ı Ḳurretü’l-ʿayn Sipāh-ı Muṣṭafā Aʿnī ʿAliyyü’l-Murtażā Ḥażretlerinüŋ Medḥ ü sitāyişindedür

[mefʿūlü/fāʿilātü/mefāʿīlü/fāʿilün]

چون گرد باد اه ز خاکم کشد علم

[2113] Senin kıskançlarınnın bedduası yolunu gittim ancak hangi ünvan ile gittiğimi söylememe değmez.

[2114] Senin sonsuz övgü yoluna gittim ancak bu yol sonuna ulaştım denilebilecek bir yol değildir.

بر فرق روزگار فشاند غبار غم[2115]

1. Çün gird-bād-ı āh zi-ḫākem keşed ʿalem
Ber-farḳ-ı rūzgār feşāned ġubār-ı ġam

“Gird-bād” kasırġa yeli maʿnāsınadur. “Farḳ” tepe ve baş dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Vaḳtā ki āhumuŋ gird-bādı merḳadüm ḫākinden ʿalem-efrāz ola, fi’l-ḥāl ser-i rūzgār ve farḳ-ı zamāne üzerine ġam-ı ġubārı ṣaçar. Yaʿnī bu ʿālem-i fānīde dūçār olduġum āṣār-ı ġam şol vādīlerde idi ki vefātumdan ṣoŋra eṣer-i ġam merḳadümde benümle bile gitdi. Şöyle ki eger āhumuŋ diyü bādı merḳadümden ʿalemāsā başını cānib-i āsumāna çekerse, ʿālemi ġarḳa-i ġubār-ı ġam u elem ider. Bir mertebede ki rūzgār-ı ġubār-ı ġam perīşānlıġından ne olduġın maʿlūm olmaya, dimekdür.

چون دل بجای خویش بود کز نهیب درد
زین آشیانه طائر آرام کرده رم[2116]

2. Çün dil be-cā-yı ḫ̆īş buved k’ez-nehīb-i derd
Z’īn āşiyāne ṭā’ir-i ārām kerde rem

“Nehīb” ḳorḳu ve mehābet dimekdür. “Rem”

[229a]

ürkmek maʿnāsınadur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Dil-i vaḥşet-ḫordemüz maḳarr-ı meskenüŋde nice fāriġü’l-bāl u ārām u āsūde-ḥāl olsun ki derece-i ġāyeti geçmiş derdüŋ mehābetinden bu āşiyāne-i dilden ṭā’ir-i ārām rem-kerde olmışdur. Yaʿnī bu ʿālem-i fānīde göŋül nice ārām eylesün? Zīrā bu ḳadr-i mehābet-i derdden āşiyāne-i dilden ṭā’ir-i ārāmuŋ kendisi vaḥşet-güzīn olmışdur, dimekdür.

در عهد من زدهر مجو خوش دلی که هست
در شیشهٔ زمانه وجودم جهان غم[2117]

3. Der-ʿahd-i men zi-dehr me-cū ḫoş-dilī ki hest
Der-şīşe-i zamāne vücūdem cihān-ı ġam

[2115] Ah fırtınası toprağımdan sancak kaldırırsa feleğin başına gam tozunu saçar.

[2116] Gönül nasıl kendi yerinde olsun ki derdin şiddetinden yuvadaki uysal kuş ürktü.

[2117] Benim zamanımda felekte mutluluğu arama. Çünkü benim vücudumun dönemi şişesinde gam dünyası vardır.

Maḥṣūl-ı Beyt: Keşret-i ġamdan iştikā idüp buyurur ki ḥayātum devrinde dehrden ḫoş-dilī vü sürūr esbābını ṭaleb eyleme. Zīrā vücūdum ġamdan muḫammer ber-cihān olup sīne-i zamāneye duḫūl eylemişdür. Pes sīne-i zamāne ġam-ı vücūdumla māl-ā-māl olduġı taḳdīrde zamān-ı ḥayātumda dehrden ḫoş-dillilik ṭaleb itmek ʿabeşdür. Ve'l-ḥāṣıl dehrüŋ bir mertebe ġam-ḫorde vü rem-kerdesiyüm ki keşret-i elem-i ġamı dehre bile işābet idüp maġmūm u mükedder olmışdur, dimekdür.

ای طور وعدهٔ تو فراموشی وفا

وی طرز غمزهٔ تو هم آغوشی ستم[2118]

4. Ey ṭavr-ı vaʿde-i to ferāmūşī-i vefā

V'ey ṭarz-ı ġamze-i to hem-āġūşī sitem

"Ī" żamīridür dil-berüŋ, bu beytde ḳāʿide-i şuʿarā üzere taġazzülāne buyurur ki:

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey cānān-ı bī-emān sen cihānuŋ bī-vefālarındansuŋ ki hemīşe vaʿdüŋ ṭavr u ṭarzı ferāmūşī-i vefādan ġayrı degildür. Yaʿnī sensüŋ ol bī-raḥm ki dāʾimā eyledigüŋ vaʿdüŋ ʿādeti vefāyı ferāmūş idüp nā-yāb ider. Ve daḫı senüŋ tīr-i ġamze-i ʿāşıḳ-kuşüŋ ṭavr u ṭarzı hemān der-āġūşī-i sitemdür. Yaʿnī ġamze-i bī-emānuŋ ḥāmil olduġı emtiʿa-i sitem ü teʿaddīden ġayrı degildür tā ki ʿāşıḳı ḥużūra daʿvet idüp ġamzenüŋ der-āġūşı olduġı sitem ile dil-şikest idüp ḥużūrında rānde ideler. Veyāḫūd bu beytüŋ mażmūnı yine dehre ḫiṭāb ola. Bu edā ile ki ey dehr-i bī-vefā senden nice emniyet taḥṣīl itmek imkānda olur ki vaʿdüŋ ṭavrınuŋ pīşesi dāʾimā ferāmūşī-i vefādur. Ve daḫı tīr-i ġamzeŋüzüŋ ṭavr u edāsı hemīşe der-āġūşī-i sitemdür. Yaʿnī ġamzeŋüŋ işi güci hep sitemdür. Pes ʿāşıḳ-ı derdmend bu ḳadar ālām-ı dehre nice tāb-āver olup ḫoş-dil olsun ki işüŋ hep ḫīleden ġayrı degildür. Pes böyle iken yine:

ذوق غم توشانه کش طرهٔ طرب

شوق لب تو سرشکن شحنهٔ الم[2119]

5. Ẕevḳ-i ġam-ı to şāne-keş-i ṭurre-i ṭarab

[2118] Ey sözünün tavrı vefayı unutmak olan ve ey gamzenin tarzı zulümle beraber olan.

[2119] Senin kederinin şevki eğlence saçının tarayıcısıdır ve senin dudağının neşesi dert bekçisinin başını kırmıştır.

Şevḳ-i leb-i to ser-şiken-i şaḥne-i elem

“Ser-şiken” başını ḳırmaġa dirler. “Şaḥne” żābiṭ ve ṣubaşı dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey fitne-engīz-i ʿālem! Ġam u ġuṣṣanuŋ ẕevḳi bir mertebede şāne-keş ve ārāyiş-i ṭurre-i ṭarabdur ki yaʿnī ġam-ı ʿaşḳuŋ leẕẕeti bir mertebededür ki gūyiyā ṭarabuŋ ṭurresine şāne-keş ü ārāyiş-

[229b]

baḫşdur. Ve daḫı kehribār-ı leb-i laʿlüŋ şevḳi şaḥne-i elemüŋ ser-şikenidür. Yaʿnī şevḳ-i lebi elem şaḥnesinüŋ başını ḳırıcudur. Belī ʿāşıḳuŋ ṭarabı ġam-ı ʿaşḳ-ı cānāndan zīnet-yābdur. Keẕālik şevḳ-i leb-i laʿl-i dil-dār dil-i ʿāşıḳda pāyidār iken şaḥne-i elemden ne bāk. ʿĀlem ber-ṭaraf pervāsı degildür.

از وعدهٔ تو شوق بتشویش مبتلا
وز عشوهٔ تو فتنه به آشوب متهم[2120]

6. Ez-vaʿde-i to şevḳ be-teşvīş mübtelā
V’ez-ʿişve-i to fitne be-āşūb müttehem

Maḥṣūl-ı Beyt: Vaʿd-i ʿadem-i vefādan şevḳüŋ kendisi mübtelā-yı teşvīş ü ġuṣṣa olacaġı ve ʿişve-i dil-ber fitnenüŋ sebeb-i keşretine bādī ve fitnenüŋ kendisi mübtelā olduġı cerāʾimiyle beyne’n-nās mücrim ü müttehem düşecegini beyān iderek buyurur ki ey cānān! Senüŋ vefāsı olmayan, o ʿādī şevḳ ü sevdāŋuŋ mübtelā-yı ġuṣṣa vü teşvīşine bādī olup ʿişve-i ʿālem-āşūbuŋ daḫı fitnenüŋ kendisini bulaşıḳlıġla mücrim ü müttehem düşürmişdür. Yaʿnī şevḳ ü fitne ki vücūd varlıġından münezzeh olup ancaḳ ismvār fiʿl-i heyūlāyī iken vefāsı olmayan vaʿdüŋ bir mertebe ṭannāz u ḫīle-sāzdur ki şevḳüŋ kendisini mübtelā-yı ġuṣṣa vü teşvīş idüp ʿişve-i ʿāşıḳ-sūzuŋ daḫı fitnenüŋ kendisini mānend-i şaḫṣ-ı maḥrem ü müttehem düşürüp ḳorḳudan baş çıḳarmaz oldı, dimekdür.

آشوب دل ز فتنهٔ زلف تو گشته بیش
تشویش جان ز شیوهٔ چشم تو گشته کم[2121]

[2120] Senin sözünden dolayı şevk karışıklığa yakalanmış ve senin cilvenden dolayı fitne kargaşa ithamında buluyor.

[2121] Gönlün karışıklığı senin saçının fitnesinden dolayı daha beter olmuş. Canın karışıklığı senin gözün şivesinden dolayı azalmıştır.

7. Āşūb-ı dil zi-fitne-i zülf-i to geşte bīş
Teşvīş-i cān zi-şīve-i çeşm-i to geşte kem

"Āşūb" ziyāde ḳarışıḳlıġa dirler. "Teşvīş" ġuṣṣa vü ġāʾile dimekdür. Pes işābet-i şīve-i cānān ile cān-ı ʿāşıḳ helāke varup ġayrı ol helāk olmaḳlıġa teşvīş ü ġuṣṣadan ḫalāṣ olduġını beyān ile buyurur ki:

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey cānān! Senüŋ zülf-i dil-firībüŋ keşret-i fitnesi ʿaẕābından āşūbī-i dil ziyāde oldı. Şöyle ki çeşm-i fettānuŋ şīvesinden teşvīş-i cān noḳṣān oldı. Yaʿnī zülf-i dil-firībüŋ nihāyetsüz fitnesinden göŋül bir ḥāle vardı ki cān ibtidālarda şīve-i çeşm-i siḥr-āferīninde ḫavf iderken şimdi āsūde-ḥāl oldı. Zīrā cān helāke varınca teşvīş ü ġuṣṣadan ḫalāṣ olur. Pes ey cān! Zülf-i dil-āşūb ve şīve-i çeşm-i ʿāşıḳ-sūzuŋdan bu ʿalāmetler ṣādır oldı, dimekdür.

بخشد هزار كشتهٔ چشم ترا حيات
لعلت لطيفه ای كه برون آرد از عدم[2122]

8. Baḫşed hezār kuşte-i çeşm-i to-rā ḥayāt
Laʿlet laṭīfeī ki birūn āred ez-ʿadem

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey cānān! Beyt-i evvelīde beyān olduġı üzere hezār kuşte-i çeşm-i siḥr-efşānuŋa necāt u ḥayāt baḫş eyler. Şol laʿl-i lebüŋ leṭāʿifi ki ʿademden ẓuhūra getürür. Yaʿnī hezār kuşte-i çeşmüŋ olan ʿāşıḳānuŋ ervāḥuŋ tekrār baḫş itmege ḳādirdür. Şol laʿl-i lebüŋ laṭīfesi ki

[230a]

ʿademden ẓuhūr idüp ʿāşıḳı nüvāziş itmege dimekdür.

زاعجاز حسن توست كه كلک قضا نسوخت
برلعل آتشين خط سبزت چو زد رقم[2123]

9. Zi-iʿcāz-ı ḥüsn-i tost ki kilk-i ḳażā ne-sūḫt
Ber-laʿl-i āteşīn ḫaṭṭ-ı sebzet çü zed raḳam

[2122] Senin lal renkli dudağın yokluktan çıkardığı bir güzel söz ile gözünün öldürdüğü binlerce kişiye hayat bağışlar.

[2123] Ateş renkli dudağının üzerine yeşil hattı çizdiğinde kaderin kalemi yanmaması sadece senin güzelliğinin mucizesinden dolayıdır.

“Laʿl” leb-i cānāndur ki laʿl gibi surḫdur. “Ḫaṭṭ-ı sebz” daḫı ol laʿl-i lebüŋ eṭrāfına nüvişte-i kilk-i ḳażā olan mūy-ı nev-ẓuhūrdur. Ve ol mūy-ı nev-ẓuhūra istiʿāre ṭarīḳiyle “ḫaṭṭ-ı sebz” tesmiye itmişlerdür.

Mıṣrāʿ:

Ḫaṭṭ-ı sebzine ḳalem çeşmine ḳurbān olayum

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey cānān! Kilk-i ḳażā laʿl-i āteşīn üzerine ḫaṭṭ-ı sebzi naḳş eyledügi hengāmda iḥrāḳ bi’n-nār[2124] olmaduġı ancaḳ iʿcāz-ı ḥüsnüŋ himmeti bereketidür. Yaʿnī leb-i laʿlüŋ ki āteş-i muḥrīḳdür, kilk-i ḳażā eṭrāfında ḫaṭṭ-ı sebzi zebr[2125] iderken iḥrāḳ olmayup ḫalāṣ olduġı ḥüsnüŋ muʿcizesi sendendür. Yoḫsa ḳaçan kilk-i ḳażā ol āteşden taḫlīṣ-i girībān idebilürdi, dimekdür.

گیرد بهر دو دست سر خود اجل زبیم

جایی که غمزهٔ تو کشد خنجر ستم[2126]

10. Gīred be-her dü dest ser-i ḫod ecel zi-bīm

Cāyī ki ġamze-i to keşed ḫançer-i sitem

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey cānān! Bir yerde ki ġamze-i ʿālem-şikāruŋ ḫançer-i sitemi niyāmında meslūl iderek żiyā-yı şaʿşaʿası ḳaṣd-ı ḳıtāle maḥbūl olursa, ecel ki ḫavf-ı helākdan emīndür ol vaḳt ḫançer-i sitemkāruŋdan o güne mehābeti görince fi’l-ḥāl ḳorḳudan bedenin boynına siper idüp taḫlīṣ-i girībān içün ḳaṣd-ı firār ider, dimekdür.

لعل حیات بخش تو جایی که دم زند

نبود مسیح را زخجالت مجال دم[2127]

11. Laʿl-i ḥayāt-baḫş-ı to cāyī ki dem zened

Ne-b’ved Mesīḥ-rā zi-ḫacālet mecāl-i dem

[2124] Bir insanı diri diri ateşte yakma cezâsı.

[2125] Derkenar: “Zeber” yazmaḳ dimekdür, ʿArabīde ki mefʿūlı “mezbūr”dur.

[2126] Senin gamzenin zulüm hançerini çektiği yerde ecel korkudan kendi kafasını iki eli ile tutar.

[2127] Senin hayat verici lal renkli dudaklarının üflediği yerde Mesih utancından nefes alamaz.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey dil-dār-ı kāʾināt! Şikār şol maḥalde ki laʿl-i ḥayāt-baḫşuŋ dem-āvere. Yaʿnī ārzū-keş-i nāṭıḳa ola. Ġayrı mimlenmege ki Mesīḥ ʿaleyhi's-selām ḥicābdan dem urmaġa mecālī ḳala. Yaʿnī ol maḥalde ki sen nāṭıḳa-perdāz olansuŋ, Mesīḥ ḥicābından dem-beste ḳalur, dimekdür. Ve bu beyt kehribāruŋ meżāmīn-i ẕāhirinden baʿżı zāhid-i ḫuşkuŋ iʿtiḳādı żaʿīfü'l-muʿtādı pejmürde-i ḫazān-ı cehl olsa baʿīd degildür. Ammā ulü'l-ebṣār ve ṣāḥib-ʿirfān ẕevātuŋ nezd-i daḳīḳa-şināslarında pūşīde vü nihān degildür ki "laʿl"den murād lebdür, ḥarf-i "lām" otuzdur ḥarf-i "bā" ikidür ki otuz iki olur. Pes ḥurūf-ı muḳaṭṭaʿāt dörtdür. "Pā" "jā" "ça" "gā" yigirmi sekiz ḥarfle dört ḥarf cümlesi otuz iki olur ki Ḳurʾān-ı ʿaẓīmu'ş-şān bu ḥurūfāt ile ḳırāʾat olınur. İmdi gerek Cenāb-ı Ḥayyun Lā-yemūt olan Allāhu Ẕü'l-celāl bu ḥurūfātuŋ ḥāmil olduġı Ḳurʾān-ı Kerīmu'ş-şānuŋ istinṭāḳında ve gerek beşerüŋ lisān-ı şükr-efşānından bu otuz iki ḥurūfuŋ ḥāmil olduġı Ḳurʾān-ı muʿciz-beyānuŋ nāṭıḳasıyla dem ursun. Mesīḥ ʿaleyhi's-selām bu vādīde dem-beste ḳalduġı ṣūretde maḥall-i istiġrāb mı olur. Zīrā bu muʿcize-i ḫārıḳa-i

[230b]

kübrā-yı Muḥammedīdür, ʿĪsā'ya maḫṣūṣ degildür. Bu taḳdīrce laʿl-i ḥayāt-baḫş-ı cānān dem urduġı yerde Mesīḥ'üŋ ḫacāletden dem urmaġa mecālī ḳalmaz, didüginde iştibāh yoḳdur.

هم خود بگو روا بود ای بی وفا که من

محروم باشم از تو و اغیار محترم[2128]

12. Hem ḫod be-gū revā buved ey bī-vefā ki men

Maḥrūm bāşem ez-to vü aġyār muḥterem

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey cānān! Bālāda ẕikr olınduġı üzere ḥüsnüŋde bu ḳadar ḳābiliyet ve bu rütbelerde cemālüŋ kemāliyeti der-kār iken ben vuṣlatuŋdan maḥrūm olup aġyār muḥterem ü mükerrem olmaḳ lāyıḳ mıdur? Ey bī-vefā! Ġayrı inṣāf idüp bunı daḫı sen kendiŋ beyān ḳıl. Yaʿnī ey bī-vefā! Sen ki ḥüsnde ʿālī-cenābsuŋ. Ve bende daḫı bu mertebe ʿaşḳ u maḥabbetüŋe ve ḫulūṣ-ı ṣadāḳatüŋe istiʿdād u ḳābiliyet vāḳıʿ iken beni maḥrūm idüp aġyārı vuṣlata şāyān görmek şān-ı maḫbūbān mıdur? İnṣāf idüp kendiŋ söyle, dimekdür. Bu beytden tā beşinci "ḫˇāhem şoden maḥkeme-i ʿadl" beytine varınca cidāliye taʿbīr olınur,

[2128] Kendin söyle ey vefasız bu reva mı ki ben senden mahrum kalırken yabancılar yabancılar itibarlıdır.

dimekdür. İster ki ben senüŋ bu mertebelerde sitāyişgerüŋ iken beni bıraġup āḫeri iḫtiyār itmek ve daḫı:

محرم ببزم وصل تو غیر و مرا زبیم

مرغ امید پر نزند گرد آن حرم[2129]

13. Maḥrūm be-bezm-i vaṣl-ı to ġayr u me-rā zi-bīm

Murġ-ı ümīd pür ne-zened gerd-i ān ḥarem

“Gird” eṭrāf maʿnāsınadur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Beni bu ḳadar ṣadāḳatle bıraġup aġyārı iḫtiyār itdükden başḳa senüŋ sebeb-i zindegānum olacaḳ vuṣlat bezminde ġayrı kimesne kām-yāb olup ben bī-çārenüŋ ise murġ-ı ümīdüm bir kez ol ḥarem-i vuṣlatuŋ eṭrāfında ḳanad urmaya. Ve daḫı:

دست افکنی بدوش رقیبان برغم من

وز چنگ من برون کشی آن زلف خم بخم[2130]

14. Dest efkenī be-dūş-ı raḳībān be-raġm-ı men

V’ez-çeng-i men birūn keşī ān zülf-i ḫam-be-ḫam

Maḥṣūl-ı Beyt: Vuṣlat bezminde āḫeri kām-yāb idüp beni maḥrūm bıraḳduḳdan başḳa ey bī-vefā! Lāyıḳ mıdur ki raḳībler omuzlarına sīm-sāʿidüŋ benüm raġmuma ṣarup anları ḫoş-dil iderek ol zülf-i ḫam-be-ḫamı benüm çengümden bīrūn eylersüŋ. Yaʿnī buŋa raġmen raḳībānı kām-yāb eyledükden ṣoŋra ʿālem ile ceng ü cidāl eyledügüm zülfüŋi yine benden dirīġ ṭutarsuŋ. Yāḫūd ol zülf-i ḫam-şodeyi benüm pençemden ṭışra ve dūr ṭutarsuŋ. Ve daḫı:

من جان دهم برای تو آن لعل روح بخش

از معجز مسیح زند با رقیب دم[2131]

15. Men cān dehem berāy-ı to ān laʿl-i rūh-baḫş

Ez-muʿciz-i Mesīḥ zened bā-raḳīb dem

[2129] Senin kavuşma meclisinde yabancılar mahremken benim umut kuşum korkudan o haremin etrafında uçamaz.

[2130] Bana rağmen rakiplerin omzuna elini atarken o kıvrımlı zülfü benim avuçlarımdan çekip alırsın.

[2131] Ben senin için can veririm ama o Mesih’in mucizesinden can bağışlayıcı dudakların rakiplerle vakit geçirir.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey bī-vefā! Baŋa raġmen ol sīm-sīmā olan bāzūŋı dūş-ı raḳībāna aṭup anları kām-yāb idüp beni maḥrūm bıraḳduḳdan başḳa ben bī-çāre āteş-i maḥabbetde iḥrāḳ olduġum laʿl-i rūḥ-baḫşuŋ içün cān u dil telef itmiş iken yine ol laʿl-i rūḥ-baḫşuŋ varup Mesīḥ'e mensūb dem-i muʿciz-tevʾemi raḳībleriyle ursun. Ve daḫı:

با دوستان بکینی و با دشمنان بمهر

منبعد اگر سلوک تو این است لاجرم[2132]

16. Bā-dūstān be-kīnī vü bā-düşmenān be-mihr

Min-baʿd eger sülūk-ı to īn est lā-cerem

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey bī-vefā, ben cān u dili fedā itmiş olduġum laʿl-i rūḥ-baḫşuŋ enfās-ı

[231a]

ʿĪseviyesin bizden dirīġ ve bir alay raḳībler ile hem-dem olduġı kabāḥatden başḳa benüm gibi dūst-ı ṣādıḳu'l-cānān ile dāʾimā kīn ü buġż ile olduḳdan başḳa bir alay raḳīb ve düşmenler ile mihr ü maḥabbet tertīb iderek anlar ile imrār-ı zamān itmekden büyük nice birince olmaḳ iḥtimāli vardur. Pes ey cānān! Bundan ṣoŋra maʿlūmdur itme lüzūmuŋ? eger sülūkuŋ yine ke'l-evvel lā-cerem pend ü nuṣḥumdan fāʾidemend olmayup aġyār ile geşt ü güẕār ve raḳībler ile imrār-ı zamān iderek ben derdmendi giriftār-ı āteş-i hicrān itmek muʿtād idüp yine sülūkuŋdan rücūʿ itmez iseŋ maḥall-i iştibāh degildür ki:

خواهم شدن بمحکمهٔ عدل تا شود

طبع سلیم عادل شاه جهان حکم[2133]

17. Ḫ̆āhem şoden be-maḥkeme-i ʿadl tā şeved

Ṭabʿ-ı selīm-i ʿādil Şāh Cihān ḥakem

"Ḥakem" ḥükm idici maʿnāsınadur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey cānān! Min-baʿd eger sülūkuŋ ve ṭabʿ-ı sitem-āmizüŋ bālāda meẕkūr minvāl üzere olursa, lā-cerem ʿadālet maḥkemesine varursam şöyle ki ol ʿadālet maḥkemesi cihān ḥükm-i pādişāhuŋ ḥużūrıdur tā ki ṭabʿ-ı selīm olup ẓulm ü taʿaddīden kef-i yed idesüŋ. Ve'l-ḥāṣıl seni terbiye içün maḥkeme-i ʿadle varup şekvā iderüm, dimekdür.

[2132] Dostlarla kin içinde ve düşmanlarla sevgi içindesin. Bundan sonra gidişatın çaresiz böyle olacak.

[2133] Şah Cihan'ın adaletli ve sağlam tabiati hükümdar olsun diye adalet mahkemesine baş vuracağım.

سلطان دین وصی نبی قهرمان شرع

شاه نجف علی ولی معدن کرم[2134]

18. Sulṭān-ı dīn vaṣī-i Nebī ḳahrāmān-ı şerʿ

Şāh-ı Necef ʿAlī Velī-i maʿden-i kerem

Maḥṣūl-ı Beyt: Ol ṣāḥib-i ʿadl ü dād, pādişāh-ı ʿālem-penāh sulṭāndandur ve Ḥażret-i Nebī ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellemüŋ vaṣīsi ve şerīʿat-ı muṭahharanuŋ ḳahramānı Şāh-ı Necef ve maʿden-i kerem ʿAliyy-i Velī ʿaleyhi's-selāmdur. Yaʿnī senden bu ṣıfat ve bu şān ile muttaṣıf pādişāh-ı ʿadālet-penāha şekvā iderüm, dimekdür.

آن واهب النعم که ز داوود نطق او

نشنید گوش آز بجز نغمهٔ نعم[2135]

19. Ān vāhibü'n-niʿam ki zi-Dāvūd-ı nuṭḳ-ı ū

Ne-ş'nīd gūş-ı āz be-cuz naġme-i niʿam

Maḥṣūl-ı Beyt: Ol vāhibü'n-niʿam[2136] ẕāt-ı sütūde-ṣıfat ki anuŋ şīrīn ü leẕīẕ āvāz-ı Dāvūdiyyesinden ṣorsaŋ kendisi niʿam u iḥsān naġmesinden ġayrı bir āvāz istimāʿ itmemişdür. Yaʿnī ol niʿmetler hībe idici ẕāt-ı şerīf ki anuŋ Ḥażret-i Dāvūd'a mensūb şīrīn ṣadāsından sorsaŋ kendisi niʿmetler ve iḥsānlar āvāzesinden ġayrı bir āvāz istimāʿ itmemişdür, dimekdür.

اول به آب چشمهٔ کوثر وضو کند

جبریل گر بخاک جنابش خورد قسم[2137]

20. Evvel be-āb-ı çeşme-i Kevṯer vuḍū koned

Cibrīl ger be-ḫāk-i cenābeş ḫored ḳasem

[2134] Din sultanı, Hz. Peygamberin varisi, şeriat kahramanı, Necef şahı veli olan, cömertlik madeni Ali.

[2135] O nimetler bağışlayıcı ki onun sözünün Davud'undan hırs kulağı evet nağmesinden başka bir ses duymamıştır.

[2136] Derkenar: "Vāhib" bağışlayıcı ve iḥsān idici dimekdür.

[2137] Cebrail eğer o hazretin toprağına ant içecekse ilk önce Kevser pınarının suyu ile abdest alır.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ol sulṭān-ı dīn ve ḳahramān-ı şerʿ-i mübīn ve vaṣīyy-i nebī-i Seyyidü'l-ʿālemīn ʿAlī-i ʿālī-ḳadrdür ki ol ẕāt-ı sütūde-ṣıfatuŋ fi'l-meṣel Cibrīl-i Emīn ʿaleyhi's-selām ḫāk-i pāk-i āsitān-ı bülend-eyvānı üzerine ḳasem ider ise ibtidā varup cennet-i aʿlāda māʾ-ı Kevṣer'den

[231b]

vuḍū idüp andan edā-yı ḳasem ider, dimekdür.

عزم طواف کعبه زکویش چنان بود

کایند از برای تیمم برون زیم[2138]

21. ʿAzm-i ṭavāf-ı Kaʿbe zi-kūyeş çünān buved

K'ā-yend ez-berāy-ı teyemmüm birūn zi-yem

Maḥṣūl-ı Beyt: Ol vāhibü'n-niʿam olan şehenşāh-ı ʿālemüŋ kūy-ı saʿādetinden gidüp ve Kaʿbe-i Şerīf'i ṭavāf ancılayın olur ki gūyā deŋizden teyemmüm içün ṭaşra geleler. Yaʿnī baḥrden çıḳup ṭaşralarda teyemmüm itmek ne ise anuŋ dergāhından gidüp ṭavāf-ı Kaʿbe itmek daḫı ancılayındur. Nitekim dimişlerdür.

Beyt:

کای خانه پرستان؛ چه پرستید گل و سنگ

آن خانه پرستید که خاصان طلبیدند[2139]

K'ey ḫāne-perestān çe perestīd gil ü seng

Ān ḫāne perestīd ki ḫāṣān ṭalebīdend

از قدر خواستم که فلک خوانمش قضا

گفت ای بری ز شیوهٔ تمیز مدح وذم[2140]

22. Ez-ḳadr ḫˇāstem ki felek ḫˇānemeş ḳażā

Goft ey berī zi-şīve-i temīz-i medḥ ü ẕem

Ḳıṭʿa:

"Berī" dūr maʿnāsınadur.

[2138] Onun mahallesinden kabeyi tavaf etmeye gitmek, denizden teyemmüm etmek için çıkmaya benzer.

[2139] Ey hane sevenler! neden kil ve taşa taparsınız, saf ve seçkin olanların sevdiklerine tapın.

[2140] Değer yönünden onun felek olduğunu söylemek istedi ama kader, ey övgü ve yergiyi birbirinden ayırt edemeyen, dedi.

Maḥṣūl-ı Beyt: Bu ḳadar evṣāf-ı müteʿaddideden ṣoŋra ol şehenşāh-ı ʿālemi ḳadr u ʿaẓameti cihetinden felek ismiyle tesmiye itmek murād eyledi. Yaʿnī bu rütbelerde ḳadr-i muʿallāsını görince meger bu ẕāt felekdür ġayrı degildür, dimesin murād eyledügümde, fi'l-ḥāl ḳażā bu aḥvāle muṭṭaliʿ olıcaḳ baŋa ḫiṭāb idüp didi ki: Ey medḥ ü ẕemmi temyīzden dūr olan ebleh!

او را سپهرگویی و این ننگری که هست

او منبع عطوفت و این مصدر ستم[2141]

23. Ū-rā sipihr-gūyī vü ne-nigerī ki hest

Ū menbaʿ-ı ʿaṭūfet ü īn maṣdar-ı sitem

"Maṣdār" ism-i mekāndur ṣudūr idecek maḥal dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ḳażā baŋa ḫiṭāb didi ki: Ey medḥ ü ẕemm temyīzinde nāḳıṣü'l-idrāk olan! Ol ẕāt-ı ʿadīmü'l-emṣāli ne vechile sipihre nisbet itmek imkāndadur ki şāh-ı ʿālem, maʿden-i ʿaṭūfet ve menbaʿ-ı merḥamet olup sipihr-i cefā-cū ise maṣdār-ı sitem ve maẓhar-ı elem olduġuŋı görmesün. Yaʿnī ey ʿUrfī! Görmeyesüŋ ki şāh-ı memdūḥu'ş-şiyem maʿden-i ʿaṭūfet ü şefḳatdür. Ve sipihr ise maṣdār-ı sitem ü elemdür. Pes ne ḥüsn-i ẓannile şāhı sipihre nisbet itmek istedüŋ? dimekdür.

اندوزد از عبادت ایزد عدوی او

اجری که برهمن برد از طاعت صنم[2142]

24. Endūzed ez-ʿibādet-i Yezdān ʿadū-yı ū

Ecrī ki Brehmen bered ez-ṭāʿat-ı ṣanem

"Endūzed" ḳazanur, dimekdür. "Brehmen" keşīş dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ol sulṭān-ı dinüŋ ʿadūsı olan bed-nām! ʿİbādet-i Ḫudā'dan ol şeyʾi kesb eyler ki yaʿnī ol ẕāt-ı şerīfe ʿadāveti vāḳıʿ iken Ḫudā-yı Lem-yezel ḥażretlerine ʿibādet iderse daḫı ʿibādetüŋe ʿivaż ol bir ecri kesb ider ki Brehmen ṭāʿat-i ṣanemden iḳtibās idegelmişdür.

خوابد اگر به پهلوی داماد لطف او

[2141] Ona felek diyorsun ama onun merhamet kaynağı bunun ise zulmün kaynağı olduğuna bakmıyorsun.

[2142] Onun düşmanı Allah'a ibadet ederek kâhinin putlara itaat ettiğinden aldığı sevabı alır.

حاصل شود بنقطهٔ شادی عروس غم[2143]

25. Ḫˇābed eger be-pehlū-yı dāmād-ı luṭf-ı ū

Ḥāṣıl şeved be-noḳṭa-i şādī ʿarūs-ı ġam

Maḥṣūl-ı Beyt: Ol vāhibü'n-niʿam ve ṣāḥibü'l-keremüŋ luṭf u iḥsānı dāmādı pehlūsına fi'l-meŝel ʿarūs-ı ġam uyḳu eylerse yaʿnī ʿarūs-ı ġam ki dāʾimā ṣaġīr ü kebīr-i ġumūm andan tevellüd ider, eger varup ol şāh-ı muʿallā-ḳadrüŋ luṭf u keremi dāmādınuŋ pehlūsında ḫˇāb iderse fi'l-ḥāl kendinden ṣanʿat-ı ġam maḥv olup neşāṭ u sürūr nuṭfesiyle

[232a]

ḥāmile olup hep sürūr u ḥubūr ṭoġurūr, dimekdür.

مشاطهٔ ولایتش اگر زیب گر شود

ز اعجاز عیسوی کند آرایش صنم[2144]

26. Meşşāṭa-i velāyeteş eger zībger şeved

Zi-iʿcāz-ı ʿĪsevī koned ārāyiş ṣanem

"Meşşāṭa" gelin düziciye dirler. "Ārāyiş"den murād iḥyādur. Yaʿnī ḥayāt-baḫş iderdi, dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ol zīnet-baḫş-ı meclis-i aḥbāb olan Ḥażret-i Şāh-ı Ekrem'üŋ velāyet meşşāṭası eger irtikāb ideydi yaʿnī murād-ı ʿaliyyesi taʿalluḳ ideydi ʿĪsā ʿaleyhi's-selāma maḫṣūṣ muʿcizler ile ṣanemleri iḥyā iderdi. Yaʿnī ʿĪsā ʿaleyhi's-selām enfās-ı muʿciz-intimāsıyla mevtāları iḥyā idegelmiş ise de bu ẕātuŋ muʿcizeleri iḥyā-yı ṣuver ü ṣanem iderdi, dimekdür. Bu reviş ṣūfiyye-i ʿAcem deʾblerindendür ki velāyet-i Şāh-ı Merdān nübüvvet-i benī İsrāʾīl'den efḍaldür, dirler. Eṣaḥdur, disem daḫı cāʾizdür.

ای طوف بارگاه تو پیرایهٔ شرف

وی دودمان جاه تو همسایهٔ قدم[2145]

27. Ey ṭavaf-ı bārgāh-ı to pīrāye-i şeref

V'ey dūdmān-ı cāh-ı to hem-sāye-i ḳıdem

[2143] Eğer gam gelini onun lutfunun damadının yanında yatarsa sevinç nutfesine hamile kalır.

[2144] Onun velayetinin süsleyicisi eğer işe koyulursa İsa'nın mucizesi ile putları canlandırır.

[2145] Ey ki sarayını tavaf etmek şeref süsü ve ey ihtişamının hanedanı ezelin komşusudur.

Maḥṣūl-ı Beyt: “Ḫ̆āhem şoden be-maḥkeme-i ʿadl” beytinden bu beyte gelince māżī taʿbīriyle sitāyiş ü ṣenā idüp bundan böyle müstaḳbel irādeyle buyurur ki: Ey şāh-ı zemīn ü zamān bārgāh-ı ʿarşāsāŋı ṭavāf u ziyāret itmek şerefüŋ pīrāyesi vü zīnetidür. Ve daḫı cāh u celālüŋ dūdmānı ḥimāye-i ḳıdemdür. Yaʿnī maḫlūḳsuŋ ammā ʿaẓamet ü celāletüŋ ḳabīlesi idrāk-ı nevʿ-i benī ādemden ḫāric olmaġın ḳıdeme hem-civārsuŋ. Bu beytüŋ tafṣīli nūr-ı Muḥammed’üŋ ḫilḳati baḫşında olan ebyātlardan maʿlūm olur. Zīrā Muḥammed ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem mecmaʿu’l-baḥreyndür ki anuŋ biri ḥudūṣ ve biri ḳıdemdür. Ḥażret-i ʿAlī nūr-ı Nebī ile bir vücūd olmaları ḥasebiyle ḥimāye-i ḳıdem diyü beyān itdi. Maʿnāsı ehline maʿlūmdur. Taṭvīle ne ḥācet.

هرگز زمین رزم تو از خون نگشت خشک

از بسکه خنجر تو رسانید نم بنم[2146]

28. Hergiz zemīn-i rezm-i to ez-ḫūn ne-geşt ḫuşk

Ez-bes ki ḫançer-i to resānīd nem-be-nem

“Resānīd nem-be-nem” bir yaşlıḳ henūz ḳurumadan ġayrısı üzerine terāküm itmekden ʿibāretdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey şeh-süvār-ı düşmen-şikāf! Aşlā rezm ü ḥarbüŋ zemīni ḫuşk olmamışdur. Tīġ-i ḫūn-rīzüŋ ol ḳadar ḳat-be-ḳat nem ve yaşlıḳ irişdürmesinden yaʿnī şemşīr-i ʿadū-tedmīrüŋ ol ḳadar ḳat ḳat dökmişdür ki rūy-ı zemīn bir gün ḳuraḳ görmemişdür, dimekdür.

در باغ فطرت تو مسیحاست یک نسیم

در موج حشمت تو سلیمانست یک خادم[2147]

29. Der-bāġ-ı fıṭrat-ı to Mesīḥāst yek nesīm

Der-mevc-i ḥaşmet-i to Süleymānest yek ḫādim

“Ḥaşmet” heybet maʿnāsınadur

[2146] Hiçbir zaman senin savaş meydanın kandan kurumadı. Çünkü senin hançerin nem üste nem getirdi.

[2147] Senin fıtrat bahçende her bir rüzgâr bir Mesih’tir ve senin ihtişam dalganda her bir hizmetçi Süleyman’dır.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey şāh-ı ẕü'l-kerem! Fıṭrat u ḫilḳatüŋ bāġında Mesīḥā yek nefesdür. Şöyle ki ḥaşmet ü ṣavletüŋ mevcinde Süleymān bir ḫādimdür. Yaʿnī saŋa nisbet bunlar ancaḳ ḫādimlerüŋdür.

آن کینه پروری که ز بغض تو دم زند
وآن خون گرفته ای که بکینت کشد رقم[2148]
30. Ān kīne-perverī ki zi-buġz-ı to dem zened
V'ān ḫūn-girifteī ki be-kīnet keşed raḳam

[232b]

Ḳıṭʿa: "Ḫūn-girifte" luġatde ḳanı ḳurumuş, dimekdür. Murād maḳrūzluḳdan ʿibāretdür. Baʿżılar murād Muʿāviye laʿnetullāhi ʿaleyhdür, didiler şöyle ki bir gün Selmān-ı Fārisī ḥażretlerinden Ṭūbā Muʿāviye müsteḥaḳ-ı terbiye olup emr-i resūlü'ṣ-ṣaḳaleyn ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem ile ʿAlī-i ʿālī-ḳadr ʿaleyhi's-selām meʾmūriyeti mūcebince çend kelimāt-ı naṣīḥat-āmīzi didükde yā ʿAlī, ben eşref-i benān-ı Süfyān'um. Pes bu miṣillü kelimātı baŋa ḫiṭāb itmek ne ḥiddetdür, diyü redd-i cevāb idicek, ol ẕāt daḫı ḥaydarāne bir naʿra-i Zühre-şikāf urdı ki olduḳları maḥalde vāfir kimesneler bī-ḫod u bī-hūş yere düşdiler. Muʿāviye daḫı ol naʿraya tāb-āver olamayup ḫūn-girifte olduġı ḥālde çehre-i nuḥūset-peyvestleri üzerine düşdi.

Maḥṣūl-ı Beyt: Şol pür-kīn ü ḥased-perver ki senüŋ buġżuŋdan ötüri dem urur. Yāḫūd dem urdı. Ve ol ḫūn-girifte bed-baḫt ki saŋa kīn olmaḳ içün raḳam çeker. Yaʿnī ʿAlī'ye buġz u ʿadāvet idüŋ diyü ʿāleme nāmeler taḥrīr iden siyeh-rū.

با تیغ روزگار کند قصد کارزار
با قهر کردار بمیدان نهد قدم[2149]
31. Bā-tīġ-i rūzgār koned ḳaṣd-ı kārzār
Bā-ḳahr-ı kirdār be-meydān nehed ḳadem

"Kārzār" cidāl güni dimekdür.

[2148] Sana düşmanlığından bahseden o kin besleyici ve kininden dolayı yazan kanı çekilmiş.

[2149] Felek kılıcı ile savaşmaya yönelir ve tanrı gazabına karşı çıkarak meydana adım atar.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ẕāt-ı muʿteber! Şol bir kīn-perver ki saŋa buġzdan ötüri lisānından nuṭḳ çıḳa. Ve ol ḫūn-girifte ki saŋa kīn ü buġz olsun içün kitābında taḥrīr idüp ʿālemüŋ ʿilmine saʿy ider. Ol bed-baḫt gūyā ḳılıcı ʿüryān idüp ḳażā vü kader ḳaṣd-ı kārzār ider. Ve daḫı Ḥaḳ Teʿālā ḳahrıyla ayaḳ basup muḳābele itmek ister. Līkin bu beytlerüŋ mażmūnı bālāda mesṭūr fıḳraya çendān çesbān degildür. Belki şol ṭāʾife-i ḍālleyi daḫl u redd ider ki kendi zuʿm-ı fāsidelerince yazup ʿālemi daḫı ıḍlāl ḳaydında olmışlardur. Şöyle ki Muḥammed ʿaleyhi's-selāma kemāl-i maḥabbet ister iseŋ ʿAlī'ye miḳdār-ı ẕerre buġz u kīn ṭutmamaḳ gerek. Pes bu miṣillü fırḳa-i erāẕile saŋa buġz itmek keʾenne Ḥaḳ Teʿālā ile cidāl eylemekdür, dimekdür.

مست غرور کرد عروسان خلد را

دعوی باغ لطف تو با روضهٔ ارم[2150]

32. Mest-i ġurūr kerd ʿarūsān-ı ḫuld-rā

Daʿvā-yı bāġ-ı luṭf-ı to bā-ravża-i İrem

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey zīver-efzā-yı kāşāne-i velāyet! Bāġ-ı luṭfuŋ ravża-i İrem ile daʿvā idüp ben bāġ-ı ḫuldüm sen nice benümle müsāvī olmaḳ istersüŋ didükde ḥūrīyān-ı ḫuld bu maʿnānuŋ neşāṭ u sürūrından mest ü ġurūrlar olmışdur. Şöyle ki şāhuŋ luṭfın bāġı bāġ-ı ḫuld olup biz andan ḫırāmān olduġumuz ṣūretde bize mānend bir ṣāḥib-devlet kim olabilür? dimekdür.

عدل تو گر ستون نشود بر هم افتد

از تندباد حادثهٔ این نیلگون خیم[2151]

33. ʿAdl-i to ger sütūn ne-şeved ber-hem ufted

Ez-tünd-bād ḥādiṯe-i īn nīlgūn ḫıyem

[233a]

"Ber-hem-ufted" birbiri üzerine yıḳılurdı, dimekdür. "Tünd-bād" naḳż u muḫālif rūzgāra dirler. "Ḫıyem" çādır maʿnāsınadur.

[2150] Senin lütuf bahçenin İrem bahçesi ile yaptığı kavga cennet gelinlerini gurur sarhoşu etti.

[2151] Senin adaletinin sütunu olmazsa hadise fırtınasından gökyüzünün mavi çadırı yıkılır.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ṣāḥib-i ʿadl ü dād! Fi'l-meṣel eger ʿadl ü dāduŋ boyunluġın ḫıyām-ı nüh ṭāḳa sütūn olup anı metīn ü müstaḥkem itmeyeydi, tünd-bād-ı ḥādiṣe-i sitemkār birbiri üzerine yıḳılup ḫāk ile yeksān olacaġına iştibāh yoġidi, dimekdür.

هر شامگه كه از اثر مهر خاوري

رنگ بقم گرفته سپهر جفا رقم[2152]

34. Her şāmgeh ki ez-eṣer-i mihr-i ḫāverī

Reng-i baḳḳam girifte sipihr-i cefā raḳam

"Ḫāver" gün batduġı yere dirler. Ve gün doġduġı yere daḫı dirler ve gün batduġı yere "bāḫter" daḫı dirler.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey Şāh-ı Düldül-süvār v'ey pādişāh-ı kāmkār! Her ġurūb vaḳti ki sipihr-i cefā-raḳamuŋ ufḳında reng-i baḳam ḥāṣıl olur. Ol ḥālet ḫāvere mensūb mihr-i ziyā-dāruŋ eṣer-i ṣaʿṣaʿası degildür. Belki:

چون سركشی بحكم تواندیشه كرده است

خونش فكنده بیم سنان تو در شكم[2153]

35. Çün ser-keşī be-ḥükm-i to endīşe kerde est

Ḫūneş fikende bīm-i sinān-ı to der-şikem

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ẕāt! Ol ʿalāmet-i reng-i baḳam-ı ḫāver eṣer-i mihr-i żiyā-güster ile degildür. Belki senüŋ ʿadl ü dāduŋ dāʾiresinden ṭışra olmaḳ içün ser-keşlik endīşesin eylemişdür. Pes senüŋ mızrāġuŋ ḳorḳusı ḫāverüŋ şikemine ḫūn atmışdur ki ol ḥālet kendinde ḥāṣıl oldı. Yaʿnī ḫāverüŋ şikemine mızrāġuŋ bīmi ḳan ṭoldurdı ki ol ḳızıllıḳ anda ḥāṣıl oldı, dimekdür.

شاها منم كه درد و غم و غصه متصل

آیند از قفا چو سپاه از پی علم[2154]

36. Şāhā menem ki derd ü ġam u ġuṣṣa muttaṣıl

[2152] Her akşam doğudaki güneşin etkisi ile zulüm seması kırmızı rengini aldığında.

[2153] Senin fermanına isyan etmeyi düşündüğü için senin mızrağının karnına saplanmasından korkarak kanlar kalmıştır.

[2154] Ey şah dert, gam ve tasa sanki bayrağın peşinden gelen ordu gibi gelirler.

Āyend ez-ḳafā çü sipāh ez-pey-i ʿalem

“Āyend” gelürler dimekdür. “Sipāh” ʿasker dimekdür. “ʿAlem” bayraḳ dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Pīş-i Ḥażret-i Şehenşāh-ı ʿāleme baʿde’ṣ-ṣenā şekvā iderek buyurur ki: Ey pādişāh-ı ʿadl ü dād! Benüm ol bende-i cevr-ḫorde-i zamāne ki ġam u ġuṣṣa eŋsemde muttaṣıl u peyveste gelürler. Şöyle ki sipāh-ı pey-i ʿālemden cüdā olmayup muttaṣıl gelürler, dimekdür.

تا برکنار خوان وجود است جای من

پرورده روزگار مرا از نعیم غم[2155]

37. Tā ber-kenār-ı ḫˇān-ı vücūd est cāy-ı men

Perverde rūzgār me-rā ez-naʿīm-i ġam

“Tā” ibtidāʾ-ı ġāyet içündür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey Şīr-i Ḫudā! Ol vaḳtden berü ki yerüm vücūd sofrası kenārına yayılmışdur. Yaʿnī varlıġum ve ḫilḳatüm kenār-ı ḫˇān-ı vücūda geleliden berü rūzgār-ı benī elvān niʿam-ı ġam ve rengāreng gūne-i eṭʿime-i elem ile perverde idüp olan ḥayātum ġam ile istimrār itmişdür, dimekdür.

هرجا غمی است کرده بتحویل من مگر

ازبهر دیگران بمن اکنون کند رقم[2156]

38. Her cā ġamī est kerde be-taḥvīl-i men meger

Ez-behr-i dīgerān be-men eknūn koned raḳam

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey Şāh! Her bir ol yerde ki cemʿiyet-i ġam u elem ola, rūzgār heb benüm üzerüme taḥvīl itmekdedür. Şöyle ki gūyā ġayrılar içün terāküm idüp, şimdi anları daḫı benden ötüri raḳam urur. Yaʿnī rūzgār,

[233b]

muḳaddemā ġayrılar içün tertīb eyledügi ġumūmı şimdi anlardan kef-i yed idüp üzerüme taḥvīl ü taḥmīl itmek ister, dimekdür.

[2155] Varlık sofrasının kenarında bulunduğum müddetçe felek beni gam nimetleriyle beslemiştir.

[2156] Her nerede bir gam varsa bana çevirir sanki diğerlerinin hissesinden şimdi bana yazar.

عرفی شکایت تو نهایت پذیر نیست

این قصه را بیا بدعا ساز مختتم[2157]

39. ʿUrfī şikāyet-i to nihāyet-peẕīr nīst

Īn ḳıṣṣa-rā be-y-ā be-duʿā sāz muḫtetem

"Muḫtetem" ism-i mefʿūldür, ḫātm olınmış, maʿnāsınadur.

Maḥṣūl-ı Beyt: İḫtitām-ı ḳaṣīdeye şürūʿ idüp buyurur ki: Ey ʿUrfī! Dād u feryāduŋ ve şikāyet ü bī-dāduŋ nihāyet-peẕīr degildür. Pes feryād u şekvāyı ber-ṭaraf idüp bu ḳıssa-i Şāh-ı Merdān'ı daʿvet-i ḫayriyye ile nihāyete irdür, dimekdür.

تا خامهٔ خیال که نقاش معنویست

مدح تو بر صحیفهٔ هستی کند رقم[2158]

40. Tā ḫāme-i ḫayāl ki naḳḳāş-ı maʿnevīst

Medḥ-i to ber-ṣaḥīfe-i hestī koned raḳam

Maḥṣūl-ı Beyt: Ḫāme-i ḫayāl ki ibtidā bir nesne naḳş olınmaġa murād olınduḳda, iḥsās-ı insāniyyeden ḥiss-i ḫayāl, bāṭınen ol naḳşı naḳş idene ḳadar. Yaʿnī naḳḳāş-ı maʿnevī ki ḫāme-i ḫayālden ʿibāretdür, senüŋ mübārek medḥ ü sitāyişüŋi varlıḳ ṣaḥīfesi üzerine raḳam idüp ẕebr idene ḳadar. Yaʿnī ilā-yevmi'l-ḳıyām naḳḳāş-ı maʿnevī olan ḫāme-i ḫayāl varlıḳ ṣaḥīfesi üzerine medḥ ü ṣenāŋı keşīde-i suṭūr-ı raḳam itmekde olsa gerek.

خصمت که هست صورت عصیان همیشه باد

گریان و بی قرار و نگونساز چون قلم[2159]

41. Ḫaşmet ki hest ṣūret-i ʿişyān hemīşe bād

Giryān u bī-ḳarār u nigūn-sāz çün ḳalem

Maḥṣūl-ı Beyt: Ḫāme-i ḫayāl-i naḳḳāş ki maʿnevī olup bu kāʾinātuŋ varlıġı ṣaḥīfesi üzerine medḥüŋi raḳam idene ḳadar. Yaʿnī ḳıyāmete dek ḫaşmuŋ ki ṣūret-i ʿişyān üzeredür, hemīşe

[2157] Urfi senin şikâyetin bitmek bilmez. Bu hikâyeyi gel de dua ile sona erdir.

[2158] Mânevî ressam olan hayal kalemi senin medhini varlık sayfasına çizdiği müddetçe.

[2159] İsyan sureti olan senin düşmanın her zaman kalem gibi ağlamakta, kararsız ve ters dönmüş olsun.

ḳalem gibi giryān u bī-ḳarār u nigūnsār olsun. “Giryān u bī-ḳarār u nigūn-sāz” taʿbīrātları ḳaleme maḫṣūṣdur ḥīn-i istiktābda. Temmetü’l-ḳaṣīde.

37

Bu Ḳaṣīde-i Dil-ārām Merḥūmuŋ Kendi Efendisi Mīr Ebū’l-Fetḥüŋ Sitāyiş ü şenāsındadur

[fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilün]

باز گلبانگ پریشان میزنم

آتشی در عندلیبان میزنم[2160]

1. Bāz gülbang-ı perīşān mīzenem

Āteşī der-ʿandelībān mīzenem

“Bāz” yine dimekdür. “Gülbang” āvāz dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Yine āvāz-ı perīşāniyeti ursam gerek. Şöyle ki ol āvāz-ı ḥüzn-āsāruŋ teʾşīriyle ʿandelībleri āteşe ursam gerek. Yaʿnī gülbang-ı perīşāniyetüm bir mertebe muḥrik-āvāzdur ki bülbüller anı istimāʿ idince derūnları pür-āteş olup bir yerde ārām itmege ḳarārları ḳalmaz, dimekdür.

حجلهٔ گل بهر من بستند و من

سر بدیوار گلستان میزنم[2161]

2. Ḥacle-i gül behr-i men be-sitend ü men

Ser-be-dīvār-ı gülistān mīzenem

“Ḥacle” şol ḫalvet-ḫāneye dirler ki dāmād ve ʿarūsı içine ḳorlar.

Maḥṣūl-ı Beyt: Gül ḥaclegāhını baŋa nisbet ārāste ḳılmışlar iken ben bī-çāre ise başumı gülistān dīvārlarına ururum. Yaʿnī bu ḥaclegāh-ı gülistān-ı ʿālemi şāhid-i maḳsūda mülāḳāt itmek içün baŋa nisbeten müheyyā idegelmişler iken ben ise

[234a]

anı ḳoyup kemāl-i ġafletden nāşī varup başumı dīvār-ı gülistānlara urup ṭaşrada iken vuṣlat-ı cānān mülāḥaẓa vü ümīdin idiyorum, dimekdür. Bu ise muḥāl ḳabīlindendür.

[2160] Yine perişan şarkı söylüyorum ve bülbüllere bir ateş veriyorum.

[2161] Gül gelin odasını benim için süslüyorlar. Ben gülistanın duvarına başımı vuruyorum.

در بن هر خار خنجر میخورم

برسر هر نیش جولان میزنم[2162]

3. Der-bün-i her ḫār ḫançer mīḫorem

Ber-ser-i her nīş cevelān mīzenem

“Bün” dib ve kök maʿnāsınadur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ben ol baḫt-ı ʿadem-i müsāʿidlerdenüm ki ḥayātumda her bir diken ḫançerinüŋ dib ve kökini yiyüp her bir neşter ve dikenüŋ başı üzerine cevelān idiyorum. Yaʿnī felek-i ġaddār ol mertebe beni meşaḳḳate giriftār itmişdür ki her cevr ü cefānuŋ ḫançer-i ḫārını baŋa yidürüp her bir eziyet ü meşaḳḳatüŋ neşter ü ḫārı üzerine cevelān itdürür, dimekdür.

خون گرم از ریشهٔ دل میمکم

جام زهر از ریشهٔ جان میزنم[2163]

4. Ḫūn-ı germ ez-rīşe-i dil mīmekem

Cām-ı zehr ez-rīşe-i cān mīzenem

“Rīşe” kök ve bīḫ dimekdür. “Mīmekem” emerüm, dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Beyt-i evvelīnüŋ revişini tekrār iderek buyurur ki: Felek-i sitemkār ben siyeh-baḫta elemi şol mertebe sezāvār görmiş ki hemīşe göŋül baḫtından ḫūn-ı keremi lebüŋ yerine emdürüp cānum şīşesinden cām-ı zehri ururum. Yaʿnī dāʾimā mesmūm olduġum şīşe ġumūm-ı cāndandur, dimekdür.

صد محیط زهر دارم در سفال

مرحبایی گو که آسان میزنم[2164]

5. Ṣad muḥīṭ zehr dārem der-sifāl

Merḥabāyī gū ki āsān mīzenem

[2162] Her dikenin dibinde hançerleniyorum ve her bir mızrağın başında geziyorum.

[2163] Gönlümün kökünden sıcak kan emiyorum ve canımın kökünden zehir kadehi içiyorum.

[2164] Testide yüzlerce deniz zehir var. Bana aferin de ki kolayca içeyim.

“Muḥīṭ” deryā dimekdür. “Sifāl”den murād dildür. “Merḥabāyī” merḥabā luġatde ḥālüŋ ḫoş olsun ve ʿāfiyet olsun ve nūş olsun. “Yī” ḥarf-i nisbetdür merḥabā diyici dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Zehr-i ālām-ı cefā-yı felekden derūnum sifālinde yüz muḥīṭ terāküm eylemişdür. Pes ḳanḳı bir merḥabā diyici ehl-i mürüvvetüŋ tesellīsi ki ol zehr-i muḥīṭi āsānca nūş ideyüm, dimekdür.

بسکه لذت دوستم یک لخت دل

بر متاع صد نمکدان میزنم[2165]

6. Bes ki leẕẕet dūstem yek laḫt dil

Ber-metāʿ-ı ṣad nemekdān mīzenem

“Yek laḫt” bir pārça dimekdür. “Nemekdān” tuzluġa dirler. Pes nemekdānuŋ metāʿı yine ṭuzdur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ol ḳadar leẕẕet didükleri çāşne-muḥib ü dūstum ki göŋlümden bir pāre meze ḳaṭʿ idüp ṣad nemekdān metāʿı üzerine vażʿ iderüm tā ki göŋlüm leẕẕet-i ġamı ḫoş ṭutsun, dimekdür.

آن خلیلم من که قفل الحذر

بر دهان و دست مهمان میزنم[2166]

7. Ān ḫalīlem men ki ḳuflü’l-ḥaẕer

Ber-dehān u dest-i mihmān mīzenem

“Ḳufl” be-maʿnā miftāḥ. Ben şol sevgili Ḫalīl-i Rabbi’l-Celīl’üm ki el-ḥaẕer ḳuflini mihmānuŋ dest ü dehānı üzerine ururum. Yaʿnī Ḥażret-i İbrāhīm Ḫalīl ʿaleyhi’s-selāmuŋ hemīşe pīşesi mihmān-nüvāz ve ʿizzet ü ikrām sāz itmek ise de ben şol Ḫalīlüm ki mihmānı ṭaʿāmumdan iḥtirāz itdürürüm. Zīrā zehr-i ālām-ı felek-i cefā-encāmdan mesmūm olmışdur, dimekdür.

آن چراغ کشته ام کز دود گرم

[2165] Lezzeti çok sevdiğimden dolayı bir parça gönlümü yüz tuz kabına koyarım.

[2166] Ben misafirlerin eli ve ağzına çekinme kilidini vuran Halil’im.

آتش اندر آب حیوان میزنم[2167]

8. Ān çerāġ-ı kuşteem k'ez-dūd-ı germ

Āteş ender-āb-ı ḥayvān mīzenem

"Āteş-ender-āb-ı ḥayvān" dimekden maḳṣad āb-ı ḥayvān ẓulumātda olup muḥtāc-ı şuʿle olduġıdur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ben ol kuşte-çerāġum ki fitīlüm dūd-ı kereminden ẓulumāt-ı āb-ı ḥayāta

[234b]

şuʿle bıraġurum. Yaʿnī ẓulumāt-ı āb-ı ḥayātı dūd-ı keremümle rūşenger idüp ṭālibini īṣāl-i ser-çeşme-i āb-ı ḥayāt iderüm. Şöyle ki eger kuşte-çerāġ olmasam iḥrāḳ iderüm, dimekdür.

پادشاه عالم درویشیم

مهر بر پایین فرمان میزنم[2168]

9. Pādişāh-ı ʿālem-i dervīşīm

Mühr ber-pāyīn-i fermān mīzenem

"Mühr"den murād ṭuġrādur. "Pāyīn" pāyān maʿnāsına.

Maḥṣūl-ı Beyt: Dervīşlik ʿāleminüŋ pādişāh-ı fermān-rānıyum. Pes ʿādet-i pādişāhān olan ṭuġrāyı fermānuŋ nihāyetine ururum. Yaʿnī ehl-i dünyā ki ṭuġrāyı fermānuŋ bālāsına ururlar, ol ʿalāmet-i maṣlaḥatuŋ henūz ibtidārına işāretdür. Pes ben ṭuġrā-yı şāhāneyi fermānuŋ nihāyet-i pāyānına ururum, dimekdür. Zīrā pādişāhlıḳ şanʿatın kemālinde ihtimām der-kārdur, dimekdür.

جاه را کوس بلند آوازگي

بر فراز بام نیسان میزنم[2169]

10. Cāh-rā kūs-ı bülend-āvāzegī

Ber-firāz-ı bām-ı nīsān mīzenem

[2167] Ben sıcak dumanından ab-ı hayatı aydınlatan sönmüş lambayım.

[2168] Dervişlik âleminin padişahıyım ve fermanların altına damga vuruyorum.

[2169] Makamın yüceliğinin davulunu unutma damının üzerinde çalıyorum. (ihtişam ve makamı unutuyorum)

Maḥṣūl-ı Beyt: ʿĀlem-i fānī olan dünyā manṣıbınuŋ bülend-āvaz olan kūsını bām-ı nisyān üzerine ururum. Yaʿnī cāh u menaṣıb-ı ʿālem-i fānī maḥabbeti derūnumda olduġı ḥasebiyle anuŋ mehter-ġānesini daḫı nisyān bāmı üzerine urup aṣlā ġāṭırumuza ġuṭūr itdürmeyüz, dimekdür.

پای هجرم راه حسرت میروم

دست عجزم فال دامان میزنم[2170]

11. Pāy-ı hicrem rāh-ı ḥasret mīrevem

Dest-i ʿaczem çāk-ı dāmān mīzenem

"Dāmān"uŋ żamīri taḥtında gizlüdür. "Ey fāl-ı dāmān-ı dūst-rā mīzenem" maʿnāsınadur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Hicr ü rıḥletüm pāyı rāh-ı ḥasreti örtdiler. Yaʿnī hicret ü müfāraḳatumuŋ pāyı ṣaḥrā-yı ḥasreti boylar. Dest-i ʿaczüm ise dāʾimā dāmān-ı yār-ı vuṣlatuŋ fālini urur. Yaʿnī pāyümle destüm birbirine muḫālif işdedürler. Şöyle ki dest-i ʿaczüm dāʾimā vuṣlat-ı dāmān-ı yār fālini urur. Pāy-ı hicrüm ise ḥasret yolına gider, dimekdür.

بحر طوفان خیز دردم موج خون

از تحرکهای شریان میزنم[2171]

12. Baḥr-ı ṭūfān-ġīz-i derdem mevc-i ġūn

Ez-teharrükhā-yı şiryān mīzenem

"Şiryān" müteḥārrik ḳan alduḳları ṭamara dirler.

Maḥṣūl-ı Beyt: Benüm derd-ġīz olan ṭūfān-ı baḥruŋ mevcini şiryān ṭamarlaruŋ ḥareket ü cünbişinden ururum. Yaʿnī derd ü elem-ġīz olan ṭūfān-ı baḥr-ı maḥabbetüŋ emvācını yaʿnī telāṭum-engīz olmasını kendi şiryān ṭamarlarumuŋ ḥareketinden taḥṣīl iderüm. Yāḫūd ṭūfān-ġīz olan derdüm baḥrinüŋ ġavf-ı emvācını şiryān ṭamarlarumuŋ ḥareketinden peydā iderüm. Yaʿnī bende derd ü elemden bir baḥr vardur. Pes ol derd baḥrınuŋ mevc-i ġūnından ḥāṣıl idersüŋ diyü suʾāl vārid olursa işte şiryān ṭamarlarumuŋ ḥareketinden mevc-i ġūn ururum,

[2170] Ayrılık ayağım hasret yoluna gidiyor ve çaresizlik elim eteğimi yırtıyor.

[2171] Ben fırtınalar çıkaran dert deniziyim ve damarımın hareketlerinden kan dalgalarımı vuruyorum. (Damarımı kısıyorum)

dimekdür. Maʿnā daḫı budur, bu beyt aşağıda gelecek “dem-be-dem çün keştī ez-şevḳ şikest” beytüŋ altında lāzım gelürdi, sehven bu maḥalde ḳayd olındı.

میکنم تعظیم روز قتل خویش

دشنه ای بر عید قربان میزنم[2172]

13. Mīkonem taʿẓīm rūz-ı ḳatl-i ḫˇīş

Deşneī ber-ʿıyd-i ḳurbān mīzenem

Maḥṣūl-ı Beyt: Kendi ḳatl

[235a]

günüme taʿẓīm ü tekrīm idüp ḳurbān-ı ʿıyd üzerine ḫançeri ururum. Bu beyt egerçi süst görinür ammā maʿnāsı metīndür. Yaʿnī dimek ister ki rūz-ı ʿıydda taʿẓīm idüp ḫançeri gelū-yı ḳurbāna ururum. Ammā ḥaḳīḳatde baḳılsa kendi ḳatl günüme taʿẓīm idiyorum. Zīrā gerek ḥayvānat ve gerek cemādāt cümlesinüŋ maẓharı nūr-ı vāḥiddür. Bu taḳdīrce rūz-ı ʿıydda taʿẓīmen ḫançeri gelū-yı ḳurbāna urmaḳ kendi boġazuma urmış gibidür. Nitekim manẓūr-ı remz olan bāʿż-ı ehl-i ʿirfān ẕibḥ olınacaḳ ḳurbānuŋ behāsı ne miḳdāra bāliġ olursa, ʿalā-mā-farażallāh[2173] fuḳaraya taṣadduḳ idüp ḥayvān ẕibḥinden kef-i yed itmişlerdür.

مرغ تجریدم نوا در فصل دي

بر فراز شاخ عریان میزنم[2174]

14. Murġ-ı tecrīdem nevā der-faṣl-ı dey

Ber-firāz-ı şāḫ ʿüryān mīzenem

“Nevā” naġmeye dirler. “Dey” ḳış dimekdür. “Şāḫ” budaḳ ve dal maʿnāsınadur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ben bir murġ-ı tecrīdüm ki nevāyı ḳış eyyāmlarında ʿüryān şāḫlaruŋ yüksekligi üzerine ururum. Yaʿnī ben hestī-i mümkinātdan kef-i yed itmiş murġ-ı ġazāl-ḫˇānum ki faṣl-ı bahāra ʿadem-i imtinānumdan nāşī şiddet vaḳtlerinde şāh-ı ʿüryān üzerine naġme-senc olurum, dimekdür.

[2172] Kendimi öldürdüğüm gün taim ederek Kurban Bayram’ına bir hançer saplıyorum.

[2173] Allah’ın emrettiği üzere.

[2174] Ben tecrid kuşu gibiyim ve kış mevsiminde çıplak dal üzerinde ötüyorum.

میکنم در گلشن جنت فغان

نغمه ای در کنج زندان میزنم[2175]

15. Mīkonem der-gülşen-i cennet fiġān

Naġmeī der-künc-i zindān mīzenem

"Künc" bucaḳ dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Şol naġme-i dil-sūzı ki zindān-ı ʿālem-i fānī gūşesinde ururum, gülşen-i cennetde daḫı ururum. Yaʿnī ʿālem-i fānīde muḳteżā-yı beşeriyet vāḳıʿ olan hicret ü mufāraḳat-ı şāhid-i ezelden nice feryāda şikāyet idersem cennetde daḫı iderüm. Zīrā anda daḫı mufāraḳat vardur, dimekdür. Nitekim **Celālüddīn**[2176] ḳaddesallāhu sırrahu'l-ʿazīz, ibtidāʾ-ı *Mesnevī*sinde buyurur:

بشنو این نی چون شکایت می کند

از جداییها حکایت می کند

Beş'nev īn ney çün şikāyet mīkoned

Ez-cüdāyihā ḥikāyet mīkoned[2177]

Pes "ney"den murād ādemdür. İçinde feryād iden rūḥ-ı insānīdür ki ezelde cevher-i ẕāt ile olup ṣoŋra libās-ı beşeriyeti ilbās eyledükde, mufāraḳat u cüdā vāḳıʿ olınca şikāyet eyler, dimekdür. Tafṣīli *Şerḥ-i Mesnevi*'den maʿlūmdur.

زهره می دزدد نوای خونچکان

زخمه چون بر عود افغان میزنم[2178]

16. Zühre mīdozded nevā-yı ḫūn-çekān

Zaḫme çün ber-ʿūd-ı efġān mīzenem

"Mīdozded" uġurlar. Yaʿnī çalar, dimekdür. "Zaḫme" mıżrāb maʿnāsınadur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Mādām ki ben kemençe-i ṭarab-engīze feryād u fiġān mıżrābı uram, yaʿnī fiġān u mıżrāb ile ʿūd-ı sūznākı feryāda getürem, şol mertebe muḥriḳ ü ḥazīn naġme vü

[2175] Cennet gülşeninde figan ediyorum ve zindan köşesinde bir nağme söylüyorum.

[2176] Mevlânâ Celâleddîn Rûmî (M. 1207-1273)

[2177] Dinle, bu ney neler hikâyet eder, ayrılıklardan nasıl şikâyet eder.

[2178] İnleme uduna mızrap vurduğumda Zühre kan damlayan nağmemi benden çalıyor.

besteler ẓuhūra getürür ki Zühre-i raḳḳāṣ-ı felek kemāl-i iştiyāḳından ḫūn-çekān naġamātdan uġurlayup felegi anlar ile eglendürür, dimekdür.

تا بکی هر سو دوم در سومنات

تیشه ای در پای ایمان میزنم[2179]

17. Tā be-key her sū devem der-sūmenāt

Tīşeī der-pāy-ı īmān mīzenem

“Sūmenāt” Hindūstān’da gürūh-ı mecūsiyyenüŋ ulu ve envāʿ-ı elvān ṣuver ile muṣannaʿ

[235b]

bir kilīsādur. Murād ʿālem-i keşret ü riyādur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Bu sūmenāt-ı mecūsiyye içre ḳaçana dek bir cānibe teküpū idelüm? Yaʿnī ḳaçana dek sūmenātı ḳıblegāh idüp teveccüh idelüm? Āḫiru’l-emr sūmenāta olan īmānuŋ yed ü ḳademine bir tīşe-i ḳāṭīʿa urup ḳademin şikest idelüm tā ki aŋa olan teveccühden kef-i yed olınup, derūn u bīrūnumuz ṣıfat-ı vaḥdet ḳıblesi ile ṣāf idüp andan ḫalāṣ olalum, dimekdür.

بت پرستان می فریبندم بسي

شیشه ای بر سنگ ایشان میزنم[2180]

18. Büt-perestān mīfībendem besī

Şīşeī ber-seng-i īşān mīzenem

Maḥṣūl-ı Beyt: Büt-perest meḥābīblerini aldadurlar. Yaʿnī Urum maḥbūbları ziyāde dil-firīb olmaları ḥasebiyle ben daḫı şīşe-i ʿārumı anlaruŋ sengine çaldum. Yaʿnī anlara kemāl-i maḥabbet bıraḳdum. Yāḫūd maḥbūb-perest ʿāşıḳān leẕẕet-i ʿaşḳ-ı meḥābīb ile beni aldadurlar. Pes ben daḫı şīşe-i ʿār u nāmūsı anlaruŋ meslegi üzerine ḳırdum. Yaʿnī ben daḫı anlar sülūkına sülūk itdüm, dimekdür.

از مساماتم رود سیلاب خون

[2179] Sumenat’ta ne zamana kadar koşayım. İman ayağına bir külünk vururum.

[2180] Puta tapanlar beni çok aldayorlar. Onların şişesine bir taş atacağım.

تا شراب از جام رهبان میزنم[2181]

19. Ez-mesāmātem reved seyl-āb-ı ḫūn

Tā şarāb ez-cām-ı ruhbān mīzenem

“Mesāmāt” şol ṭamarlar yollarıdur ki maṭʿūmāt u meşrūbātuŋ leẕẕeti ve neşʾesi sāʾir aʿżā-yı vücūda yayılur. “Seyl-āb” sel ṣuyına dirler.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ol sebebden püt-perestān sengine şīşemi çaldum ki mesāmātumdan seyl-āb-ı nūr cereyān ider. Ol vaḳtden berü ki cāmı ruhbānı ururum. Yaʿnī ʿaşḳ u maḥabbetde delīlüm ve mürşidüm olan ruhbānuŋ cām-ı cihān-nümāsın uralıdan berü ve ʿurūḳ-ı aʿṣābumdan seyl-āb-ı nūr cārī olmaġa başladı. Pes nice ben anlaruŋ firībendesi olmayayum? dimekdür.

آتش طورم می و جام آفتاب

حیف کاین می در شبستان میزنم[2182]

20. Āteş-i Ṭūr’em mey ü cām-ı āfitāb

Ḥayf k’īn mey der-şebistān mīzenem

Maḥṣūl-ı Beyt: Āteş-i Ṭūr didükleri tecelliyāt-ı nūr-ı ilāhī maḥabbetüm olup āfitāb-ı cihāntāb ol meyüŋ ḳadeḥi olduġı ṣūretde ḥayf degil midür ki ol mey-i maḥabbeti ḳaranuluḳda ururum? Yaʿnī āteş-i Ṭūr bāde-i ṣayḳal-baḫş-ı göŋlüm olup daḫı ol bādenüŋ maẕharı āfitāb ola. Pes ḥayf degil midür ki ben anı şebistān ile istiʿmāl idem. Yaʿnī derūnum ḳaralıḳ ile istiʿmāl idem, dimekdür.

گردم از راحت زنم بر من مخند

کاین نفس در کام ثعبان میزنم[2183]

21. Ger dem ez-rāḥat zenem ber-men me-ḫand

K’īn nefes der-kām-ı ṣuʿbān mīzenem

“Dem” bunda daʿvā maʿnāsınadur. “Ṣuʿbān” ejder dimekdür.

[2181] Ruhbaniyet kadehinden şarap içtiğim sürece vücudumdeki manfazlardan kan seli akar.

[2182] Kadehim güneş ve şarabım tur ateşidir ancak yazık ki bu şarabı içimin karanlığında içiyorum.

[2183] Eğer rahattan söz edersem bana gülme. Çünkü nefesimi ejderin ağzında alıyorum. (Acılar içindeyim)

Maḥṣūl-ı Beyt: Bu kār-ḫāne-i mihen-ābād içre eger daʿvā-yı refāh u ārāmiş idersem beni istihzāya alma. Yaʿnī taʿyīb itme. Zīrā bu daʿvā-yı istirāḥati dimāġ-ı ṣuʿbānda daḫı ururum. Yaʿnī her ḳande olursam ḥıfẓ-ı bārī mādām ki benden iri degildür daʿvā-yı istirāḥat iderüm. Ammā dimāġ-ı ṣuʿbā egerçi muvaḥḥiş görinür līkin ḥaḳīḳatde yine ḳudret-i ilāḥī ile ḥareket ü cünbiş ider. Pes baŋa mekān

[236a]

olmaḳ içün her maḥal birdür, dimekdür.

چون نباشد داغ گوناگون مرا

تکیه بر غمهای الوان میزنم[2184]

22. Çün ne-bāşed dāġ-ı gūnāgūn me-rā

Tekye ber-ġamhā-yı elvān mīzenem

Maḥṣūl-ı Beyt: Envāʿ-ı güne dāġlar ile nice derūn u bīrūnum daġ-dār u münaḳḳaş olmasun? Ol sebebden ki reng-ā-reng ġamlar üzerine tekye itmekdeyüm. Yaʿnī ʿaşḳ beni dürlü dürlü ālām u ekdāra iletür. Pes derūn u bīrūnum envāʿ dürlü dāġlar ile müzeyyen olursa baʿīd degildür. Līkin bu beyt beyt-i evvelīye muġāyirdür. Pes dimek ister ki: Eger daʿvā-yı istirāḥat idersem beni taʿyīb itme. Zīrā muḳteżā-yı aḥvāl-i şāʿirī ḳāfiye gelişinden nükūl itmeyüp dem-i şāʿirāneyi dimāġ-ı ṣuʿbānda bile olsa icrā iderüm, dimek ola.

بسکه کج پنداشتم نقش درست

خنده بر بازیچهٔ پنهان میزنم[2185]

23. Bes ki kec pindāştem naḳş-ı dersest

Ḫande ber-bāzīçe-i pinhān mīzenem

"Kec" egri dimekdür. "Naḳş-ı ders"den murād meslek-i ʿāşıḳān u ʿārifāndur ki ehl-i ẓāhir anuŋ münkiridür. "Ḫande ber-bāzīçe-i pinhān" maḫfīce oyuncaġa nisbet ṭarīḳiyle istihzāya almaġa dirler.

Maḥṣūl-ı Beyt: Naḳş-ı dürüstī ol ḳadar egri ẓanniderdüm ki ol naḳş-ı dürüstī maḫfīce oyuncaḳ ṭarīḳiyle istihzāya alurdum. Yaʿnī henūz ḥaḳīḳat-i insāniyyeyi derk itmezden

[2184] Nasıl benim çeşitli dert damgalarım olmasın. Çünkü renkli renkli tasalara yaslanıyorum.

[2185] Doğru nakışları çok fazla yamuk sandığımdan dolayı oyuncağa (dünyaya) gizlice gülümseyorum.

meslek-i ʿārifānı şol mertebe nihānī taʿyīb ü istihzāya alur dimege vaṣfı imkānda degildür, dimekdür.

فرش را هم دیدهٔ عصمت بود

لیک پا بر نیش عصیان میزنم[2186]

24. Ferş-rā hem-dīde-i ʿişmet buved

Līk pā ber-nīş-i ʿişyān mīzenem

Maḥṣūl-ı Beyt: Ferş-rā hem-dīde-i ʿişmet olur ammā muḳteżā-yı beşeriyet şimdi ayaġı ʿişyān neşteri üzerine ururum. Yaʿnī ʿālem-i ervāḥda yolumuŋ ferşi ʿişmetüŋ dīdesi idi. Yaʿnī dīde-i ʿişmeti başaraḳ geçerdük. Şimdi bir ḥāle geldi ki ayaġı neşter-i ʿişyān üzerine basup geçerüz. Yāẖūd dimek ola ki aṣlında ʿişmet ü pārsāyīden ferş-i rāhumuz dīde-i ʿismet olmışidi. Şimdi ʿişyāndan maḥall-i istirāḥatümüz nīş-i nevk-i nīş ü ẖār oldı, dimekdür.

بسکه پر نیش است پایم هر قدم

دشنه بر خار مغیلان میزنم[2187]

25. Bes ki pür-nīş est pāyem her ḳadem

Deşne ber-ẖār-ı muġaylān mīzenem

Maḥṣūl-ı Beyt: Ayaḳlarum bir mertebe pür-nīş olmışdur ki yaʿnī nīş-i ālām ḳademlerine bir mertebe kār eylemişdür ki her bir ādemde ẖār-ı muġaylān üzerine ẖançerler ururum, dimekdür.

کعبه در آغوش دل دارم ولي

فال آتشگاه گبران میزنم[2188]

26. Kaʿbe der-āġūş-ı dil dārem velī

Fāl-i āteşgāh-ı gebrān mīzenem

"Gebrān" mecūsīler, dimekdür.

[2186] Ferşin de ismet gözü vardır ancak isyanın sivri ucuna ayağımı vuruyorum.

[2187] Ayağımda o kadar sivri uçlar var ki her adamda Mugilan dikenine bir hançer saplıyorum.

[2188] Gönlümün kucağında bir kabem var ancak ateşperestlerin tapınağında fal alıyorum.

Maḥṣūl-ı Beyt: Kaʿbe'yi āġūş-ı dilde ṭutarum. Ben āteşgāh-ı gebrān bangını ururum. Yaʿnī ḳalbüm ki Beytullāh'dur muḳteżāsını itmeyüp iġfāl-i nefs-i emmāreden anuŋ ʿaksi ve żıddı olan āteşgāh-ı Gebr'üŋ ġayretin güderüm, dimekdür.

دمبدم چون کشتی از شوق شکست
سینه را بر موج طوفان میزنم[2189]
27. Dem-be-dem çün keştī ez-şevḳ şikest
Sīne-rā ber-mevc-i ṭūfān mīzenem

Maḥṣūl-ı Beyt: Pāre pāre olsun içün mānend-i sefīnesinemi ṭūfān-ı şevḳ emvācı üzerine ururum. Yaʿnī ʿaşḳ u şevḳden şikest
[236b]
ü pāre pāre olmaḳ içün sīnemi sefīne gibi mevc-i ṭūfān-ı maḥabbete ururum, dimekdür.

بحر خون دریای آتش سیل زهر
میکنم درجام و خندان میزنم[2190]
28. Baḥr-ı ḫūn deryā-yı āteş seyl-i zehr
Mīkonem der-cām u ḫandān mīzenem

Maḥṣūl-ı Beyt: Sülūk-ı ʿaşḳ bizi bir ḥāle getürdi ki baḥr-ı ḫūn ve deryā-yı āteşi ve seyl-i zehri cām içine pür idüp ḫandān u ẕevḳ-konān nūş iderüm, dimekdür.

در شراب افتاده ام جام و سبو
زآن جهت بر سنگ بطلان میزنم[2191]
29. Der-şarāb üftādeem cām u sebū
Z'ān cihet ber-seng-i buṭlān mīzenem

Maḥṣūl-ı Beyt: Bi'n-nefs ḫumārı irtikāb itmez. Şarāb-ı Lā-yezālīye düşüp müstaġraḳ oldum. Pes **ez-żıddān lā-yectemiʿān**[2192] muḳteżāsı üzere cām u sebū-yı ẓāhirīyi seng-i buṭlāna çalup

[2189] Her an kırılma şevki yüzünden gemi gibi göğsümü fırtına dalgalarına vuruyorum.

[2190] Kan denizini, ateş deryasını ve zehir selini kadehe koyuyorum ve gülümseyerek içiyorum.

[2191] Şaraba düşmüşüm ve bu yüzden de kadeh ve testiyi batıl olma taşına vuruyorum.

[2192] Zıd olan şeyler bir araya gelmez.

ḫurd u ḫāş iderüm. Yaʿnī kendimi müstaġraḳ-ı şarāb-ı nāb-ı ʿaşḳ-ı Ḫudā eyledüm. Pes ol sebebden ki cām u sebū-yı buṭlānı seng-i buṭlāna çalaraḳ iḫvān-ı dīni menʿ iderüm, dimekdür.

گریهٔ شوقم زآتشگاه دل

شعله بر خاشاک مژگان میزنم[2193]

30. Girye-i şevḳem zi-āteşgāh-ı dil

Şuʿle ber-ḫāşāk-ı müjgān mīzenem

Maḥṣūl-ı Beyt: Mānend-i ḫār u ḫāşāk olan müjgān-ı nā-sāmānumı şuʿle-i ḳaṭarāt-ı sirişkümle şaʿşaʿa-efzā eyledügüm ṣūretde maḥall-i istiġrāb degildür. Zīrā şevḳum girye vü bükāsı āteşgāh-ı dildendür. Yaʿnī şevḳ ü ḫˇāhişle eyledügüm girye vü efġānuŋ maṣdarı tenevvür-i dil-i pür-āteşüm olduġından şuʿle-i revnaḳ-efzāyı ḫār u ḫāşāk-ı müjgāna ururs am cāy-ı taḥayyür degildür.

تا بمژگان توگردد آشنا

دیده را بر نیش پیکان میزنم[2194]

31. Tā be-müjgān-ı to gerded āşinā

Dīde-rā ber-nīş-i peykān mīzenem

“Āşinā” bu maḥalde āşinā ve imtizāc maʿnāsınadur. “Nīş” diken dimekdür. “Peykān” oḳ demresine dirler.

Maḥṣūl-ı Beyt: Memdūḥa ḫiṭāb ṭarīḳiyle buyurur ki ey ẕāt! Senüŋ imtizāc u āşināsı maḥall-i ḳabīlinden olan müjgān-ı ʿālem-şikāruŋa imtizāc u āşinālıḳ kesb itmek ḫuṣūṣiçün dāʾimā dīdelerümi nīş-i peykān üzere urmaḳdan ḫālī degilüm. Yaʿnī senüŋ mānend-i nīze vü peykān-ı dil-dūz-ı ʿāşıḳān olan müjgānuŋ imtizācı ve zaḫm-ı meşaḳḳatine muʿallem ü āşinā olsun içün dāʾimā dīdelerümi āşinā-yı giryede mānend-i peykān olan neşter-i müjgānuma urup taʿlīm itmekden ḫālī degilüm, dimekdür.

تا شوم پامال خیل غمزه ات

[2193] Şevk ağlamamı gönül ateş yerinden alevini kirpiklerin çörçöpüne vuruyorum. (Dertten ağlıyorum)

[2194] Senin kirpiklerine alışsın diye gözlerimi mızrak ucuna vuruyorum.

خیمه را در کافرستان میزنم[2195]

32. Tā şevem pā-māl-i ḫayl-i ġamzeet

Ḫayme-rā der-kāfiristān mīzenem

“Ḫayl” ʿasker dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey cānān! Senüŋ bī-raḥm u şefḳat olan ʿasākir-i ġamzeŋ pāy-māl u tārāc eylesün içün varlıḳ ḫaymesini dāʾimā kāfiristān u frengistān ṣaḥrāsına kurarum. Yaʿnī ġamzeŋ ʿasākiri feṯḥ-i kāfiristāna ʿazīmet eyledükde orduyı kāfiristānı yaġmā ve tārāc iderken maʿān pāy-māl itmek içün ḫaymegāh-ı ḥayātumı getürüp ṣaḥrā-yı kāfiristāna ḳurarum tā ki yaġmāya hevesnāk olalar, dimekdür.

تیشه زد بر بیستون فرهاد و من

بیستون بر تارک جان میزنم[2196]

33. Tīşe zed ber-Bī-sütūn Ferhād ü men

Bī-sütūn ber-tārek-i cān mīzenem

“Bī-sütūn” luġatde direksüz

[237a]

dimekdür. Līkin murād cebel-i ʿaẕīmdür ki Ferhād anı deşmek ḳaydında olmışidi, “tārek” tepe maʿnāsınadur.

Maḥṣūl-ı Beyt: ʿUşşāḳ-ı selefüŋ ser-firāz u mümtāzı Ferhād-ı nām-dār kūhuŋ cānib-i ġarbīsinde olan ırmaġı ṭaraf-ı şarḳīsine icrā vü āşikār itmek ḳaṣdıyla kūh-ı ʿaẕīme gürz ü tīşe urmış ise kūy-ı ʿāşıḳīde istiʿcāb yeri degildür. İşte ben bir ʿāşıḳ-ı bī-pervā ve rind-i bī-hem-tāyum ki ol kūh-ı bī-sütūnı cānumuŋ tepesine ururum. Yaʿnī Ferhād, vuṣlat-ı şīrīn temennāsı içün ṭaġı deşmege irtikāb eyledi. Pes ben bir ʿāşıḳ-ı himmet-güẕārum ki ol kūh-ı ʿaşḳı cānumuŋ tepesine ḳorum. Ve’l-ḥāṣıl Ferhād, kūh-ı ġam-ı ʿaşḳı ʿadem-i taḥammülinden bī-sütūn’a tīşe urdı. Ben ise vuṣlatdan ferāġat iderek ġam-ı ʿaşḳuŋ dāġını taḥammül itmege iḫtiyār eyledüm. Pes merātibüŋ tefāvüti ḫodʿayān oldı, dimekdür.

دست شیون در گلستان نشاط

[2195] Senin gamze süvarilerinin ayakları altında kalmak için çadırımı kafirlerin ülkesinde kuruyorum.

[2196] Ferhat Bistun dağına kazma vurdu ve ben kendi canımın tepesine bisütun yapıyorum.

بر سر گلهای خندان میزنم[2197]

34. Dest-i şīven der-gülistān-ı neşāṭ

Ber-ser-i gülhā-yı ḫandān mīzenem

“Şīven” fiġān maʿnāsınadur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ben şol ʿāşıḳ-ı şūrīdeyüm ki dest-i şīveni gülistān-ı neşāṭ-ı gül-i ḫandānı başı üzerine urup nāle-i istiḳbāl iderüm. Yaʿnī derd-i ʿaşḳ leẕẕeti bir mertebe derūnumda yer eylemişdür ki gülistān neşāṭ-ı gül-i ḫandāna aṣlā raġbet itmeyüp ġam u ġuṣṣa-i ʿaşḳı iḫtiyār ile gül-i ḫandān-ı gülistān-ı neşāṭı kendime elem bilürüm. Zīrā her neşāṭuŋ biŋ elemi muḳarrer olduġı gibi ġam-ı ʿaşḳ-ı cānānuŋ daḫı müjde-i vuṣlatı müberhendür.

شیشه از زهر هلاهل شد تهي

کاسه در خون شهیدان میزنم[2198]

35. Şīşe ez-zehr-i helāhil şod tehī

Kāse der-ḫūn-ı şehīdān mīzenem

“Şīşe”den murād şīşedür, nitekim “kāse”den murād göŋüldür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ālām-ı zehr felek-i fenā-encāmdan mesmūm u maġmūm olan sīnem zehr-i helāhilden tehī oldı. Yaʿnī ol olanca zehrin ṭışra atdı. Pes ziyāde mesmūm u maġmūm olan ḫūn-ı şehīdan-ı Kerbelā’ya kāsemüzi ururuz tā ki aṣlından efzūn mesmūm ola. Ve eşʿārı ḥazīn ü muḥriḳterīn inşā eyleye, dimekdür.

آتش اندر خرمن مقصود خویش

در میان آب حیوان میزنم[2199]

36. Āteş ender-ḫırmen-i maḳṣūd-ı ḫ̌īş

Der-miyān-ı āb-ı ḥayvān mīzenem

Maḥṣūl-ı Beyt: ʿAdem-i raġbet ü riʿāyetümden nāşī maḳṣūd u āmālümüzüŋ ḫırmen-i vücūdına āteş-i muḥriḳ ururum. Miyān-ı āb-ı ḥayvānda ise de yaʿnī aʿmāl-i dünyevîyeye bir

[2197] Mutluluk gülistanında sızlanma elini gülümseyen güllerin üzerine örtüyorum.

[2198] Cam öldürücü zehirden boşaldı ve ben şehitlerin kanına kâsemizi vururuz. (Daha fazla acı içinde olmak için)

[2199] Ab-ı hayatın içinde kendi istek harmanıma ateş veriyorum.

mertebe nefret ve ʿadem-i raġbet eyledüm ki nefsü'l-emrde bāʿiṣ-i ḥayāt-ı ṭūlī-i Ḫızır olan āb-ı ḥayāt vasaṭına girüp maḫfī olsa yine anuŋ hürmetine āteş-i muḥriḳa urmaġa çāre bulurum, dimekdür.

من كه از كلک نظام روزگار

نقشها بر لوح امكان ميزنم[2200]

37. Men ki ez-kilk-i niẓām-ı rūzgār

Naḳşhā ber-levḥ-i imkān mīzenem

Maḥṣūl-ı Beyt: Ḫod-sitāyişī ṭarīḳiyle buyurur ki: Ben şol şāʿir-i

[237b]

siḥr-āferīn ve māhir-i maʿānī-tezyīnüm ki kilk-i niẓām-baḫş-ı rūzgār ve ḫāme-i āsāyişde felek dīvārumda levḥ-i imkān üzerine nice nice nuḳūşı ururum. Yaʿnī kilk-i niẓāmü'l-mülküm bir pādişāh-ı ferīdü'l-ʿaṣrdur ki elvāḥ-ı mümkināt üzerine nice nice nuḳūş u āṯār-ı bedīʿatü'l-maʿānīyi bıraġup ilā-āḫiri'z-zamān ol āṯār u nuḳūş ile ismin nümāyān eyler, dimekdür.

كوس افلاطونى از يونان زمين

ميبرم در ملک گيلان ميزنم[2201]

38. Kūs-ı Eflāṭūnī ez-Yūnān-zemīn

Mīberem der-mülk-i Gīlān mīzenem

"Yūnān-zemīn" zemīn-i Yūnānīden ʿibāretdür ki ʿAcem'de bir eyaletüŋ ismidür. Keẕālik Gīlān ʿAcemde ism-i beldedür ki memdūḥun ʿaleyh Mīr Ebū'l-Feṯḥ'üŋ taḫtgāhı olmışidi.

Maḥṣūl-ı Beyt: Kūs-ı Eflāṭūn'ı zemīn-i Yūnān'dan refʿ ve getürüp mülk-i Gīlān'da vażʿ u ḍarb iderüm. Yaʿnī Eflāṭūn-ı vaḳt şimdi mülk-i Gīlān'dadur. Pes lāyıḳ mıdur ki zemīn-i Yūnān ṣadā-yı kūs-ı Eflāṭūnī ile mümtāzü'l-aḳrān ola, dimekdür.

ورسبب جويد كسى در گوش وي

[2200] Felek nizamının kalemi ile imkân levhasına nakışlar yapan ben.

[2201] Yunan ülkesinden Eflatuni davulu götürerek Gilan ülkesinde çalıyorum.

این نوا از عود برهان میزنم[2202]

39. Ver sebeb-i cūyed kesī der-gūş-ı vey

Īn nevā ez-ʿūd-ı burhān mīzenem

Maḥṣūl-ı Beyt: Beyt-i evvelīnüŋ aḥvālin taṣrīḥ ü taṣdīḳ itmek ṭarīḳiyle ḫiṭāb-ı ʿām idüp buyurur ki fi'l-meṣel meẕkūr kūs-ı Eflāṭūn'uŋ mülk-i Gīlān'da ṣadā-yı bülend-ʿadālet ve bang-ı ġulġule-i şöhret itmek ne münāsebeti vardur diyü cānib-i müddeʿīden gerek ʿamden ve gerek sehven suʾāl vārid olursa yaʿnī müddeʿī-i bed-nihāddan suʾāl vārid olsa ki zemīn-i Yūnān'dan ṣadā-yı şöhret-i Eflāṭūn'ı refʿ idüp mülk-i Gīlān'ı bang-ı ṣadā-yı Eflāṭūnī ile şeref-yāb itmek maḥż-ı ġalaṭ ve jāj-ḫādur, dise işte ilzām-ı ḫaṣm içün bu naġamāt u terennümātı ʿūd-ı berāhīnden urup anı iskāt iderüm, dimekdür ki işbu gelecek ebyātdur:

کاین ولایت مولد دانشوری است

کاتش از نامش بیونان میزنم[2203]

40. K'īn vilāyet mevlid-i dānişverī est

K'āteş ez-nāmeş be-Yūnān mīzenem

"Īn vilāyet"den murād mülk-i Gīlān'dur ki mevlūd-ı Mīr Ebū'l-Feṯḥ'dür. "Dānişver" ʿālim ü fāżıl dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: İşte ḫaṣmı iskāt içün ʿūd-ı berāhīnden naġme urup dirüm ki bu mülk-i Gīlān bir dānişver-i bī-hem-tā ve fāżıl-ı yek-tānuŋ mevlūdıdur ki anuŋ nām-ı nāmī ve ism-i şerīfi mehābetinden mülk-i Yūnān-ı şarḳiyyeye āteş-i muḥriḳa urup iḥrāḳ bi'n-nār iderüm. Yaʿnī ol ẕātuŋ eger nām-ı aṣālet-encāmını zemīn-i Yūnān'a īṣāl idersem mülk-i Yunān'a āteş bıraġup iḥrāḳ iderüm, dimekdür.

میر ابوالفتح آنکه لوح دانشش

بر سر افهام و اذهان میزنم[2204]

41. Mīr Ebū'l-Feṯḥ ān ki levḥ-i dānişeş

Ber-ser-i efhām u eẕhān mīzenem

[2202] Birisi sebep isterse onun kulağına delil udundan bu nağmeyi çalıyorum.

[2203] Bu vilayet ilimsahipliğinin doğuş yeridir ve onun isminden Yunan'a bir ateş götürüyorum. (Yunanlılar bilgilerini buradan alıdılar)

[2204] Mir Ebu'l-feth o zat ki ben onun ilminin levhasını fikirlerin ve zihinlerin başına vurduğum kişi.

Maḥṣūl-ı Beyt: Bālāda beyān olan memdūḥ mehābetlü Mīr Ebū'l-Fetḥ öyle bir ẕāt-ı

[238a]

memdūḥu'ṣ-ṣıfātdur ki anuŋ dāniş ü feżā'ili levḥasını ḫasāretin ve ḳalʿa-i yedin benī ādemde pīşvā-yı celiyyü'ṣ-ṣadr ve İmām-ı ʿAliyyü'l-ḳadr olan sulṭān-ı fehm ve şehenşāh-ı ẕihn müdīr-i Umūr-ı ümemüŋ başlarına ururum. Yaʿnī ol ẕātuŋ feżā'il ü dānişi şol mertebededür ki ifhām u eẕhānı taʿlīm-i ʿilm ü kemālāt içün şākirdler idüp anuŋ dānişi levḥasını başlarına urup taḥṣīl-i dürer-i fevā'id içün edā-yı ḫiẕmete bendevār ḳıyām itdürürüm, dimekdür.

نام جودش میبرم یا دشنه اي

بر دل دریای عمان میزنم[2205]

42. Nām-ı cūdeş mīberem yā deşneī

Ber-dil-i deryā-yı ʿUmmān mīzenem

"Mīberem" luġatde iletürüm, dimekdür. Līkin bunda medḥ ü şenādan ʿibāretdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Memdūḥuŋ seḫā vü ʿaṭāsınuŋ nāmı ve iḥsānı ve inʿāmınuŋ şıyt u şadāsını bir mertebede ḳaleme alup taḥsīn ü teşyīn iderüm ki dil-i deryā-yı ʿummāna deşne ururum. Yaʿnī ʿālemde güher pāş u zer ü dīnār paḫş ider. Ẕāt nice olduġını Cibrīl'e dil-i deryā-yı ʿummānı deşne-i ḥasediyle raḫne-dār itmek içün memdūḥuŋ nāmını ʿāleme intişār iderüm, dimekdür.

فارس حکمش بجولان رفت و گفت

دهر میدانست جولان میزنم[2206]

43. Fāris-i ḥükmeş be-cevelān reft ü goft

Dehr-i meydānest cevelān mīzenem

Maḥṣūl-ı Beyt: Mīr Ebū'l-Fetḥ'üŋ ḥükminüŋ fārisi cevelān u pertāb iderek gitdi ve didi ki: Dehr maḥall-i cevelānumdur. Şöyle ki muʿārıż u mümārıżum kimse olamaz. Pes ben dehr üzerine cevelān ururum, dimekdür.

[2205] Onun ihsanının ismini anıyorum mu yoksa umman denizinin gönlüne bir hançer saplıyor muyum?

[2206] Onun hükünün Faris'i hızla gitti ve felek biliyordu ki onun üzerinde cevelan edeceğim, dedi.

راکب رایش بمیدان راند و گفت

افتابم کوست چوگان میزنم[2207]

44. Rākib-i rāyeş be-meydān rāned ü goft

Āfitābem k'ūst çevgān mīzenem

Maḥṣūl-ı Beyt: Rākib-i reʾy ü iẕʿān-ı memdūḥ mıżmār-ı cevelāna at ṣıçradup gitdi ve didi ki: Āfitāb ālet-i mülāʿabeden topçağızumdur. Pes ben aŋa cevelān-ı ḫamīde-miyānı urup anuŋla nāz u mefāḫir iderüm, dimekdür.

عشق میگوید عبیر جیب او

بر دماغ پیر کنعان میزنم[2208]

45. ʿAşḳ mīgūyed ʿabīr-i ceyb-i ū

Ber-dimāġ-ı pīr-i Kenʿān mīzenem

Maḥṣūl-ı Beyt: Ol ẕātuŋ ceybinde vāḳıʿ ʿabīr ü ʿıṭrdan bir mertebe rāyiḥa-i vuṣlat-ı yār ve şemme-i ḳurbet-i didār ẓuhūr itmekdedür ki sulṭān-ı ʿaşḳ ve şehenşāh-ı şevḳ bu ḥāli görince didi ki: Anuŋ ḥabīb-i ʿabīri şemīminden dimāġ-ı pīr-i Kenʿān'a ururum tā ki meh-cemāl-i Yūsufʿaleyhi's-selāmdan rāyiḥa-i vuṣlat ve şemme-i ḳurbla mürde-dilī nev-civān ve zamān-ı firḳati mülāḳāta şāyān ola, dimekdür.

گفت جاهش دهر بر من تنگ شد

چاک بر افلاک و ارکان میزنم[2209]

46. Goft cāheş dehr ber-men teng şod

Çāk ber-eflāk u erkān mīzenem

"Erkān"dan murād ʿanāṣır-ı erbaʿa-i mertebedür. Nitekim mā-teḳaddümlerde ẕikr olındı.

Maḥṣūl-ı Beyt: Mīr Ebū'l-Feṯḥ'üŋ cāh u şevketi dir ki: Ġāyet ʿaẓametümden dehr başuma dār olduġından baʿd-ez-īn kendisine ʿadem-i iʿtibārum ḥasebiyle ġayrı bundan ṣoŋra güncāyişüm içün erkān-ı eflākı raḫne-dār iderüm, dimekdür.

[2207] Fikir süvarisini meydana sürdü ve güneş topumdur ve ben cirit atıyorum, dedi.

[2208] Aşk diyor ki onun yakasının hoş kokusunu Kenan Piri'nin burnuna koyarım.

[2209] Onun makamı felek bana dar geldi ve gökyüzünü ve unsurlarını parçalayacağım, dedi.

[238b]

گفت جودش سیم و زر درکان نماند

سکه بر پیشانی کان میزنم[2210]

47. Goft cūdeş sīm ü zer der-kān ne-mānd

Sikke ber-pīşānī-i kān mīzenem

Maḥṣūl-ı Beyt: Memdūḥuŋ ṣıfat-ı cūd ve ṭabʿ-ı seḫāsı dir ki: Nihāyet beẕl ü baḫşāyişümden maʿdende sīm ü zer ḳalmadı. Pes civān-merdī budur ki beẕl ü īṯār içün pīşānī-i maʿdene sikke urup sīm ü zer ideyüm, dimekdür.

گرگ گفتا بدورانش که من

برصف اعدای چوپان میزنم[2211]

48. Gurk hem goftā be-devrāneş ki men

Ber-ṣaf-ı aʿdā-yı çūpān mīzenem

Maḥṣūl-ı Beyt: Memdūḥuŋ ʿadl ü dādı bir ġāyetde maḫlūḳāta sārī oldı ki gurk-ı ḫūn-ḫˇār çūbāna yārġār olup dir ki: Ġayrı şimdiden ṣoŋra kendimi ṣaf-ı aʿdā-yı çūbāna urup tārumār itmek hevesindeyüm. Yaʿnī gerek ki muḳteżā-yı ḫilḳat-i żıddān ezelden çūbānuŋ ḫaṣm-ı ḳavī ve ʿadū-yı ekberi iken memdūḥuŋ mehābet-i ʿadāletin anlar daḫı ḥiss idüp çūbāna dūst olmaḳ ḥasebiyle dir ki: Min-baʿd ṣaf-ı aʿdā-yı şubāna urup kendimi aŋa muʿayyen ideyüm, dimekdür.

داورا تا سایه کردی بر سرم

خنده بر خورشید تابان میزنم[2212]

49. Dāverā tā sāye kerdī ber-serem

Ḫande ber-ḫurşīd-i tābān mīzenem

Maḥṣūl-ı Beyt: Memdūḥa ḫiṭāb ṭarīḳiyle buyurur ki: Ey ʿadālet ṣāḥibi olan sāye-i hümā-pāye-i şāhāneŋüzi farḳ-ı bendegānum üzerine müstaẕıl buyurup şöhret-şiʿār-ı ʿālem

[2210] Onun cömertliği madende altın ve gümüş kalmadı ve ben madenin alnına para basarım, dedi.

[2211] Kurt, onun zamanında ben çobanın düşmanlarını dizesine vurarım. (Çobanın düşmanlarının sırasına hücum ederim) dedi.

[2212] Ey hükümdar! Senin benim başıma gölge saldığından beri parlayan güneşe gülümseyorum.

olduġumdan berü ḫurşīd-i żiyā-baḫş-ı kāʾināta ḫandeler ve istihzālar iderüm. Şöyle ki sāyeŋde bende olan şaʿşaʿa anda yoḳdur, dimekdür.

تا مرا در بزم خود جا داده اي

تکیه بر دیوار احسان میزنم[2213]

50. Tā me-rā der-bezm-i ḫod cā dādeī

Tekye ber-dīvār-ı iḥsān mīzenem

"Tā" ibtidāʾ-ı ġāyet içündür. Nitekim mā-teḳaddümlerde ẕikri mürūr eyledi.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey memdūḥu'ṣ-ṣıfāt! ben bende-i şermendelerüŋi kendi meclis-i melāʾik-enīslerüŋe şāyeste ve bemz-i ʿālīlerüŋde aʿṭā-yı maḫal ideliden berü kendime bir mertebe ʿalāmet-i ġanī ḥāṣıl oldı ki iḥsānı dīvānı üzerine tekye iderüm, dimekdür.

تا حیات آموز تن لطف تو شد

خانه بر مغز و دل و جان میزنم[2214]

51. Tā ḥayāt-āmūz-ı ten luṭf-ı to şod

Ḫāne be-maġz u dil ü cān mīzenem

Maḥṣūl-ı Beyt: Esbāb-ı ḥayāt-ı ḥayvān ve be-taḫṣīṣ benī ādemüŋ iktisāb-ı şeref-i insānī olan maġz-ı dil ü cāna taʿne vü istihzālar ururum. Şol vaḳtden berü luṭf u iḥsānuŋ ḥayāt-āmūz-ı ten ve mürde-dilāna cān-efken olmışdur. Yaʿnī mādām ki luṭfuŋ ḥayāt-baḫş-ı ten olmışdur. Ġayr-ı maġz-ı dil ü cānāna imtinān ideyüm, dimekdür.

گوش کن کز بام مدحت صبح و شام

طبل نظم آرای شروان میزنم[2215]

52. Gūş kon k'ez-bām-ı midḥat-i ṣubḥ u şām

Ṭabl-ı naẓm-ārā-yı Şirvān mīzenem

[2213] Beni meclisine aldığından beri ihsan duvarına yaslanıyorum.

[2214] Senin lutfun hayat öğreticisi olduğundan beri beyin ve can ve gönüle ev kuruyorum.

[2215] Dinle sabah akşam senin övgü çatından Şirvan'ın şiir söyleyen davulunu çalıyorum.

“Şirvān” mülk-i ʿAcem’de bir belde-i meşhūrenüŋ ismidür ve Şirvān’da ḫod-sitāyişlikde māhir bir şāʿiri yād itmekden kināyedür. Yaʿnī ben daḫı senüŋ sitāyişüŋde

[239a]

anuŋ gibiyüm dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ẕāt! Şirvān naẓm-ārāsı olan şāʿirüŋ ṭabʿınuŋ naġmesini ururum. Pes ṣubḥ u şām bāġ-ı medḥüŋde güş eyle. Yaʿnī nāẓım-ı Şirvānī kendini nice şāhāne medḥ iderse biz daḫı seni anuŋ gibi medḥ iderüm. Yāḫūd Nāẓm-ı Şirvān’uŋ ṭabʿ-ı ḫod-sitāyişi gibi işte ben daḫı senüŋ bāġ-ı medḥüŋden ancılayın kendimi medḥ iderüm, dimekdür ki işbu ebyātlardur.

چشمهٔ نور است چشم فطرتم

خنده بر کحل صفاهان میزنم[2216]

53. Çeşme-i nūr est çeşm-i fıṭratem

Ḫande ber-küḥl-i Ṣıfāhān mīzenem

Maḥṣūl-ı Beyt: Küḥl-ı cīlā-baḫş-ı dīde-i binā ve sürme-i revnaḳ-efzānuŋ maṣdarı ve maẓharı olan belde-i Ṣıfāhān’a ḫande vü ṭaʿneler ururum. Zīrā çeşm-i fıṭrat u ḫilḳatüm nūr çeşmesidür. Yaʿnī fıṭratum çeşminden nūr cereyān eyledügi ṣūretde maṣdār-ı küḥl ve maẓhar-ı sürme olan Ṣıfāhān’a ne imtinān ideyüm, dimekdür. Murād memdūḥuŋ beldesini medḥ ve Ṣıfāhān’ı ṭarḥdur.

تا برآرم گوهر ارزنده اي

تیشهٔ اندیشه بر جان میزنم[2217]

54. Tā ber-ārem gevher-i erzendeī

Tīşe-i endīşe ber-cān mīzenem

“Erzende” luġatde ucuzluġa ve şāyeste maʿnāsına daḫı gelür. “Tīşe” keser dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ben ol müdaḳḳiḳ ü muḥaḳḳıḳ-ı ḫayālüm ki ẕāt-ı şerīfüŋe elyaḳ u enseb bir gevher-i girān-behā meydāna getürem, mülāḥaẓasıyla tīşe-i endīşe ve tīr-i liḥāẓayı cān üzerine ururum. Yaʿnī dıraḫt-ı cānumı tīşe-i endīşe ile yonarum tā ki size şāyeste bir gevher-i ẕī-ḳadri ḥāṣıl eyleyüm, dimekdür ki murād eşʿār-ı maʿnā-dārdur.

[2216] Benim fitert gözüm nur pınarıdır ve bu yüzden de İsfahan şehrinin sürmelerine gülüyorum.

[2217] Değerli bir mücevher bulayım diye fikir külüngümü canıma vuruyorum.

هر گلی کز باغ طبعم بشکفد

بر سر غلمان و رضوان میزنم[2218]

55. Her gülī k'ez-bāġ-ı ṭabʿem be-ş'kufed

Ber-ser-i ġılmān u Rıḍvān mīzenem

Maḥṣūl-ı Beyt: Her ol gül-i raʿnā ki bāġ-ı ṭabʿumdan açıla, Rıḍvān u ġılmānı başları üzerine ṭaḳarum. Yaʿnī eşʿārum şol mertebe merġūb u muʿteberdür ki bāġ-ı ṭabʿumdan gül-i raʿnāvār bir şiʿr güşād olduġı anda fi'l-ḥāl ġılmān u Rıḍvān ser ü destārına mücevher çekenek gibi ṭaḳınup iftiḫār iderler, dimekdür.

تن زنم عرفی نیم آخر ترا

بر نوای خود پرستان میزنم[2219]

56. Ten zenem ʿUrfī nīm āḫer to-rā

Ber-nevā-yı ḫod-perestān mīzenem

"Ten zenem" isifhām ṭarīḳiyle "çerā dem ne-zenem ben ʿUrfī degil miyüm?" dimekdür.
Maḥṣūl-ı Beyt: Ḫiṭāb-ı ʿām ṭarīḳiyle buyurur ki: Ben ʿUrfī-i nām-dār u ṣāḥib degil miyüm? Pes niçün sükūt-ı dem urmayum? Yaʿnī ḫod-sitāyişlerüŋ naġamātını ururum ve kendimi mübālaġa ile medḥ iderüm. Zīrā bī-miṣl ü mānend ʿUrfī-i muʿciz-beyān degil miyüm? Pes kimden ḫavf idüp sükūt iderüm? dimekdür.

در حضورت زآن نمیگویم دعا

تا نگویندم که دستان میزنم[2220]

57. Der-ḥużūret z'ān ne-mīgūyem duʿā

Tā ne-gūyendem ki destān mīzenem

[2218] Tab bahçemden yetişen her bir çiçeği Gılman ve Rıdvan'ın başına takıyorum.

[2219] Kenara çekileyim mi neden? Ben Urfi değil miyim? Sonunda seni kendine beğenenlerin sesleneceğim..

[2220] Senin huzurunda hikâye söylüyorum demesinler diye dua etmiyorum.

Maḥṣūl-ı Beyt: İḫtitām-ı ḳaṣīde deʾbi ṭarīḳiyle buyurur ki: Ey memdūḥ! Fi'l-meṣel ḥużūr-ı lāmiʿü'n-nūrlarında duʿā-yı beḳā-yı saṭvet[2221] ü iclāllerini eyler isem ḥasūd-ı bed-endīş duʿā vü ṣenāmuzı

[239b]

tezvīr ü ḫīle vü ḫudʿa vü efsāneye ḥamle eyler. Yaʿnī ḥasūd duʿāmuzı tezvīr ü efsāneye ḥaml iderek bizi teẕlīl ü taḥḳīr eyler, dimekdür. Pes:

در غیاب این نغمه را هر نیم شب

همره مرغ سحر خوان میزنم[2222]

58. Der-ġıyāb-ı īn naġme-rā her nīm-şeb

Hem-reh-i murġ-ı seḥer-ḫᵛān mīzenem

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ẕāt! Bu naġmenüŋ oḳumasından sākitüm. Yaʿnī ḥasūdān bizi müzevvir itmesün içün ḥużūruŋda duʿādan fāriġüm. Pes bu duʿā-yı beḳā-yı ʿömr ü devletüŋüzi nışfü'l-leyl ki vaḳt-i icābet-i duʿā ve maḥall-i isticābet-i ṣenā vü niyāzdur. Murġ-ı seḥer-ḫᵛānlarla hem-rāh olduġum ḥālde oḳurum. Yaʿnī duʿāŋuzuŋ naġamātını maḫfiyyen nīm-şebde bülbüller ile refāḳaṭ iderek nālān u sūzān oḳurum, dimekdür. Temmetü'l-ḳaṣīde.

38

Bu Ḳaṣīde-i Dil-ārāsı Merḥūmuŋ Kendi Baʿżı Aḥvāl u Eṭvārını Mübeyyen Bir Nüsḫa-i Nādiresidür

[mefʿūlü/mefāʿīlü/mefāʿīlü/feʿūlün]

من کیستم آن سالک کونین مسیرم

کز بیختهٔ جوهر قدس است خمیرم[2223]

1. **Men kīstem ān sālik-i kevneyn-mesīrem**

   K'ez-bīḫte-i cevher-i ḳudüs est ḫamīrem

"Men kīstem" istifhāmiyedür. Yaʿnī ben kim olduġum bilür misüŋ, dimekdür. "Kevneyn" iki cihāndur. "Mesīr" temāşā vü teferrücgāh dimekdür. "Ḫamīr" fıṭrat u ḫilḳat tīni dimekdür.

[2221] Derkenar: "Saṭvet" ḥamle eylemek ve ḳahr eylemek ve ġazab eylemek maʿnāsınadur.

[2222] Yokluğunda bu nağmeyi her gece yarısı seher kuşu ile beraber okuyorum.

[2223] Ben kimim? Ben iki dünya yolunun salikiyim ki hamurumu kutsal cevherinden elenmiştir.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ḫiṭāb-ı ʿām ṭarīḳiyle buyurur ki: Ey ḳavm! Maʿlūmuŋuz olsun ki ben mesīre vü teferrücgāhum dünyā vü ʿuḳbā olaraḳ bir sālik-i bālā-pervāzum. Zīrā fıṭrat u ḫilḳatüm ṭıyneti gevher-i ḳudsdür. Yaʿnī ey ḳavm! Kim olduġum bilmek içün size ʿayān u beyān idem. Şöyle ki ben ʿanḳā-yı lā-mekān-ṣıfat kevneyn mesīregāhlu bir sālik-i ʿālī-cenāb ve şāhbāz-ı bālā-pervāz-ı ʿarş-intisābum. Zīrā fıṭrat-ı aṣliyye ve ḫilḳat-i ezeliyemüŋ ḫamīri ervāḥ-ı ferişte ve gevher-i ḳudsden bāḫte ve māye-i ādemiyetüm gevher-i ferdden efrūḫte olmışdur. Yaʿnī aṣl u neslüm cehver-i ferdden iḳtibās olınmışdur. Pes ol sebebdendür ki kevneyn-mesīregāh sālik-i bī-bāk u pervāyum, dimekdür.

از بس که بود کیفیت انگیز کلامم

مستانه خرامد بورق کلک دبیرم[2224]

2. Ez bes ki buved keyfiyet-engīz kelāmem

Mestāne ḫırāmed be-varaḳ kilk-i debīrem

Maḥṣūl-ı Beyt: Kelām-ı muʿciz-beyānum şol mertebe neşʾe-engīz ve keyfiyet-amiz bāde-i gül-rengdür ki kemāl-i ser-ḫoşluġından debīrüm kilki ṣafḥa-i varaḳ üzerinde dāʾimā mestāne ḫırām üzeredür. Yaʿnī kātibüm kilki eṣnā-yı taḥrīr-i kelām-ı keyfiyet-engīz ü neşʾe-āmīzümde mestāne saġa ṣola ḫırām itmekdedür, dimekdür.

در صفحهٔ تصویر جلالست مثالم

در پردهٔ تقدیر محالست نظیرم[2225]

3. Der-ṣafḥa-i taṣvīr-i celālest miṣālem

Der-perde-i taḳdīr-i muḥālest naẓīrem

"Ṣafḥa-i taṣvīr"den murād ṣafḥa-i mümkināt ve levḥa-i maḫlūḳāt-ı ʿālemdür. "Miṣāl"den murād kendi timṣāli ve varlıġıdur. "Timṣāl" luġatde ṣūretde maʿnāsınadur cemʿi temāṣīl gelür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ben ol ṣāḥib-vaḳār ve erbāb-ı ʿaẓamet-şiʿārum ki ṣafḥa-i taṣvīr-i mümkinātda varlıġum ve timṣālüm celīl ve levḥa-i kāʾinātda muʿādilüm

[240a]

[2224] Sözümün çok nitelikli olduğumdan dolayı debirlerin kalemi evrakımın üzerine sarhoşça süzülür.

[2225] Örneği tanrının tasvir sayfasındadır ve benzerim kaderin imkânsızlık perdesindedir.

yoḳdur. Ve daḫı bī-miṣl ü mānend bir gevher-i girān-behāyum ki perde-i taḳdīrde naẓīrüm muḥāldür. Yaʿnī verā-yı perde-i ṣafḥa-i mümkināt ki maẓhar-ı maḫlūḳāt ve maṣdār-ı mevcūdātdur. Anda miṣl ü mānendüm ferd-i vāḥid yoḳdur, dimekdür.

چون حسن کشد جام صفا رنگ شرابم

چون عشق دهد رنگ جبین آب زریرم[2226]

4. Çün ḥüsn keşed cām-ı ṣafā reng-i şarābem

Çün ʿaşk dehed reng-i cebīn āb-ı zerīrem

"Āb-ı zerīr" ṣarılıḳ ṣuyı ve altun ṣuyı dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Elvān-ı mümkināta bir nihāyetde müʾeṣṣirüm ki fi'l-meṣel ḥüsn-i şehriyāruŋ kendisi cām-ı ṣafāyı nūş eyler ise ol şarābuŋ rengiyüm. Çünki ʿaşḳ kişveristānı cebīn-i ʿāşıḳa reng-i elvān vire. Ol rengüŋ āb-ı zerīri olur. Yaʿnī elvān-ı meẕkūruŋ maẓharı vü maṣdarı benüm, dimekdür.

از قامت عاشق شکن آموز کمانم

در غمزهٔ معشوق گشایش ده تیرم[2227]

5. Ez-ḳāmet-i ʿāşık şiken-āmūz kemānem

Der-ġamze-i maʿşūḳ güşāyiş-deh-i tīrem

Maḥṣūl-ı Beyt: Ben ol ḥākim-i cemādāt ve żābiṭ-i nebātātum ki yayuŋ egilüp dü-tā olmasını ʿāşıḳ-ı dil-figāruŋ ḳāmet-i ḫamīdesinden ögredürüm. Ve daḫı tīrüŋ açılup güşāyişligini ve perān olmasını nīze-i ʿāşıḳ-kuş maʿşūḳdan ögredürüm. Yaʿnī maʿşūḳuŋ tīr-i ġamzesiyle taʿlīm iderüm, dimekdür.

آنجا که وفا تشنه شود چشمهٔ خونم

آنجا که صفا غسل کند آب غدیرم[2228]

6. Āncā ki vefā teşne şeved çeşme-i ḫūnem

V'āncā ki ṣafā ġusl koned āb-ı ġadīrem

[2226] Hüsün çektiği zaman saflık kadehi şarabımın renginde olacak ve aşk verdiği zaman ise alnımın rengi sarı su gibi olur.

[2227] Ey yayım âşığın boyundan bükülmeyi öğren, zira maşukun gamze oku ile meşk yapıyorum.

[2228] Vefanın susadığı yerde kan pınarıyım ve safanın gusl ettiği yerde kadir suyuyum.

“Āb-ı ġadīr” göl şuyı ve büyük ḥavż şuyı dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Şol maḥalde ki vefānuŋ kendisi teşne ola, ben aŋa çeşme-i ḫūnum şöyle ki maʿşūḳdan ʿadem-i vefā çeşme-i ḫūn-dīde ʿāşıḳ-ı gedādan cerayāndur. Yaʿnī şol yerde ki vefā teşne olan ben aŋa çeşme-i ḫūn olup anı sīr-āb iderüm. Ve daḫı şol maḥaldeki cevr ü cefā ġasl itmek murād eyleye, ben aŋa āb-ı ġadīr olup ġadīr-i tende aŋa ġasl itdürürüm. Ve’l-ḥāṣıl her cevr ü cefānuŋ maḥall-i istirāḥati dil ü cānumdur, dimekdür.

در هندسهٔ فقر و فنا صفر الوفم

در مزرعهٔ عز و علا ابر مطیرم[2229]

7. Der-hendese-i faḳr u fenā ṣıfr-ı ulüfem

Der-mezraʿa-i ʿazze ve ʿalā ebr-i maṭīrem

Baʿżı nüsḫalarda “der-medrese-i faḳr u fenā” vāḳıʿdur. “Ulūf” elf’üŋ cemʿidür, biŋlerüŋ ḫod nihāyeti olmaz.

Maḥṣūl-ı Beyt: Faḳr u fenā hendesesinde ṣıfr olduġum yaʿnī bu faḳr u fenāda imrār-ı ʿömr iden erenler içre egerçi miḳdār-ı ṣıfr yoḳ yerinde isem daḫı mezraʿa-i ʿazze ve ʿalā ki menzil-i lāhūtdur, anda berāber-i bāran-rīz-i raḥmetüm. Yāḫūd dimek olur ki dāʾire-i hendese-i faḳr u fenāda ulūfuŋ ḳuṭb-ḫānesine olan ṣıfr-ı ʿālī-maḳāmum. Şöyle ki ʿazze ve ʿalā mezraʿası olan mezraʿa-i dünyāda ebr-i maṭīr-i raḥmetüm olmışdur. Ve’l-ḥāṣıl merkez-i dāʾire-i faḳr u fenā hendesesinde ulūfa bir ṣıfrum. Līkin mezraʿa-i ʿazze ve ʿalāda ebr-i maṭīr-i raḥmetüm, dimekdür. Vallāhu aʿlem.

بر کتف ریاضت طلبان شال و پلاسم

بر دوش زلیخا منشان برد حریرم[2230]

8. Der-ketf-i riyāzet-ṭalebān şāl u palāsem

Ber-dūş-ı Zelīḫā-menişān berd-i ḥarīrem

[240b]

[2229] Fakirlik ve fena geometrisinde binlerin sıfrıyım ve değerlilik ve yücelik tarlasında yağmurlu bulutum.

[2230] Çileçekmek isteyenlerin omzunda şal ve kilimim ve Züleyha huyluların omzunda ipek kumaşım.

“Şāl u palās” ṣūfīlerüŋ ṭaşıdıḳları köhne şāla dirler. “Zelīẖā-menīş” Zelīẖā ṭabīʿatlu dimekdür. Yaʿnī zīnet-perestler, dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ṭālibān-ı zühd ü riyāżetüŋ arḳasında vāḳıʿ köhne şālum ki anlar ġayrısına meyyāl degillerdür. Ve daḫı Zelīẖā-menīş olan erbāb-ı zīnetüŋ omuzları üzerine şāl yerine ṣarıḳdıḳları bürd[2231]

-i ḥarīrüm ki ol gözi ḳoṭonī vü penbe ile al reng nümāyişlü olan ẖāreden ʿibāretdür. Yaʿnī her ḳanḳı meslek var ise cümlesine ʿārifüm, dimekdür.

در مرسلهٔ جوهر فردم در یکتا

در سلسلهٔ علت و معلول کثیرم[2232]

9. Der-mürsele-i cevher-i ferdem dür-i yek-tā

Der-silsile-i ʿillet ü maʿlūl keşīrem

“Mürsele” cevher ve incü dirilişine dirler. “ʿİllet” şol nesnedür ki ṣoŋradan īcād olmış ola. Meṣelā mümkināt gibi. “Maʿlūl” ism-i mefʿūldür, eşyānuŋ maẓharı ve maṣdarı ve varlıġuŋ maṣdarı dimekdür. Meṣelā ʿadde ve māt gibi ki ʿālemüŋ maẓharı ve maṣdarıdur. Pes mümkināt-ı ʿillet-i ʿadde ve māt maʿlūldür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ben ol gevher-i girān-ḳadrüm ki mürsele-i cevher-i ferdde dürr-i yek-tāyum. Yaʿnī rişte-i mürsele-i cehver-i ferdde ḳıymeti nā-yāb dürüm. Ve daḫı ʿillet ü maʿlūl silsilesinde keṣīrüm. Yaʿnī ʿillet ü maʿlūluŋ āferīnişi silsile vü zencīrinde münḳaṭıʿ olmayup hemīşe ḥiẓāda ṣābit-ḳadem olmışdur tā ki ʿālem perde-i verādan ṣafḥa-i vücūda gelüp birbirinden zencīr olaraḳ devr-i ādemdür. Bu āna gelince ʿillet ü maʿlūl olmışdur.

پای طلبم در روش سعی تمامم

دست ادبم در کشش کام قصیرم[2233]

10. Pāy-ı ṭalebem der-reviş-i saʿy tamāmem

Dest-i edebem der-keşiş-i kām ḳāṣīrem

“Keşiş” çekmek ve celb itmek dimekdür. “Kām” murād dimekdür.

[2231] Derkenar: **“**Bürd” aṭlās ḳumaş dimekdür**.**

[2232] Cevher-i ferd gerdanlığında eşi benzeri olmayan mücevherim ve illet ile malul zincirinde kesirimdir.

[2233] Ben istek adımıyım ve çaba yolunda butunum edep eliyim ama başarıyı yakalamakta kısayım.

Maḥṣūl-ı Beyt: Pāy-ı ṭalebüm saʿy-ı tamām-ı revişindedür. Yaʿnī pāy-ı ṭalebüm taḥṣīl-i murād ve cebl-i mālā-yürād saʿy-ı tamām ve kūşiş-i mālā-kelām revişindedür. Ammā ne çāre ki dest-i ebedüm celb-i murādda ḳaṣīrdür. Yaʿnī her ne ḳadar celb-i murādda saʿy u kūşişüm kemālde ise de: **El-ḥayā'u yemnaʿu'r-rızḳ**[2234] mışdāḳınca celb-i emelde dest-i edebüm ḳāṣırdur. Ve'l-ḥāṣıl bir saʿyumuz kemālde ise de ḥicāb mānīʿ olmışdur, dimekdür.

در کوزۂ لذت شکنان چشمۂ زهرم

در کاسۂ کودک منشان جرعۂ شیرم[2235]

11. Der-küze-i leẕẕet-şikenān çeşme-i zehrem

Der-kāse-i küdek-menişān cürʿa-i şīrem

"Küze-i leẕẕet-şikenān" leẕẕet bardaġını şikest idiciler dimekdür. Ḫod-bīn ü maġrūrdur. "Küdek-menişān" çocuk ṭabīʿatlu ve mütevāżıʿ dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ben ol imtizāc-ı tebāyiʿ-i ʿālemde bir ḥakīm-i ḥāẕıḳ ve üstād-ı şefīʿatüm ki küze-i leẕẕet-şikenān-ı ḫod-bīn ü maġrūrān ḳatında çeşme-i zehrüm. Nitekim küdek-menişlü mütevāżiʿ olanuŋ kāsesinde şir ü şekerüm. Ve'l-ḥāṣıl sevenüŋ ḳulı ve ḳurbānı sevmeyenüŋ sulṭān u ḳahramānıyuz dimekdür.

آنجا که ادب نغمه طرازست سمیعم

12. Āncā ki edeb naġme-ṭırāzest semīʿem

[241a]

و آنجا که هنر جلوه فروشست بصیرم[2236]

V'āncā ki hüner cilve-fürūşest başīrem

Maḥṣūl-ı Beyt: Şol maḥalde ki edebüŋ kendisi nevā-perdār ve naġme-ṭırāz ola. İstimāʿ idiciyüm. Ve daḫı bir yerde ki hünerüŋ kendisi cilve-furūş ola, anı celb ü taḥṣīl içün başīr ü nigerānum, dimekdür.

[2234] "Utangaçlık, rızka mânidir." (*Mevzuatü's-Sağani,* el-Hasan bin Muhammed e's-Sağani, Thk.: Abdullah el-Kadi, Darü'l-Kütübil'l-ilmiyye Yayınevi,1 . Baskı, Beyrut, h.1405, s.54 .)

[2235] Zevki yok edenlerin testisinde zehir pınarıyım ve çocuk huyluların kadehinde bir yudum sütüm.

[2236] Edebin nağmeleri süslediği yerde iyi işitenim ve sanatın cilvelendiği mekânda iyi görenim.

چون سجدهٔ بت گرم شود ناصیه سوزم

چون تیغ صنم کند شود بیهوده میرم[2237]

13. Çün secde-i büt germ şeved nāṣiye-sūzem

Çün tīġ-i ṣanem künd şeved bī-hūde mīrem

"Germ şeved" ġalebe-i ʿāmile ḳızarmaḳ ve ḳızışdurmaḳ dimekdür. "Künd" kāf'uŋ żammesi ve nūn'uŋ sükūnı dāl ile ʿamel-mānde kesmez ḳılıca dirler.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ber-muḳteżā-yı ʿubūdiyet çünki secde-i büt itmekde cümle-i ʿāmdan germiyet ve ḳızġınlıḳ vāḳıʿ ola. Bir mertebe ʿubūdiyetde çālāk ve bir ġāyetde secde-i ṣaneme inhimāk[2238] itdürmege şiddet-i germāyiş-i secde-i ṣanemden nāṣiyemi sūzān ve derūn u bīrūnumı nālān eylerüm. Ve çünki ḳatlüm içün ṣanemüŋ ḳaṣdı olduġı ṣūretde tīġi daḫı künd olursa zihī ve ḥayf ki bī-hūde olurum. Yaʿnī leẕẕet-i ḳatl-i dil-dārdan bī-behre olurum, dimekdür.

خفاشم و خورشید حذر در ته بالم

دراجم و بلبل پرد از شاخ صغیرم[2239]

14. Ḫuffāşem ü ḫurşīd ḥaẕer der-teh-i bālem

Dürrācem ü bülbül pered ez-şāḫ-ı ṣaġīrem

"Ḫuffāş" yarasa didükleri sıçana beŋzer gice pervāz ider bir küçük ḥayvāndur. "Ḥaẕer" ḥā'nuŋ fetḥası ve ẕā ile dal'uŋ fetḥası ve sükūnıyla ṣıġınur ve soḳılur dimekdür. "Dürrāc" İsḥāḳ ḳuşına dirler ki aŋa Fārsīde murġ-ı şeb-āvīz daḫı dirler. Gice ile ayaġından aşılup ṣafīran dururmış diyü ekṣer-i nās bu ḳavle ẕāhibdür. "Pered" uçar dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ṣūret-i ẓāhirüme naẕaran bir ḫuffāş-ı kem-ḳadrüm. Līkin maʿnā cānibine naẕaran teh-i bālümde yaʿnī ḳanadum altında āfitāb-ı cihān-tāb ṣıġınur. Sāye-i ḥimāyetümde āsūde-ḥāl ve ẓıll-ı reʾfetümde mesrūrü'l-bāl olur. Ve daḫı dürrāc-ı şeb-revüm. Līkin şāḫ-ı ṣaġīrümde nice nice bülbül-i nālān pervāz u ṭayerān ider, dimekdür.

[2237] Puta secde etmek revaç bulursa alınları yakanım ve sanemin kılıcı kesmez hale geldiği zaman boşuna ölürüm.

[2238] Derkenar: "İnhimāk" öngülük itmek ve duḫūl itmek maʿnāsınadur lüġatte.

[2239] Ben yarasayım ve güneş kanadımın altına sığınır. İshak kuşuyum ve nağmemim dalında bülbül uçar.

عشقم که بر آسوده دلان نیست گذارم

حسنم که ز خونین جگران نیست گریزم[2240]

15. ʿAşḳem ki ber-āsūde-dilān nīst güẕārem

Ḥüsnem ki zi-ḫūnīn-cigerān nīst gürīzem

Maḥṣūl-ı Beyt: ʿAşḳ didükleri emrāż-ı rūḥānī ve teb-lerze-i nūrānīyüm ki aṣlā mürūr u ʿubūrum derd-i maḥabbetden āsūde-ḥāl ve miḥnet-i sevdādan ḫālīü'l-bāl olan diller sitemine düşmez. Ve ḥüsn-i ʿālem-sūzum ki cigerler pür-ḫūn ve dīdeleri Mecnūn olan ʿuşşāḳdan ḳaçmam, dimekdür.

در خانهٔ مجنون که خراب است غبارم

در حجلهٔ لیلی که بهشتست عبیرم[2241]

16. Der-ḫāne-i Mecnūn ki ḫarābest ġubārem

Der-ḥacle-i Leylī ki behiştest ʿabīrem

Maḥṣūl-ı Beyt: Mecnūn-ı dil-figāruŋ ḫarāb-şode olan ḫāne-i vīrānesinde ḫāk u ġubārum ḥaclegāh-ı Leylā ki behiştāsādur, anda ʿūd u ʿabīr ü buḫūr-ı ʿıṭrum dimekdür.

با ناطقهٔ گلریزم و با سامعهٔ گلچین

با واهمه نابالغ و با عاقله پیرم[2242]

17. Bā-nāṭıḳa-i gül-rīzem ü bā-sāmiʿa gül-çīn

Bā-vāhime nā-bāliġ ü bā-ʿāḳile pīrem

Maḥṣūl-ı Beyt: Nāṭıḳa-i siḥr-āferīnüm ki gül ṣaçıcı ve ḳuvve-i ṣavmaʿamla gül ü reyḥān düşürüciyüm.

[241b]

Ve ḳuvve-i vāhime ile henüz ṣābī nā-bāliġ ve ʿāḳile cihetinden pīr-i sāl-ḫorde ve şeyḫ-i cihān-dīdeyüm, dimekdür.

[2240] Ben aşkım ki gönlü rahatlara uğramam. Güzelliğim ki çilekeşlerden kaçmam.

[2241] Mecnun'un bozuk evinde tozum ve Leyla'nın cennet gerdeğinde hoş kokuyum.

[2242] Sözümle gül dökerim ve kulağımla gül toplarım. Vehim gücü ile çocuk ve akıl gücü ile yaşlıyım.

در دل قویم گرچه در اندام ضعیفم

وز دین غنیم گرچه بادینار فقیرم[2243]

18. Der-dil ḳavīyem gerçi be-endām żaʿīfem

V'ez-dīn ġanīyem gerçi bā-dīnār faḳīrem

Maḥṣūl-ı Beyt: Endām cihetiyle gerçi żaʿīfü'l-ḥāl ve daḳīḳu'l-bālüm ammā göŋül cānibinden pūlād gibi metīnü'l-aḥvālüm ve dīnār ḫuṣūṣıyla efḳar-ı fuḳarādan ise de dīn ü diyānetde tüvānger ve māl-ā-mālüm, dimekdür.

از کلک بنان لوح خراشندهٔ ماهم

وز تیغ زبان خامه تراشندهٔ تیرم[2244]

19. Ez-kilk-i benān levḥ-ḫırāşende-i māhem

V'ez-tīġ-i zebān ḫāme-terāşende-i tīrem

"Ḫırāşende" ḫırāşīde'dendür. Yaʿnī ḳızıcı ve yonıcı ve ṭırmalayıcı dimekdür. "Terāşīde" ḳalemüŋ ve taḫtanuŋ yonmasına dirler. "Tīr" ʿUṭārid didükleri aḫterüŋ ismidür ki debīr ü kātib-i felekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ben ol māhir-i kāʾināt ve hünerver-i mümkinātum ki kilk-i nebātumla levḥa-i māhda vāḳıʿ jengi ḳazup şaʿşaʿa ve pertev ilḳāʿ iderüm. Ve daḫı seyf-i zebānumla ḫāme-i ʿUṭārid'i terāşīde iderek kendisine taʿlīm-i kitābet iderüm, dimekdür.

در کندی شمشیر زبان قاتل سیفم

در پردهٔ اندیشه خرد پوش ظهیرم[2245]

20. Der-kündī-i şemşīr-i zebān ḳātil-i seyfem

Der-perde-i endīşe ḫıred-pūş-ı Ẓāhirem

"Künd" kesmez ḳılıca dirler. "Seyf" şuʿarā-yı selefden birinüŋ ismine dirler imiş. Keẕālik Ẓāhir daḫı bir şāʿirüŋ ismidür ki merḥūmuŋ muʿārızları imiş.

[2243] Vücudum güçsüz olsa da gönlüm güçlüdür. Paraya fakir olsam da din konusunda zenginim.

[2244] Parmaklarımın kalemi ile ay levhasını çizerim ve dilimin kılıcı ile Utarid'ün kalemini yontarım.

[2245] Dilimin kılıcının kesmezliği konusunda Seyf şairin katiliyim ve düşünce perdesi içinde Zahir şairin aklını giyinmişim.

Maḥṣūl-ı Beyt: Zebānum kesmez tīġiyle "Seyf"i ḳatl iderüm. Yaʿnī tīġ-i zebānum her ne ḳadar kendi ise de Seyf'üŋ ḳatlinde düşvārlıġum yoḳdur. Ve perde-i endīşede Ẓāhīr'e ʿaḳl giydürürüm. Yaʿnī endīşe ʿāleminde Ẓahīr'e muʿallim-i ʿaḳl olurum. Ve'l-ḥāṣıl bunlar yanumda hīç gibidür, dimekdür.

در اوج سخن بهر فرود آمدن طبع

برداشتم این نغمه که اعشی و حریرم[2246]

21. Der-evc-i süḫan behr-i fürūz-āmeden-i ṭabʿ

Ber-dāştem īn naġme ki Aʿşā vü Ḥarīrem

"Aʿşā ve Ḥarīr" iki şāʿir-i süst-ṭabʿ imişler.

Maḥṣūl-ı Beyt: Süḫanum evcinde ṭabʿ-ı tābnākum mütesellī olup ḳonsun içün işte bu naġmeyi iḫtiyār eyledüm ve didüm ki: Her ne ḳadar kemālāt-ı kelām-ı muʿciz-beyānum mertebe-i evc-i ʿulyāda ise de ṭabʿum ʿalāmet-i ġurūr ve ṣıfat-ı vaḳūrdan ḥıfẓ içün kendimi Aʿşā ve Ḥarīr didükleri eşḫāṣa nisbet eyledüm, dimekdür.

طبعم ز غضب گفت ندانم بچه نسبت

در دام سرشت تو قضا کرد اسیرم[2247]

22. Ṭabʿem zi-ġażab goft ne-dānem be-çe nisbet

Der-dām-ı sirişt-i to ḳażā kerd esīrem

Maḥṣūl-ı Beyt: Belī ṭabʿumı ġurūrdan muḥāfaẓa içün kendimi Aʿşā ve Ḥarīr'e nisbet eyledüm. Līkin fi'l-ḥāl ṭabʿum ġażab idüp didi ki: Bilemem ḳażā-yı ḳudret beni ne vechile senüŋ sirişтüŋ ve fıṭratuŋ dāmenine müsteḥaḳ görüp eyledi. Yaʿnī bu kār-ḫāne-i mümkinātda baŋa mümāṣil ü muʿādil imkānda degil iken ne nisbetle beni Aʿşā ve Ḥarīr'e temṣīl eyledüŋ, diyerek ṭabʿum ġażabnāk oldı, dimekdür.

گر جوهر خود می نشناسی که چه باعی

از جوهر من شرم بکن کابر مطیرم[22492248]

[2246] Sözüm doruğa çıktığı zaman tabiatımı aşağıya indirmek için Eşa ve Harir'im diye nağme söyledim.

[2247] Tabiatım gazap yüzünden, bilmem neden kader beni senin fıtratın tuzağında esir etti, dedi.

[2248] Eğer kendi cevherinin hangi madenden olduğunu bilmiyorsan benim cevherimden utan ki yağan bulutum.

[2249] Derkenar: "Maṭīr" lüġatde yaġmurlı gün ve yaġmurlı giceye leyle-i maṭīre dirler.

23. Ger cevher-i ḫod mī-neşināsī çe bāʿī
Ez-cevher-i men şerm be-kon kʾebr-i maṭīr

Maḥṣūl-ı Beyt:

[242a]

ṭabʿum ġażab ṭarīḳiyle didi ki: Ey ʿUrfī-i bī-ʿār! Eger kendiŋe maḫṣūṣ olan gevher-i girān-ḳadrüŋ meḳādirin farḳ u idrāk idemez iseŋ ki ne bāġ-ı behişt-sirişt olduġuŋ bārī benüm cevher-i şāhānemden ḥicāb eyle. Zīrā ebr-i maṭīrüm, dimekdür.

بر تافت عنان سخنم رخش طبیعت
برگشتم ازین ره که نه این بود مسیرم[22512250]

24. Ber-tāft ʿinān-ı süḫanem raḫş-ı ṭabīʿat
Ber-geştem ez-īn reh ki ne-īn būd mesīrem

“Ber-tāft” çevirdi, dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Bālāda beyān olınan ʿitābı baʿde ebyāt, hemān-dem ṭabʿum ʿinān-ı süḫanumı kendi dest-i teġallübiyle çevirince ben daḫı bu rāh-ı küstāḫīden ʿaṭf-ı ʿinān-ı ʿaẓamet iderek pişmān oldum. Zīrā irāde-i meslegüm ve sebīl-i meẕhebüm bu degildi. Belki cümle hünerverān-ı cihān benden pesenddür, disem cāʾizdür. Pes didüm ki:

بر تارک ارباب فنا ترک کلاهم
در صفحهٔ اصحاب صفا نقش حصیرم[2252]

25. Ber-tārek-i erbāb-ı fenā terk-i külāhem
Der-ṣafḥa-i aṣḥāb-ı ṣafā naḳş-ı ḥaṣīrem

Mürşid-i ṭabʿum beni ġafletden īḳāẓ ve tedābīr-i kec-revīden iḥrāz[2253] idicek didüm ki: Erbāb-ı hünerverān-ı cihānuŋ terk-i külāhum. Yaʿnī ehl-i maʿārif-i kāʾinātuŋ şāhāne ser-tāclarıyum ve aṣḥāb-ı kerem ve aḥbāb-ı nüfūẕuŋ naḳşı ḥaṣīriyüm. Ve’l-ḥāṣıl ehlullāh ḥażerātınuŋ ḫāk-ı pāyleriyüm, dimekdür.

[2250] Tabiat Rahş’ı sözümün dizginini çevirdi ve bu yoldan döndüm. Çünkü gidecek güzergahım değildi.

[2251] Derkenar: “Ber-gerdem” ḳaldurdum ve döndürdüm dimekdür, “mesīr” seyr’dendür gidiş dimekdür. Ṣaḥḥ.

[2252] Fena erbabının başında şapkanın dilimiyim ve sefa eshabının sayfasında hasır deseniyim.

[2253] Derkenar: “İḥrāz” ṣıġınmaḳ ḥıfẓ gibi.

درآب و هوای چمن خلد سرورم

در بست وگشاد در فردوس صریرم[2254]

26. Der-āb u hevā-yı çemen-i ḫuld sürūrem

Der-pest ü güşād-ı der-i firdevs ṣarīrem

"Der-best" ḳapu ḳapatmaġa dirler. "Ṣarīr"[2255] ṣadā vü āvāz dimekdür. Meṣelā ḳalem yazarken eyledügi ḳıcırdı gibi.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ve daḫı ṭabʿuma didüm ki: Ḫuld-i berīnde vāḳıʿ çemen ü gülzāruŋ āb u hevāsınuŋ ẕevḳ ü ṣafāsı ve sürūrı ḥubūrı benüm ve firdevs-i aʿlānuŋ ḳapusınuŋ best ü güşādınuŋ ṣarīri ve āvāz-ı feraḥ-efzāsı benüm ve anlar bendendür.

توفیق چه صورت شکند قوت دستم

تحقیق چو معنی طلبد جوش ضمیرم[2256]

27. Tevfīḳ çe ṣūret-şikened ḳuvvet-i destem

Taḥḳīḳ çü maʿnā ṭalebed cūş-ı żamīrem

Maḥṣūl-ı Beyt: Mādām ki tevfīḳ-i ilāḥī bir ṣūret ve bir ḫuṣūṣuŋ şikestin murād eyleye, ol vaḳt ben anuŋ ḳuvvet-i desti ve muʿayyen bāzūsı olurum. Ve daḫı taḥḳīḳüŋ kendisi çünki bir maʿnā ṭalebinde ola, ben anuŋ żamīrinde ḫoş iderek maṭlabı olan maʿnāyı żamīrinde īcād iderüm. Bunda murād şundan ʿibāretdür ki Ḥaḳ Teʿālā eşyānuŋ taṣarrufını insān-ı kāmile teslīm eylemişdür. Meṣelā ḳuṭb gibi ʿālemde her ne işlenür ise anlaruŋ maʿrifetiyledür. Egerçi bu dāʿiyeye baʿżılar münkir ise de taḳṣīm-i erzāḳ-ı ādemiyān ve taḥṣīl-i vuḳūʿāt-ı ʿālemiyān anlaruŋ reʾy ü tedbīriyledür. Vallāhu aʿlem.

سربرزده ام با مه کنعان ز یکی جیب

معشوق تماشا طلب وآینه گیرم[2257]

28. Ser ber-zedeem bā-meh-i Kenʿān zi-yekī ceyb

Maʿşūḳ-ı temāşā-taleb ü āyine-gīrem

[2254] Ebediyyet çimeninin ikliminde sevincim ve cennet kapısının açılışı ve kapanışında çıkan bir sesim.

[2255] Derkenar: "Ṣarīr" lüġatde ḳapu ḳıjıldısına dirler.

[2256] Tevfik bir suratı kırmak isterse elin kuvvetiyim ve tahkik mana isterse gönül coşkusuyum.

[2257] Kenan ayı ile bir gömleğin yakasından baş çıkardım. İzlenmeyi isteyen ve aynaya bakan bir maşukum.

“Zi-yekī ceyb”den murād cevher-i ferddür ki maḫlūḳāt andan ẓuhūra gelür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Başumuzı meh-i Kenʿān ile bir bakaraḳ çıḳarduḳ. Yaʿnī ʿālem-i ervāḥda ikimüz bir çeşmesārdan cereyān eyledük. Egerçi mezraʿa-i

[242b]

dünyāda ṣūret-i ẓāhirīmüz ḥasmen olmaġla meh-i Kenʿān maʿşūḳ-ı temāşā-ṭaleb olup ben āyīne-dārı olmış isem daḫı ʿālem-i ervāḥda ikimüz bir yaḳadan baş çıḳarup. Pes taḥṣīl-i merātibde aŋa müsāvī olsam cāy-ı istiġrāb degildür. Nitekim Faḫr-ı ʿĀlem ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem buyurur: **ʿUlemāʿu ümmetī ke-enbiyā-yı benī İsrā’īl**[2258] ṣadaḳa resūlullāh.[2259]

میگویم و اندیشه ندارم زحریفان

من زهرهٔ رامشگر و من بدر منیرم[2260]

29. Mīgūyem ü endīşe ne-dārem zi-ḥarīfān

Men Zühre-i rāmişger ü men bedr-i münīrem

“Rāmişger” sāzende dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Bālāda mesṭūr u mezbūr olan daʿvālardan başḳa işte bunı daḫı söylerüm ve hīç ẓurafā-yı zamāneden endīşe vü iḫtirāz itmemege ben zühre-i rāmişger-i felek-i zümrüd-fām ve bedr-i münīr-i āsumān-ı ʿarş-endām. Yaʿnī bunlaruŋ aṣl u ferʿi bendendür. Ve ben daḫı bunlardanum, dimekdür.

در بارگه سلطنتم چون گذرت نیست

بر ناصیهٔ ماه ببین نقش سریرم[2261]

30. Der-bārgeh-i salṭanatem çün güẕeret nīst

Ber-nāṣiye-i māh be-bīn naḳş-ı serīrem

“Naḳş-ı serīr”den murād beyt-i evvelīde ben bedr-i münīr ve ben bende-i rāmişger-i semāvātum didügidür.

[2258] “Ümmetimin âlimleri İsrailoğullarının peygamberleri gibidir.” (Aclûnî, II, 64)

[2259] Allah’ın resulu doğrusunu söyledi.

[2260] Ben çalğıcı olan zühre ve parlak ayım diyorum ve rakiplerden de korkum yok.

[2261] Saltanatın huzuruna gitmeye izinin yok. Tahtımın nakşini ayın alnında gör.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ḫiṭāb-ı ʿām ṭarīḳiyle buyurur ki: Min-ṭarafillāh nāʾil olduġum bārgāh-ı Zuḥal-eyvān ve taḥtgāh-ı sidretü'l-müntehā-yı maʿnevīmüze irişüp güẕerüŋ ʿadem-i imkān olduġı şūretde naḳş-ı serīrümüzi nāṣıbe-i ʿarş-ı aʿlāda seyr eyle. Yaʿnī nihāyet ʿaẕamet-i şevketümüzi görmek içün bārgāh-ı ʿarş mümāsumuza irişüp güẕerüŋ olmaz ise ġam degildür. Zīrā ġāyet celāletümüzi görmek isteyen naḳş-ı serīrümüzi nāṣiye-i ʿarş üzerinde temāşā eylesün, dimekdür.

هنگام رقم سنجی احکام کواکب

برجیس نهد محبره در پیش دبیرم[2262]

31. Hengām-ı raḳam-sencī-i aḥkām-ı kevākib

Bircīs nehed maḥbere der-pīş-i debīrem

"Bircīs" müşterī didükleri yıldıza dirler. "Maḥbere" mīm'üŋ ve ḥā'nuŋ kesr ü sükūnıyla dīvīd dimekdür. "Debīr" kātibe dirler.

Maḥṣūl-ı Beyt: Aḥkām-ı kevākib bundan kināye ola ki Ḫak celle ve aʿlā ḥażretleri ibtidā yedinci āsumānı ḫalḳ ve Zuḥal'i anda naṣb eyledi, altıncı āsumānı ḫalḳ itdükde Müşterī'yi anda naṣb eyledi, beşinci Merīḫ'i naṣb eyledi, dördüncide Şems'i naṣb eyledi, üçüncide Zühre'yi naṣb eyledi, ikincide ʿUṭārid'i naṣb eyledi birinci ki en altda olan āsumāndur, Ḳamer'i naṣb eyledi. Pes ḥükūmātını daḫı taḥrīr idelüm: Zuḥal ṭabīʿatında serd ü ḫuşkdur. Anuŋçün naḥsdur, dirler. Müşterī ṭabīʿatında nerm ü germ ü muʿtedildür. Dāʾimā feraḥ virür. Merīḫ germ ü ḫuşkdur. Temür gibi ʿinād getürür. Şems ṭabīʿatında rūsında ʿāleme żiyā virür ve ʿālemüŋ nūrına sebebdür. Zühre ṭabīʿatında serd ü terdür ve laṭīf bir yıldızdur. **[243a]**

Ve ʿālemüŋ sāzendelerüŋ pīri ve elüŋ bahār yaġmurlarınuŋ ulusıdur. "ʿUṭarid" ṭabīʿatında mümtezicdür. Kātib-i felekdür. Kātibler aŋa müntesibdür. "Ḳamer" daḫı zühre ṭabīʿatındadur. İşte bu minvāl üzere bu yedi kevākibüŋ hükūmātları min-ṭarafillāh virilmişdür. Ve ʿālemde gerek insānuŋ vücūda gelmesi ve gerek fevti ve gerek cemādāt ve gerek nebātāt ve gerek meʿādin ü ḥayvān-ı nāṭıḳ ve ġayr-ı natıḳ her ne ki mümkināt içre devr-i dāʾimdür. Bi-iẕnillāh kevākib-i sebʿanuŋ ḥükkāmı anlarda nāfiẕdür diyü rivāyet iderler. El-ʿilmu ʿindallāh.[2263] Ne ḥāl ise merḥūm iġrāb-ı şāʿirāne ıṣṭılāḥāt-ı müneccimāne

[2262] Gezegenlerin hükümlerini yazdıkları zaman benim kâtibimin önünde Müşteri gezegeni divitini bırakır.

[2263] Gerçek bilgi ancak Allah katındadır.

ile buyurur ki: Hengām-ı ṣüḫan-sencī-i ahkām-ı kevākib-i sebʿada Bircīs didükleri Müşterī yıldızı micmereyi getürüp debīrüŋ pīşgāhında ḳor tā ki ibtidā ḥükm benden ṣudūr eyleye. Yaʿnī kevakib-i sebʿa kāʾinātuŋ niẓāmiçün meşveret ve her biri ḥükmini icrā itmek içün āġāz-ı kelāma mübāşeret idecekleri hengāmda ibtidā Müşterī dīvīdi getürüp pīşgāhuma vażʿ idüp ḥükmüŋ netīcesinüŋ ḫaberini benden aḫẕ eyledükden ṣoŋra icrā-yı hükūmāt iderler, dimekdür. Bu bābda taʿarruż olınur ise ve ideri daḫı olur ise nāẓım-ı ḳaṣīde ʿUrfī Necef'de medfūndur. Andan varup ḥall-i ʿuḳde-i iştibāh eylesünler. Beytüŋ ṣūret-i ẓāhirī maʿnāsı beyān olınduġı gibidür.

آن چشمهٔ قریم که زلب تشنگی وحي
جبریل در آید بحرمگاه ضمیرم[2264]

32. Ān çeşme-i ḳurbem ki zi-leb-teşnegī-i vaḥy
Cibrīl der-āyed be-ḥaremgāh-ı żamīrem

Maḥṣūl-ı Beyt: Ben ol çeşme-i ḳarībüm ki yaʿnī şol mertebe çeşme-i ḳurb-ı Ḫālıḳ'um ki vaḥye teşne-leb olan Cibrīl-i Emīn gelüp żamīrüm ḥaremgāhında sīr-āb-ı vaḥy olup gider. Yaʿnī vaḥy-i żamīrüm ḥaremgāhından iḳtibās eyler. Baʿżılar Cibrīl'den murād ʿaḳl-ı şehriyārdur, dimişler.

عرفی بکجا میروی این راه کدامست
مشتاب و عنان دار ازین راه خطیرم[2265]

33. ʿUrfī be-kocā mīrevem īn rāh kodāmest
Me-ş'tāb u ʿinān dār ez-īn rāh ḫaṭīrem

Maḥṣūl-ı Beyt: Keʾenne bālāda beyān olınan kelimātdan nükūl idüp kendi nefsine pend ü naṣīḥat iderek buyurur ki: Ey ʿUrfī-i güm-rāh! Ne nereye gidersüŋ? Ve bu ẕāhib olduġuŋ rāh ḳanḳı yoldur, bilür misüŋ? Böyle bī-edebāne sülūk itme ve bu ḫaṭarnāk yolda pek iyü meh-i ʿinān-ı irādetüŋi düşür. Zīrā bu yol muḫāṭaraludur. ʿAḳluŋı başuŋa cemʿ eyle, dimekdür.

[2264] Ben o yakınlık pınarıyım ki vahiyin susuzluğundan dolayı Cebrail benim zamirimin haremine gelir. (Cebrail vahi kelamını benden öğrenir)

[2265] Urfi nereye gidiyorsun. Bu yol hangi yoldur? Acele etme ve bı tehlikeli yoldan dizgini çevir.

ز آشوب صریرش دل کونین برآشفت

نای قلم نغمه گشا تنگ بگیرم[2266]

34. Z’āşūb-ı ṣarīreş dil-i kevneyn ber-āşuft

Nāy-ı ḳalem-i naġme-güşā teng be-gīrem

“Āşūb” ḳarışıḳ ve bulanıḳ maʿnāsınadur. “Āşūft” bulandı ve bulaşdurdı, dimekdür. “Ṣarīr” ḳalemüŋ ḳıcırdısına dirler. “Nāy” ḳamışa dirler. Līkin murād boğazdur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ʿUrfī!

[243b]

ẕahib oludıġuŋ rāh ḳuṭṭāʿ-ı ṭarīḳ muḫātarasıyla pür-tebāhdur. Ve eger saŋa eger ʿaḳluŋı başuŋa cemʿ itmez iseŋ zīrā naḳl u beyān eyledigüŋ dāʿiye vü türrehātuŋ bulanıḳlıġı iki cihān ḳalbini bulanıḳ ve bulaşıḳ itmişdür. Pes saŋa elzem ü aṭyeb budur ki naġme-güşā olan yaʿnī bālāda vāḳıʿ türrehātı ıẓhār u iḫrāc iden ḳalemüŋ gelūsını pek sıḳı ṭut tā ki baʿd-ez-īn o miṣillü güftügū vü ṣarīr boġazuŋdan ṣudūr eylemeye. Yaʿnī senüŋ ḳalemüŋ ṣarīrinüŋ bulaşıḳlıġı kevneyn ḫalḳını bulaşdurmışdur. Gelūsını pek sıḳca żabṭ eyle tā ki bundan o miṣillü ḫalṭiyāt ve o maḳūle türrehāt eylemeye.

39

Bu Ḳaṣīde Ḥadīḳa-i Gülzār ve Şaḳāyıḳ-ı Sebzezār Merḥūmuŋ Kendi Şükūfe-i Aḥvālin Güşād ve Ḳafes-i Tende ʿAndelīb-i Rūḥuŋ Nāṭıḳasıyla Ṭāvus-ı Rumūzātı Īrād İtmekdür [mefʿūlü/fāʿilātü/mefāʿīlü/fāʿilün]

گر سر بصحبت گل و سوسن در آورم

دست چمن گرفته بمسکن در آورم[2267]

1. **Ger ser-be-ṣoḥbet-i gül ü sūsen der-āverem**

Dest-i çemen girifte be-mesken ber-āverem

“Ser” bu maḥalde heves ü ārzū maʿnāsınadur. “Sūsen” zanbaḳ çiçegine dirler. “Mesken” ism-i mekāndur, menşara vezninde.

[2266] Kaleminin kargaşısının sesinden iki dünyanın gönlüne kargaşa düştü. Nağme açıcı kalemin boğazını sıkı tutarım.

[2267] Eğer gül ve susam çiçeğinin muhabbetine baş koyarsam çimenin elini tutarak eve getiririm.

Maḥṣūl-ı Beyt: Eger ṣoḥbet-i gül ü sūsen ve muḳārenet-i sünbül ü yāsemīne ārzū vü heves itmiş olaydum, çemen bir mertebe ārzū-keş-i ṣoḥbet-i şīve-engīzüm olurdı ki eli ṭutulmış olduġı ḥālde kendi ayaġıyla meskenüme getürürdüm. Yaʿnī gül ü sūsen ki eşʿār-ı pür-esrārumdur, eger naẓm u inşāsına heves ider isem çemenzār-ı rūzgārı ayaġuma getürürüm, dimekdür.

با های و هوی ناله کنم راه شوق طي

باشد که هول در دل رهزن درآورم[2268]

2. Bā-hāy u hūy nāle konem rāh-ı şevḳ ṭay

Bāşed ki hevl der-dil-i reh-zen der-āverem

Maḥṣūl-ı Beyt: Hāy hūy-ı girye vü feryād u bükāʾ ile rāh-ı ʿaşḳı ṭay iderüm. Ola ki ḳuṭṭāʿ-ı ṭarīḳ ve reh-zenlik bī-emānuŋ ḳalb-i bī-raḥmına ḫavf u ḫaṭar getürem. Zīrā meşhūr-ı ʿālemdür ki rāh-ı bīmnāk ve sebil-i ḫaṭarnāk içre mürūr muḳteżā eyledügi hengāmda reh-zenüŋ ḳalbine hevl ü ḳorḳu bıraḳmaḳ içün hāy hūy u āvāz-ı bülend ile şamāṭa iderler tā ki reh-zen puṣuda iken kendi hevl-i ṭārı olup ḥareket itmeye. Ve bu aḥvāl, ekṣer gice ile maḥalle arasında tenhāca gider iken eṭfāl u ṣıbyāna vāḳıʿ olur. Pes rāh-ı ʿaşḳ ki ʿasker-i şeyāṭīn ve leşker-i raḳīb-i laʿīn anda reh-zendürler. Ben ol memergāhı bang-ı bülend-i hāy hūy ile ṭay eylerüm tā ki anda reh-zen olan nefs ü şeyṭān yerinden ḥareket itmeyeler, dimekdür.

گر طاعت صنم برم از خانقاه بدير

زنار را بطعن برهمن در آورم[2269]

3. Ger ṭāʿat-i ṣanem berem ez-ḫānḳāh be-deyr

Zünnār-rā be-ṭaʿn-ı Brehmen der-āverem

"Ḫānḳāh" tekye vü maʿbedeye dirler. "Deyr" kilīsā ve mücerred keşīşlerüŋ meskenlerine dirler. "Zünnār"

[244a]

maʿlum-ı ʿālemiyān olan zünnārdur ki anı ehl-i küfrüŋ zenānı ve keşīşler āyīn-i beṭālet-ḳarīnlerini icrā içün miyānlarını baġlarlar. Ve ehl-i İslām'da bir ṭāʾife vardur ki ol ipi

[2268] Şevk yolunu inlemenin hay ve huyu ile kat ederim belki de eşkiyanın gönlüne korku düşürürüm.

[2269] Eğer put ibadetini tekkeden manastıra götürürsem. Zünnarı Birehmen'in kınaması ile çıkararım.

maġfîce iʿtibār iderler. Lîkin neden kināye olsa gerek bilemem. **Tecāvezallāhi ʿan seyyiʿātihim**[2270] "Brehmen" papaza dirler.

Maḥṣūl-ı Beyt: Merḥūm ġānḳāhda iken yine ṭābiʿ-i hevā vü heves ve bir güne ışlāḥ-ı nefs idemedügin beyān ṭarīḳiyle buyurur ki: Eger şaneme itmedügüm ṭāʿat u ʿibādetüŋ ġulāşasını mesken-i Brehmen olan deyre iletür isem zünnār-ı bed-ḳarār bir mertebe ʿibādetümden ġoşnūd ve ṭāʿatümden rāżī vü bih-būd olur ki papaslarına ṭaʿn ve levm-i tevbīḫ eyler. Şöyle ki hey uġursuzlar! ʿUrfî'nüŋ maġfiyyen baŋa eyledügi ʿubūdiyetüŋ nışfını siz edā eyledüŋüz, dimekdür.

شرم دروغ بین که زبان فصیح را
در گفتگوی نطق تو الکن در آورم[2271]

4. Şerm-i durūg bîn ki zebān-ı faṣîḥ-rā
Der-guftugūy-ı nuṭḳ-ı to elken der-āverem

"Elken" elif ile lām'uŋ fetḥası ve sükūnı ve keẕālik kāf ile nūn'uŋ fetḥası ve sükūnlarıyla peltek maʿnāsınadur. Murād beyt-i ūlāda öz nefsini ṭaʿn idüp tekrār pişmān olaraḳ keʾenne nefsini nüvāziş ü muṭayyib itmek içün ʿöẕr dileyerek bu beytde buyurur ki:

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey benüm nefs-i nefîsüm! Zebān-ı faṣîḥü'l-kelimātumuŋ şerm-i durūġın naẓar it. Yaʿnī zebānum bu mertebe faṣîḥü'l-kelām iken beyt-i evvelîde ḥaḳḳında vāḳıʿ olan durūġdan şerm ü ḥicābını gör ki ben anı senüŋ medḥüŋ güftügūsında peltek getürürüm, dimeyüp bir ġayr-ı taʿbīr ile getürseydi egerçi imkānda idi. Lîkin ıẓhār-ı şanʿat ve ibrāz-ı kemālāt içün "elken" taʿbīrini getürdi. Zîrā bu beytüŋ mışrāʿ-ı evvelîsi sektelücedür. Yāḫūd kendi durūġıyla dām-ı ḥicāba dūçār ve öz sekte-i ḫˇāhişiyle elkene giriftār oldı, dimek ola.

کو بخت آنکه منفعل آید بصبح من
با آفتاب دست بگردن درآورم[2272]

5. Kū baḫt-ı ān ki münfaʿil āyed be-ṣubḥ-ı men
Bā-āfitāb dest be-gerden der-āverem

[2270] Allah taksiratını affetsin.

[2271] Yalanın utancına bak ki fasih dili senin nutkunun muhabbetinde kekeme olur.

[2272] Nerede o kötü talihli benim yanıma gelsin ve ben onun boynuna güneşi dolayım.

“Kū” kāf-ı muʿceme ile ḳanı, dimekdür. Münfaʿil göŋli ṭasalu ve ḳorḳulu dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ḳanı şol kimesnenüŋ siyeh-baḫtı ki ʿale’s-seḥer münfaʿil ve şikeste-dil beni istiḳbāl eyleyüp anuŋ kemāl-i pejmüdergī-ḥalin müsāʿade idem tā ki āfitāb-ı cihān-tāb ile ol baḫt-ı münfaʿili güşād u şādān itmek içün pençeleşüp el boġazına iderek girībānın çāk eyleyüm. Yaʿnī rütbe-i himmet-i ʿālī ve nihāyet-i derece-i ġayret-güẕārumı görsünler içün ḳanı şol baḫt-ı münfaʿil ki anı ḫandān u şādān itmek içün āfitāb-ı cihān-tāb ile boġaz boġaza gelüp ol baḫtı güşād ideyüm, dimekdür. Baḫt-ı münfaʿilüŋ ṭāliʿi naḫs olıcaḳ yıldızı Zuḥal u Merīḫ olur. Pes ol baḫt-ı münfaʿilüŋ ṭāliʿi yıldızuŋ Merīḫ ü Zuḥal’den taḥvīl iderek cebren şems ü ḳamer idüp anı ber-murād ideyüm, dimekdür.

[244b]

از بس هجوم حادثه در رزمگاه عشق

خود را نیافتم که بجوشن درآورم[2273]

6. Ez bes hücūm-ı ḥādiṯe der-rezmgāh-ı ʿaşḳ

Ḫod-rā ne-yāftem ki be-cevşen der-āverem

Maḥṣūl-ı Beyt: Rezmgāh-ı ʿaşḳ ve bezmgāh-ı şevḳ ü maḥabbetde bir mertebe hücūm-ı ḥādiṯe ve ġalebe-i beliyye vü muṣībet ẓuhūr eyledi ki kendimi bir siper ü zırha ḳoymaḳ içün bir kez kendime gelemedüm. Yaʿnī rezmgāh-ı ʿaşḳda keşret-i meşāʿib hücūmından bir kez kendimi bulamadum ki siper ü cevşene girüp anlara geregi gibi muḳābil ṭuram, dimekdür.

همت ثمر فشان و شجر طوبی و هنوز

شرم آیدم که میوه بدامن درآورم[2274]

7. Himmet şemer-feşān u şecer-i Ṭūbā vü henūz

Şerm āyed ki mīve be-dāmān der-āverem

Maḥṣūl-ı Beyt: Himmetüm nihāl-i Ṭubā’dan şemer-feşāndur. Yaʿnī himmet-i ʿālī-rütbetüm küngüre-i ʿarşa cevelān ve nihāl-i Ṭūbā’ya külūḫ-endāz ve şemer-feşān ise de henüz ol mīve-i cān-fezāyı dāmenüme cemʿ ü celb itmege ḥayā iderüm. Zīrā anlaruŋ dāmene cemʿinde himmetüm tenezzül eylemez, dimekdür.

[2273] Aşkın savaş meydanında olayların hücumu o kadar çok ki zırha bürünmek için kendimi bulamadım.

[2274] Himmetim Tuba ağacından meyve saçar. Ben hala meyveyi eteğime atmaya utanıyorum.

یک قدر نا کسی بغلط گر بیان کنم

صد لاف در میانه مبرهن درآورم[2275]

8. Yek ḳadr-i nā-kesī be-ġalaṭ ger beyān konem

Ṣad lāf der-miyāne müberhen der-āverem

"Nā-kesī" ḫasīs ü nā-sezā vü nā-merdlik maʿnāsınadur. "Müberhen" ism-i mefʿūldur, burhānlanmış, dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ben ol māhir-i kelām-āferīn ve şāʿir-i kemālāt-ḳarīnüm ki fi'l-meṣel miḳdār-ı ẕerre ġalaṭ u cilve ṭarīḳiyle nā-keslige dāʾir kelām beyān idecek olur isem ān-ı vāḥidde ol ġalaṭuŋ şoḥbetiçün müberhen ü müdellel yüz lāf getürürüm. Yaʿnī şīveden ʿibāret olaraḳ benden bir güne süḫan-ı nā-kesī ẓuhūr eyler ise anuŋ ṣıḥḥati ve taʿmīriçün fi'l-ḥāl yüz müberhen lāf beyān itmege ḳudretüm vardur, dimekdür.

صد پردهٔ مصلحت بیکی راز برتنم

ترسم که شک بخاطر کودن در آورم[2276]

9. Ṣad perde-i maṣlaḥat be-yekī rāz ber-tenem

Tersem ki şek be-ḫāṭır-ı gevden der-āverem

"Ber-tenem" ṣararum, dimekdür. "Gevden" aḫmaḳ u sāde-dil maʿnāsınadur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Bir esrār-ı ḫaḳḳı yüz maṣlaḥat perdesine ṣarup setr eylerüm. Zīrā ḳorḳarum ki aḫmaḳ u sāde-dile şek ü şübhe getürmeyüm. Yaʿnī bunca esrār-ı ser-pūşīde ve rāz-ı perde-keşīdeyi ki ifşā-yı ʿām olmasun, hezār perde-i maṣlaḥata ṣarup setr iderüm. Ancaḳ ḫavf eylerüm ki gevden-i giyāh-ḫor dīn ü meẕhebine şek ü şübhe īrāṣ iderek ẕelīl ü ḫor olur. Zīrā anlar esrār-ı **veleḳad kerremna benī ādeme**[2277]den dūr ve zād-ı ṣıfat-ı Raḥmān'dan mehcūrdurlar. Pes ol sebebdendür ki esrār-ı ḫafiyyeyi muʿāmele-i dünyevī perdelerine ṣarup setr iderüm. Yaʿnī ḫalḳa ifşā-yı rāz ve keşf-i esrār itmeyüp suʾāl ideri daḫı olur ise andan ol rāzı ketm ü iḫfā eylerüm. Zīrā eṣaḥ-ı rāzı söylesem kendine şek ü şübhe īrāṣ olup dīnine daḫı ḫalel gelür, dimekdür.

[2275] Yanlışlıkla bir miktar kimsesizliğimi beyan etsem ortaya apaçık yüz laf getiririm.

[2276] Yüz maslahat perdesini bir sırra örerim. Korkarım ki aptalların aklına şüphe düşürürüm.

[2277] "Andolsun, biz insanoğlunu şerefli kıldık." (İsrâ/17:70)

هر گوهری که برکشم از معدن خرد

پرداخت کرده باز بمعدن درآورم[2278]

10. Her gevherī ki ber-keşem ez-maʿden-i ḫıred

Perdāḫt kerde bāz be-maʿden der-āverem

“Perdāḫt kerde” ṣayḳale virilmiş,

[245a]

maʿnāsınadur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Esrār-ı pūşīdeden her bir gevheri ki maʿden-i ḫıredden istiḫrāc u istinsāc iderüm. Ṣayḳal u intiyāc itmiş olduġum ḥālde yine maʿden-i ḫırede getürüp vażʿ eylerüm tā ki meydāna çıḳup ḫāṭır-ı gevdene īrāṣ-ı gümān ve īṣāl-i şek itmeye, dimekdür.

آیینهٔ اصالت خورشید و کان شود

هر دانهٔ گهر که بمخزن در آورم[2279]

11. Āyīne-i āṣālet-i ḫurşīd ü kān şeved

Her dāne-i güher ki be-maḫzen der-āverem

“Aṣālet” pāk-gevher ü vālā maʿnāsınadur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Āfitāb-ı cihān-tāb ve maʿden-i zer-iktisābuŋ aṣālet ü mālā-nejādını nümāyişlü bir ebniye-i ʿālī-rütbet olur. Her ol gevher dāneleri ki ṣayḳale-gerde, girü maḫżen-i ḫırede getürürüm, dimekdür. Yaʿnī ifşā-yı ʿām olmasun içün her ol güher-i dāne esrārı ṣayḳal-şode maḫżen-i ḫırede getürdüm. Şol mertebe rūşen olmışdur ki ḫurşīd ve kānuŋ vālā-nejādlıġı andan muḳtebes olduġı nümāyişlü bir āyīne-i gītī-nümā olur, dimekdür.

در معرضی که راه زنان را کنند عرض

امید را شکسته سر و تن در آورم[2280]

12. Der-maʿrażī ki rāh-zenān-rā konend ʿarż

Ümīd-rā şikeste-ser ü ten der-āverem

[2278] Akıl madeninden çıkardığım her mücevheri tekrar işleyerek o madene geri götürürüm.

[2279] Hazineye getirdiğim her mücevher tanesi güneş ve madenin asaletinin aynası olur.

[2280] Yol kesicilerin ortaya çıktığı yerde ümidin başını ve vücudunu kırarım.

“Maʿraż” mekān maʿnāsınadur. Menṣar vezninde.

Maḥṣūl-ı Beyt: Kālā-yı dünyā-yı fānīye ʿadem-i raġbetin murād iderek buyurur ki: Ben şol himmet-güẕār-ı ʿālī-cenābum ki ḳatl ü iʿdāmuŋa şāyeste olan reh-zenān-ı bī-emānı ʿarż eyledükleri maḥall-i siyāsete ümīdümi ser ü ten-şikeste ve dest ü pāsı beste ol maḥale iletüp defʿ ü iʿdām iderüm. Yaʿnī şol mertebe ümīdüŋ iʿdāmına himmet iderüm ki reh-zenleri ḳatl içün iletdükleri siyāsetgāha ser ü teni şikeste ve dest ü pāsı ber-beste olduġı ḥālde maḥall-i meẕkūra iletüp maḥv eylerüm. Şöyle degil ki dükkān-ı nefs-i emmārede sākin ve emtiʿa-i emeli işret içün dellāl-i bendergāh-ı cihānı taḥsīn ideyüm, dimekdür.

هر شب چراغ غمکده را می کنم طواف

تا خویش را بحلقهٔ شیون درآورم[2281]

13. Her şeb-çerāġ-ı ġamkede-rā mīkonem ṭavāf

Tā ḫᵛīş-rā be-ḥalḳa-i şīven der-āverem

“Ġamkede” ġam-ḫāne dimekdür. “Ḫıṭṭa” ṣınura dirler. “Şīven” fiġān u nāle maʿnāsınadur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Mādām ki ser ü pāsı şikeste, ümīd-i ḫᵛāhişgeri siyāsetgāha iletüp iʿdām eyledüm. Ṭālib-i rāh-ı faḳr u fenā ve sālik-i ṭarīḳ-i Ḫudā olaraḳ her şeb ġamkedeler çerāġın ṭavāf itmekdeyüm tā ki kendimi ḫıṭṭa-i şīven ve ṣaḥrā-yı merd-efgene iletem, dimekdür.

تا برگ عافیت ندهد خوف به غفلتم

از رزمگاه فتنه بمأمن در آورم[2282]

14. Tā berg-i ʿāfiyet ne-dehed ḫavf be-ġafletem

Ez-rezmgāh-ı fitne be-meʾmen der-āverem

“Berg” bunda azıḳ ve tūşe maʿnāsınadur. “Meʾmen” emīn yere dirler.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ḫᵛāb u ġaflet baŋa tūşe-i ʿāfiyet ve mīve-i ṣoḥbeti virmesün içün fitne-i pür-sitīzi rezmgāh-ı

[245b]

[2281] Kendimi inleme halkasına getirmek için her gece gam mekânının lambasını tavaf ederim.

[2282] Gafletin bana afiyet rızkı vermesinden korktuğum için fitne savaş meydanından emniyetli yere getirdim.

şūrişinden ḳaldurup nefsümüŋ ān maḥall-i meʾmenine iletürüm. Yaʿnī āsāyiş-i ḫˇāb u ġafletle nefs-i emmārem ārām itmesün içün fitnenüŋ kendisini hemīşe mesken ü meʾvāsı olan rezmgāhdan alup nefsümüŋ ān maḥall-i meʾmenine ve cāy-ı istirāḥatine iletürüm, dimekdür.

معجون همت از گهر سوده بایدش

بس لعل آفتاب بهاون در آورم[2283]

15. Maʿcūn-ı himmet ez-güher-i sūde bāyedeş

Bes laʿl-i āfitāb be-hāvan der-āverem

"Himmet"üŋ rā'sı taḥtında maḥẕūfdur. "Bāyedeş"üŋ şīn'ı himmetüŋ żamīridür. "Güher-i sūde" ezilmiş ve dökilmiş cevāhir dimekdür. Baʿżı emrāż-ı hāl ki defʿ içün anı eṭibbā envāʿ-ı devāya ḳatarlar imiş. El-ʿuhdetu ʿale'r-rāvī[2284]

Maḥṣūl-ı Beyt: Ziyāde neşʾe-dār olmaḳ üzere himmet-i ʿālī-rütbe eger güher-i sūde ile terbiye ve ġubār-ı elmās ile taʿziye olınmış maʿcūn-ı sürūr-engīz gerek ise āfitāb-ı cihān-ārāya mensūb nice nice laʿli hāvāna getürüp ezerüm. Yaʿnī himmete eger bundan ziyāde leẕīẕ-terīn şiʿr gerek ise nice nice āfitāb ḫāṭırum leʾālinden hāvān-ı dehāna getürüp anı neşʾe-dār-ı maʿcūn eylerüm, dimekdür.

گر شاهد هوس کند آهنگ دلبري

رویش سیاه کرده ببرزن درآورم[2285]

16. Ger şāhid-i heves koned āheng-i dil-berī

Rūyeş siyāh kerde be-berzen der-āverem

"Berzen" maḥalle ve ṣoḳaḳ ve bāzār maʿnāsınadur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Eger şāhid-i heves ve maḥbūb-ı ārzū-yı bū kesmez, dil-berlik ve maʿşūḳluḳ ḳaṣdın eyler ise yaʿnī icrā-yı meẕāḳ ve rüsvā-yı āfāḳ olmaḳ āhengini eyler ise fi'l-ḥāl zāniye-i rüsvāy-şode ve zānī-i ebrū-rīḫte-miṣāl yüzini gil-i pejmürde ve çamur-ı necāset-āmīḫte ile

[2283] Himmet macununun eğer öğütülmüş mücevherden yapılması gerekirse çok fazla güneşin lalini havanda döverim.

[2284] Sorumluluk rivayet edenin üzerinedir.

[2285] Eğer heves güzeli gönül almaya ve işve yapmaya kalkarsa onun yüzüne kara sürerek mahalleye getiririm.

siyāh iderek ʿibreten li’s-sāʾirīn[2286] ṣoḳaḳ-be-ṣoḳaḳ ve maḥalle-be-maḥalle seyrini ʿāleme müşāhede itdürürüm, dimekdür. Degil ki icrā-yı mā yurīd ve ıẓhār-ı mā yaḫtār eyleye, dimekdür.

خرمن بمور بخشم و با این کرم هنوز

ترسم که سر بدانهٔ ارزن درآورم[2287]

17. Ḫırmen be-mūr baḫşem ü bā-īn kerem henūz

Tersem ki ser be-dāne-i erzen der-āverem

Maḥṣūl-ı Beyt: Ḫırmeni ḳarıncalara baḫş eyledüm. Yaʿnī dünyā ve māfīhāyı erbābına baḫş eyledüm. Ve iḥsān yine bu kerem ü seḫāvetüme ḳorḳarum ki başumı dāne-i erzene getürsem gerek. Yaʿnī bu rütbelerde terk-i māsivā itmiş iken yine ḫavf eylerüm ki başumı umūr-ı dünyāya müteʿallıḳ eylemeyüm, dimekdür.

هر گه که جیب غم بدر رانم زدرد دین

زنار بهر بخیه بسوزن در آورم[2288]

18. Her geh ki ceyb-i ġam be-der rānem zi-derd-i dīn

Zünnār behr-i baḫye be-sūzen der-āverem

“Be-der-rānem” yırtarum, dimekdür. “Baḫye” esbābuŋ dikiş yerlerine dirler.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ḫırmeni ḳarıncalara baḫş itmiş iken henūz bīmnākum ki başumı dāne-i erzen-i dāmene giriftār eylemeyüm. Zīrā her bār ki ġam u ġuṣṣa ceybini dīn derdi ve īmān maḥabbeti sebebiyle çāk eyler isem yine zünnārı ol yırtıġı dikmek içün

[246a]

sūzene geçürürüm. Yaʿnī her ne ḳadar ġayret-i dīn ve taḳviyet-i ṭarīḳ-i müslimīn içün sāʿī isem de yine ḥubb-ı dünyā ve ārzū-yı vemā-fīhāsından taḫlīṣ-i girībān idemiyorum, dimekdür.

خورشید را بگو که درآید بروزنم

[2286] Diğerlerine ibret olsun diye.

[2287] Harmanı karıncaya bağışlarım ve bu cömertlik ile hala darı tanesine takılırım diye korkuyorum.

[2288] Ne zaman din derdiyle gam yakasını yırtsam onu yamamak için zünnarı iğneye geçiririm.

زآن پیشکش کمند بگردن در آورم[2289]

19. Ḫurşīd-rā be-gū ki der-āyed be-revzenem

Z'ān pīş-keş kemend be-gerden der-āverem

Maḥṣūl-ı Beyt: Ḫiṭāb-ı ʿām ṭarīḳiyle buyurur ki: Ḫurşīd-i zerrīn-ḳalīde diŋ ki revzene-i şuʿle-nümāmuzdan içerüye girüp rūşenāyī eylesün. Andan evvel ki dest-i teġallübi gerdenine kemend iderek ser-girifte içerü getürürüm, dimekdür.

هر گه که ناله ای کنم از اشتیاق گل

شیون ز بلبلان نوازن درآورم[2290]

20. Her geh ki nāleī konem ez-iştiyāḳ-ı gül

Şīven zi-bülbülān-ı nevā-zen der-āverem

Maḥṣūl-ı Beyt: Ben ol ʿandelīb-i ʿarş-āşiyān ve murġ-ı lā-mekānum ki iştiyāḳ-ı gül-rūḥsar-ı cemāl-i yār içün her ol vaḳt ki nāle vü fiġān çekem, şiddet-i teʾşīr-i nālişüme tāb-āver olamayup naġme-ṭırāz bülbülleri hemān-dem nāliş ü feryāda getürüp anları bī-ḫod u bī-hūş eylerüm, dimekdür.

ای طائران همت سدره مدد کنید

کان عندلیب قدس به گلشن درآورم[2291]

21. Ey ṭāʾirān-ı himmet-i sidre meded konīd

K'ān ʿandelīb-i ḳuds be-gülşen der-āverem

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey sidre-i himmet ṭāʾirleri olan ẕevāt-ı meded! Ve iʿāne buyuruŋ ki ol ʿandelīb-i ḳudsı gülşen-i vuṣlata getürüp anuŋla bir dem rāḥat geçürüp ġam u ġuṣṣadan rehā yāfte olam, dimekdür. Temmetü'l-ḳaṣīde.

40

Berāy-ı Seḫāvet

[mefʿūlü/mefāʿīlün/feʿūlün]

[2289] Güneşe de ki benim penceremden çıksın ve ben hediyeden boynuma atayım.

[2290] Gül şevkinden ne zaman inlesem öten bülbüllerden feryat çıkarırım.

[2291] O kutsal bülbülleri gülşene getirmem için ey Sidre himmetinin kuşları yardım edin.

ای از کرم و سخا مکرم

محتاج کف تو صد چو خاتم[2292]

1. **Ey ez-kerem ü seḫā mükerrem**
   Muḥtāc-ı kef-i to ṣad çü Ḫātem

"Ey" ḫiṭābıdur memdūḥuŋ.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey kerem ü iḥsān u seḫā-yı bī-pāyāndan mükerrem u muḥsin olan ẕāt! Yüz Ḫātem-i Ṭay gibi civān-merdler senüŋ kef-i zer-efşānuŋa muḥtāclar. Ve inʿām u iḥsānuŋ intiẓārlarıdur, dimekdür.

ختمست سخا و جود از تو

چو ختم پیگیری بخاتم[2293]

2. **Ḫatmest seḫā vü cūd ez-to**
   Çü ḫatm-i peyāmberī be-ḫātem

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey memdūḥ! Seḫā vü civān-merdī ḫatm olmışdur senden. Nitekim peyġamberlik Ḫātem-i Nübüvvet ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem ile ḫatm olmışdur, dimekdür.

تسلیم تو کرد بحر کان خود

شد بر کف تو کرم مسلم[2294]

3. **Teslīm-i to kerd baḥr kān-ı ḫod**
   Şod ber-kef-i to kerem müsellem

Maḥṣūl-ı Beyt: Deryā kendi maʿdenini sen seḫāü'ṭ-ṭabʿa teslīm eylemişdür. Şol sebebden ki kerem ü iḥsān didükleri keyfiyet senüŋ kef-i zer-efşānuŋa layıḳ olmışdur, dimekdür.

خاتم فکرم نبوده چون تو

از روی کرم ز نسل آدم[2295]

4. **Ḫātem-i fikrem ne-būde çün to**

[2292] Ey cömertlik ve ihsandan dolayı muhterem olan zat! Yüzlerce Hatem gibisi senin eline muhtaçtır.

[2293] Hazret-i Muhammed ile peygamberliğin son bulduğu gibi ihsan ve cömertlik senle son bulmuştur.

[2294] Deniz kendi madenini sana teslim etti ve cömertlik senin eline verildi.

[2295] Fikir Hatem'im cömertlik yönünden senin gibi Adem'in soyundan değildi.

Ez-rūy-ı kerem zi-nesl-i Ādem

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey memdūḥ! Nesl-i Ādem ʿaleyhi’s-selāmdan kerem ü iḥsān cihetiyle Ḫātem-i nām-dār sen ʿālī-cenābuŋ gibi meşhūr-ı rūzgār degildür, dimekdür.

بشنو نفسی تا بگویم

در پیش تو حال خویش کم کم[2296]

5. Be-ş’nev nefesī tā be-gūyem

Der-pīş-i to ḥāl-i ḫˇīş kem kem

“Kem kem” taʿbīri nerm ü uṣūletden ʿibāretdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey memdūḥ! Bir nefesümi yaʿnī nuṭḳumı istimāʿa şāyān buyuruŋ. Ve ben bendeŋüz ḥużūr-ı şerīfüŋde ol nuṭḳı eṭvār-ı edibāne ve deʾb-i ẓarīfāne nerm ü sühūletle beyān ideyüm, dimekdür.

رحمی که دگر نماند بی تو

در سینهٔ شکیب و در جگر نم[2297]

6. Raḥmī ki diger ne-mānd bī-to

Der-sīne şekīb ü der-ciger nem

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ẕāt! Hāl-i pür-melālüme bir merḥamet eyle.

[246b]

Zīrā sensüz sīnede ṣabr ve cigerde nem ḳalmamışdur. Yaʿnī cigerüm ḳanı ḳurudı, dimekdür.

راضی شده ام که ببینم از دور

سوی تو ریزم اشک غم[2298]

7. Rāżī şodeem ki be-bīnem ez-dūr

Sū-yı to rīzem eşk-i ġam

[2296] Bir nefes Dinle de senin karşında yavaş yavaş kendi hâlimi anlatayım.

[2297] Acı bana ki sensiz göğsümde sabır ve ciğerimde nem (kan) kalmadı.

[2298] Seni uzaktan görmeye ve keder gözyaşlarını dökmeye razı oldum.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey memdūḥ! Seni ırakdan görmege rāżī oldum. Şu cihetle ki derūnumda terāküm iden eşk-i ġam-ı ʿaşḳı senüŋ cānibüŋe ṣaçayum, dimekdür.

ای ان که نهال بخت و دولت

از ابر رخ تو گشت حرم[2299]

8. Ey ān ki nihāl-i baḫt u devlet

Ez-ebr-i ruḫ-ı to geşt ḥurrem

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey memdūḥ! Baḫt u devlet fidanı senüŋ rūz-ı rūşene şaʿşaʿa-baḫş olan ʿārıżuŋ nev ḫaṭṭı bulutından ṭarāvet-yāb ve ḫurrem-iktisāb olmışdur, dimekdür.

هر چند که آمدم بکویت

روز نشد میسر آن هم[2300]

9. Her çend ki āmedem be-kūyet

Rūz ne-şod müyesser ān hem

"Ān" lafẓı yā budur ki memdūḥuŋ ruʾyet-i cemāli murād ola. Yā budur ki ʿāleme olan ʿaṭiyye vü iḥsānından.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey seḫāü'ṭ-ṭabʿ olan memdūḥ! İnʿām u iḥsānuŋ yāḫūd müşāhede-i cemālüŋ ümīdiyle her ne ḳadar ki maḥalleŋe gelüp ṭolāşūp devr itmiş isem de bir gün ol iḥsānuŋ daḫı müyesser olmadı, dimekdür. Temmet.

Terkīb-i Bend

[mefʿūlü/mefāʿīlün/feʿūlün]

تا کی ز غم تو زار گردم

دیوانه و بیقرار گردم[2301]

1. Tā key zi-ġam-ı to zār gerdem

Dīvāne vü bī-ḳarār gerdem

[2299] Ey, yanağının bulutundan baht ve talih fidanı şen olan kişi.

[2300] Her ne kadar senin mahallene gelsem de o ihsanın da bir gün bize nasip olmadı.

[2301] Ne zamana kadar senin kederinden perişan olayım, deli ve huzursuz olayım.

Baʿżı nüsḫalarda “ḫār” yerine “ḫˇār” vāḳıʿ olmışdur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey memdūḥ! Ḳaçāna dek şemşīr-i ġamuŋla incelüp diken gibi ḫuşk-ı ser ve tīr-i maḥabbetüŋle dīvāne vü bī-ḳarār olayum. Yāḫūd germiyet-i maraż-ı ġamuŋla zerd-rū olaraḳ ḳaçana dek ḫor u ḥaḳīr ve ʿālemde münkesirü’ż-żamīr olayum? dimekdür.

با یاد تو خون دیده بارم

از هجر تو دلفگار گردم[2302]

2. Bā-yād-ı to ḫūn-ı dīde bārem

Ez-hicr-i to dil-figār gerdem

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey cānān! Ḳaçana dek seni ḫāṭırlamaḳ üzerine dīdelerümden ḫūn-ı cigeri rīzān ideyüm ve daḫı ḳaçana dek seni tefekkür ü mülāḥaẓa üzerine dil-figār u mecrūḥ u bī-ḳarār olayum? Ġayrı inṣāf eyle, dimekdür.

سیلاب غمم گذشت از سر

باز آی که بر کنار گردم[2303]

3. Seyl-āb-ı ġamem guẕeşt ez-ser

Bāz āy ki ber-kenār gerdem

“Ān reft” ol gitdi dimek, maʿrażında degildür belki ol dereceye vardı ki dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey memdūḥ! Seyl-āb-ı ġamum başumdan geçdi. Yaʿnī ifrāṭ-ı teʾs̱īr-i ġamuŋla ol ḳadar girye eyledüm ki dīdelerümden cūyān iden cūy-bārlar seyl-ābı terākümi beni boġmaġa ḳarīb oldı. Pes bu ḥāl ile ol nihāyete vardı ki merḥametüŋle beni kenār-ı seyl-āb-ı mühlikeden çıḳarup ḫalāṣ eyleyesün, dimekdür.

خواهم چو غبار گاه جولان

گرد سر آن سوار گردم[2304]

4. Ḫˇāhem çü ġubār gāh cevelān

Gerd-i ser-i ān süvār gerdem

[2302] Senin yâdın ile kanlı göz yaş dökeyim ve senin ayrılığından gönlü hüzünlü olayım.

[2303] Gam seli başımdan aştı. Geri gel ki sahile ulaşabileyim.

[2304] Meydanın tozu gibi o süvarinin başı etrafında dolaşmayı isterim.

“Süvār” atlu dimekdür. Murād memdūḥdur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Dilerüm ki ẕerreler gibi baʿżen ol şeh-süvār-ı ʿālemüŋ başı eṭrāfı üzerine cevelān iderek ṭavāf ideyüm. Zīrā ol ʿālī-rütbenüŋ ʿindinde ancaḳ ḳadrüm miḳdār-ı ẕerre ola, dimekdür.

کار من بیقرار عشقست

دیگر پس ازاین چکار ؟ گردم[2305]

5. Kār-ı men bī-ḳarār-ı ʿaşḳest

Dīger pes ez-īn çe-kār gerdem

Maḥṣūl-ı Beyt: Benüm işüm ʿaşḳuŋ bī-ḳarārıdur. Yaʿnī işüm bī-ḳarār olması işābet-i ʿaşḳ-ı cānānīdür. Pes bundan başḳa ʿālemde ne işledüm. Yaʿnī ʿaşḳuŋ

[247a]

bī-ḳarārlıġından ġayrı ne iş ideyüm? dimekdür.

ز اینسان که شدم فسانه در عشق

افسانهٔ روزگار گردم[2306]

6. Z’īnsān ki şodem fesāne der-ʿaşḳ

Efsāne-i rūzgār gerdem

Maḥṣūl-ı Beyt: Buncalayın ʿaşḳ u maḥabbet-i cānān içre dāstān ve meşhūru bi’l-benān oldum ki felegi hep ḥikāye vü efsāne eyledüm. Yāḫūd felege dāstān oldum, dimekdür.

در کوی تو عزتم همین بس

کز دولت عشق خوار گردم[2307]

7. Der-kūy-ı to ʿizzetem hemīn bes

K’ez-devlet-i ʿaşḳ ḫˇār gerdem

[2305] Benim işim aşk kararsızlığıdır. Bundan sonra başka ne iş yapayım.

[2306] Aşkta öyle efsane oldum ki feleğe destan oldum.

[2307] Senin mahallende aşk devletinde hakir olmak bana şeref olarak yeter.

“Ḫˇār gerdem” bu maḥalde faḳrına iftiḫār ṭarīḳiyle buyurur ki:

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey cānān! Senüŋ maḥalle-i saʿādet-āşiyāneŋde benüm ʿizzetüme bu yeter ki iḳbāl-i ʿaşḳuŋda ḫor u ḥaḳīr oldum. Yaʿnī ʿaşḳuŋ teveccüh ü iḳbāline maẓhar olalı faḳr-ı ehlullāhı iḫtiyār eyledüm. Pes bundan evlā ʿizzet ü saʿādet nice olur, dimekdür.

دانم نرسم بکوی وصلت

از هجر تو گر غبار گردم[2308]

8. Dānem ne-resem be-kūy-ı vuṣlat

Ez-hicr-i to ger ġubār gerdem

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey cānān! Bilürüm ki kūy-ı vuṣlatuŋa iremem. Senüŋ hicr ü firāḳuŋ sūzişinden eger ġubār daḫı olur isem. Yaʿnī hicrüŋ beni toz idüp tāziyāne-i rūzgār ḍarbıyla virānī olup hevāda teküpü ider isem de yine bilürüm ki maḥalle-i vuṣlatuŋa irişemem. Pes:

دنبال تو همچو هار تا کي

سرگشته و خاکسار گردم[2309]

9. Dünbāl-i to hemçü hār tā key

Ser-geşte vü ḫāksār gerdem

“Dünbāl” ḳuyruḳ ve her şeyʾüŋ girü ṭarafına dirler. “Hār” Fārsīde incü dizilmiş iplige dirler. Sımṭ maʿnāsına ve muṭlaḳ incüye daḫı ıṭlāḳ iderler. Ammā bu maḥalde murād luġat-i ʿArabīdür ki meyl ü göŋül virici dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Merḥūm keʾenne maḥabbet-i cānāndan nukūl u iʿtirāż ṭarīḳiyle buyurur ki Ey cānān! Mādām ki kūy-ı vuṣlatuŋa irmege ġubār daḫı olup uçar isem iremem. Pes ḳaçana dek senüŋ dünbālüŋ beni meyl idici kimesne gibi ser-geşte vü ḫāksār itmekdedür? Yaʿnī ḳaçana dek ārzūŋı alup ḫāksāre rüsvā-yı rūzgār olayum? İşte:

چون دست نمیدهد وصالت

دست من و دامن خیالت[2310]

[2308] Senin vuslat mahallene senin ayrılığından toz olsam da ulaşamayacağımı biliyorum.

[2309] Ne zamana kadar senin peşinde rüzgâr gibi hayran ve perişan olayım.

[2310] Vuslatına ulaşamıyorum bu yüzden de benim elim senin hayalinin eteğini tutuyor.

Çün dest ne-mīdehed viṣālet

Dest-i men ü dāmen-i ḫayālet

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey cānān! Mādām ki viṣālüŋ ben derdmende el virmez, yaʿnī mādām ki viṣālüŋ müyesser degil, pes Ḥaḳ'dan dilerüm ki ilā-yevmi'l-ḳıyām benüm elem ve senüŋ ḫayāl u maḥabbetüŋ dāmeni birine muttaṣıl olsun. Yaʿnī dest-i ṭalebüm maḥabbet-i ḫayālüŋ dāmeniyle var olsun, dimekdür.

Ḥarfü'n-Nūn Bu Ḳaṣīde-i Dil-ārā Merḥūmuŋ Baʿżı Kendi Aḥvāllerin Beyān İderek Ḥażret-i Faḫr-ı Cihān Medḥindedür

[fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilün]

صبحدم چون در دمد دل صور شیون زای من

آسمان صحن قیامت گردد از غوغای من[2311]

1. **Ṣubḥ-dem çün demed dil ṣūr-ı şīven-zāy-ı men**
   Āsumān ṣaḥn-ı ḳıyāmet gerded ez-ġavġā-yı men

"Demed" üfleye maʿnāsınadur. "Ṣūr" nefes ile üflenen nesnelere dirler. Meṣelā nefīr gibi. "Şīven" māteme dirler. "Zāy" zāyīden'dendür ṭoġurıcı dimekdür. "Ṣaḥn" meydāna dirler.

Maḥṣūl-ı Beyt: Benüm mātem ü fiġānı ṭoġurıcı olan göŋlümüŋ nefīri çünkim ʿale's-seḥer ṣadā-yı nefḫa ura, yaʿnī

[247b]

göŋlüm ṣūrı ki mātem ü fiġān īcād idici nefīrdür. Hemān seḥerī nefḫa urup feryād ider ise bir mertebe şiddet-i ṣadāsı nüh ṭāḳ-ı muḳarnes revākı pür idüp ve lūle-endāz-ı āfāḳ olur ki şemātet ü ġavġā-yı ṣadā-yı ṣūr-ı şīven-zāyümden āsumān ṣaḥn-ı ḳıyāmet-heyʾetin giyüp āṣār-ı ḥaşr u ʿiḳāb nümāyān olur, dimekdür.

گوش اهل آسمان و حلقهٔ ماتم یکی است

شیونم تا برکشد آهنک هایا های من[2312]

2. **Güş-ı ehl-i āsumān u ḥalḳa-i mātem yekī est**

[2311] Sabah vakti benim gönlüm feryat surunu çaldığında gökyüzü benim bağırmamdan dolayı kıyamet meydanına döner.

[2312] Benim matemim hüngür hüngür ağlama nağmesini çıkardığından beri gökyüzündekilerin kulağı ve matem halkası (ehl-i beyt yasını tutanlar) bir olmuştur.

Şīvenem tā ber-keşed āheng-i hā yā hāy-ı men

“Ḥalḳa-i mātem” Ehl-i Beyt muṣībetleriçün bir alay ʿāşıḳān māh-ı muḥarremde mātem idüp merṣiyeler ḳırāʾat itmek içün cemʿiyet ḫalḳasıdur. Nitekim ẕikrī yāḫūd mātemīlerüŋ çille ḫalḳası ola ki eyyām-ı meẕkūrlar mürūr idince kendilerini anuŋla eziyet iderler. “Āheng” nevā vü āvāz ḳaṣdına dirler.

Maḥṣūl-ı Beyt: Gūş-ı ahālī-i āsumān ve ḫalḳa-i mātem-i ʿāşıḳān birdür. Şol vaḳt ki şīven ü fiġānum ṣadā-yı hā yā hāy āhengi ʿālem-gīr oldı, yaʿnī mātem ü fiġānum şol mertebe ciger-sūz ve bir ġāyetde dil-dūzdur ki āheng-i āvāz-ı hā yā hāy ṣadā-yı nevā-yı feryād u vāy hevāyı ṭutalı ehl-i āsumān şiddet-i feryād-ı sūznāküme ṭāḳat getüremeyüp hemān şīvenüm fiġānını istimāʿ itmek içün gūşlarını ḫalḳa-i mātemüme maḫṣūṣ iderek meclislerine zīnet virmek içün anı gehvāre iderler. Yāḫūd dimek olur ki benüm şīvenüm şol vaḳtden berü ki āheng-i hā yā hāy āvāzıyla ʿālemi pür itmişdür. Gūş-ı ehl-i āsumān ve ḫalḳa-i mātem pür olmışdur. Yaʿnī ḫalḳa-i mātemi ehl-i āsumān gūşlarına gehvāre idüp dāʾimā mātemden ḫālī degillerdür, dimekdür. Bu ṭarzla ehvencedür.

مصر ویران کرد و رو در وادی ایمن نهاد

رود نیل شوق یعنی گریهٔ موسای من[2313]

3. Mıṣr vīrān kerd ü rū der-vādī-i Eymen nihād

Rūd-ı Nīl-i şevḳ yaʿnī girye-i Mūsā-yı men

Bu beyt merḥūmuŋ ġāyetde cemʿiyet ve metānetli ebyātındandur. “Mıṣr”dan murād kendi vücūdıdur ki ṭālib-i esrār-ı ibhāmı anda keşf-i rāz eyler. “Eymen” Mūsā peyġamber ʿaleyhi’s-selāmuŋ tecellī-i Rabbānī gördügi maḥaldür. Murād vücūd şehrinüŋ ġayrısıdur ki ʿaşḳdur. “Rūd” ırmaġa dirler. Mūsā’dan murād kendi dil-i şehriyārıdur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Mıṣır’ı vīrān eyledi daḫı yüzini cānib-i Eymen’e ḳodı. Şevḳümüŋ rūd-ı Nīl’i ki girye-i Mūsā’mdan ʿibāretdür. Yaʿnī ḳalbüm ki ḳalʿa-i beden ve ḥiṣār-ı ten şehriyār-ı kāmkārı olup gülşen-i bāġ-ı rāġ ve temāşā-yı künbed-i dimāġ iderek ṣanāyiʿ-i eşkāl ve bedāyiʿ-i timṯālden defāyin-i emvāl ve ḫazāʾin-i dür ü laʿlden sīr-çeşm olmışken şevḳi rūdı nīlī ile belde-i maʿmūre-i Mıṣır’ı vīrān idüp vādī-i Eymen’e yüz ṭutdı tā ki varup anı daḫı seyl-i rūd-ı girye ile şust-şū idüp āyīnevār berrāḳ eyleye. Ve anda

[2313] Şevk Nil nehri yani benim Musa gibi ağlamam Mısır şehrini harap etti ve Eymen vadisi tarafına yüz tuttu.

[248a]

kesb-i tecellī ide, dimekdür.

زان دل شوریده را بر تارک خود می نهم

کاشیان مرغ مجنون شد دل شیدای من[2314]

4. Z'ān dil-i şūrīde-rā ber-tārek-i ḫod mīnihem

K'āşiyān-ı murġ-ı Mecnūn şod dil-i şeydā-yı men

"Şūrīde" sirāyet-i ʿaşḳdan pejmürde vü perīşān olmış kimseye isnād iderler. Her ne ḳadar şūr ṭuzlu nesneye dirler ise de. "Tārek" her nesnenüŋ tepesine dirler.

Maḥṣūl-ı Beyt: Dil-i şūrīde-i ʿaşḳ u pejmürde şevḳi şol sebebden başumuŋ tepesine ḳorum ki murġ-ı Mecnūn āşiyānesi benüm şeydā olan göŋlüm oldı. Yaʿnī Mecnūn āşiyānesi benüm şiddet-i ʿaşḳ-ı Leylā'dan ṣaḥrāya düşüp murġān başı üzerine āşiyāneler düzüp beçe büyütmişler idi. Pes ol murġuŋ āşiyānesi benüm şūrīde göŋlüm oldı. Ol sebebden aŋa taʿẓīm idüp başum üzerine ḳorum. Yaʿnī dil-i pejmürdem şāyeste-i taʿẓīmdür. Zīrā murġ-ı maḳsūda aşiyāne olup anuŋ perverdeligine saʿy ider, dimekdür.

ز آن ملایک چون مگس جوشندم از هر سو که هست

چشمهٔ لذت گشا هر موی غم پالای من[2315]

5. Zi-ān melāyik çün meges cūşend ez-her sū ki hest

Çeşme-i leẕẕet-güşā her mūy-ı ġam-pālā-yı men

"Melāʾik"den murād maʿnādur. "Çeşme-i leẕẕet-güşā"dan maḳṣad eşʿārıdur. "Pālāy" büyütmek ve beslemek maʿnāsınadur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Şol sebebden melāʾik-i maʿānī her ṭarafdan meges ve arı cūş u mūr mānendi hücūm u ḫurūş iderler ki benüm ġam besleyici her bir mūyumuŋ çeşme-i leẕẕet-güşāsı vardur. Yaʿnī her bir ser-i mūyumuŋ çeşme-i eşʿār-ı sükker-īsārı olmaḳ ḥasebiyle melāʾik-i

[2314] Benim çılgın gönlüm Mecnun'un kuşunun yuvası olduğundan dolayı bu perişan gönlümü başımın tepesine koyuyorum.

[2315] Benim gam besleyen saçımın her teli lezzet verici pınar gibidir. Bu yüzden de melekler sinek gibi her yerden bana doğru hücum ederler.

maʿānī mānend-i meges her ṭarafdan hücūm iderek cūş iderler tā ki ol çeşme-i leẕẕet-güşādan sūdmend olalar, dimekdür.

کام جانم را تازه کردی ای غم لذت سرشت

نی غلط گفتم چه غم ای من و سلوای من[2316]

6. Kām-ı cānem-rā tāze kerdī ey ġam-ı leẕẕet-sirişt

Nī ġalaṭ goftem çe ġam ey men ü selvā-yı men

"Sirişt" yoġurulmış maʿnāsınadur. "Men" Ḥażret-i Mūsā ʿaleyhi's-selāmuŋ duʿāsı berekātıyla ümmetine min-ṭarafillāh nāzil olan ḳudret ḥelvāsına dirler. "Selvā" maʿān men ile min-ṭarafillāh gelen bıldırcın ḳuşına dirler. Nitekim, "Sefīd-dem ki zedem āsitīn be-şemʿ-i şuʿūr" ḳaṣīdesinde ẕikr olınmışdur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey leẕẕetle yoġrulmış olan! Ġam-ı ʿaşḳ-ı cānānum dimāġ-ı cānumı ter ü tāze ḳılduŋ. Yaʿnī senüŋ leẕẕetüŋ vücūduma yer ideliden berü ʿadem-i maḥabbetle ḫuşk olan dimāġ-ı cānı müceddeden tāze ve ṭarī eyledi. Ben bu maḥalde ġalaṭ söylemedüm. Zīrā ġam-ı şevḳ benüm men ü selvāmdur. Yaʿnī bu kelāmda beni kimse tekẕīb itmesün. Zīrā ġam-ı maḥabbet ʿindümde Mūsā ʿaleyhi's-selāma nāzil olan eṭʿime-i mübāreke miḳdārınca leẕīẕ ü muʿteberdür. Degil ki andan şekvā ideyüm, dimekdür.

در خمار انتظارم ز آنکه ایزد دور داشت

7. Der-ḫumār-ı intiẓārem zi-ān ki Īzed dūr dāşt

[248b]

بادهٔ کام دو کون از جام استغناي[2317] **من**[2318]

Bāde-i kām-ı dü kevn ez-cām-ı istiġnā-yı men

"Der-ḫumār" iḥtiyāc muḥtāclıḳ ve minnet çekicilik maḫmūrluġındayum, dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ḫumār-ı iḥtiyāc u minnetdeyüm. Zīrā Cenāb-ı kām-baḫş-ı kāʾināt iki cihān murād bādelerini benüm cām-ı istiġnāmda dūr eylemişdür. Yaʿnī benüm ġaniyyü'ṭ-ṭabʿ olan

[2316] Ey lezzetli tabiatlı olan gam, canımın arzusunu tazeledin. Yok yanlış söyledim ne gamı ey benim Men ü Selva'm.

[2317] Derkenar: "İstiġnā" iḥtiyācsızlıġa dirler.

[2318] Bekleyişin mahmurluğu içindeyim. Çünkü Allah iki dünya keyfinin şarabını benim istiğna kadehimden uzakta tuttu.

cām-ı ḫˇāhişümden bāde-i salṭanat-ı dünyā vü ʿuḳbāyı dūr idüp ḫumār-ı iḥtiyācda bıraḳdı tā ki mey-i müşāhedeyi leẕẕetle nūş eyleyüm. Ve'l-ḥāṣıl bāde-i dü kevnden cām-ı ṭabʿumuz bıḳmışdur. Ve istiġnā peydā eylemişdür. Ol sebebden ki mey-i müşāhedeye iḥtiyāc ḫumārında ḳaldı, dimekdür.

آسمان در یوزه کرد و آفتابش کرد نام

لعلی از آویزهٔ گوش شب یلدای من[2319]

8. Āsumān deryūze kerd ü āfitābeş kerd nām

Laʿlī ez-āvīze-i gūş-ı şeb-i yeldā-yı men

"Şeb-i yeldā" ḳış eyyāmlarında şems burc-ı delve ṭoġrı varduḳda gice dırāzlıḳdan yüz çevirmezden üç gice bir ḥāl ile alur. Ve anda uzunrek gice olmaz murād siyāhlıḳdur. Zīrā nūr-ı siyāh içindedür. "Deryūze" sāʾile dirler. "Āvīze" her bir asılmış nesneye āvīze dirler meṣelā küpe gibi.

Maḥṣūl-ı Beyt: Āsumān āfitābı deryūzelik idüp aŋa āfitāb diyü ism ıṭlāḳ itmişdür. Maʿa hāẕā ol āfitāb şeb-i yeldāmuŋ gūşvāresinden bir laʿl idi. Yaʿnī āfitāb-ı cihān-tāb şebi yeldāmuzuŋ nūr-ı tecelliyātın bir laʿl pāresīdür ki āsumān anı şeb-i yeldāmuzdan deryūzelik idüp ismini āfitāb ḳoyup şimdi istiġnāsı ʿālemi ṭutmışdur, dimekdür. Yāḫūd şeb-i yeldādan murād hicrān giceleri olā. Pes dimek olur ki āfitāb-ı şeb-i hicrānumuz nūrı küpesinden bir laʿl-pāre idi ki anı āsumān deryūzelik idüp ismini āfitāb ḳomış, dimekdür.

نیلگون گردیده دوش آفتاب از تکیه ام

بسکه هر مو گشته کوهستانی از غمهای من[2320]

9. Nīlgūn gerdīd dūş-ı āfitāb ez-tekyeem

Bes ki her mū geşte kūhistānī ez-ġamhā-yı men

Dūş-ı āsumān ṭayanmamdan nil-gūn olmışdur. Her bir ser-i mūyum ġamlu kūhistānī olmaḳdan yaʿnī her bir ser-i mūyum şol mertebe ḥāṣıl-ı kūhistānī-i ġumūm olmışdur. Dūş āsumān tekyemüŋ girān-bārına tāb u tüvān getüremedüginden gömgök olmışdur. Yaʿnī

[2319] Gökyüzü dilencilik yaptı ve benim en uzun gecemin kulağında asılı bir lali güneş diye adlandırdı.

[2320] Güneşe yaslandım ve omzu morardı. Çünkü benim gamlarımdan dolayı her bir kıl dağlara dönüşmüştür.

āsumānuŋ gömgök olması ḥāmil olduġumuz ġam-ı ʿaşḳ-ı elesti getüremedügindendür, dimekdür.

منت بازیچهٔ عیسی مکش بهر حیات

ارزش مردن بپرس از نفس مرگ آرای من[2321]

10. Minnet-i bāzīçe-i ʿĪsā me-keş behr-i ḥayāt

Erziş-i murden be-pors ez-nefes-i merg-ārā-yı men

"Bāzīçe-i ʿĪsā" taʿbīri taḥḳīr içün degildür. Belki ümmet-i bī-vefā senüŋ derūnlaruŋı şek ü şübheden taṭhīr içün iḥyā-yı mevtā eyledügi kendi ʿindinde o miṣillü ḫāriḳ-i ʿādenüŋ ḳadri bāzīçe gibi idi. Yaʿnī Ḥażret-i Rūḥullāh nisbet-i

[249a]

iḥyā-yı mevtā ġarīb degildür. Ve daḫı iḥyā eyledi ise cāvīd ü bāḳī ḳalmadı. Pes beḳāsı olmayan şeyʾ bāzīçe nevʿ indendür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Bir zamān dār-ı dünyāda ḳalmaḳ içün muʿcize-i kübrā ʿĪsā ʿaleyhi's-selāma minnet-keş yaʿnī ʿĪsā-demlü eri bulup ḥayāt-ı fānī içün minnet-dār olma. Pes ölümüŋ ḳıymeti ve degeri ne olduġını benüm merge zīnet-baḫş olan nefesümden suʾāl eyle. Yaʿnī nefes-i merg-ārāmuz ki **Mūtu ḳable entemūtū**[2322] sırrına maẓhar düşmişdür. Merg leẕẕetini andan teftīş it ki merg ne mertebe leẕīẕ olduġını saŋa ʿayān eylesün. Pes müddetden iḫtirāz iderek temennī-i ḥayāt-ı fānī itme, dimekdür.

منکه مستی کردن از خون جگر آموختم

ننگ هوشم باد گر جز خون بود صهبای من[2323]

11. Men ki mestī kerden ez-ḫūn-ı ciger āmūḫtem

Neng-i hūşem bād ger cuz ḫūn būd ṣahbā-yı men

"Neng" ʿār u nāmūsa dirler. "Ṣahbā" şarāb maʿnāsınadur.

[2321] Hayatta kalmak için İsa'nın oyunlarının minnetini çekme. Ölümün değerini benim ölümü süsleyen nefesime sor.

[2322] "Ölmeden evvel ölünüz!" (Esile ve Ecvibe li-Şeyhi'l-İslam, İbni Hacer el-Askalani, Thk.: Merzuk Ali İbrahim, Darü'ş-Şerîf Yayınevi 1. Baskı. h.1417 s.59; El-Esrarü'l-Merfua fi'l-Ahbari'l-Mevzua, Ali bin Sultan el-Kari, Thk.: Muhammed Lütfi e's-Sabbağ, El-Mektebü'l-İslami Yayınevi, 2. Baskı, Beyrut, h.1406, s.348)

[2323] Ben ciğer kanından sarhoş olmayı öğrendim. Kadehimde kandan başka bir şey olsa aklıma yazıklar olsun.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ben ki meslek itmegi ġūn-ı cigerümden taʿlīm eyledüm yaʿnī ʿaşḳ u şevḳ-i cānāndan ġūn-ı cigeri cūş u ḫurūş iderek dāʾimā mestāne ḥareket ider görince ol ʿalāmet baŋa daḫı andan sirāyet itmişdür. Pes ʿaḳl u fikrüm ve reʾy ü ẕihnüm bed-nām ve rüsvā-yı ʿām olsun. Eger ġūn-ı cigerümden ġayrı şarāba el uzadursam baŋa neng ü ʿār olsun, dimekdür.

شاهد عصمت تلاش صحبت من گر کند

خون حیض دختر رز نوشد از لبهای من[2324]

12. Şāhid-i ʿişmet telāş-ı şoḥbet-i men ger koned

Ġūn-ı ḥayż-ı duḫter-i rez nūşed ez-lebhā-yı men

"Şāhid-i ʿişmet" ʿişmet ü ʿiffet-güzīn maḥbūba dirler. "Duḫter-i rez" ḍurūb-ı emṯāl-i ʿAcem'dür, şarāb dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: ʿİşmet ü ʿiffet-güzīn şāhid eger bizüm şoḥbetümüzi eyler ise yaʿnī bizüm ile hem-reng ü hem-nişīn olmaḳ ārzūsını iderse leb-i maḥabbet-bārumuzdan ġūn-ı ḥayż-ı duḫter[2325]-i rezi[2326] nūş eyler. Yaʿnī şāhid-i ʿişmet telāş iken leblerümüzden envāʿ-ı ʿaşḳ u maḥabbet cāmların nūş idüp bizüm gibi ol daḫı mest-meşreb ü rind-i ḳalender-meẕheb olur, dimekdür.

خورده هر دم صد شکست از فوج قدس آشوب حسن

شوق بیهنگام یار مست بی پروای من[2327]

13. Ġorde her dem ṣad şikest ez-fevc-i ḳuds-āşūb-ı ḥüsn

Şevḳ-i bī-hengām-ı yār-ı mest-i bī-pervā-yı men

"Fevc" be-maʿnā ṭāʾife vü bölük. "Ḳuds-āşūb" meleklere fitne bıraġıcı dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ḳuds-āşūb u fitne-engīz ḥüsn-i yār fevcinden her dem ü ān ṣad şikesti ve hezār maḥviyeti yir. Bizüm bī-hengām ve vaḳti müteʿayyin olmayan ʿaşḳ u şevḳümüzi yaʿnī mest ü bī-pervā olan yarumuzuŋ ḳuds-āşūb ḥüsni fevcinden bizüm bī-vaḳt olan ʿaşḳumuz

[2324] İsmet güzeli eğer sohbetime katılırsa dudaklarımdan şarap içer.

[2325] Derkenar: "Duḫter" ḳız.

[2326] Derkenar: "Rez" üzüm çubuġı

[2327] Benim sarhoş ve korkusuz sevgilimin vakitsiz arzusu her an güzelliğin kutsallıkları karıştıran ordusundan yüzlerce yenilgiye uğramıştır.

her dem sad-şikest yir. Yāḫūd yimişdür. Ve'l-ḥāṣıl bī-maḥal ızhār-ı şevḳ ve ibrāz-ı ʿaşḳ eylesem yā rabbī pervāmuzuŋ hüsn-i ʿālem-āşūbı şevḳümüzi iʿdām eyle. Zīrā maʿşūḳ ifşā-yı rāz itmesin istemez.

[249b]

ʿAşḳ ise vaḳtlü vaḳtsüz naʿra-i ʿāşıḳı ve debdebe-i şevḳi ibrāz itmek hevesinde gezer. Pes her bār ki şevḳümüz ızhār-ı meẕāḳ dilese, andan yüz levm ü tevbīḫ ü şikestlik yir, dimekdür.

منکه از دل تا دماغم چیده خمهای شراب

کی شود مخمور و کی خالی شود مینای من[2328]

14. Men ki ez-dil tā dimāġem çīde ḫumhā-yı şarāb

Key şeved maḫmūr u key ḫālī şeved mīnā-yı men

"Çīd" dirmek dimekdür. "Mīnā" şürāḥī-i şahbāya dirler. Murād ḳalbdür, men ki göŋülden dimāġa dek şarāb-ı ʿaşḳ küplerini dirdüm. Pes ḳaçan maḫmūrlıġum imkānda olabilür? Daḫı ḳaçan mīnā-yı ḳalbümüz mey-i maḥabbetden ḫālī olur? Yaʿnī bunlar mümkin degildür. Zīrā ser-tā-pā mey-i maḥabbetle pür ve ṣahbā-yı şevḳle yek-tā oldum, dimekdür.

مریم من فیض جبریل از مزاج خود گرفت

مریمی را برد بالا ذهن عیسی زای من[2329]

15. Meryem-i men feyż-i Cibrīl ez-mizāc-ı ḫod girift

Meryemī-rā bered bālā ẕihn-i ʿĪsā-zāy-ı men

Lafẓ-ı "Meryem"den murād öz nefsidür ki maʿden-i ḥükmdür. "Bered bālā" taʿbīri yüceldi ve mertebe-i ʿulyāya naṣb eyledi, dimekden ʿibāretdür. "Zāy" ṭoġurıcı dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ṭabʿum Meryem'i feyż-i Cibrīl'i kendi mizācından peydā eyler. Yaʿnī Cibrīl ʿaleyhi's-selām feyżini nefḫ-i Meryem itmekle ʿĪsā ʿaleyhi's-selām künbed-i ʿademde ṣaḥrā-yı zümrüd-fām ʿāleme geldi. Pes Meryem-i ṭabʿum ki Mesīḥā-zāddur, bunca enfās-ı ḥayāt-baḫş kendi mizācından kesb eylemişdür. Pes Meryem-i ṭabʿum bu rütbelerde ʿālī-

[2328] Benim gönlümden beynime kadar şarap küpleri dizilmiştir. Benim (gönül) kadehim nasıl mahmur ve boş kalsın?

[2329] Benim Meryem'im kendi mizacından Cebrail feyzini aldı ve benim İsa doğuran beynim bir Meryem'i yüceltti.

cenāb olduġını ẕihnüm müşāhede idince anı rütbe-i ʿulyāya iletdi. Ve manṣıb-ı vālāya taʿyīn eyledi. “Feyż”den murād eşʿār-ı belāġat-şiʿārlarıdur.

مرحبا ای بادهٔ کیفیت روح القدس

کامدی چون عشق و در رفتی ز سر تاپای من[2330]

16. Merḥabā ey bāde-i keyfiyet-i Rūḥü’l-Ḳuds

K’āmedī çün ʿaşḳ u der-reftī zi-ser-tā-pā-yı men

“Merḥabā” elfāẕ-ı ʿArabīdür. Ḥālüŋ ḫoş olsun, dimekdür. “Der-reftī ser-tā-pā” bādenüŋ żamīridür. Yaʿnī ʿaşḳ gibi başdan ayaġa dek ḫasāretini żabṭ u iḥāṭa ḳılduŋ, dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey Rūḥu’l-Ḳuds’e neşʾe vü neşāṭ viren bāde-i rūḥ-baḫş merḥabā! Yāḫūd ey Rūḥu’l-Ḳuds gibi feyż ü hidāyet irişdirici bāde-i keyfiyet-efzā ḫoş u ṣafā geldüŋ. Yaʿnī bize teveccühüŋ ḳıdemli olsun ki ʿaşḳ gibi ser-tā-pā mülk-i vücūdı iḥāṭa vü yaġmā eyledüŋ. Ve gitdüŋ. “Gitdüŋ” taʿbīri bādenüŋ şiddet-i sirāyetini teʾkīddür. Yaʿnī ey bu keyfiyetle olan bāde merḥabā dimekdür.

آن بهشت معنیم کز بهر معزولی هنوز

خدمت طوبی بود ننگ چمن پیرای من[2331]

17. Ān behişt-i maʿnāyem k’ez-behr-i maʿzūlī henūz

Ḫıdmet-i Ṭūbā buved neng-i çemen-pīrā-yı men

Maḥṣūl-ı Beyt: Şol behişt-i maʿnāyum ki ʿazl olduġı içün henūz Ṭūbā benüm çemen-pīrā-yı behişt olan nengüm ḫiẕmetinde olur. Yaʿnī Ṭūbā zīnet-baḫş-ı Firdevs-i aʿlā oldı. Hüveydādur līkin ben ki behişt-i maʿānīyüm. Ṭūbā baŋa yek nihāli ḥüsn miḳdārınca olmaḳ ḥasebiyle behişt-i maʿnāmuzdan ʿazl olup rütbe-i vālā-yı Ṭūbā ḳılmışdur. Pes behişt-i maʿnāmuza kendini elyaḳ u şāyeste

[250a]

eylemek içün henūz çemen-ārā-yı behişt olan nengümüzüŋ ḫiẕmetinde ve terbiyesindedür, dimekdür.

[2330] Ey Cebrail keyfiyetinin şarabı merhaba sana. Aşk gibi geldin ve benim başımdan ayağıma kadar indin.

[2331] Ben o mana cennetiyim ki azledilmiş olduğu için Tuba cenneti süsleyen şöhretimin hizmetinde olur.

من قیامت زار عشقم دیده کو تا بنگرد

صد بهشت و دوزخ از هر گوشهٔ صحرای من[2332]

18. Men ḳıyāmetzār-ı ʿaşḳem dīde kū tā be-n'gered

Ṣad behişt ü dūzaḫ ez-her gūşe-i ṣaḥrā-yı men

"Ḳıyāmetzār" maḥall-i ḳıyāmet dimekdür. Meṣelā çemenzār u gülzār u sebzezār gibi "kū" ḳanı maʿnāsında müstaʿmeldür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ben meydān-ı ʿaşḳ ve vādī-i şevḳ ḳıyāmetzārıyum. Pes kanı şol dīde-i ḫurde-bīnüm ki benüm ṣaḥrā-yı ṭabʿum her bir gūşesinde yüz cennet ve yüz cehennem temāşā ḳılsun. Yaʿnī meydān-ı maḥabbetde ḳıyāmet ḳoparıcı kim şol nihāyetdedür ki şeş-cihātum cennet ve cehennemden ʿibāret olmışdur. Pes kanı bir dīde-i ḫāk-bīn ki bu ḥāleti müşāhede vü temāşā eyleye? dimekdür.

نفخ صور آمد بجای لحن داودی هنوز

رقص معنی می کند طبع سهی بالای من[2333]

19. Nefḫ-i ṣūr āmed be-cā-yı laḥn-ı Dāvudī henūz

Raḳṣ-ı maʿnā mīkoned ṭabʿ-ı sehī bālā-yı men

"Nefḫ" üflemege dirler. "Laḥn" ṣavt u āvāz maʿnāsındadur. "Dāvud"uŋ yā'sı ḥarf-i nisbetdür. "Sehī" ṭoġrı ve mevzūn dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Dāvūd nebī ʿaleyhi's-selāma mensūb olan naġme-i cān-fezā yerine nefḫa-i ṣūr-ı ḳıyāmet henūz geliyor. Yaʿnī ümīdvār olduġumuz āvāz naġme-i Dāvūd'uŋ ber-ʿaksi olan ṣūret-i mehābet-i mevfūr-ı ḳıyāmet ẓuhūr itmekde iken yine benüm bī-pervā olan ṭabʿ-ı güher-i nebʿüm ve nihād-ı bālā vü bülendüm raḳṣ-ı maʿnā itmekdedür. Yaʿnī dem-i ṣūr-ı ḳıyāmet ki lerziş-i ʿālemdür, andan aṣlā pervāsı olmayup yine kendi dür-dāneleri olan maʿānī vü elfāẓıyla raḳṣ itmekdedür, dimekdür.

من مطیع ملک استغنا ولی رانند حکم

دودمانهای هوس در ملک استغنای من[2334]

[2332] Ben aşk mahşeriyim, sahramın her köşesinden çıkan yüzlerce cennet ve cehenneme bakacak gözler nerede?

[2333] Davud'un sesi yerine Sur sesi geldi. Benim servi boylu yaratılışım hala mana dansını yapmaktadır.

[2334] Ben istiğna mülkünde itaatkârım ama benim istiğna mülkümde heves hanedanları hükümranlık yapar.

20. Men muṭī-i mülk-i istiġnā velī rānend ḥükm
Dūdmānhā-yı heves der-mülk-i istiġnā-yı men

"İstiġnā" māsivāya ʿadem-i iltifāt u iʿtibārdan kināyedür. "Rānend" sürerler ve icrā iderler, dimekdür. "Dūdmān" ḫānedān dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ben mülk-i istiġnā muṭīʿ ü münḳādıyum. Līkin ne çāre ki zātumda mümtezic olan dūdmān-ı hevā vü heves ḥükmlerini mülk-i istiġnāda infāẕ iderler. Yaʿnī ben mülk-i istiġnāya muṭīʿ olaraḳ umūr-ı cismānī ve tedābīr-i dünyevīye aṣlā medḫalüm yoḳdur. Ve olması daḫı ḳabūlüm degildür. Ammā ne çāre ki hevesüm ḫanedānları mülk-i istiġnāya ḫilāf olaraḳ ḥükmlerin icrā vü infāẕ iderek envāʿ-ı kālā-yı ʿadem-i ṣebāta meyyāl olurlar, dimekdür.

دامنم تر کرده طوفانی که در معنی یکیست
موجهٔ دریا و موج حلهٔ خارای من[2335]

21. Dāmenem ter kerde ṭūfānī ki der-maʿnā yekīst
Mevce-i deryā vü mevc-i ḥulle-i ḫārā-yı men

"Ṭūfān"dan murād eşk-i dīdedür. "Ḥulle" libās maʿnāsınadur. "Ḫārā" şol dībāya dirler ki ṭoḳuyuşı mevc-i deryā gibi ṭalġa ṭaġla görinür. Ve rengi ekṣerinüŋ benefşe māʾildür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Dāmeni ter eylemişdür bir ṭūfān ki ol eşk-i çeşmümdür, maʿnāda birdür. Mevce-i deryā ile

[250b]

benüm ḥulle-i ḫārāmuŋ mevci yaʿnī dāmeni ter eyleten ṭūfān-ı eşküme nisbet-i mevc-i deryā benüm ḥulle-i ḫārāmuŋ mevci gibi ʿadem meṣābesindedür. Ve'l-ḥāṣıl dāmenümi ter eyleyen ṭūfān-ı eşk ve deryā-yı sirişküm şol ġāyetdedür ki mevce-i deryā aŋa nisbet-i ḥulle-i ḫārām gibi ancaḳ nümāyiş-i āb u serāb miṣillü ḫayāl ḳılmışdur, dimekdür.

نور و ظلمت را بود یک مایه در تابندگي
آن ز روی آفتاب و این یک از سیمای من[2336]

22. Nūr u ẓulmet-rā buved yek māye der-tābendegī

[2335] Denizin dalgası ve benim gözümden akıp ipek giysimin eteğini ıslatan tufan aynı manadadır.

[2336] Nur ve karanlık ışık saçma konusunda aynı derecededir. Biri güneşten ve diğeri benim çehremden.

Ān zi-rūy-ı āfitāb u īn yek ez-sīmā-yı men

“Tābendegī” parlayışda dimekdür. “Ān” żamīridür nūr’uŋ. “Īn” ẓulmet żamīridür. “Simā”dan murād çehredür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Nūr u ẓulmet şuʿleverlik māyesinde rütbeleri müsāvīdür. Yaʿnī nūrda żiyā-yı āfitābı nümāyān ise ẓulmetde şuʿle-i siyāhī tābāndur. Şöyle ki nūr-ı şaʿşaʿa-pāş-ı ʿālem, rū-yı āfitāb-ı cihān-tābdan deryūze vü sāʾil ise şuʿle-i ẓulmet daḫı çehre-i hicrān-çeşīdemden ḥāṣıl olmışdur. Pes ḫurşīd-i żiyā-baḫş āfāḳuŋ rütbede benden ziyādesi nedür? Nūr u şuʿle-i ẓulmet tābendelik ser-māyesinde müsāvī olmayalar. Yaʿnī ḫurşīd ṣūret-i ẓāhirde ʿālemüŋ rūşenī-baḫşı ise ben maʿnā cihetiyle revnaḳ-baḫş-ı reng-i gītīyüm. Pes bu sebebdendür ki nūr şuʿlesin āfitābdan ve ẓulmet-i reng-i siyāhī-i çehremden iḳtibās idüp rütbe-i şuʿle ve perde müsāvī olmışlardur, dimekdür.

بسکه در معنی بطفلی باز می گردم فلک

در حساب دی شمارد غفلت فردای من[2337]

23. Bes ki der-maʿnā be-ṭıflī bāz mīgerdem felek

Der-ḥesāb-ı dey şumāred ġaflet-i ferdā-yı men

“Bāz” maʿnā-yı ʿadīdesinden girü dimekdür. “Dey” dünki gün maʿnāsınadur. “Ferdā” yarınki gün dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Felek-i fitne-sāz ṭufūliyetüm hengāmından berü maʿnāda beni bir ġāyetde girü alıḳomaḳdadur ki yarın vāḳıʿ olıcaḳ ġafletümi dünki ḥesāba ṣayar. Yaʿnī felek sinn-i ṣabāvetümden berü maḫfiyyen bir mertebelerde aldamaḳdadur ki yarınki idecegüm ġafleti dünki günden ḥesāb idüp dir ki: Ey ʿUrfī! Taḥṣīl-i emel ve tekmīl-i maḳṣadda yarınki ġafletüŋ dünden nümāyān idi. Yoḫsa ben senüŋ müsāʿaden olmaduġuma şek ü şübhe yoḳdur diyü her bār ḥamāḳati üzerümüze ġurūr nisbet ider. Ve’l-ḥāṣıl ẓāhiren envāʿ-ı tezvīrāt u ḥīle ile bizi taṭyīb idüp maʿnāda dürlü dürlü ḫudʿalar ile aḳṣā-yı āmālümüzden alıḳomaḳdadur, dimekdür.

آیت لاتقنطوا من رحمه الله شد گره

[2337] Manada çok fazla çocukluğa geri döndüğüm için felek benim yarınlara olan gafletimi dünün hesabına yazar.

بر زبان جبرئیل از شرم عصیانهای من[2338]

24. Āyet-i lā-taḳnaṭu min-raḥmetillāh şod girih

Ber-zebān-ı Cebrāʾīl ez-şerm-i ʿişyānhā-yı men

Maḥṣūl-ı Beyt: Lā-taḳnatu min-raḥmetillāh[2339] āyeti keşret-i ʿişyānum sebebi şermende-zeban Cebrāʾīl'de düğüm ḳaldı. Yaʿnī Cibrīl bī-ḥadd u pāyān ʿişyānumı ʿayān göricek kemāl-i şerminden āyet-i meẕkūr zebānı üzerinde düğüm olup nuṭḳa mecālī ḳalmadı. Yaʿnī maḥabbet-i şāhid-i ezel bizi bir ḥāle

[251a]

mübeddel eyledi ki ser-ḥadd-i ḫavf u recādan geçürdi. Bu ḥāl ise şerīʿatüŋ ʿindinde kebāʾirdendür. Ammā ḥaḳīḳatine naẓar olınsa **E lā inne evliyāʾullāhi lā-ḫavfun ʿaleyhim velā-hum yaḫzenūn**[2340] āyetine mā-ṣadaḳdur. Ve āyet-i **lā-taḳnatu**[2341] nüzūlı tesliye-i ʿavām içündür. Pes Cibrīl benüm bu ḥudūdı tecāvüz itdügümi göricek āyet-i meẕkūruŋ tefevvühine mecālī ḳalmayup dem-beste ḳaldı. Vallāhu aʿlem.

معنی پنهان من آرایش بیت الله است

گر شبیه دیر باشد صورت پیدای من[2342]

25. Maʿnā-yı pinhān-ı men ārāyiş-i beytullāh est

Ger şebīh-i deyr bāşed ṣūret-i peydā-yı men

"Maʿnā-yı pinhān" kenz-i żamīrinde meknūz olan esrār-ı ḫafīyye-i ilāḥiyyedür. "Beytullāh"dan murād ḳalbdür. Şöyle ki ḳalbü'l-müʾmin beytullāh ve ḫazīnetullāhdur. "Şebīh" müşābehet maʿnāsınadur. "Deyr" kilīsā vü büt-ḫāneye dirler.

Maḥṣūl-ı Beyt: Defīne-i żamīrümde mektūm ve ḫazīne-i derūnumda maḫtūm leʾālī-i girān-behā-yı maʿānī, ārāyişgāh-ı beyt-i Raḥmānīdür. Yaʿnī derūnumda cāy-gīr-i istiḳrār olan sırr-

[2338] Benim isyanlarım utancından, Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin ayeti Cebrail'in dilinde düğümlendi.

[2339] "Allahın rahmetinden ümidini kesmeyiniz." (Zümer/39:53)

[2340] "Bilesiniz ki, Allah'ın dostlarına hiçbir korku yoktur. Onlar üzülmeyeceklerdir de." (Yunus/10:62)

[2341] "[Allah'ın rahmetinden ümidinizi] kesmeyin." (Zümer/39:53)

[2342] Benim görünen yüzüm manastıra benzese de benim gizli manam Kabe'nin süsüdür.

ı **Men ʿarefe**[2343] ḳalbüm ki Beytullāhdur, anuŋ ārāyişgāhıdur. Egerçi ṣūret-i ẓāhirüm püt-ḫāneye müşābih ise de yaʿnī ṣūret-i peydāmuz ālāyiş-i ʿişyān ile ālūde ise de yine maʿnā-yı pinhānum ḳalbümüŋ meşşāṭasıdur, dimekdür.

لوح دل نقش صمد دارد چه غم کاستاد صنع
بافت تمثال صنم بر شقهٔ دیبای من[2344]

26. Levḥ-i dil naḳş-ı ṣamed dāred çe ġam k'üstād-ı ṣunʿ
Bāft timṯāl-i ṣanem ber-şuḳḳa-i dībā-yı men

"Ṣunʿ" ṣanʿat'dandur. "Bāft" ṭoḳudı dimekdür. Veyā ṭoḳursa. "Timṯāl" her şeyʾüŋ ṣūretinüŋ taṣvīrine veʿaksine dirler. "Şuḳḳa" bir dilim pārçaya dirler. Meṯelā esbāb pārçası ve kenārı yaması ve daḫı kāġıd pāresi gibi. "Dībā" kemḫā, gezī ve bir nevʿ yalın ḳat aṭlāsa dirler. Ve kebāʾir-i ʿAcem ekṯeri andan ḳaftān giyerler ve şuʿarāsı daḫı libāsı medḥ itmek murād eylese, dībā taʿbīriyle medḥ iderler.

Maḥṣūl-ı Beyt: Beyt-i evvelīyi teʾkīd ṭarīḳiyle buyurur ki: Levḥa-i dil ve ṣaḥīfe-i żamīr-i melāʾik-i maḫfīlerümüz naḳş-ı ṣamedānīyle muṭarraz u zīnet-sāz olmışdur. Pes bāk mıdur eger üstād-ı ṣunʿ-ı ḳaftānum kenārları pārçasında timṯāl-i ṣanemi ṭoḳuyup naḳş eyler ise? Yaʿnī ḳāʿide-i fāside-i āhālī-i ʿAcem olan envāʿ-ı taṣvīrat ile dībā-yı melbūsatumuzı üstād-ı ṣunʿ muṣavver eyler ise miḳdār-ı ẕerre pervāmuz degildür. Zīrā levḥ-i dilüm naḳş-ı lafẓatullāh ile müzeyyen ü muṣaffādur. Ve'l-ḥāṣıl çulḫā ve derzī esbābumuzı taṣvīr ile mülevveṯ iderse ḳaydumuz degildür, dimekdür.

بال طاووس از گلاب و عود رضوان پرورد
تا بسازد مروحه در موسم گرمای من[2345]

27. Bāl-i ṭāvūs ez-gül-āb u ʿūd Rıḍvān pervered
Tā be-sāzed mirvaḥa der-mevsim-i germā-yı men

"Mirvaḥa" yelpazeye dirler.

[2343] "Kendini bilen [rabbini bilir.]" (El-Hasan bin Muhammed e's-Sağani, *Mevzuatü's-Sağani,* Thk.: Abdullah el-Kadi, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye Yayınevi, Beyrut,1 . Baskı, h. 1405, s.35.)

[2344] Yaratma üstadı benim ipeğimin bir parçasına put resmini dokumuş olsa da ne gam. Gönül sayfamda Samed olan Allah'ın deseni çizilidir.

[2345] Rıdvan, tavusun kanadını sıcak mevsimde bana yelpaze olsun diye gülsuyu ve ud ağacıyla besler.

[251b]

“Germā” ḳızġınlıḳ ve ṣıcaḳlıḳ maʿnāsınadur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Bāl-i ṭāvusı Rıḍvān envāʿ-ı ʿūd ve gül-āb ile ġāliye-sā ve baḫūr u ʿanber ile ʿıṭr-efzā ve terbiye eyler tā ki mevsim-i germāmuzda anı mirvaḥa ve meges-rāna sezā eyleye. Yaʿnī zihī rifʿat-ı meẕelletüm ki mevsim-i germāmuzda teskīn-i āteş-i ḥarāret ve taʿdīl-i mizāc u ṭabīʿat içün Rıḍvān bāl-i ṭāvusı ʿūd u ʿanberīn ve gül-ābile şād-āb eyler tā ki ḥīn-i ḳażāda anı bize megeṣrān eyleye, dimekdür.

اصل من از دودمان نوع انسانی مجوي

حور غم رضوان درد است آدم و حوای من[2346]

28. Aṣl-ı men ez-dūdmān-ı nevʿ-i insānī me-cūy

Ḥūr-ı Rıḍvān-rā çe ġam ez-Ādem ü Ḥavvā-yı men

Ādem ve Ḥavvā’dan murād nevʿ-i insānuŋ erkek ile dişisinden ʿibāretdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Benüm aṣl-ı ẕātumı nevʿ-i insanī dūdmānından addeyleme. Yaʿnī şimdilik libās-ı beşeriyet ile melbūs ve āṯār-ı insāniyetle meʾnūs isem daḫı aṣl-ı ẕātumı dūdmān-ı beşerden bilme. Belki ẕerre-i cevher-i ferdüm ki ḫūr u Rıḍvān hemīşe iştiyāḳumla ḥāl-i ḥāl-i yemān u cüstucūyumla dīde-be-rāh nigerāndur. Ve illā māye-i maṣdarum ve ser-māye-i fıṭratum ʿālem-i lāhūt olmayaydı, ḳaçan ḥūr u Rıḍvān benüm Ḥavvā vü Ādem’üŋ ġamıyla nālān olurdı? Yaʿnī Rıḍvān envāʿ-ı ḥūr u ġılmān ile ravża-i cinānı müheyyā ve Ādem ü Ḥavvā’muŋ ḳudūmına intiẓār u dīde-güşā olduġı aṣl-ı ẕātumuz nevʿ-i beşerden olmayup māyemüz cevher-i aʿlādan olduġındandur. Yoḫsa sāʾir-i eşyā-miṯāl cibilliyetümüz ḫār u ḫas nevʿinden olmaḳ iḥtimāli olaydı, ḳaçan ḥūr u Rıḍvān Ādem ü Ḥavvā’muŋ ġamın yirdi? dimekdür.

جوهر اول که فرزندم ز بیباکی نوشت

آن زمان سنجد عیار گوهر یکتای من[2347]

29. Cevher-i Evvel ki ferzendem zi-bī-bākī nüvişt

Ān zamān senced ʿayār-ı gevher-i yek-tā-yı men

[2346] Benim aslımı insan türünün hanedanında arama. Benim Âdem ile Havva’m gam hurisi ve dert Rıdvanı’dır.

[2347] Cebrail ki korkusuzca beni evladım diye yazdı o zaman benim benzersiz mücevherimin ayarını ölçtü.

“Cevher-i Evvel” cevher-i ferddür ki maṣdār-ı mümkinātdur. “Senced” ṭartdı, dimekdür. “Cevher-i yek-tā” cevher-i nādirü’l-vuḳūʿ dimekdür. Pes beyt-i evvelīyi teʾkīd ṭarīḳiyle buyurur ki:

Maḥṣūl-ı Beyt: Cevher-i Evvel ki ben girān-ḳadri iḥdāṯı sebebiyle bī-pervā ferzend-i ercmend yazdı. Yaʿnī ḥudūṯı oġullı ḳabūl eyledi. Ol zamān benüm gevher-i yek-tāmuŋ ʿayārını ṭartdı. Yaʿnī ne mertebe gevher-i girān-ḳadr olduġumı ʿayān eyledi. Pes libās-ı ẓāhiriye-i beşeriyemüz dūdmān-ı nevʿ-i ādemīden olduġı nümāyān u āşikār ise de gevher-i maʿnāmuz āṯār-ı cidarı cevher-i ferdden muḳtebes olduġı be-dīdārdur. Bu taḳdīrce Rıḍvān-ı cenneti gürūh-ı ḥūr u ġılmān ve envāʿ-ı ḫūbān-ı sīmīn-tenān ile ārāste eyleyüp, żiyāfet-ḫāne-i ehl-i vicdān olan ravża-i cinānda teşrīf ü ḳademümüz nigerān üzere oldı. Maḥall-i istiġrāb degildür.

[252a]

Zīrā fi’l-vāḳıʿ aṣl-ı ẕātumuz Cevher-i Evvel’den inticāz olmayup ḫār u ḫas nevʿinden bulınayduŋ ḳaçan Rıḍvān ġamumuzı yiyüp taʿẓīm ü tekrīm ḳaydında olurdı, dimekdür. Bu ṣūretde:

کز جهان در یثرب آرم روی در گوش آیدم

مرحبا ای امتی از مرقد مولای من[2348]

30. K’ez-cihān der-Yeṯrib ārem rūy der-gūş āyedem

Merḥabā ey ümmetī ez-merḳad-i mevlā-yı men

“Yeṯrib” Medīne-i Münevvere’ye dirler.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ben ol gevher-i bī-hem-tā ve lüʾlüʾ-i yek-tāyum ki cānib-i cihāndan ṣavb-ı Medīne-i Münevvere’ye yüz döndürür isem ʿayār-senc-i meḳādirüm olan efendimden gūşıma ṣadā-yı “Merḥabā ey ümmetī!” ve āvāz-ı “Ḫoş āmedī ġulamī” diyü nidā gelür. Yaʿnī muḳteżā-yı beşeriyet meʾlūf olduġum ʿayş-ı dünyevīden kef-i yed iderek cānib-i Ḥażret-i Yaʿsūbü’d-dīn ṣallallāhu ʿaleyhi ve selleme teveccüh idüp Yeṯrib’e varur isem meḳādir-i āşinā-yı bendegān olan efendimüŋ merḳad-i münevverelerinden gūşıma ṣadā-yı “Merḥabā ümmetī!” irişür, dimekdür. Pes:

[2348] Dünyadan Medine şehrine yüz çeviririm ve efendimin mezarından, hoş geldin ey ümmetim sesi, kulağıma gelir.

گر گزینم سرمه جز خاک درش مژگان چو باز

چنگل اندازد بزاغ دیدهٔ بینای من[2349]

31. Ger güzīnem sürme cuz ḫāk-i dereş müjgān çü bāz

Çengel endāzed be-zāġ-ı dīde-i bīnā-yı men

“Bāz” ṭoġan maʿnāsınadur. “Çengel” murād pençedür. “Zāġ” karġa dimekdür. “Merdümek” dīdeye nisbet ṭarīḳiyledür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ben ol ümmet-i ṣadāḳat-ber ve çāker-i ḫulūṣ-güsterüm ki eger ol ḥażretüŋ ḫāk-i deri ġubārından başḳa sürme ögretilüp dīdeme tūtiyā eyler isem fi’l-ḥāl müjgānum mānend-i bāz dīde-i bināmuŋ zāġ-ı merdümekine çengel-endāz olaraḳ anı ṣayd u maḥv eyler. Yaʿnī Ḥażret-i Ḥabīb-i Ekrem ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellemüŋ ġubār-ı ḫāk-i deri sürmesinden başḳa iḫtiyār idüp zāġ-ı merdümek-i dīdemi anuŋla muṭarraż u ġāliyesā-yı dimāġ eyler isem hemān-dem şāhīn-i müjgānum, ol ḥarekāt-ı marżiyemüzi göricek zaġ-ı dīde-i bināmuza pençesin ṣalup iʿdām eyler. Yaʿnī ḥāṣā ki ol Seyyid-i ʿĀlem ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellemüŋ melceʾ-i müstemendān olan āsitān-ı celīlü’l-ʿünvānuŋ ġayrısını iḫtiyār idüp ḫāk-i der-i ġubārını dīdeme tūtiyā iderüm, dimekdür.

شقهٔ دیبای جاهش گفت محسود کیم

آسمان گفت طراز حلهٔ خضرای من[2350]

32. Şuḳḳa-i dībā-yı cāheş goft maḥsūd-ı kiyem

Āsumān goft ṭırāz-ı ḥulle-i ḫaḍrā-yı men

“Şuḳḳa” esbāb pāresi ve ḳırındısı dimekdür. Nitekim bālāda ẕikri geçdi. “Dībā” kemḫā vü aṭlās u gezī ile olan ḫāne döşemesine dirler. “Cāh”da olan ḥarf-i şīn żamīridür memdūḥuŋ. “Ṭırāz” zīnet virici dimekdür. Murād şems-i żiyā-baḫş-ı ufḳdur. “Ḥulle” ḫilḳate dirler. “Ḫaḍrā” sebz. Yaʿnī yeşil maʿnāsınādur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ol ḥażretüŋ cāhı şuḳḳa-i dībāsı didi ki: Ben kimüŋ maḥsūdıyum? Yaʿnī ben bu rütbelerde şaʿşaʿa-pāş-ı ʿālem ve revnaḳ-baḫş-ı kāffe-i ümem olduġum içün ḥāsidüm ʿacabā gider diyü imtiḥān ṭarīḳiyle istifsār idince derḥāl āsumān pā-ber-cā ḳıyām

---

[2349] Eğer onun kapısının toprağından başka bir şeyi sürme edinirsem kirpiklerim kartal gibi gözümün kargasını pençeler.

[2350] Onun makamının ipek kumaşının bir parçası, ben kimi kıskanırım, dedi. Gökyüzü, benim mavi ipek giyişimin kenarı (kıskanır) dedi.

[252b]

birle ʿarż-ı cemāl idüp didi ki: Ey nūr-ı ʿālem v'ey rūşenī-deh-i nevʿ-i benī ādem! Cāh-ı mekārim-penāhuŋ ḥāsidi şuḳḳa-i dībāsı benüm ḥulle-i ḫaḍrāmuŋ zīnetcisidür. Yaʿnī libās-ı ḫaḍrāmuŋ ṭırāzı ki āfitābdur, ḥasedindendür. Zīrā şuḳḳa-i dībā-yı cāhuŋ żiyāsı anuŋ şaʿşaʿasını rütbe-i iʿdāma getürmişdür, dimekdür.

موجهٔ دریای طبعش بانگ کوثر کرد و گفت

تشنه منشین ای فدای زادهٔ دریای من[2351]

33. Mevce-i deryā-yı ṭabʿeş bāng-ı kevs̱er kerd ü goft

Teşne me-nişīn ey fedā-yı zāde-i deryā-yı men

"Ṭabʿeş" luġatde vāḳıʿ ḥarf-i şīn żamīridür memdūḥuŋ. "Zāde" evlād maʿnāsınadur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ḥażret-i Ḥabīb-i Ekrem ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellemüŋ ṭabʿ-ı şerīfi deryāsı mevci kevs̱ere naʿra-i şefḳat urup buyurdı ki ey deryā-yı ṭabʿum ḳaṭarātı! Fedāsı olan kevs̱er-i ḫuşk-leb mūcib-mānden-i teşnegī nedür? Yaʿnī ey deryā-yı ṭabʿum ḳaṭarātı zādelerine üftāde ve fedāsı olan kevs̱er-i ḫuşk-leb ve teşne-dehān oturma. Pes berü gel tā ki deryā-yı ṭabʿum āb-ı zülālinden nūş idüp sīr-āb-ı feyż-i ebedī olasuŋ, dimekdür.

در دم اندیشه قدر تو بشکافد ز هم

حله های علم بر دوش دل دانای من[2352]

34. Der-dem-i endīşe ḳadr-i to be-şikāfed zi-hem

Ḥullehā-yı ʿilm ber-dūş-ı dil-i dānā-yı men

"Be-şikāfed" yırtar ve pāre pāre eyler, dimekdür. "Zi-hem" biribirinden dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: İşbu gelecek beyt-i pür-güher şān-ı vālā-nişān Ḥażret-i Seyyid-i Veled-i Ādem ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellemüŋ medḥinde cāmiʿ olduġı maʿnā vü hünerin ıẓhār ve nihāyetü'l-emr bu beyt ġayrınuŋ sitāyişgerligine sezāvār olmaduġını āşikār ve ol ḫażretüŋ midḥati ḳad-i bālāsına tamām biçilmiş ḫilʿat-ı zīnet-dār-ı feraḥ-āş̱ārı olduġını teẕkār iderek buyurur ki: Ey bāʿiş̱-i ẓuhūr-ı Bārī-i raḥmet-meʾāb v'ey āb-rū-yı ʿālem! Çehārum kitāb-ı seng-i ḳadr u ʿayārı dem-i endīşesinde eş̱vāb-ı ʿulūm-ı ẓāhirüŋ ve bāṭınuŋ dūş-ı dil-dānāmuz

[2351] Fıtrat denizinin dalgası Kevser'e seslenerek, ey deniz evladımın kurbanı susuz oturma, dedi.

[2352] Senin değerini düşündüğü zaman benim bilgili gönlümün omzunda ilim kumaşları yırtılır.

üzerinde pāre pāre olur. Yaʿnī ʿālem-i mümkinātda senüŋ nihāyet-i ʿulūm-ı derecātuŋı bulup elfāẓ-ı güher-bārumla ḳāmet-i ḳıyāmet-nümāyişüŋe ḳaftān-ı sitāyiş ilbās itdürmek niyetiyle mıżmār-ı dem-i endīşeye esb-i liḥāẓa-i dūr-bīn ü nükte-güzīni şıçratmaḳ deminde kemāl-i kūşiş ü saʿyümüz şol nihāyete vardı ki ḥullehā-yı ʿulūm-ı evvelīn ü āḫirīn-i dil-danamuz ki omuzı üzerinde şuḳḳa şuḳḳa ve pāre pāre oldı. Ammā nihāyet-i ḳadr ü ʿināyet rütbetin ẕikrini bundan rūşenter bulınmaḳ imkānda olmaduġından bunuŋ ile iktifā olındı, dimekdür.

سایهٔ من همچو من در ملک هستی امتت

سایهٔ تو در عدم پیغمبر همتای من[2353]

35. Sāye-i men hemçü der-mülk-i hestī ümmetet

Sāye-i to der-ʿadem peyġamber-i hem-tā-yı men

“Sāye-i to der-ʿadem” ʿibāresi Ḥażret-i Resūl ʿaleyhi ve sellemüŋ mübārek vücūd-ı şerīfi gölgesi olmaduġından kināyedür. “Hem-tā” miṯl ü naẓīr maʿnāsınadur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ẓıll-ı Ḫudā ben ki “ene”

[253a]

dimekle maʿrūfum. Sāye medḥi benüm gibi şu ʿālem-i hestīde ümmetüŋdür. Yaʿnī ʿālem-i vücūdda ben saŋa ümmet olduġum gibi sāyem daḫı senüŋ ümmetüŋdür. Pes ʿālem-i ʿademde sāyeŋ naẓīrüm ve şibhüm peyġamberidür. Yaʿnī sen peyġamberüm olduġuŋ gibi yoḳluḳ cihetiyle sāyeŋ naẓīrümüŋ peyġamberidür. Yaʿnī benüm sāyem ki vücūdumdan ẓuhūr iderin ve sāyem şu mülk-i hestīde seni ümmetüŋdür ve senüŋ ʿademde olan sāyeŋ benüm de hem-tāmuŋ peyġamberidür. Şöyle ki senüŋ sāyeŋ nice yoḳ ise benüm de hem-tām u naẓīrüm yoḳdur. Bu beytüŋ maʿnāsını ḫˇācemüz İstānbulī Serrāc-zāde merḥūm İbrāhīm Efendi’den bu vechile taḥḳīḳ olınmışdur. Āḫer vechile maʿnā ittiḫāẕ ideri olur ise kendisinden ḫilāf-ı maʿnā ṣudūr idecegi maḥall-i iştibāh degildür.

تا تو گشتی غائب چشم از ره نسبت گرفت

مردمک حکم سبل در دیدهٔ بینای من[2354]

36. Tā to geştī ġāʾib çeşm ez-reh nisbet girift

[2353] Benim gölgem varlık mülkündeki ben gibi senin ümmetindir. Senin gölgen ise yokluk içinde bana benzeyen peygamberdir.

[2354] Sen gözden kaybolduğun için gören gözümün bebeğine perde inmiştir.

Merdümek ḥükm-i sebel der-dīde-i bīnā-yı men

“Sebel” çimla, gözde olur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey maḳṣad-ı ʿālem v’ey maṭlab-ı nevʿ-i benī ādem! Mādām ki dīdeden ġāʾib olduŋ. Yāḫūd ġāʾibsüŋ vech-i nisbetle dīde-i bīnāmuzuŋ merdümeki ḥükm-i sebeli ṭutmışdur. Yaʿnī ẕāt-ı şerīfüŋle şu ʿālem-i hestīde dīdeniş-i yek-dīgeri muḳadder olmayup çeşmden dūr u ġāʾib olduġuŋuzdan ifrāṭ-ı giryeden beytü’l-aḥzānda Yaʿḳūb-miṣāl merdümek-i dīde-i nā-çīzümüz ḥükm-i sebeli eşkāl u iḫtiyā itmekle **ve ebyaḍet ʿaynuhā min-el-ḥüzni ve’l-elem**[2355] maḳāmına varmışdur, dimekdür.

آسمان وحدتم بر عالم فطرت محیط

توأمیت بر نتابد پیکر جوزای من[2356]

37. Āsumān-ı vaḥdetem ber-ʿalem-i fıṭraṭ muḥīṭ

Tevʾemiyet ber-ne-tābed peyker-i cevāzī-i men

“Fıṭrat” ḫilḳat maʿnāsınadur. “Tevʾem” ikilik ve ikiz dimekdür. “Ne-tābed” yaldıramaz, dimekdür. “Cevzāʾ” mücevvez ü müdevver ve burūcāt-ı āsumāndan birinüŋ ismidür ki ḳuzı şeklinde yarı belden aşaġısı reng-i āḫer yuḳarısı şekl-i ġayr olduġını beyān içün keʾenne orṭasından ḥamāʾilvār münḳaṭıʿ ve ikiz nişānesini burc-ı meẕkūrda niceleri teẕkār iderler. Tafṣīli āḫer yerde ẕikr olınmışdur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ben ʿālem-i fıṭrat ve kāʾināt-ı ḫilḳat üzerini iḥāṭa eylemiş āsumān-ı vaḥdetüm. Pes peyker-i cevzāʾumuz ikizlik şuʿlesin virmez. Yaʿnī ʿālem-i fıṭratı iḥāṭa eylemiş āsumān-ı vaḥdet olduġum ḥasebiyle çehre-i mücevvez ü müdevverümüz burc-ı cevzāʾ gibi muḫālaṭāt-ı māsivā ile tevʾemiyet ḳabūlinde degildür. Yaʿnī derūn u bīrūnumuzuŋ peykeri vaḥdet-i vücūd şuʿlesiyle lemeʿān ider. Pes imkānda mıdur ki cevzāʾ gibi dü-rūyī olup bed-nām ola, dimekdür.

دودمان عشق را از من گرامی تر نزاد

جوهر من کرد روشن گوهر آبای من[2357]

[2355] “Vah! Yûsuf’a vah!” dedi ve [üzüntüden iki gözüne ak düştü.] (Yusuf/12:84)

[2356] Ben fıtratı kapsayan âlemin üzerindeki birlik semasıyım. Benim İkizler burcum ikizliğe katlanamaz.

[2357] Aşk hanedanı benden daha değerli birisini doğurmadı. Atalarımın cevherini benim cevherim aydınlattı.

38. Dūdmān-ı ʿaşḳ-rā ez-men gerāmīter ne-zād
Cevher-i men kerd rūşen gevher-i ābā-yı men

"Gerāmīter" girān-ḳadr u mükerremter maʿnāsınadur. "Ne-zād" ṭoġurmadı, dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Dūdmān-ı ʿaşḳ ve ḫanedān-ı

[253b]

şevḳ benden girān-ḳadr u mükerremter bir ṭıfl-ı ḥuceste-peyker ṭoġurmışdur. Yaʿnī keyfiyet-i ʿaşḳ muṣḥaf-ı nev-ḫaṭṭ-ı ḥüsn-i ʿiẕār-ı yāre naẓar-ı tebrīḳ ve leb-i yāḳūtı şaʿşaʿa-i āteş-pāresine medd-i[2358] başarı termīḳ[2359] ideliden berü benden girān-ḳadr u ʿazīz bir kūdek-i ḥuceste-peyker ü leẕīẕ ṭoġurmamışdur. İṣbāt-ı müddeʿāmuza delīl ü burhān budur ki selefde olan babalarumuzuŋ gevher-i istiʿdādlarını cevher-i ẕātumuz muṣayḳal u rūşen eylemişdür. Yaʿnī babalarumuz ʿademden vücūda teşrīf idüp ve ʿālem-i dünyāda her ne ḳadar żiyāʿ ıẕhār itmişler ise de her bir cihetle benüm cevher-i ẕātumda meknūz olan leʾālī-i faẕl u hüner anlaruŋ gevher-i şānlarına yeŋi başdan şaʿşaʿa virüp eşʿārum kāʾinātda ṭurduḳça anlaruŋ esāmīleri ferāmūş olınmaz, dimekdür.

نازش سعدی بمشت خاک شیراز از چه بود
گر نبود آگه که گردد مولد و مأوای من[2360]

39. Nāziş-i Saʿdī be-muşt-ı ḫāk-ı Şīrāz ez-çe būd
Ger ne-būd āgeh ki gerded mevlid ü meʾvā-yı men

"Saʿdī"den murād selefde ***Gülistān u Būstān*** ve nice nice dīvān ve ḳaṣāʾidi teʾlīf iden merḥūm Şeyḫ Saʿdī'dür ki Şīrāz'dan yarım sāʿat miḳdārı şarḳīsi cānibinde Dil-güşā ismiyle be-nām bir bāġçe-i İrem-tevʾemde medfūndur. El-ḥāletü hāẕihī ʿAcem ışṭılāḥ idinüp Saʿdī-i Medfūn-ı İrem dirler ki maḥall-i duʿā olacaḳdur. Ve merḥūmlaruŋ aṣl-ı mevlūdı ve meskenleri Şīrāz'dur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ḥażret-i Şeyḫ Saʿdī-i cennet-mekān, Şīrāz'uŋ avuç miḳdārı ḫāḳ-i meẕellet-ḳarārına neden nāziş ü tefāḫurı var idi, eger belde-i Şīrāz'ı benüm mevlūd u meʾvām olduġına āgāh olmayaydı? Yaʿnī Şeyḫ-i merḥūm ki Şīrāz'uŋ ḥaḳḳında nice ebyāt-ı ʿadīde

[2358] Derkenar: "Medd" çekmek ve uzatmaḳ ve ziyāde olmaḳ ve eylemek.

[2359] Derkenar: "Termīḳ" dāʾim bir nesneye naẓar eylemek idāmet-i naẓar maʿnāsınadur.

[2360] Eğer benim doğacağım ve yaşayacağım yer olduğunu bilmeseydi Sa'dî, Şiraz'ın bir avuç toprağına övünmezdi.

ve ḳaṣāʾid-i medḥiye-i müteʿaddide söyleyüp ḫāk-i meẕkūr ile ḳaçan tefaḫḫur u nāziş iderdi. Eger ben ʿālī-cenābūŋ Şīrāz'da tevellüd idüp bir ḳat daḫı esāmīlerine rūşenī virecegümi āgāh olup maʿlūm idinmeyeydi. Yaʿnī Şīrāz meʾvā vü mevlūdum olmaġla benden iktisāb-ı rūşenī idecegini Şeyḫ-i merḥūma maʿlūm olmış idi ki bir avuç ḫākile nāziş iderek cemīʿ-i bilād üzerine tercīḥ idüp envāʿ-ı sitāyiş ü ṣenā ile ismini yād eyledi, dimekdür.

این کباب آتش جان و شراب دیر دل

کش سخن نامست تا کی ریزد از لبهای من[2361]

40. Īn kebāb-ı āteş-i cān u şarāb-ı deyr-i dil

K'eş süḫan nāmest tā key rīzed ez-lebhā-yı men

"Ān kebāb-ı āteş-i cān" bu cān āteşi puḫtesi olan kebāb, murād eşʿār-ı bālāġat-şiʿārıdur. "Şarāb-ı deyr-i dil" taʿbīri deyre şarāb nisbeti ziyāde güzel vāḳıʿ olmışdur. Bu "deyr-i dil"e maḫṣūṣ şarāb dimekdür ki murād yine eşʿār-ı ʿaşḳ-āmīz ve güftār-ı şevḳ-engīzidür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Muʿciz-i ḳaṣīde-i feraḥ-fezāya ibtidār u iḫtiṣār muṭavvelātı iḫtiṣār ṭarīḳiyle buyurur ki: Bu āteş-i cān-puḫte olan kebāb ve deyr-i dil-i terbiye-kerdesi olan

[254a]

şarāb ki aŋa süḫan diyü ism ıṭlāḳ olınmaḳ müsteṣveb olınmışdur. ʿAcabā ḳaçana dek şefetān-ı gevhersitanumdan rīzān olsa gerek. Yaʿnī ḳaçana dek bu āteş-i cān ile puḫte-kelimāt ve cūşiş-i deyr-i dil olan nikāt leblerümden cereyān-ı māʾü'l-ḥayāt gibi aḳsa gerek, dimekdür.

من پریشان گوی و سهواندیش و سودا هرزه دوست

من بسودا مانم و ماند بمن سودای من[2362]

41. Men perīşān-gūy u sehv-endīş ü sevdā herze-dūst

Men be-sevdā mānem ü māned be-men sevdā-yı men

"Sehv-endīş" fikr ü mülāḥaẓası ġalaṭ maʿnāsınadur. "Herze" bī-hūde vü nāfile dimekdür. "Dūst"dan murād sevmekdür. "Mānem ü māned" beŋzemek maʿnāsınadur.

[2361] Bu can ateşinin kebabı ve gönlün söz denilen eski şarabı ne zamana kadar dudaklarımdan dökülür.

[2362] Ben perişan sözlü, yanlış düşünceli ve sevda benim haylaz dostumdur. Ben sevdaya benzerim ve sevdam bana.

Maḥṣūl-ı Beyt: Bālāda vāḳıʿ bir ṭaḳım ṭūl u dırāz güftügūlarumuzuŋ muʿāyebātını erbāb-ı faẓl u ʿaṭādan niyāz u müstercādur ki dāmen-i ʿafv u kerem ile istitār buyuralar. Zīrā ben perīşān-gū ve sehv-endīş-i sevdā ve herze-cūyem. Yaʿnī sevdāŋuŋ sehv-endīşi olduġum ḥasebiyle ben perīşān u herze-gūyānum. Şöyle ki ben sevdā-yı ḫarābeye beŋzerüm ve sevdā daḫı men ḫarāb-şodeye beŋzer. Yaʿnī sevdā sirāyet eyledügi maḥalli nice ḫarāba irgürür ise ben daḫı ḫarāblıḳda anuŋla bileyüm. Ve bu cihetle birbirümüze müşābehetümüz vardur. Pes ḫarāb-şodenüŋ ḳuṣūrında ḳalmayalar, dimekdür. Temmetü'l-ḳaṣīde.

43

Bu Ḳaṣīde Ḥażret-i Şāh-ı Merdān Dest-Gīr-i Himmetmendān ʿAliyyü'l-Murtażā Raḍiyallāhu teʿālā ʿanh ve Kerremallāhu Vechenüŋ Merḳad-i Münevvereleri Ḫāk-i Āsitānı Ġubār-ı Tūtiyā-Āṣārlarına Yüz Sürmek İçün Maḥall-i Eşrefü'ş-Şarḳ Olan Cānib-i Necef'e ʿAzm İdecekleri Eṣnālarda Mīr Ebū'l-Feṯḥ'den Bir Esb-i Bār-Gīrüŋ İʿṭāsı Rıżāsiçün Taḳdīm Eyledügi Niyāz-Nāmesidür

[mefʿūlü/fāʿilātü/mefāʿīlü/fāʿilün]

دریا دلا ز بی مددی های روزگار

دارم غمی که سوزدم از شرح آن دهان[2363]

1. **Deryā-dilā zi-bī-mededīhā-yı rūzgār**
   Dārem ġamī ki sūzedem ez-şerḥ-i ān dehān

"Deryā-dilā" ey deryā gibi ġanī göŋüllü olan Mīr Ebū'l-Feṯḥ! Baʿżılar bu ricāları şāhān-ı Hind'den Şāh Ekber-zāde Selīm'edür dimişler her ne ise.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey deryā dil olan memdūḥu'l-ḳużāt! Rūzgār-ı ġaddāruŋ ʿadem-i müsāʿadesinden nāşī bir güne elem ü ġuṣṣaya giriftār oldum ki ol ġuṣṣa-i bed-kāruŋ şerḥinden dehānum iḥrāḳ bi'n-nār olur. Yaʿnī eger ol ġamı beyān eylesem ġam āteşi sīne-i bālā-yı gelūya çıḳup dehānumı yaḳar, dimekdür.

دائم برای بندهٔ بلاییست در کمین

دائم برای سینهٔ خدنگیست درکمان[2364]

2. **Dā'im berāy-ı bende-i belāyīst der-kemīn**
   Dā'im berāy-ı sīne-i ḫadengīst der-kemān

[2363] Ey deniz yürekli feleğin destek vermemesinden öyle bir gamım varki anlatırsam ağzımı yakar.

[2364] Her zaman bana pusuda yatan bir bela vardır ve her zaman göğsümü hedef alan bir ok yayda duruyordur.

“Kemīn” puṣuya dirler. “Ḫadeng” oḳ dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey deryā-dil olan memdūḥ! Felek-i sitemkāruŋ ben bendeŋüz içün dāʾimā kemīnde bir belāsı ḥāżır u āmādedür. Ve sīne-i elem-çeşīdemüz içün hemāre kemānında bir tīr-i sīne-güẕār müheyyā itmededür, dimekdür.

اما غمی که تازه بکن رو نهاده است

هرگز ندیدهٔ گیتی غمی چنان [2365]

3. Ammā ġamī ki tāze be-kon rū nihāde est

Hergiz ne-dīdeī gītī ġamī çünān

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey deryā-dil olan ẕāt! Bī-dādī-i rūzgārdan dūçār

[254b]

olduġum ġumūmuŋ bī-ḥad u pāyān olduġı āşikārdur. Ammā bu ʿaṣrda giriftār olduġum ġam bir ġamdur ki henūz tāzeden bize baş urmışdur. Yaʿnī bu ġama yaḳın zamānda mübtelā oldum. Ġam-ı meẕkūr bir ġam-ı girān-bārdur ki dīde-i dünyā aṣlā anı ruʾyet itmemişdür, dimekdür.

تفصیلش او بیان کنم آید دو لب بتنگ

گر رخصتست عرض کنم مجملی از آن [2366]

4. Tafṣīleş ū beyān konem āyed dü leb be-teng

Ger ruḫṣatest ʿarż konem mücmelī ez-ān

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey deryā-dil! Ol ġam u ġuṣṣanuŋ aḥvālini tafṣīliyle beyān ider isem iki dudaġum ṭarlaşur. Yaʿnī anuŋ tafṣīl ü şerḥinden ʿāciz ḳalur. Pes eger ḫużūruŋda anı beyān içün ruḫṣat olur ise andan bir icmāl ʿarż ideyüm. Yaʿnī ol ġamuŋ ġuṣṣasını icmāl ü īcāz[2367] ṭarīḳi üzere ʿayān u beyān ideyüm, dimekdür.

دارم هوای آن که نهم روی زرد را

[2365] Ama son zamanda bana doğrulan gam öyle bir gamdir ki dünya ona benzeri asla görmemiştir.

[2366] Onun detayını anlatırsam iki dudağım daralır. Ruhsat olsa özetini arz edeyim.

[2367] Derkenar: “Īcāz” muḫtaṣar maʿnāsınadur.

بر آستان میر نجف شاه انس و جان[2368]

5. Dārem hevā-yı ān ki nihem rūy-ı zerd-rā
Ber-āsitān-ı Mīr-i Necef şāh-ı ins ü cān

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey deryā-dil! Şol heves ü maḥabbet derūnumda ʿuḳde-gīrdür ki ʿaşḳ u maḥabbetüñde altun gibi ṣararmış olan rū-yı pejmürdemi ins ü cin pādişāhı olan Ḥażret-i Mir-i Necef ʿaleyhi efḍalu't-taḥiyye ve'ş-şerefüñ āsitān-ı melāʾik-āşiyānesine sürüp saʿādet-i ḫāk-i pāk-i Necef ile kesb-i şeref-i dünyā ve iḳtibās-ı devlet-i ʿuḳbā ideyüm, dimekdür.

لیکن ز ذاد فارغم از بهر آن که هست
روزی دهنده تا نفس آخرین زمان[2369]

6. Līkin zi-ẕād fāriġem ez-behr-i ān ki hest
Rūzī dehende tā nefes-i āḫerīn-zamān

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ẕāt! Ḥażret-i Şāh-ı ins ü cin ve ḫāk-ı pāy-ı Emīrü'l-Müʾminīn'e varup kesb-i şeref-i saʿādet-i dünyā vü ʿuḳbā içün ʿazm itmişdür. Ammā zār u zaḫīreden fāriġu'l-bālüm. Yaʿnī berg-sāz-ı sefer ve nevāle-i rāh-ı birāder-i ḫayru'l-beşer içün kimseyi taʿcīz itmem. Şol sebebden ki nefsüm zamān-ı āḫere varınca rūzī-dehende-i ʿabd-i ʿāṣī olan ḳādr-i muṭlaḳ celletu ʿaẓamete ḥāżır u āmādedür. Yaʿnī ʿömrümi nihāyet-i zindegānīye varınca rızḳumı Allāh Teʿālā irişdürür, dimekdür.

میخواهم از طویله جودت تکاوری
چو اه من جهنده و چون اشک من دوان[2370]

7. Mīḫ̌āhem ez-ṭavīle çūdet tekāverī
Çü āh-ı men cehende vü çün eşk-i men devān

"Ṭavīle" ṭula ve āḫūr maʿnāsınadur. "Tekāver" yörük ve tīz-reftārlu ata dirler. "Çehende" ṣıçrayıcı dimekdür.

[2368] Sararmış yüzümü insanların ve cinleri şahı Necef şahının eşiğine sürme hevesim vardır.

[2369] Ancak yol azığını düşünmekten rahatım. Çünkü son nefese kadar rızk yetiren birisi vardır.

[2370] Senin cömertlik ahırından bir at isterim benim ahım gibi zıplayan ve gözyaşım gibi iyi koşan.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey deryā-dil olan memdūḥ! Ṭayy-i merāḥil ve ḳaṭʿ-ı menāzil-i Necef-i pür-şeref içün cūd u seḫāŋuzuŋ ṭavīlesinden bir esb-i ṣāʿiḳa-reftār isterüm. Şöyle ki ol esb-i ṣabā-güẕār āhum gibi ṣıçrayıcı ve eşk-i çeşmüm gibi yürüdici olsun. Yaʿnī ʿilel ü emrāż-ı ḥayvāndan maṣūnu'l-ḥāl bir tekāver-i s̱üreyyā-niʿāl[2371] olsun, dimekdür.

چون طاعات بقوت و چون همتا بلند

8. Çün ṭāʿat be-ḳuvvet ü çün hem-tā bülend

[255a]

چون بیعت تومحکم و چون دولتت جوان[2372]

Çün bīʿat-ı to muḥkem ü çün devletet cevān

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey deryā-dil! Ṭavīle-i cūd u seḫāŋuzdan iḥsān olınacaḳ eblaḳ-ı sīmīn-endām ḳuvvetde ṭāliʿi saʿādetüŋ gibi tüvānā ve bülendlikde himmet-i sāmī menziletüŋ gibi ʿulyā olsun. Ve muḥkemlikde beyʿatuŋ gibi metīn ü üstüvār ve gençlikde devlet ü iḳbālüŋ gibi nev-civān rūzgār olsun. Yaʿnī iḥsān buyurılacaḳ esb bu ṣıfatlar ile muttaṣıf olsun, dimekdür.

بر پست او نشنید اگر فارس خیال

باید بهر دودست نگه داردش عنان[2373]

9. Ber-pest-i ū ne-şenīd eger fāris-i ḫayāl

Bāyed behr-i dūdest nigeh dādeş ʿinān

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey deryā-dil! Esb-i meẕkūr şol mertebe germ-ʿinān ve şehbāz-ı devrān olsun ki fi'l-meṣel arḳasına fāris-i ḫayāl binmek iḳtiżā eylese ʿinānını her iki eliyle ancaḳ żabṭ u rabṭ itmege ḳudreti irişsün, dimekdür.

تمثیل او کشد متصور نفس نفس

محکم کند ز شدت او کلک دنبال[2374]

10. Temṯīl-i ū keşed mutaṣavver nefes nefes

[2371] Derkenar: "Niʿāl" cemʿ-i niʿal dimekdür.

[2372] İbadetin gibi güçlü ve himmetin gibi yüksek biatin gibi sağlam ve devletin gibi genç olsun.

[2373] Eğer hayal atlısı onun sırtına binerse iyi eli ile dizgini tutması gerekir.

[2374]. Onu tasavvur eden resmini nefes nefes çizer ve onun şiddetinden dolayı parmak kalemini sağlam tutar.

Muḥkem koned zi-şiddet-i ū kilk-i dünbāl

“Benān” ʿArabīdür parmaḳlar dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey deryā-dil olan memdūḥ! Ol esb-i ṣāʿiḳa-kirdāruŋ timṯāli[2375] ve ʿaksi nefes-be-nefes ḫayāl u endīşede mutaṣavver ü münaḳḳaş olan maḥall-i maḳṣūd-ı menzileti ṭay u celb itmekde olsun. Yaʿnī esb-i meẕkūr bi’ẕ-ẕāt kendisi ṭayy-i merāḥil ve celb-i menāzil idecegi bir ṭarafa ṭursun. Timṯāli ve ʿaksi daḫı göŋülde mutaṣavver ü münaḳḳaş olan maḥalli ṭay itmekde olsun. Ve daḫı germ-reftārlıġı şiddetinden parmaḳlarda ḳalem muḥkem ü metīn olsun. Yāḫūd parmaḳlarda ḳalemli ki ʿibāretdür. Metīn ü muḥkem olsun. Zīrā keskin ata süvār olınduġı vaḳt eline ḳalem alınmaz. Belki ḳalemli alınur.

تا طی کنم بدولت تو این طریق را

سایم جبین خویش بران خاک آستان[2376]

11. Tā ṭay konem be-devlet-i to īn ṭarīḳ-rā

Sāyem cebīn-i ḫˇīş ber-ān ḫāk-i āsitān

“Sāyem” süreyüm, dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey deryā-dil olan ẕāt, bālāda evṣāfı mesṭūr olan esb-i ṣabā-reftārı ṭavīle-i cūduŋuzdan iḥsān u ʿināyet buyuruŋ tā ki senüŋ devlet ü iḳbālüŋ iʿānesiyle bu rāh-ı maḳṣūdı ṭay idüp ol mübārek ü ḥuceste-āsitān-ı mülāzemetmendānuŋ ḫāk-i ʿanberīn yularına cebhe-i ʿubūdiyeti sūde ve nāṣiye-i raḳabeti fersūde iderek kesb-i şeref-i dünyā ve celb-i devlet-i ʿuḳbā ideyüm, dimekdür. Temmetü’l-ḳaṣīde.

44

Bu Ḳaṣīde-i Menbaʿ-ı Zülāl Ol Ceyb-i Feyyāż-ı Lā-yezāl Ṣallallāhu ʿAleyhi Ve sellemüŋ Silsile-cünbān Eṣniye vü Midhat-i Gevher-i Māl-a-māllerindedür

[fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilātün/fāʿilün]

ای مرا بر زشتی اعمال نومیدی گواه

دورم از حسن عمل چون رو سپیدی از گناه[2377]

[2375] Derkenar: “Timṯāl” ṣūret cemʿi temāṯīl gelür.

[2376] Bu yolu senin bahtin sayesinde giderek o eşiğin toprağına alnımı sürmek isterim.

[2377] Ey benim umutsuzluğum amellerinin kötülüğüne tanık olan. İyi amelden uzaktayım. Yüzüaklığın günahtan uzakta olduğu gibi.

1. Ey me-rā ber-ziştī aʿmāl-i nevmīdī güvāh
Dūrem ez-ḥüsn-i ʿamel çün rū-sepīdī ez-günāh

"Ey" ḥarf-i nidādur ʿāmmeye. "Güvāh" delīl maʿnāsına. "Sefīd" beyāż nesneye dirler.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ḫiṭāb-ı ʿām ṭarīḳiyle buyurur ki: Ey ḫāṣṣ u ʿām! Baŋa ʿārıż olan ḥālet-i yeʾs ve ʿalāmet-i nevmīdi benüm aʿmāl-i mefsedet-i māl-ā-mālümüŋ ʿindallāh ve'n-nās nā-maḳbūl u nā-merżī

[255b]

olduġına delīl ü güvāhdur. Yaʿnī aʿmāl-i zişt ü ḳabīḥ olmayaydı, bu vechile anuŋ ḥaḳḳında sūʾ-i ẓan ve nevmīdi baŋa tārī olmazdı. Zīrā ḥüsn-i aʿmālden dūrum. ʿİşyāndan yüz ʿaḳlıġı dūr u mehcūr olduġı gibi yaʿnī her ne ḳadar raḥmet-i Ḫudā'dan nevmīd degilüm ammā bu rütbelerde baŋa sirāyet iden ʿalāmet-i yeʾs maḥżā ziştī-i aʿmālüm mertebe-i kemālde olduġına bu delīl besdür. Mücrimler ʿişyānları sebebiyle siyeh-rū olup aḳ yüzlülükden dūr olduḳları gibi keẕālik ben daḫı aʿmāl-i ḥaseneden ancılayın dūrum. Pes aʿmālüm zişt-rū olup āḫirü'l-emr rüsvā-yı ʿālem olmama sebeb olacaġı baŋa ʿārıż olan ʿalāmet-i yeʾs şāhid ü güvāhdur, dimekdür.

صورت امید می بینم چو آب موج زن
بسکه میگردد زشرمم رعشه در نور نگاه[2378]

2. Ṣūret-i ümīd mībīnem çü āb-ı mevc-zen
Beski mīgerded zi- şermem raʿşe der-nūr-ı nigāh

"Raʿşe" titremege dirler. "Nūr-ı nigāh" nūr-ı baṣīrete dirler.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ṣūret-i ümīdi ẓāhirde görürüm. Ancılayın ki deryā üzerinde mevc-i āb nümāyān u bāhirdür. Her ne ḳadar şerm-i ʿişyānumdan nūr-ı nigāhuma raʿşe düşer de yaʿnī her ne ḳadar cerāʾim ü ʿişyānum sebebiyle nūr-ı nigāhuma lerze düşerse de yine raḥmet-i Ḫudā'dan ve mantūḳ-ı **Lā-taḳnaṭu min-raḥmetillāh innallāhe yaġfirü'ẕ-ẕünūbe cemīʿan innehū huve'l-Ġafūru'r-Raḥīm**[2379] meʾyūs olmayup ṣūret-i ümīdi āşikāre görürüm. Yaʿnī rū-yı deryā şiddet-i işābet-i hübūb-ı rūzgārdan müteḥārrik ü tīre olup içinden nesne görinmez

[2378] Bakış ışığımda utancımdan dolayı o kadar titreşim var ki umut yüzünü dalgalı su gibi görmekteyim.

[2379] "Allah'ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin. Şüphesiz Allah, bütün günahları affeder. Çünkü O, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir." (Zümer/39:53)

ise de ben bunuŋ müşābihi olan ʿişyānum sebebiyle kemāl-i şerḥ ü ḥicābdan mevc-i āb gibi nūr-ı başīretüme raʿşe sirāyet eyler ise daḫı yine rū-yı ümīdi bī-muhābā ruʾyet ü müşāhede iderüm. Ve daḫı bu keyfiyet meşhūr u manẓūr-ı ulu'l-ebṣārdur ki bir şaḫṣ ʿināyet ḥicābından surḫ-rū olıcaḳ, ne idecegin bilemeyüp başı ve ḫuṭūṭ-ı cemāline ve nūr-ı nigāhına raʿşe vü lerzeler vāḳıʿ olur. Ḥāṣıl-ı kelām mażmūn-ı beyt budur ki: Her ne ḳadar cürmüm ḥadd-i iʿtidāli tecāvüz itmiş ise de ben raḥmet-i Ḥaḳ'dan nevmīd olmayaraḳ rū-yı ʿafvı bī-iştibāh müşāhede iderüm, dimekdür.

گر بصورت کاه را گویم که همرنگ منی

کهر با چون مردم چشم بتان گردد سیاه[2380]

3. Ger be-ṣūret-i kāh-rā güyem ki hem-reng-i menī

Keh-rübā çün merdüm-i çeşm-i bütān gerded siyāh

"Be-ṣūret"de olan ḥarf-i "bā" ẓarfiyet içündür. "Hem-reng" rengde müşābehet ü müşākelet maḥallinde istiʿmāl olınur. "Keh-rübā" maʿlūm u meşhūr olan keh-rübādur ki ṭabīʿatı ṣamanuŋ ceẕb ü celbinde meyyāldür. Nitekim ṭabʿ-ı mıḳnaṭıs celb-i sūzen ü ḥadīd de maʿnāda da ilḥāddur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Cürm ü ʿişyānum şol mertebe iʿtidāli güẕerān eylemişdür ki fi'l-meṣel nebātāt nevʿinden olan ṣaman didükleri otluġa benümle müşābehet ü müşākeletüŋ vardur diyü icmālen ifāde ider isem sirāyet-i tīregī-i ʿişyānum

[256a]

bir ṭarafa dursun, benümle hem-rengsüŋ didügümüŋ ʿişyānı tīreligi aŋa sirāyet idüp dil-berler çeşminüŋ merdümegi gibi sīmsiyāh olur. Yaʿnī tīregī-i ʿişyānum cemādāt u nebātāta daḫı ṭoḳunsa kendi gibi anı daḫı siyeh-rū eyler, dimekdür. Pes ziştī-i aʿmālüm üzerine ʿalāmet-i yeʾs içün bundan ziyāde delīl ü güvāh mı olur?

میل فعل زشت را با طبع من آمیزشست

وین شبیه ربط کفراست و مکافات اله[2381]

4. Meyl-i fiʿl-i zişt-rā bā-ṭabʿ-ı men āmīzişest

[2380] Eğer samana suret olarak benimle eş renklisin dersem kehribar sevgililerin gözünün bebeği gibi kararır.

[2381] Kötü işlere eğilmek benim tabiatim ile karışmıştır ve bu kâfirlik ile Allah'ın cezası arasındeki ilişkiye benzer.

V'īn şebīh-i rabṭ-ı küfrest ü mükāfāt-ı ilah

Maḥṣūl-ı Beyt: Fiʿl-i ziştüŋ meyli benüm ṭabʿ-ı ḳabāyiḥ-i cüyendem ile imtizāc u izdivāclarındadur. Pes bunlaruŋ şibhi bu mışrāʿ gibidür ki küfre ʿivaż u mükāfāt ile olan ʿaẕāb-ı şedīddür. Yaʿnī fiʿl-i zişt ki ḥāṣıl-ı nefs-i emmāredür, ṭabʿum ile raġbet ü ḳarābetleri küfrüŋ ʿivaż u mükāfātı olan ʿaẕāb-ı ilāḥī merbūṭ olduġı miṣālindedür. Yaʿnī küfr ile ʿaẕābuŋ nitekim ḳarābetleri rabṭ-ı ḳavī merbūṭ u müstaḥkem ise ṭabʿumuŋ efʿāl-i nā-merżī vü nā-pesend ile meylleri ve imtizācları öylece merbūṭdur, dimekdür.

ور بعصیان در نمی آویزم از بی قوتیست

وین بعینه چون حریص شهوتست و ضعف باه[2382]

5. Ver be-ʿişyān der-ne-mīāvīzem ez-bī-ḳuvvetīst

V'īn bi-ʿaynihī çün ḥarīṣ-i şehvetest ü żaʿf-ı bāh

"Der-ne-mīāvīzem" ʿişyān işlemesinde ṣarf-ı irādet itmez isem, dimekdür. "Żaʿf-ı bāh" cimāʿ iderken inzāl-i menīden ḳalmışa dirler.

Maḥṣūl-ı Beyt: Eger cürm ü ʿişyān işlemek ḫuṣūṣiçün ṣarf-ı maḳderet ve beẕl-i irādet itmez isem zühd ü ittiḳāmuzdan degildür. Belki ʿadem-i miknet ü ḳudretümüzdendür. Ve daḫı mışrāʿ-ı evvelīnüŋ bi-ʿaynihī gibidür. Bu ki bizüm işümüz cimāʿ u şehvete ḥarīṣ olup ḥālbuki kendinde żaʿf-ı bāh ola. Yaʿnī anuŋ ḥālet-i żaʿf-ı bāhı olmasa, yevmiye hezār cimāʿ ider. Keẕālik bizüm daḫı ʿişyāndan ictināb umuz kemāl-i iḫtirāz u ittiḳāmuzdan degildür. Belki ḳuvvetümüz yetmedügindendür, dimekdür.

ای که داری نامهٔ اعمال را از فعل زشت

چون مصیبت خانهٔ عاشق زدود دل سیاه[2383]

6. Ey ki dārī nāme-i aʿmāl-rā ez-fiʿl-i zişt

Çün muṣībet-ḫāne-i ʿāşıḳ zi-dūd-ı dil siyāh

Ḳıṭʿa:

[2382] Eğer günaha yönelmiyorsan güçsüzlüğümdendir ve bu aynen şehvete haris olanın cinsellik zafı gibidir.

[2383] Ey ki amel yazısını kötü işlerden dolayı gönlü tüten âşıkların yas evi gibi karartmışsın.

“Ey” ḥarf-i nidādur “Elā” gibi. Ḫiṭābı kendi nefsine yāḫūd ġayrılara daḫı ola. “Dūd” āteşden ḥāṣıl olan ṭuman maʿnāsınadur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey şol kimse ki yāḫūd Ey ʿUrfī! Efʿāl-i ḳabīḥa ve aʿmāl-i ẕemīmeler ile ṭomar-ı aʿmāli ʿāşıḳ-ı şūrīdelerüŋ göŋli tütüninden muṣībet ve şīven-ḫāneleri gibi siyāh ṭutarsuŋ. Yaʿnī nāme-i aʿmālüŋi āteş-i efʿāl-i şeyṭānīden ʿāşıḳlaruŋ dūd-ı dillerinden ḥāṣıl olan muṣībet-ḫānelerinüŋ siyāhlıġı gibi tütmesüŋ iseŋ.

چهره را از آب یاقوت ندامت بر فروز

چون گل روی دل آرایان ز تاثیر نگاه[2384]

7. Çehre-rā ez-āb-ı yāḳūt-ı nedāmet ber-fürūz

Çün gül-rūy-ı dil-ārāyān zi-teʾşīr-i nigāh

“Āb-ı yāḳūt” girye-i nedāmetden ḥāṣıl olan sirişk-i ḫūn-āba dirler.

[256b]

“Ber-fürūz” ḳızarıḳ maʿnāsınadur. “Dil-ārāyān” maḥbūblar dimekdür. “Teşvīş” nigāh-ı ʿāşıḳuŋ vaḳt-i naẓarına dirler ki anlaruŋ nigāhları meḥābīblere bir āfetdür. Şöyle ki ʿāşıḳ maʿşūḳa naẓar-ı diḳḳat atınca derdmend dil-ber ḥicābından müşevveş olup gül-cemāli envāʿ-ı reng-i surḫ u zerd ile münaḳḳaş olduġıdur.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey şol kimse ki nāme vü ṭomar-ı efʿālini muṣībet-ḫāne-i ʿāşıḳ gibi siyāh olmış ṭutarsuŋ. Āḫiru’l-emr ʿindallāh ve ʿinde’n-nās bed-nām olan muḳarrer olduġını iẕʿān-ı tamām ve idrāk-ı tām ider iseŋ eṭvār-ı nā-marżiyeden rücūʿ birle nedāmetden çehreŋi ḫūn-āb-ı sirişk ile fürūzan it. Teşvīş-i nigāh-ı ʿāşıḳdan maḥbūbuŋ cemāli envāʿ-ı reng-i güle münḳalib olduġı gibi yaʿnī rū-yı nigār naẓar-ı ʿāşıḳ-ı ṭamaḥkārdan müşevveş ve ḳızarır gibi. Āḫer sen daḫı efʿālüŋden ḥicāb idüp girye-i nedāmetle çehreŋi āb-ı yāḳūt ile fürūzan eyle tā ki ʿindallāh ve ʿind-i Resūl maḳbūl u muʿteber olasuŋ, dimekdür.

مرحبا نیک آمدی ای یأس تا بیرون دهم

گریهٔ گرمی که شوید تیرگی را از گناه[2385]

8. Merḥabā nīk āmedī ey yeʾs tā bīrūn dehed

[2384] Çehreni pişmanlık yakutunun suyu ile şenlendir sanki bakışların etkisi ile açılan sevgili yüzünün çiçeği gibi.

[2385] Aferin hoş geldin ey umutsuzluk belki de günahların karanlığını yıkayacak şekilde acıklı ağlarım.

Girye-i germī ki şūyed tīregī-rā ez-günāh

"Merḥabā" luġatde ḥālüŋ vüsʿat üzere olsun diyü duʿā yerine müstemeldür. "Germī"de olan ḥarf-i yā vaḥdet içündür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey ʿişyānuma güvāh olaraḳ derūnumda cilveger olan yeʾs merḥabā! Ve ḫoş geldüŋ ve ḳudūmuŋ mübārek ü ḥuceste oldı. Ola ki ġalebeŋ ile bir ḳızġın ve müʾeṣṣir girye ızhār ideyüm. Şöyle ki ol müʾeṣṣir giryeden ḥāṣıl olan sirişk-i ḫūn-āb ile tīregī-i ʿişyānı şust-şū ideyüm. Yāḫūd ʿişyāndan sīnemde vāḳıʿ olan jeng-i siyāhīyi ġasl u pak ideyüm. Yaʿnī ḳudūmuŋ sebeb-i rifʿatüm oldı. Zīrā eger teşrīfüŋ olmayaydı ḳaçan benden bu vechile girye-i germ ẓuhūr idüp āb-ı çeşmüm ile ʿişyāndan olan tīregīyi yıḳamaḳ imkānda olurdı? Pes ey yeʾs! Derūnumı ve istīlā eyledigüŋ maḫż-ı rifʿat ü devletüm oldı. Ola ki kudūmuŋ şerefiyle bir ḳızġın ve müʾeṣṣir girye meydāna çıḳarup andan ẓuhūr iden ābdan siyāhī-i çirk-āb-ı ʿişyānı pāk ideydüm, dimekdür.

حبذا ای نوبهار عجز کز تأثیر تو

معصیت را میدهد آمرزش از طرف کلاه[2386]

9. Ḥabbeẕā ey nev-bahār-ı ʿacz k'ez-teʾṣīr-i to

Maʿṣiyet-rā mīdehed āmurziş ez-ṭaraf-ı külāh

"Ḥabbeẕā" zihī saʿādet ü taḥsīn maʿnāsınadur. "Nev-bahār-ı ʿacz" ey gülistān-ı ʿöẕr ki ḥāṣıleş gül ü nesrīn maʿfiret ü benefşe vü yāsemīn. "Āmurziş ü ġafūr u şefḳat est"[2387] "Āmurziş" yarlıġış maʿnāsınadur.

[257a]

"Ṭarfe"den murād gūşe-i külāhdur ki maḥall-i mevżiʿ-i şükūfedür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Ey nev-bahār-ı ʿacz v'ey gülistān-ı ʿöẕr! Ḥabbeẕā yaʿnī zihī saʿādet ki senüŋ teʾṣīrüŋ maʿṣiyetin gūşe-i külāhından āmurziş ü maġfiret şükūfeleri bitmekdedür. Yaʿnī ey nev-bahār-ı ʿacz ne şereflü ve ne saʿādetlüsüŋ ki senüŋ feyż-i teʾṣīrüŋden. Ḥāṣılı taḥṣīl ḳabīlinden olan gül-i nesrīn maġfiret-i maʿṣiyet külāhı ṭarfından bitirilür. Yaʿnī ey ʿacz u ġadr eger bende senüŋ şeref-i teʾṣīrüŋ olmayaydı ḳaçan külāh-ı maʿṣiyet gūşesinden

[2386] Hoş geldin ey acizlik baharı ki senin tesirin altında günahlara iltifat yüzünden mağfiret verilir.

[2387] Bağışlama ve bağışlayan ve şefkatdır.

çemenzār-ı maġfiret şükūfesi olan āmurziş ü pūziş bitmekde olurdı. Pes senüŋ ḫuşūʿ u ḫuḍūʿuŋ feyz-i şerīfidür ki vücūda bunca ḫayr geldi, dimekdür.

هان سمند آهسته ران ای گمره ناهوشمند

منحرف میتازی و مستی و تاریکست راه[2388]

10. Hān semend āheste rān ey güm-reh-i nā-hūşmend

Münḥarif mītāzī vü mestī vü tārīkest rāh

“Hān” tenbīh içündür, āgāh ol, dimekdür. “Semend” ḳula at, “münḥarif” rāh-ı rāstdan berʿaks olmaġa dirler. “Mītāzī” iversin dimekdür.

Maḥṣūl-ı Beyt: Bu beyt keʾenne bālāda tasṭīr ü taḥrīr olınan revişden ʿaṭf-ı ʿinān idüp ṭarz-ı āḫerle cilveger.

[257b]

İşbu tārīḫ ḳaydları dīger nüsḫada bulınmış. Ḥālbuki mürūr-ı vaḳt ile fersūdeleşmiş olduġından işbu maḥalle żabṭ olındı. Biŋ iki yüz ḳırḳ beş senesi māh-ı rebīʿül-evvelüŋ on beşinci gün sāʿat sekizde oġlum Maḥmūd Ḥamdī dünyāya ḳadem başdı. Cenāb-ı Ḥaḳ ṭūl-ı ʿömr ile muʿammer eyleye 1245. Biŋ iki yüz elli iki tārīḫinde ramażān-ı şerīfde on yedinci gicesi kerīmem ʿAfīfe Nārīne dünyāya ḳadem başdı. Allāhu Ẕü’l-celāl ḥażretleri ehl-i ʿiffetden eyleye 1252. Biŋ iki yüz elli yedi tārīḫinde māh-ı ramażān-ı şerīfüŋ yigirmi yedinci ḳadir gicesi kerīmem Ḳadriye Ẕekiyye dünyāya ḳadem basdı. Ehl-i ʿiffetden eyleye 1257. Kurre’l-ḥişār muhācirlerinden ve Mora’da kāʾin Egriboz mütemekkinlerinden pehlivān oġlı Ḥācī Muṣṭafā Aġa’nuŋ maḫdūmları Maḥmūd Ḥamdī’nüŋ oġulları ve kerīmeleri tārīḫleridür. Ber-ḥayāt bulınan kerīmesi Ḥamdiye Ẕüleyḫā biŋ iki yüz yetmiş ṭoḳuz senesi şehr-i ẕilhiccesinüŋ yigirmi yedinci bāzār irtesi gicesi sāʿat ṭoḳuzda dünyāya ḳadem başdı 1279. Biŋ iki yüz seksen dört senesi māh-ı cemāẕiye’l-evvelüŋ on birinci çehārşembe ṣabāḥı oġlı Muḥammed Muẕaffer dünyāya ḳadem başdı 1284. Vefātı Kelʿabāz’da İpçe ḳaṣabasında Pīr Muḥammed türbesinde defn olınduġı 1297 Aġustos. Biŋ iki yüz seksen altı senesi māh-ı Şābānu’l-muʿaẕẕamuŋ birinci Cumā irtesi güni üçi çār-yek geçerek, oġlı Muṣṭafā ʿĀṣım dünyāya ḳadem başdı. Allāh ve Ẕü’l-celāl tūl-i ʿömr ile muʿammer eyleye. Biŋ iki yüz ṭoḳsan altı senesi ḥazīrānuŋ yigirmi ikinci bāzār irtesi ṣabāḥ oġlı ʿAlī Ḥaydar dünyāya ḳadem başdı. 1296 Şābān māhında öldi. Teşrīn-i ṯānī vefatı.

[2388] Ey yolu kaybeden akılsız! atı yavaş sür. Yanlış gidiyorsun, sarhoşsun ve yol ise karanlık.

5. BÖLÜM: ŞERH-İ DÎVÂN-I URFÎ'NİN ŞERH SÖZLÜĞÜ

A

Āb u tāb: Ṭarāvet ü tāzelik dimekdür. Ve ḥalāvet. [24a]

Āb: Murād leẕẕetdür. [138b]

Ābā-yı sebʿa: Kevkeb-i sebʿa ve eflāk-ı sebʿadan kināyedür ki cihānda her ne vücūd bulursa kevākib-i sebʿanuŋ terbiyesiyle kemāl bulduġına işāretdür. [49b]

Āb-dārān: Saŋa ṣu ṭutan kimse dimekdür. [26a]

Āb-ı ḥayāt: Kendisinüŋ bāʿiṣ-i zindegānıdur. Meṣelā bir kimse bir meh-peykerüŋ ʿaşḳ-ı mecāzīsine dūçār olup sīmāsı ḥayretine giriftār olsa elbette ḥayātına bāʿiṣ envāʿ [u] gūne-i meʾkūlāt u meşrūbātdan münḳaṭıʿ olur. Pes imdi cemāl-i Lā-yezāl-i Ḥażret-i bī-miṣāle vālih ü ḥayrān olan ʿāşıḳān-ı bī-nām u nişān teşne-dil-i āb-ı zindegī-i fānī olmayup belki ebedü'l-ebed ḥayret-zede-i ḥüsn-i cemāl olan ḥaḳīḳīde ḫuşk-leb ḳalup cām-ı āb-ı zindegīden dest-şū iderse ʿaceb degildür. [5b]

Āb-ı ḥayvān: Murād ʿaşḳ u maḥabbetdür. [129b]

Āb-ı Ḫıżır: Murād kendi ṭabʿ-ı nükte-şiʿārlarıdur ki anuŋla ol naḫli perverde eylemişdür. [139a]

Āb-ı yāḳūt: Girye-i nedāmetden ḥāṣıl olan sirişk-i ḫūn-āba dirler. [256a]

Ābile: Ḳabarcıḳ dimekdür. [27a]

Ablaḳī: Alaca vü aḫrec at maʿnāsına ve küçük bār-gīrüŋ pek keskete daḫı dirler. Ḳumuḳ lisānında alaca taʿbīr iderler. Faḳīr Kumuk şehrlerinden Enderī nām kasābāda iki sene sākin oldum ve baʿżı süvārān alaca bār-gīrlere iʿtibār iderlerdi. Ve kendilerinden alaca ḳanḳı atdur diyu suʾāl eyledügümde, Midinli'den bir mikdār irice bār-gīr gösterdiler. [84b]

Ācāl: Ecel'üŋ cemʿidür, cemʿ ile beyān itdügi her bir şaḫṣuŋ eceli başḳa başḳa irdügindendür. [97b]

Āferīniş: Ḫilḳat u fıṭrat maʿnāsınadur… Yaradılış maʿnāsınadur. [139a, 140a]

Āfitāb: Bu maḥalde murādı Ḫālıḳ-ı Bī-zevāl ola. Resūlullāh'a daḫı aḫẕ olınursa mümkindür… Murād bāde-i ʿaşḳdur… Murād Cenāb-ı Ḥayy-i Muṭlaḳ olup "māh"dan murād Ḥażret-i Seyyid-i Kāʾināt ʿaleyhi efḍalu'ṣ-ṣalavāt ola. Yā budur ki ikisi daḫı ṣıfat-ı Resūlullāh ola. [42a, 127a, [127b]

Aġber: Ġubār dimekdür. [42b]

Aġşān: Ġusn'uŋ cemʿidür. Budaḳlar ve şāḫlar dimekdür. [125a]

Aḫker: Kül dimekdür. [177a]

Aḫrār: Ḥür'üŋ cemʿidür. Yaʿnī āzādeler, dimekdür. [95a]

Āhuvān: Cemʿ āhūlar dimekdür. [21b]

Āhuvān-ı Ḥarem: Beytullāh'uŋ āhūları dimekdür ki ṣaydı memnūʿdur. [53a]

Āhū-yı Ḥārem: Anlar ṣayddan memnūʿdurlar. Yaʿnī tīġden kimse iflāḥ olmaz. İllā āhū-yı ḥarem dimekdür. [16a]

Ājeng: Çīn-i cebīn maʿnāsınadur. [146a]

Ājeng: Ḥükm maʿnāsına istiʿmāl olınur. Baʿżı nüsḫalarda "āhjeng" yerine "evreng" vāḳıʿ olmış. [145b]

Aḳṣā: Be-maʿnā ser-ḥad ü eṭrāf [31b]

Āmed ü şod: Gelüp gitmeden kināye. [45b]

Āmed-i cerrār: Cerrāruŋ ortalıġına ḫoş geldüŋ ve ṣafā geldüŋ diyüp temelluḳ u müdārādan kināyedür. [92b]

Āmir: Emr idici dimekdür. [65a]

Āmīziş: İḫtilāṭ maʿnāsınadur. [99b]

Aʿmā-yı fiṭrī: Māderinden aʿmā tevellüd eyleyen kimesneye dirler. [144a]

Ārāy: Bezek maʿnāsınadur. [76a]

Ārd: Un dimekdür. ʿArabīde daḳīḳ gibi [116a]

Ās: Āsiyābuŋ muḫaffefidür, degirmen dimekdür. [116a]

Āsā: Be-maʿnā miṣl. [47a]

Aṣam: Ṣaġır dimekdür. [10a]

Aṣḥāb-ı şikem: "Naḥnu naḥkümü bi'ẓ-ẓāhir" diyüp cennāt-ı ʿāliyāt ʿāşıḳlarıdur. [12b]

Āsīb-i girān: Āfet-i girān dimekdür. [10a]

Āsitān: Murād şerʿ-i şerīfdür ki ʿilm ü ṭarīḳat u maʿrifet ü ḥaḳīḳatüŋ bābıdur. [158a]

Āsūdegān: Bunda ehl-i ʿaşḳ olmayan ʿavāmdan ʿibāretdür. [88b]

Āsumān: Murād bülbül-i cāh-ı memdūḥdur. Keẕālik çeşme-i ḫurşīd ol bāġ-ı güli ittiḫāẕ buyurup beyān iderler. [190a]

Āşināst: Āşinālıġı vü taʿalluḳı maʿnāsınadur. [89a]

Aştī: Be-maʿnā ṣulḥ. Yaʿnī barışmaḳ. [15b]

Āşufte: Bulanıḳ ve ḳarışıḳ ve ġażabnāk maʿnāsına daḫı müstaʿmeldür. [106a]

Āteş-ender-āb-ı ḥayvān: Maḳṣad āb-ı ḥayvān ẓulumātda olup muḥtāc-ı şuʿle olduġıdur. [234a]

Āteş-i himmet: Himmet āteşi. Yaʿnī himmetüŋ irādesinüŋ sürʿat-i ḥuṣūli ve merām u ümniyesinüŋ ṭarfetü'l-ʿayn içre ḥāṣıl olduġını beyāndur. [150b]

Āteş-i ṣad ḫānümān: Murād eger bālāda beyān olınan maʿnāya aḫẕ olınur ise ḫuṭūṭ-ı sebʿa-i vech-i ādem olmaḳ iḥtimāli vardur. Zīrā ḫuṭūṭ-ı sebʿa ki Sebʿal-Mesānī'dür. Çoḳ ḫānümān-ı esrār-ı ilāhī āteşi anda nümāyāndur. Āḫer vechile daḫı maʿnā īrād olınmaḳ imkāndadur. Nitekim ẕikr olınsa gerekdür. "Āteş-i ṣad-ḫānümān" yüz ḳabāʾilüŋ āteşi. Yaʿnī iḳlīm-i tende bunca ḫānümānuŋ ḥarāblıġı āteş-i nefsdendür. Şöyle ki beyt-i mezkūrda "āteş-i ṣad-ḫānümān"dan murād ḫuṭūṭ-ı sebʿa-i ḳudretdür vech-i ādemde

nümāyān olmışdur. Ve daḫı ḫuṭūṭ-ı mezkūre Sebʿ al-Meṣān ve Ümmü'l-Kitāb ve Levḥ-i Ḳudret daḫı dirler. [151a-152a]

Aṭlas: Felek ki murād felekü'l-aṭlāsdur. Lākin bunda nüh eflāk murāddur. [113b]

Aṭṭās: ʿArabīdür aḳsırmaġa dirler. [113a]

Āvāze: Şöhretden kināyedür. [138a]

Āverde rūy-ı bendegī-i mā: Ḳulluḳ ārzūsıyla bizi getürdi, dimekdür. [99b]

Āyā: ʿAcabā maʿnāsınadur. [125a]

Āyet: nişān u eşer maʿnāsınadur. [74b]

Āz: Be-maʿnā ṭamaʿ [10a]

B

Bābil: Bir beldenüŋ ismidür ki ġāyetde cādū ve sihir-bāzı çoḳdur. [40a]

Bād: Bunda ḳabarmaḳ ve ḳabartmaḳ maʿnāsınadur. [89b]

Bād-ı ḫilāf: Murād ḥilmüŋ ġayrısıdur. [160b]

Bād-pā-yı ṣabā: Ṣabānın bād-pā olan raḫşı dimekdür. [101b]

Bād-peymūden: Murād serserī gezmekden ʿibāretdür. [220a]

Baġ-ı ḫuld: Cennet bāġçesi dimekdür. [98b]

Bāġ-ı kevn: Kāʾinātdur ki ḥudūş olduġına delīl-i ḳaṭʿīsi gāh işābet-i ṣarṣar-ı ḫazān ile pejmürde ve gāh rīziş-i bārān-ı ebr-i bahār-ı ṣafā-resān ile ārāste olduġıdur. [3a]

Bāġ-ı ḳuds: Ḳudsīlere mensūb bāġ-ı ʿarş dimekdür. [52a]

Bāḥūr: Eyyām-ı bāḥūrdur ki aġustos ayuŋ yedi günleridür. Ol günler şiddet-i germiyet cemādātı iḥrāḳ eyler. [66b]

Baḳam: Şol ḳızıl boyadur ki anuŋla ibrişīm ü saḫtiyān daḫı boyarlar. [10a]

Bālā-nişīn: Murād muʿteber eyledi dimekden künāyedür. [98a]

Bāl-efşā: Luġatde ḳanad silkmege dirler tefaḫḫur u tecebbürden kināyedür. [165b]

Bār borden-i pār: Didügi geçen sene ḫırmenler çāş olup ve yükler ḳaldırılup der-anbār olduġına ḳasem ve bu sene henüz ḥubūbāt kemāle irecegine ḳasem ider. [92a]

Bār: Be-maʿnā icāzet. [104b]

Bā-vücūdem: Benüm öz ẕātumla dimekden kināyedür. [194a]

Bāz be-gīrend: Muḥāfaẓa eyleyeler, dimekdür. [19b]

Bāz dār: Girü alıḳo ve ḫalāṣ eyle, dimekdür. [56b]

Bāz ne-gerded: Munḳalib olup gitmez dimekdür. [9a]

Bāz ne-isted: Girü ḳalmaz ve kesilmez, dimekdür. [8b]

Bāz: Girü dimekdür. [47a]

Bāz: Ṭoġan didükleri yırtıcı ḳuşa dirler. [108a]

Bāzār-ı cān: Cān u dil bāzārı dimekdür. [2a]

Bāzīçe: Luʿb u lehv dimekdür. [135a]

Bāzīçe-i ʿīsā: Taʿbīri taḥḳīr içün degildür. Belki ümmet-i bī-vefā senüŋ derūnlaruŋı şek ü şübheden taṭhīr içün iḥyā-yı mevtā eyledügi kendi ʿindinde o miṣillü ḫāriḳ-i ʿādenüŋ ḳadri bāzīçe gibi idi. Yaʿnī Ḥażret-i Rūḥullāh nisbet-i iḥyā-yı mevtā ġarīb degildür. Ve daḫı iḥyā eyledi ise cāvīd ü bāḳī ḳalmadı. Pes beḳāsı olmayan şeyʾ bāzīçe nevʿindendür. [248b-249a]

Be-bālāyed: Büyütür, dimekdür. [41b]

Be-ber kerde: Üzerini ḳaplamaġa ve iḥāṭa eylemege dirler. [113a]

Be-cezr ü medd: Sāḥil-i baḥruŋ baʿżen eṣnā-yı telāṭumda ṣuyı çekilüp ve baʿżen kenāra ṭaşduġıdur. [85a]

Be-çīn: Ebrūyı boyuca ḳaḳıyup çīn çīn itdüklerine işāretdür. [88b]

Be-dest-i infiʿāl: Münfaʿil ü münkesirü'l-ḳalb olduḳları elleriyle dimekdür. [192a]

Be-deyr ber: Bir kiliseye ilet dimekdür. [127a]

Bedīn ṣıfāt: Bu güne hünermendligüm ṣıfātı sebebiyle dimekdür. [51b]

Be-genc: Ṣunʿ-ı ṣāniʿ ḫazīnesinde. Yaʿnī şāhid-i bezm-i ezel ḫazīnesinde dimekdür. [64b]

Be-germ-çeşmī-i men: Benüm dīdelerüm ḳızġınlıġına dimekdür. [90b]

Be-güsled: Münḳaṭıʿ olmaḳ maʿnāsınadur. [166b]

Be-ḫˇāb: Emr-i ḥāżırdur. Zuḥal'e ḫiṭāb vāḳıʿ olmışdur, uyu dimekdür. [114b]

Be-ḫˇāb: Ġafletde dimekdür. [25b]

Be-ḫˇāb-ı ḫod der-ā: Kendi murāḳıbuŋa gel. Ve kendiŋ ne rütbelerde ʿālī-cenāb olduġuŋı idrāk eyle, diyu maḥall-i tenbīhdür. [152a]

Be-ḫared: Bunda ḫalāṣ ider, dimekdür. [10a]

Be-hel: ʿAlā-ḥāle terk eyle, dimekdür. [50a]

Be-hem resīd: Birbirine irişüp mülāḳāt eylediler, dimekdür. Baʿżı nüsḫada "be-dest kerd" vāḳıʿ olmışdur birbirleriyle el virdiler, dimekdür. [98b]

Be-hem: Birbirümüze dimekdür. [18a]

Behiştiyān: Murād bu behişte mensūb olanlar dimekdür ki murād ḫuddām-ı bārgāh-ı pādişāhdur. [122b]

Behmen: Yaz dimekdür. [181a]

Behrām: Behrām-ı Gūr didükleri ceng-āver bir pehlivānuŋ ismidür. [174a]

Behrām: İsm-i sitāredür. [54b]

Behrām: Şāhān-ı selefden birinüŋ ismidür. [35a]

Be-ken: Ḳopar ve yoŋ dimekdür. [164b]

Be-külḫan āmedem: Külḫana geldüm. Yaʿnī Hind iḳlīmine geldüm. "Külḫan" taʿbīrinden maḳṣad bu ki eḳālim-i Hind şiddet-i germiyet-i āfitāb ile meşhūrdur. Bā-ḫuṣūṣ āhālīsi siyāh ve külḫan rengindedürler. Ol sebebden "be-külḫan āmede em" dimiş. Lākin Hind'de külḫan

taʿbīri ḫayli şāʿirāne kelāmdur. Ammā Hindīler bu kelām-ı feraḥ-encāmı müṭālaʿa eyledükleri hengāmda ʿacabā merḥūm ʿUrfī'ye nice düşnām virdiler? [84a]

Be-laġzem: Ḳayar ve sehv idersem, dimekdür. [13a]

Be-lemḥaī: Bir edā ve bir ṭarzla ki dimekdür. [63b]

Bem: Sāzuŋ bükilmiş ve burılmış bām teli dimekdür. [17b]

Benān: Parmaḳlar dimekdür. [140a]

Be-nāzem: Tefaḫḫur ideyüm, dimekdür. [56a]

Be-nūş nūş: İç iç diyerek mestlerüŋ birbirine eyledükleri teklīfden kināyedür. [88b]

Be-nüvāzed: Oḫşar murād, ḍarb-ı tāziyāneden kināyedür. [17a]

Ber-ā: "Der-ā" maʿnāsındadur ṭışra çıḳ dimekdür. [160a]

Ber-dāred: Ḳaldırır, dimekdür. [45b]

Ber-demed: Bitürür dimekdür. [84a]

Ber-efrāşt: Ber-dāşten maʿnāsına istiʿmāl olınur. [110a]

Be-reh üftāden: Yola girdüm, dimekden kināyedür. [203a]

Be-reng-i şuʿle: Ṣuʿle-miṣāl dimekdür ki şemʿayı rūzgārdan maḥfūẓ bir maḥalde yaḳsaŋ ol yanarken şuʿlesi bi'ṭ-ṭabʿ kendiliginden ḥālet-i raḳṣ peydā itdügi beyāndur. [131b]

Berḳ: Yıldırım dimekdür. [65a]

Berḳ-i nā-kesī: Yoḳsuzluḳ berḳi. Murād ʿadem-i ḳudretden kināyedür. [5b]

Ber-kirişme-i mā: Bizüm şīve ve cilvemüze dimekdür. [59b]

Berre: Ḳuzı dimekdür. [165b, 21b]

Ber-ser-i ḫāk: Didüginden murād insāndur ki ḫākīdür. [42b]

Ber-ser-zedem gül-i teslīm: İfāde olınmış ve bize teslīm olınmış geleni baş üzere ḳodum, dimekdür. Yaʿnī memdūḥuŋ kāʾināta kelimātı gül olup biz daḫı cemʿ idüp baş üzere ḳoduḳ dimekdür. [204b]

Ber-tened: Ṣarar ve ṣarılur dimekdür. [94a]

Ber-ṭāft: Tāften maʿnāsınadur, çevirmek dimekdür. [110a]

Be-rūyed: Biter dimekdür. [132b]

Bes humāyūn: Ḳatı çoḳ mübārek ve ḳutlu dimekdür. [2b]

Bes: Çoḳdan berü maʿnāsınadur. [58b]

Be-s'tān: Emr-i vāḥiddür aḫẕ eyle, dimekdür. [127b, 163a]

Besān: Çoḳ kimseler dimekdür. [80b]

Be-ser-reftār: Başı üzerine sürtinerek yürimege dirler ki murād ziyāde taʿẓīmden kināyedür. [84b]

Be-ṣulḥ āb-efşān: Gūyiyā ṣulḥ, ġavġā ve cenge ṣu ṣaçup teskīn itdügine īmā ider. [92b]

Be-ş'gāfed: Açılur maʿnāsına [28b]

Be-ş'kāft: İki yar dimekdür. [10a]

Be-ş'ken: Ḳıvır ve egri ḳo, dimekdür. [163b]

Be-ş'ken: Pārça pārça eyle, dimekdür. "Sifāl" ṣaḳsıya dirler. [163b]

Be-şümurd: Taʿdād ide, dimekdür. [99a]

Be-yek āheng: Bir maḳām ile dimekdür. [12b]

Be-yek dest: Maḳṣad kemāl-i ʿacelesinden nāşīdür. [9a]

Beyt-i muḳaddes: Mesken-i melāʾik ve Beytü'l-Maʿmūr dimekdür. [27a]

Beytullāh: Murād ḳalbdür. Şöyle ki ḳalbü'l-müʾmin beytullāh ve ḫazīnetullāhdur. [251a]

Beyża: Murād vücūddur. [164b]

Beyża-i ḫurşīd: Āfitābuŋ beyżā-miṣāl müdevver olduġıdur ki ṣubḥ anı baṭnında perverde eyler. [78b]

Beyża-i zer: Altun beyżāsı ki murād ḫurşīdüŋ ḳarżı ve żiyāsıdur. Zīrā ḫurşīdüŋ resmini naẓar olınsa yumurṭa resmindedür ki her gün bisāṭ-ı zemīne düşer. [45a]

Be-zānū nihādem: Başumı dizüme ḳomışdum ve murāḳabeye varmışdum, dimekdür. [75b]

Be-zāyed: Ṭoġar ve ẓuhūr eyler, dimekdür. [144b]

Be-zih bendem: Eger oḳı kirişe ṭoldurup çeküp ḳurmaḳ eylersem yerine. [75a]

Beẕle-senc: Müdārā ve kāse-līslik maʿnāsınadur. [204a]

Bī-ābī: ʿĀr u nāmūssuzluḳdan kināyedür. [35a]

Bī-bergī: Yoḳsuzluḳ ve ḥālet-i faḳrdan kināyedür. [7b]

Bī-çāk: Perīşān maḥalline aḫẕ olınur. [172b]

Bidāyet: Her nesnenüŋ ibtidāsına dirler. [52b]

Bī-fażle: Fażīletsüz ve ḳıymetsüz dimekdür. [122a]

Bī-fitīle: Nergisüŋ dalınuŋ içi tehī olduġına işāretdür. "Şemʿ"den murād nergisdür. [118b]

Bīmār: Taʿbīri şundan kināyedür ki maḥbūbuŋ çeşmi maḫmūrāne olup her bār cānib-i ʿāşıḳa nigerān olmaduġıdur. [116b]

Bīmār-rā be-merg devā kerd: Didügi bīmāruŋ kendisine ecel ile devā eyledi. Bu taʿbīr cāy-ı istiḳrābdur. Murād ḫarāblıḳdan kināyedür. [96a]

Bī-medār: Bunda beḳāsuz ve ebedsüzlükden kināyedür. [93a]

Bī-nişān: Murād Cenāb-ı Ḫālıḳ'dur ki mümkināt içinde nihāndur. [153b]

Bircīs: Müşterī didükleri yıldıza dirler. [242b]

Bī-rengī: Buyurduġı kendi varlıġına ʿadem-i raġbetinden kināyedür. Zīrā ʿārif-i billāh varlıġı ẕerre miḳdār addeylemez ve daḫı benī ādemüŋ libās-ı beşeriyetle mültebis ve ḫāk u āb u bād u nār eczālarıyla muḳtebes olduġı ṣūretde ʿacze-i maḫlūḳdan olduġı be-dīdārdur. [128b]

Birişte: Pişmiş ve biryān olmış, maʿnāsınadur. [167b]

Bīrūn ez-teşnegī der-āteşest: Taʿbīri memdūḥ-ı żaʿīfu'l-endām olduġı īmādur. [162a]

Bī-sāmān: Şiddet-i meşaḳḳatden ārāmsuzluḳ dimekdür. [75b]

Bisāṭ: Döşenmiş sofra ve câme-ḫāb ve her nesne ki güsterīde ola "bisāṭ" dirler; meşelā bisāṭ-ı zemīn ve bisāṭ-ı ḫᵛān gibi. [201b]

Bī-sütūn: Ferhād ṣūret-i Şīrīn'i ḳazup naḳş eyledügi ḳayadur. Ve bu maḥalde tekrār-be-tekrār "be-nūş ān mey" diyu teʾkīd buyurduġı ol sebebdendür ki ol mey āb-ı ḥayvāndur ve nūş iden ḥayāt-ı cāvidān bulup dāreynde Ḥaḳla olduġından kināyedür. [133a]

Bī-şehādet: Emān virmemek ve cürmin söyledüp teftīş itmemekden kināyedür. [164a]

Bū Firās: Şuʿarā-yı ʿAcem'den birinüŋ ismidür. [115b]

Bū'l-Ferec ve "Enverī: Şuʿarā-yı selefden iki meşhūr kimselerdür. [18a]

Bū'l-ferec: Şuʿarā-yı selefden birinüŋ ismidür. [175a]

Būḳalemūn: Reng-āmīz emtiʿa dimekdür. [91a]

Būse: Murād himmet-i ḳalbiyyedür. [228a]

Būy-ı câme-i Yūsuf: Ehline maʿlūmdur ki defʿa-i ṣānīde berāderān-ı Yūsuf Mıṣr'a varduḳlarında baʿde'l-ikrām Yūsuf ʿa.m. Pīrāhenin çıḳarup birāderlerine hem-rāh idüp Yaʿḳūb ʿaleyhi's-selāma ḳarīb olduḳlarında innī le ecidu rīḥa Yūsufe diyüp muntaẓır oldı. Pīrāhen geldükde mübārek dīdelerine mālīde buyurduḳda vebyaḍat ʿaynāhu min-el-ḥuzni iẕāle eylemişdi. [122a]

Bülbül-i ḫāmūş: Şuʿarā-yı Keşmīr'den kināyedür ki şiʿr-gūluḳda yāḫūd ʿaşḳ-bāzīden bī-ḫaberlerdür, dimekdür. [27b]

Bülbül-i Şīrāz: Murād kendisidür. [28a]

Bütkede: Murād ʿilmine vü kemāline ġurūr getüren ʿilm dimekdür. [13b]

C

Cām: Bu cām-ı mīnāyī ki felekdedür, dimekdür. [14a]

Cān: Kelimesi egerçi cümle ḥayvānāta maḫṣūṣ ise de rūḥ-ı insānī ancaḳ benī ādeme maḫṣūṣdur ki anuŋla nuṭḳa gelüp ṣafḥa-i ʿademden ṣavt u laḥn ile envāʿ-ı kelimāt-ı ġarāʾibi varaḳ-ı ẓuhūra getürür. [146b]

Cān: Murād rūḥ-ı ḥayvānīdür. [5b]

Cānān: Murād cānān-ı ezeldür ki mümkināt anuŋ dil-firīftesidür. [227a]

Cān-kāh: Cān eksildici ve cān yaḳıcı dimekdür. [169a]

Caʿal: Boḳ böcegine dirler ki rāyiḥa-i ḳabīḥadan ġayrı bir nesne ile zindegānīlik idemez, murād ḥasūddur. [179a]

Cāʾize: Didügi şundan kināyedür ki bir şāʿir bir kibāra ḳaṣīde yāḫūd ġayrı bir güne şiʿrle medḥiye getürse ḳabl-i kibārdan ṣādır olan baḫşişe dirler. [72a]

Cedī: Burūcātdan birinüŋ ismidür ki resmi öküz ve buzaġuya beŋzer. Nitekim Ḥamel ḳuzıya beŋzer. [188a]

Cehl-i basīṭ: Ṣol cehle dirler ki anı ṣāḥib-i iḳrār itmiş ola. Yaʿnī cehlde olduġını iḳrār iden cāhilüŋ cehline dirler. [213a]

Cehl-i mürekkeb: Aŋa dirler ki ṣāḥibi anı iḳrār itmeyüp bende āṣār-ı ʿilm var diyu daʿvā iden cāhilüŋ cehline dirler. Yaʿnī ʿālimüm diyu daʿvā ider. Ḥālet ki kendinde ʿalāmet-i cehl vardur. [213a]

Cem: Ḥażret-i Süleymān peyġāmbere işāretdür. Ġayrı yerde "Cām-ı Cem" vāḳıʿ olduġı maḥalde şāhān-ı ʿAcem'den Cemşīd'e işāretdür ki "Cihān-nümā" āyīnesine mālik idi. [14a]

Cem: Murād güldür ki pādişāh-ı çemendür. [102b]

Cemād: Aġaç vesāʾir nebāta daḫı dirler. Lākin bu maḥalde muṭlaḳ aġaç beyāndur. [52b]

Cemmāz: Mübālaġa ile ism-i fāʿildür ziyāde yük çekici develer dimekdür. [134a]

Cevher: Bunda ṭaban ḳılıclarda ẓāhir olan cevherdür ki ġāyetde ḳılıcuŋ bāʿiṣ-i iʿtibārıdur. [46b]

Cevher-i Evvel: Bu lafıẓda bir iki maʿnā dimişlerdür. Kimi Cebrāʾīl-i Emīn ola. Ve kimi Ḥażret-i Seyyidü'l-Murselīn ola diyu taʿyīn itmişlerdür. Lākin ol mā ḫalaḳallāhu dürreti beyżā da olan dürre olmaḳ cevher lafẓına ensebdür ki Sulṭān-ı Kevneyn murād ola. [5a]

Cevher-i Evvel: Cevher-i ẕātdur ki insān anuŋ şerefiyle kesb-i merātib-i ʿulyā ider. Nitekim tīġ muḳārenet-i fesāne ile tīzlik peydā ider. [161a]

Cevher-i Evvel: Muḳaddemā ḳaṣīdelerde ẕikri geçmişdür ki ıṣṭılāḥāt-ı ḥukemāda Cibrīl'e dirler. Ve daḫı ʿaḳl-ı evvel ve ʿaḳl-ı ʿāşir daḫı dirler. [190b]

Cevher-i Evvel: Murād Cebrāʿīl-i Emīn ʿaleyhi's-selāmdur bālāda ẕikri tafṣīlen mürūr iden cevher-i aṣl-ı Muḥammedīden ḫalḳ olınmışdur. Yāḫūd ol cehver-i aṣluŋ kendisi ola. [134a]

Cevher-i faʿʿāl: Cevher-i fiʿldür. "Faʿʿāl" ism-i fāʿildür. "Ey ʿāmil-i Cevher-i Evvel" taḳdīrindedür. Ve ḥukemā ıṣṭılāḥında Cibrīl ʿaleyhi's-selām ismine dirler. [181b]

Cevher-i iḳbāl: Yerine baʿżı nüsḫalarda "cevher-i faʿʿāl" diyu vārid olmışdur. Murād ʿaḳl-ı ʿāşer ve ʿaḳl-ı küldür. [90a]

Cevher-i Ḳuds: Murād esrār-ı ġaybiyyedür. [72a]

Cevher-i küll: Baʿżılar Cevher-i Evvel dimişlerdür ki ẕikri bālāda mürūr itmişdür ve baʿżılar cevher-i külden murād, Cebrāʾīl ʿaleyhi's-selāmdur ki yine bir maʿnādan ʿibāretdür. [73a]

Cevşen: Zırh didükleri demürden bir güne kisvedür. [73b]

Cevzā’: Mücevvez ü müdevver ve burūcāt-ı āsumāndan birinüŋ ismidür ki ḳuzı şeklinde yarı belden aşaġısı reng-i āḫer yuḳarısı şekl-i ġayr olduġını beyān içün keʾenne orṭasından ḥamāʾilvār münḳaṭıʿ ve ikiz nişānesini burc-ı meẕkūrda niceleri teẕkār iderler. [253a]

Cezr: İçerüye cezr olmaḳ ve “medd” ṭışraya uzamaḳ maʿnāsınadur. Murādeş cūş-ı deryā-yı raḥmet-i Raḥmān’dur. [85a]

Ceẕr-i aṣam: Ṣol ṣıfr raḳamdur ki her ne ḳadar ḥesāb eyleseŋ künhine varılmaz. Meger ṣāḥib-i kerāmet ola baʿżıları cifrdür dimişler ki künhine Ḥażret-i ʿAlī kerremallāhu vecheden ġayrısı varmamışdur, dirler. Meṣelā raḳam-ı manṭıḳ ki nuṭḳdandur ḥalli mümkin olan raḳamdur ki żıddı raḳam-ı ceẕr-i aṣamdur. Anı hīçbir ferd ḥal idemez. [14a]

Cihān-bīn: Murād ġonceden cām u Cem’dür. [102b]

Cuz Meryem: Murād elfāẕ-ı bī-maʿnādur ki laġviyāt olmaḳ ḥasebiyle maʿnāya ẓarf olmaġa ḳābiliyeti olmaya. [194b]

Cüllāb: Gerçi çend maʿnāya müstaʿmeldür. Ammā bunda ḳul ve ḳaravaş maʿnāsındadur. [37b]

Ç

Çār faṣl: Dört mevsim dimekdür; se māhı mevsim-i bahār ve se māhı eyyām-ı şiddet-i germiyet-i āfitāb ve se māhı mevsim-i ḫazān ve se māhı vaḳt-i şiddet-i serd bārān u berf ü yaḫdur. Cümlesi çār faṣl olur. [123a]

Çār māder: Didügi ʿanāṣır-ı erbaʿadur ki cemīʿ-i eşyā andan mütevellid olmışdur. [48a]

Çe belā: Keṣretden kināyedür. [185b]

Çe goft goft: ʿAcem bu taʿbīri ol vaḳt eyler ki bir şaḫṣ, şaḫṣ-ı āḫerden ḳıssa rivāyet eyleye. Meṣelā Türkīde daḫı dirler ki fülān ādem ne didi bilür misüŋ, bunı didi ki, didükleri gibi. [202b]

Çe herze-cū şodem: Ne ḫalṭiyātdur bu ki ben cūşa geldüm, dimekdür. [80a]

Çe ḫīzed: Ne ḳalḳar maʿnāsındadur egerçi ammā bunda ne ḥāṣıl olur maḥallinde müstaʿmeldür. [50a]

Çe merḳad: Didügi bülend-merātiblikden kināyedür. [76b]

Çe şūḫ-dendānest: Ne ʿacāʾib ve ne müşkil-güşā dişlerdür, dimekdür. [56a]

Çeh: Çāh’dan muḫaffefdür, ḳuyu dimekdür. [125a]

Çehā: Cemʿdür, müfredi çe’den neler ve neler maḥallinde der-istiʿmāl olınur. [95a]

Çehre-perdāz: Muṣavvir ü münāḳḳāş maʿnāsınadur. Bu maḥalde istiʿāre ṭarīḳiyle āfitāba ıṭlāḳ olınmışdur. [175b]

Çe-māye: Ne ʿālī-saʿādetlü ser-māye ve rütbe dimekdür. [98b]

Çenār: Çınār aġacına yapraġı kenārında beş parmaḳ gibi beş yapraġı olup dāʾimā güşāde olduġına işāretdür. [84b]

Çenār: Meşhūr olan aġaçdur ki ekṣeriyā şehrler ve ḳaryeler içinde ve ṣu kenārlarında biter. [74a]

Çeşme-i leẕẕet-güşā: Maḳṣad eşʿārıdur. [248a]

Çetr: Çādır ve çādır ḳubbesi ve ortasına dirler. Meṣelā güllerüŋ berglerinden tezyīn olan ḳubbesine ve ortasına daḫı çetr-i gül dirler. [108a]

Çīn: Meşhūr olan Çīn ve Māçīn mülkidür. [70a]

Çü bīd ḫançer ez-miyān keşed: Buyurduġı mādām ki bīd dāʾimā şāḫlarını aşaġa āṣār keẕālik nergis daḫı bīminden ḫançeri elinden ve miyānından düşürür, dimekdür. [120b]

Çü ġonçe pür-zer kon: İşāretdür ġoncenüŋ ḥavṣalası toḫm-ı zerd ile memlū olduġına. [119b]

Çün bīrūn āyem: ʿUhdesinden nice geleyüm dimekdür. [4b]

D

Dāġ: Murād ḥālet-i mestlikdür. [133a]

Ḍaḥḥāk: Ḍaḥḥāk-ı Mārī dimekle bir şāhuŋ ismidür. [174b]

Ḍaḥḥāk: Gülici ve ḫandān maʿnāsınadur. [175a-175b]

Dāmen-ber-ser-i çādūr: Şundan kināye ola ki ġulām-pāreler ḥīz oġlanı ḥīn-i taṣarrufında şalvārını ayaḳlarına ṭoġrı atduġı gibi pīrāhenini daḫı başına ṭoġrı atduġıdur. Bu maṣlaḥatı baʿżı envāʿ-ı güne sikişe mahāreti olan zevātdan istifsār olınsa ḥaḳīḳātini maʿlūm idinmek mümkindür. ʿAle'l-ḥuṣūl kitābdan olursa daha tafṣillice taḳrīre iḳtidārları vardur. [36a]

Dāmen-i tertīb girān: Ṣāḥib-i hediye olan āheste-dāmen hediyesin taḳdīm eyledügine işāretdür. [122b]

Dāniş: Murād meclis-i ʿulemā-yı mutaʿaṣṣıbīndür. [158b]

Dār: Dıraḫt-ı siyāset dimekdür. [75b]

Dār: Murād semāvāta ʿurūclarıdur. [87b]

Debūr: Maġribden esen yel maʿnāsınadur. [65a]

Deġā: Ḥīle vü ḫudʿa maʿnāsınadur. [79a]

Delḳ-i murād: Murād yamalusı yaʿnī ʿābidüŋ ʿibādeti ʿivażında maṭlūbı olan cennet ü mā-fīhādan kināyedür. [92a]

Der ü dīvār: Taʿbīri daḫı şundan kināyedür ki naḳḳāşān dīvārlara güller naḳş iderler. Ve daḫı yıl on iki ay gül ü şükūfeye ʿālem-i ḥasretde iken feyż-i bahār ile gül keṣret bulduḳda ṣıbyān u nisvān elinde deste deste güller pejmürde ve der ü dīvārlarda üftāde vü endāḫte olduḳlarına telmīḥdür. [189a]

Der-āyed der-ḥicāb: Ġāʾibe münḳalib olur, dimekdür. [25a]

Der-ceyb-i ziyān: Żarar ceybine dimekdür. Ceyb-i ziyān ki bāzār-ı cān-ı ʿāşıḳdur. [2a-2b]

Derd-hem-dūş: Derd ile hem-ʿinān maʿnāsına. [219b]

Der-i endīşe-ḫāne: ʿAḳl yatağı ḳapusı ki baş ve ḳalb ve cümle vücūddur. [54b]

Derīçe-i maşrıḳ: Ḥażret-i Mūsā ʿaleyhi's-selāmuŋ Yed-i Beyżā'sına işāretdür. [91b]

Der-neẓāre-i maʿnā: Maʿnānuŋ neẓāretinde yaʿnī fikr ü ʿaḳl u dīdem ile taḫayyül ü tefekkür eyledügüm maʿnā neẓāretinde dimekdür. [90b]

Der-şeved: İki maʿnāya iḥtimāli mümkindür. Dāl'ı "rā" ile mażmūm oḳınsa "dür" olur dāl'ı "rā" ile meftūn ḳılınsa ẓarfiyet içün olur. İçinde intiḳāl ider, dimekdür. [127b]

Dervāze: Ṣoḳak başına ve bāġuŋ ḳapusı cānibinden kināyedür. [124a]

Deryā-bār: Deryā yaġdırıcı dimekdür. [87a]

Deryūze: Sāʾil dimekdür. [94b]

Dest ber-sine nihed: Didügi şol işāretdür ki bir şaḫṣ ġayrıdan bir memdūḥ kelimāt veyā bir ṣūret-i dil-firīb istimāʿı eṣnāsında yanında bir ferd-i āḫer var ise iskāt eylesün içün sīnesine el urur. [130a]

Destān: Ḥikāye vü efsāne vü ḥīleye dirler. Murād ḫod-sitāyīlikden ʿibāretdür. [165b]

Destān-serā-yı yek naġme: Bir naġme vü terānenüŋ ḥikāyesini ırlayıcı dimekdür. [90b]

Dest-ber-dil neh: Elüŋi gögsi üzerine vażʿ eyle, dimekdür. Murād iskāt ve ḳurutmaḳdur. [148a]

Dest-i Bārī-i ümīd: Ümīdüŋ iʿāne vü müsāʿadesiyle dimekdür. [53b]

Dest-i bīniş: Keşf-i esrār ve ruʾyet-i envār-ı ʿaşḳa iḳtidār o liyāḳati olan el dimekdür ki murād dīde-i bāṭın ve dest-i kerāmetdür. [125a]

Deycūr: Ḳatı ẓulumātlı gice dimekdür. [66b]

Deyr: Kilīsā ve mücerred keşīşlerüŋ meskenlerine dirler. "Zünnār" maʿlum-ı ʿālemiyān olan zünnārdur ki anı ehl-i küfrüŋ zenānı ve keşīşler āyīn-i beṭālet-ḳarīnlerini icrā içün miyānlarını baġlarlar. Ve ehl-i İslām'da bir ṭāʾife vardur ki ol ipi maḫfīce iʿtibār iderler. [243b-244a]

Deyr-i muġān: Āsitān-ı mürşiddür ki bi-eyyi-ḥāl ol maḥalde ḫuşūʿ u ḫużūʿ ile ḥareket itmek gerek. [221a]

Dırāzī dest-i sitem: Murād ẓulm ü taʿaddī eli dimekdür. [82b]

Dībā: Kemḫā, gezī ve bir nevʿ yalın ḳat aṭlāsa dirler. Ve kebāʾir-i ʿAcem ekṣeri andan ḳaftān giyerler ve şuʿarāsı daḫı libāsı medḥ itmek murād eylese, dībā taʿbīriyle medḥ iderler. [251a]

Dicle: Meşhūr olan ırmaġuŋ adıdur. Līkin bu maḥalde deryā-yı raḥmet-i bī-pāyān-ı Ḫudā'dur. [179b]

Dīdār: Yār müşāhedesi ki ol bir devletdür ki ġayrıya beŋzemez. [93a]

Dīdebān: Muḥāfıẓ maʿnāsına ise de bu maḥalde ġāretgerān dimekden ʿibāretdür. [157a]

Dīde-i maʿnīyet: Senüŋ dīde-i bāṭınuŋ dimekdür. [62b]

Dil: Murād derūn-ı cennetdür. [126a]

Dil-ārām: Göŋül eglencesi maḥbūba dirler. [109a]

Dil-güşāyedem: Ḳalbüm yine açılsun ve yine sürūr itsün. [51b]

Dil-i ḫod mīḫored: Hūn-ı cigerin yir. [22b]

Direfş: ʿAlem maʿnāsına gelür ve bez maʿnāsına daḫı gelür basmacılaruŋ ve serrāclaruŋ āletlerindendür. Bunda direfş-i Gāviyān şol öküz derisinüŋ bayraġıdur ki Gāve didükleri āhenger anuŋla Ḍaḥḥāk'ı mużmaḥil eyledi. Nitekim naḳl iderler şöyle ki zamān-ı sābıḳda memālik-i ʿAcem'de Ḍaḥḥāk nām ġaddāruŋ omuzlarında yılan nevʿinden kerīhü'l-manẓar nesne ẓuhūr itmişidi. Maraż-ı meẕkūruŋ defʿi içün çār-gūşeden ḥukemā cemʿ ḳılmışidi. Her ne ḳadar dāʾ-i ʿuḍāline devā iderlerdi ise ol ḳadar müzdād olmaḳda idi. Bu vechile bir müddet mürūr idüp bir dürlü peẕīrā-yı ʿilāc olmadı tā şol vaḳte dek ki şeyṭān ʿaleyhi'l-laʿne ṣūret-i insāna ḥulūl ve marīż-i meẕkūruŋ maṭbaḫında aşçılıḳ mahāretiyle cümle ʿindinde maṭbūʿ u maḳbūl olmışidi. Bir gün kendisine didi ki: Pādişāhum derdüŋe devā ve marażuŋa dārū inşā ider isem beni ne ʿaṭiyye vü iḥsān ile beyne'n-nās maġbūtu'l-aḳrān idersüŋ diyicek, bu vesvese kendine ġāyetde ḫoş gelmegin andan ʿilāc iltimās eyledi. Ḫannās didi ki: Senüŋ derdüŋe egerçi devā müşkildür ammā taḫfīfi içün yevmiyye iki nev-resīde oġlancıḳları ẕibḥ itdürüp cigerlerin ve baʿżıların naḳline göre beyinlerin ṣardurur iseŋ ol yılanlar ciger ile taʿayyuş idüp sen anlaruŋ rencişinden āsūde olursuŋ, didükde fi'l-ḥāl fuḳarādan iki nev-resīde oġlanlar vālideynlerin küllī ʿaṭiyye ile irżā vü ḫoş-ḥāl idüp oġlanları ẕibḥ itdürüp beyinlerin omuzlarına ṣardurup fi'l-ḥaḳīḳa ol gün āsāyişde oldı. Pes ḫuşūş-ı meẕkūrı baʿżı ricāl ile istişāre idüp didi ki: Eger ḫalḳdan zer ü dīnār ile oġlan iştirā olınmaḳ iḳtiżā eylese dünyā ḫazīnesi evfā degildür. Pes ḳalem-rev-i ḥükūmetde kāʾin memālik u ḳurā āhālīleri sālyāne ṭarīḳiyle taḳsīm idelüm didükde cümle kibārı çār-nā-çār rıżā virüp bir zamān ḫalḳuŋ evlādların böylece ẕibḥ iderlerdi. Ḍaḥḥāk'uŋ sākin olduġı beldede Gāve nām bir domuzcı var idi. Bir gün anuŋ oġlanına daḫı

nevbet irişüp bir oġlın alup ẕibḥ eylediler. Bir zamān mürūrdan ṣoŋra henūz meẕbūḥ olan oġlın āteş-i firāḳı dimāġında ʿalev-gīr iken dīger oġlınuŋ nevbeti daḫı irişince tīr-i şecāʿati kemān-ı nāliş ü efġān şaṣt iderek öŋinde yayılmış olan öküz derisin bir aġaca sancaḳ pāyesiyle ṭaḳup belde ḫalḳına nidā ve mübāriz-i şehre ṣalā idüp didi ki: Ḥadden efzūn tekālīf ü ḫarāc edā itmekde olduġumuzdan başḳa evlād u aḥfādumuzı daḫı ser-tā-pā tīġden geçürüp ḥasretü'd-dünyā ve'l-āḫire olaraḳ bu ḥadd-i iʿtidāli tecāvüz itmiş olan ẓulmı ḳaçana dek çekmek gerek? Pes başını dīn uġrına fedā iden bahādırlar benümle bile gelsünler diyicek āhālī-i beldenüŋ ise bugün bir fitne ẓuhūr itmek cānlarına minnet bilürlerdi. Fi'l-ḥāl on biŋden mütecāviz mübāriz cemʿ olup Ḍaḥḥāk'uŋ sākin olduġı sarāyı nīgīn-i ḫātem gibi muḥāṣır idüp çend rūz cidāl ü ḳıtālden ṣoŋra āḫir-i kār Ḍaḥḥāk'ı giriftār-ı bend ü zencīr ve envāʿ-ı ʿuḳūbāt u meşaḳḳat ile cānib-i saḳara tesyīr eylediler. Pādişāhān-ı müteʿaḫḫirīn ol deriden olan bayraġı bāʿiṣ-i nuṣret addidüp gūn-ā-gūn cevāhir ü leʾāl ile tezyīn idüp vażʿ-ı ḫazīne eylediler. Ve ismini direfş-i Gāviyān ḳodılar, murād livā-yı nuṣretden kināyedür. [155a-156a]

Direng: Dal'uŋ kesri ve "rā" ile nūn'uŋ sükūnıyla bir demir veyāḫūd ġayr bir nesne üzerine pas ve jeng ṭurmaḳ maʿnāsınadur. [141b]

Direng: Ṭurġunluḳ dimekdür. Murād ġanī-i ġayr-ı seḫā olanlardur. [145a]

Dirhem: Bunda şān-ı ṣūfīye kesb-i noḳṣānīye dirler. [131a]

Dūdmān: Lisān-ı Fārisīde ḳavm u ḳābile ve abā vü ecdāda dirler. Türkīde ocaḳ ve ocaḳ-zāde didükleri gibidür. [162a]

Dūḫte: Murād ziyāde göz diküp nigerān olmaḳdur. [119b]

Duḫter-i rez: Ḍurūb-ı emṣāl-i ʿAcem'dür, şarāb dimekdür. [249a]

Dūr-bāş-ı edeb: Baʿżı vüzerā vü kibāruŋ serheng ü bevvābların ʿāleme içerü girmege māniʿ olup veliyyü'n-niʿmetümden ruḫṣat-ı mülāḳāt yoḳdur, gerü ṭuruŋ diyu ʿitāb u ḫiṭāb-ı ʿāmdan kināyedür ki fī-zamānına ekṣer-i kibār ḳapuları bu aḥvāli iktisāb itmegin ehl-i ʿarż bī-mal cühelā edeb-serā oldı. [211a]

Durūġ: Şol yalan ki Ferhād vāḳıʿ oldı. [50b]

Dūst: Murād Ḥażret-i Seyyid-i Kāʾināt ʿaleyhi efḍalu't-taḥiyyātdur. [126b]

Dūstī: Dūstluḳ ve ülfet ü maḥabbetden kināyedür. [61b]

Dūş-be-dūş-ı edeb: Edeb ü ḥayā ile muttaṣıf olmaḳdan kināyedür. [203b]

Dūş-be-dūş-ı ḳader: Ḳader-i ilāḥī ile omuzı berāber ü müsāvī dimekdür. [228a]

Dūşīne: Giceye mensūb dimekdür. [33b]

Dūşīzegān: Ḳızlar ve bākireler dimekdür. Murād ḳaşīdenüŋ ebyātlarıdur. [122b]

Dü gurk: Didügi bunlara işāretdür ki iḳlīm-i tende bunlar gurk-i ḫūn-ḫˇār nevʿindendür. [147b]

Dü lüʾlüʾ: Murād Ḥasaneynʾdür. [87a]

Dürrāc: İsḥāḳ ḳuşına dirler ki aŋa Fārsīde murġ-ı şeb-āvīz daḫı dirler. Gice ile ayaġından aşılup ṣafīran dururmış diyu ekṣer-i nās bu ḳavle ẕāhibdür. [241a]

E

Ebʿād: Ebʿād-ı ṣelaṣedür ki felegüŋ ṭūlı ve ʿarżı ve ʿumḳıdur. [56a]

Ebr: Murād şeref ü şānlarıdur. [8a]

Ebr-güşāy: Ġażab iẕāle olup ḫande-rūluḳdan kināyedür. [171b]

Ebr-i maṭīr: Yaġmur buludı dimekdür. [87a]

Ecel-resīde: Eceli irişmiş ādem dimekdür. [65a]

Ecsām: Cism'üŋ cemʿidür ki murād ecsām-ı ḥayvānātdur. [144b]

Edeb-āmūz-ı ḳudsiyān: Melāʾike żābiṭi murād Cibrīl-i Emīn ʿaleyhi's-selāmdur. [55a]

Edhem ü eşheb: Beyāżlıḳ ve ḳaraŋuluḳdur ki nūr-ı żiyā ve ẓulumāt u dücāʿdur. [48b]

Efgār: Elīf ve fā'nuŋ sükūnı ve kesrleriyle ʿacz maʿnāsına istiʿmāl olınur. [104b]

Efʿī: Luġatde yılan dimekdür. Bu maḥalde mızrāḳ ucına müstaʿmeldür. [108a]

Efsūs: Ḥayf itmek ve masḫaralanmaḳ dimekdür. [90a]

Eger be-ḥavṣala nāzī: Didügi tecelliyāta tāb-āver olup kendiŋi bī-ḫod itmez iseŋ dimekden kināyedür. Zīrā selefde Manṣūr-ı Ḥallāc vesāʾirleri tecellīyāt-ı ẕāta ṭāḳat getüremedüklerinden sırrı fāş eylediler. [59a]

Ehl-i baṣīret: Ehl-i yaḳīn dimekdür. [104a]

Ehl-i kelām: Murād ʿulemādur. [195b]

Ehl-i ṣudūr: Ṣol ẕevātdur ki ḫiṭāb-ı evvelde belī dimişlerdür. Yaʿnī mādām ki ervāḥ ḫalḳ olındı, kendilerine: Elestü bi-Rabbiküm? ḫiṭab-ı ʿizzet vārid olınca kimi defʿa-i evvelīde "belī" didi, anlar ṣudūr ki ehlullāhdurlar. Defʿa-i ṯānīyede ve defʿa-i ṯāliṯede belī diyenler anlar ehl-i şühūdlardur ki ʿavāmu'n-nāsdur. [68b]

Ekḫel: Ḳolda müşterek didükleri ṭamardur ki ol ṭamardan ḥukemā iḫrāc-ı dem ider ve daḫı Fārisīde reg-i heft-endām dirler. Meṯelā baʿżı insān marīż olıcaḳ dem-i fāsid olur. Ve belki cünūnluġına bāʿiṯ olur. Ol vaḳt ḥukemā

anı taḫlīṣ itmek içün reg-i meẕkūrdan demini iḫrāc iderler. [176b]

Elmās: Meşhūrdur ki ġāyetde ḳatı ve zehrnāk olduġından ḫaşmuŋ ḳalbine yād getürdi. Meṣelā bir ādem bir ādeme ḫuṣūmet ü ḥased eylese elmās gibi göŋli ḳatı ve zehrnāk olur. [70b]

Enverī: Mülk-i Ḫorāsān'dan şuʿarā-yı selefden birinüŋ ismidür. Ve mülk-i Ḫorāsān cānibi şarḳdadur. [137b]

Enverī: Şuʿarā-yı ʿAcem'den birinüŋ ismidür ki dīvānı daḫı meşhūrdur. [48b]

Erġanūn: Bir nevʿ sāz ve çalġınuŋ ismidür ki ʿAcem'de ve Firenk'de daḫı istiʿmāl iderler. [21a]

Erġuvān: Maʿrūf aġacuŋ şükūfelerine dirler. [3b]

Erinī: Cemāl-i bā-kemālüŋi baŋa ruʾyet itdür, dimekdür. [87a]

Erkān: Murād çār-ʿanāṣırdur ki ekṣer maḥalde ʿanāṣırı irāde eyledükleri vaḳt erkān u çār-erkān diyu istiʿāre ṭarīḳiyle beyān iderler. [191a]

Erzān metāʿ-ı rū-yı dükān: Tüccār ṭāʾifesi dükkānı güşād eyledükde ẕī-ḳıymet emtiʿasını içerüde pinhān idüp sāʾir bī-ḳıymet eşyālarını rū-yı dükkāna ruʾyet-i ʿālemiyān itmek içün ḳomaḳdan kināyedür. [211a]

Evc: Ḳubbenüŋ bālāsı ve üsti ol reng yüce köşkdür ve taḫt ve yaraşıḳ maʿnāsına daḫı gelür. [82b]

Evc: Merātib-i ʿulyā dimekdür. [20b]

Eymen: Mūsā peyġamber ʿaleyhi's-selāmuŋ tecellī-i Rabbānī gördügi maḥaldür. Murād vücūd şehrinüŋ ġayrısıdur ki ʿaşḳdur. [247b]

Ez-ān-nefes: Ol vaḳtden berü ki dimekdür. [64b]

Ez-ber-i mā: Ḥużūr u mülāḳātumuzdan dimekdür. [58b]

Ez-bes ki: Taʿbīri keṣret ü mübālaġadan kināyedür, ol ḳadar ki dimekdür. [113a]

Ezel: Murāḍ cennāt-ı Ḥażret-i Ḫallāḳ ve Feyyāż-ı Muṭlaḳ ervāḥ-ı nevʿ-i beşeri ḫalḳ idüp ve araḍnā'l-emānete ʿale's-semāvāti ve'l-arḍı ṣümme ʿaraḍahā Ḥameleha'l-insānu fermān-ı vācibü'l-imtiṣālüŋ ṣudūrı anda ki ol emānet-i remzdür, bāġ-ı ʿaşḳa ebedden murād yā budur ki bi'ẕ-ẕāt kendisi bu ʿālem-i fenāda ṣıfat-ı beşeriyetle mültebis olup ʿāḳıbetü'l-emr ḥaḳḳile ḥak ve deryā-yı vaḥdete mülḥaḳ olıncaya dek. Yā budur ki bu kār-ḫāne-i süst-esāsuŋ, ve tekūnu'l-cibālu ke'l-ʿıhni'l-menfūş mā-ṣadaḳı ẓuhūra gelüp ervāḥ-ı ʿāşıḳān cemāl-i bā-kemāl-i şāhid-i ezele vāṣıl ve ervāḥ-ı ṣāliḥān u ʿārifān ravża-i cināna dāḫil ve ervāḥ-ı kāfirūn u fāsıḳān nār-ı saḳara taḥvīl olıncaya dek ki ol vaḳt, külli şeyʾin yerciʿu ilā-aṣlihi mażmūn-ı münīfi yırtılup emānet-i bāġ-ı ʿaşḳ daḫı ṣāḥibine teslīm olınup bāġbān āsūde-ḥāl olup emānete ʿadem-i ḫıyānetinden nāşī

nice nice merātib-i ʿulyā ve menāzil-i bālāya pādāş olur. [124b]

F

Faġfūr: İsm-i pādişāhdur ki belde-i meẕkūre mālik idi. [70a]

Fāḫte: Üveyik ḳuşına dirler. [101b]

Farḳ u ferḳadān: İki ulu sitāre ismleridür. [32a]

Farṭ: İfrāṭ u keşret'den kināyedür. [81b]

Fāṣıla: Nūr ile sāye arasında vāḳıʿ eşerdür. [64a]

Faṣṣād: Ḳan alıcı cerrāḥa dirler. [26b]

Felek: Maḳṣad dörünci tabaḳa-i semāvātdur ki mesken-i ʿĪsā ʿaleyhi's-selām olup ḳamerüŋ daḫı devr-i dāʾimi ol tabaḳadur. [35a]

Fer: Naḳş u zīnete ve revnaḳa daḫı dirler. [149a]

Ferhād: ʿUşşāḳdan biridür ki bir kibār ḳızına dil-dāde olup kendine tezvīc içün babasından ḳızı ṭaleb itdükde gel şu kūhı deş ve ardında olan ırmaġı bu cānibe ilet diyu vaʿd-i ʿaẕīm itdiler. Pes Ferhād daḫı ʿāşıḳa Baġdād dūr degildür, maḳālesiyle ol kūhuŋ delmesine şurūʿ eyledi. Çend sene ol ḫiẕmetde oldı. Peder ü māder [ü] ḫāheri Ferhād'uŋ himmet-i vālāsın görüp kūhı biri bir cānibine raḫne idecegini manẓūrları olduḳda ġayrı bir tedbīrüŋ ḥuṣūline şurūʿ eylediler tā ki ḳızı virmeyeler. Ol eşnāda ʿacūze-i dehrden biri gelüp ḳızuŋ peder ü māderine didi ki: Ferhād'ı maḫdūmeŋüzüŋ almasından imtināʿ itdürürsem ne dürlü inʿām u iḥsānuŋuza maẓhar olur? Kelimātın tekrār idicek daḫı vaʿd-i ʿaẓīmle dil-beste ḳıldılar. ʿAcūze-i merḳūme daḫı bir miḳdār ḥelvā puḫte ḳılup bir ḳaba ḳoyup başına vażʿ idüp kūh-ı Ferhād'a iletdi. Ferhād-ı derdmend aḥvāli suʾāl idicek cevāb-ı durūġ-āmīzle gūyā oldı ki ey ferzend-i dil-pesend çekdügüŋ miḥen ü meşaḳḳat hebā oldı ve derd-i ʿaşḳuŋda giriftār olduġuŋ Şīrīn ecel-i mevʿūdıyla rıḥlet-i dār-ı beḳā itdi, didügi anda elinde olan tīşeyi hevāya atup başına rāst gelüp telef oldı. [51a]

Ferhād: ʿUşşāḳ-ı dehrden bir ehl-i kemāl imiş. Ve maʿşūḳası Ermen ṭaġı nām bir ülkenüŋ begi ḳızı idi. Ve ismi Şīrīn imiş. Ferhād dest-māye-i emel kār-sāz olıcaḳ zer ü dīnārdan tehī-dest ü bī-behre olmaġın abāʿ-ı Şīrīn kerīmelerin Ferhād'a virmege giran görinmekle ol sevdādan kef-i yed itdürmeleri sevdāsıyla bir emr-i ʿaşīr ve kār-ı ʿadem-i ḥuṣūl-peẕīre şevḳ itmişlerdi ki eger sen bunda seng-bārı raḫne-zen dāmeni olup ṭaraf-ı āḫerinden ırmaġı berü cānibe iletür iseŋ kerīmemüz Şīrīn'i saŋa tenkīḥ idevüz. Ve illā bu duʿāya cāy-ı icābet muḥāldür, didükde Ferhād-ı ġayret-ābād emr-i mezkūrı cāy-ı ḳabūle yitürüp kūhuŋ düşmesine dāmen-i ġayreti der-miyān iderek bāʿde zamān kūhuŋ bir

cānibinden bir cānibe dişlemesi ḳarīb olduḳda fermūde-i abāʿ-ı Şīrīn olan umūrı yerine getürüp şīrīni ellerinden alacaġı maʿlūmları olınca bu umūruŋ çāresini tedbīr itmek ehemm ü elzem oldı, diyerek abāʿ-ı şīrīn ʿacūze-i dehrden birisiyle müẕākere eyledüklerinde defʿ-i çāresine tedbīrin iderüm, diyerek bir ṭabaḳ ḥelvā ṭabḫ itdürüp ser-i menḫūsesi üzerine vażʿ idüp Kūh-ken olduġı yire varup ʿacūze-i meẕkūre Ferhād'a bir ṭaḳım temelluḳ u perestiş-i ḫāṭırdan ṣoŋra āġāz-ı tesellī-i ḫāṭır itdi. Ve didi ki: Ey Ferhād, ecel-i mevʿūdile Şīrīn fevt olup işbu ṭabaḳda olan ḥelvāyı getürdüm tā ki rūḥına Fātiḥa ve raḥmet oḳuyasuŋ didükde Ferhād min-baʿd ḥayāt ḥarāmdur diyüp kūhı ḥafr itdügi tīşeyi hevāya berān idüp inerken başına rāst gelüp kendini helāk eyledi, diyu meşhūrdur. [87b-88a]

Ferheng: ʿAḳl u şuʿūr dimekdür. [23b]

Fer-i devlet: Devlet żiyāsı vü revnaḳı. Murād sāye-i devleti hümāyūn olduġıdur. [97a]

Ferīdūn: Şāhān-ı ʿAcem'den biridür ki çarḫ-ı ġaddāruŋ ḍarb-ı nīzesiyle dār-ı ʿuḳbāya rıḥlet itmiş. [38a]

Ferḳadān: Bir münevver aḫterüŋ ismidür. Baʿżılar tenbīh olduġından iki żiyālu aḫterdür, dimişler. [120b]

Fermān-deh: İḳlīm-i naẓma pādişāh dimekdür. [115b]

Ferseng: On iki biŋ adım yire dirler. [143a]

Ferṭūt: Buŋamış dimekdür. [15a]

Ferzāne: ʿAḳıllı ve feṭānetlü maʿnāsında istiʿmāl olınur. [99a]

Ferzāne: ʿĀrif ü ṣāḥib-zekā maʿnāsınadur.

Fesān: Şemşīr vesāʾir ālāt-ı ḥarb biledükleri bilegi taşıdur. [140b]

Fevc: Bölük ve ṭāʾife dimekdür. [130b]

Fevvāre: Ṣādurvānlarda olan fısḳiye dimekdür. Fevvāre ile nergisüŋ münāsebetleri bu vechiledür ki nergis mānend-i fevvāre müteʿaddid nihāl ṣalduġıdur. [121b]

Feyż: Luġatde bir nesne ṭolup taşduġına dirler. [13a]

Figār: Mecrūḥ dimekdür. [84a]

Fiʿl-i zen: ʿAvrat ṣanʿatı dimekdür. [36a]

Firāz: Yoḳuş üsti maʿnāsınadur. [60b]

Firīfte: Aldayış maʿnāsınadur. [33b]

Furūġ-ı çehre: Çehrenüŋ ḳızarılmasından ki ol ḥālet-i infiʿālden ve ḥasedden serāhet eyler. [192a]

Fuṣūl: Faṣl'uŋ cemʿidür meṯelā senede fuṣūl-i erbaʿa gibi ki faṣl-ı vāḥidi üç ay bahār ve faṣl-ı ṯānīsi üç ay yaz ve eyyām-ı şiddet-i germā ve faṣl-ı ṯālīsi güz ve ḫazān ve faṣl-ı rābiʿi şiddet-i şitā vü berf ü bārāndur ki cümlesi on iki ay olur. Ve ʿinde'ṣ-ṣūfiyye bu çār-faṣl çār-ʿanāṣıruŋ daḫı muḳābilidür. Şöyle ki bahārı

rūzgāra ve yazı āteşe ve ḫazānı hevāya ve şitāyı ḫāke maẓhar düşürmişlerdür. Ve çār-ʿanāṣır daḫı çār-nefse muḳābildür ki anlar nefs-i emmāre vü nefs-i mülhime vü nefs-i levvāme vü nefs-i muṭmaʿinnedür. [162b]

Fürū şev: Lafẓı luġatde egerçi aşaġa in dimek ise de bu maḥalde yıḳamaḳ ve pāk eylemek maḥallinde müstaʿmeldür. Ehline maʿlūmdur. [158a]

Fürūz: Ḳızarıḳ maʿnāsınadur. [256b]

Füsūn: Ḥīle vü ḫudʿa dimekdür. [49a]

Fütūr: Bir şeyʾden ġınā gelmege dirler. [59b]

G

Ġamkede: Ġam-ḫāne dimekdür. [245a]

Ġāşiye-bāfān: Atlar çullarını ṭoḳıcı ki Türkīde muṭāfçı dirler. [56b]

Ġavṭa: Ṭalmaḳ maʿnāsınadur. İki ġavṭadan murād ṭūfān u rūzgār ʿĀd ve Ṣemūd ve Ṭūfān-ı Nūḥ ʿaleyhi's-selāmdur ki iki kez ġavṭa-zen-i baḥr-ı ṭūfān oldı. Pes bu keyfiyet işte emrüŋ ḫilāfından vāḳıʿ oldı ki murād ẓulm ü taʿaddīdür. Zīrā cihānuŋ defʿa-i evvelīde rūzgār ile ṭūfān olduġı keşret-i fısḳ u ẓulmden nāşīdür. Keẕālik defʿa-i şānīde daḫı āb ile ġarḳ olduġı ḫilāf-ı emr-i Ẕü'l-celāl'den nāşīdür. Pes defʿa-i şālişde daḫı cihānı başdan başa āteş iḥāṭa idüp ḫarāb olsa gerek. Bu ʿalāmetler ise ẓulm ü taʿaddīden neşʾet ider ki ḫilāf-ı ʿadldür. [33a]

Ġayb: Āḫirete işāretdür. [20b]

Ġāze: Gül-güne, ḳızılca dimekdür. Ḳarılar anı yüzlerine sürerler. [69a]

Gedye: Sāʾillik dimekdür. [13b]

Genc-i şāyegān: Şol ḫazīne-i bī-ʿaded u pāyāndur ki Şāh Ḫusrev'e deryā cānibinden şiddet-i muḫālefet-i rūzgār ile sefīne-i pür-zer ü dīnār gelmişdi. [33a]

Gerdūn: Murād mekāʾid-i nefsānīdür. [153a]

Germī-i dil: Göŋül ḳızġınlıġından kināyedür ki murād şefḳatdür. [143b]

Germ-ʿinān: Luġatde ḳızġın dizginlerdür. Murād tīz-reftārdan kināyedür. [106b]

Gevher: Maḥabbet ü ʿubūdiyet gevheridür ki bāʿiṣ-i taḳarrüb-i ilallāhdur. Ḥīn-i mergde insāna bāḳī ḳalacaḳ ol gevherdür. Mışrāʿ-ı ṣānīde olan "gevher"den murād gevher-i dünyevīdür ki anı ṭuʿme-i pençe-i ecel tebāh u maḥv eyler. [128a]

Gevher-furūş-ı Kenʿānī: Kenʿān'a mensūb gevheri ṣatıcı bāzirgāna işāretdür. [87b]

Gevher-i nīm-sufte: Murād baʿżı şuʿarā-yı selefüŋ meżāmīn-i nā-tamāmlarından kināyedür. [172a]

Gevher-i sūde: Ezilmiş ve dökilmiş cevāhir dimekdür. Baʿżı emrāż-ı hāl ki defʿ içün anı eṭibbā envāʿ-ı devāya ḳatarlar imiş. [245b]

Gevher-i yek-tā: Murād kendidür. [27b]

Girāmī: Aġır pahalu yerine istiʿmāl olınur. [83b]

Girān-māye: Aġır ser-māye dimekdür. [74b]

Gīrāyī: Maṣdardur ṭutmaḳ ve gerü çevirmeklik maʿnāsınadur. [165a]

Gird: Ṭaraf maʿnāsınadur. Bālāda daḫı ẕikri geçdi ki kāf-ı muʿceme ve rā'nuŋ sükūnı ile fetḥa oḳınurlar, ġubār maʿnāsınadur. Derūnına kāf-ı ʿArabī ile meftūḥ oḳurlar ise "şod" ve "oldı" maʿnāsınadur. Ve eger kesr ile oḳudurlar ise eṭrāf maʿnāsınadur. [86b]

Giriftem: Didügi kendime ʿādet ü muʿtād eyledüm yerine müstaʿmeldür. [50b]

Girih: Dügüm ve büklüm dimekdür. [49a]

Girih: Müşkilāt dimekdür. [41a]

Gīsū miyān-beste olmaḳ: Kemāl-i ḫˇāhiş-i yaġmā-yı sünbül ü gülden ʿibāretdür. Nitekim efrād-ı nāsdan biri ḫˇāhişle bir emrüŋ itmāmına saʿy u kūşiş eylese ibtidā kendine ʿadem-i imtināʿ üzerinde olan esbāb ve ġayrı mānīʿ-i niẓāma rabṭ eyler. Keẕālik ḥūrīler ceyb ü baġallerin pür itmek içün geldüklerinde kendine imtināʿ itmesün içün gīsūların miyān-beste ḥāżır u āmāde gelürler. [178a]

Gū: Be-maʿnā ḥāline terk eyle, dimekdür. [28a]

Ġubār-ı ān dergāh: Şefāʿat içündür. Yaʿnī ol mübārek dergāhuŋ ġubārı yüzi ṣuyu ḥürmetiçün dimekdür. [171a]

Ġūl: Ġūl-ı beyābānī didükleri bir nevʿ yırtıcı ḥayvāndur. [37a]

Güne: Bunda reng maʿnāsına istiʿmāl olınur. [167a]

Güşe girift: İstiʿāre ṭarīḳiyle iḫtirāz üzere oldı, dimekdür. [89a]

Güşe-ber-şikeneş: Güşelerini ḳıvır ve muʿanven eyle, dimekdür. Zīrā kibār-ı ʿAcem tāclarını giydükleri vaḳt öŋüni eŋsesi ṭarafını ḳıvırup yaraşsun içün müzeyyen ü muʿanven iderler. [65a]

Güşe-i dāmen: Murād sāzendelerüŋ kemānı veyā ġayr-ı güne sāzları zīr-i dāmende ḥıfẓ itdükleridür. Zīrā ekṣeriyā sāzendeler sāzları zīr-i dāmānında ṭaşırlar. [43a]

Güşe-i destār: Şāʿirüŋ güşe-i destārında olan büklüm murāddur ki içinde cāʾize aḳçesin baġlar bu beytden fehm olınan budur ki şāʿirān-ı ʿAcemüŋ tehī-destlikleri ḥasebiyle aḳçe kīseleri bile olmayup cānib-i memdūḥdan virilen iḥsān aḳçeleri güşe-i destāra ʿaḳd iderler imiş. [89a]

Güşvār: Luġatde küpe maʿnāsınadur. Lākin bu maḥalde cāmiʿlerde vesāʾir türbelere aṣduḳları āvīzelere dirler. [113a]

Gül: Murād dil-berdür. [192a]

Gül-dūz: Memālik-i ʿAcem ḫalḳı cübbe vü ḫırḳalarını envāʿ-ı gūne şükūfe vü güller ile munāḳḳāş eyledükleridür ki el-ḥāletu hāẕihī āyīn-i meẕkūrı işlerler. [131a]

Gül-furūş: Luġatde gül ṣatıcıya dirler. Murād şöhret bulayum diyu ḫod-furūşluḳdur. [145b]

Gül-geşt: Ṣīrāz'da vāḳıʿ muṣallānuŋ mesīrelü bir maḥaldür ve merḥūm Ḫˇāce Ḥāfıẓ anda medfūndur. [226a]

Gül-gūn: Hem ḳanlu yaş ve hem ala ata nisbet itmiş. [222b]

Gül-i ṣubḥ: Gerçi luġatde ṣabāḥ güli dimekdür. Lākin murād şemsdür. [103b]

Gül-i sūrī: Ḳızıl ve reng-āmīz gül dimekdür. [103b]

Gülzār-ı vaṣl: Vuṣlat gülistānı dimekdür. Murād memdūḥ ʿaleyhdür. [98b]

Güm-rāhān: Ḍalālet yolını ṭutanlar. [70b]

Günāh-nāme: Günāh defterlerini dimekdür. [93b]

Güẕer: Bunda eṣer yerine müstaʿmeldür. [36a]

Güzīde-nev: Kāf-ı ʿAcem żamme ve zā ile kesr ü sükūnlarıyla ve nūn ile vāv'uŋ fetḥa vü sükūnıyla nev-güzīde ve ṭurfānda intiḫāb olınmış nesneye dirler. [204a]

H

Ḫˇāb u şuʿūr: Beyne'n-nevm ve'l-yaḳaẓa. [71a]

Ḥabāb: Ṣu üzerinde ḳabarcıḳlara dirler ki anı zevraḳ ʿad buyurmışlardur. [144a]

Ḥaddād: Luġatde demürci dimekdür. Murād bi'ẕ-ẕāt kendisidür. [50a]

Ḫadeng: Oḳ yapduḳları aġaca dirler ise de murād oḳdur. [168b]

Ḥadeṣān: Belālar dimekdür. [140b]

Hādī: Reh-ber maʿnāsına istiʿmāl olınur. [76a]

Ḥādiṣe: Beliyye-i kevniyyeye dirler.

Ḥads: Ẓann u taḫmīn itmek ve sürʿaten idrāk. Līkin bu maḥalde ḥużūr maʿnāsına ilḳāʿ olınur. [180b]

Ḫāḳān: Diyār-ı ʿAcem'de belde-i Şirvān'da şuʿarā-yı selefden birinüŋ ismidür. [136b]

Ḥakīm-i ezel: Ḫālıḳ-ı lem-yezel dimekdür. [69a]

Ḫākister: Murād faḳr u rıżā ile iftiḫār idenlerdür. [158b]

Ḫāk-sübḥa: Ṭopraḳdan tesbīḥe dirler. Türkīde berş-benc didükleri tesbīḥdür.

Ḫalā: Ḫālīlik, **"melā"** memlūluḳ, maʿnāsınadur. [98b]

Ḥalḳa-i mātem: Ehl-i Beyt muṣībetleriçün bir alay ʿāṣıḳān māh-ı muḥarremde mātem idüp merṣiyeler ḳırāʾat itmek içün cemʿiyet ḫalḳasıdur. Nitekim ẕikrī yāḫūd mātemīlerüŋ çille ḫalḳası ola ki eyyām-ı meẕkūrlar mürūr idince kendilerini anuŋla eziyet iderler. [247b]

Ḫalluḫ u Nevşād: İki şehrüŋ ismidür ki ʿarūsları ve maḥbūbları ġāyetde ḥüsn-dārdurlar. [56b]

Ḫam: Dü-tā olmaḳ. [11a]

Ḫamel: Bālāda ẕikri mürūr eyledügi şems Ḥūt'dan Ḫamel'e naḳl idüp rūz-ı nev-rūzda anda cevelān eyler. [180b]

Ḫamel: Şol burcdur ki güneş rūz-ı nev-rūzda Ḫamel burcına irer. Niteki naḳlolınsa gerek [21b]

Ḫamel: Şol burcdur ki şems burc-ı ṣūretden naḳl idicek Ḫamele varur ve zamān-ı bahārda āfitāb anda cevelān ider. [175b]

Ḫamyāze: İnsāna vāḳıʿ olan ḥālet ki aŋa Türkī'de esnemege dirler. [3b]

Ḫān: Fārisīde vezīre dirler. "Ḫān-ı ḫāḳān" pādişāhlara nisbeti sebebiyle taʿbīr iderler. [97a]

Ḫandānend: Firībend maḥallinde müstaʿmeldür. Yaʿnī ruʾyet itdürmezler, dimekdür. [127a]

Ḫande ber-bāzīçe-i pinhān: Maḫfice oyuncaġa nisbet ṭarīḳiyle istihzāya almaġa dirler. [236a]

Ḫanṭal: Ebū Cehl ḳarpūzına dirler. [180a]

Ḫanümān: Be-maʿnā dūdmān. [5b]

Ḫārā: Ḳayġan ve mermer dimekdür. [29a]

Ḫarçeng: Ṣu içince zindegānīlik iden maḫlūḳdan yengeç didükleri cānverdür. [144b]

Ḫār-çīn: Düşürilmiş ḫār u ḥāşākdur. Bāġbān anları bāġ kenārlarında çit yerine dizerler. [124b]

Ḫarf: Murād kendi faḫriyeleridür. [187b]

Ḫarf-i ʿaṣā: Didügi şol rumūza işāretdür ki Cenāb-ı Ḥażret-i Ḫallāḳ-ı Cihān Ḥażret-i Mūsā kemāl-i ʿaẓamet ü kibriyāya ḫiṭāb buyurdı ki ḳavluhū Teʿālā: Ve mā tilke bi yemīnike yā Mūsā, ḳāle hiye ʿaṣāye, etevekkeʿū ʿaleyhā ve ehuşşu bihā ʿalā-ġanemī ve liye fīhā meʿāribu uḫrā. Diyüp ḫatm-i cevāb eyledügidür. [71b]

Ḫarf-i teng-māye: Yufḳa māyelü müjde ve söz dimekdür. [55a]

Ḫarīr-i sepīd: Beyāż ṣandal u aṭlās dimekdür. Lākin bu maḥalde beyāż hümāyūn murād ola. Zīrā mıḳnaʿa hümāyūndan olur. Mıḳnaʿa ḳarılar yaşmaġına dirler. [117b]

Ḫaşm-ı bed-gevher: Murād nefs-i emmāredür ki envāʿ-ı ṣanāyiʿ ü bedāyiʿ-i menhiyāt ile iḳlīm-i vücūd pādişāhı olan rūḥ ve ʿaḳl-ı evvelüŋ ḫaşm-ı ḳavīsidür. [147b]

Ḫas-pūş: Ṣol āteşe dirler ki ḫār u ḫāşāk pūşīde olup ziyāde dūd-engīz oldugıdur. Ve daḫı riyā vü derūnında gizlü olan nifāḳa dirler. [180a-180b]

Ḫassān: Meşhūr olan şuʿarā-yı ʿArab'dan biridür. [13b]

Ḫaşem: Niẓām-ı ʿālem ve tertīb-i salṭanat dimekdür. [11a]

Ḫātemān-ı maʿānī: Selefüŋ Ḫātem-i Ṭayy'ları dimekdür. [41a]

Ḫatm-i ṣunʿ: Ṣunʿuŋ nihāyeti dimekdür. [168b]

Ḫavādiṯ: Ḥudūṯı olan āfetlerden kināyedür. [105b]

Ḫavādīṯ: Peyām u ḫaber dimekdür. [15a]

Ḫavādiṯāt: Ẓuhūrat-ı kevniyye dimekdür. [111b]

Ḫāver: Maşrıḳ yeri dimekdür. [46b]

Ḫavf u recā: Beyne'l-ḫavf u recāda olduḳlarıdur. [97b]

Ḫavṣala: Ḳurṣaḳ ve derūn cānibi dimekdür. [12b]

Ḫazef: Be-maʿnā sifāl. [27b]

Ḫāẕıḳ: Bir ḥāẕıḳ ve keskin ḥakīm dimekdür ki murād Ḥakīm-i Ezel'dür. [85b]

Ḫażīż: Alçak dimekdür. Burada "ḫāk-ı meẕelletde" ḫorluḳda ḳalmaġa dirler. [175a]

Ḫażīż: Aşaġı maʿnāsınadur. Ammā burada rütbe-i ḫorī ve meẕellete düşmiş dimekdür. [20b]

Ḫazm: Luġatde ḳaṭʿ itmek ve yab yab yürimek. Lākin burada ḥükm-i nāfiz. Yaʿnī geçici ḥükm maʿnāsınadur. [114b]

Heftüm pāye: Yedinci basamaḳ nerdübāna dirler. Murād sākin olduġumuz rūy-ı zemīndür ki ṭabaḳāt-ı ʿarżuŋ fevḳidür. [154b]

Hem tīġ ü ḳalem: Didügi şuna işāretdür ki devletle kām-rān olanlar yalŋız tīġ ile idārede olmaz. Ancaḳ ḳalem ile müdīr-i devlet oldılar. [13b]

Hemān: Teʾkīd içündür. Zinhār u āgāh ol dimekdür. [60b]

Hemegī: Be-maʿnā ser-be-ser dimekdür. [14a]

Hemīşe tā: Dāʾimā olsun, dimekdür. [70b]

Hem-ʿalāḳa: Birbiriyle muʿārefe vü ʿalāḳa peydā itmege dirler ki rūz-ı rūsta-ḫīzde āfitāb-ı ʿalem-i Muḥammed'den daha aġı olup ancaḳ püsküline āvīḫte olınacaġını müşʿirdür. Zīrā ʿalem-i Muḥammed Muṣṭafā ṣallallāhu Teʿālā ʿaleyhi ve sellemüŋ ṭūlı tā-be-ʿarş ve ʿarżı tā-şarḳ ve ġarb iken āfitāb elbette ol ʿalemüŋ püsküliyle hem-ʿalāḳa olsa gerek. [86b]

Hem-ʿinān-ı ẓafer: Ẓafere muḳārin. Yaʿnī muẓaffer dimekdür. [108a]

Hem-seng: Ḳıymetde berāber olan şeyʾe dirler. [183a]

Hem-serī: Hem-maʿnā dimekdür. [56b]

Her lemḥa: Be-maʿnā her lahẓa ve her daḳīḳa dimekdür. [29b]

Herem: Pīrlik esbābına taʿalluḳ iden ʿavārıżātdur. Meşelā esbāb-ı pīrīden biri rīş-i dü-mūy ve ḳāmet-i dü-tā ve rīḫten-i dendān u ferṭūtī buŋa ḥamāʾil daḫı nice esbāblar ʿārıż olur. [16b]

Ḫesābgāh: Cāy-ı maḥşer. [67a]

Heştom: Sekizinci maʿnāsınadur. İşte sekizinci cennetüŋ bahārı ki Mīr Ebū'l-

Feṯḥ'dür, būstān-ı cihāna geldi, yaʿnī fevt. [34a]

Hevā: Heves ü maḥabbet dimekdür. [63a]

Hevā-yı dilüm: Göŋlüm maṭlūbı ve maḳṣūdı dimekdür. [49a]

Hevdec: Maḫfe ve meclisüŋ bālāsı. [144b]

Heycā: Muḥārebe dimekdür. [45a]

Heyhāt: Yazıḳ ve ḥayf maʿnāsınadur. [108b]

Heyūlā: Cihān u mā-fīhādan kināyedür. [181b]

Hezl: İstihzā ve birini ẕevḳlenmek maʿnāsınadur. [93a]

Hezl-ābād: Ḫarāb yeri murād hezl ü masḫaralıḳ maḥalli dimekdür. [52a]

Hezl-ābād: Hünerli maʿmūr yaʿnī kepāze olmış belde ki murād ḫarāblıḳdan kināyedür. [54b]

Ḫırāş: Ḳazmaḳ ve yoŋmaḳ ve ṭırmalamaḳ dimekdür. Ammā murād taḥṣīldür.

Ḫırmen: Murād ḫırmen-i ʿaẓamet-i Kibriyādur. [6b]

Ḫırz: Nüsḫa vü ḥamāʾil dimekdür. [127a]

Ḫıyābān: Bāġ u būstānlaruŋ muḥāfaẓasıçün eṭrāfında bu yapılan ceyb ü ḥayvānātuŋ işābet-i żarardan menʿ içün dikilen ḳazıḳlara daḫı dirler. Ve daḫı baʿżılar bāġuŋ civārı derūnı cānibine olan ince yola dirler. [124a]

Ḫıżır: Murād mürşiddür. [129b]

Ḫıżır: Murād mürşid-i kāmildür ki mürīdi telḳīn birle rāh-ı hidāyete ḳor. [220b]

Ḫıżır: Murād ol devrüŋ pīrleridür, dimekdür. [36a]

Ḫilmet günāh-ı dūst: Ḥilmüŋ günāhuŋ dūstıdur. Yaʿnī sebaḳat raḥmeti ʿalā-ġaḍabī mā-ṣadāḳı üzre insāna maġfiretüŋ sārī olsun içün ʿışyāna ruḫṣat virdüŋ dimekdür. [7a]

Ḫimāyet: Muḥāfaẓa maʿnāsınadur. [70a]

Himmet: Ġayret maʿnāsınadur. [89b]

Ḫirbā: Baʿżılar dirler ki kediden ufaraḳ bir ḥayvāndur ṣuda olur. Şems ʿālemi münevver idince ol daḫı ṣudan ṭışra gelüp tā-be-aḫşam āfitābı nāẓır imiş ve baʿżılar daḫı kerdenkele didükleri yılan nevʿinden çār-pā bir yeşil çıyāndur ve āfitāba iştiyāḳı kemālde imiş ve gözlerinde eṣer-i bürūdet olmaġla ekṣer-i evḳāt āfitāba naẓar idüp ḫīrānda olurmış. [79a]

Ḫirbā: Bir nevʿ cānverdür ki şiddet-i bürde tāb-āver olamayup dāʾimā ditremekdedür ve güneş çıḳınca rāḥat idermiş ol sebebden ḫurşīde müştāḳdur, dirler. [29a]

Ḫişār-ı ābgīne: Şīşeden ḳalʿa dimekdür. [74a]

Ḫiẕlān: Bi'l-kesr rüsvāylıḳ maʿnāsınadur. [136b]

Ḫod-rū giyāh: Ekilmezden kendi ḥāliyle biten otlara dirler. [135b]

Ḫorūn: Maʿlūmdur ki Türkīde daḫı ḫorūn u bed-ḫūy taʿbīr iderler. [84b]

Ḫoten: Ḫıṭā ve Ḫoten dimekle Çīn-i Māçīn iḳlīminde maʿrūf yerlerdür ki misk ol diyāruŋ āhūları nāfelerinden ḥāṣıl olur. [106a]

Ḫū kerdī: Ögretmiş ve taʿlīm eylemişsüŋ dimekdür. [149b]

Ḫubṣ-ı Zuḥal: Zuḥal'üŋ naḫslıġı dimekdür ki kevākibden Zuḥal u Mirriḫ naḫs-ı ekberdürler. Nitekim Şems saʿd-ı ekberdür. [180b]

Ḫudāyegān: Ulu ve ṣāḥib-devlet olan kimse dimekdür. [32a]

Ḫudūṯ u ḥādiṯe: Ṣoŋradan vücūda gelmiş nesneye dirler. [82a]

Ḫudūṯ: ʿAks-i ḳıdemdür. [15a]

Ḫudūṯ: Ṣoŋradan vücūd bulmış ve ʿārıżī dimekdür. [3a]

Ḫuffāş: Yarasa dimekdür. Ẕerre ve ḫuffāşa temṯīl itdügi istihzādan kināyedür. [24b-25a]

Ḫūn-girifte: Luġatde ḳanı ḳurumuş, dimekdür. Murād maḳrūzluḳdan ʿibāretdür. Baʿżılar murād Muʿāviye laʿnetullāhi ʿaleyhdür, didiler şöyle ki bir gün Selmān-ı Fārisī ḥażretlerinden Ṭūbā Muʿāviye müsteḥaḳ-ı terbiye olup emr-i resūlü'ṣ-ṣaḳaleyn ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem ile ʿAlī-i ʿālī-ḳadr ʿaleyhi's-selām meʾmūriyeti mūcebince çend kelimāt-ı naṣīḥat-āmīzi didükde yā ʿAlī, ben eşref-i benān-ı Süfyān'um. Pes bu miṯillü kelimātı baŋa ḫiṭāb itmek ne ḥiddetdür, diyu redd-i cevāb idicek, ol ẕāt daḫı ḥaydarāne bir naʿra-i Zühre-şikāf urdı ki olduḳları maḥalde vāfir kimesneler bī-ḫod u bī-hūş yere düşdiler. Muʿāviye daḫı ol naʿraya tāb-āver olamayup ḫūn-girifte olduġı ḥālde çehre-i nuḥūset-peyvestleri üzerine düşdi. [232b]

Ḫurde-i sīmīn: Luġatde ekelenmiş gümüş dimekdür. Murād şükūfe ġonceleridür ki dügüm dügümdür. [102b]

Ḫūr-nijād: Ḫūrī aşıllu dimekdür. [56b]

Hūrşīd: Murād Ḫażret-i Faḫr-ı Cihān'dur. [13a]

Ḫurşīd-i ezel: Be-maʿnā nūr.

Ḫūt: Felekiyyātda iṯnā ʿaşer burçlarından bir burcuŋ ismidür ki göz ve ḳanı şems ol burca ʿurūc idüp icrā-yı aḥkām-ı vaḳt-i rūzgār eyler. [46a]

Ḫużūr: Dünyāya işāretdür. [20b]

Hüdhüd: Meşhūr alaca ve başı ṭaraḳ mānendi ḫotozlu ṭayrdur ki Ḫażret-i Süleymān nebī ʿaleyhi's-selāmuŋ vaḳt-i salṭanatında çavuşı idi. [135a]

Ḫülāṣa-i taḳdīr: Murād ḫülāṣa-i ʿadl ü ʿadālet ve tertīb-i salṭanatdur. [32a]

Hüner-i müstaʿmel: Ṣol vaḳt olur ki ehl-i kemāl hünerin bir yerde ıẓhār eyledükde tekrār bir āḫer yerde daḫı ol hüneri iẓhār

itmek ḳaydında olur ise ol vaḳt ol hüner-i müstaʿmel olur. [186b]

Ḫüsrevī: Pādişāhlıḳdan kināyedür. [163b]

I-İ

Iżṭırāb: Ḥareket ü cünbiş maʿnāsına [42b]

İbā: Vazgelmek ve nefret eylemek maʿnāsınadur. [100a]

İcāzet: Ruḫṣat ve baʿżı kerre tecessüs ü ṭaleb maʿnāsına daḫı istiʿmāl olınmışdur. [58b]

İḫtisāb: Sevāb ṭaleb itmek ve ḥesāb istemek maʿnāsınadur luġatde. Ammā burada bālāda beyān olınan emr ü nehyüñ ḥükmi dimekdür. [109b]

İksūn: Aṣl luġatde aṭlās-ı maḫṣūṣdur. Rengi ḳararaḳ olur. [92b]

İksūn-bāf: Siyāh esbābı giyici maʿnāsınadur. [92b]

İḳtibās: Luġatde maşa. Bir maḥalden veyā bir ġayr āletle āteş almaġa dirler ki ol āletüñ kendisinde hīç eṣer yoġiken ṣoñra kendisine eṣer ḥāṣıl olur. Ve'l-ḥāṣıl bir nesne bir ġayr nesneden nūr yāḫūd dīger bir eṣer aḫẕ itmege dirler. [113a]

İmkān: Mümkināt u maḫlūḳ dimekdür. Vücūbü'l-vācib lā-yaḥtāc ilā-ġayrihī ve kāʾin bi-ẕātihi bir şeyʾ ki kendi ẕātıyla mevcūd olup ġayrınuñ vāsıṭasıyla maḫlūḳ olmaya. [11b]

İnbisāṭ: Egerçi sürūr u nermlik maʿnāsınadur. Lākin bu maḥalde vüsʿat ve genişlik maʿnāsına münāsebeti vardur. [91a]

İnfiʿāl: Ḫacālet peşīmānlıḳ dimekdür. [67a]

İnḳılāb: Munḳalib olmaḳ ki murād kāʾinātdur. [26a]

İns ü cān: Murād ṭaʾife-i bāġī ve ṭāʾife-i ġayr-ı bāġīye pādişāh olup cümlesini ṭarīḳ-i ṣalāḥa ilḳā itdügidür. [32a]

İntiʿāş: Medār-ı maʿāş ve ḫoş dirlik ve vaẓīfe yerine müstaʿmeldür. [151b]

İʿcāz: Luġatde ḫārıḳ-ı ʿāde olan şeyʾüñ ẓuhūrıyla ḫuṣemāyı ilzām u iskāt idüp ʿacze uġratmaġa dirler. [107a]

İʿcāz: Muʿcizeye mensūb dimekdür. [18a]

İrem: Cennet būstānları dimekdür. Murādı kendi ḳaṣāʾididür. [18a]

İsteftaḥū: Ey ṭālib-i dīdār-ı yār olan bī-ḳarārlar! Sizüñ içün ḫayrlar feṭḥ ü güşād oldı, dimekdür. [58a]

İstibʿād: Bu maḥalde gümān maʿnāsınadur. [55b]

İstiġnā: Māsivāya ʿadem-i iltifāt u iʿtibārdan kināyedür. [250a]

İştiḳāḳ: Yarıḳ ve bir nesneyi sūret-i āḫere tebdīl itmege dirler. [47a]

J

Jājḫā: Beyhūde lāf urma dimekdür. [19a]

Jem: Ġam u ġuṣṣa dimekdür. [12b]

Jeng: Pas dimekdür. Mışrāʿ-ı şānīde vāḳıʿ "jengār" zümürrüdīn maʿnāsınadur. [101a]

K

Ḳadem be-seng zed: Tabʿīri muṭlaḳ bu mādde vücūd bulsun ve elbette nüfūẕ żāyiʿ olmasun içün ayaḳ başdı, dirler ki Türkīde daḫı müstaʿmeldür. [99a]

Ḳadem-sūde: Aşınmış ve sürünmiş ayaḳ dimekdür. [52b]

Kāf, nūn: "Kün" emrinüŋ "kāf"ı vü "nūn"ı dimekdür ki murād nūn gibi infiʿālden egrilüp mānend-i ḫalḳa olmasıdur. [39a]

Kāfir: Küfrān-ı niʿmet-i ʿaşḳ u fāsıḳdan kināyedür. [130a]

Kāfūr: Maʿlūm eczādur ki bir ʿavrat yā bir er ekl eylese recūliyeti maḥv olup zürriyetinden münḳaṭıʿ olur. [69a]

Kām-ı cān: Cān murādı yāḫūd cān dimāġı daḫı olmaḳ mümkindür ki murād tecellī-i cemāl-i şāhid-i bezm-i ezeldür. Yāḫūd Cevher-i Kül'dür ki ol rūḥ-ı insānīdür ve rūḥ-ı insānī ise kesb-i istiʿdād iderek ʿāḳıbet ẕāt-ı muṭlaḳa rücūʿ idüp irāde-i ḥicāb-ı enāniyet refʿ olup deryā-yı bī-nihāyet vaḥdet menziline ḳadem başmaġla iḳtiżā-yı amāl-i ʿāşıḳān olan dīdār-ı yāruŋ hemīşe reʾyī vü merʿīsi olur. [146b]

Kām-rānī-i fırṣat: Didügi fırṣat her neye olursa olsun gerek māl gerek ġayr-ı maḳṣada fırṣat vāḳıʿ olıcaḳ murād süricilikdür. [93a]

Kān: Luġatde maʿden dimekdür. Lākin murādı yā budur ki ʿulemā-yı fuḫūl ola, yāḫūd fünūn-ı ʿilm ola. [222a]

Ḳānūn: Bir nevʿ çalġu ismi ammā bunda muʿayyen maʿnāsında müstaʿmeldür. [40a]

Kār-ḫāne: Kār-ḫāne-i ʿālemdür. [6b]

Ḳaṣabü's-sebḳ: Şol aşḳıdur ki dügünlerde aşup andan at yarış idüp her kim ilerü varur ise aşḳı alur. [104b]

Ḳaṣr: Murād göŋüldür. Yaʿnī envāʿ-ı ḫarābī ki ālām u ġam-ı maḥabbetdür ve göŋlüŋ miʿmārı olduġına işāretdür. Zīrā ʿāşıḳuŋ ġalebe-i ḫarābī-i ʿaşḳdan her ne ḳadar ẓāhiri pejmürde olursa ḳaṣr-ı dili ol ḳadar maʿmūr olur. [126a]

Ḳaṭre: Murād öz nefsinden kināyedür. [129b]

Kāvāk: Fāʾidesüz saʿy ve boş yire kūşişe dir. [174b]

Kāviş: İsm-i maṣdardur ḳazış maʿnāsınadur. Lākin bu maḥalde ʿaḳluŋ tertīb-i muḳaddemātından ʿibāretdür. [179a]

Kavkav-ı kelīd: Kilīdi miftāḥ güşād iderken çatır çatır diyu virdügi ṣadādan kināyedür. [88b]

Ḳavs u ḳuzaḥ: Ekṣer ilkbahārda yaġmur yaġup kesildükde semāvātda ẓuhūr bir ḳaç renklü ʿalāmetdür ki Türkīde Meryem Ana ḳuşaġı dirler. [121a]

Ḳavs: ʿArabīde yay dimekdür. Lākin ḳavs u ḳuzaḫ şol ʿalāmetdür ki yaġmur sükūnet bulduḳda çehre-i āsumān üzerine çekilür. Türkīde Meryem aŋa ḳuşaġı ve alāyim-i semā daḫı dirler. [143a]

Ḳavvāl: Ṣāḥib-ḳāl dimekdür. Ve terennüm idici ve ġazel oḳuyucı ve ırlayıcı daḫı dimekdür. [26a]

Ḳażā: Ki ḥükm-i ezel dimekdür. [65a]

Kebāb-ı āteş-i cān: Bu cān āteşi puḫtesi olan kebāb, murād eşʿār-ı bālāġat-şiʿārıdur. [253b]

Kec neh: Şol fiʿle dirler ki ekṣerī ʿAcem ve Dağıstan kibārları ḥālet-i sāmān ile olduḳları ḥasebiyle külāhların egri ḳorlar. [96b]

Keç-nihād: Taʿbīri ʿAcemde ḳāʿide-i külliyedür ki ḫānlar ve ġayr-ı kibārlar āzürde-i dehrden bī-pervā ve şürūt-ı yesār ile beyne'l-emṣāl şöhret-intimā olınca iftiḫārından ser-nihādesi olan ḳalpaḳ ve ġayr-ı güne melbūseyi egri ḳıvırup sāʾir nāsa nümāyişlik eylerler. [201b]

Keh-keşān: Āteş ile nemüŋ ṣanʿatı ki bir daḳīḳalıḳ māddedür. Meṣelā nemi āteşe taḳarrub itdürseŋ fi'l-ḥāl maḥv olur. Yaʿnī nem ile āteşüŋ miyānında olan ṣanʿat gibi dimekdür. [20a]

Kelām-ı mecīd: Ḳurʾān-ı ʿaẓīmu'ş-şāna işāretdür. [66a]

Kelīm: Ḥażret-i Mūsā ʿaleyhi's-selāmdur. [59a]

Kenef: Ḥıfẓ u ḥimāye maʿnāsınadur. [108a]

Ker: Kāf-ı ʿAcemīyle ve rā'nuŋ sükūnıyla ṣaġır olana dirler. [47a]

Kesād: Ḳaḥt ve bulınmaz ve revāyic olmaduġından kināyedür. [98a]

Kesī gümān ne-zed: Bize oḳuyandan hīç ferd ẓannitmesün, dimekdür. [71b]

Keşmīr: Diyār-ı Hind'de bir şehr-i ʿaẓīm ismidür. [27b]

Keştī: Murād sefīne-i vücūddur. [132a]

Kevākib: Seyyāre ki kevākib-i sebʿa-i seyyāredür. [101b]

Kevn ü mekān: Luġatde semāvātı āfāḳı iḥāṭa eyledügi cirm-i kāʾināta dirler. [77a]

Kevṣer ü tesnīm: Murād memdūḥuŋ güftār-ı şükr-niṣārlarıdur. [204a]

Key: Ulu şāh dimekdür. [12b]

Ḳıdem: Ezel maʿnāsınadur. [11b]

Ḳıdem: Ḥaḳ Teʿālā'nuŋ ṣıfat-ı ḳıdemiyyesi dimekdür. [86b]

Kibriyā: Keẕālik ḥukemā ıṣṭılāḥātında maṭlab-ı meẕkūr burhān u iṣbāt-ı ṣuġrā ile müsbet olmaduġı ṣūretde defʿa-i ṣāniyyede getürdükleri ʿaḳlī burhān u iṣbāta dirler. [128a]

Kirm: Kesr-i kāf ile ibrişīm ḳurdına dirler ki göŋül dimekdür. [176b]

Kirm-i pīle: İbrişīm ḳurdı dimekdür ki kemāl bulduḳda kendini ibrişīm ile ṣarar. [94a]

Kişver-i ẓulmet: Maḳṣad Hind'dür ki anlar siyāhdur. Ve libāsları daḫı ġāyetde kirlü pasludur. [157a]

Kiẕb-i bī-peder: Bu söz Türkīde daḫı meşhūrdur ki yalanuŋ babası yoḳdur, dirler. Murād temelsüz oldūġına işāretdür. [92b]

Ḳoṭās: Ṭonanmış atlaruŋ gerdenlerine aşduḳları raḫta dirler. [115a]

Köknar: Türkīde ḫaşḫāş didükleri otdur ki yapraġı üzerinden afyon dürerler. [21a]

Ḳudret āhūsı: Murād dil-berdür ki cümle maḫlūḳdan bihter ü leẕīẕ-terdür. [90b]

Kūft: Kāf-ı muʿceme ile daḳ itmege dirler. Meṣelā "Dūş yek şaḫṣ der-i mā kūft" gibi. [179b]

Kūk: Sāzda muʿtedil teller ismidür ki sāzendeler arasında maʿlūmdur. [17b]

Ḳumrī: Lisān-ı Türkīde daḫı "ḳumrī" dirler. Bir ḳuşdur ve ekṣer ve her evḳātda serv aġacı üzerine mekān ider. [90b]

Kungure: Burc maʿnāsınadur. [77b]

Ḳurāṣ: Ḫalāṣ vezninde ism-i bābūnedür ki ʿArabīde uḫuvān ve Türkīde papadya nevʿinden ṣıġır gözi ve ḳoyun gözi ve ṣıġır papadyası didükleri nebātdur. Gerçi bābūne muṭlaḳ papadyadur. Lākin muṣannif ʿindinde ʿuḫuvān bābūne-i kārdur. *Kenzü'l-Lüġa*'da żamm-ı ḳāf u teşdīd ile mażbūṭdur. [32b]

Kūre: Luġatde āteş ocaġı ve demürci ocaġı ve kūre-i nār dimekdür. Murād ʿUrfī'nüŋ derūnıdur. [50a]

Küḫl tuḫfe: Ol göze tūtiyā gibi keşīde olınacaḳ hediye ki murād ʿaleyhi's-selāmuŋ medḥi eşʿārıdur. [63b]

Küḫl: Dīdeye keşīde olınan sürmeye dirler ki ekṣer sürmegerler arslan üstüŋˇānların iḥrāḳ idüp yaparlar. Şīr ile küḫlüŋ vech-i münāsebetleri bu cihetledür. [218b]

Küḫl: Ḳüḫlü'l-başar didükleri ṣūretdür ki göze çekerler. Murād vāḳıf-ı esrārdan kināyedür. [62b]

Küḫlü'l-cevāhirü'l-ebṣār: Ehl-i başīret çeşmlerine küḫl-i cevāhir ki ḫāk-ı merḳad-i münevver Ḥażret-i Ḫˇāce-i Ḳanber ʿAliyyü'l-Murtażā ʿaleyhi's-selāmdur. [76b]

Külāh-ı ḫazān: Gūyiyā ḫazānı bu maḥalde bir nāfiẕü'l-ḥikem şāḫne temṣīl idüp ḫazān didükleri şāḫnenüŋ tācı ki ol tāc eşcāruŋ zerd olmış evrāḳlarıdur. [83b]

Kümeyt: Ṭoru ata dirler. [68b]

Küreng: Bir nevʿ keskin ve kühlān atdur ki anlar ekṣeriyā ʿArab memleketlerinden gelür. [141b]

Küreng: Vaḳtine irmiş ata dirler. [84b]

Küsūf: Şemsüŋ ṭutulduġı ʿalāmet-i meşhūriyyeye dirler. [131b]

L

Lābeger: Temelluḳ ve yaltaḳlanmaḳ gerek dimekdür. [17a]

Laḥn: Ṣavt u ṣadā dimekdür. [47a]

Lāhūt: ʿĀlemullāh ve ʿālem-i ḳābe ḳavseyndür. [140b]

Lā-mekān-seyr: Murād eşʿāruŋ kemāl-i iʿtibārından rubʿ-i meskūna neşr ü lāyıḥ olduġıdur. [137b]

Laʿl: Leb-i cānāndur ki laʿl gibi surḫdur. "Ḫaṭṭ-ı sebz" daḫı ol laʿl-i lebüŋ eṭrāfına nüvişte-i kilk-i ḳażā olan mūy-ı nev-ẓuhūrdur. Ve ol mūy-ı nev-ẓuhūra istiʿāre ṭarīḳiyle "ḫaṭṭ-ı sebz" tesmiye itmişlerdür. [230a]

Leb ne-gezem: Ṭudak yalamam maḥallinde istiʿmāl olınur. [146a]

Leb-i bām: Ṭam kenārı dimekdür. Murād nihāyet-i semāvātdur ki anda ġurūb vāḳıʿ olur. [215b]

Len terānī: Muḫāṭabun-bih ḫiṭābdur ruʾyet idemezsüŋ, dimekdür. [87a]

Leşker-i eḥād: Birer birer olan ʿasākir dimekdür. Leşker-i duʿā ki leşker-i eḥāddur. [54a]

Levḥaşallāh: ʿArab Allāh aŋa yaramaz göz degürmesün ve aŋa vaḥşet virmeyüp anı ḥıfẓ u emānında maṣūn eylesün yerinde istiʿmāl iderler. [183a]

Levḥ-i mezār: Mezār ṭaşı üzerinde olan ḫaṭ yāḫūd ol ṭaşuŋ kendisi ki murād ʿāşıḳuŋ ḳalbinüŋ levḥasıdur. [92a]

Leylā ile Selmā: Murād bālāda ẕikri sebḳat iden ṣıfat-ı vücūb ve ṣıfat-ı imkān ola ki Leylā-yı ḳıdem ṣıfat-ı vücub ve Selmā-yı ḥudūṯ ṣıfat-ı imkān ola. Selmā-yı ḥudūṯ ve biri Leylā-yı ḳıdemdür ki murād kelime-i şehādetdür. [11b-12a]

Leylā-yı ḳıdem: Murād Cenāb-ı Kibriyā'dur. [12a]

Luʿbetān-ı Fireng: Fireng'üŋ luʿb idici maḥbūbları dimekdür. [143b]

Lübb ü lübāb: Bir nesnenüŋ içi ve ḫālişi ve beyni dimekdür. [26a]

M

Māde küleng: Ṭurnanuŋ dişisine dirler. [143b]

Māh-ı Kenʿān: Murād Yūsuf peyġamber ʿaleyhi's-selāmdur. [125a]

Māh-ı naḫşeb: ʿAceb İbni Muḳannaʿ'uŋ ḳuyı içinde eczā ile īcād eyledügi māhdur. Egerçi altı sāʿatlıḳ yire revnaḳlıġı irerdi lākin müddet-i ʿömri daḫı altı aydan ziyāde olmamışdur. [137b]

Maḥmil: Żamm-ı mīm ve sükūn-ı ḥā-yı muʿceme ile tüyli ḳaṭīfe ve tüyli ḳızıl ve yeşil ḥavlıya daḫı dirler. [177a]

Maḥmūd u Ayāz: Bu maḥalde ẕikr olınduġı hem leṭāfet-i maʿnā ve hem vezne muṭābıḳ geldüginden vāḳıʿ olmış. Sulṭān Maḥmūd Ġaznevī ki kütüb-i muʿteberelere mesṭūrdur ki Ayaz'uŋ aṣlı dihḳān-zādedür. Lākin pādişāh eṣnā-yı

şikārda anı rāst gelüp naḳş itmiş. Andan alup kendine vezīr idinmişdi. [108a]

Mānī: Meşhūr bir nāḳḳāşuŋ ismidür ki kitāblarda meẕkūrdur. Ṣūret-nigār ṣūretger ve ṣūret naḳş eyleyici dimekdür. [94b]

Maʿcūn: Murād şāhid-i ṭabʿuŋ taḥṣīl eyledügi cevāhir-i kelimāt u meżāmīnden ʿibāretdür. [173a]

Maʿnā: Murād cān u bāṭın cānibi dimekdür. [62b]

Maʿnā-yı ḥuceste: Murād bālāda ẕikri sebḳat iden maʿnāyı müşāhededen kināyedür ki ol bezm-i vālāyı ḥālet-i ʿaşḳda görmiş idi. [62b]

Maʿnā-yı pinhān: Kenz-i żamīrinde meknūz olan esrār-ı ḫafiyye-i ilāḥiyyedür. [251a]

Maʿneviyān: Ervāḥ-ı maʿnevīler, dimekdür. [40b]

Maʿreke: Ceng ü cidāl yeri dimekdür. [21b]

Māye-i nāz: Nāz u kirişme ser-māyelü maḥbūb dimekdür. [106a]

Mażcaʿ: Yatacaḳ ve maḥall-i mesken dimekdür. [39a]

Mebdeʿ: Başlangıç ki murād dünyādur. Zīrā āḫirete müteʿallıḳ her ne ise mebdeʿi dünyādandur. [54b]

Medhūş: Bī-ḥūş ve ʿaḳlı gitmişe dirler. [20b]

Mefāṣıl: Ḳollar ve parmaḳlarda vāḳıʿ maḳṭaʿ ve oynaḳ yerlere dirler. Bunda dīdenüŋ mufaṣṣal ve oynāk ve müteḥarrik yerlerinden kināyedür. [82b]

Megesān: Meges'üŋ cemʿidür murād maḫlūḳdur. [141a]

Meges-rān: Türkīde siŋeklik didükleri āletdür ki anuŋla kibār meclisinden siŋekleri ṭard iderler. [134b]

Men: Ḥażret-i Mūsā ʿaleyhi's-selāmuŋ duʿāsı berekātıyla ümmetine min-ṭarafillāh nāzil olan ḳudret ḥelvāsına dirler. [248a]

Men: Ḳudret ḥelvāsına dirler. "Selvā" bıldırcın ḳuşı dimekdür. Bu daḫı Tīh ṣaḥrāsında Mūsā ʿaleyhi's-selām ʿaskeriyle āteş-i ḳaḥṭ u ġalā ile ḥayrān u ser-gerdān olmış iken bereket icābet-i duʿā-yı Mūsā'dan menzil-i āsumān bir güne eṭʿimedür. [200b]

Menşūr: Fermān-ı istiḳlāl ve berāt-ı meserret-iştimāl dimekdür. [62a]

Menşūr: Neşr olmış. Yaʿnī ṣaçılmış maʿnāsınadur. [72a]

Meʿād: İʿāde olınacaḳ maḥaldür ki ʿuḳbādur. Zīrā "Külli şey'in yerciʿu" mażmūnı üzere ervāḥ-ı ʿālem āḫirete rücūʿ iderler. [54b]

Meʿāric-i efkār: Fikrlerüŋ ʿurūc idicek maḥall. Yaʿnī fikrüŋ nihāyet-i mülāḥaẓası dimekdür. [145a]

Me'ṣūr: Eṣerlenmiş ve maḫlūḳ olmış maʿnāsınadur. [69a]

Merdān: Murād ʿārifān-ı ḥaḳīḳat-i ẕātdur. [157b]

Merg-i çeşm-i nīm-ḫᵛāb: Daḫı nīm-ḫᵛāb çeşmüŋ mergi ve ölümi ki murādᶜarūsuŋ çeşm-i maḫmūrānesidür. [22a]

Merkez: Bir kāruŋ şol evcine dirler ki ṭaraf-ı āḫeri eṭrāfı devr idüp ol bir maḥal ṣābit-ḳadem olup aṣlā yerinden ḥareket itmeye. Nitekim "merkez" insān başında ḫaṭṭ-ı istivāsıdur ve ol zevāl bulsa, vücūd vīrān olur. [215a]

Merṣiye: Mātemlerde girye-i hāy hūy ile ẕikr eyledükleri ḫazīn kelimātdur. [140b] Merṣiye: Şol ḳaṣīdeye dirler ki anı ḥüzn içün naẓm itmiş olalar. Meṣelā ehl-i ṭuruḳ dervīşānuŋ Ḥażret-i Sipeh-sālār-ı Evliyā şehīd-i dest-i Kerbelā İmām Ḥüseyin ibni ᶜAliyyü'l-Murtażā raḍiyallāhu ᶜanhümā ḥaḳḳında mübtelā olduḳları meṣāᶜibi beyān iderek āh u efġānların evc-i semāya çıḳardıḳları gibi. [201b]

Mesīr-i vücūd: Vücūduŋ mesīregāhında yaᶜnī ṣafḥa-i vücūdda dimekdür. [65b] "Müᵓeṯṯir" nidā-yı ṣıfāt ve ḳudret-i ālih teᵓṯīr idicidür ki vücūd meydānı ḳudret-i ālih ile vücūd bulmışdur. [65b]

Mesned: Murād bāġçedür ki serv anda sāyebānın bıraġur. [102b]

Mesned-i Cem: Murād Ḥażret-i Süleymān'uŋ mesnedidür. [9a]

Meşhed: Şühedānuŋ şehīd olup medfūn olduḳları maḥal dimekdür ki cāy-ı ḫazen ü ḫarāb yer dirler. [95b]

Meşhed-i baḫt: Baḫt merḳadi dimekdür. Yaᶜnī benüm ḫᵛābīde ve mānend-i murād olan baḫtuma dimekdür. [189a]

Meşiyet: İrādetullāh dimekdür. [16b]

Metāᶜ-ı derd: Derd ü elem metāᶜı dimekdür. [2a]

Metāᶜ-ı rūy-dest: Bāzirgānlar ḫalḳa nümūlık göstermek içün dükkānuŋ pīşgāhında ḳoduḳları metāᶜa dirler. [160b]

Mevhūm: Göziyle görmek muḥāl olup vehm ile idrāk olınan noḳṭa-i ṣaġīreden kināyedür. [199a]

Mey-i neşāṭ: Buyurduġı maḥabbetullāh bādesidür ki andan nūş aṣlā ḫumār-ı ġamı yimez. [213a]

Mıntıḳa: Luġatde ḳuşaḳ dimekdür. Lākin murād budur ki āsumān üzerinde ḫaṭṭ-ı istivā olup şems anuŋ üzerinden güẕer ider ve ḳuşaḳ gibi keşīde bir eṣerdür. Aŋa ḫaṭṭ-ı mıntıḳa diyu ism virmişler. [82a]

Mışdāḳ: İsm-i āletdür. Delālet idecek ālet ve taṣdīḳ idecek ālet gibi. [69b]

Mızmār: At ḳoşdurduḳları meydān dimekdür. [104b]

Mızrāb: Sāzendelerüŋ ḍarb-ı tāziyānelerinden kināyedür. [40a]

Micmer: Buḫūrdān dimekdür. Murād maġz-ı dildür. [41b]

Midḥat-endīşān: Memdūḥuŋ ᶜaṣrında bulınan meddāḥlara işāretdür. "Bīnī" bu maḥalde ḥāżır bulınmaḳ ve dāᵓim

bulınup görinmek maʿnāsına aḫẕ olınur. [163a]

Miġfer: Mīm ve ġaynuŋ sükūnı ve kesrleriyle mücādele ve muḥārebe güni mübarīzānuŋ başlarına giydükleri zırh ṭasıdur. [46a]

Mihr: Maḥabbet ü şefḳat dimekdür. [182b]

Mihrgān: Faṣl-ı ḫazāna dirler. [159a]

Mihr-giyāh: Türkīde ʿāşıḳ otı didükleri bir otuŋ ismidür ki ʿāşıḳlar anuŋla iftiḫār iderler. [95b]

Mihribān şeved: Birbirine "muḥib ü müştāḳ şevend" yerine istiʿmāl olınur. [50b]

Minḳār: Bunda burnın bağlamış yüriyüp burnın yire ṭayadugından kināyedür. [112b]

Miʿcer: Ḳarılar şaçlardan bir bölük bağlayup ve bükilüp omuzlarına şardıḳlarıdur. [47a]

Miʿyār-ı suḫan: Şāh-ı müteveffāya rāciʿ dür. Yaʿnī kemālāt ve eşʿār-ı güher-āṣāruŋ miʿyārı ve meḥeki idi, dimekdür. [18a]

Mīr Ebū'l-Feṯḥ: Kemā-ẕekernā şāhān-ı ʿAcem'den birinüŋ ismidür ki ʿUrfī'nüŋ ekṣeriyā memdūḥıdur. [44b]

Misk: Murād ḫāl-i dil-berdür. [90b]

Mīş: Luġatde ḳoyun maʿnāsına ise de bu maḥalde ẕikr-i irāde-i ḥāl nevʿinden olmaġla ḫāhişāt-ı nefsāniyyeye dirler. [147b]

Muġān: Taʿbīri ḫoşdur. Zīrā muġān āteş-perest olur ve muġān siyāh-pūş olduġı gibi benefşe daḫı keẕālik siyāh olduġı münāsibdür. [102a]

Muḥīt: Murād baḥr-ı muḥīt. [21a]

Muḫmel: Yeşil ḳaṭīfe murāddur. Egerçi luġatde tüyli ve ṣaçaḳlı nesneye dirler. [181a]

Mū-keşān: Ṣaçından ḳavrayup ṭışra çeküp atmaḳdan kināye. Ve daḫı nev-ʿarūsı ḫūn-ālūd ve mū-keşān mevcgāh-ı ḫūna atmaḳ taʿbīri ḫayl-i şāʿirāne kelām vāḳıʿ olmışdur. Zīrā nev-ʿarūsı mevcgāh-ı ḫūna çekegeldükleri cümleye ʿāşikār bir keyfiyetdür. [4b]

Muʿallim: Murād Cenāb-ı Feyyāż-ı Muṭlaḳ'dur. [125b]

Murġ-ı āteş-ḫᵛār: Āteşi ekl idici ve āteşe ṭalıcı bir nevʿ ḳuşdur ki Türkīde semender ḳuşı dirler. Gerçi ismi dīvānlarda ve tevārīḫlerde meşhūr. Lākin cismini görmiş yoḳ. [84b]

Murġ-ı ʿaḳl: ʿAḳıl ḳuşı dimekdür. [2b]

Mūsiḳār: Bir nevʿ düdüklerdür ki Türkīde mısḳal dirler ve ḳapurġalar gibi birbirine muttaşıldur. [82a]

Mūşān: Mūş'uŋ cemʿidür şıçanlar dimekdür. Murād şol iddiʿā-yı şāʿirī idenlerdür ki selefüŋ eşʿārından nihānī serīḳa idüp ḫod-sitāyişlik iderler. [224b]

Mübāriz-i ʿadl: ʿAdl ü ʿadālet bahādırları dimekdür. [97b]

Müddeʿī: Ḫaşm dimekdür. [49a]

Müflic: Endāmı süst ü żaʿīf olan kişi. Bunda "müflic" ʿamel ve ḥareketinden ḳalmış, dimekdür. [140a]

Mühendis: ʿİlm-i hendeseye mahāreti olan şaḫṣdur. [25a]

Mühmel: ʿAmel-mānde dimekdür. "Mühmel" bi'ż-żam luġatde terk olınmış ve şol kelām ki ḫilāf-ı müstaʿmel ola. Ve daḫı şol ḥarf ki noḳṭası olmaya, ḥarf-i mühmele dirler. Noḳṭası olan muʿceme didükleri gibi. [188a]

Mühre: Şeş-beş oyunın oynarken ġuruş gibi kemikden nesnelerdür. [44b]

Mükaḫḥal: Żamm-ı mīm ile sürme-dānlıġa dirler. [177b]

Mükevven: Var olmaḳlıḳ dimekdür. Zīrā tekvīndendür. [52b]

Mülemmaʿ libās: Esbābınuŋ reng-āmīz oldugına işāretdür. [214b]

Mülk-i istiġfār: Murād Cenāb-ı Ġaffāru'ẕ-Ẕünūb'dan kināyedür. [94a]

Münhī-i reʾyet: Senüŋ emrüŋ emri ve ḥākimi dimekdür. [57a]

Müsebbiḥān: Cemʿdür, tesbīḥ idiciler, dimekdür. [105b]

Müsellem: Be-maʿnā lāyıḳ [24a]

Müşaʿbid: İsm-i fāʿildür ki şuʿbede-bāz dimekdür. [119a]

Müşevveş: Ṣolmış maʿnāsınadur. [160a]

Müşterī: Ṭabīʿatında nerm ü germ ü muʿtedildür. Dāʾimā feraḥ virür. Merīḥ germ ü ḫuşkdur. [242b]

N

Nāf: Māverāʾü'n-nehr'de bir nevʿ āhū göbeginden ḥāṣıl olan misk dimekdür. [81b]

Nā-güvār: Hażm olmayan ʿilāc ki kemāl-i şiddet-i zehrden kināyedür. [75a]

Nāhār: Sofra maʿnāsınadur ki insānuŋ ġalebe-i ʿaṭşından ḥāṣıl olur. Ve henüz ḳarnı aç olan kimse maʿnāsına daḫı dirler. [89b]

Nāhīd: Zühre yıldızına dirler. [82a]

Naḫl: Luġatde ḫurmā aġacına dirler. Murād bu ḳaṣīde-i kehribārdur. [139a]

Naḫvet: Ġurūr u vaḳūr maʿnāsınadur. [93a]

Nāḳa: Deve dimekdür ki murād lisāndur. [11b]

Nā-kesī feryād: ʿAdem-i istiʿdāduma feryād dimekdür. [55b]

Naḳş-ı der ü dīvār-ı şikeste: Murād vīrān-ḫānedür ki ʿUrfī kendini irsāl-i meṯel eylemiş. [8a]

Naḳş-ı ders: Murād meslek-i ʿāşıḳān u ʿārifāndur ki ehl-i ẓāhir anuŋ münkiridür. [236a]

Nāmeem: Didügi kendi teʾlīfidür. [110b]

Nāmiye: Ḳuvve-i nāmiyedür ki cemādāt u meʿādinüŋ ẕātında büyük ḥāletidür. [177a]

Naʿt: Luġatda aḥvāli vaṣf itmege dirler. [70a]

Nāṣiyezār: Meṯelā sebzezār ve gülzār gibi istiʿmāl olınur. Secdegāh maʿnāsınadur. [86b]

Nāẓım-ı Şirvān: ʿAcem'den bir büyük beldenüŋ ismidür. Nāẓım ol beldede medfūn bir şāʿir-i ṣāḥib-kemālüŋ maḫlaṣıdur. [228a]

Nebī: Murād Ḥażret-i Faḫr-ı Kāʾināt Muḥammedü'l-Muṣṭafā ʿaleyhi efḍalu's-ṣalavātdur. [85b]

Ne-giriftī: Taḥṣīl eylemedüŋ dimekdür. [62b]

Neheng: Timsāḥ didükleri balıġuŋ ismidür ki ekṣeriyā deŋizde sefīneler andan iḫtirāz üzere olurlar imiş. [144a]

Nehīb: Yaġmā ve ḳapmaḳ ve ġalebe çalmaḳ maʿnāsına daḫı baʿżen istiʿmāl olınur. [205b]

Nehr-i selsebīl: Cennet ırmaġıdur, bu maḥalde ġāyet ḫoş taʿbīr vāḳıʿ olmışdur. Zīrā muḥriḳ-ı nār olan kişinüŋ devāsı āb-ı cārīdür. [162a]

Nergis: Meşhūr şükūfedür ki şuʿarā nergis taʿbīriyle maḥbūblaruŋ dīdelerini ṣenā iderler. Rengi ṣarıya māʾildür. İçinde toḫm yeri beyāżdur ve dīde-i maḥbūba beŋzer. Ve ġonce iken ḳabları sebzdür ve bir dal üzerinde beş altı ʿaded şükūfe güşād eyler. [116b]

Nergisvār: Didügi nergis şükūfesi dibinde ṭırnaḳ-miṣāl beyāż olduġına işāretdür. [94a]

Nesnās: Esedī rivāyet ider: Hindistān'da Serendīb ḳatında bir yüce dāġ vardur. Ẕāt-ı āhuvān dirler. "Neṣnās" ol ṭaġda çoḳ olur bir nevʿ maḫlūḳdur. Boyları yüce ve gövdeleri ḳıllu ve rengleri gök ve ḳılları ḳızıl ve başlarınuŋ iki yanında yüz ve iki yanınnda gözi var. Biri hem erkek hem dişidür. Her biri ṭoġurur. İkisi bir fili ṭutarlar yerler. Henüz ṭoymazlar. Be-ġāyet bükrek olurlar. Faḳīr, bunı luġatde bulup taḥrīr eyledüm. Ammā şāriḥ meymūn ismine dirler. Buyurmışdur. [115b]

Nesr: Luġatde kerkes didükleri ḳuşdur. Lākin bu maḥalde rūy-ı āsumānda tūb-ı müterākim olan encüm dimekdür. [108a]

Neş'e: Leẕẕet dimekdür. [109a]

Nevā: Āh u efġān ile ẓāhir olan āvāza dirler. Ve bir maḳāmuŋ adıdur ki ʿilm-i mūsiḳī bilene maʿlūmdur. "Ḥudā" deve girānī-i ḥamlden bī-tāb olup yoldan ḳalmaḳ eṣnāsında iken devecisi deveyi taḥsīn ü sitāyiş iderek envāʿ-ı naġamāt ile ırladuġını gūş idicek ġayrete gelüp tamām-ı menziline dek revişinden ḳalmaz imiş. [159b]

Nevā: Azıḳ ve rızḳ u ḳısmet maʿnāsınadur. [164b]

Nevḥa: Feryād u fiġān dimekdür. [34b]

Nevk: Süŋü ve mızrāḳ ve kiriş ve ḳalem uçlarına dirler. [134a]

Nev-ʿarūsān-ı ġamet: Senüŋ ġuṣṣa vü elemüŋ nev-ʿarūsları dimekdür. [4b]

Nev-resān-ı çemen: Çemende nev-ẓuhūr iden nebātāt u şükūfeler, dimekdür. [121b]

Ney: Murād ādemdür. İçinde feryād iden rūḥ-ı insānīdür ki ezelde cevher-i ẕāt ile olup ṣoŋra libās-ı beşeriyeti ilbās eyledükde, mufāraḳat u cüdā vāḳıʿ olınca şikāyet eyler, dimekdür. [235a]

Nezʿ: Ḥālet-i nezʿ ki rıḥlete bir sāʿat ḳalaraḳ dimekdür. [93a]

Nigār-ḫāne-i Erjeng: Çīn ü Medyen'den bir naḳş-ḫāne ismidür ki cemīʿ-i ṣūretger ve nāḳḳāşlar anda ṣanʿat icrā idüp Mārūn olurlar. [94b]

Nīlūfer: Ekṣer ṣu biter şükūfesi māʾī bir otuŋ ismidür. [191a]

Nīm-pāye: Yarım başamaḳ ve nīm-pāye olur sebʿun şidād yedi ḳat gökler, dimekdür. [52b]

Nim-pūşīde: Ṣol maḥalde istiʿmāl iderler ki ḫovardalar binişüŋ bir ḳolın bir ṭarafa şarḳduḳlarıdur. [171b]

Nīreng: Dāstān u destān-ḫᵛān ve ḥīle vü cāẕūluḳ ve efsūn-ḫᵛānlıḳ maʿnāsına daḫı gelür. [189a]

Nīreng: Ḥīle vü naḳş dimekdür. [144a]

Nişābūr: Yemen'de bir şehrüŋ ismidür ki anda dāʾimā lerze-i zelzeleden tehī degildür. [67a]

Nīze-i Behrām: Sitāregāndan birinüŋ ismidür ki cellād u ḳattāl-ı felekdür. "Behrām" zamān-ı sābıḳda bir pādişāh-ı ḳahramānuŋ daḫı ismidür ki ġāyetde ṣāḥib-mızrāḳ imiş. [215b]

Nūr-ı ḥayret: Vālih ü ḥayrānlıḳ nūrı dimekdür. [2b]

Nuṭḳ-ı mā: Didügümi murād murād-ı Ḳurʾān-ı ʿaẕīmu'ş-şāndur ki Ḥażret-i Resūl'üŋ ism-i şerīfi ẕikr olınduḳça taʿẕīmle ẕikr olınduġına işāretdür. [63b]

Nücūm: Ṣābit ḥareket itmez ve yirinde ḳāʾim olan sitāreler dimekdür. [121a]

Nüh mesned: Ṭoḳuz taḫt dimekdür ki sebʿa semāvāt u ṭabāḳdur. [154b]

Nükhet: Rāyiḥa-i ṭayyibe dimekdür. [30a]

Nükte-gīrī-i nāmūs: ʿĀr u nāmūsuŋ remmāzlıgına dimekdür. [89b]

Nüʿās: Imızġanmaḳ ve kendine her nesneden fütūr gelmek ve ḫumār ve gevşeklik ile esnemek maʿnāsınadur. [113b]

Nüvīd: Muştuluḳ maʿnāsında istiʿmāl olınur. [102b]

Nüzhet: Bezm ve gökceklik ve sürūr ve zīnet ü ṭarāvet maʿnāsınadur. [148b]

ʿ (ع)

ʿAbher: Nergis şükūfesine dirler. [47b]

ʿAbīr: ʿAnber ḳoḳulu dimekdür. [43b]

ʿAfvet ṣevāb-ı düşmen: ʿAfv u keremüŋ ṣevāba düşmendür, dimekdür. Meṣelā fülān şaḫṣ itmegine ve altunına düşmendür dirler ki keṣret-i cūd u farṭ-ı seḫāsından kināyedür. [7a]

ʿAhd: Be-maʿnā zamān [66a]

ʿAḳīde: Be-maʿnā ḥüsn-i ʿaḳīde ve iʿtiḳād. [69b]

ʿAḳīm: Ḳışır dimekdür. Murād bir lafẓ ki aṣlā maʿnā cānibine güẕer itmemiş ola. [194b]

ʿAḳl-ı evvelīn: Cemʿdür. Murād, Cebrāʾīl ü Mīkāʾīl ü İsrāfīl ü ʿAzrāʾīl olmaḳ iḥtimāli vardur. [209b]

ʿAḳl-ı faʿāl: ʿAḳl-ı ʿāşir ki irāde-i efʿāldür. [38b]

ʿAlem: İsm ü şöhret maʿnāsınadur. [73a]

ʿĀlem: ʿĀlem-i vücūddan kināyedür ki mümkinātuŋ ʿaynıdur. [151a]

ʿĀmest: Muḥīt-i ʿām olmışdur, dimekdür. [35a]

ʿAnāṣır: Felegüŋ ʿanāṣır-ı erbaʿasıdur. Meṣelā kūre-i ḫāk ve kūre-i āb ve kūre-i hevā ve kūre-i nār gibi. [144b]

ʿArbede-cū: Fitne-cū maʿnāsınadur. [107a]

ʿArūs: Murād nev-ẓuhūr elfāẓ u maʿnādur. [111a]

ʿAşḳ: Be-maʿnā beyābān-ı ʿaşḳ ki sālikleri olan ʿuşşāḳ-ı sāde-dilān hestī-i dünyevīden ʿüryān u ġāret-şodegānlardur.

ʿAtse: ʿAksırmaḳ dimekdür murād oḳ yaydan çıḳup çat itdügidür. [16a]

ʿAṭse: Aŋşırmaḳ maʿnāsınadur ki murād bir nesnenüŋ rāyiḥası ziyāde müʾeṯṯir olınca insāna ʿaṭse getürdügi beyāndır. [126a]

ʿAyb-cū: ʿAyb istemek. Yaʿnī ḥayā vü ḥicāba giriftār olmaḳ dimekdür. Ġayrınuŋ ʿaybın taḥsīn itmek maʿnāsına degildür. [150a]

ʿAyb-ı āteş bīnī: Yaʿnī anuŋ ʿaybını görürsüŋ didügi andan saŋa ḥicāb u ḥayā vāḳıʿ olur, dimekdür. Anuŋ muʿayebātını görürsüŋ, degildür. [150a]

ʿIṭaf: Türkīde "zincif" dirler ve ferrāceler ü kerrākeler ve baʿżı gezīden cübbelerüŋ eteklerin iç ṭaraflarına dikerler. Ve ekṣer ṣarı aṭlās ve ḳızıl gezī zincif dikerler. Ehline maʿlūmdur. Ve omuz başı ve cānib-i ʿıṭafu'r-racul düzinde dikerler ise de maʿnāsınadur. [113b]

ʿİllet-i evvel: Elestü bi-Rabbiküm? ḫiṭābında vāḳıʿ olan cevābdan kināyedür. [69a]

ʿİmāme: Şol şāldur ki ʿulemā vü meşāyıḫ anı omuza ve başa örterler. [78b]

ʿİmāret: Merḳad-i saʿādetden kināyedür. [77a]

ʿİnān: Dizgin burada "irḫā-yı ʿinān" iḥtiyārı elden bıraḳmaġa dirler. [140a]

ʿİnān-fikende: Dizginleri ṣalıvirerek ki ziyāde taʿcīlden kināyedür. [61a]

ʿİnān-ı rikāb: Murād cevher ü seḫā ve ṣāḥib-i ġanīdür. [145a]

ʿĪsā-nefesān: Murād ehlullāhdan ʿibāretdür. [228a]

ʿĪsevī: ʿĪsā ʿaleyhi's-selāma mensūb muʿcizler, dimekdür. [52a]

ʿÖmr-i Nūḥ: Murād bütün ʿömrüm, dimekdür. [50b]

ʿUḳde: Dügüm dimekdür. Bu maḥalde derk ü fehmi ṣuʿūbetle olan emrden ʿibāretdür. [179a]

ʿUḳde: Müşkilāt murāddur. [13b]

ʿUmūm: ʿĀmme ve kāffedendür; keṯret ü cumhūr maʿnāsınadur. [4a]

ʿUnṣūr-ı men: Benüm vücūdum ʿanāṣırı. Yaʿnī vücūdum māyesi. [68a]

ʿUṭārid: İsm-i sitāredür ki ol dāʾimā āfitāb ile bile gezer ve kātib-i felekdür. [23a]

ʿUṭarid: Ṭabīʿatında mümtezicdür. Kātib-i felekdür. Kātibler aŋa müntesibdür. [243a]

ʿUzza vü Ḫubel: Zamān-ı Seyyidü'l-Beşer ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellemde süfehāʿ-ı Mekke Beytullāh içine vażʿ idüp perestiş eyledükleri eṣnām-ı bed-encām lā-şeyʾüŋ isimleridür ki ṣumnāt diyu meşhūr-ı ʿālemiyāndur. [178b]

P

Pā der-gilem: Ayaġum çamurdadur, dimekdür. [83b]

Pār: Luġatde geçen sene dimekdür. [92a]

Pās: Pāsbān'dandur. Bekçi ve şāḥne vü żābiṭ dimekdür. [114b]

Pāy ber-ser zed: Taʿbīri ġafletden īḳāẓ eylemekden kināye. [190b]

Pāy kem ārem: Bunda nice girü ḳalayum, maʿnāsınadur. [84b]

Pāye-şumār: Baṣamaḳları ve pāyesini taʿdād iderek dimekdür. [52b]

Pehlū: Yan ve ḳapurgalar ṭarafı dimekdür. [82a]

Pejmürde: Ehl-i ʿaşḳdan kināyedür. [88b]

Pejmürde: Ṣolmış maʿnāsınadur. [73b]

Penbeī neh: Panbuḳ ḳo ve istimāʿ itmemek içün ṭıḳa ve ḳapa dimekdür. [151b]

Pence-i ḫurşīd: Didügi ḫurşīde naẓar eyleseŋ göze pençe görinür. Ve göz ṣuʿlesi pençesinden ḫurşīdi bakamaz. [78a]

Pençe zi-mūm: Mūmdan pençesi olsa yerine müstaʿmeldür. [53a]

Pervīn: Meşhūr aḫterdür ki ḥukemā aŋa ḫūşe-i āsumān diyu ism virmişler. [116a]

Peykān: Oḳ ve mızrāḳ demresine dirler. Fi'l-vāḳıʿ peykān ġonce resmindedür.

R

Rāz-dār: Sırra vāḳıf dimekdür. [53b]

Refte: Bunda geçmiş maʿnāsınadur. [100b]

Rehā kerdem: Terk ü tesellüm eyledüm, dimekdür. [61a]

Reh-ber: Murād ḫulūṣ-ı ʿaşḳ u maḥabbetdür ki bāʿiṯ-i vāṣıl-ı ilallāhdur. [43a]

Rehed: Ḫalāṣ u selāmet maʿnāsınadur. [123a]

Remād: Kül dimekdür. [65a]

Reng ü bū: Murād ʿadāletden ẓuhūr iden şādlıḳ ve sürūrdur. [121a]

Reşḥ-i ḳalem: Ḳalemden aḳan mürekkebüŋ terligi dimekdür. [14b]

Rev-ā-rev: Yüriye yüriye dimekdür. Ve hücūm dimekdür. [45b]

Reyḥān: Be-maʿnā feslegen [9a]

Ridā: Ṣūfīler omuzları üzerine şalduḳları şāldur. [145b]

Rīze-i ān-rā: Ol ʿaşḳ u maḥabbet sofrasınuŋ ufaḳları ve ḳırılmışlarını dimekdür. [4b]

Rūbāh: Tilkü didükleri vaḥşī ḥayvāna dirler. [167b]

Rūḥāniyān-ı ʿilm: Murād sākinān-ı nühomīn āsumān-ı ʿilm olan ervāḥ-ı melāʾikdür. [211a]

Rūḥullāh: Yā budur ki murād Cebrāʾīl alehi's-selām ola. Yā budur ki ʿĪsā ibn ʿaleyhi's-selām. Lākin ʿĪsā olmaḳ sezādur. Zīrā melāʾik-i ʿiẓām cism-i laṭīfdür. Keyfiyet-i ʿaşḳ ise beşere maḫṣūṣdur. Egerçi baʿżılar Cebrāʾīl'i iḫtiyār eylediler, lākin çendān münāsib maḥal görinmez. [127a]

Rustāy-ṭabʿ: Ḳarye āhālīsi ṭabīʿatlu dimekdür. [90a]

Ruṭūbet: Neşve dimekdür. [29b]

Rūy-der-rūy: Hem-ʿinān maʿnāsınadur. [180b]

Rūz-ı ezel: Andan evvel kān-ı ʿadem bir lafẓ-ı bī-maʿnā idi ve hīç mümkināt maʿlūm degil idi. [9b]

Rūz-nāme-dār: Rūz-nāme yazıcısı ve tīmār berātları taḥrīr iden defter-dārlar ve kātibler dimekdür. [97b]

Rümḥ: Mızrāḳ ve süngü dimekdür. [46b]

S

Ṣabūḥī: Mey-ḫorlar miyānında ṣabāḥa mensūb olan ṣahbā-yı gülgündur. Gice bāḳī ḳalup ʿale'ṣ-ṣabāḥ anuŋla renc-i ḫumārların defʿ iderler. [101a]

Ṣad ḳarn: Nesilden nesile, soydan soya, kıyamete kadar kināye ola. [196b]

Ṣad-dāġ: Şiddet-i ʿaşḳdan kināyedür. [30a]

Sāde: Tāze-rū oġlan dimekdür. [36a]

Ṣadr-ı ṣudūr: Teʾkīddür, ṣadruŋ ṣadrı ve ṣadruŋ serīri dimekdür. [62a]

Ṣafḥa: İle tīġuŋ vech-i münāsebetleri Feṭḥ Sūresi āyetlerinden bir āyeti tīġuŋ bir ṭarafına zeber eyledükleri iledür. [221a-221b]

Ṣafḥa-i taṣvīr: Murād ṣafḥa-i mümkināt ve levḥa-i maḫlūḳāt-ı ʿālemdür. [239b]

Ṣaf-ı niʿāl: Dāra girüp pā-pūş çıḳarduḳları maḥalle dirler. [123b]

Ṣāḥib: Murād memdūḥdur. [187b]

Saḳf-ı günbed: Türbe-i saʿādetüŋ saḳfı yüceliginden kināyedür. [77a]

Saḳīm: Be-maʿnā nā-mizāc. [16a]

Ṣanādīd-i ʿAcem: ʿAcem kibārı ve rükni dimekdür. [8a]

Ṣandal: Şol yaġdur ki baş aġrısına ve şiddet-i ḥarārete istiʿmāl iderler. [27a]

Saṭḥ: Bir nesnenüŋ istivāsı vü ḳubbesine dirler. [111b]

Ṣavāmiʿ: Ṣavmaʿanuŋ cemʿidür. Ḫānḳāh maʿnāsınadur. Ḳuds-i ṭāhir dimekdür. [105b]

Sāve: Keẕālik ʿAcem memleketinden birinüŋ ismidür ki Ḫˇāce Selmān dimekle bir ehl-i kemāl andan ẓuhūr eylemişdür. [137b]

Ṣavmaʿa: ʿİbādet-ḫāne dimekdür. [29b]

Sāye ber-dimāġ efkend: Buyurduġı şundan kināyedür ki bir kişi ziyāde tefekküre yāḫūd bir nesneden ḥicāba giriftār olsa fi'l-ḥāl seri ḫacāleti aşaġa aşar ve başınuŋ sāyesi dimāġına ve çehresine düşer. [120a]

Sāye-i to der-ʿadem: ʿİbāresi Ḥażret-i Resūl ʿaleyhi ve sellemüŋ mübārek vücūd-ı şerīfi gölgesi olmaduġından kināyedür. [252b]

Ṣayyād-ı ezel: Murād maḥbūb-ı ezeldür ki kāffe-i maḫlūḳ ʿāşıḳ-ı şūrīdesidür. [3a]

Sāz: Luġatde düzmek ve ʿādetā sāz maʿnāsına daḫı müstaʿmeldür. [110b]

Se faṣl: Dimekdür ki se māh şiddet-i germiyetdür ve se māh vaḳt-i ḫazāndur ve se māh daḫı eyyām-ı zemherīdür. [30a]

Se mevālīd: Mevālīd-i ṣelāṣedür ki nebātāt u meʿādin ve biri ḥayvānātdur ki cümle ḥayy olan nesnelerdür. Benī ādem daḫı içinde dāḫildür. [48a]

Sebel: Fetḥateyn ile gözde bir ʿillet ḥāṣıl olduḳda seḥerleri Ḫˇābdan bīdār olıcaḳ müjeler bir nevʿ cerāḥat ile beste olduġı keyfiyete dirler. [179b]

Sebk: Maṣdarı eritmek "sebbāk" ism-i fāʿildür eridici dimekdür. [174a]

Ṣebt: Cerīde deftere ḳayd itmege dirler. [45b]

Sebū: Destī ve şarāb ḳabı maʿnāsınadur. [72a]

Sebük-rūḥ: Ṣaḳīl'üŋ ʿaksidür. Meṣelā fülān pek ṣaḳīl-cānludur dirler. [10a]

Sed: Şol seddür ki İskender-i Dārā çekmişdür. [45b]

Sefīd: Aḳ dimekdür. Murād mehdür. [104a]

Sefīd-dem: Ṭulūʿ-ı fecr vaḳtinden kināyedür. [58a]

Sefīdī: Şol aḳlıḳlar ki ḳarılar zīnet içün yüzlerine sürerler. Lākin yüzde murād aḳ ve dü-mūy ṣaçdur. [21a]

Sefīdī-i müje der-devr-i ʿunfuvān: Buyurduġı şundan kināyedür ki baʿżı kimesnelerüŋ zamān-ı ʿunfuvānından yā serinde yā ebrūsında yā bıyıġında beyāż mūlar ẓuhūr eyler, Türkīde aŋa nişān "abraş" dirler. Müneccimler köti sāʿatde tevellüd itmiş dirler ve ḥukemā uġursuzdur, dirler. [122a]

Sehv-endīş: Fikr ü mülāḥaẓası ġalaṭ maʿnāsınadur. [254a]

Sekkāk: Çilingir ve demirci dimekdür. [173b]

Selmā: ʿAcemde ve Leylī ʿArab'da maḥbūba dirler ki meşhūrdur. [11b]

Selmā-yı ḥudūş: Murād rūḥ-ı pāk-ı Nebī'dür. [12a]

Selvā: Maʿān men ile min-ṭarafillāh gelen bıldırcın ḳuşına dirler. [248a]

Semāʿ: İstimāʿdandur lākin Mollā-yı Rūm Mevlānā ḳaddesallāhu sırrahu'l-ʿayānuŋ āyīn-i ṭarīḳinde ehl-i sülūk miyānelerinde vuḳūʿ bulan ḥālet-i raḳṣ u semāʿa dirler. [131b]

Semek: Balıḳ dimekdür ki murād yer altında ḳudret-i Ḥaḳ ile ṭuran balıḳdur. [172b]

Semender: Şol ḳuşdur ki āteş ile āmīziş idüp meʾkūlātı āteşdür. Yaʿnī benüm Ṭūbā'ya mensūb olan bāġçe bülbülleri bile semender ḳuşıdur ki ol āteş-ḫordur. Bu maḥalde murād kendi vücūdıdur ki vücūd içinde nice nice āteş-ḫor semenderler var: Nefs gibi ve şeyṭān gibi. [26a-26b]

Semend-i şabā: Ṣabā yelinüŋ ḳula atı dimekdür. [68b]

Serāb: Şol ṣaḥrādur ki ıraḳdan mānend-i āb görinür, murād memdūḥuŋ fermānı kāġıdıdur. [38b]

Ser-ber-zede: Baş uzatmışa dirler. [179a]

Serd: Ṣoʾuḳ dimekdür. Murād teʾs̱īrsizlikden kināye. [50a]

Ser-i yem: Deŋizüŋ bālāsı ve başı dimekdür murād abā vü ecdād-ı ʿUrfī'dür ki bu maḥalde ser-i yeme teşbīhdür. [8a]

Ser-keşān-ı bāġ: Bāġuŋ sāʾir nebātāt u şükūfeleri dimekdür. [121a]

Ser-refte: Kendinden güm olmış, dimekdür. [31b]

Ser-sebz est: Ter ü tāzeden kināyedür. Murād ḳıyāmete dek ter ü tāze dimekdür. [57a]

Server: Ḥażret-i Server-i Kāʾināt ʿaleyhi efḍalü't-taḥiyyāt ve't-teslīmāt efendimüz dimekdür. [62a]

Sevād: Yazınuŋ siyāhlıġına taʿbīr iderler lākin bu maḥalde nefret ve ders dimekdür. [49a]

Sevāniḥ: Maẓhar-ı ḥavādiṣāt ve maḥall-i ʿavārıżāt dimekdür. [175a]

Sevgend: And u ḳasem ü yemīn maʿnāsınadur. [93b]

Seyr-i āsumānhā: Semāvātuŋ devri ve seyri dimekdür. [23a]

Seyyār: Ḥareket idici yıldızlar dimekdür. [103b]

Seyyār: Mübālaġa ile ism-i fāʿildür. Seyr idici ve gezici maʿnāsınadur. [78a]

Seyyāre: Sebʿa-i seyyāre maʿnāsına olan vesāʾir devr iden sitāreler daḫı murād ola. [121a]

Ṣıdḳ naẓar mīkonem: Diḳḳatle naẓar iderüm, yirinde müstaʿmeldür. [51b]

Ṣıḥāḥ: Meşhūr olan luġatde bir kitābdur ki Ṣıḥāḥ-ı Cevherī dirler. Lākin bunda

“ṣıḥāḥ” himmet-i şāhdan kināyedür. [80b]

Ṣıle: Şol cāʾizeye dirler ki bir şāʿir bir kibāra medḥiye taḳdīm eyledükde kibāruŋ ʿaṭiyyesi vü baḫşişidür. [89a]

Sidre ve Ṭūbā: ʿArş-ı aʿlā üzerinde bir saʿādet dıraḫtıdur ki anı Ḥaḳ Teʿālā Ḳurʾān-ı ʿAẕīminde buyurmışdur. [82b]

Sidre: Ḳurʾān-ı ʿAẕīmu’ş-şān delāletiyle maʿlūm-ı ḫāṣ u ʿām olan Sidretü’l-Müntehā’dur ki ehline taʿrīfden müstaġnīdür. [72b]

Sifor: Hind ḳumaşı nevʿinden envāʿ-ı şükūfeler ile bāfte aṭlās ve ḳotonīye dirler. [61b]

Simāk: Bir necmüŋ ismidür ki cemīʿ-i encüm bālāsında geşt ü güẕār ider. [172b]

Sīm-endām: Luġatde gümüş endāmlu dimekdür. Murād kūdek-i panzdeh sāl olup şābb u emred olmaġa başladuḳda vücūdında ḥāṣıl olan ḥalāvet ü melāḥat ve ʿale’l-ḫuṣūṣ ḫaṭ kemālāt bulduḳda mānend-i serv ḳad-keşīdeliginden ʿibāretdür. Ve baʿżılar dil-berüŋ endāmında vāḳıʿ beyāżlıḳdan ʿibāretdür, didiler. [213b]

Sīm-i daġal: Ḳalb gümüşdür. Bu daḫı istiʿāre ṭarīḳiyle bālāda ḫaşm kendine isnād eylemiş. [185b]

Sīmurġ: İsm-i murġdur ki murād, ḫurşīddür. [45a]

Sinān: Mızrāḳ ve süŋgü demiri. [41b]

Sīr zi-cān geşte: Cāndan ṭoḳ olmış, murād cāndan kef-i yed itmekdür. [221b]

Sīr-āb: Ter ü tāze vü ṭarāvet maʿnāsına aḫẕ olına. [118b]

Sitīz: ʿİnād maʿnāsınadur. [80a]

Siyāh-mestī: Türkīde kör ser-ḫoşa dirler. [92b]

Siyeh-rūz: Murād yā budur ki ʿāṣıḳlaruŋ ibtilā-yı beliyye-i ḫalḳ ile şikeste-dil ola. Yāḫūd “irciʿī” daʿvetine icābet idecek güni ola. [126b]

Sūde-i elmās: Elmāsuŋ ezilmişine dirler. Meṣelā bir ādemüŋ yarasına sūde-i elmāsı ṣaçsalar zehr olmaḳ taḳrībiyle ol yire ḫoş olmaz belki helākine bāʿiṣ olur. [68b]

Sūfār: Oḳ gözine dirler. Gül ile vech-i münāsebeti şu ṭarīḳiledür ki yayı gez ile şaṣta ḳurulduḳda bir başında püskül ḳalur. Reng-āmīz ibrişīm ile olduġından güle beŋzer. [191b]

Ṣuffe: Evlerüŋ ve oṭalaruŋ öŋinde yapdıḳları ṣofa dimekdür. [23b]

Ṣuġrā: Ḥukemā ıṣṭılāḥātında eṣnā-yı maṭlab u daʿvāda mesʾūlüŋ daʿvāya ibtidā getürdügi iṣbāt u burhāna dirler. [128a]

Sulṭān-ı Dīn: Ḥażret-i Faḫr-ı ʿĀlem ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem dimekdür. [31b]

Sūmenāt: Hind’de baʿżı büt-ḫāneler ve deyrlere dirler. Ve daḫı meşhūr birinüŋ

ismidür. “Lāt, Hubel” Kaʿbe’de bütlerüŋ ismidür. [184b]

Ṣūr: Oldur ki İsrāfīl ʿaleyhi’s-selām bir uġurdan üfleyüp cümle cānlulara cān virseler gerek ṣūr-ı ṣānī ile biʿṣet vāḳıʿ olsa gerek. [81a]

Ṣūret: Murād ḥubb-ı mecāzī vü ḥubb-ı māsivādur. [131b]

Ṣūret-i bāliş: Yaṣdıḳ ṣūreti dimekdür ki ʿAcem āhālīsi yaṣdıḳ yüzlerine ibrişīm ile ṣūret naḳş eylerler niteki Rūm’da ʿĪsevīler. [74b]

Ṣūret-i Çīn: Çīn’de aʿlā vü müzeyyen taṣvīrden kināye. [191b]

Sūsen-i āzāde: Meşhūr ḳuzı ḳulaġı yapraḳları gibi on yapraḳlu ve ġāyetde ḫoş rāyiḥalu bir otdur. [101b]

Süfteem gevherī: Bu lafẓ deʾb-i şuʿarā-yı ʿAcem’dendür luġatda bir cevher deldüm, dimekdür. Ammā murādları bir şiʿr-i nā-dīde ve bir beyt-i maʿnā vü perende

Süheyl-i Yemenī: Yemen cānibinden ẓuhūr ider bir aḫter-i żiyā-eṣerdür. [78b]

Sünbül: Murād zülf-i cānān... [90b]

Süstī: Bī-tāblıḳ ve gevşeklikden dimekdür. [112b]

Sütūn-ı zenaḫ: Kemāl-i istiġrābdan elini çeneye ḳoyup taḥayyürde ḳalmaġa dirler. [209a]

Sütūr: Çār-pā nevʿinden at ve ḳatır gibi ḥayvānāta dirler. [61a]

Ş

Şāh-ı aḫterān: Güneş dimekdür. [62a]

Şāḫ-ı sidre: Sidretü’l-müntehā didükleri dıraḫt-ı keşīrü’l-aġṣāndur ki ḳaṣāʾid-i āḫerde tafṣīl-i evṣāfı beyān ḳılınmışdur. Baʿżılar naḳline göre Sidre’den murād Ṭūbā-yı devlet-i dünyādur ki aġṣān ve evrāḳı āḫirü’l-emr ḫazān zevālin pejmürdesi olacaġı muḳarrer olduġından ʿadem-i iʿtibār içün bu beyt teʾkīd ola. [164b]

Şāhid: Maḥbūb dimekdür. [20a]

Şāhid-i bezm-i ezel: Murād Cenāb-ı Ḥażret-i Lem-yezeldür ki lā-yefnā ve Lā-yezāl şāhidi ve maḥbūbı odur. [58b]

Şāhid-i çemen: Gülden kināyedür. Naḳş u nigār-ı gül sebz ü ṣurḫ vesāʾir renglere daḫı beŋzedüginden kināyedür. Pes bu rengler ʿarūs u meşşaṭalar ʿamelidür. [103a]

Şāhid-i īmān: Īmān maḥbūbı dimekdür. [143b]

Şāhid-i maʿnā: Maʿnāyı naẓm iden. Murād ʿUrfī’nüŋ kendisidür. [98b]

Şāhid-i ʿaḳl: ʿAḳl-ı kül ve ʿaḳl-ı evvel ve ʿaḳl-ı aşer daḫı dirler ve baʿżılar bunda murād Cebrāʾīl ola, dimişler. [69b]

Şāhid-i tenhā-nişīn: Cenāb-ı Şāhid-i Ezel ki Ḫallāḳ-ı Kevneyn’dür. [62b]

Şāhidī: Murād bir mürşid ve bir mürebbī dimekdür. [42a]

Şaḫne-i dey: Ḳış voyvodası murād ḳar ve buz ve ziyāde ṣovuḳluḳdan kināyedür. [101b]

Şāne: Taraḳ maʿnāsınadur. Lākin bu maḥalde mār maʿnāsına aḫẕ olınur. [174b]

Şarāb: Bunda maʿnā vü mażmūn dimekdür. [38b]

Şarāb-ı deyr-i dil: Taʿbīri deyre şarāb nisbeti ziyāde güzel vāḳıʿ olmışdur. Bu "deyr-i dil"e maḫṣūṣ şarāb dimekdür ki murād yine eşʿār-ı ʿaşḳ-āmīz ve güftār-ı şevḳ-engīzidür. [253b]

Şarāb-ı ġuṣṣa: İse ʿālemde meşhūr olan ġam u ġuṣṣadan başḳa ʿādetā şarāb ġuṣṣasına daḫı işāretdür ki andan nūş idenler miḳdār-ı ẕerre ve sāʿat şād u ḥurrem olurlar ise on sāʿat ġam-ı ḫumārın yirler. [213a-213b]

Şāriʿ: Kelimenüŋ şürūʿ idecek maḥali ki murād dehāndur. [54a]

Şāṭır: Vüzerā vesāʾir kibāruŋ donanmış atlarına süvār olup kibāruŋ pīş-revi olurlar. [142a]

Şebāngāh-ı ezel: Ezel aḫşamı dimekdür. Murād ezelüŋ muḳaddemi veʿademidür, keʾenne ezelüŋ ʿademe mensūb aḫşamını anuŋ devletinüŋ ṣubḥ-demi ṭoġurmış dimek olur. [181b]

Şeb-çerāġ: Gice ile şuʿle virür gevherdür. [55b]

Şebdīz: Şāh Ḫüsrev didükleri bir pādişāh-ı nam-dāruŋ atına dirlerdi ammā bu maḥalde ḳanḳı nevʿ olur ise olsun murādı atdur. [150a]

Şeb-gīr-i fenā: Fenā yaġması dimekdür. [26a]

Şeb-i endīşe-i evṣāf-ı to: Senüŋ vaṣf-ı belīġüŋ endīşesi gicesi dimekdür. [2b]

Şeb-i yeldā: Ḳış eyyāmlarında şems burc-ı delve ṭoġrı varduḳda gice dırāzlıḳdan yüz çevirmezden üç gice bir ḥāl ile alur. Ve anda uzunrek gice olmaz murād siyāhlıḳdur. Zīrā nūr-ı siyāh içindedür. [248b]

Şebīḫūn: Gice ile kārvānı yaġmā iden ḫırsızlardur. [38b]

Şebīḫūn: Yaġmālamaġa dirler. [54a]

Şeb-pere: Yarasa didükleri sübḥān nevʿinden bir ḳuşçaġızdur ki āfitāba muḫālefeti içün gice ile pervāz eyler. Ol sebebden "şeb-pere" diyu ismini tesmiye eylediler. [78b]

Şeh-per: Ḳuşuŋ kuyruġında veyāḫūd ḳanādında olan çeleng dimekdür. [46b]

Şehr-i fesād: İfsād olmış şehr ki murād sipihrdür. [70a]

Şehvet: Laʿnet-i maʿlūmedendür ki maẕhar-ı ḫışm u ḫırṣdur. [147b]

Şekl-i maḥabbet-i to: Maḥabbetüŋ taṣvīri ve şekli dimekdür. [98b]

Şekve: Şikāyet dimekdür. [44a]

Şekve-ṭırāz: Şikāyete zīnet-baḫş olanlardur ki anlar umūr-ı dünyā ile pejmürde olup alamadum ve ḳazanamadum ve zengin olamadum diyerek şikāyete zīnet viricilerdür, dimekdür. [88b]

Şel: Çolaḳ ve buḫl ile olan kimseye daḫı dirler. [180b]

Şeleng: Atı oynadurken cündīnüŋ he he hey diyerek naʿra vü āvāze dirler. Türkīde "şelleng" dirler. [142a]

Şemm: Rāyiḥa alacaḳ dimāġ murāddur. [9a]

Şems: Taʿbīri ekşer nergis şükūfesinüŋ evrāḳları altın olduġına işāretdür. [119a]

Şemse: Ḥażret-i Şāh'uŋ mübārek merḳad-i münevverelerinüŋ ʿalemidür. [78b]

Şerīʿat-i ʿaşḳ: ʿAşḳ yolı dimekdür ki cānib-i maʿşūḳdan nīk ü bed her ne gelür ise ḳabūl itmekdür. [170a]

Şerīr: Mübālaġa ile şer idici ve arslan ṣıfatluya daḫı dirler. [205b]

Şermgīnī-i men: Benüm maḥcūblıġuma dimekdür. [90b]

Şest: Dört maʿnāya gelür: Evvelā olta ki anuŋla balıḳ ṭutarlar. Maḥbūblaruŋ zülfin aŋa teşbīh idüp şāʿirler şiʿrlerinde çoḳ getürürler. "Şāniyen" ince ve laṭīf ve ter neşter. "Şāliṯen" altmış sütūn maʿnāsına "rābiʿan" büyük barmaḳdan kiriş ṭutacaḳ yer ki oḳ atıcaḳ ṭutarlar. Yaʿnī tīr-endāz yay kirişini ḳuvvet-i bāzū ile çeküp germesine dirler. [208a]

Şeş-der: Keẕālik şeşbeş oyunıdur ki bir ṭaş atmaġla mars olur. [44b]

Şiblī: "Evliyāʾullāhdan bir ẕāt-ı muḥteremüŋ ismidür. [29b]

Şihāb: Recm-i şeyāṭīn ider kevkeb-i müşaʿşaʿa dirler. Ve daḫı yıldızuŋ pek parlaġına da dirler. [167a]

Şihāb-ı rācim: Şeyāṭīn olan necmdür. [21b]

Şikenc: Zülf ḳıvraḳlıġı ḫalḳa. [82b]

Şimşād: Şemşīr aġacına dirler ki andan ṭaraḳ ve ḳaşıḳ yaparlar. [51b]

Şiʿār: Şerʿden maḳlūbdur. Yaʿnī dīn yolları dimekdür. [156b]

Şīre: Ṭatlı ṭükürük maʿnāsınadur. [75a]

Şirket: Ortaḳlıḳ bunda murād ḳarışmaḳ ve bir alay nīk-baḫtān ile āmīḫtelige dirler. [66a]

Şirvān: Mülk-i ʿAcem'de bir belde-i meşhūrenüŋ ismidür ve Şirvān'da ḫod-sitāyişlikde māhir bir şāʿiri yād itmekden kināyedür. [238b]

Şiryān: Göŋül ṭamarlarına dirler. [164a]

Şīven: Fiġān u māteme dirler. [154a]

Şod-āmed: Gelüp gitmekden kināyedür ki murād ʿālem-i ḫˇāb u ġafletde olduġına işāretdür. [172a]

Şubān: Murād rūḥ-ı insānīdür ki vücūd anuŋ ḥıfẓ u ḥırāsetindedür. [147b]

Şuʿle: Bunda murād küre-i nārdur ki semāvāta ḳarībdür. Meşelā ibtidā-yı zemīnden semāvāt cānibine ṭoġrı küre-i hevādur. Hevānuŋ ḫitāmından bālāya ṭoġrı küre-i bürūdetdür. Bürūdetüŋ ḫitāmından şoŋra küre-i nārdur ki tā semāvāta varınca muḥīṭdür.

Şuʿle: Murād aġniyādur. [158b]

Şuʿūr: ʿİlm ü idrāk ve ʿaḳl-ı tām maʿnāsınadur. [58a]

Şūr: Acılıḳ ve ṭuzluluḳ maʿnāsınadur. Bundan murād ʿaşḳuŋ azġunlıġıdur. [217a]

Şūr: Āvārelik ve şūriş dimekdür. [44b]

Şūrīde: Sirāyet-i ʿaşḳdan pejmürde vü perīşān olmış kimseye isnād iderler. Her ne ḳadar şūr ṭuzlu nesneye dirler ise de. [248a]

Şūriş-i baḥr: Telāṭum-ı baḥr maʿnāsınadur. [174b]

Şükūfehā-yı felek: Murād yıldızlardur ve ṣevābit-i felekde ṯābit ü ḳāʾim nücūmdan kināyedür. [103b]

Şükūh: Heybet ü ʿaẓamet dimekdür. [144a]

Şükūn: Bāz-güne, ters ve semt-i ʿişyāndan cānib-i ber ü ṣalāḥa tebdīl ü taḥvīl olmaġa dirler. [58a]

T

Tāb: Murād zīb ü zīverdür. [25b]

Tāfte: Luġatde donmış maʿnāsına ise de burada ḳızġınlıḳdan ʿibāretdür. [166b]

Taḥlīl: Münḳalib olmaḳ dimekdür. [20a]

Tār-ı cübbe: Siyāh renkli ṣufdan cübbe ki ekṯer ṣūfīler andan ḫırḳa vü ferāce vü kerrāke yaparlar. [89b]

Tatar: Īrān ve Dağıstan semtlerine İslām çocuḳlarına yigirmi yaşına varınca ḳızlar gibi zülf ṣalıvirürler. [75a]

Tatar: Māverāʾü'n-nehr didükleri maḥalde bir milletüŋ ismidür ki meşhūrdur. [79b]

Tāvān: Cezā vü ʿivaż ve ödemek dimekdür. Ve cürm maʿnāsına daḫı gelür. [36b]

Tāvān: Ödek ve ʿivaż u bedel ve cürm ve suç maʿnāsına daḫı istiʿmāl olınur. [134b]

Tebārekallāh: Maḥall-i taḥsīndür. [141b]

Tecdīd-i nüzūl: Müceddeden intiẓām u tertīble zīnet buldı dimekdür. [20b]

Teġāfül: Bir nesneyi görmemege ḳaṣd idüp ġaflet itmege dirler. [107a]

Tehevvüʿ: Ḳuşmaḳ ve ḳay itmek dimekdür. [81b]

Teh-i kefş: Ayaḳ ḳabı altına dirler. [78a]

Tehniye: Mübāreklik müjdeleri dimekdür. [70b]

Tehniyet: Müjde virmek ve mübārek-bādlamaġa dirler. [53b]

Teḳaddüm: Öŋden geçmege dirler. [54a]

Tekāver: Kāf-ı ʿArabīyle "esb" be-Turkī at maʿnāsınadur. [46a]

Temkīn: Ḳudret virmek ve el virmek ve yire virmek maʿnāsındadur luġatde. Ammā burada vaḳūran mekān eylemek maʿnāsınadur. [141a]

Teng: Ṣıḳındıdan kināyedür. [144b]

Teng: Yufḳa dimekdür. Murād ḳıllet-i reʾy ü iẕʿāndan kināyedür. [181b]

Teng-dest: Zügürtlükdür. [137b]

Teng-fehm: Yufḳa ve żaʿīf-fehm ü idrāklu dimekdür. [158b]

Teng-fehmān: Ḳāṣıru'l-ʿaḳl dimekdür. [138a]

Tengnāy: Pek daraşıḳlıḳ ve maḥall-i mużīḳ dimekdür. [6b]

Tennūr: Kūre ve ocaḳ maʿnāsınadur. "Maʿreke" ceng ü cidāl dimekdür. [167b]

Ter zebānī: Dili baş getüren; keşret-i güftügūdan ʿibāretdür. [22b]

Terāne: Naġme vü terennüm-i ʿaşḳ maʿnāsınadur. [87b]

Terāzū-yı Ḳayṣer: Didügi ibtidā ḳanṭār ve terāzūyı Ḳayṣer īcād itdügine işāretdür. [46b]

Tercemetü'ş-şevḳ: Şevḳi terceme eyleyene dirler. Murād bu ḳaṣīdeyi iẓhār-ı şevḳ birle dırāz eyledügine işāretdür. [95a]

Ter-zebān: Dili yaş. Yaʿnī nuṭḳa gelmek. [55a]

Ter-zebānī-i tīġ: Ḳılıcuŋ pek keskinligine işāretdür. [92b]

Tesnīm: Cennet enhārından birinüŋ ismidür. [194b]

Teşvīş: Nigāh-ı ʿāşıḳuŋ vaḳt-i naẓarına dirler ki anlaruŋ nigāhları meḥābīblere bir āfetdür. Şöyle ki ʿāşıḳ maʿşūḳa naẓar-ı diḳḳat atınca derdmend dil-ber ḥicābından müşevveş olup gül-cemāli envāʿ-ı reng-i surḫ u zerd ile münaḳḳaş olduġıdur. [256b]

Tevsen: At maʿnāsınadur. [6b]

Tezerv: Türkīde sülüŋ taʿbīr itdükleri murġ-ı ḫoş-peykerdür. [26a]

Tiġ-i kirişme: Şefḳat u cürmüŋ ʿafv içün olan muḳaddimeye dirler. [164a]

Tīr: ʿUṭārid didükleri aḫterüŋ ismidür ki debīr ü kātib-i felekdür. [241b]

Turunc-ı zer: Ġarāʾibden şol keyfiyetdür ki zamān-ı cāhiliyetde gelen pādişāhlardan Ḫüsrev ibni Nūşirevān cülūs-ı taḫt-ı salṭanat olduḳda cevānib-i dārū's-salṭanat maʿāriflerinden biri ve muḳārin-i salṭanat olmaḳ içün icrā-yı müteʿaddide ile altından bir miḳdārın muḫammer idüp şekl-i turunca ḳodı. Ol altuna terbiye ile bir mertebe istiʿdād kesb itdürdi ki yoġurarak diledügi şekl ü heyʾete münḳalib eylerdi. Pes ol turuncı ḫużūr-ı pādişāhīye ihdā eyledükde keẕālik pādişāh anı bal mumı miṣāl diledügi şekl ü heyʾete vażʿ u īṣāl iderdi. Pes mutaṣarrıf olduġı memālik-i maḥrūsası anı kendisinden muʿcize vü kerāmet ʿaddederlerdi. [117a]

Turunc-ı zer: Zamān-ı sābıḳda Pervīz didükleri pādişāhuŋ zer-i ḫālişden eczā ile terbiye eyledügi bir ṭop altundur ki anı āṣār-ı eczā ile bal mūmı gibi yumuşaḳ idüp ṣıḳsa ṣıḳa diledügi ṣūrete taḥvīl iderdi. [154a]

Tünd-bād: Muḫālif rūzgār maʿnāsınadur. Ve ṣarb yel dimekdür. [105b]

Türk: Şuʿarā bī-raḥm maḥbūba ıṭlāḳ iderler. Yāḫūd İslām tāzesinden kināye ola. [168b]

Türk-tāz: Zīr ü bālāya enīn pūyān itmege dirler. [26a]

Türk-tāzīhā: Ātını aşaġa yuḳaru ḳoşdurmaġa dirler. [24a]

Türrehāt: Jājhā-yı ḳahve-ḫāne ve ekşer nüdemānuŋ lāf u güẕāf-ı bī-maʿnaya dirler. [201b]

Ṭabīʿat-ı huşyār: Ayıḳlar ṭabīʿatı ki dāʾimā müşkil-güşā olduḳlarına işāretdür. [88b]

Ṭabl: Be-maʿnā göç, rıḥlet ü hicret dimekdür. [42b]

Ṭabʿ: Ṭabʿ-ı anāṣır-ı erbaʿa muʿtedil-i anāṣır ve her nesnenüŋ muvāfıḳ u muʿtedil vāḳıʿ olması dimekdür. [15a]

Ṭāḳ: Rāf ve maḥfaẓa yeri dimekdür. [55a]

Ṭaleb niṣār: Emrdür. Ṭalebde ṣarf-ı liyāḳat ve ārāmaḳda beẕlde muḳadderet eyle, dimekdür. [59a]

Ṭannāz: Luġatde ʿayyār u ḥīlekār maʿnāsınadur. Lākin bu maḥalde kepādelik maʿnāsına virilse ḫoşdur. [109b]

Ṭāʿatverān: Zāhidān maʿnāsınadur. [61a]

Ṭāʾir: "Erinī" lafẓını feryād ider bir ḳuşdur. Murād Ḥażret-i Mūsā ʿaleyhi's-selāmdur. [87a]

Ṭarab: Eṣnā-yı ʿişretde ẕevḳ ve ayaḳ depişmege dirler. [148a]

Ṭārem: Üzüm aşması çārdaġına dirler. [67b]

Ṭarz: Ṭavr maʿnāsınadur. [110b]

Ṭās: Murād ḳubbe-i āsumāndur. [116a]

Ṭās-ı bāz: Oyun ve luʿb ṭāsı dimekdür ki ḥoḳḳa-bāzlar ol ṭāsı bir ʿaṣā üzerine döndürürler. [119a]

Ṭāvus: Be-her sene per ü bālin töküp yine per ü bāli gelince ġayrı güne bir zīnet ü leṭāfet virür. [30a]

Ṭāvus: Murād bāġ-ı maʿnāya ve maḥabbetullāha bāġbān olanlardur. [132a]

Ṭayyār: Pervāz idici maʿnāsınadur. [77b]

Ṭıbāʿ: Ṭabāyiʿ cemʿidür; murād insānlar ehl-i şühūd şol ʿavāmdur ki ḫiṭāb-ı ṯānī ve defʿa-i ṯāliṯ ḫiṭābında belī dimiş olalar.

Ṭıfl-ı benefşe: Murād benefşe gonceleridür. [118b]

Ṭılāʾiyyet: Ṣunmaḳ ve sürmek ve yaldızlamaḳ maḥallinde istiʿmāl olınur. [113b]

Ṭınāb: Ḫaymeler içün ketenden yapduḳları urġanlara dirler. [83b]

Ṭırāz: Zīnet maʿnāsınadur. Ṣūret ü maʿnā ẓāhirī ve bāṭınīdür. [63b]

Ṭıynet-i eşyāʾ: Maḫlūḳāt yaradışı dimekdür. [16a]

Ṭūbā: Murād bāb-ı tevekküldür. [145a]

Ṭūfān: Murād beliyye vü ġaḍabdur. [132a]

Ṭufeyl: İsm-i taşġīrdür ṭıflcağızlar dimekdür. [104a]

Ṭūl-ı emel: Dünyā ḫuṣūṣiçün ziyāde māl-i ḥülyāya dirler. [143a]

Ṭuʿme: Luġatde pençe-i ḍarb ile rübūde olınacaḳ nesneye dirler ki "nūr-ı ḫurşīd" sāyeyi başup ve ṭuʿme idüp maḥv eyledügine işāretdür. [66a]

Ṭuʿme: Meʾkūlāt u meşrūbāta dirler ve daḫı hümā-yı bālā-pervāzuŋ ṭuʿmesi üstüḫ̆ān olduġın işāret ider. [4a]

Ṭurfe: Ziyāde ʿacāʾib ẕikr olınacaḳ maḥalde istiʿmāl iderler. Baʿżılar ḳāʿide yerine istiʿmāl itmişlerdür. [129a]

Ṭurre-i şimşād: Didügi şemşīrüŋ yapraḳları ʿArab ṣaçı gibi ḳarışıḳ ve pīç-ā-pīç ve dügüm dügüm olduġına işāretdür. [51b]

Ufḳ: Gök kenārlarına dirler ki maḥall-i maṭlaʿ-ı şems ü fecrdür. [181b]

Uḳḥuvān: Papadya didükleri bir çiçekdür. [32b]

U-Ü

Ümmehāt-ı-Erbaʿa: Çār-ʿanāṣırdan kināyedür ki cihānda mevālīd-i ṣelāṣeden her ne mütevellid olursa ʿanāṣır-ı erbaʿanuŋ māder olmasıyladur. [49b]

Ümmü'l-kitāb: Ki Ümmü'l-Kurʾān Sūre-i Fātiḥa'dur. [20b]

V

Vā: Be-maʿnā açmaḳ. [97b]

Vaḥal: Fetḥateyn ile ilk yaz yaġmurundan ḥāṣıl olan yufḳa ve daḳīḳ çamura dirler. [187a]

Vāj-güne: Bāz-güne be-Türkī ters maʿnāsınadur. [116a]

Vaḳār: Girān u edibāne ṭabʿ maʿnāsınadur. [80b]

Vālih: ʿAşḳ ile ḥayrānlıġa dirler. [30b]

Vā-nümāyī: Āşikāreden gösteresün, dimekdür. [147a]

Vaʿde-terāş: Vaʿde yonıcı dimekdür. Murād baḫīlden nesne ṭaleb eyleseŋ ferdāya bıraġaraḳ "leyte ve leʿalle" ile imrār-ı vaḳt itdügine işāretdür. [92b]

Vār: Miṣl ü miḳdār maʿnāsınadur. [181a]

Vā-resed: Be-maʿnā vāreste şeved, destgīr iʿānelik maʿnāsınadur. [75b]

Varṭa: Vasaṭ-ı baḥrde maḥall-i mühlikeye dirler. [94a]

Velā: Maḥabbet dimekdür. [67b]

Veraʿ: Zühd ü taḳvāya dirler. "Veraʿ" ki ser-māye-i bendegāndur. [169a]

Verem: Emrāż-ı mütenevviʿadan birinüŋ ismidür. Ehline maʿlūmdur. [17a]

Vesme: Şol rāstıḳ boyadur ki ḫātūnlar zīnet içün ebrūlarına çekerler. [106a]

Veyḥek ü zihī vü ḥabbeẕā vü hān: Ne güzel ve ne ḫoş ve zihī maʿnālarındadur. [32b]

Vicdān: Bi'l-kesr luġatde ḳalb dimekdür. [127a]

Viṣāl-i ʿām: ʿAvāma maḫṣūṣ olan viṣāl dimekdür ki ʿavāmuŋ viṣāli sehldür. Zīrā anlar bir ḫārıḳ-ı ʿādeye ṭalebkār olmazlar ki vuṣlatda ʿusret çeke. Ve anlar biri birleriyle hemvāre vuṣlatdurlar. Pes anlaruŋ vuṣlatları bī-ḳıymetdür. Nitekim ehl-i diller ile mülāḳāt u vuṣlat maḫż-ı saʿādetdür. Ve daḫı mışrāʿ-ı evvelīde yāruŋ ḫüsnine viṣāl taʿbīri ḫoş yaraşmış. [188b]

Y

Yād: Bunda ḥasret maʿnāsınadur. [57a]

Yāft: Aŋladı. Bunda āşinālıḳ maʿnāsınadur. [114b]

Yāft: Bunda fehm eyledi, maʿnāsınadur. [31a]

Yaḳīn: Murād ʿayān u āşikāre vü nümāyān olan şeyʾdür. [158b]

Yāsemīn der-āb-ı āteş zened: Buyurduġı yāsemīn reng cihetiyle ābī vü ṭarāvetlü iken ḫavfından ḳuruyup lāle-miṣāl ṣurḫ olur, dimekden kināyedür. [120b]

Yāzdeh: On bir dimekdür. Murād On Bir İmām ḥażerātıdur ki silsile-i İmām ʿAlīʾdür. Gerçi baʿżılar On İki İmām diyu daʿvā iderler lākin imām Muḥammed el-Mehdīʾnüŋ henūz ʿadem-i ẓuhūrı der-kār olduġından "on bir" diyu merḥūm īrād eylemiş. [87a]

Yegān yegān: Buyurduġı kāffe-i ebyātuŋ ḳāfiyeleri nergisle müzeyyen olduġın beyāndur. [122b]

Yek endīşe: ʿAcem şol zekī vü ferāsetli ādeme dirler ki mülāḥaẓa ve firāsetde miṣl ü mānendi olmaya. [186b]

Yekke-tāzī: Atı ilerüye sürmege dirler. [92a]

Yek-tā: Miṣli bulınmayan şeyʾe dirler. [181b]

Yemīn ü yesār: Ṣaġ ve ṣol cānibleri dimekdür. Yemīn ü yesār dimekden murād kemāl-i taḳarrubdan kināyedür. [62a]

Yeʾs: Bir nesneden ümīd kesmege dirler. [67b]

Yerḳān: Ṣarılıḳ didükleri bir marażdur. [141a]

Yūsuf: Mışr'a sulṭān olduḳdan çend sene ṣoŋra iktiżā-yı ruʾyā-yı şāh-ı sābıḳ ve taʿbīr-i Yūsuf birle diyār-ı Mışr u Dımışḳ u memālik-i ʿArab ve ehl-i taḥḳīḳ-i ḳaḫṭ u ġalā ile tedḳīḳ olacaġına ḳarīb Yūsuf Mışr anbārlarına ḳatı vāfir zeḫāʾir terāküm itdürmiş idi. Ḥīn-i ġalāda eṭrāf u eknāfa münādīler ṣalup cūʿ ve ʿaṭş-ı zebūnları ve ekl ü şurba ḥasret-keş her kimler ise Mışr'a ʿaṭf-ı ʿinān itsünler diyu nidā-yı ṣalā-yı "Hel min-mezīd" idicek berāderān-ı cefākārān-ı Yūsuf daḫı sulṭān-ı Mışr'uŋ bu aḥvāl-i seḫā-māl-ā-māline ıṭṭılāʿ bulduḳlarında peder-i buzurgvārları olan Yaʿḳūb ʿaleyhi's-selāmdan ruḫṣat-ı ricʿat-ı Mışriçün iẕn taḥṣīl olınduḳda cümlesi Kenʿān'dan rākib-i nāḳa

olduḳları ḥālde vāṣıl-ı ser-ḥadd-i Mıṣr Ḳāhire oldılar. İttifāḳ ol gün Yūsuf ʿaleyhi's-selām daḫı revzen-i sarāy-ı ʿālīden dūr-bīn ile nigerān-ı ṣaḥrā-yı beyābān iken birāderlerin geldükleri dīde-i saʿādetlerine dūş olduḳda vekīl-i anbār-ı Mıṣr'a tenbīh idüp emr buyurdılar ki şu şeklde çend nefer gelseler gerek anlara ḫınṭa-i ḫāṣdan virüp develerin baʿde't-taḥmīl anları ḥużūruma iḥżār idesüŋ. Pes anlar gelüp edā-yı ḫiẕmet itdükden ṣoŋra gelüŋ sulṭān-ı Mıṣr sizüŋ iḥżāruŋuza emr ü fermānları ṣādır olmışdur, didükde anlar daḫı lerzān u ḫırāşīde-i cān ile ḥużūr-ı fāyiżü'n-nūr Ḥażret-i Sulṭān'a vardılar. Yūsuf bunları her ne ḳadar dīde-i āşinā ile āşinā oldıysa da bunlaruŋ aṣlā ḫāṭırına bile ḫuṭūr itmedi. Pes bunlara ḫiṭāb idüp buyurdı ki ey ʿazīzler, gelişüŋüz ḳandandur ve ḳanḳı diyāruŋ nāmverlerisüz? Didükde anlar Kenʿān'dan oluruz, cevāblarından Yūsuf'uŋ bütün bütün şek ü şübhesi ḥak oldı. Pes buyurdı ki Kenʿān'da on iki dallı bir dıraḫt-ı ʿālī-nejād olup sāḳuŋ biri ṣarṣar-ı ḫazān-ı āfetden pejmürde ve ser-geşte olmışdı diyu āyendegān-ı Kenʿān'dan istimāʿ itmişdük. ʿAcabā ol dıraḫt-ı Ṭūbāāsā ne ḥāldedür? Didükde bunlar birbirine naẓar idüp bir zamān ḥayret-zede-i ṣaḥrā-yı Kenʿān oldılar. Pes vilāyetümüzde bu miṣillü dıraḫtuŋ ism ü resmi nā-būd olup abā vü ecdādumuzdan daḫı istimāʿ itdügümüz yoḳdur, didiler. Yūsuf gördi ki nükdenüŋ ḥaḳīḳāt-i ḫāline ıṭṭılāʿ bulmadılar. Ġayrı cevāb diyüp bunlara libās-ı fāḫir ilbās itdürüp ve nāḳaların taḥmīlden ṣoŋra pederüŋüze benden selām ve ḥīn-i iktiżāda zaḫīre içün bu cānibe ricʿatüŋüzde küçük birāderüŋüzi maʿan alup gelesüz, diyu emr buyurdılar. [44a]

Z

Z'īn nevā-yı telḫ: Bu acı naġmeler murād kendinüŋ medḥidür. [24a]

Ẓāhir: Şuʿarā-yı ʿAcem'den birinüŋ ismidür. ʿAcem şāhlarından Ḳızıl Arslan dimekle maʿrūf şāhuŋ hem-ʿaṣrı ve nedīmi idi. Dāʾimā sitāyişgerliginden ṣarf-ı evḳāt idermiş. Bir gün eṣnā-yı medḥde bir beytinde sürc-i lisān vāḳıʿ olmaḳla şāʿir-i meẕkūrı dār-ı siyāsete şāyān görüp ber-dār eyledi. [51a]

Zaḫme: Sāzendeler sāz çalarken tezene ile tellerine urduḳları mıżraba dirler. [109b]

Zaḳḳūm: Cehennem eṭʿimesi dimekdür. [200b]

Zamāne: Be-maʿnā fi'l-ḥāl dimekdür. [64a]

Zebād: Zā'nuŋ fetḥası ve bā ile dal'uŋ sükūnıyla Ḫıṭā mülkinde bir beldenüŋ köyleridür ki ʿanber-bū dirler. [53a]

Zebāne: Cehennem müʾekkilleri dimekdür. [67a]

Zebūr: Dāvūd nebī ʿaleyhi’s-selāma nāzil olan kitābdur. [66a]

Zehr ġandī: “Şeker ġandī”nüŋ ʿaksidür. Yaʿnī acı gülüş dimekdür. [195b]

Zelīḫā-menīş: Zelīḫā ṭabīʿatlu dimekdür. Yaʿnī zīnet-perestler, dimekdür. [240b]

Ẕelle-bend: Ẕāḫīre vü demed bağlamasına dirler ve oraḳ ḳuşı didükleri böcük ki oraḳ vaḳtinde ıssı vaḳtinde öter. Dirler ki öte öte pat iki yarılur. Aŋa Fārisīce “çezd” dirler. [92b]

Zemherīr: Āsumāna yaḳīn küre-i hevāda bir maḥaldür ki ġāyetle bürūdetledür lākin bu maḥalde ʿUrfī’nüŋ teʾs̱īrsüz nefesidür. [50a]

Zemīn-i şūre: Çoraḳ ve ḳuraḳ ve dikenden ġayrı nebātāt bitmez yere dirler. [189b]

Zemzeme: Naġme āvāzesine dirler. [60b]

Zenaḫ: Luġatde çeneye dirler. Lākin bu maḥalde ziyāde tefekküre varup seri murāḳabeye bıraḳmaduḳdan kināyedür. [134b]

Zengī: Taʿbīri Fārisīde ʿArab’a ıṭlāḳ olınur. [157a]

Zerd: Ṣarı dimekdür murād mihrdür. [104a]

Zer-endūde: Altunla yaldızlanmış, dimekdür. Murād ḫurşīddür. [113a]

Zer-i dehdehī: On defʿa ḳıl olmış zer-i ḫāliṣe dirler istiʿāre ṭarīḳiyle murād ʿUrfī’dür. [185b]

Zer-i ḫurşīd: Kimyāgerler ışṭılāḥıdur. “Ẕer”e şems ve “sīm”e ḳamer taʿbīr iderler. Murād memdūḥuŋ żamīrinde seḫā vü mürüvvet-i vücūddan ġayrı bir fikr olmaduġına işāretdür. [181a]

Zerī ki ġonçe nihān dāşt: Murād gül ġoncesi içinde olan ṣarı toḫmlardur. [103a]

Zerīr: Ṣarı rengler maʿnāsınadur. Bundan leṭāfet bu ki ḳınā şükūfesi ibtidārınuŋ zerīr iken germiyet-i āfitāb teʾs̱īriyle ḳızıllıḳ kesb itdügidür. [98a]

Ẕerre: Murād ʿUrfī’dür. [13a]

Ẕerre: Ẕerre-i ḫurşīd dimekdür. [24b]

Ẕevḳ-i vicdān: Maḥabbetüŋ bāṭın yüzinden ẕevḳini kesb itmege dirler. [127a]

Ẕeyl: Be-maʿnā dāmen. [67b]

Żımn: Luġatde ḫaber dimekdür. Ve żımnında taʿbīrinde istiʿmāl olınur. [140a]

Zībende: Zīnetli dimekdür. [30a]

Zi-bes ki: Keş̱retden kināyedür. Yaʿnī ol ḳadar çoḳ ki dimekdür. [204b]

Zīb-i ḥūrī: Ḥūrīye mensūb olan dil-berlik dimekdür. [47b]

Zifāf: Ḥacle gicesi ve zifāf gicesi dimekdür. [50b]

Zih: Meşāyiḫ ḫırḳaları girībānında dögdükleri yeşil nişāndur ki ehl-i ṭuruḳ aŋa lāmelif taʿbīr iderler. [131a]

Zih: Yay kirişine dirler. [81b]

Zihī muḥāl: Bunda pek muḥālātdan kināyedür. [69a]

Zihī: Neʿacāʾib ḥüsn-i edeb ve ne güzel ṣabr u taḥammül yerine müstaʿmeldür. [58b]

Zi-ḫod ger dīde ber-bendī: Kendi varlıġını maḥv idüp efʿālini ṣıfatullāha ḳalb itmekle ʿālem-i lāhūta teveccüh itmekden kināyedür. [146b]

Zinhār: Bunda emān maʿnāsınadur. [74a]

Zīr-i zemīn: Didügi nergisüŋ zīr-i zemīnde baş getürdüginden kināyedür. [117a]

Zi-sāde levḥī: Yoḳluḳ ve nāfile yire dimekdür. [54b]

Zuḥal: Maʿrūf aḫterdür ki müneccimler anı pāspān-ı felekdür, dirler. [114b]

Ẕü'n-nūn: Ẕü'n-nūn-ı Mıṣrī didükleri ẕāt-ı muḥteremüŋ ism-i şerīfleridür. [39b]

Ẕübūl: Ṣolmaḳ ve şiddet-i germiyet-i āfitāb ile vāḳıʿ olan ḳuraḳlıġa dirler ki ol vaḳt ḳuvve-i nāmiye nebātātdan zāʾil olur. [188a]

Zücāc: Şīşe ve şīşe pārçalarına dirler. Murād zehr-i ḳātildür. [163a]

Zühre: 1. Meşhūr sitāredür, raḳḳāṣ-ı felekdür. [44b] 2. Ṭabīʿatında serd ü terdür ve laṭīf bir yıldızdur. Veʿālemüŋ sāzendelerüŋ pīri ve elüŋ bahār yaġmurlarınuŋ ulusıdur. [242b-243a]

Zühre-i Çengī: Şol sitāredür ki dāʾimā ʿayş u ʿişrete ve ẕevḳ ü ṣafāya māʾildür. Ve daḫı felegüŋ sāzendesi ve raḳḳāṣ-ı felek daḫı dirler. [91b]

Zülāl: Ṭatlı ve leẕīẕ ü ṣāfī ṣuya dirler. [194b]

Zülfeyn: Tenebbühdür iki zülf dimekdür. [115a]

Zülfeyn: teṣniyedür; iki zülf dimekdür. [75a]

SONUÇ

İran sahasında bazı şâirlerin Dîvân şâirlerince üstat kabul edildiği bilinmektedir. Bunlardan biri de Sebk-i Hindî temsilcilerinden Urfî-i Şirâzî'dir. Urfî-i Şirâzî'nin XVII. yüzyıldan sonra Dîvân şâirlerini etkilemeye başladığı görülür. Elimizdeki bilgilere göre Yanyalı Süleyman Efendi ile birlikte, Neşâtî, Adnî Recep Dede, Tellizâde Vehbî, Abdurrahman Abdî, Sahaf Ahmed Rüşdî, Rodosizâde Muhammed, İsmail Hakkı Bursevî, Murtazâ Trabzonî gibi isimler tarafından Urfî'nin şiirlerine yazılmış 25 şerh tespit edilmiştir.

Bu çalışmayla, Yanyalı Süleyman Efendi'nin Şerh-i Dîvân-ı Urfî ismiyle kaleme aldığı eseri transkripsiyonlu olarak günümüz Latin harflerine aktarılmıştır. Şerh metninin başlığında geçen "be-takrîr" ibaresi elimizdeki nüshanın sima kayıtlı veya Yanyalı Süleyman Efendi'ye okunmuş bir nüsha olduğunu göstermektedir. Elimizdeki verilere göre XVIII. yüzyılın sonu ile XIX. yüzyılın başları arasında kaleme alındığını tahmin ettiğimiz şerh metninin dîbâce bölümünün son kısmında Yanyalı Süleyman Efendi'nin, eserini kendisinden hayır dua ile bahsettiği hamisi Yanya Valisi Tepedelenli Ali Paşa'ya sunduğu anlaşılmaktadır.

Çalışmada şerh metni içerisinde yer alan 44 manzumenin nazım şekilleri tespit edilmiş ve beyitler vezinleriyle kontrollü bir şekilde okunmuştur. Bu beyitlerin Arap harfli yazımlarının yanı sıra transkripsiyonlu okunuşları da metne eklenmiştir. Daha sonra şerh metni şerh metodu açısından incelenerek bilgi dökümsel incelemesi yapılmıştır. Metodolojik olarak, metinde şârih tarafından ilk aşamada Urfî'nin beyitlerinin yazıldığı, daha sonra beyitlerde geçen bilinmeyen kelimelerin izahının yapıldığı, son olarak "mahsûl-ı beyt" başlıkları altında beyitlerin şerh edildiği görülür. Ayrıca metnin incelenmesi sonucunda eserde "Analojik Örnekleme/Kıyas ve Akıl Yürütme, Analojik Şiir Örneklendirmeleri, Tümdengelim ve Tümevarım, Bütüncül Şerh/Geştaltçı Yaklaşım, Delil/Dayanak Gösterme, Açıklama, Atasözü/Deyim/Kelâm-ı Kibar ve Kalıp İfade İzahları, Aralarında Anlamsal Bütünlük Olan Beyitlerin Şerhi, Avâma Yönelik Şerh, Bağlama Göre Farklı Şerh İhtimallerinin Değerlendirilmesi, Beyitlerin Konusu ve Yazılış Sebebi Hakkında Bilgilendirme, Beytin Arka Planındaki Tarihî Gerçeklik, Beytin Edâsına Dair İzahlar, Bilinen Kelime, Mefhum ve Durumların İzahı, Birleşik Yapı ve Terkip İzahları, Belâgat İzahları, Gizli Özneyi Belirtme, Sembol (İşaret) İzahları, Kelime izahları, Birleşik Yapı İzahları, Kıssa Nakletme, Menkıbe Nakletme, Mazmun İzahları, Metin İçi Göndermeler, Okuyucunun Yorumuna Bırakılan Şerh, Rivayet Nakletme, Sembol İzahları, Somutlayıcı

Anlatım, Şâirin Psikolojisi Hakkında Fikir Yürütme, Beytin Serbest Tercümesi, Tahkiye Metodu/Hikâye Nakletme, Vurgu İzahları" olarak 32 farklı şerh metodunun kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu surette eser genel olarak mufassal şerh özelliği göstermektedir.

Yanyalı Süleyman Efendi'nin şerh metninde iddialı bir üslûp içerisinde olmadığı görülmüştür. Kendi izahlarını, yorumlarını farklı şerhlere ve yorumlamalara da yer vererek nakletmiştir. Bununla birlikte, Yanyalı Süleyman Efendi, metninde Urfî'nin şiirlerini şerh ederken sorgulayıcı bir yaklaşım sergilemiştir. Beğendiği beyitlerdeki bazı kullanımları beğendiğini ifade etmenin yanı sıra aynı şekilde beğenmediği kısımların da burada uygun düşmediğini ifade ederek şerhte objektif bir üslûp takınmıştır. Öte yandan Klâsik şerhlerde karşılaştığımız etimolojik izahlar ve gramer izahlarına Yanyalı'nın şerhinde sık rastlanmamaktadır. Daha çok beyitlerin anlam dünyasına yoğunlaşıldığı görülür. Özellikle tasavvufî arka planı olan beyitlerin detaylı olarak mufassal şerh çerçevesinde kaleme alındığı gözlemlenmiştir. Şerh metninde Farsça ve Arapça kelimelere karşılıklar verilirken bilinçli olarak Türkçe kelimelerden yeni karşılıklar türetildiği görülmektedir. Bu durum Yanyalı Süleyman Efendi'nin Türkçeye karşı bilinçli bir yaklaşımının olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Bu yönüyle Yanyalı'nın Şerh-i Dîvân-ı Urfî'si diğer klâsik şerhlerden ayrılmaktadır.

Tezimize konu olan şerh metni klâsik şerhlerde sıklıkla görülen gramer unsurlarının izahları açısından zengin bir metin değildir. Daha çok kelimelerin anlam dünyalarına odaklanılmıştır. Buna rağmen ihtiyaç gördüğü yerlerde şârih beyitte yer alan Arapça ve Farsça unsurların gramerine dair izahatta bulunmuştur.

Eserde birçok ibare ve mazmunun lügatlerden kaynak gösterilerek ulemâ ve hükemânın görüşleri, âyetler-hadisler ve başka şâirlerin beyitlerinden deliller sunulmak suretiyle izahları yapılmıştır. Bu açıklamalar şerh ilmi açısından son derece önemlidir. Zira şerhte bazı kelimelerin daha önce görülmemiş kullanımlarına değinilmiş ve anlamlandırmaları yapılmıştır. Bu sebeple şerhte açıklamaları yapılan binden fazla unsur madde başı yapılarak tez çalışmasının son bölümündeki şerh sözlüğünde alfabetik olarak sıralanmıştır. Böylelikle araştırmacılara kolaylık sağlaması amaçlanmıştır.

Metin içerisinde birçok farklı esere göndermede bulunulduğu tespit edilmiştir. Yapılan bu göndermeler, şarihin şerhte kullandığı kaynakların zenginliğine işaret etmektedir. Birçok edebî, tarihî ve mitolojik eserlerden faydalanan Yanyalı, yer yer bunlardan alıntılar yapmıştır. Öte yandan Urfî'nin beyitlerinde geçen edebî sanatlar belirtilerek kelimeler arasındaki anlamsal ilişkilerin ortaya çıkarıldığı görülür.

Sonuç olarak şerh metinleri metodolojik yapıları ve içerdikleri bilgiler yönüyle kültürel, filolojik ve pedagojik açıdan son derece önemli eserlerdir. Bu sebeple şerh metinlerinin ilim dünyasına kazandırılması ve bilgi dökümlerinin ortaya konulması Klâsik Edebiyat araştırmaları açısından önemlidir. Tez çalışmasında şerh metninin bilgi dökümü ve çok geniş bir perspektiften klâsik şiir unsurları açısından tahlili yapılarak araştırmacıların istifadesine sunulmuştur. Son yıllarda artarak devam eden şerh çalışmalarına ek olarak ortaya koymuş olduğumuz şerh metniyle klâsik şerh edebiyatına yeni bir katkıda bulunulmuştur. Çalışmada ortaya konulan Şerh-i Dîvân-ı Urfî metni, inceleme ve şerh sözlüğüyle Urfî-i Şirâzî'nin beyitlerindeki anlam dünyasının ve üslûbunun anlaşılması hususunda farklı bir şârihin bakış açısı üzerinden katkıda bulunmak amaçlanmıştır. Bununla birlikte elde edilen bulgular neticesinde çalışmanın, Urfî'nin Türk edebiyatına özellikle de Dîvân şâirlerine yapmış olduğu tesirin ne boyutta olduğunun daha doğru bir şekilde tespiti için yapılacak olan karşılaştırmalı çalışmalara faydalı bir kaynak sunacağı kanaatindeyiz.

KAYNAKÇA

Abdülkadiroğlu, Abdülkerîm (Haz.) (1999). *Nuhbetü'l-âsâr li-Zeyli Zübdetü'l-Eş'âr*, Ankara, AKM Yayınları.

Aclûnî, (h.1421). *Keşfü'l-Hafâ*, thk.: Ahmed el-Kallâş, 2. Baskı, Müesssesetu'r-Risale Yayınevi.

Ahmet Cevdet Paşa-Fuat Paşa (2000). *Kavâid-i Osmâniyye* (haz. Nevzat Özkan), Ankara, TDK Yayınları.

Akar, Metin (1994). *Su Kasîdesi Şerhi*, Ankara, Diyanet Vakfı Yayınları.

Akdemir, Hikmet (1999). *Belâgat Terimleri Ansiklopedisi*, İzmir, Nil Yayınları.

Akkuş, Metin (1993). *Nef'i Dîvânı*, Ankara, Akçağ Yayınları.

Aksoyak, İ. Hakkı (2002). Metin Şerhi: İsen, Mustafa (Editör) *Eski Türk Edebiyatı El Kitabı*, Ankara, Grafiker Yayınları, 283-290.

Akyüz, Kenan, Süheyl Beken, Sedit Yüksel, Müjgan Cunbur (2000). *Fuzûlî Dîvânı*, Ankara, Akçağ Yayınları.

Albadauni, Abdülkadir İbni Mülukşah (1986). *Müntehabatu't-Tevarih*, Delhi.

Albani, Muhammed Nasıru'd-Din (h. 1408). *Sahihu Camiu's-Sagir*, Trc. Züheyr e'ş-Şâvîş, 3. Baskı, Beyrut, el-Mektebü'l-İslâmî Yayınevi.

Albayrak, Nurettin (1995). Enûşirvan (Edebiyat) *TDVİA*, İstanbul, TDV Yayınları, C. 11, 255-256.

Amîd, Hasan (h. 1354). *Ferheng-i Amîd I-II*, Tahran.

Andrews, Walter G (2000). *Şiirin Sesi Toplumun Şarkısı*, İstanbul, İletişim Yayınları.

Ansarî, A. S (1995), Feyzî-i Hindî: *TDVİA*, Ankara, TDV Yayınları, C.12, 524-525.

Arı, Ahmet (2005). Şeyh Gâlib'in poetikası. *Osmanlı Araştırmaları = The Journal of Ottoman Studies*, Prof. Dr. Mehmed Çavuşoğlu'na Armağan II, 26: 51-72.

Askalani, İbni Hacer (h.1417). *Esile ve Ecvibe li-Şeyhi'l-İslam*, 1. Baskı, Thk.: Merzuk Ali İbrahim, Darü'ş-Şerîf Yayınevi.

Atalay, Mehmet (2013). Zahîr-i Fâryâbî: *TDVİA*, Ankara, TDV Yayınları, C. 44, 87-88.

Atalay, Mehmed (1988). Şâir Nef'î, Farsça Dîvânının Edisyon Kritiği ve Üslûbu, SBE, Eski Türk Edebiyatı Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi.

Ayan, Hüseyin (1981). *Cevrî, Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Dîvânının Tenkitli Metni*, Erzurum, Atatürk Üniv. Basımevi.

Babacan, İsrafil (2008). Klâsik Türk şiirinde Sebk-i Hindi: Hint Üslûbu, SBE, Eski Türk Edebiyatı Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi.

Babacan, İsrafil (2012). *Klâsik Türk Şiirinin Son Baharı: Sebk-i Hindî (Hint üslûbu)*, Ankara, Akçağ Yayınları.

Bahâeddin, Mehmed (1997). *Yeni Türkçe Lügat*, Ankara, Akçağ Yayınları.

Banarlı, N. Sami (1971). *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul, MEB Basımevi.

Başçetin, Mustafa Yasin (2014). Şerh-i Kasâ'id-i Mevlânâ Şevket ve Sistematik Şerh Sözlüğü, SBE, Eski Türk Edebiyatı Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Yıldırım Beyazıt Üniversitesi.

Beydilli, Kemal (2011). Tepedelenli Ali Paşa: *TDVİA,* TDV Yayınları, C. 40, 476-479.

Beyzâdeoğlu, S. Ali (1993). *Sünbülzâde Vehbî*, İstanbul, İklim Yayınları.

Bilkan, A. Fuat (1997). *Nâbî Dîvân'ı,* C.I-II, İstanbul, MEB Yayınları.

Bilkan, Ali Fuat (2009). Sebk-i Hindî: *TDVİA*, İstanbul, TDV Yayınları, C. 36, 253-255.

Binşık, Abdülhamit (2011). Tefsir: *TDVİA*, İstanbul, TDV Yayınları, C. 40, 290-294.

Browne, Edward G (1959). *A Literary History of Persia I-IV*, Cambridge.

Buhari (Thz.). *Kitab el-Cami el-Sahih,* Leiden, Beril Matbaası.

Bursalı, Mehmed Tâhir (2000). *Osmanlı Müellifleri*, (Haz.: Mustafa Tatçı- Cemâl Kurnaz), Ankara, Bizim Büro Yayınları.

Canpolat, Hülya (2006). Sa'dî'nin Gülistân Önsözüne Yapılan Türkçe Şerhlerin Karşılaştırılmalı İncelemesi, SBE, Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Doktora Tezi, İzmir: Ege Üniversitesi.

Cebecioğlu, Ethem (1997). *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Ankara, Rehber Yayınları.

Cengiz, Vecdî (h.1374). *Külliyât-ı Eş'âr-ı Mevlânâ Urfî-i Şîrâzî*, Tahran, İntişârât-ı Kitâb-hâne-i Senâî.

Cerrahoğlu, İsmail (1983). Zamahşerî ve Tefsiri. *Ankara Üniversitesi İlahîyat Fakültesi Dergisi*, cilt: XXVI, Ankara, s. 59-96.

Ceylan, Ömür (2000). *Tasavvufî Şiir Şerhleri*, İstanbul, Kitabevi Yayınları.

Ceylan, Ömür (2002). Edebî Şerh Gelenegimiz İçerisinde Tasavvufî Siir Şerhleri: *Türkler*, Ankara, c. V, 894-895.

Ceylan, Ömür (2010). Şerh (Türk Edebiyatı): *TDVİA*, İstanbul, TDV Yayınları. C. 38, 565-568.

Cl. Gilliot (1997). Sharh: *Encyclopedia of Islam*, C. IX, Brill, Leiden, s. 317.

Çağbayır, Yaşar (2007). *Ötüken Türkçe Sözlük*, 5 cilt, İstanbul, Ötüken Yayınları.

Çağlayan, Hilal (2005). Ekber Şâh (ö. 1014/1605) Döneminde Hindistan (1542-1605), SBE, Tarih (Genel Türk Tarihi) Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi.

Çaldak S., Yoldaş K (Haz.) (2000). *Neşatî, Şerh-i Müşkilât-i Bazı Ebyât-ı Urfî*, Malatya, Kubbealtı Yayınları.

Çaldak, Süleyman (2005). Urfî-dânlar Arasında Urfî'nin Bir Beytinde Geçen 'Abes' Kelimesi Üzerine Tartışamalar. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.15, 1:71-84.

Çavuşoğlu, Mehmed (1986). Dîvân şiiri: *Türk Dili Dergisi Dîvân şiiri Özel Sayısı*, Ankara, 1-16.

Çavuşoğlu, Mehmet (2001). *Necati Bey Dîvânı'nın Tahlili*, İstanbul, Kitabevi.

Çelebioğlu, Âmil (1988). Âb-ı Hayat: *TDVİA*, C. 1, İstanbul, TDV Yayınları, 3-4.

Çelebioğlu, Âmil (1989). Yunus'un Şiirleriyle İlgili Şerhler. *Türk Edebiyatı*, 193: 28-30.

Dağlar, Abdülkadir (2007). Vassâf Tarihi Şerhinden Hareketle Şerh Kaynakları Meselesi. *Turkish Studies*, Volume 2/4, Fall, 293-307.

Dağlar, Abdülkadir (2009). Şem'î Şem'ullâh Şerh-i Mesnevî (I. Cilt) (İnceleme-Tenkitli Metin- Sözlük), SBE, Doktora Tezi, Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Kayseri.

Daniş, Hüseyin (1935). Urfî. *Yolların Sesi*, 26: 478-487.

Demirel, Şener (1999). 17. Yüzyıl şâirlerinden Şehrî (Malatyalı Ali Çelebi) Hayatı, Sanatı, Dîvânının Tenkitli Metni ve Tahlili, SBE, Elazığ: Fırat Üniversitesi.

Derya Rıfâî, Feribâ Nâmurâdî, Leylâ Kerîmî (Trhsz.). Urfî-i Şirâzî; Esir-i Tiğ-i Cefâ, Konferans-ı Beynelmilelî-i Edebiyat ve Zebanşinâsî.

Devellioğlu, Ferit (1999). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara, Aydın Kitapevi yayınları.

Dihhudâ, Ali Ekber (h. 1385). *Lügatnâme (CD Version, Rivâyet-i Sivvom)*, Tahran, Müessese-i İntişârât u Çâp-ı Dânişgâh-ı Tahran.

Dilçin, Cem (1983). *Yeni Tarama Sözlüğü*, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.

Dilçin, Cem (1991). Fuzûlî'nin Bir Gazelinin Şerhi ve Yapısal Yönden İncelenmesi: *Türkoloji Dergisi*, Ankara Üniversitesi Basımevi, C. IX, S.1, 43-98.

Doğan, Muhammet Nur (1999). Metin şerhi Üzerine: *Osmanlı Dîvân şiiiri Üzerine Metinler*, (Haz. M. Kalpaklı), İstanbul, YKY, 422-427.

Duru, Necip Fâzıl (2003). Şiraz'dan Hindistan'a Urfî'nin Sergüzeşti ve Klâsik Türk Şiirinde Örfi-i Şîrâzî. *Bilig Dergisi*, 25: 117-143.

Elmalı, Hüseyin (1997). Hassân b. Sâbit: *TDVİA*, İstanbul, TDV Yayınları, C.16, 399-402.

Emrullâh Yakut (2007). Sâib-i Tebrizî Dîvânı Şerhi'nin İncelenmesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi.

Ensârî, M. Veliyyü'l-hak (tsh.) (h.1378). *Urfî-i Şîrâzî, Külliyât-ı Urfî-i Şîrâzî* I-III, Tahran.

Erdem, Sadık (2001). *Subhi-zâde Azîz ve Dîvân'ı*, Isparta, Fakülte Kitabevi.

Erdem, Sadık (2005). *Neylî ve Dîvân'ı*, Ankara, AKMY.

Fâik Reşad, *Eslâf* (Thz.) (Haz. Ş. Kutlu), 1001 Temel Eser, İstanbul.

Gazzî, Muhammed bin Muhammed (h.1415). *İtkânu mâ-Yuhsenu min-el-Ahbari Dâire ale'l-Elsun*, Thk.: Halil bin Muhammed el-Arabi, 1. Baskı, El-Faruk el-Hadîse Yayınevi.

Gibb, E. J. Wilkinson (1999), *Osmanlı Şiir Tarihi*, Çev. Ali Çavuşoğlu, Cin, Ankara, Akçağ Yayınları.

Girdaferin, Muhammed Mehdi (h.1391). Nigahi be-Sebkşinasi-i Gaziyyat-ı Urfî-i Şirazi ve Tazegihâ-yı An. *Sebkşinasi-i Nazm u Nesr-i Farsi Dergisi*, Bahar, C. 5, 1:13-28.

Gözitok, Mehmet Akif (2017). Tellizade Vehbi ve Urfî-i Şirazî Dîvânı Şerhi Tenkitli Metin-İnceleme, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Dünyası Edebiyatları Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi.

Gözitok, Mehmet Âkif (2017). Türk Edebiyatında Urfî-i Şirazî Şerhleri. *Dîvân Edebiyatı Araştırmaları Dergisi,* 19:77-122.

Gürer, Abdülkadir (1993). Şeyh Gâlib Dîvânı (İnceleme-Metin), SBE, Eski Türk Edebiyatı Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Ankara, Ankara Üniversitesi.

Humâyî, Celâluddîn (h. 1375). *Târîh-i Edebiyyât-i İran* (nşr. Mâhduht-i Bânû Humâyî) Tahran.

İpekten, Haluk (1973). *Nâilî-i Kadîm Hayatı ve Edebî Kişiliği*, Ankara, Atatürk Univ. Edb. Fak. Yayınları.

İpekten, Haluk (1990). *Nailî Dîvân'ı*, Ankara, Akçağ Yayınları.

İsmail, Güleç (2009). Dağılmış İncileri Toplamaya Yardım Etmek: Şerh Tasnifi Meselesine Küçük Bir Katkı, *Turkish Studies,* Volume: 4/6 (Prof. Dr. Cem Dilçin Adına-Şerh/Annotation), Fall:213-230.

Kam, Ömer Ferit (2003). Â*sâr-ı Edebiye Tetkîkatı*, (Haz. Halil Çeltik), Ankara, MEB Yayınları.

Kaplan, Mahmut (1995). *Hayriyye-i Nâbî*, Ankara, AKM Yayınları.

Kaplan, Mahmut (1996). *Neşâtî Dîvân'ı*, İzmir, Akademi Yayınları.

Karabey, T., Atalay, M (1999). *Neşâtî: Şerh-i Bazı Kasâid-i 'Urfî*, Erzurum, Atatürk Üniversitesi Fen- Edebiyat Fakültesi Yay.

Karahan, Abdülkadir (1987). *Nâbî*, Ankara, KTB Yayınları.

Karahan, Abdülkadir (1995). Enverî, Evhadüddîn, *TDVİA*, İstanbul, TDV Yayınları, XI: 267-268.

Karaismailoğlu, Adnan (2001). *Klâsik Dönem Türk Şiiri İncelemeleri*, Akçağ Yayınları, Ankara.

Karga Göllü, Bilge (2018). Hâkim'in Şerh-i Dîvân-ı Şevket'i: inceleme-karşılaştırmalı metin, Sosyal Bilimler Ensitüsü, Eski Türk Edebiyatı Anabilim Dalı, Dr. Tezi, Adana, Çukurova Üniversitesi.

Karî, Ali bin Sultan (h.1406). *El-Esraru'l-Merfua*, Thk.: Muhammed Lütfi el-Sabbağ, 2. Baskı, Beyrut, El-Mektebü'l-İslamî.

Kartal, Ahmet (2001). Sa'dî-i Şirazî'nin Bostân İsimli Eserinin Türkçe Tercüme ve Şerhleri, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, İstanbul, KOCAV, Güz, 5: 99-120.

Kaşanî, Şeyh Abdurrezzak (Thz.) *Istıtılahatu's-Sufiyye*, Thk. Dr. Asım İbrahim el-Keyyali, Beyrut Daru'l-Kitabu'l-İlmiye.

Kazvînî, Fahrüzzamân-ı (1926). *Meyhâne* (nşr. Muhammed Şefî), Lahor.

Kılıç, Atabey (2007). Dağılmış İncileri Toplamak: Şerh Tasnifi Denemesi: *Klâsik Türk Edebiyatı Üzerine Makaleler,* Ankara, Turkish Studies Publication, 416-422.

Kılıç, Atabey (2007). Türkçe-Farsça manzum sözlüklerden Tuhfe-i Vehbî, *Turkish Studies Türkoloji Araştırmaları,* 1. C. 4: 410-475.

Kontantamer, Tunca (1993). *Eski Türk Edebiyatı Makaleler*, Ankara, Akçağ Yayınları.

Konukçu, Enver (1995). Ekber Şâh (ö. 1014/1605), *TDVİA*, İstanbul, TDV Yayınları, C. 10: 542-544.

Konukçu, Enver, (1993). Cihangir, *TDVİA*, İstanbul, TDV Yayınları, C. 7: 538-539.

Konukçu, Enver, (1997). Hân-ı Hânân, *TDVİA*, TDV Yayınları, C. 15: 520-521.

Kortantamer, Tunca (1994). Teori Zemîninde Metin Şerhi Meselesi, *Ege Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, C. 8:1-10.

Kurtuluş, Rıza (2007). Urfî-i Şirazî, *TDVİA*, TDV Yayınları, C. 34: 96-97.

Kutlar, Fatma Sabiha (Haz.) (2004). *Arpaeminizâde Mustafa Sâmî Dîvân*, Ankara, Özel Basım.

Levend, Âgâh Sırrı (1988). *Türk Edebiyatı Tarihi*, 1. Cilt, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Levy, Reuben (1969). Sa'di of Shiraz: *An Introduction to Persian Literature*, Newyork and London, Columbia University Press.

Losensky, P.E (2000). Urfî: *The Encylopaedia of Islam*, I-XIII, Leiden, X/892.

Lutfuali Han, Azer Bigdili (h.1336). *Ateşgede-i Azer*, c. 1, Tahran, Emir Kebir.

Maânî, Ahmed Gülçin (h. 1369). *Karvan-ı Hind*, Meşhed, Müessese-i Çap u İntişârât-ı Asitan-ı Kuds-i Rezavî.

Macit, Muhsin (1997). Nedîm Dîvânı, Ankara, Akçağ Yayınları.

Mehmed Süreyya (1996). *Sicill-i Osmanî,* I-VI, (Haz. Nuri Akbayır), İstanbul, Tarih Vakfı Yurdu Yayınları.

Mengi, Mine (2000). Metin Şerhi, Tahlîli ve Tenkîdi Üzerine: *Dîvân şiiri Yazıları*, Ankara, Akçağ Yayınları, 72-77.

Mengi, Mine (2007). Metin İncelemesi Aşamaları, Terimleri ve Bunlardan Biri: Metin Tahlili. *Turkish Studies = Türkoloji Araştırmaları*, 3: 407-417.

Mengi, Mine (2000), *Dîvân şiiri Yazıları*, Ankara, Akçağ Yayınları.

Mermer, Ahmet (1996), *Mezâkî, Hayatı, edebî Kişiliği ve Dîvân'ının Tenkidli Metni*, Ankara, AKM Yayınları.

Can, Şefik Mevlânâ (2001). *Konularına Göre Mesnevî Tercümesi*, İstanbul, Ötüken.

Milani, Ali (1961). Ş*evket-i Buhârî Hayatı ve dîvân'ından Seçmeler*, İstanbul.

Morrıson, George, Julian Baldig, Şefî'i Kedkenî, Jerzy Cypek, Jan Marik, Felix Tauer (h.1380). *Târîh Edebiyyât-ı Îrân ez-Âgâz tâ İmrûz*, Tahran, Sahhâfî.

Muallim, Nâcî (1995), *Osmanlı şâirleri,* (Haz: Cemâl Kurnaz), İstanbul, MEB Yayınları.

Muhammed, Şibli Numânî (h.1363). Ş*i'rü'l-Acem*, (trc. Muhammed Taki Fahr-i Dâî Gilânî), V C., Tahran, c. III: 66-111.

Muin, Muhammed (h. 1371). *Ferhang-i Farisi*, 5 C., Tahran, İntişârât-ı Emîr Kebîr.

Mutçalı, Serdar (1995). Arapça-Türkçe Sözlük, Ankara, Dağarcık Yayınları.

Mutemen, Zeynulâbidîn (h.1371). *Tehevvül-i Şi'r-i Fârsî*, Tahran.

Mütercim Âsım (h.1305). *el-Okyânûsü'l-Basît fî-Tercemeti Kâmûsi'l-Muhît*, 3 cilt, İstanbul.

Najıbullâh, Persian Literature under The Mongols and Timurids: *Islamic Literature*, Newyor, Washington Square Press, 295-299.

Nefîsî, Sa'îd (h.1363). *Târîh-i Nazm u Nesr der-Îrân ve der-Zebân-ı Fârisî*, Tahran, Kitâbfürûşî-i Fürûğî.

Niganî, Herümel Sedar (h. 1365). *Parsiguyan-ı Hind u Sind*, Tahran, İntişarat-ı Bünyad-ı Ferheng-i İran.

Nişaburi, hâkim (Thz.). *el-Müstedrek ale's Sahiheyn*, Thk.: Mustafa Abdulkadir Ata, Beyrut, Daru'l Kutubu'l İlmiye.

Ocak, Ahmet Yaşar (1988). Âb-ı Hayat: *TDVİA*, TDV Yayınları, C. 1: 1-3.

Ocak, Fatma Tulga (1991). Nef'î ve Türk Edebiyatındaki Yeri: *Ölümünün Üç Yüz Ellinci Yılında Nef'î*, Ankara, AKM Yayınları., 1-44.

Ocak, Fatma Tulga (2002). XVII. Yüzyılın İlk Yarısında Dîvân Edebiyatı ve Sebk-i Hindî: *Türkler*, 11. C., Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 734-736.

Okçu, Naci (1993). *Okçu, Naci, Şeyh Gâlib: Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri, Şiirlerinin. Umûmî Tahlili ve dîvânın Tenkidli Metni,* I-II, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları.

Onay, Ahmet Talat (1992), *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar*, (Haz. Cemâl Kurnaz), Ankara, TDV Yayınları.

Pakalın, Mehmet Zeki (1993). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*. İstanbul, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Pala, İskender (2004), *Ansiklopedik Dîvân şiiri Sözlüğü*, İstanbul, Kapı Yayınevi.

Parlatır, İsmail (2009). *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Yargı Yayınevi, Ankara.

Sadıkoğlu, Cengiz (2008). Sâib-i Tebrîzî: *TDVİA*. C. 35. İstanbul, TDV Yayınları. 541-542.

Sa'dî, Müslihiddin (h.1375). *Külliyât-ı Sa'dî* Tsh. Muhammed Ali Faruki, Şiraz, Hermes Yayınları.

Safâ, Zebîhullâh (h.1384). Sa'dî: *Târîh-i Edebiyyât der-Îrân*, c. 2 (Hulâsa-i Cild-i Sevvom), 11. Baskı, Tahran, İntişârât-ı Firdevs.

Safâ, Zebîhullâh (h. 1347). *Târîh-i Ulûm u Edebiyyât-i İranî*, Tahran

Safâ, Zebîhullâh (h. 1371.). *Târîh-i Edebiyyât Der Îrân,* I-VI. Tahran.

Safâ, Zebîhullâh (h. 1373). *Muhtasarî Der Tarih-i Tahavvul-i Nazm u Nesr-i Parsî*, Tahran.

Sağani, El-Hasan bin Muhammed (h. 1405). *Mevzuatü's-Sağani*, 1. Baskı, Thk.: Abdullâh el-Kadi, Beyrut, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye Yayınevi.

Sahih-i Müslim bi-Şerh-i İmam Nevevi (h.1416/m.1996), Thk. Ali Abdülhamid ebu'l-Hayr, Kahire, Darülhayr Matbaası.

Saraç, Yekta (1999). Dîvân Tahlilleri Üzerine. *İlmî Arastırmalar Dergisi*, 8: 209-219.

Saraç, Yekta (2006), Şerhler: *Türk Edebiyatı Tarihi*, C. II, İstanbul.

Schimmel, Annemarie (1973). *Islamic Literatures of India*, Wiesbaden, Harrassowitz.

Schimmel, Annemarie (1988). The Genius of Shiraz: Sa'di and Hâfez, Sa'di, The Master of Love Poetry: *Persian Literature* (edited by: Ehsan Yarshater), Newyork: Bibliotheca Persica, 214-225.

Seyyid Ali, Mevsu-yı Germârûdî (h.1392). *Bihgozine-i Şi'r-i Urfî-i Şirazî*, Tahran, İntişarat-i Hermes.

Shafi, Muhammed (1993), Urfî: *İA*, İstanbul, MEB Yayınları, C.IX, 481- 482.

Suyuti (h. 1406). Ş*erhü'l-Mevakif,* Thk. Yusuf Abdurrahman el-Meraişli, 1. Baskı, Beyrut, Darü'l-Marife Yayınevi.

Suyuti (h.1424). *Tedribü'r-Ravi fi-Şerh Takribu'n-Nevevi*, 1. Baskı, Thk. Tarık bin Avadallâh bin Muhammed, Riyad, Darü'l-Asime Yayınevi.

Süleyman Nazif (1918), İran Edebiyatının Edebiyatımıza Tesiri, *Edebiyat-ı Umûmiyye Mecmuası*, 27-58.

Süleyman Nazîf (h. 1335-1336), Urfî-i Şîrâzî. *Peyâm-ı Edebî*, S. 8, 10-15, 18-19, 21-22.

Şafak Turgay (2016). Şevket-i Buhari, *Büyük İslâm Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, c. EK-II, 563-564.

Şafak, Rızazâde (h. 1353). Tarih-i Edebiyat-ı İran, Tahran.

Şemîsa, Sîrûs (h.1374), Sebk-şinâsi-i Şi'r, Tahran, İntişârât-ı Firdevs.

Şemseddin el-Karahisarî, Mustafa b (h. 1310). *Ahterî-i Kebîr*, İstanbul, Matbaa-i Âmire.

Şemseddîn Sâmi (1996). *Kâmûsü'l-A'lâm*, 6 cilt, Ankara, Kaşgar Neşriyat.

Şensoy, Sedat (2010). "Şerh", C. 38, *TDVİA*, İstanbul, TDV Yayınları, 555-558.

Şevkânî, Muhammed bin Ali (h. 1419). *İrşâdü'l-Fühûl İlâ-Tahkîku'l-Hak min-ʿİlm el-usûl*, Thk.: Muhammed Hasan İsmail, 1. Baskı, c. 2, Dârü'l-Kitübü el-İlmiyye.

Şiblî-i Numanî (h.1363). Ş*i'rü'l-Acem yâ Târîh-i Şu'arâ ve Edebiyât-ı İrân*,Tahran.

Tahirü'l-Mevlevî (1936). *Edebiyat Lügati*, İstanbul, Asar-ı İlmiye Kütüphanesi Neşriyatı.

Tarlan, Ali Nihad (1944). *İran Edebiyatı*, İstanbul, Remzi Kitabevi.

Tarlan, Ali Nihad (1985). *Fuzûlî Dîvânı Şerhi*, 3 Cilt, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları.

Toker, Halil (1996), Sebk-i Hindî Üslûbu. *İlmi Araştırmalar*, İstanbul, 11:141-150.

Tokmak, A. Naci (2000). İran: *TDVİA*, İstanbul, TDV Yayınları C. 22, 422-424.

Tokmak, A. Naci. Ezrakî-i Herevî: *TDVİA*, İstanbul, TDV Yayınları, 1995, C. 12, s. 69-70.

Tökel, Dursun Ali (2000). *Dîvân şiirinde Mitolojik Unsurlar Şahıslar Mitolojisi*, Akçağ Yayınları, Ankara.

Tulum, Mertol (2011). *17.Yüzyıl Türkçesi ve Söz Dağarcığı*, Ankara, TDK Yayınları.

Tuman, Mehmed Nâil (2001). *Tuhfe-i Nâ'ilî*, (Haz. Cemâl Kurnaz-Mustafa Tatçı), Ankara, Bizim Büro Yayınları.

Tüccar, Zülfikar (1993). Cerir. B. Atıyye: *TDVİA*, İstanbul, TDV Yayınları, c. VII, 412-413.

Tülücü, Süleyman (1991). A'şâ, Meymûn b. Kays, *TDVİA*, İstanbul, TDV Yayınları, c. III, 544-545.

Uludağ, Süleyman (2005). *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, Kabalcı.

Uludağ, Süleyman (2008). Muhabbet: *TDVİA*, Ankara, TDV Yayınları, c.30, 386-388.

Uludağ, Süleyman (2008). Rü'yet: *TDVİA*, Ankara, TDV Yayınları, c.35, 310-311.

Uludağ, Süleyman (2012). *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. İstanbul, Kabalcı Yayınları.

Uzun, Mustafa (2000). İbrâhim, *TDVİA*, İstanbul, TDV Yayınları c. 21, 266-273.

Ünal, Mehmet, Pektaş, Mehmet (2014). Fehîm-i Kadîm'in Şiirlerinde Gurbet. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 99-109.

Ünlü, Osman (2001). Şerh-i Dîvân-ı Sâib-i Tebrizî'den Elif Harfli Gazeller, SBE, Eski Türk Edebiyatı Anabilimdalı, Yüksek Lisans Tezi, Manisa: Celal Bayar Üniversitesi.

Ünlü, Osman (2006). Türk Edebiyatında Sâib-i Tebrizî şerhleri. *Celal Bayar Üniversiresi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 4, 1: 86-93.

Ünlü, Osman (2009). Ebubekir Nusret'in Sâib-i Tebrizî Şerhleri. *Turkish Studies*, C. 4/6: 443-455.

Üstüner, Kaplan (2014). *Tasavvuf ve Klâsik Şiirimiz: 14. ve 15. yy. Dîvânlarına Göre*, Ankara: Akçağ Yayınevi.

Üzgör, Tahir (1991). *Fehîm-i Kadîm, Hayatı, Sanatı, Dîvân'ı ve Metnin Bugünkü Türkçesi*, Ankara, AKM Yayınları.

Vezînpûr, Nadir (h.1347). *Medh, Dâğ-ı Neng ber Sîmâ-i Edeb-i Farsî,* Tahran.

Yaşar, Sebahattin (1997). Urfî-i Şirazî'nin Gazelleri-Tenkitli Metin, SBE, Fars Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı. Yüksek Lisans Tezi, Şanlıurfa: Harran Üniversitesi.

Yazar, Sadık (2011). Anadolu Sahası Klâsik Türk Edebiyatında Tercüme ve Şerh Geleneği, SBE, Eski Türk Edebiyatı Anabilim dalı, Doktora Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.

Yalçınkaya, Sinan (2008). Ekber Şâh (ö. 1014/1605) Döneminde Hindistan'da Dini Hayat, SBE, İslâm Tarihi Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi.

Yazıcı, Tahsin (1996). Gülistân: *TDVİA*, İstanbul, TDV Yayınları c. 14, 240-241.

Yekbaş, Hakan (2008). Metin şerhi geleneği çerçevesinde şârihlerin Dîvân şiirine yaklaşımları. *SÜ Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 23: 189-217.

Yeniterzi, Emine (1999). Metin Şerhi İle İlgili Görüsler. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türkiyat Arastırmaları Dergisi*, 5: 59-68.

Yetik, Erhan (1998). Hayret: *TDVİA*, Ankara, TDV Yayınları, 17:60-61)

Yıldırım, Nimet (2008). *Fars Mitolojisi Sözlüğü*, İstanbul, Kabalcı Yayınları.

Yıldız, Alim ((2004). Süleyman Nazif'e Göre İran Edebiyatının Edebiyatımıza Tesiri, *CÜ İlahîyat Fakültesi Dergisi* c.8, 1: 159-201.

Yılmaz, Kâşif (2001). *Güftî ve Teşrîfatü'ş-Şuarâ'sı*, Ankara, AKM Yayınları.

Yılmaz, Ozan (2010). Şiraz'dan Trabzon'a Bir Kültür Köprüsü: Murtazâ Trabzonî ve Urfî Şerhleri. *Türk Dünyası Araştırmaları,* 187:139-158.

Yılmaz, Ozan (2004). Urfî'nin kasîdelerine yazılan Türkçe Şerhler, SBE, Yüksek Lisans Tezi. Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi.

Yılmaz, Ozan (2007). Klâsik Şerh Edebiyatı Literatürü. *TALİD*, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, c. 5, 9: 271-304.

Yılmaz, Ozan (2007). Klâsik Şerh Edebiyatı Literatürü. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C. 5, 9:271-304.

Yılmaz, Ozan (2008). 16. Yüzyıl Şârihlerinde Sûdî-i Bosnevî ve Şerh-i Gülistân'ı (İnceleme-Tenkitli Metin), Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Doktora Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi.

Yüksel, Azmi (1989). Ahtal: *TDVİA*, İstanbul, TDV Yayınları, C. II, 183-184.

Zavotçu, Gencay (2006). *Dîvân Edebiyatı Kişiler-Kişilikler Sözlüğü*, Ankara, Aydın Kitabevi.

Zehebî (h. 1415). *Tertîbü'l-Mevzuat li-ibni'l-Cevzi*, Thk.: Kemal bin Besyuni Zağlul, 1. Baskı, Beyrut, Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye Yayınevi.

Zehebî (h.1419/m.1998). *Telhisu Kitabi'l-Mevzua li-ibni'l-Cevzi*, 1. Baskı, Thk.: Yasir bin ibrahim bin Muhammed Abu Tamim, Riyad, Mektebetü'r-Rüşd Yayınevi.

Zerkani, Muhammed bin Abdülbaki (h.1403). *Muhtasarü'l-Mekasıdi'l-Hasene fi-Beyani'l-Ahadîsi'l-Müştehira*, Thk.: Muhammed Lütfi E's-Sabbağ, 3. Baskı, Beyrut, El-Mektebü'l İslâmi Yayınevi.

Zerrinkûb, Abdulhuseyn, (h.1373). *Nakd-i Edebî*. Tahran.

Elektronik kaynaklar

https://www.dorar.net/ (E.T.: 01.06.2019)

https://tr.forvo.com/ (E.T.: 01.06.2019)

http://ganjoor.net/ (E.T.: 01.06.2019)

http://lügatim.com/ (E.T.: 01.06.2019)

http://www.kamus.yek.gov.tr/ (E.T.: 01.06.2019)

http://www.nosokhan.com/ (E.T.: 01.06.2019)

https://kuran.diyanet.gov.tr/ (E.T.: 01.06.2019)

https://www.vajehyab.com/ (E.T.: 01.06.2019)

https://www.farsilookup.com/ (E.T.: 01.06.2019)

KİŞİSEL BİLGİLER	
Adı Soyadı	: Mustafa Yasin BAŞÇETİN
Doğum tarihi	: 20.02.1989
Doğum yeri	: Boyabat/Sinop
Medeni hali	: Bekâr
Uyruğu	: T.C.
Adres	: Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Ankara
Tel	:
Faks	:
E-mail	: mustafabascetin@gmail.com
EĞİTİM	
Lise	: Bafra Kızılırmak Anadolu Öğretmen Lisesi
Lisans	: Fatih Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi
Yüksek lisans	: Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı
YABANCI DİL BİLGİSİ	
İngilizce	: 92.5 Farsça: 87.5
ÜYE OLUNAN MESLEKİ KURULUŞLAR	